

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

**THE
PENNSYLVANIA
STATE UNIVERSITY
LIBRARY**

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU
BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM, SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS
ET AD PHOTII TEMPORA (ANN. 863) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSISTERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA
ECCLESIE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,
PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA ;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA ;
OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS AUCTA ;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALCUJUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA ;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOR EM
DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA ;

OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA ;

DUCENTIS ET AMPLIUS INDICIBUS LOCUPLETATA ; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO
SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE

PATRUM, ABSQUE ulla EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR ;

ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBIUM QUINAM PATRES ET
IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS,

A PRIMO GENESES USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,

CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS

TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER

SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,

SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM,

PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES,

LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA

IN QUÆ PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIE GRÆCÆ
A S. BARNABA AD PHOTIUM,

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri univ.versæ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORÆ.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA ; LATINA, JAM INTEGRÆ EXARATA, VICINTI ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, CENTUMQUE ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM CUM VERSIONE LATINA LATERALIS COMPLECTITUR, ET FORSAN CENTUM VOLUMINUM EXCEDET NUMERUM. POSTERIOR AUTEM VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET IDEOQUE INTRA QUINQUAGINTA CIRCITER VOLUMINA RETINETUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE NEMPE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR : UTROBIQUE VERO, UT PRETII MÏJUS BENEFICIO FRAUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM COMPARET NECESSE ERIT ; SECUS NEMPE, CUJUSQUE VOLUMINIS AMPLI-
TUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUABUNT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS XXIV.

EUSEBIUS PAMPHILI CÆSARIENSIS EPISCOPUS.

EXCUDERATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NÔMINATAM
SEU PETIT-MONTROUË.

1857

282
M582p
t.24

SÆCULUM IV.

ΕΥΣΕΒΙΟΥ

ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ,

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΤΗΣ ΕΝ ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ,

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

EUSEBII PAMPHILI,

CÆSARÆ PALESTINÆ EPISCOPI,

OPERA OMNIA QUÆ EXSTANT,

CURIS VARIORUM, NEMPE :

HENRICI VALESII, FRANCISCI VIGERI, BERNARDI MONTFAUCONII, CARD. ANGELO MAII

EDITA;

COLLEGIT ET DENUO RECOGNOVIT J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ GLEBI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITOR.

TOMUS SEXTUS.

VENIUNT SEX VOLUMINA 75 FRANCIS GALLICIS.

EXCUDERATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
EN VIA DICTA D'ANBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM.
SEU PETIT-MONTROUGE.

1857

458937

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO XXIV CONTINENTUR.

EUSEBIUS PAMPHILI CÆSARIENSIS EPISCOPI.

SCRIPTA HERETICA.

Commentariorum in Psalmos supplementum.	Col.	9
Fragmenta in Proverbia.		75
Commentaria in Isaiam.		77
Fragmenta in Daniele.		525
Commentaria in Lucam.		530
Fragmenta in Epistolam ad Hebræos.		605

SCRIPTA DOGMATICA.

De Theophania.	607
De solemnitate paschali.	694
Contra Marcellum.	707
De Ecclesiastica theologia.	827
Opuscula duodecim.	1048

Ex Typis MIGNÉ, an P. de Montreuil.

ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΨΑΛΜΟΥΣ

ΑΠΟ ΡΙΘ ΕΩΣ ΡΝ.

EUSEBII PAMPHILI COMMENTARIORUM IN PSALMOS

A CXIX AD CL

RELIQUIÆ SUPERSTITES IN CODICIBUS VATICANIS.

(Ex Bibliotheca nova Patrum cardinalis Angelo Mai, t. IV, p. 67. Ejus præfationem superiori tomo præmisimus.)

ΨΑΛΜΟΣ ΡΙΘ.

Ῥδὴ τῶν ἀναβαθμῶν.

Οἱ καταπεσόντες ἀπὸ τῶν τοῦ Θεοῦ καλῶν, ἀναβαίνουσιν ἐπὶ ταῦτα, παρασκευάσαντες εἰς τὴν ἀνάβασιν ἑαυτούς· τὴν οὖν παρασκευὴν ἱκανῶς ἐπιδείξας ὁ Ψαλμῶδης διὰ τοῦ πρώτου ψαλμοῦ εἰσάγει τὴν ἀνάβασιν τὴν διὰ τῶν θλίψεων.

Ἀπὸ γλώσσης δολίας.

Τουτέστιν ἀπὸ πάσης ψευδοδοξίας καὶ ἀπάτης· εἶπται γὰρ ὁ ἐν ἀρχῇ προκοπῆς τυγχάνων ὅπως ἡβείας αὐτὸν παραλογίζηται ἐν πιθανολογίᾳ.

Τι δοθήη σοι; κ. τ. λ.

Ἐπακούσας ὁ λόγος τοῦ προσευξαμένου, κατὰ τὸ, Ἐπι λαλοῦντός σου, ἰδοὺ ἀρείμι, ἀποκρίνεται **B** εἰπὼν καὶ φησὶ· Θάρσει, ὦ ὄντος, εἰδὼς ὅτι προστάτην καὶ ὑπέρμαχον ἔχεις δυνατὸν, ὅπλοις χρώμενον ὅπερ σοῦ κατὰ τῶν σῶν πολεμίων· βέλη τε γὰρ ἠκόνησεν κατ' αὐτῶν, καὶ ἀνθρακας ἠτοίμασεν ἐρημοποιούς εἰς αὐτούς, μετελεύσεται ἐν ταῖς κατ' αὐτῶν τιμωρίαις· τί οὖν πλέον αἰτεῖς δοθῆναι σοι; ἢ τί θέλεις προστιθέναί σοι μετὰ τὴν τοσαύτην τοῦ Δευκατοῦ κατὰ τῶν ἀσεβῶν παρασκευὴν;

Μετὰ τῶν σκηνωμάτων Κηδάρ (4).

Κηδάρ πάγος γενεᾶς δύναται καὶ σκοτασμός· Κατασκήνωσα οὖν, φησὶ, μετὰ τῶν σκηνωμάτων τοῦ σκοτασμοῦ, ὅπερ ἐστὶ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου· καὶ ἡ ψυχὴ μου αὐτῇ, φησὶ, πολλὰ πλεονάκις παρήκησεν.

¹ Is. LVIII, 9

(1) Recte cod. C. tantummodo sic: Ὁ Εὐσέβιος Κηδάρ ἐρμηνεύεται σκοτασμόν (α ΤΠ).

PATROL. GR. XXIV.

A

PSALMUS CXIX.

VERS. 1. *Canticum graduum.*

Qui a Dei bonis exciderunt, ad hæc denuo assurgunt, si ad hujusmodi ascensionem semet comparaverint. Hanc ergo præparationem præ se ferens Psalmista, primo hoc graduum psalme ascensionem, quæ per tribulationem fit, exponit.

VERS. 2. *A lingua dolosa.*

Id est ab omni fallaci sententia et deceptione. Oportet enim eum qui initium proficiendi facit, a nemine falsis persuasionibus in errorem abduci.

VERS. 5. *Quid detur tibi? etc.*

Audito orante Deo, veluti illud, *Adhuc te loquente, ecce adsum*¹, respondet ei, dicitque: Macte animo, o homo; nosti enim validum te protectorem defensoremque habere, armis pro te adversus hostes decertantem: nam sagittas contra ipsos acuit, desolatorios carbones adversus eos paravit, et instructus supplicis venturus est. Quid ergo insuper tibi dari postulas? vel quidnam tibi addi vellis, post tantum potentis Dei contra impios apparatus?

VERS. 5. *Cum tabernaculis Cedar.*

Cedar gelu generationis et obscuritatis significat. Habitavi itaque, ait, in tabernaculis obscuritatis, id est in mortali corpore: et anima mea ipsa sæpe, inquit, diuque incola fuit.

PSALMUS CXX.

Vers. 1. *Levavi oculos meus in montes.*

Ab hostili servitute expeditus, atque in ipsa jam via constitutus, quem ad Dei civitatem ducit, oculos ad montes hac illac attollit, observans atque vestigans, undenam sibi auxilium sit adfuturum. Porro cunctis mundi partibus ac summitatibus exploratis, nulla in re sensibili rem quæsitam comperit. Mente igitur animæque oculis ad auctorem creatorumque rerum omnium confugiens, ibi sistit, alterumque hoc canticum concinit dicens: *Auxilium meum a Domino, qui fecit cælum et terram.*

Vers. 5. *Dominus custodiet te.*

Eum qui semper ad Deum spectat, ipso vigil custodit Deus, ejusque dexteram protegit manum, quia et ille dexteris acibus utitur, et inimicos sua dextera repellit. Certe Deo dilectorum dexteræ insidiantur potissimum hostes. Sic itaque dictum fuit: *Et Jesus indutus erat vestibus sordidis, stabatque diabolus a dextris ejus* *. — Præcipue vero Deus a nequitia tuetur, etiamsi forte exteriora nostra seu corpus affligat. Quamobrem et de Jobo mandavit: *Animam ejus tantum serva* †. Porro anima indiget tutela, cum vitæ exitus tempus iustat, et cum ad Dei civitatem iter carpit. Quid enim proderit, si quispiam in medio itinere cadens pereat? Itaque neminem ante mortem beatum dicas.

Vers. 6. *Per diem sol non uret te.*

Splendida nubes haud eos sinit uri sole, qui ad Deum pergunt. Parique ratione opem fert, quominus ne a nocturno quidem luminari detrimentum patiantur.

PSALMUS CXXI.

Vers. 1. *Latatus sum in his quæ dicta sunt mihi, etc.*

Dum via proficiscitur ad Deum ducente, cognito ejus termino, gaudio repletur, futurarum rerum nuntio audito. Quare et prædicat, se bonos egregiosque magistros nactum esse, qui sibi aiunt: *In domum Domini ibimus*. Ideoque magis festinat, viam cum gaudio carpens.— Illorum qui Babylone redibant pars major, populus novellus erat in ipsa genitus Babylone. Pauci vero quidam inter eos erant prisci viri, senes admodum, qui Hierosolymis illuc descenderant, et, septuaginta ibi annis transactis, postea cum novo populo revertebantur. Hi autem a novo populo interrogati, quoniam iter tenderent, respondent quodammodo aientes: *In domum Domini ibimus*. Rursus, hoc audito, novus ille populus exhilaratus, denuo sciscitari videtur, undenam illis hæc notitia esset? Hi porro respondent: *Stantes erant pedes nostri in atriis Jerusalem*; hi nimirum ipsi pedes qui vobiscum nunc gradiuntur, in atriis olim steterunt Jerusalem. Quamobrem rei probe conscii, eam vobis nuntiamus: nam et ædificiorum urbem rationem, ejusque typum ac propemodum delineationem, memoria accurate tenuimus. Non

* Zach. 11, 5. † Job 11, 6.

(2) Duo cold. Σωτήρα.

(2') Ἐβδομήκοντα ἔτι. Sic editi: ut forte legendum sit ἑβδομηκονταστή. Edit.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΚ'.

Ἦρα τοὺς ὀφθαλμοὺς μου εἰς τὰ ὄρη.

Ὁ τῆς δουλείας ὑπὸ τοῖς ἔχθροῖς ἀκαλλαγείς, καὶ κατ' αὐτὴν ἦδη γεγονώς τὴν ὁδὸν τὴν ἀγούσαν ἐπὶ τὴν τοῦ Θεοῦ πόλιν, ἔνω τοὺς ὀφθαλμοὺς ᾤδε κάκιστα εἰς τὰ ὄρη ἐπαίρει, κατανοῶν καὶ πολυπραγμονίᾳ πῶθεν αὐτῷ ἔξει βοήθεια· τὰ μέρη δὲ πάντα τοῦ κόσμου καὶ τὰ ὑψη περιεβήσας, ἐν οὐδενὶ τῶν αἰσθητῶν εὕρισκε τὸ ζητούμενον· ἢ δὲ καὶ ψυχῆς ὀφθαλμοῖς ἐπὶ τὸν κτητὴν (2) καὶ δημιουργὸν τῶν ὄλων ἀναδραμῶν, ἐνταῦθα ἵσταται, καὶ τὴν δευτέραν ὄδην ἔξει λέγων· Ἦ βοήθειά μου παρὰ Κυρίου τοῦ ποιήσαντος τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν.

Κύριος φυλάξει σε.

Τὸν διαπαντός εἰς τὸν Θεὸν ἀφορῶντα αὐτὸς ὁ εὐπνοῦς φυλάττει Θεός, καὶ τούτου τὴν δεξιὰν χεῖρα σκίπτει, ὅτε δεξιὰς πράξειαι χρωμένον, καὶ τοὺς ἔχθροὺς ἐλαύνοντος τῆ ἑαυτοῦ δεξιᾶ· μάλιστα γὰρ τῆ δεξιᾶ τῶν θεοφιλῶν ἐπιβουλεύειν κειρῶνται οἱ ἔχθροί· οὕτω γοῦν εἰρηται· Καὶ Ἰησοῦς ἦν ἐνδεδυμένος ἱμάτια βυκαρὰ, καὶ ὁ διάβολος ἐστήκει ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ. — Μάλιστα δὲ Θεὸς ἀπὸ κακίας φυλάττει, κἂν τὰ ἐκτός ἢ τὸ σῶμα λυπῇ· παρὶ γοῦν Ἰωδ ἀρ- ἡγγαίε· Μόνην τὴν ψυχὴν αὐτοῦ διαφύλαξεν· δεῖται δὲ φυλακῆς ἢ ψυχῆ κατὰ τὸν τῆς ἐξόδου τοῦ βίου καιρὸν, καὶ κατὰ τὴν εἰσόδον τὴν εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ πόλιν· τί γὰρ ἕλεος εἰ ἐν μέσῳ τῆς ὁδοῦ πεισὼν τις ἀπόλωτο; διὸ μὴ μακαρίσῃς ἀνθρώπον πρὸ τῆς τελευτῆς αὐτοῦ.

Ἡμέρας ὁ ἥλιος οὐ σιγηταῖσιν σε.

Νεφέλη φωτεινὴ οὐκ ἐξ συγκαίεσθαι ὑπὸ ἡλίου τοὺς κατὰ Θεὸν ὀδεύοντας· καὶ ἀναλογούν· ταύτης βοήθει εἰς τὸ μηδὲ ὑπὸ νυκτερινοῦ φωστήρου παθεῖν αὐτούς.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΚΑ'.

Εὐφρανθήν ἐπὶ τοῖς εἰρηκόσι μοι, κ. τ. λ.

Τὴν ὁδὸν βαδίζων τὴν ἐπὶ τὸν Θεὸν ἀγούσαν, παιδευόμενος περὶ τοῦ τέλους αὐτῆς, εὐφροσύνης ἐπ' αὐτῇ τῇ τῶν μελλόντων ἀκοῇ πληροῦται· διὸ καὶ ὁμολογεῖ καλῶν καὶ ἀγαθῶν διδασκάλων τυχόν τῶν εἰρηκότων αὐτῷ· Εἰς οἶκον Κυρίου πορευσώμεθα· καὶ μᾶλλον ἐπιέγεται, τὴν πορείαν μετ' εὐφροσύνης ποιούμενος. — Τῶν ἐπανόντων ἀπὸ Βαβυλώνας, ὁ μὲν πολὺς νέος ἦν λαὸς ἐν αὐτῇ γεννηθεὶς Βαβυλώνι· βραχεὶς δὲ τινες ἐν αὐτοῖς ὄπῃρχον παλαιὸι ἄνδρες καὶ σοφῶρα πρῶστῆροι, οἱ ἀπὸ Ἱερουσαλήμ καταβεβηκότας ἐκεῖ, καὶ παραμείναντες τὸν ἑβδομήκοντα ἔτι (2') χρόνον, μεθ' ὃν ὑπέστρεφον ἅμα τῷ νέῳ λαῷ· τούτων τοῖνον ἐρωτωμένων παρὰ τοῦ νέου λαοῦ ὅπου τὴν πορείαν ποιοῖντο, ἀποκρινομένους οἶονε καὶ λέγοντας· Εἰς οἶκον Κυρίου πορευσώμεθα. Ἐπὶ δὲ τοιαύτῃ ἀκοῇ τὸν νέον λαὸν εὐφρανθέντα, δευτέρον ἐξετάσαι πῶθεν τοῖς λέγουσιν ἢ γινώσκεις; Τοὺς δὲ ἀποκρίνασθαι πρὸς αὐτούς, καὶ εἰπεῖν· Ἐστῶτες ἦσαν οἱ πόδες ἡμῶν ἐν ταῖς αὐλαῖς Ἱερουσαλήμ· καὶ οἱ πόδες οὗτοι οἱ νῦν ἐνταῦθα ἅμα ὅμιν βαδίζοντες, ἐστῶτέ; ποτε ἐτύγχανον ἐν ταῖς αὐλαῖς Ἱερουσαλήμ· ὅθεν ἀκριβῶς εἰδότες,

ταῦτα ὁμας ἐσφραγισθῆναι, καὶ τὸν τρόπον δὲ τῆς οἰκοδομῆς τῆς πόλεως, καὶ τὸν τύπον αὐτῶν, ὡς ἂν εἴποι τις, καὶ τὸ σχῆμα, ἀκριβῶς φέρομεν διὰ μνήμης· ἦν γὰρ ὡς πῶλις οὐ διασπαρμένη ὕδα κάκιστος, οὐδὲ ἀσποχρισμένη καὶ διεσπῶσα εἰς μέρη πολλὰ, ἀλλ' οὕτως ἦν φεκοδομημένη ὡς δοκεῖν ἓνα εἶναι οἶκον, διὰ τὴν συνέπειαν καὶ ἁρμονίαν τῶν ἐν αὐτῇ οἰκοδομημάτων· ἐδὲ λέλεκται· Ὡς πόλις ἦν ἡ μετοχὴ αὐτῆς ἐπὶ τὸ σθεῖ· τοιαῦται δὲ εἰσι κατὰ δάνοισιν πᾶσαι αἱ παρὰ Θεῷ ψυχαί, καὶ οἱ ζῶντες λίθοι δὲ ὧν [καὶ] τῇ αὐτῇ γνώμῃ κατηρτισμένοι.

Ἐκεῖ γὰρ ἀνέστησαν αἱ φυλαὶ, φυλαὶ Κυρίου, μαρτύριον τῷ Ἰσραὴλ, τοῦ ἐξομολογήσασθαι τῷ ὄνόματι Κυρίου.

Ἐκεῖ γὰρ θύειν, εὐχεσθαι, πανηγυρίζειν, ἐκλιπεῖν· ὡς ἂν μὴ πανταχοῦ πλανώμενοι, πρόφασιν ἔχουσιν ἰδῆδους ποιῆσθαι πρὸς εἰδωλα· Θεοῦ γὰρ τοῦτο μαρτυρίαν ἐπέλασεν· τῆς γὰρ αὐτοῦ προνοίας τοῦτο μέγιστον τεκμήριον ἦν· καὶ γὰρ ἐκεῖ ὁ νόμος ἀνεγνωσκᾶτο, διηγήματα τε κατορθωμάτων ἀρχαίων, καὶ σύνοδος ἐποιοῦντο τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀγάπην εὐσφίγγουσαν.

Ἐρωτήσατε δὴ τὰ εἰς εἰρήνην τὴν Ἱερουσαλήμ.

Ἄει γάρ, φησὶ, καὶ πάντοτε μνημονεύοντές σου, ὦ Ἱερουσαλήμ, τὰ περὶ τῆς σῆς εἰρήνης διαλεγόμεθα τοῖς ἀδελφοῖς τοῖς ἡμετέροις καὶ τοῖς πλησίον ἡμῶν, τοιαῦται τῷ νέῳ λαῷ, εἰς πόθον αὐτοῦς ἔχοντες τὸν περὶ σὲ διὰ τῆς περὶ σοῦ διδασκαλίας· ἀλλὰ καὶ ἡ πόσις ἡμῶν εὐχὴ ἕνεκα τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐγένετο, ζητούντων ἀγαθὰ σοὶ τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΚΒ΄.

Πρὸς σὲ ἦρα τοὺς ὀφθαλμοὺς μου τὸν κατοικοῦντα ἐν τῷ οὐρανῷ.

Ἐπίπερ οὐρανὸς θρόνος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, διὰ τοῦτο κατοικεῖν λέγεται ἐν τῷ οὐρανῷ· οὐδεὶς δὲ θεσαυρίζων ἐπὶ γῆς, εἰποι ἂν τῷ Θεῷ· Πρὸς σὲ ἦρα τοὺς ὀφθαλμοὺς μου τὸν κατοικοῦντα ἐν τῷ οὐρανῷ· ὅπου γὰρ ὁ θεσαυρὸς σου, ἐκεῖ ἐστὶ καὶ ἡ καρδιά σου· οἱ μὲν οὖν ὀφθαλμοὶ τοῦ ἄφρονος, ἐπ' ἄγρα γῆς, ἢ ἐφ' ἐπιδήποτε οὐ ἐπιθυμεῖ· ἐμδλέπει γὰρ πᾶσα γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς· οἱ δὲ τοῦ ἔκτατου, διαπαντός πρὸς τὸν Θεόν.

Ἰδοὺ ὡς ὀφθαλμοὶ δούλων εἰς χεῖρας τῶν κυρίων αὐτῶν.

Ἐσφραγισθεὶς ὁ νέος παρὰ τῶν πρεσβυτέρων λαὸς ἐὰν τῆς πρὸς ταύτης φῶδης, οὐκ ἐπ' ἄλλο τι, φησὶν, ἀπέβη, ἢ ἐπὶ σὲ τὸν οὐκ ἐν τῇ κάτω Ἱερουσαλήμ, ἀλλ' ἐν οὐρανῷ κατοικοῦντα· μόνος δὲ τοῦτο λέγειν ἔρρηται τοῖς ἀπηλλαγμένοις αἰχμαλωσίας, καὶ τὸ τῆς φυγῆς διορατικὸν ἐρρώμενοις· φυγῆς δὲ ὀφθαλμοὺς ἔσω μὲν ὁρῶν, ὠφέλεται· κάτω δὲ, βλάπτεται.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΚΓ΄.

Ἐν τῷ ἐκπαραστήτῃα ἀνθρώπους ἐφ' ἡμᾶς.

Οἱ φησαντες, Ἐλέησον ἡμᾶς, Κύριε, ἐλέησον ἡμᾶς, νῦν ὡς ἐπακουσθέντες εὐχαριστοῦσι Θεῷ· τὰ δὲ παρόντα διδάσκονται λέγειν ὁ διορατικὸς, τὸν Θεὸν ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν· οὕτως γὰρ Ἰσραὴλ ἐπινύκτιον φῶδην τῷ νεοποιῷ προσάγων Θεῷ· διδάσκουσι δὲ τοὺς

enim erat urbs hac illac sparsa, et scissa, atque in multas partes sociata, sed ita edificata, ut una videretur domus, propter edificiorum ejus coherentiam atque harmoniam. Ideo dictum est: *Ut civitas, cuius participatio ejus in idipsum.* Hujusmodi sunt, ad sententiam quod attinet, cunctae apud Deum diversantes animae, vivi lapides, quibus verum Dei templum edificatur, una mente unaque concordii sententia compactum.

φκοδομηται ὁ ἀληθινὸς νῶος τοῦ Θεοῦ, τῷ αὐτῷ νό

VERS. 4. *Illuc enim ascenderunt tribus, tribus Domini, testimonium Israel ad confitendum nomini Domini.*

Illic enim sacrificare, orare, sacros conventus agere jussit Deus; ne late dispersi, occasionem pergendi ad idola nanciscerentur. Dei vero testimonium locum illum appellavit, quippe quod erat maximum providentiae illius indicium: namque ibi lex legebatur, et egregia prisca facinora narrabantur, gentisque conventus fiebat quo charitas mutua constringebatur.

VERS. 6. *Rogate quae ad pacem sunt Jerusalem.*

Semper enim et omni tempore tui memores, o Jerusalem, de pace tua cum fratribus nostris proximisque loquimur, id est cum populo novo, ut tui desiderium haec narrantes eis excitemus. Sed et preces nostrae omnes ob Dei domum fiebant, quia huic bona omnia a Deo imprecabamur.

PSALMUS CXXII.

VERS. 1. *Ad te levavi oculos meos, qui habitas in caelo.*

Quia caelum thronus Dei est, idcirco hic in caelo habitare dicitur. Nemo autem qui in terra opes congerit, Deo dicit: *Ad te levavi oculos meos, qui habitas in caelo*: namque, ubi thesaurus tuus, ibi et cor tuum erit. Ergo insipientis hominis oculi terrae superficiem spectant, vel aliud quidvis concupitum: nam et mallerem quandoque aspicit, ut eam concupiscat. Justi tamen hominis oculi Deum semper spectant.

VERS. 2. *Ecces sicut oculi servorum in manibus dominorum suorum.*

Eruditus a senioribus novus populus in superiore psalmo, In nulla, inquit, re spem colloco, nisi in te, qui non inferiorem Jerusalem, sed caelestem incolis. Ab iis autem tantummodo haec dici decet qui servitute sunt expediti, validaque animae visuali vi sunt praediti. Porro animae oculus si sursum spectet, bene illi est; sin deorsum, detrimentum patitur.

PSALMUS CXXIII.

VERS. 2. *Cum exurgerent homines adversum nos.*

Qui dixerant, *Miserere nostri, Domine, miserere nostri*; nunc ceu precibus suis auditis, gratias Deo agunt. Haec autem dicere docetur homo perspicax, qui Deum scilicet praeculis habet. Sic enim se habet Israel triumphalem hymnum Deo victoriae datae

Matth. vi, 21. Psal. cxlii, 3.

concinens. Porro ita seniores docent adolescentulos, A
qui discipulorum instar auscultant. Israeli autem,
Deum intra se possident, dicere congruit : *Nisi
Dominus fuisset in nobis.* Hujusmodi erat sub
Moyse Israel, cui dicebatur : *Sile, et audi,
Israel. Dominus pro vobis pugnabit, et vos sile-
bitis* °.

VERS. 5. *Fortasse viros deglutissent nos.*

Calamitatis tempus, quamvis sit vehemens, nihi-
lomius torrentis instar breve est.

VERS. 6. *Benedictus Dominus, etc.*

Quem vero laudare hymnisque celebrare oportebat,
propterea quod prædæ non fuimus hominibus
qui deglutire nos volebant, nisi Dominum qui apud
nos est? Uti que illi ad capturam nostram ruentes,
ut nos devorarent, consilia sua exsequi haud
potuerunt. Exasperati enim crudeli animo leones,
dentibus suis nos capere avebant; sed tamen scopo
suo potiri nequiverunt, haud nos illis tradente Do-
mino : cui etiam benedicimus, qui nos a furentibus
hostibus liberavit.

PSALMUS CXXIV.

VERS. 2. *Montes in circuitu ejus.*

Hæc aiunt qui longa emensa via ad materialem
Jerusalem reversi sunt, ceu jam in tuto consti-
tuti, nec tam loco quam fiducia erga Dominum ala-
cres; quod sane melius est quam urbis Hierusalem
incolatus. Præterea ubinam melius se haberet popu-
lus? Nam locum quidem circumstare montes hic
dicuntur; populi autem, cujus causa etiam locus
honoratur, vere Deus est custos, simulque loci, si
modo populus dignus fuerit.

VERS. 5. *Abducet Dominus cum operantibus
iniquitatem.*

Verbum *abducet* hic significat *tradet*; nempe ab-
ducet in immunditiam quam sibi elegerunt, in pas-
siones ignominiae reprobamque mentem, ut agant
quæ minime oportet.

PSALMUS CXXV.

VERS. 4. *Cum converteret Dominus captivitatem Sion.*

Apostoli vaticinantur hæc de se dictum iri et de
gentibus; deinde res eventuras semini et messi.
Certe Davidis tempore nulla captivitas fuit; quam-
obrem de spiritali fortasse sermo est. Alius dicit
hæc propheticè significari futura. Nempe aliquanta
captivorum pars Babylone redux, recuperata Jeru-
salem, de iis qui Babylone remanserant, canticu-
m hoc non sine bona exspectatione Deo extollit.
Aiunt ergo nondum suum gaudium esse completum;
fore autem, cum universa natio ex hostili regione
ad propriam redierit. Hanc nimirum loci senten-
tiam reliqui interpretes sistunt: nam pro, *facti su-
mus sicut consolati*, concorditer omnes aiunt: *facti
sumus quasi somniantes*; non autem vera liber-
tatem nostram visione spectantes. Porro instar
veræ perspicuæque visionis erit lætitia nostra, post-
° Exod. xiv, 14.

(5) Ἐπεὶ τοῦτο. Interpres legisse videtur ἐπὶ
τοῦτο, vel ἐπὶ τούτοις, ut et sententia postulat
εἶπαι.

νέους οἱ γεγραφοίτες, καὶ οἱ μαθηταὶ ὑπακούουσιν·
Ἰσραὴλ δὲ τοῦ ἔχοντος ἐν ἑαυτῷ τὸν Θεόν, τὸ δύ-
νασθαι λέγειν· *Εἰ μὴ ὅτι Κύριος ἦν ἐν ἡμῖν.* Τοιοῦ-
τος ἦν ὁ ὑπὸ Μωϋσέως γενόμενος Ἰσραὴλ, ὃ ἐλέ-
γτο· *Σιώπα, καὶ ἀκουε, Ἰσραὴλ· καὶ Κύριος πο-
λεμήσει ὑπὲρ ὑμῶν, καὶ ὑμεῖς σιγήσεσθε.*

Ἄρα ὧντας ἂν κατέλιον ἡμῶς.

Καὶ ὁ περιστατικὸς δὲ καιρὸς, εἰ καὶ σφοδρὸς,
ἀλλὰ χειμάρρου δίχην ὀλιγοχρόνιος.

Εὐλογητὸς Κύριος, κ. τ. λ.

Καὶ τίνα εὐλογεῖν καὶ ὑμνεῖν εἶδει ἐπὶ τῷ μὴ ἀλώ-
ναι τοῖς βουλομένοις ζῶντας καταπιεῖν ἡμᾶς ἀν-
θρώποις, ἢ τὸν Κύριον τὸν ὄντα ἐν ἡμῖν; Οἱ ἐπὶ τὸ
θηρεῦσαι ἡμᾶς ὀρμήσαντες, ἵνα καταφάγωσιν ἡμᾶς,
οὐ δεδύνηται ὡς ἔσπευδον διαθεῖναι· ἐξηγρημένοι
γὰρ οἱ ὠμόθυμοι λέοντες τοῖς ὀδοῦσιν αὐτῶν θηρεῦ-
σαι ἡμᾶς ἐγλίχοντο· ἀλλ' οὐκ ἐπέτυχον τοῦ σπου-
δαζομένου, μὴ δόντος ἡμᾶς τοῦ Κυρίου· ὃν καὶ εὐ-
λογοῦμεν ῥυσάμενον ἡμᾶς ἀπὸ τῶν φονικῶν καθ'
ἡμῶν διατεθέντων.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΚΑ'.

Ὅρη κύκλω αὐτῆς.

Ταῦτά φασιν οἱ μετὰ τὴν μακρὰν ἐπανεληθόντες
ὀδοποιρίαν ἐπὶ τὴν αἰσθητὴν Ἰερουσαλήμ, ὡς ἦδη
λοιπὸν ἐν ἀσφαλείᾳ γενόμενοι, οὐ τῷ τόπῳ, τῇ δὲ
πεποιθήσει τοῦ Κυρίου θαρροῦντες· ὃ δὴ κρεῖττον
τοῦ κατοικεῖν Ἰερουσαλήμ· καὶ ἐπὶ τοῦτο (5) ποῦ
κρεῖττων ἦν ὁ λαός; τοῦ μὲν τόπου ὄρη λέγεται
κύκλω· τοῦ δὲ λαοῦ, δι' ὃν καὶ ὁ τόπος τετιμῆται,
ὄντως ὁ Θεὸς, ὁ καὶ τὸν τόπον φυλάττων, ὅτι ἀξίος
ὁ λαός.

Ἀπάξει Κύριος μετὰ τῶν ἐργαζομένων τὴν
ἀνομίαν.

Τὸ ἀπάξει, τὸ παραδώσει θελοῖ· εἰς τὴν ἀκαθαρ-
σίαν ἦν εἵλοντο, εἰς πάθη τε ἀτιμίας καὶ ἀδόκιμον
νόον, ποιεῖν τὰ μὴ καθήκοντα.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΚΕ'.

Ἐν τῷ ἐπιστρέφει Κύριον τὴν αἰχμαλωσίαν Σιών.

Οἱ ἀπόστολοι ταῦτα προφητεύονται λέξιν περὶ
ἑαυτῶν καὶ τῶν ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ μετὰ ταῦτα ἀπο-
φανείσθαι περὶ σπόρου καὶ θερισμοῦ· κατὰ τοὺς τοῦ
Δαβὶδ χρόνους οὐκ ἦν ἡ αἰχμαλωσία· τάχα οἶν περὶ
τῆς νοητῆς ταῦτά φησιν· ἐρεῖ δὲ ἄλλος, ὅτι προφητι-
κῶς τὸ μέλλον δηλοῦται (5). — Μέρος τι τῆς αἰχμα-
λωσίας ἐπανεληθὸν ἀπὸ τῆς Βαβυλώνας, καὶ ἀπολαθὸν
τὴν Ἰερουσαλήμ, περὶ τῶν ἀπομεινάντων ἐν Βαβυ-
λώνῃ τὴν προκειμένην ὄψην ἐπ' ἀγαθαῖς προσδοκίαις
ἀναπέμπει· φασὶ δὲ, ὅτι οὕτω μὲν τελείως τὰ τῆς
ἡμετέρας χάρις πεπληρωται· ἔσται δὲ τοῦτο ὅτε τὸ
πᾶν ἔθνος ἀπὸ τῆς πολεμίας ἐπὶ τὴν οἰκίαν γῆν
ἐπανελεθῇ· ταύτην δὲ τὴν διάνοιαν παρίστησιν ἢ τῶν
λοιπῶν ἐρμηνεία· ἀντὶ γὰρ τοῦ, ἐγενήθημεν ὡς πα-
ρακεκλημένοι, συμφώνως οἱ πάντες φασιν, ἐγενήθημεν
ὡς ἐντυπιαζόμενοι, ἀλλ' οὐκ ὑπάρ τὴν ἐλευθε-

(5) Nonnullis Patribus, qui gradualium quosdam
psalmorum auctorem Davidem existimaverunt,
nunc addatur Eusebius.

ρίαν ἡμῶν φανταζόμενοι· ἔσται δὲ ἕναρ καὶ ἑναρ-
γῆς ἡμῶν ἡ χαρὰ, ἐπειδὴν καὶ οἱ λοιποὶ ἡμῶν ἀδελφοὶ
ἐπὶ τῆς αἰχμαλωσίας ἐπανεέλθωσιν· ἐφ' ᾧ καὶ τὰ
ἔθνη μακαριοῦσιν ἡμᾶς, ὡς ὅτι μέλη κομισαμένων·
ἐν γὰρ τὸ σῶμα τῶν σωζομένων.

Τότε ἐκλήσθη χαρὰς τὸ στόμα ἡμῶν.

Τοὺς λέγοντας (4) τὰ θεία ἐφ' οἷς καρπὸς πνεύ-
ματος, χαρὰ τοῖς ἀκούουσιν τὸ μὲν στόμα γίνεται
καὶ ἐκπλήρωθη χαρὰς, ἡ δὲ γλῶσσα ἀγαλλιάσεως,
ἐφ' ᾧν βεῖ χαρὰ καὶ ἀγαλλίασις· τούτων δὲ γινομέ-
νων, οἱ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν διδασκόμενοι· λέγουσιν· Ἐμε-
γάλυνε Κύριος τὸ ποιῆσαι μετ' αὐτῶν· καὶ περὶ
ἐκιντῶν δὲ φασι εὐχαριστοῦντας· Ἐμεγάλυνε Κύριος
τοῦ ποιῆσαι μεθ' ἡμῶν· ἐγενήθημεν εὐφραίνόμενοι.
Ἐπὶ μὲν τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος ἐκαθίσασμεν καὶ
ἐκλαύσαμεν· ἐν δὲ τῷ ἐπιστρέφει τὸν Κύριον τὴν
αἰχμαλωσίαν, ἐκλήσθη χαρὰς τὸ στόμα ἡμῶν (5).
Ἐκὰρ ποιήσωμεν τῷ στόματι φυλακὴν· καὶ τὸ,
Στόμα δικαίου μελετᾷ σοφίαν· καὶ τὸ, Ἄνοιγε
σὸν στόμα, λέγει Θεός· καὶ ὁμοία· Τὸ στόμα
ἡμῶν ἀνέφηρε πρὸς ἡμᾶς, Κορίνθιοι· τότε ἀληθεύου-
τας φησομεν· Τότε ἐκλήσθη χαρὰς τὸ στόμα ἡμῶν.
Καὶ μετ' ὀλίγα· Ἐπὶ δὲ φυλάξωμεν τὰς ὁδοὺς τοῦ
καὶ ἀμαρτάνειν, τότε κληρωθήσεται ἡ γλῶσσα ἡμῶν
ἀγαλλιάσεως· ἐκλήσθη δὲ χαρὰς καὶ τὸ Φιλίππου
στόμα, ὅτε ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ, καὶ ἀρξάμενος
ἀπὸ τοῦ, Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγῆν ἤχθη, εὐηγγε-
λίστατο τὸν Ἰησοῦν τῷ εὐνοῦχῳ Αἰθίοπι.

Ἐμεγάλυνε Κύριος τοῦ ποιῆσαι μεθ' ἡμῶν.

Ἀνωτέρω μὲν ὡς ἦδη ἐπιστροφῆς ἀπὸ τῆς αἰχμα-
λωσίας γινόμενης, εἰρηναῖοι οἱ δύο στίχοι· νῦν δὲ
ὡς ἔτι ἐν αἰχμαλωσίᾳ ὄν, ταῦτά φησιν ὁ Προφήτης,
τὸ μὲν πρότερον προφητείων, οἶμαι, περὶ τῶν ἀποστό-
λων, τὸ δὲ δεύτερον ἐκ προσώπου λέγων τῶν ἐθνῶν·
τῶν γὰρ ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἔστιν τὰ ἀπὸ τοῦ, Ἐμεγάλυνε
Κύριος τοῦ ποιῆσαι μεθ' ἡμῶν, ἕως τοῦ, ὡς χει-
μάρρους ἐν τῷ νότῳ.

Ἐπίστρεψον, Κύριε, τὴν αἰχμαλωσίαν ἡμῶν.

Ἀκολουθῶς καὶ ταῦτα προσέθηκον τοῖς πρώτοις·
οὐ γὰρ ἀναισθητοῦντες, φησὶ, τῆς εἰς ἡμᾶς ἦδη γενο-
μένης εὐεργεσίας, ταῦτά φαμεν, ἀλλ' ὁμολογοῦντες,
ὅτι μεγάλα μὲν ἐποίησε μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός, καὶ ἦδη
γεγένημεν ἐν εὐφροσύνῃ· οὕτω δὲ ἔχοντες, ὅμως
ὑπὲρ τῶν καταλοιπῶν μελῶν ἡμῶν δέόμεθα καὶ ἐκα-
τεῖομεν λέγοντες· Ἐπίστρεψον, Κύριε, τὴν αἰχμη-
λωσίαν ἡμῶν ὡς χειμάρρους ἐν τῷ νότῳ· ἀποπον-
γὰρ τοὺς μὲν τῆς θείας γνώσεως ἑσπερημένους, τὴν
εἰς ἡμᾶς γεγενημένην φιλανθρωπίαν θαυμάζειν,
ἡμᾶς δὲ τοὺς τῆς εὐσεβείας τετυχηκότας, ἀχαριστίαν
νομεῖν.

Οἱ σπείροντες ἐν δάκρυσι, κ. τ. λ.

Ὁ σπείρων ἐν δάκρυσι, εἰς τὸ πνεῦμα σπείρει τῶν
ἐπὶ τοῖς δάκρυσι μακαριζομένων· ἐν ἀγαλλιάσει δὲ
θερίζει ζωὴν αἰώνιον, ὁ τυγχάνων ἦδη τοῦ γελᾶν τῷ
πνεύματι. — Τοῖς περὶ τῶν λοιπῶν αἰχμαλώτων αἰτή-
σαι τὸ θεῖον ἀποκρίνεται τὸ, Μακάριοι οἱ κλαίοντες

¹ P. al. cxxvii, 1. ² Psal. cixv, 2. ³ Psal. cxviii, 2. ⁴ Psal. xxxvi, 30. ⁵ Psal. lxxv, 11.
⁶ II Cor. vi, 11. ⁷ Isa. lxxx, 7. ⁸ Act. viii, 35.

(4) Ita codd.

A quam reliqui quoque fratres nostri a captivitate
fuerint reversi. Quam rem gentes quoque nobis
gratulabuntur, ceu qui membra nostra recupera-
verimus. Unum quippe saluatorum hominum cor-
pus est.

VERS. 2. Tunc repletum est gaudio os nostrum.

Eorum, qui divina eloquuntur, in quibus spiritus
fructus est, gaudium audientibus creat os jucundi-
tate redundans, et lingua diffuit exultatione. Quae
cum fieri gentes cognoscunt, aiunt: Magnificavit
Dominus facere cum eis. Imo et de se ipsis cum
gratiarum actione dicunt: Magnificavit Dominus
facere nobiscum; ideoque letati sumus. Et super
flumina quidem Babylonis (Judaei inquit) sedimus
ac flevimus¹; cum autem Deus captivos revocavit,
repletum est gaudio os nostrum². Similes porro lo-
cutiones sunt: Cum ponemus ori custodiam³; et,
Os iusti meditatur sapientiam⁴; et, Aperi os tuum,
dicit Dominus⁵; aliaque huiusmodi: veluti, Os no-
strum patet ad vos, Corinthii⁶. Tum vere dicemus:
Tunc repletum est gaudio os nostrum. Et paucis in-
terjectis: Cum custodierimus vias nostras, ne forte
peccemus, tunc lingua nostra replebitur exulta-
tione. Gaudio quoque Philippi os redundavit, cum
illud aperiens, incipiensque a verbis illis, Tanquam
ovis ad occisionem ductus est⁷, Jesu: eunucho
Æthiopi evangelizavit⁸.

VERS. 3. Magnificavit Dominus facere nobiscum.

Superius ceu post reditum a captivitate, dicti
fuere duo versiculi. Nunc tanquam adhuc in ca-
ptivitate detentus, hæc ait Propheta; antea quidem
de apostolis, ut puto, vaticinans, deinde vero ex
ethnicorum persona loquens. Namque ethnicorum
sunt verba, a Magnificavit Dominus facere nobiscum,
usque ad, sicut torrens in austro.

VERS. 4. Convertite, Domine, captivitatem nostram.

Consentanea præcedentibus hæc subjungunt. Haud
equidem collati nobis beneficii immemores hæc di-
cimus, sed grandia nobiscum fecisse Deum faten-
tes, gaudio efferimur. Nihil tamen minus pro re-
liquis (membris nostris) oramus, supplicesque di-
cimus: Convertite, Domine, captivitatem nostram, sic-
ut torrens in austro. Absurdum enim foret, si dum
ethnici divinæ notitiæ ignari, clementiam in nos
collatam admirantur, nos veram religionem aorti-
ti, ingrati animi morbo laboraremus.

VERS. 5. Qui seminant in lacrymis, etc.

Qui seminant in lacrymis, secundum spiritum sem-
inat illorum qui ob lacrymas beati dicuntur; cum
exultatione autem vitam æternam metit; quippe qui,
ut spiritu rideat, jam consecutus est. — Iis qui
pro reliquis captivis orantur, Deus respondet effato

(5) Decet aliquid.

Ille : *Beati qui lugent, quis ridebant* ¹⁴. Quod si li-
faciant qui Babylone adhuc sunt, bonam spem lu-
gendo serentes, gaudium metent; lacrymis quas
federunt amorem inopti, et reditus gaudium re-
cepturi. Et si quidem germen aliquod veræ pieta-
tis servaverit, animas suas veluti excolentes,
multam in reditu fructum percipient. Usque ad
hoc septimum canticum, de captivis Judæis vati-
cinea fuerunt.

PSALMUS CXXVI.

Secundum Hebraicam editionem omnesque in-
terpretes, præsens canticum Salomonis est (sicuti
alii aliis inscribuntur auctoribus psalmi), quod di-
ctum fuit eo tempore quo templum ædificavit. Nam
cum Judæi ob ejus ædificii molem valde superbi-
rent, ipse divinus Spiritus prævidens supremam il-
lius desolationem, necnon futuram Ecclesiam que
a Domino toto orbe terrarum ædificanda erat, fa-
cta cum extracto templo comparatione, illam præ-
fert magisque admiratur, rem præsentem vitupe-
rans cum temporale, neque vel paulisper absque
Dei custodia duraturam. Quæ nunc opportuno ce-
lesti Judæis Babylone regressis, et restituendi tem-
pli studio, atque ob eam rem fastu elatis. *Alt*
ergo : Si tamen Dominus custodierit; nam custode
recedente, desertum fiet, et quævis hominum se-
dultitas vana erit. Et templi quidem structorem
dicit Dominum; urbis autem ædificatores homi-
nes, sed Deum custodem. Utile hoc dictum adver-
sus superbia cogitationes.

Vras. 2. *Qui manducatis panem doloris.*

Theodotio et quinta editio, *panem idolorum*, scri-
perunt. Et merito, namque Hebraicus textus ha-
bet, *irreligiosè agere*, quomodo aliis etiam in locis
idolum interpretatum videmus. Prævidet autem in
spiritu Salomon fore ut qui templum a se condi-
tum incolent, idollis studeant, dæmones intra il-
lud colentes. *Alt* ergo se post abscissum, illuc
denovo rediturum, atque id ex intervallo semper
facturum. Quid enim prædest locum honorari ab
iis, qui ob idololatriam procul se Deo remouent?
Unde Symmachus dixit : *Vanum est vobis matutinos*
surgere ad habitandum, vel ad hymnos dic-
endos.

PSALMUS CXXVII.

Consentaneæ superiori cantico vocatio gentium
in præsentem prædicatur. Qui ergo timent Dominum,
diversi esse dicuntur ab Israele, et a nobiliore
apud Israel ordines, id est sacerdotali. Demon-
strant id verba illa : *Israelis domus speravit in*
Domino ¹⁵. Et postea : *Timentes Dominum spera-*
verunt in eo ¹⁶. Et rursus : *Dominus nostri memor,*
benedixit nobis. Benedixit domui Israelis, benedixit
domui Aaronis ¹⁷. Et mox : *Benedixit timentibus*
Dominum ¹⁸. Ex norma igitur prædictarum dictio-

¹⁴ Luc. vi, 21. ¹⁵ Psal. cxiii, 9. ¹⁶ ibid. 11. ¹⁷ ibid. 12. ¹⁸ ibid. 13.

(6) Al. προθεσπίζεται.

Α δε αυτοι γελοιοῦνται· ὅπερ εἰ ποιήσουσιν εἰ ἐν Βα-
βυλῶνι, ἀγαθὸς ἐλπίδας ἐκ' ἑν κλαίοντι σπείροντες,
θεριοῦσιν ἀγαλλίαςιν· ἀντὶ θαυρῶν ὅπερ ἔσχον
ἀγαπῶμενοι, ἐξέξωμεν τὴν τῆς ἐπανόσου χερσίν· καὶ
εἰ τότε βραχὺ τι σπέρμα θεοσεβείας ἐφύλαττον, ἀλλὰ
τὰς ταυτῶν ἐκτὶ ψυχὰς γεωργήσαντες, πολλοὺς ἐπαν-
όντες ὄσους τοὺς καρποὺς. Μᾶχρι τῆς ζ' φῆδης τὰ
περὶ τῶν ἐκ περιτομῆς αἰχμαλώτων προθεσπίσθη.

ΨΑΛΜΟΣ PKΓ'.

Κατὰ τὸ Ἑβραϊκὸν καὶ τοὺς ἐρμηνεύσαντας ἀπεν-
τας, ἡ προῦσα νῦν φῆδης Σολομῶντος ἐστὶν (ὡς περ
ἄλλοι ἄλλων εἰσὶν ἐπιγεγραμμένοι ψαλμοὶ) προφητι-
κῶς ὑπ' αὐτοῦ λεχθεῖσα ὀπνηνίκα τὸν ναὸν κατασκευάσει·
τῶν γὰρ Ἰουδαίων μεγαλοφρονούντων ἐπὶ τῷ τῆς
κατασκευῆς ὄχυρῷ, θεῖο Πνεύματι συνορῶν τὴν
ἐσχάτην ἐρμηλίαν αὐτοῦ, καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ Κυρίου
μῆλλουσαν Ἐκκλησίαν καθ' ὅλης οἰκοδομείσθαι τῆς
οἰκουμένης, ἀντιπαρατιθεὶς τῇ παρ' αὐτοῦ κατασκευῇ
τοῦ ναοῦ, ἐκείνην τε προκρίνει καὶ ὑπερέχεται, τὴν
τότε παρουσίαν ἐλέγγων ὡς πρόσκαιρον καὶ μηδὲ
πρὸς βραχὺ συνισταμένην ἀνευ Θεοῦ φύλακῆς· ὅπερ
νῦν εἰς καιρὸν ἦεν τῶν ἐκ Βαβυλῶνος ἐπανόντων,
ἐσπουδαζόντων περὶ τὴν ἀνάκτισιν τοῦ ναοῦ, καὶ φρο-
νούντων ἐπὶ τούτῳ μὲν. Εἰ γὰρ φησὶν, "Ἐστ'
ὁ Κύριος φύλακτῆρ, τοῦ δὲ φύλακος ἀναχωρή-
σαντος, ἔρημος ἐστὶν, ματαίως ἐσομένης τῆς ἐξ ἀν-
θρώπων σπουδῆς· ἐπὶ μὲν τοῦ ναοῦ, οἰκοδόμῳ εἰσ-
άγει τὸν Κύριον· ἐπὶ δὲ τῆς πόλεως, ἀνθρώπους μὲν
οἰκοδόμους, φύλακα δὲ τὸν Θεόν· χρήσιμον τὸ βῆθὸν
πρὸς τοὺς τῆς ὑπερφανίας λογισμοὺς.

Οἱ ἐσθλοτερες ἄρτων ὁδύνης.

Θεοδοσίον, καὶ ἡ ε' ἄρτων εἰδώλων ἐξέδωκαν εἰ-
κνῶς· τὸ γὰρ Ἑβραϊκὸν τὸ ἀσθεῖν ἔχει, ὅπερ καὶ
ἐν ἑτέροις εἰδώλοις ἐρμηνεύεται· προορῶ δὲ τῷ
πνεύματι Σολομῶν, ὡς οἱ μῆλλοντες οἰκίῃν τὸν ὄπ'
αὐτοῦ γινόμενον οἶκον, εἰδώλοις προσκίσεινται, θαί-
μοσι λατρεύοντες ἐν αὐτῷ· λέγει τοίνυν, μετὰ τῆς
ἀναχώρησιν αὐθις ἐπὶ τούτῳ ἰδεῖν, καὶ τοῦτο συν-
εχῶς ἐκ διαλειμμάτων ποιῶν· τί γὰρ ὄρελος τὸν τόπου
τιμῆν, τοὺς δὲ τῆς εἰδωλολατρίας μακρύνουσιν ἐαυ-
τοὺς τοῦ Θεοῦ; Ὅθεν ὁ Σύμμαχος ἔφη· *Μάταιον*
ὄμνῃ ἐξ ἔθρου ἀνίστασθαι εἰς τὸ οἰκῆσαι, ἢ εἰς
τὸ ὄμνῆσαι.

ΨΑΛΜΟΣ PKΓ'.

Ἀκολούθως τῇ πρὸ ταύτης φῆδης ἡ κλησις τῶν
ἐθνῶν διὰ ταύτης κηρύσσεται (6)· οἱ γοῦν φοβούμενοι
τὸν Κύριον, ἕτεροι λέγονται εἶναι παρὰ τὸν Ἰσραὴλ,
καὶ παρὰ τὸ κρεῖττον ἐν τῷ Ἰσραὴλ τάγμα, λέγω
δὲ τὸ ἱερατικόν· δηλοῖ δὲ τοῦτο ὁ φάσων λόγος· *Οἶκος*
Ἰσραὴλ ἤλιπται ἐπὶ Κύριον· καὶ μετὰ ταῦτα·
Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον ἤλιπται ἐπὶ Κύριον·
καὶ πάλιν· Κύριος μνησθεὶς ἡμῶν ἐλόγησεν
ἡμᾶς· ἐλόγησε τὸν οἶκον Ἰσραὴλ· ἐλόγησε
τὸν οἶκον Ἀαρῶν· καὶ μετὰ ταῦτα· Εὐλόγησε

τοὺς φοβούμενους τὸν Κύριον. Ἀκολουθῶντες εὖν ἄνθρωποι, νοήσαις τοὺς ἐπὶ τῆς παρουσίας φθῆς μακαριζομένους· οὗτοι δὲ ἦσαν πάντες οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον· κρείττων δὲ ἔστιν, καὶ ἐκπαιδευτικῶς τοὺς φοβούμενους τὸν Κύριον, ὁ ἐν τελείῃ γενημένος ἀγάπῃ. Ἐξω γὰρ ἐκβάλλει ἡ τελεία ἀγάπη τὸν φόβον· καὶ οἱ μὲν φοβούμενοι, ἐν πολλαῖς ὁδοῖς περιεφέρονται· τάχα δὲ ὁ ἀγαπῶν ἐν μίᾳ, τῷ εἰρημῶσι, Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός, ἐπ' ἣν καὶ οἱ πολλοὶ ὡσπερ εἰς λιμένα καταναύωσιν· καὶ καλῶς εἶπεν· Μανδραῖοι πάντες· πλὴν δούλος, πλὴν δεσπότης, πλὴν τὸ σῶμα ἀνάπυρος, πλὴν ὄντιον, οὐδὲν τούτων καλοῦσι τὸν μακαρισμὸν τούτου, ἐν αὐτοῖς φησιν· ὁ δὲ παρὰ ἀνθρώποις μακαριζομῆς, ἐπισφαλῆς τε καὶ περιτρεπτός, καὶ λόγιον μόνον πλαττούμενος, μυρίαὶς δὲ περιστάσει περιαντιούμενος· ἀλλ' οὐχ ὁ τὸν Θεὸν φοβούμενος τοιοῦτος, ἀλλὰ τῶν κυμάτων τούτων ἀπληλαγμένος ἐν γαλήνῃ, κάθεται καὶ λιμένι, τὴν ἔνταξ δραπετόμενος μακαριζομενος.

Τοὺς κόπους τῶν καρπῶν σου φάγεσαι.

Οἱ λοιποὶ κόποι καρπῶν ἐξέβαιον· ὡς ἐπὶ γεωργῶν δὲ φασιν ἄπαρ ἐγεωργητοῦ καρποῦμένου· καὶ τὸν ἐκβαλλόντα τῇ τῆς θεοσεβείας ὁδῷ, τροφήν αὐτῷ ἠθρομίζοντα πρὸς τὴν μέλλουσαν ζωὴν ἀναλογοῦσαν οὖς καταβάλετο κόπους· καὶ ἀρετὴ δὲ καὶ κόπος ὁ κατὰ Θεὸν, ἔστι τροφή καὶ χαρὰ τῇ ψυχῇ· τοιοῦτος μὲν ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον· ὁ δὲ ἀγαπῶν, ὡς ἤδη εἶπεν φάγεται τὸν οὐράνιον ἄρτον· κατὰ τὸ, Μανδραῖος δεσ φάγεται ἄρτον ἐν τῇ βασιλείᾳ οὐρανῶν.

Ἡ γυνὴ σου ὡς ἀμπέλος ἐσθνηρῶσα.

Καὶ κατὰ τὸ ῥητὸν, ὡς ἀτελεῖ δίδουσι ταῦτα φοβούμενῳ τὸν Κύριον, ἀλλ' οὐχὶ τῷ ἀγαπῶντι αὐτὸν ἐξ ἄλλης ψυχῆς καὶ ἐξ ἄλλης τῆς καρδίας καὶ τῆς δυνάμεως· Ὁφθαλμὸς γὰρ οὐκ εἶδεν, καὶ τὰ ἐξῆς· τῷ δὲ φοβούμενῳ τὸν Κύριον δίδουσι σύζυγος, περὶ ἧς φησὶ τὸ, *Γυνὴ ἀγαθὴ, μαρὶς ἀγαθῆ· καὶ, Γυναῖκα ἀθροεῖαν εἰς ἐσθνήσαι;* τιμιωτέρα δὲ ἔστι λίθων πολυτελέων ἢ τοιαύτη· οὕτως ἡ ποικιλὰ σύζυγος εἴη ἀνδρὶ ἐκ Θεοῦ.

Οἱ υἱοὶ σου ὡς νεόφυτα ἐλαιῶν.

Ὅτως καὶ υἱοὶ ἐκ Θεοῦ δίδουσι τῷ φοβούμενῳ τὸν Κύριον, οὐχ ὅμοιοι τοῖς πολλοῖς υἱοῖς, ἀλλὰ οἱ ὡς νεόφυτα ἐλαιῶν κυκλοῦντα καὶ στεφανοῦντα τὴν τράπεζαν αὐτοῦ· εἰ δὲ τις μὴ φοβούμενος τὸν Κύριον φησὶ, πολλὰς ἐν περιουσίᾳ υἱῶν ὑπάρχειν καὶ ἐν ἐσθνήῳ γυναικὸς, ἀλλ' ἐρούμεν ὅτι ὁ παρὸν μακαρισμὸς οὐχ ἀπλῶς γυναῖκα καὶ τέκνα ἐπαγγέλλεται, ἀλλ' εἶον αὐτὸ τοῦτο, ἀμπέλω μὲν ἀπεικασμένην γυναῖκα, νεοφύτοις δὲ ἐλαιῶν τέκνα· οὗ τοιαῦτα δὲ τὰ τῶν ἀσθεῶν (7).

¹⁰ I Joan. iv, 18. ¹¹ Joan. xiv, 6. ¹² Luc. xiv, 15.

(7) Paulus aliter in eod. E. f. 274 : Καὶ υἱοὶ δίδουσι τῶν ἄλλων δίδουσι τῷ φοβούμενῳ τὸν Κύριον, ἀπὸ τοῦ τελείου τοῦ λέγοντος· Ἐγὼ δὲ ὡσεὶ ἐλαία νεοφύτος, καὶ τὰ ἐξῆς· τῆς γὰρ τοιαύτης ἐλαίας τὰ γενήματα ὡς νεόφυτα ἐλαιῶν εἶναι λέ-

guntur. Hi erant nimirum quotquot Dominum timebant. Putior autem est, et Dei ipsos timoratos superans, qui perfecta in charitate versatur. Nam perfecta charitas excludit timorem¹⁰. Et quidem timorati, multas torunt vias; amans autem unam fortasse, illam, inquam, de qua dixit, *Ego sum via*¹¹, in quam tanquam in portum multas quoque illas desinant. Pulchreque dixit: *Beati omnes*, sive sanctus sit, sive dominus, sive etiam corpore mutus, sive alius quisvis; nihil enim huiusmodi hanc impedit beatitudinem, de qua is loquitur. Verum quam nobis attribuant homines beatitudinem, ea fallax est, et volubilis, et verbis tantum conficta, secutis vero adversis casibus obnoxia. At non ita se habet qui Deum timet, sed his sacribus liberatus, in pace portusque sedet, vera fruens beatitudine.

VERS. 2. Labores volarum tuarum (vel fructuum) manducabis.

Ceteri interpretes addiderunt *laborem mannaei*. Nomen tanquam de agricola loquente, qui de sua agricultura fructum percipit. Designantque laborantem in pietatis via, sibi que cocam cumulantem ad futuram vitam, que exantlatis laboribus erit consentanea. Nam virtus et propter Deum toleratus labor, cibus gaudiumque animae est. Ita se habet qui timet Dominum. Verumtamen is qui amat, cum iam perfectus, celestem panem manducat; secundum ea verba: *Beatus qui panem edidit in regno caelorum*¹¹!

VERS. 3. Uxor tua sicut vitis abundans.

Sicut iam diximus, dantur haec imperfecto homini, Dominum timenti, haud ei qui illum tota anima totoque corde ac viribus amat: *Non enim oculus vidit*¹², et reliqua. Timenti autem Dominum datur uxor, de qua dictum est: *Bona uxor, pars bona*¹³. Et: *Mulierem fortem quis inveniet*¹⁴? estimabilior est lapidibus pretiosis quam est eiusmodi. Vicissim mala uxor, ira Dei est.

VERS. 3. Filii tui sicut novellae olearum.

Sic etiam filii dantur timenti Dominum, haud similes plerisque filiorum, sed veluti olearum surculi circumstantes coronantesque mensam patris. Quod si quis dicat illos etiam qui Dominum minime timent, sæpe liberis abundare et uxoris secunditate, respondebimus, dici hoc loco beatitudinem haud absolute de uxore et liberis, sed viti comparari uxorem, novellis vero olearum liberos. Atqui ic-priorum familia non est huiusmodi.

¹² I Cor. ii, 9. ¹³ Eccl. xxvi, 3. ¹⁴ Prov. xxxi, 10.

γεται· τί οὖν; οὐκ εἶσιν ἄδικοι ἐν ἐσθνήῳ γυναικῶν τε καὶ παιδῶν; ἀλλ' οὐχ ἀμπέλω μὲν ἀπεικασμένην ἔχουσ; γυναῖκα, νεοφύτοις δὲ ἐλαιῶν τέκνα. Filii quoque a cæteris dirersi dantur timenti Dominum, a perfecto qui ait: *Ego quasi olea fructifera,*

282
M582p
t.24

SÆCULUM IV.

ΕΥΣΕΒΙΟΥ

ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ,

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΤΗΣ ΕΝ ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ,

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

EUSEBII PAMPHILI,

CÆSARÆ PALÆSTINÆ EPISCOPI,

OPERA OMNIA QUÆ EXSTANT,

CURIS VARIORUM, NEMPE :

HENRICI VALESII, FRANCISCI VIGERI, BERNARDI MONTFAUCONII, CARD. ANGELO MAII

EDITA;

COLLEGIT ET DENUO RECOGNOVIT J.-P. MIGNÉ,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITOR.

TOMUS SEXTUS.

VENIUNT SEX VOLUMINA 75 FRANCIS GALLICIS.

EXCUDERATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNÉ EDITOREM,
EN VIA DICTA D'ANBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM.
SEU PETIT-MONTROUGE.

1857

458937

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO XXIV CONTINENTUR.

EUSEBIUS PAMPHILI CÆSARIENSIS EPISCOPI.

SCRIPTA EXEGETICA.

Commentariorum in Psalmos supplementum.	Col.	9
Fragmenta in Proverbia.		75
Commentaria in Isaiam.		77
Fragmenta in Daniele.		525
Commentaria in Lucam.		530
Fragmenta in Epistolam ad Hebræos.		605

SCRIPTA DOGMATICA.

De Theophania.	607
De solemnitate paschali.	694
Contra Marcellum.	707
De Ecclesiastica theologia.	827
Opuscula duodecim.	1048

Ex Typis MIGNÉ, an Parisi. Montrouge.

ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΨΑΛΜΟΥΣ

ΑΠΟ ΡΙΘ' ΕΩΣ ΡΝ.

EUSEBII PAMPHILI COMMENTARIORUM IN PSALMOS

A CXIX AD CL

RELIQUIÆ SUPERSTITES IN CODICIBUS VATICANIS.

(Ex Bibliotheca nove Patrum cardinalis Angelo Mai, t. IV, p. 67. Ejus præfationem superiori tomo præmisimus.)

ΨΑΛΜΟΣ ΡΙΘ'.

Ῥδὴ τῶν ἀναβαθμῶν.

Οἱ καταπιόντες ἀπὸ τῶν τοῦ Θεοῦ καλῶν, ἀναβαίνουσιν ἐπὶ ταῦτα, παρασκευάσαντες εἰς τὴν ἀνάβασιν ἑαυτοῦς· τὴν οὖν παρασκευὴν ἱκανῶς ἐπιδείξας ὁ Ψαλμῶδης διὰ τοῦ πρώτου ψαλμοῦ εἰσάγει τὴν ἀνάβασιν τὴν διὰ τῶν θλίψεων.

Ἐκ τῆς γλώσσης δολλας.

Τουτέστιν ἀπὸ πάσης ψευδοδοξίας καὶ ἀπάτης· εἶται γὰρ ὁ ἐν ἀρχῇ προκοπῆς τυγχάνων ὅπως μηδεὶς αὐτὸν παραλογίζηται ἐν πιθανολογίᾳ.

Τί δοθεῖ σοι; κ. τ. λ.

Ἐπακούσας ὁ Λόγος τοῦ προσευξαμένου, κατὰ τὸ, Ἔτι λαλοῦντός σου, ἰδοὺ πάρεμι, ἀποκρίνεται ^B αὐτῷ καὶ φησὶ· Θάρσει, ὡ ὄντος, εἰδὼς ὅτι προστάτην καὶ ὑπέρμαχον ἔχεις δυνατὸν, ὅπλοις χρώμενον ὅπερ σοῦ κατὰ τῶν σὺν πολεμίων· βέλη τε γὰρ ἠκόνησεν κατ' αὐτῶν, καὶ ἄνθρακας ἠτοίμασεν ἐρημοποιῶς εἰς αὐτούς, μετελεύσεται ἐν ταῖς κατ' αὐτῶν τιμωρίαις· τί οὖν πλέον αἰτεῖς δοθῆναι σοι; ἢ τί θελῆς προστιθέσθαι σοι μετὰ τὴν τωσαύτην τοῦ Δυνάτου κατὰ τῶν ἀσεβῶν παρασκευὴν;

Μετὰ τῶν σκηνωμάτων Κηδάρ (1).

Κηδάρ πάγος γενεᾶς δύναται καὶ σκοτασμός· Κατοικήσασα οὖν, φησὶ, μετὰ τῶν σκηνωμάτων τοῦ σκοτασμοῦ, ὅπερ ἐστὶ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου· καὶ ἡ ψυχὴ μου αὐτῇ, φησὶ, πολλὰ πλεονάκις παρήκησεν.

¹ Isa. LVIII, 9

(1) Recte cod. C. tantummodo sic: Ὁ Εὐσέβιος Κηδάρ ἐρμηνεύεται σκοτασμόν (α τπρ).

PSALMUS CXX.

Vers. 1. *Levavi oculos meus in montes.*

Ab hostili servitute expeditus, atque in ipsa jam via constitutus, quem ad Dei civitatem ducit, oculos ad montes hac illac attollit, observans atque vestigans, undenam sibi auxilium sit adfuturum. Porro cunctis mundi partibus ac summitatibus exploratis, nulla in re sensibili rem quæsitam comperit. Mente igitur animæque oculis ad auctorem creatorumque rerum omnium confugiens, ibi sistit, alterumque hoc canticum concinit dicens : *Auxilium meum a Domino, qui fecit cælum et terram.*

Vers. 5. *Dominus custodiet te.*

Eum qui semper ad Deum spectat, ipse vigil custodit Deus, ejusque dexteram protegit manum, quia et ille dexteris actibus utitur, et inimicos sua dextera repellit. Certe Deo dilectorum dextera insidiarum potissimum hostes. Sic itaque dictum fuit : *Et Jesus indutus erat vestibus sordidis, stabatque diabolus a dextris ejus* *. — Præcipue vero Deus a nequitia tuetur, etiamsi forte exteriora nostra seu corpus affligat. Quamobrem et de Jobo mandavit : *Animam ejus tantum serva* †. Porro anima indiget tutela, cum vita exitus tempus iustat, et cum ad Dei civitatem iter carpit. Quid enim proderit, si quispiam in medio itinere cadens pereat? Itaque neminem ante mortem beatum dicas.

Vers. 6. *Per diem sol non uret te.*

Splendida nubes haud eos sinit uri sole, qui ad Deum pergunt. Parique ratione opem fert, quominus ne a nocturno quidem luminari detrimentum patiantur.

PSALMUS CXXI.

Vers. 1. *Lætatus sum in his quæ dicta sunt mihi, etc.*

Dum via proficiscitur ad Deum ducente, cognito ejus termino, gaudio repletur, futurarum rerum nuntio audito. Quare et prædicat, se bonos egregiosque magistros nactum esse, qui sibi ajunt : *In domum Domini ibimus*. Ideoque magis festinat, viam cum gaudio carpens. — Illorum qui Babylone redibant pars major, populus novellus erat in ipsa genitus Babylone. Pauci vero quidam inter eos erant prisci viri, senes admodum, qui Hierosolymis illuc descenderant, et, septuaginta ibi annis transactis, postea cum novo populo revertebantur. Hi autem a novo populo interrogati, quoniam iter tenderent, respondent quodammodo aientes : *In domum Domini ibimus*. Rursus, hoc audito, novus ille populus exhilaratus, denuo sciscitari videtur, undenam illis hæc notitia esset? Hi porro respondent : *Stantes erant pedes nostri in atriis Jerusalem* ; hi nimirum ipsi pedes, qui vobiscum nunc gradiuntur, in atriis olim steterunt Jerusalem. Quamobrem rei probe conscii, eam vobis nuntiamus : nam et ædificiorum urbis rationem, ejusque typum ac propemodum delineationem, memoria accurate tenemus. Non

* Zach. iii, 5. † Job ii, 6.

(2) Duo cold. Σωτήρα.

(2') 'Ἐβδομήκοντα ἔτι. Sic editi : ut forte legendum sit ἔβδομηκονταετῆ. Edit.

ΨΑΛΜΟΣ PK'.

A

Ἦρα τοὺς ὀφθαλμοὺς μου εἰς τὰ ὄρη.

Ὁ τῆς δουλείας ὑπὸ τοῖς ἔχθροῖς ἀπαλλαγεῖς, καὶ κατ' αὐτὴν ἦδη γεγονώς τὴν ὁδὸν τὴν ἀγούσαν ἐπὶ τὴν τοῦ Θεοῦ πόλιν, ἀνω τοὺς ὀφθαλμοὺς ὡς κάκιστος εἰς τὰ ὄρη ἐπαίρει, κατανοῶν καὶ πολυπραγμονῶν πόθεν αὐτῷ ἔξει βοήθεια· τὰ μέρη δὲ πάντα τοῦ κόσμου καὶ τὰ ὑψηλὰ περιαθρήσας, ἐν οὐδενὶ τῶν αἰσθητῶν εὕρισται τὸ ζητούμενον· ἢ δὲ καὶ φυγῆς ὀφθαλμοὺς ἐπὶ τὸν ποιητὴν (2) καὶ δημιουργὸν τῶν ὄλων ἀναδραμῶν, ἐνταῦθα ἴσταται, καὶ τὴν δευτέραν ὄρθην ἔχει λέγων· Ἡ βοήθειά μου παρὰ Κυρίου τοῦ ποιήσαντος τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν.

Κύριος φυλάξει σε.

Τὸν διαπαντὸς εἰς τὸν Θεὸν ἀφορῶντα αὐτὸς ὁ ἄσπικτος φυλάττει Θεός, καὶ τούτου τὴν δεξιὰν χεῖρα σκέπτει, ὡς δεξιὰς πράξεισι χρωμένον, καὶ τοὺς ἔχθροὺς ἐλαύνοντος τῇ αὐτοῦ δεξιᾷ· μάλιστα γὰρ τῇ δεξιᾷ τῶν θεοφιλῶν ἐπιβουλεύειν πειρῶνται οἱ ἔχθροί· οὕτω γοῦν εἰρηται· Καὶ Ἰησοῦς ἦν ἐνδεδυμένος ἱμάτια βυβαρά, καὶ ὁ διάβολος ἐστῆκεν ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ. — Μάλιστα δὲ Θεὸς ἀπὸ κακίας φυλάττει, καὶ τὰ ἐκτὸς ἢ τὸ σῶμα λυπη· περὶ γοῦν Ἰωδ τὰρ ἡγγεῖλε· Μόνον τὴν ψυχὴν αὐτοῦ διαφύλαξεν· δεῖται δὲ φυλακῆς ἢ ψυχῆ κατὰ τὸν τῆς ἐξόδου τοῦ βίου καιρὸν, καὶ κατὰ τὴν εἰσόδον τὴν εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ πόλιν· τί γὰρ ὑψελος εἰ ἐν μέσῳ τῆς ὁδοῦ παύων τις ἀπώλετο; διὸ μὴ μακαρίσῃς ἀνθρώπον πρὸ τῆς τελευτῆς αὐτοῦ.

Ἡμέρας ὁ ἥλιος οὐ σιγκαύσει σε.

Νεφέλη φωταίνῃ οὐκ ἐξ συγκαίσεσθαι ὑπὸ ἡλίου τοὺς κατὰ Θεὸν ὀδεύοντας· καὶ ἀναλογουμένη ταύτης βοήθει εἰς τὸ μὴδὲ ὑπὸ νυκτερινοῦ φωστήρου παθεῖν αὐτούς.

ΨΑΛΜΟΣ PKA'.

Εὐφρανθήσῃ ἐπὶ τοῖς εἰρηκόσι μοι, κ. τ. λ.

Τὴν ὁδὸν βαδίζων τὴν ἐπὶ τὸν Θεὸν ἀγούσαν, παιδεύμενος περὶ τοῦ τέλους αὐτῆς, εὐφροσύνης ἐκ' αὐτῆς τῇ τῶν μελλόντων ἀκοῇ πληροῦται· διὸ καὶ ὁμολογεῖ καλῶν καὶ ἀγαθῶν διδασκάλων τυχῶν τῶν εἰρηκότων αὐτῷ· Εἰς οἶκον Κυρίου πορευσώμεθα· καὶ μᾶλλον ἐπαίγεται, τὴν πορείαν μετ' εὐφροσύνης ποιούμενος. — Τῶν ἐπανόντων ἀπὸ Βαβυλώνας, ὁ μὲν πολὺς νέος ἦν λαὸς ἐν αὐτῇ γεννηθεὶς Βαβυλώνι· βραγεὶς δὲ τινες ἐν αὐτοῖς ὑπῆρχον παλαιῶν ἄνδρες καὶ σφόδρα πρεσβύτεροι, οἱ ἀπὸ Ἱερουσαλήμ καταβεθεῖν ἔκει, καὶ παραμειναντες τὸν ἔβδομηκονταετῆ (2') χρόνον, μεθ' οὗ ὑπέστρεψον ἅμα τῷ νέῳ λαῷ· τούτων τοίνυν ἐρωτωμένων παρὰ τοῦ νέου λαοῦ ὅπου τὴν πορείαν ποιοῖντο, ἀποκρινομένους οἰονὰ καὶ λέγοντας· Εἰς οἶκον Κυρίου πορευσώμεθα. Ἐπὶ δὲ τοιαύτῃ ἀκοῇ τὸν νέον λαὸν εὐφρανθήντα, δεύτερον ἐξετάσαι πόθεν τοῖς λέγουσιν ἡ γνώσις; τοὺς δὲ ἀποκρίνασθαι πρὸς αὐτούς, καὶ εἰπεῖν· Ἐστῶτες ἦσαν οἱ πόδες ἡμῶν ἐν ταῖς αὐλαῖς Ἱερουσαλήμ· καὶ οἱ πόδες οὗτοι οἱ νῦν ἐνταῦθα ἅμα ὑμῖν βαδίζοντες, ἐστῶσι; ποτε ἐτύγχανον ἐν ταῖς αὐλαῖς Ἱερουσαλήμ· ὅθεν ἀκριβῶς εἰδότες,

ταύτην ὁμοίαν εὐαγγελιζόμεθα, καὶ τὸν τρόπον δὲ τῆς A
οικοδομῆς τῆς πόλεως, καὶ τὸν τύπον αὐτῶν, ὡς ἐν
εἰκοσι, καὶ τὸ σχῆμα, ἀκριβῶς φέρομεν διὰ μνή-
μας· ἦν γὰρ ὡς πόλις οὐ διεσπασμένη ὡς κακίαι, οὐδὲ
ἀπεσπασμένη καὶ διεσπασθεῖσα εἰς μέρη πολλὰ, ἀλλ'
ὅπως ἦν φημιδομημένη ὡς δοκεῖν ἕνα εἶναι οἶκον, διὰ
τὴν συνέθειαν καὶ ἁρμονίαν τῶν ἐν αὐτῇ οικοδομη-
μάτων· ἐδὲ λέλεκται· Ὡς πόλις ἦν ἡ μετοχὴ αὐτῆς
ἐπὶ τὸ ἀσπεί· τοιαῦται δὲ εἰσι κατὰ διάνοιαν πᾶσαι
αἱ παρὰ Θεοῦ ψυχαί, καὶ οἱ ζῶντες λίθοι δὲ ἄν
|καί| τῇ αὐτῇ γνώμῃ κατηρητισμένοι.

Ἐκεῖ γὰρ ἀνέθθησαν αἱ σουλαι, σουλαι Κυρίου, μαρ-
τύριον τῷ Ἰσραὴλ, τοῦ ἐξομολογήσασθαι τῷ
ὄνόματι Κυρίου.

Ἐκεῖ γὰρ θύειν, εὐχεσθαι, πανηγυρίζειν, ἐκλιευ-
σεν· ὡς ἐν μὴ πανταχοῦ πλανώμενοι, πρόφασιν ἔχου-
σιν ἐξέβουσαι ποιεῖσθαι πρὸς εἰδωλα· Θεοῦ γὰρ τοῦτο B
μαρτυρίαν ἐπέλασεν· τῆς γὰρ αὐτοῦ προνοίας τοῦτο
μέγιστον τεκμήριον ἦν· καὶ γὰρ ἐκεῖ ὁ νόμος ἀν-
στηνίστατο, διηγήματα τε κατορθωμάτων ἀρχαίων,
καὶ σύνοδον ἐποιούνητον τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀγάπην
εὐσεβήτουςαν.

Ἐρωτήσατε δὴ τὰ εἰς εἰρήνην τὴν Ἱερουσαλήμ.

Ἄει γάρ, φησὶ, καὶ πάντοτε μνημονεύοντίς σου, ὦ
Ἱερουσαλήμ, τὰ περὶ τῆς σῆς εἰρήνης διαλεγόμεθα
τοῖς ἀδελφοῖς τοῖς ἡμετέροις καὶ τοῖς πλησίον ἡμῶν,
τουτέστι τῷ νέῳ λαῷ, εἰς πόθον αὐτοῦς ἄγοντας τὸν
περὶ σὲ διὰ τῆς περὶ σοῦ διδασκαλίας· ἀλλὰ καὶ ἡ
πίστα ἡμῶν εὐχὴ ἕνεκα τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐγί-
νετο, ζητούντων ἀγαθὰ σοὶ τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΚΒ΄.

Πρὸς σὲ ἦρα τοὺς ὀφθαλμούς μου τὸν κατοικοῦντα C
ἐν τῷ οὐρανῷ.

Ἐπίπερ οὐρανὸς θρόνος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, διὰ τοῦτο
κατοικεῖν λέγεται ἐν τῷ οὐρανῷ· οὐδεὶς δὲ θησαυρί-
ζων ἐπὶ γῆς, εἴποι ἂν τῷ Θεῷ· Πρὸς σὲ ἦρα τοὺς
ὀφθαλμούς μου τὸν κατοικοῦντα ἐν τῷ οὐρανῷ·
ἔγω γὰρ ὁ θησαυρὸς σου, ἐκεῖ ἐστὶ καὶ ἡ καρδία
σου· οἱ μὲν οὖν ὀφθαλμοὶ τοῦ ἀφρονος, ἐπ' ἀκρα
γῆς, ἢ ἐφ' ὀτιδήποτε οὐ ἐπιθυμαί· ἐμδύλαται γάρ
ποτα γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς· οἱ δὲ τοῦ
δικαίου, διαπαντός πρὸς τὸν Θεόν.

Ἰδοὺ ὡς ὀφθαλμοὶ δούλων εἰς χεῖρας τῶν κυρίων
αὐτῶν.

Εὐαγγελισθεὶς ὁ νέος παρὰ τῶν πρεσβυτέρων λαὸς
διὰ τῆς πρὸ ταύτης φθῆς, οὐκ ἐπ' ἄλλο τι, φησὶν,
ἀλκίζω, ἢ ἐπὶ σὲ τὸν οὐκ ἐν τῇ κάτω Ἱερουσαλήμ, D
ἀλλ' ἐν οὐρανῷ κατοικοῦντα· μόνος δὲ τοῦτο λέγειν
ἁρμοστέται τοῖς ἀπηλλαγμένοις αἰχμαλωσίας, καὶ τὸ
τῆς ψυχῆς διορατικῶν ἐβρωμένοις· ψυχῆς δὲ ὀφθαλμῶς
ἄνω μὲν ὀρῶν, ὠφελεῖται· κάτω δὲ, βλάπτεται.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΚΓ΄.

Ἐν τῷ ἐκπαραστῆναι ἀνθρώπους ἐφ' ἡμᾶς.

Οἱ φησαντες, Ἐλέησον ἡμᾶς, Κύριε, ἐλέησον
ἡμᾶς, νῦν ὡς ἐπακουσθέντες εὐχαριστοῦσι Θεῷ· τὰ δὲ
παρόντα διδάσκονται λέγειν ὁ διορατικῶς, τὸν Θεὸν ἔχων
πρὸ ὀφθαλμῶν· ὅπως γὰρ Ἰσραὴλ ἐπινίκιον ᾤδηγ
ἐπὶ νικοποιῶ προσάγων Θεῷ· διδάσκουσι δὲ τοὺς

enim erat urbs hac illac sparsa, et scissas, atque in
multas partes secta, sed ita edificata, ut una vido-
retur domus, propter edificiorum ejus coherentiam
atque harmoniam. Ideo dictum est : Ut civitas, cu-
jus participatio ejus in idipsum. Hujusmodi sunt,
ad sententiam quod attinet, cunctae apud Deum
diversantes animae, vivi lapides, quibus vorum Dei
templum edificatur, una mento unaque concordii
sententia compactum.

φημιδομηται ὁ ἀληθινὸς νεὸς τοῦ Θεοῦ, τῷ αὐτῷ νοῦ

VERS. 4. Illuc enim ascenderunt tribus, tribus Do-
mini, testimonium Israel ad constandum nomini
Domini.

Illic enim sacrificare, orare, sacros conventus
agere jussit Deus; ne late dispersi, occasionem per-
gendi ad idola nanciscerentur. Dei vero testimonium
locum illum appellavit, quippe quod erat maximum
providentiam illius indicium : namque ibi lex lego-
batur, et egregia prisca facinora narrabantur, gen-
tisque conventus fiebat quo charitas mutua constrin-
gebatur.

VERS. 6. Rogate quae ad pacem sunt Jerusalem.

Semper enim et omni tempore tui memores, o
Jerusalem, de pace tua cum fratribus nostris pro-
ximisque loquimur, id est cum populo novo, ut tui
desiderium haec narrantes eis excitemus. Sed et
preces nostrae omnes ob Dei domum fiebant, quia
huic bona omnia a Deo imprecabamur.

PSALMUS CXXII.

VERS. 1. Ad te levavi oculos meos, qui habitas in
caelo.

Quia caelum thronus Dei est, idcirco hic in caelo
habitare dicitur. Nemo autem qui in terra opes
congerit, Deo dicit : Ad te levavi oculos meos, qui
habitas in caelo : namque, ubi thesaurus tuus, ibi et
cor tuum erit. Ergo insipientis hominis oculi
terrae superficiem spectant, vel aliud quidvis con-
cupitum : nam et mulierem quandoque aspicit, ut
eam concupiscat. Justi tamen hominis oculi Deum
semper spectant.

VERS. 2. Ecce sicut oculi servorum in manibus do-
minorum suorum.

Eruditus a senioribus novus populus in superiore
psalmo, In nulla, inquit, re spem colloco, nisi in te,
qui non inferiorem Jerusalem, sed caelestem in-
colis. Ab iis autem tantummodo haec dici decet qui
servitute sunt expediti, validaque animae visuali vi
sunt praediti. Porro animae oculus si sursum spectet,
bene illi est; sin deorsum, detrimentum patitur.

PSALMUS CXXIII.

VERS. 2. Cum exurgerent homines adversum nos.

Qui dixerant, Miserere nostri, Domine, miserere
nostri; nunc ceu precibus suis auditis, gratias
Deo agunt. Haec autem dicere docetur homo pers-
picax, qui Deum scilicet praec oculis habet. Sic enim eo
habet Israel triumphalem hymnum Deo victoriae daturi

Matth. vi, 21. Psal. cxvii, 3.

concinens. Porro ita seniores docent adolescentulos, qui discipulorum instar auscultant. Israeli autem, Deum intra se possidenti, dicere congruit: *Nisi Dominus fuisset in nobis*. Hujusmodi erat sub Moyse Israel, cui dicebatur: *Sile, et audi, Israel. Dominus pro vobis pugnabit, et vos silabit*.

VERS. 5. *Fortasse vivos deglutissent nos.*

Calamitatis tempus, quamvis sit vehemens, nihilominus torrentis instar breve est.

VERS. 6. *Benedictus Dominus, etc.*

Quem vero laudare hymnisque celebrare oportebat, propterea quod prædæ non fuerimus hominibus qui deglutire nos volebant, nisi Dominum qui apud nos est? Utique illi ad capturam nostram ruentes, ut nos devorarent, consilia sua exsequi haud poterunt. Exasperati enim crudeli animo leones, dentibus suis nos capere avebant; sed tamen scopo suo potiri nequiverunt, haud nos illis tradente Domino: cui etiam benedicimus, qui nos a furentibus hostibus liberavit.

PSALMUS CXXIV.

VERS. 2. *Munes in circuitu ejus.*

Hæc aiunt qui longa emensa via ad materiale Jerusalem reversi sunt, ceu jam in tuto constituti, nec tam loco quam fiducia erga Dominum alacres; quod sane melius est quam urbis Hierusalem incolatus. Præterea ubinam melius se haberet populus? Nam locum quidem circumstare montes hic dicuntur; populi autem, cujus causa etiam locus honoratur, vere Deus est custos, simulque loci, si modo populus dignus fuerit.

VERS. 5. *Abducat Dominus cum operantibus iniquitatem.*

Verbum *abducat* hic significat *tradet*; nempe abducat in immunditiam quam sibi elegerunt, in passionem ignominie reprobauque mentem, ut agant quæ minime oportet.

PSALMUS CXXV.

VERS. 1. *Cum converteret Dominus captivitatem Sion.*

Apostoli vaticinantur hæc de se dictum iri et de gentibus; deinde res eventuras semini et messi. Certe Davidis tempore nulla captivitas fuit; quamobrem de spiritali fortasse sermo est. Alius dicet hæc prophetice significari futura. Nempe aliquanta captivorum pars Babylone redux, recuperata Jerusalem, de iis qui Babylone remanserant, canticum hoc non sine bona exspectatione Deo extollit. Aiunt ergo nondum suum gaudium esse completum; fore autem, cum universa natio ex hostili regione ad propriam redierit. Hanc nimirum loci sententiam reliqui interpretes sistunt: nam pro, *facti sumus sicut consolati*, concorditer omnes aiunt: *facti sumus quasi somniantes*; non autem vera libertatem nostram visione spectantes. Porro instar veræ perspicuæque visionis erit lætitia nostra, post-

Exod. xiv, 14.

(3) *Ἐπει τοῦτο*. Interpres legisse videtur ἐπὶ τούτῳ, vel ἐπὶ τούτοις, ut et sententia postulat ERIT.

Α νέους οἱ γεγραφέτες, καὶ οἱ μαθηταὶ ὑπακούουσιν· Ἰσραὴλ δὲ τοῦ ἔχοντος ἐν ἑαυτῷ τὸν Θεόν, τὸ δύνασθαι λέγειν· *Εἰ μὴ ὅτι Κύριος ἦν ἐν ἡμῖν*. Τοιοῦτος ἦν ὁ ὑπὸ Μωϋσείως γενόμενος Ἰσραὴλ, ὃ ἐλέγετο· *Σιώπα, καὶ ἄκουε, Ἰσραὴλ· καὶ Κύριος πολεμήσει ὑπὲρ ὑμῶν, καὶ ὑμεῖς σιγήσεσθε*.

Ἄρα ὧντας ἂν κατέκιοι ἡμᾶς.

Καὶ ὁ περιστατικὸς δὲ καιρὸς, εἰ καὶ σφοδρὸς, ἀλλὰ χειμάρρου δίχην ὀλιγοχρόνος.

Εὐλόγητός Κύριος, κ. τ. λ.

Καὶ τίνα εὐλογεῖν καὶ ὑμνεῖν ἔδει ἐπὶ τῷ μὴ ἀλῶναι τοῖς βουλομένοις ζῶντας καταπιεῖν ἡμᾶς ἀνθρώποις, ἢ τὸν Κύριον τὸν ὄντα ἐν ἡμῖν; Οἱ ἐπὶ τὸ θηρεύσαι ἡμᾶς ὀρμησαντες, ἵνα καταφάγωσιν ἡμᾶς, οὐ δεδύνηται ὡς ἔσπευδον διαθεῖναι· ἐξηγρωμένος γὰρ οἱ ὠμόθυμοι λέοντες τοῖς ὀδοῦσιν αὐτῶν θηρεύσαι ἡμᾶς ἐγλίχοντο· ἀλλ' οὐκ ἐπέτυχον τοῦ σπουδαζομένου, μὴ δόντος ἡμᾶς τοῦ Κυρίου· ὃν καὶ εὐλογοῦμεν βυσάμενον ἡμᾶς ἀπὸ τῶν φονικῶν καθ' ἡμῶν διατεθέντων.

ΨΑΛΜΟΣ PKA'.

Ὅρη κύκλω αὐτῆς.

Ταῦτά φασιν οἱ μετὰ τὴν μακρὰν ἐπανεληθόντες ὀδοποροῖαν ἐπὶ τὴν αἰσθητὴν Ἱερουσαλήμ, ὡς ἤδη λοιπὸν ἐν ἀσφαλείᾳ γενόμενοι, οὐ τῷ τόπῳ, τῇ δὲ πεποιθήσει τοῦ Κυρίου θαρβύνοντες· ὃ δὴ κρείττον τοῦ κατοικεῖν Ἱερουσαλήμ· καὶ ἐπεὶ τοῦτο (3) τοῦ κρείττων ἦν ὁ λαός; τοῦ μὲν τόπου ὄρη λέγεται κύκλω· τοῦ δὲ λαοῦ, δι' ὃν καὶ ὁ τόπος τετίμηται, ὄντως ὁ Θεός, ὁ καὶ τὸν τόπον φυλάττων, ὅτι δέξιος ὁ λαός.

Ἀπάξει Κύριος μετὰ τῶν ἐργαζομένων τῆν ἀνομίαν.

Τὸ ἀπάξει, τὸ παραδώσει θεοὶ· εἰς τὴν ἀκαθαρσίαν ἣν εἴλοντο, εἰς πάθη τε ἀτιμίας καὶ ἀδόκιμον νοῦν, ποιεῖν τὰ μὴ καθήκοντα.

ΨΑΛΜΟΣ PKE'.

Ἐν τῷ ἐπιστρέψαι Κύριον τὴν αἰχμαλωσίαν Σιών.

Οἱ ἀπόστολοι ταῦτα προφητεύονται λέξιν περὶ ἑαυτῶν καὶ τῶν ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ μετὰ ταῦτα ἀποφανείσθαι περὶ σπόρου καὶ θερισμοῦ· κατὰ τοὺς τοῦ Δαβὶδ χρόνους οὐκ ἦν ἡ αἰχμαλωσία· τάχα οὖν περὶ τῆς νοητῆς ταῦτά φησιν· ἐρεῖ δὲ ἄλλος, ὅτι προφητικῶς τὸ μέλλον δηλοῦται (3'). — Μέρος τι τῆς αἰχμαλωσίας ἐπανεληθὸν ἀπὸ τῆς Βαβυλώνας, καὶ ἀπολαθὸν τὴν Ἱερουσαλήμ, περὶ τῶν ἀπομεινάντων ἐν Βαβυλώνῃ τὴν προκειμένην φῶδην ἐπ' ἀγαθαῖς προσδοκίαις ἀναπέμπε· φασὶ δὲ, ὅτι οὕτω μὲν τελείως τὰ τῆς ἡμετέρας χαρᾶς πεπληρωται· ἔσται δὲ τοῦτο ὅτε τὸ πᾶν ἔθνος ἀπὸ τῆς πολεμίας ἐπὶ τὴν οἰκίαν γῆν ἐπανελεθῇ· ταύτην δὲ τὴν διάνοιαν παρλοτησιν ἢ τῶν λοιπῶν ἐρμηνεῖα· ἀντὶ γὰρ τοῦ, *ἐγενήθημεν ὡς παρακεκλημένοι*, συμφώνως οἱ πάντες φασίν, *ἐγενήθημεν ὡς ἐντιντιαζόμενοι*, ἀλλ' οὐκ ἔστι τὴν ἐλευθε-

(3') Nonnullis Patribus, qui gradualium quoque psalmsorum auctorem Davidem existimaverunt, nunc addatur Eusebius.

ρίαν ἡμῶν φανταζόμενοι· Ἰσται δὲ ἕκαστος καὶ ἑναρ-
της ἡμῶν ἢ χαρὰ, ἵπαιδὲν καὶ οἱ λοιποὶ ἡμῶν ἀδελφοὶ
ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας ἐπανεβλώσιν· ἐφ' ᾧ καὶ τὰ
ἔθνη μακαριοῦσιν ἡμᾶς, ὡς ἴδια μέλη κομισαμένους·
ἐν γὰρ τὸ σῶμα τῶν σωζομένων.

Τότε ἐκλήσθη χαρᾶς τὸ στόμα ἡμῶν.

Τοὺς λέγοντας (4) τὰ θεῖα ἐφ' οἷς καρπὸς πνεύ-
ματος, χαρὰ τοῖς ἀκούουσιν τὸ μὲν στόμα γίνεται
καὶ ἐπληρώθη χαρᾶς, ἢ δὲ γλῶσσα ἀγαλλιάσεως,
ἐφ' ᾧ ὢν βεῖ χαρὰ καὶ ἀγαλλίασις· τούτων δὲ γινομέ-
νων, οἱ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν διδασκόμενοι λέγουσιν· Ἐμ-
γάλυτε Κύριος τοῦ ποιῆσαι μετ' αὐτῶν· καὶ περὶ
ἐκιντῶν δὲ φασιν εὐχαριστοῦντας· Ἐμεγάλυτε Κύριος
τοῦ ποιῆσαι μεθ' ἡμῶν· ἐγενήθημεν εὐφραϊνόμενοι.

Ἐπὶ μὲν τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος ἐκαθίσταμεν καὶ
ἐκλαύσαμεν· ἐν δὲ τῷ ἐπιστρέψαι τὸν Κύριον τὴν
αἰχμαλωσίαν, ἐκλήσθη χαρᾶς τὸ στόμα ἡμῶν (5)
Ἐκὼν ποιήσωμεν τῷ στόματι φυλακὴν· καὶ τὸ,
Στόμα δικαίου μαλετῶ σοφίας· καὶ τὸ, Ἄνοιγε
σὸν στόμα, λέγει Θεός· καὶ ὅμοια· Τὸ στόμα
ἡμῶν ἀνέφηγε πρὸς ὑμᾶς, Κορίνθιοι· τότε ἀληθεύου-
τας φήσομεν· Τότε ἐκλήσθη χαρᾶς τὸ στόμα ἡμῶν.
Καὶ μετ' ἄλλα· Ἐπὶ δὲ φυλάξωμεν τὰς ὁδοὺς τοῦ
μη ἁμαρτάνειν, τότε πληρωθήσεται ἡ γλῶσσα ἡμῶν
ἀγαλλιάσεως· ἐκλήσθη δὲ χαρᾶς καὶ τὸ Φιλιππου
στόμα, ὅτε ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ, καὶ ἀρξάμενος
ἀπὸ τοῦ, Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγῆν ἤχθη, εὐηγγε-
λίσατο τὸν Ἰησοῦν τῷ εὐνούχῳ Αἰθίοπι.

Ἐμεγάλυτε Κύριος τοῦ ποιῆσαι μεθ' ἡμῶν.

Ἄνωτέρω μὲν ὡς ἤδη ἐπιστροφῆς ἀπὸ τῆς αἰχμα-
λωσίας γινομένης, εἰρηγεται οἱ δύο στίχοι· νῦν δὲ
ὡς ἔτι ἐν αἰχμαλωσίᾳ ὢν, ταῦτά φησιν ὁ Προφήτης,
τὸ μὲν πρότερον προφητεῶν, οἶμαι, περὶ τῶν ἀποστό-
λων, τὸ δὲ δεύτερον ἐκ προσώπου λέγων τῶν ἐθνῶν·
τῶν γὰρ ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἔστιν τὰ ἀπὸ τοῦ, Ἐμεγάλυτε
Κύριος τοῦ ποιῆσαι μεθ' ἡμῶν, ἕως τοῦ, ὡς χει-
μάρβρους ἐν τῷ νότῳ.

Ἐπίστρεψον, Κύριε, τὴν αἰχμαλωσίαν ἡμῶν.

Ἀκολούθως καὶ ταῦτα προσέθησαν τοῖς πρώτοις·
οὐ γὰρ ἀναίσθητοῦντες, φησὶ, τῆς εἰς ἡμᾶς ἤδη γενο-
μένης εὐεργεσίας, ταῦτά φαμεν, ἀλλ' ὁμολογοῦντες,
ὅτι μεγάλα μὲν ἐποίησε μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός, καὶ ἤδη
γεγῆναμεν ἐν εὐφροσύνῃ· οὕτω δὲ ἔχοντες, ὅμως
ὑπὲρ τῶν καταλοπίων μελῶν ἡμῶν δεόμεθα καὶ ἐκ-
τεύομεν λέγοντες· Ἐπίστρεψον, Κύριε, τὴν αἰχμη-
λωσίαν ἡμῶν ὡς χειμάρβρους ἐν τῷ νότῳ· ἀτοπον
γὰρ τοὺς μὲν τῆς θέλας γνώσεως ἰσπερημένους, τὴν
εἰς ἡμᾶς γεγεννημένην φιλανθρωπίαν θαυμάζειν,
ἡμᾶς δὲ τοὺς τῆς εὐσεβείας τετυγχεύοντας, ἀχαριστίαν
βοεῖν.

Οἱ σπείροντες ἐν δάκρυσι, κ. τ. λ.

Ὁ σπείρων ἐν δάκρυσι, εἰς τὸ πνεῦμα σπείρει τῶν
ἐπὶ τοῖς δάκρυσι μακαριζομένων· ἐν ἀγαλλιάσει δὲ
θερίζει ζωὴν αἰώνιον, ὁ τυγγάνων ἤδη τοῦ γελῆν τῷ
πνεύματι. — Τοῖς περὶ τῶν λοιπῶν αἰχμαλώτων αἰτή-
σασαι τὸ θεῖον ἀποκρίνεται τὸ, Μακάριοι οἱ κλαίοντες

⁷ P.-al. cxxvii, 4. ⁸ Psal. cxxv, 2. ⁹ Psal. cxxviii, 2. ¹⁰ Psal. xxxvi, 30. ¹¹ Psal. lxxxv, 11.
¹² II Cor. vi, 11. ¹³ Isa. liii, 7. ¹⁴ Act. viii, 55.

(4) Ita codd.

A quam reliqui quoque fratres nostri a captivitate
fuerint reversi. Quam rem gentes quoque nobis
gratulabuntur, ceu qui membra nostra recupera-
verimus. Unum quippe salvatorum hominum cor-
pus est.

Vers. 2. *Tunc repletum est gaudio os nostrum.*

Eorum, qui divina eloquuntur, in quibus spiritus
fructus est, gaudium audientibus creat os jucundi-
tate redundans, et lingua diffuit exultatione. Quae
cum fieri gentes cognoscunt, alunt: Magnificavit
Dominus facere cum eis. Imo et de se ipsis cum
gratiarum actione dicunt: *Magnificavit Dominus
facere nobiscum*; ideoque lætati sumus. *Et super
flumina quidem Babylonis* (Judæi inquit) *sedimus
ac flevimus* ⁷; cum autem Deus captivos revocavit,

B repletum est gaudio os nostrum ⁸. Similes porro lo-

cutiones sunt: *Cum ponemus ori custodiam* ⁹; et,
Os justi meditatatur sapientiam ¹⁰; et, *Aperi os tuum,
dicit Dominus* ¹¹; aliaque hujusmodi: veluti, *Os nc-
strum patet ad vos, Corinthii* ¹². Tum vero dicemus:
Tunc repletum est gaudio os nostrum. Et paucis in-
terjectis: *Cum custodierimus vias nostras, ne forte
peccemus, tunc lingua nostra replebitur exulta-
tione. Gaudio quoque Philippi os redundavit, cum
illud aperiens, incipiensque a verbis illis, Tanquam
ovis ad occisionem ductus est* ¹³, Jesus: eunucho
Ethiopi evangelizavit ¹⁴.

Vers. 3. *Magnificavit Dominus facere nobiscum.*

Superius ceu post reditum a captivitate, dicti
fuere duo versiculi. Nunc tanquam adhuc in ca-
ptivitate detentus, hæc ait Propheta; antea quidem
de apostolis, ut puto, vaticinans, deinde vero ex
ethnicorum persona loquens. Namque ethnicorum
sunt verba, a *Magnificavit Dominus facere nobiscum*,
usque ad, *sicut torrens in austro*.

Vers. 4. *Converte, Domine, captivitatem nostram.*

Consentanea præcedentibus hæc subjungunt. Haud
equidem collati nobis beneficii immemores hæc di-
cimus, sed grandia nobiscum fecisse Deum faten-
tes, gaudio efferimur. Nihil tamen minus pro re-
liquis (membris nostris oramus, supplicesque di-
cimus: *Converte, Domine, captivitatem nostram, sic-
ut torrens in austro*. Absurdum enim foret, si dum
ethnici divinæ notitiæ ignari, clementiam in nos
collatam admirantur, nos veram religionem sor-
titi, ingrati animi morbo laboraremus.

Vers. 5. *Qui seminant in lacrymis, etc.*

Qui seminat in lacrymis, secundum spiritum se-
minat illorum qui ob lacrymas beati dicuntur; cum
exultatione autem vitam æternam metit; quippe qui,
ut spiritu rideat, jam consecutus est. — His qui
pro reliquis captivis orarunt, Deus respondet oblatio

(5) Deest aliquid.

illo : *Beati qui lugent, quis ridebunt* ¹⁴. Quod si li-
facient qui Babylone adhuc sunt, bonam spem lu-
gendo serentes, gaudium metent; lacrymis quas
fuderunt amorem indepti, et reditum gaudium re-
cepturi. Et si quidem germen aliquod veræ pieta-
tis servaverit, animas suas veluti excolentes,
multum in reditu fructum percipient. Usque ad
hoc septimum canticum, de captivis Judæis vati-
cina fuerunt.

PSALMUS CXXVI.

Secundum Hebraicam editionem omnesque in-
terpretes, præsens canticum Salomonis est (sicuti
alii aliis inscribuntur auctoribus psalmi), quod di-
ctum fuit eo tempore quo templum ædificavit. Nam
cum Judæi ob ejus ædificii molem valde superbi-
rent, ipse divino Spiritu prævidens supremam il-
lius desolationem, necnon futuram Ecclesiam quæ
a Domino toto orbe terrarum ædificanda erat, fa-
cta cum extracto templo comparatione, illam præ-
fert magister admiratur, rem præsentem vitupe-
rans seu temporalem, neque vel paulisper abque
Dei custodia duraturam. Quæ nunc opportune ce-
cinit Judæis Babylone regressis, et restituendi tem-
pli studiois, atque ob eam rem fastu elatis. At
ergo : *Si tamen Dominus custodierit*; nam custode
recedente, desertum fiet, et quævis hominum se-
duitas vana erit. Et templi quidem auctororem
dicit Dominum; urbis autem ædificatores homi-
nes, sed Deum custodem. Utile hoc dictum adver-
sus superbiam cogitationes.

Vers. 2. *Qui manducatis panem doloris.*

Theodotio et quinta editio, *panem idolorum*, scri-
pserunt. Et merito, namque Hebraicus textus ha-
bet, *irreligiose agere*, quomodo aliis etiam in locis
idolorum interpretatum videmus. Prævidet autem in
spiritu Salomon fore ut qui templum a se condi-
tum incolent, idolla studeant, demones intra il-
lud colentes. At ergo se post abcessum, illuc
denuo reditorum, atque id ex intervallo semper
facturum. Quid enim prodest locum honorari ab
iis, qui ob idololatriam procul se Deo remouent?
Utile Symmachus dixit : *Vanum est vobis matati-
nos surgere ad habitandum, vel ad hymnos di-
cendas.*

PSALMUS CXXVII.

Consentaneos superiori cantico vocatio gentium
in præsentem prædicatur. Qui ergo timent Dominum,
diversi esse dicuntur ab Israele, et a nobiliore
apud Israel ordines, id est sacerdotali. Demon-
strant id verba illa : *Israelis domus speravit in
Domino* ¹⁵. Et postea : *Timentes Dominum spera-
verunt in eo* ¹⁶. Et rursus : *Dominus nostri memor,
benedixit nobis. Benedixit domui Israelis, benedixit
domui Aaronis* ¹⁷. Et mox : *Benedixit timentibus
Dominum* ¹⁸. Ex norma igitur predictarum dictio-

¹⁴ Luc. vi, 21. ¹⁵ Psal. cxiii, 9. ¹⁶ ibid. 11. ¹⁷ ibid. 12. ¹⁸ ibid. 13.

(6) ΑΙ. προθεσπίζεταΙ.

Α δεῖ αὐτοὶ γελῶσθαι· ἕκαστοι ποιήσουσιν οἱ ἐν Βα-
βυλῶνι, ἀγαθὰς ἐλπίδας δὲ ὧν κλαίουσιν σπείροντες,
θεριοῦσιν ἀγαλλασίν· ἀντὶ θαυμάσιον ἕκαστος ἔσχον
ἀγαπώμενος, θεζόμενος τὴν τῆς ἱκανοῦς χάριν· καὶ
εἰ τότε βραχὺ τι σπέρμα θεοσεβείας ἐφύλαττον, ἀλλὰ
τὰς αὐτῶν ἐκεί ψυχὰς γεωργήσαντες, πολλοὺς ἱκαν-
οῦντας οἴουσι τοὺς καρποὺς. Μέχρι τῆς ζ' φῆθις τὰ
πρὸς τὸν ἐκ περιτομῆς αἰχμαλώτων προθεσπίασθαι.

ΨΑΛΜΟΣ PKΓ'.

Κατὰ τὸ Ἑβραϊκὸν καὶ τοὺς ἐρμηνεύσαντας ἕκασ-
τας, ἡ προῦσα νῦν ὡδὴ Σολομώντις ἴστιν (ὡς περ
ἄλλοι ἄλλων εἰσὶν ἐπιγεγραμμένοι ψαλμοὶ) προφητι-
κῶς ὑπ' αὐτοῦ λεχθεῖσα ὀκνήσια τὸν ναὸν κατασκευάζει·
τῶν γὰρ Ἰουδαίων μεγαλοφρονούντων ἐπὶ τῷ τῆς
κατασκευῆς ὄχρῳ, θείῳ Πνεύματι συνορῶν τὴν
ἐσχάτην ἐρμηλίαν αὐτοῦ, καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ Κυρίου
μέλλουσαν Ἐκκλησίαν καθ' ὅλης οἰκοδομηθεῖσας τῆς
οἰκουμένης, ἀντιπαρταθείς τῇ κατ' αὐτοῦ κατασκευῇ
τοῦ ναοῦ, ἐκείνην τε προκρίνει καὶ ὑπερέργαται, τὴν
τότε παρουσίαν ἀλέγγων ὡς πρόσκαιρον καὶ μηδὲ
πρὸς βραχὺ συνισταμένην ἀνευ Θεοῦ φύλακῆς· ἕκαστος
νῦν εἰς καιρὸν ἦσεν τῶν ἐκ Βαβυλῶνος ἱκανοῦντων,
ἐσπουδακῶτων περὶ τὴν ἀνάκτισιν τοῦ ναοῦ, καὶ ἐρ-
νουμένων ἐπὶ τούτῳ μέγιστα μὲν. Εἰ γὰρ φησὶν, Ἔστ'
ὁ δὲ Κύριος φύλακτῆρ, τοῦ δὲ φύλακος ἀνεχώρη-
σαντος, ἱερῆμος ἴσται, ματαίως ἰσομένης τῆς ἐξ ἀν-
θρώπων σπουδῆς· ἐπὶ μὲν τοῦ ναοῦ, οἰκοδομῶν εἰ-
σάγει τὸν Κύριον· ἐπὶ δὲ τῆς πόλεως, ἀνθρώπους μὲν
οἰκοδόμους, φύλακα δὲ τὸν Θεόν· χρήσιμον τὸ βῆθὸν
πρὸς τοὺς τῆς ὑπερηφανίας λογισμοὺς.

Οἱ ἐσθλοτέρους ἄρτον ὀδύνης.

Θεοδοσίον, καὶ ἡ ε' ἄρτον εἰδώλων ἐξίδωκαν εἰ-
κότως· τὸ γὰρ Ἑβραϊκὸν τὸ ἀσθεῖν ἔχει, ἕκαστος καὶ
ἐν ἑτέροις εἰδώλων ἐρμηνεύεται· προορῶ δὲ τῷ
πνεύματι Σολομῶν, ὡς οἱ μέλλοντες οἰκίῃ τὸν ὑπ'
αὐτοῦ γινόμενον οἶκον, εἰδώλοις προσκίσσονται, θαί-
μοσι λατρεύοντες ἐν αὐτῷ· λέγει τοίνυν, μετὰ τῆς
ἀναχώρησιν αὐθις ἐπὶ τούτῳ ἀλθεῖν, καὶ τούτου συν-
εχῶς ἐκ διαλειμμάτων ποιῆν τι γὰρ ὑπελος τὸν τόπον
τιμῆν, τοὺς δὲ τῆς εἰδωλολατρίας μακρόνουςιν ἐαν-
τοὺς τοῦ Θεοῦ; Ὅθεν ὁ Σύμμαχος ἔφη· *Ματαίως
ὄμνῃ ἐξ ὄρθρου ἀνίστασθαι εἰς τὸ οἰκῆσαι, ἢ εἰς
τὸ ὄρνῆσαι.*

ΨΑΛΜΟΣ PKΔ'.

Ἀκολούθως τῇ πρὸ ταύτης φῆθις ἡ κλησις τῶν
ἐθνῶν διὰ ταύτης κηρύσσεται (6)· οἱ γοῦν φοβούμενοι
τὸν Κύριον, ἕτεροι λέγονται εἶναι παρὰ τὸν Ἰσραὴλ,
καὶ παρὰ τὸ κρεῖττον ἐν τῷ Ἰσραὴλ τάγμα, λέγω
δὲ τὸ Ἰσραηλικόν· δηλοῖ δὲ τούτου ὁ φάσκων λόγος· *Ὀἶκος
Ἰσραὴλ ἠλίπισεν ἐπὶ Κύριον· καὶ μετὰ ταῦτα·
Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον ἠλίπισαν ἐπὶ Κύριον·
καὶ πάλιν· Κύριος μνησθεὶς ἡμῶν εὐλόγησεν
ἡμᾶς· εὐλόγησε τὸν οἶκον Ἰσραὴλ· εὐλόγησε
τὸν οἶκον Ἀαρῶν· καὶ μετὰ ταῦτα· Εὐλόγησε*

τοῖς φοβουμένοις τὸν Κύριον. Ἀκαλοῦθως εἶναι
 ποῖται; νοήσαι τοὺς ἐπὶ τῆς παρουσίας ἐξῆς μαχα-
 ριζμένους· οὗτοι δὲ ἦσαν πάντες οἱ φοβούμενοι τὸν
 Κύριον· κρείττων δὲ ἔστιν, καὶ ἐκανεθεθῆκώς τοὺς
 φοβουμένους τὸν Κύριον, ὁ ἐν τελείᾳ γεγεννημένος
 ἀγάπῃ· Ἐξω γὰρ ἐκβάλλει ἡ τελεία ἀγάπη τὸν
 φόβον· καὶ οἱ μὲν φοβούμενοι, ἐν πολλαῖς ὁδοῖς πη-
 ρεῖσονται· τάχα δὲ ὁ ἀγαπῶν ἐν μίᾳ, τῇ εἰρηκῶτι,
 Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός, ἐπ' ἣν καὶ οἱ πολλοὶ ἕστηκ' εἰς
 λιμένα καταναύωσιν· καὶ καλῶς εἶπεν· Μακάριοι οὐραν-
 οῦ· κἢ δούλος, κἢ δεσπότης, κἢ τὸ σῶμα ἀνά-
 κηρος, κἢ δεισιπύου, οὐδὲν τούτων καλύει τὸν μαχα-
 ρισμὸν τούτου, ὃν αὐτὸς φησιν· ὁ δὲ παρὰ ἀνθρώποις
 μακαριζῆθαι, ἐπισφαλῆς τε καὶ περιτρεπτός, καὶ λόγῳ
 μόνῳ κλαυτόμενος, μυρίαὶς δὲ περιστάσεσι περιαν-
 τισόμενος· ἀλλ' οὐχ ὁ τὸν Θεὸν φοβούμενος τοιοῦτος,
 ἀλλ' τῶν κυριῶτων τούτων ἀπαλλαγμένος ἐν γαλήνῃ,
 κάθηται καὶ λιμένι, τὴν ἔνταξ δραπετόμενος μακαρι-
 οῦται.

Τοὺς πόρους τῶν καρπῶν σου φάγεται.

Οἱ λοιποὶ πόροι χειρῶν ἐξέδωκαν· ὡς ἐπὶ γεω-
 γού δὲ φασὶν ἄπερ ἐγασῆρηται καρποῦμένου· καὶ τὸν
 ἐναλλοῦντα τῇ τῆς θεοσεβείας ὁδῷ, τροφήν αὐτοῦ
 θεσπερίζοντα πρὸς τὴν μέλλουσαν ζωὴν ἀναλογεῖσθαι
 εἰς καταβάλατο πόρους· καὶ ἀρετὴ δὲ καὶ πόρος ὁ κατὰ
 Θεοῦ, ἔστι τροφή καὶ χαρὰ τῇ ψυχῇ· τοιοῦτος μὲν
 ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον· ὁ δὲ ἀγαπῶν, ὡς ἦδη πεί-
 λους φάγεται τὸν οὐράνιον ἄρτον· κατὰ τὸ, *Μακά-
 ριος ὃς φάγεται ἄρτον ἐν τῇ βασιλείᾳ οὐρανῶν.*

Ἡ γυνὴ σου ὡς ἀμπέλως εὐθηνούσα.

Καὶ κατὰ τὸ ῥητόν, ὡς ἀτελεῖ δίδονται ταῦτα φο-
 βουμένου τὸν Κύριον, ἀλλ' οὐχὶ τῷ ἀγαπῶντι αὐτὸν
 ἐξ ἄλλης ψυχῆς καὶ ἐξ ἄλλης τῆς καρδίας καὶ τῆς δυ-
 νάμεως· Ὑπερβαλμὸς γὰρ οὐκ εἶδεν, καὶ τὰ ἐξῆς·
 τῷ δὲ φοβουμένῳ τὸν Κύριον δίδεται σύζυγος, παρὶ ἧς
 γρὶ τὸ, *Γυνὴ ἀγαθὴ, μερὶς ἀγαθῆ· καὶ, Γυναῖκα
 ἀνδραγατῶν εἰς εὐρήσει;* τιμιωτέρα δὲ ἔστι λίθων πο-
 λυτελῶν ἢ τοιαύτη· οὕτως ἡ ποιητὰ σύζυγος εἴη ἂν
 ἔργη ἐκ Θεοῦ.

Οἱ υἱοὶ σου ὡς νεόφυτοι ἐλαιῶν.

Ὅτι καὶ υἱοὶ ἐκ Θεοῦ δίδονται τῷ φοβουμένῳ τὸν
 Κύριον, οὐχ ὅμοιοι τοῖς πολλοῖς υἱοῖς, ἀλλὰ οἱ ὡς νεό-
 φυτοι ἐλαιῶν κυκλοῦντα καὶ στεφανοῦντα τὴν ἐράκει-
 σαν αὐτοῦ· εἰ δὲ τις μὴ φοβούμενος τὸν Κύριον φη-
 σι, πολλὰς ἐν παρουσίᾳ υἱῶν ὑπάρχειν καὶ ἐν εὐ-
 θηνίᾳ γυναικός, ἀλλ' ἐρούμεν ὅτι ὁ παρὸν μακαρι-
 σμός οὐκ ἀπλῶς γυναῖκα καὶ τέκνα ἐπαγγέλλεται, ἀλλ'
 ὅλον αὐτὸ τοῦτο, ἀμπέλων μὲν ἀπεικασμένην γυναῖκα,
 νεοφύτους δὲ ἐλαιῶν τέκνα· οὐ τοιαῦτα δὲ τὰ τῶν ἀ-
 σέβων (7).

¹⁹ I Joann. iv, 18. ²⁰ Joann. xiv, 6. ²¹ Luc. xiv, 15.

(7) Paulo aliter in encl. E. f. 271 : Καὶ υἱοὶ δια-
 κρίνοντες τῶν ἄλλων δίδονται τῷ φοβουμένῳ τὸν Κύ-
 ριον, ἀπὸ τοῦ τελείου τοῦ λέγοντος· Ἐγὼ δὲ ὡσεὶ
 ἐλαια κατακαρπός, καὶ τὰ ἐξῆς· τῆς γὰρ τοιαύτης
 ἐλαίας τὰ γενήματα ὡς νεόφυτα ἐλαιῶν εἶναι λέ-

sum, estimablis eos qui praesente cantico beati di-
 cuntur. Ni orant nimirum quotquot Dominum ti-
 mebant. Putier autem est, et Dei ipsos timoratos
 superans, qui perfecta in charitate versatur. Nam
 perfecta charitas excludit timorem¹⁹. Et quidem ti-
 morati, multas torunt vias; amans autem unam
 fortasse, illam, inquam, de qua dixi, Ego sum
 via²⁰, in quam tanquam in portum multae quoque
 illae desinant. Pulchroque dixit: Beati omnes, sive
 famulus sit, sive dominus, sive etiam corpore im-
 miles, sive alius quivis; nihil enim hujusmodi hanc
 impedit beatitudinem, de qua is loquitur. Verum
 quam nobis attribunt homines beatitudinem, ea
 fallax est, et volubilis, et verbis tantum conficta,
 sexcentis vero adversis casibus obnoxia. At non
 ita se habet qui Deum timet, sed his fluctibus li-
 beratus, in pace portuque sedet, vera fruens bea-
 titate.

Vers. 2. Labores volarum tuarum (vel fructuum) manducabis.

Ceteri interpretes eviderunt laborem manuum.
 Nonne tanquam de agricola loquentes, qui de sua
 agricultura fructum percipit. Designantque labo-
 rantem in pietatis via, sibi que escam cumulantiem
 ad sateram vitam, quae exantlatis laboribus erit
 consentanea. Nam virtus et propter Deum tolera-
 tus labor, cibus gaudiumque animae est. Ita se ha-
 bet qui timet Dominum. Verumtamen is qui amat,
 cum jam perfectus, caelestem panem manducat;
 secundum ea verba: *Beatus qui panem edit in re-
 gno caelorum*²¹!

Vers. 3. Uxor tua sicut vitis abundans.

Sicut jam diximus, dantur hae imperfecto ho-
 mini, Dominum timenti, haud ei qui illum tota
 anima totoque corde ac viribus amat: *Non enim
 oculus vidit*²², et reliqua. Timenti autem Dominum
 datur uxor, de qua dictum est: *Bona uxor, pars
 bona*²³. Et: *Mulierem fortem quis inveniet*²⁴? esti-
 mabilior est lapidibus pretiosis quae est ejusmodi.
 Vicissim mala uxor, ira Dei est.

Vers. 3. Filii tui sicut novellae olearum.

Sic etiam filii dantur timenti Dominum, haud
 similes plerisque filiorum, sed veluti olearum sur-
 culi circumstantes coronantesque mensam patris.
 Quod si quis dicat illos etiam qui Dominum minime
 timent, sepe liberis abundare et uxoris fecundita-
 te; respondebimus, dici hoc loco beatitudinem
 haud absolute de uxore et liberis, sed viti comparari
 uxorem, novellis vero olearum liberos. Atqui in-
 priorum familia non est hujusmodi.

²² I Cor. ii, 9. ²³ Eccli. xvi, 3. ²⁴ Prov. xxxi, 10.

γεται· τί οὖν; οὐκ εἰσὶν ἄδικοι ἐν εὐθηνίᾳ γυναικῶν
 τε καὶ παιδῶν; ἀλλ' οὐκ ἀμπέλων μὲν ἀπεικασμέ-
 νην ἔχουσι γυναῖκα, νεοφύτους δὲ ἐλαιῶν τέκνα. *Filii
 quoque a ceteris diversi dantur timenti Dominum,
 a perfecto qui ait: Ego quasi olea fructifera,*

PSALMUS CXXVIII.

VERS. 4. *Dominus justus concidit cervices peccatorum.*

Cuncti enim improbi persecutores male peribunt. — Cædit cervicem justus Dominus, quam levi jugo noluerunt subjicere. Pio autem sine hoc dicit, ut illi subjecto nequitiae studio et impetu, subjiciantur Domino, cui omnia nuda et distincta sunt. Pro concidit autem, Aquilas, præcidit laqueos impiorum; Symmachus, præcidit laqueos prævaricatorum; quinta demum editio, *clavos improborum ediderunt*: quibus verbis significantur subornati ab implis ut justo insidientur homines. Prædicunt item hæ locutiones supremum finem, mortesque eorum qui per tempora Ecclesiam Dei ejusque populum persequi voluerint.

PSALMUS CXXIX.

De Christi populo dici non potest: *Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me* 22. Non enim est ut prior populus, sed ex intimo corde clamat, utpote illius Spiritus compos, qui, ut ait Paulus, *omnia scrutatur, etiam profunda Dei* 23. Hic sane laudativum sensum habet de more vox *profundum*; velut illud: *O profunditas divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei* 24! Atque Ezechieli etiam dicit Deus: *Non ad populum profundi labii et gravis linguæ ego te mitto* 25. Sed profundæ mentis populus, qui præcedentem quoque odam recitavit, ex ipso pectore gemitibus ineloquacibus orans, clamat ad Deum, non autem labiis: sicuti C ne Moyses quidem, cui silenti licet dictum fuit: *Quid clamas ad me* 26? Præsens vero oratio est postulantis ea quæ oportet, seque alacriter ad postulata comparantis. Apprime vero testatus est in præcedente quoque oda: *Sæpe oppugnaverunt me, nec tamen mihi prævaluerunt*. Isti etiam dicent: *Propter nomen tuum sustinui te, Domine. Aures intendentes dictum est, quasi solius Dei vis sit acustica et visualis. Clamorem denique non vocis intentionem dicit, sed mentis affectum.*

VERS. 5. *Si iniquitates observaveris, Domine.*

Quoniam haud omnes dicere queunt in Ecclesia: *Sæpe oppugnaverunt me, nec tamen mihi prævaluerunt* 26, de infirmioribus præsentem locutionem profert, qui persecutiones non tolerant. Nisi forte D qui psalmum recitat, de peccatis suis ante vocationem hæc dicit.

VERS. 7. *Copiosa apud eum redemptio.*

Pretiosam enim sanguinem suum pro nobis redemptionem dedit, factus Dei Agnus. Hic peccata nostra gestat, et pro nobis dolet. *Operatus est autem redemptionem populo suo, ut ait Zacharias* 21; atque ut sancta Virgo, *Israellem suscepit* 22.

22 Matth. xv, 8. 23 I Cor. ii, 10. 24 Rom. xi, 33. 25 Ezech. iii, 5. 26 Exod. xiv, 15. 27 Psal. cxxviii, 1, 2. 28 Luc. i, 68. 29 ibid. 54.

et reliqua. Nam hujus oleæ germina, tanquam surculi novelli dicuntur. Quid ergo? Non est injustus uxorum ubertas ac liberorum? Utique; sed tamen

A

ΨΑΛΜΟΣ ΡΚΗ'.

Κύριος δίκαιος συνέκοψεν αὐχένας ἀμαρτωλῶν.

Πάντες γὰρ οἱ διώξαντες κακοὶ κακῶς ἀπολείνται. — Συγκόπτει τὸν αὐχένα, ὃν οὐχ ὑποβάλλουσι τῷ χρηστῷ ζυγῷ, ὁ δίκαιος Κύριος· χρηστῆ δὲ προθέσει τοῦτο ποιεῖ, ὅπως ἀποβαλόντες τὴν πρὸς τὰ φαῦλα εὐτονίαν καὶ ἰσχὺν, ὑποταγῶσι τῷ Κυρίῳ, ᾧ πάντα γυμνά καὶ τετραχλησιμένα ἔστιν. Ἄνελ δὲ τοῦ, συνέκοψεν αὐχένας ἀμαρτωλῶν, Ἀκύλας κατέκοψεν βρόχους ἀσεβῶν· ὁ δὲ Σύμμαχος, κατέκοψεν βρόχους παρανόμων· ἡ δὲ πέμπτη ἔκδοσις, κλοισὺς ἀνόμων, ἐκθεδώχασιν· δηλοῦντος τοῦ λόγου, τοὺς ὑπὸ τῶν ἀσεβῶν εἰς ἐπιβουλήν τοῦ δικαίου κατεσκευασμένους· θεοσιζῆει δὲ καὶ διὰ τούτων ὁ λόγος τὰ ἔσχατα τέλη, καὶ τὸν βλεθρον τῶν κατὰ καιροὺς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ πολεμεῖν ἐπιχειρούντων.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΚΘ'.

Περὶ τοῦ λαοῦ οὐκ ἔστιν εἰπεῖν τοῦ Χριστοῦ τὸ, Ὁ λαὸς οὗτος τοῖς χεῖλεσί με τιμᾷ, ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόρρω ἀφέστηκεν ἀπ' ἐμοῦ. Οὐ γὰρ ὡς ὁ πρῶτος λαὸς, ἀλλ' ἐκ βαθέων ἐπέκραξεν, ἅτε δὴ μετέχων τοῦ Πνεύματος, ὁ, κατὰ Παῦλον, πάντα ἐφενεῖ, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ· ἐν ἐπιτηνῷ δὲ τὸ βαθὺ κἂν τῆ συνηθεῖ· ὅποιον καὶ τὸ, Ὁ βάθος πλοῦτου σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ. Καὶ πρὸς Ἰεζεκιήλ δὲ φησιν· Οὐ πρὸς λαὸν βαθύχειλον καὶ βαρύγλωσσον ἐγὼ ἐξαποσταλῶ σε. Ἄλλ' ὁ βαθὺς τῆ διανοίας λαὸς, ὁ καὶ τὴν ᾗδὴν τὴν πρὸ ταύτης εἰπὼν, ἐκ τῶν στέρνων αὐτῶν στεναγμοῖς ἀλαλήτοις ὑπερεντυγχάτων βοᾷ πρὸς τὸν Θεόν, ἀλλ' οὐ χεῖλεσιν· ὡς περ οὐδὲ Μωϋσῆς, πρὸς ὃν ἐβρέθη, καίτοι σιγῶντα, τὸ, Τί βοᾷς πρὸς μέ; Ἡ δὲ νῦν εὐχή τοῦ αἰτούντος & δεῖ, καὶ τοῖς αἰτουμένοις ἑαυτὸν ἐτοίμως παρέχοντος· μαρτυρῶν δὲ μάλιστα καὶ διὰ τῆς προλαβούσης εἶπεν ᾗδης· Πλεονάκις ἐπολέμησάν με, καὶ γὰρ οὐκ ἠδυνήθησάν μοι· οἱ καὶ λέξουσιν· Ἐνεκεν τοῦ ὀνόματός σου ὑπέμεινά σε, Κύριε· ὅσα δὲ προσέχοστα λέλεκται, ὡς τῆς μιᾶς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως οὐσης ἀκουστικῆς καὶ ὁρατικῆς· κραυγὴν δὲ οὐ τόνον λέγει φωνῆς, ἀλλὰ γνώμης διάθεσιν.

Ἐάν ἀνομίαις παρατηρήσῃ, Κύριε.

Ἐπειδὴ δὲ τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ οὐ πάντες δύνανται λέγειν· Πλεονάκις ἐπολέμησάν με, καὶ γὰρ οὐκ ἠδυνήθησάν μοι, περὶ τῶν ἀσθενεστέρων τὴν παροῦσαν ἀναπέμπει φωνὴν, καὶ μὴ φερόντων τοὺς διωγμούς· εἰ μὴ ἄρα ὁ αὐτὸς περὶ τῶν πρὸ τῆς κλήσεως ἀνομιῶν αὐτοῦ ταῦτα φησιν.

Πολλὴ παρ' αὐτῷ λύτρωσις.

Τὸ γὰρ τίμιον αὐτοῦ αἷμα ὑπὲρ ἡμῶν δέδωκε λύτρον, γενόμενος Ἄμνος τοῦ Θεοῦ· οὗτος γὰρ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν φέρει καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνάται. Ἐποίησε δὲ καὶ λύτρωσιν τῷ λαῷ αὐτοῦ, κατὰ τὸν Ζαχαρίαν· καὶ κατὰ τὴν ἁγίαν Παρθένον, Ἄρτελάβεστο Ἰσραήλ.

ἡαυδ viti similem habent conjugem, neque ut ueros olearum surculos, filios.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΑ'.

Ἀκολουθῶς ἡ ψῆδὴ ἡ παροῦσα καὶ ἡ πρὸ αὐτῆς τοῦ ἐν Κυρίῳ τεταλειωμένου ταπεινοφροσύνης φωνᾶς περιήχουσα, καὶ μέγιστα τοῦ δυναμένου λέγειν· Ἐροῦν τοῦ ἐνόματός σου ὑπέμεινά σε, Κύριε. Ὁ δὲ Δαυὶδ ὡς εἰκὸς μαθητικῶς ἀπὸ τῶν τοῦ ἁγίου Πνεύματος φωνῶν, ὅτι τις ἱλασμός παρὰ τῷ Θεῷ, καὶ πολλὴ παρ' αὐτῷ λύτρωσις εἰ πιστεύσειεν, ἀναγκαίως ἑαυτὸν προσφέρει τῷ Λυτρωτῇ διὸ καὶ ἐπιγέγραπται· Τοῦ Δαυὶδ εἰς παραίτησιν πλημμελημάτων, τὰς ἰδίους ἐξαραιθμοῦντος ἀνδραγαθίας. Οὐ πάποτε γὰρ, φησὶν, ἐπήρθην καθὼς ἄρχων ἐπ' ἔθνος αὐτοῦ· οὔτε μὴν ἐχαυνώθην βλέψας ἔξω Θεοῦ, καὶ τῆς πρὸς τὸν αὐτοῦ φόβον συστάσεως καθυφαίς· οὔτε πάλιν ἐν τρυφῇ πλουσίως διεξήγον τὸν βίον· οὐδὲ τι μίζον ἐβρόνησα, φησὶ, περὶ ἑμαυτοῦ, τῶν προσόντων ἐμοί· ὅποιοί τινές εἰσιν οἱ συντοὶ παρ' ἑαυτοῖς, καὶ ἐνώπιον αὐτῶν ἐπιστήμονες.

Ἐλπισάτω Ἰσραὴλ ἐπὶ τὸν Κύριον

Ὅσοις ἐγὼ, φησὶν ὁ βασιλεὺς Δαυὶδ, τοσοῦτος ὢν καὶ τοιοῦτος ἀνήρ, ταπεινὸν ἑμαυτὸν κατέστησα, καὶ προσήγαγον ἑμαυτὸν τῷ Ἰασημῷ καὶ τῷ Λυτρωτῇ καὶ Σωτῆρι, οὕτως καὶ τῷ λοιπῷ Ἰσραὴλ ἐπαγγέλλομαι θεοσύντως προσείναι τῷ Ἰασημῷ· ἀκριθῶς εἰδὼς, ὅτι αὐτὸς λυτρώσεται τὸν Ἰσραὴλ, εἰ προσδράμοι αὐτῷ, ἐκ πασῶν τῶν ἀνεμιῶν αὐτοῦ.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΑΑ'.

Ὁμοσε Κύριος τῷ Δαυὶδ ἀλήθειαν.

Ὁμομοχέτι δὲ τῷ Δαυὶδ, ἀντώμοσεν ὁ Θεὸς ζητήσαντι τὸν τόπον μαθεῖν, ὧραὶν δοῦς τὸ καὶ ἐξ αὐτοῦ προελθεῖν· Ἰνα διὰ δύο πραγμάτων ἀμεταθέτων, ὡς ὁ Παῦλος φησὶν, ἐν οἷς ἀδύνατον ψεύσασθαι τὸν Θεόν, ἰσχυρὰν παρακλήσιν, περὶ ὧν ἠῤῥετο, λάβωμεν.

Ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας σου θήσομαι ἐπὶ τοῦ θρόνου σου.

Ἐπειδὴ σὺ, φησὶν, οὕτω πιστεύσας τοιαῦτα ἠῤῥετο γινῶναι, βουλόμενος μαθεῖν περὶ τοῦ τόπου τῆς εἰς ἀνθρώπους ἀφίξεως τοῦ Σωτῆρος, δέχου δὴ καὶ αὐτὸς τὴν ἐπαγγελίαν, καὶ γίνου διάκονος τῆς σωτηρίου γενέσεως. Σὺς γὰρ ἔσται καρπὸς ὁ γενησόμενος, ἐκ τῆς διαδοχῆς καὶ ἐκ σοῦ σπέρματος προελευσόμενος· διὸ καὶ αὐτῷ δοθήσεται ὡσεὶ ἐπαγγελέμενος θρόνος, διὰ τὸ μηδένα ἕτερον ἢ μόνον τὸν ἐκ σοῦ προελευσόμενον, ἄξιον εἶναι τοῦ σοὶ ἐπαγγελέμενου θρόνου. Τοιγαροῦν καὶ ὁ Γαβριὴλ πρὸς τὴν Μαριάμ φησὶ· Καὶ δώσει αὐτῷ ὁ Θεὸς τὸν θρόνον Δαυὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ βασιλεύσει ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακώβ εἰς τὸν αἰῶνα.

Ἐὰν φυλάξωται οἱ υἱοὶ σου τὴν διαθήκην μου.

Καθεστήσονται ἐπ' αὐτὸν δηλαδὴ τὸν τοῦ Χριστοῦ θρόνον οἱ αὐτοῦ μαθηταὶ καὶ διάδοχοι· πλὴν οὐδεὶς φθόνος καὶ τοῖς σοῖς υἱοῖς, ὡ Δαυὶδ, τουτέστι τοῖς ἐκ περιτομῆς, καὶ εἰ παραδέξοιντο τὸν Χριστὸν, καὶ εἰ φυλάξοιντο τὴν διαθήκην μου καὶ τὰ μαρτύριά μου, ὅ τὰ διὰ τῆς πρώτης νομοθεσίας δεδομένα, ἀλλὰ ταῦτα ἂ διδάξω αὐτοὺς, μέλλοντα αὐτοῖς ὑστερόν ποτε παραδοθῆσθαι διὰ τῆς καινῆς διαθήκης· εἰ γὰρ

PSALMUS CXXX.

A

Congrue praesens oratio, itemque praecedens, hominis in Deo perfecti humiles voces continet, praecipueque ejus qui possit dicere: *Propter nomen tuum sustinui te, Domine* 25. David autem edoctus, ut credibile est, a sancti Spiritus oraculis, misericordiam apud Deum inveniri copiosamque redemptionem, si modo crederet, necessario seipsum exhibet Redemptori. Quare et inscribitur: *Davidis ad deprecationem peccatorum, res a se egregie gestas recensentis*. Nunquam enim, inquit, iustu elatus sum, ceu gentis princeps; neque ita superbia tumui ut Dei praesentiam non spectarem, et in eo timendo constantiam ommitterem. Neque item in deliciis affluenter vixi; neque de me meisque rebus praeter modestiam sensi: quod faciunt illi qui sibi met ipsi videntur ingeniosi ac sapientes.

Vers. 3. *Speret Israel in Domino.*

Sicut enim ego, ait rex David, talis tantusque vir humilem me feci, meque obtuli misericordiae, Redemptorique ac Servatoris; ita reliquo etiam Israeli denuntiatio ut confidenter ad misericordiam accedat. Nam probe scio, fore ut Deus Israel'em redimat, si ad eum confuserit, ex omnibus iniquitatibus ejus.

PSALMUS CXXXI.

Vers. 11. *Juravit Dominus Davidi veritatem.*

Juranti Davidi vicissim juravit Deus, ei qui locum cognoscere avebat, gratuito donans praerogativam ut et ipsemet ejus stirpe oriretur; *Ut per duas res immobiles, prout Paulus ait, quibus impossibile est mentiri Deum, validum solatium* 26, circa ea quae quisque petit, habeamus.

Vers. 11. *De fructu ventris tui ponam super thronum tuum.*

Quoniam tu, inquit, ita credens, cognoscere haec optasti, nempe locum quo ad homines venturus est Salvator, accipe hanc notitiam, et esto salutaris ejus nativitatibus minister. Fructus enim tuus erit qui futurus est, ex tua progenie ac semine proventurus: ideoque et ipsi dabitur thronus promissus, quia nemo est alius, praeter illum ex te oriturum, qui in promisso throno sedere mereatur. Quare et Gabrielis Mariae dixit: *Et dabit illi Deus thronum Davidis patris ejus, regnabitque super domum Jacob in aeternum* 27.

Vers. 12. *Si custodierint filii tui testamentum meum.*

Sedebunt super ipso videlicet Christi throno discipuli ejus ac successores. Verumtamen ne tui quidem filii, o David, ulla re fraudabuntur, id est circumcisionis asseclae, si modo Christum receperint, et pactum meum ac testimonia servaverint, non illa ad priorem legislationem pertinentia, sed ea quae deinde ipsos docebo, quaeque novi foederis tempore tradenda sunt. Omnino si haec servaverint

25 Psal. CXXXI, 4. 26 Hebr. vi, 18. 27 Luc. I, 32.

rint, ipsi quoque in throno tuo, qui Christo para- tus est, sedebunt.

VERS. 15. *Prædam ejus benedicens benedicam, pauperes ejus saturabo panibus.*

Secundum anagogen, præda Sionis si sunt qui piscium in-itar ab evangelicis apostolicis reti- bus quotidie capiuntur. Pauperes autem ejus beati, quorum est regnum Dei, qui panem de caelo dela- psum edunt. Sed et ejusdem Sionis sacerdotes, postquam se justitia, ut ait, induerint, a Deo salute induuntur. Deinde de viris sanctis verba facit, virtute ac vitæ genere in Ecclesia præcellentibus. De quibus Aquilas dicit: *Laudatione laudabunt; Symmachus autem, Benedicentes benedicent.*

VERS. 18. *Super ipsum autem efflorabit sanctificatio mea.*

Hoc de Joanne dicit, juxta Domini effatum: *Ille erat lucerna ardens et relucens* 26. Licet hoc et aliter per tempora persecutionum cognoscere. Symmachus vero *consecratio* scripsit. Consecrat reapse per universum orbem sanctificatio Servatoris nostri Ecclesiam.

PSALMUS CXXXII.

VERS. 1. *Eccæ quid bonum et quid jucundum, præterquam habitare, etc.*

Non omne bonum, pariter et jucundum est; ne- que omne jucundum, simul et bonum est. Multa enim sunt dulcia, et tamen prava: et vicissim alia laboriosa sunt, sed tamen bona. Verumtamen concordia et pax animarum parem mentem sententiamque foventium, utramque rem laudabiliter, nempe et bonum et jucundum tenere dicitur. Ne- que id dicitur de fratribus una tantum habitantibus, sed de unitatem simul servantibus, prout ait Apostolus: *Ut id ipsum omnes dicatis, neque schismata inter vos sint; sed una eademque mens ac sententia estote cogmentati* 27. Monet autem, ne bonum atque jucundum in corpore carnisque voluptate reponendum putemus.

VERS. 3. *Sicut ros Hermonis qui descendit in montes Sionis.*

Mons est Hermon Libano adjacens, in quo nix multa congeritur, quam Scriptura roris nomine designat. Quia ergo ros ille, ex multis collectis guttis unum corpus efficitur et compingitur, recte Ecclesie concordiam atque consensum comparavit diverso exemplo non nisi permanenti in Hermon monte, sed ei quæ in Sionis montes descendit. Namque ut nivis copiam intelligamus, mons Hermon in exemplum sumptus est; ut autem morum secundum Deum concordiam significaret Psalmista, rorem in montes Sionis descendentem nominavit.

VERS. 3. *Quoniam illic mandavit Dominus benedictionem.*

Illic dicit, apud fratres concorditer habitantes. Neque hanc communem vitam, sed immortalem, intelligit.

26 Joan. v, 35. 27 I Cor. i, 10.

φιλᾶξιντο ταῦτα, καὶ αὐτοὶ καθευδονται ἐπὶ τῷ ὄρει σου τὸν τῷ Χριστῷ ἡτοιμασμένων.

Τὴν θήρη αἰτίης ἐβλόγησεν ἐβλόγησω, τοὺς πτωχοὺς αἰτίης χερτίσω ἄρτων.

Κατὰ δὲ ἀναγωγὴν, θήρα Σιών οἱ ἐβλην ἰχθύων ἐπὶ τῶν εὐαγγελικῶν καὶ ἀποστολικῶν δικτύων ἐτημέραι ζωγρούμενοι· πτωχοὶ δὲ αὐτίης οἱ μακάριοι, ἧτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν· οἱ τὸν ἄρτον σιτοῦνται τὸν ἐξ οὐρανοῦ καταβάντα· ἀλλὰ καὶ οἱ ταύτης ἱερεῖς, πρῶτον ἑαυτοὺς δικαιοσύνην, ὡς εἶπεν, ἐπόσαντες, ὑπὸ Θεοῦ περιβάλλονται σωτηρίαν· εἴτα λέγει περὶ τῶν ὁσίων, τῶν ἀρετῆ καὶ βίῃ διαπρεπόντων ἐν Ἐκκλησίᾳ· περὶ ὧν Ἀκύλας μὲν ἔφη· Αἰρέσει αἰρέσουσιν· ὁ δὲ Σύμμαχος, Ἐδωρημούντες ἐψηφίσουσιν.

Ἐπὶ δὲ αὐτῶν ἐξωθήσει τὸ ἁγιασμῶ μου.

Τοῦτο περὶ Ἰωάννου φησὶ, κατὰ τὸ εἰρημῶνον παρὰ Κυρίου· Ἐκείνος ἦν ὁ λόγιος ὁ καιόμενος καὶ φαινωρ. Ἔστι δὲ ταῦτα καὶ ἄλλως ἰδεῖν κατὰ τοὺς τῶν διωγμῶν καιροὺς· ὁ δὲ Σύμμαχος, ὁ ἁγιασμῶς, εἶπεν, αὐτοῦ· ἁγιάζει γὰρ καθ' ἑλθῆς τῆς οἰκουμένης τὸ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἁγιασμα.

ΥΜΝΟΣ ΠΑΥ.

Ἰδοὺ δὴ τί καλὸν ἢ τί τερπνόν, ἀλλ' ἢ τὸ κατοικεῖν, κ. τ. λ.

Ὁ πᾶν τὸ καλὸν, ἴδῃ καὶ τερπνόν· οὐδὲ τὸ τερπνόν, πάντως καὶ καλόν· πολλὰ γὰρ ἡδέα μὲν, φαῦλα δὲ· ὡς καὶ ἔτερα ἐπίπνοια μὲν, ἀγαθὰ δὲ· ὁμόνοια δὲ καὶ εἰρήνη ψυχῶν ὁμοφρονούντων καὶ ὁμοδοξούντων, ἀμφω κατὰ τὸ αὐτὸ καὶ τὸ τερπνόν καὶ τὸ καλὸν ἔχειν ἐπαινεῖται· ὁ τὸ κατοικεῖν ἀδελφοὺς ἀπέλωσ, ἀλλ' ὅταν ἐπὶ τὸ αὐτὸ ὦσι, κατὰ τὸν Ἀπόστολον λέγοντα· Ἴνα τὸ αὐτὸ λέγητε πάντες, καὶ μὴ εἴεν ἐν ὁμίῃ σχίσματα· ἦτε δὲ κατηρητισμένοι τῷ αὐτῷ νοεῖ καὶ τῇ αὐτῇ γνώμῃ· διδάσκει δὲ τὸ καλὸν καὶ τὸ τερπνόν μὴ ἐν σώματι, μὴδὲ ἐν ἡδονῇ σαρκῶν τιθεσθαι.

Ἦς δρόσος Ἀερμών ἢ καταβαίνουσα ἐπὶ τὰ ὄρη Σιών.

Ἦρος ἐστὶν Ἀερμών, τὸ παρακαίμενον τῷ λιθά- νῳ, ἐφ' ἧ χιών συνάγεται πολλή, ἥτινα ὁ λόγος δρόσον ὠνόμασεν· ἐπειδὴ δὲ ἡ δρόσος ἐκείνη ἢ ἐκ πολλῶν συναγομένη σταγόνων, ὅφ' ἐν σωματοποιεῖται καὶ συμπήγνυται, εἰκότως τὴν τῆς Ἐκκλησίας ὁμόνοιαν καὶ συμφωνίαν ἀπέειπε δι' ἐτέρου παραδείγματος οὐ τῇ χιόνι τῇ ἀπομενύσῃ ἐν τῷ Ἀερμών ὄρει, ἀλλὰ τῇ καταβαινούσῃ ἐπὶ τὰ ὄρη Σιών· Ἴνα μὲν γὰρ νοήσωμεν τὸ πληθος τῆς χιόνος, τὸ Ἀερμών ὄρος παρελήπται· Ἴνα δὲ τοῦ κατὰ Θεὸν πολιτεύματος τὴν συμφωνίαν δηλώσῃ, ἐπὶ τὰ ὄρη Σιών ἔφη κατεῖναι τὴν δρόσον.

Ὅτι ἐκεί ἐνετείλατο Κύριος τὴν κύβητιαν.

Ἐκεῖ λέγει παρὰ τοῖς κατοικοῦσιν ἀδελφοῖς ἐπὶ τὸ αὐτὸ καὶ ζωὴν οὐ τὴν κοινήν, ἀλλὰ τὴν ἀθάνατον.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΑΓ'.

A

PSALMUS CXXXIII.

Ἐδόξαται σε Κύριος ἐκ Σιὼν.

Vers. 3. *Benedicat te Dominus ex Sion.*

Ἦδη τῷ Ἀβραάμ εἶρηται· Ὁ εὐλογοῦντάς σε, εὐλόγηται· θυνάμηι δὲ λατὸν εὐλογεῖ ὁ τοῦτο ποιῶν· εἰ δὲ ἐπὶ τοῦ Ἀβραάμ, πόσω μᾶλλον ἐπὶ τοῦ Κυρίου; ὁ γὰρ δεῖται τῆς παρ' ἡμῶν εὐλογίας. Ἐπιστος δὲ λαυτῶ χαρίζεται, καὶ λατὸν εὐλογεῖ, ἀνυπολόγητος ὑπὸ τοῦ τῶν ἔλων Ποιητοῦ. Δὲ πρῶτον εἶρηται· Ἐβλόγηται τὸν Κύριον εἰδ' ἐξῆς· Ἐδόξαται σε Κύριος.

Olim Abrahamo dictum fuit : *Qui te benedicunt, benedicti sunt* ²⁰. Virtualiter autem semet benedicti, qui id agit. Quod si in Abrahamo valuit, quanto magis in Domino? Non enim is nostra benedictione indiget. Unusquisque autem sibi gratificatur, et sibi benedicit, quia vicissim ab omnium rerum Creatore benedicitur. Ideo primo dictum est : *Benedicite Dominum*. Deinde : *Benedicat te Dominus*.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΑΔ'.

PSALMUS CXXXIV.

Τῇ τῶν φθῶν ἐσχάτῃ τὰς αὐτὰς ἔχων λέξεις, ὁ παρὲν αἰὼς εὐδότης παραίνεται· διὰ τὸ ἀλληλοῦσι προεγγράπται· τοῦ μὲν ἀλληλοῦ δηλοῦντος τὸ αἰεταῖτα, τοῦ δ' ἰα, τὸν Κύριον. Εἶπαι δ' ἂν τις ὕμνον εἶναι τὰ πρῶτα, ὡς ἐν προοίμῳ διαγίγροντα τοὺς προσεταυμένους αἰνεῖν τὸν Θεόν· ἀρχομένους τοῦ αἰῶς ἀπὸ τοῦ, Κύριε, τὸ ὄνομα σου εἰς τὴν αἰῶνα. Κατὰ δὲ ἀποστρέφων εἰδῶλων, καὶ διδάσκει γνῶσιν Θεοῦ. Τοιαύτης γὰρ τοὺς νῦν (8) ἐξ ἔθνῶν προσήκτας ἔδει τυχεῖν παραίνεσας· ὁδὸς καὶ δοῦλους κλέει, μήπω τὸ πνεῦμα τῆς υἰοθεσίας ἀνιληφότας. Συμβαίνει δὲ τοῦτους πρὸ (8°) τῆς καλιγγενσίας λουτροῦ, σῆματι ἔχειν ἐν εὐαγγεῖο τῶν αὐτοῦ προκύλων, ἀλλ' ὁ τῶν ἐνδοκίμων τυχόντας· εἰσαγωγῆν γὰρ ἔσπον, ἀλλ' ὁ τελείωσιν. Διάφοροι γε μὴν αὐλαί, ἰαί καὶ διάφοροι τῶν εἰσαγομένων οἱ βίαι· προκοπῆς δὲ, τὸ μετὰ τὸ αἰνεῖν τὸ ὄνομα Κυρίου, αὐτὸν δὲ αἰνεῖν τὸν Κύριον· δεῖ γὰρ πρῶτον μαθεῖν, ὅτι ἔστι Θεοῦ Λόγος, ἐπιστητῶς τῷ παντὶ κόσμῳ, καὶ δεσπόζων αὐτοῦ· εἶτα περὶ τὴ οὐσίας αὐτοῦ μαθεῖν καὶ ἐνδύμεως, ἵδῶν τε γνῶναι μονογενῆ τοῦ Θεοῦ.

Laudativus hic psalmus merito subjungitur postremo canticorum, quia eisdem locutionibus utitur; quam ob rem *alleluia* quoque ei praeponitur: namque *allelu, laudate* significat, *ia, Dominum*. Dicit anno aliquis priorem psalmi partem, hymni locum trahere, excitatis in precemio iis qui Dei laudibus dicendis addicti sunt; qui rursus laudandi iocundum faciunt ab illis verbis, *nomen tuum, Domine, in aeternum*. Doctrina autem traditur ab idolis aversione, et Dei notitiam ingerens. Haec illis fieri debebat adhortatio, qui nunc ex ethnicis ad fidem accedunt, quos etiam servos appellat, utpote spiritum adoptionis nondum adeptos. Solent autem hi ante regenerationis lavacrum, stationem habere in domo Dei ante fores, nondum in interiora recepti: erudiantur enim, sed adhuc non sunt perfecti. Porro diversum sunt aetate, quia diversa est catechumenorum vita: gradus vero profectio est post laudatam nomen Domini, Dominum ipsum laudare. Oportet enim primum discere, Dei esse Verbum quod universo mundo praesidet ac dominatur: deinde *et*

ejus substantiam potentiamque cognoscere, et quod Dei sit Unigenitus.

et Dominum ipsum laudare. Oportet enim primum discere, Dei esse Verbum quod universo mundo praesidet ac dominatur: deinde *et*

Αἰνεῖτε τὸν Κύριον, ὅτι ἀγαθὸς Κύριος, κ. τ. λ.

Vers. 5. *Laudate Dominum, quia bonus Dominus, etc.*

Ἐπαι ἀγαθὸς Κύριος, αἰνεῖται αὐτὸν. Αἰτία δὲ τοῦ αἰνεῖν, τὸ ἀγαθὸν ὁ κατὰ μέθεξιν εἶναι, ὡσαύτως δὲ τῷ Πατρὶ (9). Αἰνοῦμεν δὲ οὐ τῇ λέξει μόνον, ἀλλὰ καὶ μετέξῃ τῶν ἀγαθῶν αὐτοῦ, ὡς δέον δὲ τῇ θεωρίᾳ καὶ τοῖς θεολογοῦμένοις ἔργοις πράττειν ἀρμόδια, τὸ, *Ψάλλετε τῷ ὄνοματι αὐτοῦ*, ἐπινηνικται· τοῦτο γὰρ ἦδὲ καὶ ὑπὲρ πᾶσαν χρησιμότητα· αἰνοῦμεν δὲ αὐτὸν ἐπὶ ἐξελίξασθαι λαυτῶ τὸν περιρρίζοντα τὰ πάθη καὶ τὰς κακίας Ἰακώβ, ἐλεκετὸν αὐτὸν τὸν δέξμενος διὰ τὸ καταλελυκῆναι τὰς ἐκ κακίας καὶ παθῶν πόδας· ἀλλὰ καὶ τὸν μετ' αὐτὸν τὸν Ἰακώβ, ἐκ προκοπῆς ἀποδειγθέντα Ἰσραήλ, εἰς περιουσιασπὸν λαυτῶ ἐξελίξασθαι· καὶ διὰ τοῦτο λαός ἐστι περιούσιος ἀπὸ πάντων τῶν ἔθνῶν περιουσία: γενομένου, πάντων περὶ τὴν οὐσίαν καὶ τὴν ὑπαρξιν καταγνωμένου, τῷ μετέχειν αὐτῆς ὄντος καὶ σοφοῦ καὶ Λόγου Θεοῦ.

Quoniam bonus est Dominus, ipsum laudate. Causa autem laudandi est, bonitas ejus non ex quadam participatione, sed quia periade est ac Pater. Laudamus autem non verbis solum, sed etiam participatione honorum ejus: quia mirum oportet theoreticam speculationi et theologicam regulae acibus, reliquos mores consentire, *Psallite*, additum est, *nomini ejus*, quia dulce id est, et super omnem suavitatem. Porro eum laudamus, quia sibi delegit evententem mala et iniquitates Jacob, electum eam constituens, quia solvit nequitiae dolorumque certamine. Sed et illum qui post Jacobum fuit, nempe eum qui temporis progressu dictus est Israel, peculiarem sibi ceu possessionem delegit: ideoque populus est peculiaris, ex omnibus gentibus; peculiaris, inquam, possessio et substantia effectus, quatenus eam tenet sapiens Dei Verbum.

Πάντα ὅσα ἠθέλησεν ὁ Κύριος ἐποίησεν ἐν τῷ ὄθρανῳ καὶ ἐν τῇ γῆ, ἐν ταῖς θαλάσσαις καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἀβύσσοις.

Vers. 6. *Omnia quaecunque voluit Dominus fecit in caelo et in terra, in maribus et in cunctis abyssiis.*

Πάντα ὅσα ἐποίησεν ὁ Κύριος, καλά ἐστιν, ὅτι

Quaecunque Dominus fecit, bona sunt, quia vo-

²⁰ Gen. xii, 3.
(8) Hic videt Eusebii Caesariensis tempora, qui-nus praecipue ethnicorum ad Christum conversio facta.

(8°) Docet τοῦ. Edit.
(9) Animadvertite Eusebii doctrinam ὀρθόδοξον de Deo Verbo.

lente Deo ad existendum perducta. Si quid tamen est in cœlo, veluti spiritalia nequitiae, aut in terra, veluti homines peccatores, aut in maribus, velut draconis improbitas, aut in abyssis, velut iniquitas sceleratorum illorum, qui illic abire jussi sunt; hæc, inquam, Deus non effecit voluntate sua. Namque ex ore Domini haud prodibunt mala simul et bonam.

Vers. 7. *Qui educit ventos de thesauris suis.*

Dum hic dicit thesauros, haud sane indicat quosdam esse ventorum thesauros, sed jubentis potius celeritatem, et rei possessæ paratam facilitatem. Sicut enim qui thesaurum apud se habet, expedite admodum, quotiescunque vult, cuncta inde profert; ita et omnium Creator cuncta facile effecit, et ad existentiam perluxit.

Vers. 8. *Qui percussit primogenita Ægypti.*

Quia nonnulli mundana tantummodo ac cœlestia dicunt providentia Dei gubernari, demonstrat humana quoque curæ esse eidem, qui et nunc impios punit, et piorum genus protegit. Sed enim olim quidem portio erat Domini, id est Dei Verbi, populus ejus Jacob, funiculus hæreditatis ejus Israel. Postquam vero ob suam irreligiositatem ille prolapsus est, dictum fuit humanato Verbo: *Pate a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam* ⁹⁹.

Vers. 13. *Domine, nomen tuum in æternum.*

Nihil tantopere ad divinam Providentiam spectat, quam docere homines, ne rerum hanc universitatem sine gubernatore esse credant. Quære et continua apud nos est Dei memoria, cujus magnitudinem a majoribus servi ejus edocti, præsentia dicere discunt et audent, satis gnari fore ut recreentur, quia judicium fiet de reliquo populo, eorum causa qui Dei nomen sciunt et memoria versant. Pro eis itaque, tanquam pro servis venia egentibus, deprecatur.

Vers. 15. *Idola gentium argentum et aurum.*

Absolute theologico circa Dominum sermone, et providentiæ ejus magnis operibus enumeratis, tanquam adhuc servos eos alloquens, qui ex errore polytheismi nuper accesserant, objicit putatorum olim ab ipsis deorum vituperationem; consentaneè nimirum his quæ supra dixerat, nempe, *Ego cognovi quod magnus est Dominus. Et Dominus noster supra omnes deos* ¹⁰⁰. Dominus noster hæc et illa fecit, tum universim tum etiam partiatim. Gentium autem dii, quibus vos quoque decepti errore antea credebatis, nihil erant aliud quam mortua et muta simulacra. Scite autem et Symmachus pro, *similes illis fiant qui faciunt ea*, interpretatus est dicens: *velut ipsa fiant qui faciunt ea, et quicumque ipsis confidunt*. Revera enim qui inanimatorum rebus tanquam diis attendunt, lapidescente anima, idem patiuntur quod abs se culta idola, nempe oculos habent et non vident, aures habent et non audiunt.

⁹⁹ Psal. 11, 8. ¹⁰⁰ Psal. CXXIV, 5.

θελήματι Θεοῦ γεγενημένα · εἰ δὲ τί ἐστιν ἐν οὐρανῷ, ὡς τὰ πνευματικά τῆς πονηρίας, ἢ ἐν τῇ γῆ ὡς οἱ ἁμαρτωλοὶ ἄνθρωποι, ἢ ἐν ταῖς θαλάσσαις, ὡς ἡ τοῦ δράκοντος κακία, ἢ ἐν ταῖς ἀβύσσοις ὡς ἡ πονηρία τῶν προτασσομένων ἐκεῖ ἀπελθεῖν κακῶν, τοῦτο οὐχ ὁ Θεὸς ἐποίησε τῷ θελήματι αὐτοῦ · ἐκ γὰρ στόματος Κυρίου οὐκ ἐξελεύσεται τὰ κακὰ καὶ τὸ ἀγαθόν.

Ὁ ἐξάγων ἀνέμους ἐκ θησαυρῶν αὐτοῦ.

Τὸ εἰπεῖν ἐκ θησαυρῶν, οὐ τοῦτο δηλοῖ ὅτι θησαυροὶ τινεῖς εἰσι τῶν ἀνέμων, ἀλλὰ τὸ ἱτοιμοῦν τοῦ ἐπιτάττοντος, τὸ εὐκολον τῆς κτήσεως παρεσκευασμένον · ὡσπερ ἂν ὁ ἐν θησαυρῷ ἔχων μετὰ ἀδείας ἐξάγει πάντα καὶ ὅτε βούλεται, οὕτως καὶ ὁ τοῦ παντὸς Δημιουργὸς πάντα εὐκόλως ἐποίησε καὶ τῇ φύσει παρῆδωκεν.

Ὅς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα Αἰγύπτου.

Ἐπειδὴ δὲ τὰ καθόλου καὶ οὐράνια φασι τινεῖς προνοεῖ διοικεῖσθαι μόνῃ Θεοῦ, δείκνυσιν ὡς μέλει καὶ τῶν ἀνθρωπίνων αὐτῷ, καὶ νῦν τοὺς ἀσθελεῖς κολάζονται καὶ τῶν εὐσεβῶν οἰκειουμένων τὸ γένος. Ἄλλὰ πάσαι μὲν ἦν μερὶς Κυρίου, δηλαδὴ τοῦ Θεοῦ Λόγου, λαὸς ἀπὸ τῆς Ἰακώβ, σχολιτίμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραὴλ · ἐπειδὴ δὲ δι' ἦν ἔδρασαν ἀσεβείαν ἐκεῖνος ἐκπέπτωκεν, ἐνανθρωπήσαντι λέλεκται· *Ἄιτησαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τῆν κληρονομίαν σου*.

Κύριε, τὸ ὄνομά σου εἰς τὸν αἰῶνα.

Οὐδὲν οὕτω τῆς θείας Προνοίας, ὡς τὸ διδάξει τοὺς ἀνθρώπους μὴ ἀδέσποτον εἶναι τὸ πᾶν · ὅθεν καὶ ἡ διηγετικὴ αὐτοῦ μνήμη καθέστηκε παρ' ἡμῖν, οὐ τὸ μέγεθος διὰ τῶν προλαβόντων οἱ δούλοι μαθόντες αὐτοῦ, τὰ παρόντα λέγειν διδάσκονται καὶ παραθαβρύνονται, μαθόντες ὡς ἐπ' αὐτοῖς παρακληθήσονται, τῆς κρίσεως ἀκολουθούσης τοῖς λοιποῖς τοῦ λαοῦ, καὶ τὸ μνημόσυνον ἔχουσιν · ἐπ' ἐκεῖνοις δὲ ὡς ἂν ἐπὶ δούλοις συγγνώμης ἐπιδομένοις παρακαλεῖται.

Τὰ εἰδῶλα τῶν ἐθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσίον.

Συντελέσας τὴν περὶ τοῦ Κυρίου θεολογίαν, καὶ τῆς προνοίας αὐτοῦ τὰς μεγαλοουργίας καταλέξας, ὡς ἐπὶ δούλοις ὁμιλῶν τοῖς ἐκ τῆς πολυθεοῦ πλάνης ἄρτι προσεληλυθόσιν, ἀντιπαράβλλει τῶν πάσαι παρ' αὐτοῖς νενομισμένων θεῶν τὸν ἔλεγχον, ἀκολουθῶς οἷς ἀνωτέρω εἰρήκει· ὅτι, *Ἐγὼ εἴρηκα ὅτι μέγας Κύριος, καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν παρὰ πάντας τοὺς θεοὺς · ὁ μὲν γὰρ Κύριος ἡμῶν τάδε καὶ τάδε εἰργάσατο ἐν τε τοῖς καθόλου καὶ ἐν τοῖς ἐπὶ μέρους · οἱ δὲ τῶν ἐθνῶν θεοὶ, οὐδὲ καὶ αὐτοὶ πεπλανημένως ἐνομιζέτε πρότερον, οὐδὲν ἦσαν ἕτερον ἢ εἰδῶλα νεκρὰ καὶ κωφά. Χαρίεντως δὲ καὶ ὁ Σύμμαχος ἀντὶ τοῦ, ὁμοιοὶ αὐτοῖς γένοιτο οἱ ποιοῦντες αὐτὰ, ἡρμήνευσεν εἰπὼν, ὡς αὐτὰ γένοιτο οἱ ποιοῦντες αὐτὰ, καὶ πᾶς ὁ πεποιθὼς αὐτοῖς. Καὶ γὰρ οὕτως οἱ τοῖς ἀψύχοις ὡς θεοῖς προσέχοντες, ὡσπερ ἀπολιθωθέντες τὴν ψυχὴν, καὶ αὐτοὶ τὸ αὐτὸ πεπόνθασιν τοῖς προσκυνουμένοις ὑπ' αὐτῶν, ὀφθαλμοὺς ἔχοντες καὶ οὐ βλέποντες, ὤτα ἔχοντες καὶ οὐκ ἀκούοντες.*

Ὅμοιοι αὐτοῖς γέγοντο οἱ ποιῶντες αὐτά.

Οἱ μὲν προειρημένοι ὅμοιοι γενήσονται, ἢ καὶ γεῖναι τοῖς αὐτῶν θεοῖς· οἱ δὲ εἰς τὸν κλῆρον παραληφθέντες τοῦ Θεοῦ, καὶ λαὸς αὐτοῦ χρηματίσαντες, *Εὐλόγησατε, φησί, τὸν Κύριον, τουτέστιν ἀνευφημήσατε, τὰ μεγάλα αὐτοῦς ὠφελοῦντες· καλεῖται δὲ πρῶτον ἐπὶ τὴν εὐλογίαν ὁ (9^ο) Θεοῦ λαὸς, ὁ καλούμενος οἶκος Ἰσραὴλ, τὸ ὑποδεθῆκός τάγμα τοῦ κλήθους· δεύτερον δὲ κατὰ ἀνάβασιν καὶ ὑπεροχὴν οἴκος Ἰαακώβ· καὶ τρίτον ἢ φυλὴ πᾶσα ἡ ἱερατικὴ καλούμενη οἶκος Λευὶ· καὶ μετὰ πάντας ἀνωτέρω οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον· οὗτοι δὲ ἦσαν πρὸς οὓς ὁ πᾶς ὕμνος προσπεφύνηται· οἱ δὲ ἐν ἀρχῇ τοῦ παντὸς ψαλμοῦ ὠνομασμένοι δοῦλοι, δηλαδὴ οἱ ἐξ ἐθνῶν προσιώντες τῇ πίστει. Εἰ γὰρ τὸ πᾶν Ἰουδαίων ἔθνος περιελαμβάνεται διὰ τῶν εἰρημένων τριῶν ταγμάτων, τοῦ τε Ἰσραὴλ, καὶ τοῦ οἴκου Ἰαακώβ, καὶ οἴκου Λευὶ, ἕτεροι παρὰ τοῦτους τίνας ἂν εἴεν οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, εἰ μὴ ἐξ ἐθνῶν τῶν τοῦ Θεοῦ λόγῳ προσκληθότες; οἱ καὶ διδάσκονται εὐλογεῖν· *Εὐλογητός Κύριος ἐκ Σιών, ὁ κατοικῶν Ἱερουσαλὴμ, ἢ τὴν αἰὶ μένουσαν τοῦ Θεοῦ πόλιν, ἐν ἣ τὸ ἀληθὲς νοεῖτο ἂν κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ (10).**

ΨΑΛΜΟΣ ΡΑΕ΄.

Τῶ ποιήσαντι θαυμάσια μεγάλα μόνῳ.

Θαυμαστὸν δὲ καὶ πρὸς λέξιν, εἰ οὐρανὸς μὲν καὶ μόνῳ θέῳ τὴν σοφίαν δηλοῦν τοῦ (10) Θεοῦ, μεγέθει τε καὶ κάλλει καὶ πολυχρονίῳ μονῇ· γῆ δὲ πανταχόθεν περιχυζομένη τοῖς ὕδασι καὶ σύστασιν τὴν ἰδίαν φυλάττουσαν· πᾶσι δὲ τὸν αἰώνιον ἔλεον ὁ μελογράφος συνέτευξεν, ἐπειδὴ οὐ διὰ χρεῖαν οἰκίαν ὁ Θεὸς, ἀλλὰ διὰ μόνην φιλανθρωπίαν ἰδημιούργησεν ἅπαντα.

Τῶ κατέλατι Αἴγυπτον.

Εἰ μὴ κέπεισαι, φησί, προνοίᾳ Θεοῦ καὶ δυνάμει τὸν σύμπαντ' κόσμον καὶ τὰ τούτου μέρη διακυβεύσθαι, ἐν ἀμφιδόλῳ δὲ ἔχεις μὴ πῆ τὰ κατὰ μέρος καὶ τὰ ἀνθρώπινα παρορᾶται ὑπ' αὐτοῦ, γινώθι, ὅτι καὶ τῶν ἐπὶ γῆς οὐχ ἦττον ἢ τῶν κατ' οὐρανὸν προνοεῖ· μετέρχεται γοῦν κατὰ χρόνους τὸν ἀνθρώπων καθ' ὑπερβολὴν ἀθέτους καὶ ἀσεβεῖς, ὥσπερ ποτὲ τοὺς Αἰγυπτίους μετέλαθεν, καὶ αὐτὴν τὴν Αἰγύπτιαν γῆν. Προσταταὶ δὲ πάλιν καὶ ὑπερμαχεῖ τῶν θεοφιλῶν, καὶ οὐ μόνων αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν τούτων ἀπογόνων, ὥσπερ τῶν διὰ Μωϋσέως ἠλευθερωμένων τότε τῆς Αἰγυπτίους δουλείας, οὗς ἠλευθέρωσεν αὐτοὺς ὁ ἐπὶ πάντων Θεὸς, οὐκ ἄλλως ἢ ἐκτεταμένην χεῖρ καὶ ἰσχυρῶ βραχίονι χρυσάμενος· εἴη δ' ἂν οὗτος ὁ τοῦ

(9^ο) Deest τοῦ. Edit.

(10) In codicibus D. f. 237. b, et G. f. 207, aliis rariim verbis idem fere fragmentum scribitur. ΕΥΣΕΒΙΟΥ. Ταῦτα μὲν εἴη, φασί, τοῖς ποιούσι τὰ εἰδωλα· ὁ δὲ λαὸς τοῦ Κυρίου καὶ ὁ κλῆρος αὐτοῦ ἀπολαύετω τῆς εἰς αὐτὸν εὐφημίας· πρῶτον ὁ οἶκος Ἰσραὴλ τάγμα τὸ ὑποδεθῆκός· εἶτα τὸ ὑπερανέχον, οἶκος τοῦ Ἰαακώβ· εἶτα τῶν ἱερέων ἢ πᾶσα φυλὴ, οἶκος Λευὶ· καὶ πάντων ἀνωτέρω οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, πρὸς οὓς ὁ πᾶς ὕμνος προσπεφύνηται· καὶ κατ' ἀρχὴς ἐβρέθησαν δοῦλοι, δι' ὧν τοὺς ἐξ ἐθνῶν πεπιστευότα· ἰδὼσαν· τίνας γὰρ οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, παρὰ τὰ τρία τάγματα τῶν Ἰουδαίων; Σιών δὲ λέγει

A *VERS. 18. Similes illis fiunt qui faciunt ea.*

Prædicti idololatræ similes fiunt, vel jam sunt facti, diis suis. Secus vero, qui in sortem Dei assumpti estis, et populus ejus censumini, *Benedicite, inquit, Domino*; id est, collaudate, non sine magna utilitate vestra. Primus autem ad laudandum vocatur Dei populus, qui dicitur domus Israelis, ordo inferior plebis. Secundo loco, uti gradus excelsior et eminens, domus Aaronis. Tertio sacerdotalis universa domus Levi. Postremo denique tanquam omnibus sublimiores qui timent Dominum. Hi sunt, quos universus hymnus alloquitur. Qui autem initio totius psalmi appellantur servi, ii sunt qui ex ethnicis ad fidem accesserunt. Nam si universa Judæorum natio prædictis tribus ordinibus comprehenditur, Israelis videlicet, et familiarum Aaronis ac Levi; reliqui præ his timentes Dominum, quinam erant nisi qui ex ethnicis ad Dei doctrinam accesserunt? qui etiam docentur sic benedicere: *Benedictus Dominus ex Sion, qui habitat Jerusalem, sive manentem semper Dei civitatem, in qua vera Dei intelligitur habitatio.*

PSALMUS CXXXV.

VERS. 4. Ei qui facit mirabilia magna solus.

Sane ad litteram mirabile est, quandoquidem cælum solo intuitu sapientiam Dei magnitudine ac pulchritudine sua, et tam spatiosa ævitate demonstrat: terra autem alluentibus undique fluctibus firmitatem suam retinens. His omnibus æternam misericordiam melodus innexuit, siquidem haud ob aliquem suum usum Deus, sed ob solam erga homines benignitatem omnia creavit.

VERS. 10. Qui percussit Ægyptum.

Si forte haud credis, inquit, Dei providentia ac virtute universum mundum ejusque partes gubernari, dubitasque res singillatim humanas ab eo fortasse negligi, velim scias, ipsum res haud minus terrenas quam cælestes curare. Ergo persequitur, temporibus idoneis, homines præsertim insigniter irreligiosos et impios; sicuti aliquando Ægyptiis eorumque regioni incubuit. Protegit vicissim atque defendit dilectos suos, neque hos tantum, verum etiam ipsorum posteros; sicuti reapse fecit ereptis tunc per Moysen ab Ægyptiorum servitute; quos ipse communis Deus liberavit haud aliter, quam manu sua extenta, brachioque forti utens. Est autem hoc ipsum Dei Verbum, per quod et

καὶ Ἱερουσαλὴμ, τὴν αἰὶ μένουσαν τοῦ Θεοῦ πόλιν, ἐν ἣ τὸ ἀληθὲς κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ· κατὰ δὲ νόησιν, οἱ διορατικοὶ μὲν οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ ὀφόμενοι καθαρᾶ καρδίᾳ Θεόν· οἱ δὲ τελεῖως καὶ ἱερατικῶς αὐτὸν αἰὶ θεραπεύοντες, οἶκος Ἰαακώβ· καὶ οἱ τούτων ὑποδεέστερον μὲν, ἐξυπηρετούμενοι δὲ τῶν ναφ, οἶκος Λευὶ, οὗς ἂν τις νεωχόρους καλέσειεν· εἶτα οἱ ἐξ ἀλλογενῶν φόβῳ Θεοῦ προστιθέμενοι· πάντες μὲν οὖν εὐλογοῦσιν, ἀναλόγως δὲ ἕκαστοι· δηλοῖ δὲ καὶ τὴν Ἐκκλησίαν Ἱερουσαλὴμ, τὴν μὴ ἔχουσαν σπῆλον ἢ ρυτίδα, τὴν εἰρήνην ὀρούσαν, ἣν Ἰησοῦς δίδωσι λέγων· *Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν.*

(10^ο) *Δηλοῦν.* Forte δηλοῖ. Edit.

omnium et nunc etiam cuncta hominibus beneficia a benignitate Dei optimi conferri.

Vers. 19. *Seon regem Amorrhæorum.*

Interpretari solemus Amorrhæos quidem loquaces exasperantes; et horum regem Seon, tentationem et amercationem. Namque homines sophisticæ fraudis periti aspere sæpe loquantur, pariterque velent veritatis quoque amatores fraudulentè loqui et occidere, atque omnino nihil aliud spectant quam ut vexent atque exasperent. Basan vero, quod ignominiam significat, improborum pudendam malitiam denotat: cuius rex On cum Seon occiditur; ut Israël terra quam male retinebant tradatur, qui callido et iniquo possessa, malignoque eam administrantes ingenio, regnare videbantur. Verumtamen dicta terra his erepta traditur in sortem Israël, fidei servo illius qui rerum omnium suctor est.

Vers. 23. *Quia in humilitate nostra memor fuit nostri Dominus.*

In superioribus quoque vario demonstratum fuit, non eum qui de Judaico genere oritur, Israeleum esse, sed eum qui moribus dignus hoc nomine est. *Non enim omnes qui de Israël sunt, hi sunt Israël* 41: *neque illa quæ publice fit, circumcisio est, ut ait Apostolus, sed in occulto potius Judæus, et cordis circumcisio, non secundum litteram, sed in spiritu: cujus laus non ex hominibus, sed ex Deo* 42. Nos quoque igitur qui ex ethnicis venimus (nos enim resæpe circumcisio sumus verusque Israël) nos, inquam, potius ex inimicis liberavit, quam illos. Etenim illi ex Ægypto discedentes, corporeos sugerunt tyrannos. Verumtamen pravis moribus animæ suas inficientes, occubuerunt in deserto idolatriæ dediti. Nos autem revera redemit de animæ nostræ hostibus, memorque nostri magis fuit in humilitate nostra quam illorum. Namque illi quidem corpore serviebant Ægyptiis, nostræ vero animæ ludibrio erant dæmonibus, et sub malis spiritibus humiliati eramus. Tanta vero est misericordia Dei, ut non solum piorum curam gerat, et sibi propinquantibus consulat, verum etiam terrestres omnes providentia sua complectatur, neque rationales solum sed etiam irracionales, cunctisque in terra alimenta animalibus præbeat, unicuique generi idonea, et vitæ necessaria suppeditet: et nos dum in cælos hinc transferat. Quamobrem sermo Psalmistæ postquam dixit, *Qui dat escam omni carni nos in cælum transmittit, rursus dicens: Confitemini Deo, cæli, quoniam in æternum misericordia ejus.*

PSALMUS CXXXVI.

Caret hic psalmus titulo apud Hebræos; nam

41 Rom. ix, 6. 42 Rom. ii, 28, 29.

(11) Recole omnino adnotata a nobis in tractatu S. Cyrilli *De Maria deipara*, cap. 5, de Domino Jesu, pro Josue, excentium Ægypto Israelitarum

Θεοῦ λόγος (11), δι' οὗ καὶ πάλαι καὶ νῦν τὰς εἰς ἀνθρώπους εὐεργεσίας ἢ φιλανθρωπία τοῦ παναγθοῦ Θεοῦ καταϊργάσατο.

Τὸν Σηὼν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων.

Ἐρμηνεύονται δὲ Ἀμορραῖοι μὲν λαλιῶτοί παραικραίνοντες, καὶ ὁ τούτων βασιλεὺς Σηὼν, περυσμός καὶ παροργισμός· οἱ δεινοὶ γὰρ πρὸς ἀπάτην σοφιστικὴν καταπικραίνοντες εἰσιν λαλιῶτοί, τοὺς δοσε τῆς ἀληθείας εἰσὶν ἔραστοὶ θέλοντες ἐπὶ ἀπάτης λαλεῖσθαι καὶ ἄδελφαι, πειράζειν τε καὶ παροργίζειν ἔχοντες τὸν σκοπὸν. Βασάν δὲ αἰσχρότην μετερμηνευμένην, τὴν τοὺς κακοὺς καταισχύουσαν κακίαν δηλοῖ· ἣς ὁ βασιλεὺς Ἰθν, σὺν τῷ Σηὼν ἀποκτείνονται· ὅπως τῷ Ἰσραὴλ ἡ γῆ, ἣν κακῶς ἐκράτουν, σοφιστικῶς καὶ μετὰ μοχθηρῶς ἕξεως περὶ τὴν τῶν πραγμάτων διατρίβοντες φύσιν, δοκοῦντες βασιλεύειν αὐτῆς· ἀλλ' ἀφαιρηθεὶς αὐτῶν ἡ ἐρμηνευομένη γῆ, εἰς κατάσχεσιν τῷ Ἰσραὴλ δίδεται ἐπὶ τῷ κληρονομεῖν αὐτήν, δοῦλον γνησίω τοῦ πάντων αἰτίου τυγχάνοντι. Ὅτι ἐν τῇ ταπεινώσει ἡμῶν ἐμνήσθη ἡμῶν ὁ Κύριος.

Καὶ ἐν τοῖς ἀνωτέρω διαφόρως ἐπεδείκνυτο Ἰσραὴλ, οὐ τὸ γένος τῶν Ἰουδαίων ὑπάρχων, ἀλλ' ὁ τοιοῦτε τῆς θεοσεβείας τρόπος (12). Οὐ γὰρ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ οὗτοι Ἰσραὴλ· οὐδὲ ἦ ἐν τῷ φανερῷ ἐν σαρκὶ περιτομῇ, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, ἀλλ' ὅ ἐν τῷ κρυπτῷ Ἰουδαῖος, καὶ περιτομῇ καρδίας οὐ χράμματα· ἀλλὰ πνεύματα· οὗ ὁ δεικνύσας οὐκ ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ· καὶ ἡμᾶς οὖν τοὺς ἐξ ἔθνῶν (ἡμεῖς γὰρ ἔσμεν ἡ περιτομῇ καὶ ἀληθινὸς Ἰσραὴλ), ἐλυτρώσατο ἐκ τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν μᾶλλον ἢ ἐκεῖνους· οἱ μὲν γὰρ ἐξ Αἰγύπτου προελθόντες, τοὺς σωματικῶς ἐξέφυγον τυράννους· ἐπαγόμενοι δὲ ἐν ταῖς αὐτῶν ψυχαῖς τοὺς ἀπειθεῖς τρόπους, πεπτώκασιν ἐν τῇ ἐρήμῳ εἰδωλολατρήσαντες. Ἡμεῖς δὲ ἀληθῶς ἐλυτρώσατο ἐκ τῶν τῆς ψυχῆς ἡμῶν ἐχθρῶν, καὶ ἐμνήσθη ἡμῶν ἐν τῇ ταπεινώσει ἡμῶν μᾶλλον ἢ ἐκεῖνων· οἱ μὲν γὰρ σώμασιν ἰδοῦλενον τοῖς Αἰγυπτίοις, ἡμεῖς δὲ ταῖς ψυχαῖς αὐταῖς δαιμόνων ἤμεν παύγια, καὶ ὑπὸ τοῖς πονηροῖς πνεύμασιν ἤμεν ταταπεινωμένοι. Τοσοῦτον δὲ ἐστὶ τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ, ὡς μὴ μόνον κηδεσθαι τῶν θεοσεβῶν, καλ' τῶν αὐτῶν πλησιαζόντων φροντίζειν, ἀλλὰ καὶ πάντων ἀπαῖ ἀπλῶς τῶν ἐπὶ γῆς τὴν πρόνοιαν ποιεῖσθαι, καὶ οὐ λογικῶν μόνων ἀλλὰ καὶ ἀλόγων, ὡς ἐπιχορηγεῖν τροφὰς πᾶσι τοῖς ἐπὶ γῆς ζώοις, ἐκάστω τε γένει τὰ πρόσφορα, καὶ τὰ κατάλληλα πρὸς τὴν ζωὴν δωρεῖσθαι, ἐντεῦθεν τε πάλιν εἰς οὐρανὸν δέχαιν. Διόπερ ὁ λόγος μετὰ τὸ φάναι, Ὅ διδοὺς τροφήν πάσῃ σαρκί, ἀναπέμπει ἡμᾶς εἰς οὐρανὸν, αὐθις λέγων· Ἐξομολογήσθε τῷ Θεῷ τοῦ οὐρανοῦ, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΛΓ'.

Ὁ παρῶν ψαλμὸς, ἀνεπίγραφος ὑπάρχει παρ'

duce. Nam et Eusebius conspirare eum Cyriilli aliorumque sententia videtur.

(12) Cod. τρόπος.

Ἐβραῖος, καὶ οὕτως εἶναι προεγγράπται, οὕτως ἂν καὶ τὸν τυγχάνει εἶδους· ἀλλ' ἐστὶ ψῆλη προφητεία ἐκ κροσίου τῶν ἐν Βαβυλῶνι γενομένων λεγομένη· καὶ τοῦτο δὲ σημεῖον ὡς ἐν τισιν τῶν ἀντιγράφων, κατὰ τοὺς Ἐβδομήκοντα, ἐπιγράφεται Ἄγγαίος καὶ Ἰσακίριος.

Μακάριος ὃς ἀνταποδώσει σοὶ τὸ ἀνταπόδομά σου!

Ὁ μακαρισμὸς εἰς ἐκείνους περιστήσεται τοὺς ἀποδόντας τὰ ἀμοιβὰ τῇ Βαβυλῶνι, καὶ τὸν τὰ νῆπια αὐτῶν προσαρπάζοντα τῇ πέτρᾳ καὶ ἀναιροῦντα αὐτά· καὶ γὰρ τῷ ὄντι, τὸ μὲν πρῶτον μακάριον ἦν τὸ μὴ θεάσασθαι ποτε τὴν Βαβυλῶνα, μηδὲ ἐν τῇ συγγύσει γενέσθαι τῶν ταύτης κακῶν· εἰ δὲ ἀπαξ τις γένοιτο ἐν αὐτῇ ἀποκεισὼν τῶν κραιτόνων, μακάριος ἂν εἴη εἰ δὲ πέποιθεν ποιήσειεν, καὶ ἀνταγχαλωθήσειεν τοὺς Βαβυλωνίους, καὶ αὐτὰς τὰς τῶν Βαβυλωνίων φυγὰς μεταγάγοι ἐπὶ τὸν τοῦ Θεοῦ φόντον. Εἰ δὲ καὶ τὰ νῆπια αὐτῶν μὴ συγχωρήσειεν αὐξήσαι, ἀλλὰ συντρέψειεν πρὸς τῇ πέτρᾳ, πολλῶν ἂν γένοιτο μακαριώτερος. Βαβυλῶνος δὲ νῆπια τὰ σπέρματα τῆς κακίας, καὶ τὰς ἀρχὰς τῶν συγχυτικῶν ἀμαρτημάτων, οὐκ ἂν ἀμάρτους εἰπῶν· ἀ δὲ τῷ λόγῳ τῶ σωτηρίου (ἡ πέτρα γὰρ ἦν ὁ Χριστὸς) ἀναιρεῖν πρὸς τὸ μὴ αἰεῖν, μηδὲ εἰς ἔργα προεργεῖσθαι σπουδάσει ὁ ἐν τούτοις μακαριζόμενος.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΑΖ'.

Ἐξομολογήσομαι σοὶ, Κύριε, ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου.

Ὅσαπερ ὁ τελειὸς ἐξ ὅλης ψυχῆς καὶ δυνάμειος καὶ ἰσχυρὸς ἀγαπᾷ τὸν Θεόν, οὐ διασπῶν τὰς δυνάμεις τῆς αὐτοῦ ἀγάπης περὶ ἄλλο τι, ἀλλ' ὅπως ἀνηρημέτως μόνου τοῦ Θεοῦ, οὕτως καὶ αὐτὸς ἐν ὅλῃ καρδίᾳ ἐξομολογεῖται εὐχαριστῶν τῷ Θεῷ. Θεῶν δὲ τῇ ποιότητι αὐτοῦ παρήσεια, καὶ εἰδώς, ὅτι ἐν μεγάλῳ θεάτρῳ τῶ τῶν ἀνθρώπων βίῳ, θεῶν ἀγγέλων καὶ λειτουργῶν Θεοῦ ἐπορεύοντων, καὶ θεωμένων τὰς ἐν Θεῷ προκοπὰς αὐτοῦ, τὴν προσήκουσαν ἀποδίδωσι τῷ Θεῷ λατρείαν, καὶ φησιν· *Καὶ ἐναντίον ἀγγέλων ψαλλῶ σοὶ.*

Προσκυνήσω πρὸς τὸν ναὸν ἁγίων σου.

Προσκυνεῖν ἐπαγγέλλεται πρὸς ναὸν ἁγίων, τὴν Ἐκκλησίαν θηλῶν, ἣ τὴν ἑπουράνιον Ἱερουσαλήμ, ἥς τύπος ὁ ἐπὶ γῆς ὑπῆρχε ναὸς· εἶτα χάριν ὁμολογεῖ καταξιώθεις ἔλλου καὶ ἀληθείας Θεοῦ. Ἄνθ' οὗ ὁ Σύμμαχος, περὶ τοῦ ἔλλους σου καὶ τῆς ἀληθείας σου, λέγει· τυχῶν γὰρ ἔλλου Θεοῦ, τύπων καὶ συμβόλων ἀπῆλλαχται, ἐν πεύματι δὲ καὶ ἀληθείᾳ λατρεύειν Θεῷ κατηξίωται.

Ἐξομολογήσασθωσάν σοι, Κύριε, πάντες οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς.

Πολλάκις παρετηρήσαμεν, ὅτι τῶν ψαλμῶν οἱ μῆτε ἴκνον, μῆτε ὀδῆν, μῆτε ψαλμὸν, ἣ τι ἕτερον ἔχοντες προγραφῆν, ἄλλου παρὰ ταῦτα τυγχάνουσι χαρακτῆρος, ὅποιος ὁ παρὰ προφητικῆς μετέχων δυνάμειος· εἰ γὰρ τῶν προλαβόντων ἐξομολογησάμενος ὁ Δαυὶδ, Ἄλλ' οὐκ ἐγὼ, φησὶ, ἐν βασιλευσί. μόνος τούτου κατηξιώθην, κλειστοὶ δὲ τοιοῦτοι γενήσονται, διπλασθῆ μετὰ τὸ κήρυγμα τοῦ Σωτῆρος· καὶ μάλιστα ὅτε τὸ

A neque ejus auctor inscribitur, neque cujus generis carmen sit, dicitur. Porro est simplex propheta, quae recitatur ex captivorum Babylone persona. Ejus rei iudicium est, quod in aliquot Septuaginta interpretum exemplaribus inscribitur Aggaeo et Zachariae.

VERS. 8. Beatus qui retribuet tibi retributionem tuam!

Beatitudo illis reputatur, qui talionem Babyloni reddenti, et qui parvulos ejus petrae illius necabant. Revera enim in primis beatum fuisset nunquam cornere Babylonem, neque in maiorum ejus colluvie versari. Sed postquam aliquis prosperitate dejectus, illic exstitisset, beatus sane reputaretur, si quae passus esset, invicem retribueret, et Babylonicos vicissim captivaret, atque ipsas Babylonicorum animas ad Dei timorem transferret. Quod si et illorum parvulos haud siverit adolescere, sed illiserit petrae, multo erit felicior. Jam vero Babylonis parvulos, recte intelliges nequitiae semina, et variorum scaturigines peccatorum, quae Servatoris doctrinis (nam petra est Christus) occidere, ne, adolescant atque in actum erumpant, curabis is qui hoc loco beatus praedicatur.

PSALMUS CXXXVII.

VERS. 1. Confitebor tibi, Domine, in toto corde meo.

Sicuti perfectus homo, Deum tota anima, nervis, ac viribus amat, haud equidem amoris sui facultates distrahens ad aliud quidvis, sed a solo Deo dependens; sic et Psalmista toto corde constitetur, gratias agens Deo. Tum elatus hac sua fiducia, vidensque se in unguo humanae vitae theatro, nec non caelestium angelorum, qui ipsius apud Deum profectum spectant, convenientem Deo tribuit cultum, atque: *Et in conspectu angelorum psallam tibi.*

VERS. 2. Adorabo ad templum sanctum tuum.

Adoraturum se spondet in sancto templo, Ecclesiam denotans, vel caelestem Jerusalem, cujus erat typus terrestre templum. Deinde gratiam proficitur, quia dignus sit habitus misericordia et veritate Dei. Pro quibus verbis Symmachus, *propter misericordiam tuam et veritatem tuam*, dicit. Nam Dei misericordiam adeptus, typis symbolisque seditis, in spiritu ac veritate Deum adorare impravit.

VERS. 4. Confiteantur tibi, Domine, omnes reges terrae.

Saepe observavimus psalmos illos qui neque cantici neque psalmi, neque quamlibet aliam inscriptionem habent, diversum ab his characterem gere, cujusmodi est hic prophetica virtute imbutus. Nam superiore confessione facta David, Atqui, ait, non ego solus inter reges his prerogativis sum decoratus, sed plurimi posthac erunt, nempe post Servatoris praedicationem; praecipue vero cum

multitudo gentium ingressa fuerit, et secundus Christi adventus acciderit. Tunc enim magna apparet gloria Domini. Namque imperativo modo vel optativo, futura interdum denotantur secundum peculiarem Hebræorum consuetudinem. — Vaticinatur diffusum iri per omnes gentes Dei notitiam; Cuncti enim, inquit, reges terræ constabuntur tibi, audientque omnia verba oris Dei, et cantabunt in viis Domini. Hæc autem nonnisi post Servatoris nostri prædicationem exitum nacta sunt. Vix autem virtutes sunt, quæ ad Dei notitiam perducent.

VERS. 6. *Excelsus Dominus et humilia respicit.*

Quæ propheticus spiritus in ipso et per ipsum locutus fuerat, David cognoscens, lætatur quia Deus humilia respicit, et pressuris ejus protector adest.

VERS. 7. *Si ambulavero in medio tribulationis, vivificabis me, etc.*

Clarius Symmachus dixit: Si ambulavero in medio tribulationis, conservabis me: contra anhelantes inimicos meos manum tuam extends, servabisque me dextera tua. Dominus rem pro me conficiet.

PSALMUS CXXXVIII.

VERS. 1. *Domine, probasti me, et cognovisti me.*

Quoniam igitur nostræ quoque vitæ tempus habet dimensa a Deo intervalla, universum vitæ meæ tempus, inquit, viamque hactenus confectam ipse scrutatus es.

VERS. 6. *Mirabilis facta est scientia tua ex me.*

Superat, inquit, vires meas, et extra meam comprehensionem est horum cognitio, ita ut ea neque excogitare neque enarrare queam. Quantum vis enim dixero, ea parva ac minima præ divina potentia fuerint, cujus comprehensio meam fugit tenuitatem, imo omnium virium defectum.

VERS. 16. *Imperfectum meum viderunt oculi tui.*

Quod nondum feci, inquit, tanquam jam factum intueris; et nondum natos, tanquam jam in lucem editos nosti. Potest autem dupliciter intelligi innocentia mea, et malitiæ carentia, nulla indigens inquisitione. Nam curiosa observantia dici opus potest: est autem imperfecta anima, quæ nondum virtute et scientia informata fuerit.

VERS. 19. *Viri sanguinum, declinate a me.*

VERS. 20. *Accipient in vanitate civitates tuas.*

Cum dixisset (v. 17): *Mihi vero nimis honorati sunt amici tui, Deus*; merito inimicos Dei detestatur atque a se movet. Imo cum item dixisset fore tempus, quo peccatores Deus ipse interficiet, jam nunc illos procul se arceat, ne quid habeat cum illis commune, neque ex ipsorum propinquitate detrimentum capiat. Namque ad contentiosos sermones et controversias, incassum tuas civitates accipient, vocabulo civitatum divinas Scripturas significans, quas frustra sumunt heterodoxi, et non ut

πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθῃ, καὶ ἡ δευτέρα τοῦ Σωτήρος γένηται παρουσία· τότε γὰρ ὀφθήσεται μεγάλη τοῦ Κυρίου ἡ δόξα· προστακτικῶς δὲ καὶ εὐκτικῶς ἐστὶν ὅτι τὰ μέλλοντα δηλοῦνται, κατὰ τινὰ τῶν Ἑβραίων συνήθειαν. — Προφητεύει περὶ τῆς μελλούσης ἐξαπλοῦσθαι εἰς πάντα ἔθνη τοῦ Θεοῦ γνώσεως· Ἔσται γὰρ, φησὶν, ὅτι πάντες οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς ἐξορολογησονται σοὶ καὶ ἀκούσονται πάντα τὰ ῥήματα τοῦ στόματος Θεοῦ, καὶ ὅτι ἔσονται ἐν ταῖς ὁδοῖς Κυρίου. Ταῦτα δὲ οὐκ ἄλλοτε ἢ μετὰ τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα τοῦ Σωτήρος ἡμῶν τέλους τετύχηκαν. Ὅσοι δὲ εἰσιν αἱ ἀρεταὶ, αἱ φέρουσαι ἐπὶ τὴν γῶσιν τοῦ Θεοῦ.

Ἰψήλυς Κύριος, καὶ τὰ ταπεινὰ ἐφορᾷ.

Τὸ ὑπὸ τοῦ προφητικῶν πνεύματος ἐν αὐτῷ καὶ δι' αὐτοῦ λαληθέντα μαθὼν ὁ Δαυὶδ, θαρραλεῶς ὡς ἐφορῶντος τὰ ταπεινὰ τοῦ Θεοῦ, ὡς ἐν ταῖς θλίψεσιν αὐτῶν συνασπισομένου.

Ἐὰν πορευθῶ ἐν μέσῳ θλίψεως, ζήσης με, κ. τ. λ.

Σαφέστερον δὲ ὁ Σύμμαχος ἐφη· Ἐὰν πορευθῶ διὰ μέσης θλίψεως, περισώσεις με· κατὰ τῆς ἀνακροῆς τῶν ἐχθρῶν μου ἐκτενεῖς χεῖρά σου, καὶ σώσει με ἡ δεξιὰ σου· Κύριος ἐπιτελέσει ὑπὲρ ἐμοῦ.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΑΗ΄.

Κύριε, ἐδοκίμασάς με, καὶ ἔγνωσάς με.

Ἐπει τοίνυν καὶ ὁ χρόνος τῆς ἡμετέρας ζωῆς ἔχει τινὰ διαστήματα μεμετρημένα παρὰ Θεῶν, πάντα μου τῆς ζωῆς τὸν χρόνον, φησὶ, καὶ τὴν ὁδὸν ἣν διήλθον αὐτὸς ἐξηγήσασας.

Ἐθαναστώθη ἡ γῆ ὡς ἡ γῆ σου ἐξ ἐμοῦ.

Ἐπιβαίνει, φησὶ, τὴν ἐμὴν δύναμιν, καὶ ἐπιτείνει ἐστὶν τῆς ἐμῆς καταλήψεως ἡ τούτων γνώσις, ὡς μὴ δύνασθαι με ἐξουρεῖν μηδὲ ἐξαιρεῖν αὐτά. Ὅσα γὰρ ἂν εἶπω, μικρὰ καὶ ἐλάχιστα τυγχάνει τῆς θεϊκῆς δυνάμεως, ἥς κατὰλήψῃς τὴν ἐμὴν σμικρότητα καὶ οὐθεντιαν διαφεύγει.

Ἀκατέρηστατόν μου εἶδον οἱ ὀφθαλμοί σου.

Τὸ μήπω πραχθέν μοι, φησὶν, ὡς ἤδη τελεσθὲν καθορῆς, καὶ τοὺς τέως μὴ τεχθέντας, ὡς ἤδη τεχθέντας ἐπίστασαι. Δύναται δὲ νοεῖσθαι διχῶς τὸ ἀκακὸν καὶ ἀπόνηρον, καὶ ἀνεξέταστόν μου· ἔργον γὰρ ἡ περίνοια λέγεσθαι ὀφείλει· ἀκατέρηστος δὲ ἐστὶ ψυχῆ ἡ μήπω δι' ἀρετῆς μορφωθείσα καὶ γνώσεως.

Ἄνδρες αἱμάτων, ἐκκλίνατε ἀπ' ἐμοῦ. Αἰτήσονται εἰς ματαιότητα τὰς πόλεις σου.

Εἰπὼν, Ἐμοὶ δὲ ἅπαν ἐτιμήθησαν οἱ φίλοι σου, ὁ Θεός, εἰκότως τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Θεοῦ παραιτεῖται καὶ ἀπελαύνει ἑαυτοῦ· ἀλλὰ καὶ μνημονεύσας ὅτι ἔσται τις καιρὸς ἐν ᾧ τοὺς ἀμαρτωλοὺς αὐτὸς ὁ Θεός ἀποκτενεῖ, ἐντεῦθεν ἤδη καὶ τούτους ἑαυτοῦ μακρὰν ἐλαύνει, ὡς ἂν μὴ κοινωνῶς αὐτῶν γένοιτο, μηδὲ ἐκ τοῦ πλησιάζειν μετὰ σῆψης τῆς παρ' αὐτῶν βλάβης. Ἐπει δὲ καὶ εἰς ἐριστικούς λόγους καὶ ἐριδας, τὰς σὰς εἰς ματαιότητα λήφονται πόλεις, τὰς θείας Γραφὰς πόλεις χρηματιζούσας, ματαίως δὲ ταύτας λαμ-

ἐνεσθην οἱ ἐπερόδοσοι, καὶ οὐχ ὡς δεῖ (13) ἀποστρέφωμαι καὶ ἐκκλίνω ἀπ' αὐτῶν.

Δοκιμασόν με, ὁ Θεός.

Εἰπὼν ἐν ἀρχῇ, Κύριε, ἐδοκιμασάς με καὶ ἔγνωσάς με, νῦν ὡς μήπω δοκιμασθεὶς ἔφη, *Δοκιμασόν με, Κύριε, καὶ γινώθι τὴν καρδίαν μου.* Καὶ τότε μὲν εἰρηται, *τὴν τρίβον μου καὶ τὴν σχοινοὶν μου ἐξιχνύσας, καὶ πάσας τὰς ὁδοὺς μου προσείδες· ἔρα δέ, Ἐτασόν με, καὶ γινώθι τὰς τρίβους μου· μήποτε ὄν οὐκ ἐναντία λέγει. Τότε γὰρ ἀπλῶς δοκιμασθεὶς καὶ ἐγνωσθεὶς εἶπε, νῦν δὲ εὐχεται δοκιμασθῆναι, ὅπως γνωσθῇ ἡ καρδία αὐτοῦ· μείζον γὰρ τὸ καθαρὸν καὶ εὐθὲς τῆ καρδίᾳ τοῦ ἀπλῶς καθαρὸν καὶ εὐθὲς ὑπάρχειν· καὶ ὑπαίρει τοῦ ἀπλῶς δοκιμασθέντα γνωσθῆναι τῷ δοκιμασθῆναι ἐπὶ τῷ γνωσθῆναι τὴν καρδίαν αὐτοῦ· ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀπλῶς προσαθῆναι τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ, μείζον τὸ γνωσθῆναι τὰς τρίβους ἐτασθέντας αὐτοῦ. Διδὲ καὶ ἐπιγγαγε· *Καὶ ἰδὲ εἰ εἶδες ἀνομίαν ἐν ἐμοί, τουτέστιν ἐν ἔξει καὶ διαθέσει μου. Φέρεται καὶ οὕτως· Καὶ ἰδὲ εἰ ὁδὸς ἀνομίας ἐν ἐμοί· τουτέστι, κατανόησον εἰ ὤδεσθε ποτε ἐν τῇ ψυχῇ μου ἀνομία, ὡς ἔχνη τῆς ὁδοῦ ἀντὶς μείναι παρ' ἐμοί. Ὅμως δὲ καὶ εἰ τοσαύτη ἐκ σοῦ καὶ διὰ σὲ κατάρθωται μοι ἀναμαρτησία, ἀλλ' οὖν σὺ ὠδήγησάς με ἐν ὁδῷ αἰωνίᾳ, ἐπὶ ἀθανασίαν καὶ ἀφθαρσίαν ἀγούσης.**

ΨΑΛΜΟΣ ΡΑΘ΄.

Προσῶνται ἐκ' αὐτοῦ ἀνθρώποις κυρτός.

Δίκην γὰρ ὑπέξει πρὸς αὐτοῦ, νόσον ἔχων τοιαύτην.

Ἄνθρωποι ἀδικοὶ κατὰ θηρεύσει εἰς διαφθοράν.

Τί δὲ ἐστὶν εἰς διαφθοράν; ὅτι πολλοὶ θηρεύονται εἰς σωτηρίαν, ὡς οἱ παρὰ τῶν ἀποστόλων, ὡς οἱ παρὰ τῶν ἁγίων ἀνδρῶν ἀλλ' οἱ γε πονηροὶ ὄντες ὑπὸ τῆς κακίας θηρεύονται καὶ φθορᾶς· πᾶς γὰρ ἀδικός, ὅσπερ ὑπὸ οικείας νόσου διαφθαρεὶς ὑπὸ τῆς ἐαυτοῦ κακίας, δίκην ὑπέξει τὴν προσήκουσαν· ἰκανὴ γὰρ ἐστὶν ἀντὶ πάσης τιμωρίας τὴν ἔχουσαν αὐτὴν ψυχὴν διαφθεῖραι.

Ἐγνων δεῖ ποιήσει Κύριος τὴν κρίσιν τοῦ πτωχοῦ.

Ἐνεῦθεν ὁ Σολομὼν ὠφελήθει τὸν πατέρα φησὶν ἐν τῷ Ἐκκλησιαστήῃ· *Τέλος λόγου τὸ πᾶν δικούς, δεῖ πᾶν τὸ ποιῆμα ἄξει ὁ Θεὸς εἰς κρίσιν, ἐν παντί παρεωραμένῳ, ἐὰν τε ἀγαθόν, ἐὰν τε πονηρόν·* καὶ νῦν γὰρ, φησὶν, ὡς κρινεῖ ὁ Θεὸς ἐκδικῶν τὸν νῦν καταπονούμενον πένητα καὶ πτωχόν. Ἐπὶ χρηστέον δὲ μετὰ ταῦτα τέλος κατέστρεψε τὸν ψαλμὸν· διὸ καὶ εἰς τέλος ἐπιτέτραπται, τὴν ἀποκειμένην τοῖς δικαίους λέγων ἑλπίδα. Ὁ δὲ Σύμμαχος, παρὰ τῷ προσώπῳ σου, λέγει. Τί δὲ κρείττον τοῦ κκαθαρομένη διανοῖα πρόσωπον πρὸς πρόσωπον ὄρῳ τὸν Θεόν; κατὰ τὸν τοῦ Σωτῆρος μακαρισμὸν εἰπόντος· *Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, δεῖ αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὁρῶνται· οὗ τυχόντες εὐχαριστήσουσιν.*

⁴⁰ Eccle. xii, 13, 14. ⁴¹ Matth. v, 8.

(13) Insignis Eusebii sententia de sacris libris, nihil utilitatis apud hæreticos habentibus.

PATROL. GR. XXIV.

oporteret. Hoc ego hominum genus aversor et fugio.

Proba me, Deus.

Quum intito dixisset, *Domine, probasti me et cognovisti me, nunc cen nondum probatus ait: Proba me, Domine, et scito cor meum.* Et tunc quidem dictum fuit: *Et funiculum meum investigasti, et omnes vias meas prævividisti; nunc vero, Scrutare me, et cognosce semitas meas.* Neutrubi tamen contraria loquitur. Tuuc enim simpliciter exploratum se et cognitum dixit; nunc vero orat explorari se. Majus enim quid est, purum rectumque habere cor, quam simpliciter esse purum et rectum. Longeque præstat cognito per explorationem simpliciter homini, ille qui probatus est per cordis cognitionem. Rursus majus quid est, si viæ ejus exploratæ noscantur, quam si tantummodo prævideantur. Ideirco addidit: *Et vide an via iniquitatis in me sit, id est in habitu ac genere vitæ meæ.* Fertur et alia explanatio: *Et vide num via iniquitatis in me sit: id est, observa an aliquando iniquitas in me sit grassata, ita ut vestigia semitæ ejus in me supersint.* Nihilominus etsi tanta fuit ex te et per te innocentia mea, tu tamen mihi dux es in via æterna, quæ ad immortalitatem incorruptibilitatemque perducit.

PSALMUS CXXXIX.

VERS. 11. *Cadent super eos ignis carbones.*

Pœnam quippe a Deo referet, qui hujusmodi morbo laborat.

C VERS. 12. *Virum injustum mala capient ad corruptionem.*

Quid est ad corruptionem? nempe quia multi capiuntur ad salutem, ut illi qui ab apostolis sanctisque viris. Verumtamen illi improbi sunt qui a malitia capiuntur et corrupti. Quivis enim injustus tanquam intimo morbo corruptus nequitia sua, pœnam congruam perferet. Namque ad corrumpebam animam, cujusvis pœnæ loco, nequitia sufficit.

VERS. 13. *Cognovi quia faciet Dominus judicium inopis.*

Hinc Salomon Patri suffragans ait in Ecclesiaste: *Finem summumque totius sæculonis audi; nempe quod omne factum adducet Deus in judicium, de omni abscondito, sive id bonum fuerit, sive malum* ⁴². Et nunc enim, Inquit, judicabit viudex Deus de paupere oppresso et de inope. Felici mox hinc psalmum concludit (ideoque et in titulo scriptum est *In finem*) repositam justis spem recitans. Symmachus autem, *apud faciem tuam, dicit.* Quid vero præstantius quam puro corde Deum coram spectare? prout dixit Servator: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt* ⁴³! quam rem adepti, gratias agent.

PSALMUS CXL.

Psalmus hic parem ac superior titulum gerit. Est autem Davidis, eandemque vim precis continet. Hoc tamen amplius habet, quod magis est dogmaticus, et plura atque utiliora sub initio docet. Ait igitur : *Clamavi*. Haud sane magna voce et clamore usum esse psalmistam, credere decet ; nam silentes quoque audit Deus. Sic etiam Moysi traditur dictum : *Quid ad me clamas* ⁴⁴? Sed qui magna dogmata a Deo didicerat, eximio animi affectu fidoque aliquid a Deo petens, ita ad eum clamabat. Quare et fidenter ait : Quoniam talis sum, et ita clamo, attende voci meæ dum ad te clamo. Quippe qui puram habeo non mentem tantummodo, sed et labiorum vocem a mendacio, perjurio et convicio. His etiam consequenter addit :

VERS. 2. *Elevatio manuum mearum sacrificium vespertinum.*

Hoc intelliges ex dicto Apostoli : *Volo viros orare levantibus puras manus, sine ira et murmurationibus* ⁴⁵ : namque et ille tam cogitationum facit mentionem quam actuum. Verum impii nequaquam manus sustollunt. Ideo dictum est illis : *Cum manus vestras ad me extendetis, faciem meam a vobis avertam* ⁴⁶. Oportet vero in altum actus sustollere, atque eos prout Deo placuerit perficere.

VERS. 4. *Ne declines cor meum ad malitiam sermones, ad excusandas excusationes in peccatis.*

Ne subverti sinas atque in contrarium inclinari donatam semel a te mihi mentem. Pro, *ad excusandas excusationes in peccatis*, Symmachus edidit, *ad cogitandas iniquas cogitationes*, clarius equidem dictionis mentem exprimens. Deinde Psalmista ad proximum revertitur dicens, *cum hominibus operantibus iniquitatem, et non combinabo cum electis eorum*. Pro quo rursus Symmachus clarius interpretatus est dicens : *Cum hominibus operantibus iniquitatem, ne dulcibus quidem ipsorum convescar*. *Non ero, inquit, cum istis, si tu, Domine, custodiam ori meo posueris, et præparatum mihi thesaurum conservaveris*. Electi porro eorum, credendi sunt illi qui malorum actuum suorum prætextus querunt, qui pejores sunt illis qui sine prætextu palamque peccant.

VERS. 6. *Absorpti sunt juncti petrae iudices eorum.*

Symmachus autem : *Adhuc enim oratio mea intra nequitias illorum : evellentur petrae manibus iudices eorum : audient verba mea dulcissima*. Sicuti agricola cum terram frangit, ita ossa vestra dissipata sunt secus inferos. Nunc vero rationem reddit, cur cum peccatoribus non combinet : sufficit enim illorum coecitas ad animam meam dissipandam, atque ad ipsorum nequitiam mihi insinuandam. Jam

A ΨΑΛΜΟΣ ΡΜ΄.

Ἀκολουθῶς τῷ πρότερον ψαλμῷ καὶ οὗτος ἐπιγράφεται· ἔστι δὲ τοῦ Δαυὶδ, καὶ τὴν αὐτὴν ἔχει τῆς προσευχῆς δύναμιν. Ἔχει δὲ τι πλέον οὗτος δογματικώτερος ὢν, καὶ πλεονα καὶ ὀφελιμώτερα διὰ τῆς ἀρχῆς παιδεύων· καὶ φησὶν· Ἐκέκραξα ὁ πάντως φωνῆ μεγάλη καὶ βοῆ καυχῆσθαι αὐτὸν προσήκει ὑπολαμβάνειν· καὶ σωπαίνωντων γὰρ ἀκούει ὁ θεός· οὕτω καὶ Μωϋσῆ λέγεται εἰρηκέναι· Τί βοῆς πρὸς μέ; Ἄλλ' ὁ μέγιστα δόγματα περὶ θεοῦ κακτημένος, ὑπερβαλλούση τε διαθέσει καὶ πίστει αἰτων τι παρὰ τοῦ θεοῦ, οὕτως ἐκέκραξε πρὸς αὐτόν· διὸ καὶ θαρσύν φησιν· Ἐπειδὴ τοιοῦτός εἰμι, καὶ τοιαῦτα βοῶ, πρόσχες τῆ φωνῆ μου ἐν τῷ κεκραγῆναι με πρὸς σέ· ὡς καθαρὸν ἔχων οὐ μόνον τὴν διάνοιαν, ἀλλὰ καὶ τῆν διὰ τῶν χειλέων φωνὴν ἀπὸ ψεύδους, ἐπορκίας τε καὶ λαιδορίας. Οἷς καὶ ἀκολουθῶς ἐπήγαγεν·

Ἐπαρσις τῶν χειρῶν μου θυσία ἑσπεριῆ.

Νοήσεις δὲ τοῦτο ἀπὸ τοῦ λέγειν τὸν Ἀπόστολον· Βούλομαι τοὺς ἀνδρας προσεύχεσθαι ἐκαίροντας ὁσίους χεῖρας, χωρὶς ὀργῆς καὶ διαγογγυσμῶν· κἀκείνος γὰρ ἰμοῦ καὶ τῶν κατὰ διάνοιαν ἐμνημόνευσε, καὶ τῶν κατὰ πρᾶξιν· οἱ δὲ ἀσεβεῖς οὐδέποτε χεῖρας ἐκαίρουσι· διὸ λέλεκται πρὸς αὐτούς· Ὅτ' ἂν τὰς χεῖρας ἐκτείνητε πρὸς μέ, ἀποστρέψω τὸ πρόσωπόν μου ἀπ' ὑμῶν· ἐκαίρειν δὲ δεῖ εἰς ὕψος τὰς πρᾶξεις, καὶ ἀρεσκόντως αὐτὰς τῷ θεῷ ἐπιτελεῖν.

Μὴ ἐκκλήρης τὴν καρδίαν μου εἰς λόγους πορνείας, τοῦ προσφίξεσθαι προφάσεις ἐν ἁμαρτίαις.

Μὴ συγχωρήσης παρατραπήναι καὶ παρακλιθῆναι εἰς τὸ ἐναντίον τὴν ἀπαξ ἀπλῶς κατασκευασθεῖσάν μου διάνοιαν· ἀντὶ δὲ τοῦ, προσφίξεσθαι προφάσεις ἐν ἁμαρτίαις, ὁ Σύμμαχος, ἐννοεῖν ἐννοίας παρανόμους ἐξέβηκε, σαφέστερον ἐρμηνεύσας τὴν θεωρίαν τοῦ λόγου. Εἶτα πάλιν μεταβαίνει ἐπὶ τὸ πρακτικὸν φάσκων, σὺν ἀνθρώποις ἐργαζομένοις τὴν ἀνομίαν, καὶ οὐ μὴ συνδυάσω μετὰ τῶν ἐκλεκτῶν αὐτῶν. Ἄνθ' οὐ πάλιν ὁ Σύμμαχος σαφέστερον ἠρμήνευσεν εἰπὼν, Σὺν ἀνθρώποις ἐργαζομένοις ἀδικίαν, μηδὲ συμφάγομι τὰ ἕδρα αὐτῶν. Οὐκ ἔσομαι γὰρ, φησὶν, ἅμα τούτοις, ἔὰν σὺ, Κύριε, φυλακὴν τῷ στόματι θείης, καὶ τὸν προκατασκευασθέντα μοι θησαυρὸν διατηρήσης. Ἐκλεκτοὶ δὲ τούτων εἶεν οἱ σκηπτόμενοι προφάσεις ἐφ' οἷς δρῶσι κακῶς· χειρῶν ὄντων τῶν ἄνευ προφάσεως, καὶ ἀνεπικαλύπτως ἀνομοῦντων.

Κατεπόθησαν ἐχόμενα πέτρας οἱ κριταὶ αὐτῶν.

Ὁ δὲ Σύμμαχος· Ἐτι γὰρ καὶ ἡ προσευχὴ μου ἐντὸς τῶν κακιῶν αὐτῶν ἐκτελήσονται ἐν χειρὶ πέτρας οἱ κριταὶ αὐτῶν· ἀκούσονται ῥήσεις μου ἰδίστας· ὡς περ γεωργός δε' ἂν ῥήσῃ τὴν γῆν, ὡς ἐσκορπίσθη ὕμῶν τὰ ὄστα παρὰ τὸν ἄδην. Τὴν αἰτίαν δὲ νῦν ἐπάγει τοῦ μὴ συνδυάζειν ἁμαρτωλοῖς· Ἰκανὴ γὰρ αὐτῶν ἡ κοινωνία, φησὶ, διασκορπίσαι μου τὴν ψυχὴν, καὶ τῶν κακιῶν αὐτῶν ἔνδον

⁴⁴ Exod. xiv, 15. ⁴⁵ I Tim. ii, 8. ⁴⁶ Isa. i, 15.

ἐπιλαβεῖν· τὸ δὲ ἐπιτελέσονται ἄλλοι, ὅτι καὶ τοὺς Α
 εὐστών ἀργοντας καὶ χριτὰς βῶσι κατασκευασμένους ἐκ
 μίσθων, ὡσπερ ἀποτελλομένους δυνάμει τοῦ στερεοῦ
 λόγου.

Μὴ ἀντανέλιξ τὴν ψυχὴν μου.

Ὁ Σύμμαχος ἐντὶ τοῦ, οὐκ ἀντανέλιξ, μὴ ἀποκα-
 νέσῃς, τοῦτέστι, μὴ συγχωρήσῃς τὸν ἀποκειμένον ἐν
 τῇ ψυχῇ μου ἀγαθὸν θησαυρὸν ἀποκεινωθῆναι· τότε
 γὰρ ἀφόβως ἀπελεύσομαι, φησὶν, ὅτι ἂν ἁμαρτωλοὶ
 τοῖς εὐστών περιπαρῶσι δικτύοις.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΜΑ΄.

Συνέστωσ ἐφ̄ Δαυὶδ, ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν ἐν τῷ σπη-
 λαίῳ, προσευχῇ.

Καὶ ὁ νῦς ὁμοίαν ἔχει τὴν ἐπιγραφὴν οὕτως· Εἰς
 τὸ τέλος, μὴ διαφθέρῃς, ἐφ̄ Δαυὶδ εἰς σπηλιόγρα-
 ρίαν, ἐν τῷ αὐτὸν ἀποδιδράσκαι ἀπὸ προσώπου Β
 Σαουλ εἰς τὸ σπήλαιον. Καί ται δὲ ἡ ἱστορία ἐν τῇ
 πρώτῃ τῶν Βασιλειῶν· Καὶ ἀνέβη Δαυὶδ ἐκ αἰθῶν,
 καὶ ἐκάθισεν ἐν τοῖς σπηλαίοις τοῖς ὄχυροις Ἐγ-
 γαδδί· καὶ ἐγένετο ὡς ἐπέστρεψε Σαουλ ὀκισθεὶς
 τῶν ἀλλογούλων· καὶ ἀνήγγειλαν αὐτῷ λέγοντες,
 Ἰδοὺ Δαυὶδ ἐν τῇ ἐρήμῳ Ἐγγαδδί. Καὶ παρέλα-
 βε Σαουλ τρισχιλλίους ἀνδρας, ἐκλεκτοὺς ἐκ παν-
 τὸς Ἰσραὴλ, καὶ ἐπορεύθη τοῦ ζητεῖν τὸν Δαυὶδ
 καὶ τοὺς ἀνδρας τοὺς μετ' αὐτοῦ, ἐπὶ πρόσωπον
 τῆς θήρας τῶν ἐλάφων· καὶ ἦλθον εἰς τὰς μάν-
 θρας τῶν προβάτων ἐπὶ τὴν ὁδὸν καὶ ἐπὶ τὸ σπη-
 λαιον· καὶ εἰσῆλθε Σαουλ εἰς τὸ σπήλαιον ἀπο-
 κοινωσά (14) τοὺς πόδας αὐτοῦ· καὶ Δαυὶδ καὶ οἱ
 σπηλαίου ἐκάθητο.

Προσγραφή ἡ ἱστορία ἡ περὶ Σαουλ καὶ τοῦ σπη- C
 λαίου· τὸ δὲ τοῦ Δαβὶδ ὄνομα διαφόρως ἐρμηνεύεται,
 ὡς κολλάκις εἰρήχαμεν, καὶ διαφόρως λαμβάνεται·
 ὅτε γὰρ εἰς πρόσωπον τοῦ Κυρίου εὐρήσεις, οὕτω καί-
 μενον ἐρμηνεύεται πεποθημένος· ὅτε δὲ εἰς πρό-
 σωπον τῶν ἁμαρτανόντων καὶ πισοτρεφόντων, ἐρμη-
 νεύεται ἐξουθετημένος, διὰ τὰς ἁμαρτίας αὐτοῦ.
 Νῦν τοῦ Δαυὶδ ὄνομα λαβεῖν ἔστιν εἰς τὸν λαὸν τὸν
 ἁμαρτηκότα καὶ εἰς σύνεσιν ἐλθόντα, καὶ ἐν σπηλαίῳ
 αὐτὸν κατακλείσαντα, καὶ προσευχόμενον μετὰ δα-
 κρύων ἰσχυρῶς, καὶ ἐξομολογούμενον, ὡς καὶ αὐτὸ τὸ
 ἐπίγραμμα τοῦτο δηλοῖ· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ ψαλμὸς ταῦ-
 τα διδάσκει.

Ἐν τῷ ἐκλείπειν ἐξ ἐμοῦ τὸ πνεῦμά μου.

Σφόδρα καταλήλως τῇ τοῦ καιροῦ καὶ τοῦ τόπου
 συνοχῇ καὶ ταῦτα λέλεται· ὅσον γὰρ ἐπ' ἀνθρώποις D
 ἔβον ἐν τῷ σπηλαίῳ συνεχόμενος, παντὸς δρασμοῦ
 καὶ φυγῆς ἐπιπέλειστο, οὕτε μίαι τε παρῆν αὐτῷ
 βοήθειαι ἄλλης· ἀλλ' οὐδὲ ἦν ὁ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ρυ-
 μένος ἢ ἐπιζητῶν. Ὅρων δὲ τοὺς τῆς ψυχῆς αὐτοῦ
 νεκροὺς ἔχθροὺς, ὄλον τοῦτο καταγεγρασμένους, λέγω
 δὲ τὸ εἰσαλθεῖν Σαουλ εἰς τὸ σπήλαιον ὑπὲρ τοῦ συλ-
 λεφθῆναι τὸν Δαυὶδ, εἰκότως διεγεν τὸ, Ἐκρυψάν
 παρθε μοι. Ἄλλ' οὐ προκωφῆται αὐτοῖς τὰ τῆς
 παγίως διὰ τὴν προκειμένην προσευχὴν· θαρσῶν δὲ
 τῇ τοῦ βίου αὐτοῦ πορείᾳ, ταῖς τε πράξεσι καὶ ταῖς

* / Reg. xxiv, 1-4.

,(14) ka cod. Sed enim pro ἀποκινῶσαι?

verbum *evellitur* demonstrat, fore ut suos prin-
 cipes judicesque radicibus extirpatos cernant,
 evulsos veluti fortis verbi virtute.

VERS. 8. *Ne auferas animam meam.*

Symmachus pro *auferas* dicit, *ne evacues*, id est,
 ne sinas repositum in anima mea thesaurum eva-
 cuari. Tunc enim securus, inquit, abibo, cum suis
 ipsis peccatores implicabuntur rotibus.

PSALMUS CXLI.

VERS. 1. *Intellectus Davidi, cum esset in spelunca;*
oratio.

Similem huic quinquagesimus quoque sextus
 psalmus titulum habet, nempe : *In finem, ne cor-
 rumpas, Davidi in tituli inscriptionem, cum a facie
 Saulis fugeret in speluncam.* Exstat autem historia in
 primo Regnorum libro. *Et ascendit illuc David,
 conseditque in locis munitis Engaddi. Contigitque,
 ut revertenti Sauli de alienigenarum persecutione,
 diceretur ei : Ecce David in deserto Engaddi est.*
*Sumptis ergo Saul tribus hominum delektorum milli-
 bus ex universo Israele, porrexit ad investigandum
 Davidem ejusque comites, ad locum qui dicitur vena-
 tio cervorum : veneruntque ad caulas ovium in via
 qua ad specum ducit. Ingressusque est Saul ad pur-
 gandos pedes suos in specum. Et David comitesque
 ejus in interioribus antri partibus latebant *.*

Supra scripta jam fuit Saulis historia atque spe-
 lunca. Davidis autem nomen varie interpretari licet,
 ut saepe jam diximus varieque intelligitur. Nam
 cum de homine Dei dictum invenies, tunc sic po-
 situm, significat *desideratum*. Cum autem in per-
 sona peccantium et tamen resipiscentium usurpa-
 tur, tunc *spretum* interpretamur propter ejus pec-
 cata. Nunc Davidis nomen de populo peccatore
 adhibetur; resipiscente tamen, et in specu se con-
 cludente, et cum lacrymis valide orante et consien-
 te, ut ipsa inscriptio demonstrat. Psalmus quoque
 ipse eadem docet.

VERS. 4. *In deficiendo ex me spiritum meum.*

Convenienter admodum et temporis et loci an-
 gustiis haec quoque dicta fuere. Nam quantum res
 humanae ferebant, intra specum conclusus omni
 evadendi facultate effugioque carebat, nullaque
 erat auxilii spes, nec quisquam vitam ejus liberare
 satagebat. Videns autem animae suae intellectuales
 hostes huic negotio intentos, Saulem, inquam, in-
 tra specum ingressum ad capiendum Davidem, recte
 aiebat : *Laqueum absconderunt mihi.* Sed caruerunt
 effectu insidiae illorum propter hanc precem. Ipse
 autem confusus vitae suae rationi, actibusque et viis
 quibus iustiterat, iniuste expulsus et oppugnatus,

dicit Deo : et tu cognovisti semitas meas.

VERS. 6. *Ad te, Domine, clamavi.*

Rursus hoc etiam loco clamare se fatetur, non simpliciter, sed ad Dominum. Alloqui nec fieri poterat ut vocem attolleret, præsente hoste. Jam vero in Deo tantummodo spem suam reposuisse confitens, a scopo non aberravit; etenim spes non confundit. Nam etsi aliqua viventium terra sit, equidem, inquit, fateor meam te solum esse spem. Tu enim spes mea es in terra viventium, ita ut, nisi te haberem, haud jam viventibus terræ incolis adnumerarer. Porro viventium terra, nequaquam hæc est quæ a nobis calcatur, mortis enim ea potius terra est, sed quam mites hereditabant, in qua omnes viventes æterna cum vita habitant.

VERS. 5. *Non erat qui cognosceret me. — Et non est qui requirat animam meam.*

Si quis ab his, qui ecclesiis præesse existimantur, negligitur et nullatenus requiritur, tempestive hoc dicit; et quod sequitur addet, clamorem scilicet ad Deum, et se non sperare a principibus, sed a Domino; et portionem se habere in terra viventium, non autem in terra oblivionis.

PSALMUS CXLII.

Quicumque maximis tentationibus immodicisque pressuris urgetur, commode utetur præsentī precē. Propterea psalmus sine titulo est. Audit quidem omnes Dominus, paucos tamen exaudit. Cæteroqui si iis qui nos orant aurem præberemus, nostræ pariter preces audirentur. Certe qui cum fiducia orat, auditorem provocat Deum. Alii aiunt non esse sine titulo psalmum, sed inscribi: *Psalmus Davidi, cum cum filius persequeretur*: sed non in cunctis interpretationibus hoc ponitur. Aitamen quæ hic dicuntur, non repugnant. Sed nihil obstat, quominus de Saulis persecutione hæc dicta fuerint.

VERS. 4. *Tedium passus est spiritus meus.*

Spiritus hominis tedium patitur, cum cor turbatur rememorans quomodo inimicus prostraverit humi vitam ejus, eamque in tenebris locis constituerit ut mortuos sæculi. Turbatum, inquit, cor meum, passionem intus continuit, non adeo concidens, ut palam cunctis extraneis foret ejus turbatio.

VERS. 5. *Memor fui dierum antiquorum.*

Quia et Moyses mandat dicens: *Recordamini dierum sæculi*⁴³; et David pariter ait: *Annorum æternorum memini, et consideravi*⁴⁴; recte sibi consulens hic, cujus cor turbatum est, recurrit animo ad antiquos dies suos, quibus ante turbationem felix erat, vel antiquas historias in mentem revocat: resumptaque rerum memoria, meditatur opera Dei, et manuum ejus facturas, non modicum ex antiquis lectionibus solamen capiens, dum ex ipsis

Α ὁδοὶ αἱς ἐβάδιζεν, ἀδίκως ἐλαυνόμενος καὶ πολεμούμενος, φησὶ τῷ Θεῷ· καὶ σὺ ἔγνων τὰς τρίβους μου.

Πρὸς σέ, Κύριε, ἐπέκραξα.

Πάλιν καὶ ἐνταῦθα κρᾶζειν ὁμολογεῖ, οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ πρὸς τὸν Κύριον· ἄλλως γὰρ ἀδύνατον ἦν αὐτῷ φωνὴν ἀφιναίαι, πλησίον παρόντος τοῦ ἐχθροῦ· τὴν μόνην δὲ ἐλπίδα αὐτοῦ τὸν Θεὸν ἔχειν ὁμολογήσας, οὐκ ἐξέπεσε τοῦ σκοποῦ· ἡ γὰρ ἐλπίς οὐ κατασχύνει· ἀλλὰ καὶ εἰ τις ἔσται γῆ ζώντων, ὁμολογῶ, φησὶ, μηδεμίαν ἔχειν χώραν ἐν ταύτῃ ἢ σὲ μόνον τὴν ἐμὴν ἐλπίδα· σὺ γὰρ εἶ Θεός, ἡ μερίς μου ἐν γῆ ζώντων· ὡς εἰ μὴ σὲ εἶχον, οὐκ ἂν ἐξετάσθην ποτὲ ἐν γῆ ζώντων. Ζώντων δὲ γῆ, οὐχ ἡ πατούμενη νῦν πρὸς ἡμῶν, θανάτου γὰρ γῆ καὶ νεκρῶν αὕτη, ἀλλ' ἦν κληρονομήσουσιν οἱ πρᾶξις· ἐφ' ἣ ζῶντες πάντες κατὰ τὴν αἰώνιον ζωὴν διατρίβουσιν.

Οὐκ ἦν ὁ ἐπιγενώσκων με.—Οὐκ ἔστιν ὁ ἐκζητῶν τὴν ψυχὴν μου.

Ὁ ὅτι τῶν προφασαθαι τῶν ἐκκλησιῶν νομιζομένων ἀμελοῦμενος καὶ μηδὲως ἐκζητούμενος εὐκαίρως τοῦτο ἐρεῖ· καὶ τὸ ἐξῆς ἐπιφέρει τὸ κεκραγὸς πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ μὴ ἐλπίζειν ἐπὶ ἡγουμένοις, ἀλλ' ἐπὶ Κυρίῳ, καὶ μερίδα ἔχειν ἐν γῆ ζώντων καὶ οὐκ ἐν ἐπιληλησμένῃ γῆ.

ΨΑΛΜΟΣ PMB.

Πᾶς ὁ ἐν μεγίστοις πειρασμοῖς καὶ θλίψεσιν ὑπεβαλλοῦσαις ἑξαταζόμενος, εὐκαίρως χρῆσται τῇ προκειμένῃ προσευχῇ· διὸ καὶ ἀνεπίγραφος ὁ ψαλμὸς. Ἀκούει μὲν οὖν πάντων ὁ Κύριος, ὀλίγων δὲ εἰσακούει· ἐὰν τῶν θεομένων ἡμῶν ἐπακούσωμεν, ἀκουσθησόμεθα καὶ αὐτοί· ὁ θαρσῶν δὲ τῇ ἑαυτοῦ προσευχῇ ἀκροατὴν καλεῖ τὸν Θεόν. Ἄλλοι δὲ φασὶ μὴ εἶναι ἀνεπίγραφον τὸν ψαλμὸν, ἀλλ' ἐπιγεγράφαι, *Ψαλμὸς τῷ Δαυιδ, ὅτε αὐτὸν ὁ υἱὸς κατεδίωκεν*. Οὐ διὰ πασῶν μέντοι τῶν ἐρμηνειῶν πρόσκειται τοῦτο· τὰ δὲ λεγόμενα οὐκ ἄλλοτρία· οὐδὲν δὲ κωλύει περὶ τῆς ὑπὸ Σαουλ διώξεως εἰρησθαι αὐτά.

Ἠχηθῆσεν ἐπ' ἐμὲ τὸ πνεῦμά μου.

Τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ ἀκηδισθῆναι, ἐπειδὴν ἡ καρδία παραχθῆ μνησθεῖσα πῶς ὁ ἐχθρὸς ἐταπείνωσεν εἰς τὴν γῆν τὴν ζωὴν αὐτῆς, καὶ ὡς ἐκάθισεν αὐτὴν ἐν σκοτεινοῖς ὡς νεκροῦς αἰῶνος· παραχθεῖσα δὲ, φησὶν, ἡ καρδία μου ἐν αὐτῇ, ἔνδον ἐπέσχε τὸ πάθος παντελῶς μὴ ἐκπεσοῦσα, ὡς εἰς φανερόν ἔλθειν τοῖς πᾶσι, καὶ τοῖς ἐκτὸς γνωσθῆναι τὴν παραχθὴν.

Ἐμνήσθην ἡμερῶν ἀρχαίων.

Ἐπεὶ καὶ ὁ Μωϋσῆς προστάττει λέγων, *Μνήσθητε ἡμέρας αἰῶνος*· καὶ ὁ Δαυὶδ πάλιν φησὶ. Καὶ ἐτη αἰώνια ἐμνήσθη, καὶ ἐμελέτησεν· εἰκότως θαρπεύων ἑαυτὸν ὁ παραχθεὶς τὴν καρδίαν, ἀνατρέχει ἐπὶ τὰς παλαιὰς αὐτοῦ ἡμέρας, τὰς πρὸ τῆς παραχθῆς, ἐν αἷς κατώρθου, ἢ ἐπὶ τὰς παλαιὰς ἱστορίας· καὶ τὴν μνήμην ἀναλαβὼν, μελετᾷ ἐν τοῖς ἔργοις τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐν τοῖς ποιήμασι τῶν χειρῶν αὐτοῦ, οὐ μικρὰς τυγχάνων παραμυθίας ἀπὸ τῶν παλαιῶν

⁴³ Deut. xxxii, 7. ⁴⁴ Psal. lxxvi, 6.

ἀναγκωμάτων, μανθάνων ἐξ αὐτῶν, ὅτι τοὺς πα-
λαῖους μετὰ μωρίας θλίψεις καὶ πειρασμοὺς ἐπισκέ-
πτειτο ὁ Θεός, καὶ ὅσας παρέσχεν αὐτοῖς θεραπείας τε
καὶ εὐεργεσίας. Ἄλλὰ καὶ ἐν τοῖς τῆς δημιουργίας
λόγοις μελετῶν θεραπεύεται τὴν ψυχὴν, παιδευόμε-
νος, ὡς οὐκ ἔστιν ἀπρονόητος ὁ τῶν ἀνθρώπων βίος.
οὐδὲ ἀθεράπευτος ἡ τοῦ παραχθέντος ψυχῆ· ἐφορᾷ
δὲ καὶ ἐφέστηκε πᾶσιν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἰώμενος
τοὺς συντατριμμένους τὴν καρδίαν.

*Διαπέτασα πρὸς σὲ τὰς χεῖράς μου· ἡ ψυχὴ μου
ὡς γῆ ἀνυδρὸς σοι.*

Μνησθεὶς τῶν ἀρχαίων ἡμερῶν ἐκ τῆς μελέτης
τῶν θείων ἀναγκωμάτων, τὰς χεῖράς μου, καὶ τὰς
διὰ μετανοίας πράξεις καθαρὰς σοι ἐπιδεικνύς διεπέ-
τασα, οὕτως διψῶν σου, ὁ Θεός, καὶ τῆς παρὰ σοῦ
ἰάσεως, οὐ μόνον ὃν τρόπον Ἐλαφος ἐπὶ τὰς πηγὰς
τῶν ὕδατων, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀνυδρὸς καὶ ξηρὰ γῆ ὀρέ-
γεται τοῦ ἐκ' αὐτῆν κατιόντος ὕδατος. Εἰ δὲ καὶ ἔστιν
ἡ ψυχὴ μου ὡς γῆ ἀνυδρὸς, ὡς πρὸς σὲ τὸν Θεὸν
τοιαύτῃ ἔστιν· καθ' ἑαυτὴν γὰρ καὶ ὡς ἐν ἀνθρώπων
συγχεῖσαι γόνιμος καὶ τεθηλυία καρπῶν ἀγαθῶν
ὑπάρχει· σὸ δὲ ἀνυδρὸς ἔστιν οὕτως, ὡς οὐ δικαιο-
θήσεται ἐνώπιόν σου πᾶς ζῶν.

*Ταχὺ εἰσακουσόν με, κ. τ. λ. Μὴ ἀποστρέψῃς τὸ
πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ.*

Ἐν τοῖς κατακείμενοις καιροῖς τῶν περιστάσεων
ῥηται ἐν διωγμοῖς ἢ τοῖς ἐσχάτοις κινδύνους, ἐπειδὴν
παρακινδυνεύει τινὸς ἡ ψυχὴ, ἐκλείποντος τοῦ ἐν
αὐτῇ πνεύματος, καὶ τῆς καρδίας ἐν αὐτῇ παραττο-
μένης, προσήκει ὁμοίως τῷ Δαυὶδ λέγειν εὐχομένους
τῷ Χριστοῦ, *Εἰσακουσόν με, Κύριε*· ὃ μὴν ἐπὶ τοῖς
ἀνθρωπίνους πράγμασιν ἀναγκαῖον καυχῆσθαι. —
Ἐφ' ὅσων μὲν τὸ πρόσωπόν σου καταξίωί με τῶν
ἰσίων αὐτοῦ, τὸ φῶς σου ἔστιν ἐν ἐμοί, καὶ πᾶσά μου
ἐπιλήθεται σκοτία· ὥστ' ἂν εἰπῶν· Ἐσημειώθη
ἐπ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου, Κύριε· εἰ
δὲ ἀποστρέψῃς ποτε τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ,
γίνομαι ἐν σκοτίᾳ ἐν ἧ γίνονται πάντες οἱ καταβα-
λοντες εἰς λάκκον· ἐν ᾧ λάκκῳ οὐδὲν ἑτερόν ἔστιν ἢ
τὸ καλούμενον σκοτία ἐξώτερον.

Ἀκουστὸν ποιήσόν μοι τὸ πρῶτὸ τὸ ἔλεός σου.

Ἐν τοῖς πειρασμοῖς ἑλέους θεοῦ δειμνα· ὅπερ
γίνοται ἂν ἐν ταῖς προσευχαῖς ἐγρηγορήσας σχολά-
ζοιμεν, καὶ μάλιστα κατὰ καιρὸν τὸν ἑωθινόν, ὥστε
δύνασθαι λέγειν· Ὁ Θεός, ὁ Θεός μου, πρὸς σὲ
ὀρθρίω.

Γνώρισόν μοι, Κύριε, ὁδὸν ἐν ἧ πορεύσομαι.

Ἀπὸ τοῦ χαμαὶ κλισθαι τὴν ἐμὴν πρὸς σὲ ψυχὴν
ἀνατείναντι μετανοίας δειξὼν ὁδόν, ἢ τὴν ἀγουσαν
μετὰ σώματος ἀπαλλαγῆν ἐπὶ τὰ οὐράνια (15)· θνητὸς
γὰρ πῶς ἂν νοήσαι τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ; τάχα δὲ τις τὰς
προτέρας ὁδοὺς Μωϋσῆα καὶ τοὺς προφήτας βαδίσας,
κατὰ τὸ, *Σηῆτε ἐν ταῖς ὁδοῖς, καὶ ἐρωτήσατε τρί-
τους Κυρίου ἀκωρίας, μετὰ ταύτας τὴν ὁδὸν ζητῶν*
τὴν ἀγαθὴν, τῷ ταύτης ἐρεῖ πατρὶ, καὶ γινώσκοντι

¹⁵ Psal. iv, 7. ¹⁶ Psal. LXXI, 2. ¹⁷ Jer. vi, 16.

(15) Vides hic de animabus sine corporibus etiam
in cœlum recipiendis sententiam antiquissimi

A cognoscit, veteres illos plurimis precibus ac ten-
tationibus a Deo fuisse visitatos, et quanta hic
remedia hisdem contulerit ac beneficia. Insuper
dum rerum creationem secum reputat, animo re-
creatur, quia discit vitam hominum Providentia
non destitui, neque suum turbatum animum
remedio carere, cum omnibus inspectans præsens
Dei Verbum, a quo contriti corde sanantur.

*Vers. 6. Expandi manus meas ad te; anima mea sicut
terra sine aqua tibi.*

Dierum antiquorum propter divinas lectiones
memor, manus meas penitentiae operibus mun-
datis ad te expandens, te siliens, Deus, præben-
damque a te curationem, non modo ceu cervus ad
fontes aquarum, verum ut arida et sine humore
terra deploentem in se imbrem exoptat. Etiam
vero anima mea est veluti sine aqua terra, erga te
nimirum ita se habet; cæterum præ aliis homini-
bus fertilis est, et bonorum fructuum non infecunda:
tibi, inquam, est arida, quia non justificabitur coram
te quisquam vivens.

*Vers. 7. Cito exaudi me, etc. Ne avertas faciem
tuam a me.*

Urgentibus calamitatum temporibus sive perse-
cutionibus extremisque discriminibus, cum alicujus
anima periclitatur, deficientibus ejus viribus, con-
turbato corde, utile est cum Davide orantes dicere
Christo: *Exaudi me, Domine*. Neque tamen in hu-
manis negotiis hoc precum genere uti necessarium
est.—Quandiu facies tua suo me respectu dignatur,
lumen tuum in me est, atque omnes recedunt tene-
bræ; ita ut dicam: *Signatum est super nos lumen
vultus tui, Domine*. Quod si vultum tuum avertas,
decido in tenebras quas ii patiuntur qui descendant
in lacum; quo in lacu nihil aliud est quam exteriores,
uti appellantur, tenebræ.

*Vers. 8. Audiam fac mihi mane misericordiam
tuam.*

Dei misericordia in tentationibus indigemus; quæ
ut nobis obveniat, vigilantiter precibus vacemus,
matutino præsertim tempore, ut dicere possimus:
Deus, Deus meus, ad te de luce vigilo.

*Vers. 8. Notam fac mihi, Domine, viam in qua
ambulem.*

Dum anima mea jacet humi prostrata, imploranti
mibi penitentiae viam ostende, quæ post corporis
depositionem ducit in cœlum. Nam mortuus, quo-
modo vias suas cognoscet? Fortasse aliquis qui
antiquiores vias, Moysen, inquam, et prophetas,
decurrerit; juxta illud: *State in viis, et sciscitami-
ni de semitis Domini æternis*; post has, bonam do-
nique viam quærens dicet hujus patri, viarumque

Enseoi contra recentiorum Græcorum cacodo-
xiam.

illis idonearum perito : *Ostende mihi viam in qua ambularem* : quæ quidem annuente Patre semet ostendens ait dignis : *Ego sum via, nemo enim venit ad Patrem nisi per me* 52.

VERS. 11. *Propter nomen tuum, Domine.*

Simile hoc dictioni illi : *Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam* 53. Non enim in semetipsis oportet confidere. Qui autem tentationes fortiter toleraverit, his bonis potiri speret, utpote qui angusta ærumnosaque via iter fecerit.

VERS. 11. *Æquitate tua educes de tribulatione omnem meam.*

Vere tribulatio animæ est, cum hominis vita ad terram prosternitur, et ipse in tenebris sedet. Prævis quoque cogitationibus et cupiditatum flamma anima ejus vexata affligitur, nemine ex his pressuris liberante, præter cordium consciùm Deum. Sed et ille, cui deceptores negotium facessunt, turbatur animo magnopere, præsertim cum illorum sophismata haud valens coarguere, ne veritate depellatur timet. Sed hujus animam Deus omni pressura eripiet, illuminans eam suisque radiis collustrans, atque ut in sua justitia vivat adjuvans, uti supra demonstratum fuit. Porro misericordia Dei destruentur inimici, non substantialiter, hoc enim fieri noquit, sed dempta eis facultate, qua justo homini adversantur, ejusque animam vexant. Sic enim requies justo erit, et extra bellum in pace deget. Mox provocans invocatum suum ad annuendum, addit : *Quia servus tuus ego sum.* Et quidem omni possessione gloriaque longe melius est servum esse Dei : cujus rei magnitudinem Servator quoque exposuit astantibus, dicens : *Vos me appellatis Dominum et Magistrum, et bene dicite, sum enim* 54. Nihil demum tantopere hostes nostros fugat, quam spiritalis meditatio.

PSALMUS CXLIII.

Si hujus psalmi continentiam ad Davidem referas, præsertim quia in nonnullis exemplaribus inscribitur de Goliath. dices psalmum Davidi congruere, qui, ut est in historia, virum illum vicit non communi armatura, sed sua erga Deum fiducia : quo sibi magistro assumpto, tunc quidem Goliathum funda ictum interfecit; alias vero in agro feras strangulans interemit. Decuit vero potissimum hæc canere ad psalterium, cum manibus digitisque pro plectro utens, invisibiles dæmonas Saulem vexantes fugavit. Quod si ad quemvis justum hæc referantur, dices cunctas hominis Deo dilecti actiones in adversariorum potestatum exitium vergere, Deo ipso hæc manuum operationes dirigente. Digitos ejus dicit, opera etiam minima humanæ vitæ denotans. Et quidem manuum suarum extensione Moyses Amalecitas in

52 Joan. xiv, 6. 53 Psal. cxiii, 1. 54 Joan. xiii, 13.

(16) In codice cariano lacuna suppletur recentiore manu φθειρόμενοι. Ego tamen malui φθει-

την ὁδὸν τῶν υἱῶν τοῦ Γενάρχου μοι ὁδὸν ταύτην ἢ κορευόμεναι ἦτις ἐπινεύσαντος τοῦ Πατρὸς ἐαυτὴν ἐμφανίζουσα λέγει τοὺς ἀξίους· Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς· οὐδεὶς γὰρ ἔρχεται πρὸς τὸν Πατέρα εἰ μὴ δι' ἐμοῦ.

Ἐρεσκον τοῦ ὀνόματός σου, Κύριε.

Ὅμοιον τοῦτο τῷ, *Μὴ ἡμῖν, Κύριε, μὴ ἡμῖν, ἀλλ' ἡ τῷ ὀνόματί σου δὸς δόξαν*· οὐ γὰρ ἐφ' ἑαυτοῖς χρὴ θαρραίνειν. Ὁ δὲ τοὺς πειρασμοὺς ὑπομείνας γενναίως ἐπιπέτεται τούτων τυχεῖν, ὡς ἐν στεγῇ καὶ τεθλιμμένην ἀεὺσας.

Ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου ἐξέξεις ἐκ θλίψεως τὴν ψυχὴν μου.

Ψυχῆς ἀληθῶς θλίψις ἐὶ ταπεινωθῆναι εἰς γῆν τὴν ζωὴν αὐτοῦ, καὶ ἐν σκοταίνοις αὐτὸν καθῆσαι· καὶ ὁ ὑπὸ λογισμῶν ἐκ φαύλων καὶ πυρώσεως παθῶν ἐνοχλούμενος τὴν ψυχὴν θλίβεται· οὐδενὸς δὲ ἄλλου ἐν.. ν τοιαύτης θλίψεως ἐλευθεροῦντος, ἢ τοῦ ἐκ κρυπτοῦ τῆς καρδίας εἰδότες Θεοῦ. Ἀλλὰ καὶ ὁ ὑπὸ διωγλήσεων ἀπαταίωνων τὴν ψυχὴν ταραττόμενος θλίβεται ἂν μεγάλως ὅτε μάλιστα, οὐ δυνάμενος διαλέγχειν τὰ σοφίσματα, εὐλαβεῖται μὴ ἀποσφαλῆ τῆς ἀληθείας· ἐξάγει δὲ ψυχὴν πάσης θλίψεως τοιαύτης, ἐπιλάμπων αὐτὴν καὶ καταλάμπων ταῖς ἰδίαις μαρμαρυγαῖς καὶ ἄγων αὐτὴν εἰς τὸ ζῆσαι κατὰ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, ὡς ἐναγχος ἀποδέδεικται. Ἐλεῖ δὲ Θεοῦ ἐξολοθρευθῆσονται οἱ ἐχθροί, οὐ κατ' οὐσίαν φθειρόμενοι (16), ἀδύνατον γὰρ τοῦτο, ἀλλὰ τὴν ἐξὶν ἀποβαλόντας, δι' ἣν ἐχθροὶ τοῦ δικαίου καὶ θλίβοντες τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τυγχάνουσιν· οὕτω γὰρ ἐν ἀνέσει ἴσται ὁ δικαίος ἄνευ πολέμου ἐν εἰρήνῃ διάγων. Ἐκκαλούμενος δὲ πρὸς τὸ ἐπινεῦσαι τὸν παρακαλούμενον, ἐπήγαγε τὸ, *Ὅτι ὁ δοῦλός σου εἰμι ἐγὼ*. Κτημάτων δὲ καὶ αὐχημάτων τὸ μέγιστον χρηματίζει Θεοῦ δούλων. Δεικνύσι δὲ τὸ μέγεθος τούτου καὶ ὁ Σωτὴρ λέγων τοὺς συνοῦσιν αὐτῷ· *Ἔμεις φρονεῖτέ με ὁ Κύριος καὶ ὁ διδάσκαλος, καὶ καλῶς λέγετε, εἰμι γὰρ*· οὐδὲν οὕτως ἀποδίδωσι τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν, ὡς θεωρία πνευματικῆ (17).

ΨΑΛΜΟΣ ΡΜΓ'.

Εἰ μὲν ἀναφέρεις ταῦτα ἐπὶ τὸν λαοῦδ, μάλιστα δεῖ κατὰ τινὰ τῶν ἀντιγράφων ἐπιγράφεται πρὸς τὸν Γολιάθ, ἐρεῖς ἀρμύζειν αὐτῷ, κατὰ τὴν ἱστορίαν νενικηκότι τὸν ἄνδρα οὐ τῇ κοινῇ παντευχίῃ, πεποιθήσει δὲ τῇ ἐπὶ τὸν Θεόν· ὃν ὡσεὶ διδάσκαλον ἐπιγραφόμενος, τότε μὲν τὸν Γολιάθ τῇ σφενδότῃ καθέλα βαλόν· ἄλλοτε δὲ τοὺς κατ' ἄγρον θήρας ταῖς χερσὶ πνίγων ἀνήρει. Ἐπρεπε δὲ μάλιστα ἐπὶ τῇ τοῦ ψαλτηρίου ἀνακρούσει ταῦτα λέγειν αὐτὸν, δεῖ, ταῖς χερσὶ καὶ τοὺς δακτύλους ἀντὶ τοῦ κληκτροῦ χρώμενος, τοὺς ἀοράτους δαιμονας ἤλαυε τῷ Σαοῦλ ἐνοχλοῦντας. Εἰ δ' ἐπὶ πάντα δικαίον ἀνάγοιτο τὰ ρητά, ἐρεῖς πάσης τοῦ θεοφιλοῦς πράξεις καθάρσεων τῶν ἀντικαιμένων δυνάμεων ἐνεργεῖν, τοῦ Θεοῦ διδάσκαλου τῆς τοιαύτης τῶν χειρῶν ἐκτάσεως γινόμενου· τοὺς δὲ δακτύλους αὐτοῦ τὰς μέτρι τῶν

ρόμενοι.

(17) Animadvertite pie meditationis laudem.

μικροτάτων ενεργείας τῶν κατὰ τὸν ἀνθρώπινον βίον ἀδύλων· καὶ Μωϋσῆς δὲ τὰς χεῖρας ἐκταίνων ἐτροπούετο τὸν Ἀμαλήκ. Ὅρα δὲ μὴ Χριστὸς ὁ λέγων, τροπωσάμενος τοὺς ἀοράτους ἐχθρούς· δηλοῖ γὰρ ὁ φάλμας, ὡς δειχθήσεται, καὶ κάθοδον αὐτοῦ τὴν ἐξ οὐρανοῦ, καὶ τροπὴν δαιμόνων, καὶ κλήσιν ἐθνῶν, καὶ δύο λαούς.

Ὁ ὑποτάσσει τὸν λαόν μου ὅπ' ἐμέ.

Θεοῦ ἐστὶ τὸ ὑποτάσσειν τὸν ἑαυτοῦ λαὸν ἀνθρώποις· ὅπερ εἰ μὴ ἐκ Θεοῦ γίνετο, οὐκ ἂν ποτε γένοιτο (18)· οὐδὲ γὰρ Μωϋσῆς ἠγήσατο ἂν τοῦ τοσοῦτου κλήθους, μὴ τοῦ Κυρίου ὑποτάξαντος αὐτῶ τὸν ἑαυτοῦ λαόν, οὐ δὲ ὕκλων ἢ διὰ παρατάξεως ἀνθρωπίνης, ἀλλὰ δὲ τῆς κρείττους δυνάμεως.

Ἐξάρταται ὁ λόγος ἐρωτηματικῶς τὸ, τί ἐστὶν ἀν-

θρώπος, ἡμᾶς διδάξει βουλομένως, ὅτι μέγα τι ἀνθρώπος· οὐ γὰρ ἂν ἐχώρησε Θεοῦ γινώσκειν, οὐδ' ἂν ἐμνήσθη αὐτοῦ ὁ Θεὸς οὕτως, ὡς καὶ Σωτὴρα καὶ Λυτρωτὴν ἐξαποστεῖλαι αὐτῶ τὸν ἑαυτοῦ Λόγον. Παιρνεῖ δὲ ἐν τῶ αὐτῶ καὶ μηδενὸς ἀνθρώπου καταφρονεῖν, καὶ ὅτι μηδεὶς ἀξίον κατορθοῖ τῆς τοιαύτης εὐεργεσίας.

Κύριε, κλῖνον οὐρανοὺς σου, καὶ κατέβηθι.

Σπρόδρα ἀναγκαίως καὶ ἀκολούθως [λέγει] καὶ αὐτὸν καταβῆναι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον εἰς καθάρσειν τῶν πολεμιῶν· εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα, φησὶ, διδάσκει τὰς ἐμὰς χεῖρας καὶ τοὺς δακτύλους ὅπως χρῆσθαι πολεμεῖν, ἀλλὰ καὶ τίς ἰσχύς ἀνθρώπου, καὶ πόση δύναμις τοῦ θνητοῦ καὶ ματαιότητι ὁμοιωθέντος, πρὸς τὸ θνητῆναι στήναι κατὰ τῆς τοσαύτης παρατάξεως; δὲ σὺ αὐτὸς, ὦ Κύριε, κλῖνον οὐρανοὺς, καὶ κατέβηθι. Οὐρανοὺς δὲ φησὶ τὰς ἐπινοουμένας ἐν αὐτῶ δυνάμεις· ὡς δὲ πατὴρ νηπίοις, καὶ ὡς μαθηταῖς διδάσκαλος συγκαταβαίνει.

Ἐξαπόστειλον τὴν χεῖρά σου ἐξ οὐφους.

Ἐξαπόστειλον, φησὶν ὁ φάλμας, τὴν ποιητικὴν καὶ φυλακτικὴν τῶν ὄλων χεῖρα ἐπὶ τῶ ἐξέλθειν καὶ ῥύσασθαι με ἐκ τῶν πολλῶν ὕδατων καὶ τῶν χειρῶν τῶν ἀλλοτρῶν υἱῶν· δυνατὸν δὲ τὸ ἐξ ὕδατων πολλῶν ῥυθῆναι εἰπεῖν τῶν πονηρῶν δυνάμεων καὶ τοῦ διαβόλου τοῦ βασιλέως πάντων τῶν τοιοῦτων· ἐξαιρηθῆναι δὲ καὶ ἐκ χειρὸς τῶν ἀλλοτρῶν υἱῶν, τῶν ἐνεργουμένων ὅπ' αὐτῶν ἀνθρώπων· τὰς ἐπαναστάσεις γὰρ τῶν πειρασμῶν καὶ τῶν ἀσεβῶν ὕδατα ἐκάλει, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ φησὶν· Ἄρα τὸ ὕδωρ καταπόντισεν ἡμᾶς· καὶ πάλιν· Σῶσόν με, ὁ Θεός, ὅτι ἐσθλῆθουσάν ὕδατα ἕως ψυχῆς μου· ἀκολούθως δὲ μετὰ τὴν κατάβασιν τοῦ Θεοῦ Λόγου, τὴν ἐπιβουλήν τῶν ἀσεβῶν... αὐτοῦ τῶν... θεασάμενος, τὰ προκείμενα θεοπέζει.

Ῥόθην καινὴν ἔσομαι σοι.

Ἄδει, καὶ τὴν καινὴν διαθήκην ἐν τοῖς περὶ τῆς καθόδου τοῦ Θεοῦ Λόγου προσηγευμένοις μνημονεῦθαι· διὸ δηλοῦται αὕτη διὰ τῆς καινῆς ψῆδης. Ἐν τῶ δὲ λέγειν καινὴν, κεπαλαίωκε τὴν πρώτην, ὡς

¹⁸ Psal. CXXIII, 4. ¹⁹ Psal. LXXIII, 2.

A fugam vertebat. Videsis etiam ne forte sit Christus, qui ait: in fugam conjiciens invisibiles hostes. Nam psalmus, ut demonstrabitur, et reditum ejus de caelo, et fugam daemonum, et gentium vocationem, duos denique populos, denotat.

VERS. 2. Qui subdidit populum meum sub me.

Dei est populum suum hominibus subjicere, quod nisi a Deo fiat, nunquam fiet. Nam neque Moyses talem tantamque multitudinem rexisset, nisi ei Dominus populum suum subdidisset, non armis neque hominum exercitu, sed meliore potentia.

VERS. 2. Domine, quid est homo, quia innotuisti ei?

Interrogativo modo quaerit Psalmista, quid sit homo; docere nos volens, magnum quid esse hominem. Secus enim, neque ipse Dei notitiam caperet, neque Deus tantopere ejus meminisset, ut etiam Servatorem Redemptoremque ei mitteret proprium Verbum. Monet simul ne quemquam hominem contemnamus; et quod nemo beneficio tanto dignam aliquid agat.

VERS. 5. Domine, inclina caelos tuos, et descende.

Necessario admodum et consentanee [dicit], ipsum descendisse Dei Verbum ad hostium destructionem. Etiam si enim, inquit, egregie docet manus meas ad bellum, attamen quantula est vis hominis, et morituri virtus qui vanitati similis est, ut tantae hostium aciei resistere possit? Ergo tu ipse, Domine, caelos inclina, et descende. Caelos autem dicit, quae ibi intelliguntur esse potestates. Porro ceu pater ad parvulos filios, ceu ad discipulos magister descendit.

VERS. 7. Emitte manum tuam ex alto.

Emitte, ait psalmus, operatricem tutelaremque omnium manum, ut eruas liberaeque me de multis fluctibus, et alienorum filiorum manibus. Jam eripi de multis fluctibus, intelligi potest de malis potestatibus, et de harum omnium rege diabolo. Item liberari de alienorum filiorum manibus, nempe de commotis illorum obsessu hominibus. Etenim impetum tentationum atque impiorum, aquas appellavit, ut et alibi ait: *Forisiam aquae submersissent nos*²⁰. Item: *Salva me, Domine, quia intraverunt aquae usque ad animam meam*²¹. Consentanee vero post Dei Verbi descensum, impiorum insidias videns, suprascripta vaticinatur.

VERS. 9. Canticum novum cantabo tibi.

Canit, se novum quoque foedus in his quae de reditu Dei Verbi vaticinatur, memoravisse. Idcirco id foedus novo cantico demonstratur. Dum autem novum dicit, prius illud antiquavit, ut ait Aposto-

(18) Congruit Eusebius cum divo Paulo Rom. XIII, 1, *Non est potestas nisi a Deo.*

lus⁴². De hujusmodi cantico dicta sunt et illa : *Cantate Domino canticum novum, cantate Domino, omnis terra*⁴³. Insuper : *Psallant, inquit, psalterio decachordo*; practicum innuens vitam, anima simul et corpore operantem. Sunt enim quinque carnis sensus, quinque item animæ potentia, quibus corporei sensus moventur.

VERS. 10. Qui dat salutem regibus.

Qui cælorum regnum nos docuit, reges eos efficit qui illo digni fuerint, quibus etiam vi propria salutem confert; simulque recte agentes, extra peccati dominatum ponit. Utique Christus in Proverbis dicit : *Per me reges regnant*⁴⁴. Hæc cernens Apostolus scribebat : *Sine nobis regnavistis, et utinam regnaveritis, ut et nos vobiscum conregnemus*⁴⁵. Quoniam ergo his salutem Deus largitur, merito ipsi quoque Davidi spem bonam oraculum injicit, fore ut a peccatis, in quæ aliquando cecidit, redimatur. Nam Verbi Dei descensus Davidi quoque cum aliis beneficis existit, qui natiuitati ejus in carne inserviit.

VERS. 10. Qui redimit Davidem servum suum de gladio maligno.

Gladius malignus, lingua est atheorum, et illorum sermones qui sophismata adversus Deum excogitant, ut animas interficiant. Manus autem filiorum alienorum, actus sunt et vita illorum qui Dei cultu alieni sunt; quorum os fabulosis signentis et idolorum erroribus loquitur vanitates. Horum etiam dextera, id est vis operosior, avaritia et rapinis occupatur. Hujusmodi erant prioris populi homines, sicuti dictum est. Ex his jam nunc deus orat David se eripi, ne pari peccatorum genere irretiatur.

VERS. 12. Quorum filii sicut novellæ plantationes in juventute sua.

Non prioris tantummodo populi filii, sed omnium a Dei cultu alienorum, ceu novæ plantationes sunt in juventute sua. Justi autem hominis caro infirma est, et ejus mentis sanctus emortuus. Illorum, qui de circumcissione sunt, filia quoque meretricio more sunt exornata, ad templi imaginem ubi spiritus malus inhabitat. Ideo de illis dicit propheta : *Propterea inaccesserunt filia Sionis erecto collo, et cum nutibus oculorum*⁴⁶, et reliqua. Saneti autem homines templum Dei sunt, et Dei spiritus in ipsis inhabitat. Et illorum quidem abundant redundantque penora thesaurizantium in terra et dicentium : *Destruam horrea mea et ampliora edificabo*⁴⁷; horum contra thesaurus in cælo est. Illorum oves fecundæ ac numerosæ, bovesque erassi, cujusmodi in Ægypti ubertate, nempe illi pulchra specie et eximiiis carnibus quos vidit Pharaon. Sed justus viri ovile puras animas, et bonas ac rationales oves complectitur. *zâs ákeraios, kai áγαθα kai λογικά πρόβατα ἐμπεριελήφε.*

⁴² Hebr. viii, 13. ⁴³ Psal. xcvi, 1. ⁴⁴ Prov. viii, 15. ⁴⁵ I Cor. iv, 8. ⁴⁶ Isa. lxxv, 16. ⁴⁷ Luc. xii, 18.

(19) Videsis Nicetæ Serrarum episcopi præcæmum a nobis editum ad catenam in Psalmos.

φησιν ὁ Ἀπόστολος· περὶ ταύτης λέλεκται τῆς ψῆθης· Ἄσασα τῷ Κυρίῳ ἄσμα καινόν, ἦσατε τῷ Κυρίῳ, πᾶσα ἡ γῆ· ἀλλὰ καὶ, Ψαλλῶσι, φησὶν, ἐν ψαλτηρίῳ δεκαχόρδῳ, τὸν πρακτικὸν αἰνιτιζόμενος βίον διὰ ψυχῆς καὶ σώματος ἐνεργοῦμενον· πάντε μὲν ὄντων σαρκὸς αἰσθητηρίων, πάντε δὲ τῶν τῆς ψυχῆς δυνάμεων, δι' ὧν τὰ αἰσθητήρια τοῦ σώματος κινεῖται (19).

τῷ διδόντι τὴν σωτηρίαν τοῖς βασιλεῦσι

Ὁ διδάξας βασιλείαν οὐρανῶν, βασιλεῖς ἐργάζεται τοὺς καταξιουμένους αὐτῆς, οἷς δίδωσι τὴν παρ' αὐτοῦ σωτηρίαν· ἅμα δὲ κατορθώσασι τὸ μὴ βασιλεύεσθαι ὑπὸ ἁμαρτίας· Χριστὸς δ' ἐστὶν ὁ ἐν Παροιμίαις λέγων· Δι' ἐμοῦ βασιλεῖς βασιλεύουσι· ταῦτα εἰδὼς ὁ Ἀπόστολος ἔγραψε· Χωρὶς ἡμῶν ἔδασιλεύσατε, καὶ θεῶν γε ἔδασιλεύσατε, ἵνα καὶ ἡμεῖς ὑμῖν συμβασιλεύσωμεν· ἐπεὶ οὖν τοῦτοις χαρίζεται ὁ θεὸς τὴν σωτηρίαν, εἰκότως καὶ τῷ Δαυὶδ ἀγαθὰς ἐλπιδὰς ὑπογράφει ἐν λόγιον, ὡς λυτρωθησομένη ἀπ' ὧν πάνποτε πέπτωκεν ἁμαρτιῶν· ἡ γὰρ κἀνοσ τοῦ θεοῦ λόγου μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τῷ Δαυὶδ εὐεργητικὴ γαγένηται, ἅτε διακονησάμενη τῇ ἐνσάρκῳ αὐτοῦ γενέσσι.

τῷ λυτρουμένῳ Δαυὶδ τὸν δοῦλον αὐτοῦ ἐκ βομφαλας ποτηρᾶς.

Βομφαλα ποτηρὰ ἡ γλυττά ἐστὶ τῶν ἀθέλων, καὶ οἱ λόγοι τῶν τὰ σοφίσματα κατὰ τοῦ θεοῦ μελετῶντων εἰς τὸ φονεῦν ψυχὰς· χεὶρ δὲ υἱῶν ἄλλοτριων, πρᾶξις καὶ ὁ βίος τῶν ἄλλοτριων τῆς θεοσεβείας, ὧν ἐν μύθοις ἀναπλάσματος καὶ ταῖς περὶ εἰδώλων πλάναις τὸ στόμα λαλεῖ ματαιότητος· τοῦτων δὲ καὶ δεξιὰ, τουτέστιν ἡ πρακτικωτέρα δύναμις, περὶ πλεονεξίας καὶ ἀρπαγῆς ἀσχολεῖται. Τοιούτοι δ' ἂν εἴεν καὶ οἱ ἐκ τοῦ προτέρου λαοῦ, καθ' ἃ εἴρηται· ἀπὸ τοῦτων οὖν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἦδη δεύτερον ὁ Δαυὶδ βυσθῆναι εὐχεται, ἵνα μὴ ἀλλ' τοῖς ὁμοίοις ἁμαρτήμασιν· Ἄν· οἱ υἱοὶ ὡς νεφύτα ἰδρυμένα ἐν τῇ νεότητι αὐτῶν.

Τοῦ προτέρου λαοῦ οἱ υἱοὶ οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν ἄλλοτριῶν αἷς θεοσεβείας ὡς νεφύτα ἐστὶν ἰδρυμένα ἐν τῇ νεότητι αὐτῶν· τοῦ δὲ δικαίου ἡ σάρξ ἐστὶν ἀσθενής, καὶ τὸ φρόνημά ἐστὶ νεκρωμένον· τοῦτων τῶν ἐκ περιτομῆς καὶ αἱ θυγατέρες ἐταιρικῶς εἰσι κεκοσμημένα ὡς ὁμοίωμα ναοῦ ἐν ᾧ ποτηρὸν πνεῦμα ἐνοικεῖ· διὸ φησὶ περὶ αὐτῶν ὁ προφήτης· Ἄρθ' ὧν ἐκορευθήσαν αἱ θυγατέρες Σιών ἐν ὀφθαλμοῖς τραχιλῶ καὶ ἐν νεύμασιν ὀφθαλμῶν, καὶ τὰ ἐξῆς· οἱ δὲ ἄγιοι ναὸς εἰσι θεοῦ, καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ οἰκεῖ ἐν αὐτοῖς· καὶ τῶν μὲν περιτευεὶ καὶ ὑπερχεῖ τὰ ταμεῖα θησαυρίζοντων ἐπὶ τῆς γῆς· καὶ λεγόντων, Καθελῶ μου τὰς ἀποθήκας καὶ μελλόντας οἰκοδομήσω· τῶν δὲ ὁ θεσαυρὸς ἐστὶν ἐν οὐρανῷ· καὶ τῶν μὲν εἰσι πρόβατα πολύτοκα πληθύνοντα, καὶ βόες παχείς, ὅποιοι τῆς Αἰγύπτου εὐθηνίας· καλοὶ γὰρ τῷ εἶδει καὶ ἐκλεκτοὶ ταῖς σαρκὶν ἦσαν οὖς εἶδεν ὁ Φαραὼ· τοῦ δὲ δικαίου ἡ ποιμνὴ ψυχῶν ἀκεραίων, καὶ ἀγαθὰ καὶ λογικὰ πρόβατα ἐμπεριελήφε.

Τοῦ [αὐτοῦ] μὲν διὰ τὸ φοβεῖσθαι τὸν Κύριον, ἅμα καὶ οἱ υἱοὶ ὡσαύτως κούφωτα εἰσιν ἐλαίων κούφω τῆς τρεπίσης αὐτοῦ· τῶν δὲ ἀλλοτρίων οἱ υἱοὶ ὡς κούφωτα ἰδρωμένα ἐν τῇ νεότητι αὐτῶν. Κάκειν μὲν οὐκ εἰσὶ θυγατέρες· τούτοις δὲ εἰσι κεκαλλωπισμένα, περικεκοσμημένα ὡς ὁμοιωμα ναοῦ· κάκειν μὲν οὐκ εἰσιν υἱοὶ υἰῶν, τούτοις δὲ οὐχί· ἐτι κάκειν μὲν οὐκ εἰσι ταμεῖον οὐδὲ ἀποθήκη· τούτων δὲ τὰ ταμεῖα πλήρη ἐξεραιγόμενα ἐκ τούτου εἰς τούτο· καὶ κατὰ τὸ εὐαγγέλιον δὲ τοῖς τρεφομένοις ὑπὸ τοῦ οὐρανοῦ Πατρὸς κτεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ οὐκ εἰσι ταμεῖον οὐδὲ ἀποθήκη. Υἱοὶ οἱ αἰρετικοὶ λόγοι, καὶ τὰ νοήματα ὡς κούφωτα, διὰ τὴν καινοτομίαν· θυγατέρες αἱ λέξεις· κεκαλλωπισμένοι δὲ διὰ τὴν φράσιν, ναὸν οὐκ εἰσι τοῦ φρονήματος.

Ὅτι ἐστὶ κατάπτωμα φρασεῖς, κ. τ. λ.

Καὶ ἐν τῷ Ἰωβ εἴρηται· Διὰ τί ἀσεβεῖς ὥσιν, κεκαλλωπίζονται δὲ καὶ ἐν κλοῦτῳ; καὶ τὰ ἐφεξῆς· κλὴν ἐκφέρει· Ὅ μὴν καὶ ἀσεβῶν λύχνος σβεσθήσεται. Καὶ ἐν ἑβδομηκοστῷ δευτέρῳ ψαλμῷ λέγεται· Ἐξήλωσα ἐπὶ τοῖς ἀνόμοις, εἰρήνην ἀμαρτωλῶν θεωρῶν, καὶ τὰ ἐξῆς· ὦν καὶ αὐτῶν ἡ λύσις ἐπάγεται ἐν τῷ, Πῶς ἐγένοντο εἰς ἐρήμωσιν; ἐξάκινα ἀπώλοντο διὰ τὴν ἀβουλίαν αὐτῶν, ὡς ἐνύπνιον ἐξεγειρομένων.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΜΑ΄.

Ὅτι δὲ ὄργανον τοῦ καλουμένου ψαλτηρίου λέλειται τὰ προκείμενα, ὅτι δὲ ὄψης, καθ' ἕτερον δὲ τρόπον, αἰθεσίς ἐπιγράφεται.

Καθ' ἑκάστην ἡμέραν εὐλογήσω σε.

Ἄρχη παρ' Ἑβραίοις τοῦ παρόντος στίχου τὸ βῆθ (20). Διδάσκει δὲ ἐτι προσήκει ὡσπερ ὀφειλὴν ἐκάστης ἡμέρας τῷ Θεῷ τὸν ἕμνον ἀποδιδόναι. ἡμετέρας ἡμέρας τῷ Θεῷ ἕμνον ὀλιγοῦσαι καὶ ἀπολιμπανέσθαι (21). Διανοίᾳ μὲν οὖν καὶ λογισμοῖς, καὶ αὐτῇ τοῦ ἐν ἡμῖν πνεύματος δυνάμει αὐτὸν τὸν Θεὸν ἐφοῦμεν καὶ εὐλογοῦμεν· χεῖλεσι δὲ καὶ θνητοῖς ῥήμασι τοῦ Θεοῦ τὸ ὄνομα δοξάζομεν· Αἰεὶ σὲ, φησὶν, ὀμνῶν διατελῶ, καὶ οὐδεμίαν ἄμιρον ἐάσω τῆς ἡμετέρας. Ἄντι δὲ τοῦ, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, ὁ μὲν Ἀπόλλας εἰσέτι, ὁ δὲ Σύμμαχος διηρηκῶς ἡρμήνευσαν. — Ἀπόλυθα δὲ πάντα τοῖς προλαβοῦσι· εἰπὼν γὰρ εὐλογήσω καὶ ὑψώσω, δείκνυσιν ὡς οὐδὲν αὐτῷ προσέθησιν ἢ παρ' ἡμῶν εὐφημία· ἐαυτοῖς δὲ λαμπρύνομεν, αἶνον δὲ εἰς τὸν αἶνον προσήγοντες.

Καὶ τῇ δικαιοσύνῃ σου ἀγαλλιάσονται.

Διὰ τούτων διδάσκει τοῦ Θεοῦ τὰς ἀρετὰς, ὅσαι εἰς ἡμᾶς δεήκουσιν, ἀφ' ὧν αὐτὸν καὶ γνωρίζομεν· τὰς γὰρ ὑπὲρ ἡμᾶς ἀθεωρητοῦς ἡμῖν οὐσας καὶ ἀκατάληπτους, οὐχ ὅλον τὸ ἐστὶ θνητῇ φύσει περιλαβεῖν. Ἄει δὲ εἰς ἡμᾶς φθάνουσαι τοῦ Θεοῦ ἀρεταί, ἀφ' ὧν αὐτὸν γινώσκομεν, αἱ φωναὶ εἰσιν αὐταί.

Justi viri, propterea quod Dominum timeat, bestii filii tanquam novellae oleum sunt circa mensam ejus. Sed alienorum a Deo hominum filii, novellae sunt plantationes in juventute sua. Et priorum quidem, filii non sunt; his autem specie pulchra et ornata iustarum templi. Priori sunt filii filiorum; his nequaquam. Insuper priorum non est arca, neque horreum; his autem promptuaria hac illac perfluentia. Atqui, secundum Evangelium, caeli volatilibus a caelesti Patre nutritis non est promptuarium neque horreum⁶⁶. Filii, intelliguntur haereticorum sermones, eorumque commenta tanquam novae plantationes ob rei novitatem. Filiae, intelliguntur vocabula pulchra et ornata ad loquendum, et veluti fastus templum.

B VERS. 14. Non est ruina maceriae, etc.

In Job quoque dicitur: *Cur impii vivunt, et in divitiis consenescent*⁶⁷? et reliqua. Verumtamen subjicit: *Tametsi impiorum lucerna exstinguetur*⁶⁸. Et in septuagesimo secundo psalmo: *Zelavi super iniquos, pacem peccatorum videns*⁶⁹, et reliqua. Quorum solutio subjungitur his verbis: Quomodo redacti sunt ad solitudinem? subito perierunt ob inconsiderantiam suam. ceu somnium evigilantis mente defuit.

PSALMUS CXLIV.

Neque ad organum neque ad psalterium dictus fuit hic psalmus, neque cantici aut cujuslibet metri nomen habet, sed *Laus* inscribitur.

VERS. 2. Per singulos dies benedicam tibi.

C Initium apud Hebraeos praesentis versiculi est littera *beth*. Docemur autem, oportere tanquam uniuscujusque diei debitum, hymnum Deo persolvere, nullo, inquam, die hymnodiam divinam negligere aut omittere. Et mente quidem, et cogitationibus, et ipsa spiritus vi Deum extollimus atque laudamus: labiis vero et perituris verbis Dei nomen glorificamus. Te, inquit, semper hymnis celebros, nullamque diem absque hymnodia praetermitto. Jam pro verbis, *in saeculum saeculi*, Aquila interpretatus est, *usque adhuc*, Symmachus autem *continenter*. — Cuncta autem consentanea sunt prioribus. Nam cum dixerit, *laudabo et exaltabo*, significat nihil Deo addi a nostris laudibus. Nosmet ipsi illustramus, dum laudem laude connectimus.

VERS. 7. Et justitia tua exsultabunt.

His verbis declarat Dei virtutes, quatenus ad nos deveniunt, ex quibus eundem cognoscimus; virtutes, inquam, nobis superiores, invisibiles et incomprehensibiles, quas mortalis natura mente complecti nequit. Attamen Dei virtutes perpetuo ad nos decurrentes, ex quibus eum cognoscimus, haec totidem voces sunt.

⁶⁶ Matth. vi, 26. ⁶⁷ Job xxi, 7. ⁶⁸ ibid. 17. ⁶⁹ Psal. lxxii, 3.

(20) Nempe $\square\text{---}\square$, in omni die.

(21) Observemus, teste Eusebio, hymnodiae quotidianae in Ecclesia consuetudinem.

VERS. 8. Misericors et misericors Dominus, et reliqua.

Cum nihil nos essemus, neque adhuc existentes, in lucem protulit. Deinde prava multa agentes, et superbo contemptu viventes, non pro meritis persequitur, sed miseretur, diuque nos vocat ad penitentiam, quia mortem peccatoris non vult, sed magis ejus penitentiam. Neque ita erga suos tantum se gerit, sed erga omnes omnino; est enim cunctis benignus.

VERS. 9. Et miserationes ejus super omnia opera ejusdem.

Quoniam miserationes ejus cunctis praevalent ejusdem operibus, consequenter dictum est: *Confiteantur tibi in omnia opera tua.* Debetur ei insuper, ut ipsae quae inanimes existimantur creaturae, voce propemodum emissa gratias ei agant, et confiteantur creatori suo. Participat enim sapientiam ejus unaquaeque ab eo varie constructa creatura, et vim creationis mirabili artificio sentit. Specialiter vero praecipueque sancti ejus majorem laudis partem retribuunt: nam iis quae cogitant atque agunt, regnum ejus praedicant, in antecessum id manifestantes, ut tanquam ei militantes, gloria sint regni ejus. Praedicabunt item connaturalem regno ejus dominatum, et quod unaquaeque creatura ordinate ei subest. Cum sint benevoli hi qui gratia tua ad te per sanctitatem conversi sunt, bona sua sine invidia communicant per magisterium filiis hominum. Rerum tantummodo, quae humanam vitam excedunt, magister atque antecessor Christus est; cum ii qui adhuc filii hominum erant, magistri essent effecti ab iis quos ipse Christus erudiverat. Paulus igitur non ab hominibus, aut per homines, sed a revelatione Jesu Christi accepto Evangelio⁶⁶, idque edoctus, gentium doctor in fide ac veritate evasit. Quin adeo Servator ipse misit apostolos ad docendas gentes; quos antea monuerat ne quem magistrum in terra appellarent. Quae ergo ab eo sancti discunt, haec filiis hominum notificant.

καὶ τοίνυν παρ' αὐτοῦ μανθάνουσιν οἱ ὄσιοι, γνωρίζουσι τοῖς τῶν ἀνθρώπων υἱοῖς.

VERS. 14. Fidelis Dominus in sermonibus suis.

Fidelis Deus, non quasi fidem participans, sed quia fide dignus dicitur. Cuncta enim quae dicit, sunt, juxta illud: *Ipse dixit: Nonne faciet, et non manebit*? Insuper illud: *Caelum et terra transibunt, sermones autem mei non praeteribunt*⁶⁷. Justus item est, quatenus impertitur: creaturis suis justitiam: sicuti etiam sanctus in iis, qui sanctitatem ejus participant. Denique sapientia Servator est in eo, qui instar ejus sapientes sunt.

VERS. 15. Tu das escam illorum tempore opportuno.

Ait etiam Eusebius Deum non tantum esse lapsorum medicum et confractorum sanatorem, sed et

A Οικτιρμων και ἐλεημων ὁ Κύριος, και τὰ ἀκόλουθα.

Μὴ γὰρ ὄντας ἡμᾶς, μηδὲ ὄφαστάρας, παρήγαγεν εἰς φῶς· εἶτα πολλὰ δρῶντας κακὰ και καταφρονητικῶς ἔχοντας αὐτοὺς οὐ μετέρχεται κατ' ἀξίαν· ἐμ. . δὲ ἐλεεῖ, ἀλλὰ και μακροθυμεῖ προσκαλούμενος ἡμᾶς εἰς μετάνοιαν, διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι τὸν θάνατον τοῦ ἀμαρτωλοῦ, ὡς τὴν μετάνοιαν αὐτοῦ· οὐ μόνον δὲ περὶ τοὺς οικτιροῦσιν τοῦτο ἐστίν, ἀλλὰ και περὶ πάντας ἀπαξιαπλῶς, ἐπει και χρηστός ἐστι τοῖς σύμπασιν.

Και οἱ οικτιρμοὶ αὐτοῦ ἐπὶ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ.

Ἐπειδὴ οἱ οικτιρμοὶ αὐτοῦ ἐπὶ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ, ἀκόλουθως λέλεκται· Ἐξομολογησάσθεσαν σοι πάντα τὰ ἔργα σου· προσοφειλεται αὐτῷ ὡς και αὐτὰ τὰ νομιζόμενα εἶναι ἄβυσχα, φωνὴν ἀφιέντα μονονουχί εὐχαριστεῖν και ἐξομολογεῖσθαι τῷ ποιήσαντι αὐτά. Μετέρχει γὰρ τῆς αὐτοῦ σοφίας ἕκαστον αὐτοῦ τῶν ἔργων ποικιλίᾳ κατασκευασμένον, και πανσόφως μετέρχον τῆς δημιουργικῆς δυνάμεως· ἀφωρισμένως δὲ και ἐξαιρέτως οἱ ὄσιοι αὐτοῦ τὸ μαῖζον τῆς ἐξομολογητικῆς ἀποδιδοῦσιν· δι' ὧν γὰρ φρονοῦσι και πράττουσι, τὴν βασιλείαν αὐτοῦ ἐροῦσιν, ἐμφανίζοντας προγευστικῶς, ὡς αὐτῷ στρατευσάμενοι δόξαν εἶναι τῆς βασιλείας αὐτοῦ· λαλήσουσι δὲ και συμφυτὴ δυναστείαν τῇ βασιλείᾳ, ὡς ἕκαστα τῶν κτισμάτων τεταμένως αὐτῷ ὑποτέτακται· ὄντες φιλόανθρωποι οἱ τῆς πρὸς σὲ και παρὰ σοῦ οὐσιότητος μεταποιούμενοι, ἀφθόνως ὧν ἔσχον ἀγαθῶν μεταδίδουσι τοῖς τῶν ἀνθρώπων υἱοῖς διδασκαλικῶς· μόνων γὰρ τῶν τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν ὑπεραναβεβηκότων διδασκαλὸς και καθηγητὴς ὁ Χριστὸς, τῶν ἐπιτυχανόντων υἱῶν ἀνθρώπων διδασκάλων γινόμενων ὑπὸ τῶν ὑπὸ Χριστοῦ πεπαιδευμένων· Παῦλος γοῦν ὁ μὴ παρὰ ἀνθρώπων, ἢ δι' ἀνθρώπων, ἀλλὰ δι' ἀποκαλύψεως Ἰησοῦ Χριστοῦ παραλαβὼν και διδασθεὶς τὸ εὐαγγέλιον, διδασκαλὸς ἐθνῶν ἐν πίστει και ἀληθείᾳ· ἀμείλει γοῦν και αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἐκπέμπει τοὺς ἀποστόλους ἐπὶ τῷ μαθητεῦσαι πάντα τὰ ἔθνη, πρότερον παιδεύσας αὐτοὺς μὴ καλεῖν διδασκαλὸν ἐπὶ τῆς γῆς·

Πιστός Κύριος ἐν τοῖς λόγοις αὐτοῦ.

Πιστός δὲ ὁ θεὸς οὐχ ὡς μετέρχον πίστεως, ἀλλ' ὡς ἀξιώπιστος εἰρηται· πάντα γὰρ ἃ λέγει γίνεται· κατὰ τὸ, Αὐτὸς εἶπεν· Οὐχὶ ποιήσει και οὐχὶ ἐμμενεῖ; λέγει δὲ και τὸ· Ὁ οὐρανὸς και ἡ γῆ παρελεύσεται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρελθῶσι. Και ὄσιος δὲ, ὡς οὐσιότητος μεταδιδούς τοῖς ἔργοις αὐτοῦ· ὡσπερ και ἅγιος ἐν τοῖς μετέρχουσι τῆς ἀγιότητος αὐτοῦ· και σοφία ἐστίν ὁ Σωτὴρ ἐν τοῖς κατ' αὐτὸν σοφοῖς.

Σὺ δίδως τὴν τροφὴν αὐτῶν ἐν ὀδναίρᾳ.

Ἐπὶ δὲ και ὁ Εὐσέβιος (22), ὡς οὐ μόνον ἱατρός ἐστίν ὁ θεὸς τῶν πεπρωκότων, και θεραπευτικῆς τῶν

⁶⁶ Gal. 1, 1. ⁶⁷ Num. xxiii, 19. ⁶⁸ Luc. xxi, 33.

(22) Eusebii nomen in codicibus quos adhibuimus constanter in marginibus scribitur omnium

quae edidimus fragmentorum. Hoc tamen loco auctor Catenae codicis C etiam in contextu posuit.

καταφραγμένον, ἀλλὰ καὶ τροφὰς τῶν ἀπάντων· ἔδ καὶ πάντων τῶν λογικῶν τε καὶ ἀλόγων ζώων οἱ ὀφθαλμοὶ ἔνω εἰς αὐτὸν ἀναβλέπουσι, καὶ φυσικαὶ ται καὶ διδακταὶς ἑρμαὶς πρὸς αὐτὸν πάντων ἀφ' ἑρῶντων, αὐτὸς οἷα πατήρ ἀγαθὸς τὰς τροφὰς τοῖς μικροῖς ἐπιτηδεύει· ἄλλοτε ἄλλας χορηγεῖ, τοῖς πᾶσιν τὴν χεῖρά τε τὴν δημιουργικὴν, τουτέστι τὴν δύναμιν, ἐξαπλῶν ἀφθόνας καὶ ἀνεπικαλύπτως πᾶν ζῶον ἐμπέλας τῆς τῶν ὑπ' αὐτοῦ δωρουμένων ἀπολαύσεως.

Ἐγγὺς Κύριος πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐτὸν ἐν ἀληθείᾳ.

Ἐτε ἐπιθετὴ ἄλλων ἐστὶ τὸ δύνασθαι ἐπιστημόνας αὐτὸν ἐπικαλεῖσθαι, καὶ καταξιοῦσθαι αὐτοῦ τῆς ἀωγῆς, ἐκφέρει ἀναγκαιῶς ἐπικαλαθῶν τὸν λόγον καὶ φησὶν εἶτι οὗ πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐτὸν, ἀλλὰ μόνως τοῖς ἐν ἀληθείᾳ τοῦτο πράττουσιν ἐπιχωγγάναι· τῶν γὰρ μὴ τοιούτων μακρὰν ἀφίστηκιν· οἷς καὶ φησὶν· *Al dimartriai ὁμῶν διιστώσω ἀπὸ μέσον ἔμοῦ καὶ ὁμῶν·* περὶ τούτων δὲ καὶ ἀλλοτῶ ἄλλεται· *Διδίτι οἱ μακρόνροντες ἑαυτοῖς ἀπὸ σοῦ ἀκαλοῦνται.* Πᾶσι μὲν οὖν ἐγγὺς κατὰ πρόνοιαν, κατὰ σχέσιν δὲ τοῖς σὺν ἐπιστήμῃ καλοῦσι· τοῦτο γὰρ τὸ, ἐν ἀληθείᾳ. — Μετὰ τὴν κοινήν δὲ πρόνοιαν ἐξαίρετον τὴν περὶ τῶν πιστῶν ἐπινηνοχη, τὸ τοιούτων ἐγγὺς εἶναι, καὶ μαιζόνως αὐτῶν προνοεῖσθαι.

Ἄνεσιν Κυρίου λαλήσει τὸ στόμα μου, καὶ εὐλογοῦμαι πᾶσα σὰρξ τὸ ὄνομα τὸ ἅγιον αὐτοῦ.

Τίως μὲν αἰνῶν οὐ διαλείψω Θεόν. Εἴχομαι δὲ καὶ ἕττον ἀποθεῖναι τὴν λέγουσαν προφητείαν· *Ἐρχοῦ ἀπὸ τοῦ Πνεύματος μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα·* καὶ *Πᾶσα πνοή αἰνεσάτω τὸν Κύριον·* ἔσται δὲ τοῦτο ἦντα τὸ κλήρωμα τῶν ἰθῶν εἰσαλθῆ, ὅτε καὶ πᾶν γένος ἀνθρώπων σωθήσεται· στόμα δὲ λέγει τὸ νοητὸν, περὶ οὗ καὶ ἀλλοτῶ *Πᾶσα σὰρξ εὐλογοῦσα τὸ ὄνομα Κυρίου ἔσται, ὀηλονότι εἰς τὸν αἰῶνα καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, ὀνομένη τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐκ οὐσα ἕως χρότος.*

ΨΑΛΜΟΣ ΡΜΕ.

Τὸ ἀλληλοῦτα αἶνον Κυρίου σημαίνει· οὕτως γὰρ ἐρμηνεύεται ἡ λέξις· ἔστιν οὖν καὶ τὸ προκαίμενον, αἶνος· ἐδ δὲ ἀρχόμενός φησιν ὁ λόγος· *Αἶνει, ἡ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον,* ἦτοι τοῦ πνεύματος τῆ ψυχῇ παρακαλουμένου, ἡ αὐτῆς ἑαυτῆ· εἰθ' ὑπακούουσα τῷ προτάγματι, προθύμως ἀποκρίνεται λέγουσα· *Διένσω Κύριον ἐν ζωῇ μου, φαλῶ τῷ Θεῷ μου εὐς ἐπέρχω.* Εἰ δὲ ἀθάνατός ἐστιν ἡ ψυχὴ, ἀεὶ τε ζῆ καὶ ὑπάρχει καὶ μετὰ τὴν τοῦ σώματος ἀπαλλαγὴν δυναμένη, φησὶν· *Ὡς ἔρα οὐδέ πώποτε παύσομαι αἰνεῖσαι τὸν Κύριον, ἀλλ' εἰς μακροῦς αἰῶνας, καὶ πάντα τὸν τῆς ἀθανάτου ζωῆς μου βίον, οὐδὲν ἕτερον πράττουσα τοῦ αἰνεῖν τὸν Κύριον διατάλω.* Ὡς ψυχῆς δὲ ἀρουστέον λεγούσης τὸ, εὐς ὑπάρχω, οὐχ ἕως μολοθῆς μετ' αὐτὰ μὴ ὑπάρχειν, ἀλλ' εἰς ἀπειρον τὸν τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς χρόνον (23) αἰνεῖσιν ἐπαγγελλομένης τὸν Κύριον.

⁷¹ Isa. LIX, 2. ⁷² Psal. LXXII, 27. ⁷³ Joel. II, 28. ⁷⁴ Psal. CXLIV, 21.

(23) Periphrasium Eusebii de animæ immortalitate testimonium.

A omnium nutritorem. Quamobrem omnium tam rationalium quam etiam irrationalium animantium oculi ad eum suspiciant, et naturalibus insitiisque motibus illum spectant, dum ipse ut bonus pater temporibus idoneis eccas modis variis suppediat, cunctisque manum suam medicatricem, id est suam virtutem, abundanter et sine ullo impedimento impertiens, omne animal replet donorum suorum fructu.

VERS. 18. *Prope est Dominus omnibus invocantibus eum in veritate.*

Deinde quia paucorum est sapienter eum invocare, atque ejus exauditione dignos haberi, necessario sermonem resumens ait: non omnibus invocantibus eum, sed his tantummodo qui cum veritate id agunt, occurrit: namque ab his qui aliter se habent, longe abest. Quibus etiam ait: *Pœccata vestra me a vobis separant* 71. De his alibi quoque dictum est: *Quoniam qui a te se elongant, peribunt* 72. Cunctis itaque providentia sua prope adest, sed tamen quod ad affectum attinet, adest invocantibus cum sapientia; id enim significat *in veritate*. Post generalem providentiam, specialem erga fideles intulit, nempe quod his prope adest, magisque consulat.

VERS. 21. *Laudem Domini loquetur os meum, et benedicat omnis caro nomini sancto ejus.*

Interim a Dei laudibus non desistam. Opto autem celerius in rem conferri prophetiam quæ dicit: *Efundam de Spiritu meo super omnem carnem* 73; et: *Omnis spiritus laudet Dominum*. Hoc vero continget cum plenitudo gentium introerit, et universum hominum genus salvum fiet. Os dicit intellectuale, ut alibi, *Omnis caro benedicat nomini Domini in sæculum et in sæculum sæculi* 74, salutare Dei spectatura, nec jam instar feni decidua.

PSALMUS CXLV.

Alleluia laudem Domini significat. Sic enim explicatur vocabulum. Laus est itaque præsens psalmus: quare et incipit: *Lauda, anima mea, Dominum;* sive spiritus animam adhortetur, sive ipsa se. Deinde mandato obtemperans, prompte respondet dicens: *Laudabo Dominum in vita mea, psallam Deo meo quandiu fuero.* Quod si immortalis est anima, semperque vivit et est etiam post discessum a corpore, jure suo ait: Nunquam desinam laudare Dominum; sed longa æacula, et totum immortalis mee vitæ tempus, nonnisi laudans Dominum transigam. Sic etiam audiamus dicentem animam, *donec fuero*, non quod postea non sit duratura, sed quia in infinitum tempus futura sit subsistentia ejus, parique spatio Dominum se laudaturam promittat.

VERS. 5. *Nolite confidere in principibus.*

Hoc simile illi : *Bonum est confidere in Domino, quam confidere in homine. Bonum est sperare a Domino, quam sperare a principibus* ⁷⁰. Id autem syllogismo demonstrat. Nam si ipsi, inquit, salutem sibi comparare nequiverunt, quænam erit ab his utilitas? Neque enim valent semetipsos morte eripere post terminum : nam morientis hominis spiritus egressus, illuc vadet quo abducetur. Reliqua hominis pars in pulverem suum revertetur, naturæ legi obsequens, quam initio Deus Adamo statuit dicens : *Pulvis es, et in pulverem revertieris* ⁷¹. Quorum verborum sensus est : Consilia omnia, quæ adhuc vita comite apud se cogitans congesserat, quasi futurus æternus, coacervans in terra thesauros, terribilia se facturum spondens, et aliis comminans, una hora dissipata peribunt, cuncta, inquam, consilia dominantium, qui a plebe suspiciantur. Et quidem dicti principes hujus sæculi ; namque et hi caducum habent principatum. Unus salutis auctor Servator est, qui ait : *Nemo amplius salvabit præter me. Si ergo ab illo, non autem viribus propriis salvantur, quomodo alios salvare poterunt?*

VERS. 6. *Qui custodit veritatem in sæculum.*

Nempe dictorum suorum, quæ in Scripturis exposuit, veritatem comprobans. Promisit enim se eos, cum judicium fiet, puniendum, qui in præsentè vita inique se gesserint. Est et alia promissio : *Beati qui esuriunt et sitiunt, quoniam ipsi saturabuntur, vos autem esuriitis* ⁷². Quia adeo sensibilè quoque cæcam famelicis in deserto exhibuit manna, et quinque hominum millia saturavit, et per corvum Ellam, et per prophetam Abacucum Daniele. Jus dixit calumniam passis Josepho atque Susanna, illi ab Ægyptia femina, huic a iudicibus Israelis, necnon Davidi a Saula. Plena hujusmodi exemplis divina volumina sunt.

VERS. 7. *Dominus solvit compeditos, Dominus dat cæcis sapientiam.*

Compeditos solvit, remissionem peccatorum largiens illis qui delictorum suorum catenis constringuntur. Videtur autem his verbis vocationem gentium inuere, necnon Domini inter homines præsentiam, et hinc factam omnibus medicinam. Hæc mihi cogitatio incidit, in memoriâ revocanti Isaiæ de Servatore nostro prædictionem, qua dicit : *Ecco posui te ut sis fœdus generis, lumen gentium; ut oculos cæcorum aperias, ut vinculis detentos expedias* ⁷³. Sic enim et hoc loco Dominus compeditos solvit. Tum et illud dicitur : *Dominus dat cæcis sapientiam*. Sane mirum est, corpore cæcis, plus aliquid intelligentiæ inesse solere, quia Deus illos

Μη πεποιθεῖτε ἐπ' ἀρχοντας

Ὁμοιον τῷ, Ἀγαθὸν πεποιθεῖσθαι ἐπὶ Κύριον, ἢ πεποιθεῖσθαι ἐπ' ἀνθρώπων ἀγαθὸν ἐλπίζειν ἐπὶ Κύριον, ἢ ἐλπίζειν ἐπ' ἀρχοντας· τοῦτο δὲ παρίστησι διὰ συλλογισμοῦ· εἰ γὰρ αὐτοί, φησὶν, ἑαυτοὺς πεποιθήσασθαι σωτηρίαν οὐχ οἶοι τέ εἶσι, τίς ἂν γένοιτο ἀπὸ τῶν τοιούτων ἐφέλεια ; οὐδὲ γὰρ δύναται ἑαυτοὺς ἐξελεῖσθαι τοῦ θανάτου μετὰ τὸ τέλος (24)· τὸ μὲν γὰρ τοῦ θνήσκοντος ἐξελεύσεται πνεῦμα (25), ἐνθα ἂν ἀπάγη ὁ ἀπάγων· ὁ δὲ λοιπὸς ἀνθρώπος ἀποστρέφει εἰς τὴν γῆν αὐτοῦ, νόμον φύσεως πληρῶν ἐν ἐπισκοπῆν ἀρχῆθεν ὁ θεὸς τῷ Ἀδάμ εἰπὼν· *Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ*· οὗ λεγόμενον, οἱ λογισμοὶ πάντες οὗς ἐτι περιῶν τῷ βίῳ συνήγαγε παρ' ἑαυτῷ διανοούμενος, καὶ ὡσπερ τις αἰώνιος συνάγων καὶ θησαυρίζων ἐπὶ γῆς, ποιήσῃν τε τὰ θεινὰ ἐπαγγελόμενος, καὶ πάλιν ἑτέρους ἀπαιλῶν, ὑπὸ μέλαν ὥρα σθεσθήσονται, καὶ ἀπολούνται πάντες οἱ διαλογισμοὶ αὐτῶν, δηλαδὴ τῶν ἀρχόντων τῶν παρὰ πολλοῖς θαυματούμενων. Λέγει δ' ἂν καὶ ἀρχοντας τοῦτου τοῦ αἰῶνος· μεταπτώτην γὰρ καὶ οὗτοι ἔχουσι τὴν ἀρχὴν· ὁ δὲ Σωτὴρ μόνος αἰτίας σωτηρίας, ὁ λέγων· *Σώζων οὐκέτι πέραξ ἐμοῦ*· εἰ τοίνυν ἐξ αὐτοῦ καὶ οὐκ οἰκοθεν σώζονται, πῶς ἑτέρους σώζειν δύνησονται ;

Τὸν φυλάσσοῦσα ἀλήθειαν εἰς τὸν αἰῶνα.

Τῶν λόγων αὐτοῦ, ὧν ἐν ταῖς Γραφαῖς ἐπηγγελάτο, πιστούμενος τὴν ἀλήθειαν· ἐδικήσῃν γὰρ ἐπηγγελάτο τοὺς κατὰ τὸν παρόντα βίον ἀδικουμένους, ἐν καιρῷ τῷ τῆς κρίσεως· καὶ ἄλλη ἐπαγγελία, τὸ *Μακάριοι οἱ πεινώντες καὶ διψῶντες, ὅτι αὐτοὶ χορτασθήσονται, ὁμίξῃ δὲ πεινάσῃτε*· ἀλλὰ καὶ αἰσθητῶς τροφήν ἐν ἐρήμῳ τοῖς πεινώσι τὸ μάννα παρέσχε, καὶ πάντα χιλιάδας διέθρεψε, καὶ διὰ κοράων Ἠλίαν, καὶ δι' Ἀμβακούμ τοῦ προφήτου τὸν Δαυὶδ· ἐποίησε δὲ κρίμα τοῖς ἀδικουμένοις Ἰωσήφ καὶ Σωσάννη, τῷ μὲν ὑπὸ τῆς Αἰγυπτίας, τῇ δὲ ὑπὸ τῶν κριτῶν Ἰσραὴλ, καὶ τῷ Δαυὶδ ὑπὸ Σαούλ. Καὶ πλήρη τῶν τοιούτων τὰ θεῖα συγγράμματα Κύριος λύει πεπεδημένους, Κύριος σοφοὶ τυφλοῦς.

Πεπεδημένους λύει, ἄφρονι ἀμαρτιῶν διδοὺς ταῖς σιραις τῶν ἰδίων ἀμαρτημάτων κατασφιγμένους. Ἔοικε δὲ διὰ τούτων αἰνέτεσθαι τὴν τῶν ἰθῶν κλήσιν, καὶ τοῦ Κυρίου τὴν εἰς ἀνθρώπους παρουσίαν, τὴν τε δι' αὐτῆς ἅπασι γενησομένην θεραπείαν. Τοῦτο δὲ ποιεῖν μοι ἐπῆλθεν εἰς μνήμην ἀναλαβόντι τὴν Ἡσαίου περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν πρόβησιν, δι' ἧς φησὶν· *Ἰδοὺ τέθεικά σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἰθῶν, ἀνοῖξαι ὀφθαλμοὺς τυφλῶν, ἐξαγαγεῖν ἐκ δεσμῶν δεδεμένους*. Οὕτω γὰρ καὶ ἐν ταῦθα ὁ Κύριος λύει πεπεδημένους· εἴρηται δὲ καὶ τὸ, *Ὁ Κύριος σοφοὶ τυφλοῦς*· θαυμάσαι δ' ἔστιν, ὅπως καὶ τοῖς τὰ σῶματα πηροῖς κλειδόν τι συνέσεως

⁷⁰ Psal. cxvii, 8, 9. ⁷¹ Gen. iii, 19. ⁷² Matth. v, 6 ; Luc. vi, 21, 25. ⁷³ Isa. xlii, 6.

(24) De præscripto vitæ termino legesis longam S. Germani patriarchæ CP. dissertationem a nobis alibi editam.

(25) De animæ exitu legitur homilia S. Cyrilli Alex. editionibus, quam tamen codices a me observati Theophilo ejus patruo ac decessori tribuant.

πάρσει, τοῦ Θεοῦ σοφίσαντος αὐτοὺς ἀντὶ τῆς τῶν Ἀ
ἐφ' ὀφθαλμῶν στερήσεως.

Ὀρφανὸν καὶ χήραν ἀναλήψεται.

Αἱ ἀποβαλοῦσαι ψυχαὶ τὸν γενόμενον ἐν κακίᾳ πα-
τέρα αὐτῶν διάβολον, ἢ καὶ ἄνδρα, ὄρφανα! καὶ χῆραι
ἀναλαμβανόμεναι εἰσι· τούτων ἀναληφθέντων, ἢ
τῶν ἁμαρτωλῶν ὁδὸς οὐκ ἄλλη τῆς κακίας οὕσα ὑπὸ
θεοῦ ἀφανισθήσεται. Καὶ ταῦτα μὲν εἰρηναίᾳ ἀλλη-
γορικώτερον. Χηρῶν δὲ λέγει οὐ τῶν τυχοῦσῶν,
ἀλλὰ τῶν σὺν ἀγνεῖᾳ καὶ σεμνότητι διαταλουσῶν, ὄρ-
φανῶν δὲ, τοὺς θεοσεβείας ἐνεκα καταλιπόντας γε-
νίας (26).

ΨΑΛΜΟΣ ΡΜΓ'

Ἐν τῷ παρόντι ψαλμῷ ἀντὶ τοῦ, *αἰνεῖτε τὸν Κύ-
ριον*, ὁ μὲν Σύμμαχος, *ἀλληλοῦτα*, ὅτι ἀγαθὸν φέδη,
εἶρηκεν, ἀνερμήνευτον φυλάξας τὴν Ἑβραίων λέξιν
τὴν σημαίνουσαν τὸ, *αἰνεῖτε τὸν Κύριον*. Ὁμοίως
ἂ καὶ ἡ πέμπτη ἔκδοσις, *αἰνεῖτε τὸν ἰά*, ἐξέδωκεν.
Ὁ μὲν οὖν πρὸ τούτου ψαλμοῦ μὴ ψυχῇ αἰνεῖν τὸν
Κύριον παρακελεύεται· ἐνταῦθα δὲ πλήθει λέγεται
τὸ, *αἰνεῖτε τὸν Κύριον*· ἐπαυθὴ οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ
εἰς ὁ θεός, εἰκότως πᾶν τὸ εἰς αὐτοῦ ὄξαν ἀναφε-
ρμενον, καὶ εἰς αὐτοῦ τιμὴν πραττόμενον, ἀγαθὸν
ἂν εἴη· ὥστερ οὖν καὶ ἀγαθὸν ὁ ψαλμὸς ὡς ἂν εἰς
ἀγαθὸν θεὸν ἀναπαμπόμενος. Ἄνθ' οὐ ὁ μὲν Ἀκύλας,
ἀγαθὸν ἐγκώμιον ἠρμήνευσεν ὁ δὲ Σύμμαχος, ἀγα-
θὸν φέδη. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἡ αἰνεσις ἢ εἰς τὸν θεὸν
ἀναπαμπόμενη παντός τε εὐδούς θυμιάματος καὶ
πάσης ἡθεῖης ἡδίων αὐτῷ τυγχάνει· καὶ γὰρ ὡς ἀλη-
θῆς αἶνος θεοῦ ἐκ λογικῆς καὶ καθαρᾶς ἀναπαμπό-
μενος ψυχῆς προσφιλεῖς ἂν εἴη αὐτῷ, καὶ ὡς ἂν
εἰπαρ τις ἡδύς· χαίρει γὰρ καὶ ἀποδέχεται τὸν τοιοῦ-
τον τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας καρπὸν.

Ὁ κόμηνος τοὺς συντετριμμένους τὴν καρδίαν.

Ἐπειδὴ Σωτήρ ἔστι καὶ ἱατροῦ τὸ ἰάσασθαι
καὶ καταδεσμεῖν τὰ συντετριμμένα, εἰκότως καὶ
διὰ τούτων νοηθεῖται αὐτὸς ὢν ὁ Κύριος ὁ Σωτὴρ ἡμῶν,
ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ εἰπὼν· *Οὐ χρεῖται ἔχουσιν οἱ
λοχύοντες ἱατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες*· οὐκ
ἤλθον καλέσαι δικαίους, ἀλλὰ ἁμαρτωλοὺς εἰς
μετένοισιν. Ψυχῶν δὲ ὢν ἱατρός, τοὺς τὴν καρδίαν
συντετριμμένους, καὶ τῶν κατὰ φύσιν λογισμῶν πα-
ρατετραμμένους, ἐκ τῆς νοητῆς αἰχμαλωσίας λυ-
τρωσάμενος ἰάσεται. Ὁ μὲν Σύμμαχος φησιν, *Ὁ κό-
μηνος τοὺς κεκλασμένους τὴν καρδίαν, καὶ ἐπι-
δεσμῶν κατὰ γὰρ αὐτῶν*, δηλονότι δεσμοὺς ὑπο-
βάλλον λογικούς· οὗτω γοῦν ἐπέδησε τοὺς πνευμα-
τικῶς καὶ λογικῶς δεσμοῖς τὸν ὑπὸ ληυτῶν τραυματισθέντα καὶ συντεριβέντα ἐν τῷ καταβαίνειν ἀπὸ
Ἱερουσαλήμ εἰς Τεριχῶ.

*Καὶ δεσμῶν τὰ συντετριμμένα αὐτῶν. Ὁ ἀρι-
θμῶν πλήθη ἄστρων, κ. τ. λ.*

Μετὰ τὸ ἰάσασθαι τοὺς συντετριμμένους τὴν καρ-
δίαν, καὶ δῆσαι τὰ συντετριμμένα αὐτῶν, ἐπανάγειν
εἰς τὴν φυσικὴν ὑγίαν τοὺς πάλαι νενοσηκότας,
φωτιστῆρας τε αὐτοὺς ἀπεργασάμενος, ἀξίους τοῦ παρ'
αὐτοῦ ἀριθμοῦ καθίστησι. Συνήθως ὁ λόγος συμ-
πίκει τό τε περὶ σωτηρίας ἀνθρώπων, καὶ τὰ περὶ

⁷⁷ Marc. x, 18. ⁷⁸ Matth. ix, 12. ⁷⁹ Luc. v, 32.

(26) *I. aus cælibatus religiosi.*

*A acutioris ingenii efficit, propter oculorum orbita-
lem.*

VERS. 9. Pupillum et viduam suscipiet.

*Animæ quæ a diabolo patre ipsarum aut viro de-
stitutæ fuerunt, hæc videlicet illæ sunt orphanæ ac
viduæ quas Deus suscipit. His susceptis, peccato-
rum seu malitiæ via destruetur a Deo. Atque hæc
allegorice potius sunt dicta. De viduis autem loquitur
non quibuslibet, sed pudice sancteque viventibus.
Pupillos denique appellat qui religionis causa
omittunt generis propagationem.*

PSALMUS CXLVI.

Præsentem in psalmo, pro, *laudate Dominum*, Sym-
machus dixit, *alletnia, quia bona res canticum*, omissa
interpretatione Hebraici vocabuli, significantis *lau-
date Dominum*. Similiter et quinta editio, *laudate ia*,
ponit. Superior itaque psalmus uni animæ iaudare
Dominum mandat; hic verb multitudini dicitur, *lau-
date Dominum*. Quoniam *nemo bonus nisi unus Deus*⁷⁷,
recte quidquid ad ejus gloriam refertur, atque ob
eum honorandum fit, bonum esse existimabitur.
Sicuti nunc etiam bona res psalmus dicitur, cum ad
bonum Deum directus. Pro quo Aquila *bonum en-
comium* interpretatus est. Symmachus vero, *bona
res canticum*. Cæteroque et laus quæ ad Deum ex-
tollitur omni odoro thymiamate, omnique jucundi-
tate suavior est. Resape enim laudatio Dei ex ra-
tionali puraque procedens anima, pergrata illi erit
et dulcis. Gaudet enim Deus, libenterque recipit ta-
lem humanæ mentis fructum.

VERS. 3. Qui sanat contritos corde.

Quoniam Servatoris medicique officium est sa-
nare et contrita alligare, recte et hinc dignoscitur
idem Dominus noster Dei Verbum qui dixit: *Non
opus est medico valentibus, sed ægrotis*⁷⁸. *Non veni
vocare justos, sed peccatores ad pœnitentiam*⁷⁹. Ani-
marum itaque cum sit medicus, iis qui corde
contriti sunt, et a recto naturæ consilio aversi, de spiri-
tuali redemptis captivitate medebitur. Symmachus
dicit: *Qui sanat confractos corde, et alligat fractu-
ras eorum*, rationales nimirum fascias circumponens.
Sic ergo alligavit spiritalibus rationalibusque la-
queis hominem a latronibus vulneratum et contri-
tum dum Hierosolymis Hierichuntem descenderet.

VERS. 3. Et alligans contritiones eorum.

VERS. 4. Qui numerat multitudinem stellarum.

Post sanatos eos qui fuerant corde contriti, et
post ipsorum contritiones alligatas, in naturalem
valetudinem olim ægros reponens, eosque lumina-
rium instar in orbe collocans, digno electo numero
suo efficit. More solito Psalmista salutis humanæ
argumentum cum universali Providentia connectit,

demonstrans Deum non partium tantummodo orbis A curam gerere, verum etiam humanorum dogmatum: et quod solus noverit astrorum numerum, positiones, et causas, magnitudines quoque et distantias, virtutes et efficaciam, unicuique idoneam nomen imponens.

VERS. 7. *Præcinitis Domino in confessione.*

Symmachus, *Recensetis Deo confessionem, canite Deo nostro cum lyra.* Aquila: *Recensetis Domino cum gratiarum actione, canite Deo nostro cum cithara.* Qui aliis confessionem et psalmum imperant, diversi sine dubio sunt ab illis quibus imperatur. Ergo chorus propheticus et apostolicus ad eundem Deum eos, qui de numero non erant, vocat, ethnicos nimirum, dicens: *Psallite Deo nostro.* Jubent autem hæc verba, mente quidem et cogitationibus animæ B confiteri, corporis autem operibus, veluti pulsa cithara, ipsi psallere. Et quidem more suo corpus psalterii citharæque nomine Psalmista denotat, seu concinne et sapiente cum harmonia compactum. In hoc enim mens virtutis operibus canens, divinam spiritalemque Deo reddit melodiam.

VERS. 9. *Qui dat escam pullis corvorum invocantibus eum.*

Tradita nobis est physica quædam doctrina, seu si pulli corvorum a suis parentibus, non æque ac alius generis avium pulli, alantur. Revera destitui dicuntur a genitoribus suis corvorum pulli, sed tamen aliter ali mirabiliter a Dei potentia. Nam et antequam proprii parentes accedant, hiare ore dicuntur, escæ necessitate; et, ut solent illi qui Deum invocant, naturali quodam instinctu cibum petere ab eo qui naturam donavit. Atque ita deferri ad eos per aerem escam aliquam, aura quadam in os delatam.

PSALMUS CXLVII.

VERS. 8. *Annuntians verbum suum Jacob.*

Ait Eusebius. Accurate admodum videtur mihi hoc vocabulum aliquid docere, nempe *annuntians sermonem suum Jacobo.* Non enim dixit *mittens vel qui misit.* Aliud vero est annuntiare, aliud mittere vel mitti. Prius enim portendit quod futurum est, D et prædicat; alterum vero rem præsentem significat, id est, quem ipse misit ad prædicandum. Ita ut annuntiatio quidem et prædicatio futuri, cum Israel facta fuerit; missio autem non huic uni, verum etiam cunctis aliis gentibus. Sed fortasse dicet aliquis: Si cæteris hominibus revelationem non fecit, quomodo eos punit, nempe etiam illos qui ante legem vixerunt, et toto orbe peccatores fuere? Dicimus ergo hos quidem judicari a Deo ex jure naturali, quod nobis inhæret; Israelitas autem tum jure naturali, tum etiam scripto, ita ut majus bene-

τῆς καθόλου Προνοίας, δεικνύς, ὡς οὐ μόνον κηδεταί τῶν τοῦ κόσμου μερῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀνθρωπίνων δογμάτων· καὶ μόνος ἀριθμῶν ἀστρῶν οἶδε, καὶ θέσεις, καὶ τὰς αἰτίας, μεγέθη τε καὶ ἀποστήματα, δυνάμεις τε καὶ ἐνεργείας, ἐκάστην πρόσφορον ὄνομα τίθησιν.

Ἐξάρξατε τῷ Κυρίῳ ἐν ἐξομολογήσει.

Ὁ Σύμμαχος, *Καταλέξατε τῷ Κυρίῳ ἐξομολογήσιν, μελωθήσατε τῷ Θεῷ ἡμῶν διὰ λύρας.* Ἀκύλας, *Καταλέξατε τῷ Κυρίῳ ἐν εὐχαριστίᾳ, μελωθήσατε τῷ Θεῷ ἡμῶν ἐν κιθάρα.* Οἱ προσετατοντες ἑτέροις ἐξομολογεῖσθαι καὶ ψάλλειν, ἕτεροι ἂν εἶεν τῶν προσετατομένων· χορὸς τοίνυν προφητικὸς διὰ τούτων καὶ ἀποστολικὸς ἐπὶ τὸν αὐτὸν Θεὸν τοὺς μὴ ὄντας ἐξ αὐτῶν ἀνακαλεῖται, τοὺς ἀπὸ τῶν ἰδῶν θηλονότι, λέγοντας· *Ψάλατε τῷ Θεῷ ἡμῶν.* Προσετάττει δὲ ὁ λόγος διανοεῖται μὲν καὶ λογισμοῖς ψυχῆς ἐξομολογεῖσθαι, ἔργοις δὲ τοῖς διὰ τοῦ σώματος ὡσπερ διὰ κιθάρας ἐνεργουμένης ψάλλειν αὐτῷ· συνήθως δὲ τὸ σῶμα ψαλτήριον καὶ κιθάραν ὠνόμασεν, ἅτε εὐρύθμωτος καὶ μεθ' ἁρμονίας σοφῆς συγκαίμενον· ἐν τούτῳ γὰρ ὁ νοῦς ἀνακρουόμενος διὰ τῶν κατ' ἀρετὴν πράξεων τὴν ἐνθεον καὶ πνευματικὴν μελωδίαν ἀναπέμπει τῷ Θεῷ (27).

Διδόντι τροφήν καὶ τοῖς νεοσσοῖς τῶν κοράκων τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐτόν.

Ἦλθε δὲ τις εἰς ἡμᾶς φυσικὸς λόγος, ὡς μὴ τρεφομένων νεοτῶν τῶν κοράκων ὑπὸ τῶν γεννησάντων, ὁμοίως τοῖς τῶν ἄλλων ὄρνέων νεοττοῖς καταλείπεσθαι μὲν γὰρ τῶν κοράκων φασι τοὺς νεοττοὺς ὑπὸ τῶν γεγεννηχέντων, τρέφεσθαι δὲ ἄλλω παραδόξῳ τοῦ Θεοῦ δυνάμει· μηκέτι γὰρ αὐτοὺς πλησιαζόντων γεγεννηχέντων, κερχέναι τὸ στόμα τροφῆς ἐνδεῖα, καὶ ἐοικέναι ἐπικαλουμένοις τὸν Θεόν, φυσικῆ τιμῆς ἐνεργείᾳ τὴν τροφήν αἰτοῦντας παρὰ τοῦ τοῦ εἶναι αὐτοῖς δωρημένου· οὕτω δὲ φέρεσθαι αὐτοῖς τινα ἐξ αἰέρος τροφήν κατὰ τοῦ στόματος ὑπὸ τινος αἵρας συκωθουμένην.

ΨΑΛΜΟΣ PMZ'.

Ὁ ἀπαγγέλλων τὸν λόγον αὐτοῦ τῷ Ἰακώβ.

Φησὶ δὲ καὶ ὁ Εὐσέβιος (28). Σφόδρα δὲ ἀπηκριβωμένως μοι δοκεῖ ἢ παρούσα λέξις διδάσκειν, Ὁ ἀπαγγέλλων τὸν λόγον αὐτοῦ τῷ Ἰακώβ· οὐ γὰρ εἶρηκεν, ὁ ἀποστέλλων, ἢ ὁ ἀποστείλας. Ἄλλο δὲ που ἐστὶν ἀπαγγεῖλαι, καὶ ἄλλο τὸ ἀποστεῖλαι ἢ ἀποστελλέσθαι· τὸ μὲν γὰρ προμηνύει τὸ μέλλον καὶ προλέγει· τὸ δὲ παρουσίαν σημαίνει, καὶ τὸν ἀποσταλέντα δι' αὐτοῦ κηρύττειν· ὥστε τὴν μὲν ἀπαγγεῖλαι καὶ τὴν πρόβησιν τοῦ μέλλοντος, γεγενῆσθαι παρὰ μόνῳ τῷ Ἰσραὴλ, τὴν δὲ ἀποστολὴν οὐκ ἂν ἐκαίεν μόνῳ, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς λοιποῖς Ἰθνεσιν. Ἄλλ' ἴσως εἴποι τις ἂν· Καὶ μὴ δηλώσας τοῖς λοιποῖς ἀνθρώποις, πῶς αὐτοὺς κολάζει, καὶ τοὺς πρὸ τοῦ νόμου καὶ τοὺς ἀπανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἁμαρτάνοντας; Καὶ φαμέν· Τούτους μὲν κρίνει ἀπὸ τοῦ φυσικοῦ νόμου καὶ τοῦ ἐν ἡμῖν, τοὺς δὲ Ἰσραηλίτας

(27) Confer rursus hæc super re Nicetæ editum a nobis prologum Catenæ Patrum in Psalmos.

(28) Recole adiuncta ad psalmum CXLIV, 15.

dit. Hinc toto orbe gentes in suis ecclesiis laudant nomen ejus cœu proprii regis, Dei scilicet Verbi Jesu Christi nomen pleno choro cum tripudio glorificantes. Sed et qui solitatem degit, bonis suis actibus et corporis exercitationibus hymnum quodammodo et laudationem Deo conficit. Id credibiliter prædicens Psalmista pergit jubere ut tympano et psalterio psallant ei: tympani vocabulo denotans corpus, psalterio spiritum... mortificantes membra super terram⁹⁹, et Jesu mortificationem in corpore circumferentes¹⁰⁰. Qui exsultant ob regem suum una cum exultantibus... qui fecit eum... tympano et psalterio psallunt.

σου νέκρωσιν ἐν τῷ σώματι περιφέροντες· οἱ ἀγαλλώμενοι ἐπὶ τῷ βασιλεὶ αὐτῶν ἅμα τῷ εὐφραινομένῳ. ποιήσαντι αὐτὸν, ἐν τυμπάνῳ καὶ ψαλτηρίῳ ψάλλουσιν.

PSALMUS CXLIX.

Vers. 5. *Lætabuntur in cubilibus suis.*

Aliter vero, mortem sanctorum vocabulo cubilibus innuit. Dormitionem quippe solet eam vocare Scriptura, dicente Paulo: *De dormientibus autem nolo vos ignorare, fratres*¹⁰¹. Vetus quoque Testamentum ait: *Dormivit David cum patribus suis*¹⁰².

Vers. 6. *Exaltationes Dei in guttore eorum, et gladii ancipites in manibus ipsorum.*

Inopinate Aquila præsentem sententiam exposuit, dum Hebræorum vocabulo servit, dicens: *Gladus gemini oris in manu ipsorum*. Sed et his contraria memorantur alicubi. *Filii hominum, dentes eorum arma et sagittæ, et lingua ipsorum gladius acutus*¹⁰³, ut occidant quotquot ipsis captivi succumbunt. Proprie vero gladium gemini oris, actibus exerceri docet Psalmista. Dicit autem, *exaltationes Dei in guttore eorum*, quia voce utebantur in verbi ministerio, apud eos qui audire poterant attollentes hymnum. Actibus autem vim exerebant adversariæ potentis victricem. Manus illorum, actus dicit, sive rei gerendæ curam susceptam. Erat autem hæc evangelica prædicatio, quæ gladius quoque nominatur, quia malorum et impurorum spirituum greges persequitur, et oppressas inique gentes ulciscitur, et idololatricum populi cultum emendat.

Vers. 8. *Ad alligandos reges eorum compedibus, etc.*

Quandoquidem hand aliter licebat eripere ac liberare eos qui dæmonum olim premebantur servitio, nisi domitis alligatisque ipsorum principibus, merito hæc pergit dicere. Loci sensum cognoscens etiam a Servatoris voce dicentis: *Quomodo aliquis ingredi potest domum fortis, ejusque vasa diripere, nisi prius fortem alligaverit, ut tum demum domum*

λέα ἐπιγόνοντα κατεδέξαντο· διόπερ ἢ κατὰ Θεὸν εὐφροσύνη καὶ ἀγαλλίας μετέλθεν ἐπ' αὐτά· ὅθεν τὰ μὲν καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἔθνη ταῖς ἑαυτῶν Ἐκκλησίαις αἰνοῦσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ τοῦ βασιλέως ἑαυτῶν, ἐν χορῶ τοῦ Θεοῦ Λόγου τὸ ὄνομα Ἰησοῦν Χριστὸν μετὰ χορείας δοξάζοντες· ἀλλὰ καὶ ὁ καθὲς παρ' ἑαυτῶν ἔργων ἀγαθῶν, καὶ διὰ τῶν τοῦ σώματος πράξεων τὰ συντελοῦντα εἰς ὕμνον καὶ δοξολογίαν τοῦ Θεοῦ διαπράττεται. Εἰκότως τοῦτο αὐτὸ παραβῶν ὁ λόγος προστάττει φάσκων· Ἐν τυμπάνῳ καὶ ψαλτηρίῳ ψαλάτωσαν αὐτῷ· τύμπανον μὲν τὸ σῶμα προσαγορεύων, ψαλτήριον δὲ τὸ πνεῦμα. νεκρώσαντες τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τὴν Ἰηγαλλώμενοι ἐπὶ τῷ βασιλεὶ αὐτῶν ἅμα τῷ εὐφραι-

ΨΑΛΜΟΣ ΡΜΘ'

Ἀγαλλιάσονται ἐπὶ τῶν κοιτῶν αὐτῶν.

"Ἄλλως δὲ τὸν θάνατον τῶν ὁσίων ἠνέξατο διὰ τῶν κοιτῶν. Κοιμησιν γὰρ εἰθε καλεῖν αὐτὸν ἡ Γραφή, λέγοντος καὶ Παύλου· *Περὶ δὲ τῶν κοιμωμένων οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί· καὶ ἡ Παλαιὰ δὲ φησιν· Ἐκοιμήθη Δαυὶδ μετὰ τῶν πατέρων αὐτοῦ.*

Αἱ ὀφθῶσις τοῦ Θεοῦ ἐν λάρυγγι αὐτῶν, καὶ βομφαῖαι δίστομοι ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν.

Παραδόξως δὲ Ἀκύλας τὴν ἀποδοχίαν διάνοιαν παρέστῃσε, δουλεύσας τῇ τῶν Ἑβραίων φωνῇ ἐπιπῶν· *Μάχαιρα στομάτων* (32) *ἐν χερσὶ αὐτῶν*. Ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν τοιοῦτος ἐναντίων (33) εἰρηταί που· *Υἱὸς ἀνθρώπων, οἱ ὀδόντες αὐτῶν δπλα καὶ βέλη, καὶ ἡ γλῶσσα αὐτῶν μάχαιρα ὀξεῖα, φονευόντων τοὺς ὑπ' αὐτῶν ἠλωκότας*. Οἰκειώς δὲ τὴν μὲν μάχαιραν τῶν στομάτων ἐν ταῖς πράξεσιν ἐνεργεῖν ὁ λόγος παρέστῃσε, τὰς δὲ ὀφθῶσις τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ στόματι αὐτῶν, φωνῇ γὰρ ἐκρῶντο ἐπὶ διδασκαλίᾳ τοῦ λόγου, παρὰ τοῖς ἀκούειν δυναμένοις ἀνυφούντες τὸν ὕμνον· ταῖς δὲ πράξεσιν ἰσὺν εἶχον καθαιρετικὴν πάσης ἀντικειμένης δυνάμεως. Χείρας μὲν αὐτῶν τὰς πράξεις φησὶν, ἦτοι ἦν μετεχειρίζοντο πραγματείας. Αὕτη δὲ ἦν ὁ εὐαγγελικὸς λόγος, ὃς καὶ βομφαῖα ὀνομάσθη, ἐκδιώκοντα τὰς τῶν πονηρῶν καὶ ἀκαθάρτων πνευμάτων ἀέλας· ποιεῖν τε τὴν ἐκδικησιν τῶν ἠδικημένων ἀνῶν, καὶ ἐλέγχειν τοῦ λαοῦ τὴν εἰδωλολατρείαν.

Τοῦ δεῖσθαι τοὺς βασιλεῖς αὐτῶν ἐν πέδαις, κ. τ. λ.

Ἐπιβῆ οὐκ ἄλλως ἦν ὑπαξαγαεῖν καὶ ἐλευθερῶσαι τοὺς πάλαι τοῖς δαίμοσι δεδουωμένους ἢ καθυποτάξαντας πρότερον καὶ καταδύσαντας τοὺς ἄρχοντας αὐτῶν, εἰκότως ἐπιλέγεται ταῦτα. Νοήσας δὲ καὶ τοῦτο ἀπὸ τῆς σωτηρίου φωνῆς, δι' ἧς εἰρηται· *Πῶς δύναται τις εἰσελθεῖν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἰσχυροῦ καὶ τὰ σκεῦη αὐτοῦ διαρᾶσαι, ἐὰν μὴ πρῶτον*

⁹⁹ Colos. III, 5. ¹⁰⁰ II Cor. IV, 10. ¹⁰¹ I Thess. IV, 12. ¹⁰² III Reg. II, 10. ¹⁰³ Psal. LVI, 5.

(32) Alius codex, στόμα αὐτῶν. — Vides Eusebium stricto sensu intellexisse apud Aquilam στομάτων ex Hebraico שפופים oris duplicis. (Sic aio, quia Latine non dicimus orium vel orum cas. gen. plur.) At in polyglottis Lond. acierum sensu metaphorico, quem significatum inde desumptum Mont-

faucius in Hexaplis apposuit ipsi Aquilæ. Atqui Eusebius nisi ad strictum vocabuli originalis sensum respexisset, Aquilam de idiotismo Hebraico reum non egisset.

(33) Al. cod., τῶν τοιοῦτων ἐναντίων.

δησὴ τὸν ἰσχυρὸν, καὶ τότε τὴν οὐκίαν αὐτοῦ δια-
 κάσει; Εὐχαὶ τοῖν ἀποστολικαὶ καὶ λόγοι τε αὐτῶν
 καὶ διδασκαλίαι καὶ βίος ὁ τοῦτος κατάλληλος, αἱ τε
 κατὰ δαιμόνων ἐνεργούσαι πράξεις, δεσμούς ἐν-
 ποιοῦν ταῖς ἀντικειμέναις δυνάμεσιν· καὶ τούτων
 μέγιστα ταῖς μίξοσι καὶ ἀρχοντικαῖς ὡν τὰς κατὰ
 τῶν ἔθνῶν ἐνεργείας τοῖς ἑαυτῶν λόγοις, καὶ ταῖς
 ἑαυτῶν εὐχαῖς καταβήσαντες εἰ τοῦ Σωτῆρος ἀπό-
 στολοι, ὑπὲρ πάσας τὰς ἐκ σιδήρου πεποιημένας χει-
 ροπέδας τὴν δύναμιν αὐτῶν, δι' ἧς περιέτρεχον ὡδε
 κάκεινα, τὰ ἔθνη πάντα χειρούμενοι, τῷ ἑαυτῶν ἐπ-
 ηγάγοντο βασιλεῖ.

Τοῦ ποιῆσαι ἐν αὐτοῖς κῆριμα ἔγγραπτον.
 Παραλαβόντες δὲ τὰ ἔθνη εἰς μαθηταίαν, τὸν περὶ
 τῆς κρίσεως αὐτοῖς παρεδίδοσαν λόγον, ἔγγραφον κα-
 ταλιπόντες τὸ δόγμα, ὥστε εἶναι διὰ παντὸς εἰς ἀνά-
 γνωσιν, τὴν μνήμην τῶν ἔγγραμμῶν ποιεί-
 σθαι (34). Μετὰ ταῦτα σφόδρα ἀκαλοῦθως ἐπήγαγεν·
 Δόξα αὐτῆ ἐστὶν ᾧ ἵσιν τοῖς ὁσίοις αὐτοῦ· ἐκείτω
 γὰρ τῶν ὁσίων τῶν ἀποδομένων ἡμῖν δι' ... αὐτῶν
 κατορθούται ἡ δόξα, οἷον ὡς ἐπὶ παραδείγματος Παύ-
 λου ὁρ ... λέγειν· Ὁδὴ ὁδοῦν ἡμῖν ἡ χάρις πρὸς αἴ-
 μα καὶ σάρκα, ἀλλὰ κῆρις τοῦς ἀρχοντας ἐξου-
 σίας καὶ τοῦς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τού-
 του· δόξα δὲ ἡ ... σου καὶ λαοῖ, οὗς ἐλευθέρωσας ἀπὸ
 τῆς δαιμονικῆς κλάνης, τῷ Χριστοῦ λόγῳ προσηγά-
 γετο, ἀπὸ Ἱερουσαλήμ καὶ κύκλῳ μέχρι τοῦ Ἰλλυ-
 ρακοῦ Ἑκκλησίαν συστησάμενος. Δόξα δὲ αὐτοῦ ἦν
 καὶ τὰ εἰσέτι καὶ νῦν παρεδιδόμενα ἐν ταῖς Ἑκκλη-
 σίαις ἔγγραφα αὐτοῦ ἀναγνώματα· ἐν οἷς τὸ κῆριμα
 τοῦ Θεοῦ τὸ περὶ τῆς δαιμονικῆς καθαιρέσεως περὶ
 τε τῆς ἐλευθερίας τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν ἔγγραφως
 καταβέβηται· οὕτω δὲ καὶ Πέτρου καὶ Ἰωάννου καὶ
 τῶν λοιπῶν ἀποστόλων (35).

ΨΑΛΜΟΣ ΡΝ*

Πρόσαικε δὲ τὸν νοῦν ἐπιστῆσαι, ὡς ὁ μὲν πρῶτος
 τῆς ἄλης βίβλου ψαλμὸς βλεθρον ἀσεθῶν ἐθέσκιζεν,
 ἐμακάριζεν τε ἕνα τινὰ καὶ ὡς ἂν σπάνιον τὸν δυνά-
 μενον τῶν ἀσεθῶν βίον διαφυγεῖν. Ὁ δὲ γε πάντων
 τελευταῖος πᾶσαν πνοὴν προσάγει τῇ ὑμολογίᾳ τοῦ
 Θεοῦ (36). Πλὴν εἰ καὶ πᾶσαν πνοὴν ὁ παρῶν λόγος

* Matth. xii, 29. ** Ephes. vi, 12. ** Rom. xv, 19.

(34) Animadvertite priam, neque alibi, ut puto, ob-
 viam, Eusebii interpretationem dictionis *judicium*
conscripsum, intelligentis videlicet sacros ab apo-
 stolis scriptos libros.

(35) Præter hic nominatos, habemus Jacobi et
 Judæ Epistolas. Aliorum quoque apostolorum scri-
 pta videtur hic agnoscere Eusebius, quæ tamen ad
 nos genuina non pervenerunt. Consule Fabricium
 in *Novi Testamenti pseudepigraphis*.

(36) In codice L. 309 pergit Eusebins sic: Ὁ δὲ
 τελευταῖος προσάγει τῇ τοῦ Θεοῦ ὑμολογίᾳ πᾶσαν
 πνοὴν μετὰ τοῦ προσήκοντος ἐκάστου ὁργάνου τὸν
 διάφορον τρόπον σημαίνοντος· τῷ μὲν ὑπαναβεβηκότι
 ἀλκιγγος ἦχον διδοῦς· μεγαλοφρονάτῃ γὰρ καὶ
 κλειστῆς δεομένη τοῦ χρωμένου δυνάμεως· ὅποια ἦν
 τοῖς ἀποστόλοις ἰδεῖν, ὡν εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν
 ὁ φθόγγος· τὸ γὰρ εὐαγγελικὸν κήρυγμα μεγαλοφών-
 ταν· τοῖς δὲ τούτων ἐλάττωσι τὰ λοιπὰ διενεμεν ὁρ-
 γανα· δηλοῖ τῷ προφητικῷ λόγῳ χρῆναι θεολογίαν ὁ
 Πάυλος· *Εἰ ταῖς γλώσσαις λαλήσω, μὴ ἐερμηνεύων,*
ὡὶ ἔγω, τοῦ ἀκροατοῦ δεχομένου τὸν ἦχον ἀνευ νοῦ,

A ejus diripias *? Apostolorum ergo proces, eorum-
 que sermones ac magisterium, et vita his consenta-
 nea, et patrata adversus demones acta, vincula
 inficiebant adversariis potestatibus, et harum præ-
 cipue majoribus ac principioribus: quarum con-
 tra gentes efficaciam prædicationibus suis ac præci-
 bus alligantes Servatoris apostoli, præ quibuslibet
 ferri manicis viros suas exerebant; quibus freti
 hæc illac discurrerant, et gentes omnes captivantes,
 ad regem suum adducebant.

VERS. 9. Ut sciant in eis judicium conscriptum.

Tunc autem suscepto gentium magisterio, futuri
 judicii prædicationem apud eas fecerunt, scriptum
 eis tradentes dogma, ut perpetuam rei faciant
 B Scripturarum lectione, commemorationem. Post
 hæc congruentissime addidit: *Gloria hæc est om-
 nibus sanctis ejus*. Unicusque enim sancto, ex iis
 qui nobis traditi sunt sacris libris conficitur gloria,
 exempli causa Pauli exemplo... dicente: *Non est
 nobis colluctatio adversus sanguinem et carnem, sed
 adversus principes potestatis, et rectores tenebrarum
 harum* **... populi, quos dæmoniaco errore libe-
 rans, Christi prædicatione attraxit, ab Jerusalem et
 circumstantibus regionibus usque ad Illyricum Ec-
 C clesiam constituens **. Gloria vero ejus sunt etiam
 quæ adhuc manent in Ecclesiis scriptæ ejusdem
 lectione, in quibus Dei judicium de diaboli expul-
 sione, et de humanarum animarum liberatione scri-
 ptis paginis commendatum est. Sic autem et de
 Petro, atque Joanne, deque reliquis apostolis di-
 cendum est.

PSALMUS CL.

Adverte mentem ut scias, primum quidem totius
 voluminis psalimum, impiorum exitium prædixisse,
 beatum vero unum aliquem ex paucis appellasse,
 qui impiorum mores vitare potuerit. Hic autem
 omnium postremus psalmus omnem spiritum ad Dei
 hymnologiam excitat. Verumtamen etiam omnem

σεως. γέγονα χαλκὸς ἠχῶν ἢ κύμβαλον ἀλυλάζον.
 Ὑμνητέον ἄρα καὶ προφορὰ κατὰ τοὺς τελείους, περὶ
 ὧν εἰρηται· Διήγησις εὐσεβοῦς διαπαντὸς σοφία· ἐστόμα
 δικαίου μελετήσῃ σοφίαν, καὶ τὰ ἐξῆς· τούτῳ ἐστὶ νῦν
 καὶ γλώσση καὶ στόματι ὑμεῖν τὸν Θεόν. Εὐήχον
 δὲ κύμβαλον εἶπεν, τὴν ἐμμελῆ καὶ μεμουσωμέ-
 νην φωνήν, σαφῶς δηλοῦσαν τὰ πράγματα, ἦν
 καὶ ἀλαλαγμοῦ κύμβαλον ἐφη προπερομένην ἐπιτικλῶ.
 Postremus autem psalmus omnem spiritum ad Dei
 hymnologiam adducit, cum congruis singillatim in-
 strumentis, quatenus hæc diversos modos significant.
 Eī quidem qui jam ascendit, tubus sonitum attribuit;
 est enim hæc vocalissima, summumque uientis vigo-
 rem requirens. Tales cernere erat apostolos, quorum
 in omnem terram sonus exiit. Quippe evangelica
 prædicatio altissime personavit. His vero minores,
 reliqua sortiti sunt organa. Sane propheticum ser-
 monem non sine theologia esse oportere docet Pau-
 lus: *Si linguis loquar, neque interpreter, ego uti-
 que, quoniam auditor absque intelligentia sermonem
 excipit, factus sum æs resonans, et cymbalum*

spiritum præsens sermo ad hymnologiam provocat, A quia tamen non unus est omnium modus neque animi affectus, non sine analogiæ norma unicuique idoneum organum hymno adhibendum decernit. Namque illi qui omnes virtute superaverit, ad laudem canendam tubæ sonitum attribuit, quia videlicet instrumentorum omnium vocalissima est tuba, et majore fortioreque vi opus est ei qui illa uti velit. Hujusmodi erant sacri apostoli Servatoris, quorum sane in universam terram sonus exivit, atque ad mundi terminos verba ipsorum ⁹⁷, dum vocalissimam Evangelii prædicationem facerent, ita ut aures hominum voce illorum repleverentur. Sed cum non omnes valeant tubæ voce, æque ac apostoli, Deum laudare, condescendit sermo Psalmistæ, mandatque aliis quidem uti psalterio aut cithara, B aliis tympano, aliis ipso opere et corporis actibus, animæque composito et harmonico motu Deum laudare... Spiritu inhabitante... cum dixerit: *Orabo spiritu, orabo et mente* ⁹⁸. Jam cum tria sint in nobis... sermo.

VERS. 1. Laudate Deum in sanctis ejus.

Aquila quidem in sanctificato ejus dicit; Symmachus autem in sancto ejus. *Laudate eum in firmamento virtutis ejus.* Firmamentum cœlorum non dicit, neque alicujus loci supra hos altissimi. Alius est sanctus Dei, quem perhorrescentes demones aiebant: *Scimus te quis sis sanctus Dei* ⁹⁹; ad quem qui pervenerint, congruum perfecte religionis hymnum attollere poterunt. Quid enim beatius, quam ei esse copulatum, et per illum Patri? Quamquam oportet, nos ad prophetas quoque et apostolos martyresque respicientes, laudare eorundem Deum, qui talem hominibus egregiorum virorum copiam concessit.

VERS. 2. Laudate eum secundum multitudinem magnitudinis ejus.

Unaquæque enim ejus creatio plurimam hymnologiam requirit: magnitudinis enim ejus nullus est terminus ¹. Porro haud suadet, ut parem ejus dignitati hymnum dicamus, quod fieri nequit; sed postulat ut pro viribus, magnitudinis ejus multitudinem reputantes, id agamus.

ἐπὶ τὴν ὑμνολογίαν ἀνακαλεῖ, ἀλλ' ἐπεὶ μὴ τρόπος εἰς τῶν πάντων, μηδὲ [μία] διάθεσις, κατ' ἀναλογίαν ἐκάστῳ ὄργανόν τι πρὸς τὸν ὕμνον ἐπιτήδειον ἀφορίζει· ὁ μὲν γὰρ τις ἐπανεθεσθικῶς τῇ ἀρετῇ κρειτόνως ὑπὲρ πάντας, τὸν αἶνον ἀποδίδωσιν ἐν ἤχῳ σάλπιγγος, ἐπειδὴ πάντων ὄργάνων μεγαλοφωνότερα ἡ σάλπιγξ, καὶ μείζονος καὶ κραταιότερας δυνάμειος δεῖ τοῖς αὐτῇ χρωμένοις· τοιοῦτοι ἦσαν οἱ ἱεροὶ τοῦ Σωτῆρος ἀπόστολοι, ὧν δὴ εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν, τῷ μεγαλοφώνῳ τοῦ εὐαγγελικοῦ κτύπου χρησαμένων ... ἀνθρώπων πληρωθῆναι τῆς φωνῆς αὐτῶν. Ἐπειδὴ μὴ πάντες οἱ εἰσι κατὰ τοῦς ἀποστόλους ἐν φωνῇ σάλπιγγος ὕμνεῖν τὸν θεόν, συγκαταβαίνει ὁ λόγος καὶ παρακαλεῖται ἑτέροις μὲν ψαλτηρίῳ, ἑτέροις δὲ κιθάρα, καὶ ... ἄλλοις ἐν τυμπάνοις ... τοῖς μὲν δι' ἔργων, καὶ διὰ τῶν τοῦ σώματος πράξεων, τοῖς δὲ δι' αὐτῆς ψυχῆς ... κινήσεως εὐρύθμως καὶ ἑναρμονίως ... τοῦ Πνεύματος τοῦ κατοικοῦντος ... ἐπ' ἂν λέγῃ· Προσεύξομαι τῷ πνεύματι, προσεύξομαι δὲ καὶ τῷ νοῦ· τριῶν δὲ ὄντων τῶν ἐν ἡμῖν ... ἡ ὁ λόγος.

Alisite Deum ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ.

Ὁ μὲν τοι Ἀκίλλας ἐν ἡγιασμένῳ αὐτοῦ φησι· ὁ δὲ Σύμμηχος, ἐν τῷ ἄρῳ αὐτοῦ. *Alisite αὐτὸν ἐν στερεώματι δυνάμειος αὐτοῦ.* Καὶ μὴ ποτε τῶν οὐρανῶν καὶ τῶν ὑπὲρ τούτους ὑψίστων ἑτέρος ἐστὶν ἅγιος τοῦ θεοῦ, ὃν καταπλαγόντες καὶ δαίμονες ἔλεγον· *Οἶδαμὲν σε τίς εἰ ὁ ἅγιος τοῦ θεοῦ· ἐν ᾧ οἱ γενόμενοι, τὸν πρόποντα τοῖς ἄκρως τετελειωμένοις ὕμνον ἀναπέμψαι δυνήσονται.* Τί γὰρ μακαριώτερον ἐνωθέντος αὐτῷ, καὶ δι' αὐτοῦ τῷ Πατρὶ; Χρῆ δὲ καὶ εἰς τοὺς προφήτας καὶ ἀποστόλους καὶ μάρτυρας ἀφορῶντας, ἀνυμνεῖν αὐτῶν τὸν θεόν, τὸν τοιαύτην ἀνθρώποις ἀγαθῶν ἀνδρῶν φορὴν χαρισάμενον.

Alisite αὐτὸν κατὰ τὸ πλῆθος τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ.

Ἐκαστον γὰρ αὐτοῦ δημιουργημὰ δεῖται πλείστης ὑμνολογίας· τῆς γὰρ μεγαλωσύνης αὐτοῦ οὐκ ἔστι πέρας· οὐ λέγει δὲ ἀντίβροπον αὐτοῖς ἀποδοῦναι τῶν ὕμνων ἀδύνατον γὰρ· ἀλλὰ τὸ κατὰ δύναμιν ἀπαίτεῖ, ἐννοοῦντας τὸ πλῆθος τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ.

EUSEBII FRAGMENTA IN PROVERBIA.

(Mat, Bibliotheca nova Patrum, IV, 516.)

7. *Impleamus domos nostras spoliis.* Eusebii. D Spoliant dæmonia illos quos vicerint: auferunt scilicet ab ipsis Dei armaturam, id est galeam, lo-

⁹⁷ Psal. xviii, 5. ⁹⁸ I Cor. xiv, 45. ⁹⁹ Marc. i, 24; Luc. iv, 34. ¹ Psal. cxliv, 5.

tinniens.) *Hymni quoque pronuntiandi sunt, de quibus dictum est: Narratio hominis religiosi, semper sapiens. (Os justii meditabitur sapientiam,) et reliqua. Hoc est, mente, lingua, et ore Deum celebrare.*

ζ. *Πλήσωμεν δὲ οἶκους ἡμετέρους σκύλων* Eusebίου. Σκυλεύουσιν οὖς νικῶσιν οἱ δαίμονες, λαμβάνοντες ἀπ' αὐτῶν τὴν τοῦ θεοῦ πανοπλίαν, ἤγουν

Bene vero sonans cymbalum dicit Psalmista suavitè modulatumque vocem, quæ rem clare exprimit, quæ etiam jubilationis cymbalum appellavit victorialis hymno idoneum.

ricam, et gladium spiritus. Sunt autem dæmoniorum domus, maleficorum hominum congregationes, quas etiam implere vellent spoliis, id est bonis quæ iustis eripiunt. Atqui quomodo spolia appellas ea, quæ haud belli jure cepisti, sed sola iniquitate male tibi parta sunt?

8. *Et torquem aureum circa collum tuum.* Eusebii. Sicuti caput et collum denotant mentem, ita etiam torquis et corona scientiam.

Α τὴν περικαφαλαίαν καὶ θώρακα καὶ τὴν μάχαιραν τοῦ πνεύματος· οἱκοὶ δὲ αὐτῶν αἱ τῶν κακούργων ἐκκλησίαι, ἃς καὶ ἐμπλήσαι βούλωνται σκύλων, ἦτοι καρπῶν ὧν ἐκ τῶν δικαίων ἀρπάξουσι· πῶς δὲ καὶ σκύλα προσαγορεύεις τὰ μὴ πολέμου νόμῳ ληφθέντα, ἀλλ' ἐκ γυμνῆς τῆς ἀδικίας κακῶς σοι περιγεγόμενα; ἦ'. Καὶ κλοιδὸν χρύσειον περὶ τῷ τραχήλῳ. Εὐσεβίου. Ὡσπερ δὲ κεφαλὴ καὶ τραχήλος τὸν νοῦν δηλοῦσιν, οὕτω καὶ κλοιδὸς καὶ στέφανος τὴν γνῶσιν.

ΕΥΣΕΒΙΟΥ

ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ

ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΑ ΕΙΣ ΤΟΝ ΗΣΑΙΑΝ.

EUSEBII PAMPHILI COMMENTARIA IN HESAIAM.

(ΜΟΝΤΡΑΥΣΟΝ, *Collectio nova Patrum*, t. II.)

PRÆFATIO.

Non in animo erat, cum ab initio hanc συλλογὴν ἔργων publico destinabamus usui, Eusebii in Hesaiam (1) Commentariis manum admoveere: nam cum codex S. Taurini Ebroicensis sexdecim solum Hesaiam capita cum commentariis circumferat; ut reliqua sarcire possemus, distantiore opera et perquisitione opus fore putabamus. Verum ubi ad operis restorationem amplam in codicibus Regiis segetem offerri nobis animadvertimus, spe ac cupidine moti bene gerendæ rei, nec deterriti horumce codicum legendorum difficultate, commentarios demum, ut facultas tulit, eruimus, et in postremam hujusce tomi partem, quod alio tunc non liceret, conjiciendos duximus. Verum tum hac de re, tum de commentario ipso, pro more nostro præfari ne gravemur.

§ I.

De codicibus unde prodeunt Eusebii Commentaria in Hesaiam.

Ut jam dicere occupavimus, codex Ebroicensis, olim cardinalis Perronii, quem ille in Italia ex vetustis codicibus exscribi curavit, inter alia bene multa Commentarium Eusebii in Psalmos, et Eusebii ejusdem in Hesaiam sexdecim capita complectitur. Ad hæc vero ex codice Regio num. 2438, duo-

B decimi sæculi, ubi Expositiones Eusebii et aliorum, non excerpti et compendii more, sed fusa, prout in ipsis auctoribus exstant, assumuntur, Commentarios a vicesimo octavo capite ad quadagesimum primum mutuati sumus. Reliqua vero ex Catenis Regiis manuscriptis sarcimus, num. 1891, 1892 et 2437, quarum prima et postrema, membranaceæ, decimi sæculi sunt. Ea vero quæ 1892 notatur, bombycina, duodecimi sæculi, ac longe melioris notæ et fidei est quam aliæ. Ut autem ex eorum, quæ integra supersunt, comparatione liquidum est, hæc catena admodum pauca omittit, explicationes integras affert, Eusebique orationem, nec brevius nec secus exprimit. Hujus item rei argumentum ex Hieronymi in Hesaiam Commentariis eruitur. Nam cum C Hieronymus Eusebii interpretationes non infrequenter ad verbum pone transferat, hinc conjectura est, plenas illas integrasque in Catena afferri, quales nimirum Hieronymus ex Commentariis verterat.

Monere ne pigeat codicem Colbertinum numero 2596, olim Bibliothecæ Thuanæ, initium Commentariorum Basilii in Hesaiam, Eusebii nomine circumferre hoc modo, Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου ἐρμηνεῖα εἰς τὸν προφήτην Ἡσαΐαν λόγος α'. Initi. Εὐξατοὺς μὴ γενέσθαι τὴν φυγὴν ὑμῶν. Deinde vero hæc,

(1) *Hesaiam non Isaiam scribimus, vocem Græcam Ἡσαΐας sequentes, etsi Hebraice יְשַׁעְיָהוּ Isaias scribatur.*

quæ apud Basilium una serie leguntur, cum hoc titulo exstant, ὑπόθεσις Εὐσεβίου. Init. Ἐπειδὴ κατὰ χρόνους γέγονεν ὁ προφήτης. Post hæc Commentarius inchoatur his verbis : Ὁρασις α'. Ὁρασις ἦν εἶδεν Ἡσαίας, etc. Init. Τῶν παρ' ἡμῖν αἰσθητῶν τὸ ἐναργέστατον. Utrum autem hæc Commentaria Basilii sint necne, non satis convenit inter scriptores. At si etiam qui Basilii esse propugnati, initium illud præfationis more præmissum, assumptum quoddam esse fatentur : quod nec Basilii sit, nec Commentario in Hesaiam conveniat, et aliud prorsus agat. Ego vero Eusebio multo minus ascribi posse puto, tum ob styli discrepantiam plane conspicuam, tum quia subsequentes Commentarii, qui perinde Eusebii nomine eodem in codice subjunguntur, diversi prorsus a Commentariis Eusebii sunt. Cujus porro sit assumptum hujusmodi non satis prospectum. Cæterum ὑπόθεσις illa, cujus initium est, Ἐπειδὴ κατὰ χρόνους, ut supra diximus, ad Commentarium illum qui Basilii nomine insignitur, haud dubie pertinet : nam in codice Regio bombycino duodecimi sæculi, in fronte Expositionum in Hesaiam Basilii nomine præmittitur. Quæ autem hypothese præeunt, aliena et adjectitia esse videntur.

§ II.

I. Testimonia veterum de Eusebii Commentariis in Hesaiam. II. De genere interpretandi. III. Nihil dubii propter γρηγορέως. IV. Quo tempore hæc Commentaria ediderit Eusebius.

I. Testimonia veterum de Eusebii Commentariis in Hesaiam.

Hieronymus lib. *De scriptoribus ecclesiasticis* inter alla Eusebii opera, hoc item recenset. *Et in Hesaiam*, inquit, *libros decem*. In prologo autem in Expositionem Hesaiæ, sic habet : *Eusebius quoque Pamphili juxta historicam explanationem quindecim edidit volumina*. At Hieronymum sive libros sive volumina memoret, id ipsum significare liquet ; nam in eodem prologo de Origene talia fatuit : *Origenes triginta volumina, e quibus vicesimus sextus liber non invenitur* ; unde igitur modo decem, modo quindecim, Eusebii libros, seu volumina exstare dicit ? Id sane vel exemplarium varietati ; parem quippe in *Historia ecclesiastica* ejusdem, distinctionum diversitatem deprehendimus ; vel amanuensium vitio ascribas. Cæterum hæc seu voluminum, seu librorum distinctio jam diu perit, ejusque ne vestigium quidem in codicibus reperitur.

Idem Hieronymus in prologo ad librum *v in Hesaiam* hæc habet : « Quid igitur faciam ? subeamne opus, in quo eruditissimi viri sudaverunt, Origenem loquor et Eusebium Pamphili. quorum alter liberis allegoriæ spatii evagatur, et interpretatis nominibus singulorum, ingenium suum facit Ecclesiæ sacramenta : alter historicam expositionem titulo repromittens, interdum obliviscitur propositi, et in Origenis scita concedit ? » Sub hæc autem initio capituli decimi octavi, ita loquitur : « Eusebius Cæsariensis historicam interpretationem titulo repromittens, diversis sensibus evagatur ; cujus cum li-

ros legerem, aliud muto reperi, quam indice permittebat. Ubiunque enim eum historia defecerit, transit ad allegoriam, et ita separata consociat, ut mirer eum nova sermonis fabrica in unum corpus lapidem ferreamque conjungere. Hoc breviter admo-
nui, ne quis nos putet ex illius fontibus mutasse quæ dicimus ; nam et in præsentī capitulo adversum Judæos et Hierosolymam dicit prophetiam dirigi : quod in principio fidei Christianæ ad totas gentes epistolas miserint, ne susciperent passionem Christi, et miserint usque ad Æthiopiā et occidentalem plagam, totumque orbem hujus blasphemie disseminatione compleverint. » Quam interpretationem ad eundem locum pluribus prosequitur Eusebius, ut cuique videre liceat. Quod porro ait Hieronymus

Eusebium modo litteralem et historicam, modo allegoricam narrationem instituere, omnibus palam erit, si vel primoribus quidem labris hos Commentarios attigerint. Quod autem dicit se non ex Eusebii fontibus hausisse, de toto Commentario intelligas. Tot enim tantaque ibidem enarrat Hieronymus, quæ Eusebius ne nosse quidem, nedum enarrare potuit, ut periniquum esset Hieronymiani Commentarii gloriam in Eusebium conferre. Attamen ille bene multa ex hisce Commentariis expiscatus est, quorum minimam partem nos variis in locis notavimus. Cæterum hæc cautione jure utitur Hieronymus : quia cum censores multi invidio oculo ejus scripta lustrarent, periculum erat ne ipsum plagii nomine incesserent ; sed illud injuria factum esset : nam quantuli preitii sunt ea quæ ex Eusebio delibavit, si comparentur cum iis, quæ S. Doctor erudite de Hebraico textu ac de lectione vulgatæ passim disseruit. Nec abs re forte dicitur Eusebium et Hieronymum eadem ipsa ex Origenis Commentariis hausisse.

In Preliminaribus ad Procopii Commentarium in Hesaiam curante Petro Curterio editum, hæc leguntur ex codice Renati Marchali : Μετελήφθη ὁ Ἡσαίας ἀπὸ ἀντιγράφου τοῦ ἀββᾶ Ἀπολλινάριου τοῦ κοινοβιάρχου, ἐν ᾧ καθυπόκειται ταῦτα.... Μετελήφθη ὁ Ἡσαίας ἐκ τῶν κατὰ τὰς ἐκδόσεις Ἐξαπλῶν, ἀντεβλήθη δὲ καὶ πρὸς ἕτερον Ἐξαπλοῦν, ἔχον τὴν παρασημειωσιν ταύτην.... Διῶρθωνται ἀκριβῶς πᾶσαι αἱ ἐκδόσεις· ἀντεβλήθησαν γὰρ πρὸς τετραπλοῦν Ἡσαίαν· ἐτι δὲ καὶ πρὸς Ἐξαπλοῦν. Πρὸς τούτοις, καὶ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς, ἕως τοῦ δράματος Τύρου, τόμων ἐξηγητικῶν εἰς τὸν Ἡσαίαν Ἀριγένους, καὶ ἀκριβῶς ἐπιστήσαντες τῇ ἔννοια, καθ' ἣν ἐξηγήσατο ἐκάστην λέξιν, καθ' ὡς οἶόν τε ἦν, καὶ πᾶν ἀμφιβολοῦν κατὰ τὴν ἐκείνου ἔννοιαν διωρθώσαμεθα. Πρὸς τούτοις συνεκρίθη ἡ τῶν Ἐβδομήκοντα ἐκδοσις, καὶ πρὸς τὰ ὑπὸ Εὐσεβίου εἰς τὸν Ἡσαίαν εἰρημένα, καὶ ἐν οἷς διεφάνοντο, τῆς ἐξηγήσεως τὴν ἔννοιαν ζητήσαντες, πρὸς αὐτὴν ἐδιωρθώσαμεν. Id est : « Exscriptus est Hesaias ab exemplari abbatis Apollinarii cœnobiarchæ, in quo hæc subjiciuntur. Desumptus est Hesaias ab Hexaplis editionum, collatus autem est cum Hexaplo alio, in quo ista adnotantur...

Accurate editiones omnes correctæ sunt; collatæ enim fuerunt cum tetraplo Hesaiæ, et cum Hexaplo. Præter hæc, ab initio etiam, usque ad visionem Tyri, accuratius emendatum est. Nam cum tomorum Expositionis Origenis in Hesaiam cōpia nobis esset, sedulo advertentes quo sensu singulas dictiones accepisset, pro facultate quidquid dubium erat, ad illius sententiam correximus. Præterea collata est etiam Septuaginta Interpretum editio, cum iis, quæ in Hesaiam scripsit Eusebius: et in quibus erat varietas, indagato explicationis sensu, ad ejus fidem emendavimus. Procopius certe, qui ex veterum collectione suam in Hesaiam Commentarium adornavit, ex Eusebio passim multa decerpit, modo ad litteram et verbum de verbo; modo, et quidem frequentius, Eusebii sensa paucioribus exprimit. Verum hic Procopii Commentarius media fere sui parte truncatus ad nos devenit, lectionibus Hexaplorum refertus, quarum ut nonnullas habet Eusebius, ita plerasque affert, Procopio intactas et inobservatas. Cæterum, allatum istæc de Hesaiæ libro testimonium, palam est scriptum fuisse antequam Hexapla interirent. Quod quandonam acciderit, in collectione Hexaplorum propediem edenda, indagabimus (2).

Hic subjicere visum est prologum in codice Regio bombycino Catanzæ in Hesaiam præfixum, qui lectori nec injucundus nec infructuosus erit.

Πρόλογος τοῦ λογιστάτου καὶ κατευθυνεστάτου κυροῦ Ἰωάννου τῆς Δρουγγαρίας (sic) εἰς τὸν μακάριον Ἠσαίαν.

Τῆς προφητείας τοῦ θεοπαισίου Ἠσαίου τοῦ μεγαλοφρονιστάτου τῶν προφητῶν τὴν βίβλον μετὰ χειρὰς λαβὼν, καὶ ταύτης τὴν ἀνάγνωσιν ποιησάμενος, καὶ μὴ ἐβρίσκων τῆς τῶν γεγραμμένων διανοίας ἐφικέσθαι, πρὸς τοὺς ταύτην ἡρμηνευκτάς, ἤγουν ὑπομνηματιστὰς ἀνέδραμον, καὶ τὴν λύσιν τῶν ζητουμένων λαφύρας, ὡς οἶόν τε, εὐρίων, ἀναγκαῖον ἡγησάμην τῆδε τῇ βίβλῳ παραθέσθαι, ἵνα τοῖς ἐντυγχάνουσι κατάδηλος ἢ τῶν ἀπορουμένων σαφήνεια γένηται. Μῆλας δὲ ὡς ἐτεροδόξων ἡρμηνείας συναγαγόντι ἡγαλέτω· φημι δὴ Ὀριγένους, καὶ Εὐσεβίου τοῦ Καισαρείας, καὶ Θεδώρου Ἑρακλείας, καὶ Εὐσεβίου Ἐφέσου, καὶ Ἀπολλινάριου, καὶ Θεωδώρου Κύρου· ἐν οἷς γὰρ μὴ περὶ τῶν ἰδίων δογμάτων διαλέγονται, ἔστιν ὅτε καλῶς ἐπιβάλλουσι. Καὶ τοῦτο δὲ οὐκ αὐτονόμως πεποίηκα· ἀλλ' ἀκολουθήσας τῷ ἀγιωτάτῳ ἡμῶν Πατρὶ τῷ τῆς Ἀλεξάνδρου, φιλοχρίστου, Μεγαλοπάλαις ἀρχιεπισκόπῳ Κυρίλλῳ, φήσαντι ἐν τῇ πρὸς Εὐλόγιον ἐπιστολῇ· *Ὁὐ πάντα ἕσα λέγουσιν οἱ αἰρετικοὶ ψεύγειν καὶ παρατεῖσθαι χρή· κολλῆ γὰρ ὁμολογούσῳ ἄν καὶ ἡμεῖς ὁμολογούμεν.* Καὶ τοῦτο δὲ κατάδηλον ποιῶ τοῖς ἐντυγχάνουσιν, ὡς ὁ ἐν ἐπίθῳ Βασιλείῳ, μέρος τι τῆς ἐν χειρὶ προφητείας ἡρμηνεύσεν ἥτις ἡρμηνεία παρὰ πολλοῖς ἀμφιβάλλεται. Ἀναγκαῖον δὲ εἶρηθην καὶ τοῦτο παραθεῖναι τῷδε τῷ προκίμῳ πρὸς φανέρωσιν καὶ σαφήνειαν τοῖς ἐν-

(2) Vide hujusce Patrologiæ t. XV.

τυγχάνουσιν· ἴστωσαν γὰρ ὡς οὐ μόνον διαφόρος ἡνέχθησαν ἐν τοῖς νοήμασι τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς οἱ ταύτην ἡρμηνευκτάς, ἀλλὰ ἐὶ καὶ αὐτὰ τὰ ῥήματα τῆς αὐτῆς θείας Γραφῆς οὐκ ἴσως διεστράναντο, καὶ οὕτω τὴν ἡρμηνείαν ἐπέθεσαν. Ὁ μὲν γὰρ πλείους, ὁ δὲ ἥττους στίχους προθέμενος, τὴν ἐξήγησιν ἐποίησατο. Καὶ ἐκ τούτου δοκοῦσιν οἱ ἀριθμοὶ τοῖς κεφαλαίοις ἐπιχειμένοι, ἀναχαιτίζειν τὸ ἕδος ἀναγινώσκοντας εἰς τὸ πρόσω βαίνειν. Χρὴ ὧν καὶ δεύτερον καὶ τρίτον κεφάλαιον τοῦ ἑτάρου τῆς ἁγίας Γραφῆς ἀναγινώσκειν· καὶ οὕτω τὰς ἐγκειμένας ἡρμηνείας, ἵν' εὐσύνοπτα ἴσται τοῖς ἐντυγχάνουσι τὰ νοήματα.

Prologus eruditissimi et nobilissimi domini Joannis Drungarii in beatum Hesaiam.

« Prophetarum eloquentissimi divini Hesaiæ libro prophetiæ præ manibus accepto, eoque perfecto, cum scriptorum assequendæ mentī par non essem, ad ejus interpretes, seu commentatores me contuli; ac ubi dubiorum solutionem varie allatam animadverti, necessarium duxi huic libro manum admovere, ut quæ ibidem obscura et dubiæ sententiæ exstant, plana legentibus evaderent. Ne quis vero mihi crimini vertat, quod heterodoxorum interpretationes colligerim, Origenis dico, Eusebii Cæsariensis, Theodori Heracleotæ, Eusebii Emeseni, Apollinarii et Theodoretī Cyri: nam ii, cum non de suis dogmatibus verba faciant, interdum pulchre ratiocinantur. Id porro non nota et arbitrato meo feci; sed obsecutus sanctissimo Patri nostro Cyrillo, Christo addictæ et magnæ Alexandrinæ civitatis archiepiscopo, qui in sua ad Eulogium epistola ait: « Non omnia hæreticorum dicta fugienda et respicienda sunt; multa enim continentur, quæ nos item constemur. » Hoc item monitum lectorem volui, magnum scilicet Basilium hujus prophetiæ partem interpretatum esse: quæ tamen interpretatio, an ejus sit, a multis in dubium vocatur. Operæ pretium quoque duxi hoc legentibus indicare et notum facere, interpretæ et commentatores, non modo, quoad divini Scripturæ sensum et intelligentiam, mutuo discrepare, sed etiam ipsa divini Scripturæ verba non pari modo distinxisse in suis interpretationibus; nam alii pluribus, alii paucioribus appositionis versibus, expositiones suas adornarunt: indeque est quod numeri capitibus præfixi eos, qui textum ipsum legunt, ad ulteriora remittere videantur. Opus igitur est alterum tertiumve caput textus sanctæ Scripturæ legere, et postea appositæ interpretationes, ut earum sensus lectori facilis obviusque sit. »

Hi omnes, uti videas, scriptores, videlicet Origenes, Eusebius Cæsariensis, Theodorus Heracleotes, Eusebius Emesenus, Apollinarius et Theodoretus, inter hæreticos numerabantur: quæ de re a septimo sæculo una fuit omnium ferme Græcorum sententia. Basilii vero Commentarius ille imperfectus, in vobeliæ suspicionem vocatus, ut testificatur Joannes iste Drungarius, a multis hodie inter

dubia opera censetur. Hodiernis porro scriptoribus hæc dubitandi causa est, silentium nempe Hieronymi, qui cum in prologo suo ad Hesaiæ Commentaria omnes, quotquot antea Hesaiæ interpretes egerant, accurate recenseat, ne γὰρ quidem de Basilii commentario habet; Græcis autem hinc hæud dubie suspicio nascebatur, quod stylus Commentariorum Basiliano longe absimilis videatur. Rem mittimus nostris, qui Basilii operum editionem novam adornant.

Hæc catena a Joanne Drungario collecta reperitur item in codice Regio num. 1894, sæculi x, membranaceo, estque ibi magna sui parte mutila ab initio. Catena autem alia in Regio codice 2437 ab hac longe diversa est, ac perquam minimam locorum partem affert, innumerisque mendis foedatur, etiam perantiqua: nam decimi item sæculi est.

H. De genere interpretandi et de veterum interpretum usu.

Quod ad interpretandi rationem, qua Eusebius hoc in Commentariis utitur, adeantur ea quæ in Præliminaribus ad Expositiones in Psalmos hæc de re diximus (3): eodem enim utrobique explicandi genere procedit: ac litteralem modo, mox mystagogicum et allegoricum sensum exquirat et affert. Nimirum ea explanandi via in Psalmis et in prophetia Hesaiæ, ubi frequens Christi et Ecclesie mentio, præsertim ineunda est: quam disciplinam evangelistarum apostolorumque exemplo tenuere SS. Patres. Quamobrem Hieronymus non eo Eusebium carpit, quod Hesaiam allegoricè subinde more interpretetur; sed quod promissorum immemor, qui se litteralem historicamque sententiam allaturum professus erat, interdum ad allegoriam declinet. Nam ipse Hieronymus in allegoriis frequens, hanc tradit in prologo regulam: « Unde post historię veritatem, spiritualiter accipienda sunt omnia: et sic Judæa et Jerusalem, Babylon et Philisthim, Moab et Damascus, Ægyptus et desertum mare, Idumæa et Arabia, ac Vallis visionis; et ad extremum Tyrus et visio quadrupedum, intelligenda sunt; ut cuncta quæramus in sensu: et in omnibus his, quasi sapiens architectus Paulus apostolus faciat fundamentum, quod non est aliud præter Jesum Christum. »

Hexaplorum ac veterum interpretum lectiones passim affert Eusebius, et quidem multas quæ Hieronymus usus non est. Sicubi vero eandem uterque lectionem exscribit, Eusebius prolixiores exhibet: nam Hieronymus una alterave vocula contentus, lectionem item Hebraicam adjicit, quod rarius præstat Eusebius.

III. Nihil dubii καὶ γινώσκουσιν.

Res ex se clara et aperta est, hosce, quos nunc edimus, germanos et veros esse Eusebii in Hesaiam Commentarios. Id Hieronymi testimonio conspi-

cum, qui hinc quamplurima expiscatur, et nonnunquam Eusebii interpretationes, ut hic habentur, quasi abs re datas depellit et confutat. Imo ipse Eusebius sese prodit hujus Commentarii auctorem, eum motas ab Ethnicis in Christianum nomen vexationes et carnificinas, itemque principum olim infidelium ad fidem conversionem, ut oculatus testis memorat: sed maxime ubi Chronica ab se edita laudat his verbis ad cap. xiii Hesaiæ, Τῷ δὲ φάσκοντι λόγῳ Ἰδοὺ ἐπεγερώ ὑμῶν τοὺς Μήδους, μαρτυρεῖ ἡ τῆς ἱστορίας ἐκβάσις ἀνάγραφτος ὄσα παρὰ τοῖς Ἑλλήνων τὰ Χαλδαϊκὰ καὶ τὰ Ἀσσυριακὰ συγγραψάμενοις, τοῖς τε τὰ Μηδικὰ ἱστορηκόσιν· ὃν καὶ ἡμεῖς πλειστάς ἀνελεξάμεθα μαρτυρίας ἐν τοῖς πονηθείσιν ἡμῖν Χρονικοῖς συγγράμμασι. Id est, « Huic autem dicto: *Ecce suscitabo vobis Medos*, ipse historię eventus, testimonium et fidem addit: quæ historia apud Græcos, qui Chaldaica, Assyriaca et Medica scripserunt, reperitur: quorum nos testimonia multa collegimus in *Chronicis* nostris. »

IV. Quo tempore hæc Commentaria Eusebius ediderit.

Hæc porro una in his Commentariis temporis nota comparet. Post edita nempe *Chronica*, id est, post annum 324, Expositiones in Hesaiam edidit, quo autem anno, ne conjectare quidem possumus.

§ III.

I. *Eusebius parce et sobrie de Filio Dei loquitur in his Commentariis.* II. *Contra atheos et gentiliacos interdum agit.* III. *Apostolos quatuordecim numerat.* IV. *Singularis de martyribus narratio.* V. *Principium secularium erga Ecclesiam pietas.*

I. Eusebius parce et sobrie de Filio Dei loquitur in his Commentariis.

Qui in Commentariis in Psalmos errorem de Filio Dei suum passim iusperserat Eusebius, hic parce et sobrie ea de re ut plurimum loquitur: quamobrem Hieronymus qui Psalmorum Expositionem Arianicis erroribus aspersam esse testificatur, nihil hujusmodi observat in hoc commentario. Sed quia arduum est diu multamque scribere, quin ex mente scriptoris aliquid vel imprudenter effluat, non obscure sententiam suam prodit Eusebius ad cap. XLIII, ubi in hæc verba: Ἐγὼ ὁ θεός, καὶ οὐκ ἐστὶ παρὰ ἐμοῦ σῶζων, id est: « Ego Deus, et non est præter me qui salvum faciat, » sic ille habet: Μιᾶς γὰρ οὐσης ἀρχῆς, μία εἷν ἡ θεότης, ἥ συμπαραλαμβάνεται καὶ ἡ τοῦ Μονογενοῦς αὐτοῦ θεολογία. Hoc est: « Nam cum unum sit principium, una fuerit et deitas, quæcum assumitur Unigeniti ejus theologia: » ubi non ideo Filii theologiam cum paterna deitate assumi vult, quod deitas Filii una eademque sit atque paterna: nam eam ille sententiam ut Sabellianam respuit; sed quod ob similitudinem quamdam, ab ortu Deus appellatus sit, siquidem principii et deitatis unitatem in solo Patre servari ait hic, et passim apertiusque in aliis ope-

(3) Vide tomum superiorem.

ribus, ut commonstratur in præliminaribus ad Commentarium in Psalmos, ubi videsis.

II. Contra atheos et genethlicos interdum agit.

Quia Eusebii ævo, athei multi, et religionis nullius homines erant, qui fato omnes rerum eventus ascriberent; ejusdem farinae homines passim insectatur Eusebius hic, ut in Commentariis in Psalmos: ubi tum ratione, tum exemplis comprobatur, nominis providentia mundum administrari. « Nam cum sapientes hujus sæculi, » sic ille ad cap. XI, « omnia spontaneo cuidam rerum motui, ac fortuito naturali casui et fato ascribant; necessario præsens sermo, nullam rerum fortuito casu existere, sed omnia cum mensura et numero a Domino, qui Deus prædicatur, constituta fuisse, declarat. » Pari modo invehitur in eos qui, motui astrorum omnia ascribentes, genesim cujusque explorabant: qui frequentes illa tempestate erant. Legimus sane Eusebium Emesenum, quod ἀποστασματικὴν exerceret, a plebe pulsum throno fuisse.

III. Apostolos quatuordecim numerat Eusebius.

Apostolos quatuordecim recenset Eusebius, nimirum duodecim illos pristinos, Matthiam in locum Judæ proditoris duodecimum locum occupante, Paulum et Jacobum fratrem Domini; nam Jacobum illum fratrem Domini, alium a Jacobo Alphæi putat esse. Tres itaque ὁμωνύμους apostolos numerat Eusebius, Jacobum fratrem Joannis, Jacobum Alphæi, et Jacobum fratrem Domini, quem ait ab ipso Christo episcopum Jerosolymitanum constitutum fuisse. Hunc porro locum Hieronymus ex Eusebio ad verbum pene, ut passim solet, transtulit, qui tamen eam ipsam opinionem in libro *Contra Helvidium* oppugnat, duosque tantum Jacobos esse defendit. Trium porro Jacoborum opinionem Eusebius ex Origene mutuatus videtur: nam is quem sibi alterum ejus opinionis auctorem ascribit Eusebius, lib. II *Hist. eccl.*, cap. 1, Clemens videlicet Alexandrinus, Eusebii sententiæ adversatur, δύο δὲ γέγονασιν Ἰακώβοι, sic ille, εἰς ὃ δίκαιος ἕτερος δὲ δ κατατομηθεὶς: « Duo autem Jacobi fuere; alius justus, » sive Minor; « alius qui capite truncatus est, » seu Major. Nec felicius eodem libro, cap. 23, Hegesippum ut sibi astipulantem offert. Ille namque Jacobum quidem cum apostolis Ecclesiam Jerosolymitanam rexisset ait, nec ideo tamen ipsum ex 12 apostolorum numero non fuisse, vel declarat, vel innuit. Quod vero in Commentariis in Psalmos ait Eusebius, haud difficile esse cujusque apostolorum tribum assignare, hic confirmare videtur, dum ait Judam apostolum proditorem ex tribu Ephraim fuisse.

IV. Singularis Eusebii de martyribus narratio.

Singulare prorsus est quod habet Eusebius de his qui, ex gentilibus ad fidem conversi, ad martyrium accedebant; quod scilicet, propriis positis nominibus, priscorum patriarcharum et prophetarum vocabula, ad necem pro Christo subeundam

accedentes, usurparent. Locum asserre ne pigeat. Ad illum Hesaiæ versum cap. XLIV: Οὗτος ἐρεῖ· Τοῦ Θεοῦ εἰμι, καὶ οὗτος βοήσεται ἐπὶ τῷ ὀνόματι Ἰακώβ, καὶ ἕτερος ἐπιγράψει τῇ χειρὶ αὐτοῦ· Τοῦ Θεοῦ εἰμι, καὶ ἐπὶ τῷ ὀνόματι Ἰσραὴλ βοήσεται· id est: « Illic dicit: Deus sum, et hic clamabit in nomine Jacob; et alius describet manu sua: Deus sum, et in nomine Israel clamabit; » sic habet ille: Θαυμάται δὲ ἐστὶ, καὶ καταπληγῆναι ἀληθῶς τὴν τῶν προφητικῶν λόγων δύναμιν, ὡς αὐτοῖς ἔργοις τὰ ἀποτελέσματα περὶλήψαμεν. Ἐν γοῦν τοῖς κατ' ἡμᾶς αὐτοῖς γενομένοις διωγμοῖς, πολλοὺς τῶν ἀλλοφύλων ἐθνῶν θεασάμεθα, προαρπάζοντας ἑαυτοῖς τὰς τῶν ἁγίων ἀνδρῶν προσηγορίας· ὧν ὁ μὲν ἐαυτὸν Ἰακώβ ἐκάλει, καὶ ἕτερος Ἰσραὴλ, ἄλλος δὲ Ἰσραεὴν, καὶ Ἡσαΐαν ἕτερος, καὶ Δανιὴλ πάλιν ἄλλος. Τοιαῦτα γοῦν ἐπιγραφόμενοι ὀνόματα ἐπὶ τὸ μαρτύριον τοῦ Θεοῦ πῦν πολλῶν θάρσει καὶ παρρησίᾳ προήρτησαν· ἃ δὲ σημαίνουσα ἡ προφητεία φησὶν· Οὗτος ἐρεῖ· Τοῦ Θεοῦ εἰμι, κ. τ. λ. Hoc est: « Mirari plane subit prophetiæ vim et efficaciam, et quam vere rei eventum oculis percepimus. Nam in persecutionibus nostro tempore concitatis, multos ex alienigenis gentibus vidimus, qui sanctorum virorum nomina usurpabant; alius quippe sese Jacobum appellabat; alius Israel, alius Jeremiam; hic Hesaiam, iste Danielelem. Etenim his sibi ascriptis nominibus, ad martyrium pro Deo subeundum cum fiducia et constantia accedebant. Quæ prophetia indicat, dum ait: *Hic dicit: Deus sum, etc.* »

V. Principum sæcularium erga Ecclesiam pietas.

In hunc versum cap. CLIX: « Et erunt reges nutritii tui, et reginæ nutrices tuæ, » hæc habet Eusebius memoratu plane digna: « Quod ad litteram impletum ipsis oculis cernimus, dum ii qui supremum imperium obtinent, Ecclesiam, nutritiorum instar, gestant et fovent: ac reginæ gentium, id est, singularum gentium et provinciarum magistratus, superno regi ministrantes, tanquam nutrices, pauperibus Ecclesiæ imperatorio nutu annonam suppeditant: quare nutrices ejus vocantur; sive secundum Symmachum, « lac præbentes; » sic enim habet: *Et reginæ eorum lac præbebunt.* Quis autem memoratos præfectos cernens in ecclesia Dei genua flectere, ac in frontem humi procumbere, non fateatur hanc prophetiam ad litteram completam esse, qua disertè ait: « Super faciem terræ adorabunt te, et pulverem pedum tuorum lingent. » Ubi vides item morem genuflectendi, ac in terram procumbendi, hic ut in Commentariis in Psalmos prædicari.

§ IV.

I. Deuteroses Judæorum. II. De patriarchis et apostolis apud Judæos. III. Eusebius Hebræo doctore est usus. IV. Ait terram non esse sphericam forma.

I. Deuteroses Judæorum.

Judæos perumque insectatur, qui, dimisso Scripturarum vero tramite, « fabulosas deuteroses ad

lectionis explicationem adhiberent. Doctores autem ipsorum, qui doctrinam cauponabantur, e re caupones dicti sunt: qui vinum aqua miscabant, dum sermone in aquam resoluta, meram et restrictam divinarum Scripturarum mentem, per commentitias suas deuteroseas fodarent. Erant porro deuteroseas, sive secundæ traditiones, Epiphanio teste hæc. xxxiii, n. 9, quadruplicis generis; primæ Moysis nomine circumferbantur; secundæ Rabbi Ἀχιζα; tertiæ Addæ, sive Judæ; quartæ filiorum Assamonæi erant. Traditiones illas Hebræi vocant מִשְׁנָה, *Misna*, quod idem sonat atque *secunda traditio*. An porro illæ ab antiquis laudatæ traditiones eadem atque hodiernæ sint, edisserere non est instituti nostri.

II. De patriarchis et apostolis apud Judæos.

Quod ad patriarchas Judæorum, quæ dignitas nonnisi post urbis excidium usurpata putatur, eorum mentionem facit Eusebius ad caput Hesiæ III, v. 4, his verbis: Τίς οὖν ὄρων τοὺς παρὰ Ἰουδαίοις ὀνομαζομένους πατριάρχας, νεανίσκους ἀληθῶς, οὐ τὴν τῶν σωμάτων ἡλικίαν, ἀλλὰ τὰς ψυχὰς ἀτελεῖς, καὶ ἐνδοεῖς φρενῶν; τοὺς τε λοιποὺς αὐτῶν διδασκάλους, οὐκ ἀνεῖποι ἐμπαίκτης εἶναι, καὶ οὐδ' ἡ προφητεία ἐδήλου; Id est: « Quis ergo conspectis illis, qui apud Judæos patriarchæ vocantur, eos non corporea statura, sed animi imperfectione, ac mentis indigentia, vere pueros non vocet; reliquosque eorum doctores, non dicat esse derisores, quales propheta indicat? » Erant porro patriarchæ principes Judaicæ gentis, teste Epiphanio hæc. xxx, num. 4, et Codice Theodosiano I. xvi, tit. 8. Hunc vero Eusebii locum sic exprimit Hieronymus in eundem versiculum: « Consideremus patriarchas Judæorum, et juvenes, sive pueros, effeminatosque ac deliciis affluentes, et impletam prophetiam esse cernemus; » Id ex Eusebio, ut et pleraque alia, mutuatus. De apostolis item Judæorum verba facit Eusebius ad caput xviii, v. 1, Ὁ ἀποστέλλων ἐν θαλάσῃ δμηρα· id est: « Qui mittit in mare obsides: » ubi Symmachus vertit, ἀποστέλλων ἀποστόλους ἐν θαλάσῃ· « Qui mittit apostolos in mare; » hæc enim adjicit: Οἱ τε ἀπόστολοι αὐτῶν, ἐπιστολάς βιβλίνας κομιζόμενοι, ὑπεράνω τε τῶν ὕδατων ναυτιλλόμενοι, καὶ τὴν θάλασσαν ἐμπλέοντες, ἀπανταχοῦ γῆς διέτρεχον, τὸν περὶ τοῦ Σαντήρος ἡμῶν ἐνδιαβάλλοντες λόγον. Ἀποστόλους δὲ εἰσέτι καὶ νῦν ἔθος ἐστὶν Ἰουδαίους ὀνομάζειν τοὺς τὰ ἐγκύκλια γράμματα παρὰ τῶν ἀρχόντων αὐτῶν ἐπιχομιζόμενους. Hoc est: « Apostolique eorum, epistolas biblinas deferentes, ac supra dorsum aquarum, et in mari navigantes, ubique terrarum discurrebant, sermonem de Servatore nostro calumniis vellitantes. Apostolos vero etiam nunc Judæi nuncupare solent eos, qui circulares principum suorum litteras circumquaque deferunt. » Hæc porro postrema verba, ἀποστόλους δὲ εἰσέτι καὶ νῦν, etc., ascripta habes apud Œcumenium, ad *Epistolam ad Romanos*. De apostolis Judæorum paulum diversa tradere

A videtur Epiphanius hæc. xxxiii, num. 4: Ὅτος γὰρ ὁ Ἰώσηπος τῶν παρ' αὐτοῖς ἀξιώματικῶν ἀνδρῶν ἐναριθμῶς ἦν. Εἰσὶ δὲ οὗτοι μετὰ τὸν πατριάρχην ἀπόστολοι καλούμενοι· προσεδρεύουσι δὲ τῷ πατριάρχῃ, καὶ σὺν αὐτῷ πολλάκις, καὶ ἐν νυκτὶ καὶ ἐν ἡμέρᾳ, συνεχῶς διάγουσι, διὰ τὸ συμβουλεύειν καὶ ἀναφέρειν αὐτῷ τὰ κατὰ τὸν νόμον. Id est: « Etenim hic ipse Josephus inter dignitate præstantes viros penes Judæos numerabatur: quos post patriarcham apostolos nominant. Assident hi patriarchæ, et cum eo sæpius diu noctuque versantur: quod eidem a consiliis sint, et de his reserant, quæ ad legem pertinere videntur. » Quos igitur ad litteras ultro citroque ferendas constitutos ait Eusebius, eosdem contra, noctu diuque B astare patriarchæ, ipsique a consiliis esse narrat Epiphanius. Verum Eusebii explicatio cum voce ἀπόστολος, id est *missus*, magis consentit: cui accinit Codex Theodosianus *De Judæis*, lib. xiv, qui sic habet: « Superstitionis, inquit, indignæ est, ut archisynagogi, sive presbyteri Judæorum, vel quos ipsi apostolos vocant, qui ad exigendum aurum atque argentum, a patriarcha certo tempore diriguntur, a singulis exactam summam atque susceptam, ad eundem reportent. » Sed fortasse concilientur opiniones, si dicamus, apostolos Judæorum atrumque præstitisse munus; ut scilicet patriarchæ assiderent, ac ejus jussa et epistolas ultro citroque deferrent.

III. Eusebius Hebræo doctore est usus.

C Ad caput vero v ait Judæos, qui ab atheorum et idololatrarum consortio minime abhorrebant, solum Christianorum contubernium aversari, piæque religionis cultores ubique pellere et vexare. Nec tamen insitum illud Judæorum animis in Christianum nomen odium Eusebium deterruit, quominus in Commentariis suis Hebræo doctore sit usus, a quo non semel se interpretationes mutuari suas profiteretur. Et, quod observes velim, ubicunque Eusebius se ab Hebræo doctore, vel ab Hebræis aliquid edidicisse ait, ibidem Hieronymus se idipsum ab Hebræo doctore accepisse testificatur.

IV. Eusebius ait terram non esse spherica forma.

D Eusebius plerumque in Commentariis in Psalmos dicit mundum spherica forma esse; sed addita cautione, eam esse quorumdam opinionem ait, nec obscure subindical se item eadem sententia esse: nec tamen id aperte profiteri audet, quia fortassis longe aliud æstimabant illius sæculi Christiani. At hic coactus secundum vulgarem Christianorum mentem illum Hesiæ locum cap. xl explanare, « Qui statuit cælum quasi fornicem, et extendit ut tabernaculum ad habitandum, » ad Cosmæ opinionem prorsus accedit: « Deinde, inquit, sermonem e terra erigens, universos excitat, ut cælestem fornicem, et hemispherium illud supra terram elatum, et cameræ instar omnibus imminens, admirentur; ac cogitent quanta sit virtus ejus, qui cælum condidit;

considerantque, non sine causa ab eo cœlum tabernaculi instar constitutum fuisse, superne quidem expansum supra omnia, quæ intra ipsum continentur; iis vero qui supra cœlum sunt, substratum ad domicilium. Quæ ipsissima est Cosmæ Egyptii, ac pene omnium veterum Patrum, sententia, Chrysostomi scilicet, Severiani Gabalorum, Augustini et aliorum, qui cœlum in fornicis morem terræ imminere, ac undequaque muris firmissimis terræ inniti, arbitrati sunt, antipodasque negarunt: rati non posse homines in oppositis terræ partibus adversis vestigiis stare, sphaeræque opinionem cum Scriptura divina pugnare. Nimirum Deus, qui nobis sanctos illos in doctrinæ morumque magistros pro-

vidit, non parem illis in philosophicis astronomicisque peritiam indidit. Quid enim ad sanctitatem morumque sinceritatem conferat hujusce rei notitia? Verum hac de re pluribus actum est in præfatione ad Cosmæ Egyptii *Topographiam Christianam*. Is enim non modo Patrum opinionem pro virili defendit, et ab exterorum conatu vindicare satagit; sed etiam, quantum facultas humana potest, explicat et aperit, qui possint secundum sanctorum Patrum sententiam, cursus solis, eclipses lunæ, astrorum motus, cæteraque omnia intelligi. Ibi videsis. Hæc in eruditorum commodum præmittenda duximus. Tu vero, candide lector, vale et his frue.

ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΑ

ΕΙΣ ΗΣΑΙΑΝ.

EUSEBII COMMENTARIA IN HESAIAM.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

« Ὅρασις ἦν Ἰσραὴλ υἱὸς Ἀμώς, ἦν Ἰδεν ^C κατὰ τῆς Ἰουδαίας καὶ κατὰ Ἱερουσαλήμ ἐν βασιλείᾳ Ὀζίου, καὶ Ἰωαθάμ, καὶ Ἀχάζ, καὶ Ἐζεχίου, καὶ Ἰεσσαίου τῆς Ἰουδαίας. Ἄκουε, οὐρανὲ, καὶ ἰσχυροῦ γῆ, ὅτι Κύριος ἐλάλησεν. Υἱὸς ἐγέννησα καὶ ὕψωσα· αὐτοὶ δὲ με ἠθέτησαν. » Σύνθετος ὁ ἀνθρώπος ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος· ἡ σὰρξ ἀπὸ τῆς γῆς, ἡ ψυχὴ οὐρανόθεν. Ἐπεὶ οὖν πρὸς ἀμφοτέρωθεν αὐτῶν ἡ συγγένεια ἔστιν, ἐπὶ τῶν οικειοτάτων αὐτοῦ τὴν μαρτυρίαν ἐλέγχει· « Υἱὸς ἐγέννησα καὶ ὕψωσα. » Γενήσεως αἰτῆ δύο· ἡ μὲν ἡ κατὰ θεὸν μόρφωσις, ἐξ ἔργων καὶ παραδοχῆς δογμάτων ἐπιτελουμένη· ἡ γέννησις Παῦλος δὲ Ἐυαγγελίου τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ.

« Ἔγνω βοῦς τὸν κτησάμενον, καὶ ὄνος τὴν φάτνην τοῦ κυρίου αὐτοῦ· Ἰσραὴλ δὲ με οὐκ ἔγνω, καὶ ὁ ^D λαὸς με οὐ συνῆκεν. » Βοῦς μὲν καὶ ὄνος, φυσικῆ φαντασίᾳ τοὺς τρέφοντας ἐπιγινώσκουσιν· οἱ δὲ τοσαύτης ἐξωθεντικῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ προνοίας, ὡς μὴ μόνον λογικοὺς καταστήναι, ἀλλὰ καὶ λαὸν Θεοῦ χρηματίζονται κατὰ τὴν φύσιν, οὐδ' ἐπιπλοῦνται τοῖς ἀλόγοις θρέμμασι τὸν γενήσαντα καὶ θρέψαντα, τιμῆσαντά τε καὶ ὕψωσαντα αὐτοὺς Κύριον ἔγνωσαν. Οἶμαι δὲ διὰ τούτων προφητικῶς ἀντιταθέντα, ὡς τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ αὐτὸν ὄντα τὸν Κύριον, μόνον αὐτοῖς ἐξ ἀπάντων τῶν ἰθύνων ἐπιδημήσαντα κατὰ τὴν ἐνανθρώπησιν, οὐ παραδέχονται, οὐδὲ ἐπιγινώσκονται αὐτὸν, οὐδὲ νοήσουσιν, ἀλλ' οὐδὲ συνήσουσιν.

« Οἶαί ἔθνος ἀμαρτωλῶν, λαὸς πλήρης ἀμαρτίας,

CAPUT I.

Vers. 1, 2. « Visio quam vidit Hesaias filius Amos, quam vidit contra Judæam, et contra Jerusalem, regnantibus Ozia, Joatham, Achaz et Ezechia, qui regnaverunt in Judæa. Audi cœlum, et auribus percipe terra, quia Dominus locutus est. Filios genui et exaltavi: illi autem spreverunt me. » Homo ex anima et corpore constitutus est: caro ex terra, anima cœlestis existit. Quia vero cum utroque eorum cognationem habet homo, circa ea quæ ipsi maxime propria sunt testimonio suo ipsum coarguit: « Filios genui et exaltavi. » Generationis duæ species sunt, quarum alia est, illa secundum Deum forma, quæ ex operibus et ex mandatorum perceptione perficitur: qua ratioque Paulus discipulos suos per Evangelium gignit.

Vers. 3. « Cognovit bos possessorem, et asinus præsepis domini sui, Israel autem me non cognovit, et populus me non intellexit. » Bos quidem et asinus ex naturali instinctu eos, qui alimentum sibi suppeditant, cognoscunt: qui vero tanta a Deo providentia dignati sunt, ut non modo rationabiles essent, sed etiam populus Dei vocarentur, filiorumque nomine ornarentur, non pari atque bruta jumenta modo eum qui se genuit, enutrivit, honoravit et exaltavit, Dominum agnovere. His porro arbitrator prophetice subindicari, fore ut Judæi illum, qui Christus Dei et ipse Dominus, qui quæ apud illos, præ aliis omnibus gentibus, homo peregrinatus est, non susciperent, neque cognoscerent, nec mente intelligerent.

Vers. 4. « Væ genti peccatrici, populo pleno

iniquitate, senini malo, filii iniquis. Dereliquistis A Dominum, et irritastis sanctum Israel : abalienati suni retrorsum. » Ideo ergo Judæorum gentem coarguit miseramque prædicat Spiritus sanctus, quia omnium plane gentium deterior est, et quia illi neque ex adoptione, neque ex honore divinitus sibi collato, exaltati videlicet, ac præcellentibus muneribus ab eo donati, quidpiam utilitatis perceperunt : imo vero ne ex plagis quidem et castigationibus, queis a Deo frequenter vi amoris permoto, impietatis suæ causa affecti sunt, resipuerunt : nam, « quem diligit Dominus, castigat, flagellat autem omnem filium, quem accipit ». » Quis autem ille fuit, quem dereliquerunt, nisi Christus, quem quia irritaverunt et dereliquerunt, ea quæ subsequuntur perpassi sunt ?

VERB. 5, 6. « Quid adhuc percutiamini adjectives iniquitatem ? omne caput in labore, et omne cor in tristitia ; a pedibus usque ad caput non est in eo sanitas. Vulnus, livor, plaga tumens. Non licet malagma imponere, neque oleum, neque ligamenta. » Qui fieri poterat, ut aliud ad sanitatem et salutem restituendam pharmacum reperirent, qui Dominum abnegarant : quem non noverunt nec intellexerunt advenisse sibi animarum medicum, qui solus omnem morbum et omnem animarum indrmitatem curare poterat ?

VERB. 7, 8. « Terra vestra deserta, civitates vestrae succensæ igni : regionem vestram coram vobis alieni devorant : et desolata est, evenit a populis alienis, sicut tabernaculum in vinea, et sicut tugurium in cucumerario, sicut civitas obsessa. » Ad custodiam fructuum in vineis nascentium figuntur tentoria. Cum ergo vinea propriis fructibus probe instructa est, omni cura et sollicitudine tentorium servatur, ita ut custos diligenter prospiciat, ne, qui in via prætereunt, fructus ejus decerpant. Cum autem vinea infructuosa est, illud a custode, ut consentaneum est, negligitur. Quamobrem Israeliicum populum derelictum iri interminatur, utpote qui consentaneum fructum non emittat. Timendum itaque nobis est, ne infructuosi simus, ut ne ex ira Dei deseramur. Spiritus sanctus est qui nos custodit. Cum igitur anima fructus æternorum penuriorum dignos profert, tam permanet ille custos, et singularis feri insidias procul abigit ; cum autem uvam fellis et botrum amaritudinis profert, infructuosam animam ille deserit : et tunc in quemvis brutum cogitatum, et in quamvis irrationabilem concupiscentiam decidit illa. Plerumque porro Scriptura Israellem vineam tropice nuncupat ; ut, « Vineam ex Ægypto transtulisti ; » et, « Vineam facta est dilectio » ; et, « Ego autem plantavi te vineam fructuosam, totam veram ». »

¹ Prov. III, 12. ² Psal. LXXIX, 9. ³ Jsa. V, 4. ⁴ Jer. II, 21.

(4) His similia habet Hieronymus in hunc locum, atque ita loquitur : « In cucumerario quoque, quod LXX pomorum custodiam vocant, parvulæ sunt casulæ propter ardorem solis ac radios declinandos : et inde vel homines, vel bestiolas, quæ insidiari

σπέρμα πονηρὸν, υἱοὶ ἀνομοί. Ἐγκατελίπετε τὸν Κύριον, καὶ παρωργίσατε τὸν ἄγιον τοῦ Ἰσραὴλ : ἀπηλοτριώθησαν εἰς τὰ ὀπίσω. » Διὰ ταῦτα γοῦν ἀπελέγχετο τὸ Ἰουδαίων ἔθνος, καὶ ταλανίζει αὐτοὺς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς πάντων τῶν ἐθνῶν χεῖρους, καὶ ὡς τὸ μηδὲν ὠφελῆθέντας, μήτε ἐκ τῆς υἰοθεσίας, μήτε ἐξ ἧς παρὰ Θεοῦ τιμῆς ἠξιώθησαν· ὑψωθέντες καὶ πλείστον ὄντων ἐξαιρέτων παρὰ αὐτοῦ τετυχηκότες· ἀλλ' οὐδὲ ἐξ ὧν πολλάκις ἐπληγήσαν δι' ὑπερβολὴν ἀγάπης Θεοῦ τυπτόμενοι καὶ κολαζόμενοι, τῶν ἀσεβημάτων αὐτῶν ἐνεκεν· « Ὅν γὰρ ἀγαπᾷ Κύριος παιδεύει, μαστιγοῖ δὲ πάντα υἱὸν, ὃν παραδέχεται. » Τις δὲ ἦν ὃν ἐγκατέλιπον, ἢ ὁ Χριστός· ὃν διὰ τὸ παρωργικῆναι καὶ ἐγκαταλειπῆναι, τὰ ἐξῆς ἐπιλεγόμενα πεπόνθασιν ;

« Τί ἐστὶ πληγῆτε προστιθέντες ἀνομίαν ; πᾶσα κεφαλὴ εἰς κελύφος, καὶ πᾶσα καρδία εἰς λύπην· ἀπὸ πεδῶν ἕως κεφαλῆν οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ ὀλοκληρία· Τραῦμα, μώλωψ, πληγὴ φλεγμαίνουσα. Οὐκ ἔστε μάλαγμα ἐπιθεῖναι, οὔτε ελαιον, οὔτε καταδεσμούς. » Πῶς δὲ καὶ οἶόν τε ἦν ἕτερον αὐτοὺς ὑγείας καὶ σωτηρίας ποιητικῶν εὑρέσθαι φάρμακον ἀρησασμένων τὸν Κύριον· μηδὲ ἐπεγνωκότας αὐτὸν, μηδὲ συνιέντας ἐπιδημήσαντα αὐτοῖς τὸν τῶν ψυχῶν ἰατρὸν, τὸν μόνον πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν ψυχῶν ὁμοῦ καὶ σωμάτων λίσασθαι δυνάμενον,

« Ἡ γῆ ὑμῶν ἐρημος, αἱ πόλεις ὑμῶν πυρίκαυστοι τὴν χώραν ὑμῶν ἐνώπιον ὑμῶν ἄλλοτριαι κατεσθλοῦσιν αὐτήν· καὶ ἡρέμωται κατεστραμμένη ὑπὸ λαῶν ἄλλοτριων, ὡς σκηνὴ ἐν ἀμπελῶνι, καὶ ὡς ὄπωροφυλάκιον ἐν σικυηλάτῳ, ὡς πόλις πολιορχουμένη (4). » Εἰς φρουρῶν τῶν ἐν ταῖς ἀμπελοῖς καρπῶν αἱ σκηναὶ πηγνυνται. Ὅταν μὲν οὖν εὐθηνῇ τοῖς οἰκείοις καρποῖς ἡ ἀμπελος, σπουδάζεται ἡ σκηνὴ καὶ πάσης ἀξιοῦται ἐπιμελείας· ὥστε ἀπ' αὐτῆς κατοπτεύειν τὸν φύλακα, μήποτε τρυγῶσιν αὐτήν οἱ παραπορευόμενοι τὴν ὁδόν. Ὅταν δὲ ἀκαρπὸς ἦ, ἀμελεῖται ἀναγκαίως τῆς ἀμπελοῦ τὰ φυλακτήρια. Διὰ τοῦτο τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ τὴν ἐγκατάλειψιν ἀπειλεῖ, ὡς μὴ καρποφοροῦντος τὰ ἐπιβάλλοντα. Φοθηθῶμεν οὖν εἶναι ἀκαρποὶ, μὴ ἐγκαταλειφθῶμεν ὑπὸ τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ. Τὸ φυλάσσειν ἡμᾶς, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔστιν. Ὅταν μὲν οὖν καρποφορῇ ἡ ψυχὴ ἀξια τῶν αἰωνίων ἀποθηκῶν, παρᾶμένει καὶ φυλάσσει, καὶ πόρρωθεν ἀπέσργει τὰς τοῦ μονίου τοῦ ἀγρίου ἐπιβολὰς· ὅταν δὲ σταφυλὴν χολῆς γεωργῇ καὶ βότρυν πικρίας ἐκφέρῃ, ἐγκαταλιμπάνει τὴν ἀκαρπον ψυχὴν· καὶ τότε ὑπὸ παντὸς λογισμοῦ θηριώδους καὶ πάσης ἀλόγου ἐπιθυμίας καταπεσσεῖται. Πολλαχοῦ δὲ τροπικῶς ἀμπελῶνα τὸν Ἰσραὴλ ὁ λόγος προσαγορεύει· ὡς τὸ, « Ἀμπελον ἐξ Αἰγύπτου μετήρας » καὶ, « Ἀμπελῶν ἐγενήθη τῷ ἡγαπημένῳ » καὶ, « Ἐγὼ δὲ ἐφύτευσα σε ἀμπελον καρποφόρον, πᾶσαν ἀληθινήν. » Εἰ δὲ ὁ

solent natis frugibus, abigunt. Cum autem ablata fuerint istiusmodi genimina, remanet arentia fructuum umbracula, casulæque recedente custodie : quia non habet ultra quod servet, » et cætera, quæ item ille transtulit, sed συνοπτικῶς.

Ἰσραὴλ ἀμπελῶν, σκηνῆ τῆς ἀμπελίου ταυτης ὁ οἶκος ἄρχων, ὡς ἔλεγετο, καὶ, ἡ σκηνώμα, ὃ κατεσκήνωσεν ἐν ἀνθρώποις. » Ἔως οὖν οὐτε ἐποίησε καρπὸν πολλὸν, καὶ ἡ σκηνὴ διὰ τὴν τῶν καρπῶν φυλακὴν συνειστήκει· ἐπει δὲ ὁ φτεαύσας αὐτὴν ἔμεινε τοῦ ποιῆσαι σταφυλὴν, ἐποίησε βλάστησας, αἷς τὸν Κύριον ἐστεφάνωσαν, καὶ ἐστράφη πᾶσα εἰς πικρίαν· ἐποίησε γὰρ σταφυλὴν χολῆς καὶ βότρυν πικρίας· διὰ καὶ εἰς τὸ βρῶμα ἔδωκαν τῷ Κυρίῳ γολῆν· διὰ τοῦτο ἐγκατελείφθη ἡ σκηνὴ τοῦ ἀμπελῶνος. » Ἰδοὺ γὰρ, φησὶν, ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος· » τότε ἐπληρώθη ἡ ἀπειλὴ αὕτη· » Ἐγκατελείφθη γὰρ ὡς σκηνὴ ἐν ἀμπελῶνι. » Ἐξ ἰσραὴλ λοιπὸν καὶ ταῖς νεφέλαις ἐνετελειάτο τοῦ μὴ βρέξαι ἐπὶ τὸν ἀμπελῶνα. Διὰ τοῦτο οὐκέτι προφητῶν παρ' αὐτοῖς, οὐκέτι οὐρανόθεν χάρις· ἀλλὰ γέγονεν εἰς χέρσον καὶ κατακάτμημα, ὅτι τὰ φραγμοὶ τοῦ ναοῦ ἰσραὴλ καθρέψαν, ὁ ὑπερασπισμὸς τῶν ἁγίων θυνάμεων, κἄν τι ἐργάσσονται κατὰ τὸν νόμον, εἰς ἐπιβλασίαν ἔστι. » Καὶ ὡς ὄπωροφυλάκιον, φησὶν, ἐν σκηνῶν. » Σημαίνει τοῖνον διὰ τοῦτου τὴν πανταλῆ αὐτῶν ἀκαρπία· ἔως γὰρ καρπῶν ἀγαθῶν πεπλήρωται, τὸν φρουροῦντα καὶ φυλάσσοντα ἐκείνου· ὅς σκηνὴν πηξάμενος, ἀνωθεν ἀφ' οὐρανοῦ ἀφορᾷ καὶ περισκοπεῖ, καὶ φυλάττει τὸν ἀμπελῶνα. Εἰ δ' ὁ τοῦτου καρπὸς ἀφαιρέθῃ, τὴνικαῦτα ὁ φύλαξ, ὡς μὴ εἰς μάταιον κάμη, τὴν σκηνὴν ἔρημον ἐπολιπῶν, ἀσχετορεῖ τῆς φυλακῆς.

A Quod si Israel vinea fuerit, tabernaculum sane ejus domus templi erit : nam tabernaculum gloriæ dicitur, et, « tabernaculum, ubi habitavit in hominibus ». Donec itaque multum fructum protulit, tabernaculum ad fructuum custodiam substituit : quia vero qui plantavit eam, exspectavit ut faceret uvam, fecit autem spinas, quibus Dominum coronarunt, tota conversa est in amaritudinem : fecit enim uvam fellis et botrum amaritudinis : ideoque in potum Domino sel dederunt ; ea sane de causa tabernaculum vineæ derelictum est : nam « ecce, inquit, relinquetur vobis domus vestra deserta ». Tunc vere impleta est illa comminatio, etenim « derelicta est sicut tabernaculum in vinea : » exinde vero nubibus mandavit ne pluerent super vineam. Idcirco non ultra prophetæ penes illos sunt, non cœlestis gratia ; sed conversa est in aridam et in conculcationem, sepes templi illius destructæ sunt, necnon sanctarum virtutum propugnaculum : ac etiamsi quidpiam secundum legem agant, id illis in perniciem vertit. « Et sicut iugurium, ait, in cucumerario. » His itaque significat omnimodam apud illos fructuum vacuitatem : donec enim bonis fructibus implebatur, eandem ad præsidium obtinebat eum, qui structo tabernaculo, e sublimi observat et respicit vineam. Quod si fructus ejus auferatur, tunc custos, ne in vanum laboret, tabernaculum desertum relinquens, abscedit a custodia.

Καὶ εἰ μὴ Κύριος Σαβαώθ ἐγκατέλειπεν ἡμῖν σπέρμα, ὡς Σόδομα ἀν' ἐγενήθημεν, καὶ ὡς Γόμορρα ἀν' ὠμώθημεν. Ἀκούσατε λόγον Κυρίου, ἄρχοντες Σοδόμων· προσέχετε νόμον Θεοῦ, λαὸς Γομορράς. » Ἐπιβήτωρ ἐπὶ τῆ τῶν πατέρων ἀρετῆ σεμνυόμενοι, μέγα ἐφρόνου, ὡς τοῦ Ἀβραάμ ὄντας σπέρμα καὶ τοῦ Ἰσραὴλ ἀπόγονοι· εἰκότως τὸ μέγαλαχον αὐτῶν ὁ λόγος ταπεινοί, καὶ τὸ μάταιον οἴημα καθαρῶν· τοὺς μὲν ἄρχοντας τοῦ διαβοήτου Ἰσραὴλ, Σοδόμων ἄρχοντας ὀνομάζων, αὐτὸν δὲ τὸν χρηματίζοντα λαὸν τοῦ Θεοῦ, λαὸν Γομορράς ἀποκαλῶν, ὡς διὰ τῶν ἰσων ἐπιτηδευμάτων τοὺς πάλαι ἀσεθέσασιν ὁμοιωθέντα· Σοδόμων ἄρχουσι καὶ Γομορράς παρὰ ἄλλοι αὐτοῖς, διὰ τὴν μέλλουσαν αὐτοῖς ἐπελεύσεσθαι καταστροφὴν· ὡς τοὺς τὰ Σόδομα καὶ Γόμορρα οἰκῆσασιν ἀνδράσι πάντων ἀνθρώπων ἀσεθεστάτοις γενέσθαι μνημονευόμενοις.

C VERS. 9, 10. « Et nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuisset, et Gomorrhæ similes essemus. Audite verbum Domini, principes Sodomorum, attendite legi Dei, populus Gomorrhæ. » Quia de patrum virtute gloriantes, magnum sapiebant, utpote qui Abrahæ semen et Israelis nepotes essent, illorum arrogantiam jure deprimit, vanamque eorum opinionem de medio tollit, dum præclari illius Israelis principes, Sodomorum principes nuncupat, et populum illum Dei, populum Gomorrhæ vocat ; utpote qui ob paria studia illis olim impiis similis evaserit : sive illos principibus Sodomorum et Gomorrhæ comparat, ob venturum illis excidium ; ut accidit populis Sodoma et Gomorrhæ incolentibus, qui omnium hominum impiissimi olim fuisse memorantur.

Τί μοι πλῆθος τῶν θυσῶν ὑμῶν, λέγει Κύριος ; Πλήρης εἶμι ὀλοκαυτωμάτων κριῶν· καὶ σπάρ ἀρνῶν, καὶ αἶμα ταύρων καὶ τράγων οὐ βούλομαι, οὐδ' ἀν' ἐρχῆσθε ὀφθῆναι μοι. Τίς γὰρ ἐξεζήτησε ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν ; » Πρὸς οὖν τοὺς τὰ δεινότητά κατὰ τοῦ Κυρίου τολμήσαντας, θυσίαις δὲ καὶ σπονδαῖς, καὶ ταῖς ἄλλαις κατὰ τὸν νόμον σωματικαῖς λατρείαις πλάσσεσθαι τὸν Θεὸν νομίζοντας, ὁ λόγος ἐπιτίναται φάσκων, « Τί μοι πλῆθος τῶν θυσῶν ὑμῶν, λέγει Κύριος ; » καὶ τὰ ἐξῆς.

D VERS 11, 12. « Quid mihi multitudo sacrificiorum vestrorum, dicit Dominus ? Plenus sum holocaustis arietum : et adipem agnorum, et sanguinem taurorum et hircorum nolo, nec veniat in conspectum meum. Quis enim requisivit hæc de manibus vestris ? » Eos itaque sermo respicit, qui atrociam contra Dominum aggredi ausi, sacrificiis, libaminibus aliisque secundum legem corporeis ministeriis Deum se placare posse putant : atque : « Quid mihi multitudo sacrificiorum vestrorum, dicit Dominus ? » et cætera.

¹ Psal. LXXVII, 60. ² Matth. XXI, 38.

VERS. 13-15. « Calcere atrium meum non adjicietis. Si toleritis simillam, vanum thymiana, abominatio mihi est. Neomenias vestras, et Sabbata, et diem magnam non fero : jejunium et cessationem et neomenias vestras et solemnitates vestras odit anima mea. Facti estis mihi in satietatem : non ultra tolerabo peccata vestra. Et cum extendere manus vestras ad me, avertam oculos meos a vobis : et si multiplicaveritis supplicationem, non exaudiam vos : nam manus vestrae sanguine plenae. » Sed quia non cognoverunt Dominum, et quia non intellexerunt eum, quia dereliquerunt eum, et irritaverunt sanctum Israel : et ad hæc omnia, quia manus eorum sanguine plenae fuerunt, ob cædem Christi, quam post sexcentos interemptos prophetas, perpetrarunt, et sanguine repleti sunt ; his omnibus recensitis, necnon legis solutione, templi excidio, ac omnimodis suppliciis ; peccati, cujus causa hæc perpassi sunt, speciem edocet : ipsosque accusat, non de idolorum cultu, non de adulterio, nec de avaritia ; sed de cæde. Nam omni impietate et iniquitate deterior est eorum contra Dominum insania ; hæc quippe vox illorum est : « Sanguis ejus super nos et super filios nostros. » Hic sanguis illos pristinis optimisque possessionibus privavit : hic sanguis illos per totum orbem iniquissimos effecit.

VERS. 16, 17. « Lavamini, mundi estote, auferite malitias de animabus vestris ab oculis vestris : quiescite a malitiis vestris, discite bene facere. » Admodum consequenter postquam prima dixerat Deus, his item memoratos Sodomorum principes, ac populum Gomorrhæ in spem bonam transfert et evocat ; si malitiam deponentes, et a voluntario illo secundum corpoream legem cultu abscedentes, Novo Testamento, novæque legi et verbo obsequentes fuerint. Quamobrem postquam ea quæ Veteris Testamenti erant, carptim tetigit, Novi Testamenti mysteria inducit. Quæ ipse in Evangeliiis tradidit, dicens, « Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu, non intrabit in regnum cælorum. » — « Quærite judicium, liberate oppressum, judicate pupillo, defendite viduam. » Id est a malitia translati, ne in eo steteritis ; sed vitam virtute ornatam suscipite.

VERS. 18. « Et venite, et discipitemus, dicit Dominus : et si fuerint peccata vestra ut purpura, quasi nivem dealbabo ; et si fuerint ut coccinum, quasi lanam dealbabo. » Deinde dominus in tribunal ergo et vos discipitemus : ego quidem enumerans quanta sim a vobis perpassus, et quanta vobis munera contulerim : ac quomodo post tanta facinora, omnium malorum vestrorum oblitus, vestras prædicto sanguine purpureas animas emundaverim, ac per lavacrum regenerationis nive splendiores

⁶ Matth. xxvii, 25. ⁷ Joan. iii, 5.

(5) Hæc item exprimit Hieronymus ad hunc loc.

« Πατείν την αὐλήν μου οὐ προσθήσεσθε. Ἐάν φέρητε σείδαλιν, μέταιον θυμίαμα, βδελυγμὰ μοί ἐστι. Τὰς νομηνίας ὑμῶν, καὶ τὰ Σάββατα, καὶ ἡμέραν μεγάλην οὐκ ἀνέχομαι, νηστείαν καὶ ἀργίαν καὶ τὰς νομηνίας ὑμῶν καὶ τὰς ἑορτὰς ὑμῶν μισεῖ ἡ ψυχὴ μου. Ἐγενήθητέ μοι εἰς πλησμονὴν· οὐκέτι ἀνήσω τὰς ἁμαρτίας ὑμῶν. Ὅταν τὰς χεῖρας ἐκτείνητε πρὸς μέ, ἀποστρέψω τοὺς ὀφθαλμούς μου ἀπ' ὑμῶν· καὶ ἐάν πληθύνητε τὴν δέησιν, οὐκ εἰσακούσομαι ὑμῶν· αἱ γὰρ χεῖρες ὑμῶν αἵματος πλήρεις. » Ἄλλ' ὅτι μὴ ἔγνωσαν τὸν Κύριον, καὶ ὅτι μὴ συνῆκαν αὐτόν, ὅτι ἐγκατέλιπον αὐτόν, καὶ παρώξυναν τὸν ἄγιον τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ πρὸς ἅπανι τούτοις, ὅτι αἱ χεῖρες αὐτῶν γεγόνασιν αἵματος πλήρεις διὰ τῆς κατὰ τοῦ Χριστοῦ μαιφονίας, ἣν μετὰ μυρίας προφητοκρατίας ἐργάσαντο, καὶ γεγόνασιν αἵματος πλήρεις, πάντα γοῦν διεξελθόν, καὶ τὴν τοῦ νόμου λύσιν, καὶ τοῦ ναοῦ τὴν κατέλυσιν, καὶ τὰς παντοδαπὰς τιμωρίας, τὸ εἶδος τῆς ἁμαρτίας εἰδίδας, οὐ χάριν παπίνθασι· καὶ κατηγορεῖ αὐτῶν, οὐκ εἰδῶλων θεραπειαν, οὐδὲ μοιχείαν κατ' ἐπιεικειαν, ἀλλὰ μαιφονίαν. Πάσης γὰρ δυσσεβείας καὶ παρανομίας, χαλεπωτέρα ἢ κατὰ τοῦ Κυρίου μανία· αὐτῶν γὰρ ἔστιν ἡ φωνή, « Τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν. » Τοῦτο τὸ αἷμα, τῆς παλαιᾶς αὐτοῦ ἐστέρησεν εὐκλήριαν· τοῦτο τὸ αἷμα μεταίτους τῆς οἰκουμένης ἀπέφηνε.

« Λούσασθε, καθαροὶ γένησθε, ἀφέετε τὰς πονηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν ὑμῶν· παύσασθε ἀπὸ τῶν πονηριῶν ὑμῶν, μάθετε καλὸν ποιεῖν. » Σφόδρα γοῦν ἀκολούθως τὰ πρῶτα εἰρηκῶς ὁ Θεὸς, ἔτι καὶ ταῦτα πρὸς τοὺς δηλωθέντας ἄρχοντας Σοδῶμων, καὶ τὸν λαὸν Γομῶρας διεξέρχεται (5), ἐπὶ ἀγαθὰς ἐπιπέδας αὐτοὺς προκαλοῦμενος, εἰ μεταθέμενοι τῆς κακίας καὶ τῆς ἐπιεικειᾶς τῆς κατὰ τὸν σωματικὸν νόμον ἀναχωρήσαντες, ὑπήκοοι γένοιντο τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ τοῦ καινοῦ νόμου καὶ λόγου. Διὸ μετὰ τὴν παρόρασιν τῶν ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ, τὰ τῆς Καινῆς Διαθήκης εἰσάγει μυστήρια. Ἄ δὴ καὶ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις αὐτὸς παρεδίδου λέγων· « Ἐάν μὴ τις ἀναγεννηθῇ ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος, οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. » — « Ἐκζητήσατε κρίσιν, βύσασθε ἀδικούμενον, κρίνατε ὀφρανῶν, καὶ δικαιοῦσατε χῆρα. »

« Ἐγὼν μεταβαλόντες τῆς κακίας, μὴ μέχρι τούτου στήτε, τὸν δὲ κατ' ἀρετὴν ἀναλάβετε βίον. »

« Καὶ δεῦτε, καὶ διαλεχθῶμεν (6), λέγει Κύριος· καὶ ἐάν ὦσιν αἱ ἁμαρτίαι ὑμῶν ὡς φοινικοῦν, ὡς χιόνα λευκανῶ· ἐάν δὲ ὦσιν ὡς κόκκινον, ὡς ἔριον λευκανῶ. » Εἰθ' ὡς ἐν δικαστηρίῳ διαλεχθῶμεν ἐγὼ τε καὶ ὑμεῖς· ἐγὼ μὲν ὅσα πέπονθα ἀπ' ὑμῶν, ὅσα τε ὑμεῖς ἔτυχον εὐεργετήσας καταριθμούμενος, καὶ ὡς μετὰ τὰς αὐτὰ πλημμελήματα πάντων κακῶν ἀμνηστειαν ποιούμενος, παφοινιγμένους ὑμῶν τὰς ψυχὰς ἐκ τοῦ προλεχθέντος αἵματος ἐκάθηρα, λαμπροτέρας χιόνας αὐτὰς διὰ τῆς τοῦ λουτροῦ παλιγγενεσίας κα-

(6) Reg. secunda manu, διαλεχθῶμεν.

ταπεινάς· ὁμοίως δὲ εἰ τις ὑμῖν πρὸς τὴν τοσαύτην χάριν ἐνεσταί λόγος, εἰς φανερὸν τοῦτον ἄγετε.

Καὶ ἐὰν θέλητε καὶ εἰσακούσῃτέ μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε· ἐὰν μὴ θέλητε, μηδὲ εἰσακούσῃτέ μου, μάχαιρα ὑμᾶς κατέδετα· τὸ γὰρ στόμα Κυρίου ἐλάλησε ταῦτα. Ἐνταῦθα δὲ ὁ λόγος ὡς πρὸς Ἰουδαίους διαλεγόμενος, οἱ αἰσθητοὶ αὐτοὺς διὰ τῆς σαρκτικῆς ἐπαγγελίας παθεσθαι τοῖς εἰρημῖνοις προτρέπει· πρὸς δὲ τὸν ἀληθῆ λόγον, γῆς τῆς ψυχῆς νοουμένης κατὰ τὴν σωτήριον παραβολήν· ἢ τὸν ἐπουράνιον λέγεται παραδέχεσθαι σπόρον, ἀκόλουθόν ἐστιν ἀγαθὰ ψυχῆς νοεῖν ἕτοιγας κατ' ἀρετὴν προκοπῆς καὶ τελειώσεως, ἢ τὰ ἐπιγγελλόμενα αὐτῇ ἐν τῇ τῶν οὐρανῶν βασιλείᾳ. Ὅθεν πρὸς μὲν τὴν λέξιν, αὐτίκα τοῖς λόγοις ἐπηκολούθει ἢ διὰ τῶν ἔργων ἐκθεσις· παραχρῆμα γὰρ καὶ οὐκ εἰς μακρὰν οἱ ἀπειθήσαντες, τῇ τῶν πολεμίων μαχαίρᾳ παρεδόθησαν· ἐκαθόντων αὐτοῖς Ῥωμαίων, καὶ πολέμου νόμου πάντας χειρωσαμένων· εἰ δὲ καὶ διαβολικὴ τις ἐστὶ μάχαιρα, καὶ ταύτη ἐκδοτοὶ γέγονασιν, διὰ τὸ ἀπειθῆσαι τῇ κλήσει τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος.

Ἐπὼς ἐγένετο πόρνη πόλις πιστὴ Σιών, πλήρης κρίσεως· ἐν ἣ δικαιοσύνη ἐκοιμήθη ἐν αὐτῇ, νῦν δὲ φονευτά. — « Τίνα τῶν προφητῶν οὐκ ἀπέκτειναν οἱ πατέρες ὑμῶν καὶ ὑμεῖς; » Διδάσκει τοίνυν ὁ λόγος (7), ὅς πάλαι μὲν τὴν πόλιν ἔκησαν ἄνδρες πιστοί, δι' ὧν πιστὴ πόλις ἐχρημάτιζεν· ὡσπερ ἂν εἰ τις εἴποι, πιστῶν πόλις· ἀλλὰ καὶ πλήρης κρίσεως ἦν καὶ δικαιοσύνης, ὡς ἂν ἐναρέτων ψυχῶν οἰκητήριόν ποτε γενομένη· διὸ κακομίσθαι ἐν αὐτῇ δικαιοσύνην, τουτέστιν, ἐνοικῆσαι καὶ ἀναπαυθῆσαι εἰρηται. Πάλαι γὰρ πλήρης τούτων ἐτύγγανε· τάχα που κατὰ τοὺς χρόνους Δαυὶδ, ὃς πρῶτος ἐλὼν τὴν πόλιν ἐκ χειρὸς ἄλλοφύλων, τὴν κιβωτὸν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν σκηνὴν ἐν αὐτῇ κατεστήσατο, αὐτὸς τε αὐτὴν ἔκησε βασιλείῳ ἀποδείξας ἑαυτοῦ, ὡς χρηματίσαι πόλιν Δαυὶδ.

« Τὸ ἀργύριον ὑμῶν ἀδόκιμον· οἱ κάπηλοι σου μέσσουν τὸν οἶνον ὕδατι. » Ἦν γὰρ τὸ ἀργύριον αὐτῶν ἀδόκιμον, ἐπειδὴ μετὰ τὸ ἐκπορευθεῖν, καὶ φονευτὲς γενέσθαι, προσεποιούντο θεοσεβείας λόγον ἀπαγγέλλειν καὶ τὰς θείας Γραφὰς διερμηνεύειν καὶ δευτερώσεως μυθικὰς ποιέσθαι τῶν ἀναγνωσμάτων. Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ διδάσκαλοι αὐτῶν καπηλεύοντες τὴν διδασκαλίαν, κάπηλοι προσφυῶς ἐνομάσθησαν μὴ γινύστες τὸν οἶνον ὕδατι, λόγῳ ἐξυδαροῦντι τὸν ἀκρατον καὶ ἐπιστυπτικὸν τῶν θεοπνευστων Γραφῶν νοῦν διὰ τῆς μυθικῆς αὐτῶν καὶ ληρώδους δευτερώσεως.

« Οἱ ἔρχοντές σου ἀπειθοῦσι, κοινωνοὶ κλεπτῶν. » Ὅτω καλούμενοι ὑπὸ τοῦ Σωτήρος οὐκ ὑπήκουον· ἐκπῶς δὲ εἰπεῖν, Θεῷ ἀπειθοῦσιν, ἐκκλίνοντες ἀπ' αὐτοῦ καὶ τοῖς διαταγμαμένοις ὑπ' αὐτοῦ μὴ ἐμμένοντες, ἢ ἀγαπῶντες δῶρα, διώκοντες ἀνταπόδομα, ὀφθαλμοὶ οὐ κρῖνοντες, καὶ κρῖσις κρηρῶν οὐ προσέχον-

¹ A. I VII, 52.

(7) Hæc nonnullis adjectis manifeste transtulit Hieronymus, qui ait : Nec ambigo fuisse in ea sac-

tantam gratiam adest ratio, eam publice proferte.

Vers. 19, 20. « Et si volueritis et audieritis me, bona terræ comedetis; quod si nolueritis, me audieritis me, gladius vos devorabit: nam os Domini hæc locutum est. » Hic quasi Judæos alloquens, ipsos ceu infantes per corpoream promissionem hortatur, ut dictis obtemperant; at secundum veram intelligendi rationem, cum terra pro anima reputanda sit, secundum Salvatoris parabolam: quæ terra cœlestis semen suscipere dicitur; hinc consequitur animæ bona hic esse intelligenda, scilicet profectum et perfectionem secundum virtutem acceptam, vel bona ipsi in regno cœlorum promissa. Quapropter secundum litteram quidem, verba rerum eventus mox consecutus est; nam confestim, nec multo post elapso tempore, immergeri illi gladio inimicorum traditi sunt, irrumpentibus Romanis ac belli lege cunctis in captivitatem redactis; quod si diabolicus gladius fuerit, huic quoque dediti sunt, quod vocanti gratiæ Dei non obtemperarent.

Vers. 21. « Quomodo facta est meretrix civitas fidelis Sion, plena iudicii? in qua iustitia dormivit, nunc autem homicidæ. » — « Quem prophetarum non interfecerunt patres vestri et vos? » Docet igitur olim quidem civitatem incoluisse fideles viros, quorum causa civitas fidelis vocabatur; ac si quis diceret, civitas fidelium; imo etiam plena iudicii erat et iustitiæ, utpote quæ probarum olim animarum domicilium fuerit: quare iustitia in ea dormivisse, id est, inhabitasse et quiescisse dicitur. Olim quippe talibus plena viris erat; ut fortasse tempore Davidis, qui primus urbem eripuit ex manibus allophylosum, arcam Dei et tabernaculum ibi posuit, in eaque ipse habitavit, regiamque constituit, ita ut civitas David appellaretur.

Vers. 22. « Argentum vestrum non probatum: caupones tui vinum aqua miscent. » Eratque argentum eorum non probatum, quia postquam fornicarii et homicidæ sunt effecti, se veræ religionis verbum annuntiare et divinas Scripturas interpretari simulabant, dum fabulosas deuteroseas ad lectionis explicationem adhiberent. Doctores vero ipsorum, qui doctrinam cauponabantur, e re caupones dicti sunt, qui vinum aqua miscebant, dum sermone in aquam resoluta, meram et restrictam divinarum Scripturarum mentem per commentitias suas deuteroseas fœderent.

Vers. 23. « Principes tui non obtemperant, soci furum. » Sic vocati a Servatore non obtemperabant: in summa, Deo repugnant, declinantes ab eo, et in præceptis eius non manentes, diligentes munera, retributionem persequentes, pupillo non iudicantes, et causam viduæ non attendentes: »

cum proditore Juda furante concurrentes, juris æquitate donis venundabant.

VERS. 24 - 26. « Propterea hæc dicit Dominus Dominus Sabaoth : Væ potentibus Israel : non cessabit enim furor meus in adversariis, et iudicium de hostibus meis faciam. Et inferam manum meam contra te, et inflammabo te ad purum : immorigeros autem perdam et consiliarios tuos sicut a principio. » Inflammabo te igitur ad purum, id est, ad purgandum et discernendum improbos ab urbanis. Quare secundum Symmachum dicitur : « Et inflammabo ad purum scoriam tuam ; » secundum Aquilam vero : « Et inflammabo ad purum acinum tuum. » Quemadmodum enim qui æs et ferrum igne purgant, scoriam abijciunt, et qui botrus vineæ in torcularibus premunt, acinum et superflua calcatarum uvarum expellunt ; eodem, inquit, modo et ego inflammabo ad purum acinum tuum.

VERS. 27. « Et post hæc vocaberis civitas justitiæ, metropolis fidelis Sion : nam cum iudicio salvabitur captivitas ejus. » Communem civitatem postea constituendam alloquitur, quam justitiæ civitatem vocat, et metropolim fidelem Sion, piæ religionis Institutum et cœtum hoc nomine exornans. Sane vero ille olim apud Judæos sapiens exciderat ; nunc autem in universa terra per Christi Ecclesiam erigitur, fundatus supra petram. Hi vero sunt pulchræ civitatis præsules, iudices et consilarii, qui initium ab apostolis et discipulis Salvatoris nostri acceperunt : ex eorum vero successione etiamnum, quasi ex bono semine orti resplendent, Dei Ecclesiæ præsides constituti. Etenim qui apud Deum salute digni iudicati fuerint, il, inquit, soli promissa consequentur : dum Judæi frustra imaginantur totius gentis suæ conversionem fore. Liberationem autem a captivitate intelligendum est esse mutationem animarum ab errore ad veram Dei cognitionem : quam Salvator declaravit, cum, accepto in synagoga Hesaïæ libro, lectaque clausula ex persona ejus hæc dicente : « Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me, evangelizare pauperibus misit me, » etc., replicato libro intulit : « Hodie hæc Scriptura impleta est in auribus vestris, » docens se redemptorem humanarum animarum esse.

VERS. 28. « Et conterentur iniqui, et peccatores simul, et qui dereliquerunt Dominum conficiantur. » Sed de medio tollendos esse ait nequitia doctores. Quinam vero ii essent, in præcedentibus declaratur his verbis : « Væ genti peccatrici populo pleno iniquitatis. »

VERS. 29. « Quia confundentur super idola sua, quæ ipsi volebant, et confundentur super hortos suos, quos concupiverunt. » Cæterum pudoris sensus
Luc, iv, 18, 21.

(8) Hæc interpretatio, teste Hieronymo, est videtur.

τες. » Τῷ οὖν προδότῃ Ἰουδα κλέπτοντι συνιόντες, τὴν ὀρθότητα τοῦ δικαίου δώροις ἐπίπρασκον.

« Διὰ τοῦτο τὰδε λέγει Κύριος ὁ Δεσπότης Σαβαώθ, Οὐαὶ οἱ ἰσχύοντες Ἰσραὴλ· οὐ παύσεται γὰρ μου ὁ θυμὸς ἐν τοῖς ὑπεναντίοις, καὶ κρίσιν ἐκ τῶν ἐχθρῶν μου ποιήσω· καὶ ἐπάξω τὴν χεὶρά μου ἐπὶ σέ, καὶ πυρώσω σε εἰς καθαρὸν, τοὺς δὲ ἀπειθοῦντας ἀπολέσω, καὶ τοὺς συμβούλους σου ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς. » Πυρώσω σε οὖν εἰς καθαρὸν, τουτέστιν, ἐπὶ τῷ καθάραι καὶ διακρίναι τοὺς φθύλους ἀπὸ τῶν ἀσέλων. Διὸ κατὰ τὸν Σύμμαχον εἰρηται· « Καὶ πυρώσω εἰς καθαρὸν τὴν σκωρίαν σου· » κατὰ δὲ (8) τὸν Ἀκύλαν· « Καὶ πυρώσω εἰς καθαρὸν τὸ γιγαρτώδες σου. » Ὅσπερ γὰρ οἱ καθαίροντες διὰ τοῦ πυρὸς χαλκὸν ἢ σίδηρον, τὴν σκωρίαν ἀποβάλλουσι, καὶ οἱ τοὺς βότρους τῆς ἀμπέλου ἐν ταῖς ληνοῖς πιέζοντες, τὸ γιγαρτώδες· καὶ τὰ περισσὰ τῶν ἐκτατηθέντων βοτρίων ἀποβόσπυται, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ γὰρ, φησί, πυρώσω εἰς καθαρὸν τὸ γιγαρτώδες σου.

« Καὶ μετὰ ταῦτα κληθήσῃ πόλις δικαιοσύνης, μητρόπολις πιστῆ Σιών· μετὰ γὰρ κρίματος σωθήσεται ἡ αἰχμαλωσία αὐτῆς. » Τῇ μετὰ ταῦτα συστηματικῆ κοινῇ πόλει, ἣν τινα καὶ πόλιν δικαιοσύνης ὀνομάζει, καὶ μητρόπολιν πιστῆν Σιών, οὕτω προσειπῶν τὸ σύστημα τοῦ θεοφιλοῦς πολιτεύματος. Ὁ πόλις μὲν συνετὸς παρὰ Ἰουδαίους διεπεπτόκει· νῦν δὲ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας ἐγήγηρται θεμελιωμένος ἐπὶ τὴν πέτραν. Αὐτοὶ δὲ τῆς καλῆς πόλεως οἱ προσετώτες, κριταὶ, καὶ σύμβουλοι, οἱ ἀρχὴν μὲν ἀπὸ τῶν ἀποστόλων καὶ μαθητῶν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εἰληφασιν· ἐκ δὲ τῆς ἐκαίμων διαδοχῆς εἰσέτι καὶ νῦν, ὡσπερ ἐκ σπέρματος ἀγαθοῦ φύντες διαλάμπουσιν, πρόδρομοι τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας καθεστῶτες. Οἱ γὰρ σωτηρίας ἀξιοὶ παρὰ Θεοῦ κριθέντες, μόνου τεύξονται, φησί, τῆς ἐπαγγελίας, τῶν Ἰουδαίων μάρτυν φαναζόμενων ἐπιστροφὴν ἑστῆσαι τοῦ παντὸς αὐτῶν ἔθνους. Αἰχμαλωσίας δὲ ἐλευθερίαν χρῆ νοεῖν, τὴν ἀπὸ τῆς πλάνης ἐπὶ τὴν ἀληθίαν τοῦ Θεοῦ γνῶσιν μεταβολὴν τῶν ψυχῶν· ἦν καὶ ὁ Σωτὴρ παρίστη, ὀπηνίκα ἐν τῇ συναγωγῇ λαβὼν τὴν βίβλον τοῦ Ἠσαίου, τὴν τε περικοπήν ἀναγνοῦς τὴν ἐκ προσώπου αὐτοῦ φήσασαν· « Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὗ εἶνεκεν ἔχρισέ με, εὐαγγελισσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με· κηρύξαι αἰχμαλωτοῖς ἀφῆσιν· » καὶ πύξας τὴν βίβλον, εἶπε· « Σήμερον ἡ Γραφὴ αὕτη πεπλήρωται ἐν τοῖς ὠσιν ὑμῶν· » διδάσκων δὲ, ὡς αὐτὸς εἶη ὁ λυτρωτὴς τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν.

« Καὶ συντριβήσονται οἱ ἀνομοὶ, καὶ οἱ ἀμαρτωλοὶ ἅμα, καὶ οἱ ἐγκαταλείποντες τὸν Κύριον συντελεσθήσονται. » Ἄλλ' ἐκποδῶν γίνεσθαι τοὺς τῆς πονηρίας διδασκάλους. Τίνες δὲ ἦσαν οὗτοι, εἰδείαξεν ὁ λόγος διὰ τῶν ἐμπροσθεν, εἰπὼν· « Οὐαὶ ἔθνος ἀμαρτωλῶν· λαὸς πλήρης ἀνομίας. »

« Διότι καταισχυνθήσονται ἐπὶ τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν, ἃ αὐτοὶ ἠδούλοντο, καὶ ἐπαισχυνθήσονται ἐπὶ τοῖς κήποις αὐτῶν, ἃ ἐπεθύμησαν. » Πλὴν ἐπὶ τοῖς αἰ-

Theodotionis ; quare Aquilæ nomen irrepsisse

σχροῖς αἰσχύνῃ ἐκ συναίσθησεως αὐτοῖς ἐγγενομένη, ἅσους, quem de scedis suis gestis percipienturi sunt, impudenti et inverecundo eorum proposito mutationem afferet.

« Ἔσονται γὰρ ὡς τερέβινθος ἀποδεβληκυῖα τὰ φύλλα, καὶ ὡς παράδεισος ὕδωρ μὴ ἔχων » οἱ πάλαι ἔντες ἀμπελῶν Κυρίου Σαβαὼθ, καὶ ἔλαια εὐσκίος. Εἰ γοῦν τις θεάσαιτο τὰς παρ' αὐτοῖς τῶν θεῶν Γραφῶν ἐπαγγελίας, νομικῶν τε καὶ προφητικῶν Γραφῶν ἀναγκώσεις, βιβλῶν τε ἱστορικῶν καὶ στιχηρῶν λόγον, ὑμνῳδίας τε τρόπους, καὶ ψαλμῳδίας· ὄψεται παράδεισον ἀληθῶς, καὶ λειμῶνα παντοίων ἀγαθῶν. Εἰ δὲ ζητήσῃ παρ' αὐτοῖς τὸν ἐμφυχον καὶ γόνιμον καὶ ζῶντα λόγον, οὗ ὁ πίνων πηγὴν ἔξει ὕδατος ζῶντος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον· οὐκ ἂν εὕροι.

« Καὶ ἔσται ἡ ἰσχὺς αὐτῶν ὡς καλάμη στυππείου, καὶ αἱ ἐργασίαι αὐτῶν ὡς σπινθῆρες· καὶ κατακαυθήσονται οἱ ἄνομοι, καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ ἅμα· καὶ οὐκ ἔσται ὁ σβέσεων. » Οὐ σίτου, οὐδὲ τινος ἑτέρου τῶν ἀναγκαίων καλάμη, διὰ τὸ ἀφηρηθῆσαι ἀπ' αὐτῶν ἰσχύοντα καὶ ἰσχύουσαν, καὶ ἰσχὺν ἄρτου, καὶ τὰ ἐξῆς. Διὸ οὐδὲ δύναται λέγειν τοῖς Χριστοῦ μαθηταῖς ὁμολίως· « Πάντα ἰσχύομεν ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντι ἡμᾶς Θεῷ » καὶ, « Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ; θλίψις ἢ στενωχωρία; » καὶ τὰ ἐξῆς. Οὕτω δὲ γέγονεν αὐτῶν ἡ ἰσχὺς ὡς καλάμη στυππείου, ὡς μὴ μόνον ἀπολλέσει τὴν ἐλευθερίαν, ἐν ἣ ἴσχυοντο ἐκείνων, αὐτονομίᾳ καὶ βασιλείᾳ οἰκείᾳ χρώμενοι, ἀλλὰ καὶ τοῖς τυροῦσι Ῥωμαίων στρατιωταῖσι ἀνδράσιν δουλεύειν. Καὶ αὐτῶν γὰρ αἱ ἐργασίαι πυρὶ αἴτιαι, ὅτι οὐ χρυσοῦν οὐδὲ ἄργυρον οὐδὲ λίθους τιμίους, ἔξωθεν δὲ μόνον καὶ καλάμην οἰκοδομοῦντων. Ὁρᾶς ὅπως κυρπολησιν καὶ ἐμπρησθῶν ἀπειλεῖ αὐτοῖς ὁ λόγος· καὶ τοῦτο τέλος τῆς παρουσίας κατ' αὐτῶν προφητείας· ὁ δὲ καὶ παραχρημα πρὸς λέξιν ἀπέβη, καὶ οὐκ εἰς μακρὰν μετὰ τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν πόλιν κυρποληθείσης αὐτοῖς τῆς μητροπόλεως, τῶν τε ἐν αὐτῇ ἀσθεῶν ἐκ τῶν οἰκείων σπινθήρων τὸ βασιστον πῦρ τὸ αἰώνιον, καὶ τὴν ἐκ Θεοῦ ὄργην ἐν ἡμέρᾳ ὄργης αὐτοῖς ταμειοσαμένων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β.

« Ὁ λόγος ὁ γενόμενος παρὰ Κυρίου πρὸς Ἠσαϊαν υἱὸν Ἀμὸς περὶ τῆς Ἰουδαίας καὶ περὶ Ἱερουσαλήμ· ὅτι ἔσται ἐν ταῖς ἑσάταις ἡμέραις ἐμφανὲς τὸ ὄρος τοῦ Κυρίου, καὶ ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ ἐπ' ἄκρων τῶν ὄρων, καὶ ὠφωθήσεται ὑπεράνω τῶν βουνῶν, καὶ ἤξουσιν ἐπ' αὐτὸ πάντα τὰ ἔθνη. Καὶ πορεύσονται ἔθνη πολλὰ, καὶ ἔροῦσι· Δεῦτε, καὶ ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος Κυρίου, καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ· καὶ ἀναγγελεῖ ἡμῖν τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, καὶ πορευσόμεθα ἐν αὐτῇ. Ἐκ γὰρ Σιών ἐξελεύσεται νόμος, καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ. Καὶ κρινεῖ ἀνά μέσον τῶν ἐθνῶν, καὶ ἐξελέγξει λαὸν πολλὸν αὐτός. » Αὐτὸς δὲ καὶ διακρινεῖ ἀνά μέσον τῶν ἐθνῶν, ἀφορίσας ἑαυτῷ τοὺς ἀξίους, καὶ ἐκλεξάμενος τοὺς κλητοὺς ἀπὸ τῶν μὴ τωσίων. Οὕτως οὖν ἀνά μέσον τῶν ἐθνῶν διακρίνας ὁ εὐαγγελικὸς νόμος, λαὸν πολλὸν ἤλεγξεν, ἥτοι τοῦς

impudenti et inverecundo eorum proposito mutationem afferet.

Vers. 50. « Erunt enim sicut terebinthus defluentibus foliis, et sicut paradisi sine aqua : » qui olim erant vinea Domini Sabaoth, et oliva umbrosa. Si quis enim respexerit ad promissa quæ in divinis Scripturis penes illos habentur, ad legalium et prophetarum Scripturarum lectiones, ad librorum tam historicorum, quam metricorum concentum, modos et psalmodias, is vere paradisi, et pratium bonis omnibus repletum videat. Quod si quis apud illos animatum, fertile ac vivens Verbum quæsierit, ex quo quisquis biberit, habebit fontem aquæ vivæ, salientis in vitam æternam; nequitiam inveniat.

Vers. 51. « Et erit fortitudo illorum ut calamus stuppæ et opus eorum ut scintillæ : et comburentur iniqui et peccatores simul, et non erit qui exstinguat. » Non frumenti, aut alterius cuiuspiam necessariæ rei, calamus, quia ablatus est ab illis robustus et robusta, robor panis, etc. Ideo dicere nequeunt perinde atque Christi discipuli : « Omnia possumus in eo, qui nos confortat Deo » ; et : « Quis nos separabit a charitate Christi ? tribulatio, an angustia ? » et cætera. Ita porro fortitudo eorum ut calamus stuppæ facta est ; ut non modo libertatem, qua prius proprio juro ac regno utentes florebant, amittere. †, sed etiam quibusvis Romanis militibus servirent. Eorum quippe opera ignis causa fuerunt : quippe qui non aurum, non argentum, non lapides pretiosos, sed lignum tantum et calamum ædificarent. Viden' quomodo flammam et incendium comminetur ipsis ? Et hic finis est præsentis contra illos prophetiæ, cujus eventus statim, neque ita multo post perpetratum contra Salvatorem nostrum facinus, ad litteram contigit, cum eorum metropolis incendio tradita est, et impii homines in ea commorantes ex scintillis suis ignem inextinguibilem ac æternum, iramque Dei in die iræ sibi recondiderunt.

CAPUT II.

Vers. 1-4. « Verbum quod factum est a Domino ad Hesaiam filium Amos circa Judæam et Jerusalem : quia erit in novissimis diebus conspicuus mons Domini et domus Dei supra verticem montium : et elevabitur super colles : et venient ad eum omnes gentes. Et ibunt populi multi et dicent : Venite, ascendamus ad montem Domini et ad domum Dei Jacob : et annuntiabit nobis viam suam, et incedemus in ea. Nam ex Sion exhibit lex, et verbum Domini ex Jerusalem. Et judicabit inter gentes, et arguet populum multum ipse. » Ipse autem judicavit inter gentes, eos qui se digni erant sibi segregans, vocatosque a non vocatis seligens. Sic itaque lex evangelica, in medio gentium dijudicans, multum populum coarguit ; sive iis, qui in se crediderunt de pristino errore suo convictis ; sive

¹⁰ Philian. iv, 15. ¹¹ Rom. viii, 55.

lis, qui non crediderunt, ut suapte culpa pereuntibus, confutatis.

Et confringent gladios suos in aratra, et lanceas suas in falces: et non levabit gens contra gentem gladium, et non exercebuntur ultra ad prælium. Non ultra bellicam artem ediscunt, in qua se prius a puero, quasi necessaria, per agros et urbes exercebant, vicinorum hostium formidine commoti. Imo etiam qui Dominum nostrum Jesum Christum susceperunt, omni præliandi studio exempti, in pace demum versantur; ita ut non ulterius ab adversariis potestatibus oppugnentur, neque dæmonibus in se olim imperium obtinentibus subditi sint. Quibus Servator ipse pacem procurans suam ait: « Pacem meam do vobis ».

Vras. 5. « Et nunc, domus Jacob, venite, ambulemus in lumine Domini. » Consequenter itaque propheta, postquam gentium vocationem, et effusam in omnes homines pacem recensuit, suum erga familiares suos affectum commonstrat: populum suum communesfaciens, ut Christi gratiam omnibus gentibus datam et lumen evangelicum suscipiat: seseque, ad concitandum instigandumque populum, iisdem adnumerat, auctorque est ut lucem Domini adeant. Lucem porro Domini vocat legem Novi Testamenti ex Sion prodeuntem, et salutare evangelicumque verbum.

Vras. 6. « Dimisit enim populum suum, domum Israel: quia repleta est ut a principio terra eorum vaticiniis, ut terra alienigenarum: et multi filii alienigenæ facti sunt eis. » Hic quasi Deo defensionem parans, causam offert cur eos dimiserit his verbis: « Quia repleta est, ut a principio, terra eorum vaticiniis, » et cætera: quibus declarat ipsum non sine causa eos dimisisse.

Vras. 7-9. « Repleta est enim terra eorum argento et auro, et non erat numerus thesaurorum illorum: et repleta est terra equis, et innumerabiles currus ejus: et repleta est terra abominationibus operum manuum eorum, et adoraverunt ea quæ fecerunt digiti eorum: et incurvavit se homo, et humiliatus est vir. » Eorum, quorumnam, nisi alienigenarum habitatorum qui adoraverunt ea quæ fecerunt digiti eorum? Hæc porro omnia gentes significant alienigenas, quæ in Jerusalem et in Judæa habitaturæ erant. Quæ post Salvatoris nostri adventum, et post emissam lucem evangelicam, quæ illuminavit omnes gentes, completa sunt: quia prophetam non audierunt, se ita compellantem, « Venite, ambulemus in lumine Domini. »

Vras. 10-12. « Et non dimittam eos: et ingredimini in petras, et abscondimini in terra a facie timoris Domini et a gloria fortitudinis ejus: cum

¹² Joan. xiv, 27.

Α εις αυτον πεπιστευκotas απελεγξας την εν αυτοις προτιραν πλάνην, η τους μη εις αυτον πεπιστευκotas ελεγξας παρα την αυτων αιτιαν απολλυμενους.

« Καὶ συγκόλουσι τὰς μαχαίρας αὐτῶν εἰς ἄροτρα, καὶ τὰς ζιβύνας αὐτῶν εἰς δρέπανα· καὶ οὐ μὴ ἄρη ἔθνος ἐπ' ἔθνος μάχαιραν, καὶ οὐ μὴ μάθωσιν ἐτι πολεμεῖν. » Οὐκέτι γὰρ διδάσκονται τὰ πολεμικὰ, ἀ δὴ πρότερον ὡς ἀναγκαῖα ἐκ παιδῶν κατ' ἀγροῦς καὶ κατὰ πόλεις ἠσκούοντο διὰ τὸν ἀπὸ τῶν πλησιωγῶρων πολεμίων φόβον· ἀλλὰ καὶ οἱ καταδεξάμενοι τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, πάσης πολεμικῆς προαιρέσεως ἀπαλλαγέντες, ἐν εἰρήνῃ λοιπὸν διάγουσιν· ὡς μηκέτι ὑπὸ τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων πολεμεῖσθαι, μηδὲ ὑποχειρίους εἶναι τῶν πάλαι κρατούντων αὐτῶν δαιμόνων. Οὐς καὶ ὁ Σωτὴρ αὐτοὺς τὴν ἑαυτοῦ προξενῶν εἰρήνην φησὶ· « Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν. »

« Καὶ νῦν, ὁ οἶκος τοῦ Ἰακώβ, δεῦτε, πορευθῶμεν ἐν τῷ φωτὶ Κυρίου. » Ἀκολουθῶν τοίνυν ὁ προφήτης, διεξελεθῶν τῶν ἐθνῶν τὴν κλήσιν, καὶ τὴν χυθείσαν εἰς πάντα ἀνθρώπου εἰρήνην, τὴν εἰς τοὺς οἰκίους ἐνδείκνυται φιλοστοργίαν, παρακαλῶν τὸν λαὸν αὐτοῦ, ὑποδέξασθαι τὴν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι δωρηθείσαν τοῦ Χριστοῦ χάριν, καὶ τὸ φῶς τὸ εὐαγγελικόν. Συγκαταλέγει δὲ ἐκείνοις καὶ ἑαυτὸν, εἰς προτροπὴν καὶ παρόρμησιν τοῦ λαοῦ, παραινετικῶς παρακαλῶν τοῦ φωτὸς Κυρίου μεταλαγχάνειν· φῶς Κυρίου ὀνομάζων τὸν ἐκ Σιών προελθόντα νόμον τῆς Καινῆς Διαθήκης, καὶ τὸν σωτήριον καὶ εὐαγγελικὸν λόγον.

« Ἀνήκε γὰρ τὸν λαὸν αὐτοῦ, τὸν οἶκον Ἰσραὴλ, ὅτι ἐπλήσθη ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς ἡ χώρα αὐτῶν κληδονομῶν, ὡς ἡ τῶν ἀλλοφύλων, καὶ τέκνα πολλὰ ἀλλόφυλα ἐγενήθη αὐτοῖς. » Διὰ τί δὲ αὐτὸν ἀνήκεν, ὡς περ ἀπολογούμενος ὅπερ τοῦ Θεοῦ, τὰς αἰτίας τίθεισιν ἐξῆς ἐπιπέρω· « Ὅτι ἐνεπλήσθη ἡ χώρα αὐτῶν ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς κληδονομῶν, » καὶ τὰ ἐξῆς· δι' ὧν παρίστησιν, ὅτι μὴ ἀλόγως αὐτοὺς ἀνήκεν.

« Ἐνεπλήσθη γὰρ ἡ χώρα αὐτῶν ἀργυρίου καὶ χρυσοῦ, καὶ οὐκ ἦν ἀριθμὸς τῶν θησαυρῶν αὐτῶν· καὶ ἐνεπλήσθη ἡ γῆ Ἰσραὴλ, καὶ οὐκ ἦν ἀριθμὸς τῶν ἀρμάτων αὐτῶν· καὶ ἐνεπλήσθη ἡ γῆ βδελυγμάτων τῶν ἔργων τῶν χειρῶν αὐτῶν, καὶ προσεκύνησαν οἷς ἐποίησαν οἱ δάκτυλοι αὐτῶν· καὶ ἐκυψεν ἄνθρωπος, καὶ ἐταπεινώθη ἄνθρωπος. » Τίνων αὐτῶν, ἢ τῶν ἀλλοφύλων οἰκητόρων οἱ καὶ προσεκύνησαν οἷς ἐποίησαν οἱ δάκτυλοι αὐτῶν; Ταῦτα πάντα σημαντικῶς τυγχάνει ἀλλοφύλων ἐθνῶν, μελλόντων οἰκεῖν αὐτῆν τε τὴν Ἱερουσαλήμ καὶ τὴν Ἰουδαίαν χώραν. Ἄ δὴ ἐπληροῦτο μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσίαν, καὶ μετὰ τὸν λόγον τὸν φωτίσαντα πάντα τὰ ἔθνη· ἐπειδὴ μὴ ὑπήκουσαν τοῦ κεκληκότες αὐτοὺς προφήτου· « Δεῦτε καὶ πορευθῶμεν ἐν τῷ φωτὶ Κυρίου. »

« Καὶ οὐ μὴ ἀνήσω αὐτοὺς, καὶ συνεισέλθετε εἰς τὰς πέτρας, καὶ κρύπτεσθε εἰς τὴν γῆν ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου, καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσχύος

αὐτοῦ, ὅταν ἀναστῆ θραῦσαι τὴν γῆν. Οἱ γὰρ ὀφθαλμοὶ Κυρίου ὑψηλοὶ, ὁ δὲ ἄνθρωπος ταπεινός. Καὶ ταπεινωθήσεται· τὸ ὕψος τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὑψωθήσεται Κύριος μόνος ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ· ἡμέρα γὰρ Κυρίου Σαβαώθ ἐπὶ πάντα ὄβριστην καὶ ὑπερήφανον, καὶ ἐπὶ πάντα ὑψηλὸν καὶ μετώρον, καὶ ταπεινωθήσονται· ὅπερ ἠγοῦμαι περὶ τῆς ἡμέρας τῆς κρισεως λέγεσθαι· διὸ οὐ περὶ μόνων Ἰουδαίων ὁ λόγος τὰ παρόντα θεοπέζει, καθολικῶς δὲ περὶ πάντων τῶν τοιούτων ἀνθρώπων. Προαναφανεῖ τοίνυν καθαίρεσιν ἔσεσθαι τῆς ἐν ἀνθρώποις εἰδωλολατρειας· μόνον δὲ περὶ τοῖς πᾶσιν ἀνθρώποις ὑψοῦσθαι τὸν Κύριον, παντὸς ὑψώματος ἐπαίρομένου κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, ταπεινουμένου.

Καὶ ἐπὶ πᾶσαν κέδρον τοῦ Λιβάνου τῶν ὑψηλῶν καὶ μετεώρων, καὶ ἐπὶ πᾶν δένδρον βαλάνου Βασάν, καὶ ἐπὶ πᾶν ὑψηλὸν ὄρος, καὶ ἐπὶ πάντα βουνὸν ὑψηλόν, καὶ ἐπὶ πάντα πύργον ὑψηλόν, καὶ ἐπὶ πᾶν πύργον ὑψηλόν, καὶ ἐπὶ πᾶν κλοῖον θαλάσσης, καὶ ἐπὶ πᾶσαν θίαν κλοίων κάλλους· καὶ ταπεινωθήσεται πᾶς ἄνθρωπος, καὶ πεσεται ὄβρις τῶν ἀνθρώπων. Ἐπιβαλὼν ἐπ' αὐτοὺς τὸ δεικνύον μου, καθὼς τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ καταβῶ αὐτούς. Τάχα δὲ καὶ κατὰ τὴν προοραζομένην τοῦ Κυρίου ἡμέραν τῆς κρίσεως, τὴν τῶν τοιούτων πάντων ἀπέλειαν ἔσεσθαι προφητεύει· ὡδὲ πᾶς αἰνιξαίμενος ἐπιτεκαλυμμένως τοὺς κρατοῦντας τοῦ αἰῶνος τούτου, καὶ τὰ ὑψηλὰ, καὶ τὰ ἐξωμύματα, τὰς τε ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας, καὶ τοὺς ἐν τῷ βίῳ κοσμοκράτορας τοὺς τὸν Θεὸν μὴ ἐπεγνωκότας.

Καὶ ὑψωθήσεται Κύριος μόνος ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, καὶ τὰ χειροποίητα πάντα κατακρύψουσιν, εἰσπνεύσαντες εἰς τὰ σπήλαια καὶ εἰς τὰς σχισμὰς τῶν πετρῶν, καὶ εἰς τὰς τρύγλας τῆς γῆς, ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου, καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ὅταν ἀναστῆ θραῦσαι τὴν γῆν. Ἄλλὰ καὶ οἱ ἀσεβεῖς, τῆς τοῦ Κυρίου ἐπιστάσεως ἡμέρας, τὰς δόξας αὐτῶν, ἃς εἶχον πρότερον ἐν τῇ ψυχῇ περὶ τῆς παλιθίου κλάνης, κατακρύψουσιν ἐν ταῖς διεργωγείαις αὐτῶν διανοίαις, ἐκβαλοῦσι τε καὶ ἀποβρίψουσι τοῦ ἑαυτῶν λογιζομένου πᾶσαν τὴν ψευδῆ περὶ τῶν εἰδωλῶν ὑψηλῆν.

Τῇ γὰρ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐκβαλεῖ ἄνθρωπος τὰ βδελύγματα αὐτοῦ τὰ ἀργυρὰ καὶ τὰ χρυσὰ, ἃ ἐποίησε προσκυνεῖν τοῖς ματαίαις καὶ ταῖς νυκτερίαις, τοῦ εἰσαλθεῖν εἰς τὰς τρύγλας τῆς στερεᾶς πέτρας καὶ τὰς σχισμὰς τῶν πετρῶν ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ὅταν ἀναστῆ θραῦσαι τὴν γῆν. Εἰδωλολατρειῶν τῆς Ἱερουσαλήμ, μᾶλλον δὲ ἀπάσης πεπυρωμένης τῆς Ἰουδαίας, καταχεῖτο τρόπον τινὰ τῆς Ἰουδαίας ὁ Βαβυλωνίων πόλεμος· οἱ, πᾶσαν καταβηκόσαντες, ἀπεκτόνασι μὲν τοὺς καταληγμένους· γυναῖκα δὲ καὶ παιδᾶς ἀπεκόμισαν εἰς τὴν ἑαυτῶν γῆν. Πλὴν τῆς ἐφόδου προσηγγεμένης καὶ μελλούσης ἔσεσθαι, τοσοῦτον τοῖς Ἰουδαίοις γέγονε δεῖμα, καὶ ἀγωνίας εἰς οὗτο πεπεύκασιν, ὡς ἐν σπηλαιοῖς καὶ ταῖς τῶν ὄρων βωγμαῖς κατακρύπτεσθαι, καὶ τόπους ἀδάτους καταλαμβάνειν, ἀπάσης αὐτῶν ἀνοουσίας χειρὸς πρὸς τὴν τῶν ἐπὶόντων ἀντίστασιν.

PATROL. GR. XXIV.

A surrexerit ad conterendam terram. Nam oculi Domini sublimes, homo autem humilis. Et humiliabitur altitudo hominum, et exaltabitur Dominus solus in die illa: dies enim Domini Sabaoth super omnem contumeliosum et superbam, et super omnem excelsum et sublimem, et humiliabuntur. Quæ puto de die iudicii prolata fuisse. Quamobrem non de Judæis tantum hæc vaticinatur, sed universim de omnibus hujusmodi hominibus. Prænuntiat itaque evertendam esse apud homines idololatriam, solamque in hominibus exaltandam Dominum esse, depressa omni contra Dei cognitionem insurgente celsitudine.

Vers. 13-17. Et super omnes cedros Libani excelsas et sublimes, et super omnem quercum Basan, et super omnem montem excelsum, et super omnem collem excelsum, et super omnem turrin sublimem, et super omnem murum excelsum, et super omnem navem maris, et super omnem aspectum pulchritudinis navium: et humiliabitur omnis homo, et cadet altitudo virorum. Inficiam in eos rete meum, ipsosque instar volucrum cæli detrahā. Fortasse vero omnium perniciem in illa expectata Domini die fore vaticinatur, bisque obscure subindicat principes hujus sæculi, celsitudines, dignitates, principatus et potestates, hujusque mundi rectores, qui Deum non noverunt.

Vers. 18, 19. Et exaltabitur Dominus solus in die illa, et omnia manufacta abscondent, inferentes in speluncas et in scissuras petrarum, et in foramina terræ, a facie timoris Domini, et a gloria virtutis ejus: cum surrexerit ad percutiendum terram. Quin etiam impit, adveniente Domini die, opiniones suas, quas circa pluralitatis deorum errorem mente prius tenebant, in discissis et diruptis mentibus suis occultabunt, atque omnem mendacem de idolis opinionem eliminabunt et abjicient ex cogitatione sua.

Vers. 20-22. Nam in die illa ejiciet homo abominationes suas argenteas et aureas, quas fecit, ut adoraret vana et vesperilliones, ut ingrediatur in foramina duræ petræ et scissuras petrarum, a facie timoris Domini et a gloria fortitudinis ejus, cum surrexerit ad conterendam terram. Dum Jerusalem idola coleret, imo potius cum tota Judæa incenderetur, in Judæa diffusum quodammodo est Babyloniorum bellum: qui, illa penitus vastata, captos viros interfecerunt; mulieres vero et pueros in terram suam transtulerunt. Cæterum cum talis irruptio prænuntiata fuisset et futura esset, tanto Judæi metu perterriti sunt, et in tantas angustias redacti, ut in speluncis et in montium scissuris sese occultarent, et in via loca peterent, cum manus eorum ad obsistendum invadentibus prorsus debiles essent.

CAPUT III.

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Vers. 1-2. « Ecce Dominus Sabaoth auferet a Judæa et a Jerusalem, robustum et robustam, robur panis et robur aquæ, gigantem et fortem virum, bellatorem et Judicem, et prophetam, et ariolum, et senem. » Id porro continget illis, non ob idololatriam, nec ob alia quedam facinora; sed ob solum consilium vere impium, nefarium et improbum contra Dominum initam. Animadvertite igitur quo pacto post illas omnes adversus illos intentatas minas, his verbis inferat :

« Peccatum autem eorum, quasi Sodomorum, annuntiaverunt et declaraverunt. Væ animæ eorum, quia inierunt consilium malum contra seipsos, dicentes : Alligemus justum, quia difficilis nobis est. » Hæc quippe causa minarum omnium erat. Hinc porro sine controversia probari æstimo hæc post Salvatoris adventum finem accepisse. Confer tim ergo et una secundum prophetiam, omnia ab Jerusalem et a Judæa defecerunt et ablata sunt, non alio, quam structurarum contra Salvatorem nostrum insidiarum tempore. Ac primo ablati sunt robustus et robusta, sive, secundum Aquilam, « fulcrum et fulcimentum, » vel, secundum Symmachum, « sustentaculum et sustentatio. » Quod intelligas secundum apostolicum sermonem, qui homines sancta vita exornatos, columnas et firmamentum vocavit. Et quidem etiam apud priscum illum populum quidam erant, qui pro totius gentis sustentaculo haberi poterant : quos de medio eorum tollendos esse comminatur.

« Robur panis et robur aquæ. » Hæc vero spiritali more accipiens, advertas velim, non panem, non aquam auferendam esse dici, sed robur panis et robur aquæ; quod ex alterius prophetæ verbis intelligas : « Ecce, inquit, dies veniunt, dicit Dominus, et mittam famem super terram; non famem panis, nec sitim aquæ; sed famem audiendi verbum Domini ¹³. » Est igitur animæ panis, sermo quispiam alendi vi-præditus; similiterque potus rationabilis: quorum etsi Judæi se participes esse putent, dum divinas Scripturas transcurret, et circa disciplinam promissionesque earum: studiosè versantur: at robur nutrientis sermonis, vivificæque terræ alimentum, nemo apud ipsos reperiat. Panem ergo sensilem nequiquam memorat; nec aquas itidem quæ triti ac communis sint usus; sed illum potius panem, de quo ait David : « Panem cæli dedit eis, panem angelorum manducavit homo ¹⁴. » Aquas item ipsum meminisse dicimus spirituales, de quibus Isaias propheta alibi ¹⁵ talia fatur : « Et haurient aquam cum gaudio de fontibus Salutaris : » quin et ipse Salvator : « Omnis qui bibit ex hac aqua, sitiet iterum; qui vero biberit ex aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam ¹⁶. » Hu-

« Ἰδοὺ δὴ ὁ δεσπότης Κύριος Σαβαώθ ἀφελεί ἐπὶ τῆς Ἰουδαίας καὶ ἐπὶ Ἱερουσαλήμ, ἰσχύοντα καὶ ἰσχύουσιν, ἰσχύον ἄρτου καὶ ἰσχύον ὕδατος, γίγαντα καὶ ἰσχύοντα ἀνθρώπων, πολεμιστὴν καὶ δικαστὴν, καὶ προφήτην, καὶ στοχαστὴν, καὶ πρεσβύτερον. » Τοῦτο δὲ συμβῆσεται αὐτοῖς, οὐτε δι' εἰδωλολατρείαν, οὐτε δι' ἐτέρας πράξεις τινάς· διὰ μόνην δὲ βουλήν ἔθεον ἀληθῶς, καὶ ἀσεβῆ; καὶ πονηράν, τὴν κατὰ τοῦ Κυρίου. Θεία γοῦν ὄψας μετὰ πάσας τὰς κατ' αὐτῶν ἀπειλάς ἐπάγει λέγων·

« Τὴν δὲ ἀμαρτίαν αὐτῶν ὡς Σοδόμων ἀπήγγειλαν καὶ ἐνεφάνισαν. Οὐαὶ τῇ ψυχῇ αὐτῶν, ὅτι βεβούλευνται βουλήν πονηράν καθ' ἑαυτῶν εἰπόντες, ὅτι Δῶσωμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχερτος ἡμῖν ἐστὶ. » Τὸ γὰρ αἴτιον τῶν ἀπειλουμένων ἀπάντων τοῦτο ἦν. Καὶ ἐκ τούτων δὲ ἀναμφιλέκτως εἶμαι συνίστασθαι τὸ μετὰ τὴν σωτήριον παρουσίαν ταῦτα τέλους τετυχηκέναι. Ἀθρόως οὖν ἐξέλιπε καὶ ἀφηρέθη κατὰ τὴν προφητείαν, ἀπὸ τε τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας, ὁμοῦ τὰ πάντα, οὐκ ἄλλοτε ἢ κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιβουλήν. Καὶ πρῶτον ἀφηρέθησαν ἰσχύοντα καὶ ἰσχύουσιν· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, « εἰρεῖσμα καὶ εἰρεῖσμόν· » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « στήριγμα καὶ στηριγμόν. » Ὅπερ νοήσεις κατὰ τὸν ἀποστολικὸν λόγον, ὃς τοὺς βίβω τῷ κατὰ θεὸν ἐμπρέποντας στύλους τε καὶ ἐδραῖωμα ὠνόμασε. Πάντως δὲ που καὶ παρὰ τῷ προτέρῳ λαῷ ἦσαν τινες ὥστερ ἐδραῖώματα τοῦ παντός αὐτῶν ἔθνους, οὓς ἀρθήσασθαι ἀπ' αὐτῶν ὁ λόγος ἀπειλεῖ.

« Ἰσχύον ἄρτου καὶ ἰσχύον ὕδατος. » Νοητῶς δὲ ἐκλαμβανόμενος ταῦτα, ὄρα, ὅτι οὐκ ἄρτον, οὐτε, ὕδωρ εἶπεν ἀφελείν, ἀλλ' ἰσχύον ἄρτου καὶ ἰσχύον ὕδατος· ὅπερ νοήσεις ἀπ' ἐτέρου προφήτου φήσαντος· « Ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται, λέγει Κύριος, καὶ ἀποστελῶ λιμὸν ἐπὶ τὴν γῆν· οὐ λιμὸν ἄρτου, οὐδὲ δίψαν ὕδατος, ἀλλὰ λιμὸν τοῦ ἀκοῦσαι λόγον Κυρίου. » Ἔστιν οὖν ψυχῆς ἄρτος θρεπτικὸς τις λόγος, καὶ ποτὸν ὡσαύτως λογικόν· ὧν εἰ καὶ νομίζουσι μεταλαμβάνειν Ἰουδαίων παῖδες, ἐν τῷ τὰς θείας διέρχεσθαι Γραφάς, καὶ περὶ τὰς ἐκμαθήσεις καὶ ἐπαγγελίας αὐτῶν φιλοκαλεῖν· ἀλλὰ τὴν (6) ἰσχύον τῶν θρεπτικῶν λόγων, καὶ τὸ θρεπτικὸν τῆς ζωοποιῶ γῆς οὐκ ἂν εὐροῖς παρ' αὐτοῖς. Ἄρτου τοίνυν πάλιν οὐκ αἰσθητοῦ μνημονεύει· ἀλλ' οὐδὲ ὕδατων τῶν ἐν κατασχῆσει κοινῇ· ἐκείνου δὲ μάλλον περὶ οὗ φησὶν ὁ Δαυὶδ « ἄρτον οὐρανοῦ ἔδωκεν αὐτοῖς, ἄρτον ἀγγέλων ἐφαγεν ἄνθρωπος. » Ὑδάτων τε διαμεμνησθαί φαμέν αὐτὸν νοητῶν, περὶ ὧν αὐτός ποῦ φησὶν ὁ προφήτης Ἡσαίας· « Καὶ ἀνέλθουσιν ὕδωρ μετ' εὐφροσύνης ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ Σωτηρίου· » καὶ μὴν καὶ αὐτὸς ὁ Σωτήρ· « Πᾶς ὁ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος τούτου, διψήσει πάλιν· ὃς δ' ἂν πῖνῃ ἐκ τοῦ ὕδατος οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, γενήσεται ἐν αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. » Σύνες δὲ ἀκριβῶς τὰς περὶ τούτων ποῦ

¹³ Amos viii, 11. ¹⁴ Psal. lxxvii, 24. ¹⁵ Cap. xii, 3. ¹⁶ Joan. iv, 13, 14.

(9-6) Hunc item locum expressit Hieronymus, initio secundi libri.

προφήτου φωνάς· οὐ γὰρ εἰρηκεν ἀπλῶς ἀφαιρεθῆ-
σεσθαι τῶν Ἰουδαίων ἄρτον τε καὶ ὕδωρ, ἀλλ' ἔστιν
ἄρτου καὶ ἰσχύος ὕδατος· » καὶ δεῖ ἡμᾶς οἰεσθαι τοιοῦ-
τῶν τι διδάσκειν βούλεσθαι αὐτόν. Ἡμεῖς γὰρ τοῖς ἰε-
ραῖς περιτυγχάνοντες λόγους, καὶ τὰς θείας ἀναγι-
νώσκοντες Γραφάς, εἶτα συνιόντες αὐτάς, ἰσχύος
ἄρτου νοητοῦ δεχόμεθα· « Οὐ γὰρ ἐπ' ἄρτων μόνων,
φῆσι, ζήσεται ἄνθρωπος· ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ῥήματι
ἐκπορευομένῳ διὰ στόματος Θεοῦ. » Ὁμοίως δὲ
νοήσεις καὶ ἐφ' ὕδατων νοητῶν. Ἰουδαῖοι γε μὴν
ἔχουσι μὲν τὸν ἄρτον καὶ τὸ ὕδωρ ἐν πολυπραγμο-
νίᾳ γὰρ τὰ Μωϋσέως γράμματα, καὶ ἀναγιώσκουσι
τὸν νόμον· ἐπειδὴ δὲ γινώσκουσιν οὐδὲν, οὐκ ἔχουσι
τὴν ἰσχύος τοῦ ἄρτου, οὐτε μὴ τὴν ἰσχύος τοῦ ὕδατος.
Υἱὸν γὰρ αὐτοῖς καὶ μόνον τὸ γράμμα δέδοται,
ἄρτου μὲν καὶ ὕδατος ὑπέληψιν ἔχον, τρέφον δὲ αὐ-
τοῖς κατ' οὐδένα τρόπον εἰς εὐεξίαν τὴν νοητήν. Καὶ
μαρτυρήσει γράφων ὁ Παῦλος· « Ἀκρι γὰρ σήμε-
ρον, ἠνίκα ἀναγιώσκεται Μωϋσῆς, κάλυμμα ἐπὶ
τὴν καρδίαν αὐτῶν κεῖται, » μὴ ἀνακαλυπτόμενον,
ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται. Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρό-
πον ἀφηγησάμενος φαμέν ἐκ τῆς Ἰουδαίων συναγωγῆς
ἰσχύος ἄρτου καὶ ἰσχύος ὕδατος· καὶ λόγους ἐστὶ μυστι-
κῶς. Ἡμεῖς μὲν γὰρ οἱ διὰ πίστεως κεκλημένοι πρὸς
ἀγιασμὸν, τὸν ἄρτον ἔχομεν ἐκ οὐρανοῦ, τουτέστι
Χριστόν, ἦτοι τὸ σῶμα αὐτοῦ. Εἰ δὲ δὴ τις ἔροιο, ποῶς
τις ἐστὶν ἡ ἰσχύος αὐτοῦ, φαμέν ὅτι ζωοποιός·
δίδωσι γὰρ τῷ κόσμῳ ζωὴν. Προσιεμέν δὲ ὁμοίως
καὶ τῇ διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος χάριτι, τοῦ ἀγιά-
ζοντος ἡμᾶς ὕδατος τὴν ἰσχύος εἶναι λέγοντες, ἀμαρ-
τιῶν ἀπέθεσιν, ἀναγέννησιν πνευματικὴν εἰς συμ-
μορφίαν τὴν εἰς αὐτὸν τὸν Χριστόν· καὶ πρὸς ἐπὶ
τούτοις, παρρησίαν εἰσόδου τῆς εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν
βασιλείαν. Ἐάν γὰρ τις, φῆσι, ἢ μὴ γεννηθῆ ἔξ
ὕδατος καὶ πνεύματος, οὐ δύναται εἰσελθεῖν εἰς
τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. » Ἐστέρηται δὲ οἱ
Ἰουδαῖοι τῶν τοιούτων ἀγαθῶν· οὐ γὰρ ἐστὶ παρ'
αὐτοῖς ἰσχύος ἄρτου, τουτέστι ἡ ἐν Χριστῷ ζωοποι-
ησις, οὐδ' ἔχουσι τὴν τοῦ ὕδατος ἰσχύος· ἀπομαμένηκε
γὰρ ἐν αὐτοῖς ἀναπόνητος ἡ ἀμαρτία· οὐκ εἰσελεύ-
ουσιν εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν, τὸν εἰσκομι-
ζοντα Χριστόν ἀτιμάζοντες. Οὐ γὰρ ἐπίστευον λέ-
γοντι· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός, » καὶ, « Ἐγὼ εἰμι ἡ θύρα. »

Καὶ παντηχόνταρχον, καὶ θαυμαστὸν σύμβουλον,
καὶ σοφὸν ἀρχιτέκτονα, καὶ συνετὸν ἀκροατήν. Καὶ
ἐπιστήσω νεανίσκους ἀρχοντας αὐτῶν, καὶ ἐμπαίκεται
κυραεύουσιν πύτων. » (7) Τίς οὖν ὄρων τοὺς παρὰ
Ἰουδαίους ὀνομαζομένους πατριάρχας, νεανίσκους
ἀληθεῖς, οὐ τὴν τῶν σωμάτων ἡλικίαν, ἀλλὰ τὰς ψυ-
χὰς ἀτελεῖς καὶ ἄνθεεις φρενῶν, τοὺς τε λοιποὺς αὐ-
τῶν διδασκάλους, οὐκ ἂν εἴποι ἐμπαίκετας εἶναι, καὶ
οὐκ ἡ προφητεία ἐδήλου;

« Καὶ συμπεσεῖται ὁ λαός, ἄνθρωπος πρὸς ἄνθρω-
πον, καὶ ἄνθρωπος πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ· » μηδε-

A Jus porro prophetæ ea de re voces accurate intel-
ligas : non enim simpliciter dixit, auferendum a
Judæis esse panem et aquam ; sed « robur panis
et robur aquæ : » parque est ut nos eum quidpiam
simile edocere arbitremur. Nos quippe in sacris
sermonibus versantes, ac divinas Scripturas per-
sæpe legentes, ac demum ipsas intelligentes, hic
spiritualis panis vim intelligimus : « Non enim in
pane solo, ait, vivet homo ; sed in omni ver-
bo quod egreditur per os Dei 17. » Aquas pariter
spirituales intelligas oportet. Judæi sane panem et
aquam habent hactenus ; nam Moysis scripta cu-
riosius evolvunt, legemque prælegunt ; quia vero
nihil intelligunt, robur panis non habent, neque
robur aquæ obtinent. Sola quippe et nuda littera
B concessa illis est, quæ quidem aliquam panis et
aquæ rationem et opinionem habeat, neque tamen
illos ullatenus aliat ad bonam spiritus valetudinem.
Quam rem Paulus testificator, his verbis : « Sed
usque in hodiernum diem, cum legitur Moyses, ve-
lamen positum est super cor eorum 18, » non re-
velatum, quia in Christo aefortur. Alio item modo
dicimus ablatum fuisse a Judæorum synagoga ro-
bur panis et robur aquæ : sermo autem mysticus
est. Nos quippe qui per fidem vocati sumus ad
sanctificationem, panem habemus de cælo, scilicet
Christum, sive corpus ejus. Quod si quis quæ-
rat, quodnam sit robur ejus, dicimus, vivificum
esse : nam dat vitam mundo. Accedimus similiter
ad gratiam sacri baptismi : ac dicimus aquæ nos
C sanctificantis robur esse peccatorum depositio-
nem, regenerationem spiritualem ad conformatio-
nem in ipsum Christum ; ad hæc vero, fiduciam
ingrediendi in regnum cælorum ; nam ait : « Nisi
quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu, non po-
test intrare in regnum cælorum 19. » Judæi autem
his bonis privantur : non enim penes illos est
robur panis, id est, vivificatio in Christo : neque
item robur aquæ obtinent : nam penes illos pec-
catum sine ablutione remanet ; neque ad regnum
cælorum tendunt, qui Christum eo ducentem de-
deore affecerint. Neque enim crediderunt dicen-
ti, « Ego sum via 20, » et, « Ego sum ostium 21. »

VERS. 3-4. « Et principem super quinquaginta,
et admirabilem consiliarium, et sapientem archi-
tectum et prudentem auditorem. Et constituam
pueros principes eorum, et derisores dominabun-
tur eis. » Quis ergo conspexit iis, qui apud Ju-
dæos patriarchæ vocantur ; non vere pueros, non
corporea statura, sed animi imperfectione, ac men-
tis indigentia, nuncupet, reliquosque eorum do-
ctores, non derisores dicat, et quales hic pro-
pheta significat?

VERS. 5. « Et irruet populus, homo ad homi-
nem, et homo ad proximum suum : » quod nullus

17 Matth. iv, 4. 18 II Cor. iii, 15. 19 Joan. iii, 5.

20 Joan. xiv, 6. 21 Joan. x, 7.

(7) Hic Hieronymus, « Consideremus patriarchas
Judæorum : et juvenes, sive pueros, effeminatosque

ac delicias affluentes : et impletam prophetiam esse
cernemus. »

orio esset, neque verbum Dei in illis versaretur.

Vras. 6-8: « Quia apprehendet homo fratrem suum, aut domesticum patris sui, dicens, Vestimentum habes, princeps esto nobis, et cibus meus sub te sit. Et respondens in die illa dicet: Non ero princeps tuus; non enim in domo mea est panis, neque vestimentum. Non ero princeps populi hujus: quia relinquitur Jerusalem, et Judæa corruit. » Quare in tantam mentis penuriam et indigentiam venturos illos esse dicit, ut neque vestimentum neque panem habeant, ita ut vestimentum spiritualiter accipi possit, pro decoro ornatoque sermone, qui animæ eorum turpitudinem obtegat, panis autem intelligi possit is, qui animam enutrit.

« Et linguæ eorum cum iniquitate, Domine non obtemperantes: quoniam nunc humiliata est gloria eorum. » Annon linguas suas exacerunt contra Dominum, quando hasce impie emisere voces, « Tolle, tolle eum; et sanguis ejus super nos et super filios nostros? » Tunc revera lingua eorum et studia eorum, secundum Aquilam, contra Dominum fuerunt; ad exacerbandum illum, secundum Symmachum.

Vras. 9-12. « Et linguæ eorum iniquæ: quæ Domini sunt non credunt. Itaque nunc humiliata gloria eorum, et confusio vultus eorum restitit eis. Peccatum autem suum quasi Sodomorum prædicarunt et publicarunt. Væ animæ eorum, quia inlerunt consilium malum contra se, dicentes: Alligemus justum, quia inutilis est nobis. Itaque fructus operum suorum comedent. Væ iniquo, mala pro operibus manuum ejus venient ei. Popule meus, exactiores vestri demetunt vos, et exigentes dominantur vobis. Popule meus, qui beatos vos prædicant, decipiunt vos, et semitam pedum vestrorum turbant. » Cum Judaici populi principes, Judæorum bona sibi colligere vellent per primitias et decimas, aliasque res sibi, utpote principibus et doctoribus, oblatas, non sinebant eos ad Christi cognitionem accedere. Cum ergo supra memorata lucra exigere, ideo peccantes non coarguebant, sed omnia ad adulationem in colloquiis temperantes, beatos eos prædicabant; et a recta via ad salutare verbum ducente avertebant, gressus animæ eorum deviant.

Vras. 13-14. « Sed nunc constituetur in iudicium, sistet in iudicium populum suum: ipse Dominus in iudicium veniet cum senioribus populi et cum principibus ejus. » Admodum consentaneæ, postquam primum Salvatoris adventum ac principum populi eversionem vaticinatus est, secundi adventus ejus notitiam tradit his verbis: « Ipse Dominus veniet

¹¹ Joan. xix, 15. Matth. xxvii, 25.

(8) Hinc quoque Hieronymus quædam excerpit.

(9) Hæc ita exprimit Hieronymus: « Loquitur autem sermo propheticus contra Scribas et Phari-

μας τάξιας οὐσίας, μηδὲ λόγου Θεοῦ ἐν αὐτοῖς καλοῦσθαι.

« Οἱ ἐπιλήφεται ἄνθρωπος τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, ἢ τοῦ οικείου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, λέγων· Ἰμάτιον ἔχεις, ἀρχηγὸς γενοῦ ἡμῶν, καὶ τὸ βρῶμα τὸ ἐμὸν ὑπὸ σὲ ἔστω. Καὶ ἀποκριθεὶς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνῃ ἐρεῖ· Οὐκ ἔσομαι σου ἀρχηγός· οὐ γὰρ ἐν τῷ οἴκῳ μου ἔστιν ἄρτος, οὐδὲ ἱμάτιον. Οὐκ ἔσομαι ἀρχηγὸς τοῦ λαοῦ τούτου, ὅτι ἀνεῖται Ἱερουσαλήμ, καὶ ἡ Ἰουδαία συμπεπτωκε. » Διὸ καὶ εἰς τοσαύτην πενυρίαν φρενῶν καὶ ἔνδειαν ἀλάστον αὐτοῦ φησιν, ὡς μηδὲ ἱματίου, μηδὲ ἄρτου εὐπορεῖν· ἱματίου μὲν, ἐκλαμβάνεσθαι δυναμένου νοητῶς, τοῦ εὐσχημονος καὶ κοσμίου λόγου τοῦ καλύπτοντος αὐτῶν τῆς ψυχῆς τὴν ἀσχημοσύνην· ἄρτου δὲ τοῦ τῆς διανοίας θρεπτικῆς.

« Καὶ αἱ γλώσσαι αὐτῶν μετὰ ἀνομίας, τὰ πρὸς Κύριον ἀπειθοῦντες· διότι νῦν ἐταπεινώθη ἡ δόξα αὐτῶν. » (8) Ἡ οὐχὶ τὰς αὐτῶν ἠκόνησαν γλώσσας κατὰ τοῦ Κυρίου, ὁκηνίκα τὰς ἀσεβεῖς ἠφίεσαν φωνὰς λέγοντες· « Αἶρε, αἶρε αὐτόν· τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν; » Τότε γὰρ ὡς ἀληθῶς ἡ γλῶσσα αὐτῶν καὶ τὰ ἐπιτηδεύματα αὐτῶν, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, κατὰ τοῦ Κυρίου γέγονεν, εἰς τὸ παραπικρᾶναι αὐτὸν, κατὰ Σύμμαχον.

« Καὶ αἱ γλώσσαι αὐτῶν μετὰ ἀνομίας, τὰ πρὸς Κύριον ἀπειθοῦντες. Διότι νῦν ἐταπεινώθη ἡ δόξα αὐτῶν, καὶ ἡ ἀσχύνη αὐτῶν τοῦ προσώπου ἀντίστη αὐτοῖς. Τὴν δὲ ἀμαρτίαν αὐτῶν ὡς Σοδόμων ἀνήγγελλον καὶ ἐνεφάνισαν. Ὅσα τῇ ψυχῇ αὐτῶν, διότι βεβούλευνται βουλὴν πονηρὰν καθ' ἑαυτῶν, εἰπόντες· Ἀθώσωμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχητος ἡμῖν ἔστιν. Τόλυν τὰ γεννήματα τῶν ἔργων αὐτῶν φάγονται. Ὅσα τῷ ἀνόμῳ, πονηρὰ κατὰ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ συμβήσεται αὐτῷ. Λαὸς μου, οἱ πράκτορες ὑμῶν καλαμῶνται ὑμᾶς, καὶ οἱ ἀπαιτοῦντες κυριεύουσιν ὑμῶν. Λαὸς μου, οἱ μακαρίζοντες ὑμᾶς πλανῶσιν ὑμᾶς, καὶ τὴν τρίβον τῶν ποδῶν ὑμῶν ἐκταράσουσι (9). » Βουλόμενοι τὰ παρὰ τοῦ λαοῦ συνάγειν οἱ ἄρχοντες τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους δι' ἀπαρχῶν καὶ δεκατῶν, καὶ ἄλλων τῶν αὐτοῖς ὡς ἄρχουσι καὶ διδασκαλίας προσφερομένων, οὐκ ἐπέτρεπον τὴν εἰς Χριστὸν γνῶσιν αὐτοῦ ἀναλαβεῖν. Ἀπαιτοῦντες τοῖνον τὰ προλεχθέντα κέρδη, τούτων ἕνεκα οὐδὲ τοὺς ἀμαρτάνοντας ἤλαγχον· πάντα δὲ πρὸς καλαίαν ἐμολῶντες, ἐμακάριζον αὐτούς· καὶ ἀποτρέποντες τῆς εὐθείας ὁδοῦ, τῆς ἀγούσης ἐπὶ τὸν σωτήριον λόγον, διέστρεφον αὐτῶν τὰ τῆς ψυχῆς βήματα.

« Ἀλλὰ νῦν καταστήσεται εἰς χριστὸν, καὶ στήσεται εἰς χριστὸν τὸν λαὸν αὐτοῦ· αὐτὸς Κύριος εἰς χριστὸν ἔξει μετὰ τῶν πρεσβυτέρων τοῦ λαοῦ καὶ μετὰ τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ. » Σφόδρα δὲ ἀκολούθως τὴν πρώτην τοῦ Σωτῆρος παρουσίαν θεοπίστας, καὶ τὴν τῶν ἀρχόντων τοῦ λαοῦ διαστροφὴν, τῆς δευτέρας ἀφίξεως αὐτοῦ παραδίδωσι τὴν γνῶσιν, λέγων· « Αὐτὸς Κύριος

scios, qui turpis lucri gratia, ut acciperent decimas, » etc., ubi item quæ subsequuntur legis.

ἔβα εἰς κρήνην. ἰ καὶ τὰ ἔβη. ἰ Ὑμεῖς δὲ ἐνεκωρίσατε τὴν ἀμπέλωνα μου, καὶ ἀρπαγὴ τοῦ πτωχοῦ ἐν τοῖς οἴκῳ ὑμῶν. ἰ Ὅς ὡς παραστάντας τῷ τοῦ Κυρίου βῆρατι καταμέμραται, καὶ εἰς πρόσωπον αὐτοῦ ἀπέλθῃ· λαὸν δὲ αὐτοῦ ἀποκαλεῖ, καὶ ἀμπέλωνα αὐτοῦ ἐνεκωρισμένον, τοὺς κατὰ συναρπαγὴν καὶ διαστροφήν τῶν διδασκάλων ἠπατημένους, ὡς ἀνακαλούμενος καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἐπιστρέφων, ἀποτρέπει τῆς τῶν προλεχθέντων διαστροφῶν διδασκαλίας.

ἰ Τί ὄμεις ἀδικεῖτε τὸν λαὸν μου, καὶ τὸ πρόσωπον τῶν πτωχῶν καταισχύνετε; ἰ Ἔθος τοῖς ἀδικοῦσι καὶ ἀποστρέφουσιν, ἐπιθεῖν ἐγκαλοῦνται παρὰ τῶν ἠδικημένων, ὕβρεις καὶ λοιδορίας καταισχύνειν αὐτοῖς, ἐξευταλίζοντες καὶ κληγὰς ἀποκαλοῦντες. Τοῦτο εὖν φησι, Τὴν ὁμὴν προσήκουσαν ἐκ τῆς ἀδικίας εἰσχύνην ταύτην, ἐκ τῆς τυραννίδος ὑμῶν τοῖς πτωχοῖς περιτρέπει.

ἰ Τὰς λέγει Κύριος· Ἄνθ' ὧν ὑφώθησαν αἱ θυγατέρες Σιών, καὶ ἐπορεύθησαν ἐψηλῶ τραχήλῳ, καὶ ἐν νεύμασιν ὀφθαλμῶν, καὶ τῇ πορείᾳ τῶν ποδῶν, ἅμα σῦρουσι τοὺς χιτῶνας, καὶ τοῖς ποσὶν ἅμα κλιζουσι· καὶ ταπεινώσει Κύριος ὁ Θεὸς ἀρχούσας θυγατέρας Σιών, καὶ Κύριος ἀποκαλύψει τὸ σῆμα αὐτῶν. ἰ Δύναται δὲ ταῦτα μὴ περὶ μόνων γυναικῶν λέγεσθαι, ἀλλὰ καὶ περὶ ψυχῶν χαύνων καὶ τεθλυμένων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

ἰ Καὶ ἐκλήφονται ἐπὶ τὰς γυναῖκας ἀνθρώπου ἐνὸς λέγουσαι· Τὸν ἄρτον ἡμῶν φαγόμεθα, καὶ τὰ ἱμάτια ἡμῶν περιβαλούμεθα· κλην τὸ ὄνομα τὸ εὖν κεκλήσῃ ἐφ' ἡμᾶς. ἰ Μὴ γὰρ ἐνδείη τι αὐταῖς ἢ μόνον τὸ αὐτοῦ ὄνομα, καὶ δοκαῖν ἔχειν τὸν προσετώτα. Διὸ ὡς πρὸς σπάνιον τινα τοῦτον, τῶν πολλῶν ἀποκαλιότων, φασὶ πρὸς αὐτόν· ἰ Πλὴν τὸ ὄνομά σου κεκλήσῃ ἐφ' ἡμᾶς, ἰ καὶ τὰ ἔβη.

ἰ Τῇ δὲ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐκλάμψει ὁ Θεὸς ἐν βουλῇ μετὰ δόξης ἐπὶ τῆς γῆς, τοῦ ὑφώσαι καὶ δοξάσαι τὸ καταλειφθὲν τοῦ Ἰσραὴλ. Καὶ ἔσται τὸ ὑπολειφθὲν ἐν Σιών, καὶ τὸ καταλειφθὲν ἐν Ἰερουσαλήμ, οἱ κληθήσονται πάντες, οἱ γραφέντες εἰς ζωὴν ἐν Ἰερουσαλήμ. ἰ Καὶ ἔστιν ἔργον παραλαβεῖν ὅπως οἱ πρῶτοι ἐκ τοῦ Ἰσραὴλ εἰς τὸν Χριστὸν πεπιστευκότες, ἀποστολοὶ, καὶ μαθηταί, καὶ εὐαγγελιστοὶ τοῦ Σωτῆρος, ἐφώθησαν καὶ ἐδοξάσθησαν, ὡς πανταχοῦ γῆς καὶ καθ' ὅλην τῆς οἰκουμένης ἐπιφανεῖς αὐτοῖς γενέσθαι· καὶ εἰσὶν καὶ νῦν παρὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν, Ἕλλησι τε καὶ βαρβάρους, δοξάζεσθαι αὐτῶν καὶ τοῦνομα καὶ τὴν διδασκαλίαν. Μόνον οὖν οὗτοι ἅγιοι κληθήσονται οἱ καταλειφθέντες γραφῆναι εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν τῆς ἐπουρανίου Ἰερουσαλήμ. Καὶ τούτοις παράθεος τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τὴν πρὸς τοὺς ἀποστόλους φωνὴν, δὲ ἦς εἰρηται, ἰ Ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν ἐγγράφη ἐν τοῖς οὐρανοῖς. ἰ

ἰ Ὅτι ἐκκληνεῖ Κύριος τὸν ῥύπον τῶν υἰῶν καὶ τῶν θυγατέρων Σιών, καὶ τὸ αἷμα Ἰερουσαλήμ ἐκκαθαρίει ἐκ μέσου αὐτῶν ἐν πνεύματι χριστοῦ καὶ πνεύματι

A in iudicium, » etc. « Vos autem incendistis vineam meam, et rapina pauperis in domibus vestris. » Quos ut tribunali Domini astantes oburgat, et ipsos coram coarguit. Populum autem suum et vineam suam incensam vocat eos, qui ex rapina et perversitate doctorum decepti sunt : quos evocans et ad se reducens, a perversa memoratorum hominum doctrina avertit.

Vras. 15. « Quid vos injuria afficitis populum meum, et vultum pauperum confunditis ? » Mos est iis qui injuriam inferunt et abripiunt, ut cum a laesis exprostantur, contumeliis et conviciis ipsos confundant, vilipendentes ac plagas comminantes. Hoc igitur ait, Congruentem vobis ex illata injuria pudorem, tyrannica vi utentes, in pauperes refunditis.

Vras. 16,17. « Hæc dicit Dominus : Pro eo quod elevatae sunt filiae Sion, et ambulaverunt erecto collo, et nutibus oculorum, et gressu pedum simul trahentes tunicas, et pedibus simul iudentes : et humiliabit Dominus Deus principatum agentes filias Sion, et Dominus revelabit habitum earam. » Possunt hæc non de mulieribus tantum, sed de mollibus et effeminatis animabus dicta fuisse.

CAPUT IV.

Vras. 1. « Et apprehendent septem mulieres hominem unum, dicentes, Panem nostrum manducabimus, et vestimentis nostris operiemur : cæterum nomen tuum vocetur super nos. » Nihil enim aiunt deesse sibi, nisi nomen ejus tantummodo, et ut patronum habere videantur. Quamobrem eum, utpote qui, multis in perniciem datis, perrarus ait relictus, sic alloquuntur, « Cæterum nomen tuum vocetur super nos, » et cætera.

Vras. 2, 3. « In die illa illucebit Deus in consilio cum gloria super terram, ad exaltandum et glorificandum quod derelictum est ex Israel. Et erit quod relictum est in Sion, et quod relictum in Jerusalem, qui vocabuntur omnes, qui scripti sunt in vita in Jerusalem. » Licet autem ipso opere perspicere, quomodo primi ex Israele, qui in Christum crediderunt, apostoli, discipuli et evangelistæ Servatoris, exaltati et gloria affecti sint, ita ut ubique terrarum ac per universum orbem conspici evaderent : et ad hoc usque tempus apud omnes gentes, tam Græcas quam barbaras, nomen et doctrina eorum celebretur. Hi ergo soli sancti vocabuntur, qui digni habiti sunt ut scriberentur in æterna vita coelestis Jerusalem. Iis porro adde Salvatoris nostri vocem ad apostolos emissam, qua dicitur, « Quia nomina vestra scripta sunt in caelis ».

Vras. 3-6. « Quia abluet Dominus sordes filiorum et filiarum Sion, et sanguinem Jerusalem purgabit ex medijs eorum in spiritu iudicii et spiritu

11 Luc. 1, 20.

combustionis. Et veniet, et erit totus locus montis A Sion, et omnia quæ in circuitu ejus sunt, nebula diei obumbrabit, et quasi fumo, et quasi lumine noctu ardente, omni gloria obtegetur. Et erit in umbram ab æstu, et in protectionem et absconsionem a duritie et pluvia. » Lavacrum regenerationis, quod prius declarabat his verbis, « Lavamini, mundi estote, » etiam nunc aperte pollicetur. Hæc porro dicit de Iis, qui cum cædis Christi participes fuissent, nec multum postea resipuerunt, et Evangelium ipsius agnoverunt. Hinc de filiabus Sion agit, quæ in superiori clausula incusabantur his verbis : « Quia exaltate sunt filie Sion, et erecta cervice incedebant, » et cætera. Sanguinem vero Jerusalem miro sane modo vocat cædem ibi in Servatore perpetrata : quia isthæc causa fuit extremæ loci illius vastationis. Et consideres velim an non hic sermo apprime conveniat cum evangelico illo testimonio de Servatore nostro, ubi sic habetur, « Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igne²⁴. » Illud enim, « in spiritu iudicii et in spiritu combustionis, » nihil differt ab illo, « in Spiritu sancto et igne. » Ignei vero sermones illis admoti, peccatorum emundationem peragebant. Itemque Salvator noster in Evangelio dicitur baptizare non in aqua, sed in Spiritu et igne. Hoc eaim edocet Joannes, de se quidem dicens, « Ego vos baptizo in aqua²⁵; » de Salvatore autem, « Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igne²⁶. »

CAPUT V.

VERS. 1. « Cantabo dilecto canticum Dilecti mei, vineæ mezæ. Vineæ facta est dilectio in cornu, in loco pingui. » Hoc igitur canticum, quæ in vinea sua operatus est enumerat, vineæque improbitatem evarguit : ac ea quæ ipsi eventura sunt vaticinatur. Dicitur ergo in cornu esse, quia in ipsa Hierosolyma regia metropolis consistit : solet autem Scriptura cornua regni memorare.

VERS. 2. « Et sepem circumposui et vallavi, et plantavi vineam Sorec : et ædificavi turrin in medio ejus, et protorcular fodi in ea. » Sepem vero circumposuit ei, videlicet omni populo, quem angelis circumquaque munivit. Alio item modo vallavit eam, prophetis et sanctis viris ipsam fulciens et sustentans. Quin etiam plantavit eam vineam Sorec, quam Symniachus interpretatur, electam. Quæ autem isthæc vinea erat, nisi plane Scriptura divinitus inspirata, et piæ religionis sermo, vel etiam ipsum Dei Verbum, quod in Evangeliiis hæc de se docet ac loquitur, « Ego sum vitis vera, et Pater meus agricola est²⁷? » Ex ipso quippe prior item populus divinarum disciplinarum plantationem accepit. Protorcular autem fodit in ea, altare scilicet positum ante templum.

καύσεως. Καὶ ἔξει, καὶ ἔσται πᾶς τόπος τοῦ ὄρους Σιών, καὶ πάντα τὰ περικύκλω αὐτῆς σκιάσει νεφέλη ἡμέρας, καὶ ὡς καπνοῦ, καὶ ὡς φωτὸς καιομένου. νυχτὸς, πάση τῇ ὁδῇ σκεπασθήσεται. Καὶ ἔσται εἰς σκιάν ἀπὸ καύματος, καὶ ἐν σκέπη καὶ ἐν ἀποκρύφῳ, ἀπὸ σκληρότητος καὶ ὕετος. » Σαφῶς γὰρ τὸ λουτρὸν τῆς παλιγγενεσίας, ὅκαὶ διὰ τῶν ἔμπροσθεν ἐδήλου λέγων « Λούσαθε, καὶ καθαροὶ γένηθε, » καὶ νῦν ἐπαγγέλλεται. Λέγει δὲ ταῦτα περὶ τῶν κακονοινηκότων μὲν τῇ κατὰ τοῦ Σωτῆρος μαιφονίᾳ, μικρὸν δὲ ὑστερον μεταβαλόντων καὶ γνωρισάντων αὐτοῦ τὸ Εὐαγγέλιον. Καὶ θυγατέρας Σιών ἐπιφέρει, τὰς ἐν τῇ ἔμπροσθεν περικοπῇ κατηγορηθείσας, ἐν τῷ λέγεσθαι · « Ἄνθ' ὧν ὑψώθησαν εἰ θυγατέρες Σιών, καὶ ἐπορεύθησαν ὑψηλῶ τραχήλῳ, » καὶ τὰ τοῦτοις ἐπόμενα. Αἷμα δὲ Ἱερουσαλήμ θαυμαστῶς ἀποκαλεῖ τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ψροαχθείσαν ἐν αὐτῇ μαιφονίαν, διὰ τὸ ταύτην αἰτίαν γεγενῆσθαι τῆς ἐσχάτης ἐρημίας τοῦ τόπου. Καὶ θεὰ εἰ μὴ σφόδρα σύμφωνός ἐστιν ὁ παρῶν λόγος τῇ εὐαγγελικῇ μαρτυρίᾳ περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, ἣ ἐδίδασκε λέγουσα · « Αὐτὸς ὕμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ. » Τὸ γὰρ, « ἐν πνεύματι κρῖσεως καὶ πνεύματι καύσεως » τοῦ, « ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ, » οὐδὲν διαφέρει. Καὶ οἱ πυρωτικοὶ δὲ λόγοι, καθαριζόμενοι αὐτῶν, κάθαρον ἐνεποιῶν τῶν ἀμαρτημάτων. Καὶ ὁ Σωτὴρ ὁμοίως ἐν τῷ Εὐαγγέλιῳ βαπτίσειν λέγεται οὐχὶ ὕδατι, ἀλλ' ἐν Πνεύματι καὶ ἐν πυρὶ. Τοῦτο γὰρ εἰδὼς ὁ Ἰωάννης, περὶ μὲν ἑαυτοῦ εἰπὼν, « Ἐγὼ μὲν ὕμᾶς βαπτίζω ἐν ὕδατι, » περὶ δὲ τοῦ Σωτῆρος · « Αὐτὸς ὕμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

« Ἄσω δὴ τῷ ἡγαπητῷ ἄσμα τοῦ Ἀγαπητοῦ μου, τῷ ἀμπελῶνι μου. Ἀμπελῶν ἐγενήθη τῷ ἡγαπητῷ ἐν κέρατι, ἐν τόπῳ πίνου. » Διὰ τοίνυν τῆς ψόθης ταύτης τὰς εἰς τὸν ἀμπελῶνα ἑαυτοῦ ἐργασίας καταριθμεῖται, καὶ τοῦ ἀμπελῶνος τὴν μοχθηρίαν ἐλέγχει · θεσπίζει δὲ καὶ τὰ μέλλοντα αὐτῷ συμβῆσεσθαι. Λέγεται γοῦν ἐν κέρατι εἶναι, διὰ τὸ συστήναι βασιλικὴν μητρόπολιν ἐν αὐτῇ τῇ Ἱερουσαλήμ · εἰωθε γὰρ ἡ Γραφὴ κέρατα τῆς βασιλείας ὀνομάζειν.

« Καὶ φραγμὸν περιέθηκα καὶ ἐχαράκωσα, καὶ ἐφύτευσα ἀμπελον Σορὴκ · καὶ ὑποδόμησα πύργον ἐν μέσῳ αὐτοῦ, καὶ προλήμιον ὠρυξα ἐν αὐτῷ. » Περιέθηκεν οὖν αὐτῷ φραγμὸν, δηλαδὴ τῷ παντὶ λαῷ, πάντως πῶ ἀγγέλοις αὐτὸν περιφράξας. Ἐχαράκωσε δὲ καὶ ἄλλως αὐτὸν, προφήταις καὶ ἁγίοις ἀνδράσιν ὑποστηρίξας. Ἄλλὰ καὶ κατεφύτευσε αὐτὴν ἀμπελον Σορὴκ · ἦν ὁ Σύμμαχος ἡρμήνευσεν ἐκλεκτὴν. Τίς δὲ ἦν αὕτη ἡ ἀμπελος ἢ πάντως πῶ ἡ θεόπνευστος Γραφή, καὶ ὁ τῆς θεοσεβείας λόγος, ἢ καὶ αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ ἐν Εὐαγγέλοις περὶ ἑαυτοῦ διδάξας καὶ εἰπὼν, « Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπελος ἡ ἀληθινή, καὶ ὁ Πατὴρ μου ὁ γεωργός; » Ἐξ αὐτοῦ γὰρ καὶ ὁ πρῶτος λαδὲ τὴν τῶν θείων μαθητῶν [μαθημάτων] φυτεῖαν εἴληψε. Προλήμιον οὖν ὀρύττει ἐν αὐτῷ τὸ πρὸ τοῦ ναοῦ θυσιαστήριον.

²⁴ Matth. III, 11. ²⁵ Joann. 1, 26. ²⁶ Ibid. 35. ²⁷ Joann. xv, 1.

• Καὶ ἔμεινα τοῦ ποιῆσαι σταφυλὴν; καὶ ἐποίησεν ἄκανθάς. Καὶ νῦν οἱ ἐνοικοῦντες ἐν Ἱερουσαλήμ, καὶ ἄνθρωπος τοῦ Ἰούδα, κρίνατε ἐν ἐμοὶ, καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ ἀμπελώνος μου. Τί ποιήσω ἐτι τῷ ἀμπελώνῳ μου, καὶ οὐκ ἐποίησα αὐτῷ; διότι ἔμεινα τοῦ ποιῆσαι σταφυλὴν, ἐποίησε δὲ ἀκανθάς. Νῦν οὖν ἀναγγεῖλῶ ὑμῖν τί ποιήσω τῷ ἀμπελώνῳ μου· Ἀφεῖλῶ τὸν φραγμὸν αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς διαρπαγὴν· καὶ καθελῶ τὸν τοίχον αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς καταπάτημα· καὶ ἀνήσω τὸν ἀμπελώνά μου, καὶ οὐ μὴ τιμηθῆ, οὐδ' εὐ μὴ σκαρῆ, καὶ ἀναθήσεται εἰς αὐτὸν, ὡς εἰς χέρσον, ἄκανθα. Καὶ ταῖς νεφέλαις ἐντελοῦμαι τοῦ μη βρέξαι εἰς αὐτὸν ὑετὸν. • Νεφέλας δὴλῶν τοὺς προφῆτας· ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ καθαρὸν αὐτῶν καὶ διαυγὲς τοῦ βίου, νεφέλας αὐτοὺς καλεῖ· διὰ τούτων γὰρ ὁ εὐρέκειος αὐτοῖς ἐχρηγήετο λόγος· οἷς ἀπειλεῖ ὁ Κύριος ἀποστῆσθαι αὐτῶν.

• Ἐμεινα τοῦ ποιῆσαι κρίσιν, ἐποίησε δὲ ἀνομίαν, καὶ οὐ δίκαιον, ἀλλὰ κραυγὴν. • Κραυγὴν γὰρ ἐποίησε πᾶσα πρὸς θάνατον ἁμαρτία, βούσσης τῆς πράξεως αὐτῆς· οὕτως γοῦν εἴρηται τὸ, « Φωνὴ αἱματος Ἄβελ τοῦ ἀδελφοῦ σου βοᾷ πρὸς μέ. »

• Ἐθὺ γὰρ ἐργῶνται δέκα ζεύγη βοῶν, ποιήσει κερῆμιον ἓν· καὶ ὁ σπείρων ἀρτάβας ἕξ, ποιήσει μέτρα τρία. • Σπανίους τινὰς τοὺς ἐν αὐτοῖς εὐρεθησομένους σωτηρίας ἀξίους ἀνιττεται.

• Οὐαὶ οἱ ἐγειρόμενοι· τὸ πρῶτ', καὶ τὸ σίκερα διώκοντες, οἱ μένοντες τὸ ἕψ· ὁ γὰρ οἶνος αὐτοὺς συγκαύσει. • Τῆς ἀποστολικῆς λέξεως τὴν ἐξηγήσιν τὸ πρῶτον τοῦτο μέρος τῆς προφητείας περιέχει· διότι γὰρ, φησὶ, « Μέθυσοι βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι· » τούτέστιν οἱ ἄρτι τὴν ἐκ τῆς νεότητος ἀνομίαν ἐποθέμενοι, καὶ ἀντὶ τῆς τοῦ λόγου δυνάμεως εὐτόμως καταπαλαίειν τὰ πάθη, ἀνατρεπόμενοι παρ' αὐτῶν, καὶ οἷόν τινα μέθην τὰ πάθη μεταδιώκοντες. Εἰκόξ δὲ τοὺς Ἰουδαίους καὶ μετὰ τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τόλμαν, ὅτε ἐχρήθη αὐτοὺς πειθεῖν διὰ τὴν μέλλουσαν καταλήψεσθαι αὐτοὺς ὄργην, κραυγαίαι, καὶ οἰνοφλυγίαι, καὶ τῇ ἄλλῃ τρυφῇ σχολάζειν. Διὸ ταλανίζονται ὑπὸ τοῦ λόγου, ὡς ἀνεπαίσθητως ἔχοντες τῶν ὅσων οὕτως καταληψομένων αὐτοὺς κακῶν.

• Μετὰ γὰρ κιθάρας καὶ ψαλτηρίου, καὶ τυμπάνων τὸν οἶνον πίνουσι· τὰ δὲ ἔργα Κυρίου οὐκ ἐμβλέπουσι, καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ οὐ κατανοοῦσιν. • Ἄλλ' οὐδὲ τοῖς θεοῖς προστέθειν λόγους, καὶ τὴν ἐκείθεν ὠφέλειαν καρποῦσθαι· οἷόν τε τοὺς ζωομαστικῶν βίον ἀσπαζομένους, καὶ μέθη καὶ κορδακισμοῖς κεχρημένους.

• Τοῖνον ἀγχιμάλωτος ὁ λαός μου ἐγενήθη, διὰ τὸ μὴ εἰδέναι αὐτοὺς τὸν Κύριον, καὶ πλῆθος ἐγενήθη καρῶν διὰ λιμὸν καὶ δίψας ὕδατος (10). • Ἐπί τῶς

¹⁰ Gen. iv, 10. ¹¹ I Cor. vi, 10.

(10) Haec ita Hieronymus vertit, « Haec juxta litteram accidisse populo Judaeorum sub Vespasiano et Tito Romanis principibus, tam Graeca quam

Vers. 3-6. « Et expectavi ut faceret uvas, et fecit spinas. Et nunc qui incolitis Jerusalem, et homo Juda, judicate inter me et inter vineam meam. Quid faciam adhuc vineae meae, quod non feci ei? quis expectavi ut faceret uvas, sed fecit spinas? Nunc igitur annuntiabo vobis quid faciam vineae meae: Auferam sepem ejus, et erit in dirptionem: diruam maceriem ejus, et erit in conculcationem: et relinquam vineam meam, et non putabitur, neque sordietur, et crescent in ea, tanquam in inculta terra, spinæ. Et nubibus mandabo ne pluant super eam pluviam. Et nubes vocans prophetas: quos ob puritatem et vitæ splendorem nubes appellat: horum enim opera coelestis ipsis sermo dabatur, quibus Dominus se discessurum interminatur. »

Vers. 7. « Expectavi ut faceret judicium, fecit autem iniquitatem, et non justitiam, sed clamorem. » Nam omne peccatum ad mortem, clamorem emittit, clamante vel ipsa actione: sic enim dictum est, « Vox sanguinis Abel fratris tui clamat ad me¹⁰. »

Vers. 10. « Ubi enim arant decem juga boum, faciet lagunculam unam: et qui seminat artabas sex, faciet mensuras tres. » Raros quosdam homines, qui apud ipsos salute digni reperientur, subindicat.

Vers. 11. « Vae iis qui mane surgunt, et sicram persequuntur; qui manent vespere: vinum enim comburet eos. » Apostolici dicti explanationem pars hæc prophetiæ continet: nam ideo, inquit, « Ebrii regnum Dei non possidebunt¹¹; » id est, qui nondum juventutis insipientiam deposuerunt, et qui, cum turbulentos animi motus strenue oppugnare debeant, ab iis contra subvertuntur, et ceu quamdam ebrietatem, animi morbos sectantur. Verisimile porro est Judæos post editum contra Salvatorem nostrum scelus, cum par fuisset eos, ultionis qua invadendi erant metu, lugere, crapulis, ebrietatibus, aliisque voluptatibus vacasse. Quapropter miseri a Scriptura prædicantur, utpote qui nullo mox futurorum malorum sensu moverentur.

Vers. 12. « Nam cum cithara, psalterio et tympanis vinum potant: opera autem Domini non respiciunt, et opera manuum ejus non considerant. » Verum nec fieri poterat, ut ii, qui lascivam vitam amplectebantur, ac ebrietati saltationibusque dediti erant, divinis attenderent oraculis ab iisque fructum perciperent.

Vers. 13. « Igitur captivus populus meus factus est, eo quod non cognoverint Dominum: et multitudo mortuorum fuit propter famem et sitim aquæ. »

Latina narrat historia. Quod spiritualiter, hodie quoque patiuntur, » etc.

Hæc ipsi ad litteram et secundum historiam evenerunt sub Vespasiano et Adriano Romanorum imperatoribus; secundum mentem vero etiam nunc rationabili pane vitæ privati, fame cœlestis alimenti premuntur, secundum Scripturam de illis ita loquentem, « Convertentur ad vesperam, et famem patientur ut canis, et circuibunt civitatem ».²⁰ Ac cum principem vitæ negaverint, in mortem animæ lapsi sunt: cumque redemptorem captivitatis animarum, qui prædicatum venerat captivis remissionem, et cæcis visus restitutionem, aversati sint, inimicis spiritualibus traditi, et captivitatem animarum perperisi sunt.

Vers. 20. « Væ qui dicitis malum bonum, et bonum malum; qui ponitis tenebras lucem, et lucem tenebras; qui ponitis amarum dulce, et dulce amarum. » Et hæc quoque præcedentibus subjiciuntur, quasi de tempore Christi dicta. Nam cum multos doctrinæ sermones a Salvatore audivissent, necnon postea ab apostolis ejus, nihil hinc utilitatis consecuti sunt, sed in incredulitate et gestorum absurditate perseverantes, peccatis suis accessionem attulerunt. Alio item modo hæc iis, qui prius incusabantur, conveniunt: etenim iidem sanam doctrinam aversantes, et in lucem Evangelii salutaris blasphemam proferentes, putantesque dulces illos ac alendi vi præditos Salvatoris nostri sermones, amarus esse, improbas econtrario et malignas cogitationes, ut bonas amplectebantur, ac tenebras erroris, quæ mentem suam occupabant, vice luminis ponebant: malitiæ vero acerbam et exitiosam naturam, quasi dulcem aliquam voluptatem persequebantur. Et sane ad hoc usque tempus videas ejusdem moris Judæos esse: nam Evangelii veritatem aversantur, aniles autem fabulas, et ignorantix tenebras sectantur. Hoc affectu instructi, Christum quidem abnegarunt, Barabam vero expetierunt, cum latronibus et facinorosis portionem suam ponentes. Imo etiam cum atheis et impiis nationibus congregati, idololatrias quidem recipiunt, probum autem et temperantem Christi populum aversantur et persequuntur.

Vers. 21, 22. « Væ qui sapientes estis in vobismet ipsis, et coram vobis ipsis prudentes. Væ fortes vestri, qui bibunt vinum, et potentes, qui miscent siceram. » Secundum aliud vero propositum, Judæorum magistri Salvatoris sermonibus animum non adhibentes, se ipsis improbis doctoribus sunt usi, utpote sapientes in seipsis, et coram semetipsis prudentes. Deinde vero, quasi potentes et multum apud plebem auctoritate valentes, animam suam ebrietas circumdederit, ignorantix tenebris sopiti. Jam vero aliis dolosum potum miscuere, qui vocatur siceram, quemque interpretes alii, ebrietatem appellarunt. Hoc porro fecerunt cauponantes verbum Dei.

Vers. 24. « Radix eorum pulvis erit, et flos eo-

Α μὲν οὖν ἐπὶ ἤλθεν αὐτοῖς ταῦτα καθ' ἱστορίαν ἐπὶ Οὐεσπασιανοῦ καὶ Ἀδριανοῦ Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων· καὶ κατὰ διάνοιαν δὲ στερηθέντες τοῦ λογικοῦ ἄρτου τῆς ζωῆς, ἐπὶ καὶ νῦν τροφῆς ἐπουρανοῦ τὰς ψυχὰς λιμῶντο· κατὰ τὴν φάσκουσαν περὶ αὐτῶν Γραφήν· Ἐπιστρέφουσιν εἰς ἐσπέραν, καὶ λιμῶνουσιν ὡς κύων, καὶ κυκλώσουσι πόλιν. Καὶ τὸν ἀρχηγὸν δὲ τῆς ζωῆς ἀπαρηγάμενοι, τῷ τῆς ψυχῆς θανάτῳ περιπεπτώκασι· τὸν τε λυτρωτὴν τῆς τῶν ψυχῶν αἰχμαλωσίας ἀποστραφέντες, τὸν ἐλθόντα κηρῶσαι αἰχμαλώτοις ἄρασιν καὶ τυφοῖς ἀνάβλεψεν, τοῖς νοητοῖς πολεμοῖς παραδόντες, καὶ τὴν ψυχῶν ὑπέμειναν αἰχμαλωσίαν.

« Οὐαὶ οἱ λέγοντες τὸ πονηρὸν καλὸν, καὶ τὸ καλὸν πονηρὸν· οἱ τιθέντες τὸ σκότος φῶς, καὶ τὸ φῶς σκότος· οἱ τιθέντες τὸ πικρὸν γλυκὺ, καὶ τὸ γλυκὺ πικρὸν. » Καὶ ταῦτα δὲ τοῖς προλεχθεῖσιν ἐπιτεταῖ ὡς ἐπὶ Χριστοῦ. Πολλῶν γὰρ ἐπακούσαντες διδασκαλικῶν λόγων τοῦ Σωτῆρος, τῶν τε μετ' αὐτὸν ἀποστόλων αὐτοῦ, οὐδὲν μὲν πρὸς ὠφέλειαν ἐκαρπούντο· τῇ δὲ ἀπιστίᾳ ἐπιμένοντες καὶ τοῖς τῶν ἔργων ἀτοπήμασι, προσθήκας ἐποιούνητο τῶν ἀμαρτημάτων. Καὶ ἄλλως δὲ ταῦτα τοῖς ἀνωτέρω κατηγορηθεῖσιν ἀρμόζει· οἱ γὰρ αὐτοὶ τὸν ὑγιῆ διαστρέφοντες λόγον, καὶ τὸ φῶς τοῦ σωτηρίου Εὐαγγελίου βλασφημοῦντες, πικροῦς τε εἶναι τοὺς γλυκοὺς καὶ τροφίμους τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν λόγους ἠγοῦμενοι, ἀνάταλιν τοὺς μοχθηροὺς καὶ πονηροὺς λογισμοὺς ὡς ἀγαθοὺς προσεδέχοντο, καὶ τὸ σκότος τῆς κλάνης τὸ συνέχον αὐτῶν τὰς ψυχὰς, ἐν χώρᾳ φωτὸς ἐτίθεντο· τῆς τε κακίας τὴν πικρὰν καὶ δηλητηριώδη φύσιν, ὡς περὶ τινὰ γλυκερὰν ἡδονὴν καταβλῶσκον. Ἰδοὺ δ' ἂν εἰσέτι καὶ νῦν τοιοῦτους τοὺς τῶν Ἰουδαίων παῖδας, τὴν μὲν ἀλήθειαν τοῦ Εὐαγγελίου ἀποστρεφόμενους, τοὺς δὲ γραῶδεις μύθους καὶ τὸ τῆς ἀγνοίας σκότος μεταδιδόντας. Ταύτῃ τῇ προαιρέσει ἠρνήσαντο μὲν τὸν Χριστὸν, ἤτησαντο δὲ τὸν Βαραβδᾶν, μετὰ ληστῶν καὶ κακούργων τὴν αὐτῶν θέμιστος μερῶν. Ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀθέοις καὶ ἀσεβέσιν Ἰθνησι συναγλαζόμενοι, τοὺς μὲν εἰδωλολάτρους ἀποδέχονται, τὸν δὲ σεμνὸν καὶ σώφρονα τοῦ Χριστοῦ λαὸν ἀποστρέφονται καὶ διώκουσιν.

« Οὐαὶ οἱ συνετοὶ ἐν ἑαυτοῖς, καὶ ἐνώπιον αὐτῶν ἐπιστήμονες. Οὐαὶ οἱ ἰσχύοντες ὑμῶν, οἱ πίνοντες τὸν οἶνον, καὶ οἱ δυνάσται οἱ κεραυνῶντες τὰ σίκερα. » Καθ' ἑτέραν δὲ ἐπιβολὴν μὴ προσέχοντες οἱ τῶν Ἰουδαίων καθηγηταὶ τοῖς τοῦ Σωτῆρος λόγοις, κακοὺς διδασκαλοὺς αὐτοὶ ἑαυτοῖς ἐχρήσαντο, ὡς συνετοὶ ἐν ἑαυτοῖς, καὶ ἐνώπιον ἑαυτῶν ἐπιστήμονες. Ἐπειτα ὡς ἰσχύοντες καὶ πολλὰ δυνάμενοι ἐν τῷ λαῷ, μέθῃ μὲν τὴν αὐτῶν ψυχὴν περιέβαλλον, τῷ τῆς ἀγνοίας σκότῳ καρούμενοι. Ἦδη δὲ καὶ ἑτέροις ποτὸν δεδολωμένον ἐκίρνον, τὸ καλούμενον σίκερα· ἕπερ οἱ λοιποὶ ἐρμηνεύεται μέθυσμα ὀνόμασαν· καὶ τοῦτο ἐπραττον, καταπλεῖοντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ.

« Ἡ ρίζα αὐτῶν ὁ χοῦς ἐστίν, καὶ τὸ ἄνθος αὐ-

²⁰ Psal. LVIII, 7.

ἐπὶ ὡσεὶ κονιορτὸς ἀναβήσεται. » Ἡ ὠραύτης, φησὶ, τοῦ σώματος, καὶ ἡ τοῦ πλοῦτου δόξα καὶ τοῦ πάντες ἔθνους ἡ εὐπρέπεια, ὅσον οὐδέπω κονιορτοῦ δίκην διασκορπισθήσεται. « Οὐ γὰρ ἠθέλησαν τὸν νόμον Κυρίου Σαβαώθ· ἀλλὰ τὸ λόγιον τοῦ ἀγίου Ἰσραὴλ παρῶνεν. » Ποῖον νόμον, ἢ τάχα περὶ οὐ ἀνωτέρω ἔλεγε, « Ἐκ γὰρ Σιών ἐξελεύσεται νόμος, καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ; » Ἐπειδή, φησὶν, οὐκ ἠβουλήθησαν τὸν νόμον τῆς καινῆς Διαθήκης· ἀλλὰ τὸν ζῶντα τοῦ Θεοῦ Λόγον παρῶνεν.

« Τοῦτου χάριν ἐθυμώθη Κύριος ἐπὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ· ὃν αὐτὸς μὲν ἠβούλετο οἰκεῖον αὐτοῦ λαὸν εἶναι τε καὶ χρηματίζειν· οἱ δ' οὐκ ἠβούλοντο. Σημαίνει δὲ διὰ τούτων πολεμίων ἐφοδὸν καὶ πλῆθος τῶν ἀναιρουμένων· ὡς καὶ αὐτὰ πληροῦσθαι τὰ ὄρη νεκρῶν σωματίων, καὶ τὴν χώραν ἄπασαν τῶν θνησιμαίων αὐτῶν μεστὴν γενέσθαι. Πάντα δὲ ταῦτα αὐτοῖς συμβήσεται ἐκ τῆς τῶν πολεμίων ἐφοδοῦ· ἣν οὐκ ἐξ αὐτῶν ἐποίησαντο· Θεὸς δὲ ἤγειρε αὐτούς, μονοουχὶ σύρων καὶ ἔλκων ἐπὶ τὴν τῶν καταγεγραμμένων πολιορκίαν.

« Ἄλλ' ἔτι ἡ χεὶρ ὑψηλὴ· τοιγαροῦν ἀρεὶ σύστηρον τοῖς ἔθνεσι τοῖς μακρῶθεν, καὶ συριεὶ αὐτοὺς ἀπ' ἄκρου τῆς γῆς. » Ὑψηλὴ γοῦν ἡ τοῦ Θεοῦ χεὶρ κατ' αὐτῶν ὑπῆρχε διὰ τὸ ἐπιμονὸν αὐτῶν τῆς ἀπιστίας. Τὸ γὰρ δὴ χεῖρον, ὅτι οὐδὲ τούτων γινομένων, φησὶ, ἐκικαιότεροι γεγονάσιν, ἀλλὰ τοῖς αὐτοῖς ἐπιμένουσιν.

« Καὶ βοήσει δι' αὐτούς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ὡς φωνὴ θαλάσσης κυμαινούσης. » Ἐνεαυθα οὖν προσήκει ἐκιστῆσαι τὸν νοῦν, ὡς τὸ πλῆθος τῶν πολεμίων φωνῇ θαλάσσης ἐξομοιοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

« Καὶ ἐγένετο τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὗ ἀπέθανεν Ὀζίας ὁ βασιλεὺς. » Διὰ τί μὴ ἔτι ζώντος Ὀζίου τὴν προκειμένην ἔβην ἑώρα, ἀλλ' ἐν τῷ ἔτι ᾧ ἀπέθανεν; οἶμαι, ὅτι, διὰ τὸ ἐπαρθῆναι αὐτὸν, καὶ τὴν μηδαμῶς προσήκουσαν αὐτῷ ἐγγειρησαί θυσίαν προσενεγκεῖν, ὥστε καὶ τὴν λέπραν ἐπανθῆσαι τῷ προσώπῳ αὐτοῦ, εἰκὸς ἦν ἀναχειρωρῆναι τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ πάντα τὸν χρόνον τῆς αὐτοῦ ζωῆς, καθ' ὃν λελεπρωμένος κατέκει τὴν Ἱερουσαλήμ. Λεπρῷ γὰρ βασιλέως οἰκοντος τὸν τόπον, εἰκότως ἀναχειωρῆσαι ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ. Ἐπεὶ δὲ ἐτελεύτα μὲν ἐκεῖνος, Ἰωάθαν δὲ ὁ υἱὸς αὐτοῦ τὴν βασιλείαν διεδέξατο, περὶ οὗ γέγραπται, « Καὶ ἐποίησε τὸ εὐθεὸς ἐν ὀφθαλμοῖς Κυρίου· » εἰκότως κατ' αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν ἐνιαυτὸν ἐν ᾧ ὁ λελεπρωμένος μετελλάξει τὸν βίον, ὁ δὲ εὐάρεστος τῷ Θεῷ τὴν βασιλείαν διεδέξατο, αὐθις ἡ δόξα Κυρίου ἐπαύξει ἐπὶ τὸν οἶκον, δηλαδὴ τὸν ναὸν Κυρίου. Ὁ δὲ καὶ Ἰσοραὶ ὁ προφήτης λέγων, « Καὶ ἐγένετο τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὗ ἀπέθανεν Ὀζίας ὁ βασιλεὺς, εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπιημένου· καὶ πλήρης ὁ οἶκος τῆς δόξης αὐτοῦ. » Οἶμαι δὲ καὶ διὰ τούτων πιστῶσθαι τίς ποτ' ἦν ὁ διὰ πάσης τῆς προφητείας δηλούμενος Κύριος Σαβαώθ. Τίς δὲ οὗτος; Ὁ Μονογενὴς Υἱὸς, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς;

A rum quasi pulvis ascendet. » Species, inquit, corporis, divitiarum gloria et totius gentis decor, pulveris fere instar dissipabitur. « Noluerunt enim legem Domini Sabaoth; sed verbum sancti Israel irritaverunt. » Quam legem, nisi eam de qua superior dicebat, « Nam de Sion exhibit lex, et verbum Domini de Jerusalem? » Quia, inquit, Novi Testamenti legem noluerunt; imo etiam Verbum Dei vivens irritaverunt.

Vers. 25. « Ideo iratus est Dominus in populum suum. » Quem ipse quidem proprium sibi populum esse et appellari volebat; ipsi vero abnuerunt. His porro significat inimicorum irruptionem ac caesorum multitudinem, ita ut etiam montes cadaveribus repleantur, et universa regio morticinis eorum plena evadat. Haec autem omnia ex hostium invasione ipsi evenient: quam ipsi non suapte motu fecerunt, sed Deo agente, et tantum non trahente ac pellente illos ad rerum obsidionem.

Vers. 26. « Sed insuper manus Dei excelsa: igitur elevabit signum gentibus longinquis, et trahet eas ab extremo terrae. » Excelsa igitur contra illos fuit manus Dei, ob incredulitatis eorum perseverantiam. Quod enim deterius est, ne illis quidem ita gestis aequiores facti sunt, sed eodem in statu perseverant.

Vers. 30. « Et clamabit propter eos in die illa quasi vox maris aestuantis. » Hic animadvertendum est, ipsum multitudinem hostium maris sonitui comparare.

CAPUT VI.

Vers. 1. « Et factum est in anno, quo mortua est rex Ozias. » Quare non vivente adhuc Ozia hanc visionem habuit, sed eo anno quo ille mortuus est? quia ille elatus animo, sacrificium offerre, quod officii sui non erat, aggressus est, ita ut lepra in vultu ejus erumperet, arbitror par fuisse, ut gratia Dei recederet toto vitae illius tempore, quo leprosus habitabat in Jerusalem. Nam leproso rege locum incolente, gloria Dei merito recesserat. Postquam autem obiisset ille, et Joatham filius ejus regnum exceperat, de quo scriptum est, « Et fecit D rectum in oculis Domini »; » jure eodem ipso anno, quo et leprosus vitam obierat, et vir Deo placitus regnum exceperat, gloria Domini super domum reversa est, scilicet super templum Domini. Quod videlicet enarrat propheta dicens: « Et factum est in anno, quo mortuus est rex Ozias, vidi Dominum sedentem super thronum excelsum et elevatum: et plena erat domus gloria ejus. » Aestimo his significari, quis sit ille Dominus Sabaoth in hac tota prophetia indicatus. Equis autem ille? Unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, qui descendens ex propria magnitudine, inde sese visibilem et comprehensibilem hominibus efficit. Vigus

est et Abrahamo, cum dixit ei, « Semini tuo dabo terram hanc ³⁵. » Infert itaque Scriptura, « Et edificavit ibi altare Domino, qui visus fuerat ei ³⁶; » ac rursum, « Abraham factus est annorum nonaginta, et visus est ei Dominus ³⁷; » iterumque, « Et visus est Dominus Abrahamæ ad quercum Mambræ ³⁸. » De Isaac quoque dictum est, « Et profectus est et ascendit ad puteum juramenti, et visus est Dominus ipsi in nocte illa ³⁹. » Rursumque de Jacob dicitur, « Ego sum Deus, qui visus sum tibi; » sed etiam cum venit « in Bethel ipse et populus, qui cum eo erat, edificavit ibi altare: et vocavit nomen domus Bethel; ibi enim ipsi apparuit Deus ⁴⁰; » iterumque dictum est, « Visus est autem Deus Jacob adhuc in Luza ⁴¹; » aliasque dixit illi in hominis specie apparens, « Non ultra vocabitur nomen tuum Jacob: sed Israel erit nomen tuum ⁴². » Quando vocavit nomen loci, *Species Dei*, dicens, « Vidi enim Deum facie ad faciem, et salva facta est anima mea ⁴³. » Moyses quoque Deum qui oracula sibi edebat, rogavit dicens, « Si inveni gratiam in conspectu tuo, ostende mihi teipsum, cognoscibiliter te videam ⁴⁴. » Ille vero respondit ei dicens, « Et hoc verbum quod locutus es, faciam: invenisti enim gratiam in conspectu meo ⁴⁵. » Ezechiel item eum qui sedet super cherubim vidit, quasi speciem hominis: a lumbis ejus usque ad imum ignis erat, et a lumbis ejus usque ad summum, species electri. Quibus omnibus ediscimus visiones a prædictis viris habitas non similes fuisse, sed diversas; nam Moysi quidem dictum est, « Non poteris videre faciem meam: non enim videbit homo faciem meam, et vivet ⁴⁶. » Siquidem vultus Dei Verbi, et deitas Unigeniti Filii Dei, mortali naturæ comprehensibilis neutiquam fuerit. Ezechielii autem Verbi gloria per ænigmata visa fuit: Abrahamæ vero sub hominis forma figurate visus est, ita ut sub quercu consisteret, pedes ablueret, et mensæ consors esset. Similiterque cum Jacobo homo luctans inducitur, quem Scriptura quidem hominem appellat; ille vero qui oraculum edebat, « Non vocabitur, inquit, nomen tuum Jacob; sed Israel erit nomen tuum, quia fortis fuisti cum Deo ⁴⁷; » unde et Jacob dicebat, « Vidi enim Deum facie ad faciem, et salva facta est anima mea ⁴⁸. » Hic vero propheta se quoque gloriam ejus vidiisse testificatur. Igitur Salvatoris nostri Jesu Christi gloriam, ut in præsentī narrat, conspexit: non plane corporis, sed mentis oculis a Spiritu sancto illustratis: sicut enim corporis oculi a lucis radio exterius subministrato ad sensibilia videnda juvantur; eodem modo purgatæ mentis oculi, ab intelligibili luce irradiati, divina contemplari possunt. Quamobrem Servator

ὑποκαταβαίνων τοῦ ἰδίου μεγέθους, σμικρύνων δὲ ἑαυτὸν, ἐξ ἐκείνου ὁρατὸν καὶ καταληπτὸν ἀνθρώποις ποιεῖ. Ὡφθη καὶ τῷ Ἀβραάμ, ἠνίκα εἶπεν αὐτῷ· « Σπέρματί σου δώσω τὴν γῆν ταύτην (11). » Ἐπὶ λέγει οὖν ἡ Γραφή· « Καὶ ψυχοδόμησεν ἐκεῖ θυσιαστήριον τῷ Κυρίῳ τῷ ὀφθέντι αὐτῷ· » καὶ πάλιν· « Ἀβραάμ ἐγένετο ἐτῶν ἑνεήκοντα, καὶ ὤφθη αὐτῷ Κύριος· » καὶ πάλιν· « Καὶ ὤφθη Κύριος τῷ Ἀβραάμ πρὸς τῇ δρυὶ τῇ Μαμβρῇ. » Καὶ περὶ τοῦ Ἰσαὰκ εἴρηται· « Καὶ ἐπορεύθη, καὶ ἀνέβη ἐπὶ τὸ φρέαρ τοῦ ὄρκου, καὶ ὤφθη Κύριος αὐτῷ ἐν τῇ νυκτὶ ἐκείνῃ· » καὶ αὖθις ἐπὶ τοῦ Ἰακώβ εἴρηται· « Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός, ὁ ὀφθείς σοι· » ἀλλὰ καὶ ὅτε ἦλθεν εἰς Βαιθῆλ αὐτὸς καὶ ὁ λαὸς ὁ μετ' αὐτοῦ, ψυχοδόμησεν ἐκεῖ θυσιαστήριον, καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα τοῦ οἴκου Βαιθῆλ· ἐκεῖ γάρ αὐτῷ ἐφάνη ὁ Θεός. » Καὶ πάλιν εἴρηται· « Ὡφθη δὲ ὁ Θεός τῷ Ἰακώβ καὶ ἔτι ἐν Λουζᾶ· » καὶ ἄλλοτε εἶπεν αὐτῷ ἐν σχήματι ἀνθρώπου ὀφθείς· « Οὐκ ἔτι κληθήσεται τὸ ὄνομα σου Ἰακώβ· ἀλλ' Ἰσραὴλ ἔσται τὸ ὄνομά σου· » ὅτε καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα τοῦ τόπου Εἶδος Θεοῦ εἰπών· « Ἐἶδον γὰρ Θεὸν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, καὶ ἐσώθη μου ἡ ψυχὴ. » Καὶ Μωϋσῆς δὲ τὸν χρηματίζοντα αὐτῷ Θεὸν ἰκέτευσε λέγων· « Ἐἰ εὐρηκα χάριν ἐνώπιόν σου, ἐμφάνισόν μοι σεαυτὸν· γνωστῶς ἴδω σε. » Ὁ δὲ ἀπεκρίνατο αὐτῷ λέγων· « Καὶ τοῦτόν σοι τὸν λόγον ὃν εἴρηκας ποιήσω· εὐρηκας γὰρ χάριν ἐνώπιόν μου. » Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἰεζεκιὴλ τὸν ἐπὶ τῶν χερουδιμ καθήμενον εἶδεν, ὡς δρασιν ἀνθρώπου, ἀπὸ τῆς ὀσφύος αὐτοῦ καὶ ἔως κάτω πῦρ, καὶ ἀπὸ τῆς ὀσφύος αὐτοῦ καὶ ἔως ἄνω ὑπερ, δρασιν ἡλέκτρου. Δι' ὧν ἀπάντων μαθηάνομεν οὐχ ὁμοίως τὰς ὀπτασίας γεγενῆσθαι τοῖς προλεχθεῖσιν, ἀλλὰ διαφόρους· τῷ μὲν γὰρ Μωϋσῆϊ εἴρητο· « Οὐ δύνησθ ἰδεῖν τὸ πρόσωπόν μου· οὐ γὰρ ἴδη ἀνθρώπος τὸ πρόσωπόν μου, καὶ ζήσεται· » τὸ γὰρ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ Λόγου καὶ ἡ θεότης τοῦ Μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ θνητῇ φύσει οὐκ ἂν γένοιτο καταληπτῆ· καὶ τῷ Ἰεζεκιήλ δὲ ἡ τοῦ Λόγου δόξασ δι' αἰνιγμάτων ἐθεωρεῖτο· τῷ δὲ Ἀβραάμ ἐσχηματισμένος ἐωρᾶτο ἐν ἀνθρώπου μορφῇ, ὡς καὶ ὑπὸ τὴν δρῦν γενέσθαι, καὶ τοὺς πῶδας ἀπονήψασθαι, καὶ τραπέζης κοινωνῆσαι· ὁμοίως καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰακώβ ἀνθρώπος εἰσῆκται παλαιῶν, ὃν ἡ μὲν Γραφὴ ἀνθρώπον ὀνομάζει, αὐτὸς δὲ ὁ χρηματίζων, « Θὺ κληθήσεται τὸ ὄνομά σου, ὅτι ἐνίσχυσας μετὰ Θεοῦ· » ἔθεν καὶ Ἰακώβ ἔλεγεν· « Εἶδον γὰρ Θεὸν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, καὶ ἐσώθη μου ἡ ψυχὴ. » Ὁ δὲ παρῶν προφήτης ἰδεῖν καὶ αὐτὸς μαρτυρεῖται τὴν δόξαν αὐτοῦ. Οὐκοῦν τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ δόξαν διὰ τῶν προκειμένων ἐώρακεν, οὐ πάντως σαρκὸς ὀφθαλμοῖς, τοῖς δὲ τῆς διανοίας, πεφωτισμένοις ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· ὡς γὰρ οἱ τοῦ σώματος ὑπὸ τῆς ἐξωθεν χορηγούμενης τοῦ φωτὸς αὐγῆς συν-

³⁵ Gen. xii, 7. ³⁶ Ibid. ³⁷ Gen. xvii, 1. ³⁸ Gen. xviii, 1. ³⁹ Gen. xxvi, 23. ⁴⁰ Gen. xxxv, 7. ⁴¹ Gen. xlvi, 3. ⁴² Gen. xxxii, 28. ⁴³ Ibid. 30. ⁴⁴ Exod. xxxiii, 13. ⁴⁵ Ibid. 14. ⁴⁶ Exod. xxxiii, 24. ⁴⁷ Gen. xxxii, 28. ⁴⁸ Gen. xxxii, 30.

(16) Hæc quoque Hieronymus exprimit, sed paucioribus.

εργαίνονται εἰς τὸ βλέπειν τὰ αἰσθητὰ, τὸν αὐτὸν τρι-
 πλὸν τὰ τῆς καθααρμένης ψυχῆς ὄμματα ὑπὸ νοεροῦ
 φωτός καταυγάζόμενα, τὰ θεῖα κατοπτεῦειν δύναται. Διὸ καὶ ὁ Σωτὴρ τοῦτ' ἐδίδαξε· «Μακάριοι οἱ καθα-
 ροὶ τῆ καρδίας, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ἴδονται.»

«Καὶ σεραφίμ εἰστήκεισαν κύκλω αὐτοῦ, ἑξ πτε-
 ρυγες τῷ ἐνὶ, καὶ ἑξ πτέρυγες τῷ ἐνὶ.» Ἄσωματοί
 τινες θεαῖαι καὶ ὑπερκόσμοι δυνάμεις, ἃς καὶ ὁ Δα-
 νιὴλ ἐδῆλου λέγων, «Χίλια χιλιάδες ἐλειτούργουν
 αὐτῷ, καὶ μύρια μυριάδες παρεῖσθηκεισαν ἔμπρο-
 σθεν αὐτοῦ.» Δύο μὲν εἶναι τὰ σεραφίμ ἐνεαῦθεν ἐνό-
 μισαν ἄλλοι· ἐγὼ δὲ, ἐπιστήσας τῇ διανοίᾳ τῆς λε-
 γούσης Γραφῆς κύκλω αὐτοῦ τὰ σεραφίμ ἱστάναι,
 ἤθευμαι ταῦτα στεφάνου δίκην πανταχόθεν ὡσερ
 πῆγαν βασιλέα δορυφοροῦντα. Ἐξ δὲ πτέρυγες τῷ
 ἐνὶ λέγονται προσπεφυκέναι, τῷ ἑκαστον κεκοσμησθαι,
 ὡσερ πτέρυξιν, ἐμφύτοις ἀρεταῖς καὶ μεταωροπό-
 ρις, αἷς δικτάμενα δὲ οὐρανοῦ καὶ αἰθεροφόροι
 φέρονται, νοηταῖς τισι χρώμενα ἐνεργεῖαις, πραγμά-
 των τινῶν ἀρρήτων ἡμῖν ἀποταλεστικάις. Ὡς γὰρ
 ἐν ἀνθρώποις οἱ ἅγιοι τοῦ Θεοῦ χαρισμάτων μετεῖχον
 κρεττόνων, ὡς προφητεύειν τὰ μέλλοντα, καὶ νόσους
 ἰσθαι, καὶ νεκροὺς ἀνιστῆναι, καὶ γλώσσαις λαλεῖν,
 σφίρας τε καὶ γνώσεως μετέχειν ἢ καὶ ὡσερ
 πῆγαν τὸ σῶμα φυσικῶς αἰσθητηρίοις κεχρημέθα τὸν
 ἀριθμὸν πάντα, οὕτω που τάχα τὴν τῶν ἀγγέλων
 φύσιν εἰκάζει, δυνάμει θεαῖαι τισὶ καὶ τινων παραδέ-
 ξων ἐνεργητικάις, ἡμῖν δὲ ἀγνώστοις, κεχρησθαι·
 ἃς δὴ πτέρυγας ὁ λόγος ὠνόμασεν· ἐπεὶ καὶ περὶ
 τῶν ἀνέμων εἴρηται· «Ὁ περιπατῶν ἐπὶ πτερύγων
 ἐνέμων·» ὡς πάντως ἐκπιπτόντων ἡμῶν ἐπὶ τὰ σω-
 ματικά σχήματα, ὡς τῶν ἀνέμων ὄρνέων δίκην πτε-
 ροσοσμένων.

«Καὶ ταῖς μὲν δυοὶ κατεκάλυπτον τὸ πρόσωπον,
 καὶ ταῖς δυοὶ κατεκάλυπτον τοὺς πόδας, καὶ ταῖς
 δυοὶν ἐπέτανον.» Τὸ πρόσωπον τοίνυν ἐκάλυπτον,
 εὖ τὸ τοῦ Κυρίου, ὡς ἀν οἰηθεῖται τις, ἀλλὰ τὸ ἐαυ-
 τῶν· ὡς μὴ τολμᾶν ἀτενὲς ἀφορᾶν εἰς τὸ θεωροῦ-
 μενον. «Διὸ οὐδεὶς ἔγνω τὸν Υἱὸν, εἰ μὴ μόνος ὁ
 γεννήσας αὐτὸν Πατήρ.» Ἐκάλυπτον δὲ καὶ τοὺς
 πόδας, τὰ ἔσχατα τῆς οικίας πορείας καὶ ὡς ἀν
 εἴποι τις, τὰ βήματα τοῦ βίου εἰς πράξεις ἐπισκιά-
 ζοντα, μὴ ἀκαλύπτους ποσὶ τῷ ἐαυτῶν παραστή-
 κων βασιλεῖ.

«Καὶ ἐκέκραγον ἕτερος πρὸς ἕτερον, Ἅγιος, ἅγιος,
 ἅγιος Κύριος Σαβαώθ· πλήρης πᾶσα ἡ γῆ τῆς
 δόξης αὐτοῦ.» Οὐ μίαν γὰρ ἠφέρισαν φωνὴν, οὐδὲ ἀ-
 θρόως ὁμοῦ πάντα κοινῇ ταύτην ἀνέπεμπον, ἀλλ' ἕτε-
 ρον πρὸς τὸ ἕτερον ἐμπαῖνον τὸ ἐαυτοῦ θαῦμα, καὶ
 τὴν ἐκπληξιν τὴν ἐπὶ τῷ θεωρουμένῳ· μᾶλλον δὲ
 ὑπερεξέπληττεν αὐτὰ ἢ ἀπὸ τῶν ὑψηλοτάτων ἐπὶ τὰ
 ταπεινὰ κατὰδασις τοῦ Θεοῦ Λόγου. Ἐκέκραγον οὖν
 οὐχ ἀπαξ τὸν ἁγιασμὸν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ πολλάκις·
 μᾶλλον δὲ εἰς ἀναριθμητὸν καὶ εἰς ἀπειρον, καὶ εἰς
 εἰς ὑπερεκπληττόμενα. Προγνώσει τοίνυν τοῦ μέ-
 λλοντος ὑπερεθαύμαζον τὰ σεραφίμ, ὃ δὴ καὶ ἀκο-
 λούτως τοῖς θεοπέσμασιν ἐτελεῖτο, μετὰ τὴν εἰς ἀν-
 θρώπου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσίαν. Ἐξ ἐκεῖνος

A hæc docuit: «Beati mundo corde, quoniam ipsi
 Deum videbunt»⁴⁶.

Διὸ καὶ ὁ Σωτὴρ τοῦτ' ἐδίδαξε· «Μακάριοι οἱ καθα-

Vers. 2. «Et seraphim stabant in circuitu ejus,
 sex alæ uni, et sex alæ alteri.» Incorporeæ nempe
 quædam, divinæ et supra mundum positæ virtu-
 tes, quas Daniel declarabat, dicens: «Millia mil-
 lium ministrabant ei, et decies millies dena mil-
 lia astabant in conspectu ejus»⁴⁷. Hinc alii ar-
 bitrati sunt duo esse seraphim: ego accuratius
 explorata Scripturæ mente, quæ ait, seraphim in
 circuitu ejus stetisse, æstimo hos coronæ instar
 eum undique ceu regem magnum stipasse. Sex au-
 tem alæ uni esse dicuntur, quod singuli innatis
 et sublimibus virtutibus quasi alis ornentur: qui-
 bus volantes per cælum et aerem feruntur, intel-
 ligibili quadam agendi vi utentes, qua nobis res
 quasdam arcanas operantur. Quemadmodum enim
 inter homines, sancti Dei, charismatum meliorum
 participes erant, ita ut futura prænuntiarent, mor-
 bus curarent, mortuos suscitarent, variisque lin-
 guis loquerentur, sapientia et scientia instructi es-
 sent; aut quemadmodum secundum corpus, natu-
 ralibus sensibus utimur numero quinque; ita et
 angelorum naturam divinis quibusdam, ac mira-
 billium effectricibus virtutibus ignotisque nobis
 uti verisimile est, quas scilicet alas Scriptura vo-
 at. Quandoquidem de ventis etiam dictum est,
 «Qui ambulat super pennas ventorum»⁴⁸; ubi
 nos non ad corporeas figuras decurrimus, quasi
 scilicet venti, instar avium, pennis instructi simus.

«Et duabus quidem tegebant faciem, duabus
 autem velabant pedes, et duabus volabant.» Faci-
 em itaque velabant, non Domini, ut quis putet,
 sed suam: quod non auderent objectam rem defi-
 xis oculis intueri. «Quare nemo novit Filium,
 nisi qui genuit ipsum Pater.» Pedes quoque vela-
 bant, scilicet extrema progressionis suæ, et ut
 quispiam dixerit, vitæ gressus, quo actiones suas
 inumbrarent, ut ne nudis pedibus regi suo asta-
 rent.

Vers. 3. «Et clamabant alter ad alterum,
 Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Sabaoth: plena
 est omnis terra gloria ejus.» Non unam quippe
 emittebant vocem, neque omnes simul hanc profe-
 rebant, sed alter ad alterum, admirationem suam
 exhibentes, necnon stuporem ex tali spectaculo
 conceptum; imo potius obstupescabant ob descen-
 sum Dei Verbi ex celsissimis ad humilia. Non sem-
 el itaque, neque sæpius tantum sanctificationem
 ejus clamabant; sed in infinitum tempus ac semper
 stupore percussi vociferabantur; ex futuri ergo
 præscientia seraphim summopere mirabantur illud,
 quod scilicet, consequenter ad vaticinia, post ad-
 ventum Salvatoris nostri ad homines, completum

⁴⁶ Matth. v, 8. ⁴⁷ Gen. vii, 10. ⁴⁸ Psal. ciii, 3.

est. Hinc enim revera in omnium gentium novissimam venit, et in omnem terram, non modo cognitio, sed etiam gloria theologiae ipsam spectantis pervasit.

Vras. 4. « Et sublato est superliminare a voce, qua clamabant : et domus repleta est fumo. » His subindicatur fore ut, toto orbe gloria ejus repleto, revelaretur is qui eo in loco stabat, ita ut, sublato superliminari, comprehendi posset : locumque fumo replendum esse, igni traditum : nam fumus ignis signum est. His ergo Scriptura incendium loco huic eventurum obscure indicat : quo peracto, repleta est universa terra gloria Domini : non una domo ut antea, sed innumeris multo præstantioribus per universam terram excitatis.

Vras. 5. « Et dixi, O miser ego, quia compunctus sum : quia homo cum sim, et impura labia habeam, in medio populi impura labia habentis ego habito : et regem Dominum Sabaoth vidi oculis meis. » Se autem impurum esse confitetur, non anima, neque toto corpore, quoniam nullius impuræ actionis sibi conscius erat; sed sola sibi labia impura esse ait, quasi videlicet reliquum corpus et anima pura fuerit, secundum illud, « Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt ¹⁰. » Labia vero non aliunde impura habebat, quam a colloquio cum impuris hominibus inito. Nam quia cum impuris viris versabatur, eorum improbitate digna verba proferre coactus, inde labiis impurus erat.

Vras. 6, 7. « Et missus est ad me unus de seraphim, et in manu sua habebat carbonem ignis, quem forcipe tulerat de altari : et tetigit labia mea. Et dixit, Ecce tetigit hoc labia tua. » Talis est carbo altaris : ac fortasse clemens ille Dominus altare suum salutaribus hujusmodi ac purgantibus carbonibus replet. Quare dictum est alicubi ¹¹, « Carbones succensit sunt ab eo. » Deusque ipse apud Moysen ignis consumens dicitur : atque in Evangeliiis Serrator dicitur baptizare in Spiritu sancto et igne. His porro omnibus edocemur, neminem posse, nisi per divinum ignem, remissionem peccatorum consequi. Merito itaque tantus ille propheta carbone ignis purgatur. Quænam vero iniquitates et peccata auferuntur ab eo, nisi ea quibus repleta labia sua esse confitetur? Post peractam vero eorum purgationem, consequenter voce sedentis in throno dignatur, qua dicitur :

Vras. 8. « Quem mittam? Et quis ibit ad populum hunc? Et dixi, Ecce ego, mitte me. » Hac voce, quæ intermedia posita est, prophetæ alacritatem expertus est, ut is vel boni saltem propositi mercedem reciperet. Quamobrem, non Imperantis more ipsum jussit abire, sed in medio sermonis interrogat, quis sit ad id agendam paratus.

Vras. 9. « Et dixit, Vade, et dic populo huic : Auditus audietis et non intelligetis; et respicientes

γάρ ὡς ἀληθῶς πᾶσαν ἐγνώσθη τοῖς ἔθνεσι, καὶ εἰς πᾶσαν ἐκτελέσθη τὴν γῆν, οὐ μόνον ἢ γνώσεις, ἀλλὰ καὶ ἡ δόξα τῆς περὶ αὐτοῦ θεολογίας.

« Καὶ ἐπήρθη ὑπερῦρον ἀπὸ τῆς φωνῆς, ἧς ἐπέκραγον, καὶ ὁ οἶκος ἐπληρώθη καπνοῦ. » Διηγεῖται τοίνυν ὁ λόγος, ὡς ἄρα, πληρουμένης τῆς γῆς τῆς δόξης αὐτοῦ, γυμνοῦσθαι ἐμελλεν ὁ ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ, ὡς καὶ τοῦ ὑπερῦρου ἐρθέοντος, καταληφθῆσθαι, καπνοῦ τε κλήρης ἕσασθαι παραβολαίς πυρὸς γὰρ σημεῖον ὁ καπνός. ἤνιξται τοίνυν διὰ τούτων ὁ λόγος, τὸν ἐπὶ τέλος καταληφῶτα τὸν τόπον ἐμπρησθῶν μεθ' αὐτὸν ἐπληρώθη πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης Κυρίου· οὐκ ἔτι ἐνὸς οἴκου, μυρίων δὲ καθ' ἑκάστην οἰκουμένην πολλῶν κρείττωνων ἐκείνου συστάτων.

« Καὶ εἶπα· Ὁ τάλας ἐγὼ, οὐ κατανένυγμαί, οὐ ἄνθρωπος ὢν καὶ ἀκάθαρτα τὰ χεῖλη ἔχων, ἐν μέσῳ λαοῦ ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχοντος ἐγὼ οἴκω· καὶ τὸν βασιλέα Κύριον Sabaoth εἶδον τοῖς ὀφθαλμοῖς μου. » Ὁμολογεῖ δὲ ἀκάθαρτος εἶναι οὐ τὴν ψυχὴν, ἀλλ' οὐδὲ τὸ σῶμα· ἐπεὶ μηδεμίαν ταυτῶν ἀκάθαρτον πρᾶξιν συνήδει· μόνα δὲ τὰ χεῖλη ἀκάθαρτα ἐσχηκέναι φησὶ, ὡς τοῦ λοιποῦ σώματος αὐτῷ καθαρεύοντος καὶ τῆς ψυχῆς, κατὰ τὸ, « Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, οὗτοι τὸν Θεὸν ἑώραξαν. » (12) « Καὶ τὰ χεῖλη δὲ ἀκάθαρτα ἔχον οὐκ ἄλλοθεν, ἢ ἀπὸ τῆς πρὸς τοὺς ἀκαθάρτους ὁμιλίας. Ἦναγκάζετο γάρ, ὡς εἶπες, ἀκαθάρτους ἀνδράσι προσομιλῶν, ἄρα τῆς ἐκείνων φθέγγεσθαι μοχθηρίας, δι' ἧν ἐμολύνετο τὰ χεῖλη.

« Καὶ ἀπεστέλλη πρὸς με ἐν τῶν σεραφίμ, καὶ ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ ἔχεν ἄνθρακα πυρός, ὃν ἐπὶ λαβίδι ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ ἤψατο τὰ χεῖλη μου. Καὶ εἶπα· Ἴδὸν ἤψατο τοῦτο τῶν χειλέων σου. » Τοιοῦτός ἐστιν ὁ ἀνθράξ τοῦ θυσιαστηρίου, τάχα πού τοῦ φιλανθρώπου Κυρίου πληροῦντος τὸ ταυτοῦ θυσιαστήριον τοιούτων τινῶν σωτηρίων καὶ καθαρτικῶν ἀνθρώπων. Διὸ λέλεται· πού· « Ἀνθρακες ἀνήφθησαν ἀπ' αὐτοῦ. » Καὶ ὁ Θεὸς δὲ αὐτὸς παρὰ Μωσῆν κύρ καταναλίεσκον εἰρηται· καὶ Σωτήρ ἐν Ἐβραγγελοῖς βαπτίσει· ἐν Πνεύματι ἄγιῳ καὶ πυρὶ μεμαρτύρηται· διὰ τούτων ἀπάντων παιδεύοντος ἡμᾶς τοῦ λόγου μὴ ἄλλως δύνασθαι τινα τυχεῖν ἀφέσεως ἁμαρτημάτων ἢ διὰ τοῦ θείου πυρός. Εἰκότως οὖν καὶ ὁ τοσοῦτος προφήτης δι' ἀνθρακος πυρός καθαίρεται. Ποίας δὲ ἀνομίας καὶ ἁμαρτίας ἀφαιρεται ἢ ὡς τὰ χεῖλη αὐτοῦ πεπληρώθη· ὁμολογεῖ; Μετὰ δὲ τὴν τούτων καθάρσιν, ἀκολούθως καὶ φωνῇ ἀξιοῦται τοῦ καθήμενου ἐπὶ θρόνου, λεγούσης·

« Τίνα ἀποστελῶ; Καὶ τίς πορεύεται πρὸς τὸν λαὸν τούτων; Καὶ εἶπα· Ἴδὸν ἐγὼ, ἀπέστειλόν με. » Ἐδοκίμαζε δὲ ἄρα τοιαύτη φωνὴ μέσῳ ἀφαιμένη τῆν τοῦ προφήτου προθυμίαν, ὡς ἐν τῆς ἀγαθῆς προαιρέσεως μισθὸν κτήσεται. Διὸ οὐ προστακτικῶς αὐτὸν ἐπέλευσεν ἀπέλπει· μέσῳ δὲ ἠρώτα, τίς εἴη ἕτοιμος τοῦτο πράττειν.

« Καὶ εἶπα· Περσέθητι, καὶ εἶπον τῷ λαῷ τούτῳ· Ἀκοῆ ἀκούσατε, καὶ οὐ μὴ συνήτε· καὶ βλέποντες

¹⁰ Matth. v. 8. ¹¹ Psal. xvii, 9.

(12) Hæc apud Hieronymum habentur in hunc locum.

βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε. Ὁ τίνας δὲ βλέποντας βλέψουσι, καὶ τίνος ἀκοῆ ἀκούσονται, οὐ παρέστησεν ἡμῖν πεταλιπὸν σκοπεῖν ἐκ τῆς τοῦ λόγου ἀκολουθίας, λεγούσης ὅτι, Τοῦτον ὃν σὺ θεάσασαι Κύριον, καὶ ὃν ταῖς σελῖς ὀφθαλμοῖς εἶδες, ὃ προφήτα, τοῦτον καὶ ὁ λαὸς οὐτός ποτε εἶδεται· ἀλλὰ καὶ τῆς φωνῆς ἧς ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀκήκασας, ἐπακούσεται καιρῶ τινι καὶ αὐτός, οὐ μὴν καὶ συνήσει, οὐδὲ γνώσεται, οὐδὲ βουλήσεται αὐτοῦ τὴν χάριν παραδέξασθαι. Σαφῶς δὲ διὰ τούτων τὴν εἰς ἀνθρώπους αὐτοῦ παρουσίαν ἐδήλου.

Ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ ταῖς ὡσὶν αὐτῶν βαρέως ἤκουσαν, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκείμυσαν, μήποτε ἴωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς. Ὁ μὲν γὰρ Σωτήρ, ὅτε φῶς ὑπάρχων, πάντων ἐφώτισε τὰς ψυχάς· ὡς καὶ τυφλοὺς τὸ βλέπειν χαρίζεσθαι· οἱ δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔμυσαν, ὥστε μὴ βλέπειν καὶ οὕτω βλέποντες οὐκ ἔβλεπον. Ὅταν γὰρ τις, ἐν στεινίαις καὶ ἀκριβῶς θεασάμενος, ὑπερίθῃ, καὶ καταφρονησῇ τοῦ ὀρωμένου, ἢ μύσῃ τὰ ὄμματα προσποιούμενος μὴ ἐωρακέναι, τότε βλέπων οὐκ εἶδε. Τὸ μὲν οὖν βλέπειν ὑπῆρξεν αὐτοῖς ἀπὸ τῆς χάριτος τοῦ ὀφθέντος· τὸ δὲ μὴ ἰδεῖν συμβέβηκεν ἀπὸ τοῦ αὐτοῦς εἶσθαι τοὺς ἑαυτῶν ὀφθαλμοὺς, καὶ προσποιηθῆναι μὴ βλέπειν. Οὕτω δὲ καὶ ἀκοῆ ἀκούει τις, καὶ πάλιν οὐκ ἀκούει· ἐπειδὴ μὴ συνῆ τὰ λεγόμενα, ἢ ὅταν παρακούῃ καὶ καταφρονηῇ τῶν λεγομένων. Συμβαίνει δὲ τοῦτο, ἐπειδὴν τις τὰ ὅσα ἑαυτοῦ βαρύνῃ, ὥστε ἀποφράξας καὶ ἀποκωφώσας αὐτά. Ταῦτ' οὖν ἔσθαι περὶ τῶν τῶν Ἰουδαίων λαῶν ἡ φωνὴ τοῦ Κυρίου ἐθέτοισιν. Ἐπληροῦτο δὲ τὰ ἔργον ἐπὶ τῆς τοῦ Σωτήρος ἡμῶν ἐπιδημίας, καθ' ἣν, παρόντα αὐτῶν ὀφθαλμοῖς ὄρῶντες, οὐκ ἔβλεπον, καὶ διδάσκοντα τὰ μυστήρια τῆς βασιλείας οὐκ ἐσυνῆκαν.

Καὶ εἶπα· Ἔως ποτε, Κύριε; Καὶ εἶπεν· Ἔως ἂν ἐρημωθῶσι πόλεις, καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ μέχρι τίνος παρατείνῃ τὸ ἀρρώστημα; Καὶ ἔρωτᾷ λέγων· Ἔως ποτε, Κύριε; ἢ τί γὰρ ἔσται τέλος τῆς τοιαύτης αὐτῶν ἀδελφίας (15); Σημαίνει οὖν διὰ τούτων τὴν ἐπιλοβοῦσαν κρήνην ὑπὸ Ῥωμαίων τῷ τόπῳ πολιορκίαν, μετὰ τὴν κατὰ τοῦ Σωτήρος αὐτοῖς τοληθέντα, καθ' ἣν τῶν Ἰουδαίων κλεισταὶ πόλεις ἐπὶ αὐτοκράτορος Ὑδρασιανοῦ θρωπεῖσαι ἀπανεῖς παντελῶς κατέστησαν· ὡς μὴδὲ μνήμην αὐτῶν μὴδὲ ὄνομα περιλείπεσθαι. Οὕτω πως ἐρημίαν παντελῆ προαγορεύοντος τοῦ λόγου, ἐπληροῦτο δὲ καὶ αὕτη κατὰ τοὺς Ἀδριανοῦ χρόνους, καθ' ὅς δευτέραν ὑπομίναντες Ἰουδαίῳ πολιορκίαν, εἰς τοῦτο τὸ κακὸν παρέστησαν, ὡς νόμοις καὶ διατάγμασιν αὐτοκρατορικῶς μὴδὲ ἐξ ἀπόπτου τὴν ἐρημίαν τῆς ἑαυτῶν μητροπόλεως θεωρεῖν ἐπιτρέπεσθαι.

Καὶ μετὰ ταῦτα μακρυνεῖ ὁ θεὸς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ οἱ καταλειφθέντες κληθυσθήσονται ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ ἐπ' αὐτῆς ἐστὶ τὸ ἐπιδέχασθαι. Ὁ Σύμμαχος ἐξέδωκε· Ἐμακρὰν ποιήσει Κύριος τοὺς ἀνθρώπους. Σημαίνει γὰρ ὁ λόγος διὰ τῆς τοιαύτης τοῦ, μακρυνεῖ, ἐρμηνείας, ἣν τὸν, μακρὰν ποιήσει, ἢ κατὰ τὸν αὐτῶν χρόνον ὑπέμειναν αἰχμα-

A respicietis, et non videbitis. Quenam videntes videbunt, et quemnam auditu audient, non declaravit, id considerandum nobis relinquens ex sermone serie, quae sic habet: Quem tu intueris Dominum, et quem ipsis oculis vides, o propheta, hunc et hic populus aliquando videbit; sed etiam vocem, quam tu in praesenti audivisti, et ipse quodam tempore audiet: neque tamen intelliget vel cognoscet, neque gratiam ejus suscipere volet. His autem aperte suum ad homines adventum indicabat.

Vers. 10. « Aggravatum est enim cor populi hujus, et auribus graviter audierunt, et oculos suos clausurunt, ne forte videant oculis. » Nam Salvator quidem noster, lumen cum sit, omnium animas illuminavit, ita ut et caecis visum largiretur; illi vero oculos clauderunt, ut non viderent; atque sic videntes non videbant. Cum enim quis intuitus, et re conspecta diligenter, rem visam despicit et contemnit, ac claudit oculos, se non videre simulans; tunc respiciens, non vidit. Quod igitur viderent, id ex gratia ejus qui videbatur, ipsis inerat; quod autem non viderent, id ex eo veniebat quod oculos clauderent, et se non videre simularent. Ita pariter quis audita audit, et tamen non audit; quando ea quae dicuntur non intelligit, aut cum dictis non obtemperat, eaque despicit. Hoc porro contingit, cum quis aures suas aggravat, eas quasi obturans et surdas efficiens. Haec igitur Judaico populo futura esse, vox Domini vaticinatur. Impletum autem illud fuit in adventu Salvatoris nostri, quo, dum praesentem illum oculis cernerent, non videbant, et docentem mysteria regni, non intelligebant.

Vers. 11. « Et dixi, Usquequo, Domine? Et dixit, Donec desolentur civitates, » etc. Et usquequo durabit infirmitas? Interrogat dicens, « Usquequo, Domine? » quis enim finis erit hujusmodi illorum caecitatis? His enim significat primam sub Romanis futuram loci obsidionem, post edita ab ipsis contra Salvatorem facinora: qua multae Judaeorum civitates sub Vespasiano imperatore vastatae, solo penitus aequatae sunt, ita ut earum nec memoria nec nomen relinqueretur. Cum autem omnimodam desolationem sermo significet, contigit et illa Adriani tempore, cum Judaei, secundam passi obsidionem, in tantum calamitatis devenerunt, ut legibus et jussis imperatoris, ne quidem procul metropolis suae vastitatem conspiciere permitterentur.

Vers. 12. « Et postea elongabit Deus homines, et qui relicti fuerint multiplicabuntur super terram. Et adhuc super eam est decimatio. » Symmachus edidit, « Longe faciet Dominus homines. » Haec interpretatione, « elongabit, » sive « longo faciet, » indicat Scriptura captivitatem illam, quam eo ipso tempore multitudo Judaicae gentis perpe-

(15) Haec item in Hieronymi Commentario, sed pluribus.

est, necnon dispersionem illam qua, dum instantibus calamitatibus se proriperent, disgregati sunt. « Residui vèrs multiplicabuntur super terram » : alii scilicet a primis. Tot autem numero ipsi erunt, ut, cum primis comparati, multis partibus illorum multitudinem superent.

CAPUT VII.

Vers. 1-3. « Et factum est in diebus Achaz filii Joatham, filii Oziaë regis Juda, ascendit Reasin rex Aram, et Phacee filius Romeliaë rex Israel in Jerusalem, ad præliandum contra eam: et non potuerunt obsidere eam. Et nuntiaverunt domui David dicentes: Consensit Aram cum Ephraim, et stupefacta est anima ejus, et anima populi ejus, sicut lignum in silva a vento movetur. Et dixit Dominus ad Isaiam, Egredere in occursum Achaz, tu et qui derelictus est Jacob filius tuus. » Par quippe erat ut prophetaë filius, qui non una cum populo corruptus, sed paternæ doctrinæ tenax fuerat, hinc præsens insitueretur a patre, cum fiducia accedente, ac jussa exsequente.

Vers. 4. « Et dices ei, Cavo ut quiescas, et ne timeas, neque infirmetur anima tua a duobus lignis titionibus fumigantibus his, » quibus nihil luminis insit, sed qui extincto titioni tantum similes sint. Hujusmodi quippe sunt duo illi reges, quorum metu et formidine teneris. Etiam si enim vis illa mea castigationem immitens, quam iram appellare solent divina oracula, vos antehac sæpius invaserit, ad confutationem eorum, qui penes vos dii vocabantur: quibus vos quidem fidebatis, at illos nihil esse comprobatum est, cum vos inimici vestri subditos ac dedititios caperent; attamen quoniam ira mea iniqua non est, utpote bonus Deus, qui vos antea ad utilitatem vestram corripui; nunc iterum infirmitatem vestram totam curabo, si, a pristino errore vestro resipiscentes, pie agere vere ediscatis.

Vers. 8. « Sed adhuc sexaginta quinque annis, deficiet regnum Ephraim a populo. » Hoc item a propheta Achaz ediscit, non diu postea Samariaë regnum solvendum esse, subdito populo una cum regibus in captivitatem abducto, atque ob nefaria gesta in Assyrios translato. Quod si, ait, tempus nosse peroptes, scito annis abhinc sexaginta quinque venturum Assyriorum regem, ipsosque omnes captivos abducturum, in suamque regionem transportaturum esse. Hæc jussit Deus prophetam enuntiare, tum ipsi Achaz, tum subdito populo: quo illis auctor esset, ut ad se converterentur, ac crederent, neque dictis fidem negarent. Illos porro sexaginta quinque annos, aiunt Hebræorum filii ad unum expletos deprehendi, si quis a xxv Oziaë regni anno computum ordiatur.

Vers. 10, 11. « Et adjecit Dominus loqui ad

λωσαν τὸ πλῆθος τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους, καὶ τὸν διασκαδασμὸν ὃν διασκαδάσθησαν φεύγοντες τὰς ἐπικειμένους αὐτοῖς συμφοράς. « Καὶ οἱ καταλειφθέντες δὲ πληθυνθήσονται ἐπὶ τῆς γῆς. » Ἴτεροι ὄντες τῶν προτέρων. Τοσοῦτοι δὲ ὄντοι ἴσονται, ὡς, παραβαλλομένους αὐτοὺς τοῖς πρώτοις, πολλοστημῶριον εἶναι νομίζεσθαι τοῦ ἐκείνου πλῆθους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

« Καὶ ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις Ἀχάζ τοῦ Ἰωθάθα, τοῦ υἱοῦ Ὀζίου βασιλέως Ἰούδα, ἀνέβη Ρασσὸν βασιλεὺς Ἀράμ, καὶ Φακέε υἱὸς Ρωμελίου βασιλεὺς Ἰσραὴλ ἐπὶ Ἱερουσαλήμ, πολέμησαι αὐτήν· καὶ οὐκ ἠδυνήθησαν πολεμῆσαι αὐτήν. Καὶ ἀνηγγέλη εἰς τὸν οἶκον Δαυὶδ, λέγοντες· Συνεφώνησεν Ἀράμ πρὸς τὸν Ἐφραῖμ· καὶ ἐξέστη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, ὃν τρέπον ἐν δρυμῶ ἕξλον ὑπὸ πνεύματος σαλευθῆ. Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς Ἠσαΐαν· Ἔξελθε εἰς συνάντησιν Ἀχάζ, σὺ καὶ ὁ καταλειφθεὶς Ἰασουὶδ ὁ υἱὸς σου. » Ἔδει δὲ καὶ τὸν υἱὸν προφήτου, μὴ συνδιαφθάρειν τῷ πλῆθει, ἐναπομείναντα δὲ τῇ κεντρικῇ διδασκαλίᾳ, μαθητεύεσθαι ἐξ ἐκείνου τῷ πατρὶ, διὰ τοῦ παρῆναι αὐτῷ θαρσαλέως προσῶντι καὶ πράττοντι τὰ καλεούμενα.

« Καὶ ἐρεῖς αὐτῷ· Φύλαξαι τοῦ ἠσυχῆσαι, καὶ μὴ φοβοῦ, μηδὲ ἀσθενεῖτω ἡ ψυχὴ σου ἀπὸ τῶν δύο ἕξλων τῶν δαλῶν τῶν καπιζομένων τούτων, » οὐδαμῶς μὲν φῶς ἐχόντων, δαλῶ δὲ μόνον ἐσθεσμένῳ ἰουδαίων. Τοιοῦτοι γὰρ τινὲς εἰσιν οἱ δύο βασιλεῖς, ὧν ἐν φόβῳ καὶ ἀγωνίᾳ καθέστηκας. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα ἡ παιδευτικὴ μου δύναμις, ἣν ὀργῆν ἀποκαλεῖν εἴθε τὰ λόγια, μετήλθεν ὑμᾶς τὸ πρότερον, εἰς ἐλεγχον τῶν ὀνομαζομένων ὁμῶν θεῶν, οἷς ἐθαροῦσθε μὲν αὐτοὶ, οἱ δὲ τὸ μηδὲν ὄντες ἀπηλέγχοντο, ὀκητίαν ὑποχειρίους ὑμᾶς εἶλον οἱ πολέμοι· ὁμοίως, ἐπεὶ μὴ ἔστιν ἡ ἐμὴ ὀργὴ παράνομος, ὡς ἀγαθὸς θεὸς αὐτὸς καὶ τὸ πρώτων ὑμᾶς ἐπὶ τῷ συμφέροντι παίσας· καὶ νῦν αὖθις πᾶν τὸ νόσημα ὁμῶν λάσομαι, ἐάν, ἐπιστραφέντες τῆς προτέρας πλάνης, μάθοιτε εὐσεβεῖν ἀληθῶς.

« Ἄλλ' ἐτι ἐξήκοντα πέντε ἐτῶν ἐκλείψει ἡ βασιλεία Ἐφραῖμ ἀπὸ λαοῦ. » Μανθάνει τοίνυν καὶ τοῦτο παρὰ τοῦ προφήτου ὁ Ἀχάζ· ὡς ὅσον οὕτω ἡ τῆς Σαμαρείας βασιλεία καταλυθήσεται, τοῦ ἐν αὐτῇ βασιλευμένου λαοῦ αὐτοῖς βασιλευσιν αἰχμαλώτου γενησομένου, καὶ εἰς Ἀσσυρίους ἀποικισθησομένου διὰ τὰς ὑπερβαλλούσας αὐτῶν ἀθεμίτους πράξεις. Εἰ δὲ καὶ τὸν χρόνον ποθεῖς, φησὶ, μαθεῖν, γίνωσκας, ὡς εἶπω ἐξήκοντα καὶ πέντε ἐτῶν, ἐπιβάς ὁ τῶν Ἀσσυρίων βασιλεὺς, πάντας αὐτοὺς λήφεται καὶ αἰχμαλώτους εἰς τὴν ἑαυτοῦ μετοικίᾳ χώραν. Ταῦτα τῷ προφήτῃ λέγειν ὁ θεὸς προσέταττεν αὐτῷ τε τῷ Ἀχάζ, καὶ τῷ ὑπ' αὐτὸν λαῷ· παρορμῶν αὐτοὺς πρὸς αὐτὸν ἐπιστρέφειν, πιστεύειν τε καὶ μὴ ἀπιστεῖν τοῖς εἰρημένους· τὰ γε μὴν ἐξήκοντα πέντε ἐτη φασὶν Ἑβραίων παιδῆς εἰς τὸ ἀκριβὲς συμπληροῦσθαι, εἴ τις ἀριθμεῖν ἀρξῆται τοὺς χρόνους ἀπὸ τοῦ πέμπτου καὶ εικοστοῦ ἔτους τῆς Ὀζίου βασιλείας.

« Καὶ προσέθετο Κύριος λαλῆσαι πρὸς Ἀχάζ·

Ἀίτησαι σεαυτῷ σημεῖον παρὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου εἰς βάθος, ἢ εἰς ὕψος. » Ἀντί δὲ τοῦ, « εἰς βάθος, ἢ εἰς ὕψος, » ὁ μὲν Σύμμαχος, « Αἰτήσαι σεαυτῷ, φησὶ, σημεῖον παρὰ Κυρίου Θεοῦ σου· βάθυνον εἰς ἕδην, ἢ εἰς ὕψος ἄνω· » ὁ δὲ Ἀκύλας, « Ἐπαρώτησον σεαυτῷ σημεῖον παρὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου· βάθυνον εἰς ἕδην, μετεώρισον εἰς ὕψος· » ὁ δὲ Θεοδοσίω, « Αἰτήσαι σεαυτῷ παρὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου· βάθυνον εἰς ἕδην, ὕψωσον ἄνω. » Καλεῖται τοίνυν ὁ Ἀχάζ σημεῖον αἰτήσαι, δι' οὐ σωθήσεσθαι ἑμellen αὐτός τε καὶ ὁ σὺν αὐτῷ λαός. Ἐξουσίαν δὲ δίδωσιν αὐτῷ ὁ Θεὸς αἰρέσεως τοῦ σημεῖου, εἴτε ἐκ βάθους αἰτήσασιν, αὐτῷ δοθῆναι τοῦτο, ἐκ βάθους οὐχ ἑτέρου ἢ τοῦ κατὰ τὸν ἕδην· εἴτε ἐξ ὕψους, καὶ αὐτῶν τῶν ἄνω μετεώρων.

« Καὶ εἶπεν Ἀχάζ, Οὐ μὴ αἰτήσω, οὐδ' οὐ μὴ πειράσω Κύριον. » Ἀναίνεται δὴ οὖν, ἕτε δὴ ἀσεθῆς ὢν, καὶ μὴ πειθαρχῶν τῷ Θεῷ καλεῖσθαι, μὴ δὲ θέλων ἐπιπείρασιν λαβεῖν τῆς τοῦ Θεοῦ παραδοξοποιου δυνάμεως.

« Καὶ εἶπεν· Ἀκούσατε δὴ, οἶκος Δαυὶδ· Μὴ μικρὸν ὑμῖν ἀγῶνα παρέχειν ἀνθρώποις, πῶς Κυρίῳ παρέχετε ἀγῶνα; » Ἐπὶ τῇ τοῦ ἀνδρὸς ἀπονοίᾳ σχετικῆς ὁ προφήτης, ἐξ οἴκου προσιώπου τὰ ἐξῆς ἐπιλέγει. Ταῦτα δὲ ὁ μὲν Ἀκύλας τοῦτον ἠρμήνευσεν τὸν τρόπον· « Ἀκούσατε δὴ, οἶκος Δαυὶδ· Μήτι ὀλίγον μοχθοῦν ἀνδρας, ὅτι μοχθεῖτε καὶ γὰρ τὸν Θεόν μου; » Ὁ δὲ Θεοδοσίω· « Ἀκούσατε δὴ, οἶκος Δαυὶδ· Μὴ μικρὸν ἀγῶνα παρέχειν ἀνδράσιν, ὅτι ἀγῶνα παρέχετε καὶ γὰρ τῷ Θεῷ μου; » Ὁ δὲ Σύμμαχος· « Ἀκούσατε δὴ, οἶκος Δαυὶδ· Μὴ οὐκ ἀταρχεις ὑμῖν κοποῦν ἀνθρώπους, ὅτι κοποῦτε ἕτε καὶ τὸν Θεόν μου; » Ἔστι δὲ ὁ νοῦς τῶν προκειμένων τοιούτος· Οὐ παύσεσθε ποτε τοῖς τοῦ Θεοῦ ἀνθρώποις, λέγω δὴ τοῖς προφήταις, κόπους καὶ μόχθους, καὶ ἀγῶνας τοὺς ὑπὲρ τῆς ὑμετέρας σωτηρίας παρέχοντες; Ἀλλὰ δὴ καὶ αὐτῷ τῷ ἱμῷ Θεῷ, ὃν ὑμεῖς ἀρνείεσθε καὶ ἀρνεῖσθε, τῇ πολυθλίβῃ προσέχοντες πλάγη, σκυλμοὺς καὶ κόπους, καὶ ἀγῶνας παρέχοντες, τῷ μὴ βούλεσθαι πιστεῦσιν αὐτοῦ ταῖς ἐπαγγελίαις, μηδὲ τὰ κεκελευσμένα πράττειν;

« Διὰ τοῦτο δώσει Κύριος αὐτὸς ὑμῖν σημεῖον· Ἰσοὺ παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται, καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ. » Τί, φησὶν, ἔστι τὸ σωτήριον σημεῖον, ὃ καὶ μὴ βουλομένοις ὑμῖν παρέξει; παράδοξόν τι θαῦμα ἔσται ποτὲ ἐν ἀνθρώποις, καὶ σημεῖον μηδέποτε ἀκουσθὲν ἐκ τοῦ παντός αἰῶνος. Παρθένος κηρύσει δίχρα τῆς πρὸς ἀνδρα κοινωνίας, καὶ Θεὸν γεννήσει, Σωτήρα τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους. Τοῦτον αὐτὸν τὸν μέλλοντα λαγγάνειν τοιαύτης γεννήσεως Θεὸν σημεῖον ὑμῖν σωτήριον ἐντεῦθεν ἦδη ὁ Θεὸς παρέχει· ὃ δὴ καὶ εἰς βάθος μὲν δι' ἣν ποιήσεται μέχρις ἕδου κατάβασιν, εἰς ὕψος δὲ διὰ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἐπάνωδον. Σὺ οὖν, οἶκος Δαυὶδ, ἐντεῦθεν ἦδη κατὰ τὸν καιρὸν τῆς πρὸς τοὺς παρόντας πολεμίου συμβολῆς ἀνακαλοῦ αὐτὸν, Ἐμμανουήλ ἐκπονομάζων, ὅπερ ἐκ τῆς ἑρμηνείας τὴν τῷ λόγῳ παρίστησι δύναμιν· « μεθ' ἡμῶν » γὰρ ἡ θεὸς, ὁ δηλοῦ τοῦνομα. Πιστεύων οὖν ὄντα τῷ ση-

A Achaz dicens, Pete tibi signum a Domino Deo tuo, in profundum, aut in altum. » Pro illo, « in profundum, aut in altum, » Symmachus quidem ait, « Pete tibi signum a Domino Deo tuo, deprime in infernum, aut in excelsum supra; » Aquila vero, « Roga tibi signum a Domino Deo tuo, deprime in infernum, eleva in altum; » Theodotio, « Pete tibi signum a Domino Deo tuo, deprime in infernum, eleva in altum. » Jubetur ergo Achaz signum petere, quo tum ipse, tum populus ejus salutem consecuturus erat. Facultatem autem ipsi præbet Deus eligendi signi, ac si ex profundo petat; ex profundo, non alio scilicet quam inferno, se concessurum; si vero ex alto, aut ex sublimioribus locis, se daturum pollicetur

B Vers. 12. « Et dixit Achaz, Non petam, et non tentabo Dominum. » Recusat videlicet ut impius ac Dei præcepto non obsequens, nec volens stupendæ virtutis Dei experimentum capere.

Vers. 13. « Et dixit, Audite ergo, domus David, Numquid parum vobis est molestiam præbere hominibus, cur Domino molestiam præbetis? » Homini stultitiam miseratus propheta, ex propria persona quæ sequuntur pronuntiat. Hæc porro Aquila hoc modo interpretatur: « Audite ergo, domus David, Numquid parum affligere viros, quia affigitis etiam Deum meum? » Theodotio autem, « Audite ergo, domus David, Numquid parum molestiam præbere viris, quia molestiam præbetis etiam Deo meo? » Symmachus vero, « Audite ergo, domus David, Annon sufficiet vobis defatigare homines, quia defatigatis etiam Deum meum? » Præsentis porro dicti mens hæc est, Nunquamne cessabitis Dei hominibus, videlicet prophetis pro vestra salute laborantibus, defatigationes, labores et molestias præbere? Sed etiamne ipsi Deo meo, quem vos ignoratis et negatis, multorum numinum errorum dediti, molestias, defatigationes et labores præbitis, nolentes ejus promissis fidem habere, nec ejus præcepta exsequi?

Vers. 14. « Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum: Ecce virgo in utero concipiet, et pariet filium, et vocabis nomen ejus Emmanuel. » Quod est, inquit, signum salutare, quod vobis vel nolentibus præbebit? stupendum quoddam miraculum aliquando in hominibus erit, ac signum nunquam omni sæculo auditum. Virgo uterum gestabit sine ulla cum viro consuetudine, et Deum gignet, humani generis Salvatorem. Hunc ipsum, qui talem ortum ducturus est, Deum, in signum vobis salutarem jam exhinc Deus exhibet; quod et in profundum et in altum extendetur; in profundum quidem, per descensum suum usque ad infernum; in altum vero, per suum ad cælos reditum. Tu ergo, domus David, jam in tempore hujus cum inimicis tuis congressus, evoca illum, Emmanuel nuncupans, quod ex significato verbi virtutem declarat: hoc quippe nomen, « nobiscum Deus, » significat. Signo

Itaque fidem habens confide : neque ultra Damasci A
deos invocas, neque eos, qui non sunt, auxiliarios
tibi ascribe; sed Emmanuelem, utpote Deum cum
hominibus aliquando versaturum, invoca, cum per-
fecta fiducia sperans, ac omnium virtuti fidem ha-
bens.

Sed nos postquam huc devenimus, animadverte-
re par est, quo pacto prophetia domui David di-
serte præcipiat, ut eum qui ex Virgine nasciturus
est, Emmanuelem nuncupet. Nam tu ipsa, domus
David, quæ jam prophetæ ades, ejusque sermones
audis, eum qui in vaticinio fertur, vocabis Emma-
nuel; ac si clarius diceret, Eum tibi adiutorem fre-
quentius evoca, plerumque Emmanuelem appellans,
ac ut præsentem tibi Deum vociferans. Licet enim
longissimis abhinc temporibus futurum sit, ut eum B
Virgo in utero gestet et pariat; quando prophetiæ
complementum adveniet, quando ille totius generis
humani Salvator declarabitur, alio utetur nomine
a salute derivato; sed jam hoc tempore tu, domus
David, quæ bonum a Deo pignus accepisti, eum
invoca, Emmanuelem appellans: salutem quippe
tibi credenti et dictis obtemperanti nomen illud
conciliabit. Si enim dictam fuisset, « Et vocabunt
nomen ejus Emmanuel, » visum fuisset in futurum
tempus totam prophetiam remittere; hoc enim pa-
cto dubitandi causa amphibologia in sermone fuis-
set; quandoquidem is qui ex sancta Virgine natus
est Salvator noster, non Emmanuel, sed Jesus vo-
catus est, secundum angeli oraculum Josepho edi-
tum his verbis, « Ne timeas accipere Mariam con-
jugem tuam: quod enim in ea natum est, ex Spi-
ritu sancto est. Pariet autem filium, et vocabis no-
men ejus Jesum: ipse enim salvum faciet populum
suum a peccatis ejus ». » Si itaque Jesus, non su-
tem Emmanuel, nomen accepit Dominus noster et
Salvator ex Virgine natus secundum prophetiam;
quomodo verum fuerit oraculum dicens, « Et voca-
bunt nomen ejus Emmanuel? » Quomobrem non
illo modo dictum est, non enim ab omnibus hoc
nomine appellandus erat; sed accurate propheticus
sermo sic habet, « Et vocabis. » Tu enim ipsa,
domus David, cujus causa hoc vaticinium enun-
tiatur, accepto salutis pignore, quo tempore cum ini-
micis congrederis, ipsum Emmanuelem voca, et
victoriæ de inimicis partiæ auctorem ascribe: qui
aliquando quidem ex Virgine nasciturus, sed jam
Deus et nobiscum est, et jam tibi magna ad salutem
tribuit. Divino itaque præcepto fidem habens, fre-
quenter ipsum invoca adiutorem, Emmanuelem ap-
pellans. Quadam enim hujusmodi ceu incantatione
opus est, ut ne dæmonibus auxiliaribus auendas,
sed solum Emmanuelem invocas, ac per ipsum sa-
lutem nanciscaris. Nonnulli vero hæc minime cogi-
tantes, in Evangelio secundum Matthæum, pro illo
« et vocabis, » « et vocabunt, » scripsere: at pro-
phetica lectio non sic habet; sed Hebraica lectio

μέλι θάρσει, καὶ μηκέτι μὲν θεοὺς ἀνακαλοῦ δαμα-
σκοῦ, μηδὲ τοὺς μὴ ὄντας βοηθοὺς ἐπιγράφου σεαυ-
τοῦ· τὸν δὲ Ἐμμανουήλ, ὡς ἂν θεὸν ἀνθρώποις συν-
εσόμενον ποτε, κάλει, θαρσύν σὺν πεποιθήσει τε-
λείῃ, πιστεύων τῇ τῆς προσηγορίας δυνάμει.

Ἄλλ' ἐνταῦθα γενομένους ἡμᾶς ἐπιστῆσαι προσ-
ῆκει, ὡς ἀκριβῶς ἡ προφητεία τῷ οἴκῳ Δαυὶδ προσ-
τάττει, κάλεσαι τὸν ἐκ τῆς Παρθένου γεννηόμενον
Ἐμμανουήλ. Σὺ γὰρ αὐτὸς, ὁ οἶκος Δαυὶδ, ὁ νῦν τῷ
προφήτῃ συμπάρων, καὶ τοῦτου ἀκροώμενος τῶν
λόγων τὸν θεσπιζόμενον καλέσεις Ἐμμανουήλ· ὡς
εἰ σαφέστερον εἰλεγον, Ἐπικαλοῦ βοηθὸν ἑαυτῷ
συνεχῶς, πολλάκις Ἐμμανουήλ ὀνομάζων, καὶ ὡς
συνόντα σοι θεόν, τοῦτον ἀνακαλούμενος· εἰ γὰρ καὶ
τὰ μέγιστα μακροῖς ὑστερον χρόνοις ἡ Παρθένος τῷ-
τον κηῖσει καὶ τέξεται· ὅτε καὶ τὸ ἀποτέλεσμα γε-
νήσεται τῆς προφητείας, ὅτε καὶ Σωτὴρ ἀναφανήσεται
τοῦ παντὸς ἀνθρώπων γένους, τῷ ἑτέρῳ χρήσεται
ὀνόματι τῆς σωτηρίας ἐπιωνύμου· ἀλλ' ἐντεῦθεν ἤδη,
σὺ, ὁ οἶκος Δαυὶδ, ἀγαθὸν σύνθημα παρὰ θεοῦ λαβὼν,
ἀνακαλοῦ, τὸν Ἐμμανουήλ ὀνομάζων· σωτηρίαν νάρ-
σοι πιστεύουσι καὶ παιδαρχοῦντι τοῖς λεγομένοις ἡ
τοιαύτη προξενήσει κλησίν. Εἰ μὲν οὖν εἰρητο, « Καὶ
καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ, » ἔδοξεν ἂν
εἰς μέλλοντα χρόνον τὴν πᾶσαν παραπέμπειν προ-
φητείαν· οὕτω γὰρ ἀμφιβολίαν εἶχεν ὁ λόγος· ἐπεὶ
μὴ Ἐμμανουήλ, ἀλλὰ Ἰησοῦς κέκληται τὸ ὄνομα τοῦ
ἐκ τῆς ἀγίας Παρθένου γεννηθέντος Σωτῆρος ἡμῶν,
κατὰ τὸν τοῦ ἀγγέλου χρηματισμὸν φήσαντα τῷ Ἰω-
σήφ· « Μὴ φοβηθῆς παραλαβεῖν Μαρίαν τὴν γυναῖκά
σου· τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν ἐκ Πνεύματος ἁγίου
ἔστιν Ἰησοῦς· αὐτὸς γὰρ σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν
ἁμαρτιῶν αὐτοῦ. » Εἰ οὖν Ἰησοῦς, ἀλλ' οὐχὶ Ἐμ-
μανουήλ τὸ ἐπιωνύμου εἰληφεν ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ
Σωτὴρ, ἐκ τῆς Παρθένου γεννηθεὶς κατὰ τὴν προφη-
τείαν· πῶς ἂν ἐτι ἠλῆθυσεν τὸ λόγιον φῆσαν, « Καὶ
καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ; » Διότι οὐκ
εἰρηται μὲν οὕτως· οὐ γὰρ ἐμμελλεν ὑπὸ πάντων
τοῦτω καλεῖσθαι τῷ προσρήματι· ἀκριβῶς δὲ ὁ προ-
φητικὸς λόγος, « Καὶ καλέσεις, » περιέχει. Σὺ γὰρ
αὐτὸς, ὁ οἶκος Δαυὶδ, δι' ἐν ταῦτα θεσπιζέται, σύν-
θημα σωτηρίας λαβὼν κατὰ τὸν καιρὸν τῆς πρὸς
τοὺς πολεμίους συμβολῆς. Ἐμμανουήλ κάλει, καὶ
τῆς τῶν πολεμίων ἡττητῆς ἐπιγράφου τοῦτον αἰτιον·
ἐκ Παρθένου μὲν γεννησόμενον ποτε, ἤδη δὲ θεὸν
ὄντα, καὶ μεθ' ἡμῶν ὄντα, ἐντεῦθεν δὲ ἤδη τὰ με-
γάλα πρὸς σωτηρίαν χαριτούμενον σοι. Πιστεύων οὖν
τῷ θεῷ προστάγματι, συνεχῶς αὐτὸν ἐπικαλοῦ
βοηθὸν, Ἐμμανουήλ ὀνομάζων. Τοιαύτης γὰρ τινος
ὡσπερ ἐπιβῆς χρεῖα, πρὸς τὸ μὴ δαίμοσι βοηθοῖς
προσέχειν· μόνον δὲ τὸν Ἐμμανουήλ ἐπικαλεῖσθαι,
καὶ δι' αὐτοῦ σώζεσθαι. Ταῦτα μὴ νοήσαντές τινες,
ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίῳ, ἀντι τοῦ, « καὶ κα-
λέσεις, » — « καὶ καλέσουσι, » πεποιθήσασιν· οὐχ οὕτως
ἐχούσης τῆς προφητικῆς λέξεως· ἢ τε γὰρ Ἑβραϊκῇ

³¹ Matth. i, 20, 21.

φωνή, ταύτη τε καταλληλως, καὶ ἅπαντες οἱ ἔρμη- A
πυται, καλέσεις, ἐκδεδώκασιν.

« Βούτυρον καὶ μέλι φάγεται, πρὶν ἢ γυνῶνα αὐ-
τὸν, ἢ προελίσθαι πονηρὰ, ἐκλέξασθαι τὸ ἀγαθόν. »
El γοῦν θαυμάζεις θεὸν γεννώμενον ἀκούων, πίστευ-
σον, ὅτι καὶ τροφῇ νηπίων χρῆσται. Οὐ γὰρ κατὰ
τοια φαντασίαν ὀφθῆσεται ἀνθρώπος, (14) οὕτε τῷ
θεατῆν ἔσται τὸ γινόμενον· ἀλλ' ἀληθῶς τοιαύτην
ὁπομενεῖ γέννησιν, ὡς κοινωῆσαι νηπίων τροφῇ·
βούτυρον λέγω καὶ μέλιτι ὁμοίως τοῖς λοιποῖς βρέφεισι.
Τούτο μὲν οὖν ἀνθρώπινον· τὸ δὲ τῆς θεότητος αὐτοῦ
παραστατικὸν ἔχειν ἂν εἴη, ὅτι πρὶν ἢ γυνῶνα αὐτὸν,
ἢ προελίσθαι πονηρὰ, ἐκλέξεται τὸ ἀγαθόν, καὶ τὰ
ἔξῃς. Σημαίνει δὲ ὁ λόγος, ὅτι καὶ παρ' αὐτὴν τὴν
γέννησιν διακριτικὸς τις ἦν, καὶ ἀγαθῶν ποιητικὸς,
ὁ Ἐμμανουήλ, τὸ κριτικὸν ἐξ ἐκείνου κεκτημένος, B
καὶ ἀποσειόμενος μὲν τὸ κακόν· μόνον δὲ τὸ ἀγαθὸν
ἐπιδοχόμενος. Τοιαύτης γὰρ ἔσται, φησὶ, φύσεως
καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς γεννήσεως.

« Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, συριεὶ Κύριος
μουσίαις, αἱ κυριεύσουσι μέρος ποταμοῦ Αἰγύπτου,
καὶ τῇ μελίσση, ἣ ἔστιν ἐν χώρᾳ Ἀσσυρίων. » Ση-
μαίνει διὰ τούτων ὁ λόγος Αἰγυπτίων ἀνδρῶν ἔφοδον,
ὅς φησιν ἤξειν ἐπὶ τὴν Ἰουδαίαν χώραν οὐκ ἀνευ
θεοῦ, νεύματι αὐτοῦ τοῦ Κυρίου διεγείροντος, καὶ
ὡσπερ συρίγματι παρορμίωντος αὐτοῦ ἀπὸ τῆς
Αἰγύπτου· καὶ οὐκ ἀπὸ πάσης ταύτης, ἀλλ' ἐκ μέ-
ρους αὐτῆς. Ἡ καὶ διὰ τὸ λύθροις καὶ αἵμασι τοῖς
κατὰ τὴν ἀκάθαρτον εἰδωλολατρείαν χαίρειν τοὺς
Αἰγυπτίους, παραβάλλει μουσίαις αὐτοῦ· τὴν δὲ τῶν
Ἀσσυρίων πολεμικὴν δύναμιν διὰ τὸ πολεμικῶ κέν-
τρον κεχρησθαι, καὶ τῶν λοιπῶν ἔθνῶν τότε κρατεῖν,
μελίσση ἀπέικασε. Ταῦτα δὲ ἐπληροῦτο κατὰ τοὺς
χρόνους τῆς πρώτης πολιορκίας Ἰερουσαλήμ, καθ'
ὅς Αἰγύπτιοι μὲν οἱ καλούμενοι μουσῆ (15), ὅτε τούτων
βασιλεὺς Φαραὼ ἐπελθὼν τῇ Ἰουδαίᾳ, τὸν Ἰωσὴφ
τὸν βασιλέα τῆς Ἰερουσαλήμ, τῶν ἐπιφανῶν καὶ
θεοφιλῶν ἀνδρῶν οὐδενὸς δεύτερον, ἀναιρεῖ. Ἐτε' οὐκ
εἰς μακρὰν ὁ τῶν Βαβυλωνίων βασιλεὺς Ναβουχοδο-
νόσορ σὺν μεγάλῃ στρατιᾷ δυνάμει ἐπελθὼν, τὴν
πᾶν πόλιν αὐτὴν ἐκ βάθρων εἶλε, τὸν νεῶν πυρπο-
λόσας· τὸ δὲ πᾶν ἔθνος ἐξανδραποδισάμενος καὶ τὰς
κεκὰς ἠρώσας πόλεις, Ἀσσυρίους οἰκῆτορας τῆς
C

« Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ξυριεὶ Κύριος τῷ ξυρῷ τῷ
μεγάλῳ καὶ μεμεθυμένῳ, ὃ ἔστι πέραν τοῦ ποτα-
μοῦ τοῦ βασιλέως Ἀσσυρίων. » Οὐ τὴν κεφαλὴν
οὖν μόνην ξυρήσει, τὴν πάλαι κομῶσαν, ὅτε τῆς
οικουμένης ἐκράτου Ἀσσύριοι, ἀλλὰ καὶ τὰς τρίχας
τῶν ποδῶν, δηλαδὴ τὸ ἀνδρείον σῆμα, καὶ τὸν πύ-
γμα· τουτέστι τὸν κατὰ φύσιν ἀνδράσι πρέποντα
κόσμον. Ξυρὸν δὲ μεμεθυμένον ὑπὸ τοῦ Κυρίου ὁ
προφητικὸς ἐκάλει λόγος ἑτερόν τι πολεμίων γένος·
δι' οὗ τὸν βασιλέα τῶν Ἀσσυρίων, δηλαδὴ τὴν πᾶσαν
ἐντῶν βασιλείαν τε καὶ δυναστείαν ξυρήσειν ἔφη τὸν
θεὸν, ὡς ταπεινὴν αὐτὴν, καὶ ἀνανδρὸν, καὶ ἀκο-
σμον καὶ ἀσχήμονα δειχθῆναι. Παρ' ἑτέρῳ δὲ, ἀνεὶ
τοῦ μεμεθυμένῳ ξυρῷ, μεμισθωμένῳ εὐρηται οὕτως εἰπόντι.

(14) Eadem plane Hieronymus habet ad hunc locum.

(15) Hæc item apud Hieronymum.

A cum hac nostra congruit : et omnes interpretes vo-
cabis odiderunt.

Vers. 15. « Butyrum et mel comedet, antequam
sciat ipse, aut præeligat mala, eligere bonum. » Si
ergo miraris, cum audias natum Deum, at crede,
quoniam infantium cibo usus est. Non enim sec-
undum quamdam phantasiam homo apparebit,
neque species solum erit id quod gignetur; sed
eumdem revera ortum subibit, ita ut infantium
alimento utatur, butyro videlicet et melle, perinde
atque alii infantes. Et hoc quidem humanum est :
quod autem deitatem ejus declarat illud est, quod
priusquam ille mala vel noverit vel prætulerit, eli-
get bonum, etc. His porro significatur vel in ipso
ortu discernendi vi præditum, ac bonorum patrato-
rem Emmanuelem fuisse, jam tunc judicii facultate
instructum : scilicet malum quidem excutientem, bonum
vero duntaxat amplectentem. Talis quippe naturæ,
inquit, vel ab ipso ortu futurus est.

Vers. 18. « Et erit in die illa, sibilabit Dominus
muscis, quæ dominabuntur parti fluminis Ægypti,
et api, quæ est in regione Assyriorum. » His vero
significatur Ægyptiorum virorum irruptionem : quos
ait non sine Deo venturos esse in Judæorum regio-
nem, Domino per solum nutum commovente, et
quasi sibilo excitante illos ex Ægypto : nec ex tota
illa, sed ex parte quadam ejusdem. Vel quia Ægy-
ptii, cruore et sanguine ab impura idololatria ef-
fuso delectabantur, ipsos muscis comparat : Assy-
riorum autem bellicam virtutem, quod illi hostili
spiculo uterentur, ac cæteris tunc gentibus impera-
rent, api similem dicit. Hæc porro completa sunt
tempore primæ Hierosolymorum obsidionis, quo
Ægyptii quidem, muscæ dicti, cum rege suo Pha-
raone irumpentes, Josiam Hierosolymorum regem,
inter conspicuos religiososque viros nemini secun-
dum interfecerunt. Non diu vero postea Babylo-
niorum rex Nabuchodonosor, cum exercitu ma-
gno superveniens, urbem ipsam funditus dele-
vit, templumque incendit, totaque gente in ca-
ptivitate abducta, vastisque cæteris urbibus,
Judæorum regionis Assyrios habitatores constituit.

Ἰουδαίαν κατέστησε χώρας.

D Vers. 20. « In die illa radet Dominus novacula
magna et inebriata, quod est ultra fluvium regis
Assyriorum. » Non caput solum radet olim com-
atum, cum Assyrii orbi imperarent; sed etiam pilos
pedum, scilicet virilem formam, et barbam; id est,
ornatum viris secundum naturam consentaneum.
Novaculam vero a Deo inebriatam aliud genus ini-
micorum nuncupat propheticus sermo. cujus opera
regem Assyriorum, seu totum eorum regnum et po-
tentiam abrasurum Deum esse prænuntiat; ita ut
humilis, imbellis, incompta, et deformis appareat.
Pro illo autem, « inebriata novacula, » alius in-
terpres, « mercede conducta, » habet.

VERS. 21, 22. « Et erit in die illa, nutriet homo vaccam boum, et duas oves. Et erit a copia lactis quam facient, ut butyrum et mel comedat omnis, qui derelictus fuerit in terra. » Extremam paupertatem et inopiam his subindicat; imo etiam et raritatem frumenti ad cibum præstandum. Nam quod non boum greges, sed unam tantum vaccam homo possideat, et quod non ovile, sed duas tantum oves alat, extremæ fuerit inopiæ argumentum; quin etiam quod residuus in terra populus butyro tantum et melle alatur, id famem panis declarat. Hic porro erat populus sub Godolia, quem ob frumenti penuriam, exiguo pecorum lacte et butyro in alimentum usum prænuntiat: universa regione, ob virorum paucitatem in desertum et in spinas conversa.

VERS. 23. « Et erit in die illa, omnis locus ubi fuerint mille vineæ, mille siclorum, in desertum erit et in spinam. » Quod igitur terra inculta et spinis referta sit, frumento carebit; neque homo qui residuus erit, naturæ congruenti cibo, aut vino nutrietur, imo potius lacte, butyro, et melle; hisque non a numeroso boum grege, neque ab ovilibus congregatis, sed ex ovibus quibusdam et animalibus miseris. Nam alius ex una bucula, alius ex duabus ovibus id mutuabitur.

VERS. 25. « Et omnis mons aratus arabitur, et non veniet illuc timor: erit enim a deserto et spinis in pascua ovis. »

CAPUT VIII.

VERS. 1. « Et dixit Dominus ad me, Sume tibi librum novum grandem: et scribe in illo stylo hominis. » Postquam finem narrandi fecit ea quæ in memoratis diebus futura sunt, narrationem de ortu Emmanuelis resumit. Super quo domui David præceptum erat, ut incantationis loco Emmanuelis nomen invocaret; idque cum spe ac fiducia, quod ejus ope ab imminentibus duobus regibus liberanda sit. Quia vero docuit Emmanuelem illum, stupendam et ab humana natura alienam generationem habiturum esse: nam ex incorrupta puella, et virgine nuptiis experte nasciturus erat; admodum necessario Dominus, hic, nor. Achaz, neque domui Judæ, sed ipsi soli prophetæ, mysterium arcani ortus Emmanuelis revelat: quomodo scilicet futurum sit ut virgo in utero concipiat et pariat filium. Ut itaque ea quæ ad Emmanuelem spectabant, non ad omnium aures spargerentur, sed potius in arcana quadam scriptura servarentur, jubet prophetam sibi sumere tomum novum et magnum, sive, « librum, » seu, « membranam, » seu « volumen » secundum reliquos, « stylo hominis, » id est, consueta et nota hominibus scriptura: est quippe alia Dei Scriptura non stylo hominis exarata, sed virtute Dei Verbi, qua dignos in libro vitæ describit.

« Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ θρέψει ἄνθρωπος δάμαλιν βοῶν καὶ δύο πρόβατα. Καὶ ἔσται ἀπὸ τοῦ πλείστον ποιεῖν γάλα, βούτυρον καὶ μέλι φαγεῖν πᾶς ὁ καταλειφθεὶς ἐπὶ τὴν γῆν. » Πτωγείαν τε καὶ πέναν ὑπερβάλλουσαν αἰνίττεται διὰ τούτων· ἀλλὰ καὶ ἔνδειαν καὶ σπάνιν τῆς ἀπὸ τοῦ σίτου τροφῆς· τὸ γὰρ μὴ βοῶν ἀγέλας, μίαν δὲ ἰόντην δάμαλιν κεκτῆσθαι ἄνθρωπον, καὶ τὸ μὴ ποιμνιον προβάτων, δύο δὲ πρόβατα μόνον τρέφειν, τῆς ἐσχάτης ἀν γένοιτο ἀπορίας σύμβολον· ἀλλὰ καὶ τὸ βοστούρω τρέφεσθαι καὶ μέλιτι πάντα τὸν καταλειφθέντα ἐπὶ τῆς γῆς λαόν, λιμὸν ἄρτου παρίσθησιν. Οὗτος δὲ ἦν ὁ ἐπὶ τοῦ Γοδολίου λαός, ὃν διὰ ἀπορίαν τῆς ἀπὸ σίτου τροφῆς ἐν βραχυτάτῳ θερμμάτῳ γάλακτι καὶ βουτύρῳ τραφήσεσθαι προαγορεύει, τῆς χώρας ἀπάσης εἰς Β. χέρσον καὶ ἀκανθαν διὰ ἀνδρῶν ἐρημίαν μεταβληθείσης.

« Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, πᾶς τόπος οὗ ἐάν ὦσι χίλια ἀμπέλοι, χίλιον σίκλων, εἰς χέρσον ἔσονται καὶ εἰς ἀκανθαν. » Οὐκοῦν διὰ τὸ χέρσον εἶναι τὴν γῆν καὶ ἀκανθῶν πλήρη, σίτον οὐχ ἔξει· οὐδὲ τραφήσεται τῇ κατὰ φύσιν ἄνθρωπος τροφῇ περιλειφθεὶς, ἀλλ' οὐδὲ οἶνον χρήσεται, γάλακτι δὲ καὶ βουτύρῳ, καὶ μέλιτι· καὶ τούτοις, οὐκ ἀπὸ πλήθους ἀγέλης βοῶν, οὐδ' ἀπὸ ποιμνίων προβάτων συναγομένοις, ἀλλ' ἐξ εὐτελῶν καὶ οἰκτρῶν ζώων. Ὁ μὲν γὰρ τις ἀπὸ μιᾶς δαμάλεως, ὁ δὲ ἀπὸ δύο προβάτων ποιήσεται ταῦτα.

« Καὶ πᾶν ὄρος ἠροτριωμένον ἀροτριωθήσεται, καὶ οὐ μὴ ἐπέλθῃ ἐκεῖ φόβος· ἔσται γὰρ ἀπὸ τῆς χέρσου καὶ ἀκάνθης εἰς βόσκημα προβάτου. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

« Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς με, Λάβε σεαυτῷ τόμον καινὸν μέγαν, καὶ γράψον εἰς αὐτὸν γραφίδι ἀνθρώπου. » Συντελέσας ὁ λόγος τὰ γενησόμενα ἐν ταῖς καταλειφθείσαις ἡμέραις, ἐπαναλαμβάνει τὴν διήγησιν τὴν περὶ τῆς γεννήσεως τοῦ Ἐμμανουὴλ· περὶ οὗ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ παρακαλεῖτο ἀντὶ ἐπιπρόσθετον τὸ τοῦ Ἐμμανουὴλ ἐπικαλεῖσθαι ὄνομα, θαρσύνοντος καὶ πιστευόντος δι' αὐτοῦ σωθήσεσθαι ἀπὸ τῶν ἐπιχειμένων αὐτοῖς δύο βασιλέων. Ἐπειδὴ δὲ ἐδίδαξε τὸν Ἐμμανουὴλ ξένην τινα καὶ ἀλλοτριαν τῆς θνητῆς φύσεως ἔξειν γέννησιν· ἐξ ἀδιαφόρου γὰρ νεάνιδος καὶ ἐξ ἀπειρογάμου παρθένου τεχθήσεσθαι, σφόδρα ἀναγκαίως ἐν τούτοις αὐτοῖς ὁ Κύριος, οὐκ ἔτι τῷ Ἀχάζ, οὐδὲ τῷ οἴκῳ Ἰούδα, ἀλλ' αὐτῷ μόνῳ τῷ προφήτῃ τὸ μυστήριον ἀποκαλύπτει τῆς ἀπορρήτου γεννήσεως τοῦ Ἐμμανουὴλ· ὅπως ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήφεται, καὶ τέξεται υἱόν. Ἰν' οὖν τὰ περὶ τοῦ Ἐμμανουὴλ μὴ εἰς τὰς πάντων ἀκοὰς τῶν ποτε χωρήσῃ, φυλαχθεῖν δὲ μᾶλλον ἐν ἀπορρήτῳ γραφῇ· παρακαλεῖται τῷ προφήτῃ λαβεῖν ἐαυτῷ τόμον καινὸν, μέγαν, ἢ τεύχος, ἢ ἐιδυφθέντα, ἢ κεφαλίδι, κατὰ τοὺς λοιπούς· « γραφίδι ἀνθρώπου, » ταυτέστι, τῇ συνήθει καὶ γνωρίζομένῃ ἀνθρώποις γραφῇ· εἶναι γὰρ ἄλλην Θεοῦ Γραφὴν, οὐ γραφίδι ἀνθρώπου γραφομένην, ἀλλὰ δυνάμει Θεοῦ Λόγου, τοὺς ἀξίους ἀπογραφομένην ἐν βίβλῳ ζώντων.

« Καὶ προσῆλθον πρὸς τὴν προφήτιν, καὶ ἔτεκεν ἄνδρῶν. Καὶ εἶπε μοι Κύριος· Κάλῃσον τὸ ὄνομα αὐτῶν, ταχέως σκύλευσον, ὀξέως προνόμεισον. » Ἐπαί-
 κερ εἰρήται ἀνωτέρω, « Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ
 λήψεται, καὶ τέξεται υἱόν, » ἀναγκαίως ἐπὶ τοῦ παρ-
 ὄντος, πῶς ἂν γένοιτο τοῦτο διασαφεί αὐτὸς ὁ Κύ-
 ριος λέγων· « Καὶ προσῆλθον πρὸς τὴν προφήτιν· »
 ἐντὶ τοῦ, Ἐγὼ αὐτὸς προσελεύσομαι τῇ προφήτιδι.
 Προφήτιν γὰρ ὀνομάζει τὴν τὸν Ἐμμανουὴλ τεξο-
 μένην, διὰ τὸ Πνεύματος ἁγίου μετασχεῖν κατὰ τὸν
 φῆσαντα πρὸς αὐτήν· « Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται
 ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι. » Αὕτη
 τοίνυν ἡ δύναμις τοῦ Ὑψίστου, ἡ διὰ τῆς προφη-
 τείας λέγουσα, « καὶ προσῆλθον πρὸς τὴν προφήτιν, »
 τὰ μέλλοντα ὡς ἤδη γεγονότα διεξέρχεται κατὰ τὴν
 προφητικὴν συνήθειαν. « Ταχέως σκύλευσον. » Αὐτὸς
 ἄρα ἦν, ὁ καὶ τὸν πάλα ἰσχυρὸν τὸν διάβολον κα-
 ταδύσας, καὶ τὰ σκύλα αὐτοῦ διαρπάσας.

« Καὶ προσέθετο Κύριος λαλήσαι μοι ἐτι λέγων,
 διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι τὸν λαὸν τοῦτον τὸ ὕδωρ τοῦ Σι-
 λοάμ, τὸ πορευόμενον ἰουστῆ· ἀλλὰ βούλεσθαι ἔχειν
 τὸν Ῥαασιν, καὶ τὸν υἱὸν Ῥωμαιοῦ βασιλέα ἐφ' ὁ-
 μῶν. » Τί δὲ τοῦτο ἦν τὸ ὕδωρ τοῦ Σιλωάμ; Ὁ ἐπιγ-
 γελμένος αὐτοῖς Ἐμμανουὴλ, « Πηγὴ τυγχάνων ὕδα-
 τος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον, » καὶ πηγὴ ὕδατος
 πορευομένου εἰς ζωὴν ἰουστῆ. Ἐτι γὰρ τότε λανθάν-
 οντας καὶ ἡσύχως συνεπορεύετο τῷ λαῷ, ἀρδεύειν
 αὐτὸν καὶ ἐπισκοπεῖν βουλόμενος τὰς ψυχὰς, καὶ μη-
 ἔπω κηρυττόμενος εἰς πάντα τὰ ἔθνη. Διὸ κέλῃται
 προσφῶς τὸ ὕδωρ, πορευόμενον ἰουστῆ, καὶ πηγὴ
 τοῦ Σιλωάμ, ὃ ἔστιν « ἀπασταλμένος. » Ὁ δὲ ἐνταῦ-
 θα κατηγορούμενος ὑπὸ τοῦ Κυρίου λαός, οὐ βουλη-
 θεὶς πιστεύσαι τῷ προστάγματι, καὶ τὸν Ἐμμανουὴλ
 καλεῖν, ὃς ἦν ὕδωρ τὸ πορευόμενον ἰουστῆ, ἔρημος αὐ-
 τοῦ γίνεται. Ἐπαὶ τοίνυν ἀπιστοὶ ὄντες, ἡγάπων μάλ-
 λον ὑπετάττειν ἑαυτοὺς τῷ βασιλεὶ Δαμασκοῦ, ἢ βα-
 σιλεὶ τῆς Σαμαρείας, πολεμίοις οὖσιν, ἢ πράττειν τὰ
 κελευσμένα· τούτου χάριν ἀπειλεῖ ὁ λόγος μὴ ἐκείνους
 αὐτοὺς ὑποχειρίους εἶσθαι, ἀλλὰ τῷ τῶν Ἀσσυ-
 ρίων βασιλεὶ.

« Διὰ τοῦτο ἰδοὺ ἀνάγει Κύριος ἐφ' ὁμῶν τὸ ὕδωρ
 τοῦ ποταμοῦ, τὸ ἰσχυρὸν καὶ τὸ πολὺ, τὸν βασιλέα
 τῶν Ἀσσυρίων, καὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ· καὶ ἀναθήσει
 ἐπὶ πᾶσαν φάραγγα ὁμῶν, καὶ περιπατήσῃ ἐπὶ
 πᾶν τεῖχος ὁμῶν, καὶ ἀφελεί ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας ἀν-
 θρωπων. » Πρὸς ἀντιδιαστολήν γὰρ τοῦ ὕδατος τοῦ Σι-
 λοάμ τοῦ πορευομένου ἰουστῆ, τὸ ὕδωρ ἀνέθηκε τοῦ
 ποταμοῦ, τὸ ἰσχυρὸν καὶ τὸ πολὺ· ἦν δὲ οὗτος ὁ βασι-
 λεὺς τῶν Ἀσσυρίων. Τοσοῦτον γὰρ πλῆθος ἤξειν τῶν
 ταπεινῶν θεοπέλει, ὡς πᾶν τὸ πλάτος τῆς Ἰουδαϊκῆς
 χώρας πληρώσειν, ἀφαιρεθῆναι δὲ ἀπ' αὐτῆς ἀνθρω-
 πων, ὃς ἐννήσεται κεφαλὴν ἄραι, ἢ δυνατὸν συντελέ-
 σθαι τί· ὡς μηκέτι κεφαλὴν αὐτοὺς ἔχειν τοῦ λοι-
 πῶ, τοῦτέστιν, ἀρχοντας καὶ βασιλέας. Ἄπειρ δὲ ἔρ-
 γων ἐχώρει ἐπὶ τῶν Ἰερειμίου τοῦ προφήτου χρόνων,
 καὶ ὡς ἐπιστάς Ναβουχοδονόσορ ὁ τῶν Ἀσσυρίων
 βασιλεὺς, τέλος ἐπέγγε τοῖς προειρημένους.

« Καὶ ἔσται ἡ παρεμβολὴ αὐτοῦ, ὥστε πληρῶσαι

Vers. 3. « Et accessi ad prophetissam, et pepe-
 rit filium. Et dixit mihi Dominus, Voca nomen ejus,
 cito spolia detrahe, prædare, velociter prædare. »
 Quia dictum est superius, « Ecce virgo in utero
 concipiet et pariet filium, » necessario in præsentem
 quomodo id factum sit declarat ipse Dominus his
 verbis, « Et accessi ad prophetissam; » ac si dice-
 ret, ego ipse in prophetissam superveniam. Prophe-
 tissam quippe vocat eam, quæ Emmanuelem pari-
 tura est, quia Spiritus sancti participans erit, secun-
 dum dictum illud, « Spiritus sanctus superveniet
 in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi ». Hæc
 igitur virtus Altissimi, quæ per prophetiam sit, « Et
 accessi ad prophetissam, » futura quasi jam præterita
 recenset secundum quamdam propheticam consu-
 tudinem. « Cito spolia detrahe. » Ipse igitur erat,
 qui illum olim potentem diabolum alligavit, ac spo-
 lia ejus diripuit.

Vers. 5, 6. « Et adjecit Dominus loqui ad me
 adhuc, dicens : Quia non vult populus hic aquam
 Siloam, quæ quiete fluit; sed vult habere Raasin
 et filium Romeliæ in regem super vos. » Quænam
 illa erat aqua Siloam? Emmanuel ille promissus
 ipsis, qui est « fons aquæ salientis in vitam æter-
 nam, » et fons aquæ fluentis ad vitam quiete. Tunc
 enim etiam latenter et quiete incedebat cum populo,
 ut illum irrigaret, et animabus eorum prospiceret,
 cum nondum prædicatus fuisset in omnes gentes.
 Quamobrem apposite vocatur aqua quiete manans,
 et fons Siloam, quod significat, « missus. » Populus
 autem hic a Domino accusatus, cum jussui parere
 et Emmanuelem vocare nollet, qui erat aqua illa
 quiete manans, ab eo desertus est. Quia igitur, in-
 fideles cum essent, regi Damasæ et regi Samariæ
 inimicis suis sese subjicere malebant, quam jussa
 exsequi; ideo comminatur Scriptura, ipsos non iis
 subditos fore, sed regi Assyriorum.

Vers. 7, 8. Ideo ecce reducet Dominus super vos
 aquam fluminis, fortem et multam, regem Assy-
 riorum et gloriam ejus: et ascendet super omnem
 vallem vestram, et ambulabit super omnem murum
 vestrum, et auferet a Judæa hominem. » Ad disci-
 men aquæ Siloam, quiete manantis, aquam flumi-
 nis fortem et multam opposuit: quæ erat rex As-
 syriorum. Tantam enim hostium multitudinem ven-
 turam vaticinatur, ut omnem Judaicæ regionis la-
 titudinem impleat, et ab ea auferatur homo, qui
 possit caput extollere, aut quidpiam perficere: ita
 ut deinceps illi caput non habeant, id est principes
 et reges. Quæ reipsa evenerunt Jeremiæ prophetæ
 tempore, quo irrumpens Nebuchodonosor rex As-
 syriorum, prænuntiatum finem imposuit.

« Et erit exercitus ejus, ut impleat latitudinem

regionis tuæ, Nobiscum Deus. » Hæc quoque in eodem Emmanuelis argumento insistant : incipiunt enim ab Emmanuele, quod significat, nobiscum Deus, cognoscite gentes; ac rursum in fine sententiæ : « Et sermo quem loqueimini non maneat in vobis, quia nobiscum Deus : » iterum Emmanuel dicitur est. Postquam ergo propheta memorat homines coarguerat, quod nolissent, invocato Emmanuele, inimicis superiores evadere, ipse ex sua et sui similibus persona Emmanuelem invocat dicens :

VERS. 9, 10. « Nobiscum Deus. Cognoscite gentes et vincimini, et audite usque ad extremum terræ : qui fortes fuistis, vincimini : nam si iterum fortes sitis, iterum vincimini : et si consilium ineatis, id dissipabit Dominus : et verbum quod loqueimini non manebit in vobis, quia nobiscum Deus. » Quem vero cognoscetis? Ipsum Emmanuelem : nam populus ex circumcissione neque cognovit ipsum, neque intellexit, neque prophetiæ credere voluit : sed nec victus est, nec præcepto se subdidit. Vos autem gentes, notitiam ejus, qui in prophetia fertur, accipite, atque hæc intelligentes, nolite reluctantari; sed vincimini superati. Audite præceptum vos omnes, qui usque ad extremum terræ habitatis : ac si qui in vobis fortes ac potentés, verbo cedite victi et superati; idque alacriter agite, gnari etsi nolueritis, vel invitos superandos esse. Quod si Dei consilio repugnantes, machinas quasdam et insidias struxeritis contra verbum a quo vocamini; ut inania aggressi arguemini. Hæc porro dicimus, quia nobiscum Emmanuel.

VERS. 11. « Sic dicit Dominus manui forti : Non obsequuntur incessui in via populi hujus. » Transit ergo ad Judaicum populum, ipsumque ut forti manui immorigerum coarguit. Nam ab illa vocati, cum obsequi oportuisset, illi contra non obtemperabant ac contradicebant. Ne dicatis, inquit, durum esse sermonem, quod oporteat abscedere a via populi hujus : nam hic quidem populus durum illum æstimat; vos vero qui abscessistis a via populi hujus, ne dicatis hunc esse durum : quod si ii ex isto populo qui increduli sunt, insidias vobis struxerint, utpote qui defeceritis, at vos timorem eorum ne timeatis, nec ab illis pulsi conturbemini : solumque Dominum virtutum sancte colentes, eum timendum vobis ascribite : nam « initium sapientiæ timor Domini »¹³, per quem hominum metus omnis eliminatur.

VERS. 12. « Dominum ipsum sanctificate, et ipse erit timor tuus : et si in ipso confidas, erit tibi sanctificatio. » Si ergo, ait, in ipso confidas, erit tibi in sanctificationem, ita ut corporeo sanctificio non ultra egeas. Sanctificium autem apud Hebræos vocabatur templum olim apud illos consistens, ejusque interiora. Tibi itaque ab illis pulso, sed in Domino confidenti, sanctificium erit, non corporeum

A τὸ πλάτος τῆς χώρας σου, Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. » Καὶ ταῦτα τῆς περὶ τοῦ Ἐμμανουὴλ ἔχεται ὑποθέσεως· ἀρχεται γοῦν ἀπὸ τοῦ Ἐμμανουὴλ, ὅπερ ἐστὶ, « μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός· γνώτε ἔθνη· » καὶ αὐθις πρὸς τῶν τέλει τῶν λέγεσθαι· « Καὶ λόγον ὃν ἂν λαλήσητε, οὐ μὴ ἐμμεῖν ἔν ὑμῖν, ὅτι μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός· » Ἐμμανουὴλ πάλιν εἴρηται. Διελέξας τοίνυν ὁ προφήτης τοὺς δηλωθέντας, ὅτι μὴ ἐβουλήθησαν, ἐπικαλεσάμενοι τὸν Ἐμμανουὴλ, κρείττους γενέσθαι τῶν πολεμίων, ἀπὸς ἐπικαλεῖται τὸν Ἐμμανουὴλ ἐξ ἰσίου προσώπου καὶ τῶν αὐτῶ παραπλησιῶν, λέγων·

« Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. Γνώτε ἔθνη καὶ ἠττάσθε, καὶ ἐπακούσατε ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς, ἰσχυρότεροι ἠττάσθε, ἂν γὰρ πάλιν ἰσχύσητε, πάλιν ἠττηθήσεσθε· καὶ ἢν ἂν βουλευήσητε βουλήν, διασκεδάσει Κύριος· καὶ λόγον ὃν ἂν λαλήσητε, οὐ μὴ ἐμμεῖν ἔν ὑμῖν, ὅτι μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. » Τίνα δὲ γνώτε; Αὐτὸν τὸν Ἐμμανουὴλ· ὁ γὰρ ἐκ περιτομῆς λαὸς οὕτε ἔγνω αὐτὸν, οὔτε συνῆκεν, οὔτε πιστεύσαι ἠβουλήθη τῇ προφητείᾳ· ἀλλ' οὐδὲ ἠττήθη οὐδὲ ὑπετάγη τῷ προστάγματι. Ὑμεῖς δὲ τὰ ἔθνη, γνώσιν ἀναλάβετε τοῦ προφητευομένου, καὶ συνέντες αὐτὰ, μὴ τολμάτε ἀνθίστασθαι· κιάσθε δὲ ἠττώμενοι. Ἐπακούσατε δὲ καὶ τοῦ προστάγματος ὑμεῖς πάντες οἱ μέχρις ἐσχάτου τῆς γῆς οἰκοῦντες· οἱ τε ἐν ὑμῖν ἰσχυροὶ καὶ δυνατοὶ, παραχωρεῖτε τῷ λόγῳ, νικώμενοι καὶ ἠττώμενοι, καὶ τοῦτο πράξετε προθύμως, εἰδότες, ὅτι, κἂν μὴ θέλητε, ἀκοντες ἠττηθήσεσθε. Εἰ δὲ ἀνθιστάμενοι τῇ τοῦ Θεοῦ βουλήσει, μηχανὰς τινὰς, καὶ ἐπιβουλὰς τυρεύετε κατὰ τοῦ καλοῦντος ὑμᾶς λόγου, ματαιοπονοῦντες ἐλεγχθήσεσθε. Ταῦτα δὲ φαμεν, ἐπεὶ μεθ' ἡμῶν ἐστὶν ὁ Ἐμμανουὴλ

« Οὕτω λέγει Κύριος τῇ ἰσχυρᾷ χειρὶ, ἀπειθοῦσι τῇ πορείᾳ τῆς ὁδοῦ τοῦ λαοῦ τούτου. » Μεταβαίνει οὖν ἐπὶ τὸν τῶν Ἰουδαίων λαόν, ἐλέγχων αὐτὸν ὡς ἀπειθοῦντα τῇ ἰσχυρᾷ χειρὶ· καλούμενοι γὰρ ὑπ' αὐτῆς, δέον ὑπακοῦειν, οἱ δὲ ἠπειθούσιν καὶ ἀντέλεγον. Μὴ εἴπητε, φησὶ, σκληρὸν εἶναι τὸν λόγον, τὸν περὶ τοῦ ἀποστῆναι δεῖν τῆς πορείας τοῦ λαοῦ τούτου· ὁ γὰρ λαὸς οὗτος σκληρὸν αὐτὸν νομίζει· ὑμεῖς δὲ, οἱ ἀποστάντες τῆς πορείας τοῦ λαοῦ τούτου, μὴ λέγητε τοῦτον εἶναι σκληρόν· εἰ δὲ ἐπιβουλεύοιεν ὑμῖν ὡς ἀποστᾶσιν, οἱ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ ἀπιστοὶ, ἀλλ' ὑμεῖς τὸν φόβον αὐτῶν μὴ φοβηθῆτε, μηδὲ ταράσσεσθε ὑπ' αὐτῶν ἐλαυνόμενοι, μόνον δὲ τὸν Κύριον τῶν δυνάμεων ἀγιάζοντες ἐπιγράφεσθε ἑαυτοῖς φόβον· « ἀρχὴ » γὰρ « σοφίας φόβος Κυρίου· » καὶ διὰ τούτου πᾶς ὁ ἐξ ἀνθρώπων ἀπελαύνεται φόβος.

« Κύριον αὐτὸν ἀγιάσατε, καὶ αὐτὸς ἔσται σου φόβος· καὶ ἂν ἐπ' αὐτῷ πεποιθὼς ἦς, ἔσται σοι εἰς ἀγίασμα. » Ἐὰν οὖν ἐπ' αὐτῷ, φησὶ, πεποιθὼς ἦς, αὐτὸς ἔσται σοι εἰς ἀγίασμα ὡς μηκέτι δεῖσθαι τοῦ σωματικοῦ ἀγιάσματος. Ἀγίασμα δὲ ἐκκλείτο παρ' Ἑβραίοις ὁ πάλαι συνεστὼς παρ' αὐτοῖς νεῶς, καὶ τούτου τὰ ἐνδοτάτω. Ἔσται σοι τοίνυν τῷ ἐλαυνόμενῳ ὑπ' ἐκείνων, πεποιθὸς δὲ ἐπὶ Κύριον, ἀγίασμα,

¹³ Psal. cx, 10.

ἀγ' ὁ σωματικὸς νεὼς, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύριος ἀγιάζων α, τὸν πεποιθὸς ἦς ἐπ' αὐτόν. Διὸ μηδὲν φοβούμενος τὸν νεὼν τοῦτον, ἀναγώρει αὐτοῦ· πίστευε δὲ καὶ ἕρπει τῷ σὺ φόβῳ· ἔξεις γὰρ αὐτὸν ἁγίασμα. « Καὶ ἀγ' ὡς λίθου προσκόμματα συναντήσεσθε αὐτῷ, οὐδὲ ὡς πέτρας πτώματος. » Ὁρᾷς ὅπως αὐτὸν τὸν Κύριον λίθον προσκόμματος καὶ πέτραν σκανδάλου ὀνομάζει; καὶ τοιοῦτον μὲν ἔσεσθαι αὐτὸν φησι τοῖς καθημένοις ἐν Ἱερουσαλήμ, καὶ τοῖς δυσὶν οἰκοῖς Ἰσραὴλ· τοῖς δὲ εἰς αὐτὸν πεπιστευκόσιν ἁγίασμα ἔσεσθαι διδάσκει. Πῶς οὖν ἐγένετο λίθος προσκόμματος καὶ πέτρα σκανδάλου τοῖς εἰρημένοις Ἐμμανουήλ; διὰ τῆς ἐκ Παρθένου κηρύσεως. Ὅθεν καὶ ὁ θεὸς Ἀπόστολος ταῦτα διδάσκων λέγειν, « Ἰουδαίους μὲν σκάνδαλον, Ἑλλήσι δὲ μαρμα. » Οἱ τοίνυν ἀπειθοῦντες τῇ ἰσχυρᾷ χειρὶ Κυρίου ἔσχον αὐτὸν λίθον προσκόμματος καὶ πέτραν πώσεως, μὴ θντα τῇ φύσει τοιοῦτον· τοῖς γὰρ πιστεύουσιν εἰς αὐτόν ἁγίασμα τυγχάνει. Τίνες δέ; Οἱ οἶκα, εἶπεν, Ἰακώβ, καὶ οὐχὶ ὁ οἶκος. Δύο γὰρ ἦσαν οἶκα Ἰσραὴλ, εἰς μὲν ὁ τῶν ἐν αὐτοῖς ἀρχόντων, ἔπερος δὲ ὁ τῶν ἀρχομένων. Τούτοις δὲ τοῖς δυσὶν οἰκοῖς, δηλαδὴ ἀθρόως τῷ ἔλῳ ἔθνει ἀρχουσί τε καὶ ἀρχημένοις, τὸν Κύριον εἰς παγίδα καὶ εἰς σκάνδαλον ἰσθθαί φησιν.

« Τότε φανεροὶ ἔσονται οἱ σφραγιζόμενοι τὸν νόμον τοῦ μὴ μαθεῖν. » Οἱ γὰρ τὸ Εὐαγγέλιον παραδεξάμενοι, καὶ ζῆν διδιδασκόμενοι κατὰ τὴν καινὴν Διαθήκην, ὅσπερ σφραγίδα ἐπιθέντες τῷ νόμῳ, ἀποτιθενται αὐτῷ, ὅτε οὐκέτι θντα χρήσιμον διὰ τὴν τοῦ κρείττουτος κερδέσειν· οἱ αὐτοί, δηλονότι οἱ τὸ Εὐαγγέλιον παραδεξάμενοι, τὴν διὰ Χριστοῦ περιμένοντες χάριν, ἐρῶσι·

« Μετῷ Κυρίῳ τὸν ἀποστρέψαντα τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ οἴκου Ἰακώβ, καὶ πεποιθὸς ἔσομαι ἐπ' αὐτῷ. »

« Ἰδοὺ ἐγὼ καὶ τὰ παιδία, ἃ μοι ἔδωκεν ὁ Θεός. » Τὰ μὲν οὖν Ἰουδαϊκὰ παιδία σωματικὰ ἐξ ἀνδρός καὶ γυναικός· τὰ δὲ αὐτὰ τοῦ ταῦτα χρηματίζοντος Κυρίου· οὐκ ἐξ αἵματος οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκός, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθησαν, τοῦ Πατρὸς τοιαῦτα αὐτῷ δεδορημένου τέκνα· μηκέτι τῷ διὰ Μωϋσέως προσέχοντα νόμῳ, ἀλλ' εἰδὸτα περιμένειν τὸν Κύριον καὶ εἰς αὐτὸν πεποιθέναί. « Καὶ ἔσται εἰς σημεῖα καὶ τέρατα πᾶλλὰ ἐν τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ παρὰ Κυρίου Σαβαώθ, ὃς κατοικεῖ ἐν τῷ ὄρει Σιών. » Ἡ καὶ ἄλλως, Οὐ μόνον τὰ παιδία ταῦτα, φησι, ἐκ Θεοῦ μοι παραδόξως δέδοται, ἀλλὰ καὶ ἄλλα πλεῖστα σημεῖα καὶ τέρατα γενήσονται ἐν τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ κατὰ τοὺς προφητευσόμενους χρόνους.

« Καὶ ἐὰν εἰπωσιν πρὸς ὑμᾶς, Φωνήσατε τοὺς ἀπὸ τῆς γῆς φωνοῦντας, καὶ τοὺς ἐγγαστριμύθους οἱ ἐκ τῆς κοιλίας φωνοῦσι, οὐκ ἔθνος πρὸς Θεὸν αὐτοῦ ἐκζητήσουσι περὶ τῶν ζώντων τοὺς νεκρούς· νόμον γὰρ εἰς βοήθειαν ἔδωκεν, ἵνα εἰπωσιν, Οὐχ ὡς ῥῆμα τοῦτο, περὶ οὗ οὐκ ἔστι δῶρα δοῦναι περὶ αὐτοῦ. » Προεπιὼν οὖν ὁ λόγος τὰ περὶ τῶν παιδίων τοῦ Χριστοῦ,

¹¹ 1 Cor. i, 93. ¹² Joau. i, 13.

A templum; verum ipse Dominus, qui te sanctum efficit, si tamen illi confidas. Ideo hoc templum nihil pertimescens, abscede ab illo : crede, et in timore tuo confide : ipsum quippe in sanctificium habebis. « Neque ad eum quasi ad petram scandali accedetis, neque quasi ad petram ruinæ. » Viden', quomodo ipsum Dominum lapidem scandali et petram scandali nuncupet? Atqui illum talem futurum prænuntiat iis, qui in Jerusalem, et in duabus Israelis domibus consistunt; at contra in se credentibus sanctificium fore docet. Quomodo igitur Emmanuel ille memoratis hominibus factus est lapis scandali et petra scandali? per Virginis partum. Quare divinus Apostolus hæc docens aiebat, « Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitia ¹¹. » Qui ergo forti manui Domini immorigeri fuerunt, illum in lapidem scandali et petram ruinæ habuerunt, cum natura talis minime esset : nam in se credentibus sanctificium est. Quinam vero illi? Domus, inquit, illæ Jacob, non domus illa. Duæ quippe domus Israelis erant; alia principum, subditorum alia. Duabus porro hisce domibus, id est, universæ simul genti, tam principibus, quam subditis, Dominum in laqueum et in scandalum fore significat.

VERS. 16. « Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ne discant. » Nam qui Evangelium susceperunt, et qui secundum Novum Testamentum vivere didicerunt, quasi sigillum impouentes legi, ipsam deponunt, quia ob meliorem invecam, non amplius utilis est : iidem ipsi, videlicet ii, qui Evangelium susceperunt, gratiam per Christum ferendam exspectantes dicent :

VERS. 17. « Expectabo Dominum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confidam in eo. »

VERS. 18. « Ecce ego et pueri mei, quos dedit mihi Deus. » Judaici quidem pueri corporei sunt, ex viro et muliere; pueri vero Domini qui hæc oracula fundit, « non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, sed ex Deo nati sunt ¹² : » Patre ipsi tales dante filios, qui non ultra Moysis legi attendant, sed sciant expectare Dominum et in ipso confidere. « Et erunt in signa et prodigia multa in domo Israel a Domino Sabaoth, qui habitat in monte Sion. » Sive alio modo, non hi tantum pueri a Deo mihi mirabiliter dati sunt; sed etiam alia plurima signa et prodigia fient in domo Israel quo tempore in prophetia enuntiat

VERS. 19, 20. « Et cum dixerint ad vos : Vocate eos, qui ex terra vociferantur, et engastrimythos qui ex ventre loquantur : non populus ad Deum suum exquirent de vivis a mortuis : legem quippe in auxilium dedit, ut dicant, Non sicut hoc verbum, de quo non licet dona dare. » Postquam igitur de pueris Christi locutus fuerat, nempe de

apostolis et discipulis ejus, necnon de signis et prodigiis, quæ per eos edita sunt, queis gentium vocatio facta est; hæc consequenter docet populum novum et recentem ex gentibus a Christo constitutum, quem ita fere alloquitur: Hæc audite, discipuli mei, qui a gentium multiplici superstitione translati estis. Si qui ex illis qui vobis olim noti et familiares erant, sive patres, sive cognati, vos ad pristinum repetendum errorum invitent, ut ab illis adhibitas divinationes, oracula ac similia in admiratione habeatis, ne eorum consilio obtemperetis: ne miremini dæmonas ex ventre hominum loquentes, quos vocant Pythonas, neque eos qui ex præstigiis quibusdam de terra ascendere putantur; sed solum Dominum vestrum colite. Nam si gentes singulæ, etsi errore ductæ, suo tamen Deo adhærent, quid aliud illis agendum, qui veram notitiam acceperunt, quam ut Deum suum quærant, neque a mortuis, vita penitus orbis, curiosius inquirant, et sciscitentur de rebus ad vivos spectantibus? Dei itaque verbum et legem evangelicam datam vobis in auxilium nacti, ex ipsa discite quæcunque vultis, et hanc sectemini: quia fieri nequit, ut ille donis a vero dimoveatur.

τυ στοιχεῖτε, ἵνα μὴ οἶόν τί ἐστιν αὐτὸν δώροισ ἐκστῆναι τοῦ ἀληθοῦς.

VERS. 21. « Et veniet super vos dira fames: et erit ut esuriatis, dolebitis, et maledicetis principi et patriis legibus: et respicient in cælum supra. » Cum ergo quis divinæ legis transgressor ac deservitor effectus erit, in offendiculum deductus ab illis qui oracula et dæmoniacas divinationes prætendunt, hunc fames rationabilium ciborum occupabit, necnon excessus mentis et iracundia: atque in blasphemias cogitationes incidet, maledicens illi olim regi suo, quem deum suum vocabat. « Et non perplexus erit qui in angustia est usque ad tempus. »

CAPUT IX.

VERS. 1. « Hoc primum bibo: cito fac, regio Zabulon et terra Nephthalim, et cæteri qui maritima et trans Jordanem, Galilæa gentium. » Vult enim ut ii, qui magna salutæ Dei adventus luce dignati sunt, fructum rationabilis potus operibus reddant. Primo itaque Galilæis bonum nuntium declarat. Par quippe erat regionem illam non silentio præterire, in qua Emmanuel in suo ad homines adventu moras facturus erat. Regio autem erat Galilæa, imo etiam trans Jordanem erat hæc Galilæa, in qua frequentius versatus Christus est: quare salutarem potum et lucem ejus incolis primo annuntiat. Hujus porro vivifici potus imaginem sensibiliter exhibuit Servator, quando, nuptiis in Cana Galilææ celebratis, primum miraculum edidit, aquæ scilicet in vinum mutationem.

VERS. 2. « Populus, qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam: habitantes in regione et umbra mortis, lux splendet super vos. » Et alias quidem in tenebris agebant, qui antequam

λέγω δὴ τῶν ἀποστόλων καὶ μαθητῶν αὐτοῦ, περὶ τῶν σημείων καὶ τῶν τεράτων τῶν ἐπιτελεσθέντων δι' αὐτῶν· δι' ὧν καὶ ἡ κλήσις γεγένηται τῶν ἐθνῶν, ἀκλούθως τὸν νέον καὶ καινὸν λαόν, τὸν ἐξ ἐθνῶν διὰ Χριστοῦ συστάνα διδάσκει τὰ προκαίμενα, ὡς πρὸς αὐτοὺς λέγων· Ἀκούσατε ταῦτα, οἱ ἐμοὶ διδάκται, οἱ τῆς τῶν ἐθνῶν πολυθέου πλάνης μεταθέμενοι· ἐλτινες τῶν πάλαι γνωρίμων ὑμῖν καὶ συνήθων, ἢ πατέρων, ἢ συγγενῶν, παρακαλοῦν ὑμᾶς ἐπανίνα ἐπὶ τὴν προτέραν πλάνην, θαυμάζειν τε τὰς ἀπὸ δαιμόνων παρ' αὐτοῦς ἐπιτελουμένας μαντείας καὶ χρησμούς, καὶ τὰ τοιαῦτα· μὴ πεῖθεσθε τῇ τούτων συμβουλή· μὴ θαυμάζετε δαίμονας ἀπὸ κοιλίας ἀνθρώπων φωνοῦντας, τοὺς ἑνομαζομένους Πύθωνας, μηδὲ τοὺς ἀπὸ γῆς κατὰ τινὰς γοητικὰς τέχνας ἀνίνα νομιζομένους· τὸν δὲ αὐτῶν Κύριον μόνον περιέπετε.

Εἰ γὰρ ἕκαστον ἔθνος, καίτοι πεπλανημένως, ὅμως ὁ οὖν τοῦ ἰδίου Θεοῦ περιέχεται· τοὺς τὴν ἀπλανῆ γνώσιν εὐλαβῶντας, τί χρὴ πράττειν, ἢ τὸν ἑαυτῶν Θεὸν ἐπιζητεῖν, καὶ μὴ τοὺς νεκροὺς πολυπραγμανεῖν, μηδὲ ἐρωτῆν περὶ πραγμάτων ζώντων, τοὺς πάσης ζωῆς ἐστερημένους; Ἐχοντας οὖν τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον καὶ νόμον τὸν εὐαγγελικόν, εἰς βοήθειαν ὑμῖν δεδομένον, ἐξ αὐτοῦ μανθάνετε περὶ ὧν ἂν ἐθέλοιτε, καὶ τού-

« Καὶ ἤξει ἐφ' ὑμᾶς σκληρὰ λιμός· καὶ ἔσται ὡς ἂν πεινάσητε, λυπηθήσεσθε καὶ, κακῶς ἐρεῖτε τὸν ἄρχοντα, καὶ τὰ πάτρια· καὶ ἀναδύσονται εἰς τὸν οὐρανὸν ἄνω. » Ὅταν οὖν παραβάτης γένοιτό τις τοῦ θείου νόμου, καὶ ἀποστάτης αὐτοῦ, σκανδαλισθεὶς ὑπὸ τῶν τοῦς χρησμούς καὶ τὰς μαντείας τὰς δαιμονικὰς προῖχομένων, λιμός τροφῶν λογικῶν τοῦτου διαδέχεται, καὶ ἔκστασις, καὶ παροξυσμός· καὶ εἰς βλασφημίαν ἐμπεσεται λογισμούς, καταρώμενος τὸν πάλαι βασιλέα αὐτοῦ, ὃν καὶ θεὸν ἑαυτοῦ ὠνόμαζε. « Καὶ οὐκ ἀπορηθήσεται ὃ ἐν στενοχωρίᾳ ὦν ἕως καιροῦ. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

« Τοῦτο πρῶτον πίε· ταχὺ ποιεῖ, χώρα Ζαβουλὸν, ἢ γῆ Νεφθαλεμ, καὶ οἱ λοιποὶ οἱ τὴν παραλίαν καὶ πέραν τοῦ Ἰορδάνου, Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν. » Βούλεται γὰρ δι' ἔργων τὸν καρπὸν τοῦ λογικοῦ πόματος ἀποδίδοναι τοὺς καταξωθέντας τοῦ μεγάλου φωτὸς τῆς σωτηρίου θεοφανείας. Πρῶτον οὖν τοῖς ἐπὶ τῆς Γαλιλαίας εὐαγγελίζεται. Ἔδει γὰρ μηδὲ τὴν χώραν ἀποσωπῆσαι, καθ' ἣν τὰς διατριβάς ποιῆσαι ἡμελλεν ἀνθρώποις ἐπιφανεῖς ὁ Ἐμμανουήλ. Ἡ δὲ χώρα ἦν Γαλιλαία· ἀλλὰ καὶ πέραν τοῦ Ἰορδάνου τυγχάνει ἢ Γαλιλαία αὕτη, ἐν ἣ τὰς πλείστας ἐποίησατο διατριβάς ὁ Χριστός· διὸ ποτὸν σωτήριον, καὶ φῶς μέγα τοῖς ἐν αὐτῇ εὐαγγελίζεται πρώτοις. Τοῦ δὲ ζωοποιοῦ τούτου ποσοῦ εἰκόνα παρῆγεν ὁ Σωτὴρ αἰσθητῶς, ὀπνηκία γάμου συντελουμένου ἐν Κανᾷ τῆς Γαλιλαίας, πρῶτον παρὰδοξον εἰργάσατο, τὴν τοῦ ὕδατος εἰς οἶνον μεταβολήν.

« Ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει εἶδε φῶς μέγα· οἱ κατοικοῦντες ἐν χώρα καὶ σκιᾷ θανάτου, φῶς λάμπει ἐφ' ὑμᾶς. » Καὶ ἄλλως δὲ ἐν σκότει ἐτύγχανον οἱ πρὸ τῆς ἐπιλήψεως τοῦ Χριστοῦ ἐν ἀγνωσίᾳ ἄνθρωποι τοῦ

φωτός τοῦ ἀληθινοῦ· ἐν σκιᾷ δὲ θανάτου ἦσαν οἱ τὰ πρὸς θάνατον ἀμαρτάνοντες, κατὰ τὸ, «Ψυχὴ ἡ ἀμαρτάνουσα, αὐτὴ ἀποθάνειται.» Ἄλλ' ἕως μὲν ἐν τῷ παρόντι βίην τυγχάνει ἐπὶ πρὸς θάνατον ἀμαρτάνων, οὐχ οὕτως πάντη καταπέποιται ὑπὸ τοῦ θανάτου, ὡς μὴ δύνασθαι μεταβαλὼν σωθῆναι, ἀλλ' οὐδὲ ἀπῆλκεται αὐτοῦ παντελῶς, διὸ λέγεται εἶναι ἐν σκιᾷ θανάτου. Πλὴν ἐπιλάμψας τοῦτοις πρώτοις, τὴν χάριν τοῦ μεγάλου φωτός ἐδωρήσατο ὁ διὰ τῶν προκειμένων θεοσιζόμενος. Ἐν ταύτῃ τε τῇ χύρῳ πρώτῃ κλειστον λαὸν ἐκτήσατο, ὡς καὶ τὸν ἀποστολικὸν χορὸν ἐξ αὐτῶν ἐκλέξασθαι. Τίνας οὖν ἦσαν οἱ ἐν σκίῳ καὶ σκιᾷ θανάτου ἢ οἱ ἐν ἀγνωσίᾳ τοῦ θεοῦ τὰ πρὶν κατασχημένοι, καὶ οἱ τῷ θανάτῳ τῆς ψυχῆς δεδουλωμένοι;

«Τὸ κλειστον τοῦ λαοῦ ὁ καθήγαγος ἐν εὐφροσύνῃ σου, καὶ εὐφρανθήσονται ἐνώπιόν σου, ὡς οἱ εὐφραίνενοι ἐν ἀμύρῳ, καὶ ὅν τρόπον εὐφρανθήσονται οἱ ἐκπερούμενοι σκύλα· θεοὶ ἀφαιρεθήσονται ὁ ζυγὸς ἐπ' αὐτῶν κείμενος.» Ἡ ἐπειδὴ κλειστοί μὲν ἐπίστευσαν, κλειστοὶ δὲ τῇ ἀπιστίᾳ ἐναπέμειναν, εἰκότως τὸ κλειστον τοῦ λαοῦ λέλεχται τῆς σωτηρίου μετεληφέναι εὐφροσύνης. Σημαίνει δὲ διὰ τούτων, πρὸς τὴν πρῆξιν λέξιν· Ἐν ἧ ποτὲ μὲν ἀπὸ πάντε ἀρτων κλήρος ἀνδρῶν πεντακισχιλίων ἐδρέφατο ἐν τῇ θηλυρῆνῃ χώρῃ, ποτὲ ἐξ ἑπτὰ τετρακισχιλίου ἀνδρας χωρὶς γυναικῶν καὶ παιδῶν. Διὸ λέλεχται κατὰ τὸν Σύμμαχον· Εὐφροσύνη εὐφρανθήσαν ἐνώπιόν σου, ὡς εὐφροσύνην ἐν θερισμῷ. «Ὁὕτω γοῦν οἱ ἐν θερισμῷ τρεφόμενοι ἠθροισμένως κατὰ τὸ αὐτὸ συμπασχάνειν εἰώθασι. Κατὰ διάνοιαν δὲ οἱ ἀπόστολοι τοῦ σωτήρος ἡμῶν καὶ οἱ τούτων διάδοχοι. οἱ τε εἰς δεῦρο τῶν ἐκκλησιῶν αὐτοῦ προεστῶτες, τῆς ἐνθέου εὐφροσύνης μετελάμβανον ἐνώπιον τοῦ σωτήρος ἡμῶν, ὅσων ἀμείνων ἐργαζόμενοι· ἐπείπερ ἐργάται ἦσαν τοῦ θερισμοῦ τῶν ἐθνῶν, ἐμπικλάμενοι εὐφροσύνης ἐπὶ τῷ κλῆθει τῶν καθ' ἑκάστην ἐκκλησίαν ληθῶν. «Διὸ ἀφηρηται ὁ ζυγὸς ὁ ἐπ' αὐτῶν κείμενος, καὶ ἡ βλάβος ἐπὶ τοῦ τραχήλου αὐτῶν.» Ἀπείσαντο οὖν βαρὺν ζυγὸν τοῦ τῇ δουλείᾳ τῆς ἀμαρτίας αὐτοῖς ὑποκείμενους, καὶ βλάβῳ τὸν τραχήλον αὐτῶν κατακάμπτοντες· ἵνα τὸ ἀποστολικὸν κήρυγμα τῆς ψυχῆς καταβάλλοντες μὴ ὑποκύνωσι τῇ δουλείᾳ τῆς ἀμαρτίας. Ἡ τάχα ὁ πάλαι τοῖς σκύλοις ἐπικείμενος, φησὶν, ἀφηρηται ζυγός, καὶ ἡ βλάβος ἡ ἐπὶ τοῦ τραχήλου τῶν αὐτῶν σκύλων. Ζυγὸς γὰρ ἦν βαρὺς ταῖς τῷ διαβόλῳ ψυχαῖς δεδουλωμέναις ἐπικείμενος· καὶ βλάβος θανατικὴ τὸν τραχήλον αὐτῶν κατακάμπτουσα καὶ κάτω νεύειν ποιῶσα· ὧν ἀφηρημένων εἰκότως χυαίρον οἱ διαιρούμενοι τὰ σκύλα ταῦτα.

«Τὴν γὰρ βλάβον τῶν ἀπαιτούντων διεσκέδασε Κύριος, ὡς τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἐπὶ Μαδιάμ.» Θεοδοτίου μὲντοι, τοῦ ἀπαιτούντος, ἠρμήνευσεν, ἐνικῶς τὸν ἀπαιτῶντα καὶ ἐκπράσσοντα σημήνας· δηλονότι τὸν διάβολον, ὃς ἐκπράσσων διετελεῖ τὰς τῶν ἀνθρώπων

A Christus illucesceret, in veræ lucis ignorantia erant: in umbra autem mortis erant, quotquot mortaliter peccaverant, secundum illud: «Anima quæ peccaverit, ipsa morietur». Sed quædum is qui peccat ad mortem, in præsentia vita degit, non ita prorsus absorbetur a morte, ut non possit resipiscendo salutem nancisci: sed nec ex illa penitus liberatur, quare dicitur esse in umbra mortis. Cæterum his prioribus illucescens, magni luminis gratiam elargitus est is, qui in hoc vaticinio fertur. In hac porro regione primo magnam populi multitudinem acquisivit, ita ut etiam apostolicum chorum ex ea deligeret. Quinam ergo erant illi in tenebris et umbra mortis versantes, nisi qui prius ignorantia Dei detinebantur, et mortis animæ servituti addicti erant?

Vers. 3-4. «Multitudo populi, quam deduxisti in lætitia tua, et lætabuntur coram te, sicut qui lætantur in messe, et quemadmodum lætabuntur qui dividunt spolia: quia auferetur jugum ipsis impositum. «Sive, quia multi quidem crediderunt, sed multo plures in incredulitate manserunt, jure dicitur multos ex populo salutaris lætitiæ consortes fuisse. His porro significat, quoad obvium litteræ sensum, regionem illam, ubi aliquando ex quinque panibus turbam virorum quinque millium enutrivit; aliquando autem ex septem panibus, quatuor millia virorum, præter mulieres et parvulos. Quamobrem dictum est secundum Symmachum, «Lætitia lætati sunt in conspectu tuo, sicut lætitia in messe.» Sic itaque qui in messe nutriuntur, confertim et simul epulari solent. Secundum intelligendi rationem vero, apostoli Salvatoris nostri, necnon eorum successores, ac ii, qui ad hoc usque tempus ecclesiarum ejus præsules fuerunt, divinæ lætitiæ in conspectu Salvatoris nostri participes erant, metentium instar operantes, quia messis gentilium operarii erant, perfusi gaudio ob fructuum in singulis ecclesiis abundantiam. «Quia ablatum est jugum ipsis impositum, et virga supra collum eorum.» Grave jugum illud excusserunt, ejus qui peccati servituti se colligabat, quique virga caput ipsorum deprimebat; ut apostolicam prædicationem in anima fundantes, se peccati servituti non inflecterent. Sive fortasse, jugum, ait, spoliis olim impositum, ablatum est, necnon virga eorumdem spoliis collo imposita. Grave quippe jugum erat animabus diaboli servituti subjectis impositum, ac mortalis virga, quæ collum deprimeret, ac deorsum inclinari cogeret: quibus ablatis merito gaudebant ii, qui hæc spolia dividebant.

Vers. 5. «Virgam enim exactorum dissipavit Dominus sicut in die Madian.» Theodotio sane exactoris interpretatus est, expetentem et exactorem singulariter exprimens, videlicet diabolum, qui exactoris humanarum animarum vicem agebat.

«Ezech. xviii, 4.

et quasi vectigalia exposcebat, nimirum peccata quæ illi admittebant. Historia vero Madian spectans exstat in libro Judicum : narratque tempore Gedeonis, inimicos non instructa armorum acie superatos fuisse, sed occulta, invisibili et divina virtute. Sic itaque, perinde atque Madianitis accidit, hostes occulta manu superati sunt; atque nunc ait dissipatam fuisse virgam exactoris diaboli, nec non aliorum qui cum eo animas hominum exigebant. Alius vero non exigentium, sed, inobsequentium, dixit.

« Quia omnem amictum dolo collectum, et vestimentum cum commutatione restituent et cupient, si flant igne combusti. » Quia cum diabolus ornatum animæ et amictum ejus, atque tunicam principatus, qua induebatur, illam captivam ducens, diripuisset, nudam illam ac fœdam reliquit: ejus item comites, adversariæ potestates ab ea tributum exigebant, dolo et fallacia contra illam utentes; jure exactores illos omnia persoluturos esse dicit Spiritus propheticus, his verbis, « Omnem amictum dolo collectum, et vestimentum cum commutatione restituent. » Iidem vero ipsi qui olim ab animabus hominum vectigalia exposcerent, omnia in memorato tempore soluturi esse dicuntur.

Vers. 6. « Quia parvulus natus est nobis, et filius datus est nobis: cujus principatus factus est super humerum ejus. Et vocabitur nomen ejus, magni consilii angelus. Adducam enim pacem super principes, pacem et sanitatem ipsi. » Quosnam principes memorat, nisi eos qui ab ipso ad principatum in Ecclesia gerendum constituti sunt? Discipulos dico et apostolos ipsius, necnon eorum per totum orbem successores, quibus datum est ut sana mente essent, et pacem mutuo colerent, cum ipsis diceret, « Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis. Magni principatus ejus, et pacis ejus non erit finis. » Secundum Theodotionem vero, « Pacis ejus non erit terminus. » Quantus porro fuerit ejus, qui in prophetia fertur, principatus intelligas, si Ecclesiam ejus in toto orbe constitutam consideres; sed multo magis si his de illo Apostoli testimoniis animum adhibeas, quibus ait, « Secundum operationem potentia virtutis ejus, quam operatus est in Christo, suscitans illum a mortuis, et constituens illum in dextera sua in cœlestibus, supra omnem principatum et potestatem et virtutem et dominationem, et supra omne nomen quod nominatur. » Ita magnus est Salvatoris nostri principatus, et pacis ejus non est finis; nam interminabilis, senectutis expers et incircumscribitus ille est: quare dictum est, « Orietur in diebus ipsius justitia et abundantia pacis. »

Vers. 7. « Super thronum David et regnum ejus, ad dirigendum illud, et patrocinandum ei in ju-

ψυχάς; και φόρους ὡσπερ ἀπαιτῶν, τὰς χορηγοµένων αὐτῶν ἀµαρτίας. Κεῖται δὲ ἡ περὶ τῆς Μαδιὰµ ἱστορία ἐν τοῖς Κριταῖς, περιέχουσα ὡς ἐπὶ τοῦ Γεδεὼν οὐχ ὄπλων παρατάξει νενίκηται οἱ πολέµιοι, ἀλλ' ἀφανεῖ καὶ ἀόρατῶν, καὶ θεϊκῆς δυνάµει. Οὕτως οὖν ὡς ἐπὶ τοῖς Μαδιὰµ ἐνικήθησαν οἱ πολέµιοι χειρὶ κρυφαῖα, καὶ νῦν φησι διεσκαθῆσθαι τὴν ράβδον τοῦ ἀπαιτοῦντος διαβόλου, καὶ τῶν σὺν αὐτῷ τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων ἐκπρασσόντων. Ἄλλος δὲ οὐ « τῶν ἀπαιτοῦντων » ἐφη, ἀλλὰ « τῶν ἀπειθοῦντων » εἶπεν.

« Ὅτι πᾶσαν στολὴν ἐπισυνηγµένην ὄλοι, καὶ ἱμάτιον μετὰ καταλλαγῆς ἀποτίσουςι, καὶ θελήσουσιν, εἰ ἐγένοντο πυρρίκαυστοι. » Ἐπεὶ δὲ τὸν κόσμον τῆς ψυχῆς καὶ τὴν στολὴν αὐτῆς, τὸν τε τῆς ἀρχῆς χιτῶνα, ὃν περιεβάλετο, συλῆσας ὁ διάβολος, ὅτε αὐτὴν ὑποχειρίον εἶλε, γυμνὴν αὐτὴν καὶ αἰσχρὰν κατέστησεν· αἱ τε σὺν αὐτῷ δυνάμεις ἀντικείμεναι ἐξέπραττον αὐτὴν, ὄλοι καὶ ἀπάτη κατ' αὐτῆς χρώµεναι· πάντα εἰκότως ἀποτίσειν λέγεται ὑπὸ τοῦ προφητικῆς πνεύματος, φήσαντος, ὅτι δὴ « Πᾶσαν στολὴν ἐπισυνηγµένην ὄλοι, καὶ ἱμάτιον μετὰ καταλλαγῆς ἀποτίσουςι. » Οἱ αὐτοὶ δὲ οὗτοι οἱ πάλαι τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς ἐκπρασσοντες ἀποτινύειν λέγονται πάντα ἐν τῷ δηλουμένῳ καιρῷ.

« Ὅτι παιδίον ἐγενήθη ἡµῖν, υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡµῖν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐγενήθη ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ· καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ µεγάλῃς βουλῆς ἄγγελος. Ἄξω γὰρ εἰρήνην ἐπὶ τοὺς ἀρχοντας, εἰρήνην καὶ ὑγίειαν αὐτῶν. » Ποίους δὲ φησὶν ἀρχοντας, ἢ τοὺς ὑπ' αὐτοῦ ἀρχεῖν τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ καθισταμένους; Λέγω δὲ μαθητὰς αὐτοῦ καὶ ἀποστόλους, τοὺς τε τῶν διαδοχῶν ὑποδεξαµένους καθ' ὅλης τῆς οἰκουµένης, οἷς ψυχῆς ὑγίειαν καὶ εἰρήνην ἔχειν πρὸς ἀλλήλους ἐδωρείτο, ἐν οἷς πρὸς αὐτοὺς εἶπεν· « Εἰρήνην τῶν ἡµῶν δίδωµι ὑµῖν, εἰρήνην τῶν ἡµῶν ἀφιήµι ὑµῖν. Μεγάλῃ ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ, καὶ τῆς εἰρήνης αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. » Κατὰ γοῦν τὸν Θεοδοτίωνα, « Τῆς εἰρήνης αὐτοῦ οὐκ ἔσται πέρας. » Νοήσεις δὲ ὅπως µεγάλῃ γέγονε τοῦ προφητευοµένου ἡ ἀρχὴ, τὴν καθ' ὅλης τῆς οἰκουµένης Ἐκκλησίαν αὐτοῦ θεωρῶν· καὶ εἶτι µᾶλλον ἐπιστήσας ταῖς τοῦ Ἀποστόλου περὶ αὐτοῦ μαρτυρίαις, δι' ὧν φησὶ, « Κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ κράτους τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ἣν ἐνήργησεν ἐν τῷ Χριστῷ, ἐγείρας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν καὶ καθίσας αὐτὸν ἐν δεξιᾷ αὐτοῦ ἐν τοῖς οὐρανόις, ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας, καὶ δυνάµεως καὶ κυριότητος, καὶ παντὸς ὀνόµατος ὀνοµαζοµένου. » Οὕτω µεγάλῃ ἡ τοῦ Σωτῆρος ἡµῶν ἀρχὴ, καὶ τῆς εἰρήνης αὐτοῦ οὐκ ἔστι τέλος· ἀτελεύτητος γὰρ καὶ ἀγήρως καὶ ἀπερίγραφος αὐτὴ τυγχάνει· διὸ λέλεκται· « Ἀνατελεῖ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ δικαιοσύνη καὶ πλήθος εἰρήνης. »

« Ἐπὶ τὸν θρόνον Δαυὶδ καὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, κατορθῶσαι αὐτὴν, καὶ ἀντιλαβῆσθαι ἐν κρίματι καὶ ἐν δικαιοσύνῃ. Ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸν αἰῶνα ὁ

¹⁷ Joan. xiv, 27. ¹⁸ Ephes. i, 19-21. ¹⁹ Psal. lxxi, 7.

ζήλος Κυρίου Sabaoth ποιήσει ταῦτα. » Τῆραι δὲ ἐκριθῶς ὅπως οὐκ εἴρηται καθεσθῆσθαι ἐπὶ τὸν θρόνον Dauid ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, κατορθῶσαι αὐτὴν · ἡμῶν προσυπακουόντων τὸ ἦξαν αὐτὸν ἐπὶ τῶ κατορθῶσαι τὸν θρόνον Dauid καὶ τὴν σκητὴν πεπωκυίας. Ἐπειδὴ γὰρ κατέστραπτο καὶ καθῆρητο ἡ βασιλεία Dauid ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς εἰς Βαβυλώνα αἰχμαλωσίας τοῦ λαοῦ · ἦσαν δὲ προφητεῖαι θεοπνεύσασαι τὸν θρόνον Dauid διαλάμψειν φωτὸς ἡλιακοῦ δίκην καθ' ἑλῆς τῆς οἰκουμένης · ταύτην αὐτὴν ἐλήλυθε τὴν ἐπαγγελίαν πληρῶσαι · ἐκ σπέρματος μὲν Dauid κατὰ σάρκα γεννώμενος, καταλάμπων δὲ τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς · καὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ κρατύνων διὰ πάντων τῶν καθ' ἑλῆν τὴν οἰκουμένην ἔθνων. Ἐν τούτοις γὰρ τὸν θρόνον Dauid ἐσωρώσατο, παρὰ Ἰουδαίους καθηρημένον. Καὶ τοῦτο ἔπραξεν ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸν αἰῶνα · τοῦ μὲν, ἀπὸ τοῦ νῦν, ἡ σημαίνοντος ἀρχὴν χρόνου ὠρισμένην, δι' ἧς ὁ καιρὸς ἐδηλοῦτο τῆς εἰς ἀνθρώπους ἐπιδημίας αὐτοῦ · τοῦ δὲ, « εἰς τὸν αἰῶνα, » τὴν ἄπειρον καὶ διαρκῆ βασιλείαν αὐτοῦ περιστεύοντος. Τηρητέον δὲ, ὡς ἡ μὲν πρώτη περὶ τοῦ προφητευομένου πρόβηθις ἐκ Παρθένου τεχθήσεται αὐτὸν ἐδήλου · ἡ δὲ δευτέρα, ὡσανεὶ ζητουμένου, πῶς ἔσται τοῦτο, τὸν Κύριον εἰσήγε λέγοντα, « Καὶ προσῆλθον πρὸς τὴν προφήτιν · καὶ ἐν γαστρὶ ἔλαβε, καὶ ἔτεκεν υἱόν, » ἡ δὲ τρίτη οὐκ ἔτι μνημονεύει κυήσεως παρθενικῆς, ἀλλὰ τοῦ τρόπου τῆς κατὰ θεὸν παραδόξου συλλήψεως · ἃτε δὴ προμεμαθηκότων ἡμῶν ταῦτα, περὶ τοῦ παιδὸς αὐτοῦ διεξέρχεται, παιδεύουσα ἡμᾶς τὰ ἀπόβηθις τῆς περὶ αὐτοῦ θεολογίας · ταῦτα δὲ πάντα περὶ τοῦ τυγχόντος παιδίου λέγεσθαι, οὐκ οἶδα πῶς συστήσασιν οἱ ἐκ περιτομῆς, μὴ βουλόμενοι παραδέξασθαι τὸν ἡμέτερον Σωτήρα, ὅτι τὰ ἔργα μαρτυρεῖ, καὶ τῶν πραγμάτων ἡ ἐκδοσις τοῦ λόγου ἐπισφραγίζεται. « Ζήλος Κυρίου Sabaoth ποιήσει ταῦτα. » Ποῖος ζήλος, ἢ ὅν ἐξήλωσεν ἀγαθὸν καὶ αὐτῷ πρέποντα, εἰς τὸ σῶσαι πάντας τοὺς ὑπὸ τοῦ διαβόλου καταδυναστευθέντας, καὶ εἰς ἀμειψότητα κατασωρέντας;

« Θάνατον ἀπέστειλε Κύριος ἐπὶ Ἰακώβ, καὶ ἤλθεν ἐπὶ Ἰσραὴλ · καὶ γνῶσονται πᾶς ὁ λαὸς τοῦ Ἐφραῖμ, καὶ οἱ καθήμενοι ἐν Σαμαρείᾳ ἐφ' ὕβρει καὶ ὑψηλῇ καρδίᾳ, λέγοντες · Πλίνθοι πεπηκάσιν · ἀλλὰ δευτε λαξεύσωμεν λίθους, καὶ κόψωμεν συκαμίνας, καὶ κέδρους, καὶ οἰκοδομήσωμεν ἑαυτοῖς πύργον. » Ἦτοι οἱ τὴν Σαμαρείαν οἰκοῦντες, Ἰσραὴλ χρηματίζοντες, καὶ λαὸς τοῦ Ἐφραῖμ ὀνομαζόμενοι, διὰ τὸ βασιλευσθῆναι ὑπὸ τῶν ἐκ φυλῆς τοῦ Ἐφραῖμ, χλευάζοντες καὶ ἐξυτελλίζοντες τὴν Ἰερουσαλήμ, κλίνθους ταύτην ἔρασκον οἰκοδομεῖσθαι, καὶ τὰς στέγας ἔχειν « ἀπὸ συκαμίνων » ἢ « συκομόρων » κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτάς. Εἶθ' ὡς αὐτοὶ βελτίονα πόλιν κατασκευάσοντες, ἐπηγγέλλοντο διὰ λίθων ξυτῶν καὶ κέδρων οἰκοδομήσειν, καὶ ἀντὶ τοῦ ναοῦ τοῦ ἐν Ἰερουσαλήμ πύργον ἑαυτοῖς ἀναστήσειν ἐν Σαμαρείᾳ · διὸ καὶ ἐπεθεὶ τοιαῦτα τετολμήκασιν

A dico et in iustitia. Amodo et in sæculum zelus Domini Sabaoth faciet hæc. » Observes accurate, non simpliciter dictum fuisse ipsum in throno David sessurum esse, sed etiam super regnum ejus ad regendum illud; nobis subaudientibus venturum illum esse ad restaurandum thronum Davidis, et tabernaculum ejus, quod lapsum fuerat. Quia enim a temporibus Babylonicæ captivitatis eversum et sublatum fuerat regnum Davidis, ac prophetiæ aderant, quæ vaticinabantur thronum Davidis solaris læminis instar illustraturum esse totum orbem; hanc ille promissionem impletum venit, ex semine quidem David secundum carnem natus, animas autem hominum illuminans, ac regnum ejus apud omnes totius orbis gentes confirmans. B In his quippe regnum Davidis erexit, a Judæis sublatum. Et hoc præstitit ab hoc tempore usque in sæculum; ita ut illud, « amodo, » initium temporis definitum significet, quo tempus ejus ad homines adventus declaratur; illud autem, « in sempiternum, » infinitum ac perpetuum regnum ejus declarat. Observandum autem est, primam de eo qui in prophetia fertur, prædictionem, illum ex Virgine nasciturum esse declarare; secundam vero, ac si quærat, quo pacto id futurum sit, ipsum Dominum sic loquentem inducere, « Et accessi ad prophetissam: et in utero accepit, et peperit Filium; » tertiam autem, virgineum partum non ultra memorare, neque modum stupendæ illius secundum Deum conceptionis, utpote nobis C hanc rem jam edoctis; sed de Filio ipsius verba facere, nosque in theologix ejus arcanis iustituere. Cæterum nescio quo pacto ii qui ex circumcissione sunt, hæc de vulgari puero dici stant, nolentes admittere Salvatorem nostrum, cui ipsa opera testimonium afferunt, cum eventus rerum sermones obsignet. « Zelus Domini Sabaoth faciet hæc. » Quis zelus nisi ille bonus et condescens, quo ille incensus est, ad salutem iis omnibus parandam, qui sub dominio diaboli erant, et in impietatem pertracti fuerant?

VERS. 8-10. « Mortem misit Dominus super Jacob, et venit super Israel: et cognoscet omnis D D popululus Ephraim, et qui sedent in Samaria in contumelia et alto corde, dicentes: Lateres ceciderunt; sed venite, dolemus lapides, et cædamus sycaminos et cedros, et ædificemus nobis turrim. » Id est, ii qui Samariam incolunt, Israel nuncupati, et popululus Ephraim vocati, quia regibus tribus Ephraim subditi erant, irridentes et vilipendentes Jerusalem, ipsam ex lateribus structam dicebant, ac tegulas habere ex sycaminis, sive secundum reliquos interpretes, ex sycomoribus, factas. Deinde vero, ac si illi præstantiorem urbem structuri essent, eam ex incisis lapidibus et ex cedris se ædificaturos esse pollicebantur: et templi in Jerusalem stantis loco, turrim sibi excitaturos in Samaria; ideo quia illi in tantam arrogantiam ve-

nire ausi fuerant, deinceps comminatur eis his Δ ἀπαυθαδιάσασθαι, ἀπειλεῖ αὐτοῖς ἐξῆς ὁ λόγος φάσιν
verbis :

VERS. 2. « Et franget Deus eos, qui insurgunt super montem Sion, et inimicos dissipabit. » Secundum historiam enim, quia, inquit, ii qui Samaritiam incolebant talia ausi sunt, et petulanter agebant contra montem Sion, et contra Deum ibidem cultum; eos se, quasi ex magna superbie celsitudine depressurum et fracturum comminatur. Ii quippe qui contra montem Sion insurrexerunt, etiam in ipsum Deum impie agebant: quos se humiliatum et confracturum esse dicit; nec ipsos solos, sed etiam inimicos ejus dissipaturum esse: significans eos ex Damasco, qui Israelis commilitones erant, ut prius traditum est. Ac reliquos omnes qui contra montem Sion et contra Deum ibidem cultum insurrexerunt, se dissipaturum esse pollicetur: ex quorum numero alii ex oriente erant, alii ex occasu solis, medii autem eorum Græci erant. Hi etenim omnes memoratum Israellem pleno ore devorantes, atque in suum idololatriæ errorem deficientes, se iis, qui contra montem Sion insurgentibus, auxiliaturos ac commilitones eorum futuros esse promittebant.

VERS. 14-15. « Et abstulit Dominus ab Israel caput et caudam, magnum et parvum in una die, senes et eos qui vultum admirantur, hoc est principium; et prophetam docentem iniqua, hic est cauda. » Pro illo, « Abstulit Dominus ab Israel, » Aquila, « Et perdet Dominus; » Symmachus vero, « Et disperdet Dominus; » Theodotio, « Et auferet, » in futuro dixerunt; quasi Deus hæc factururus sit: quæ ante eventum prædicit, ut auditores ad pœnitentiam provocet, ne quæ comminatur ipsis eveniant. Una porro die se prædicta omnia, quæ quidem perspicua sunt, facturum esse dicit, id est, uno eodemque tempore. Cuni autem dicit caput et caudam, brutum animal significat; id quippe non hominum proprium est, quod caudam habeant, sed brutorum animalium: quibus populum similem esse dicit: vel caput et caudam, rationabilem et irrationabilem; principem, subditum et ultimum vocat: quod etiam sic declaravit dicens, « magnum et parvum. » Pro illo, « qui vultus admirantur, » Symmachus, « et venerabilem, » interpretatus est. Hic ergo venerabilis et senex, caput esse potest; cauda vero propheta qui iniqua docet, qui quasi bruti animalis ultimum membrum est. Hos igitur de medio tollendos, atque uno tempore exterminandos esse interminatur.

VERS. 18. « Et succendetur quasi ignis iniquitas: et quasi gramen siccum devorabitur ab igne. Et succendetur in densitatibus salus, et devorabit omnia quæ circum colles sunt. » Se ut bonum animarum agricolam, hæc facturum esse comminatur Dominus; ut iniquitas eorum deleatur instar herbæ silvestris ab igne assumptæ.

VERS. 19-21. « Propter furorem iræ Domini com-

στων'.

« Καὶ ῥάξει ὁ Θεὸς τοὺς ἐπανισταμένους ἐπὶ τὸ βρος Σιών, καὶ τοὺς ἐχθροὺς διασκεδάσει. » Κατὰ γοῦν τὴν ἱστορίαν, ἐπειδὴ, φησὶν, οἱ τὴν Σαμάρειαν οἰκοῦντες τοιαῦτα τετολμήκασι, καὶ κατεθρασύνοντο κατὰ τοῦ βρους Σιών, καὶ κατὰ τοῦ ἐν αὐτῷ τιμωμένου Θεοῦ, ὡς ἀπὸ μεγάλου ὕψους τῆς ὑπερηφανείας αὐτῶν ταπεινώσειν καὶ καταρράξειν αὐτούς ἀπειλεῖ. Τοὺς γὰρ ἐπὶ τὸ βρος Σιών ἐπανισταμένους ἐπ' αὐτὸν τὸν Θεὸν ἀσεβεῖν συνδραμεῖν· οὐς ταπεινώσειν καὶ ῥάξειν φησὶν, οὐ μόνους, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ διασκεδάσειν· σημαίων τοὺς ἐν Δαμασκῷ συμμαχοῦντας τῷ Ἰσραὴλ, κατὰ τὰ ἐμπροσθεν ἀποδοδομένα. Καὶ πάντας δὲ τοὺς ἐκ τῶν B λοιπῶν ἐπανισταμένους τῷ βρει Σιών, καὶ τῷ Θεῷ τῷ ἐνταῦθα τιμωμένῳ, διασκεδάσειν ἐπαγγέλλεται· ὧν οἱ μὲν ἦσαν ἀνατολικοὶ τινες, οἱ δὲ ἀφ' ἡλίου δυσμῶν, μέσοι δὲ τούτων οἱ Ἕλληνας. Πάντες γὰρ οὗτοι, τὸν προλεχθέντα Ἰσραὴλ ὄλω τῷ στόματι κατεσθίοντες καὶ καταβάλλοντες ἐπὶ τὴν τῆς εἰδωλολατρείας αὐτῶν κλάνην, βοηθεῖν καὶ συμμαχεῖν ἐπηγγέλλοντο τοῖς ἐπανισταμένοις κατὰ τοῦ βρους Σιών.

« Καὶ ἀφείλε Κύριος ἀπὸ Ἰσραὴλ κεφαλὴν καὶ οὐρὰν, μέγαν καὶ μικρὸν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ, πρεσβύτην καὶ τοὺς τὰ πρόσωπα θαυμάζοντας, αὕτη ἡ ἀρχὴ· καὶ προφήτην διδάσκοντα ἄνομα, οὗτος ἡ οὐρὰ. » Ἀντὶ μέντοι τοῦ, « Ἀφείλε Κύριος ἀπὸ Ἰσραὴλ, » C ὁ μὲν Ἀκύλας, « καὶ ἐξολοθρεύσει Κύριος. » ὁ δὲ Σύμμαχος, « Καὶ ἐξολοθρεύσει Κύριος. » ὁ δὲ Θεοδοτίων, « Καὶ ἀφείλει, » μελλητικῶς εἰρήκασιν· ὡς μελλοντος ταῦτα ποιήσειν τοῦ Θεοῦ· & πρὶν γενέσθαι προλέγει, ἐπιστρέφων εἰς μετάνοιαν τοὺς ἀκροωμένους, ὡς ἂν μὴ πάθειν τὰ ἀπειλούμενα Ἐν ἡμέρᾳ δὲ μιᾷ φησὶ πάντα ποιήσειν τὰ προλεχθέντα σαφῆ τυγχάνοντα· τουτέστιν ὕφ' ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν καιρὸν. Κεφαλὴν δὲ καὶ οὐρὰν εἰπὼν, ἠνέξατο ζῶον ἄλογον· οὐ γὰρ ἀνθρώπων ἴδιον, ἀλλὰ ζῶων ἀλόγων τὸ οὐρὰν ἔχειν· οἷς τὸν λαὸν ἀφωμοίωσεν· ἢ κεφαλὴν καὶ οὐρὰν, τὸν λογικὸν καὶ τὸ ἄλογον, ἢ τὸν ἀρχοντα καὶ τὸν ἀρχόμενον, καὶ ἔσχατον· ὃ δὴ καὶ διεσάφησεν εἰπὼν, « μέγαν καὶ μικρὸν. » Ἀντὶ δὲ τοῦ, « τοὺς τὰ πρόσωπα θαυμάζοντας, » ὁ Σύμμαχος, « καὶ αἰδέσιμον, » ἠρμήνευσε. Καὶ οὗτος οὖν ὁ αἰδέσιμος καὶ ὁ πρεσβύτης δύναται εἶναι ἡ κεφαλὴ· ἢ δὲ οὐρὰ ὁ διδάσκων ἄνομα προφήτης, οἷον εἰ ἀλόγου ζώου ἔσχατον μέλος ὑπάρχων. Ἀφαιρεθῆσεσθαι τοῖνυν τούτους, καὶ ἐξολοθρευθῆσεσθαι ὕφ' ἓνα καιρὸν ὁ λόγος ἀπειλεῖ.

« Καὶ καυθήσεται ὡς πῦρ ἡ ἄνομία, καὶ ὡς ἀγρωστὶς ξηρὰ βρωθήσεται ὑπὸ πυρός. Καὶ καυθήσεται ἐν τοῖς θάσσει ταῦ δρυμοῦ, καὶ συγκαταφάγεται τὰ κύκλω τῶν βουκῶν πάντα. » Ποιήσειν δὲ ταῦτα, ὡς ἀγαθὸς ψυχῶν γεωργός, ὁ Κύριος ἀπειλεῖ· ἵνα ἢ ἐν αὐτοῖς ἄνομία ἀφανισθῆ δίκην ὄλομανοῦς βοτάνης ὑπὸ πυρός ἀναλισκομένης.

« Διὰ θυμὸν ὀργῆς Κυρίου συγέκωνται ἡ γῆ ἅλη,

καὶ ἔσται ὁ λαὸς ὡς κατακαυμένος ὑπὸ πυρός. Ἄνθρωπος τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ οὐκ ἐλεήσει· ἀλλὰ ἐκκλίνει εἰς τὰ δεξιὰ, ὅτι πεινάσει καὶ φάγεται ἐκ τῶν ἀριστερῶν, καὶ οὐ μὴ ἐμπλησθῆ ἄνθρωπος ἔσθων τὰς σάρκας τοῦ βραχίονος αὐτοῦ. Φάγεται γὰρ Μανασσῆς τοῦ Ἐφραΐμ, καὶ Ἐφραΐμ τοῦ Μανασσῆ, ὅτι ἅμα πολιορκήσουσι τὸν Ἰούδα. Ἐπὶ τούτοις πᾶσιν οὐκ ἀπεστράφη ὁ θυμὸς, ἀλλ' ἔτι ἡ χεὶρ ὑψηλή. » Ὡς ἐπαναστῆναι ἀδελφὸν ἀδελφῷ, καὶ μηδένα τοῦ πλεμίου φείσασθαι· πάντας δὲ ἀλλήλους χρήσασθαι ὡς πολεμίους· ὡς εἰς τοσοῦτον ἐλάσειν ἀναφλεγόμενῃν αὐτοῖς τὴν πρὸς ἀλλήλους στάσιν, καὶ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον, ὡς καὶ τὰς δύο φυλάς, τὴν τοῦ Ἐφραΐμ καὶ τὴν τοῦ Μανασσῆ, ἐξ ἑνὸς πατρὸς γενομένης τοῦ Ἰωσὴφ, ὑπὸ τὴν αὐτὴν ὄντας βασιλείαν, μίαν δὲ καὶ τὴν αὐτὴν πόλιν οἰκοῦντας Σαμάρειαν, ἀλλήλους ἐπαναστῆναι, καὶ τοὺς ἀλλήλων βραχίονας καταφαγεῖν· μηκέτι μὲν σχολάζοντας τῷ κατὰ Ἰούδα πολέμῳ, μηδὲ τῇ πολιορκίᾳ τῆς Ἱερουσαλήμ, καθ' ἑαυτῶν δὲ ἐκονήσαντας τὰ ἑαυτῶν ξίφη, ἑαυτοὺς διαχειρίσασθαι, καὶ ἐξ ἀνθρώπων ἀφανίσει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι.

« Οὐαὶ τοῖς γράφουσι πονηρίαν· γράφοντες γὰρ πονηρίαν γράφουσιν· ἐκκλίνοντες κρίσιν πτωχῶν, ἀρπάζοντες κρίμα πνήτων τοῦ λαοῦ μου· ὥστε εἶναι αὐτοῖς χήραν εἰς διαρπαγὴν, καὶ ὄρφανὸν εἰς προνομήν. » Τοῦ καιουμένου οὖν Ἰσραὴλ, λέγω δὴ τοῦ λαοῦ τῶν Ἰουδαίων ἐν Σαμαρείᾳ βασιλευμένου, καὶ ταῦτα πρὸς τοὺς προτέροις ὁ παρὼν λόγος κατηγορεῖ, φάσκων αὐτοὺς πρὸς ἔριν καὶ φιλονεικίαν τῶν τὰς ἀληθείας τοῦ Θεοῦ προφητείας παραγραφόντων τὰς ψευδοπροφητείας συντάττειν. Ἦσαν γοῦν, ἦσαν ψευδοπροφῆται πλείστοι, ὅσοι ἐν τῷ Ἰσραὴλ ἐναντία φεγγόμενοι, καὶ ἐναντία γράφοντες τοὺς ἀληθεῖς τοῦ Θεοῦ προφήτας. Οἱ δὲ αὐτοὶ καὶ συγγράφας ἐποιούντο κερνήτους, καὶ πάσης πονηρίας μεσάζ· πνήτας οὐκ ἐκείρους κατεδυνάστευον, βιαζόμενοι τε ἐπιλονέκτου ἀπεριστάτους ὄρφανούς καὶ χήρας. Τοιοῦτους δ' ἂν εἶποις καὶ τοὺς διὰ μοχθηρῶν συγγραμμάτων εἰσέτι καὶ νῦν διαστρέφοντας τῶν ἀκραιωτέρων τὰς ψυχάς.

« Καὶ τί ποιήσουσιν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἐπισκοπῆς; ἡ γὰρ θλίψις ὑμῖν πόρρωθεν ἔξει. Καὶ πρὸς τίνα καταφεύξεσθε τοῦ βοηθηθῆναι; καὶ ποῦ καταλείψετε τὴν δόξαν ὑμῶν, τοῦ μὴ ἐμπιστεῖν εἰς ἀπαγωγὴν; » Ἀπειλεῖ τοίνυν ἐκαίνας ὁ προφητικὸς λόγος φάσκων· « Καὶ τί ποιήσουσιν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἐπισκοπῆς, » καθ' ἣν ἡ θλίψις καὶ ἡ κατὰ τούτων ὄργη πόρρωθεν ἔξει; Μακρὰν γὰρ οὖσαν αὐτὴν φησι, διὰ τὸ ἀπελαύνεσθαι ἐξ ἑμοῦ τοῦ Θεοῦ· ὅμοις, ὡ οὔτοι, πρὸς οὐς ταῦτα λέγεται, ὡς περ βιαζόμενοι καθ' ἑαυτῶν αὐτὴν ἐπεσπασσθε· ἥς ἐπελθούσης, ἐπὶ τίνα καταφεύξεσθε τοῦ βοηθηθῆναι; « Ἐπὶ πᾶσι τούτοις οὐκ ἀπεστράφη ἡ ὄργη· ἀλλ' ἔτι ἡ χεὶρ ὑψηλή. » Ἐπιμενόντων γὰρ τοῖς αὐτοῖς ἀτοπήμασι τῶν διὰ τοῦ λόγου κατηγορουμένων, ἀκολούθῳ ἦν καὶ τὴν κατ' αὐτῶν παράμονον γίνεσθαι ὄργην.

« Οὐαὶ Ἀσσυρίοις, ἡ ῥάβδος τοῦ θυμοῦ μου· καὶ ὄργη ἔστιν ἐν ταῖς χερσίν αὐτῶν. Τὴν ὄργην μου εἰς ἔθνος ἄνομον ἀποστρέψω, καὶ τῷ λαῷ ἐμῷ συντάξω·

busta est universa terra, et erit populus quasi succensus ab igne. Homo fratris sui non miserebitur : sed declinabit ad dexteram, quia esuriet, et comedet a sinistris, et non saturabitur homo comedens carnes brachii sui. Devorabit enim Manasses Ephraim, et Ephraim Manassen, quia simul obsidebunt Judam. In his omnibus non aversa est ira, sed adhuc manus excelsa. » Ita ut insurgat frater in fratrem, ac nemo proximo suo pareat : omnesque mutuo agant ut inimici, ita ut coorta et ardens inter utrosque seditio, et civile bellum eo usque veniat, ut duæ illæ tribus Ephraim et Manasses, ex uno patre Joseph ortæ, ac sub eodem regno degentes, atque unam eandemque urbem incolentes Samarïam, contra se mutuo insurgant, ac brachia invicem devorent, bello contra Judam inferendo, ac obsidioni Hierosolymæ, non ultra vacantes, sed contra se mutuo gladios acuentes, ut se vulneribus concificent ac delectant.

CAPUT X.

VERS. 1-2. « Væ scribentibus malitiam : nam scribentes, malitiam scribunt : declinantes iudicium pauperum, rapientes iudicium inopum populi mei ; ita ut sit illis vidua in rapinam, et orphanus in direptionem. » Illum Israelæ dictum, videlicet Judaicum populum regno Samarïæ subditum, de his item, præter ea quæ superius memorata sunt, accusat Scriptura, dicens, eos ob contentionem et disceptationem eorum, qui veras Dei prophetias adulterabant, falsa vaticinia comminisci. Erant itaque, erant pseudoprophetæ multi, in Israelæ contraria loquentes et contraria scribentes iis, quæ veri Dei prophetæ tradebant. lidem vero ipsi scripta nefaria edebant, et omni improbitate referta : in miseros pauperes dominatum exercebant, ac violenter superbeque agebant in orphanos et viduas patrocinio carentes. Tales item dixeris eos, qui hodie perveris scriptis simpliciorum animas evertunt.

VERS. 3-4. « Et quid facient in die visitationis ? nam tribulatio vobis e longinquo veniet. Et ad cuius auxilium confugietis ? Et ubi relinquetis gloriam vestram, ne cadatis in abductionem ? » Comminatur ergo iis propheticus sermo dicens : « Et quid facient in die visitationis, » qua tribulatio et ira procul ipsis veniet ? Nam cum ea procul existat, quia ipsa a me Deo eliminata est ; vos sane, quibus hæc dicuntur, quasi vi utentes contra vos ipsos, eam attraxistis : qua superveniente, ad cuius auxilium confugietis ? « Super his omnibus non aversa est ira ; sed adhuc manus excelsa. » Nam iis qui in præsentem accusantur, eadem in absurditate permanentibus, consequens erat, ut ira quoque permaneret.

VERS. 5-6. « Væ Assyriis, virgæ furoris mei : et ira est in manibus eorum. Iram meam in gentem iniquam mittam, et populo meo præcipiam ut faciat

spolia et depopulationem, et conculcet civitates, et ponat eas in pulverem. » Ad hæc usque perseveravit accusatio populi; postquam, consequenter ad minas a prophetia enuntiatas, non diu Assyrii irrumperentes Samariam obsident, et totam ipsorum regionem depopulantur, novemque Judaicæ gentis tribus in Assyriorum terram captivas abducunt. Post enarratam ergo populi Israel dicti captivitatem, ad eos qui in captivitate abduxerant sermo transfertur. Hi porro erant Assyrii, quibus hæc præsentia comminatur. Quod autem, cum hæc dicerentur, jam populus ab Assyriis translatus et Samaria obsessa fuisset, hinc palam est, quod ibidem ex Assyriorum regis persona dicatur, « Cæpi Arabiam, et Damascus et Samariam: quemadmodum illas, sic et omnes principatus capiam; » ac rursus, « Quemadmodum feci Samariæ, et omnibus manufactis ejus, sic faciam Jerosolymæ. » Docet autem historia in diebus Achaz ascendisse regem Assyriorum Samariam, et obsedisæ illam: ac tunc quidem partem populi captivam duxisse: sub Ezechia autem Achazi successore universum populum transtulisse in Assyrios.

Vers. 7-9. « Ipse autem non sic cogitavit, et in anima non sic arbitratus est; sed avertet mens ejus ad gentes exterminandas non paucas. Et si dixerint ei, Tu solus es princeps: respondebit, Annon cæpi regionem supra Babylonem et Chalanem, cujus turris ædificata est: et cæpi Arabiam, et Damascus, et Samariam? » Cum meam, inquit, potestatem acceperit, non sic ille arbitratus est, sed elatus mente fuit, ac si populum meum propria virtute debellasset. Nec illo contentus excidio, infinitas alias gentes se invasurum minatur: quia illam præstantiorem ac sub Dei tutela positam debellaverat. Quamobrem iis qui subjecti fuerant, mirantibus eum, ac dicentibus, « Tu solus es princeps, » respondet ille his verbis: Me principem nondum vocetis neque dominum, quandoquidem omnes undique regiones nondum cæpi: cæterum,

Vers. 10. « Quemadmodum has cæpi, sic et omnes principatus capiam. Ululate, sculptilia in Jerusalem et Samaria. » Ad ipsos Assyrios eorumque principem, qui hæc tam arroganter proferebat, sermonem dirigit. Væ Assyriis, ait, quia non intellexerunt iram meam, contra facinorosos illos excitatam, talem ipsis inferendæ ultionis potestatem indidisse: sed opinabantur se suapte virtute gentes debellasse.

Vers. 11. « Quemadmodum enim feci Samariæ et manufactis ejus: sic faciam Hierosolymæ et idolis ejus. » Hierosolymam itaque Samariæ paria perpressuram interminatur. Hæc porro prædicit, auditores ad conversionem et pœnitentiam provocans, atque exempli formidine ad resipiscentiam invitans. Non enim Assyrius, inquit, hæc contra Samariam paravit; sed ego Deus, idque ob incolarum ejus impie-

ποιῆσαι σκῦλα καὶ προνομήν, καὶ καταπατεῖν τὰς πόλεις, καὶ θείναι αὐτὰς εἰς κονιερτόν. » Μέχρι γὰρ τῶν προειρημένων ἔσθη τὰ τῆς τοῦ λαοῦ κατηγορίας, μεθ' ἣν ἀκολουθῶς τοῖς διὰ τῆς προφητείας ἠπειλημένοις, οὐκ εἰς μακρὰν πόρρωθεν ἐπιστάντες Ἀσσύριοι, πολιορκοῦσι τὴν Σαμάρειαν, καὶ πᾶσαν τὴν χώραν αὐτῶν δροῦσιν, ὅλας τε ἑννέα φυλάς τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους αἰχμαλώτους εἰς τὴν Ἀσσυρίων ἀπάγουσι. Μετὰ οὖν τὴν τοῦ λαοῦ τοῦ καλουμένου Ἰσραὴλ αἰχμαλωσίαν ὁ λόγος μεταβαίνει ἐπὶ τοὺς αἰχμαλωτεύσαντας. Ἦσαν δὲ οὗτοι Ἀσσύριοι, οἱς τὰ προειρημένα ἀπειλεῖ. Ὅτι δὲ ἀπῆκτο ὑπὸ Ἀσσυρίων ὁ λαός, καὶ πολιορκοῦσι ἡ Σαμάρεια, ὅτε τὰ μετὰ χεῖρας ἐλέγετο, δηλοῦν τυγχάνει ἐκ τοῦ λέγεσθαι ἐν αὐτοῖς ἐκ προσώπου τοῦ τῶν Ἀσσυρίων βασιλέως. « Ἐλαβον Ἀραβίαν καὶ Δαμασκὸν καὶ Σαμάρειαν· ἔν τρόπον ταύτας ἔλαβον, καὶ πᾶσας τὰς ἀρχὰς λήψομαι: » καὶ πάλιν· « Ὅν τρόπον ἐποίησα Σαμαρείαν καὶ πᾶσι τοῖς χειροποιήτοις αὐτῆς, οὕτω ποιήσω Ἱερουσαλήμ. » Καὶ ἡ ἱστορία δὲ διδάσκει, ὅτι ἐν ταῖς ἡμέραις Ἀχάζ ἀνέβη ὁ βασιλεὺς Ἀσσυρίων εἰς Σαμάρειαν, καὶ ἐπολιόρησεν αὐτήν· καὶ τῶς μὲν τότε μέρος τι τοῦ λαοῦ ἠχμαλώτευσεν· ἐπὶ δὲ Ἐζεκίου τοῦ τὸν Ἀχάζ διαδεδεγμένου πάντα τὸν λαὸν ἀπέκτισεν εἰς Ἀσσυρίους.

« Αὐτὸς δὲ οὐκ οὕτως ἐνεθυμήθη, καὶ τῇ ψυχῇ οὐκ οὕτως λελόγισται, ἀλλὰ ἀπαλλάξει ὁ νοῦς αὐτοῦ καὶ τοὺς ἔθνη ἐξολοθρεῦσαι οὐκ ὀλίγα. Καὶ ἐὰν εἰπωσιν αὐτῷ· Σὺ μόνος εἶ ἀρχῶν· καὶ ἐρεῖ· Οὐκ ἔλαβον τὴν χώραν τὴν ἐπάνω Βαβυλῶνος καὶ Χαλάνης, οὗ ὁ πύργος φηκοδομήθη, καὶ ἔλαβον Ἀραβίαν, καὶ Δαμασκὸν καὶ Σαμάρειαν; » Τὴν ἐμὴν τοίνυν, φησὶ, λαβὼν ἐξουσίαν, οὐκ οὕτως ἐνεθυμήθη, ἀλλ' ὑπερήρηθη τῷ λογισμῷ, ὡς οἰκεῖα δυνάμει τοῦ ἐμοῦ περιγεγόμενος λαοῦ. Εἶτα, μὴ ἀρκεσθεὶς τῇ τούτων πολιορκίᾳ, μωρία ἄλλα ἔθνη ἐπέβηκεσθαι ἀπειλεῖ, ὡς τοῦ κρείττοτος καὶ θεῶν ἀνακειμένου κρατήσας. Διὸ δὲ τῶν ὑποχειρίων αὐτῷ γενομένων θαυμαζόντων αὐτὸν, καὶ λεγόντων, « Σὺ μόνος εἶ ἀρχῶν, » ἀποκρίνεται πρὸς αὐτοὺς καὶ λέγει· Μήποτε καλεῖτε ἀρχοντα, μηδὲ κύριον· ἐπεὶ μηδέπω πᾶσας εἰλήφειν τὰς ἀπανταχοῦ χώρας· πλὴν,

« Ὅν τρόπον ταύτας ἔλαβον, οὕτω καὶ πᾶσας τὰς ἀρχὰς λήψομαι. Ὀλοῦξάτε τὰ γλυπτὰ ἐν Ἱερουσαλήμ καὶ ἐν Σαμαρείᾳ. » Πρὸς αὐτοὺς τε τοὺς Ἀσσυρίους καὶ τὸν ἀρχοντα αὐτῶν, τοιαῦτα καταλαζονευσμένους ἀποτείνεται λέγων· Οὐαὶ Ἀσσυρίοις, ὅτι μὴ συνῆκαν ὡς ἄρα ἡ ἐμὴ ὀργὴ· ἡ κατὰ τῶν πλημμυλούντων τὴν ἐξουσίαν αὐτοῖς τῆς τῶσάυτης ὀργῆς δέδωκεν· ἀλλὰ τῇ ἑαυτῶν δυνάμει κερρατηχέναι τῶν ἐθνῶν ὑπέλαβον.

« Ὅν τρόπον γὰρ ἐποίησα Σαμαρείαν καὶ τοῖς χειροποιήτοις αὐτῆς, οὕτω ποιήσω καὶ Ἱερουσαλήμ καὶ τοῖς εἰδώλοις αὐτῆς. » Τὰ ἴσα τοίνυν τῇ Σαμαρείᾳ καὶ τὴν Ἱερουσαλήμ πείσεισθαι ἀπειλεῖ. Προλέγει δὲ ταῦτα προκαλούμενος εἰς ἐπιστροφήν καὶ μετάνοιαν τοὺς ἀκούοντας, φόβῳ τε τοῦ παραδείγματος σωφρονίζων αὐτοὺς. Οὐ γὰρ ὁ Ἀσσύριος, φησὶν, ἐποίησεν τὰ κατὰ τῆς Σαμαρείας, ἀλλ' ἐγὼ ὁ θεὸς διὰ τὰς τῶν

εὐκρινέων ἀσεβείας. Οὐκοῦν κατὰ τὸν τοῦ δικαίου λόγον καὶ τοὺς ἐν τῇ Ἱερουσαλήμ εἰκὸς παραδοθήσεσθαι τῇ Ἰσρ πολιορκίᾳ, ὡς τὰ ἀδελφὰ μεταχειρισόμενος τοῖς τὰ προλεχθέντα παπονήσοι.

« Καὶ ἔσται, ὅταν συντελέσῃ Κύριος πάντα παιῶν ἐν τῷ ὄρει Σιών καὶ Ἱερουσαλήμ, ἐπισκέψομαι ἐπὶ τὸν νοῦν τῶν μέγαν, ἐπὶ τὸν ἀρχοντα τῶν Ἀσσυρίων, καὶ ἐπὶ τὸ ὄψος τῆς δόξης τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ. » Ἀκολουθῶν διὰ τῶν προκειμένων διδάσκων, ὅτι τέως μὲν Ἀσσύριοι καὶ ὁ τοῦτῶν ἀρχων, εἰ καὶ τοιαῦτα ὅποια δεδήλωται ἀπηυθαδιάσαντο, τὴν Σαμάρειαν ὑποχείριον παπονημένοι καὶ τὴν Δαμασκὸν, ὅμως ἔξουσι τὸ ἐνδοσιμον τοῦ χρόνου μέχρι' καιροῦ τινος· μεθ' ὃν οὐκ εἶσι συστήσεται αὐτῶν ἡ ἀρχή, τῆς μακρᾶς καὶ πολυτελοῦς βασιλείας εἰς τὸ παντελὲς καταλυθησομένης.

« Εἶπε γάρ, ἐν τῇ ἰσχύϊ ποιήσω, καὶ ἐν τῇ σοφίᾳ τῆς συνέσεως ἀπελῶ ὄρια ἐθνῶν, καὶ τὴν ἰσχὴν αὐτῶν προνομήσω. » Μὴ δούς γάρ δόξαν τῷ Θεῷ, μηδὲ λογιζάμενος, ὅτι ὁ τῶν ὄλων Θεὸς αὐτὸς ἦν ὁ παραδοὺς αὐτῷ καὶ τὸν Ἰσραὴλ καὶ τὸν Ἰούδαν, καὶ πάντας τοὺς τιμωρίας ἀξίους, μέγα ἐφρόνησε, διανοηθεὶς καὶ πρὸς ἑαυτὸν εἰπὼν, κατὰ τὸν Σύμμαχον, « Ἐν τῇ δυνάμει τῆς χειρὸς ἔποίησα, » καὶ τὰ ἐξῆς.

« Καὶ οἰώσω πόλεις κατοικουμένας, καὶ τὴν οἰκουμένην ὅλην καταλήψομαι τῇ χειρὶ ὡς νοσιάν, καὶ ὡς καταλειμμένα ὡς ἀρῶ· καὶ οὐκ ἔστιν ὃς διαφεύξεταί με, ἢ ἀντεῖπῃ μοι. Μὴ δοξασθήσεται ἀξίτη ὄντι τοῦ κόπτοντος; ἢ ὠφθηθήσεται πρῶτον ἀνευ τοῦ ὄκοντος αὐτόν, ὡς ἂν τις ἀρῇ ῥάβδον ἢ ξύλον; Καὶ οὐχ οὕτως, ἀλλ' ἀποστελεῖ Κύριος Σαβαὼθ εἰς τὴν σὴν τιμὴν ἀτιμίαν, καὶ εἰς τὴν σὴν δόξαν πῦρ καιόμενον καυθήσεται. » Πρὸς τοῦτον τὸν ὑπερήφανον λογισμὸν, εἶτε τις ἀντικειμένη δύναμις ἐτύγχανεν, ὥσπερ ὁ ἀρχων βασιλείας Περσῶν, καὶ ὁ ἀρχων βασιλείας Μήδων, καὶ ὁ ἀρχων βασιλείας Ἑλλήνων· οὕτω γάρ εἰποι ἂν τις καὶ ἀρχοντα βασιλείας Ἀσσυρίων γεγονέναι τινὰ τὸν ἀλαζονευόμενον καὶ τὰς προκειμένας φωνὰς φθεγγόμενον· εἶτε οὖν πρὸς τοῦτον, εἶτε πρὸς τὸν Βαβυλωνίων βασιλέα τὸν πολιορκήσαντα τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ τὸν νῶν ἐμπρήσαντα, πάντα τε τὰ αὐτῷ σκευῆ ἱερά καὶ ἀναθήματα ἔλόντα, καὶ τοῖς αὐτοῦ εἰδώλοις ἀναθέντα ἐν αὐτῇ Βαβυλῶνι, ὥσπερ θεῖνὰ καὶ ἀπονενομημένα τολμήσαντα εἰπεῖν, ἀποκρίνεται φάσκων ὁ προφητικὸς λόγος· Εἶτα, (16) ὦ πάντων ἀφρονέστατε, οὐ συνορᾶς, ὅτι οὔτε πέλυξ αὐτόν ποτε κινήσειεν ἐπὶ κοπήν ξύλου, μὴ ἑτέρου ἐνεργούντος, οὔτε πρῶτον διέλοι ἂν τὰ πρὸς αὐτοῦ πριζόμενα, μηδενὸς ἔλκοντος, οὐδὲ ῥάβδος τύψειεν ἂν τινὰ, οὐδὲ ξύλον πλήξειεν αὐτομάτως κινούμενον; Χρῆ δὲ λογισασθαι, ὅτι οὔτε σοὶ διακόνῃ ὄντι τῆς τοῦ Θεοῦ ὀργῆς τοσαύτη παρῆν δύναμις, ὡς μυρίων ἐθνῶν κατακρατήσαι, καὶ τοῦσδε μὲν κόπτειν, ἑτέρους δὲ πατεῖν, πόλεις τε ὅλας ἐξανδραποδίζεσθαι, καὶ μυρία πλήθη καταστρωνῶναι, παντὸς πρῶτος, καὶ πελέκους, καὶ ῥάβδου χεῖρονι γενομένην, εἰ μὴ Θεὸς ἦν ὁ τῇ σῇ χειρὶ

A tates. Igitur secundum æquitatis leges; par est eos qui in Hierosolymis degunt pari obsidioni et excidio tradi, quia ipsi paria iis, qui jam memorata passi sunt, perpetrarunt.

VERS. 12. « Et erit, cum impleverit Dominus omnia facere in monte Sion et in Jerusalem, visitabo mentem magnam, principem Assyriorum, et celsitudinem gloriæ oculorum ejus. » His consequenter docet, Assyrios tandem et eorum principem, etsi cum tali, quali jam declaratum est, arrogantia egerint, Samariam et Damascusum subegerint, tamen ad certum usque terminum usuram temporis habituros; quo elapso, imperium eorum non ultra consistet, diuturno illo ac florenti imperio funditus everso.

B VERS. 13. « Dixit enim, In fortitudine faciam, et in sapientia prudentiæ meæ auferam terminos gentium, et fortitudinem earum devastabo. » Deo quippe gloriam non tribuens, neque secum reputans universorum Deum esse, qui ipsi et Israel et Judam, et omnes alios supplicio dignos tradiderat; alium sapiebat, cogitans, et ad seipsum dicens, secundum Symmachum, « In virtute manus feci, » etc.

VERS. 14-16. « Et commovebo urbes habitatas, et universon orbem comprehendam manu quasi nidum, et quasi ova derelicta auferam: et non est qui effugiat me, aut contradicat mihi. Nunquid gloriabitur securis sine cædente? aut exaltabitur serra, sine trahente illam, ut quis efferat virgam aut lignum? At non sic, sed mittet Dominus Sabaoth in honorem tuam ignominiam, et in gloriam tuam ignis comburens accendetur. » Ad hanc superbam cogitationem; sive ea cujusdam adversariæ potestatis fuerit, qualis erat princeps regni Persarum, et princeps regni Medorum, et princeps regni Græcorum: sic enim quispiam dixerit esse principem regni Assyriorum, arroganter agentem, atque has voces emittentem; sive ad hunc, inquam, sive ad regem Babyloniorum, qui Hierosolyumam obsedit, et templum incendit, et omnia sacra vasa ejus et donaria abstulit, ac in ipsa Babylone idolis suis consecravit; utpote qui gravia et insana proferre ausus esset, respondet propheticus sermo: Deinde, omnium D stultissime, non vides non posse securim, nullo operante, ad lignum cædendum se movere; neque serram ligna posita secare, nemine trahente; neque virgam quempiam percutere, neque lignum suoipso motu quemvis cædere? Cogitandum sane erat, neque tibi, iræ Dei ministro, talem adfuisse potestatem, ut infinitas gentes domares, neque ut alios quidem cæderes, alios percuteres, civitates integras captivas duceres, ac innumeram multitudinem protereres, quavis serra, securi et virga acerbior: nisi Deus his suppliciiis dignos tibi tradidisset. Nunc porro nihil eorum cogitans, altos spiritus cepisti; ita ut te marum tenet, et serra contra illum a quo trahitur: et dicant, » etc.

(16) Hic Eusebii interpretem fere agit Hieronymus: nam sic habet, « O stultissime mortalium.... quomodo si securis gloriatur contra eum qui secu-

gnam illam mentem esse putares. Non enim pacem illam Dei, quæ mentem omnem exsuperat ob oculos ponebas : sed te omnium maximum esse ratus, ac superbis oculis contra Deum elatus, gentium terminos confundere cogitasti, quos definitus Deus et pulchre ordinavit, « Quando separabat Altissimus gentes, ut disseminabat filios Adam ; constituit terminos gentium secundum numerum angelorum Dei ». Tu vero sapientia et erranti prudentia tua arbitratus es posse te a Deo probe constitutos terminos alio transferre, atque totum orbem ditioni tuæ subigere. Nam æstimasti, neminem iis prospicere vel patrocinari, Deumque homines qui sunt super terram nihil curare : quamobrem gentes orbis universi, quasi pullos desertos, aut ova derelicta, te captivum opinatus es. Oportet igitur recta cogitatione putare, te ne eos quidem quos subegisti, sine nutu Dei domuisse. Unde namque tibi talis potestas adfuisset, nisi Deus id permisisset, neque te ut instrumento ad castigationem et supplicium eorum, qui correptione et conversione opus habebant, usus fuisset ?

VERS. 17, 18. « Et erit lumen Israel in ignem, et sanctificabit illum in igne urente : et devorabit quasi fenum silvam. In illa die exstinguentur montes, et colles et silvæ. » Ipse qui olim populum suum illuminabat Deus, et sanctificabat illum, tibi superbo ignis effectus est. Pro illo autem, « Et sanctificabit illum in igne urente, » Symmachus, « Et sanctus ejus in flammam. » Nam tibi, inquit, Assyrio, qui impie et tumide cogitare ausus es, sanctus Israel, et qui olim ejus lux fuit, in flammam et ignem evadet. Collibus vero, montibus et silvis, e re comparat illam Assyriorum multitudinem ; duces autem eorum, et qui aliis præerant, quasi colles et montes dicit. Sed illi quidem exstinguentur ; id est, illi olim graves et ardentes, vel inviti, frigidi evadent. Mors quippe illos devorabit, tantam non et animas cum corporibus absumens. Quod autem animæ non una cum corporibus tollantur, cuique manifestum est : quod animæ firmitatem subdiadat. Cum silvam dicit, multitudinem quæ cum rege Assyriorum erat denotat : Carmelum vero, ut ait Symmachus, ejus divitias nuncupat, necnon voluptates : quæ absumenda dicit ab ultrice prædicti ignis violentia.

VERS. 19. « Et devorabit ab anima usque ad carnes : et erit qui fugiet quasi fugiens a flamma urente. Et qui relinquuntur ex ipsis numerus erunt, et puer scribet eos. » Cum hæc, inquit, Assyrio contigerint, ille fuga se proprii, atque omnes qui cum illo erunt, id ipsum agent. Quod si quidam pauci relinquuntur, tot erunt, ut possit quisvis puerulus illorum numerum assequi, ac scripto consignare, reliqua multitudine de medio sublata. Hæc et secundum litteram et secundum mentem dicta sunt ;

⁶⁶ Deut. xxxii, 8.

Α παραδούς τούς τούτων άξιους. Νυνί δέ τούτων μηδέν λογισάμενος, έπηρας σεαυτόν, ώς ύπολαβείν σεαυτόν είναι τόν μέγαν νούν. Ού γάρ έθου πρό όφθαλμών την ειρήνην του Θεού την ύπερέχουσαν πάντα νούν· και πάντων μέγιστον νομισας είναι έαυτόν, ύπερηφανός δέ όφθαλμός καταπαρθεις του Θεού, διανοήθης τά όρια τών έθνών συγγείν, ά ό Θεός διώρισε και διέταξε καλώς, « Ότε διεμέριζεν έθνη ό Ύψιστος, ώς διέσπειρεν υίους Άδάμ. Έστησεν όρια έθνών κατά άριθμόν άγγελων Θεού. » Σϋ δέ τη σεαυτού σοφία και τη πιπλανημένη συνείσει ώθήθης δύνασθαι μεταθείναι μέν τούς ύπό του Θεού εϋ διατεταγμένους όρους, ύποχείριον δέ σεαυτῷ την οικουμένην ποιήσασθαι. Μηδένα γάρ εφορῶν μηδέ αντιλαμβάνεσθαι, μηδέ Θεῷ μέλλειν τών επί γης ανθρώπων ενόμισας· διδ

Β ώσπερ νεοστών έρημων, η ώών καταλειμμένων, ύπέλαθες κρατήσιν τών επί της οικουμένης έθνών. Δεί σϋν όρθῶ λογισμῶ διανοηθῆναι, ότι και αϋτῶν ών εκράτησας, οϋκ άνευ Θεού νεύματος περιεγένου. Πόθεν γάρ σοι παρήν τοιαύτη έξουσία, μη του Θεού συγκαχωρησῶτος, και ώσπαρ όργάνῳ χρησαμένου σοι επί τιμωριαν και κόλασιν τών επιστροφής δεομένων ; « Και εστοι τῶ φῶς του Ίσραήλ εις πϋρ, και αγιάσει αϋτόν εν πυρι καιομένῳ· και καταφάγεται ώσει χόρτον την ύλην. Τῆ ήμέρα εκεινη άποσβεσθήσεται τά όρη και οι βουνοι, και οι όρυμοι. » Αϋτός ό πάλας φωτίζων τόν έαυτου λάβν θεός, και αγιάζων αϋτόν, σοι τῷ ύπερηφάνῳ γινόμενος πϋρ. Άντι δέ του, « Και αγιάσει αϋτόν εν πυρι καιομένῳ, » ό Σύμμαχος, « Και ό άγιος αϋτου εις φλόγα. » Σοι γάρ, φησι, τῷ Άσσυρίῳ, άσεθῆ και ύπέρογκα λογισασθαι τεταληκῶσι, ό άγιος Ίσραήλ, και ό πάλας φῶς αϋτου γεγονώς, εις φλόγα και εις πϋρ γενήσεται. Βουνοίς δέ και όρεις και όρυμοίς παρεικάζει καλώς, αϋτήν τε τών Άσσυρίων πληθύν, και τούς ήγουμένους αϋτης και τών άλλων ύπερέχοντας, καθάπερ βουνοϋς η όρη. Άλλ' οϋτοι μέν άποσβεσθήσονται, τουτέστιν, οι πάλας δεινοι και θερμοι, και οϋκ εκόντες καταφυγήσονται. Καταφάγεται γάρ αϋτους ό θάνατος, μονουοϋλι και ψυχάς δαπανών και σῶμα. Ότι μέν γάρ οϋ συνανήρηνται τοίς σῶμασιν αι ψυχαί, παντι τῷ σαφές εστι· ύπεμφαινει δέ δήπου τῶ της ψυχῆς εϋσθενές. Αρυμόν δέ λέγων, τά πληθῆ τά σϋν τῷ βασιλει Άσσυρίων δηλοῖ· Κάρμηλογ δέ, ώς ό Σύμμαχος φησι, τόν πλοϋτόν αϋτου και την τρυφήν, άπερ πάντα αναλωθήσονται φησιν ύπό της καλαστικῆς δυνάμεως του προλεχθέντος πυρός.

« Και καταφάγεται από ψυχῆς έως σαρκῶν, και εστοι ό φεύγων, ώς ό φεύγων από φλογός καιομένης. Και οι καταλειφθέντες άπ' αϋτῶν άριθμός εσονται, και παιδιον γράψει αϋτούς. » Έπειδάν, φησι, ταϋτα τῷ Άσσυρίῳ συμβῆ, δρασμῶ χρησάμενος φεύξεται, οί τε σϋν αϋτῷ πάντες τουτο πράξουσιν. Ει δέ που βραχεις τινες καταλειφθειν, τοσοϋτοι εσονται, ώστε δύνασθαι και τῶ τυχόν παιδιόν τόν άριθμόν αϋτῶν περιλαβείν, και γραφή παραδοϋναι, του λοιπου πληθους άπολωλῶτος. Ταϋτα και προς λέξιν ειρηται και προς

διδόναι· πρὸς μὲν λαοῖν, ἀνηνεγμένα ἐπὶ τὸν Ναβουχοδονόσορ, τὸν ἐμπρησαντα τὸν ναὸν καὶ τὴν πόλιν· πρὸς δὲ διάνοιαν, ἐπὶ τὴν ἀντικειμένην δύναμιν, ἥς τὰ λελεγμένα ἐν τῇ προφητείᾳ παθοῦσης, καθηρέθη αὐτίκα ἡ τῶν ἐναντίων Ἀσσυρίων δύνασταια.

« Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, οὐκέτι προσεθήσεται τὸ καταλειφθὲν Ἰσραὴλ, καὶ οἱ σωθέντες τοῦ Ἰακώβ οὐκέτι μὴ πεποιθότες ὧσιν ἐπὶ τοὺς ἀδικήσαντας αὐτούς, ἀλλὰ ἔσονται πεποιθότες ἐπὶ τὸν Θεὸν τὸν ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ τῇ ἀληθείᾳ. Καὶ ἔσται τὸ καταλειφθὲν τοῦ Ἰακώβ ἐπὶ Θεὸν ἰσχύοντα. » Φησὶ τῷ καιρῷ, καθ' ὃν πάντα τὰ προλεχθέντα κατὰ τοῦ ἐηλωθέντος ἄρχοντος τῶν Ἀσσυρίων δι' ἔργων χωρήσων, οἱ περιλειφθέντες τοῦ αἰχμαλωτισθέντος λαοῦ τῶν Ἰουδαίων, τῆς πολεμίας χώρας ἐλεύθεροι γενόμενοι, καὶ εἰς τὴν οἰκίαν ἐπανελθόντες, οὐκέτι προσέξουσιν οὓς πάλαι προσείχον δαίμοσι πονηροῖς, τοῖς τὰς ψυχὰς αὐτῶν ἠδικηκόσι, καὶ πάντων αὐτοῖς κακῶν πηκίσις γενομένοις· ἀλλὰ τῷ Θεῷ λοιπὸν προσέξουσι μόνον, ὅτε λυτρωτῆ καὶ Σωτῆρι αὐτῶν γενομένῳ. Ἐκλήρωτο δὲ καὶ ταῦτα πρὸς λέξιν κατὰ Κύρον τὸν Περσῶν βασιλέα, ὃς πάντας ἤνεκε τούς ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ Ἰουδαίους· καθ' ὃν καιρὸν οἱ περὶ τὸν Ζοροβάβελ, καὶ Ἰησοῦν τὸν τοῦ Ἰωσεδεκ τὸν ἱερέα τὸν μέγαν, οἱ τε ἅμα τῷ Ἐσθρα, καὶ Νεμίᾳ, τῆς Βαβυλώνας ἐπανελθόντες, τὸν ναὸν ἠγειραν, καὶ τὴν πόλιν αὐτὴν ἀνεκτίσαντο.

« Καὶ ἐὰν γένηται ὁ λαὸς Ἰσραὴλ ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, τὸ κατάλειμμα αὐτῶν σωθήσεται. » Τὴν ἐχρηστον κληθὲν ὁ λόγος σημαίνει τοῦ ἔθνους, τῶν μετὰ τὴν ἐπάνοδον τὴν ἀπὸ Βαβυλώνας οἰκησάντων τὴν χώραν μέχρι τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων· οὗτοι γὰρ ἦσαν ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, ἐξ ὧν μόνων διεσώθη τὸ κατάλειμμα· οἱ ἐξ αὐτῶν εἰς τὸν Χριστὸν πεπιστευκότες μαθηταὶ αὐτοῦ καὶ ἀπόστολοι, καὶ εὐαγγελισταί. Ἐὰν μὲν γὰρ θαλάσσης τὸ μὲν πλῆθος ἀναριθμητόν ἔχει· ἄλλως δὲ ἀχρηστον ὑπάρχει πρὸς γεωργίαν. Ἐπειδὴ οὖν ὁ λαὸς, φησὶν, Ἰσραὴλ εἰς πλῆθος ἀναριθμητόν ὑπῆλθε, ἀχρηστον δὲ γένηται ἐν τῇ κατὰ Θεὸν καρποφορίᾳ, τὴν καὶ αὐτὰ τὸ μὲν πλῆθος αὐτῶν ἀπαιεῖται· μόνον δὲ τὸ κατάλειμμα αὐτῶν σωθήσεται.

« Ὅτι λόγον συντεταμημένον Κύριος ποιήσει ἐν τῇ οἰκουμένῃ ὅλη. » Σαφῶς ὅρα τὸ εὐαγγέλιον τῆς Καινῆς ἡνίκατο Διαθήκης, ἐν ὅλῃ τῇ οἰκουμένῃ κηρυχθέν. Συντεταμημένος γὰρ ἦν ὁ λόγος ὁ εὐαγγελιστοῦ, τῷ μὴ περιεχεῖν πάντα τὰ παρὰ τῷ Μωϋσῆ παραγγέλματα. Τῶν δὲ προκειμένων ῥητῶν μὲνηται καὶ ὁ Ἀπόστολος, τοῦτον λέγων τὸν τρόπον· « Ὁ Ἥσαϊας δὲ λέγει ὑπὲρ τοῦ Ἰσραὴλ· Ἐὰν ἦ ὁ ἀριθμὸς τῶν υἱῶν τοῦ Ἰσραὴλ ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, τὸ ὑπόλειμμα σωθήσεται. Λόγον γὰρ συντελών καὶ συντέμνον ποιήσει Κύριος ἐπὶ τῆς γῆς. »

« Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος Σαβαώθ· Μὴ φοβοῦ, ὁ λαὸς μου, οἱ κατοικοῦντες ἐν Σιών, ἀπὸ Ἀσσυρίων, οἱ ἐν βάβυδι πατάξει σε· πληγὴν γὰρ ἐπάγω

A secundum litteram quidem, si ad Nabuchodonosorem referantur, qui templum incendit et urbem; secundum mentem vero, si ad potestatem adversariam, quæ cum ea, quæ in prophetia feruntur, perpessa esset, adversariorum Assyriorum potentia confestim sublata est.

VERS. 20, 21. « Et erit in die illa, non ultra adjicietur residuum Israel, et qui salvi fuerint ex Jacob non ultra fiduciam habebunt in illos qui se injuria affecerunt; sed fiduciam habebunt in Deo sancto Israel in veritate. Et erit residuum Jacob in Deum fortem. » Quo tempore, inquit, prædicta omnia contra memoratum principem Assyriorum, opere complebuntur; qui ex Judæorum populo in captivitatem abducto residui erunt, ab inimica regione B liberi evadentes, et in propriam reversi, non ultra attendent iis, quibus antea animum adhibebant, dæmonibus malignis, qui animas suas læserant, et omnium sibi malorum causa fuerant; sed Deo tandem soli applicabuntur, utpote qui redemptor sibi et Servator effectus sit. Hæc vero reipsa completa sunt Cyri Persarum regis tempore, qui Judæos omnes in captivitate agentes remisit, cum Zorobabel, Jesus filius Josedec Sacerdos magnus, et qui cum Esdra et Nehemia erant, ex Babylone reversi, templum excitarunt, urbemque ipsam restauraverunt.

VERS. 22. « Et si fuerit populus Israel sicut arena maris, residuum ejus salvabitur. » Promiscuam et inutilem gentis multitudinem, quæ post reditum ex Babylone usque ad Romana tempora regionem incoluit, indicat propheticus sermo: hi quippe erant sicut arena maris, quorum residuum tantum salutem consecutum est. Hi porro ex illis erant qui in Christum crediderunt, discipuli ejus, apostoli et evangelistæ. Nam arena maris multitudine quidem innumerabilis, verum inutilis est ad agriculturam. Cum ergo populus Israel, inquit, in multitudinem innumeram diffusus fuerit, ita tamen ut inutilis sit ad fructum secundum Deum ferendum; tunc multitudo quidem eorum peribit, ac solæ ejus reliquæ salutem consequentur.

VERS. 23. « Quia verbum abbreviatum faciet Dominus in universa terra. » Evangelium Novi Testamenti clare subindicat, quod in universa terra prædicatum est. Abbreviatum quippe erat verbum evangelicum, quod omnia Moysis præcepta non complecteretur. Hæc dicta commemorat apostolus his verbis⁴¹, « Isaias autem dicit de Israel: Si fuerit numerus filiorum Israel tanquam arena maris, reliquæ salvæ fient. Verbum enim consummans, et abbrevians Dominus faciet super terram. »

VERS. 24. « Propterea hæc dicit Dominus Sabaoth, Noli timere, popule meus, qui habitatis in Sion, ab Assyriis, quia in virga percutiet te: pla-

⁴¹ Rom. ix 27.

gam enim inducam super te, ut videas viam Ægypti. Hortatur itaque ne timeat Assyrius : nam venturum quidem ait eorum regem et Jerusalem oppugnaturum esse, ut ejus incolæ brevem plagam experiantur, ceu virga percussi; at illum re infecta fugientem reversurum esse. Quæ sane completa sunt, Ezechia filio Achaz in Jerusalem regnante : qui vir fuit non patri similis, sed justus et omnimode religiosus. Et si igitur, me id perinittente, rex eorum in te irrumpat, attamen ad correptionem tantum virga percutiet te, non cum gladiis et hastis bellico more victor irruet in te. Hæc porro virgis inflicta tibi plaga non præter rationem erit : causam quippe cur Assyrio concessum sit ut moderata te plaga afficiat, non ignores oportet : quia enim viæ in Ægyptum denuo te commisisti, idololatricæ Achazi tempore dedisti; ideo vos Assyrii virgæ tradidi, ut ad sanam mentem et conversionem reducerem.

Vers. 25, 26. « Adhuc enim paululum, et cessabit ira : furor autem meus super consilium eorum. Et suscitabit Deus super eos secundum plagam Madiam in loco tribulationis : et furor ejus in viam ad mare, in viam Ægypti. » Si quidem vobis cum rege vestro Ezechia ad meliorem frugem revertentibus, ac Deum agnoscentibus, indignatio mea contra vos accensa cessabit : me autem vestræ salutis patrocinante, Assyrius turpiter per vestram regionem, perque vestras urbes fugiet, a loco in locum sese fuga subducentis.

Vers. 27-33. « Et erit in die illa : auferetur jugum ejus ab humero tuo, et timor ejus super te, et corrumpetur jugum ab humeris vestris. Veniet enim in civitatem Angæ, et transibit in Maggedo, et in Machmas ponet vasa sua. Et transibit vallem, et veniet in Angæ. Timor apprehendet Rama civitatem Saul. Fugiet filia Gallim, audietur in Laisa : audietur in Anathoth. Et obstupuit Madebena, et habitatores Gibbir. Consolamini hodie in via ut maneat. Consolamini manu montem, filiam Sion, et colles in Jerusalem. Ecce dominator Dominus Sabaoth conturbabit gloriosos cum fortitudinæ, et excelsi injuria conterentur, et humiliabuntur. » Tu quippe, ait ille populum suum alloquens, liber et omni metu vacuus eris : qui vero fugiebat, prius veniet in civitatem Angæ; inde vero alium in locum commigrabit; ibique defatigatus, sarcinas ponet suas : deinde istinc alio transibit, unde veniet in urbem quam vocant Saulis : postea vero in alium locum : atque sic turpiter de medio tolletur; vos autem consolabimini, et solatium accipietis, non amplius Assyriorum jugo subdit. Ut enim ab ingrueute illaque brevi correptione non fugiant, sed permaneant, « Consolamini, » ait, « filiam Sion, » videlicet habitatores Jerusalem.

ἐπελευσομένην παιδείαν, « Παρακαλεῖτε, » φησί, « Ἱερουσαλήμ.

ἐπὶ σὲ, τοῦ ἰδεῖν ὁδὸν Αἰγύπτου. » Παραιεῖ τὸν μὴ φοβεῖσθαι τοὺς Ἀσσυρίους· ἤξει μὲν γὰρ καὶ ἐπιστρατεύσειν κατὰ τῆς Ἱερουσαλήμ τὸν τούτων βασιλέα, πρὸς τὸ βραχείας πειραθῆναι πληγῆς τοὺς ἐν αὐτῇ κατοικοῦντας, ὡς περὶ ῥάβδῳ παιομένου· ἀπρακτὸν δὲ αὐτὸν ὑποστρέφειν, φυγῇ χρησάμενον. Ἐπληροῦτο δὲ καὶ ταῦτα ἐπὶ Ἐζεκιῶ υἱοῦ Ἀχάζ βασιλεύοντος ἐν Ἱερουσαλήμ, ἀνδρὸς γενομένου, οὐ κατὰ τὸν πατέρα, δικαίου δὲ ἄλλως, καὶ θεοφιλοῦς κατὰ πάντα τρόπον. Εἰ καὶ τὰ μάλιστα οὖν, φησὶν, ἐμοὶ ἐπιτρέποντος, καὶ ἐν σοὶ ἐπελευσεται ὁ τούτων βασιλεὺς, ὅμως ἐν ῥάβδῳ ἐπιστρεπτικῇ κατάξει σε, ἀλλ' οὐ ξίφεισιν, οὐδὲ ὄρασι πολέμου νόμῳ κρατήσας ἐπεξελεύσεται σοὶ. Καὶ αὕτη δὲ ἡ διὰ ῥάβδου κατὰ σοῦ πληγὴ οὐκ ἔσται παράλογος· τὸ γὰρ αἴτιον ἐπὶ συγχωρηθῆναι τὸν Ἀσσύριον πεπεισμένην πληγῇ χρῆσασθαι κατὰ σοῦ μὴ ἀγνοεῖ· ἐπειδὴ γὰρ τῇ ὁδῷ Αἰγύπτου πάλιν σεαυτὸν ἐκδέδωκας, εἰδωλολατρεῖα προσεσχηκώς κατὰ τοὺς χρόνους Ἀχάζ, τοῦτου χάριν ὁμοῦ τῇ ῥάβδῳ τοῦ Ἀσσυρίου παραδέδωκα εἰς σφρονισμόν καὶ ἐπιστροφήν.

« Ἐτι γὰρ μικρὸν καὶ παύσεται ἡ ὀργή· ὁ δὲ θυμὸς μου ἐπὶ τὴν βουλήν αὐτῶν. Καὶ ἐγερεῖ ὁ Θεὸς ἐπ' αὐτοὺς κατὰ τὴν πληγὴν Μαδιάμ ἐν τόπῳ θλίψεως· καὶ ὁ θυμὸς αὐτοῦ τῇ ὁδῷ τῇ κατὰ θάλασσαν, εἰς τὴν ὁδὸν τὴν κατ' Αἰγύπτου. » Μεταβαλόντων μὲν γὰρ ὁμῶν ἐπὶ τὰ κρείττω, καὶ τὸν Θεὸν ὑπεγνωκότων, ἅμα τῷ ὑμετέρῳ βασιλεῖ Ἐζεκιᾷ, καὶ ἡ ἀνανάκτησίς μου ἡ καθ' ὁμῶν παύσεται· ἐμοὶ δὲ τῆς ὑμετέρας σωτηρίας ὑπερασπίζοντος, φεύσεται ὁ Ἀσσύριος ἀσχημόνως, διὰ τῆς ὑμετέρας χώρας καὶ διὰ τῶν ὑμετέρων πόλεων τόπον ἐκ τόπου διαδιδράσκων.

« Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ἀφαιρεθήσεται ὁ ζυγὸς αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ὤμου σου, καὶ ὁ φόβος αὐτοῦ ἐπὶ σοῦ, καὶ κατασθαρῆσεται ὁ ζυγὸς ἀπὸ τῶν ὤμων ὁμῶν. Ἔξει γὰρ εἰς τὴν πόλιν Ἀγγαί, καὶ παρελεύσεται εἰς Μαγγεδῶ, καὶ ἐν Μαχμάς θήσει τὰ σκεύη αὐτοῦ. Καὶ παρελεύσεται φάραγγα, καὶ ἔξει εἰς Ἀγγαί. Φόβος λήψεται Ῥαμὰ πόλιν Σαούλ. Φεύσεται θυγάτηρ Γαλλεῖμ· ἐπακούσεται ἐν Λαῖσά, ἐπακούσεται ἐν Ἀναθῶθ. Καὶ ἐξίστη Μεδεθηνά, καὶ οἱ καρτικοῦντες Γιββαίρ. Παρακαλεῖτε σήμερον ἐν ὁδῷ τοῦ μείνας. Παρακαλεῖτε τῇ χειρὶ τὸ βρὸς τὴν θυγατέρα Σιών, καὶ οἱ βουνοὶ οἱ ἐν Ἱερουσαλήμ. Ἰσοῦ ὁ δεσπότης Κύριος Σαβαὼθ συνταράσσει τοὺς ἐνδόξους μετὰ ἰσχύος· καὶ οἱ ὑψηλοὶ τῇ ὕβρει συντριβήσονται, καὶ ταπεινωθήσονται. » Σὺ μὲν οὖν, φησὶν πρὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ, ἔση ἐλευθερὸς καὶ παντὸς ἀπληλαγμένος φόβου· ὁ δὲ φεύγων, πρότερον μὲν ἔξει εἰς τὴν πόλιν Ἀγγαί· εἶτα ἐκεῖθεν παρελεύσεται εἰς ἕτερον τόπον, καὶ ἀποκαμῶν ἐνταῦθα τὰ σκεύη αὐτοῦ ἀποθήσεται· ἔπειτα διαθήσεται ἐνταῦθεν ἀλλαχοῦ· κάκειθεν εἰς τὴν καλουμένην πόλιν Σαούλ· εἶτα εἰς ἕτερον τόπον· καὶ οὕτως ἀσχημόνων, ἀφανῆς ἀγνήσεται· ὁμοῦ δὲ παρακαληθήσασθε, καὶ παραμυθίας τεύξεσθε, μηκέτι ὑποκαίμενοι τῷ ζυγῷ τῶν Ἀσσυρίων. Ὑπερ γὰρ τοῦ μὴ φεύγειν καὶ καρτερεῖν τὴν πρὸς ὀλίγον τὴν θυγατέρα Σιών, » δηλαδὴ τοὺς ἐνοικοῦντας τῇ

« Καὶ πασούνται οἱ ὑψηλοὶ μαχαίρᾳ· ὁ δὲ Λιβάνου ἐν τοῖς ὑψηλοῖς πεσεται. » Ὅρα δὲ μοι, ὅσους καὶ ὁσάκις ὑψηλοὺς ὠνόμασεν· ὦν τὸ σύστημα τῶν Λιβάνου, καὶ ταῖς ἐν αὐτῶν ὑψηλοτάταις κέδρους ἀφαιρέσει. Δὲ εἴρηται ἀλλαχῶ· « Εἶδον τὸν ἀσεβῆ ὑπερφύερον καὶ ἐπιαιρόμενον ὡς τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου· » καὶ ἐν ἑτέρῳ πάλιν· « Φωνὴ Κυρίου συντρίβοντος κέδρους, καὶ συντρίβει Κύριος τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου· καὶ λεπτυνεῖ αὐτάς ὡς τὸν μόσχον τὸν Λιβάνου. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄.

« Καὶ ἐξελεύσεται ῥάβδος ἐκ τῆς ῥίζης Ἰεσσαί, καὶ ἄνθος ἐκ τῆς ῥίζης ἀναθήσεται. » Πῶς τῶν προειρημένων ἀπάντων ἴσται συντρίβη καὶ πτώσις, περιτρίβη ἐξῆς, ἐκ ῥίζης Ἰεσσαί προελεύσεσθαι ῥάβδον θεοσεβῶν· ἥτις ῥάβδος, πάντας τοὺς ὑψηλοὺς συντρίβουσα, ταπεινῶσει. Δὲ ἐπισυνῆπται· « Καὶ ἐξελεύσεται ῥάβδος ἐκ τῆς ῥίζης Ἰεσσαί. » Ἄντι δὲ τοῦ, « ἐκ τῆς ῥίζης, » — « ἀπὸ κορμοῦ » συμφώνως ἡρμήνευσαν οἱ λοιποὶ. Καὶ γὰρ ἦν ἡ φυλὴ καὶ ἡ πατριὰ ἐξ ἧς προήλθεν ὁ Σωτὴρ, ὡσπερ τις κορμὸς, μὲν κλάδους ἔχων, διὰ τὸ ἐκλειοπαίνει τοὺς ἐκ διαδοχῆς Δαυὶδ βασιλέας μετὰ τὴν εἰς Βαβυλῶνα αἰχμαλωσίαν· διὸ μοι δοκεῖ κορμὸς ὠνομάσθαι τὸ κατὰ σάρκα γένος τοῦ Δαυὶδ, οὐδὲ πατὴρ ἦν ὁ Ἰεσσαί. Τὸν χρόνον τοίνυν καθ' ὃν τὰ προειρημένα ἴσται, περιτρίβει, συνάπτει τὴν εἰς ἀνθρώπους πάροδον τοῦ Χριστοῦ ἐφ' ἧς εὐκαίρως. Ἐπειδὴ γὰρ προεβίβασεν διὰ τῶν ἑμπεροσθεν τὰ περὶ τῆς ἐκ Παρθένου γεννήσεως, τὰς τε ἐπισημοὺς προσηγορίας τῶν ἐπινοουμένων ἐν αὐτῶν δυνάμεων, ἀκολουθῶνς ἐπὶ τοῦ παρόντος, ἐξ ὅσων γένους, καὶ ποίας φυλῆς προελεύσεται, ὅποιά τε κατορθῶσει· ἢ εἰς ἀνθρώπους αὐτοῦ πάροδος, προαναφώνει.

« Καὶ ἀναπαύσεται ἐπ' αὐτὸν Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, πνεῦμα σοφίας καὶ συνέσεως, πνεῦμα βουλής καὶ ἰσχύος, πνεῦμα γνώσεως καὶ εὐσεβείας· ἐμπλήσει αὐτὸν πνεῦμα φόβου Θεοῦ. Οὐ κατὰ τὴν δόξαν κρινεῖ, οὐδὲ κατὰ τὴν λαλιὰν ἀλέγξει. » Εὐροῖεν γὰρ ἂν οἱ θέλοντες ὅπως ὁ Σωτὴρ ἡμῶν καὶ Κύριος οὐ κατὰ τὴν δόξαν ἔκρινε. Μηδενὸς γὰρ πρόσωπον λαμβάνων (16), ἤλεγχε σὺν κερῆσει πολλῇ ποτὲ μὲν τοὺς γραμματεῖς καὶ Φαρισαίους, ποτὲ δὲ τοὺς ἀρχιερεῖς ἔδον ἐν τῷ ναῷ, οἷς καὶ ἔλεγεν· « Ἀρθήσεται ἀφ' ὑμῶν ἡ βασιλεία, καὶ δοθήσεται ἔθνοις ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς. » Ἄλλ' οὐδὲ κατὰ τὴν λαλιὰν ἤλεγχεν· οἱ μὲν γὰρ προσήμασαν αὐτῷ λέγοντες· « Διδάσκαλε, οἴδαμεν ὅτι ἀληθὴς εἶ, » καὶ τὰ ἐξῆς. Ὅ δὲ οὐ κατὰ τὴν λαλιὰν αὐτῶν ἤλεγχε· διὸ εἰδὼς τὰς πονηρίας αὐτῶν, ἔλεγχε· « Τί με πειράζετε, ὑποκριταί; »

« Ἄλλὰ κρινεῖ ταπεινῶς κρῖνον, καὶ ἀλέγξει τοὺς ταπεινοὺς τῆς γῆς, καὶ πατάξει τὴν γῆν τῷ λόγῳ τοῦ στόματος αὐτοῦ. » Νοήσας δὲ τὸ, « Πατάξει γῆν τῷ λόγῳ τοῦ στόματος αὐτοῦ, » καὶ ἄλλως, ἐπακούσας

¹⁶ Psal. xxxvi, 35. ¹⁷ Psal. xxviii, 5. ¹⁸ Matth.

(16) Hieronymus ad hunc locum sic Latine Græca interpretatur, « Nullius enim personam accipit in iudicio : sed Scribis et Phariseis ac principibus lo-

PATROL. GR. XXIV.

VERS. 34. « Et cadent excelsi gladio. Libanus autem cum excelsis cadet. » Vide mihi quam sæpe et quoties excelsos nominet, quorum costam Libano et ejus altissimis cedris similem dicit. Quare dictum est alibi ¹⁷ : « Vidi impium superexaltatum, et elevatum sicut cedros Libani; » et alias iterum ¹⁸ : « Vox Domini confringentis cedros, et confringit Dominus cedros Libani : et comminuet eas tanquam vitulum Libanum. »

CAPUT XI.

VERS. 1. « Et egredietur virga de radice Jessæ, et flos de radice ascendet. » Quo pacto predictorum omnium contritio et ruina futura sit deinde declarat; ex radice Jessæ proditura virgam esse vaticinans : quæ virga omnes sublimes conteret et humiliabit. Quare subdit : « Et egredietur virga de radice Jessæ. » Pro illo autem, « de radice, » reliqui omnes interpretes, « a trunco » verterunt. Etenim tribus et familia, ex qua Salvator prodiit, ceu quidam truncus erat qui nondum ramos emiserat, quis post captivitatem in Babylone, ex successione Davidis reges defecerant; ideo videtur mihi truncus vocari genus Davidis secundum carnem, cujus pater erat Jessæ. Tempus itaque quo illa prius memorata futura sunt declarans, admodum opportune Christi ad homines adventum subjungit. Quia enim in præcedentibus ea quæ ad ortum ex Virgine spectabant edocuerat, atque vocabula intelligibiles ejus virtutes indicantia prætulerat; consequenter in præsentem quo ex genere et ex qua tribu, quæ opera ejus ad homines adventus editurus sit, præannuntiat.

VERS. 2, 3. « Et requiescet super eum Spiritus Dei, spiritus sapientiæ et intelligentiæ, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus scientiæ et pietatis. Replebit eum spiritus timoris Dei. Non secundum opinionem judicabit, neque secundum loquelam arguet. » Cuius volenti facile est deprehendere quo pacto Salvator et Dominus noster, non secundum opinionem judicabat. Nullius enim personam accipiens, modo Scribas et Phariseos, mox solum pontifices in templo fidenter arguebat, quibus etiam hæc dicebat : « Aufertur a vobis regnum, et dabitur genti facienti fructus ejus ¹⁹. » Sed nec secundum loquelam arguebat : nam alii ipsum adhibebant dicentes : « Magister, scimus quia verax es ²⁰, » etc. Ille vero non secundum loquelam eorum arguebat : quare gnarus malitiæ eorum dicebat : « Quid me tentatis, hypocritæ? »

VERS. 4. « Sed judicabit humiliiudicium, et arguet humiles terræ, et percutiet terram verbo oris sui. » Illud autem, « Percutiet terram verbo oris sui, » intelliges, si audias eum alibi dicentem,

xxi, 43. ²⁰ Matth. xxii, 16.

quitur.. Aufertur a vobis, » et cætera, quæ pene ad verbum ille prosecuitur.

« Nolite putare quod venerim pacem mittere super A
 terram. non veni pacem mittere, sed gladium ⁶⁶. »
 Gladius autem erat verbum oris ejus, quo terram
 et terrenos eorum, qui in ipsum crediderant, sen-
 sus de medio tollebat. « Et in spiritu per labia in-
 terficiet impium. » Interficiet impium, atheos ac
 impios dæmones in spiritu increpans et procul abigens
 verbo per labia ipsius prolato; ita ut illi clament
 et dicant, « Quid nobis et tibi, Fili Dei? venisti
 ante tempus torquere nos. Novimus te quis
 sis, sanctus Dei ⁶⁷. »

VERS. 5. « Et erit justitia cinctus lumbos suos,
 et veritate circumvolutus latera sua. » Quemadmodum
 enim rex zona aurea, et lapidibus pretiosis præcingitur,
 sic et ei qui in prophetia fertur zonam assignat
 justitiam et veritatem. His item Verbi deitas
 intelligi potest. Ipse quippe erat justitia, ut
 docet Apostolus his verbis, « Qui factus est nobis
 sapientia a Deo, justitia quoque et sanctificatio, et
 redemptio ⁶⁸. » Ipse quoque Servator in Evangelii
 dixisse scribitur, « Ego sum lux, et veritas et vita ⁶⁹. »
 Hæc igitur, veritas scilicet et justitia ejus, qui ex
 radice Jessæ prodierat, constringebant latera et
 lumbos in regio et militari habitu, sermone ejus
 contra occultos et invisibiles hostes apparatus de-
 olarante.

VERS. 6. « Et simul pascet lupus cum agno, et
 pardus cum hædo accubabit: et vitulus, et taurus,
 et leo simul pascent, et puer parvulus aget eos: et
 bos et ursus una pascentur, et catuli eorum simul
 erunt, et leo quasi hos comedet paleas. » Lupi
 quidem inter homines sunt viri rapaces: a nequitia
 vero sua respiscunt, ita ut cum agnis mitibus et
 mansuetis eorum animæ sub uno Ecclesiæ ovili degant.
 Alii vero longe immaniores, atque vehementer
 offerati viri, nihil a pardis discrepantes, belluæ
 ferocitatem deponentes, una cum hædis simplicioribus
 ac mitioribus accubabunt. Alii vero leoni moribus
 perquam similes, crudelitatem et voracitatem suam
 mutant, una cum infantibus Ecclesiæ recens or-
 tis, quasi taurus et vitulus pascent, eodem cibo ex
 divinis Scripturis petito utentes. Quod si videas
 regios viros dignitate et præstantia in hac vita or-
 natos, in Ecclesia Dei cum pauperibus ex infima
 plebe congregatos, ne cuncteris dicere etiam hac
 ratione impletam esse Scripturam. Omnes itaque
 jam memoratos lupos, agnos, pardos, hædos, leones,
 vitulos et tauros, ut dicitur, puer infans aget.
 Illud autem « aget, » quasi « congregabit, »
 dictum est. Quod ipsa re gestum perspicere licet
 his, qui præsulum multos vident in Ecclesia Christi,
 ob animi simplicitatem et innocentiam, nihil ab
 infantibus discrepare: etsi tamen præfecti sint eorum,
 qui ab omni genere in unum congregantur. Cum porro ait,
 « Et bos et ursus pascentur simul

⁶⁶ Matth. x, 34. ⁶⁷ Matth. viii, 29. ⁶⁸ I Cor. i, 30. ⁶⁹ Joan. xiv, 6

(17) Hunc item locum, paucis immutatis, exprimit Hieronymus, « Quod quotidie cernimus in Ecclesia. » etc.

αὐτοῦ λέγοντος, « Μὴ νομίσητε, ὅτι ἦλθον βαλεῖν εἰ-
 ρήνην ἐπὶ τὴν γῆν· οὐκ ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην, ἀλλὰ
 μάχαιραν. » Μάχαιρα δὲ ἦν ὁ λόγος τοῦ στόματος αὐ-
 τοῦ, δι' οὗ τὴν γῆν καὶ τὰ γεώδη φρονήματα τῶν εἰς
 αὐτὸν πεπιστευκότων ἀνῆρει. « Καὶ ἐν πνευματικῇ διὰ
 χειλέων ἀνελεῖ ἀσεβῆ. » Ἀνελεῖ τοίνυν ἀσεβῆ, τοὺς
 ἀθεοὺς καὶ ἀσεβεῖς δαίμοσιν ἐπιτιμῶν τῷ πνεύματι,
 καὶ μακρὰν αὐτοῦς ἐλαύων τῷ διὰ τῶν χειλέων αὐτοῦ
 προφερομένῳ λόγῳ· ὡς βοᾶν αὐτοῦς καὶ λέγειν· « Τί
 ἡμῖν καὶ σοὶ, Υἱὲ τοῦ Θεοῦ; ἦλθες πρὸ καιροῦ βα-
 σανῖσαι ἡμᾶς. Οὐδαμὲν σε τίς εἶ, ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ. »

« Καὶ ἔσται δικαιοσύνη ἐξωσμένος τὴν ὀσφύν αὐτοῦ,
 καὶ ἀληθεία εἰλημένος τὰς πλευράς αὐτοῦ. » Ὅσπερ
 γὰρ βασιλεὺς ζῶνι χρυσοῦ καὶ λίθοις πολυτελεῖσι ζών-
 νεται, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τῷ προφητευσμένῳ ζῶνι
 ἀφορίζει τὴν ῥ' καιοσύνην καὶ τὴν ἀλήθειαν. Δυνατὸν
 δὲ διὰ τούτων καὶ τὴν θεότητα τοῦ Λόγου νοεῖσθαι·
 αὐτὸς γὰρ ἦν ἡ δικαιοσύνη, ὡς διδάσκει λέγων ὁ Ἀπό-
 στολος· « Ὅς ἐγενήθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ, δικαιο-
 σύνη τε καὶ ἁγιασμός, καὶ ἀπολύτρωσις. » Καὶ αὐτὸς
 δὲ ὁ Σωτὴρ ἐν Εὐαγγελίῳ εἰρηκῶς ἀναγέγραπται,
 « Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς, καὶ ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ ζωὴ. » Αὐ-
 ται τοίνυν ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ δικαιοσύνη τὸν ἐκ ρίζης
 Ἰεσσαί περιεσφιγγον πλευράς καὶ ὀσφύν ἐν βασιλικῷ
 καὶ ἐν στρατιωτικῷ σχήματι, τὸ κατὰ τῶν ἀφανῶν
 καὶ ἀοράτων πολεμίων παράστημα αὐτοῦ ἐμφαίνον-
 τος τοῦ λόγου.

« Καὶ συμβοσκηθήσεται λύκος μετὰ ἀρνός, καὶ
 πᾶρδαλις συναναπαύσεται ἐρίφῳ· καὶ μοσχάριον καὶ
 ταῦρος καὶ λέων ἅμα βοσκηθήσονται, καὶ παιδίον
 μικρὸν ἄξει αὐτούς· καὶ βοῦς καὶ ἀρκτος ἅμα βοσκη-
 θήσονται, καὶ ἅμα τὰ παιδιά αὐτῶν ἔσονται, καὶ
 λέων ὡς βοῦς φάγεται ἀχυρα. » Λύκοι μὲν οὖν οἱ ἐν
 ἀνθρώποις ἀρπακτικοί· μεταβαλοῦσι δὲ τῆς μοχθηρίας,
 ὡς μετὰ ἀρνῶν ἡμέρων καὶ πρᾶν τὰς ψυχὰς ὑπὸ
 μίαν Ἐκκλησίαν ἀγελάσσειν. Ἄλλοι δὲ ὠρμότεροι καὶ
 σφόδρα ἀπηγρωμένοι ἄνδρες, οὐδὲν παρδάλειον δια-
 φέροντες, τὸ τοῦ θηρὸς φοδερὸν ἀποθέμενοι, ἐρίφους
 ἅμα τοῖς ἀπλουτέροις καὶ ἀκεραιότεροις συναναπαύ-
 σονται. Καὶ λέοντι δὲ τοὺς τρόπους παρεικασμένοι
 ἄλλοι, τὸ ὠμόθυμον καὶ σαρκοβόρον ἦθος ἐναλλάξαν-
 τες, ὁμοῦ τοῖς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ νεογνοῖς, ὡσπερ ταῦ-
 ρος καὶ μόσχος, βοσκηθήσονται, τῆς αὐτῆς ἐκ τῶν
 θεῶν λόγων μεταληψόμενοι τροφῆς (17). Εἰ δὲ καὶ
 βασιλικούς ποτε ἄνδρας, ἀξιώματι καὶ ὑπεροχῆς ταῖς
 κατὰ τὸν βίον τετιμημένους, θεάσοιο ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ
 τοῦ Θεοῦ, μετὰ πενήτων καὶ εὐτελῶν συναγομένους,
 μὴ δκνει λέγειν καὶ οὕτως πεπληρωῖσθαι τὴν Γραφήν.
 Πάντας τοίνυν ὁμοῦ τοὺς ἀποδοθέντας λύκους καὶ
 ἀρνάς, καὶ παρδάλεις, καὶ ἐρίφους, καὶ λέοντας, καὶ
 μόσχους, καὶ ταύρους, παιδίον νηπίον ἄξειν λέλεκται·
 Τὸ δὲ, « ἄξει, » ἀντὶ τοῦ, « συνάξει, » λέγεται. Ἐργ-
 γῶ δὲ ἐστὶ παραλαβεῖν καὶ τοῦτο, ὀρῶντας ἐν τῇ
 Ἐκκλησίᾳ Χριστοῦ τοὺς πλείστους τῶν προσετύτων
 δι' ἀπλότητα ψυχῆς καὶ ἀκακίαν οὐδὲν νηπίων διαφέ-
 ροντας· ὁμοῦ δ' οὖν ἡγουμένους τῶν ἀπὸ παντὸς γέ-

νοὺς κατὰ τὸ αὐτὸ συναγομένων. Εἶπων δὲ, « Καὶ βούς καὶ ἄρκτος βοσκηθήσονται ἅμα, καὶ ἅμα ἔσονται τὰ παιδία αὐτῶν, » κἀνταῦθα ἡμέρων τε καὶ εἰς γεωργίαν ψυχῆς ἐπιτηδεῶν ἀνδρῶν, καὶ ἄλλων ἀπηργυμένων τοῖς τρόποις, τὴν ἐπὶ τὸ αὐτὸ κοινωνίαν διαγράφει. Σὺ οὖν πλουσίων τε καὶ πενήτων, πονηρῶν τε καὶ ἀγαθῶν παιδίας ὁρῶν συγκροτούμενους ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας, μαρτυρήσεις τῇ προφητείᾳ φησάση, « Καὶ ἅμα τὰ παιδία αὐτῶν ἔσονται. » Ὁ σαρκობόρος τοίνυν τὴν φύσιν λέων, ἀχύριος τρεφόμενος ποτηφάγου ζώου δίκην, ἄνθρωπος ἂν εἴη πάλιν θηριώδης καὶ ἀκηρῆς, ψιλλῇ τῇ λέξει τῆς θείας χαίρων Γραφῆς. Ὁ μὲν γὰρ λαμβάνων ἐν ἀποκρύφῳ νοῦς, αὐτὸς ἂν εἴη ὁ πυρὸς καὶ ὁ ψυχῶν τροφίμος λόγος· ἡ δὲ τοῦτον περιβάλλουσα λέξις τὸ ἀχυρον.

« Καὶ παιδίον νήπιον ἐπὶ τρωγῶν ἀσπίδων, καὶ ἐπὶ κώτην ἐκρόνων ἀσπίδων τὴν χεῖρα ἐπιβαλεῖ. » Τίνα δὲ τρώγλαι καὶ κώται ἀσπίδων καὶ τῶν τούτοις γεννημάτων εἶναι ἂν καὶ τὰ σώματα τῶν ὑπὸ δαιμόνων ἐνοχλουμένων, οἷς ἐμφολεῖοντα τὰ ἐρπυστικὰ καὶ ἰσθία πνεύματα ἐκοιτάζετο, τρώγλαις ὡσπερ τοῖς τοῦ σώματος αἰσθητηρίοις χρώμενα. Ταῦτα δὲ τὸ Χριστοῦ παιδίον, ἀνὴρ τις ἀπλοῦς καὶ τὴν κακίαν νηπιάζων, τῇ τοῦ Σωτῆρος ἀπελαύνον δυνάμει, τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπιτίθει μηδὲν κακοποιεῖν δυναμένοις διὰ τὸν ἐκ βίης Ἰεσσαὶ προσελθόντα· ὃς ἐξουσίαν ἐδίδου τοῖς αὐτοῦ παιδίοις πατεῖν ἐπάνω ὄψεων καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ.

« Καὶ οὐ μὴ κακοποιήσουσι, οὐδὲ μὴ θυγήσουσι ἀπλόσαι· οὐδένα ἐπὶ τὸ ἄγιόν σου. » Τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ ἄγιον τὸ καὶ διὰ τῶν ἐμπροσθεν δεδηλωμένων, οὐκ ἄλλο τι ἂν τοῦ ἐπουρανοῦ καὶ εὐαγγελικοῦ λόγου, ἐπ' οὗ ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ Ἐκκλησία αὐτοῦ ψυχοδόμηται. Ἴνα γοῦν μὴ τις τὸ ἐνταῦθα λεγόμενον ἄγιον νομίσει εἶναι τὸ ἐν μέρει γωνίας τῆς Παλαιστίνης Ἰουδαίους ὑπεληγμένον, διασαφεῖ τὴν διάδικαν ἐξῆς ἐπιφέρων· « Ὅτι ἐνεπλήσθη ἡ σύμπασα γῆ τοῦ γινῶναι τὸν Κύριον, ὡς ὕδωρ πολὺ κατακλύφει θαλάσσας· » οὕτω σημαίνει τὴν καθ' ὅλης τῆς ἐδαφμένης ἰδρυμένην Ἐκκλησίαν Θεοῦ, καὶ τὴν ἐν αὐτῇ κηρυττομένην εὐσεβῆ γνῶσιν, τὴν πᾶν τὸ ἀλυμῶν τῆς κακίας τοῦ βίου, ὡσπερ πολλῶ τῷ ῥέματι κατακλύζουσαν, καὶ πᾶσαν ψυχῆς μοχθηρίαν ἀποκαθαίρουσαν.

« Καὶ ἔσται ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἡ ῥίζα τοῦ Ἰεσσαὶ, καὶ ὁ ἀνιστάμενος ἄρχειν ἐθνῶν· ἐπ' αὐτῷ ἔθνη ἔπιουσιν· καὶ ἔσται ἡ ἀνάπαυσις αὐτοῦ τιμῆ. » Ἐν ἐκείνῃ οὖν τῇ ἡμέρᾳ, δῆλον δὲ ἐστὶ κατὰ τὸν προφητευόμενον χρόνον, οὗτος αὐτὸς ἐκ τῆς ῥίζης Ἰεσσαὶ ἀναστρέψομενος, μετὰ τὸ ἀναστῆναι, δηλονότι μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν, οὐκ Ἰουδαίων ἔσται βασιλεὺς, οὐδὲ ὡσπερ αὐτὸς ὁ Δαυὶδ οἱ τε τούτου διάδοχοι, βασιλείας τινὸς γωνίας κρατήσῃ, τῆς δ' ἀπανταχοῦ γῆς ἄρξει. Διὸ οὐδαμῶς θάνατον ὑπογράφει αὐτοῦ· ἀνάπαυσιν δὲ ὀνομάζει, καὶ δόξαν, καὶ τιμὴν. Τοῦτο γὰρ ἦν τὸ τέλος τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εἰς ἀθρώπους οἰκονομίας· ὃ δὴ καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν δεικνύς, ἔλεγεν ἐν τῇ πρὸς τὸν Πατέρα εὐχῇ· « Πάτερ, δόξασόν

A et una erunt catuli eorum, et hic quoque mansuetiorum, et ad animæ agriculturam idoneorum hominum, aliorumque moribus efferatorum, communionem describit. Tu ergo qui divitum et pauperum, improborum et bonorum filios in Ecclesia collectos vides, prophetiæ testimonium reddes, quæ ait, « Et simul catuli eorum erunt. » Leo itaque natura carnivorus, inatar animalis herbivori palea nutritus, jure habeatur pro homine feroci ac inhumano, qui naturæ divinæ Scripturæ lectioni gaudeat. At enim mens in occulto latens, ipsam triticum ac verbum animabus alendis aptum; littera vero rmentem et sensum complectens, palea fuerit.

B Vers. 8. « Et puer infans in foramina aspidum, et in cubilia filiorum aspidum manum injiciet. » Foramina et cubilia aspidum ac progenies eorum, fortasse corpora fuerint eorum qui a dæmonibus agitantur, ubi ceu in latibulis et foveis reptiles illi et venenati spiritibus cubant, corporeis sensibus ceu foraminibus uidentes. Hos porro puer Christi, vir quivis simplex et malitia infans, Salvatoris virtutis depellens, manum suam iis injicit, nihil mali inferre valentibus, propter eum qui ex radice Jessæ prodiit, qui potestatem filiis suis dedit calcandi supra serpentes et scorpiones, et supra omnem virtutem inimici.

C Vers. 9. « Et non nocebunt, nec poterunt perdere quemquam in monte sancto tuo. » Hic est mons ille superius memoratus, nec alius, quam caeleste et evangelicum verbum, in quo domus Dei et Ecclesia ejus ædificata est. Ne quis igitur hic memoratum montem, illum æstimet esse, quem Judæi opinantur, in angulo Palæstinæ situm, dicti mentem explicat ac subjungit, « Quia repleta est universa terra cognitione Domini, ita ut aqua multa operiat maria: » sic indicans Ecclesiam Dei per totum orbem stabilitam, piamque cognitionem in illa prædicatam, quæ totam nequitiam hujusce vitæ salsuginem ceu magno aquarum fluctu inundet, et totam animæ nequitiam expurget.

D Vers. 10. « Et erit in die illa radix Jessæ, et qui exsurgit imperare gentibus: in ipso gentes aperabunt: et erit requies ejus honor. » In illa ergo die, ut palam est, in tempore a prophetia notato, hic ipse qui ex radice Jessæ surrecturus est, postquam surrexerit, id est, post resurrectionem ex mortuis, non Judæorum rex erit, neque perinde atque David ejusque successores, in parvo quodam angulo imperabit, sed in universam terram imperium obtinebit. Quare nusquam ejus mortem scripto tradit, sed requiem vocat, gloriam et honorem. Hic quippe Servatoris nostri erga homines œconomias finis erat: quod ipse Servator indicat in sua ad Patrem oratione his verbis: « Pater, glorifica

me gloria quam habui, antequam mundus esset apud te.)

Vers. 11. « Et erit in die illa, adjiciet Dominus ostendere manum suam, ad zelandum residuum populi, quod relictum fuerit ab Assyriis, et ab Ægypto et a Babylonia, et ab Æthiopia, et ab Elamitis, et ab ortu solis, et ex Arabia. Quia igitur propheta eum, qui ex radice Jessæ surget ad imperantium gentibus, vaticinatus est, adjecitque, « in eum gentes sperabunt; » Judaicum item genus necessario memorat hic præsentem; ne quis suspicaretur eum, qui in prophetia fertur, populo ex circumcissione nihil utilitatis allaturum esse. Docet itaque, quo pacto « in die illa; » id est, tempore adventus qui in vaticinio enuntiatur, « adjiciet Dominus ostendere manum suam, ad zelandum residuum populi. » Pro quo Aquila, « Adjiciet, inquit, Dominus secundo manum suam, ad zelandum residuum populi sui; » Symmachus, « Adjiciet Dominus secundo manum suam, ad possidendam residuum populi sui. » Quemadmodum enim afflictum Judaicum populum semel ab oppressione liberavit, manu sua mirabilium effectrice per Moysen extensa: qua manu stupenda illa prodigia in Ægypti regione edidit; eodem modo iterum adjiciet manum suam, quasi secunda vice mirabilibus edendis operibus illam movens; ut residuum populi possideat, ac studiose conservet. Nam sive in Assyriorum regione, sive in Ægypto, in Babylone, in Æthiopia, in Elamitarum terra, ac in reliquis orbis partibus ex Judaica gente quidam dispersi essent: ex eorum numero eos qui in Christum crediderunt, ac secundum electionem gratiæ residuum effecti sunt, gloria afficiendos et studiose servandos esse dictum est. Quod sane ipsis operibus declaratum est: nam per discipulos et apostolos ipsius, ac per alios ex Judæis, qui Christi verbum susceperunt, Ecclesia Dei constituta est: per eos item Ecclesia gentium omnium coaluit, ac universis nationibus Evangelium traditum est: Deo signis, prodigiis, variisque virtutibus ac spiritu sancto per gratiarum divisiones testimonium suum addente. Eos autem qui verbum ab illis prædicatum acceperunt, sub tutela sua Deus studiose fovet, et gloriosos apud omnes efficit.

Vers. 12. « Et levabit signum in gentes, et congregabit perditos Israel, et dispersos Juda congregabit ex quatuor alis terræ. Et auferetur zelus Ephraim, et inimici Juda peribunt. Ephraim non æmulabitur Judam, et Judas non tribulabit Ephraim. » Nam Christi discipuli iis qui ex circumcissione erant, primo prædicantur, ex ipsis eos, qui crediderunt, congregantur in Ecclesia Christi: qui sane olim perierant, ut Servator declarat his verbis, « Ite ad oves, quæ perierunt domus Israel! » Hæc porro fecerunt in quatuor alis sive plagis

¹⁰ Matth. x, 6.

με τῆ δόξῃ ἢ εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι, παρὰ σοί. »

« Καὶ ἔσται τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, προσθήσει ὁ Κύριος τοῦ δεῖξαι τὴν χεῖρα αὐτοῦ, τοῦ ζηλώσει τὸ καταλειφθὲν ὑπολοίπων τοῦ λαοῦ, ὃ ἂν καταλειφθῆ ἀπὸ τῶν Ἀσσυρίων καὶ ἀπὸ Αἰγύπτου, καὶ ἀπὸ Βαβυλωνίας, καὶ ἀπὸ Αἰθιοπίας, καὶ Ἐλαμιτῶν, καὶ ἀπὸ ἡλίου ἀνατολῶν, καὶ ἐξ Ἀραβίας. » Ἐπειδὴ τοίνυν τὸν ἀνιστάμενον ἐκ ρίζης Ἰεσσαὶ ἀρξείν τῶν ἐθνῶν ἐδέσποισεν ὁ προφήτης, καὶ ἐπήγαγεν, ὅτι « ἐπ' αὐτῶν ἔθνη ἐλπίουσιν » ἀναγκαιῶς καὶ τοῦ Ἰουδαίου γένους μέμνηται διὰ τοῦ προσημιμένου, πρὸς τὸ μὴ ὑπολαβεῖν τὸν προφητεύμενον μὴδὲν ὠφελήσειν τὸν ἐκ περιτομῆς λαόν. Διδάσκει τοίνυν, ὡς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, τουτέστιν ἐν τῷ χρόνῳ τῆς ἐπιφανείας τοῦ θεοσπικζομένου, « προσθήσει Κύριος τοῦ δεῖξαι τὴν χεῖρα αὐτοῦ, τοῦ ζηλώσει τὸ καταλειφθὲν τοῦ λαοῦ. » Ἀνθ' οὗ ὁ μὲν Ἀκύλας, « Προσθήσει, φησὶ, Κύριος δεύτερον τὴν χεῖρα αὐτοῦ, τοῦ ζηλώσει τὸ ὑπόλειμμα τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. » ὁ δὲ Σύμμαχος, « Προσθήσει Κύριος ἐκ δευτέρου τὴν χεῖρα αὐτοῦ κτήσασθαι τὸ ὑπόλειμμα τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. » Ὅσπερ γὰρ ἀπέβη ποτὲ ἐν Αἰγύπτῳ καταπονούμενον τὸν τῶν Ἰουδαίων λαόν ἡλευθέρωσε τῆς κακώσεως, τὴν χεῖρα αὐτοῦ τὴν παραδοξοποιὸν διὰ Μωυσεως προσθησάμενος, δι' ἧς τὰ παράδοξα θαύματα ἐργάσατο ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου χώρας τὸν αὐτὸν τρόπον προσθήσει πάλιν τὴν χεῖρα αὐτοῦ, ὥσπερ ἐκ δευτέρου κινήσιν αὐτὴν διὰ παραδόξων ἔργων, ὑπὲρ τοῦ κτήσασθαι, καὶ ζηλωτῶν ποιῆσαι τὸ καταλειφθὲν τοῦ λαοῦ. Ἐπεὶ γὰρ ἐν τῇ τῶν Ἀσσυρίων χώρᾳ, ἐπεὶ ἐν Αἰγύπτῳ, ἐπεὶ ἐν Βαβυλώνι, ἐπεὶ ἐν Αἰθιοπίᾳ, ἐπεὶ ἐν τῇ γῇ τῶν Ἐλαμιτῶν, ἐπεὶ τῇ λοιπῇ οἰκουμένῃ, διεσπαρμένοι τινὲς ἦσαν τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους: τούτων αὐτῶν τοὺς εἰς τὸν Χριστὸν πεπιστευκότας, λείμμα κατ' ἐκλογὴν χάριτος γενομένους, δοξάσειν καὶ ποιήσειν ζηλωτοὺς εἰρηταί. Ὁ δὲ καὶ ἔργοις ἐδηλοῦτο διὰ γὰρ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν καὶ ἀποστόλων, τῶν τε λοιπῶν τῶν ἐξ Ἰουδαίων τὸν Χριστοῦ λόγον παραδεγμένων, ἢ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ συνέστη, καὶ ἡ Ἐκκλησία τῶν ἐθνῶν ἀπέκτισται δι' αὐτῶν ἀπετέλεσθη, καὶ τὸ Εὐαγγέλιον πᾶσι διεδίδδοτο τοῖς ἔθνεσι, συνεπιμαρτυροῦντος τοῦ Θεοῦ σημεῖοις, καὶ τέρασι, καὶ πικίλαις δυνάμεσι, καὶ Πνεύματος ἁγίου μερισμοῖς: οὗ καὶ ζηλωτοὺς ὁ Θεὸς ἐποίησεν, καὶ παρὰ πᾶσιν ἐν δόξῳ, τοὺς τὸν καταγγελλόμενον ὑπ' αὐτῶν λόγον παραδεχομένους.

« Καὶ ἀρεῖ σημεῖον εἰς τὰ ἔθνη, καὶ συνάξει τοὺς ἀπολωμένους Ἰσραὴλ, καὶ τοὺς διεσπαρμένους Ἰουδαὶ συνάξει ἐκ τῶν τεσσάρων περὶ γῶν τῆς γῆς. Καὶ ἀφαιρεθήσεται ὁ ζῆλος Ἐφραΐμ, καὶ οἱ ἐχθροὶ Ἰουδα ἀπολούνται. Ἐφραΐμ οὐ ζηλώσει Ἰουδαίαν, καὶ Ἰουδαὶ οὐ θλίψει Ἐφραΐμ. » Πρώτοις γὰρ κηρύττοντες οἱ Χριστοῦ μαθηταὶ τοὺς ἐκ περιτομῆς, συνήγον τοὺς ἐξ αὐτῶν πεπιστευκότας εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν, πάλαι ὄντας ἀπολωμένους, καθ' ὃ ἐδίδασκεν ὁ Σωτὴρ λέγων « Πορεύεσθε πρὸς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλῶτα οἴκου Ἰσραὴλ. » Ταῦτα δὲ ἐπρατεύον ἐν ταῖς τέσσαραις

παύσει τῆς γῆς, διατρέχοντες ἀνατολὴν καὶ δύσιν, ἔρχονται καὶ μεσημβρίαν. Πρώτοις μὲν οὖν ἐκείνοις μεταδόσαν τοῦ εὐαγγελικοῦ λόγου, ἔπειτα τοὺς λοιποὺς ἔθνεσιν ἐκήρυττον. Διὸ λέλασται· « Καὶ συνάξει τοὺς ἀπολωλότας Ἰσραὴλ, καὶ τοὺς διασπαρμένους Ἰαζα. » Τίς δὲ συνάξει ἢ ὁ ἀποστολικὸς χορὸς, ἢ ὁ αὐτῶν κηρυττόμενος ἐκ ῥίζης Ἰασσαί; Συνήγοντό τε ὑπὸ μίαν Ἐκκλησίαν, οὐκέτι διωστώτες, οὐδὲ φηρισμένοι ἀλλήλων, ὡς τὸ πρότερον.

« Καὶ πετασθήσονται ἐν πλοίοις ἀλλοφύλων, θάλασσαν ἄμα προνομήσουσιν. » Ἐχρῶν τοίνυν αὐτοῖς, τὰ ἔθνη περινοστούντας, πάντως που καὶ τῇ διὰ θαλάσσης χρήσασθαι πορεύσεται. Ὅσοι οὖν ἐπτάμενοι, ἢ τάχος καὶ τὸν διὰ θαλάσσης δρόμον διήνουν· ὡς ἐν βραχεῖ χρόνῳ κλειστοὺς ἔθνεσι τὸ εὐαγγέλιον κηρύξει. Καὶ ποτὲ μὲν διέτρεχον πεζῆς, ποτὲ δὲ διὰ θαλάσσης· οὐκ Ἰουδαίους χρώμενοι κυβερνήταις, ἀλλ' ἀνδράσιν οὕτω τὸν Χριστὸν παραδεγεμένους. Κατὰ τοῦτο δὲ καὶ τὴν θάλασσαν ἐπρονομεῖον, οὕτω σημαίνοντος τοῦ λόγου τὰς νήσους, ἃς ἐν παράδῳ διερχόμενοι, τοὺς ἐν αὐταῖς τῇ σωτηρίῳ καθυπέτατον διδασκαλίῃ.

« Καὶ τοὺς ἀπ' ἡλίου ἀνατολῶν, καὶ Ἰδουμαίαν, καὶ ἐπὶ Μωὰβ πρώτον ἀνά χειρας ἐπιβαλοῦσιν. Οἱ υἱοὶ Ἀμμὼν πρώτοι ὑπακούσονται. » Προνομήσουσιν οὖν, φησὶν, οἱ Χριστοῦ μαθηταὶ καὶ τοὺς ἀπ' ἡλίου ἀνατολῶν ἱστοροῦνται γοῦν τινες αὐτῶν μέχρι τῆς Περσῶν καὶ Ἰνδῶν διεληλυθέναι χώρας. Ἐπειδὴ δὲ ἰδοῦμεν κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ προφήτου Ἰδουμαίαι, καὶ Μωὰβίται, καὶ Ἀμμωνίται, τὰ περὶ τὴν Ἰουδαίαν Ἀραβικὰ ἔθνη, πολέμια καὶ ἐγθράτυχάνειν τοῦ παρ' Ἰουδαίους τιμωμένου, διὰ τὴν ἔκθεσιν αὐτῶν εἰδωλολατρείαν· εἰκότως τούτων αὐτῶν ὄνομαστί μνήμην ὁ λόγος ἐποίησατο, ὡς καὶ αὐτῶν παραδεχομένων τὴν ὑπὸ τῶν ἀποστόλων κηρυχθεομένην εὐσέβειαν.

« Καὶ ἐρημώσει Κύριος τὴν θάλασσαν Αἰγύπτου, καὶ ἐπιβαλεῖ τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ τὸν ποταμὸν ἐν πνεύματι βιαίῳ. » Αἰγυπτὸν μὲν τὴν αἰσθητὴν τῶν Αἰγυπτίων χώραν ἀναγκαῖον ὀμολογεῖν· θάλασσαν δὲ αὐτῆς καὶ ποταμὸν ἀλληγορικῶς ἐκδέχασθαι· ἔπειτα φησὶν ἐρημωθῆσθαι κατὰ τοὺς προφητευομένους χρόνους, ἐν οἷς προσθήσει εἰρήνην ὁ Κύριος τοῦ δεῖξαι τὴν χεῖρα αὐτοῦ. Ἡ γὰρ προσθήκη προγενομένων πράγμασιν ἕτερα ὁμοίωτροπα ἐπιγενήσασθαι ὁμοίως. Πάλαι μὲν οὖν ἐπὶ Μωυσείως ἡ χεὶρ τοῦ Κυρίου ἐξήγαγε τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ ἐξ Αἰγύπτου· διήγαγε δὲ τὴν θάλασσαν τὴν Ἐρυθρὰν, καὶ εἰσῆγαγεν εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, τὴν οὖσαν ἀλλοφύλων πρότερον· νυνὶ δὲ καὶ διὰ τοῦ ἐκ ῥίζης Ἰασσαί ἢ αὐτῆς χεὶρ τοῦ Κυρίου, προσθήκην ἀγαθῶν ποιουμένη, τοὺς ἀποστόλους τοῦ Σωτῆρος, καὶ τοὺς κήρυκας τοῦ σωτηρίου εὐαγγελίου, Ἰουδαίους ὄντας καὶ ἐξ Ἰουδαίων ἑρμαιωμένους, ἐπιδόξους καὶ ζηλωτοὺς ἔποιε καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐπ' αὐτῆς Αἰγύπτου, ἐνθα παρήσαν ἀκωλύτως, μηδενὸς ἐμποδῶν αὐτοῖς γινομένου· καὶ διήσαν ἐπὶ καθαιρέσει τῆς Αἰγυπτιακῆς εἰδωλολατρείας. Καὶ οἱ μὲν ἐπὶ Μωυσείως ἐξήσαν; φεύγοντες τὸν Φαραῶ καὶ τοὺς

A terræ: Orientem et Occidentem, Septentrionem et Meridiem percurrentes. Illis itaque primo evangelicum verbum tradiderunt, deinde reliquis gentibus prædicarunt. Quamobrem dictum est, « Et congregabit perditos Israel, et disperdet Judæ. » Quis congregabit, nisi apostolicus chorus, sive is qui ab illis prædicatur, ex radice Jessæ ortus? In una porro Ecclesia tunc congregabantur, non ultra dissiti, neque separati, ut antea.

VERS. 14. « Et volabunt in navibus allophytorum, mare simul prædabuntur. » Oportuit igitur eos, postquam gentes circumquaque adierant, etiam maris itinera emetiri. Quasi volantes igitur quam celeriter cursum maris conficiebant, ita ut brevi quamplurimis gentibus Evangelium prædicarent. Et sane modo pedibus, modo mari iter agebant; non Judæis gubernatoribus usi, sed viris, qui nondum Christum susceperant. Hac vero ratione etiam maria prædabantur; his significantur insulæ quarum incolæ dum in transcurso peragrant, salutari doctrinæ subiciebant.

« Et eos qui sunt ab ortu solis, et Idumæam: et in Moab primo manus injicient. Filii Ammon primi obedient. » Prædabuntur, inquit, Christi discipuli etiam eos qui ab ortu solis sunt: narratur quippe eorum quosdam usque ad Persarum et Indorum regionem penetrasse. Quia vero propheta hujus tempore, Idumæi, Moabitæ et Ammonitæ, gentes illæ Arabicæ, circa Judæam positæ, inimici et hostes videbantur esse Deo penes Judæos culto, ob absurdam quam fovebant idololatriam; jure ac merito ii nominatim commemorantur, utpote qui piam religionem ab apostolis annuntiandam suscipiuri sint.

VERS. 15. « Et desertum reddet Dominus mare Ægypti: et injiciet manum suam super flumen in spiritu vehementi. » Ægyptum quidem, sensilem illam Ægyptiorum regionem esse necessario confitendum est; sed mare et flumen ejus allegorice accipienda: quæ in tempore a prophetia indicato vastanda fore ait: quando Dominus adjecturus dicitur, ut ostendat manum suam. Etenim adjectio, jam peractis rebus alia similia addenda esse significat. Olim quidem Moysis tempore manus Domini filios Israel eduxit ex Ægypto, per mare Rubrum transire fecit, et induxit in terram promissionis, quæ prius allophytorum erat. Nunc autem per eam, qui ex radice Jessæ prodiit, ipsa Domini manus, bonorum accessionem afferens, apostolos Salvatoris, et salutaris Evangelii præcones ipsosque Judæos et ex Judæis profectos, gloriosos et æmulatione dignos per totam orbem effecit; imo etiam in ipsa Ægypto, quo libere illi, nemine obstante, peragrabant, et ad Ægyptiacam idololatriam evertendam ultro citroque permeshant. Ac illi quidem Moysis tempore, fugientes Pharaonem et Ægyptios, exierunt; discipuli autem Christi ingressi sunt in Ægyptum

spontanei salutaris verbi præcones. Illis tempore Moysis mare sensili more divisum, aqua vero Ægyptii fluminis in sanguinem mutata est; at bonorum accessio memoratis temporibus facta, mari quidem Ægyptio vastationem, flumini vero eorum extremam siccitatem minatur; ut Evangelii præcones nullo obice Ægyptiorum regiones circumceant, ac multorum quidem deorum superstitionem evertant; Dei autem qui supra omnia est, et Christi ejus ex radice Jessæ prodeuntis, notitiam tradant. Observandum autem est quo pacto non regionem Ægypti, sed mare vastaturus esse Dominus dicatur, Scriptura copiosam idololatriæ varietatem his indicante. Pro illo autem, « Desertum faciet Deus mare Ægypti; » tres alij similiter interpretati sunt, « Et anathematizabit Dominus linguam maris Ægypti. » Si itaque malitiæ hujus vitæ colluvies mari comparatur, vide annon merito atheorum impiorumque hominum linguam qui olim Deum ignorabant, ut sic Phærao declarabat, « Non novi Dominum, et Israel non dimittam, » anathematizaturus Dominus esse dicatur secundum tres interpretes; ut ne ultra Ægyptiaca lingua superstitionis errorum confirmarent; sed eloquia Dei proferre, ac jurare in nomine Domini Sabaoth edicerent, quod futurum esse in sequentibus sermo declarat. Sic porro anathematizata est Ægyptiaci maris lingua, ut malignorum, quos illi colebant, dæmonum oracula penitus silerent, divinationesque, ac malæ artes, quas præstigatorum opera exercebant, prorsus cessarent: quæ omnia impleta sunt post prædicationem evangelicam Ægyptiis factam. Inde vero etiam penes nos tota eorum, qui apud Ægyptios dii existimabantur, extincta virtus est: atque omnium improborum et atheorum, qui per totum orbem Ægyptiaco similem idololatriæ morem sectabantur, illud olim exundans et fluctibus agitatum mare, extremam passum est vastitatem.

« Et inficiet manum suam in flumen in spiritu vehementi, et percutiet septem canales, ita ut transeant per illud calceati. » Spiritum vehementem dicit eum, qui primus Ægyptiorum regnum evertit, Romanorum ducem. Septem vero canales, si animo perpenderit, sic intelliges, olim quidem unius fluvii maximum alveum fuisse, quo Ægypti regia indicabatur: ea vero omnibus circum gentibus imperabat: illa autem soluta et eversa, quosdam regulos in partes distributam eam obtinuisse: quorum alij quidem Libycas partes administrabant; alij separatim Thebæorum tractus, alij Ægyptum et Alexandriam. Et ex his alij quidem præfecturis exornati sunt, quibus publicarum et politicarum rerum cura concredita fuit; alij vero bellicorum ordinum duces effecti: et hi omnes a majori potestate ad memoratas dignitates erecti; postea vero ad privatam conditionem redacti, canalibus jure collati sunt, ad

Α Αιγυπτίους· οἱ δὲ Χριστοῦ μαθηταὶ εἰσῆσαν εἰς Αἴγυπτον αὐτόμολοι κήρυκες τοῦ σωτηρίου λόγου. Καὶ τοῖς μὲν ἐπὶ Μωϋσεως διήρητο ἡ θάλασσα αἰσθητῶς· τὸ δὲ ὕδωρ τοῦ Αἴγυπτίου ποταμοῦ μετεβάλλετο εἰς αἷμα· ἡ δὲ τῶν ἀγαθῶν προσθήκη ἐπὶ τῶν θηλουμένων χρόνων τῇ μὲν θαλάσῃ ἐρημίαν ἀπειλεῖ τῇ Αἴγυπτίᾳ, τῷ δὲ ποταμῷ αὐτῶν παντελῆ ἐκλείπειν, πρὸς τὸ δίχα τινὸς καλύματος τοῦ σωτηρίου Εὐαγγελίου κήρυκας περιελθεῖν τὰς Αἴγυπτίων χώρας, καὶ ἀνατροπῆν μὲν τῆς πολυθέου αὐτῶν δεισιδαιμονίας ἐργάσασθαι, τοῦ δὲ ἐπὶ πάντων Θεοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ, τοῦ ἐκ βίβης Ἰεσσαί προελθόντος, παραδοῦναι τὴν γνῶσιν. Θεωρητέον δὲ ὅπως οὐ τὴν χώραν Αἰγύπτου, ἀλλὰ τὴν θάλασσαν αὐτῆς λέγεται ὁ Κύριος ἐρημῶσειν, τοῦ τῆς εἰδωλολατρίας πλήθους οὕτω θηλουμένου. Ἄντι μέντοι τοῦ, « Ἐρημῶσει Κύριος τὴν θάλασσαν Αἰγύπτου, » οἱ τρεῖς συμφῶνως οὕτως ἠρμηνεύσαν· « Καὶ ἀναθεματίσει Κύριος τὴν γλῶσσαν θαλάσσης Αἰγύπτου. » Εἰ τοίνυν τὰ πλήθη τῆς κακίας τοῦ βίου θαλάσῃ παρεικάζεται, ὅρα εἰ εὐλόγως τὴν τῶν ἀθέων καὶ ἀσεβῶν ἀνδρῶν γλῶσσαν, τῶν πάλαι τὸν Θεὸν ἀγνοούντων, ὡς ἐδήλου λέγων ὁ Φαραὼ, « Οὐκ οἶδα τὸν Κύριον, καὶ τὸν Ἰσραὴλ οὐκ ἔξαποστελεῖ, » ἀναθεματίσει τὸν Κύριον λέγεται κατὰ τοὺς τρεῖς ἠρμηνευτάς· ἵνα μηκέτι γλῶσση τῇ Αἴγυπτίᾳ τὴν δεισιδαίμονα πλάνην κρατύνωσι, μάθωσι δὲ λαλεῖν τὰ τοῦ Θεοῦ λόγια, καὶ ὁμνεῖν ἐν τῷ ὄνοματι Κυρίου Σαβαώθ· ὃ δὴ προῶν ὁ λόγος ἔσεσθαι θεσπίζει. Οὕτω δὲ ἀναθεματίσται τῆς Αἴγυπτίας θαλάσσης ἡ γλῶσσα, ὡς ἀποσιωπῆσαι τῶν παρ' αὐτῆς πάλαι τιμωμένων πονηρῶν δαιμόνων τὰ χρηστήρια καὶ τὰ μαντεῖα· λελύσθαι δὲ αὐτῶν καὶ τὰς δι' ἀνδρῶν γοήτων κακοτεχνίας· ἃ δὴ πάντα δι' ἔργων ἐπληροῦτο μετὰ τὸ κήρυγμα τὸ εὐαγγελικόν τὸ κηρυχθὲν Αἴγυπτίους. Ἐξ ἐκείνων δὲ καὶ εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς τῶν παρ' Αἴγυπτίους νενομισμένων θεῶν ἡ πᾶσα δύναμις ἀπέσθη, καὶ πάντων δὲ τῶν ἀθέων καὶ δυσσεβῶν ἀνδρῶν τῶν καθ' ἕλης τῆς οἰκουμένης Αἴγυπτιαζόντων κατὰ τὸν ὁμοίον τῆς εἰδωλολατρίας τρόπον ἢ ποτὲ πλημμυροῦσα καὶ κυματομένη θάλασσα τὴν ἐσχάτην πέπονθεν ἐρημίαν.

« Καὶ ἐπιβαλεῖ τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ τὸν ποταμὸν ἐν πνεύματι βίαιῳ, καὶ πατάξει ἐπτά φάραγγας, ὥστε διαπορευέσθαι αὐτὸν ἐν ὑποδήμασι. » Πνεῦμα βίαιον εἶπε τὸν πρῶτον καθελόντα τὴν βασιλείαν τῶν Αἴγυπτίων Ῥωμαίων ἄρχοντα. Διὰ δὲ τῶν ἐπτά φάραγγων νοήσεις ἐπιστήσας τὸν νοῦν, ὡς πάλαι μὲν ἐνὸς ποταμοῦ ρεῦμα μέγιστον, δι' οὗ τὸ τῆς Αἰγύπτου βασιλεῖον ἐξηλοῦτο, τῶν αὐτῶν πάντων ἐθνῶν ἐκράτει· παταχθέντος δὲ ἐκείνου καὶ λυθέντος, μερικοί τινες ἄρχοντες αὐτῶν κατὰ χρόνους ἤρουντο· οἱ μὲν τὰ Λιβύων διέποντες μέρη, οἱ δὲ ἀφωρισμένως τὰ Θηβαίων, οἱ δὲ αὐτῆς Αἰγύπτου καὶ Ἀλεξανδρείας. Καὶ τούτων οἱ μὲν ἡγεμονίας τετίμηνται, τῶν δημοτικῶν καὶ πολιτικῶν πραγμάτων ἐγκειρισμένοι τὴν φροντίδα· οἱ δὲ ἀφωρισμένως πάλιν τῶν στρατιωτικῶν καθηγοῦνται ταγμάτων· καὶ οὗτοι πάντες ὑπὸ τῆς μείζονος ἐξουσίας ἐπὶ τὰς θηλωθείσας ἀρχὰς προαγόμενοι· κάπνισα ἰδιωτεύοντες, φά-

ραγξιν εικότως παρεβλήθησαν, ὡς ἐν παραθέσει τοῦ
 κάλει πλημμυροῦντος αὐτοῖς ποταμοῦ, λέγω δὴ τοῦ
 βασιλείου, ὅς δὴ τὴν πᾶσαν ἀθρόως αὐτὴν τε Αἴγυ-
 πτον καὶ τὰ ἀμφὶ ταύτην ἔθνη ἐνὶ βεύματι περι-
 ἔλυξε· μὴ δυνάμει βασιλικῆ κατακρατούσῃ τῶν
 ὄλων.

« Καὶ ἔσται ὁδοὸς τῷ καταλειφθέντι μου λαῷ ἐν
 Αἰγύπτῳ· καὶ ἔσται τῷ Ἰσραὴλ ὡς ἡ ἡμέρα ὅτε
 ἐξῆλθεν ἐκ γῆς Αἰγύπτου· » ὡς βατὴν εἶναι τοῦ
 λαοῦ τὴν Αἴγυπτον τοῖς τοῦ Χριστοῦ Εὐαγγέλιον
 κηρύττουσι, μηδενὸς ἐμποδῶν αὐτοῖς ἐνισταμένου,
 μὴδ' ἐπιβαίνειν κωλύοντος. Διότι ὡς μηκέτι συν-
 ἰστοῦσης τῆς Αἰγυπτίων βασιλείας, ὡς δὲ τῆς δαιμονι-
 κῆς ἐνεργείας τῆς ἐν αὐτοῖς ἀποσθεσθείσης, τὸ
 κήρυγμα τὸ εὐαγγελικὸν ἐπὶ σχολῆς αὐτοῖς ἐπηγυ-
 γέλλεται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

« Καὶ ἐρεῖς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ· Εὐλόγησω σε,
 Κύριε. » (18) Ὡς γὰρ ὁ Μωϋσῆως λαὸς διέβη ποτὴ τὴν
 Ἐρυθρὰν θάλασσαν ὡς διὰ ξηρᾶς· εἶτα μετὰ τὴν
 ὁδοὸν τὴν ἐβόην ἦσαν λέγοντες, « Ἄσμεν τῷ Κυ-
 ρίῳ, ἐνδόξως γὰρ δεδόξασται· » τὸν αὐτὸν τρόπον
 καὶ οἱ προφητεῦμενοι τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εὐαγγε-
 λισταὶ, αὐτοὶ ὄντες οἱ ἐκ τοῦ παντός Ἰουδαίων ἔθνους
 περιλειφθέντες, ἀκώλυτον ποιούμενοι τὸν δρόμον,
 καὶ πᾶσαν διατρέχοντες τὴν Αἰγυπτίων χώραν, καὶ
 Ἰουδαίους μὲν κηρύττοντες τὸ Εὐαγγέλιον ἐν ταῖς
 συναγωγαῖς αὐτῶν, ἐκκλησίας δὲ Χριστοῦ συν-
 ἰστῶντες ἐκ τῆς τῶν ἐθνῶν ἐπιστροφῆς, καὶ τὸν ἄσμε-
 νον ἀφελουμένους. Τοῦτο δὲ ἦν τὸ προφωνηθὲν ὑπὸ
 τοῦ Κυρίου, φάσκοντος διὰ τοῦ προφητικῆς λόγου·
 « Καὶ ἐρεῖς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ· Εὐλόγησω σε, Κύ-
 ριε, διότι ὠργίσθης μοι, καὶ ἀπέστρεψας τὸν θυμὸν
 σου, καὶ ἠλέησάς με. »

« Ἰδοὺ ὁ Θεός μου, Σωτὴρ μου, πεποιθώς ἔσομαι
 ἐπ' αὐτῷ, καὶ οὐ φοβηθήσομαι· διότι ἡ δόξα μου καὶ
 ἡ ἰσχύς μου Κύριος, καὶ ἐγένετό μοι εἰς σωτηρίαν, »
 καὶ ἡ παρακατιῶν ἐνταῦθα διέξεισι. Τὸ γοῦν, « ὠργί-
 σθης μοι, » ἐξομολόγησιν προτέρων ἁμαρτημάτων
 παρίστησιν· ὡν ἕνεκα Θεοῦ ὀργῆς ἦσαν ἄξιοι πρὸ
 τῆς σωτηρίου κλήσεως οἱ Αἰγύπτιοι· τὸ δὲ, « Ἀπέ-
 στρεψας τὸν θυμὸν σου ἀπ' ἐμοῦ, καὶ ἠλέησάς με, »
 τὴν μετὰ τὴν κλήσιν δωρηθεῖσαν αὐτοῖς ἄφεσιν τῶν
 ἁμαρτημάτων σημαίνει. Ἡ γὰρ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια
 διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ γενομένη καὶ αὐτοῖς Αἰγυπτίοις,
 καὶ πᾶσι τοῖς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ παραδεχόμενοις,
 δεσμῶν λύσιν καὶ ἁμαρτιῶν συγχώρησιν ἔδωκε-
 σκετο.

« Καὶ ἀνέλθαστε ὕδωρ μετ' εὐφροσύνης ἐκ τῶν
 πηγῶν τοῦ Σωτηρίου. » Πάλιν ἀλληγορικῶς ἐνταῦθα
 παραδεικνύει τὸ ὕδωρ καὶ τὰς πηγὰς τοῦ Σωτηρίου.
 Νοήσεις δὲ ταῦτα αὐτοῦ λέγοντος τοῦ Σωτῆρος· « Εἰ-
 τις διψᾷ, ἔρχεσθε πρὸς με, καὶ πινέτω· ὁ πιστεύων
 εἰς ἐμέ, « καθὼς εἶπεν ἡ Γραφή, » ποταμὸν ἐκ τῆς κοι-
 λίας στήτοῦ βεβούσσειν ὕδατος ζῶντος. » Πηγαὶ τοῖνον

¹¹ Exod. xv, 1. ¹² Joan. vii, 37.

(18) Hæc item Hieronymus, sed brevius exprimit.

A comparationem fluminis apud illos exundantis,
 regii dico, quod omnem una Ægyptum, ac simul
 gentes circumpositas, uno alveo inundabat, una
 regia potestate in universos dominatum obti-
 nente.

VERS. 18. « Et erit transitus derelicto populo meo
 in Ægypto : et erit Israeli, quasi dies, qua exivit
 ex Ægypto ; » ita ut deinceps Ægyptus Evangelii
 Christi præconibus pervia sit, nullo obstante vel
 ingressum prohibente. Quapropter, utpote jam
 sublato Ægyptiorum regno, ac dæmonica opera-
 tione apud ipsos extincta, evangelica prædicatio
 quiete annuntiabatur.

B

CAPUT XII.

VERS. 1. « Et dices in die illa, Benedicam te, Do-
 mine. » Quemadmodum enim Moysis populus mare
 Rubrum, quasi per aridam, olim trajecit : ac post
 transitum, canticum canebant dicentes, « Cantemus
 Domino, gloriose enim glorificatus est¹¹ » sic et
 evangelistæ Salvatoris nostri qui in prophetia fe-
 runtur, iidem ipsi videlicet qui ex tota Judaica
 gente relictæ fuerant, cum nullo obstante cursum
 suum perficerent, ac totam Ægyptiorum regionem
 pervaderent, Judæis quidem Evangelium prædican-
 tes in synagogis, ex gentium vero conversione Ec-
 clesias Christi constituentes ; canticum novum,
 perinde atque illi tempore Moysis, canere doce-
 bant eos, qui opera sua fructum perceperant ; hoc
 scilicet canticum olim a Domino per propheticum
 sermonem prænuntiatum : « Et dices in die illa,
 Benedicam te, Domine, quoniam iratus es mihi, et
 avertisti furorem tuum, et misertus es mihi. »

VERS. 2. « Ecce Deus meus, salvator meus, fidu-
 ciam habebō in illo, et non timebo : quia gloria
 mea et laus mea Dominus, et factus est mihi in
 salutem, » et quæ sub hæc prosequitur. Illud ergo,
 « iratus es mihi, » pristinorum peccatorum con-
 fessionem exhibet : quorum causa Ægyptii ante
 salutarem vocationem ira Dei digni erant ; illud
 autem, « Avertisti furorem tuum a me, et misertus
 es mihi, » peccatorum remissionem, illis post voca-
 tionem concessam, significat. Nam gratia et veri-
 tas per Jesum Christum facta, cum ipsis Ægyptiis,
 tum omnibus iis, qui Filium Dei susceperant, vin-
 culorum solutionem, et peccatorum veniam dedit.

VERS. 3. « Et haurite aquam cum gaudio ex fon-
 tibus Salutaris. » Hæc item, tam aqua, quam fon-
 tes Salutaris, allegorice sunt accipienda. Hæc porro
 intelligas ipso Servatore dicente, « Si quis sitit,
 veniat ad me, et bibat : qui credit in me, » sicut
 dicit Scriptura, « flumina de ventre ejus fluent
 aquæ vivæ¹². » Fontes igitur Salutaris, sermones

evangelici sunt, ex Spiritu sancto ceu imbres **A** εωτηρίου λόγου εἰσὶν εὐαγγελικοὶ, ἐξ ἁγίου Πνεύματος ἀνωμβρωμένοι.

Vers. 4, 5. « Et dices in die illa, Hymnis celebrate Dominum, clamate nomen ejus : annuntiate gentibus gloriosa ejus. Mementote quoniam exaltatum est nomen ejus. Hymnis celebrate Dominum, quia excelsa fecit : annuntiate hæc in universa terra. » Illud, « dices, » chorum evangelistarum Salvatoris nostri compellat. In illa, inquit, die, scilicet tempore in prophetia significato, tu præco salutaria Evangelii, Ægyptiis qui prædicationem susceperint, dices, « Hymnis celebrate Dominum, clamate nomini Domini, annuntiate in gentibus gloriosa ejus : mementote quoniam exaltatum est nomen ejus. » Hæc quippe tu, chorus apostolicus, cum discipulos docebis tuos, proferes, præcipiens illis, ut ne sileant ; sed salutaris beneficii gratiam omnibus annuntient, clamentque et audiantur.

Vers. 6. « Exsultate et lætamini, qui habitatis Sion, quia exaltatus est sanctus Israel in medio ejus. » Jam pluribus traditum est Sionem esse evangelicum verbum, in quo Ecclesia Dei ædificata est. Quoniam igitur sanctus Israel in medio Ecclesiæ exaltatus est ; jure, inquit, exsultate et lætamini qui in illa estis, utpote qui sanctum Israel in medio vestrum habeatis ; secundum promissionem ab ipso factam his verbis, « Ubi duo, vel tres congregati fuerint in nomine meo, illic sum in medio eorum ». »

CAPUT XIII.

Vers. 1, 2. « Visio, quam vidit Isaias filius Amos, contra Babylonem. Super montem campestem levate signum, exaltate vocem ipsis : ne timeatis, advocate manu, sperite, principes. » Vaticinatus ea quæ in adventu Christi futura sunt, aliud fuit argumentum contra Babylonem : deinde secundum addit de Philistæis ; postea tertium contra Moabitidem, hinc contra Damascus, et post hæc sequitur visio Ægypti ; sextum deinde, visio Iudææ, sub hæc, assumptio Arabiæ ; quam excipit visio vallis Sion, demum visio Tyri. Hæc porro decem prophetiæ mutuo coherent, de alienigenis gentibus prolatae, quibuscum vallem Sionis complectitur, cum alienigenis Judaicam item populum evocans. Cur autem horum tantum quasi ex sorte quadam meminit, aliarum vero gentium minime ? Respondemus nullas alias tunc temporis Judæorum populo infestas fuisse, nisi supra recensitas, quæ frequenter contra illos insurgebant : modo quidem Jerosolimam expilantes, modo eorum regionem vastantes. Quamobrem eus, qui obsidebantur, necessarios Scriptura docet ea, quæ obsidentibus eventura erant. Ipsis vero cum scientiam per Christum conciliaudam, tum bonorum promissiones annuntiat : omnibusque universim de judicio Dei verba facit, omnes homines cohortans ad pie vivendum, Dei tribunalis memores. Primam igitur visio-

¹⁰ Matth. xviii, 20.

εωτηρίου λόγου εἰσὶν εὐαγγελικοὶ, ἐξ ἁγίου Πνεύματος ἀνωμβρωμένοι.

« Καὶ ἐρεῖς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ· Ὑμνεῖτε Κύριον, βοᾶτε τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ἀναγγεῖλατε τοῖς ἔθνεσι τὰ ἔνδοξα αὐτοῦ, μνησθεσθε, ὅτι ὑψώθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ὑμνήσατε τὸ ὄνομα Κυρίου, ὅτι ὑψηλὰ ἐποίησεν· ἀναγγεῖλατε ταῦτα ἐν πάσῃ τῇ γῆ. » Τὸ δὲ, « ἐρεῖς, » προσφωνεῖ τῷ χορῷ τῶν εὐαγγελιστῶν τοῦ σωτήρος ἡμῶν. Ἐν ἐκείνῃ, φησὶ, τῇ ἡμέρᾳ, θηλαθῆ ἐν τῷ προφητευμένῳ, ἐρεῖς σὺ, ὁ κήρυξ τοῦ σωτηρίου Ἐδαγγελίου, τοῖς τὸ κήρυγμα παραδειξάμενοις Αἰγυπτίοις. « Ὑμνεῖτε Κύριον, βοᾶτε τῷ ὀνόματι Κυρίου· ἀναγγεῖλατε ἐν τοῖς ἔθνεσι τὰ ἔνδοξα αὐτοῦ· μνησθεσθε, ὅτι ὑψώθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ. » Ταῦτα γὰρ σὺ, ὁ χορὸς ὁ ἀποστολικὸς, διδάσκων τοὺς ὑπὸ σὲ μαθητευομένους, ἐρεῖς, παραγγέλλων αὐτοῖς μὴ σιωτῆν· ἐξαγγέλλειν δὲ τοῖς πᾶσι καὶ εἰς ἐξάκουστον βοᾶν τῆς σωτηρίου εὐεργεσίας τὴν χάριν.

« Ἀγαλλιάσθε καὶ εὐφραίνεσθε, οἱ κατοικοῦντες Σιών, ὅτι ὑψώθη ὁ ἅγιος τοῦ Ἰσραὴλ ἐν μέσῳ αὐτῆς. » Ἦδη δὲ διὰ πλειόνων Σιών ἀπεδόθη ὁ εὐαγγελικὸς λόγος, ἐφ' οὗ ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ ὠκοδόμηται. Ἐπεὶ τοίνυν ὁ ἅγιος τοῦ Ἰσραὴλ ὑψώθη ἐν μέσῳ τῆς Ἐκκλησίας, εὐχαρίστας ἀγαλλιάσθε, φησὶ, καὶ εὐφραίνεσθε, οἱ ἐν αὐτῇ· ὅτε δὴ μέσον αὐτὸν ἔχοντες τὸν ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ, κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν θν αὐτὸς πεποιθῆται φήσας· « Ὅπου εἰσὶ δύο καὶ τρεῖς συνηγμένοι ἐν τῷ ὀνόματί μου, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

« Ὅρασις ἣν εἶδεν Ἰσοάσις υἱὸς Ἀμώς κατὰ Βαβυλῶνος. Ἐπ' ἄβρου πεδινῷ ἄρατε σημεῖον, ὑψώσατε τὴν φωνὴν αὐτοῖς· μὴ φοβείσθε, παρακαλεῖτε τῇ χειρὶ, ἀνοίξατε, οἱ ἄρχοντες. » Καὶ μετὰ τὰ θεοπισθέντα τὰ ἐπὶ τῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ γενησόμενα ἑτέρας ἀρχεται ὑποθέσεως τῆς κατὰ Βαβυλῶνος· εἶθ' ἐξῆς δευτέραν τίθησι τὴν περὶ τῶν Φυλιστιαίων· μεθ' ἣν τρίτον ἐστὶ τὸ κατὰ τῆς Μωαβιτιδος· εἶτα καὶ τὸ κατὰ Δαμασκοῦ, καὶ μετὰ ταῦτα θρασις Αἰγύπτου· εἶθ' ἔκτον τὸ δῶμα τῆς Ἰουμαίας· ἔπειτα λῆμμα τῇ Ἀραβίᾳ· ὅ ἔπειτα τὸ δῶμα τῆς φάραγγος Σιών· καὶ ἐπὶ πᾶσι τὸ δῶμα Τύρου. Δέκα δὲ αὗται καὶ συνηγμένοι τυγχάνουσι προφητεῖαι περὶ τῶν ἀλλοφύλων ἔθνων, αἷς καὶ τὴν φάραγγα Σιών συμπεριελθῆς, τοῖς ἀλλοφύλοις καὶ τὸν τῶν Ἰουδαίων συγκαλέσας λαόν. Τί δὴποτε δὲ τούτων μόνων ὡσπερ ἀποκληρωτικῶς μέμνηται, οὐχὶ δὲ καὶ ἑτέρων ἔθνων ; Ἐροῦμεν, ὅτι οὐδένας ἄλλοι κατ' ἐκεῖνο καιροῦ παρηγόχλου τοῖς Ἰουδαίοις ἢ οἱ καταλεθθέντες, συνεχῶς αὐτοῖς ἐπανιστάμενοι· καὶ ποτὲ μὲν τὴν Ἱερουσαλήμ πορθοῦντες, ποτὲ δὲ τὴν χώραν αὐτὴν θροῦντες. Διόπερ ὁ λόγος τοὺς πολιορκουμένους ἀναγκαστικῶς εἰδίδασκε τὰ συμβησόμενα τοῖς αὐτοῖς πολιορκουσί. Γνωσὶν δὲ αὐτοῖς τὴν διὰ Χριστοῦ καὶ ἀγαθῶν ἐπαγγελίας εὐαγγελίῳ· κηρυττεται τε καθολικῶς τοῖς πᾶσι τὸν περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ κρίσεως λόγον, προτρέπων ἅπαντας ἀνθρώπους θεο-

αὐτῶς ἔην, τοῦ δικαιοῦ τοῦ Θεοῦ μεμνημένους. Πρώτην οὖν τίθησι τὴν κατὰ Βαβυλῶνος ὄρασιν, προειπὼν ἐν ἀρχῇ τῆς ὄλης βίβλου τὴν κατὰ τῆς Ἱερουσαλήμ. Ἐπειδὴ γὰρ μὴ ἐστὶ προσωπολήψια παρὰ τῷ Θεῷ, ἀπ' αὐτῶν ἤρξατο τῶν οἰκείων, καὶ εἰς αὐτοὺς πάλιν ἀναστρέφει τὸν λόγον· τῶν δὲ ἄλλοφύλων ἐθνῶν τὴν Βαβυλῶνα προτάσσει. Βασιλικὴ δὲ εἶδη τῶν Ἀσσυρίων πόλις, μέγιστη καὶ δυνατωτάτη. Λέγονται δὲ Ἀσσύριοι πρῶτοι τῆς οἰκουμένης κρατῆσαι ἐφ' ἑλοῖς χιλίους καὶ τριακοσίους ἔτεσι μέχρι τῶν παλιοροῦντων τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ τῶν Ἰουδαίων τὸν λαὸν αἰχμάλωτον ἀγαγόντων εἰς τὴν αὐτῶν χώραν. Ἐπὶ ταύτῃ γὰρ τῇ τῶν Ἀσσυρίων πρῆξει, αὐτίκα καὶ οὐκ εἰς μακρὰν, τὸ κράτος αὐτῶν καταλύθη.

« Ἀνοίξατε, οἱ ἄρχοντες. » Ταῦτα δὲ τὸ ἐν τῷ Β προφήτῃ Πνεῦμα θεῖον ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ Λόγου προφέρει. Αὐτὸς τοίνυν ὁ παρακαλούμενος τοῖς ἄμφ' αὐτὸν ἀγγέλοις ἀνοίξει θύρας κεκλεισμένας, καὶ παρακαλεῖσθαι τοὺς ἐθνὸν οὗσι προίεσαι, ἤκειν καὶ σπεύδειν ἐπὶ τὴν τῶν ἀσεβῶν τιμωρίαν. Οἷμαι δὲ διὰ τούτων θηλοῦσθαι τὴν ἀφορισμένην ταῖς ἀντικειμέναις δυνάμειν· ἐν ἧ ὡσπερ ἐν δεσμωτηρίῳ καθειργμένα τυχάνουσι. Καὶ μήποτε αὕτη ἐστὶν ἡ καλούμενη ἄβυσσος, ἐμπειπληρῶσαι δὲ δρακόντων διδάσκει ὁ φάσκων λόγος, « Δράκοντες καὶ πᾶσαι ἄβυσσοι; » Ὅθεν καὶ τὸν Σωτῆρα παρεχάλου οἱ δαίμονες, μὴ κίμψαι αὐτοὺς, ὅπηνίκα ἔλεγε τὸ, « Ἥλαθες πρὸ καιροῦ βασανίσαι ἡμᾶς. » Οὐ γὰρ ἠγνόουν καιρὸν τίνα ἴσασθαι αὐτοὺς τῆς εἰς τὴν ἄβυσσον καθιέρξεως.

« Ἐγὼ συντάσσω καὶ ἐγὼ ἄγω αὐτούς. » Τίνας δὲ C εἶπεν οὗτοι ἐξῆς παρίστησι διασαφῶν καὶ λέγων· « Γίγαντες ἔρχονται πληρῶσαι τὸν θυμὸν μου, χαίροντες ἅμα καὶ ὑβρίζοντες. » Συμφώνως δὲ τοῖς Ἐδωμῆκοντα ἠρμήνευσεν ὁ Θεοδοσίω ἐϊπὼν· « Καὶ γε ἐκάλεσα τοὺς γίγαντάς μου. » ὁ δὲ Ἀκύλας καὶ ὁ Σύμμαχος ἀντὶ τοῦ, « γίγαντες, » — « δυνατοὺς » ἠρμήνευσαν. Οὕτω δὲ καλεῖ τὰς τιμωρητικὰς δυνάμεις, δι' ὧν τὰ τῆς κατὰ τῶν ἀσεβῶν ὀργῆς πληροῦνται. Ἐπιχαίρουσι κακοὶ τινες, οὗτοι οἱ λεγόμενοι γίγαντες, ὡσπερ τὰ κατ' εὐχὰς πράττοντες· χαίροντες ἐπὶ τῷ ὑβρίζειν καὶ κολάζειν τοὺς ἀσεβεῖς, ὅτε δὲ μὴ ἔχοντες σκλάβηνα οἰκτιρῶν.

« Φωνὴ ἐθνῶν πολλῶν ἐπὶ τῶν ὄρειν, ὁμοία ἐθνῶν πολλῶν. Φωνὴ βασιλέων καὶ ἐθνῶν συνηγμένων. » Oι μέλλοντες τότε τῇ τιμωρίᾳ παραδίδοσθαι φωνὰς ἀφήσουσι, τὰ ταυτῶν ἐξομολογούμενοι κακὰ· ὁμοῦ δὲ καὶ κατὰ ταῦτόν τὰ ἔθνη πάντα, καὶ οἱ τούτων βασιλεῖς, μίαν τὴν αὐτὴν ἀποδύσουσι φωνήν ὀλοφυρόμενοι τὰς ταυτῶν συμφορὰς. Oι δὲ ἄνωτέρω γίγαντες ὀνομασθέντες ὀλομοῖχοι ἐνταῦθα λέγονται, μακρὰν ὄντες κάλαι, καὶ ὡσπερ ἐν θεμελίῳ τοῦ οὐρανοῦ ἀποκεκλεισμένοι οὖς, ὅτε καιρὸς καλεῖ, προστάττει ἔρχεσθαι ὁ τῶν ὄλων κριτὴς ἐπὶ τῷ καταφθεῖραι πᾶσαν τὴν τῶν κακῶν οἰκουμένην, μετὰ τὸν ἀφορισμὸν τῶν δικαίων. Ἐπὶ καὶ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ὁ Ἰῶς τοῦ ἀνθρώπου καθήμενος ἐπὶ θρόνου βόεζ

A nem effert contra Babylonem, postquam in ipso libri exordio visionem contra Jerusalem praemiserat. Quia enim nulla est personarum acceptio apud Deum, a contribulibus suis orsus, in eosdem rursum sermonem convertit; alienigenis vero gentilibus Babylonem praemittit. Regia autem illa Assyriorum urbs erat, maxima atque potentissima. Dicuntur porro Assyrii primi omnium orbi imperasse totos mille et trecentos annos, usque ad eos qui Jerusalem obsederunt, ac Judaeorum populum captivum abduxerunt in regionem suam. Propter hoc enim Assyriorum facinus, nec diu postea eorum imperium solutum est.

« Aperite principes. » Haec porro Spiritus divinus in propheta existens ex persona Dei Verbi profert. Idem igitur ipse est qui angelis circumstantibus praecipit, ut clausas portas aperiant, ac jubeant eos qui intra sunt prodire, accedere et festinare ad impiorum supplicium. Aestimo autem his significari ultionem quae adversariis potestatibus destinatur: in qua ceu in carcere concluduntur. Num forte illa fuerit abyssus, ut vocatur, quam draconibus plenam ait Scriptura his verbis, « Dracones et omnes abyssi? » Unde et Salvatorem rogabant daemones, ne se illo mitteret, cum dicebant, « Venisti ante tempus torquere nos? » Non ignorabant enim futurum tempus esse quo in abisso concludendi erant.

Vers. 3. « Ego ordino et ego duco eos. » Quinam li sint sub haec declarat his verbis, « Gigantes veniunt ad implendum furorem meum, gaudentes simul et contumelias inferentes. » Theodotio autem perinde ac LXX sic interpretatus est, « Et vero vocavi gigantes meos; » Aquila autem et Symmachus, pro illo, « gigantes, » interpretati sunt, « fortes. » Sic porro vocat ultrices virtutes, quois ira et ultio contra impios exercetur. Gaudent igitur maligni quidam, gigantes vocati, quasi rem pro voto agant, in contumelia et supplicio impiis inferendo laeti; utpote qui viscera misericordiae non habeant.

Vers. 4. « Vox gentium multarum in montibus, similis gentibus multis. Vox regum et gentium congregatarum. » Qui tunc supplicio tradendi sunt, voces emittent, mala sua confitentes: simulque eodem tempore gentes omnes et earum reges, unam et eandem dabunt vocem, calamitates suas loquentes. Illi vero praedicti gigantes, hic armati dicuntur, qui olim procul erant, et quasi in caeli fundamentis inclusi, quos ubi tempus evocat, jubet universorum iudex accedere, ut totum improborum orbem, post justorum segregationem, destruant. Quandoquidem et in Evangelis Filius hominis sedens in throno gloriae suae, eos qui a dextris sunt primos ad paratum ipsis regnum ante constitutio-

⁷⁰ Psal. cxlviii, 7. ⁷¹ Matth. viii, 20.

nom mundi, vocat : quibus assumptis et ad promissa deductis, in reliquis gentes a sinistris repertas, ignis comminatio infertur.

Vers. 6, 7. « Ululate, prope enim dies Domini, et contritio a Domino veniet. Propter hoc omnis manus dissolvetur, et omnis anima hominis formidabit : turbabuntur legati, et dolores ipsos occupabunt, quasi mulieris parturientis. » Nondum ergo, ait, instant ea quæ in comminatione feruntur ; sed quamprimum ventura sunt. Quare prævertentes illa, fletu, lamentis et ululatu Deum placantes, mala avertite a vobis : jamjam enim prædicta dies iræ Dei affutura est. Legatos autem hic fortasse vocat eos, qui dictis atheorum patrocinantur : aique eos qui idololatriæ errorem tumentur, necnon doctores atheorum et impiorum dogmatum, quos recensita omnia invadent.

Vers. 10-12. « Nam stellæ cœli, Orion et omnis ornatus cœli, lucem non dabunt, et obtenebrabitur sole oriente, et luna non dabit splendorem suum. Et mandabo orbi universo mala, et impiis peccata eorum. Et perdam injuriam iniquorum et contumeliam superbiorum deprimam. » Etenim consummationis tempore neque sol, neque luna, neque stellæ, his, qui castigationi et supplicio tradendi sunt, impiis lucem suam dabunt. Luminaria autem a ministerio suo amota ad aliam melioremque sortem transibunt, quasi regenerationem quamdam consecutura, neque ultra corporum vanitati servientia ; sed liberata a servitute corruptionis, secundum apostolicum verbum. Cœlum itaque vocat aut celestes potestates, aut ipsam creaturam, una cum Deo indignante super insania, arrogantia et impietate.

Vers. 13, 14. « Et erunt residui quasi damula fugiens, et quasi ovis errans et non erit qui congreget, ita ut homo ad populum suum convertatur : et homo ad regionem suam fugiet. » Fugient quippe illi, ut dexteram quidpiam assequantur, vel ut perfugium apud quempiam ex notis inveniant : sed non invenient :

Vers. 15. « Non erit enim qui congreget eos. Nam qui captus fuerit, opprimetur, et qui congregati sunt, gladio cadent. » Quamvis, ait, eorum quidam fuga salutem consequi conentur, hi quoque capti faciles erunt, non damis perfectis salientibus, quæ levem velocemque cursum habent, similes ; sed danulisi.

Vers. 16. « Et filios eorum discerpent in conspectu eorum, et domus eorum vastabunt, et mulieres eorum habebunt. » Perinde atque viros supplicio affectos, mulieres quoque irreligiosas et impias, quæ prolem ediderant, paribus cruciatibus afficient : quemadmodum et filios eorum impios, quorum animæ, quantum ad mores, parentibus malitia similes sunt.

αὐτοῦ τοὺς ἐκ δεξιῶν πρωτοὺς ἐπὶ τὴν ἡτοιμασμένην αὐτοῖς βασιλείαν κατὰ καταβολῆς κόσμου καλεῖ· ὧν παραληφθέντων καὶ εἰσαχθέντων ἐπὶ τὴν ἐπαγγελίαν, ἐπὶ τα λοιπὰ ἔθνη τὰ ἐν τοῖς ἀριστεροῖς εὐρεθισόμενα ἢ ἀπειλῇ τοῦ πυρός ἐξενήκεται.

« Ὑπολύζετε· ἔγγυς γὰρ ἡμέρα Κυρίου, καὶ συντριβὴ παρὰ τοῦ Κυρίου ἔξει. Διὰ τοῦτο πᾶσα χεὶρ ἐκλυθήσεται, καὶ πᾶσα ψυχὴ ἀνθρώπου δειλιάσει· παραχθῆσονται οἱ πρέσβεις, καὶ ὠδίνες αὐτοὺς ἔξουσιν, ὡς γυναικὸς τικτούσης. » Οὕτω οὖν, φησὶν, ἐπέστη τὰ ἠπειλημένα· μέλλει δὲ ὅσον οὕτω. Διὸ προλαβόντες, κλαυθμῷ καὶ θρήνῳ, καὶ ὀλολυγῇ ἐξελιώσασθε τὰ ἑαυτῶν κακὰ· μέλλει γὰρ ἢ προλεχθεῖσα ἡμέρα τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ ἐφίστασθαι. Ἡ πρέσβεις ἐνταῦθα καλεῖ τοὺς προῖσταμένους τῶν τῆς ἀθεότητος λόγων, καὶ τοὺς πρεσβεύοντας ὑπὲρ τῆς εἰδωλολατρίας πλάνης, τοὺς τε διδασκάλους τῶν ἀθέων καὶ ἀσεβῶν δογματῶν, οὓς μετελεύσεται τὰ κατηριθμημένα πάντα.

« Οἱ γὰρ ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ὁ Ὀρίων, καὶ πᾶς ὁ κόσμος τοῦ οὐρανοῦ, τὸ φῶς οὐ δώσουσι, καὶ σκοτισθήσεται τοῦ ἡλίου ἀνατέλλοντος, καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φέγγος αὐτῆς. Καὶ ἐντελοῦμαι τῇ οἰκουμένῃ ὅλη κακὰ, καὶ τοῖς ἀσεβέσι τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν· καὶ ἀπολώ ὕβριν ἀνόμων, καὶ ὕβριν ὑπερηφάνων ταπεινώσω. » Κατὰ γὰρ τὸν τῆς συντελείας καιρὸν οὐθ' ὁ ἥλιος, οὐθ' ἡ σελήνη, οὐθ' οἱ ἀστέρες τοῖς κολάσει καὶ τιμωρίᾳ παραδοθησομένοις ἀσεβέσι τὸ ἑαυτῶν φῶς οὐ δώσουσι. Μεταβάλλοντες δὲ καὶ οἱ φωστῆρες ἀπὸ τῆς ἑαυτῶν ὑπηρεσίας ἐπὶ ἑτέραν ἔξουσιν κρείττονα λῆξιν, ὥσπερ τινὸς παλιγγενεσίας τευξόμενοι, καὶ μηκέτι μὲν τῇ τῶν σωμάτων δουλεύοντες ματαιότητι, ἐλευθερούμενοι δὲ ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς, κατὰ τὸν ἀποστολικὸν λόγον. Οὐρανὸν τοιγαροῦν λέγει ἢ τὰς οὐρανίας δυνάμεις, ἢ καὶ αὐτὴν τὴν κτίσιν συναγανακτοῦσαν τῷ Θεῷ ἐπὶ ἀπονοίᾳ, καὶ ἀλαζονείᾳ, καὶ ἀθεότητι.

« Καὶ ἔσονται οἱ καταλειμμένοι ὡς δορκάδιον φεύγον, καὶ ὡς πρόβατον πλανώμενον, καὶ οὐκ ἔσται ὁ συνάγων· ὥστε ἄνθρωπον εἰς τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀποστραφῆναι, καὶ ἄνθρωπον εἰς τὴν χώραν αὐτοῦ φεύξεται. » Φεύγονται μὲν γὰρ οἱ φεύγοντες, δεξιῶ τινος τυχεῖν, ἢ καταφυγὴν εὐράσθαι παρὰ τινι τῶν τυρωρίμων, οὐ μὴ εὐρήσουσι·

« Οὐκ ἔσται γὰρ ὁ συνάγων αὐτοῦς. Ὅς γὰρ ἀνάλῳ, ἡτηθησεται, καὶ ὅστινες συνηγμένοι εἰσὶ, πεσοῦνται μαχαίρᾳ. » Κἂν τινες οὖν, φησὶν, ἐν αὐτοῖς πειραθεῖεν φυγῇ τὴν σωτηρίαν πορῆσασθαι· καὶ οὗτοι εὐάλογοι γενήσονται, οὐ δόρκοις τελείοις ἀποπηδῶσι, κούφον τε καὶ ταχὺν ποιούμενοι τὸν δρόμον ἐοικότες, ἀλλὰ δορκάδιοις.

« Καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν ῥήξουσιν ἐνώπιον αὐτῶν, καὶ τὰς οἰκίας αὐτῶν προνομούσουσι, καὶ τὰς γυναῖκας αὐτῶν ἔξουσιν. » Ὁμοίως γὰρ ἄρα τοῖς κολαζομένοις ἀνδράσι καὶ τὰς τούτων γυναῖκας ἀθέους καὶ ἀσεβεῖς καὶ τὰς γειναμένας ταῖς Ἰσῆαις ὑποβάλλουσι τιμωρίας, ὥσπερ οὖν καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν τὰ ἀσεβῆ, τὰς οἰκίας, καὶ τῇ τῶν τρόπων αὐτῶν μοχθηρίᾳ ἐξοικειωθείσας καὶ παρομοιωθείσας ψυχάς.

« Ἰδοὺ ἐπαγερωῦ ὑμῖν τοὺς Μήδους, οἱ οὐ λογίζονται ἀργύριον, οὐδὲ χρυσοῦ χρεῖαν ἔχουσι, τοξέματα νεανίσκων συντρίψουσι. » Μέγα μὲν γὰρ αὐτοῖς ἐπὶ ταῖς τοξείαις τὸ φύσημα, καὶ τὸ εὐτεγνές ἐν τούτοις ποιῶνται περὶ πολλοῦ· ἀλλ' ἤττους ἔσονται τῶν ἔχθρων. Σκληροὶ δὲ οὕτω καὶ ἀφιλοκτερίμονες οἱ νενικηκότας, ὡς μὴδὲ τῆς ἐλασινῆς ἡλικίας φειδῶ ποιεῖσθαι τινα. Τῷ δὲ φάσκοντι λόγῳ, « Ἰδοὺ ἐπαγερωῦ ὑμῖν τοὺς Μήδους, » μαρτυρεῖ ἡ τῆς ἱστορίας ἐκδοσις, ἀνάγραπτος οὕσα παρὰ τοῖς Ἑλλήνων τὰ Χαλδαϊκὰ καὶ τὰ Ἀσσυριακὰ συγγραφεμένους, τοὺς τε τὰ Μηδικὰ ἱστορηκόσιν ὧν καὶ ἡμεῖς πλειστάς ἀνελεξάμεθα μαρτυρίας ἐν τοῖς πονηθεῖσιν ἡμῖν Χρονικοῖς συγγράμμασι. Φαίνονται τοίνυν Μῆδοι τὴν Ἀσσυρίων καθελόντας ἀρχὴν· τούτους τε Κῦρος ὑποτέξας ὁ Περσῶν βασιλεὺς πρῶτος, ὁ καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν τῶν Ἰουδαίων ἀνελί· καὶ δοὺς ἐξουσίαν τοῖς θέλουσιν αὐτῶν εἰς τὴν οἰκίαν ἐπανέναι χώραν, καὶ ἀνεγείρειν τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ.

« Καὶ ἔσται Βαβυλῶν, ἣ καλεῖται ἔνδοξος ἀπὸ βασιλείας Χαλδαίων, ὃν τρόπον κατέστρεψεν ὁ Θεὸς Σόδομα καὶ Γόμορρα, οὐ κατοικηθήσεται εἰς τὸν αἰῶνα. » Ἀοικητος δὲ καὶ παντελῶς ἔρημος εἰσέτι καὶ νῦν ὄρεται ἡ Βαβυλῶν· μάρτυρες δὲ τούτων οἱ ἐκ τῶν τόπων ἐκεῖνων πρὸς ἡμᾶς ἀφικνούμενοι.

« Οὐδ' οὐ μὴ εἰσελθῶσιν εἰς αὐτὴν διὰ πολλῶν γενεῶν, οὐδ' οὐ μὴ διελθῶσιν αὐτὴν Ἀραβες, οὐδὲ ποιμένες οὐ μὴ ἀναπαύσονται ἐν αὐτῇ. » Οὕτω δηλούμενων, ὡς οἶμαι, τῶν παρ' ἡμῖν καλούμενων Σαρακηνῶν, οἱ, τὰς πραγματείας ποιούμενοι, καὶ ἐπ' αὐτῆς Βαβυλῶνος τὸ παλαιὸν ἐσκηνοποιοῦντο. Φευκτὸς δὲ οὕτω καὶ τοῖς ὁμόροις, καὶ τοῖς ἐξ ἔθνους μακροῦ περινοστοῦσιν αὐτὴν, ὡς μὴδὲ ποιμένας τοὺς ἐξ Ἀράβων κατανεμῆσαι τι τῶν ἰδίων θρεμμάτων ἐν αὐτῇ, διὰ τοι τὸ ἡρημῶσθαι παντελῶς. Ἰστέον δὲ, οἱ τὰ Σαρακηνῶν ἔθνη, καὶ μέχρις αὐτῆς διήκοντα τῆς Ἀσσυρίων καὶ τὴν ἐσωτάτω νεμόμενα ἔρημον, Ἀραβας ὀνομάζει· γείτονα γὰρ ἔχουσι τὴν Ἀράβων χώραν.

« Καὶ ἀναπαύσονται ἐκεῖ θηρία· καὶ ἐμπλησθήσονται αἱ οἰκίαι ἤχου· καὶ ἀναπαύσονται ἐκεῖ σειρήνες, καὶ δαιμόνια ἐκεῖ ὀρχήσονται, καὶ ὄνοκένταυροι ἐκεῖ κατοικήσουσιν· καὶ νοσοποιήσουσιν ἔχθροι ἐν τοῖς οἴκοις αὐτῶν, ταχὺ ἔρχεται καὶ οὐ χρονεῖ. » Τῶν μὲν οὖν ἡμέρων καὶ λογικῶν ζώων ἔρημον καταστήσας τὴν Βαβυλῶνα, οὐδὲν οἰκήσειν θεοπέζει· θηρία δὲ τινα ἀθλα ἡμῖν καὶ ἀγνωστα, δαιμόνας τινὰς καὶ πνεύματά τινα ἀπηγῆ καὶ ἀνήμερα ἔσεσθαι ἐν αὐτῇ φησι. Διὸ ἀντὶ τοῦ, « θηρία, » « σελεῖν, » οἱ λοιποὶ ἐρμηνευταὶ ἐκδεδώκασι· καὶ ἀντὶ τοῦ, « σειρήνες, » « στρουθοκαμήλους, » εἰρήχασι· καὶ ἀντὶ τοῦ, « ὄνοκένταυροι, » « σελεῖν, » ἀνέγραψαν, αὐτῇ χρησάμενοι τῇ Ἑβραϊδὶ φωνῇ διὰ τὸ ἀθλον τῆς ἐρμηνείας· ἀλλὰ καὶ ἀντὶ, « ἐχθρῶν, » ὁμοίως οἱ τρεῖς ἐρμηνευταὶ, « σειρήνας, » ἡρμήνευσαν· τάχα που διὰ τὸ ἀπατηλὸν τῶν τοσούτων δαιμόνων. Ἐπεὶ παρ' Ἑλλήνων ἠδύφωνοι τινες αὐταὶ καὶ ἀπατηλοὶ γεγενῆσθαι μνημονεύονται. « Ταχὺ ἔρχεται, καὶ οὐ χρονεῖ. » Ἄσπερος μὲν καὶ νομιζόμενος παρὰ ἀνθρώποις μα-

VERS. 17. « Ecce suscitabo vobis Medos, qui argentum non curant, nec auro opus habent, arcus juvenum conterent. » Magnus quidem illis tumor inest ob sagittandi peritiam, quam artem pluris faciunt, sed inimicis inferiores erunt. Victores porro tanta duritie et immanitate erunt, ut ne quidem teneræ et ad misericordiam moventi ætati parcant. Huic autem dicto, « Ecce suscitabo vobis Medos, » ipse historię eventus testimonium addit: quæ historia apud Græcos, qui Chaldaica, Assyriaca et Medica scripserunt reperitur: quorum nos multa testimonia collegimus in *Chronicis* quæ edidimus. Medi itaque Assyriorum imperium everterunt: illos vero sibi subiecit Cyrus, primus Persarum rex, qui Judæorum captivitatem dimisit: deditque Judæis pro lubito in regionem suam remigrandi ac templi Dei restaurandi facultatem.

VERS. 19. « Et erit Babylon, quæ vocatur gloriosa a rege Chaldæorum, quemadmodum everit Deus Sodomam et Gomorrhā, non habitabitur in sæculum. » Inhabitata et hactenus deserta est Babylon, quam rem testificantur qui ex locis illis ad nos veniunt.

« Non ingredientur in eam per multas generationes, neque transibunt per eam Arabes, neque pastores requiescent in ea. » Quis significatur, ut æstimo, ii, qui apud nos Saraceni vocantur, qui negotiationem exercent, et in ipsa Babylone olim tentoria ponebant. Usque adeo autem perosa erat tum vicinis, tum longinquis et peregrinantibus gentibus, ut ne pastores quidem Arabum pecora sua illic pascendi causa ducerent, quia penitus deserta et inculta erat. Sciendum autem est Saracenorum gentes, quæ usque ad ipsam Assyriorum terram pertingunt, atque interiorē solitudinem incolunt, Arabas hic nominari: nam Arabum regionem finitimam habent.

VERS. 21, 22. « Et accubabunt ibi bestię; et replebuntur domus sonitu. Et requiescent ibi sirenes, et dæmonia ibi saltabunt, onocentauri illic habitabunt: et nidificabunt herinacii in domibus eorum, cito veniet, et non tardabit. » Postquam mansuetorum et rationabilium animalium vacuum Babylonem constituerat, a nullo habitandam esse vaticinatur; sed quasdam ignotas nobis feras, et dæmones quosdam spiritusque crudeles et immanes ibi futuros esse ait. Quare pro illo « bestię, » reliqui interpretes, « siin » ediderunt; et loco illius, « sirenes, » « struthocamelos, » dixerunt; ac pro illo, « onocentauri, » « siim, » item interpretati sunt, ipsa usi Hebraica voce, ob significatus obscuritatem, imo etiam pro « herinacii, » tres interpretes pariter, « sirenes, » reddiderunt: fortassis ob talium dæmonum fraudulentiam. Nam apud Græcos Sirenes dulcisonæ et fallaces fuisse narrantur. « Cito veniet, et non tardabit. » Quodvis tempus, etiamsi longissimum apud homines esse putetur,

brevissimum tamen apud Deum judicem habetur. Et enim mille anni in conspectu ejus, tanquam dies hesternæ reputantur, et tanquam custodia in nocte. At tamen non post multas annorum periodos vaticinium impletum est: siquidem Babylon sub Medorum imperio supra memorata perpessa est.

CAPUT XIV.

VERS. 1, 2. « Et miserebitur Dominus Jacob, et eliget Israellem: et requiescent in terra sua, et advena adjungetur eis, et adjungetur domui Jacob. Et accipient eos gentes, et inducent in locum suum: et possidebunt et multiplicabuntur super terram in servos et ancillas, et erunt captivi qui captivos ceperant eos, et dominatum eorum subjicientur qui dominatum obtinuerant in eos. » Consequenter igitur post ea, quæ contra Babylonem dicta sunt, his Judaici populi ex inimica terra in Jerusalem reversionem, quæ sub Cyro contigit, significat: declarans fore ut illi post reditum in regione sua quiescant, et advena ipsis adjungatur. Pro illo autem, « advena, » reliqui interpretes, « proselytus » interpretati sunt. Sic enim ait eos in terra sua rem prospere gesturos, ut etiam alienigenæ ipsorum religionem amplectantur, ac proselyti fiant, domuique Jacob adjiciantur.

VERS. 3, 4. « Et erit in die illa requiescere te faciet Deus a dolore tuo et ab ira tua, et a servitate tua dura, qua servivisti eis: et sumes plañctum hunc super regem Babylonis: » nam Persæ et Medi, Assyriorum imperio et ipsis Babylonibus in servitutem redactis, eos suæ ditioni subegerunt.

VERS. 5-8. « Et dices in die illa, Quomodo cessavit exactor, et cessavit sollicitator? Contrivit Dominus jugum peccatorum, jugum principum, percussit gentem ira, plaga insanabili. Feriens gentem plaga iræ, non pepercit; requievit qui confudit. Omnis terra clamat cum lætitia. Et ligna Libani lætata sunt super te, et cedrus Libani: ex quo tu dormivisti, non ascendit qui succideret nos. » Cedri igitur et pinus secundum Symmachum versus allegorice, tyrannos quosdam superbos significant, a Babylonia obsessos, et a propria regione successos, quos de prædicti Babyloniorum regis ruina gaudere consentaneum erat.

VERS. 9. « Infernus subter exacerbatus est occurrens tibi: simul excitati sunt tibi omnes gigantes qui terræ imperarunt, qui excitantur ex thronis suis omnes reges gentium. » Nos quoque jure Satanæ dicemus, qui olim quidem ab illo devastati sumus; sed firmam demum in Christo sententiam retinimus, mentemque ad pietatem solide radicatum, corque floridissimum: « Ex quo tu dormivisti, non ascendit qui succideret nos. »

VERS. 10-12. « Omnes respondebant et dicent tibi: Et tu captus es sicut et nos: in nobis autem repu-

α κρότατος εἶναι χρόνος βραχύτατος παρά τῷ θεῷ κριτῇ λελόγισται. Χλῖα οὖν ἔτη ἐνώπιον αὐτοῦ ὡς ἡμέρα ἢ ἡμέρας λελόγισται, καὶ ὡς φυλακὴ ἐν νυκτὶ. Ἄλλα καὶ οὐκ εἰς μακροὺς τῶν χρόνων κύκλους τῆς ἐκδόσεως τὰ θεοπισθέντα ἔτυχε, τὰ προῤῥηθέντα παθοῦσης τῆς Βαβυλῶνος ἐπὶ τῆς Μήδων ἀρχῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

« Καὶ ἐλεήσει Κύριος τὸν Ἰακώβ, καὶ ἐκλέξεται ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ, καὶ ἀναπαύσονται ἐπὶ τῆς γῆς αὐτῶν, καὶ ὁ γεωργὸς προστεθήσεται πρὸς αὐτούς· καὶ προστεθήσεται πρὸς τὸν οἶκον Ἰακώβ. Καὶ λήψονται αὐτοὺς ἔθνη, καὶ εἰσάξουσιν εἰς τὴν τόπον αὐτῶν, καὶ κατακληρονομήσουσι, καὶ πληθυνθήσονται ἐπὶ τῆς γῆς εἰς δούλους καὶ δούλας, καὶ ἔσονται αἰχμάλωτοι οἱ αἰχμαλωτεύσαντες αὐτούς, καὶ κυριευθήσονται οἱ κυριεύσαντες αὐτούς. » Ἀπολούθως τοίνυν μετὰ τὰ προλεχθέντα κατὰ τῆς Βαβυλῶνος, διὰ τούτων τῶν ἐπὶ Κύρου γενομένην ἐπιστροφῆν τοῦ τῶν Ἰουδαίων λαοῦ τὴν ἀπὸ τῆς πολεμίας ἐπὶ τὴν Ἱερουσαλὴμ σημαίνει, διδάσκων, ὡς ἀναπαύσονται ἐπὶ τῆς ἐαυτῶν χώρας ἐπανεληθόντες, καὶ ὡς ὁ γεωργὸς προστεθήσεται αὐτοῖς. Ἄντι δὲ τοῦ, « ὁ γεωργὸς, » οἱ λοιποὶ ἐρμηνεύονται, « ὁ προσήλυτος » ἠρμήνευσαν. Οὕτως γὰρ εὐ πρᾶξιεν αὐτοὺς ἐπὶ τῆς ἐαυτῶν γῆς φησιν, ὡς καὶ ἀλλοφύλους ἀντιποιηθῆναι τῆς αὐτῶν θεοσεβείας, γενέσθαι τε προσηλύτους, καὶ προστεθῆναι τῷ οἴκῳ Ἰακώβ.

« Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ἀναπαύσει Κύριος σε ἀπὸ τῆς ἐδύνης καὶ τοῦ θυμοῦ σου, καὶ τῆς δουλείας σου τῆς σκληρᾶς, ἧς ἐδούλευσας, αὐτοῖς· καὶ λήψῃ τὸν θρῆνον τοῦτον ἐπὶ βασιλείᾳ Βαβυλῶνος. » Πέρσαι γὰρ καὶ Μῆδοι, πάσαν Ἀσσυρίων ἀρχὴν, καὶ αὐτοὺς τοὺς Βαβυλωνίους, ὑποχειρίους λαβόντες, τῇ ἐαυτῶν ὑπέταξαν δυνάμει.

« Καὶ ἐρεῖς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ· Πῶς ἀναπέπαιται ὁ ἀπαιτῶν, καὶ ἀναπέπαιται ὁ ἐπισπουδαστῆς; Συνέτριψε Κύριος τὸν ζυγὸν τῶν ἀμαρτωλῶν, τὸν ζυγὸν τῶν ἀρχόντων, κατάξας ἔθνος θυμῷ πληγῆ ἀνιάτῳ. Παῖον ἔθνος πληγῆν θυμοῦ, ἢ οὐκ ἐφείσατο, ἀνεπαύσατο πεποιθὺς. Πᾶσα ἡ γῆ βοᾷ μετ' εὐφροσύνης. Καὶ τὰ ξύλα τοῦ Λιβάνου εὐφράνθησαν ἐπὶ σοὶ, καὶ ἡ κέδρος τοῦ Λιβάνου· ἀφ' οὗ σὺ κεκοιμήσαιο, οὐκ ἀνέθη ὁ κόπτων ἡμᾶς. » Κέδροι τοίνυν καὶ πίττες, κατὰ τὸν Σύμμαχον πάλιν ἀλληγορικῶς τυράννους τινὰς ἐπιρμένους σημαίνουσιν, ὑπὸ τῆς Βαβυλωνίας πολιορκηθέντας καὶ τῆς οἰκείας ἀποκοπέντας χώρας· οὓς εἰκὸς ἦν ἐπιχαρῆναι τῇ κτώσει τοῦ δηλουμένου.

« Ἄδης κάτωθεν ἐπικράνηθι συναντήσας σοι· συνηγέρθησάν σοι πάντες οἱ γίγαντες οἱ ἄρξαντες τῆς γῆς, οἱ ἐγειραντες ἐκ τῶν θρόνων αὐτῶν πάντας βασιλεῖς ἔθνων. » Ἐροῦμεν δὲ καὶ ἡμεῖς εἰκότως τῷ Σατανᾷ, οἱ πάλαι μὲν παρ' ἐκείνου πεπορθημένοι· ἔδραλον δὲ λοιπὸν ἐσχηκότας ἐν Χριστῷ τὸ φρόνημα, καὶ νῦν εἰς εὐσέβειαν ἀσφαλῆ καὶ ἐρριζωμένον, καὶ καρδίαν εὐθαλαστῆν· « Ἀφ' οὗ σὺ κεκοιμήσαιο, οὐκ ἀνέθη ὁ κόπτων ἡμᾶς. »

« Πάντες ἀποκριθήσονται καὶ ἐροῦσὶ σοι· Καὶ σὺ ἐλέως, ὡσπερ καὶ ἡμεῖς· ἐν ἡμῖν δὲ καταλογίσθης.

Κατέβη εἰς ἕβου ἢ δόξα σου, ἢ παλλὴ εὐφροσύνη σου. Α
 Ὑποκάτω σου στρώσουσι σὴμιν, καὶ τὸ κατακά-
 λυμα σου σκώληξ. Πῶς ἐξέπεσαν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ
 ὁ Ἐωσφόρος ὁ πρῶτ' ἀνατέλλων: συνετρέθη πρὸς τὴν
 γῆν ὁ ἀποστειλλων πρὸς πάντα τὰ ἔθνη; Ὁ μὲν
 ἐπὶ γῆς ὄντας, φησί, τὰ ἀνωτέρω εἰρημμένα φήσουσιν·
 οἱ δὲ τὸν ἀνθρώπινον ἀπαλλάξαντες βίον, καὶ ὡσερ
 ἐν θεσμοῖς τοῖς τοῦ ἕβου χωροῖς ἀπολειφθέντες, καὶ
 αὐτοὶ τῇ ἀπωλείᾳ αὐτοῦ λέξουσι τὰ ἐπιφερόμενα.
 Φθόσας δὲ τοὺς ἐκεῖ πάντας ὁ βῆθς, καὶ ἡ ἐπιστώσα
 ταῖς τῶν τεθηκῶτων ψυχαῖς δύναιμις, ὡσερ τις
 θεσμητηρίου τυγχάνουσα φρουρὸς, κάτωθεν ἐκ τῶν
 σκοτεινῶν μυγῶν μετὰ θυμοῦ καὶ ὀργῆς ἐπαναστήσε-
 ται σοι. Τοῦτου δὲ ὡσερ ἀρχοντος τῶν ἐκεῖ κρατούν-
 τος τοῦ οὐρανοῦ διεγερθέντος θρόνου, καὶ οἱ λοιποὶ
 πάντες γίγαντες, οἱ κατὰ τοὺς ἐρημηναῖς Ἰ
 Ραφαῖμ, ὁ συνανώστησαν. Τίνες δὲ οὗτοι, διερμηνεύει
 λέγων· Οἱ ἀρχοντες τῆς γῆς, οἱ ἐγείραντες ἐκ τῶν
 θρόνων αὐτῶν πάντας βασιλεῖς ἔθνῶν, καὶ τὰ αὐτὰ
 τῷ κατηγορουμένῳ βασιλεῖ Βαβυλῶνος πράξαντες.
 Οἱ καὶ γυμνὴν καὶ ἐρημὸν τοῦ σώματος τὴν τοῦ ποτε
 βασιλεύσαντος Βαβυλῶνος ψυχὴν ὀρώντες φήσουσιν
 αὐτῇ· Καὶ σοῦ κρείττων γέγονε θάνατος, ὡς καὶ σὲ
 ἔραρον ἡμῖν ἀπὸ λέγει; Οὐδὲν ἄρα ἦν ὁ ὕπερ γῆν
 βίος, καὶ ὁ πλοῦτος καὶ ἡ δόξα, καὶ ἡ τοσαύτη δυ-
 ναστεία· ἀλλὰ τῶν πάντων ἐκείνων πέρας γῆ καὶ
 σπῆδος διαδέχεται, σκώληξ τε καὶ σαρκῶν σῆψις.
 Ἡμεῖς δὲ σε οὐ θνητὸν ἐνομιζομεν· ἀπατώμενοι δὲ
 τῇ περὶ σὲ δόξῃ, τῷ κατ' οὐρανὸν λαμπροτάτῳ φω-
 στήρι, τῷ τὸν ἥλιον προσκαλυμένῳ Ἐωσφόρῳ ἀπει-
 κάζομεν. Σὺ δὲ ἐπὶ σαυτῷ καὶ μέγιστον τούτων
 ἐφρόνεις γαυριῶν, καὶ μανίᾳ φρενῶν ἀλαζονεύμε-
 νος, ὡς σαυτὸν τῷ ὕψιστῳ Θεῷ παραβάλλειν, καὶ
 ὕπερ τὰς οὐρανίας ἀκτίδας τὸν σαυτοῦ θρόνον θῆσειν
 φανεράζεσθαι. Ταῦτα μὲν οὖν περὶ σοῦ ἡμεῖς, θνητοῖς
 λογισμοῖς ἀπατώμενοι, διανοούμεθα· τοιαῦτα δὲ καὶ
 σὺ ἐπὶ σαυτῷ φρενῶν ἐκστᾶσι ἐφρόνεις. Ἦν δ' ἄρα
 καὶ τοῦ περὶ σὲ τέλους Κιαιχρὸς ὁ χρόνος καθ' ὃ ἐέ-
 λως· οὐδὲ τοῖς λοιποῖς ἀνθρώποις ὁμοίαν ἐσχηκώς
 τελευτήν. Οἱ μὲν γὰρ ἐπ' ἡσυχίας, ἡρέμα καὶ πρῶως
 ἐπὶ τῆς ἐαυτῶν ἐστίας, τὸ χρέος ἀπέδωσαν· σὺ δὲ,
 τῇ τῶν πολεμίων μαχαίρᾳ τὴν ζωὴν ἀφαιρέθεις,
 νεκρὸς ἔταφος βίβηθς, θηροὶ βορὰ καὶ οἰωνοὶ
 ἐγκαίμενος. Ἔως μὲν οὖν συνειστήκει ἡ Βαβυλῶν,
 βασιλείῳν τε ἦν καὶ δυναστεία μεγάλη τῶν αὐτόθεν
 κρατούντων· τάχα που καὶ ἡ ἐπιστατοῦσα δύναμις
 αὐτοῖς τὰ μεγάλα συνέπρατταν· ἐπεὶ δὲ ἠφάνιστο ἡ
 βασιλεία τοῦ ἔθνους, καὶ ὁ ἐφεστὼς αὐτοῖς ἀρχων,
 ὡσερπερ πληρώσας τοὺς ἐαυτοῦ χρόνους, εἰς τὸν τῶν
 ὁμοίων αὐτῷ χῶρον παρελαμβάνετο, ἐν ᾧ συνήτη-
 σαν αὐτῷ πάντες οἱ Ραφαῖμ καλούμενοι, ἢ οἱ γίγαν-
 τες· οὗτοι δὲ καὶ αὐτοὶ δυνάμεις εἰσὶ τινες, αἱ, ὡς
 εἶπεδς, ἦσαν ἐτέρων ἔθνῶν κατὰ χρόνους οὐκ ὀρθῶς
 ἠγησάμεναι. Μήτ. οὖν αὐτοὺς οὗτος ὁ τῆς Βαβυλῶνος
 ἀρχων ποτὲ γεγονῶς, τὴν ἐαυτοῦ γῆν διέφθειρε, Θεὸς
 παρ' αὐτοῖς νομιζόμενος, οὕτω δὲ καὶ τὸν ἐαυτοῦ λαὸν
 ἀπέκτεινε, καὶ τοὺς ἐαυτοῦ υἱοὺς σφαγῆ παραδίδω-
 κεν, εἰς ἀπώλειαν τοῖς Ἰπ' αὐτοῦ ἀρχομένοις, διὰ τὸ
 νομισθῆναι παρ' αὐτοῖς Θεὸς εἶναι γεγονῶς; Εἰ δ'

tatus es. Descendit in infernum gloria tua, multa
 lœtitia tua. Subter te sternerent lineam, et operimen-
 tum tuum vermibus. Quomodo cecidit de cœlo Luci-
 fer, qui mane oriebatur? contritus est ad terram
 qui militabat ad omnes gentes? Qui in terra sunt,
 inquit, ea, quæ superius dicta sunt, proferant; qui
 autem humana vita functi, et in locis inferni quasi
 in vinculis detinentur, ipsi quoque super ejus exi-
 tio ea quæ superaddita sunt pronuntiabunt. Omnes
 porro illic versantes prævertens infernus, necnon
 virtus illa quæ mortuorum animabus præest; eœ
 quedam carceris custos ex iniis tenebrosisque pe-
 netralibus cum furore et ira insurget contra te.
 Hoc autem principe istic imperante, ex throno suo
 exultato, reliqui omnes gigantes, sive secundum
 reliquos interpretes (Raphaim,) una surrexerunt.
 Quinam vero hi essent explicat dicens, principes
 terræ, qui ex thronis suis excitarunt omnes reges
 gentium: qui paria ac ille reus Babylonis rex per-
 petrarunt. Hi vero nudam et corpore orbam illius
 olim Babylonici regis animam cernentes, sic eam
 compellabant: Etiamne te fortior mors fuit, ita ut
 te similem nobis esse evinceret? Nihil ergo erat
 terrena illa vita, divitiæ, gloria et tanta potentia:
 sed omnibus his finis erit terra et pulvis, vermibus et
 carnis putredo. Nos vero te mortalem minime esse
 putabamus: ac gloria te circumdante decepti, te
 splendidissimo cœlesti luminari, solomque advo-
 canti Lucifero comparabamus. Tu vero te etiam his
 majorem arbitrabaris, lascivens ac mentis insanis
 ita superbiens, ut te altissimo Deo conforres, ac te
 thronum tuum supra cœlestes fornices positurum
 esse jacitares. Hæc igitur nos mortalibus ratiocini-
 iis decepti, de te cogitavimus: talia et tu mente
 captus de te ipso sentiebas. At vel solum tempus
 quo captus et victus es, manifestum erat finis tui
 argumentum: neque similem aliis hominibus mor-
 tem es consecutus. Illi quippe sensim, quiete ei
 domi debitum solverunt; tu vero inimicorum gla-
 dio vita privatus, insepultus projiceris, et eris in
 escam bestiis et volucribus. Quandiu igitur Baby-
 lon superstes fuit, ac principes ejus regnum ma-
 gnamque dititionem et potentiam obtinebant; virtus,
 quæ ipsis præfecta erat, magna fortasse perficiebat:
 ubi autem gentis illius regnum deletum est, prin-
 cept quoque ipsi præfectus, utpote jam suo elapso
 tempore, in sibi simillum locum receptus est, ubi
 occurrerunt ipsi omnes qui vocantur Raphaim,
 sive gigantes: hi etiam virtutes quedam sunt
 quæ, ut credere est, aliis gentibus, certo temporis
 spatio non recte præfuerant. Num igitur hic ipse,
 olim Babylonis princeps terram suam corrupit,
 Deus penes illos populos existimatus, atque ita po-
 pulum suum occidit, ac filios suos neci tradidit; aique
 in perniciem subdito sibi populo fuit, quia ab ipsis
 ut Deus habitus fuerat? Quod si hæc ita se habeant,
 restat ut totam prophetæ sententiam, quæ de Ba-
 bylonis rege prolata est, in illam virtutem refera-
 mus: quæ quia Dei gloriam apud sibi subditum

populum nacta, altum sapiebat, jure arguitur his **A** ἔχει ταῦτα οὕτως, ὥρα καὶ πάντα τὸν τῆς προφη-
Scripturæ verbis :

σηνεγμένον, εἰς ἐκείνην ἀναφέρειν τὴν δύναμιν ἥτις, ἐπειδὴ Θεοῦ δόξαν παρὰ τοῖς ἀρχομένοις κτη-
σαμένη μέγα ἐπρόνησεν, εὐστόως ἀπαλέγχεται ὑπὸ τοῦ φάσκοντος λόγου ·

Vers. 13, 14. « Tu autem dixisti in mente tua, in cœ-
lum ascendam, et supra stellas cœli ponam thronum
meum : et similis ero Altissimo ; » et cœtera quo-
que huic interpretandi rationi aptaveris ; postquam
in obvio sensu, quæ in prophetia indicantur sensi-
bili regi applicaveris.

Vers. 24, 25. « Hæc dicit Dominus Sabaoth,
Quemadmodum dixi, ita erit : et quemadmodum
deliberavi, ita manebit : ut perdam Assyrios in
terra mea et in montibus meis. Et erunt in concul-
cationem, et auferetur ab eis jugum ipsorum, et
gloria eorum ab humeris ipsorum auferetur. » Cum
dicit, « Ut perdam Assyrios in terra mea et in mon-
tibus meis, » docet Babyloniorum regionem, et
ejus montes non alienos sibi esse : nam, « Domini
est terra, et plenitudo ejus. »⁷⁸ Erunt ergo, ait, As-
syrii in conculcationem, subditi iis, qui eos supera-
turi sunt. Auferetur autem jugum, quod stante
imperio suo, subditis imponebant ; jugum certe
grave ac durum illis : et gloria sive decus olim
humeris ipsorum impositum, auferetur. Quemad-
modum enim de Servatore dictum est, « Cujus
principatus super humerum ejus »⁷⁹ ; sic et hoc loco
gloria Assyriorum super humeros ipsorum, dicitur
esse : quam auferendam esse sermo intermina-
tur.

ὧμων αὐτῶν εἴρηται· ὅπερ ἀφαιρεθῆσθαι αὐτῶν ὁ λόγος ἀπειλεῖ.

Vers. 26, 27. « Hoc est consilium quod cepit Do-
minus super omnem terram : et hæc est manus ex-
celsa super omnes gentes. Quæ enim Deus sanctus
decrevit, quis dissipabit ? Et manum ejus excelsam
quis avertet ? » Id est, quale judicium de Babylone,
et de ejus habitatoribus latum est, tale etiam de
viris omnibus atheis et impiis, qui orbem obtine-
runt, feretur. Nam secundum æquitatis rationem
paria patientur, qui in similes impietates lapsi fue-
rint. Ubi subintelligamus oportet, gentes atheis et
impiis hominibus refertas : non enim hæc sine ullo
discrimine, de piis et Deo addictis viris, accipienda
sunt. Quo igitur modo orsus est, eodem et desit,
universale Dei de omnibus ferendum judicium com-
memorans, ut omnes qui Scripturam legerint, ad
conversionem invitent.

Vers. 28, 29 « In anno quo mortuus est rex
Achaz, factum est verbum istud : Ne lætemini, aie-
nigenæ omnes, contritum est enim jugum percuen-
tientis vos : nam ex semine serpentum egredietur
proles aspidis, et filii eorum egredientur serpentes
volantes. » Lætari vobis nondum permittitur, etsi
mortuo rege impio, de quo olim gaudebatis, pio
autem viro imperium suscipiente, ut in Paralipo-
menon II libro de Ezechia declaratur, et in quarto
Regnorum. Quemadmodum enim sub impio Achaz

⁷⁸ Psal. cxiii, 1. ⁷⁹ Isai. ix, 6.

« Σὺ δὲ εἶπας ἐν τῇ διανοίᾳ σου· Εἰς τὸν οὐρανὸν
ἀναθήσομαι, καὶ ἐπάνω τῶν ἀστρῶν τοῦ οὐρανοῦ
θήσω τὸν θρόνον μου, καὶ ἔσομαι ὅμοιος τῷ Ὑψί-
στῳ· » καὶ τὰ λοιπὰ δὲ αὐτῷ ἐφαρμόσεις τῷ ἀποδο-
θέντι λόγῳ, μετὰ τοῦ καὶ τῷ προχειρῶς νοουμένων
αἰσθητῶ βασιλεῖ τὰ διὰ τῆς προφητείας δηλούμενα
προσαρμόσταιν.

« Τὰδε λέγει Κύριος Σαβαώθ· Ὅν τρόπον εἴρηκα,
οὕτως ἔσται· καὶ ὃν τρόπον βεβούλευμαι, οὕτως
μνεῖ· τοῦ ἀπολέσαι τοὺς Ἀσσυρίους ἐπὶ τῆς γῆς
τῆς ἐμῆς, καὶ ἐπὶ τῶν ὄρεων μου. Καὶ ἔσονται εἰς
καταπάτημα, καὶ ἀφαιρεθῆσεται ἀπ' αὐτῶν ὁ ζυγὸς
αὐτῶν, καὶ τὸ κύδος αὐτῶν ἀπὸ τῶν ὤμων αὐτῶν
ἀφαιρεθῆσεται. » Εἰπὼν γε μὴν, « Ἀπολέσαι Ἀσσυ-
ρίους ἐπὶ τῆς γῆς τῆς ἐμῆς, καὶ ἐπὶ τῶν ὄρεων τῶν
ἐμῶν, » διδάσκει, ὡς καὶ ἡ Βαβυλωνίων χώρα, τὰ τε
ἐπ' αὐτῆς ὄρη οὐκ ἦν ἀλλότρια αὐτοῦ· « Τοῦ γὰρ
Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. » Ἔσονται
τοίνυν οἱ Ἀσσύριοι, φησὶν, εἰς καταπάτημα, ὀποχεί-
ριοι γενόμενοι τοῖς μετὰ ταῦτα αὐτῶν κρατήσασιν.
Ἀφαιρεθῆσεται δὲ καὶ ὁ ζυγὸς, ὃν ὅτε ἐκράτουν τοῖς
ὑπ' αὐτῶν ἀρχομένοις ἐπῆρτων, ζυγὸν βαρὺν καὶ
δυσβάστακτον ἀπαιροῦντες αὐτοῖς· καὶ τὸ κύδος δὲ
αὐτῶν, ὅπερ ἐστὶν ἡ δόξα, ἀφαιρεθῆσεται, ἡ πάλαι
τοῖς ὧμοις αὐτῶν ἐπιχειμενη. Ὡς γὰρ ἐπὶ τοῦ Σω-
τῆρος λέλεχται, « Οὐ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ, »
οὕτως ἐνταῦθα τὸ κύδος τῶν Ἀσσυρίων ἐπὶ τῶν

C « Αὕτη ἡ βουλή ἦν βεβούλευται Κύριος ἐπὶ ἅλην
τὴν οἰκουμένην, καὶ αὕτη ἡ χεὶρ ἡ ὑψηλὴ ἐπὶ πάντα
τὰ ἔθνη. Ἄ γὰρ ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος βεβούλευται, τίς
διασκεδάσει ; καὶ τὴν χεῖρα αὐτοῦ τὴν ὑψηλὴν τίς
ἀποστρέψει ; » Ἡ καὶ ὅσα ἔξενήνεχται κρίσεις
περὶ τῆς Βαβυλώως, καὶ τῶν ταύτης οἰκητόρων,
τοιαύτη τις ἔσται καὶ ἡ περὶ πάντων τῶν τῆς οἰκου-
μένης κρατησάντων ἀθῶν καὶ ἀσεβῶν ἀνδρῶν· κατὰ
γὰρ τὸν τοῦ δικαίου λόγον παρόμοια παίσονται οἱ τὰ
ὁμοία δυσσεθῆσαντες· προσπεινούσων ἡμῶν ἔθνη,
τὰ τῶν ἀθῶν καὶ ἀσεβῶν ἀνδρῶν· οὐ γὰρ ἀκρίτως
ταῦτα κατὰ τῶν εὐσεβῶν καὶ τῶν τῷ Θεῷ ἀνακει-
μένων ἐκδέχεται προσήκει. Ὡσπερ οὖν ἤρξατο,
τοῦτον καὶ συνετέλεσε τὸν τρόπον τῆς κατὰ πάντων
καθολικῆς τοῦ Θεοῦ κρίσεως ἀναγκαίως μνημονεύ-
σας· ὥστε ἐπιστρέψαι πάντας τοὺς ἐντυγχάνοντας τῇ
Γραφῇ.

« Τοῦ ἔτους οὗ ἀπέθανεν ὁ βασιλεὺς Ἀχάζ, ἐγε-
νήθη τὸ ῥῆμα τοῦτο· Μὴ εὐφρανθεῖητε, οἱ ἀλλόφυλοι
πάντες· συνετρέθη γὰρ ὁ ζυγὸς τοῦ παίνοντος ὑμᾶς·
ἐκ γὰρ σπέρματος ὄφρων ἐξελεύσεται ἔγγονα ἀσπί-
δων, καὶ τὰ ἔγγονα αὐτῶν ἐξελεύσονται ὄφεις πετό-
μενοι. » Οὐκέτι ἀφίεται ὑμῖν εὐφραίνεσθαι, ἀποθα-
νόντος μὲν τοῦ ἀσεβοῦς βασιλέως ἐφ' ᾧ τὸ πάλαι
ἐχάρητε, θεοσεβοῦς δὲ ἀνδρὸς τὴν ἀρχὴν διαδεξαμέ-
νου· ὡς ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν Παραλειπομένων ἐφ'
Ἐζεκία μεμαρτύρηται, καὶ ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν Βασ-

λαῶν. Ὅσπερ γάρ ἐπι τοῦ ἀσεβοῦς Ἀχάζ, εἰκὸς ἦν χεῖρην καὶ εὐφραίνεσθαι τοὺς ἀλλοφύλους, οὕτως ἐπὶ τοῦ θεοκαίου ἀνδρὸς τοῦ Ἐζεκίου, εὐκαίρως ἡ προφητεία ἀποτεινομένη πρὸς αὐτοὺς φησὶ· Μὴ εὐφρανθεῖητε, ἀλλόφυλοι· πάλαι μὲν γὰρ ἐπι ζώντος τοῦ Ἀχάζ, καὶ τὰ ἐχθρὰ τῷ θεῷ πράττοντες, εἰκὸς ἦν ὑμᾶς εὐφραίνεσθαι, ἐπειδὴ συνετέτριπτο τοῦ Ἀχάζ ἡ ζυγὸς, ὡς μὴ δύνασθαι αὐτὸν ὑποτάττειν ὑμᾶς, μηδὲ τὸν τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ ζυγὸν ἐπιτιθέναί ὑμῖν· ὡσπερ ἐπληθύνετο τὰ κακὰ καὶ ὡσπερ μηδενὸς παύοντος, ἡ ἐρπυστικὴ τε καὶ ἰοδόλος τῶν πονηρῶν πνευμάτων δύναμις ἐπληθύνετο· νοὶ δὲ τῆν βασιλείαν ἐκδεξαμένου ἀνδρὸς θεοσεβοῦς, οὐκέτι χεῖρατε ὡς τὸ κρῖν· ἐφέστηκε γὰρ ὑμῖν ὁ παῖων καὶ τύπτων, καὶ σφραονίζων ὑμᾶς. Ἐπληροῦτο δὲ καὶ ταῦτα πρὸς λέξιν ἐπὶ τοῦ Ἐζεκίου, περὶ οὗ εἰρηται ἐν τῇ τελευτῇ τῶν Βασιλειῶν· « Αὐτὸς ἐπάταξε τοὺς ἀλλοφύλους ἕως Γάζης, καὶ ἕως ὀρίων αὐτῆς ἀπὸ πύργου φυλασσόντων ἕως πόλεως ὀχυρᾶς. » Καὶ ταύτην ὁ ἄν σχοιή τὴν διάνοιαν τὸ εἰρημένον, « Μὴ εὐφρανθεῖητε, ἀλλόφυλοι, » μέγα φρονούντες ἐπὶ τοῖς νομιζομένοις ὑμῖν θεοῖς, τῷ μηδὲνα εἶναι τὸν συντριβόντα ὑμᾶς ἐκ τῆν τοῦ παρόντος καιροῦ μοχθηρίαν. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα συνετριβῆ ὁ ζυγὸς τοῦ παύοντος ὑμᾶς, ἀλλ' οὐ ἐπρὸς ὑμῶν ἐγένετο ταῦτα, ἐπὶ κακῷ δὲ τῷ ὑμετέρῳ. Μηδενὸς γὰρ ὑμᾶς παύοντος, μηδὲ ταπεινούντος, μηδὲ ἐπιστρέφοντος, πολλῆ τις ἐν ὑμῖν γέγονεν ἐπιτριβὴ κακῶν. Οἱ γὰρ πάλαι ὄφρων δίκην ταῖς ὑμετέραις ψυχαῖς ἐμφωλεύοντες, ἐν τε τοῖς ὑμετέροις ἱεροῖς τε καὶ ναοῖς, ὡς δὴ θεοὶ, ἐφεδρεύοντες πονηροὶ δαίμονες, δεινὴν γονὴν καὶ σπέρμα πονηρὸν ἀπακύησαν· ὡς ἀσπίδας ἐξ αὐτῶν γεννᾶσθαι, τὸ πάντων τῶν ἰοδόλων χεῖριστον· ἐκ τούτων τε αὐτῶν ἄλλους ὑποστήναι ὄφρεις τὸν ἀέρα διυπαμένους. Ταῦτα μὲν οὖν κατὰ τὸν παρόντα καιρὸν οὐ παρ' ὑμῖν μόνως τοῖς ἀλλοφύλοις, ἤδη δὲ καὶ παρ' αὐτῷ τῷ χρηματίζοντι λαῷ θεοῦ πληθύνει· ὡς πάντα τρόπον πληρῶσθαι τὸν ἀέρα, διυπαμένων ὄφρων, καὶ ἐκγόνων ἀσπίδων, πονηρῶν τιμῶν καὶ λυμαντικῶν πνευμάτων. Ἀναδειχθέντος δὲ κατὰ καιρὸν τοῦ πάντων τούτων ὀλετήρος, οἰχῆσονται καὶ οἱ ὄφρεις, καὶ αἱ ἀσπίδες τὰ τε τούτων πονηρὰ ἐκγονα· ὡς μηκέτι ἐνεργεῖν ταῦτα ἐν ἀνθρώποις.

A allophyllis gaudendi et letandi causa aderat, Ita sub iusto viro Ezechia, opportuna Scriptura ipse alloquens ait, Ne letemini, alienigenæ : olim quippe Achazo superstitie, ac perosa Deo facinora edente, causa vobis gaudendi erat, quia contritum erat Achazi jugum ; ita ut non posset vos subijcere, neque imperii sui jugum vobis imponere : quapropter multiplicabantur mala, ac, utpote nemine percutiente, reptilium et venenatorum spirituum malignorum vis augebatur. Jam vero postquam vir religiosus regnum excepit, ne amplius letemini vir antea : instat enim vobis qui percutiat et verberet, vosque ad sanam mentem reducat. Hæc porro ad litteram completa sunt sub Ezechia, de quo dictum est in libro quarto Regnorum; « Ipse percussit allophylos usque ad Gazam, et usque ad terminos ejus, a turri Custodum usque ad civitatem munitam ». » Et hæc quoque dicti sententia fuerit, « Ne letemini, alienigenæ, » magnum sentientes super iis, quos deos esse putatis, quasi nullus sit ob præsentis temporis nequitiam, qui vos conterat et opprimat. Etiamsi enim attritum sit jugum ejus, qui vos percutiebat ; id certe non e re vestra fuerit ; imo potius in damnum vestrum est. At enim nemine vos percutiente, nemine deprimente, vel corripiente, magna in vobis malorum vis invaluit. Nam qui olim serpentium instar in animarum vestrarum latibulis agebant, atque in vestris delubris ac templis, veluti dii, sedes habebant, maligni dæmones, diram prolem ac semen improbum emiserunt ; ita ut ex illis aspides gignerentur, quod est omnium venenatorum teterrimum ; ex hisque alii editi sint serpentes per aera volantes. Hæc porro in præsentia, non apud vos tantum alienigenas, sed etiam apud eum, qui populus Dei vocatur, magno numero habentur ; ita ut prorsus aer repleatur serpentibus volitantibus, ac filiis aspidum, malignis scilicet quibusdam ac exitiosis spiritibus. Cum autem is, qui hæc omnia sublaturus est, suo tempore advenerit, et apparuerit, tunc serpentes, aspides, earumque improba proles abscedent ; ita ut hæc in homines vim ultra non exercent.

« Βοσκηθήσονται, » γάρ φησι, « πτωχοὶ δι' αὐτοῦ· πνίγεται δὲ ἀνθρώποι ἐπ' εἰρήνης ἀναπαύσονται· ἀνελεῖ δὲ λιμῷ τὸ σπέρμα σου, καὶ τὸ κτεταίμιμά σου ἀνελεῖ. » Τοῦτο μὲν οὖν τὸ ἐρπυστικὸν καὶ ἰοδόλον γένος λιμῷ ἀνελεῖ ὁ προφητευσόμενος, μηκέτι ἐπιτρέπων τροφήν τὴν συνήθη, δηλαδὴ τὴν διὰ θυσῶν τῇ δαιμονικῇ πλάνῃ προσφέρεσθαι· τοὺς δὲ ἐκτουτοῦ πτωχοῦς ἐκθρέψει, καὶ ἐν εἰρήνῃ ἀναπαύσει, μηκέτι παρενοχλουμένους ὑπὸ τῶν παραδοθέντων ἱρπετῶν. Δύναται μέντοι ταῦτα καὶ ἐτέρως εἰς τὸν Ἐζεκιαν πληροῦσθαι· τοὺς γὰρ πάλαι κατὰ θεὸν πτωχεύσαντας ἐν παντὶ τῷ Ἰουδαίων ἔθνεϊ ἀνεκτήσατο τροφαῖς λογικαῖς καὶ διδασκαλαῖς· οὗς καὶ κατέστησεν ἐπὶ τὴν καλὴν νομὴν τοῦ τῆς θεοσεβείας

VERS. 30. Nam « pascentur, inquit, per eum pauperes : inopes autem homines in pace quiescent . fame vero interficiet semen tuum, et reliquias tuas interimet. » Hoc igitur reptile et venenatum genus fame necabit is, qui in prophetia fertur, nec ultra permittet ut consuetus cibus, videlicet per sacrificia, dæmoniacæ superstitioni offeratur. Pauperes autem suos enutriet, et in pace quiescere faciet, non ultra vexatos a memoratis reptilibus. Possunt etiam isthæc alio modo in Ezechia impleta fuisse : ipse enim eos, qui in universo Judaico populo secundum Deum pauperes olim fuerant, cibis rationalibus et doctrina recreavit ; quos item in optimis ejus, quæ piam religionem docet, legis pascuis con-

17 Reg. xviii, 8.

altuit; ut divinis cogitationibus, et sacra doctrina A
paucerentur et dolerentur.

VERS. 31. « Ululate portæ civitatum, clament civitates turbatæ, allophyli omnes, quia ab aquilone fumus venit, et non est ut sit. » Significat, uti diximus, Assyriorum regem, qui ab aquilonariis partibus tempore Ezechie irritum pens, allophylos Palestinam incolentes ditlenis sum fecit; ita ut urbes quidem obsideret, eorum populos captivos abduceret, urbiumque portas incenderet.

VERS. 32. « Et quid respondebunt reges gentium? Quia Dominus fundavit Sion: et per eum salvabuntur humiles e populo. » Maximum illis argumentum erit, Deum suæ esse custodem civitatis, quod illa nihil tale patiatur, quale cæteræ civitates.

CAPUT XV.

VERS. 1. « Verbum contra Moabitidem: Noctu peribit Moab, noctu enim peribit murus Moabitidis, dolote in vobismetipsis. » In exordio ignorantiam Dei, quæ apud ipsos obtinuerat, noctem et tenebras vocavit: in ipsaque nocte eorum perniciem fore comminatur his verbis, « Noctu peribit Moabitidis. » Postea de loco ubi eorum idololatria consistebat, hæc subjungit:

VERS. 2. « Peribit enim et Dibon, ubi est ara vestra: illuc ascenditis ad plorandum. » In fine autem prophetiæ, illas rursus aras commemorat verbis his, « Quia fatigata est Moab, » et cætera. C

VERS. 3. « In Nabai Moabitidis ululate: super omne caput calvities, omnia brachia decisa: in plateis ejus induimini saccis. » Illa porro significat insidentem populo demonem malignum, sive principem gentis, ut sub hæc dicitur; qualis erat princeps rex Græcorum, et princeps Babyloniorum. Hujusmodi ergo demonem in civitate Moabitarum insidentem, a quo se opem consecuturos sperabant, in congressibus contra inimicos capiendum esse ait, quia animas eorum conculcabat, easque in terram respicere cogebat, ita ut nemo posset caput efferre et sursum intueri; quare ait, « Quia commilitium tuum, et princeps peribit, qui in terra ambulabat. »

CAPUT XVI.

VERS. 1-5. « Mittam quasi reptilia super terram. Num petra deserta est mons filie Sion? Eris enim quasi ave avolante, pullus ablatas eris, filia Moab. Deinde Arnon plura delibera: fac tentorium luctus tu ipsa semper. In meridianis tenebris sugiunt, obstupuerunt, ne graviter foras. Habitabunt apud te profugi Moab. Erunt vobis tegumentum a facie persequentis, quia sublatum est commilitium tuum, et princeps peribit qui ambulabat super terram. Et restaurabitur cum misericordia thronus: et sedebit in eo cum veritate in tabernaculo David, judicans et quærens judicium, et velociter reddens

Fortasse legendum, ἀλώμεσθαι vel ὀλεῖσθαι. Εἶπ.

νόμου, βόσκεισθαι τοὺς θεῖς νοήμασι καὶ ταῖς ἱεραῖς διδασκαλίαις, καὶ ἐντρέφεισθαι ποιήσας.

« Ὀλοῦσθε, πύλαι πόλεων, κεκραγέτωσαν πόλεις τεταραγμέναι, οἱ ἀλλόφυλοι πάντες, ὅτι ἀπὸ βορρῆ καπνὸς ἔρχεται, καὶ οὐκ ἔστι τοῦ εἶναι. » Σημαίνει δὲ, ὡς εἴρημεν, τὴν τῶν Ἀσσυρίων βασιλέα, ὅς, ἐπιβῶν ἀπὸ τῶν βορειοτέρων μερῶν κατὰ τοὺς Ἐξελίου χρόνους, τοὺς τὴν Παλαιστίνην οἰκοῦντας ἀλλοφύλους, ἐχειρώσατο ὡς πολιορκησάμεν τὰς πόλεις αὐτῶν, αἰχμάλωτα δὲ λαβεῖν τὰ ἐν αὐταῖς κλήθη, ἐμπερῆσαι δὲ τῶν πόλεων τὰς πύλας.

« Καὶ τί ἀποκριθήσονται βασιλεῖς ἐθνῶν; Ὁτι Κύριος ἐθεμελίωσε Σιών, καὶ δι' αὐτοῦ σωθήσονται οἱ ταπεινοὶ τοῦ λαοῦ. » Μέγιστον γὰρ αὐτοῖς ἔσται δειγμα, τὸν Θεὸν εἶναι τὸν τῆς αὐτοῦ πόλεως φύλακα, τὸ μὴδὲν παθεῖν αὐτὴν ὁμοίον ταῖς λοιπαῖς πόλεσιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'.

« Τὸ ρῆμα τὸ κατὰ τῆς Μωαβίτιδος· Νυκτὸς ἀπολείται ἡ Μωᾶδ· νυκτὸς γὰρ ἀπολείται τὸ τεῖχος τῆς Μωαβίτιδος, λυπέσθε ἐφ' ἑαυτούς. » Ὅθεν ἀρχόμενος τὴν ἐπικρατούσαν αὐτῶν ἀγνοίαν τοῦ Θεοῦ, νύκτα καὶ σκότος ὠνόμασεν, ἐν αὐτῇ τε τῇ νυκτὶ τὴν ἀπολείαν αὐτῶν ἔσεσθαι ἀπειλεῖ φησας· « Νυκτὸς ἀπολείται ἡ Μωαβίτις. » Ἐἶτα ἐξῆς περὶ τοῦ τόπου, ἐν ᾧ ἔβρυτο αὐτῶν ἡ εἰδωλολατρεία, ἐπιλέγει·

« Ἀπολείται γὰρ καὶ Ἀθηδὼν, οὗ ὁ βωμὸς ὁμῶν ἐκαὶ ἀναθήσασθε κλαεῖν. » Ἐπὶ ταῖς δὲ τῆς προφητείας τῶν αὐτῶν πάλιν μέμνηται βωμῶν λέγων· « Ὅτι ἐκοπίασε Μωᾶδ, » καὶ τὰ ἐξῆς.

« Ἐπὶ Ναβάν τῆς Μωαβίτιδος ὀλοῦσθε, ἐπὶ πάσης κεφαλῆς φαλάκρωμα, πάντες βραχίονες κατατετραμημένοι· ἐν ταῖς πλατείαις αὐτῆς περιζώσαθε σάκκους. » Σημαίνει δὲ διὰ τούτων τὸν ἐφεβρευόμενον τῶ ἔθνει δαίμονα πονηρὸν, ἢ τὸν ἀρχοντα τοῦ ἔθνους, ὡς μετὰ ταῦτα εἴρηται· οἷος ἦν ὁ ἀρχων βασιλεὺς Ἑλλήνων καὶ ὁ τῶν Βαβυλωνίων ἀρχων. Τοιοῦτον τοίνυν τὸν καθήμενον ἐπὶ τῆς Μωαβιτῶν πόλεως δαίμονα, δι' οὗ ἐνόμιζον βοηθείας τυγχάνειν ἐν ταῖς πρὸς τοὺς πολεμικοὺς συμβολαῖς, ἔλεσθαι φησιν, ἐπειπερ τὰς ψυχὰς αὐτῶν κατεπάτει, κάτω κεύειν αὐτὰς ποῶν εἰς γῆν· ὡς μὴδὲνα κύπτειν μὴδὲ ἀνω βλέπειν δύνασθαι· διὸ φησιν· « Ὅτι ἤρθη ἡ συμμαχία σου, καὶ ὁ ἀρχων ἀπώλετο, ὁ καταπατῶν ἐπὶ τῆς γῆς. » D

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

« Ἀποστελῶ ὡς ἐρπετὰ ἐπὶ τὴν γῆν. Μὴ πέτρα ἔρημὸς ἔστι τὸ ἕρος θυγατρὸς Σιών; Ἔση γὰρ ὡς πετεινοῦ ἀνιπταμένου, νοσοῦς ἀφηρημένος ἔση, θυγάτηρ Μωᾶδ. Ἐπειτα δὲ Ἀρνῶν πλείονα βουλευε, ποιεῖ τε σκέπην πένθους αὐτῆ διαπαντός. Ἐν μεσημβρινῇ σκοτιᾷ φεύγουσιν, ἐξέστησαν, μὴ ἀχθῆς. Παροικήσουσί σοι οἱ φυγάδες Μωᾶδ. Ἔσονται σκέπη ὁμῶν ἀπὸ προσώπου διώκοντος, ὅτι ἤρθη ἡ συμμαχία σου, καὶ ὁ ἀρχων ἀπώλετο ὁ καταπατῶν ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ διορθωθήσεται μετ' ἐλέους ὁ θρόνος, καὶ καθιεῖται ἐπ' αὐτοῦ μετὰ ἀληθείας ἐν σκηνῇ Δαυὶδ, κρήνων καὶ ἐκζητῶν κρίμα, καὶ σπεύδων δικαιοσύ-

ην . Ὁρξ̄ς τὸ θαῦμα τοῦ λόγου ἐν τῷ συμπεράσματι τῆς προφητείας περιεγόμενον . Κατὰ τὸ αὐτὸ γὰρ θεοσκίαις ἀφανισμὸν, εὐαγγελίζεται ἑλπίδας· σκηπὴν Δαυὶδ φήσας, καὶ θρόνον Θεοῦ παρ' αὐτοῖς σκετῆσθαι· καὶ ταῦτα ἴσασθαι οὐκέτι ἐξ ἀνθρωπίνης τινὸς σπουδῆς, ἀλλ' ἐξ ἑλέους Θεοῦ καὶ φιλοφροσύνης . Διὸ λέκεται κατὰ τὸν Ἀκύλαν, « Καὶ ἐτοιμασθήσεται ἐν ἑλέῳ θρόνος » κατὰ δὲ τὸν Θεοδοτίωνα, « Καὶ ἐτοιμασθήσεται μετ' ἑλέους θρόνος . » Τίνι δὲ ἐτοιμασθήσεται, ἢ πάντως που τῷ Χριστῷ, τῷ ἐκ σπέρματος Δαυὶδ γεγεννημένῳ; Ἐσθαι τοίνυν παρὰ τοῖς Μωαβίταις θρόνον Χριστοῦ φησιν, ἐν ᾧ καθιεῖται μετὰ ἀληθείας ἐν σκηνῇ Δαυὶδ γεννηθησόμενος . Οὕτω δὲ καλεῖν εἰώθε τὸ προφητικὸν πνεῦμα τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ· ἐπεὶ καὶ τὸν Χριστὸν αὐτὸν Δαυὶδ ὀνομάζειν ἔθος, διὰ τὸ ἐκ σπέρματος Δαυὶδ κατὰ σάρκα γεγενῆσθαι αὐτόν . Διὸ σκηπὴν μὲν Δαυὶδ τὴν Ἐκκλησίαν ἀποκαλεῖ, θρόνον δὲ τὸν ἐπὶ ταύτης τὸν τῆς Ἐκκλησίας πρόεδρον, ὃς τὸν σωματικὸν ἐπέχει θρόνον, τόπον τῶν ὡσερ τοῦ Χριστοῦ . Ἄπερ ὡς ἐν μυστηρίοις κατὰ μέσον τῆς προφητείας παρεμβέβληται, τοῦ ἁγίου Πνεύματος βέβαιος τοῖς μύλλουσι συνίεναι, καὶ τῆς τούτων ἀξιοῦσθαι θεωρίας, τὴν τούτων γνῶσιν ταμειοσαμένου .

« Ἦκούσαμεν τὴν ὕβριν Μωάβ· ὕβριστῆς σφόδρα τὴν ὑπερηφανίαν, καὶ ἡ ὕβρις αὐτοῦ καὶ ἡ μῆνις αὐτοῦ· οὐχ οὕτως ἡ μαντεία σου, οὐχ οὕτως . Ὀλοώξῃ Μωάβ· ἐν γὰρ τῇ Μωαβίτιδι πάντες ὀλοώξουσιν· τοῖς κατοικοῦσι δὲ Σηθ μελετήσεις, καὶ οὐκ ἐντραπήσῃ . » Οὐχ ὁμοίαι εἰ πρόξεις τοῖς τῆς ὑπερηφανίας λόγους· ἢ καὶ ἐπειδὴ μέγα ἐφρόνου ἐπὶ τῷ ἐκείνων θεῷ, καὶ ταῖς τούτου μαντείας· οὐχ οὕτως, φησιν, ἔσται, ὅποια μαντεύεται ὁ παρ' αὐτοῖς δαίμων, οὐδ' ὅποια διὰ χρησμῶν τοῖς ἔξαπατωμένοις, καὶ Θεὸν αὐτὸν εἶναι νομίζουσι ἐπηγγέλλετο· ὁ γὰρ ἐκείνων χρόνος τούτων αὐτῶν τὸ ψεῦδος διελέγξει .

« Τὰ κέβια Ἐσεβὼν πινθήσῃ, ἀμπελος Σαβαμά, καταπέκνοντες τὰ ἔθνη, καταπατήσατε τὰς ἀμπέλους αὐτῆς, ἕως Ἰαζήρ οὐ μὴ συνάφητε, πλανήθητε τὴν Ἠρημον· οἱ ἀπειταλμένοι ἐγκατελείφθησαν, διέβησαν γὰρ πρὸς τὴν θάλασσαν . Διὰ τοῦτο κλαύσομαι ὡς τὸν κλαυθμὸν Ἰαζήρ, ἀμπελος Σαβαμά . Τὰ δένδρα σου κατέβαλεν Ἐσεβὼν καὶ Ἐλεαλή, ὅτι ἐπὶ τῷ θερισμῷ καὶ ἐπὶ τῷ τρυγητῷ σου καταπατήσω, καὶ πάντα πεσοῦνται . Καὶ ἀρθήσεται εὐφροσύνη καὶ ἀγαλλίαμα ἐκ τῶν ἀμπελῶνων, καὶ ἐν τοῖς ἀμπελῶσι σου οὐ μὴ εὐφρανθήσονται, καὶ οὐ μὴ πατήσουσιν οἶνον εἰς τὰ ὄκαλῆνα· πέπαιται γάρ . » Σημαίνει δὲ διὰ τῆς ὀπίρας καὶ τοῦ θερισμοῦ, καὶ διὰ τῆς κολλάκις ὀνομασθείσης ἀμπέλου τὸ εὐθαλές καὶ ἀχμαῖον, καὶ τὸ τρυφερὸν καὶ ὠραῖον τῆς τῶν δηλουμένων ζωῆς, ἐν ᾗ ὡσερ μεθύοντες διηγῶν ἐνευφραϊνόμενοι, καὶ ἐντραυφῶντες ἐπὶ ταῖς ἀθέοις αὐτῶν δυσσεβείαις .

« Διὰ τοῦτο ἡ κοιλία μου ἐπὶ Μωάβ ὡς κιθάρα ἤχησιν, καὶ τὰ ἐντός μου ὡσεὶ τείχος ὃ ἐνεκαίνοισας, καὶ ἔσται εἰς τὸ ἐντραπήναι σε . » Κατὰ δὲ λόγον βαθύτερον, πρὸς αὐτὸν καὶ νῦν ὁ λόγος, πρὸς ὃν καὶ τὸ, ὡσεὶ τείχος ὃ ἐνεκαίνοισας, δηλαδὴ τὸν Θεόν .

A Justitiam . » Viden' sermonis mirabilem in fine prophetie economiam ? Nam postquam excidium vaticinatus est, eodem tempore spem bonam annuntiat, dicens, tabernaculum David et thronum Dei apud illos constituendum esse ; hæcque non humana quadam opera et sollicitudine , sed ex misericordia et clementia Dei . Quare secundum Aquilam dicitur, « Et præparabitur in misericordia thronus ; » secundum Theodotionem vero, « Et præparabitur cum misericordia thronus . » Cui autem præparabitur, nisi plane Christo, qui ex semine David natus est ? Ait igitur apud Moabitas Christi thronum futurum esse, in quo cum veritate sedebit is qui in tabernaculo David nasciturus est . Sic porro nuncupare solet Spiritus propheticus Ecclesiam Dei : nam ipsum quoque Christum Davidem vocare consuevit, quia ex semine David secundum carnem natus est . Quamobrem Ecclesiam quidem tabernaculum David appellat, thronum autem ejusdem Ecclesie præsidem, qui corporeum thronum occupat, atque eum Christi locum tenet . Quæ, ceu in mysterioris, in medio prophetie inserta sunt, Spiritu sancto horum notitiam iis tantum qui intellecturi, et harumce rerum spectaculo digni habendi erant, reservante .

Vers. 6, 7. « Audivimus contumeliam Moab, contumeliosus valde superbia, et contumelia ejus, et ira ejus : non sic divinatio tua, non sic . Ululabit Moab : nam in Moabotide omnes ululabant : habitantibus Seth meditaberis et non confunderis . » Gesta superbis dietis similia non sunt ; sive quia Deo suo, ejusque vaticiniis multum fidebant : non ita, inquit, erit ut vaticinatur dæmon illorum, neque ut iis, qui decepti illum pro deo habebant, oraculo pollicebatur : futurum quippe tempus illos mendacii arguet .

Vers. 8-10. « Planities Esebon lugebit, vinea Sabama, qui deglutitis gentes, conculcate vineas ejus, usque Jazer ne attingatis, errate per desertum : missi derelicti sunt, pertransierunt enim ad mare . Ideo plorabo tamquam ploratu Jazer, vineam Sabama . Arboreas tuas dejecit Esebon et Eleale, quia messem et vindemiam tuam conculcabo, et omnia cadent . Et tolletur lætitia et exultatio vineis : et in vineis tuis lætabuntur, nec calcabunt vinum in torcularibus : cessavit enim . » Per autumnum et messem, ac per vineam sæpius memoratam, florentem, voluptariam et jucundam eorum vitam indicat, qua ceu ebrii degebant lætantes et lascivientes in nefariis suis impietatibus .

Vers. 11. « Ideo venter meus super Moab quasi cithara sonabit, et interiora mea quasi murus, quem innovasti, et erit ut te revereantur . » Secundum profundiorē intelligendi rationem, eum jam alloquitur cui dicit, « quasi murus quem innova-

sti, » videlicet Deum. Quid ergo sibi vult illud, quod sane tenere dictum videatur, « Erit, ut te reverentur? » Ideo, inquit, firmas mihi intus cogitationes elargitus es, ita ut qui sese ad te minime convertunt, tui reverentiam habeant, ob argumenta ex inditis mihi prævalidis cogitationibus ipsis oblata. Deest itaque illud, « ipsi, » ut sana verborum sententia reddatur, « Et erit ut ipsi reverentiam tui habeant. » Quemadmodum enim qui in bellis adversa facie consistunt, quandiu æquo Marte pugnant, non terga dant, neque pedem referunt; cum autem altera pars prævalet, tunc fugam faciunt; ita et anima impudenter in acie stabat nec reverebatur; verbo autem efficaci convicta, in pudorem et reverentiam vertitur. Et quia in occulta hominis parte hæc conversio efficitur, ἐντροπή, sive *confusio* nuncupatur. Ideo ergo veniter sonabit, et interiora quasi murus, quem innovavit Deus prophetæ: ut mutentur, et confundantur, Denique reverentur: antehac utilis pudoris ignari. Per illud sane,

Vers. 12. « Quia defatigatus est Moab in altari-bus, et ingredietur in manufacta ad orandum, et non poterunt eruere illum, » fortasse omnis idololatriæ destructionem, in fine ex adventu Verbi futuram, vaticinatur Isaias: quia omnes in construendis templis insumpti labores vani sunt, infructuosaque spes in manufactis posita. « Nam, inquit, orabunt, et non poterunt eruere illum. » Cæterum hoc jam in adventu Christi completum est: illa quippe olim famosa templa pro scopulis habentur: nec ultra illæ dæmonum fallaciæ consistunt, adversaria illa potestate per mysterium crucis in toto orbe prædicatum in fugam versa.

Vers. 13, 14. « Hoc verbum quod locutus est Dominus super Moab, quando locutus est. Et nunc dico in tribus annis annorum mercenarii, inhonorabitur gloria Moab, in omnibus divitiis multis: et relinquetur minimus, et non honoratus. » Pro illo apud LXX Interpretes dicto, « In tribus annis mercenarii inhonorabitur gloria Moab, » interposita apud reliquos interpretes distinctio, clariorem sententiam efficit: nam secundum Aquilam dicitur, « In tribus annis mercenarii; » secundum Symmachum vero, « Ex eo tempore et nunc locutus est Dominus dicens, In tribus annis quasi super mercenarium; » secundum Theodotionem autem, « Ab eo tempore et nunc locutus est Dominus dicens, In tribus annis, quasi annis mercenarii. » Deinde, alio resumpto principio, dicitur apud reliquos interpretes, « Et inhonorabitur gloria Moab cum omnibus divitiis multis. » Nam conjunctio, *et*, quæ media interponitur, aliam effert sententiam, ab his verbis, « Et inhonorabitur gloria Moab; » quæ vero superius ponuntur significant Dominum prædicta omnia de Moab in tribus annis locutum esse per prophetam, ac si mercede conduxisset eum, atque ut hujus prophetiæ ministerio vacaret præcepisse. Non enim quemadmodum nos totam lectionem una

Τί οὖν βούλεται τὸ τολμηρῶς δοκοῦν εἰρησθαι, τὸ, « Ἔσται εἰς τὸ ἐντραπήναι σε. » Διὰ τοῦτό μοι, φησὶν, ἰσχυροῦς ἐχαρίσω ἐνδοθεν τοὺς διαλογισμοὺς ὥστε τοὺς νῦν μὴ ἐπιστρέφοντας ἐπὶ σὲ ἐντραπήναι σε, διὰ τῶν ἐλέγχων τῶν προσαγομένων αὐτοῖς ἐκ τῆς τῶν δεδομένων μοι λογισμῶν εὐτονίας. Λείπει οὖν τὸ, « αὐτοὺς, » ἵνα ὑγιῶς ὁ νοῦς τῶν βημάτων ἀποδοθῆ, « Καὶ ἔσται εἰς τὸ ἐντραπήναι αὐτοὺς σε. » Ὅσπερ γὰρ οἱ ἐν τοῖς πολέμοις ἀντιπρόσωποι ἐστῶτες, ἕως μὲν ἰσοπαλεῖς δοκοῦσιν εἶναι, οὐ τρέπονται οὐδὲ ἐκκλίνουσιν, ἐπειδὴν δὲ ὑπερέχῃ αὐτῶν τὸ ἕτερον μέρος, τραπέντες φεύγουσιν· οὕτω καὶ ψυχὴ ὑπὸ ἀναιδείας παρατεταγμένη ἔσθηκεν οὐκ ἐντροπομένη, ἐλεγχθεῖσα δὲ ὑπὸ λόγου καθαπτομένου αὐτῆς, τρέπεται πρὸς αἰσχύνην. Καὶ ἐπειδὴ ἐν τῷ κρυπτῷ τοῦ ἀνθρώπου γίνεται ἡ τροπή, ἐντροπή προσηγόρευται. Διὰ τοῦτο οὖν ἡ κοιλία ἤχησει, καὶ τὰ ἐντός, ὡσεὶ τείχος ὁ ἐνεκαίνισεν ὁ Θεὸς τοῦ προφήτου· ἵνα μεταβάλλωσι καὶ ἐντραπῶσι, τοῦ αἰδεῖσθαι Θεόν, πρότερον οὐκ ἐπιστάμενοι τὴν ὠφέλιμον αἰσχύνην. Διὰ μέντοι τοῦ,

« Ὅτι ἐκοπίασε Μωὰβ ἐπὶ τοῖς βωμοῖς, καὶ εἰσελεύσεται εἰς τὰ χειροποίητα, ὥστε προσεύξασθαι, καὶ οὐ μὴ δύνωνται ἐξελεῖσθαι αὐτόν· » τάχα τὸν ἐπὶ τέλει ἀφανισμὸν πάσης εἰδωλολατρίας ἐκ τῆς τοῦ λόγου ἐπιφανείας, προφητεύει ὁ Ἡσαίας· ὅτι μάταιοι πάντες οἱ ἐπὶ ταῖς κατασκευαῖς τῶν ναῶν μόχθοι, καὶ ἀνωφελεῖς αἱ εἰς τὰ χειροποίητα ἐλπιδες. « Προσεύξονται γὰρ, φησὶ, καὶ οὐ μὴ δύνωνται ἐξελεῖσθαι αὐτόν. » Τοῦτο δὲ νῦν ἐπὶ τῆς Χριστοῦ ἐπιδημίας πεπλήρωται· ἀντὶ σκοπέλων μὲν γὰρ ἐστήκασι οἱ ναοὶ περιβόητοι, οὐκέτι δὲ αἱ ἀπὸ τῶν δαιμόνων ἀπάται, φυγαδευθείσης τῆς ἀντικειμένης δυνάμεως διὰ τὸ μυστήριον τοῦ σταυροῦ τοῦ κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην κεκηρυγμένου.

Τοῦτο τὸ βῆμα ὁ ἐλάλησε Κύριος ἐπὶ Μωὰβ, ὅπότε ἐλάλησε. Καὶ νῦν λέγω, ἐν τρισὶν ἔτεσιν ἐτῶν μισθωτοῦ ἀτιμασθήσεται ἡ δόξα Μωὰβ ἐν παντὶ τῷ πλοῦτῳ τῷ πολλῷ, καὶ καταλειφθήσεται ὀλιγοσθέν, καὶ οὐκ ἐντιμος. « Ἀντὶ μέντοι τοῦ παρὰ τοῖς Ἑβραίοις φάσκοντος λόγου, « Ἐν τρισὶν ἔτεσιν μισθωτοῦ ἀτιμασθήσεται ἡ δόξα Μωὰβ, » ἡ κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς διαστολῆ, μεταξὺ βληθείσα, σαφεστέραν κατέστησε τὴν διάνοιαν· κατὰ μὲν γὰρ τὸν Ἀκύλαν εἰρηται, « Ἐν τρισὶν ἔτεσι μισθωτοῦ· » κατὰ δὲ τὸν Συμμαχον, « Ἐκτοτε καὶ νῦν ἐλάλησε Κύριος λέγων, Ἐν τρισὶν ἔτεσιν ὡς ἐπὶ μισθωτοῦ· » κατὰ δὲ τὸν Θεοδοτίωνα, « Ἀπὸ τότε καὶ νῦν ἐλάλησε Κύριος λέγων, Ἐν τρισὶν ἔτεσιν ὡς ἐνιαυτοῖς μισθωτοῦ. » Εἶτα ἀπὸ ἐτέρας ἀρχῆς εἰρηται παρὰ τοῖς λοιποῖς ἐρμηνευταῖς, « Καὶ ἀτιμασθήσεται ἡ δόξα Μωὰβ σὺν παντὶ τῷ πλήθει τῷ πολλῷ. » Ὅ γὰρ, καὶ, σύνδεσμος μέσος παρεμβληθείς, ἐτέραν διάνοιαν παρέστησε τὴν ἀπὸ τοῦ, « Καὶ ἀτιμασθήσεται ἡ δόξα Μωὰβ· » τὸ δὲ ἐμπροσθεν ἐδήλου ὡς ἐν τρισὶν ἔτεσι τὰ προλεχθέντα πάντα περὶ τῆς Μωὰβ Κύριος ἐλάλησε διὰ τὸ προφήτου, ὡσπερ μισθωσάμενος αὐτόν, καὶ ἀπασχολήσας περὶ τὴν ὑπηρεσίαν τῆς περὶ τούτων προφητείας. Οὐ γὰρ ὡσπερ ἡμεῖς ἀθρώως συνάπτοντες τὸ πᾶν ἀνάγνωσμα διερχόμεθα, οὕτω καὶ ἐ

προφήτης κατὰ συνάφειαν πάντα λόγον τῆς προφητείας τροχάδην ἐξηγέγκατο· διηρημένως δὲ καὶ κατὰ χρόνον ἐν διαφόροις χρόνων διαστήμασι· ὡς τὰ πάντα πληρωθῆναι τρία ἔτη, ἐν οἷς λήλεται αὐτῷ τὰ εἰρημῆνα. Ἐλάλησε τοίνυν τὰ ἐν τρισὶν ὁ Κύριος ἔτσι ἐκ τοῦ προφήτου. Τέλος δὲ τῶν λόγων τοῦ Θεοῦ ἦν τὸ, « Καὶ ἀτιμασθήσεται ἡ δόξα Μωάβ σὺν παντὶ τῷ κλέθει τῷ πολλῷ. Καὶ καταλειφθήσεται ὀλιγοστὸς, καὶ οὐκ ἐντιμος. » Ὅ δὲ καὶ αὐτὸ πρὸς λέξιν πεπλήρωται, ὡς ἔστιν ἐφει πᾶσι λαβεῖν ῥάδιον τοῖς εἰς τοὺς τόπους ἀφικνουμένοις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'.

« Τὸ ῥῆμα τὸ κατὰ Δαμασκοῦ. Ἰδοὺ Δαμασκὸς ἀρῆσεται ἀπὸ πόλεων. » Τὴν καθαίρεισιν αἰνιττεται τῆς βασιλικῆς δυνάμεως, ἧς μετείχε πρότερον ἡ πόλις ἐκιδέμασα (19'). Μόνη γὰρ ἦν τότε τῆς Συρίας ἀπάσης κρατοῦσα, μῆπω τῶν καθ' ἡμᾶς ἐπιφανῶν ἐν τῇ Συρίᾳ πόλεων ἐγγηγεμένων, Ἀντιοχείας φημι καὶ τῶν ἄλλων.

« Καὶ ἔσται εἰς πτώσιν καὶ καταλειμμένη εἰς τὸν αἰῶνα εἰς κοίτην ποιμνίων καὶ ἀνάπαυσιν· καὶ οὐκ ἔσται ὁ δούκιων. Καὶ οὐκέτι ἔσται ὄχυρά τοῦ καταφεύγειν Ἐφραϊμ. » Ὅσπερ τῇ Βαβυλωνίᾳ τὰ ἀρμόττοντα ἰλέγετο, καὶ τοῖς ἀλλοφύλοις τοῖς τὴν Παλαιστίνην ἐκωῶσι· τὰ κατάλληλα, τῇ τε Μωάβ ὡσαύτως ἑτέρα τινα ἰδιάζοντα· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὸ κατὰ Δαμασκοῦ προφητικὸν ῥῆμα ἰδῶν τι τέλος ἐπελεύσεσθαι αὐτὴν ἀπειλεῖ· ἀρῆσεσθαι φησι γὰρ αὐτὴν ἀπὸ πόλεων. Κατὰ δὲ τὸν Θεοδοσιῶνα, μεταστῆσθαι φησιν ἐκ πόλεων. Πέπονθε δὲ τοῦτο κατὰ τοὺς Ἀσσυρίους, ὡς καὶ ἰδῆλου διὰ τῶν ἐμπροσθεν ἢ μετὰ γέρας Γραφῆ, τὸν τῶν Ἀσσυρίων βασιλεῖα παριστώσα λέγοντα· « Καὶ ἔλαβον Ἀραβίαν καὶ Δαμασκὸν καὶ Σαμάρειαν, θν τρόπον ἔλαβον ταύτας καὶ πάσας τὰς ἀρχὰς λήψομαι. » Τοῦτω δὲ τῷ λόγῳ καὶ ἡ ἱστορία μαρτυρεῖ· γέγραπται γοῦν ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν Βασιλειῶν· « Καὶ ἀνέθῃ βασιλεὺς Ἀσσυρίων εἰς Δαμασκὸν, καὶ συνέλαβε αὐτὴν, καὶ ἀπέκτισεν αὐτὴν. » Ἄ δὲ καὶ τέλος τετύχηκε ἐπὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς, καθ' ἣν συνειστήκει μὲν ἡ Δαμασκός, τὴν δὲ παλαιὰν καὶ βασιλικὴν, φησι, παντελῶς ἠφανίσθη. Οὕτω δὲ συνέστη ἡ καὶ νῦν ὀρωμένη, ὡς ἡ προφητεία ἰδέσσοις, οὐκέτι μὲν βασιλικὸν ἀξίωμα ἐπαγομένη, οὐδὲ ἀρχουσα τοῦ Σύρων ἔθνους· ἀποπεπτωκυῖα δὲ ἧς εἶχε δυνάμειος πρότερον, καὶ μονονοχλῆ εἰς κοίτην ποιμνίων καὶ ἀνάπαυσιν βουκολίων καταλειμμένη· οὕτω δὲ τὰ ἀγελαῖα πλήθη καὶ τοὺς εὐταλεῖς δῆμους καλεῖν εἰωθεν ὁ λόγος. Κατὰ μόνην τὴν τῶν Ἐβδομήκοντα ἐρμηνεῖαν εἰρηται, λέγω δὲ τὸ, « εἰς τὸν αἰῶνα. » οὔτε γὰρ ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ οὔτε παρὰ τοῖς λοιποῖς ἐρμηνευταῖς φέρεται. Διὸ οὐκ ἀνάγκη τὴν πτώσιν Δαμασκοῦ αἰωνίαν λέγεσθαι νομίζειν· ἐπειδὴ χρονικὴ τις αὐτῶν γέγονε ἡ πτώσις κατὰ τὴν τῆς Ἀσσυρίας πολιορκίαν, καθ' ἣν καὶ ἡ Ἱερουσαλήμ ἔλω. Ἄλλ' ὡσπερ αὖθις ἐπανελεθόντες Ἰουδαῖοι ἠγειραν τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ τὴν χῶραν

A conjunctam percurrimus, ita et propheta cum conjunctione totam prophetiae sermonem uno cursu exulit; sed divisim et secundum tempus, inque diversis temporum intervallis; ita ut toti tres anni completi sint, in quibus isthaec dicta ipsi fuere. Haec igitur in tribus annis Dominus per prophetam locutus est. Finis autem verborum Domini illud erat, « Et inhonorabitur gloria Moab cum omnibus divitiis, iisque multis. Et relinquetur minimus, et non honoratus. » Quod ipsum ad litteram impletum est, ut facile ipsis oculis perspicere valeant quotquot in ipsa loca concedunt.

CAPUT XVII.

VERS. 1. « Verbum contra Damascum. Ecce Damascus tolletur a civitatibus. » Eversionem regiae potestatis subindicat, ejus antea consors erat urbs isthaec. Sola quippe tunc universae Syriae imperabat, cum urbes in Syria, nostra aetate conspicuae, nondum structae fuissent; Antiochiam dico et alias.

VERS. 2, 3. « Et erit in ruinam et derelicta in saeculum in cubile ovillum: et non erit qui persequatur. Et non erit ultra munita, ut illuc confugiat Ephraim. » Quemadmodum Babyloniae quae consentanea erant, allophylis Palaestinae incolis quae ipsis competeabant, ac regioni Moab similiter alia quaedam ipsi propria minabatur; sic et propheticus sermo contra Damascum agens, illam proprio sibi sine excipiendam esse interminatur: nam ipsam a civitatibus tollendam esse ait. Secundum Theodotionem vero, transferendam ex civitatibus. Id autem perpeasa est Assyriorum tempore, ut prius significabat praesens Scriptura, cum Assyriorum regem induceret dicentem, « Et cepi Arabiam et Damascum et Samariam: quemadmodum has cepi et omnes principatus capiam ». Huic porro sermoni testimonium affert historia; siquidem in libro quarto Regnorum scriptum est: « Et ascendit rex Assyriorum Damascum, et cepit eam, et transtulit eam. » Quae item extremo completa sunt sub Romanorum imperio, cujus tempore Damascus superstes quidem, verum quod ad antiquam et regiam dignitatem, funditus deleta erat. Quo pacto etiam consistit ea, quam hodie videmus, quemadmodum propheta vaticinatur: quae tantum abest ut ultra regiam dignitatem obtineat, ac Syrorum genti imperet, ut pristina potestate penitus exciderit, ac tantum non in cubile ovillum, et in caulam armentorum relicta sit: sic porro vulgi multitudinem et infimam plebem vocare solet divina Scriptura. Illud autem, « in saeculum, » secundum solam Septuaginta Interpretum versionem dicitur: nam neque in Hebraico, neque apud reliquos interpretes fertur. Quamobrem necessarium minime est ut putemus ruinam Damasci aeternam praedici: quandoquidem ad tempus solum ejus excidium fuit, cum ab Assyriis obsessa est, quando etiam Jerosolyma

¹⁹ Isa. x, 9.

(19') Haec pene ad verbum Hieronymus exprimit.

capta est. Verum quemadmodum reversi Judæi Hierosolymam denuo excitarunt, atque regionem incolis repleverunt, ad eundem modum et Damascus, illa perpressa, quæ in prophetia feruntur, rursus in sequenti tempore structa fuit, ita ut regia sedes in ea iterum poneretur.

« Et non ultra regnum in Damasco : et residuum Syrorum. » Hæc dicuntur quasi Damascus superstes quidem futura sit, sed non monita et regni caput ut olim. Possunt item alio modo hæc loca explicari, quasi scilicet prophetia Damasci incolis depressionem et privatam vitam prænantiet. Ita enim dicere solemus excidisse divitem, cum in extremam paupertatem devenerit; similiterque virum honoratum, cum dignitate sua spoliatus fuerit. Non enim præstantior tu es filiis Israel et gloria eorum. Nam si ille olim populus Dei nuncupatus, memorato tempore dignitate sua lapsurus est, pristina libertate et regno spoliandus, non est quod tu Damascus de pari casu indigneris.

Vers. 4. « Hæc dicit Dominus Sabaoth : Erit in die illa ut deficiat gloria Jacob, et pinguis gloriæ ejus commoveantur. » Et animadvertas velim, cum non funditus destruendam gentem, sed tantum gloriæ pristinæ jacturam fore significare. Pinguis vero gloriæ prisci illius populi, erant sacerdotium et regnum, sacrum item canticum et cultus secundum legem præstitus, propbetandi gratia et gentis libertas, ac si qua alia penes Judaicam gentem habebantur : quæ confertim concutienda et amovenda fore sermo prædicat.

Vers. 5, 6. « Et erit quemadmodum si quis collegerit messem stantem, et semen spicarum mesuerit. Et erit quemadmodum si quis collegerit spicas in valle aspera, et relictus fuerit in ea culmus. » Sicut enim in messe colliguntur quidem spicæ, relinquuntur tamen in agro culmus tenuis; ita futurum ait Judaicum populum, penes quem spicæ olim stantes succidentur, solusque relinquetur culmus. Quod si quis apud eos reperitur existimatione dignus, is comparabitur spicæ, non in planitie, sed in valle sicca et aspera nascenti. Cæterum spica indicari puto chororum discipulorum et evangelistarum Salvatoris nostri, de quo superius⁷⁸ dicebatur, « Et nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuisset, et quasi Gomorra similes facti essemus. »

« Aut tanquam grana olivæ duo vel tria ad summitatem sublimem, vel quatuor vel quinque in ramis eorum relicta fuerint. » Tantam quippe fore ait eorum, qui ex Israele superstites erunt, raritatem in tempore, quod in prophetia notatur, ut omnes spicæ uni comparari possint; eos autem qui præstantiores apud illos erunt, fore quasi duo vel tria grana olivæ in summitate sublimi. Quæ subindi-

⁷⁸ Cap. 1, vers. 9.

« ἐπλήρωσαν οἰκητόρων, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ Δαμασκός, παθοῦσα τότε τὰ ὑπὸ τῆς προφητείας θεοπνεθῆντα, αὐτὴς ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις ἀνωκοδόμητο, ὡς καὶ βασιλεῖον ἐν αὐτῇ συστήναι πάλιν.

« Καὶ οὐκ ἐτι βασιλεία ἐν Δαμασκῷ· καὶ τὸ κατέλοιπον τῶν Σύρων. » Ὡς γὰρ μελλούσης μὲν αὐτῆς ἔσεσθαι, οὐ μὴν καὶ ὄχρας κατὰ τὸ παλαιὸν γεννησομένης, οὐδὲ βασιλευούσης ταῦτα εἰρηται. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλως ἐπιβαλεῖν τοῖς τόποις, ὡς τῆς προφητείας καταπέμψωσιν τοῖς οἰκητόροις Δαμασκῷ, καὶ βίον ἰδιωτικῶν προαναφανούσης. Ὅθεν γούνηθῆμας λέγειν ἐκπεπικέναι τὸν πλοῦτον, ἐπειδὴν εἰς ἰσχάτην ἐλάση πένταν· καὶ τὸν ἔντιμον, ἐπειδὴν οὐ μετεῖχεν ἀξιώματος στερηθῆ. Οὐ γὰρ σὺ βασιλῶν εἰ τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ καὶ τῆς δόξης αὐτῶν. Εἰ γὰρ ὁ πάλαι τοῦ Θεοῦ χρηματίζων λαὸς ἐν τοῖς λεγομένοις χρόνοις ἐκπεσέται τοῦ οἰκείου ἀξιώματος, καὶ τῆς πάλαι παρ' αὐτοῖς πολιτευσομένης αὐτονομίας καὶ βασιλείας· οὐ γὰρ σὲ τὴν Δαμασκὸν τὰ ὁμοία πάσχουσιν ἀγανακτεῖν.

« Τὰδε λέγει Κύριος Σαβαὼθ· Ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐκλείψῃ τῆς δόξης Ἰακώβ· καὶ τὰ πλοῦτα τῆς δόξης αὐτοῦ σεισθήσεται. » Καὶ θεὰ ὅπως οὐκ ἀναίρεσιν παντελῆ τοῦ ἔθνους σημαίνει, ἀλλὰ τῆς δόξης αὐτῶν, ἧς μετεῖχον πρότερον, καθαιρέσιν. Πλοῦτα δὲ ἦν τῆς τοῦ προτέρου λαοῦ δόξης ἡ ἱερωσύνη, καὶ ἡ βασιλεία, τὸ τε ἄγιον ἔσμα καὶ ἡ κατὰ νόμους λατρεία, ἧ τε προφητικῆ χάρις, καὶ ἡ τοῦ ἔθνους ἐλευθερία, καὶ ὅσα ἄλλα παρὰ τῷ Ἰουδαίῳ ἔθνε· ἀπερ ἀθρόως σεισθήσεται, καὶ παντελῶς ἐκλείψῃν προαγορεύει ὁ λόγος.

« Καὶ ἔσται ὃν τρόπον ἐάν τις συναγάγῃ ἀμητὸν ἐσθηκότα, καὶ σπέρμα σταχύων ἀμήσῃ. Καὶ ἔσται ὃν τρόπον ἐάν τις συναγάγῃ στάχυν ἐν φάραγγι στερεῇ, καὶ καταλείψῃ ἐν αὐτῇ καλάμη. » Ὡς γὰρ ἐν ἀμητῷ συνάγονται μὲν οἱ στάχυες, καταλείπεται δὲ ἐν τῇ χώρᾳ καλάμη ψιλή· οὕτω φησὶν ἔσεσθαι τὸν Ἰουδαῖον λαόν, ἀποτηθέντα μὲν τῶν πάλαι παρ' αὐτοῖς σταχύων, μόνης δὲ τῆς καλάμης ἐν αὐτοῖς καταλειφθείσης. Εἰ δὲ καὶ πού τις εὑρεθῆ ἐν αὐτοῖς ἀξίος λόγου, παραβληθήσεται οὗτος στάχυι, οὐχὶ ἐν τῷ πεδίῳ φύντι, ἀλλ' ἐν κοιλάδι καὶ φάραγγι καταξήρω καὶ στερεῇ. Δηλοῦσθαι δὲ οἶμαι διὰ τοῦ στάχυος τὸν χορὸν τῶν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μαθητῶν καὶ εὐαγγελιστῶν, περὶ οὗ καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐλέγτεο· « Καὶ εἰ μὴ Κύριος Σαβαὼθ ἐγκατέλειπεν ἡμῖν σπέρμα, ὡς Σόδομα ἂν ἐγενήθημεν, καὶ ὡς Γόμορρα ἂν ὠμοιώθημεν. »

« Ἡ ὡς ῥώγας ἐλαίας δύο ἢ τρεῖς ἐπ' ἄκρου μετεώρου, ἢ τέσσαρες, ἢ πέντε ἐπὶ τῶν κλάδων αὐτῶν καταλειφθῶσι. » Τοσαύτην γὰρ φησὶν ἔσεσθαι σπάνιν τῶν ἐκ τοῦ Ἰσραὴλ σωθησομένων κατὰ τοὺς χρόνους οὓς ἡ προφητεία σημαίνει, ὡς ἐνὶ στάχυι παραβάλλεσθαι τοὺς πάντας· τοὺς δὲ ἐν αὐτοῖς ἐξαιρέτους τοσοῦτους ἔσεσθαι τινὰς, ὡσπερ εἰ ῥώγας ἐλαίας δύο ἢ τρεῖς τοὺς ἐπ' ἄκρου μετεώρου, ἀνιττομένου τοῦ

λέγει τοὺς ἀριστάτους τῶν ἀποστόλων, οὐς ποτὲ μὲν μετὰ εὐζυγίαν ὁ Σωτὴρ προσεκαλεῖτο, ποτὲ δὲ τρεῖς· οὗς ἡ Γραφή τοῦ Εὐαγγελίου ἐκλεκτῶν ἐκλεκτοτέρους εἰσήγαγε· λέγει δὴ Πέτρον καὶ Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην, οὗς ἐπὶ τὸ ὄρος ἀνήγαγε μόνους, ἱστορήσοντας τὴν μεταμόρφωσιν αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ τῆς ἀναβιωσκούσης θυγατρὸς τοῦ ἀρχισυναγῶγου παρέλαβε (20). Οἱ δὲ λοιποὶ παρὰ τοὺς τρεῖς τούτους οἱ τέσσαρες εἰσι καὶ πέντε, καὶ τοὺς τέσσαρας καὶ τοὺς πέντε, ἕνα καὶ εἴσασαρος ποιῆσαι τοὺς πάντας, ὧν δώδεκα μὲν τοὺς πρώτους ἀποστόλους εἶποις ἀνεῖναι, οὐκ ἔλάττω δὲ αὐτῶν τὴν ἀρετὴν Παῦλον, καὶ αὐτὸν ὄντα κλητὸν ἀπόστολον, καὶ τὸν Ἰάκωβον γεγονέναι τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κυρίου, ὃς πρῶτος ἐπίσκοπος τῆς Ἱεροσολύμων Ἐκκλησίας ὑπ' αὐτοῦ καταστήναι τοῦ Σωτῆρος μνημονεύεται. Οὗτοι δὲ πάντες ἐπ' ἄκρου τῆς ἐλαίας, λέγει δὴ τῆς Ἰουδαίων διαδοχῆς εὐρημένοι διὰ τῶν μετὰ χεῖρας μνημονεύονται. Καὶ ὁ θεὸς δὲ Ἄπόστολος οἶδεν ἐλαίᾳ παραβάλλειν τὴν παρὰ Ἰούδα διαδοχὴν, καὶ ἄλλαν ἀγίαν καὶ ἀπαρχὴν, καὶ καλλιελαίαν αὐτὴν καλεῖ.

Ἡ γὰρ λέγει Κύριος ὁ θεὸς Ἰσραὴλ· Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ πεποιθὸς ἔσται ὁ ἄνθρωπος ἐπὶ τῷ ποιῆσαντι αὐτὸν οἱ δὲ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ εἰς τὸν ἄγιον τοῦ Ἰσραὴλ ἐμβλεψόνται· καὶ οὐ μὴ πεποιθότες ὦσιν ἐπὶ τοῖς βωμοῖς, οὐδὲ ἐπὶ τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν αὐτῶν, ἀ ἐποίησαν οἱ δάκτυλοι αὐτῶν· ἀλλ' ἔσονται πεποιθότες ἐπὶ τὸν ἄγιον τοῦ Ἰσραὴλ. Καὶ οὐκ ἔβονται τὰ δένδρα αὐτῶν οὐδὲ τὰ βδελύγματα αὐτῶν. Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἔσονται αἱ πόλεις σου ἐγκαταλειμμέναι, ὃν τρόπον ποτεῖλαιον οἱ Ἀμορραῖοι καὶ οἱ Εὐαῖοι ἀπὸ προσώπου τοῦ υἱῶν Ἰσραὴλ. Καὶ ἔσονται ἔρημοι, διότι κατέλιπες τὸν θεὸν τὸν Σωτῆρά σου, καὶ Κυρίου τοῦ βοηθοῦ σου οὐκ ἐμνήσθης. Διὰ τοῦτο φυτεύσεις φύτευμα ἄπιστον, καὶ σπέρμα ἄπιστον. Τῇ δὲ ἡμέρᾳ, ἢ ἀν φυτεύσης, κληθήσῃ. Τὸ δὲ πρῶτ' ἐὰν σπείρης, ἀνθήσει εἰς ἀμυγδόν, ἢ ἀν ἡμέρᾳ κληρώσῃ· καὶ ὡς πατὴρ ἀνθρώπου κληρώσῃ τοὺς υἱοὺς σου. Ὡστερ γάρ, φησὶν, ἐκείνων ἀπολωλότων, ἕτεροι παρελθόντες κατέσχον αὐτῶν τὰς πόλεις καὶ τὰς χώρας, οὕτως καὶ εἰ σὲ πόλεις ἐτέρας ἔξουσιν οἰκητορας, ὁμῶν ἀποβληθέντων καὶ ἐξωσθέντων. « Καὶ ἔσονται ἔρημοι, ὅσῃ κατέλιπες τὸν θεὸν τὸν σωτῆρά σου, καὶ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου οὐκ ἐμνήσθης. » Ἐνθα δὴ καὶ αὐτοῦ Ἰησοῦ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μέμνηται ἡ Ἑβραϊκὴ φωνή· σωτῆρα γὰρ ὁμολεῖ τὸ Ἰησοῦ ὄνομα εἰς τὴν Ἑλλάδα συμβῆσαι αὐτοῖς τὰ προλεχθέντα πάντα, εἰρηται, ὅσῃ κατέλιπον τὸν θεὸν τὸν Σωτῆρα αὐτῶν, καὶ Κυρίου τοῦ πάντοτε βοηθοῦ αὐτῶν οὐκ ἐμνήσθησαν. Ἐπὶ οὖν, φησὶ, τὸ σπέρμα τοῦτο τὸ ἄπιστον καὶ τὴν φυτείαν τὴν ἄπιστον σπείρης ἐν τῇ σαυτοῦ ψυχῇ, τότε κληθήσῃ· εἰ δὲ, μεταβαλὼν ἐπὶ τὴν ἀνατελισσασαν τῷ κόσμῳ περιαν τοῦ φωτὸς τοῦ εὐαγγελικοῦ, ἕτερον σπέρμα κατὰ τοῦ τῆ σαυτοῦ διανοίᾳ, περὶ οὗ λέλεκται ἐν Εὐαγγελίῳ· « Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ

A cantor apostolorum præcipui, quos aliquando bines Servator ad vocabat, aliquando ternos, quos Evangelii scriptura electis electiores inducit, Petrum scilicet et Jacobum et Joannem, solos in montem adductos, ut transfigurationis spectatores essent: quos item cum archisynagogi filiam suscitavit, secum assumpsit. Et qui post tres illos residui sunt, quatuor sunt et quinque, ac hos quatuor et quinque ad numerum quatuordecim deducet: ex quorum numero duodecim quidem primos apostolos esse dicas, et illis non virtute minorem Paulum, qui et ipse vocatus apostolus est, et Jacobum fratrem Domini, qui primus Hierosolymitanæ Ecclesiæ episcopus ab ipso Salvatore constitutus memoratur. Hi omnes in summitate oleæ, videlicet Judæorum successionis, reperti in præsentī memorantur. Divinus quoque Apostolus Judæ successionem oleæ comparavit, ipsamque radicem sanctam, orimitias et bonam olivam vocat.

Vras. 7-10. « Hæc dicit Dominus Deus Israel: In die illa confidens erit homo in eo, qui fecit eum: oculi autem ejus in sanctum Israel respicient: et non confidentes erunt in altaribus, neque in operibus manuum suarum, quæ fecerunt digiti eorum: sed erunt confidentes in sancto Israel. Et non videbunt arbores eorum nec abominationes eorum. In die illa erunt derelictæ urbes tuæ, quemadmodum dereliquerunt Amorrhæi et Evæi a facie filiorum Israel. Et erunt desertæ, quoniam deseruisti Deum Salvatorem tuum, et Domini adjutoris tui non recordatus es. Propter hoc plantabis plantationem infidelem, et semen infidele. Die autem illa, qua plantabis, errabis. Si autem illa, qua plantabis in messem, qua die hæreditatem adibis: et tanquam pater hominis hæreditatem sortieris filiis tuis. » Quemadmodum enim, inquit, illis pereuntibus, accedentes alii eorum urbes et regiones obtinuerunt, sic et urbes tuæ, vobis ejectis ac depulsis, incolis aliis replebuntur. « Et erunt desertæ, quia dereliquisti Deum servatorem tuum, et Domini Dei tui recordatus non es. » Hic vero ipsum Jesum Salvatorem nostrum Hebraica vox commemorat: nam Jesu nomen in Græcam linguam translatum Salvatorem significat. Hæc vero in causa fore ait, ut ipsis prædicta omnia contingant, quia dereliquerunt Deum Salvatorem suum, et Domini adjutoris semper sui non meminerunt. Cum itaque, ait, hoc semen incredulum, et hanc infidelem plantationem in anima tua seminaveris, tum errabis; sin autem ex oriente in mundo evangelici luminis diluculo, mutata sententia aliud semen in mente tua jeceris, de quo dictum est in Evangeliiis, « Exiit qui seminat seminare? » et, « Simile factum est regnum cælorum homini seminanti bonum semen in agro suo »; »

²⁰ Matth. XIII, 3. ²¹ ibid. 24.

(20) Hæc ipsa Hieronymus ad hunc locum qui totam Eusebii sententiam ut suam extulit. Vide in Præfatione.

et cum in propria luce orientis matutini solis justitiæ fueris, in te ad messem florebit, ita ut iis omnibus, qui ubi per salutarem doctrinam secundum Deum nati fuerint, sortem bonam tribuas.

Vers. 12. « Væ multitudini gentium multarum. Sicut mare fluctuans, sic turbabimini. » Postquam de conversione gentium ad Deum, et de Judæorum incredulitate erga Christum vaticinatus est, ad multitudinem gentium pertransit, quæ cum in ipsa Damasco, tum in aliis regionibus in incredulitate mansuræ, et Ecclesiam Dei vexaturæ et impugnaturæ sunt.

Vers. 13. « Et dorsum gentium multarum sicut aqua sonabit. Sicut aqua multa, gentes multæ: sicut aqua vi impulsæ. » Quemadmodum enim maris dorsa tumescentia et in sublime elata, dum a ventis agitantur, atque turbantur, sonitum maximum edunt, et metum navigantibus incutiunt; eodem modo turbæ populorum sive Damasci sive in reliquis regionibus, in infidelitate et idololatria manentes, ab invisibilibus gentibus agitatur, instar fluctuum maris sonitum edent, contra Ecclesiam Dei insurgentes. Verum illas « eliminabit et procul insequetur: » etsi illæ maris ferme instar contra adversarios suos fluctus attollant. Dorsæ autem multarum gentium hic illas nuncupat, quia gentes multas insequentes instant. Qui vero insequuntur, a tergo et a dorso fugientium omnino currunt. « Et eliminabit illum, et longe ipsum persequetur. » Id est, retro mittet et ipsum persequetur. Secundum Aquilam autem, « Comminabitur illi, et fugiet longe; » secundum Symmachum vero, « Et infremet ipsi, et fugiet procul. » Cui autem eorum infremet aut comminabitur, nisi prædictæ infidelium populorum genti, et ipsam agitantem diabolo? Quis autem ipsis comminabitur, nisi is de quo dictum est:

Vers. 14. « Comminabitur Dominus in te, qui elegit Jerusalem. Ad vesperam erit luctus, antequam sit diluculum, et non erit. Hæc portio eorum qui populati sunt vos: hæreditas eorum qui vos in hæreditatem possederunt. » Iis quippe qui instar maris fluctuantis contra Ecclesiam sese extulerunt, in occasu vitæ, et in ipso fine luctus aderit, quia non ultra erunt. Nam in futuro sæculo nova lux orientis et matutini tunc ad ultionem ferendam illucet.

CAPUT XVIII.

Vers. 1, 2. « Væ terræ navium, alæ ultra flumina Æthiopiæ; qui mittit in mare obsides, et epistolas biblinas supra aquam. » Unde factum ut omnes ubique Judæi pariter et uno consensu Christianæ doctrinæ contradicerent? In veterum scriptis repe-

(21) Hic Eusebium acerbe carpit Hieronymus his verbis, « Eusebius Cæsariensis historicum interpretationem titulo repromittens, diversis sensibus evagatur: cujus cum libros legerem, aliud multo reperi,

Α σπειραι » καὶ, « Ὁμοιωθῆ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπων σπειροῦντι καλὸν σπέρμα ἐν τῷ ἰδίῳ ἀγγρῶ » καὶ ἐπὶ ἐν τῷ ἰδίῳ φωτὶ γένοιτο τῆς πρωϊνῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης, ἀνθήσει ἐν σοὶ εἰς ἀμύτον ὡς μεταδοῦναι κληρὸν ἀγαθὸν καὶ τοῖς ἰαυτοῦ πᾶσι τοῖς κατὰ Θεὸν γεννησομένοις διὰ τῆς σωτηρίου διδασκαλίας.

« Οὐαὶ πλῆθος ἐθνῶν πολλῶν. Ὡς θάλασσα κυμαίνουσα, οὕτως παραχθήσεσθε. Περὶ τῆς τῶν ἐθνῶν ἐπὶ τὸν Θεὸν ἐπιστροφῆς, καὶ τῆς εἰς τὸν Χριστὸν ἀπιστίας τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους θεσπίσας ὁ λόγος, μεταβαίνει ἐπὶ τὰ πλῆθη τῶν ἐθνῶν, ἐν αὐτῇ τε τῇ Δαμασκῶ καὶ ταῖς λοιπαῖς χώραις ἐν ἀπιστίᾳ ἀπομεινάντων, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ ἐλαύνει καὶ πολιορκεῖν μελλόντων.

B « Καὶ ὡς ὕδωρ ἐθνῶν πολλῶν ὡς ὕδωρ ἤχησι: ὡς ὕδωρ πολλὸν, ἔθνη πολλὰ, ὡς ὕδατος πολλοῦ βία φερόμενου. » Ὡς γὰρ θαλάσσης τὰ κύματα κυρτούμενα, καὶ εἰς ὑψος αἰρόμενα, ἐν τῷ χειμάζεσθαι καὶ ταράσσεσθαι ὑπὸ ἀνέμων, ἤχον μέγιστον ἐμποιεῖ καὶ φόβον τοῖς πλεύουσιν: οὕτω καὶ τὰ πλῆθη τῶν ἐν αὐτῇ τε τῇ Δαμασκῶ καὶ ταῖς λοιπαῖς χώραις ἐπ' ἀπιστίᾳ καὶ εἰδωλολατρεῖα μενόντων ἐθνῶν, ὑπὸ τῶν ὁρατῶν ἐθνῶν ἐνεργούμενα, δίκην κυμάτων θαλάσσης ἤχησουσι, κατὰ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ ἐπανιστάμενα. « Καὶ ἀποσκορακίει αὐτοὺς, καὶ πόρρω αὐτοὺς διώξεται » μονοουχὶ θαλάσσης δίκην τῶν ἀνθεστηκότων κατακυμαίνοντες. Νῦν τὸν δὲ αὐτοὺς πολλῶν ἐθνῶν ἐν τούτοις ἀποκαλεῖ, διὰ τὸ πολλὰ διώκεσθαι παρ' αὐτῶν ἔθνη. Τρέχουσι δὲ κατὰ κύτου πάντη τε καὶ πάντως τῶν φευγόντων οἱ διώκοντες. « Καὶ ἀποσκορακίει αὐτὸν, καὶ πόρρω αὐτὸν διώξεται. » Τουτέστιν, ὀπίσω πέμψει, καὶ αὐτὸν διώξεται. Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, ἢ Ἐπιτιμήσει ἐν αὐτῷ, καὶ φεύξεται μακρὰν » κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, « Καὶ ἐμβριμήσεται αὐτῷ καὶ φεύξεται πόρρω. » Τινὲς δὲ αὐτῶν ἐμβριμήσεται ἢ ἐπιτιμήσεται, ἢ τῷ προλεχθέντι ἔθνη τῶν ἀπίστων λαῶν, καὶ τῷ τούτους ἐνεργούντι διαβόλῳ; Τίς δὲ αὐτοὺς ἐπιτιμήσει ἄλλ' ἢ ἕκαστος περὶ οὗ εἴρηται,

« Ἐπιτιμήσει Κύριος ἐν σοὶ ἐκλεξάμενος τὴν Ἱερουσαλήμ. Πρὸς ἐσπέραν ἔσται πένθος πρὶν ἢ πρωῆ. καὶ οὐκ ἔσται. Αὕτη ἡ μερὶς τῶν προνομευσάντων ὑμᾶς, κληρονομία τοῖς κληρονομήσασιν. » Τοῖς γὰρ δίκην θαλάσσης κυμαίνουσης κατεπαρθεῖσι τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τῇ δύσει τοῦ βίου καὶ πρὸς αὐτῷ τῷ τέλει πένθος ἔσται, ὅτι οὐκέτι ὑπάρχουσι κατὰ τὸν μελλόντα αἰῶνα, νέου φωτὸς ἀνατολῆς καὶ πρωῆς τὸ θνητὰ ταῖς δίκαις ἐπιλάμψαντος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ΄.

« Οὐαὶ γῆς πλοίων, πτέρυγες ἐπέκεινα ποταμῶν Αἰθιοπίας: ὁ ἀποστέλλων ἐν θαλάσῃ ὄμηρα, καὶ ἐπιστολάς βιβλίνας ἐπάνω τοῦ ὕδατος. » Πῶθεν τοῦ πανταχοῦ Ἰουδαίους τοὺς πάντας συμφώνως ἐξ ἑνὸς συνθήματος ἀντιλέγειν τῷ περὶ Χριστοῦ λόγῳ (21);

quam indice promittebat. Ubicumque enim eum historia defecerit, transit ad allegoriam, et ita separata consociat, ut mirer eum nova sermonis fabricā in unum corpus lapidem ferrumque conjungere. Hoc

Εὐρομιν ἐν τοῖς τῶν παλαιῶν συγγράμμασιν, ὡς οἱ ἱεροσολίται οἰκοῦντες τοῦ τῶν Ἰουδαίων ἔθνους ἱερεῖς καὶ πρεσβύτεροι γράμματα διαχαράξαντες εἰς πάντα διεπέμφαντο τὰ ἔθνη τοῖς ἀπανταχοῦ Ἰουδαίοις διαβάλλοντες τὴν Χριστοῦ διδασκαλίαν, ὡς αἰρεσὶν καινῆν καὶ ἀλλοτριάν τοῦ θεοῦ, παρήγγελλον τε δι' ἐπιστολῶν μὴ παραδέξασθαι αὐτήν. Τοῦτο δὲ οὖν αὐτὸ σημαίνειν εἰκεν ἢ μετὰ χειρὸς προφητεία, ἐν ᾗ λέγει· « Οὐαὶ γῆς πλοίων, πτέρυγες ἐπέκεινα ποταμῶν Αἰθιοπίας· ὁ ἀποστέλλων ἐν θαλάσῃ ὄμηρα· » ἐν δ' οὗ ὁ Σύμμαχος ἀποστέλλους εἶπε φήσας, « Ἀποστέλλων ἀποστόλους ἐν θαλάσῃ· » ὁ δὲ Ἀκύλας πρεσβύτερος ἐξέδωκεν εἰπὼν, « Ὁ ἀποστέλλων ἐν θαλάσῃ πρεσβύτερος. » Ὁρᾷς ὅπως ὁ λόγος τοὺς προλεθόντας Ἰουδαίων ἀρχοντας ταλανίζει, καὶ τὴν γῆν αὐτῶν, ἧς ἡ κακία μέχρις Αἰθιοπῶν ἐφθασε. Διὸ κατὰ τὸν Σύμμαχον εἴρηται, « Οὐαὶ γῆς ὁ ἦχος πτέρυγος, ἢ πέραθεν ποταμῶν Αἰθιοπίας· » δι' ὧν σημαίνει, ὡς καὶ πέραν τῆς Αἰθιοπῶν χώρας, ἢ τῶν ἐσχατιῶν τῆς γῆς, ὁ τῆς πονηρίας ἦχος τῶν τὴν Ἰουδαίαν γῆν οἰκούντων διὰ τινῶν ὡσπερ ἰπταμένων πλοίων προῆλθεν, οἱ τε ἀπόστολοι αὐτῶν, ἐπιστολάς βιβλίνας κομιζόμενοι, ὀπεράνω τε τῶν ὑδάτων ναυτιλλόμενοι καὶ τὴν θάλασσαν ἐμπλέοντες, ἀπανταχοῦ γῆς διέτρεχον, τὸν περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐνδιαβάλλοντες λόγον. Ἀποστέλους δὲ εἰσέτι καὶ νῦν ἔθος ἐστὶν Ἰουδαίοις ὀνομάζειν τοὺς ἐγκύκλια γράμματα παρὰ τῶν ἀρχόντων αὐτῶν ἐπιχωμιζόμενους.

« Πορεύονται γὰρ ἀγγελοι· κούφοι πρὸς ἔθνος μετέωρον καὶ ξένον λαὸν καὶ χαλεπὸν. Τίς αὐτοῦ ἐπέβαινε; ἔθνος (22) ἀνέλπιστον καὶ κατακεπατημένον. » Ὡς εἶναι ἀρχὴν πράγματος· καὶ μοι δοκεῖ τοῦτο τὸ πρόσταγμα πρὸς τοὺς μαθητὰς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εἰρηθεῖν· οὐκ διὰ τὸ πᾶσιν ἀνθρώποις ἀγαθῶν εὐαγγελιστὰς εἶναι, ἀγγέλους καὶ κούφους ὠνόμασε πρὸς ἀντιδιαστολήν τῶν Ἰουδαϊκῶν ἀποστόλων. Φησὶν οὖν πρὸς αὐτοὺς τοὺς τῶν ἀγαθῶν ἀγγέλους· Ὑμεῖς, οἱ Χριστοῦ μαθηταί, πορεύεσθε, ὡσπερ οὖν αὐτὸς ὁ Σωτὴρ διετάξατο πρὸς ὑμᾶς λέγων· « Πορεύεσθε μᾶλλον πρὸς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ, » καὶ, « Πορευθέντες, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη ἐν τῷ ὀνόματι μου. » Πορευόμενοι δὲ, φησὶ, κούφοι γίνεσθε καὶ εὐστατεῖς, ὡς ἂν ῥάδιαν τὴν πορείαν ποιήσθε· ὃ δὴ καὶ αὐτοῖς πάλιν παρήγει λέγων· « Μὴ δὲν ἀρητε κατὰ τὴν ὁδὸν· μὴ κτήσασθε χρυσὸν μηδὲ ἀργυρον, μηδὲ χαλκὸν εἰς τὰς ζώνας ὑμῶν, » καὶ τὰ ἐξῆς. Κελεύει δὲ πορεύεσθαι πρὸς ἔθνος μετέωρον καὶ ξένον, καὶ πρὸς λαὸν χαλεπὸν. Οὐ γὰρ πρὸς γνωρίμους

¹¹ Matth. x, 6. ¹² Matth. xxviii, 19. ¹³ Matth. x, 9.

breviter admonui, ne quis nos putet ex illius fontibus mutuasse quæ dicimus: nam et in præsentis capituli adversum Judæos et Hierosolymam dicit prophetiam dirigi: quod in principio fidei Christianæ ad totas gentes epistolas miserint, ne susciperent passionem Christi, et miserint usque ad Æthiopiā et occidentalem plagam, totumque orbem ejus blasphemie disseminatione compleverint. » Et sane quod ait Hieronymus Eusebium ἀλληγορικῶς πλεονεχῶς dictorum sensum interpretari, cuiusque locuti palam erit; quod vero dicit, se non ex Eusebii sonibus mutuasse, de toto commentario intelligas: etenim pleraque ille afferit, quæ Eusebius nullatenus attigit; sed tamen multa ex hisce com-

minis, Hierosolymitanos Judaicæ gentis sacerdotes et seniores, litteras in omnes gentes misisse ad omnes ubique Judæos, quo Christi doctrinam traducerent, ut novam ac Deo inimicam sectam: ac epistolis monuisse, ut ne illam reciperent. Hoc ipsum ergo significare videtur præsens prophetia ubi dicitur: « Væ terræ navium, atque ultra flumina Æthiopiæ; qui mittit in mare obsides; » pro quo Symmachus apostolos dixit his verbis, « Qui mittit et apostolos in mare; » Aquila vero *legatos* edidit, dicens, « Qui mittit in mare legatos. » Videntur quomodo sermo prædicatorum Judæorum principes miseros prædicet, necnon terram eorum, cujus malitia usque ad Æthiopes pervaserat. Quamobrem secundum Symmachum, « Væ terræ sonitus alæ, quæ ultra flumina Æthiopiæ »: queis significat, etiam ultra Æthiopiæ regionem, sive ultra extrema terræ, malitiæ incolarum Judææ sonitum, ceu quibusdam volantibus navibus delatum, pervenisse, apostolosque eorum epistolas biblinas deferentes, ac supra dorsum aquarum in marique navigantes, ubique terrarum discursisse, sermonem de Servatore nostro calumniis vellicantes. Apostolos vero etiam nunc Judæi nuncupare solent eos, qui circulares principum suorum litteras circumquaque deportant.

« Ibunt enim nuntii celeres ad gentem excelsam et peregrinum populum, et gravem. Quis ultra illum? gens desperata et conculcata. » Ita ut sit illud rei initium: videturque mihi hoc præceptum Salvatoris nostri discipulis dari; qui quod omnibus hominibus honorum nuntii sint, nuntii et celeres ab eo vocantur, ad differentiam Judaicorum apostolorum. Illos igitur bonorum nuntios sic alloquitur: Vos, Christi discipuli, ite, quemadmodum ipse vobis Servator præcepit, « Ite potius ad oves, quæ perierunt, domus Israel ¹¹; » et, « Euntes docete omnes gentes in nomine meo ¹². » Euntes autem, ait, leves estote et expediti, ut facilius viam emetiamini: quod etiam illis mandabat his verbis, « Nihil tuleritis in via; ne possideatis aurum, nec argentum, nec æs in zonis vestris ¹³, » etc. Jubeat autem proficisci eos ad gentem sublimem et peregrinam, et ad populum gravem. Non enim ad notos vel domesticos sive fratres mittebantur, sed ad quosdam peregrinos ignotos viros et alienigenas, apud omnes

mentariis, etiam allegorice dicta hausit, quorum perquam minimam partem, nos hinc et inde notavimus.

(22) Hæc in hunc locum S. Hieronymus habet, « LXX, pro eo quod nos diximus *expectantem, expectantem*, et in Hebraico scriptum est, *sperantem, sperantem*, e contrario interpretati sunt ἀνέλπιστον, id est, *non sperantem*. Et ob hanc causam dederunt occasionem Eusebio, ut hoc de gentibus magis, quæ nec spem habeant, nec Testamentum Dei, nec prophetas, intelligendum putaverit; quam de Judæis: quod ab ipsis postea Ecclesiæ, quæ in specula constituta est, dona mittenda sint, et offerendæ victimæ spirituales.

gentes dispersos : in quibus vere sublimes quidam A erant, in nulla firma re consistentes, ac errantes, qui omni superstitionis vento circumferebantur. Iidem porro gens gravis erant, piæ religionis verbolustestis et inimici. Hos tamen ut addeant nuntii veloces præcipit, ac illis prædicent, et usque ad extrema terræ pervadant. Quamobrem subjungit, « Quis ultra illum ? » sive secundum Symmachum, « Post quem non est ultra. » Hæc autem gens peregrina et sublimis, sine spe degebat ; ita ut dicat Apostolus, « Erasmus aliquando snem non habentes et athei in mundo ⁶⁶. »

ἀπεικνωμένον καὶ μετέωρον ἔθνος, καὶ ἀνέλιπτον ἢν· ὡς λέγειν τὸν Ἀπόστολον· « Ἦμὲν που ἐλπίδα μὴ ἔχοντες, καὶ ἄθεοι ἐν τῷ κόσμῳ. »

VERS. 3. « Nunc flumina terræ omnia tamquam B regio habitata : habitabitur regio eorum. » Videtur mihi subindicare, fluminibus quidem, multitudinem gentium quæ Deum cognituræ sunt ; regionibus vero earum, ecclesias : quemadmodum enim superius fluctibus maris, fluctibusque turbatis, infidelium gentium turbas comparavit ; sic et nunc fluviis dulcibus placideque manantibus, Christi populos similes ait ; per regionem autem eorum, indicat Ecclesiam. Olim ergo isthæc flumina inhabitata erant, et a Deo aliena ; ac regio eorum pia religione vacua et deserta ; jam vero per nostram, inquit, prædicationem, memorata flumina et regio eorum, in habitatam terram versa sunt. Id porro procurabit illis Christi signum : « Veluti signum a monte elevabitur. »

VERS. 4. « Tanquam buccinæ vox audietur : quia sic dixit Dominus mihi : Securitas erit in mea civitate. » Prædicta regio mea Domini civitas est : quare securitas in ea erit, utpote custodiende me, et undique illam tutante ; ita ut jure de illa dicatur, « Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei ⁶⁷. » et « Fluminis impetus lætificant civitatem Dei. Veluti lux æstus meridiani, et ut nubes roris diei messis ⁶⁸. » Ab hujusmodi luce, quæ quasi æstus meridians in civitate mea effunditur, nihil, inquit, civitati mesæ damni infertur, neque dolor iis qui hujusmodi luce perfunduntur. Lux igitur illa, est ipsum Dei Verbum, quod Ecclesiam ejus somper illuminat ; nubes autem roris, Spiritus sanctus, qui supremam unigeniti Filii Dei theologiam, iis, qui eam capere non valent, adumbrate tradit, ut attemperatam quidpiam efficiat, altam et æquam de Christo theologiam complectens ; idque ex accessu ejusdam nubis sancti Spiritus. Hæc porro ante messem futura prædicit : hæc ratione fructus in Ecclesia Dei pullulantes significans, qui instar spicarum efflorescunt : qua de re superius ⁶⁷ hæc declarabat, « Et lætabuntur coram te, sicut qui lætantur in messe. » Et Salvator similiter cum diceret, « Levate oculos vestros, et videte agros, quoniam albi sunt ad messem ⁶⁸. » Erit itaque lux divinitatis Verbi, in ejus civitate, non temperata quasi vigena et meridiana ; quia vero

καὶ πρὸς οικίους τινὰς καὶ ἀδελφοὺς ἀπεπέλλοντο, ἀλλὰ πρὸς τινὰς ἀπεικνωμένους ἀγνώστους ἄνδρας καὶ ἀλλογενεῖς, τοὺς ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι· ἐν οἷς ἦσαν μετέωροι ἀληθῶς, ἐπὶ μηδὲν ἑδραίου ἰστώτες, κλωμώνιοι καὶ περιφερόμενοι παντὶ ἀνέμῳ τῆς πολυθέου κλήνης. Οἱ δ' αὐτοὶ καὶ χαλεπὸν ἔθνος ἦσαν, ἐχθρῶς καὶ πολεμικῶς διακείμενοι πρὸς τὸν τῆς θεοσεβείας λόγον. Ὅμως δ' οὖν πρὸς τοὺτους παρακαλεῖται ἀπίκται τοὺς ἀγγέλους κούφους καὶ τοὺτους κηρύττειν, διαβαίνειν δὲ καὶ ἐπὶ τὰ πέρατα τῆς γῆς. Διὸ ἐπιλέγει, « Τίς αὐτοῦ ἐπέκεινα ; » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « Μεθ' οὗ οὐκ ἔστιν ἐπέκεινα. » Τοῦτο δὲ τὸ ἦν· ὡς λέγειν τὸν Ἀπόστολον· « Ἦμὲν που ἐλπίδα

« Nūn oi ποταμοὶ τῆς γῆς πάντες ὡς χώρα κατοικουμένη· κατοικισθήσεται ἡ χώρα αὐτῶν. » Διτί- τεσθαι δὲ διὰ τούτων μοι δοκεῖ ποταμοὺς μὲν τὰ πλήθη τῶν τῶν θεῶν ἐπιγνωσομένων λαῶν· χώρας δὲ αὐτῶν τὰς ἐκκλησίας· ὡς γὰρ ἀνωτέρω κύμασι θαλάσσης, καὶ κύμασι τεταραγμένους τὰ πλήθη τῶν ἀπίστων ἔθνῶν παρέβαλεν, οὕτω νῦν ποταμοὶ γλακίσει καὶ εὐσταθῶς κινουμένους τοὺς Χριστοῦ λαοὺς ἀφομοιοῖ, χώραν αὐτῶν δηλώσας τὴν Ἐκκλησίαν. Πάλαι μὲν οὖν ἦσαν οἱ ποταμοὶ οὗτοι ἀοίκητοι, καὶ ἀλλότριοι θεοῦ, ἢ τε χώρα αὐτῶν ἔρημος θεοσεβείας· νῦν δὲ διὰ τοῦ ἡμετέρου, φησί, κηρύγματος, οἱ δηλωθέντες ποταμοὶ καὶ ἡ χώρα αὐτῶν εἰς οἰκουμένην ἐστὶ. Προξενήσει δὲ τοῦτο αὐτοῖς τὸ τοῦ Χριστοῦ σημεῖον· « Ὡσεὶ σημεῖον ἀπὸ ὕρου ἀρθῆ. »

« Ὡς σάλπιγγος φωνὴ ἀκουστὸν ἔσται· διότι οὕτως εἶπε Κύριός μοι· Ἀσφάλεια ἔσται ἐν τῇ ἐμῇ πόλει. » Ἡ δὲ προλεχθεῖσα χώρα ἐμῆ τοῦ Κυρίου ἐστὶ πόλις· διὸ ἀσφάλεια ἔσται ἐν αὐτῇ, ὡς ἀν ἐμοῦ φυλάττοντος καὶ πανταχόθεν αὐτὴν ἀσφαλιζομένου· ὥστε εἰκότως περὶ αὐτῆς λέγεσθαι· « Ἀεδοξασμένα ἐλαλήθη περὶ σοῦ, ἢ πόλις τοῦ θεοῦ, » καὶ· « Τοῦ ποταμοῦ τὰ ὀρμήματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ θεοῦ. Ὡς φῶς καύματος μεσημβρίας, καὶ ὡς νεφέλη ὀροσίου ἡμέρας ἀμνητοῦ. » Τοιοῦτου δὲ φωτός καὶ ὥσπερ καύματος μεσημβρινοῦ γενομένου ἐν τῇ ἐμῇ πόλει, οὐκ ἔστι, φησί, βλάβη, οὐδὲ λύπη τοῖς ὅποι τοιοῦτον φῶς καταυγαζομένοις. Φῶς μὲν οὖν αὐτῶς ἐστὶν ὁ τοῦ θεοῦ λόγος, ὁ τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ διαπαντός φωτίζων· νεφέλη δὲ ὀροσίου τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ τὴν ἄκραν θεολογίαν τοῦ μοιογενοῦς Υἱοῦ τοῦ θεοῦ πᾶς μὴ οἶος τε κίτην χωρεῖν ἐκασκάζου, ὡς κεκραμένον ἀποστελεῖσθαι τι πολὺ καὶ ἀκρότατον τῆς περὶ Χριστοῦ θεολογίας, διὰ τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὥσπερ τινας νεφέλης ὑποδρομήν. Καὶ ταῦτα ἴσασθαι φησί πρὸ τοῦ θερισμοῦ· τοῦτον δηλῶν τὸν τρόπον τὰς ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ θεοῦ καρποφορίας, δικὴν σταχυῶν ἀνθοῦσας· περὶ οὗ καὶ ἀνωτέρω ἐδήλου λέγων· « Καὶ εὐφρανθήσονται ἐνώπιόν σου, ὡς οἱ εὐφρανόμενοι ἐν ἀμνητῷ. » Καὶ ὁ Σωτὴρ ὁμοίως δι' ὧν εἶπεν· « Ἐπάρατε τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν, καὶ ἴδετε τὰς χώρας, ὅτι λευκαὶ εἰσι πρὸς θερισμόν. »

⁶⁶ Ephes. II, 12. ⁶⁷ Psal. LXXVI, 3. ⁶⁸ Psal. XLV, 5. ⁶⁹ Cap. IX, vers. 3. ⁷⁰ Joan. IV, 35.

Ἔσται τοίνυν τὸ μὲν φῶς τῆς θεότητος τοῦ Λόγου ἄφατον ὡσερ ἀκμαίον καὶ μεσημβρινὸν ἐν τῇ αὐτοῦ πύλαι· διὰ δὲ τὸ μὴ χωρηθῆναι αὐτὸ ὑπὸ ἀνθρώπων, μέση διελθοῦσα ἢ νεφέλῃ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἐρέσου ἐμπελας, ἐπισκιάσει τὴν αὐτὴν πόλιν, ἵνα, ὡς ἐν ἡμέραις ἀμνητοῦ, ταῖς πρὸ τοῦ θερισμοῦ, καὶ τὸ φῶς ἐκλάμπῃ καὶ ἡ νεφέλῃ ἐπισκιάσῃ αὐτήν.

« Ἔσται πρὸ τοῦ θερισμοῦ, ὅταν συνταλεσθῇ ἄθος, καὶ ὑμαξ ἐξανθήσῃ ἄθος ὑμακίζουσα· καὶ ἀρελεῖ τὰ βοτρυδία τὰ μικρὰ τοῖς δρεπάνοις, καὶ τὰς κληματίδας ἀρελεῖ, καὶ ἀποκόψει. » Ὡσερ γάρ, φησὶν, ἐν ταῖς ἀμπελοῖς, ἐπιπῶν ὑμακας ὡσιν οἱ βότρυες, ἐπισκιάς ὁ γεωργὸς τὰ περιττὰ καὶ ἀχρηστοτῶν κλημάτων ἐκκόπτει, οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀτελοσφόρα καὶ ὡσερ αἰ νεκρικαία· καὶ ταῦτα γάρ, ὡς οἷα ἂν ἀλαία, οὐδὲ ἀγαθὴν ἔχουσα ἐλπίδα πρὸς καρποῦ τελεωσιν, περιαιρεῖ ἐπιστήμῃ γεωργικῇ, ἵνα καὶ λυμῶνται τοῖς ἐρρωμένοις βότρυσι τὰ περιττὰ καὶ ἀχρηστοτῶν· διότι ταῦτα μὲν ἀραιρεῖ καὶ παραδέδωκεν εἰς βρῶσιν· τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ καὶ τοῖς θηρίοις τῆς γῆς, » τὰ δὲ τὸν ἐντελῆ διασώζοντα καρπὸν διὰ πάσης ἐπιμελείας φυλάττει· οὕτω κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ θερισμοῦ γενήσεσθαι φησι, τῶν τῆς ἀμπελοῦ περιττῶν κλημάτων, καὶ τῶν ἀχρηστων αὐτῇ βοτρυῶν περιαιρουμένων, καὶ ἀποκοπτομένων, εἰς βορᾶν τε ἐσπεδομένων ταῖς κολαστικαῖς δυνάμεσιν, οἱ ἀγαθοὶ βότρυες, αἱ καρποφόροι ψυχῆ, τῆς παρὰ Θεοῦ τρέφονται ἀγαθῆς ἐλπίδος. Ἐν τούτοις αὐτοῖς ὁ Σωτὴρ ἑαυτὸν εἶναι τὴν ἀμπελον ἔφησεν· τοῖς δὲ μαθηταῖς τὰ κληματα· βότρυες δὲ τῶν κλημάτων ἀκόλουθόν ἐστι νοεῖν, τοῖς ὑπὸ τῶν ἀποστόλων μαθητευομένους· ὧν τὰ ὡσερ νεκρικαία βοτρυδία τὰ ἀχρηστοτῶν καὶ ζωτικῆς δυνάμεως ἐστερημένα, κατὰ τὸν καιρὸν τῆς κρίσεως ἀποβληθήσεσθαι διδάσκει· καὶ τὰ κληματα δὲ ὡσαύτως, τὰ μηδένα βότρυον φέροντα, οἷος ἦν ὁ προδότης Ἰούδας, ὁμοίως τοῖς ἀχρηστοῖς βότρυσιν, ἀποκοπήσεσθαι τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ καὶ τοῖς θηρίοις τῆς γῆς, ἀντικείμενα κολαστικῶν θελημάτων δυνάμεις.

« Ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἀνενεχθήσεται δῶρα Κυρίου Sabaoth ἐκ λαοῦ τεθλιμμένου καὶ τετιμμένου, καὶ ἀπὸ λαοῦ μεγάλου, ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον. » Εἴη δ' ἂν οὗτος ὁ τὴν στενὴν καὶ τεθλιμμένην ὁδὸν τὴν ἀπάγουσαν εἰς τὴν ζωὴν· ὁ αὐτὸς καὶ ἐκτετιμμένος ὑπάραχαι, ὡς ἂν τῆς κοινῆς τῶν ἀνθρώπων ζωῆς ἡλλοτριωμένος, καὶ μέγας δὲ ἐστὶ παρὰ τῷ Θεῷ καὶ παλὺς· διὸ λέλεκται, « ἀπὸ λαοῦ μεγάλου. » Καὶ γὰρ ἐν τῷ παρόντι βίῳ, καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ἐκ αἰῶνι τὰ λογικὰ δῶρα καὶ τὰς ἀναμάρτους τῷ Θεῷ θυσίας ἀναπέμπων οὐ διαλιμπάνει ὁ θαλαθεὶς λαός.

« Ἔθνος ἐλπίζον καὶ κατακαπατημένον, ὃ ἐστὶν ἐν μέρει ποταμοῦ τῆς χώρας αὐτοῦ εἰς τὸν τόπον, ὃ δὲ ὄνομα Κυρίου Sabaoth, εἰς ὄρος ἁγιον. » Τὸ γὰρ ἔθνος τοῦτο ἐν μέρει ποταμοῦ τῆς χώρας τοῦ Θεοῦ ἐτύγγανεν, ὅτε ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ ἐπολιτεύετο· ὡς λέγειν· « Ἐν μέρει γινώσκωμεν καὶ ἐν μέρει προφητεύομεν. » Οὕτε γὰρ τὸν πάντα ποταμὸν

A ab hominibus capi nequit, intercedens media quadam nubes Spiritus sancti, plena roris, eandem civitatem inumbrabit, ut, quemadmodum in diebus messis, quæ ipsam messem prævertunt, et lumen splendat, et nubes inumbret illam.

Vers. 5; 6. « Erit ante messem, cum fuerit consummatus flos, et uva non matura eduxerit florem germinans : et auferet racemulos parvos falcibus, et sarmenta tollet et abscindet. » Quemadmodum enim, inquit, in vineis, dum uvæ immaturæ sunt, adventans agricola inutiles palmites excidit, neque id tantum, sed etiam infructuosa quæque et arescentia resocat : etenim illa quoque, utpote quæ nihil vigoris habeant, neque ullam ad fructus perfectionem spem relinquunt, ex agriculturæ peritiâ de medio tollit, ne superflua et inutilia vigintibus visis nocent : quamobrem illa quidem aufert, et in escam (volatilibus cœli et bestiis terræ) abijcit ; quæ vero perfectum fructum servant retinentque, summa sollicitudine colit et tuetur ; sic in tempore messis futurum esse sit, ablatis quippe supervacaneis vineæ palmitibus, succisique inutilibus visis, atque in escam ultricium potestatum traditis ; bonæ uvæ, sive animæ fructiferæ, bonam spem a Deo consequentur. In his porro ipse Servator se vineam esse dixit ; discipulos vero suos, palmites ; uvæ autem palmitum consequens est ut intelligamus esse eos, qui ab apostolis instituti fuerunt : quorum illos cum racemulos inutiles ac vitali virtute privatos, in tempore iudicii abijciendos esse docet ; similiterque palmites nullam uvam ferentes, qualis erat proditor Judæa, perinde atque inutiles uvæ, a volatilibus cœli et bestiis terræ, videlicet adversariis et ultricibus virtutibus, excisum iri,

τοῖς θηρίοις τῆς γῆς, ἀντικείμενα κολαστικῶν θελημάτων δυνάμεις.

Vers. 7. « In tempore illo afferentur dona Domino Sabaoth, a populo contrito et divulso, et a populo magno, ab hoc tempore usque in perpetuum. » Fuerit autem hic populus is qui in angusta et arcta via, quæ ducit ad vitam, graditur : ipsoque divulsus est, utpote qui a communi hominum vita alienus sit, magnus item et multus est apud Deum : quare dictum est, « a populo magno. » At enim in præsentî vita et in future sæculo, rationabilia dona, et incruentas hostias Deo emittere nunquam cessat memoratus populus.

« Gens sperans et concubata, quæ est in parte fluvii regionis ejus, in loco ubi nomen Domini Sabaoth, in monte sancto. » Hæc enim gens in parte fluvii regionis Dei erat, quando in Ecclesia Dei versabatur ; ita ut dicat, « In parte cognoscimus et in parte prophetamus ». Neque enim totum fluvium, scilicet Verbum Dei, capiebat illa regio : quare in

1 Cor. xiii. 9.

parte fluvii regionis Dei fuisse dicitur memoratus **Α** populus.

CAPUT XIX.

Vers. 1. « Visio Ægypti. Ecce Dominus sedet super thronum levem, et veniet in Ægyptum. » Attente considerandum est, quo pacto dicatur, « Visio Ægypti. » Non enim quemadmodum de Babylone dicebatur, « Visio contra Babylonem; » neque sicut de Judæa et Jerusalem, « Visio quam vidit Isaias filius Amos; » quam vidit contra Judæam et Jerusalem; » neque ut de Damasco et de Moabotide; eodem modo de Ægypto: non enim dicitur, « Visio contra Ægyptum; » sed quasi Ægyptus visura, et oculis discernendi vi præditis contemplatura erat ea quæ in vaticinio feruntur: vel quia propheta visionem habuerat Ægyptiis pulcherrima prænuntiantes. Quid enim pulchrius, quid beatius Ægyptiis eventurum erat, quam quod Dominus præsentia sua ipsos dignaturus, et notitiam sui ipsis collaturus esset, facturisque alia omnia quæ in Ægyptiorum bonum verterent?

« Et movebunt manufacta Ægypti a facie ejus, et cor eorum superabitur in ipsis. » Quod sane quis secundum historię veritatem tunc completum dixerit, cum ipse Dominus, qui in principio apud Deum erat, Deus Verbum, non incorporeo neque invisibili modo in Ægyptiorum regione peregrinabatur, sed in nube illa levi, ut existimatur, sedens advenit, scilicet in corpore, quod Christus assumpserat, ex Spiritu sancto et ex sancta Virgine constitutum. Nam si non scriptum esset ipsum nubi insidentem venturum esse, posset quispiam dicere, Deum Verbum incorporaliter et divina virtute ubique præsentem, utpote qui omnia impleat, nam « In mundo erat, et mundus per ipsum factus est », eandem in Ægypto præsentiam exhibere, quandoquidem inspectionem et providentiam ad illos usque extendit. Veram illo modo non magis in Ægypto, quam in alia qualibet mundi parte esse dicatur. At nunc specialiter et distincte dicitur, ipsum nubi levi insidentem venturum in Ægyptum esse, quo proprius quidam et corporeus ejus adventus significatur. Cui dixerit quispiam in eadem explanatione insistentem, tunc propheticum dictam finem habuisse, cum is qui ex Virgine natus est Deus, quem Emmanuelem prophetia vocat, ad homines advenit. Quemadmodum enim nubes non aliunde constitutionem habet, quam ex aere et ex vapore terræ, sic et corpus quod assumpsit, ex Spiritu sancto et ex terrena substantia constitutum, jure nubi levi comparatur, cui insidens Christus, in Ægypto, dum adhuc esset infans, peregrinabatur. Id quippe erat Ægyptiis satis, qui virtute ineffabili ex adventu Salvatoris magnam sunt utilitatem nacti. At secundum profundioramentem, Domini præsentia Ægypti præcipue egebant, utpote omnium hominum superstitionisissimi;

ἐχώρει, λέγω δὲ τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, ἡ δηλωθεῖσα χώρα· διὸ ἐν μέρει τοῦ ποταμοῦ τῆς χώρας τοῦ Θεοῦ λέγεται γεγονέναι τὸ δηλωθὲν ἔθνος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ'.

« Ὁρασις Αἰγύπτου. Ἴδου Κύριος κάθηται ἐπὶ νεφέλης κούφης, καὶ ἤξει εἰς Αἴγυπτον. » Προσέκει δὲ τὸν νοῦν ἐπιστῆσαι ὅπως εἰρηται· « Ὁρασις Αἰγύπτου. » Οὐ γὰρ ὡς ἐπὶ τῆς Βαβυλώνας ἐλέγετο· « Ὁρασις κατὰ Βαβυλώνας· οὐδ' ὡς ἐπὶ τῆς Ἰουδαίας καὶ τῆς Ἱερουσαλήμ, » « Ὁρασις ἦν εἶδεν Ἡσαΐας υἱὸς Ἀμώς, ἦν εἶδε κατὰ τῆς Ἰουδαίας καὶ Ἱερουσαλήμ· » οὐδ' ὡς ἐπὶ τῆς Δαμασκοῦ καὶ τῆς Μωαβιτιδος, οὕτως ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου· οὐ γὰρ εἰρηται, « Ὁρασις κατὰ τῆς Αἰγύπτου· » ἦτοι ὡς αὐτῆ, Αἰγύπτου μελλούσης ὄρᾶν, καὶ θεωρεῖν ὀφθαλμοῖς διορατικῶς τὰ θεσπιζόμενα· ἢ ὡς τοῦ προφήτου τὴν δρασιν τεθεαμένου τὴν τὰ κάλλιστα τοῖς Αἰγυπτίοις προαναφωνήσαν. Τί γὰρ κάλλιον, τί δὲ μακαριώτερον ὑπάρχειν ἡμελλεν Αἰγυπτίοις τοῦ τὸν Κύριον τῆς αὐτοῦ παρουσίας καταξιοῦν αὐτοὺς, καὶ τὴν αὐτοῦ γνώσιν αὐτοῖς παρέξειν, καὶ ποιήσειν ὅσα ἄλλα ἐμφέρεται τοῖς Αἰγυπτίοις;

« Καὶ σεισθήσεται τὰ χειροποίητα Αἰγύπτου ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ, καὶ ἡ καρδία αὐτῶν ἠττηθήσεται ἐν αὐτοῖς. » Ὁ δὲ πεπληρωσθαι εἰποιεν ἂν τις πρὸς ἱστορίαν, ὅτε αὐτὸς ὁ Κύριος, ὁ ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεὸν, Θεὸς Λόγος οὐκ ἄσωμάτως οὐδὲ ἀφανῶς ἐπεδήμει τῇ τῶν Αἰγυπτίων χώρᾳ, ἀλλὰ μετὰ τῆς νομισμένης κούφης νεφέλης καθήμενον αὐτὴν ἀφικέσθαι, τοῦ σώματος δηλαδὴ, οὐ ἀνειλήφει ὁ Χριστὸς, ἐξ ἁγίου Πνεύματος καὶ τῆς ἁγίας Παρθένου ἐπεσκευασμένου. Εἰ μὲν γὰρ μὴ προσέκειτο τὸ ἐπὶ νεφέλῃ καθήμενον αὐτὸν ἀφικέσθαι, ἦτοι ἠδύνατό τις λέγειν, ὅτι ἄσωμάτως καὶ θετικῇ δυνάμει πανταχοῦ παρῶν ὁ Θεὸς Λόγος, ὅτε δὴ πάντα πληρῶν· « Ἐν τῷ κόσμῳ » γὰρ « ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, » καὶ τῇ Αἰγύπτῳ τὴν αὐτὴν παρουσίαν παρέχει, διὰ τοῦ τὴν ἐπισκοπῆν αὐτοῦ καὶ τὴν πρόνοιαν μέχρις αὐτῶν ἐκτελεῖν. Ἄλλ' οὐ μᾶλλον εἰποι τις αὐτὸν ἐν Αἰγύπτῳ, ἢ ἐν ἑτέρῳ μέρει πάντως κατὰ τοῦτον ὑπάρχειν τὸν τρόπον. Νῦν δὲ ἀφανισμένως εἰς Αἴγυπτον αὐτὸν ἤξει ὁ λόγος ἐπὶ νεφέλης αὐτὸν ὀχούμενον κούφης εἶπεν, ἰδιάζουσαν τινα καὶ σωματικὴν τὴν παρουσίαν αὐτοῦ δηλῶν. Ἡ δὲ εἰποι ἂν τις ὁ ταύτη συνιστάμενος τῇ ἐκδοχῇ τέλους ἡξιώσθαι τὸ ῥητὸν ἐπὶ τῇ εἰς ἀνθρώπους προόδῳ τοῦ ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου γεννηθέντος Θεοῦ, ὃν Ἐμμανουὴλ καλεῖ ἡ προφητεία. Ὡς γὰρ ἡ νεφέλη οὐκ ἄλλοθεν ἔχει τὴν σύστασιν, ἢ ἐξ ἀέρος καὶ ἀναθυμιάσεως τῆς γῆς, οὕτως τὸ σῶμα ὃ ἀνελεῖφεν, ἐξ ἁγίου Πνεύματος καὶ τῆς γεώδους οὐσίας ὑποστάν εἰκότως νεφέλῃ κούφῃ παρεδόθη, ἢ ἐγκαθήμενος ὁ Χριστὸς ἐπεδήμει τῇ Αἰγύπτῳ κατὰ τὴν νηπίαν ἡλικίαν. Ἀπῆρκει γὰρ καὶ τοῦτο Αἰγυπτίοις, ἀρῆρτην δυνάμει μέγιστα ὀφελουμένους ἐκ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιθέσεως. Κατὰ δὲ βαθύτερον νοῦν, τῆς τοῦ Κυρίου παρουσίας ἐξαιρέτως ἰδεῖτο ἡ Αἴγυπτος, ἐπειδὴ πάντων ἀνθρώπων

⁹⁹ Joan. 1, 10.

δαισιμονώστεροι γέγονασιν, ὡς μὴ μόνον εἰμαρ-
μένη και τοῖς κατ' οὐρανὸν ἄστροις τὴν τοῦ παντὸς
ἀνατιθέσθαι αἰτίαν, ἐκπεσεῖν δὲ και μέχρι τῆς τῶν
ἐλάτων ζώων, και θηρίων ἀτιθάσσουν πτηνῶν τε και
ἐρπετῶν θεοποιίας. Οὕτω δὲ ἀδέσποτον και ἀπρο-
νόητον ἤγοῦντο τὸ πᾶν, ὡς και βασιλεῖα αὐτῶν
γυμνῆ τῆ κεφαλῆ λέγειν· « Οὐκ οἶδα τὸν Κύριον, »
και, « Τίς ἐστὶν οὐ εἰσακούσομαι τῆς φωνῆς αὐτοῦ; »
Ταῦτα δὲ αὐτοῖς ἔργοις τέλος ἐλάβανε καθ' ὃν χρόνον
ἐκκλησίαι μὲν Θεοῦ καθ' ὅλης ἔβρουτο τῆς Αἰγύ-
πτου, ἐπεδήμησε δὲ αὐτὸς ὁ Κύριος τοῖς Αἰγυπτίοις,
ἐπισκοπῶν τὰς ἐκκλησίας αὐτοῦ κατὰ τό· « Ὅπου δύο
ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰσὶν εἰς τὸ ἔμδν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι
ἐν μέσῳ αὐτῶν. » Οὕτω γοῦν αἱ μὲν ἐκκλησίαι τῆ αὐ-
τοῦ διελάμπουν χάριτι, ἡ δὲ τῶν αὐτόθι δαιμόνων κα-
θῆρετο πλάνη.

« Καὶ ἐπαγερθήσονται Αἰγύπτιοι ἐπ' Αἰγυπτίους,
και πολεμήσει ἄνθρωπος τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, και
ἄνθρωπος τὸν πλησίον αὐτοῦ. » Καὶ ταῦτα μὲν ἐπλη-
ροῦτο μετὰ τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα, τὸ εἰς πᾶσαν
διαδοθεὶν τὴν Αἰγυπτον, ἐπ' ὅ τὰ μὲν ἄψυχα ζῴα
τῆς ἐξ αἰῶνος ἀκινήτου στάσεως αὐτῶν ἐσαλεύθη,
ὥστε μὴ καθυδρῶσθαι και βεβαίαν ἔχειν αὐτὰ στάσιν
διὰ τὸν ἐγγενόμενον αὐτοῖς λαόν, οἱ δὲ ἐν αὐτοῖς
ἐμπαλεῦντες δαίμονες πονηροί, τὸ μηδὲν ὄντες διη-
λέγοντο ἐπὶ τούτοις. Ὡσπερ γὰρ ἡ ἐμφύλιος στάσις
καθ' ὅλης διηγείρετο τῆς Αἰγύπτου· διισταμένων ἀπ'
ἀλλήλων και τεμονομένων και μερισσομένων κατ' ὁ-
κους, και πολιτῶν τὴν χώραν οἰκοῦντων, τῶ τοῖς μὲν
αὐτῶν προστρέχειν τῶ κηρύγματι εὐαγγελικῶ ἀνα-
χωροῦντας τῆς δαιμονικῆς και Αἰγυπτιακῆς πλάνης·
τοὺς δὲ ἐναπομενοντας ἐν αὐτῇ πόλεμον ἄσπονδον
κατὰ τούτων ἐγείρειν· οὕτως οὖν ἐπανίσταντο Αἰγύ-
πτιοι ἐπ' Αἰγυπτίους.

« Πόλις ἐπὶ πόλιν, και νομὸς ἐπὶ νομόν. Καὶ τα-
ραχθήσεται τὸ πνεῦμα τῶν Αἰγυπτίων ἐν αὐτοῖς, και
τὴν βουλήν αὐτῶν διασκοδάσω. Καὶ ἐπερωτήσουσι
τοὺς θεοὺς αὐτῶν και τὰ ἀγάλματα αὐτῶν και τοὺς
ἐκ τῆς γῆς ζωνοῦντας, και τοὺς ἐγαστριμύθους.
Και παραδώσω τὴν Αἰγυπτὸν εἰς χεῖρας ἀνθρώπων
κυρίων σκληρῶν, και βασιλεῖς σκληροὶ κυριεύσουσιν
αὐτῶν. » Νομοὶ δὲ καλοῦνται παρ' Αἰγυπτίους εἰσέτι
και νῦν αἱ παρ' αὐτοῖς χῶραι, αἱ και αὐταὶ διίσταν-
ται πρὸς ἀλλήλας τῆς αὐτῆς ἐνεκεν ὑποθέσεως. Ἐχω-
ρίζετο δὲ τῆς κατὰ Θεοῦ πολιτείας ὁ τῶν ἀθέων βίος,
και νομὸς ἐπηγείρετο νομῶ, τοῦ εὐαγγελικοῦ νόμου
τὰ τῶν Αἰγυπτίων ἀνατρέποντος νόμιμα, ὡς αὐ πάλιν
τοῦ τῆς εἰδωλολατρίας νόμου πολεμοῦντος τὸν
σωτήριον λόγον. Ταῦτα δὲ πάντα ἐγένετο, τὴν ἐπὶ
κατῶ συμφωνίαν τῶν Αἰγυπτίων και τὴν ὁμόνοιαν
αὐτῶν τὴν περὶ τὴν πολυθεῖον πλάνην συγχέοντος τοῦ
ἐκδημήσαντος αὐτοῖς Κυρίου. Διὸ εἶρηται κατὰ τὸν
Ἀκύλαν, « Καὶ στασιάσω Αἰγυπτίους Αἰγυπτίους· »
κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, « Συμβαλῶ Αἰγυπτίους Αἰ-
γυπτίους. » Συγγενῆ δὲ τούτοις και ἀδελφὰ, μᾶλλον
δὲ τὰ αὐτὰ ἐτέροις ῥήμασιν αὐτὸς ὁ Κύριος ἡμῶν

ita ut non solum fato et stellis caeli universi causam
adscriberent, sed etiam ad usque brutorum animan-
tium, ferarum immanium, volucrum et reptilium,
ut deorum, cultum delaberentur. Ita vero dominatu
et providentia vacuum universum arbitrabantur, non
novi Dominum, » et, « Quis est cujus vocem audiam²¹? »
Hæc porro ipsis operibus sinem acceperunt, quæ
tempore ecclesiæ Dei per totam Ægyptum consti-
tuebantur, ac ipse Dominus ad Ægyptios peregrin-
atus est, suas visitans ecclesias secundum illud,
« Ubi duo vel tres congregati fuerint in nomine
meo, illic sum in medio eorum²². » Ita igitur ec-
clesiæ quidem ejus gratia fulgebant, dæmonum au-
tem ibi vigentium error destruebatur.

B

VERS. 2. « Et excitabuntur Ægyptii in Ægyptios,
et bellabit homo adversus fratrem suum, et homo
adversus proximum suum. » Et hæc quidem im-
plebantur post evangelicam prædicationem, quæ per
totam Ægyptum pervasit, quæ tempore inanitata
simulacra a statione sua quam a sæculo obtine-
bant, excussa sunt, ut non ultra ex populi fre-
quentia firmiter stare, nec solida subsistere pos-
sent: dæmones vero maligni, qui in ipsis ceu in
latibulis agebant, in iis ipsis nihil esse comprobati
sunt. Quemadmodum enim civilis tumultus per to-
tam Ægyptum concitabatur, populis dissidentibus,
divisiisque studiis per domos mutuo altercantibus:
quod ex civibus regionis incolis, alii quidem relic-
to diabolico ac Ægyptiaco errore, ad evangelicam
prædicationem accelerent, alii vero in eodem er-
rore perseverantes, inexpiabile bellum contra illos
excitarent: sic igitur insurgabant Ægyptii contra
Ægyptios.

C

VERS. 3, 4. « Civitas adversus civitatem, et nomus
aoversus nomum. Et turbabitur spiritus Ægyptio-
rum in ipsis, et consilium eorum dissipabo. Et
interrogabunt deos suos et simulacra sua, et
eos, qui de terra loquuntur, et ventriloquos. Et
tradam Ægyptum in manus hominum, durorum
dominorum, et reges duri dominabuntur eorum. »
Nomi apud Ægyptios hodieque vocantur eorum
regiones, quæ etiam eadem de causa mutuo dis-
sident. Atheorum autem vita ab instituto secun-
dum Deum dissentiebat, et nomus adversus nom-
um insurgabat, evangelica lege (s. νόμῳ) Ægy-
ptiorum legalia subvertente, ac vicissim idolola-
trix lege salutare verbum oppugnante. Hæc porro
omnia contingebant, Ægyptiorum consensum et
concordiam circa multorum deorum errorem con-
fundente Domino, qui ad ipsos advenerat. Quare
secundum Aquilam dicitur, « Et seditionem ponam
inter Ægyptios et Ægyptios; » secundum Symma-
chum vero, « Committam Ægyptios cum Ægy-
ptiis. » His porro affinia et similia, imo potius
eadem ipsa aliis verbis Dominus noster in Evan-

²¹ Exod. v, 2. ²² Matth. xviii, 20.

galis docuit, dicens, « Nolite putare quod veno-
rim pacem mittere super terram: non veni pacem
mittere, sed gladium », et cætera. His porro ge-
stis, conturbandum esse ait spiritum Ægyptiorum;
secundum Symmachum vero, « Et rumpetur spiri-
tus Ægypti in ipsa; » secundum Theodotionem,
« Et sciadetur spiritus Ægypti in ipsa; » Aquila
autem sic ait, « Et tradetur spiritus Ægypti in
visceribus ejus. » Hoc autem dirupto ac ex Eccle-
sia projecto, ad profectum Ægyptiorum consilia
prava inuentium, Ego ipse, ait Dominus, consilium
eorum dissipabo. « Et interrogabant deos suos et
simulacra sua, et eos qui de terra loquuntur, et
ventriquoas. » Horum nemine pro consueto more
apparente, in extremas angustias delabentur. « Et
tradam Ægypturo in manus hominum, dominorum
durorum, et reges duri dominabuntur eorum. »
His indicari puto tempus quo eventura sunt ea
quæ in vaticinio feruntur: nam Ægyptiorum regni
mutationem fore significat, quo tempore Dominus
in Ægyptum proficiscetur. Quis vero non stupeat,
si tempus conferat salutaris prædicationis cum
regni Ægyptiæ eversione, quomodo scilicet ex-
inde ad hodiernum usque diem, non ultra prius
illi principes, Ptolemæi nempe, ipsis imperent, sed
Romani eorum domini?

Pro illo autem, « reges duri, » Aquila, « Et rex
roboratus regnabit ipsis: » Symmachus vero, « Et
rex durus potestatem habebit in illos; » Theodotio,
« Et rex fortis dominabitur illis. » Hunc porro
dixeris esse imperatorem, qui tempore ortus Sal-
vatoris nostri Romanorum monarchiam obtinebat.
Tunc enim Augustus vere roboratus, ac fortiter
imperans, primus Ægyptum Romanis subiecit,
postquam diuturnam illam ibi regnantium Ptole-
mæorum successionem sustulerat.

Vras. 5. « Hæc dicit Dominus Sabaoth: Et bi-
bent Ægyptii aquam quæ est juxta mare. » Pro quo
Aquila, « Et haurientur, inquit, « aquæ ex mari; »
Symmachus vero, « Et exterminabuntur a mari
aquæ. » Hic porro per maria turbulentam Ægypti
D multitudinem subindicavit.

Vras. 6. « Fluvius autem deficiet et exaresecet.
Et deficient flumina, et canales fluvii, et exsic-
cabitur omnis congregatio aquarum. » Ut novo
illos potu excipias: cum enim neque flumen neque
alia in Ægypto aqua supersit, nec marina ad po-
tum idonea sit, novam et peregrinam illos aquam
bibituros ait. Erat porro illa quæ ex fontibus sa-
lutaris a Domino ipsis suppeditabatur. Quin etiam
Judaicis deficientibus aquis, captiores piscium, hu-
manarum nempe animarum, plancturi esse dicuntur.

« Matth. x, 34.

Α εν Εὐαγγελίοις ἰδὶδασκε λέγων· « Μὴ νομισθεε ὅτι
ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην ἐπὶ τὴν γῆν· οὐκ ἦλθον βαλεῖν
εἰρήνην, ἀλλὰ μάχαιραν, » καὶ τὰ ἐξῆς. Ταύτων δὲ
γνωμένων, παραχθῆσεσθαι φησὶν ὁ λόγος τὸ πνεῦμα
τῶν Αἰγυπτίων· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, « Καὶ βαρῆ-
σεται πνεῦμα Αἰγύπτου ἐν αὐτῇ. » Κατὰ δὲ τὸν Θεο-
δοτίωνα, « Καὶ σχισθῆσεται τὸ πνεῦμα Αἰγύπτου ἐν
αὐτῇ. » ὁ δὲ Ἀκύλας, « Καὶ παραδοθῆσεται πνεῦμα
Αἰγύπτου ἐν ἐγκάτῳ αὐτῆς. » Τοῦτου δὲ ῥηγνυμένου
καὶ καταβρίπτουμένου ἐκ τῆς Ἐκκλησίας, προκοπῇ
τῶν Αἰγυπτίων βουλὰς πονηρὰς ἐπινοούντων, Ἐγὼ,
φησὶν, αὐτοὺς ὁ Κύριος, τὴν βουλήν αὐτῶν διασειδάσω.
« Καὶ ἐπερωτήσουσι τοὺς θεοὺς αὐτῶν, καὶ τὰ ἀγάλ-
ματα αὐτῶν, καὶ τοὺς ἐκ τῆς γῆς φωνοῦντας, καὶ
τοὺς ἐγγαστριμύθους. » Οὐκ ἐστὶ μηδενὸς τούτων αὐ-
τοῖς συνήθους φαινομένου, εἰς ἐσχάτην ἐμπεσοῦνται
ἀπορίαν, « Καὶ παραδώσω τὴν Αἴγυπτον εἰς χεῖρας
ἀνθρώπων, κυρίων σκληρῶν, καὶ βασιλεῖς σκληροὶ
κυριεύσουσιν αὐτῶν. » Ἐνταῦθα δηλοῦσθαι τὸν
χρόνον οἶμαι τῆς τῶν θεσπισζομένων ἐκδόσεως με-
ταβολῆν γὰρ ἔπασθαι τῆς βασιλείας τῶν Αἰγυπτίων
σημαίνει, κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τοῦ Κυρίου εἰς Αἴ-
γυπτον ἀφίξεως. Καὶ τίς οὐκ ἀν' ἐκπλαγείῃ, συμβα-
λὼν τοὺς τοῦ σωτηρίου κηρύγματος καὶ τῆς ἐν αὐτῷ
καταλύσεως τοῦ κατ' Αἴγυπτον βασιλείου, ὡς ἐξ
ἐκείνου καὶ εἰς δεῦρο μηκέτι αὐτῶν τοὺς πρότερον
ἄρχοντας, λέγω δὴ τοὺς Πτολεμαίους, κρατεῖν, Ῥω-
μαίους δὲ αὐτῶν κυρίους ἀποφανθῆναι;

Ἄντι δὲ τοῦ, « βασιλεῖς σκληροί. » ὁ μὲν Ἀκύ-
λας, « Καὶ βασιλεῖς κεκραταιωμένος βασιλεύσει αὐ-
τῶν, » εἰρηκεν ὁ δὲ Σύμμαχος, « Καὶ βασιλεῖς
σκληροὺς ἐξουσιάζει αὐτῶν. » ὁ δὲ Θεοδοτίων, « Καὶ
βασιλεῖς ἰσχυροὺς κυριεύσει αὐτῶν. » Εἰ ποῖς δ' ἀν'
τούτου εἶναι τὸν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς γεννήσεως
τοῦ Σωτήρος ἡμῶν τῶν Ῥωμαίων μοναρχήσαντα
βασιλέα. Τότε γοῦν Αὐγουστος κεκραταιωμένος ἀλη-
θῶς καὶ ἰσχυρῶς βασιλεύων, πρῶτος τὴν Αἴγυπτον
ὑπέταξε Ῥωμαίοις, καθελὼν τὴν ἐκ μακροῦ κρατή-
σασαν διαδοχὴν τῶν παρ' αὐτοῖς βασιλευσάντων Πτο-
λεμαίων.

« Τάδε λέγει Κύριος Σαβαώθ· Καὶ πίοντα ἕδωρ
τὸ παρὰ θάλασσαν οἱ Αἰγύπτιοι. » Ἄνθ' οὗ ὁ μὲν
Ἀκύλας, « Καὶ ἀνακαθῆσεται, φησὶν, ὕδατα ἀπὸ θα-
λάσσης. » ὁ δὲ Σύμμαχος, « Καὶ ἀφανισθῆσεται ἀπὸ
θαλάσσης ὕδατα. » Τροπικῶς δὲ ὁ λόγος θαλάσσης ἐν
τούτοις τὸ παραχθῆδες πᾶθος τῶν Αἰγυπτίων ἠνί-
κατο.

« Ὁ δὲ ποταμὸς ἐκλείψει καὶ ξηρανθῆσεται. Καὶ
ἐκλείψουσιν οἱ ποταμοὶ, καὶ αἱ διώρυγες τοῦ ποτα-
μοῦ, καὶ ξηρανθῆσεται πᾶσα συναγωγὴ ὑδάτων. »
Ὡς καινὸν αὐτοῖς ξενίτζης πότον· μηκέτι γὰρ ὕφε-
στῶτος τοῦ ποταμοῦ, μηδὲ ἐτέρου Αἰγυπτιακοῦ ὕδα-
τος, ἀλλὰ μηδὲ τοῦ θαλαττοῦ ἐπιτηδείου ὕδατος πρὸς
πόσιν, νέον καὶ ξινὸν ἕδωρ πίεσθαι αὐτοὺς φησι·
τοῦτο δὲ ἦν τὸ ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ σωτηρίου παρὰ τοῦ
Κυρίου αὐτοῖς χορηγούμενον. Ἀλλὰ γὰρ καὶ ἐκλει-
πόντων τῶν Ἰουδαϊκῶν ὑδάτων, οἱ θηραταὶ τῶν

ιχθύων, δηλαδή τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν, πενήθειον λέγονται. Νοήσεις δὲ τοὺς ἐν τῷ προφήτῃ λεγομένους ἀλιεῖς καὶ ἀμφιβολεῖς ἐξ ἐτέρων ἀλίων καὶ σαγγυεῦτων, λέγω δὴ τῶν ἀποστόλων, καὶ μαθητῶν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, οἱς ἐλέγετο, « Δεῦτε, καὶ ποιήσω ὑμᾶς ἀλιεῖς ἀνθρώπων. » Εἰ γὰρ οὗτοι διὰ τῆς αὐτῶν διδασκαλίας ἐθήρευον τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς, ἔλποντες ἐπὶ σωτηρίαν, διὰ τοῦ οὐκ ἂν εἴποις καὶ τοὺς Αἰγυπτίων λεγομένους ἀλιεῖς καὶ ἀμφιβολεῖς τοὺς πάλαι διδασκάλους τῆς παρ' αὐτοῖς φιλοσοφίας εἶναι, οἱ διὰ τῆς Αἰγυπτιακῆς γοητείας, ἐπαγίδευον καὶ ὡσπερ ἐδελεάζον τοὺς ὑπ' αὐτῶν ἀλισκομένους

« Καὶ ἐν παντί ἐλαί καλάμου καὶ παπύρου, καὶ τὸ ἀχι τὸ χλωρὸν, πᾶν τὸ κύκλω τοῦ ποταμοῦ, καὶ πᾶν τὸ σπειρόμενον διὰ τοῦ ποταμοῦ ξηρανθήσεται ἀνεμόφορον. Καὶ στεναξοῦσιν οἱ ἀλιεῖς, καὶ στεναξοῦσι πάντες οἱ βᾶλλοντες ἀγκιστρον εἰς τὸν ποταμὸν, καὶ οἱ βᾶλλοντες σαγήνας καὶ ἀμφιβολεῖς πενήθουσιν. » Παντελῆ δὲ οἶμαι ξηρασίαν ὑδάτων διὰ τούτων σημαίνειν, ὡς μὴδὲ ἰχθὺς νοτίδων ὑδάτων μήτε ἐν τῷ ποταμῷ φαίνεσθαι, μήτε ἐν τῷ ἐλαί μῆτ' ἀμφὶ τῶν ποταμῶν ἐκτίς, μῆτ' ἐν αὐτῷ μέσῳ, μῆτ' ἐν διώρυξιν, μῆτ' ἐν στασίμοις ὑδασιν· λειψὶν δὲ ἀθρόως τούτων εἶσθαι ἀπάντων, ὡς μηδαμοῦ τῆς Αἰγυπτίων γῆς ὑδάτα ὑφεσάναί. Ἄλλ' οὗτος ὁ λόγος καὶ τὸν οὐκ ἐθέλοντα βιάζεται ἐπὶ τροπικῆν μεταβαίνειν θεωρίαν· ὡς ἐξ ἀνάγκης ποταμοὺς καὶ ὑδάτα νοεῖν Αἰγύπτια ἦτοι τὰ κλήθη τῆς Αἰγυπτιακῆς δυνάμεως, ἢ τὴν βασιλείαν αὐτῶν τὴν πάλαι ποταμοῦ δίκτην πλημμυροῦσαν ἢ καθ' ἐτέραν ἐκδοχῆν, τὴν παρ' Αἰγυπτίους τὸ παλαιὸν ἀεμάζουσαν φιλοσοφίαν, περὶ ἧς λέλεκται· « Καὶ ἐπαιδεύθη Μωϋσῆς πάσῃ σοφίᾳ Αἰγυπτίων. » Πολλὴ γὰρ τις ἦν αὐτῇ, καὶ μέγας ὁ παρ' αὐτοῖς βέων ποταμὸς, ὁ τῆς παρ' αὐτοῖς θαυμαζομένης σοφίας λόγος. Τούτου δὲ ὑπῆρχε μέρη πολλὰ κατακερματιζομένου εἰς διώρυγας πολλὰς, καὶ εἰς πολλοὺς μαθητὰς τῶν καθ' ἕκαστον τῶν παρ' αὐτοῖς μαθήσεων λόγων, ἐξ ὧν ἔφυσον οὐκ ἀμπελοὶ οὐδὲ ἐλαταί, οὐδέ τι τῶν καρπίμων τῶν ἀναγκαίων ἐνδόνων, ἀλλὰ πάπυρος, κάλαμος καὶ τὸ χλωρὸν ἀχι. Σαγήνας δὲ αὐτῶν νοήσεις ἀπὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παραβολῆς δι' ἧς εἴρηται· « Ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν σαγήνη βληθείση εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ συλλαβούση ἀπὸ παντὸς γένους ἰχθύων. » Ὡσπερ δὲ ἐν τῇ παραβολῇ οἱ ἄνθρωποι ἰχθύες εἴρηται, καὶ σαγήνη ὁ περὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν εὐαγγελικὸς λόγος· οὕτως καὶ ἐνταῦθα ἡ καλύπτοχος δεινότης τοῦ Αἰγυπτίου λόγου, εἴη ἂν σαγήνη καὶ τὰ ἀμφίβληστρα ὁμοίως· οἱ δὲ σαγγευόμενοι πρὸς αὐτῶν ἰχθύες εἶεν οἱ ταῖς ἀπατηλαῖς σοφιστείας εἰς πᾶν εἶδος ἀθέου δεισιδαιμονίας ὑποσυρόμενοι. Στεναξέειν γοῦν καὶ πενήθειον λέγονται οἱ ἀμφιβολεῖς τῆς Αἰγύπτου, μηκέτι ἔχοντες ἐργασίαν διὰ τὸν ἐπιδημήσαντα αὐτοῖς Χριστὸν καὶ τὴν πᾶσαν αὐτῶν σοφίαν ἀπολέσαντα, κατὰ τὸ, « Ἀπολώ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν ἀθετήσω. »

A tur. Illos autem a propheta memoratos piscatores et retia jacentes intelligas ex aliis piscatoribus et sagenis utentibus; ex apostolis dico et discipulis Salvatoris nostri, quibus dicebatur, « Venite, et faciam vos piscatores hominum ». Si enim isti doctrina sua hominum animas piscabantur, ad salutem illas trahentes, cur non dixeris memoratos illos Ægyptiorum piscatores et retia jacentes, fuisse illos olim philosophiæ doctores, qui per Ægyptiacas præstigias illaqueabant et inescabant eos quos capere poterant ?

VERS. 7, 8. « Et in omni palude calami et papyri, et achi virens omne circum flumen, et omne quod seminatur ad flumen, arescet et vento peribit. Et gement piscatores, et gement omnes qui mittunt hamum in flumen, et qui mittunt sagenas, et qui mittunt retia, lugebunt. » His omnimodam arbitrator aquarum siccitatem indicari, ita ut neque vestigium humoris aquæ, vel in fluvio, vel in palude, vel extra flumina in circuito, vel in medio, vel in canalibus, vel in aquis non fluentibus, appareat, sed omnium confertim vacuitas et penuria futura sit, ita ut in Ægyptio nusquam aquæ compareant. Verum hic sermo vel invitum quemque ad figuratam speculationem vi pertrahit, ita ut necessario per Ægyptiaca flumina et aquas intelligas Ægyptiacæ potentie vim et multitudinem, nec non regnum eorum, quod olim fluminis instar exundabat; sive secundum aliam interpretandi rationem, philosophiam olim apud Ægyptios florentem: de qua dictum est, « Institutus est Moyse in omni sapientia Ægyptiorum ». Magna quippe antiquitus illa erat, magnum ibi flumen, magna quoque penes illos erat sapientiæ, quam mirabantur, ratio. Multæ porro partes erant hujus fluminis, divisi nempe in multos canales, in multos nimirum discipulos secundum varias singulorum disciplinas: ex quibus pullulabant non vineæ, neque olivæ, neque alia quæpiam ex fructibus ac necessariis arboribus, sed papyrus, calamus et achi virens. Sagenas porro eorum intelligas ex parabola Salvatoris, qua dicitur, « Simile est regnum cælorum sagenæ missæ in mare, et ex omni genere piscium congreganti ». Quemadmodum vero in parabola homines pro piscibus, et pro sagena evangelicus de regno cælorum sermo dicitur, ita et hoc loco implicata illa Ægyptiaci sermonis gravitas, pro sagena et retibus similiter accipitur; pisces vero iis capti fuerint, qui fallacibus sophismatibus in omnem impiæ superstitionis speciem detrahuntur. Luctum ergo et planctum acturi dicuntur Ægyptii piscatores, quia adveniente sibi Christo, et omnem sapientiam suam destruyente, nullum superest ipsis opus agendum, secundum illud: « Perdam sapientiam sapientium, et prudentiam prudentium despiciam. »

²⁴ Matth. iv, 19. ²⁵ Act. vii, 22. ²⁶ Matth. xiii, 47.

VERS. 9. « Et confusio apprehendet eos, qui operantur linum scissile, et qui operantur byssum. » Hoc modo mente capias eos qui operantur linum, neque firmum quod rumpi nequeat, sed scissile, sermone videlicet dissolutum et discissum, et byssum similiter: quia isthæc ab Ægyptio flumine fovebantur et irrigabantur. Quare ait harumce rerum artifices planctum edituros, quando nulla amplius flos sapientiæ suæ ad amictum et ornatum ipsis aderunt. Lini enim ac byssi copia ornatum sibi et indumentum excogitabant, captiosis quibusdam et fallacibus dictis mendacia sua operientes.

VERS. 10. « Et erunt qui operantur ea in dolore: et omnes qui faciunt zythum dolebunt, et animis cadent. » Gemitum edituros ait qui faciunt, non vinum ex vite, sed Ægyptiacum zythum, quod et ipsum spurium erat et turbidum; quo Ægyptii potu utebantur, antequam ipsis adveniret Dominus. Hoc porro declinante, jure dicitur futurum ut ejus artifices planctum edant et animis doleant. Hæc vero passuros comminatur Ægyptii sophistas, zythi artifices, ac liui scissilis byssique operarios et piscium captiores, qui Ægyptiacum flumen, et Ægyptiacæ sapientiæ sermonem sollicite curarent.

VERS. 11. « Et stulti erunt principes Taneos, sapientes consiliarii regis, consilium eorum infatuabitur. » Ibi enim maxime prius substituisse ait omnes diabolicæ idololatriæ præstigias: ibidemque tempore Moysis sedem habuisse eos, qui in Ægypto regnabant. Quare dictum est signa in campo Taneos edita fuisse, tam Moysis tempore, quam in præsentis. Itaque peregrinante Domino in Ægypto, cum Ægyptiaco flumine etiam memoratos illos principes dæmones infatuandos ait, etiamsi, absente Domino, sapientiam aperte profiterentur. Verum is argumentum ipsis obtulit, ac evicit, eos nihil sapientiæ habere; sed in Domini adventu vero stultos esse.

VERS. 12, 13. « Quomodo dicitis regi, Filii prudentum nos, filii regum, qui ab initio fuerunt? Ubi nunc sapientes tui? et annuntiat tibi, et dicant quid consilii inierit Dominus Sabaoth super Ægyptum. Defecerunt principes Taneos, et exaltati sunt principes Mempheos, et errare facient Ægyptum secundum tribus. » Cum non amplius regem habeatis, quomodo potestis de prudentia gloriari? Quomodo veterum regum filios vos esse dicitis, Orum, Isin et Osirin et Typhonem objicientes, atque jactitantes deorum, heroum et mortuorum genera olim in Ægypto imperasse: quorum deorum et regum vos, in prophetia indicati principes Taneos et Mempheos, filios et nepotes esse dicitatis? Qua ratione dli ac omnis sapientiæ consortes esse potestis, qui neque futuram vestram confutationem prævidere vel prædicere po-

« Καὶ ἀσχύνῃ λήψεται τοὺς ἐργαζομένους τὸ λίνον τὸ σχιστὸν, καὶ τοὺς ἐργαζομένους τὴν βύσσον. » Οὕτω νοήσεις τοὺς ἐργαζομένους τὸ λίνον, οὔτε τὸ στερβὸν καὶ ἀρραγές, ἀλλὰ τὸ σχιστὸν, λόγον δηλαδὴ διερρώγῳτα, καὶ διεσχισμένον, καὶ τὴν βύσσον δὲ ὠσαύτως· ἐπὶ καὶ αὐτῆ τοῦ Αἰγυπτίων ποταμοῦ μετείχεν, ἐξ αὐτοῦ ἀρδευόμενα. Διὰ καὶ τοὺς τούτων φησὶν ἐργάτας στενάξειν ὁ λόγος· ὅτε μηκέτι αὐτοῖς πρὸς περιβολὴν καὶ κόσμον τῆς παρ' αὐτοῖς σοφίας τὰ διὰ τούτων ὑφάσματα ἠπόριστο. Διὰ λίνου γὰρ ὡσπερ καὶ βύσσου κόσμον καὶ περιβολὴν ἑαυτοῖς ἐπένοον, πιθανοῖς τισὶ καὶ ἀπατηλοῖς λόγοις τὸ παρ' αὐτοῖς ψεύδος καλύπτοντας.

« Καὶ ἔσονται οἱ ἐργαζόμενοι αὐτὰ ἐν ὀδύνῃ· καὶ πάντες οἱ ποιοῦντες τὸν ζύθον λυπηθήσονται, καὶ τὰς ψυχὰς πεσοῦνται. » Στενάξειν δὲ πάντας φησὶ τοὺς ποιοῦντας οὐ τὸν ἐξ ἀμπέλου οἶνον, ἀλλὰ τὸν Αἰγυπτιακὸν ζύθον· ὃς καὶ αὐτὸς νόθος ἦν καὶ τεθολωμένος· ᾧ ἐπέχρητο ἀντὶ ποτοῦ πρὶν αὐτοῖς ἐπιδημῆσαι τὸν Κύριον οἱ Αἰγύπτιοι. Καὶ τούτου δὲ ἐκκλίνοντος, εἰκότως στενάξειν λέγονται καὶ τὰς ψυχὰς ἀλγήσειν οἱ τούτου ποιηταί. Ταῦτα μὲν οὖν πείσασθαι τοὺς τῆς Αἰγύπτου σοφιστὰς ἀπειλεῖ, ζυθοποιούς τινὰς καὶ λίνου σχιστοῦ καὶ βύσσου ἐργάτας, ἰχθύων τε θηρευτὰς, τὸν ποταμὸν τὸν Αἰγυπτιακὸν περιέποντας, καὶ τὸν τῆς Αἰγυπτιακῆς σοφίας λόγον.

« Καὶ μωροὶ ἔσονται οἱ ἄρχοντες Τάνεως, οἱ σοφοὶ σύμβουλοι τοῦ βασιλέως, ἡ βουλὴ αὐτῶν μωρανθήσεται. » Ἐν ταύτῃ γὰρ μάλιστα φησὶ τὴν πᾶσαν μαγανείαν τῆς δαιμονικῆς εἰδωλοατρείας συνεστάναι πρότερον· ἐνταῦθα δὲ τὸ βασίλειον ἔχειν τοὺς ἐν τοῖς Μωυσεῶς χρόνοις βασιλεύοντας τῆς Αἰγύπτου. Διὰ λέλεχται ἐν παλιῷ Τάνεως τὰ σημεῖα γερονέαι, τὰ ἐπὶ Μωυσεῶς καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος. Τοιγαροῦν ἐπιδημήσαντος τοῦ Κυρίου τῇ Αἰγύπτῳ, σὺν τῷ Αἰγυπτίῳ ποταμῷ καὶ τοῖς δηλωθέντας ἀρχοντικοῖς δαιμονῶς τινὰς μωρανθήσασθαι φησὶ, καίπερ σοφίαν ἐπαγγελομένους ὅτε οὐ παρῆν αὐτοῖς ὁ Κύριος. Ἄλλὰ γὰρ ἔλαχον αὐτοῖς ἐπήγαγεν, ὡς οὐδεμιὰς μετείχον σοφίας· μωροὶ δὲ ἦσαν ἀληθῶς ἐν τῇ τοῦ Κυρίου παρουσίᾳ.

« Πῶς ἐρεῖτε τῷ βασιλεῖ, Υἱοὶ σοφῶν ἡμεῖς, υἱοὶ βασιλέων τῶν ἐξ ἀρχῆς; Πῶς εἶσι νῦν οἱ σοφοὶ σου; καὶ ἀναγγειλάτωσάν σοι, καὶ εἰπάτωσαν τί βεβούλευται Κύριος Σαβαὸθ ἐπ' Αἰγυπτῶν. Ἐξέλιπον οἱ ἄρχοντες Τάνεως, καὶ ὑφώθησαν οἱ ἄρχοντες Μέμφεως, καὶ πλανήσουσι τὴν Αἰγυπτῶν κατὰ φυλάς. » Μηκέτι γὰρ ὑπάρχοντος ὑμῖν βασιλέως, πῶς οἶοί τέ ἐστε ἐπὶ συνέσει σεμνύνεσθαι; Πῶς δὲ υἱοὺς βασιλέων παλαιῶν ἑαυτοῦς εἶναι φατε, Ὀρον, καὶ Ἴσιν, καὶ Ὅσιριν προβαλλόμενοι καὶ Τυφῶνα (23), καὶ θεῶν, καὶ ἡρώων, καὶ νεκρῶν γένη φάσκοντες τὸν πάλαι χρόνον τῆς Αἰγύπτου κεκρατηκέναι, ὧν θεῶν καὶ βασιλέων υἱοὺς καὶ ἀπογόνους ἑαυτοῦς εἶναι φατε ὑμεῖς οἱ διὰ τῆς προφητείας δηλοῦμενοι ἄρχοντες Τάνεως καὶ Μέμφεως; Πῶς δ' ἂν εἴητε θεοὶ ἢ πᾶσαν μετασχοίητε σοφίαν, μηδὲ δυνάμενοι προγῶναι μηδὲ

(23) S. Hieronymus, « Et dcos auctores gentis signulent Oron, et Irin, et Osirin, et Typhonem. »

προαγορεύσαι τὸν ὑμέτερον ἔλεγχον καὶ τὴν τῆς βασιλείας κατάλυσιν τούτων ὧν ἐτυγχάνετε σύμβουλοι, οὐδὲ καὶ ἐπιτερίβετε παντοίας πλάναις περιβάλλοντες;

« Κύριος γὰρ ἐκέρασεν αὐτοῖς πνεῦμα πλανήσεως, καὶ ἐπλάνησαν τὴν Αἴγυπτον ἐν πάσι τοῖς ἔργοις αὐτῶν, ὡς πλανᾶται ὁ μεθύων καὶ ὁ ἐμῶν ἄμα. » Τεκμαίρεσθαι δὲ ἐστὶ ταύτη τῆς μέθης τὴν ὑπερβολὴν ἀπὸ τοῦ μηδὲ ὁμοίως τοῖς λοιποῖς ἀνθρώποις εἰδωλολατρεῦσαι αὐτοῦς, ἐκπεσεῖν δὲ καὶ μέχρι τῆς τῶν ἀλόγων ζώων ἀν εἰδωλοποιήσεως· διὸ λέλεται, « Ὡς πλανᾶται ὁ μεθύων καὶ ὁ ἐμῶν ἄμα. » Τοιαύτη τιμὴ μέθῃ τῆς τῶν Αἰγυπτίων ἐπλάνησαν ψυχὰς οἱ δηλωθέντες ἄρχοντες Τάνεως καὶ Μέμφεως, οἷς αὐτὸς ὁ Κύριος πνεύματα πλανήσεως ἐκέρασε. Δαίμονες γὰρ ὄντες πονηροὶ καὶ δυνάμεις ἀντικείμεναι, ἐναντία τῷ Θεῷ ἐφρόνου, καὶ θεομαχεῖν ἐπειρῶντο. Αἰὶ παρεδόθησαν πλάνῃ, τοῦ Θεοῦ κρίναντος ἐπαξίως τῆς πονηρίας αὐτῶν πλάνῃ παραδοῦναι αὐτούς. Οἱ δὲ τὴν σφῶν κακίαν ἐπὶ τοὺς Αἰγυπτίους, ὡς περὶ τινὰ ἰὸν θανατηφόρον διέχεαν, καὶ ἐπλάνησαν τὴν Αἴγυπτον, « Ὡς πλανᾶται ὁ μεθύων καὶ ὁ ἐμῶν ἄμα. » Ἀλλὰ καὶ τούτων αὐτῶν χάριν ἐπαθήμει ὁ Κύριος τῇ Αἰγύπτῳ, ἵνα, αὐτοῦς τῆς πλάνης ἀνανῆσαι ποιήσας, μακρὰν αὐτῶν ἀποσκευάσῃ τοὺς λαοὺς.

« Καὶ οὐκ ἔσται τοῖς Αἰγυπτίοις ἔργον ὃ ποιήσει κεφαλὴν καὶ οὐράν, ἀρχὴν καὶ τέλος. » Ἄπρακτα γὰρ αὐτοῖς ἐστὶ τὰ ἐνεργούμενα τὰ πολλὰ παρ' αὐτοῖς ἠπιτελούμενα, ὡς μηδὲ ἔργον ἐν αὐτοῖς μήτε ἀρχὴν ἔχειν, μήτε τέλος, τοῦ Κυρίου καὶ τούτο, ὡς ἀγαθοῦ, ἐργασαμένου. Πολλὰ μὲν γὰρ ἐν τῇ παρ' Αἰγυπτίους πολυθέῳ πλάνῃ ἔργα ἀρχὴν ἔχοντα ἦν καὶ τέλος νομιζομένη ἀκολουθία. Κατὰ δὲ τοὺς δεδηλωμένους χρόνους τῆς τοῦ Κυρίου εἰς αὐτοῦς παρουσίας οὐκέτι ἔισθαι παρ' αὐτοῖς ἔργον τοιοῦτον πλήρες καὶ ἀλόκληρον καὶ τέλειον· ἀλλ' εἰ καὶ εὐρεθῆ ἑί ποτε, ἀκέρφαλον ἔσται καὶ ἀναρχον, ἀτελές τε καὶ ἀσυμπέραστον· ὃ δὴ καὶ ἐστὶν ἔργῳ παραλαβεῖν· ἐπεὶ καὶ ἐκλείπει παντελῶς αὐτῶν ἡ εἰδωλολατρεία. Τοιαῦτα δὲ ἐστὶ μήτε κεφαλὴν ἔχειν μήτε τέλος εἰς λόγον ἐκινούμενα.

« Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἔσονται Αἰγύπτιοι ὡς γυναῖκες ἐν τρόμῳ καὶ ἐν φόβῳ ἀπὸ προσώπου τῆς χειρὸς Κυρίου Σαβαώθ, ἣν αὐτοῖς ἐπιβαλεῖ αὐτοῖς. » Κατὰ τοὺς ἀποδοθέντας χρόνους τῆς ἀφίξεως τοῦ Κυρίου τῆς εἰς Αἴγυπτον, οὐκέτι ἔισθαι τοῖς Αἰγυπτίοις φρόνημα ἀνδρικῶν, γυναικῶν δὲ δίκην ἐν φόβῳ καὶ τρόμῳ διάξειν αὐτῶν τὸν βίον διὸ τὴν ἐπαναστάσαν αὐτοῖς χεῖρα τοῦ Θεοῦ θεσπίζει. Χεῖρ δὲ Κυρίου τίς ἀν βοηθεῖ ἑτέρα παρὰ τὴν λεγομένην δεξιάν αὐτοῦ, ἀλλ' ἢ Ῥωμαϊκὴ δύναμις ὑποτάξασα τοὺς Αἰγυπτίους καὶ ὑποχειρίους ποιησαμένη διὰ τὴν τοῦ Κυρίου παρουσίαν; Οὕτω γὰρ ποτε καὶ ὁ διάβολος πρὸς τὸν Θεὸν ἀναγράφεται εἰρηκῶς περὶ τοῦ Ἰώδ· « Ἀλλ' ἀπόστειλον τὴν χεῖρά σου, καὶ ἄψαι πάντων ἃν ἔχει, εἰ μὴ εἰς πρόσωπόν σε εὐλογῆσει. » Οἱ τοῖ-

Job 1, 11.

(24) Locus mutilus.

A testis, neque solutionem regni eorum, quorum consiliarii estis, quos etiam opprimitis, dum omnimodis erroribus ipsos complicatis?

VERS. 14. « Dominus enim miscuit eis spiritum erroris, et errare fecerunt Ægyptum in omnibus operibus ipsorum, ut errat qui ebrius est, et qui vomit simul. » Hinc porro conjectandum est quantus ibi fuerit ebrietatis excessus, quod non perinde atque cæteri homines idololatriæ dediti essent, sed eo usque decidissent impietatis, ut brutorum animantium simulacra facerent; quare dictum est, « Ut errat qui ebrius est, et qui vomit simul. » Ad hujusmodi ebrietatem prædicti principes Taneos et Memphæos Ægyptiorum animas deduxerunt, quibus ipse Dominus spiritus erroris miscuit. Nam cum dæmones maligni et adversariæ potestates essent, Deo adversaria sentiebant, ac contra Deum pugnare conabantur. Quamobrem errori traditi sunt, decernente Deo, quod nequitiae eorum consentaneum erat, ut errori traderentur. Illi vero malitiam, ceu virus quoddam lethiferum, in Ægyptios diffuderunt, et Ægyptum in errorem induxerunt, « Ut errat is, qui ebrius est, et qui vomit simul. » Verum eorum causa Deus in Ægypto peregrinabatur, ut, illis ab errore deductis, populos ab eis procul dimoveret.

VERS. 15. « Et non erit Ægyptiis opus, quod faciat caput et caudam, principium et finem. » Infecta quippe sunt illis opera multa quæ apud illos perficiebantur, ita ut opus penes illos non reperitur, quod vel principium vel finem habeat, Domino, utpote bono, hoc ita peragente. Siquidem in Ægyptiaca multorum numinum superstitione, multa opera principium et finem, secundum reputatam ibi seriem, habebant. At memorato Dominici ad illos adventus tempore, aut non ultra fore penes illos opus hujusmodi plenum, integrum et perfectum; sed si quodpiam hujuscemodi reperitur, ipsum sine capite et principio, sine termino et sine futurum esse. Quod etiam ipso opere completum animadvertere est; nam idololatria penitus defecit. (24) Illud porro est, neque caput neque finem habere, ut satis demonstratum est.

VERS. 16. « In die illa erunt Ægyptii velut mulieres in tremore et in timore a facie manus Domini Sabaoth, quam ipse immittet illis. » Memoratis adventus Domini in Ægyptum temporibus, nullum Ægyptiis futurum virilem sensum, sed eos mulierum instar in metu et tremore, ob imminentem ipsis manum Dei, vitam acturos esse vaticinatur. Manus autem Domini quæ alia putetur esse præter eam, quæ vocatur dextera ejus, nisi Romanorum potentia, quæ Ægyptios subegit ac sibi subditos reddidit, idque ob Christi præsentiam? Ita quippe diabolus de Job loquentem Deo dixisse scriptum est: « Sed mitte manum tuam, et tange omnia quæ habet, nisi in faciem benedicat tibi? » Qui ergo voluntatis Dei ad subjugandum Ægyptio-

ram imperium ministri fuerunt, videlicet ipsa Romana exercitus potentia, manus vocatur. Quomodo autem mulierum instar cum timore et angustia Romanis serviant Ægyptii, id sane non est quod explicetur.

VERS. 17. « Et erit regio Judæorum in terrorem. Quicumque eam nominaverit ipsis, extimescent propter consilium, quod consuluit Dominus Sabaoth super eam. » Regionem vero Judæorum si Scripturam divinam dixeris esse, neutiquam aberraveris, quam, ob vim pietatis et fidei, qui Dominum noverunt, cum timore, tremore et reverentia adeunt, non amplius ut olim blasphema dicta in eam proferentes, sed ob Dominum in ea prædicatum, venerantes et colentes. Quamobrem quisquis illam ipsis commemorat, timorem Dei ipsis immittit, nam « Initium sapientiæ timor Domini⁹⁹. »

VERS. 18. « In die illa erunt quinque civitates in terra Ægypti, loquentes lingua Chanaanitide, et jurantes per nomen Domini Sabaoth : civitas Asedec vocabitur una civitas. » Etsi quinque civitates in vaticinio serantur, at non ignorandum est illas quinque unam esse. Quare nomen unum omnium additur, Asedec, quod interpretatur Symmachus, « solis. » Quam vero dixeris eam esse, nisi sanctam Dei Ecclesiam, quæ secundum LXX quidem dicitur Asedec, quod significat, « justitiæ ; » secundum Symmachum vero, « solis, » de quo dictum est, « Timentibus autem me orietur sol justitiæ, et medietas in alis ejus ; » secundum accuratam vero disserendi rationem, terræ civitas dicitur, quod ita reddi possit, « Civitas terræ vocabitur una civitas. » Ipsa quippe sola in universa terra Deo civitas constituitur, ita ut de illa dicatur, « Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei⁹⁹. » Quinque autem civitates in Ecclesia fuerint diversæ instituti et officii rationes ; quinque vero sunt ordines distincti ; tres scilicet ita numeres : primus est præsulorum ordo, secundus presbyterorum, diaconorum tertius, quartus illuminatorum in Christo, postremus eorum, qui initiantur. Sciendum ergo est ordines quinque in Ecclesia Dei versari ; quare quinque civitates sub una dicuntur, loquentes lingua quæ olim apud Ægyptios Chanaanæ reputabatur, et jurantes non per eos, qui dii patrii existimabantur, sed in nomine Domini Sabaoth, qui olim Judæis cognitus Deus erat. Hic ille erat qui in nube levi, hic⁹⁹ erat qui ad ipsos advenit Christus.

VERS. 19. « In die illa erit altare Domino in regione Ægyptiorum, et columna ad terminum ejus Domino. » De divinitate Dei in Ægypto constituenda et de diversis in civitate ordinibus, vaticinatus, consequenter altare in civitate Dei futurum commemo-

⁹⁹ Psal. cx, 10. ⁹⁹ Psal. LXXXVI, 3.

(25) Hic Hieronymus, « Porro qui in adventu Christi, » ait, « et Romano imperio prophetiam disserunt, quinque civitates vel legem Domini, quæ in Alexandria primum interpretata est, vel quinque

Α νυν διακονησάμενοι τῷ βουλήματι τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ χειρώσασθαι τὴν Αἰγυπτίων ἀρχὴν, δύναμις αὕτη δὲ ἦν ἡ Ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ, χεὶρ ἰσχύουσα. Ὅπως δὲ γυναικῶν δίκην μετὰ φόβου καὶ ἀγωνίας δουλεύουσα Ῥωμαῖοις Αἰγύπτιοι, οὐδὲν δεῖ λέγειν.

« Καὶ ἔσται ἡ χώρα τῶν Ἰουδαίων τοῖς Αἰγυπτίοις εἰς φόβητρον. Πᾶς δὲ ἐάν ὀνομάσῃ αὐτὴν αὐτοῖς, φοβηθήσονται διὰ τὴν βουλὴν, ἣν Κύριος Σαβαώθ βεβούλευται ἐπ' αὐτήν. » Χώραν δὲ Ἰουδαίων τὴν θείαν οὐκ ἂν ἀμάρτοις εἰπὼν Γραφήν· ἦν δι' ὑπερβολὴν εὐλαθείας καὶ πίστεως οἱ τὸν Κύριον ἐπεγνωκότας μετὰ φόβου καὶ τρόμου καὶ εὐλαθείας προσέονται, οὐκ ἐτι ὡς τὸ πρὶν βλασφημοῦντες αὐτήν, ἀλλὰ τιμῶντες καὶ σέβοντες διὰ τὸν ἐν αὐτῇ κηρυττόμενον Κύριον· διὸ πᾶς ὁ ὀνομάζων αὐτὴν αὐτοῖς φόβον Θεοῦ ἔμποιεῖ αὐτοῖς· « Ἀρχὴ » γὰρ « σοφίας φόβος Κυρίου. »

« Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἔσονται πάντα πόλεις ἐν γῆ Αἰγύπτου, λαλοῦσαι τῇ γλώσσῃ τῇ Χαναανίτιδι, καὶ ὀμνύοντες τῷ ὀνόματι Κυρίου Σαβαώθ· πόλις Ἀσεδέκ κληθήσεται μία πόλις. » Εἰ δὲ πάντες λέγονται πόλεις αἱ θεσπιζόμεναι, ἀλλ' οὐ χρὴ ἀγνοεῖν, ὡς αἱ πάντες μίαν τυγχάνουσι. Διὸ καὶ ἐν ὄνομα κατὰ πασῶν ἐπιλέγεται τὸ Ἀσεδέκ, ὅσαρ ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν « ἡλίου. » Τίνα μὲν οὖν εἰποῖς ἀν ταύτην εἶναι ἢ τὴν ἁγίαν τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαν, κατὰ μὲν τοὺς Ἐβδομήκοντα καλουμένην Ἀσεδέκ, ὃ δὲ σημαίνει « δικαιοσύνης· » κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, « ἡλίου, » περὶ ὃ λέλεκται· « Τοῖς δὲ φοβουμένοις με ἀνατελεῖ ἥλιος δικαιοσύνης, καὶ λάσεις ἐν ταῖς πτέρυξιν αὐτοῦ. » κατὰ δὲ τὸ ἀκριβὲς τῆς αὐτοῦ διαλέξεως γῆς πόλις λέλεκται, ὅσαρ οὕτως ἀν ἔρμηνευθεῖη, « Πόλις τῆς γῆς κληθήσεται ἡ μία πόλις. » Ἀὕτη γὰρ μόνῃ καθ' ὅλης γῆς ἴδρυται τῷ Θεῷ πόλις, ὡς εἰρησθαι περὶ αὐτῆς, « Δεδοξαμένα ἐλαλήθη περὶ σοῦ, ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ. » Πάντες δὲ πόλεις ἐν Ἐκκλησίᾳ εἰεν ἀν αἱ διάφοροι πολιτεῖαι· (25) πάντες δὲ τάγματα διηρημένα, ἦγουν τρεῖς ἀριθμήσεις, τὸ πρῶτον τῶν προέδρων τάγμα, καὶ τὸ δεύτερον τῶν πρεσβυτέρων, τὸ τε τῶν διακόνων τὸ τρίτον, καὶ τῶν ἐν Χριστῷ περρωτισμένων τέταρτον, καὶ ἐπὶ τούτοις τῶν ἐν εἰσαγωγῇ τυγχανόντων. Ἰστέον, ὡς πάντες τάγματα πολιτεύεται ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ· διὸ πάντες πόλεις ὑπὸ μίαν εἰρηγται, λαλοῦσαι τῇ γλώσσῃ, πάλαι παρ' Αἰγυπτίους νομιζομένην Χαναανίτιδι, καὶ ὀμνύοντες οὐ τοὺς πατέρας θεοὺς οὐδ' ἐνόμιζον, ἀλλ' ἢ τῷ ὀνόματι Κυρίου Σαβαώθ, τοῦ πάλαι Ἰουδαίους γνωριζομένου Θεοῦ. Οὗτος δὲ ἦν ὁ ἐπὶ νεφέλης κούφης, οὗτος δὲ ἦν ὁ ἐπιδημήσας Χριστὸς αὐτοῖς.

« Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἔσται θυσιαστήριον τῷ Κυρίῳ ἐν χώρῃ Αἰγυπτίων, στήλη πρὸς τὸ ὄριον αὐτῆς τῷ Κυρίῳ. » Προφητεύσας ὁ λόγος περὶ πόλεως Θεοῦ ἐν Αἰγύπτῳ συστησομένης, καὶ τῶν ἐν τῇ πόλει διαφόρων ταγμάτων, ἀκολουθῶς θυσιαστηρίου ἐν τῇ πόλει

Ecclesiæ ordines, episcopos, presbyteros, diaconos, fideles et catechumenos, » ubi aperte Eusebii interpretet agit.

τοῦ Θεοῦ γενησομένου μνημονεύει, καὶ τοῦτο ἕσθαι παρὰ τὸν Θεόν. Τῶν γὰρ πάλαι παρ' Αἰγυπτίους νομιζομένων θεῶν ἀπολλυμένων, καὶ τοῦ ποταμοῦ αὐτῶν ἐκλεικτότος, καὶ τῶν ἀρχόντων Τάνως καὶ Μέμφως ἀπομωραθέντων, τὸ παρ' Ἰουδαίους ὀνομαζόμενον Κυρίῳ θυσιαστήριόν φησι συστήσασθαι· ὃ δὲ καὶ ἡ τῶν πραγμάτων ἕκτασις ὀφθαλμοῖς ἡμῶν αὐτοῖς δείκνυσιν· ὡς μηκέτι εἰς μέλλοντα καιρὸν προσδοκῶν τοῦ λόγου τὸ ἀποτέλεσμα. (26) Ὅς δὲ μία πίστις καὶ ἓν βάπτισμα καὶ μία Ἐκκλησία εἴρηται, οὕτω καὶ θυσιαστήριον ἓν κατ' ἑλκῆς τῆς Αἰγύπτου ἐγγεγραμμένον ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ θυσιαστήρια συγγένει, καὶ μία δὲ (27) στήλη γραφῆ συν τῷ θυσιαστήριῳ ἐν δηλωθείσῃ πόλει συνέστη, διορίζουσα τοὺς πιστοὺς τῶν Αἰγυπτίων, καὶ ἀφορίζουσα αὐτοὺς τῶν ἀπίστων. Ἡ μὲν οὖν ἀνωτέρω εἰς φόβητρον τοῖς Αἰγυπτίοις ἕσθαι λεγομένη χώρα τῶν Ἰουδαίων, τὴν Ἰουδαίαν αἰνιττεται Γραφήν, καὶ τὸν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης λόγον· ἡ δὲ τῷ Χριστῷ θυσιαστήριον συναυγμένη στήλη τῆς Καινῆς Διαθήκης εἴη ἡ σωτηρία τῶν Αἰγυπτίων ἀπὸ τῶν ἀπίστων.

« Καὶ ἕσται εἰς σημεῖον εἰς τὸν αἰῶνα Κυρίῳ ἐν χώρῃ Αἰγύπτου, ὅτι κεκράξονται πρὸς Κύριον διὰ τοὺς θλίβοντας αὐτούς. Καὶ ἀποσταλεῖ αὐτοῖς ἄνθρωπον ὃς σώσει αὐτούς· κρίνων σώσει αὐτούς. Καὶ γινώσκουσιν ὅτι Κύριος τοῖς Αἰγυπτίοις, καὶ γινώσκονται οἱ Αἰγύπτιοι τὸν Κύριον ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, καὶ ποιήσουσι θυσίαν καὶ δῶρον, καὶ εἴξονται εὐχὰς τῷ Κυρίῳ, καὶ ἀποδώσουσι. » Διὸ τῷ σημείῳ τούτῳ κατασφραγίζεσθαι μεμαθηκότας οἱ τὸν Κύριον παραδεχόμενοι Αἰγύπτιοι φυλακτῆρι τούτῳ κέχρηται· ὥστε καὶ ἐν ταῖς θλίψεσιν αὐτῶν σημεῖον βοηθῶν χρώμενοι· ἀναβοῶν καὶ ἐπικαλεσθαι τὸν Κύριον διὰ τοὺς θλιβόντας αὐτούς. Τίνες δὲ ἦσαν οὗτοι, ἀλλ' ἡ οἱ ἀπομαίνοντες τῇ ἀπωλείᾳ Αἰγύπτου, περὶ ὧν κατ' ἐρχὰς ἐλέγετο τῆς προφητείας, « Καὶ ἐπαναστήσονται Αἰγύπτιοι πρὸς Αἰγυπτίους, καὶ πολεμήσει ἄνθρωπος τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, πόλις ἐπὶ πόλιν, καὶ νομὸς ἐπὶ νομὸν. »

« Καὶ πατάξει Κύριος τοὺς Αἰγυπτίους πληγῇ καὶ ἴασται αὐτούς· καὶ ἐπιστραφήσονται πρὸς Κύριον, καὶ εἰσακούσεται αὐτῶν, καὶ ἴασται αὐτούς ἴασει. » Ἐπὶ γὰρ « ὃν ἀγαπᾷ Κύριος, καὶ παιδεύει· μαστιγῶν δὲ πάντα υἱὸν, ὃν παραδέχεται· » εἰκότως καὶ τοὺς Αἰγυπτίους πατάσσει ἀγαπῶν, ἐπειδὴν ἐν χρεῖα γίνονται παιδείας καὶ ἐπιστροφῆς, ἀλλ' οὐκ εἰς μακρὰν· μηδὲν δὲ ὑπερθέμενος ἴσται τῇ αὐτοῦ ἴασει.

« Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἕσται ὁδὸς Αἰγύπτου πρὸς Ἀσσυρίους, καὶ εἰσαλεύονται Ἀσσύριοι πρὸς Αἰγύπτου, καὶ Αἰγύπτιοι πορεύονται πρὸς Ἀσσυρίους, καὶ δουλεύουσιν Αἰγύπτιοι τοῖς Ἀσσυρίοις. » Ἀσσυρίους δὲ ἐνταῦθα οἶμαι καλεῖν τὴν Γραφήν τοὺς νῦν καλούμενους Σύρους· κατὰ τὸ πάλαι δὲ οἱ τὴν Συρίαν

¹ Hebr. xii, 6.

(26) « ita autem unum altare dicitur, quomodo una fides, et unum baptisma, et una Ecclesia. Et dicitur *justia terminum ejus Domino*, haud dubium quin Evangelium et apostolorum scripta significet. »

A rat, quod modo perquam mirabili fore dicit. Nam cum illi olim apud Ægyptios reputati dii perierint, flumen ipsorum defecerit, principes Tanos et Memphos infatuati fuerint, tunc altare apud Judæos Domino nuncupatum, constituendum fore ait, quod sane rei eventus nobis ob oculos ponit; ita ut dicti complementum ad futurum tempus non exspectemus. Quemadmodum autem una fides, unum baptisma, et una Ecclesia dicitur, sic et altaria plurima in tota Ægypto constituta, pro uno altari in Ecclesiis Dei constituto habenda sunt, et una columna sive cippus cum altari in illa civitate posita est, fideles Ægyptios ab infidelibus segregans ac dividens. Regio igitur illa Judæorum, quæ in terrorem Ægyptiis futura dicitur, Judaicam subindicat Scripturam, ac Veteris Testamenti verbum; columna vero cum Christi altari conjuncta, Novi Testamenti Evangelium fuerit, Christi fideles ex Ægyptiis ab infidelibus disterminans.

Εὐαγγέλιον, διορίζον τοὺς εἰς τὸν Χριστὸν πιστού-

VERS. 20, 21. « Et erit in signum in sæculum Domino in regione Ægypti, quoniam clamabunt ad Dominum propter opprimentes eos. Et mittet eis hominem, qui salvabit eos; judicans salvabit eos. Et notus erit Dominus Ægyptiis, et cognoscent Ægyptii Dominum in die illa, et facient sacrificium et donum, et vovebunt vota Domino, et reddent. » Quamobrem, cum hoc signo sese munire didicerint Ægyptii, qui Dominum susceperunt, hoc tutamento utentur; ita ut in ærumnis eodem signo pro adjutore usi, clament et invocent Dominum adversus eos qui se oppriment. Quinam autem illi erant, nisi ii qui in pernicie manserunt Ægyptii, de quibus in prophetiæ initio dicebatur, « Et insurgent Ægyptii contra Ægyptios, et bellabit homo adversus fratrem suum, civitas adversus civitatem, et nomus adversus nomum. »

VERS. 22. « Et percuetet Dominus Ægyptios plaga, et sanabit eos. Et convertentur ad Dominum, et exaudiet eos, et sanabit eos sanatione. » Quia enim « quem diligit Deus, castigat; flagellat autem omnem filium, quem suscipit; » jure Ægyptios percuetet, etsi diligat, si quando castigatione et conversione opus habeat; sed id non ad diuturnum tempus faciet; ac nihil comprehendens curationem et medelam adhibebit.

VERS. 23. « In die illa erit via Ægypti ad Assyrios, et ingredientur Assyrii in Ægyptum, et Ægyptii ibunt ad Assyrios et servient Ægyptii Assyriis. » Assyrios hic puto a Scriptura vocari eos, qui nunc Syri appellantur; olim quippe Assyrii vocabantur, cui Syriam et Mesopotamiam incolebant. Inimici

Hæc Hieronymus, qui etiam inferius de Syris et Ægyptiis non pauca hinc mutuatur.

(27) *Στήλη-γραφία* alius γραφῆ.

autem mutuo erant Ægyptii et Assyrii, ac semper mutuo infestii. Nunc autem præsens sermo communionem ipsis et commisionem vaticinatur, quod nunquam alias factum fuerat. Nam ante Romanorum imperium proprios reges habebant Ægyptii et Assyrii; Ægyptii quidem Ptolemæos, Syri autem Antiochi et Demetrii posteros, in quorum medio sita Judæa, a propriis item principibus regebatur. Cum autem Judaica gens intermedia esset, modo a Syris, modo a Ptolemæis bello impetebatur. Imo etiam Ægyptiis inimici Syri erant, et Ægyptiis Assyriis hostes; ut minime libera esset alterius populi ad alterum profectio. Hoc pacto se res olim habebant. At post adventum Domini in Ægyptum, pacem profundissimam, ac communionem commerciumque ipsis futurum præsens sermo prænuntiat. Ille vero eos, qui olim inimici erant, Syros dico, Assyrios et Israel, mutuo conciliat, atque unam omnes a Deo benedictionem accepturos dicit; ita ut jam non amplius Israel altum sapiat, neque ut solus benedictus contra alios sese extollat. Quis ergo Romanos exercitus ex Syrorum militia videns Ægyptiorum capitibus imminere, et Ægyptios illis servire, prophetiæ eventum non admiretur? Quis non obstupescat cernens Ægyptios libero transitu Syriam petentes ac vicissim Syros sine obice in Ægyptum accedentes, atque eos vi dominatricis potentie subditos esse? Quodque omnium mirabilissimum est, in prophetia dixit, eodem tempore apud Syros et Ægyptios, ac in terra Israel populos Dei fore, ipsosque benedictos: ut Israel non amplius differat ab Ægyptio, neque a Syro; neque apud Deum pluris habeatur Syrus, quam Israel vel Ægyptius; neque vicissim Ægyptius minor sit apud Deum Israele et Syro.

τὸν Ἰσραὴλ τοῦ Αἰγυπτίου, μήτε τοῦ Σύρου, μηδὲ διαλλάττειν παρὰ Θεῷ κρείττω τὸν Σύρον τοῦ Ἰσραὴλ, μηδὲ τοῦ Αἰγυπτίου, μηδ' αὖ πάλιν τὸν Αἰγύπτιον ἐλαττοῦσθαι παρὰ Θεῷ τοῦ Ἰσραὴλ ἢ τοῦ Σύρου.

VERS. 24. « In die illa erit Israel tertius inter Ægyptios, et inter Assyrios benedictus in terra, quam benedixit Dominus Sabaoth, qui dicit, Benedictus populus meus, qui est in Ægypto, et in Assyriis, et hæreditas mea Israel. » Quod si dicatur, tertium Israel inter Ægyptios et Assyrios futurum esse, benedictum in terra, quam benedixit Dominus exercituum, ne aliam putemus esse terram ab Ecclesia Dei. Per Israel autem intelligi potest, chorus omnis sanctorum religiosorumque virorum, qui ex Judaica gente defuncti sunt. Quapropter dicitur, « Et hæreditas mea Israel. Nam quando dividebat Altissimus gentes, facta est pars Domini populus ejus Jacob, funiculus hæreditatis ejus Israel ». Nunc autem Ægyptii populus ejus, et populus ejus benedictus, vocantur; et Assyrii similiter. Illud autem, « In terra, quam benedixit Dominus Sabaoth, » ad cœlestem quoque terram referatur, de qua dicit Salvator, « Beati mites, quoniam ipsi

καὶ Μεσοποταμίαν οἰκούντες Ἀσσύριοι ἐχρημάτιζον. Ἐχθροὶ δὲ ἦσαν Αἰγύπτιοι καὶ Ἀσσύριοι, καὶ πόλεμοι διετέλουν ὄντας ἐκ τοῦ παντός. Νῦν δὲ ὁ παρὼν λόγος κοινωνίαν αὐτοῖς καὶ ἐπιμιξίαν θεσπίζει, ὅσαρ οὐδὲ ἄλλοτε γέγονε ποτε. Πρὸ γὰρ τῆς Ῥωμαίων ἀρχῆς ἰδιάζοντας εἶχον βασιλέας οἱ τε Αἰγύπτιοι καὶ Ἀσσύριοι· οἱ Αἰγύπτιοι μὲν τοὺς Πτολεμαίους, Σύροι δὲ τοὺς ἀπὸ Ἀντιόχου καὶ Δημητρίου· ἔν μέρει κειμένη ἡ Ἰουδαία καὶ ἰδίως καὶ αὐτὴ ἀρχοῦσι ἐκυβερνᾶτο. Μεσολαβούμενον δὲ τὸ Ἰουδαίων ἔθνος, ποτὲ μὲν ὑπὸ Σύρων ἐπολεμεῖτο, ποτὲ δὲ ὑπὸ Πτολεμαίων. Ἀλλὰ καὶ Αἰγυπτίους ἐτύγγανον οἱ Σύροι πολέμοι· Αἰγύπτιοι δὲ τοῖς Ἀσσυρίοις διεμάχοντο, ὡς ἀμικτα εἶναι αὐτοὺς καὶ ἀδιαβάτας τὰς πρὸς ἀλλήλους πορείας. Τοιαῦτα μὲν οὖν ἐτύγγανον τὰ πάλαι. Μετὰ δὲ τὴν ἀφίξιν τοῦ Κυρίου τὴν εἰς Αἰγύπτιον εἰρήνην βαθυτάτην, κοινωνίας τε καὶ ἐπιμιξίας ὁ παρὼν λόγος αὐτοῖς εὐαγγελίζεται. Ὁ μὲν δὴ οὖν συνάγει τοὺς πάλαι ἐχθροὺς, λέγω δὴ Σύρους καὶ Αἰγυπτίους καὶ τὸν Ἰσραὴλ, μίς τε εὐλογίας τῆς παρὰ Θεοῦ τεύξεσθαι αὐτοὺς φησὶ· ὡς μὴκέτι μέγα φρονεῖν τὸν Ἰσραὴλ, μηδὲ κατεπαίρεσθαι τῶν ἁλλων, ὡς μόνον ἠύλογημένον. Τίς οὖν, ὀφθαλμοῖς ὄρων στρατόπεδα Ῥωμαϊκὰ Σύρων ἀνδρῶν κατὰ κεφαλῆς τῶν Αἰγυπτίων ἐγκαθήμενα, Αἰγυπτίους τε τούτοις δουλεύοντας, οὐκ ἂν ἐκπλαγείη τὴν τῆς προφητείας ἔκθεσιν; Τίς δὲ οὐ θαυμάσεται ὄρων Αἰγυπτίους ἀδεῶς ἐπὶ τὴν Σύρον διαβαίνοντας χώραν, Σύρους τε ἀκωλύτως ἐπιβαίνοντας τοῖς Αἰγυπτίοις, θυνάμει τε ἀρχοντικῆς ἐξουσίας καταδεδουλευμένους αὐτούς; Τὸ δὲ ἀπάντων παραδοξότατον, ταύτην ἤρατο κατὰ τὴν αὐτὸν χρόνον παρὰ Σύροις καὶ παρ' Αἰγυπτίοις καὶ ἐν τῇ γῆ τοῦ Ἰσραὴλ λαοὺς ἕσσεσθαι τῷ Θεῷ, καὶ τούτους ἠύλογημένους· ὡς μὴδὲ μὴκέτι διαφέρειν ἐλαττοῦσθαι παρὰ Θεῷ τοῦ Ἰσραὴλ ἢ τοῦ Σύρου.

« Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἔσται Ἰσραὴλ τρίτος ἐν τοῖς Αἰγυπτίοις, καὶ ἐν τοῖς Ἀσσυρίοις ἠύλογημένος ἐν τῇ γῆ, ἣν ἠύλόγησε Κύριος Σαβαὼθ ὁ λέγων· Εὐλόγημένος ὁ λαὸς μου ὁ ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ ὁ ἐν Ἀσσυρίοις, καὶ ἡ κληρονομία μου Ἰσραὴλ. » Ἐάν δὲ λέγῃται τρίτος Ἰσραὴλ ἐν τοῖς Αἰγυπτίοις καὶ ἐν τοῖς Ἀσσυρίοις ἕσσεσθαι, εὐλογημένος ἐν τῇ γῆ ἣν εὐλόγησε Κύριος Σαβαὼθ, μὴ ἕτερον νομίζωμεν εἶναι τὴν γῆν τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ. Ἰσραὴλ δὲ νοεῖσθαι δύναται καὶ πᾶς ὁ χορὸς τῶν ἁγίων καὶ θεοφιλῶν ἀνδρῶν ἐκ τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους προεξεληλυθῶτων τοῦ βίου. Διὸ λέλεκται· « Καὶ ἡ κληρονομία μου Ἰσραὴλ. » Ὅτε γὰρ διεμέριζεν ὁ Ὑψίστος ἔθνη, ἐγενήθη μέρος Κυρίου λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ, σχοίνισμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραὴλ. » Νῦν δὲ καὶ Αἰγύπτιοι λαὸς αὐτοῦ εἰρηται, καὶ λαὸς αὐτοῦ εὐλογημένος, καὶ Ἀσσύριοι ὁμοίως. Τὸ δὲ, « Ἐν τῇ γῆ ἣν ἠύλόγησε Κύριος Σαβαὼθ, » εἶχοι ἂν τὴν ἀναφορὰν καὶ ἐπὶ τὴν ἐπουράνιον, περὶ ἧς φησὶν ὁ Σωτὴρ· « Μακάριοι οἱ πραεῖς, οἱ αὐτοὶ

¹ Deut. xxxii, 8.

κληρονομήσουσι την γῆν· ἔνθα καὶ ἡ ἑπουράνιος Ἰερουσαλήμ, καὶ τὸ Σιών ὄρος ἑπουράνιου Θεοῦ.

A possidebunt terram*, ἡ ubi et caelestis Jerusalem, et Sion mons caelestis Dei est.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ'.

CAPUT XX.

«Τοῦ ἔτους οὗ εἰσῆλθε Ταναθάν εἰς Ἄζωτον, ἤνικε ἀπεστᾶλη ὑπὸ Ἀρνᾶ βασιλέως Ἀσσυρίων, καὶ ἐπολέμησε τὴν Ἄζωτον, καὶ κατελάβετο αὐτήν· τότε ἐλάλησε Κύριος πρὸς Ἡσαΐαν λέγων· Πορεύου, καὶ ἀφελε τὸν σάκκον ἀπὸ τῆς ὀσφύος σου. » Θαυμάσαι δὲ ἔστι τὸν προφητικὸν βίον, ὃν ὁ μὲν Ἀπόστολος παρέστησεν εἰπὼν, « Περιῆλθον ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγείοις ἔερμασιν, ὄστεροῦμενοι, θλιβόμενοι, κακουχούμενοι· » ἡ δὲ παρούσα Γραφή ἐν ἐνθύματι σάκκῳ τὸν Ἡσαΐαν κεχρημένον εἰσάγει, πενθούντα θηλάσῃ, καὶ ἀποκλαιόμενον τοῦς διὰ τὰς οικείας ἀσθείας μακρὰν ἀποπιπτοντας τοῦ Θεοῦ.

Vers. 1, 2. « In anno quo ingressus est Tannathan Azotum, cum missus est ab Arna rege Assyriorum, et oppugnavit Azotum, et cepit eam: tunc locutus est Dominus ad Isaiam dicens, Vade, et aufer saccum a lumbis tuis. » Mirari subito prophetica vitam, quam Apostolus declaravit his verbis, « Circueierunt in melotis et in caprinis pelibus, egentes, angustiati, afflicti ». » Hæc vero Scriptura Isaiam uno vestitum sacco inducit: lugentem scilicet, et illacrymantem super iis qui ob impietates suas procul exciderant a Deo.

« Καὶ τὰ σανδάλια σου ὑπόλυσαι ἀπὸ τῶν ποδῶν σου. Καὶ ἐποίησεν οὕτως, περιεὺμενος γυμνὸς καὶ ἀνυπόδετος. Καὶ εἶπε Κύριος, ὃν τρόπον πεπόρευται Ἡσαΐας ὁ παῖς μου γυμνὸς καὶ ἀνυπόδετος τρία ἔτη, τρία ἔτη ἔσται εἰς σημεῖα καὶ τέρατα τοῖς Αἰγυπτίοις καὶ Αἰθίοψιν. » Τὸ δὲ κελευσθέντα γυμνὸν βαδίσαι καὶ μὴ μελλῆσαι, πράξει δὲ τοῦτο παραχρῆμα ἐπ' ὀφθαλμῶν τῶν παρόντων αὐτῷ, μεγίστης ὑπακοῆς καὶ προθυμίας τῆς πρὸς τὸν Θεὸν δεῖγμα γένοιτο, παραστήματός τε καὶ φρονήματος ἐπιηρμένου, πᾶσαν τὴν παρ' ἀνθρώποις δόξαν ἐν οὐδενὶ τιθεμένου. Ταῦτα δὲ πράξαντος τοῦ προφήτου, τὰ ὅμοια καίσεσθαι τῷ τοῦ προφήτου σχήματι τοὺς Αἰγυπτίους πολεμηθέντας ὑπὸ Ἀσσυρίων φησὶν ὁ Θεὸς, γυμνοὺς καὶ ἀνυποδέτους ἀπαχθήσεσθαι, οὐ μόνους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐπικουρήσειν καὶ συμμαχήσειν αὐτοῖς ἐλπισθέντας Αἰθίοπας. Τῷ γὰρ πλήθει τῶν Αἰθίοπων καὶ τῇ τοῦτων χειρὶ, μεγάλα κατ' ἐκεῖνο καιροῦ δυναμένων, θάρβρυντες οἱ Αἰγύπτιοι, καταφρονητικῶς εἶχοντο τῶν Ἀσσυρίων· ἀλλ' ὁ Θεὸς τὸ μέλλον προφαίνει λέγων, « Ὡν τρόπον πεπόρευται ὁ παῖς μου Ἡσαΐας γυμνὸς καὶ ἀνυπόδετος, » καὶ τὰ ἔξης.

B Vers. 3. « Et calceamenta tua solve de pedibus tuis. Et fecit ita, ambulans nudus et discalceatus. Et dixit Dominus, quemadmodum ambulavit servus meus Isaias nudus et discalceatus tres annos, tres anni erunt in signa et prodigia Ægyptiis et Æthiopicibus. » Quod jubeatur nudus incedere et nihil cunctari, idque confestim agere in oculis astantium, maximæ sane obsequentiæ erga Deum et alacritatis, parati item sublimisque animi arguementum fuerit, qui humanam gloriam ne flocci quidem faciat. Hæc autem agente propheta, iis quæ propheta representabat, similia passuros Ægyptios ab Assyriis debellatos prædicit Deus; nudus videlicet et discalceatos abductum iri; neque illos tantum, sed etiam Æthiopas, quos ad auxilium et comilitium venturos esse sperabatur. Siquidem Æthiopum eo tempore admodum potentium, multitudini et manui fidentes Ægyptii, Assyrios de spectui habebant: at Deus futurum prænuntiat dicens, « Quemadmodum ambulavit servus meus Isaias nudus et discalceatus, » et cætera.

« Ὅτι οὕτως ἄξει βασιλεὺς Ἀσσυρίων τὴν αἰχμαλωσίαν Αἰγύπτου καὶ Αἰθίοπων, νεανίσκους καὶ πρεσβύτας γυμνοὺς καὶ ἀνυποδέτους, ἀνακεκαλυμμένους τὴν αἰσχύνην Αἰγύπτου. » Δόξει τὰ προκειμένα ἐναντία εἶναι τοῖς ἀρτίως εἰρημένοις, δι' ὧν ἔσεσθαι Αἰγυπτίων καὶ Ἀσσυρίων ἐπιμιξίαν εἰρηκέν ὁ λόγος· νῦν δὲ τὸν βασιλέα τῶν Ἀσσυρίων αἰχμαλώτους λήψεσθαι φησὶ τῶν Αἰγυπτίων τοὺς νεανίσκους καὶ τοὺς πρεσβύτας γυμνοὺς καὶ ἀνυποδέτους. Εὐρεθείη δ' ἀνλύσις τῆς ἀπορίας, εἰ ἐπιστήσαιμεν τῷ τρόπῳ τοῦ προφητικοῦ πνεύματος. Ὡς γὰρ τῇ Αἰγύπτῳ προσέσχε, συνεῖδε μὲν καὶ τὰ παρατιχὰ τοῖς Αἰγυπτίοις μέλλοντα ἔσεσθαι κατὰ τὸν τοῦ προφήτου χρόνον, ἀπέβλεπε δὲ καὶ ἐπὶ τὰ μακροῖς ὕστερον χρόνοις ἀποθησόμενα χρηστὰ περὶ τὴν τῶν Αἰγυπτίων χώραν. Ἔτα πρῶτα χρηστὰ θεσπίσας διὰ τῶν ἐμπροσθεν, ἐπὶ τὰ παραχρῆμα γενησόμενα μεταβαίνει. Λυπηρὰ δὲ τοῖς Αἰγυπτίοις ταῦτα ἦν· ἃ καὶ οὐκ εἰς μακρὰν ἐκλήρουτο κατ' αὐτοὺς ἐκείνους, καθ' οὓς ὁ προφήτης ἐγνωρίζετο χρόνους. Ἀναγκαίως δὲ τὸ θεῖον

Vers. 4. « Quoniam sic ager rex Assyriorum captivitatem Ægypti et Æthiopum, juvenes et senes nudos et discalceatos, discoopertos pudore Ægypti. » Hæc certe iis, quæ paulo ante dicta sunt, contraria videantur, quæ inter Ægyptios et Assyrios conjunctionem et commercium fore dicebatur: nunc autem ait regem Assyriorum juvenes et senes Ægyptiorum nudos et discalceatos captivos abducturum esse. Cujus tamen difficultatis solutionem reperiemus, si morem attendamus prophetici spiritus. Ut enim Ægypto animum adhibebat, videbat quidem ea quæ mox Ægyptiis in ipso prophetæ tempore, eventura erant; itemque prospiciebat bona illa quæ diturno post tempore in Ægyptiorum regione futura erant. Hinc cum prius bona vaticinatus esset, ad ea quæ mox eventura erant pertransit. Hæc porro Ægyptiis tristitia, quæ nec diu postea impleta sunt, iisdem ipsis quo propheta conspicuus et notus erat temporibus. Necessario autem Spiritus divinus de Domini in Ægyptum ad-

Matth. v, 4. * Hebr. xi, 37

venta, et de bonis ibidem in Ægyptios conferendis A vaticinatus, ea quæ mox sinem nactura erant subdidit, ut a presentium eventu ea, quæ diuturno post tempore futura erant, credibilia essent iis qui tunc prophetorum sermonum auditores erant. Hæc ergo quæ jam tractamus, non erat ante prænuntiatis contraria: illa quippe pro temporibus in prophetia notatis; hæc vero pro rebus mox gerendis enuntiabat.

Vers. 5. « Et confundentur superati Ægyptii ab Æthiopicis, in quibus confidebant Ægyptii: erant enim ipsi gloria. » Erubescerent scilicet de iis in quibus confidebant; ita ut sese ipsi damnarent et arguerent.

Vers. 6. « Et dicent qui habitant in insula hæc, Ecce nos confidebamus, ut ad eorum auxilium confugeremus, qui non potuerunt servari a rege Assyriorum, et quomodo nos servabimur? »

CAPUT XXI.

Vers. 1, 2. « Visio deserti. Sicut procella per desertum transit, ex deserto veniens a terra: terribilis visio et dura, renuntiata est mihi. Contemptor contemnit, et iniquus inique agit. Ad me Elamitæ, et legati Persarum ad me veniunt. » Persæ itaque non diu postea Medorum imperium excipientes, Babylonis reliquias everterunt. Jure igitur æstimo hæc hostilia facta de Babylone dici. Quid sibi vult autem cum ait, « Visio deserti? » Jam exhinc Babylonem vocat desertum, propter ea quæ de vastitate ejus in prophetia feruntur. Quare ex persona ipsius Babylonis hæc dicta fuisse arbitror, quasi mala, quæ eventura sibi erant auribus accepisset, ac precaretur, ut horum auditus pertransiret, utque ea, quæ expectabantur non acciderent.

Vers. 3. « Nunc lugebo et consolabor me. Propterea impletus est lumbus meus solutione, et dolores invaserunt me tanquam parturientem. » Verum, ut par est, nunc lugebo, quod non antea feceram, quia superba eram, et adversus reliquas gentes me extollebam, ita ut aliis essem luctus causa. Nunc vero ego ipsa Babylon, cum populo meo lugebo, et læctu me consolabor; quia me rerum hujusmodi nuntium percussit: cujus causa repletus est lumbus meus solutione, qui olim præcinctus erat et lasciviebat. Dolor item et labores me occuparunt, ita ut ego Babylon, olim cæteris terribilis, nihil differam a muliere pariente. Hæc porro mihi acciderunt, quia fateor me inique egisse, cum neminem commonescientem me audirem, et cum mihi curæ esset, ut rectum nihil aspicerem. Quare, ait, nunc confitendo dico.

Vers. 4. « Inique egi, quod non viderem: cor mecum errat, iniquitas mea demergit me: anima mea in metu versatur. » Hæc sane patet a propheta dicta fuisse, Babylonis personam assumente, et quasi ejusdem, sive gentis eamdem incolentis nomine hæc dicta proferrî.

Vers. 5. « Præpara mensam, comedite, bibite;

Πνεῦμα τῆς περὶ τοῦ Κυρίου εἰς Αἴγυπτον ἀφίξεως, καὶ περὶ τῶν ἐπ' αὐτῇ γενησομένων τοῖς Αἴγυπτίαις ἀγαθῶν θεσπίσων, τὰ παραχρῆμα μέλλοντα τέλους τυγχάνειν συνήψεν· ἕνα ἀπὸ τῆς τῶν παρόντων ἐκβάσεως καὶ τὰ μακροὶς ὕστερον χρόνοις μέλλοντα γίνεσθαι πιστευθεῖν τοῖς τότε τηλικαῦτα τῶν προφητικῶν λόγων ἐπακούουσι. Οὐκ ἦν οὖν ἐναντία τὰ προκαίμενα τῶν διὰ τῶν ἐμπροσθεν προφητευομένων· τὰ μὲν γὰρ εἰς τοὺς προφητευομένους χρόνους· τὰ δὲ περὶ τῶν ἔγγιστα γενησομένων ἀνεφάνει.

« Καὶ ἀναισχυνθήσονται ἡττηθέντες οἱ Αἴγύπτιοι ἐπὶ τοῖς Αἰθίοφιν, ἐφ' οἷς ἦσαν πεποιθότες οἱ Αἴγύπτιοι· ἦσαν γὰρ αὐτοῖς δόξα· » ἐρυθριῶντες ἐφ' οἷς ἐθάρσυν καὶ ἐπειθόμεσαν· ὡς καταγινώσκειν καὶ μέμψασθαι αὐτοὺς ἑαυτούς.

B « Καὶ ἐροῦσιν οἱ κατοικοῦντες ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ· Ἰδοὺ ἡμεῖς ἡμεῖν πεποιθότες τοῦ φυγεῖν εἰς αὐτοὺς εἰς βοήθειαν, οἱ οὐκ ἠδύναντο σωθῆναι ἀπὸ βασιλέως Ἀσσυρίων· καὶ πῶς ἡμεῖς σωθήσμεθα; »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ'.

« Τὸ δράμα τῆς ἐρήμου. Ὡς καταγιγῆς δι' ἐρήμου διέλθοι, ἐξ ἐρήμου ἐρχομένη ἐκ γῆς· φοβερὸν τὸ δράμα, καὶ σκληρὸν ἀνηγγέλη μοι. Ὁ ἀδελῶν ἀδελτε, ὁ ἀνομῶν ἀνομαεῖ. Ἐπ' ἐμοὶ οἱ Ἑλαμίται καὶ οἱ πρόσβεις τῶν Περσῶν ἐπ' ἐμὲ ἔρχονται. » Πέρσαι γοῦν, Μήδους οὐκ εἰς μακρὰν διαδεξάμενοι, τὰ λείψανα τῆς Βαβυλῶνος καθέλκον. Εἰκότως οὖν περὶ Βαβυλῶνος τὰ πολεμικὰ εἰρηθεῖαι ἠγοῦμαι. Τί δὲ βούλεται ὁ λόγος φάσκων, « Τὸ δράμα τῆς ἐρήμου; » Ἐνεαυθεν ἤδη Βαβυλῶνα ἐρημον ὀνομάζει διὰ τὰ θεσπισθέντα περὶ τῆς ἐρημίας αὐτῆς. Διὰ ἐκ προσώπου τῆς Βαβυλῶνος αὐτῆς οἶμαι ταῦτα λέγεσθαι, ὡς εἰς ἀκοήν παραδεξαμένης τὰ μέλλοντα αὐτῇ ἐπιῆναι κακὰ, εὐχομένης τε παρελθεῖν τὴν ἀκοήν, καὶ μὴ γενέσθαι τὰ προσδοκώμενα.

C « Νῦν στενάξω καὶ παρακαλέσω ἑμαυτόν. Διὰ τοῦτο ἐνεπλήσθη ἡ ὀσφύς μου ἐκλύσεως, καὶ ὠδίνες ἐλάβόν με ὡς τέκτουσαν. » Ἄλλ' ὡς ἔοικε νῦν στενάξω, ὅπερ πρότερον οὐκ ἐπραττον, ὑπερήφανος οὔσα, καὶ τῶν λοιπῶν ἐθνῶν καταπαιρομένη· ὡς ἑτέροις ἐμποιεῖν στεναγμούς. Νῦν δὲ αὐτῇ ἐγὼ Βαβυλῶν, καὶ ὁ ἐν ἐμοὶ λαὸς, στενάξω, καὶ παρακαλέσω ἑμαυτὴν διὰ τοῦ στεναγμοῦ· ἐπειδὴ καθήκατό μου ἡ περὶ τῶν λεχθέντων ἀγγελία, ἧς ἕνεκα ἐπλήσθη ἡ ὀσφύς μου ἐκλύσεως πάσαις κατασιγμένη καὶ νεανειουμένη· ὀδύνη τε καὶ πόνος κατέλαβόν με, ὡς μηδὲν διαφέρειν με τὴν Βαβυλῶνα, τὴν πάσαις ἑτέροις οὔσαν φοβεράν, γυναικὸς τεκτοσύνης. Ταῦτα δὲ μοι συμβέβηκεν, ἐπειδὴ περὶ ὁμολογῶ ἡδίκημένα, ὅτε μηδεὶς ἤκουον τῶν παραινούντων μοι, καὶ ὅτε σπουδῆν ἐποιούμην μηδὲν ὀρθὸν βλέπειν. Διὰ, φησὶ, νῦν ἐξομολογουμένη φημί·

« Ἠδίκησα τοῦ μὴ βλέπειν· κλανᾶται ἡ καρδία μου, καὶ ἡ ἀνομία μου βαπτίζει με· ἡ ψυχὴ μου ἐφέστηκεν εἰς φόβον. » Ταῦτα μὲν οἶμαι λελέχθαι τῷ προφήτῃ, προσωποιοῦντι τὴν Βαβυλῶνα, καὶ ὡς ἐξ αὐτῆς, ἡ καὶ τοῦ ἐν αὐτῇ κατοικοῦντος ἔθνους τὰ εἰρημένα προφύρεσθαι.

« Ἐτοίμασον τὴν τράπεζαν, φάγετε, πίετε· ἀνα-

στάντες, οί άρχοντες, άνασπίσατε θυρούς. » Τό προφητικόν πνεύμα πρὸς τοὺς Μήδους καὶ τοὺς Ἐλαμίτας, καὶ πρὸς τοὺς κρῆσθεις τῶν Περσῶν ἀποτείνεται, διαγγεῖρον καὶ παρορμῶν αὐτοὺς ἐπὶ τὸν κατὰ Βαβυλωνίαν πόλεμον. Διὸ ὡς πρὸς αὐτοὺς φησιν· « Ἐτοίμασον τὴν τράπεζαν, φάγετε, » καὶ τὰ ἐξῆς.

« Ὅτι οὕτως εἶπε Κύριος πρὸς μὲ· Βαβίλους σαυτῷ στήσον σκοπὸν, καὶ ὃ ἐάν ἴδῃς, ἀνάγγειλον. Καὶ εἶδον ἀναβάτας ἰπκίς δύο, καὶ ἀναβάτην θνου, καὶ ἀναβάτην καμήλου. Ἀκρόασαι ἀκρόασιν πολλήν, καὶ κάλεσον Οὐρίαν εἰς τὴν σκοπὴν. » Σημεῖα δὲ καὶ σύμβολα ἦν ταῦτα τῆς τῶν πολεμίων παρατάξεως, ὧν οἱ μὲν ἐφ' ἀρμάτων ἔχουμένοι ἐπῆρσαν, οἱ δὲ ἐπὶ ναυτοφόρων, τὰ δέοντα πρὸς χρεῖας ἐπαγόμενοι. « Ἀκρόασαι ἀκρόασιν πολλήν, καὶ κάλεσον Οὐρίαν εἰς τὴν σκοπὴν, » τὴν ῥηθῆσεσθαι μέλλουσαν ἔπειτα, ἢ τὴν λείαναν, ἢ τὸν Ἀριήλ κάλεσαι, ὅπως καὶ αὐτὸς ἐλθὼν ἐπὶ τοῦ σκοποῦ θεασθῆ, τοῦ προφήτου ἅμα τῷ σκοπῷ θεωμένου. Ὁ δὲ σημαίνων λέγει τὰ ἐξῆς. Οἶμαι διὰ τούτων σημαίνεσθαι τῆς Ἀσσυρίων βασιλείας τὴν παντελῆ καθάρσιν Θεοῦ κρῖσαι γενομένην. Ἀντὶ δὲ τοῦ, « Οὐρίαν, » ὁ μὲν Ἀκύλας, « λέοντα, » ὁ δὲ Σύμμαχος, « λείαναν, » ὁ δὲ Θεοδοσίων, « Ἀριήλ, » ἐξέδωκεν. Οὐδαίς τοίνυν Οὐρίαν ὠνόμασεν· ἐταὶ οὐδὲ ἢ Ἑβραϊκῆ φωνῇ ἐμνημόνευσε τοῦ Οὐρία.

« Καὶ εἶπεν· Ἔστην διαπαντός ἡμέρας, καὶ ἐπὶ τῆς παρεμβολῆς ἔστην ἑλὴν τὴν νύκτα. » Εἰστήκει τοίνυν καὶ ὁ προφήτης ἅμα τῷ σκοπῷ, παραδοκῶν τὴν μέλλουσαν αὐτοῖς ὀφθῆσεσθαι ἔβην τοῦ λέοντος καὶ τῆς λείανης, ἢ τοῦ Ἀριήλ. Διακαρτερήσας δὲ τὸν πάντα τῆς ἡμέρας καὶ τὸν τῆς νυκτὸς χρόνον, ἐπιλέγει· « Καὶ ἰδοὺ αὐτὸς ἔρχεται. » Τίς δὲ οὗτος, ἢ θηλονότι Ἀριήλ ἐπιθεθῆναις ἕνωρῖδι; Διὸ φησι· « Καὶ ἰδοὺ αὐτὸς ἔρχεται καὶ ἀναβάτης ἕνωρῖδος. » Τίς δὲ οὗτος ἄρα ἦν, ἢ τιμωρὸς τις ἀγγελος, δι' οὗ τὰ τῆς πολιορκίας τῆς Βαβυλώνας ἔμελλε πληροῦσθαι; Τάχα πού Ἀριήλ ὀνομαζόμενος, ἢ καὶ αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ ὡς λέων ὠρούμενος, καὶ περιπατῶν ζητῶν συνα καταπίη. Καὶ δὴ θεασάμενος αὐτὸν ὁ προφήτης, συνεββεν ὡς τιμωρητικὸς ἄν ἄγγελος τὴν τῆς Βαβυλώνας ἀπόλειαν ἐργάζεσθαι· διὸ ἐπιθετῶ λέγων· « Πέπτωκε, πέπτωκε Βαβυλών, καὶ πάντα τὰ ἀγάλματα αὐτῆς, καὶ τὰ χειροποίητα αὐτῆς συνετριβῆ εἰς τὴν γῆν. » Ὡς γὰρ ταῦτα πρᾶξαι κατελευσμένου τοῦ Ἀριήλ, ταύτην ἤφει τὴν φωνὴν ὁ προφήτης·

« Ἀκούσατε, οἱ καταλειμμένοι καὶ οἱ ὀδυνώμενοι, ἀκούσατε, ἢ ἤκουσα παρὰ Κυρίου Σαβαώθ, ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ ἀνήγγειλεν ἡμῖν. » Ἄ γὰρ ἐμοὶ ἀπεκάλυψε, ταῦτα καὶ ὑμῖν ἐξέφησεν ὡς δι' ἐρμηνείας ἐμοῦ. « Τὸ ὄραμα τῆς Ἰουμαίας. Πρὸς ἐμὲ κάλει παρὰ τοῦ Σηεῖρ. Φυλάσατε ἐπάλλξει. » Ἔοικε δὲ τοῖς ἑαυτοῦ γκωρῖταις ὁ Θεὸς προσφωνεῖν λέγων· « Πρὸς ἐμὲ κάλει παρὰ τοῦ Σηεῖρ· » « τοὺς » γὰρ « φεύγοντας παρὰ τοῦ Σηεῖρ, » κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς, « πρὸς ἐμὲ κάλει, » φησίν. Σηεῖρ δὲ ἐκαλεῖτο ἐν τῇ Ἀραβίᾳ βρος τοῦ Ἡσαῦ, ἐν ᾧ συνειστήκει αὐτοῦ τὰ βασίλεια· γκωρῖζεται δὲ τοῖς ἐπιγωρῖοις εἰσέτι καὶ νῦν οὕτω καλοῦμενον. Τοῖς οὖν ἀγωνιώσι τὸν ἀπὸ τῶν Ἰουμαίων φόβον φάσκει· Πρὸς ἐμὲ σπουδάζοντες ἤκατε, καὶ παρ' ἐμοὶ γεγόμενοι φυλάσατε τὰς

A surgentes, principes, arripite clypeos. » Medos, Elamitas, et Persarum legatos compellat propheticus spiritus, excitans eos ad bellum contra Babylonios. Quare quasi ad illos talia fatur, « Præpara mensam, comedite, » et cætera.

VERS. 6-8. Quoniam sic dixit Dominus ad me, Profectus staves tibi speculatorem, et quod videris, renuntia. Et vidi sessores equites duos, sessorem asini, et sessorem cameli. Audi auditionem multam, et voca Uriam ad speculam. » Signa vero et symbola hæc erant aciei inimicorum, quorum alii curribus vecti irruerant, alii jumentis sarcinas et commentam agebant. « Audi auditionem multam, et voca Uriam ad speculam; » videlicet eam, de qua postea sermo, sive lænam, sive Ariel evoca; ut et ipse veniens a speculatore videatur, propheta item cum speculatore una conspiciente. Ille vero speculator monens sequentia dicit. His autem puto significari Assyriorum regnum, iudicio Dei funditus eversum. Pro illo autem, « Uriam, » Aquila, « lænem, » Symmachus, « lænam, » Theodotio, « Ariel, » eddidit. Nemo igitur Uriam memoravit: quoniam nec Hebraica vox Uriam nominat.

VERS. 9. « Et dixit: Steti tota die, et in castris steti tota nocte. » Stetit ergo propheta cum speculatore, expectans futuram illam visionem, leonis, vel lænæ, vel Ariel. Cum autem toto diei et noctis tempore perstitisset, subdit, « Et ecce ipse venit. » Quis ille autem est, nisi Ariel biga vectus? Quare ait, « Et ecce ipse venit, ascensor bigæ. » Quis vero erat ille, nisi ultor quidam angelus, cuius opera Babylonis obaldio perficienda erat? Fortasse Ariel dicitur vel idem ipse qui quasi leo rugiens circuit quærens quem devoret. Et sane conspecto illo, propheta intellexit eam, utpote angelum ultorem, Babylonis exitium procurare: quare exclamat his verbis, « Cecidit, cecidit Babylon, et omnia simulacra ejus, et manufacta ejus contrita sunt in terram. » Nam quasi id peragere jussus esset Ariel, hanc emittit propheta vocem:

D VERS. 10. « Audite qui derelicti estis, et qui doletis audite, quæ audivi ꝑ Domino Sabaoth, Deus israel annuntiavit nobis. » Quæ enim ille revelavit mihi, eadem vobis me interprete declaravit.

VERS. 11. « Visio Idumææ. Ad me voca de Seir. Custodite propugnacula. » Notos suos alloqui Deus videtur his verbis, « Ad me voca de Seir: » nam « fugientes de Seir, » secundum reliquos interpretes, « ad me voca, » inquit. Seir autem vocabatur in Arabia mons Esau, in quo stabat ejus regia: hodieque eîus incolis est eodem nomine appellatus. His itaque ex Idumæis qui metu laborabant, ait, « Ad me festinantes venite, et cum ad me accesseritis, custodite propugnacula vestra: »

ἑαυτῶν ἐπάλλξει·

Vers. 12. « Et ego custodiam vos die ac nocte, et apud me eritis. » Si quis in vobis auxilio opus habeat, a me quaerat opem : et si quis salutem curat suam, ad me veniat. » Hæc quidem dicta mihi videntur ad eos ex Idumæis, qui terrore consternati erant, quos ad se vocat Deus, pollicitus ipsis auxilium suum, si tamen in se permaneant.

Vers. 13-15. « In saltu vespere dormias, aut in via Dædan, in occursum sitienti aquam ferte, qui habitatis in regione Thæman : panibus occurrere fugientibus, propter multitudinem occisorum, propter multitudinem errantium, propter multitudinem gladii, et propter multitudinem arcuum intensorum, et propter multitudinem eorum qui ceciderunt in bello. » Jam enim instantibus vosque cadentibus adversariis, quam plurimi vestrum peribunt : si autem unus ex vobis, vel duo, vel admodum pauci incolumes evaserint, fuga salutem accipite ; his ego, utpote fugientibus, et fuga defatigatis et solutis, cum urbes incolendas non habeant, præcipio ut in saltu et in desertis locis, occupante vespere, dormiant. Verum ne fame pereant, lassissimis illis et sitientibus offerri aquam et panem jubeo. His autem vos alloquor, qui Thæman, sic dictam regionem, incolitis : quos convenit fugientes perhumaniter excipere et tractare. Puto autem eos cum civitatem incolere non possint, in viis et salibus habituros esse. Quamobrem ne despiciatis eos qui tam miserabiliter fame pereunt, qui ex inimicorum gladio salvi evaserunt : quod maxime ex tanta multitudine evaserint, cæteris pereuntibus, aut in aliis desertis locis errantibus.

Vers. 16, 17. « Quoniam sic dixit mihi Dominus, Adhuc annus tanquam annus mercenarii, deficiet gloria filiorum Cedar : et quod reliquum est arcuum fortium filiorum Cedar, erit exiguum, quoniam Dominus Deus Israel locutus est. » Quod prope, et quasi intra januas ingressum sit Idumææ exitium : et quod omnino in perniciem ituri sint, Babylois eorum urbes incendentes, ac totam regionem populantibus, clare prænantiat. Unus quippe, ait, intercedet annus, et sagittarii Cedar, etiamsi, inquit, mirum sit, in ejus rei suspicionem venientes, deficiet et peribunt. Veraque prædictio est, Dominus enim Deus Israel locutus est. Veritas autem nunquam mentiatur.

CAPUT XXII.

Vers. 1. « Visio vallis Sion. Quid factum est tibi, quoniam nunc ascendistis omnes in tecta vana? » Præsens vallis Sionis visio, non de ipsa Sione, sed de adjacente valle dicitur. Quamobrem ait postea : « Et erunt electæ valles tuæ, replebuntur curribus : equites vero occludent portas tuas. » Arbitror porro Deum his abjectionem Israelis et extremam

« Κάγω ἔθ' φυλάξω ὑμᾶς δι' ἡμέρας καὶ νυκτὸς, καὶ παρ' ἐμοῦ γένησθε. » Εἰ τις ἐν ὑμῖν βοηθειας δεῖται, παρ' ἐμοῦ ζητήτω τὴν βοήθειαν· καὶ εἰ τις αὐτοῦ πεφρόντικε σωτηρίας, παρ' ἐμοῦ ἡκείτω. Ταῦτα μὲν εἰρησθαί μοι δοκεῖ πρὸς τοὺς ἔπιτοημένους τὸν φόβον τῶν Ἰδουμαίων, οὗς πρὸς ἑαυτὸν ἀνακαλεῖ ὁ θεὸς, ἐπαγγελλόμενος τὴν παρ' αὐτοῦ βοήθειαν, εἰ παραμένουσιν ἐν αὐτῷ.

« Ἐν τῷ δρυμῷ ἐσπέρας κοιμηθῆς, ἢ ἐν τῇ ὁδῷ Δαιδάν· εἰς συνάντησιν διψῶντι ὕδωρ φέρετε, οἱ ἐνοικοῦντες ἐν τῇ χώρᾳ Θαιμάν· ἄρτοις συναντήετε τοὺς φεύγουσιν διὰ τὸ πλῆθος τῶν πεφονευμένων, καὶ διὰ τὸ πλῆθος τῶν πλανωμένων, καὶ διὰ τὸ πλῆθος τῆς μαχαίρας, καὶ διὰ τὸ πλῆθος τῶν τοξευμάτων τῶν διατεταμένων, καὶ διὰ τὸ πλῆθος τῶν πεπτωκότων ἐν τῷ πολέμῳ. » Ἦδη γὰρ ἐπιστάτων τῶν κατακοπτόντων ὑμᾶς πολεμίων, οἱ μὲν πλείστοι τῶν ἐν ὑμῖν ἀπόλλυνται, εἰς δὲ πού καὶ δεῦτερος, ἢ καὶ σφόδρα βραχεῖς εἰ περισωθείεν φυγῆ τὴν σωτηρίαν κοριζόμενοι, τοῦτοις αὐτοῖς ἐγὼ παρακελεύομαι, ὥσπερ φεύγουσι καὶ ἐκ τῆς φυγῆς παρειμένους ἤδη καὶ ἐκλελυμένους, μηκέτι γούν πόλιν οἰκεῖν ἔχοντες, οὔτοι ἐν δρυμῷ καὶ ἐν ἐρήμοις τόποις, καταλαβούσης αὐτοὺς ἐσπέρας κοιμηθῆσονται. Ἄλλ' ἵνα μὴ λιμῷ διαφθαρίεν, κεκηκόσιν αὐτοῖς καὶ διψῶσιν ἀπὸ καμάτων, προσφέρειν ὕδωρ καὶ ἄρτον παρακελεύομαι. Ταῦτα δὲ πρὸς ὑμᾶς φημι τοὺς τὴν Θαιμάν οὕτω καλουμένην χώραν οἰκούντας, οὗς πρέπει δεξιῶς ἀποδέχεσθαι καὶ φιλανθρωπεύεσθαι τοὺς φυγάδας. Οἶμαι δὲ πόλιν εἶτι κατοικεῖν οὐ δύναμενοι, ἐν ὁδοῖς καὶ δρυμοῖς αὐλισθήσονται. Διὸ μὴ παρῖθητε οὕτως οἰκτρῶς λιμῷ φθειρομένους τοὺς διασωθέντας ἐκ τῆς τῶν πολεμίων μαχαίρας· οἳ μάλιστα ἐκ τοσούτου τῶν πολεμίων μαχαίρας· οἳ μάλιστα ἐκ τοσούτου τῶν πολεμίων μαχαίρας· οἳ μάλιστα ἐκ τοσούτου τῶν πολεμίων μαχαίρας· οἳ μάλιστα ἐκ τοσούτου τῶν πολεμίων μαχαίρας, ἢ καὶ ἀποπλανηθέντων ἐν ἑτέροις ἀπωκισμένοις τόποις.

« Διότι οὕτως εἶπέ μοι Κύριος· Ἔτι ἐνιαυτὸς ὡς ἐνιαυτὸς μισθοῦ, ἐκλείψει ἡ ὁδοὶ τῶν υἱῶν Κηθάρ, καὶ τὸ κατάλοιπον τῶν τοξευμάτων τῶν ἰσχυρῶν υἱῶν Κηθάρ ἔσται ὀλίγον, ὅτι Κύριος ὁ θεὸς Ἰσραὴλ ἐλάλησεν. » Ὅτι γέγονεν ἐγγύς, καὶ οἶον εἰσω βέθηκε θυρῶν ὁ τῆς Ἰδουμαίας ὄλεθρος, καὶ ὅτι πάντη τε καὶ πάντως οἰχήσονται πρὸς ἀπίλειαν, κατεμπράντων αὐτοῖς τὰς πόλεις τῶν Βαβυλωνίων, καὶ ἅπασαν δὲ καταδρῶντων τὴν χώραν, προαπαγγέλλει σαφῶς. Εἴς γὰρ ἔσται, φησὶν, ὁ ἐνιαυτὸς ὁ μεταξὺ, καὶ οἱ τῆς Κηθάρ τοξοῦται, καίτοι, φησὶν, οὐκ ἀθάμαστον· ἐπ' αὐτῷ δὲ τούτῳ τὴν ὑπόληψιν ἐσχηκότας, ἐκλείψουσι τε καὶ ἀπολοῦνται. Καὶ ἀληθῆς ἡ προαγόρευσις· Κύριος γὰρ ἐλάλησεν ὁ θεὸς Ἰσραὴλ. Ψεύσεται δὲ μᾶλλον οὐδαμῶς ἡ ἀλήθεια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ΄.

« Τὸ ὄραμα τῆς φάραγγος Σιών· τί ἐγένετό σοι, ὅτι νῦν ἀνέβητε πάντες εἰς δώματα μάταια; » Τὸ γε μὴν προκειμένον φάραγος Σιών ὄραμα οὐ τῆς αὐτῆς Σιών, ἀλλὰ περὶ τῆς προκειμένης αὐτῆ φάραγγος εἴρηται. Διόπερ ἐξῆς προῶν ὁ λόγος φησὶ· « Καὶ ἔσονται ἐκλεκταὶ φάραγγες σου, πλησθήσονται· ἄρμάτων· οἱ δὲ ἰππῆες ἐμπαρᾶξουσιν τὰς πύλας

σοι. Ὡς δὲ διὰ τούτων τὸν Θεὸν τὴν ἀποβολὴν τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τὴν ἐσχάτην ἀπόπτωσιν σημήναι βουλόμενοι, ἐν τῷ τάγματι τῶν ἀλλοφύλων αὐτοὺς κατατάξαι, μέσους παραληφθέντας τῆς τῶν ἀλλοφύλων Γραφῆς. Ἀλλὰ καὶ τὴν πτώσιν τῆς Ἱερουσαλὴμ ἠγοῦμαι δηλοῦσθαι, διὰ τοῦτο φάραγμα Σιών ὀνομάζων. Καὶ ἄλλως δὲ μέμφεται ὁ Θεὸς τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους τοὺς ἀποπεσόντας τοῦ ὕψους τοῦ θεοσεβοῦς πολιτεύματος, ὡς περὶ δὴ ἐν κοιλάσι καὶ ἐν φάραξι τοῦ τῆς κακίας βυθοῦ καταπεπτωκότας. Σιών μὲν γὰρ ὄρος ἐστὶν ὑψηλόν, ἐφ' οὗ ὁ νεὸς τοῦ Θεοῦ ὑποδόμητο· διὸ λέλεκται· « Ἐπ' ὄρος ὑψηλὸν ἀνάστηθι, ὁ εὐαγγελιζόμενος Σιών » καὶ, « Προσεληλύθατε Σιών θρεῖ, καὶ πλῆι Θεοῦ ζῶντος Ἱερουσαλὴμ ἐπουρανίω. » Καὶ ὁ λόγος δὲ ὁ εὐαγγελικὸς διὰ τοῦ Σιών ὄρος σημαίνεσθαι διὰ τῶν ἐμπροσθεν ἐπεδείκνυτο. Οἱ δὲ ταύτης ἐκπεσόντες τῆς ἐλπίδος ἐν φάραγι παρακειμένη τῆς Σιών πεπτώκασι· πάλιν γὰρ ἀρετῇ κακία παρέπεται, εἰς ἣν ἐμπίπτει ὁ τῆς ἀρετῆς ἐξολισθησάντων. Οὕτω γοῦν οἱ τῆς πίστεως ἐξαμαρτάνοντες εἰς ἀπιστίαν περιτρέπονται. Ὁ τοίνυν ἐκ περιτομῆς λαὸς, τοῦ εὐαγγελικοῦ ὕψους ἐκπεσών, καὶ τῆς ἐπουρανίου Σιών ἀπαλλοτριωθείς, εἰς τὸν τῆς ἀπιστίας περιετράπη κρημνόν· διὸ καὶ ἐν ἀλλοφύλοις ἐλογίσθη. Ὅθεν ἡ προφητεία τὴν ἐσχάτην αὐτῶν ἀποβολὴν αἰνιτομένη, τὸ ῥῆμα τῆς φάραγος ἀνέγραψεν. Ἐπεὶ μὴ ἐστὶ προσωπολήψια παρὰ τῷ Θεῷ, τούτου χάριν ἐν ταῖς κατὰ τῶν ἀλλοφύλων ἐλέγχαις μέσος ἐμβέβληται καὶ ὁ περὶ τῆς Σιών λόγος. Διὸ καὶ τοὺς τῆς Ἱερουσαλὴμ οἰκήτορας ὡς περὶ ἐν ἀλλοφύλοις κατατάττει ὁ Θεός, καὶ τὴν κατ' αὐτῶν προφέρει ψῆφον.

« Ἐνεπλήσθη ἡ πόλις βοώντων· οἱ τραυματῖαι σου οὐ τραυματῖαι μαχαίρας· οὐδ' οἱ νεκροὶ σου νεκροὶ πολέμου. » Θεωρῶν δὲ ὁ προφήτης τῷ πνεύματι τὰς κατὰ τοῦ Σωτῆρος βόας αὐτῶν, καὶ τὰς ἀθέους κατ' αὐτοῦ βλασφημίας, δι' ἧς ἀπεβλήθησαν, ἐπιφέρει·

« Ἐνεπλήσθη ἡ πόλις βοώντων. Πάντες οἱ ἀρχόντες σου κεφεύγασιν, καὶ οἱ ἀλόντες σκληρῶς δεδεμένοι εἰσὶ, καὶ οἱ ἰσχύοντες ἐν σοὶ πόρρω κεφεύγασιν. » Διὸ οὐκέτι κατὰ τὸ παλαιὸν παρ' αὐτοῖς οὐ βασιλεῖς, οὐχ ἠγοῦμαι, οὐκ ἀρχιερεῖς, οὐ προφῆται, ἀλλ' οὐδὲ Φαρισαῖοι, οὐδὲ Σαδδουκαῖοι, οὐδὲ ὅσοι τὸ παλαιὸν ταῖς παρ' αὐτοῖς ἀρχαῖς τετίμητο. Ταῦτα συνιδὼν ὁ προφήτης τῷ πνεύματι, καὶ τὴν ἐκ τοσοῦτου ὕψους ἐπὶ τὴν ἐσχάτην κακίαν ὡς περὶ τινὰ φάραγμα, τὴν πτώσιν τοῦ Ἰουδαίων λαοῦ ἀπολοφύρεται· λέγων·

« Διὰ τοῦτο εἶπα, Ἄρετέ με, πικρῶς κλαύσομαι, μὴ κατασχύσητε παρακαλεῖν με ἐπὶ τῷ σύντριμματι τῆς θυγατρὸς τοῦ γένους μου. » Οἶδα γὰρ, φησὶν, ἄκριθός, καὶ τῷ πνεύματι προορῶ, καὶ διὰ τὰ προλεχθέντα πάντα, καὶ ἡ πόλις ἡ τῷ Θεῷ ἀνακειμένη ἀλώσεται, καὶ πάντες οἱ ἐν αὐτῇ εἰς χαρὰν ἐχθρῶν παραδοθήσονται. Διὸ περὶ ἐντεθεῖν ἤδη ἀποδύρομαι, καὶ ὡς περὶ ἐπὶ γνησίους ἐμαυτοῦ σπλάγγχνους ἀποκλάομαι.

Ἱ Isai. xl, 9. Ἱ Hebr. xii, 22.

A ejus ruinam significare velle, ipsosque in alienigenarum ordine reponere; nam medii inter alienigenas in Scriptura locantur. Sed etiam puto eum Hierosolymæ ruinam declarare, Ideoque vallem Sion ipsam vocare. Alioquin vero e Judæorum gente Deus eos coarguit, qui a religiosi instituti cacumine deciderunt, ceu in valles et voragines profundissimæ malitiæ delapsi. Etenim Sion mons est præaltus, in quo templum Dei ædificatum erat: quare dicitur: « Super montem excelsum ascende, qui evangelizas Sion »; et: « Accessistis ad Sion montem, et civitatem Dei viventis Jerusalem ». Evangelicum autem sermonem per Sion montem significari superius commonstratum est. Qui porro ex hac spe deciderunt, in vallem Sion adjacentem delapsi sunt: nam rursus virtutem sequitur malitia, in quam decidit qui ex virtute delabitur. Sic igitur qui ex fide aberrant ad incredulitatem vertuntur. Populus itaque ex circumcisione, ex evangelico cacumine lapsus, et a cælesti Sion abalienatus, in præcipitium incredulitatis corruit: quare inter alienigenas reputatur. Unde prophetia extremam eorum repulsam adumbrans, verbum vallis descripsit. Quia vero non est personarum acceptio apud Deum, ideo in alienigenarum reprehensionibus medius de Sione sermo insertus est. Quocirca Hierosolymæ incolas, quasi in alienigenis Deus constituit, sententiamque profert adversum illos.

Vers. 2. « Repleta est civitas clamantibus: vulnerati tui, non vulnerati gladio; neque mortui tui, mortui bello. » Spiritu-conspicatus propheta corum contra Salvatorem clamores, impiasque in ipsum blasphemias, quarum causa rejecti sunt. subjungit illud:

Vers. 3. « Repleta est civitas clamantibus. Omnes principes tui fugerunt, et capti duriter vinciti sunt, et qui potentes sunt in te, longe fugerunt. » Quare non amplius ut antiquitus reges, non duces, non sacerdotes, non prophete apud illos sunt; sed neque Pharisæi, neque Saducei, neque alii quotquot olim eorum magistratibus perfuncti sunt. Hæc cum spiritu cerneret propheta, necnon illum ex tanta sublimitate in extremam malitiam, ceu in quamdam vallem, Judaici populi lapsum, luctu se disruciatur dicens:

Vers. 4. « Propterea dixi, sinite me, amare flebo, non poteritis consolari me super contritione filix generis mei. » Nam accurate novi, inquit, et spiritu prævideo, etiam ex iis omnibus quæ supra dicta sunt, civitatem Deo addictam capientem, et omnes qui in illa sunt, in gaudium inimicorum dandos esse. Quare jam exhiuc lugeo, et quasi gæuina viscera mea deploro.

Vras. 5. « Quia dies Sabbationis et interitus, et A concalcationis : et error a Domino Sabbath. In valle Sion errant : a parvo ad magnum errant in montibus. » Hæc quoque æstimo dicta de iis, qui convenerunt in unum, dum insidias contra Servatorem nostrum struerentur.

Vras. 6. « Elamitæ autem suspecerunt pharetras, et homines qui ascendunt equos, et congregatio aciei. » Significat autem virtutes occultas et inimicas, quæ a Deo traditi sunt. Quare Elamitæ significant *despicientes* ; quia pereuntium salutem negligunt, ac nemini parant ; ideo verisimiliter ita vocantur eorum turmæ obediens. Verum magno cum exercita instructa acie in valle Sion ab iis obtusa versantes, eam in extremam egerunt vastitatem.

Vras. 7. « Et erunt electæ valles tuæ, replebuntur curribus, equites autem occudent portas tuas. » Non nunc neque in præsentis tempore, sed in illa die ; nimirum in tempore per prophetiam enuntiato.

Vras. 8, 9. « Et rociudent portas Juda, et intuebuntur in die illa electas domos urbis. Et rotegent abscondita domorum arcis David. Et viderunt, quod plures sunt, et quod avertit aquam veteris piscinæ in civitate. » Hæc porro erant arcana regni symbola, et quæ in sanctuario reposita erant : quæ nemini, præterquam sacerdoti tantum, conspiciere licebat : quæ etiam inimicis tradenda dicit. Hæc de causa vallis Sion incolas criminatur, quod veteris in urbe piscinæ aquas averterint, allamque sibi intra duos muros aquam excogitarint. Aqua porro veteris in urbe piscinæ, erat veteris et divinitus inspiratæ Scripturæ sermo, quem derivantes, alienam sibi aquam excogitarunt, seniorum videlicet traditiones, doctrinas et præcepta hominum edocentes : qua de re ipsos Servator coarguit, eorumque nequitiam criminatur his verbis : « Et irritum fecistis verbum Dei propter traditionem vestram. » ἀλέγχων αὐτῶν τὴν παρανομίαν ἐφ' ὧς φησι : « καὶ ἡμῶν. »

Vras. 13, 14. « Et quod diruerunt domos Jeru- D salem in munitionem muri civitati. Et fecistis vobis aquam in medio murorum duorum intra piscinam veterem. » Id autem illos hodieque peragentes videas, quia, assumptis Scripturæ verbis, iis commenta sua cœa muris muniunt, ipsaque quasi scopam, præsidium et mœnia fabulis suis circumponunt. Quemadmodum enim peregrinum sibi locum excogitarunt, ac murum sibi circumquaque struxerunt, divinarum Scripturarum verbis cœa lapidibus usi, ita et aquam veteris in urbe piscinæ averterunt, et novam sibi aquam inter duos muros excogitarunt, nimirum inter Vetus et Novum Testamentum : hæc quippe muri duo sunt civitatis Dei, scilicet vitæ instituti secundum Deum : ἵψ' quorum medio ii, qui iaculantur, alienam et peregrinam

Matth. xv, 6

(27) Ἐποιήσατε.

« Ὅτι ἡμέρα παραχῆς καὶ ἀπολείας, καὶ καταπτώματος : καὶ κλίνησις παρὰ Κυρίου Σαβαώθ. Ἐν φάραγγι Σιών κλωνῶνται : ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου κλωνῶνται ἐπὶ τὰ ἔρη. » Καὶ ταῦτα δὲ οἶμαι λέγεσθαι παρὶ τῶν κατὰ τὸ αὐτὸ συνελθόντων ἐν τῇ κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιβουλῇ.

« Οἱ δὲ Ἑλαμίται ἑβδὸν φάρετρας, καὶ ἀναβάται ἄνθρωποι ἐφ' ἵππους, καὶ συναγωγὴ παρατάξεως. » Ἄηλοι δὲ δυνάμεις ἀφανεῖς καὶ πολεμίου, αἷς ὑπὸ Θεοῦ παρεδόθησαν. Διὰ καὶ οἱ Ἑλαμίται ἐρμηνεύονται « παραδύποντες » διὰ τὸ παρορθεῖν τὴν σωτηρίαν τῶν ἀπολλυμένων, καὶ μηδὲν φοβεσθαι, εἰκὼς οὕτω κεκλιθεῖσιν τὰ πολιορκήσαντα αὐτοὺς στρατιωτικὰ κλήθη. Ἄλλὰ μετὰ πλείστης δυνάμεως παραταξάμενοι τῇ πολιορκηθείσῃ φάραγγι Σιών, εἰς ἕσχατον ἐρημίας αὐτὴν ἤγαγον.

« Καὶ ἔσονται αἱ ἐκλεκταὶ φάραγγίς σου, κλησθήσονται ἀρμάτων, οἱ δὲ ἵπποις ἐμφράξουσι τὰς πύλας σου. » Οὐχὶ νῦν, οὐδὲ κατὰ τὸν παρόντα καιρὸν, ἀλλὰ τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ· λέγει δὲ ἐν τῷ προφητευσμένῳ καιρῷ.

« Καὶ ἀνακαλύψουσι τὰς πύλας Ἰούδα, καὶ ἐμβλέψουσι τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ εἰς τοὺς ἐκλεκτοὺς οἴκους τῆς πόλεως. Καὶ ἀνακαλύψουσι τὰ κρυπτά τῶν οἴκων τῆς ἄκρας Δαυὶδ. Καὶ εἰδούσιν, ὅτι πλείους εἰσὶ, καὶ ὅτι ἀπίστευτος τὸ ἕδωρ τῆς ἀρχαίας κλυμθήθρας εἰς τὴν πόλιν. » Ταῦτα δὲ ἦν τὰ ἀπόρρητα τῆς βασιλείας σύμβολα, καὶ τὰ ἐν τῷ ἀγιάσματι ἀποκείμενα : ἃ οὐδὲν ἐξῆν εἰ μὴ μόνῳ τῷ ἀρχιερεὶ ἐποπτεύειν : ἃ δὴ καὶ αὐτὰ τοῖς πολεμίοις παραδοθήσεσθαι φησιν. Ἐπὶ τούτοις μέμψεται τοὺς ἐν τῇ φάραγγι Σιών, ὡς ἀποστρέψαντας τὰ ὕδατα τῆς ἀρχαίας κλυμθήθρας τὰ ὕδατα ἐν τῇ πόλει, ἕτερον δὲ ἕδωρ αὐτοῖς ἐπιπέψαντας μεταξὺ τῶν δύο τειχῶν. Ἐδωρ δὲ ἦν παλαιᾶς κλυμθήθρας ἐν τῇ πόλει τῆς παλαιᾶς καὶ θεοκνεύστου Γραφῆς λόγος, ὃν ἀποστραφόντες, ἀλλότριον ἕδωρ ἑαυτοὺς ἐπέψονσαν, τὰς παραδόσεις τῶν προσβυτέρων, διδάσκοντες διδασκαλίαις καὶ ἐνέδμητα ἀνθρώπων· ἐφ' ᾧ καὶ μέμψεται αὐτοὺς ὁ Σωτῆρ, ἀπ' ἡκυρώσατε τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν παράθεσιν

« Καὶ ὅτι καθέλωσαν τοὺς οἴκους Ἱερουσαλήμ εἰς ὄχυρωμα τεύχους τῆς πόλεως. Καὶ ἐπιστάσατε (27) αὐτοῖς ἕδωρ ἀνὰ μέσον τῶν δύο τειχῶν ἰσώτερον τῆς κλυμθήθρας τῆς ἀρχαίας. » Ἴδιος δ' ἐν αὐτοῖς εἰσέτι καὶ νῦν τοῦτο πράττοντας, ἐπιβάν, τὰ ῥήματα τῆς θείας Γραφῆς ἀπολαμβάνοντες, τὰς οὐκ αἰσθητὰς περιτειχίσαι μυθολογίας, ὡς περὶ τινὰ φραγμῶν καὶ ἀσφάλειαν καὶ τεύχος τοῖς ἰβίοις περιβάλλοντες μύθοις. Ὅσπερ γὰρ ξένον τόπον ἑαυτοῖς ἐπέψονσαν, καὶ τεύχος ἴδιον περιέβαλον, λίθοις χρησάμενοι ταῖς τῶν θεῶν Γραφῶν λέξεσι· οὕτως οὖν ἀπίστρεψαν τὸ ἕδωρ τῆς παλαιᾶς κλυμθήθρας τὸ ἐν τῇ πόλει, καὶ ἐπέψονσαν ἑαυτοῖς ξένον ἕδωρ μεταξὺ τῶν δύο τειχῶν, λέγω δὲ τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης· δύο γὰρ τὰ τεύχη τῆς τοῦ Θεοῦ πόλεως, δηλαδὴ τῆς κατὰ θεὸν πολιτείας τυγχάνει· ὃν μέσον ἀλλότριον καὶ ξένον ἕδωρ ἑαυτοῖς

α κατηγορούμενοι ἐπενόησαν, τὰς τῶν πρεσβυτέρων παραθέσεις, ἐφ' αἷς καὶ μέγα φρονούσιν οἱ παρ' αὐτοῖς κηλούμενοι δευτερωταί. « Καὶ οὐκ ἐνεδέχθητε εἰς τὴν ἀπ' ἀρχῆς ποιήσαντα αὐτήν, καὶ τὸν κτισάντα αὐτὴν οὐκ εἴδετε. » Ἀέγω δὴ τὴν παλαιὰν τῶν θεοκτιστῶν Γραφῶν κολυμβήθραν, τὴν ἀπὸ πηγῶν τοῦ θαύου Πνεύματος προγεομένην.

« Καὶ ἐκάλεσε Κύριος Σαβαώθ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ κλαυθρὸν καὶ κοπιτὸν καὶ ζύρησιν, καὶ ζῶσιν σάκκων· αὐτοὶ δὲ ἐποίησαντο εὐφροσύνην καὶ ἀγαλλίαμα, σφάζοντας μόσχους καὶ θύοντας πρόβατα, ὥστε φαγεῖν κρέατα, καὶ πιεῖν οἶνον, λέγοντες, Φάγωμεν καὶ πίωμεν· αὐρῶν γὰρ ἀποθήσκομεν. » Ὁ μὲν οὖν θεὸς μεγάλην ταλμῆσαι, μὴ βουλόμενος θάνατον ἀμαρτωλοῦ ὡς τὴν μετέπειτα αὐτοῦ, θρηνεῖ αὐτοὺς καὶ ἀποκλείσθαι τὴν αὐτῶν ἀπίστευαν παρεκκλίσειστο· οἱ δὲ ἐν τοιοῦτοις καιροῖς ἐξαιτῶμενοι, ὡς ἂν ἀπαγνώστες αὐτῶν σωτηρίαν, εἰς ἀπόνοιαν ἐξώκειλαν, μέθῃ καὶ τρυφῇ αὐτοὺς ἐκδόντες, ὡς οὐ διαδεχομένης αὐτοῖς Θεοῦ κρίσεως μετὰ τὴν τοῦ θνητοῦ βίου τελευτήν.

« Καὶ ἀνακαλυμμένα ταῦτά εἰσι ἐν τοῖς ὡσὶ Κυρίου Σαβαώθ. » Διὸ ὡσαυτὸν θεῶν καταθεθεῖσιν αὐτοῖς τῇ ἀμαρτίᾳ ἀπόφασις ἐξενήνεκται κατ' αὐτῶν, φήσασα· « Οὐκ ἀπεθήσεται ἡ τοιαύτη ἀμαρτία ὑμῶν, ἕως ἀποθάνητε. »

« Τάδε λέγει Κύριος Σαβαώθ· Πορεύου εἰς παστοφόριον πρὸς Σομνὴν τὸν ταμίαν, καὶ εἰπον αὐτῷ· Τί σοι ὧδε; Καὶ τί σοι ἐστὶν ὧδε, ὅτι ἐλατόμησας σεαυτῷ ὧδε μνημεῖον; καὶ ἐποίησας σεαυτῷ ἐν ὕψηλῷ μνημεῖον, καὶ ἔγραψας σεαυτῷ ἐν πέτρᾳ σκηνήν; Ἰδοὺ δὲ Κύριος Σαβαώθ ἐκβαλεῖ καὶ ἐκτρέψει ἀνδρα, καὶ ἀφαιεῖ τὴν στολήν σου, καὶ τὸν στέφανόν σου τὸν ἐνδοξον, καὶ ῥήξει σε εἰς χώραν μεγάλην καὶ ἀμέτρητον, καὶ ἐκαί ἀποθανῆ· καὶ θήσει τὸ ἄρμα σου ἐπὶ κελῶν εἰς ἀτιμίαν, καὶ τὸν οἶκον τοῦ ἀρχοντός σου εἰς κατακρήνημα· καὶ ἀφαιρεθήσῃ ἐκ τῆς οἰκονομίας σου καὶ ἐκ τῆς στάσεώς σου. » Ἐλεγε τοίνυν ὁ Ἑβραῖος ἀρχιερεὶς γενησθεῖαν τὸν Σομνὴν τρυφητὴν τινα, καὶ τὸν βίον ἀσεμνὸν ἀνδρα· ὡς καὶ προδοῦναι τὸν λαὸν (28) καὶ αὐτομολῆσαι πρὸς Συναχρηματῶν τῶν Ἀσσυρίων βασιλέα, πρὸς ὃν ἐκαλεῖτο βαδίζειν ὁ προφήτης εἰς τὸ παστοφόριον, ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « τὸν σκηνοποιῦντα, » ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, « πρὸς τὸν σκηνοποιῦντα· » οὕτω γὰρ ἠρμήνευσαν Θεοῦ τὸ παστοφόριον· εἰπεῖν τε αὐτῷ· Μάτην, ὡ οὕτος, καὶ προκετῶς ἐνθάδε σεαυτῷ πρὸς τῇ πέτρᾳ τῇ ὕψηλῃ ἐλατόμησας μνημεῖον, κολιβαίνας ἐν αὐτῷ γράμμασι τῆς σεαυτοῦ γνώμης σύμβολα· οὐκ εἰδώς, ὅτι ὁρος κατὰ σοῦ ἐξενήνεκται παρὰ Κυρίου Σαβαώθ, ὁ κελύων καθαιρεθέντα σε τῆς τιμῆς, ἥς ἐπὶ τοῦ παρόντος μετέειχες, καὶ γυμνωθέντα τῆς περικεμμένης σοι στολῆς, τοῦ τε στεφάνου καὶ τῆς ἄλλης δόξης, πορρωτάτω τῆς ἐνταῦθα γῆς, ἐπὶ ξένης τιμῆς καὶ μακρὰν ἀπφασιμένης χώρας ἀποθανεῖν. Περιττῶς ἄρα ἐπιλοκάλειε τὸν πολλὸν ἐκαίον συνάγων πλοῦτον, τὰ ἄρματα καὶ τὸν λαὸν τῶρον, ὃν εἶσθε καὶ νῦν περιδέθησαι.

(28) Sic Hieronymus, « Supra diximus Sodbnam fuisse pontificem, qui Assyriis prodidit civitatem.

Aquam sibi excogitarunt, videlicet seniorum traditiones, in quibus altum sapiunt illi, qui apud illos Deuterotus appellantur. « Et non respaxistis in eam qui ab initio fecit illam, et conditorum ejus non vidistis. » De veteri divinarum Scripturarum pascina loquor, quæ a fontibus divini Spiritus emanat.

Vras. 12, 13. « Et vocavit Dominus Sabaoth in die illa fletum, et planctum, et abrasionem et cincturam saccoꝝ : illi autem lætati et gavisī sunt, jugulantes vitulos et mactantes oves, ut ederent carnes, et biberent vinum, dicentes, comedamus et bibamus, cras enim moriemur. » Deus igitur, qui non vult mortem peccatoris, sed magis penitentiam, ipsoꝝ magna facinora aggressos, lugere et perniciem fieri suam jubet; illi vero in hujusmodi malis versantes, quasi de salute desperantes sua, in insaniam proruerunt, ebrietati et voluptati sese dedentes; quasi nempe post exitum ex hac vita Dei judicium nequiquam illos excepturum esset.

Vras. 14. « Et hæc revelata sunt in auribus Domini Sabaoth. » Quare illis peccato ceu vinculo Dei vinculis, hæc sententia profertur : « Non dimittetur vobis hoc peccatum, donec moriamini. »

Vras. 15-19. « Hæc dicit Dominus Sabaoth : Vade in pastophorium ad Somnam penuarium, et dic ei : Quid tibi hic? Et quid tibi est, quod excidisti tibi hic monumentum? et fecisti tibi in excelsis monumentum, et scripsisti tibi in petra tabernaculum? Ecce certe Dominus Sabaoth eijciet et atteret virum, et auferet amictum tuum, et coronam tuam gloriosam, et projiciet te in regionem magnam et immensam, et ibi morieris; et ponet currum tuum pulchrum in dedecus, et domum principis tui in conculationem: et a dispensatione tua et a statione tua arceberis. » At itaque Hebræus, Somnam fuisse pontificem, voluptarium et indecoræ vitæ hominem, ita ut etiam populum proderet et transfugeret ad Senacherim Assyriorum regem, quem jubetur propheta in pastophorio adire; sive, secundum Symmachum, « ad tabernaculorum artificem; » seu, secundum Aquilam, « ad tabernacula regentem, » ita enim pastophorium Dei interpretati sunt: ipsique dicere præcipitur, Heus tu, frustra et temere hic tibi in alta petra monumentum excidisti, inculptis litteris voluntatis tuæ symbola representans: Ignorans decretum a Domino Sabaoth contra te prodire, quo te jubet, honore quem nunc obtines deturbatum, amictu, quo indueris, corona ac reliquo decore exutum, procul hac terra, in peregrina et remotissima regione defungi. Superflue igitur tantas illas divitias studiose colligere satagebas, ac currus superbumque alium apparatus, quo nunc indueris. Hæc item quispiam temporis passionis Servatoris nostri congruenter apta. Sed quia hoc traditionis est Hebræicæ, et Scriptura non loquitur, etc.

verit, dixeritque Somnam, qui a sacerdotio excidit, figuram esse eorum qui secundum Moysis legem sacerdotium corporeo more obibant apud Judæos; quos post passionem Salvatoris, cessante sacerdotio, ea quæ in prophetia feruntur, passuros esse vaticinatur. Eliacim vero, qui significat *Dei resurrectio*, symbolum esse novi sacerdotii, quod Servatoris nostri resurrectio in ejus Ecclesia per totum orbem constituit.

Vers. 20-24. « Et erit in die illa, vocabo puerum meum Eliacim Chelciz filium, et induam eum amictu tuo, et coronam tuam dabo ei, et potentiam et dispensationem tuam dabo in manus ejus. Et erit tanquam pater habitantibus Jérusalem, et habitantibus Jûda: Et dabo ei clavem domus David in humero ejus: et aperiet, neque erit qui claudat; et claudat, neque erit qui aperiat. Et dabo gloriam David ei, et imperabit, et non erit qui contradicat. Et constituam eum principem in loco tuto: et erit in thronum gloriæ domus patris sui. Et erit confidens in ipso omnis gloriosus in domo patris sui, a parvo usque ad magnum. Omne vas parvum a vase aganoth. Et erunt appensi ei in die illa. » Tibi quidem [Somnæ] illa conferet: alium vero a te diversum Eliacim puerum et servum suum, ab se probatum, amictu induet tuo, et corona sacerdotii exornabit, tradetque ipsi eam, quæ tibi jam concessita est, dispensationem. His quippe dignus est, quia a Deo productus et selectus, non est similis tui, superbis et arrogans. Patris autem loco erit iis, qui sub ejus administratione degent: quambrem ipsi ut miti et mansueto dabit gloriam regis David mitissimi et justissimi, ita ut populo cum potentia magna imperet, et jussis ejus nullus repugnet. Eritque fixus et firmiter stabilitus in ministerio suo; ita ut quisquis in populo clarus erit, non contendat, neque futura unquam suspicio sit invidiæ aut livoris in eum, sed omnes ipsi tanquam patri confidant. Omnes ergo confertim a parvo usque ad magnum ab ejus ore pendent, ejus erga omnia sollicitudini confidentes.

ὡς ἐπὶ πατρί. Πάντες γοῦν ἀθρόως ἀπὸ μικροῦ ἕως τοῦ τῆ περι πάντων κηδεμονία.

Vers. 25. « Hæc dicit Dominus Sabaoth: Commovebitur homo stabilitus in loco tuto, et auferetur et cadet, et exterminabitur gloria in eo: quia Dominus locutus est. » Quoniam non recte neque fideliter concessit sibi ministerium obiit, in ordinem redigetur et honore privabitur, cadetque gloria in eo. Et hæc omnia ipsi evenient, Deo ipsum ad hanc calamitatem damnante. His porro nos sermo ad temperantiam hortatur, docetque ne in rebus prosperis mollores evadamus, neque de imperio superbiamus, neve judicium Dei obliviscamur.

CAPUT XXIII.

Vers. 1. « Verbum Tyri. Ululate, naves Carthaginiis, quia periit. » Verbum igitur Tyri in primis

Ἀρμόσει δὲ τις τὰ προκείμενα εἰς τὸν καιρὸν τοῦ πάθους τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν· τὸν μὲν ἐκπίπτοντα τῆς ἱερωσύνης Σομνὰν εἰκόνα εἶναι λέγων τῶν κατὰ τὸν Μωϋσέως οὕτω σωματικῶς ἱερωμένων παρὰ Ἰουδαίων· οὗτε μετὰ τὸ πάθος τὸ σωτήριον πίπτουσι τὰ προφητευόμενα, παυομένης τῆς ἱερωσύνης, θεοπέζει. Τὸν δὲ Ἐλιακίμ, Θεοῦ ἀνάστασις ἐρμηνευόμενον, σύμβολον εἶναι τῆς νέας καὶ καινῆς ἱερωσύνης, ἣν ἡ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀνάστασις ἐν τῇ αὐτοῦ Ἐκκλησίᾳ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης συνεστήσατο.

« Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, καλέσω τὸν παῖδά μου Ἐλιακίμ τὸν τοῦ Χελκίου, καὶ ἐνδύσω αὐτὸν τὴν στολὴν σου, καὶ τὸν στέφανόν σου δώσω αὐτῷ, καὶ τὸ κράτος καὶ τὴν οἰκονομίαν σου δώσω εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ. Καὶ ἔσται ὡς πατήρ τοῖς ἐνοικοῦσι τῆν Ἰερουσαλήμ, καὶ τὸς ἐνοικοῦσιν Ἰούδα. Καὶ δώσω αὐτῷ τὴν κλεῖδα οἴκου Δαυὶδ ἐπὶ τῷ ὠμῷ αὐτοῦ· καὶ ἀνοίξει, καὶ οὐκ ἔσται ὁ ἀποκλείων· καὶ κλείσει, καὶ οὐκ ἔσται ὁ ἀνοίγων. Καὶ δώσω τὴν δόξαν Δαυὶδ αὐτῷ, καὶ ἀρξεί, καὶ οὐκ ἔσται ὁ ἀντιλέγων. Καὶ στήσω αὐτὸν ἄρχοντα ἐν τόπῳ πιστῷ· καὶ ἔσται εἰς θρόνον δόξης τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Καὶ ἔσται πεποικῶς ἐπ' αὐτὸν πᾶς ἐνδοξὸς ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου. Πᾶν τὸ σκεῦος τὸ μικρὸν ἀπὸ σκεύους τῶν ἀγανῶθ. Καὶ ἔσονται ἐπικρεμάμενοι αὐτῷ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ. » Σοὶ μὲν ταῦτα ἐποίσει· τὸν δὲ ἑτερόν σου τὸν Ἐλιακίμ παῖδα καὶ δοῦλον ἑαυτοῦ, δοκιμάσας, τὴν σὴν ἐνδοῦσει στολὴν, καὶ τῷ στεφάνῳ τῆς ἀρχιερωσύνης τιμήσει, ἐγχειρίσας αὐτῷ ἣν τέως ἐπὶ τοῦ παρόντος σὺ ἐπιστεύθης οἰκονομίαν· ἄξιός γάρ ἐστις ἀνὴρ τούτων. Ἐπειδὴ δὲ προαχθεὶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἔστι σὺ δμῶος, ὑπερήφανός τε κατ' ἀλαζύνων. Χώρην δὲ πατρὸς ἐφέξει πρὸς τοὺς μέλλοντας ὑπ' αὐτοῦ διοικεῖσθαι· διότι ὡς ἡπίω καὶ πρῶμ τὴν δόξαν τοῦ βασιλέως Δαυὶδ τοῦ πρασιότατου καὶ δικαιοτάτου καὶ δώσει, ὥστε ἀρχεῖν τοῦ λαοῦ μετὰ πολλῆς ἐξουσίας, καὶ μηδένα ἀντιλέγειν τοῖς ὑπ' αὐτοῦ προστασσόμενοις. Ἔσται δὲ ἐστηλωμένος, βεβαίως ἰδρυμένος ἐπὶ τὴν ἑαυτοῦ λειτουργίαν· ὡς πάντα τὸν ἐν τῷ λαῷ ἐνδοξον μὴ ἀγανῶθ μηδὲ ὑφορᾶσθαι φθόνον ἢ βασκανίαν ἐξ αὐτοῦ γενησομένην ποτέ· πεποικῆναι δὲ ἐπ' αὐτῷ μεγάλου ἔσονται ἀνηρημένοι αὐτοῦ, θαρβούντες αὐ-

« Τὰδε λέγει Κύριος Σαβαοῦθ· Κινηθήσεται ὁ ἀνθρωπος ὁ ἐστηριγμένος ἐν τόπῳ πιστῷ, καὶ ἀφαιρεθήσεται καὶ πεσεῖται, καὶ ἐξολοθρευθήσεται ἡ δόξα ἐπ' αὐτόν· ὅτι Κύριος ἐλάλησεν. » Ἐπειδὴ μὴ ὀρθῶς, μηδὲ πιστῶς διέπικχεν ἣν ἐπιστεύθη οἰκονομίαν, μεταταχθήσεται καὶ ἀφαιρεθήσεται τῆς τιμῆς, καὶ πεσεῖται ἡ δόξα ἐπ' αὐτῷ· καὶ ταῦτα πάντα περὶ αὐτὸν ἔσεται, κρινάμενος αὐτὸν ταῦτα παθεῖν τοῦ Θεοῦ. Σωφρονίζει δὲ διὰ τούτων καὶ ἡμᾶς ὁ λόγος παιδεύων μὴ χυνοῦσθαι ἐν ταῖς εὐπραγίαις, μηδὲ ἐπαίρεσθαι ταῖς ἀρχαῖς, μηδὲ τῆς κρίσεως ἀμνημονεῖν τοῦ Θεοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ'.

« Τὸ ῥῆμα Τύρου. Ὀλοοῦτε, πλοῖα Καρχηδόνας, ὅτι ἀπώλετο. » Τὸ ῥῆμα τοίνυν τῆς Τύρου ἐν τοῖς

πρώτους σημαίνει τὴν ἐκαλοῦσαν τῇ Τύρῳ πολιορκίαν· καθ' ἃν χρόνον ἐπιστάς ὁ Ἀσσύριος μετὰ τῶν ἄλλων ἰθύνων καὶ αὐτὴν εἶλε καὶ τὴν Σιδῶνα, ὡς καὶ ἐν ταῖς ἔξωθεν ἐμφέρεται ἱστορίαις. Ἐν τῷ καιρῷ τῶν ἐκείνων, καθ' ἃν τὴν τσσαύτην ἐκείνην ὑπέμεινεν ἑρημίαν ἡ Τυρίων πόλις, εἰκὸς ἦν αὐτοὺς μηκέτι μῆδὲ συνήθει καρχησθεῖς ἐμπορίᾳ, ναυτικούς ὄντας, καὶ πάντοτε πραγματείας ταῖς διὰ θαλάσσης σχολάζοντας. Ἀφανισθεῖσης τοίνυν τῆς Τύρου, οὐκέτι ἦσαν οἱ τὰς ἐμπορίας ἐξ αὐτῆς κομίζοντες, ἀπὸ Καρχηδόνας εὐθότως διαπλεῖν ἐπὶ τὴν Τύρον. « Καὶ οὐκέτι ἔρχονται ἐκ γῆς Κιτιίων· ἤχται αἰχμάλωτος. » Ἀέγεται δὲ ἡ Κύπρος οὕτω θηλοῦσθαι καὶ Κιτιίων εἶναι πόλιν ἐν αὐτῇ, δι' ἧς παρέπλεον οἱ ἀπὸ τῆς Τύρου ναυτιλλόμενοι.

« Τῖνι ὅμοιοι γεγόνασιν οἱ κατοικοῦντες ἐν τῇ νήσῳ, μετάβολοι φοινίκης, διαπερῶντες τὴν θάλασσαν ἐν ὕδατι πολλῷ; σπέρμα μεταβόλων ὡς ἀμητοῦ εἰσφορομένου· οἱ μετάβολοι τῶν ἰθύνων. Αἰσχύνθητι, Σιδῶν, εἶπεν ἡ θάλασσα. Ἡ δὲ ἰσχὺς τῆς θαλάσσης εἶπεν· Οὐκ ὕδινον, οὐδὲ ἔτεκον, οὐδὲ ἐξέθρεψα νεανίσκους, οὐδὲ ὕψωσα παρθένους. » Nūn δὲ πάντων ἀθρόως ἀφηρημένους, καὶ τῶν νομιζομένων αὐτοῖς ἀγαθῶν στερηθέντας, αἰσχύνῃν καταχέεσθαι προσήκει· μὴ μόνους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐκ γειτόνων αὐτοῖς εἰκοῦντας Σιδωνίους· μονονουχὶ καὶ τῆς θαλάσσης αἰετῆς, φωνῆν ἀριείσης, καὶ ἀποθηνοῦσης αὐτῆς διὰ τὸ μηκέτι ἔχειν οὐς θρέψει νεανίσκους καὶ παρθένους. Ὅτι τὸ παλαιὸν ὡσπερ θαλάσσης αὐτῆς γεννηματα ὅκ' αὐτῆς ἐτρέφοντο, ὅτε ἦνδαι τὰ Τυρίων πράγματα· νῦν δὲ ὅτε μηκέτι ἐστίν, εἰκότως ἀποκλείεται αὐτοῖς ἡ θάλασσα, καὶ ἡ ἰσχὺς αὐτῆς ἀποθνήσκει, ἐπὶ τέκνους ἀπολωλόσιν ὀλοφυρομένη.

« Ὅταν δὲ ἀκουστὸν γένηται ἐν Αἰγύπτῳ, λήψεται αὐτοῖς ὀδύνη περὶ Τύρου. Ἀπέλθετε εἰς Καρχηδόνα, ἀλαύξασθε οἱ κατοικοῦντες ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ. Οὐκ αὕτη ἦν ἡ ὕβρις ἀπ' ἀρχῆς, κρινῆ παραδοθῆναι αὐτήν; Τίς ταῦτα ἐβούλευσεν ἐπὶ Τύρον; Μὴ ἦσσαν ἰετὶν, ἢ οὐκ ἰσχύει; Οἱ ἐμποροὶ αὐτῆς οἱ ἑνδοξοὶ ἄρχοντες τῆς γῆς. Κύριος Σαβαώθ ἐβουλεύσατο παραλύσαι πᾶσαν τὴν ὕβριν τῶν ἐνδόξων, καὶ ἀτιμάσαι πᾶν ἑνδοξὸν ἐπὶ τῆς γῆς. » Ἀλλὰ καὶ ἡ Αἰγύπτος, ἐκ γειτόνων παρακειμένη, ἐν ὀδύνῃ, φησί, καταστήσεται, φροντίζουσα καὶ ἀγωνίζουσα περὶ αὐτῆς, μὴ καὶ τὰ ὅμοια τάθη τῇ Τυρίων. Ἄν οὕτω γενομένων, εἰ δύνασθε, φησί, μετὰ τοὺς ἀπολωλότας ὑπολειφθέντες ἐν τῇ Τύρῳ, διδάσθε φεύγοντας ἐπὶ τοὺς ὑμέτερους ἀποίκους τὴν Καρχηδόνα οἰκοῦντας· κάκαίτε ἀπομειναντες ἀποκλαύσασθε τὴν ἑαυτῶν πατρίδα, καταμυφόμενοι μὴ ἑτέρους ἐφ' οἷς πεποιθασθε, ἀλλὰ τὴν ὁμῶν αὐτῶν ὑπερηφανίαν καὶ τὴν ὕβριν, ἢ πάντας αὐτοῖς περιβάλλειν ἐπειράσθε. Τὰ δὲ σύμβεβηκότα ὁμῶν, ὦ Τύριοι, μὴ εἰμαρμένης ἐπιγράφετε ἀνάγκη· ἀλλὰ ζητήσατε παρ' ἑαυτοῖς, τίς ταῦτα ἐβουλεύσατο, τίς ἔκρινε ταῦτα παθεῖν τὴν ὑμέτεραν πατρίδα. Ζητοῦντες γὰρ εὐρήσατε ἐν δικαίᾳ κρίσει τὰ τοιαῦτα συμβεβηκέναι· Κύριος γὰρ Σαβαώθ, ὁ παρὰ μόνους Ἑβραίοις θεολογούμενος, τοῦτον ἐφήγγε τὸν ὄρον·

A significat futuram Tyri obidionem : quo tempore superveniens Assyrius cum aliis gentibus, et ipsam et Sidonem cepit, ut etiam in exterorum historiis narratur. Illo itaque tempore, quo Tyriorum civitas tantam passa est vasitatem, consequens erat illos non solito commercio uti; nautici quippe erant, ac semper marinis negotiationibus vacabant. Deleta itaque Tyro, nulli erant qui pro more merces inde transveherent : il vero Carthagine Tyrum navigare solebant. « Et non ultra veniunt de terra Citiensium : abductus est captivus. » His indicari Cyprum dicitur, Citiiorumque urbem ibidem exstare, cui adnavigabant qui Tyro solvebant.

B VERS. 2-4. « Cui similes facti sunt qui habitant in insula, negotiatores Phœniciae, trajicientes mare in aqua multa? semen negotiatorum quasi messis comportatae; negotiatores gentium. Erubescite, Sidon, dixit mare. Fortitudo autem maris dixit, Non parturivi, nec peperivi, nec enutrivivi juvenes, nec exaltavi virgines. » Nunc autem eos omnibus confertim orbatos, et bonis, ita illi opinabantur, suis eversos, pudore suffundi convenit; nec eos solum, sed etiam vicinos eorum Sidonios : vel ipso mari quasi vocem emittente, ac lugente, quod juvenes et virgines, quos enutrit, non habeat. Quomiam antiquitas, ceu maris ipsius proles, ab eo alebantur, quo tempore res Tyriorum florebant : nunc autem, Tyro deleta, jure ipsos luget mare, et fortitudo ejus lamentatur, filiorum exitium deplorans.

C VERS. 5-9. « Quando autem auditum fuerit in Ægypto, eos capiet dolor de Tyro. Abite Carthagine : ululate qui incolitis insulam hanc. Numquid hæc erat injuria ab initio, priusquam traderetur ipsa? Quis hæc consulit super Tyrum? Num imbecillior est, aut non viribus valet? Mercatores ejus gloriosi, principes terræ. Dominus Sabaoth deliberravit dissolvere universam contumeliam gloriosorum, et ignominia afficere omne gloriosum in terra. » Verum etiam Ægyptus e vicino posita, in dolore, inquit, constituetur, sollicita et anxia propter illam, ne videlicet parem Tyriæ calamitatem patiatur. Rebus autem ita gestis, Si potestis, ait, vos qui, cæsis aliis, in urbe Tyro residui estis, trajicite profugi ad colonos vestros Carthaginenses. Illic vero commorantes patriam lugete, et accusate, non alios quospiam, quibus sîdebatis, sed vestram superbiam et contumeliam, qua illos omnes compiccare conati estis. Casum porro vestrum, o Tyrii, ne facti necessitati ascribatis; sed in vobis ipsis quaerite, quis hæc consilia inierit, quis ad tantam calamitatem patriam vestram damnaverit. Nam disquirentes deprehendetis, hæc justo judicio accidisse : Dominus quippe Sabaoth, qui apud solos Hebræos pro Deo habetur, hoc decretum protulit.

VERS. 10, 11. « Operare terram tuam : naves enim non amplius veniant Carthagine. Manus tuam tu nihil potest superius in mari, quas provocabat reges. » Ne igitur amplius superbiat, neve arroganter agas, ob divitias et opes mari advectas tibi : verum depresso et humilia, ostende terras vacas, ut fructibus terram ex agricultura partis nutritaris : marina siquidem tibi lucra cessarunt. Nam dum his fructibus, felicitatem ferre tuam non poterat, sed vicinos reges omnes contumeliis provocabas. Ceterum hæc ultra facere tibi non licet, neque contra alios quospiam, neque contra sanctissimam Sidenem, quam ledere tentabas. « Manus autem tua nihil potest amplius ; » videlicet potestas regia, qua olim firmata erat.

VERS. 12-16. « Dominus exercituum præcepit de Chanaan, ut perderetur ejus robur. Et dicent, Non ultra adjicietis contumelias et injurias inferre filie Sion. Et si abieris ad Citionem, neque tibi requies erit tibi : et si ad terram Chaldæorum, ipsa quoque ab Assyriis vastata est, neque tibi erit tibi requies, quia muros ejus cecidit. Ulsate, naves Carthaginiæ, quia perit membra vestra. Et erit in die illa relinquatur Tyrus LXX annis, sicut tempus regis, sicut tempus hominis. Et erit post annos septuaginta, erit Tyrus tanquam canticus-adultera. Sume citharam, circum, civitas adultera, oblivioni tradita : bene pulis citharam, multa cane, ut tui memoria existat. » Quæ perre contra Tyrum in vaticinio feruntur, omnia paucis annis absolvuntur : quibus etiam civitas Deo consecrata, deserta fuit. Decrevit quippe Deus, unius hominis vitæ spatium, sive etiam unius anni regis dominatu, nempe septuaginta annis, futuram Tyri solitudinem designare. In his autem septuaginta annis, canticum et carmen de vastitate tua canent omnes homines, qui te olim accitate noverant, quemadmodum de muliere a decore suo lapsa. Tu vero ipsa toto solitudinis tæx tempore, circumquaque oberrans, gyrans et a loco in locum transiens, atque apud reliquas gentes fornicans. Quod si vales, sumas licet citharam tuam, non ut meretricie, sed ut prudenti more, instrumento uteris tuo. Multum cithara lude, et multum cane, ac preces supplicationesque ad Deum omittis : sic enim erit tui memoria apud Deum, si modulationibus cantici, et si sensibus ejus, citharam iustar, prudenter utaris, temperanter vivens, ac Deo placitum cantum edens. Sic erit memoria tui, Deo te recordatione sua dignante.

VERS. 17. « Et erit post annos septuaginta, visitabit Deus Tyrum, et rursus restituetur in pristinam, et erit emporium omnibus regnis orbis super faciem terræ. » Supradictio elapso tempore, visitationem ejus nancisceris, ac restitueris in statum pristinam ; ita ut rursus penes te emporium constituantur, ac gentes undequaque festinanter affluant, et merces suas ad te deferant

« Ἐργάζου τὴν γῆν σου· καὶ γὰρ πλοῖα οὐκέτι ἔρχεται ἐκ Καρχηδόνας. Ἡ δὲ χεὶρ σου οὐκέτι ἰσχύει κατὰ θάλασσαν, ἢ παρεξένοια βασιλεῖς. » Μηκέτι τοῖνυν ἐπαίρου ὡς αὐτὴ μεγαλαυχουμένη ἐπὶ τῶν ἐκ θαλάσσης περιοριζομένων σοι πλοίων· ταπεινωθεῖσα δὲ, περὶ τὴν αὐτῆς ἀρχολοῦ γῆν γεωπονοῦσα, καὶ ἀπὸ τῶν ἀπὸ γῆς καρπῶν τρεφομένη· κείπεται γὰρ σοὶ τὰ ἀπὸ τῆς θαλάσσης κέρδη. Καὶ γὰρ τούτων ἀπολαβούσα, οὐκ ἔπρεας αὐτῆς τὴν εὐδαιμονίαν· ἀλλ' ἐξυβρίσας παρεξένοια βασιλεῖς πάντας τοὺς πλησιοχώρους. Πλὴν οὐκέτι σοὶ ταῦτα πράττειν ἐξέσται, οὐδὲ κατ' ἑτέρων, οὐδὲ κατὰ τῆς πλησίον σοὶ Σιδῶνος, ἣν καὶ αὐτὴν ἀδικεῖν ἐπιχειρεῖς. « Ἡ δὲ χεὶρ σου οὐκέτι ἰσχύει· » λέγω δὴ ἡ δύναμις ἢ βασιλική, δι' ἣς τὸ πάλαι ἐχάρωνται.

« Κύριος Σαβαώθ ἐνετείλατο περὶ Χαναν, ἀπολέσαι αὐτῆς τὴν ἰσχύιν. Καὶ ἐροῦσιν· Οὐκέτι οὐ μὴ προσθήσετε τοῦ ὑβρίζειν καὶ ἀδικεῖν τὴν θυγατέρα Σιών. Καὶ ἐὰν ἀπέλθῃς εἰς Κιτιεῖς, οὐδὲ ἐκεῖ ἀνάπαυσις· ἔσται σοὶ· καὶ εἰς γῆν Καλδαίων, καὶ αὐτὴ ἡρημωταὶ ἀπὸ τῶν Ἀσσυρίων, οὐδὲ ἐκεῖ σοὶ ἀνάπαυσις ἔσται· ὅτι ὁ τοίχος αὐτῆς πέπτωκεν. Ὀλολύξατε, πλοῖα Καρχηδόνας, ὅτι ἀπώλετο τὸ ἐχέτωμα ὑμῶν. Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ καταλειφθήσεται Τύρος ἑτὴ σ', ὡς χρόνος βασιλείας, ὡς χρόνος ἀνθρώπου. Καὶ ἔσται μετὰ τὰ ὅ' ἑτῆ, ἔσται Τύρος ὡς ἄσμα πόρνης. Λάβε κιθάραν, βίβουσον, πάλιν πόρνη ἐπιλελησμένη, καλῶς κιθάρισον, πολλὰ ἔσον, ἵνα σου μνηεὶ γένηται. » Τὰ δὲ προφητευόμενα κατὰ τῆς Τύρου πάντα ἐν ἀλλοίσις ἔτεσι συντελεσθήσεται· ἐν οἷς καὶ ἡ τῶ Θεῷ ἀραιωμένη πάλιν κατέστη ἔρημος. Ἐκρίνε γὰρ ὁ Θεὸς ἀνθρώπου ἐνδὲ ζωῆς χρόνον, λέγω δὲ ἐξδομηκότα ἔτεσιν, ὅρισαι τὴν μέλλουσαν διαλήφθεσθαι ἔρημιαν τὴν Τύρον, ἢ καὶ βασιλείας ἐνδὲ πολυετοῦς ἀρχῆν. Ἐν δὲ τούτοις τοῖς ὅ' ἔτεσιν, φέθην καὶ ἄσμα περὶ τῆς σῆς ἔρημίας· ἔσουσι πάντες ἄνθρωποι οἱ πάλαι σε ἀκριβῶς εἰδότες, ὡς ἐπὶ γυναικὶ ἐκπεσοῦση τῆς βίας τιμῆς. Καὶ οὐδὲ αὐτὴ περιελεθε τὸν σὸν χρόνον τῆς ἔρημίας, βεβομένη, καὶ τόπον ἐκ τόπου μεθισταμένη, καὶ εἰς τὰ λοιπὰ ἔθνη ἐκπορευούσα. Εἰ δὲ δύνασαι λαβοῦσα τὴν σεαυτῆς κιθάραν μηκέτι πορνικῶν, ἀλλ' ἐπιστημονικῶν χρῆσασθαι τῶν αὐτῆς ὀργάνων, πολλὰ κιθάρισον, καὶ πολλὰ ἔσον, καὶ δι' εὐχῶν καὶ ἱκετηρίων λόγων τῶν πρὸς Θεόν· οὕτω γὰρ ἔσται σοὶ μνηεὶ πρὸς τὸν Θεόν, εἰ τοῖς μέλεσι τοῦ ἄσματος καὶ τοῖς αἰσθητηρίοις αὐτῆς ἐνηρμοσμένοις κιθάρας δίκην ἐπιστημῶνως χρῆσαι, σωφρονῶς βιοῦσα, καὶ Θεῷ ἀρεσκόντως φέουσα· οὕτω γὰρ σοὶ μνηεὶ γένησεται, καταξιώσαντός σε τῆς αὐτοῦ μνήμης τοῦ Θεοῦ.

« Καὶ ἔσται μετὰ ὅ' ἑτῆ, ἐπισκοπὴν ποιήσει ὁ Θεὸς Τύρου, καὶ πάλιν ἀποκαταστήσεται εἰς τὸ ἀρχαίον, καὶ ἔσται ἐμπόριον πάσαις ταῖς βασιλείαις τῆς οἰκουμένης ἐπὶ πρόσωπον τῆς γῆς. » Αὐτίκα, συμπαρανθέντος τοῦ προλελεγμένου χρόνου, ἐπισκοπῆς τῆς παρ' αὐτοῦ τεύξεθαι, καὶ αὐτῆς ἀποκαταστήσῃ εἰς τὸ ἀρχαίον· ὥστε πάλιν συστήναι ἐν σοὶ ἐμπόριον, καὶ τοὺς ἀπανταχόθεν συρρεῖν ἐπισκευδόντας, καὶ τὰς αὐτῶν ἐπὶ σοὶ πραγματείας κομίζοντας.

« Καὶ ἔσται αὐτῆς ἡ ἐμπορία, καὶ ὁ μισθὸς ἅγιος Κυρίου. » (22) Ὁ δὲ καὶ πληροῦται καθ' ἡμᾶς αὐτοῦ. Τῆς γὰρ Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ ἰδρυμένης ἐν τῇ Τυρίῳ πόλει, ὡς περ οὖν καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσι, πολλὰ τῶν ἐν αὐτῇ μισθωμάτων ἐκ πραγματείας κομιζομένων ἀγιάζεται τῷ Κυρίῳ προσφερόμενα τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ· ἅπερ οἱ κομιζόντες προσφέρουσι σὺν εὐλαδίᾳ. « Οὐκ αὐτοῖς συναχθήσεται, ἀλλὰ τοῖς κατοικοῦσιν ἔναντι Κυρίου· πῶσα ἡ ἐμπορία αὐτῆς, φαγεῖν, καὶ πίνειν, καὶ ἐμπλησθῆναι, καὶ εἰς συμβόλην, μνημόσυνον ἔναντι Κυρίου. » δηλαδὴ τοῖς πατέροις τοῦ θυσιαστηρίου· οὕτω γὰρ Κύριος διετάξατο τοῖς τῷ Ἐβανγγέλιον καταγγέλλουσιν ἐκ τοῦ Ἐβανγγελίου ζῆν· καὶ οἱ τῷ θυσιαστηρίῳ παραδραύοντες, τῷ θυσιαστηρίῳ συμμερίζεσθαι. Τοῦτοις οὖν αὐτοῖς, ὡς ἀν ἱερεῦσι τοῦ Θεοῦ τοῖς κατοικοῦσιν ἔναντι Κυρίου, τὰς ἀπαρχὰς προσφέροντες οἱ δηλωθέντες, ἔργῳ πληροῦσι τὴν φάσκουσαν προφητείαν· « Καὶ ἔσται ἐμπόριον αὐτοῖς, καὶ μισθὸς αὐτοῖς, » καὶ τὰ ἐξῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ'.

« Ἰδοὺ Κύριος καταφθείρει τὴν οἰκουμένην ἅλην, καὶ ἐρημώσῃ αὐτήν, καὶ ἀνακαλύψει τὸ πρόσωπον αὐτῆς. » Ἐπειδὴ γὰρ « τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς, » ὡσανεὶ πάντων ἀνθρώπων κηδόμενος, διαστρέλλεται· τῇ οἰκουμένῃ τὰ περὶ τῆς μελλούσης ἀπάντας ἀνθρώπους διαλήψεσθαι τοῦ Θεοῦ κρίσεως, ἐν ἡμέρᾳ δτε κρινεῖ ὁ Θεὸς τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων, « καὶ διασπερεῖ τοὺς ἐνοικοῦντας ἐν αὐτῇ. » Ἡ κατὰ τὸν Ἀκύλαν καὶ Θεοδοσίωνα, « διασκορπίζει ἄλλους ἀλλαγοῦ, » κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῶν ἐκάστου πράξεων· πολλὰ γὰρ μοῖαι παρὰ τῷ Πατρὶ, μέγας τε καὶ πολὺς ὁ τοῦ Θεοῦ κόσμος, ὡς δύνασθαι πάσας ὑποδέχεσθαι καὶ τὰς ἐξ αἰῶνος ἐν τῇ γῇ πεπολιτευμένας ψυχὰς, τῶν μὲν ἀσεβῶν τὸν ἄδην καὶ τὸ ὑπὸ γῆν οἰκητήριον, σκοτίους καὶ ἀοράτους μυχοὺς κληρωσαμένων, κατὰ τὸ, « Εἰσελεύσονται εἰς τὰ κατώτατα τῆς γῆς· παραδοθήσονται εἰς χεῖρας βομφαλας, μερίδες ἀλωπέκων ἔσονται· » τῶν δὲ εὐσεβῶν ἀρταγησομένων ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἀέρα, καὶ οὕτως πάντοτε σὺν Κυρίῳ γενησομένων.

« Καὶ ἔσται ὁ λαὸς ὡς ὁ ἱερεὺς, καὶ ὁ παῖς ὡς ὁ κύριος, καὶ ἡ θεράπεινα ὡς ἡ κυρία. Ἔσται ὁ ἀγοράζων ὡς ὁ πωλὼν, καὶ ὁ δανειζὼν ὡς ὁ δανειζόμενος, καὶ ὁ ὀφειλὼν ὡς ὁ ὄφθι· » σημαίνοντος τοῦ λόγου τοῦ προφητικοῦ τὸν τῆς τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως τρόπον. Ἐπειδὴν δὲ ἀνακαλυφθῇ τὰ ἐγκαχυρῶμενα ἐν τῇ γῇ σώματα, παραστήσονται οἱ κρινόμενοι πρὸ τοῦ βήματος τοῦ μεγάλου κριτοῦ ἐξ Ἰσοῦ πάντες, ὡς μηδὲ διαφέρειν τοὺς ἐν τῷ θνητῷ βίῳ ποτὲ δόξαντας πλὴν τι ἐσχηκέναι· ἔσται ἐν ἀξιώματι, ἡ γένει, ἡ πλοσίῳ, τῶν ἐνδεστέρων. Πάντες γὰρ ἐξ Ἰσοῦ τότε παραστήσονται τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ· καὶ τῷ ἱερὶ παρακλησίῳ ὁ λαὸς, καὶ ὁμοίως

• Psal. 23, 1. • Psal. LXXI, 11.

(29) Hæc ita exprimit Hieronymus, « Cernasus in Tyro extructas Christi ecclesias; consideremus opes omnium, quod non reponantur, nec thesau-

VERS. 18. « Et erit ejus negotiatio et merces sancta Domino. » Quod certe nostro tempore completum cornimus. Nam cum Ecclesia Dei in urbe Tyriorum, perinde atque in reliquis gentibus fundata sit, multa ex ejus mercibus negotiatione partis Domino consecrantur, Ecclesie ejus oblata: quæ cum pietate a præbentibus offeruntur. « Non ipsis congregabitur; sed iis, qui habitant coram Domino. Omnis negotiatio ejus, ut edat, et bibat, et satiatur, et in symbolum, monumentum coram Domino; videlicet ministris altaris: sic enim præcepit Dominus iis qui Evangelium annuntiant, in portionem altaris admittantur. His ergo ipsis, utpote sacerdotibus Dei, habitantibus in conspectu Domini, primitias offerentes memorati homines, re ipsa et opere implent prophetiam quæ ait, « Et erit emporium ipsis, et merces ipsis. » et cætera.

CAPUT XXIV.

VERS. 1. « Ecce Dominus corrumpet totum orbem, et vastabit eum, et revelabit faciem ejus. Quia » enim « Domini est terra et plenitudo ejus; » tanquam qui hominum omnium curam gerat, orbi terrarum explat ea quæ ad Dei judicium pertinent, de universis hominibus habendum, quæ die judicabit Deus occulta hominum, « Et disperget eos qui habitant in ipso. » Sive secundum Aquilam et Theodotionem, « Dissipat alios alibi, » pro ratione operum cujusque: nam multæ mansiones apud Patrem: magnusque et vastus est Dei mundus, ut possit illas omnes continere animas, quæ a sæculo in terra versatæ sunt: impiis infernum et subterraneum domicilium, tenebrosos scilicet et occultos recessus nactis, secundum illud, « Introbunt in inferiora terræ: tradentur in manus gladii, partes vulpium erunt; » piis vero raptis in nubibus obviam Domino in æra, et sic semper cum Domino futuris.

VERS. 2. « Et erit populus tanquam sacerdos, et servus tanquam dominus, et famula tanquam domina. Erit qui emit tanquam qui vendit, qui lenori dat tanquam qui accipit, qui debet tanquam is cui debet. » Prophetico more resurrectionis mortuorum modum significat. Cum autem revelata fuerint ea quæ in terra condita corpora, qui judicandi sunt ante tribunal magni judicis, ex æquo omnes sistentur, ita ut qui olim in mortali vita aliquid plus aliis habere videbantur sive dignitate, sive genere, sive divitiis, nihil differant a pauperioribus. Omnes enim æqualiter tribunali Christi sistentur, perinde ut sacerdos, i'a et populus, et

rizentur, sed dentur his qui habitant coram Domino. »

perinde alii omnes, quia non est personarum acceptio apud Deum. Quamobrem apud Job dictum est : « Parvus et magnus illic sunt, et famulus non metuens dominum suum ¹⁰. »

VERS. 3, 4. « Corruptione corrumpetur terra, et direptione diripietur terra : os enim Domini dixit hæc. Luxit terra, et corruptus est orbis : luxerunt excelsi terræ. » Nam prolata per prophetam a Deo sententia, hæc contingent iis, qui peiorem sortem nacti fuerint : quos terreni sensus causa terram vocat. Quemadmodum enim olim Adæ dictum est, « Terra es, et in terram reverteris ¹¹, » sic et iis qui tempore divini iudicii, voluptarii et corporis amantes, ac proinde terreni et carnales deprehensi fuerint, corruptionis supplicium comminatur. Quæ autem sit terra lugens et quis orbis corruptus, in sequentibus declarat, « Luxerunt excelsi terræ : » hos quippe maxime ira Dei invadet, quoniam « superbis resistit, humilibus autem dat gratiam ¹². »

VERS. 5. « Terra egit impie propter habitatores suos : quia prævaricati sunt legem Domini, et dissipaverunt et mutaverunt præcepta, testamentum æternum. » Omnes quippe homines qui a sæculo orbem incoluerunt, Græci simul et barbari, naturæ accepta lege, et præcepta Dei in animabus suis insculpta habentes, atque testamentum a sæculo in communi cogitandi modo complectentes : postea ubi se peccatis contra naturam dederunt, naturalis legis transgressores effecti sunt. Quamobrem jure ad tribunal Dei sistentur, in iudicio transgressionis suæ rationem daturi.

VERS. 6-10. « Propter hoc maledictio vorabit terram, quoniam peccaverunt qui incolunt eam. Ideo pauperes erunt habitatores terræ, et relinquuntur homines pauci. Lugebit vinum, lugebit vinea : ingemiscent omnes qui lætabantur animo. Cessavit gaudium tympanorum, cessavit vox citharæ. Erubuerunt, non hiberunt vinum : amara facta est sicera bibentibus : desolata est omnis civitas ; claudet domum ne pateat ingressus. » Quemadmodum in principio creationis, nondum existente peccato, benedixit Deus hominem, sic et in consummatione sæculorum. Neque enim omnes in præsentia vita versantes ingemituros ait, sed tantum eos, qui in lata et spatiosa via incesserunt, qui computatione et luxu sua omnia dilapidarunt : qui non ultra voluptatibus fruuntur, sed de turpibus ac nefariis gestis suis convicti, pudore suffunduntur. Plerumque autem Theologus vinum memorans, hominum voluptatem subindicavit, sive mercedem malitiæ, atque animæ veterum, qui cogitationum rectarum et naturaliam rationem evertit. Qua ebrietate quasi evigilantes qui tunc supplicio afficientur, voces et clamores lugubres effluent.

¹⁰ Job iii, 19. ¹¹ Gen. iii, 19. ¹² Jacob. iv, 6.

πάντες· ἐπεὶ μὴ ἐστὶ προσωπολήψια παρὰ τῷ Θεῷ. Διὸ εἴρηται παρὰ τῷ Ἰώβ· « Μικρὸς καὶ μέγας ἐκεῖ ἐστὶ, καὶ θεράπων οὐ δεδουκώς τὸν κύριον αὐτοῦ. »

« Φθορὰ φθαρήσεται ἡ γῆ, καὶ προνομὴ προνομυθήσεται ἡ γῆ· τὸ γὰρ στόμα Κυρίου ἐλάλησε ταῦτα. Ἐπένησαν ἡ γῆ καὶ ἐφθάρη ἡ οἰκουμένη· ἐπένησαν οἱ ὕψηλοι τῆς γῆς. » Φωνῆς γὰρ ἀποφαντικῆς Θεοῦ διὰ τοῦ προφήτου προνευχθίσσης, ταῦτα ἔσται τοῖς τὴν χεῖρονα λήξιν εἰληχόσιν· οὗς διὰ τὸ γεῶδες φρόνημα γῆν ὀνομάζει. « Ὅσπερ γὰρ ποτε ἐλάλησεν τῷ Ἀδάμ, « Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ, » οὕτω καὶ τοῖς κατὰ τὸν καιρὸν τῆς τοῦ Θεοῦ κρίσεως φιληθόνους καὶ φιλοσώμασι, καὶ διὰ τοῦτο γῆνοις καὶ σαρκίνοις εὐρεθησομένοις ἡ διαφθορὰς ἠπειλεῖται τιμωρία. Τίς δὲ ἐστὶν ἡ πενθοῦσα γῆ καὶ φθαρεῖσα οἰκουμένη, διασαφεῖ ἐπιπέφων· « Ἐπένησαν οἱ ὕψηλοι τῆς γῆς. » μάλιστα γὰρ τούτους ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ μετελεύσεται, ἐπεὶ « ὑπερηφάνους ἀντιτάσσεται, ταπεινοὶς δὲ δίδωσι χάριν. »

« Ἡ γῆ ἠνόμησε διὰ τοὺς κατοικοῦντας αὐτὴν· διότι παρέβησαν τὸν νόμον Κυρίου καὶ διεσκέδασαν, ἤλλαξαν τὰ προστάγματα, διαθήκην αἰώνιον. » Πάντες γὰρ ἄνθρωποι οἱ ἐξ αἰῶνος τὴν οἰκουμένην οἰκήσαντες, Ἕλληνας ὀροῦ καὶ βάρβαροι, τὸν φυσικὸν νόμον παρελιθότες καὶ τὰ προστάγματα τοῦ Θεοῦ ταῖς ἑαυτῶν ψυχαῖς ἔχοντες ἔγγεγραμμένα, τὴν τε διαθήκην τὴν ἐξ αἰῶνος ἐν ταῖς κοιναῖς ἐννοιαῖς ὑποδεγμένοι, κάπειτα ἑαυτοὺς τοῖς παρὰ φύσιν ἀμαρτήμασι ἐκδοεωκότες, παραβάται τοῦ φυσικοῦ γεγονόσι νόμου. Διὸ δὴ εὐλόγως παραστήσονται τῷ Θεῷ διεκαστηρίῳ, κριθησόμενοι ὡς λόγον ὑφέζοντες τῆς ἑαυτῶν παραβάσεως.

« Διὰ τοῦτο ἀρὰ ἔδεται τὴν γῆν, ὅτι ἡμάρτοσαν οἱ κατοικοῦντες αὐτὴν. Διὰ τοῦτο πτωχοὶ ἔσονται οἱ ἐνοικοῦντες ἐν τῇ γῇ, καὶ καταλειφθήσονται ἄνθρωποι ὀλίγοι. Πενθήσει οἶνος, πενήθει ἄμπελος, στενάζουσι πάντες οἱ εὐφραίνόμενοι τὴν ψυχὴν. Πέπαιται εὐφροσύνη τυμπάνων, πέπαιται φωνὴ κιθάρης. Ἐσχύνθησαν, οὐκ ἔπινον οἶνον· πικρὸν ἐγένετο τὸ οἶκερα τοῖς πίνουσιν· ἠρημῶθη πᾶσα πόλις· κλείσει οἰκίαν τοῦ μὴ εἰσελεῖν. » Ὅσπερ δὲ ἐν ἀρχῇ τῆς κοσμοποιίας, μὴπω ἀμαρτίας ὑποστάσης, ἠύλογησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, οὕτως ἐπὶ συντελείῃ τῶν αἰώνων. Οὐδὲ γὰρ πάντας στενάζειν φησὶ τοὺς ἐν τῷ παρόντι βίῳ, ἀλλ' ἢ τοὺς τὴν πλατεῖαν καὶ εὐρύχωρον ὠδευκότας, οἰνοφυγίαις καὶ ἀσωταῖς τὰ ἑαυτῶν κατατρέψαντας· οἱ καὶ μηκέτι ἔχοντες τὴν τῶν ἡδονῶν ἀπόλαυσιν· ἀλλὰ καὶ ἐλεγγόμενοι ἐφ' αἷς ἔπραξαν αἰσχραῖς καὶ ἀθεμίτοις πράξεσιν, αἰσχύνῃ καταχεοῦνται. Πολλάκις δὲ ὁ Θεολόγος οἴνου μνημονεύσας, τὴν τῶν ἀνθρώπων τρυφὴν ἠνέλατο, ἢ τὸ τῆς κακίας μίσθωμα καὶ τὸν τῆς ψυχῆς κάρων, παρατρέποντα τὴν διάνοιαν τῶν ὀρθῶν καὶ κατὰ φύσιν λογισμῶν· οὐ μεθύσματος ὡσπερ διανήψαντες οἱ τότε κολαζόμενοι, φωνὰς ἀφήσουσι καὶ βοὰς πενθιαίας.

« Ὁλοῦζετε περὶ τοῦ οἴνου πανταχῆ· πίπνυται ἅσα εὐφροσύνη, ἀπῆλθε ἅσα εὐφροσύνη τῆς γῆς. Καὶ καταλειφθήσονται πόλεις ἔρημοι, καὶ οἴκοι ἐγκαταλειμμένοι ἀπολοῦνται. Ταῦτα πάντα ἔσται ἐν τῇ γῇ, ἐν μέσῳ τῶν ἐθνῶν. Ὅν τρόπον ἂν τις καταμῆσται ἐλαίαν, οὕτως καταμῆσονται αὐτούς· καὶ ἂν πῶσῃται ὁ τρυγητὸς. » Ὡς μηδένα περιλειφθῆναι τῶν ἀσπεδῶν, ἀλλὰ καὶ μέχρις ἐνὸς τὴν χρῆσιν τοῦ θεοῦ μεταθεῖν. Ὡς γὰρ οἱ τὸν τῆς ἐλαίας καρπὸν ἀναλεγόμενοι καλὰμοις εἰώθασιν διακρούειν καὶ καταβαλεῖν μέχρι καὶ μιάς, εἶπω περιλειφθεῖη, καὶ ὡς μετὰ τὸν τρυγητὸν ἐπικνιόντες τινας ἀναλέγονται βῶγας τινὰς βραχεῖς ἢ βότρυας τοὺς παραλειφθέντας τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τοὺς ἀσπεδοὺς ἀναλέγονται καὶ μέχρις ἐνὸς, ὡς μηδένα διαφυγεῖν τὴν τοῦ θεοῦ χρῆσιν.

« Οὗτοι βοῆ φωνήσουσιν. » Τίνες δὲ οὗτοι ἀλλ' ἢ οἱ τοῦ κρείττενος τάγματος; Ἐλεν δ' ἂν οὗτοι οἱ τῆς παρὰ θεῷ μεγαλειότητος ἡξιωμένοι. « Οἱ δὲ καταλειφθέντες ἐπὶ τῆς γῆς εὐφρανθήσονται ἅμα τῇ δόξῃ Κυρίου· ταραχθήσεται τὸ ὕδωρ τῆς θαλάσσης. » Οἱ δὲ τῆς μερίδος γενόμενοι τοῦ θεοῦ εὐφρανθήσονται ἅμα τῇ δόξῃ τοῦ Κυρίου· τότε γὰρ αὐτὸς ὁ Κύριος ἐκείσεται ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς. Ἐπὶ ταύτῃ τολύν τῇ δόξῃ τοῦ αὐτῶν Κυρίου εὐφρανθήσονται οἱ πάλοι εἰς αὐτὸν ἠλιπικότας. Ἄντι δὲ τοῦ, « Ταραχθήσεται τὸ ὕδωρ τῆς θαλάσσης, » « Ἦχσαν ὕδατα θαλάσσης, » θεοδοσίω ἠρμήνευσε, σημαίνων τὸ μέγεθος τῆς ζωῆς, ἢ χρῆζονται οἱ ἐοξάζοντες τὸν αὐτῶν Κύριον· ἤχη γὰρ θαλάσσης παραβληθήσεται αὐτῶν ἢ φωνῆ.

« Διὰ τοῦτο ἡ δόξα Κυρίου ἐν ταῖς νήσοις ἔσται τῆς θαλάσσης. » Ταῖς Ἐκκλησίαις δηλαδὴ ταῖς μεταξὺ πάλαι τῶν ἀπίστων ἐθνῶν, ὡσπερ ἐν μέσῳ θαλάσσης, ἀπειλημέναις, ἐφ' ἧς ἡ δόξα Κυρίου ἐπιλάμψει τότε. « Τὸ ὄνομα Κυρίου ἐνδοξον ἔσται. Κύρια ὁ θεὸς; Ἰσραὴλ, ἀπὸ τῶν πεπερῶν τῆς γῆς τέρατα ἠκολούθησεν, ἑλπίς τῶ εὐσεβεῖ. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον καὶ θεοδοσίω, « Ἀπὸ τῶν πεπερῶν τῆς γῆς ψαλμοὺς ἠκούσαμεν· » κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, « μελωδίας. » Οἱ γὰρ τῆς μερίδος τοῦ θεοῦ, τὴν δικαίαν αὐτῶν χρῆσιν ἀποθαυμάζοντες, εὐφραίνονται ἅμα τῇ δόξῃ τοῦ Κυρίου, καὶ εὐφραίνονται ὅμοιως αὐτῷ καὶ ψαλμοὺς εὐχαριστηρίους ἀναπέμπουσιν. Ἐστ' ἐπιλέγει, « Ἐλπίς τῶ εὐσεβεῖ. » Ἐπειδὴ γὰρ τὰ τοῖς ἀσεβέσι διήλθεν ἠπειλημένα, ἐξῆς περὶ τῆς μερίδος τῆς θεοῦ ἐπηγάγεν, ὡς· εὐφρανθήσονται ἅμα τῇ δόξῃ Κυρίου, καὶ ὡς· Ἡ δόξα Κυρίου ἐν ταῖς νήσοις ἔσται· ὡς δὴ τὴν δικαιοκρασίαν τοῦ θεοῦ παρῆσθησας, ἀκολούθως ἐπηγάγε τό· « Ἐλπίς τῶ εὐσεβεῖ· » παντὶ γὰρ δικαίῳ καὶ εὐσεβεῖ ἀνδρὶ ἐλπίς ἀγαθῆ σωτηρίας ἀπόκειται.

« Καὶ ἠροῦσι· Οὐαὶ τοῖς ἀθετοῦσι, οἱ ἀθετοῦντες τὸν νόμον· κατὰ μὲν τὸν Ἀκύλαν εἴρηται, « Ὁ οἴμοι ἀθετοῦντες· ἠθέτησαι. » Ὁρᾷς ὅπως συνέπασχον τοῖς ἀπολλυμένοις, καὶ ὑπερήλθον αὐτῶν οἱ τοῦ θεοῦ ἄνθρωποι διὰ φιανθρωπίαν, ὡς εἰς αὐτούς ἀναστρέφειν τὸν ταλανισμόν, καὶ λέγειν, ὦ οἴμοι ἐγὼ οἱς ἠθέτησαν οἱ παραβάται!

Vers. 11-13. « Ulatate pro vino ubique : cessavit omnis lætitia, discessit omnis lætitia terræ. Et relinquentur urbes deserta, et domus derelictæ peribunt. Hæc omnia erunt in terra, in medio gentium. Quemadmodum si quis excutiat olivam, sic excutient ipsos; et si quiescat vindemia. » Ita ut nullus impiorum residuus sit, sed ad unum usque omnes iudicium Dei subeant. Quemadmodum enim qui olivæ fructum colligunt, perticis solent olivæ grana excutere ac dejicere usque ad unum, sicubi derelinquatur : ac quemadmodum post vindemiam, revertentes quidam parvos acinos et uvæ residuas colligunt, ita et impios colligent usque ad unum; ita ut iudicium Dei nemo subterfugiat

B Vers. 14. « Hi clamore vociferabuntur. » Quinam hi, nisi qui superioris ordinis sunt? Isti porro fuerint, qui ea, quæ apud Deum est magnificentia, dignati sunt. « Qui autem relictæ fuerint super terram, lætabuntur cum gloria Domini : conturbabitur aqua maris. » Qui autem ex portione Dei erunt, lætabuntur cum gloria Domini : tunc enim ipse Dominus veniet in gloria Patris sui cum potestate et majestate grandi. In hac ergo Domini sui gloria lætabuntur, qui olim in ipsum speraverunt. Pro illo autem, « conturbabitur aqua maris, » sic Theodotio interpretatus est, « sonuerunt aquæ maris, » vitæ illius magnitudinem significans, qua fruuntur ii qui Dominum suum gloria afficiunt : vox enim eorum sonitui maris comparabitur.

C Vers. 15. « Propterea gloria Domini in insulis maris erit. » In Ecclesiis videlicet, quæ olim inter incredulas gentes, quasi in medio mari, inclusæ erant : in quibus gloria Domini tunc effulgebit. « Nomen Domini gloriosum erit. Domine Deus Israel, ab aliis terræ prodigia audivimus : spes pio. » Secundum Symmachum vero et Theodotionem, « Ab aliis terræ psalmos audivimus; » secundum Aquilam, « melodias. » Nam qui ex portione Dei sunt, justum ejus iudicium admirantes, lætantur cum gloria Domini, ac læti hymnos ipsi atque psalmodias in gratiarum actionem emittunt. Postea infert, « Spes pio. » Cum enim comminationem impiis imentatam præterisset, sub hæc de portione Dei ista subiungit, « Lætabuntur cum gloria Domini, » et « Gloria Domini in insulis erit : » ac postquam justum Dei iudicium enuntiaverat, consequenter adjecit illud, « Spes pio : » nam omni justo pioque viro bona salutis reposita spes est.

Vers. 16. « Et dicent : Væ prævaricatoribus, qui prævaricantur legem ! » Secundum Aquilam dicitur : « O, væ mihi, prævaricantes ! prævaricatus es. » Viden' quo pacto Dei homines de pereuntium casu dolebant et angebantur, nempe ex humanitatis affectu, ita ut in seipsos miseræ planctum converterent, ac dicerent : O, væ mihi pro prævaricatione transgressorum !

Vers. 17, 18. « Timor et fovea, et laqueus super vos, qui habitatis terram. Et erit qui fugerit tume-
rean, cadet in foveam; qui autem exierit de fovea,
laqueo capietur: quia fenestra de celo aperta
erunt, et concutientur fundamenta terræ. » Dei in-
specionem, et ejus virtutem subdicat, qua om-
nibus providet, et omnia speculatur quasi ex fene-
stris cœli universa respiciens. Quæ quidem fenestras
tunc claudi videntur, cum Deus in terra peccatores
circumilustrat, nec tamen ipsos castigat: tunc enim
eum aversus nihil peccantes inspicere videtur. Cum
autem peccantes ulcisci decrevit, tunc fenestras cœli
aperitas videntur.

Vers. 19, 20. « Turbatione turbabitur, et angustiis
angustabitur terra: inclinavit et movebitur sicut
iugurium terra, sicut ebrius et crapulatus. » Hæc
porro omnia patietur terra; sic vocatis illis ejus
olim habitatoribus, quos hæc perpeccatores ait; ita
ut ex malorum vi et gravitate, ebriis et crapulatis
similes sint. « Et cadet, et non poterit resurgere:
nam prævaluit in ea iniquitas. »

Vers. 21. « Et erit in die illa, inducet Deus in
ornatum cœli manum. » Siquidem semel in fine hu-
manæ vitæ lapsa terra, sive carne terrestri et anima
corporis amante; tum il, qui olim terram incolerant,
resurrectionem postea consequentur, ut
sistantur tribunali Christi, et unusquisque referat
secundum ea quæ corpore perpetravit, sive bonum
sive malum. Cum autem lato judicio a bona spe
exciderint, et suppliciiis olim prænuntiatis traditi
fuerint; tunc a Deo lapsi, non ultra resurgere po-
terunt. Quis universi consummationem declaravit,
qua cœlum et terra transibunt. Ornatum vero cœli
solet Moyses appellare solem, lunam et stellas. « In-
ducet Deus in ornatum cœli manum; » nempe me-
morato judicii Dei tempore.

Vers. 22. « Et in reges terræ, et congregabunt
congregationem ejus in carcerem, et occludent in
munitionem; per multas generationes visitatio erit
eorum. » Videtur mihi per reges terræ, principes hujus
 sæculi significare; sic enim Daniell declarabat Ga-
briel, dum oracula ipsi ederet his verbis: « Et
venit in occursum meum princeps regni Medorum. »
Postquam invisibiles hujusmodi gentium reges hic
inemoravit, ipsos manu Dei congregandos ait, atque
in carcerem conjiciendos, et occludendos in muni-
tione. Nam cum futurum esset ut regnum Dei tunc
temporis resplenderet, ac novum sæculum, princi-
palis, potestates et rectores mundi tenebrarum,
ac spiritualia nequitiae superaret, consequens erat
ut il in lacum quem foderant conjicerentur. Lacum
enim impius omnis aperuit et effodit eum, et cadet
in foveam quam fecit.

γὰρ πᾶς ἀσεβῆς ὠρυξε καὶ ἀνέσκαψεν αὐτόν, καὶ ἐμπεσείται εἰς βόθρον ὃν εἰργάσατο.

« Φόβος καὶ βόθυνος καὶ παγίς ἐπ' ὑμᾶς τοὺς
ἐνοικοῦντας ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ ἔσται ὁ φεύγων τὸν
φόβον, ἐμπεσείται εἰς τὸν βόθυνον· ὃ δὲ ἐκβαίνων ἐκ
τοῦ βόθρου ἀλώσεται· ὅπερ τῆς παγίδος ὅτι θυρίδες ἐκ
τοῦ οὐρανοῦ ἀνεψήθησαν, καὶ οἰσθήσεται τὰ θεμέλια
τῆς γῆς. » Τὴν ἐπισκοπὴν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν ἐποπτικὴν
καὶ τὴν θεωρητικὴν αὐτοῦ τῶν ὄλων δύναμιν αἰνετούμε-
νος, ἐφορῶσεν τὰ πάντα, ὥσπερ διὰ θυρίδων τοῦ οὐρα-
νοῦ, αἱ δοκοῦσι μὴ κεκλεισθαι, ἐπειδὴ τοὺς ἁμαρ-
τάνοντας ἐπὶ γῆς περιέρχεται ὁ Θεός, μὴ ἐπιξύν
τοὺς πλημμυλοῦσι· τότε γὰρ ὥσπερ ἀποστραφεὶς,
οὐδ' ὀρᾶντι τοὺς ἁμαρτάνοντας ἔουεν. Ἐπειδὴ δὲ
κρίνην ἐπέβληεν τοῖς ἁμαρτηκόσιν, ὥσπερ ἀνακα-
τάννυται τοῦ οὐρανοῦ αἱ θυρίδες

« Ταραχὴ ταραχθήσεται ἡ γῆ, καὶ ἀπορίξ ἀπορη-
θήσεται ἡ γῆ· ἐκλίνη καὶ οἰσθήσεται ὡς ὄπωροφυ-
λάκιον ἡ γῆ, ὡς ὁ μεθύων καὶ κραιπαλῶν. » Καὶ
ταῦτα πάντα πείσεται ἡ γῆ, τῶν ποτε κατοικηθέν-
των αὐτὴν οὕτω δὴ καλουμένων· τοιαῦτα δὲ φησι
πείσασθαι αὐτοὺς, ὡς τοικεῖναι μεθύουσι καὶ κραιπα-
λῶσιν ἐκ τῆς τῶν κακῶν ὑπερβολῆς. « Καὶ πείσεται,
καὶ οὐ μὴ δύνηται ἀναστῆναι· κατίσχυσε γὰρ ἐπ'
αὐτῆς ἡ ἀνομία. »

« Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ἐπάξει ὁ Θεός
ἐπὶ τὸν κόσμον τοῦ οὐρανοῦ τὴν χεῖρα. » Ἄπαξ μὲν
γὰρ πεσοῦσα κατὰ τὴν τοῦ θνητοῦ βίου τελευτὴν ἡ
γῆ, ἦτοι σὰρξ γαῖθῆς καὶ φιλοσώματος ψυχῆ, οἱ
πάλαι τὴν γῆν οἰκήσαντες τῆς καθέξης ἀναστάσεως
τεύχονται εἰς τὸ παραστῆναι τῷ βῆματι τοῦ Χριστοῦ,
καὶ κοιμίσασθαι ἕκαστον τὰ διὰ τοῦ σώματος πρὸς ἃ
ἐπραξεν, εἴτε ἀγαθόν, εἴτε κακόν· ἐπειδὴ δὲ κριθέν-
τες ἐκπέσωσι τῆς ἀγαθῆς ἐλπίδος, καὶ ταῖς ἡπέλη-
μναις κολάσσει· παραδοῦσιν, τὸ τῆνικαῦτα τοῦ Θεοῦ
ἐκπεσόντες, οὐκέτι ἀναστῆναι δύνησονται. Ἐν οἷς
τὴν συντέλειαν ἰδέλωσε τοῦ παντός, ἐν ᾗ ὁ οὐρανός
καὶ ἡ γῆ παρελεύσονται. Κόσμον δὲ οὐρανοῦ εἴωθε
λέγειν ὁ Μωϋσῆς τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην καὶ τοὺς
ἀστέρας. « Ἐπάξει ὁ Θεός ἐπὶ τὸν κόσμον τοῦ οὐρα-
νοῦ τὴν χεῖρα· » λέγω δὲ κατὰ τὸν δηλούμενον τῆς
τοῦ Θεοῦ κρίσεως καιρὸν.

« Καὶ ἐπὶ τοὺς βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ συνάξουσιν
συναγωγὴν αὐτῆς εἰς δεσμωτήριον, καὶ ἀποκλείσου-
σιν εἰς ὄχυρῶμα· διὰ πολλῶν γενεῶν ἐπισκοπὴ ἔσται
αὐτῶν. » Δοκεῖ μοι τοὺς ἀρχοντας τοῦ αἰῶνος τούτου
σημαίνειν διὰ τῶν βασιλείων τῆς γῆς· οὕτω γοῦν καὶ
τῷ Δανιὴλ ὁ χρηματικῶν αὐτῷ Γαβριὴλ ἰδέλω λέγων·
« Καὶ ἐξῆλθεν εἰς συνάντησίν μου ἀρχῶν βασιλείας
Μήδων. » Τοὺς τοιοῦτους ἀοράτους τῶν ἐθνῶν βασι-
λεῖς ἔνταῦθα προειπὼν ὁ λόγος, συναχθήσονται· αὐ-
τοὺς φησὶν ὅπερ τῆς χειρὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐμβληθή-
σονται εἰς δεσμωτήριον καὶ ἀποκλεισθήσονται εἰς
ὄχυρῶμα. Ἀκόλουθόν μοι γὰρ ἦν τῆς βασιλείας τοῦ
Θεοῦ μελλούσης τότε διαλάμπειν, τοῦ τε νέου αἰῶνος
ἐπικρατεῖν τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας καὶ τοὺς
κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τούτου, καὶ τὰ πνευμα-
τικὰ τῆς πονηρίας, εἰς τὸν προσήκοντα αὐτοὺς κα-
ταβληθῆναι λάκκον, ὃν αὐτοὶ ἑαυτοῖς ὠρυξαν. Δέικνον

« Καὶ ταχέσεται ἡ κλίθος, καὶ κατεῖται τὸ ταίχος, ὅτι βασιλεύσει Κύριος ἐκ Σιών καὶ ἐξ Ἱερουσαλήμ, καὶ ἐνώπιον τῶν πρεσβυτέρων δοξασθήσεται. » Ἐδει γὰρ ἡμᾶς ἐν τῷ περὶ συντελείας λόγῳ, καὶ τὰ περὶ τῆς κηρυττομένης τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἰπουρανίου βασιλείας μαθεῖν, ἣτις ἔσται μετὰ τὴν κηλίρασιν τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν ἰξουσιῶν. Σιών δὲ καὶ Ἱερουσαλήμ πολλάκις εἶναι ἰπουρανίους ἀπὸ τῆς ἀποστολικῆς μαρτυρίας παρεστήσαμεν· Ἐθα ἡ τοῦ Χριστοῦ βασιλεία στήσεται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΕ΄.

« Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, δοξάσω σε, ὁμνήσω τὸ ἔνομά σου, ὅτι ἐποίησας θαυμαστὰ πράγματα, βουλήν ἀρχαίαν, ἀληθινὴν· γένοιτο, Κύριε. » Ταῦτά φησι σκευδῶν ὡσπερ καὶ ἐπιθυμῶν ἢ τάχος ἐπιστῆναι τὸ τῶν ἀγαθῶν τέλος. Νοήσομεν δὲ ὅπως ἦν ἀρχαία ἡ βουλή αὕτη, ἐπιστήσαντες τῇ φωνῇ τοῦ Σωτῆρος, τῇ λεγούσῃ τοῖς εἰς τὰ δεξιὰ ἐστησόμενοι· αὐτοῦ· « Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. » Καὶ ὁ Ἀπόστολος δὲ ἐντεῦθεν ἐρμηνεύων ἔγραφε· « Καθὼς ἐξελέξατο ἡμᾶς ἐν αὐτῷ πρὸ καταβολῆς κόσμου, εἶναι ἡμᾶς ἁγίους καὶ ἀμώμους κατενώπιον αὐτοῦ ἐν ἀγάπῃ, προορίσας ἡμᾶς εἰς υἰοθεσίαν ἑαυτοῦ. » Ἀρχαία τοίνυν ἦν αὕτη βουλή. Καὶ ταῦτ' ἦν ἀληθῶς τὰ θαυμαστὰ πράγματα τὰ προωρισμένα μου πρὸ καταβολῆς κόσμου, ἐπὶ συντελείᾳ δὲ τῶν αἰώνων πληρωθησόμενα. Ἀρχαία μὲν οὖν ἦν ἡ βουλή αὕτη διὰ τὴν πρόγνωσιν καὶ προορισμὸν τοῦ Θεοῦ· ἀληθινὴ δὲ διὰ τὴν τοῦ τέλους ἔκθεσιν.

« Ὅτι ἔθηκας πόλεις εἰς χῶμα, πόλεις ὄχυράς, τοῦ πσεῖν αὐτῶν τὰ θεμέλια. Τῶν ἀσεβῶν πόλεις τὸν αἰῶνα οὐ μὴ οἰκοδομηθῆν. Διὰ τοῦτο εὐλόγησέ σε ὁ λαὸς ὁ πτωχός, καὶ πόλεις ἀνθρώπων ἀδικουμένων εὐλόγησουσί σε. » Καὶ ἐπὶ τούτοις οὖν, φησὶ, δοξάσω σε, ὅτι τῶν ἀσεβῶν κερμαίεις τὰς πόλεις, ἀφανίσας αὐτῶν τὰς πόλεις καὶ τὰ ἀσεβῆ οἰκοδομήματα. Οἱ γὰρ πτωχοὶ, διασωθέντες ἐξ αὐτῶν ἐκείνων, εὐλόγησουσί σε· ἢ κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτάς, « δοξάσουσί σε. » Εἰσὶ δὲ οὗτοι ὁ λαὸς διὰ τὸ πτωχεύσας κατὰ τὸν πρότερον αἰῶνα, καὶ πόλεις τῶν πάλαι ἀδικουμένων, οὓς ἔδεικνυον οἱ δυνάμει τῆς θεοσεβείας. Οὗτοι εὐλόγησουσί σε ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ σου ἐν διαφόροις πολιτεύμασι ἔξισταθέντες καὶ δικαίως εὐλόγησουσί.

« Ἐγένου γὰρ πλοῦσι πόλεις ταπεινῇ βοήθῃ, καὶ τοὶ ἀθυμήσουσι δι' ἔνδειαν σκέπη· ἀπὸ ἀνθρώπων πτωχῶν βύθη αὐτοῦ· σκέπη θυμῶντων, καὶ πνεῦμα ἀνθρώπων ἀδικουμένων. »

« Εὐλόγησουσί σε, ὡς ἄνθρωποι θαμῶντες ἐν Σιών· οὐ βύθη αὐτοῦ ἀπὸ ἀνθρώπων ἀσεβῶν, οἷς ἡμᾶς περιέλασας. » Καὶ ὅτε ἦσαν ταπεινοὶ καὶ ἐν ἀθυμίᾳ καὶ ἐν ἐνδείᾳ πάσης τροφῆς μεταξὺ τῶν φαύλων ἀνεστρεφόμενοι, οὐ αὐτῶν ἦσαν βοήθῃ καὶ σκέπη.

VERS. 23. « Et tabescet later, et cadet murus : quia regnabit Dominus ex Sion et ex Jerusalem, et coram senioribus glorificabitur. » Par quippe erat nos in sermone de consummatione etiam illa ediscere, quæ ad cœlestē nobisque prædicatum Salvatoris nostri regnum spectabant, quod post principatum et potestatum eversionem futurum est. Sion autem et Jerusalem, cœlestia esse loca jam plerumque ex apostolico testimonio docuimus : ubi Christi regnum consistet.

CAPUT XXV.

VERS. 1. « Domine Deus noster, glorificabo te, laudabo nomen tuum, quoniam fecisti admirabiles res, consilium antiquum, verum : fiat, Domine. » Hæc autem ait quasi festinans et concupiscens honorum flumē celeriter adesse. Qui porro se habuerit antiquum hoc consilium intelligemus, si Salvatoris nostri voci attendamus, quæ ad dexteram positis ait : « Venite, benedicti Patris mei, hæreditate accipite paratum vobis regnum a constitutione mundi. » Atque hinc sumpta occasione Apostolus scribit, « Sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, ut essemus sancti et immaculati in conspectu ejus in charitate : qui præsternavit nos in adoptionem filiorum sibi ipsi. » Antiquum ergo consilium illud erat. Et revera hæc ipsæ erant res admirabiles a me prævisæ ante constitutionem mundi, quæ in consummatione sæculorum implendæ sunt. Igitur antiquum illud consilium erat propter præscientiam et prædestinationem Dei ; Verum autem, propter finis exitum.

VERS. 2. « Quia posuisti civitates in tumultum, civitates fortes, ut caderent fundamenta earum. Impiorum civitas in sæculum non ædificabitur. Propterea benedict tibi populus pauper, et civitates virorum injuriam sustinentium benedict tibi. » Et in his quoque, ait, celebrabo te, quia impiorum urbes evertisti, earum impia instituta delens, impiaque domicilia everteis. Qui autem ex his evaserint, ii benedict tibi : sive secundum reliquos interpretes, glorificabunt te. Hi vero sunt populus ille qui in priori sæculo propter te pauper effectus est, et urbes eorum, qui olim injuria sunt affecti, quibus injuriam inferebant piæ religionis adversarii. Hi benedict tibi in Ecclesia tua in variis vitæ institutis versantes, ac jure merito benedictent.

VERS. 4. « Fuisti enim omni civitati humili adjutor, et tristibus propter inopiam protectio, ab hominibus malis liberabis eos : umbraculum sitientium, et spiritus hominum injuriam patientium. »

VERS. 5. « Benedict tibi, quasi homines sitientes in Sion, quia liberabis eos ab hominibus impiis, quibus nos tradidisti. » Cum autem essent afflicti mœstique, atque omnis voluptatis expertes, in medio improborum versantes tu ipsis adjutor

¹⁹ Matth. xxv. 34. ²⁰ Ephes. i. 4, 5.

et tegumentum eras : Imo etiam illis tunc sitientibus, ac dicentibus, « Sitivit anima mea ad Deum fortem et viventem, » tu item fons eras, qui eos sancti Spiritus alveo refrigerabas atque potabas, ac eos animo deficientes recreabas, ipsosque virtute unigeniti Verbi tui confortabas. Ne vero hæc de se dicta fuisse suspicarentur Judæi, effusam in omnes gentes Christi gratiam necessario adficiat his verbis :

VERB. 6. « Et faciet Dominus Sabaoth omnibus gentibus in monte hoc. » Quid vero faciet? Secundum reliquos quidem interpretes, « potum, » dicitur; secundum autem LXX, « Bibent, inquit, lætitiā, bibent vinum. » Convivium ergo non Israël, neque Judaico populo, sed omnibus gentibus paraturum esse Dominum vaticinatur, non in convallibus, non in planitie, sed neque multis in montibus, neque in alio quovis monte, sed in illo, quem explicans dicebat, « Quoniam regnabit Dominus in montibus, et in conspectu seniorum suorum glorificabitur. » Nam in monte regni sui, in quo gloriam suam senioribus suis præbebit, ac gentibus convivium apparet, immortalitatis potum ipsis largietur. Hunc vero montem explicat Apostolus dicens ¹³, « Accessistis ad Sion montem, et civitatem Dei viventis, Jerusalem cœlestem, et multorum millium angelorum frequentiam, et Ecclesiam primitivorum, qui descripti sunt in cœlis. » Hoc igitur in loco constituti, non Israel, sed quotquot ex gentibus omnibus promissionibus dignati sunt, bibent lætitiā, bibent item illud ex vera vite expressam vinum, de quo Salvator ait, « Non utique bibam illud, donec bibam illud novam vobiscum in regno cœlorum ¹⁴. »

VERB. 7. « Ungentur unguento in monte hoc. Trade omnia hæc gentibus : consilium enim hoc super omnes gentes. » Horum porro imagines et symbola in mysteriis novi Testamenti per mysticum chrisma et salutarem sanguinem nobis tradidit evangelicus sermo : ut in his probati, etiam meliorum participes simus : etenim Israel his dignus non est. Quemadmodum autem quis depositum cum mensura tradit, sic, inquit, mysticum de prædictis rebus sermonem trade omnibus gentibus : nam hoc consilium super omnes gentes est.

VERB. 8. « Absorpsit mors prævalens, et rursus abstulit Deus omnem lacrymam ab omni vultu : opprobrium populi abstulit ab universa terra : os enim Domini locutum est. » Tum igitur, cum sancti una cum Filio Dei regnabant, ipsa mors, quæ olim deglutiebat eos, omnino absorbetur. Pro illa autem, erit unctio, qua inungentur omnes gentes. Etenim uncti illo unguento, non ultra morti erunt obnoxii, sed immortalitatis et æternæ vitæ conser-

Α ἀλλά καὶ διψῶντων κατ' ἐκεῖνο καιροῦ, ὡς λέγειν, « Ἐδίψησεν ἡ ψυχὴ μου πρὸς τὸν Θεὸν τὸν ἰσχυρὸν καὶ ζῶντα, » σὺ πάλιν ἦσθα πηγὴ, ὀροσίζων αὐτοὺς καὶ ποτίζων τῇ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιρροῇ, καὶ σὺ τῆς ὀλιγοψυχίας αὐτοὺς ἀνεκτῶ, ἐνισχύων αὐτοὺς τῇ δυνάμει τοῦ μονογενοῦς σου Λόγου. Ἴνα δὲ μὴ περὶ αὐτῶν ταῦτα λέγεσθαι ὑπολάβωσιν Ἰουδαίον παῖδες, ἀναγκαίως τὴν εἰς πάντα τὰ ἔθνη χυθεῖσαν τοῦ Χριστοῦ χάριν ἐπιφέρει λέγων·

« Καὶ ποιήσει ὁ Κύριος Σαβαὺθ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι ἐπὶ τὸ ὄρος τοῦτο. » Τί δὲ ποιήσει; κατὰ μὲν τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς, « πότον, » ἐξῆς εἴρηται· κατὰ δὲ τοὺς Ἐβδομήκοντα, « Πίνονται, » φησὶν, « εὐφροσύνην, πίνονται οἶνον. » Συμπόσιον τοίνυν οὐ τῷ Ἰσραὴλ, οὐδὲ τῷ Ἰουδαίῳ λαῷ, πᾶσι δὲ τοῖς ἔθνεσι παρασκευάσειν τὸν Κύριον ἐν τούτοις θεοσπίζει, οὐκ ἐν κοιλώματι, οὐδὲ ἐν φάραγγι, οὐδὲ ἐν παιδίῳ· ἀλλ' οὐδὲ ἐν πολλοῖς ὄρεσιν, οὐδ' ὡς ἔτυχεν ἐνὸς ὄρους· ἀλλ' ἐν ἐκαίῳ, ὅπερ δεικνύς ἔλεγεν· « Ὅτι βασιλεύσει Κύριος ἐν ὄρει, καὶ ἐνώπιον τῶν πρεσβυτέρων αὐτοῦ δοξασθήσεται. » Ἐν γὰρ τῷ ὄρει τῆς αὐτοῦ βασιλείας, ἐν ᾧ καὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ τοῖς αὐτοῦ πρεσβυτέροις παρέξει, καὶ τοῖς ἔθνεσι τὸ συμπόσιον παρασκευάσας, τὸ τῆς ἀθανασίας αὐτοῖς ποτὸν δωρήσεται. Παρίστησι δὲ τὸ ὄρος ὁ Ἀπόστολος εἰπὼν· « Προσεληλύθατε Σιών ὄρει, καὶ πάλαι Θεοῦ ζῶντος Ἰερουσαλὴμ ἰπουρανήν, καὶ μυριάσιν ἀγγέλων πανηγύρει, καὶ Ἐκκλησίᾳ πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς. » Ἐνταῦθα τοίνυν γενόμενοι, οὐχ ὁ Ἰσραὴλ, ἀλλ' οἱ ἐξ ἀπάντων τῶν ἔθνῶν καταζητούμενοι τῶν ἐπαγγελιῶν πίνονται εὐφροσύνην, καὶ πίνονται τὸν ἐκ τῆς ἀληθινῆς ἀμπέλου οἶνον, περὶ οὗ ὁ Σωτὴρ ἔλεγε· « Οὐ μὴν πῖω αὐτὸν, ἕως ἂν πῖω αὐτὸν καινὸν μεθ' ὑμῶν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. »

« Χρῖσονται μύρον ἐν τῷ ὄρει τούτῳ. Παράδος ταῦτα πάντα τοῖς ἔθνεσιν· ἡ γὰρ βουλή αὕτη ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη. » Τούτων δὲ εἰκόνας ἡμῖν καὶ σύμβολα ἐν τοῖς μυστηρίοις τῆς καινῆς Διαθήκης διὰ τοῦ μυστικοῦ χρίσματος καὶ τοῦ σωτηρίου αἵματος ὁ εὐαγγελικὸς παραδίδωκε λόγος· Ἴνα, ἐν τούτοις δοκιμασθέντες, καὶ τῶν κρειττόνων μεταλάβωμεν· ὁ γὰρ Ἰσραὴλ οὐκ ἄξιός τούτων. Ὅσπερ δὲ τις παρακατάρχη ἐν μέτρῳ παραδίωσι, οὕτω, φησὶ, τὸν περὶ τῶν λεχθέντων μυστικῶν λόγων παράδος πᾶσι τοῖς ἔθνεσι· καὶ γὰρ βουλή αὕτη ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη.

« Κατέπιεν ὁ θάνατος ἰσχύους, καὶ πάλιν ἀφείλεν ὁ Θεὸς πᾶν δάκρυον ἀπὸ παντὸς προσώπου· τὸ θνάσκος τοῦ λαοῦ ἀφείλεν ἀπὸ πάσης τῆς γῆς· τὸ γὰρ στόμα Κυρίου ἐλάλησε. » Τότε τοίνυν, ὅτε τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ οἱ ἅγιοι συμβασιλεύσουσιν, αὐτὸς ὁ θάνατος ὁ πάλαι καταπίνων αὐτοὺς, πάντως καταποθήσεται. Ἄντι δὲ τούτου ἔσται ἡ χριστιανὴ ἡ κεχρισμένη εἰς πάντα τὰ ἔθνη. Χρισθέντες γὰρ τῷ χρίσματι, οὐκέτι γενήσονται ὑποχείριοι τῷ θανάτῳ· ἀθανασίας δὲ καὶ ζωῆς αἰε-

¹³ Hebr. XII, 22. ¹⁴ Matth. XXVI, 29.

νίου μετέχοντες, τὸν θάνατον ἀνερέργητον καὶ ὡσπερ **A** κερὸν καταστήσουσι. Ἄλλ' ὁμῶς ὁ φιλόφρωνος τῶν ἀνθρώπων Σωτὴρ, ῥυσάμενος τοῦ θανάτου τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχάς, τῆς τε πολυθέου καὶ δαιμονικῆς κλήνης ἐλευθερώσας, ἀφεῖλε πᾶν δάκρυον ἀπὸ παντὸς προσώπου. Ὀνειδος δὲ ἦν τοῦ λαοῦ τοῦ ἐξ ἐθνῶν ἢ κρατήσασα αὐτῶν εἰδωλολατρεία· ὅπερ θνειδος ἀφεῖλεν ὁ Θεός, καὶ τὸ ἐπὶ τούτῳ δάκρυον, τῶν διὰ τὴν φιλιανθρωπίαν τῆν τῶν τοσούτων ψυχῶν ἀποκλειομένων ἀπώλειαν. Ὀνειδος γάρ ἦν εὐ μικρὸν τοῖς κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ πεποιημένοις τὸ ἐκπεσεῖν τῆς αἰωνίου ζωῆς καὶ θανάτῳ ὑποβληθῆναι. Ἄλλ' ἀρθήσεται τὸ θνειδος, τοῦ μὲν θανάτου καταργηθέντος καὶ τοῦ σκότους ἀφανισθέντος· τῆς δὲ τοῦ Χριστοῦ βασιλείας αἰωνίῳ ζωῇ διαλαμπύσης, ἀπολαύσουσιν οἱ ἐξ ἀπάντων τῶν ἐθνῶν τῶν μὲν προτέρων ἠλευθερωμένοι κακῶν, τῶν δὲ ἐπαγγελιῶν Θεοῦ καταξωθησόμενοι.

« Καὶ ἐροῦσι τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ· Ἰδοὺ ὁ Θεός ἡμῶν ἐφ' ᾧ ἠλπίζομεν, καὶ σώσει ἡμᾶς. Οὗτος Κύριος, ὑπεμείναμεν αὐτῷ καὶ ἠγαλλιώμεθα, καὶ εὐφρανθήσόμεθα ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ ἡμῶν. Ἀνάπαυσιν δώσει ὁ Θεός ἐπὶ τὸ ἅρος τοῦτο. » Καταποθέντος τοῦ θανάτου κατὰ τὸν τῆς ἀναστάσεως καιρὸν, οἱ τῶν νέου αἰῶνος υἱοὶ τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ εὐχαριστήριον ᾄσουσιν ᾠδὴν, ὁρῶντες ἐν δόξῃ τὸν αὐτῶν Σωτῆρα, καὶ ἐροῦσιν· « Ἰδοὺ ὁ Θεός ἡμῶν ἐφ' ᾧ ἠλπίζομεν. » Πάλαι μὲν γάρ αὐτὸν ἐν ἐλπίσιν εἶχομεν, πιστεύοντες ταῖς θείαις περὶ αὐτοῦ διδασκαλίαις· νῦν δὲ καὶ ὀφθαλμοῖς ὁρῶμεν αὐτὸν, διὸ ὑπεμείνομεν πάλαι τὰ ἐπιόντα ἡμῖν λυπηρά. Καὶ οἱ μὲν ταῦτα ἐροῦσιν· ὁ δὲ ἀνά- **C** πνευσιν αὐτοῖς δώσει ἐν τῷ προλεχθέντι τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἅρει.

« Καὶ καταπατηθήσεται ἡ Μωαβίτις, ὃν τρόπον πατοῦσιν ἄλινα ἐν ἀμάξαις. Καὶ ἀνήσει τὰς χεῖρας αὐτοῦ, ὃν τρόπον καὶ αὐτὸς ἐταπεινώσει τοῦ ἀπολέσαι. Καὶ ταπεινώσει τὴν ὕβριν αὐτοῦ, ἐφ' ἧ τὰς χεῖρας ἐπέβαλε, καὶ τὸ ὕψος τῆς καταφυγῆς τοῦ τοίχου ταπεινώσει· καὶ καταθήσεται ἕως τοῦ ἐδάφους. » Οἶμαι δὲ ἐντάθθα Μωὰδ λέγεσθαι· τὸν πονηρὸν δαίμονα, καὶ τὴν ἀντικειμένην δύναμιν, τὴν πάλαι παρὰ τοῖς Μωαβίταις ὡς θεὸν τιμωμένην· ἥτις ἐπειδὴ μέγα ἐφρόνει, κατακαιρομένη τοῦ Θεοῦ Ἰσραὴλ, καὶ τὸ ὑφ' αὐτὴν ἔθνος ἐπιτρέπουσα, ὡς καὶ ἐπ' αὐτοῦ Μωυσεῖος τοιαῦτα τολῆσαι, ὡς ἐκπορνεῦσαι τὸν **D** λαὸν καὶ τελεσθῆναι τῷ Βεελφεγὼρ· τοῦτο δὲ ἦν τὸ τῶν Μωαβιτῶν εἰδωλὸν· τοῦτου χάριν τὰ προκειμένα ὡς περὶ θεϊκῆς τιμῆς καὶ θεομάχου δυνάμεως προκεφῆται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ΄.

« Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ᾄσονται τὸ ᾄσμα τοῦτο ἐπὶ γῆς Ἰουδα λέγοντες. » Μεθ' ἧν, τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τὴν αὐτοῦ βασιλείαν ἀπειληφότος ἐν τῷ ἐπουρανίῳ ἅρει, οἱ τῶν ἐπαγγελιῶν ἄξιοι ᾄσονται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ τὸ ἐπουράνιον ᾄσμα ἐν τῇ ἐπουρανίῳ Ἱερουσαλήμ γενόμενῃ, ἣν ἐπὶ τοῦ παρόντος Ἰουδαίαν ὠνόμασεν ὁ λόγος, ἀπολούθως τῇ γῆρα τῆς ἐπαγγελοῦ Ἱερουσαλήμ. Ὁὕτω γάρ ὁμοῦ καὶ τοῖς ἀκρωμένοις τοῦ Ἰουδαίων λαοῦ καὶ θυμαθίαν τινὰ καὶ προτροπὴν εἰς τὴν τῶν

les, mortem imbecillam et quasi mortuam reddent. Attamen clemens ille hominum Servator, ereptis a morte atque a superstizioso et diabolico numinum errore liberatis animabus hominum, abstulit omnem lacrymam ab omni vultu. Opprobrium autem populi ex gentibus erat idololatria penes illos obtinens : quod opprobrium et lacrymas inde consequentes abstulit Deus, iis qui ob humanum affectum animarum hujusmodi perniciem lugabant. Sane opprobrium non modicum erat iis qui ad imaginem Dei conditi erant, quod a vita aeterna laberentur ac morti subjicerentur. Sed opprobrium auferetur, deleta morte, tenebrisque sublatis. Christi autem regno in aeterna vita fulgente, illo fruenter ii ex gentibus, qui a pristinis quidem malis **B** erepti sunt, et qui promissis Dei donabuntur.

Vers. 9, 10. « Et dicent in illa die, Ecce Deus noster, in quo sperabamus, et salvabit nos. Iste Dominus, sustinuit eum, et exultabamus et lætabimur in salute nostra. Requiem dabit Deus super montem hunc. » Absorpta morte resurrectionis tempore, novi sæculi filii in illa die gratiarum actionis canticum canent, videntes in gloria Servatorem suum, et dicent, « Ecce Deus noster, in quo sperabamus. » Olim namque ipsum in spe habebamus, doctrinæ ipsum annuntiantem fidem habentes ; jam vero ipsi oculis videmus eum, quare jam diu sustinebamus ingruentia nobis mala. Et illi quidem hæc dicturi sunt ; illo vero requiem ipsis dabit in memorato regni sui monte.

Vers. 11, 12. « Et concalcabitur Moabitia, quomodo calcant aream plaustris. Et remittet manus suas, sicut et ipse humiliavit, ut perderet. Et deprimet injuriam ejus, in quæ manus injecit, et altitudinem refugii muri humiliabit : et descendat usque ad pavimentum. » Arbitror hic Moab vocari malignum dæmonem, et adversariam virtutem, quæ olim apud Moabitas ut deus colebatur ; quæ quia altum sapiebat, contra Deum Israel superbiens, sibi que subditam gentem depravans, ut etiam tempore Moysis talia auderet, ac populum ad fornicationem, et ad initiationem Beelphegor deduceret ; erat autem illud Moabitarum idolum ; idcirco hæc quæ jam tractamus, quasi de gravi quadam et Deo inimica virtute prænuntiantur.

CAPUT XVI.

Vers. 1 « In illa die cantabunt canticum hoc in terra Juda, dicentes. » Post quam diem, ubi Salvator noster in cœlesti monte regnum suum accepit, qui promissis digni erant, tunc cœlesti canticum emittent, in cœlesti Jerusalem constituti, quam in præsentibus Judæam sermo nuncupat, habita regionis in qua terrena Jerusalem sita est, ratione. Ita enim et Judæis qui audiebant, aicritatem et iucitamentum ad rerum prosperitarum spem indi

dit; atque simul veram Judæam declaravit, nempe A scelsis Hierosolymæ regionem, ingentem ejus latitudinem hoc pacto significans; ut locus quidem Judæa esse intelligeretur, religiosa autem conversatio, quam ibidem servant divini et evangelici spiritus, pro Dei civitate haberetur. Quo in loco constituti illi qui in prophetia indicantur, subsequens canticum in die illa cantabant.

« Ecce civitas munita, et salutare nobis ponet murum et circummurale. » Siquidem infirma illa et terrena civitas, munita et firma non erat, utpote quam plerumque ab inimicis capta fuerit; hæc autem vere civitas Dei munita est, et hoc est salutare nostrum; secundum Symmachum autem, « Dicent canentes canticum, civitatem fortem habemus; » et secundum eundem Symmachum, « civitas imperii, nobis salutare; » Hebraica vero lectio pro illa, « salutare, » nomen Jesu proprie et clare circumfert: ipsissimis quippe litteris Salvator noster Hebraicè scribitur. Ipse itaque Salvator noster, beatorum civitas est; ipse murus eorum et automurale.

Vers. 2. « Aperite portas, ingrediatur populus custodiens veritatem. » Nemine quippe jam obstante, obice ac impedimento vacua liberaque ipsis via fuit. Cujus rei causa est justum Dei judicium.

Vers. 3-5. « Patrocians veritati, et custodiens pacem, quia in te speravimus, Domine, usque in sæculum. Deus magnus, æternus, qui postquam humillasti, eduxisti habitantes in excelsis, civitates munitas evertes et dejicies usque ad pavimentum. » Hæc quippe digna sunt illa apud te reconditæ spe, et hæc dico tibi, concupiscentia animæ meæ. Tu enim, Domine, concupiscentia mea es, ac divinus amor animæ meæ. Quare anima mea desideravit te, ipsa quippe nominis tui memoria animam nostram in excessum rapit, et ad tui amorem inflammat.

Vers. 6-9. « Et conculcabunt eas pedes mansuetorum, et humilium vestigia. Via piorum recta facta est, et præparata via justorum. Via enim Domini judicium. Speravimus in nomine tuo, et in memoria quam desiderat anima nostra. De nocte vigilat spiritus meus ad te, Deus; quia lux præcepta tua super terram. » Neque enim noctis tempore dormire possumus; sed tunc etiam vigilantes spiritu, te concupiscentiam nostram in mente teneamus. Sic igitur nobis ipsæ noctes tanquam dies illustrantur, quoniam præcepta tua et sermones tui nobis adhuc in terra versantibus, et die et nocte lucis instar data sunt. Hæc ex affectus vehementia locutus propheta Deum compellens, ad nos pertransit, monetque ut eadem, qua ipse, via incelamus.

Vers. 10, 11. « Justitiam discite, qui habitatis terram. Cessavit enim impius: omnis qui non dixerit iustitiam in terra, veritatem non faciet.

A προαιμέτων ἐλπίδα παρείχεν· ὁμοῦ καὶ τὴν ἀληθινήν παρέστησε Ἰουδαίαν, τῆς ἐπουρανίου Ἱερουσαλήμ τὴν χώραν, καὶ τὸ μέγα πλάτος ὧδέ που σημαίων· ἐν ᾧ μὲν τόπος νοῦται Ἰουδαία, τὸ δὲ ἐν αὐτῇ θεοσεβὲς πολιτεύματα τῶν θείων καὶ εὐαγγελικῶν πνευμάτων ἡ τοῦ Θεοῦ πόλις· ἐνθα γενόμενοι οἱ διὰ τῆς προφητείας δηλούμενοι τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνη ἕσονται τὸ ἄσμα τὸ ἐπιλεγόμενον.

« Ἰδοὺ πόλις· ὄχυρά, καὶ σωτήριον ἡμῖν θήσει τέχος καὶ περίτεχος. » Οὐ γὰρ ἦν ἡ κάτω καὶ ἐπὶ γῆς πόλις ὄχυρά, πολλάκις ὑπὸ τῶν πολεμίων ἀλοῦσα, αὕτη δὲ ἀληθῶς ὄχυρά τοῦ Θεοῦ τυγχάνει πόλις, καὶ τοῦτ' ἔστι τὸ σωτήριον ἡμῶν. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, « Ἐροῦσι δὲ ἄδοντες τὸ ἄσμα, πόλιν ἰσχυρὴν ἔχομεν· » κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον (sic), « Πόλις κράτους, ἡμῖν σωτήριον. » Ἡ δὲ Ἑβραϊκὴ λέξις ἀντὶ τοῦ, « σωτήριον, » καὶ ἀντὶ τοῦ, « σωτηρίου, » τὸ ὄνομα λευκῶς τεῦ Ἰησοῦ οὗτος περιέχει· αὐτοῖς γὰρ γράμμασιν ὁ Σωτὴρ ἡμῶν Ἑβραϊκῶς γράφεται. Αὐτὸς οὖν ὁ Σωτὴρ ἡμῶν τῶν μακαρίων πόλις, αὐτὸς καὶ τέχος αὐτῶν καὶ περίτεχος.

« Ἀνοίξατε πόλιν, εἰσελθέτω λαὸς φυλάστων δικαιοσύνης, καὶ φυλάστων ἀληθείαν. » Μηκέτι γὰρ μηδενὸς ὄντος ἐμποδῶν, ἀκόλυτος καὶ ἀπαράποδιστος καὶ εὐθεία ἡ ὁδὸς αὐτοῖς γέγονε. Τούτοις δὲ αἴτιον ἡ δικαιοκρασία τοῦ Θεοῦ.

« Ἀντιλαμβάνομενος ἀληθείας καὶ φυλάστων εἰρηγῆν, ὅτι ἐπὶ σοὶ ἠλπίσαμεν, Κύριε, ἕως τοῦ αἰῶνος. » Ὁ Θεὸς ὁ μέγας, ὁ αἰώνιος, ὁ, ταπεινώσας, κατήγαγε τοὺς ἐνοικοῦντας ἐν ὑψηλοῖς, πόλεις ὄχυρά· καταβαλεῖ, καὶ κατάξει ἕως ἰσθμοῦ. » Ἄξια γὰρ τῆς ἐλπίδος τῆς παρὰ σοῦ θεοθσαυρισμένης, καὶ ταῦτα λέγω πρὸς σέ, ἡ ἐπιθυμία τῆς ψυχῆς μου. Σὺ γὰρ εἰς, Κύριος, ἡ ἐπιθυμία μου, καὶ ὁ θεὸς ἐρωῶ τῆς ἐμῆς ψυχῆς. Διὸ ἡ ψυχὴ μου ἐπιθύμησέ σε· καὶ αὕτη γὰρ ἡ μνήμη τοῦ ὀνόματός σου ἐξίστησιν ἡμῶν τὴν ψυχὴν, καὶ διεγείρει· ἐπὶ τὸν οὖν πόθον.

« Καὶ πατήσουσιν αὐτὰς πόδες πραίων, καὶ ταπεινῶν ἤματα. » Ὁδὸς εὐσεβῶν εὐθεία ἐγένετο, καὶ παρεσκευασμένη ἡ ὁδὸς τῶν εὐσεβῶν. Ἡ γὰρ ὁδὸς Κυρίου κρίσις. Ἠλπίσαμεν ἐπὶ τῷ ὀνόματί σου, καὶ ἐπὶ τῇ μνήμῃ ἡ ἐπιθυμίᾳ ἡ ψυχὴ ἡμῶν. Ἐκ νυκτὸς ὀρῶντι· τὸ πνεῦμά σου πρὸς σέ, ὁ Θεός· διότι φῶς τὰ προστάγματά σου ἐπὶ τῆς γῆς. » Οὔτε γὰρ καθύπευθεν οἱοὶ τέ ἐσμεν τοὺς τῆς νυκτὸς καιροὺς, ἀλλὰ καὶ ἡμῶν ἐρηγορότων τῷ πνεύματι, σὲ τὴν ἐπιθυμῶν ἡμῶν κατὰ νοῦν ἔχομεν. Οὕτως οὖν καὶ αἱ νύκτες ἡμῶν ὡς ἡμέραι παρωσιόμεναι τυγχάνουσιν· ἐπειδή περ τὰ προστάγματά σου καὶ οἱ λόγοι σου ἡμῖν τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς ἔτι τὰς διασπιδὰς ποιούμενοις καὶ διὰ νυκτὸς καὶ δι' ἡμέρας ἀντὶ φωτὸς ἐδόθησαν. Ταῦθ' ὑπερβαλλούση διαθείσει πρὸς τὸν Θεὸν ἀναφωνήσας ὁ προφήτης, μεταβαίνει ἐφ' ἡμᾶς, παραινῶν τὴν αὐτὴν αὐτῷ βαδίζειν ὁδόν.

« Δικαιοσύνην μάθετε, οἱ ἐνοικοῦντες ἐπὶ τῆς γῆς. Πέπαυται γὰρ ἀσεβής· πᾶς ὁς οὐ μὴ μάθῃ δικαιοσύνην ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλήθειαν οὐ μὴ ποιήσει. Ἀρῶντι...

ὁ ἀσθεὺς, ἵνα μὴ ἴδῃ τὴν δόξαν Κυρίου. Κύριε, ὕψος σου ὁ βραχίον, καὶ οὐκ ᾔδεισαν· γνώστες δὲ αἰσχυνθήσονται. » Ταπεινοὶ γὰρ ὄντες οἱ ἀσθεῖς, καὶ μακρὰν ἀρεστηχότις τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, ἐν σκότει τῆς αὐτοῦ ἀγνοίας ἐκλινοῦντο· ἀλλὰ τῆς πρὸς Θεὸν γνώσεως ἐπιστάσης, θεασάμενοι τὸν ὕψηλόν βραχίονα οἱ πόλοι αὐτῶν ὡς μὴ ὄντα βλασφημοῦντες, καύσονται τῆς ἀπονοίας αἰσχύνῃ κατεχόμενοι.

« Ζήλος λήψεται λαὸν ἀπαίδευτον. » Διγίττεται δὲ τοῖς ἐκ περιτομῆς μὴ καταδεξαμένοις τὴν διὰ Χριστοῦ χάριν. « Καὶ νῦν πῦρ τοὺς ὑπαντιοὺς ἔβηται· » ὡς ἂν ἀποφάσει ὑποβληθησομένους τῇ λεγούσῃ· « Πορεύεσθε εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον τὸ ἠτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. » Ἐπειδὴ τὸ φῶς οὐκ ἰδέξαντο, παραδοθήσονται τῷ πυρὶ καὶ τῷ

« Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, εἰρήνην ὄς ἡμῖν· πάντα γὰρ ἀπέδωκας ἡμῖν. Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, κτῆσαι ἡμᾶς. Κύριε, ἐκτός σου ἄλλον οὐκ οἶδαμεν· τὸ ὄνομά σου ὀνομάζομεν. » Καλὰ μὲν γὰρ καὶ τὰ ἄλλα παρὰ σου πάντα· τὸ δὲ μέγιστον δῶρον ἢ παρὰ σου, καὶ ἢ πρὸς ἑαυτὸν εἰρήνην τυγχάνει, ἢ ἀστασίαστοι ὤμεν, καὶ χρονεύουσα πρὸς σὲ διαπαντός φυλάττειτο ἡμῶν ἡ ψυχὴ. Τοῦτο δ' ἂν γένοιτο, εἰ καταξίωση κτήμα σου ἴδιον γενέσθαι ἡμᾶς· ἐπεὶ καὶ ἡμεῖς οὐκ ἄλλον τινα οἶδαμεν ἢ σὲ, καὶ μόνῃ τῷ ὀνόματί σου τεθαρρήκαμεν. Ὅτε τοίνυν οὐδένα ἕτερον ἐκεκτήμεθα ἐν τῷ βίῳ ἢ σὲ, εὐκότως ἀντιβολουμέν καταξιοθῆναι τῆς σῆς γενέσθαι μερίδος καὶ τοῦ σου κλήρου.

« Οἱ δὲ νεκροὶ ζῶν οὐ μὴ ἴδωσιν, οὐδὲ ἰατροὶ οὐ μὴ ἀναστήσωσι. Διὰ τοῦτο ἀπήγαγες, καὶ ἀπώλεσας, καὶ ἤρας πᾶν ἄρσεν αὐτῶν. » Ἡμεῖς μὲν ὄν, φησὶ, οἱ ἴσμεν, Κύριε, καὶ σὺ τὸ ἡμέτερον ὑπάρχεις κτήμα· οἱ δὲ ταῖς πρὸς θάνατον ἀμαρτίαις ἑαυτοὺς ἐκδόντες, καὶ διὰ τοῦτο νεκροὶ τὰς ψυχὰς γενόμενοι· « ψυχὴ » γὰρ « ἀμαρτάνουσα, αὕτη ἀποθανέεται· » τὴν δὲ ἐπηγγελημένην τοῖς ἁγίοις αἰώνιον ζῶν οὐκ ἴδονται, οὐδὲ ἰατροὶ ποθεν ἐπιστάτες κατὰ τὸν τῆς κρίσεως καιρὸν δυνήσονται αὐτοῖς· ἐπικουρήσαι πρὸς σωτηρίαν, οὐδ' ἂν ἀναστήσῃ αὐτῶν τὴν πτώσιν. Οὗς γὰρ σὺ ὁ μέγας καὶ φοβερὸς καὶ δίκαιος κριτὴς παρὰ δῶκας ἀπώλεια, τίς ἰατρῶν διασώσασθαι δυνήσεται;

« Διὰ τοῦτο ἀπήγαγες καὶ ἀπώλεσας, καὶ ἤρας πᾶν ἄρσεν αὐτῶν. » Ἀντὶ δὲ τοῦ, « καὶ ἤρας πᾶν ἄρσεν αὐτῶν, » ὁ Σύμμαχος, « πᾶσαν τὴν μνήμην αὐτῶν· » ὁ δὲ Ἀκύλας καὶ Θεοδοσίω, « πᾶν τὸ μνημόσυνον αὐτῶν » ἠρμήνευσαν. Ἐδεῖ γὰρ πᾶσαν μνήμην κακίας ἀρθῆναι κατὰ τὸν δηλούμενον τῆς κρίσεως καιρὸν. Εἰ δὲ λέγοιτο, « πᾶν ἄρσεν αὐτῶν, » καλλὴν εἰσάγει τὴν φιλανθρωπίαν ὁ λόγος· ὡς αὐτῶν μὲν ἡμαρτηκότων μὴ μελλόντων ἀφανίζεσθαι, μηδὲ εἰς τὸ παντελὲς ἀπόλλυσθαι· τῶν δὲ γεννημάτων οὕτω ἡλουμένων, ὧν ἡ ψυχὴ αὐτῶν γεγέννηκε λογισμῶν πονηρῶν, τούτων ἀφανισμὸν γενήσεσθαι φησιν.

17 Matth. xxv. 41.

A Tollatur impius, ut non videat gloriam Domini. Domine, excelsum brachium tuum, et non cognoverunt : scilicet autem erubescant. » Impii enim, abjecti cum sint, ac procal cognitione Dei positi, in tenebris ejus ignorantiae volutabantur : verum adventante illa universalis cognitione, videntes brachium illud excelsum illi, qui olim eum quasi non existentem blasphemis dictis incessabant, pudore affectu insanis finem facient.

« Zelus apprehendet populum inereditum. » Subindicat eos ex circumcissione, qui gratiam Christi non amplexi sunt; « Et jam ignis adversarios devorat; » utpote qui sententiæ subjiciendi sint dicenti, « Discedite in ignem æternum, præparatum diabolo et bugelis ejus 17. » Quia lucem non acciperunt, igni ac tenebris tradentur.

Vers. 12, 13. « Domine Deus noster, pacem da nobis : omnia enim dedisti nobis. Domine Deus noster, posside nos : Domine, extra te alium non novimus : nomen tuum invocamus. Alia quippe omnia abs te data optima sunt : sed omnium donorum maximum est, pax illa quæ abs te proficiscitur, et quam nobiscum habemus, ut sine tumultu et mutatione degamus, animaque nostra tibi semper vacans serveatur. Id autem inveniet, si nos ipse in propriam tibi possessionem habere digneris : quia nos non alium novimus præter te, et in solo nomine tuo confidimus. Cum igitur in vita nostra non alium quam te possederimus; jure rogamus, ut tua portionis et sortis esse mereamur.

Vers. 14. « Mortui autem vitam non videbunt, neque medici suscitabunt. Ideo abduxisti, et perdidisti, et sustulisti omne masculum eorum. » Nos quidem, ait, tui sumus, Domine, et tu nostra possessio es; qui vero sese peccatis aq mortem dederunt, ideoque animabus mortui sunt : nam; « anima quæ peccaverit, ipsa morietur : » promissam sanctis æternam vitam non videbunt, neque medici undecunque accedant judicii tempore, poterunt ipsis opem ad salutem conferre, neque eos ab exitio suscitare. Si quidem quos tu, magne, terribilis et juste Judex, perniciæ tradidisti, quis medicus servare poterit ?

D « Ideo abduxisti et perdidisti, et sustulisti omne masculum eorum. » Pro illo autem, « et sustulisti omne masculum eorum, » Symmachus, « omnem memoriam eorum; » Aquila vero et Theodotio, « omne memoriale eorum, » interpretati sunt. Par erat enim memorato judicii tempore, omnem nequitie memoriam de medio tolli. Quod si dicamus, « omne masculum eorum, » magnam sermo præfert humanitatem, quasi scilicet non ipsi peccatores delendi ac funditus perdendi sint, sed eorum fetus, quos eorum anima peperit, malæ videlicet cogitationes, de medio tollendæ sint.

Vras. 15, 16. « Adde eis mala, Domine, adde mala gloriosis terræ. Domine, in tribulatione recordati sumus tui : in tribulatione parva disciplina tua nobis. » Quoniam universalis iudicii locum contempletur propheta, seu iudicio præsens, ac tribunali Dei astans; pro conditione rerum quas videt, modo confitetur, modo precatur, modo gratias agit, mox dignis a Deo pro merito dandas retributiones enarrat. Hæc porro omnia nobis per Scripturam suam offert, ut instituiamur, edocti omnia quæ ipse ex divini Spiritus illustratione noverat. Et nunc, inquit, Domine, cum tempus adesset, in angusta et arcta via incedentes, pro pietate concertabamus: verum in afflictione illa, nequaquam eramus tui immemores: sed recordatione tui corroborati patienter ferebamus, ita ut diceremus, « Tribulationem patientes, sed non angustiiati; persecutionem ferentes, sed non derelicti; dejecti, sed non perditii¹⁰. » Hac ergo calamitate erudimur, scientes quia quem diligit Deus, castigat.

Vras. 17, 18. « Et sicut parturiens appropinquat ad partum, et in dolore suo clamat: sic facti sumus Dilecti tui. Propter timorem tuum, Domine, in utero accepimus, et parturivimus, et peperimus spiritum salutis tue, quem fecimus in terra. Non cademus, sed cadent omnes habitatores terræ. » Quare omnem laborem sustinentes, similes eramus mulieri parturienti, et clamorem emittenti, quia id, quod in ventre movetur, in lucem enixura est: ita et nos respectu Dilecti tui sumus: nam unigenitum Verbum tuum intus in anima habentes, necnon insitum abs te nobis divinum timorem, ac perseveranter ferentes, non spe lapsi sumus; sed peperimus spiritum salutis. Nam finis ille Dilecti tui et timoris ejus partus, spiritus nostri salus erat; quem spiritum ut edidimus, omnibus orbem incolentibus hominibus notum fecimus; ut et ipsi hinc edocti, ex æmulatione parturienti a timore tuo, et pariendi eundem spiritum, utilitatem percipiant. Etenim qui hunc salutis spiritum non conceperint, neque pepererint, cum alioquin steriles et infructuosi sint, a spe in te reposita excident: qui autem ex portione tua sunt, quique propter te ærumnarum genus omne tolerant, etiamsi usque ad mortem contra peccatum concertaverint, a vita, quæ apud te est, nequaquam labentur.

Vras. 19. « Resurgent mortui, et excitabuntur qui sunt in monumentis, et lætabuntur qui sunt in terra: ros enim, qui a te est, medela ipsis est: terra autem imploratum cadet. » Resurgent quippe mortui; sive secundum Aquilam, « Vivent qui mortui fuerant tui; » sive secundum Symmachum et Theodotionem, « Vivent mortui tui. » Mortui autem ejus quinam fuerint, nisi sancti ejus martyres, qui alii a prædictis mortuis sunt, de quibus dictum

« Πρόσθετε αὐτοῖς κακὰ, Κύριε, πρόσθετε κακὰ τοῖς ἐνδόξοις τῆς γῆς. Κύριε, ἐν θλίψει ἐμνήσθημέν σου· ἐν θλίψει μικρῆ ἢ παιδείᾳ σου ἡμῖν. » Ἐπειδὴ τὸν περὶ τῆς καθόλου κρίσεως τόπον θεωρεῖ ὁ προφήτης, ὡσανεὶ παρῶν τῇ κρίσει, καὶ τῷ βῆματι τοῦ Θεοῦ παρεστῶς, ἐφ' οἷς ὄρα, ποτὲ μὲν ἐξομολογεῖται, ποτὲ δὲ ἰκετεύει, ποτὲ δὲ εὐχαριστεῖ, ποτὲ δὲ τὰς ἀποθησόμενας ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀμαρτίας τοῖς ἀξίοις διάρχεται. Πάντα δὲ ταῦτα διὰ τῆς αὐτοῦ Γραφῆς καὶ ἡμῖν παραδίδωσιν, ὡς ἂν παιδευοίμεθα διδασκώμενοι πάνθ' ὅσα καὶ αὐτὸς ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ Πνεύματος ἐπαλάμψεως ἔγνω. Καὶ νῦν οὖν, φησὶν, ὅτε καιρὸς ἦν, ὦ Κύριε, τὴν στενήν καὶ τὴν τεθλιμμένην ἐδεύοντες ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἠγωνιζόμεθα· κλῆν καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ θλίψει οὐκ ἤμην σου ἀμνήμονες· ὑπ' αὐτῆς δὲ τῆς σῆς μνήμης δυναμούμενοι καρτερῶς ὑπεμένεμεν· ὥστε λέγειν « Θλιβόμενοι, ἀλλ' οὐ στενωχορούμενοι· δυνάμει, ἀλλ' οὐκ ἐγκαταλιμπανόμενοι· καταβαλλόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἀπολλύμενοι. » Διὰ ταύτης γοῦν τῆς θλίψεως παιδευόμεθα, εἰδότες, ὅτι ὃν ἀγαπᾷ Κύριος, παιδεύει.

« Καὶ ὡς ἡ ὀδίνουσα ἐγγίζει τοῦ τεκεῖν, καὶ ἐπὶ τῇ ὀδίνῃ αὐτῆς ἐκείραγεν· οὕτως ἐγενήθημεν τῷ Ἀγαπητῷ σου. Διὰ τὸν φόβον σου, Κύριε, ἐν γαστρὶ ἐλάβομεν, καὶ ὠδινῆσαμεν, καὶ ἐτέκομεν πνεῦμα σωτηρίας σου, ὃ ἀποχέσαμεν ἐπὶ τῆς γῆς. Οὐ πεσοῦμεθα, ἀλλὰ πεσοῦνται πάντες οἱ ἐνοικοῦντες ἐπὶ τῆς γῆς. » Διὸ πάντα κόνον ὑπομένοντες, ἰουκότες ἡμεν ὠδίνουση γυναῖκα, καὶ βολὰς ἀπιούση περὶ αὐτὴ τὸ μέλλειν τὸ κατὰ γαστρός κινούμενον εἰς φῶς προάγειν· οὕτω γάρ καὶ ἡμεῖς ἐγενήθη μὲν τῷ σπ' Ἀγαπητῷ· τὸν γὰρ μονογενῆ σου Λόγον ἔνδον ἔχοντες ἐν τῇ αὐτῶν ψυχῇ, καὶ τὸν ἐκ σοῦ κατασπαρέντα ἡμῖν ἔνθεον φόβον, καὶ θῆ καρτερήσαντες, οὐκ ἐσφάλμεν τῆς ἐλπίδος, ἀλλ' ἐτέκομεν πνεῦμα σωτηρίας. Τέλος γὰρ τῆς κησεως τοῦ Ἀγαπητοῦ σου καὶ τοῦ φόβου αὐτοῦ ἡ σωτηρία ἦν τοῦ ἡμετέρου πνεύματος. Ὅσαρ ἀπογεννήσαντες φανερὸν κατεστήσαμεν πᾶσι τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς κατοικοῦσιν ἀνθρώποις, ὡς ἂν καὶ αὐτοὶ μαθόντες ὠφελῆθετε διὰ τοῦ ζηλώσει κυῆσαι καὶ αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ φόβου, καὶ ἀποτεκεῖν τὸ αὐτὸ πνεῦμα. Οἱ γὰρ μὴ τοῦτο λαβόντες μηδὲ τακόντες τὸ πνεῦμα τῆς σωτηρίας, ἄλλως δὲ ἀγνοοὶ καὶ ἀκαρποὶ γινόμενοι, καὶ ἐκπεσοῦνται τῆς παρὰ σοῦ ἐλπίδος· οἱ δὲ γε τῆς σῆς μερίδος ὄντες, οἱ διὰ σὲ πᾶσαν θλίψιν ὑπομείναντες, εἰ καὶ μέχρι θανάτου ἀγωνίσαντο πρὸς τὴν ἀμαρτίαν, οὐδαμῶς τῆς παρὰ σοῦ ζωῆς ἀποπεισοῦνται.

« Ἀναστήσονται οἱ νεκροί, καὶ ἐγερθήσονται οἱ ἐν τοῖς μνημείοις, καὶ εὐφρανθήσονται οἱ ἐν τῇ γῇ· ἡ γὰρ δρόσος ἡ παρὰ σοῦ λαμα αὐτοῖς ἐστίν· ἡ δὲ γῆ τῶν ἀσεβῶν πεσοῖται. » Ἀναστήσονται γὰρ οἱ νεκροί, ἡ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, « Ζήσονται οἱ τεθνεώτες σου, » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον καὶ Θεοδοτίαναν, « Ζήσονται οἱ νεκροὶ σου. » Νεκροὶ δὲ αὐτοῦ τίνες ἂν εἴεν, ἢ οἱ ἄγιοι αὐτοῦ μάρτυρες, ἕτεροι ὄντες παρὰ τοὺς λεχθέντας νεκροὺς, περὶ ὧν εἴρηται « Οἱ

¹⁰ II Cor. iv, 9.

ὅτι νεκροὶ ζῶντες οὐ μὴ ὄσων, οὐδὲ λαοὶ οὐ μὴ ἀνα-
 στήσονται ; » Ἄλλ' ἐκείνοι μὲν ἦσαν νεκροὶ, τὰ πρὸς
 θάνατον ἡμαρτηκότες, οἱ δὲ νεκροὶ τοῦ Κυρίου οἱ δι'
 αὐτὸν πᾶσαν θλίψιν ἕως θάνατον ὑπομένοντες. Ἄντι
 ὅτι τοῦ, « ἐγερθήσονται, » οἱ λοιποὶ ἠρμήνευσαν, ὡς
 κοιμηθέντων αὐτῶν, οὐχὶ δὲ τεθνεώτων. Διὸ ὁ τῶν
 ἁγίων θάνατος κοιμησις ὀνομάζεται. Ἀκαλούθως δὲ
 τῆ κοιμήσει ἡ ἀνάστασις ἐξυπνισμὸς ἂν λεγθεῖη. Διὸ
 κατὰ τοὺς λοιποὺς ἑρμηνευτὰς ἐξυπνισθῆσθαι οἱ
 ἐν τοῖς μνημείοις κατὰ τὸ πρῶτον εἰρηναί· κατὰ δὲ
 τὸ δεύτερον, « ἀγαλλιάσονται, » ἢ « αἰνέσουσι, » κατὰ
 τὸν Ἀκύλαν, ἢ « ἀλαλέσουσι, » κατὰ τὸν Θεοδοτίωνα.
 Ἀρσός ἢ ἐπὶ γῆς κατιοῦσα ἡρέμα καὶ πρῶτος ἐκτρέ-
 φει καὶ αὔξειν ποιεῖ τὰ ἐναποκαίμενα αὐτῇ σπέρματα·
 τῶν αὐτῶν τρόπον ἢ κατὰ σοῦ δρόσου λαμα καὶ ζῶντες
 καὶ σωτηρίαν παρέξει τοῖς σοῖς νεκροῖς, ὧν τὰ σώ-
 ματα κατὰ καιρὸν ἐπὶ τῆς γῆς ἐσπάρη. Οὐκ ἂν δὲ
 ἀμάρτους αὐτῶν εἶναι δρόσον λέγων τὸν μονογενῆ τοῦ
 Θεοῦ Λόγον, ὃς, ἐπιστάξας τὰς αὐτοῦ ζωοποιούς
 σταγῆνας τοῖς αὐτοῦ νεκροῖς, ὁμοῦ καὶ ἴσασιν ἁμαρ-
 τημάτων, εἰ ποῦ τῆ αὐτοῖς κατ' ἀνθρώπων κεκλημμέ-
 λητα, παρέξει ὁμοῦ καὶ ἀνάστασιν καὶ σωτηρίαν,
 καὶ ζῶντες αἰώνιον αὐτοῖς δωρησεται· ἀλλ' οὐχὶ τὰ
 τῶν ἀσεβῶν τοιαῦτα.

A fuerat, « Mortui autem vitam non videbunt, neque
 medici suscitabunt? » Sed illi quidem mortui erant,
 qui ad mortem peccaverant. Mortui autem Domini
 sunt illi qui propter eum omnem calamitatem ad
 mortem usque sunt perpassi. Pro illo autem, « ex-
 citabuntur, » reliqui interpretantur, ac si dormiant,
 ac non mortui sint. Quamobrem sanctorum mors,
 somnus appellatur. Consequenter autem ad som-
 num, resurrectio, exporrectio esse dicitur. Quam-
 obrem secundum reliquos interpretes, exporrectu-
 ros esse qui in monumentis sunt primo dicitur ;
 secundo autem « letabuntur ; » sive, « laudabunt, »
 ut Aquila ; sive, « jubilabunt, » ut Theodotio ver-
 tit. Ros autem in terram delapsus, sensim placido-
 que injecta ibi semina enutrit et accrescere facit :
 eodemque modo ros abs te prodians, modicam, vi-
 tam et salutem mortuis afferet tuis, quorum cor-
 pora variis temporibus in terram velut semina ja-
 cta fuerint. Neque porro aberraveris, si dicas ip-
 sum unigenitum Dei Verbum rorem esse, quod gut-
 tulas suas mortuis suis instillare faciens, una re-
 medium peccatis, si quid ab illis humanitus pecca-
 tum, ac resurrectionem, salutem et vitam sempiternam ipsis conferet. At res impiorum non eodem modo se habent.

« Εἰδοὺς, ὁ λαὸς μου· εἰσελθε εἰς τὰ ταμεία σου· »
 μὴ περιεργάζου τὰ παρόντα τυγχάνοντα τῶν σῶν
 ταμείων. « Ἀπόκλεισον τὴν θύραν σου· ἀποκρύβηθι
 μακρὸν ἔσον, ἕως ἂν παρελθῇ ἡ ὀργὴ Κυρίου. » Μετὰ
 τὴν δεδασκαλίαν τῆς τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως, ὡς
 περιεστῶτας ἐμπροσθεν, καὶ ἐπὶ τὸ αὐτὸ μετὰ
 τὴν ἀνάστασιν συνηγμένους τοὺς ἁγίους τοῦ Θεοῦ
 θεασάμενον τὸ πνεῦμα τὸ προφητικόν, ἔπειτα ἐξ
 ἑτέρου μέρους τὴν ἐπιούσαν τοῖς ἀσεβέσι ὀργὴν κα-
 τενοῶσαν, τῆ τάγματι τῶν ἁγίων προσφωνεῖ ἀποχω-
 ρεῖν πρὸς βραχὺ τοῦ μακρῶν κρύπτεσθαι, ὡς μὴδὲ
 θεωροῦς τῆς τῶν ἀσεβῶν γίνεσθαι ἀπωλείας. Τα-
 μεία δὲ τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ αἱ πολλαὶ παρὰ τῷ Πατρὶ
 τυγχάνουσι μοναί, ἐκάστην τάγματι τῶν ἁγίων κατὰ
 δικαίαν Θεοῦ χρίσιν ἀφωρισμέναι. Εἰς ταῦτ' ὄν τὰ
 σοὶ παρεσκευασμένα ταμεία σου, φησὶν, ὁ ἐμὸς λαός,
 εἰσελθε, καὶ ἀπόκλεισον τὴν θύραν σου.

Vras. 20. « Vade, populus meus : intra in cubi-
 cula tua ; » ne curiosius inquiras ea, quae procul
 cubiculis tuis versantur. « Claude ostium tuum :
 abscondere paulatim quantumcumque, donec
 pertranseat ira Domini. » Post allatam de resurre-
 ctione mortuorum doctrinam, sanctos Dei, qui
 antea circumsteterant, eodem in loco coactos post
 resurrectionem videns propheticus spiritus, deinde
 vero alia ex parte imminentem impiis iram conspi-
 catus, sanctorum costum ad modicum tempus se-
 cedere ac procul sese occultare monet, ne sint im-
 piorum porniciei spectatores. Cubicula vero populi
 Dei, intelligas esse inultas apud Patrem mansiones,
 justo Dei iudicio singulis ordinibus destinatas. In
 haec igitur, popule mi, parata tibi cubicula ingre-
 dere, et claude ostium tuum.

« Ἰδοὺ γὰρ Κύριος ἀπὸ τοῦ ἁγίου ἐπάγει τὴν ὀρ-
 γὴν ἐπὶ τοὺς ἐνοικοῦντας ἐπὶ τῆς γῆς. » Παρελθού-
 σης δὲ αὐτῆς, ἀναπετάσας λοιπὸν τὰς τῶν σαυτοῦ
 ταμείων πύλας, μετὰ πολλῆς ἐξουσίας καὶ παρρη-
 σίας πρόβητι τὸν νέον ἐποπτεύων αἰῶνα, καὶ τὴν ἐπηγ-
 γελμένην σοι βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. « Καὶ ἀνακαλύψει
 ἡ γῆ τὸ αἷμα αὐτῆς, καὶ οὐ κατακαλύψει τοὺς ἀνηρ-
 ρημένους· » ὡς μὴδένα λαθεῖν τῶν πάλαι ἐν αὐτῇ
 τὰς ψυχὰς ἀνηρημένων διὰ τῶν πρὸς θάνατον ἁμαρ-
 τημάτων· ἐπὶ τούτῳ γὰρ τὴν ὀργὴν ἐπάξει εἰρηναί
 ὁ Θεός· ὀργῆς ἐναυθα ὀνομαζομένης τῶν ταῖς κολά-
 σεαι διακονουμένων ἀγγέλων. (30) Ἄηλοι δὲ διὰ τούτων
 τὴν τῶν ἁγίων τοῦ Θεοῦ ἀναίρεσιν καὶ τὰ τῶν μαρ-
 τύρων αἵματα, περὶ ὧν καὶ Μωϋσῆς ἐν μεγάλῃ φθῆ
 γράφων εἰλεγε· « Ὅτι τὸ αἷμα τῶν υἱῶν αὐτοῦ ἐκδι-

Vras. 21. « Ecce enim Dominus de sancto indu-
 cit iram super habitatores terrae. » Postquam au-
 tem illa pertransierit, reseratis demum cubiculi tui
 januis, potestate et fiducia multa instructus prodi,
 novum saeculum conspecturus, necnon promissum
 tibi regnum Dei. « Et revelabit terra sanguinem
 suum, et non abscondet interfectos ; » Ita ut nemo
 lateat eorum, qui olim in ea secundum animam ob
 peccata ad mortem interfecti fuere : hac enim de
 causa iram inducturus suam Deus dicitur. Hic scilicet
 ira vocantur angeli inferendae ultioni mini-
 strantes. His porro significat sanctorum Dei necem,
 et martyrum sanguinem, de quibus haec
 in magno cantico scribit Moyses, « Quia san-
 guinem filiorum suorum alciscetur et vindicabit,

(30) Πλεε Hieronymus.

et ultionem retribuet inimicis, et odientibus se re-
tribuet 19.

CAPUT XXVII.

Vers. 1. « In die illa inducet Deus gladium sanctum, magnum et validum super draconem, serpentem fugientem, super draconem serpentem tortuosum, et occidet draconem. Virga itaque Dei, recta cum sit, et castigationi apta, secundum illud, « Virga rectitudinis, virga regni tui 20, » ils qui in rebus medelam admittentibus peccarunt, servatur ad ipsorum castigationem, emendationem et ad utilitatem prolata. Qui autem nihil rectum, æquumque nihil habet, sed omnino deflexus et tortuosus est, ac pectore ventreque humi reptat, omniumque pedibus ad supplantationem et dejectionem insidias molitur, post impios omnes, gravi, magno valido-
que gladio tradetur, quem ipsi soli magnus ille Judex reconditum et paratum habuit. Gladium hic vocat ultionis effectum : quem item sanctum dicit, cum ut minarum terrorem leniat, tum ut ostendat eos qui supplicio afficientur, non ad exitium vertendos, sed castigationem ipsis sanctitatis causam futuram esse. At enim Deus dum castigat, non perdere, sed eos qui convertuntur emendare et sanctificare peroptat.

Vers. 2-4. « In illa die vinea pulchra : desiderium candendi contra illam. Ego civitas munita, civitas obsessa, frustra potum dabo illi : capietur enim noctu, die autem cadet murus ejus. Non est quæ non apprehenderit eam. Quis ponet me custodem culmi in agro? propter inimicam hanc repuli eam. Ideo fecit Dominus omnia quæ disposuit. Combusta sum. » Hæc porro est dicti sententia : Num malum pro malo gentibus reddiderunt, qui pacem illis prædicabant? Illi enim insequuntur eos, plagis etiam additis; illi vero pulcherrima ipsis, pacem scilicet annuntiabant. Num igitur paria patiebantur gentiles illi, dum pæcis præcones injuriis affecerent? Verberabant enim, nec vicissim vulnabant; occidebant nec occidebantur: pugnantes autem et opprobria inferentes, ipsos divexabant atque pellebant: illi vero non cessantes, pacem ipsis et bona nuntiabant. Quare subdit :

Vers. 5-8. « Clamabant habitatores ejus : Faciamus pacem cum eo, faciamus pacem : qui veniunt illi Jacob germinabunt, et florebit Israel : et implebitur terra fructu ejus. Num sicut ipse percussit, et ipse similiter percutietur? et sicut ipse occidit, ita occidetur? Pugnans et exprobrans emittet eos. Nonne tu eras, qui meditaberis spiritu duro interficere eos spiritu furoris? » Hæc enim meditabantur illi ex gentibus infideles, « spiritu duro » contra apostolos Christi occupati, nihilque aliud cogitantes, quam quomodo eodem spiritu interficerent eos. Sed quoniam ærumnis hujusmodi affecti illi, « ex Jacob germinantes, et ex Israel efflo-

καίται, καὶ ἐδικήσῃ, καὶ ἀνταποδώσει δίκην τοῖς ἔχθροῖς, καὶ τοῖς μισοῦσιν ἀνταποδώσει. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΖ'.

« Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐπάξει ὁ Θεὸς τὴν μάχαιραν τὴν ἁγίαν, τὴν μεγάλην καὶ τὴν ἰσχυρὴν ἐπὶ τὸν δράκοντα, τὸν ὄφιν φεύγοντα, ἐπὶ τὸν δράκοντα ὄφιν σκολιὸν, καὶ ἀνελεῖ τὸν δράκοντα. » Ἡ μὲν οὖν τοῦ Θεοῦ ῥάβδος, εὐθειά τις οὐσα καὶ παιδευτικὴ, κατὰ τὸ, « Ῥάβδος εὐθύτητος ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας τοῦ » τοῖς λάσιμα ἡμαρτηκῶσι τεττήρηται εἰς παιδεύειν αὐτῶν καὶ βελτίωσιν καὶ ψυχῆς ὠφέλειαν προσαγομένη· ὁ δὲ μηδὲ ὀρθὸν μηδὲ εὐθὺ κεκτημένος, ὅλος δὲ διόλου καμπύλος καὶ σκολιὸς, χαμαὶ τε ἐπὶ τὸ στήθος καὶ κοιλίαν ἔρπων, ἐφεδραῶν τε τοῖς πάντων ποσὶν ἐπὶ τὸ σκυλλίζειν καὶ καταβάλλειν αὐτούς, μετὰ πάντας τοὺς ἀσιδεῖς τῇ σκληρᾷ καὶ μεγάλῃ καὶ ἰσχυρᾷ μαχαίρᾳ παραδοθήσεται, ἣν αὐτῷ μὲν ὁ μέγας κριτὴς ἐταμιεύσατο. Μάχαιραν ἐνταῦθα λέγει τὴν ἐνέργειαν τῆς δίκης· ἀλλὰ καὶ ἁγίαν καλεῖ, ὁμοῦ μὲν παραμυθούμενος τὸ φοβερὸν τῆς ἀπειλῆς, ὁμοῦ δὲ καὶ δεικνύς, ὡς οὐκ εἰς ἀπόλειαν καταστρέψουσιν οἱ τιμωρούμενοι· ἄγίω σὺνῃς τε αἰτοῖς αἴτιον ἔσται μετανοῦσι. Καὶ γὰρ οὐκ ἀπολέσει βούλεται ὁ Θεὸς παιδεύων, ἀλλὰ καθάσαι καὶ ἀμάσαι ἐπιστρέψαντας.

« Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἀμπελῶν κολλῆς, ἐπιθύμημα ἐξάρχειν κατ' αὐτῆς. Ἐγὼ πόλις ὄχυρᾶ, πόλις πολιορκουμένη, μάτην ποτιῶ αὐτήν· ἀλώσεται γὰρ νυκτὸς, ἡμέρας δὲ πασιταῖα τὸ τεῖχος αὐτῆς. Οὐκ ἔστιν ἢ οὐκ ἐπαλάβετο αὐτῆς. Τίς με θήσει φυλάσσειν καλᾶμην ἐν ἀγρῷ; διὰ τὴν πολεμίαν ταύτην ἠθέτηκα αὐτήν. Τοῖνον διὰ τοῦτο ἐποίησε Κύριος πάντα ὅσα συνέταξε. Κατὰ κέλευμα. » Ὁ δὲ νοῦς τοῦ λόγου τοιοῦτός ἐστι· Μὴ τι κακὸν ἀντὶ κακοῦ τοῖς ἔθνεσιν ἀπεδίδοσαν οἱ κηρύττοντες αὐτοῖς εἰρήνην; Οἱ μὲν γὰρ ἐδίωκον αὐτοὺς καὶ πληγὰς ἐπιθέσαντες· οἱ δὲ τὰ κάλλιστα αὐτοῖς τὴν εἰρήνην εὐηγγελίζοντο. Μῆτι οὖν τὰ ἴσα λησασχον οἱ ἐξ ἐθνῶν, ἀδικούντες τοὺς τῆς εἰρήνης κήρυκας; Ἐτυπτον γὰρ, καὶ οὐκ ἀντετύποντο, καὶ ἀνήρουν, ἀλλ' οὐκ ἀντανήρουντο· καὶ μαχόμενοι δὲ καὶ ὀνειδίζοντες, ἐδίωκον αὐτοὺς καὶ ἐξαπέστελλον· οἱ δὲ οὐκ ἀνεχώρουν τοῦ τὴν εἰρήνην καὶ τοῦ τὰ ἀγαθὰ αὐτοῖς εὐαγγελίζεσθαι. Αὐτὸ ἐπιλέγει·

« Βοήσονται οἱ ἐνοικούντες ἐν αὐτῇ· ποιήσωμεν εἰρήνην αὐτῷ, ποιήσωμεν εἰρήνην· οἱ ἐρχόμενοι τέκνα Ἰακώβ βλαστῆσαι, καὶ ἐξανθήσει Ἰσραὴλ, καὶ ἐμπλησθήσεται ἡ οἰκουμένη τοῦ καρποῦ αὐτοῦ. Μη ὡς αὐτὸς ἐπάταξε, καὶ αὐτὸς οὕτως πληγήσεται· καὶ ὡς αὐτὸς ἀνέλειν, οὕτως ἀναιρεθήσεται; Μαχόμενος καὶ ὀνειδίζων ἐξαπιστελεῖ αὐτούς. Οὐ σὺ ἦσθα μελιτῶν τῷ πνεύματι τῷ σκληρῷ, ἀνελεῖν αὐτοὺς πνεύματι θυμοῦ; » Ταῦτα γὰρ ἐμελέτων οἱ ἐξ ἐθνῶν ἔπιστοι κατὰ τῶν ἀποστόλων τοῦ Χριστοῦ « πνεύματι σκληρῷ » κατεχόμενοι, καὶ οὐδὲν ἕτερον διανοούμενοι, ἢ ὅπως ἀνέλωσιν αὐτοὺς τῷ ἐν αὐτοῖς πνεύματι. Ἄλλ' ἐπειδὴ τοιαῦτα πάσχοντες οἱ ἐκ τοῦ

19 Deut. xxxii, 43. 20 Psal. xlii, 7.

Ἰακώβ βλαστήσαντες, καὶ ἐκ τοῦ Ἰσραὴλ ἐξανθήσαντας, ἔφερον πάντα γενναίως διὰ τὸν Χριστὸν τοῦτου χάριν ἐκπέλει·

« Διὰ τοῦτο ἀφαιρεθήσεται ἡ ἀνομία Ἰακώβ, καὶ τοῦτ' ἔστιν ἡ εὐλογία αὐτοῦ, ὅταν ἀφελῶμαι τὴν ἁμαρτίαν αὐτοῦ, ὅταν θῶμι πάντας τοὺς λίθους τῶν βωμῶν κατασκευασμένους, ὡς κοιλίαν λαπτῆν, καὶ οὐ μὴ μείνη τὰ δένδρα αὐτῶν, καὶ τὰ εἰδῶλα αὐτῶν ἐκκοιμημένα, ὡσπερ δρυμὸς μακρὰν. » Ταῦτα γὰρ, φησὶν, αἷτια γενήσεται τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν Ἰακώβ, καὶ διὰ ταῦτα ἐπ' αὐτὸν ἔξει ἡ εὐλογία, ἀφαιρουμένης αὐτοῦ τῆς ἁμαρτίας. Σωθήσεται γὰρ διὰ τῆς τεκνογονίας, ἂν μείνωσι ἐν τῇ πίστει καὶ ἐγάπῃ καὶ ἀγιασμῷ μετὰ σωφροσύνης, κατὰ τὸν Ἀπόστολον· ἀκόλουθόν ἐστι καὶ τὸν Ἰακώβ τέκνα « βλαστήσαντα, » καὶ τὸν τοιοῦτον καρπὸν « ἐξανθήσαντα, » καὶ τούτων ἀρετῆς κοινωνήσαι αὐτῶν τῇ εὐλογίᾳ. Σημαίνει δὲ ὁ λόγος πολλοὺς διὰ τῆς ἀποστολικῆς χάριτος; καὶ τῶν κατὰ σάρκα γειτνιώντων αὐτοῖς σωθήσεσθαι.

« Τὸ κατοικοῦμενον ποιμνιον ἀνεμῆνον ἔσται, ὡς πηλῶνον καταλειμμένον. Καὶ ἔσται πολὺν χρόνον εἰς βόσκημα, καὶ ἐκεῖ ἀναπαύσονται ποιμνία. » Ἐκεῖ μὴ ἐβουλήθησαν τὸν καλὸν ποιμῆνα παραδῆξασθαι, τὸν θέντα τὴν ἐαυτοῦ ψυχὴν ὑπὲρ τῶν προβάτων· διόπερ ἡ χώρα τῆς ψυχῆς αὐτῶν ἔσται πολὺν χρόνον εἰς βόσκημα, ὡς πληροῦσθαι εἰς αὐτοὺς τὸ, « Ἰλυμήνατο αὐτὴν ὡς ἐκ δρυμοῦ, καὶ μονῶς ἄγριος κατανεμήσατο αὐτήν. »

« Καὶ μετὰ χρόνον οὐκ ἔσται ἐν αὐτῇ πᾶν γλωρῶν διὰ τὸ ξηρανθῆναι. » — « Ἐκεῖ, φησὶν, ἀναπαύσονται τὰ ποιμνία, » ὄφλον δὲ οἱ καταβόσκοντες καὶ λυμηνόμενοι αὐτήν. Εἰ; τοσαύτη δὲ περιτραπήσεται ἔρημιαν, ὡς μηδὲν γλωρῶν ἐν αὐτῇ ὑπάρξει· διὸ λέλικται· « Καὶ οὐκ ἔσται ἐν αὐτῷ γλωρῶν. Γυναῖκες ἐρχόμεναι ἀπὸ θέας, διῶτε· οὐ γὰρ λαὸς ἐστὶν ἔχων σύνεσιν. » Γυναῖκας ἀνακαλεῖται, ὡς ἀνδρῶν μὴ ἐδριτωμένων ἐν αὐτοῖς ἀξίῳ σωτηρίας. Διὸ ταῖς γυναῖξιν παρακαλεῖται σπεύδειν καὶ ἔχειν εἰς μαρτυρίαν ἀπὸ θέας τῶν παραδόξων καὶ θαυρασιῶν ἐργῶν, ὡς ἐν ἔλθοῦσαι φωτίσασιν τὸν ἐν σκότῳ καθήμενον λαὸν καὶ τὴν πόλιν αὐτῶν τὴν ἀφειμένην. Διὸ κατὰ τὸν Ἀκύλαν εἶρηται· « Γυναῖκες ἐρχόμεναι φωτίζουσιν αὐτήν. » κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, « Γυναῖκες ἐρχόμεναι καὶ δηλοῦσαι αὐτήν. » Τίνα δὲ αὐτήν, ἢ τὴν ἀνωτέρω λεχθεῖσα· πόλιν; περὶ ἧς εἶρητο· « Πόλις γὰρ ὕψυρωμένη ἢ μόνη καλὴ, καὶ ἀφελτα· καὶ ἐγκαταλείπεται ὡς ἔρημος. » Ταῦτα δὲ ἐπληροῦτο πρὸς Μῆδιν καὶ πρὸς Ἱστορίαν κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπίστασιν, ἐν ᾧ, κατὰ μὲν τὸν Ματθαῖον, « Ἦσαν ἐκεῖ γυναῖκες πολλαὶ ἀπὸ μακρῶν θεωροῦσαι, αἵτινες ἠκολούθησαν αὐτῷ ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας διακονοῦσαι αὐτῷ ἐν αἷς ἦν Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ, καὶ Μαρία Ἰακώβου, καὶ Ἰωσὴ μήτηρ, καὶ ἡ μήτηρ τῶν υἱῶν Ζεβεδαίου. » κατὰ δὲ τὸν Λουκᾶν· « Κατακολουθήσασα; δὲ γυναῖκί; τινες ἦσαν, συναληλυθυῖαι ἐκ τῆς Γαλιλαίας αὐτῷ, » καὶ τὰ ἐξῆς· « Διὰ τοῦτο οὐ μὴ

A scentes, » omnia fertiter [« ferebant »] propter Christum; ideo subjungit :

VERS. 9. « Propterea auferetur iniquitas Jacob, et hæc erit benedictio ejus, cum abstulero peccatum ejus, quando posuerint omnes lapides altarium contritos, quasi cinerem minutum : et non manebunt arbores eorum, et hyla eorum excisa, quasi silva procul. » Hæc, inquit, in causa erunt remissionis peccatorum Jacob : et eadem de causa, delicto peccato ejus, benedictio super illum veniet. Nam ob filiorum procreationem servabitur, si tamen illi manserint in fide, dilectione et sanctificatione cum temperantia, secundum Apostolum : ac consequens est Jacobum filios « germinantem, » et in copiosum fructum « efflorescentem, » ob filiorum virtutem in partem benedictionis venire. Inducitur autem multos per apostolicam gratiam, et per eos qui ipsis carno propinqui sunt, salutem consecuturos esse.

VERS. 10. « Habitatum ovile remissum erit, sicut ovile derelictum. Et erit multo tempore in pascua, et ibi requiescent greges. » Quia bonum illum pastorem accipere noluerunt, qui animam suam posuit pro ovibus suis; ideo ager animæ eorum longo tempore in pabulum erit; ita ut in ipsis impleretur hoc dictum, « exterminavit campum aper de silva, et singularis ferus depastus est eam. »

VERS. 11. « Et post tempus non erit in ea omne viride, eo quod exsiccata sit. » — « Illic, ait, requiescent greges, » si videlicet qui ipsam depascunt et exterminant. In tantam porro vastitatem deveniet, ut floridum nihil in illa supersit : quare dicitur « Et non erit in illa viride. Mulieres venientes a spectaculo, adeste : non enim est populus qui habent intelligentiam. » Mulieres evocat, ac si inter eos viri non reperiantur saluti digni. Quamobrem mulieres maturare jubet, et accedere ad testimonium de mirabilibus illis et prodigiis operibus ferendum; ut accedentes illæ populam in tenebris seilentem, et eorum urbem derelictam illustrent. Quare secundum Aquilam dicitur, *mulieres venientes illuminant eam*; secundum Symmachum vero, *mulieres venientes et indicantes eam*. Eam vero, quam, nisi supra memoratam civitatem de qua dictum est, « Civitas enim munita sola pulchra, et dimittitur et deseritur tanquam solitudo? » Hæc autem secundum litteram et historiam impleta sunt in Servatoris nostri resurrectione, quo tempore, secundum Matthæum, « Erant ibi mulieres multæ a longe respicientes, quæ secutæ fuerant eum a Galilæa, ministrantes ei : inter quas erat Maria Magdalene, et Maria Jacobi, et Jose mater, et mater filiorum Zebedæi »; secundum Lucam vero, *subsecutæ autem mulieres quædam, quæ cum eo venerant de Galilæa* »; etc. « Propterea non

11 Psal. LXXIIX, 14. 12 Matth. XXVII, 55. 13 Luc. XXIII, 55.

miserebitur, qui fecit eos, et qui formavit eos non miserebitur. » His significari arbitror bellum Judæis in Palæstinorum gente, post editam contra Christum facinus, illatum.

Vras. 12. « Et erit in die illa, concludet Deus a fossa fluminis, usque ad Rhinocoruram. Vos autem congregate sigillatim filios Israel. » Est hoc oppidum ad montem inter Ægyptum et Palæstinam situm. Quapropter secundum reliquos interpretes, « intra torrentem Ægypti, » dictum est. Quæ subindicatur, ut jam dixi, bellum Judæis in Palæstinorum gente positum, inferendum.

Vras. 13. « Et erit in die illa, clangent tuba magna, et venient qui perierant in regione Assyriorum, et qui perierant in Ægypto : et adorabunt Dominum super montem sanctum in Jerusalem. » Expetendum enim est, ut vel unus eorum, vel duo, vel aliquot parvo numero per singulas urbes, aut per singulas gentes salutem obtineant. Hos itaque sigillatim congregate : reliquis vero gentibus tuba magna canet, ac cum clamore loquetur, audientibus universis hominibus. Ægyptiorum nomine idololatrias omnes indicat ; per Assyrios autem, Israelis inimicos, qui Judæorum regionem obsederunt : nam evangelicæ illius vere magnæ tubæ prædicatione illis enuntiata, qui apud gentes idololatriæ, et olim inimici et hostes Israeliticæ religionis erant, conversi ad Deum accedent ; ita ut ii qui quondam idolorum cultum et errore perditum erant, resipiscentes et ad Dei cognitionem maturantes, salutem per Christum oblatam nanciscantur.

πλάνη, μεταβληθέντας και σταύσαντας ἔλαθ' ἐπὶ τὴν

CAPUT XXVIII.

Vras. 1. « Væ coronæ contumeliæ, mercenarii Ephraim. » Hic Pharisæorum, summorum sacerdotum, et reliquorum Judaici populi principum concessum subindicat : quos ex diversis ordinibus et dignitatibus in unum coactos, coronæ comparat, non honoris aut gloriæ, sed contumeliæ et dedecoris. Quare ait, « Væ coronæ contumeliæ ; » sive secundum reliquos interpretes, « Coronæ superbiæ. » Nam superbi quidam erant, arrogantes et insani, in quorum numero mercenarii Ephraim computabantur. Judam certo prodiorem ex tribu Ephraim fuisse fertur : quem ideo mercenarium vocat, quia pactione pecuniæ ad magistrum pro dendum inductus fuerit. « Flos cadens de gloria super verticem montis pinguis, qui ebrii estis absque vino. » Nam gloriæ apostolici chori participes, inclinato ad rem pessimam animo, flos gloriæ cadens effectus est. Flos autem et germen paulo ante vocabantur apostoli Salvatoris, ubi dicebatur, « Filii Jacob germinabunt, et florebit Israel, et implebitur terra fructu ejus. » Verum his delapsus propheta, flos gloriæ decidens dictus est. His porro significantur ii qui aggravata anima sunt, de quibus

(31) Aut item Hieronymus Judam Isariotem ex tribu Ephraim fuisse, ex Eusebio, ut videtur mutatus. Similiterque quæ inferius de Gethsemani

οὐκ αἰκτερήσῃ ὁ ποιήσας αὐτούς, οὐδὲ ὁ πλάσας αὐτούς οὐ μὴ ἐλθῆσῃ. » Οἶμαι δὲ διὰ τούτων σημαίνεισθαι τὸν ἐπαλθόντα τοῖς Ἰουδαίοις πόλεμον κατὰ τὸ Παλαιστίνων ἔθνος, μετὰ τὴν κατὰ Χριστοῦ τάλμαν.

« Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, συμφράξει ὁ Θεὸς ἀπὸ τῆς διώρυγος τοῦ ποταμοῦ ἕως Ῥινωκορούρων. Ὑμεῖς δὲ συναγάγετε κατὰ ἕνα τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ. » Πάλιν δὲ αὕτη ἐστὶν ἀμφὶ τοῦ δρους τοῦ μεταξὺ τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Παλαιστίνης κειμένη. Ἀδ' ἀπὸ τῶν λοιπῶν ἐρμηνευτῶν, « ἔσω τοῦ χειμᾶρος Αἰγύπτου, » εἰρηται· ἀντιτομένου, ὡς ἔφη, τοῦ λόγου τὸν γενησόμενον κατὰ Ἰουδαίων πόλεμον ἐν τῷ Παλαιστίνων ἔθνει. « Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, σαλπιοῦσι τῇ σάλπιγγι τῇ μεγάλῃ, καὶ ἤξουσιν οἱ ἀπολόμεινοι ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Ἀσσυρίων καὶ οἱ ἀπολόμεινοι ἐν Αἰγύπτῳ· καὶ προσκυνήσουσι τῷ Κυρίῳ ἐπὶ τὸ βρος τὸ ἄγιον ἐν Ἱερουσαλήμ. » Ἀγαπήτων γὰρ τὸ πλ' ἕνα, ἢ καὶ δεύτερον, καὶ τινες εὐαριθμητοὺς ἐξ αὐτῶν καθ' ἑκάστην πάλιν ἢ καὶ καθ' ἑκαστον ἔθνος οὐκ εἰσθαί. Τούτους οὖν κατὰ ἕνα συναγάγετε· τοῖς δὲ λοιποῖς ἔθνεσι σάλπιγγι σαλπιοῦσι μεγάλῃ, τοῦ λόγου βοῶντος εἰς ἐξάκουστον πᾶσιν ἀνθρώποις. Σημαίνει δὲ διὰ μὲν τῶν Αἰγυπτίων, τοὺς εἰδωλολάτρους πάντας, διὰ δὲ τῶν Ἀσσυρίων τοὺς πολεμίους τοῦ Ἰσραὴλ, τοὺς πολιορκητὰς τῆς Ἰουδαίων χώρας γενόμενους, οἱς τοῦ λόγου διὰ τῆς εὐαγγελικῆς σάλπιγγος τῆς ὡς ἀληθῶς μεγάλης κηρύξαντος, μεταβαλόντες οἱ ἐν τοῖς ἔθνεσιν εἰδωλολάτραι, καὶ οἱ πάλοι ἔχθροι, καὶ οἱ πολέμιοι τῆς τοῦ Ἰσραὴλ θεοσεβείας, ἤξουσι πρὸς τὸν Θεὸν ἐπιστρέψαντες, ὡς τοὺς πάλοι ἀπολωλότας ἐν τῇ τῆς εἰδωλολατρείας τοῦ Θεοῦ γνῶσιν, καὶ τῆς διὰ Χριστοῦ σωτηρίας τυχεῖν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΗ'.

« Οὐαὶ τῷ στεφάνῳ τῆς ὕβρεως, οἱ μισθωτοὶ Ἑφραΐμ. » Αἰνίττεται δὲ τὸ συνέδριον τῶν Φαρισαίων καὶ ἀρχιερέων καὶ τῶν λοιπῶν ἀρχόντων τοῦ Ἰουδαίων λαοῦ· οὗ, ἐκ διαφόρων ἀξιωματίων συνελθόντας κατὰ τὸ αὐτὸ, στεφάνῳ παραβάλλει, οὐ τιμῆς τινας οὐδὲ δόξης, ἀλλ' ὕβρεως καὶ ἀκρίβειας. Διόφησιν, « Οὐαὶ τῷ στεφάνῳ τῆς ὕβρεως, » ἢ κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς, « τῷ στεφάνῳ τῆς ὑπερηφανίας. » Ὑπερήφανοι γὰρ τινες ἦσαν, ἀλαζόνες τε καὶ ἀπονενοημένοι, ἐν οἷς ὑπῆρχον καὶ οἱ μισθωτοὶ τοῦ Ἑφραΐμ (31). Ἐλέγεται δὲ Ἰούδας ὁ προδότης ἐκ φυλῆς Ἑφραΐμ γεγονέναι· μισθωτὸν δὲ καλεῖ, ὡς ἂν ἐξηγορασμένον χρημασιν ἐπὶ τὸ προδοῦναι τὸν διδάσκαλον. « Τὸ ἄνθος τὸ ἐκπεσὸν τῆς δόξης ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ δρους τοῦ παχέος οἱ μεθύοντες ἀνευ οἴνου. » Μετασχῶν γὰρ τῆς δόξης τοῦ ἀποστολικοῦ χοροῦ, διὰ τῆς ἐπὶ τὸ χεῖρον βροπῆς, γέγονε τὸ ἄνθος τὸ ἐκπεσὸν τῆς δόξης. Ἄνθος δὲ καὶ βλαστὸς μικρῶ πρόσθεν ἄνεμάζοντο οἱ ἀπόστολοι τοῦ Σωτῆρος, ἐν οἷς ἐλέγεται· Ἐξέκνα Ἰακώβ βλαστῆσαι, καὶ ἐξανθήσαι Ἰσραὴλ, καὶ πλησθήσεται ἡ οἰκουμένη τοῦ καρποῦ αὐτοῦ. » Ἄλλ' ἐκ τούτων ὁ προφήτης ἐκπεσόν, τὸ ἄνθος τὸ ἐκπεσὸν τῆς δόξης εἰρηται. Σημαίνει δὲ οὕτως ὁ λόγος τὸ σπέρ-

dicuntur, Hieronymus assert. Vox autem Hebraica est מִשְׁכָּרִים.

μα τῶν τὴν ψυχὴν καταχυμένων, περὶ ὧν ἐλέχθη· Ἐκαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου. Ἦσαν οὖν ὡπερ τις κορυφὴ βρους τοῦ παχέος οἱ ἀρχονταί τοῦ καταχυμένου λαοῦ, κεφαλὴ τυγχάνοντες αὐτῶν, οἷς συνήφθη τὸ ἄνθος τὸ ἐκπιεῖν τῆς δόξης διὰ τολανίζεται. Ἀντὶ δὲ τοῦ, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ βρους τοῦ παχέος, ὁ μὲν Ἀκύλας, ἐφάραγος ῥυπαρῶν, ὁ δὲ Σύμμαχος, ἐφάραγος πισότητων, ὁ δὲ Θεοδοσίω, ἐφάραγος πόνων, ἡρμήνευσαν ἢ δὲ Ἑβραϊκῆ φωνῆ, Ἐθησημανὴ, περιέχει. Ὅπερ ἡμοσε τίνος τῶν ἡμετέρων ἀγαπητῶν διασαφούντος καὶ λέγοντος τὸν τόπον εἶναι τὸν ἐν τῷ Ἑδραγγελίῳ Ἐθησημανί ὠνομασμένον, ἔνθα ὁ προδότης μετὰ τῷ στεφάνῳ τῆς ὑβρεως ἐπαλθὼν τῷ Σωτῆρι, τὰ τῆς προδοσίας εἰργάσατο.

Ἦσθι ἰσχυρὸν καὶ σκληρὸν, ὁ θυμὸς Κυρίου, ὡς χάλιζα καταπερομένη οὐκ ἔχουσα σκέπην, βίβη καταπερομένη ὡς ὕδατος πολλὸ κλήθος σύρον χῶραν, τῆ γῆ ποιήσει ἀνάπυμα ταῖς χερσίν. Ὅπως γὰρ θυμὸς Κυρίου, φησί, κατὰ τούτων αὐτῶν ἐλεύσεται τὸν μεθύσανθιν οἴνου ὡς χάλιζα παραβάλλεσθαι, κατὰ κεφαλῆς ἀνδρῶν οὐκ ἔχουσης σκέπην καταρασοῦση. Ὅπως πως τὸν θυμὸν τοῦ Θεοῦ κατὰ τῶν δηλουμένων ἐκνεχθήσεσθαι φησί.

Καὶ τοῖς ποσὶ καταπατηθήσεσθαι ὁ στεφάνος ὑβρεως, οἱ μισθῶτοί τοῦ Ἑφραϊμ. Πάλαι μὲν γὰρ ἦσαν στεφάνος ὑβρεως εἰς τὸ ὑβρίζειν παρατεταγμένοι· διὸ καὶ στεφάνος ὑπερηφανίας ἐλέγοντο· τέλος δὲ αὐτοῖς διαλήφεται τοιοῦτον, ὡς καταπατηθῆναι αὐτοῖς διὰ καὶ καταπατήθησαν ὑπὸ τε τῶν καταδουλοεμεμένων αὐτοῖς πολεμίων· οἱ καὶ τὴν πόλιν αὐτῶν αὐτοῖς καταπατήματα ποιήκασι.

Καὶ ἔσται τὸ ἄνθος τὸ ἐκπιεῖν τῆς ἐλπίδος τῆς δόξης ἐπ' ἄκρου τοῦ βρους τοῦ ὕψηλου ὡς πρόδρομος οἴκου· ἰδὼν αὐτὸ, πρὶν εἰς τὴν χεῖρα αὐτοῦ λαβεῖν αὐτὸ, θαλῆσαι αὐτὸ κατακτεῖν. Τοιοῦτος δὲ τις ἦν ὁ Ἰούδας, ἄνθος μὲν γεγονώς, ἀλλὰ ἐκπιεῖν τῆς ἐλπίδος ὅμοι καὶ τῆς δόξης. Καὶ πάσαι μὲν τυγχάνων ἐκείνου βρους τοῦ ὕψηλου, περὶ οὗ προῖων ὁ προφήτης φησὶν· Ἐπ' ἔβρος ὕψηλὸν ἀνάστηθι, ὁ εὐαγγελιζόμενος Σιών. Ἀλλὰ γέγονε τοιοῦτός τις, ὡς ὁμοιωθῆναι πρόδρομῳ σίκκου, καρπῷ ἀτελεσορήτου, ὥραίω μὲν καὶ καλῷ τῆ θείᾳ, ἀγρήστῳ δὲ ἄλλως διὰ τὸ ἀτελες τοῦ πρὸς τροφήν ἐπιτηδείου καρποῦ. Διὰ πρόδρομον αὐτὸν γενόμενον θεταμένους ὁ τῶν καλῶν βάσκανος, προήρκασε σπείρας· ὡς θαλῆσαι αὐτὸν κατακτεῖν πρὶν ἢ τῆς χειρὸς ἐπιλαβέσθαι· οὕτω γοῦν αὐτὸν καὶ κατέκταν ἰσχύσας.

Τῆ ἡμέρᾳ ἐκεῖνῃ ἔσται Κύριος Σαβαὼθ ὁ στεφάνος τῆς ἐλπίδος, ὁ πλακεὶς τῆς δόξης, τῷ καταλειφθέντι τοῦ λαοῦ. Καταλειφθήσονται δὲ ἐπὶ πνεύματι κρείττους ἐπὶ κρείων, καὶ ἰσχυρὸν κωλυόντων ἀναλεῖν. Ἀῆλον δὲ οἱ τοῖς περιλειφθεῖσιν ἐκ τῆς τοῦ παντός λαοῦ ἀπωλείας· οὗτοι δὲ ἦσαν οἱ τοῦ Σωτῆρος ἀπόστολοι τε καὶ μαθηταί· αὐτὸν γὰρ ἔσεσθαι τὸν Κύριον στεφάνον ἐλπίδος ἐπαγγέλλεται.

A dictum est, « Inerassatum est enim cor populi hujus ». Erant itaque ceu quoddam montis pinguis cacumen, principes populi impinguati, caput videlicet eorum, quibus flos gloriæ decidens conjunctus est; ideo miseros illos prædicat. Pro illo autem, « super verticem montis pinguis, » Aquila, « vallis sordium; » Symmachus, « vallis pinguedinum; » Theodotio, « vallis pinguium, » interpretati sunt; Hebraica autem lectio, « Gethsemani, » circumfert. Quam vocem audivi quempiam e dilectis nostris, de loco, qui in Evangelio « Gethsemani » dicitur, explicantem, ubi proditor cum illa contumelie corona Servatorem adiens, proditorem fecit.

B. Vras. 2. « Ecce forte et durum, furor Domini sicut grando delapsa non habens umbraculum, que violenter decidit; sicut aquæ vis magna trahens regionem: in terra faciet quietem manibus. » Ita, inquit, furor Domini eos qui ebrii sunt abæque vino, invasurus est, ut grandialis comparetur in capita virorum tegumento carentia delapsæ: eodem modo furorem Dei memoratis hominibus inferendum prædicat.

Vras. 3. « Et pedibus conculcabitur corona contumelie, mercenarii Ephraim. » Olim siquidem corona contumelie erant, ad inferendam contumelliam intracti; quapropter corona item superbim vocabantur; talis autem fias occupaturus eos est, ut conculcentur: et sane conculcati sunt ab inimicis, qui ipsos in servitutem redegerunt: qui etiam civitatem eorum calcaneis suis obterendam curarunt.

Vras. 4. « Et erit flos qui decidit de spe gloriæ, in vertice montis excelsi; sicut præmatura ficus; qui viderit eam, priusquam sumat manu, cupiet eam devorare. » Talis erat Judas, qui flos sane fuerat; verum de spe simul et de gloria decidit. Et olim quidem supra montem excelsum erat, de quo in sequentibus propheta dicit, « Supra montem excelsum ascende, qui evangelizas Sion. » Verum ille talis evasit, ut præmaturæ fisci compareretur, imperfecto scilicet fructui; specioso quidem ac forma pulchro, sed alias inutili, quia ob imperfectiorem nondum esui aptus fructus erat. Quamobrem præmaturum eum conspicatus bonorum invidus ille, festinanter præripuit, ita ut vel antequam illum manu caperet, devorare vellet: et sic vere devoravit, quia prævaluit ipsi.

Vras 5, 6. « In die illa erit Dominus Sabaoth corona spei, que complicata est gloriæ residuo populi. Relinquentur autem in spiritu iudicii in iudicium et fortitudinem vetantium interficere. » Videlicet iis qui a totius populi exitio remanserint: hi autem erant apostoli et discipuli Salvatoris: ipsum quippe Dominum coronam spei futurum esse pollicetur.

11 Matth. xiii. 15.

Vers. 7. « Ni enim vino scelerate egerunt : A erraverunt propter siceram, » quam reliqui interpretes, « ebrietatem, » vocaverunt. Ne quis vero puet vinum et ebrietatem in vulgari sensu hic intelligi, cautione superius est usus dicens, « qui ebrii estis absque vino. » Aliud itaque vinum erat, alia sicera sive ebrietas, quæ ipsos in errorem induxit. « Sacerdos et propheta mente excesserunt propter siceram : absorpti sunt propter vinum : tiubaverunt ab ebrietate, erraverunt : hoc est phasma. »

Vers. 8. « Maledictio devorabit hoc consilium : hoc enim consilium propter avaritiam. » Visum enim vero erat ac phantasma, quod illi omnes et confertim tali essent affectu, ac consilium grave impiumque iniiscent, quod Del maledictio invasura est. Judas igitur pecuniæ et avaritiæ causa Salvatorem prodidit : reliqui vero quæ ex populo referebant emolumenta vindicantes, ac suspicione permoti, ne Christi verbum ipsos principatu everteret, conspirationem in illum considerunt ; qua de causa dicitur, « Hoc enim consilium propter avaritiam. »

Vers. 9. « Cui annuntiavimus mala ? Et cui annuntiavimus nuntium ? qui avulsi sunt a lacte, qui abstracti sunt ab ubere. » Postquam prophetiam de corona superbiæ, ac de reliquis subjunctis descripserat, rursus ad apostolicum ordinem transitum facit, cujus ipse Dominus Sabaoth corona spei, et tiara gloriæ esse dicebatur. Hunc porro, videlicet apostolicum chorum, docet Dominus Sabaoth, ut ad ærumnas sibi propter Christi verbum inferendas se præparent. Quapropter ceu ipsos compellens ait, « Cui annuntiavimus mala ? Et cui annuntiavimus nuntium ? ac si apertius diceret, Quis alacris et promptus est ad prænuntiata mala subeunda ? Mala porro in communi vocat, ærumnas, et cætera, quæ tristia reputantur, labores scilicet, afflictiones pietatis causa susceptas. Vos etenim apostolos sermo respicit : hæc vobis futura pollicemur. Nam cum infantes essetis, mammarum lacte nutriti, nihil vobis simile imminabat, ob ætatis spiritualiter acceptæ immaturitatem : ac hujusmodi tunc eratis, sub lege Moysis ceu pædagogico versantes, sive prima piæ doctrinæ institutione quasi lacte refecti ; nunc autem cum in perfectione ætate a pædagogi curaeducti, ad perfectionem magistrum accesseritis, a legali lacte abducti, et a matris, sive Judaici et corporei cultus, sinu abstracti estis. »

Vers. 10-12. « Tribulationem super tribulationem expecta, spem super spem : adhuc parum, adhuc parum : propter despectum laborum, per linguam aliam quia loquentur populo huic, dicentes ei, Requies esurienti, et hæc est contritio, et noluerunt audire. » Hæc apostolico choro dicuntur, et

(32) Hieronymus, « Loquitur autem ad chorum ille pari modo, sed paucioribus enuntiat.

« Ὅντες γὰρ οἶνον κεκληρημενημένοι εἰσὶν ἐπιλανθήθησαν διὰ τὸ σίκερα. » ὅτι οἱ λοιποὶ ἐρμηνεύται ἡ μέθυσμα ὡς ἐνόμισαν. Ἴνα δὲ μὴ τις οἶνον ὑπολάβῃ καὶ μέθυσμα τὸ προχειρῶς νοούμενον, προσηραλλαστο ἀνωτέρως εἰπὼν, « οἱ μεθύοντες ἀνευ οἴνου. » Οὐκοῦν ἕτερος ἦν οἶτος ὁ οἶνος, καὶ ἄλλο τὸ καλούμενον σίκερα, ἢ τὸ μέθυσμα, δι' οὗ τὰ τῆς κλήνης αὐτοῦ γέγονε. « Ἱερεὺς καὶ προφήτης ἐξέστησαν διὰ τὸ σίκερα· κατεπόθησαν διὰ τὸν οἶνον, ἐταίσθησαν ἀπὸ τῆς μέθης, ἐπιλανθήθησαν· τουνέστι φάσμα. »

« Ἄρ' ἐξεται ταύτην τὴν βουλήν· αὕτη γὰρ ἡ βουλή ἕνεκα πλεονεξίας. » Φάσμα γὰρ ἦν ἀληθῶς καὶ φάντασμα τὸ πάντας αὐτοὺς ἀθρόως τὰ τοσαῦτα καθεῖν καὶ τὸ βουλήν βουλευσασθαι δευτὴν καὶ ἄθεον, ἢ καταλήφεται ἢ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἀρά. Τοῦδας μὲν οὖν χρημάτων ἕνεκεν καὶ τῆς τούτων πλεονεξίας τὸν Σατῆρα παρεδίδου· οἱ δὲ λοιποὶ, μεταποιούμενοι τῆς ἐκ τοῦ λαοῦ πλεονεξίας, καὶ μὴ πη ὁ Χριστοῦ λόγος καθέλοι αὐτοὺς τῆς ἀρχῆς ὑπορώμενοι, τὴν κατ' αὐτοῦ σκευὴν ἐτύρευσαν διὸ εἰρήται· « Αὕτη γὰρ ἡ βουλή ἕνεκεν πλεονεξίας. »

« Τίτι ἀνηγγελιαμεν κακὰ, καὶ τίτι ἀνηγγελιαμεν ἀγγελίαν ; οἱ ἀπογεγαλακτισμένοι ἀπὸ γάλακτος, οἱ ἀπεσπασμένοι ἀπὸ μαστοῦ. » Διαγράψας ὁ λόγος τὴν περὶ τοῦ στεφάνου τῆς ὑβριως καὶ τῶν ἐξῆς ἐπισηνεγμένων προφητειῶν, μεταβαίνει πάλιν ἐπὶ τὸ τάγμα τὸ ἀποστολικόν, ὃ ἐλάγεται εἶναι αὐτὸς ὁ Κύριος Σαβαὼθ στέφανος ; ἐπιπίθος καὶ κίθαρις δόξης. Καὶ διδάσκει τούτον αὐτὸς ὁ Κύριος Σαβαὼθ, λέγων δὴ τὸν ἀποστολικὸν χορὸν παρασκευάζεσθαι πρὸς θλίψεις μέλλούσας αὐτοῖς ; ἐπάγεσθαι διὰ τὸν Χριστοῦ λόγον. Διὸ ὡσπερ ἐπιφωνῶν αὐτοῖς λέγει· « Τίτι ἀνηγγελιαμεν κακὰ ; καὶ τίτι ἀνηγγελιαμεν ἀγγελίαν ; » ὡς εἰ σαφέστερον εἴηγε· Τίς ἄρα πρῶτος παραδέξασθαι τὰ ἐπαγγελῶμενα κακὰ ; Κακὰ δὲ ὀνομάζει κοινότερος τὰς περιστάσεις καὶ τὰ νομιζόμενα λυπηρά· τοὺς πόνους δηλαδὴ καὶ τὰς θλίψεις τὰς ὑπὲρ εὐσεβείας. Πρὸς ὑμᾶς γὰρ τοὺς ἀποστόλους ἐστὶν ὁ λόγος, καὶ ταῦτα περὶ ὑμῶν ἐπαγγέλλομεν. Ὅτε μὲν γὰρ ἦτε νήπιοι, ὥσπερ ὑπὸ μαζῶν τρεφόμενοι γάλακτι, οὐδὲν ἦν ὑμῖν ἐπιχείμενον τοιοῦτον διὰ τὸ ἀτελὲς τῆς νοσητῆς ἡλικίας· τοιοῦτοι δὲ τυγχάνοντες οἱ ὑπὸ παιδαγωγῶν τὸν Μωυσεως νόμον, εἴτε γαλουχοῦμενοι ταῖς πρώταις εἰσαγωγαῖς τοῦ θεοσεβοῦς λόγου· νῦν δὲ ὅτε, προκόψαντες τῇ ἡλικίᾳ, τοῦ μὲν παιδαγωγοῦ ἀπὸ πλάγης, τῷ δὲ τελείῳ διδασκαλίᾳ προσελθῆσθε, ἀπογαλακτισθέντες ἀπὸ νομικοῦ γάλακτος καὶ ἀποσπασθέντες ὡς ἀπὸ μητρὸς τῆς Ἰουδαϊκῆς καὶ σωματικῆς λατρίας.

« Θλίψιν ἐπὶ θλίψιν προσδέχου, ἐλπίδα ἐπ' ἐλπίδα· εἴτι μικρόν, εἴτι μικρόν· διὰ φαυλισμὸν χειλέων, διὰ γλώσσης ἐτέρας· ὅτι λαλήσουσι τῷ λαῷ τούτῳ λέγοντες αὐτῷ· Ἀνάπαυμα τῷ πεινῶντι, καὶ τούτο τὸ σύντριμμα, καὶ οὕκ ἠθέλησαν ἀκούειν (33). » Λέγεται δὲ ταῦτα πρὸς τὸν χορὸν τὸν ἀποστολικὸν καὶ προσ

apostolicum, omniumque credentium, » etc., quæ

πάντας τοὺς τῷ σωτηρίῳ Ἐσθγγαλίῳ μαθητευομένους. Ὁ δὲ δὲ ἐν ταῖς θλίψεσιν αὐτῶν τὴν σωτηρίαν ἀπογινώσκουσιν, ὡς ἐν θλίψει πάντοτε προσδοκῶντας ἕσθαι· ὅσον γὰρ οὕτω, παυσαμένης τῆς θλίψεως, τὰ ἐκ ταύτης ὑμᾶς βραβεῖα διαδέχεται, νικητὰς ἀποφανθέντας, καὶ τὸν στίφανον τῆς ἐλπίδος τὸν πλακέντα τῆς δόξης ἀναθησαμένους. Διόπερ ἐλπίδα ἐκ' ἐλπίδι ἐπάγει, οὐ μετὰ μακρὸν διάστημα τῆς θλίψεως βραχὺ γὰρ τι ἔσται τὸ μεταξύ· διό φησιν, « Ἐτι μικρὸν ἢ ὁ γὰρ ἡ θλίψις ὑπομονὴν καταργᾶται· ἢ δὲ ὑπομονὴ δοκιμὴν· ἢ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα· ἢ δὲ ἐλπίς οὐ καταργεῖται. » Φαυλίζοντες γὰρ ὑμᾶς οἱ θλίβοντες, καὶ χλευάζοντες, λοιδοροῦντες καὶ βλασφημοῦντες, διατελοῦσιν ἄλλοις τῶν γλώσση χρώμενοι. Ὅν δὲ καταφρονεῖν διὰ τὴν ἐτι μικρὸν διαδεχομένην ὑμᾶς ἐλπίδα.

« Καὶ ἔσται αὐτοῖς τὸ λόγιον τοῦ Θεοῦ, θλίψις ἐπιθλίψει, ἐλπίς ἐκ' ἐλπίδι· ἐτι μικρὸν, ἐτι μικρὸν ἵνα πορευθῶσιν εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ κινδυνεύουσι, καὶ συντριβήσονται, καὶ ἀλώσονται. » Δείκνυσιν ὁ λόγος τοῖς ἐκ παρτομῆς ἀπίστοις, οἳ οὐ θαλῆσουσιν ἀκούειν. Διόπερ ἔστι, φησὶ, τὸ λόγιον Κυρίου αὐτοῖς, θλίψις ἐπιθλίψει. » Οἱ γὰρ μὴ βουλευθέντες διὰ Χριστὸν θλίβεσθαι, μηδὲ τὴν στενὴν καὶ τεθλιμμένην ὁδεῦσαι· τὴν πλακένταν δὲ καὶ εὐρύχωρον ἀπειλόνας, πεσοῦνται εἰς τὰ ὀπίσω καὶ συντριβήσονται, καὶ κινδυνεύουσι, καὶ ἀλώσονται. Ταῦτα γὰρ πάντα διαδέχεται αὐτοῖς ἀπὸ βουληθέντας τὸ προλεχθὲν λόγιον Κυρίου παραλέξασθαι· αὐτοῖς δὲ πτώσεως καὶ συντριβῆς γενομένων αἰτίους.

« Διὰ τοῦτο ἀκούσατε λόγον Κυρίου, ἄνδρες τεθλιμμένοι, καὶ οἱ ἄρχοντες τοῦ λαοῦ τούτου τοῦ ἐν Ἱερουσαλήμ. » Ὅντων γὰρ καὶ ἄλλων χλευαστῶν ἀνδρῶν τῶν παρ' Ἑλλήσι διασυρόντων τὸν Χριστοῦ λόγον ἵνα μὴ τι· ὑπολάβῃ περὶ ἐτέρων τὰ προκειμένα λέγεσθαι, ἐκτριβῶν καὶ ἀναγκαίως προτέθηκεν τὸ, οἱ ἐξουσιάζοντες τοῦ λαοῦ τούτου. Καὶ ἐπειδήπερ καὶ ἐκτὸς τῆς Ἱερουσαλήμ ἦσαν πλείους ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἰουδαίαν καὶ Γαλιλαίαν προσεστῶτες τοῦ λαοῦ, ἐπιστημαίνεται ἐκτριβῶν πρὸς ποίους ἄρχοντας καὶ ἐξουσιάζοντας τοῦ λαοῦ ταῦτα γένοιτο.

« Ὅτι εἶπατε· Ἐποίησαμεν διαθήκην μετὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ μετὰ τοῦ θανάτου συνθήκας. Καταιγὶς φερομένη ἐν παρελθῆ, οὐ μὴ ἐπέλθῃ ἐφ' ἡμᾶς· ἐθήκαμεν ψεύδος τὴν ἐλπίδα ἡμῶν, καὶ τῷ ψεύδει σκεπασθήσόμεθα. » Ἐπειδὴ τοίνυν ταῦτα διανοήθησαν καὶ ἀλλήλοις ὠμίλησαν οἱ προλεχθέντες χλευασταί, τὸν μὲν Χριστοῦ λόγον χλευάσαντες, καὶ διασύραντες, δι' οὗ ἐδιδάσκοντο, ὡς δέοι αὐτοῖς θλίψιν ἐπιθλίψιν προσδοκῆν, καὶ τὴν ἐκ' αὐτῆς ἐλπίδα ἐκ' ἐλπίδι· ἐλόμενοι δὲ φίλταν σκεπασθῆναι πρὸς τὸν θάνατον καὶ πρὸς τὴν βῆθην, καταρυγῆν, τοῦτο πράξαντες, προσεδόκησαν οὕτε θλίψεως πειρασθῆσθαι, οὕτε λυπηρῶν τι καὶ ἀρδῆ περιπειεῖσθαι· εἰ δὲ συμβαίη μάλιστα τινὰ ποθεν ἐπικλύζουσαν ἐξ ἀντικειμένης δυνάμεως ἐπιεῖναι οὐκ ἐκ' αὐτοῦς ἦξειν ὑπερλαθὸν διὰ τὸ φίλους

A omnibus qui salutaris Evangelii disciplina instituti sunt. In angustiis autem de salute desperare non oportet, ac si semper vos eodem in statu mansuros expectetis : quamprimum enim, cessante afflictione, ejus vos præmia excipient, cum victores declarati, corona spei, quæ gloriæ complicata est, redimemini. Quocirca spem supra spem ingerit, non post multum clapsum afflictionis tempus : modicum enim spatii intercedet : quare ait, « Adhuc modicum ; » nam « tribulatio patientiam operatur ; patientia vero, probationem ; probatio spem ; spes autem non confundit ». Siquidem illi qui vos ærumnis premunt, contemptu, risu, conviciis, blasphemis dictis vos incessunt, aliena utentes lingua. Quos ob spem vos quamprimum excepturam, de B spectui habeatis oportet.

Vers. 13. « Et erit eis sermo Dei, tribulatio super tribulationem, spes super spem : adhuc parum, adhuc parum ; ut abeant retrorsum, et periclitentur, et conterantur, et capiantur. » Illis indicantur increduli ex circumcissione, qui audire nolent. Quamobrem ait, « Erat ipsis sermo Domini, tribulatio super tribulationem. » Qui enim afflictionem propter Christum subeendam detrectant, et in angusta arctaque via incedere nolunt, sed in latam et spatiosam abeunt, retrorsum cadunt et conterentur, periclitabuntur, et capientur. Hæc quippe omnia illos excipient, quod prædicatum sermonem Domini amplecti recusaverint, ac contributionis auctores sibi ipsis fuerint.

C Vers. 14. « Propterea audite verbum Domini, viri tribulati, et principes populi hujus, qui est in Jerusalem. » Etenim cum alii derisores viri sint, qui apud Græcos Christi sermonem traducunt, ne quis suspicaretur hæc ad alios spectare, accensato ac necessario adjecit, principes hujus populi. Quoniam vero extra Hierosolytam per totam Judæam et Galilæam, alii quam plurimierant populi præfecti ; oppositè significat ad quos principes et magistratus populi hæc respicerent.

Vers. 15. « Quia dixistis : Fecimus testamentum cum inferno, et cum morte pacta. Procella irruens si transierit, non veniet super nos : posuimus mendacium spem nostram, et mendacio protegemur. » Quia igitur memorati derisores hæc cogitarunt, hæc inter se collocati sunt, Christi sermonem irridentes, eumque traducetes, a quo edocebantur, oportere eos tribulationem super tribulationem expectare, ac consequenter spem super spem manere ; illi contra ad amicitiam cum morte et inferno inmundam arbitrio suo deducti, ac tale sibi perflugium constituent, expectarunt, se nunquam in tristem injucundumque casum lapsuros, neque tribulationem experturos esse : quod si contingeret alligando, adversariam quamdam virtutem irrum

²² Rom. v, 3, 4.

pere, non in se venturam esse sperabant, quod ipsi adversariæ potestati et morti amicitia juncti essent: ideo: « audite, » inquit, « verbum Domini. »

VERS. 16. « Propterea hæc dicit Dominus: Ecce ego imittam in fundamenta Sion lapidem pretiosum, electum, angularem, honorabilem in fundamenta ejus: et qui crediderit in eo, non confundetur. » Vos quidem primum vobis prædicatam gratiam non suscepistis: ego vero lapidem meum pretiosum et honorabilem in angulis constituens, excelsum eum, illustrem, omnibusque aliis manifestum faciam, ut quisquis in ipsum crediderit, ne spe labatur. Hunc porro lapidem in fundamentis Sion se positurum pollicetur, quod etiam effecit, cum hoc dictum complevit, « Supra petram ædificabo Ecclesiam meam ²⁶. » Nam montem Sion pro evangelica prædicatione, et pro Ecclesia supra eam fundata plerumque accepimus. Hunc porro lapidem pretiosum, electum et honorabilem in fundamenta Ecclesiarum se positurum promittit; indeque est quod angularis et summus angularis vocetur. Humanum autem Salvatoris nostri corpus sic vocari potuit, quoniam, secundum Danielelem, « lapis excisus sine manibus, » visus fuit; ita ut lapis quidem pro humano corpore, mons pro Salvatoris deitate, intelligatur.

VERS. 17. « Et ponam judicium in spem: misericordia autem mea in pondera; et qui fiditis frustra mendacio, quia non pertransibit vos tempestas. » Secundum reliquos autem interpretes « qui credit, non festinavit. » Nam qui credit, perseveranter ager, rem verbo promissam expectans. Hic vero lapis fuerit, ipsaque petra de qua Salvator dicebat, « Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. » Hic lapis, vel cum judicabit, magnam lis, de quibus judicium instituitur, spem afferet, quia ipsi, justissimo pondere et mensura, misericordia adjungitur; quamobrem dicitur:

VERS. 18. « Misericordia autem mea in pondera, Et non auferet vobis testamentum mortis: et spes vestra in infernum, non permanebit: procella veniens si transierit, eritis illi in conculcationem. » Ne vos ipsi decipiatis, inquit, dicentes: Quoniam mortis amici sumus, non irruet in nos tempestas, nec quidpiam doloris experiemur. Verum, hinc vos, jam audite et ediscite, qui mendacio fiditis, dicitisque, « Posnimus mendacium spem nostram, et mendacio protegimur; » procella irrumpens nequaquam vos præteribit; sed vestrum cum morte pactum auferet, ac spes vestra, quam in inferno repositam habebatis, non manebit. Siquidem imbecillæ rei vos concredidistis, cum in morte et inferno spem vestram apposuistis.

VERS. 19, 20. « Cum transierit, tollet vos: mane, mane, transibit in die, et in nocte erit spes mala. Discite ut audiat. In angustiis positi non possumus pugnare: ipsi autem infirmi sumus, ut vos congregemini. » Nam si voluissetis, in portione

²⁶ Matth. xvi, 18.

εἶναι τῇ ἀντικειμένη δυνάμει καὶ αὐτῷ τῷ θανάτῳ, φησὶν, « ἀκούσατε λόγον Κυρίου. »

« Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος· Ἴδού ἐγὼ ἐμβαλῶ εἰς τὰ θεμέλια Σιών λίθον πολυτελεῖ, ἐκλεκτὸν, ἀκρογωνιαίον, ἐντιμον εἰς τὰ θεμέλια αὐτῆς· καὶ ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ, οὐ μὴ καταίσχυνηθῆ. » Ὑμεῖς μὲν οὐ παρεδέξασθε τὴν πρώτως ὑμῖν καταπαγγελθεῖσαν χάριν· ἐγὼ δὲ τὸν ἑμαυτοῦ λίθον τὸν πολυτελεῖ καὶ τίμιον ἐν ἀκρογωνίαις ἀναθεῖς, ὕψηλόν καὶ ἐπιφανῆ, καὶ τοῖς ἄλλοις πᾶσιν ἐκθλησὼν ποθήσω, ὅπως πᾶς ἐπ' αὐτὸν πιστεύων μὴ ἐκπέσῃ τῆς ἐλπίδος. Τοῦτον δὲ τὸν λίθον ἐπαγγέλλεται θῆσειν εἰς τὰ θεμέλια Σιών, ὃ δὴ καὶ ἔργῳ πεποίηκεν, εἰπὼν καὶ ἐπιτελέσας τὸ, « Ἐπὶ τὴν πέτραν οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν. »

Σιών γὰρ ὄρος τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα, καὶ ἐπὶ τούτῳ τεθεμελιωμένη Ἐκκλησία πολλὰκις ἐξεληφάμεν. Πολυτελεῖ δὲ ὄντα τὸν λίθον τοῦτον καὶ ἐκλεκτὸν καὶ τίμιον θῆσειν εἰς τὰ θεμέλια τῆς Ἐκκλησίας ἐπαγγέλλεται· ἐντεῦθεν γωνιαῖος καὶ ἀκρογωνιαίος κέκληται. Εἴη δ' ἂν τὸ ἀνθρώπινον τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν οὖτως ὀνομασμένον σῶμα· ἐπεὶ καὶ κατὰ τὸν Δανιὴλ, « λίθος τμηθεὶς ἄνευ χειρῶν » ἐωρᾶτο· λίθου μὲν τοῦ ἀνθρώπινου νοουμένου σώματος· δρασὲ δὲ τῆς κατὰ τὸν Σωτῆρα θεότητος.

« Καὶ θῆσω κρίσιν εἰς ἐλπίδα· ἢ δὲ ἐλεημοσύνη μου εἰς σταθμούς, καὶ οἱ πεποιθότες μάτην ψεύδει, ὅτι οὐ μὴ παρέλθῃ ὑμᾶς καταίγις. » Κατὰ δὲ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς, « ὁ πιστεύων οὐ σπεύσει. » Μαροδομήσει γὰρ ὁ πιστεύων, περιμένων τοῦ λόγου τὴν ἐπαγγελίαν. Οὗτος δ' ἂν εἴη ὁ λίθος, ὁ αὐτὸς τε πέτρα, περὶ ἧς ὁ Σωτῆρ λέγει· « Ἐπὶ τὴν πέτραν ταύτην οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν. » Οὗτος ὁ λίθος καὶ κρίνων ἀγαθὰς παρέχει τοῖς κρινόμενοις ἐλπίδας, ἐπειδὴ συνῆπται αὐτῷ ἐλεημοσύνη μετὰ δικαιοτάτου σταθμοῦ καὶ μέτρου· διὸ λέλεται·

« Ἢ δὲ ἐλεημοσύνη μου εἰς σταθμούς. Μὴ καὶ ἀφῆλθ ὑμῶν τὴν διαθήκην τοῦ θανάτου· καὶ ἡ ἐλπίς ὑμῶν ἢ πρὸς τὸν ᾄδην οὐ μὴ ἐμμεῖνη. Καταίγις φερομένη ἦν ἐπέλθῃ, ἔσεσθε αὐτῇ εἰς καταπάτημα. » Μὴ γὰρ ἑαυτοὺς, φησὶν, ἀπατάτε φάσκοντες· Ἐπειδὴ τῷ θανάτῳ ἐφιλιώθημεν, οὐ μὴ ἐπέλθῃ ἐφ' ἡμᾶς καταίγις. Οὐδὲ πειραθησόμεθα τινος λυπηροῦ. Ἀκούετε γὰρ ἐντεῦθεν ἦδη καὶ μανθάνετε, ὡς οὗτοι οἱ πεποιθότες τῷ ψεύδει καὶ εἰρηκότες, « Ἐθήκαμεν ψεύδος τὴν ἐλπίδα ἡμῶν, καὶ τῷ ψεύδει σκεπασησόμεθα· » ὅτι καταίγις παρελθοῦσα οὐ παρελεύσεται ὑμᾶς· ἀλλὰ ἀφελεί ὑμῶν τὴν πρὸς τὸν θάνατον συνθήκην, καὶ ἡ ἐλπίς ὑμῶν ἢ πρὸς τὸν ᾄδην οὐ μὴ ἐμμεῖνη. Σαθρῶ γὰρ πράγματι ἑαυτοὺς ἐπιστεύσατε, θανάτῳ καὶ ᾄδῃ τὰς ὑμετέρας ἐλπίδας ἀναρτήσαντες.

« Ὅταν παρέλθῃ, λήψεται ὑμᾶς· προὶ πρωὶ παρελεύσεται ἡμέρας, καὶ ἐν νυκτὶ ἔσται ἐλπίς πονηρά. Μάθετε ἀκούειν. Στεγνοχωρούμενοι, οὐ δυνάμεθα μάχεσθαι· αὐτοὶ δὲ ἀσθενοῦμεν τοῦ ὑμᾶς συναχθῆναι. » Εἰ γὰρ ἐθέλητε, καὶ ἐν τῇ μερίδι τοῦ Θεοῦ συναχθῆ-

αισθε, και οὐκ ἀσθενήσετε ὑπερ εὐσεβείας ἀγωνιζόμενοι· ἐπειδὴ δὲ ἕκαστος τῶ θανάτῳ και τῶ ἔθῃ ἐαυτοῦ προσεκληρώσατε, γινώσκετε, ὅτι ἤδη ὑμῖν ἐπαλεύεται αὐτὸς ὁ Κύριος, ἐπάγων καθ' ὁμῶν ὀργὴν διὰ τὰ προλεχθέντα πάντα.

« Ὅσπερ ὄρος ἀσεβῶν ἀναστήσεται Κύριος, και ἔσται ἐν τῇ φάραγγι Γαβαὼν· μετὰ θυμοῦ ποιήσει τὰ ἔργα αὐτοῦ, πικρίας ἔργον. » Πικρίας ἔργα τοῖς δεηθεῖσιν ὡσπερ ἀντιῶτου πικρῶς διὰ τὴν ὑποκειμένην αὐτῶν τῇ ψυχῇ κακίαν. Πικρία δὲ και ὀργὴ και θυμὸς, και τὰ τοιαῦτα λεγόμενα ἐπὶ Θεοῦ οὐδὲν ἕτερον ἢ τὰς κατὰ τῶν ἀσεβῶν καλῶσεις τὰς ἐκ τοῦ θεοῦ δικαστηρίου ἐπαλευσόμενας εἰωθε σημαίνει. « Ὁ δὲ θυμὸς αὐτοῦ ἄλλοτριῶς χρῆσται, και ἡ σαπρία αὐτοῦ ἄλλοτρια. »

« Καὶ ὑμεῖς μὴ εὐφρανθεῖτε, μηδὲ ἰσχυσάτωσαν ὑμῶν οἱ δεσμοί· διότι συντεταλασμένα και συντετημένα πράγματα ἤκουσα παρὰ Κυρίου Σαβαὼθ, ἃ ποιήσει ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. » Μηδὲ ἰσχυσάτωσαν οἱ πόδες ὑμῶν, οἷς καταδέχασθε ἐαυτοῦς διαθήκην μετὰ τοῦ θανάτου ποιησάμενοι και μετὰ τοῦ ἔθου συνθήκας· ἀλλ' εἰ τις ὑμῖν ἐστι σωτηρίας ἐλπίς, διαβρῆξάτε τοὺς πόδας τὸν θανάτου δεσμοῦς· ἀναχωρεῖτε δὲ και τῆς νομιζομένης ὑμῖν εὐφροσύνης, τῆς τε προσκαίρου παύσασθε ἡδονῆς· τούτων γὰρ ὅλοισιν ἔσται τὸ τέλος μεμαθήκατε. Ταῦτα δὲ μὴ νομίσητε λέγειν ἐμὲ τὸν προφήτην· ἃ γὰρ ἤκουσα ψυχῆς ἀκοῆς εἰρηκότος τοῦ Κυρίου Σαβαὼθ, ταῦθ' ὑμῖν μεταθέλωκα· ἠβουλήθη γὰρ ὑμεῖς μὴ ἀγνοεῖν τὰ παρ' αὐτῷ κεκρυμμένα και ὠρισμένα και συντεταγμένα πράγματα.

« Ἐνωτίζεσθε και ἀκούετε τῆς φωνῆς μου· προσέχετε και ἰκούετε τοὺς λόγους μου. » Διὰ μὲν τοῦ τῇ φωνῇ τῇ θεῷ ἀέρος φερομένη τὰ ὅσα παρέχειν τὸ ἐνωτίζεσθαι δηλῶν· διὰ δὲ τοῦ ἀκούειν και παιδαρχεῖν τοῖς λεγομένοις τὸ ἀκούειν· διὰ δὲ τοῦ νοεῖν τοῖς σηματομομένους νοήμασι, τὴν προσοχὴν και τὴν θεωρίαν σημαίνων.

« Μὴ ἄλιν τὴν ἡμέραν ἀροτριάσαι ἀροτριῶν; ἢ σπόρον προετοιμάσαι, πρὶν ἐργάσασθαι τὴν γῆν; ὄχθ' ἔταν ὀμάλισθ' τὸ πρόσσωπον αὐτῆς, τότε σπείρει μικρὸν μελάνθιον ἢ κύμινον; και πάλιν σπείρει πυρρὸν, και κριθὴν, και κέγχρον και ζεῖαν ἐν τοῖς ὀρίοις σου; και παιδεύθησθ' κρίματι Θεοῦ σου, και εὐφρανθήσθ'. Ὅθ' γὰρ μετὰ σκληρότητος καθαίρεται τὸ μελάνθιον, οὐδὲ τροχὸς ἀμάξης παριάξει ἐπὶ τὸ κύμινον· ἀλλὰ ῥάβδος τινάσσεται τὸ μελάνθιον, τὸ δὲ κύμινον μετὰ ἄρτου βρωθήσεται. » Εἶθ' ὑποδείγματι κέχρηται φυσικῶν· ὡς γὰρ τῆς κατὰ τὴν χώραν γεωργίας ἕτερός ἐστιν ὁ καιρὸς τοῦ ἀρῶν τὴν χώραν, και ἕτερος τοῦ σπείρειν σπέρματα, τῇ ὑποκειμένη γῇ κατάλληλα· κατὰ τὰ αὐτὰ και ὁ τῶν ψυχῶν γεωργὸς τοῦ Θεοῦ λόγος, κατὰ μὲν τὸν ἐπιτήδειον καιρὸν τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχῶν νεοῦσθαι βούλεται, διὰ τῆς λογικῆς διδασκαλίας σχιζούσης και ἀνατεμνούσης τοὺς ἐν βλάβῃ κρυπτομένους λογισμοὺς τῶ τοῦ λόγου ἀρότρου. Αἰδ' προστάται λέγων· « Νεώσατε ἐαυτοῖς νεώματα, και μὴ σπείρητε ἐπ' ἀκάνθαις. » Ἐπειδὴ δὲ ὀμάλισθ' τὸ ὡσπερ εἰ πρόσωπον τῆς ψυχῆς, πάσης κακίας περιαιρεθείσης τῆς πάλαι ἐν αὐτῇ ἀκανθῶν δικῆν φρεσίσης, τῆνικαῦτα καταλλῆλως τῇ τῶν ὑποδεχομέ-

« Dei congregati fuissetis, nec in pugna pro pietate sustinenda infirmi essetis; quia vero lubenter morti et inferno vos dedidistis, scitote jam ipsum Dominum vos invasurum esse, ut ob memorata omnia iram et ultionem inferat vobis.

Vers. 21. « Sicut mons imploræ consurgit Dominus, et erit in valle Gabaon: cum furore faciet opera sua, amaritudinis opus. » Amaritudinis opera illis infliget, qui ob insitanti animæ malitiam, quasi acerbo remedio opus habent. Cæterum amaritudo, ira et furor, et similia de Deo prolata, nihil aliud significare solent, quam a divino tribunali immittenda impiis supplicia. « Furor autem ejus alieno modo utetur, et caries ejus aliena: »

B Vers. 22. « Et vos nolite lætari, neque confortentur vincula vestra: quia consummatas et abbreviatas res audiui a Domino Sabaoth: quæ faciet super universam terram. » Neque confortentur pedes vestri, quibus, inito cum morte fœdere, et pactione cum inferno facta, vos colligastis: sed si qua vobis spes salutis supersit, rumpite mortis vincula: ab ea, quam lætitiæ opinamini, abscedite, temporaneæ voluptatis finem facite: horum namque qui futurus finis sit edidicistis. Cæterum ne putetis me prophetam isthæc dicere: nam quæ animæ auribus loquentem Dominum Sabaoth audiui, hæc vobis renuntiavi: ipse quippe secreta et statuta ab se decreta a vobis non ignorari expetit.

C Vers. 23. « Auribus percipite et audite vocem meam: attendite et audite verba mea. » Per illud, « auribus percipere, » voci per æera lætæ aures præbere, significat; per illud autem, « audire, » dicta auscultare illisque obsequi: attentionem autem et speculationem vocat declaratarum rerum intelligentiam.

Vers. 24-27. « Numquid tota die arabit, qui arat? aut semen præparabit, antequam operetur terram? Nonne cum æquaverit superficiem ejus, tunc seminabit parvum papaver, aut cyminum? et rursum seminabit triticum, et hordeum, et milium, et speltam in sinibus tuis? Et erudieris iudicio Dei tui, et lætaberis. Non enim cum duritia purgatur papaver, neque rota plaustrum volvetur super cyminum; sed virga excutitur papaver: cyminum autem cum pane comedetur. » Naturali deinde exemplo utitur: quemadmodum enim in agricultura, aliud tempus arandi agrum est, aliud vero semina subactæ terræ congruentia jaciendi; eadem prorsus ratione animarum agricola, Dei Verbum, animas hominum arari, ac per rationabilem doctrinam latentibus imo pectore cogitationes verbi aratro sulcari expetit. Quamobrem ita præcipit: « Novate nobis novalia, et ne seminate supra spinas. » Postquam autem illa animæ veluti superficies complanata est, sublata omni, olim in ea spinarum instar pullulante, nequitia; tunc ratione habita discriminis eorum qui semen excipiunt, semina jactit; in alios

lastrimiora, et exigua, papaveri et cymino confere-
renda; In alios præstabilliora et necessaria, fru-
mento, hordeo, milio et spelta comparanda, ob
multam variamque iis insitam virtutem: nam divi-
siones gratiarum, et divisiones operationum sunt:
et alii quidem per Spiritum hæc, alii illa, alii rur-
sum consentanea dantur. Postquam autem messis
tempus advenerit, quam messem consummationem
esse mundi Salvator docuit; tunc a singulis pro
merito ac ratione acceptorum seminum repetitur
fructus. Qui vero mediocria acceperunt, nec iis, ut
par erat, usi sunt, castigationis et supplicii medio-
cris experimentum accipient, seu virga percussi:
qui autem majoribus seminibus, perfectioribusque
donis dignati, nullum collata sibi virtute dignum
fructum reddiderint, majoribus ignisque suppli-
ciorum turbinibus tradentur.

Vers. 28, 29. « Neque enim usque in sæculum
irascor vobis, nec vox amariudinis meæ conculca-
bit vos. Et hæc a Domino Sabaoth egressa sunt
prodigia. Consilium iuste, exaltate vanam consola-
tionem. » Non enim, inquit, ita impios ulciscar, ut
eorum substantiam funditus deeam, eorumque aul-
mas penitus destruum: quandoquidem secundum
allatum exemplum, rotæ currus ex ferro constructæ
frumentum non delent; sed omnes circum calamos
anferunt, ut frumentum servent purumque red-
dant.

CAPUT XXIX.

Vers. 1. « Væ civitati Ariel, quam expugnavit
David: congregate fructus annum supra annum: co-
medetis enim cum Moab. » Quam hic miseram præ-
dicat Ariel, ipsi Judææ Hierosolymam esse fatentur:
narrantque altare illud, quod ante templum construc-
tum fuerat, Ariel vocatum fuisse: quod palam aiunt
esse ex Ezechiele, qui sub finem in descriptione
urbis sic habet: « Et hæ mensuræ altaris in cubito
cubiti, et palmæ sinus profundum in cubito »;
deinde vero subjungit, « Et Ariel cubitorum qua-
tuor: et ab Ariel cubitorum quatuor, et ab Ariel
supra cornua, cubitus. Et Ariel cubitorum duode-
cim longitudo cubitorum duodecim: latitudo qua-
drangula ad quatuor partes suas. » Dicunt autem
Ariel significare, *leo Dei*; quia enim altare, quod
Dei erat, oblata omnia animalium sacrificia devora-
bat, ideo id nominis sortitum est. Illud autem, « ci-
vitas quam expugnavit David, » aiunt in Hebraico
exemplari non exstare; sed ut Aquila interpretatus
est, « civitacula victus David; » sive « circumval-
lationis. » Illam quippe cum antea alienigenarum
fuisset, David, iis expulsis, ditioni suæ subdidit;
ita ut illam quoque mentem nos septuaginta Inter-
pretum versioni aptare possimus: ita enim appo-
site dicatur, civitas quam expugnavit David, cum
sub alienigenis esset. Potest item hoc significatu di-

²⁸ Ezech. XLIII, 13.

(55) Sic Reg. membr.; quæ postrema lectio fertur etiam apud Drusium.

των τὴν σπόρον διαφορῶν, καταβάλλει σπέρματα, τοὺς
μὲν ἀσθενεστέρῃ τινα καὶ σμικρὰ μελανθίῳ καὶ κυ-
μίνῳ ἀναλογούντα· τοὺς δὲ σπουδαιότερα καὶ ἀναγκαῖα,
καὶ πυρῶ καὶ κριθῆ, κέγγρι τε καὶ ζῆν παραβαλλό-
μενα, διὰ τὴν καὶ ἐν αὐτοῖς τούτοις πολλὴν καὶ διά-
φορον δύναμιν· διαίσεις γὰρ χαρισμάτων εἰσι καὶ
διαίσεις ἐνεργημάτων εἰσι· καὶ ὧ μὲν διὰ τοῦ
Πνεύματος ταῦτα δίδονται, τῶ δὲ ἕτερα, καὶ πάλιν
ἑτέρῳ τὰ ἀρμόζοντα. Ἐπειδὴν δὲ ὁ τοῦ θερισμοῦ
καιρὸς ἐπιστῆ, συντελειαν δὲ εἶναι τοῦ κόσμου τὸν
θερισμὸν ὁ Σωτὴρ εἰδὼς· τότε κατ' ἄξιαν ἕκαστος
ὠνεῖληψε σπαιμάτων ἀπαιτηθήσεται τὸν καρπὸν. Καὶ
οἱ μὲν μέτρια ἐληφότες, μὴ καταλλήλως δὲ αὐτοῖς
χρησάμενοι, παιδείας καὶ κολάσεως μετριωτέρας
παῖραν λήθονται, ὥσπερ εἰ ῥάβδῳ τυπτόμενοι· οἱ δὲ
μειζόνων σπαιμάτων, καὶ τελειοτέρων χαρισμάτων
ἤξιωμένοι, μηδὲνα καρπὸν ἄξιον τῆς παρασχεθείσης
αὐτοῖς δυνάμεως ἀποδεδυκότες, μείζοσι τοὺς τῆς
κολάσεως πρησθήσονται παραδοθήσονται.

« Οὐ γὰρ εἰς τὸν αἰῶνα ἐγὼ ὀμῖν ὀργισθήσομαι,
οἷδε φωνὴ τῆς πικρίας μου καταπατήσαι ὄμας. Καὶ
ταῦτα παρὰ Κυρίου Σαβαὼθ ἐξῆλθε τὰ τέρατα. Βου-
λεύσασθε, ὑψώσατε ματαίαν παράκλησιν. « Οὐ γὰρ
οὕτως· φησὶ, τοὺς ἀσθεῖς ἐπιξέρομαι, ὡς καὶ τὴν
οὐσίαν αὐτῶν ἀφανίσαι, καὶ εἰς τὸ παντελὲς ἀφανίσαι
αὐτῶν τὰς ψυχὰς· ἐπεὶ μὲν κατὰ τὸ παράδειγμα
οἱ τροχοὶ τῆς ἀμάξης οἱ ἐκ πυθῆρος κατεσκευασμένοι
τὸν σίτον ἀφανίζουσι· πᾶσαν δὲ τὴν περὶ αὐτὸν πε-
ριαίρουσι καλὰ μνην, εἰς τὸ διασωσαὶ καὶ καθαρὸν
ἀπεργάζασθαι τὸν σίτον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΘ'.

« Οὐαὶ Ἀριὴλ πόλις, ἣν ἐπολέμησε Δαυὶδ· συν-
εγάγετε σπέρματα ἐνιαυτὸν ἐπ' ἐνιαυτὸν· φάγεσθε γὰρ
σὺν Μωάβ. » Τὴν διὰ τῶν μετὰ χεῖρα; ταλανίζομε-
νην Ἀριὴλ καὶ αὐτοὶ οἱ Ἰουδαίων παῖδες ὀμολογοῦσι
τὴν Ἱερουσαλήμ εἶναι· φασὶ δὲ ἰδῶς τὸ θυσιαστή-
ριον τὸ πρὸ τοῦ ναοῦ συνεστῶς, Ἀριὴλ ὀνομάσθαι,
καὶ τοῦτο ὄηλον εἶναι ἀπὸ τοῦ Ἰαζεκίηλ, οὗ πρὸς τοὺς
τελευταίοις ἐπὶ τῆς διαγραφῆς τῆς πόλεως οὕτως
εἶρηται: « Καὶ ταῦτα τὰ μέτρα τοῦ θυσιαστηρίου ἐν
πῆχει πῆχυν, καὶ παλαιότης κλίπωνμα βάθος; ἐπὶ
πῆχυν· » καὶ ἐξῆς ἐπιφέρει: « Καὶ τὸ Ἀριὴλ πηχέων
τεσσάρων· καὶ ἀπὸ τοῦ Ἀριὴλ πηχέων τεσσάρων, καὶ
ἀπὸ τοῦ Ἀριὴλ καὶ ὑπεράνω τῶν κεράτων πῆχυς. Καὶ
τὸ Ἀριὴλ πηχῶν δέκα δύο· μήκος ἐπὶ πῆχυν δώδεκα·
πλάτος τετράγωνον ἐπὶ τέσσαρα μέρη αὐτοῦ. » Ἐρημη-
νεύεσθαι δὲ φασὶ τὸ Ἀριὴλ, *λέων Θεοῦ*· ἐκινῆ γὰρ
τοῦ Θεοῦ ἦν τὸ θυσιαστήριον· καθ' ὅτι ἐκ πάντα τὰ
ἐν αὐτῷ προσφερόμενα ζῶων θύματα, τούτου χάριν
ταύτην ἐληψε τὴν προσηγορίαν. Τὸ δὲ, « Πόλις ἣν
ἐπολέμησε Δαυὶδ, » οὐ φασὶν εἰρηθεῖαι ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ·
ἀλλὰ κατὰ μὲν τὸν Ἀκύλαν, « Πολίχνη βρωτεύσεως
Δαυὶδ, » ἦτορ (33) « παρεμβλήσεται· » ἄλλοφύλων γὰρ
οὐσαν αὐτὴν πρότερον ὁ Δαυὶδ ὑποχείριον ἐποίησεν,
τοὺς ἄλλοφύλους ἰλάσας ἐξ αὐτῆς· ὥστε δύνασθαι
ἡμᾶς καὶ τοὺς Ἑβδομήκοντα ἐφαρμόσαι τὴν διά-
νοιαν τὴν αὐτῆν. Οὕτω γὰρ ἂν λέγοιτο· Πόλις ἣν

ἐπολέμησε Δαυὶδ, ὅτε ὑπὸ ἀλλοφύλοις ἦν. Δύναται δὲ καὶ ἀντὶ τοῦ, « δι' ἣν ἐπολέμησε Δαυὶδ, » λέγεσθαι. Τὸ δὲ, « Συναγάγετε γεννήματα, » φησὶν· ὅσον γὰρ οὐκω στερηθήσεσθε πάσης λογικῆς τροφῆς. Ὡς ἔτι οὖν καιρὸς ἐστὶ, χρήσασθε τοῖς ἐνιαυτοῖς τούτοις πρὸς ὠφέλειαν τῶν ὑμετέρων ψυχῶν· καὶ μοι δοκεῖ διὰ τούτων αἰνίττεσθαι τὸν χρόνον τοῦ σωτηρίου κηρύγματος, καθ' ὃν ἐπιδημήσας αὐτοῖς ὁ Σωτὴρ, ἐκήρυττεν ἐνιαυτὸν Κυρίου δεκτὸν καὶ ἡμέραν ἀναπαδόσεως. Τάχα δὲ καὶ δεύτερον αὐτοῖς ἐνιαυτὸν, ἢ καὶ τρίτον ὠμίληκώς φαίνεται. Αὐτὸν οὖν ἐκείνον καθ' ὃν παρείχετο αὐτοῖς τὰ περὶ τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας μαθήματα, σημαίνων φησὶ· « Συναγάγετε γεννήματα, ἐνιαυτὸν ἐπ' ἐνιαυτὸν φάγεσθε. »

« Ἐκθλίψω γὰρ Ἀριήλ, καὶ ἔσται αὐτῆς ἡ ἰσχύς καὶ ὁ πλοῦτος ἔμοί. Καὶ κυκλώσω ὡς Δαυὶδ ἐπὶ σέ, καὶ βαλῶ εἰς χάρακα, καὶ οἰκοδομήσω, θήσω ἐπὶ σὲ πύργους. Καὶ ταπεινωθήσονται οἱ λόγοι σου, καὶ εἰς τὴν γῆν οἱ λόγοι σου δύσονται. Καὶ ἔσται ὡς οἱ φωνούντες ἐκ τῆς γῆς ἢ φωνῆ σου, καὶ πρὸς τὸ ἔδαφος ἢ φωνῆ σου ἀσθενήσει. Καὶ ἔσται ὡς κοινορτὸς ἀπὸ τροχοῦ ὁ πλοῦτος τῶν ἀσεβῶν, καὶ ὡς χνοῦς φερόμενος τὸ πλῆθος τῶν καταδυναστευόντων σε, καὶ ἔσται ὡς στιγμὴ παραχρῆμα παρὰ Κυρίου Σαβαώθ. » Ὡσπερ γὰρ ποτε ὁ Δαυὶδ παρεμβολῆν περὶ σέ τὴν Ἱερουσαλήμ ἐκύκλωσε, ὅτε ἀλλοφύλων ἦσθα, καὶ ἐπολέμησέ σε πόλιν οὖσαν ἀλλοφύλων· οὕτω καὶ γὰρ ὁ ταῦτα λέγων Κύριος νῦν σε κυκλώσω. Ἀλλοφύλων γὰρ οἰκητήριον γέγονας, πληρωθεῖσα κακῶν ἀρχόντων. Ἄπερ ἐπληροῦτο μετὰ τὰ τολμηθέντα τοῖς τὴν Ἱερουσαλήμ οἰκοῦσι κατὰ τὸ Σωτήρος ἡμῶν ἀκολουθῶς, ὡς καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ, ἀποκλαυσάμενος τότε τὴν Ἱερουσαλήμ, ἀναγγέλλεται εἰρηκῶς· « Εἰ ἔγνωσ καὶ σύ γε τὰ πρὸς εἰρήνην σου, ὅτι ἤξουσιν ἡμέραι ἐπὶ σέ, καὶ παρεμβάλουσιν ἐπὶ σέ οἱ ἐχθροὶ σου χάρακα, καὶ κυκλώσουσί σε, καὶ εἰς τὴν γῆν ἔδαφισθήσῃ. »

« Ἐπισκοπῆ γὰρ ἔσται μετὰ βροντῆς, καὶ σεισμοῦ, καὶ φωνῆς μεγάλης, καταγίγς φερομένη, καὶ φλόξ πυρὸς κατεσθίουσα. » Δι' ὧν ἠνέξατο ὡς ἄρα καὶ πυρκαυστος γενήσεται ἡ πόλις, ἀνωθεν ἐκ Θεοῦ βροντῆς καὶ σεισμοῦ καὶ καταγίδος κατ' αὐτῆς ἐνεχθείσης.

« Καὶ ἔσται ὡς ὁ ἐνυπνιαζόμενος ἐν ὑπκῳ ὁ πλοῦτος ἐθνῶν πάντων, ὅσοι ἐπεστράτευσαν ἐπὶ Ἀριήλ, καὶ πάντες οἱ στρατευσάμενοι ἐπὶ Ἱερουσαλήμ, καὶ πάντες οἱ συνηγμένοι ἐπ' αὐτήν, καὶ οἱ θλίβοντες αὐτήν. Καὶ ἔσονται ὡς οἱ ἐν ὑπκῳ πίνοντες, καὶ ἐσθλοντες, καὶ ἐξαναστάντων, μάταιον αὐτῶν τὸ ἐν-ὑπνιον. Καὶ ὃν τρόπον ἐνυπνιάζεται ὁ διψῶν καὶ πίνων, καὶ ἐξαναστὰς ἔτι διψᾷ· ἢ δὲ ψυχὴ αὐτοῦ εἰς κενὸν ἤλασεν· οὕτως ἔσται ὁ πλοῦτος τῶν ἐθνῶν πάντων, ὅσοι ἐξεστράτευσαν ἐπὶ τὸ ὄρος Σιών. » Δι' ὧν ἠνέξατο τὴν ἀπόλαυσιν τῆς ἐν τῷ βίῳ τούτῳ τρυφῆς τῶν Ῥωμαίων ἀρχόντων. Οὕτοι γὰρ ἦσαν οἱ τὴν ἐσχάτην πολιορκίαν ἐπαγαγόντες τῆ Ἱερουσαλήμ. Ἐσχῆν γὰρ ἡμᾶς καὶ περὶ αὐτῶν τι μαθεῖν, καὶ ὅποιον ἔσται καὶ τὸ αὐτῶν τέλος διδαχθῆναι. Φησὶν οὖν τὸν

A ctum fuisse, « per quam expugnavit David. » Illud vero, « congregate fructus, » hoc sensu dicit : siquidem proximum est ut rationabili cibo careatis. Dum igitur tempus est, hisce annis ad animarum vestrarum utilitatem fruimini : mibique videtur his subindicare salutaris prædicationis tempus, quo apud illos peregrinatus Salvator, prædicavit annum Domini acceptabilem et tempus retributionis. Et fortasse alterum annum, inno forte tertium, cum illis conversatus videatur. Illum itaque ipsum annum, quo ipsis de regno cælorum instituta disciplinamque tradidit, significans ait, « Congregate fructus, annum supra annum comedetis. »

Vers. 2-5. « Affigam enim Ariel, et erit ejus fortitudo et divitiæ mihi. Et circumdabo te sicut David, et cingam te vallo, et extruam, et ponam contra te turres. Et humiliabuntur sermones tui, et in terram subibunt verba tua. Et erit tanquam qui loquuntur de terra vox tua, et ad pavementum vox tua infirmabitur ; et erunt tanquam pulvis a rota divitiæ implorum, et sicut favilla commota multitudo eorum qui te subigent : et erit tanquam punctum confestim a Domino Sabaoth. » Quemadmodum enim David quondam castra contra te, Jerusalem, posuit, teque circumdedit, cum in alienigenarum ditioe esses, teque expugnavit ; sic et ego, qui hæc loquor, Dominus, nunc te obsidebo. Nam alienigenarum domicilium evasisti, improbis repleta principibus. Quæ impleta sunt, post perpetratum ab Jerosolymitanis contra Salvatorem nostrum facinus ; sicut ipse Servator Hierosolymam deplorans tunc dixisse legitur : « Si cognovisses et tu, quæ ad pacem tuam, quia venient dies in te, et circumdabant te inimici tui vallo, et obsidebant te, et ad terram dejiceris ²⁶. »

Vers. 6. « Visitatio enim erit cum tonitru, et terræ motu, et voce magna : procella irruens, et flamma ignis devorans. » Quis subindicat incendio absumendam urbem, immittente Deo sursum contra illam tonitru, terræ motum et procellam.

Vers. 7, 8. « Et erunt tanquam qui somnias in somno opes gentium omnium, quotquot militaverunt adversus Ariel, et quotquot militaverunt adversus Jerusalem, et universi, qui congregati sunt adversus eam, et qui affixerunt eam. Et erunt sicut qui in somnis bibunt et comedunt ; sed cum surrexerunt, vanum est somnium eorum. Et sicut qui per somnium bibit et comedit, et cum surrexit, adhuc sedit : anima autem ejus frustra speravit ; sic erunt divitiæ gentium omnium, quæ militaverunt contra montem Sion. » His adumbravit Romanorum principum in hac vita voluptates et opes. Illi quippe erant qui extremam Hierosolymæ obsidionem induxerunt. Consentaneum quippe erat, ut quidpiam ad illos spectans edoceremur, nec igno-

²⁶ Luc. xix, 43.

raremus quis illorum futurus finis sit. At ergo opes voluptatesque eorum in hac tantam vita manentes, perinde se habere atque somnia dormientium, qui imaginatione dumtaxat, illa quæ somniant se habere putant : talem quippe esse hujus mundi divitiarum phantasiam. Nam post præsentem vitam vanum somnium ab ipsis deprehenditur, inanisque finis voluptatis, qua se frui arbitrabantur.

VERS. 9,10. « Deficite et obstupescite, et inebriamini, non sicera, neque vino, quia potavit vos Dominus spiritu compunctionis : et claudet oculos eorum, et prophetarum eorum, et principum eorum, qui vident abscondita. » Quia præsentem Dominum hominem factum audientes, non intellexerunt, ac videntes oculis, animæ visu non conspexerunt, auresque suas, ne audirent, aggravarunt, potabit eos Dominus spiritu compunctionis.

VERS. 11. « Et erunt vobis hæc omnia verba, velut sermones libri signati hujus, quem si dent homini scienti litteras, dicentes : Lege hæc, dicet, Non possum legere ; signatus enim est. » De iis qui sub hæc populi ex circumcisione præfecti futuri sunt, pergit vaticinari : « Et erunt vobis omnia verba libri » : quæ sane illi non intelligebant. Nihil enim differebant illa ab obsignatorum sigillis, ita ut non posset Judæorum ullus scripta perlegere ; ita illis ignotos fore ait propheticos sermones, sive illis ore pronuntientur, sive eorum prorsus imperiti sint.

VERS. 12. « Et dabitur hic liber in manus hominis nescientis litteras : et dicet ei, Lege hoc ; et dicet, Non possum legere, nescio litteras. » Talem futuram ait propheticam mentem, non quidem omnibus, sed iis tantum, de quibus hæc vaticinatur. Nam sedulo animadvertas qua ratione dicatur, « Et erunt vobis hæc verba ; » vobis scilicet præsentibus, videntibus, et audientibus. Judæos autem alloquebatur, quæ ignota esse prophetiæ mentem sub hæc edocet, cum hæc adjicit, « Et audient in die illa surdi verba libri, et oculi cæcorum videbant, et exsultabant. »

VERS. 13,14. « Et dixit Dominus : Appropinquat mihi populus hic ore suo, et labiis suis honorant me : cor autem eorum longe est a me. Frustra autem colunt me, docentes præcepta hominum, atque doctrinas. Propterea, ecce adjiciam ut transferam populum hunc, et transferam eum. » Et quia sapientiam hominum præferunt, dum interium sapientiam et verba mea aversantur ; alias vero quasdam seniorum suorum traditiones, ac si sapientium virorum essent, consecrantur, ideo Scripturas quidem meas non intelligent : « Ego vero sapientiam sapientium illorum perdam, et prudentiam prudentum abrogabo. »

VERS. 15. « Væ qui profundum consilium ineunt, et non per Deum. Væ qui in abscondito consilium (33) Lege κατά τους ὕπνους, vel ἐν τοῖς ὕπνοις. Edit.

πλοῦτον καὶ τὴν τρυφήν αὐτῶν μέχρι τῆς ἐνεσώσεως ζωῆς ὑπάρχουσιν ἐπιχρῆσαι τοῖς κατά τοὺς ὕπνους (33) ἐνειρώττουσι καὶ μέχρι τοῦ δοκεῖν διακατέχειν ταῦτα νομίζουσι· τοιαύτην γὰρ εἶναι τὴν τοῦ παρόντος πλῆθους φαντασίαν. Μετὰ γὰρ τὸν ἐνεστώτα βίον μάταιον αὐτοῖς εὐρεθήσεται τὸ ἐνύπνιον, καὶ τὸ τέλος τῆς ἐνόμιζον ἀπελαύειν τρυφῆς.

« Ἐκλυθῆτε καὶ ἐκοιτητε, καὶ κραιπαλήσατε οὐκ ἀπὸ σίκερα, οὐδὲ ἀπὸ οἴνου· ὅτι πεπότικεν ὑμᾶς Κύριος πνεύματι κατανύξεως· καὶ καμύσει τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, καὶ τῶν προφητῶν αὐτῶν, καὶ τῶν ἀρχόντων αὐτῶν, οἱ ὁρῶντες τὰ κρυπτά. » Ἐπειδή περ, ὅτε παρῆν αὐτοῖς ἐνανθρώπησας ὁ Κύριος, ἀκοῆ ἀκούοντες αὐτοῦ, οὐ συνείσαν, καὶ βλέποντες αὐτὸν ὀφθαλμοῖς, τῇ ὁράσει τῆς ψυχῆς οὐχ ἑώραν, καὶ τὰ ὄρα αὐτῶν ἐδάρυναν τοῦ μὴ ἀκοῦειν, ποτίσει αὐτοὺς Κύριος πνεύματι κατανύξεως.

« Καὶ ἔσονται ὑμῖν τὰ ῥήματα πάντα ταῦτα, ὡς εἰ λόγοι τοῦ βιβλίου τοῦ ἐσφραγισμένου τούτου, δὲ ἂν δῶσιν αὐτὸ ἀνθρώπῳ ἐπισταμένῳ γράμματα λέγοντες· Ἀνάγνωθι ταῦτα, καὶ εἰρεῖ, Οὐ δύναμαι ἀναγῶναι· ἐσφράγισται γάρ. » Περὶ τῶν μετὰ ταῦτα προσεσθάναι δοκούσαντων τοῦ ἐκ περιτομῆς λαοῦ διέρχεται θεσπίζων· « Καὶ ἔσονται ὑμῖν πάντα τὰ ῥήματα τοῦ βιβλίου, » οὐ μὴν καὶ συνιέντες αὐτὰ· μὴδὲν γὰρ διαφέρειν αὐτὰ τῶν κατεσφραγισμένων σφραγίσσι, πρὸς τὸ μὴ δύνασθαι τινα τὸν (34) ἐκ τοῦ Ἰουδαίου λαοῦ τὰ ἐγγεγραμμένα διαγιγνώσκειν· οὕτως αὐτοῖς ἀγνώστους ἔσεσθαι τοὺς προφητικoὺς λόγους κἂν τε ἀπαγγέλληται αὐτοῖς ἀπὸ στόματος, κἂν τε ἀπειροῦσιν αὐτῶν.

« Καὶ δοθήσεται τὸ βιβλίον τούτου εἰς χεῖρας ἀνθρώπου μὴ ἐπισταμένου γράμματα· καὶ εἰρεῖ αὐτῷ, Ἀνάγνωθι τούτο· καὶ εἰρεῖ, Οὐ δύναμαι ἀναγῶναι, οὐκ ἐπίσταμαι γράμματα. » Τοιοῦτον δὲ ἔσεσθαι τὸν προφητικὸν νοῦν, οὐ πᾶσιν ἀνθρώποις, ἀλλὰ μόνοις αὐτοῖς, πρὸς οὓς ταῦτα ἐθεσπίζετο. « Πρόσχεος γὰρ ἐπιμελῶς ὄπως εἰρηται· » Καὶ ἔσται ὑμῖν τὰ ῥήματα ταῦτα· ὑμῖν γὰρ φησι τοῖς παροῦσι, καὶ ὁρῶσι, καὶ ἀκούουσιν. « Ὁ δὲ λόγος ἦν πρὸς Ἰουδαίους, οἷς τὸν νοῦν τῆς προφητείας ἀγνωστον ὑποκαταβάς διδάσκει δι' ὧν ἐπιλέγει· » Καὶ ἀκούονται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ κωφοὶ λόγους βιβλίου, καὶ ὀφθαλμοὶ τυφλῶν βίονται, καὶ ἀγαλλιάσονται. »

« Καὶ εἶπε Κύριος· Ἐγγίξει μοι ὁ λαὸς οὗτος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, καὶ ἐν τοῖς χεῖλεσιν αὐτῶν τιμῶσί με· ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόρρω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ. Μάτην δὲ σέβονται με, διδάσκοντες ἐντάλματα ἀνθρώπων καὶ διδασκαλίαν. Διὰ τοῦτο ἰδοὺ προσθήσω τοῦ μεταθεῖναι τὸν λαὸν τούτον, καὶ μεταθήσω αὐτόν. » Καὶ ἐπειδὴ σοφίαν ἀνθρώπων προβάλλονται, τὴν ἐμὴν μὲν ἀποστρέφοντες σοφίαν καὶ τὸν ἐμὸν λόγον, ἐτέρας δὲ τινὰς παραδόσεις τῶν παρ' αὐτοῖς πρεσβυτέρων, ὥστερ τινῶν σοφῶν κατέχοντες· τούτου χάριν τὰς μὲν ἐμὰς Γραφὰς οὐ συνήσουσιν. « Ἐγὼ δὲ αὐτοῖς τῶν σοφῶν αὐτῶν τὴν σοφίαν ἀπολώ, καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν ἀθετήσω. »

« Οὐαὶ οἱ βαθεῖαν βουλήν ποιῶντες, καὶ οὐ διὰ Θεοῦ. Οὐαὶ οἱ ἐν κρυφῇ βουλήν ποιῶντες, καὶ ἔσται ἐν σκότεινῳ (34) Forte legendum τῶν. Edit.

και τὰ ἔργα αὐτῶν· και ἑροῦσι, Τίς ἑώρακεν ἡμᾶς; και τίς ἡμᾶς γνώσεται, ἢ ἢ ἡμεῖς ποιούμεν; » Εἴτε' ἐπιπέθητε θεοσεβεῖν ἐπαγγελλόμενοι τοὺς χειλεσιν, ἐν τῷ κρυπτῷ τὰ χεῖριστα διακρύπτοντο, φαρμακείαις και ἀκαθαρσίαις, και ἄλλαις μυριάσι ἀθεμιτοῦς πράξεσι συμφορῶμενοι· πᾶσι δὲ τούτοις ἐνεχείρουν ὡς μὴ ἐπαρῶντος τοῦ Θεοῦ· εὐχότως αὐτοὺς ταλανίζει ταῦτα λόγων·

« Οὐχ ὡς πηλὸς τοῦ κεραμέως λογισθήσεθε; Μὴ ἐρεῖ τὸ πλάσμα τῷ πλάσαντι αὐτὸ, Οὐ σύ με ἐκλάσας; ἢ τὸ ποιῆμα τῷ ποιήσαντι, Οὐ συνετῶς με ἐποίησας; » Εἴ γὰρ δὴ πάντες ἄνθρωποι ἐπὶ πηλῷ κεραμέως ἰσχυαίμεν διὰ τὸ πηλινον ἡμῶν σῶμα, πῶς οὐχ ἔπειτα νοεῖν, ὅτι μὴ δυνατόν λαθεῖν τὸν ποιητὴν, ὅποιος ἐργασίας ὑπέρχει τὸ ὑπ' αὐτοῦ πεποιημένον; Τίς δύναται, ἢ τίς ταλμήσει φάναι, ὅτι μὴ ὁ θεὸς αὐτὸν ἐκλάσεν; Εἰ δὲ οὐκ ἂν εἶποι ταῦτά ποτε περὶ τοῦ κεραμέως ὁ ὑποκαίμενος αὐτῷ πηλός, ὅτι ἄλλο, ὡς μάταιοι πάντες οἱ ἐνθὸν ἐπὶ ψυχῇ αὐτῶν βουλήν ἐκείθεν διανοούμενοι, και τὸν θεὸν οἰόμενοι ἀγνοεῖν τὰ ἐν τῷ σπῆτι κρυπτόμενα αὐτοῖς ἔργα.

« Οὐκέτι μικρὸν και μεταπεθήσεται ὁ Λιβάνος, ὡς πὸ ὄρος τὸ Χέρμελ, και τὸ Χέρμελ εἰς δρυμὸν λογισθήσεται; » Λιβάνον μὲν τὸν ἐξ ἐθνῶν λαὸν, Κάρμηλον δὲ τὸ Ἰουδαίων ἔθνος (35). Ἔσεσθαι τοίνυν προφηταίετι τὸ μὲν Ἰουδαίων ἔθνος οἷον τινα δρυμὸν ξύλων ἀγρίων και ἀκάκτων· τὸν δὲ πάλαι δρυμῷ ἐοικῶτα Λιβάνον, τὸν ἐξ ἐθνῶν λαὸν, ὅποιος ἦν ποτε ὁ Ἰουδαίων λαός, πεπληρωμένον δένδρων ἀγαθῶν και παντοίων φυτῶν τε και καρπῶν.

« Καὶ ἀκούσονται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ κωφοὶ λόγοις βιβλίου, και οἱ ἐν τῷ σκότει, και οἱ ἐν τῇ ὀμίχλῃ· ὀφθαλμοὶ τυφλῶν ὄψονται. » Ποίας δὲ βιβλίου, ἢ ταύτης αὐτῆς τῆς μετὰ χειρας, περὶ ἧς ἀνωτέρω ἐλέγετο· « Ὑμῖν τὰ ῥήματα ταῦτα πάντα, ὡς οἱ λόγοι τοῦ βιβλίου τοῦ ἐσφραγισμένου τούτου. » Ἀλλὰ τῷ μὲν ποτε Καρμῆλῳ, μεταβληθέντι δὲ εἰς δρυμὸν, ἔσονται οἱ λόγοι τοῦ βιβλίου τῆς προφητείας ἐσφραγισμένου· τοῖς δὲ πάλαι τυφλοῖς και ἐν τῷ δρυμῷ τοῦ Λιβάνου λογιζομένοις, μεταβληθεῖσιν ἐπὶ τὸ ἡμέρον και καρποφόρον, ἀκουστοὶ γενήσονται οἱ λόγοι τῶν θείων γραμμάτων· και οἱ πάλαι δὲ ὄντες ἐν τῷ σκότει και ἐν τῇ ὀμίχλῃ, ὥστε μὴ βλέπειν μήτε συνιέναι, μήτε νοεῖν, διὰ τὸ τυφλοὺς ἔχειν τοὺς ὀφθαλμοὺς, οὗτοι, παραδόξου μεταβολῆς ἀξιοθνήσκει, θεωροὶ γενήσονται τῶν ἐναποκαίμενων ἐν τοῖς θείοις γράμμασι μυστηρίων.

« Καὶ ἀγαλλιάσονται πτωχοὶ διὰ Κύριον ἐν εὐφροσύνῃ, και οἱ ἀπληπισμένοι τῶν ἀνθρώπων ἐμπλησθήσονται εὐφροσύνῃς. » Τίς γὰρ καὶ διανοήθη πώποτε τοῖς ἐκ πατέρων εἰδωλολάτραις, ἀθέουσι βίτας και ἀσεβεῖς και ἄλλοτριούς τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, εἰς τοιαύτην ἦξειν ἐλπίδα; Ὅμως δ' οὖν και « οἱ ἀπληπισμένοι, φησὶ, τῶν ἀνθρώπων ἐμπλησθήσονται εὐφροσύνῃς. »

« Ἐξέλιπεν ἄνομος, και ἀπίστετος ὑπερήφανος, και ἐξολοθρευθήσαν οἱ ἀνομοῦντες ἐπὶ κακίᾳ. » Τούτων ἀπολαύσουσιν οὗτοι πάντες, ἐπειδὴ ὁ πάλαι κρατῶν

A inveniunt, et erunt in tenebris opera eorum : et dicent, Quis vidit nos ? aut quis nos cognoscet, aut quæ nos facimus ? Deinde quia se Deum colere labiis profitentes, in occulto pessima quæque perpetrabant, in veneficiis, Immunditiis, et sexcentis aliis nefariis gestis sese volutantes : hæcque omnia quasi non prospiciente Deo peragebant ; jure illos his verbis miseros deprædicat :

VERS. 16. « Nonne ut lutum figuli reputabimini ? Num dicet figmentum fictori suo, Tu me non fluxisti ? aut opus opifici, Tu me non sapienter fecisti ? At enim si omnes homines ob luteum corpus luto figuli similes sumus, quæ non consequenter putemus non posse opificem latere, quas operationes edat opificium suum ? Quis dicere possit vel audeat, se non a Deo efformatum esse ? Quod si hi figulo subjectum ipsi lutum nunquam dixerit ; palam certe est futile et vanos esse omnes qui intus in animo profunda consilia ineunt, et quæ ipsi in tenebris facinora edunt, Deum ignorare existimant.

VERS. 17. « Nonne adhuc paululum, et transferetur Libanus sicut mons Chermel, et Chermel in saltum reputabitur ? » Libanum quidem populum ex gentibus, Carmelum vero Judaicam gentem vocat. Ceu quemdam saltum agrestium et infructuosarum arborum fore Judaicum populum vaticinatur. Libanum autem, qui olim saltui similis erat, populum videlicet ex gentibus, satum ait, qualis olim erat Judaicus populus, plenum bonis arboribus, omniumque generum plantis et fructibus.

VERS. 18. « Et audient in die illa surdi sermones libri, et qui in tenebris, et qui in caligine ; oculi cæcorum videbunt. » Cujus libri, nisi hujusce, quem præ manibus habemus, de quo supra dicebatur, « Vobis verba hæc omnia, velut sermones signati libri hujus ? » Verum ei qui olim quidem Carmelum, sed jam mutatus est in saltum, erunt hujusce libri et prophetiæ sermones obsignati ; illi vero qui olim cæci, et in saltu Libani reputabantur esse, postquam ad mansuetum et fructuosum morem translati fuerint, divinarum Scripturarum sermones audient ; et qui olim in tenebris et caligine versabantur, ita ut non viderent, neque intelligerent, neque cogitarent, quia oculis cæci erant, inexpectata mutatione dignati, mysteriorum in sacris litteris reconditorum speculatores erunt.

VERS. 19. « Et exultabunt pauperes propter Dominum in lætitia, et spe destituti homines, implebuntur lætitia. » Quis enim unquam cogitasset eos, qui a majoribus idololatræ, athei et impii, atque a Dei cognitione alieni erant, tantam in spem venturos fuisse ? At tamen ait, etiam ii, qui spe destituti erant homines, implebuntur lætitia. »

VERS. 20. « Defecit iniquus, et perit superbus, et delati sunt inique agentes præ malitia. » His fruuntur hi omnes, quia is qui olim imperium et

(35) Decesse videtur aliquod verbum, v. g., καλεῖ. Edit.

tyrannidem in eos obtinebat, iniquus et impius quidam princeps, diabolus inquam, defecit et periit longe depulsus, superbus ille, qui olim ipsos in servitutum redegerat. Imo etiam qui sub eo impie et inique agebant, delecti sunt; inaligni videlicet dæmones.

VERS. 21. « Qui peccare faciunt homines in sermone. Omnes autem arguentes in portis effendiculum ponent : quoniam detorserunt ad injusta justum. » Nam prophetis se coram arguentibus, sequæ a peccandi consuetudine avertentibus, laqueos tendebant, occasiones adversus eos captantes, ut ipsos perderent.

VERS. 22, 23. « Propterea hæc dicit Dominus super domum Jacob, quam separavit ex Abraham : Non nunc confundetur Jacob, neque nunc faciem mutabit : sed quando videbunt filii eorum opera mea, propter me sanctificabunt nomen meum, et sanctificabunt Sanctum Jacob, et Deum Israel timebunt. » Vos dico, domum Jacob vocatos : quam ut religioso illo Abrahamo indignam separavit, et alienos illos posuit Deus; quia se non Abrahamo dignos esse operibus exhibebant. At enim filii Abraham operibus noscuntur, ut docuit Servator his verbis : « Si filii Abraham essetis, opera Abraham faceretur. » Quodnam vero tempus illud fuerit, nisi quo verba mea complebuntur, cum filii vestri alienigenas et generi vestro extraneos nomen celebrare meum videbunt? Tunc enim ipsi filii vestri confundentur et erubescunt, stupendam illam gentium mutationem cernentes, conspicatque alienigenas homines Sanctum Israel et Deum Jacob sanctificare, ac Dei universorum timore afflicti.

VERS. 24. « Et scient qui errant spiritu, intelligentiam : qui autem obmurmurant, discent obedientiam, et linguæ balbutientes discent loqui pacem. » Linguæ balbutientes, quæ nihil clare, nihil vere loqui poterant, ad naturam regressæ suam, clarissime loquentur, pacis sermones edocæ; utpote quæ et bello liberæ, et pacem cum Deo amplexæ sint.

CAPUT XXX.

VERS. 1-5. Væ, filii desertores, dicit Dominus. Iniistis consilium, non per me; et pacta, non per spiritum meum; ut adderetis peccata peccatis : qui vadunt et descendunt in Ægyptum, me autem non interrogarunt, ut auxilium habeant a Pharaone, et protegantur ab Ægyptiis. Erit enim vobis protectio Pharaonis in confusionem, et iis qui confidunt in Ægypto, opprobrium : quoniam sunt in Tani principes, angeli mali. Frustra laborabunt apud populum, qui eis non proderit ad auxilium, sed ad confusionem et opprobrium. » Aperte declarat, tunc dæmonas in Ægypto fuisse, quos angelos malos nuncupat, qui multa operabantur in illa Ægypti civitate quæ dicitur Tanis, ubi illo tempore regia

²⁷ Joan. viii, 39.

(36) Mallem legere αποστρέφοντας. EDIT.

(37) Vox αναλάβονται merus est barbarismus, cujus loco legendum αναλαµβάνονται. EDIT.

αὐτῶν καὶ τυραννῶν, ὁνομάς τις καὶ ἀσεβῆς ἀρχων, λέγω δὴ αὐτὸς ὁ διάβολος, ἐξέλιπεν καὶ ἀπώλετο μακρὰν διωχθεὶς, ὁ πάλαι καταδουλωσάμενος αὐτοὺς ὑπερῆφανος· ἀλλὰ καὶ οἱ ὑπὸ τούτῳ ἀσεβοῦντες ἐπὶ ἀδικίᾳ ἐξωλοθρεύθησαν, δηλαδὴ οἱ πονηροὶ δαίμονες.

« Οἱ ποιῶντες ἀνθρώπους ἀμαρτάνειν ἐν λόγῳ. Πάντας δὲ τοὺς ἐλέγχοντας ἐν πύλαις πρόσκομμα θέσουσιν· ὅτι ἐπλαγίασαν ἐπ' ἀδίκους δίκαιον. » Τοὺς γὰρ προφήτας εἰς πρόσωπον αὐτοὺς ἐλέγχοντας, καὶ τῶν ἀμαρτημάτων ἐπιστρέφοντας (36), ἐπαγίδευον, λαβὰς κατ' αὐτῶν θηρώμενοι, ὅπως αὐτοὺς ἀπολέσωσι.

« Διὰ τοῦτο τότε λέγει Κύριος ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακώβ, ὃν ἀφώρισεν ἐξ Ἀβραάμ· Οὐ νῦν αἰσχυνθήσεται Ἰακώβ, οὐδὲ νῦν τὸ πρόσωπον μεταβαλεῖ· ἀλλ' ὅταν ἴδωσι τὰ τέκνα αὐτῶν τὰ ἔργα μου, δι' ἐμὲ ἀγιάσουσι τὸν ὄνομά μου, καὶ ἀγιάσουσι τὸν Ἅγιον Ἰακώβ, καὶ τὸν Θεὸν τοῦ Ἰσραὴλ φοβηθήσονται. » Ὑμᾶς δὲ λέγω, τὸν καλούμενον οἶκον Ἰακώβ, ὃν οὐκ ἄξιον ὄντα τοῦ θεοφιλοῦς ἐκείνου Ἀβραάμ ἀφώρισεν, καὶ ἀπηλοτριώσεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς, διὰ τὸ μὴ τοῖς ἔργοις ἀξίους τοῦ Ἀβραάμ καταστῆσαι ἑαυτούς. Τὰ γὰρ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ διὰ τῶν ἔργων γνωρίζεται, ὡς εἰδαξεν ὁ Σωτὴρ εἰπὼν· « Εἰ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ ἦτε, τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραάμ ἐποιεῖτε. » Τίς δ' ἂν εἴη οὗτος ὁ καιρὸς, ἡ ὁ τῆς ἐκδόσεως τῶν ἐμῶν λόγων, κατ' ὃν τὰ τέκνα τὰ ὑμέτερα τοὺς ἄλλογενεῖς καὶ ἄλλοτριους τοῦ ἡμετέρου γένους θύονται δοξάζοντας τὸ ἐμὸν ὄνομα; Τότε γὰρ αὐτὰ τὰ ὑμέτερα τέκνα καταἰσχυνοῦνται καὶ διατραπησεται, ὁρῶντα τὸ παράδοξον τῆς τῶν ἐθνῶν μεταβολῆς, καὶ ὡς ἀλλόφυλοι τινες ἄνδρες τὸν Ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τὸν Θεὸν τοῦ Ἰακώβ ἀγιάζουσι, καὶ φόβον ἀναλάβονται (37) τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ.

« Καὶ γνώσουσι οἱ πλανώμενοι τῷ πνεύματι σύνοισιν· οἱ δὲ γογγύζοντες μαθήσονται ὑπακούειν, καὶ αἱ γλώσσαι αἱ ψελλίζουσαι μαθήσονται λαλεῖν εἰρήνην. » Αἱ γλώσσαι αἱ ψελλίζουσαι καὶ μηδὲν τρανὸν μηδὲ ἀληθὲς λαλεῖν δυνάμεναι, εἰς τὸ κατὰ φύσιν ἐλθεῖν, τρανώτατα λαλήσουσι, μαθεῖν εἰρήνης λόγους, ὡς ἂν παντὸς ἀπηλλαγμένα πολέμου, καὶ τῆν πρὸς Θεὸν εἰρήνην ἀσπασάμεναι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

« Οὐαὶ τέκνα ἀποστάται, λέγει Κύριος. Ἐποιήσατε βουλήν, οὐ δι' ἐμοῦ, καὶ συνθήκας, οὐ διὰ τοῦ πνεύματος μου, προσθεῖναι ἀμαρτίας ἐφ' ἀμαρτίας, οἱ πορευόμενοι καταβῆναι εἰς Αἴγυπτον, ἐμὲ δὲ οὐκ ἐπηρώτησαν, τοῦ βοηθῆναι ὑπὸ Φαραῶ, καὶ σκεπασθῆναι ὑπὸ Αἴγυπτίων. Ἔσται γὰρ ὑμῖν σκέπη Φαραῶ εἰς αἰσχύνην, καὶ τοῖς παπορθοῖν ἐπ' Αἴγυπτον θνεῖδος· ὅτι εἰσὶν ἐν Τάνει ἀρχηγοὶ, ἄγγελοι πονηροὶ. Μάτην κοπιάσουσι πρὸς λαὸν, ὃς οὐκ ὠφέλησει αὐτοὺς εἰς βοήθειαν, ἀλλὰ εἰς αἰσχύνην καὶ θνεῖδος. » Σαφῶς παριστά γεγονόναί τότε παρ' Αἴγυπτίους δαίμονας, ἀγγέλους πονηροὺς ὀνομάζει αὐτοὺς, οἱ μάλιστα ἐνήργουν τὰ πολλὰ ἐν τῇ καλουμένῃ πόλει τῆς Αἰγύπτου Τάνει, ἐνθα τὸ βασίλειον τοῦ Φαραῶ κατ' ἐκείνο ἔβρωτα.

Πλὴν ἀλλὰ καὶ οὐτῶ, φησὶν, οἱ ἐν Τάνει ἀρχηγοὶ, ἄγγελοι πονηροὶ οὐδὲν ὠφελήσουσιν εἰς τὸ ἐπαμῦναι τοὺς προσφυγούσιν αὐτοῖς, καὶ τὴν ἐξ αὐτῶν βοήθειαν ἀνακαλασαμένους. Καὶ αὐτοῖς ἔργους ἐπληροῦτο καθ' ὃν χρόνον ὁ τῶν Βαβυλωνίων βασιλεὺς, ὑποχείριον ποιησάμενος τὴν Αἴγυπτον, οὐ μόνους Αἰγυπτίους, ἀλλὰ καὶ τῶν Ἰουδαίων τοὺς πρόσφυγας αὐτοὺς γενομένους, πολεμῶν ὁμοῦ ἐξηνδραποδίστατο. Τὸ τῆνικαῦτα γὰρ ἢ ἐπὶ Φαραῶ τῶν Ἰουδαίων ἐλπίς εἰς αἰσχύνην καὶ βνείδος αὐτοῖς περιετράπη.

« Ἡ ὄρασις τῶν τετραπόδων τῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ. (Σύμμαχος, *Ἀἴμματα κτηνῶν Νότου*.) Ἐν τῇ θλίψει καὶ τῇ στενοχωρίᾳ λέων καὶ σκύμνος λέοντος, ἐκαίθεν καὶ ἀσπίδες καὶ ἔκγονα ἀσπίδων πετομένων, οἱ ἔφερον ἐπὶ βῶν καὶ καμήλων τὴν πλοῦτον αὐτῶν πρὸς ἔθνος, ὃ οὐκ ὠφελήσει αὐτούς· ἢ διὰ τὸ ἔρημον εἶναι πᾶσαν θεοῦ, πεπληρωσθαι δὲ τετραπόδων τῶν παρ' αὐτοῖς θεοποιουμένων, καὶ τῶν παρ' αὐτοῖς ἐνεργούντων δαιμόνων. Αὕτη τοίνυν ἡ ὄρασις τῶν τετραπόδων τῶν ἐν τῇ Αἰγυπτίῳ ἐρημίᾳ ἰδευρεῖτο τῷ προφήτῃ, καὶ τούτους οἱ πρόσφυγες τῶν Ἰουδαίων ἐπεκόμιζον τὴν ἑαυτῶν πλοῦτον· τὰ γὰρ ταμίαια τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς τῇ Αἰγυπτιακῇ παρέδοσαν πλάνῃ.

« Αἰγύπτιοι μάταια καὶ κενὰ ὠφελήσουσιν ὑμᾶς. Ἀπέγγειλον αὐτοῖς, ὅτι, Ματαία ἡ παράκλησις ὑμῶν αὕτη. Νῦν οὖν καθίσας γράψον ἐπὶ πυξίου ταῦτα, καὶ εἰς βιβλίον, ὅτι ἔσται εἰς ἡμέρας ταῦτα καιρῷ, καὶ ἕως τὸν αἰῶνα· ὅτι ὁ λαὸς ἀπειθὴς ἐστίν, υἱοὶ ψευδεῖς, οἱ οὐκ ἠβούλοντο ἀκούειν τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ· ἢ τῆς ἀλογίας καὶ ἀφροσύνης αὐτῶν οὕτω πως δηλουμένης. Οὕτε γὰρ οἱ αἰσθητοὶ Αἰγύπτιοι, οὕτε οἱ τούτων νομιζόμενοι θεοὶ, βοηθήσειν ἐμελλον τῷ προσφυγόντι αὐτοῖς Ἰουδαίων λαῷ. Κατὰ γὰρ πολλὴν στενοχωρίαν ψυχῆς καὶ καθ' ὑπερβολὴν θλίψεως τοὺς παρ' αὐτοῖς ἀνηγόρευον θεοῦ· αὐτοὺς δὲ ἐκέλευε τοὺς τὰς ψυχὰς αὐτῶν θλίδοντας καὶ στενοχωροῦντας πονηροὺς δαίμονας· ἐν οἷς ἦσαν λέοντες καὶ ἀσπίδες, καὶ τούτων ἔκγονα, καὶ ὄφεις, καὶ ἄλλα μυρία ἐρπετά τε καὶ θηρία· ὧν εἰκόνας ἦσαν καὶ τὰ αἰσθητὰ ζῶα καθ' ὅλης τῆς Αἰγύπτου θεοποιούμενα. Καὶ γὰρ λέοντας ἀληθῶς καὶ ἀσπίδας, καὶ ὄφεις καὶ ἄλλα μυρία οἷα θεοὺς τετιμήκασιν. Ἡδὴ γοῦν ἀπὸ τῆς τῶν νομιζομένων αὐτοῖς θεῶν ἐκωνυμίας καὶ τὰς πόλεις κεκλήκασιν, ἀπὸ τοῦ λέοντος, τὴν Λεοντώ, ἀπὸ δὲ τοῦ κυνὸς τὴν Κυνώ, καὶ ἀπὸ ἄλλου πάλιν θηρὸς ἐτέραν πόλιν. Ὁ Cyno, ab alia item fera aliam civitatem.

« Οἱ λέγοντες τοῖς προφήταις, Μὴ ἀναγγέλλετε ἡμῖν· καὶ τοῖς ὀράματα ὀρώσι, Μὴ λαλεῖτε ἡμῖν· ἀλλὰ ἡμῖν λαλεῖτε καὶ ἀναγγέλλετε ἡμῖν ἐτέραν πλάνησιν· καὶ ἀποστρέψατε ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ὁδοῦ ταύτης. Ἀφέλετε ἀφ' ἡμῶν τὸν τρίβον τούτου, καὶ ἀφέλετε ἀφ' ἡμῶν τὸ λόγιον τοῦ Ἰσραὴλ. » Ταῦτα γὰρ οἱ μὴ πιστεύσαντες ταῖς τοῦ Ἰερεμίου φωναῖς πρὸς αὐτὸν καὶ τοὺς τὰ ὁμοία αὐτῷ φρονούντας ἔλεγον.

« Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος ὁ ἅγιος Ἰσραὴλ· Ὅτι ἠπειθήσατε τοῖς λόγοις τούτοις, καὶ ἠλπίσατε ἐπὶ ψεύδει, καὶ ὅτι ἐγόγγυσας, καὶ πεποιθῶς ἐγένου ἐπὶ τῷ λόγῳ τούτῳ· διὰ τοῦτο ἔσται ὑμῖν ἡ ἀμαρτία αὕτη ὡς τείχος πύκτων παραρρήμα πώλεως ὄχυρᾶς ἐλακχυίας, ἧς παραρρήμα κάρσει· τὸ πτώμα· καὶ τὸ

A Pharaonis erat. Caterum hi quoque, ait, principes Taneos, angeli mali, nihil juvabunt eos, qui ad se confugient, et opem ipsorum implorabunt. Quod re ipsa tunc impletum est, cum rex Babyloniorum. Aegypto capta, non tantum Aegyptios, sed etiam profugos Judæos una debellans, captivos abduxit. Tunc enim Judæorum spes in Pharaonem versa est illis in confusionem et in opprobrium.

Vers. 6. « Visio quadrupedum in deserto. (Symmachus, *Assumptio jumentorum Ausrri.*) In tribulatione et angustia leo, et catulus leonis, inde et aspidēs, et progenies aspidum volantium, qui ferebant super asinos et camelos divitias suas ad gentem quæ illis non proderit. » Quia scilicet tota Deo vacua erat, repletaque quadrupedibus, quos ut deos colebant, necnon dæmonibus penes ipsos vigentibus. Hæc igitur prophetæ oblata est visio quadrupedum, in Aegyptiorum solitudine morantium, quæis profugi Judæorum opes suas deportabant: nam animæ suæ penuria Aegyptiaci errori dederant.

Vers. 7-9. « Aegyptii frustra et inaniter auxiliabuntur vobis. Annuntia eis, quia, Vana est consolatio vestra hæc. Nunc igitur sedens scribe in buxo hæc, et in libro, quia erunt in dies hæc tempore, et usque in sæculum: quia populus immorigerus est, filii mendaces, qui noluerunt audire legem Dei. » Sic eorum stultitia et insania enarratur. Neque enim sensiles illi Aegyptii, neque illi, qui penes eos dii reputabantur, opitulaturi erant Judæorum populo, ad ipsos confugiendi. Siquidem præ magna animi anxietate, ac præ afflictionis violentia, Aegyptiorum deos celebrabant; ipsos videlicet dæmones malignos, animam suam in angustias et ærumnas conjicientes; in quibus erant leones et aspidēs, eorumque progenies, ac serpentes, et alia sexcenta reptilia atque feræ, quorum icones, necnon ipsa sensilia animalia per totam Aegyptum pro diis colebantur. Atenim leones revera, aspidēs, serpentes, et alia sexcenta pro diis venerabantur. Et sane eorum, quos deos putabant, nomine urbes suas appellarunt; a leone scilicet, Leonto; a cane, Cyno, ab alia item fera aliam civitatem.

Vers. 10, 11. Qui dicunt prophetis, Ne annuntietis nobis, et videntibus visiones, Ne loquamini nobis: sed nobis loquimini, et annuntiate nobis alium errorem: et avertite nos ab hac via. Auferte a nobis semitam hanc, et auferte a nobis oraculum Israel. » Hæc quippe Jeremiæ, et paria cum illo sentientibus dicebant, qui eorum vocibus non credebant.

Vers. 12-16. « Ideo hæc dicit Dominus, Sanctus Israel: Quia non obtemperastis his sermonibus, sed sperastis in mendacio, et quia murmurasti, et credidisti sermoni huic; idcirco erit vobis peccatum hoc quasi murus cadens subito urbis munitæ expugnatae, cujus subito adest ruina: et ruina ejus

erit quasi contritio vasis testacei ex officina, ita comminuti ut non inventiatur in eis testa, qua ignem feras, et penam aquæ haurias. Sic dicit Dominus Dominus, Sanctus Israel : Cum reversus ingemueris, tunc salvus eris, et scies ubi fueris, cum confidebas super vanis : vana facta est fortitudo vestra, et nolistis audire; sed dixistis, Equis fugientes : propterea fugietis : et velocibus cursoribus invidibimus. » Fugietis quidem; sed quo effugere valebitis Babyloniorum manum, quæ vos apprehendet et in se detinebit? » Propterea celeres erunt qui persequentur vos. »

Vras. 17. « Ad vocem unius fugient mille, et ad vocem quinque fugient multi : donec relinquamini quasi malus navis in monte, et quasi signum ferens super collem. » Quemadmodum navis in mari perditæ ac demersæ signum est malus in vertice montis positus, quod non ultra illo sit opus; ita conspicuam fore ait memoratorum hominum perniciem. Verum non omnes funditus perituros esse ait; sed quosdam numero paucos relictum iri, quos miseratus Deus, salvos faciet, ob misericordiam ipsis exhibitam laudandus ac celebrandus : sic enim illum justum judicem esse, ut dignos quidem supplicio plectat; eos autem, qui misericordiam consequi valent, salute dignetur sua. Quare ait :

Vras. 18. « Et rursus expectat Deus, ut misereatur vestri : et propterea extolletur, ut misereatur vestri : quoniam iudex Dominus Deus vestri. Beati qui manent in eo. » Nam cum justus sit iudex, dignos quidem captivitati tradidit : quos autem miserari par erat, eos salvos fecit : unde beatum est in illo manere; sive ut Symmachus edidit, « ipsum sustinere. » Consentaneum quippe est stationem non deserere, nec de auxilio Dei desperare in calamitatibus occurrentibus. Ut justus itaque iudex, et utpote bonus, miserebitur; ita ut Sion et Jerusalem denuo ædificentur, et in illa rursus populus habitet.

Vras. 19. Quoniam populus sanctus in Sion habitabit, et Jerusalem fletu non flevit. Miserere mei : Miserebitur tui. Vocem clamoris tui quando vidit, exaudivit te. » Ita enim Hebraica lectio circumfert : quare Symmachus sic habet, « Jerusalem, fletu non flebis; » Theodotio similiter, « In Jerusalem fletu non flebitur. » Siquidem non flendi tempus aderat iis qui ex misericordia Dei paternum solum repeterant; quique ea de causa gaudebant et lætabantur, ut dicitur : « Venientes autem venient in exultatione, portantes manipulos suos²². » Sanctos porro vocat eos qui pœnitentia sanctitatem sibi procurarunt. Hierosolymam vero flentem inducit propheta, quod commiseratione motus talem illum esse sibi mente formaverit. Pro illo autem, « Vocem clamoris tui quando vidit, exaudivit te, » Symmachus ait, « Vocem clamoris tui, sicut auditum fuerit, audiet te. »

²² Psal. cxxv, 6.

Α πτώμα αὐτῆς ἴσται ὡς σύντριμμα ἀγγείου δοτρακί-
νου ἐκ κεραμίου λεπτά, ὥστε μὴ εὑρεῖν ἐν αὐτοῖς
δοτρακον, ἐν ᾧ κύρ ἀραῖς, καὶ ἐν ᾧ ἀποσυριεὶς ἕδωρ
μικρὸν. Οὕτω λέγει Κύριος Κύριος, ὁ Ἅγιος τοῦ
Ἰσραὴλ· Ὅταν ἀποστραφεὶς στενάζῃς, τότε σωθήσῃ,
καὶ γνώσῃ πού ἦσθα, ὅτε ἐπιποιθεὶς ἐπὶ τοῖς μα-
ταίοις· ματαία ἡ ἰσχὺς ὑμῶν ἐγενήθη· καὶ οὐκ ἠδοῦ-
λεσθε ἀκούειν· ἀλλ' εἶπατε, Ἐφ' ἵκπων φευξόμεθα·
διὰ τοῦτο φεύξεσθε· καὶ ἐπὶ κόρυφος ἀναβάταίς ἐσθ-
μεθα. » Φεύξεσθε μὲν· πού μὴν διαφυγεῖν δυνήσεσθε
τῆν τῶν Βαβυλωνίων χεῖρα, καταληφθεμένην ἱμάς,
καὶ ἐν αὐτῇ ἔχουσαν; « Διὰ τοῦτο κόρυφοὶ ἴσονται οἱ
διώκοντες ὑμᾶς. »

« Χῆλιοι διὰ φωνὴν ἐνὸς φεύζονται, καὶ διὰ φωνὴν
πάντε φεύζονται πολλοὶ, ἕως ἂν καταλειφθῆτε ὡς ἱστός
ἐπ' ὄρους, καὶ ὡς σημαίαν φέρων ἐπὶ βουνοῦ. » Ὅσοι
νῆδος παραπλοῦσης καὶ ἀπολομένης ἐν θαλάττῃ ση-
μαίον τυγχάνει ἀποταθείς ἐπ' ἄκρου ὄρους ἱστός, τοῦ
μηκέτι αὐτοῦ χρεῖαν εἶναι· οὕτως ἐπίσημον γενή-
σεσθαι τὴν ἀπώλειαν τῶν δηλουμένων· πλὴν οὐ πάντῃ
πάντας ἀπολεισθῆναι φησι, περιλειφθήσεσθαι δὲ βραχίτε-
ντας, ὅς ἐλεήσας ὁ Θεὸς, καὶ οἰκτον λαβῶν διασώσει
δοξαζόμενος, καὶ ὑψόμενος διὰ τοῦ ἐλεῆσαι αὐ-
τοῦς· οὕτω γὰρ αὐτὸν κριτὴν δίκαιον εἶναι, ὡς τοὺς
μὲν ἀξίους τιμωρίας κολάζειν, τοὺς δὲ δυναμένους
ἐλέου τυχεῖν, τῆς παρ' αὐτοῦ καταξιούν σωτηρίας.
Διό φησι·

« Καὶ πάλιν μένει ὁ Θεὸς τοῦ οἰκτερῆσαι ὑμᾶς·
καὶ διὰ τοῦτο ὑψωθήσεται τοῦ ἐλεῆσαι ὑμᾶς· διότι
C κριτὴς Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν. Μακάριοι οἱ ἐμμένοντες
ἐν αὐτῷ. » Δίκαιος γὰρ ὢν κριτὴς, τοὺς μὲν ἀξίους
αἰχμαλωσίᾳ παραδίδω· ὁδὲ δὲ δίκαιον ἐλεεῖν, ἐσώζειν·
ἔθεν καὶ μακαρίων ἐστὶ τοῖς ἐμμένειν ἐν αὐτῷ· ἢ κατὰ
τὸν Σύμμαχον, « ὑπομένειν αὐτόν. » Καλὸν γὰρ τὸ
μὴ λειποτακτεῖν, καὶ μὴ ἀπογινώσκειν τὴν τοῦ Θεοῦ
βοήθειαν ἐν ταῖς καταλαμβανούσαις συμφοραῖς. Ὡς
δίκαιος τοιγαροῦν κριτὴς, καὶ ὡς ἀγαθὸς πάλιν οἰ-
κτερήσει· ὡς τὴν Σιών καὶ τὴν Ἱερουσαλήμ δεύτε-
ρον οἰκοδομηθῆναι, καὶ αὖθις ἐν αὐτῇ κατοικήσαι
λαόν.

« Διότι λαὸς ἅγιος ἐν Σιών οἰκήσει, καὶ Ἱερουσα-
λήμ κλαυθμῷ οὐκ ἔκλαυσεν. Ἐλέησόν με· ἐλεήσεις
σε. Τὴν φωνὴν τῆς κραυγῆς σου ἤνικα εἶδεν, ἐπὶ-
ήκουσέ σου. » Οὕτω γὰρ περιέχει ἡ Ἑβραϊκὴ λέξις·
D διό κατὰ τὸν Σύμμαχον εἴρηται· « Ἱερουσαλήμ,
κλαυθμὸν οὐ κλύσεις· » ὁμοίως δὲ καὶ κατὰ τὸν Θεο-
δοτίωνα εἴρηται· « Ἐν Ἱερουσαλήμ κλαυθμὸς οὐ
κλαυσθήσεται. » Οὐκέτι γὰρ ἦν καιρὸς κλαυθμοῦ τοῖς
διὰ τὸν ἔλεον τοῦ Θεοῦ ἀπολαβοῦσι τὸ πατρῶον ἔδα-
φος, καὶ ἐπὶ τούτῳ χαίρουσι καὶ εὐφραινομένοις, κατὰ
τὸ εἰρημένον· « Ἐρχόμενοι δὲ ἤξουσιν ἐν ἀγαλλιάσει,
αἰρόντες τὰ δράγματα αὐτῶν. » Ἁγίους δὲ καλεῖ
τοὺς διὰ τῆς μετανοίας τὸν ἁγιασμόν ἐφελκυσταμέ-
νους. Κλαύουσαν δὲ τὴν Ἱερουσαλήμ εἰσάγει ὁ προ-
φήτης, προαναυτηῶν αὐτὴν τοιαύτην κατὰ νόον
ἑαυτοῦ τοῖς τῆς συμπαθείας σπλάγγνοις· Ἄντι δὲ τοῦ.
« Τὴν φωνὴν τῆς κραυγῆς σου ἤνικα εἶδεν, ἐπήκου-

οί σου, ὁ Σύμμαχος φησι, « Τὴν φωνὴν τῆς βοῆς σου, καθὼς ἐν ἀκούσῃ, ἀκούει σου. » Ὅμοιον δὲ τοῦτο, « Κατὰ τὴν πίστιν σου γενηθήτω σοι, » εἰωθεῖται λέγεσθαι ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος. Νῦν μὲν γὰρ, φησὶν, οὐκ ἔκλαυσε, καθ' ἕτερον δὲ καιρὸν τοῦτο ποιεῖ. Πλὴν ὁ λόγος παραινεῖ αὐτῇ βοῆν πρὸς τὸν Θεὸν πάντοτε. « Πρὸς τὴν φωνὴν σου, φησὶν, ἀποκριθήσεται σοὶ ὁ Θεός. »

« Καὶ δώσει Κύριος ὑμῖν ἄρτον θλίψεως, καὶ ὕδωρ στενόν· καὶ οὐκέτι μὴ ἐγγίωσι σοὶ οἱ κλανῶντές σε· ὅτι οἱ ὀφθαλμοὶ σου εἴδονται τοὺς κλανῶντάς σε· καὶ τὰ ὄτα σου ἀκούσονται τοὺς λόγους τῶν ὀπίσω σε κλανησάντων· οἱ λέγοντες· Ἀθτὴ ἡ ὁδός, πορευθῶμεν ἐν αὐτῇ, εἴτε δεξιὰ, εἴτε ἀριστερά. » Διδάσκει δὲ διὰ τούτων, ὡς ἐν μὲν τῇ ἀρχῇ τῆς ἐπανόδου πολλῆς θλίψεως μετέσχον οἱ ἀπὸ τῆς γῆς πολεμίας ἐπανελθόντες, τῶν περιχώρων θλιθόντων αὐτούς, ὡς καὶ τὸ ἔργον ἐπισχεῖν τῆς οικοδομῆς τοῦ ἱεροῦ. Τοῦτο οὖν καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ Ἑσδρα διδάσκει. Ἀδ οὐκέτι κλανήσοσι σε· εἰ γὰρ καὶ πειραθείεν τοῦτο πρῶταί τινες, ἀλλ' οἱ ὀφθαλμοὶ σου εἴδονται αὐτούς. Ἰδόντες δὲ αὐτούς καὶ νοήσαντες, οὐ κλανηθήσονται. Καὶ πάλιν εἰ πειραθείεν ἑτέροις λόγοις ἀπατηλὸς διαστροφῆς πρὸς ὑμᾶς λαλεῖν, καὶ τούτων τὰ βήματα οὐ παραδέχονται τὰ ὄτα σου· κἂν ἀπατῶντες λέγοιεν· « Ἀθτὴ ἡ ὁδός, πορευθῶμεν ἐν αὐτῇ, εἴτε δεξιὰ, εἴτε ἀριστερά. » οὐ πεισθήσῃ γὰρ αὐτοῖς λέγουσι ταῦτα· ἀλλ' ὁδὸν βασιλικῆν πορεύσῃ, τὴν μέσσην ὁδοῦν, καὶ μὴ ἐκκλίνων μήτε εἰς δεξιὰ μήτε εἰς ἀριστερά.

« Καὶ μανιεῖς τὰ εἰδωλα τὰ περιηργυρωμένα, καὶ περιεχρυσωμένα λεπτὰ ποιήσεις, καὶ λιχμησεις ὡς ὕδωρ ἀποκαθιμένης, καὶ ὡς κόπρον ὤσεις αὐτά. Τότε ἔσται ὁ ὕατος τῆς σπέρματι τῆς γῆς σου, καὶ ὁ ἄρτος τοῦ γεννήματος τῆς γῆς σου ἔσται πλησμονὴ καὶ λιπαρός. » Πάντα εἰς σὲ πληρωθήσεται ἐν εὐθηνίᾳ πολλῇ, καὶ βαθυτάτῃ εἰρήνῃ τὴν ζωὴν διατελοῦντι· ὡς καὶ παρὰ σοὶ ζῶα, καὶ μάλιστα τὴν χώραν γεωργοῦντα, πληροῦσθαι τῆς αὐτοῖς κατὰ φύσιν τροφῆς.

« Καὶ βοσκηθήσεται σοὶ τὰ κτήνη τῆς ἡμέρας ἐκείνης τόπον πίνα καὶ εὐρύχωρον. Οἱ ταῦροι ὑμῶν καὶ οἱ βόες οἱ ἐργαζόμενοι τὴν γῆν φάγονται ἄχυρα ἀναπικημένα ἐν κριθῇ λελιπημένη. Καὶ ἔσται ἐπὶ παντὸς ἔρους ὄφηλοῦ καὶ ἐπὶ πάντος βουνοῦ μετώρου ὕδωρ διαπορευόμενον ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ὅταν ἀπόλωνται πολλοὶ, καὶ ὅταν πέσωσι πύργοι, » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « ἐν ἡμέρᾳ σφαγῆς πολλῆς, ἐν τῷ καιρῷ μεγάλου. » Πότε δὲ ἔσται ἡ πολλὴ σφαγὴ, καὶ πότε πεσοῦνται οἱ μεγάλοι, ἢ κατὰ τὸν καιρὸν τῆς καθόλου κρίσεως τῆς μετὰ τὴν συντελειαν τοῦ αἰῶνος τούτου γεγεννημένης (38); Ἀδ εἰρηται κατὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα, « Ὅταν πέσωσι πύργοι, καὶ ὅταν ἀπόλωνται πολλοί. » Πολλοὶ γὰρ κατ' ἐκείνον ἀπολοῦνται τὸν χρόνον, ἐν ᾧ καὶ τὰ ἐπηγγελμένα τοῖς ἀξίοις ἀποδοθήσεται. Ἐναυθα οὐτε τοῦ Ἰσραὴλ μνημονεύει, οὐδὲ ὅλων τῶν Ἰουδαίων, ἀλλὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ· ὡς πάντας τοὺς ἀξίους χρηματίζειν λαὸν Θεοῦ, τῆς ἐπαγγελίας ἐξαπλουμένης.

(38) Fortio leg. γενησομένης. Eviτ.

A Simile autem huic est illud, « Secundum fidem tuam fiat tibi, » quod a Salvatore dici solet. Et nunc quidem, ait, non fleuit, sed alio tempore id præstabit. Cæterum hic monetur, ut ad Deum semper clamet. « Ad vocem tuam, inquit, respondebit tibi Deus. »

Vers. 20, 21. « Et dabit vobis Dominus panem afflictionis, et aquam angustam: et nequaquam ultra appropinquabunt tibi [qui errare faciunt te, quia oculi tui videbunt eos, qui errare faciunt te: et aures tuæ audient verba eorum qui retrorsum te errare fecerunt: qui dicunt: Hæc via, ambulemus in ea, sive ad dextram, sive ad sinistram. » Hic docet, eos qui ex inimica terra reversi sunt, in principio reditus multas ærumnas atque molestias a finitimis suis esse perpeços, ita ut tempore fabricam cohiberent. Id vero in historia libri Esdræ declaratur. Quamobrem non ultra errare te facient; etiamsi enim quidam id tentaverint, at oculi tui videbunt illos. Cum porro videant et intelligant, nequaquam in errorem deducentur. Rursumque si subdolis fallacibusque dictis perversa vobis loqui conentur, horum verba non excipient aures tuæ: etiamsi fallaciter dicant, « Hæc via, ambulemus in ea, sive ad dextram, sive ad sinistram: » his quippe talia effluentibus non obtemperabis; sed in regia via ambulabis, mediam tenens, neque declinans ad dexteram vel ad sinistram.

Vers. 22-25. « Et contaminabis idola deargentata, et deaurata comminues, et disperges sicut aquam menstruatæ, et sicut sterces abjicies ea. Tunc erit pluvia semini terræ tuæ, et panis frugum terræ tuæ erit abundans et pinguis. » Omnia apud te copia rerum implebuntur, et altissima pacc frueris; ita ut animalia tua, maximeque ea quæ colendis agris usui sunt, pabulo naturæ suæ congruenti abundant. »

« Et pascentur jumenta tua in die illa in loco pingui et spatioso. Tauri vestri et boves, qui operantur terram, comedent paleas commixtas hordeo ventilato. Et erit super omnem montem excelsum et super omnem collem sublimem aqua decurrens in die illa, cum perierint multi, et cum ceciderint turres, » sive secundum Symmachum, « In die cædis multæ, cum cadent magni. » Quando nam cædes multa contingeret, et quando nam magni cadent, nisi tempore universalis iudicii, quod post consummationem sæculi hujus ferendum est? Quare secundum LXX Interpretes dicitur, « cum cadent turres, et cum peribunt multi. » Nam eo tempore multi peribunt, quo iis, qui digni erunt, promissa retribuentur. Hic porro neque Israellem neque Judæos memorat, sed populum suum; ita ut, explicitis promissionibus, omnes qui digni erunt, populus Dei nominentur.

VERS. 26, 27. « Et erit lux lunæ, quasi lux solis, A et lux solis erit septemplex in die, cum sanaverit Dominus contritionem populi sui, et dolorem plagæ suæ curabit. Ecce nomen Domini venit per multum tempus : ardens furor cum gloria. Eloquium laborum ejus, eloquium iræ plenum, et ira furoris ejus sicut ignis devorat. » Pro dicto illo, « per multum tempus, » reliqui interpretes, « de longe, » ediderunt. Observes porro velim, non ipsum Dominum venturum dici, sed nomen Domini, quo Christus subindicatur; de illo quippe dictum est, « Benedictus qui venit in nomine Domini, Deus Dominus et illuxit nobis²². » Cum venerit autem, ac secundum gloriosumque adventum suum exhibuerit, subsequenter ultrices virtutes, per quas supplicia impiis inferentur, quas hæc Scriptura furorem iramque vocat : siquidem post prolatam sententiam supplicio dignis ultio inferetur.

VERS. 28. « Et spiritus ejus sicut aqua in valle trahens, veniet usque ad collum, et dividetur. » Hic spiritus ultor multas in partes dividetur, quia multum est inter puniendos discrimen. « Ut turbet gentes super errore vano, et persequetur eos error, et capiet eos in conspectu eorum. » Hic Dei inspectio ad omnia extensa declaratur; quia non in his tantum consistet ira, sed gentes pervadet ultio. Atenim ut non possent Israelitæ, soli a Deo reprehensi, dicere, Deum sua tantum, non vero gentium peccata punire, necessario vindictam in gentes quoque transituram declarat, atque erroris ultionem ipsos invasuram esse prædicit.

φάσκει, καὶ καταλήψεσθαι τὴν ἐκ τῆς πλανήσεως

VERS. 29-32. « Nunquid semper oportet vos lætari, et semper ingredi in sancta mea, quasi festa celebrantes, quasi lætantes ingredi cum tibia ad montem Domini, ad Deum Israel? Et auditam faciet Dominus gloriam vocis suæ, et furorem brachii sui, ut ostendat cum furore et ira et flamma devorante, fulminabit vehementer, et sicut aqua et grandio, quæ vi deorsum fertur. Per vocem enim Domini superabuntur Assyrii plaga, qua percutiet eos : et erit ei in circuitu. » Tunc, ait, ii qui percutiebant et verberabant eos, pœnas dabunt : dæmones enim circumstantes illos suppliciis afficient. Quinam vero sint illi mox aperit dicens : « Unde erat illis spes auxilii, in quo ipse confidebat. Ipsi cum tympanis et cithara pugnabant. » Impiis spes auxilii erat a diis suis, adversariis nempe potestabilibus, et malignis spiritibus. His quippe quasi diis adhærebant, ac spem auxilii in iis locarant; ignorantibus ipsos tortores sibi futuros. Nam ira et furor contra impios immissus per angelos malos inferetur. « Ipsi cum tympanis et cithara pugnabant

« Καὶ ἔσται τὸ φῶς τῆς σελήνης ὡς τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, καὶ τὸ φῶς τοῦ ἡλίου ἔσται ἑπταπλάσιον ἐν τῇ ἡμέρᾳ, ὅταν λάσθαι Κύριος τὸ σύντριμμα τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, καὶ τὴν ὀδύνην τῆς πληγῆς σου λάσθαι. Ἴδου τὸ ὄνομα Κυρίου ἔργεται διὰ πολλοῦ χρόνου, καιόμενος θυμὸς μετὰ δόξης. Τὸ λόγιον τῶν χειλέων αὐτοῦ, λόγιον ὀργῆς πλήρες, καὶ ἡ ὀργὴ τοῦ θυμοῦ αὐτοῦ ὡς πῦρ ἔδεται. » Ἄντι δὲ τοῦ, « διὰ πολλοῦ χρόνου, » οἱ λοιποὶ ἐρμηνευταί, « μακρόθεν, » εἰρηκάσι. Καὶ τῆρει, ὡς οὐκ ἂν αὐτὸν φησι τὸν Κύριον ἔργεσθαι, ἀλλὰ τὸ ὄνομα Κυρίου, τὸν Χριστὸν αἰνετόμενος, περὶ οὐ εἰρηται. « Εὐλόγημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου, Θεὸς Κύριος καὶ ἐπέφανεν ἡμῖν. » Ἐρχομένου δὲ καὶ τὴν δευτέραν αὐτοῦ ἐνδοξον παρουσίαν ποιουμένου, ἐπακολουθήσουσι τιμωρητικά διδάμεις, δι' ὧν αἱ κολάσεις τοῖς ἀσεβέσιν ἐπαχθήσονται, ὅς ἡ παρούσα Γραφὴ θυμὸν καὶ ὀργὴν ὀνομάζει. ἀκολουθῶν γὰρ τῇ τοῦ λόγου ἀποφάσει τὰ τῆς ὀργῆς τοῖς κατασθησομένοις ἐπιανεχθήσονται.

« Καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, ὡς ὕδωρ ἐν φάραγγι σύρον, ἤξει ἕως τοῦ τραχήλου, καὶ διαιρεθήσεται. » Καὶ διαιρεθήσεται τὸ καταστικὸν τοῦτο πνεῦμα εἰς πολλὰς διαίρεσεις, διὰ τὸ πλείστην εἶναι τῶν κατασθησομένων διαφορὰν. « Τοῦ παράξαι ἔθνη ἐπὶ πλανήσει ματαίᾳ, καὶ διώξεσθαι αὐτοὺς πλάνησις, καὶ λήψεται αὐτοὺς κατὰ πρόσωπον αὐτῶν. » Τὴν κατὰ πάντων θεοπίαν καὶ τοῦτο δείκνυσιν, ὅτι οὐκ ἔσω τούτων στήσεται τὰ τῆς ὀργῆς. διαθήσεται δὲ καὶ εἰς τὰ ἔθνη ἡ τιμωρία. Ἴνα γὰρ μὴ ἐξῆ τοῖς Ἰσραηλίταις, μόνοις ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐλεγχόμενοι, λέγειν αὐτοὺς μόνον τὸν Θεὸν ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασι τιμωρηθήσασθαι, οὐχὶ δὲ καὶ τὰ ἔθνη, ἀναγκαιῶς καὶ τὴν ἐπὶ τὰ ἔθνη διαθήσασθαι ἐδικίαν δίκην προαγορεύει.

« Μὴ διὰ παντὸς δεῖ ὑμᾶς εὐφραίνεσθαι, καὶ εἰσπορεύεσθαι εἰς τὰ ἄγια μου διαπαντὸς, ὡσεὶ ἑορτάζοντας, ὡσεὶ εὐφραينوμένους εἰσελθεῖν μετ' αὐλοῦ εἰς τὸ ὄρος Κυρίου πρὸς τὸν Θεὸν τοῦ Ἰσραὴλ; Καὶ ἀκουσθὴν ποιήσει Κύριος τὴν δόξαν τῆς φωνῆς αὐτοῦ, καὶ τὸν θυμὸν τοῦ βραχίονος αὐτοῦ, δεῖξαι μετὰ θυμοῦ καὶ ὀργῆς καὶ φλογὸς κατασθιούσης, κεραινώσει βιαίως, καὶ ὡς ὕδωρ καὶ χάλαζα συγκαταπερομένη βίβ. Διὰ γὰρ τῆς φωνῆς Κυρίου ἠττηθήσονται Ἀσσύριοι τῇ πληγῇ, ἣ ἂν πατάξῃ αὐτούς. καὶ ἔσται αὐτῶ κυκλόθεν. » Τότε δὲ, φησὶν, οἱ παλιότες αὐτοῦ καὶ τύπτοντες τιμωρηθήσονται. δαίμονες γὰρ, κυκλόθεν αὐτοῦ περιστενησάμενοι, τὰς τιμωρίας ἐπάξουσι. Τίνες δὲ εἰσιν οὗτοι διασαφεῖ φάσκων. « Ὅθεν, ἦν αὐτοῖς ἡ ἐλπίς τῆς βοηθείας, ἐφ' ἧς αὐτὸς ἐπεποθεῖ. Αὐτοὶ μετὰ τυμπάνων καὶ κιθάρας πολεμήσουσιν. » Ἐλπίς τοῖς ἀσεβέσι βοηθείας ἦν ἀπὸ τῶν θεῶν αὐτῶν, τῶν ἀντικειμένων δηλαδὴ δυνάμεων, καὶ τῶν πονηρῶν πνευμάτων. Τούτοις γὰρ ὡς θεοῖς προσεῖχον, καὶ τὴν ἐλπίδα τῆς βοηθείας ἐκ τούτων αὐτοῖς ἔσεσθαι ἠλπίζον, οὐκ εἰδότες, ὅτι οὗτοι κατασται

²² Psal. cxvii, 26, 27.

αὐτῶν ἔσονται. Ἡ γὰρ ὀργὴ καὶ ὁ θυμὸς κατὰ τῶν A contra eum ex commutatione; » utpote qui alienis
 ἀσεδῶν ἀποσταλλόμενος δι' ἀγγέλων γενήσεται πο- malis gaudeant : nam ex amicis inimici evadent.
 νηρῶν. « Αὐτοὶ μετὰ τυμπάνων καὶ κιθάρας πολεμήσουσιν αὐτὸν ἐκ μεταβολῆς » ἅτε ἐπαιρησικάκοι τινες
 ὄντες· ἀντὶ γὰρ τῶν φίλων ἐχθροὶ καταστήσονται.

« Σὺ γὰρ πρὸς ἡμερῶν ἀπαιτηθήσῃ. Μὴ καὶ σοὶ
 ἤτοιμάσῃ βασιλεύειν; » Ταῦτα δὲ, φησὶ, σὲ περι-
 μέναι, τὸν πάλαι τρυφερὸν καὶ ὑπερήφανον· εἰ μὴ ἔρα
 σαυτῶν ἀπατῶν προσδοκᾷς ὅτι καὶ σοὶ βασιλεύειν ἤτοι-
 μασται ὁμοίως τοῖς στενῆν καὶ τεθλιμμένην ὀδεύσασαι
 τρίβον, καὶ πτωχοῖς διὰ Θεοῦ γενομένοις ἔνεκεν δι-
 καιοσύνης. Πᾶσι γὰρ ἐκείνοις ἤτοιμασται ἡ βασιλεία,
 ἀλλ' οὐ σοὶ τῶν πλάτειαν καὶ εὐρύχωρον ὁδὸν πορευο-
 μένων. « Φάραγμα βαθείαν, ξύλα κείμενά, πῦρ καὶ ξύλα
 πολλά. Ὁ θυμὸς Κυρίου ὡς φάραγξ ὑπὸ θεοῦ καιο-
 μένη. » Θεῖον καὶ πῦρ ὑποκαίουσιν εἰς τὴν τῶν αἰ-
 ὄθι κατακριθησομένων κόλασιν. Τοσαῦτα δὲ διὰ μέ- B
 σου εἰπῶν, ἀναλαμβάνει τὴν πρὸς τοὺς καταφεύγον-
 τας εἰς Αἴγυπτον προφητείαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΔ'.

« Οὐαὶ οἱ καταβαίνοντες εἰς Αἴγυπτον ἐπὶ βοήθειαν,
 οἱ ἐφ' ἵπποις πεποιθότες καὶ ἐφ' ἄρμασιν. Ἔστι γὰρ
 πολλὰ, καὶ ἐφ' ἵπποις πλῆθος σφόδρα. Καὶ οὐκ ἦσαν
 πεποιθότες ἐπὶ τὸν Ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ τὸν Κύ-
 ριον οὐκ ἐζήτησαν. Καὶ αὐτοὺς σοφῶς ἤγεν ἐπ' αὐτοὺς
 κακὰ, καὶ ὁ λόγος αὐτοῦ οὐ μὴ ἀθετηθῆ, καὶ ἐπ-
 αναστήσεται ἐπ' οἴκους ἀνθρώπων πονηρῶν, καὶ ἐπὶ
 τὴν ἐλπίδα αὐτῶν τὴν ματαίαν, Αἰγύπτιον ἀνθρώπων
 καὶ οὐ Θεοῦ, ἵππων σάρκα καὶ οὐκ ἔστι βοήθεια. Ὁ C
 δὲ Κύριος ἐπάγει τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπ' αὐτοὺς, καὶ
 κοπιήσουσιν οἱ βοηθοῦντες, καὶ ἅμα πάντες ἀπ-
 ολοῦνται μαχαίρα. » Μέμφεται αὐτοὺς ὁ λόγος, ὅτι,
 μὴ πεποιθότες ἐπὶ τὸν Ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ, εἰς Αἴγυ-
 πτίους κατέφυγον· διὰ καὶ καταλήψασθαι αὐτοὺς ἃ μὴ
 προσεδόκησαν κακὰ ἐπ' αὐτῆς τῆς Αἰγύπτου ἀπειλεῖ.
 Διδάσκει δι' ὅλης τῆς προκειμένης ἱστορίας ὁ λόγος,
 ἐν τοῖς καιροῖς τῶν διωγμῶν, εἰ ποτε κρινεῖν ὁ Θεὸς
 τὸν λαὸν αὐτοῦ, ἢ καὶ τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ παρα-
 δοῦναι τοῖς τὴν θεοσέβειαν ἐλαύνουσι, μὴ δεῖν ἀνα-
 χωρεῖν τῆς ἐνθέου πίστεως, μηδὲ τῆς ἐπὶ τὸν Θεὸν
 πεποιθήσεως ἀφίστασθαι, μηδὲ ἀπογινώσκειν τὰς
 τούτου διαλλαγὰς, μηδὲ ἐπὶ τὸν Αἰγυπτιακὸν βίον αὐ-
 τομολεῖν, λέγει δὲ τὸν τῶν εἰδωλολατρῶν. Πολλοὶ γὰρ
 ἐν τοῖς ποσούτοις καιροῖς, ἀποστήσαντες τοῦ τῆς θεοσεβείας λόγου, τὰς ἐλπίδας ἀνήρτησαν ἐαυτῶν τῆς
 τῶν εἰδωλολατρῶν βοηθείας.

« Ὅτι οὕτως εἶπέ μοι Κύριος· Ὅν τρόπον ὅταν D
 βοήσῃ ὁ λέων, ἢ ὁ σκύμνος ἐπὶ τῇ θήρᾳ, ἢ ἔλαβε,
 καὶ κεκράξῃ ἐπ' αὐτὴν ἕως ἂν ἐμπλησθῇ τὰ ὄρη τῆς
 φωνῆς αὐτοῦ, καὶ ἤττηθησαν, καὶ τὸ πλῆθος τοῦ θυ-
 μοῦ ἐπτοήθησαν· οὕτως καταθήσεται Κύριος Σαβαὼθ
 ἐπιστρατεύσει ἐπὶ τὸ ὄρος Σιών, ἐπὶ τὰ ὄρη αὐτῆς
 ὡς ὄρεα πετόμενα· οὕτως ὑπερασπιεῖ Κύριος, καὶ
 ἐξελεῖται, καὶ περιποιήσεται, καὶ σώσει. Ἐπιστρέ-
 φητε οἱ τὴν βαθείαν βουλήν βουλευόμενοι καὶ ὄνομον,
 υἱοὶ Ἰσραὴλ· ὅτι τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἀπαρνηθήσονται
 οἱ ἀνθρώποι τὰ χειροποίητα αὐτῶν, τὰ ἀργυρᾶ καὶ
 τὰ χρυσᾶ, ἃ ἐποίησαν αἱ χεῖρες αὐτῶν. » Ἐξεστὶ

VERS. 33. « Tu enim ante dies rationem reddere
 cogeris. Numquid etiam tibi paratum est regnare? »
 Hæc, inquit, te olim voluptarium et superbum ex-
 spectant : nisi fortasse teipsum decipiens, exspe-
 ctas tibi quoque paratum regnum esse, perinde
 atque iis, qui in angusta et arcta via incesserunt,
 et pauperes propter Deum propterque justitiam
 effecti sunt. His quippe omnibus paratum regnum
 est, non tibi, qui in lata et spatiosa via incedis.
 « Vallem profundam, ligna jacentia, ignem et ligna
 multa. Furor Domini sicut vallis sulphure accensa. »
 Sulphur et ignem succendunt, ad eorum, qui
 istis condemnabuntur, supplicium. His porro ad-
 ductis in medium, prophetiam super iis, qui in
 Ægyptum confugiebant, resumit.

CAPUT XXXI.

VERS. 1-3. « Væ qui descendant in Ægyptum ad au-
 xilium, qui confidunt in equis et in curribus. Sunt
 enim multi, et in equis multitudo ingens. Et non con-
 fisi sunt in Sancto Israel, et Dominum non quaesierunt.
 Et ipse sapienter induxit super eos mala, et verbum
 ejus non frustrabitur, et insurget in domos hominum
 malorum, et in spem eorum vanam, Ægyptium ho-
 minem et non Deum, equorum carnes, et non est
 auxilium. Dominus autem inducet manum suam in
 eos, et laborabunt qui auxiliantur, et simul omnes
 peribunt gladio. » Ipsos coarguit, quia Sancto Israel
 non fidentes, ad Ægyptios confugerunt : quamobrem
 ipsos inexpectatis malis in Ægypto invadendos
 esse comminatur. In tota igitur præsentī historia docet,
 si quando visum Deo fuerit, populum suum,
 sive Ecclesiam suam, persecutionis tempore piam
 religionem vexantibus tradere, a divina fide recedendum
 non esse, neque abstinendum a fiducia erga
 Deum, nec de ejus reconciliatione desperandum,
 nec declinandum ad Ægyptiacam vitam, videlicet
 ad idololatrarum institutum. Multi namque in hujus-
 modi temporibus a piæ religionis doctrina disceden-
 tes, spem suam in idololatrarum auxilio locaverunt.

VERS. 4-7. « Quoniam sic dixit mihi Dominus :
 Quemadmodum cum clamabit leo, aut catulus, su-
 per præda quam cepit, et vociferabitur super ea,
 donec impleantur montes voce ejus, et victi sunt,
 et vehementiam furoris ejus expavere; sic descendet
 Dominus Sabaoth, ut prælietur in monte Sion,
 supra montes ejus, sicut aves volantes; sic prote-
 get Dominus, et eripiet, et fovebit, et servabit. Con-
 vertimini, qui profundum consilium inieratis et ini-
 quum, filii Israel : quia in die illa abnegabunt ho-
 mines idola sua argentea et aurea, quæ fecerunt
 manus eorum. » Licet enim ipsis etiam nunc, si

penitentiam agant, in suam remigrare terram, cum eddicerint qualla Deus circa eam pollicitus sit. Id etiam declarat historia : nam post reditum ex Babilone, ne excitatum denuo templum in Jerusalem, non ultra idolis usi fuisse videntur.

Vrs. 8. « Et cadet Assur non gladio viri, neque gladius viri devorabit eum : et fugiet, non a facie gladii : juvenes autem superabuntur. » Significat autem idololatrarum regni excidium, ruinamque eorum : pristina illa regia dignitate, quasi ab alto humilem in locum dejecta. Id autem illis contiget, sit, non ex humana irruptione : sed ex divina contra illos accensa ira. Etiam si enim homines excidii eorum ministri quam maxime videantur esse ; at ipse Deus erat qui hominum opera funditus illos everit.

Vrs. 9. « Petra enim circumdabuntur, quasi vallo, et vincuntur. » Petram vocat illam olim Assyriorum firmitatem, regnique robur, quod transitarum esse dicit. « Qui autem fugiet, capietur. Hæc dicit Dominus : Beatus, qui habet in Sion semen, et domesticos in Jerusalem. » His item hortatur eos qui in Ægyptum confugerant, ut ne recederent a loco ubi erat templum Dei : sed etiam beatos prædicat eos, qui semen in Sion habitari sunt, et domesticos in Jerusalem ; quoniam illa restauranda, et pristinam gloriam suam recuperatura erat, seu etiam majorem illa, quam prius nacta fuerat. Quapropter aliis dicebatur, « Et erit gloria domus istius novissima super priorem ». « Scias oportet, illud, « beatus, » a nemine alio interpretum dictum fuisse : pro illo autem, « Qui habet in Sion semen, et domesticos in Jerusalem, » Symmachus habet, « ignem in Sion et clibanum in Jerusalem ; » Aquila vero et Theodotio, « Lux ipsi in Sion, et clibanus ipsi in Jerusalem. » Quis doceret universorum Deum et Dominum, qui hæc contra Assyrios minas protulit, ignem habere in Sion, et clibanum in Jerusalem ; ut si quando voluerit, hoc igne et clibano comburat et excoquat eos qui combustione opus habent. Quocirca Dei illa civitas respectui habenda non est. Hæc porro de Ecclesia item jure dicantur, quia ipsa est civitas illa Dei gloriosa, de qua dicitur, « Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei ». « Est item in illa ignis et clibanus, quo uniuscujusque animæ ligna, fenum et stipulam comburat et absumat. Quod si dicatur, « Lux ipsi in Sion, et clibanus ipsi in Jerusalem, » ignem intelligamus oportet, propter eos ex costu, qui lumine sunt digni ; clibanum autem in Jerusalem, propter eos qui combustione et purgatione opus habent.

CAPUT XXXII.

Vrs. 1 2. « Ecce enim rex justus regnabit, et

²⁰ Agg. 11, 10. ²¹ Psal. LXXXVI, 5.

γάρ εισέτι και νῦν μετανοήσαντας ἐπιναλθεῖν εἰς τὴν αὐτῶν γῆν, μαθόντας ὅποια ἐπηγγέλλεται περὶ αὐτῆς ὁ Θεός. Καὶ τοῦτο δὲ παρίστηεν ἡ ἱστορία· μετὰ γὰρ τὸ ἐπιναλθεῖν αὐτοὺς ἀπὸ Βαβυλῶνος, καὶ ἀνεγείραι δευτέρον τὴν ἐν Ἱερουσαλμοῖς ναὸν, οὐκέτι φαίνονται εἰδῶλοι χρησάμενοι.

« Καὶ πεσεῖται Ἄσσοῦρ οὐ μαχαίρᾳ ἀνδρός, οὐδὲ μάχαίρᾳ ἀνθρώπου καταφέγγεται αὐτὸν, καὶ φεύξεται οὐκ ἀπὸ προσώπου μαχαίρας· οἱ δὲ νεανίσκοι ἔσονται εἰς ἥττημα. » Σημαίνει δὲ τὴν καθάρσειν τῆς τῶν εἰδωλολατρῶν βασιλείας, καὶ τὴν πτώσειν αὐτῶν, ὡς περ ἀφ' ὕψους τοῦ προτέρου βασιλικοῦ ἀξιωματος ἐπὶ τὸ ταπεινὸν φερομένου· καὶ τοῦτο αὐτοῖς, φησὶ, συμβήσεται οὐκ ἐξ ἀνθρωπίνης ἐφόδου, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ κατ' αὐτῶν ὀργῆς. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μέγιστα ἰδδόντων ἀνθρώποι ὑπέρταται γεγονέναι τῆς καθαρῆς σεως αὐτῶν, ἀλλ' αὐτὸς ἦν ὁ Θεός, ὁ διὰ τῶν ἀνθρώπων καθαιρών αὐτούς.

« Πέτρα γὰρ περιληφθήσονται ὡς χάραι, καὶ ἥττηθήσονται. » Πέτραν λέγει τοῦ Ἀσσυρίου τὸ πάλαι στερεὸν καὶ βέβαιον καὶ ἰσχυρὸν τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ὅπερ παρελεύσεσθαι φησὶν ὁ λόγος. « Ὁ δὲ φεύγων ἀλώσεται. Τότε λέγει Κύριος· Μακάριος ὃς ἔχει ἐν Σιών σπέρμα, καὶ οικίους ἐν Ἱερουσαλήμ. » Καὶ διὰ τοῦτου προτρέπει τοὺς εἰς τὴν Αἴγυπτον ὀρμήσαντας μὴ ἀναχωρεῖν τοῦ τόπου ἐνθα ἦν ὁ ναὸς τοῦ Θεοῦ· ἀλλὰ καὶ μακαρίζει τοὺς ἔχοντας ἐν Σιών σπέρμα, καὶ ἐν Ἱερουσαλήμ οικίους, διὰ τὸ μέλλειν αὐτὴν ἀνανεοῦσθαι, καὶ τὴν οἰκίαν αὐθις ἀπολαμβάνειν δόξαν, ἣ καὶ κρείττονα ἦς εἶχε πρότερον. Διὸ ἐλέγετο ἑτέροις· « Καὶ ἔσται ἡ δόξα τοῦ οἴκου τούτου ἡ ἐσχάτη ὑπὲρ τὴν πρώτην. » Εἰδέναι δὲ χρῆ, ὅτι τὸ μὲν, « μακάριος, » οὐδεὶς τῶν ἐρμηνευτῶν εἰρηκεν· ἀντὶ δὲ τοῦ, « Ὅς ἔχει ἐν Σιών σπέρμα καὶ οικίους ἐν Ἱερουσαλήμ, » ὁ μὲν Σύμμαχος ἔχει, « πῦρ ἐν Σιών, καὶ κλίβανον ἐν Ἱερουσαλήμ. » ὁ Ἀκύλας καὶ Θεοδοτίων, « Φῶς αὐτῶν ἐν Σιών καὶ κλίβανος αὐτῶν ἐν Ἱερουσαλήμ, » εἰρήκασιν· διδάσκοντος τοῦ λόγου, ὅτι ὁ τῶν ὄλων Θεός καὶ Κύριος, ὁ κατὰ τῶν Ἀσσυρίων ἀπειλήσας τὰ λεγόμενα, ἔχει πῦρ ἐν Σιών, καὶ κλίβανον ἐν Ἱερουσαλήμ· ἵν' ὅτε βούληται, τῷ πυρὶ τούτῳ καὶ τῷ κλίβανῳ κατακαύσῃ καὶ κατοπτῆσῃ τοὺς καύσεως δεομένους. Διὸ οὐ προσήκει καταφρονεῖν τῆς τοῦ Θεοῦ πόλεως. Ταῦτα δὲ καὶ περὶ τῆς Ἐκκλησίας εἰκότως ἀν ῥηθείη, ἐπειδήπερ ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ ἡ δεδοξασμένη αὐτὴ ἔστι, περὶ ἧς εἰρηται· « Δεδοξασμένα ἐλαλήθη περὶ σοῦ, ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ. » Ἔστι καὶ ἐν αὐτῇ πῦρ καὶ κλίβανος, εἰς τὸ καταφλέγειν καὶ ἀναλίσκειν τὰ ἐν ἐκάστη ψυχῇ ξύλα καὶ γόρτον καὶ καλάμην. Ἐάν δὲ λέγηται, « Φῶς αὐτῶν ἐν Σιών, καὶ κλίβανος αὐτῶν ἐν Ἱερουσαλήμ, » διὰ μὲν τοὺς φωτὸς ἀξίους τῶν συναγομένων τῶ φῶς εἰρησθαι ἐκδεξόμεθα· διὰ δὲ τοὺς καύσεως καὶ καθάρσεως χρεῖαν ἔχοντας τὸ, κλίβανος ἐν Ἱερουσαλήμ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΑΒ΄.

« Ἰδοὺ γὰρ βασιλεὺς δίκαιος βασιλεύσει, καὶ ἄρ-

χοντας μετά κρίσεως ἄρξουσιν. Καὶ Ἰσται ὁ ἄνθρωπος A
κρύπτων τοὺς λόγους αὐτοῦ, καὶ κρυβήσεται ὡς ἀρ-
βῆτος φερόμενος. Καὶ φανήσεται ἐν Σιών ὡς ποτα-
μὸς φερόμενος, ἔνδοξος ἐν γῆ διψώσῃ. » Θεοπίζει τὰ
περὶ τῆς Θεοφανείας τοῦ Χριστοῦ· μόνος γὰρ οὗτος
δικαίος ἐν ἀνθρώποις ἀνεφάνη ὁ βασιλεὺς. Καὶ οἱ
ἀπόστολοι δὲ αὐτοῦ μετά κρίσεως τοῦ ἐκτεῶν βασι-
λέως, τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ καθηγῆσαντο. Ἐδασί-
λευσε τοίνυν εἰς δικαιοσύνην ὁ Χριστὸς καινὴν τινα
ταύτην τὴν βασιλείαν· οὐ γὰρ εἰς ἀνθρωπίνην ἀξίαν
ἀποδέδωκεν, οὐδὲ εἰς τιμὴν καὶ δόξαν τὴν παρὰ ἀν-
θρώπους, τὴν βασιλείαν ἐπανήρατο, ἀλλ' εἰς δικαιο-
σύνην· ὡς περ οὖν καὶ οἱ ἄρχοντες αὐτοῦ, οὐκ ἐν
ἀξιώμασι κοσμικοῦς προαχθέντες ἤρχον, ἀλλ' εἰς
χρῆσιν. Αἰδὸ κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς εἴρηται,
« Καὶ ἄρχοντες εἰς κρῖμα ἄρξουσιν. » Ἀντὶ δὲ τοῦ, B
« Καὶ Ἰσται ὁ ἄνθρωπος κρύπτων τοὺς λόγους αὐ-
τοῦ, » ὁ Σύμμαχος, « Καὶ Ἰσται, φησὶν, ἀνὴρ ὡς
ἀποκρυφῆ ἀπὸ πνεύματος καὶ λαλαπος. » Ποιὸς
οὖν ἄνθρωπος Ἰσται ἀλλ' ὁ ἀνωτέρω δικαίος ἄνομα-
σμένος; Αὐτὸς γὰρ οὗτος Ἰσται ἀνὴρ, οὐκοῦν τῇ φύ-
σει ἀνὴρ, ἀλλὰ κρείττων ἢ κατὰ ἀνθρώπου φύσιν.
Πλὴν Ἰσται ἄνθρωπος; ἐπικρύπτων αὐτοῦ τὴν θεό-
τητα. Ἰσται γὰρ φερόμενος ἦν καὶ ἀπολλύμενος τὸ
κλήθος τοῦ τῶν Ἰουδαίων λαοῦ· διὸ καὶ ἀπέκρυπτεν
αὐτὸν ἐξ αὐτῶν, καὶ τοὺς λόγους αὐτοῦ ἀπ' ἐκείνων
μὴν ἐκάλυπτε, τοῖς δὲ αὐτοῦ μαθηταῖς ἐφανέρου. Τίς
δὲ φανήσεται ἢ αὐτὸς δικαίος βασιλεὺς; αὐτὸς γὰρ
φανήσεται ὡς ποταμὸς φερόμενος ἔνδοξος. Τίς δὲ
Ἰσται ἢ Σιών αὕτη ἢ ἢ τὸν ἀπ' ἐκείνων κρυπτόμενον C
ἐμφανῶς παραδειχάμενη; ἢ γὰρ πάλαι ἔρημος καὶ
διψῶσα ἢ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία, αὕτη Ἰσται ἢ Σιών.

« Καὶ οὐκέτι ἴσονται πεποιθότες ἐπ' ἀνθρώπους,
ἀλλὰ τὰ ὡτα δώσουσιν ἀκούειν, καὶ ἡ καρδία τῶν
ἀσθενούντων προσέξει τοῦ ἀκούειν, καὶ αἱ γλῶσσαι
αἱ φελλίζουσαι ταχὺ μαθήσονται λαλεῖν εἰρήνην. »
Σιών τοίνυν καὶ γῆ διψῶσα πάλαι ἔρημος εἴη ἂν ἢ
Ἐκκλησία· καὶ καρδία ἀσθενούντων, καὶ γλῶσσαι
τραυλίζουσαι, αἱ τῶν πάλαι τὸν Θεὸν μὴ νοούντων,
μηδὲ ὀρθὰ λαλούντων ἔθνῶν, οἷς ἐπαγγέλλεται τὴν
ἐπὶ τὰ κρείττω μεταβολήν. Τούτοις ἐπιλέγει·

« Καὶ οὐκέτι οὐ μὴ εἴπωσι τῷ μωρῷ ἄρχειν· »
ὡς περ οὖν πρότερον ἐποίησαν, ὅτε τοῖς ὡς ἀληθῶς
μωροῖς διδασκάλους αὐτῶν ἐπέτρεπον τὰς ἐαυτῶν ψυ-
χὰς· ἦσαν δὲ οὗτοι οἱ σοφοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου, ὧν
ἐμίσησαν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν. Τοιοῦτος δὲ ἦν πᾶς ὁ
τὴν σοφίαν ἐπαγγελλόμενος τοῦ αἰῶνος τούτου. « Καὶ
οὐκέτι μὴ εἴπωσιν οἱ ὑπέρταται σου, Σίγα. »

« Ὁ γὰρ μωρὸς μωρὰ λαλήσει, καὶ ἡ καρδία αὐτοῦ
μάταια νοήσει, τοῦ συντελεῖν ἄνομα, καὶ λαλεῖν πρὸς
Κύριον πλάνησιν, τοῦ διασπείρειν ψυχὰς πεινώσας,
καὶ τὰς ψυχὰς τὰς διψώσας κενὰς ποιήσει. Ἡ γὰρ
βουλὴ τῶν πονηρῶν ἄνομα βουλευέται, καταφθεῖραι
ταπεινοὺς ἐν λόγοις ἀδίκοις, καὶ διασκιδνάσαι λόγους
ταπεινῶν ἐν χρισί. » Μωρὰ δὲ ταῦτα γὰρ πάντα
πάλαι ἔπραττον οἱ πάλαι ἄρχοντες τῶν ἀνθρώ-
πων· καὶ ἡ βουλὴ αὐτῶν πονηρὰ οὕτω ἄνομα ἐβου-

A principes cum iudicio imperabant. Et erit homo oc-
cultans sermones suos, et occultabitur ut ab aqua
manante. Et apparebit in Sion, sicut fluvius currens,
inclytus in terra sitiens. » Quæ ad divinam Christi
adventum spectant vaticinatur: is namque solus rex
justus in hominibus apparuit. Apostoli vero ejus
cum iudicio regis sui Ecclesie ipsius præferunt.
Regnavit itaque in justitiam Christus, novum sane
regni genus; non in humanam quippe dignitatem,
non in honorem et gloriam hominum respiciens, re-
gnum erexit; sed in justitiam: quemadmodum prin-
cipes ejus, non ad mundanas dignitates evecti, im-
perabant; sed ad iudicium. Quapropter secundum
reliquos interpretes dictum est, « Et principes ad
iudicium imperabunt. » Pro illo autem, « Et erit
homo abscondens sermones suos, » Symmachus,
« Et erit vir sicut abscondio a spiritu et procella. »
Quis igitur homo erit, nisi is qui superius justus
appellatus est? Hic enim ipse vir erit, natura vir
quidem, sed hominis natura longe præstantior. Cæ-
terum homo erit suam occultans deitatem. Nam
aqua fluxa et perdita erat multitudo Judaici populi:
quare sese ab illis, et verba sua ab illorum verbis
occultabat, sed discipulis suis ea declarabat. Quis
autem apparebit, nisi ipse rex justus? ipse quippe
sese conspiciendum præbebit, quasi fluvius manans
inclytus. Quæ vero Sion illa, nisi quæ olim, quæ se ab
illis occultabat, publice accepit? nam quæ olim de-
serta et sitibunda erat, Ecclesia ex gentibus, ipsa
vere Sion est.

VERS. 3, 4. « Et non erunt amplius confidentes
in hominibus: sed aures ad audiendum dabunt, et
cor infirmorum attendet, ut audiat: et linguæ bal-
butientium cito discent loqui pacem. » Sion itaque
et terra sitiens olim deserta, Ecclesia fuerit: et cor
infirmorum, et linguæ balbutientes, gentium fuerint,
quæ olim nec Deum noverant, nec recte loqueban-
tur, quibus conversionem ad meliora pollicetur. His
subjungit:

VERS. 5. « Neque amplius dicent stulto, ut impe-
ret: » quemadmodum olim agebant, cum animas
D suas stultis vere magistris concredebant: erant
porro hi sapientes hujus sæculi, quorum Deus sa-
pientiam infatuavit. Talis erat quisquis sapientiam
hujus sæculi profitebatur. « Neque amplius dicent
servi tui, Tace. »

VERS. 6, 7. « Nam stultus stulta loquetur, et cor
ejus vana cogitabit ad perficiendum iniqua, et lo-
quendum errorem ad Dominum, ut dispergat ani-
mas esurientes, et animas sitiens vacuas faciat.
Consilium enim malorum iniqua cogitabit, ad inter-
ficiendum humiles in sermonibus iniquis, et ad dis-
sipanda verba humilium in iudicio. » Hæc quippe
stulta omnia olim agebant illi olim stulti principes
hominum: et consilium eorum malum iniqua deli-

berabat, ut sermonibus suis humilium animas perderet.

Vers. 8. « Pili autem prudentia consilia iniverunt: et hoc consilium manebit. » Quis significantur apostoli Servatoris nostri, in principio salutis ab se datae, quæ ut probe dirigeretur, rex justus datus est.

Vers. 9. « Mulieres divites, surgite, et audite vocem meam: filia, in spe audite sermones meos. » Nunc proponit, ad lacrymas, fletum et luctum provocare eos, quod ex sua erga Deum incredulitate a Dei gratia exciderint: eorum autem emolitos et effeminatos animos vituperans, mulieres nuncupat. Aiunt porro hac prophetia synagogas ipsorum indicari. Hortatur itaque illos, ut ne supine et perfunctorie diculis attendant; sed pervigili et composito animo. Fortasse dixeris, per prioris illas mulieres significari priscos illos Judæorum conventus, ac multitudinem ibi congregatam; per filias vero, posterioribus temporibus nascituras, eorum synagogas.

Vers. 10. « Diei anni memoriam facite in dolore cum spe: consumpta est vindemia, cessavit semen, et non amplius veniet. » Annum porro vocat propheticus sermo, tempus prædicationis evangelicæ, quo Salvator et Dominus noster, cum hominibus versans et docens prædicavit. Id vero declarat deinde eum ex persona Dei sic loquitur: « Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me, evangelizare pauperibus misit me; prædicare captivis dimissionem, et cæcis visus restitutionem, vocare annum Domini acceptabilem ²². »

Vers. 11. « Obstupescite, contristemini confidentes, exuite vos, nudæ estote: accingite saccis lumbos vestros. » Illa, inquit, quæ secundum Deum est, tristitia vos compungat, et a pristina incredulitate discedite, pœnitentiæque vos date. Nam ea quæ secundum Deum est tristitia, pœnitentiam ad salutem nulli pœnitentiæ obnoxiam, operatur.

Vers. 12, 13. « Et super mammas lundite vos, propter agrum desiderii, et vineam germinis: terra populi mei, spina et fenum proferet, et ex omni domo lætitia auferetur. » Id vero superius declarabat his verbis, « Et expectavi ut faceret uvam, fecit autem spinas, » quas spinas mox explicans ait: « Expectavi ut faceret iudicium, fecit autem iniquitatem; et non justitiam, sed clamorem. » De his itaque planctum edere jubebat, maxime ob intentatas minas.

Vers. 14. « Urbs opulenta, domus derelictæ, divitias civitatis relinquent, domos desiderabiles. Et erunt pagi speluncæ usque in sæculum, lætitia onagrorum, pascua pastorum. » Quis advenas cernens Hierosolymæ incolas, ipsosque idololatrias variis ex gentibus congregatos, non merito dicat,

²² Isa. Lxi, 1.

(39) Forte leg. παρουσης. Edit.

λεύετο, εις τὸ κατὰφθίρειν τοὺς ἑαυτῶν λόγοις τοὺς τὰς ψυχὰς ταπεινοὺς.

« Οἱ δὲ εὐσεβεῖς συνετὰ ἐβουλεύσαντο· καὶ αὐτῆ ἡ βουλή μενεῖ. » Δι' ὧν σημαίνονται οἱ ἀπόστολοι τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εις τὴν ἀρχὴν τῆς σωτηρίας αὐτοῦ, καὶ τὸ ἡγεῖσθαι αὐτῆς, δίκαιος δεδιώρηται βασιλεὺς.

« Γυναῖκες πλούσιαι, ἀνίστητε, καὶ ἀκούσατε τῆς φωνῆς μου· θυγατέρες, ἐπ' ἐλπίδι ἀκούσατε τοὺς λόγους μου. » Διὰ τῶν προκειμένων προσφρονεῖ παρεκκευόμενος ἀποκαλεῖσθαι καὶ κόπτεσθαι καὶ θρηνεῖν, ὡς ἂν ἐκπέσειεν τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος διὰ τὴν εις τὸν Θεὸν ἀπιστίαν αὐτῶν· διαβάλλων δὲ τὸ ἀνανδρον τῆς ψυχῆς αὐτῶν καὶ τὸ τεθλημῆνον, γυναῖκας αὐτοὺς ἀποκαλεῖ. Θεοὶ δὲ τὰς συναγωγὰς αὐτῶν θηλοῦσθαι διὰ τῆς φασκουσίης (39) προφητείας. Παρακαλεῖται τοίνυν ὁ λόγος αὐτοῖς μὴ ὑπτιῶς, μηδὲ παρέργως προσέχειν τοὺς λεγομένους, διεγητημένως δὲ καὶ συντεταγμένως. Εἰποὺς δ' ἂν τὰς μὲν πρώτας γυναῖκας σημαίνειν τὰς ἐπὶ τῶν παλαιῶν χρόνων παρὰ Ἰουδαίους συνόδους, καὶ τὰ πλήθη τὰ ἐν αὐτοῖς συναγόμενα· τὰς δὲ θυγατέρας ἐν τοῖς ὑστερίοις χρόνοις ὑποστησομένας, τὰς αὐτῶν συναγωγὰς.

« Ἡμέρας ἑνιαυτοῦ μνηλεῖν ποιήσασθε ἐν ὀδύνῃ μετ' ἐλπίδος· ἀνήλωται ὁ τρύγητος, πέπαιται ὁ σπόρος, καὶ οὐκέτι μὴ ἔλθῃ. » Ἐνιαυτὸν δὲ καλεῖ ὁ προφητικὸς λόγος τὸν χρόνον τοῦ κηρύγματος τοῦ εὐαγγελικοῦ, καθ' ὃν ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν συνῶν ἀνθρώποις ἐκήρυξε διδάσκων. Καὶ τοῦτο δηλοῖ ἀπὸ τοῦ ἔξης ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ λέγεσθαι: « Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὐ εἶνεκεν ἔχρισέ με, εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἀφῆσιν, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν, καλέσαι ἑνιαυτὸν Κυρίου δεκτόν. »

« Ἐκστῆτε, λυπήθητε αἱ πεποιθυῖαι, ἐκδύσασθε, γυμναὶ γένεσθε· περιζώσασθε σάκκους τὰς ὀφθαλμῶν. » Ἀψάσθη, φησὶν, ὁμῶν ἡ κατὰ Θεὸν λύπη, καὶ τῆς προτέρας ἀπιστίας ἐκστῆτε ἐπιδοῦναι ἑαυτὰς εις μετάνοιαν. Ἡ γὰρ κατὰ Θεὸν λύπη μετάνοιαν εις σωτηρίαν ἀμεταμέλητον κατεργάζεται.

« Καὶ ἐπὶ τῶν μαστῶν κόπτεσθε, περὶ ἀγροῦ ἐπιθυμηματος, καὶ ἀμπέλου γεννήματος. Ἡ γῆ τοῦ λαοῦ μου, ἀκανθα καὶ χόρτος ἀναβήσεται, καὶ ἐκ πάσης οἰκίας εὐφροσύνη ἀρθήσεται. » Τοῦτο δὲ ἐδῆλου διὰ τῶν ἐμπροσθεν εἰπῶν· « Καὶ ἐμείνα ἵνα ποιῆση σταφυλὴν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας· » καὶ ταύτας διερμηνεύων ἐπήγαγε λέγων· « Ἐμείνα ἵνα ποιῆση χρίσιν, ἐποίησε δὲ ἀνομίαν, καὶ οὐ δικαιοσύνην, ἀλλὰ κραιγγήν. » Ἐπὶ τούτοις τοιγαροῦν κόπτεσθαι παρεκελεύετο, καὶ μάλιστα διὰ τὴν ἐπιφερομένην ἀπειλήν.

« Πόλις πλοῦσιαι, οἰκοὶ ἐγκαταλειμμένοι, πλοῦτον πόλεως ἀφήσουσιν, οἰκούς ἐπιθυμητούς. Καὶ ἔσονται αἱ κῶμαι σπήλαια ἕως τοῦ αἰῶνος, εὐφροσύνη θῶν ἀγρίων, βοσκήματα ποιμένων. » Τίς δὲ, ὁρῶν μετόικους ἀνδρας οἰκοῦντας τὴν Ἱερουσαλήμ, εἰδωλόατρας τε ἐκ διαφόρων ἔθνῶν συνειλεγμένους, οὐκ

ἀν εὐλόγως εἴποι θνους ἀγρίους, καὶ διαφόρους ἀγέλας καταβόσκασθαι αὐτήν. Διὸ λέλεκται· « Εὐφροσύνη θνών ἀγρίων, βοσκήματα ποιμένων. » Διὰ ταῦτα τοιγαροῦν προσέταξεν ὑμῖν ὁ λόγος ἰσχυρὸν ποιῆσθαι κοπετὸν, καὶ τῷ θρήνῳ παραμένειν ἐπὶ τοσοῦτον.

« Ἔως ἂν ἐπέλθοι ἐφ' ὑμᾶς Πνεῦμα ἀφ' ὄψηλοῦ. » Τοῦτο δὲ ἦν περὶ οὗ ἔρασκεν ὁ Σωτὴρ· « Ἰδοὺ ἐγὼ ἀπέρχομαι, καὶ ἀποστελῶ ὑμῖν τὸν Παράκλητον, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας· καὶ πάλιν· « Ἔως ἂν λάθητε ἐξ ὕψους δύναμιν. » Ἐπεὶ τοίνυν « Μακάριοι οἱ πενθοῦντες, ὅτι παρακληθήσονται, » καὶ, « Μακάριοι οἱ κλαίοντες, ὅτι γελάσουσιν· » εἰκότως ταῖς προλεχθεῖσαις, αἷ διὰ θρήνου καὶ κλαυθμοῦ καὶ κοπετοῦ τὴν μετάνοιαν ἐνδείξαντο. Ἐπαγγελίαν δίδωσιν ἀγαθὴν τὴν διὰ τοῦ Πνεύματος.

« Καὶ ἔσται ἔρημος ὁ Χερμὲλ, καὶ ὁ Χερμὲλ εἰς δρυμὸν λογισθήσεται· καὶ ἀναπαύσεται ἐν τῇ ἐρήμῳ κρέμα, καὶ δικαιοσύνη ἐν τῷ Καρμῆλῳ κατοικήσει. » Λίβανος μὲν τὸ ὄρος τὸ ἐπὶ τῆς Φοινίκης ἐδῆλου τὰ ἔθνη· Κάρμηλος δὲ τὸ ὄρος τὸ ὑπὸ Ἰουδαίοις ἢν πρότερον τὸν ἐκ περιτομῆς λαὸν, ὅθεν καὶ ἐρμηνεύεται ὁ Χερμὲλ, δηλαδὴ Κάρμηλος, « Ἐπίγνωσις περιτομῆς. » Τὸν Λίβανον τοίνυν, τὸν ἀλλόφυλον καὶ ἀλλογενῆ λαὸν, τὸν ἐξ ἐθνῶν μεταβληθέντα, ἔσσεσθαι ἔρημον, ὁποῖος ἦν ὁ πάλαι παρὰ τῷ Θεῷ τετιμημένος λαὸς ὁ ἐκ περιτομῆς· αὐτὸν δὲ τὸν ἐκ περιτομῆς λαὸν, Χερμὲλ ἢ Κάρμηλον ὀνομαζόμενον, εἰς δρυμὸν λογισθήσεσθαι. Τοῦτο τοίνυν καὶ ἐν τοῖς μετὰ χεῖρας σημαίνει φάσκων ὁ λόγος κατὰ τὸν Σύμμαχον· « Καὶ ἔσται ἡ ἔρημος εἰς Κάρμηλον· » ὡς γὰρ ἐκεῖ ὁ Λίβανος εἰς Κάρμηλον ἐλέγετο μεταβάλλεσθαι, οὕτως ἐν-αὐθα ἡ ἔρημος, ἵνα ἦ ταῦτὴν καὶ ἔρημος ὁ Λίβανος, οὕτω δηλουμένης τῆς ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίας, ἥτις μεταβέβηται εἰς Κάρμηλον. Ὅσπερ γὰρ ἦν πάλαι πρότερον « μερὶς Κυρίου λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ, σχοίνισμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραὴλ· » ὃ τε Κάρμηλος ἦν ἐπίγνωσιν ἔχων περὶ ταύτης· οὕτως ὁ Λίβανος καὶ ἡ πάλαι ἔρημος, ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταβαλοῦσα, γέγονε μερὶς τοῦ Θεοῦ· ὡς αὖ πάλιν ὁ Κάρμηλος εἰς δρυμὸν ἐλογίσθη. Δρυμὸς δὲ ἐστὶ χωρίον φυτῶν ἀγρίων καὶ ἀκάρπων πλήρες· διὸ σὺνηθεὶς τῇ θείᾳ Γραφῇ τὰ ἔθνη τὰ τὸν Θεὸν οὐκ εἰδότες, δρυμὸν ὀνομάζειν, ὡς πολλάκις ἀπεδείξαμεν.

« Καὶ ἔσται τὰ ἔργα τῆς δικαιοσύνης εἰρήνη, καὶ κρατήσῃ ἡ δικαιοσύνη ἀνάπαυσιν, καὶ πεποιθότες ἔως τοῦ αἰῶνος. Καὶ κατοικήσῃ πεποιθώς, καὶ ἀναπαύσονται μετὰ πλοῦτου. » Ἀντὶ γὰρ τῆς καθαιρεθείσης πόλεως τῆς μεγάλης ἐκεῖνης καὶ γαυριώσης, ἐτέραν τῷ Θεῷ συστήσεσθαι πόλιν, τὴν ἀπὸ περάτων ἔως περάτων καθολικὴν Ἐκκλησίαν, καὶ τὸ ἐν αὐτῇ πολίτευμα, θεσπίσει. Βέβαιον γὰρ τῶν εἰς Θεὸν πεπιστευκότων τὸ φρόνημα. Πόλιν εἰρήνης τὴν ἐν τοῖς οὐρανοῖς λέγει· « Ἡ γὰρ ἄνω, φησὶ, Ἱερουσαλήμ ἐλευθέρα ἐστὶ, μήτηρ πάντων ἡμῶν. »

A onagros diversosque greges ipsam depascere? Quam-obrem dicitur: « Lætitia onagrorum, pascētia pastorum. » Ideo planctum magnum vos edere jubet, et in luctu perseverare.

Vers. 15. « Donec veniat in vos Spiritus ex alto. » Ille autem erat de quo Salvator hæc protulit: « Ecce ego vado, et mittam vobis Paracletum, Spiritum veritatis²³; » iterumque: « Donec accipiatis virtutem ex alto²⁴. » Quia igitur « Beati qui lugent, quoniam consolabuntur, » et, « Beati qui flent, quoniam ridebunt²⁵; » jure prædictis mulieribus, quæ fletu, lacrymis et planctu pœnitentiam præferrebant, promissionem confert bonam per Spiritum B afferendam.

Vers. 16. « Et erit desertum Chermel, et Chermel in saltum reputabitur: et requiescet in deserto judicium, et justitia in Carmelo habitabit. » Libanus mons Phœnicæ imminens, gentes significabat, Carmelus autem mons, qui antebac Judæorum erat, populum ex circumcissione: unde Chermel, sive Carmelus, ita vertitur: *Cognitio circumcissionis*. Libanus ergo, videlicet alienigenam et extraneum populum ex gentibus conversum, talem futurum ait, qualis erat ille olim populus ex circumcissione, apud Deum honoratus, ipsum vero populum ex circumcissione, qui Chermel aut Carmelus dicitur, in saltum reputandum fore. Quod ipsum indicat præsentis loci interpretatio secundum Symmachum, quæ sic habet: « Et erit desertum in Carmelum. » Quemadmodum enim ibi Libanus in *Carmelum* vertendus dicebatur; sic et hoc loco *desertum*; ut idem sit quod desertum Libanus, quo indicatur Ecclesia ex gentibus, quæ mutata est in Carmelum. Quemadmodum enim prius erat « portio Domini populus ejus Jacob, funiculus hæreditatis ejus Israel²⁶, » et Carmelus in cognitionem ejus venerat; sic et Libanus, et illud olim desertum in meliorem conditionem mutatum, factum est portio Dei; ut e contrario Carmelus in saltum reputatus est. Saltus porro locus est agrestibus et infructuosis arboribus repletus: quapropter mos est Scripturæ divinæ gentes, quæ Deum non norunt, saltus nuncupare, ut plerumque commonstravimus.

Vers. 17, 18. « Et erunt opera justitiæ pax, et obtinebit justitia requiem, et confidentes erunt usque in æternum. Et habitabit populus ejus in urbe pacis, et inhabitabit confidens, et requiescent cum divitiis. » Nam pro magna et tripudiante urbe jam deleta, aliam Deo constituendam urbem, sive catholicam Ecclesiam, a terminis usque ad terminos terræ pertinentem, et pium in illa vitæ institutum, vaticinatur. Firma quippe est eorum, qui in Deum credunt, mens et sententia. Civitatem pacis vocat illam quæ in cælis est: nam « illa, inquit, quæ sursum est Jerusalem, libe-

²³ Joan. xv, 26. ²⁴ Luc xx v, 49. ²⁵ Matth. v, 5.

²⁶ Deut. xxxii, 9.

ra est, mater omnium nostrum²⁷. » Urbem autem securitatis vocat varias illas mansiones : nam apud Patrem, inquit²⁸, mansiones multae, quae divitias nunquam expilandas servant. Etenim « Thesaurizate, inquit²⁹, ubi nec ærugo, nec tinea demollitur, neque furax effodiant et furantur. »

Vras. 19, 20. « Grando autem si descenderit, non ad vos veniet. Et erunt qui habitant in salibus confidentes, sicut qui in planitie. Beati qui seminant super omnem aquam, ubi bos et asinus calcant. » Hic beatus prædicat apostolos Salvatoris nostri, et primos Evangelii præcones, qui et Judæis et Græcis prædicarunt, ac semen suum conjecerunt in omnem hominem, Judæum primo, deinde Græcum : bos enim, utpote mundum animal, populus ex circumcisione, patrum suorum causa, vocatur; asinus autem, utpote impurus, dicitur populus ex patribus idololâtris progenitus. Quoniam igitur in Judæos primum, deinde in Græcos evangelicum semen apostoli Salvatoris nostri jaciebant; jure dicitur : « Beatus qui seminat super omnem aquam, ubi bos et asinus calcant. » Hic porro per aquam subindicat divinam Scripturam, quæa Judæorum et gentilium populo calcatur.

CAPUT XXXIII.

Vras. 1. « Væ iis qui vos miseros faciunt, sed nemo vos miseros facit : et qui reprobat vos, non reprobat : capientur reprobautes et tradentur, et quasi tinea in vestimento, sic superabuntur. » His consimilia sunt ea, quæ Salvator discipulos suos alloquebatur : « Qui vos spernit, me spernit, » et vos non lædimini, et, « qui me spernit, spernit eum, qui misit me³⁰. » Nam cum doo, ut quispiam dixerit, in tempore persecutionis ordines sint, alius agentium, patientium alius; beatus est qui patitur, sed non agit; infelix vero qui agit, sed non patitur.

Vras. 2. « Domine, miserere, nostri, in te enim confidimus. Factum est semen incredulorum in perditionem; salus autem nostra in tempore tribulationis. » Ex persona apostolorum orationem emittit : eorum quippe semen, qui evangelicæ prædicationi non crediderunt, perniciæ traditum est : nostra vero salus tu ipse es, o Domine, qui nobis ades in tempore tribulationis.

Vras. 3. « Propter vocem timoris tui sedibus moti sunt populi a timore tuo, et dispersæ sunt gentes. » Id dicitur de iis qui sacre prædicationi fidem non habuerunt. Significat autem Judaicæ gentis obsidionem, et quod, ingruente ipsis hostium multitudine, ex terra sua pulsæ, et inter gentes dispersi sint.

Vras. 4. « Nunc autem congregabuntur spolia vestra, parvi et magni, tanquam si quis congreget locustas, sic illudent vobis. » His quam invalidus et quam expugnata facilis Judaicus populus esset dicitur : ac multitudinem eorum locustis comparans,

A Πόλιν δὲ ἀμεριμνίας καὶ τὰς διαφόρους λέγει μόνάς· πολλὰ γὰρ, φησί, μόναι παρὰ τῷ Πατρὶ μου, ἔχουσι δὲ καὶ τὸν πλοῦτον τὸν δούλον. « Θησαυρίζετε γὰρ, φησὶν, οὐκοῦν σὴς καὶ βρώσις οὐκ ἀφανίζει, οὐδὲ κλέπται διαρύσσουσι καὶ κλέπτουσιν. »

« Ἡ δὲ χάλασα, ἐν καταβῆ, οὐκ ἐφ' ὑμᾶς ἦξει. Καὶ ἔσονται οἱ ἐνοικούντες ἐν τοῖς δρυμῶν πεποιθότες, ὡς οἱ ἐν τῇ παιδίῃ. Μακάριοι οἱ σπειρόντες ἐπὶ πᾶν ὕδωρ, οὗ βοῦς καὶ ὄνος πατεῖ. » Μακαρίζεται δὲ διὰ τούτων τοὺς ἀποστόλους τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, καὶ τοὺς πρώτους κήρυκας τοῦ Εὐαγγελίου, τοὺς καὶ Ἰουδαίους καὶ Ἑλλῆσι κηρύξαντας, καὶ τὸν σπέρρον αὐτῶν καταβαλομένους ἐπὶ πάντα ἄνθρωπον Ἰουδαῖον τε πρῶτον καὶ Ἑλλῆνα· βοῦς γὰρ διὰ τοὺς πατέρας, ὡσαυτὶ καθαρὸν ζῶον, ὁ ἐκ περιτομῆς λαὸς ὠνόμισται· ὄνος δὲ, ὡσαυτὶ ἀκάθαρτος, ὁ ἐκ πατέρων εἰδωλολατρῶν λαός. Ἐπει τοίνυν Ἰουδαίους πρῶτως, ἔπειτα Ἑλλῆσι τὸν εὐαγγελιστὸν καταβάλλοντο σπέρρον οἱ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀπόστολοι, εἰκότως εἰρηται· « Μακάριος ὁ στείρων ἐπὶ πᾶν ὕδωρ, οὗ βοῦς καὶ ὄνος πατεῖ. » Ὑδὼρ δὲ ἐνταῦθα ἠνέξατο τὴν θεοπνευστον Γραφήν, ὅτι Ἰουδαίον καὶ τοῦ ἐξ ἔθνων λαοῦ πατουμένην.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΓ'.

« Οὐαὶ τοῖς τάλαιπωροῦσιν ὑμᾶς, ὑμᾶς δὲ οὐδαὶς ποιεῖ τάλαιπῶρους· καὶ ὁ ἀθετῶν ὑμᾶς οὐκ ἀθετεῖ· ἀλώσονται οἱ ἀθετούντες καὶ παραδοθήσονται, καὶ ὡς σὴς ἐφ' ἱματίου, οὕτως ἠτηθήσονται. » Τούτοις ἀδελφὰ τυγχάνει τὰ δι' ὧν ὁ Σωτὴρ τοῖς ταυτοῦ μαθηταῖς εἶπεν· « Ὁ ὑμᾶς ἀθετῶν ἐμὲ ἀθετεῖ, » καὶ οὐκ ἀδικεῖσθε ὑμεῖς, καὶ, « Ὁ ἐμὲ ἀθετῶν ἀθετεῖ τὸν ἀποσταλιανά με. » Δύο γὰρ ὄντων ταγματῶν, ὡς ἂν εἴποι τις, κατὰ τοὺς καιροὺς τῶν διωγμῶν, τῶν μὲν δρώντων, τῶν δὲ πασχόντων, μακάριος ἂν εἴη ὁ πάσχων, ἀλλὰ μὴ δρών· ἄθλιος δὲ ὁ δρών, ἀλλὰ μὴ πάσχων.

« Κύριε, ἐλέησον ἡμᾶς· ἐπὶ σοὶ γὰρ πεποιθήμεν. Ἐγενήθη τὸ σπέρμα τῶν ἀπειθούντων εἰς ἀπώλειαν· ἡ δὲ σωτηρία ἡμῶν ἐν καιρῷ θλίψεως. » Ἐκ προσώπου τῶν ἀποστόλων τὴν εὐχὴν ἀναπέμπει· τῶν μὲν γὰρ ἀπειθησάντων τὴν εὐαγγελικῶν κηρύγματι τὸ σπέρμα παρεδόθη ἀπώλει· ἡμῶν δὲ σωτηρία σὺ αὐτὸς τυγχάνεις, ὦ Κύριε, παριστάμενος ἡμῖν ἐν καιρῷ θλίψεως.

« Διὰ φωνὴν τοῦ φόβου σου ἐξέστησαν λαοὶ ἀπὸ τοῦ φόβου σου, καὶ διεσπάρησαν τὰ ἔθνη· » περὶ τῶν ἀπιστησάντων τῷ ἱερῷ κηρύγματι. Σημαίνει δὲ τὴν πολιορκίαν τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους, καὶ ὡς πολυκλήθειας πολεμίων ἐπιλοῦσης αὐτοῖς ἐξέστησαν τῆς ταυτῶν γῆς, καὶ διεσκορπίσθησαν εἰς τὰ ἔθνη.

« Νῦν δὲ συναχθήσεται τὰ σκύλα ὑμῶν, μικροῦ καὶ μεγάλου, ὃν τρόπον ἐάν τις συναγάγῃ ἀκρίδας, οὕτως ἐμπαίξουσιν ὑμῖν. » Τὸ εὐχέρωτον καὶ εὐάλωτον τοῦ Ἰουδαίου λαοῦ παριστάς, τό, τε πληθος αὐτῶν ἀκρισι παραβάλλον, σημαίνει ὡς οἱ κολλέμιοι.

²⁷ Gal. iv, 26. ²⁸ Joan. xiv, 2. ²⁹ Matth. vi, 19. ³⁰ Luc. x, 16.

ἀντὶ παιγνίου αὐτοὺς ἔξουσιν, οὐ μόνον τὰ σκύλα αὐτῶν διαρκάζοντες μικροῦ καὶ μεγάλου, ἀλλὰ καὶ αὐτοῖς ἐμπαίζοντες. Ταῦτα περὶ τούτων εἰπὼν, μεταβαίνει ἐπὶ τὸ τάγμα τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας, ἐφ' ᾧ καὶ δοξάζει τὸν Θεὸν λέγων·

« Ἅγιος ὁ Θεὸς ὁ κατοικῶν ἐν ὑψηλοῖς· ἐνεπλήσθη Σιών χρίσεως καὶ δικαιοσύνης. » Νοήσεις δὲ τὴν Σιών ἀπὸ τοῦ λέγεσθαι χρίσεως καὶ δικαιοσύνης κεκληρῶσθαι αὐτήν. Ἐν δὲ τοῖς ἀνωτέρω ἐλέγετο· « Καὶ ἀναπαύσεται ἐν τῇ ἐρήμῳ κριμα καὶ δικαιοσύνη. » Τὴν ἀνωτέρω τοίνυν ἐρημὸν ὀνομασμένην νῦν Σιών ἀποκαλεῖ, οὕτως τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ σημαίνων. Ἀὕτη γὰρ ἦν ἡ κάλα· ἐρημος, ἐν ᾗ ἀνεπαύσατο κριμα καὶ δικαιοσύνη· διὸ καὶ εὐλογεῖται νῦν ὁ Θεός, ὅτι ἐνεπλήσθη χρίσεως καὶ δικαιοσύνης.

« Ἐν νόμῳ παραδοθήσονται, ἐν θησαυροῖς ἡ σωτηρία ἡμῶν· ἐκεῖ σοφία καὶ ἐπιστήμη καὶ εὐσέβεια πρὸς τὸν Κύριον. Οὗτοί εἰσι θησαυροὶ δικαιοσύνης. » Νόμῳ γὰρ, δηλαδὴ εὐαγγελικῷ, οἱ (40) ἐν τῇ κοινῇ ταύτῃ Σιών παρεδόθησαν· ἐν ἑλίπσι γὰρ τοῖς ἁγίοις ἀπέκλειται τὰ ἀγαθὰ. Ποιοὶ δὲ θησαυροὶς ἢ τοῖς ἀποκειμένοις ἐν οὐρανοῖς;

Ἰδοὺ δὲ ἐν τῷ φόβῳ ὑμῶν οὗτοι φοβηθήσονται, οὓς ἐφοβείσθε· βοήσονται ἀφ' ὑμῶν. Ταῦτα πρὸς τοὺς ἀποστόλους εἰρηται· ἐπιπαιεῖται γὰρ, φησὶν, ἐπὶ τοὺς ἀπίστους ὁ ὑμέτερος φόβος.

« Ἄγγελοι ἀποσταλήσονται πικρῶς κλαίοντες. Ἐρημωθήσονται γὰρ αἱ τούτων ὁδοί· πέπτανται ὁ φόβος τῶν ἐθνῶν, καὶ ἡ πρὸς τούτους διαθήκη αἰρεται, καὶ οὐ μὴ λογίσῃσθε αὐτοὺς ἀνθρώπους. Ἐπέσθησαν ἡ γῆ, ἡσχύνθη ὁ Λίβανος, ἔλη ἐγένετο ἡ Σάρον, φανερὰ ἔσται ἡ Γαλιλαία καὶ ὁ Χέρμελ. » Ὁ μὲν οὖν φιλόανθρωπος Θεὸς ἀγγέλου εἰρήνης ἀπέστειλε πρὸς τὸν Ἰουδαίων λαόν, πικρῶς κλαίοντας καὶ παρακαλοῦντας ὑποδέξασθαι τὴν εὐαγγελικὴν αὐτοῖς εἰρήνην. Ἐπεὶ δὲ οὐκ ἐδέξαντο αὐτοὺς, ἐπιφέρει φάσκων·

« Νῦν ἀναστήσομαι, λέγει ὁ Κύριος, νῦν δοξαστήσομαι, νῦν ὑψωθήσομαι. » τοῦ λόγου παριστῶντος σαφῶς ὀφθήσεσθαι τὸν Θεὸν αὐτοῖς. Τίσι δὲ αὐτοῖς, ἢ τοῖς θησαυροῖσιν αὐτοῖς τοῖς τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς σοφίας θησαυροῖς; Τούτοις γὰρ, φησὶν, ὀφθήσομαι· ἦσαν δὲ οὗτοι οἱ μαθηταὶ καὶ ἀπόστολοι τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, οἳς ἐγὼ μὲν ὤφθην· οἱ δὲ ἔκραξαν ἐκτενῶς, ἄγγελοι ὄντες εἰρήνης· διὸ καὶ πικρῶς ἔκλαυσαν βοῶντες ἐν εὐχαίς ἐκτενῶς ὑπὲρ τῆς ἀπωλείας τοῦ προτέρου λαοῦ. Ἦσαν γὰρ οἱ ἀπόστολοι τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἄγγελοι, οἱ πικρῶς ἔκλαυσαν πανθούντες, διὰ τὸ μὴ πείθεσθαι μηδὲ πιστεῦειν αὐτοῖς τοὺς δι' αὐτῶν κεκλημένους ἐπὶ τὴν τοῦ Χριστοῦ εἰρήνην.

« Νῦν ὄψεσθε, νῦν ἀισθήσεσθε· ματαῖα ἔσται ἡ λαχὸς τοῦ πνεύματος ὑμῶν. » ἡ δὲ διὰ Μωσέως αὐτοῖς παραδοθεῖσα, καὶ ὅτι οὐδεὶς οὐκέτι αὐτοὺς εἰς ἀνθρώπους λογίζεται. « Πῦρ κατέδεται ὑμᾶς. » τὴν δευτέραν αὐτοῦ καὶ ἐνδοξον παρουσίαν ἐπαγγελόμενος, καθ' ἣν ἔβονται.

(40) Vel legendum ὡς sine accentu, vel supplendum verbum οὐκοῦσι. EDIT.

A significat ipsos ab inimicis ludibrio habendos esse : qui non modo tam parvi, quam magni eorum spolia diripient, sed etiam ipsis illudent. Hæc porro de iis locutus, ad Ecclesiam Dei pertransit, ubi Deum his verbis celebrat :

Vers. 5. « Sanctus Deus, qui habitat in excelsis : repleta est Sion iudicio et justitia. » Sion quæ sit vel inde intelligas, quod dicitur illam iudicio et justitia repletam esse. Superius autem dicebatur : « Et requiescat in deserto iudicium et justitia. » Eam igitur, quæ superius desertum vocatur, jam Sion nuncupat ; atque ita Ecclesiam Dei significat. Hæc quippe erat illa olim solitudo, in qua requievit iudicium et justitia : quamobrem nunc Deus benedicatur, quia repleta est iudicio et justitia.

B

Vers. 6. « In lege tradentur, in thesauris salus nostra : Illic sapientia et scientia et pietas apud Dominum. Hi sunt thesauri justitiæ. » Legi enim, videlicet evangelicæ, qui in hac communi Sion habitant traditi sunt : sanctis quippe bona in spe recondita sunt ; in quibus autem thesauris, nisi in iis qui in cælis sunt repositi ?

Vers. 7. « Ecce certe in timore vestro isti timebunt, quos timebatis : clamabunt a vobis. » Hæc apostolis dicuntur : incidet enim, ait, timor vestri in incredulos.

Vers. 8, 9. « Angeli mittentur amare flentes. Deserentur enim eorum viæ : cessavit timor gentium, et testamentum cum illis ininitum tollitur : nec reputabitis eos homines. Luxit terra ; erubuit Libanus ; palus facta est Saron, manifesta erit Galilæa et Chermel. » Clemens itaque Deus angelos pacis misit ad Judæorum populum, amare flentes, ac cohortantes ut evangelicam sibi pacem reciperent. Quoniam vero non receperunt eos, ita subiungit :

Vers. 10. « Nunc exsurgam, dicit Dominus, nunc glorificabor, nunc exaltabor. » His porro manifeste declaratur ipsis videndum Deum esse. Quibusnam, nisi iis, qui justitiæ et sapientiæ thesaurus sibi compararunt ? Ab ipsis, inquit, videbor : erant porro isti discipuli et apostoli Salvatoris nostri ; a quibus, inquit, ego quidem visus sum ; illi vero assidue clamabant, ut angeli pacis : quapropter amare flabant, clamoribus et orationibus assiduis prisci populi perniciem depiorantes. At enim apostoli Salvatoris nostri angeli erant, qui acerbis sese lacrymis dederant, quod ii, qui ab se ad pacem Christi vocabantur, non obtemperarent, neque sibi fidem haberent.

Vers. 11. « Nunc videbitis, nunc sentietis : vana erit fortitudo spiritus vestri : » quæ ipsis a Moyse data fuerat, quia nemo ipsos in posterum homines reputabit. « Ignis devorabit vos, » his secundum et gloriosum adventum suum pollicetur, quo illi videbant.

VERS. 12-14. « Et erunt gentes combustæ, ut A spina in agro projecta et exusta. Audient qui longe sunt, quæ ego feci, scient qui appropinquant fortitudinem meam. Recesserunt qui erant in Sion iniqui : apprehendet tremor impios. » Etiamsi hæc non de illis ex Judaico populo vaticinetur, qui annuntiam sibi gratiam acceperunt, vos auditis hisce prophetiis sermonibus, non intelligitis, scientes hæc, quæ Hebraice vobis enuntiata et scripta sunt, necnon omnia illa prodigia quæ apud vos operatus sum, et quæ apud vos locutus sum, necnon ea quæ videntibus vobis sum operatus, a gentibus procul et ad extrema terræ auditum iri. Quomodo autem audient, nisi ad Deum accedentes, eum virtutem ejus edidicerint? Hi vero ipsi, videlicet impii in Sion versantes, quo pacto a me recesserint, cognoscent : qua de causa, ob defectionem scilicet, tremor invadet illos.

VERS. 15. « Quis annuntiabit vobis ignem accensum esse? Quis annuntiabit vobis locum æternum? Qui ambulat in justitia, qui loquitur rectam viam, qui odit iniquitatem et injustitiam, qui manus excutit a muneribus, qui obturat aures, ne audiat judicium sanguinis, qui claudit oculos, ne videat iniquitatem. » Ait igitur : « Quis annuntiabit vobis ignem accensum esse, » paratum diabolo et angelis ejus? Quis ergo ista cognoscit, ut eadem nescientibus testificetur, nisi quisquis ambulat in justitia, et odit impietatem et injustitiam ; ii qui munera respuunt, et aures obturant, ne audiant judicium sanguinis, oculosque claudunt, ne videant iniquum facinus? Talis erat chorus prophetarum Dei, et quilibet vir religiosus, chorus item apostolorum et discipulorum Salvatoris nostri. Quisquis igitur, aiunt, hujusmodi erit, is annuntiabit nobis, ignem impiis paratum accensum esse : idemque ipse locum vobis æterni judicii indicabit, contestatus cavendum esse, ut ne eo decidamus.

VERS. 16. « Hic habitabit in excelsa spelunca petrae firmæ : panis ei dabitur, et aqua ejus fidelis. » Idem ipse procul igne, et memorato æterno loco remotus, habitabit in excelsa spelunca, et in petra firma. Secundum Symmachum vero, « Ipse D in excelsis habitabit, quasi munimenta petrarum eblimitas ejus ; » ut ex his beatorum exercitium, et institutum vitæ in summa philosophia positum intelligamus : quamobrem infertur, « Panis ei dabitur, et aqua ejus fidelis. » Talis autem homo pane et aqua in præsentī vita ad alimentum usus, in exercitationis terminum et fructum, gloriosam regis contemplationem referet : quapropter ait :

VERS. 17-19. « Regem cum gloria videbitis, oculi vestri cernent terram procul : anima vestra meditabitur timorem. Ubi sunt grammatici? ubi consiliarii? ubi est, qui numerat eos qui nutriunt parvum et magnum populum? cui non dedit consilium, neque scivit vocem altiloquam ; ita ut non

« Καὶ ἔσονται ἔθνη κατακαυμένα, ὡς ἀκανθὰ ἐν ἀγρῷ ἐρριμμένη καὶ κατακαυμένη. Ἀκούσονται οἱ πόρρωθεν ἡ ἐποίησα, γνώσονται οἱ ἐγγίζοντες τὴν ἰσχύον μου. Ἀπέστησαν οἱ ἐν Σιών ἄνομοι· λήφεται τρόμος τοὺς ἀσεβεῖς. » Εἰ καὶ ταῦτα μὴ περὶ τῶν δεξαμένων τὴν εὐαγγελισθεῖσαν αὐτοῖς χάριν Ἰουδαίων λαοῦ θεοπίζει, ὁμοίως τῶν προφητικῶν τούτων λόγων ἀκούοντες, οὐ συνίστετε γινώσκοντας, ὅτι ταῦτα τὰ πρὸς ὑμᾶς Ἑβραϊκῆ φωνῇ λαλούμενά τε καὶ γραφόμενά, ὅσα τε ἄλλα θαύματα εἰς ὑμᾶς ἐξεπραξάμην, οἱ πόρρωθεν καὶ μέχρι τῶν ἐσχάτων τῆς γῆς οἰκοῦντες, καὶ ἄπερ παρ' ὑμῖν ἐλάλησα, καὶ ὑμῶν ὁρώντων ἐποίησα, οἱ ἐν τοῖς πάσαις τῆς οἰκουμένης ἀκούσονται. Πῶς δὲ γνώσονται ἄλλ' ἢ ἐγγίσαντες τῷ θεῷ, καὶ προσελθόντες αὐτῷ καὶ τὴν ἰσχύον αὐτοῦ μεμαθηχότες ; Οὗτοι δὲ αὐτοὶ ἔσονται ὅπως ἀπέστησάν μου, οἱ ἐν Σιών ἄνομοι· οὐ χάριν διὰ τὴν ἀποστασίαν αὐτῶν, λήφεται αὐτοὺς τρόμος.

« Τίς ἀναγγελεῖ ὑμῖν ὅτι πῦρ καίεται ; Τίς ἀναγγελεῖ ὑμῖν τὸν τόπον τῶν αἰώνιον ; Πορευόμενος ἐν δικαιοσύνῃ, λαλῶν εὐθεῖαν ὁδὸν, μισῶν ἄνομίαν καὶ ἀδικίαν, καὶ τὰς χεῖρας ἀποσειόμενος ἀπὸ δώρων, βαρύνων τὰ ὦτα, ἵνα μὴ ἀκούσῃ κρίσιν αἵματος, καμμῦν τὸς ὀφθαλμοὺς, ἵνα μὴ ἴδῃ ἀδικίαν. » Φησὶ γοῦν, « Τίς ἀναγγελεῖ ὑμῖν ὅτι πῦρ καίεται, » τὸ ἠτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ; Τίς οὖν ἔστιν ὁ ταῦτα εἰδώς, καὶ τοῖς μὴ εἰδόσι προσμαρτυρούμενος, ἢ πᾶς ὁ πορευόμενος ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ πᾶς ὁ μισῶν ἀσέβειαν καὶ ἀδικίαν, δωροδοκίαν τε ἀποστρεφόμενος, καὶ τὰ ὦτα φράσσωντες τοῦ μὴ ἀκούσαι κρίσιν αἵματος, μυῶντες τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ μὴ θεωρεῖν ἄδικον πρᾶξιν ; Τοιοῦτος δὲ ἦν ὁ χορὸς τῶν προφητῶν τοῦ θεοῦ, καὶ πᾶς θεοφιλῆς ἀνὴρ, ὃς τε χορὸς τῶν ἀποστόλων καὶ μαθητῶν Σωτῆρος ἡμῶν. Πᾶς τούτων ὁ τοιοῦτος ἀπαγγελεῖ ἡμῖν, φασὶ, διότι πῦρ καίεται τοῖς ἀσέβεισιν ἠτοιμασμένον· ὁ δὲ αὐτὸς καὶ τὸν τόπον τῆς αἰωνίου κρίσεως δηλώσει ἡμῖν, προσμαρτυρούμενος φυλάττεσθαι μὴ περιπεσεῖν εἰς αὐτήν.

« Οὗτος οἰκῆσει ἐν ὑψηλῷ σπηλαίῳ πέτρας ἰσχυρᾶς· ἄρτος αὐτῷ δοθήσεται, καὶ τὸ ὕδωρ αὐτοῦ πιστόν. » Αὐτὸς δὲ οὗτος, μακρὰν τοῦ πυρὸς γεγῶως καὶ τοῦ προλεχθέντος αἰωνίου τόπου, οἰκῆσει ἐν ὑψηλῷ σπηλαίῳ, καὶ ἐπὶ πέτρας ἰσχυρᾶς. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, « Αὐτὸς ἐν ὑψηλοῖς κατασκηνώσει, ὡς περιοχαὶ πετρῶν τὸ ὕψος αὐτοῦ· » ὡς νοεῖν ἡμᾶς διὰ τούτων τὴν τῶν μακαρίων ἀσκησιν, καὶ τὸν ἐν ἀκροτάτῳ φιλοσοφίας βίον αὐτῶν· διὸ ἐπιλέγεται, « ἄρτος αὐτῷ δοθήσεται, καὶ τὸ ὕδωρ αὐτοῦ πιστόν. » Ὁ δὲ τοιοῦτος, ἄρτην καὶ ὕδατι τὴν παρούσαν ζωὴν ἀσκηθεὶς, πέρασ ἐξεῖ καὶ καρπὸν τῆς ἀσκήσεως τὴν ἐνδοξον τοῦ βασιλέως θείαν· διὸ φησιν·

« Βασιλέα μετὰ δόξης βίψετε, οἱ ὀφθαλμοὶ ὑμῶν βίψονται γῆν πόρρωθεν, ἢ ψυχὴ ὑμῶν μαλετήσεται φόβον. Ποῦ εἰσιν οἱ γραμματικοί ; Ποῦ εἰσιν οἱ συμβουλευόντες ; Ποῦ ἔστιν ὁ ἀριθμῶν τοὺς τρεφομένους μικρὸν καὶ μέγαν λαόν ; ἢ οὐ συνεβουλευσατο, οἷδὲ ἦδει βαθύφωνον, ὥστε μὴ ἀκούσαι· λαὸς πεφαιλι-

σμένος, καὶ οὐκ ἔστι τῶ ἀκούοντι σύνεσις. » Πού A εἰσιν οἱ γραμματεῖς, οἱ τὸ γράμμα τοῦ νόμου πρεσβεύσαντες, καὶ μὴδ' ἕτερον εἰδότες νοεῖν ἢ τὰς τῆς λέξεως ἀπαγγελίας; Οὗς ἐπαλίνιζεν ὁ Σωτὴρ ἐν Ἐβραγαίοις λέγων· « Οὐαὶ ὑμῖν, γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί. » Πού γάρ οὗτοι φανήσονται ἐν ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως; οἱ κόλακας ἐξίστρεφον τοὺς κολακανομένους αὐτοῖς.

« Ἰδοὺ Σιών ἡ πόλις, τὸ Σωτήριον ἡμῶν οἱ ὀφθαλμοὶ σου ἔβονται, Ἱερουσαλήμ· πόλις πλουσία, σκηναὶ αὐτῆς οὐ μὴ σεισθῶσιν, οὐδὲ μὴ κινήθωσιν οἱ πάσσαλοι τῆς σκηνῆς αὐτῆς εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον, οὐδὲ τὸ σκηνία αὐτῆς οὐ μὴ διαβράγωσιν. » Σημαίνει δὲ διὰ τούτων ὁ λόγος, Σωτήριον μὲν τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ, πόλιν δὲ ἑορτῶν τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ. Τῆς μὲν γάρ Ἰουδαϊκῆς Ἱερουσαλήμ πᾶσαις ἐσεισθήσαν αἱ B σκηναὶ, παλιωρηθείσης διαφόρως καὶ εἰς ἰσάφος καταγεθελῆς ὑπὸ τῶν κατὰ χρόνους πολεμησάντων αὐτῆν· τῆς δὲ καινῆς ταύτης πόλεως ἀκινήτους φησὶν εἶσεσθαι τοὺς πάσσαλους. Κἂν γὰρ νομίζητέ ποτε ἐν διωγμοῖς ἐλαύνεσθαι καὶ παλιωρηθεῖσθαι, ἀλλ' ἐπὶ τὴν πέτραν ἐστῶσα μένει δι' αἰῶνος ἀπώτατος· ἀφειδῆς γὰρ ἦν ὁ εἰπών· « Ἐπὶ τὴν πέτραν οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ἄβου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. »

« Ὅτι τὸ ὄνομα Κυρίου μέγα ὑμῖν, τόπος ὑμῖν C ἴσται, ποταμοὶ καὶ διώρυγες πλατεῖς καὶ εὐρύχωροι. Οὐ πορεύσῃ ταύτην τὴν ὁδὸν, οὐδὲ πορεύσεται πλοῖον ἐλαύνον. Ὁ γὰρ Θεὸς μου μέγας ἐστίν· οὐ παρελεύσεται με Κύριος κριτῆς ἡμῶν, Κύριος ἀρχὸν ἡμῶν, Κύριος βασιλεὺς ἡμῶν, Κύριος οὗτος ἡμᾶς σώσει. » Αὐτὸ τὸ ὄνομα, φησὶ, Κυρίου τόπος ἴσται ταύτῃ τῇ καινῇ πόλει τῇ ἀειστοῦ καὶ ἀπώτατῃ· διόπερ, ὡς ἂν ἐπὶ τὸν Κύριον, τόπον ὄντα αὐτῆς, ψυχοδομημένη, ἀσειστος μένει. Δι' ὧν ὁ λόγος τῆς προλεχθείσης πόλεως τὸν Κύριον φησὶν εἶσεσθαι τόπον, ποταμῶν ρεῖθρα ἐχόντων καὶ διώρυγας πλατεῖς· ὥστε λέγειν· « Τοῦ ποταμοῦ τὰ ὀρμήματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ, » καὶ « Ὁ ποταμὸς τοῦ Θεοῦ ἐπληρώθη ὕδατων, » διὰ τὸ αὐτὸν τὸν Κύριον εἶναι τὸν τόπον αὐτῶν. Ὅθεν ἐχθροῖς καὶ πολεμίοις ἀντιπῆται τυγχάνουσιν οἱ ποταμοὶ, τὴν προλεχθείσαν τοῦ Θεοῦ πόλιν ἀντὶ περιβάλλου κυκλοῦντες καὶ περιτειχίζοντες· ὡς πᾶσιν ἄλλοις ἀδιάδατον εἶναι· ἐπειδὴ ὁ Κύριος, τόπος ὢν αὐτῆς, μέγας ἐστίν· αὐτὸς γὰρ D ἦν ἡ πέτρα, ἐφ' ἣν ψυχοδόμητο.

« Ἐβράβησαν τὰ σκηνία σου, ὅτι οὐκ ἐνίσχυσαν· ὁ ἴστος σου ἐκλίεν, οὐ χαλάσει τὰ ἴστια· οὐκ ἀρεῖ σημεῖον, ἕως οὗ παραδοθῇ εἰς προνομίην. Τοίνυν πολλοὶ γελοῖοι προνομίην ποιήσουσι, καὶ οὐ μὴ εἰπωσι, Κοπιῶ, ὁ λαὸς ἐνοικῶν ἐν αὐτοῖς· ἀφῆθη γὰρ αὐτοῖς ἡλάμαρτια. » Σημαίνει δὲ διὰ τούτων τὴν πτώσιν τῆς σωματικῆς Ἱερουσαλήμ, ἧς ἐβράβη τὰ σκηνία· καὶ ὁ ἴστος δὲ αὐτῆς, ὡς περ τινὸς νηὸς ἐν χειμῶσι καὶ κλύδωσι διαπασούσης, ἐκλίθη πείπων, διασπασθέντων τῶν διακρατούντων αὐτῶν σκηνίων.

audiat : populus contemptus, et non est audienti intelligentia. » Ubi sunt Scribæ, qui legis litteras patrocinantur, nihilque aliud cogitant, quam obviam dictionis enuntiationem? Quos miseros prædicabat Salvator in Evangeliiis dicens, « Væ vobis, Scribæ et Pharisei hypocritæ ⁴¹. » Ubinam illi apparebunt in die iudicii? qui, utpote adulatores, eos quibus assentabantur avertébant.

VERS. 20. « Ecce Sion civitas, Salutare nostrum oculi tui videbunt, Jerusalem, civitas dives, tabernacula quæ non concutientur, neque movebuntur paxilli tabernaculi ejus in sempiternum tempus, neque funiculi ejus dirumpentur. » His porro significat, Salutare quidem esse Christum Dei, festorum vero civitatem esse Dei Ecclesiam. Nam Judæicæ quidem Hierosolymæ tabernacula plerumque successa sunt in variis illis obsidionibus, quando illa ab expugnantibus solo non semel æquata fuit; novæ autem hujusce urbis immotos ait fore paxillos. Etiam si enim putetis nonnunquam vos in persecutionibus pelli et obsideri : at illa semper in petra consistit, et immota manet in sæculum : etenim mentiri nequit is qui dixit : « Super petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalébunt adversus eam ⁴². »

VERS. 21, 22. « Quoniam nomen Domini magnum vobis, locus vobis erit flumina et rivi lati et spatiosi. Non ambulabis per hanc viam, neque ambulabit navigium properans. Deus enim meus magnus est. Non transibit me Dominus iudex noster, Dominus princeps noster, Dominus rex noster, Dominus hic salvabit nos. » Huic, inquit, novæ civitati inconcussæ et immobili, ipsum nomen Domini locus erit : quare supra Dominum, locum suum, ædificata, immota manet. His itaque significat ipsum Dominum prædictæ civitatis locum futuram esse, fluminum alveis et latis rivis instructam, ita ut dicatur, « Fluminis impetus lætificant civitatem Dei ⁴³, » et, « Flumen Dei repletum est aquis ⁴⁴, » quia scilicet ipse Dominus locus eorum est. Quamobrem isthæc flumina hostibus inimicisque inaccessa sunt, quæ prædictam Dei civitatem munimenti loco circumdant et ambiunt : ita ut extraneis quibusque aditus sit nullus : quoniam Dominus, locus nempe ejus, permagnus est : ipse namque petra erat, supra quam extræbatur.

VERS. 23, 24. « Dirupti sunt funiculi tui, quia non prævaluerunt : malus tuus inclinatus est, non pendebunt vela : non levabit signum, donec tradatur in vastationem. Multi igitur claudi prædas facient, et non dicent, Fatisco, populus qui habitat in eis : dimissum enim est eis peccatum. » His indicat corporeæ Hierosolymæ exitium, cujus funiculi dirupti sunt ; et malus ejus, ceu cujusdam navis tempestatibus et fluctibus demeræ, declinans lapsus est, diruptis funibus ipsum retinentibus.

⁴¹ Matth. xxiii, 15. ⁴² Matth. xvi, 18. ⁴³ P. al. xlv, 5. ⁴⁴ Psal. lxxv, 10.

CAPUT XXXIV.

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΛ'

VERS. 4-5. « Accedite, gentes, et audite, principes : audiat terra, et qui in ea habitant, orbis, et populus qui est in eo : quia furor Domini super omnes gentes ; et ira super omnem numerum eorum, ut perdat eos et tradat ad cædem. Vulnerati autem eorum proiciantur, et mortui : et ascendet odor eorum. » Quibusnam tradat in cædem, nisi ultricibus virtutibus ? His porro castigatis, alii vulnerati, alii mortui erunt, qui scilicet ad mortem peccavere : quorum facinora, in vita mortali perpetrata, iudicii tempore fetorem emittent : quare secundum Symmachum dicitur, « Et ascendet fetor. » τῆς κρίσεως καιρὸν δυσωδίας ἀποπνεύσουσι· διὸ δυσωδία. »

VERS. 4. « Et rigabuntur montes sanguine eorum. B Et tabescent omnes virtutes cœlorum. » Hi montes erant de quibus dictum est, « Et tabescent montes a sanguine. » Etenim virtutes cœlorum, quæ per montes significantur, tunc tabescere dicuntur, utpote quæ memoratis hominibus in causa perniciæ fuerint. Quænam porro illæ fuerint, nisi de quibus Apostolus ait, « Non est nobis lucta adversus sanguinem et carnem ; sed adversus principatus, et potestates, et rectores mundi hujus, et adversus spiritualia nequitiae in cœlestibus ⁴³ ? » Hæc namque potestates, quæ aerium locum obtinent, virtutes cœlorum vocantur ; quandoquidem ea, quæ per aera feruntur, volucres cœli vocare solet divina Scriptura dicens, « Volucres cœli et pisces maris ⁴⁴. » Cum autem illud, « Et tabescent omnes virtutes cœlorum, » in Septuaginta Interpretum versione non compareat, cum asteriscis ex reliquorum interpretatione additum fuit. Quia vero scitu nobis opus erat quondam hæc futura essent, id nos edocet propheticus sermo declarans, superius memorata post hujus mundi consummationem eventura esse. Quamobrem infert : « Et plicabitur cœlum, sicut liber, et omnia astra cadent, tanquam folia de vite, et sicut cadunt folia de ficu. » Salvator item in Evangeliiis hæc de consummatione tradidit : « Et stellæ cadent de cœlo, et virtutes cœlorum commovebuntur, et tunc apparebit signum filii hominis in cœlo ⁴⁵ » Aquila vero, « Et omnis exercitus eorum defluet, sicut defluit folium a vite, et tanquam id, quod delabitur a ficu ; » secundum Symmachum autem, « Et omnis virtus ejus cadet, sicut cadit folium a vite, et tanquam id quod decidit a ficu. » Hæc porro observavimus, ut ostenderemus ea, quæ a LXX Interpretibus astra dicuntur, apud reliquos interpretes virtutes cœlorum vocari. Quæ virtutes, nisi de quibus modo dictum est ? Hæc igitur ipsæ, sicut folia de vite, iudicii tempore cadere dicuntur, quo cœlum plicabitur quasi liber. Hic vero notandum est, non corruptionem, non exitium, non destructionem cœlorum his

Προσαγάγετε, ἔθνη, καὶ ἀκούσατε, ἄρχοντες· ἀκουσάτω ἡ γῆ, καὶ οἱ ἐν αὐτῇ οἰκοῦντες, ἡ οἰκουμένη, καὶ ὁ λαὸς ὁ ἐν αὐτῇ· διότι ὁ θυμὸς Κυρίου ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη, καὶ ὄργη ἐπὶ τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν τοῦ ἀπολέσαι αὐτούς, καὶ παραδοῦναι εἰς σφαγὴν. Οἱ δὲ τραυματῖαι αὐτῶν βίβησονται, καὶ οἱ νεκροὶ· καὶ ἀναθήσεται αὐτῶν ἡ ὄσμη. Ἰτίσι δὲ παραδοῦναι αὐτούς εἰς σφαγὴν, ἢ ταῖς κολαστικαῖς καὶ τιμωρητικαῖς δυνάμεισι ; Τούτων δὲ τῶν κολαζομένων ἂ μὲν τραυματῖαι ἔσονται, οἱ δὲ νεκροὶ· οἱ δηλαδὴ τὰ πρὸς θάνατον ἡμαρτηρότες· ὧν αἱ πράξεις, αἱ κατὰ τὸν θνητὸν βίον συντελεσθεῖσαι κατὰ τὸν κατὰ τὸν Σύμμαχον εἰρηται, « Καὶ ἀναθήσεται ἡ

« Καὶ βραχῆσεται τὰ ὄρη ἀπὸ τοῦ αἵματος αὐτῶν. Καὶ ταχῆσονται πᾶσαι αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν. » Ταῦτα τοίνυν ἐτύγχανον ὄρη, περὶ ὧν εἰρηται τὸ, « Καὶ ταχῆσονται ὄρη ἀπὸ τοῦ αἵματος. » Αἱ γὰρ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν, ὄρη νοούμεναι, ταχῆσεσθαι λέγονται, ὡς αἰτίαι γενόμεναι ἀπωλείας τῶν εἰρημένων. Τίνες δ' ἂν εἴεν αὗται, ἢ περὶ ὧν φησιν ὁ Ἀπόστολος, « Οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἡ πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα· ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ κόσμου τούτου, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις. » Αὗται γὰρ αἱ δυνάμεις, αἱ τὸν ἀέριον χῶρον διακατέχονται, δυνάμεις οὐρανῶν εἰρηται· ἐπεὶ καὶ τὰ δι' ἀέρος φερόμενα πετεινὰ οὐρανοῦ καλεῖν εἰσθην ἢ θεία Γραφή λέγουσα, « Τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τοὺς ἰχθύας τῆς θαλάσσης. » Μὴ κείμενον δὲ ἐν τῇ τῶν Ἐβδόμηκοντα ἐρμηνείᾳ τὸ, « Καὶ ταχῆσονται πᾶσαι αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν, » μετὰ ἀστερισκῶν ἐκ τῆς τῶν λοιπῶν ἐρμηνείας προσετέθη. Ἐπεὶ δὲ ἔχρησεν ἡμᾶς γνῶναι πότε ταῦτα ἔσται, καὶ τοῦτο διδάσκει ὁ προφητικὸς λόγος, παριστάς, ὡς μετὰ τὴν συντέλειαν τοῦ κόσμου τοῦτου γενήσεται τὰ προλεχθέντα. Διὸ ἐπιφέρει· « Καὶ εἰλιγῆσεται ὡς βιβλίον ὁ οὐρανός, καὶ πάντα τὰ ἀστρα πεσεῖται, ὡς φύλλα ἐξ ἀμπέλου, καὶ ὡς πίπτει φύλλα ἀπὸ συκῆς. » Καὶ ὁ Σωτὴρ δὲ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις περὶ τῆς συντέλειας παραθοῦς ἔλεγεν· « Καὶ οἱ ἀστέρες πεσοῦνται ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σαλευθήσονται, καὶ τότε φανήσεται τὸ σημεῖον τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ οὐρανῷ. » Ὁ μὲν Ἀκύλας, « Καὶ πᾶσα στρατιὰ αὐτῶν ἀπορρέυθει, ὡς ἀπορρεῖ φύλλον ἀπὸ ἀμπέλου, καὶ ὡς ἀπόπτωμα ἀπὸ συκῆς. » κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, « Καὶ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτοῦ πεσεῖται, ὡς πίπτει φύλλον ἀπὸ ἀμπέλου, καὶ ὡς ἀπόπτωμα ἀπὸ συκῆς. » Τετήρηται δὲ ταῦτα ἡμῖν, εἰς τὸ δεῖξαι, ὅτι τὰ παρὰ τοῖς Ἐβδόμηκοντα εἰρημένα ἀστρα παρὰ τοῖς λοιποῖς ἐρμηνευταῖς δυνάμεις τοῦ οὐρανοῦ ὠνομάσθησαν. Ποῖαι δὲ δυνάμεις, ἢ περὶ ὧν ἀρτίως ἐλέγετο ; Ταῦτα οὖν αὐτὰ ὡς φύλλα ἐξ ἀμπέλου πεσεῖσθαι εἰρηται κατὰ τὸν τῆς κρίσεως καιρὸν, καθ' ὃν εἰλιγῆσεται

⁴³ Ephes. vi, 12. ⁴⁴ Psal. viii, 9. ⁴⁵ Matth. xxiv, 29.

οὐρανὸς ὡς βιβλίον. Ἐπιτηρησάτω δὲ ἄξιον, ἐνταῦθα **A** γενομένους τοῦ λόγου, ὡς οὐ φθορὰν, οὐδὲ ἀπώλειαν καὶ ἀφανισμόν ἔσσεσθαι τοῦ οὐρανοῦ σημαίνει ὁ λόγος· ἀλλ' ὡς ἂν εἰλισσομένης βιβλίου φανεροῦται τὰ ἐν αὐτῇ γεγραμμένα, οὐ μὴν φθίρειται ἡ βιβλος· τὸν αὐτὸν τρόπον ἀνελιττομένης τῆς περιεχούσης τὰς τοῦ σύμπαντος αἰῶνος κρίσεις καὶ πράξεις βιβλου, αἱ ἀντικείμεναι δυνάμεις ἀποθρύουσι τῆς κατὰ τὸν ἀέρα διατριβῆς. Τότε δὲ αἱ ἀντικείμεναι δυνάμεις, αἱ πάλαι δίκην ἀστρων πολλοὺς ἀδίκησασαι, πεσοῦνται· ἐπι καὶ αὐτὸς ὁ Σατανᾶς, μετασχηματιζόμενός εἰς

verbis indicari; verum, sicut evoluto et aperto libro, quæ descripta sunt in conspectum veniunt, neque tamen liber destruitur; eodem prorsus modo, evoluto et aperto illo, totius sæculi judicia et opera complectente, libro, adversariæ potestates ab illa in aere commoratione defluent. Tunc autem eædem ipsæ adversariæ potestates, quæ olim stellarum instar, multos læserant, decident: quandoquidem et ipse Satanas transformatus in angelum lucis, tanquam fulgur de cælo decidit. ἄγγελον φωτός, πέπτωκεν ὡς ἀστραπή ἐκ τοῦ οὐρανοῦ.

Ἐμεθύσθη ἡ μάχαιρά μου ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τὴν Ἰδουμαίαν καταθήσεται, καὶ ἐπὶ τὸν λαὸν τῆς ἀπωλείας μετὰ κρίσεως. Ἰδουμαία δὲ ἑρμηνεύεται ἡ γῆ ὠδῆς, ἐφ' ἣν ἡ μάχαιρα καταβᾶσα πληροῦται αἵματος, καὶ ὡσπερ ἀπὸ στέατος τῶν κατασφαττομένων παχύνεται.

Vers. 5. « Inebriatus est gladius meus in caelo, et in Idumæam descendet, et in populum perditionis cum iudicio. » Idumæa significat, *terrena*: in quam descendens gladius sanguine repletur, et quasi adipe occisorum impinguatur.

Ἡ μάχαιρα Κυρίου ἐνεπλήσθη αἵματος, ἐπαχύνθη ἀπὸ στέατος, ἀπὸ αἵματος τράγων καὶ ἀμνῶν, καὶ ἀπὸ στέατος τράγων καὶ κριῶν· ὅτι θυσία τῷ Κυρίῳ ἐν Βοσόρ, καὶ σφαγὴ μεγάλη ἐν τῇ Ἰδουμαίᾳ. Τίνες δὲ εἰσὶν οὗτοι ἀμνοὶ καὶ τράγοι καὶ κριοὶ φησὶ· τῶν μὲν ἀμνῶν, ἧ κατὰ τοὺς λοιποὺς ἑρμηνευτάς, ἀρνῶν, σημαίνοντων τοὺς τὸν δημῶδη καὶ ἰδιωτικὸν μετελθόντας βίον· τῶν δὲ τράγων καὶ κριῶν τοὺς πολλὰ δεδουνημένους ἐν ἀρχαῖς καὶ ἐξουσίαις, οὓς μετελεύσεται ἡ μάχαιρα τοῦ Θεοῦ, ὡσπερ θυσίαν ἐργαζομένη διὰ τοῦ κατασφάττειν καὶ θύειν τοὺς προλεχθέντας ἀμνοὺς καὶ τράγους καὶ κριοὺς.

Vers. 6. « Gladius Domini impletus est sanguine, impinguatus est adipe, sanguine hircorum et agnorum, adipe hircorum et arietum: quia sacrificium Domino in Bosor, et mactatio magna in Idumæa. » Quinam sunt illi agni, hirci et arietes, dicit: agnorum nomine, sive secundum reliquos interpretes, ἀρνῶν, significantur qui popularem et privatam vitam agunt; hirci vero et arietes ii, qui multa possunt imperio et potestate, quos Dei gladius invadet, qui quasi sacrificium faciet, memortos agnos, hircos et arietes mactando et immolando.

Καὶ συμπεσοῦνται οἱ ἄνθρωποι μετ' αὐτῶν, καὶ οἱ κριοὶ, καὶ οἱ ταῦροι, καὶ μεθυσθήσεται ἡ γῆ ἀπὸ τοῦ αἵματος, καὶ ἀπὸ τοῦ στέατος αὐτῶν ἐμπλησθήσεται. Ἡ Βοσόρ μεταλαμβάνεται εἰς τὴν σάρκα, τοῦ λόγου τὴν ἀνάστασιν τῆς σαρκὸς σημαίνοντος ἐν τούτοις. Διὰ τὴν τῶν εἰρημένων σφαγὴν ἐν σαρκὶ ἔσσεσθαι διδάσκων φησὶν· « Ὅτι θυσία τῷ Θεῷ ἐν Βοσόρ, καὶ σφαγὴ μεγάλη ἐν τῇ Ἰδουμαίᾳ » πᾶσαν γὰρ τὴν γαῖαν ψυχὴν μετελεύσεται. Ἐδῶμ γὰρ ὁ γῆϊνος ἑρμηνεύεται· ὡς καὶ ἀλλαχοῦ δὴ ὁ αὐτὸς οὗτος προφήτης ἐξῆς προῶν περὶ τοῦ Σωτῆρος καὶ τῆς ὑπ' αὐτοῦ γεννησομένης κρίσεώς φησιν· « Τίς ὄψος ὁ παραγενόμενος ἐξ Ἐδῶμ, ἐρύθημα ἱματίων ἐκ Βοσόρ; » Τὴν γὰρ ἐνσαρκον αὐτοῦ παρουσίαν ἐπὶ τῆς γῆς γενομένην τοῦτον ἐδήλου τὸν τρόπον. Ἡμεῖς δὲ τὸ θεῖον Πνεῦμα τοιαύταις χρῆσασθαι λέξεσιν ἀπειλητικαῖς εἰς τὸ παραστήσαι τὴν κατὰ τῶν ἀσεβῶν τοῦ Θεοῦ ἐκδίκησιν, καὶ εἰς τὸ σοθῆσαι τοὺς τούτων ἀκρωμένους τῇ συνήθει· καὶ παχυτέρᾳ ἀκοῇ, τῷ μὴ δύνασθαι τοὺς πάντας ἄλλως νοεῖν τὰς ἐπαχθυομένας τοὺς ἀσεβεῖσι τιμωρίας, μηδὲ τὸν τρόπον τῆς καλᾶσεως ἐπινοῆσαι δύνασθαι. Διὰ παχυτέροις ῥήμασι καὶ συνθηθεστέροις λέξεσι φόβου ποιητικαῖς τούτων ἀκούοντες.

Vers. 7. « Et concident robusti cum eis, et arietes et tauri: et inebriabitur terra a sanguine, et a pinguedine eorum implebitur. » Bosor carnem significat: atque his carnis resurrectio declaratur. Quapropter huiusmodi mactationem in carne futuram esse docens ait: « Quoniam sacrificium Deo in Bosor, et mactatio magna in Idumæa: » omnem quippe terrestrem animam invadet. Edom enim terrenum significat, quemadmodum alibi hic propheta in sequentibus de Salvatore deque futuro iudicio ejus loquens ait: « Quis hic qui venit de Edom, rubor vestimentorum de Bosor 47? » Carnalem quippe adventum suum in terram hoc modo declaravit. Arbitror autem Spiritum divinum comminatoriis hisce vocibus uti, ut indicet ultionem a Deo de impiis sumendam; utque ex frequentiore et sæpius repetita voce auditores deterreantur, nec valeat quispiam supplicia impiis inferenda aliter intelligere, neque tamen supplicii modum excogitare possit. Quamobrem rudiori sermone, et vulgarioribus verbis terrorem incutientibus utitur, ut qui hæc audiunt, perterriti convertantur.

Ἡμέρα γὰρ κρίσεως Κυρίου, καὶ ἐνιαυτὸς ἀναπόδσεως κρίσεως Σιών. Κατ' ἐν τοῖς ἀνωτέρω δὲ

χέρηται, ἵνα κἄν οὕτω φοβηθέντες ἐπιστρέψωσιν οἱ

Vers. 8. « Dies enim iudicii Domini, et annus retributionis iudicii Sion. » Superius item dicte-

47, Isa. LXIII, 1.

tur, « Mulieres divites, exsurgite, diei anni memoriam facite in dolore cum spe. » Quis sit ille annus, quo cum dolore planctum edere jubet, hæc prophetia declarat his verbis, « Vocare annum Domini acceptabilem, et diem retributionis Deo nostro, consolari omnes lugentes, dare lugentibus Sion gloriam. » Viden' quo sensu hic dicatur, « annus Domini, et dies retributionis; » ita ut simile sit illud hoc dicto, « Dies enim iudicii Sion. » Itaque idem ipse annus, eadem ipsa dies est, qua pauperes evangelizantur, lugentes Sion consolationem accipiunt in Christi adventu, mulieres illæ divites ad planctum evocantur, et quæ hoc in loco de Sion enuntiantur, futura sunt. Hæc porro omnia in Salvatoris nostri Jesu Christi adventu implebantur, quando ii qui in ipsum crediderant, et gratiam ejus susceperant, optimis illis pollicitationibus fruebantur: qui vero sese a gratia ejus sequestraverant, ab omni spe bona lapsi, tristiorum comminationes subierunt. Et sane ipsa eorum conspicua et regia civitas, ea ipsa peritit, quæ præsens prophetia vaticinatur.

λαῖς ὑποκλιπώσασιν. Καὶ αὐτὴ δὲ αὐτῶν ἡ σεμνὴ καὶ παρούσα προφητεία.

VERS. 9. « Et vertentur valles ejus in picem, et terra ejus in sulphur. Et erit terra ejus ut pix ardens nocte et die. » Quis clare denuntiat extremam vastitatem et loco et genti inferendam.

VERS. 10. « Et non exstinguetur in perpetuum tempus: et ascendet fumus ejus sursum: in generationem ejus desolabitur, et in tempus multum. » Signum supplicii, quod in profundo launt, iis qui sursum positi sunt præbens conspiciendum, ob instam illis malitiam, quæ, quod tenebrosa et nigra sit, pici comparatur.

VERS. 11. « Aves, et ericii, et ibes et corvi habitabunt in ea: et injicietur super eam funiculus geometrizæ deserti, et onocentauri habitabunt in ea. » His impuras animas significat, quales erant eorum animæ, qui ex alienigenis et extraneis gentibus eo in loco postea habitabant, idolorum cultores.

VERS. 12. « Principes ejus non erunt. Reges enim et magnates ejus erunt in perditionem. » Dæmonas quosdam adumbrat, qui in simulacris et idolis eorum ceu in latebris agebant.

VERS. 13, 14. « Et renascentur in urbibus ejus spinosa et ligna, et in munitionibus ejus. Et erunt cubile sirenum, et stabulum struthionum. Et obviabunt dæmones onocentauris, et clamabunt alter ad alterum. Ibi requiescent onocentauri, invenientes sibi requiem: » infructuosam eorum doctrinam significans. Quamobrem vineam eorum spinas emisisse supra¹⁴ declarabat his verbis, « Expectavi ut faceret mihi uvam, fecit autem spinas. » Ubi autem in animabus eorum extrema vastitas fuerit,

¹⁴ Cap. v, 1.

A ἐλέγτο τὸ, « Γυναῖκες πλούσιαι, ἀνάστητε, ἡμέρας ἐνιαυτοῦ μνηστὴν ποιήσαθε ἐν δόξη μετ' ἐλπίδος. » Τίς οὖν ἦν οὗτος ὁ ἐνιαυτός, ἐφ' ᾧ κόπτεσθαι μετ' ὀδύνης προστάττει, ἢ παρούσα προφητεία παρίσταισι λέγουσα τὰ προκείμενα: « Καλέσαι ἐνιαυτὸν Κυρίου δεκτὸν, καὶ ἡμέραν ἀναποδόσεως τῷ θεῷ ἡμῶν, παρακαλέσαι πάντας τοὺς πειθοῦντας, δοθῆναι τοῖς πειθοῦσι Σιών δόξαν. » Ὅρθως ὅπως ἐν τούτοις « ἐνιαυτὸς Κυρίου » εἴρηται, « καὶ ἡμέρα ἀναποδόσεως, » ὡς ὁμοιον τυγχάνη τῷ, « Ἥμέρα γὰρ κρίσεως Σιών. » Οὐκοῦν εἰς καὶ ὁ αὐτὸς ἐνιαυτὸς τυγχάνει, καὶ μία καὶ ἡ αὐτὴ ἡμέρα, καθ' ἣν οἱ πτωχοὶ εὐαγγελίζονται, οἱ τε πειθοῦντες τὴν Σιών παρακαλοῦνται ἐπὶ τῇ Χριστοῦ παρουσίᾳ, καὶ αἱ λεγόμεναι πλούσιαι γυναῖκες ἐπὶ τὸν κοπετὸν καλοῦνται, καὶ τὰ λεγόμενα διὰ τῶν προκειμένων τῇ Σιών ἀποδαίνειν ἡμελλε. Ταῦτα δὲ πάντα ἐπὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ παρουσίας ἐπληροῦτο, καθ' ἣν οἱ μὲν εἰς αὐτὸν πιστευόμενοι, καὶ τὴν χάριν τὴν δι' αὐτοῦ παραδεδεγμένοι, τῶν χρηστοτέρων ἐπαγγελιῶν ἀπῆλθον: οἱ δὲ ἄλλοτρίους ἑαυτοὺς καταστήσαντες τῆς αὐτοῦ χάριτος, πάσης ἀγαθῆς ἐπιπέδος ἀποπεισόντες, ταῖς τῶν σκυθρωποτέρων ἀπει-

B βασιλικῆ πόλις τοιαῦτα πέπονθεν, ὅποια θεοπίστει ἡ

« Καὶ στραφήσονται αἱ φάραγγες αὐτῆς εἰς πίσσαν, καὶ ἡ γῆ αὐτῆς εἰς θεῖον. Καὶ ἔσται ἡ γῆ αὐτῆς ὡς πίσσα καιομένη νυκτός καὶ ἡμέρας. » Δι' ὧν σαφῶς ὁ λόγος παρίσταισι ἐσχάτην ἐρημίαν καταλήψεσθαι τὸν τε τόπον καὶ τὸ ἔθνος.

C « Καὶ οὐ σβεσθήσεται εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον, καὶ ἀναθήσεται ὁ καπνὸς αὐτῆς ἄνω: εἰς γενεάν αὐτῆς ἐρημωθήσεται, καὶ εἰς χρόνον πολύν. » Τὸ σημεῖον τῆς ἐν βῆθει τιμωρίας αὐτῶν τοῖς ἄνω παρέχων ὄψιν διὰ τὴν ὑποκλιπόμενὴν αὐτοῖς κακίαν, πίσση διὰ τὸ σκοτωδὲς καὶ μέλαν παραβαλλομένην.

« Ὅρνεα, καὶ ἐχίνοι, καὶ ἴβεις, καὶ κόρακες κατοικήσουσιν ἐν αὐτῇ: καὶ ἐπιδηθήσεται ἐπ' αὐτὴν σπαρτίον γεωμετρίας ἐρήμου, καὶ ὄνοκένταυροι οικήσουσιν ἐν αὐτῇ. » Δι' ὧν αἰνιττεται ψυχὰς ἀκαθάρτους, ὅποια ἦσαν αἱ τῶν μετὰ ταῦτα ἐξ ἄλλοφύλων καὶ ἄλλογενῶν ἐθνῶν τὸν τόπον οἰκησάντων εἰδωλολατρῶν.

D « Οἱ ἄρχοντες αὐτῆς οὐκ ἔσονται. Οἱ γὰρ βασιλεῖς καὶ οἱ μεγιστᾶνες αὐτῆς ἔσονται εἰς ἀπώλειαν: » δεξιμόνας τινὰς αἰνιττόμενος τοὺς ἐν τοῖς ἀγάλμασι τῆς εἰδωλολατρίας αὐτῶν ἐμφωλευστας.

« Καὶ ἀναρῆσεται εἰς τὰς πόλεις αὐτῶν ἀκάνθινα ξύλα, καὶ εἰς τὰ ὄχυράματα αὐτῆς. Καὶ ἔσται ἐπαύλεις σιρήνων, καὶ αὐλὴ στρουθῶν. Καὶ συναντήσουσι δαιμόνια ὄνοκένταυροι, καὶ βοησονται ἕτερος πρὸς τὸν ἕτερον. Ἐκεῖ ἀναπαύσονται ὄνοκένταυροι, εὐρόντες αὐτοὺς ἀνάπαισιν: » δηλῶν τὰς ἀκάρπους αὐτῶν διδασκαλίας. Διὸ καὶ τὸν ἀμπελοῦνα αὐτῶν διὰ τῶν ἐμπροσθεν ἐδῆλου ἀκανθαν ἀγροχέται, λέγων: « Ἔμενενα ἵνα ποιήσῃ μοι σταφυλὴν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας. » Ἐρημίας δὲ τῆς ἐσχάτης ἐν ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν γενομέ-

νης, καὶ ἀκάνθαις πληρωθείσης αὐτῶν τῆς χώρας, αἰτις ἀναπαύεσθαι ἐν αὐτοῖς τὰ πνεύματα τὰ ἀκάθαρτα προλέγει.

Ἐκεῖ ἐνάσπασεν ἐχίνος, καὶ ἔωσεν ἡ γῆ τὰ παιδία αὐτῆς μετὰ ἀσφαλείας. Ἐκεῖ συνήτησαν Ἐλαφοὶ, καὶ εἶδον τὰ πρόσωπα ἀλλήλων. Ἐλαφὸν καθαρὸν ζῶον οἶδεν ἡ θεία Γραφή, καὶ πολλὰ χρηστὰ περὶ ἐλάφων διδάσκει, ὡς ὅταν λέγῃ· «Ὁν ἐρόπων ἐπιποθεῖ ἡ Ἐλαφος·» καὶ πάλιν· «Φωνὴ Κυρίου καταρτιζομένη ἐλάφους·» καὶ αὖθις· «Ἐλαφος φιλίας καὶ πῦλος ὧν χαρίτων ὁμιλεῖτω σοι·» καὶ ἐν τῷ Ἰώβ· «Ἐφύλαξας δὲ μήνας ἐλάφων, ὠδῖνας δὲ αὐτῶν ἐξαποστειλεῖς.» Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ τῆς νύμφης, ὁ ἐν τῷ Ἄσματι τῶν ἁγμάτων, ὁ ἀβελφιδοῦς, ἐλάφῳ παραδέδληται· «Ὅμοιός ἐστι δορκάδι ἢ νεβρῶ ἐλάφῳ, ἐπὶ τὰ ὄρη ἀρωμάτων.» Ὅτε τοίνυν καὶ αὐτὸς ὁ νυμφίος ἐλάφῳ παραβάλλεται, τίνας ὅ ἂν εἴποις ἐναυθῆσαι ἐλάφους ἢ τοὺς μαθητὰς καὶ ἀποστόλους; Ἔστι δὲ καὶ ὀφιοκτόνον τὸ ζῶον. Διδάσκει τοίνυν ὁ παρὼν λόγος, ὡς ἀπὸ τῆς ἐρημίας τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους Ἐλαφοὶ τινες παρῆλθον, οἱ μαθηταὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν· Ἐκεῖ γάρ, φησὶ, συνήτησαν Ἐλαφοὶ, καὶ εἶδον τὰ πρόσωπα ἀλλήλων. Ἐγνώρισαν γὰρ ἑαυτοὺς, καὶ τῆς ψυχῆς αὐτῶν τοὺς κατ' εἰκόνα Θεοῦ γενομένους χαρακτήρας ἐπέγνωσαν. Ἐπειδὴ δὲ οὐ παρέμειναν ἐν μιᾷ πόλει· διέβραμον δὲ ἄλλος ἄλλαχού πληροῦντας τὸ Εὐαγγέλιον· τούτου χάριν εἰρηται·

Ἐτέρα τὴν ἑτέραν οὐκ ἐξήτησαν, ὅτι ὁ Κύριος αὐτοῖς ἐνετείλατο, καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ συνήγαγεν αὐτούς. Ὁ γὰρ εἰπὼν αὐτοῖς, «Μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη ἐν τῷ ὀνόματί μου,» αὐτοῖς ἐνετείλατο μὴ κατὰ τὸ αὐτὸ ποιεῖσθαι τὰ τῆς συστάσεως τῶν Ἐκκλησιῶν αὐτῶν.

Καὶ αὐτοῖς ἐπιβαλεῖ αὐτοῖς κλήρους, καὶ ἡ χεὶρ αὐτοῦ διεμέρισε βόσκεισθαι. Εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον κληρονομήσετε, εἰς γενεὰς γενεῶν ἀναπαύσονται ἐπ' αὐτῆς. Οὐκοῦν καὶ νομῆν αὐτοῖς καὶ βοσκήν παρεῖχεν, ὥσπερ καὶ κληρὸν εἰς γενεὰς γενεῶν, εἰς τὸ ἀναπαύεσθαι αὐτοὺς εἰς τοὺς αὐτῶν κληρὸν, δηλαθὴ τοῖς ἔθνεσι τοῖς ἀποκληρωθεῖσιν αὐτοῖς, ἐν οἷς εἰς γενεὰς γενεῶν ἡ μνήμη αὐτῶν ἐν ταῖς ὕπ' αὐτῶν ἰερουθεσίαις Ἐκκλησίαις ἀναζωπυρεῖται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕ΄.

Εὐφράνθητι, Ἐρημος διψῶσα· ἀγαλλιάσθω Ἐρημος, καὶ ἀνθείτω ὡς κρίνον. Εἶη τοίνυν αὕτη ἡ Ἐρημος παρὰ τὴν προλεχθεῖσαν Σιών, ἐν ἣ ἔχινους, καὶ ἴβεις, καὶ κόρακας, δαιμόνια τε καὶ ὄνοκενταύρους οἰκῆσειν ἐλέγετο, πίσεως τὴ αὐτῆς καὶ θείου πληρωθῆσθαι τὰς φάραγγας. Τούτων δὲ περὶ τῆς Σιών καὶ περὶ τῆς Ἰερουσαλήμ εἰρημένων, ὧρα τὰ προκειμένα περὶ ἑτέρας ἐρήμου λέγεσθαι νοεῖν. Διψῶσα γὰρ ἦν αὕτη πρότερον ἡ Ἐρημος, ἐστερημένη νάματος οὐρανίου· ἀλλὰ χαίρειν αὐτῇ καὶ εὐφραίνεσθαι ὁ λόγος προστάττει διὰ τὰ λεγόμενα, ἔτι δὲ καὶ ἀνθεῖν ὡς κρίνον· ὥστε λέγειν· «Χριστοῦ εὐωδία

αἰτις ager ipsorum spinis repletus erit; ibi requiem habituros imperos dæmonas jure prædicit.

Vers. 15. «Ibi nâdificavit ericius, et servavit terra pullos ejus cum securitate. Ibi obviaverunt cervi, et viderunt facies suas mutuo.» Cervum inter animalia munda agnoscit Scriptura divina, multaque de illo in bonam partem effert, ut cum ait: «Quomadmodum desiderat cervus¹⁰»; ac iterum: «Vox Domini præparans cervos¹¹»; et rursus: «Cervus amicitie, et pullos gratularum tuarum, colloquatur tecum¹²»; et in libro Job: «Observasti autem menses cervorum, et dolores partus ipsi immittes¹³.» Ipse quoque sponsus dilectus in Cantico canticorum cervo comparatur: «Similis est capræ et hinnulo cervorum, super montes aromatum¹⁴.» Cum itaque sponsus cervo comparatur, quos hic cervos memorari dicas, nisi discipulos et apostolos? Est autem animal illud serpentibus exitiosum. Hic ergo docetur, ex Judæorum solitudine cervos prodidisse quosdam, videlicet discipulos Servatoris nostri: «Ibi enim, ait, obviaverunt cervi, et viderunt facies suas mutuo.» Sese namque mutuo agnoverunt, animæque ad similitudinem Dei adornatos characteres in se invicem deprehenderunt. Quoniam vero non in una eademque civitate manserunt, sed ultro citroque singuli, Evangelii munus implentes, discurrabant: ideo dicitur:

Vers. 16. «Alter alterum non quæsit, quia Dominus illis præcepit, et Spiritus ejus congregavit eos.» Etenim qui dixerat illis, «Docete omnes gentes in nomine meo;» idem ipse vetuit, ne in uno eodemque loco Ecclesias suas constituerent.

Vers. 17. «Et ipse immittet eis sortes, et manus ejus divisit, ut pascantur. In æternum tempus hæreditatem sortiemiini, in generationes generationum requiescent in ea.» Pabulum ergo ipsis et pascua suppeditavit, itemque sortes in generationes generationum; ut singuli in sortibus suis requiescerent, videlicet in gentibus sibi sorte assignatis: ubi, nimirum in iis quas fundaverunt Ecclesiis, memoria eorum in generationes generationum servatur et viget.

CAPUT XXXV.

Vers. 1. «Lætare, desertum sitiens: exsultet solitudo, et floreat sicut lilium.» Hæc igitur solitudo, alia fuerit a prius memorata Sione, in qua ericios, ibes, corvos, dæmonas et onocentaurus habituros esse, ac cujus valles pice et sulphure repletum iri, dicebatur. Cum ergo talia de Sione et de Jerosolyma proferantur, restat ut ea, quæ jam tractantur, de alia solitudine pronuntiari intelligamus. Etenim vere sitibunda olim erat illa solitudo, fluentis cælestibus orbata: verum memoratis de causis lætari et exsultare, itemque sicut lilium florere jubetur; ita ut dicat: «Christi

¹⁰ Psal. xli, 1. ¹¹ Psal. xxviii, 9. ¹² Prov. v, 19.

¹³ Job. xxxix, 1. ¹⁴ Cant. ii, 9.

bonus odor sumus Deo in omni loco ²⁴.) Quin etiam, ait, florebut nova germina et speciosi flores, de quibus in Cantico canticorum dicitur: « Visi sunt flores in terra; mandragoræ dederunt odorem suum ²⁵. »

VERS. 2. « Et florebut et exsultabunt deserta Jordanis. Gloria Libani data est ei, et honos Carmeli: et populus meus videbit gloriam Domini, et celsitudinem Dei. » Hic per Jordanem evangelicam Scripturam clare significat: nam ad Jordanem fluvium Joannes primus prædicavit regnum cælorum: et quia cultus ille, secundum Moysis legem olim Deo præstitus, Hierosolymæ non amplius vigebat, baptismum poenitentiae et lavacrum regenerationis in eodem fluvio propheta ille tradidit: ipseque Salvator et Dominus noster Jesus Christus Joannis prædicationem quasi sigillo suo munivit, cum ab eo in Jordane fluvio baptizatus est, ac per seipsum regenerationis mysterium firmavit.

« Gloria Libani data est ei, et honos Carmeli. » Libanus quidem, sive thus, in præmissis verbis significat altare et templum, in quo sacrificia cum ipso thure, legalis etiam cultus offerri consueverat; Carmelus autem, ut plerumque commonstratum est, populum ex circumcissione subindicat. Prisci itaque populi honorem, ac templi Hierosolymitani gloriam, antiquæ illi solitudini, id est, Ecclesiæ ex gentibus datum iri in prophetia fertur. Adjicit postea: « Et populus meus, » non ultra Israel; « sed populus, » inquit, « meus videbit gloriam Domini; » quam promissionem novo populo enuntiat, utpote qui primum Salvatoris adventum exceperit: qua item de causa secundum et gloriosum ejus conspectum, necnon ejus celsitudinem contemplanturus est.

VERS. 3. « Corroboramini, manus remisæ, et genua soluta, consolamini. » Hic jubentur discipuli et apostoli Servatoris nostri animas in gentibus remissas confirmare, et infirmorum genua corroborare.

VERS. 4. « Mente pusillamines confortamini, ne timeate. Ecce Deus vester judicium retribuit et retribuet: ipse veniet, et salvabit nos. » Etiamsi enim vos quidam persequantur, vobisque minas et terrorem incutiant, plagas item et tormenta intelligant; at vos, inquit, olim pusillanimes, jam robore ac fortitudine instructi, ne timeate, quippe qui Deum vobiscum omni tempore versantem habeatis. Hac itaque imbuti disciplina, vos olim pusillanimes, confortamini, et ne timeatis.

VERS. 5, 6. « Tunc aperientur oculi cæcorum, et aures surdorum audient. Tunc saliet sicut cervus claudus, et diserta erit lingua balborum. » Illi olim surdi et cæci, qui divinam doctrinam non audierant, nunc, per ejus gratiam, auditu perceptis divinis eloquiis eruditi evaserunt: imo etiam ii,

ἰσµὲν τῷ Θεῷ ἐν παντὶ τόπῳ. » Ἀλλὰ καὶ ἐξανθήσει, φησί, νεαρὰ βλαστήματα καὶ ἀνθη ὠραία, περὶ ὧν εἶρηται ἐν Ἄσματι τῶν ἁσμάτων. « Τὰ ἀνθη ὠρθῆ ἐν τῇ γῆ· οἱ μανδραγόρα ἔδωκαν ὄσμην αὐτῶν. »

« Καὶ ἐξανθήσει καὶ ἀγαλλιῶσεται τὰ ἔρημα τοῦ Ἰορδάνου. Ἡ δόξα τοῦ Λιβάνου ἐδόθη αὐτῇ, καὶ ἡ τιμὴ τοῦ Καρμήλου· καὶ ὁ λαὸς μου βῆσεται τὴν δόξαν Κυρίου καὶ τὸ ὄψος τοῦ Θεοῦ. » Ἐναυθα ἀντικρυς διὰ τοῦ Ἰορδάνου τὴν εὐαγγελικὴν Γραφὴν παρίστησιν· ἐν γὰρ τῷ Ἰορδάνῳ ποταμῷ πρῶτος Ἰωάννης ἐκήρυξε τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· καὶ ὡς μηκέτι ἐνεργούσης ἐν τῇ Ἱερουσαλήμ τῆς κατὰ τὴν Μωυσαϊκῆς νόμον ἐπιτελουμένης λατρείας, βάπτισμα μετανοίας καὶ τὸ τῆς παλιγγενεσίας λουτρὸν ἐν αὐτῷ τῷ ποταμῷ ὁ αὐτὸς παρείδου προφητῆς· ὃ τε Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐπασπραγίσαστο τοῦ Ἰωάννου τὸ κήρυγμα ἐν τῷ Ἰορδάνῳ ποταμῷ βαπτισθεὶς ὑπ' αὐτοῦ, καὶ βεβαιώσας δι' αὐτοῦ τὸ τῆς παλιγγενεσίας μυστήριον.

« Ἡ δόξα τοῦ Λιβάνου ἐδόθη αὐτῷ, καὶ ἡ τιμὴ τοῦ Καρμήλου. » Ὁ μὲν Λίβανος διὰ τῶν ἐμπροσθεν ἐδήλου καὶ τὸ θυσιαστήριον καὶ τὸν νεῶν, ἐν ᾧ αἱ τε θυσίαι σὺν αὐτῷ τῷ Λιβάνῳ καὶ ἡ κατὰ νόμον λατρεία ἐν ταῖς ἀναφοραῖς προσεφέρετο· ὁ δὲ Κάρμηλος τὸν ἐκ περιτομῆς λαὸν αἰνιττοῦμενος ἀποδέδεικται πολλάκις. Τοῦ λαοῦ τοίνυν τοῦ παλαιοῦ ἡ τιμὴ, καὶ τοῦ ναοῦ τοῦ ἐν Ἱερουσαλήμ ἡ δόξα τῇ πάλαι ἐρήμῳ, λέγω δὴ τῇ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίᾳ δοθήσεσθαι προφητεύεται. Εἰτε ἐπιλέγει· « Καὶ ὁ λαὸς μου, » οὐκέτι ὁ Ἰσραὴλ, ἀλλ'· ὁ ἐμός, φησί, « λαὸς βῆσεται τὴν δόξαν Κυρίου. » ταύτην τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ λόγου παρέχοντος τῷ νέῳ λαῷ, ἅτε παραδεξαμένη τὴν πρώτην τοῦ Σωτῆρος παρουσίαν· διὸ καὶ τὴν δευτέραν καὶ ἑνδοξὸν αὐτοῦ θέαν, τό τε ὄψος αὐτοῦ θεωρήσει.

« Ἰσχύσατε, χεῖρες ἀνεμῆναι, καὶ γόνατα παραλελυμένα, παρακαλέσατε. » τοῦ λόγου παρακαλειομένου τοῖς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μαθηταῖς τε καὶ ἀποστόλοις ἐνισχύειν τὰς παρεμῆνας ἐν τοῖς ἔθνεσι ψυχὰς, καὶ τὰ τῶν ἠσθητικῶν γόνατα κρατύνειν.

« Οἱ ὀλιγόφυχοι τῇ διανοίᾳ, ἰσχύσατε, μὴ φοβεῖσθε. Ἰδοὺ ὁ Θεὸς ὑμῶν κρίσιν ἀνταποδίδωσι καὶ ἀνταποδώσει· αὐτὸς ἤξει, καὶ σώσει ἡμᾶς. » Κἂν γὰρ διώκωσι τινες ἀπειλοῦντες, καὶ φόβους ἐμποιοῦντες, αἰκίας τε καὶ βασάνους ἐπάγοντες· ἀλλ' ὑμεῖς, φησὶν, οἱ ποτε ὀλιγόφυχοι, ἰσχύος τε καὶ δυνάμεως μεταλαμβάνοντες, μὴ φοβεῖσθε, ἔχοντες τὸν ὑμέτερον διὰ παντὸς ὑμῖν συνόντα Θεόν. Ταῦτα τοίνυν παιδευθέντες, ὑμεῖς οἱ ποτε ὀλιγόφυχοι, ἰσχύσατε καὶ μὴ φοβεῖσθε.

« Τότε ἀνοιχθήσονται ὀφθαλμοὶ τυφλῶν, καὶ ὠτα κωφῶν ἀκούσονται· τότε ἀλείψαι ὡς ἔλαφος, ὁ χυλὸς, καὶ τραπὴ ἔσται ἡ γλῶσσα μογιάλων. » Καὶ οἱ κωφοὶ, τυφλοὶ τε καὶ ἀνήχοι θεῶν λόγων πρότερον, νῦν διὰ τῆς αὐτοῦ χάριτος ἐπιστήμονες γεγονάσι ταῖς τῶν θεοπνεύστων λογίων ἀκοαῖς· ἀλλὰ καὶ οἱ παρει-

²⁴ II Cor. II, 15. ²⁵ Cant. VII, 15.

μενοι τὰς βλάσεις τῆς ψυχῆς ἀνεπήδησαν ἐλάφων δί-
κην, τοῖς αὐτῶν ἐξομωθέντες διδασκάλους· οὐς μι-
κροῦ πρόσθεν ἐλάφους ὠνόμασεν ἢ προφητεία. Καί
ἡ τῶν μογιλάλων γλῶσσα, ἣν συνέδησεν ὁ Σατανᾶς
πρὸς τὸ μὴ θεολογεῖν τὸν ἀληθῆ Θεόν, τρανὰ φθέγ-
γεσθαι καὶ διηρθρωμένα μεμάρθηκεν. Μογιλάλους δὲ
οὐκ ἂν ἄμαρτους εἰπὼν τοὺς παρὰ τοῖς σοφοῖς τοῦ
αἰῶνος τούτου, μόγις ποτὲ τολμήσαντας ὀρθόν τι
φρονῆσαι καὶ εἰπεῖν περὶ Θεοῦ.

« Ὅτι ἐβράβη ἐν τῇ ἐρήμῳ ὕδωρ, καὶ φάραγξ ἐν
γῆ ἐψώση. Καὶ ἔσται ἡ ἀνύδρος εἰς ἕλη, καὶ εἰς τὴν
ἐψώσαν γῆν πηγὴ ὕδατος ἔσται. Ἐκεῖ εὐφροσύνη
ὀρνέων, ἐπαύλις· καλάμου καὶ ἕλη. » Τὸ μὲν οὖν
ὕδωρ, αὐτὸ ἦν ἐκεῖνο τὸ τοῦ Ἰορδάνου· διὸ ἐλέγετο
μικρῷ πρόσθεν· « Καὶ ἀγαλλιάσεται τὰ ἔρημα τοῦ
Ἰορδάνου. » Δι' οὗ καὶ ἠνέτητο τὸ λουτρὸν τῆς πα-
λιγγενασίας, καὶ τὸ τῆς καινῆς Διαθήκης μυστή-
ριον· τὰ δὲ βεῖθρα τοὺς εὐαγγελικούς ἐδήλου λόγους.
« Εὐφροσύνην ὀρνέων· » ψυχῶν ἐπιτερωμένων δηλαδὴ,
καὶ μετεωροποιῶν, καὶ ἄλλων ἡμέρων καὶ πρᾶων
ὕπὸ τῷ καλῷ ποιμένι-δοικουμένων ὡς δύνασθαι
λέγειν· « Κύριος ποιμαίνει με, καὶ οὐδὲν με ὕστε-
ρήσει. »

« Ἔσται ἐκεῖ ὁδὸς καθαρὰ, καὶ ὁδὸς ἀγία κληθήσε-
ται· καὶ οὐ μὴ παρέλθῃ ἐκεῖ ἀκάθαρτος. » Ἀὕτη δὲ
εἴη ἂν ἡ ἀπάγουσα ἐπὶ τὸ τρισμακάριον τέλος τῆς
ἐπουρανίου τοῦ Θεοῦ πόλεως, ἣν παριστάς ὁ Σωτὴρ
ἔλεγεν· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός. » Οὐδὲ ἔσται ἐκεῖ ὁδὸς
ἀκάθαρτος· οἱ δὲ διεσπαρμένοι πορεύονται ἐπ' αὐ-
τῆς, καὶ οὐ μὴ πλανηθῶσι. » Τίνες δὲ οὗτοι, ἀλλ' ἢ
οἱ πάλαι διεσκεδασμένοι πρὸ Θεοῦ καὶ μακρὰν τῆς
ἀληθείας ἀποπλανηθέντες; Οὗτοι γὰρ, καλινδρομή-
σαντες, καὶ τὴν εὐθείαν καὶ ἀκλανῆ ὁδὸν εὐρόντες,
πορεύονται ἐν αὐτῇ.

« Καὶ οὐκ ἔσται ἐκεῖ λέων, οὐδὲ τῶν πονηρῶν θη-
ρίων οὐ μὴ ἀναβῆ ἰς αὐτήν, οὐδὲ μὴ εὐρεθῆ ἐκεῖ. »
Πῶς γὰρ καὶ οἷόν τε ἦν ἐν τῷ εἰρηκότι, « Ἐγὼ εἰμι
ἡ ὁδός, » εὐρεθῆναι τι τῶν πονηρῶν; Οὐδὲ ὁδοῦς
ἕρεως ἐπὶ πέτραν δυνατὸν ἦν εὑρεῖν κατὰ τὸν Σο-
λωμώντα.

« Ἀλλὰ πορεύονται ἐν αὐτῇ λελυτρωμένοι, καὶ
συνηγμένοι διὰ Κυρίου· » οὓς αὐτὸς δηλονότι ἐλυ-
τρώσατο τῷ ἰδίῳ αἵματι, καὶ οἱ συνηγμένοι διὰ Κυ-
ρίου, ἀλλ' οὐδὲ διὰ προφήτου, οὐδὲ διὰ τινος σπουδῆς
ἀνθρωπίνης· δι' αὐτοῦ δὲ τοῦ Κυρίου οἱ λελυτρωμένοι
καὶ συνηγμένοι, οὗτοι πορεύονται τὴν δηλωθεῖσαν ὁδόν.
« Καὶ ἀποστραφήσονται, καὶ ἤξουσιν εἰς Σιών μετ'
εὐφροσύνης. » Οὐ γὰρ δὴ δυνατὸν ἐνταῦθα Σιών ἐκεί-
νην παραδέχεσθαι, περὶ ἧς εἰρητο· « Καὶ ἐνιαυτὸς ἀν-
τιπόδσεως χρίσεως Σιών· καὶ στραφήσονται αἱ φάραγγες
αὐτῆς εἰς πίσσαν, » καὶ τὰ τοῦτοις ἐξῆς. Διὸ περ ἀνάγκη
διαφόρως νοεῖν τὰς ὁμωνύμους προσαγορευόμενας
Σιών. « Καὶ εὐφροσύνη αἰώνιος ὑπὲρ κεφαλῆς αὐτῶν. »
Οἱ γὰρ νικηταὶ τοῦ μεγάλου τοῦτου ἀγῶνος στεφάνῳ
εὐφροσύνης ἀναδήσονται. « Ἐπὶ γὰρ τῆς κεφαλῆς
αὐτῶν αἰνεῖσι καὶ ἀγαλλίαμα, καὶ εὐφροσύνη κατα-

A quorum animæ gressus resoluti ac remissi erant,
jam cervorum instar exsilierunt, doctoribus suis
similes effecti, quos paulo supra cervos propheta
vocavit. Balborum autem lingua, quam, ne verum
Deum confiteretur, colligaverat Satanas, clara voce
et articulatim verba pronuntiare didicit. Balbos
porro neutiquam aberres, si dicas eos esse ex sa-
pientibus hujus sæculi, qui vix recti aliquid de Deo
unquam sentire ac dicere ausi sunt.

VERS. 7. « Quia erupit in deserto aqua, et vallis
in terra sitiienti. Et erit inaquosa in paludes, et in
terra sitiienti fons aquæ erit. Ibi lætitia avium,
caulæ arundinis et paludes. » Aqua isthæc, de qua
loquitur, Jordanis erat : quare paulo ante diceba-
tur. « Et exsultabunt deserta Jordanis. » Quo lava-
crum regenerationis subindicabat, necnon Testa-
menti Novi mysterium : per fluentia autem, evan-
gelicos sermones denotat. « Lætitia avium ; » vide-
licet animarum pennatarum, et altivolantium, alia-
rumque mansuetarum ac bonæ indolis, quæ a
bono pastore reguntur ; ut dicere valeant : « Do-
minus pascit me, et nihil mihi deerit¹⁶. »

VERS. 8. « Ibi erit via pura, et via sancta voca-
bitur ; et non transibit illac immundus. » Hæc
sane fuerit illa, quæ ducit ad felicissimum finem
cœlestis Dei civitatis, quam declarans Servator
dicebat : « Ego sum via »¹⁷. « Neque erit ibi via
impura : qui autem dispersi sunt, ambulabunt in
ea, neque errabunt. » Quinam illi, nisi qui olim a
Deo disgregati, a veritate procul aberraverant ? Hi
namque retrogressi, inventaque recta nullique er-
rori obnoxia via, in ea ambulabunt.

VERS. 9. « Et non erit ibi leo, neque ulla ex
malis bestiis ascendet in eam, neque inveniatur
ibi. » Qui enim fieri poterat, ut in eo, qui dix-
erat, « Ego sum via, » inali quidpiam reperiretur ?
Neque vias serpentis in petra invenire erat secun-
dum Salomonem.

VERS. 10. « Sed in ea ambulabunt redempti et
congregati per Dominum ; » quos videlicet ipse
proprio sanguine redemit : et qui congregati sunt
a Domino, non a propheta, nec humana quavis
sollicitudine, verum qui ab ipso Domino redempti
et congregati sunt, hi in memorata via ambula-
bunt. « Et avertentur, et venient in Sion cum læ-
titia. » Hæc quippe nequeunt de illa Sione intel-
ligi, de qua dictum est : « Et annus retributionis
judicii Sion : et convertentur valles ejus in picem, »
et cætera. Quamobrem illas quæ eodem Sionis no-
mine vocantur, vario modo intelligere opus est.
« Et lætitia sempiterna super caput eorum. » Nam
ii qui in magno illo certamine victores erunt,
corona lætitiae redimientur. « In capite enim eorum
laus et exsultatio, et lætitia comprehendet eos :
abscessit dolor, tristitia et gemitus ; » videlicet eos

¹⁶ Psal. cxii, 1. ¹⁷ Joan. xiv, 6.

qui in salutari via, nihil ultro citroque deflectendo, ambulaverunt, ideoque ad felicissimum finem pervenerunt: ubi corona Dei exornati, sempiterna vita fruuntur, in regno cœlorum, unde « abcessit dolor et gemitus. »

CAPUT XXXVI.

VERS. 1-3. « Et factum est anno quartodecimo regis Ezechiz, ascendit Sennacherim rex Assyriorum adversus urbes Judæe munitas, et cepit eas. Et misit rex Assyriorum Rabacem ex Lachis in Jerusalem ad regem Ezechiam cum virtute multa. Et stetit in aqueductu piscinæ superioris, in via agri fullonis. Et egressus est ad eum Eliacim filius Chelciz, œconomus, et Somnas scriba, et Joach filius Asaph, a commentariis. » Mirabilis sane est hæc historia et narratio rerum Ezechiz tempore gestarum: quæ inter reliquas historias in libro quarto Regum et in secundo Paralipomenon recensetur. Attamen ea huic prophetico libro inserta fuit, quia sub finem historiz tum prophetis, tum res quaedam mirabilis et inexpectata, Ezechiz tempore gesta narratur.

τῆς ιστορίας προφητείας, καὶ τινὰ μεγάλην καὶ παράδοξον πρᾶξιν ἐπιτελεσθεῖσαν κατὰ τοὺς χρόνους Ἐζεκιῶ.

VERS. 4. « Et dixit eis Rabaces: Dicit Ezechiz: Hæc dicit rex magnus, rex Assyriorum: Quid confiditis? » Nam ceu potestas quædam prophetico sermone adversaria dicenti, Hæc dicit Dominus, sic et ille clamabat: « Hæc dicit rex magnus, rex Assyriorum. »

VERS. 5, 6. « Ecce confiditis virgæ arundinæ huic fractæ, Ægypto: cui si vir innitatur, penetrabit manum ejus. Sic est Pharaon rex Ægypti, et omnes qui confidunt in eo. » Sycophanta cum esset inimicus, Ezechiam calumniabatur dicens, Ecce confiditis Ægypto, et Pharaoni regi Ægypti, qui fidentibus sibi, et sperantibus in se, quovis inimico deterior est, nesciens pacta servare cum iis qui ad ipsum confugiunt: quare similem ait esse virgæ calami, quæ simul natura fragilis, et iis qui ipsi innituntur noxia est.

VERS. 7. « Quod si dicitis, In Domino Deo nostro confidimus: annon ipse est, cujus excelsa sustulit Ezechias, et altaria ejus; et dixit Judæ et Jerusalem: Coram altari isto adorate? » Non ignorabant enim inimici, Ezechiam et qui cum eo erant, precibus ac piis sermonibus ad superandum opus habere. Hæc ipsa criminando dicit dux Assyriorum, Ezechiam quasi præsentem alloquens: cui Ezechias et qui cum eo erant hæc jure reposuerunt: « Ii in curribus, et hi in equis; nos autem in nomine Dei nostri invocabimus. »

VERS. 8-10. « Nunc adjungite vos Domino meo

¹¹ Psal. xix, 8.

Ἀλήφεται αὐτοὺς· ἀπέδρα ὀδύνη, καὶ λύπη καὶ στεναγμός· ὁ δὲ ἀποκαταστήσει τοὺς τὴν σωτήριον ὁδὸν ἀκλινοῦς βαδίζοντας, καὶ διὰ τοῦτο ἐπὶ τὸ τρισμακάριον τέλος καταστήσαντας· ἐν ᾧ, στεφάνῳ Θεοῦ τιμηθέντες, τῆς αἰωνίου ζωῆς ἀπολαύσουσιν ἐν τῇ τῶν οὐρανῶν βασιλείᾳ, ἐνθα « ἀπέδρα ὀδύνη καὶ στεναγμός. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΓ΄.

« Καὶ ἐγένετο τοῦ ἰσ' ἔτους βασιλεύοντος Ἐζεκιῶ, ἀνέβη Σενναχηρείμ βασιλεὺς Ἀσσυρίων ἐπὶ τὰς πόλεις τῆς Ἰουδαίας τὰς ὄχρῳρας, καὶ ἔλαθεν αὐτάς. Καὶ ἀπέστειλε βασιλεὺς Ἀσσυρίων τὸν Ραβσάκην ἐκ Ἀσσυρίας εἰς Ἱερουσαλήμ πρὸς τὸν βασιλέα Ἐζεκιῶν μετὰ δυνάμεως πολλῆς. Καὶ ἔστη ἐν τῷ ὕδραγωγῷ τῆς κολυμβήθρας τῆς ἄνω ἐν τῇ ὁδῷ τοῦ ἀγροῦ τοῦ κναφῶς. Καὶ ἐξῆλθε πρὸς αὐτὸν Ἐλιακίμ ὁ τοῦ Χελκίου, ὁ οἰκονόμος, καὶ Σομνάς ὁ γραμματεὺς, καὶ Ἰωάχ ὁ τοῦ Ἀσάφ, ὁπομηματογράφος. Ἡ ἱστορία μὲν ἐστὶν ἡ προκειμένη καὶ διήγησις θαυμαστῆ πραγματικῶν κατὰ τοὺς χρόνους Ἐζεκιῶν γενομένων ἀνεληφται δὲ μετὰ τῶν λοιπῶν ἱστοριῶν ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν Βασιλειῶν, καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν Παραλειπομένων. Ὅμως δ' οὖν καὶ ἐν τῇ μετὰ χειρὸς προφητικῇ βίβλῳ καταβέβληται, διὰ τὸ ἐμφερέσθαι πρὸς τὸ τέλος

« Καὶ εἶπεν αὐτοῖς Ραβσάκης· Εἴπατε Ἐζεκιῶ· Τάδε λέγει ὁ βασιλεὺς ὁ μέγας, βασιλεὺς Ἀσσυρίων· Τί πεποιθὸς εἶ; » Ὅσπερ γάρ τις ἀντικειμένη δύναμις τῷ προφητικῷ τῷ φράσσοντι, Τάδε λέγει Κύριος, καὶ οὗτος ἐβόα· Τάδε λέγει ὁ βασιλεὺς ὁ μέγας, ὁ βασιλεὺς Ἀσσυρίων. »

« Ἴδοὺ πεποιθὸς εἶ ἐπὶ τὴν ῥάβδον τὴν καλαμίνην τὴν θεθλασμένην ταύτην, ἐπ' Ἀγύπτου, ὡς ἂν ἐπιστηριχθῇ ἀνήρ ἐπ' αὐτήν, εἰσελεύσεται εἰς τὴν χεῖρα αὐτοῦ· οὕτως ἐστὶ Φαραὼ βασιλεὺς Αἰγύπτου, καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτῷ. » Συκοφαντῆς δὲ ὢν ὁ ἐχθρὸς καταψεύδεται τοῦ Ἐζεκιῶ, λέγων, Ἴδοὺ πεποιθὸς εἶ ἐπ' Ἀγύπτου, καὶ ἐπὶ Φαραὼ βασιλέα Αἰγύπτου, ὃς τοῖς ἐπερειδομένοις ἐπ' αὐτῷ, καὶ ἐπιθαρροῦσι παντὸς γίνεται πολεμίου χείρων, οὐκ εἰδὼς φυλάττειν τὰς συνθήκας τοῖς πρόσφυξιν· ὅθεν τοικεῖν αὐτὸν ῥάβδῳ καλαμίνῃ, ὁμοῦ καὶ τὸ σαθρὸν ἐχούσῃ ἐκ φύσεως, καὶ τὸ βλαβερὸν τοῖς ἐπερειδομένοις αὐτῇ.

« Εἰ δὲ λέγετε, Ἐπὶ Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν πεποιθασμεν· οὐκ αὐτὸς ἐστὶ, οὐ ἀπέβλεν Ἐζεκιῶ τὸ ὑψηλὸν αὐτοῦ, καὶ τὰ θυσιαστήρια αὐτοῦ· καὶ εἶπε τῷ Ἰουδᾷ καὶ τῇ Ἱερουσαλήμ· Κατὰ πρόσωπον τοῦ θυσιαστηρίου τούτου προσκυνήσατε; Ὁ γὰρ ἡγνῶν οἱ πολέμοι, ὅτι δι' εὐχῶν κρατεῖν καὶ διὰ λόγων θεοσεδῶν δεῖ τὸν Ἐζεκιῶν καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ. Ταῦτα αὐτὰ διαβάλλει ὁ τοῦ Ἀσσυρίου στρατηγός, λέγων ὡς πρὸς παρόντα τὸν Ἐζεκιῶν· πρὸς ὃν ἂν εἴπῃ Ἐζεκιῶ καὶ οἱ σὺν αὐτῷ· Ὅυτοι ἐν ἄρμασι, καὶ οὗτοι ἐν ἵπποις· ἡμεῖς δὲ ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐπικαλεσόμεθα. »

« Nūn μίχθητε τῷ Κυρίῳ μου τῷ βασιλεῖ Ἀσσυ-

ρίων, καὶ δώσω ὑμῖν διαχιλίαν ἵππων, εἰ δυνήσεσθε ἀποσπῆσαι εἰς πρόσωπον τῶν τοπαρχῶν; Οἰκίται εἰσὶν οἱ πακοιθότες ἐπ' Αἰγυπτίους. Καὶ νῦν μὴ ἄνευ Κυρίου ἀνέβημεν ἐπὶ τὴν χώραν ταύτην; Κύριος εἶπε πρὸς με· Ἀνάβηθι ἐπὶ τὴν γῆν ταύτην, καὶ διάφθειρον αὐτήν. » Δείγμα δέ, φησὶν, ἑναργὲς τοῦ κατὰ πρόσταγμα Θεοῦ ταῦτα γεγενῆσθαι, τὸ τὴν Σαμάρειαν εἰλεῖν καὶ πάντα τὸν Ἰσραὴλ ἀπαγαγεῖν αἰχμάλωτον. Ὡς γὰρ ἐκείνους ἀδελφοὺς ὄντας ὑμετέρους εἶδον, οὐκ ἄλλως ἢ τοῦ Θεοῦ βουλομένου, τὸν αὐτὸν τρόπον αὐτοῦ νεύματι καὶ ὑμᾶς λήψομαι. Εἴτε δὲ ἐκ τοῦ εἰκότος ταῦτα ἔρασαν στοχαζόμενος τὸ κεκρατηκέναι τοῦ χρηματίζοντος λαοῦ τοῦ Θεοῦ, λέγω δὴ τοῦ Ἰσραὴλ· εἴτε καὶ ἀληθῶς ἦσθετο, Θεοῦ ὑποδάλλοντος αὐτοῦ τοῖς λογισμοῖς τῆ τῶν Ἰουδαίων ἐπελθεῖν χώραν, διὰ τὰς πεπραγμένας αὐτοῖς κακίας καὶ παρανομίας.

« Καὶ εἶπε πρὸς αὐτὸν Ἐλιακίμ, καὶ Σομνάς, καὶ Ἰωάχ· Ἀλήθσον πρὸς τοὺς παῖδάς σου Συριοὶ· ἀκούομεν γὰρ ἡμεῖς· καὶ μὴ λάλει πρὸς ἡμᾶς Ἰουδαῖοι. Καὶ ἵνα τί λαλεῖς εἰς τὰ ὦτα τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τῷ τείχει; » Τηρητέον δέ, ὡς καὶ τῶν ἐν τούτοις ὀνομαζομένων ἀνδρῶν, λέγω δὴ τοῦ Ἐλιακίμ καὶ τοῦ Σομνά, καὶ διὰ τῶν ἐμπροσθεν μνήμην ἐποιεῖτο ὁ προφήτης ἐν τῷ ῥήματι τῆς φάραγγος Σιών. Ἀναγκαῖα δέ ἐστὶν ἡ ἐπιτήρησις εἰς τὸ ἐφαρμόσαι τῆ προκειμένη ἱστορίᾳ τοὺς ἐν ἐκείνῃ τῆ προφητείας φερόμενους λόγους. Φασὶ δὲ παῖδες Ἐδραίων τὸν Σομνᾶν τοῦτον αὐτομολῆσαι πρὸς τὸν Ἀσσυρίον ὑστερον, δεξιᾶν αὐτῶ σὺν ἑτέροις δεδωκῶτα διὰ τὸν ἐξ αὐτοῦ φόβον· καὶ τούτου χάριν διὰ τῶν ἐμπροσθεν προφητευθέντων περὶ αὐτοῦ λέλεκεται.

« Καὶ εἶπε πρὸς αὐτοὺς Ῥαβσάκης· Μὴ πρὸς τὸν κύριον ὑμῶν, ἢ πρὸς ὑμᾶς ἀπέσταλκέ με ὁ κύριός μου, λαλήσαι τοὺς λόγους τούτους; Οὐχὶ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους τοὺς καθήμενους ἐπὶ τῷ τείχει, ἵνα φάγωσι κόπρον, καὶ πίωσιν οὔρον μεθ' ὑμῶν ἅμα; Καὶ ἴσθη Ῥαβσάκης, καὶ ἀνέβησε φωνῆ μεγάλη Ἰουδαῖοι καὶ εἶπεν· Ἀκούσατε τοὺς λόγους τοῦ βασιλέως τοῦ μεγάλου, βασιλέως Ἀσσυρίων. Τάδε λέγει ὁ βασιλεὺς· Μὴ ἀπατάτω ὑμᾶς Ἐζεκίας λόγους· οὐ δύνηται ῥύσασθαι ὑμᾶς. Καὶ μὴ λεγέτω ὑμῖν Ἐζεκίας, ὅτι ῥύσεται ὑμᾶς ὁ Θεός, καὶ οὐ μὴ παραδοθῆ ἡ πόλις αὕτη ἐν χειρὶ βασιλέως Ἀσσυρίων. Μὴ ἀκούετε Ἐζεκίου. Τάδε λέγει ὁ βασιλεὺς Ἀσσυρίων· Εἰ βούλεσθε εὐλογηθῆναι, ἐκπορεύεσθε πρὸς με, καὶ φάγεσθε ἕκαστος τὴν ἀμπελον αὐτοῦ καὶ τὰς συκάς, καὶ πίεσθε ὕδωρ ἐκ τοῦ λάκκου ὑμῶν· ἕως ἂν ἔλθω, καὶ λαβῶ ὑμᾶς εἰς γῆν, ὡς ἡ γῆ ὑμῶν, γῆ σίτου, καὶ οἴνου καὶ ἄρτων, καὶ ἀμπελώνων. Μὴ ἀπατάτω ὑμᾶς Ἐζεκίας, λέγων· Ὁ Θεός ῥύσεται ἡμᾶς. Μὴ ἐβρύσαντο οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν, ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ χώραν ἐκ χειρὸς βασιλέως Ἀσσυρίων; Ποῦ ἐστὶν ὁ θεὸς Ἐμᾶθ, καὶ Ἀρφάθ; καὶ ποῦ ὁ Θεός τῆς πόλεως Ἐκφαρουαίμ; Μὴ ἐδύναντο ῥύσασθαι Σαμάρειαν ἐκ χειρὸς μου; » Οὐδὲν διαφέρειν νομίζων τὴν ἐν τῇ Ἱερουσαλήμ τιμώμενον τῶν παρὰ τοῖς ἄλλοις ἔθνεσι πεπληνημένους θεῶν νομιζομένων. Κατ' ὀλίγον

A regi Assyriorum, et dabo vobis duo millia equorum, si poteritis dare sessores eorum. Et quomodo poteritis stare in conspectu toparcharum? Domestici sunt, qui Ægyptiis confidunt. Et nunc an absque Domino ascendimus in terram hanc? Dominus dixit mihi: Ascende in terram hanc, et disperde eam. » Argumentum, inquit, manifestum est, hæc jussu Dei peracta fuisse, quod ille Samariam expugnaverit, et universum Israel captivum abduxerit. Quemadmodum enim eos, qui fratres vestri sunt, non aliter quam Deo volente, cepi, ita et ejus nutu vos capiam. Hæc porro sive ex veri similitudine dicebat, hinc conjectura ducta, quod eum, qui populus Dei vocabatur, Israellem dico, expugnasset; sive quod revera sentiret, a Deo se ad Judæorum terram invadendam immissis cogitationibus instigari, ob mala et scelera ab ipsis perpetrata.

Vers. 11. « Et dixit ei Eliacim, et Somnas, et Joach: Loquere ad servos tuos Syriace: audimus enim nos: et ne loquere ad nos Judaice. Et quid loqueris in aures hominum, qui stant supra murum? » Notandum est, hic memoratorum hominum, videlicet Eliacim et Somnæ, etiam in præmissis mentionem a propheta factam esse, cum de valle Sion sermo haberetur. Hic porro ea observatione est opus, ut huic historię, prophetię illius sermones adaptemus. Aiunt autem Hebræi, hunc Somnam ad Assyrium postea transfugisse, ac cum aliis ipsi dexteram contulisse, ejus formidine permotum: atque ideo ea, quæ superius in prophetia continentur, de illo dicta fuisse.

Vers. 12-20. « Et dixit ad eos Rabsaces: Num ad dominum vestrum, aut ad vos misit me dominus meus, ut loquar sermones istos? Nonne ad homines qui sedent supra murum, ut comedant stercus, et bibant urinam vobiscum simul? Et stetit Rabsaces, et clamavit voce magna Judaice, et dixit: Audite sermones regis magni, regis Assyriorum. Hæc dicit rex: Ne vos decipiat Ezechias verbis: non poterit liberare vos. Et ne dicat vobis Ezechias, quia liberabit vos Deus, et nequaquam tradetur civitas hæc in manum regis Assyriorum. Nolite Ezechiam audire. Hæc dicit rex Assyriorum: Si vultis benedici, egredimini ad me, et comedite unusquisque vineam suam et ficus, et bibite aquam ex lacu vestro; donec veniam et assumam vos in terram, quæ est tanquam terra vestra, terra frumenti, et vini, et panum, et vinearum. Ne decipiat vos Ezechias dicens: Deus liberabit nos. Num liberantur dii gentium, unusquisque regionem suam de manu regis Assyriorum? Ubi est deus Eniath, et Arphath? et ubi Deus civitatis Epherhain? An potuerunt eripere Samariam de manu mea? » Nilhil differre putans Deum Hierosolymæ cultum, ab iis, qui apud cæteras errore ductas gentes dii esse existimabantur. Gradatim porro barbarus ille suam Deo inimicam linguam instruxit; ac primo quidem

adversus sanctum virum mentitus est, cum *Ægypto* credere dicitans; deinde ejus adhortationes solvere et confutare conatus est, queis multitudinem ad fiduciam in Deo ponendam invitabat, vires ejus traducens ac contemnens, quod equitatu non valeret; postea se Deo jubente ascendisse dicebat, quo populam, ut a Deo proditum, perterrefaceret; sub hæc pollicitationibus fructuosarum vinearum, et aliorum quæ bona æstimantur, est usus; demum hæc sibi inutilia esse animadvertens, execrandam linguam aperit, qua impias protulit voces. Verum impietatis pœnas dedit, cum angeli manu exercitus ejus funditus deletus est.

VERS. 21, 22. « Et tacuerunt, et nemo respondit ei verbum, quod prohibuisset rex, ne quisquam ipsi responderet. Et ingressus est Eliacim filius Chelciz œconomus, et Somnas scriba exercitus, et Joach filius Asaph a commentariis ad Ezechiam, scissis tunicis, et renuntiaverunt ei sermones Rab-sacis. » Non convenit enim pio, cum blasphemio homine colloqui, ne is concitatus in alia blasphemia dicta delabatur: oportet solum homines cum armis quibusdam communitos esse, ac silentio undique sese tegere, veros apud se sermones occultantes, ac Dei contra blasphemos judicium expectantes. Cum hæc jussa rex prudenter dedisset, populi præfecti mandatum ejus exsequebantur: quod item præstandum nobis est persecutionis tempore, necnon in communibus impiisque blasphemorum colloquiis.

CAPUT XXXVII.

VERS. 1. « Et factum est cum audiret rex Ezechias, scidit vestimenta, et saccum induit: et ascendit in domum Domini. » Præter alia igitur Ezechizæ proba facinora, virtutis exercitium, majorisque religionis argumentum, Deo procurante, nactus ille est: qui bellico quidem apparatu, quo ille conspicuus erat, et omnibus ad bellum necessariis ut præclarum ducem decebat, instructus, Deo tamen omnia commisit: ac subditæ sibi plebi religiosæ doctrinæ præcepta tradidit. « Et saccum induit, » luctus et afflictionis signa assumens: atque hoc habitu a regia domo ad templum Dei, per viciniam urbem incedens, se contulit seseque lumilem Deo sistens, vel ipso habitu misericordiani ejus provocabat.

VERS. 2. « Et misit Eliacim œconomum, et Somnam scribam, et seniores sacerdotum indutos saccis, ad Isaiam filium Amos prophetam. » Alios quippe ex sacerdotibus Dei, loco sacerdotalium vestium saccis indutos, ad Isaiam prophetam mittit, dicereque jubet, « Hæc dicit Ezechias; » neque addidit, rex: neque enim temporis conditio id illi, præsentis calamitate dejecto, dicere permittebat.

VERS. 3, 4. « Et dixerunt ei: Hæc dicit Ezechias: Dies afflictionis et opprobrii, et redargutionis et iræ nris hodierna, quia venit dolor parturienti,

α δὲ ὁ βάρβαρος τὴν θεομάχον ἐξώπλισε γλώσσαν· τὴ μὲν πρῶτον τοῦ ἀγίου καταφευδόμενος, καὶ λέγων αὐτὸν πεποιθέναι ἐπ' Ἀγυπτῶν· εἶτα ἐπιχειρῶν τὰς παραινέσεις αὐτοῦ διαλύειν τὰς ἐπὶ Θεῷ πεποιθέναι τὸ πλήθος παρασκευαζούσας, τὴν δύναμιν αὐτοῦ διαβάλλων διὰ τοῦ μὴ κτήσασθαι κατασκευὴν ἱπικίην· εἶτα μετὰ τοῦ Θεοῦ ἀναθίηναι λέγων, ὡς ἂν δειλιάσῃ τὸ πλήθος ὡς προδοθὲν ἀπὸ Θεοῦ· εἶτα ἐπαγγελίας χρηστῶν ἀμπαλῶνων, καὶ τῶν ἁλλων δοκούντων καλῶν· εἶτα εἰδὸς πάντα αὐτοῦ τὰ τοιαῦτα ἀπρακτα, τὴν μιὰρὰν αὐτοῦ ἀνοίγει γλώτταν, ἀσεβείας ἀφίεις φωνάς. Ἄλλ' ἐκτέτιχε δίκας τῆς ἀσεβείας, ἀγγέλου πανστρατιᾶ δαπανώμενος χειρὶ.

« Καὶ ἐσώπησαν, καὶ οὐδεὶς ἀπεκρίθη αὐτῷ λόγον, διὰ τὸ προστάξει τὸν βασιλεῖα μηδένα ἀποκριθῆναι. Καὶ εἰσῆλθεν Ἐλιακιμ ὁ τοῦ Χελκίου οἰκονόμος, καὶ Σομνάς ὁ γραμματεὺς τῆς δυνάμεως, καὶ Ἰωάχ ὁ τοῦ Ἀσάφ ὁ ὑπομνηματογράφος πρὸς Ἐζεκιάν, ἐσχισμένοι τοὺς χιτῶνας, καὶ ἀπήγγειλαν αὐτῷ τοὺς λόγους Ραβσάκου. » Μηδὲ γὰρ προσήκει τὸν εὐσεβῆ βλασφημῶν προσδιαλέγασθαι, ὡς ἂν μὴ ἐρεθίζοιτο εἰς ἐτέρας ἐκπίπτειν βλασφημίας· μόνον δὲ παφράχθαι δεῖ ὡσπερ τισὶν ὄπλοις, καὶ πανταχόθεν ἠσφαλισθαι τῇ σωπῇ, κρύπτοντας ἐν ἑαυτοῖς τοὺς ἀληθεῖς λόγους, περιμένοντας δὲ τὴν ἐκ Θεοῦ κατὰ τῶν βλασφημῶν κρίσιν. Ταῦτα παραγγελλαντος τοῦ βασιλέως ἐπιστημόνως, τὸ προσταχθὲν ἐποιοῦν οἱ τοῦ πλήθους προστώτες· ὁ δὲ καὶ ἡμῖν ποιητέον ἐστὶν ἐν καιροῖς διωγμῶν, ἢ ἐν κοιναῖς καὶ ἀθέοις βλασφημῶν διαλέξει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΑΖ'.

« Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἀκοῦσαι τὸν βασιλεῖα Ἐζεκιάν, ἔσχισε τὰ ἱμάτια, καὶ περιεβάλετο σάκκον· καὶ ἀνέβη εἰς τὸν οἶκον Κυρίου. » Πρὸς τοὺς ἄλλοις τοῖνον κατορθώμασι τοῦ Ἐζεκιίου, γυμνασίαν ἀρετῆς καὶ κλεινοῦς θεοσεβείας ἑνδειξὴν παρείχεν ὁ Θεὸς αὐτῷ διὰ τῆς πρὸς τὸν πολέμιον παρατάξεως, ἐν ἣ δειλαμῆ, πάντα μὲν στρατηγικῶς τὰ πρὸς τὸν πόλεμον παρατάξάμενος, τὸ δὲ πᾶν ἀναθεὶς τῷ Θεῷ, τοῖς δὲ ὑπ' αὐτὸν πληθεσὶ θεοσεβῆ διδασκαλίαν παραγγελλας. « Καὶ περιέβαλε σάκκον, » σημεῖα πένθους καὶ κακώσεως ἐπαγόμενος· τούτῳ δὲ τῷ σχήματι διὰ μέσης ἀνῆει τῆς πόλεως ἀπὸ τῶν βασιλείων οἰκῶν ἐπὶ τὸν νεῶν τοῦ Θεοῦ, καὶ ταπεινὸν ἑαυτὸν τῷ Θεῷ δεικνύς, οἴκτου καὶ ἐλέους τυχεῖν ἤξιοι τῷ σχήματι.

« Καὶ ἀπέστειλεν Ἐλιακιμ τὸν οἰκονόμον, καὶ Σομνάδ τὸν γραμματεῖα, καὶ τοὺς πρεσθυτέρους τῶν ἱερέων περιβεβλημένους σάκκους, πρὸς Ἡσαΐαν υἱὸν Ἀμῶν τὸν προφήτην. » Τοὺς γὰρ ἐτέρους τῶν ἱερέων τοῦ Θεοῦ, σάκκους ἀντὶ τῶν ἱερατικῶν ἡμφιεσμένων στολῶν, πρὸς τὸν προφήτην Ἡσαΐαν πέμπει, φάσκειν αὐτοῖς παραγγελλας· « Τάδε λέγει Ἐζεκιίας, » οὐχ ὁ βασιλεὺς προσθεῖς· οὐ γὰρ ὁ καιρὸς αὐτῷ τούτ' ἐπέτρεπε λέγειν, ταπεινουμένῳ ἕνεκα τῆς παρουσίης συμφορᾶς.

« Καὶ εἶπαν αὐτῷ· Τάδε λέγει Ἐζεκιίας· Ἡμέρα θλίψεως καὶ ὀνειδισμού, καὶ ἐλεγμοῦ καὶ ὀργῆς ἢ σήμερον ἡμέρα. ὅτι ἤματι ἡ ὠδὴν τῆς εἰκτούτης, ἰσχύον

ἔτι οὐκ ἔχει τοῦ τακεῖν. Εἰσακούσαι Κύριος ὁ Θεός σου τοὺς λόγους Ῥαβσάκου, οὗς ἀπέστειλε βασιλεὺς Ἀσσυρίων, ὀνειδίζεσθαι Θεὸν ζῶντα, καὶ ὀνειδίζεσθαι λόγους, οὗς ἤκουσε Κύριος ὁ Θεός σου, καὶ δεηθῆσθαι πρὸς Κύριόν σου περὶ τῶν καταλειμμένων τούτων. Ἐξαιτίας τούτου χάριν ἐπὶ σὲ τὸν τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπον ἀνεπέμφαμεν, διὰ σοῦ τὸν σὸν Θεὸν ἐν καιρῷ παραστήσαι βοηθὸν ἡμῖν ἀντιβολουῦντας· ὃν οὐδὲ ἑαυτῶν Θεὸν ὀνομάζειν τολῶμεν· ὃν δὲ Κύριον καὶ Θεὸν ἀκριβῶς ὄντα ἐπιστάμεθα. Τοῦτον οὖν αὐτὸν ἱκετεύομεν μὴ τοῖς ἡμετέροις ἐπιβλέψαι πλημμελήμασι, καὶ μὴ τῶν ἡμετέρων μνήμην ποιήσασθαι ἁμαρτημάτων· ταῖς δὲ ἀθέοις τοῦ πολέμου φωναῖς, καὶ τῇ ἑορταστικῇ ὑπερφάνῳ προσέχειν ἀλαζονείᾳ.

Καὶ ἦλθον οἱ παῖδες τοῦ βασιλέως Ἐζεχίου πρὸς Ἡσαΐαν, καὶ εἶπεν αὐτοῖς Ἡσαΐας· Οὕτως ἐρεῖτε πρὸς τὸν κύριον ὑμῶν· Τάδε λέγει Κύριος· Μὴ φοβηθῆσθε ἀπὸ τῶν λόγων ὧν ἤκουσας, οὗς ὀνειδίσαν με εἰ πρόσωποι βασιλέως Ἀσσυρίων. Ἴδοι ἐγὼ ἐμβάλλω εἰς αὐτὸν πνεῦμα, καὶ ἀκούσας ἀγγελίαν, ἀποστραφήσεται εἰς τὴν χώραν αὐτοῦ, καὶ πεσέεται μαχαίρᾳ ἐν τῇ γῆ αὐτοῦ. Ὡς δὲ μόνον ἐπίστησαν αὐτοί, φθίσας τοὺς παρ' αὐτῶν λόγους ὁ Ἡσαΐας, ἀπαγγέλλειν προσέτατε τὴν ἐπιφερομένην προφητείαν· δι' ἧς πνεῦμα, φησὶν, ἐμβάλλει εἰς αὐτὸν· ὅφ' οὗ πνεύματος ἀπατηθεὶς, ἐπανήξει ἐπὶ τὴν ἑαυτοῦ γῆν, ἐνθα ἕξει τὴν ζωὴν καταστρέψει.

Καὶ ἀπέστρεψε Ῥαβσάκης, καὶ κατέλαβε τὸν βασιλέα Ἀσσυρίων πολιορκουῦντα Λοβνάν. Καὶ ἤκουσεν ὅτι ἀπῆρεν ἀπὸ Λαχίς, καὶ ἐξῆλθε Θαρακά, βασιλεὺς Αἰθιοπῶν, πολιορκῆσαι αὐτόν· καὶ ἀκούσας ἀπέστρεψε. Καὶ ἀπέστειλεν ἀγγέλου πρὸς Ἐζεχίαν λέγων· Οὕτως ἐρεῖτε Ἐζεχίᾳ βασιλεῖ τῆς Ἰουδαίας· Μὴ σε ἀπατάτω ὁ Θεός σου, ἔφ' ᾧ πέποιθας ἐπ' αὐτῷ, λέγων· Οὐ μὴ παραδοθῆ Ἱερουσαλήμ ἐν χειρὶ βασιλέως Ἀσσυρίων. Σὺ οὐκ ἤκουσας ἃ ἐποίησαν βασιλεῖς Ἀσσυρίων; Πᾶσαν τὴν γῆν ὡς ἀπόλεσαν, καὶ σὺ βυσθήσῃ; Μὴ ἐβρύσαντο αὐτοὺς οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν, οὗς ἀπόλεσαν οἱ πατέρες μου, τὴν τε Γωζάν, καὶ Χάρραν, καὶ Ῥαφῶθ, αἱ εἰσὶν ἐν χώρᾳ Θεμάθ; Πού εἰσι βασιλεῖς Ἐμάθ; καὶ ποῦ Ἀρφαθ; καὶ ποῦ πᾶσις Ἐπφραουαίμ, Ἀναγουγάνα (41); Καὶ ἔλαβεν Ἐζεχίας τὸ βιβλίον παρὰ τῶν ἀγγέλων, καὶ ἀνέγνω αὐτὸ, καὶ ἀνέβη εἰς οἶκον Κυρίου, καὶ ἤνοιξεν αὐτὸ ἐναντίον Κυρίου. Καὶ προσηύξατο Ἐζεχίας πρὸς Κύριον λέγων· Κύριος Σαβαώθ, ὁ Θεός Ἰσραὴλ, ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν χερουβίμ. Ὁ δὲ γὰρ Ἐζεχίας ὡσπερ καὶ πρότερον ἐσπευδε καὶ νῦν ἐπὶ τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, καὶ αὐτῷ μόνῳ τὴν ἐπιστολὴν ἐδέεικνεν τῷ Θεῷ. Εἰς τὴν ἐπιτηδεύσαν, διὰ προσευχῆς μόνον αὐτὸν εἶναι λέγων Θεὸν, καὶ οὐκ ἄλλον.

Σὺ εἶ ὁ Θεός μόνος πάσης βασιλείας τῆς οἰκουμένης· σὺ ἐποίησας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Κλίνο, Κύριε, τὸ ὄς σου· εἰσάκουσον, Κύριε· ἀνοιξον, Κύριε, τοὺς ὀφθαλμοὺς σου· εἰσθλέςον, Κύριε, καὶ ἴδε τοὺς λόγους Σενναχηρείμ, οὗς ἀπέστειλεν ὀνειδίζεσθαι Θεὸν ζῶντα. Ἐπ' ἀληθείας γὰρ, Κύριε, ἠρήμω-

(41) Sic Codices Græci ἀναγουγάνα, anaguguna sic habet, Ana, et Ana.

nos habet vires pariendi. Audivit Dominus Deus tuus verba Rabsacis, quæ misit rex Assyriorum, ut exprobraret Deo viventi, et exprobraret verbis, quæ audivit Dominus Deus tuus, et deprecaberis Dominum tuum pro derelictis istis. Ideo ad te virum Dei legatos misimus, per te nobis Deum tuum adiutorem hoc tempore adesse obsecrantes: queni ne quidem Deum nostrum vocare audeamus; sed Deum et Dominum tuum esse probe novimus. Huic ergo ipsi supplicamus, ne scelera nostra respiciat, neque peccatorum nostrorum memoriam retineat; sed impiis inimici vocibus et tantæ superbæ attendat.

Vers. 5-7. « Et venerunt pueri regis Ezechiae ad Isaiam, et dixit illis Isaias: Sic dicetis ad dominum vestrum: Hæc dicit Dominus: Ne metuas a sermonibus, quos audisti, quos exprobraverunt mihi legati regis Assyriorum. Ecce ego immittam in eum spiritum, et audito nuntio revertetur in regionem suam, et cadet gladio in terra sua. » Ubi primum autem accesserunt, sermonem eorum prævertens Isaias, allatam prophetiam renuntiare jussit: qua spiritum, inquit, immittet in eum, a quo spiritu deceptus revertetur in terram suam, ubi gladio vitam finiet.

Vers. 8-16. « Et reversus est Rabsaces, et deprehendit regem Assyriorum obsidentem Lobnam. Et audivit quod profectus esset de Lachis, et egressus esset Tharaca, rex Æthiopum, ut obsideret eum: et audiens reversus est. Et misit nuntios ad Ezechiam dicens: Sic dicetis Ezechiae regi Judææ: Non te decipiat Deus tuus, cui confidis, dicens: Non tradetur Jerusalem in manum regis Assyriorum. Tu non audivisti quæ fecerunt reges Assyriorum? Quomodo terram omnem perdididerunt, et tu erueris? Num eruerunt eos dii gentium, quos perdididerunt patres mei, Gozan, et Charran, et Rapheth, quæ sunt in regione Themath? Ubi sunt reges Emath? et ubi Arpath? ubi civitatis Eppharvaim, Anagugana? Et sumpsit Ezechias librum a nuntiis, et legit eum, et ascendit in domum Domini, et aperuit eum coram Domino. Et oravit Ezechias Dominum, dicens: Domine exercituum, Deus Israel, qui sedes super cherubim. » Ezechias vero, quemadmodum et prius, nunc etiam maturavit ad domum Dei, unique Deo epistolam ostendit. Deinde vero supplicationem orando emisit, illum solum, et non alium, Deum esse dicens.

Vers. 17-21. « Tu es Deus solus omnis regni terræ: tu fecisti cælum et terram. Inclina, Domine, aurem tuam: exaudi, Domine: aperi, Domine, oculos tuos, respice, Domine, et vide sermones Sennacherim, quos misit, ut exprobraret Deo viventi. In veritate enim, Domine, vastarunt reges Assyriorum orbem

In Hebraico legitur נַשְׂרָא נַשְׂרָא ad cuius fidem Vulgata

universum, et regionem eorum, et infecerunt idola eorum in ignem. Non enim dii erant, sed opera manuum hominum, ligna et lapides : et pepulerunt eos. Nunc autem, Domine Deus noster, salva nos de manu ejus; ut cognoscat omne regnum terræ, quia tu es Deus solus. Et missus est Isaias filius Amos ad Ezechiam. Rex quidem Ezechias, utpote religiosus, in domum Dei concessit, ubi jam descriptam orationem emisit; Deus autem misso ad eum Isaias propheta ipsi respondet: secundum vero ipsi oraculum dedit, docens se sermonem orationemque ejus exaudiisse.

Vers. 21, 22. Et dixit ei: Hæc dicit Dominus Deus Israel: Audivi quæ precatus es me super Sennacherim rege Assyriorum. Hic est sermo quem locutus est de illo Deus: Contempsit te, et subsannavit te, virgo filia Sion. Ego vero dico tibi ne temetipsum decipias, non enim virtute tua hos omnes superasti. Ego autem eram qui hæc contra eos defineram, etiamsi tu id minime agnosceres, atque ab initio consilium meum non audires. Etenim jam inde ab antiquis temporibus hæc contra irreligiosas et impias gentes per te effici decreveram. Nunc autem ipsis operibus consilium aperui mentem, cum te ad eorum qui supplicio digni sunt perniciem excitavi, atque te quasi signo usus sum ad vastandas gentes et ad pellendos eos qui munitas urbes incolunt: quas quidem urbes prius custodiebam et servabam; postquam autem illi servatorem non agnoscentes aum, impietati se deliderant, manus remis meas, eosque tibi ad supplicium tradidi. Illi vero inspectione mea orbati, statim deserti sunt. Quare subdit:

Vers. 23-25. In te caput movit, filia Jerusalem. Cui exprobrasti, et quem irritasti? aut adversus quem sustulisti vocem tuam? et non levasti in altum oculos tuos ad sanctum Israel, quoniam per nuntios exprobrasti Domino. Tu enim dixisti: In multitudine curruum ego ascendi in verticem montium, et in ultima Libani, et succidi fastigia cedri ejus, et pulchritudinem cypressi, et ingressus sum in altitudinem partis saltus. His porro subindicat sublimia illa et conspicua in reliquis gentibus regna. Magna quippe illa Libani multitudo in altissimis cedris et cypressis, sive, secundum Symmachum, « juniperis, » sive, secundum Aquilam, « abietibus, » ad imaginem et figuram gentium tunc prospere agentium usurpavit.

Vers. 26-29. Et posui pontem, et vastavi aquas, et omnem congregationem aquarum. Nonne ea audisti olim, quæ ego feci? Ab antiquis diebus constitui; nunc autem ostendi me vastare gentes in fortibus, et eos, qui habitant in civitatibus munitis. Remisi manus, et exaruerunt, et fuerunt tanquam fenum aridum in lectis et tanquam gramen. Nunc autem requiem tuam, et exitum tuum, et ingressum tuum ego novi. Ira autem tua, qua iratus es, et amaritudo tua ascendit ad me. Et injiciam circulum in

σαν βασιλεῖς Ἀσσυρίων τὴν οἰκουμένην ὅλην, καὶ τὴν χώραν αὐτῶν, καὶ ἀνέβαλον τὰ εἰδωλα αὐτῶν εἰς τὸ πῦρ. Οὐ γὰρ θεοὶ ἦσαν, ἀλλ' ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων, ξύλα καὶ λίθοι· καὶ ἀπόσταντο αὐτούς. Νῦν δὲ, Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, σῶσον ἡμᾶς ἐκ χειρῶν αὐτοῦ· ἵνα γινῶ πάσα ἡ βασιλεία τῆς γῆς, ὅτι σὺ εἶ ὁ Θεὸς μόνος. Καὶ ἀποστάλη Ἡσαίας υἱὸς Ἀμὸς πρὸς Ἐζεκιάν. Ὁ μὲν βασιλεὺς Ἐζεκιᾶς, οἷα θεοφιλεῖς, εἰς τὸν οἶκον ἀνῆκε τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν ἀνεγγραπτον κατατηρίαν ἀνέπεμπε· Θεὸς δὲ αὐτῷ ἀποκρίνεται, τὸν αὐτοῦ προφήτην Ἡσαίαν ὡς αὐτὸν πέμψας· δεύτερον δὲ αὐτῷ τοῦτον ἐκδίδωσι τὸν χρησμὸν, ὡς ἄρα εἴη ἀκηχούως τὸν τῆς προσευχῆς αὐτοῦ λόγον διδάσκων.

Καὶ εἶπεν αὐτῷ· Τάδε λέγει Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ· ἤκουσα ἃ προσηύχῃ πρὸς μὲ πρὸς Σενναχηρείμ βασιλέως Ἀσσυρίων. Οὗτος ὁ λόγος ἐν ἐλάλησε πρὸς αὐτοῦ ὁ Θεός· Ἐπαύλαί σε καὶ ἐμυκτήρισέ σε, παρθένος θυγάτηρ Σιών. Ἐγὼ δὲ σοὶ φημι μὴ σαυτὸν ἀπατῆν, οὐ γὰρ τῇ σαυτοῦ δυνάμει τούτων ἀπάντων περιέγρονας. Ἐγὼ δὲ ἤμην αὐτὰ κατ' ἀδωτῶν ὀρίσας, εἰ καὶ σὺ μὴ ἐπέγνωσ, ἢ καὶ μὴδὲ ἤκουσας τὴν ἐμὴν ἐξ ἀρχῆς βουλήν. Ταῦτα γὰρ αὐτὸς κέκρικα κατὰ τῶν ἀδίων καὶ ἀσεβῶν ἐθνῶν πάλαι καὶ ἐξ ἡμερῶν ἀρχαίων διὰ σοῦ παραχθῆναι. Νῦν δὲ δὲ ἔργων τὴν ἐμὴν ἐπέδειξα βουλήν, ἐγείρας σε ἐπ' ὀλέθρῳ τῶν τιμωρίας ἀξίων, καὶ σοὶ χρητάμενος σημεῖον τοῦ ἐξηρημῶσαι ἔθνη, ἀναστᾶτους ποιῆσαι τοὺς οἰκούντας ἐν πόλεσιν ὄχυραῖς· ἃς πρότερον μὲν ἐφύλαττον διασώζων ἐγὼ· ἐπεὶ δὲ ἠέβουν μὴ γινώσκοντες τὸν αὐτῶν σωτήρα. ἀνῆκα τὰς ἐμαυτοῦ χεῖρας σοὶ παραδιδούς ἐπὶ τιμωρίᾳ· οἱ δὲ παραχρημα Ἰσημοὶ ἐγένοντο τῆς ἐμῆς στερηθέντες ἐπισκοπῆς. Διὸ ἐπιλέγει·

Ἐπὶ σοὶ κεφαλὴν ἐκίνησε, θυγάτηρ Ἰερουσαλήμ. Τίνα ὠνεῖδισας καὶ παρώξυνας; ἢ πρὸς τίνα ὕψωσας τὴν φωνὴν σου; καὶ οὐκ ἦρας εἰς ὕψος τοὺς ὀφθαλμούς σου πρὸς τὸν ἄγιον τοῦ Ἰσραὴλ, ὅτι δι' ἀγγέλων ὠνεῖδισας Κύριον. Σὺ γὰρ εἶπας· Τῷ πλήθει τῶν ἀρμάτων ἐγὼ ἀνέθην εἰς ὕψος ὀρέων, καὶ εἰς τὰ ἔσχατα τοῦ Λιβάνου, καὶ ἐκοῦσα τὸ ὕψος τῆς κέδρου αὐτοῦ, καὶ τὸ κάλλος τῆς κυπαρίσσου, καὶ εἰσῆλθον εἰς ὕψος μέρους τοῦ δρυμοῦ. Ἠνίττετο διὰ τούτων τὰς ἐν τοῖς λοιποῖς ἐθνεσιν ἐπηρητημένας καὶ εὐθηνουμένας βασιλείας. Τὸ γὰρ πολὺ πλῆθος τοῦ Λιβάνου ἐν ὑψηλοτάταις κέδραις καὶ κυπαρίσσοις, ἢ καὶ ἐρκυθιοῖς, κατὰ τὸν Σύμμαχον, ἢ ἐλάταις, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, εἰς εἰκόνα περιεληφθε τῶν τότε εὐθηνουμένων ἐθνῶν.

Καὶ ἔθνη γέφυραν, καὶ ἤρημωσα ὕδατα, καὶ πᾶσαν συναγωγὴν ὕδατος. Οὐ ταῦτα ἤκουσας πάλαι ἃ ἐγὼ ἐποίησα; Ἐξ ἡμερῶν ἀρχαίων συνέταξα· νῦν δὲ ἐπέδειξα ἐξηρημῶσαι ἔθνη ἐν ὄχυροῖς, καὶ οἰκούντας ἐν πόλεσιν ὄχυραῖς. Ἀνῆκα τὰς χεῖρας, καὶ ἐξηράνθησαν, καὶ ἐγένοντο ὡς χόρτος ξηρὸς ἐπὶ θυμῶτων, καὶ ὡς ἄγρωσις. Νῦν δὲ τὴν ἀνάπαυσίν σου κατὰ τὴν ἐξοδὸν σου καὶ τὴν εἰσοδὸν σου ἐγὼ ἐπίσταμαι. Ὁ δὲ θυμὸς σου, ὃν ἐθυμώθης, καὶ ἡ κίτριά σου ἀνέθη πρὸς μὲ. Καὶ ἐμὲ δὲ φημι εἰς τὴν ῥινά σου,

καὶ χαλινὸν εἰς τὰ χεῖλη σου, καὶ ἀποστρέψω σε τῇ ἄ-
 ὄδῳ ἧ ἦλθες ἐν αὐτῇ. » ἵνα μὴ ὀμοιούσῃ ἀπίστῃ, ἰλ-
 κούσῃ δὲ καὶ μὴ βουλομένη εἰς τοῦπίσω· ἀποστραφῆ-
 ναι γὰρ σε δεήσει τῷ ὁδῷ ἧ τὴν ἐνταῦθα ποιήσῃ
 πορείαν, πρὸς τὸ μὴ τοιαῦτα φθέγγεσθαι τολμᾶν.
 Πλὴν εἰ καὶ μὴ συναπέλασε τῷ πλήθει διὰ τὴν εἰρη-
 ρεῖαν αἰτίαν, δι' ἣν καὶ Φαραὼ, τῶν λοιπῶν Αἰγυπτίων
 πολεσομένων, θεωρὸς ἐφυλάττετο· ὅμως γοῦν τοὺς
 αὐτοῦ παῖδας εὔρον ἐαυτοῦ φονεῖας ἐπὶ τῆς οἰκίας
 γενόμενος γῆς.

« Τοῦτο δὲ σοὶ τὸ σημεῖον· φάγε τοῦτον τὸν ἐνιαυ-
 τὸν ἂ ἰσπαρξας· τῷ δὲ ἐνιαυτῷ τῷ δευτέρῳ τὸ κα-
 τάλιμμα· τῷ δὲ τρίτῳ σπαίρανας ἀμήσατε, καὶ φυ-
 τεύσατε ἀμπέλους, καὶ φάγεσθε τὸν καρπὸν αὐτῶν. »
 Εἰ δὲ σοὶ δεῖ σημεῖον πρὸς πίστωσιν τῶν ἐμῶν λόγων,
 ἴσθι ὅτι τὸν παρόντα ἐνιαυτὸν τοῖς ἀπὸ τῆς γῆς αὐ-
 τομάτως ἀναδοθησομένοις πρὸς τροφήν χρῆση, τὸ
 μηδὲ εὐνασθαι συνήθως τὴν χώραν γεωργίας τυχεῖν
 διὰ τὴν τῶν πολεμίων ἐφοδόν.

« Καὶ ἔσονται οἱ καταλειμμένοι ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ,
 φυήσουσι ῥίζαν κάτω, καὶ ποιήσουσι σπέρμα ἄνω,
 ὅτι ἐξ Ἱερουσαλήμ ἔσονται οἱ καταλειμμένοι, καὶ
 οἱ σωζόμενοι ἐξ ὄρους Σιών. Ὁ ζῆλος Κυρίου Σαβαὼθ
 ποιήσει ταῦτα. Διὰ τοῦτο οὕτως λέγει Κύριος ἐπὶ βα-
 σιλείᾳ Ἀσσυρίων· Ὅ μὴ εἰσέλθῃ εἰς τὴν πόλιν ταύ-
 ταν, οὐδὲ μὴ βάλλῃ ἐπ' αὐτὴν βέλος, οὐδὲ μὴ ἐπιβάλῃ
 ἐπ' αὐτὴν θυρεὸν, οὐδὲ μὴ κυκλώσῃ ἐπ' αὐτὴν χάρα-
 κα, » εὐ εἰδότες, ὡς οἱ περιλειφθέντες ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ
 μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ ἐν Σαμαρείᾳ πλήθους ἐν
 εἰρήνῃ διατάσσεται, εἰ κατὰ τὴν ἐμὴν βουλήν, ῥίζαν
 ἐμβαλόντες ἑβραίων θεοσεβείας ἐν τῇ ἑαυτῶν ψυχῇ,
 καρπὸν τῆς ἐμῆς γεωργίας δεῖον ἀναβλέποντα πρὸς
 μὲ ἀναδώσειτε.

« Ἀλλὰ τῇ ὁδῷ ἧ ἦλθεν, ἐν αὐτῇ ἀποστραφῆσεται,
 καὶ εἰς τὴν πόλιν ταύτην οὐ μὴ εἰσέλθῃ. Τάδε λέγει Κύ-
 ριος· Ὑπερασπίσω ὑπὲρ τῆς πόλεως ταύτης τοῦ σώσαι
 αὐτὴν δι' ἐμὲ, καὶ διὰ Δαυὶδ τὸν παῖδά μου. » Τοῦτο
 γὰρ ἐμοὶ θεῶν ὄντι πρέπει. Διὰ ταῦτα πράξω δι' ἐμὲ,
 ἀλλ' οὐ διὰ τοῦ ἀξίους εἶναι τοὺς βοηθουμένους.

« Καὶ ἐξῆλθεν ἄγγελος Κυρίου, καὶ ἀνείλεν ἐκ τῆς
 παρεμβολῆς τῶν Ἀσσυρίων ῥπα' χιλιάδας· καὶ ἀνα-
 στέλλοντας τὸ πρῶτον, εὔρον πάντα τὰ σώματα νεκρά. Καὶ
 ἐπῆλθεν ἀποστραφεὶς Σενναχηρείμ βασιλεὺς Ἀσσυ-
 ρίων, καὶ ἔφησεν ἐν Νινευθῇ· καὶ ἐν τῷ αὐτῶν προσ-
 κυνεῖν ἐν τῷ οἴκῳ Νασαράχ τὸν πάτριον αὐτοῦ,
 Ἀδραμέλεχ καὶ Σαράσαρ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ ἐπέταξαν αὐ-
 τὸν μαχαίραις. Αὐτοὶ δὲ διεσώθησαν εἰς Ἀρμενίαν,
 καὶ ἐβασίλευσεν Ἀσσορδάν ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἀντ' αὐτοῦ. »
 Οὐκ εἰς μακρὰν δὲ τοῖς λόγοις φοβερά τις θεϊκὴ πρᾶ-
 ξις εἶπετο αὐτίκα μετὰ ταύτας τὰς φωνάς, οὐδ' ἀν-
 θρωπίνης μεθόδου, μυριάδες ἀθρώπων ἀνδρῶν εὐρη-
 νται νεκροὶ βεβλημένοι ὑπὸ χειρὸς ἐνός ἀγγέλου· το-
 σοῦτος γὰρ ἦν οὗτος, ὡς Θεοῦ κρίσει διακονήσασθαι
 καὶ τοσαῦτα πλήθη τῶν πολεμίων ἀνελεῖν· ὅπως ἔργῳ
 πείραξιν λάβοι ὁ τούτων βασιλεὺς, ὅς κατεβλασφήμει
 Θεοῦ. Τοῦτου γοῦν ἕνεκεν τοσοῦτων ἀπολλυμένων,
 οὐ συναπέλλυτο, ὡς ἀν θεωρὸς γενόμενος τοῦ πρα-
 χθέντος, τὴν ἄθειον αὐτοῦ γλώτταν ἐπιστομίσειεν.

A nares tuas, et frenum in labia tua : et avertam te
 ea via, qua venisti : » ut ne quocumque volueris abeas,
 sed vel invitatus retrocedere cogaris : qua enim huc
 venisti, eadem te discedere via opus erit, ut ne ta-
 lia loqui audeas. Verum etiamsi memorata de causa
 non cum multitudine perierit, ob quam etiam Pha-
 rao, reliquis Ægyptiis supplicio affectis, spectator
 reservabatur : attamen in terram reversus propriam,
 filios parricidas invenit.

Vers. 30, 31. « Hoc autem tibi signum : comede
 hoc anno, quæ seminasti ; anno autem secundo, quod
 residuum erit ; tertio, seminantes melite, et plan-
 tate vineas, et comedite fructum earum. » Si vero
 ad sermonum meorum confirmationem signo tibi sit
 B opus, scito te hoc anno sponte nascentibus ex terra
 fructibus victurum esse ; quod non poterit regio,
 inimicis irrupentibus, pro more solito excoli.

Vers. 32, 33. « Et erunt reliqui in Judæa, produ-
 cent radicem deorsum, et facient semen sursum,
 quia ex Jerusalem erunt residui, et salvati de monte
 Sion. Zelus Domini Sabaoth faciet hæc. Propterea
 sic dicit Dominus in regem Assyriorum : Non intra-
 bit in civitatem hanc, neque jaciet in eam sagittam,
 neque immittet in eam clypeum, neque circumdabit
 eam vallo, » scientes vos, post abductum in capti-
 vitate Samariæ populum in Judæa derelictos, cum
 peccato acturos esse, si ad placitum meum firmam
 pietatis radicem in anima vestra ponentes, fructum
 agricultura mea dignum, ad me spectantem, attu-
 leritis.

Vers. 34, 35. « Sed qua via venis, eadem rever-
 tetur, et in hanc urbem non ingredietur. Hæc dicit
 Dominus : Protegam civitatem hanc, ut servem eam
 propter me, et propter David servum meum. » Id
 enim mihi, ut Deo, congruus est. Quare id propter
 me agam ; sed non quod illi qui juvantur auxilio
 digni sint.

Vers. 36-38. « Et egressus est angelus Domini,
 et interfecit ex castris Assyriorum centum octo-
 ginta quinque millia : et surgentes mane, invenerunt
 omnia cadavera. Et reversus abili Sennacherim rex
 Assyriorum, et habitavit in Ninive, et cum adora-
 ret in domo Nasarach patronum suum, Adramelech
 et Sarasar filii ejus percuss'erunt eum gladiis. Ipsi
 vero confugerunt in Armeniam, et regnavit Asordan
 filius ejus pro eo. » Nec multo post hæc editas vo-
 ces, rex perhorrenda divinitus accidit, non humanæ
 facultatis, myriades virorum unius angeli manu cæcæ
 repertæ sunt : tantus enim ille angelus erat, ut
 judicio Dei ministraret, et tantam hostium multitu-
 dinem interficeret ; ut rex illorum experimento
 disceret se contra Deum blasphema protulisse. Ea
 de causa, tot tantisque pereuntibus aliis, ipse cum
 illis non periit, ut gestæ rei spectator effectus, im-
 piam linguam frenaret.

CAPUT XXXVIII.

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΗ΄.

VERS. 1-3. « Contigit autem eo tempore, ut ægrotaret Ezechias usque ad mortem; et venit ad eum Isaias filius Amos propheta, et dixit ei: Hæc dicit Dominus: Dispone domui tuæ: morieris enim tu, et non vives. Et convertit Ezechias faciem suam ad parietem, et oravit Dominum dicens: Memento, Domine, quomodo ambulaverim coram te in veritate, in corde sincero, et placita in conspectu tuo fecerim. Et flevit Ezechias fletu magno. » Qui dixit Deus, « Ego occidam, et ego vivere faciam; percutiam et ego sanabo⁹⁹; » cum per unum angelum hostes justo iudicio percussisset, religiosum regem ad incolumitatem et vitam revocat, ac per se eum a morte eripit. Pulchre igitur isthæc enarrat dicens: « Eo tempore ægrotavit Ezechias usque ad mortem: » vel ut Aquila habet, « ad moriendum; » aut ut reliqui interpretes, « ad mortem. » Nam eo tempore, quo jam recensita perpessi sunt Assyrii, Ezechie mortis tempus adfuit. Cum porro vellet Deus ipsum incolumem servare, non in obscuro reliquit, qui finis infirmitatis ejus futurus esset. Quapropter adipiscendæ salutis occasionem præbens, infirmitatis exitum ei per prophetam declaravit: ut, accepto rei nuntio, precaretur, precibusque vitæ suæ additamentum impetraret, etiam post defunctum sibi mortis tempus: ut hinc edoceamur, non necessitate, et fato duci vitam humanam, neque immutabile mortis tempus hominibus destinatum esse. Deus enim, qui omnia moderatur, et vitæ mortisque causa est, qua ratione ipse novit, singulos qui ad vitam accedunt, hoc vel illo tempore producit, annos vitæ pro lubito assignat, et alio sive alio mortis genere tollit. Ipsiusque tantum facultatis est, vel eos, qui ad ipsam, ut ita dicam, mortis januam devenerunt, ad sanitatem revocare, ita ut jam Ezechiam ex mortali ægrotudine eruerit, ac quindecim annorum accessionem attulerit: qui etiam alios post mortem reviviscere fecit, ut divina Scriptura testificatur. Hinc itaque fati ratio et necessitas penitus solvitur: quippe cum Deus universorum, necessitatem ac substantiam et naturam omnem moderetur. His conspectis Ezechias, ubi corpore sanus fuit, ad templum Dei maturavit: ibique Deum rogavit, ut sui et populi et civitatis servator esset. Cum autem D jam premente morbo id præstare non posset, ex ipso lecto orationem Deo emisit, persuasum habens, Deum ubique esse, ac religiosum quemque virum exaudire.

VERS. 4, 5. « Et factum est verbum Domini ad Isaiam dicens: Vade, et dic Ezechie: Hæc dicit Dominus Deus David patris tui. » Patrem autem ejus Davidem vocabat Deus, supremum de illo testimonium ferens, quod scilicet ob morum similitudinem dignus esset, qui sibi talem religiosum patrem

« Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ καιρῷ ἐκεῖνῳ, ἐμαλακίσθη Ἐζεχίας ἕως θανάτου· καὶ ἦλθε πρὸς αὐτὸν Ἡσαίας υἱὸς Ἀμώς ὁ προφήτης, καὶ εἶπε πρὸς αὐτόν· Τάδε λέγει Κύριος· Τάξαι περὶ τοῦ οἴκου σου ἀποθήσκεις γὰρ σὺ, καὶ οὐ ζήσῃ. Καὶ ἀπέστρεψεν Ἐζεχίας τὸ πρόσωπόν αὐτοῦ πρὸς τὸν τοίχον, καὶ προσήχετο πρὸς Κύριον, λέγων· Μνήσθητι, Κύριε, ὡς ἐπορεύθην ἐνώπιόν σου μετὰ ἀληθείας ἐν καρδίᾳ ἀληθινή, καὶ τὰ ἀρεστὰ ἐνώπιόν σου ἐποίησα. Καὶ ἐκλαυσεν Ἐζεχίας κλαυθμῷ μεγάλῳ. » (1) εἰπὼν Θεός· « Ἐγὼ ἀποκτενῶ καὶ ζωοποιήσω· πατάξω, καὶ γὰρ λάσομαι, » τοὺς πολεμίους πατάξας κρίσει δικαίᾳ δι' ἐνὸς ἀγγέλου, τὸν θεοφιλῆ βασιλέα ἴσται καὶ ζωοποιεῖ, ρυθμῶν αὐτὸν ἐκ θανάτου δι' ἑαυτοῦ. Καλῶς οὖν ἀπεσημήνατο φήσας· « Ἐν τῷ καιρῷ ἐκεῖνῳ ἐμαλακίσθη Ἐζεχίας ἕως θανάτου· » ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, « τοῦ ἀποθανεῖν, » ἢ κατὰ τοὺς λοιποὺς, « εἰς θάνατον. » Ἐν γὰρ ἐκεῖνῳ τῷ καιρῷ, καθ' ὃν τὰ προλεχθέντα πεπρόνθασιν οἱ Ἀσσύριοι, ὁ τοῦ θανάτου καιρὸς ἐπέστη τῷ Ἐζεχίᾳ. Βουλόμενος δὲ αἰῶσαι αὐτὸν ὁ Θεός, οὐκ ἐν ἀδήλῳ κατέλιπε τὸ μέλλον τὴν μαλακίαν αὐτοῦ διαδέξασθαι τέλος. Διὸ προφάσεις αὐτῷ σωτηρίας παρέχων, τὸ τῆς ἀρρώστιας τέλος φανερόν αὐτῷ καθίστη, διὰ τοῦ προφήτου, ὡς ἂν μαθῶν προσεύχοιτο, καὶ προσευξάμενος τύχοι προσθήκης ζωῆς, καὶ μετὰ τὸν ὠρισμένον κατ' αὐτοῦ θάνατον· διδάσκοντος ἡμᾶς τοῦ λόγου, ὡς οὐκ ἀνάγκη τις ἢ εἰμαρμένη τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, οὐδὲ ἀπαράτρεπτος ἀνθρώποις καιρὸς ὠρισται θανάτου. Θεὸς δὲ αὐτὸς, κρατῶν ἀπάντων, καὶ ζωῆς αἴτιος καὶ θανάτου τυγχάνει, δι' οὗ οἶδεν αὐτὸς τρόπους ἐκάστου τῶν εἰς τὸν βίον παρόντων κατὰ τούσδε ἢ τούσδε τοὺς χρόνους παράγων, καὶ ἐπὶ τοσοῦδε ἢ τοσοῦδε ἔτεσι, καὶ διὰ τοιούτου ἢ τοιούτου συνάγων τελευτῆς. Μόνῳ τε αὐτῷ καὶ τοὺς ἐν αὐταῖς, ὡς εἰπεῖν, ταῖς τοῦ θανάτου πύλαις γενομένους δυνατόν ἐστιν ἀνακαλεῖσθαι· ὡς νῦν μὲν τὸν Ἐζεχίαν ἐξ ἀρρώστιας θανατικῆς διασώσασθαι, καὶ προσθήκη αὐτῷ ζωῆς χάρισθαι ὄλων ἐτῶν πέντε καὶ δεκά· ἑτέροισι δὲ καὶ μετὰ τὸ τεθνήσκειν ἐκ νεκρῶν ἀναβιώσασθαι ποιήσας, ὅσους ἢ θεῖα παρίστανται Γραφή. Ὡς ἐξ ἀπαντος λελύσθαι τοὺς περὶ εἰμαρμένης λόγους, διὰ τὸ καὶ πάσης ἀνάγκης καὶ πάσης οὐσίας τε καὶ φύσεως τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν κρατεῖν. Ταῦτα ἰδὼν ὁ Ἐζεχίας, ὅτε μὲν ὑγιὲς τὸ σῶμα ἦν, ἐπὶ τὸν νεκρὸν ἐσπευδε τοῦ Θεοῦ, κάκαί τὸν Θεὸν αὐτοῦ τε καὶ τοῦ λαοῦ καὶ τῆς πόλεως σωτήρα γενέσθαι ἐξεκαλεῖτο· ἐπεὶ δὲ τοῦτο πράττειν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀπέιργεν ἢ νόσος, ἐξ αὐτῆς στρωμνῆς τὴν εὐχὴν ἀνέπεμπε τῷ Θεῷ, πανταχοῦ παρῆναι καὶ παντὸς εἶναι θεοσεβοῦς ἐπίχοον πεπεισμένους.

« Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς Ἡσαίαν λέγων· Πορεύθητι, καὶ εἶπον Ἐζεχίᾳ· Τάδε λέγει Κύριος ὁ Θεὸς Δαυὶδ τοῦ πατρὸς σου. » Πατέρα δὲ αὐτοῦ τὸν Δαυὶδ ὁ Θεὸς ἐκάλει, τὴν ἀνωτάτω μαρτυρίαν αὐτῷ παρέχων, ὡς ἀξίῳ τὸν θεοφιλῆ πατέρα ἐπιγράφεσθαι τῆς τῶν τρόπων ὁμοιότητος χάριν. « Ἦκουσα τῆς

⁹⁹ Deut. xxxii, 39.

προσευχῆς σου, καὶ εἶδον τὰ δάκρυά σου. Ἰδοὺ προσ-
τιθῆμι πρὸς τὸν χρόνον σου ἐ' ἔτη. »

« Καὶ ἐκ χειρὸς βασιλέως Ἀσσυρίων ῥύσομαι
σε καὶ τὴν πόλιν ταύτην. » *Ἐπιπλὴ καὶ οἱ λόγοι*
τῆς εὐχῆς οὐκ ἐν πολυλογίᾳ περιεχόμενοι, ἀξιοί
τῶν ἀκούων ἦσαν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ τῶν δακρύων
ἔργον κατὰ καιρὸν εὐλόγως καὶ ἀναγκαίως γενό-
μενον τοὺς τῆς ἐπισκοπῆς τοῦ Θεοῦ εἶλκε πρὸς αὐτὸν
ἐφθαλμούς· διὸ καὶ ἐπιπλάει αὐτῷ ζωῆς προσθή-
κην, ἔργῳ παριστάς, ὡς οὔτε φύσει ἀτάκτω θάνατος
ἀνθρώποις ὤριστα, οὔτε ἀνάγκη ἀπαραιτήτω. Οὐ
μόνον δὲ χρόνους αὐτῷ ζωῆς, ἀλλ' ἐκ περιουσίας, οἷα
φθεῖς, καὶ εὐζωίαν αὐτῷ τὴν ἐν συστάσει καὶ εἰρηναίῳ
βίῳ ἐπιγγέλλεται, αὐτὸν τε ὁμοῦ καὶ τὸν σὺν αὐτῷ
λαὸν καὶ τὴν πόλιν ἐκ τῆς τῶν πολεμίων χειρὸς
διασώζειν ὑπὸ σιχνοῦμενος, σημεῖον τε αὐτῷ παρ-
εἶχε τῆς τῶν εἰρημένων πίστεως δι' ἐτέρου πα-
ραδόξου.

« Τοῦτο δέ σοι τὸ σημεῖον παρὰ Κυρίου, ὅτι ποιή-
σει Κύριος τὸ ῥῆμα τοῦτο. Ἰδοὺ ἐγὼ στρέψω τὴν
σκιάν τῶν ἀναβαθμῶν, οὓς κατέβη τοὺς ἑ' ἀναβαθμούς
τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου ὁ ἥλιος. Ἀποστρέψω τὸν
ἥλιον τοὺς ἑ' ἀναβαθμούς· καὶ ἀνέβη ὁ ἥλιος τοὺς ἑ'
ἀναβαθμούς, οὓς κατέβη ἡ σκιά. » Σημεῖον μὲν ὑπῆρ-
χετο θαυμαστὸν, καὶ τὸν Ἐζεκιῖον ἀπὸ δυσμῶν τοῦ
βίου δευτέραν παλινδρομῆσαι ζωὴν.

*Προσευχὴ Ἐζεκιίου βασιλέως τῆς Ἰουδαίας,
ἠνίκα ἐμαλακίσθη, καὶ ἀνέστη ἐκ τῆς μαλα-
κίας αὐτοῦ.*

« Ἐγὼ εἶπα ἐν τῷ ὕψει τῶν ἡμερῶν μου· Πορεύσο-
μαι ἐν πύλαις ἔβου, καταλείψω τὰ ἔτη τὰ ἐπιλοιπα. »
Συνειδώς γὰρ ἑμαυτὸν ἤδη λοιπὸν ταῖς τοῦ θανάτου
πύλαις πλησιάζοντα, ἀπέπεινον καὶ ἀπήλπικα ἑμαυτοῦ
τὴν ἐν ἀνθρώποις ζωὴν.

« Εἶπα· Οὐκέτι οὐ μὴ ἴδω τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ
ἐπὶ γῆς, οὐκέτι μὴ ἴδω ἀνθρώπων. » Εἰκότως ἐν ἀγῶνι
καταστάς τῶν μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ βίου, ὑπομι-
μνήσκει μὲν τῆς ἑαυτοῦ θεοσεβείας τὸν Θεόν· διὰ δὲ
τοῦ κλαυθμοῦ μὴ ἐκπεσεῖν τῆς χώρας τῶν ζώντων
κατηντιβόλει. Ἐτι δὲ καὶ τοῦτο πρὸς τοῖς εἰρημένοις
ἐλύπει τὸν Ἐζεκιῖαν, μηδένα διάδοχον ἐκ σπέρματος
ὑπάρχειν αὐτοῦ, μήπω παιδὸς αὐτῷ γενομένου, καθ'
ἐν χρόνον αὐτὰ εἶλεγε. Ἐπειδὴ τοίνυν ἄπαις ἔμελλε
τελευτᾶν, μηδένα καταλιπὼν διάδοχον, ἐξ οὗ τὸ σωτή-
ριον τοῦ Θεοῦ γενέσθαι ἐν ἀνθρώποις προσδοκᾶν, εἰ-
κότως ἀν τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως τῆς ἐκ σπέρ-
ματος τοῦ Δαυὶδ ἐπαίρομενος, καὶ ἀπεκλαίετο.

« Ἐξέλιπεν ἐκ τῆς συγγενείας μου· κατέλιπον τὸ
ἐπιλοιπὸν τῆς ζωῆς μου. Ἐξῆλθε καὶ ἀπήλθεν ἀπ'
ἐμοῦ, ὡσπερ ὁ σκηνὴν καταλύων πῆξας. Ὡς ἰσθὸς τὸ
πνεῦμά μου παρ' ἐμοῖ ἐγένετο, ἐρίθου ἐγγιζούσης ἐκ-
τεμεῖν. » Σκηνὴν καλεῖ τὸ σῶμα, ἐνοικοῦν δὲ τὴν ψυ-
χὴν ἧς ἀναχωρούσης, ἔοικε τὸ σῶμα καταλυομένη
σκηνῇ· σκηνὴν μὲν λέγων τὸ σῶμα, ἐπεὶ ὁ θεσπέσιος
Ἀπόστολος σκηνὴν αὐτὸ ὠνόμασεν. Ἀλλὰ καὶ ὡσπερ
ἰσθὸν ἐρίθου τὸ ὕφασμα λοιπὸν ἀποτεμνουσῆς, οὕτω
καὶ τὰ τῆς ἐμῆς ζωῆς, καὶ τοῦ βίου παντὸς τὸ ὕφασμα
πρὶ τέλος ἤλαυνεν ἀποτεμνόμενον. Ἐκαστος οὖν τῶν

Ascriberet. « *Audivi orationem tuam, et vidi lacry-
mas tuas. Ecce adjicio ad tempus tuum annos
quindecim.* »

Vers. 6. « *Et de manu regis Assyriorum eruam te
ex civitate hac.* » Quia orationis non iniquita-
tis præferentis verba divinis auribus digna erant :
et quia lacrymarum vis congruenti et necessario
tempore emissa, inspectionis divinæ oculos ad
ipsum alliciebat, ideo Deus ipsi annuit, accessionem
vitæ concedens, opereque declarans, non ex inor-
dinata naturæ lege, neque ex inevitabili necessitate,
mortem hominibus destinatam esse. Non modo au-
tem annos vitæ, sed etiam ex munificentia, utpote
Deus, tranquillam ipsi et pacatam vitam pollicetur,
ac tum ipsum, tum populum ejus et civitatem de
manibus inimicorum erepturum se promittit : ut
vero dictis fidem adderet, signum alterius stupendæ
rei ipsi præstitit.

Vers. 7, 8. « *Hoc autem tibi signum a Domino,
quoniam facturus est Dominus verbum istud. Ecce
ego vertam umbram graduum, quos ascendit sol
decem gradibus domus patris tui. Avertam solem
decem gradibus : et ascendit sol decem gradibus,
quibus descendit umbra.* » Et signum quidem
illud etiam admirabile erat, quod Ezechias ab oc-
casu vitæ ad aliam vitam remigraret.

Vers. 9. *Oratio Ezechie regis Judææ, cum ægrota-
vit et ex morbo convalescit.*

Vers. 10. « *Ego dixi in excelso dierum meorum :
Vadam ad portas inferi : relinquam annos resi-
duos.* » Cum me jam mortis januis proximam esse
sciam, de vita mea inter homines desperavi.

Vers. 11. « *Dixi : Non amplius videbo salutare Dei
in terra, non amplius videbo hominem.* » Anxius de
illis quæ decessum ex hac vita consequuntur, jure
pietatem erga Deum suam ipsi Deo in memoriam
revocat ; fletibus autem ne e regione viventium ex-
cideret, precabatur. Illud etiam præter cætera Eze-
chiam dolore affliciebat, quod nullus ex semine suo
successor adesset, quandoquidem quo tempore isthæc
proferebat, nullum adhuc filium susceperat. Quia
igitur filiis orbis moriturus, nec successorem reli-
cturus erat, ex quo salutare Dei hominibus ventu-
rum exspectaretur, merito Christi ex semine David
ortu privatus, lamentabatur.

Vers. 12. « *Defecit a cognitione mea : defecit
quod reliquum est vitæ meæ. Abiit et recessit a me,
sicut solvit tabernaculum, qui construxit. Sicut tela
spiritus meus factus est apud me, mox a texente
succideuda.* » Tabernaculum vocat corpus, inhabi-
tantem dicit animam : qua recedente, corpus soluto
tabernaculo simile est. Tabernaculum vero corpus
appellat, quia divinus item Apostolus tabernaculum
ipsum vocavit. Verum etiam sicut tela quæ a te-
xente succiditur, sic et vitæ meæ textura ad finem
verguit, vox succidenda. Singuli igitur homines per

gesta et opera sua vestem sibi texunt, et ornatum A
animæ suæ circumponunt.

Vers. 13. « In die illa traditus sum usque mane
veluti leoni, sic contrivit omnia ossa mea. A die
enim usque ad noctem traditus sum. » Traditus sum
reū leoni cuidam homines devoranti, qui quasi per
illatam mihi infirmitatem, tota die et nocte contri-
vit omnia ossa mea ; parumque abfuit, quin me to-
tum devoraret.

Vers. 14. « Sicut hirundo, sic clamabo, et sicut
columba, sic meditabor. Defecerunt enim oculi mei,
ut ne aspicerem celsitudinem cæli ad Dominum. »
Attamen in hac ferum conditione, non infirmatus
sum, nec a Deo meo recessi, sed fide speque bona
meipsum confirmans, fletibus et orationi me dedi ;
me vero assidue orante, atque precibus apud Deum B
insistente, ipse « eruit me, et abstulit dolorem ani-
mæ meæ. » Ille, inquam, nihil concitatus, eruit me,
et sustulit dolorem animæ meæ : ac si videlicet
promissis fidem adderet quæ sanctis suis de-
dit his verbis : « Adhuc te loquente, dicam : Ecce
adsum. »

Vers. 16. « Domine, de ipsa quippe rennatiatum
est tibi : et excitasti spiritum meum, et consolatus
vixi (35). » Non quod illi dignus essem : nam peccatis
multis plenus eram, sed ex misericordia et cle-
mentia tua hæc adfuerunt.

Vers. 17-19. « Erusti enim animam meam, ut
non periret, et projecisti retro me omnia peccata C
mea. Neque enim qui in inferno sunt laudabant te,
neque qui mortui sunt, benedicent tibi, neque spe-
rabunt, qui in inferno sunt, misericordiam tuam :
qui vivunt benedicent tibi, sicut et ego. Ab hoc enim
die filios edam, qui annuntiabunt justitiam tuam. »
Impiorum siquidem locus est infernus : quapropter
cum anima mea illo erepta sit, Deo lætus gratias
refero. Regio autem eorum qui apud Deum vivunt,
eos qui ipsum laudant excipiet : ubi me demum
futurum esse confido, gratia tua id mihi conce-
dente.

Vers. 20. « Deus salutis meæ, neque desinam
laudare te cum psalterio cunctis diebus vitæ meæ
in conspectu domus Dei. » Tibi semper astans,
et a sanctuario nunquam recedens, te assidue lau-
dabo.

Vers. 21. « Et dixit Isaias Esorhæ : Sume tibi
massam ficuum, et tere, et emplastrum impone vul-
neri, et sanus eris ; » docens non prorsus respuenda
esse illa, quæ ab hominibus ad medelam corporis
excogitantur : itemque illis utendum esse, quando-
quidem propheta id agendum esse monuit. Reliqui
vero omnes, «*icus*» vocarunt, quod a massa ficuum
curatum est : at non ulcus erat primum, sed infir-
mitas et ægrotudo ad mortem. Quare pro illa qui-

(35) Vulg., « Domine, si sic vivitur, et in talibus
vita spiritus mei, corripies me et vivificabis me. »
Dæst vers. 15 apud LXX Int. Ed. Complut. tamen,

ἀνθρώπων πολλῶν ὑφαίνων, καὶ κόσμον τῆ ἑαυτοῦ
περιτιθεὶς ψυχῇ διὰ τῶν αὐτοῦ πράξεων.

« Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκαίνῃ παρεδόθην ἕως πρωῆ ὡς
λέοντι, οὕτως συνέτριψε πάντα τὰ ὀστέα μου. Ἀπὸ
γὰρ τῆς ἡμέρας ἕως νυκτὸς παρεδόθην. » Ὅσπερ τινὶ
ἀνθρωποδόρῳ λέοντι, ὃς τε ὡς μὲν διὰ τῆς ἐπιτεθει-
σης μοι ἀρρώστιας διὰ πάσης νυκτὸς καὶ ἡμέρας
συνέτριψε πάντα τὰ ὀστέα μου· μικροῦ δὲ δεῖν καὶ ὅλον
αὐτὸν καταπιεῖν με ἐμελλεν.

« Ὡς χαλιδῶν, οὕτω φωνήσω, καὶ ὡς περιστέρῃ,
οὕτω μελετῶ. Ἐξέλιπον γάρ μου οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ
βλέπειν εἰς τὸ ὕψος τοῦ οὐρανοῦ πρὸς τὸν Κύριον. »
Ὅμως ὁ οὖν ἐν τούτοις γενόμενος, οὐκ ἐξησθένησα,
οὐδὲ τοῦ Θεοῦ μου ἀνεχώρησα, ἀναλαβὼν δὲ ἑμαυτὸν
πίστει καὶ ἀγαθῇ ἐλπίδι, κλαυθμῷ καὶ προσευχῇ
παρέδωκα ἑμαυτὸν. Εὐχομένου δὲ μου, φησὶν, ἐπιμώ-
ως, καὶ ἐγκειμένου τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἐκετηρίας,
ὃς ἐξελατό με, καὶ ἀφελατό μου τὴν ὀδύνην
τῆς ψυχῆς. Ὁ δὲ μὴ μαλλήσας ἐξελατό με, καὶ
ἀφελατό μου τὴν ὀδύνην τῆς ψυχῆς· μονουχοὶ τὸν
αὐτοῦ λόγον πιστωσάμενος, ὃν ἐπήγγελται τοῖς ἀγίοις
αὐτοῦ εἰπὼν· « Ἐτι λαλοῦντός σου, ἐρῶ· Ἰδοὺ πάρ-
ειμι. »

« Κύριε, περὶ ταύτης γὰρ ἀνηγγέλη σοι, καὶ ἐξήγει-
ράς μου τὴν πνοήν, καὶ παρακληθεὶς ἐξῆσα. » Οὐχ
ὅτι τούτων ἄξιός ἤμην ἐγὼ πολλῶν γὰρ μετὸς ἀμαρ-
τιῶν αὐτὸς ὑπῆρχον· ἀλλὰ τῷ σὺ ἔλεψ· καὶ τῇ σὺ φι-
λανθρωπικῶς ταῦτα παρέστη.

« Ἐπλου γάρ μου τὴν ψυχὴν, ἵνα μὴ ἀποληται, καὶ
ἀπέβρωμας ὀπίσω μου πάσας τὰς ἀμαρτίας. Οἱ γὰρ
οἱ ἐν ἔθου αἰνέσουσί σε, οὐδὲ οἱ ἀποθανόντες εὐλογη-
σουσί σε, οὐδὲ ἔλπιουσί οἱ ἐν ἔθου τὴν ἐλεημοσύνην
σου· οἱ ζῶντες εὐλογησουσί σε ὃν τρόπον καγὼ. Ἀπὸ
γὰρ τῆς σήμερον παιδία ποιήσω, ἃ ἀναγγελοῦσι τὴν
δικαιοσύνην σου. » Ἐχωρίον γὰρ ἐστὶν ἀσεβῶν τούτο·
διὰ τὴν ψυχὴν ἐλευθερωθεὶς ἐξ αὐτοῦ, χαίρων ἀποδι-
δωμι τῷ Θεῷ τὴν εὐχαριστίαν. Ἡ δὲ χώρα τῶν παρὰ
Θεῷ ζῶντων καὶ τοῖς αἰνοῦντας ὑποδέχεται· ἵνα καὶ
αὐτὸς λοιπὸν γενήσεται πιστεύω, τούτῳ μοι τῆς σῆς
δωρησαμένης χάριτος.

« Θεὲ τῆς σωτηρίας μου, καὶ οὐ παύσομαι εὐλογῶν
σε μετὰ ψαλτηρίου πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς μου
κατέναντι τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ. » Σοὶ προσεδρεύων
D διαπαντός, καὶ ἀχώριστος γενόμενος τοῦ σοῦ ἀγιά-
σματος, διαπαντὸς εὐλογῶ σε.

« Καὶ εἶπεν Ἡσαίας πρὸς Ἐζεκιάν· Ἀάδε παλάθην
ἐκ σύκων, καὶ τρίβον, καὶ κατάπλασαι, καὶ ὑγιῆς
ἔσθ· » διδάσκων, ὡς οὐ κάμπαν ἀπόδητα γένοιτ' ἂν
ποτε καὶ τὰ παρ' ἀνθρώποις πρὸς θεραπεῖαν τοῦ σώ-
ματος ἐπινοούμενα· ἔτι δὲ ὅτι χρηστόν καὶ τούτοις,
ὡς καὶ τοῦ προφήτου τούτου πράξαι παραινέσαντος.
Καὶ οἱ λοιποὶ πάντες ἔλκος ἐνόμασαν τὸ διὰ τῆς πα-
λάθης θεραπευθέν· ἀλλ' οὐχ ἔλκος ἦν τὸ πρῶτον, ἀρ-
ρωστία δὲ καὶ μαλακία πρὸς θάνατον. Διὸ ἐπ' ἐκείνῃς

Vers. 15. « Καὶ αὐτὸς ἐποίησε καθοδήγησιν πάντας
ἐν αὐτοῖς μου. »

μὲν κλαυθμοὶ καὶ προσευχαί, καὶ Θεοῦ ἐπισκοπὴ ἀ
 παρελάμβανοντο· ἐπὶ δὲ τοῦ μερικῶς ἔλκουσιν σωματικῆ
 τὴν θεραπεύει, ἣν ὁ προφήτης ὑποδέδωκεν.

« Καὶ εἶπεν Ἐζεκιῆς· Τοῦτο σημεῖον πρὸς Ἐζε-
 κίαν, ὅτι ἀναβήσομαι εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΘ΄.

« Ἐν τῷ καιρῷ ἐκεῖνῳ ἀπίστευτε Μαρωδᾶχ Βαλα-
 δᾶν, ὁ υἱὸς τοῦ Βαλαδᾶν, ὁ βασιλεὺς τῆς Βαβυλωνίας,
 ἐπιστολάς καὶ πρέσβεις καὶ δῶρα Ἐζεκιᾶ· ἤκουσε
 γὰρ, ὅτι ἐμαλακίσθη ἕως θανάτου, καὶ ἀνέστη. Καὶ
 ἔλαβεν ἐπ’ αὐτοῖς Ἐζεκιῆς, καὶ ἔδειξεν αὐτοῖς τὸν οἶ-
 κον τοῦ Νεχωθά, καὶ τοῦ ἀργυρίου καὶ τοῦ χρυσοῦ,
 καὶ τῆς στακτῆς, καὶ τῶν θυμιαμάτων, καὶ τοῦ μύ-
 ρου, καὶ πάντας τοὺς οἴκους τῶν σκευῶν τῆς γάζης,
 καὶ πάντα ὅσα ἦν ἐν τοῖς θησαυροῖς αὐτοῦ. Καὶ οὐκ
 ἦν οὐθέν, ὃ οὐκ ἔδειξεν Ἐζεκιῆς ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ,
 καὶ ἐν πάσῃ τῇ ἐξουσίᾳ αὐτοῦ. » Συνεξετάζουσιν ἡμῖν
 καὶ διερευνημένοις τὰ κατὰ τοὺς παρόντας τό-
 πους (36), ὁ τῶν Ἰουδαίων διδάσκαλος ἔλεγεν νενο-
 σηκῆναι μὲν τὸν Ἐζεκιῆν, ἐπεὶ μὴ εἰρήκει ὦδῃν εἰς
 τὸν Θεὸν εὐχαριστήριον ἐπὶ τῇ πτώσει τῶν Ἀσσυ-
 ρίων, ὡς Μωϋσῆς ἦδεν ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τῶν Αἰγυ-
 πτίων, καὶ ὡς Δεδόρβα ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τοῦ Σισάρα,
 καὶ ὡς Ἄννα ἐπὶ τῇ γεννήσει τοῦ Σαμουὴλ· ὅπερ
 μὴ ποιήσαντα τὸν Ἐζεκιῆν, τῇ νόσῳ περιπεσεῖν·
 τὸν δὲ Βαβυλωνίων ἐγκωκῆναι τὴν ἀπὸ τῆς νόσου βῶ-
 σιν αὐτοῦ, καὶ ἀπεσταλκῆναι πρὸς αὐτὸν ἄνδρα, οὐκ
 ἀργῶς· ἀλλ’ ἐπειδὴ συνέθη τὴν ἡμέραν ἐκεῖνην καθ’
 ἣν τὸ σημεῖον τῆς τοῦ ἡλίου ἀναδρομῆς ὠρῶν γεγενῆ-
 σθαι διπλασίον· μὴ γὰρ λαθεῖν τοῦτο τοῦ Βαβυλω-
 νίου, δεινοῦς ὄντας περὶ τὴν τῶν ἀστρῶν θεωρίαν.
 Καὶ ἐπειδὴ τὸν ἡλίον θεοποιούντες, συνεῖδον ὡς ὑπὸ
 κρείττονος περιηνήχθη εἰς τοῦπίσω δυνάμει· τοῦ-
 του χάριν ἤκον ζητήσαι τὸν τούτου θέλοντες αἴτιον.
 Εἶτε· ἐπειδὴ πολυπραγμονήσαντες ἔργων τὸν τῶν
 Ἑβραίων Θεὸν μέγαν εἶναι, τὸν καὶ τοῦ πεντῆς κό-
 σμου δημιουργόν· τοῦ τε βασιλέως Ἐζεκιῶ τὴν ἀβ-
 βωσίαν, δι’ ἣν καὶ τὸ θαῦμα γέγονεν, εἰκότως κατα-
 πλαγέντες τὸ πεπραγμένον, φιλίαν ἐθέλησαν σπει-
 σασθαι πρὸς τὸν Ἐζεκιῆν, ὡς πρὸς ἄνδρα θεοφιλή.
 Ταῦτα μὲν ὁ Ἑβραῖος· Ἐγὼ δὲ συνεῖδον, ὡς ὕφ’ ἕνα
 καὶ τὸν αὐτὸν ἐνιαυτὸν ταῦτα πάντα συνέθη· λέγω δὲ
 ἢ ἔφοδος τοῦ Ἀσσυρίου ἢ κατὰ τῆς Ἰουδαίας, καὶ ἢ
 δι’ ἀγγέλου Θεοῦ κατὰ τοῦ Ἀσσυρίου πληγῆ, ἢ τε τοῦ
 Σενναχεριμ φυγῆ, καὶ ἢ τῶν αὐτοῦ παιδίων ἐπανά-
 στασις, ἢ τε τοῦ διαβεβημένου αὐτὸν υἱοῦ σεσιωπη-
 μένης ἀπώλεια. Ὅτι δὲ καθ’ ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ἐνιαυ-
 τὸν ταῦτα συνέθη πραχθῆναι, μάθους ἂν ἐπιστήσας,
 ὡς ἢ μὲν ἔφοδος τοῦ Ἀσσυρίου ἔτους τεσσαρεσκαί-
 δεκάτου τῆς Ἐζεκιῶ βασιλείας γέγονε· τελευτᾶ δὲ
 βασιλεύσας τὰ πάντα ἑνέα καὶ εἰκοσι ἔτη, ὧν τὰ
 πέντε καὶ δέκα ἔτη μετὰ τὴν νόσον αὐτῷ προσετέθη.
 Οὐκοῦν ἐν τῷ τεσσαρεσκαίδεκάτῳ ἔτει νενοσήκει, καὶ

A dem ægritudine, setus, preces et Dei visitatio in re-
 medium assumebatur; pro ulcere autem speciatim,
 corporea quædam medela, quam propheta submini-
 stravit.

Vers. 22. « Et dixit Ezechias: Hoc signum ad
 Ezechiam, quod ascensurus sim in domum Dei. »

CAPUT XXXIX.

Vers. 1. « In tempore illo misit Marodach Ba-
 ladan, filius Baladan rex Babylonie, epistolas et
 legatos et munera ad Ezechiam: audierat enim
 quod ægotasset usque ad mortem, et quod con-
 valuisset. Et gavisus est super his Ezechias: et
 ostendit eis domum Nechotha, et argenti, et auri,
 et stactæ, et thymiamatum, et ungenti, et omnes
 domos vasorum gazæ, et omnia quæcunque erant
 in thesauris suis. Neque quidquam fuit, quod non
 ostenderet ei Ezechias in domo sua, et in omni po-
 testate sua. » Percontantibus nobis, ac disquirentibus
 ea, quæ ad hæc loca pertinent, dixit Judæorum do-
 ctor, ideo ægotasse Ezechiam, quod canticum Deo
 non cecinisset in gratiarum actionem, ob Assyrio-
 rum cædem, quemadmodum Moyses cecinit super
 exitio Ægyptiorum, et Debora de pernicie Sisaræ,
 et Anna de ortu Samuelis; Ezechiam vero, cum id
 non præstitisset, in morbum incidisse: tuncque
 Babylonium, accepto restitutæ valetudinis ejus nun-
 tio, ad eum legatos misisse, non sine causa; sed
 quod dies illa qua solis retrogressio contigit, horas
 duplicasset; neque id latuisse Babylonis, in astro-
 nomie disciplina peritissimis. Qui quoniam, cum
 solem pro Deo haberent, animadvertentibus eum a
 potentiore quadam virtute retrocedere coactum
 fuisse; ideo hujusce rei causam sciscitatum vene-
 runt. Hinc quia re curiosius perquisita edidicerunt
 magnum esse Deum Hebræorum, universique mundi
 conditorem, et regis Ezechie morbum noverunt,
 cujus causa tantum miraculum editum fuerat; tanto
 prodigio, ut consentaneum erat, perculsi, fœdus et
 amicitiam cum Ezechia, utpote religioso viro, inire
 voluerunt. Hæc Hebræus ille. Ego vero compertum
 habeo hæc omnia uno eodemque anno contigisse;
 videlicet Assyrii irruptionem contra Judæam, im-
 missam ab angelo Dei contra Assyrium plagam,
 Sennacherimi fugam, perpetratum a filiis ejus par-
 ricidium, ac denum filii et successoris ejus interitum,
 qui hic tacetur. Quod autem hæc uno eodem-
 que anno contigerint, facile deprehendas, si anim-
 advertentis Assyrii irruptionem anno decimo-
 quarto regni Ezechie accidisse: Ezechiam vero to-
 tos viginti novem regni annos emensum obiisse;
 ex quibus quindecim anni ipsi post morbum adjecti
 fuerant. Hinc porro consequitur, tum morbum, tum
 cætera, quæ morbum præcessere, anno eodem quar-
 todecimo contigisse. Horum igitur omnium fama,

mino, quas cecinit Moyses Pharaone submerso;
 Debora, interfecto Sisara; et Anna, genito Sa-
 muele, » etc.

(36) Hæc pene ad verbum interpretatur Hierony-
 mus, « Tradunt Hebræi ideo ægotasse Ezechiam,
 quoniam post inauditam victoriam Judæorum et
 Assyrii regis interitum, non cecinerit laudes Do-

ad fœdus et amicitiam cum Ezechia inuendam regem Babyloniorum induxit, ita ut ipsi et munera et legatos et epistolas mitteret.

VERS. 3-8. « Et venit Isaias propheta ad regem Ezechiam, et dixit ei : Quid dicunt homines isti? et unde venerunt ad te? Et dixit Ezechias : Ex terra longinqua venerunt ad me, Babylone. Et dixit Isaias : Quid viderunt in domo tua? Et dixit Ezechias : Omnia quæ sunt in domo mea viderunt, neque est mihi quidquam domi, quod non videriat : sed etiam quæ in thesauris meis sunt. Et dixit Isaias, Audi verbum Domini Sabaoth : Ecce dies veniunt, et summent omnia quæ in domo tua sunt, et quæcumque congregaverunt patres tui in hunc usque diem, in Babylonem venient, neque quidpiam relinquent. Dixit autem Deus : Etiam ex filiis tuis, quos gignes, accipient, et facient eos spadones in domo regis Babyloniorum. Et dixit Ezechias Isaiæ : Bonus est sermo Domini, quem locutus est : Fiat vero pax et justitia in diebus meis. » Quibus auditis Ezechias, reverenter quidem et pie, omnia quæcumque locutus fuerit Deus, quantumvis tristia esse hominibus videntur, bona esse respondit. Qua de re iterum Hebræus, non Deo acceptum Ezechia propositum fuisse dicebat. Nam quod pro se tantum precaretur, populi vero rationem nullam haberet, id sane videri apud Deum non culpa vacare : quæ causa sit ut propheta mox subjungat, « Consolamini populum meum, dicit Deus. » Eitamsi enim hic proprio ductus amore, de se tantum sollicitus precetur, nullamque populi mentionem faciat ; at Deus suo prospiciens populo, præcipit ut qui huic negotio vases sint, populum suum consolentur.

CAPUT XL.

VERS. 1, 2. « Consolamini, consolamini populum meum, dicit Deus. Sacerdotes, loquimini ad cor Jerusalem : consolamini eam. » Quinam ii sint, qui populum consolari jubentur accurate disquirere operæ pretium fuerit : necnon quid sit cor Jerusalem, et quænam illa Jerusalem sit æstimanda, quæ ceu animal quoddam cor habeat. Nam hic animata et rationalis esse declaratur, cum dicitur, « Loquimini ad cor Jerusalem. » Ac dici forte posset, Jerusalem populum ipsam incolentem significare, ut plerumque urbs pro populo dicitur ; verum hic ipse quoque populus memoratur his verbis, « Consolamini populum meum ; » ac postea seorsim subjungit, « Loquimini ad cor Jerusalem. » Quinam porro sint qui consolari jubentur, et quis populus ille, quem consolantur, quid item sit cor Jerusalem, jam expendendum est. Consolatores sane fuerint, qui Spiritum consolatorem acceperunt, nimirum apostoli, discipuli Salvatoris nostri, evangelistæ, et iis similes, quibus Servator dicebat : « Ego rogabo Patrem, et alium Paracletum dabit vobis, ut sit vobiscum in æternum, Spiritum veritatis ; » ac rursum : « Cum autem venerit Paracletus, Spiritus san-

α τὰ λοιπὰ πάντα τὰ πρὸ τῆς νόσου κατὰ τὸν αὐτὸν συνετελέσθη χρόνον. Ὁμοῦ δὴ οὖν τούτων ἀπάντων ἡ ἀκοή τὸν τῶν Βαβυλωνίων βασιλέα ἐνήγγε πρὸς τὴν τοῦ Ἐζεκίου φίλαν, ὡς ἀποστελῆαι αὐτῷ ἔδωρα καὶ πρέσβεις καὶ ἐπιστολάς.

« Καὶ ἦλθεν Ἰσαίας ὁ προφήτης πρὸς τὸν βασιλέα Ἐζεκιάν, καὶ εἶπε πρὸς αὐτόν· Τί λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ; Καὶ πῶθεν ἤκασι πρὸς σέ ; Καὶ εἶπεν Ἐζεκίας· Ἐκ γῆς πόρρωθεν ἤκασι πρὸς με, ἐκ Βαβυλώνης. Καὶ εἶπεν Ἰσαίας· Πάντα τὰ ἐν τῷ οἴκῳ μου εἶδον, καὶ οὐκ ἔστιν ἐν τῷ οἴκῳ μου ὃ οὐκ εἶδον, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐν τοῖς θησαυροῖς μου. Καὶ εἶπεν Ἰσαίας· Ἀκουσον τὸν λόγον Κυρίου Σαβαώθ· Ἰδοὺ ἡμέραι ἐρχονται, καὶ λήψονται πάντα τὰ ἐν τῷ οἴκῳ σου, καὶ ὅσα συνήγαγον οἱ πατέρες σου ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης εἰς Βαβυλώνα ἔξει, καὶ οὐδὲν οὐ μὴ καταλείψουσιν. Εἶπε δὲ ὁ Θεός, ὅτι καὶ ἀπὸ τῶν τέκνων σου, ὧν γεννήσεις, λήψονται, καὶ ποιήσουσι σπάδοντας ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ βασιλέως τῶν Βαβυλωνίων. Καὶ εἶπεν Ἐζεκίας Ἰσαίᾳ· Ἀγαθὸς ὁ λόγος Κυρίου, ὃ ἐλάλησεν· γενέσθω δὴ εἰρήνη, καὶ δικαιοσύνη ἐν ταῖς ἡμέραις μου. » Ἀπερ ἀκούσας ὁ Ἐζεκίας, εὐλαβῶς ἅμα καὶ εὐσεβῶς, πάντα λόγου ἀγαθὸν εἶναι ὃν λαλήσειεν ὁ Θεός, κἀν λυπηρὸς εἶναι νομιζοίτο ἀνθρώποις, ἀπεκρίνατο. Ἐφ' οἷς πάλιν ὁ Ἑβραῖος μὴ ἀποδέξασθαι τοῦ Ἐζεκίου τὴν προαίρεσιν τὸν Θεὸν εἶπε. Τὸ γὰρ ὅπερ μὲν ἑαυτοῦ ἔξωκεῖναι, ὑπὲρ δὲ τοῦ λαοῦ μηδένα λόγον πεποιθῆσθαι, μεμπτὸν τῷ Θεῷ φανῆναι· διὸ ἐπιλέγειν ἐξῆς τὸν προφήτην· « Παρακαλεῖτε τὸν λαόν μου, λέγει ὁ Θεός. » Εἰ γὰρ καὶ οὗτος, φησὶ, φιλῆαυτος ὦν, ὅπερ μὲν ἑαυτοῦ φροντίσας ἐδεήθη, τοῦ δὲ λαοῦ μνήμη οὐ τινα ποιήσατο· ἀλλ' ὁ Θεός, τοῦ ἰδίου κηθόμενος λαοῦ, παρακαλεῖν αὐτὸν τοῖς τοῦτο πράττειν οἷοις τε παρακαλεῖται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Μ'.

« Παρακαλεῖτε, παρακαλεῖτε τὸν λαόν μου, λέγει ὁ Θεός. Ἱερεῖς, λαλήσατε ἐξ ἑτῆς καρδίας Ἱερουσαλήμ· παρακαλέσατε αὐτήν. » Τίνες δὲ εἰσιν οἷς ὁ λόγος παρακαλεῖν τὸν λαὸν προστάττει, ἄξιον ἐπιστῆσαι· τίς δὲ ἡ καρδία Ἱερουσαλήμ, καὶ ποταπὴν χρῆσιν τὴν Ἱερουσαλήμ, ὡσπερ τι ζῶον καρδίαν ἔχουσαν. Ἐμφυχον γὰρ καὶ λογικὴν σαφῶς παρίστησιν αὐτὴν ὁ φήσας λόγος· « Λαλήσατε εἰς τὴν καρδίαν Ἱερουσαλήμ. » Καὶ ἦν μὲν εἰπεῖν Ἱερουσαλήμ τὸν λαὸν εἶναι τὸν ἐν αὐτῇ κατοικοῦντα, ὡς πολλάκις τὴν πόλιν ἀντὶ τῶν οἰκητόρων ὀνομαζομένην· νυνὶ δὲ ὁ λόγος αὐτοῦ τοῦ λαοῦ μέμνηται λέγων· « Παρακαλεῖτε τὸν λαόν μου· » καὶ πάλιν ἰδίως ἐπιφέρει τὸ, « Λαλήσατε εἰς τὴν καρδίαν Ἱερουσαλήμ. » Τίνες οὖν εἰσιν οἱ παρακαλεῖν προσταττόμενοι, καὶ τίς ὁ παρακαλούμενος λαός, τί τε ἡ καρδία Ἱερουσαλήμ. ὦρα διευκρινῆσαι. Οἱ μὲν οὖν παρακαλοῦντες εἶεν ἂν οἱ τὸ Πνεῦμα τὸ παράκλητον ὑποδεξαμένοι, ἀπόστολοι θελαδῆ καὶ μαθηταὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, καὶ εὐαγγελισταί, καὶ οἱ τούτοις ὅμοιοι, πρὸς οὓς ἔλεγεν ὁ Σωτῆρ· « Ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν Πατέρα μου, καὶ ἄλλον Παράκλητον ἔδωκε ὑμῖν, ἵνα εἴη μεθ' ὑμῶν εἰς τὸν αἰῶνα, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας· » καὶ αὖθις· « Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ

Παράκλητος, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃ πέμψει ὁ Πατήρ A
 μου, ἑκεῖνος ὑμᾶς διδάξει πάντα, ἢ καὶ τὰ ἐξ ἑσῆς. Πάντες
 τοιγαροῦν οἱ τὸ παράκλητον Πνεῦμα ὑποδεξάμενοι
 προστάττονται παρακαλεῖν τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' οὐ
 τὸν Ἰσραὴλ, οὐδὲ τὸν Ἰακώβ, οὐδὲ τὸν Ἰούδα. Ὡσπερ
 δὲ ἀποδείκνυται, ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ, οὕτως ἡ καρδία
 Ἱερουσαλήμ νουθετήσεται, τὸ κρείττον τάγμα τοῦ λαοῦ.
 Ὡς γὰρ ἐν σώματι ἡ καρδία τὸ κυριώτατον ἐστὶ τοῦ
 παντός, οὕτω καὶ ἐν τῷ τῆς Ἐκκλησίας σώματι τὸ
 κυριώτατον τάγμα εἰκότως ἀν' ἑαυτῆς τῶν λογικω-
 τέρων, φρονήσει τε καὶ διανοίᾳ καὶ λογισμῶ διαφε-
 ρόντων. Ἐάν τοίνυν λέγηται, « Ἀαθήσατε εἰς τὴν
 καρδίαν Ἱερουσαλήμ, » οὕτω δεκτέον τὸν λόγον, ὡσεὶ
 σαφέστερον εἰπεῖ· « Ἀαθήσατε τοῖς ἐν τῷ λαῷ τοῦ
 Θεοῦ νοήμοι καὶ λογικωτέροις. » Τούτοις μὲν οὖν
 λαλεῖν προστάττονται οἱ ἱερεῖς· τὸν δὲ λοιπὸν λαὸν B
 παρακαλεῖν, ὡς δεόμενον παρακλησέως καὶ παραμυ-
 θίας.

« Ὅτι ἐπλήσθη ἡ ταπεινότης αὐτῆς· λέλυται
 αὐτῆς ἡ ἀμαρτία, ὅτι ἐδέξατο ἐκ χειρὸς Κυ-
 ρίου διπλᾶ τὰ ἀμαρτήματα αὐτῆς. » Προσῆκει δὲ
 λοιπὸν παρακλησέως καὶ παραμυθίας αὐτῆν τυγχά-
 νειν διὰ τὴν ἐπιλάμψασαν τῷ βίῳ τοῦ καινοῦ πάντων
 ἀνθρώπων Σωτήρος ἐπιφάνειαν. Διπλῆν δὲ κόλασιν
 εἴποις ἀν' ἐπεληλυθέναι τῇ καρδίᾳ Ἱερουσαλήμ· ἐπεὶ
 καὶ κατὰ τὴν ἱστορίαν συναπῆλαντο τοῖς κακοῖς τοῦ
 πλῆθους οἱ δηλούμενοι, ὑπ' ἄλλοφύλοις ἔθνεσι ταπει-
 νοῦμενοι, καὶ κατὰ διάνοιαν ἐκόλαζον ἑαυτούς, διὰ
 τὴν τοῦ πλῆθους ἀναβολὴν πενθοῦντες καὶ ἀποκλαιό-
 μενοι τὴν πτώσιν καὶ τὴν ἀπώλειαν τῶν πολλῶν· C
 ἀλλὰ δεύτερον πολιορκηθεῖσα ἡ Ἱερουσαλήμ, ὡς εἰς
 ἔδαρος κατενεχθῆναι τὸν ἐν αὐτῇ νεῶν, διπλῆν τιμω-
 ρίαν τῶν ἐν αὐτῇ τετολημμένων ἀσεβημάτων ὑπέ-
 μεινε.

« Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ· Ἐτοιμάσατε τὴν
 ὁδὸν Κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους τοῦ Θεοῦ
 ἡμῶν. » Σαφῶς παρίστησι μὴ ἐν τῇ Ἱερουσαλήμ γε-
 γενῆσθαι τὰ θεοπικρῶτα, ἀλλ' ἐπὶ τῆς ἐρήμου· λέγω
 δὴ τὸ ὀφθῆσθαι τὴν δόξαν Κυρίου, καὶ τὸ πάση
 σαρκὶ γνωσθῆσθαι τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ. Καὶ ταῦτα
 μὲν ἐπληροῦτο πρὸς ἱστορίαν καὶ λέξιν ἐπὶ τοῦ Βα-
 πτιστοῦ Ἰωάννου κηρύσσοντος τὴν σωτήριον ἐπιφά-
 νειαν Θεοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ τοῦ Ἰορδάνου, ἐν ᾗ καὶ τὸ
 σωτήριον ὤφθη τοῦ Θεοῦ. Αὐτὸς γὰρ ὁ Χριστὸς, ᾗ
 τε δόξα αὐτοῦ τοῖς πᾶσιν ἐγκύσθη, ὅτε βαπτισθέντος D
 αὐτοῦ, ἠνολχθησαν οἱ οὐρανοί, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ
 ἅγιον ἐν εἰσὶ περισσότερᾶς καταβῶν ἔμεινεν ἐπ' αὐτοῦ,
 φωνὴ τε ἠνέχθη πατρικὴ τῷ Υἱῷ μαρτυροῦσα· « Οὐ-
 τὸς ἐστὶν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, αὐτοῦ ἀκούετε. »
 Ὡς γὰρ μέλλοντος ἐπιδημεῖν τῇ ἐρήμῳ καὶ τῇ ἐξ
 αἰῶνος ἀβάτω τοῦ Θεοῦ, ταῦτα ἐλέγετο. Ἦν δὲ τὰ
 ἔθνη πάντα ἔρημα Θεοῦ γνώσεως, καὶ ἄβατα πᾶσι
 τοῖς τοῦ Θεοῦ δικαίοις τε καὶ προφήταις ἀνδράσι.
 Διὸπερ ἡ φωνὴ παρακαλεῖται ὁδὸν εὐτρεπίσειν τῷ
 Θεοῦ Λόγῳ, καὶ τὴν ἄβατον καὶ τραχεῖαν ὁμαλῆν
 ποιεῖν, ἵν' ἐπιβῆ ἐπιδημήσας ὁ Θεὸς ἡμῶν. « Ἐτοι-
 μάζατε τὴν ὁδὸν Κυρίου » τοῦτέστι τὸ εὐαγγελικὸν

actus, quem mittet Pater meus, ille vos docebit om-
 nia 40, » et cætera. Quotquot igitur Spiritum sau-
 ctum acceperunt, populum Dei consolari jubentur ;
 sed non Israel, non Jacobum, non Judam. Ut au-
 tem populum Dei intelligendum esse commonstra-
 tum est, ita et cor Jerusalem intelligatur oportet,
 pro populi scilicet ordine et parte præstantiore.
 Quemadmodum enim in corpore cor præstantissi-
 mum omnium est ; ita et in Ecclesiæ corpore, præ-
 stantissima portio jure dicatur esse eorum, qui
 ratione, prudentia, mente et cogitandi vi cæteris
 antecellunt. Cum ergo dicitur, « Loquimini ad cor
 Jerusalem, » sic dictum accipias, ac si clarius ita
 loqueretur, « Loquimini iis e populo Dei, qui intelli-
 gentia et ratione præstantiores sunt. » Hos itaque
 alloqui jubentur sacerdotes ; residuum vero popu-
 lum consolari præcipiuntur, utpote qui consolatione
 opus habeat.

« Quia repleta est humiliatio ejus : solum est
 peccatum illius, quoniam suscepit de manu Domini
 duplicia peccata sua. » Par est ut demum consolati-
 onem obtineat, ob illucescentem toti humano ge-
 neri novi Salvatoris adventum. Duplex vero suppli-
 cium cordi Jerusalem inflictum dicas : tum quia se-
 cundum historiam memorati homines ab alienigenis
 gentibus oppressi, in partem calamitatis populi ve-
 niebant ; tum quia secundum mentem de multitu-
 dinis abiectione fentes ac multorum perniciem et
 exitium lugentes, sese macerabant : quin etiam se-
 cundo obsessa Jerosolyma, ita ut templum ejus solo
 æquaretur, duplex scelerum ab se perpetratorum
 supplicium luit.

VERS. 3. Vox clamantis in deserto, Parate viam
 Domini, rectas facite semitas Dei nostri. » Aperte
 declarat ea, quæ in vaticinio feruntur, non Jero-
 solymæ, sed in deserto gerenda esse ; nempe quod
 futurum sit, ut gloria Domini appareat, et salutare
 Dei in omnis carnis notitiam veniat Et hæc quidem
 secundum historiam et ad verbum, tunc impleta
 sunt, cum Joannes Baptista salutarem Dei adven-
 tum prædicavit in deserto Jordanis, ubi salutare
 Dei visum fuit. Nam tunc Christus ejusque gloria
 omnibus innotuit, cum, ipso baptizato, aperti sunt
 cæli, et Spiritus sanctus in columbæ specie descen-
 dens, super eo insedit, paternaque vox delata est,
 Filio testimonium reddens, « Hic est Filius meus di-
 lectus, ipsum audite 41. » Hæc quippe dicebantur,
 quia Deus in desertum, a sæculo impervium et in-
 accessum, adventurus erat. Erant porro gentes
 omnes Dei cognitione vacuæ, a quarum aditu
 omnes justi Dei ac prophetæ arcebantur. Quamobrem
 jubet vox illa, viam parare Dei Verbo, et inviam
 asperamque complanare, ut eo adveniens Deus
 noster progredi valeat. « Parate viam Domini ; »
 ea est evangelica prædicatio, novaque consolatio,

40 JOAN. XIV. 16. 41 MATTH. III. 17.

quæ salutare Dei in omnium hominum notitiam venire exoptat.

Deinde vero, In profundo malitiæ depressas animas excitat, his additis verbis :

Vers. 4. « Omnis vallis implebitur. » Superbis vero illis animabus, quæ contra Dei cognitionem sese erigebant, contrarium eventurum esse docet his verbis : « Et omnis mons et collis humiliabitur ; » sed etiam, inquit, erunt « omnia tortuosa in rectam, et aspera in planities. » Sic asperam animam planam effici jubet, ut adventum Dei excipere valeat.

Vers. 5. « Et videbitur gloria Domini, et videbit omnis caro salutare Dei, quia Dominus locutus est. » Caro autem erant homines omnes, qui solummodo carni, Spiritus sancti participes nullatenus erant. « Quia Dominus locutus est : » mentiri enim nequit is, qui promisit.

Vers. 6-8. « Vox dicentis, Clama. Et dixi, Quid clamabo? Omnis caro fenum, et omnis gloria hominis, sicut flos feni. Exaruit fenum, et flos decidit : verbum autem Dei nostri manet in æternum. » Hæc quippe universæ carnis natura est, necnon hominis imaginem terreni ferentis, videlicet corpus amanti, et secundum carnem viventis : nam perinde atque fenum terræ ac speciosi flores, ad breve tempus fioret, et decore nitescit ; nec diu postea, ob infirmitatem et fluxam naturam marcescit : quod his verbis Scriptura docet, « Exaruit fenum, et flos decidit. »

Vers. 9. « Super montem excelsum ascende, qui evangelizas Sion. Exalta in fortitudine vocem tuam, qui evangelizas Jerusalem. » Hæc præmissorum sententiæ apprime conveniunt, atque opportune evangelistarum mentionem faciunt, et adventum Dei ad homines annuntiant, postquam de voce in deserto clamante sermo habitus est. Atenim prophetiam de Joanne Baptista, evangelistarum mentio congruenter sequebatur. Quænam igitur hæc Sion est, nisi quæ antea Jerusalem vocabatur? Nam et ipsa mons erat, quod declarat Scriptura illa quæ dicit : « Mons Sion hic, in quo habitasti ⁶⁶; » et Apostolus : « Accessistis ad Sion montem ⁶⁷. » Num forte chorus apostolicus ex prisco populo ex circumcisione delectus, hac ratione significatur? Hæc enim Sion et Jerusalem est, quæ salutare Dei accepit, quæ et ipsa monti Dei, videlicet unigenito Verbo ejus, sublimis imponitur : quam jubet, conscenso monte sublimi, salutare verbum annuntiare. Quis autem ille est, qui evangelizat, nisi evangelicus chorus? Quis est evangelizare? universis hominibus, et autem omnes, civitatibus Juda, Christi in terram adventum prædicare.

Vers. 10. « Attollite, nolite timere. Sic civitatibus

⁶⁶ Psal. LXXIII, 2. ⁶⁷ Hebr. γ', 22.

A κήρυγμα, ἡ καινὴ παράκλησις αὐτῆ, ἡ πᾶσιν ἀνθρώποις γνωσθήσεσθαι τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ ἐπισητώσα.

Ἔτα διεγείρει τὰς ἐν βᾶθει κακίας ταπεινωμένας ψυχὰς, ἐπιλέγων·

« Πᾶσα φάραγξ πληρωθήσεται. » Καὶ τὰς ὑπερφάνους τε καὶ ὑπεραιομένας κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ τὸ ἐναντίον παύσασθαι διδάσκει λέγων· « Καὶ πᾶν ὄρος καὶ βουνὸς ταπεινωθήσεται ; ἀλλὰ καὶ ἵσται, « Πάντα τὰ σχολιά, » φρονί, « εἰς εὐθείαν, καὶ ἡ τραχεῖα εἰς πόσια. » Καὶ τὴν τραχεῖαν δὲ ψυχὴν ὁμαλὴν γίνεσθαι προστάττει, ὡς ἀνδεικτικῆ γένοιτο τῆς ἐπιδόσεως τοῦ Θεοῦ.

« Καὶ ὀφθήσεται ἡ δόξα Κυρίου, καὶ ἕξεται πᾶσα σὰρξ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ, ὅτι Κύριος ἐλάλησεν. » Σὰρξ δὲ ἦσαν οἱ αὐτοὶ μόνον σάρκιν, καὶ οὐδαμῶς Πνεύματος ἁγίου μέτοχοι πάντες ἄνθρωποι. « Ὅτι Κύριος ἐλάλησεν » ἀψευδῆς γὰρ ὁ ἐπαγγειλάμενος.

« Φωνὴ λέγοντος, Βόησον. Καὶ εἶπα, Τί βοήσω ; Πᾶσα σὰρξ χόρτος, καὶ πᾶσα δόξα ἀνθρώπου ὡς ἄνθος χόρτου. Ἐξηράνη ὁ χόρτος, καὶ τὸ ἄνθος ἐξέπεσε· τὸ δὲ ῥῆμα τοῦ Θεοῦ ἡμῶν μένει εἰς τὸν αἰῶνα. » Αὕτη γοῦν ἐστὶ πάσης σαρκὸς φύσις καὶ τοῦ τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ φέροντος ἀνθρώπου, λέγω δὲ τοῦ φιλοσωμάτου καὶ τοῦ κατὰ σάρκα ζώντος· ὁμοίως γοῦν τῷ χόρτῳ τῆς γῆς, καὶ τοῖς ὠραίοις ἄνθεσι πρὸς βραχὺ θάλλει καὶ ὠρατίζεται, εἴτ' οὐκ εἰς μακρὰν ὑπὸ τῆς ἀστάτου καὶ βουστῆς φύσεως ἀπομαραίνεται· ὅπερ διδάσκει ἡ Γραφὴ λέγουσα· « Ἐξηράνη ὁ χόρτος, καὶ τὸ ἄνθος ἐξέπεσεν. »

« Ἐπ' ὄρους ὑψηλῶν ἀνάβηθι ὁ εὐαγγελιζόμενος Σιών. Ὑψώσον τῆ ἰσχυί τὴν φωνὴν σου, ὁ εὐαγγελιζόμενος Ἱερουσαλήμ. » Σφόδρα καὶ ταῦτα τῆ τῶν προλεχθέντων ἔπειτα διανοίῃ, εὐκαίρως καὶ τῶν εὐαγγελιστῶν μνημῆν ποιούμενα, καὶ παρουσίαν Θεοῦ ἀνθρώποις εὐαγγελιζόμενα, μετὰ τὰ περὶ τῆς ἐν τῆ ἐρήμῳ βώσεως φωνῆς. Εἶπετο γὰρ τῆ περὶ Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ προφητεία ὁ περὶ τῶν εὐαγγελιστῶν τοῦ Σωτῆρος λόγος. Τίς οὖν ἐστὶν αὕτη ἡ Σιών, ἡ πάντως πού ἢ διὰ τῶν ἐμπροσθεν Ἱερουσαλήμ ἄνομασμαμένη ; Καὶ αὕτη γὰρ ἔρος ἦν, ὃ θελοὶ ἡ φάσκουσα Γραφὴ· « Ὅρος Σιών τοῦτο ὃ κατεσκήνωσας ἐν αὐτῷ » καὶ ὁ Ἀπόστολος· « Προσεληλύθατε Σιών ἔρει. » Καὶ μετὰ τὴν νῦν ὁ χορδὸς ὁ ἀποστολικὸς, ὁ ἐκ τοῦ προτέρου λαοῦ, ὁ ἐκ περιτομῆς ἐξελεγμένος, τοῦτον σημαίνεται τὸν τρόπον ; Αὕτη γὰρ ἐστὶ Σιών καὶ Ἱερουσαλήμ, ἡ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ παραδεγμένη, ἐπηρητημένη τις οὕσα καὶ αὕτη τῷ ἔρει τοῦ Θεοῦ τῷ μονογενεῖ αὐτοῦ Λόγῳ· ἢ προστάττει εὐαγγελίζεσθαι ἀναλήθουση ἐπ' ἔρος ὑψηλῶν, αὐτὸν τὸν σωτήριον λόγον. Τίς δὲ ὁ εὐαγγελιζόμενος, ἢ ὁ εὐαγγελικὸς χορδὸς ; Τί δὲ εὐαγγελίζεσθαι ; κηρύττειν πᾶσιν ἀνθρώποις τοῦ Χριστοῦ τὴν ἐπὶ γῆς παρουσίαν, καὶ πρὸ πάντων ταῖς πόλεσιν Ἰούδα.

« Ὑψώσατε, μὴ φοβείσθε. Εἶπον ταῖς πόλεσιν

Ἰουδα· Ἰδοὺ ὁ Θεὸς ἡμῶν· λέγω δὴ ταῖς Ἰουδαϊκάς συναγωγαῖς, ὡς ἄρα εἶη ἐληλυθὼς ὁ πάλαι ἤξειν καὶ ἐπιθῆναι ἀνθρώποις διὰ τῶν προφητῶν κηρυττόμενος Θεὸς, καὶ αὐτὸς Κύριος, ὁ ἐκ μακροῦ προσδοκώμενος αὐτοῖς.

« Ἰδοὺ Κύριος, Κύριος μετὰ ἰσχύος ἔρχεται, καὶ ὁ βραχίον μετὰ κυρίας· » ὡς εἰ σαφέστερον ἔλεγεν, μετὰ δεσποτικῆς κυρίας καὶ αὐθεντίας. « Ἰδοὺ ὁ μισθὸς αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ, καὶ τὸ ἔργον ἐναντίον αὐτοῦ. » Ταῦτα μὲν περὶ τῆς δευτέρας τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, καθ' ἣν ἤξει ἐν δόξῃ ἀποδώσων ἐκείτῃ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Τοῦτο μὲν οὖν ὡς δεσπότης καὶ Κύριος ποιήσει μετὰ ἰσχύος καὶ μετὰ τοῦ καλουμένου βραχίονος αὐτοῦ.

« Ὡς ποιμὴν ποιμαίνει τὸ ποίμνιον αὐτοῦ. » Κατὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ πάροδον ἐπληροῦτο, ἐν ἣ, « κενώσας ἑαυτὸν, καὶ μορφήν δούλου λαβὼν, » ἐποιμαίνει τὸ ποίμνιον αὐτοῦ· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « τὴν ἀγγελίαν αὐτοῦ ἔβασκεν. » Οὐ γὰρ ὡς Κύριος μετὰ ἰσχύος, οὐδ' ὡς βραχίον μετὰ τῆς οικείας κυρίας καὶ δεσποτείας· ἀλλ' ὡς ποιμὴν, φησὶ, ποιμαίνει τὸ ποίμνιον αὐτοῦ. Ὁ δὲ καὶ ἐμαρτύρει λέγων αὐτὸς ἐν Ἐὐαγγελίῳ· « Ἐγὼ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς, καὶ γινώσκω τὰ ἐμὰ, καὶ γινώσκουσι με τὰ ἐμὰ· καὶ τὴν ψυχὴν μου τίθημι ὑπὲρ τῶν προβάτων. »

« Καὶ τῷ βραχίονι αὐτοῦ συναΐξει ἄρνας, καὶ ἐν γαστρὶ ἔχουσα; παρακαλέσει. » Ἄρνας δὲ τοὺς ἀρτιγενεῖς καὶ ἐν Χριστῷ ἀναγεννωμένους δηλοῖ (37). Καὶ ἄλλως δὲ τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ αἱ ψυχὰι κύουσαι καὶ ὠδίνουσαι τοὺς δι' αὐτῶν ἐν Χριστῷ ἀναγεννωμένους, παράκλητον αὐτὸν εἶχον· ὅπερ νοήσεις ἐξ ἐνός τοῦ λέγοντος· « Τεκνία μου, οὓς πάλιν ὠδίνω, ἀκριβῶς ὡς μορφωθῆ Χριστὸς ἐν ὑμῖν. » Ὅρξ πῶς ὁ Παῦλος ὑπὲρ τῶν μαθητευομένων αὐτῷ εἶχεν ὠδίναν· οὕτως οὖν καὶ οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι. Ὡς περὶ γὰρ ἐν γαστρὶ κύουσαι μητέρες, τοὺς δι' αὐτῶν ἐν Χριστῷ γεννωμένους ὠδίνον, ὑπεραγωνιῶντες μήπου τις ἐκτρομαγήνηται ἀπολεισθήσας καὶ ἐξαμβλωθεὶς τῆς ἐν Χριστῷ μορφώσεώς τε καὶ τελειώσεως. Διόπερ αὐτὸς ὁ προλεχθεὶς ποιμὴν παρακαλέσει αὐτοὺς εἰρησταί.

« Τίς ἐμέτρησε τῇ χειρὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὸν οὐρανὸν σπιθαμῇ, καὶ πᾶσαν τὴν γῆν δραχμῇ; Τίς ἔστησε τὰ ὄρη σταθμῷ, καὶ τὰς νάπας ζυγῷ; » Τῶν γὰρ κρυφῶν τοῦ αἰῶνος τούτου τὸ πᾶν ἀναθέντων αὐτοματισμῷ καὶ τινι συντυχίᾳ φυσικῇ εἰμαρμένῃ, ἀνάγκη ὁ παρῶν λόγος μῆδὲν ὡς ἔτυχεν τῶν ὄντων εἶναι, πάντα δὲ μέτρῳ καὶ ἀριθμῷ ὑπὸ τοῦ θεολογουμένου Κυρίου συναστάναι γαρίστηται. Τροπικῶς δὲ τοῖς παρ' ἡμῶν συνήθεισι μέτροις κέχρηται, ὡς ἂν ἐκ τῶν ἡμῶν γνωρίμων καὶ συνήθων ἑνομάτων εἰς ἕνοιαν ἀφικοίμεθα τῆς τῶν δηλουμένων διδασκαλίας. Εἴτ' ἐπειδήπερ ἐκ μεγέθους καὶ καλλονῆς κτισμάτων ἀναλόγως ὁ γενεσιουργὸς θεωρεῖται, εἰκότως τὰ ἡμῶν ὑπερ-

⁶⁶ Joao. x, 14. ⁶⁷ Galat. iv, 19.

(37) Hæc ita exprimit Hieronymus : « Possumus omnes felas apostolos et apostolicos viros, omnesque Ecclesiæ doctores dicere, qui salutem parturiunt

A Juda, Ecce Deus noster, » Judaicis videlicet synagogis, advenisse eam, quem olim propheta apud homines peregrinatorum annuntiahat, Deum, ipsumque Dominum, qui jamdiu ab illis expectabatur.

« Ecce Dominus, Dominus cum fortitudine venit, et brachium ejus cum dominatione; » ac si apertius diceret, cum imperio et auctoritate. « Ecce merces ejus cum eo, et opus in conspectu illius. » Hæc quidem de secundo Christi adventu, quo cum gloria venturus est, redditurus unicuique secundum opera sua. Id igitur, utpote dominator et Dominus cum fortitudine et cum memorato brachio suo præstabit.

VERS. 11. « Sicut pastor pascet ovile suum. » Id in primo ejus adventu impletum est, quando « humilians semetipsum, et formam servi accipiens, » pascbat ovile suum, sive, secundum Symmachum, « gregem suum pascbat. » Non enim tanquam Dominus cum fortitudine, neque tanquam brachium proprio dominatu et auctoritate instructum; sed sicut pastor, ait, pascet gregem suum. Quod etiam ipse testificabatur in Evangeliiis, hæc dicens : « Ego sum pastor bonus, et cognosco meas, et cognoscunt me meæ, et animam meam pono pro ovibus. »

« Et brachio suo congregabit agnos, et prægnantes consolabitur. » Agnos, recens natos, et in Christo regeneratos appellat. Alio autem modo, apostolorum ipsius animæ prægnantes et parturientes eos, qui ipsorum opera in Christo regenerabantur, ipsum consolatorem habebant : quod ex unius testimonio intelligas, sic loquentis, « Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis. » Viden' quomodo Paulus pro discipulis suis dolores partus subierit ; sic et reliqui apostoli. Quemadmodum enim matres in utero gestant, sic illi eos, qui ipsorum opera in Christo nascebantur, parturiebant, anxii ne quis abortivus esset, atque ex immaturo partu excideret a Christi conformatione et perfectione. Quapropter præfatus ille pastor ipsos consolaturus dicitur.

VERS. 12. « Quis mensus est manu æquam, et cælum palmo, et omnem terram pugillo? Quis libravit pondere montes, et valles satera? » Nam cum sapientes hujus sæculi omnia spontaneo cuidam rerum motui ac fortuito naturali casui, et fato ascribant, necessario præsens sermo nullam rerum fortuito casu exsistere, sed omnia cum mensura et numero a Domino, qui Deus prædicatur, constituta fuisse declarat. Tropice vero, vulgarium apud nos mensurarum exemplo est usus; ut ex rebus nobis cognitiss, et ex assuetis vocabulis, ad rei tradite doctrinam accedamus. Deinde quoniam ex magnitudine et pulchritudine creaturarum, proportionem quadam

plurimorum, et dicitur cum Apostolo : *Filioli mei, quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis.* »

opifex dignoscitur, jure ea quæ penes nos maxima A habentur; collata cum Deo extenuat, ad conditoris omnium notitiam nos evocans.

Vers. 13, 14. « Quis novit mentem Domini? et quis ejus consiliarius fuit, qui instruat eum? aut quem consulit qui instruxerit eum? aut quis ostendit ei judicium, aut viam prudentiæ quis monstravit ei? » Quia enim interrogaverat, quis esset qui hæc existere fecisset, et quis cum mensura et pondere hæc adornasset, consequenter tradit neminem, nisi unam tantum omnibus incomprehensibilem mentem: quare subdit, « Quis novit mentem Domini? » quæ prædicta omnia condidit, quæ nullo egeus consiliario, neque alicujus sententia usa, suapte sapientia, quæ nullatenus existebant ad essentiam traduxit.

Vers. 15, 16. « Si omnes gentes tanquam gutta situlæ, et tanquam momentum stateræ reputatæ sunt, tanquam saliva habebuntur. Libanus autem non sufficit ad comburendum, et omnia quadrupedia non sufficiunt ad holocaustum. » Quænam hæc gentes, nisi quæ Deum non noverunt, sed idololatriæ errori addictæ sunt? Quæ tanquam stilla situlæ, tanquam momentum stateræ, et tanquam saliva reputandæ dicuntur.

Vers. 17, 18. « Et omnes gentes quasi nihil sunt, et in nihilum reputabuntur. Cui assimilastis Dominum? et cui imagini eum assimilastis? » Quæ consequenter induxit, postquam Dei theologiam in medium attulit, et postquam gentibus enuntiat, quantus esset is, qui aquam manu mensus est, palma cælum, et terram omnem pugillo, quique montes pondere, et valles statera constituit. His itaque appositæ confert errorem illum, quo gentes detinebantur: ab eoque illas avertens, ad notitiam ejus, qui Deus esse prædicatur, evocat.

Vers. 19-25. « Annon imaginem fecit faber, et anrifex conflato auro inauravit eam? similitudinem fecit eam? Lignum enim, quod non putrescat, eligit faber, et sapienter quæret quomodo statuat imaginem ex eo, et ut non commoveatur. Nonne scietis? nonne audietis? Annon annuntiatum est vobis a principio? non cognovistis fundamenta terræ: qui continet gyrum terræ, et habitatores ejus quasi locustæ. Qui statuit cælum quasi fornicem, et extendit ut tabernaculum ad habitandum: qui dat principem ut nihilum ad imperandum: terram autem tanquam nihil fecit. » Etiam si a patribus eruditi non estis; at vel nunc saltem ad sapientiam revocati, ejus ope ediscite, quis sit qui continet fundamenta terræ. Nam si non potuistis, inquit, mentem ad cælum erigere; at saltem in terram cogitationes et ratiocinia vestra flectite, in iisque moramini. Quærite in quo illa fundetur, quis ille sit qui tantum elementum, immotum et inconcussum detinet. Quis, ait, est ille, qui tot gentes in terra disseminavit, ut locustis parvitatibus corporeæ causa comparentur? Deinde sermone e terra erigens, ad cælestem fornicem, et ad

μεγέθη τῆ τοῦ κρεττοῦσος παραδέξει ἀμικρόναι, ἡμῶς εἰς ἔννοιαν προσκαλούμενος τοῦ τὰ σύμπαντα συστησάμενου.

« Τίς ἔγνω νοῦν Κυρίου; καὶ τίς αὐτοῦ σύμβουλος ἔγενετο, ὃς συμβίβῃ αὐτόν; ἢ πρὸς τίνα συνεβουλεύσατο, καὶ συνεβίβασεν αὐτόν; ἢ τίς ἔδειξεν αὐτῷ κρίσιν; ἢ ὄδον συνέσεως τίς ἔδειξεν αὐτῷ; » Ἐπαυθὴ γὰρ ἠρώτησε, τίς ὁ ταῦτα ὑποστησάμενος, καὶ τίς ὁ μέτρον καὶ σταθμῶν ταῦτα διαταξάμενος, ἀκολουθῶς ἀποβιδῶσιν, ὡς οὐδεὶς ἢ εἰς μόνος ὁ τοῖς πᾶσιν ἀκατάληπτος νοῦς, διὸ ἐπιλέγει: « Τίς ἔγνω νοῦν Κυρίου; » τὸν τῶν εἰρημένων ἀπάντων ποιητικόν, ὃς οὕτε συμβούλου δεηθεὶς, οὕτε παρὰ τινος γνώμην λαβὼν, τῆ αὐτοῦ σοφίᾳ τὰ μηδαμῆ μηδαμῶς ὑπεριστώτα ἐκ τοῦ μη ὄντος εἰς τὸ εἶναι παρήγαγεν.

« Εἰ πάντα τὰ ἔθνη ὡς σταγῶν ἀπὸ κάδου, καὶ ὡς ῥοπὴ ζυγοῦ ἐλογίσθησαν, ὡς σιέλος λογισθήσονται. Ὁ δὲ Ἀβραῆνος οὐχ ἱκανὸς εἰς καύσιν, καὶ πάντα τὰ τετράποδα οὐχ ἱκανὰ εἰς ὀλοκάρωσιν. » Ποῖα δὲ ταῦτα ἢ τὰ τὸν Θεὸν μὴ εἰδῶτα, προστετηκότα δὲ τῆ πλάνῃ τῆς εἰδωλολατρίας; Ἄ θῆ καὶ ὡς σταγῶν ἀπὸ κάδου, καὶ ὡς ῥοπὴ ζυγοῦ, καὶ ὡς σιέλος λογισθήσονται ἐλέγετο.

« Καὶ πάντα τὰ ἔθνη ὡς οὐδὲν εἰσι, καὶ εἰς οὐδὲν ἐλογίσθησαν. Τίνι ὠμοιώσατε Κύριον; καὶ τίνι ὁμοιώματι ὠμοιώσατε αὐτόν; » Ἄ καὶ ἀκολουθῶς ἐπήγαγε μετὰ τὸ παραδέσθαι τὴν περὶ Θεοῦ θεολογίαν, κηρύξαι τε τοῖς ἔθνεσιν ὅσος ἦν ὁ μετρήσας τῆ χειρὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὸν οὐρανὸν σπιθαμῆ, καὶ τὴν γῆν πᾶσαν δρακί, τὰ τε ὄρη σταθμῶν καὶ τὰς νάπας ζυγῶ συστησάμενος. Τοῦτοις γοῦν ἀναγκαίως παραβάλλει τὴν κατέχουσαν πλάνην τῶν ἔθνων, ἀποστρέφων αὐτῆς, ἀνακαλούμενος δὲ εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ θεολογουμένου.

« Μὴ εἰκόνα ἐποίησε τέκτων; ἢ χρυσοκόπος χωνεύσας χρυσίον περιεχύρωσεν αὐτόν; ἢ ὁμοίωμα κατασκευάσεν αὐτόν; Ἐύλον γὰρ ἀσηπτον ἐκλέγεται τέκτων, καὶ σοφῶς ζητήσῃ πῶς στήσει εἰκόνα αὐτοῦ, καὶ ἵνα μὴ σαλευθῆται. Οὐ γινώσκεθε; οὐκ ἀκούσατε; Οὐκ ἀνηγγέλη ἐξ ἀρχῆς ὄμιν; οὐκ ἔγνωτε τὰ θεμέλια τῆς γῆς. Ὁ κατέχων τὸν γύρον τῆς γῆς, καὶ οἱ ἐνοικοῦντες ἐν αὐτῇ ὡς ἀκρίδες ὁ στήσας ὡς καμάραν τὸν οὐρανόν, καὶ διατείνας ὡς σκηνὴν κατοικεῖν ὁ διδοὺς ἀρχοντας ὡς οὐδὲν ἀρχεῖν, τὴν δὲ γῆν ὡς οὐδὲν ἐποίησε. » Εἰ καὶ μὴ ἐκ πατέρων ἐδιδάχθητε, ἀλλὰ νῦν γοῦν σωφρονισθέντες, ὠφελήθητε, καὶ μάθετε τίς ποτὲ ἐστὶν ὁ κατέχων τὰ θεμέλια τῆς γῆς. Εἰ γὰρ μὴ ἠδύνασθε, φησὶν, εἰς τὸν οὐρανὸν τὴν διάνοιαν ἐπαίρειν, ἀλλ' ἐπιστήσατε, φησὶν, ἐν τῇ γῆ ἐμποιεῖσθαι τὰς διατριβάς. Ἐπὶ τίνος τε ἤδρασατε ζητήσατε, καὶ τίς ἐστὶν ὁτός, ὁ τὸ τοσοῦτον στοιχείον ἀκλίνας τε καὶ ἀσάλευτον διακρατῶν. Τίς δὲ, φησὶν, ἐστὶν ὁ καὶ τὰ τοσαῦτα σπεῖρας ἐπὶ τῆς γῆς ἔθνη, ὡς παραβάλλεσθαι αὐτὰ ἀμικρότητος ἕνεκα τῶν σωμάτων ἀκρίσιν; Εἶτα, πάλιν ἀναβάς ἀπὸ τῆς γῆς τῷ λόγῳ, τὴν ἀψίδα τὴν οὐράνιον, τὸ τε ἐπέρ γῆν ἡμισφαίριον, καμάρας δίκην ἐπηρωρημένον, τοῖς πᾶσιν ἀποθαυμάζειν, καὶ τὸν

ευστησάμενον τὸν οὐρανὸν ἐνοῆσαι ὀπίσῃ· ἐστὶ δὲ νάμεως, παρορμῆ, λογισασθαι τε, ὡς οὐκ ἀργῶς αὐτὸν ὑπεστήσατο σκηπὴς ἀκην, ἐκωθεν μὲν ἐφηκλωμένον κατὰ τῶν εἰσω οὐρανοῦ πάντων, τοῖς δὲ ἐπέκεινα οὐρανοῦ ὑπεστρωσθαι ἐκδιαίτημα, ὡσπερ δὲ τῆς σκηπὴς προϋνόησεν, οὕτω καὶ τῶν εἰσω τῆς σκηπὴς οἰκούντων. Διόπερ κατὰ χρόνους καὶ καιροὺς τοῖς ἐν τῇ γῆ βιοῦσιν ἀνθρώποις ἀρχοντας ἐφίστησι, προνοησάμενος ἀρχόντων τοῖς ἀρχομένοις καταλλήλων. Διὸ ἐπιλέγει· « Διδούς ἀρχοντας εἰς οὐδὲν ἀρχεῖν. » Οὐδὲν δὲ ὀνομάζει τὸν θνητὸν βίον, ἢ καὶ τὴν γῆν αὐτὴν ὡσπερ οὖν διδάσκει φάσκων ἐξῆς· « Τὴν δὲ γῆν εἰς οὐδὲν ἐποίησε. » Ταῦτα πάντα περὶ τῶν κατὰ καιροὺς ἀρχόντων καὶ τυραννησάντων ἐπὶ τῆς γῆς εἰρηται, ὡς εἰς τοιοῦτο περιστῆσαμένων τέλος.

de his, qui variis temporibus imperarunt, et tyrannidem obtinuerunt, utpote qui talem finem et exitum habuerint.

« Οὐ γὰρ μὴ φυτεύσωσιν, οὐδὲ μὴ σπείρωσιν, οὐδὲ μὴ ῥιζωθῆ εἰς τὴν γῆν ἢ ῥίζα αὐτῶν. Ἐπνευσεν ἐπ' αὐτοὺς, καὶ ἐξηράθησαν, καὶ καταγιγῆς ὡς φρύγανα λήψεται αὐτοὺς. Nūn οὖν τινι με ὠμοιώσατε, καὶ ὕψωθήσμαι; εἶπεν ὁ ἅγιος. Ἀναβλέψατε εἰς ὕψος τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν, καὶ ἴδετε, τίς κατέδειξε ταῦτα πάντα; Ὁ ἐκέρπων κατ' ἀριθμὸν τὸν κόσμον αὐτοῦ πάντα ἐπ' ὀνόματι καλέσει ἀπὸ πολλῆς δόξης, καὶ ἐν κράτει ἰσχύος αὐτοῦ· οὐδὲν ἐσ ἔλαθε. » Διὸ πρὸς αὐτοὺς ἀποτίναται λέγων· Διὰ τί παρὰ σεαυτῶ ταῦτα λογίζῃ, καὶ λέγειν τολμᾷς, ὡς τὸν θεὸν ἢ σὴ ἰδὲς ἔλαθε, καὶ οὐχ ὑπόκεισαι κρίσει, διὰ τὸ ἀγνωεῖν αὐτὸν τὰ ὑπὸ σοῦ δρώμενα;

« Μὴ γὰρ εἰπῆς, Ἰακώβ, καὶ τί ἐλάλησας, Ἰσραήλ; Ἀπεκρύθη ἡ ὁδός μου ἀπὸ τοῦ θεοῦ, καὶ ὁ θεός μου τὴν κρίσιν ἀπέβλε, καὶ ἀπέστη. Καὶ νῦν οὐκ ἔγνω; εἰ μὴ ἤκουσας; Θεὸς αἰώνιος, ὁ θεός ὁ κατασκευάσας τὰ ἄκρα τῆς γῆς, οὐ πεινάσει, οὐδὲ κοπιήσει, οὐδὲ ἐστὶν ἐξεύρεσις τῆς φρονήσεως αὐτοῦ· διδοὺς τοῖς πεινώσιν ἰσχύον, καὶ τοῖς μὴ ὀδυνωμένοις λύπην. Πεινάσουσι γὰρ νεότεροι, καὶ κοπιήσουσι νεανίσκοι, καὶ ἐκλεκτοὶ ἀνίσχυοι ἔσονται. » Ἀκατάληπτος δὲ καὶ ἀνέφικτος ἢ παρ' αὐτῶ τυγχάνει σοφία, δι' ἧς τὰ σύμπαντα διοικεῖ· οὕτω δ' οὖν αὐτῶ μέλει καὶ τῶν καθ' ἕκαστον καὶ κατὰ μέρος, ὡς, διὰ τὸ ἐφορᾶν αὐτὸν καὶ λόγῳ θεῖῳ διακρίνειν τὰ κατ' ἀνθρώπους πράγματα, ἰδιάζειν ἕκαστῳ μεμερισμένον τὸν βίον· ὡς τοῖς μὲν δι' ἔνδειαν τροφῆς πεινώσιν ἰσχύον παρεῖναι πολλακίς καὶ ῥώμην σώματος φυσικῆν, τοῖς δὲ μὴ πεινώσι, πλοῦτῳ δὲ περιβρέσομένοις, φροντίδας ὑπάρχειν καὶ λύπας, τὰς τὴν τρυφήν αὐτῶν κολαζούσας. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον, νέους μὲν καὶ νεανίσκους, οὓς εἰς τὸ ἀνδρίζεσθαι προσήκει, ἀσθενεῖς ἀπεργάζεται, πάθει καὶ νοσήμασι περιβάλλων. Μυρρίους δὲ νεότητι σφριγώντας θάττον ἀποθῆναι παρεσκεύασε τοῦ βίου. Ἀνάπαλιν δὲ τούτοις οἱ ἐν διωγμῶν καιροῖς τὸν θεὸν ὑπομένοντες, ἀσθενεῖς ὄντες καὶ οἰκτροὶ κατὰ τὴν παρούσαν ζωὴν, μεταβολῆς θείας ἡξιώθησαν, ὡς μὴ μόνον ἀνέσεως καὶ ἐλευθερίας τυχεῖν, ἀλλὰ καὶ δικὴν αὐτῶν περποφυῆσαι· ὥστε ἀναβῆναι καὶ ὑψωθῆναι καὶ μετεωροποιηθῆσαι,

A hemisphaerium, camerae instar elatum omnibusque imminens, admirandum, et ad eum qui caelum condidit (quantæ nempe sit virtutis), contemplandum invitat, et ad considerandum, non sine causa caelum ab eo tabernaculi instar constitutum fuisse, superne quidem expansum, super omnia, quæ intra caelum continentur; iis vero qui supra caelum sunt subtratum ad domicilium. Quemadmodum autem tabernaculo, ita et iis, qui intra tabernaculum sunt, providit. Quapropter variis temporibus hominibus in terra viventibus principes constituit, congruentes subditis moderatores procurans. Quare subdit, « Dans principes in nihilum ad imperandum. » Nihilum porro dixit mortalem vitam, sive ipsam terram, ut etiam docet inferius his verbis,

B « Terram autem in nihilum fecit. » Hæc omnia ait

Vers. 24-26. « Siquidem non plantabunt, neque seminabunt, neque radices aget in terra radix eorum. Flavit super eos, et exaruerunt, et procella tanquam stipulas apprehendet eos. Nunc igitur cum me assimilastis, et exaltabor? dicit sanctus. Attolite sursum oculos vestros, et videte, quis ostendit hæc omnia? Qui effert in numero ornatum suum: omnes nomine vocabit a multa gloria et in robore fortitudinis suæ; nihil tibi latet. » Quamobrem eos sic alloquitur: Cur apud te talia cogitas, et dicere audes; quod scilicet Deo lateat via tua, et quod tu iudicium non subiturus sis, quia ipse gesta tua ignorat?

Vers. 27-30. « Ne dixeris enim, Jacob, et quid locutus es, Israel? Abcondita est via mea a Deo, et Deus meus iudicium abstulit et recessit. Et nunc an nescis? Annon audivisti? Deus æternus, Deus qui fabricatus est terminos terræ, non esuriat, non laborabit, neque est investigatio sapientiæ ejus: qui dat esurientibus virtutem, et non dolentibus dolorem. Esurient enim juvenes, et laborabunt adolescentes, et electi infirmi erunt. » Incomprehensibilis quippe est ejus sapientia, qua omnia moderatur: atque ita singulatim minutatimque omnia curat, ut illo dispiciente, et ratione quadam divina res hominum discernente, singulis quæ sibi propria ad vitam sunt distribuantur; ita ut iis qui ex cibi penuria fame laborant, robur ac naturalis corporis valetudo plerumque adsit; iis vero qui non esuriunt, sed divitiis abundant, sollicitudines et dolores adsint, quæ eorum voluptas castigetur. Eademque ratione juvenes et adolescentes, quos vegetos et fortes esse convenit, infirmos reddit, ægritudinibus et morbis subjiciens. Innumeros autem juventute florentes, quam celerrime e vita decedere fecit. Vice versa autem, qui persecutionum tempore Deum expectantes, infirmi miserabilesque in præsentī vita erant, divina mutatione dignati sunt, ut non modo dimissionem ac libertatem assequerentur, sed etiam instar aquilarum cæu pennis su-

illimes volarent; ita ut ascenderent, exaltarentur, ac demum in caelos cursum dirigerent. Hæc quippe aquilarum natura est.

VERS. 31. « Qui autem expectant Deum, mutabunt fortitudinem, assument pennas ut aquilæ; current, et non laborabunt; ambulabunt, et non esurient, » Ingentibus perfuncti doloribus, demum visitatione Dei dignati, in pace vitam egerunt, aquilarum instar pennis instructi, ac in sublime elati. Quod si contigerit eos, qui pro pietate concertarunt et vicerunt, martyrio consummatos esse; multo magis illis memorata promissio competat.

CAPUT XLI.

VERS. 1. « Innovamini ad me, insulæ, principes enim mutabunt potentiam: accedant et loquantur simul; tunc iudicium annuntiant. » Jubet nimirum insulas, « obmutescere et tacere, » secundum Theodotionem, ut divinum sermonem et salutarem prædicationem audire valeant. Insulas vero frequenter vocat Ecclesias omnibus ex gentibus constitutas, quia illas nequitia saluago ceu mare circumdedit. « Principes enim mutabunt potentiam; » ut mores mutent, et a pejoribus ad meliora convertantur. « Accedant et loquantur simul; » nimirum gentes, inquit, ad me Deum suum accedant, et verba mea loquantur, quæ simul et in cœtu recitabuntur, videlicet in Ecclesia mea.

VERS. 2. « Tunc iudicium annuntient. Quis excitavit ab oriente justitiam? vocavit eam ad pedes suos et vadit? » Peropiat enim ut gentes, quem didicerunt Dei sermonem aliis annuntient. Justitiæ namque opus erat, ut non domestici tantum, sed etiam reliquæ gentes ad Dei notitiam evocarentur.

« Dabit in conspectu gentium, et reges obstupesciet: et dabit in terram gladios eorum, et sicut stipulas expulsas arcus eorum. » Subilidit illi multos, ut Babylonem, quod jus postulabat, dirueret. Ipse namque erat, qui et priscis illis olim religiosis hominibus notus fuit, et qui post priscum illum populum Ecclesiam genti sibi concreditam habuit.

VERS. 3, 4. « Et persequetur eos: transibit in pace via pedum ejus. Quis operatus est et fecit hæc? Vocavit eam, qui vocat eam a generationum principio. » Testificatur non vulgarem utilitatem gentibus obventuram, si a pristina cæcitate et deorum multitudine translata, videant eum qui dixit, « Ego Deus primus, et in ventura tempora ego sum. » Quem cum viderent extimuerunt, ad initium sapientiæ profectæ; nam « Initium sapientiæ timor Domini ».

VERS. 5-7. « Termini terræ accesserunt, et venerunt simul, judicans unusquisque proximo suo, et fratri auxiliari. Et dicet, Prævaluit vir artifex, et ararius percussus malleo: simul cogens, aliquando quidem dicet, Solidatio bona est. Corroborarunt ea clavis, ponent ea, et non movebuntur. »

66 Psal. cx, 10

καὶ τέλος τὴν εἰς οὐρανούς ποσὶαν σταῖασθαι. Τοιαύτη γὰρ ἡ ἀετῶν φύσις.

« Οἱ δὲ ὑπομένοντες τὸν Θεὸν ἀλλάξουσιν ἰσχύν, περοφυήσουσιν ὡς ἀετοί· δραμοῦνται, καὶ οὐ κοπιήσουσι· βαδιούνται, καὶ οὐ πεινάσουσιν. » Μετὰ οὖν τὰς ὑπερβαλλούσας θλίψεις, ἐπισκοπῆς Θεοῦ καταξωθέντες, ἐν εἰρήνῃ διετέλεσαν τὸν βίον, ἀετῶν δίκην περοφυήσαντες, καὶ εἰς ὕψος ἀρθέντες. Εἰ δὲ καὶ μαρτυρίῳ τελευθῆναι συμβέβηκε τοῖς ὑπὲρ εὐσεβείας ἡγωνισμένους καὶ νενικηχότας, πολὺ μᾶλλον τοῦτοις ἀρμυσειεν ἡ εἰρημένη ἐπαγγελία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΑ'.

Ἐγκαινίζεσθε πρὸς μὲ, νῆσοι· οἱ γὰρ ἄρχοντες ἀλλάξουσιν ἰσχύν· ἐγγισάτωσαν καὶ λαλησάτωσαν ἅμα· τότε κρίσιν ἀναγγεῖλάτωσαν. Παρακαλεῖται δὴ τὰς νῆσοις, κατὰ Θεοδοτίωνα, « κωφεύειν καὶ σιγᾶν, » ὡς ἂν ἐπήχοι γένοιτο θεϊκῆς ὁμιλίας, σωτηρίου τε κηρύγματος. Νήσους δὲ ὀνομάζει συνεχῶς τὰς ἐξ ἀπάντων τῶν ἰθνῶν Ἐκκλησίας, διὰ τὸ ὡπερ ὑπὸ θαλάσσης περιβρέσθαι ὑπὸ τῆς ἀμυρᾶς τοῦ βίου κακίας. « Οἱ γὰρ ἄρχοντες ἀλλάξουσιν ἰσχύν· » ὡς ἂν μεταβάλωιεν τὸν ἑαυτῶν τρόπον, καὶ ἀλλαγὴν τὴν ἀπὸ τῶν χειρόνων ἐπὶ τὰ κρείττω ποιήσουσιν. « Ἐγγισάτωσαν καὶ λαλησάτωσαν ἅμα· » δηλονότι τὰ ἔθνη πρὸς μὲ, φησί, τὸν Θεὸν ἐγγισάτωσαν, καὶ τὰ ἐμὰ ῥήματα λαλησάτωσαν, ὁμοῦ κατὰ τὸ αὐτὸ γινόμενα, ἐν τῇ ἐμῇ δηλαδὴ Ἐκκλησίᾳ.

« Τότε κρίσιν ἀναγγεῖλάτωσαν. Τίς ἐξηγείρειν ἀπὸ ἀνατολῶν δικαιοσύνην; ἐκάλεσεν αὐτὴν κατὰ πόδας αὐτοῦ, καὶ πορεύσεται; » Τὸν γὰρ περὶ τῆς κρίσεως λόγον βούλεται μαθόντα τὰ ἔθνη καὶ ἐτέροις ἀπαγγέλλειν. Δικαιοσύνης γὰρ ἔργον ἦν τὸ μὴ ἰδίους μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ λοιπὰ ἔθνη καλεῖσθαι ἐπὶ τὴν τοῦ Θεοῦ γυνῶσιν.

« Δώσει ἐναντίον ἔθνῶν, καὶ βασιλεῖς ἐκστήσει· καὶ δώσει εἰς γῆν τὰς μαχαίρας αὐτῶν, καὶ ὡς φύγανα ἐξωσμένα τὰ τόξα αὐτῶν. » Ὑπέταξεν αὐτῷ πολλοὺς, ἵνα καθέλη Βαβυλῶνα δικαίως. Αὐτὸς γὰρ ἦν ὁ καὶ τοῖς πρώτοις πρόπαλαι καὶ ἐξ ἀρχῆς θεοφιλέσι γινόμενοις γνωσθεῖς, καὶ ὁ μετὰ τὸν πρότερον λαὸν τῶν ἔθνῶν Ἐκκλησίαν πεπιστευμένος.

« Καὶ διώξεται αὐτοὺς· διελεύσεται ἐν εἰρήνῃ ἡ ὁδὸς τῶν ποδῶν αὐτοῦ. Τίς ἐντρυγήσει καὶ ἐποίησεν ταῦτα; Ἐκάλεσεν αὐτὴν ὁ καλῶν αὐτὴν ἀπὸ γενεῶν ἀρχῆς. » Μαρτυρεῖ δὲ ὁ λόγος ὠφέλειαν οὐ τὴν τυχοῦσαν τοῖς ἔθνεσιν, εἴ γε μεταβάλλοντα τῆς προσέρας ἀδελφίας καὶ πολυθείας, ἴδωσαν τὸν εἰρηχότα. « Ἐγὼ Θεὸς πρῶτος, καὶ εἰς τὰ ἐπερχόμενα ἐγὼ εἰμι. » Καὶ ἰδόντα ἐφοβήθησαν, ἐν ἀρχῇ γινόμενα σοφίας· « Ἀρχὴ γὰρ σοφίας φόβος Κυρίου. »

« Τὰ ἄκρα τῆς γῆς ἤγγισαν, καὶ ἤλθον ἅμα, κρίνον ἕκαστος τῷ πλησίον, καὶ τῷ ἀδελφῷ βοηθῆσαι. Καὶ ἐρεῖ· Ἰσχυρὸν ἄνθρωπος τέκτων, καὶ χαλκεὺς ὁ τύπτων σφύρα, ἅμα ἐλαύων, ποτὲ μὲν ἐρεῖ, Σύμβλημα καλὸν ἐστίν. Ἰσχύρωσαν αὐτὰ ἐν ἡλοῖς, θήσουσιν αὐτὰ, καὶ οὐ κινήθησονται. » Τὴ γὰρ παραδοξότατον

τοῦτο ἐστίν, ὅτι καὶ τὰ βάρβαρα φύλα καὶ τὰ πορρωτάτω ἀπωκισμένα Ἰουδαϊκῆς χώρας, καθ' ἣν μόνον γνωρίζεσθαι ἐνομιζέτο τὸ παλαιὸν ὁ Θεός, γνώσιν ἀνεκδιήθη τῆς εὐσεβείας καὶ τῆς θεοσεβείας· ὡς ἐκπλαγῆναι τῆς τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνης τὴν χάριν, σπαύσαι τε καὶ ἰλθεῖν ἀκολούθως τῷ φήσαντι κηρύγματι· « Ἐγγισάτωσαν, καὶ λαλησάτωσαν ἡμεῖς. » Οὐ γὰρ μόνον ἑαυτοὺς σώζειν οἱ κεκλημένοι, ἀλλὰ καὶ τοὺς πλησίον κατὰ τοὺς τῆς φιλανθρωπίας νόμους. Ἦν ποτε χρόνος ὅτε καὶ ἡμῶν αὐτῶν κατίσχυεν ἀνηρτέκτων ὁ τὴν εἰδωλολατρείαν κατεργασάμενος, καὶ χαλκεὺς τύπτων σφύρας τοῦ ἑαυτοῦ Θεοῦ· ἀλλὰ νῦν ἔγνωμεν τὸ μὴθὲν ὄντας ἐκείνους, καὶ τῆς πατρικῆς κατέγνωμεν πλάνης, ὃ δὴ καὶ ὕμεις προσήκατε μανθάνοντας ὠφελεῖσθαι. Δεῖγμα δὲ τῆς ἀδραναίας τῶν πάλαι νομισθέντων ἡμῖν θεῶν τὸ μὴ ἐστάναι δύνασθαι, εἰ μὴ γόμοις τισὶ καὶ ἤλοις ἐμπαρεῖεν.

« Σὺ δὲ, Ἰσραὴλ παῖς μου, Ἰακώβ, καὶ ὃν ἐξελεξάμην, σπέρμα Ἀβραάμ, ὃν ἠγάπησα. » Παῖδα πρῶτον ὀνομάζει, ἔπειτα ἐκλεκτὸν, εἶτα ἀγαπητόν. Τὸν μὲν ὡς ἐν ἀρχαῖς ὄντα καὶ φόβῳ δουλείας παιδαγωγούμενον, ὅσος ἦν ὁ ἀποστολικὸς χορδός, τὸν πρῶτον βίον ὑπὸ τὸν παιδαγωγὸν νόμον γεροντός· τὸν δὲ αὐτὸν ἐκλεκτὸν ὀνομάζει, ὡς ἂν προκόψαντα καὶ τῆς σωτηρίου κλήσεως καὶ ἐκλογῆς κατηξιωμένον. Σπέρμα δὲ Ἀβραάμ ἕτερον τάγμα τυγχάνον παρὰ τὸ τῶν ἐκλεκτῶν, ὅποσον ἂν εἴη τὸ πλῆθος τῶν Ἰουδαίων, πρὸς οὓς διαλεγόμενος ὁ Σωτὴρ ἔλεγεν· « Οἶδα, ὅτι σπέρμα Ἀβραάμ ἐστὶ. » Ἐτεροὶ δὲ ἦσαν οὗτοι παρὰ τὰ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ, περὶ ὧν ἐδίδασκε λέγων· « Εἰ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ ἦτε, τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραάμ ἐποιεῖτε. » Ἀβραάμ μὲν οὖν ἀγαπητός ἦν τοῦ Θεοῦ καὶ φίλος· διὸ λέλεκται· « Σπέρμα Ἀβραάμ, ὃν ἠγάπησα· » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « Σπέρμα Ἀβραάμ τοῦ φίλου μου· » κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, « Σπέρμα ἀγαπητόν μου. » Τὸ γὰρ μὴ σπέρμα αὐτοῦ οὐκέτι ἠγαπῆσθαι ὁμοίως τῷ Ἀβραάμ λέγεται· κληρὸν ἀλλὰ καὶ τὸ σπέρμα αὐτοῦ καλεῖ διὰ τῶν ἐκλεκτῶν αὐτοῦ, εἰπὼν αὐτοῖς· « Πορεύεσθε πρὸς τὰ πρόβατα ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ. »

« Οὐ ἀντελαβόμεν ἀπ' ἀκρων τῆς γῆς, καὶ ἐκ τῶν σκοπιῶν αὐτῆς ἐκάλεσά σε, καὶ εἶπά σοι· Παῖς μου εἰ· ἐξελεξάμην σε, καὶ οὐκ ἐγκατέλιπόν σε. » Στμαίνει δὲ διὰ τούτων τοὺς ἐν τῇ διασπορᾷ τοῦ Ἰουδαίων λαοῦ, οὓς πρῶτους κατηξίου τῆς αὐτοῦ κλήσεως. Πολλοὶ γὰρ κατὰ τοὺς ἀποστολικούς χρόνους οἱ ἀπὸ Ἰουδαίων τὸν Χριστοῦ λόγον παραδεχόμενοι, οὐ μόνον ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας γῆς, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσιν.

« Μὴ φοβοῦ· μετὰ σοῦ γάρ εἰμι· μὴ πλανῶ. » Ἐπιθαρσύνει τὴν ἐκλογὴν ταύτην, εἰς τὸ ἀδεῶς εἰς πάντα τὰ ἔθνη κηρύξει τὸ Εὐαγγέλιον· ὃ δὴ καὶ αὐτὸς ἐδήλου ἐν Εὐαγγελίοις ὁ Σωτὴρ φάσκων· « Ἴδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. Ἐγὼ γάρ εἰμι ὁ Θεός σου, ὁ ἐπισχύσας σε, καὶ ἐβοήθησά σοι.

A Nam quod per quidem mirum est, barbaræ nationes, et longissime remotæ a Judaica regione, in qua sola Deus olim notus esse putabatur, ad pietatis et religionis notitiam accesserunt, ita ut de gratia divinæ justitiæ obstupescerent, atque maturarent et venirent, prædicationi obsequentes, quæ ait, « Accedant et loquantur simul. » Vult enim ut secundum humanitatis leges, qui vocati sunt, non sære tantum, sed proximi etiam salutem consulant. Fuit olim tempus, quo faber idolorum præfix, et perarius molleto eudens deos suos, in nos prævaleret: at jam novimus eos nihil esse, et paternum errorem damnamus, quod vos ad utilitatem vestram ediscere opus est. Imbecillitatis autem eorum qui a nobis olim pro diis habebantur, argumentum est, quod ne stare quidem possint, nisi palis et clavis dedantur.

VERS. 8. « Tu autem Israel puer meus, Jacob, quem elegi, semen Abraham, quem dilexi. » Puerum primo vocat, hinc electum, postea dilectum. Puerum quidem, quasi in primis initiis degeret, ac metu servitutis institueretur; qualis erat apostolicus chorus, qui primo vitæ sææ tempore sub lege quasi sub pædagogico fuit: eundem porro electum nuncupat, utpote qui profectu auctus salutari vocatione et electione dignatus sit. Semen autem Abraham alius et distinctus ordo est ab electis, qualis erat multitudo Judæorum, quos alloquens Salvator dicebat, « Scio quia semer Abraham estis. » At illi diversi erant a filiis Abraham, de quibus hæc edocebat, « Si Abraham filii essetis, opera Abraham faceretis. » Abraham ergo dilectus et amicus Dei erat: quare dictum est, « semen Abraham, quem dilexi; » sive, secundum Symmachum, « semen Abraham amici mei; » secundum Aquilam vero, « semen dilectum meum. » Et vero semen ejus non perinde atque Abraham amari dicitur. Attamen per electos suos semen ejus vocat; nam ait illis, « Ite ad oves quæ perierunt, domus Israel. »

VERS. 9. « Quem assumpsi ab extremis terræ, et a speculis ejus vocavi te, et dixi tibi, Puer meus es: elegi te, et non dereliqui te. » His porro significat eos in dispersione Judaici populi, quos primos vocatione sua dignatus est. Apostolicis quibus temporibus ex Judæis multi verbum Christi susceperunt, non modo ex iis qui Judæam incolebant, verum etiam ex iis, qui penes reliquas gentes habitabant.

VERS. 10. « Noli timere, tecum enim sum: non erres. » His ab se electis fiduciam addit, ut Evangelium in omnibus gentibus sine formidine prædicent; quod ipsum declarabat in Evangelii Servator his verbis, « Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, usque ad consummationem sæculi. » Ego enim sum Deus tuus, qui confortavi te, et auxiliatus sum tibi. »

⁶⁶ Joan. viii, 37. ⁶⁷ ibid. 59. ⁶⁸ Matth. i, 6. ⁶⁹ Matth. xxviii, 20.

Vers. 11. « Erunt enim quasi non sint, et peribunt omnes adversarii tui. » Cave, inquit, putes te tua virtute posse tantæ prædicationi ministrare. Nihil quippe eras, nec quidquam agere potuisses, nisi ego tecum existens tecumque ambulans, apud omnes gentes te corroborassem, teque patientia, perseverantia et virtute munissem; ut tibi Evangelium omnibus prædicanti impedimentum nullum occurreret.

Vers. 12. « Quæres eos, et non invenies homines, qui debacchentur in te. Erunt enim quasi non sint, et non erunt adversarii tui. » Etiam si enim quo tempore te impugnabant et divexabant, aliqui ad breve temporis spatium viderentur esse; at tu quidem subsistes ac permanebis, eorumque perniciem videbis; illi vero quamprimum esse desinent, ex hac vita deleti. Quamobrem perseverare te oportet, et ab iis illatas ærumnas sustinere.

Vers. 13, 14. « Quoniam ego Deus tuus, qui teneo dexteram tuam, qui dico tibi, Ne timeas Jacob, perexigue Israel. » Nam paucissimi sane numero erant discipuli Salvatoris nostri; nimirum duodecim apostoli, et post illos septuaginta alii.

Vers. 15. « Ecce feci te quasi plaustrum rotas triturantes, recentes, in serrarum modum. » Sic enim virtus corroborantis eos ostendebatur, dum ipsi nihil a verme differrent, sed etiam paucissimi essent, ac mortui cadaveraque Israelis viderentur. Hujusmodi tamen cum essent, rotarum et currus instar, ceu quamdam paleam diffundebant, diabolicum impiarum gentium cultum et idololatriam triturantes et secantes. « Et triturabis montes, et comminues colles, et tanquam pulverem pones. »

Vers. 16. « Et ventilabis, et ventus auferet ens, et turbo disperget eos. Tu autem lætaberis in sanctis Israel. » Per montes et colles adversarias potestates, olim contra Dei cognitionem insurgentes subiacans; ita ut error ille diabolicus apud gentes non ultra subsistat. His porro montibus et collibus de medio sublatis ac deletis, tu ipse servus meus electus, per quem hæc perpetranda sunt, lætaberis in Domino, et in sancto Israel laudaberis.

Vers. 17. « Et exsultabunt pauperes et inopes. Quærent enim aquam, et non erit: lingua eorum præ siti exaruit. Ego Dominus Deus: ego exaudiam Deus Israel, et non derelinquam eos. » Qui autem isthæc ad finem deducta sint, et etiamnum peragantur in ecclesiis Dei, quæ per discipulos Salvatoris nostri omnibus in locis fundatæ sunt, intelliges, si animum adhibueris. Animæ igitur quæ olim in gentibus inopes ac Dei cognitione egentes erant, nec vel stillam vivifici potus habebant, ita ut lingua earum, et sermo ea prolatus exaresceret, quod ne guttæ quidem salutaris verbi participes essent; eadem ipse per coelestem gratiam inexpectatum beneficium acceperunt, fontibus, fluminibus et omnimodis aquis vivificis replatæ; utpote

« Ἔσονται γὰρ ὡς οὐκ ὄντες, καὶ ἀπολούνται πάντες οἱ ἀντιδικοί σου. » Ὅρα γὰρ, φησὶ, μήποτε νοσήσῃς, ὡς τῇ αὐτοῦ ἰσχύϊ δεδύνησαι τοσοῦτον κηρύγματι διακονήσασθαι. Οὐδεὶς γὰρ ἂν ἦσθα, οὐδ' ἂν ἠδυνήθης-τι, εἰ μὴ ἐγὼ μετὰ σοῦ ὢν, καὶ σὺν σοὶ πορευόμενος, εἰς πάντα τὰ ἔθνη ἐνίσχυσά σε, ὑπομονὴν καὶ καρτερίαν καὶ δυνάμιν σοὶ δωρησάμενος· ὡς μηδὲν ἐμποδῶν σοὶ γενέσθαι κώλυμα κηρύττοντι τὸ Εὐαγγέλιον εἰς πάντας.

« Ζητήσεις αὐτούς, καὶ οὐ μὴ εὑρήσῃς τοὺς ἀνθρώπους οἱ παροινήσουσιν εἰς σέ. Ἔσονται γὰρ ὡς οὐκ ὄντες, καὶ οὐκ ἔσονται οἱ ἀντιπολεμούντές σε. » Εἰ γὰρ καὶ πρὸς ὄλιγον ἔδοξαν εἶναι τινες, καθ' ἃν καιρὸν ἐπολέμουν καὶ ἐδίωκόν σε· ἀλλὰ σὺ μὲν ἔση καὶ διαμενεῖς, καὶ ὄψει αὐτῶν τὴν ἀπώλειαν· οἱ δὲ οὐκ ἔσονται, ἢ τάχος ἀφανιζόμενοι τοῦ βίου. Διὸ καρτερεῖν σε προσήκει, καὶ ὑπομένειν τὰς ἐξ αὐτῶν ἐπαγομένης θλίψεις.

« Ὅτι ἐγὼ ὁ Θεός σου, ὁ κρατῶν τῆς δεξιᾶς σου, ὁ λέγων σοὶ· Μὴ φοβοῦ, Ἰακώβ, ὀλιγοστὸς Ἰσραὴλ. » Ὀλίγοι γὰρ τὸν ἀριθμὸν ἐτύγγανον οἱ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μαθηταί, δώδεκα μὲν ὄντες ἀπόστολοι· ἐβδομήκοντα δὲ οἱ μετ' αὐτούς.

« Ἰδοὺ ἐποίησά σε ὡς τροχοὺς ἀμάξης ἀλοῦντας, καινοὺς, πριστηροειδέεις. » Οὕτω γὰρ ἡ δύναμις τοῦ ἐνισχύοντος αὐτοὺς ἐδεικνύετο, ὅτε αὐτοὶ σκώληκος οὐδὲν διέφερον, ἀλλὰ καὶ ὀλιγοστοὶ ἦσαν, καὶ νεκροὶ καὶ θεθεωῦτες τοῦ Ἰσραὴλ ἐτύγγανον. Ὅμως τοιαῦτοι ὄντες, ὥσπερ τινὰ καλὰ μὲν διέτεμον τροχῶν καὶ ἀμάξης τρόπον, ἀλοῦντες καὶ καταπρίζοντες τῶν ἀλλοφύλων καὶ ἀθέων ἐθνῶν τὴν δαιμονικὴν θεοποιίαν. « Καὶ ἀλοήσεις ὄρη, καὶ λεπυνεῖς βουνοὺς, καὶ ὡς χνοῦν θήσεις. »

« Καὶ λιχμησεις, καὶ ἀνεμὸς λήψεται αὐτούς, καὶ καταγίγῃς διασπερεῖ αὐτούς. Σὺ δὲ εὐφρανθήσῃ ἐν τοῖς ἁγίοις Ἰσραὴλ. » Ὅρη καὶ βουνοὺς τὰς ἀντικειμένης δυνάμεις, πάλαι κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ ἐπιαιρομένης, ἀνιττόμενος· ὡς μηκέτι ὑπεστάναι παρὰ τοῖς ἔθνεσι τὴν δαιμονικὴν πλάνην. Τῶν δὲ ἀποδοθέντων ὄρων καὶ τῶν δηλωθέντων βουνῶν ἀφανῶν γενομένων, σὺ αὐτὸς ὁ δοῦλος μου ὁ ἐκλεκτός, δι' οὗ ταῦτα κατώρθωται, εὐφρανθήσῃ ἐν Κυρίῳ, καὶ ἐν τῷ ἁγίῳ Ἰσραὴλ ἐπαινεθήσῃ.

« Καὶ ἀγαλλιάσονται οἱ πτωχοὶ καὶ ἔνδεεις. Ζητήσουσι γὰρ ὕδωρ, καὶ οὐκ ἔσται· ἡ γλῶσσα αὐτῶν ἀπὸ τῆς δίψης ἐξηράνθη. Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός· ἐγὼ ἐπακούσομαι ὁ Θεός Ἰσραὴλ, καὶ οὐκ ἐγκαταλείψω αὐτούς. » Ὅπως δὲ ταῦτα τέλους ἔτυχε, καὶ εἰσέτι νῦν ἐνεργεῖται ἐν ταῖς διὰ τῶν μαθητῶν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν κατὰ πάντα τόπον ἰδρυθείσαις ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ, τὴν διάνοιαν ἐπιστήσας εἰση. Αἱ γοῦν τὸ παλαιὸν πτωχεύουσαι ἐν τοῖς ἔθνεσι ψυχαὶ καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ γνώσεως ἔνδεεις οὔσαι, καὶ μηδὲ βανίδα ζωτικῶν πόματος κεκτημένα, ὡς τὴν γλῶσσαν αὐτῶν καὶ τὸν δι' αὐτῆς προσφερόμενον λόγον σωτηρίου μετέχειν· αὐταὶ παραδόξου τετυχηκαὶν εὐεργεσίας διὰ τῆς οὐρανίου χάριτος πληρωθεῖσαι τε πηγῶν, καὶ ποταμῶν καὶ

παντοίων ζωτικῶν ὑδάτων, ὡς ἀπολαύουσαι ὕδατος, ἀ ποὺ οὐ ἀνωτέρω ἐλτέγο· « Καὶ πίνονται ὕδωρ ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ σωτηρίου. » εἶτε ἀπὸ πηγῶν τοῦ Ἰσραὴλ, ὧν ἐμνημόνευσεν ὁ φήσας λόγος, « Ἐν ἐκκλησίαις εὐλογεῖτε τὸν Θεὸν Κύριον ἐκ πηγῶν Ἰσραὴλ. » Τοῦτο δ' ἂν εἴη τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ πηγάζον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀνομβροῦν ὕδατα ζῶντα, τοτὲ μὲν ἀπὸ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, τοτὲ δὲ ἀπὸ τῆς καινῆς καὶ εὐαγγελικῆς διδασκαλίας.

« Ἀλλὰ ἀνοίξω ἐπὶ τῶν ὄρων ποταμούς, καὶ ἐν μέσῳ πεδίων πηγὰς. Ποιήσω τὴν ἐρημον εἰς εἴλη ὑδάτων, καὶ τὴν διψῶσαν γῆν ἐν ὑδραγωγαῖς. Θήσω εἰς τὴν ἀνύδρον γῆν κέδρον καὶ πύξον, μυρσίνην καὶ κυπρίσσον, καὶ λεύκη. » Ταῦτα πάντα, οὐδ' ἄλλως ἢ ἐν ὑδάτων πλήθει τρεφόμενα καὶ ἀξανάμενα, εἰς τὴν εἰκόνα περιεληπταὶ τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ εὐθαλῶν ψυχῶν, ἀπὸ πολυπληθείας θείων καὶ λογικῶν ὑδάτων εἰς ὕψος ἐπηρμένων. Ὅτε μὲν οὖν τοὺς καρποὺς τῆς Ἐκκλησίας βουλευταὶ παραστήσαι ὁ λόγος, εἰκόνη χρῆται ἐλαίας, ἢ φοίνικος, ἢ ἀμπέλου· ὅτι δὲ το εὐθαλῆ καὶ στηριγμένον, νεαρόν τε καὶ ἀκαταίτητον, τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ προκοπτόντων ὄντων, τῇ τῶν προλεχθέντων φυτῶν συνεχρήσατο εἰκόνη· ἃ οὐκ ἄλλως ἢ ἐξ ὑδάτων πλήθους καὶ γῆς ἐδραίας καὶ μονίμου συνίστασθαι πέφυκεν· ὃ δὴ καὶ ἀντὶ παραδόξου παρελήφθη, εἰ ἐν τῇ ἀνύδρῳ καὶ καταξήρῳ καὶ δευλαίᾳ γῆ τῶσαύτην ὑδάτων χορηγίαν ἔσθαι ἐπιγγελαται, ὡς τοιαῦτα βλαστήσαι φυτὰ, ὅποια καταλειπταται. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ἔσθαι καὶ ἐπὶ τῆς πάλαι ἐρήμου καὶ ἀνύδρου γῆς τῶν πάλαι ἀλλοφύλων καὶ ἀθίων ἐθνῶν τῶσαύτην γὰρ γενήσεσθαι καὶ ἐπ' αὐτῷ μεταβολὴν προφητεῖαι εἰς ἐνδείξιν τῆς σωτηρίου εὐεργεσίας.

« Ἴνα ἴδωσι καὶ γνῶσι, καὶ ἐννοήσωσι καὶ ἐπίστωται ἡμεῖς, ὅτι χεῖρ Κυρίου ἐποίησε ταῦτα, καὶ ὁ ἅγιος τοῦ Ἰσραὴλ κατέβηξεν. » Εἰ γὰρ μὴ Θεὸς ἦν καὶ χεῖρ Κυρίου, ἢ διὰ τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ τὴν τῶσαύτην μεταβολὴν ἐν τοῖς ἔθνεσιν εἰργασμένη, πῶς ἂν συνέστησαν ἐν τῇ τῶσαύτῃ τῶν ἐθνῶν ἐρημία ἐκκλησίας Θεοῦ, καὶ τὰ ἐν αὐτῇ λογικὰ ὕδατα πληθύνοντα πανταχοῦ γῆς, ὡς γεωργεῖσθαι τῶν πρότερον ἐρήμων κα' ἀνημέρων ἐθνῶν τὰς ψυχὰς τῷ τῆς θεοσεβείας λόγῳ, φύειν τε καὶ ὑψηλὰ καὶ μετέωρα βλαστήματα· καὶ τὰ μὲν ἐπὶ γῆς ἐβρίζωμένα, λέγω δὴ ἐν τῷ θνητῷ καὶ ἀνθρωπίνῳ βίῳ· τὰ δὲ εἰς ὕψος ἐπαιρόμενα, ὅς καὶ μέχρι τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἐκτείνεσθαι, κάκει τὰς ἑαυτῶν ἀναρτῶν ἐλπίδας· Διὸ φυτοῖς εὐώδεις καὶ εἰς ὕψος ἐπηρμένοις παροπέδληνται.

« Ἐγγίξει ἡ κρίσις ὑμῶν, λέγει Κύριος ὁ Θεὸς· ἤγγισαν αἱ βουλαὶ ὑμῶν, λέγει ὁ βασιλεὺς Ἰακώβ. » Ἀναπολόγητοι γὰρ ἔσθε, φησὶν, ὡ ἐιδωλάτραι, οἱ μετὰ τὴν τῶσαύτην χάριν τὴν τὰ τῶσαῦτα κατεργασμένην, τῇ πολυθείᾳ ἐναπομειναντες πλάνη, μὴ ἐννοήσαντες, ὡς χεῖρ ἦν ἀληθῶς Θεοῦ ἢ τὰ τῶσαῦτα κατεργαζομένη, καὶ πρὶν γενέσθαι μαρτυραμένη, ὅτι ταῦτα ἔσται.

“ Cap. XII, vers. 13. “ Psal. LXVII, 27.

A quæ ea ipsa fruerentur aqua, de qua superiorus dicebatur, « Et bibent aquam ex fontibus salutaris; » sive ex fontibus Israelis, quos memorat sermo ille qui ait, « In ecclesiis benedicite Deo Domino de fontibus Israel. » Hæc porro aqua fuerit Spiritus sanctus, in Ecclesia Dei scaturiens, et aquas viventes insillans, modo ex Veteri Testamento, modo ex nova et evangelica doctrina.

Vers. 18, 19. « Sed aperiam in montibus flumina, et in medio camporum fontes. Faciam desertum in paludes aquarum, et sitientem terram in aqueductus. Ponam in terra inaquosa cedrum, et buxum, et myrtum, et cupressum, et populum. » Hæc omnia, quæ nonnisi in aquarum copia aluntur et accrescunt, ad similitudinem animarum in Ecclesia Dei florentium, quæ ex divinarum et rationabilium aquarum abundantia in altum excreverunt, usurpantur. Cum igitur Scriptura fructus Ecclesiæ repræsentare cupit, imagine utitur olivæ, aut palmæ, aut vitis; cum vero florentem, sublimem, vegetum et prosperum eorum, qui in Ecclesia proficiunt, statum significat, prædictarum arborum similitudine utitur, quæ nonnisi ex aquarum copia atque in terra firma solidaque consistere solent: quod sane pro re stupenda et mirabili usurpavit, quod videlicet in inaquosa, arida, et misera terra, tantam fore aquarum abundantiam polliceatur, ut tales arbores, quales enumerantur, proferre valeat. Eodem autem modo eventurum dicit in illa olim deserta et inaquosa alienarum et impiarum gentium terra: nam ut salutare beneficium exprimat, tantam in illa fore mutationem vaticinatur.

Vers. 20. « Ut videant et cognoscant, et cogitent et sciant simul, quoniam manus Domini fecit hæc, et sanctus Israel ostendit. » Nisi enim Deus et manus Domini esset, quæ per apostolos suos tantam in gentibus mutationem induxit, quomodo in tanto gentium deserto Ecclesiæ Dei constitissent, et rationabiles ejus aquæ ubique terrarum largiter manassent, ita ut illæ olim desertæ et immites gentium animæ, piæ religionis verbo excoli possent, ac celsas sublimesque plantas emittere: quarum aliæ in terra, scilicet in mortali humanaque vita, radices posuere; aliæ vero sursum erectæ sunt, ita ut ad usque regnum cælorum extenderentur, atque ibi spem suam reponerent? quamobrem suaveolentibus ac celsissimis arboribus comparantur.

Vers. 21. « Appropinquat judicium vestrum, dicit Dominus Deus: appropinquarunt consilia vestra, dicit rex Jacob. » Inexcusabiles quippe estis, ait, o idololatræ, qui post tantam taliaque operantem gratiam, in multorum numinum errore mansistis: non cogitantes, manum Dei esse quæ tam multa edidit, et antequam fierent, hæc futura prænuñtiavit.

VERS. 22-23. « Appropinquant et annuntiant vobis A quæ ventura sunt, aut priora quæ erant. Dicitis, et mentem advertemus, et cognoscemus quæ ultima, et quæ vectura. Renuntiate nobis quæ ventura in novissimo, et cognoscemus quia dii estis. » Nam Dei prophetæ quidem, divini consortes Spiritus, novissima prænuntiarunt, iniqui, steriles et infructuosi soli in meliorem statum mutationem vaticinantes, necnon Christi adventum, « apostolorum ejus prædicationem, cæteraque omnia in eorum prophetiis enuntiata : unde revera Deus esse is, qui hæc in illis et per illos vaticinatus est, agnoscitur. Maligni vero dæmones qui potuerint universorum Dei consilium et cogitationem, ac ejus de Christi adventu, deque ipsorum pernicie et exitio decretum, cognoscere? Quapropter cum futura atque ea quæ in extremis temporibus circa gentium vocationem solitudinemque suam eventura erant, ignorant; consequenter neque prius edita noverant : quare nullus eorum prophetis suis ista suggerere potuit, quæ scripto consignarunt ii, qui Spiritu Dei digni habiti fuerant.

« Bene facite et male facite, et mirabimur, et videbimus simul. » Etiam si enim malis inferendis pares sitis, utpote dæmones maligni, attamen divinæ operandi virtutis hinc indicium non habebitis : quare opus est vos quod Deo proprium est, primum exhibere, id est, bene facere : hinc autem justo iudicio uti ac dignos supplicio plectere. Ita ut hinc probe commonstretur, operationes illas, ut putant ipsi, sive oracula, præstigatorum hominum fallacias esse, qui multorum simplicitate abutuntur.

VERS. 24, 25. « Quoniam unde estis vos? et unde opus vestrum? De terra in abominationem elegerunt vos. Ego vero excitavi eum, qui ab Aquilone est, et eum, qui ab ortu solis : vocabuntur nomine meo. » His porro significat per eum qui ab ortu solis venit, Christum ejusque justitiam : id vero indicabat superior his verbis, « Quis excitavit ab oriente justitiam? » quam ipsi gentibus datam testificabatur; per eum vero qui ab Aquilone, populum ex gentibus, qui olim in Aquilone degebat; secundum illud, « A facie Aquilonis accendentur mala in omnes inhabitantes terram. » Hunc itaque gentium populum, ait, excitavi ab Aquilone, ut ne ultra ibi maneat : vocabo autem eum, qui ab ortu solis venit, scilicet Christum.

« Veniant principes, et tanquam lutum figuli, et tanquam figulus conculcans lutum, sic conculcabitur. » Sic vocat eos qui satellitum instar regnum ejus stipant, angelos videlicet : per quos impium errorem sublatum iri prænuntiat; vel principes ac præsules Ecclesiæ sue. Vos scilicet quibus dicebatur, « Unde estis vos, et unde opus vestrum? ex terra in abominationem elegerunt vos. »

VERS. 26 « Quis enim annuntiabit vobis ea quæ sunt a principio, ut cognoscamus et ea, quæ prius

« Ἐγγισάτωσαν, καὶ ἀναγγελάτωσαν ὑμῖν ἃ συμβήσεται, ἢ τὰ πρότερον εἶνα ἦν. Εἶπατε, καὶ ἐπιστήσομεν τὸν νοῦν, καὶ γνωσόμεθα τί τὰ ἔσχατα καὶ τὰ ἐπερχόμενα. Ἀναγγεῖλατε ἡμῖν τὰ ἐπερχόμενα ἐπ' ἐσχάτου, καὶ γνωσόμεθα, ὅτι θεοὶ ἐστε. » Οἱ μὲν γὰρ τοῦ Θεοῦ προφήται, ἐνθέου Πνεύματος μετασχόντες, προεῖπον τὰ ἔσχατα διαβρήδην θεσπίσαντες τῆς ἀνύδρου καὶ ἀγόνου καὶ ἀκάρπου τῶν ἐθνῶν χώρας τὴν ἐπὶ τὰ κρείττω μεταβολὴν, τὴν τε τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν, καὶ τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ τὸ κήρυγμα, καὶ ὅσα ἄλλα ταῖς αὐτῶν ἐμφέρεται προφηταίαις· ὅθεν γνωρίζεται Θεὸς ὢν ἀληθῶς ὁ ἐν αὐτοῖς καὶ δι' αὐτῶν ταῦτα θεσπίσας. Οἱ δὲ πονηροὶ δαίμονες πόθεν ἠδύναντο γινώσκειν βουλήν καὶ ἐνθύμησιν τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ, ἢ τὰ ὀρισθέντα ὑπ' αὐτῶν περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, περὶ τε τῆς αὐτῶν καθαιρέσεως καὶ ἀπωλείας; Διὸ, μὴ εἰδότες τὰ ἐπερχόμενα, μηδὲ τὰ ἐν ἐσχάτοις καιροῖς μέλλοντα συμβήσασθαι περὶ τῆς κλήσεως τῶν ἐθνῶν, τῆς τε αὐτῶν ἐρημίας, εἰκότως οὐδὲ τὰ πρότερα γινώσκον· ὅθεν οὐδεὶς αὐτῶν δεδύνηται τοῖς αὐτῶν προφήταις ὑποβάλλειν ταῦτα, ἅπερ οἱ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ καταξυθθέντες γραφῇ παραδέδωκαν.

« Εὐποιήσατε καὶ κακώσατε, καὶ θαυμάσομεθα, καὶ ὀφόμεθα ἡμα. » Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα κακοποιεῖν οἶοί τε ἐστε, δαίμονες ὄντες πονηροὶ, ἀλλ' οὐκ ἐκ τούτου γνώρισμα τῆς θεϊκῆς ἐνεργείας ἔχετε διόπερ τὸ ἰδίᾳ ἐπὶ Θεοῦ πρῶτον ὑμᾶς ἐπιδείξασθαι χρὴ· λέγω δὴ τὸ εὐποιῆσαι· Ἐπειτα ἅρα κρῖσει δικαίᾳ χρῆσασθαι, καὶ τοὺς ἀέλους κακώσεως τιμωρήσασθαι. Ὡς ἐνταῦθεν παρῆστασθαι τὰς νομιζομένας ἐνεργείας, ἢ τοὺς χρησμοὺς ἀνδρῶν εἶναι γοήτων ἀπάτας, τῇ τῶν πολλῶν ἡλιθιότητι καταχρωμένων.

« Ὅτι πόθεν ἐστὲ ὑμεῖς, καὶ πόθεν ἡ ἐργασία ὑμῶν; Ἐκ γῆς βδέλυγμα ἐξελέξαντο ὑμᾶς. Ἐγὼ δὲ ἤγειρα τὸν ἀπὸ Βορρᾶ, καὶ τὸν ἀφ' ἡλίου ἀνατολῶν, κληθήσονται τῷ ὀνόματι μου. » Σημαίνει δὲ διὰ τούτων τὸν μὲν ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου τὸν Χριστὸν καὶ τὴν ἑαυτοῦ δικαιοσύνην· τοῦτο δὲ ἐδήλου καὶ διὰ τῶν ἔμπροσθεν φήσας· « Τίς ἐξήγειρεν ἀπὸ ἀνατολῶν δικαιοσύνην; » ἦν καὶ τοῖς ἔθνεσι δεδωρηθεῖσα ἐδή· οὐ τὸν δὲ ἀπὸ Βορρᾶ, τὸν ἐξ ἐθνῶν λαὸν, πάσαι ὄντα ἐν τῷ Βορρᾶ, κατὰ τὸ, « Ἀπὸ προσώπου Βορρᾶ ἐκκαυθήσεται κακὰ ἐπὶ πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν. » Τοῦτον οὖν τὸν ἐξ ἐθνῶν λαὸν, ἐξήγειρα, φησὶν, ἀπὸ Βορρᾶ, ἵνα μηκέτι ἐν αὐτῷ ἢ καλέσω δὲ καὶ τὸν ἀφ' ἡλίου ἀνατολῶν, τουτέστι τὸν Χριστόν.

« Ἐρχέσθωσαν ἄρχοντες, καὶ ὡς πηλὸς κεραμῆς, καὶ ὡς κεραμῆς καταπατῶν τὸν πηλόν, οὕτω καταπατηθήσεσθε. » ἦτοι τοὺς τὴν αὐτοῦ βασιλείαν δορυφοροῦντας ἀγγέλους οὕτως ὀνομάζων, δι' ὧν τὴν καθαιρέσιν τῆς ἀθέου πλάνης γεγενῆσθαι φησιν· ἢ τοὺς ἄρχοντας καὶ προσώπιας τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ. Ὑμεῖς δηλαδὴ, οἷς ἐλέγετο, ὅτι· « Πόθεν ἐστὲ ὑμεῖς, καὶ πόθεν ἡ ἐργασία ὑμῶν; ἐκ γῆς βδέλυγμα ἐξελέξαντο ὑμᾶς. »

« Τίς γὰρ ἀναγγελεῖ τὰ ἐξ ἀρχῆς, ἵνα γῶμεν καὶ τὰ ἔμπροσθεν, καὶ ἐροῦμεν, ὅτι ἀληθῆ ἐστίν;

οὐκ ἔστιν ὁ προλέγων, οὐδὲ ὁ ἀκούων ὑμῶν τοὺς λόγους. » Διπλὴν ἔχει διάνοιαν, ὡς μῆτε αὐτῶν ἐχόντων λόγον, διὰ τὸ μηδὲν δύνασθαι, μῆτε εἰδέναι, μῆτε τῶν πάλαι περὶ αὐτὰ πλανωμένων ἐπιμνόντων τῇ πλάνῃ· ὠφελημένων δὲ ὑπὸ τοῦ τῆς ἀληθείας λόγου, ὡς μηκέτι ἐκείνοις παρέχειν τὰς ἐκδοάς, διὰ τὸ κατεργωκέναι τῆς παλαιᾶς ἀπάτης.

« Ἀρχὴν Σιών δώσω, καὶ Ἱερουσαλήμ παρακαλέσω εἰς ὁδόν. » Ὁ λέγει τοιοῦτόν ἐστι· Γινώσκετε, ὡ ἄνθρωποι, ὡς τῇ Ἐκκλησίᾳ τῇ ἐμῇ, τῇ καὶ διὰ τῶν ἔμπροσθεν ὀνομασμένῃ Σιών καὶ Ἱερουσαλήμ, αὐτὸς ἐγὼ δώσω τὴν κατὰ πάντων ἀρχὴν, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν μου παρακαλέσω, καὶ θήσω αὐτὴν εἰς ὁδόν.

« Ἀπὸ γὰρ τῶν ἐθνῶν ἰδοὺ οὐδεὶς· καὶ ἀπὸ τῶν εἰδωλῶν αὐτῶν οὐκ ἦν ὁ ἀναγγέλλων. Καὶ ἐν ἐρωτήσῃ αὐτοὺς, Πόθεν ἐστέ; οὐ μὴ ἀποκριθῶσί μοι. Εἰσὶ γὰρ οἱ ποιοῦντες ὑμᾶς, καὶ μάτην οἱ πλανῶντες ὑμᾶς. » Ἠλέγχθησαν γοῦν τὸ μηδὲν ὄντες, καὶ διὰ τοῦτο μηδὲν θυνάμενοι· διὸ καὶ ἐν ἐπαρωτήσῃ αὐτοὺς ὁπόθεν εἶεν, οὐδεὶς αὐτῶν ἀπόκρισιν δώσει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΒ΄.

« Ἰακώβ ὁ παῖς μου, ἀντιλήψομαι αὐτοῦ· Ἰσραὴλ ὁ ἐκλεκτός μου, προσεδέξατο αὐτόν ἢ ψυχὴ μου. Ἔλωκα τὸ Πνεῦμά μου ἐπ' αὐτόν. » Εὐροῖς δ' ἀνταῦτα συναθροίσαι τοὺς διὰ τῶν ἔμπροσθεν περὶ τοῦ ἐκ ρίζης Ἰεσσαὶ προελευσόμενου τεθεσπισμένους. Ἐκλεκτός δὲ οὐκ ἐθ' ὁμοίως τοῖς ἀποστόλοις· ἐπειδὴ μόνῳ αὐτῷ ἀλλεκαὶ τὸ, « Ὅν ἤρέτισεν ἢ ψυχὴ μου· » ἀλλὰ καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐπὶ μόνον αὐτόν ἐπαναπαύσατο·

« Ἐν αὐτῷ γὰρ κατώκησε πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς. » Διόπερ ὡς μόνος χωρήσας τὸ Πνεῦμα τὸ πατρικόν, τὰ ἐξῆς πάντα ἐργάζεται, ἐξηγγέλλων τὰ περὶ τῆς καθολικῆς κρίσεως τοῖς ἐθνεσιν, εἰς τὸ παρασκευάζεσθαι τοὺς πάντας εἰς τὴν μέλλουσαν τοῦ Θεοῦ κρίσιν.

« Οὐ κακρήσεται, οὐδὲ ἀνήσει, οὐδὲ ἀκουσθήσεται ἔξω ἢ φωνῆ αὐτοῦ· κάλαμον τεθλασμένον οὐ συντρίβει, καὶ λίνον καπνιζόμενον οὐ σβέσει· ἀλλὰ εἰς ἀλήθειαν ἐξοίσει κρίσιν. » Σύνηδες τῇ θεῇ Γραφῇ τῷ τῆς ψυχῆς θυμῷ καταχρόσθαι ἐπὶ τοῦ Θεοῦ· ἐπεὶ καὶ πόδας, καὶ χεῖρας, καὶ δακτύλους, καὶ ὀφθαλμοὺς Θεοῦ εἰσθὲν ἀνθρωπινώτερον προφέρεισθαι. Περὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ Χριστοῦ ταῦτα λέγεται, ἐπειδὴ περὶ ἡσύχως καὶ πράως τὸν ἀνθρώπινον διώδευσεν βίον, ὡς μὴ δὲ τοῖς ὑπ' αὐτοῦ θεραπευόμενοι· ἐπιτρέπειν αὐτόν φανερόν ποιεῖν τοῖς πᾶσιν· οὕτω γὰρ, φησὶν, ἀφορηεὶ καὶ ἡσύχως διελεύσεται τὸν ἐν ἀνθρώποις βίον, ὡς μὴ δὲ τὸν τύχοντα ἄνθρωπον λυπηῖται τὸν πάντων ταπεινότερον, καὶ ἀσθενέστερον, καλὰ μὲν διὰ τὸ ἀσθενεῖς ἀπεικασμένον. Λίνον δὲ τυφόμενον εἰποις ἀνελθεῖν τὸν εἰκῆ φυσιοῦμενον, ὑπὲρ τοῦ νοδῆ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ ἐπηρμένον καὶ τετυφωμένον, ὃν οὐ καλύπτειν, οὐδὲ παύσειν ἐλάγετο τοῦ ἐπάροματος ὁ προφητευόμενος. Ὁ δὲ καὶ ἔργῳ ἐπλήρωσεν ὁ Χριστὸς ἐπιτόμων τῷ θνητῷ βίῳ· οὐτε οὖν ταπεινὸν τινα καὶ ἀσθενῆ

A fuerunt, et dicamus vera esse? non est qui prædicat, neque qui audiat sermones vestros. » Hæc duplici more intelligi possunt; ut neque illi sermone, quem proferant, habeant, quod nihil valeant, nihilque sciant; neque illi, olim his in rebus errantes, in errore maneat; sed verbo veritatis adjuvi, nullatenus ipsis aures præbeant, quod priscum errorem deprehenderint et damnarint.

VERS. 27. « Principatum Sion dabo, et Jerusalem consolabor in via. » Hæc est dicti sententia: Deus vos homines, agnoscite, me Ecclesiæ meæ, quæ prius Sion et Jerusalem vocata fuit, principatum in omnes daturum esse, ac Ecclesiam meam consolaturum positurumque in via.

B VERS. 28, 29. « A gentibus enim ecce nullus est, et de idolis earum non erat qui annuntiaret. Et si interrogavero eos, Unde estis? non respondebunt mihi. Sunt enim qui faciunt et qui frustra seducunt vos. » Nihil eos esse, et ideo nihil posse, comprobatum est: quare si interrogavero eos undenam sicut, eorum nemo respondebit.

CAPUT XLII.

VERS. 1. « Jacob puer meus, suscipiam eum: Israel electus meus, suscepit eum anima mea. Dedi Spiritum meum super eum. » Hæc consona deprehendas iis, quæ superius de eo, qui ex radice Jessæ proditurus erat, prænuntiantur. Electus autem, non sicut apostoli, quandoquidem de illo tantum dicitur, « Elegit eum anima mea; » verum etiam Spiritus Dei in ipso solo requievit: in illo quippe « habitavit omnis plenitudo divinitatis corporaliter. » Quamobrem, ut qui solus paternum Spiritum in se receperit, omnia sub hæc enarrata peragit, gentibus annuntians ea, quæ ad illud universale iudicium pertinent, ut omnes ad futurum Dei iudicium præparet.

VERS. 2, 3. « Non clamabit, neque dimittet, neque audietur foris vox ejus: calamus conquassatum non conteret, et linum fumigans non exstinguet; sed in veritate feret iudicium. » Solet Scriptura divina mentis oculo uti, cum de Deo loquitur: quandoquidem pedes, manus, digitos et oculos Dei solet humano more proferre. De Christo autem hæc ideo dicuntur, quia ille placide et quiete humanam emensus est vitam, ita ut ne illis quidem, quæis medelam attulit, permitteret ut ipsum omnibus palam facerent. Usque adeo, inquit, sine strepitu ac quiete humanam transiget vitam, ut ne vel minime ex hominibus molestiam pariat, etiamsi ille humillimus et debillissimus omnium sit, ac imbecillitatis causa calamo comparetur. Linum vero fumigans dixeris eum esse, qui mente carnis suæ elatus, temere inflatur, quem non ab elatione cohibiturus esse dicitur is, qui in prophetia enuntiatur. Idque sane Christus in mortali vita peregrinatus, opere conimplevit: neque enim humilem

13 Col. II, 9.

quempiam et apud homines infirmum contristavit A
 unquam, neque ullum ex arrogantibus et superbis
 adortus est: sed sese omnibus prorsus hominibus
 mansuetum et humilem corde exhibuit: cum veri-
 tate autem et fiducia omnibus aperiens ea, quæ ad
 Dei iudicium spectabant, non prius cessavit, quam
 lucis instar splendesceret per resurrectionem ex
 mortuis, quam propheticus sermo his verbis sub-
 indicavit, « Resplendet, et non conteretur. » Si-
 quidem illum contere et extinguere tentabant
 illi, qui necem ipsi moliti sunt: etenim id universo
 hominum generi natura proprium est, ut morte
 conteratur. At non illum mors contrivit, sed unns
 eorum, qui a sæculo fuere, morti superior evasisse
 jure declaratur a prophetia dicente:

Vers. 4. « Resplendet, et non conteretur, do-
 nec ponat in terra iudicium; et in nomine ejus
 gentes sperabant. » Quocirca post resurrectionem
 ex mortuis, lucis instar in toto orbe resplendens,
 non prius cessavit, quam in terra et in Ecclesia
 sua regimen ac iudicium ordinaret, quod etiam
 discipulis suis tradidit.

Vers. 5. « Sic dicit Dominus Deus, qui fecit cœ-
 lum, et fixit illud, qui firmavit terram, et quæ in
 ipsa sunt, qui dat flatum populo suo in ea, et spiri-
 tum calcantibus eam. » Admodum consequenter:
 nam opus est nos ediscere ex cujus persona dicta
 sint quæ de Christo præmittuntur. Quia enim con-
 fertim initio dixerat propheticus sermo, « Jacob
 puer meus, suscipiam eum: Israel electus meus,
 suscepit eum anima mea: dedi spiritum meum su-
 per eum; » nec indicaverat quis hæc dixisset, hu-
 jus vaticinii auctorem jam necessario enuntiat:
 quem ambrem subjungit, « Sic dicit Dominus Deus: »
 ipse quippe erat, qui et prima protulit, et sequentia
 adiecit. Quamvis enim vos homines, invisibili et in-
 corporeæ Dei substantiæ videndæ pares non sitis;
 at hujus tanti cœli magnitudinem speculantes, vo-
 biscum reputate quantus qualisque sit is, qui tantam
 fixit molem, hinc terram ipsam respicientes, ac
 considerantes, quanta, quam immobilis a sæculo
 fundata et ceu radicibus firmata sit, ita ut ne vel
 tantillum moveatur; cogitate quam inenarrabilis
 virtus sit ejus, qui firmavit eam, et ita secundam
 fructumque feracem condidit, ut tot animalia,
 tot plantas proferat. Is ergo, qui tantam pulchritu-
 dinem et tantam molem condidit, Dominus et Deus
 universorum, etiam ea, quæ superius dicta sunt, de
 Christo prænuntiavit.

Vers. 6-7. « Ego Dominus Deus vocavi te in ju-
 stitia: et apprehendam manum tuam, et corrobora-
 rabo te, et dedi te in testamentum generis, in lu-
 cem gentium, ut aperires oculos cæcorum, et edu-
 ceres vinclos ex vinculis et ex domo custodiæ et
 sedentes in tenebris. » His compellat eum, quem
 superius puerum suum dixit, cui se spiritum suum
 daturum esse dicebat. Primo autem ipsum in ju-
 stitia vocat vocationem ejus pro dignitate et justitia
 peragens: deinde vero se manum ejus appre-

en ανθρώποις ἐλύπησεν, οὕτε τινὰ τῶν ἐπηρμένων
 καὶ ὑπερηφάνων μετήλθε· πρὸς ἅπαντας δὲ τοὺς ἀν-
 θρώπους πρὸς τε ἦν καὶ ταπεινὸς τῆ καρδίας· σὺν
 ἀληθείᾳ δὲ καὶ παβήρησιν τοῖς πᾶσι διαστέλλων τὰ
 περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ κρίσεως, καὶ οὐ πρότερόν γε ἐπαύ-
 σατο, ἢ φωτὸς δίκην ἐκλάμψαι διὰ τῆς ἐκ νεκρῶν
 ἀναστάσεως, ἣν ὁ προφητικὸς λόγος ἠνείκετο εἰπῶν,
 « Ἀναλάμψει καὶ οὐ θραυσθήσεται. » Θραῦσαι μὲν
 γὰρ αὐτὸν, καὶ ἀποσβέσαι πιπείρανται αἱ τὸν θάνα-
 τον αὐτῷ κατασκευάσαντες· ἐπεὶ καὶ πᾶν τὸ θνητὸν
 γένος θανάτῳ θραύσεται πέφυκεν. Ἄλλ' οὐ καὶ
 αὐτὸν ἐθραυσεν· μόνος δὲ τῶν ἐξ αἰῶνος εἰς οὗτος
 θανάτου κρείττων ἀποφανθεὶς, εἰκότως ὑπὸ τῆς προ-
 φητείας μεμαρτύρηται φησάσης·

B
 « Ἀναλάμψει καὶ οὐ θραυσθήσεται, ἕως ἂν θῆ ἐπ'·
 τῆς γῆς κρίσιν, καὶ ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἔθνη ἐλ-
 πιούσι. » Διὸ καὶ μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν,
 φωτὸς δίκην εἰς πάντα τὸν κόσμον ἐκλάμψας, οὐ πρό-
 τερον ἐπαύσατο, ἢ διατάξασθαι ἐπὶ τῆς γῆς τὴν
 περὶ τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ διοικήσιν τε καὶ κρίσιν, ἣν
 τοῖς αὐτοῦ παρέδωκε μαθηταῖς.

« Οὕτω λέγει Κύριος ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας τὸν οὐρα-
 νὸν, καὶ πῆξας αὐτὸν, ὁ στερεώσας τὴν γῆν, καὶ τὰ
 ἐν αὐτῇ, καὶ διδοὺς πνοὴν τῷ λαῷ τῷ ἐπ' αὐτῆς, καὶ
 τὸ πνεῦμα τοῖς πατοῦσιν αὐτήν. » Σφόδρα ἀκολου-
 θῶς· χρῆ γὰρ ἡμᾶς μαθεῖν ἐκ τίνος προσώπου ἦν τὰ
 περὶ Χριστοῦ προλεχθέντα. Ἐπειδὴ γὰρ ἀθρόως ἐπ-
 έβαλεν ὁ προφητικὸς λόγος ἐν ἀρχῇ εἰπῶν, « Ἰακώβ
 C ὁ παῖς μου, ἀντιλήψομαι αὐτοῦ· Ἰσραὴλ ὁ ἐκλεκτός
 μου, προσεδέξατο αὐτὸν ἡ ψυχὴ μου· ἔδωκα τὸ
 πνεῦμά μου ἐπ' αὐτόν· » τίς δὲ ἦν ὁ ταῦτα εἰρηκῶς
 οὐ προεδίδαξεν, ἀναγκαιῶς ἐπὶ τοῦ παρόντος διασα-
 φεῖ τὸν ταῦτα θεοσπικτότα· διὸ ἐπιφέρει τὸ, « Οὕ-
 τως εἶπε Κύριος ὁ Θεός· » αὐτὸς γὰρ ἦν ὁ τὰ πρῶ-
 τα εἰρηκῶς, καὶ τὰ ἐξῆς ἐπιλεγόμενος. Εἰ γὰρ καὶ
 μάλιστα μὴ οἶοι τέ ἐστε, φησίν, ὑμεῖς οἱ ἄνθρωποι,
 τὴν ἀφανῆ καὶ ἀσώματον οὐσίαν ἐποπιτεῦσαι Θεοῦ·
 ἀλλ' ἀναδέψαντες εἰς τὸ μέγεθος τοῦ τοσοῦτου οὐ-
 ρανοῦ, λογισασθε ὁποῖός τις τυγχάνει ὁ τοσοῦτον
 μέγεθος διαπηξάμενος· ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὴν γῆν αὐ-
 τὴν ἀποβλέψαντες, ὁποῖος τις ἐστί, καὶ ὡς ἀκίνητος
 τὸν σύμπαντα αἰῶνα ἤδρασται ἐβρίζωμένη, καὶ τε-
 θεμελιωμένη, ὡς μηδαμῆ μηδαμῶς κινεῖσθαι· ἐνοή-
 D σατε ὅσης ἀβήτου ὑπάρχει δυνάμει· ὁ στερεώσας
 αὐτήν, γονιμὸν τε καὶ καρπῶν οἰστικὴν αὐτὴν ἀπερ-
 γασάμενος, ὡς τοσαῦτα ζῶα καὶ φυτὰ προβάλλεσθαι.
 Ὅ δὴ οὖν τοσαῦτα κάλλη καὶ μεγέθη κατασκευάσας,
 Κύριος καὶ Θεὸς τῶν ὀλων, οὗτος τὰ προλεχθέντα περὶ
 τοῦ Χριστοῦ ἐθέσπισεν.

« Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ἐκάλεσά σε ἐν δικαιοσύνῃ,
 καὶ κρατήσω τῆς χειρὸς σου, καὶ ἐνισχύσω σε, καὶ
 ἔδωκά σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἐθνῶν, ἀνο-
 ς· ζαι ὀφθαλμοὺς τυφλῶν, ἐξαγαγεῖν ἐκ δεσμῶν δεδε-
 μένους, καὶ ἐξ οἴκου φυλακῆς, καὶ καθημένους ἐν
 σκότει. » Προσφωνεῖ δὲ ταῦτα τῷ ἀνωτέρω λεχθέντι
 παιδί αὐτοῦ, ᾧ τὸ αὐτοῦ πνεῦμα δώσειν ἐλέγετο.
 Πρῶτον δὲ αὐτὸν ἐν δικαιοσύνῃ καλεῖ, κατ' ἀξίαν τὴν
 κλησιν αὐτοῦ καὶ κατὰ τὸ δίκαιον ποιούμενος· ἐπει-
 τα κρατήσῃ τῆς χειρὸς αὐτοῦ, καὶ ἐνισχύσῃ αὐτὸν,

καὶ τρίτον χαρισθαι αὐτῷ δῶρον ὡσπερ τι φῶς ἄλλα, πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ἐπαγγέλλεται λέγων· « Καὶ ἔδωκά σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἔθνῶν. » Πάλαί μὲν οὖν διὰ Μωϋσέως τὴν παλαιάν Διαθήκην τῷ Ἰουδαίῳ ἔδωκε λαῶ· ἐνταῦθα δὲ τὸν προφητευόμενον εἰς διαθήκην τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων, καὶ εἰς φῶς ἔθνῶν δωρήσασθαι φησιν· ὅπως ἐν αὐτῷ φωτιζόμενοι τῶν πάλαι τὰς ψυχὰς τυφλῶν οἱ ὀφθαλμοὶ διανοίγωνται καὶ ἀναβλέπωσι διορῶντες τὴν τοῦ Θεοῦ γνῶσιν, ὡς μηκέτι ξύλοις καὶ λίθοις καὶ ἀψύχων ὕλη τὴν τοῦ Θεοῦ τιμὴν ἀπονέμειν. Ἡμελλε γάρ τοὺς σπειράς τῶν ἰδίων ἁμαρτημάτων κατεσφικμένους, καὶ ἐν σκότῳ τε καὶ κακίᾳ πεπεδημένους διὰ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος ἁμαρτιῶν ἀφέσεως καταξιούν, καὶ ὡσπερ ἐκ δεσμοτηρίων ἀπολύειν ἐλευθέρους τε καὶ ἀκαλλάττειν τῆς τοῦ διαβόλου εἰρκτῆς.

« Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός· τοῦτό με ἐστὶ τὸ ὄνομα, τὴν δόξαν μου ἐτέρῳ οὐ δώσω, οὐδὲ τὰς ἀρετάς μου τοῖς γλυκτοῖς. Τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἰδοὺ ἤκασι, καὶ καινὰ ἔγω ἀναγγέλλω, καὶ πρὸ τοῦ ἀναγγεῖλαι ἰδηλώθη ὁ μὲν. » Ἐπισημαίνεται ἄξιον, ὡς οὐκ εἰρηται, τὴν δόξαν μου οὐδενὶ δώσω· δεικνύεται γὰρ ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς ἔχων τὴν δόξαν· τὸ μὲν γὰρ οὐδενὶ ἀνααιρετικὸν ἦν παντός· τὸ δὲ ἑτέρῳ μὴ δώσειν, ἐνὶ μόνῳ τὴν συγχώρησιν γεγενησθαι ἐμφαίνει, δηλαδὴ τῷ προφητευομένῳ Οὗτος δὲ ἦν πρὸς ὃν ἐλέγετο·

« Ἐκάλεσά σε ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ κρατήσω τῆς χειρὸς σου, καὶ ἐνισχύσω σε, καὶ ἔδωκά σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἔθνῶν. » Διὰ τούτων δὲ, οἶμαι, τῶν λόγων τὰ ἔθνη πάντα παιδεύει, μηδένα μὲν ὄντων ὕμνεϊν τῶν πάλαι ὀνομαζομένων αὐτοῖς θεῶν· μόνον δὲ τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ καὶ τὸν πέμψαντα αὐτὸν Πατέρα δοξάζειν.

« Ὑμνήσατε τῷ Κυρίῳ ὕμνον καινόν· ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ. » Τοῦτό φησι χρῆναι ποιεῖν πάντας ἀνθρώπους. « Δοξάζετε τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἀπ' ἄκρου τῆς γῆς, οἱ κταβαίνοντες τὴν θάλασσαν, καὶ πλέοντες αὐτὴν, αἱ νῆσοι καὶ οἱ κατοικοῦντες αὐτάς· » ὡς ἀπὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ προσηγορίας Χριστιανῶν τὴν σύμπασαν πεπληρωσθαι. Ἄντικρυς τοὺς ἀποστόλους τοῦ Σωτήρος ἡμῶν σημαίνων, οὓς παρὰ τὴν θάλασσαν εἶδε βάλλοντας ἀμφίβληστρον εἰς τὴν θάλασσαν· ἦσαν γὰρ ἄλιεῖς· ὁμοίως δὲ καὶ τοὺς λοιπούς. Οἱ αὐτοὶ δὲ οὐτοι, καὶ τὴν καθ' ἡμᾶς περιπλέοντες θάλατταν, τοτὲ μὲν ἐν ταῖς νήσοις ἐκῆρυττον τὸ Εὐαγγέλιον, τοτὲ δὲ ἐπέβαινον ἐπέκεινα Σπανίας τε καὶ Ἰταλίας, ὡς ἐν ἄλλῳ χρόνῳ καὶ αὐτὴν βασιλεύουσαν πόλιν πληρῶσαι τῆς τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας. Καὶ ἄλλως δὲ οἱ τὴν τοῦ ἀνθρωπίνου βίου θάλασσαν ἐμπλέοντες, καὶ πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ἐν μέσαις ταῖς ἐκκλησίαις κηρύττοντες τὸ Εὐαγγέλιον διὰ τῶν προκειμένων δηλοῦνται· ἐπεὶ καὶ αὐτοὶ τὸν καινὸν ὕμνον πάσῃ κατήγγελλον τῇ γῇ, καὶ ἀνθρώποις ἐν μέσαις ταῖς ἐκκλησίαις κηρύττοντες καὶ διδάσκοντες. « Καὶ οἱ κατοικοῦντες αὐτάς· » τοὺς ἐν ταῖς ἐκκλησίαις συναγομένους τοῦτον ἐμφαινῶν τὸν τρόπον.

« Εὐφράνθητι, ἔρημος, καὶ αἱ κῶμαι αὐτῆς· ἡ κατὰ τοὺς λοιπούς ἐρημηγευτάς, « καὶ πόλεις αὐτῆς. »

hensurum, ipsumque corroboratum, ac tertium ipsi donum collaturum, et ceu lucem magnam omnibus gentibus oblaturum esse pollicetur, dicens, « Et dedi te in testamentum generis, in lucem gentium. » Olim itaque per Moysen Vetus Testamentum Judaico populo dedit: hic autem eum, qui in prophetia fertur in testamentum generis hominum, et in lucem gentium dandum ait; ut eo illuminati eorum oculi, qui olim mente cæci erant aperirentur, ac recepto visu Dei cognitionem assequerentur; ut ne ultra lignis, lapidibus et inanimatarum rerum materię Dei honorem ascriberent. Atenim eos qui peccatorum suorum vinculis constringebantur, atque in tenebris et malitię compedibus erant, per Dei gratiam peccatorum venia donaturus, ceu ex carcere liberos soluturus, ac e diaboli custodia erpturus erat.

VERS. 8-9. « Ego Dominus Deus: hoc mihi nomen est, et gloriam meam alteri non dabo, neque virtutes meas sculpiilibus. Quę a principio ecco veniunt, et nova quę ego annuntio, et antequam annuntientur declarata sunt vobis. » Animadvertas velim non dictum fuisse, gloriam meam nemini dabo: nam Filium Patris gloriam habere ostensum est; quod enim nemini detur, id quemlibet excludit; quod autem alteri non detur, hinc uni solum concessam fuisse declaratur, scilicet ei, qui in prophetia fertur. Hic porro erat cui dicebatur:

« Vocavi te in iustitia, et apprehendam manum tuam, corroborabo te, et dedi te in testamentum generis, in lucem gentium. » His porro, ut aestimo, sermonibus gentes omnes erudit, ne deum ullum cecobrent eorum, qui olim epud eas dii vocabantur; sed solum Christum Dei, et Patrem, qui misit illum, gloria afficiant.

VERS. 10. « Cantate Domino canticum novum, principatus ejus. » Id ab omnibus hominibus præstandum ait. « Glorificate nomen ejus ab extremo terrę, qui descenditis in mare, et navigatis ipsam, insulę et habitatores earum: » ita ut a Christi nomine, universa terra Christianis repleta sit. His porro apostolos Servatoris nostri perspicue significat, quos ad littus maris vidit jacientes rete in mare: erant enim piscatores; similiterque alios. Hi vero ipsi mare nostrum circumnavigantes, modo in insulis Evangelium prædicabant; modo in Hispaniam et Italiam trajiciebant; ita ut brevi regiam ipsam urbem doctrina Christi replerent. Alio item modo, indicari videntur ii, qui in humanę vitę mari navigantes, apud omnes gentes in mediis ecclesiis Evangelium prædicabant: quandoquidem et ipsi hymnum novum per omnem terram annuntiabant, et in medio ecclesiarum hominibus prædicabant et docebant. « Et habitatores earum. » His significat eos, qui in ecclesiis cœtus agunt.

VERS. 11. « Lætare desertum, et vici ejus; » sive secundum reliquos interpretes, « et civitates ejus. »

Multæ quippe urbes secundum diversam vitæ institutionem in Ecclesia Dei intelliguntur, ut in visione Ægypti declaratum est, ubi dicebatur, quinque urbes in Ægypto fore, quæ lingua Chananitide loquerentur. « Villæ et habitatores Cedar. Lætabuntur qui habitant Petram, de vertice montium clamabunt. » Cedar in ulteriori Arabia sita est ad extremum deserti, quam dicunt obtinere Saracenorum gentem. His omnes deserti et finium terræ incolæ significantur, ita ut rationabilis illa Dei lætitia per Christi gratiam ad nos usque perventura sit. Petra vero urbs quædam Palæstinæ est, superstitiosis viris plena, et in profundum diabolici erroris demersa: cuius item incolæ gratiæ consortes fore dicit his verbis, « Lætabuntur qui habitant Petram. » Cujus sermonis veritatem ipse rerum eventus comprobavit, cum in ipsa Petrensi civitate, et in agro ejus, necnon in solitudinibus Saracenorum, Christi Ecclesiæ nostris temporibus fundatæ sint. Alias vero Cedar significat *tenebras*, eorum causa, qui a tenebris ad annuntiatam gentibus lucem translati sunt. Pari lætitia afficiendos ait eos qui inhabitant Petram: « Petra autem erat Christus: » ἐπὶ τὸ κατηγγεγλυμένον φῶς τοὺς ἔθνεσιν. Εὐφρανθήσονται ὁ λόγος φησὶ καὶ τοὺς κατοικοῦντας τὴν Πέτραν ὁμοίως: « Ἡ δὲ Πέτρα ἦν ὁ Χριστός. »

VERS. 12, 13. « Dabunt Deo gloriam: virtutes ejus in insulis nuntiabunt. » Ita et superius dicebatur, « Supra montem excelsum ascende, qui evangelizas Sion: exalta in fortitudine vocem tuam, qui evangelizas Jerusalem. »

« Dominus Deus exercituum egredietur, et conteret bellum, excitabit zelum, et clamabit super inimicos suos cum fortitudine. » Non sine causa enim ipsis bellum illaturus est; sed postquam causam illam protulit, id magna voce declarabit, ut docet his verbis, « Tacui: num semper tacebo? » Nam dum illi scelerate et impie agerent, patienter ferens ille, ipsosque longanimitate sua tolerans, neque confestim iram et ultionem inferens, tacebat. Et alias tempore passionis suæ dum calumniis impeteretur tacebat, et cum falsa testimonia audiret, nihil respondebat.

VERS. 14, 15. « Tacui: num semper tacebo, et sustinebo? Sicut pariens patienter egi. Dimovebo et arefaciam simul: desertos faciam montes et colles, et omne fenum eorum exsicabo. Et ponam flumina in insulas, et stagna arefaciam; » videlicet doctrinam, quæ illis olim fluviorum instar superlabatur.

VERS. 16. « Et ducam cæcos in viam, quam non noverunt, et in semitis, quas ignorabant, ambulare eos faciam. Reddam illis tenebras in lucem, et tortuosa in rectam. Hæc verba faciam, et non derelinquam eos. » Quinam hi essent superius docuit, de persona Christi dicens, « Dedi te in testamentum generis, in lucem gentium, ut aperias oculos cæcorum. » Hos itaque ipsos olim cæcos in gentibus, quæ non noverant viam ambulare se facturum polli-

Α Πολλὰ γὰρ πόλεις κατὰ τὰς διαφόρους πολιτείας ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ ἐπινοοῦνται, ὡς ἐδείκνυτο καὶ ἐν τῇ ὁράσει τῆς Αἰγύπτου, ἐν ᾗ ἐλέγοντο εἶσθαι πέντε πόλεις: ἐν Αἰγύπτῳ λαλοῦσαι τῇ γλώσσῃ τῇ Χανανίτιδι. « Ἐπαύλεις καὶ οἱ κατοικοῦντες Κηδάρ. Εὐφρανθήσονται οἱ κατοικοῦντες Πέτραν, ἀπ' ἄκρου τῶν ὀρέων βοήσουσι. » Ἡ Κηδάρ δὲ ἐπέκεινα τῆς Ἀραβίας τυγχάνει ἐπὶ τῆς ἐσχάτης ἐρήμου, καὶ κατέχειν φασὶ τὸ τῶν Σαρακηνῶν γένος. Δι' ὧν ὁ λόγος ἐβουλήθη πάντας τοὺς τὰς ἐρήμους καὶ τὰ ἔσχατα τῆς γῆς οἰκοῦντας δηλώσει, ὡς τῆς τοῦ Θεοῦ λογικῆς εὐφροσύνης διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ χάριτος καὶ μέχρις ἡμῶν φθάσει μελλούσης. Καὶ Πέτρα δὲ τίς ἐστὶ πόλις Παλαιστίνης δεισιδαιμόνων ἀνθρώπων, καὶ πολλῇ τῇ πλάνῃ τῇ δαιμονικῇ βεβαπτισμένη: ἥτις καὶ αὐτῆς τοὺς ἐνοίκους τῆς χάριτος μεταλήψεσθαι φησὶ λέγων: « Εὐφρανθήσονται οἱ οἰκοῦντες Πέτραν. » Τούτων δὲ τῶν λόγων τὴν ἀλήθειαν ἢ διὰ τῶν πραγμάτων ἐκδασίς ἐπιστώσατο, Ἐκκλησιῶν Χριστοῦ καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς Πέτρας πάλαι, κατὰ τὰ τὴν χώραν αὐτῆς. καὶ ἐν ταῖς ἐρήμοις δὲ τῶν Σαρακηνῶν καθ' ἑμᾶς αὐτοὺς ἰδρυμένων. Καὶ ἄλλως δὲ Κηδάρ ἐρμηνεύεται σκοτασμῶς, διὰ τοὺς μεταβαλόντας ἀπὸ τοῦ σκοτασμοῦ τὴν Πέτραν ὁμοίως: « Ἡ δὲ Πέτρα ἦν ὁ Χριστός. »

« Δύσουσι τῷ Θεῷ δόξαν: τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ ἐν ταῖς νήσοις ἀναγγελοῦσι. » Οὕτω δὲ καὶ ἀνωτέρω ἐλέγετο: « Ἐπ' ὄρος ὑψηλὸν ἀνάβηθι, ὁ εὐαγγελιζόμενος Σιών: ὑψώσον τῇ ἰσχυρί τὴν φωνὴν σου, ὁ εὐαγγελιζόμενος Ἱερουσαλήμ. »

Κ Κύριος ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων ἐξελευσεται, καὶ συντρίψει πόλεμον, ἐπεγερεῖ ζῆλον, καὶ βοηθήσει ἐπὶ τοὺς ἐχθρούς αὐτοῦ μετ' ἰσχύος. Ὁ γὰρ ἀλόγως αὐτοὺς πολεμήσει: ἄλλα μετὰ τοῦ τὴν αἰτίαν ἐξεῖπαι καὶ μεγάλῃ βοῇ φανερόν ποιήσει, ἣν καὶ διδάσκει λέγων: « Ἐσιώπησα: μὴ καὶ αἰεὶ σιωπήσομαι; » Ἐν γὰρ τῷ παρανομεῖν αὐτοὺς καὶ ἀσεβεῖν, ἀνεξικακῶν καὶ φέρων αὐτοὺς τῇ αὐτοῦ μακροθυμίᾳ, μὴδὲ παραχρησάμενος τὴν ὀργὴν αὐτοῖς ἐπάγων ἐσιώπησα. Καὶ ἄλλως δὲ κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους αὐτοῦ, συκοφαντούμενος ἐσιώπησα, καὶ ψευδομαρτυρούμενος οὐδὲν ἀπεκρίνατο

« Ἐσιώπησα: μὴ αἰεὶ σιωπήσομαι, καὶ ἀνίξομαι; Ὡς ἡ τίκτουσα ἐκαρτέρησα. Ἐκστῆσα καὶ ἤρανώθημα: ἐρημώσω ὄρη καὶ βουνούς, καὶ πάντα χόρτον αὐτῶν ξηρανῶ. Καὶ θήσω ποταμούς εἰς νήσους, καὶ ἕλη ξηρανῶ: » τὰς πάλαι ποταμῶν δίκην χορηγούμενας αὐτοῖς διδασκαλίας.

« Καὶ ἄξω τυφλοὺς ἐν ὁδοῖς ἣν οὐκ ἔγνωσαν, καὶ τριβῶν: ἃς οὐκ ᾔδεισαν, πατήσω ποιήσω αὐτοὺς. Ποιήσω αὐτοῖς τὸ σκότος εἰς φῶς, καὶ τὰ σκοτεινὰ εἰς εὐθείαν. Ταῦτα τὰ ῥήματα ποιήσω, καὶ οὐκ ἐγκαταλείψω αὐτούς. » Τινες δὲ ἦσαν οὗτοι: εἰδὼς δὲ διὰ τῶν ἔμπροσθεν, εἰπὼν εἰς πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ: « Ἐδωκά σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἔθνῶν, ἀνοήξει ὀφθαλμοὺς τυφλῶν. » Τούτους δὲ οὖν αὐτοὺς τοὺς πάλαι τυφλοὺς ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ἦν μὴ ἐπεγίνω-

σκον ὄδον βαδίσει· ποιήσιν ἐπαγγέλλεται. Πόθεν γάρ ἄ μὲν γινώσκειν παρῆν τὴν κατὰ Θεὸν ὄδον, ἢ διὰ τῆς θείας αὐτοῦ χάριτος; « Ποιήσω αὐτοῖς τὸ σκότος εἰς φῶς »· τὰς προφητικὰς δηλαδὴ Γραφὰς καὶ τοὺς βίβλους τοὺς ὑπὸ τῆς θείας διδασκαλίας ὑποβαλλομένους συνήσεσθαι ἡμᾶς φησι. Τὴν γὰρ ἀγνοίαν τοῦ Θεοῦ τὴν πάλαι ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν ἐπιπολάζουσαν εἰς φῶς γνώσεως μεταβαλεῖσθαι· καὶ τὰ πάλαι δὲ σκολιὰ ἡμῖν καὶ ἀσαφῆ νομιζόμενα, καὶ ταῦτα ὁμαλὰ ποιήσιν ἐπαγγέλλεται. Τοὺς ἐκ περιτομῆς αἰνιττόμενος, φησὶν·

« Αὐτοὶ δὲ ἀπεστράφησαν εἰς τὰ ὀπίσω. » Εἰθ' ὥστερ ἐπιδεικνύς αὐτοῖς τὴν τῶν ἔθνῶν μεταβολὴν, καὶ ἐξ ὅσας πλάνης μεταθεθήκασιν εἰς φῶς ἀλθόντες ἀπὸ τοῦ σκότους, ὀνειδιστικῶς πρὸς ἐκείνους εἰδωλολατροῦντας ἐπιλέγει· « Δισχύνθητε, οἱ πεποιθότες ἐπὶ τοῖς γλυπτοῖς, οἱ λέγοντες τοῖς κωνευτοῖς· Ὑμεῖς ἴστε Θεοὶ ἡμῶν. » Καὶ ἵνα μὴ τις ταῦτα νομίσει περὶ τῶν ἔθνῶν λέγεσθαι, τῶν πάλαι τυφλῶν καὶ κωφῶν, ἀναγκαίως διασαφεῖ καὶ διερμηνεύει τὴν δεικνύσαν ἐξελίξιν·

« Καὶ τίς τυφλὸς, ἀλλ' οἱ παῖδες μου; καὶ κωφοί, ἀλλ' οἱ κυριεύοντες αὐτῶν; Καὶ ἐτυφλώθησαν οἱ δοῦλοι τοῦ Θεοῦ. Εἴδετε πλεονάκεις, καὶ οὐκ ἐφυλάξασθε· ἠνοιγμένα τὰ ὦτα, καὶ οὐκ ἤκουσατε. Κύριος ὁ Θεὸς ἐβουλεύσατο ἵνα δικαιωθῆ, καὶ μεγάλῃν ἀφῆσιν. » Ὅρξ, ὅτι ταῦτα πάντα περὶ τοῦ λαοῦ εἴρηται τοῦ ἐκ περιτομῆς. « Ἄλλ' ὁ μὲν Κύριος ἐβουλεύσατο ἵνα δικαιώσῃ αὐτὸν, ἵνα μεγάλῃν ἀφῆσιν· οἱ δὲ ἐδοξάσθησαν τοῖς τὰς ψυχὰς αὐτῶν πολεμοῦσιν.

« Καὶ εἶδον, καὶ ἐγένετο ὁ λαὸς προνομομημένος καὶ διηρηπαγμένος· ἡ γὰρ παγὶς ἐν τοῖς ταμίαις πανταχοῦ, καὶ ἐν οἴκοις ἅμα, ὅπου ἐκρυβάν αὐτούς. Ἐγένοντο εἰς προνομήν, καὶ οὐκ ἦν ἐξαιρούμενος ἔρπαγμα, καὶ οὐκ ἦν ὁ λέγων, Ἀπόδος. » Ἐν γὰρ αὐτοῖς τοῖς λογισμοῖς, οὗς ἐκρυπτον, τὰ κατὰ Χριστοῦ βουλευόμενοι, ἐν αὐτοῖς ἐκείνοις ἡ κατ' αὐτῶν παγίς, καὶ οὐκ ἦν ὁ ἐξαιρούμενος αὐτούς, οὐδὲ ὁ λέγων, Ἀπόδος.

« Τίς ἐν ὑμῖν, ὃς ἐνωτιεῖται ταῦτα; εἰσακρύσατε εἰς τὰ ἐπαρχόμενα. » Εἰ δὲ τις ζητήσῃεν τίς ὁ ταῦτα πρῶτος, εὐροί ὃ ἄν. ὅτι οὐδ' ἄλλος ἔδωκεν αὐτοῖς εἰς διαρπαγὴν ἢ αὐτὸς ᾧ ἡμάρτοσαν αὐτῷ, καὶ οὐκ ἠβούλοντο ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ πορεύεσθαι. Καλούμενοι γὰρ εἰς τὰς εὐαγγελικὰς ὁδοὺς, οὐκ ὑπήκουον· ἀλλ' οὐδὲ ἀκούειν ἠθέλον τοῦ νόμου τῆς Καινῆς Διαθήκης.

« Τίς ἔδωκεν εἰς διαρπαγὴν Ἰακώβ, καὶ Ἰσραὴλ τοῖς προνομοῦσιν αὐτὸν; Οὐχὶ ὁ Θεός, ᾧ ἡμάρτοσαν αὐτῷ, καὶ οὐκ ἠβούλοντο ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ πορεύεσθαι, οὐδὲ ἀκούειν τοῦ νόμου αὐτοῦ; » Πάλαι μὲν γὰρ πρὸς καιρὸν τινα πολεμοῦμενοι, αὐθις ἀνελάμβανον ἑαυτούς· ὡς καὶ τὴν Ἰερουσαλήμ, καὶ τὸ ἐν αὐτῇ βασίλειον αὐτῶν συνεστάναι· νῦν δὲ καταλυσαν αὐτῶν ὁ πόλεμος· οὐχ ὁ ἐξωθεν μόνος, ἀλλὰ καὶ ὁ τῶν τὰς ψυχὰς αὐτῶν πολιορκούντων.

« Καὶ ἐπήγαγεν ἐπ' αὐτούς ὀργὴν θυμοῦ αὐτοῦ, καὶ κατίσχυσεν αὐτοὺς πόλεμος, καὶ οἱ συμπλέγοντες

cetur. Quo pacto enim eam secundum Deum viam nosse poteramus, nisi per divinam ejus gratiam? « Faciam ipsis tenebras in lucem: » propheticas videlicet Scripturas, et vitam illam, qua divina doctrina suggeritur, nos intellecturos esse ait Ignorantiam enim Dei quæ olim animas obtegebat nostras, in cognitionis lucem mutandas ait et ea, quæ olim a nobis tortuosa et obscura esse putabantur, se plana facturum promittit. Eos autem qui ex circumcissione sunt subindicans, ait:

VERS. 17. « Ipsi autem conversi sunt retrorsum. » Deinde gentium mutationem, et quando ex errore illis reductæ sint, ex tenebris in lucem venientes, ipsis aperit, ac eorum idololatriam vituperando subjungit: « Confundimini qui confiditis in sculpilibus, qui conflatilibus dicitis, Vos estis dii nostri. » Ne vero quis putaret hæc de gentibus, olim cæcis et surdis, dicta fuisse, necessario mentem suam aperit et explicat, hæc adjiciens:

VERS. 18-21. « Et quis cæcus, nisi pueri mei: et quis surdus, nisi qui dominantur eis? Et obturati sunt servi Dei. Vidistis sæpe, et non cavistis: aperti sunt aures, et non audistis. Dominus Deus deliberavit ut justificaretur, et magnificaretur laudem. » Vides hæc omnia de populo ex circumcissione dicta fuisse. « Sed Dominus deliberavit, ut justificaret eum, et magnificaret laudem; » Ibi vero gloriati sunt in illis, qui impugnabant animam suam.

VERS. 22. « Et viderunt, et fuit populus vastatus atque direptus: laqueus enim in cubilibus ubique, et in domibus simul, ubi absconderunt eos. Facili sunt in vastationem, et non erat qui erueret rapinam: et non erat qui diceret, Redde. » Nam occultas in mentibus suis Christo insidias molientes, in iisdem ipsis laqueum sibi invenerunt, nec erat qui eriperet eos, neque qui diceret, Redde.

VERS. 23. « Quis est in vobis, qui hæc audiat. auscultate futura. » Si quis autem quærat, quis hæc fecerit, inveniet non alium ipso in prædam dedisse, quam eum, in quem peccaverant, et in cujus viis ambulare renuerant. Nam ad evangelicas vias evocati, non obtemperarunt, neque legem Novi Testamenti audire voluerunt.

VERS. 24. « Quis dedit in direptionem Jacob, et Israel vastantibus eum? Annon Deus, cui peccaverunt, et noluerunt in viis ejus ambulare, neque audire legem ejus? » At enim olim quidem cum ad tempus aliquod bello impeterentur, iterum resipiscebant; ita ut Jerusalem et regia ibidem posita consisteret; nunc autem bello oppressi sunt, non exteriori tantum, sed eo quod ab obsessentibus animas suas inferebatur.

VERS. 25. « Et induxit super eos iram furoris sui, et invaluit in eos bellum, et qui comburebant

eos in circuitu : neque cognoverunt unusquisque eorum, neque animum adhibuerunt. » Etsi enim ii, qui apud vos infideles, cæci et surdi effecti sunt, et talia perpetrarunt, iræ Dei traditi sint ; at vos vel nunc tandem audite ; vos dico, qui conditorem et creatorem vestrum non ignorastis, sed qui opificium in vobis existens, salvum et incolume servastis.

CAPUT XLIII.

VERS. 1, 2. « Et nunc sic dicit Dominus meus, qui fecit te, Jacob, et qui formavit te, Israel : Ne timeas, quoniam redemi te : vocavi te nomine tuo, Meus es tu. » Ego Dominus Deus, qui feci et formavi te ; feci quidem secundum animam ad imaginem Dei factam ; formavi autem secundum corpus, de terra sumptum, et a me constructum. Sanguinemque meum in pretium pro salute tradens tua, redemi te, et vocavi te : verum etiam te possessionem meam effeci ; ita ut tu mihi populus, ego tibi Deus essem. Confide igitur, tot a me dignatus bonis, et ea qua jussus es via incede : fiduciaque plenus omnibus per orbem gentibus prædica evangelicum sermonem. Quamvis enim ignis ardens eruperit, quamvis aquæ, quamvis flumina inundaverint, hæc nihil te lædent, quod ego tecum ubique sim. Nam illud sine mendacio enuntiavi, « Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem sæculi ».

VERS. 3. « Et si transieris per aquam, tecum sum, et flumina non operient te : et si transieris per ignem, non combureris, flamma non comburet te ; quia ego Dominus Deus tuus sanctius Israel, salvans te. Feci commutationem tuam Ægyptum, et Æthiopiæ et Syenem pro te. » Ita quippe pretiosus mihi fuisti, tanta in conspectu meo gloria donatus es, et usque adeo dilexi te, ut salus divina, quæ per te omnibus hominibus parta est, usque ad extrema terræ pertingeret : et ut illi hominum superstitionissimæ Ægyptii per te vocatione dignarentur. Per Ægyptios igitur superstitiones et idololatrias omnes designavit : per Æthiopas et Syenem, eos qui extrema terræ nostræ incolebant. Nec ignorandum est esse quamdam Sabaitarum gentem, unde Salomonis tempore regina Saba profecta est.

VERS. 4, 5. « Ex quo honorabilis factus es in conspectu meo, glorificatus es, et ego dilexi te : et dabo homines pro te, et principes pro capite tuo. Ne timeas, quoniam tecum sum. Ab oriente ducam semen tuum, et ab occidente congregabo te. » Multos filios a me secundum Deum genitos, in cœlesti mea civitate congregabo, ipsosque per aerem sublimes agam, quasi volucres ventis, videlicet angelicis virtutibus sustentatos.

¹⁵ Matth. xxviii, 20.

(38) Syene urbs ad extrema Ægypti posita, Συήνη, Σοήνη et Σοινη dicitur apud Origenem, Athanasium et alios, ut in Athanasii edito monuimus.

αὐτοὺς κύκλω· καὶ οὐκ ἔγνωσαν ἕκαστος αὐτῶν, οὐδὲ ἔθεντο ἐπὶ ψυχὴν. « Εἰ γὰρ καὶ τὰ μέγιστα οἱ ἐξ ὑμῶν ἄπιστοι, τυφλοὶ καὶ κωφοὶ γενόμενοι, καὶ τοιαῦτα πράξαντες, τῇ ὀργῇ τοῦ Θεοῦ παρεδόθησαν· ἀλλ' ὑμεῖς ἐτι καὶ νῦν ἀκούσατε· ὑμᾶς δὲ λέγω τοὺς τὸν ἑαυτῶν ποιητὴν καὶ κλάστην μὴ ἀγνοήσαντας, ἀλλὰ καὶ τὸ ποίημα τὸ ἐν ὑμῖν καὶ τὸ κλάσμα εἶον καὶ ἀλώθητον διατηρήσαντας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΓ'.

« Καὶ νῦν οὕτως λέγει Κύριος ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας σε, Ἰακώβ, καὶ ὁ κλάσας σε, Ἰσραὴλ· Μὴ φοβοῦ, ὅτι ἐλυτρώσάμην σε· ἐκέλευσά σε τὸ δοῦναι σου· ἐμὸς εἶ σύ. » Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας σε καὶ κλάσας σε· ποιήσας μὲν κατὰ ψυχὴν τὴν κατ' εἰκόνα Θεοῦ πεποιημένην· κλάσας δὲ κατὰ τὸ σῶμα τὸ ἀπὸ γῆς ληφθὲν καὶ ὑπ' ἐμοῦ πεπλασμένον· λύτρον ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τὸ ἑμαυτοῦ παραδοῦς αἷμα, ἐλυτρώσάμην σε καὶ ἐκέλευσά σε· ἀλλὰ καὶ κτήμα ἑαυτοῦ ἐποιήσάμην σε· ὥστε εἶναι μὲν σε ἐμὸν λαόν, καὶ μὲ δὲ σοῦ αὐτοῦ Θεοῦ. Θάρσει τοιγαροῦν, τοσοῦτον παρ' ἐμοῦ κατηξιωμένος, καὶ βιάζεις τὴν ὁδὸν ἣν ἐκελεύσθης, βαρῶν τε κήρυττε τοῖς ἀπανταχοῦ γῆς ἔθνεσι τὴν εὐαγγελικὸν λόγον. Κἂν γὰρ πῦρ φλέγον ἐπιπῆ, κἂν ὕδατα, κἂν ποταμοὶ ἐπικλύζωσιν· οὐδὲν σε ταῦτα λυπήσει, διὰ τὸ ἐμὲ σὺν σοὶ πανταχοῦ εἶναι. Ἀψευδῶς γὰρ ἀπηγγελάμην τὸ, « Ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἵωνος. »

« Καὶ ἐὰν διαβαίνης δι' ὕδατος, μετὰ σοῦ εἰμι, καὶ ποταμοὶ οὐ συγκλύσουσί σε· καὶ ἐὰν διέλθῃς διὰ πυρὸς, οὐ μὴ κατακαύθῃς, φλέξῃ οὐ κατακαύσει σε ὅτι ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς σου ὁ ἅγιος Ἰσραὴλ, ὁ σὺς σου. » Ἐποίησα ἀλλαγμὰ σου Αἴγυπτον καὶ Αἰθιοπίαν καὶ Σοήνην (38) ὑπὲρ σοῦ. Ὅπως γὰρ παρ' ἐμοῦ γέγονας εἰμιος, καὶ οὕτως ἐναντίον μου ἰδοξάσθης, καὶ οὕτως ἠγάπησά σε, ὡς καὶ μέχρι τῶν ἰσχατιῶν γῆς φθάσαι τὴν διὰ σοῦ πᾶσιν ἀνθρώποις προξενουμένην κατὰ Θεὸν σωτηρίαν· καὶ ὡς αὐτοὺς τῶν πάντων ἀνθρώπων δεισιδαίμονεστάτους Αἰγυπτίους τῆς διὰ σοῦ κλήσεως καταξιωθῆναι. Διὰ μὲν οὖν τῶν Αἰγυπτίων πάντας ἠνίκητο τοὺς δεισιδαίμονας καὶ εἰωολάτρας, διὰ δὲ τῆς Αἰθιοπίας καὶ Σοήνης τοὺς μέχρι τῶν ἰσχατιῶν τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκουμένης οἰκούντας. Ἰστέον, ὡς ἔστι Σαβαίτων ἔθνος, ὅθεν βασιλισσα Σαβὰ ἐπεδήμει κατὰ τοὺς Σολομῶντος χρόνους.

« Ἀπ' οὗ ἐντιμος ἐγένου ἐναντίον ἐμοῦ, ἰδοξάσθης, καὶ ἐγὼ σε ἠγάπησα. Καὶ δώσω ἀνθρώπους ὑπὲρ σοῦ, καὶ ἀρχοντας ὑπὲρ τῆς κεφαλῆς σου. Μὴ φοβοῦ, ὅτι μετὰ σοῦ εἰμι. Ἀπ' ἀνατολῶν ἄξω τὸ σπέρμα σου, καὶ ἀπὸ δυσμῶν συνάξω σε. » Πολλὰ τέκνα κατὰ Θεὸν γεννήσας συνάξω εἰς τὴν ἐπουρανίον μου πόλιν, μετῴρους αὐτοὺς ἀναλαβὼν δι' αἴρος ὥστερ πτηνοῦς ἀνίμως ὑποκουφιζόμενος, λέγω δὴ ἀγγελικαῖς δυνάμεσιν.

« Ἐρῶ τῷ βορρᾷ, Ἄγε, καὶ τῷ λιθί, Ἄγε, μὴ ἄ
 πάλυε· Ἄγε τοὺς υἱοὺς μου ἀπὸ τῆς πόρρωθεν, καὶ
 τὰς θυγατέρας μου ἀπὸ ἀκρων τῆς γῆς. » Ἐγὼ γάρ
 ταῖς ἀγγελικαῖς δυνάμει τοῦτο ποιῶν προστάξω, διὰ
 τὸ ἁμὸς εἶναι υἱοὺς καὶ θυγατέρας ἐμὰς δι' ὁμῶν
 σκαρῆνας, καὶ ἀναγεννηθέντας ἐν τῇ ἐμῇ Ἐκκλησίᾳ.

« Πάντας ὅσοι ἐπικέκληνται τῷ ὀνόματί μου. »
 Πῶθεν δὲ ἄλλοθεν ὀπίστη τὸ Χριστιανῶν ἔθνος ἢ ἐκ
 τῆς τοῦ Χριστοῦ προσηγορίας; αὐτὸς δὲ ἦν ὁ διὰ τοῦ
 προφήτου ταῦτα θεσπίζων. « Ἐν γὰρ τῇ δόξῃ μου
 κατεσκεύασα αὐτὸν, καὶ ἔπλασα αὐτὸν, καὶ ἐποίησα
 αὐτὸν, ἀπλασζον ὄντα τοῖς τρόποις.

« Καὶ ἐξήγαγον λαὸν τυφλόν, καὶ ὀφθαλμοὶ εἰσιν
 ὡσαύτως τυφλοὶ, καὶ κωφοὶ τὰ ὦτα ἔχοντες. Πάντα
 τὰ ἔθνη συνήχθησαν ἅμα, καὶ συναχθήσονται ἀρχον-
 τες ἐξ αὐτῶν. » Διὰ γὰρ τῶν ἀποστολικῶν σπερμά-
 των καὶ τῆς διδασκαλίας αὐτῶν μεταβαλόντες οἱ
 πάλοι τυφλοὶ καὶ κωφοὶ, συνήχθησαν εἰς τὴν Ἐκκλη-
 σίαν τοῦ Θεοῦ· ἦδη δὲ καὶ ἀρχοντες ἐξ αὐτῶν τού-
 των τῶν ἔθνῶν ἐπὶ τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ κατέστησαν.

« Τίς ἀναγγελεῖ ταῦτα; ἢ τὰ ἐξ ἀρχῆς τίς ἀναγ-
 γελεῖ ὁμῖν; Ἀγαγέτωσαν τοὺς μάρτυρας αὐτῶν, καὶ
 δικαιοθήτωσαν, καὶ ἀκουσάτωσαν, καὶ εἰπάτωσαν
 ἀληθῆ. Γένοσθέ μοι μάρτυρες, καὶ ἐγὼ μάρτυς, λέ-
 γει Κύριος ὁ Θεὸς, καὶ ὁ παῖς μου, ὃν ἐξελεξάμην. »
 Ἐπειδὴ καὶ ὁ Θεὸς μάρτυς αὐτῶν γενήσομαι, καὶ
 ὁ παῖς μου ὃν ἐξελεξάμην· περὶ οὗ ἀνωτέρω εἶπεν·

« Ἰδοὺ ὁ παῖς μου, ὃν ἠρέτισα, ὁ ἐκλεκτός μου, προσ-
 εδέξατο αὐτὸν ἢ ψυχὴ μου. » Ἐγὼ τοίνυν αὐτὸς ὁ
 Θεός, καὶ ὁ παῖς ὅστος ὁ ἐκλεκτός μου, μαρτυρήσω
 τοῖς ἐμοῖς μάρτυσι· ὃ δὲ καὶ ὁ Σωτὴρ ἐν Εὐαγγελίοις
 ἐδήλου λέγων· « Ὅς ἐάν ὁμολογήσῃ ἐν ἐμοὶ ἔμ-
 προσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω καὶ ἐν αὐτῷ ἔμ-
 προσθεν τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ἴνα
 γνῶτε καὶ πιστεύσητε, καὶ συνῆτε, ὅτι ἐγὼ εἰμι.

« Ἐμπροσθέν μου οὐκ ἐγένετο ἄλλος Θεός, καὶ μετ'
 ἐμὲ οὐκ ἔστι. » Τὸ γὰρ αἴτιον τῆς τοῦ Χριστοῦ παρ-
 ουσίας καὶ τῆς τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ εἰς πάντα τὰ
 ἔθνη μαρτυρίας οὐδὲν ἕτερον ἦν, ἢ τὸ κηρύξαι τὴν
 τοῦ Θεοῦ γνῶσιν, καὶ τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν, καὶ τὴν
 περὶ αὐτοῦ σύνεσιν τοῖς πρὶν ἀσυνέτοις, καὶ ἀσυν-
 θέτοις, καὶ ἀπίστοις, καὶ ἐν ἀγνωσίᾳ οὔσιν αὐτοῦ·
 ὡς διὰ τοῦτο τυφλώττειν τοὺς τῆς διανοίας ὀφθαλ-
 μούς, καὶ περὶ τὴν πλάνην τῆς ἀθέου εἰδωλολατρίας
 εἰλεῖσθαι. « Ἐγὼ ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἔστι παρ᾽ ἐμοῦ
 σῶζων. » Μίᾶς γὰρ ὁδοῦ ἀρχῆς, μία εἴη ἂν ἡ θεότης,
 ἣ συμπαράλαμβάνεται καὶ ἡ τοῦ Μονογενοῦς αὐτοῦ
 θεολογία

« Ἐγὼ ἀνήγγειλα καὶ ἔσωσα· ὠνεῖδισα, καὶ οὐκ
 ἦν ἐν ὁμῖν ἀλλότριος. Ὑμεῖς ἐμοὶ μάρτυρες, καὶ
 ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός ἔτι ἀπ' ἀρχῆς· καὶ οὐκ ἔστιν ὁ ἐκ
 χειρῶν μου ἐξαιρούμενος. Ποιήσω, καὶ τίς ἀποστρέ-
 ψει αὐτό; » Ὡς γὰρ μάρτυς αὐτὸς εἰλέγετο, καὶ ὁ
 παῖς ὃν ἐξελέξατο· ὁσῶν καὶ Θεὸς σῶζων εἴη ἂν αὐ-
 τός. Ἐάν δὲ λέγῃ, « Καὶ οὐκ ἔστι παρ᾽ ἐμοῦ σῶ-

⁷⁰ Matth. 1, 32.

VERB. 6. « Dicam aquiloni, Age; et austro, Age, noli prohibere. Age filios meos de terra remota, et filias meas ab extremis terrarum. » Ego enim angelicas virtutes hæc agere præcipiam, quia filii mei et filiae meae sunt, per vos sati et regenerati in Ecclesia mea.

VERB. 7. « Omnes, quotquot vocati sunt nomine meo. » Unde constitutum est Christianorum nomen, nisi ex Christi nomine? Ipse autem erat, qui per prophetam hæc vaticinabatur. « In gloria enim mea eduxi eum, et finxi eum, et feci eum, » minime fictum moribus.

VERB. 8, 9. « Et eduxi populum caecum, et oculi sunt pariter caeci, et surdi aures habent. Omnes gentes congregatae sunt simul, et coibunt principes ex eis. » Per apostolica quippe semina et per doctrinam eorum mutati, qui olim caeci et surdi erant, congregati sunt in Ecclesia Dei: jamque principes ex iisdem gentibus in populum Dei constituti sunt.

VERB. 9-11. « Quis annuntiabit hæc, et quæ ab initio quis enarrabit vobis? Adducant testes suos, et justificentur, et audiant et dicant quæ vera sunt. Estote mihi testes, et ego testis, dicit Dominus Deus, et puer meus, quem elegi. » Quoniam ego Deus testis eorum ero, et puer meus, quem elegi; de quo superius dicebat, « Ecce puer meus, quem elegi, electus meus, suscepit eum anima mea. » Ego itaque ipse Deus, et hic puer electus meus, testificabor testibus meis, quod nimirum Salvator in Evangeliiis declarabat his verbis, « Quicumque confitebitur me coram hominibus, confitebor et ego eum coram Patre meo, qui in caelis est. » — « Ut cognoscatis, et credatis et intelligatis, quia ego sum. »

VERB. 12. « Ante me non fuit Deus alius, et post me non erit. » Nam Christi adventus, et testimonii per apostolos ejus per omnes gentes exhibitum non propter aliud erat, quam ut prædicarent Dei cognitionem, fidem in eum, et intelligentiam ejus, iis, qui prius insipientes, inordinati, et infideles erant atque in ignorantia ejus versabantur; ita ut propterea mentis oculis caecitarent, et in errore impiæ idololatriæ volutarentur. « Ego Deus, et non est præter me Salvator. » Nam cum unum sit principium, una fuerit et deitas, quacum assumitur Unigeniti ejus theologia.

VERB. 10. « Ego annuntiavi et salvavi: exprobravi, et non erat in vobis alienus. Vos mihi testes, et ego Dominus Deus etiam ab initio: et non est qui de manibus meis eruat. Faciam, et quis avertet illud? » Etenim ut testis dicebatur, et puer quem elegerat; ita et ipse quoque Deus Salvator fuerit. Quod si dicat, « Et non est præter me Salvator, »

nou tamen negat puerum, quem elegit, Salvatorem esse : ipsum enim Salvatorem agnoscit hic propheta, cum ait : « Et mittet illis Dominus Salvatorem qui salvabit eos. » Pro illo autem, « exprobravi, » reliqui omnes interpretes, « et audire feci, » dixerunt.

VERS. 14-17. « Sic dicit Dominus Deus, qui redimit vos, Sanctus Israel : Propter vos mittam in Babylonem : et suscitabo fugientes omnes, et Chaldaei in navibus vincientur. Ego Dominus Deus sanctus vester, qui ostendi Israel regem vestrum. Sic dicit Dominus, qui dat in mari viam, et in aqua vehementi semitam : qui eduxit currus et equitatum, et multitudinem robustam : sed dormierunt, et non resurgent ; extincti sunt ut linum extinctum. » Horum sensus hic est : Olim quidem Judaico populo beneficia contuli : ac cum, ut ipsos castigare et ad bonam mentem reducerem, Babylonis tradidissem, non diu postea eos a Babylonica captivitate liberos dimisi, utpote Deus et Dominus universorum. Ipsosque Babylonios, qui contra Hierosolymam irruerant, extorres feci ; ita ut Chaldaei, qui penes eos erant, in fugam se verterent, ac quidam eorum vincti ab aliis se fortioribus in naves conjicerentur in mari sibi adjacente. Hæc ego feci Deus, ut regnum meum hominibus ostenderem.

VERS. 18, 19. « Ne memineritis priorum, et vetera ne recogitetis. Ecce ego facio nova, quæ nunc orientur, et cognoscetis ea. » Indicat rursus Ecclesiam in gentibus constituendam, quæ Dei cognitione vacua erat, antequam adveniret Christus Dei, qui dixit, « Ego sum via. Et faciam in deserto viam, et in inaquoso flumina. » Verum in illo, ait, quondam deserto viam faciam, quemadmodum prius in mari Rubro feci. Fluunt porro divinatorum eloquiorum flumina ex doctrina sancti Spiritus, in illa olim inaquosa ; quemadmodum et sub Moyse in deserto flumina emanarunt ; sed illic quidem corporeæ aquæ erant, et natura sua fluxæ et corruptæ ; nunc autem Deo subministrante, rationalis et spiritualis aquæ flumina manant.

VERS. 20. « Benedicent mihi bestię agri, sirenes, et filię struthionum : quia dedit in deserto aquam, et flumina in inaquosa, ad potandum genus meum electum. » Effertur animæ, fluminis virtute conversæ, a ferino illo statu mutabuntur ; ita ut ipsæ feræ benedicant mihi. Quod si etiam Sirenæ fuerint, voluptate et diabolicis canticis hominum animas demulcentes, poeticis carminibus eleganti sermone concinnatis ; illæ etiam immutatæ benedicent mihi : insuperque filię struthionum ; sive secundum reliquos interpretes, « et struthocameli ; » estque illud animal in solitudine et desertis locis legens ; quod et ipsum ad mansuetudinem reductum, mihi Deo benedicere docebitur. Horum autem causa erit aqua illa, quam in deserto dedit, necnon fluminum in solitudine manantium vis et copia.

A ζων, » οὐκ ἀπαγορεύων τὸν Σωτῆρα εἶναι τὸν παῖδα ὃν ἐξέλεγετο, τοῦτ' ἂν εἴποι· οἶδε γοῦν αὐτὸν Σωτῆρα ὁ παρὼν προφήτης ἐν οὐρανῷ· « Καὶ ἀποστελεῖ αὐτοὺς Κύριος Σωτῆρα, ὃς σώσει αὐτούς. » Ἀντὶ τοῦ, « ὠνεΐδισα, » οἱ λοῖποὶ ἐρμηνευταὶ πάντες, « καὶ ἠκούεσσα, » εἰρήχασα.

« Οὕτως λέγει Κύριος ὁ Θεός, ὁ λυτρούμενος ὑμᾶς, ὁ Ἅγιος τοῦ Ἰσραὴλ· Ἔνεκεν ὑμῶν ἀποστελῶ εἰς Βαβυλῶνα, καὶ ἐπιγερωῦ φαύγοντας πάντας, καὶ Καλδαῖοι ἐν πλοίοις δεθθήσονται. Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός ὁ ἅγιος ὑμῶν, ὁ καταδείξας Ἰσραὴλ βασιλέα ὑμῶν. Οὕτως λέγει Κύριος ὁ διδούς ἐν θαλάσῃ ὄδον, καὶ ἐν ὕδατι ἰσχυρῶ τρίβον, ὁ ἐξαγαγὼν ἄρματα καὶ ἱκρον καὶ ὄχλον ἰσχυρὸν· ἀλλ' ἐκοιμήθησαν, καὶ οὐκ ἀναστήσονται, ἐσθῆσθησαν ὡς λίνον ἐσθεσμένον. » Ὁ νοῦς τῶν προκειμένων τοιαυτὸς ἐστὶ· Πάλαι μὲν τὰς ἐμὰς εὐεργετίας παρεῖχον τῷ Ἰουδαίων ἔθνει· παιδεύσαν μὲν αὐτοὺς καὶ σωφρονίζων, Βαβυλωνίους παρέδωκα, οὐκ εἰς μακρὸν ἐλευθέρους ἀνήκα τῆς εἰς Βαβυλῶνα αἰχμαλωσίας, ὅτε Θεός ἦν καὶ Κύριος τῶν ὄλων. Ἀδούτως τε Βαβυλωνίους τοὺς ἐπιστάνας τῇ Ἱερουσαλήμ ἀναστάτους ἐποίησα, ὡς καὶ φυγῆ χρήσασθαι τοὺς παρ' αὐτοὺς Καλδαίους, δεσμίους τε ἀπαχθῆναι τινὰς αὐτῶν, πλοίοις ἐμβληθέντας ἐν τῇ παρ' αὐτοὺς θαλάσῃ, ὅφ' ἐτέρων τινῶν δυνάμει κραταιοτέρων αὐτῶν. Ταῦτα γὰρ ἐγὼ διεπραξάμην ὁ Θεός, δεικνύς τῆν ἐμὴν βασιλείαν ἀνθρώποις.

« Μὴ μνημονεύετε τὰ πρῶτα, καὶ τὰ ἀρχαῖα μὴ συλλογίζεσθε. Ἰδοὺ ἐγὼ ποιῶ καινὰ, ἃ νῦν ἀνατελεῖ, καὶ γνῶσεσθε αὐτὰ. » Ἄλλοι δὲ πάλιν τὴν ἐν τοῖς ἔθνεσι συστησομένην Ἐκκλησίαν, ἣτις ἔρημος ἦν Θεοῦ γνώσεως πρὶν ἐπιδημήσαι τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ τὸν εἰπόντα· « Ἐγὼ εἶμι ἡ ὁδός. Καὶ ποιήσω ἐν τῇ ἐρήμῳ ὄδον, καὶ ἐν τῇ ἀνύδρῳ ποταμούς. » Ἄλλ' ἐν ἐκείνῃ, φησὶ, τῇ πάλαι ἐρήμῳ ὄδον ποιήσω, ὥσπερ καὶ πρότερον ἐπὶ τῆς Ἐρυθρᾶς πεποιήκα θαλάσσης. Ῥέουσι δὲ καὶ ποταμοὶ θείων λόγων ἐκ διδασκαλίας ἁγίου Πνεύματος εἰς τὴν πάλαι ἀνύδρον, ὡς καὶ ἐπὶ Μωϋσέως ἔρρευσαν ἐν τῇ ἐρήμῳ ποταμοί· ἀλλ' ἐκαὶ μὲν ὕδατος σωματικοῦ, βευστῆς οὐσίας ὄντος καὶ φθαρτῆς, νυνὶ δὲ ἐκ τῆς ἐνθέου χορηγίας τοῦ λογικοῦ καὶ πνευματικοῦ ὕδατος.

« Εὐλόγησούσι με τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ, σειρήνες, καὶ θυγατέρες στρουθῶν· ὅτι ἔδωκα ἐν τῇ ἐρήμῳ ὕδωρ, καὶ ποταμούς ἐν τῇ ἀνύδρῳ, ποτίσαι τὸ γένος μου τὸ ἐλεεκτόν. » Αἱ ἀπηγγρωμέναι ψυχαὶ μεταβληθήσονται τῆς θηριώδους καταστάσεως ἐκ τῆς τοῦ ποταμοῦ δυνάμεως ἀλλοιωθεῖσαι, ὡς αὐτοὺς πάλιν τοῖς θήρας εὐλογησαί με. Εἰ δὲ καὶ Σειρήνες ἦσαν, θέλω σαι ἡδονῇ καὶ ἄσμασι δαιμονικοῖς τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς ἐν ποιητῶν πλάσμασιν εὐπειρῆ λόγων περσσημένους· ἀλλὰ καὶ αὗται μεταβαλοῦσαι εὐλογησοῦσί με· ἔτι γε μὴν καὶ θυγατέρες στρουθῶν· ἣ κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς, « καὶ στρουθοκάμηλοι, » ζῶν ἐν ἐρημίαις· καὶ χύρασι δαιμόνιοις γινόμενον, καὶ αὐτὸ ἡμερωθὲν εὐλογεῖ ἐμὲ τὸν Θεὸν μαθηθήσεται. Τούτων δὲ αἴτιον ἐστὶ· τὸ ὅφ' ἐμοῦ δοθὲν ἐν τῇ ἐρήμῳ ὕδωρ, καὶ τῶν ποταμῶν δυνάμεις τῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ βευσάντων.

« Λαὸν μου ὃν περιποιήσαί μιν τὰς ἀρετὰς μου διη-
γῆσθαι· οὐ νῦν ἐκάλεσά σε, Ἰακώβ, οὐδὲ κοπιᾷσαι
σε ἐποίησα, Ἰσραὴλ. » Εἰ μὲν γὰρ θῆρες οἱ ἀγριοὶ καὶ
σιρῆνες καὶ αἱ θυγατέρες τῶν στρουθῶν εὐλογήσου-
σί με· σὺ δὲ, Ἰακώβ, οὐδὲν τοιοῦτον διεπράξω· ἀλλ'
οὐδὲ ἤξιωσας ἐμὲ ἐπικαλεῖσθαι, « ἐκοπιᾷθης· » δὲ « εἰς
ἐμὲ, » κατὰ τὸν Σύμμαχον, καί τοι ἐμοῦ μὴ ποιήσαν-
τός σε κοπιᾷσαι.

« Οὐκ ἤνεγκάς μοι πρόβατά σου τῆς ὀλοκαρπώσεώς
σου, οὐδὲ ἐν ταῖς θυσίαις σου ἐδόξασάς με· οὐκ ἐδού-
λωσά σε ἐν θυσίαις, οὐδὲ ἔγκοπον ἐποίησά σε ἐν λιθά-
νῃ. » Ὅπως καὶ ἐν τοῖς προκειμένοις τῇ ἐρήμῳ, καὶ
τοῖς ἐν αὐτῇ θηρίοις ἀπαθῶν ἐλπίδας εὐαγγελίζεται·
τὸ δὲ λαὸν τὸν ἐκ περιτομῆς ἐπ' ἀσεβείαις ἐλέγχει,
ὃν καὶ Ἰακώβ καλεῖ νῦν καὶ Ἰσραὴλ· οὕτως ἀπλῶς
ἐξροῖ ὀνόμασιν ὅστε δούλον αὐτοῦ, οὔτε ἐκλεκτὸν εἰ-
πῶν, ὅπερ ἔπολει ἐπὶ τοῦ κρείττονος τάγματος.

« Οὐδὲ ἐκτίσω μοι ἀργυρίου θυμίαμα, οὐδὲ τὸ
στῆρ τῶν θυσιῶν σου ἐπαθύμῃσα· ἀλλὰ ἐν ταῖς ἀ-
μαρτίαις σου προέστης μοι, καὶ ἐν ταῖς ἀδικίαις σου.
Ἐγὼ εἰμι, ἐγὼ εἰμι, ὁ ἐξαλείφων τὰς ἀνομίας σου
Ἰνακὲν ἐμοῦ, καὶ τὰς ἀμαρτίας σου, καὶ οὐ μὴ μνη-
σθήσομαι. Σὺ δὲ μνήσθητι, καὶ κριθῶμεν. » Καλῇ
γὰρ ἡ μνήμη τῶν προτέρων ἀμαρτημάτων δι' ἐξομο-
λογήσεως ἐξηγορευμένη· διὸ ἐπιφέρει· « Λέγε σὺ
πρῶτος τὰς ἀμαρτίας σου, ἵνα δικαιωθῆς· » τοῦτο
γὰρ ποιῶν δικαιώθησθ'· ἐπειδὴ δίκαιος αὐτοῦ κατ-
ήγορος ἐν πρωτολογία.

« Οἱ πατέρες ὑμῶν πρῶτοι, καὶ οἱ ἀρχοντες ὑμῶν
ἠνόμησαν εἰς ἐμέ. Καὶ ἐμίλαγαν οἱ ἀρχοντες τὰ ἅγια
μου. Καὶ ἔδωκα ἀπολέσαι Ἰακώβ, καὶ Ἰσραὴλ εἰς
ὄνειδισμόν. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΔ'.

« Nūn δὲ ἀκουσον, Ἰακώβ ὁ παῖς μου, καὶ Ἰσραὴλ,
ὃν ἐξελεξάμην. » Διὰ τούτων τὸν χορὸν αὐτῆς τὸν ἀ-
ποστολικὸν ἀποκαλεῖται.

« Οὕτω λέγει Κύριος ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας σε, καὶ ὁ
πλάσας σε ἐκ κοιλίας· Ἐτι βοηθηθήσῃ· μὴ φοβοῦ,
παῖς μου Ἰακώβ, καὶ ἠγαπημένος Ἰσραὴλ, ὃν ἐξελε-
ξάμην. Ὅτι ἐγὼ δώσω ὕδωρ ἐν δίψει τοῖς πορευομέ-
νοις ἐν ἀνύδρῳ, ἐπιθήσω τὸ πνεῦμά μου ἐπὶ τὸ σπέρ-
μα σου, καὶ τὰς εὐλογίας μου ἐπὶ τὰ τέκνα σου. »
Διὰ γὰρ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου τὸ λογικὸν καὶ γό-
νιμον, καὶ πνευματικὸν ὕδωρ τῇ ἀνύδρῳ καὶ ἐρήμῳ
χορηγήσειν ἡμελλε. Σπέρμα δὲ τῶν ἀποστόλων αἱ Ἐκ-
κλησίαι τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν οἱ πανταχοῦ
γῆς καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι διὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ
ἁγίου ἀναγεννηθέντες· οἱ καὶ

« Ἀνατελοῦσι, » φησὶν, « ἀνὰ μέσον ὕδατος χόρ-
τον, καὶ ὡς ἰτέα ἐπὶ παραρρέον ὕδωρ. » Καὶ ἐν-
ταῦθα δὲ τὴν ἰτέαν παρέλαβε διὰ τὸ ἀειθαλὲς καὶ νεα-
ρὸν τοῦ φουτοῦ, εἰς παράστασιν τοῦ πλήθους τῶν λο-
γικῶν ὕδατων τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ βευσάν-
των.

« Οὕτως ἐρεῖ, Τοῦ Θεοῦ εἰμι, καὶ οὗτος βοήσεται
ἐπὶ τῷ ὀνόματι Ἰακώβ, καὶ ἕτερος ἐπιγράψει χεῖρὶ
αὐτοῦ, Τοῦ Θεοῦ εἰμι, καὶ ἐπὶ τῷ ὀνόματι Ἰσραὴλ

VERS. 21, 22. « Populum meum quem acquisivi
ut virtutes meas narraret : non nunc vocavi te Ja-
cob, neque laborare te feci, Israel. » Etiam si enim
futurum sit, ut agrestes feræ, sirenæ, et filix stru-
thionum benedicant mihi; tu sane, Jacob, nihil
simile fecisti; sed neque dignatus es me invocare.
« defatigatus » autem « es in me, » secundum
Symmachum, etiam si ego non te laborare feci-
rim.

VERS. 23. « Non obtulisti mihi oves holocausti
tui : neque in sacrificiis tuis glorificasti me, neque
servire te feci in victimis, neque laborem tibi præ-
bui in thure. » Quemadmodum hic solitudini, seris-
que eam incolentibus honorum spem annuntiat,
populumque ex circumcisione de impietate coar-
guit, quem nunc Jacob et Israel nuncupat; ita sim-
pliciter allato ejus nomine, nec servum, nec electum
locat illum, quod tamen de præstantiori ordine
loquens observat.

VERS. 24-26. « Neque argento emisti mihi thy-
miama, neque adipem sacrificiorum tuorum cou-
cupivi; sed in peccatis tuis ante me stetisti, et in
iniquitatibus tuis. Ego sum, ego sum, qui deleo
iniquitates tuas propter me, et peccata tua; et non
recordabor. Tu autem memento, et judicemur
simul. BONA QUIPPE EST PRISTINORUM PECCATORUM
MEMORIA CUM CONFESSIONE CONJUNCTA : quapropter
infert, « Dic tu primus peccata tua, ut justificeris : »
id agens justificaberis; quia justus in principio
sermonis accusator est sui.

VERS. 27, 28. « Patres vestri primi, et princi-
pes vestri inique egerunt in me. Et contaminave-
runt principes sancta mea. Et dedi in interitum
Jacob, et Israel in opprobrium. »

CAPUT XLIV.

VERS. 1. « Nunc autem audi, Jacob puer meus,
et Israel, quem elegi. » His iterum apostolicum
chorum evocat.

VERS. 2, 3. « Sic dicit Dominus Deus, qui
fecit te, et formavit te de ventre : Adhuc babebis
auxilium; noli metuere, puer meus Jacob, et dilecte
Israel, quem elegi. Quia ego dabo aquam in siti
his qui ambulant in inaquosa, imponam spiritum
meum super semen tuum, et benedictiones meas
super filios tuos. » Nam per Spiritum sanctum,
rationabilem, secundam et spiritualem aquam ina-
quosæ et solitudini elargiturus erat. Semen autem
apostolorum sunt Ecclesiæ Dei; filii vero eorum,
quotquot in universa terra et in omnibus gentibus
per Spiritum sanctum regenerati sunt : qui

VERS. 4. « Producent, ait, in medio aquæ fe-
num, et sicut salix ad aquam fluentem. » Hic quo-
que salicem assumit ob virorem et juvenilitatem
arboris; ad declarandam rationabilitatem aquarum
in Ecclesia ejus manantium copiam.

VERS. 5. « Hic dicet, Dei sum; et hic clamabit in
nomine Jacob, et alius describet in manu sua, Dei
sum, et in nomine Israel clamabit. » Se Israelum

esse gloriando dicet. Mirari plane et stupere subit propheticorum sermonum vim, et quam vere rei effectum et complementum perceperimus. Nam in persecutionibus nostro tempore concitatis, multos ex alienigenis gentibus vidimus, qui sanctorum virorum nomina usurparent; alius quippe sese Jacobum appellabat, alius Israellem, alius Jeremiam, hic Isaiam, iste Danielelem: etenim his sibi ascriptis nominibus, ad martyrium pro Deo subeundum cum fiducia et constantia accedebant. Quæ prophætia indicat, dum ait: « Illic dicet, Dei sum, et hic clamabit in nomine Jacob, alius in manu sua describet, Dei sum, et alius in nomine Israel clamabit. »

Vers. 6, 7. « Sic ait Deus, rex Israel, et qui liberavit ipsum Dominus Sabaoth: Ego primus, et ego post hæc: præter me non est Deus. Quis alicui ego? Stet, vocet, annuntiet et præparet mihi: ex quo feci hominem in sæculum: et ventura, antequam fiat, annuntient vobis. » Dicit enim si quis est Deus, quod quantumque opus suum exhibeat in universo. Nam si unus est mundus, ipæque ejusdem naturæ, sibi que prorsus conjunctus; unus sane ejus opifex fuerit. Sed hic ex magnitudine et pulchritudine creaturarum, utpote universi conditor, conspicitur. Quod si quis alium inducat, alium item hæc similem mundum ostendat; at non est alius mundus, præter eum, quem conspicimus: ergo nec alius Deus est. Si quis vero ait, « Stet, » inquit, primum; id est existentiam ostendat suam, et quod in substantia subsistat, quodque in se maneat et stet: deinde vocem emittens rationabilem ac Deo dignam, annuntiet, quæ postea futura in mundo sint; aut quæ olim et a principio contigerunt, ex quo hominem in terra posui, usque ad præsens tempus. Hinc enim agnoscemus, cum isthæc verbo constituisse.

Vers. 8-10. « Nolite abscondi, nolite errare. Annon ab initio attendistis, et annuntiavi vobis? Testes vos estis, num sit Deus præter me. Et tunc non audierunt qui fingunt et sculpunt: omnes vani, qui faciunt desideria sua, quæ non proderunt eis. Sed confundentur qui Deum effingunt, et sculpunt omnes inutilia. » Non ab initio, inquit, ita fuit; id est ante diluvii tempora, cum animo expertium simulacrorum fabri nondum essent. Vosque testes estis, nondum, scilicet initio mortalis vitæ, exaltasse consilatores sculptoresque deorum; cum sculptoria fabrilisque ars apud homines nondum reperiretur.

Vers. 11-17. « Et omnes unde facti sunt exaruerunt, et surdi ab hominibus congregentur omnes, et stent simul, confundantur et erubescant simul: quia acuit faber ferrum: ascia operatus est illud, et terebrum admovit ei, et operatus est illud in bra-

(39) Jam in Præfatione ad Eusebii Commentaria in Psalmos perspicuis exemplis commonstravimus, vocem βλοζ frequenter ab Eusebio usurpari pro

βοήσεται. » Σεμνύνει ταυτὸν λέγων εἶναι Ἰσραὴλ. Θαυμάσαι δὲ ἐστὶ καὶ καταπλαγῆναι ἀληθῶς τὴν τῶν προφητικῶν λόγων δύναμιν, ὡς αὐτοῖς ἔργοις τὰ ἀποτελέσματα παρελήφαμεν. Ἐν γοῦν τοῖς καθ' ἡμᾶς αὐτοῖς γενομένοις διωγμαῖς πολλοῦς τῶν ἀλλοφύλων ἔθνῶν ἔθεασάμεθα, προαρπάζοντας ταυτοῖς τὰς τῶν ἁγίων ἀνδρῶν προσηγορίας, ὧν ὁ μὲν ταυτὸν Ἰακώβ ἐκάλει, καὶ ἕτερος Ἰσραὴλ, ἄλλος δὲ Ἰερεμίαν, καὶ Ἰσαΐαν ἕτερος, καὶ Δανιὴλ πάλιν ἄλλος. τοιαῦτα γοῦν ἐπιγραφόμενοι ὀνόματα ἐπὶ τὸ μαρτύριον τοῦ Θεοῦ σὺν πολλῷ θάρσει καὶ παρρησίᾳ παρήσαν. Ἄθῃ σημαίνουσα ἡ προφητεία φησὶν. « Οὗτος ἐρεῖ, Τοῦ Θεοῦ εἰμι, καὶ οὗτος βοήσεται ἐπὶ τῷ ὀνόματι Ἰακώβ, καὶ ἄλλος ἐπιγράψει τῇ χειρὶ αὐτοῦ, Θεοῦ εἰμι, καὶ ἄλλος ἐπὶ τῷ ὀνόματι Ἰσραὴλ βοήσεται. »

B « Οὗτως λέγει ὁ Θεὸς ὁ βασιλεὺς Ἰσραὴλ, καὶ βυσσάμενος αὐτὸν Θεὸς Σαβαώθ. Ἐγὼ πρῶτος, καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα. πλὴν ἐμοῦ οὐκ ἐστὶ Θεός. Τίς ὥστερ ἐγώ; Στήτω, καὶ καλεσάτω, καὶ ἀναγγειλάτω, καὶ ἐτοιμασάτω μοι. ἀφ' οὗ ἐποίησα ἄνθρωπον εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ τὰ ἐπαρχόμενα πρὸ τοῦ ἔλθειν ἀναγγειλάτωσαν ὑμῖν. » Λεγέτω γὰρ εἰ τίς ἐστὶ Θεός, ὅσον ἔργον αὐτοῦ δείκνυσιν ἐν τῷ παντί. Εἰ γὰρ εἰς ὁ κόσμος, καὶ οὗτος συμφορῆς, καὶ αὐτὸς ταυτῶν συνημμένως, εἰς ἂν γένοιτο καὶ ὁ τοῦτου δημιουργός. Ἄλλ' οὗτος ἐκ μεγέθους καὶ καλλονῆς κτισμάτων, ὅσα τοῦ παντὸς γενεσιουργὸς θεωρεῖται. Εἰ δὲ τις εἰσάγει ἕτερον, δείκνύτω τοιοῦτον ὁμοίως κόσμον ἕτερον παριστάς. Ἄλλ' οὐκ ἐστὶν ἕτερος παρὰ τὸν ὁρώμενον κόσμον. οὐδὲ Θεός ἄρα ἕτερός ἐστιν. Εἰ δὲ τις, « Στήτω, » φησὶ, τοῦτο πρῶτον. λέγω δὲ τὴν αὐτοῦ δεξιάν. τω ὑπαρξῖν. ὅτι τέ ἐστιν ἐν οὐσίας ὑποστάσει, καὶ ὅτι ἐφ' αὐτῶν μένει καὶ ἵστηκεν. Ἐπειτα φωνῆν ἀφελὲς λογικὴν καὶ θεῶν κρέπουσαν, ἀναγγειλάτω τίνα ἔσται τὰ μετὰ ταῦτα γενησόμενα ἐν τῷ βίῳ (39). ἢ τὰ κάλει ἐξ ἀρχῆς ὑποστάντα, ἀφ' οὗ τὸν ἄνθρωπον ἐθέτην ἐπὶ τῆς γῆς μέχρι τοῦ παρόντος χρόνου. Ἀπὸ γὰρ τούτου θεωρήσαμεθα, ὅτι ἵσταν αὐτὰ λόγῳ.

C « Μὴ παρακλύψασθε, μηδὲ κτανῶσθε. Οὐκ ἀπ' ἀρχῆς ἠνωκίωσθε, καὶ ἀπήγγεila ὑμῖν; Μάρτυρες ὑμεῖς ἐστέ, εἰ ἐστὶ Θεὸς πλὴν ἐμοῦ. Καὶ οὐκ ἤκουσαν τότε οἱ πλάσσοντες καὶ οἱ γλύφοντες, πάντες μάταιοι, ποιοῦντες τὰ καταθύμια αὐτῶν, ἃ οὐκ ὠφελήσει αὐτούς. Ἄλλ' αἰσχυνθήσονται οἱ πλάσσοντες θεῖον, καὶ γλύφοντες πάντες ἀνωφελῆ. » Οὐκ ἀπ' ἀρχῆς, φησὶ, τουτέστι πρὸ τῶν τοῦ κατακλυσμοῦ χρόνων, καθ' ὅς οὐδὲ οἱ τῶν ἀψύχων ζώων τεκτονες ὑπῆρχον. Καὶ τούτων ὑμεῖς μάρτυρες, ὡς οὐκ ἦσαν τότε, λέγω δὲ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς τοῦ θνητοῦ βίου συστάσεως, οἱ πλάσσοντες καὶ γλύφοντες θεοῦς, οὕτω γλυπτικῆς, οὐδὲ πλαστικῆς τέχνης ἐν ἀνθρώποις εὐρισκομένης.

D « Καὶ πάντες ὄθεν ἐγένοντο ἐξηράθησαν, καὶ κωφοὶ ἀπο ἀνθρώπων συναχθήτωσαν πάντες, καὶ στησάτωσαν ἅμα. καὶ ἐντραπήτωσαν, καὶ αἰσχυνθήτωσαν ἅμα. ὅτι ὡς οὖν τεκτων οἰδηρον, σκεπάρην εἰργάσατο αὐτὸ, καὶ ἐν τερῶν ἵσταν αὐτὸ, καὶ εἰργάσα-

mondo, sive pro hominibus hoc in mundo versantibus: et sic intelligas oportet hoc loco ἐν τῷ βίῳ, scilicet in mundo, ac homines in hac vita degentes.

το αὐτὸ ἐν τῷ βραχίονι τῆς ἰσχύος αὐτοῦ· καὶ κινῶ-
 ραι, καὶ ἀσθενῆσαι, καὶ οὐ μὴ πῖν ὕδωρ. Ἐκλεξάμε-
 νος τέκτων ξύλον, ἔστησεν αὐτὸ ἐν μέτρῳ, καὶ ἐν κάλ-
 λῃ ἐρρύθμισεν αὐτὸ, καὶ ἐποίησεν αὐτὸ ὡς μορφήν
 ἀνδρός, καὶ ὡς ὠραιότητα ἀνθρώπου, στήσαι αὐτὸ ἐν
 οὐκῳ. Ἐκοψε ξύλον ἐκ τοῦ δρυμοῦ, ὃ ἐφύταυσε Κύ-
 ριος, πῖτυν, καὶ ὕδατος ἐμήκυνεν· ἢ ἴνα ἡ ἀνθρώποις εἰς
 καῦσιν· καὶ λαβῶν ἀπ' αὐτοῦ, ἐθερμάνθη, καὶ καύ-
 σαντες ἔπεισαν ἄρτους ἐπ' αὐτῶν· τὸ δὲ λοιπὸν εἰργά-
 σαντο θεοὺς, καὶ προσκυνοῦσιν αὐτοῖς· οὐ τὰ ἡμῖσι
 αὐτοῦ κατέκαυσεν ἐν πυρὶ, καὶ ἐπὶ τοῦ ἡμίσιος αὐτοῦ
 ἔπεισεν ἐν τοῖς ἀνθραξίν ἄρτους, καὶ ἐπ' αὐτοῦ κρέας
 ἐπέσας ἔφαγε, καὶ ἐνεπλήσθη, καὶ θερμανθεὶς εἴ-
 πεν· Ἦδύ μοι, ὅτι ἐθερμάνθη, καὶ εἶδον πῦρ. Τὸ δὲ
 λοιπὸν ἐποίησεν εἰς θεὸν γλυπτὸν, καὶ προσκυνεῖ καὶ
 προσεύχεται λέγων· Ἐξέλιου με, ὅτι θεὸς μου εἶ σύ. ὁ
 Τέως δὲ ὑμεῖς ἐπὶ τοῦ παρόντος, πρὸς οὓς ὁ παρὼν
 λόγος· Τί δῆποτε μὴ λογίζεσθε παρ' αὐτοῖς, τίς ἡ
 γύσις τῶν ἐν ἀφύχῳ ἀγάλμασιν θεοποιουμένων ὑμῖν;
 Ἀρα γὰρ οὐ πρόχειρον τοῖς πᾶσι συνορῶν, ὡς
 τεκτόνων εἶεν ἔργα, σκεπάρομαι καὶ τρακάνοις, καὶ
 τοιοῦτος τισὶν ὄργανοις σκευωρημένα, πένητος καὶ
 ἐνθεοῦς ἀνδρὸς ἐπίνοια, ὃς δι' ἐνδειαν τροφῆς ἐνερ-
 γείας ἔχρου σχολῆς μηχανὴν πλάνης ἐξηύρατο;

Ὁὐκ ἔγνωσαν φρονῆσαι, ὅτι ἀπημαυρώθησαν τοῦ
 βλέπειν τοὺς ὀφθαλμοῖς, καὶ τοῦ νοῆσαι τῇ καρδίᾳ
 αὐτῶν. Καὶ οὐκ ἐλογίσατο τῇ ψυχῇ αὐτοῦ, οὐδὲ ἔγνω
 τῇ φρονῆσαι, ὅτι τὸ ἡμῖσι αὐτοῦ κατέκαυσεν ἐν πυ-
 ρί, καὶ ἔπεισεν ἐπὶ τῶν ἀνθράκων αὐτοῦ ἄρτους, καὶ
 ἐπέσας κρέα ἔφαγε, καὶ τὸ λοιπὸν αὐτοῦ εἰς βδέλυ-
 γμα ἐποίησε, καὶ προσκυνοῦσιν αὐτῷ. Ὁς ἐπιλελυ-
 ὀμένων δὲ καὶ δεομένων τῆς τούτου ὑπομνήσεως διὰ
 καχότητος λογισμοῦ, ταῦτά φησι. Διότι ἄφελαις
 τῆς σαυτοῦ μνημονεύειν ἀξίας, καὶ πλάσμα Θεοῦ ὢν
 αὐτὸς μὴ καθύβριζε σαυτὸν, ἀψυχον ὕλην χερσὶ βα-
 ναύων ἀνδρῶν πεπλασμένην σαυτοῦ ποσοτῶν καὶ
 θεοποιῶν.

Ἐπίθετι, ὅτι σποδὸς ἡ καρδία αὐτῶν, καὶ πλανῶν-
 ται, καὶ οὐδεὶς δύναται ἐξελεῖσθαι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ.
 Ἦδέτε καὶ οὐκ ἐρεῖτε, ὅτι ψεῦδος ἐν τῇ δεξιᾷ μου.
 Μνήσθητι ταῦτα, Ἰακώβ καὶ Ἰσραὴλ, ὅτι παῖς μου εἶ
 σύ. Ἐκλάσά σε παῖδά μου, καὶ σύ, Ἰσραὴλ, μὴ ἐπι-
 λανθάνου μου. Ὁς ἀπεστραμμένῳ καὶ πολεμίοις
 ἐκιδδομένῳ.

Ἐθεοῦ γὰρ ἀπῆλειψα ὡς νεφέλην τὰς ἀνομίας σου,
 καὶ ὡς γνόφον τὴν ἀμαρτίαν σου. Ἐπιστράφητι πρὸς
 με, καὶ λυτρώσομαι σε. Εὐφράνηθη, οὐρανοί, ὅτι
 ἐλέησεν ὁ θεὸς τὸν Ἰσραὴλ. Ὁς ἂν χαρᾶς ἐν οὐρα-
 νοῖς γενησομένης ἐπὶ τοῖς μέλλουσι μετάνοιαν τῶν
 κακῶν ποιησάσθαι.

Ἐσαλπύσατε, τὰ θεμέλια τῆς γῆς, βοήσατε, ὄρη, εὐ-
 φροσύνην, οἱ βουνοὶ καὶ πάντα τὰ ζῦλα τὰ ἐν αὐτοῖς,
 ὅτι κλυτρώσατο ὁ θεὸς τὸν Ἰακώβ, καὶ Ἰσραὴλ δο-
 ξασθήσεται. Ἐἰ γὰρ τινὲς εἰσιν αἱ τὴν γῆν ὑποστη-
 ρίζουσαι θελαὶ δυνάμεις, καὶ αὗται ἀλαλαγμῶν καὶ
 ὕμνων ἀναπεμπέτωσαν τῷ Θεῷ. Εἰκόσ δὲ θεμέλια τῆς
 γῆς χρηματίζειν τοὺς προφήτας αὐτοῦ καὶ πάντας
 τοὺς δικαίους καὶ θεοφιλεῖς ἀνδρας· τοῦτο γοῦν εἶδι-

A chio fortitudinis suae : et esuriet et infirmabitur, et
 non bibet aquam. Electo faber ligno, adhibuit ipsi
 normam, et formavit illud in runcina, et fecit illud
 ad formam viri, et ad speciem hominis, ut statuat
 illud domi. Cecidit lignum ex silva, quod planta-
 vit Dominus, pinum, et pluvia auxit ut esset homi-
 nibus in combustionem : et cum sumpsisset ab eo,
 calefactus est, et succedentes coxerunt panes illis :
 reliquum autem fecerunt in deos, et adorant ipsos,
 cujus dimidium combussit igne, et in dimidio ejus
 coxit in carbonibus panes, et in eo carnes assans
 comedit, et impletus est, et calefactus dixit, Jucun-
 dum mihi quod calefactus sum, et vidi ignem. Re-
 liquum autem fecit in deum sculptilem, et adorat et
 precator dicens, Libera me, quia Deus meus es tu.)

B Quid vos quos nunc alloquor? Cur non vobiscum
 reputatis, quoniam inanimatorum hujusmodi scul-
 pillium, quæ ut deos colitis, natura sit? Annon pro-
 palam omnibus esse valeat, fabrorum opera esse,
 ascis et terebris atque aliis hujusmodi instrumen-
 tis adornata; pauperis scilicet inopis quoque hominis
 inventum, qui ob cibi penuriam, ac per otium pa-
 randi panis, erroris machinam reperit?

VERS. 18-20. « Non noverunt sapere, quia retusa
 est acies eorum, ne viderent oculis suis, et ne in-
 telligerent corde suo. Neque agitavit in animo suo,
 neque cognovit prudentia sua, quia dimidium ejus
 combussit igni, et coxit super carbones ejus panes,
 et ubi assavit carnes, comedit, et residuum ejus in
 abominationem fecit, et adorant illud. » Hæc illis,
 ceu oblitis, et ob mentis crassitiam tali admoni-
 tione egentibus loquitur. Quare oportet te dignita-
 tis tuæ memorem esse; ac signum Dei cum sis,
 ne teipsum contumelia afficias, inanimatam mate-
 riam, artificum manibus in effigiem actam, tibi au-
 toponens, illamque adorans.

VERS. 21. « Scito quod cinis cor eorum, et fal-
 luntur, et nemo potest eripere animam suam. Vi-
 dete et ne dicatis, quoniam mendacium est in dex-
 terra mea. Memento horum, Jacob et Israel, quo-
 niam puer meus es tu. Formavi te puerum meum :
 et tu, Israel, ne obliviscaris mei. » Hæc ait illi,
 utpote qui aversus sit, et inimicis sese dedi-
 derit.

VERS. 22, 23. « Ecce enim delevi velut nubem
 iniquitates tuas, et velut caliginem peccata tua.
 Convertere ad me, et redimam te. Lætamini, cæli,
 quoniam misertus est Deus Israel. » Quia in cælis
 gaudium futurum est de iis, qui peccatorum peni-
 tentiam acturi sunt.

« Canite tuba, fundamenta terræ : clamate, mon-
 tes, lætitiarum, colles et omnia ligna, quæ in eis sunt :
 quoniam redemit Deus Jacob, et Israel glorificabi-
 tur. » Nam si quæ sunt divinæ virtutes, quæ ter-
 ram sustentent, hæc quoque jubilationem et hymnorum
 Deo emittant. Verisimile porro est fundamenta
 terræ dici ipsos prophetas, atque omnes justos et
 religiosos viros : id namque docet Apostolus his

verba : « Superædificati super fundamentum apostolorum et prophetarum ⁷⁷. Clamata montes, latitiam. » Hi similiter Deum celebrent, de prædictorum penitentia et salute. Per montes vero, elatas et sublimes animas subindicat; per colles autem, eas quæ mediocri in statu sunt; per ligna, fructiferas. Et alias universo mundo, ejusque partibus Deum celebrare præcipit, adjiciens, « Quia redemit Deus Jacob, et Israel glorificabitur. »

VERS. 24. « Sic dicit Dominus, qui redemit te et formavit ex utero. » Postquam superius idololatriæ confutationem adornavit, his, qui ex prophetica disciplina fructum perceperant, ut qui jam idololatriæ finem fecissent, promissa effert; nempe reditum ex captivitate Babylonis. Quia enim ob idololatriam Babylonis traditi fuerant; ipsaque Hierosolyma ob civium suorum usus, Assyriorum tempore obsessa, ac funditus deleta fuerat; talia perpensis, si tamen errare desinant, ereptionem a malis vaticinatur. Hæc porro Cyri primi Persarum regis temporibus completa sunt. Quamobrem, quod permirum sane est, ipsum Cyrum nominatim memorat, qui tamen ducentis circiter postea annis fuit, ac Judaicam populum a captivitate liberavit, templumque Hierosolymitanum restaurari iussit.

« Ego Dominus, qui perficio omnia : extendi cælum solus, et firmavi terram. » Nam « omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil ⁷⁸. » Extendit vero cælum solus, et nutu Patris firmavit terram; « Ipse quippe dixit, et facta sunt; ipse mandavit, et creata sunt. » Terra igitur, firma et solida cum sit, ut fundata est immota per omne sæculum; sic firmata esse dicitur : cælum vero, utpote expansum, omnino extensum fuisse declaratur : quapropter alibi dicitur, « Qui extendit cælum sicut pellem ⁷⁹. » Quænam porro sint, quæ tantus ille Dominus docet, subinde infert his verbis :

VERS. 25, 28. « Quis alius dissipabit signa engastrimythorum, et divinationes a corde? avertens prudentes retrorsum, et consilium eorum stultum faciens, et statuens verbum pueri sui, et consilium angelorum ejus verum faciens, dicens Jerusalem, Habitaberis, et urbibus Idumææ, Ædificabimini, et deserti ejus gerinabunt : dicens abyssus, Desolaberis, et flumina tua arefaciam : dicens Cyro, ut sapiat, et omnes voluntates meas faciet : dicens Jerusalem, Ædificaberis, et domum sanctam meam fundabo. » Hæc igitur ita constituam : pueri vero mei dilecti et electi, Christi dico mei, de quo superius quamplurima dicta sunt, verba stabiliam; necnon angelorum ejus, scilicet apostolorum, discipulorum et evangelistarum consilia vera esse prælucabo et polliceor me Hierosolymam, post primum

δασκεν ὁ Ἀπόστολος φήσας· « Ἐποικοδομηθέντες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν. Βοήσατε, ὄρη, εὐφροσύνην. Ὁμοίως δοξαζέτωσαν τὸν θεὸν ἐπὶ τῇ τῶν εἰρημένων μετανοίᾳ τε καὶ σωτηρίᾳ. Ὡρῆ μὲν τὰς ἐπιημένους καὶ μετεώρους ψυχὰς αἰνετούμενος· βουνούς δὲ τὰς τούτων μετριωτέρας· ξύλα δὲ τὰς καρποφόρους. Καὶ ἄλλως δὲ πάντα τὸν κόσμον καὶ τὰ τούτου μέρη τὸν θεὸν ὕμνειν προστάττει, ἐπαγγέλλων· « Ὅτι ἐλυτρώσατο ὁ θεὸς τὸν Ἰακώβ, καὶ Ἰσραὴλ δοξασθήσεται.

« Οὕτω λέγει Κύριος ὁ λυτρούμενός σε, καὶ κλάσων σε ἐκ κοιλίας. » Ἐλεγchon ειδωλολατρίας προεχθέμενος ὁ λόγος διὰ τῶν προκειμένων, ὡς ἂν παυσάμενους τῆς ειδωλολατρίας, τοὺς ὠφελιμένους ἐκ τῆς προφητικῆς διδασκαλίας, ἐπαγγελίας ποιῆται, ἐπάνοδον τῆς ἀπὸ Βαβυλῶνος αἰχμαλωσίας. Ἐπειδὴ γὰρ ειδωλολατροῦντες τοὺς Βαβυλωνίους παρεδόθησαν, αὐτῇ τε ἡ Ἰερουσαλήμ πολιορκίαν ὑπέμεινε, καὶ παντελῆ καταστροφὴν κατὰ τοὺς Ἀσσυρίων χρόνους, διὰ τὰ ἐν αὐτῇ πεπονημένα τοῖς οἰκητοσιν θεοπίζει τοιαῦτα πεπονηθῶσιν ἐλευθερίαν κακῶν, εἰ παύσαιντο τῆς πλάνης. Ἐπληροῦτο δὲ ταῦτα κατὰ τοὺς Κύρου τοῦ πρώτου Περσῶν βασιλεύσαντος χρόνους. Διότι περ αὐτοῦ μέμνηται ὄνομαστί τοῦ Κύρου σφόδρα θαυμαστικῶς, ἔγγυς· που διακοσίοις ὑστερον ἔτισι γενομένου, καὶ τῆς αἰχμαλωσίας ἐλευθερώσαντος τὸν τῶν Ἰουδαίων λαόν, τὸν τε νεῶν προστάξαντος τὸν ἐν τῇ Ἰερουσαλήμ ἀνεγείρειν.

« Ἐγὼ Κύριος ὁ συντελῶν πάντα, ἐξέτεινα τὸν οὐρανὸν μόνος, καὶ ἔσπερέωσα τὴν γῆν. Πάντα ἔγὰρ εἰς αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδέν. Ἐξέτεινε δὲ τὸν οὐρανὸν μόνος, καὶ ἔσπερέωσα τὴν γῆν βουλή τοῦ Πατρὸς· Ἀὐτὸς ἔγὰρ εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν· αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν. Ἡ μὲν οὖν γῆ, ναστὴ οὐσα καὶ στερέμνιος, ὡς ἠδράσθη ἀκίνητος τὸν σύμπαντα αἰῶνα, καὶ ἔσπερέωσθαι λέγεται· ὁ δὲ οὐρανός, ἅτε ἐξηπλωμένος, διόλου ἐκτετάσθαι· διδὲ καὶ ἐν ἐτέροις εἰρηται· « Ὁ ἐκτείνας τὸν οὐρανὸν ὡσαὶ δέβριν. » Τίνα δὲ ἐστὶν ἄπερ ὁ τοσοῦτος διδάσκει Κύριος, ἐξῆς ἐπιφέρει λέγων·

« Τίς ἕτερος διασκαθάσει σημεῖα ἐγγαστριμύθων, καὶ μαντείας ἀπὸ καρδίας; ἀποστρέφων φρονίμους εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ τὴν βουλήν αὐτῶν μωραίνων, καὶ ἰσθῶν ῥῆμα παιδὸς αὐτοῦ, καὶ τὴν βουλήν τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ ἀληθεύων· ὁ λέγων τῇ Ἰερουσαλήμ, Κατοικηθήσῃ, καὶ ταῖς πόλεσι τῆς Ἰουμαίας, Οἰκοδομηθήσεσθε, καὶ τὰ ἔρημα αὐτῆς ἀνατείλει· ὁ λέγων τῇ ἀβύσσῳ, Ἐρημωθήσῃ, καὶ τοὺς ποταμούς σου ξηρανῶ· ὁ λέγων Κύρῳ φρονεῖν, καὶ πάντα τὰ θελήματά μου ποιήσει· ὁ λέγων Ἰερουσαλήμ, Οἰκοδομηθήσῃ, καὶ τὸν οἶκον τὸν ἁγίον μου θεμελιώσω. » Ταῦτα μὲν οὖν οὕτω διαθήσομαι· τοῦ δὲ ἐμοῦ παιδὸς ἀγαπητοῦ καὶ ἐκλεκτοῦ, λέγω δὴ τοῦ Χριστοῦ μου, περὶ οὗ διὰ τῶν ἐμπροσθεν πλείστα ὅσα εἰρηται, συστήσω τὰ ῥήματα, καὶ τῶν ἀγγέλων δὲ αὐτοῦ, λέγω δὴ τῶν ἀποστόλων καὶ μαθητῶν καὶ εὐαγγελιστῶν τὰς βουλὰς ἐπαληθεύσαι ποιήσω. Ἐγὼ δὲ μέλλων ταῦτα ποιεῖν ἐν-

⁷⁷ Ephes. 11, 20. ⁷⁸ Joan. 1, 5. ⁷⁹ Psal. ciii, 2.

τύθεν ἦδη προλέγω καὶ ἐπαγγέλλομαι, ὅτι τὴν Ἱερουσαλήμ μετὰ τὴν πρώτην καθαίρεισιν τὴν ὑπὸ Βαβυλωνίων γενησομένην ἀνακαινισθῆναι ποιήσω, ὡς καὶ τὰς τῆς Ἱουδαίας πόλεις κατοικηθῆναι, καὶ τὰ ἐν αὐταῖς ἔρημα πάλιν ὡς τὰ ἀπ' ἀρχῆς συστήναι. Ἀλλὰ καὶ τὴν πολυθειαν, τῆς κακίας ἀδυσσον ὀνομαζομένην, ἔρημον καταστήσω, καὶ τοὺς ποταμούς τῆς πολυθείας τῶν πολεμίων ἀποξηρανώ· ὡς μηκέτι τὴν Βαβυλώνα συστήναι, μήτε τοὺς ποταμούς αὐτῆς τοὺς πάλλὰ δεδυνημένους ἐν κλήθειν ἰσχυροῖς. Ταῦτα δὲ πάντα ποιήσω διακόνῳ χρησάμενος ἀνδρὶ τοῦ Περσῶν γένους βασιλευσκότι πρώτῳ. Εἰ δὲ χρῆ καὶ ἐπ' ὀνόματος προφητεῦσαι· τούτου τὴν προσηγορίαν, Κύρος ὄνομα τῷ θεσπιζομένῳ, ὃν προσήσομαι τῶν ἐμῶν λόγων ὑπερέτην, φρόνησιν αὐτῷ δωρησάμενος εὐσεβῆ, ὡς πάντα τὰ καταθύμιά μοι ποιῆσαι καὶ προστάξαι τὴν Ἱερουσαλήμ οἰκοδομηθῆναι, καὶ τὸν νεῶν τὸν ἐν αὐτῇ θεμελιωθῆναι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΕ'.

« Οὕτω λέγει Κύριος ὁ θεὸς τῷ χριστῷ μου Κύρῳ, ὃ ἐκράτησα τῆς δεξιᾶς ἐπακούσαι ἐμπροσθεν αὐτοῦ ἔθνη, καὶ ἰσχύον βασιλέων διαβρῆξω. Ἀνοίξω ἐμπροσθεν αὐτοῦ θύρας, καὶ πόλεις οὐ συγκαλείσονται. » Ἀγαθὸν δὲ ὑπερέτην τῆς ἐμῆς βουλῆς εὐρον τὸν προδηλωθέντα ἄνδρα· ἐντεῦθεν ἦδη ἐπαγγέλλομαι κρατήσαι αὐτοῦ τῆς δεξιᾶς, πρὸς τὸ μὴ παρατρέψασθαι, μηδὲ νικᾶσθαι ὑπὸ τινος κρείττονος. Ὑποτάξω δὲ αὐτῷ πλείστα ὅσα ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσι βασιλεύοντων· δι' αὐτοῦ δὲ τὴν ἰσχύον διαβρῆξω πάσης τῆς ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσι δυναστείας· πάντα δὲ λεία καὶ ὀμαλά καταστήσας πρὸ τῶν αὐτοῦ ποδῶν, θύρας πόλεων, καὶ αὐτὰς ὅλας τὰς πόλεις ὑποχειρίους αὐτῷ παραδώσω· ὡς μηδεμίαν ἐναντίαν αὐτῷ γενέσθαι.

« Ἐγὼ ἐμπροσθεν σου πορεύσομαι, καὶ ὄρη ὀμαλώ· θύρας χαλκᾶς συντρέξω, καὶ μοχλοὺς σιδηροῦς συκλάσω. » Καὶ εἶποι ὁ ἄν τις τὰ κατὰ τὸν Ζοροβάβελ, ἢ κατὰ Κύρον ἱστορικῶς γενόμενα, εἰκόνας καὶ σύμβολα περιέχειν τῆς ἀληθείας· τὰ δὲ κατὰ τὸν ἀληθῆ Κύριον καὶ Χριστὸν πνευματικῶς πεπληρωσθαι· ὡς ἐπ' αὐτὸν μᾶλλον ἀληθεύειν τὸν λόγον τὸν φησάντα· « Τάδε λέγει Κύριος τῷ χριστῷ μου Κύρῳ. » Κατὰ γὰρ τὴν πρόχειρον λέξιν οὕτε Χριστὸς ὢν τοῦ Θεοῦ φαίνεται ὁ Περσῶν βασιλεὺς οἰκοδομήσας τὴν Ἱερουσαλήμ· ἀλλ' οὐδὲ ὅλως κατὰ τὴν αὐτοῦ ζῶην προῦκοψε τῆς οἰκοδομῆς τὸ ἔργον· μόνον γὰρ ἤρξαντο τῶν θεμελίων κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους· εἴτ' ἐπισχεθέντος τοῦ ἔργου, διέμεινεν ἔρημος ὁ τόπος· μέχρι τῆς Δαρείου βασιλείας. Καὶ τὰ ἐξῆς δὲ ἐπιλεγόμενα μᾶλλον τῷ Χριστῷ ἢ τῷ τῶν Περσῶν βασιλεὶ ἐπαρμόσειεν ἄν· καὶ μᾶλλον τῷ ἡμετέρῳ Σωτῆρι ἢ τῷ Ζοροβάβελ.

« Καὶ δώσω σοι θησαυροὺς σκοτεινοὺς, ἀποκρύφους, ἀοράτους, ἀνοίξω σοι· ἵνα γινῶς, ὅτι ἐγὼ Κύριος ὁ θεὸς σου, ὁ καλῶν τὸ ὄνομά σου, ὁ θεὸς Ἰσραὴλ. Ἐνεκεν τοῦ παιδὸς μου Ἰακώβ, καὶ Ἰσραὴλ τοῦ ἐκλεκτοῦ μου, ἐγὼ καλέσω σε τῷ ὀνόματι σου, καὶ προσδέξομαι σε· σὺ δὲ οὐκ ἔγνως με. » Τοὺς τε εἰσω τούτων ταμειουμένους θησαυροὺς, ἀφανεῖς καὶ ἀοράτους τοῖς προτέροις βασιλεῦσι φενομένους, ἀνα-

A ejus excidium a Babylonis factum, renovandam et restaurandam curaturum esse; ita ut Judæe urbes incolantur, et quæ in illis deserta fuerant, iterum ut a principio constituenda sint. Quin etiam deorum multipliciter, quæ abyssus malitiæ vocatur, desertam faciam, ac flumina multipliciter deorum, quæ penes inimicos est, arefaciam; ita ut Babylon non ultra consistat, sed neque flumina ejus, vi multitudinis multum valentia. Hæc porro omnia peragam ministro utens viro, qui primus Persarum rex erit. Quod si opus sit nomen ejus propheticè significare, Cyrus appellabitur is, qui in vaticinio fertur, quem verborum meorum ministrum constituam; piam ipsi mentem indens, ut mihi placita omnia exsequatur, ac Jerusalem jubeat excitari, templumque ejus a fundamentis extrui.

CAPUT XLV.

VERS. 1. « Sic dicit Dominus Deus christo meo Cyro, ejus apprehendi dexteram, ut subjiciam ante faciem ejus gentes, et vires regum frangam. Aperiam coram eo portas, et urbes non claudentur. » Bonum autem consilii mei ministrum inveni memoratum virum: jam hinc polliceor me dexteram ejus apprehensurum esse, ut non evertatur, neque superetur a quopiam fortiore. Ipsi vero multa subjiciam ex regum aliarum gentium ditione: per ipsum item omnem in reliquis gentibus potentiam perfringam, omnia plana et facilla parans ante pedes ejus: portas urbium, et ipsas integras urbes in manus ejus tradam; ita ut nulla ipsi adversetur.

VERS. 2. « Ego ante te ibo, et montes complanabo: portas æreas conteram, et vectes ferreos confringam. » Dixerit quispiam ea, quæ tempore Zorobabelis, vel Cyri, quod ad historiam gesta sunt, imagines et symbola veritatis complexi; quæ autem ad veri Domini et Christi tempus spectant, spiritualiter impleta fuisse; ita ut in ipso magis verus deprehendatur sermo, qui ait, « Hæc dicit Dominus christo meo Cyro. » Nam secundum obviam dictionem, neque christus Dei videtur fuisse Persarum ille rex, qui Hierosolymam construxit, neque admodum ipso vivente promotum est ædificium, fundamenta quippe tantum ejus ævo ponere cœperunt: deinde, cohibito opere, desertus locus mansit usque ad Varii regnum. Quæ vero sub hæc feruntur, Christo aptius quam Persarum regi competant: magis aue Servatori nostro, quam Zorobabeli.

VERS. 3. « Et dabo tibi thesauros absconditos, latentes, occultos tibi aperiam; ut cognoscas, quia ego Dominus Deus tuus, qui voco nomen tuum, Deus Israel: propter puerum meum Jacob, et Israel electum meum, ego vocabo te nomine tuo, et accipiam te. Tu autem non cognovisti me. » Intra urbes reconditos thesauros, latentes illos et occultos, pristinis regibus absconditos, aperiam tibi; ut

ipsis operibus ediscas, quis ego sim, qui ante tot annos ipsissimum nomen tuum prophetiis Scripturæ meæ, quasi cippis æterna, insculpsi. Sem autem Deus Israel, quod ne ignores oportet, o Cyre: omnia quippe jam recessita tradam tibi; non aliam ob rem, quam propter populum meum, quem mihi elegi ex omnibus gentibus, quod patres eorum in pretio habeam.

Vras. 5-7. « Quoniam ego Dominus Deus, et non est alius Deus præter me. Corroboravi te, et non cognovisti me; ut cognoscant qui ab ortu solis, et qui ab occasu, quia non est Deus præter me. Ego Dominus Deus, et non est præterea. Ego qui præparavi lucem, et qui feci tenebras, qui facio pacem, et creo mala. Ego Dominus Deus, qui facio hæc omnia. » Ex his ipsis operibus ediscant; cum enim ærumnas populo meo ad conversionem et disciplinam infligere opus erat, inimicis ipsum tradidi, quasi tenebris et iræ impietatis causa dicens. Cum autem denuo conversum et ad meliorem se frugem recipientem, reducere opus est, consequenter pacis omniumque bonorum lumen ipsis oriri oportet. A me quippe et lumen et quæ ad pacem spectant omnia subministrantur; iudicio item meo ultio quoque inducitur. Quapropter hanc a me doctrinam accipe; me scilicet et lucis conditorem, et pacis largitorem esse, similiterque tenebrarum et eorum quæ tristia reputantur, quæ pro malis penes multos habentur: et tamen horum auctor ego dici valeam, justo iudicio promerita singulis inducens. Ita itaque ego Deus, et non est præter me alius, qui hæc omnia faciat; etsi contraria videantur, attamen natura sua contraria non sunt. Nam quæ mala a me infligi existimantur, ea sane maxime conferunt ad utilitatem et salutem eorum, qui his ad sanam mentem reducuntur.

Vras. 8. « Letetur cælum desuper, et nubes stillent justitiam: aperiat terra, et germinet misericordiam, et justitiam oriri faciat simul. Ego sum Dominus, qui creavi te. » Quemadmodum enim olim fuit, cum nubibus mandavi, « ut non pluerent super vineam pluviam; » ita et nunc suo tempore rationabilibus nubibus meis præcipiam, ut non sensilem aquam, sed justitiam desuper ex alto stillent iis, qui inhabitant terram.

Vras. 9, 10. « Quid melius præparavi ut lutum figuli? Num qui arat, arabit terram tota die? Num dicet lutum figulo, Quid facis, quoniam non operaris, neque habes manus? Num respondit figmentum fictori suo? Qui dicit patri, Quid generabis? et matri, Quid paries? » Quasi eos alloquens, qui universali illi providentiæ et administrationi contradicunt, ait: Væ qui contradicit fictori suo. Nam quando castigatione et conversione opus erat, Jerusalem quasi testam contrivi. et templum inimicis et hostibus tradidi; cum autem post sufficientem illatam poenam, humanitatem exhibere oportuit; tunc et templum et urbem pristinis præstantiora

Α πατάσω σοι ὡς ἂν αὐτοῖς ἔργους μάθος δοτι, ποτε εἰμι ὁ πρὸ τοσοῦτων ἐτῶν ὀνομαστὶ τὴν σὴν προσήγοριαν ταῖς προφητικαῖς μου Γραφαῖς, ὥσπερ ἐν στήλαις αἰωνίοις, ἐγγράφας. Εἰμι δὲ ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ, ὁ προσήκει καὶ σὲ μὴ ἀγνοεῖν, ὦ Κύρη· πάντα γὰρ τὰ προλεχθέντα χαριούμαι σοι οὐ διὰ τι ἕτερον, ἀλλ' ἐνεκεν τοῦ ἐμοῦ λαοῦ, ὃν ἐμαυτῷ ἐξελεξάμην ἐξ ἀπάντων τῶν ἐθνῶν διὰ τὴν πρὸς τοὺς πατέρας αὐτῶν τιμὴν.

« Ὅτι ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἔστιν ἐτι πλην ἐμοῦ Θεός. Ἐνίσχυσά σε, καὶ οὐκ ἤβδεις με· ἵνα γνώσῃσιν οἱ ἀπ' ἀνατολῶν ἡλίου καὶ οἱ ἀπὸ δυσμῶν, ὅτι οὐκ ἔστι Θεός πλην ἐμοῦ. Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἔστιν ἐτι. Ἐγὼ ὁ κατασκευάσας φῶς, καὶ ποιήσας σκότος, ὁ ποιῶν εἰρήνην, καὶ κτίζων κακὰ. Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός, ὁ ποιῶν πάντα ταῦτα. » Ἐξ αὐτῶν γὰρ τούτων μαθήσονται τῶν ἔργων· ὅτι μὲν γὰρ λυπηρὰ χρῆν ἐπαγαγεῖν τῷ ἐμῷ λαῷ ἐπιστροφή καὶ παιδεία, τοῖς πολεμίοις αὐτῶν ἐξέδωκα, ὥσπερ σκότω καὶ ὄργῃ παραδούς αὐτῶν τῶν ἀσθενημάτων χάριν· ὅτε δὲ, φησὶ, λοιπὸν ἐπιστρέψαντα καὶ ὠφελιμὸν προσήκει ἀναλαβεῖν, ἀκούουσιν ἂν εἴη φῶς εἰρήνης καὶ πάντων ἀγαθῶν ἀνατέλλειν ἐπ' αὐτόν. Ἐξ ἐμοῦ γὰρ τὸ φῶς χορηγεῖται καὶ ἐκ τῆς εἰρήνης πάντα· κρῖται δὲ τῆ ἐμῆ καὶ τῆς ὄργῆς ἐπάγεται. Διόπερ ὄδγμα παρ' ἐμοῦ τοῦτο μάθηθαι· ὡς ἄρα ἐγὼ αὐτοὺς καὶ φωτὸς εἰμι δημιουργός, καὶ εἰρήνης χορηγός, ὁμοίως δὲ καὶ σκότους καὶ τῶν νομιζομένων λυπηρῶν· ἅσπερ κακὰ τοῖς πολλοῖς εἶναι νομόμιστα, ὧν ποιητὴς ἂν λεχθεῖν, κρῖται δικαίᾳ τὰ κατὰλληλα τοῖς ἀξίοις ἐπάγων. Εἰ τίνυν ἐγὼ Θεός, καὶ οὐκ ἔστι πλην ἐμοῦ ἕτερος, ὁ ποιῶν ταῦτα πάντα, κἂν ἐναντία εἶναι δοκῆ, οὐκ ἔντα τῆ φύσει ἐναντία. Ἐπει καὶ τὰ νομιζόμενα ὑπ' ἐμοῦ ἐπάγεσθαι κατὰ τὰ μέγιστα συμβάλλουσιν· ἂν πρὸς ὠφελίαν καὶ σωτηρίαν τῶν δι' αὐτῶν σωφρονιζομένων.

« Ἐὐφρανθήτω ὁ οὐρανὸς ἄνωθεν, καὶ αἱ νεφέλαι βανάτωσαν δικαιοσύνην· ἀνατελλάτω ἡ γῆ, καὶ βλαστησάτω εἰλεος, καὶ δικαιοσύνην ἀνατελλάτω ἕμα. Ἐγὼ εἰμι Κύριος ὁ κτίσας σε. » Ὅσπερ γὰρ ἦν καιρός ποτε, ὅτε ταῖς νεφέλαις ἐνετελεξάμην « τοῦ μὴ βρέξαι εἰς τὸν ἀμπελώνα ὑετὸν, » οὕτω νῦν κατὰ καιρὸν ταῖς ἐμαῖς νεφέλαις λογικαῖς οὐσίας προστάσω μὴ αἰσθητὸν ὑδωρ, ἀλλὰ τὴν δικαιοσύνην ἄνωθεν ἐξ ὑψους ἐπιραίνειν τοῖς τὴν γῆν οἰκοῦσι.

« Ποῖον βέλτιον κατεσκευάσα ὡς πηλὸν κεραμέως; Μὴ ὁ ἀροτριῶν ἀροτριάσει τὴν γῆν ἢ τὴν ἡμέραν; Μὴ ἐρεῖ ὁ πηλὸς τῷ κεραμῆϊ, Τί ποιεῖς, ὅτι οὐκ ἐργάζῃ, οὐδὲ ἔχεις χεῖρας; Μὴ ἀποκριθήσεται τὸ πλάσμα πρὸς τὸν κλάσαντα αὐτό; Ὁ λέγων τῷ πατρὶ, Τί γεννήσεις; καὶ τῇ μητρὶ, Τί ὠδίνεις; » Ὡς γὰρ πρὸς τοὺς ἀντιλέγοντας τῇ καθόλου προνοίᾳ τε καὶ διοικήσει φησὶν· Ὑδαὶ ὁ ἀντιλέγων τῷ πλάσαντι αὐτόν. Ὅτε μὲν γὰρ παιδείας, καὶ ἐπιστροφῆς χρεια ἦν, καὶ συνέτριψα τὴν Ἱερουσαλήμ ὡς δοξακον, καὶ τὸν ναὸν ἐχθροῖς καὶ πολεμίοις παρέδωκα· ὅτε δὲ πάλιν χρῆ μετὰ τὴν αὐτῶν αὐτάρχη παιδείαν, τὰ τῆς φιλανθρωπίας ἐνδείκασθαι, τότε βελτίονα τοῦ προτέρου κατεσκευάσα

τὸν καιὸν καὶ τὴν πόλιν, ὡς κηλὸν κεραμέως μεταβαλὼν καὶ ἀνανεωσάμενος τὰ πάλια συντετριμμένα.

« Ὅτι οὕτω λέγει Κύριος ὁ Θεός, ὁ Ἅγιος Ἰσραὴλ, ὁ ποιήσας τὰ ἐπερχόμενα. Ἐρωτήσατέ με περὶ τῶν υἰῶν μου, καὶ περὶ τῶν ἔργων τῶν χειρῶν μου ἐντελευσέθε μοι. Ἰταυτεύεσθε τοιγαροῦν πᾶς ἄνθρωπος ὁ ἐκ τῆς γῆς ληφθεὶς καὶ σῶμα γεῶδες περικεείμενος, πηλοῦ τε μηδὲν διαφέρων παραθέσει τοῦ κτίσαντος αὐτὸν, μὴ ταλμῶν ταῖς τοῦ Θεοῦ διοικήσεσιν ἀντιλέγειν, μηδὲ καταμέμψεσθαι τῆς προνοίας τοῦς λόγους. Πολλοὶ γάρ εἰσιν οἱ φιλεγκλήμονες αἰτιώσθαι εἰσθότες, Καὶ τί γὰρ ἀναγκαῖον ἦν τὴν ἀρχὴν εἰς τὸν βίον παρελθεῖν; λέγοντες· Διὰ τί δὲ ταῦτα οὕτως γίνονται; Τί δὲ τῶν τοιούτων ἦν χρεία; Ἔδει γὰρ οὕτω γεννηθῆσαι. Ἀλλὰ τούτοις πρόκειται τὸ· Ὁυαί. Ἐρωτήσατέ με περὶ τῶν υἰῶν μου, καὶ περὶ τῶν ἔργων τῶν χειρῶν μου ἐντελευσέθε μοι. » τῆς μὲν νοερᾶς καὶ λογικῆς οὐσίας διὰ τῶν υἰῶν θηλουμένης· τῶν δὲ τοῦ κόσμου μερῶν διὰ τῶν ἔργων τῶν χειρῶν αὐτοῦ παρισταμένων.

« Ἐγὼ ἐποίησα γῆν καὶ ἄνθρωπον ἐκ αὐτῆς· ἐγὼ τῇ χειρὶ μου ἐστερέωσα τὸν οὐρανόν, ἐγὼ πᾶσι τοῖς ἀστροῖς ἐνετείλαμην. » Τίνα οὖν ἔχει ἐνταῦθα μέμψιν; Ποῖον δὲ οὐχ ὑπεραίρει κάλλος, ἢ ποῖον οὐ καλύπτει μέγεθος; Τί δὲ οὐχὶ συμβαλεῖται ταῦτα πρὸς γε τὴν τοῦ παρόντος κόσμῳ καὶ πρὸς τὸν ἐν ἀνθρώποις βιωπηλῇ βίον; Ἰὴν μὲν γὰρ ἐποίησα οὐκ ἔρημον, οὐδὲ ἄρηστον στοιχεῖον· οἰκητήρων δὲ ἀνθρώπων. Διὸ καὶ τὰ λοιπὰ ζῶά τε καὶ φυτὰ εἰς χρῆσιν καὶ ὕπηρεσίαν ἀνθρώποις τε παρεσκευάσα· οὐρανόν τε ἐστερέωσα, κοσμήσας ἀστροῖς· οἷς ἐνετείλαμην εὐτακτον καὶ ἐναρμόνιον ποιῆσθαι τὴν κίνησιν· ὡς τότε μὲν φαίνετο τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς, τότε δὲ εἶναι εἰς σημεῖα, καὶ εἰς καιροὺς, καὶ εἰς ἡμέρας, καὶ μῆνας, καὶ ἐνιαυτούς.

« Ἐγὼ ἤγειρα αὐτὸν μετὰ δικαιοσύνης βασιλεῖα, καὶ πᾶσαι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ εὐθείαι. Οὗτος οἰκοδομήσει τὴν πόλιν μου, καὶ τὴν ἀγκυλωσίαν τοῦ λαοῦ μου ἐπιστρέψει, οὐ μετὰ λύτρων, οὐδὲ μετὰ δώρων, εἶπε Κύριος Σαβαώθ. » Τίνα δὲ τούτων ἢ ποῖον; Ὁ μὲν τις ἐρεῖ τὸν τῶν Περσῶν βασιλεῖα Κύρον, οὐ καὶ διὰ τῶν ἔμπροσθεν ἐμνημόνευσεν ὁ λόγος· ὡς περὶ αὐτοῦ λέγεσθαι τὸ, « Πᾶσαι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ εὐθείαι, » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « Καὶ πάσας τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ εὐθύνω. Καὶ οὗτος οἰκοδομήσει τὴν πόλιν μου. » Δυνάμει γὰρ αὐτὸς ἦν ὁ τὴν πόλιν οἰκοδομήσας τὴν Ἱερουσαλήμ, διὰ τοῦ συγχωρεῖσθαι τοῖς ἐθελουσιν ἀνέειναι ἀπὸ τῆς Βαβυλῶνος, καὶ ἀνεγείρειν τὸν τόπον. Τούτῃ ἐπλήρου κατὰ τὴν ἱστορίαν ὁ δηλωθεὶς Περσῶν βασιλεὺς. Ἄλλος δ' ἂν εἴποι ταῦτα λέγεσθαι περὶ τοῦ Ζοροβάβελ, ὅς, ἀπὸ τοῦ βασιλικῶν γένους ὀρμώμενος, ἦν ἐκ φυλῆς Ἰούδα καὶ τῆς τοῦ Δαυὶδ διαδοχῆς. Ἀλλὰ καὶ τὴν τῶν φυγῶν ἀγκυλωσίαν μόνος ὁ Χριστὸς ἀπέστρεψε, τῆς δαιμονικῆς πλάνης ἐλευθερώσας καὶ δουλείας· καὶ τοῦτο ἐπραξεν οὐ μετὰ λύτρων, οὐδὲ μετὰ δώρων· ὁ δὲ καὶ διδάσκει ὁ Ἀπόστολος εἰπὼν· « Χάριτι ἔστε σεσωσμένοι. »

« Οὕτω λέγει Κύριος Σαβαώθ Ἐκποίαςαν Ἀγγυ-

A construxi: quae olim contrita fueran., ceu lutum figuli, ad meliorem formam reducens et renovans.

VERS. 11. « Quoniam sic dicit Dominus Deus, Sanctus Israel, qui fecit ventura: Interrogate me de filiis meis, et de operibus manuum mearum praecipite mihi. » Erudiatum itaque quisvis homo de terra sumptus, et terreno indutus corpore, nihil differens a luto si cum creatore suo comparetur, ne audeat Dei dispensationi contradicere, neque providentiae rationem culpae. Nam multi queruli homines sunt, qui criminari et arguere audent his verbis: Quid necesse fuit a principio ad vitam transire? Cur haec tali modo condantur? Quid huiusmodi rebus opus? nam hoc fieri modo par erat. Verum ad eos spectat illud, « Vrs. Interrogate me de filiis meis, et de operibus manuum mearum praecipite mihi. » Filiorum nomine intellecta praedita et rationalis substantia significatur; operibus autem manuum ejus, mundi partes declarantur.

VERS. 12. « Ego feci terram, et hominem in ea: ego manu mea firmavi caelum, ego omnibus astris mandavi. » Quenam igitur hic culpandi causa? Qualem pulchritudinem non superat, aut qualem magnitudinem non operit et excedit? Quomodo haec non conferantur ad praesentis mundi ornatum, et ad commodam hominum vitam? Terram quippe non desertam condidi, neque inutile elementum; sed in domicilium hominibus. Quapropter reliqua animalia, et plantas ad usum et ministerium hominibus apparavi: caelumque firmavi, et astris exornavi: quibus praecipi ut concinno et harmonico motu procederent; cum ut terram incolentibus luocerent, tum ut essent in signa, in tempora, in dies, menses et annos.

VERS. 13. « Ego excitavi eum cum iustitia regem, et omnes vias ejus rectas. Hic aedificabit civitatem meam, et captivitatem populi mei reducet, non pretio, neque muneribus, ait Dominus Sabaoth. » Quem aut qualem hic memorat? Cyrum Persarum regem, dicit quispiam, ejus in praecedentibus meminit; ita ut de illo diceretur, « omnes vias ejus rectas; » sive secundum Symmachum, « Et omnes vias ejus rectas faciam. Et hic aedificabit civitatem meam. » Nam hic quadam ratione civitatem Hierosolymam aedificavit, quia volentem quemque permisit, Babylone proficisci, et locum restaurare. Haec, secundum historiam, memoratus rex Persarum implevit. Alius vero quispiam dixerit, haec de Zorobabele dici, qui ex regia stirpe oriundus, ex tribu Juda et ex successione Davidis erat. Imo vero solus Christus animarum captivitatem reduxit, atque a daemonum errore servituteque liberavit: idque fecit, non pretio, ac muneribus: quod etiam docet Apostolus, dicens: « Gratia salvi facti estis. »

VERS. 14. « Sic dicit Dominus Sabaoth: Labora-

vit Ægyptus, et negotiatio Æthiopum, et Sabaim A viri excelsi ad te transibunt, et tibi servi erunt, et post te sequentur vinceti mancis : et transibunt ad te, et adorabunt te ; et in te precabuntur : quia in te Deus est, et non est Deus præter te. » Ægyptum ait idololatriæ errore laborasse, quando diabolo et ministris ejus dæmonibus subjecta erat : attamen a labore recreandam Ægyptum esse pollicetur : qua totum idololatriæ genus subindicat. « Fi Sabaim viri excelsi. » Quis significare videtur barbaras quasdam immanesque gentes, extrema terræ incolentes, quas Christo subditas fore vaticinatur ; quare subdit :

Vers. 15, 16. « Et post te sequentur vinceti mancis. Tu enim es Deus, et nascivimus, Deus Israel salvator. Confundentur et erubescunt omnes adversarii ejus : et ambulabunt in confusione. Innovamini ad me, insulæ. » Quomodo confusione et pudore repleti sint, omnes, qui variis temporibus adversarii fuere, ipsique populi ex circumcissione atque ex gentibus universi, qui contra ecclesias ejus persecutionem excitarunt, ipsis operibus magis quam sermone declaratur.

Vers. 17. « Israel salvatur a Domino, salute æterna : non confundentur, neque erubescunt usque in æternum. » Hæc porro conjunctim postea de apostolis, discipulis et evangelistis Salvatoris nostri dicuntur : ipsi namque erant Israel ille, qui salute donatur : ac eorum opera plerumque memoratæ insulæ renovatæ sunt. Erant autem illæ Dei ecclesiæ quæ ceu mari vitæ malitia ambiuntur.

Vers. 18, 19. « Sic dicit Dominus, qui fecit cælum : iste Deus, qui ostendit terram, et fecit eam, ipse distinxit eam. Non frustra fecit eam, sed ut habitaretur plasmavit eam. Ego sum Dominus, et non est alius. » His docetur, non ignorandum nobis, hominum genus magno apud universorum Dominum Deum in honore habitum esse : quare ipsum salutari vocatione dignatus est, necnon omnibus iis, quæ in præsentī prophetia promittuntur. Quemadmodum enim cælum ad angelorum sanctorumque spirituum domicilium necessario, atque ad universi ornatum constitui ; ita et terræ elementum, non in vanum neque inutiliter condidi ; sed ipsum ad habitaculum et commorationem eorum, qui ibi rationabili modo conversaturi erant, adornavi, qui sane cognoscendo Deo, ac religiose vivendo pares erant, utpote ad imaginem Dei conditi. Sicut igitur angeli in cælo ministri Dei sunt ; ita et homines in terra sub Dei cura degunt.

Vers. 20. « Non in abscondito locutus sum, neque in loco terræ tenebroso. Non dixi semini Jacob, Vanum quærite. Ego sum, ego sum Dominus, qui loquor justitiam, et annuntio veritatem. » Quoniam cum in omnis terra, et qui in ea sunt

προς, καὶ ἐμπορία Αἰθίοπων, καὶ οἱ Σαοασιμ ἄνδρες ὄψηλοι ἐπὶ σὲ διαβήσονται, καὶ σοὶ ἔσονται δούλοι, καὶ ὀπίσω σου ἀκολουθήσουσι δεδεμένοι χειροπέδαις· καὶ διαβήσονται πρὸς σὲ, καὶ προσκυνήσουσι σοι· καὶ ἐν σοὶ προσεύχονται· ὅτι ἐν σοὶ ὁ Θεὸς ἐστι, καὶ οὐκ ἐστι Θεὸς πλὴν σου. » Ἀγυπτὸν δὲ φησι κακοπακέναι διὰ τῆς ειδωλολάτρου πλάνης, ὀπηνίκα τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς περὶ αὐτὸν δαίμοσι πονηροῖς καταδεδούλωτο· πλὴν ἀλλ' ὁμῶς διαναπαύσεσθαι τοῦ κόπου τὴν Ἀγυπτὸν ἐπαγγέλλεται· δι' αὐτῆς πᾶν τὸ τῆς ειδωλολατρίας γένος αἰνιττόμενος. « Καὶ Σαοασιμ ἄνδρες ὄψηλοι. » Δι' ὧν σημαίνειν ἔοικε βάρβαρά τινα καὶ ἀνήμερα, καὶ ἐν τοῖς ἐξωτάτω τῆς γῆς οἰκοῦντα ἔθνη· ἃ δὴ δουλεύσειν τῷ Χριστῷ θεοσπίζει· διὸ ἐπιλέγει·

B « Καὶ ὀπίσω σου ἀκολουθήσουσι δεδεμένοι χειροπέδαις. Σὺ γὰρ εἶ Θεὸς, καὶ οὐκ ἤδειμεν, ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ σωτήρ. Αἰσχυνθήσονται καὶ ἐντραπήσονται πάντες οἱ ἀντικείμενοι αὐτῷ, καὶ πορεύσονται ἐν αἰσχύνῃ. Ἐγκαινίσειςθε πρὸς μὲ, νῆσοι. » Ὅπως δὲ κατησχύνθησαν καὶ ἐντραπήσαν πάντες οἱ κατὰ καιροῦ ἀντικείμενοι, αὐτοὶ τε οἱ ἐκ περιτομῆς καὶ τῶν ἐθνῶν πάντες οἱ τοὺς κατὰ τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ διωγμοὺς ἐξέβαντες, παντὸς λόγου μάλλον ἢ διὰ τῶν ἔργων μαρτυρία παρίστην.

C « Ἰσραὴλ σώζεται ὑπὸ Κυρίου σωτηρίαν αἰώνιον· οὐκ αἰσχυνθήσονται, οὐδὲ μὴ ἐντραπῶσιν ἕως τοῦ αἰῶνος ἔτι. » Καὶ ταῦτα δὲ ἀκολουθῶς συνήπται· περὶ τῶν ἀποστόλων καὶ μαθητῶν καὶ εὐαγγελιστῶν τοῦ Σωτήρος ἡμῶν· αὐτοὶ γὰρ ἦσαν ὁ σωζόμενος Ἰσραὴλ· καὶ δι' αὐτῶν ἀνεκαινίσθησαν αἱ πολλάκις διὰ τῶν ἐμπροσθεν δηλωθεῖσαι νῆσοι. Αὗται δὲ ἦσαν αἱ ἐκκλησίαι τοῦ Θεοῦ ὡς ἐπὶ θαλάσσης κυκλούμεναι ὑπὸ τῆς τοῦ βίου κακίας.

D « Ὅπως λέγει Κύριος ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν· ὁ ὄτος ὁ Θεὸς ὁ καταβείβας τὴν γῆν, καὶ ποιήσας αὐτήν, αὐτὸς διῶρισεν αὐτήν. Οὐκ εἰς κενὸν ἐποίησεν αὐτήν, ἀλλὰ κατοικεῖσθαι ἔπλασεν αὐτήν. Ἐγὼ εἰμι Κύριος, καὶ οὐκ ἐστιν ἔτι. » Διδάσκει διὰ τούτων ὁ λόγος μὴ ἀγνοεῖν, ὡς μέγας τετίμηται παρὰ τῷ πάντων δεσπότη Θεῷ τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος· διὸ καὶ τῆς κλήσεως αὐτὸς τῆς σωτηρίου κατηξίωσε, καὶ πάντων τῶν διὰ τῆς παρουσίας προφητείας ἐπηγγελμένων. Ὅσπερ γὰρ τὸν οὐρανὸν εἰς διατριβὴν ἀγγέλων καὶ πνευμάτων ἁγίων ἀναγκαίως ὑπεστήσαμεν, καὶ εἰς κόσμον τοῦ παντός, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὸ τῆς γῆς στοιχεῖον οὐκ εἰς ἄργον οὐδ' εἰς ἄχρηστον κατεσκευάσατο· οἰκητήριον δὲ αὐτὸ καὶ διατριβὴν τῶν ἐν αὐτῷ λογικῶς πολιτεύεσθαι μελλόντων εἰργασάμεν, οἱ καὶ θεὸν εἰδέναι καὶ θεοσεβῶς βιοῦν οἴοι τε ἦσαν, ἅτε κατ' εἰκόνα Θεοῦ πεποιημένοι. Ὅσπερ δ' οὖν ἐν οὐρανῷ ἄγγελοι λειτουργοὶ Θεοῦ. οὕτω καὶ ἐπὶ γῆς ἄνδρες τῷ Θεῷ μεμελημένοι.

« Οὐκ ἐν κρυφῇ λελάληκα, οὐδὲ ἐν τόπῳ γῆς σκοτεινῷ. Οὐκ εἶπα τῷ σπέρματι Ἰακώβ· Μάταιον ζητήσατε. Ἐγὼ εἰμι, ἐγὼ εἰμι Κύριος, ὁ λαλῶν δικαιοσύνην, καὶ ἀναγγέλλων ἀληθειαν. » Ἐπεὶ γὰρ πᾶσα ἡ γῆ καὶ οἱ ἐν αὐτῇ πάντες ἄνθρωποι· ἐμοὶ εἰσι, διὰ

τοῦτο, φησί, τοὺς ἑμαυτοῦ λόγους οὐκ εἶσαα κρύπτεισθαι, οὐδ' ὥσπερ ἐν σκότῳ λαυθάοντα· εἰς φανερόν δὲ ἀγαγών, πᾶσιν ἠπλώσα, ὡς πᾶσιν ἴθνεσι τὸ σωτήριον κηρυχθῆναι· Εὐαγγέλιον. Ἄντικρυ δὲ ταῦτα μόνῳ τῷ εὐαγγελικῷ ἀρμόδι ἂν κηρύγματι. Τὰ γὰρ Μωυσείως λόγια εἰ τις ἐξετάζειν ἐθέλοι, εὗροι ἂν αὐτὰ κρυφῆ λελαλημένα· γλώττῃ μὲν Ἑβραϊδί, χαρακτηρῶσι δὲ ἰδιάζουσι καὶ μὴ γνωριζομένους παρὰ πᾶσιν. Ἄλλὰ καὶ εἰ τις ἐννοήσῃ ἐν ποίᾳ ἐρήμῳ καὶ ἀβάτῳ καὶ ἀνύδρῳ ὁ Μωυσείως ἐξεδόθη νόμος, εὗροι ἂν αὐτὸν ἐν τόπῳ γῆς σκοτεινῇ λελαλημένον. Οὐ μὴν ἁμῶς καὶ τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ. « Εἰς πᾶσαν » γοῦν « τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν. » Παντοῦ δὲ καὶ γλώττῃ, πάσῃ φωνῇ, χαρακτηρῶσι τε τοὺς καθ' ἕνασιν ἔθνος παραδέδοται εἰς ἐξάκουστον πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν.

« Συνάχθητε καὶ ἤκετε· βουλευσάσθε ἅμα, οἱ σωζόμενοι ἀπὸ τῶν ἔθνῳν. Οὐκ ἔγνωσαν οἱ ἀφρονεῖς τὸ ἔσθλον γλύμμα αὐτῶν, καὶ οἱ προσευχόμενοι πρὸς θεοῦ, οἱ οὐ σώζουσιν. Εἰ ἀναγγελοῦσιν, ἐγγιστάτωσαν, ἵνα γῶσιν ἅμα. » Πρώτους μὲν γὰρ, φησὶν, ἐκείνους ἀνεκαλεσάμην διὰ τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος, καὶ πρώτους αὐτοῖς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἐπηγγειλάμην, ὥσπερ μισθοῦς τῆς εἰς ἐμὲ πίστεως αὐτοῖς ὑποσχομένου, πρὸς τὸ μὴ νομίσει αὐτοῖς ἐπὶ ματαίῳ θεοσεβεῖν. Διὸ καὶ ζωὴν αἰώνιον ἐπηγγειλάμην, καὶ ἀγαθὰ « ἃ ὀφθαλμοῦς οὐκ εἶδε, » καὶ τὰ ἐξῆς. Ἐπεὶ δὲ θεὸς εἰμι λαλῶν δικαιοσύνην καὶ ἀναγγέλων ἀλήθειαν, κατὰ τὸν τῆς δικαιοσύνης λόγον, μετ' ἐκείνους πάντας ἀνθρώπους πρὸς ἑμαυτὸν ἀνεκαλεσάμην· καὶ ἐντεῦθεν ἤδη τοῖς πᾶσι κηρύττω λέγων· « Συνάχθητε καὶ ἤκετε, βουλευσάσθε ἅμα, οἱ σωζόμενοι ἀπὸ τῶν ἔθνῳν. » Ὅρθε ὅπως τοὺς ἀπὸ τῶν ἔθνῳν βουλομένους σώζεσθαι προσκαλεῖται. « Τίς ἀκουστὰ ἐποίησε ταῦτα ἀπ' ἀρχῆς; » γινώσκονται γὰρ ἐγγὺς γενόμενοι τὸν ἀληθινὸν θεόν, οὐ μέγα δεῖγμα τῆς θεότητος τοῦ προφητεῦσαι ταῦτα διὰ τῶν ἐμῶν προφητῶν, καὶ τὸ ἀπ' ἀρχῆς ἀπαγγεῖλαι ταῦτα εἰς τὰς ἀκοὰς ἡμῶν. « Τότε ἀνηγγέλη ὑμῖν, Ἐγὼ ὁ θεός, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος πλην ἐμοῦ. » Παγίδια ἰσάνατες τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς οἱ ἀλήθριοι δαίμονες, τὰ τῆς ταυτῶν ἀπάτης ἐργαστήρια συγκροτεῖν ἐσπούδαζον, ὑποκρινόμενοι καὶ τὸ εἰδέναι τὰ μέλλοντα καὶ ἀπαγγέλλειν αὐτὰ δύνασθαι τοῖς ἐθέλουσι μαθεῖν, μέχρι καιροῦ διατετελέχασιν συναρπάζοντες. Χρηστήρια γοῦν κατὰ τε πόλεις καὶ χώρας, ψευδομαντεῖαι τε ἦσαν πανταχοῦ καὶ κληδονισμοὶ, καὶ νεκρομάντιες, καὶ οἱ φανούντες ἐκ γῆς, ἐγγαστρίμυθοι τε καὶ ἀλφειτομάντιες, καὶ ἀπαξαπλῶς ψευστῶν καὶ φενάκων ἢ ὑφ' ἡλίψι παπλήρωτο. « Δίκαιος καὶ σωτὴρ οὐκ ἔστι παρὲξ ἐμοῦ. » Ἐθέσπισα δὲ καὶ προσεῖπον, ἐπεὶ δίκαιός εἰμι καὶ σωτὴρ, διότι κατὰ τὸν τοῦ δικαίου λόγον πάντα τὰ ἔθνη καλῶ εἰς τὴν παρ' ἐμοῦ σωτηρίαν. Ὅρθε ὅπως καθολικὸν τὸ κήρυγμα πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν κηρύττει; Ἐν τούτοις εὐ μάλα τῆς διὰ Χριστοῦ

A homines, mei sunt; ideo, inquit, verba mea non occulta neque in tenebris latentia reliqui: sed palam efferens, omnibus nota feci; ita ut salutare Evangelium omnibus gentibus prædicaretur. Hæc sane, ut palam est, evangelicæ prædicationi tantum convenient. Nam Moysis eloquia si quis expendere velit, ea occulte prolata deprehendat, Hebraica scilicet lingua, characteribus propriis, neque apud omnes cognita. Quinetiam si quis perpendat qua in solitudine, quam invia et inaccessa lex Moysis tradita fuerit, plane inveniat eam in loco terræ tenebroso pronuntiatam fuisse. At non pari modo Evangelium Christi: nam « in omnem terram exivit sonus apostolorum ejus, et in fines orbis terræ verba eorum ». Omnibus autem linguis, omni voce, characterisque singularum gentium traditum est, ut in omnium gentium auditum veniret.

VERS. 21, 22. « Congregamini et venite: consulite simul, qui salvamini de gentibus. Non cognoverunt, qui portant lignum sculpturam suam, et qui precantur deos non salvantes. Si annuntiant, accedant, ut cognoscant simul. » Et enim, ait, primum illos per evangelicam prædicationem vocavi, ipsisque primis regnum cælorum promisi, quasi in mercedem eorum erga me fidei pollicitus; ut ne putent se frustra piam religionem sectari. Quare vitam æternam promisi, et bona « quæ oculus non vidit », et cætera. Quoniam vero Deus sum loquens justitiam, et annuntians veritatem, pro æqui et boni ratione, post illos universos etiam homines ad me vocavi; et jam hinc omnibus prædico: « Congregamini et venite, consulite simul, qui salvamini de gentibus. » Viden', quomodo illos ex gentibus, qui salutem exoptent, advocet? « Quis audita fecit hæc ab initio? » Cum enim juxta accesserint, verum Deum cognoscent, cujus deitatis magnum argumentum illud est quod hæc per prophetas suos prænuntiavit, et ab initio id ad aures nostras declaraverit. « Tunc annuntiatum est vobis, Ego Deus, et non est alius præter me. » Iis qui in terra sunt laqueos parantes dæmones maligni, fraudis fallacique suæ officinam admovere satagebant, se futura nosse simulantes ac posse se illa enuntiare iis, qui ediscere velint, certo tempore multos dolo circumvenerunt. Nam in urbibus et regionibus oracula, divinationes item falsæ, ubique erant, oninationes, necromantes, et qui ex terra loquebantur, engastrimythi, alphitomantes, sive qui e farinis vaticinabantur, atque ut summam dicam, mendacibus et impostoribus replebatur orbis. « Justus et salvator non est præter me. » Vaticinatus sum et prædixi, quoniam justus et Salvator sum, ideo secundum æquitatis rationem omnes gentes ad eam, quæ penes me est, salutem evoco. Viden' quomodo comunem gen-

69 Psal. xviii, 5. 70 I Cor. ii, 9.

tibus omnibus prædicationem annuntiet? In quo plane Christi gratiæ magnitudinem videas, quæ ad omnes terrigenas pervadat: atenim universa terra per fidem in eum, ad salutem et vitam, quasi sagena capta, deducta est.

Vers. 23, 24. « Per memetipsum juro, Si non egredietur de ore meo justitia: sermones mei non avertentur. » Qui sermones, nisi quois dicebat, « Convertimini ad me, et salvabimini, qui ab extremo terræ estis: quia mihi curvabitur omne genu, et jurabit omnis lingua per Deum: » non Judæorum tantum, sed etiam reliquarum gentium, quo nihil beatius fuerit. Hujusque prophetiæ complementum in Christi Domini adventu fuit. Post illum enim, populi omnes in ejus Ecclesia per totum orbem congregati, Deo in precando genua flectere didicerunt: etsi id Judæi faciendum esse ignorant. « Et jurabit. » Nam qui me Deum noverunt in omnibus gentibus, quavis lingua et sermone, sive barbaro, sive Græco, in juramentis me in testem assument, qui eorum dictis fidem faciam.

Vers. 25. « Dicens, Justitia et gloria ad eum venient, et confundentur omnes qui separant se. » Omnes hominum virtutes talem nanciscuntur finem: et omnis fortitudo hominum, qui pro pietate contulerunt, ad ipsum accedit: atque tunc illi fructum laborum, et virtutis præmium accipiunt.

Vers. 26. « A Domino justificabuntur, et in Deo glorificabitur omne semen filiorum Israel. » Et vide mihi, quæso, sermonis accuratam rationem: non enim « Israel, » dixit, neque, « semen Israel; » sed semen filiorum Israel. Filii porro Israel erant primi salutis Evangelii præcones, quorum semen et successionem justitiam et gloria donandam esse dicitur.

CAPUT XLV.

Vers. 1. « Cecidit Bel, contritus est Dagon. Facta sunt sculpilla eorum in bestias et in jumenta. » Bel idolum erat, sic a Græcis diotum, eundem, ut aiunt, quem ipsi Saturnum appellant, quem tanta stoliditate veteres colabant, ut ipsi carissima sibi jugularent, ac sexcentas alias hominum victimas ipsi omnibus in locis offerrent. Dagon item simulacrum erat alienigenarum, Ascalonitarum scilicet et Gazensium: quos ubi speciatim memoravit, deinde generatim de omnibus ubique diis hæc subjungit: « Facta sunt sculpilla eorum in bestias et in jumenta. » Quod videre est in tota Ægypto, ubi omnia ferarum ac jumentorum genera ut deos venerari solent.

Vers. 2. « Portatis ea alligata, quasi onus laboranti, deficienti, et sitiienti; nec valenti simul: qui non poterant salvari a bello. Ipsi vero captivi ab ducti sunt. » Hæc reipsa nostris temporibus ad litteram evenerunt: ac secundum intelligendi rationem grave, durum et diabolicum onus, idolo-

χάριτος κατέβη τις ἄν τὸ μέγεθος, εἰς πάντας διήκων τοὺς ὄντας ἐπὶ τῆς γῆς· σεσαγήμενται γὰρ διὰ πίστεως τῆς εἰς αὐτὸν εἰς σωτηρίαν καὶ ζωὴν ἡ σύμπασα γῆ.

« Κατ' ἑμαυτοῦ ὁμνῶ, εἰ μὴ ἐξελεύσεται ἐκ τοῦ στόματός μου δικαιοσύνη· οἱ λόγοι μου οὐκ ἀποστραφήσονται. » Ποιοὶ δὲ λόγοι, ἢ δι' ὧν εἶπεν· « Ἐπιστρέφητε πρὸς με, καὶ σωθήσεθε οἱ ἀπ' ἐσχάτου τῆς γῆς· ὅτι ἐμοὶ κάμψαι πᾶν γόνυ, καὶ ὀμνῆται πᾶσα γλῶσσα τὸν Θεόν; » Οὐχὶ τὸ Ἰουδαίων μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν λοιπῶν ἐθνῶν, ὃ μακαριώτερον οὐδὲν ἂν γένοιτο. Καὶ ταύτης δὲ τῆς προφητείας τὸ ἀποτέλεσμα ἐπληροῦτο τῇ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ παρουσίᾳ· μεθ' ἣν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ τῇ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης πάντες οἱ συγχροτούμενοι λαοὶ γόνυ κλίνειν τῷ Θεῷ ἐν ταῖς προσευχαῖς ἐδιδάχθησαν, καίτοι Ἰουδαίων τούτο ποιεῖν οὐκ εἰδότεον. « Καὶ ὀμνῆται. » Οἱ γὰρ ἐμὲ τὸν Θεὸν ἐπιγόνοντες ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι διὰ παντοίας γλώσσης καὶ ὀμνίας, βαρβάρου τε καὶ Ἑλληνικῆς ἐν τοῖς ὅρκοις ἐμὲ μάρτυρα παραλήφονται, βεβαιοῦντα τὰς αὐτῶν πίστις.

« Λέγων· Δικαιοσύνη καὶ δόξα πρὸς αὐτὸν ἔξει, καὶ αἰσχυρθήσονται πάντες οἱ διορίζοντες αὐτούς. » Πᾶσαι αἱ ἐν ἀνθρώποις ἀρεταὶ τέλος αὐτὸ ἔξουσιν, καὶ πᾶσα ἰσχὺς ἀνθρώπων τῶν ὑπὲρ θεοσεβείας ἀγωνισμένων πρὸς αὐτὸν ἐλεύσεται, καὶ τὸν τῶν καμμάτων καρπὸν τῆν τε ἀμοιβὴν τῆς ἀρετῆς λήψονται.

« Ἀπὸ Κυρίου δικαιοθήσονται, καὶ ἐν τῷ Θεῷ ἐδοξασθήσεται πᾶν τὸ σπέρμα τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ. » Καὶ θέα τὴν ἀκρίθειαν τοῦ λόγου· οὐ γὰρ « τὸν Ἰσραὴλ » εἶπεν, οὐδὲ « τὸ σπέρμα Ἰσραὴλ, » ἀλλὰ τὸ σπέρμα τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ. Υἱοὶ δὲ Ἰσραὴλ ἐτύγγαν· οἱ πρῶτοι κληρονόμοι τοῦ σωτηρίου Εὐαγγελίου, ὧν τὸ σπέρμα καὶ τὴν διαδοχὴν δικαιοθήσεσθαι καὶ δοξασθήσεσθαι εἴρηται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΓ΄.

« Ἐπισε Βηλ, συνετριβὴ Δαγῶν. Ἐγένετο τὰ γλυπτά αὐτῶν εἰς θηρία καὶ τὰ κτήνη. » Βηλ εἰδωλὸν ἦν, ὅπερ Ἑλληνες οὕτω καλοῦσι· ἐρμηνεύοντες αὐτὸν εἶναι τὸν παρ' αὐτοῖς καλούμενον Κρόνον, περὶ δὲ οὕτως ἦσαν οἱ παλαιοὶ ἐπισημοί, ὡς κατασφάττειν αὐτοὺς τὰ αὐτῶν φίλατα, καὶ ἄλλας μυρίας ἀνθρωποθυσίας αὐτῷ κατὰ πάντα τόπον προσφέρειν. Δαγῶν δὲ καὶ αὐτὸ ξάδων ἦν τῶν ἀλλοφύλων τῶν τὴν Ἀσκάλωνα καὶ τὴν Γάζαν οἰκούντων· καὶ δὴ μερικῶς τούτων μνημονεύσας ὁ λόγος, ἐξῆς καθολικώτερον περὶ πάντων τῶν ἀπανταχοῦ θεοποιουμένων ἐπιφέρει· « Ἐγένετο τὰ γλυπτά αὐτῶν εἰς θηρία καὶ κτήνη. » Καὶ ταῦτα δὲ ἴσθι καθ' ὅλης συνιδεῖν τῆς Αἰγύπτου, ἐνθα πάντων θηρίων καὶ κτηνῶν γένος σέθειν ὡς θεοὺς εἰώθασιν.

« Ἀφῆτε αὐτὰ καταβεβημένα ὡς φορτίον κοπιῶντι, ἐκλελυμένοι, καὶ πεινῶντι, οὐκ ἰσχύοντι ἄμα, οἱ οὐ δυνήσονται σωθῆναι ἀπὸ πολέμου. Αὐτοὶ δὲ αἰχμάλωτοι ἦχθησαν. » Ταῦτα δὲ αὐτοῖς ἔργοις καθ' ἡμᾶς ἐπληροῦτο πρὸς λέξιν, καὶ κατὰ διάνοιαν δὲ βαρὺ καὶ δυσβάστακτον, καὶ διαβολικὸν φορτίον ταῖς τῶν ἀνθρώπων.

φυλαῖς τῆς εἰδωλολάτρου πλάνης ἐπέκειτο πάλαι. **A** rum scilicet erroris, hominum animis impositum erat.

« Ἀκούστέ μου, οἶκος Ἰακώβ, καὶ πᾶν τὸ κατάλοιπον τοῦ Ἰσραὴλ, οἱ αἰρόμενοι ἐκ κοιλίας, καὶ παιδευόμενοι ἐκ παιδίου ἕως γήραος. » Ἄλλ' οὕτε Ἰακώβ αὐτοὺς καλεῖ, οὕτε Ἰσραὴλ ὀνομάζει, οἶκον δὲ αὐτὸν μόνον τοῦ Ἰακώβ διὰ τῆς κατὰ σάρκα οἰκειότητος, καὶ κατάλοιπον. ὡσαύτ' ἐπερίτευμα καὶ τρύγα τοῦ Ἰσραὴλ.

« Ἐγὼ εἰμι, καὶ ἕως ἂν καταγηράσῃτε ἐγὼ εἰμι, ἐγὼ ἀνέχομαι ὑμῶν, ἐγὼ ἐποίησα, καὶ ἐγὼ ἀνήσω, ἐγὼ ἀναλήψομαι, καὶ σώσω ὑμᾶς. Τί με ὠμοῦσατε; Ἴδετε, τεχνάσαθε, οἱ πλανώμενοι, οἱ συμβαλλόμενοι χρυσίον ἐκ μαρσπιίου, καὶ ἀργύριον ἐν ζυγῷ· στήσουσιν ἐν σταθμῷ καὶ μισθωσάμενοι χρυσοσχόν ἐποίησαν χειροποίητα, καὶ κύφαντες προσκυνοῦσιν αὐτοῖς. Αἴρουσιν αὐτὸ ἐπὶ τοῦ ὤμου, καὶ **B** παρῶνται. Ἐὰν δὲ θῶσιν αὐτὸ ἐπὶ τοῦ τόπου αὐτοῦ, μένει, οὐ μὴ κινήθῃ· καὶ ἥς ἐὰν βοήσῃ πρὸς αὐτὸν, οὐ μὴ εἰσακούσῃ· ἀπὸ κακῶν οὐ μὴ σώσῃ αὐτόν. » Ὑμεῖς δὲ λόγισασθε εἰς οἶον ἐκπεπτώκατε θεομαχίαν καὶ δυσσέβειαν, τολμήσαντες ὁμοιωσαί με τοῖς μὴ οἷσι θεοῖς, καὶ οὐδενὶ λόγῳ θέσθαι τὴν ἐμὴν θεότητα· ἰσότημον δὲ με ἕσσεσθαι τῇ ἀψύχῳ ὕλη ἀνεπλάσασθε· χρυσίον καὶ ἀργύριον ἐκ συμβολῆς συναγαγόντες, καὶ διὰ χειρῶν ἀνθρωπίνων ἀνειδωλοποίησαντες· οὗς καὶ προσκυνεῖν οὐκ αἰσχύνεσθε, μήτε βαδίζεῖν, μήτε κινεῖσθαι δυνατοῖς οὔτε, ἀλλ' ἐπ' ὤμων φερομένοις, καὶ ὄφ' ἐτέρων ὤμουμένοις, καὶ μήτ' ἀκούειν, μήτ' αὐτοὺς σώζειν δυναμένοις. Τούτοις ὁμοιον κάμῃ εἶναι ἐλογίσασθε, ὡς τὰς ψυχὰς πεπρωμένοι. **C**

« Μνήσθητε ταῦτα, καὶ στενάζετε. Μετανοήσατε, οἱ πεπλανημένοι· ἐπιστρέψατε τῇ καρδίᾳ, καὶ μνήσθητε τὰ πρότερα ἀπὸ τοῦ αἰῶνος· ὅτι ἐγὼ εἰμι ὁ θεός, καὶ οὐκ ἔστιν ἕτι πλὴν ἐμοῦ· ἀναγγέλλων πρότερον τὰ ἔσχατα πρὶν γενέσθαι· καὶ ἅμα συνετελέσθη. » Τοῦτο δὲ μάλιστα ἀνθρώποις μαρτύριον διὰ τῶν ἐμαυτοῦ προφητῶν παρεστησάμην, τὰ μέλλοντα θεσπίσας, καὶ τὰ μακρὰς ὕστερον χρόνους γενησόμενα εἰπὼν ἃ καὶ δι' ἔργων ἐξέτελεσα. « Καὶ εἶπα· Πᾶσα ἡ βουλή μου στήσεται, καὶ πάντα ὅσα βεβούλευμαι ποιήσω. » Καὶ αὐθις ἐπιτέλω τοῖς ἐπιούσι χρόνοις. Καὶ πάντα ὅσα βεβούλευμαι καὶ ὤρισα, ἀραρῶτως γενήσεται, ἐμοῦ τέλος ἐπιθήσαντος τοῖς ἐμαυτοῦ λόγοις· ὅτε καὶ βούλομαι, διὰ τοῦ καλεῖν τοὺς ἐμαυτοῦ ὑπηρέτας δι' **D** ἄλλοις φερομένους ὀρνέων καὶ πετεινῶν δίκην· λέγω θὴ τὰς ἀγγελικὰς δυνάμεις καὶ τὰ λειτουργικὰ πνεύματα τὰ εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα.

« Καλῶν ἀπὸ ἀνατολῶν πετεινῶν, καὶ ἀπὸ γῆς πόρρωθεν· περὶ ὧν βεβούλευμαι ἐλάλησα· καὶ ἤγαγον, ἔκτισα καὶ ἐποίησα. Ἦγαγον αὐτὸν, καὶ εὐώδωσα τὴν ὁδὸν αὐτοῦ. Ἀκούσατέ μου, οἱ ἀπολωλεῖσθε τὴν καρδίαν, οἱ μακρὰν ἀπὸ τῆς δικαιοσύνης. Ἦγγισα τὴν δικαιοσύνην μου, καὶ τὴν σωτηρίαν τὴν παρ' ἐμοῦ οὐ βραδυνῶ. Δέδωκα ἐν ἑσῶν σωτηρίαν τῷ Ἰσραὴλ εἰς δόξασμα. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΖ΄.

« Κατέβηθι, κάθισον ἐπὶ τὴν γῆν, παρθένος θυ-

Vers. 3. Audite me, domus Jacob, et omnes reliquiae Israel, qui portamini ex utero, et erudimini a parvulo usque ad senectutem. » Sed neque Jacob ipsos vocat, neque Israel nominat; sed solummodo domum Jacob, ob carnis cognationem, et reliquias, scilicet supervacaneum quidpiam, et faciem Israelis.

Vers. 4-7. « Ego sum, et donec senescatis ego sum: ego sustinebo vos, ego feci, et ego dimittam, ego suscipiam et salvabo vos. Cui me assimilastis? Videte, excogitate qui erratis, et qui confertis aurum ex marsupio, et argentum in statera: statuent in pondere, et conducentes aurificem, fecerunt simulacra, et inclinantes se adorant illa. Tollunt humero et ambulant. Si vero ponant illud in loco suo, manet, non movebitur: et si quis clamaverit ad ipsum, non exaudiet: a malis non liberabit eum. » Vos vere cogitate in quantam Dei inimicitiam et impietatem decideritis, dum his, qui vere dii non sunt, me similem facere, et deitatem meam nihilli pendere ausi estis; ac commenti estis me inanimatae materiae parem esse: aurum et argentum ex facio congregantes, hominumque manibus idola fabricantes: quæ adorare non erubescitis; cum tamen neque ambulare, neque se loco movere valeant, sed humeris gestentur, et ab aliis agantur; ita ut neque audiant, neque sese tueri possint. His u.e quoque similem esse cogitastis, utpote animis obcecatis.

Vers. 8-10. « Mementote istorum, et ingemiscite. Pœnitentiam agite qui erratis. Convertimini corde, et mementote priorum a sæculo: quia ego sum Deus, et non est alius præter me: annuntians novissima antequam sint; et simul complentur. » Hoc maximum hominibus testimonium per prophetas meos præbui, cum futura vaticinatus sum, et quæ diuturnis postea temporibus ventura erunt prædixi, et operibus exsecutus ssm. « Et dixi, Omne consilium meum stabit, et omnia quæcunque deliberavi faciam; » atque iterum ea complebo in futuris temporibus; et quæcunque deliberavi ac decrevi, congruenter evenient, me dictis meis finem et complementum statuente: idque quo tempore lubebit, evocans ministros meos, qui avium volucrumque instar per aerem feruntur; angelicas dico virtutes, et administratorios spiritus, in ministerium misso.

Vers. 11-13. « Vocans ab oriente volucrem, et a terra longinqua, de quibus deliberavi locutus sum: et adduxi, creavi et feci. Duxi eum, et prosperum feci iter ejus. Audite me qui periistis corde, qui longe estis a justitia. Admovi iustitiam meam, et salutem, quæ a me est, non tardare faciam. Deili in Sion salutem Israeli in gloriam. »

CAPUT XLVII.

Vers. 1. « Descende, sede super terram, virgo

filia Babylonis. » Hic ceu personam quamdam regnum eorum alloquitur, quod etiam filiam Babylonis vocat: virginem item vocat, quod virginis instar, ornamentis et decore fulgeat, velitque juvenis et puella videri ac existimari. Hinc eam, ceu in sublimi loco sedentem, surgere jubet ac de throno suo descendere, atque humi sedere, ac turpitudinem revelare suam, quam ex illa in deterius mutatione patietur.

VERS. 2, 3. « Sede in terra, filia Chaldaeorum: accipe molam, et mole farinam. Revela operimentum tuum, detege canos, denuda tibias, transi fluvios. » Deposita, inquit, regia illa voluptate, ancillam instar ærumnosæ ac molæ servientis, ad serviendum dominis tuis te apparato. Acceptaque mola, mole ibi, hac dura et laboriosa servitute cum pristina voluptate commutata....

VERS. 6. « Iratus sum contra populum meum, contaminasti hereditatem meam. Ego dedi eos in manum tuam: tu vero non dedisti eis misericordiam. » Hæc quippe erat disciplina tua, qua erudiebaris a principio temporis, et a juventute tua....

CAPUT XLVIII

VERS. 1, 2. « Andite hæc, domus Jacob, qui vocamini nomine Israel, et existis ex Juda, qui juratis in nomine Domini Dei Israel, qui recordamini, non cum veritate, neque cum justitia: qui ad hæretis nomini civitatis sanctæ, et super Deum Israel constabiliti estis: Dominus Sabaoth nomen illi. » Postquam ea quæ Babyloni, ac incolis regibusque ejus eventura sunt prænuuntiavit, Judæum populum præmissis verbis coarguit dicens: Quod penes me justitia sit, hæc Chaldæis inferam, non quod tu auxilio dignus sis. Et hæc prædicere occupavi, antequam res eveniant, præscientia divina vaticinatus; ut postquam ad rem et terminum deducta fuerint ea, quæ contra Chaldæos prædicta fuere, ne horum causam iis, quos deos arbitraris, ascribas.

VERS. 3-5. « Priora adhuc annuntiavi, et ex ore meo exierunt, et auditum factum est: repente feci, et venerunt. Scio quia durus es, et nervus ferreus collum tuum, et frons tua ænea. Et annuntiavi tibi vetera, antequam veniant in te. Auditum tibi feci, ne forte dicas, Sculptilia et confatilia mandaverunt mihi. » Ne forte rebus eventibus, te ipse decipiens, putes eos quos errando deos arbitraris, hæc effecisse. Verum hæc præscientiæ meæ non latent, te ne ex his quidem verbis quidpiam utilitatis percepturum esse. Verumtamen clementiam motus mea, etiam nunc testificor, ac annuntio tibi ea, quæ Babyloni et Chaldæis te oppugnaturis eventura sunt.

Α γάτηρ Βαβυλῶνος. » Προσωποποιεῖται δὲ ἐν τοῦτοις τὴν βασιλείαν αὐτῶν, θυγατέρα Βαβυλῶνος ὀνομαζῶν αὐτὴν· καλεῖ δὲ αὐτὴν καὶ παρθένον, διὰ τὸ ὠραϊζεσθαι καὶ καλλωπίζεσθαι παρθένου δικτῆν, βεβλεσθαι τε φαίνεσθαι νέαν, καὶ κόρην εἶναι νομίζεσθαι. Εἶθ' ὡς ἐν ὕψει καθήμενην, διαναστῆναι αὐτῇ προστάττει καὶ καταβῆναι ἀπὸ τοῦ ἑαυτῆς θρόνου, καὶ καθεσθῆναι ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἀποκρούφαι ἑαυτῆς τὴν ἀσχημοσύνην, ἣν κείσεται ἐκ τῆς ἐπὶ τὸ χεῖρον μεταβολῆς

« Κάθισον εἰς τὴν γῆν, θυγατερ Χαλδαίων· λάβε μύλον, ἔλασον ἔλασον. Ἀποκάλυψαι τὸ κατακλύμα σου, ἀνακάλυψαι τὰς πολιτείας, ἀνέστυρε τὰς κνήμας, διδάσθητι ποταμούς. » Ἀποθεμένην, φησὶ, τὴν βασιλικὴν ἐκείνην τροφήν, θεραπευτικῆς τρόπου κακοπαθοῦς τινος καὶ μυλωθρίδος παρασκευάσον σεαυτῇ δουλεύειν τοῖς ἑαυτῆς δεσπόταις. Μύλον δηλαδὴ ἐβούσα, ἐν αὐτῷ ἔλασον, τὴν σκληρὰν ταύτην, καὶ ἐπίπονον θητείαν, τῆς κἀλαι τροφῆς ἀντικαταλαξάμενη...

« Παρωξύνθη ἐπὶ τῷ λαῷ μου, ἐμίανας τὴν κληρονομίαν μου. Ἐγὼ ἔδωκα αὐτοῖς εἰς τὴν χεῖρά σου· σὺ δὲ οὐκ ἔδωκας αὐτοῖς ἔλεος. » Ταῦτα γὰρ σοῦ ἦν τὰ μαθήματα, ἃ ἐμίανθες ἐξ ἀρχῆς χρόνων, καὶ ἐκ νεότητός σου...

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΗ΄.

« Ἀκούσατε ταῦτα, οἶκος Ἰακώβ, οἱ κεκλημένοι ἐπὶ τῷ ὀνόματι Ἰσραὴλ, καὶ ἐξ Ἰουδα ἐξεληθόντες, οἱ ὀμνύοντες τῷ ὀνόματι Κυρίου Θεοῦ Ἰσραὴλ, μνησκόμενοι οὐ μετ' ἀληθείας, οὐδὲ μετὰ δικαιοσύνης· καὶ ἀντεχόμενοι τῷ ὀνόματι τῆς πόλεως τῆς ἁγίας, καὶ ἐπὶ τῷ Θεῷ Ἰσραὴλ ἀντιστηριζόμενοι· Κύριος Σαβαὼθ ἵνα αὐτῶν. » Τὰ ἐπελευσόμενα τῇ Βαβυλῶνι, τοῖς τε οὐκ ἐπίστοις καὶ τοῖς βασιλεῦσι αὐτῆς προαναφωνήσας ὁ λόγος, τὸν τῶν Ἰουδαίων ἀπελέγγει λαθὴν διὰ τῶν προκειμένων φάσκων, ὅτι διὰ τὸ παρ' ἐμοὶ δίκαιον ἐπάξω ταῦτα κατὰ τῶν Χαλδαίων· οὐ μὴν ὅτι σὺ βοηθείας ἤσθα ἄξιος. Καὶ ταῦτα προλαβὼν προείπον πρὶν γενέσθαι τὰ πράγματα, προγνώσει θεϊκῆ θεοπείσας· ἴν' ἐπιειδὴν εἰς πέρας ἀχθῆ, καὶ δι' ἔργων χωρηθῆ τὰ κατὰ τῶν Χαλδαίων προσηγορευμένα, μὴ οἷς νομίζεις θεοῖς τὴν αἰτίαν ἀναθεῖς.

« Τὰ πρότερα ἐτι ἀνήγγειλα, καὶ ἐκ τοῦ στόματός μου ἐξῆλθε, καὶ ἀκουστὸν ἐγένετο· ἐξάπαντα ἐποίησα, καὶ ἐπῆλθε. Γινώσκω, ὅτι σκληρὸς εἶ, καὶ νεῦρον σιδηρεῖν ὁ τράχηλός σου, καὶ τὸ μέτωπόν σου χαλκοῦν. Καὶ ἀνήγγειλά σοι παλαιά, πρὶν ἔλθειν ἐπὶ σέ· ἀκουστὸν σοι ἐποίησα, μήποτε εἴπης, ὅτι Τὰ γλυπτὰ καὶ τὰ χωνευτὰ ἀνετίθασάν μοι. » Μήποτε τῶν πραγμάτων ἐπελθόντων, ἀπατῶν σεαυτὸν, τοὺς πεπλανημένους νομιζομένους σοι θεοὺς πεποιημένους αὐτὰ νομισίας. Πλὴν καὶ τοῦτο τὴν ἐμὴν οὐ λανθάνει πρόγνωσιν, τὸ μὴδ' ἐκ τούτων ὠφελήθησθεσθαι τῶν λόγων. Ὅμως δ' οὖν ἐπὶ μὲν τῇ ἑαυτοῦ φιλανθρωπίᾳ, ἐτι καὶ νῦν μαρτύρομαι, καὶ διαστέλλομαι σε τὰ συμβησόμενα τῇ Βαβυλῶνι καὶ τοῖς Χαλδαῖαις τοῖς μέλλουσι σε καταπολεμεῖν.

« Ἰκούσατε πάντα, καὶ ὑμεῖς οὐκ ἔγνωτε. Ἄλλ' ἂν ἀκουστά σοι ἐποίησα τὰ καινὰ ἀπὸ τοῦ νῦν, & μέλλει γίνεσθαι· καὶ οὐκ εἶπας, Νῦν γίνεται, καὶ οὐ πάλαι, καὶ οὐ προτέρας ἡμέρας ἤκουσας αὐτά. Μὴ εἶπες, Ναὶ γινώσκω αὐτά. Οὐτ' ἔγνωσ, οὐτ' ἠπίστω, ὅτε ἀπ' ἀρχῆς ἠνοιξά σοι τὰ ὄτα· ἔγνω γὰρ, ὅτι ἀθετῶν ἀθετήσεις, καὶ ἀνομος ἔτι ἐκ κοιλίας κληθήσῃ. » Μὴ γὰρ σαυτὸν ἀπάτα· μὴ λέγε, ὅτι καὶ πρὸ τῆς ἑμῆς προφητείας ἐγίνωσκας αὐτά· πόθεν γὰρ σοι παρήν ταῦτα γινώσκεις; Πλὴν οὐδὲν σε ἐκ τούτων ὠφελήθησθαι τῶν λόγων πέπεισμαι.

« Ἐνεκεν τοῦ ἐμοῦ ὀνόματος δέξω σοι τὸν θυμὸν μου, καὶ τὰ ἐνδοξά μου ἐπάξω ἐπὶ σέ, ἵνα μὴ ἐξολοθρεύσω σε. » Ὅμως γοῦν οὐ διὰ σέ, ἀλλὰ διὰ τὴν ἑμαυτοῦ φιλανθρωπίαν ἐνταῦθεν ἦδη καὶ προείπον καὶ ἐπέδειξά σοι τὰ μέλλοντα, καὶ τὸν κατὰ τῶν πολεμίων μέλλοντα ἐπίνακα ἐλεθρον, σπουδάζων διὰ πάσης προφάσεως σωθῆναι σε.

« Ἰδοὺ πέπρακά σε οὐχ ἕνεκεν ἀργυρίου· ἐξειλάμην δέ σε ἐκ καμίνου πτωχίας· ἕνεκεν ἐμοῦ ποιήσω σοι, ὅτι τὸ ἐμὸν ὄνομα βεβηλόυται, καὶ τὴν δόξαν μου ἐτέρῳ ὀδώσω. » Οὐχ ἕνεκεν ἀργυρίου ἐπίπρασκόν σε· ἐπ' ὠφελείᾳ δὲ τῇ σῆ καὶ ταῦτα ἐπραττον, ὡς ἂν τοῦτον σωρροισθεῖ τὸν τρόπον· ὅτι μὴ τὴν διὰ λόγων καὶ παραινέσεων ὑπεδέξω παιδείαν. Τοῖς δὲ πολεμίοις οὐχ ἕνεκεν ἀργυρίου ἐπίπρασκόν σε, ἀλλὰ τῶν σὺν ἀμαρτημάτων καὶ ἀσετημάτων χάριν· εἴς γὰρ ἀμαρτίαις ὑμῶν ἐπράθητε. Καὶ ὅμως οὐδ' ἐτύχως ἐάσω ὑμᾶς τοῖς ἐχθροῖς δουλεύειν· ἀλλὰ πάλιν λυτρώσομαι, καὶ ὥσπερ ἀπὸ καμίνου πτωχίας ἐκ τῆς ὑπὸ τοῖς Βαβυλωνίοις κακώσεως αὐθις ἐλευθερώσω.

« Ἀκούε μου, Ἰακώβ, καὶ Ἰσραὴλ ὃν ἐγὼ καλῶ. Ἐγὼ εἰμι πρῶτος, καὶ ἐγὼ εἰμι εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ἡ χεὶρ μου ἐθεμελίωσε τὴν γῆν, καὶ ἡ δεξιὰ μου ἐστερέωσε τὸν οὐρανόν· κατέσω αὐτούς, καὶ στήσονται ἔμα. » Ἐν τούτοις τοῖς κατορθούτοις ἀνακαλεῖται, διὰ τῶν ἐμπροσθεν ἐτέρους τοῖς παρ' αὐτοῖς διαβεβημένους ὀνομάσας· ἀλλ' ἐνταῦθα τοῖς κρείττοσι διαλέγεται, ὅς ἐ κλητοὺς ὀνομάζει. Ἦσαν γὰρ ἐξ ἐκείνου πολλοὶ κλητοὶ, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί· πλὴν οἱ θηλούμενοι, οὐκ ἦσαν ἐκλεκτοὶ, ἀλλὰ κλητοί.

« Καὶ συναχθήσονται πάντες, καὶ ἀκούσονται. Τίς αὐτοῖς ἀνήγγειλε ταῦτα; » Ὡς γὰρ δεσπότῃ προσάττονται ὑπακούουσιν αἱ προλεχθεῖσαι δυνάμεις· ἀλλὰ καὶ συναχθεῖσαι ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐστᾶσιν ἀκουσόμεναι τῶν αὐτοῦ λόγων. Τοῦτο τοι ἐδήλου καὶ ἐν ἀρχῇ τῆς βίβλου φάσκων ὁ λόγος, « Ἀκουε, οὐρανὲ, καὶ ἐνωτίζου, ἡ γῆ, ὅτι Κύριος ἐλάλησεν. »

« Ἀγαπῶν σε ἐποίησα τὸ θέλημά σου ἐπὶ Βαβυλῶνα, τοῦ ἄραι σπέρμα Καλδαίων. Ἐγὼ ἐλάλησα, ἐγὼ ἐκάλεσα. Ἦγαγον αὐτὸν, καὶ εὐώδισα τὴν ὁδὸν αὐτοῦ. Προσαγάγετε πρὸς με, καὶ ἀκούσατε ταῦτα· οὐκ ἀπ' ἀρχῆς ἐν κρυφῇ λελάληκα· ἤνικα ἐγένετο, ἐκεῖ ἤμην. Καὶ νῦν Κύριος Κύριος ἀπέστρεψέ με,

VERS. 6-8. « Audistis omnia, et vos non cognovistis. Sed audita tibi feci nova ab hoc tempore, quæ futura sunt. Et non dixisti, Nunc sunt, et non olim, et non in pristinis diebus audisti ea. Ne dicas, Etiam cognosco ea. Neque novisti, neque scivisti, quando a principio aperui tibi aures : novi enim quod prævaricans prævaricaberis, et iniquus adhuc ab utero vocaberis. » Ne teipsum decipias : ne dicas te etiam ante prophetiam meam hæc scivisse : nam unde tibi hæc notitia ? Cæterum persuasum habeo te ex hisce verbis utilitatis nihil accepturum.

VERS. 9. « Propter nomen meum ostendam tibi iram meam, et gloriosa mea inducam super te, ut non destruam te. » Attamen non propter te, sed ob clementiam meam jam hinc prædixi et ostendi tibi futura, atque perniciem inimicis tuis obventuram : omni modo occasioneque utens ad salutem tuam.

VERS. 10, 11. « Ecce vendidi te, non propter argentum : erui autem te de fornace mendicitatis : propter me faciam tibi, quia nomen meum profanatum est, et gloriam meam alteri non dabo. » Non ob argentum vendidi te, sed ad utilitatem tuam id effeci, ut hoc modo ad sanam mentem reducaris : quoniam verbis et monitis allatam institutionem non admisisti. Inimicis autem non argenti gratia vendidi te ; sed peccatorum et impietatum tuarum causa : nam peccatis vestris venditi estis. Attamen ne ita quidem vos inimicis servire permittam ; sed iterum redimam, et, ceu ex fornace mendicitatis, ex illa calamitate Babylonica iterum eripiam.

VERS. 12, 13. « Audi me, Jacob, et Israel quem ego voco. Ego sum primus, et ego sum in sæculum, et manus mea fundavit terram, et dextera mea firmavit cælum : vocabo eos, et stabunt simul. » In his eos evocat, qui bene se gerunt, postquam in præcedentibus alios, qui apud ipsos male audiebant, evocaverat. Verum hic præstantioribus loquitur, quos « vocatos » appellat. Nam tunc quoque erant multi vocati, pauci electi : memorati porro homines non electi, sed tantum vocati erant.

VERS. 14. « Et congregabuntur omnes, et audient. Quis ipsis hæc annuntiavit ? » Nam prædictæ virtutes ut jubenti Domino parent ; quin etiam in unum congregatæ, stant ut ejus sermonem audiant. Id sane initio declarabat his verbis, « Audi, cælum, et auribus percipe, terra, quia Dominus locutus est. »

VERS. 15-20. « Diligens te feci voluntatem tuam super Babylonem, ut auferrem semen Chaldaeorum. Ego locutus sum, et ego vocavi. Adduxi eum, et prosperam feci viam ejus. Adducite ad me, et audite hæc, Non ab initio in abscondito locutus sum : cum fierent, ibi eram. Et nunc Dominus Dominus

⁶⁵ Isa. 1, 1.

avertit me, et Spiritus ejus. Sic dicit Dominus, qui A
 eruit te, Sanctus Israel : Ego sum Deus tuus, o-
 stendi tibi, ut invenires viam in qua ambulares. Et
 si audisses mandata mea, fuisset quæsi fluvius pax
 tua, et justitia tua ut fluxus maris : et fuisset quasi
 arena semen tuum, et fructus ventris tui sicut pul-
 vis terræ : neque nunc exterminaberis, neque por-
 tibus nomen tuum in conspectu meo. Egrudere ex
 Babylone, fugiens a Chaldeis. Vocem jucunditatis
 annuntias usque ad extremum terræ : dicite, Li-
 boravit Dominus servam suam Jacob. » Quam-
 obrem, cum jam hinc polliceam me non exterminat-
 urum te, neque nomen tuum deleturum esse, dixi
 tibi, ut exires de Babylone, dimissus ac liber ab
 inimicorum metu. Accepta autem ad propria re-
 vertendi potestate, ne supine et oscitantur viam
 capesse, sed cum omni diligentia. Nam occurret
 tibi vox lætitiæ, quam vel jam hinc audias ; quin-
 etiam omnes qui sermones meos audierint, de sa-
 lute tua una gaudebunt. Et hæc quidem secundum
 historiam, non reditus ex captivitate Babyloica
 tempore gesta sunt, cum ii, qui a Cyro et Dario
 Persarum regibus libertate donati fuerant, revert-
 runt. Ac secundum intelligendi rationem, cum in
 historia ad litteram reperiri nequeat petra illa
 aquas emittens in reditu populi, dicemus in iis qui
 a spiritali captivitate in perpetuum liberati sunt,
 de quibus Christus dicebat, « Evangelizare paup-
 eribus misit me, prædicare captivis dimissionem⁸⁸, »
 veram deprehendi promissionem. His quippe ipais C
 apostolicus ex verâ petra potus instillatur : « Pe-
 tra autem erat Christus⁸⁹, » secundum Aposto-
 lum.

Vers. 21. « Quod si sitierint, per desertum du-
 cet eos : aquam ex petra educet illis. Scindetur
 petra, et fluat aqua, et bibit populus meus. Non
 est gaudium impiis, dicit Dominus. » Etenim pie
 agentibus omnis a Deo adest voluptas, gaudium
 et lætitia, necnon alia omnia, quæ in promissis ha-
 bentur, impiis vero nulla promissorum ratio ha-
 betur.

CAPUT XLIX.

Vers. 1. « Audite me, insulæ, et attendite, gen-
 tes. » Aperte significat se non Judæos in præsentem
 compellere, neque ad quasvis obvias insulas verba
 facere, sed ad gentes et ad Dei Ecclesias in medio
 gentium positas. Quapropter secundum Symma-
 chum, sic legitur : « Audite me, insulæ, et auscul-
 tate, gentes. » Quid igitur Ecclesiæ suæ declarare
 expetiat, ita subdit : « Per multum tempus stabit
 Dominus. » Ac primo observandum est, hæc et quæ
 postea subsequuntur, ex persona Domini proferri.
 Ubi ipse Dominus, qui sermonem exorsus est, quæ
 adjiciuntur quasi de alio dicta declarat : imo etiam
 sese genitum esse fatetur, et servum nuncupat, et
 multa alia in sequentibus aperit. Ne jam, inquit,
 dum hæc eloquor, verborum effectum vos visuros

και τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ. Οὕτω λέγει Κύριος, ὁ ρυθ-
 μενός σε, Ἄγιος Ἰσραὴλ· Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός σου,
 δέδειχά σοι τὸ εὐραῖν σε τὴν ὁδὸν ἐν ἣ πορεύσῃ ἐν
 αὐτῇ· Καὶ εἰ ἤκουσας τῶν ἐντολῶν μου, ἐγένετο ἀν-
 ὡσεὶ ποταμὸς ἡ εἰρήνη σου, καὶ ἡ δικαιοσύνη σου
 ὡς κύμα θαλάσσης· καὶ ἐγένετο ἀν ὡσεὶ ἡ ἄμμος τὸ
 σπέρμα σου, καὶ τὰ ἔγγραμμα τῆς κοιλίας σου ὡς ὁ
 χεὺς τῆς γῆς. Οὐδέ νῦν σὲ μὴ ἐξολοθρευθῆς, οὐδ'
 ἀπολείπαι τὸ ὄνομά σου ἐνώπιον ἐμοῦ. Ἐξέλιθε ἐκ
 Βαβυλώνης, φεύγων ἀπὸ τῶν Χαλδαίων. Φωνὴν εὐ-
 φροσύνης ἀναγγεῖλαις ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς· λέγετε,
 Ἐρρύσατο Κύριος τὸν δούλον αὐτοῦ Ἰακώβ· Ἀε-
 περ ἐντεῦθεν ἦδη ἐπαγγελλόμενος μὴ ἐξολοθρευθῆσαι
 σε, μὴδ' ἐξαλείψαι τὸ ὄνομά σου, εἰπέ σοι ἐξίεναι
 ἀπὸ Βαβυλώνης, ἔφετον καὶ ἐλεύθερον τοῦ τῶν πολε-
 μίων φόβου γενόμενον. Λαβὼν δὲ τὴν ἐξουσίαν τῆς
 εἰς τὰ οἰκία ἐπανόδου, μὴ ὑπείκῃς μὴδὲ νοηλιῶς
 παιοῦ τὴν πορείαν, σὺν ἀπάσῃ δὲ σπουδῇ. Ἀπαντή-
 σαι γάρ σοι φωνὴ εὐφροσύνης, ἐντεῦθεν ἦδη ἀκου-
 μένης· ἀλλὰ καὶ πάντας οἱ τῶν ἐμῶν λόγων ἀκούου-
 τες συγχαρήσονται σοὶ ἐπὶ σωτηρίᾳ. Καὶ ταῦτα δὲ
 πρὸς μὲν ἱστορίαν οὐκ ἐπληροῦτο κατὰ τὸν χρόνον
 τῆς ἀπὸ Βαβυλώνης ἐπανόδου, τῶν ἡλευθερωμένων
 ὑπὸ Κύρου καὶ Δαρείου τῶν βασιλευσάντων ἐν Πέρ-
 σαις· καὶ πρὸς δὲ διάνοιαν, ἐπεὶ μὴ ἔστι πρὸς λέξιν
 εὐραῖν ἐν τῇ ἱστορίᾳ πέτραν ὑδάτων βέυσασαν κατὰ
 τὴν ἐπάνοδον τοῦ λαοῦ, φήσομεν γοῦν τοῖς τῆς
 αἰχμαλωσίας αἰεὶ ἡλευθερωμένοις, περὶ ὧν ὁ Χριστὸς
 ἔλεγεν, « Εὐεγγελισσάσθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, κη-
 ρῆσαι αἰχμαλώτους ἄρεσιν, » ἐπαληθεύειν τὴν ἐπαγ-
 γελίαν. Τοῦτοις γὰρ αὐτοῖς τὸ ἀποστολικὸν κόμμα τὸ
 ἐκ τῆς ἀληθινῆς πέτρας ἐξομβρεῖ· « Ἡ πέτρα δὲ ἦν
 ὁ Χριστὸς, » κατὰ τὸν Ἀπόστολον.

« Καὶ ἐὰν διψήσωσι, δι' ἐρήμου ἔξει αὐτοῦς· ὕδωρ
 ἐκ πέτρας ἐξείξει αὐτοῖς. Σχισθήσεται πέτρα, καὶ
 ρυήσεται ὕδωρ, καὶ πίεται ὁ λαός μου. Οὐκ ἔστι
 χαίρειν, λέγει Κύριος, τοῖς ἀσεβέσιν. » Εὐσεβοῦσι
 γὰρ πάντα πάρεστιν ἢ παρὰ τοῦ Θεοῦ τρυφὴ καὶ εὐ-
 φροσύνη, καὶ ὅσα ἐπηγγεῖλαι ἀγαθὰ ἄλλα· τοῖς δὲ
 ἀσεβέσιν οὐδεὶς λόγος πρὸς τὰ ἐπηγγελμένα.

ΣΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΘ'.

« Ἀκούσατέ μου, νῆσοι, καὶ προσέχετε, ἔθνη. »
 Μονοουχὶ σαφῶς διασταλλόμενος, ὅτι, μὴ πρὸς Ἰου-
 δαίους τὰ παρόντα συντείνει, μὴδ' ὡς ἔτυχε πρὸς
 τινὰς προαίρους νοουμένας νήσους, ἀλλὰ πρὸς τὰ
 ἔθνη καὶ τὰς μεταξὺ τῶν ἰθῶν μεσολαβουμένας
 τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας. Ὅθεν καὶ κατὰ τὸν Σύμμαχον
 τοῦτον εἰρηται τὸν τρόπον, « Ἀκούσατέ μου, νῆσοι,
 καὶ ἀκροάσασθε, ἔθνη. » Τί τοίνυν βούλεται διδάξειν
 τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ, ἐπιλέγει, « Διὰ χρόνου πολλοῦ
 στήσεται Κύριος. » Καὶ πρῶτον ἐπιτηρητέον, ὡς ἐκ
 προσώπου τοῦ Κυρίου ταῦτα φέρεται καὶ τὰ ἐξῆς
 αὐτοῖς ἐπιφερόμενα· ἐν οἷς αὐτὸς ὁ τοῦ λόγου κατ-
 ἄρξας Κύριος· ὡς περὶ ἑτέρου διδάσκει τὰ ἐπιλεγό-
 μενα· ἀλλὰ καὶ γεγενῆσθαι ἑαυτὸν ὁμολογεῖ, καὶ
 δούλον ἑαυτὸν ὀνομάζει, καὶ ὅσα ἄλλα περίστησι ἐκ

⁸⁸ Luc. iv, 18. ⁸⁹ 1 Cor. x, 4.

τῶν ἐξῆς ἐπιπροσμένων. Μὴ νῦν, φησίν, ὅτε ταῦτα A
 διεξέρχομαι, προσδοκῆσατε τῶν λόγων ἄγεσθαι τὰ
 ἀποτελέσματα· μακρὸς γὰρ ἔσται μεταξύ χρόνος ἐν
 ᾧ δι' ἔργων συστήσεται τὰ προφητευόμενα. « Ἐκ
 κοιλίας μητρὸς μου ἐκάλεισε τὸ ὄνομά μου. » Τοῦτο
 γὰρ παιδεύθητε, ὡ Ἴσραη, καὶ ὑμεῖς, αἱ νῆσοι. Ποῖον
 δὲ τοῦτο, ἢ ὅτι Κύριος ὁ πάντων δεσπότης, καὶ πρὶν
 εἰς ἀνθρώπους ἐμὲ τὸν Κύριον εἰσελθεῖν, ἔτι κυόμε-
 νον, καὶ κατὰ γαστέρας ἀνεκάλεισατο, αὐτὸς δὲ μοι
 καὶ ὄνομα ἰδωρήσατο; Ὅτι μὲν ὡς αὐτῷ μόνῳ γνω-
 ριμὸν ἔστι· κατὰ καιρὸν δὲ καὶ ὑμῖν αὐτοῖς, λέγω πᾶσι τοῖς ἔθνεσι, φανερὸν γενήσεται.

« Καὶ ἔθηκε τὸ στόμα μου ὡς μάχαιραν ὄξειαν. »
 Ἄλλὰ καὶ ἔθηκεν ὁ αὐτὸς Θεὸς καὶ Πατήρ τὸ ἔμρον
 τοῦ ταῦτα λέγοντος Κυρίου στόμα, ὡς μάχαιραν
 ὄξειαν, τμητικὴν οὖσαν, εἰς τὸ διαμεῖναι καὶ ἀφορίζειν B
 τοὺς ἀξίους τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τῶν μὴ τοιοῦτων· ὃ δὴ καὶ
 ἐν Εὐαγγελίοις ὁ αὐτὸς ἐμαρτύρει λέγων, « Μὴ νο-
 μίσητε, ὅτι ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην ἐπὶ τῆς γῆς, » καὶ
 τὰ ἐξῆς. « Καὶ ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς χειρὸς αὐτοῦ
 ἐκρυψέ με· ἔθηκε με ὡς βέλος ἐκλεκτόν, καὶ ἐν τῇ
 φαρέτρᾳ αὐτοῦ ἐκρυψέ με. » Τὴν κρύφιον καὶ τοῖς
 πολλοῖς λαθάνουσαν οἰκονομίαν τῆς ἐνοσάρχου παρου-
 σίας αὐτοῦ ὡδὲ πη αἰνιτιζόμενος. Ὅσπερ δὲ μάχαιραν
 ὄξειαν τὴν γλώσσαν αὐτοῦ ὠνόμασεν, οὕτω καὶ βέλος
 ἐκλεκτόν φησι τεθεῖσθαι αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Πατρὸς· ἵν'
 ὅτε βούλοιο, τετρώσκη τὸν ἀξίους τῶν αὐτοῦ κέν-
 τρων· ὅποια ἦν ἡ ψυχὴ ἡ λέγουσα, « Ὅτι τετρωμένη
 ἀγάπησ ἔγω. » Πλὴν ἄλλα καὶ τοῦτο τὸ βέλος ὡς ἐν
 φαρέτρᾳ καὶ θήκη βελῶν ἀπέκρυψεν ὁ Θεὸς καὶ Πα-
 τήρ· ἵνα μὴ πάντες αὐτὸ θεωρῶσι, μηδὲ νομιῶσιν, εἰ
 μὴ μόνοι οἱ ἀξιοί. Καταλλήλως δὲ ἐπὶ τῇ τοῦ βέλους
 ἐπιγορῆσ τῷ τῆς φαρέτρας ὀνόματι κέχρηται. Φασέ-
 τραν δὲ καὶ βλοθῆκην οὐκ ἂν ἀμάρτοις εἰπὼν τὸ
 σαρκίον ὃ ἀνεῖληφεν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐπιθημῶν ἀν-
 θρώποις. Τοιοῦτον δὲ κατεσκευασμένον τὸν ταῦτα λέ-
 γοντα Κύριον ὁ ἐμὸς Θεὸς καὶ Πατήρ εἶπέ μοι·

VERS. 2. « Et posuit os meum ut gladium acu-
 tum. » Sed etiam idem Deus et Pater, mei ista lo-
 quentis Dominus os posuit ut gladium acutum, ac
 tenui ad scissionem acie, ad separandos et seque-
 strandos eos, qui Deo digni sunt, ab illis, qui non
 pari modo se habent. Quod etiam ipse in Evange-
 liis testificabatur dicens : « Nolite putare, quoniam
 venerim pacem mittere super terram », et cæ-
 tera. « Et sub tegumento manus suæ abscondit
 me : posuit me quasi sagittam electam, et in pha-
 retra sua abscondit me. » Occultam ac multis ho-
 minibus latentem œconomiam sui in carne adven-
 tus his subindicat. Sicut autem linguam suam gla-
 dium acutum vocavit, ita et se a Patre sagittam
 electam positum fuisse testatur ; ut quoties vellet,
 feriret eos, qui hujusmodi spiculo digni essent :
 qualis erat anima illa, quæ dicebat, « Quia vulne-
 rata amore ego ». Cæterum hanc sagittam, quasi
 in pharetra et sagittarum theca Deus Pater repo-
 suit ; ne illam omnes viderent ac æstimare possent,
 dignis tantum exceptis. Consentaneæ autem ad sa-
 gittæ vocabulum, pharetræ nomine usus est. Pha-
 retram vero et sagittarum thecam neutiquam aber-
 res, si dicas esse carnem, quam Dei Verbum apud
 homines peregrinans assumpsit. His modis instructo
 mihi, qui hæc loquor, Domino, Deus et Pater dixit :

« Δοῦλός μου εἶ σὺ, Ἰσραὴλ, καὶ ἐν σοὶ δοξασθή-
 σομαι. » Ἐπειδὴ γὰρ προήλθες ἐκ κοιλίας μητρὸς,
 καὶ γένεσιν ὑπέμεινας τὴν ἐκ σπέρματος Ἰσραὴλ,
 οὐκ ἐν ἑτέρῳ γένει, οὐδὲ ἐν ἀλλοφύλοις ἔθνεσι τὴν
 ἐνανθρώπησιν ἐποίησ· ἀλλ' ἐν τῷ Ἰσραὴλ ἐκ σπέρ-
 ματος Δαυὶδ κατὰ σάρκα, καὶ ἐκ φυλῆς Ἰούδα γενό-
 μενος, εἰκότως καὶ αὐτὸς Ἰσραὴλ χρηματίσας ἂν
 καὶ δοῦλος, διὰ τὸ μορφήν δοῦλου ἀνεῖληφέναι, καίτοι
 μονογενῆ ἕντα Θεόν· ἀλλὰ γὰρ ὁμοίως τοῖς ἔμπροσθεν
 καὶ ἐνταῦθα τὸ μὲν τοῦ υἱοῦ ὄνομα ἀποκρύπτει,
 δοῦλον δὲ ὀνομάζει, τὴν τοῦ υἱοῦ προσγορίαν τῇ αὐ-
 τοῦ παρουσίᾳ καὶ τῇ δι' αὐτοῦ πᾶσιν ἀνθρώποις
 ἀνακαλυφθείσῃ χάριτι ταμειυόμενος. Εἰθ' ὅπερ οὐ-
 δ.ν τῶν πύσποτε δοῦλων ὑπῆρξε, τοῦτο διὰ σοῦ, φησί,
 γενήσεται· ἐν σοὶ γὰρ δοξασθήσομαι. Ταῦτα μὲν οὖν
 ὁ Θεὸς καὶ Πατήρ· ἐγὼ δὲ ὁ ταῦτα λέγων Κύριος,
 τούτων ἀκούσας τῶν λόγων, ἀπεκρινάμην καὶ εἶπον·
 Καὶ πῶς δοξασθήσῃ ἐν ἐμοί, ὦ Πάτερ ! ὅπως πολλὰ

VERS. 5. « Servus meus es tu, Israel, et in te glo-
 riabor. » Quia enim ex utero matris prodisti, et
 ortum ex semine Israel tulisti ; non alio in genere,
 neque in alienigenis gentibus, incarnationem adi-
 disti ; sed in Israel ex semine David, et ex tribu
 Juda secundum carnem ortus, jure et ipse quoque
 Israel vocaris, et servus, quia servi formam acce-
 pisti, etsi unigenitus sis Deus. At hic, ut in præce-
 dentibus, filii quidem nomen tacet, servumque vo-
 cat, filii nomen adventui suo et gratiæ per ipsum
 hominibus omnibus revelatæ, reservans. Deinde,
 quod nemini unquam servorum concessum est, id
 per te, inquit, peragetur : nam in te gloriabor.
 Hæc quidem Deus et Pater. Ego vero, qui hæc
 dico, Dominus, his auditis verbis, ita respondi : Et
 quomodo in me gloriaberis, o Pater ! cum multis
 laboribus doloribusque pro salute hominum perfun-
 ctus, nihil perfecerim ? multi namque ex illis in in-

⁸⁸ Matth. i, 51. ⁸⁹ Cant. ii, 5.

credulitate manserunt; atque in primis Judæi: A καμῶν, καὶ μυρίου κότους ὑπομένεινσ δὲ πρὸς τῆς
quare dico:

γὰρ αὐτῶν ἐναπέμειναν τῇ ἀπιστίᾳ· καὶ πρῶτόν γε τὸ Ἰουδαίων ἔθνος· διό φημι·

VERS. 4-5. « Sine causa laboravi, in vanum et in nihilum dedi fortitudinem meam. Propterea iudicium meum a Domino, et labor meus in conspectu Dei mei. Et nunc sic dicit Dominus, qui formavit me ex utero servum sibi, ut congregarem Jacob ad eum, et Israel; congregabor et glorificabor in conspectu Domini, et Deus meus erit mihi fortitudo. » Etiam si enim homines non recte agant, nec ex laboribus meis, quos ipsorum causa perpressus sum, dignam utilitatem accipiant; at ego iis, quæ penes me erant, perfunctus, in conspectu Dei mei paternam explevi voluntatem: quamobrem iis, qui ex circumcisione sunt, primum salutarem et paternam gratiam prædicavi. Nam qui formavit me ab utero servum sibi, et ex Israele corpus meum concinnavit, is voluit ut ipsis prioribus gratiam meam prædicarem, ut Jacob et Israel ad eum congregarem. Jure itaque hæc monita tradit: « In viam gentium ne abieritis, et in civitatem Samaritanorum ne intraveritis: ille potius ad oves, quæ perierunt, domus Israel⁴⁷. » Patri ergo placuit, ut ad congregandum Jacob et Israel, ad homines transitum facerem, unde ait, « In te gloriabor. » Ego vero incredulitatem et duritiam Israelis conspicatus, jam pridem dixi: « Sine causa laboravi: in vanum et in nihilum dedi fortitudinem meam. » In aliis quoque idipsam declarat his verbis: « Quæ utilitas in sanguine meo, dum descendo in corruptionem⁴⁸? » Sola quippe mihi ea, quæ ab ipso est, gloria servatur, et ipse quidem est fortitudo. Admiranda enim et stupenda ejus opera, virtutis ejus argumentum erant.

VERS. 6. « Et dixit mihi, Magnum est tibi ut voceris puer meus, ut statuas tribus Jacob, et dispersionem Israel convertas. » Nam revera maximum erat Salvatoris nostri opus, quod formam servi acceperit, et humanam generationem subiecit. Causa porro cur Salvator servus effectus sit, hæc erat, uti scilicet tribus Jacob staret, et dispersiones Israelis converteret. Ideo ipsis primum prædicabat, qui animis captivi erant, dimissionem, et cæcis visus restitutionem. Quoniam illi gratiam non susceperunt, consequenter dicitur postea: « Ecce posui te in testamentum generis, in lucem gentium; ut sis in salutem usque ad extremum terræ. »

VERS. 7,8. « Sic dicit Dominus, qui eruit te, Deus Israel. » Ipse namque, qui olim Israel eruit de manu Ægyptiorum, vobis quoque gentibus hæc annuntiat, et præcipit dicens, « Sanctificate eum, qui despicit animam suam; » quanto enim magis ille sese humiliavit usque ad mortem, et mor-

τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας, οὐδὲν ἦν ἴσα· οἱ πλείους γὰρ αὐτῶν ἐναπέμειναν τῇ ἀπιστίᾳ· καὶ πρῶτόν γε τὸ Ἰουδαίων ἔθνος· διό φημι·

« Κενῶς ἐκοπίασα, εἰς μάταιον καὶ εἰς οὐδὲν ἔδωκα τὴν ἰσχύον μου. Διὰ τοῦτο ἡ κρίσις μου παρὰ Κυρίου, καὶ ὁ πόνος μου ἐναντίον τοῦ Θεοῦ μου. Καὶ νῦν οὕτω λέγει Κύριος, ὁ πλάσας με ἐκ κοιλίας δούλον ἐαυτοῦ, τοῦ συναγαγεῖν τὸν Ἰακώβ πρὸς αὐτόν, καὶ Ἰσραὴλ· συναχθήσομαι καὶ δοξασθήσομαι ἐναντίον Κυρίου, καὶ ὁ Θεός μου ἔσται μοι ἰσχύς. » Εἰ γὰρ καὶ μὴ ἀνθρώποι κατορθώσι, μὴδ' ἀξίως τῶν ἐμῶν πόνων, ὧν ὑπέμεινα δι' αὐτοὺς, ὠφελοῦνται· ἀλλ' ἐγὼ, τὰ παρ' ἐμαυτοῦ πράξας, ἐναντίον τοῦ Θεοῦ μου τὸ πατριχὸν ἐτελείωσα βούλημα· διὰ πρῶτοις αὐτοῖς ἐκήρυξα τοῖς ἐκ περιτομῆς τὴν σωτηρίαν καὶ πατριχὴν χάριν. Ὁ γὰρ πλάσας με ἐκ κοιλίας δούλον ἐαυτοῦ, καὶ ἐκ τοῦ Ἰσραὴλ τὸ σῶμά μου κατασκευάσας, πρῶτοις αὐτοῖς κηρύττει βεβούληται τὴν ἐμαυτοῦ χάριν, εἰς τὸ συναγαγεῖν τὸν Ἰακώβ πρὸς αὐτόν, καὶ τὸν Ἰσραὴλ. Εἰκότως οὖν παραινέσει λέγων, « Εἰς ὁδὸν ἐθνῶν μὴ ἀπέλθητε, καὶ εἰς πόλιν Σαμαρειτῶν μὴ εἰσέλθητε· πορεύεσθε δὲ μᾶλλον εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ. » Ὁ μὲν οὖν Πατὴρ εἰς τὸ συναγαγεῖν τὸν Ἰακώβ καὶ τὸν Ἰσραὴλ, ἠδύκεσε τὴν εἰς ἀνθρώπους πάροδόν με ποιήσασθαι, εἰπὼν, « Ἐν σοὶ δοξασθήσομαι. » ἐγὼ δὲ τὴν ἀπιστίαν καὶ τὴν σκληροκαρδίαν θεωρῶν τοῦ Ἰσραὴλ, εἶπον ἦδη πρότερον, ὅτι, « Κενῶς ἐκοπίασα· εἰς μάτην καὶ εἰς οὐδὲν ἔδωκα τὴν ἰσχύον μου. » Καὶ ἐν ἑτέροις τοῖς αὐτὸ δηλοῖ εἰπὼν, « Τίς ὠφέλεια ἐν τῷ αἵματι μου, ἐν τῷ καταβαίνειν με εἰς διαφθοράν; » Μόνη γὰρ ἡ παρ' αὐτοῦ μοι δόξα πεφυλάκται, καὶ αὐτὸς μὲν ἔστιν ἡ ἰσχύς. Τὰ γούν θουμάσια καὶ τὰ παράδοξα ἔργα διεμπεπραγμένα τῆς αὐτοῦ δυνάμεως ἦν παρστατικά.

« Καὶ εἶπέ μοι, Μέγα σοὶ ἔστι τοῦ κληθῆναι σε παῖδά μου, τοῦ στήσαι τὰς φυλάς Ἰακώβ, καὶ τὴν διασποράν τοῦ Ἰσραὴλ ἐπιστρέψαι. » Καὶ γὰρ ὡς ἀληθῶς μέγιστον ἔργον τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τὸ μορφήν δούλου ἀναλαβεῖν, καὶ τὴν ἐν ἀνθρώποις ὑπομένειν γέννησιν. Τὸ δὲ αἴτιον τοῦ δούλου γενέσθαι τὸν Σωτῆρα, τοῦτο ἦν· λέγω δὲ στήσαι τὰς φυλάς Ἰακώβ, καὶ τὰς διασποράς τοῦ Ἰσραὴλ ἐπιστρέψαι. Διὰ αὐτοῖς πρῶτοις ἐκήρυτταν, αἰχμαλώτοις οὔσι τὰς ψυχὰς τὴν ἀφεσιν, καὶ τυφοῖς οὔσι τὴν ἀνάσφιψιν. Ἐπειδὴ μὴ παρεδέχοντο τὴν χάριν ἔκεινοι, ἀκολούθως εἰρηται ἔφη· « Ἴδοὺ τέλεικά σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἐθνῶν, τοῦ εἶναι σε εἰς σωτηρίαν ἕως ἐσχάτου γῆς. »

« Οὕτως λέγει Κύριος, ὁ ρυσάμενός σε, ὁ Θεός Ἰσραὴλ. » Αὐτὸς γὰρ, φησὶν, ἔκείνος, ὁ παλαιὸν τὸν Ἰσραὴλ ρυσάμενος ἐκ χειρὸς Αἰγυπτίων, αὐτὸς καὶ ὑμῖν τοῖς ἔθνεσι τὰῦτα προσφωνεῖ, καὶ διατάττεται λέγων· « Ἀγιάσατε τὸν φανέζοντα τὴν ψυχὴν αὐτοῦ· ὅσον γὰρ ἐαυτὸν ἐταπείνωσε μέχρι θανάτου, καὶ θανάτου

⁴⁷ Matth. x, 5, 6. ⁴⁸ Psal. xxxix, 10.

σταυροῦ, τοσοῦτο ὑμεῖς αὐτὸν δοξάζετε. Ἐτὸν βδελυσ-
σόμενον ὑπὸ τῶν ἔθνῶν, τῶν δούλων τῶν ἀρχόντων.
Βασιλεῖς ἔβρονται αὐτὸν, καὶ ἀναστήσουσι ἀρχον-
τες. καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ, ἔνεκεν Κυρίου· ὅτι
πιστός ἐστιν ὁ Ἅγιος Ἰσραὴλ, καὶ ἐξελεξάμην σε τῶν
δούλων τῶν ἀρχόντων· ἢ λέγω δὴ τοῖς πονηροῖς δαι-
μοσιν, οἱ γὰρ ἔτι τούτοις καταδεδουλωμένοι τὸν
Χριστὸν τοῦ Θεοῦ βλασφημοῦνται. Βδελύσσονται δὲ
σύροντες καὶ χλευάζοντες, καὶ φαυλίζοντες αὐτοῦ
τὴν θάνατον. Ἄλλὰ γὰρ ὑμεῖς οἷς ὁ λόγος προ-
φανεῖ, τοῦτον αὐτὸν ἀγιάσατε δοξάζοντες, ἐπεὶ καὶ
ἢ πᾶν γόνου κάμψαι αὐτῷ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων,
καὶ καταχθονίων, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται,
ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς,
ἢ ἔταν Ἐθῆ ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ μετὰ τῶν
ἄγγελων αὐτοῦ, καὶ καθίσθη ἐπὶ θρόνον δόξης αὐτοῦ
κρίνων ζῶντας καὶ νεκρούς· τότε γὰρ πάντες προσκυ-
νήσουσιν αὐτῷ ἔνεκεν Κυρίου τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ, ὅτι
πιστός ἐστιν ὁ Ἅγιος Ἰσραὴλ ὁ ἐκλεξάμενος αὐτόν.
Ἄντι δὲ τοῦ, ἢ Καὶ ἐξελεξάμην σε, ἢ ὁ Σύμμαχος,
ἢ Ἐξελέξατό σε, ἢ εἶρηκε. Ταῦτα μὲν οὖν τοῖς ἔθνεσι
παραδίδεται· τὰ δὲ ἐπιλεγόμενα εἰς αὐτοῦ πρόσω-
πον τοῦ Σωτῆρος θεσπίζεται· ἢ καὶ φησι τὸ Πνεῦμα
τὸ προφητικὸν ἐκ προσώπου τοῦ Πατρὸς· ἢ Καίριψ
δεκτῷ ἐπήκουσά σου, καὶ ἐν ἡμέρῃ σωτηρίας ἐβο-
ήθησά σοι. ἢ Σφρόδρα δὲ θαυμαστῶς εἴρηται τὸ,
ἢ Καίριψ δεκτῷ ἐπήκουσά σου· ἢ οὐτως δὲ ἦν ὁ τῆς
ἀναστάσεως αὐτοῦ χρόνος. Κατὰ μὲν γὰρ τὸν καιρὸν
τοῦ πάθους ἀνεβόησεν ὁ Σωτὴρ εἰπόν· ἢ Ἥλει,
ἢ Ἥλει· λιμὴ σαθαχθανεῖ· ἢ τούτέστι, ἢ Θεέ μου,
Θεέ μου, ἢ ἵνα τί με ἐγκατέλιπες; ἢ Ἄλλὰ καὶ προσ-
εύχεται λέγων· ἢ Πάτερ, εἰ δυνατόν, παρελθέτω
ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο· ἢ εἴθ' ὡς ἀνανεύοντα
τὸν Πατέρα ἑώρα, ἐπήγαγε· ἢ Πάτερ, εἰ μὴ δυνα-
τὸν παρελθεῖν αὐτὸ, γεννηθῆτω τὸ θέλημά σου. ἢ Ταύ-
την οὖν τὴν εὐχὴν εἰς καιρὸν δεχόμενος ὁ Πατὴρ,
μετὰ τὸ πάθος καὶ μετὰ τὴν εἰς ἄδου κάθοδον, και-
ρὸν τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ δεικνύς φησι πρὸς αὐ-
τόν· ἢ Καίριψ δεκτῷ ἐπήκουσά σου, ἢ καὶ τὰ ἐξῆς.
ἢ Καὶ ἐπλάσά σε, καὶ ἔδωκά σε εἰς διαθήκην ἔθνῶν,
τοῦ καταστῆσαι τὴν γῆν, καὶ κληρονομηῆσαι κληρο-
νομίας ἐρήμους. ἢ Τοιαῦται δὲ ἦσαν αἱ τῶν ἀβέων
καὶ πολυθέων ψυχῆ, ἔρημοι Θεοῦ καὶ ἀληθῶς ἢ ἔφανισμένοι, ἢ κατὰ τοὺς λοιπούς.

ἢ Λέγοντα τοῖς ἐν δεσμοῖς, ἢ Ἐξέλθετε, καὶ τοῖς ἐν τῷ
σκότει, ἀνακαλυφθῆναι. ἢ — ἢ Ἦμεν γὰρ ποτε τέκνα
ὀργῆς, καὶ ἦμεν ποτε σκότος· νῦν δὲ φῶς ἐν Κυρίῳ. ἢ
Εὐαγγελίζεται τοῖς τῶν προτέρων δεσμῶν, καὶ τοῦ
προτέρου σκότους ἢ λευθερωμένους, λέγων· ἢ Ἐν πά-
σαις ταῖς ὁδοῖς βοσκοθήσονται, καὶ ἐν πάσαις ταῖς
ἐρήμοις ἢ νομῆ αὐτῶν. ἢ Ὅδοι δὲ καὶ τρίβοι, ἢ
διώδευσαν οἱ πάλαι τοῦ Θεοῦ ἄνδρες, αἱ θεόπνευστοί
εἰσι Γραφαί, ἐν αἷς βοσκόμενοι οἱ τῆς ἐπαγγελίας
τυχόντες. τῆς ἐνθέου καὶ λογικῆς τροφῆς ἀπολαύσου-
σιν, ἀγαθὴν νομὴν ταύτην εὐράμενοι, καὶ τὰ ἐξῆς.

ἢ Οὐ πεινάσουσιν, οὐδὲ διψήσουσιν, οὐδὲ πατάξει
αὐτούς ὁ καύσω, οὐδ' ὁ ἔλιος. ἢ Ἄλλ' ὁ ἐλεῶν αὐτούς

A tem crucis, tanto magis vos ipsnm celebrate. « Qui
est abominationi gentibus, servis principum. Re-
ges videbunt eum, et consurgent principes : et
adorabunt eum propter Dominum, quia fidelis est
Sanctus Israel, et elegi te a servis principum ; » id
est, malignorum dæmonum : nam ii qui ab ipsis in
servitute redacti sunt, in Christum Dei blasphema
dicta proferunt. Ipsum autem abominationi habent,
traducentes, irridentes ac vilipendentes mortem
ejus. At vos, quos sermo compellat, eundem ipsnm
sanctificate et gloria afficite, quoniam ipsi « omne
genu flectetur cælestium, terrestrium et inferno-
rum, et omnis lingua confitebitur quia Dominus
Jesus Christus in gloria est Dei Patris », « quando
veniet in gloria Patris sui cum angelis ejus, et sede-
bit in throno gloriæ ejus judicans vivos et mortuos.
Tunc enim omnes ipsum adorabunt, propter Domi-
num Patrem ejus, quia fidelis est Sanctus Israel,
qui elegit eum. Pro illo autem, « Et elegi te, » Sym-
machus habet, « Elegit te. » Hæc itaque gentibus
tradita sunt ; quæ vero subjiciuntur, de persona
Salvatoris prænuntiantur : cui etiam propheticus
Spiritus ex persona Patris ait, « Tempore accepto
exaudivi te, et in die salutis adjuvi te. » Mirum
autem in modum dicitur, « Tempore accepto exau-
divi te ; » illud porro erat tempus resurrectionis
ejus. Nam passionis tempore clamavit Særvator
his verbis : « Eli, Eli, lima sabachthani ? » id est,
« Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti
me » ? Quinetiam precatur his verbis : « Pater,
si possibile est, transeat a me calix iste » ;
deinde ut abnuentem Patrem vidit, ait : « Pater, si
non potest hic transire, fiat voluntas tua » . Hanc
itaque orationem ad tempus accipiens Pater, post
passionem, et post descensum in infernum, ipsum
resurrectionis ejus tempus significans, ait illi,
« Tempore accepto exaudivi te, » et cætera. « Et for-
mavi te, et dedi te in testamentum gentium, ut consti-
tueres terram, et possideres hæreditates desertarum. »
Tales erant impiorum, et multis numeribus ditito-
rum hominum animæ, desertæ a Deo, ac vere
« destructæ, » secundum reliquos interpretes

D VERS. 9. « Dicentem iis qui vincti sunt, Exite,
et iis qui in tenebris, si revelentur . . . — « Era-
mus enim aliquando filii iræ, et eramus aliquando
tenebræ ; nunc autem lux in Domino » . « Bona
nuntia profert iis qui ex pristinis illis vinculis,
exque priscis tenebris liberi evaserant, dicens :
« In omnibus viis pascentur, et in omnibus semitis
pascua eorum. » Viæ semitæque quas pertransie-
runt illi olim Dei viri, sunt Scripturæ divinitus
inspiratæ, ubi pascentes li, qui promissa tenent,
divino et rationabili cibo fruuntur, hæc bona pascua
nacti, et cætera.

VERS. 10. « Non esurient, neque sitient, neque
percutiet eos æstus, neque sol. Sed qui miseretur

¹⁰ Philip. II, 10. ¹¹ Matth. xxii, 46. ¹² Matth. xxvi, 59. ¹³ ibid. 42. ¹⁴ Ephes. II, 5; v, 8.

eorum consolabitur eos, et per fontes aquarum A
 ducet eos. » Æstum et solem, humanæ vitæ ardo-
 rem vocat, ac temporariam ejus, quæ apud homi-
 nes lux æstimatur, usuram. Sed hæc, inquit, non
 comburent eos. Multi vero sunt fontes Israel et
 fontes Salutaris; alii Veteris, alii vero Novi Testa-
 menti. « Et ponam, ait, omnes montes in viam, »
 ut nihil ipsis acclive, nihil arduum asperumque
 superesset. Quinetiam omnem semitam in pascua
 ipsa se positurum esse pollicetur his verbis :

VERS. 11. « Et ponam omnem montem in viam,
 et omnem semitam in pascua ipsis. » Jam prius au-
 divimus tribus oportere modis Sion et Jerusalem
 intelligere: uno quidem humili et Judaico; altero
 autem modo accipitur pro toto piæ religionis insti-
 tuto ex coalitione et conjunctione animarum intel-
 lecto; alio denum, qui supernus est, pro cælesti et
 angelica conversatione, de qua ait Apostolus: « Illa
 autem, quæ sursum est Jerusalem, libera est, quæ
 est mater nostra²²; » et, « Accessistis ad Sion
 montem et civitatem Dei viventis, Jerusalem cæ-
 lestem²³. » Quibus ad istum modum se habentibus,
 præsens sermo, piæ religionis instituto, quod olim
 apud Judæos erat, sed penes ipsos destructum et
 ceu in exitium deductum, in gentium Ecclesiam
 mutatum fuerat, hæc vaticinatur. Montes igitur,
 utpote rationabiles, de hominum salute gaudere et
 exsultare jubet. Montes autem illi fuerint animæ,
 quæ adhuc quidem in terra vivunt, sed virtutum
 exercitio admodum sublimes sunt; sive divinæ et
 cælestes virtutes, quæ gaudere et lætari præ-
 cipit.

VERS. 12. « Ecce hi de longe venient: hi ab
 Aquilone et mari; alii de terra Persarum. » Qui-
 nam hi erant, nisi superius memorati, nimirum
 qui e quatuor universi climatibus vocati fuerant?

VERS. 13. « Lætamini, cæli, et exsultet terra,
 erumpant montes in lætitiâ; quia misertus est
 Deus populi sui, et humiles populi sui consolatus
 est. » Neque enim Deus cælestis illud institutum
 oblivisci potest: exemploque utitur naturali:
 Quenadmodum enim non potest mater filium suum
 oblivisci, et sicut non potest quæ genuit, uteri
 sui prolem non miserari; ita fieri nequit, ut ego,
 qui rationabiles hominum animas pro filiis meis
 constitui, piæ religionis institutum in hominibus
 stabilitum obliviscar. Quare ait:

VERS. 14, 15. « Dixit Sion, Dereliquit me
 Dominus, et Dominus oblitus est mei. Numquid
 obliviscetur mulier filii sui, ut non miseretur
 partus uteri sui? Etiamsi autem horum oblita fuerit
 mulier, ego tamen tui non obliviscar, dicit Domi-
 nus. » Quæ aperte significat veram Sion ruinæ
 et exitio obnoxiam non esse, sed semper manere
 et consistere. Itaque si quis eam contemplari
 cupiat, ne deorsum respiciat, neque illam in Pa-

παρακαλέσει, καὶ διὰ πηγῶν ὕδατων ἔξει αὐτούς. »
 Καύσωνα δὲ καὶ ἥλιον τὸν φλογμὸν τοῦ θνητοῦ βίου
 ἀποκαλεῖ, καὶ τοῦ νομιζομένου ἐν ἀνθρώποις φωτὸς
 τὴν πρόσκαιρον ἀπολαυσιν. Ἄλλ' οὐδὲ, φησὶ, ταῦτα
 καθάρσονται αὐτῶν. Πολλὰ δὲ πηγαὶ Ἰσραὴλ, καὶ
 πηγαὶ Σωτηρίου· αἱ μὲν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, αἱ
 δὲ τῆς Καινῆς. « Καὶ θῆσω δὲ, φησὶ, πᾶν ὄρος εἰς
 ὄδον, » ἵνα μὴδὲν αὐτοῖς ἀναντες ᾦ, μὴδὲ δύσβατον, ἢ
 τραχύ. Ἀλλὰ καὶ πᾶσαν τρίβον πάλιν εἰς βόσκημα
 θῆσιν αὐτοῖς ἐπαγγέλλεται, λέγων·

« Καὶ θῆσω πᾶν ὄρος εἰς ὄδον, καὶ πᾶσαν τρίβον
 εἰς βόσκημα αὐτοῖς. » Ἡδὴ καὶ πρότερον ἡμῖν εἰρη-
 ται, ὡς κατὰ τρόπους τρεῖς προσήκει νοεῖν τὴν
 Σιών καὶ τὴν Ἱερουσαλήμ· καθ' ἓνα μὲν τρόπον, πα-
 παινὸν καὶ Ἰουδαϊκόν· καθ' ἕτερον δὲ, πᾶν τὸ θεοσε-
 βῆς πολιτεῦμα συγκρίματι ψυχῶν νοούμενον· κατὰ
 δὲ τὸν ἐπαναβεβηκότα τρόπον ἢ ἐν οὐρανοῖς ἀγγελικῆ
 πολιτεία, περὶ ἧς φησὶν ὁ Ἀπόστολος· « Ἡ δὲ ἄνω
 Ἱερουσαλήμ ἐλευθέρη ἐστίν, ἣτις ἐστὶ μήτηρ ἡμῶν²⁴ »
 καὶ, « Προσεληλύθατε Σιών ὄρει, καὶ πάσει Θεοῦ
 ζῶντος Ἱερουσαλήμ ἱπουρανήν. » Ἐν οὕτως ἐχόν-
 των, ὁ παρῶν λόγος πρὸς τὸ θεοσεβῆς πολιτεῦμα, ὃ
 πάσαι μὲν παρὰ Ἰουδαίοις συνειστήκει, καθαιρεθὲν
 δὲ καὶ ὡς περ πτώσειν πεπονηδὸς παρ' αὐτοῖς μετα-
 δίδηται ἐπὶ τὴν ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίαν, τὰ προκειί-
 μενα θεσπίζει. Οὐλοῦν καὶ τὰ ὄρη ὡς λογικὰ χαίρειν
 καὶ ἀγαλλίζην ἐπὶ τῇ τῶν ἀνθρώπων σωτηρίᾳ προσ-
 τάττεται. Εἰς δ' ἂν ὄρη ψυχῆ, ἐπὶ γῆς μὲν εἶτι
 βιοῦσαι, σφόδρα δὲ εἰς ὕψος ἐπισημέναι διὰ τῆς τῶν
 ἀρετῶν κατορθώσεως· ἢ καὶ θεῖαι καὶ οὐράναι δυνά-
 μεις, αἷς εὐφραίνεσθαι παρακελεύεται

« Ἰδοὺ οὗτοι πόρθωθεν ἤξουσιν, οὗτοι ἀπὸ Βορρᾶ
 καὶ θαλάσσης, ἄλλοι δὲ ἐκ γῆς Περσῶν. » Τίνας δὲ
 ἦσαν οὗτοι ἀλλ' ἢ οἱ προδηλωθέντες, δηλαδὴ οἱ ἀπὸ
 τῶν τεσσάρων κλιμάτων τοῦ παντὸς ἀνακεκλημένοι;

« Εὐφραίνεσθε, οὐρανοὶ, καὶ ἀγαλλιάσθε ἡ γῆ,
 ῥηξάτωσαν τὰ ὄρη εὐφροσύνης, ὅτι ἠλέησαν ὁ Θεὸς
 τὸ λαὸν αὐτοῦ, καὶ τοὺς ταπεινοὺς τοῦ λαοῦ αὐτοῦ
 παρέκλίεσεν. » Οὕτε γὰρ δυνατόν κτήσθαι ποιήσασθαι
 τὸν Θεὸν τοῦ ἐν οὐρανοῖς πολιτεύματος· καὶ παρα-
 δείγματι κέχρηται φυσικῶ· Ὡς γὰρ ἀδύνατον μη-
 τέρα τοῦ ἰδίου τέκνου λαθεῖν, καὶ ὡς οὐ δυνατόν μὴ
 ἐλεῆσαι τὴν γεννήσασαν τὰ τέκνα αὐτῆς τῆς κοιλίας·
 οὕτως καὶ μὲ τὰς ἐν ἀνθρώποις λογικὰς ψυχὰς ὡς περ
 τέκνα συστήσασθαι, ἀδύνατόν ἐστιν ἐπιλαθεῖσθαι τοῦ
 ἐν ἀνθρώποις θεοσεβοῦς πολιτεύματος. Διὸ φησὶν·

« Εἶπε Σιών, Ἐγκατέλιπέ με Κύριος, καὶ ὅτι, Κύ-
 ριος ἐπαλέθετό μου. Μὴ ἐπιλήσεται γυνὴ τοῦ παιδίου
 αὐτῆς, ἢ τοῦ μὴ ἐλεῆσαι τὰ ἔκγονα τῆς κοιλίας αὐ-
 τῆς; Εἰ δὲ καὶ ταῦτα ἐπιλάβοιτο γυνή, ἀλλ' ἐγὼ οὐκ
 ἐπιλήσομαι σου, εἶπε Κύριος. » Δι' ὧν ἀντικεῖνος παρ-
 ἰστησι τὴν ἀληθινήν Σιών ἄπτωτον εἶναι καὶ ἀκα-
 χίρετον, ἀεὶ μένουσαν καὶ διὰ παντὸς συνεστῶσαν.
 Ὅστις εἴ τις ἐν θεωρίᾳ αὐτῆς γενέσθαι ποθεῖ, μὴ
 κάτω περιβλεπέτω, μὴδ' ἐπὶ τῇ Παλαεστίνῳ χι-
 ῶ

²² Gal. iv. 26. ²³ Heb. xii. 22.

ρας αὐτὴν ἀναζητεῖτω· ἀκουέτω δὲ τοῦ Θεοῦ λέγον· τὸς αὐτῆ·

A Iustinorum regione perquirat; sed audiat Deum sic eam alloquentem :

« Ἰδοὺ ἐπὶ τῶν χειρῶν μου ἐξωγράφῃσά σου τα τεῖχη, καὶ ἐνώπιόν μου εἶ διὰ παντός. » Χεῖρες γὰρ ὡς ἀληθῆς Θεοῦ τὴν τοιαύτην οἰκοδομοῦσι πόλιν, μᾶλλον δὲ διατυποῦσιν αὐτὴν καὶ διαζωγράφουσιν, ὥσπερ ἐν πίνακος γραφῇ, καὶ διαχαράττουσι τὴν θέσιν καὶ τοὺς τόπους τῆς κατὰ Θεοῦ πολιτείας ἐν ταῖς τῶν ἀνθρώπων ψυχαῖς συνεισώσης. Ὁ δὲ καὶ αὐτὸς τῆς ἑαυτοῦ πόλεως οἰκοδόμος, δηλαδὴ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, εἰδὼσα, λέγων, « Ἐπὶ τὴν πέτραν οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ἔδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. »

VERS. 16. « Ecce super manus meas depinxi muros tuos, et in conspectu meo es semper. » Nam manus Dei revera hujusmodi urbem œdificant, imo potius ipsam delineant et depingunt, quasi in tabella quæ depingitur, ac divini instituti in animabus hominum stabiliti positionem et loca, lineamentis designant. Quod etiam ipse quoque civitatis fundator et opifex, videlicet Dei Verbum, decuit his verbis, « Supra petram œdificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam. »

« Καὶ ταχὺ οἰκοδομηθήσῃ ὑφ' ὧν καθρέθῃς, καὶ ἂ ἐρημώσαντές σε ἐξελεύσονται ἐκ σοῦ. » Ὡσπερ γὰρ Ἰουδαῖοι τῆς καθαιρέσεως αὐτῆς γεγονάσιν αἴτιοι, οὕτω πάλιν ἐξ αὐτῆς ἦσαν οἱ τῆς νέας οἰκοδομῆς ἐργάται· ἀπόστολοι δηλονότι τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, μαθηταὶ τε καὶ εὐαγγελισταί, δι' ὧν ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ ἀνεγέρχεται.

VERS. 17. « Citoque œdificaberis, a quibus destructa es, et qui te desolaverunt, egredientur ex te. » Quemadmodum enim Judæi hujus excidii auctores fuerunt, sic rursus ex illa prodierunt novi œdificii artifices : apostoli videlicet Salvatoris nostri, discipuli et evangelistæ, quorum opera Ecclesia Dei excitata fuit.

« Ἄρον κύκλω τοὺς ὀφθαλμούς σου, καὶ ἴδε πάντας· Ἰδοὺ συνήχθησαν καὶ ἤλθοσαν πρὸς σέ. Ζῶ ἐγώ, λέγει Κύριος, ὅτι πάντας αὐτοὺς ὡς κόσμον ἐνόησῃ, καὶ περιθήσεις αὐτοὺς ὡς κόσμον νύμφῃ· ὅτι τὰ ἔρημά σου, καὶ τὰ κατεφθαρμένα καὶ πεπτωκότα, ὅτι νῦν στενωχωρήσει ἀπὸ τῶν χειροκούντων, καὶ μακρυνθήσονται ἀπὸ σοῦ οἱ καταπίνοντές σε. » Θαυμάσαι δὲ ἔστιν, ὅπως πρὸς τῇ διανοίᾳ καὶ κατὰ τὴν ἱστορίαν ὁ λόγος ἐπληροῦτο τοῦ παντός Ἰουδαίων ἔθνους, μετὰ τὴν σύστασιν τῆς ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησίας ἀποβλήτους γενομένου τῆς αἰσθητῆς πόλεως τῆς κατὰ Παλαιστίνην κειμένης, πρὸς τὸ καὶ τοῦ θεοσεβούς πολιτεύματος ἐκπεσεῖν.

VERS. 18, 19. « Leva in circuitu oculos tuos, et vide omnes : ecce congregati sunt, et venerunt ad te. Vivo ego, dicit Dominus, quoniam omnibus filiis, tamquam ornamento, indueris, et circumpones illos tamquam ornatum sponsæ : quoniam deserta tua et dissipata tua, et quæ ceciderunt, nunc angustiora sient præ habitatoribus, et longe arcebuntur a te qui absorbent te. » Mirari subit quo pacto hæc, tum quoad spiritualem intelligendi rationem, tum quoad historiam, completa sint; nempe cum gens Judæica, post fundatam Ecclesiam ex gentibus, a sensili illa urbe Palæstinæ expulsa est, quod a piæ religionis cultu delapsa esset.

« Ἐροῦσι γὰρ εἰς τὰ ὠτά σου οἱ υἱοὶ σου, οὓς ἀπολώλεκας· στενός μοι ὁ τόπος· πόνησόν μοι τόπον, ἵνα κατοικήσω. Καὶ ἔραϊς ἐν τῇ καρδίᾳ σου· τίς ἐγέννησά μοι τούτους; Ἐγὼ δὲ ἀτεκνός καὶ χήρα· τούτους δὲ τίς ἐξέθρεψέ μοι; ἐγὼ δὲ κατελείφθην μόνη, οὗτοι δὲ μοι ποῦ ἦσαν; » Τοῦ ἐκ περιτομῆς λαοῦ τὸ πάλιν κλήθος τῆς Ἐκκλησίας καθ' ὅλην τῆς εἰκουμένης ἐξ ἀπάντων ἀντεισυχθήσεται ἔθνῶν. Ἦσαν γὰρ ποτε ἐν ἀπωλείᾳ οἱ διὰ τῆς σωτηρίου χάριτος τῇ πολιτείᾳ τοῦ Θεοῦ προσδραμύοντες· οὓς ὀρώσα ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ ἀποθαυμάσαι λέγουσα, « Τίς ἐγέννησά μοι τούτους; » τὸ ξένον τῆς τῶν ἔθνῶν κλησίως ἐκπληττομένη· ὁμολογήσει τε τὴν ἐπισυμβῆσαν αὐτῇ ἐκ τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους ἀτεκνίαν.

VERS. 20, 21. « Dicent enim ad anres tuas filii tui, quos perdidisti : Angustus mihi locus est : fac mihi locum, ut habitem. Et dices in corde tuo : Quis genuit mihi istos? at ego absque liberis et vidua : hos autem quos enutrivit mihi? Ego autem derelicta sum sola : hi vero ubi erant mihi? » Vice populi ex circumcisione, multitudo magna totum per orbem in Ecclesiam ex omnibus gentibus inducetur. Olim quippe in pernicie erant ii, qui per salutarem gratiam ad divinæ religionis institutum accurrerunt : quibus conspectis Ecclesia Dei admirabunda dicet, « Quis mihi hosce genuit? » ad novam et insolentem gentium vocationem attonita : ac sterilitatem sibi a Judaica gente inductam fatebitur.

« Οὕτως λέγει Κύριος Κύριος· Ἰδοὺ αἶρω εἰς τὰ ἴθη τὴν χεῖρά μου, καὶ εἰς τὰς νήσους ἀρῶ σύσημόν μου, καὶ ἄξουσιν τοὺς υἱούς σου ἐν κόλπῳ, τὰς δὲ θυγατέρας σου ἐπ' ὠμων ἀροῦσι· » διδάσκων, ὅτι υἱούς αὐτῆς καὶ θυγατέρας, περὶ ὧν εἶπεν, ὅτι « Οὗτοι δὲ μοι ποῦ ἦσαν; » ἐκ τῆς ἐκλογῆς τῶν ἔθνῶν πρὸς αὐτὴν συνάξει. Τίνες δὲ τοῦτο πράξουσιν, ἢ πάντως ποὺ οἱ τοὺς εἰσαγομένους εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ χεῖραγωγούντες διὰ τὴν φρονῶν νηπιότητα;

VERS. 22. « Sic dicit Dominus Dominus : Ecco elevo super gentes manum meam, et adducent filios tuos in sinu, et filias tuas humeris portabunt : » docens, se filios et filias ejus, de quibus dixit, « Hi vero ubi erant mihi? » ex electione gentium ad Ecclesiam deducturum esse. Quinam vero id acturi sunt, nisi qui alios ad Ecclesiam Dei accedentes manu ducunt : ob eorum mentis imbecillitatem et infantiam?

16 Matth. xvi, 13.

VERB. 23. « Et erunt reges nutritii tui, et reginæ eorum, nutrices tuæ. » Quod ad litteram impletum ipsi oculis cernimus, dum ii, qui supremum imperium obtinent, Ecclesiam Dei nutritiorum instar gestant et fovent: ac reginæ gentium, id est, singularum gentium et provinciarum præfecti et magistratus, superno regno ministrantes, tanquam nutrices, pauperibus Ecclesiæ imperatorio nutu annonam suppeditant: quare nutrices ejus vocantur, sive secundum Symmachum, « lac præbentes; » sic enim habet, « Et reginæ eorum lac præbent. » Quis autem memoratos præfectos cernens in Ecclesia Dei genu flactere, ac in frontem humi procumbere, non fateatur hanc prophetiam ad litteram completam esse, quæ disertè ait: « Super faciem terræ adorabunt te, et pulverem pedum tuorum lingent. Et scies quia ego sum Dominus, et non confundentur, qui expectant te? » Par est enim non in segnitium delabi, neque spem promissorum amittere ante rerum eventum.

« Super faciem terræ adorabunt te, et pulverem

pedum tuorum lingent. Et scies quia ego sum Dominus, et non confundentur, qui expectant te? » Par est enim non in segnitium delabi, neque spem promissorum amittere ante rerum eventum. « Super faciem terræ adorabunt te, et pulverem pedum tuorum lingent. Et scies quia ego sum Dominus, et non confundentur, qui expectant te? » Par est enim non in segnitium delabi, neque spem promissorum amittere ante rerum eventum. « Super faciem terræ adorabunt te, et pulverem pedum tuorum lingent. Et scies quia ego sum Dominus, et non confundentur, qui expectant te? » Par est enim non in segnitium delabi, neque spem promissorum amittere ante rerum eventum.

VERB. 24. « Num accipiet quis a gigante spolia? et si quis captivum duxerit iniuste, salvabitur? » Gigantem vocat diabolum et adversariam potestatem. Numquid igitur, ait, contra gigantem quivis congreddi, ac tanti roboris viro spolia eripere valeat? Quod si quis talem hominem captivum abducere tentaverit, etsi justè agat, an pro insonte habebitur? Annon a gigante, utpote a fortiore, correptus, de salute periclitabitur? Pro illo autem, « iniuste, » Hebraica lectio, « justè, » habet. Nam qui gigantem captivum duxerit, justè sane agat, pariterque qui ejus spolia diripuerit.

VERB. 25. « Quoniam sic dicit Dominus: Si quis ceperit gigantem, accipiet spolia: qui autem acceperit a forti, salvabitur. Ego autem judicium tuum judicabo, et filios meos eruam. » Aperte declarans nobis, id solum fieri posse, ut prædicti hominis spolia auferantur; filios suos his significans; quare subdit, « Filios eruam; » quibus ereptis, qui ipsos violenter abstulerant, suas ipsi carnes comedent. Cum enim aliorum carnes non ultra comedere possent, suas comedent, et cum animarum hominum sanguinem ebibere non valeant, sanguinem suum bibent, ut illo inebrientur.

VERB. 26. « Et comedent qui tribulaverunt te carnes suas, et bibent, quasi vinum novum, sanguinem suum, et inebriabuntur. » Hæc possunt ad persecutores Ecclesiæ Dei, qui per tempora fuerunt, referri, hisque eorum finis et exitus describitur, quomodo scilicet futurum sit, ut carnes suas comedant, et sanguinem suum bibant.

« Et sentiet omnis caro, quia ego Dominus, qui erui te, et adjuvi fortitudinem Jacob. » Incorporeum Numen est, materiæ expers, intactile et simplex, nec quisquam, si quidem uti fas est egerit, speciem de illo corpoream imaginetur. Attamen sacra Scriptura hos alloquens, humano more de ipso

(1) Fortè legendum τροφῶν, ut supra. Edit.

« Καὶ ἔσονται βασιλεῖ, τιθηνοὶ σου, αἱ δὲ ἄρχουσαι αὐτῶν, τροφῶν σου. » Ὅπου καὶ αὐτὸ κατὰ λέξιν πληρούμενον αὐτοῖς Ἰσομεν ὀφθαλμοῖς, τῶν κρατούντων τῆς ἀνωτάτω ἀρχῆς τιθηνῶν τρόπον διαδοσσομένων τὴν τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαν· αἱ δὲ τούτων ἀρχουσαι, δηλαδὴ αἱ καθ' ἕκαστον ἔθνος, καὶ καθ' ἕκαστην ἐπαρχίαν ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι, τῇ ἀνωτάτῳ βασιλείᾳ διακονοῦμαι τροφῶν δίκην ἐξυπηρετοῦμαι τοῖς ἐνδεέσι τῆς Ἐκκλησίας, νεύματι βασιλικῷ, τὰ σιτηρέσια χορηγοῦσαι αὐτοῖς· διὸ τροφῆ (1) αὐτῆς ὠνομάσθησαν, ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « γαλοῦχοι, » φήσαντα, « Καὶ ἀρχουσαι αὐτῶν γαλοῦχουσαι. » Τίς δὲ ὀφθαλμοῖς ὄρων τὰς εἰρημίνας ἀρχὰς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ γόνυ καμπτοῦσας, καὶ τὸ μέτωπον ἐρειδοῦσας ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, οὐχ ὁμολογήσει πρὸς λέξιν καὶ πρὸς ἱστορίαν τέλος εἰληφέναι ταύτην τὴν προφητείαν, διαβρῆθην φήσασαν, « Ἐπὶ πρόσωπον τῆς γῆς προσκυνήσουσί σοι, καὶ τὸν χεῖρ τῶν ποδῶν σου λείψουσι. Καὶ γνώστη, ὅτι ἐγὼ Κύριος, καὶ οὐκ αἰσχυθήσονται οἱ ὑπομεινοῦντές σε; » Καλὸν γὰρ τὸ μὴ

« Μὴ λήψεται τις παρὰ γίγαντος σκῦλα; καὶ ἐὰν αἰχμαλωτεύσῃ τις ἀδίκως, σωθήσεται; » γίγαντα σημαίνων τὸν διάβολον καὶ τὴν ἀντικειμένην δύναμιν. Μήτι οὖν τῷ τυχόντι, φησὶ, δυνατόν ἐστι γίγαντι παρατῆσθαι, καὶ σκυλεῖσθαι τὸν οὕτως ἰσχυρόν; Εἰ δὲ καὶ ἐπιχειρήσῃ τις τὸν τοιοῦτον αἰχμαλωτεύσει, δικαίως δὲ ποιῶν, ἄρα ἀθωωθήσεται; Οὐχὶ κρατηθεὶς ὑπὸ τοῦ γίγαντος, ὡς ὑπ' ἰσχυροτέρου, κινδυνεύσει περὶ τῆς αὐτοῦ σωτηρίας; Ἄντι δὲ τοῦ, « ἀδίκως, » ἢ ἡ Ἑβραϊκὴ λέξις, « δικαίως, » περιέχει. Ὁ γὰρ αἰχμαλωτεύων γίγαντα, δικαίως τοῦτο ποιήσεται, καὶ ὁ σκυλεύων αὐτὸν, ὁμοίως.

« Ὅτι οὕτω λέγει Κύριος· Ἐάν τις αἰχμαλωτεύσῃ γίγαντα, λήψεται σκῦλα, λαμβάνων δὲ παρ' ἰσχυρότος, σωθήσεται. Ἐγὼ δὲ τὴν κρίσιν σου κρινῶ, καὶ ἐγὼ τοὺς υἱοὺς μου ῥύσομαι· » σαφῶς διδάξας ἡμᾶς, εἶναι τοῦτο μόνον δυνατόν, ἀφελῆσθαι τοῦ θηλωθέντος τὰ σκῦλα· τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ εἶναι λέγων· διὸ ἐπιφέρει· « Τοὺς υἱοὺς μου ῥύσομαι. » ὡς ῥυσθέντων, οἱ ἀφηρημένοι αὐτοῖς ἐξ ἐπιτηρίας, αὐτοὶ τὰς ἑαυτῶν σάρκας φάγονται· οὐκέτι γὰρ ἐτέρων σάρκας ἐσθίειν δυνάμενοι, τὰς ἑαυτῶν φάγονται· οὐδ' ἐκπίνειν ἔτι τὸ αἶμα τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν δυνάμενοι, τὸ ἑαυτῶν αἶμα πίνονται, ὡς καὶ μεθυσθῆναι αὐτοὺς ἐξ αὐτοῦ.

« Καὶ φάγονται οἱ θλιφάντες σε τὰς σάρκας αὐτῶν, καὶ πίνονται ὡς οἶνον νέον τὸ αἶμα αὐτῶν, καὶ μεθυσθήσονται. » Δύναται ταῦτα ἐπὶ τοὺς κατὰ καιρὸν διώκοντας τὴν τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαν ἀναφρέσθαι, τοῦ λόγου τὸ τέλος αὐτῶν καὶ τὴν καταστροφὴν διαγραφόντος, καὶ ὡς τὰς ἑαυτῶν σάρκας φάγονται, καὶ τὸ αἶμα αὐτῶν πίνονται.

« Καὶ αἰσθανθήσεται πᾶσα σὰρξ, ὅτι ἐγὼ Κύριος ὁ ῥυσάμενός σε, καὶ ἀντικαταλαμβανόμενος ἰσχύος Ἰακώβ. » Ἀσώματον τὸ θεῖον, ἄβλον, ἀναφῆς καὶ ἀπλοῦν· καὶ οὐκ ἂν τις ἐπ' αὐτῷ, τὰ εἰκότα δρῶν, φαντασίαν τινὰ λάβοι σωματικῆν. Πλὴν τὸ Γράμμα τὸ ἱερὸν ἀνθρωπίνως ἡμῖν τὰ περὶ αὐτοῦ διαλέγεται. Οὐ γὰρ ἦν ἐτέ-

ρος δυναθῆναι νοεῖν τοὺς ἐν αὐτοῖς καὶ παχεῖν ὄντας σώμασιν, εἰ μὴ καθάπερ ἐν τάξει παραδειγμάτων παρεκομίσθη τὰ καθ' ἡμᾶς· Ἰν' ἐκ τῶν ἐν αἰσθήσει καὶ ὁρατῶν πραγμάτων κἄν οὕτως ἐκ μέρους νοεῖν ἰσχύσωμεν τὰ περὶ τῆς θείας οὐσίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ν'.

« Οὕτως λέγει Κύριος· Ποῖον τὸ βιβλίον τοῦ ἀποστασίου τῆς μητρὸς ὑμῶν, ᾧ ἐξαπέστειλα αὐτήν; ἢ τίνοι ὑποχρέω πέπρακα ὑμᾶς; Ἰδοὺ ταῖς ἀμαρτίαις ὑμῶν ἐξαπέστειλα τὴν μητέρα ὑμῶν. Τί ὅτι ἤλθον, καὶ οὐκ ἦν ὁ ὑπακούων; Μὴ οὐκ ἰσχύει ἡ χεὶρ μου τοῦ βύσασθαι; Μὴ οὐκ ἰσχύω τοῦ ἐξελεῖσθαι; Ἰδοὺ τῷ ἐλεγκτῷ μου ἐξερημώσω τὴν θάλασσαν· καὶ θῆσω ποταμούς ἐρήμους, καὶ ξηρανθήσονται οἱ ἰχθυεὶς αὐτῶν ἀπὸ τοῦ μὴ εἶναι ὕδατα, καὶ ἀποθανοῦνται ἐν δίψει. Ἐνθύσω τὸν ὄρανν οὐκίτος, καὶ ὡς σάκκον θῆσω τὸ περιβόλαιον αὐτοῦ. Κύριος Κύριος δίδωσί μοι γλώσσαν παιδείας, τοῦ γινῶναι ἡνίκα δεῖ εἰπεῖν λόγον. Ἐβῆκέ μοι πρῶτ', προσέθηκέ μοι ὤτιον ἀκούειν, καὶ ἡ παιδεία Κυρίου Κυρίου ἀνοίγει μου τὰ ὦτα. Ἐγὼ δὲ οὐκ ἀπειθῶ, οὐδὲ ἀντιλέγω. Τὸν ὠτόν μου ἔκωκα εἰς μάστιγας, τὰς δὲ σαγιῶνας μου εἰς βεπίσματα· τὸ δὲ πρόσωπόν μου οὐκ ἀπέστρεψα ἀπ' αἰσχύνης ἐμπυτυμάτων· καὶ Κύριος Κύριός μου βοηθός μοι ἐγενήθη· διὰ τοῦτο οὐκ ἐνετρέπην, ἀλλ' ἔθῆκα τὸ πρόσωπόν μου ὡς στερεὰν πέτραν. » Διὸ καὶ τὸ πρόσωπόν μου ὡς στερεὰν πέτραν παρέστησα πεπιστευμένος, ὡς οὐ φέροι μοι αἰσχύνῃ ἢ πρὸς τὸν Πατέρα ὑπακοή· καὶ πληροῖ μου ἐστῶτα καὶ ὡσπερ ἀγωνοδοτοῦντα τοῖς γινομένοις, καὶ τὴν ἐμὴν δικαιοσύνην ὑπομονὴν διὰ παντός ἐύρων. Εἰ δέ τις ἔχοι τὰς κατ' ἐμοῦ ὕβρεις, καὶ τὸν θάνατον αὐτὸν ἐνδίκως ἐπανηγήθαι μοι φάναι διὰ τινὰ πλημμελήματα, δεκνύτω παρελθὼν εἰς μέσον, εἰ τις αἰτία ἢ πρόφασις ἐξ ἐμοῦ τῆς τοιαύτης κατ' ἐμοῦ ὕβρεως γέγονεν· εἰς μέσον παρελθὼν στήτω καὶ ἐλεγχέτω. Οὐδενὸς δὲ ἔχοντος μίμψιν μετελθεῖν, μήτε τῇ διδασκαλίᾳ μήτε ταῖς πράξεσι ταῖς ὑπ' ἐμοῦ πεπραγμέναις, εἰκότως ὁ Κύριος βοηθός μοι παρέσται.

« Ὅτι ἐγγίζει ὁ δικαίωσας με. Τίς ὁ κρινόμενός μοι; ἀντιστήτω μοι ἄμα. Καὶ τίς ὁ κρινόμενός μοι; ἐγγισάτω μοι. » Ἐπαμύνοτος γὰρ, φησὶ, τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ πᾶσαν ὑμῶν ἐπὶ θείαν ἀφανίζοντος, καὶ τὴν ἐμὴν ἰσχύοντος δόξαν, τίς ἔσται τοσοῦτος ἐν ὑμῖν, ὡς ἀντιτάξεσθαι τῇ ἀνικῆτῳ (1) βουλῇ, καὶ κακῶσαι δύνασθαι τὸν παρ' αὐτοῦ βοηθούμενον; Οὐκοῦν εἴπερ τινὲς ἦσαν νουνεχεῖς, οἱ Γραμματεῖς τε καὶ Φαρισαῖοι, ἀπόσκοιτο ἂν τῶν κατ' αὐτοῦ σκευμάτων τε καὶ ἐγχειρημάτων, διὰ προφητῶν ἁγίων προεγνωκότες, ὡς οὐκ ἂν ἰσχύσειαν ἀδικῆσαι Χριστὸν, Θεὸν ὄντα καὶ Κύριον, καὶ Υἱὸν ἀληθινὸν τοῦ Πατρὸς;

« Ἰδοὺ Κύριος Κύριος βοηθήσει μοι· τίς κακώσει με; Ἰδοὺ πάντες ὑμεῖς ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσεσθε, καὶ σῆς καταφάγεται ὑμᾶς. » Δι' ὧν σημαίνει τὴν παλαιώσιν τῆς κατ' αὐτοῦ σωματικῆς λατρίας· πά-
(1) Ἀκινῆτην legit interpres. Edit.

edisserit. Neque enim alias cum intelligere possent ii qui in corpore, ipsoque crasso et materiali, degunt, nisi ea quæ penes nos sunt ad exemplum usurparentur; ut ex iis quæ sub sensum et aspectum cadunt, ea quæ divinam substantiam spectant, saltem ex parte, cogitare possemus.

CAPUT L.

VERS. 1-7. « Sic dicit Dominus: Qualis hic liber: repudii matris vestræ, quo dimisi eam? aut cui debitori vendidi vos? Ecce peccatis vestris venumdati estis, et in iniquitatibus vestris dimisi matrem vestram. Quid quia veni, et non erat qui obediret? Annon potest manus mea liberare? Annon possum eruere? Ecce conminationis mea desertum faciam mare, et ponam fluvios desertos, et arescent pisces eorum, eo quod non sit aqua, et morientur siti. Induam cælum tenebris, et quasi sacco ponam indumentum ejus. Dominus Dominus dat mihi linguam disciplinæ, ut sciam quando oporteat loqui verbum. Posuit mihi inane: addidit mihi aurem ad audiendum, et disciplina Domini aperit aures meas. Ego autem non renuo, neque contradico. Dorsum meum dedi ad flagella, et genas meas ad alapas: faciem autem meam non averti a probro sputorum: et Dominus Dominus meus auxiliator mihi factus est: ideo non sum confusus, sed posui faciem meam, sicut firmam petram. » Ideo faciem meam tanquam firmam petram obtuli, confusus meam erga Patrem obsequentiam non dedecori mihi fore: quem e vicino mihi astantem, concertanti præmia largientem, patientiamque meam approbantem, semper vidi. Quod si quis contumelias ipsamque mortem juste mihi ob scelera quædam illatam esse comprobare possit, in medium prodiens ostendat, si quam causam vel occasionem tantis contumeliis dederim; in medium, inquam, prodiens, stet, meque arguat. Cum autem nemo mihi crimen offerre possit, neque de doctrina, neque de operibus a me editis, jure Dominus adjutor mihi aderit.

VERS. 8. « Quia juxta est qui justificat me. Quis est qui litiget mecum? stet contra me simul. Et quis est qui litiget mecum? accedat ad me. » Nam ulciscente, inquit, Deo et Patre, omnemque molestiam a vobis illatam auferente, meamque gloriam constituente, quis in vobis erit, qui immutabili ejus consilio et voluntati obsistere valeat, et ejus auxilio fruentem opprimat? Itaque si qui in Scribarum et Phariseorum grege prudentes homines fuissent, astitissent utique a machinationis et conspirationibus adversus eum conflatis; cum sanctorum prophetarum testimonio prospicerent, se non posse lædere Christum, qui Deus et Dominus, ac verus Patris Filius esset.

VERS. 9. « Ecce Dominus Dominus auxiliabitur mihi: quis lædet me? Ecce vos omnes tanquam vestimentum veterascetis, et linea comedet vos. » Quis significat antiquandam fore corporeum cultum: quidquid enim antiquatur et senescit, rui-

uæ proximum est. Per lineam vero ipsos comedentes, conscientiam scelerum ab ipsis perpetratorum significat, quæ instar vermis animam exedet. Gentium quippe conversionem ad Deum, ac ruinam, quam impietatis suæ causa sustinuerunt, conspicientes, a conscientia stimulantur et devorantur.

Vers. 10. « Quis est in vobis qui timet Dominum? audiat vocem pueri ejus. Ambulantes in tenebris, et non est eis lux, confidite in nomine Domini, et inultimini Deo. » Neque enim vole mortem peccatoris, sicut pœnitentiam ejus. Quare etiam nunc vos evoco, qui in tenebris ignorantie versamini. Cum autem puerum Dei sese nuncupat, intelligendum præbet, se, qui homo factus est, verum Dei et Patris filium esse: quod vero vox ejus audientia foret, id nequam legis transgressio erat, sed confirmatio legis, quæ per figuram et umbram, veritatem delineabat: quæ est ipse Deus et ejus vaticinia.

Vers. 11. « Ecce vos omnes ignem accenditis, et corroboratis flammam: ambulate in lumine ignis vestri et in flamma quam succendistis. Propter hæc facta sunt hæc vobis, et in mœnore dormietis. » Solum accedite, et obedite, ac salutem pollicenti vobis credite. Sed, ut video, vos ab omni bona spe seclusistis, vestrum autem ignem augetis et roboratis in incredulitate vestra, et in blasphemis vestris perseverantes, illumque æterni supplicii ignem qui vos expectat, magis magisque accenditis, quamobrem « in mœnore dormietis; » sive secundum Symmachum, « in dolore dormietis. »

CAPUT LI.

Vers. 1. « Audite, qui persequimini quod justum est, et qui queritis Dominum. » Quia immani stultitia obsecrati Judæorum populi unigenitum Dei Verbum in forma nostra, id est hominem factum videntes, ejus mysterium non intellexerunt: sed amentia ducti sua, plerumque ipsum blasphemis dictis impudenter incessabant: nam, ut paulo ante dixi, eximiam gloriam et virtutem suam ipsis perspicue declarat, atque eorum quosdam ne se parvi æstimarent, deterret his verbis, « Confidite in Domino; » apertissime igitur se Dominum et Deum esse dicit, qui, uti jam dixi, homines deterret, ne de se humiliore modo sentiant et loquantur. « Respicite in firmam petram, quam excidistis. et in foveam lacus, quam escodistis. » Videtur his subindicare ipsam ipsam petram, quæ Salvatoris corpus excepit, in qua Joseph speluncam excavavit in novo monumento suo.

¶ ἢ ὁ Ἰωσήφ τὸ σπήλαιον ὠρυξεν ἐν τῷ καινῷ αὐτοῦ μνημείῳ.

Vers. 2. « Respicite in Abraham patrem vestrum, et in Saram quæ parturivit vos: quia unus erat, et vocavi eum, et benedixi ei, et dilexi eum, et multiplicavi eum. » Quemadmodum igitur in Abraham feci, sic ne desperetis ex hac petra, quam vos excidistis, quamdam salutis spem omnibus hominibus futuram esse; quod illi non privandi sint illa ad Abraham facta, et per me omnibus gentibus per hujus

αἰσμοῦ. Σῆρα δὲ καὶ τὸν καταδιωρόσκοντα αὐτοῖς τὴν συνειδήσιν ὧν τετολμήκασι θηλαί, δίκτην σκώληκος κατεσθίουσης τὴν ψυχὴν. Ὁρῶντες γὰρ τὴν τῶν ἰθῶν πρὸς Θεὸν ἐπιστροφὴν, καὶ τὴν ἑαυτῶν ἀπόπτωσιν, ἦν ὑπέμειναν διὰ τὰς ἀσεβείας αὐτῶν, ὅπῃ τῆς συνειδήσεως τιτρώσκονται καὶ κατεσθίονται.

« Τίς ἐν ὑμῖν ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον; ὀπακουσάτω τῆς φωνῆς τοῦ παιδὸς αὐτοῦ. Οἱ πορευόμενοι ἐν σκότει, καὶ οὐκ ἔστιν αὐτοῖς φῶς, πεποίθατε ἐπὶ τῷ ὀνόματι Κυρίου, καὶ ἀντιστηρίσαθε ἐπὶ τῷ Θεῷ. » Ὁδὲ γὰρ βούλομαι τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὴν μετάνοιαν αὐτοῦ. Ὅθεν ἔτι καὶ νῦν ὑμᾶς ἀνακαλεῖμαι, ἐν τῷ τῆς ἀγνοίας σκότει τυγχάνοντες. Ἐαυτὸν δὲ παιδα Θεοῦ λέγων, ἐφίησι νοεῖν, ὅτι, ἀνθρώπος γεγονώς, οὐδὲν ἔστιν ἀληθινὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς· καὶ τὸ ἀκοῦσαι τῆς αὐτοῦ φωνῆς οὐ νόμου παράδοσις ἦν, ἀλλὰ βεβαίως νόμου, διὰ τύπου καὶ σκιᾶς προαναγράφοντος τὴν ἀλήθειαν, ἥτις ἔστιν ὁ Θεὸς καὶ τὰ αὐτοῦ θεοκρίσματα.

« Ἴδοὺ πάντες ὑμεῖς πῦρ κατε, καὶ κατισχύετε φλόγα· πορεύεσθε τῷ φωτὶ τοῦ πυρὸς ὑμῶν, καὶ τῇ φλογὶ ἧ ἔξεκαύσατε. Δι' ἐμὲ ἐγένετο ταῦτα ὑμῖν, καὶ ἐν λύπῃ κοιμηθήσεσθε. » Μόνον ἤξετε, καὶ ὀπακούσατε, ἐπαγγελομένην τε ὑμῖν σωτηρίαν πιστεύσατε. Ἄλλ' ὡς ὁρῶ, πάσης μὲν ἀγαθῆς ἐλπίδος ἑαυτοὺς ἀποκλείετε, τὸ δὲ αὐτῶν πῦρ σωρεύετε καὶ κατισχύετε τῇ ἑαυτῶν ἐπιμένοντες ἀπιστίᾳ καὶ ταῖς κατ' ἐμοῦ βλάσφημίαις, καὶ τὸ περιμένον ὑμᾶς τῆς αἰωνίου κολάσεως πῦρ μείζονος ἐξέπτοντες· διὸ καὶ ἐν λύπῃ κοιμηθήσεσθε· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « ἐν ἐδύνῃ κοιμηθήσεσθε. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΑ'.

« Ἀκούσατε, οἱ διώκοντες τὸ δίκαιον, καὶ ζητοῦντες τὸν Κύριον. » Ἐπειδὴ ἐκ πολλῆς ἀγανάκτησε οἱ τῶν Ἰουδαίων ἄνθρωποι τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Λόγον ὁρῶντες ἐν εἰδῇ τῷ καθ' ἡμέας, τουτέστι γενόμενον ἀνθρώπων, οὐ συνέλασαν μὲν τὸ ἐπ' αὐτῷ μυστήριον· ἀσυνετοῦντες δὲ πλεισταχοῦ παλιμφήμοις ἐλάττων φωναῖς ἀναίδως· καθάπερ γὰρ ἔφην ἀρτίως, ἑναργῆ καθίστησιν αὐτοῖς τὴν σεμνοπρεπιστάτην αὐτοῦ δόξαν τε καὶ δύναμιν, καὶ τοῦ μικρὰ φρονεῖν ἐπ' αὐτῷ βούλεσθαι τινὰς ἀποκομίζει, λέγων, « Πεποίθατε ἐπὶ τῷ Κυρίῳ. » Ἐναργέστατα δὲ οὖν Κύριον ἑαυτὸν καὶ Θεὸν εἰναί φησιν, ἀποκομίζων, ὡς ἔφην, τοῦ χαμαιπατῶς περὶ αὐτοῦ βούλεσθαι φρονεῖν τε καὶ λέγειν. « Ἐμβλέψατε εἰς τὴν στερεὰν πέτραν, ἣν ἐλατομήσατε, καὶ εἰς τὸν βῆθρον τοῦ λάκκου, ὃν ὠρύξατε. » Ἔοικεν ὁ λόγος διὰ τούτων αἰνέττεσθαι αὐτὴν ἐκείνην τὴν τὸ σῶμα τοῦ Σωτῆρος ὑποδεξαμένην πέτραν, ἐν ἧ ὁ Ἰωσήφ τὸ σπήλαιον ὠρυξεν ἐν τῷ καινῷ αὐτοῦ μνημείῳ.

« Ἐμβλέψατε εἰς Ἀβραὰμ τὸν πατέρα ὑμῶν, καὶ εἰς Σάρραν τὴν ὠδίνουσαν ὑμᾶς· ὅτι εἷς ἦν, καὶ ἐκέλεσα αὐτὸν, καὶ εὐλόγησα αὐτὸν, καὶ ἠγάπησα αὐτὸν, καὶ ἐπλήθυνα αὐτόν. » Ὅσπερ οὖν ἐπὶ τὸν Ἀβραὰμ πεποίηκα, οὕτως μὴ ἀπογινώσχετε, ὡς καὶ ἀπὸ τῆς πέτρας ταύτης, ἣν ὑμεῖς αὐτοῖς ἐλατομήσατε, ἔσται τις ἐπιτῆς ἀπάτης ἀνθρώπων σωτηρίας, ὡς μὴ ἀπολειφθῆναι τῆς πρὸς τὸν Ἀβραὰμ ἐπαγγελίας τῆς

δοθησομένην ἄψαι τοῖς ἔθνεσιν ἐξ ἐμοῦ διὰ τῆς εἰρη-
 μένης πέτρας χάριν. Ἦν μὲν οὖν πέτρα καὶ τὸ σπή-
 λαιον ἐλάτομησεν ὁ Ἰωσήφ εἰς μνημεῖον· ἀλλὰ καὶ
 τὸν Χριστὸν αὐτὸν οἶδεν ὁ θεὸς Ἀπόστολος πέτραν
 ὀνομάζειν, λέγων, « Ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός. »
 Ἐπειδὴ χεῖρας ἐπιβαλόντες τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ
 ἐλωθίσαντο κατὰ τὸ πάθος οἱ τὸν θάνατον αὐτοῦ τυ-
 ρεύσαντες, εἰκότως πρὸς αὐτοὺς εἴρηται τὸ, « Ἐμ-
 βλέψατε εἰς τὴν στερεάν πέτραν, ἣν ἐλατομήσατε, καὶ
 εἰς τὸν βόθρνον τοῦ λάκκου, ὃν ὤρυξάτε. » Μήποτε
 βόθρνον λάκκου ἠνίξαστο τὴν τρωθείσαν τοῦ σώμα-
 τος αὐτοῦ πλευράν, ἐξ ἧς αἷμα καὶ ὕδωρ προῆλθεν.

« Καὶ σὲ νῦν παρακαλέσω, Σιών, καὶ παρεκάλεσα
 πάντα τὰ ἔρημα αὐτῆς· καὶ θήσω τὰ ἔρημα αὐτῆς
 ὡς παράδεισον, καὶ τὰ πρὸς δυσμὰς αὐτῆς ὡς παρὰ-
 δεισον Κυρίου. Εὐφροσύνην καὶ ἀγαλλίαμα εὐρήσου-
 σιν ἐν αὐτῇ, ἐξομολόγησιν καὶ φωνὴν αἰνέσεως. » Ὡς
 ἐν παραθέσει δὲ τῆς πάλαι ἔχουστος τὸν ἄνδρα, νῦν
 ἡ ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησία πάλιν ἔρημος ὀνομάσθη·
 ὡσπερ οὖν καὶ αὐτὸς ὁ προφήτης θεοπίζει, λέγων·
 « Εὐφράνθητι στεῖρα, ἡ οὐ τίκτουσα· ῥῆξον καὶ βόθ-
 ρον, ἡ οὐκ ὠδίνουσα· ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου,
 μᾶλλον ἢ τῆς ἔχουστος τὸν ἄνδρα. » Τίς δὲ ἦν ἡ τὸν
 ἄνδρα ἔχουσα ἀλλ' ἢ ἡ τὸ βιβλίον τοῦ ἀποστασίου
 ποιησαμένη;

« Ἀκούσατέ μου, ἀκούσατέ μου, λαὸς μου, καὶ οἱ
 βασιλεῖς, πρὸς μὲ ἐνωτίσασθε. » Ἔδει γὰρ καινῷ λαῷ
 καὶ ἐξ ἔθνῶν στησομένη, καὶ νόμον δοθῆναι καινόν.
 Ὁ γὰρ διὰ Μωσέως δοθεὶς ἀκατάλληλος ἦν τῇ τῶν
 ἔθνῶν πολιτείᾳ, πᾶσαν περιγράφων τὴν σωματικὴν
 θρησκείαν εἰς ἓνα τόπον τοῖς Ἱεροσολύμοις· ὡσπερ
 ἀναγκαιῶς αἰνετούμενος τὴν Καινὴν Διαθήκην, καὶ τὸ
 εὐαγγελικὸν κήρυγμα φάσκει, « Ὅτι νόμος παρ' ἐμοῦ
 ἐξελύσεται, καὶ ἡ κρίσις μου εἰς φῶς ἔθνῶν. »
 πάλιν ἐνταῦθα φῶς τοῖς ἔθνεσιν ὑπισχνούμενος, οὐ
 μὴν τῷ Ἰσραὴλ.

« Ἐγγίξει ταχὺ ἡ δικαιοσύνη μου, καὶ ἐξ-
 αλεύσεται ὡς φῶς τὸ Σωτήριόν μου καὶ εἰς τὸν βρα-
 χιόνά μου ἔθνη ἐλπιοῦσιν· ἐμὲ νῆσοι ὑπομενοῦσι, καὶ
 εἰς τὸν βραχιόνά μου ἐλπιοῦσι. » Δευτεροὶ τὸν λόγον
 εἰς βεβαίωσιν τῆς ἐπαγγελίας· δικαιοσύνης γὰρ πε-
 κλήρωτο ἡ πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ἐξ Ἰσοῦ δωρουμένη χά-
 ρις· τοῦτο δὲ ἦν ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ, ὃν λαβὼν Συ-
 μεὼν ἐν ἀγκάλαις ἀναγέγραπται εἰρηκῶς, « Νῦν ἀπο-
 λύεις τὸν βουλὸν σου, Δέσποτα, ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοί
 μου τὸ Σωτήριόν σου, » καὶ τὰ ἐξῆς.

« Ἄρατε εἰς τὸν οὐρανὸν τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν,
 καὶ ἐμβλέψατε εἰς τὴν γῆν κάτω· ὅτι ὁ οὐρανὸς ὡς
 κηπὸς ἐστερεώθη, ἡ δὲ γῆ ὡς ἱμάτιον παλαιώθησε-
 ται· οἱ δὲ κατοικοῦντες ὡσπερ ταῦτα ἀποθανοῦνται·
 ὡ δὲ Σωτήριόν μου εἰς τὸν αἰῶνα ἔσται· ἡ δὲ δι-
 καιοσύνη μου οὐ μὴ ἐκλείψῃ. » τὴν θεότητα τοῦ Λό-
 γου σημαίνουστος τῆς προφητείας· ὡς γὰρ τὴν ἀν-
 θρωπότητα ἐδήλωσεν διὰ τοῦ « Σωτήριου, » οὕτω καὶ τὴν
 θεότητα τοῦτον ἠνίξαστο τὸν τρίτον.

« Ἀκούσατέ μου, οἱ εἰδότες κρίσιν, λαὸς, οὗ νόμος

A petrae gratiam danda, — promissione. Petra itaque erat
 illa, et spelunca, quam Joseph in monumentum ex-
 cavavit. At Christum etiam divinus Apostolus pe-
 tram appellare novit, dicens 97, « Petra autem erat
 Christus. » Quia injectis manibus corpus Christi tem-
 pore passionis deformarunt, qui mortem ejus ma-
 chinati sunt, merito dicitur ipsis, « Respicite in fir-
 mam petram, quam excidistis, et in foveam lacus,
 quam effodistis. » Num etiam per foveam lacus latus
 corporis ejus vulneratum subindicat, ex quo sanguis
 et aqua profuuxerunt ?

Vers. 3. « Et te nunc consolabor, Sion, et consola-
 tus sum omnia deserta ejus : et ponam deserta ejus
 B tanquam paradisum, et quae sunt ad occasum ejus
 tanquam paradisum Domini. Lætitiam et exultatio-
 nem invenient in ea, confessionem et vocem ianilis. »
 Quasi ad discrimen ejus quae olim virum habebat,
 nunc Ecclesia ex gentibus desertum denuo vocatur,
 quemadmodum idem propheta vaticinatur : « Lætare,
 sterilis, quae non parit : erumpe et clama, quae non
 parturit, quia multi filii desertæ, magis quam ejus
 quae habet virum. » Quænam erat illa quae virum ha-
 bebant, nisi quae libellum repudii edidit ?

Vers. 4. « Audite me, audite me, popule mi, et
 reges, ad me attendite. » Novo enim populo, ac ex
 gentibus constituendo novam dare legem opus erat.
 Nam quae per Moysem data fuerat, gentium instituto
 C incongruens erat, utpote quae totum corporeum cul-
 tum uno loco, scilicet Hierosolymis, circumscriberet :
 quapropter Novum Testamentum et evangelicam
 prædicationem subindicans, necessario ait, « Quia
 lex a me egredietur, et iudicium meum in lucem
 gentium ; » hic rursus lucem gentibus, non vero
 Israeli promittens.

Vers. 5. « Appropinquat cito justitia mea, et
 egredietur quasi lux Salutare meum, et in bra-
 chium meum gentes sperabunt : me insulae exspe-
 ctabant, et in brachium meum sperabunt. » Ad
 promissionis confirmationem promissa iterat : nam
 justitiæ plena erat gratia omnibus gentibus æqua-
 liter distributa ; ea erat Christus Dei, quem acci-
 piens Symeon in ulnas suas, dixisse scribitur,
 « Nunc dimittis servum tuum, Domine, quia viderunt
 oculi mei Salutare tuum 98, » et cætera.

Vers. 6. « Elevate in cælum oculos vestros, et
 respicite in terram deorsum ; quoniam cælum tan-
 quam fumus firmatum est, terra autem sicut vesti-
 mentum veterascet : qui autem inhabitant eam sic-
 ut ista morientur : Salutare vero meum in sæculum
 erit ; justitia autem mea non deficiet. » Deita-
 tem Verbi significat prophetiæ : sicut enim per
 illud, « Salutare, » humanitatem indicabat ; sic
 isto modo deitatem adumbrat.

Vers. 7. « Audite me, qui scitis iudicium, popule,

97 I Cor. x, 4. 98 Luc. ii, 29

cujus lex mea in corde vestro. » Videbat enim eos, qui pie vivere voluerint in Christo, persecutionem passuros, contumelias afflictiendos, ac contemptui ab hominibus habendos esse; itemque omnis generis vexationes tentationesque perpassuros esse. Quamobrem, ut ipsos muniat et firmet, jam hinc præcipit, « Ne timeatis opprobrium hominum, et contemptu eorum ne vincamini. » Etenim, inquit, finem eos excepturum consideratum oportet.

VERS. 8, 9. « Nam sicut vestimentum, a tempore consumetur, et sicut lana, comedetur a linea: justitia autem mea in sæculum erit: Salutare vero meum in generationes generationum. Exsurge, exsurge, Jerusalem, et induere fortitudinem brachii tui. Exsurge sicut in principio diei, sicut generatio sæculi. » Hoc additamentum, « Jerusalem, » ut in Hebraica lectione fertur, in reliquis interpretibus non comparet; sed omnes sic ediderunt: « Exsurge, exsurge, induere fortitudinem, brachium Domini. » Secundum omnes igitur non Jerusalem sermo compellat, sed brachium Domini; hinc consequenter par est ut etiam nos ad brachium Domini, ipsius Domini compellationem referamus, de quo superius dictum est, « Et in brachium meum gentes sperabunt. »

VERS. 10, 11. « Nonne tu es, quæ desertum fecisti mare, aquas abyssi multas? quæ posuisti profundum maris viam transitus iis, qui liberali et re-jempti fuerunt? A Domino enim reducentur, et venient in Sion cum lætitia et exultatione sempiterna. In capite enim eorum laus, et lætitia apprehendet eos: fugit dolor et mœror, et gemitus: » quando omni timore exempti, non ultra inimicos et adversarios reformidabunt.

VERS. 12. Nam « ex cœlesti Sion abscessit dolor, mœror et gemitus. Ego sum, ego sum, qui consolator te. Scito quæ fueris, et timueris ab homine mortali, et a filio hominis, qui quasi fenum arefacti sunt. » Ipse namque est propitiatio nostra, qui consolatur humiles. Tu enim ad imaginem meam a me facta, maximo donata es honore, quod me consolatorem haberes: quapropter dico, « Ego sum, qui consolator te. » Ignoro autem quo pacto, dignitatis immemor tuæ, formidini et terrori subjecta fueris. Hæc porro dicit quasi formidolosos et infirmiores, qui in Ecclesia sunt, alloquens: nam perfecti, et qui martyrii corona exornati sunt, ejus sunt gloriam consecuti. Siquidem cum par fuisset te metu et commotione vacuum manere, utpote populum meum, ad finem corruptibilis hominum vitæ respicientem; atque eosdem ipsos, quos extimescebas, a futura pernicie exinere; tu contra, illos reformidans,

VERS. 13. « Oblitus es Dei, qui fecit te, qui fecit cœlum, qui fundavit terram: et timuisti semper omnibus diebus faciem iræ tribulantis te. »

Α μου ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν. » Ἐώρα γάρ, οἱ οἱ θέλοντες εὐσεβῶς ζῆν ἐν Χριστῷ διωχθήσονται καὶ ἐνειδισθήσονται, καὶ φαυλισθήσονται ὑπὸ ἀνθρώπων, διωγμούς τε παντοίους καὶ πειρασμούς ὑπομενοῦσι. Διὸ περὶ φράττων αὐτοὺς ἐντεῦθεν ἡδὴ παραγγέλλει λέγων· « Μὴ φοβείσθε ἐνειδισμὸν ἀνθρώπων, καὶ τῶν φαυλισμῶν αὐτῶν μὴ ἡττάσθε. » Χρῆ γὰρ ἀφορᾶν, φησί, ἐπὶ τὸ διαβεβήμενον αὐτοὺς τέλος.

« Ὡς γὰρ ἱμάτιον βρωθήσεται ὑπὸ χρόνου, καὶ ὡς ἔρια βρωθήσεται ὑπὸ σιγῆς· ἡ δὲ δικαιοσύνη μου εἰς τὸν αἰῶνα ἔσται· τὸ δὲ σωτήριόν μου εἰς γενεὰς γενεῶν. Ἐξεγείρου, ἐξεγείρου, Ἰερουσαλήμ, καὶ ἐνδύσαι τὴν ἰσχὺν τοῦ βραχίονός σου. Ἐξεγείρου ὡς ἐν ἀρχῇ ἡμέρας, ὡς γενεὰ αἰῶνος. » Ἡ προσθήκη, « Ἰερουσαλήμ, » ὡς ἐν τῇ Ἑβραϊκῇ ἀναγνώσει, οὔτε ἐν τοῖς λοιποῖς ἐρμηνευταῖς φέρεται, ἀλλὰ πάντες οὕτως ἐξέδωκαν· « Ἐξεγείρου, ἐξεγείρου, ἐνδύσαι κράτος, βραχίων Κυρίου. » Κατὰ πάντας τοῖνον οὐ τῇ Ἰερουσαλήμ ὁ λόγος προσφωνεῖ, ἀλλὰ τῶν βραχίων Κυρίου ἀπόλουθον ὃ ἂν εἴη καὶ ἡμᾶς εἰς τὸν βραχίονα Κυρίου τὴν τοῦ Κυρίου προσφώνησιν ἀναφέρειν, περὶ οὗ ἀνωτέρω εἴρηται, « Καὶ ἐπὶ τὸν βραχίονά μου ἔθνη ἐλπιούσιν. »

« Οὐ σὺ εἶ ἡ ἐρημώσα θάλασσαν, ὕδωρ ἀβύσσου πλήθος; ἡ θεῖσα τὰ βάθη τῆς θαλάσσης ὁδὸν διαβάσειας ῥυομένοις καὶ λελυτρωμένοις; Ὑπὸ γὰρ Κυρίου ἀποστραφήσονται, καὶ ἤξουσιν εἰς Σιών μετ' εὐφροσύνης καὶ ἀγαλλιάματος ἀκούου. Ἐπὶ κεφαλῆς γὰρ αὐτῶν αἰνῆσις, καὶ εὐφροσύνη καταλήψεται αὐτοὺς· ἀπέδρα ὀδύνη καὶ λύπη, καὶ στεναγμός· » ὅτε καὶ, παντὸς φόβου ἐκτὸς γενόμενοι, οὐκέτι πολεμίουσ οὐδὲ ἐχθροὺς φοβήσονται.

« Ἐν » γὰρ « τῇ ἐπουρανίῳ Σιών ἀπέδρα ὀδύνη καὶ λύπη, καὶ στεναγμός. Ἐγὼ εἰμι, ἐγὼ εἰμι, ὁ παρακαλῶν σε. Γινῶθι τίς οὖσα, ἐφοβήθης ἀπὸ ἀνθρώπου θνητοῦ, καὶ ἀπὸ υἱοῦ ἀνθρώπου, οἱ ὡσεὶ χέρτος ἐξηράνθησαν. » Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ Βασμὸς ἡμῶν, καὶ ὁ παρακαλῶν τοὺς ταπεινούς. Σὺ μὲν γὰρ κατ' εἰκόνα γενομένη παρ' ἐμοῦ, μεγίστης ἤξλωσαι τιμῆς, ὡς παρακαλεῖσθαι ὑπ' ἐμοῦ διό φημι, « Ἐγὼ εἰμι ὁ παρακαλῶν σε. » Οὐκ οἶδα δὲ ὅπως ἐπιλαθόμενη τῆς σαυτῆς ἀξίας, δειλῆς ὑπήχθης καὶ ἐφοβήθης. Λέγει δὲ ταῦτα ὡς πρὸς τοὺς δειλοτέρους καὶ ἀσθενεστέρους τῆς Ἐκκλησίας· οἱ γὰρ τελειωθέντες, καὶ τοῖς ἐν μαρτυρίῳ στεφάνοις κατακοσμηθέντες, ἔτυχον τῆς παρ' αὐτοῦ δόξης. Δέον γὰρ ἀφοδῶν σε καὶ ἀτάραχον διαμένειν, ὡς ἂν ἐμὸν ἔντα λαὸν, εἰς τὸ τέλος ἀφορῶντα τῆς φθαρτῆς τῶν ἀνθρώπων φύσεως, καὶ τοῦ μέλλοντος ὀλέθρου διαδέξασθαι τούτους αὐτοὺς, οὓς ἐφοβήθης· σὺ δὲ τούτους μὲν ἐφοβήθης,

« Ἐπελάθου δὲ Θεὸν τὸν ποιήσαντά σε, τὸν ποιήσαντα τὸν οὐρανὸν καὶ θεμελιώσαντα τὴν γῆν· καὶ ἐφοβοῦ αἰεὶ πάσας τὰς ἡμέρας τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ.

μου τοῦ θλίβοντός σε. » Διδ καὶ τοὺς κατὰ τῆς Ἐκκλησίας τῆς ἐμῆς διωγμούς εἰς δοκιμὴν τῶν ἐμῶν ἀλλητῶν ἐφίημι καὶ συγχωρῶ γίνεσθαι.

« Ὅν τρόπον γὰρ ἐβουλεύσατο τοῦ ἀραῖ σε, καὶ νῦν ποῦ ὁ θυμὸς τοῦ θλίβοντός σε; Ἐν γὰρ τῷ σώζεσθαι σε, οὐ στήσεται, οὐδὲ χρονεῖ· ὅτι ἐγὼ ὁ Θεὸς σου, ὁ ταράσσων τὴν θάλασσαν, καὶ ἠχῶν τὰ κύματα αὐτῆς, Κύριος Σαβαώθ βνομά μοι. Θῆσω τοὺς λόγους μου εἰς τὸ στόμα σου, καὶ ὑπὸ τὴν σκιάν τῆς χειρὸς μου σκεπάσω σε, ἐν ᾗ ἔστησα τὸν οὐρανὸν καὶ ἐθεμελίωσα τὴν γῆν. » Ὡς ἂν μὴ τι πάθοις τῶν ἐναντίων ὑπὸ τῶν πολεμοῦντων, ἵνα δὲ εἰ μᾶλλον θαρσαλέα γένη καὶ ἀτρεμῆς, καὶ ἀπρωτος, μάνθανε, ὡς ἐν τῇ ἐμῇ χειρὶ, ἐν ᾗ ἔστησα τὸν οὐρανὸν καὶ ἐθεμελίωσα τὴν γῆν, καὶ τὸν σύμπαντα κόσμον ἐκ τοῦ μηδενος εἰς τὸ εἶναι παρήγαγον, ἐν ταύτῃ σκεπάσει σε ἐπαγγέλλομαι. Τί οὖν χρῆ ἀγωνιᾶν ἢ φοβεῖσθαι φόβον ἀνθρώπινον, δέον ὑποτρέχειν τὴν ἐμὴν σκιάν, μηδὲ ἀναχωρεῖν αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ τοὺς λόγους μου πάντοτε φέρειν διὰ στόματος;

« Καὶ ἐρεῖ Σιών, Λαὸς μου εἰ σύ. Ἐξεγείρου, ἐξεγείρου, ἀνάστηθι, Ἰερουσαλήμ, ἡ πιούσα ἐκ χειρὸς Κυρίου τὸ ποτήριον τοῦ θυμοῦ αὐτοῦ· τὸ ποτήριον γὰρ τῆς πώσεως, τὸ κόνδυ τοῦ θυμοῦ ἐξέπις καὶ ἐξεκένωσας. » Ἔοικε σημαίνειν διὰ τούτων τὴν ἐσχάτην αὐτῆς πτώσιν, ἣν πίπονθε μετὰ τὰ τολμηθέντα ἐν αὐτῇ κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν· διὰ καὶ τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ ἐπειράθη. Χρηστὸς δὲ ὢν ὁ λόγος καὶ φιλόνηθως, καὶ μὴ βουλόμενος τὴν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὴν μετάνοιαν αὐτοῦ, παραινεί αὐτοὺς σπεύδειν εἰς μετάνοιαν, ὑπογράφων ἀγαθὰ ἐλπίδας εἰ μετανόησειν. Οὐκοῦν Ἰερουσαλήμ ἐστὶν ἡ πιούσα τὸ ποτήριον τῆς ὀργῆς. Καὶ ἐστὶν ἕτερα Ἰερουσαλήμ, περὶ ἧς τὰ μάλιστα θεοπλίζει. Διόπερ οὐ χρῆ συγχέεσθαι, οὐδὲ νομίζειν περὶ τῆς αὐτῆς λέξεως, οὐδὲ ἐναντία. Ἡ μὲν γὰρ ἐστὶν ἐν οὐρανῷ, ἧς καὶ βασιλεύειν λέγεται ὁ Θεός, ἧς οὐτ' ὀργὴ οὔτε θυμὸς ἀπτεται· ἀπέδρα γὰρ ὀδύνη καὶ λύπη, καὶ στεναγμὸς ἐξ αὐτῆς· ἡ δὲ ἐστὶ συνεστῶσα ἐπὶ γῆς τῷ Θεῷ πόλις, δι' ἧς ἀπεδείκνυμιν σημαίνεσθαι τὸ θεοσεβὲς ἐν ἀνθρώποις πολιτεύμα· ἕτερα δὲ παρὰ ταύτας ἐστὶ ἡ τοῦ θυμοῦ τοῦ Θεοῦ πεπειραμένη διὰ τῆς τῶν οἰκητόρων παρανομίας.

« Καὶ οὐκ ἦν ὁ παρακαλῶν σε ἀπὸ πάντων τῶν τέκνων σου, ὧν ἔτεκες· καὶ οὐκ ἦν ὁ ἀντιλαμβάνομενος τῆς χειρὸς σου, οὐδὲ ἀπὸ πάντων τῶν υἱῶν σου, ὧν ἔψωσας. Διδ ταῦτα ἀντικειμένά σοι· τίς συλλυπηθήσεται σοι; Πτώμα καὶ σύντριμμα, λιμὸς καὶ μάχαιρα· τίς παρακαλέσει σε; » Πίνει δὲ τις τὸ ποτήριον θυμοῦ καὶ πτώσει, καὶ πίνων ἐκστραγγίζει, δεῖ πάσας ὑφίσταται τὰς τιμωρίας καὶ τὰς κολάσεις τὰς ἐπαγομένας ὑπὲρ ὧν ἔπραξεν ἀτοπημάτων. Ὡς δὲ λατρῶν παῖδες τοῖς καχεκτοῦσι πικρὰς προσάγουσιν ἀντιδόσεις, ὑπὲρ τοῦ καθάραι τὴν ἐν τῷ σώματι προκειμένην κάκωσιν· οὕτω καὶ περὶ τοῦ Θεοῦ λέλεκται, « Ποτήριον ἐν χειρὶ Κυρίου, οἴνου ἀκράτου, »

» Psal. LXXIV, 9.

(40) Forte vox Græca, λόγος, pro Filio Dei aptius numeretur, siquidem ille λόγος dicitur μὴ βουλόμενος; τὸν θέατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, quod de Deo, non de Scriptura dici solet. Edit.

A Ideo ad probationem athletarum meorum persecutiones contra Ecclesiam meam excitari permitto.

Vers. 14, 16. « Sicut enim cogitavit tollere te; et nunc ubi est furor tribulantis te? Cum enim salveris, non stabit, neque diu permanebit: quia ego Deus tuus, qui conturbo mare, et sonare facio fluctus ejus, Dominus Sabaoth nomen mihi. Ponam verba mea in ore tuo, et sub umbra manus meae protegam te, in qua statui caelum, et fundavi terram. » Ne quid adversi patieris ab oppugnantibus, imo ut confidit, imperterrita et inconcussa perstes, discas me manu mea, qua statui caelum et fundavi terram, et universum mundum ex nihilo ad existentiam produxi, te protecturum esse polliceri. Quid ergo angeris, aut hominum formidine occuparis, cum ad unibrum meam confugere, nec ab ea recedere oporteat, atque sermones meus semper in ore ferre opus sit?

Vers. 17. « Et dicit Sion, Populus meus es tu. Excitare, excitare, exsurge, Jerusalem, quæ bibisti de manu Domini calicem furoris ejus: calicem enim ruinæ, et poculum furoris ejus ebibisti et evacuasti. » Ilis videtur significare extremam ejus ruinam, quam post perpetrata ibidem contra Salvatorem nostrum factiora perpessa est: quare iram Dei experta est. Cum autem hic sermo (40) mansuetudinæ et humanitate plenus sit, neque velit Deus mortem peccatoris, sicut pœnitentiam ejus, hortatur ipsos ut ad pœnitentiam agendam maturent, bonam ipsis spem, si resipiscant, ascribens. Itaque Jerusalem est, quæ calicem iræ ebibit. Estque sane alia Jerusalem, de qua frequenter vaticinatur. Quapropter non oportet eas commiscere et confundere, neque putare de eadem contraria proferri. Nam alia in cælo est, in qua regnare dicitur Deus, et adversus quam nec ira nec furor accenditur; ab ea namque dolor, mœror ac gemitus abscessit; alia vero civitas Dei in terra consistens est, quam significare diximus religiosum apud homines vivendi institutum; præter hasce vero alia est, iram Dei experta ob civium suorum iniquitatem.

Vers. 18, 19. « Et non erat qui consolaretur te de omnibus filiis tuis, quos peperisti: et non erat qui apprehenderet manum tuam, ne ex omnibus quidem filiis tuis, quos exaltasti. Quare hæc contraria tibi: quis tecum contristabitur? Ruina et contritio, fames et gladius; quis consolabitur te? » Tum quis calicem iræ et ruinæ ebibit, ac bibens guttatum haurit, cum omnia supplicia, omnes illatos cruciatus sustinet pro sceleribus admissis. Quemadmodum vero medici male habentibus acerbam remedia offerunt, ut malignitatem in corpore existentem expurgent, ita et de Deo dicitur, « Calix in manu Domini, vini meri », et cætera. Atenim ani-

uarum ille medicus, morbis animæ insidentibus congruentes castigationes, quasi quamdam antidotum ad medelam et purgationem præsentis infirmitatis, profert.

Vers. 20. « Filii tui indigentes, dormientes in comptis omnium viarum, sicut beta semicocta, pleni furore Domini, deficientes per Dominum Deum. » Secundum reliquos interpretes pro illo, « sicut beta semicocta, » sic legitur, « tanquam oryx irretitus. » Oryx autem est avis sic appellata, cui filios Jerusalem comparat, reitibus diaboli irretitos : quomobrem iræ traditi sunt.

Vers. 21, 22. « Propterea audi, humiliata et ebria, non vino : sic dicit Dominus Deus, qui iudicat populum suum : Ecce accepi de manu tua calicem ruinæ, poculum iræ meæ, nec adjicies ultra bibere illud. » Hierosolymæ pollicetur ablaturum se ab ea esse calicem furoris ; si tamen poenitentiam agat. Illud enim, « Ecce tui, » dicitur pro, « accipiam. »

Vers. 23. « Et dabo illud in manus eorum, qui te læserunt, et humiliaverunt ; qui dixerunt animæ tuæ : Inclinare, ut prætereamus : et posuisti æqualia terræ media tua foris transeuntibus. » Verisimile porro est, hæc etiam de adversariis potestati- bus pronuntiare, quibus se subijcit omnis anima quæ a Deo transfugit. Nam quæ ad Deum accedit, erecta est et sursum aspicit, ad ipsumque elevatur : quæ vero sese malignis dæmonibus adjungit, iis utique subijcitur.

CAPUT LII.

Vers. 1. « Excitare, excitare, Sion : induere fortitudinem tua, Sion : et tu induere gloria tua, Jerusalem : civitas sancta. Non ultra adjicies transire per te incircumcisus et immundus. » Anima quippe rationalis maximam vim et fortitudinem, magnamque gloriam habet, utpote quæ secundum imaginem Dei facta sit : quam resumere, et civitatem sanctam fieri, expetit ; ut non ultra per eam transeat incircumcisus et immundus. Per incircumcisum igitur alienigenam et extraneum significat ; per impurum autem, idololatram.

Vers. 2. « Excute pulverem, et exsurge : seile, Jerusalem, solve vincula colli tui, captiva filia Sion. » Nam penes illam erat, pulverem, quo circumquaque respersa erat, abstergere, et a ruina quæ sibi contigerat, emergere, vinculumque collo suo impositum solvere ; quo ceu laqueo animam catenis peccatorum alligaverant adversariæ potestates.

Vers. 3, 4. « Quoniam hæc dicit Dominus : Gratias venundati estis, et sine argento redimimini. Sic dicit Dominus : In Ægyptum descendit populus meus prius, ut habitaret ibi, et in Assyrios violenter acti sunt. » Non enim corporea captivitas illa erat, ut corporeo pretio libertatem obtinerent, quandoquidem quoad animas venditi erant. Quomobrem

καὶ τὰ ἐξῆς. Ἀναλόγως γὰρ τὸς ὑποκειμένους τῇ ψυχῇ πάθειν ὁ τῶν ψυχῶν ἰατρός τὰς τιμωρίας αὐτῇ προσάγει, ὡς περ τινὰς ἀντιδότες θεραπευτικὰς ἐπὶ καθάρσει τῆς προκειμένης κακίας.

« Οἱ υἱοὶ σου οἱ ἀπορούμενοι, οἱ καθεύδοντες ἐπ' ἄκρου πάσης ἐξόδου, ὡς σέυτιλον ἡμίεθρον, εἰ κληρεῖς θυμοῦ Κυρίου, ἐκκελυμένοι διὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ. » Κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς ἀντὶ τοῦ, « ὡς σέυτιλον ἡμίεθρον, » — « ὡς δρυξ, » εἴρηται, « ἡμφιδληστραυμένος. » Ὅρνεον δὲ ἔστιν δρυξ, οὕτω καλούμενον, ᾧ παραβάλλει τοὺς υἱοὺς τῆς Ἱερουσαλήμ, ἀμφιδληστρῶ τοῦ διαβόλου περιδληθέντας· διὸ καὶ τῷ θυμῷ παρεδόθησαν.

« Διὰ τοῦτ' ἄκουε, ταπεινωμένη καὶ μεθύουσα οὐκ ἀπὸ οἴνου· οὕτω λέγει Κύριος ὁ Θεὸς ὁ κρίνων τὸν λαὸν αὐτοῦ· Ἰδοὺ εἴληφα ἐκ τῆς χειρός σου τὸ ποτήριον τῆς πτώσεως, τὸ κόνδου τοῦ θυμοῦ μου, καὶ οὐ προσθήσῃ ἐτι· πιεῖν αὐτό. » Ἐπαγγέλλεται δὲ τῇ Ἱερουσαλήμ ὁ λόγος λήψασθαι ἀπ' αὐτῆς ποτήριον τοῦ θυμοῦ, εἰ μετανοήσῃ. Τὸ γὰρ, « Ἰδοὺ ἦρα, » ἀντὶ τοῦ, « λήψομαι, » εἴρηται.

« Καὶ δώσω αὐτὸ εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἀδικησάντων σε καὶ τῶν ταπεινωσάντων σε, οἱ εἶπαν τῇ ψυχῇ σου· Κύβρον, ἵνα παρῆλωμιν· καὶ ἐθήκας ἴσα τῇ γῆ τὰ μέσα σου ἐξω τοῖς παραπορευομένοις. » Εἰκὸς δὲ ταῦτα λέγεσθαι καὶ περὶ ἀντικειμένων δυνάμεων, αἷς ὑποτάσσει ἑαυτὴν πᾶσα ψυχὴ ἡ τοῦ Θεοῦ ἀποστάσα. Ἡ μὲν γὰρ τῷ Θεῷ προσουῶσα δρθίως ἔστι καὶ ἄνω βλέπουσα, καὶ πρὸς αὐτὸν ἐπηρμένη· ἡ δὲ συνέψασα ἑαυτὴν δαίμοσι πονηροῖς, τούτοις δηλονότι καὶ ὑποτέταται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΒ΄.

« Ἐξεγείρου, ἐξεγείρου, Σιών· ἐνδύσαι τὴν ἰσχὺν σου, Σιών· καὶ σὺ ἐνδύσαι τὴν δόξαν σου, Ἱερουσαλήμ, πόλις ἡ ἀγία. Οὐκέτι προστεθήσεται διαλεεῖν διὰ σοῦ ἀπεριτμήτος καὶ ἀκάθαρτος. » Ἐχει γὰρ τινα μεγίστην δύναμιν καὶ ἰσχὺν ἡ λογικὴ ψυχὴ, καὶ ὄξαν ἔχει μεγάλην, ἅτε κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ πεποιημένη, καὶ ἐπαναλαβεῖν αὐτὴν βούλεται καὶ γενέσθαι πόλιν ἀγίαν· ὡς μηκέτι διαβαίνειν δι' αὐτῆς ἀπεριτμητον, μηδὲ ἀκάθαρτον. Διὲ μὲν οὖν τοῦ ἀπεριτμήτου τὸν ἀλλόφυλον καὶ ἄλλογενῆ σημαίνει, διὰ δὲ τοῦ ἀκαθάρτου, τὸν εἰδωλολάτρην.

« Ἐκτίναξαι τὸν χοῦν, καὶ ἀνάστηθι· κάθεινον, Ἱερουσαλήμ, ἐκδύσαι τὸν δεσμὸν τοῦ τραχήλου σου, ἡ αἰχμάλωτος θυγάτηρ Σιών. » Ἐπ' αὐτῇ γὰρ ἦν τὸ ἀποτριψασθαι τὸν περιπλασθέντα αὐτῇ χοῦν, καὶ διαναστήναι τῆς ἐπισυμβάσης αὐτῇ πτώσεως, καὶ τὸ ἐκλύσαι τὸν ἐπιτεθέντα αὐτῇ δεσμὸν τοῦ τραχήλου· ᾧ τὴν ψυχὴν ὡς περ βρόχῳ κατέδησαν σειραῖς ἀμαρτιῶν αἱ ἀντικείμεναι δυνάμεις.

« Ὅτι τάδε λέγει Κύριος· Δωρεὰν ἐπράθυτε, καὶ οὐ μετὰ ἀργυρίου λυτρωθήσεσθε. Οὕτως λέγει Κύριος· Εἰς Αἴγυπτον κατέβη ὁ λαός μου τὸ πρότερον, παροικῆσαι ἐκεῖ, καὶ εἰς Ἀσσυρίους βίβηθησαν. » Οὐ γὰρ ἦν σωματικὴ αὕτη αἰχμαλωσία, ἵνα διὰ λύτρων σωματικῶν τύχῃσι τῆς ἐλευθερίας, ἐπειδὴ τὰς ψυχὰς ἦσαν πεπραμένοι. Διὰ τοῦτο οὐκ ἐν ἀργυρῷ

λυτρουσθαι ἑμαλλον, ἀλλὰ δηλονότι τοῦ Χριστοῦ τῷ Α
τιμῶν αἵματι.

« Καὶ νῦν εἰ ἔστε ὤδε; Τάδε λέγει Κύριος· Ὅτι ἐλήφθη ὁ λαός μου δωρεάν, θαυμάζεστε καὶ ὀλολύζεστε. Τάδε λέγει Κύριος· Δι' ὀργῆς διὰ παντός τὸ ὄνομά μου βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσι. » Σημαίνει δὲ διὰ τούτων ἡ προφητεία τὰς κατὰ Χριστοῦ βλασφημίας, ἃς δι' ἡμέρας ἀπάσας καὶ διὰ παντός ποιοῦνται οἱ ἔρχοντες τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους.

« Διὰ τούτου γινώσκειται ὁ λαός μου τὸ ὄνομά μου ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ὅτι ἐγὼ εἰμι· αὐτὸς ὁ λαλῶν πάριμι. » Ποῖός δὲ ταῦτη, ἀλλ' ὅταν ἐγὼ, φησίν, αὐτὸς, ὁ νῦν διὰ τῶν προφητῶν ταῦτα φηγεγόμενος, τὴν ἑαυτοῦ ποιήσομαι παρουσίαν εἰς ἀνθρώπους;

« Ὡς ὥρα ἐπὶ τῶν ὄρειν, ὡς πόδες εὐαγγελιζομένου ἀκοῆν εἰρήνης, ὡς εὐαγγελιζόμενος ἀγαθὰ, ὅτι ἀκουσθὴν ποιήσω τὴν σωτηρίαν σου, λέγων· Σιών, βασιλεύσει σου ὁ Θεός· » τοὺς μακαρισμοὺς καταγγέλλοντες, οὗς ὁ Σωτὴρ ἐδίδου διὰ τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας. Ἐλέγετο δὲ τὸ κήρυγμα τῇ Σιών, δηλαδὴ τῷ θεοσεβῆ πολιτεύματι, καὶ τῷ χορῷ τῷ ἀποστολικῷ. Διὸ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἅπασι καταγγέλλων ἀνθρώποις.

« Ὅτι φωνὴ τῶν φυλασσόντων σε ὑψώθη, καὶ τῇ φωνῇ ἅμα εὐφρανθήσονται· ὅτι ὀφθαλμοὶ πρὸς ὀφθαλμοὺς ὄφονται, ἦνίκα ἂν ἐλήσει Κύριος τὴν Σιών. » Κατὰ δὲ τὸν Θεοδοσίωνα, ἡ φωνὴ τῶν σκοπῶν σου ἐπήρε φωνήν· ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἀγαλλιάσονται, ὅτι ὀφθαλμὸν ἐν ὀφθαλμοῖς ὄφονται· σκοποὺς ἐνταῦθα τοὺς μαθητὰς καὶ ἀποστόλους τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ὀνομάζοντος τοῦ λόγου. Ὅσοι γὰρ ἐκαλοῦντο σκοποὶ τοῦ ἐκ περιτομῆς λαοῦ οἱ παρ' αὐτοῖς γενόμενοι προφῆται, οὕτω καὶ νῦν τῆς νέας καὶ καινῆς Σιών, δηλαδὴ τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦ θεοσεβοῦς πολιτεύματος οἱ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀπόστολοι γεγόνασι σκοποὶ καὶ φύλακες· οἱ, καὶ ὀφθαλμοφανῶς αὐτόπται καὶ αὐτήχοι τοῦ Σωτῆρος γενόμενοι, ὑψώσαν τὴν αὐτῶν φωνήν, ὡς ἐξάκουστον αὐτὴν γενέσθαι πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν. Οἱ δ' αὐτοὶ πάσης πνευματικῆς ἐσφροσύνης ἐπληροῦντο, ἠλεημένης ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῆς ἀποδοθείσης ἡμῖν Σιών, καὶ τῶν πάλαι ἐρήμων αὐτῆς σωζομένων διὰ τῆς σωτηρίου ἀπολυτρώσεως· διό φησι·

« Ἐρήξεται εὐφροσύνην ἅμα, τὰ ἔρημα Ἰερουσαλήμ· ὅτι ἠλέησε Κύριος αὐτήν, καὶ ἐρρύσατο Ἰερουσαλήμ. Καὶ ἀποκαλύψει Κύριος τὸν βραχίονα τὸν ἄγιον αὐτοῦ ἐνώπιον πάντων τῶν ἔθνῶν, καὶ ὄφονται πάντα τὰ ἄκρα τῆς γῆς τὴν σωτηρίαν τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. » Ὅρξ' ὅπως καὶ διὰ τούτων τοῖς ἔθνεσι τὰ εὐαγγελικὰ κηρύγματα ἐπαγγελόμενος ὑπισχνεῖται; Τὸν γὰρ βραχίονα τὸν ἄγιον αὐτοῦ, οὗτος δὲ ἦν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἀποκαλύπτειν τὸν Θεὸν φησι πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν. Οὐκοῦν, ἐπειδὴν προσφωῆ τῇ Σιών καὶ Ἰερουσαλήμ, τὰ λεγόμενα ἐπὶ τὴν τῶν ἔθνῶν κλήσιν ἀναφέρεται.

« Ἀπόστητε, ἀπόστητε, ἐξέλθετε ἐκίθεν, καὶ ἀκαθάρτου μὴ ἄψγε· ἐξέλθετε ἐκ μέσου αὐτῆς· » ὄγλον δὲ ἐπὶ ἐκ τοῦ ἀπίστου λαοῦ καὶ ἀκαθάρτου. « Ἀφορίσθητε, οἱ φέροντες τὰ σκεύη Κυρίου. » Σκεύη

A non argento redimendi erant, sed Christi pretioso sanguine.

VERS. 5. « Et nunc quid estis hic? Hæc dicit Dominus: Quia ablatus est populus meus gratis, admiramini et ululate. Hæc dicit Dominus: Propter vos semper nomen meum blasphematur in gentibus. » His prophetia indicat blasphemia contra Christum dicta, quæ principes Judicæ gentis quotidie evomunt.

VERS. 6. « Propterea sciet populus meus nomen meum in die illa, quia ego sum: ipse loquens adsum. » Qua die, nisi cum ego ipse, ait, qui nunc per prophetas meos hæc loquor, ad homines adventuram?

B VERS. 7. « Sicut hora super montes, sicut pedes evangelizantis auditum pacis, sicut evangelizans bona, quia auditam faciam salutem tuam, dicens: Sion, regnabit Deus tuus: » beatitudines annuntiantes, quas Servator per evangelicam doctrinam dedit. Prædicatio autem Sion annuntiabitur, videlicet religiosæ vitæ cœli et apostolico choro: quapropter regnum cœlorum omnibus hominibus prædicabunt.

VERS. 8. « Quia vox custodientium te exaltata est, et voce simul lætabuntur: quia oculi ad oculos videbunt, quando misertus fuerit Dominus Sion. » Secundum Theodotionem vero, « Vox speculatorum tuorum edidit vocem: in idipsum exultabunt, quia oculum in oculis videbunt. » Speculatores hic vocat discipulos et apostolos Salvatoris nostri. Quemadmodum enim speculatores populi ex circumcissione vocabantur prophetæ, qui pedes illos erant; ita et nunc novæ illius Sionis, videlicet Ecclesiæ Dei religiosique cœtus, Salvatoris nostri apostoli speculatores effecti sunt, atque custodes: qui ejusdem Salvatoris oculati testes, et auditores, alta voce locuti sunt; ita ut etiam ab omnibus gentibus audirentur. Iidem vero ipsi spirituali lætitia replebantur, quia Sionem illam, de qua superius, misertus est Deus, et quia illa olim deserta ejus, per salutarem redemptionem, salutare nacta sunt: quare ait:

D VERS. 9, 10. « Erumpant in lætitiâ simul deserta Jerusalem: quia misertus est Dominus ejus, et eruit Jerusalem. Et revelabit Dominus brachium sanctum suum in conspectu omnium gentium. Et videbunt omnes fines terræ salutem, quæ est a Deo nostro. » Viden' quo pacto his etiam verbis evangelicam prædicationem gentibus pollicetur? Etiam brachium sanctum suum, quod erat ipsum Dei Verbum, omnibus gentibus revelaturum esse Deum declarat. Cum itaque Sion et Jerusalem sic alloquatur, hæc ad gentium vocationem referenda sunt.

VERS. 11. « Recedite, recedite, egredimini inde, et immundum nolite tangere: exite de medio ejus; videlicet ex incredulo et immundo populo. « Separamini, qui portatis vasa Domini. » Vasa Domini

erant corpora ipsorum, a Domino electa, in sanctitate et honore Deo segregata; sive etiam vasa Domini erant Novi Testamenti Evangelia: quæ quiescebant, ab incredulitate Judæorum amovere se, ab illisque se segregare, jubentur.

Vras. 12. « Quia non cum tumultu exibitis, neque fugientes ibitis: præcedet enim vos Dominus, et qui congregat vos Deus Israel. » Non enim quasi compulsi ad circumcursandas gentes accedebant apostoli; sed cum omni alacritate et voluntatis affectu, jussi docere omnes gentes in nomine ejus.

Vras. 13. « Ecce intelliget puer meus, et exaltabitur, et glorificabitur valde. » Queis resurrectionem a mortuis, assumptionem item in cælum, et exaltationem significat. Servum porro, secundum Aquilam, eum jure nuncupat, ob servi formam, quam accepit. Nam Deus Verbum, « semetipsum exinanivit in forma Dei esset, ut ait sacer Apostolus », formam servi accipiens, et habitu inventus ut homo. » Verum ipse puer et servus Dei, omni sapientia et scientia replebatur, quod Verbum Dei in se contineret.

Vras. 14, 15. « Sicut stupebunt super te multi, sic in gloria erit ab hominibus species tua, et gloria tua a filiis hominum. Ita mirabuntur gentes multæ super eo, et continebunt reges os suum: quia quibus non est annuntiatum de illo, videbunt, et qui non audierunt, intelligent. » Id enim reges commovebat, nempe quod evangelicum verbum ad remotissimas gentes pervaderet. Et hæc quidem olim verbo prænantabantur, re autem completa sunt in Salvatoris ad eos adventu: quem oculis cum viderent Judæi, vocemque ejus audirent, nec intellexerunt, nec loquenti aures præbuerunt; ita ut etiam prophetia illa jam præmissa in illis compleretur, « Auditum audietis, et non intelligetis; et respicientes respicietis, et non videbitis. »

CAPUT LIII.

Vras. 1. « Domine, quis credidit auditui nostro? et brachium Domini cui revelatum est? » Mirantium more Dei prophetæ, Judaicæ gentis incredulitatem cernentes, ac gentium conversionem et obsequentiam videntes, hæc dicebant. Brachium porro Dei, unigenitum Filium vocari plerumque commonstravimus: qui consequenter ad prophetica dicta credentibus in ipsum gentibus cognitus est. « Annuntiavimus: quasi parvulus in conspectu ejus, sicut radix in terra sitiendi. Non est species ei, neque gloria: et vidimus eum, et non habebat speciem, neque decorem. » Per terram inviam, Virginem subindicat, quam nemo adit: per radicem vero, eandem ipsam de qua dicebatur, « Egredietur virga de radice Jessæ, et flos de radice ejus ascendet. » Nam ibi quoque ascensurus esse dicebatur, sed de radice Jessæ; hic autem ex memorata terra invia.

¹ Philip. II, 6. ² Is. XI, 1.

Α Κυρίου ἦν τὰ ἐκλεχθέντα ὑπὸ τοῦ Κυρίου σώματα αὐτῶν, ἐν ἀγασίᾳ καὶ τιμῇ τῷ Θεῷ ἀφορισμένα· ἢ καὶ σκευὴ Κυρίου ἐτύγγανε τὰ τῆς Καινῆς Διαθήκης Εὐαγγέλια· ἀπὲρ ἐπικομιζομένους ἀπαλλάττεσθαι τῆς ἀπιστίας τοῦ Ἰουδαίων λαοῦ, καὶ ἀπορίεσθαι αὐτῶν προστάττει.

« Ὅτι οὐ μετὰ ταραχῆς ἐξελύσεσθε, οὐδὲ φυγῆ πορεύσεσθε· προπορεύεται γὰρ πρότερος ὑμῶν Κύριος, καὶ ὁ ἐπισυνάγων ὑμᾶς Θεὸς Ἰσραὴλ. » Οὐ γὰρ ὡς ἐλαυνόμενοι προσῆλθον εἰς τὴν περιόδον τῶν ἔθνῶν ἐ ἀπόστολοι, ἀλλὰ προθυμίᾳ πάσῃ καὶ προαιρέσει αὐτεξουσίᾳ, κλειυσθέντες μαθητεύσαι πάντας τὰ ἔθνη ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ

Β Ἰδοὺ συνήσει ὁ παῖς μου, καὶ ὑψωθήσεται, καὶ δοξασθήσεται σφόδρα. Δι' ὧν τὴν μετὰ τὸν θάνατον ἀνάστασιν, καὶ τὴν εἰς οὐρανούς ἀνάληψιν τε καὶ ὑψώσιν σημαίνει. Δούλον δὲ αὐτὸν, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, εἰκότως ἀποκαλεῖ διὰ τὴν μορφὴν τοῦ δούλου, ἣν ἀνεῖληφε. « Ἐαυτὸν » γὰρ ἐκένωσεν ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπέκχων Θεὸς Λόγος, κατὰ τὸν ἱερὸν Ἀπόστολον, « μορφῆν δούλου λαβών, καὶ σχήματι εὐθεῖς ὡς ἄνθρωπος. » Ἄλλ' αὐτὸς ὁ παῖς τοῦ Θεοῦ καὶ δούλος πάσης ἐκληροῦτο σοφίας καὶ ἐπιστήμης, τὸν Θεοῦ Λόγον εἰς αὐτὸν χωρήσας.

Γ « Ὅν τρόπον ἐκοιτήσονται ἐπὶ σὲ πολλοὶ, οὕτως ἀδοξήσῃ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων τὸ εἶδος σου, καὶ ἡ δόξα σου ἀπὸ τῶν υἱῶν ἀνθρώπων. Οὕτω θαυμάσονται ἔθνη πολλὰ ἐπ' αὐτῷ, καὶ συνέξουσιν βασιλεῖς τὸ στόμα αὐτῶν· ὅτι οἷς οὐκ ἀνηγγέλη περὶ αὐτοῦ, ἔφονται, καὶ οἱ οὐκ ἀκηκόασιν, συνήσουςι. » Τοῦτο γὰρ ἦν τὸ κινήσαν τοὺς βασιλεῖς, λέγω δὴ τὸ διαδραμεῖν αὐτοῦ τὸν εὐαγγελικὸν λόγον καὶ ἐπὶ τὰ πορρωτάτω ἔθνη. Καὶ ταῦτα μὲν λόγους ἐθεσπέζετο πάλαι· ἔργους δὲ ἐκληροῦτο, ἐπὶ τῆς εἰς αὐτοὺς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρόδου· ὃν ὀφθαλμοῖς ἰδόντες Ἰουδαίων παιδες, φωνῆς τε αὐτοῦ ὑπακούσαντες, οὕτε συνήκων, οὕτε λαλοῦντι παρέσχον τὴν ἀκοήν· ὥστε καὶ τὴν ἐμπροσθεν προφητείαν εἰς αὐτοὺς πεπληρωθεῖν, τὴν φήσαν, « Ἀκοῆ ἀκούσετε, καὶ οὐ μὴ συνήτε· καὶ βλέποντες βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΓ'.

Δ « Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; καὶ ὁ βραχίων Κυρίου τίνι ἀπεκαλύφθη; » Ἀποθαυμαστικῶς οἱ τοῦ Θεοῦ προφήται, τὴν ἀπιστίαν ὁρῶντες τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους, τὴν τε τῶν ἔθνῶν ἐπιστροφὴν καὶ ὑπακοήν θεώμενοι, ταῦτ' ἔλεγον. Βραχίονα δὲ τοῦ Θεοῦ λέγεσθαι τὸν μονογενῆ Υἱὸν, πολλάκις ἀπεδείξαμεν· ὃς πᾶσι τοῖς εἰς αὐτὸν πεπιστευκόσιν ἔθνεσιν ἐγνώσθη τοῖς προφήταις ἀκολουθῶς. « Ἀνηγγελλομέν· ὡς παιδίον ἐναντίον αὐτοῦ· ὡς βίβλα ἐν γῆ διψώσῃ. Οὐκ ἔστιν εἶδος αὐτῷ, οὐδὲ δόξα· καὶ εἰδομεν αὐτὸν, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος, οὕτε κάλλος. » Γῆν μὲν ἀβάτον αἰνιττόμενος τὴν Παρθένον, ἣς οὐδεὶς ἐπιδέσθηκεν· βίβλαν δὲ τὴν ἐκείνην, περὶ ἣς ἐλέγετο, « Ἐξελύεσεται ῥάβδος ἐκ τῆς βίβλης Ἰσσαὴλ, καὶ ἄνθος ἐκ τῆς βίβλης ἀναθήσεται. » Καὶ αἱ γὰρ ἀναθήσασθαι ἐδηλοῦτο, ἀλλ' ἐκαί μὲν ἐκ τῆς βίβλης Ἰσσαὴλ, ἐνταῦθα δὲ ἀπὸ τῆς ἀβάτου γῆς τῆς δηλωθείσης.

« Ἄλλα τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄτιμον, καὶ ἐκλείπον παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Ἄνθρωπος ἐν πληγῇ ὢν, καὶ εἰδὼς φέρειν μαλακίαν, ὅτι ἀπέστραπται τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ἠτιμάσθη, καὶ οὐκ ἔλογισθη. Οὗτος τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν φέρει, καὶ παρὶ ἡμῶν ὀδυνάται· καὶ ἡμεῖς ἔλογισάμεθα αὐτὸν εἶναι ἐν πόνῳ, καὶ ἐν πληγῇ, καὶ ἐν κακώσει. » Κοινοποιεῖ δὲ ὁ προφήτης συγκαταλέγων καὶ ἑαυτὸν διὰ φιλανθρωπίαν τοῖς μὴ λογιζομένοις τὸν Σωτῆρα· οὐκ ἔλογισάμεθα αὐτὸν, οὐδὲ προσεποιήσαμεθα, οὐδὲ ἐνοήσαμεν τίς ποτε ἦν. Ὅ δὲ ἦν ἄρα ὁ τῶν ἡμετέρων ψυχῶν Σωτήρ, ἱατροῦν αἰσῶν, καὶ καθαίρων πάσης ἁμαρτίας. Ἄλλ' ἡμεῖς μὲν οἷα νήπιοι ταύτην εἶχομεν παρὶ αὐτοῦ τὴν δόξαν· ὁ δὲ ταῦτα πάντα ἔπαχε δι' ἡμῶν, ἵνα ἡμεῖς ἐλευθερώσῃ πάσης ἁμαρτίας.

« Αὐτὸς δὲ ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, καὶ μαμαλάκισται διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν. Παιδεία εἰρήνης ἡμῶν ἐπ' αὐτόν· τῷ μῶλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς λάθηνμεν. » Τότε γοῦν καὶ συνετριβή καὶ ἐδεθλώθη, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, καὶ πάντα τὰ χεῖριστα ὑπέμεινε, οὐδὲ διὰ τίνος οικείας ἁμαρτίας, διὰ δὲ τὰς ἡμετέρας. Καὶ γέγονεν ἡ παιδεία τῆς εἰρήνης ἡμῶν ἐπ' αὐτόν· ἔπερ γὰρ ἐχρῆν ἡμεῖς παθεῖν παιδευομένους διὰ τὰς ἁμαρτίας τὰς ἡμετέρας, ταῦτ' ἐπ' αὐτὸν ἦλθεν ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας εἰρήνης τῆς πρὸς Θεόν. Ἐπεὶ καὶ μῶλωπι καὶ εἰδὼς ἦν αὐτὸν φέρειν κατὰ τοῦ σώματος καὶ τραύματα, τυπτόμενον καὶ μαστιγούμενον, καὶ τὰς θείας βραπτιζόμενον, τὴν τε κεφαλὴν καλῶμα παιόμενον. Πλὴν οἱ μῶλωπι οὗτοι σωτήριον ἦσαν ἡμῶν. « Τῷ » γὰρ « μῶλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς λάθηνμεν. » Τίνες δὲ ἡμεῖς ἀλλ' ἢ οἱ πάλαι πλανηθέντες, καὶ μὴ λογιζόμενοι αὐτόν, μηδὲ συνιέντας τίς ποτε ἦν;

« Πάντες ὡς πρόβατα ἐπλανήθημεν· ἄνθρωπος τῆ ὁδῷ αὐτοῦ ἐπλανήθη. Καὶ Κύριος παρέθηκεν αὐτὸν ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν· καὶ αὐτὸς διὰ τὸ κακαῶσθαι οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ· ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὡς ἄμνος ἐναντίον τοῦ κείροντος ἄρνου, οὕτως οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα. » Ἄλλος γὰρ ἄλλην ὁδὸν ἔδουσε πλάνης, διάφορα περὶ αὐτοῦ καὶ ἐναντία δοξάσης· τῷ δὲ ἄρα οὐκ ἀθεεῖ ἐγίνετο τὰ γινόμενα. Αὐτὸς γὰρ ἑαυτὸν παρεδίδου ὁ Κύριος ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, ἵνα γένηται ἀντίψυχον καὶ ἀντιλυτρον ἡμῶν. Ὅβτω γὰρ καὶ Ἄμνος τοῦ Θεοῦ γέγονεν, ἀρῶν καὶ περικαθαίρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. Ὁ δὲ Ἰώμματος, « Προσηνέχθη, φησὶ, καὶ αὐτὸς ὑπήκουσε. » Τίνι δὲ προσηνέχθη ἀλλ' ἢ τῷ Πιλάτῳ; Καὶ ἐπειδὴ κατηγορούμενος ἐσώπη, καὶ ψευδομαρτυρούμενος οὐδὲν ἀπεκρίνατο,

« Ἐν τῇ κακώσει ἡ κρίσις αὐτοῦ ἔρηθη. Τὴν γενεάν αὐτοῦ τίς διηγῆσεται; Ὅτι ἀρεταὶ ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ· ἀπὸ τῶν ἀνομῶν τοῦ λαοῦ μου ἤχθη εἰς θάνατον. » Διελθὼν αὐτοῦ τὰ πάθη, ἀναπέμπει τὴν τῶν ἀκούοντων διάνοιαν ἐπὶ τὴν τῆς γενέσεως αὐτοῦ φαντασίαν, ἐπιλέγων· « Τὴν γενεάν αὐτοῦ τίς διηγῆσεται; » Τότε γὰρ μάλιστα τίς μείζον λοιπὸν λήφεται θαῦμα τῆς τῶν τοσοῦτων ὑπεκμονῆς, ὅταν

Vers. 3, 4. « Sed species ejus inhonorata et desiciens præ filiis hominum. Homo in plaga existens, et sciens ferre infirmitatem : quia aversus est vultus ejus, despectus et non reputatus. Ipse peccata nostra portat, et pro nobis dolet, et nos reputavimus eum esse in dolore, et in plaga, et in afflictione. » In communi propheta loquitur, sese præ humanitatis affectu iis connumerans, qui Salvatorem non reputaverunt : Non reputavimus eum, neque ipsum nobis adscivimus, neque cogitavimus quis esset. Ipse vero animarum nostrarum Servator erat, a vulneribus curans, et purgans ab omni peccato. Sed nos quidem, utpote infantes, eam de illo habuimus existimationem : ille vero hæc omnia per nos passus est, ut nos liberaret ab omni peccato.

Vers. 5. « Ipse autem vulneratus est propter peccata nostra, et infirmatus est propter iniquitates nostras. Disciplina pacis nostræ super eum : vibice ejus sanati sumus. » Tunc igitur contritus et profanatus est, secundum Aquilam, ac pessima quæque perpessus est, non ob proprium quoddam peccatum, sed ob peccata nostra. Et fuit disciplina pacis nostræ super eum ; cum ea quæ ob peccata nostra nos perpeti opus erat, hæc ipsi supervenerunt pro pace nostra cum Deo stabiilenda. Quoniam et vibicibus et vulneribus toto corpore onustum fuisse verisimile est, utpote qui percussus, flagellatus, in facie colaphis cæsus, et in capite calamo percussus fuerit. Cæterum vibices hujusmodi salutis nobis erant : nam « vibice ejus nos sanati sumus. » Nos vero, quinam, nisi qui olim erravimus, nec reputavimus eam, neque cognovimus quis esset?

Vers. 6, 7. « Omnes quasi oves erravimus ; homo in via sua erravit. Et Dominus tradidit eum peccatis nostris : et ipse propter afflictionem non aperit os suum. Sicut ovis ad occisionem ductus est, et sicut agnus coram tondente sine voce, sic non aperit os. » Alius aliam inivit viam erroris, quia de illo varia et contraria sentiebat ; at illi non sine scopo et sine quodam hæc evenerunt. Ipse namque Dominus sese tradidit pro peccatis nostris, ut pro animarum nostrarum redemptione pretium esset. Sic enim et Agnus Dei factus est, qui tollit atque purgat peccatum mundi. Symmachus autem, « Oblatus est, ait, et ipse obedivit. » Cui vero oblatus est, nisi Pilato? Et quia accusatus tacuit, et falsis testibus nihil respondit,

Vers. 8. « In afflictione judicium ejus latum est. Generationem ejus quis enarrabit? Quia tollitur de terra vita ejus. Ab iniquitatibus populi mei ductus est ad mortem. » Postquam cruciatus ejus recensuit, auditorum mentem ad generationis ejus cogitationem transmittit, hæc adjiciens : « Generationem ejus quis enarrabit? » Nam tum maxime quibus majori ob patientiam ejus admiratione capietur,

cum secum reputaverit quis et qualis ille sit, A εις έννοιαν ελλοη τις ών και όποιος, και εκ Θεού γε et quod ex Deo natus unigenitusque talia susti- γεννημένος μονογενής ταύτα πάντα όπέστη.

VERS. 9. « Et dabo improbos pro sepultura ejus, et divites pro morte ejus : quia iniquitatem non fecit, neque dolum in ore suo. » Quis dabit, nisi universorum Judex ? et quos dabit, nisi eos, qui prius memorata perpetrarunt, quos statim, nec diu postea, inimicis et hostibus obidentibus tradidit ? Ac etiam confesum accidit, ut memoria eorum ex hominibus auferretur, qui olim apud Judæos multum auctoritate valebant, Phariseorum scilicet, Scribarum et Sadduceorum ; ad hæc vero, sacerdotum et summorum pontificum, necnon eorum, qui regia penes ipsos dignitate fulgebant. Nam hi sunt, qui hoc loco divites appellantur : quos non B diu postea ira Dei invasit, quia impeccabilem Christum, tali supplicio deliderant. « Quia iniquitatem non fecit, neque dolum in ore suo. » De ejus seu verbo seu opere impeccabilitate loquor, quam in omni vita sua obtinuit. « Nemo igitur purus fuit a sorde, etiamsi unius diei fuerit vita ejus », nisi ipse.

VERS. 10. « Et Dominus vult mundare ipsam a plaga. » Pro omnibus ergo ille mortuus est, ut purgaret et tolleretur peccatum mundi ; quamobrem e re bre æstimavit Deus et Pater, si eum a plaga, sive ab illata passione purgaret. « Si dederitis pro peccato, anima vestra videbit semen longævum. » Quod ait hujusmodi est : Post ea quæ superius memoravimus, si quis ex iis qui contra ipsum implegerunt, voluerit hostiam offerre ; id est, confessionem et pœnitentiam peccatorum exhibere, is a spe bona in eum reposita nequaquam delabatur. Etiamsi enim dictum fuerit, « Dabo impios pro sepultura ejus, et divites pro morte ejus ; » attamen si vos, qui talia ausi estis, donum pro peccato obtuleritis, veniam consequemini, anima vestra salutem obtinebit ; quin etiam semen longævum videbit : hoc ipsum videlicet, quod ab ipso in hominibus sparsum fuerat, de quo in parabolis docens, aiebat : « Exiit qui seminat seminare » ; et rursus, « Simile est regnum cælorum homini seminanti bonum semen in agro suo ».

VERS. 11. « Et vult Dominus auferre de labore animæ ejus, ostendere ei lucem, et formare intelligentiam, justificare justum bene servientem multis. » Id de uno Salvatore nostro dici par est : nam semper in manu ejus Patris voluntas recte procedebat. Dedit autem ipsi lucem, ut eos qui justitiam per ipsum assequerentur, illuminaret : intelligentiam item ipsi contulit ; nam requievit super eum spiritus sapientiæ et intelligentiæ, ut prudentes justosque redderet eos, qui justificatione digni erant.

^a Job xiv, 1. ^b Luc. viii, 5. ^c Matth. xiii, 57.

« Καὶ δώσω τοὺς πονηροὺς ἀντὶ τῆς ταφῆς αὐτοῦ, καὶ τοὺς πλουσίους ἀντὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ · οὐκ ἀνομίαν οὐκ ἐποίησε, οὐδὲ δόλον ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. » Τίς δὲ δώσει ἢ ὁ τῶν ὄλων κριτής ; καὶ τίνας ἢ τοὺς τὰ εἰρημένα δεδρακότας, οὗς καὶ παρέδωκεν αὐτίκα καὶ οὐκ εἰς μακρὰν ἐχθροὺς, καὶ πολεμίους, καὶ πολιορκητάς ; Ὁ δὲ καὶ αὐτὸ παρεχρῆμα συνέθη, ἐξ ἀνθρώπων ἀφανισθῆναι τὸ μνημόσυον αὐτῶν πάλαι παρὰ Ἰουδαίων πολλὰ δεδονημένων, Φαρισαίων καὶ γραμματέων, καὶ Σαδδουκαίων· καὶ ἐτι πρὸς τοῦτους, ἱερέων τε καὶ ἀρχιερέων, καὶ τῶν παρ' αὐτοῖς βασιλικῆ ἀέλιζ τετιμημένων. Οὗτοι γὰρ ἦσαν οἱ ἐνταῦθα λεγόμενοι πλούσιοι · οὗς μετῆλθεν οὐκ εἰς μακρὰν ἢ ὀργῆ τοῦ Θεοῦ, διότι ἀναμάρτητον ὄντα τὸν Χριστὸν τοιαύτη κολάσει ὑποβελήκασιν. « Ὅτι ἀνομίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ δόλον ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. » Ἀέγω δὲ τὸ δι' ὀλης τῆς τοῦ βίου ζωῆς ἀναμάρτητον ἐν λόγῳ καὶ ἔργῳ. « Οὐδέεις οὖν καθαρὸς γέγονεν ἀπὸ ρύπου, οὐδ' εἰ μία ἡμέρα ἦν ἢ ζωῆ αὐτοῦ, ἢ ἢ μόνος αὐτός. »

« Καὶ Κύριος βούλεται καθαρῖσαι αὐτὸν τῆς πληγῆς. » Οὐκοῦν ὑπὲρ πάντων αὐτὸς ἀπέθανεν, ἵνα καθάρῃ καὶ περιέλῃ τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου· διὰ καὶ ἔκρινεν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ αὐτοῦ καθαρῖσαι αὐτὸν τῆς πληγῆς, τουτέστι τοῦ ἐπιανεχθέντος ἀπὸ πάθους. « Ἐὰν δώτε ἔπι ἀμαρτίας, ἢ ψυχὴ ὑμῶν βίβεται σπέρμα μακρόδιον. » Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστι. Μετὰ τὰ προλεχθέντα πάντα, εἰ τις τῶν εἰς αὐτὸν ἠσεθηκότων βουληθεὶ θυσίαν ἀνενεγαῖν ὑπὲρ τῆς ἑαυτοῦ ἀμαρτίας, τουτέστιν ἐξομολόγησιν καὶ μετάνοιαν τῶν ἡμαρτημένων ἐνδείξασθαι, οὐκ ἀποτεύεται τῆς εἰς αὐτὸν ἀγαθῆς ἐλπιδος. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μέγιστα εἰρηται, ὅτι « Δώσω τοὺς πονηροὺς ἀντὶ τῆς ταφῆς αὐτοῦ, καὶ τοὺς πλουσίους ἀντὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. » ἀλλ' ὁμως ἐὰν δώτε ὑμεῖς τὰ τοιαῦτα τολμήσαντες τὸ ὑπὲρ ἀμαρτίας δῶρον, τεύξεσθε ἀφέσεως, ἢ ψυχὴ ὑμῶν σωθήσεται· ἀλλὰ καὶ βίβεται μακρόδιον σπέρμα· τοῦτο δὲ ἦν τὸ ὑπ' αὐτοῦ καταβληθὲν εἰς ἀνθρώπους, περὶ οὗ ἐν παραβολαῖς διδάσκων ἔλεγεν· « Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείραι· » καὶ πάλιν· « Ὅμοια ἐστὶν ἢ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπων σπείροντι καλὸν σπέρμα ἐν τῷ ἴδιῳ ἀγρῷ. »

« Καὶ βούλεται Κύριος ἀφελεῖν ἀπὸ τοῦ πόνου τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, δεῖξαι αὐτῷ φῶς, καὶ πλάσαι τῆ συνέσει, δικαιοῦσαι δίκαιον εὐ δουλεύοντα πολλοῖς. » Τοῦτο δὲ ἐπὶ μόνου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν λέγεσθαι ἀρμόζει· διὰ παντὸς γὰρ τὸ τοῦ Πατρὸς θέλημα ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ κατεσωδούτο. Ἔδωκε δὲ αὐτῷ καὶ φῶς εἰς τὸ φωτίζεσθαι τοὺς δι' αὐτοῦ δικαιουμένους· σύνεσιν δὲ αὐτῷ ἐδωρήσατο· ἐπανεπαύσατο γὰρ ἐπ' αὐτὸν κενύμα σοφίας καὶ συνέσεως εἰς τὸ συνετοῦς ἀπαργάζεσθαι, καὶ δικαιοῦν τοὺς ἀέλους τοῦ δικαιοῦσθαι.

« Καὶ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν αὐτὸς ἀνοίσει. Διὰ τοῦτο αὐτὸς κληρονομήσει πολλούς, καὶ τῶν ἰσχυρῶν μερμει σκύλα· ἀνθ' ὧν παρεδόθη εἰς θάνατον ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, καὶ ἐν τοῖς ἀνόμοις ἐλογίσθη· καὶ αὐτὸς ἁμαρτίας πολλῶν ἀνήγαγε. καὶ διὰ τὰς ἀνομίας αὐτῶν παρεδόθη. » Ἀναλαμβάνων γὰρ τὸ μέτρον τῶν πάλαι ἁμαρτωλῶν, καὶ ἀσεβῶν εἰς ἑαυτὸν τὰς ἀσθείας, καὶ ἀποδιδύσκων αὐτοὺς τὸν τῆς ἁμαρτίας χιτῶνα, δικαίους αὐτοὺς ἀπεργάζεται. Διὰ τοῦτο γὰρ ἐπειδὴ εἰς ἑαυτὸν τὰς τῶν πολλῶν ἀνέλαθεν ἁμαρτίας, τούτου χάριν καὶ δεδύνηται κληρὸν ἑαυτῷ ποιῆσθαι τοὺς πάντας. Εἰ γὰρ μὴ οἷός τε ἦν ἀφιέναι ἁμαρτίας, διέμειναν ἐν τοῖς ἑαυτῶν πλημμυλήμασι, καὶ οὐκ ἂν ἔτυχον σωτηρίας. Νῦν δὲ ἐπειδὴ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν αὐτὸς ἀνέλαβε, διὰ τοῦτο καὶ κληρονομοῦσ αὐτοὺς εἴληφε παρὰ τοῦ Πατρὸς· τῶν ἀντικειμένων ἐγλαβῆ δύναμειν τῶν τε πονηρῶν δαιμονίων ἐξαρπάσας τὰς αἰχμαλώτους ὑπ' αὐτῶν γεγενημένας ψυχὰς, σκύλα ἑαυτῷ ἐποίησατο· ἄπερ σκύλα τοῖς ἑαυτῷ μαθηταῖς διένειμε, διαφοροῦς ἐξ αὐτῶν συστησάμενος Ἐκκλησίας· ὡσπερ τινὰ μισθὸν παρὰ τοῦ Πατρὸς τοῦτ' εἴληψως, λέγω δὴ τὸ ἀφιέναι ἁμαρτίας τοῖς προημαρτηκόσι, καὶ ὑπὸ τὸν αὐτοῦ κληρὸν ὑπάγειν αὐτοὺς. Πῶς δὲ ἐν ἀνόμοις ἐλογίσθη, διδάσκει τὸ Ἐυαγγέλιον· καθ' ὃν καιρὸν συνεσταύρωτο αὐτῷ παρ' ἐκείτερα ἀλήθεια, πεπληρωσθαι λέγω τὴν προφητείαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΔ'.

« Εὐφρανῆθι, στείρα ἡ οὐ τίκτουσα· ῥῆξον καὶ βόησον, ἡ οὐκ ὄδινουσα· ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου, μᾶλλον ἢ τῆς ἐχοῦσης τὸν ἄνδρα. » Διὰ τῶν προκειμένων ὁ λόγος εὐαγγελίζεται τὴν δι' αὐτοῦ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἰδρυθείσαν Ἐκκλησίαν, πάλαι οὖσαν ἐρημον, καὶ ἄγονον καὶ ἄκαρπον, διὸ καὶ στείραν αὐτὴν ὀνομάζει. Ἐπειδὴ τοιαῦτα τινες ἦσαν πάλαι αἱ τῶν ἀπίστων ψυχαί. Καὶ γὰρ ἦν πάλαι ἡ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία ἠφανισμένη καὶ ἐρημος, ἅτε μηδέπω τὸν ἐπουράνιον κεκτημένη νομαίον. Πλὴν πολυκαρπία αὐτῇ καὶ πολυπαίδαν ἐπαγγέλλεται πλείονα τῆς ἐχοῦσης τὸν ἄνδρα. Τίς δὲ ἦν αὕτη ἡ τὸ Ἰουδαίων ἔθνος, καὶ ἡ παρ' αὐτοῖς πάλαι τετιμένη ὡς Θεοῦ πόλις Ἰερουσαλήμ; Ἥτις ἔχουσα τὸν ἄνδρα, τὸν ἐπουράνιον λόγον, ἠλέγχετο ἀποστασίῳ βιβλίου αὐτῷ δεδωκυῖα. Ἐν παραθέσει τοίνυν τῆς πάλαι τὸν ἄνδρα κεκτημένης, ἡ ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἐρημος οὖσα τὸ πρὶν Θεοῦ ψυχὴ ἐπαγγελίας ἀξιοῦται χρηστῆς, πολυπαίδαν καὶ πολυτεκνίαν αὐτῇ εὐαγγελιζομένου τοῦ λόγου· ὡς ἐν παραθέσει τοῦ ἐκ περιτομῆς λαοῦ τὰ τέκνα ταύτης πολυπλασιάζεσθαι.

« Εἶπε γὰρ Κύριος· Πλάτυνον τὸν τόπον τῆς σκηνῆς σου, καὶ τὰς δέβρις τῶν αὐλαίων σου πῆξον· μή φείσῃ· μάκρυνον τὰ σχοινίσματά σου, καὶ τοὺς πασσάλους σου κατίσχυσον. » Ἀλέκται δὲ ταῦτα ὡς ἄν καὶ ἐπὶ τῆς σκηνῆς τῆς ὑπὸ Μωϋσέως κατασκευασθείσης· ἐκεῖνη γὰρ χρησάμενος ὁ λόγος εἰκόνι, τῇ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία προσφωνεῖ μὴ κατ' ἐκεῖνην μικρύναι τὴν ἑαυτῆς οἰκοδομήν, ἀλλὰ πλατύναι τὴν σκηνοπηγίαν ἑαυτῆς, ἐκτείνασαν εἰς ἄφατον μήκος.

VERA. 12. « Et peccata eorum ipse portabit. Ipse possidebit multos, et fortium dividet spolia : pro eo quod tradita est in mortem anima ejus, et inter iniquos reputatus est : et ipse peccata multorum tulit, et propter iniquitates eorum traditus est. » Siquidem illorum olim peccatorum, et eorum qui impie egerant, mensuram, videlicet iniquitates, in se recipiens, eosque peccati tunica exuens, justos efficit. Quod enim multorum in se peccata receperit, ideo potuit etiam omnes sortem suam et hereditatem efficere. Nisi enim peccata condonare potuisset, in suis illi sceleribus permansuri, nec salutem consecuturi erant. Nunc vero quia peccata eorum ipse suscepit, ideo ipsos a Patre in hereditatem accepit; ereptis videlicet e manu adversariorum potestatum et malignorum demonum illis olim captivis animabus, eas in spolia sua vertit; quæ spolia discipulis suis distribuit, ut varias ex eis constitueret Ecclesias. Nam ceu quamdam mercedem id a Patre accepit; videlicet peccata delinquentibus dimittendi atque ipsos in sortem suam reducendi facultatem. Quo pacto autem inter iniquos reputatus sit, docet Evangelium; eo quippe tempore quo ex utroque ejus latere crucifixi latrones sunt, eodem impletam dico prophetiam.

CAPUT LIV.

VERS. 1. « Letare, sterilis, quæ non parit : erumpe et clama, quæ non parturit : quia plures filii desertæ, quam ejus quæ habet virum. » His Ecclesiam ab se per totum orbem constitutæ bonam nuntium affert : quæ quidem olim deserta, infecunda et infructuosa erat, ideoque ipsam sterilem appellat. Nam hujusmodi quondam erant infidelium gentium animæ. Siquidem Ecclesia ex gentibus olim, cum cælestem sponsum nondum obtineret, desolata et deserta erat. Verum fecunditatem ipsi et liberorum frequentiam majorem pollicetur, quam ei, quæ virum habebat. Quænam illa erat, nisi gens Judæica, et ea, quæ olim penes ipsos ut civitas Dei in honore habebatur, Jerusalem? Quæ cum virum haberet, cæleste videlicet verbum, ipsi libellum repudii dedisse comprobatur. Ad comparationem igitur illius, quæ olim virum habebat, anima illa quæ olim in gentibus deserta a Deo erat, promissione optima donatur, dum ipsi fecunditas et liberorum multitudo annuntiat; ita ut illorum numero populorum ex circumcissione, cui comparatur, longe antecedit.

VERS. 2. « Dixit enim Dominus : Dilata locum tabernaculi tui, et pelles aulæorum tuorum sige : ne parcas; protende funiculos tuos, et clavos tuos consolida. » Hæc dicuntur quasi de tabernaculo a Moyse constructo : nam hoc exemplo usus propheta Ecclesie ex gentibus elicit, ut ne ad modum illius angustam structuram suam faciat, sed tentoria sua extendat in longitudinem latitudinemque immensam. Nam quod a Moyse structum tabernaculum

est, centum longitudine cubitorum erat, latitudine vero quinquaginta. Hic vero ait, Ne parce agas, neque te in angustam mensuram redigas, sed longe lateque te extendas ac construas, et cetera. Novi porro hujusce tabernaculi, quod sicut Dominus et non homo, longitudinem, latitudinem et amplitudinem intelligas, si pendas, quantum esset illud sub Moyse constructum tabernaculum; quanta esset Jerusalem templum habens longitudine quidem quadraginta cubitorum, latitudine viginti. Quod si templum illud in una Palæstinae urbe admiratione dignum erat, quanto magis mirabilis illa frequentia, magnitudo et pulchritudo ecclesiarum Dei in omni loco excitatarum! nam totus orbis plenus ecclesiis est.

Vrs. 3. « Adhuc a dextris et a sinistris dilata, et semen tuum possidendi genies, et urbes desertas habitabis. » Semen autem Ecclesie Dei fuerit evangelicus sermo, de quo dicitur, « Exiit qui seminavit in agro, » et, « Nonne bonum semen seminasti in agro? » Potest item semen Ecclesie esse apostolorum et discipulorum Domini nostri doctrina, quorum opera pia religio in illis olim decessatis Deoque vacuis solitudinibus constituta est.

Vrs. 4. « Noli timere, quia confusa es: neque erubescas, quia exprobratum tibi est: quia confusio perperam oblivisceris, et opprobrii viduitatis tue non recordaberis amplius. » Nam cum sterilis esset, neque pareret, neque parturiret, neque virum haberet, contumellis obnoxia et confusione plena erat; at nunc sic eam compellat: Etiam si olim confusione et opprobrio digna gesta edideris; confide, « Quia confusione perperam oblivisceris, et opprobrii viduitatis tue non recordaberis. » Viduitatem autem hic vocat Verbi sponsi privationem: cuius, inquit, non recordaberis,

Vrs. 5. « Quia Dominus virtutum est, qui fecit te, Dominus nomen illi, et qui truit te; ipse Deus Israel tota terra vocabitur. » Non enim ex hominibus, neque per hominem hæc constituta sunt, sed per ipsum Dominum.

Vrs. 6-10. « Non quasi mulierem derelictam et pusillanimum vocavit te Dominus, neque ut mulierem ex juventute odio habitam. Dixit Deus tuus, Tempore modico reliqui te, et cum misericordia magna miserebor tui, dixit qui eruit te Dominus. Ab aqua quæ sub Noe fuit, hoc mihi est, quemadmodum juravi ei in tempore illo, terræ me non succensurum super te amplius, neque in comminatione tua montes transferendos esse, neque colles meus transmovendos: sic neque misericordia mea tibi deficiet, neque testamentum pacis meæ auferetur: dixit enim: Propitius est tibi Dominus. » Cito enim montes a propriis locis transferentur, et colles turbabuntur potius, quam misericordia

te et plátos. Ἡ μὲν γὰρ ὑπὸ Μωϋσέως κατασκευασθεῖσα, πηχῶν ἦν β' μήκος· πλάτος δὲ ν'. Ἐνταῦθα δὲ φησι, Μὴ φοβῆθαι τοῦτο, μηδὲ στενοχωρήσῃς σεαυτὴν τοῖς μέτροις· ἀλλ' ἐκτείνασα μακρὰν, καὶ κτίσασα, καὶ τὰ ἐξῆς. Νοήσεις δὲ τὸ μήκος καὶ τὸ πλάτος, καὶ τὸ μέγεθος τῆς νέας ταύτης σκηνῆς, ἣν ἐκτίσεν ὁ Κύριος καὶ οὐκ ἄνθρωπος, ἐπὶ τοῖν λαβίων, ὅση μὲν ὑπῆρχε τοῖς μέτροις ἢ ἐπὶ Μωϋσέως κατασκευασθεῖσα, ὅση ἦν Ἱερουσαλήμ ἐν νεῶν ἔχουσα, μήκους ἦν πηχῶν (αἰε) β', πλάτους κ'. Ὡς εἶπερ ἦν θαύματος ἄξιός τε τῶν ἐν μᾶλλον τῆς Παλαιστίνης Ἰερουσόμων, πόσων μᾶλλον τὸ πλῆθος καὶ τὰ μέγιστα, καὶ τὰ κάλλη τῶν κατὰ πάντα τόπον ἀνεγερμένων ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ· μεστὴ γὰρ ἐκκλησιῶν ἡ ὑπ' οὐρανόν.

« Ἐπὶ εἰς τὰ θεῖα καὶ τὰ ἀριστερά σου ἐκπέσασον, καὶ τὸ στέριμα σου ἴσθη κληρονομήσει, καὶ πόλεις ἡρεμωμένας κατοικησεί. » Σπέρμα δὲ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ εἶη ἂν καὶ ὁ εὐαγγελικὸς λόγος, περὶ οὗ λέγεται: « Ἐξῆλθεν ὁ σπέρμα τοῦ σπείραι, » καὶ, « Οὐχὶ καλὸν σπέρμα ἐσπαίρας ἐν τῷ ἀγρῷ; » Καὶ πάλιν δύνανται δὲ σπέρμα εἶναι τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ τῶν ἀποστόλων καὶ μαθητῶν τοῦ Κυρίου ἡμῶν διδασχὴ δι' ὧν ἡ θεοσεβῆς πολιτεία ἐν ταῖς πόλιν ἡρανοσημέναις καὶ Θεοῦ ἐρήμοις ἐκκλησίαις συνίστη.

« Μὴ φοβοῦ, ὅτι κατασχύνῃς, μηδὲ ἐντραπῆς, ὅτι ἐνεπίδῃς: ὅτι αἰσχύνῃ αἰώνιον ἐπιλήση, καὶ θνεὶδος τῆς χηρείας σου οὐ μὴ μνησθήσῃ. » Ὅτε μὲν γὰρ ἦν στείρα, καὶ οὐ τέκτουσα, οὐδὲ ὠδίνουσα, μηδὲ τὸν ἄνδρα ἔχουσα, ἐκονεῖδιστος ἦν καὶ αἰσχύντης ἐμπλοῦς· ἀλλὰ νῦν φησι πρὸς αὐτὴν· Εἰ καὶ κάλαι ποτὲ αἰσχύντης καὶ θνείδους ἐκραττες ἄξια, θάρσει· « Ὅτι αἰσχύνῃ αἰώνιον ἐπιλήση, καὶ θνεὶδος τῆς χηρείας σου οὐ μὴ μνησθήσῃ. » Χηρείαν δὲ ἀποκαλεῖ καὶ ἐνταῦθα τὴν στέρησιν τοῦ νυμφίου Λόγου· ἥς οὐ μνησθήσῃ, φησὶν,

« Ὅτι Κύριος τῶν δυνάμεων ἐστὶν ὁ ποιῶν σε, Κύριος ἡνομα αὐτῶν, καὶ βυσάμενός σε· αὐτὸς θεὸς Ἰσραὴλ πάση τῇ γῆ κληθήσεται. » Οὐ γὰρ ἐξ ἀνθρώπων, οὐδὲ δι' ἀνθρώπου τὰ τῆς συστάσεως γέγονεν, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου.

« Οὐχ ὡς γυναῖκα καταλελειμμένην καὶ ἀλιγέφυχον κέκλιχέ σε ὁ Κύριος, οὐδ' ὡς γυναῖκα ἐκ νεότητος μεμισμένην. » Εἶπεν ὁ Θεός σου· Χρόνον μικρὸν κατέλιπόν σε, καὶ μετ' ἑλέως μεγάλου ἐλέησω σε, εἶπεν ὁ βυσάμενός σε Κύριος. Ἀπὸ τοῦ ὕδατος τοῦ ἐπὶ Νῶε τοῦτο μοι ἐστὶ, καθότι ὠμοσα αὐτῶ ἐν τῷ χρόνῳ ἐκεῖνῳ τῇ γῆ μὴ θυμωθῆσεσθαι ἐπὶ σοὶ ἔτι, μηδὲ ἐν ἀπειλῇ σου τὰ ὄρη μεταστῆσεσθαι, οὐδ' οἱ βουνοὶ μου μετακινήθουσιν. Οὕτως οὐδὲ τὸ παρ' ἐμοῦ σοι ἔλεος ἐκλείψει, οὐδὲ ἡ διαθήκη τῆς εἰρήνης σου οὐ μὴ μεταστῆ· εἶπα γάρ· Ἰλεώς σοι Κύριος. Ὁστέον γὰρ τὰ ὄρη μεταστῆσονται τῶν οἰκειῶν τύπων, καὶ οἱ βουνοὶ παραθήσονται, ἢ τὸ ἐμὸν ἔλεος ἀπὸ σοῦ κινήθῃσεται. Καὶ ταῦτα δὲ τῷ Θεοσεβῆ πολιτεύματι

⁶ Matth. xiii, 5. ⁷ Ibid. 27.

ἐπιγγέλλεται ὁ λόγος, καὶ πάλαι μὲν ἦν παρὰ Ἰουδαίους, διαπερὸν δὲ παρ' αὐτοῖς, ἐπὶ τὴν ἐξ ἐθνῶν Ἑκκλησίαν μεταβίβηται.

« Ταπεινὴ καὶ ἀκατάστατος, οὐ παρεκλήθης. Ἴδὸ ἐγὼ ἐτοιμάζω σοὶ ἀνθρακὰ τῶν λίθων σου, καὶ τὰ θεμελιὰ σου σάκπειρον. » Ἦν γὰρ παρὰ Ἰουδαίους τῷ ὄντι ἡ ταπεινὴ σωματικὴ θρησκεία, ἡ ἐν σώματι περιτομή, καὶ ἐν νόμοις ζῶων καὶ ταῖς τούτων θυσίαις, καὶ τῶν ἄλλων παρακλησίαις ἐξεταζομένη διὰ ταπεινὴν καὶ ἀκατάστατον αὐτὴν ἠνόμασεν. Εἶτ' ἐκπέγει, « Οὐ παρεκλήθης. » οὐδεὶς γὰρ ἦν τῶν προφητῶν, οὐδὲ τῶν θεοφιλῶν ἀνθρώπων τοσοῦτος, ὡς ἀναλαβεῖν αὐτὴν καὶ ἀνακτῆσθαι.

Ἴδὸ ἐγὼ ἐτοιμάζω σοὶ ἀνθρακὰ τῶν λίθων σου, καὶ τὰ θεμελιὰ σου σάκπειρον. » Ἀπὸ οὗ δὲ Σύμμαχος, « Ἴδὸ ἐγὼ, φησὶ, συντεθῆμι σιμιμῆ τοῖς λίθους σου (40) » ὁ Θεοδοτίων, « Ἴδὸ ἐγὼ εἰμι ἐμβαλῶν σιμιμῆ τοῖς λίθους σου. » Ὡς γὰρ ἂν γυθὶ καλλωπιζομένη σιμιμίζοιτο τοῖς ὀφθαλμοῖς· οὕτως αὐτὸς ἐγὼ, φησὶν, ὅπερ πάντα ἑραίσμων καὶ καλλωπισμῶν τοῖς τῆς σῆς οἰκοδομῆς λίθους διαθήσω.

« Καὶ θήσω τὰς ἐπάξεις σου ἱασκίον, καὶ τὰς πύλας σου λίθους κρυστάλλου, καὶ τὸν περιβόλόν σου λίθους ἐκλεκτοῦς. » Τοιοῦτοι δ' ἂν εἴεν ἐν τῇ Ἑκκλησίᾳ Θεοῦ οἱ λογικῆ παρασκευῆ τὴν πίστιν ὠχυρωμένοι, ὥστε προμαχῶνες ὄντες τοῦ θεοσεβοῦς πολιτευματος, διὰ τὸ δύνασθαι πᾶν ὑψωμα ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ καθαιρεῖν, καὶ διελέγχειν πάντα λόγον ψευδῆ τὸν τῆς ἀληθείας πολέμιον. Ὅσπερ γὰρ ἐπὶ τῶν τειχῶν αἱ ἐπάξεις προμαχῶνές εἰσιν ἐπὶ παρασκευῆ τῆς πρὸς τοὺς πολεμίους παρατάξεως παρεσκευασμένοι· οὕτω καὶ τῆς Ἑκκλησίας οἱ ἐν λόγῳ καὶ ἐν σοφίᾳ δυνατοί, λεγθεῖεν ἂν εἰκότως ἐπάξεις. « Καὶ τὰς πύλας σου λίθους κρυστάλλου. » δι' ὧν τὰς πύλας τῆς πύλαις συστήσας, θεοπίζει τὸ διαυγὲς καὶ καθαρὸν τῆς ὑγιούς πίστεως, παριστάς τῶν πεπιστευμένων τὴν πρώτην καὶ στοιχειώδη, καὶ εισακτικὴν διδασκαλίαν. « Καὶ τὸν περιβόλόν σου λίθους ἐκλεκτοῦς. » Τοιοῦτοι δ' ἂν εἴεν οἱ περιφρόντες, καὶ ἀντὶ παντὸς ἔρκους ἀσφαλιζόμενοι διὰ τῶν πρὸς τὸν Θεὸν εὐχῶν τὴν πᾶσαν οἰκοδομὴν τῆς πύλαις, μεγάλα καὶ καλυτελῆ, καὶ ἔντιμα οἰκοδομήματα.

« Καὶ πάντας τοὺς υἱοὺς σου διδακτοῦς Θεοῦ, καὶ ἐν πολλῇ εἰρήνῃ τὰ τέκνα σου. » Διδακτοῦς Θεοῦ ἀποκαλεῖ τοὺς υἱοὺς τῆς πύλαις στεφίρας· ἀλλὰ καὶ ἐν πολλῇ εἰρήνῃ ἔσεσθαι αὐτῆς τὰ τέκνα· τοῦτο γὰρ αὐτοῖς ἐπηγγελάτο εἰπών· « Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀφήμι ὑμῖν. »

« Καὶ ἐν δικαιοσύνῃ οἰκοδομηθήσῃ. Ἀπέχου ἀπ' ἀδικου, καὶ οὐ φοβηθήσῃ, καὶ τρόμος οὐκ ἐγγίει σοι. » Τὰ μὲν γὰρ ἀνθρώπινα ἐπισκευάσματα, καὶ ἐξ ἀνθρωπίνης σπουδῆς συνιστάμενα, τοιαῦτά τινα τυγχάνει· διὸ καὶ εἰς φθορὰν χωρεῖ καὶ εἰς ἀπώ-
• Joan. xiv, 27.

(40) In alio codice legitur τοῖς λίθοις σου. Hieronymus vero, Ἐγὼ εἰμι ἐμβαλῶν ἐν σιμιμὶ τοῖς

A mea a te removeatur. Et hæc piæ religioni sermo pollicetur, imo etiam olim penes Judæos illa erat, sed ab ipsis decidit, et ad Ecclesiam ex gentibus coactam translata est.

Vers. 11. « Humilis et instabilis, consolationem non adeptus es. Ecce ego præpare tibi carbunculum lapidem tuum, et fundamenta tua sapphirum. » Erat enim revera penes Judæos abjectus ille corporeus cultus; in corporis circumcissione, in substantiis animalium, et sacrificiis eorum, necnon in aliis similibus, positus: quapropter humilem et instabilem vocat illam. Deinde adjicit, « Non consolationem adeptus es: » nemo enim prophetarum, neque religiosorum virorum erat, qui illam suscipere et restaurare posset.

B « Ecce ego præpare tibi carbunculum lapidem tuum, et fundamenta tua sapphirum. » Pro quo Symmachus, « Ecce ego compono tibi lapides tuos; » Theodotio autem, « Ecce ego immittam tibi lapidibus tuis. » Quomodo enim cum mulier, ut formæ decorem addat, stibio limit oculos, ita et ego, inquit, omni specie ac decore formosiores ponam structuræ tuæ lapides.

Vers. 12. « Et ponam tuas propugnacula tua jaspem, et portas tuas lapides crystalli, et muros tuos lapides electos. Tales in Ecclesia Dei fuerint ii, qui rationabili structuræ apparatu fide roborati sunt, utpote qui piæ religionis propugnacula sint, quod possint omnem sublimitatem, contra Dei cognitionem sese exserentem, de medio tollere, et omnem falsum sermonem veritatis inimicum eliminare et confutare. Sicut enim adornatæ in muris pinnae, propugnacula sunt, ad instruendum contra hostes bellum concinnata; sic et ii, qui in Ecclesia sermone et sapientia potentes sunt, jure propugnacula dicantur. « Et portas tuas lapides crystalli, » quibus lapidibus ad portas urbis constituendas usus, sanæ fidei splendorem et puritatem vaticinatur, declaraturque primam elementarem, atque initialem rerum, quæ ad fidem pertinent, doctrinam. « Et muros tuos lapides electos. » Hujusmodi fuerint ii, qui circumquaque munimenti loco sunt, et quasi vallum, totam urbis structuram per orationes ad Deum emissas tutantur: magna sane, pretiosa et honorabilia ædificia.

D Vers. 13. « Et omnes filios tuos, discipulos Dei, et in multa pace filii tui. » Discipulos Dei vocat illius olim sterilibus filios: ac in multa pace versaturos ait filios ejus: id enim ipsis pollicitus his verbis est: « Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis. »

Vers. 14. « Et in justitia ædificaberis. Abstine ab iniquo, et non timebis, et tremor non appropinquabit tibi. » Siquidem humani illi apparatus, humana cura editi, hujusmodi sunt: quare in corruptionem et exitium deveniunt. Opus autem meum

λίθους σου. Procopius, ἐμβαλῶν ἐν σιμιμὶ. Quomodo lectio præstet, suo loco indagabimus.

corruptione vacuum est : neque tale quidpiam in opere meo reperiat quod corrumpat et disperdat illud.

Vras. 15-17. « Ecce proselyti accedent ad te per me, et incolæ tui erunt, et ad te confugient. Ecce ego creavi te, non sicut ararius sufflans prunas, et educens vas in opus : ego autem creavi te, non ut interitu perderem. Omne vas, quod factum est contra te, non prosperare faciam : et omnis vox insurget super te in iudicium. Omnes eos vinces, et erunt obnoxii tui in eo. » Post præmissos Ecclesiæ ordines, proselytos eos esse dixeris, qui germani et sinceri non sunt, neque pure in multitudine procedunt : quos peregrinatos, non autem habituros esse ait in ea, quia quasi in transitu eam adibant. « Est hæreditas servientibus Domino, et vos eritis mihi iusti, dicit Dominus. » Idque admodum congruenter : nam post præmissa omnia, illam in futuro sæculo repositam hæreditatem memorare opus erat. Quænam illa fuerit, nisi regnum cælorum, et vita æterna?

CAPUT LV.

Vras. 1-3. « Sitientes, ite ad aquam, et qui non habetis argentum, cunctes emite, et comedite absque argenteo vinum et adipem. Quare expenditis argentum, et laborem vestram, non in saturitatem? Audite me, et vivet in bonis anima vestra, et constituam vobis testamentum sempiternum, sancta David fœdella. » In alia studium confertis vestrum, ex quibus non potest anima enutriri, neque cibo ad saturitatem frui. Præter enim superius dicta, bonorum operum spem, divinumque cibum, obsequentium animis repositum dicit. Non enim corporibus, sed, ut perspicuum est, animalis, futurorum bonorum munus porrigit.

Vras. 4, 5. « Ecce testimonium in gentibus dedi cum, principem et præcipientem gentibus. Gentes quæ nesciebant te, invocabant te ; et populi qui ignorant te, ad te confugient propter Dominum Deum tuum, sanctum Israel, quia glorificavit te. » Equis non stupeat sermonis eventum, videns a Christo Dei per totum orbem Christianos nuncupari? Et hoc erit illis æternum salutis, quæ a Deo est, signum, quod nomen Domini sibi adscribent, in æternum perseveraturum, nec unquam desitutum : nam dona Dei sine poenitentia sunt.

Vras. 6-12. « Querite Dominum, et cum inveneritis eum, invocate. Quando autem appropinquaverit ad vos, derelinquat impius vias suas, et vir iniquus consilia sua ; et convertatur ad Dominum, et misericordiam consequetur : quia multus erit in dimittendis peccatis vestris. Neque enim sunt consilia mea, sicut consilia vestra, nec vis meæ, sicut viæ vestræ, dicit Dominus. Sed quantum distat cœlum a terra, tantum via mea a viis vestris, et cogitationes vestræ a cogitatione mea. Ut enim si descendat pluvia de cœlo, et non revertatur donec

λαϊαν· τὸ δὲ ἐμὸν ἔργον ἀδιάφθορον πέφυκε· καὶ οὐδέ τοιοῦτον εὐρεθήσεται ἐπὶ τοῦ ἔμου Ἐρ,υ, ὡς διαφθεῖραι καὶ ἀπολέσαι αὐτό

« Ἰδοὺ προσήλυτοι προσελύουσιν σοὶ δι' ἔμου, καὶ παροικήσουσι σοὶ, καὶ ἐπὶ σὲ καταφεύξονται. Ἰδοὺ ἐγὼ ἔκτισά σε, οὐχ ὡς χαλκίους φουσὼν ἀνθρακας, καὶ ἐκφέρων σκιάος εἰς ἔργον· ἐγὼ δ' ἔκτισά σε, οὐκ εἰς ἀπώλειαν σφείραι. Πάν σκιάος σκευαστὸν ἐπὶ σὲ, οὐκ εὐδώσω· καὶ πᾶσα φωνὴ ἀναστήσεται ἐπὶ σὲ εἰς κρῖον. Πάντας αὐτοὺς ἠτήσεις· οἱ δὲ ἔνοχοί σου ἔσονται ἐν αὐτῇ. » Εἰποις δ' ἂν προσηλύτους μετὰ τὰ προλεχθέντα τῆς Ἐκκλησίας πρόγραμμα, τοὺς οὐ γνησίους, οὐδὲ καθαρώς προβάλλοντας ἐν τοῖς πλήθεσιν· οὐκ καὶ παροικήσειν, ἀλλ' οὐ κατοικήσειν φησὶν αὐτήν, διὰ τὸ ὡς ἐν παράδω ποιείσθαι αὐτοὺς τὴν εἴσοδον. « Ἔστι κληρονομία τοῖς θεραπεύουσιν Κύριον, καὶ ὑμεῖς ἔσεσθε μοι δίκαιοι, λέγει Κύριος· » σφόδρα ἀκολούθως· μετὰ γὰρ τὰ προλεχθέντα πάντα, ἐχρήσθη ὑπομνήσαι καὶ τῆς ἐγκαιμῆς ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι κληρονομίας. Τίς δ' ἂν γένοιτο αὐτῇ ἀλλ' ἢ βασιλεία τῶν οὐρανῶν καὶ ζωὴ αἰώνιος;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΕ.

« Οἱ διψῶντες, πορεύεσθε ἐφ' ὕδωρ, καὶ ὅσοι μὴ ἔχετε ἀργύριον, βαλίσαντες ἀγοράσατε, καὶ φάγετε ἄνευ ἀργυρίου οἶνον καὶ στέαρ. Ἴνα τί τιμίσθε ἀργυρίου, καὶ τὸν μάρθον ὑμῶν οὐκ εἰς κληρονομίην ; Ἀκούσατέ μου, καὶ ζήσεται ἐν ἀγαθοῖς ἡ ψυχὴ ὑμῶν, καὶ διαθήσομαι ὑμῖν διαθήκην αἰώνιον, τὰ ὅσα Δαυὶδ τὰ πιστά. » Παρ' ἑτέρα ἀσχολούμενοι, ἐξ ἧν οὐκ ἔστι ψυχὴν τραφήναι, οὐδὲ εἰς κληρονομίην ἀπολαύσαι τροφῆς. Πρὸς γὰρ τοῖς προτέροις καὶ τῶν ἔργων ἀγαθῶν ἐλπὶδα, καὶ τροφὴν ἔδωκεν τεταμιεύσθαι φησὶ ταῖς τῶν ὀπηκῶν ψυχαῖς. Οὐ γὰρ τοῖς σώμασι, διαβρήθη δὲ ταῖς ψυχαῖς τὴν τῶν μελλόντων ἀγαθῶν δόσιν προβάλλεται.

« Ἰδοὺ μαρτύριον ἐν ἔθνεσιν ἔδωκα αὐτῶν, ἀρχοντα καὶ προστάσοντα ἔθνεσιν. Ἐθνη δὲ οὐκ οἴδασι σε, ἐπικαλέσονται σε, καὶ λαοὶ οἱ οὐκ ἐπίστανται σε, ἐπὶ σὲ καταφεύξονται, ἕνεκεν Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου, τοῦ ἁγίου Ἰσραὴλ, οὗ ἐδόξασέ σε. » Καὶ τίς οὐκ ἂν ἐκπλαγίσθῃ τοῦ λόγου τὸ ἀποτέλεσμα, ὁρῶν καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἀπὸ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ Χριστιανούς προσαγορευομένους ; Καὶ τοῦτο αὐτοῖς ἔσθαι σημεῖον αἰώνιον τῆς παρὰ Θεῷ σωτηρίας τὸ ἐπιγράφεσθαι τὸ τοῦ Κυρίου ὄνομα, ὅπερ αὐτοῖς εἰς αἰῶνα παραμένει, καὶ οὐκ ἐκλείπει πώποτε· ἀμεταμέλητα γὰρ τὰ χαρίσματα τοῦ Θεοῦ τυγχάνει.

« Ζητήσατε τὸν Κύριον, καὶ ἐν τῷ εὐρίσκειν αὐτὸν, ἐπικαλέσασθε. Ἦνίκα δ' ἂν ἐγγίξῃ ὑμῖν, ἀπολαίψεται ὁ ἀσεθὴς τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ, καὶ ἀνήρ ἄνομος τὰς βουλὰς αὐτοῦ, καὶ ἐπιστραφήτω ἐπὶ Κύριον, καὶ ἐλεηθήσεται· οὗ ἐπὶ πολλὴ ἀφήσει τὰς ἁμαρτίας ὑμῶν. Οὐ γὰρ εἰσιν αἱ βουλαὶ μου, ὥσπερ αἱ βουλαὶ ὑμῶν, οὐδ' ὥσπερ αἱ ὁδοὶ ὑμῶν, αἱ ὁδοὶ μου, λέγει Κύριος. Ἀλλ' ὡς ἀπέχει ὁ οὐρανὸς ἀπὸ τῆς γῆς, ὅσως ἀπέχει ἡ ὁδὸς μου ἀπὸ τῶν ὁδῶν ὑμῶν, καὶ τὰ διανοήματα ὑμῶν ἀπὸ τῆς διανοίας μου. Ὡς γὰρ ἂν καταβῆ ὁ ὕψος ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ οὐ μὴ ἀποστραφῆ ἕως

ἐν μεθύσει τὴν γῆν, καὶ ἐκτέρη, καὶ ἐκδοαστήσῃ, καὶ ὡς σπέρμα τῶν σπείροντι, καὶ ἄρτον εἰς βρώσιν· οὕτως· ἔσται τὸ ῥημά μου, ὃ ἐν ἐξέλιθῃ ἐκ τοῦ στόματός μου, οὐ μὴ ἀποστραφῇ, ἕως ἂν τελεσθῇ ὅσα ἐν ἡμέλει μου. Καὶ εὐοδώσω τὰς ὁδοὺς σου, καὶ τὰ ἐντάλματά μου. Ἐν γὰρ εὐφροσύνῃ ἐξελεύσεσθε, καὶ ἐν χαρᾷ διδασθήσεσθε. Τὰ γὰρ ὄρη καὶ οἱ βουνοὶ ἐξαιλῶνται προσδεχόμενοι ὑμᾶς ἐν χαρᾷ. » Δι' ὧν οἶμαι θυνάμεις συγχαιρούσας τοῖς ἐπι γῆς μετανοοῦσι δηλωθεῖσαι. » Καὶ πάντα τὰ ξύλα τοῦ ἀγροῦ ἐπιπροστήσει τοῖς κλάδοις. » Ξύλα δὲ τοῦ ἀγροῦ ἐπιπροστοῦντα κλάδοις τάχα που αἱ καρποφόροι εἴεν ἂν ψυχᾷ, συγχαιρούσαι ταῖς τῶν ἀνόμων ψυχᾷς ἐπιστρέφούσαις πρὸς Κύριον.

« Καὶ ἀντὶ τῆς στοιθῆς ἀναθήσεται κυκάρισσος, ἀντὶ δὲ τῆς κονίως ἀναθήσεται μυρσίνη. Καὶ ἔσται Κύριος εἰς ἔνομα, καὶ εἰς σημεῖον αἰώνιον, καὶ οὐκ ἐκλείψει. » Ἀλληγορικῶς δὲ διὰ τούτων ἠγύετο τὴν ἀπὸ τῶν χειρῶν ἐπὶ τὰ κρεῖττω τῶν ψυχῶν καρποφορίαν· αἱ πᾶσαι μὲν ἦσαν ἐν ἀθεότητι, οὐδὲν γόνιμον οὐδὲ τρέφειμον ἔφερον· ὡς ἐν ἐρήμῳ δὲ καὶ χέρσῳ, καὶ ἀγεωργήτῳ χώρῳ, στοιθὴν ὕλης ἀχρήστου καὶ κόνυσαν τὴν δυσσεβεστάτην, καὶ ἀχρηστον πανταλῶς βοτάνην ἔφρου. Νῦν δ' ὅτι τῆς θείας μετέσχον χάριτος, μυρσίνην εὐσεβεστάτην, καὶ μὲν ὕψηλοτάτην καὶ κάλιν εὐώδη κυκάρισσον ἐκαρποφόρου· κατὰ δὲ τὴν Σύμμαχον, « Ἀντὶ στοιθῆς, φησὶν, ἀναθήσεται βράθυ, ἀντὶ δὲ κνίδος ἀναθήσεται μυρσίνη » ὡς εἰ σαφέστερον ἐλέγετο, Ἀντὶ κακίας ἀναθήσεται δικαιοσύνη, καὶ ἀντὶ ἀκαλασίας σαφροσύνη, καὶ ἀντὶ θράσους ἀνδρεία, καὶ ἀντὶ ἀφροσύνης φρόνησις, καὶ ἐπαξιαπλῶς ἀντὶ πονηρίας ἀρετή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΓ΄.

« Τάδε λέγει Κύριος· Φυλάσσετε χρῆσιν, καὶ ποιήσατε δικαιοσύνην· ἤγγικε γὰρ τὸ σωτήριόν μου παραγίνεσθαι, καὶ τὸ ἔλεός μου ἀποκαλυφθῆναι. Μακάριος ἀνὴρ ὁ ποιῶν ταῦτα. » Πῶς οὐ μακάριος τοιαύτας εὐληθῶς τὰς ἐπαγγελίας; « Καὶ ἄνθρωπος ὁ ἀντεχόμενος αὐτῶν, καὶ φυλάσσων τὰ Σάββατα μὴ βεβηλοῦν, καὶ διατηρῶν τὰς χεῖρας αὐτοῦ μὴ ποιῆν ἄδικα. » Ὁ γὰρ ταῦτα ποιῶν τοῦ παρὰ Θεοῦ μακαρισμοῦ γένοιτ' ἂν ἄξιός. Ἐν τούτοις καὶ τὰ Σάββατα μὴ βεβηλοῦν ἀναγκαῖον· ὅπερ ἔσται εἰ τὰς ἑαυτῶν χεῖρας καθαρὰς πάσης ἀτόπου πρέξεως διατηρήσητε· εἰ δὲ ταῦτα μὴ ποιήσητε, ἐπὶ σχολῆς καὶ ἀργίας διάγοντες τὴν τοῦ Σαββάτου ἡμέραν, ἴσατε τὸ μηθὲν ποιούντες.

« Μὴ λεγέτω ὁ ἄλλογενὴς ὁ προσκειμένος πρὸς Κύριον· Ἀφοριεῖ με ἄρα Κύριος ἀπὸ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ; » διδάσκων μὴ μέγα φρονεῖν Ἰουδαίων παιδᾶς ἐπὶ τῷ γένει, μηδὲ ἐπὶ τοῖς προπάτορσι σεμνύνεσθαι. « Καὶ μὴ λεγέτω ὁ εὐνούχος, ὅτι Ξύλον ἐγώ εἰμι ξηρόν. »

« Τάδε λέγει Κύριος τοῖς εὐνούχοις· Ὅσοι ἐν φυλάσσονται τὰ Σάββατά μου καὶ ἐκλέξωνται ἃ ἐγὼ θέλω, καὶ ἀντέχωνται τῆς Διαθήκης μου, δώσω αὐτοῖς ἐν τῷ οἴκῳ μου, καὶ ἐν τῷ ταίχῳ μου τόπον ἑνομαστον, κρεῖττω υἱῶν καὶ θυγατέρων· ἔνομα αἰώνιον δώσω αὐτοῖς· καὶ οὐκ ἐκλείψει. » Ἐπειδὴ δὲ καὶ τὴν

A inebriet terram, et pariat, et germinet, et det semen seminanti, et panem ad vescendum; sic erit verbum meum, quodcumque exierit de ore meo, non revertetur, donec perficiantur quæcunque voluerim. Et prosperas faciam vias tuas et præcepta mea. In lætitia enim egrediemini, et in gaudio docebimini. Montes enim et colles exsillent excipientes vos cum gaudio. » Quæsi existimo significari virtutes, quæ de pœnitentibus in terra lætantur. « Et omnia ligna agri applaudent ramis. » Ligna agri ramis applaudentia, fortasse fuerint animæ fructiferae, quæ de animabus impiorum ad Dominum revertentibus, lætitia replentur.

Vras. 13. « Et pro stœba ascendet cyparissus, et B pro conyza ascendet myrtus. Et erit Dominus in nomen et in signum sempiternum, neque deficiet. » His allegorice subindicat animarum a pessimis ad meliora revertentium fecunditatem: quæ quidam olim omnes in impietate versabantur, se nihil ad productionem, nihilque ad escam utile ferebant; sed quasi in deserta et arida neque culta regione, stœbam inutilis materiæ et conyzam impilissimam prorsusque futilem herbam germinabant. Nunc vero postquam divinæ gratiæ consortes fuerunt, myrtum suaveolentem, necnon celsissimam et odore fragrantem cyparissum emittebant; secundum Symmachum autem dicitur, « Pro stœba ascendet brathy, et pro urtica ascendet myrtus; » ac si clarius diceret, Pro malitia ascendet iustitia, et pro lascivia temperantia, pro audacia virtus, pro amentia prudentia; atque in summa, pro malitia virtus.

CAPUT LVI.

Vras. 1, 2. « Hæc dicit Dominus: Custodite iudicium, et facite iustitiam: appropinquavit enim salutare meum, ut veniat, et misericordia mea, ut reveletur. Beatus vir qui facit hæc. » Qui non beatus fuerit, qui tales promissiones acceperit? « Et homo qui adhæret eis, et qui observat Sabbata, ut non profanet ea, et servat manus suas, ne faciat iniqua. » Nam qui hæc fecerit, illa quæ a Deo est beatitudine dignus sane fuerit. Ad hæc item necessarium est Sabbata non violare: quod utique erit, si manus vestras ab omni indigna actione puras servaveritis; si vero hæc non egeritis, atque in otio et vacatione Sabbati diem transegeritis, vos nihil facere certum habete.

Vras. 3. « Ne dicat alienigena, qui appositus est Domino: Num separabit me Dominus a populo suo? » docens Judæos ne de genere suo altum sapiant, neque de proavis suis gloriantur. « Et ne dicat eunuchus: Lignum aridum ego sum. »

Vras. 4, 5. « Hæc dicit Dominus eunuchis: Quicunque custodierint Sabbata mea, et elegerint quæ ego volo, et adhæserint Testamento meo, dabo eis in domo mea et intra murum meum, locum nominatum, meliorem filiis et filiabus; nomen sempiternum dabo eis, et non deficiet. » Quoniam Judæi li-

herorum multitudinem benedictionem Dei esse p-
tal ant, mercedemque ac fructum pietatis numerosam
pr.lem esse existimabant, talem eorum sententiam
reprimens, ac falsam esse comprobans, sterilibus
et iis qui, quod exsecti fuerint, filios procreare non
valent, parem promissionem affert, ac eunuchis
nihil impedimento fore ait, quominus bona a Deo
consequantur, dum secundum Deum vivere in pro-
posito habeant. Nam si multæ mansiones sunt apud
Patrem, et si est civitas Dei Jerusalem celestis,
lebens illis intra domum Dei in multis illis mansioni-
bus, ac etiam ipsais mansiones dabantur, et por-
tionem habebant intra murum celestis Dei civitatis.

VERS. 6, 7. « Et alienigenis, qui addicti sunt Domino
ut serviant ei, et diligant nomen Domini, ut sint ei
in servos et ancillas : et omnibus qui servant Sab-
bata mea, ne profanent ea, et qui observant Testa-
mentum meum, inducam eos in montem sanctum
meum. » Ait quippe domum suam non talem esse,
quæ hos quidem spectet, alios vero minime ; sed
ex humanitatis vi omnibus gentibus apertam esse,
ut etiam eunuchi et paralytici ibi recipiantur. « Et
sanctificabo eos in domo orationis meæ. Holocausta
eorum et sacrificia eorum erunt accepta super al-
tare meum. Nam domus mea, domus orationis vo-
cabitur cunctis gentibus. » His arbitror ad litteram
dici, Deum per reversionem populi ex Babylone,
quæ sub Cyro, Dario et Artaxerxe contigit, ipsum
reducere, quare subdit :

VERS. 8. « Dixit Dominus, qui congregat disper-
sos Israel, Congregabo ad eum congregationem. »
Quo tempore verisimile est multos ad eum con-
fluxisse ex alienigenis gentibus, quos ob pristinum
statum, et ob alienos extraneosque mores, bestias
agri vocat.

VERS. 9. « Omnes fere bestię, adeste, comedite,
omnes bestię saltus. » Bestię illæ, quæ cum Israele
congregantur, ii ex gentibus fuerint, qui ad ver-
bum accesserunt, quos evocat his verbis, « Adeste,
comedite, omnes bestię saltus. » Plerumque vero
observatum nobis est, saltum dici, alienigenarum
gentium multitudinem. Has porro bestias Dei voca-
tione dignatur et ad convivium evocat.

VERS. 10. « Videte quoniam exsecati sunt omnes :
non noverunt : canes muti sunt, non valebunt la-
trare, somniantes cubile, et amantes dormitatio-
nem. » Et huiusmodi quidem erant Judæorum prin-
cipes, erga extraneos, quos advigilare opus erat et
excubare, atque contra inimicos latrare : erga do-
mesticos vero impudentes erant, devorantes pecora
sub eorum regimine posita.

VERS. 11. « Et canes impudentes animo, ne-
scentes saturitatem. Et sunt mali, nescientes in-
telligentiam : universi vias suas secuti sunt : unus-
quisque secundum id, quod suum erat. » Non in
vis Dei, sed in suis, quod concupiscentias suas ex-
merent.

πολυπαύδιαν εὐλογίαν Θεοῦ ἠγοῦντο εἶναι Ἰουδαί-
μισθὸν τε καὶ καρπὸν θεοσεβείας τὴν πολυτεκνίαν
ὀπολαμβάνοντας, ἀναστέλλων αὐτῶν καὶ ταύτην τὴν
δόξαν, ἐσφαλμένην τε οὖσαν ἀλέγγων, τοῖς ἀγίνοις
καὶ μὴ δυνατοῖς παιδοποιεῖν, διὰ τὸ ἐκτετριῆσθαι,
τὴν ἴσῃν ὑπισχεῖται ἐπαγγελίαν, μηδὲν ἐμποδῶν
ἵστασθαι τοῖς εὐνοῦχοις φάσκων πρὸς τὸ τυχεῖν τῶν
παρὰ Θεοῦ ἀγαθῶν, εἰ ζῆν κατὰ Θεὸν προέβουτο. Ἐ-
γὰρ πολλοὶ μοναὶ παρὰ τῷ Πατρὶ, καὶ ἴσῃ καὶ
Θεοῦ Ἱερουσαλήμ ἢ ἑπουράνιος, καὶ τόπος αὐτοῖς
εἶσω τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ ἐν ταῖς πολλαῖς μοναῖς, καὶ
μοναὶ δοθῆσονται, καὶ μερὲς ἐν τῷ ταίχῃ τῆς ἑπου-
ρανίου τοῦ Θεοῦ πόλεως.

« Καὶ τοῖς ἀλλογενέσι τοῖς προκαίμενοις Κυρίῳ
δουλεύειν αὐτῷ, καὶ ἀγαπᾶν τὸ ὄνομα Κυρίου, τοῦ
εἶναι αὐτῷ εἰς δούλους καὶ δούλας : καὶ πάντας τοὺς
φυλασσομένους τὰ Σάββατά μου μὴ βεβηλοῦν, καὶ
ἀνεχομένους τῆς Διαθήκης μου, εἰσάξω αὐτοὺς εἰς
τὸ ἔρος τὸ ἁγίων μου. » Τὸν γὰρ οἶκον αὐτοῦ μὴ
τῶνδε μὲν ὑπάρχειν, τῶν δὲ μὴ, ἀνεῦχθαι δὲ πᾶσι
τοῖς ἔθνεσιν ὑπερβολῆ φιλανθρωπίας ὡς καὶ εὐνοῦ-
χους παραδέχεσθαι καὶ παραλύτους. « Καὶ εὐφρανῶ
αὐτοὺς ἐν τῷ οἴκῳ τῆς προσευχῆς μου. Τὰ ἄλοκαυ-
τώματα αὐτῶν, καὶ αἱ θυσίαι αὐτῶν ἴσονται δεκταὶ
ἐπὶ τὸ θυσιαστήριόν μου. Ὁ γὰρ οἶκός μου οἶκος
προσευχῆς κληθήσεται πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν. » Οἶμαι δὲ
διὰ τούτων ὡς πρὸς τὴν λέξιν διὰ τὴν ἀπὸ Βαβυλώ-
νος ἐπιστροφῆν τοῦ λαοῦ τὴν ἐπὶ Κύρου καὶ Δαρείου
καὶ Ἀρταξέρξου γενομένην τὸν Θεὸν ἂν εἰρησθῆαι
συνάγειν : διὸ ἐπιλέγει :

« Εἶπε Κύριος ὁ συνάγων τοὺς διεσπαρμένους
Ἰσραὴλ, ὅτι Συνάξω ἐπ' αὐτὸν συναγωγὴν. » Καθ'
οὗς δὲ χρόνους εἰκὸς ἦν καὶ πλῆθος αὐτοῖς ἄλλο-
φύλων ἔθνῶν προσηλυτεύσαι : οὗς διὰ τὴν προτέρην
κατάστασιν, καὶ διὰ τὸ ἀλλογενὲς καὶ ἀλλότριον τοῦ
τρόπου, ἀγροῦ θηρία ὠνόμασαν ὁ λόγος.

« Πάντα τὰ θηρία τὰ ἄγρια, δεῦτε, φάγετε, πάντα
τὰ θηρία τοῦ δρυμοῦ. » Τὰ δὲ θηρία τὰ μετὰ τοῦ
Ἰσραὴλ συναγόμενα οἱ ἐξ ἔθνῶν προσιόντες τῷ λό-
γῳ εἶεν ἂν, οὗς ἀνακαλεῖται λέγων : « δεῦτε, φά-
γετε, πάντα τὰ θηρία τοῦ δρυμοῦ. » Δρυμὸν δὲ
πολλάκις τετηρηχάμεν τὰ πλῆθος τῶν ἄλλοφύλων
ἔθνῶν λελέχθαι. Ταῦτ' οὖν τὰ θηρία τῆς τοῦ Θεοῦ
κλήσεως καταξιοί, καὶ εἰς ἴστίαν ἀνακαλεῖται.

« Ἴδετε, ὅτι ἐκτετύφλωνται πάντες : οὐκ ἔγνωσαν
κύνες ἐνεοὶ οὐ δυνήσονται ὑλακεῖν, ἐνυπνιαζόμενοι
κοίτην, φιλοῦντες νυστάζειν. » Καὶ τοιοῦτοι μὲν ἦσαν
οἱ τῶν Ἰουδαίων ἄρχοντες πρὸς τοὺς ἐκτὸς, πρὸς οὗς
ἔδει ἐγρηγορεῖν καὶ νῆφειν, καὶ κατὰ τῶν ἐχθρῶν
ὑλακεῖν : πρὸς δὲ τοὺς οικείους ἀναιδεῖς τινες ὑπῆρ-
χον, κατεσθιόντες τὰ ὑπ' αὐτοῖς ποιμαινόμενα θρέμ-
ματα.

« Καὶ οἱ κύνες ἀναιδεῖς τῇ ψυχῇ, οὐκ εἰδότες
πλησμονήν. Καὶ εἰσι πονηροὶ οὐκ εἰδότες σύνεσιν :
πάντες ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν ἐξηκολούθησαν, ἕκαστος
κατὰ τὸ ἑαυτοῦ. » οὐ ταῖς ὁδοῖς τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ ταῖς
ἑαυτῶν διὰ τοῦ τὰ καταθῆμια αὐτοῖς πράττειν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΖ'.

A

CAPUT LVII.

« Ἦετε, ὡς δίκαιος ἀπώλετο, καὶ οὐδεὶς ἐνδέχεται τῇ καρδίᾳ· καὶ ἄνδρες δίκαιοι ἀφρονταί, καὶ οὐδεὶς κατανοεῖ. Ἐπὶ γὰρ προσώπου ἀδικίας ἦρται ὁ δίκαιος. » Καὶ πῶς ἑμᾶλλον κατανοεῖν οἱ τὰς ψυχὰς τυφλοὶ; σὶ γὰρ μὴ οὕτως εἶχον, κἂν ἐώρων τὸν δίκαιον, καὶ συνίεσαν τὴν ἐαυτῶν οἰκονομίαν· ἀλλ' οἱ μὲν τυφλοὶ ὄντες καὶ κύνες ἀναίελοι τοιαῦτα κατὰ τῶν δικαίων ἐτόλμων· οἱ δὲ ἐν εἰρήνῃ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ παρελαμβάνοντο.

« Ἔσται ἐν εἰρήνῃ ἡ ταφὴ αὐτοῦ, ἦρται ἐκ τοῦ μέσου. » Εἴποι δ' ἂν τις δύνασθαι ταῦτα ἀρμόττειν καὶ τῷ Σωτῆρι καὶ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ τοῖς ὑπὸ τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους ἐπιβεβουλευμένοις· ἀλλὰ καὶ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν αἰνίττεσθαι τὸ λόγιόν φησι· τοῦ μὲν θανάτου διὰ τῆς ταφῆς αὐτοῦ δηλουμένου, τῆς δ' ἀναστάσεως διὰ τοῦ, « Ἐρῆθη ἐκ τοῦ μέσου ἡ ταφὴ αὐτοῦ. » Ἀφανῆς γέγονε διὰ τὸ μὴ ἀπομείναι αὐτὸν ἐν τῷ τῆς ταφῆς τόπῳ· ὅθεν ὁ ἄγγελος ἐπιστὰς ταῖς γυναῖκιν εἶπε· « Τίνα ζητεῖτε; Τησοῦν; Οὐκ ἔστιν ὧδε· δεῦτε, ἴδετε τὸν τόπον αὐτοῦ. »

« Ὑμεῖς δὲ προσεγάγετε ὧδε, υἱοὶ ἀνομοί, σπέρμα μοιχῶν καὶ πόρνης. Ἐν τίνι ἐνετροφήσατε; καὶ ἐπὶ τίνα ἠνοήσατε τὸ στόμα ὑμῶν; καὶ ἐπὶ τίνα ἐχαλάσατε τὴν γλῶσσαν ὑμῶν; Οὐχ ὑμεῖς ἐστε τέκνα ἀπωλείας, σπέρμα ἀνόμων; » Οὐ γὰρ ἄξιον τοῦ Ἀβραάμ καὶ τῆς Σάρρας τέκνα ὑμᾶς καλεῖν· σὶ γὰρ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ ἦτε, τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραάμ ἐποιεῖτε. Μοιχοὺς δ' οἶδεν ὁ λόγος καλεῖν τοὺς πάλαι εἰδωλολάτρουντας, περὶ ὧν εἰρηται· « Καὶ ἐμοιχεύσαν τὸ ξύλον καὶ τὸν λίθον· » πόρνην δὲ τὴν Ἱερουσαλήμ ἐδήλου διὰ τῶν ἑμπροσθεν ὁ παρῶν προφητῆς. Μάλιστα γὰρ αὐτῶν τὴν γλῶσσαν καὶ τὸ στόμα κατατιθέται διὰ τὰς κατὰ τοῦ Σωτῆρος φωνάς, καὶ ἕς εἰσέτι καὶ νῦν κατ' αὐτοῦ ποιοῦνται βλασφημίας. Διό φησιν· « Ἐπὶ τίνα ἠνοήσατε τὸ στόμα ὑμῶν; καὶ ἐπὶ τίνα ἐχαλάσατε τὴν γλῶσσαν ὑμῶν; Οὐχ ὑμεῖς ἐστε τέκνα ἀπωλείας; »

« Οἱ παρακαλοῦντες εἰδῶλα ὑπὸ δένδρα δασέα, σφάζοντες τὰ τέκνα αὐτῶν ἐν ταῖς φάραγξιν ἐνὰ μέσον τῶν πετρῶν. Ἐκείνη σου ἡ μερὶς, οὗτός σου ὁ κληρὸς· κάκεινοις ἐξέχεας σπονδάς, καὶ τούτοις ἀνήνεγκας θυσίας. Ἐπὶ τούτοις οὖν οὐκ ὀργισθήσομαι; » Σαφῶς δὲ διὰ τούτων δείκνυται ἡ παρούσα προφητεία τοῖς κατὰ τοὺς χρόνους Ἰσαίου τοῦ προφήτου εἰδωλολάτραις ἀρμόττουσα.

« Ἐπ' ὄρος ὑψηλὸν καὶ μετώρον, ἐκεῖ σου ἡ κοίτη, καὶ ἐκεῖ ἀνεβίβασας θυσίας σου. » Κατὰ ταῦτα, φησὶν, ἑπραττες, οὐδὲ κεκρυμμένως ἀσεβῶν, ἀλλὰ παπαρρησιασμένως· οὕτως ὡς καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν ὑψηλοτάτων ὄρων ἐπατελεῖν τὰς δαιμονικὰς θυσίας.

« Καὶ ὀπίσω τῶν σταθμῶν τῆς θύρας σου ἐθηκας μνημόσυνά σου. Ἦου, ὅτι, ἐὰν ἀπ' ἐμοῦ ἀποστῆς, κλειθὲν τι ἐξεῖς. Ἠγάπησας τοὺς κοιμωμένους μετὰ σοῦ, καὶ ἐπλήθυνας τὴν πορνείαν σου μετ' αὐτῶν,

VERS. 1. « Videte quomodo justus perit, et nemo suscipit corde : et viri justi tolluntur, et nullus est qui consideret. Nam a facie iniquitatis sublati sunt justus. » Et quomodo considerarent, qui animis cæci erant : nam si non ita se habuissent, saltem justum vidissent et suam ipsi œconomiam novissent : sed cum cæci, et canes impudentes essent, talia contra justos aggredi audebant : justus vero a Deo in pace suscipiebantur.

VERS. 2. « Erit in pace sepultura ejus, sublata est de medio. » Dixerit quispiam hæc et Salvatore et discipulis ejus competere, qui a Judaica gente insidiis appetebantur : sed etiam hic Salvatoris quoque nostri resurrectionem adumbrari pronuntiaverit : ita ut mors ejus per sepulturam, resurrectio autem, his verbis, « Sublata est de medio sepultura ejus, » indicetur. De medio sublatus est, quia in loco sepulturæ non mansit : quare angelus mulieribus astans dicebat : « Quem queritis ? Jesum ? Non est hic. Venite, videte locum ejus ? »

VERS. 3, 4. « Vos autem accedite huc, filii iniqui, semen adulterorum et meretricis. In quem insultastis ? et in quem aperuistis os vestrum ? et in quem laxastis linguam vestram ? Nonne vos estis filii perditionis, semen impiorum ? » Neque enim digni estis qui Abraham et Saræ filii vocemini : nam si filii Abraham essetis, opera Abraham faceretis. Adulteris autem solet Scriptura vocare eos, qui olim idololatriæ dediti erant, de quibus dicitur, « Et adulterarunt lignum et lapidem : » meretricem vero Hierosolymam hic propheta superius nuncupavit. Eorum quippe linguam et os in crimen maxime vocat, propter illas contra Salvatorem emissas voces, et ob blasphemia verba, quæ hodieque adversus illum proferrunt. Quapropter ait, « In quem aperuistis os vestrum, et in quem laxastis linguam vestram ? Nonne vos estis filii perditionis ? »

VERS. 5, 6. « Qui advocatis idola sub arboribus opacis, qui jugulatis filios vestros in vallibus, in medio petrarum. Hæc portio tua, hæc sors tua : et illis effudisti libamina, et illis obtulisti sacrificia. Super his ergo non irascar ? » His clare ostenditur hanc prophetiam idololatriæ qui tempore Isaïæ erant convenire.

VERS. 7. « Super montem excelsum et altum, ibi cubile tuum, et illuc adduxisti sacrificia tua. » Et hæc, inquit, egisti non clam impie agens, sed palam et confidenter, ita ut etiam in celsissimis montium cacuminibus diabolica sacrificia offerres.

VERS. 8, 9. « Et retro postes ostii tui posuisti memorialia tua. Putabas, si a me recederes, te amplius quid habituram. Dilexisti dormientes tecum, et multiplicasti fornicationes tuas cum eis, multos-

* Marc. xvi, 6.

que longe a te fecisti (41). » Multi quippe viri Deo adulti, Hierosolymis se proripiebant, ob impia gesta quæ ibi perpetrabantur. « Et misisti legatos ultra terminos tuos, et humillata es usque ad infernum. » Hæc omnia quasi de meretrice loquitur, quæ pulchritudini et decori studebat, ac nihil non agebat ad voluptatem eorum qui secum degebant.

Vras. 10. « Multis itineribus tuis laborasti, et non dixisti, Desinam. » Non enim in una regia via incedebas, sed in multis et devitiis. « Invaluisti, quia hæc egisti; ideo me non rogasti: » sed quasi robore et juventute valens, his pejora admisti, turpibus gestis tuis insistens.

Vras. 11-13. « Quem timens perterrita es: et mentita es mihi, nec meministi mei, nec posuisti me in mente tua, nec in corde tuo? Et ego te videns, despicio, et me non timuisti. Et ego annuntiabo justitiam meam et mala tua, et non proderunt tibi. Cum clamaveris, erunt te in tribulatione tua. Hos quippe omnes ventus auferet, et tempestas tollet. Qui autem adhærent mihi, possidebunt terram et hereditate accipient montem sanctiam meum. » Omnes itaque eos qui incusantur, ventus tollet et tempestas auferet. Et hujusmodi finis invadet eos qui ob prædicta in criminem vocantur: eos vero qui bonam elegerunt sortem, me scilicet Deum, ac similes illos homines qui pure mihi adhærebant, merces mea excipiet.

Vras. 14. « Et dicent: Purgate vias a facie ejus, et tollite offendicula de via populi mei. » Nam qui recte apud Deum se gerit, non salutis modo auxilium habebit, sed etiam populo Dei sese utilem præstabit, præcipiens illi ut viam pietatis compleret, et offendicula, si qua videantur, amoveat.

Vras. 15. « Hæc dicit Altissimus, qui in excelsis habitat in sæculum, Sanctus in sanctis nomen ei: Altissimus, qui in sanctis requiescit, et pusillanimitas dat patientiam, et dat vitam contritis corde. » Ilis in populo qui pietate et timore Dei præditi erant, quique peccatorum poenitentiam egerant, quos hæc Scriptura contritos corde et pusillanimes vocat, consolationem affert. Siquidem, etsi pauci numero, hujusmodi tamen nonnulli aderant. Atque viri Deo addicti erant; non tantum prophetae, sed alii eorum imitatores, qui a prophetis edocebantur, eorumque disciplinæ animum adhibebant.

Vras. 16. « Non in perpetuum vos ulciscar, neque semper irascar vobis. Spiritus enim a me egredietur, et flatum omnem ego feci. » Nam curæ mihi est spiritus ille, qui a me profectus, in vobis habitavit: quandoquidem omnis spiritus, qui laudare me valeat, auctor sum, secundum illud,

(41) Sic vertimus, quia ad hunc modum interpretatur Eusebius. Verus tamen hujus loci sensus

καὶ πολλοὺς ἐποίησας τοὺς μακρὰν ἀπὸ τοῦ. » Ποῖοι γὰρ ἐφυγοντὴν Ἱερουσαλὴμ οἱ τῷ Θεῷ ἀνακαίμενοι ἄνδρες διὰ τὰς ἐν αὐτῇ συντελουμένας ἀθέτους πράξεις. « Καὶ ἀπέστειλας πρέσβεις ὑπὲρ τὰ ὄρια σου, καὶ ἐταπεινώθης ἕως ἔδου. » Ταῦτα πάντα προσωποποιεῖ ὡς πρὸς εἰταίραν καλλωπιζομένην, καὶ πάντα πράττουσαν ἐφ' ἡδονῆ τῶν προσόντων αὐτῆς.

« Τὰς παλυδίας σου ἐκοπίσασ, καὶ οὐκ εἴπας, Παύσομαι. » Οὐ γὰρ μίαν ἔδευες τὴν βασιλικὴν ὁδὸν, ἀλλὰ πολλὰς καὶ πεπλανημένας. « Ἐνίσχυσας, οὐκ ἐπραξας ταῦτα· διὰ τοῦτο οὐ κατεδέηθες μου σὺ· ἀλλ' ὥσπερ ἰσχύουσα καὶ νεανειομένη, χείρονα τούτων ἐπραξας ἐπιμένουσα ταῖς οικείαις ἀτοπίαις.

« Τίνα εὐλαβηθεῖσα ἐφοβήθης, καὶ ἐψεύσω με, καὶ οὐκ ἐμνήσθης μου, οὐδ' ἑαβίς με εἰς τὴν διάνοιαν, οὐδ' εἰς τὴν καρδίαν σου; Καὶ ἐγὼ σε ἰδὼν παροργῶ, καὶ ἐμὲ οὐκ ἐφοβήθης. Καὶ ἐγὼ ἀπαγγεῶ τὴν δικαιοσύνην μου καὶ τὰ κακά σου, καὶ οὐκ ὠφελήσῃς σε. Ὅταν ἀναβοήσῃς, ἐξηλεσθωσάν σε ἐν τῇ θλίψει σου· τούτους γὰρ πάντας ἄνεμος λήψεται, καὶ ἀποίσει καταγίγς. Οἱ δὲ ἀντεχομένοι μου κτήσονται γῆν, καὶ κληρονομήσουσι τὸ ὄρος τὸ ἁγίον μου. » Πάντας μὲν οὖν τοὺς κατηγορηθέντας λήψεται ἄνεμος, καὶ ἀποίσει καταγίγς. Καὶ τοιοῦτο τέλος διαλήψεται τοὺς ἐπὶ τοῖς εἰρημένοις διαβληθέντας· τοὺς δὲ τὴν καλὴν ἐκλεξαμένους μερίδα, ἐμὲ δηλαδὴ τὸν Θεὸν καὶ τοὺς γνησίους καὶ καθαρῶς ἀντεχομένους, ἡ παρ' ἐμοῦ ἀμοιβὴ διαδίξεται.

« Καὶ ἐροῦσι· Καθαρίσατε ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ ὁδοὺς, καὶ ἄρατε στείλα ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τοῦ λαοῦ μου. » Οὐ γὰρ μόνος τῆς σωτηρίας πρόνοιαν ποιήσεται ὁ παρὰ τῷ Θεῷ κατορθώσας, ἀλλ' ἤδη καὶ τῷ λαῷ Θεοῦ χρησίμου ἐαυτὸν παρέξει προστατῶν ἰσομαλῆσιν αὐτῷ τὴν ὁδὸν τῆς θεοσεβείας, καὶ τὰ δοκῶντα προσκόμματα.

« Τάδε λέγει ὁ Ὑψιστος, ὁ ἐν ὑψηλοῖς κατοικῶν εἰς τὸν αἰῶνα, Ἄγιος ἐν ἁγίοις ὄνομα αὐτῷ· Ὑψιστος ἐν ἁγίοις ἀναπαύμενος, καὶ ὀλιγοψύχοις διδοὺς μακροθυμίαν, καὶ διδοὺς ζωὴν τοῖς συντετριμμένοις τὴν καρδίαν. » Πρὸς τοὺς ἐν τῷ λαῷ εὐλαβεῖς καὶ φόβου Θεοῦ κεκτημένους, καὶ μετανοοῦντας ἐφ' οἷς ἡμερτον, οὗς ἡ παρούσα λέξις συντετριμμένους τὴν καρδίαν καὶ ὀλιγοψύχους ὀνομάζει, παράκλησιν καὶ παραμυθίαν προσάγει. Ἦσαν γὰρ ἐν αὐτοῖς, εἰ καὶ βραχείας καὶ ἀριθμῷ λεπτοί. Πλὴν ὅμως ἦσαν ἄνδρες ἀνακαίμενοι τῷ Θεῷ· οὐχ οἱ προφήται μόνον, ἀλλὰ καὶ ἕτεροι τούτων ζηλωταί, μαθητευόμενοι τοῖς προφήταις, καὶ ταῖς διδασκαλίαις αὐτῶν προσανέχοντες.

« Οὐκ εἰς τὸν αἰῶνα ἐδικίησω ὑμᾶς, οὐδὲ διὰ παντὸς ὀργισθήσομαι ὑμῖν. Πνεῦμα γὰρ παρ' ἐμοῦ ἐξελεύσεται, καὶ πνοὴν πάσαν ἐγὼ ἐποίησα. » Μέλει γὰρ μοι τοῦ πνεύματος, ὅπερ ἐξ ἐμοῦ προελθὼν, εἰς ὑμᾶς κατέφρασεν· ἐπειδὴ καὶ ποιητῆς τυγχάνων πάσης πνοῆς τῆς δυναμένης με αἰνεῖν, κατὰ τὸ,

hic esse videtur: « Multosque qui tecum fornicarentur procul accivisti. »

« Πᾶσα πνοὴ αἰνεσάτω τὸν Κύριον, » καὶ ἐν τῇ κο-
σμοποιῳ δὲ ἐμφυσήσαντος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο ἀνθρω-
πος εἰς ψυχὴν ζῶσαν.

« Δι' ἁμαρτίαν βραχὺ τι ἐλύπησα αὐτὸν, καὶ ἐπά-
ταξα αὐτὸν, καὶ ἀπίστρεψα τὸ πρόσωπόν μου ἀπ'
αὐτοῦ, καὶ ἐλυπήθη, καὶ ἐπορεύθη συγγυὸς ἐν ταῖς
ὁδοῖς αὐτοῦ. Τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ ἔώρακα, καὶ ἰασάμην
αὐτόν, καὶ παρεκάλεσα αὐτόν, καὶ ἔδωκα αὐτῷ πα-
ράκλησιν ἀληθινήν, εἰρήνην ἐπ' εἰρήνην τοῖς μακρὰν
καὶ τοῖς ἐγγυὸς οὖσι. Καὶ εἶπε Κύριος· Ἰάσομαι αὐ-
τούς. Οἱ δὲ δίκαιοι κλυδωνισθήσονται, καὶ ἀναπαύσα-
σθαι οὐ δυνήσονται. Οὐκ ἔστι χαίρειν τοῖς ἀσεβέσιν,
εἶπεν ὁ Θεός. » Εἰ καὶ πρὸς βραχὺν ἴτινα καιρὸν διὰ
τινας ἐξ ἀνθρωπίνης ἀσθενείας ἐπιγενομένης ἁμαρ-
τίας ἐλύπησα τοὺς ἡμαρτηκότας καὶ ἐπάταξα, ὡς
πατὴρ υἱοὺς παιδεύων· « Ὅν » γὰρ « ἀγαπᾷ Κύριος,
παιδεύει· μαστιγοῖ δὲ πάντα υἱὸν ὃν παραδέχεται· »
ἀλλ' ἐπειθὲ, συναίσθησιν λαθόντες τῆς ἐμῆς παιδείας,
ἐλυπήθητε τὴν κατὰ Θεὸν λύπην, καὶ ἐπορεύθητε
συγγυοὶ μεταμεληθέντες· τούτου χάριν, τὴν ἐπιστρο-
φὴν καὶ τὴν μετάνοιαν ὑμῶν θεασάμενος καὶ τὰς με-
τὰ ταῦτα πράξεις, καὶ τοῦ βίου τὰς ὁδοὺς, ἰασάμην
ὑμᾶς καὶ παρεκάλεσα ὁδοὺς παράκλησιν ἀληθινήν·
πάντα γὰρ παρ' ἐμοῦ εἰς τοὺς ἑμοὺς οἰκτιροὺς χρη-
γυόμενα ἀληθινὰ τυγχάνει. Διόπερ τοῖς ἐκ τῆς ἐμῆς
παιδείας σωφρονισθεῖσι παράκλησιν ἀληθινήν δέδωκα
καὶ εἰρηναίην, οὐχ ἀπλήν τινα καὶ πρόσκαιρον, ἀλλὰ
παιδαγωγικὴν· ὡς καὶ ἀπὸ τῶν ἐγγυὸς ἔχειν
αὐτήν, καὶ ἀπὸ τῶν πύκτων καὶ μακρὰν ἀπωκισμέ-
νους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΗ΄.

« Ἀναβῆθαι ἐν ἰσχυρί, καὶ μὴ φοβῆσθαι, ὡς σάλπιγγι
ἐφῶσον τὴν φωνὴν σου, καὶ ἀνάγγελλον τῷ λαῷ μου
τὰ ἁμαρτήματα αὐτῶν, καὶ τῷ ὄκλῳ Ἰακώβ τὰς ἀνο-
μίας αὐτῶν. » Τοῖς μὲν οὖν εὐαγγελιστοῖς τοῦ σωτη-
ρίου λόγου διὰ τῶν ἐμπροσθεν ἐλέγχετο· « Ἐπ' ὄρος
ἔψηλόν ἀνάβηθαι, ὃ εὐαγγελιζόμενος Ἱερουσαλήμ·
ὕψωσατε, μὴ φοβεῖσθε· » ἐν ταῦθα δὲ οὐκ ἐπ' ὄρος
ἔψηλόν ἀναβαίνειν ὁ προφήτης κελεύεται· οὐδὲ γὰρ
ἦσαν ἐν ὑψέ, οἳ ταῦτα προσφώνει· τὸ διαβοῆσαι
μόνον ἐν ἰσχυρί καὶ μὴ φοβέσθαι, ὡς εἰς ὧτα κωφῶν
λαλοῦντα προστάττεται, καὶ δίκην σάλπιγγος ὑψῶσαι
τὴν φωνήν. Σάλπιγξ δὲ πολέμου σημεῖον· διὸ ὡς
πρὸς πολέμιον τὸν ἀσεβῆ καὶ ἁμαρτωλὸν τῆ βοῆ χρη-
σασθαι κελεύει, ὡς ἂν καθάφοιτο τῆς τῶν ἀκούον-
των διανοίας, καὶ τρώσειν αὐτὴν τῷ πληκτικωτάτῳ
λόγῳ.

« Ἐμὲ ἡμέραν ἐξ ἡμέρας ζητοῦσι, καὶ γινῶναι
μου τὰς ὁδοὺς ἐπιθυμοῦσι, ὡς λαὸς δικαιοσύνης πε-
ποιηκώς, καὶ κρίσιν Θεοῦ αὐτοῦ μὴ ἐγκαταλειποῦς.
Αἰτοῦσά με νῦν κρίσιν δικαίαν, καὶ ἐγγίξιν ἐπι-
θυμοῦσι. » Εἰς κατάκρισιν λαὸν αὐτοῦ ὀνομάζων
τὸν ἁμαρτωλὸν, ὃν ἐγὼ μὲν, φησὶν, εἰσποησάμην,
καὶ ὃν κατηξίωσα λαὸν ἐμὸν χρηματίζειν· οἱ δὲ ἐμά-
χρυνον ἑαυτούς ἐμοῦ, ταῖς ἑαυτῶν ἐκδοτοῖς δεδυμένοι
κακίας.

A « Omnis spiritus laudet Dominum »; set in creatione
mundi, insufflante Deo, factus est homo in animam
viventem.

VERS. 17-21. « Propter peccatum paululum
contristavi eum, et percussi eum, et averti faciem
meam ab eo, et contristatus est, et ambulavit
tristis in viis suis. Vias ejus vidi, et sanavi eum,
et consolatus sum eum, et dedi ei consolationem
veram, pacem super pacem iis qui longe et qui
prope sunt. Et dixit Dominus: Sanabo eos: qui
autem iniqui sunt fluctuabunt, et non poterunt
quiescere. Non est gaudium impiis, dixit Deus. »
Etiam ad breve quoddam tempus, ob quaedam ex
humana infirmitate profecta peccata, peccantes
tristitia affecerim et percusserim, quasi pater filios
B corripuens: nam, « Quem diligit Dominus, castigat;
flagellat autem omnem filium, quem suscipit »; et
quia in castigationis meae sensum venientes, illi,
quae secundum Deum est, tristitiae vos dedidistis,
ac poenitentia ducti cum moerore ambulastis; ideo
conversionem et poenitentiam vestram conspicatus,
necnon posteriora gesta vestra, et vias vitae quas
inistis, vos sanavi et consolatus sum vera utique
consolatione: etenim omnia a me familiaribus
concessa meis vera sunt. Quamobrem iis, qui per
castigationem meam resipuerunt, consolationem
dedi veram et pacatam, non autem vulgarem quam-
dam et temporariam, sed abundantissimam; ita ut
et cum proxime positis, et cum procul remotis illa
C fruantur.

CAPUT LVIII.

VERS. 1. « Clama cum fortitudinis, neque parcas,
quasi tuba attolle vocem tuam, et annuntia populo
meo peccata eorum, et dormi Jacob iniquitates
eorum. » Superius quidem salutaris verbi praedica-
toribus dicebatur: « Super montem excelsum ascen-
de qui evangelizas Jerusalem: exaltate et nolite
timere: » hic vero non supra montem excelsum
ascendere jubetur propheta: neque enim in cacu-
mine positi erant ii, quibus haec praenuntiabat: sed
tantum ut cum fortitudinis clamet, et ne parcat,
utpote qui ad aures surdorum loquatur, praecipitur,
et ut instar tubae extollat vocem. Tuba vero militare
signum est: quare adversus impium et peccato-
rem, ut contra inimicum, clamore uti jubet, qui ad
auditorum mentem pertingat, ipsamque vi vocis
feriat et vulneret.

VERS. 2. « Me de die in diem quaerunt, et scire
vias meas cupiunt, tanquam populus, qui justitiam
fecerit, et iudicium Dei sui non dereliquerit. Petunt
a me nunc iudicium justum, et appropinquare Deo
cupiunt. » Populum suum ad ipsius condemnatio-
nem peccatorem nuncupat: quem ego, inquit,
meum ascripsi, et quem populum vocare meum non
dedignatus sum: illi vero malitiae suae dedit, ac se
a me procul removerunt.

“ Psalm. CL, 6. “ Ueiv. XII, 6.

VERS. 5. « Dicens : Quare jejunavimus, et non A vidisti? humiliavimus animas nostras, et non cognovisti? » Quia talia impudenter effari audent, magna ta, mi propheta, voce utens, responde illis, et coargue eos, quod judicium meum dereliquerint, et quod omnia quæ proferunt, non sincere dicant. « In diebus enim jejuniorum vestrorum invenitis voluntates vestras, et omnes subditos vestros affligitis. » Si ergo de tali jejunio gloriantur, longe præstabilius ipsis erat, ut epulis vacarent, et res hujusmodi non aggredirentur. Quapropter initio prophetiæ dictum est illis : « Jejunium et cessationem et solemnitates vestras odit anima mea. » Nam jejunii otium, non in poenitentia occasionem vertitis, sed illo ad debita exigenda et repetenda utimini.

VERS. 4. « Si ad lites et pugnas jejunatis, et pugnis percussis humilem, ad quid mihi jejunatis? Videtur ipso quoque prophetiæ tempore tale quidpiam factum esse : id quippe sermo subindicat : « Ut hodie audiat in clamore vox vestra. »

VERS. 5. « Non ego jejunium istud elegi, et diem, ut humiliet homo animam suam. Non si incurvaveris quasi circulum collum tuum, et cilicium et cinerem substraveris : neque sic vocabitis jejunium acceptabile. » Quod si quis velit modum veri mihi que probati jejunii ediscere, hæc agat : Ad lætitiã vultum componat, et oleo caput inungens secundum salutare præceptum, jejunium clam observet, et soli Patri occulta vident humilitatem anime ostendat : in publico autem operibus, pietatis fructus videntibus omnibus exhibeat, omne vinculum iniquitatis solvendo. Quare ait :

VERS. 5. « Non tale judicium elegi, dicit Dominus : sed solve omnem nexum iniquitatis ; dissolve obligationes violentarum cautionum ; dimitte fractos in remissionem ; et omnem syngrapham iniquam lacera, » dictum illud Servatoris opere perficiens : « Si offers munus tuum ad altare, et ibi recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid adversum te ; relinque ibi munus tuum, et vade prius, reconciliare fratri tuo : et tunc veniens offer munus tuum ¹¹. »

VERS. 7. « Frange, esurienti panem tuum, et pauperes tecto carentes induc in domum tuam. Si videris nudum, tege, et domesticos seminis tui ne despexeris. » Non enim desunt apud homines qui cibo egeant : atque sic tibi abstinencia non lucro erit : sed alio modo animam tuam ales, cum pane tuo indigum et cibi penuria laborantem recreabis.

VERS. 8, 9. « Tunc erumpet matutinum lumen tuum, et sanationes tuæ cito orientur : et præbit ante te justitia tua, et gloria Dei circumdabit te. Tunc clamabis, et Deus exaudiet te : adhuc te loquente dicet, Ecce adsum. »

¹¹ Matth. v, 23

« Λέγοντες· Τί ὅτι ἐνηστεύσαμεν, καὶ οὐκ εἶδες ; ἐταπεινώσαμεν τὰς ψυχὰς ἡμῶν, καὶ οὐκ ἔγνωσ ; » Ἐπειδὴ τοιαῦτα λέγειν ἀναιδῶς τολμῶσι, μεγάλη βοή χρυσάμενος οὐδέ μὲν προφήτης, ἀποκρίναι αὐτοῖς, καὶ ἀπέλεγχε, ὅπως ἐμὴν κρίσιν καταλελοιπίσαι, καὶ πάνθ' ὅσα φάσκουσιν, οὐκ ἀληθῶς διαθεβαίουσιναι. « Ἐν γὰρ ταῖς ἡμέραις τῶν νηστεῶν ὁμῶν ἐδρίσκατε τὰ θελήματα ὁμῶν, καὶ πάντας τοὺς ὑποχείριους ὁμῶν ὑπονόσαστε. » Εἰ τοίνυν ἐπὶ τοιαύτῃ σεμνόνοντα νηστεία, καὶ ἄλλο κρείττον ἦν αὐτοῖς τροφή σχολάζειν, καὶ μὴ τοιαῦτα τολμᾶν. Διὰ ταῦτα γοῦν κατ' ἀρχῆς τῆς προφητείας πρὸς αὐτοὺς ἐλέγχετο· « Νηστείαν καὶ ἀργίαν, καὶ τὰς βορτὰς ὁμῶν μισεῖ ἡ ψυχὴ μου. » Τὴν γὰρ τῆς νηστείας σχολὴν οὐκ ἀφορμὴν ποιείσθε μεταμελείας· ἀλλὰ ταύτην εἰς τὴν τῶν ὀφειλόντων εἰσπραξίν ἀναλίσκετε.

« Εἰ εἰς κρίσεις καὶ μάχας νηστεύετε, καὶ τύπτετε πυγμαῖς ταπεινῶν, ἵνα τί μοι νηστεύετε ; » Ἐοικε καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τῆς προφητείας καιρὸν τοιοῦτό τι γεγενῆσθαι· τοῦτο γὰρ αἰνίττεται ὁ λόγος· « Ὡς σήμερον ἀκούσθηται ἐν κραυγῇ τὴν φωνὴν ὁμῶν.

« Οὐ ταύτην τὴν νηστείαν ἐξελεξάμην, καὶ ἡμέραν ταπεινοῦν ἀνθρώπων τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. Οὐδ' ἐν κάμψῃ ὡς κρίσιν τὸν τράχηλόν σου, καὶ σάσκων καὶ σπόδον ὑποστρώσῃ, οὐδ' οὕτω καλέσετε νηστείαν δεκτὴν. » Εἰ δὲ ὅθι ἐθέλοι τις τρόπον ἀληθοῦς καὶ ἐμοὶ τῷ Θεῷ ἀρεστῆς νηστείας διδάσκεισθαι, ταῦτα κρατέτω· Φαίδρον τὸ πρόσωπον καταστήσας, καὶ τὴν κεφαλὴν ἀλείψας ἑλαίῳ κατὰ τὴν σωτήριον παρακέλευσιν, τὴν μὲν νηστείαν ἐν τῷ κρυπτῷ φυλάττω, καὶ τῷ Πατρὶ τῷ βλέποντι τὰ κρυπτά μόνον τὴν ταπεινώσιν τῆς ψυχῆς δεικνύτω· εἰς δὲ τὸ φανερόν δι' ἔργων τοὺς καρποὺς τῆς κατὰ ψυχὴν εὐλασύνδεσμον ἀδικίας. Διὸ φησιν·

« Οὐχὶ τοιαύτην νηστείαν ἐξελεξάμην, λέγει Κύριος· ἀλλὰ λύε πάντα σύνδεσμον ἀδικίας· διάλυε στραγγαλιὰς βιαίων συναλλαγμάτων· ἀπόστειλε τεθραυσμένους ἐν ἀφῆσει· καὶ πᾶσαν συγγραφὴν ἀδικον διάσπα· » αὐτὸ δὲ τὸ λελεγμένον ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἔργῳ πληρῶν, τό· « Ἐάν προσφέρῃς τὸ δῶρόν σου, κάκει μνησθῆς, ὅτι ἔχει ὁ ἀδελφός σου τι κατὰ σοῦ· ἀφες ἔχει τὸ δῶρόν σου, καὶ ὑπάγε πρῶτον, διαλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου· καὶ τότε ἐλθὼν πρόσφερε τὸ δῶρόν σου. »

« Διὰ θρόνη ταπεινῶντι τὸν ἄρτον σου, καὶ πτωχὸς ἀστέγους εἶσαγε εἰς τὸν οἶκόν σου. Ἐάν ἴθης γυμνὸν, περιβάλε, καὶ ἀπὸ τῶν οικειῶν τοῦ σπέρματός σου οὐκ ὑπερβῆι. » Οὐ γὰρ λείπουσιν ἐν ἀνθρώποις οἱ τροφῆς ἐνδεεῖς· καὶ οὕτω γὰρ σοὶ γένηται οὐ πρὸς κέρδους ἢ αἰτία, ἀλλ' ἐτέρῳ τρόπῳ τραφήσῃ τὴν ψυχὴν τῷ σαυτοῦ ἄρτῳ τὸν ἐνδεῆ καὶ τροφῆς δεόμενον ἀνακτώμενος.

« Τότε βαγῆσθαι πρῶτον τὸ φῶς σου, καὶ τὰ ἑματά σου ταχὺ ἀνατελεῖ· καὶ προπορεύσεται ἐμπροσθέν σου ἡ δικαιοσύνη σου, καὶ ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ περιστελεῖ σε. Τότε βοήσῃ, καὶ ὁ Θεὸς εἰσακούσεται σοῦ· ἔτι λαλοῦντός σου ἔρει· Ἴδοὺ πάρεμι. »

« Ἐὰν ἀφῆλθς ἀπὸ σοῦ σύνδεσμον, καὶ χειροτονίαν, A καὶ βῆμα γογγυσμοῦ. » Ὁ γὰρ τῶν ὄλων θεὸς τοὺς μὲν εὐπορεῖν τροφῆς καὶ χρημάτων, τοὺς δὲ ἐνδεεῖς καὶ πένητας ὑπεστήσατο εἰς δοκιμὴν ἑκατέρων· ἴν' οἱ μὲν ἔχοιεν καρπὸν τῆς ἐαυτῶν εὐπορίας διὰ τῆς εἰς τοὺς ἐνδεεῖς παρασχῆς· οἱ δὲ ἐγγυμναζόμενοι τῇ πενίᾳ ἀντι πολυχάρπου χώρας τὴν ἀπὸ τῶν εὐπόρων διεποιούντο χορηγίαν.

« Καὶ δῆς πεινῶντι τὸν ἄρτον ἐκ φύχης σου, καὶ ψυχὴν τεταπεινωμένην ἐμπλήσῃς· τότε ἀνατελεῖ ἐν τῷ σκότει τὸ φῶς σου, καὶ τὸ σκότος σου ὡς μεσημέρια. » Μάλιστα μὲν γὰρ τὰ πρῶτα τοῖς πᾶσι δεήσει ποικίλους ἀφθόνας· τὰ δὲ ἐξαιρέτα τοὺς οἰκίους τῆς πίστεως ἀπονέμειν. Τοῦτο γὰρ καὶ ἡ ἀποστολικὴ διδασκαλία παρεκλεύσατο, φήσασα δεξιῶς εἶναι πρὸς πάντας.

« Καὶ ἔσται ὁ θεὸς σου μετὰ σοῦ διὰ παντός· καὶ ἐμπληροθήσῃ καθάπερ ἐπιθυμεῖ ἡ ψυχὴ σου, καὶ τὰ ὀστέ σου πλανηθήσονται· καὶ ἔσται ὡς κήπος μεθύων, καὶ ὡς πηγὴ ἣν μὴ ἐξέλειπεν ὕδωρ. » Δηλαδὴ τῆς ψυχῆς αὐτῆς αἱ δυνάμεις πλανηθήσονται ὑπὸ τῆς πνευματικῆς καὶ ἐνθέου τροφῆς. Καὶ κήπος ἀειθαλῆς τὰς ἐξ ἀγίου Πνεύματος καρποφορῶν φυτείας, καὶ τὰ κλάιαι δὲ τῆς ψυχῆς ἔρημα οἰκοδομηθήσονται ἐν σοὶ, καὶ ἀνακληρωθήσεται διὰ μαθημάτων καὶ λόγων θείων· ὡς καὶ οἰκοδόμος σε γενέσθαι ἐαυτοῦ, διδασκαλαίς ἐνθέου οἰκοδομοῦντα τοὺς ἐν τῇ αὐτοῦ διανοίᾳ λογισμούς. Ἦδη δὲ καὶ φραγμῶν περιβαλεῖς τῇ σαυτοῦ ψυχῇ, περιφράττων αὐτὴν πανταχόθεν, καὶ ἀσφαλίζόμενος ἀπὸ τῶν ἐξωθεν ὀχληρῶν. Ὅσπερ δὲ τοῦ λαοῦ εἰεν ἂν οἱ ἐν αὐτῷ δυνατοί, τὸ πᾶν σῶμα ὑποβαστάζοντες.

« Καὶ οἰκοδομηθήσονται σου ἀβερρημοὶ αἰώνιοι, καὶ ἔσται τὰ θεμέλια σου αἰώνια γενεῶν γενεαίς. Καὶ κληθήσῃ οἰκοδόμος φραγμῶν, καὶ τὰς τρίβους σου ἀνὰ μέσον παύσεις. » Φραγμοὺς δὲ οἰκοδομεῖ ὁ περιφράττων καὶ περιτειχίζων διαλεκτικαῖς ἀποδείξεσι τὰ ἐκκλησιαστικὰ δόγματα· ὁ δὲ τὰ δοκοῦντα προσκόμματα ἐκ τῶν θείων ἀναγκωσμάτων περιαιρῶν διὰ τοῦ σαφηνίζειν τὰ λεγόμενα, οὗτός ἐστιν ὁ τοὺς ἀνὰ μέσον τῶν τριβῶν λίθους περιαιρῶν. Τῆς γὰρ κλάσης τὰς ἀτραποὺς ἀποφράττων, καὶ τὰς τοιαύτας ἀποτειχίζων διακοπὰς, καὶ πάντοθεν ἐαυτὸν τειχίζων καὶ περιφράττων, εὐκότως οἰκοδόμος φραγμῶν ὀνομάζεται.

« Ἐν ἀποστρέψῃς τὸν πόδα σου ἀπὸ τῶν Σαββάτων, τοῦ μὴ ποιεῖν τὰ θελήματά σου ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἁγίᾳ· καὶ καλέσεις τὰ Σαββάτα τρυφερὰ, ἅγια τῷ θεῷ· οὐκ ἀρεῖς τὸν πόδα σου ἐπ' ἔργῳ, οὐδὲ λαλήσεις λόγον ἐν ὀργῇ ἐκ τοῦ στόματός σου. Καὶ ἔσῃ πεποιθὴς ἐπὶ Κύριον· καὶ ἀναθεθήσεται σε ἐπὶ τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς, καὶ ψώμει σε τὴν κληρονομίαν Ἰακώβ τοῦ πατρὸς σου. Τὸ γὰρ στόμα Κυρίου ἐλάλησε ταῦτα. » Ὑποβάλλει δ' ὁ λόγος μὴ θελήματα πράττειν, ὡς ἐευτοὺς μέθαις καὶ κραιπύλαις σχολάζοντες· ἐν ἀγιασμῷ δὲ καὶ καθαρότητι διάγοντας, οὕτω καὶ τὴν ἡμέρην ἀγιάζειν, τρυφερὰν τε αὐτὴν καὶ ἄλυπον διὰ τῆς ἐν αὐτῇ κατὰ θεὸν ἐπιτελουμένους σχολῆς φυλάτ-

« Si abstuleris a te nexum, et manuum extensionem, et verbum murmurationis. » Nam universorum Deus, alios quidem cibis et pecuniis opulentos, alios vero egenos et pauperes constituit, ad utrumque probationem; ut hi quidem ex largitione egenis præbita, opulentiae suae fructum perciperent, alii vero pauperie afflictati et exercitati, divitum largitione, quasi feracissimo agro fruerentur.

VERS. 10. « Et dederis esurienti panem ex animo tuo, et animam humiliatam impleveris, tunc orietur in tenebris lumen tuum, et tenebrae tuae erunt velut meridies. » Prima sane omnibus sunt largiter distribuenda; præcipua vero domesticis fidei dispensanda. Idipsum enim apostolico præcepto jubetur, scilicet officiosos esse erga omnes.

VERS. 11. « Et erit Deus tuus tecum semper, et impleberis sicut desiderat anima tua, et ossa tua pinguescent: et erit quasi hortus ebrius, et sicut fons, cui non deficit aqua. » Videlicet ipsius animae virtutes pinguescent a spirituali et divina eaca. Et hortus semper virens erit, arborum sancti Spiritus fructibus exornatus, atque illa olim animae deserta in te ædificabuntur; ac disciplina divinisque sermonibus replebuntur; ita ut ipse tui constructor exsistas, cogitationes mentis tuae divina doctrina exædificans. Ad hæc autem animam tuam propugnaculo circummunies, ipsamque contra externos tumultus undique sepies et custodies. Ossa vero populi fuerint ii, qui apud illum prævalidi ac robusti sunt, ita ut totum corpus sustentent.

VERS. 12. « Et ædificabuntur deserta tua perpetua, et erunt fundamenta tua sempiterna in generationes generationum. Et vocaberis ædificator maccariorum, et semitas tuas, quæ sunt in medio, quiescere facies. » Sepes autem construit, qui ecclesiastica dogmata dialecticis demonstrationibus circumquaque munit et defendit; qui vero ea, quæ in divinis lectionibus offendicula esse videntur, dicta explicando removet, is est qui lapides in medio semitarum positos amolitur. Nam quia erroris vias obstruit, et ejusmodi clausulas tutatur ac defendit, seseque undique munit et sepit, ædificator maccariorum jure vocatur.

VERS. 13, 14. « Si averteris a Sabbatis pedem tuum, ut non facias voluntates tuas in die sancta: et vocabis Sabbata delicata, sancta Deo; non levabis pedem tuum ad opus, neque loqueris verbum in ira de ore tuo. Et eris fiduciam habens in Domino: et evehet te ad bona terræ, et cihabit te hereditate Jacob patris tui. Os enim Domini locutum est hæc. » Illis subindicatur non pro lubito singulos agere debere, ita ut ebrietati et crapulae indulgeant; sed in sanctitate et puritate degendum esse, atque ita diem sancte celebrandam oportere: ipsamque lætam ac sine tristitia, ob otium illud Deo consecratum custodire, neque vel tantillum pedem movere

nil alia opera, neque vel verbotenus labia sordare; A sed soli divinarum rerum otio tota die vacare.

πραξῆσαι ἑτέrais, μηδὲ μέχρι λόγου μολύνειν τὰ χεῖλη· μόνη δὲ τῇ σχολῇ τῶν θείων διὰ πάσης προσανέχειν τῆς ἡμέρας.

CAPUT LIX.

VERS. 1. « Annon potest manus Domini salvare? An aggravata est auris ejus, ut non exaudiat? » Postquam in præcedentibus quæ a Judæico populo agenda erant, præscripsit, atque iis qui agenda perfecerint, congruentes pollicitationes obtulit, ac contraria deligentibus promerita supplicia comminatus est; jam his verbis ipsos coarguit, utpote qui aliqua Dei voluntati contraria delegerint: quæ de causa in calamitates delapsi sunt. Ait ergo illis: Nequaquam mihi Deo impossibile erat vos etiam perditos restaurare, neque infirma est manus mea, ut vos, indignos licet, servare nequeam; auris vero mea, quæ omnia audit, non ita aggravata erat, ut non possem vos clamantes exaudire.

VERS. 2. « Sed peccata vestra dissidium faciunt inter vos et Deum: et propter peccata vestra avertit faciem a vobis, ut non misereatur. » Improbata vestra non sinit vos divina frui providentia, quia Deus peccatum, ut rem putidam, turpem et infamem abominatur. Populo itaque ruinæ ac remotionis a Deo nullam aliam fuisse causam docet, quam peccata eorum: horum vero species deinceps enumerat.

VERS. 3. « Manus enim vestræ pollutæ sunt sanguine, et digiti vestri in peccatis: labia vestra locuta sunt iniquitatem, et lingua vestra injustitiam meditatur. » Et perpendas velim eos hic non de idololatria, aut de alio improbo facinore accusari, sed de cæde labiis perpetrata, et de oris sui iniquitate. Quis subindicat eorum contra Servatorem conspirationes, atque insidias ab eis contra probos viros structas. Etiam si vero Servatorem non propria manu trucidarint; cum tamen sanguinem ejus super se et super filios suos expetierint, ac impiis usi sint clamoribus, reapse declararunt se manus sanguine sordatas habere, labia eorum iniquitatem locuta esse, et linguam eorum impietatem protulisse. Nam sese decipientes alium Christum expectant, humana quædam et fabulosa de ipso nar-

VERS. 4, 5. « Nemo loquitur justa, nec est judicium verum. Confidunt rebus vanis, et loquuntur inania, quia concipiunt dolorem, et pariunt iniquitatem. Ova aspidum fregerunt, et telam aranæ texunt: et qui vult de ovibus eorum comedere, frangens urinum invenit, et in ipso regulum. » Adversariarum potestatum semina in se parturiunt: quare malitiæ et improbitatis sæpe filii dicebatur, « Serpentes, genuina viperarum. » Proportionem vero quadam ad divinum semen habita, adversariarum potestatum semen, ova appellavit, reptilis generis exemplo insistens: nam aspidem, serpentes et alia

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΘ.

« Μη οὐκ ισχύει ἡ χεὶρ Κυρίου τοῦ σῶσαι; ἢ ἐβάρυνε τὸ οὖς αὐτοῦ τοῦ μὴ εἰσακοῦσαι; » Ὡς πρὸς τὸν τῶν Ἰουδαίων λαὸν διαστελλόμενος ὁ λόγος ἐν τοῖς πρὸ τούτου τὰ πρακτεῖα, καὶ τοῖς μὲν τὰ πρακτεῖα δι' ἔργων ἐπιτελέσασαι τὰς κρείττους ἐπαγγελίας παραθεῖς, τοῖς δὲ τάναντία ἰλομένους τὰς καταλήλους ἀπειλήσας τιμωρίας· διὰ τῶν προκειμένων ἐλεγχον αὐτοῖς προσφέρει, ὡς τινα ἐναντία ἰλομένους τῇ τοῦ Θεοῦ βουλή· οὐ χάριν καὶ τοῖς κακοῖς περιπετώκασι. Φησὶν οὖν πρὸς αὐτούς· Οὐκ ἦν ἀδύνατον ἐμοὶ τῷ Θεῷ, καὶ ἀπολλυμένους ὑμᾶς ἀνακτήσασθαι, οὐδὲ ἀσθενεῖ ἡ ἐμὴ χεὶρ καὶ ἀναξίους ὄντας ὑμᾶς διασῶσαι· καὶ τὸ οὖς δὲ τὸ ἐμὸν τὸ πάντων ἀκουστικὸν οὐχ οὕτως ἦν βαρυήκοον, ὡς μὴ δύνασθαι ὑμῶν εἰσακοῦσαι βοῶντων.

« Ἄλλὰ τὰ ἁμαρτήματα ὑμῶν διστῶσιν ἀνὰ μέσον ὑμῶν καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ Θεοῦ· καὶ διὰ τὰς ἁμαρτίας ὑμῶν ἀπέστραψε τὸ πρόσωπον ἀφ' ὑμῶν, τοῦ μὴ ἐλεῆσαι. » Ὁ παράνομος ὑμῶν βλος οὐκ ἐφ' ἐξ ἑτέρας ὑμᾶς ἀπολαῦσαι προνομίας, διὰ τὸ βδελύττεσθαι ὡς περ θυσιῶν καὶ αἰσχρῶν καὶ ἄτιμον τὴν ἁμαρτίαν. Τὸ μὲν οὖν αἴτιον τῆς ἀποπτώσεως τοῦ λαοῦ καὶ τῆς πορρωτάτω τοῦ Θεοῦ ἀποβολῆς αὐτοῦ οὐδὲν ἕτερον εἶναι ἐδίδαξεν ἢ τὰς ἁμαρτίας· τὸ δὲ τούτων εἶδος ἐξῆς καταριθμῆται.

« Αἱ γὰρ χεῖρες ὑμῶν μεμολυσμένααι αἵματι, καὶ οἱ δάκτυλοι ὑμῶν ἐν ἁμαρτίαις· τὰ χεῖλη ὑμῶν ἐλάλησαν ἀνομίαν, καὶ ἡ γλῶσσα ὑμῶν ἀδικίαν μελετᾷ. » Καὶ θέα, ὡς οὐκ ἐπιμέμμεται αὐτοῖς ἐν τούτοις εἰδωλολατρείαν, οὐδ' ἑτέραν τινὰ παράνομον πρᾶξιν· ἀλλὰ τὴν διὰ χειλέων μαιφονίαν, καὶ τὴν διὰ στόματος παρανομίαν. Αἱ ὧν ἠνίκατο τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἐπανάστασιν αὐτῶν, καὶ τὴν κατὰ τῶν δικαίων ἀνδρῶν ἐπιβουλήν. Εἰ δὲ καὶ μὴ αὐτόχειρες γεγονῆσαι τοῦ Σωτῆρος, ἀλλὰ τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐπ' αὐτούς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα αὐτῶν αἰτησάμενοι, καὶ βοᾶς ἀθέοις χρησάμενοι, ἔργῳ παρέστησαν τὰς χεῖρας ἔχειν μεμολυσμένας αἵματι, τὰ τε χεῖλη αὐτῶν λελαληκέναι ἀνομίαν, καὶ τὴν γλῶσσαν αὐτῶν μεμελετηκέναι. Ἐξ-απατώντες γὰρ ἑαυτοὺς ἕτερον προσδοκῶσι Χριστὸν, ἀνθρώπινά τινα περὶ αὐτοῦ μυθολογοῦντες.

« Οὐθεὶς λαλεῖ δίκαια, οὐδὲ ἐστὶ χριστὸς ἀληθινῆ. Πειποθήσιν ἐπὶ ματαλοῖς, καὶ λαλοῦσι κενὰ, ὅτι κούσιν πόνον, καὶ τικτοῦσιν ἀνομίαν. Ὡς ἀσπίδων ἐβρήξαν, καὶ ἰσθὸν ἀράχης ὑφαίνουσι· καὶ ὁ μέλλων τῶν ὠν αὐτῶν φαγεῖν, συντριψάς οὐριον εὔρε, καὶ ἐν αὐτῷ βασιλίσκον. » Τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων τὰ σπέρματα ἐν αὐτοῖς κηθήσαντες· διὸ τοῖς τῆς κακίας καὶ πονηρίας αὐτῶν υἱοῖς ἐλέγετο· « Ὅφεις, γεννήματα ἐχιδῶν. » Ἀναλόγως δὲ τῷ σπέρματι τῷ θεῷ τὸν τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων σπόρον ὡς ὠνύμασε διὰ τὸ παράδειγμα τοῦ ἐρπυστικῆς γένους· ἀσπίδες καὶ ὄφεις, καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν ὠστόκων ἐστίν.

Ἐπειδὴ μετὰ τοσαύτην κακίαν ἐπαγγέλλονται μὲν ἂ τὴς ἀπὸ θεῶν Γραφῶν διδασκαλίας, ἔκλιπτουσι οὐ εἰς γραῶδεις μύθους, καὶ εἰς παραδόσεις ἀνθρώπων, οὐδὲν ὑγῆς μηδὲ ὠφέλιμον περιεχούσας· εἰκότως ἐπιλέγει· « Καὶ ἰσθὸν ἀράχνης ὑφαίνουσι, » τὸ σαθρὸν καὶ ἀτιμον τῆς τοιαύτης αὐτῶν σπουδῆς τῆς ἀράχνης ὑφάσματι παραβάλλον. Ποίων δὲ ὧν μνημονεύει, ἢ περὶ ὧν εἴρηται· « Τὰ ὠὰ ἀσπίδων ἐρῆξαν; » Οἱ μὲν οὖν ἐν κακίᾳ τέλει, διαρῆξαντες τούτων τῶν ὧν, τὰ τελεσφορηθέντα εἰς ἑαυτοὺς ὑπεδέξαντο· οἱ δὲ ἀτελέστεροι, πρὶν διαρῆξαι καὶ τελεσφορηθῆναι ἐμπαγόντες αὐτῶν, ἀπόλλυνται. Διὸ κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς εἴρηται· « Ὁ ἐσθίων ἐκ τῶν ὧν αὐτῶν ἀποθάνεται. » Εἰ δὲ τις εὐθεῖην συνειδὼς ἀνὴρ ὁ συντρίθειν αὐτὰ δυνάμενος ἀναρπτικῶ καὶ ἐλεγκτικῶ λόγῳ, οὗτος εὖροι ἂν τὸ ἐν αὐτοῖς ἀνεμιαῖον καὶ οὐριον, καὶ δυσώδες καὶ φθοριμαῖον, καὶ ἐν τούτοις πᾶσιν Ἰουδαίῳ μενον καὶ ἐγκριπτόμενον, τὸν πάντων ἐρπετῶν καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ βλέμματος θανατοποιῶν, τὸν βασιλίσκον λέγω.

« Ὁ ἰσθὸς αὐτῶν οὐκ ἔσται· εἰς ἱμάτιον, οὐδὲ μὴ περιβάλλονται ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτῶν· τὰ ἔργα αὐτῶν ἔργα ἀνομιᾶς· οἱ δὲ πόδες αὐτῶν ἐπὶ πονηρίαν τρέχουσι, ταχίνοι ἐκχεαί· αἷμα, καὶ οἱ διαλογισμοὶ αὐτῶν, διαλογισμοὶ ἀπὸ φόνων. Σύντριμμα καὶ ταιπωρία ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν, καὶ ὁδὸν εἰρήνης οὐκ οἶδασιν. » Οὐ γὰρ παραδέξαντο τὸν τῆς εἰρήνης πρῶταν, περὶ οὗ εἴρηται· « Δύσος γὰρ ἐστίν· ἡ εἰρήνη ἡμῶν· » διὸ τοὺς αὐτοῦ μαθηταῖς ταύτην προξενεῖ λέγων· « Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀφήμι ὑμῖν. » — « Καὶ οὐκ ἔστι κρίσις ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν. Αἱ γὰρ τρίβοι αὐτῶν διεστραμμέναι, ὡς διεσέουσιν· καὶ οὐκ οἶδασιν εἰρήνην. » Ψηλαφῶντες γὰρ τὰς θείας Γραφάς, οὐ συνίασιν τὸν ἐν βάθει τῶν λέξεων ἀποκρυμμένον νοῦν· περὶ δὲ δὴ μόνην τὴν λέξιν ἀσχολούμενοι, ὥσπερ τινὰ τοῖχον εἰκόσασιν ψηλαφῶν.

Διὰ τοῦτο ἀπέστη ἡ κρίσις ἀπ' αὐτῶν, καὶ οὐ μὴ καταλάβῃ αὐτοὺς δικαιοσύνη· ὑπομεινάντων αὐτῶν φῶς, ἐγένετο αὐτοῖς σκότος· μείναντες αὐγὴν, ἐν ἀωρίᾳ περιπάτησαν. Ψηλαφῶσιν ὡς τυφλοὶ τοῖχον, καὶ ὡς οὐχ ὑπαρχόντων ὀφθαλμῶν ψηλαφήσουσι. Καὶ πεσοῦνται ἐν μεσημβρίᾳ ὡς ἐν μεσονυκτίῳ, ὡς ἀποθνήσκοντες στενάξουσι. » Κατὰ δὲ τὸν καιρὸν τοῦ τῶν ἰθῶν μεσημβρινοῦ φωτός, ταῖς σωτηρίοις καὶ εὐαγγελικαῖς αὐγαῖς τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ καταλαμπομένης, μόνοι αὐτοὶ, ὡς ἂν τὰ πρὸς θάνατον ἡμαρτηκότες, πεπτῶσιν, καὶ ὥσπερ ἐν μεσονυκτίῳ διάγουσιν.

« Ὡς ἄρκτος ἢ ὡς περιστέρα ἅμα πορεύονται. Ἄνεμείναιμεν κρίσιν, καὶ οὐκ ἔστι σωτηρία· μακρὰν ἀπέστηκεν ἀπ' ἡμῶν. Πολλὴ γὰρ ἡμῶν ἡ ἀνομία ἐναντίον σου, καὶ αἱ ἁμαρτίαι ἡμῶν ἀντίστησαν ἡμῖν· αἱ γὰρ ἀνομίαι ἡμῶν ἐν ἡμῖν, καὶ τὰ ἀδικήματα ἡμῶν ἐγνωμεν. » Οἱ γὰρ στεναγμοὶ αὐτῶν, εἰ μὲν κατὰ λόγον ἐγένοντο ὑπὲρ ὧν τετολήμασιν κατὰ τοῦ Σωτῆρος, ἐπωφελεῖς ἐγένοντο ἂν. Χρῆ γὰρ αὐ-

hujusmodi, ova pariunt. Quoniam post tantam exhibitam improbitatem, divinarum quidem Scripturarum doctrinam profitentur, in aniles vero fabulas et in traditiones hominum delabuntur, quæ nihil sanum, utile nihil habent; merito insert, « Et telam aranæ texunt, » putidum illud eorum indecorumque studium telæ aranæ comparans. Qualia porro ova memorat, nisi ea de quibus dicitur: « Ova aspidum eruperunt? » Qui igitur in malitiæ cumulum devenerunt, his disruptis ovis, fetum in se susceperunt: simpliciores vero antequam dirumpantur et fetum edant, ipsæ comedentes, pereunt. Quapropter secundum reliquos interpretes dictum est: « Qui comederit ex ovis eorum, morietur. » Quod si quis reperiat vir prudens, qui possit illa hortando et arguendo conterere, is inveniet in illis, venti et lotii odorem putidum atque corruptum, et in his omnibus fœde volutatum et latens omnium reptilium teterrimum, vel visu solo lethiferum, regulum dico.

VERS. 5 - 8. « Tela eorum non erit in vestimentum, neque operientur operibus suis: opera eorum opera iniquitatis: pedes autem eorum ad malitiam currunt, veloces ad effundendum sanguinem, et cogitationes eorum, cogitationes a cædibus. Contritio et miseria in viis eorum, et viam pacis non cognoverunt. » Neque enim pacis principem receperunt, de quo dictum est: « Ipse enim est pax nostra¹²: » quapropter eam discipulis procurat suis dicens. « Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis¹³. » — « Et non est iudicium in viis eorum. Semitæ enim eorum perversæ, quas pertranseunt, et non noverunt pacem. » Nam cum divinas Scripturas attingunt, in profunditate verborum latentem sententiam non intelligunt: sed uni dictioni vacantes, videntur quasi murum contractare.

VERS. 9, 10. « Propterea recessit iudicium ab eis, nec apprehendet eos iustitia; cum expectarent lucem, factæ sunt eis tenebræ; cum expectarent fulgorem, in caligine ambulaverunt. Palpabunt tanquam cæci inurum: et quasi oculos non habeant, atrectabunt. Et cadent in meridie tanquam in media nocte, quasi morientes ingemiscent. » Tempore meridianæ gentium lucis, salutaribus et evangelicis radiis illustrata Ecclesia Dei, ipsi soli, utpote qui ad mortem percaverint, delapsi sunt, et quasi in media nocte agunt.

VERS. 11, 12. « Tanquam ursus, aut tanquam columba simul incedent. Expectavimus iudicium, et non est salus: longe recessit a nobis. Multa enim iniquitas nostra in conspectu tuo, et peccata nostra obstiterunt nobis. Iniquitates enim nostræ in nobis sunt, et iniustitias nostras cognovimus. » Nam gemitus ipsorum, siquidem ratione eorum quæ contra Salvatorem ausi sunt, emissi fuisset, et

¹² Ephes. 11, 14. ¹³ Joan. 14, 27.

ipsis sane fructuosi futuri erant. Etenim opus est A
 ipso lugere, ingemiscere, lamentari et plangere,
 sanguinis, quem effuderunt, causa. Verum quia id
 agere non videntur, sed urbem illam sensilem,
 Hierosolymam dico, deplorant, et ruinam ejus stollide
 lugent, jure bestiarum ferarum comparantur. Quamobrem
 dicitur : « Et ingemiscunt tanquam ursus ; » in aliis
 vero dicitur, « Sicut ursus prole orbata. » Ursus
 itaque vocantur, quis hæc fera homines devorat.
 Quandoquidem et ipsi homines devorabant, cædi-
 bus vacantes, et prophetas occidentes ; ursus item
 prole orbatae similes sunt, ob filiorum suorum exiti-
 tum

Vers. 13. « Imple egimus, et mentiti sumus, et
 retrocessimus a Deo nostro. Locuti sumus iniqua,
 et inobsequentes fuimus. Concepimus et meditati B
 sumus de corde nostro verba iniqua. » Hæc autem
 propheta dicit ex persona populi, docens eos, ut
 confiteantur Deo peccata, et sese accusent ; ut vel
 ita saltem animo compuncti, gradum revocent et
 convertantur penitentiam edocli.

Vers. 14-20. « Et abduximus retro judicium, et
 justitia longe discessit : quoniam consumpta est in
 viis eorum veritas, et per rectum iter transire non
 poterunt. Et veritas sublata est, et transtulerunt
 mentem, ut non intelligerent. Et vidit Dominus, et
 non placuit ipsi, quia non erat judicium. Et vidit,
 et non erat vir : et consideravit, et non erat qui de-
 fenderet : et ultus est eos brachio suo, et misericor-
 dia confirmavit. Et induit justitiam quasi loriceam,
 et circumposuit galeam salutaris in capite, et cir-
 cumdedit se vestimento ultionis : et amictus ejus,
 tanquam retributurus sit retributionem, opprobrium
 adversariis. Et timebunt Occidentales nomen Do-
 mini, et qui sunt ab ortu solis, nomen gloriosum.
 Veniet enim, quasi fluvius violentus ira a Domino :
 veniet cum furore, et veniet propter Sion qui liber-
 rat, et avertet impietates a Jacob. » Hic item per
 Sion pia religio significatur, quam diversis modis
 Ecclesiam Dei esse comprobata est. Hujus ita-
 que Dei civitatis causa venturus liberator esse dici-
 tur, qui jam prope est. Et quid faciet ? Dimittet
 peccata accedentibus ad se.

Vers. 21. « Et hoc ipsis Testamentum a me est, D
 dixit Dominus. Spiritus meus, qui est in te : et ver-
 ba, quæ dedi in os tuum : et non deficient ex ore
 tuo, neque ex ore seminis tui. Dixit enim Dominus
 amodo et usque in sæculum. » Hic itaque Spiritus
 Testamentum erat : quamobrem Salvator et Dominus
 noster Jesus Christus discipulis suis Spiritum dedit
 dicens : « Accipite Spiritum sanctum ; si cujuspiam
 remiseritis peccata, remittentur ei ¹². » Hoc igitur
 Novum Testamentum est, et caput mysterii, Spiritus
 sanctus. Et verba, quæ dedi in os tuum, et non
 deficient. » Manent enim et in præsentem et in futuro
 sæculo hæc omnia, secundum Servatoris nostri ver-

¹² Joan. xx, 22, 25.

τούς και πνεθείν και στενάζειν, και αποδύρεσθαι, και
 θαυρίειν, ών εξέχον αιμάτων ενεκα. Έπει δε τούτω
 μέν ού προσποιούνται, την δε πόλιν την αισθητήν,
 λέγω δη την Ίερουσαλήμ, αποκαλούνται, και την
 πτώσιν αυτής στενάξουσιν αλόγως· εικότως αγρίω
 θηρίω παρεδλήθησαν. Διό λέλεκται : « Και στενάξουσιν
 ώς άρκτος : » και έν άλλοις δε ειρηται· « Ως άρκτος
 άτεκνουμένη. » Άρκτος μέν ούν δια τδ ανθρωποδό-
 ρον τού θηρός ώνομάσθησαν. Έπει και αυτοι ανθρώ-
 πους έφαγον μαιφονούντας, και τούς προφήτας αναι-
 ρούντας· άτεκνουμένη δε άρκτω παρωμώθησαν δια
 την άπώλειαν των τέκνων αυτών.

« Ησεθήσαμεν, και έφευσάμεθα, και άπίστημεν οπι-
 σθεν του θεού ημών. Έλάλησαμεν άδικα, και ηπει-
 θήσαμεν. Έκούμεν, και έμελετήσαμεν από καρδιάς
 ημών λόγους άδικούς. » Δέγει δε ταύτα ο προφήτης
 εκ προσώπου τού λαού, διδάσκων αυτοίς εξομολογεί-
 σθαι τῷ θεῷ τās άμαρτίας και κατηγορείν αυτοίς έαυ-
 τών, ίνα κἀν ούτως, πληγέντας την ψυχήν, άνακουσῶσι
 και έπιστρέψωσι, μετανοήσιν διδαχθέντες.

« Και άπιστήσαμεν όπισω την κρίσιν, και η δι-
 καιοσύνη μακράν άφστήκεν· οτι καταλάθη έν ταις
 όδοίς αυτών η άλήθεια, και δε' εύθείας ούκ έδύνατο
 διαλθειν. Και η άλήθεια ήρται, και μετέστηκεν την
 διάνοιαν τού συνίεναι. Και είδε Κύριος, και ούκ ήρε-
 σεν αυτῷ, οτι ούκ ήν κρίσις. Και είδε, και ούκ ήν
 άνήρ· και κατενόησε, και ούκ ήν αντίληφόμενος· και
 ημίνατο αυτοίς τῷ βραχίονι αυτου, και τῇ έλεημο-
 σύνη έστηρίσατο. Και ένεδύσατο δικαιοσύνην ώς θῶ-
 ρακα, και περιέθετο περικεφαλαίαν σωτηρίου επί της
 κεφαλῆς, και περιεβάλετο ίμάτιον εκδικήσεως· και
 τδ περιβάλοιον αυτου, ώς ανταποδώσων ανταπόδοσιν,
 θνεϊδος τούς όπεναντίους. Κα' φοβηθήσονται οι από θυ-
 σμών τδ θνομα Κυριου, και οι από' ανατολών ήλιου τδ
 θνομα τδ ένδοξον. Ήξει γάρ ως ποταμός βιαιος η όρ-
 γη παρά Κυριου· ήξει μετά θυμου, και ήξει ένεκεν
 Σιών ο ρυόμενος, και άποστρέψει άσεβείας από Ία-
 κώδ. » Πάλιν δε και ένταυθα τδ θεοσεβές πολιτευμα
 σημαίνεται δια της Σιών, ήτις διαφόρως άπεδείκνυτο
 ούσα η Έκκλησία τού θεού. Ταύτης ούν ένεκεν της
 τού θεού πόλεως ήξειν λέγεται ο ρυόμενος ο άγγι-
 στεύων· Κα' τί ποιήσει ; Συγχωρήσει τās άδικίας
 τούς προσιούσιν αυτῷ.

« Και αυτη αυτοίς η παρ' έμου Διαθήκη, ειπε Κύ-
 ριος. Τδ Πνεύμα τδ ένόν, ο έστιν επί σοι, και τὰ ρή-
 ματα δ έδωκα εις τδ στόμα σου· και ού μη εκλίπη
 εκ τῷ στόματός σου, και εκ τού στόματος τού σπέρ-
 ματός σου. Είπε γάρ Κύριος από τού νύν και εις τόν
 αιώνα. » Τούτο γοῦν τδ Πνεύμα η Διαθήκη έτύχησε
 διάπερ ο Σωτήρ και Κύριος ημών Ίησοῦς ο Χριστός
 τούς έαυτου μαθηταίς έδίδου τδ Πνεύμα λέγων· « Λά-
 θετε Πνεύμα άγιον, εάν τινος άφητε τās άμαρτίας,
 αφιενται αυτῷ. » Αυτη τοίνυν η Καινη Διαθήκη, και
 τδ κεφάλαιον τού μυστηριου, τδ Πνεύμα τδ άγιον.
 « Κα' τὰ ρήματα δ έδωκα εις τδ ούς σου, και ού μη
 εκλίπη. » Μένει γάρ και εις τόν παρόντα αιώνα και

εις τὸν μέλλοντα ταῦτα πάντα, κατὰ τὰ ρήματα, ἃ ἐδίδαξαν αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἐν Εὐαγγελίῳ εἰπὼν· «Ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσεται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθουσιν.»

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ξ.

«Φωτίζου, φωτίζου, Ἱερουσαλήμ· ἦκει γὰρ σου τὸ φῶς, καὶ ἡ δόξα Κυρίου ἐπὶ σὲ ἀνατέταλκεν.» Ἐπεὶ τοίνυν ὁ Χριστὸς αὐτὸς ἦν τὸ φῶς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ, καὶ φῶς τοῖς εἰς τὸν κόσμον· εἰκότως τῆς τοῦτου παρουσίας ἀπολαύσειν ὁ λόγος τῆ Ἱερουσαλήμ προσεφώναι λέγων· «Φωτίζου, φωτίζου, Ἱερουσαλήμ· ἦκει γὰρ σου τὸ φῶς.» Αὐτῆς δὲ εἶναι φάσκει τὸ φῶς, διὰ τὸ αὐτῆ εἶς περι τοῦ Χριστοῦ ἐπαγγελίας ὑπὸ τῶν προφητῶν κεκηρύχθαι. Εἰ μὲν οὖν πεισθεῖσα ἐπ' παραγγέλματι, τοῦ φωτὸς μετελήφει, τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ παραδεξαμένη, διέμεινεν ἂν ἐν εἰρήνῃ μέχρι τέλους. Τὸ γὰρ πάσαι σοὶ διὰ τῶν προφητῶν καταγγελλόμενον φῶς ἰδοὺ νῦν ἐλήλυθε. Διὸ μὴ μέλλε, φωτίζου δὲ, φωτίζου, καὶ τῆς χάριτος μεταλάμβανε· ἔσται γὰρ σοὶ φωτισθεῖση τάδε καὶ τάδε.

«Ἰδοὺ σκότος καλύψει γῆν καὶ γῶφος ἐπ' ἔθνη. Ἐπὶ σὲ δὲ φανήσεται Κύριος, καὶ ἡ δόξα αὐτοῦ ἐπὶ σὲ ὀφθήσεται.» Ὡς κατὰ τὴν πρώτην παρουσίαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν δύνασθαι ταῦτα πληροῦσθαι· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν δευτέραν καὶ ἔνδοξον αὐτοῦ θεοφάνειαν τέλους αὐτὰ τεύξεσθαι.

«Καὶ πορεύσονται βασιλεῖς ἐν τῷ φωτὶ σου, καὶ ἔθνη τῆ λαμπρότητι σου.» Οὐ γὰρ ἐπὶ πάντας ἀνατελεῖς, ἀλλ' ἐπὶ μόνους τοὺς ἀξίους. Τοὺς γὰρ μὴ τοιούτους διαλήψεται τὸ ἐξώτερον σκότος καὶ τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, καὶ ὅσα ἄλλα τοῖς ἀσεβέσιν ἠπειληται. Δεῖ δὲ πρότερον φωτὸς καὶ ἀνατολῆς τοῖς μέλλουσιν αὐτοῦ βῆσθαι τὴν δόξαν· ὅπως, ἐν ἡμέρᾳ θεικοῦ φωτὸς γενόμενοι, θεωροὶ τῆς δόξης τοῦ μονογενοῦς Ἰ. οὐ τοῦ Θεοῦ καταστῶσιν.

«Ἄρον κύκλιπ τοὺς ὀφθαλμούς σου, καὶ ἴδε συνηγμένα τὰ τέκνα σου.» Διὸ πάντες οἱ ἐξ ἔθνῶν εἰς τὸν Θεὸν διὰ τοῦ Χριστοῦ πεπιστευκότας ἐπαγγελίαν ἐλήψασιν ἀνακαίεσθαι εἰς κόλπους Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, τοῦτο τοῦ Σωτῆρος αὐτοῦ διδάξαντος. Καὶ ἐν ἑτέροις δὲ πλείοσιν ἢ ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησία θυγάτηρ ἀνηγόρευται Σιών καὶ θυγάτηρ Ἱερουσαλήμ. «Ἦκασι πάντες οἱ υἱοὶ σου μακρόθεν, καὶ αἱ θυγατέρες σου ἐπ' ὤμων ἀρθήσονται.» Ἦμεν γὰρ πόρρω που καὶ μακρὸν τῆς πολιτείας τοῦ Ἰσραὴλ καὶ ξένοι τῶν δικαίων, τῆς ἐπαγγελίας ἐλπίδα μὴ ἔχοντες, καὶ ἄθεοι ἐν τῷ κόσμῳ. Αἶτε γὰρ ἀπαλαὶ οὖσαι ψυχαὶ καὶ ἐτι νήπαι, ὡς ἀριτεγνήτα βρέφη, τὸ λογικὸν καὶ ἄβολον γάλα ἐπιποθοῦσι· διὰ τε τῆς ἐν Χριστῷ ἀναγεννήσεως γενόμεναι τέκνα τοῦ Ἀβραάμ, ὀποδοσάζονται ἐπ' ὤμων, αἰρόμεναι καὶ ὀποκουφιζόμεναι ὑπὸ τῶν χειραγωγούντων αὐτὰς διδασκάλων· οἷος ἦν ὁ Παῦλος λέγων· «Ὡς ἂν τροφὸς θάλην τὰ ἐκυτῆς τέκνα, ὡσεὺς ἱμερόμενοι ὑμῶν,» καὶ τὰ ἐξῆς.

«Τότε ἴδη, καὶ φοβηθήσῃ, καὶ ἐκστῆσῃ τῆ καρδίᾳ, ὅτι μεταβαλεῖ εἰς σὲ πλοῦτος θαλάσσης, καὶ

ba in Evangeliiis tradita ab ipso Salvatore dicente, «Caelum et terra transibunt, verba autem mea non transibunt 16.»

CAPUT LX.

VERS. 1. «Illuminare, illuminare, Jerusalem, venit enim lumen tuum, et gloria Domini super te orta est.» Quoniam ergo ipse Christus erat lux et veritas et vita, lux scilicet his qui in mundo sunt, ejus presentia fructuram Jerusalem merito prænuntiabat his verbis, «Illuminare, illuminare, Jerusalem, venit enim lux tua.» Ejus autem esse lucem ait, quia ipsi venturi Christi pollicitationes a prophetis prædicatæ sunt. Si igitur præcepto morigera, lucis consors fuisset, Christum Dei suscipiendo, usque in finem utique in pace mansisset. Etenim ecce jam venit lux illa, olim tibi per prophetas annuntiata. Quare ne cuncteris, sed illuminare, illuminare, et gratiæ particeps esto; tibi enim illuminatæ hæc et illa aderunt.

VERS. 2. «Ecce tenebræ operient terram, et caligo super gentes. Super te autem apparuit Dominus, et gloria ejus in te videbitur.» Quæ sæpe in primo Salvatoris adventu accidisse possunt; ac etiam in secunda et gloriosa divinaque ejus presentia finem consequi valebunt.

VERS. 3. «Et ambulabunt reges in lumine tuo, et gentes in splendore tuo.» Non omnibus enim, sed dignis tantum orieris. Indignos quippe tenebræ exteriores et ignis æternus excipient, necnon alia omnia quæ impiis comminatus Dominus est. Nam qui gloriam ejus visuri sunt, luce primum et orta ejus opus habent, ut in die divinæ lucis, gloriae unigeniti Filii Dei speculatores esse valeant.

VERS. 4. «Leva in circuitu oculos tuos, et vide congregatos filios tuos.» Quamobrem quotquot ex gentibus Christi opera in Deum crediderunt, promissionem acceperunt, quod in sinu Abraham, Isaac et Jacobi requiem habituri sint: id ipso Salvatore docente. Aliis item in locis Ecclesia ex gentibus filia Sion et filia Jerusalem vocatur. «Venerunt omnes filii tui de longe, et filia tuæ humeris gestabuntur.» Erasmus quippe longe et procul positi a republica Israelis, ac justis extranei, spem promissionis non habentes, atque impii in mundo versabamur. Nam teneræ et adhuc infantes animæ, quasi pueruli modo geniti, rationale et sine dolo lac concupiscunt: ac per regenerationem in Christo, filii Abraham effectæ, humeris gestantur a magistris suis, viæ ducibus, sublatae atque sustentatæ, qualis erat Paulus, qui ait, «Tanquam si nutrix foveat filios suos, ita desiderantes 17,» etc.

VERS. 5. «Tunc videbis, et timebis, et obstupesces corde; quia transferentur in te divitiæ ma-

¹⁶ Matth. xxiv, 35. ¹⁷ I Thess. ii, 7.

ris, et gentium et populorum. » Hic quoque observes A
velim, quo pacto multitudinem ingentem illam eorum, qui salutem consequuntur, maris fluctibus comparet. Fortitudo autem gentium si fuerint, qui bonis operibus dediti, a spiritualis vite cursu et tenore non deficiunt.

Vers. 6, 7. « Et venient tibi greges camelorum, et operient te cameli Madiam et Gepar. Omnes de Saba venient, ferentes aurum, et thus ferent, et Salutare Domini annuntiabunt. Et omnes Cedar congregabuntur, et arietes Nabaioth venient, et offerentur acceptabilla super altare meum. » His subindicari puto eos qui in Ecclesia opibus et divitiis affluunt: sic enim Salvator divitem camelo comparans dicebat, « Facilius est camelum per foramen acus ingredi, quam divitem in regnum caelorum ». B
Cæterum admirabile illud erat, quia quod impossibile hominibus, id ipsum Deo possibile est. Quapropter Jerusalem, admiratione capta, gaudio repletur, dum scilicet animas camelis comparatas, immutatas, et quasi per foramen acus, per angustam et arctam viam in vitam æternam ingredientem conspicit. Cameli vero non vacui et sine sarcina venerunt, sed dona Deo, ut par est, offerentes ad animæ suæ redemptionem. Itaque cameli Salutare Domini annuntiabunt, postquam memorata dona obtulerint; thus, scilicet spiritualem suavemque theologiæ odorem; aurum vero, corporeas nimirum opes. Madiam porro et Gepar, regiones barbarorum sunt, camelorum feraces, quemadmodum et Saba, supra Arabiam sita, penes quos populos camelorum genus ingenti numero est: quare horum exemplo sermo utitur. Et mihi sane videtur his verbis Scripturam, juvenulas et infantiles corporum Judæorum aures allicere et demulcere, ut eas pertrahat et hortetur ad vitam illam et religionem, quæ secundum Deum est, mature ineundam.

« Et omnes oves Cedar. » Hujusmodi animas alienigenas et extraneas esse subindicans: siquidem per camelos, opulenti et divites homines indicantur; per oves autem, mansuetiores ac simpliciores; per arietes, ii maxime ex gentibus qui principatu valentes convertebantur: quos ad altare Dei munera allaturos esse sermo declarat. Et vero jam impletum oraculum videre est: cum ex conversione gentium, hujusmodi animæ sese piæ religionis verbo dedentes, et altaris Dei ministerio assistentes videantur. Nam tunc maxime per horum conversionem et salutem, Ecclesia Dei laudibus celebratur: quare deinceps dicitur: « Et domus orationis meæ glorificabitur. »

Vers. 8. « Quinam hi sunt? ut nubes volant, et sicut columbæ cum pullis super me. » Id porro intelligemus si Pauli vocem perpendamus, quæ sic habet: « Nos qui vivimus, qui residui sumus in adventum Christi, rapiemur in nubibus obviam Do-

ἰθῶν καὶ λαῶν. » Καὶ ἐνεαῦθα δὲ εἴρει ὅπως τῆν πολλὴν πολυπληθίαν τῶν σωζομένων πλῆθει θαλάσσης ἀπεικασε. Δύναμις δὲ τῶν ἰθῶν οἱ κατορθῶντες εἰαν ἂν μὴ ἐξασθενήσαντες πρὸς τὸν τόνον τοῦ νοητοῦ βίου.

« Καὶ ἤξουσὶ σοὶ ἀγῶλαι καμήλων, καὶ καλύψουσὶ σε κάμηλοι Μαδιάμ καὶ Γεφάρ. Πάντες ἐκ Σάβα ἤξουσι, φέροντες χρυσόν, καὶ λίθων ὄσους, καὶ τὸ σωτήριον Κυρίου εὐαγγελιοῦνται. Καὶ πάντα τὰ πρόβατα Κηδάρ συναχθήσονται, καὶ κριοὶ Ναβαιὼθ ἤξουσι, καὶ ἀνενοχθήσεται δεξιτὰ ἐπὶ τὸ θυσιαστήριόν μου. » Αὐτίτα σοὶ δὲ ὄμαι διὰ τούτων τοὺς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ εὐπόρους καὶ πλοῦτον περιβρεομένους· οὕτω γοῦν καὶ ὁ σωτὴρ τὸν πλοῦτον καμήλων παραβάλλων Πιργεν, « Εὐκοπώτερον ἐστὶ κάμηλον διὰ τρυμαλιᾶς βραβίδος εἰσελεῖν ἢ πλοῦτον εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. » Πλὴν ἀλλὰ τὸ θαῦμα τοῦ ἦν, ὅτι τὸ πᾶν ἀνθρώποις ἀδύνατον, τοῦτο δυνατὸν γίνεται ἐπὶ Θεῷ. Διὸ καὶ ἐξίσταται Ἱερουσαλήμ διὰ τοῦ χαρᾶς πληροῦσθαι· καμήλοις δὲ παραβεβημέναις ψυχᾶς θεωμένη μεταβαλοῦσας, καὶ ὡσπερ διὰ τρυμαλιᾶς βραβίδος διὰ τῆς στενῆς καὶ τεθλιμμένης ὁδοῦ εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν εἰσιούσας. Ὅδὸν δὲ φορτίου προσέλασαν αὐταί, δῶρα δὲ ἐπὶ Θεῷ προσφέρουσαι εἰκότως τὰ λύτρα τῆς αἰσῶν ψυχῆς. Οὐκοῦν αἱ κάμηλοι τὸ σωτήριον Κυρίου εὐαγγελιοῦνται· μετὰ τοῦ δῶρα προσφέρουν τὰ προλεχθέντα· λίθων δὲ τὴν τῆς θεολογίας πνευματικὴν εὐδοκίαν, χρυσὸν δὲ τὴν σωματικὴν εὐπορίαν. Ἡ δὲ Μαδιάμ καὶ Γεφάρ γέννησι κάμηλων εἰσι χῶραι βαρβάρων, ὡς καὶ ἡ Σαβὰ, ὑπὲρ τὴν Ἀραβίαν κειμένη, παρ' οἷς πολυπληθεῖ τὸ τῶν καμήλων γένος· διὸ ἐπὶ τούτων κέχρηται ὁ λόγος εἰκόνη. Καὶ μοι δοκεῖ διὰ τούτων ὁ λόγος θέλει καὶ ἐγγυκαίνειν τὰς ἀκοὰς τὰς νηπιώδεις τῶν σωματικῶν Ἰουδαίων εἰς τὸ ἐπακρύσασθαι αὐτὰς, καὶ προτρέψει σπειδεῖν εἰς τὸν κατὰ Θεὸν βίον καὶ πολιτείαν.

« Καὶ πάντα τὰ πρόβατα Κηδάρ. » τὸ ἀλλογενὲς καὶ ἀλλόφυλον τῶν τοιούτων δὲ ψυχῶν εἰκτιτόμενος. Διὰ μὲν οὖν τῶν καμήλων οἱ εὐποροὶ καὶ πλοῦστοι τῶν ἐν ἀνθρώποις ἐδηλοῦντο· διὰ δὲ τῶν προβάτων οἱ ἡμερώτατοι καὶ ἀπλοῦστατοι· διὰ δὲ τῶν κριῶν, οἱ ἀρχικώτατοι τῶν ἐξ ἰθῶν ἐπιστρεφόντων· οὓς ἀνενοχθήσασθαι δῶρα ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τοῦ Θεοῦ φησὶν ὁ λόγος. Καὶ ἐστὶ τὸ λόγιον πληρούμενον θεώσεσθαι· ἐπειδὴν ἐκ τῆς τῶν ἰθῶν ἐπιστροφῆς τοιάδε ψυχᾶς ἴδοι τις ἀναθείσας ταυτὰς ἐπὶ τῆς θεοσεβείας λόγῳ καὶ τῆς λειτουργίας τοῦ θυσιαστηρίου τοῦ Θεοῦ προσεβρευσάσας. Τότε γὰρ μάλιστα διὰ τῆς τῶν τοιούτων ἐπιστροφῆς καὶ σωτηρίας ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ δοξάζεται· διὸ λέλεκται καὶ ἐξῆς· « Καὶ ὁ οἶκος τῆς προσευχῆς μου δοξασθήσεται. »

« Τίνες οὗτοι; ὡς νεφέλαι πτόνται, καὶ ὡσεὶ περιστεραὶ σὺν νεοσσῶσι ἐπ' ἐμέ. » Καὶ τοῦτο δὲ νεώσομεν ἐπιστήσαντες τῇ Παύλου φωνῇ διδασκούμενη, ὡς ἄρα, « Ἡμεῖς οἱ ζῶντες, οἱ περιλειπόμενοι εἰς τὴν παρουσίαν τοῦ Χριστοῦ, ἀρπαγησόμεθα ἐν νεφέλαις

¹¹ Matth. xix, 24.

εις ἀπαντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἀέρα, καὶ οὕτως πάν- A
 τοτε σὺν Κυρίῳ ἐσόμεθα· » συναφθέντες δηλαδὴ καὶ
 συγκαταλεγέντες τῷ χορῷ τῶν ἐν τῷ προτέρῳ λαῷ
 καταρωθωκότων. Διὸ ἀποθαυμάζοντες τὴν εἰς ἀνθρώ-
 πους χυδαίαν τοῦ Χριστοῦ χάριν καὶ τῶν ἐξ ἔθνῶν
 σωζομένων τὸ πλήθος, τὴν τε εἰς οὐρανοῦς αὐτῶν
 ἀνάπτεισιν, τὴν μετὰ τὴν ἔξοδον τοῦ βίου φασί· Τίνες
 οὗτοι; ὡς νεφέλαι πέτανται, καὶ ὡς περιστέραὶ σὺν
 νεοσσοῖς ἐπ' ἐμέ. »

« Ἐμὲ αἱ νῆσοι ὑπέμειναν, καὶ πλοῖα Θαρσεῖς ἐν πρώ-
 τοις, ἀγαγεῖν τὰ τέκνα σου μακρόθεν, καὶ τὸν ἄργυρον
 καὶ τὸν χρυσὸν αὐτῶν μετ' αὐτῶν, καὶ διὰ τὸ ὄνομα Κυ-
 ρίου τὸ ἄγιον, καὶ διὰ τὸ τὸν ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ ἐνδοξον
 εἶναι. » Τὰς ἐκκλησίας δὲ νῆσους καὶ διὰ τῶν ἐμπρο-
 σθεν ὁ λόγος ἡντίκετο σημαίνει. Ἐπαι τοίνυν τὰς ἐπ-
 ηγγελμένας πρὸς τοὺς πατέρας ἐπαγγελίας αἱ ἐκ- B
 κλησίας τοῦ Θεοῦ τὰς προφητείας διερχόμεναι προ-
 αἰετοῦ, εἰκότως φησίν· « Ἐμὲ νῆσοι ὑπέμειναν. Πλοῖα
 Θαρσεῖς· » ἀντίκειται τὰ σώματα οἷς ἐπενήσαντο κα-
 τὰ τὸν θνητὸν βίον αἱ ψυχαί. Θαρσεῖς δὲ ἀλλοφύλων
 πάλιν ἐτύγγανε χώρα· διὸ περὶ ἀλλοφύλων ἀπίστων
 εἰρηταί που· « Ἐν πνεύματι βιαίῳ συντρίψεις πλοῖα
 Θαρσεῖς. » Ἄλλ' ἐκεῖνο μὲν συντρίβετο· ἐναυῖα δὲ
 τὰ τέκνα τῆς παλαιᾶς Ἰερουσαλήμ τὰ ἐξ ἔθνῶν αὐ-
 τῇ προσγεγόμενα αὐτοῖς πλοίοις μακρόθεν πρὸς αὐ-
 τὴν ἦξει· τουτέστιν, αὐτοῖς σώμασιν ἐπὶ τὸ κρεῖττον
 μεταβληθεῖσι. Ἦξουσι τοίνυν αὐτοῖς τοῖς σώμασιν οἱ
 προλεχθέντες τὰς κατ' ἀρετὴν πράξεις ἄργυρον καὶ
 χρυσὸν ὀνομαζομένους ἐπαγόμενοι. Πράξεις δὲ οἶδε τὸν
 χρυσὸν καὶ τὸν ἄργυρον ὁ Ἀπόστολος.

« Καὶ οἰκοδομήσουσιν ἀλλογενεῖς τὰ τεῖχη σου, καὶ C
 αἱ βασιλεῖς αὐτῶν παραστήσουσιν σοι. Διὰ γὰρ ὀργὴν
 μου ἐπάταξά σε, καὶ διὰ ἔλεον ἠγάπησά σε. Καὶ ἀν-
 οἰκθήσουσιν αἱ πύλαι σου διὰ παντός, ἡμέρας καὶ νυ-
 κτός οὐ κλεισθήσουσιν, εἰσαγαγεῖν πρὸς σὲ δύναμιν
 ἔθνῶν, καὶ βασιλεῖς αὐτῶν ἀγομένους. » Καὶ αὐτὸ δι'
 ἔργων ἐπιτελούμενον ἔχει ἐπιστήσας τὸν νοῦν, ὡς ἐξ
 ἀλλογενῶν καὶ ἀλλοφύλων ἔθνῶν τῆς Ἐκκλησίας τοῦ
 Θεοῦ προσιωτῆτες ἄνδρες διδασκαλαῖς περιφράττου-
 σιν, ὥσπερ τιτὸ περιβόλιος καὶ τελεῖσιν ἀσφαλιζόμε-
 νοι τὸν τῆς θεοσεβείας λόγον, εἰς τὸ μὴ παρεισδυέ-
 σθαι τοὺς ἀλλοτρίους τῆς πίστεως, μηδὲ χῶραν ἔχειν
 ἐπιβουλῆς κατὰ τῶν τῆς ἀληθείας δογμάτων. Οἱ γοῦν
 τῶν Ῥωμαϊκῶν ταγμάτων ἄρχοντες, καὶ τῶν κρα-
 τούντων βασιλέων ὁ φόβος τὰ μεγάλα συμβάλλεται D
 πρὸς ἀνατροπὴν τῶν ἐπιβουλεύειν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ
 Θεοῦ πειρωμένων. Πύλαι δὲ τῆς τοῦ Θεοῦ πόλεως τί-
 νες ἂν εἴεν ἢ αἱ στοιχειώδεις καὶ εἰσακτικαὶ διδασκα-
 λαι; Διὰ νυκτός καὶ ἡμέρας, φησὶν, ἠνεψῆχθαι πᾶσιν
 ἀνθρώποις πρὸς τὸ πάντας εἰσδέχεσθαι τοὺς ἐξ ἀπάν-
 των ἔθνῶν θεοσεβεῖν προσηρημένους. Δυνάμεις
 μὲν οὖν τῶν ἔθνῶν εἰσὶν οἱ δυνάμειοι λέγειν· « Πάν-
 τα ἐσχῶ ἐν τῷ ἐνθυναυμῶντι με· » βασιλεῖς δὲ αὐ-
 τῶν οἱ ἐξαιρέτοι καὶ τῆς ἐπουρανοῦ βασιλείας ἀξιοί.
 Ἦσθ δὲ καὶ σωματικούς Ῥωμαίων αὐτοκράτορας καὶ
 βασιλεῖς ὄρων τις ὑποτρέχοντας τῆς Ἐκκλησίας τοῦ
 Θεοῦ τὰς πύλας, καὶ τῶν εἰσῶν πυλῶν μυστηρίων κατ-
 εξουμένους, πῶς οὐκ ἀλήθειαν μαρτυρήσει τῷ θεοπίσματι;

¹⁰ 1 Thess. iv, 16. ¹¹ Psal. xlvii, 8. ¹² Philippi. iv, 13.

mino in aera: et sic semper cum Domino erimus¹⁰; »
 adjuncti scilicet et annumerati choro eorum, qui
 in prisco illo populo probe se gesserunt. Quocirca,
 effusam Christi in homines gratiam admirantes,
 necnon gentium, quæ salutem obtinent, multitudi-
 nem, eorumque post mortem ad cœlum volatum,
 dicunt, « Quinam hi sunt? at nubes volant, et sicut
 columbæ cum pullis super me. »

VERS. 9. « Me insulæ expectarunt, et naves
 Tharsis in primis, ut adducant filios tuos de longe,
 et argentum et aurum eorum cum eis, propter no-
 men Domini sanctum, et ut sanctus Israel gloriosus
 sit. » Ecclesias vero in præcedentibus per insulæ
 adumbrari significabat. Quia igitur promissa patri-
 bus facta Ecclesiæ Dei, prophetias evolventes, ex-
 spectabant, jure ait, « Me insulæ expectarunt.
 Naves Tharsis; » his subindicat corpora, in quibus
 enatabant animæ in hac mortali vita constitutæ.
 Tharsis item alienigenarum gentium regio erat:
 quare de incredulis alienigenis alicubi dicitur, « In
 spiritu vehementi conteres naves Tharsis¹⁰. » Sed
 illud quidem conterebatur: hic vero filii antiquæ
 illius Jerusalem, qui ex gentibus ad eam accedent
 procul et ad ipsam appellent vecti navibus, id est,
 corporibus in melius commutatis. Cum ipsis ergo
 corporibus prædicti venient, opera cum virtute edi-
 ta, aurum et argentum dicta, advehentes. Opera
 vero pro auro et argento accipit Apostolus.

VERS. 10, 11. « Et ædificabunt alienigenæ muros
 tuos, et reges eorum astabunt tibi. Propter iram
 enim meam percussi te, et propter misericordiam
 dilexi te. Et aperientur portæ tuæ semper, die ac
 nocte non claudentur, ut inducant ad te potentiam
 gentium, et reges earum duces. » Et hoc re per-
 actum videas, si animo attendas, ex alienigenis et
 extraneis gentibus viros Ecclesiæ Dei præfectos
 ipsam doctrina circummunire, piæ religionis verbum
 quasi septo et muro tutantes, ne alieni a fide sub-
 repant, neve locum habeant insidias contra veritatis
 dogmata parandi. Romanorum quippe exercituum
 principes, ac imperantium regum metus maxime
 conferunt ad depellendum eos, qui Ecclesiæ Dei
 insidias struunt. Portæ autem civitatis Dei, quæ-
 nam fuerint, nisi elementares illæ et initiales doctri-
 næ? Nocte et die, inquit, omnibus hominibus apertæ
 sunt, ut excipiant eos ex omnibus gentibus, qui
 Deum colere in proposito habent. Potentia gentium
 sunt ii qui dicere valent, « Omnia possum in eo qui
 me confortat¹¹: » reges earum ii sunt qui præ-
 stantiores et cœlesti regno digni habentur. Jam
 vero, cum corporeo more acceptos Romanorum
 imperatores vidimus ad ecclesias Dei concurrentes,
 et mysteriorum quæ intra januas peraguntur parti-
 cipes, quomodo vaticinii veritatem non confitea-
 mur?

VERS. 12, 13. « Gentes enim et reges, qui tibi non serviant, peribunt, et gentes vastitate vastabuntur. Et gloria Libani ad te veniet, in cyparisso et pinu et cedro simul, ad glorificandum locum sanctum meum. » Nam saluari et pulcherrima civitate civitati Dei servandum est, videlicet Ecclesie, et pias religioſi, quæ in ea colitur, pulcherrimæ et colissimæ Libani arbores deferentur, ut illis locus sanctus meus gloria afficiatur. Tales autem fuerint, crediti viri ex gentibus, sapientia sæculi hujus imbuti, quos in Ecclesia Dei florentes, ac sermonis apparatu ipsam ornantes conspicimus, ac nequam a vero aberras, si dicas eos allegorico more, lingua Libani, cyparissos, pinus et cedros vocari : quos locus sanctus Dei necnon vestigia pedum ejus, videlicet Ecclesia, glorificatur.

VERS. 14. « Et ibunt ad te timentes filii eorum, qui te humiliaverunt, et irritaverunt : et vocaberis civitas Sion, sancti Israel. » Et sane multos novimus ex iis, qui olim in Ecclesiam blasphema verba protulerunt, ipsamque irritaverunt, qui jam mutata sententia, Deum in ea adoratum venerunt.

VERS. 15-17. « Quia fuisti derelicta, et odio habita, et non erat qui auxiliaretur. Et ponam te in exultationem sempiternam, in latitiam generationibus generationum, et suges lac gentium, et divitias regum comedes. Et cognosces, quia ego sum Dominus, qui salvum te facio, et qui eruo te Deus Israel. Et pro ære afferam tibi aurum : pro ferro autem afferam tibi argentum, pro lignis afferam tibi æs, et pro lapidibus ferrum. Et dabo principes tuos in pace, et episcopos tuos in justitia. » Hoc vero quid fuerit, nisi novum mysterium evangelicæ doctrinæ, et elementaris illa Novi Testamenti doctrina, cujus consortes sunt ii qui in Christo regenerantur, qui seipsis meliores futuri sunt, ac Dei structuræ utiliores, quemadmodum et primi, qui pro ære et ferro aurum et argentum in commutationem obtinuerunt?

VERS. 18. « Et non audietur adhuc injustitia in terra tua, neque contritio, neque miseria in sinibus tuis : sed vocabantur Salutare mari tui, et portæ tuæ, sculptura. » Pro illo, « Salutare, » Hebraica scriptura, « Jesum » præfert, ipsissimis elementis et characteribus, quæ ipse Salvator scribitur : ita ut ipsa virtus Salvatoris nostri Jesu, pro septo et muro firmo iis qui Deo digni fuerint, futura sit.

VERS. 19. « Et non erit tibi amplius, sol in lucem dici, neque ortus lunæ illuminabit noctem tuam : sed erit tibi Dominus lux sempiterna, et Deus, gloria tua. » Sed columna quædam divinæ lucis erit resplendens, scilicet corpus resurgens, quod dicitur vestimentum Salutaris. Non enim ultra corpus mortis erit, quale Paulus declarabat his verbis, « Quis

« Τὰ γὰρ ἔθνη καὶ οἱ βασιλεῖς, ὅτινες οὐ δουλεύουσιν σοι, ἀπολούνται, καὶ τὰ ἔθνη ἐρημιά ἐρημωθήσεται. Καὶ ἡ δόξα τοῦ Λιβάνου πρὸς σὲ ἔξει ἐν κυριαίᾳ σου, καὶ πύργη, καὶ κέδρον ἕνα, δοξάσει τὸν τόπον τὸν ἀγίων μου. » Δουλεύουσι γὰρ θεῖ τὴν σωτήριον καὶ καλλίστην δουλείαν τῆ τοῦ Θεοῦ πόλει, λέγου δὲ τῆ Ἐκκλησίᾳ, καὶ τῷ ἐν αὐτῇ θεοσεβῆ πολιτεύματι τὰ κάλλιστα καὶ ὑψηλότατα τῶν ἐν τῷ Λιβάνῳ φυτὰ κομισθήσεται, εἰς τὸ δι' αὐτῶν δοξασθῆναι τὸν τόπον τὸν ἀγίων μου. Τοιοῦτοι δ' ἂν εἶεν οἱ ἐξ ἔθνων ἄλλοθιμοὶ ἄνδρες καὶ σοφίας τοῦ αἰῶνος τούτου μετασχηματιστὴς ὅς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ διακρίνοντες καὶ κοσμοῦντας αὐτὴν τῆ τοῦ λόγου παρασκευῆ θεασάμενος οὐκ ἂν ἀμέμπτους αὐτοὺς εἶναι τὰ ξύλα τοῦ Λιβάνου, κυπαρίσσον καὶ πύργη καὶ κέδρους, κατὰ νόμον ἀλληγορίας εἰπὼν δι' ὧν δοξάζεται ὁ τόπος ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁ τόπος τῶν πεδῶν αὐτοῦ, δηλαδὴ ἡ Ἐκκλησία.

« Καὶ πορεύσονται πρὸς σὲ δεδοικότες υἱοὶ τυκκωσάντων σε, καὶ παροξυνάντων σε, καὶ κληθήσῃ πόλις Σιών, ἁγίου Ἰσραὴλ. » Καὶ ἄλλως δὲ τῶν πάλαι βλασφημησάντων τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ παροξυνάντων αὐτήν, καὶ διεξάντων, πολλοὺς ἴσμεν μεταβαλόντας, καὶ ἐπὶ τὸ προσκυθεῖν τὸν ἐν αὐτῇ Θεὸν ἐηλυθότας.

« Διὰ τὸ γεγενηθεῖαι σε ἐγκαταλειμμένην, καὶ ἠμισυμένην, καὶ οὐκ ἦν ὁ βοηθῶν. Καὶ θήσω σε ἀγαλλίαμα αἰώνιον, εὐφροσύνην γενεῶν γενεαίς, καὶ θηλάσεις γάλα ἔθνων, καὶ πλοῦτον βασιλείων φάγεσαι. Καὶ γνώσῃ, ὅτι ἐγὼ Κύριος ὁ σώζων σε, καὶ ἐξαιρούμενός σε Θεὸς Ἰσραὴλ. Καὶ ἀντὶ χαλκοῦ ὄσω σοι χρυσίον, καὶ ἀντὶ σιδήρου ὄσω σοι ἀργύριον ἄντι δὲ ξύλων ὄσω σοι χαλκόν, ἀντὶ δὲ λίθων, σίδηρον. Καὶ δώσω τοὺς ἀρχοντάς σου ἐν εἰρήνῃ, καὶ τοὺς ἐπισκόπους σου ἐν δικαιοσύνῃ. » Τοῦτο δὲ τί ποτ' ἂν εἴη εἰ μὴ τὸ καινὸν μυστήριον τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας, καὶ ἡ στοιχειώδης διδασκαλία τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἧς μετέχουσιν οἱ ἐν Χριστῷ ἀναγεννώμενοι, βελτίους μὲν ἑαυτῶν γενησόμενοι καὶ χρησιμώτεροι τῆ τοῦ Θεοῦ οἰκοδομῆ κατὰ τοὺς πρώτους, ὃ ἀντὶ χαλκοῦ καὶ σιδήρου χρυσοῦ τε καὶ ἀργύρου τιμὴν ἀντικατηλάξαντο ;

« Καὶ οὐκ ἀκουσθήσεται ἐτι ἀδικία ἐν τῇ γῆ σου, οὐδὲ σύντριμμα, οὐδὲ τλαιπωρία ἐν τοῖς ὄρεσι σου ἄλλα κληθήσεται σωτήριον τὰ τεῖχη σου, καὶ αἱ πύλαι, γλύμμα. » Ἄντι δὲ τοῦ, « Σωτηρίου, » ἢ Ἑβραϊκῆ ἀνέγνωσις τὸν « Ἰησοῦν » αὐτὸν τε περιέχει αὐτοῖς στοιχείοις καὶ χαρακῆσιν, οἷος ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἀναγράφεται ὡς τὴν αὐτοῦ δύναμιν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ ἀντὶ περιβάλου καὶ τεύχους στεβροῦ τοῖς ἀξίοις τοῦ Θεοῦ γενέσθαι.

« Καὶ οὐκ ἔσται ἐτι σοὶ ὁ ἥλιος εἰς φῶς ἡμέρας, οὐδὲ ἀνατολή σελήνης φωτιεῖ σου τὴν νύκτα ἄλλ' ἔσται σοὶ Κύριος φῶς αἰώνιον, καὶ ὁ Θεός, δόξα σου. » Στήλη δὲ τις ἔσται φῶς ἀπαστράπτουσα θεῖον, τὸ σῶμα τῆς ἀναστάσεως, τὸ λεγόμενον ἱμάτιον Σωτηρίου. Οὐκ ἐτι γὰρ θανέτω σῶμα, οἷον ὁ Παῦλος ἐδήλου λέγων ὅτι Τίς με βύσεται ἐκ τοῦ πύματος τοῦ θανάτου

αὐτοῦ; ἔσται κάκιστον σωτήριον. Σωτήριον δὲ ἱμάτιον τῆ ψυχῆ περιθήσεται, καὶ χιτῶνα εὐφροσύνης· ἵκαστος γὰρ ταῖς ἑαυτοῦ πράξεσι ταῖς κατὰ δικαιοσύνην πεπραγμέναις τὸν ἑαυτοῦ κόσμον ἐνδύεται.

«Ὁὐ γὰρ δύσεται σοὶ ὁ ἥλιός σοι, καὶ ἡ σελήνη σοὶ οὐκ ἐκλείψει· ἔσται γὰρ σοὶ Κύριος φῶς αἰώνιον, καὶ ἀνακληρωθήσονται αἱ ἡμέραι τοῦ πένθους σου. Καὶ ὁ λόγός σου πᾶς δικαίος, δι' αἰῶνος κληρονομήσουσι τὴν γῆν, φυλάσσων τὸ φῦτευμα ἔργα χειρῶν αὐτοῦ εἰς ἄδειαν. Ὁ ἄλιγος δὲ ἔσται εἰς χιλιάδας, καὶ ὁ ἐλάχιστος, εἰς ἔθνος μέγα. Ἐγὼ Κύριος κατὰ καιρὸν συνάξω αὐτούς.»

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΑ΄.

«Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, ὃ ἐνεκεν ἔγχετό με, εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλά με.....»

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΒ΄.

«Διὰ Σιών οὐ σωθήσομαι, καὶ διὰ Ἱερουσαλήμ οὐκ ἀνήσω, ἕως ἂν ἐξέλθῃ ὡς φῶς ἡ δικαιοσύνη αὐτῆς· τὸ δὲ Σωτήριόν μου ὡς λαμπὰς καυθήσεται. Καὶ ἔβρονται τὰ ἔθνη τὴν δικαιοσύνην σου, καὶ βασιλεῖς, τὴν δόξαν σου. Καὶ καλέσει σε τὸ ὄνομα τὸ καινόν, ὃ ὁ Κύριος ὀνομάσει αὐτό. Καὶ ἔσθι στέφανος κάλλους ἐν χειρὶ Κυρίου, καὶ διάδημα βασιλείας ἐν χειρὶ Θεοῦ σου.» Ὅν ἀπολήφεται τότε λέγουσα· «Τὸν καλὸν ἠγωνίσασμαι ἀγῶνα, τὸν δρόμον τετέλεκα, κηρπίσθην τετήρηκα· λοιπὸν ἀπέκειται μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος.» Ἡ δὲ αὐτῆ, νόμφη τις οὔσα τοῦ νυμφίου Ἀβγαῦ καὶ τὰ παρ' αὐτοῦ σπέρματα ὑποδεξιμένη, καρποὺς ὠραίους καὶ εὐσυνθεῖς ἀποδώσει. Πάλιν δὲ πάνταῦθα τὸ θεοσεβὲς κάλλευμα τὸ πάλαι συνωστὸς παρὰ Ἰουδαίους θηλοῖ. Στέφανος γὰρ ὡς ἀληθῶς Χριστοῦ πάντας οἱ δι' αὐτοῦ κατορθούντες τυγχάνουσι, καὶ διάδημα βασιλείας εἰσὶ τῆς αὐτοῦ οἱ τοῖς ὑπὲρ αὐτοῦ ἐνηθληκότας ἀγῶσιν, οἱ ἄγιοι μάρτυρες, ὡς τῆ ἑαυτοῦ χειρὶ ὁ Πατὴρ ἐκλεξάμενος τῷ Υἱῷ περιτίθει, στεφανῶν αὐτὸν καὶ διαδηματι βασιλευσῶ τιμῶν τὸ κληθὸς τῶν δι' αὐτοῦ καὶ ὑπ' αὐτοῦ σωσμένων.

«Καὶ καλέσει σε ὄνομα καινόν, ὃ ὁ Κύριος ὀνομάσει αὐτό.» τούτῳ, κατὰ τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν ὀνομασθήσεται.

«Καὶ οὐκέτι κληθήσῃ καταλειμμένη, καὶ ἡ γῆ σου οὐ κληθήσεται ἔτι ἐρημος· σοὶ γὰρ κληθήσεται, θέλημα ἐμὸν· καὶ ἡ γῆ σου, οἰκουμένη· ἔτι εὐδόκησε ὁ Κύριος ἐν σοὶ, καὶ ἡ γῆ σου συνοικισθήσεται. Καὶ ὡς συνοικῶν νεανίσκος παρθένῳ, οὕτω κατοικήσουσιν οἱ υἱοὶ σου. Καὶ ἔσται ὅν τρόπον εὐφρανθήσεται νυμφίος ἐπὶ νόμφῃ, οὕτως εὐφρανθήσεται Κύριος ἐπὶ σοὶ.» Ἐν τῷ καινῷ αἰῶνι τῆς Χριστοῦ βασιλείας συστήσεται, μένους ἔξουσα οἰκίτορας τοὺς τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ καταξιοθετημένους, οἱ καὶ ἐν τῷ αὐτῷ θυμῷ καὶ εὐφροσύνῃ διάξουσιν, ὡς ἕτοιμα νεανίσκῳ ἄγιῳ ἀντὶ συνόντι παρθένῳ καθαρῇ, οὐδαμῶς μὲν αὐτῆς τὴν παρθενίαν σπαιοῦντα· τῆ δὲ ἀγνείᾳ τῆ παρθενικῆ καὶ τῆ καθαρῆ συνδιατριβῆ, καὶ συνοικεῖ ἄφροντι. Καὶ οἱ μὲν υἱοὶ σου οὕτως εὐφρανθήσονται·

A me liberabit de corpore mortis hujus²²? sed erit et illud salutare. Salutare porro vestimentum animæ circumponetur, et tunica lætitiæ: singuli enim operibus suis cum justitia editis ornata suo induentur.

Vers. 20-22. «Non enim occidet sol tibi, et luna tibi non deficiet: erit quippe tibi Dominus lux sempiterna, et implebuntur dies luctus tui. Et populus tuus omnis justus, in sæculum hæreditabunt terram: custodiens plantationem opera manuum ejus in gloriam. Qui parvo numero, erit in millia; et qui minimus, in gentem magnam. Ego Dominus in tempore congregabo eos.»

CAPUT LXI.

Vers. 1. «Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me: evangelizare pauperibus misit me.....»

CAPUT LXII.

Vers. 1-3. «Propter Sion non tacebo, et propter Jerusalem non quiescam, donec egrediat ut lux justitiæ ejus: Salutare autem meum ut lampas accendatur. Et videbunt gentes justitiam tuam, et reges gloriam tuam. Et vocabit te nomine novo, quod Dominus nominabit. Et eris corona pulchritudinis in manu Domini, et diadema regni in manu Dei tui.» Quam tunc recipiet dicens: «Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi: in reliquo reposita est mihi corona justitiæ²³.» Eadem vero, cum sponsi Verbi sponsa sit, et ejus semina susceperit, speciosos et boni odoris fructus emittit. Hic autem rursus piam religionem olim apud Judæos vigentem significat. Nam vero Christi corona sunt quotquot per eum bona opera edunt, et diadema regni ejus sunt, qui certamina ejus causa susceperunt, sancti martyres, quos manus sua Pater diligens, ut coronam Filio suo circumponit, et regio diademate multitudinem exornat eorum, qui per ipsum et ab ipso salutem sunt consecuti

«Et vocabit te nomine novo, quod Dominus nominabit;» id est, secundum voluntatem meam nominabitur.

Vers. 4, 5. «Et non vocaberis ultra derelicta, et terra tua non vocabitur ultra deserta: vocaberis enim voluntas mea; et terra tua, habitata, quia complacuit sibi Dominus in te, et terra tua inhabitabitur. Et sicut habitat juvenis cum virgine, sic habitabunt filii tui. Et erit, quemadmodum habitabitur sponsus super sponsa, sic habitabit Dominus in te.» Et in novo sæculo regni Christi constituetur, eosque tantum incolas habebit, qui promissionum Dei dignati fuerint; qui in tanto gaudio et lætitiâ versabantur, ut comparari possint juveni et sancto viro cum pura virgine degenti, nec tamen ejus unquam virginitatem temeranti, sed in castitate virginali, et pura conversatione, cum tota domo gaudenti. Et filii quidem tui ita lætabantur;

²² Rom. vii, 24.

²³ II Tim. iv, 7.

ipse vero Dominus est, qui te sanctam Ecclesiam, A perfectis membris constantem, ex prisco nempe populo et hoc novo ex gentibus coeunū, in sponsam accepit. Deinde Ecclesiam ipsam alloquitur: Hujus filii secundum carnem fuerunt divini discipuli, qui sumnam erga ipsam charitatem servarunt; ita ut illa dilectio similis videatur ei qua affectus est juvenis cum virginis habitans. Sic loquitur Dominus super te, quemadmodum sponsus super sponsa. Etenim de caelo descendit unigenitum Dei Verbum, ut fructiferam ostenderet Ecclesiam, quam ipse sibi virginem castam admovit, non habentem maculam neque sordem, imo potius sanctam et immaculatam. Ab illo igitur evangelici instituti semina accipiens, spiritualibus sacrificiis et sanctis operibus fulgentem sponsam exhibuit.

Vers. 6-8. « Et super muros tuos, Jerusalem, constitui custodes tota die et tota nocte, qui nunquam tacebunt, memores Domini. Non est enim vobis similis, si corrigat, et faciat Jerusalem gaudiam in terra. Juravit Dominus per gloriam suam, et per fortitudinem brachii sui. » Olim quippe gesta sunt ista, cum fructum suum in cibum darent inimicis Dei, id agentes, id curantes, ut gesta sua dæmonibus esca essent. Jam vero iis, qui novo sæculo donandi et promissa accepturi sunt, iuramento Dominus affirmat, se non amplius inimicis daturum esse fructus eorum, sed ipsos iis fructuros esse. Nam cum probam vitam agant ac religiose versentur, æquum sane est ut propriis gaudeant fructibus. « Si ultra dederō triticum taum, et alimenta tua inimicis tuis, et si elira bibant filii alieni vinum tuum, in quo laborasti :

Vers. 9. « Sed qui collegerint, comedent ea, et laudabunt Dominum, et qui congregaverint, bibent ea in atris sanctis meis. » Hæc vero fuerint multæ illæ mansiones apud Patrem.

Vers. 10. « Ite per portas meas. » His porro nobis considerandam offert cælestem Dei civitatem, ejusque portas: quæ omnia in illo, quod pollicetur, sæculo dignis pendentur, ac dicitur: « Ite per portas meas, et viam facite populo meo, lapidesque de via projicite. Elevate signum in gentes. » Nullum enim, inquit, impedimentum, nullus obex erit, non invidia, non livor, non prætextus quispiam, non dæmon, non spiritus malignus, non adversaria potestas oberit populo meo, quominus in regnum cælorum ingrediatur. Hæc autem quibusdam angelicis virtutibus dicentur.

Vers. 11, 12. « Ecce enim Dominus auditum fecit usque ad extremum terræ, Dicite filiæ Sion, Ecce Salvator tibi venit habens mercedem suam, et opus suum ante faciem suam. Et vocabit eum populum sanctum, redemptum a Domino. Tu autem vocaberis requisita civitas, et non relicta. » Ne existimet quispiam, ait, hæc de Judaico populo dici :

αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος τὴν ἑαυτοῦ νύμφην ἀπολαύων, αὐτὴν τὴν ἁγίαν Ἐκκλησίαν, ἐκ τελείων μελῶν συνεστῶσαν, ἐκ τοῦ προτέρου λαοῦ καὶ τοῦ νέου τοῦ ἐξ ἔθνων. Ἐἶτα καὶ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ποιεῖται τοὺς λόγους· ταύτης γεγόνασιν υἱοὶ κατὰ σάρκα οἱ θεοπύθοι μαθηταί, τὴν εἰς ἄκραν αὐτῆς οἰκοντες ἀγάπην· ὥστε δοκῶν τὴν γενομένην φιλοστοργίαν, οἷα περ νεανίσκου συναρκηκτοὶ παρθένῳ. Οὕτως εὐφρανθήσεται Κύριος ἐπὶ σοί, καθάπερ ἀμύλαι καὶ νυμφίος ἐπὶ νύμφῃ. Καθήκετο γὰρ ἐξ οὐρανῶν ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἵν' ἔγκαρπον ἀποφῆνῃ τὴν Ἐκκλησίαν, ἣν αὐτὸς ἑαυτῷ παρέστησε παρθένον ἁγνήν, μὴ ἔχουσαν σκῆλον ἢ ρυτίδα· ἁγίαν δὲ μᾶλλον καὶ ἁμωριον. Δεξαμένη τὸν κύνν παρ' αὐτοῦ τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας τὰ σπέρματα, πνευματικαῖς θυσίαις καὶ ἁγιο- B πρεπέσι κατορθώμασι τὴν νύμφην ἐκλάμπουσαν ἀπέδειξεν.

« Καὶ ἐπὶ τῶν τειχῶν σου, Ἱερουσαλήμ, κατέστησα φύλακας ἡμῶν τὴν ἡμέραν καὶ ἡμῶν τὴν νύκτα, οἱ δὲ ἐκ τῶν οὐρανῶν οὐ σιωπήθησονται, μνημονεύοντες Κυρίου. Οὐκ ἔστι γὰρ ὑμῖν ὁμοίος, ἂν διορθώσῃ, καὶ ποιήσῃ Ἱερουσαλήμ γαυρία ἐπὶ τῆς γῆς. Ὁμοίος Κύριος κατὰ τῆς δόξης αὐτοῦ, καὶ κατὰ τῆς ἰσχύος τοῦ βραχίονος αὐτοῦ. » Πάλαι μὲν γὰρ ταῦτα ἐγένετο, ὁπνίκα τὸν ἑαυτῶν καρπὸν βρῶμα παρῆγον τοῖς ἐχθροῖς τοῦ Θεοῦ, τοιαῦτα πράττοντες καὶ ἐνεργοῦντες ὡς δαιμονίων γίνεσθαι τροφήν τὰς ἑαυτῶν πράξεις· νυνὶ δὲ τοῖς τοῦ νέου αἰῶνος καταξιοθετομένοις, καὶ τῶν ἐπηγγελμένων τευχομένοις, ὅρα καὶ ἡμῶν οὐ Κύριος μὲν δώσειν ἐχθροῖς τοὺς καρποὺς αὐτῶν, ἀλλ' αὐτοὺς αὐτῶν ἀπολαύειν. Κατορθοῦντες γὰρ τὸν κατ' ἀρετὴν βίον καὶ θεοσεβῆς διάγοντας, δικαίων τῶν οὐρανῶν ἀπολαύειν καρπῶν. « Ἐἰ ἐτι δώσω τὸν οἶτόν σου, καὶ τὰ βρῶματά σου τοῖς ἐχθροῖς σου, καὶ ἐτι πίνοντες υἱοὶ ἀλλότριοι τὸν οἶνόν σου, ἐφ' ᾧ ἐμύθησας·

Ἄλλ' οἱ συναγαγόντες φάγονται αὐτὰ, καὶ αἰνέσουσι Κύριον, καὶ οἱ συναγαγόντες πίνοντες αὐτὰ ἐν ταῖς ἐπαύλεσι ταῖς ἁγίαις μου. » Ἐἴεν δ' ἂν αὐταὶ αἱ πολλαὶ μοναὶ αἱ παρὰ τῷ Πατρὶ.

« Πορεύεσθε διὰ τῶν πυλῶν μου. » Νοεῖν δὲ ἡμῶν παρέχει διὰ τούτων τὴν ἐπουράνιον τοῦ Θεοῦ πόλιν, καὶ τὰς αὐτῆς πύλας· ἃ δὴ πάντα κατὰ τὸν ἐπηγγελμένον αἰῶνα ἀναπετασθήσεται τοῖς ἀξίοις καὶ λεχθήσεται· « Πορεύεσθε διὰ τῶν πυλῶν μου, καὶ ὁδοποιήσατε τῷ λαῷ μου, καὶ τοὺς λίθους ἐκ τῆς ὁδοῦ διαρρίψατε. Ἐξάρατε σύσσημον εἰς τὰ ἔθνη. » Μὴδὲν γὰρ, φησὶν, ἔσται κώλυμα, μὴδὲ ἐμπόδιον, μὴδὲ τις φθόνος, μὴδὲ βάσκανος, μὴ πρόφασις τε, μὴδὲ δαίμων, μὴ πνεῦμα πονηρὸν, μὴ δύναμις ἀντικείμενη διακυλύετω τὸν λαὸν τὸν ἑμὸν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν εἰσεῖναι. Ταῦτα δὲ πρὸς τινὰς ἀγγελικὰς λεχθήσεται δυνάμεις.

« Ἰδοὺ γὰρ Κύριος ἐποίησεν ἀκουστὸν ἕως ἰσχύου τῆς γῆς· Ἐἴπατε τῇ θυγατρὶ Σιών· Ἰδοὺ ὁ Σωτήρ σοι παραγγέλονε ἔχων τὸν ἑαυτοῦ μισθόν, καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ πρὸ προσώπου αὐτοῦ. Καὶ καλέσει αὐτὸν λαὸν ἅγιον, λευκωμένον ὑπὸ Κυρίου. Σὺ δὲ κληθήσῃ ἐπιζητούμενη πόλις καὶ οὐκ ἔγκαταλελειμένη. » Μὴ γὰρ νομιζέτω τις, φησὶν, περὶ τοῦ Ἰου-

δαίαν λαοῦ ταῦτα εἰρησθαι· ἐπειδή περ πάντα τὰ ἔθνη
 τὸ σημεῖον αἰρεσθαι προστάττει, καὶ πάντας ἕως
 ἐσχάτου τῆς γῆς εὐαγγελίζεται τὰ προλεχθέντα.
 Πάλαι μὲν οὖν κατὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ παρουσίαν ὁ
 αὐτὸς ἦν Σωτὴρ δι' ὧν ἔπραξε καὶ πέπονθεν ὑπὲρ
 τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ
 σωτηρίαν τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσι προξενῶν, παρ' ἧ
 καὶ Ἰησοῦς ἠνομήσθη, κατὰ τὴν τοῦ ἄγγελου μαρτυ-
 ρίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.

« Τίς οὗτος ὁ παραγενόμενος ἐξ Ἐδῶμ, ἐρύθημα
 ἱματίων ἐκ Βοσόρ; οὕτως ὠρατὸς ἐν στολῇ αὐτοῦ·
 βία μετὰ ἰσχύος. Ἐγὼ διαλέγομαι δικαιοσύνην καὶ
 κρίσιν Σωτηρίου. » Προσωποποιεῖ ὁ λόγος ἐρωτήσεις
 τινῶν ὁρώντων τὸν Χριστὸν πολεμικῶ ὁχηματι θεω-
 ρούμενον καὶ τὴν περιβολὴν ἡμαγμένον· ὁ καὶ πρὸς
 ἀλλήλους φασὶ τὸ εἶναι τοῦ ὁχηματός ἐκπλητέμενον·
 « Τίς οὗτος ὁ παραγενόμενος ἐξ Ἐδῶμ, ἐρύθημα
 ἱματίων ἐκ Βοσόρ; » Ἐπειδὴ γὰρ ἡ Ἐδῶμ καὶ ἡ
 Βοσόρ τῆς τῶν ἀλλοφύλων χώρας καὶ ἀεὶ τῶν πολε-
 μένων τοῦ Ἰσραὴλ τυγχάνουσι, εἰκάζει διὰ τούτων
 τῶν ὀνομάτων τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις αἰνίττεται,
 καὶ τῶν ἀνηρημένων, καὶ ὡσπερὶ κατασφαγμένων
 τῶν ἱματισμῶν αὐτοῦ φησι πεφοινίσθαι. Σφόδρα δὲ
 αὐτὸν ἀλλοῖον ὁρῶντες ἐκ τῆς κατὰ τῶν ἀσεβῶν τι-
 μορίας, οὐδὲ γνωρίζειν βόλκασιν αὐτὸν, φαίδρον καὶ
 γαλήνων καὶ ἡμερον αὐτὸν ἐπιστάμενοι· διὸ πυνθάν-
 ονται λέγοντες; « Τίς οὗτος ὁ παραγενόμενος ἐξ
 Ἐδῶμ, ἐρύθημα ἱματίων ἐκ Βοσόρ; » — « Ὑπερμαχῶν »
 γὰρ, κατὰ τὸν Σύμμαχον, τῶν ἀδικῶς ὑπὸ τῶν ἀντι-
 κειμένων δυνάμεων καταπονουμένων, τοὺς μὲν ὡς
 ἐχθροὺς μετήρχειτο, τοὺς δὲ ἔσωξεν ἐλευθερῶν τῆς
 ὑπὸ τοῖς ἐχθροῖς δυναστείας.

« Διὰ τί σου ἐρυθρὰ τὰ ἱμάτια, καὶ τὰ ἐνδύματά
 σου ὡς ἀπὸ πατητοῦ ληνοῦ; Πλήρης πεπατημένης. »
 Ὅρα δὲ πῶς εἰρηται ληνὸν πεπατημένα μονώτατος.
 Μόνῳ γὰρ αὐτῷ τὴν κρίσιν δέδωκεν ὁ Πατήρ, τὴν δὲ
 τῶν ἀμαρτημάτων ἔπραξεν ληνὸν εἰσθε καλεῖν· διὸ
 ἐν τοῖς Θρήνοις Ἰερεμίας φησὶ· « Ληνὸν ἐπάτησε
 Κύριος παρθένῳ θυγατρὶ Ἰούδα· ἐπὶ τούτοις ἐγὼ
 κλαίω. » Ὅσπερ δὲ ἡ ἐπὶ τὸ αὐτὸ τῶν ἀμαρτημάτων
 εὐθύνη, καὶ ὁ Δαγγὸς ἐπ' αὐτοῖς, ἡ τε ἔπραξις καὶ
 ἡ τιμωρία ληνὸς ὀνόμασται· οὕτω καὶ τῶν ἀγαθῶν
 καρπῶν ἐκ τῆς ἀγαθῆς ἀμπέλου τρυγούμενων ληνοὶ
 θεοφιλεῖς καὶ Θεῷ ἀρεσταὶ γίνονται· ἐφ' αἷς καὶ
 « Ἐπιλήνιοι » ὕμνοι εἰρηναὶ ἐν τοῖς Ψαλμοῖς. « Διὰ
 τί σου ἐρυθρὰ τὰ ἱμάτια, καὶ τὰ ἐνδύματά σου ὡς
 ἀπὸ πατητοῦ ληνοῦ; Πλήρης πεπατημένης. » Μολύ-
 νει δὲ τὰ ἐνδύματα αὐτοῦ, ὡσπερ ἐρυθρὰ γενέσθαι
 αὐτὰ λέγεται προσωποποιεῖ ἑμφατικῆ· ὡσπερ καὶ τὸ
 αἷμα τῶν ἐχθρῶν, περὶ οὗ φησι· « Καὶ κατήγαγον
 τὸ αἷμα αὐτῶν εἰς γῆν. » Οὐ γὰρ δὴ αἰσθητὸν αἷμα
 νοητέον εἶναι περὶ τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις.

« Καὶ τῶν ἐθνῶν οὐκ ἔστιν ἀνήρ μετ' ἐμοῦ. Καὶ
 κατέπατησα αὐτούς ἐν θυμῷ μου, καὶ κατέθλασα αὐ-
 τοὺς ὡς γῆν, καὶ κατήγαγον τὸ αἷμα αὐτῶν εἰς γῆν. »
 Ἐπειδὴ γὰρ ἐδόκουν τὸ πρότερον ἀνυπότακτοί τινες

quoniam omnes gentes signum levare jubet, et om-
 nibus usque ad extremum terrae praedicta annun-
 tiat. Olim quidem in primo suo adventu ipse Sal-
 vator, per ea quae pro humano genere fecit et per-
 pessus est, eam quae a Deo est salutem in se cre-
 dentibus conciliabat, unde Jesus appellatus est, se-
 cundum angeli testimonium.

CAPUT LXIII.

Vers. 1. « Quis est iste qui venit de Edom, rubor
 vestimentorum de Bosor? sic formosus in stola sua,
 violentia cum fortitudine. Ego loquor justitiam et
 iudicium Salutaris. » Interrogantes inducit perso-
 nas quasdam Christum bellico habitu et eruento
 amictu videntes : quae stupendo vestita percussae,
 ita mutuo colloquuntur : « Quis est iste, qui venit
 de Edom, rubor vestimentorum ex Bosor? » Nam
 quia Edom et Bosor alienigenarum regiones erant,
 Israeli semper infestae; his nominibus adversarias
 potestates congruenter indicat, ac vestimentum
 suum caesorum ac Jugulatorum cruore quasi purpu-
 ratum esse dicit. Cum autem ipsum a sumpto de
 impiis supplicio valde immutatum cernant, ne qui-
 dem nosse videntur, quem laetum, tranquillum man-
 suetumque esse sciebant : quamobrem sciscitantur
 his verbis : « Quis est iste qui venit de Edom, rubor
 vestimentorum de Bosor? » — « Propugnans » enim,
 secundum Symmachum, pro his, qui ab adversariis
 potestatibus affligebantur, illos quidem ut hostes
 invadebat, hos autem salute donabat, ab inimicor-
 um potentia ereptos.

Vers. 2. « Quare rubra vestimenta tua, et indu-
 menta tua quasi a calcato torculari? Plenus con-
 culcata. » Vide quomodo solus torcular conculcasse
 dicatur. Ipsi namque soli iudicium dedit Pater :
 peccatorum vero ultionem torcular appellare solet :
 quare in Threnis ait Jeremias : « Torcular calcavit
 Dominus virgini filiae Juda : super his ego ploro ».
 Quemadmodum autem confertim habitae peccato-
 rum poenae, redargutio, ultio et supplicium torcu-
 lar vocantur; ita et honorum fructum ex bona vi-
 nea decerptorum, Deo amabilia et placita torcularia
 parantur : qua de causa hymni « Pro torcularibus »
 dicuntur in Psalmis. « Quare rubra vestimenta, et
 indumenta tua quasi a calcato torculari? Plenus
 conculcata. » Vestimenta porro inquinat, ita ut ru-
 bore tingantur, prosopopoea usus apissima; ut
 etiam cum de sanguine inimicorum ita loquitur :
 « Et deduxi sanguinem eorum in terram. » Neque
 enim in adversariis potestatibus sanguinem esse
 cogitandum est.

Vers. 3. « Et de gentibus non est vir mecum. Et
 conculcavi eos in furore meo, et confregi eos in
 terram, et deduxi sanguinem eorum in terram »
 Nam quia prius non domiti esse, nec victoriam.

Thren. 1, 15, 16

concedere videbantur, jure devictos illos ac dejectos subindicans, ait in terram dejectam fuisse victoriam eorum. « Et confregi eos in terram, et deduxi sanguinem eorum in terram. »

Vers. 4. « Dies enim retributionis venit eis, et annus redemptionis adest. » Siquidem uno eodemque tempore suos redimet; aliis vero retribuet, prout apud Moysen scriptum est: « Et retribuet vindictam inimicis, et odientibus se retribuet: » quemadmodum iis, qui pietatem coluerunt, Servator cum mercede sua venisse dicitur, ut præmia tribueret, et bravia supernæ vocationis iis qui pro pietate certaverint; ita et impiis et contrariam viam emensis ipse timor accedit, et ventura ultio prædicatur. « Et retribuet vindictam inimicis, et odientibus se retribuet. »

Vers. 5, 6. « Et aspexi, et non erat auxiliator: et consideravi, et nullus erat, qui adjuvaret. Et eruit eos brachium meum, et furor meus adfuit. Et conculcavi eos in ira mea, et deduxi sanguinem eorum in terram. » Cur hæc dicantur intelligemus, si perpendamus, quomodo ipse solus sese evacaverit, forma servi accepta, ac sese humiliaverit factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Nam quæ nullus unquam hominum, nec angelorum, nec divinarum virtutum sustinuit, ipse solus pro salute nostra exhibet: ac ipsi soli Pater nomen dedit, quod est super omne nomen, ac omnium ipsi iudicium tradidit. Ille vero, accepta a Patre potestate, alios quidem eruit, quos salute donavit; inimicos autem et adversarios in fugam vertit.

Vers. 7, 8. « Misericordiam Domini recordatus sum, virtutum Domini in omnibus, quæ retribuit nobis. Dominus iudex bonus domui Israel, adducit nobis secundum misericordiam suam, et secundam multitudinem justitiæ suæ. Et dixit: Non populus populus meus: filii nequaquam repudiaverint. Et factus est ipsis in salutem. » Hæc, inquit, omnia recordabor, magnitudinem bonitatis suæ recensens: hanc vero maxime gratiam elargitus est, ut populum filios vocaret suos, si tamen illi gratiam suam non repudiaverint.

Vers. 9-16. « Ex omni tribulatione eorum non legatus, non angelus, sed ipse salvavit eos, quia diligebat eos, et parcebat eis. Ipse redemit eos, et suscepit, et exaltavit eos omnibus diebus sæculi. Ipsi autem non crediderunt, et exacerbaverunt spiritum sanctum ejus: et conversus est ipsis in inimicitiam: ipse oppugnavit eos. Et recordatus est dierum æternorum. Ubi est qui eduxit de mari pastorem ovium? Ubi est qui posuit in ipsis Spiritum sanctum? qui eduxit dextera Moysen, brachium gloriæ ejus? Prævaluit aqua a facie ejus, ut faceret sibi nomen sempiternum. Duxit eos per abyssum, tanquam equum per solitudinem, neque laborarunt, et tanquam jumenta per campum descendit

ἄ είναι καὶ μηδὲν παραχωροῦντες τῆς νίκης, ἐπεισῶς, τὴν ἦσαν καὶ τὴν ταπεινώσιν αὐτῶν αἰνιττοῦμενος, φάσκει εἰς γῆν κατενηνοχῆναι τὸ νίκος αὐτῶν. « Καὶ κατεπάτησα αὐτοὺς ὡς γῆν, καὶ κατήγαγον τὸ αἷμα αὐτῶν εἰς γῆν. »

« Ἡμέρα γὰρ ἀνταποδόσεως ἐπέβηεν αὐτοῖς καὶ ἐναντὶς λυτρώσεως πάρεστι. » Ἐν ταυτῷ γὰρ τοῖς μὲν οικίους λυτρώσεται, τοῖς δὲ ἀνταποδώσει, κατὰ τὸ εἰρημένον παρὰ Μωυσῆ· « Καὶ ἀνταποδώσει δίκην τοῖς ἐχθροῖς, καὶ τοῖς μισοῦσιν ἀνταποδώσει. » Ὅσοις τοῖς κατορθώσασιν τὴν θεοσέβειαν ὁ Σωτὴρ ἐλέγεται ἐληλυθῆναι, ἔχων τὸν ἑαυτοῦ μισθόν, ὡς ἂν τὰς ἀμοιβὰς ἀποδῷ καὶ τὰ βραβεῖα τῆς ἀνω κλήσεως τοῖς ὑπὲρ εὐσεβείας ἡγωνισμένοις· οὕτω τοῖς ἀσεβέσι καὶ τὴν ἐναντίαν ὁδὸν πορευομένοις ὁ αὐτὸς ἐστὶ φόβος καὶ τὸ τιμωρητικὸν ἤξειν θεοσπίζεται. « Καὶ ἀνταποδώσει δίκην τοῖς ἐχθροῖς, καὶ τοῖς μισοῦσιν ἀνταποδώσει. »

« Καὶ ἐπέβησα, καὶ οὐκ ἦν βοηθός· καὶ προσενόησα, καὶ οὐδεὶς ἀνταλαμβάνετο. Καὶ ἐβρόύσατο αὐτοὺς ὁ βραχίον μου, καὶ ὁ θυμός μου ἐπέστη. Καὶ κατεπάτησα αὐτοὺς ἐν ὀργῇ μου, καὶ κατήγαγον τὸ αἷμα αὐτῶν εἰς γῆν. » Νοήσομεν δὲ πῶς ὁ λόγος εἴρηται, ἐπιστήσαντες πῶς μόνος αὐτὸς ἐπέκωσεν ἑαυτὸν μορφῇ δούλου λαβῶν, καὶ ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν ὑπῆκοος γενόμενος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ. Ἄ γὰρ οὐδέ τις πώποτε ἀνθρώπων, οὐδὲ ἀγγέλων, οὐδὲ τῶν ὁσίων δυναμένων ὑπέστη, μόνος αὐτὸς ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας ἀναδείκνυται σωτηρίας, καὶ μόνω αὐτῷ ὁ Πατὴρ ἐχαρίσατο τὸ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πάντων ὀνομα καὶ τὴν κατὰ πάντων κρίσιν ἐνεχείρισεν· ὁ δὲ, τὴν παρὰ Πατρὸς λαβῶν ἐξουσίαν, τοὺς μὲν ἐβρόύσατο, οὗς σωτηρίας ἤξει, τοὺς δὲ πολεμίους καὶ τοὺς ἐχθροὺς ἐτροπούσατο.

« Τὸν ἔλεον Κυρίου ἐμνήσθη, τὰς ἀρετὰς Κυρίου ἐν πᾶσιν, οἷς ἡμῖν ἀνταποδίδωσι. Κύριος κριτὴς ἀγαθός τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ, ἐπάγει ἡμῖν κατὰ τὸ ἔλεος αὐτοῦ, καὶ κατὰ τὸ πλῆθος τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ. Καὶ εἶπεν· Οὐχ ὁ λαός μου τέκνα οὐ μὴ ἀθετήσωσι. Καὶ ἐγένετο αὐτοῖς εἰς σωτηρίαν. » Ταῦτα τοίνυν, φησὶ, πάντα ἀναμνήσω τὰ πλῆθῃ καταριθμούμενος τῆς ἀγαθωσύνης αὐτοῦ, ἐν οἷς καὶ τοῦτο μέγιστον ἐδωρήσατο χάρισμα, καταξιώσας τέκνα αὐτοῦ ὀνομάσαι τὸν λαόν, εἰ μὴ ἀθετοῖεν τὴν αὐτοῦ χάριν.

« Ἐκ πάσης θλίψεως αὐτῶν οὐ πρόσβυσ, οὐδὲ ἀγγελος, ἀλλ' αὐτὸς ἔσωσεν αὐτοὺς, διὰ τὸ ἀγαπᾶν αὐτοὺς καὶ φιλεῖσθαι αὐτῶν. Αὐτὸς ἐλυτρώσατο αὐτοὺς, καὶ ἀνέλαθεν αὐτοὺς, καὶ ὑψωσεν αὐτοὺς πάσας τὰς ἡμέρας τοῦ αἰῶνος. Αὐτοὶ δὲ ἠπειθήσαν, καὶ παρέβησαν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον αὐτοῦ· καὶ ἐστράφη αὐτοῖς εἰς ἐχθρὰν· αὐτὸς ἐπάλεψε αὐτοὺς. Καὶ ἐμνήσθη ἡμερῶν αἰωνίων. Ποῦ ὁ ἀναβιδάσας ἐκ τῆς θαλάσσης τὸν ποιμένα τῶν προβάτων; Ποῦ ἐστὶν ὁ θεὸς ἐν αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; ὁ ἀγαγὼν ἐν δεξιᾷ Μωυσῆ, ὁ βραχίον τῆς δόξης αὐτοῦ; Κατίσχυσεν ὕδωρ ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ, ποιῆσαι ἑαυτῷ ὄνομα αἰώνιον. Ἦγαγεν αὐτοὺς δι' ἄβυσσου, ὡς ἵππον δι' ἐρήμου, καὶ οὐκ ἐχορίασαν, καὶ ὡς κτήνη διὰ πεδίου κατέβη

Πνεῦμα παρὰ Κυρίου, καὶ ἐδήγησεν αὐτούς. Οὕτως ἤγαγες τὸν λαόν σου, ποιῆσαι σεαυτῷ ὄνομα δόξης. Ἐπίστρεψον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἔθε ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ ἁγίου σου. Ποῦ ἐστιν ὁ ζήλος σου καὶ ἡ ἰσχὺς σου; Ποῦ ἐστὶ τὸ πλῆθος τοῦ ἔλλους σου, καὶ οἰκτιρμῶν σου, ὅτι ἀνέσχοι ἡμῶν; Σὺ γὰρ εἶ Πατὴρ ἡμῶν, ὅτι Ἀβραάμ οὐκ ἔγνω ἡμᾶς, καὶ Ἰσραὴλ οὐκ ἐπέγνω ἡμᾶς. Ἀλλὰ σὺ, Κύριε, Πατὴρ ἡμῶν, ῥύσαι ἡμᾶς, ἀπ' ἀρχῆς τὸ ὄνομά σου ἐφ' ἡμᾶς ἐστι. » Ἡδὴ γὰρ καὶ ἄλλοτε πολλάκις ἀμαρτησάντων ἡμῶν ἀνέσχοι· καὶ οὐδὲν θαυμαστόν, ἐπειδὴ ἀπαξ κατηξίωσας εἰσαι· « Ὁ λαός μου τέκνα, καὶ ὁ λαός μου υἱοὶ εἰσαι. » Ὡς οὖν πατὴρ τέκνων καὶ πρότερον ἀνέσχοι, καὶ νῦν πάλιν ἀνέσχοι· οὐ γὰρ Ἀβραάμ ἦν πατὴρ ἡμῶν, εἰ καὶ διακονεῖσθαι τῇ κατὰ σάρκα ἡμῶν ἔδοξε γενέσθαι. Ἀληθεῖ δὲ λόγῳ σὺ Πατὴρ ἡμῶν, οἷα πατὴρ πάντων πνευμάτων ὑπάρχων, καὶ τῶν κατ' εἰκόνα παποικημένων ψυχῶν. Διὰ ῥύσασθαι ἡμᾶς ἀντιβολοῦμεν· « Ἀπ' ἀρχῆς τὸ ὄνομά σου ἐφ' ἡμᾶς ἐστι. »

« Τί ἐπλάνησας ἡμᾶς, Κύριε, ἀπὸ τῆς ὁδοῦ σου; ἐσκήρυνας τὰς καρδίας ἡμῶν, τοῦ μὴ φοβεῖσθαι σε; Ἐπίστρεψον διὰ τοὺς δούλους σου, διὰ τὰς φυλάς τῆς κληρονομίας σου. » Ὁ προφήτης πάντα ἐπὶ τὸν Θεὸν ἀναφέρει· οὐχ ὡς τοῦ Θεοῦ αἰτίου ἡμῶν γινωσκόντων τοῦ ἀμαρτάνειν, ἀλλ' ἐνδιδόντος καὶ συγχωροῦντος ἐκεῖνα πράττειν ἢ ἂν τις αἰρηται· ὡς τὴν μὲν αἰτίαν ἔχειν ἐξ ἡμῶν, τὴν δὲ ἀναφορὰν ἐπὶ τὸν Θεόν. « Ἵνα μικρὸν κληρονομήσωμεν τοῦ ὄρους τοῦ ἁγίου σου· ὡσεὶ καταλειφθέντων αὐτῶν, καὶ μὴ ἀνατελλομένων διὰ πληγῶν τῶν καλλουσιῶν ἀμαρτάνειν. »

« Ἐγενόμεθα ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς ὅτε οὐκ ἤρξας ἡμῶν, οὐδὲ ἐκλήθη τὸ ὄνομά σου ἐφ' ἡμᾶς. » Ὡς ἐκ προσώπου τοῦ λαοῦ ταῦτά φησιν. Ὅσπερ γὰρ ἐσκήρυνας πάντοτε τὴν καρδίαν τοῦ Φαραῶ, οὕτω καὶ νῦν, φησὶν, ἡμᾶς ἐσκήρυνας, ἀναξίτους εἶναι κρίνας τοῦ φόβου σου· ἀλλὰ καὶ ἐπλάνησας ἡμᾶς σὺ αὐτὸς, ὦ Κύριε, τοῦ μὴ γνωρίσαι τὴν ὁδόν σου. Πλὴν ἀλλ' εἰ καὶ ἡμεῖς τοιοῦτοι, σὺ γοῦν ὡς Θεός, διὰ τοὺς δούλους σου (εἰδὸς γὰρ εἶναι τινὰς ἐν τῷ πλῆθει τοιούτους), ἐπίστρεψον. Καὶ ἐπειδὴ κληρὸς σου κατηξώθημεν ὀνομάζεσθαι, ἱκετεύομεν· Ἐπίστρέψαι διὰ τοὺς δούλους σου, καὶ διὰ τὰς φυλάς τῆς κληρονομίας σου. » Δυνηθῶμεν καὶ ἡμεῖς οἱ ἀνάξιοι μικρὸς τινας ἐλπίδος τυχεῖν ἐν τῷ ἐπηγγελμένῳ ὑπὸ σοῦ ὄρει ἁγίῳ· οὐ παντελῶς νῦν ἐκπαπτώκαμεν· ἐπαίτερ οἱ ὑπεναντιοὶ ἡμῶν κατεπάτησαν τὸ ἅγλασμά σου· καὶ τοῦτ' ἐπραξάν διὰ τὸ σὲ ἀποστραφῆναι ἡμᾶς. Οὕτω γοῦν καταλειφθέντες ἔρημοι τῆς σῆς ἐπισκοπῆς, τοιοῦτοι νῦν ἐσμεν, ὅποιοι καὶ πρὶν σε ἡμῶν ἄρξαι. Ὡς γὰρ ἦν ποτε χρόνος, ὅτε οὐτε προφήτας, οὐτε ἱερέας, οὐτε βασιλεῖς, οὐτε τι τῶν σῶν χαρισμάτων εἶχαμεν· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ νῦν εἰς ἐκείνην κατέστημεν τὴν ἔρημον. Ταῦτα πάντα ἕοικεν ἀναφῆρεσθαι ἐπὶ τὸν καιρὸν τὸν μετὰ τὴν παρουσίαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν· ἐν ᾧ παντελῶς κατελειφθησαν διὰ τὰ κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τολμηθέντα αὐτοῖς. Νῦν γὰρ ὡς ἀληθῶς τοιοῦτοι γεγόνασιν, ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς, ὅτε οὐκ ἤρχεν αὐτῶν ὁ Θεός, ὥστε δύνασθαι λέγειν·

A Spiritus a Domino, et deduxit eos. Sic duxisti populum tuum, ut faceres tibi nomen gloriae. Convertere de caelo, et vide de domo sancta tua. Ubi est zelus tuus et fortitudo tua? Ubi est multitudo misericordiae tuae, et miserationum tuarum, quoniam sustinuisti nos? Tu enim es Pater noster, quoniam Abraham non novit nos, et Israel nos ignoravit. At tu, Domine, Pater noster, libera nos, ab initio nomen tuum super nos est. Jam enim saepe nos peccantes tolerasti, nihilque mirum, quando semel dicere dignatus es: « Populus meus proles, et populus meus filii. » Ut pater itaque filios olim sustinuisti, et jam sustines: non enim Abraham pater noster erat, etsi nostro secundum carnem ortui ministrare visus sit. Sed revera tu Pater noster es, ut qui omnium spirituum et animarum ad tui similitudinem factarum pater sis. Quare rogamus te, nos eruas: « Ab initio nomen tuum super nos est. »

VERS. 17, 18. « Cur errare nos fecisti, Domine, a via tua? Indurasti corda nostra, ut non timeremus te. Convertere propter servos tuos, et propter tribus hereditatis tuae. » Omnia ad Deum propheta refert: non quod Deus nobis peccandi causa fuerit, sed quod permisit et concesserit illa agere, quae quisvis elegerit; ita ut peccati causa penes nos sit: sed tamen ad Deum referatur. « Ut modicum possideamus montis sancti tui. » Quasi ipsis derelictis, nec resurgere valentibus ob indictas plagas, quae ipsos a peccando arcabant.

VERS. 19. « Facti sumus velut ab initio, cum non dominareris nostri, neque invocaretur nomen tuum super nos. » Quasi ex persona populi haec effatur. Sicut enim, ait, cor Pharaonis semper indurasti, ita nunc quoque nos indurasti, indignos judicans timore tuo: quinetiam tu ipse, Domine, errare nos fecisti, ut viam tuam ignoraremus. Ceterum etiamsi nos tales simus, tu tamen, utpote Deus, propter servos tuos (nam verisimile est in turba quosdam huiusmodi esse) convertere. Et quia digni habitus sumus qui hereditas tua voceremur, ideo precamur, « Convertere propter servos tuos, et propter tribus hereditatis tuae. » Et nos quoque valeamus, licet indigni, modicum saltem spem consequi in monte sancto tuo, quem polliceris: ex quo jam prorsus excidimus; quia adversarii nostri conculcaverunt sanctuarium tuum, idque fecerunt, quia aversatus nos es. Sic igitur derelicti et visitatione tua privati, tales jam sumus, quales eramus antequam imperares nobis. Quemadmodum enim tempus olim fuit, cum neque prophetas, neque sacerdotes, neque reges, neque aliud quidpiam a te munus haberemus, sic et nunc eandem in solitudinem et conditionem recidimus. Haec omnia referri videntur ad tempus, quod adventum Salvatoris nostri subsecutum est: quo prorsus derelicti sumus, ob scelera contra eumdem Salvatorem ab ipsis perpetrata. Nunc enim revera tales sumus, quales erant a-

principio, cum nondum ipsis Deus dominaretur, ut dicere valeant: « Facti sumus velut ab initio cum non dominaretis nostri, neque invocaretur nomen tuum super nos. »

CAPUT LXIV.

VERS. 1. « Si aperias cœlum, tremor apprehendet a te montes, et liquescent. » Cæterum probe novimus et persussum habemus, si volueris cœlum aperire, utpote Deus omnipotens, tremorem tui montes apprehensurum esse, videlicet adversarias potestates, quæ contra cognitionem sui eriguntur.

VERS. 2, 3. « Sicut cera a facie ignis liquecetit, et comburet ignis tuos adversarios, et manifestum erit nomen tuum adversariis: a facie tua gentes turbabuntur. » Sane « Deum nemo vidit unquam²⁵; » et, « Nemo videbit faciem meam, et vivet²⁶. » Sed his videtur Deum subindicare, qui in deserto Moysi eracula dedit, et qui ab omni populo visus est per gloriam omnibus apparentem, de qua dictum est: « Et vidit omnis populus gloriam Domini²⁷. »

VERS. 4-6. « Cum feceris gloriosa, tremor tui invadet montes. A sæculo non audivimus, neque oculi nostri viderunt Deum, præter te, et opera tua, quæ facies exspectantibus misericordiam. Occurret enim illis qui faciunt justitiam, et viarum tuarum recordabuntur. Ecce tu iratus es, et nos peccavimus. Idcirco erravimus, et facti sumus quasi immundi omnes nos: tanquam pannus seditis omnis justitia nostra. » Quod si qua apud nos reperiri putetur justitia actioque proba, ea sordibus plena et indecora esse deprehenditur.

VERS. 7-12. « Et defluximus quasi folia propter iniquitates nostras: sic ventus auferet nos, et non est qui invocet nomen tuum, nec qui recordatus apprehendat te: quoniam avertisti faciem tuam a nobis, et tradidisti nos propter iniquitates nostras. Et nunc, Domine, Pater noster tu, nos vero lutum, opus manuum tuarum omnes, ne irascaris nobis valde, neque in tempore memineris iniquitatum nostrarum. Et nunc intuere, Domine, quoniam populus tuus omnes nos. Civitas sancti tui facta est deserta Sion: ut desertum facta est Jerusalem, in maledictionem domus, sanctum nostrum, et gloria cui benedixerunt patres nostri, igne combusta, omniaque gloriosa nostra conciderunt. Atque in omnibus istis sustinuisti, Domine, et tacuisti, et humiliasti nos valde. »

CAPUT LXV.

VERS. 1-3. « Apparui non rogantibus me: inventus sum ab iis qui me non quærebant. Dixi: Ecce adsum, genti quæ non invocavit nomen meum. Expandi manus meas tota die ad populum non obtemperantem, et contradicentem, iis, qui ambulabant in via non bona, sed post peccata sua. Populus hic, qui exacerbat me, in conspectu meo semper: ipsi immolant in hortis, et adolent incensum super

« Ἐγενόμεθα ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς, ὥστε οὐκ ἤρξατο ἡμῶν, οὐδέ ἐκλήθη τὸ ὄνομά σου ἐφ' ἡμᾶς. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΔ'.

« Ἐάν ἀνοίξῃς τὸν οὐρανὸν, τρόμος λήφεται ἀπὸ σοῦ ὄρη, καὶ ταχέουσιναι. » Πλὴν ἀλλ' ἴσμεν ἀκριβῶς καὶ πεπαισμεθα, ὅτι, ἐάν θελήσῃς ἀνοίξαι τὸν οὐρανὸν θεὸς ἔν καὶ πάντα θυνάμενος, τρόμος λήφεται ἀπὸ σοῦ ὄρη, τὰς ἀντικειμένας δηλαδὴ θυνάμεις τὰς ἐπιαιρομένας κατὰ τῆς γνώσεώς σου.

« Ὡς κηρὸς ἀπὸ προσώπου πυρὸς τήκεται, καὶ κατακαύσει πῦρ τοὺς ὑπεναντίους, καὶ φανερὸν ἔσται τὸ ὄνομά σου τοῖς ὑπεναντίους. Ἀπὸ προσώπου σου ἔθνη παραχθήσονται. » Καὶ μὴν « θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε, » καὶ, « Οὐδεὶς εἶπται μοι τὸ πρόσωπον, καὶ ζήσεται. » ἀλλ' ἴσκει τὸν θεὸν διὰ τούτων αἰνέτεσθαι τὸν καὶ ἐπὶ τῆς ἐρήμου χρηματίσαντα Μωϋσῆ, τῷ τε παντὶ λαῷ ἑωραμένῳ διὰ τῆς ἐμφαινομένης τοῖς πᾶσι δόξης περὶ ἧς εἴρηται: « Καὶ ἑώρα πᾶς ὁ λαὸς τὴν δόξαν Κυρίου. »

« Ὅταν ποιῆς τὰ ἐνδοξα, τρόμος λήφεται ἀπὸ σοῦ ὄρη. Ἀπὸ τοῦ αἰῶνος οὐκ ἠκούσαμεν, οὐδέ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν εἶδον θεὸν πλὴν σου, καὶ τὰ ἔργα σου, ἃ ποιῆσεις τοῖς ὑπομένουσιν ἔλεον. Συναντήσεται γὰρ τοῖς ποιούσι τὸ δίκαιον, καὶ τῶν ὁδῶν σου μνησθήσονται. Ἰδοὺ σὺ ὠργίσθης, καὶ ἡμεῖς ἡμάρτομεν. Διὰ τοῦτε ἐπλανήθημεν καὶ ἐγενήθημεν ὡς ἀκάθαρτοι πάντες ἡμεῖς: ὡς βράκος ἀποκαθημένης πᾶσα ἡ δικαιοσύνη ἡμῶν. » Εἰ δὲ καὶ τις ἐν ἡμῖν ἐνομισθῆ εὐδρισκεσθαι δικαιοσύνην καὶ πράξις δικαία, ἐβρωτωμένη καὶ αὐτὴ καὶ ἄτιμος ἀλήγεται.

« Καὶ ἐξεβρύχημεν ὡς φύλλα διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν οὕτως ἀνεμὸς ὀσει ἡμᾶς: καὶ οὐκ ἔστιν ὁ ἐπιχαλούμενος τὸ ὄνομά σου, καὶ ὁ μνησθεὶς ἀντιλαβέσθαι σου: ὅτι ἀπέστρεψας τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἡμῶν, καὶ παρεῖδωκας ἡμᾶς διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν. Καὶ νῦν, Κύριε, Πατὴρ ἡμῶν σὺ, ἡμεῖς δὲ πηλὸς, ἔργα τῶν χειρῶν σου πάντες, μὴ ὀργίζου ἡμῖν σφόδρα, μὴ ἐκαιρῷ μνησθῆς ἀμαρτιῶν ἡμῶν. Καὶ νῦν ἐπίβλεψον, ὅτι λαὸς σου πάντες ἡμεῖς. Πᾶσις τοῦ ἁγίου σου ἐγενήθη ἐρημος Σιών, ὡς ἐρημος ἐγενήθη Ἱερουσαλήμ, εἰς κατάραν ὁ οἶκος, τὸ ἅγιον ἡμῶν, καὶ ἡ δόξα ἦν ἠὺλόγησαν οἱ πατέρες ἡμῶν, ἐγενήθη πυρκαυστος, καὶ πάντα ἐνδοξα ἡμῶν συνέπεσε. Καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις ἀνέσχου, Κύριε, καὶ ἐσιώπησας, καὶ ἐπαίνωσας ἡμᾶς σφόδρα. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΕ'.

« Ἐμφανῆς ἐγενήθη τὸς ἐμὲ μὴ ἐπερωτώσι, εὐρέθη τὸς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν. Εἶπα: Ἰδοὺ εἰμι τῷ ἔθνει, οἱ οὐκ ἐκάλεσάν μου τὸ ὄνομα. Ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου ὅλην τὴν ἡμέραν πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα, καὶ ἀντικέγοντα, τοὺς πορευομένους ὁδῷ οὐ καλῇ, ἀλλ' ὀπίσω τῶν ἀμαρτιῶν αὐτῶν. Ὁ λαὸς οὗτος ὁ παροξύνων με ἐναντίον ἐμοῦ διὰ παντός: αὐτοὶ θυσιάζουσιν ἐν τοῖς κήποις, καὶ θυμῶσιν ἐπὶ ταῖς

²⁵ Joan. i, 18.²⁶ Exod. xxxiii, 20.²⁷ Num. xvi, 19.

κλήθεις τοῖς δαιμονίοις, & οὐκ ἔστιν. » **Εἴ** τις θλάει φιλαλήθει λογιζομῶ τὴν ἐμὴν ὄψιν φιλανθρωπίαν, εὐραεῖ ἂν φθάνοντά με τὰς εὐεργεσίας καὶ τοὺς μακρὰν ἀπεστώτας τῆς ἐμῆς γνώσεως. Αὐτίκα δὲ οὖν τοὺς ἐκτὸς μηδεπώποτε ἐρωτήσασί με ἐμφανῆ κατέστησα ἐμαυτὸν δι' ὑπερβάλλουσαν φιλανθρωπίαν· ὥστε ἦδη τοὺς ἀλλογενεῖς καὶ ἀλλοφύλους τὴν ἐμὴν γνώσιν ἀνειληφέναι, καίπερ μηδὲν εἰς τοῦτο συμβαλλομένους. Ἄλλα καὶ τοὺς μὴ ζητήσασί τὴν ἐμὴν χάριν ταύτης μετέδωκα, φθάσας τε τὰς ἐτέρων παρακλήσεις· πρὶν καὶ εὐξασθαι, πρὶν καὶ ἰκετεύσαι αὐτούς, εἶπον· Ἰδοὺ πάρεμι.

« Ἐν τοῖς μνήμασι καὶ ἐν τοῖς σπηλαίοις κοιμῶνται διὰ ἐνύπνια οἱ ἐσθοντες κρέας βιον, καὶ ζωμὸν θουσιῶν, μεμολυμμένα πάντα τὰ σκευῆ αὐτῶν. Οἱ λέγοντες, Πόρρω ἀπ' ἐμοῦ, μὴ ἐγγίσης μοι, ὅτι καθεαρός εἰμι. Οὗτος καπνὸς τοῦ θυμοῦ μου. Πῦρ καίεται ἐν αὐτῷ πάσας τὰς ἡμέρας. Ἰδοὺ γέγραπται ἐν ὧσίν μου· Οὐ σιωπήσω ἕως ἂν ἀποδώσω εἰς τὸν κλῆρον αὐτῶν τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν καὶ τῶν πατέρων αὐτῶν, λέγει Κύριος. Οἱ ἄθυμιασαν ἐπὶ τῶν ὀρέων καὶ ἐπὶ τῶν βουνῶν ὠνεϊδίσάν με, ἀποδώσω τὰ ἔργα αὐτῶν εἰς τὸν κλῆρον αὐτῶν. Οὕτως λέγει Κύριος· Ὅν τρόπον εὐρεθήσεται ὁ ῥῶξ ἐν τῷ βότρυϊ, καὶ ἐρούσι· Μὴ λυμήνη αὐτόν, ὅτι εὐλογία ἔστιν ἐν αὐτῷ· εὐτοῦσ ποιήσω ἐνεκεν τοῦ δουλεύοντός μοι. » Ἄλλ' εἰ πού τις ἐντὸς αὐτῶν εὐρεθῆη, ὡς ἐν βότρυϊ ξηρῷ ὕγιος καὶ ἐρρωμένος ῥῶξ, οὐ διαπαύεται παρ' ἐμοὶ τῷ κριτῇ, οὐδὲ συναπολείται τοῖς ἀπολλυμένοις, διὰ τὸ μετέχειν αὐτὸν εὐλογίας. Οὕτω δὲ ἔσται ὁ ῥῶξ οὗτος τίμιος παρ' ἐμοὶ, ὅσῳ καὶ σπάνιος. Κατὰ τοῦτο δὲ τὸ παράδειγμα καὶ ἐπὶ τοῦ παντὸς ἔθνους ποιήσω, εἴπερ τις εὐρεθῆη καὶ ἐν τοῦτοις σωτηρίας ἀξίος.

« Τοῦτου ἐνεκεν οὐ μὴ ἀπολέσω πάντας, καὶ ἐξάξω τὸ ἐξ Ἰακώβ σπέρμα καὶ ἐξ Ἰούδα· καὶ κληρονομήσει τὸ ὄρος τὸ ἅγιόν μου· καὶ κληρονομήσουσιν οἱ ἐκλεκτοὶ μου καὶ οἱ δούλοι μου, καὶ κατοικήσουσιν ἐκεῖ. » Τὸ ἀγαθὸν καὶ σπάνιον σπέρμα, δηλαδὴ ὁ ἀποστολικὸς χορὸς τοῦ πλήθους τῶν ἀπολλυμένων ἀφορισθεῖς. Πάλιν κἀναυθα ἐκλεκτοὺς καὶ δούλους αὐτοῦ τοὺς ἀποστόλους σημαίνει, ὅτινες ὡς ῥῶγες εὐρηγνται· οὐς καὶ ἐκλεξάμενος περιφυλάττει ἐκ τῶν ἐτέρων, καὶ σπέρμα ἅγιον καὶ ἐκλεκτὸν ὠνόμασεν.

« Καὶ ἴσονται ἐν τῷ ὄρυμῷ ἐπαύλεις ποιμνίων, καὶ φάραγξ ἄχῳρ εἰς ἀνάπαυσιν βουκολίων τῷ λαῷ μου, οἳ ἐξήτησάν με. » Ὁρυμὸν δὲ εἰθωεν ἡ Γραφή τὸ πλῆθος τῶν ἀλλοφύλων καλεῖν καὶ ἀλλογενῶν ἔθνῶν· ἐν οἷς ἐπαύλεις ποιμνίων ἔσεσθαι θεοπίζει, τὰς ἐκκλησίας τῶν τοῦ Θεοῦ προδότην αἰνιτιτόμενος. Λαὸς δὲ ὁ ἐκζητήσας αὐτόν ὁ ῥῶξ ἦν καὶ τὸ ἀνωτέρω εἰρημένον σπέρμα οἱ ἐκλεκτοὶ δούλοι· δι' ὧν βουκόλια βοῶν καὶ ποιμνία συστήσασθαι οὐκ ἐν τῷ Ἰσραὴλ, οὐδὲ ἐν τῇ Ἰουδαίῳ χώρᾳ, ἀλλὰ ἐν τῷ ὄρυμῷ καὶ ἐν τῇ λεχθείσῃ φάραγγι ἄχῳρ προφητεύει.

« Ὑμεῖς δὲ οἱ ἐγκαταλιπόντες με, καὶ ἐπιλανθανόμενοι τὸ ὄρος τὸ ἅγιόν μου, καὶ ἐτοιμάζοντες τῷ δαιμονίῳ τράπεζαν, καὶ πληροῦντες τῇ τύχῃ κέρασμα. Ἐγὼ παραδώσω ὑμᾶς εἰς μάχαιραν· πάντες ἐν σφαγῇ πεσεῖσθε· ὅτι ἐκάλεσα ὑμᾶς, καὶ οὐκ ὑπή-

A lateres dæmonis, quæ non sunt. » Si quis, veritatis studio motus, meam erga homines clementiam perpendere velit, is inveniet me semper vel eos, qui a cognitione mea procul remoti erant, beneficiis prævenisse. Et vero extraneis, qui me nunquam interrogaverant, ob vim affectus mei, manifeste apparui, ita ut jam alienigenæ et peregrini cognitionem mei assecuti sint; etiam illi nullam operam ea in re dederint. Imo etiam iis, qui gratiam meam non quærebant, preces eorum prævertens ipsam tradidi: priusquam roarent, priusquam supplicarent, dixi, Ecce adsum.

VERS. 4-8. « In sepulcris et in speluncis dormiunt propter somnia, qui comedant carnem suillam, et jus hostiarum, profana vasa omnia eorum. Qui dicunt, Longe a me, ne appropinques mihi, quoniam mundus sum. Iste est fumus furoris mei. Ignis ardet in eo cunctis diebus. Ecce scriptum est in conspectu meo: Non tacebo donec reddam in sinum eorum peccata ipsorum et patrum suorum, dicit Dominus. Qui adoleverunt incensum supra montes et supra colles exprobraverunt mihi, retribuam opera eorum in sinum eorum. Sic dicit Dominus: Quemadmodum invenietur acinus in botro, et dicent: Ne perdas illum, quia benedictio est in illo; sic faciam propter servientem mihi. » Sed si quis inter eos reperitur, sicut in botro arida, sanus vividusque acinus, non cadet apud me iudicem, neque cum pereuntibus peribit, quia benedictionis particeps est. Tanto autem pretiosior apud me erit hic acinus, quanto rarior. Ad hunc plane modum et formam cum gente tota rem agam, si quis penes illos reperitur salute dignus.

VERS. 9. « Ideo non perdam omnes, et educam de Jacob semen, et de Juda: et possidebit montem sanctum meum: et hæreditabunt electi mei et servi mei, et habitabunt ibi. » Bonum et rarum semen, videlicet apostolicus chorus, a pereuntium multitudine sequestratus. Hic rursus electos et servos suos apostolos vocat, qui velut acini reperti sunt, quos item ab se electos ex aliis servavit, et semen sanctum et electum vocavit.

VERS. 10. « Et erunt in saltu caulas gregum, et vallis Achor in requiem armentorum populo meo, qui quæsierunt me. » Solet Scriptura alienigenarum et extranearum gentium multitudinem saltum vocare, in quibus caulas gregum fore vaticinatur, Del ovium ecclesias subindicans. Populus vero qui exquisivit eum, acinus erat, et semen superius memoratum, electi ejus famuli: quorum opera caulas boum et ovilia non in Israele, neque in Judæa, sed in saltu et in memorata valle Achor constituenda esse prænuntiat.

VERS. 11, 12. « Vos autem, qui dereliquistis me, et obliti estis montis sancti mei, qui paratis dæmonio mensam, et qui impletis fortunæ libamen. Ego tradam vos in gladium: omnes in cæde corructis: quoniam vocavi vos, et non audivistis; locutus sum-

et cōtempistis, et fecistis malum in conspectu meo, A et quam nolebam elegistis. » Quoniam ego ipse qui vos presentia mea dignos habui, vos priores per memetipsum vocavi, vos autem non obedivistis : quam item criminationem prius efferebam his verbis, « Quia veni, et non erat homo ; vocavi, et non erat qui audiret. » Russum in populum tales accusationes instituit, docens se, utpote Deum, qui ad justitiæ trutinam omnia faciat, nunquam neglecturum eos esse, qui sibi quovis in loco serviant, ex quacunque gente fuerint. Omnes quippe, qui sibi servire proponunt, salute donat. Ipsos igitur excipiet, ac iis cœlestem cibum suppedabit, salutarem nempe Verbum, quod ait, « Ego sum panis, qui de cœlo descendi⁴². » Et hi quidem memorato pane nutrientur et saturabuntur ; vos autem, inquit, qui gratiam meam non suscepistis, rationabilis cibi penuria esurietis : itemque qui mihi serviant immortalis vitæ potu replebuntur, de quo dictum est, « Quicumque biberit ex aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam⁴³. »

Vers. 13-15. « Propterea hæc dicit Dominus, Ecco qui servant mihi comedent ; vos autem esurietis : ecce qui servant mihi bibent, vos autem sitiatis : ecce qui servant mihi lætabuntur, vos autem confundemini : ecce qui servant mihi exultabunt in lætitia, vos autem clamabitis propter dolorem cordis vestri, et a contritione spiritus vestri ululabitis. Relinquetis enim nomen vestrum in saturitatem electis meis ; vos autem interficiet Dominus : servantibus autem mihi vocabitur nomen novum. » Quod si curiose agentes ediscere cupiatis quoniam mihi servituri sint, et quod illis sit nomen, scitote Deum nondum ipsorum nomen palam offerre velle, sed id solummodo significare, quod neque Israel vocandi sint, neque Jacob, neque Judæi, neque alio quopiam (hominibus noto vocabulo. Novum enim quoddam ac recentissimum nomen imponetur ; illudque insolens, ac nunquam alias auditum, quod benedicetur in terra, accrescet item, et multiplicabitur præ omni corporali benedictione. Nam si qua alia augendæ multitudinî apta Dei benedictio fuerit, hæc item consequetur nomen servis meis imponendum.

Vers. 16, 17. « Benedicent enim Deo vero : et D qui jurant in terra, jurabunt per Deum verum. Obliviscetur enim tribulationis primæ, et non ascendet in cor eorum. Erit enim cœlum novum et terra nova, nec recordabuntur priorum, nec veniet in cor eorum. » Nam alias cum tunc cœlum suspicerent, rem creatam colebant præ Creatore, et terram similiter veluti Deum venerabantur, necnon exortos ex illa fructus : nunc vero cœlum novum et terram novam videntes, opera manuum Dei esse fatentur, non autem deos esse putant

⁴² Joan. vi, 41. ⁴³ Joan. iv, 14.

42) Hic et in sequentibus locis vocem ὑπακούειν non male veritas responderi. Nam hoc usu plerum-

κούσατε (42)· ἐλάλησα καὶ παρηκούσατε, καὶ ἐπορεύσατε : τὸ κρηρὸν ἐναντίον ἐμοῦ, καὶ ἃ οὐκ ἐβουλόμην ἐξελάλησατε. » Ἐπειδὴ αὐτοὺς ἐγὼ τῆς ἐμαυτοῦ παρουσίας καταξιώσας ὑμᾶς αὐτοὺς πρώτους ὑμᾶς δὲ ἐμαυτοῦ κέκληκα· ὑμεῖς δὲ οὐκ ὑπακούσατε· ὅτι καὶ πρὸ τοῦ τοῦ ἡτιώμην λέγων· « Δίδοι ἦλθον, καὶ οὐκ ἦν ἀνθρώπος· ἐκάλεσα, καὶ οὐκ ἦν ὁ ὑπακούων. » Πάλιν πρὸς τὸν λαὸν τὰς προκειμένας ποιεῖται κατηγορίας, διδάσκων, ὡς δικαιοσύνης ζυγῷ πάντα πράττων, ὡς θεός, οὐδαμῶς μὴ παράβηται τοὺς ὅποι θήκοι αὐτῷ δουλεύοντα, ἐξ οὗ οὐδ' ἂν ἔθνους εἴεν. Πάντας γὰρ ἀπλῶς διασώζει τοὺς δουλεύειν αὐτῷ προηρημένους. Παραδέχεται οὖν, καὶ τοῦτοις παρέχει τὴν ἐπουράνιον τροφήν, τὸν λόγον τὸν σωτήριον τὸν εἰρηχετα· « Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς. »

B Οὗτοι μὲν οὖν τῷ λαθόντι ἄρτι τραπεζήσονται καὶ ἐμπλησθήσονται· ὑμεῖς δὲ, φησὶ, οἱ μὴ τὴν ἐμὴν ὑποδείξαμενοι χάριν, ἐνδείξα λογικῆς τροφῆς λιμώξετε· καὶ πάλιν οἱ μὲν ἐμοὶ δουλεύοντες πότου ζωῆς ἀθανάτου πλησθήσονται, περὶ οὗ λέλεκται· « Ὅσον πίη ἐκ τοῦ ὕδατος, οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, γενήσεται ἐν αὐτῷ πηγή ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. »

« Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος· Ἰδοὺ οἱ δουλεύοντές μοι φέρονται, ὑμεῖς δὲ παίνισατε· Ἰδοὺ οἱ δουλεύοντές μοι πίνονται, ὑμεῖς δὲ διψήσατε· Ἰδοὺ οἱ δουλεύοντές μοι εὐφρανθήσονται, ὑμεῖς δὲ αἰσχυνθήσεσθε· Ἰδοὺ οἱ δουλεύοντές μοι ἀγαλλιάσονται ἐν εὐφροσύνῃ, ὑμεῖς δὲ κερκρήσεσθε διὰ τὸν πόνον τῆς καρδίας ὑμῶν, καὶ ἀπὸ συντριβῆς πνεύματος ὑμῶν ἀλωύξετε. Καταλείψετε γὰρ τὸ ὄνομα ὑμῶν εἰς κλησιμονὴν τοῖς ἐκλεκτοῖς μου· ὑμᾶς δὲ ἀναλεῖ Κύριος· τοὺς δὲ δουλεύουσαι μοι κληθήσεται ὄνομα καινόν. » Εἰ δὲ περιεργότερον ἐθέλοιτε μαθεῖν τίνας εἴεν οἱ μέλλοντες δουλεύειν, καὶ τί αὐτοῖς ὄνομα, γινώσκετε, ὅτι οὕτω μὲν εἰς φανερόν τοῦνομα αὐτῶν ὁ θεὸς βούλεται ἀγαγεῖν· τοσοῦτον δὲ μόνον σημαίνει, ὡς οὕτω Ἰσραὴλ κληθήσονται, οὕτω Ἰακώβ, οὕτω Ἰουδαῖοι, οὕτω ἕως τι τῶν ἀνθρώπων συνεγνωσμένων. Καινὸν γὰρ τι καὶ νεώτερον αὐτοῖς ἐπιτεθήσεται ὄνομα, ξένον, καὶ μηθεώποτε ἀκουσθῆν, δ' εὐλογηθήσεται ἐπὶ τῆς γῆς ἀξάνομενον, καὶ πληθυνόμενον ὑπὲρ πᾶσαν σωματικὴν εὐλογίαν. Εἰ γὰρ τις καὶ ἄλλη κλήθους ποιητικῆ τυγχάνει ἐκ θεοῦ εὐλογία, ταύτης ταύξεται τὸ ὄνομα τὸ ἐπιτεθησόμενον τοῖς δουλεύουσαι μοι

« Εὐλογησοῦσαι γὰρ τὸν θεὸν τὸν ἀληθινόν· καὶ οἱ ὀμνόντες ἐπὶ τῆς γῆς ὀμνούνται τὸν θεὸν τὸν ἀληθινόν. Ἐπλήσονται γὰρ τὴν θλίψιν τὴν πρώτην, καὶ οὐκ ἀναθήσεται αὐτῶν ἐπὶ τὴν καρδίαν. Ἔσται γὰρ ὁ οὐρανὸς καινὸς καὶ ἡ γῆ καινὴ, καὶ οὐ μὴ μνησθῶσι τῶν προτέρων, οὐδ' οὐ μὴ ἐπιθῶσι αὐτῶν ἐπὶ τὴν καρδίαν. » Ἄλλως μὲν γὰρ τότε ὀρῶντες τὸν οὐρανόν, ἐσθόντο τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα, καὶ τὴν γῆν ὁμοίως ἐθεοποίησαν, καὶ τοὺς ἐκ ταύτης βλαστῶντας καρπούς· νῦν δ' ὅτε καινὸν εἶδοντες τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, ἔργα χειρῶν θεοῦ εἶναι ὁμολογοῦσιν, οὐκέτι δὲ θεοὺς εἶναι νομίζουσιν.

que hæc vox occurrit tum in Scriptura sacra, tum apud alios scriptores.

« Ἄλλ' εὐφροσύνην καὶ ἀγαλλίασιν εὐρήσουσιν ἐν αὐτῇ. Ὅτι ἰδοὺ ἐγὼ ποιῶ ἀγαλλίαμα Ἱερουσαλήμ, καὶ τὸν λαόν μου εὐφροσύνην· καὶ ἀγαλλιᾶσθε ἐπὶ Ἱερουσαλήμ, καὶ εὐφρανθήσονται ἐπὶ τῷ λαῷ μου· καὶ οὐκ ἔτι μὴ ἀκουσθῆ ἐν αὐτῇ φωνὴ κλαυθμοῦ οὐδὲ φωνὴ κραυγῆς, οὐδ' οὐ μὴ γένηται ἐκεῖ ἀσπὸς καὶ πρεσβύτης, ὅς οὐκ ἐμπλήσει τὸν χρόνον αὐτοῦ. » Πάντες γὰρ τῆς παρ' ἐμοὶ ἀναστάσεως τυχόντες κατὰ τὸν καιρὸν τῶν ἐπαγγελιῶν εἰς ἄνδρα τέλειον, εἰς μέτρον φιλίας ἤξουσιν· καὶ πάντες ἔσονται ἀκμαῖοι τὰς φυγὰς, ὡς μήτε ἄσπρον νήπιον καὶ ἀτελεῖ, μήτε ὑπερθεθηκότα καὶ γεγηρακότα ἐν αὐτοῖς εὐρίσκεισθαι· πάντες δὲ ὁμήλικες, ὡς ἂν ὑφ' ἑνα· καιρὸν τῆς ἀναστάσεως τευξόμενοι, καὶ μίᾳ καλιγγνεσίας μεθέξου-
 τες.

« Ἔσται γὰρ ὁ νέος ἑκατὸν ἐτῶν, ὁ δὲ ἀποθήσκων ἀμαρτωλὸς ἑκατὸν ἐτῶν, καὶ ἐπικατάρατος ἔσται. » Τὸ ἴσον τοῦ χρόνου τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως παρίστησεν. Ἔσται οὖν ὁ ἀμαρτωλὸς καὶ αὐτὸς ἑκατὸν ἐτῶν, καὶ ἐπικατάρατος ἔσται ἀκμαῖος, καὶ ὡς ἐν κακίᾳ τέλειος, ἀποθήσκων τῇ ἑαυτοῦ ἀμαρτίᾳ· ὁ τε νέος πάλιν ἑκατὸν ἐτῶν, καὶ αὐτὸς τέλειος ἐν τελείῳ, εἰς σωτηρίαν παραλαμβανόμενος.

« Καὶ οἰκοδομήσουσιν οἰκίας, καὶ αὐτοὶ ἐνοικήσουσι· καὶ καταφυτεύσουσιν ἀμπελώνας, καὶ αὐτοὶ φάγονται τὰ γεννήματα· αὐτῶν. » Τοὺς γὰρ ἑαυτῶν ἔργους καὶ τὰς οἰκίας πράξεισιν ποιοῦνται ἑαυτοῖς τὰς μονὰς τὰς παρὰ τῷ Πατρὶ· ἀλλὰ τοὺς καρποὺς τῶν πόνων αὐτῶν φάγονται· διόπερ ἂ γεωργήσαντες συνήγαγον, ταῦτα εὐρήσουσι, καὶ ἐξ αὐτῶν τραπεύουσι.

« Οὐ μὴ οἰκοδομήσουσι, καὶ ἄλλοι ἐνοικήσουσι, καὶ οὐ μὴ φυτεύουσιν, καὶ ἄλλοι φάγονται. Κατὰ γὰρ πᾶς ἡμέρας τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς ἔσονται αἱ ἡμέραι τοῦ λαοῦ μου· τὰ γὰρ ἔργα τῶν πόνων αὐτῶν παλαιώσουσιν. » Ἄλλ' εἰς ἀπειρον αἰῶνα ἐν ἀθανάτῳ εὐχέλῃ διάξουσιν· διὸ λέλεκται· « Κατὰ γὰρ πᾶς ἡμέρας τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς αἱ ἡμέραι τοῦ λαοῦ μου. » Τὸ ξύλον δὲ εἴρηται ἐν τῷ παραδείσῳ τοῦ Θεοῦ κερυτεύουσαι· δείκνυται τοιγαροῦν, ὅτι οὐκ ἔξω τοῦ Θεοῦ αἱ ἐπαγγελίαι τυγχάνουσι. Δι' ὧν ἀπάντων σαφῶς ἕτερον λαὸν εἰσάγει ἑαυτῷ παρὰ τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους. Οὗτοι γὰρ καλαιωθήσονται, οὐδὲ ἕτεροι καταλείψουσι, μέλλοντες αὐθις μεθίστασθαι τοῦ βίου, τοὺς ἑαυτῶν πόνους· ἀλλ' οὗτοι τὰ ἔργα τῶν πόνων αὐτῶν εἰς ἑαυτοὺς ἀναλήφονται, καὶ τοὺς οἰκίαις καρποῖς ἐντροφήσουσιν.

« Οἱ ἐκλεκτοὶ μου οὐ κοπιήσουσιν εἰς κενόν, οὐδὲ τεκνοποιήσουσιν εἰς κατάραν· ὅτι σπέρμα εὐλογημένων ὑπὸ Θεοῦ ἐστίν, καὶ τὰ ἔκγονα αὐτῶν μετ' αὐτῶν. » Εἰ γὰρ καὶ τινες ἔσονται κατὰ τὸν καιρὸν τῶν ἐπαγγελιῶν κόπιοι σωτήριοι καὶ ἀγαθοὶ καὶ ἡδεις, ὁποῖους πάντως που καὶ ἡ ἀγγελικὴ τάξις ὑπομένει· ἀλλ' οὐκ ἐπιεικῶς ἔσται τὰ τῆς ἐργασίας αὐτοῖς· μισθὸς γὰρ αὐτοῖς ἐπάξιός τεθησαύριται. Τεκνοποιῶν δὲ νοσησωμεν τῶν ψυχῶν τοὺς λογισμοὺς καὶ τῆς διαβολῆς τοὺς καρποὺς, ὡς κατάρας ἔσσεσθαι ἄλλοτριους, εὐλογίας δὲ ἀξίους θεοκίξει. Ταῦτα καὶ εἰς τὸν παρόντα βίον ἐκλαμβάνεσθαι οἴμαι, τοῦ λόγου πάλιν

VERS. 18-20. « Sed lætitiām et exultationem inuenient in ea. Quoniam ecce ego facio exultationem Ierusalem, et populum meum lætitiām : et exultabo super Ierusalem, et lætabor super populo meo : et non ultra audietur in ipsa vox fletus, et vox clamoris, neque ultra erit ibi immaturus et senex, qui non impleat tempus suum. » Quotquot enim resurrectionem a me datam consequentur, tempore promissionum, in virum perfectum et in mensuram ætatis venient : atque omnes anima vegeti erunt, ita ut neque immaturus et non adultus juvenis, neque ætate provector aut senex ibi reperiat, sed paræ ætatis omnes, utpote qui uno eodemque tempore resurgant, et ejusdem regenerationis consortes sint.

B « Erit enim juvenis centum annorum, qui vero moritur, peccator centum annorum et maledictus erit. » Ætatis et temporis in resurrectione æqualitatem fore declarat. Erit igitur peccator et ipse centum annorum, et maledictus erit, vegetus et quasi in malitia perfectus moriens in peccato suo. Juvenis item centum annorum, et ipse perfectus inter perfectos, et in salutem assumetur.

VERS. 21. « Et ædificabunt domos, et ipsi inhabitabunt : et plantabunt vineas, et ipsi comedent fructus earum. » Nam suis ipsi operibus et gestis, mansiones illas quæ apud Patrem sunt, sibi procurabunt : sed etiam fructus laborum suorum comedent : quoniam ea quæ terram colentes suam collegerunt, ea reperient, iis alentur.

VERS. 22. « Nequaquam ædificabunt, et alii inhabitabunt ; nequaquam plantabunt, et alii comedent. Nam secundum dies ligni vitæ erunt dies populi mei : opera enim laborum ipsorum veterascent. » Sed per infinita sæcula in immortalī illa et felici vita degent : quare dictum est, « Nam secundum dies ligni vitæ erunt dies populi mei. » Lignum autem illud in paradiso Dei plantatum fuisse dicitur ; itaque non extra paradisi Dei impleri promissa declaratur. Quibus omnibus alium sibi a Judaico populum asciscit. Illi namque inveterascent, nec aliis, ex hac vita transferendi, labores suos relinquent ; hi vero laborum suorum gesta secum assument, propriisque fructibus gaudebunt.

VERS. 23. « Electi mei non laborabunt in vanum, neque filios generabunt in maledictionem : quia semen benedictum a Deo est, et nepotes eorum cum eis. » Etiam si enim promissionum tempore, quidam salutare, boni suavesque labores sint, quos angelicus ordo sustinet, sed non frustra cedent illis opera : nam condigna ipsis merces reposita est. Liberos vero procreationem intelligamus esse animæ cogitationes, mentisque fructus, quos a maledictione alienos, benedictione vero dignos fore vaticinatur. Hæc e præsentī quoque vita accipi posse existimo, ita ut his apostolicis

chorus subindicetur. « Ideo electi mei non laborabunt in vanum, neque filios procreabunt in maledictionem. » Apostolorum quippe labores, ut vel ipsis oculis patebit, non in vanum suscepti fuere, quod arguetur ex Ecclesia ab ipsis per totum orbem fundata; et filii eorum per lavacrum regenerationis in Christo nati videbuntur.

VERS. 24. « Et erit antequam clament, ego exaudiam eos: adhuc illis loquentibus dicam, Quid est? » Id porro in Actibus apostolorum impletum deprehendas; nam Deo ipsis astante, multa signa et prodigia edebantur. Apostolis vero hæc agentibus, hinc alienigenarum gentium conversio subsequabatur.

VERS. 25. « Tunc lupi et agni pascentur simul, et leo ut bos comedet paleas, serpens autem terram quasi panem. Non nocebunt, neque devastabunt in monte sancto meo, dicit Dominus. » Nam qui prius rapaces et feroces erant, ita ut lupis comparari possent, in mansuetum morem commutati, cum agnis et bobus gregatim agebantur, ut uno eodemque ex divinis lectionibus excerpto rationabili cibo uterentur. Qui autem moribus nihil a leonibus discrepabant, jam non ultra carnivoris et sanguinariis feris similes, boum instar et ipsi divinæ doctrinæ herbam comedebant. Et qui olim serpentem referebat, atroque veneno plenus vir, repudiata malitia, panem comedet: pro terra quam prius edebat, rationabili et humano utens alimento. Usque adeo autem huiusmodi feræ mansuescent, ut neminem lædant vel pessumdent in monte Dei.

CAPUT LXVI.

VERS. 1-3. « Sic dicit Dominus, Cælum thronus meus, et terra scabellum pedum meorum. Qualem domum ædificabitis mihi? et quis locus requiectionis meæ? Hæc enim omnia fecit manus mea, et hæc omnia mea sunt, dicit Dominus. Quem vero respiciam, nisi humilem, et quietum, et trementem sermones meos? Iniquus autem, qui immolat mihi vitulum, quasi occidat canem: qui vero offert simulam, quasi suillum sanguinem: qui dat incensum in memoriam, quasi blasphemus. Et ipsi elegerunt vias suas, et abominaciones ipsorum anima eorum voluit. » Non enim hæc, inquit, voluntas mea, neque meæ huiusmodi viæ, sed ad lubitum et placitum eorum sunt.

VERS. 4. « Et ego deligam illusiones eorum, et peccata retribuam eis: quia vocavi eos, et non exaudierunt me; locutus sum, et non audierunt: et fecerunt malum in conspectu meo, et quæ volebam elegerunt. » Quandam autem vocantem non intellexerunt, nisi quando præsens ipsis clamabat, « Venite ad me omnes, qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos **? »

VERS. 5. « Audite verba Domini, qui tremitis ad

** Matth. xi. 28.

τὸν χορὸν τὸν ἀποστολικὸν αἰνιττομένου. « Διὰ τοῦτο οἱ ἐκλεκτοὶ μου οὐ κοπιᾶσουσιν εἰς κενὸν οὔτε τεκνοποιήσουσιν εἰς κατάραν. » Ἔσται γὰρ ὀφθαλμοῖς παραλαβεῖν τῶν ἀποστόλων τοὺς κόπους, οὐκ εἰς κενὸν γεγενημένους ἀπὸ τῆς ὕπ' αὐτῶν ἰδρυθείσης καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης Ἐκκλησίας· καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν ἐν Χριστῷ γεννηθέντα διὰ τῆς τοῦ λουτροῦ παλιγγενεσίας.

« Καὶ ἔσται πρὶν ἢ κεκράξαι αὐτοὺς, ἐγὼ ὑπακούσωμαι αὐτῶν· ἔτι λαλούντων αὐτῶν ἐρῶ· τί ἐστίν; » Ἄ δὲ καὶ ἐπληρῶτε ἐπὶ τῶν πράξεων τῶν ἀποστόλων· πολλὰ γὰρ σημεῖα καὶ τέρατα ἐνηργεῖτο, τοῦ θεοῦ αὐτοὺς παρεστῶτος. Ὡν τοιαῦτα ἐνεργούντων, ἀκολούθως ἢ τῶν ἀλλοφύλων ἐθνῶν ἐγίνετο ἐπιστροφή.

« Τότε λύκοι καὶ ἄρνες βοσκηθήσονται ἅμα, καὶ λέων ὡς βοῦς φάγεται ἄχυρα, ὄφις δὲ γῆν ὡς ἄρτον. Οὐκ ἀδικήσουσιν, οὔτε λυμανοῦνται ἐπὶ τῷ ὄρει τῷ ἁγίῳ μου, λέγει Κύριος. » Οἱ γὰρ πρότερον ἀρπακτικοὶ καὶ θηριώδεις, ὡς λύκοις παραβάλλεσθαι, μεταβαλλόμενοι ἐπὶ τὸ ἡμέρον, ἀρνίους καὶ βοῦσιν συνηελάζοντο, ὡς μᾶς καὶ τῆς αὐτῆς μεταλαμβάνειν τῆς ἀπὸ τῶν θείων ἀναγνωσμάτων λογικῆς τροφῆς. Οἱ δὲ τοῖς τρόποις λεόντων οὐδὲν διαφέροντες, οὐκέτι σαρκοφάγοις, οὐδὲ ὠμοδόροις θηρσὶν ἰοικότες, δίκῃ βῶν καὶ αὐτοὶ τὴν ἀπὸ τῆς ἐνθέου διδασκαλίας πόσιν ἔσθιον. Καὶ ὁ πάλαι δὲ πρότερον ὄφιώς, καὶ ἰεῦ μαστῆς ἄνηρ, ἀποπτύσας τὴν ἐν αὐτῷ κακίαν, τὸν ἄρτον φάγεται, τροφῆ λογικῇ καὶ ἀνθρωπίνῃ χρώμενος, ἀνθ' ἧς ἔσθιε πρότερον γῆς. Οὕτω δὲ οἱ θῆρες οὗτοι ἐξημερωθήσονται, ὡς μηδένα ἀδικεῖν, μηδὲ λυμαίνεσθαι τινας ἐν τῷ ὄρει τοῦ θεοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΣΤ'.

« Οὕτως λέγει Κύριος· Ὁ οὐρανὸς μου θρόνος, καὶ ἡ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου. Ποῖον οἶκον οἰκοδομήσετε μοι; καὶ ποῖος τόπος τῆς καταπαύσεώς μου; Πάντα γὰρ ταῦτα ἐποίησαν ἡ χεὶρ μου, καὶ ἔστιν ἐμὰ πάντα ταῦτα, λέγει Κύριος. Καὶ ἐπὶ τίνα ἐπιβλέψω, ἀλλ' ἢ ἐπὶ τὸν ταπεινὸν καὶ ἡσύχιον, καὶ τρέμοντα τοὺς λόγους μου; Ὁ δὲ ἄνομος ὁ θύων μοι μόσχον, ὡς ἀποκτείνων κύναν· ὁ δὲ ἀναφέρων σεμίλητον, ὡς αἷμα ὕειον· ὁ διδοὺς λίθον εἰς μνημόσυνον, ὡς βλάσφημος. Καὶ αὐτοὶ ἐξελέξαντο τὰς ὁδοὺς αὐτῶν, καὶ τὰ βδελύγματα αὐτῶν ἡ ψυχὴ αὐτῶν ἠθέλησε. » Οὐ γὰρ ἐμὰ ταῦτα, φησὶ, θελήματα, οὐδὲ ἐμοὶ αἱ ὁδοὶ αὐταί, ἀλλὰ τῆς αὐτῶν προαιρέσεως κατὰ θύμια.

« Καὶ ἐγὼ ἐκλέξομαι τὰ ἐμπαίγματα αὐτῶν, καὶ τὰς ἀμαρτίας ἀνταποδώσω αὐτοῖς ὅτι ἐκάλεσα αὐτούς, καὶ οὐκ ὑπήκουσάν μου· ἐλάλησα, καὶ οὐκ ἤκουσαν· καὶ ἐποίησαν τὸ πονηρὸν ἐναντίον ἐμοῦ, καὶ ἂ οὐκ ἐβουλόμην ἐξελέξαντο. » Πότε δὲ καλούντος αὐτοὺς οὐ συνῆκαν, ἢ ὅτε αὐτοῖς συντερίθων ἰδέα· « Δεῦτε πρὸς με, πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ παρορτισμένοι, καὶ γὰρ ἀναπαύσω ὑμᾶς; »

« Ἀκούσατε ῥήματα Κυρίου οἱ τρέμοντες τὸν λό-

γον αὐτοῦ. Εἶπατε, ἀδελφοὶ ἡμῶν, τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς καὶ βδελυσσομένοις, ἵνα τὸ ὄνομα Κυρίου δοξασθῆ, καὶ ὄψῃ ἐν τῇ εὐφροσύνῃ αὐτῶν, καὶ ἐκείνοι αἰσχυνθήσονται. » Εὐαγγελικὸν αὐτοῖς παραδίδωσι παράγγελμα οὐδὲν διαφέρον τοῦ, « Ἀγαπήτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, καλῶς ποιεῖτε τοὺς μισοῦντας ὑμᾶς, προσέχετε ὑπὲρ τῶν ἐπιηρεάζοντων ὑμᾶς καὶ διωκόντων, ἵνα γένησθε υἱοὶ τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν οὐρανοῖς. » Ὁὕτω καὶ ἡ προφητεία παρακαλεῖται καὶ διδάσκει.

« Φωνὴ κραυγῆς ἐκ πόλεως, φωνὴ ἐκ ναοῦ, φωνὴ Κυρίου ἀνταποδιδόντος ἀνταπόδοσιν τοῖς ἀντικειμένοις. » Εἰ γὰρ ταῦτα πρᾶττοιο, ἡμῶν μὲν κατὰ τὸ τέλος τῶν ἀμειβῶν εὐφροσύνη ἐκδήλος ἔσται τοῖς πλῆσιν ἐκείνοι δὲ καταειχυνθήσονται τὸ ὑμέτερον θεασάμενοι τέλος, καὶ τὴν ἐαυτῶν ἀπώλειαν κατὰ τὸν τῆς δικαιοκρισίας καιρὸν τοῦ Θεοῦ ἔργοις μαθησόμενοι. « Φωνὴ κραυγῆς ἐκ πόλεως, φωνὴ ἐκ ναοῦ, » αἱ μὲν ἐξ αὐτῆς τῆς πόλεως τῶν οἰκητόρων ἐκβοῶντων, αἱ δὲ ἐξ αὐτοῦ τοῦ ναοῦ, τῶν ἱερῶν καὶ τῶν λοιπῶν λειτουργῶν ἀποκλειομένων.

« Πρὶν τὴν ὀδίνουσαν τεκεῖν, πρὶν ἔλθειν τὸν πόνον τῶν ὀδίνων, ἐξέφυγε, καὶ ἔτεκεν ἄρσεν. Τίς ἤκουσε τοιοῦτο; καὶ τίς ἐώρακεν οὕτως; Εἰ ὤδιε γῆ ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ, ἢ καὶ ἐτέθη ἔθνος εἰσάπαξ, ὅτι ὤδιε καὶ ἔτεκε Σιών τὰ παῖδια αὐτῆς; » Τὸ θεοσεβὲς πολιτεῦμα, καὶ ἡ καινὴ καὶ νέα Σιών, δηλαδὴ ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ, ἡ δι' ὑμῶν συστησομένη, τοσοῦτον ἀδρόως γενήσεται πλῆθος ἐθνῶν καὶ λαῶν, ὡς ἐκπλαγῆναι τὸν ἀκούοντα. Οἷα γὰρ τις ἐγκύμων γυνὴ κατὰ γαστέρας ἔχουσα, μηδεμιᾶς ὀδίνος προσγενομένης, αἰφνίδιον γενήσεται, καὶ τοῦτο ἄρσεν τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ νέα Σιών λαὸν καινὸν καὶ ἅλον ἔθνος εἰσάπαξ ἀδρόως τέξεται· ὡς εἶναι τὸ πᾶν παραδοξότατον, ὅλον οὐδέπωποτε ἠκούσθη. Τὸ μὲν γὰρ Ἰουδαίων ἔθνος, καὶ αὐτὸς ὁ Ἰσραὴλ, οὐκ ἀδρόως παρέστη· ἀλλὰ πρῶτος μὲν ἦν αὐτῶν ὁ προπάτωρ· τοῦτου δὲ γεγονάσι παῖδες ἵψ' εἴτ' ἐξ ἐνὸς ἐκάστου υἱοὶ τε καὶ θυγατέρες· ὧν υἱοὶ τε καὶ ἐχθροὶ καὶ ἀπόγονοι ὑπέστησαν· οὕτω τε κατὰ τὴν τῶν γονέων διαδοχὴν ἐν πλείοσι χρόνοις καὶ ἐν διαφόροις γενεαῖς συνέστη τὸ πᾶν αὐτῶν ἔθνος.

« Ἐγὼ δὲ ἔδωκα τὴν προσδοκίαν ταύτην, καὶ οὐκ ἐμνήσθης μου, εἶπε Κύριος. Οὐκ ἔβου ἐγὼ γεννῶσαν καὶ στεῖραν ἐποίησα, εἶπεν ὁ Θεὸς σου; » Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον εὔροι ἂν τις καὶ τὰ λοιπὰ ἔθνη χρόνοις εἰς πλῆθος ἐπιβεδωκῶτα· ὁ δὲ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ λαὸς ἀδρόως ὄψ' ἕνα καιρὸν καὶ ὡσπερ ὑπὸ μιᾶν ἡμέραν ἐπλήρου τὰ πλείστα μέρη τῆς οἰκουμένης· ὁ δὲ ἔνιζον πρᾶγμα καὶ θαύματος παντὸς ἐπέκεινα ὑπάρχον οὕτε ὀφθαλμὸς ἐώρακε πώποτε, οὕτε οὖς ἤκουσε.

« Εὐφράνησθε, Ἱερουσαλήμ, καὶ πανηγυρίσατε ἐν αὐτῇ, πάντες οἱ ἀγαπῶντες αὐτήν. Χάρητε ἅμα αὐτῇ χαρᾷ πάντες ὅσοι πενήθετε ἐπ' αὐτῇ, ἵνα θηλάσητε, καὶ ἐμπλησθῆτε ἀπὸ μαστοῦ παρακλησεως αὐτῆς, ἵνα ἐκθηλάσαντες τρυφήσητε ἀπὸ εἰσόδου δόξης αὐτῆς. » Χαίρατε καὶ ἀγαλλιάσθε, ὡς μέλλοντες ἐμπι-

A sermonem ejus. Dicite, fratres nostri, odientibus et abominantibus vos, ut nomen Domini glorificetur, et videatur in lætitia eorum, et illi confundentur. » Evangelicum ipsis præceptum tradit, nihil discrepans ab eo, « Diligite inimicos vestros, benefacite illis, qui oderunt vos, orate pro affligentibus et persequentibus vos; ut sitis filii Patris vestri, qui est in cælis ». » Eadem prorsus præcipit et docet propheta.

Vers. 6. « Vox clamoris ex civitate, vox e templo, vox Domini retribuentis retributionem adversariis. » Nam si hæc agantur, lætitia vestra, accedente præmiorum tempore, omnibus manifesta erit: illi vero finem vestrum conspicati confundentur et suam judicii divini tempore perniciem operibus ediscent. « Vox clamoris ex civitate, vox e templo. » Voces quidem aliæ civium exclamantium ex civitate, aliæ ex templo emissæ, sacerdotum cæterorumque ministrorum lugentium, futuræ sunt.

Vers. 7, 8. « Antequam parturiens pariat, antequam veniant dolores partus, effugit, et peperit masculum. Quis audivit tale? et quis vidit simile? Num parturivit terra die una, num nata est gens simul, quia parturivit et peperit Sion parvulos suos? » Pia religio, et nova recensque Sion, scilicet Ecclesia Dei, per vos constituenda, tantam confertim gentium et populorum multitudinem pariet ut qui audierit obstupescat. Atenim quemadmodum si mulier quædam uterum gestans ac prægræana, sine ullo dolore repente masculum pariat; sic et nova Sion populum novum, et universam gentem semel et confertim pariet; ita ut stupenda res tota sit, qualis audita nunquam fuit. Judæorum quippe natio et ipse Israel non confertim productus est: nam prior quidem fuit eorum progenitor: hujus verò duodecim fuere filii: hinc ex singulis filii et filiar, quibus item filii et nepotes et abnepotes orti sunt, atque ita per parentum successionem, multis annorum curriculis, et variis generationibus universum genus eorum constitit.

Vers. 9. « Ego vero dedi expectationem hanc, et non recordatus es mei, dixit Dominus. Nonne ego gignentem et sterilem feci, dixit Deus tuus? » Eodem prorsus modo alias quoque gentes numero ac multitudine cum tempore auctas reperias; Dei autem Ecclesiæ populus, confertim unoque tempore, et quasi una die, maximam orbis partem implevit. Quam rem sane stupendam omniumque mirabilissimam, nec oculus unquam viderat, nec auris audierat.

Vers. 10, 11. « Lætare, Jerusalem, et conventum facite in ea, omnes qui diligitis eam. Gaudete cum ea gaudio omnes quotquot lugetis super ea, ut sugatis, et impleamini ab ubere consolationis ejus; ut postquam suxeritis, delectemini ab introitu gloriæ ejus. » Gaudete et exultate, utpote eo fruituri,

²⁰ Matth. v, 44.

qui statim unoque tempore masculum populum ibi Deo genuit, ac stipite replendi lacte, ad infantium ipsius alimentam parato, quod sane lac rationale, utroque ex ubere effundetur, ex Veteri nempe et Novo Testamento. Ex ambobus enim hujusmodi uberibus, de quibus dicitur in Cantico ²⁰, « Meliora sunt ubera tua vino, » rationabili et sine dolo lacte puerulos irrigabit, sicque perfectos producet viros.

Vers. 12. « Quia hæc dicit Dominus, Ecce ego declino ad eos quasi fluvios pacis, et quasi torrentes, inundans gloriam gentium. Parvuli eorum humeris portabuntur, et super genus consolabuntur. » Consolatorii itaque et ad leniendos simpliciores animos concinnati sermones, lac opportune vocantur: nam solidus cibus in mysticis dogmatibus intelligitur, et in speculationibus, quæ in divinis Scripturis repositæ sunt.

Vers. 13. « Quomodo si quem mater consoletur, ita et ego consolabor vos, et in Hierusalem consolabimini. » Hic rursus gloriam gentium, prædictæ novæ Sionii Hierosolymæque ascribens, pacem gentibus tribuendam inundanti flumini comparat. His autem pollicitationibus superius quoque est usus, significans eos, qui adhuc in Ecclesia infantes sunt, utpote qui lacte nutriantur, nutricibus quibusdam gestandos esse; sive a sinceris Ecclesiæ doctoribus et præfectis, itaque a divinis et celestibus angelis. Qui igitur valentiores sunt, infirmiores humeris gestabunt, et ad genus consolabuntur: ac si mater filiis blandiatur, et ego ipse Dominus, utpote eorum omnium Pater, imbecilliorum consolatores consolabor.

Vers. 14. « Et videbitis, et gaudebit cor vestrum, et ossa vestra quasi herba germinabunt. » Hic promissionum finis erit, nempe, Videbitis Deum. Quamobrem Salvator hos beatos prædicabat his verbis, « Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt ²¹. » — « Et cognoscetur manus Domini timentibus eum, et minabitur incredulis. »

Vers. 15. « Ecce enim Dominus quasi ignis veniet, et quasi tempestas currus ejus, ut reddat in furore ultionem, et increpationem suam in flamma ignis. » Jam memoratis hominibus quæ superius dicta sunt pollicetur; iis vero, qui contrariam iniere viam, comminatur: ac consequenter comminationis rationem edocet, secundum et gloriosum Servatoris adventum declarans, quando veniet cum gloria Patris, et cum angelis suis, judicare vivos et mortuos.

Vers. 16. « In igne enim Domini judicabitur omnis terra, et in gladio ejus omnis caro: multi vulnerati erunt a Domino. » Furorem ejus esse ultrices potestates intelligi solet; et increpationem suam in flamma ignis contra eosdem mittet. Gladium vero corporeo more nominat, et vulneratos

πλασθαι τοῦ ἐν αὐτῇ ἀθρόως γεννησαντος λαὸν ἐπὶ Θεῷ ἀβήρνα, καὶ γάλακτος ἐκκληρουσθαι εἰς ἐκτροφήν τῶν αὐτῆς νηπίων. Ὁ δὲ λογικὸν γάλα ἀπὸ τῶν ὡς θηλῶν αὐτῆς ρέουσι, Παλαιᾶς θηλαθῆ καὶ Νέας Αἰσθηθῆς. Ἐξ ἀμφοτέρων γὰρ τούτων τῶν αὐτῆς μαζῶν, περὶ ὧν εἰρηται καὶ ἐν τῷ Ἀσματι, ὅτι Ἐγὼ θοὶ οἱ μαστοὶ σου ὑπὲρ οἶνον, τοῖς αὐτῆς νηπίοις ἐπαρθούσα ἢ τοῖς λογικῶν καὶ ἰδιῶν γάλα, ἢ ἀνθρώπων προσάξει τελείους.

« Ὅτι τότε λέγει Κύριος· Ἴδοὺ ἐγὼ ἐκκλίνομαι εἰς αὐτοὺς ὡς ποταμοὺς εἰρήνης, καὶ ὡς χειμάρρους, ἐκκλύζων ὄξεν ἐθνῶν. Τὰ παιδία αὐτῶν ἐπ' ὤμων ἀρθήσονται, καὶ ἐπὶ γονάτων παρακληθήσονται. » Οἱ γούνη λόγοι οἱ παρακλητικοὶ καὶ παραμυθητικοὶ τῶν ἀτελεστέρων ψυχῶν γάλα κυρίως ὀνομάσθησαν, ὡς ῥεῖς τροφῆς ἐν δόγμασι μυστικοῖς νοουμένης, καὶ ἐν θεωρήμασι τοῖς ἐν ταῖς θεαταῖς Γραφαῖς ἀποκειμένους.

« Ὡς εἰ τινα μήτηρ παρακαλεῖται, οὕτως καὶ ἐγὼ παρακαλέσω ὑμᾶς, καὶ ἐν Ἱερουσαλὴμ παρακληθήσεσθε. » Πάλιν κἀναυθὰ τῶν ἐθνῶν ὄξεν συνάπτων τῇ προλεγεθῆσῃ νέῃ Σιών καὶ τῇ Ἱερουσαλὴμ, τὴν δοθησομένην τοῖς ἔθνεσιν εἰρήνην ποταμῷ κατακλύζοντι παραβάλλει. Καὶ ἀνωτέρω δὲ ταῖς αὐταῖς ἐκκλησιαστικαῖς ἐπαγγελίαις, σημαίνων ὡς τοὺς ἐκκλησιαστικὰς ἐκκλησίας, αἵ δὲ γάλακτι τρεφομένους, τιθῆναι τινες ὑποδοστέζουσιν, ἦτοι διδάσκαλοι καὶ προσετώτες γνήσιοι τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, οἱ θεοὶ τε καὶ οὐράνιοι ἀγγελοὶ. Οἱ μὲν οὖν δυνατώτεροι τοὺς ἀσθενεστέρους ἐπ' ὤμων βαστάξουσιν, καὶ ἐπὶ γονάτων παρακαλέουσιν, ὥσπερ εἰ τις μήτηρ τὰ αὐτῆς παρακαλεῖται τέκνα, καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος, αἵ δὲ πάντων αὐτῶν ὑπάρχων Πατὴρ, παρακαλέσω τοὺς τῶν ὑποδοστέρων παρακλητορας.

« Καὶ βίβετε, καὶ χαρήσεται ἡ καρδία ὑμῶν, καὶ ὁσπὲρ ὕμνος ὡς βοτάνη ἀνατιλεῖ. » Καὶ τοῦτο τέλος ἔσται τῶν ἐπαγγελιῶν, τὸ, Ὁψεσθε τὸν Θεόν. Διὸ καὶ ὁ Σωτὴρ τούτους ἐμακάριζε λέγων· Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν βίβονται. — Καὶ γνωσθήσεται ἡ χεὶρ Κυρίου τοῖς φοβουμένοις αὐτὸν, καὶ ἀπειθήσει τοὺς ἀπειθοῦσιν. »

« Ἴδοὺ γὰρ Κύριος ὡς πῦρ ἦξει, καὶ ὡς καταιγὶς τὰ ἔργα αὐτοῦ, ἀποδοῦναι ἐν θυμῷ ἐκδικήσιν αὐτοῦ, καὶ ἀποσκοραξισμὸν αὐτοῦ ἐν φλογὶ πυρός. » Τοῖς μὲν θηλωθεῖσιν ἐπαγγέλλεται τὰ προλεγεγμένα: τοῖς δὲ τὴν ἐναντίαν πεπρωμένους ὄξεν ἠπειλήσεν ἀπειλήν· καὶ ἀκολούθως διδάσκει τὸν τῆς ἀπειλῆς ἔρπον, παριστάς τὴν δευτέραν καὶ ἐνδοξὴν τοῦ Σωτῆρος παρουσίαν, ὅτι ἦξει μετὰ τῆς ὁδοῦ τοῦ Πατρὸς καὶ μετὰ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ, κρίναι ζῶντας καὶ νεκρούς.

« Ἐν γὰρ τῷ πυρὶ Κυρίου κριθήσεται πᾶσα ἡ γῆ, καὶ ἐν τῇ βομφαλίᾳ αὐτοῦ πᾶσα σὰρξ· πολλοὶ τραυματῆται ἔσονται ὑπὸ Κυρίου. » Θυμὸς δὲ αὐτοῦ αἰ καλαστικαὶ καὶ τιμωρητικαὶ δυνάμεις εἰώθασιν νομίζεσθαι, καὶ τὸν ἀποσκοραξισμὸν αὐτοῦ ἐν πυρὶ φλογὸς κατὰ τῶν αὐτῶν ἀφήσει. Ῥομφαλίαν δὲ ὀνομάζει

²⁰ Cant. i, i. ²¹ Matth. v, 8.

σωματωύτερον, και τραυματίας ώσούτως. Έπει μη Α
 άλλως ήν άκούειν, 'Ιουδαίους έντας και μη ολους τα
 παρακαλουθειν τή τών λόγων διανοία. 'Ο μὲν οὖν
 'Απόστολος τόν τών προκειμένων νοῦν διασαφει λέ-
 γων: « Κατά δε τήν σκληρότητά σου και άμετανόητον
 καρδίαν θησαυρίζεις σεαυτῷ όργήν εν ημέρα όργής
 και άποκαλύψεως, και δικαιοκρισίας Θεού, ός άπο-
 δώσει έκάστῳ κατά τά έργα αὐτοῦ. »

« Οι άγνιζόμενοι και καθαριζόμενοι εις τοδς κή-
 πους, και εν τοις προθύροις έθοντες κρέας βιον, και
 τά βελύγματα και τόν μῦν, επί τῷ αὐτῷ άναλω-
 θήσονται. » « Ός μηκέτι κατά τόν νόμον έν παρέδωκε
 Μωυσής καθαριζόμενους σποδῷ δαμάλλεως και περι-
 βαντηρίοις ήμεῶνν επίτα και ταίς διά θυσιῶν καθάρ-
 σεων· αντί δε τούτων, εν αὐτοίς περινοστήσαντες, τῷ
 δ' υδατος καθάρσιον άπαραιν αὐτοίς φροντο, τοίς
 κατά τινας κήπους υδασιν άπολούεσθαι, και μηκέτι
 μηθενδς δείσθαι τών νενομοθετημένων. "Η και άλλως
 μετά μιαράς και άκαθάρτους πράξεις, άθεμίτους τε
 αίσχρουργίας ένόμιζον ψιλάς υδασι καθαρίζειν τῆς
 αὐτῶν ψυχάς.

« Κάγω τά έργα αὐτῶν, και τόν λογισμόν αὐτῶν.
 Έρχομαι συναγαγεῖν πάντα τά έθνη και τάς γλώσσας,
 και ήξουσι και έθονται τήν δόξαν μου. » Σαφέστερον δε
 « Σωτήρ εν τοίς Εὐαγγελίοις διδάσκει ταῦτα λέγων·
 « Όταν δε Ελθῷ ὁ Υἱὸς τοῦ ανθρώπου εν τῇ δόξῃ τοῦ
 Πατρὸς αὐτοῦ, και πάντες οἱ άγιοι έγγελοί μετ' αὐ-
 τοῦ· και συνήξουσι πάντα τά έθνη έμπροσθεν αὐτοῦ,
 και άφοριεῖ αὐτούς, έν τρέπον άφορίζει ο ποιμήν τῶ
 κρέβατα από τών έριφων, » και τῶ έξής. Καί τουτο
 δε κάλιν τοίς έθνεσιν επαγγέλλεται, τῷ καταξιωθήναι
 θεάσασθαι τήν δόξαν αὐτοῦ.

« Καί καταλέξω ἐπ' αὐτῶν σημεῖον, και εξαπο-
 στείλω ἐξ αὐτῶν σεσωσμένους εις τά έθνη, εις Θαρ-
 σίς, και Φοῦδ, και Δοῦδ, και Μοσοχ, και εις Θεβελ,
 και εις τήν Ελλάδα, και εις τάς νήσους τάς πόρρω· οἱ
 οὐκ άκηχάσι μου τῷ νομῷ, οὔτε έωράχασί μου τήν
 δόξαν. Καί άναγγελοῦσι τήν δόξαν μου έν τοίς έθνε-
 σι. » Καί έν τοίς έμπροσθεν λέγεται, « Οις οὐκ
 άνηγγίλη περι αὐτοῦ έθονται, οἱ οὐκ άκηχάσι. »
 Καί κάλιν· « Έμφανής έγενόμην τοίς ἐμέ μη έπρω-
 τῶσιν, εὐρέθην τοίς ἐμέ μη έπισητούσιν· είπα· 'Ιδού
 εἰμι, τοίς μη έπικαλουμένοις τῷ νομῷ μου. » Του-
 των άδελφά τυγχάνει τά προειρημένα, δε' έν τοίς
 αὐτοῦ άποστόλοις επαγγέλλεται άποστειλαιν επί τά
 άλλτρια τοῦ 'Ισραήλ έθνη τά πόρρωτάτω τῆς 'Ιου-
 δαίας.

« Καί ήξουσι τοίς άδελφοῦς ὁμῶν ἐκ πάντων τῶν
 ιδνῶν, δῶρον Κυρίου. » « Άξουσιν αὐτοίς, τέλος άγα-
 θῶν αὐτοίς τουτο παραχωρήσαντες, δεκ και άναλη-
 φθήσονται· ὁμοίως τῷ 'Ηλίᾳ ἐπ' άρματι άγγελικῷ
 ὁχούμενοι, φωτὸς έπουρανίου περιαστρέπτοντος αὐ-
 τῶς. « Μεθ' 'Ιππων και άρμάτων εν λαμπήναις ήμῶ-
 νων, μετά σκιαδῶν εις τήν άγιαν πόλιν 'Ιερουσαλήμ,
 είπα Κύριος. » Νοήσαις δε τοίς 'Ιππους και τά άρ-
 ματα άγγελικά, έπιστήσεως τοῦ Ζαχαρίου τῆ προφη-

A similiter. Quia illi, utpote Judaei, non alio modo
 intelligere poterant, ut qui non valerent verborum
 mentem subsequi. Apostolus certe dicit quod tra-
 ctamus sensum aperit his verbis, « Secundum au-
 tem deritilem tuam et impenitens cor thesauri-
 zas tibi iram in die irae et revelationis, et justu ju-
 dicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera
 sua ». »

Vras. 17. « Qui sanctificantur et purificantur in
 hortis, et in liminibus comedentes carnem porcinam,
 et abominaciones et murem, simul consumentur. »
 Ita ut non alterius secundum legem, quam tradidit
 Moyses, cinere vitulae et aspersioibus dierum se-
 ptem, sacrificiorumve purgationibus mundarentur :
 sed horum vice, postquam in his versati fuerant,
 purgationem per aquam sufficere sibi putabant.
 quorundam hortorum aquis se abluunt et emaculati,
 nec ultra eorum quae in lege praecipiantur ullo se
 opus habere existimantes. Nam alios post admitta
 turpia facinora, et post illicitas turpesque actio-
 nes, simplici aqua animas mundari suas arbitra-
 bantur.

Vras. 18. « Et ego opera eorum, et cogitationem
 eorum [novi]. Et venio ut congregem omnes gen-
 tes et linguas : et venient et videbunt gloriam
 meam. » Haec clarius Servator in Evangelii docet
 his verbis : « Cum venerit Filius hominis in gloria
 Patris sui, et omnes sancti angeli cum eo : et con-
 gregabunt omnes gentes in conspectu ejus, et se-
 gregabit eos, quemadmodum segregat pastor oves
 ab haedibus, » et caetera. Et hoc iterum gentibus pol-
 licetur, quod nempe futurum sit ut gloriam ipsius
 videre dignae habeantur.

Vras. 19. « Et relinquam super eos signum : et
 emittam ex illis eos qui salvati fuerint ad gentes,
 in Tharsia, et Phud, et Lud, et in Mosoch, et in
 Thobel, et in Graeciam, et in insulas remotas ; qui
 non audierunt nomen meum, neque viderunt glo-
 riam meam. Et annuntiabunt gloriam meam in gen-
 tibus. » Superius quoque dicebatur, « Il quibus an-
 nuntiatum non est de illo, videbunt, et qui non
 audierunt, intelligent : » et iterum, « Apparai iis,
 qui me non interrogabant ; inventus sum ab iis,
 qui me non querebant : dixi, Ecce adsum, iis qui
 non invocabant nomen meum. » His adfusa sunt
 praemissa verba, quae apostolos suos ad extraneas
 Israelii gentes, et a Judaea remotissimas, missurum
 se pollicetur.

Vras. 20. « Et adducent fratres vestros ex omni-
 bus gentibus, donum Domino. » Adducent eos hunc
 ipsis bonum finem procurantes, quando assumentur,
 perinde atque Helias curru angelico vecti, caelesti
 lumine ipsis circumfulgente. « Cum equis et cur-
 ribus, in lampenis mulorum, cum umbraculis in
 civitatem sanctam Jerusalem, dixit Dominus. »
 Equos et angelicas rhedas intelliges, si Zachariae
 prophetiae animum applices, ubi equos veloces, va-

22 Rom. II, 5.

rios et albos, ac currus aliquos describens, angelicas virtutes subindicabat. Lampenzæ autem mulorum videntur significare corpora resurgentia, quibus vectæ animæ in cœlestem civitatem assumuntur. E re autem dicitur lampenzæ, sive fulgores, ob fulgentem ipsis gloriam.

Vras. 21. « Ut offerant filii Israel victimas suas mihi cum psalmis: et ex eis sumam sacerdotes et Levitas, dixit Dominus. » Ut itaque secundum corpoream legem in terrena Jerusalem hæc agebant qui cultum persolvebant; eodem modo secundum terrenum illud exemplum, qui in cœlestem Jerosolymam ascendent, cum propriis fructibus veniant, quos singuli ex fructiferis virtutibus ut donum et munus in anima referent.

Vras. 22. « Sicut enim cœlum novum et terra nova, quæ ego facio, permanent in conspectu meo, dicit Dominus; sic stabit semen vestrum et nomen vestrum. » Nam si novum cœlum, et nova terra, et Jerusalem nova est; consequenter sacerdotes et Levitæ novi erunt, quare superius dicebat: « Non recordabuntur priorum, et non ascendet in cor eorum. » Prima itaque non permanentia erant, quapropter dictum est, « Cœlum et terra transibunt; » ac rursum, « Pilcabitur cœlum ut liber, et corruptione corrumpetur terra. » Futuri vero sæculi primitiæ Christus; deinde qui Christi sunt in adventu ejus.

Vras. 23. « Et erit mensis ex mense, et sabbatum ex sabbato. Veniet omnis caro ad adorandum in conspectu meo in Jerusalem, dicit Dominus. » Sabbatum autem Christi intelligendi more congruenter accipias pro solemnitatibus in cœlo celebratis, et pro veris illic sabbatis in mensibus, ut ibi usu veniant, celebrandis. De quibus prolixus et explicatus difficilis sermo instituendus esset, qui longo otio et proprio argumento opus haberet. Caracem autem omnem vocat omnes gentes; ita enim superius dicebatur, « Videbit autem omnis caro Salutare Dei; et alibi, « Effundam de Spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt in Jerusalem. » Cœlestem indicat Jerosolymam, ubi Salvatoris nostri regnum consistet.

Vras. 24. « Et exhibent et videbunt membra hominum, qui prævaricati sunt in me. Vermis enim eorum non morietur, et ignis eorum non exstinguetur, et erunt in conspectum omni carni. » Quinam hi essent initio prophetiæ dixit his verbis: « Filios genui, et exaltavi: ipsi autem spreverunt me. » His ergo subindicat illos ex Judæis, qui salutarem gratiam repudiaverunt. Hunc impiorum esse fluxum definit Salvator noster in Evangeliiis, eos qui a sinistris ejus stabunt sic alloquens: « Discedite in ignem æternum, paratum diabolo et angelis ejus²². » Quæmadmodum igitur ibi æternus dicitur ignis, sic et hoc loco « inextinguibilis dicitur, una eademque

τέλα, παρ' ἣ Ἰησοῦς φερούς καὶ ποιητοὺς καὶ λευκοὺς καὶ ἄρματα τινα διαγράφας ὁ λόγος, ἀγγελικὰς ἠντίτετο δυνάμεις. Λαμπήναι δὲ ἡμιόνων σημαίνει εὐλοκασί τὰ τῆς ἀναστάσεως σώματα, οἷς ἐποχοῦμαιναι αἱ ψυχὰι εἰς τὴν ἐπουράνιον ἀναληφθήσονται πόλιν. Εὐ δὲ εἰρηται λαμπήναι διὰ τὴν ἐκλάμπουσαν αὐτοῖς δόξαν.

« Ὡς ἀνετίγκαισαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ τὰς θυσίας αὐτῶν ἐμοὶ μετὰ ψαλμῶν· καὶ ἀπ' αὐτῶν λήψομαι ἱερεῖς καὶ Λευίτας, εἶπε Κύριος. » Ὅσπερ οὖν τότε κατὰ τὸν σωματικὸν νόμον ἐπὶ τῆς ἐπιγείου Ἰερουσαλήμ ταῦτ' ἐπραττον οἱ τὴν λατρείαν ἐπιτελοῦντες· τὸν αὐτὸν τρόπον κατὰ τὸ ἐπὶ γῆς παράδειγμα οἱ εἰς τὴν οὐράνιον Ἰερουσαλήμ ἀνιόντες ἤξουσιν μετ' εὐκαίων καρπῶν, ὧν ἕκαστος ἐν ψυχῇ μετακομίζεται διῶρων τῆς τῶν ἀρετῶν ἐκ καρποφορίας.

« Ὅν τρόπον γὰρ ὁ οὐρανὸς καινὸς καὶ ἡ γῆ καινὴ, ἃ ἐγὼ ποιῶ, μένει ἐνώπιον ἐμοῦ, λέγει Κύριος· οὕτω στήσεται τὸ σπέρμα ὑμῶν καὶ τὸ ὄνομα ὑμῶν. » Εἰ γὰρ οὐρανὸς καινὸς ἐστὶ καὶ ἡ γῆ καινὴ, καὶ Ἰερουσαλήμ καινὴ, ἀκολουθοῦν ἀν εἰη καὶ τοὺς ἱερεῖς καὶ Λευίτας καινοὺς εἶσθαι· διὸ καὶ ἐν τοῖς ἐμπροσθεν ἔλεγε· « Οὐ μνησθήσιν τῶν προτέρων, καὶ οὐκ ἀναθήσεται αὐτῶν ἐπὶ τὴν καρδίαν. » Τὰ μὲν οὖν πρῶτα οὐ μένοντα ἦν· διὸ ἐλέγετο· « Οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσονται· » καὶ πάλιν· « Εὐλογησεται οὐρανὸς ὡς βιβλίον, καὶ φθορὰ φθαρήσεται ἡ γῆ. » Τοῦ δὲ μέλλοντος αἰῶνος ἀπαρχὴ Χριστός· ἔπειτα οἱ τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ.

« Καὶ ἔσται μῆν ἐκ μηνῶν, καὶ σάββατον ἐκ σαββάτων. » Ἐξ ἐστὶ πᾶσα σὰρξ τοῦ προσκυνῆσαι ἐνώπιον ἐμοῦ ἐν Ἰερουσαλήμ, εἶπε Κύριος. » Τὸ δὲ σάββατον Χριστοῦ ἀκολουθῶν ἐστὶ κατὰ διάνοιαν ἐκλαμβάνειν τὰς ἐν οὐρανῷ ἐορτὰς καὶ τὰ ἐκεῖσε σάββατα ἀληθινὰ ἐπὶ τοὺς μῆνας τοὺς ἐκεῖ. Περὶ ὧν πολὺς ὁ λόγος καὶ δυσσεμνημένος, σχολῆς τε μακρῆς καὶ οικειᾶς ὑποθέσεως δεόμενος. Σάρκα δὲ πᾶσαν λέγει πάντα τὰ ἔθνη τοῦτον ὀνομάζων τὸν τρόπον· οὕτω γοῦν ἐλέγετο καὶ διὰ τῶν ἐμπροσθεν· « Ὁφεται δὲ πᾶσα σὰρξ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ· » καὶ ἀλλαχοῦ· « Ἐκχεῖω ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, καὶ προφητεύσουσιν ἐν Ἰερουσαλήμ. » Τὴν ἐπουράνιον σημαίνει Ἰερουσαλήμ, ἐθα συστήσεται ἡ τοῦ σωτήρος ἡμῶν βασιλεία.

« Καὶ ἐξελεύσονται καὶ θύονται τὰ κῶλα τῶν ἀνθρώπων τῶν παραβεβηκότων ἐν ἐμοί. Ὁ γὰρ σκώληξ αὐτῶν οὐ τελευτήσει, καὶ τὸ πῦρ αὐτῶν οὐ σβεσθήσεται, καὶ ἔσονται εἰς θρασιν πάση σαρκί. » Τίνας δὲ ἦσαν οὗτοι, ἐν ἀρχῇ τῆς προφητείας εἰρηλοῦ λέγων· « Υἱοὺς ἐγέννησα, καὶ ἔβωσα· αὐτοὶ δὲ με ἠθέτησαν. » Ἠνέξατο τολῆν τοὺς ἐκ τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους τὴν σωτήριον ἀθετήσαντας χάριν. Ὁ δὲ τέλος τῶν ἀσεβῶν ὀρίζεται καὶ ὁ σωτήρ ἡμῶν ἐν Ἐδαγγελίοις εἰπὼν τοῖς εἰς τὰ ἄριστερὰ αὐτοῦ στησομένοις· « Πορεύεσθε εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, ἐν ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. » Ὅσπερ οὖν ἐκεῖ αἰώνιον εἰρηται πῦρ, οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἀσε-

²² Matth. xxv, 41.

σπον μίδς καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας ἐξ ἑκατέρων τῶν Γραφῶν παρισταμένης. « Καὶ ἴσονται εἰς ὄρασιν πάση σαρκί. » Ἡολία δὲ σαρκί ἢ πάντως που τῇ κολασθησομένη, τῆς δὲ ἰπουρανοῦ θείας καταξιοθησομένη; Περὶ τῆς ἀνωτέρου ἐλέγεται· « Ἦξει πᾶσα σὰρξ τοῦ προσκυνῆσαι ἐνώπιόν μου· ἔς καὶ ἡμεῖς ἀξιοθετημεν ἀγαθῶς καὶ προσβέλαις πάντων τῶν ἁγίων. Ἀμήν.

A substantia ex utraque Scriptura. « Et erunt in conspectum omni carni. » Cui carni, nisi prorsus ei, quæ supplicio addicenda, ac celesti contemplatione donanda est, de qua superius dicebatur: « Veniet omnis caro ad adorandum in conspectu meo? » Quæ item nos digni habeamur precibus et intercessionibus omnium sanctorum. Amen.

FRAGMENTA IN DANIELEM.

(M^{ai}, Bibliotheca nova Patrum, IV, 314)

Β. Εὐσεβίου Καισαρείας ῥητοῦ προκειμένου, Φω-
νὴ Κυρίου διακόπτορος φλόγα πυρός (42). Διεκόπη
μὲν ἐν τῇ Βαβυλῶνι ἢ φλόγῃ τοῦ πυρός διακοπαῖσα τῷ
προστάγματι τοῦ Θεοῦ· ἐδέξατο ἐν αὐτῇ ἡδίστην
ἀναπνοὴν καὶ ἀναψυχὴν, ὡσπερ ἐν σκιᾷ τινι φυτῶν
ἐν εἰρηνικῇ καταστάσει παρεχομένη τοῖς παισίν·
ἐγένετο γάρ, φησὶ, ὡσεὶ πνεῦμα ὁρόσου διασυρίζον.
· γ. Ὡσεὶ Υἱὸς ἀνθρώπου. Εὐσεβίου Καισαρείας (43).
Σαφῶς ἠγοῦμαι δηλοῦσθαι τὴν καθόλου κρίσιν, ὅτε
πάντες οἱ ἐξ αἰῶνος ἄνθρωποι παραστήσονται τῷ βή-
ματι τοῦ Χριστοῦ· μετὰ δὲ τὴν τῶν τελευτησάντων
ἀναβίωσιν, καὶ μετὰ τὴν κατὰ πάντων κρίσιν, ὁ
ἐσωσμένος τῷ Δανιὴλ Υἱὸς ἀνθρώπου ἐπιστήσεται ἐπὶ
νεφελῶν, τὴν κατὰ πάντων τῶν λαῶν καὶ φυλῶν ὑπὸ
τοῦ Πατρὸς ἐξουσίαν, τὴν καὶ βασιλείαν ἀγίων καὶ
ἀτελεύτητον παραληψόμενος· ὡς καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ
ἡμῶν περὶ ἐαυτοῦ διδάσκει λέγων· « Ὅτε δὲ ἔλθῃ ὁ
Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ, καὶ πάντες
οἱ ἄγγελοι μετ' αὐτοῦ, τότε καθίσει ἐπὶ θρόνου
δόξης αὐτοῦ, καὶ συναχθήσεται ἐμπροσθεν αὐ-
τοῦ πάντα τὰ ἔθνη, καὶ τὰ ἐξῆς· συνῆδει γούν ταῦτα
ταῖς ἐν χερσὶν μαρτυρίας τῆς τοῦ Δανιὴλ προφη-
τείας, καθ' ἣν λέλεκται· Καὶ ἰδοὺ μετὰ τῶν νεφε-
λῶν τοῦ οὐρανοῦ ὡς Υἱὸς ἀνθρώπου ἐρχόμενος
ἔσθ'· καὶ, Ἐως τοῦ Παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ἐφθασεν·
καὶ προσηρέθη αὐτῷ, καὶ ἐδόθη αὐτῷ ἡ ἀρχὴ καὶ
ἡ τιμὴ καὶ ἡ βασιλεία, καὶ τὰ ἐξῆς.

δ. Αὐτῷ ἐδόθη ἡ ἀρχή. Εὐσεβίου. Οὐ μόνον τὴν τοῦ
Υἱοῦ ἀνθρώπου βασιλείαν ὁ προφήτης θεοπίσκει, ἀλλὰ
καὶ πλείονα, περὶ ὧν φησὶ.

ε. Καὶ παραλήφονται τὴν βασιλείαν. Εὐσεβίου
Καισαρείας. Συμβάλλουσαντες δηλαδὴ καὶ αὐτοὶ τῷ
Θεῷ. Τίνας δ' ἂν εἶεν οὗτοι, ἢ οἱ κληρονόμοι τοῦ
Θεοῦ, συγκληρονόμοι δὲ Χριστοῦ; οἷς καὶ ἐπηγγελάται,
τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, βασιλείαν ἐπιστησομέ-
νην τὴν μετὰ τέσσαρας βασιλείας, τὰς τῷ προφήτῃ
ἐσωσμένης, περὶ ὧν ὡς ἐν βραχέσιν ἀρτίως διειλη-
φασεν. Ἐνεαῖθεν οἶμαι τὸν ἀπόστολον Παῦλον ὁρμᾶ-

B 2. DAN. III, 49. Eusebii Cæsariensis dicto illo
proposito: *Vox Domini intercidentis flammam
ignis* 42. Intercisa est Babylone flamma ignis, inter-
cisa scilicet Dei jussu, in jucundissimam versa est
recreationem; ac velut in umbra arborum quietaque
statione adolescentulis exhibuit oblectationem.
Facta est enim ceu roscidæ auræ sibilus.

C 3. DAN. VII, 13. *Quasi Filius hominis*. Eusebii
Cæsariensis. Manifeste nuntiari arbitror universale
judicium, cum omnes ab orbe condito homines ante
Christi tribunal stentur. Porro autem post mor-
tuorum resurrectionem, dictamque in omnes sen-
tentiam, ille, qui visus Danieli fuit, Filius hominis
in nubibus aderit, ut indeficientem æternamque
omnium populorum tribuumque potestatem ac re-
gnum a Patre accipiat. Sicut ipse Servator de se
noster ait: *Cum autem venerit Filius hominis in
majestate sua, et omnes angeli cum eo, tunc sedebit
in throno gloriæ suæ, et congregabuntur coram eo
omnes gentes* 47, et reliqua. Hæc igitur consonant
testimoniis, quæ nunc habemus in manibus, Dani-
elis prophetæ, apud quem dicitur: *Et ecce aderat
Filius hominis in nubibus cæli* 48. Item *Donc An-
tiquus dierum venit; oblatumque ac datum est ei
imperium et honor et regnum, et reliqua.*

4. DAN. VII, 14. *Tradita est ipsi potestas*. Eusebii.
Haud solum Filii hominis regnum propheta vati-
cinatur, verum et alias res de quibus verba facit.

D 5. DAN. VII, 18. *Et regnum suscipient*. Eusebii
Cæsariensis. Nempe ipsi quoque cum Deo regna-
bunt. Quinam vero sunt hi, nisi hæredes Dei, co-
hæredes autem Christi? quibus item cælorum re-
gnum promissum a Christo est, quod regnum
nempe consurgit post illa quatuor per visum pro-
phetæ oblata; de quibus breviter modo disserui-
mus. Hinc divum apostolum Paulum cepisse occo-

42 Psal. xxviii, 7. 47 Matth. lxxv, 31, 52.

(42) Quin hic locus ex Eusebii commentario in psalmum xxviii sumatur, vix dubitandum videre-
tur; attamen is neque in Corderii ad Psalms ca-
tæna Patrum, neque in vulgato a Maurinis Eusebii

ad Psalms commentario apparet.

(43) In hanc Danielicam visionem Filii hominis
commentatur idem Eusebius, sed aliis verbis, *Hist.
eccl.*, I, 2.

sionem arbitror de secundo Christi adventu scribendi hæc: *In jussu, in voce archangeli, et in tuba Dei descendat de celo* 22, et reliqua. Porro idem apostolus extremum quoque Antichristi adventum sive perditionem, posteaque gloriosam Servatoris nostri præsentiam, consentaneæ vaticinio exhibet dicens: *Nemo vos ullo modo decipiat; nisi certe prius e venerit apostasia, et revelatus fuerit homo peccati seu perditionis filius, qui adversatur et extollitur supra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur: ita ut in templo Dei sedeat, ostentans se tanquam sit Deus. Nonne meministis me adhuc apud vos versantem hæc dicere* 23? et reliqua. Hæc mirificus ait Apostolus in sua de fine humani generis oratione; Danielis prophetæ vaticinio de Antichristo, et de glorioso Servatoris nostri regno, fidem astruens.

6. DAN. IX, 26. *Delebitur unctio. Eusebii.* Vanam jam et præter legem unctionem coarguens: quod idem de sacrificiis et de fœdere factum dices. Hæc enim recte legitimeque peragebantur ante Servatoris nostri passionem, quia virtus adhuc celestis loca sancta obsidebat. Verum eadem mox sublata fuerunt, propter illud perfectam Deoque dignum sacrificium, quo semetipse obtulit pro peccatis nostris. Est enim is Agnus Dei, qui tollit peccatum mundi, hostia nimirum pro cunctis hominibus. Novis mysteriis, novo fœdere inito, antiquum exolevit. Simul ac enim oraculum illud completum est, *Et roborabit fœdus multis hebdomada una, antiquum fœdus desit.*

σθα: περι τῆς δευτέρας ἀφίξεως τοῦ Χριστοῦ γράφοντα τοιαύτα· Ὅτι αὐτός ὁ Κύριος ἐν κελύφῳ, ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου καὶ ἐν σάλπιγγι Θεοῦ καταθήσεται ἀπ' οὐρανοῦ, καὶ τὰ ἐξῆς. Ὁ δ' αὐτὸς ἀπόστολος καὶ τὴν ὑστάτην τοῦ Ἀντιχριστοῦ ἐπιξίν τὴν καὶ ἀπώλειαν, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἔνδοξον παρουσίαν ἀκολουθῶν τῇ προφητείᾳ παρίστησι λέγων· Μήτις ὑμᾶς ἐξαπατήσῃ κατὰ μηδένα τρόπον· οὐδὲν γὰρ μὴ ἔλθῃ ἡ ἀποστασία πρῶτον, καὶ ἀποκαλυφθῇ ὁ ἄνθρωπος τῆς ἀμαρτίας, ὁ υἱὸς τῆς ἀκαλείας, ὁ ἀντιμαρτύμενος καὶ ὑπερμαρτύμενος ἐπὶ πάντα λαῖμα Θεοῦ ἢ σέβασμα, ὥστε αὐτὸν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ καθίσαι, ἀποδεικνύοντα ἑαυτὸν οὕτως ὡς Θεός· οὐ μνημονεύετε οὐδὲν γὰρ πρὸς ὑμᾶς ταῦτα ἔλεγον ὑμῖν; καὶ τὰ ἐξῆς. Τοσαῦτα ὁ θαυμάσιος Ἀπόστολος ἐν τοῖς περὶ συνταλείας τοῦ βίου διεξήλαθε λόγοις, τὰ διὰ τοῦ προφήτου Δανιὴλ περὶ τοῦ Ἀντιχριστοῦ, καὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐνδόξου βασιλείας τεθεσπισμένα πιστούμενος.

ς'. Ἐξολοθρευθήσεται χρίσμα. Εὐσεβίου. Τὸ ἀκριτον καὶ παράνομον αὐτῶν διαβάλλουσα· οὕτως δὲ καὶ ἐπὶ τῆς θυσίας καὶ τῆς σπουδῆς συμβεβηκέναι φησὶς· ὁρθῶς μὲν καὶ κατὰ νόμον πρὸ τοῦ πάθους τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιταλουμένης διὰ τὴν εἰς ἐτι τότε τὰ τῶν ἀγίων τόπων ἐφορῶσαν δύναμιν· περιαιρεθείσης δὲ αὐτίκα μετὰ τὴν αὐτοῦ τέλειαν καὶ θεοπροπῆ θυσίαν, ἣν προσήνεγκαν αὐτὸς ἑαυτὸν ὑπὲρ τῶν ἀμαρτιῶν ἡμῶν· αὐτὸς τε ὢν ὁ Ἄμωδός τοῦ Θεοῦ ὁ αἴρων τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου εἰς θυσίαν πάντων ἀνθρώπων· κατὰ τὰ καινὰ μυστήρια τῆς καινῆς διαθήκης παραδοθείσης, τὰ τῆς παλαιᾶς περιήρητο· ὁμοῦ γὰρ τὸ πληροῦσθαι τὸ φάσκον λόγιον, καὶ δυναμῶσαι διαθήκην πολλοῖς ἑβδομάς μία, τὰ τῆς παλαιᾶς διαθήκης περιήρητο.

Catenæ Græcæ, cura J. A. Crameri anno 1844 Oxonii editæ, sub Eusebii nomine fragmenta satis ampla in Matthæum et in Joannem exhibent. Hæc verbotenus derivavit collector ex Eusebii *Questionibus evangelicis* supra editis. Alia insuper bene multa quæ ad eosdem evangelistas et ad Marcum spectant, catenæ Nicetæ, Possinianæ, Corderianæ inserta, leguntur tum supra in *Supplemento Questionum ad Stephanum*, tum in sequenti ad Lucam commentario. EORT. PATR.

EUSEBIUS IN LUCAM.

(Angelo Mai, *Bibliotheca nova Patrum*, tom. IV, pag. 159. Romæ 1847, in 4°.)

MONITUM.

Quem in subsequentibus paginis edituri sumus Eusebii commentarium, vel potius ejus partes ad Lucæ Evangelium, ex quatuor sumpsimus bibliothecæ Vaticanæ codicibus. Primus est, quem designamus littera A, magnus ille catenæ Patrum Græcorum in Lucam codex, auctore Niceta Serrarum episcopo, cujus nos catenæ partem mediocrem jam edidimus tomo IX Script. vet., excepto Eusebio, quem separatim dare constitueramus; excepto item Cyrillo, et aliis aliquot, de quibus alibi verba fecimus. Secundus est codex prius

22 I Thess. IV, 16. 23 II Thess. II, 3.

Palatinus Vat., a nobis denotatus littera B, qui pariter catenam habet ad Lucam, ab illa Nicetas aiversam. Tertius est Masarii Chrysocephali codex E Vat. item ineditus, varios ejus in Lucam tractatus continens, ex Patribus, quos inter est etiam Eusebius, ad litteram nominatimque consarcinatos. Quartus denique codex Ottobonianus Vat. æque catenam ad Lucam continens, quem codicem postremum cum inspiceremus, præter alia cum prædictis codicibus congruentia, nova adhuc Eusebii fragmenta nacti sumus. Hunc distinguimus nota L. Jam vero catena Patrum in Lucam, præter nostram Græcam quam diximus, duæ Latine tantum sermone editæ exstant, divi nimirum Thomæ Aquinatis, et Balihasaris Corderii; quarum prior varius, altera copiosius Eusebium inter cæteros Patres recitant. Veruntamen Græcus adhuc textus totus latebat; et multa insuper ne Latine quidem cognita erant. Porro in Græca catena, quam nuperrime vir cl. J. A. Cramerus Oxonii edidit, quamque ego his diebus ex Anglia accipi, nullum prorsus Eusebii verbum recitatur.

ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ

ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΤΑ ΛΟΥΚΑΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ.

EUSEBII CÆSARIENSIS

COMMENTARII IN LUCÆ EVANGELIUM

QUANTUM SUPEREST IN CODICIBUS VATICANIS.

Ἐν ταῖς ἡμέραις Ἡρώδου τοῦ βασιλέως τῆς Ἀ
 Ἰουδαίας.

Ἡ γὰρ τοῦ Ἰούδα φυλὴ ἔκθεθεν ἦν ἀρχικὴ, καὶ ἡγεῖτο πάντων ἕως ἤσαν αὐτόνομοι, κατὰ τὴν προφητείαν. Ἦσαν δὲ μέχρι τῶν Αὔγουστου χρόνων ἐλεύθεροι καὶ αὐτόνομοι, καθ' ὃν, Χριστοῦ φανέντος, τὸ ἔθνος ἔπαιν δεδουλωται· ὅτε καὶ πρῶτος ἀλλόφυλος αὐτῶν Ἡρώδης ἠγήσατο, καὶ βασιλεὺς Αὔγουστος, ὁ καὶ τὴν ἀρχὴν ἐγχειρίσας αὐτῷ μετὰ τῆς συγκλήτου, τῆς οἰκουμένης εἶχε τὰ σκήπτρα. Ἦν δὲ ὁ Ἡρώδης ἐξ Ἀντιπάτρου γεγονῶς, τὸ γένος Ἀσκαλωνίτου, ἱεροδούλου Ἀπάλλωνος, καὶ Κυπρίνης (44) ἐξ Ἀβράδων μητρὸς. Οὗτος γὰρ, τὸν ἐκ διαδοχῆς τῶν ἀρχιερέων ὑστατον ἠγησάμενον Ὑρκανὸν ἀνελὼν, Ἰουδαίων ἀναγορευέται βασιλεὺς. Τοῦτου καὶ νῦν ὁ Λουκᾶς μέμνηται, ἵνα δείξῃ, ὅτι ἀληθῶς ἦλθεν ὁ Χριστὸς, ἐκλιπόντων τῶν παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἀρχόντων κατὰ τὴν προφητείαν.

Καὶ εἶπε Ζαχαρίας πρὸς τὸν ἀγγελον· Κατὰ τί γνώσομαι τοῦτο;

Πῶς σημεῖον δείκνυμαι μοι, φησὶ, ἵνα πεισθῶ τοῖς ὀπὸ σοῦ προφητευθεῖσιν, ὡς μέλλουσι γίνεσθαι; Σχεδὸν γὰρ παρὰ φύσιν ἐστὶ τὸ λεχθέν· οἱ γὰρ προδεηκότες οὐ γονοποιοῦσιν. Ἔδει δὲ μὴ πρὸς τὸ γῆρας ἀφορᾶν τὸ ἐαυτοῦ καὶ γυναικὸς, ἀλλὰ πρὸς τὴν δύναμιν τοῦ ἐπιγγελλομένου Θεοῦ. Ἀλλὰ τὰ μεγάλα διεφέρικτα τοῖς ἀνθρώποις, καὶ συγγινώσκαι Θεός· καὶ γὰρ οὐδ' αὐτὸς Ἀβραάμ ὡς ἐχρῆν ἐπίσταυεν, ἀλλὰ τὰ πρῶτα καὶ ἐγλάσσε καὶ εἶπεν· Εἰ τῷ ἔπαυαν·

⁴⁰ In diebus Herodis Judææ regis.

Scilicet Judææ tribus olim principabatur, totique genti imperabat, donec Judæi sui juris fuerunt, secundum prophetiam ⁴¹. Fuerant quidem hi liberi propriisque legibus utentes usque ad Augusti statem, quo tempore, apparente Christo, universa gens in servitium redacta jam erat, et primus alienigena dominabatur Herodes; imperator vero Augustus, qui et illi ex senatus consulto principatum detulerat, universi orbis sceptrum tenebat. Erat autem Herodes Antipatri Ascalonenis filius. Erat enim, sacerdotalis successionis postremo principe Hyrcano occiso, Judæorum renantiatus rex fuit. Hujus nunc meminit Lucas, ut demonstret vere venisse Christum, cessantibus Judæorum propriis principibus, prout prædictum fuerat.

⁴² Et dixit angelo Zacharias, unde hoc sciam?

Quodnam mihi signum ostendis, quo fretus credam vaticinio tuo, tanquam fide non carituro? Nam quod ais, præter naturam propemodum est; genes enim haudquaquam procreant. Atqui oportebat Zachariam haud de suo et uxoris sentio, sed de promittentis Dei potentia cogitare. Quanquam res magnas sæpe sibi homines persuadent: ideoque Deus indulgentia utitur. Nam ne Abrahamus quidem prout opus erat credidit, sed initio risit di-

⁴⁰ Luc. 1, 5. ⁴¹ Gen. XLIX, 10. ⁴² Luc. 1, 18.

(44) Cod. E, Κυπρίδος.

caus : « Num centenario viro filius nascetur ⁴³ ? » Tum vero et Sara propter risum reprobensa fuit ⁴⁴. Modo autem verbis objurgat Deus, modo ipsis operibus arguit. Idcirco Zachariam quoque facto ipso increpuit, dum surdum mutumque reddidit : quia nimirum oportuisset eum prioribus exemplis jam semet erudivisse, et quas pœd fuerant majores [sui] objurgationes, eas ad disciplinam propriam convertisse.

⁴⁵ *Ego sum Gabriel.*

Quid ergo angelus ei respondet? Angelo, inquit, dimidis, qui Deo astat? ipsique mittenti non credis, sed rei summam difficultatem specias? Ob hoc igitur incredulum verbum voce spoliaberis, quoad res ipsa evenerit : nempe ut tuam noscas incredulitatem Dei que simul potentiam.

⁴⁶ *Dabit illi Dominus Deus sedem Davidis patris ejus.*

Thronum dicit Davidi nuntiatum, neque tamen datum. *Semel enim, ait, juravi in sancto meo, si Davidi mentiar : semen ejus manet in æternum : et thronus ejus sicut sol in conspectu meo.* Et rursus : *Juravi Davidi sermo meo, Usque in æternum præparem sedem tuam, et edificabo in generationem et generationem thronum tuum* ⁴⁷. Atque hæc hæud de carnea stirpe dicit, neque de visibili throno, sed de illo quem angelus memorat cum Maria loquens, qui nihil temporale habet, qui lucis instar in orbe universo splendet, quiq; animas spiritaliter illustrat divino magisterio. Porro Jacobi domum ne intelligas Judaicum tantummodo populum, sed eos omnes qui Servatoris vocatione ex universis gentibus divinæ adoptionis prærogativa donantur. Jam Dei populus modo Jacob dicitur modo Israel : idem quippe vir fuit Israël et Jacob. Et natura quidem, Jacob erat prius ille populus, quia nimirum ex Jacobi sanguine originem ducebat; adoptione autem, Jacob est novus populus propter virtutis cognitionem : successit enim veteri novus. Itaque in posterum super hoc populo dominabitur ille rex in sæcula, id est perpetuo. Qui quidem populus ex operibus sermonibusque Christum agnosceret, et huic sponte morem geret. Profecto Christus rex fuit quatenus Deus; ait enim : *Regnum meum non est de hoc mundo* ⁴⁸. Imo rex quoque fuit quatenus homo : præ se enim tulit regalia opera, nempe legislationem erga homines sibi subditos, gubernationem eorumdem et curam, necisque pro illis obitus meritum; qui respex regis characteres præcipui sunt.

⁴⁹ *Spiritus sanctus superveniet in te.*

Deus est, inquit, qui operatur, ne ambigas; ille scilicet, qui etiam senilem emortuamque naturam corroborat, imo si velit innovat.

⁵⁰ *Dixit Maria : Ecce ancilla Domini, etc.*

Ancilla Domini sum; tabula pictoria sum; quid-

⁴³ Gen. xvii, 17. ⁴⁴ Gen. xviii, 10. ⁴⁵ Luc. 1, 19. ⁴⁶ ibid. 32. ⁴⁷ Psal. lxxviii, 36 seq. ⁴⁸ Joan. xviii, 36. ⁴⁹ Luc. 1, 35. ⁵⁰ ibid. 38.

Α ταῦτα γενήσεται υἱός; ; καὶ ἡ Σάρρα ἐκ γαλάσσου ἐμέμφθη τότε. Ποτὲ μὲν γὰρ λόγῳ μόνῳ ὁ Θεὸς μέμφεται, ποτὲ δὲ καὶ ἔργῳ ἐπιτιμᾷ. Τοῦτου οὖν χάριν καὶ τῷ Ζαχαρίᾳ δι' ἔργου ἐπέτιμισε, καὶ εἰς κωφότητά καὶ ἀφωνίαν αὐτὸν παρέστησεν· ἐχρῆν γὰρ αὐτὸν διὰ τῶν προτέρων παιδεύεσθαι, καὶ τὴν πρὸς τοὺς πατέρας μίμῃν παιδεύειν ἰδίαν ποιήσασθαι.

Ἐγὼ εἰμι Γαβριήλ.

Τί οὖν φησι πρὸς αὐτὸν ὁ ἄγγελος; Ἄγγελε, φησὶν, ἀπιστεῖς, ὅς παρέστηκε Θεῷ; καὶ οὐ πιστεύεις τῷ ἀποστείλαντι, ἀλλὰ πρὸς τὴν τοῦ πράγματος ἀδυναμίαν βλέπεις; Οὐκ οὖν διὰ τὴν ἀπιστίαν ταύτην φωνὴν ἀφαιρέθησθ τῆς φωνῆς ἕως τοῦ πράγματος πληρωθέντος, γούς καὶ τὸ οὖν ἀπιστον καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ δυνατόν.

Δώσει αὐτῷ Κύριος ὁ Θεὸς θρόνον Δαυὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ.

Θρόνον λέγει τὸν ἐπαγγελθέντα τῷ Δαυὶδ, οὐ μὲν καὶ δοθέντα· Ἀπαξ γὰρ, φησὶ, ἔμοσα ἐν τῷ ἀγίῳ μου, εἰ τῷ Δαυὶδ ψεύσομαι· τὸ σπέρμα αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα μένει, καὶ ὁ θρόνος αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος ἐναντίον μου· καὶ πάλιν· Ὀμοσα Δαυὶδ τῷ δούλῳ μου· Ἔως τοῦ αἰῶνος ἐτοιμάσω τὸ σπέρμα σου, καὶ οἰκοδομήσω εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν τὸν θρόνον σου. Ταῦτα δὲ οὐ περὶ σαρκικοῦ σπέρματος φησι, οὐδὲ περὶ αἰσθητοῦ θρόνου, ἀλλὰ περὶ οὗ φησι καὶ ὁ ἄγγελος πρὸς τὴν Παρθένον, τὸν μὴτὸν ἐκίκαρον ἔχοντα, τὸν καθ' ἑλῆς τῆς οἰκουμένης φωτὸς εἰσὴν ἐκλάμποντα, καὶ φυγὰς νοεῶς καταυγάζοντα διὰ τῆς ἐνθέου διδασκαλίας. Οἶκον δὲ Ἰακώβ, μὴ τὸν Ἰουδαίων λαὸν νόμιζε μόνον, ἀλλὰ πάντας τοὺς διὰ τῆς κλήσεως τοῦ Σωτῆρος ἐξ ἀπάντων τῶν ἐθνῶν εἰς τὴν τῶν ἀγίων υἰοθεσίαν εἰσποικουμένους. Ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ ποτὲ μὲν Ἰακώβ καλεῖται, ποτὲ δὲ Ἰσραὴλ· ὁ αὐτὸς γὰρ ἦν καὶ Ἰσραὴλ καὶ Ἰακώβ· καὶ φύσει μὲν Ἰακώβ ἦν ὁ παλαιὸς λαός, ὡς ἐξ Ἰακώβ κατὰ τὴν ἐξ αἵματος συγγένειαν· θέσει δὲ, ὁ νέος λαὸς κατὰ τὴν ἐξ ἀρετῆς συγγένειαν· ἀντεισῆχθη γὰρ ὁ νέος τοῦ παλαιοῦ. Λογικὸν οὖν ἐπὶ τούτων τὸν λαὸν βασιλεύσει εἰς τὸν αἰῶνα, ἔχουν δαί, ἐκ τε τῶν ἔργων καὶ τῶν λόγων ἐπιγινόντα αὐτὸν, καὶ ἐκουσίως ὑποταγμένον αὐτῷ· ὁ γὰρ Χριστὸς ἦν μὲν βασιλεὺς καὶ ὡς Θεός· Ἡ βασιλεία γὰρ, φησὶ, ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου· ἦν δὲ καὶ ὡς ἄνθρωπος· εἶχε γὰρ ἔργα βασιλέως τὸ νομοθετεῖν τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ, τὸ βυθμίζειν, τὸ περιέπειν, τὸ ὑπεραποθνήσκειν αὐτῶν· ἃ μάλιστα χαρακτηρίζουσι τὸν ἀληθῆ βασιλέα.

Πνεῦμα ἄγιον ἐκκαλεῖσθαι ἐπὶ σέ.

Θεός, φησὶν, ὁ ἐνεργῶν, μὴ ἀμφιβάλλε· ὁ καὶ τὴν φύσιν γενηρακτικὴν καὶ ἀθενοῦσαν ἐπαβρώνως, καὶ φύσιν καινοτομῶν, ὅτε βούλεται.

Ἐκε Μαριάμ· Ἰδοὺ ἡ δούλη Κυρίου, κ. τ. λ. Δούλη εἰμι Κυρίου· πῖναξ εἰμι γραφίματος· δ

βούλεται ὁ γραφεὺς, γραφέτω· ποιείτω ὁ ἔθλει· ὁ Δ
τοῦ παντός Κύριος.

Θῶς εἰς ἀποκάλυψιν ἰδόντων.

Ὅρα πῶς ἦδη λέγει καὶ τὴν μέλλουσαν εἶσθαι
τῶν ἰδόντων σωτηρίαν· τὴν γὰρ τούτου παρουσίαν,
φησί, τὰ ἰθνη προσδοκᾷ.

Πνεῦμα Κυρίου ἐκ' ἐμέ, οὐ ἐνεκεν ἐχριστέ με.

Ὁ μὲν Σωτὴρ, τῶν μακαρισμῶν ἀπαρχόμενος, τοὺς
πτωχοὺς τῶν οὐράνιων εὐηγγελίζετο κλοῦτον καὶ τὴν
τῶν οὐρανῶν βασιλείαν· Ἡσαίας δὲ ὁ προφήτης
τούτων προλαβὼν ἐμνημόνευσεν, ἐξ αὐτοῦ προσώπου
τοῦ Σωτῆρος τὸ μέλλον ὕδα προδεδεικνῶν· Πνεῦμα
Κυρίου ἐκ' ἐμέ, οὐ ἐνεκεν ἐχριστέ με, εὐαγγελί-
σασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με. Ἀντικρυσ γοῦν
ἐσήμανε πτωχοὺς εὐαγγελισμῶν ἀγαθῶν· διὸ ἅμα τε
ἐπέφανεν ἀνθρώποις ὁ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι κατὰ τὸ
ἀνθρώπινον κεχρισμένος· καὶ ἐνεῦθεν ἀπῆρχετο τῆς
διδασκαλίας, βασιλείαν οὐράνιον δι' αὐτὸν πτωχεύου-
σιν εὐαγγελιζόμενος.

Οὐ ἤθλον ἀκούσαι αὐτοῦ, καὶ ἰαθῆναι ἀπὸ τῶν
πόσων αὐτῶν.

Ὅρα γοῦν ἐπὶ τοῦ παρόντος, ἐνωθεν ἀρξαμένους
εὐς τοῦ Σωτῆρος διαλεθεῖν φωνάς, καὶ παρ' αὐτοῦ τὰς
διδασκαλίας ὥσπερ τινὰς νόμους, δι' ὧν ἂν τις τύχοι
τῆς οὐρανίου βασιλείας, παραδέξασθαι· καὶ μὴ μέχρι
τοῦ μαθεῖν στήναι, ἀλλὰ καὶ δι' ἔργων χωρῆσαι, ὡς
ἂν μὴ ἐκπίσειεν τῶν ἐπαγγελμάτων· οἱ οὐκ ἐν λόγῳ
ἢ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐν δυνάμει.

Μακάριοι οἱ πτωχοί, ὅτι ὑμετέρα ἔστιν ἡ βασι-
λεία τοῦ Θεοῦ.

Πλὴν τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας ἐν πολλοῖς ἀγα-
θῶν τάγμασιν ἐπινοουμένη, κατὰ τὸ, Πολλὰί μοι αἶ
παρὰ τῷ Πατρὶ, τὸ πρῶτον, ὡς ἂν εἴποι τις, ἀξίωμα,
καὶ ὁ πρῶτος ἀνιόντων βαθμὸς ὁ τῶν διὰ Θεὸν πτωχεύ-
όντων τυγχάνει. Εἴεν δ' ἂν οὗτοι οἱ πάντων τῶν τοῦ
παρόντος βίου τιμίῳ κατωλιωθήσαντες, οἱ πτωχεύ-
οντες τῇ μετριοπροσῆγῃ, οἱ καὶ εἰς ἄκρον ἠλάσαντες
ἀπτημοσύνης διὰ τὴν κατὰ Θεὸν φιλοσοφίαν, τοῦ σω-
τηρίου μακαρισμοῦ τεύξονται. Τοιοῦτους δὲ αὐτοὺς
τοὺς πρῶτους αὐτῷ μαθητεύοντας ἀπειργάσατο· διὸ
καὶ εἰς αὐτῶν πρόσωπον κατὰ θάτερον (45) τῶν εὐαγ-
γελιστῶν ἠρμότετο λέγων· Μακάριοι οἱ πτωχοί,
ὅτι ὑμετέρα ἔστιν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ· τὸ γὰρ
ὑμετέρα δεικτικῶς πρὸς παρόντας ἠλέγετο. Εἰς αὐ-
τοὺς δὲ καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐπέηρε, καὶ πρὸ τοῦ λό-
γου τῷ Δαρῷ βλέμματι πρὸς τὴν ἀκράσιν αὐτοὺς
ἐφαλοόμενος· οἱ δὲ προθύμως σφᾶς αὐτοὺς ὑπηκόους
τοὺς λεγομένους παρείχον. Πρῶτος μὲν οὖν βαθμὸς
τῶν σωτηρίων μακαρισμῶν οὗτος ἦν, ὁ συμβασι-
λεῖν αὐτῷ παριστάς τοὺς τὴν δι' αὐτὸν πτωχεύαν,
καὶ τὸν ἄκρως ἀπτήμονα φιλόσοφόν τε καὶ θεοφιλῆ
βίον ἀναβεβηγμένους, ἦγον τὸς εαπεινώφρονας.

Ἀστέροι οὖν καὶ τρίτοι ἐφεξῆς καταλέγονται παρ'

⁴⁵ cap. II, 52. ⁴⁶ cap. IV, 18. ⁴⁷ Isa. LXI, 1. ⁴⁸ cap. VI, 18. ⁴⁹ cap. VI, 20. ⁵⁰ Joan. XIV, 2.

(45) Alter hic evangelista, Lucas ipse est, apud quem dicitur ὑμετέρα, vestrum regnum, in secunda persona; cum apud Matthaeum v, 3, dicatur in tertia autem, ipsorum regnum. Quamobrem Euse-

quid vult pictor in ea depingat: quod vult omnium rerum Dominus faciat.

⁴⁵ ;Lumen ad revelationem gentium.

Cerne quomodo jam dicit futuram gentium salutem. Namque hujus (pueri) adventum gentes expectant.

⁴⁶ Spiritus Domini super me; propter quod misit me.

Servator beatitudines edisserere incipiens, pauperibus supernas nuntiat divitias colorumque regnum. Et quidem Isaias propheta haec in antecessum commemoraverat, dum in Servatoris persona quam eventura erant hinc verbis praedixit: Spiritus Domini super me; propterea misit me, ad evangelizandum pauperibus misit me ⁴⁷. Perspicue igitur significaverat pauperibus felicitatis adventum. Atque ideo inter homines simul is apparuit, cujus a sancto Spiritu uncta fuerat humanitas. Atque hinc fecit magisterii initium, colorum scilicet regnum per se ipse pauperibus nuntians.

⁴⁸ Qui venerant ut audirent eum, et sanarentur a languoribus suis.

Specta nunc igitur, primitus incipientes Servatoris verba auscultare, atque ab eo doctrinas, legum instar, quibus coeleste regnum assequantur homines, excipere. Neque eos discendo esse contentos, sed ad opera etiam procedere, ne promissis praemiis excidant: quia non in sermone regnum Dei est, sed in virtute.

⁴⁹ Beati pauperes, quoniam vestrum est regnum Dei.

Quem colorum regnum in multis honorum ordinibus considerari possit, juxta illud, *multae mansiones sunt apud Patrem* ⁵⁰, prima, ut ita dicam, dignitas, et primus ascendentium gradus, ille est hominum paupertatem propter Deum sectantium. Sunt autem hi qui omnia vitae hujus commoda negligunt, qui modestia sua pauperes sunt, qui summam rerum omnium egestatem philosophia sua secundum Deum profitentes, beatitudinem a Servatore propositam consequuntur. Tales primos suos voluit esse discipulos. Quare et eorum personam, secundum alterum evangelistam, coram veluti allocutus est, dicens: *Beati pauperes, quia vestrum est regnum Dei*. Nam vocabulum vestrum demonstra-

tive ad praesentes dirigitur. Ad illos autem ante verba, oculos quoque suos intendens, hilari respectu ipsos ad audiendum permovens, qui libenter se auditores praebuerunt. Primus itaque beatitudinum a Servatore propositarum gradus hic erat, qui conreguatores ei faciebat illos qui propter ipsum egnam prorsus et philosophicam religiosamque vitae rationem amplexi fuissent, id est humili mente praeditos.

Secunda mox et tertia recensetur a Christo bea-

bis videtur hic commentari potius ad Matthaeum; quanquam Nicetas catenae in Lucam auctor Eusebium ad argumentum suum transtulit.

uitudo, et quarta, aliisque deinceps. Licet enim A
 ioccebat secundum aliquod ex prædictis vitæ gene-
 ribus promissa bona consequi; ita ut possent in
 Dei regno, si minus cum Christo regnare æque ac
 pauperes spiritu, at certe recreari, eo quod morti-
 fera sua peccata deserverint, ac penitentiam et con-
 fessionem castæque vitæ semet addixerint. Vel prom-
 issa terra potiri, et habitatores civesque supernæ
 Dei civitatis fieri, quia miles se patientesque præ-
 buerint. Vel quia esuriverint in præsentī vitæ iusti-
 tiam atque sitiverint, eoque satiari in futuro sæculo
 optaverint; ita defæctam ac substantialem virtu-
 tem obtineant, et hypostaticam ipsam Dei iustitiam
 aspiciant, ipsamque Dei sapientiam, æternam vi-
 tam, et animarum lumen. Quæ omnia secundum
 inhærentem virtutem in unigenito Dei Verbo esse
 intelliguntur. Quod si alloqui nonnulli benigni
 fuerint et eleemosynarii, misericordiamque ac liber-
 alitatem erga proximos demonstraverint, benefi-
 ciorum suorum vicem experientur, misericordia
 clementiaque Dei fruendo. Alius est beatorum se-
 cundum promissionem ordo, qui corde, id est mente
 puri sunt; itemque alius pacificorum. Quorum
 priores quidem puritatis sur mercedem percipient,
 Dei visionem, quia purgatis eum animæ oculis sunt
 visuri; alteri vero filii Dei sicut, propterea quod par
 opus fecerint, atque Dei Filius, qui omnia per se
 ipsum pacificavit sive quæ in cœlis sunt, sive quæ
 in terra. Verumtamen hi omnes pro suorum ope-
 rum diversitate diversis in promisso eorum
 regno poterint honoribus. Nam regnabunt cum
 Dei Filio primi qui nominati sunt pauperes spiritu.
 Post illos autem secundi, sortes Dei martyres, de
 quibus postea dicit: *Beati qui persecutionem pa-
 tiuntur propter iustitiam.* His enim verbis eos qui
 pro regno decertaturi erant, tanquam nobiles Dei
 milites dicebat beatos; necessario his quoque, ut
 beatificatorum antea pauperum fratribus, mercedis
 loco eorum regnum promittens. Multo autem cum
 ordine et consentaneæ his cõmunicat regnum
 suum post pauperes spiritu. Oportet enim primum
 vivere Deo gratos toto vitæ tempore, pauperem ac
 philosophicum morem tenentes: deinde sic ad gra-
 tum Deo finem pertingere. Itaque priores illi sum-
 mam vitæ paupertatem sectantes, toto ætatis suæ
 tempore pro virtutis præmiis decertarunt. Secundi
 vero, propter testimonium de Christo, exagitati
 fuerunt, oppugnati, odio habiti, falsis accusationi-
 bus calumnie appetiti, nullam aliam ob causam
 quam ob Christi confessionem. Sed enim esurien-
 tes quidem et sientes, et Christi causa contumeliis
 affectos apud Lucam quoque videbimus (46); miles

αὐτῶν μακαρισμοί, καὶ τέταρτοι καὶ ἐφεξῆς (46). Ἐξ-
 εἶναι γὰρ ἐδίδασκα καθ' ἓνα τινὰ τρόπον τῶν κατονο-
 μασμένων βίων καταξιωθῆναι τῶν ἐπηγγελμένων φι-
 λωτιμειοῦσθαι. ὡστ' εἶναι δυνατὸν, ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ βασι-
 λείᾳ γενομένους, εἰ καὶ μὴ συμβασιλεύσαι Χριστῶν
 κατὰ τοὺς πτωχοὺς τῷ πνεύματι, ἀλλὰ γοῦν παρα-
 κληθῆναι ἐφ' οἷς τὰ πρὸς θάνατον ἀμαρτήσαντας
 ἐπέβησαν, μετανοήσῃ καὶ ἐξομολογήσῃ: (47) καὶ βίῳ
 σώφρονι ἑαυτοὺς ἐπιδεδωκότας· ἢ τῆς ἐπηγγελμένης
 γῆς τυχεῖν, οὐκ ἠτοκός τε καὶ πολιτὴς τῆς αἰῶν τοῦ
 Θεοῦ πόλεως γενέσθαι, πρῶτους καὶ ἀνεξίκατους ἀπο-
 δειχθέντας· ἢ κινήσαντας ἐν τῷ παρόντι βίῳ, καὶ
 διψήσαντας τῆς δικαιοσύνης τυχεῖν αὐτῆς, καὶ κορο-
 σθῆναι κατὰ τὸν ἐπηγγελμένον αἰῶνα, ἐπὶ αὐτῆς
 καθαρῆς τῆς οὐσιώδους ἀρετῆς ἀπολαύωσιν, αὐτὴν
 ὑποστατικὴν ὁρῶντας τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην, καὶ
 αὐτὴν τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν ζωὴν τὴν αἰῶ-
 νιον, καὶ τὸ ψυχῶν φωτιστικόν· ἃ δὴ πάντα ἐπινοοῦ-
 ται κατὰ τὰς ἐνυπαρχούσας δυνάμεις τῷ μονογενεῖ
 τοῦ Θεοῦ Λόγῳ. Εἰ δὲ ἄλλως τινὲς φιλόφρονες καὶ
 ἐλεήμονες γέγονασιν; δὲ συμπαθεῖς καὶ κοινωνικὸν
 πρὸς τοὺς πλάσ ἐπιδεικνύμενοι, ταῦτ' ἐπίσονται οἷς
 ἔδρασαν, κατ' ἔλεον Θεοῦ καὶ φιλανθρωπίαν ἐλεθέν-
 τες. Ἄλλο δὲ τάγμα γένοιτ' ἀν τῶν κατὰ τὴν ἐπαγ-
 γελίαν μακαρίων, τὸ τῶν τὴν καρδίαν τουτέστι τὴν
 δίκαιοιαν κεκαθαρμένων· καὶ ἄλλο πάλιν τῶν εἰρηνο-
 ποιῶν· ὧν οἱ μὲν πρότεροι γέρας λήφονται τῆς καθαρ-
 ρότητος, τὴν τοῦ Θεοῦ θέαν, ἃτε δὲ ὀφθαλμοῖς ψυχῆς
 κεκαθαρμένοι αὐτὸν ὁφόμενοι· οἱ δὲ δεύτεροι υἱὸς
 Θεοῦ γενήσονται, ὡς ἀν ἔργον ὁμοίον καταρθωκότας·
 οἶον καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς εἰρηνοποιήσας τὰ πάντα ἐπ'
 ἑαυτοῦ, τὰ τε ἐν οὐρανῷ καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς. Ἄλλ'
 οὔτοι μὲν ἐπὶ διαφοροῖς κατορθώμασι διαφορῶν ταύ-
 ξονται τιμῶν ἐν τῇ κατηγγελμένῃ τῶν οὐρανῶν βασι-
 λείᾳ. Οἱ γὰρ μὴ αὐτῷ συμβασιλεύουσιν τῷ Υἱῷ τοῦ
 Θεοῦ πρῶτοι μὲν ἦσαν οἱ θηλωθέντες πτωχοὶ τῷ
 πνεύματι· δεύτεροι δὲ μετ' ἐκείνους οἱ γενναῖοι τοῦ
 Θεοῦ μάρτυρες, περὶ ὧν ἐξῆς ἐδίδασκα λέγων· Μα-
 κάριοι οἱ δεδιωγμένοι ἕνεκεν δικαιοσύνης· διὰ
 τούτων γὰρ τοὺς μέλλοντας ὑπεραγωνίζεσθαι τῆς
 βασιλείας ὡς εὐγενεῖς Θεοῦ στρατιώτας ἐμακάριζεν·
 ἀναγκαίως καὶ αὐτοῖς ὡς ἀδελφοῖς τῶν προμακα-
 ρισμένων πτωχῶν βραβεῖα τῶν ἐπάθλων τὴν τῶν οὐ-
 ρανῶν βασιλείαν ὑποσχοῦμενος. Τάξει δὲ πολλῇ καὶ
 ἀκολουθίᾳ τούτοις μετεδίδου τῆς αὐτοῦ βασιλείας με-
 τὰ τοὺς πτωχοὺς τῷ πνεύματι· βιώνει γὰρ δεῖ πρό-
 τερον θεοφιλῶς τὸν πάντα χρόνον τῆς ζωῆς ἐν ἀκτῆ-
 μοι καὶ φιλοσόφῳ τρόπῳ διατελέσαντας, εἰθ' οὕτως
 ἐπὶ τὸ θεοφιλὲς τέλος ἔλθειν. Οἱ μὲν οὖν πρῶτοι τὴν
 ἀκραν ἀκτῆμονα μετήρχοντο ἀγωγὴν τοῦ βίου, διὰ
 πάσης αὐτῶν τῆς ζωῆς τοῖς τῆς ἀρετῆς ἀθλοῖς ἐν-
 αγωνιζόμενοι· οἱ δὲ δεύτεροι τῆς εἰς αὐτὸν μαρτυρίας

(46) Hoc quoque apud Matthæum, qui octo ponit
 beatitudines, cum Lucas quatuor tantum scribat.
 In Matthæo itaque versari videtur Eusebius.

(47) Animadvertite penitentiam non sine confes-
 sione.

(48) Vides rursus Eusebium in Matthæum potius
 commentari quam in Lucam, ad quem tamen Ni-

cetas Eusebii has meditationes traxit. Nisi fortasse
 Eusebius generalim ad tetraevangelium, quasi per
 harmoniam, commentatus fuit. Aut nisi denique
 sumuntur hæc et alia ex Theophrania fortasse ple-
 niore; in cuius certe quarto libro modo ex hoc
 modo ex alio evangelista facit excerpta Eusebius.

ἔνεκεν ἠλαύνοντο πολεμούμενοι καὶ μισοῦμενοι, συκοφαντούμενοί τε ψευδέσι διαβολαῖς δι' οὐδὲν ἕτερον ἢ διὰ τὴν εἰς Χριστὸν ὁμολογίαν. Ἄλλα γὰρ τοὺς μὲν τοὺς καὶ παρὰ τῷ Δουκῆ ὀφόμεθα· τοὺς δὲ πραεῖς καὶ τοὺς ἐλεήμονας καὶ τοὺς καθαρούς τῆ καρδίᾳ καὶ τοὺς εἰρηνοποιούς ὁ Ματθαῖος ἡμῖν εἰς ἐξέτασιν παρατίθεται.

Καὶ ταῦτ' ἔλεγεν ὀκλίζων καὶ περιφράττων τοὺς μαθητὰς εἰς τὸν κατὰ τῶν ἐναντίων πόλεμον, ὃν ἐμαλλον ἐπαναντελεῖσθαι κηρύττοντες παντὶ τῷ κόσμῳ, καὶ μαρτυρούμενοι τὴν ἐνδὸς τοῦ ἑπὶ πάντων Θεοῦ βασιλείαν. Μέλλοντας γὰρ αὐτοὺς διὰ τὸ νέον κήρυγμα πρὸς ἀπάντων ἠλαύνεσθαι καὶ πολεμείσθαι, προσηπαλίζετο καὶ προέφραττε μακαρισμῶν τε ἡξίου· ὅτι ἢ ἀληθεῖον βίον προβαλλόμενοι, ὡς μὴδὲ τοῖς ἐχθροῖς προφάσεις κατ' αὐτῶν θηρωμένους ἀφορμὰς διαβολῆς παρέχειν· ὅμως διὰ μόνην τὴν εἰς αὐτὸν ὁμολογίαν, καὶ τῶν αὐτοῦ παραγγελεμάτων ἔνεκεν, διώκεσθαι καὶ πολεμείσθαι μέλλοιεν, δυσφημούμενοι καὶ πάσας ὑπομένοντες λοιδορίας καὶ ὕβρεις καὶ ὀνειδισμούς, οὐ δι' οἰκείας πλημμελείας, διὰ δὲ τὸν ἐνάρετον καὶ ἀχρον ἐν δικαιοσύνῃ βίον αὐτῶν· ὃ δὴ καὶ αὐτὸ κατὰ τὴν θείαν προμήθειαν εἰρημένον τέλους ἐτύγχανεν ἀληθοῦς ἐν τῷ μετὰ ταῦτα χρόνῳ. Πλὴν ἀλλὰ θεραπεύει ἐδ' λυπηρὸν τοῦ λόγου, ἰστίμους αὐτοὺς ἀποφαίνων τοῖς κἀκείναι τοῦ Θεοῦ προφήταις. Διὸ καὶ χαίρειν καὶ ἀγαλλίειν ἐν κἀκείναι τοῖς ἐπιούσι παρῆγει, ὡς ἂν τὰ ὅμοια τοῖς προφήταις πεισομένους, καὶ δηλαδὴ ὁμοίως αὐτοῖς τῆς παρὰ τῷ Θεῷ τιμῆς ἀξιοθησομένους. Ἐνθεν εἰκότως Παῦλος τούτοις ἐπιδαρῶν ἔλεγεν· *Ἐίπερ συμμάσχομεν, ἴνα καὶ συνδοξασθῶμεν*· καὶ, *Οὐκ ἀξία τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἐγκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς*. Καὶ οὐ λόγους μὲν ταῦτα ἔλεγεν, ἔργους δὲ ἀφυστέρει τῶν λελεγμένων, ἀλλὰ καὶ αὐταῖς πράξεισι τοὺς ὑπὲρ εὐσεβείας ἄλλους ἐνεδείκνυτο, ὅς καὶ κατηριθμεῖτο λέγων· *Διὸ εὐδοκῶ ἐν ἀσθενείαις, ἐν ὕβρεσι, καὶ τὰ ἐξῆς*. Καὶ ταῦτα μὲν ἔτι τὰ τῶν ἄλλων προοίμια· τὸ δὲ συμπέρασμα τοῦ παντὸς ἀγώνος αὐτοῦ ἐπὶ τῆς Ῥωμαίων ἐτελειούτο πολέως, ἐνθα μαρτυρῶ τὴν κεφαλὴν ἀπετμήθη (49). Ὁ Πέτρος δὲ ἀρπαγμὸν τὸν διὰ σταυροῦ θάνατον ἐποιεῖτο διὰ τὰς σωτηρίους ἐλπίδας· ἰάκωβός τε ὁμοίως ξίφει τὴν κεφαλὴν ἐν Ἱερουσόλοιμοις ἀποτέμνεται· καὶ Ἰωάννης νῆσον αἰκίσιν Πάτμον κατακρίνεται· καὶ ἄλλος ἄλλως τὸ καθαρὸν καὶ ἀπλαστον τῆς τῶν αὐτοῦ λόγων ὑπακοῆς ἐνδείξάμενοι, διάφορον ὑπέμειναν τοῦ βίου τελευτήν. Καὶ ταῦτ' οὐ παρὰ γνώμην ἔπασχον, πάσης δὲ ἡδονῆς ἡδὴν τιθέμενοι τὴν τῶν σωτηρίων ἐπαγγελίῶν ἐλπίδα· ἐπεὶ γοῦν ποτε συλλαβόντες αὐτοὺς οἱ τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους ἄρχοντες μαστίγων αἰκίας ὑπέβαλον, ὡς ἡ περὶ αὐτῶν ἱστορία μαρτυρεῖ, ὡς ἄρα προήσασαν ἐκ τοῦ συνθερίου χαίροντες, ὅτι κατηξιώθησαν ὑπὲρ τοῦ

A autem, et misericordes, et corde puros, et pacificos Mathæus nobis ad considerandam suppeditat.

πεινώντας καὶ κλαίοντας καὶ διὰ Χριστὸν ὀνειδίζομένους καὶ τοὺς ἐλεήμονας καὶ τοὺς καθαρούς τῆ καρδίᾳ καὶ τοὺς εἰρηνοποιούς ὁ Ματθαῖος ἡμῖν εἰς ἐξέτασιν παρατίθεται.

Jain vero hæc aiebat armans atque communiens ad bellum cum hostilibus discipulos, quod erant toleraturi dum toti mundo unum universalis Dei regnum prædicarent. Nempe eos, qui ob novam prædicationem ab omnibus exagitandi erant et oppugnandi, ante muniebat atque armabat, et beatitudine dignos desuiebat. Quia nimirum irreprehensibilem adeo vitam præ se ferentes, ut ne inimicis quidem ansam querentibus, calumniæ materiam præberent; nihilominus, propter solam Christi confessionem ejusque mandatorum causa, persecutionum bellum perpessuri erant, maledicti, atque omni genere convictorum, injuriarum, contumeliarumque obruti, haud ob suum crimen aliquod, sed propter suam exactæ virtutis ac justitiæ vitam. Quod sane secundum divinam præscientiam dictum, verum exitum nactum est sequente tempore. Sed tamen sermonis tristitiam temperat, dum pares illos antiquis Dei prophetis affirmat. Ideo et gaudere et exsultare in omni re futura hortatur, ceu qui paria prophetis sint experturi, Id est æque ac illi a Deo honoribus augendi. Unde merito Paulus his dictis fretus aiebat: *Si quidem compatimur, ut et conglorificemur*. Et: *Non sunt condignæ passionibus hujus temporis ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis* 57. Neque vero hæc verbo aiebat, opere autem a dictis distabat, sed ipsis actibus labores pro religione expromebat, quos etiam enumerabat dicens: *Ideo mihi placeo in infirmitatibus, in contumeliis* 57, et reliqua. Et hæc quidem erant laborum initia. Sed universi agonis consummatio in Romana urbe illi contigit, ubi ei martyri caput est amputatum. Petrus autem regnum rapuit per crucis necem cum spe salutari. Jacobus pariter gladio Hierosolymis capite minutus fuit; et Joannes ad insulæ Patmi incolatum damnatus: aliique aliter dum puram atque sinceram doctrinæ Christi obedientiam exhibent, variis modis violentum vitæ exitum nacti sunt. Atque hæc haud inviti sunt passi, sed qualibet voluptate dulciorem dominicarum promissionum spem habuerunt. Cum eos igitur Judaicæ gentis principes verberum castigationi addixerunt, ut historia de illis narrat, læti utique de concilio excesserunt, quod digni habiti essent pro nomine Christi contumeliam pati 57. Idque egerunt præcepto ejus obsequentes, qui lætari docuerat si quando propter eum patere-

57 Rom. viii, 17, 18. 57 II Cor. xii, 10. 57 Act. v, 41.

(49) Apostolorum Petri ac Pauli mortibus et sepulchris Romæ exstantibus insigne mirumque dat testimonium Eusebius in *Theophrastia* libro iv, cap. 7, his verbis: *Promissionem suam re confirmavit Soter, nempe hunc ipsum Simonem, cognomine Cephas, oppidulo Galiliæ Capharnaumo oriundum, multas hominum animas illuminatum Dei notitia; ipsamque pariter in universo orbe cognitum iri usque ad Occidentis regiones. Ejus certe memoria usque*

ad hodiernum tempus apud Romanos celebrior est, quam illa herorum veterum: adeo ut dignus quoque existimatus fuerit sepulchro insigni ante ipsam illorum urbem (nempe trans Tiberim in regione Vaticana) ad quod populorum ex omni Romana ditone, tanquam ad asylum templumque Dei, accurrat multitudo. — Pari modo Pauli mors martyrica, datumque ei sepulchrum, magnopere usque ad hunc diem in Romana urbe honorantur.

tur. Pari autem eum prophetis honore frai affirmaverat dicens apud Matthæum : *Sic enim persecuti sunt eos qui vos præcesserunt* 50 : tanquam videlicet et ipsi essent prophetae, minores quidem tempore, sed similitudine passionis exæquati. Nam et illorum alius quidem gladio fuit interfectus, alius lapidibus, alius leonibus objectus, alius in putrem lacum demissus, alius serra medio corpore sectus, alii ignea fornace conclusi. Ideo forti animo esse servator in cruciatuum perpassione jubebat familiares suas, identidem admonens quanta Dei prophetae pertulissent, ut illorum comparatione parem in eodem ipsi quoque spem conciperent. Cum enim, inquit, *vobis calumniam faciant, gaudete; nam et prophetae idem pertulerunt.*

φουν αὐτοῖς ἰλιθίας· Ὅταν γὰρ, φησί, *συκοφαντήσωσιν ὑμᾶς, χάρητε· ἐπειδὴ καὶ οἱ προφῆται τὸ αὐτὸ ὁπείσθησαν.*

50 *Et omnis populus audiens, et publicani justificaverunt Deum, baptisati baptismo Joannis. Pharisæi autem et legis periti consilium Dei spreverunt in semetipsos, non baptisati ab eo.*

Hos ambos innuobat etiam cum diceret in parabola, *Quid vobis videtur? Homo quidam habebat duos filios, et accedens ad primum dixit: Filii, vade, operare hodie in vinea mea. Ille autem respondens, ait: Nolo. Postea vero penitentia motus abiit. Accedens autem ad alterum, dixit similiter. At ille respondens ait: En ego (52), domine; nec tamen irit. Quis ex duobus fecit voluntatem patris? Dicunt ei: Primus 50. Hoc loco duos hominum ordines sermone suo representavit, quorum unus Israeliticus populus, alter gentis alienigenæ, publicanorum nomine indignatus; utrumque autem unius patris filium appellavit, quia ex uno Deo omnes, Judæi simul et ethnici. Et priores quidem vocavit ethnicos, secundo loco circumcisos; namque ante Israelem gentes erant; gentibusque primum, nomine Israelitico nondum existente, oracula Dei et manifestationes evenerunt. Nam et Enochus, quanquam esset gentilis et incircumcisus, præmium suæ apud Deum gratiæ retulit translationem ex hominibus. Et Noe quia justus in sua generatione erat, divinis alloquiis dignus fuit, quanquam ipse quoque incircumcisus. Melchisedech populo circumciso antiquior, sacerdos Dei altissimi exstitit. Abrahamus vero et Isaacus atque Jacobus, ante populum Israeliticum, Dei oculis sunt honorati. Utique etiam Jobus, Idumæus de filiis Esau, pietate erga Deum maxima inclaruit. Sed enim reliquus ethnicorum ordo, cum naturalibus legibus jussus esset in vinea operari, id est piam erga Deum vitam degere, renuit restititque mandato patrio, omni tempore idola colens. Verumtamen ad extremum*

50 Matth. v, 12. 50 cap. vii, 29, 30. 50 Matth. xxi, 28.

(50) Hæc et præcedentia partim conspirant cum Theophrasto, lib. iv, 16 et 17.

(51) Ita Græce; et sic ego, pro eo, habet etiam Latinus codex Cantabrigiæ apud Sabatierum. At vulgatus, pluræque codices, eo; sive quis g ex-

Α ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ ἀτίμας ἤθραι (50). Καὶ τοῦτ' ἐκραττον, αὐτοῦ παράγγελμα πληροῦντες, ἐπειδὴ χαιρεῖν ἐδίδοσκον ὄπισθ' αὐτοῦ κείνοντας. Ἰσοτίμως δ' αὐτοῖς τοὺς προφῆτας ἐπέφρανε, λέγων κατὰ Ματθαῖον (51)· Ὅταν γὰρ ἐδίωξαν τοὺς κρὸς ὑμῶν· ὡς καὶ τούτων μὲν ὄντων προφητῶν, λαιπομένων δὲ χρέων, ἐξισουμένων γε μὴν ἐκείνοις διὰ τὴν ὁμοιωπέθειαν. Ἐπὶ κάκων δὲ μὲν τις ἀνηρατο εἶπαι, ὁ δὲ λίθος, ὁ δὲ λίθος παρεβάλλετο, ὁ δὲ ἐν λίαν βροχῶν ἐβάλλετο· καὶ ἄλλος πρὶν τὸ σῶμα κατετέμνετο· οἱ δ' ἐν πυρὸς καμίνῳ συνεκρίνοντο. Δὲ δὲ βαρβαρὸν ὁ Σωτὴρ ἐν τῇ τῶν θειῶν ὁπομοῖ τὸς κατ' αὐτοῦ παρεκλιέτο γνωρίμοις, κατὰ καιρὸν ὁπομνήσας ἦν οἱ τοῦ Θεοῦ προφῆται πεπὸνθασι· ὅπως διὰ τῆς ἐκείνων παραθέσεως καὶ αὐτοὶ τὰς αὐτὰς ὁπογράψουν αὐτοῖς ἰλιθίας· Ὅταν γὰρ, φησί, *συκοφαντήσωσιν ὑμᾶς, χάρητε· ἐπειδὴ καὶ οἱ προφῆται τὸ αὐτὸ ὁπείσθησαν.*

B Καὶ πᾶς ὁ λαὸς ἀκούσας, καὶ οἱ τελῶναι ἐδικαίωσαν τὸν Θεόν, βαπτισθέντες τὸ βάπτισμα Ἰωάννου. Οἱ δὲ Φαρισαῖοι καὶ οἱ νομοὶ τῆρ βουλήν τοῦ Θεοῦ ἠθέτησαν εἰς ἑαυτοῖς, μὴ βαπτισθέντες ὀπ' αὐτοῦ.

Ἐκατέρους δὲ τούτους αἰνίττεται καὶ ὅταν ἐν παραβολῇ λέγῃ· *Τί ὑμῖν δοκεῖ; Ἄνθρωπός τις εἶχε τέκνα δύο καὶ προσελθὼν τῷ πρώτῳ εἶπε· Τέκνον, ὕπαγε, σήμερον ἐργάζου ἐν τῷ ἀμπελῶνι μου. Ὁ δὲ ἀκουσθεὶς εἶπε, Ὅθ θέλω· ὕστερον δὲ μεταμνηθεὶς εἶπε, Καὶ προσελθὼν τῷ ἐτέρῳ ὁμοίως εἶπε· Ὁ δὲ ἀκουσθεὶς εἶπε, Ἐγὼ, κύριε· καὶ οὐκ ἀπῆλθε. Τίς ἐκ τῶν δύο ἐποίησε τὸ θέλημα τοῦ πατρός; λέγουσιν αὐτῷ, Ὁ πρῶτος. Ἐνταῦθα γὰρ δύο τάγματα τῷ λόγῳ παραστηθέντες, ἐν μὲν τὸ Ἰσραηλιτικὸν, ἕτερον δὲ τὸ τῶν ἀλλοφύλων ἰθῶν διὰ τῶν τελωνῶν δηλούμενον, ἀμφὶ δύο τέκνα ἐνὸς πατρός ὠνόμαζεν, ἐπὶ ἐξ ἐνὸς Θεοῦ πάντες, Ἰουδαῖοι τε καὶ Ἕλληνες. Καὶ πρώτους μὲν ἐκάλεσε τοὺς ἐξ ἰθῶν, δευτέρους δὲ τοὺς ἐκ περιτομῆς· ἐπειδὴ πρὸ τοῦ Ἰσραὴλ ὄπῃρχε τὰ ἰθῶν, καὶ τοὺς ἰθῶναι, μήπω μὴδὲ ὀνόματος ὄντες ἐν ἀνθρώποις Ἰσραηλιτικῶν, οἱ χρησμοὶ παρεῖχοντο τοῦ Θεοῦ καὶ αἱ θεοφάνεια. Ὁ τε γὰρ Ἐνώχ ἰθῶνός ἦν ἀπερίτμητος ὢν, ὃς ἐπαθλον εἴληψε τῆς εὐαρεστήσεως τῆν ἐξ ἀνθρώπων μετάθεσιν· καὶ Νῶς δίκαιος ἐν τῇ γενεῇ αὐτοῦ γεγονώς, χρησμῶν Θεοῦ κατηξιάθη, ἀπερίτμητος ὢν καὶ αὐτός· καὶ Μελχισεδεχ παλαιότερος γεγονώς τοῦ ἐκ περιτομῆς λαοῦ, ἱερεὺς τοῦ Θεοῦ τοῦ ὀψίστου κρηματίται· καὶ Ἀβραάμ δὲ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ πρὸ τοῦ Ἰσραὴλ χρησμῶν Θεοῦ κατηξιώθησαν· ἀντίκρυς δὲ καὶ ὁ Ἰῶβ, Ἰδουμαῖος ὢν τῶν υἱῶν Ἰσαὺ, θεοσεβείας ἀνδραγαθήμασι διέλαμψε. Τὸ μὲν λοιπὸν τάγμα τῶν ἰθῶν καλυμμένον φυσικῶς νόμοις ἐργάζεσθαι εἰς τὸν ἀμπελῶνα, τοῦτο δ' ἦν τὸ τῆς θεοσεβείας τὸ πολιτεύμα, ἀνένευσσε καὶ ἀνέπειπε τῷ προτάγματι τῷ πατρικῷ, πάντα τὸν*

C
D

ciderit, sive quis sensum loci potius quam verba exprinere placuit.

(52) Provocat hic ad Matthæum Eusebius, quasi revera commentans in Lucam.

χρόνον εἰσελάλατ'· πλὴν ἐπὶ τῆς τῆν ὑπακοὴν ἀνεδείξατο· τὸ δὲ Ἰουδαίων ἔθνος, ὅπερ ἦν τὸ δευτέρων τέκνον, μετὰ τὴν ἀνάλευσιν τοῦ προτέρου κληθὲν ἐπὶ τὴν αὐτὴν ἐργασίαν διὰ Μωϋσέως καὶ τῶν προφητῶν, λόγῳ μὴ τὴν προθυμίαν ἀνεδείξατο· εἶπον γάρ, ὅτι Πάντα ποιήσομεν καὶ ἀκούσομεθα· Ἔργῳ δὲ πᾶν τούναντιον. Αἰὶδ' οὐκ ἀντιπράττον· Τίς ἀρα τῶν δύο τούτων ἐποίησε τὸ θέλημα τοῦ πατρὸς; Ἐκείνων δὲ ὁμολογησάντων, ὅτι ὁ πρῶτος, τίς ἦν οὗτος ὁ πρῶτος διασαφὲς λόγων· Οἱ τελῶναι καὶ αἱ πόρνοι καὶ πᾶν τὸ τῶν ἀπίστων ἔθῳν εἶγμα προσάγουσιν ἡμᾶς εἰς τὴν ἀγάπην (53) τοῦ Θεοῦ. Ὑμᾶς δὲ τίνας, ἢ τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ πρεσβυτέρους, καὶ πᾶν αὐτῶν τὸ ἔθνος, τὸ δὲ λόγῳ μὴ ἐπαγγελλόμενον θεοσεβεῖν, ἔργοις δὲ ἀντιπράττον τῇ ἐπαγγελίᾳ; Αἰὶδ' οἱ μὲν ἐξ ἔθῳν μεταβαλόντες τῆς προτέρας μοχθηρίας, καὶ καρποὺς ἀνεξέμενοι τῆς βασιλείας ἀξίους, τεύξονται αὐτῆς· ὁμοίως δὲ, οἱ φάσκοντες ἑαυτοὺς Θεοῦ εἶναι τέκνα, τῆς βασιλείας ἐκαλεσθήσεσθε· ὅτι ὁμοίως μὲν οὐκ ἐπιστεύσατε αὐτῷ, οἱ δὲ τελῶναι καὶ αἱ πόρνοι ἐπίστευσαν. Αἰὶδ' καὶ ἐκαύσασαν τὸν Θεόν· Δίκαιος γὰρ ἐφάνη ἐπὶ πᾶσιν οἷς ἐποίησεν, ὁμοίως μὲν ὡς ἀπίστοις καὶ ἀγνώμονας ἀποσάμενος, ἐκαίνους δὲ ὡς εὐταβεῖς καὶ εὐγνώμονας ἐκαλέσμενος. Καὶ οὐκ ἔχετε λοιπὸν αὐτῷ ἐγκαλεῖν, ὁ προφήτης φησὶν· Ὅπως ἂν δικαιωθῆς ἐν τοῖς λόγοις σου.

Εἰς τὴν ἀβυσσον ἀπελθεῖν.

Ὅτι τὸν λεγόμενον τάρταρον ἄβυσσον θεοὶ λόγοι καλοῦσι.

Καὶ γυνὴ οὖσα ἐν ῥύσει αἱματος ἀπὸ ἐτῶν δώδεκα, x. τ. λ. (54).

Ἐγὼ δὲ οὐκ ἀξιὸν ἡγοῦμαι παραθεῖν διήγησιν καὶ τοῖς μετ' ἡμᾶς μνημονεύεσθαι ἀξίαν. Τὴν γὰρ αἰμορροῦσαν ἐκ Πανεάδος ἔλεγον ὀρμίσθαι, τὸν τε οἶκον αὐτῆς ἐπὶ τῆς πόλεως δεῖκνυσθαι, καὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος εἰς αὐτὴν εὐεργεσίας θαυμαστά τρέπαια παραμένειν. Ἐστάναι γὰρ ἐφ' ὀφθαλμοῦ λίθου πρὸς μὲν ταῖς πόλεις τοῦ αὐτῆς οἴκου γυναικὸς ἐκτύπωμα χάλκων, ἐπὶ γόνυ κεκλιμένην, καὶ τεταμέναις ἐπὶ τὸ πρόσθεν ταῖς χερσίν, ἱκεταυοῦσῃ τοῦτου· τοῦτου δὲ ἀντιπρὸ ἄλλο τῆς αὐτῆς ὕλης ἀνδρὸς ὄρθιον σχῆμα, διπλαῖα κοσμίως περιβεβλημένην, καὶ τὴν χεῖρα τῇ γυναικὶ προτείον· οὐδὲν παρὰ τοῖς ποσὶν ἐπὶ τῇ στήθῃ ἔχον τι βοτάνης εἶδος φυτὸν, ὃ, μέχρι τοῦ κρασπέδου τῆς τοῦ χαλκοῦ διπλαῖδος ἀνὴρ, ἀλεξιφάρμακόν τι φαντοίων νοσημάτων τυγχάνει. Τοῦτον τὸν ἀνδριάντα τοῦ Ἰησοῦ εἰκόνα φέρειν ἔλεγον, ὃν Μαξιμῖνος τῆς

obedientiam praestitit. Socus vero Judaicus populus, qui in altero filio representatur, post priorem recusationem vocatus ad eandem operam per Moysen atque prophetas, verbo quidem se paratum ostendit; dixerunt enim omnia se facturos et auscultaturos⁵³; sed opera prorsus contraria fuit. Idcirco interrogat pontifices Servator: *Quis ex vobis voluntatem patris fecerit?* Illis consentientibus, quod prior; quisnam porro hic prior esset, manifestat dicens: *Fore ut publicani ac meretrices, et universus incredularum gentium ordo praecedant vos in dilectione Dei*⁵⁴. Vos vero quosnam? Nempe pontifices et seniores, et totam gentem ipsorum, quae verbis quidem religiose se agere dicebat, sed actibus professionem negabat. Ideo gentiles quidem, priore nequitia omissa, fructusque regno dignos facientes, hoc potenter. Vos autem qui Dei filios vosmet appellatis, regno expellemini; quia vos nimirum Christo non credidistis, publicani vero ac meretrices crediderunt. Quamobrem etiam Deum justificaverunt: quippe quia is justus apparuit in cunctis quae fecit, vos quidem ut incredulos et ingratos repudians, illos autem ceu morigeros benevolosque eligens. Quamobrem de eo diutius haud potestis conqueri, id quod etiam propheta aiebat: *Ut justificeris in sermonibus tuis*⁵⁵.

Ut in abyssum irent.

Qui dicitur tartarus, eum appellant abyssum divinae Scripturae.

Et mulier quaedam erat in fluxu sanguinis ab annis duodecim, etc.

Ego vero aequum non judico praetermittere narrationem, quae posterorum quoque memoriae commendari meretur. Namque hanc haemorrhousam domo Paneade fuisse aiunt, ejusque adhuc aedes in urbe demonstrari, ibique beneficium in eam a Servatore collati mirum monumentum permanere. Stare videlicet in excelsa lapidea basi, prope ejusdem aedium fores, mulieris aeneam effigiem, genu flexo, manibus protensis, supplicantis specie. Hujus e regione aliam ejusdem materiae statuam viri erectam, diploide decente induti, ac mulieri manum porrigentis; ad cujus pedes in basi peregrinum quoddam D herbae genus adnatum erat, (quae usque ad aetatem diploidis sumbriam assurgens, cujusvis morbi remedium est. Hac statuam Jesum representari dicebant, quam Maximinus impietatis suae additamen-

⁵³ cap. viii, 51. ⁵⁴ cap. viii, 45.

(53) Ita uterque Vat. cod. pro eis τὴν βασιλείαν, in regnum. Corderius quoque ita ut nos se legiasse apud Eusebium demonstrat.

(54) Scribitur sequens historia in utroque codice A. et L. sub nomine Eusebii. Responde eadem legitur apud eundem Eusebium in *Hist. eccl.* vii, 48. Quamquam etiam in hoc suo commentario ad evang., ubi mentio est haemorrhousae, fieri vix potest, ut eandem narrationem auctori non retulerit, variat tamen alter ab altero textu, initio ac fine. Illud vero mirabilis, quod cum in *Historia* Eusebius destructam statuam non scribat, in hoc commentario

dejectam a Maximino affirmet, in quo ne cum Philostorgio quidem lib. vii, 3, neque cum ejus aetate Nicophoro Callisto lib. x, 30, congruit, qui statuam a Juliano depositam dicunt, et ab ethnicis Paneadis civibus ignominiose tractatam et communitam. Caeteroquid Asterius in cod. B. f. 83, *Maximianum* scribit pro *Maximino*. Sic enim Asterius: *Αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ ἐν Πανεάδι τῷ Χριστῷ στήσασα τὸν χαλκοῦν ἀνδριάντα εἰς ἀμοιβὴν τῆς εὐεργεσίας· ὃν καὶ ἐπὶ Μαξιμιανῷ καθαιρεθῆναι τοῦ θεοσεβοῦς, πρὸ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου βασιλεύσαντος.*

tum (destruendo) fecit. Atque hæc hæcætemus. Nunc reliquum sermonem persequamur.

⁶⁶ *Convocatis autem duodecim discipulis suis, dedit illis virtutem et potestatem, etc.*

Per hæc supernis viribus discipulos suos Dominus armabat, ut diabolica in primis agmina et hominum inimicitias, et adversarias acies superarent; deinde a morbis et omnimodis passionibus laborantes sanarent; indicia videlicet prædicati regni cunctis hominibus præbens. Oportebat enim eos qui inexpectatam doctrinam nuntiant, peregrinorum novorumque bonorum signa alumnis suis exhibere. Vere igitur erant regni Dei demonstrationes, prodigiosæ virtutes, et miracula, atque animarum et corporum curationes a Servatore peractæ. Nam quilibet sermo operibus cassus, nunquam poterit firmam persuasionem audientibus insinuare. Propterea patris operibus fidem evidentem prædicationi conciliabant. Si ergo verbis tantammodo ac vocibus temere emissis Dei regnum cunctis intimassent, et patriorum deorum abolitionem, quis eis mentem advertisset? cuiusnam Deum esse persuasissent nuntiatum a se Jesum, si nullam suo testimonio fidem fecissent? Ideo sermonem omnem divinis præoccupans Servator actibus, primo quidem ex inepto vitæ genere, eloquentiæque et mortalis sapientiæ expertes discipulos suos ad totius mundi correctionem delegit. Deinde piscatores animarum humanarum se eos effecturum præmonens, auctor ipse rei propositæ existit; unde eos mirabilium prodigiorum operatores reddidit, hos illis hamos animabus salutare suppeditans, ut iis captarent atque ex profundo nequitiae abisso mortale genus extraherent, malis fugatis spiritibus, morbum quemlibet languoremque sanantes nutu ejus; nondum enim Spiritus datus fuerat ⁶⁷.

⁶⁸ *Nihil tulertis in via, neque baculos, neque peram.*

Secundum Matthæum quidem ⁶⁹, auri et argenti ærique possessu iis interdixit, futuri præcius. Annuadvertebat enim fore ut qui morbis ab eis liberarentur, et insanabilibus malis immunes fierent, cuncta sua patrimonia iis cedere vellent. Quare id præoccupans præcipiebat ne gratiam cauponarentur, neque dona Dei venalia haberent. Verum secundum reliquos evangelistas ipsumque Matthæum non sinens eos virgam, neque peram, neque calceamenta, neque duas tunicas, sed neque panem pecuniamque portare, cum peregre essent profecturi, hinc capiebat experimentum illorum fidei et alacritatis, si quidem jussi pauperrimam vitam degere, neque ipsius quotidiani alimenti curam gerere, neque secundam tunicam habere, neque calceis uti, cum tamen universum orbem peragraré deberent, nihilominus jussa haud detrectarent. Sed et summi pecunie amore, mundanisque curis carere

Α αυτου δυσσεβειας παρεργον εποησατο. Και ταυτα μεν ταυτη. Ἐπι δε το εζης του λογου προλωμεν. Συγκαλεσάμενος δε τους δωδεκα μαθητας αυτου, εδωκεν αυτοις δυναμειν και εξουσιαν, κ. τ. λ.

Δια ταυτα ενθους δυναμεισ τους αυτου μαθητας ο Κυριος απλειεν, ως αν εν πρώτοις τα δαιμονιακὰ σιφη και τὰς εχθράς τῶν ἀνθρώπων και πολεμιακὰς παρατάξεις καθαιροειν· ἔπειτα νόσων και παντοίων παθῶν θεραπευοειν τους καταπονουμένους· γνωρίσματα δε τῆς κηρυττομένης βασιλείας παρέχων ὄραν ἅπασιν ἀνθρώποις. Ἐχρην γάρ, παράδοξον κήρυγμα καταγγέλλοντας, [ξένων και νέων ἀγαθῶν ἑναργητῆ σημαία παρέχων τοῖς μαθητευομένοις. Ἵσαν δ' οὖν ἀληθῶς Θεοῦ βασιλείας δείγματα αἱ ιερὰσται δυνάμεις, τὰ τε θαύματα και σωτήριοι ψυχῶν και σωμάτων θεραπευαἱ· δεῖ ἅπας λόγος, ἔργων ἔρημος, οὐποτ' αν ἰσχύση πεισμα βέβαιον ἐμποιῆσαι τοῖς ἀκροουμένοις. Διδ τὰς δε' ἔργων ἐπιτελουμέναις πράξεσαι πιστιν ἑναργῆ παρεῖχον τῶ κηρύγματι. Εἰ γοῦν ψυλοῖς ῥηματιοῖς και φωναῖς εἰκῆ προφερομένης Θεοῦ βασιλείαν εἰς πάντας ἐδῶν, κατάλυσιν τε τῶν πατριῶν θεῶν, τίς αν αὐτοῖς παρέσχε τὸν νοῦν; τίνα δ' αν ἔπεισαν Θεὸν εἶναι τὸν Ἰησοῦν καταγγέλλοντας, μηδεμῖαν δε πιστιν τῆ μαρτυρία προσάγοντας; Διδ πάντα λόγον θειακῆσ προλαμβάνων πράξεσιν ο Σωτήρ, πρώτα μὲν ἀνεπιτηδεύτους τὸν τρόπον, λόγων τε και σοφίας θητητῆσ ἀπείρους τους αὐτοῦ μαθητας ἐπὶ κατορθῶσει τῆς εἰς οἰκουμένης προχειρίζετο· καὶπειτα ἀλευτάς ψυχῶν ἀνθρωπίνων ποιήσων προφῆσας αὐτοῖς, ποιητῆς αὐτὸς ἐγίνετο τῆσ ἑπαγγελίας· ὅθεν παραδῶδων θαυμάτων ἐργάτας αὐτοῖς ἀπειργάζετο, ἀγκιστρα ταυτα ψυχῶν σωτήρια παραδιδῶδς αὐτοῖς, ως αν δε' αὐτῶν σατηνεῖοειν και ἀνελκοειν ἐκ τοῦ τῆσ κακίας βυθοῦ τὸ θητητὸν γένος, πνεύματα πονηρὰ φυγαδεύοοντας, και πῶσαν νόσον και μαλακίαν ἰώμενοι ἐπὶ τῆσ ἑπιταγῆσ τῆσ αὐτοῦ· ὁσπω γάρ τῆν Πνεῦμα δεδομένον.

Μηθδὲν ἀρτετε εἰς τὴν ὁδὸν, μήτε ράδδους, μήτε πήραν.

Κατὰ μὲν οὖν τὸν Ματθαῖον χρυσοῦ και ἀργύρου και χαλκοῦ τὴν κτησιν αὐτοῖς ἀπηγόρευε, προγνώσει τοῦ μέλλοντος· συνῶρα γάρ, ως ἄρα οἱ τὰς νόσους ὑπ' αὐτῶν θεραπευθησόμενοι και τῶν ἀνιάτων ἀπαλλαγῶσόμενοι παθῶν, ἐθελῆσσοσι και πάντων αὐτοῖς τῶν ὑπαρχόντων ἐχχυρεῖν· διὸ ταυτα προλαβῶν διεστέλλετο, μη κατηλευειν τὴν χάριν μηδὲ πιπράσκειν τὰ ἐκ Θεοῦ παραινῶν δῶρα· κατὰ δε τοῖς λοιποῖς και τὸν αὐτὸν Ματθαῖον μη ἐπιτρέπων αὐτοῖς μήτε ράδδον, μήτε πήραν, μήτε ὑποδήματα, μήτε δύο χιτῶνας, ἀλλὰ μήτ' ἄρτον, μήτε ἀργύριον ἐπάγεσθαι, μέλλοντας ἐπ' ἄλλοδαπῆσ στέλλεσθαι, δοκιμῆν τῆσ αὐτῶν πιστεῶσ τε και προθυμίας ἐλάμβανεν, εἰ, παρ-αγγελθέντες τὸν ἀκρος ἀκτῆμονα βίον μετέναι, ως μηδὲ τῆσ ἐφημέρου τροφῆσ πρόνοιαν ποιείσθαι, μηδὲ δευτερον ἐπάγεσθαι χιτῶνα, μηδὲ ὑποδήμασι χρῆσθαι, μέλλοντες τὴν σύμπασαν ἐκπερινοσεῖν οἰκουμένην, μη φεύγοειν τὰ παραγγέλματα· ἀλλὰ και ἀφ-

⁶⁶ cap. ix, 1. ⁶⁷ Joan. vii, 39. ⁶⁸ cap. ix, 3. ⁶⁹ Matth. x, 9.

λογημάτων ἀφρόνιδάς τε τοῦ βίου δεῖν αὐτοὺς εἶναι βουλόμενος. Ταῦτα διεμαρτύρατο, ὡς ἂν τῶν ἐκ Θεοῦ δομάτων ταύτη πη αὐτοῖς δοθησομένων, εἰ καὶ αὐτοὶ παρ' ἐαυτῶν τὸν κατάλληλον βίον ἐπέδειξαν τῆς τῶν θαίων χαρισμάτων κτήσεως παρασκευάζουσιν· προσήκειν γὰρ ἀμοιβὴν τινα ποιήσασθαι καὶ ἀντικαταλλάξασθαι, ὑποδεχομένους μὲν παρὰ τοῦ Θεοῦ τὰς σωτηρίους καὶ εὐεργετικὰς ἀνθρώπων δυνάμεις, ἀντιδίδόντες δὲ αὐτῷ ὑπακοὴν τῶν αὐτοῦ παραγγελμάτων, προθυμίαν τε καὶ προαίρεσιν ἐλευθέραν τῆς πρὸς τὰ βιωτικὰ συμπαθείας. Ἄλλα καὶ πλοῦτον οὐράνιον ταῖς αὐτῶν ψυχαῖς ὑποδεχομένους, τῆς τε τοῦ Θεοῦ βασιλείας ἀρραβῶσιν ἐφοδιαζομένους, τῶν ἐπὶ γῆς καταφρονεῖν χρῆναι· δεῖν ἔφατο· καὶ μήτε χρυσοῦν, μήτε χρήματα, μήτε τι τῶν παρ' ἀνθρώποις τιμίων ἐπέδειξιν ἡγεῖσθαι τοῦ παρασκευθέντος αὐτοῖς οὐράνιου πλοῦτου. Ἄλλα καὶ στρατιώτας αὐτοὺς τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας ἀποτελῶν, εὐζώνους παρεσκευάζειν ἐπὶ τὸν πρὸς τοὺς ἀντικειμένους πόλεμον. Διὰ ταῦτα ἀκτῆμονας εἶναι παρήγει τοὺς αὐτοῦ στρατιώτας· ἐπιπέσει δὲ ἐπὶ τὸν στρατεύμενον ἐπιπέσει ταῖς τοῦ βίου πραγματείας, ἵνα τῷ στρατολογήσῃ ἀρέσῃ.

Καὶ εἰς τὴν ἂν οἰκίαν εἰσέλθητε, ἐκεῖ μένετε.

Ὁ μέντοι Κύριος, ἐπειδὴ χρημάτων καὶ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου καὶ χιτῶνος δευτέρου, κάσης τε ὑπέροξως τὴν κτῆσιν τοῖς μαθηταῖς ἀπηγόρευσεν, ἐξῆς ἀκολούθως κατὰ τὸν Ματθαῖον, ὅπως τὰ πρὸς τροφήν αὐτοῖς κομισθήσεται, ἀναγκαίως διεσάφει· διὸ ἐπήγε λέγων· Ἄξιός ἐστι ἐργάτης τῆς τροφῆς αὐτοῦ. Καὶ τοῦτ' ἕλεγε τροφῆς μόνης ἐπιτρέψαντος αὐτοῖς τοῖς ἐθέλουσιν αὐτοὺς μεταδιδόναι· τοσοῦτον δ' ἀποφέρεσθαι συναχώρει, ὅσον αὐταρκείας ἦν ἀνδρὶ, πρὸς ἐφημέριον ἐργασίαν ἐαυτὸν μεμισθωκότι, τροφῆς μεταλαβεῖν. Οὕτω γοῦν καὶ τοῖς δεῖξιν αὐτοῖς οὐ μισθοῦ τῶν εὐεργεσιῶν εἰσπράττεσθαι, δωρεὰν γὰρ, φησὶν, ἐλάθετε, δωρεὰν δότε· ἀντὶ δὲ τῆς περὶ τὸ κήρυγμα σχολῆς τε καὶ ἐργασίας, ἀντὶ τε τῶν πόνων τοῦ σώματος, οὓς τοσαύτην στελλομένους πορείαν εἰσὶν ἦν ὑπομένειν αὐτοὺς, μόνης τροφῆς τῆς ἀναγκαίας χρῆναι μεταλαμβάνειν· καὶ ταύτης μὴ τοῖς τυχοῦσι κοινωκεῖν, μηδὲ παρὰ τούτων προίκα ποιῆσθαι τὴν μετάληψιν, προδανείσοντας δὲ καὶ προεργετήσαντας ταῖς παρ' ἐαυτῶν εὐλογίαις. — Περιφράξας τοὺς μαθητὰς ὁ Κύριος ἐνθούσις δυνάμει καὶ τοῖς φιλοσόφοις παραινήσειν, εὐζώνους αὐτοὺς οἶα Θεοῦ βασιλείας στρατιώτας ἀπεργασάμενος ἐξέτιμψε, διδασκάλους καὶ ἰατροὺς τοῖς Ἰουδαίοις, μυρίων αὐτοῖς ἰσομένων ἐργῶν προξένους καὶ κήρυκας. Οἱ δὲ κατὰ ταῦτα ἔπολουν, καὶ πανταχοῦ περιήσαν, ὡς μὲν διδάσκαλοι

eos voluit. Porro autem contestabatur, hæc illis a Deo datum iri dona, si vicissim ipsi dignam divinæ charismatibus vitam essent ingressi. Oportere enim mutuatam quamdam esse retributionem, nempe a Deo accipere salutarem atque beneficam hominibus potestatem, vicissimque ipsos obedientiam mandatis ejus exhibere, promptitudinem et propositum omni mundi affectu liberum. Sed et celestibus opibus animo imbutos, et regni Dei arthis instructos, oportere terrena despiciere judicabat: neque aurum, neque divitias neque aliud quidvis apud homines pretiosum pensi habendum præ collato ipsis cælorum thesauro. Sed et milites eisdem regni Dei conscribens, expeditos esse curabat ad committendum cum hostibus prælium. Propterea sine patrimonio esse volebat milites suos: etenim *Nemo militans implicat se mundi negotiis, ut ei, a quo conscriptus fuit, placeat* 70.

70 *Ei in quacunque domum intraveritis, ibi manete.*

Dominus quidem postquam divitiarum et auri atque argenti, duplicisque tunice, et cujuslibet substantiæ possessionem discipulis vetuerat; deinde, ut sequitur apud Matthæum 72, quomodo alimenta habituri sint, necessario demonstravit. Ideo dicere perrexit: *Dignus est operarius alimento suo*. Idque aiebat, volens alimoniam tantummodo participare ab iis qui daturi erant: tantumque sumere permittebat, quantum nutrimenti homini ob diurni operis mercedem satis est accipere. Sic ergo his quoque licere haud sane beneficii remunerationem exigere, *Gratis enim accepistis, inquit, gratis date*; sed pro impensa prædicationis opera, proque corporalibus laboribus, quos ab iis exantari in tantam expeditionem missis opus erat, aliud nihil oportere quam necessariam alimoniam accipere: atque hanc ipsam non ab omnibus indifferenter sumere qui dare velent, sed eos tantummodo hac muneris acceptione honorare qui digni essent, et qui maximam jam pridem dati cibi remunerationem accepissent ab iis qui pacem et cum Deo reconciliationem evangelizant. Hæc consentanea regni sui militibus monebat; testatus antea, non oportere opibus inhiare, nec cujuslibet omnino sive magnæ sive tenuis rei possessioni; sed paupertatem summam sectari. Quin adeo, ut diximus, ne quotidianum quidem victum ab omnibus indifferenter, sed a dignis tantum participare, neque hunc ipsum gratuito, sed opera in antecessum præstita, et imperitis suis erga illos benedictionibus. — Sic itaque superna potentia et sapientibus adhortationibus communis discipulos, expeditosque jam Dei regni milites constitutos, misit eos magistros ac medicos ad Judæos, ut his innumerabilium bonorum nuntii essent atque datores. Hi vero ita egerunt, et quaqueversus discurrerent ceu magistri

70 II Tim. II, 10. 71 cap. IX, 4. 72 Matih. X, 10.

evangelisabant, cum medici sanabant, et sermones suos operibus miraculisque confirmabant.

⁷³ *Audiuit autem Herodes tetrarcha omnia quae fiebant ab eo.*

Sub Servatoris adventum jam dissolutum fuerat Judæis avitum regnum, dissolutam etiam proprio jure vivendi privilegium, et libertas, ac regulare sacerdotium. Et legitimi quidem principes nulli erant, sed Herodes ejusque liberi Agrippas atque Archelaus, genere extranei, a Romanis imperium in Judæos acceperant; quorum regio in tetrarchiam fuerat divisa, totaque gens Romanis erat stipendiaria, quæstoribus census per singula capita statuto tempore exigentibus militari manu. Propterea cum Dei regnum Judæis primo prædicare jussit discipulos suos, *percutientes oves domus Israelis Judæus appellavit* ⁷⁴.
λευσάμνος, ἀκαλωλότα πρόβατα οἴκου Ἰσραὴλ

⁷⁵ *Nam qui me erubuerit, et meos sermones, hunc Filius hominis erubescet.*

His peroratis, quod nempe discipulos oporteret imitatores ipsius fieri, neque mortem defugere, neque animæ propriæ vitæque parcere propter spem in Christo collocatam, commode continuat, secundæ suæ divinæ mysteria tradens manifestationis. Valde autem idonee ac necessario hæc aiebat illis, qui cruciatus ejus causa subituri erant, et usque ad mortem decertaturi, præmia scilicet tanti agonis futura proponens. Opus enim erat, ut qui eum sequerentur, ejusque vestigia premerent, et propriam quisque crucem sumerent, prout ejus exemplum docebat; accurate quoque noscerent quisnam demum is esset cujus causa tot tantaque essent passuri. Tompeptive autem Filium hominis hoc loco appellat eum qui venerat, ut Danielis vaticinium in mentem revocaret, quod est hujusmodi: *Et ecce Filius hominis adveniebat in nubibus, et usque ad Antiquum dierum pervenit. Et ipsi datum est imperium et honor, et regnum* ⁷⁶. Sed cum Petrus ipsum esse Christum confessus est, et Dei vivi Fillum, ex eo tempore cœpit illis significare, multa se pati oportere et occidi. Cum autem idem mortis contemptum imperaret, et se multa pati debere, tunc sane opportune de secundo et glorioso adventu suo verba fecit, ut cognoscere possent, quis demum is esset tot tantaque a Judæis passurus, quisve illis certaminis pro eo sustinendi fructus foret. — His ad discipulos dictis, magnoque et arcano mysterio secundæ suæ manifestationis ipsis patefacto, ne oratione tantummodo solisque verbis videretur persuadere, necessario ad opera venit, ipsis eorum oculis divini regni sui obijciens imaginem. Quapropter cum dixisset fore ut ipse illum erubesceret, qui se erubuisse, quo tempore cum Patris sui gloria adveniet, deinde

⁷³ cap. ix, 7. ⁷⁴ Matth. x, 6. ⁷⁵ cap. ix, 26. ⁷⁶ Dan. vii, 13.

(55) Secunda Theophania in mundi fine. Ideo illa prior, qua se Verbum in carne manifestavit, di-

εὐαγγελιζόμενοι, ὡς δὲ ἱατροὶ θεραπεύοντες, καὶ τοὺς λόγους διὰ τῶν ἔργων καὶ τῶν σημείων πιστούμενοι.

Ἦκουσε δὲ Ἡρώδης ὁ τετράρχης τὰ γινόμενα διὰ αὐτοῦ πάντα.

Ἐπὶ τῆς παρουσίας τοῦ Σωτῆρος, ἄλλω μὲν Ἰουδαίους ἤδη λοιπὸν τὰ τῆς ἐκ προγόνων βασιλείας ἄλλω δὲ τὰ τῆς αὐτονομίας καὶ ἐλευθερίας, τὰ τε τῆς ἐνθέσμου ἱερωσύνης. Καὶ οἱ μὲν κατὰ νόμους ἀρχόντες οὐκέτι ἦσαν αὐτοῖς· Ἡρώδης δὲ καὶ οἱ τοῦτου παῖδες Ἀγρίππας καὶ Ἀρχέλαος, τὸ γένος ἀλλόφυλοι, παρὰ Ῥωμαίων τὴν κατ' αὐτῶν ἦσαν ἀρχὴν ἐγκρατευσμένοι· διήρητό τε εἰς τετραρχίαν ἡ χώρα αὐτῶν· τὸ τε πᾶν ἔθνος ὑπόφορον καθίσταται Ῥωμαίοις, τὸν κῆνσον κατὰ κεφαλὴν ἐπιτρέπων κατὰ καιροὺς εἰσπραττομένων σὺν χειρὶ στρατιωτικῇ. Διὸ τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας τὸ κήρυγμα πρῶτος αὐτοῖς ἐπαγγέλλειν ὁ Σωτὴρ τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς παρακαλεσάμενος.

Ὅς γὰρ ἐπαισχυνθῆ με καὶ τοὺς ἐμοὺς λόγους, τοῦτον ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπαισχυνθήσεται.

Διαλαλήσας τὰ εἰρημένα περὶ τοῦ δεῖν καὶ αὐτοῖς μιμηταῖς αὐτοῦ γενέσθαι, καὶ μὴ φεύγειν τὸν θάνατον, ἀπειθεῖν δὲ καὶ τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς τε καὶ ζωῆς ἕνεκεν τῆς εἰς αὐτὴν ἐλπίδος, ἐπισυνάπτει εὐκαιρῶς τὰ περὶ τῆς δευτέρας αὐτοῦ θεοφανείας (55) παραδιδούς αὐτοῖς μυστήρια. Σφόδρα δὲ ἀκολουθῶς καὶ ἀναγκαιῶς ταῦτα εἶπε τοῖς μέλλουσιν ὑπὲρ αὐτοῦ διὰ βασάνων χωρεῖν, καὶ μέχρι θανάτου ἀγωνίζεσθαι, τίς ἔσται ὁ καρπὸς τοῦ τοσούτου ἀγῶνος καριστάς αὐτοῖς. Ἔδει γὰρ τοὺς μέλλοντας ἐπεσθαι αὐτῷ καὶ ὁπίω αὐτοῦ ἀπέναι, τὸν τε ἴδιον σταυρὸν ἀναλαμβάνειν κατὰ τὴν αὐτοῦ μίμησιν, γυνῶναι ἀκριβῶς τί ποτὲ ἔστιν οὗτος ὑπὲρ οὐ τὰ τοσαῦτα μέλλουσι πάσχειν. Εὐκαιρῶς δὲ Ἰῶν ἀνθρώπου ἐν τοῦτοις τὸν ἐρχόμενον ὠνόμασεν, εἰς ὑπόμνησιν τῆς παρὰ τοῦ Δανιὴλ προφητείας, ἧτις εἶπε· *Καὶ ἰδοὺ Υἱὸς ἀνθρώπου ἐρχόμενος ἦν ἐπὶ τῶν νεφελῶν· καὶ ὡς τοῦ Παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ἔφρασε. Καὶ αὐτῷ ἐδόθη ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ βασιλεία.* Ἄλλ' ὅτε μὲν ὁ Πέτρος Χριστὸν αὐτὸν εἶναι ὠμολόγησε, καὶ Ἰῶν τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἀπὸ τότε ἤρξατο δεικνύσαι αὐτοῖς, ὅτι δεῖ αὐτὸν πολλὰ παθεῖν καὶ ἀποκτανθῆναι· ὅτε δὲ αὐτοῖς καταφρονητικῶς ἔχειν τοῦ θανάτου παρεκλιέτο, εἶδεν δὲ, ὅτι δεῖ αὐτὸν πολλὰ παθεῖν, τότε κατὰ καιρὸν τοὺς περὶ τῆς δευτέρας αὐτοῦ καὶ ἐνδόξου παρουσίας λόγους παρεδίδο· ὡς ἂν εἰδέναί τις ποτε ἦν ὁ μέλλων τοσαῦτα πάσχειν ὑπὸ Ἰουδαίων, καὶ τίς ἔσται αὐτοῖς ὁ καρπὸς τοῦ ὑπὲρ αὐτοῦ ἀγῶνος. — Καὶ δὴ ταῦτα τοῖς μαθηταῖς διαλαλήσας, καὶ τὸ μέγα καὶ λαυθῶν μυστήριον τῆς δευτέρας αὐτοῦ θεοφανείας ἐξετασάμενος, ἵνα μὴ λόγοις μόνον καὶ ψιλαῖς φράσεσι δοκῇ ἐμπιστεύειν, ἀναγκαιῶς ἐπὶ τὰ ἔργα ἐχώρει, αὐτοῖς ὀφθαλμοῖς δεικνύς αὐτοῖς τὴν εἰκόνα τῆς θαλίης αὐ-

citur interdum in codicibus nostris, distinctionis gratia, evangelica Theophania.

τοῦ βασιλείας. Διόπερ εἰπὼν, ὅτι ἐπασιγυθῆσεται **A** pergit dicere : *Vere autem dico vobis, cum quidam τὸν ἐπασιγυθῆντα αὐτὸν, ὅταν ἔλθῃ ἐν τῇ δόξῃ τοῦ de hic astantibus, etc.*
 Πατρός, ἐξῆς ἐπισυνάπτει φάσκων· *λέγω δὲ ὑμῖν ἀληθῶς, εἰσὶ τρεῖς τῶν ὧδε ἑστῶτων, κ. τ. λ.*

Παραλαβὼν τὸν Πέτρον καὶ Ἰωάννην καὶ Ἰάκωβον.

Assumptis Petro et Joanne atque Jacobo, etc.

Καὶ ἐν μὲν τῇ μεταμορφώσει τρεῖς μόνοι τὴν δυνάμει ὁφθεῖσαν αὐτοῖς βασιλείαν τῶν οὐρανῶν θεάσασθαι ἠξιώθησαν· ἐν δὲ τῇ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος, ἐπαίδαν μετὰ τῆς δόξης τῆς πατρικῆς ὁ Κύριος ἀφίεται, οὐκέτι Μωϋσῆς μόνον καὶ Ἠλίας δορυφορῶσιν αὐτὸν, οὐδὲ τρεῖς μόνοι τῶν μαθητῶν αὐτῷ συνέσονται, ἀλλὰ πάντες προφήται καὶ πατριάρχαι καὶ δίκαιοι· καὶ οὐκ εἰς ὄρος ὕψηλόν, ἀλλ' εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνάξει τοὺς ἀξιολογῶντας τῆς αὐτοῦ θεότητος. Τότε δὲ λάμψει ἡ θεότης αὐτοῦ οὐχ ὡς ὁ ἥλιος, ἀλλ' ὑπὲρ πάντων ἐπινοούμενον ἐν τε αἰσθητοῖς καὶ ἐν νοητοῖς γεννητὸν φῶς· ἐπειπερ ἔστιν αὐτὸς τὸ φῶς τὸ φωτίζον πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον· ὅτε καὶ δεῖξει αὐτοῦ τὸ πρόσωπον· οὐ γὰρ ὡς πάλαι τῷ Μωϋσῆϊ ποτε ἔλεγεν, ὅτι *τὰ ὀπίσω μου ὄψει, τὸ δὲ πρόσωπόν μου οὐκ ὀφθήσεται σοι*, οὕτω καὶ τότε ποιήσει· ἀλλ' οὕτως αὐτὸν παρέξει τοῖς ἁγίοις, ὡς δύνασθαι πάντας λέγειν· *Ἡμεῖς δὲ, ἀνακαλυμμένων προσώπων τὴν δόξαν Κυρίου κτυποπριζόμενοι, τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν*. Καὶ τότε οὐ νεφέλη βοήσει, οὐδὲ διὰ νεφέλης ὁ Πατήρ μαρτυρήσει τῷ Υἱῷ, ἀλλ' αὐτὸς δι' αὐτοῦ δῖχα παντὸς ἐπισκιάσματος, καὶ δῖχα πάντος ἐρμηνείας, αὐτῷ τῷ ἔργῳ τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱὸν ἐπὶ πάντων τῶν ἁγίων αὐτοῦ δοξάσει, σύνδρονον αὐτὸν αὐτῷ καὶ συμβασιλεύει ἀποδείξας, καὶ ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καταστήσας αὐτὸν· οὕτε οὐκέτι ὥσπερ τότε οἱ τρεῖς μαθηταὶ μόνοι ἐπὶ τοῦ ὄρους ἀκούσαντες τῆς φωνῆς ἐπὶ πρόσωπον ἔπεσον, καὶ ἐφοβήθησαν, ἀλλὰ καὶ πᾶν γόνυ κάμψει ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων.

Φωνὴ ἐγένετο ἐκ τῆς νεφέλης λέγουσα, κ. τ. λ.

Φωνὴ πατρικὴ διὰ νεφέλης, οὕτως γὰρ φαίνεται ὁ Θεός, ἐμαρτυρεῖ Χριστῷ τὴν υἰότητα· ἔδει γὰρ μὴ παρὰ Πέτρον μόνον γνωσθῆναι, ὅτι αὐτὸς εἶπεν ὁ Χριστός ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος· μηδ' αὐτὸν μόνον τῷ Πέτρῳ μαρτυρηθῆναι ὡς παρὰ τοῦ Πατρὸς τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς τὴν περὶ αὐτοῦ γνώσιν εἰληφώς εἶπεν· ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν πατρικὴν φωνὴν ἐπισφραγίσασθαι τὴν ἀλήθειαν τοῦ λόγου, μαρτυροῦσαν αὐτὸν εἶναι Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, δεῖν τε ἀκούειν αὐτοῦ παρακλινομένην.

Ἐὰν μὲν ἤ ἐκεῖ ὁ υἱὸς εἰρήνης, ἐκατακαύσεται ἐκ' αὐτὸν ἡ εἰρήνη ὑμῶν.

Ὅρῳς ὅπως προεξτάζειν καὶ μὴ πᾶσιν ἀνέδῃν αὐτοῦ ἐκιδόναι παρῆναι, ἀλλὰ καὶ πρώτους τῆς ἐξ αὐτῶν εὐεργεσίας ἀπαρχεσθαι, καὶ πρώτους δίδοναι τῶν αὐτοῖς ὑπαρχόντων; Εἰρήνη δὲ ἦν αὐτῇ, πρέπουσα Θεοῦ στρατιώταις φωνῆ, νικητήρια κατ' ἐχθρῶν ἀραμένους. Διῶσιν γοῦν ἐχθρῶν, καὶ καθαίρειν πολέμιων, Θεοῦ τε φιλικῶς διαλλαγῆς τὸ τῆς εἰρή-

Et in transfiguratione quidem tres tantummodo prodigiose ipsi ostensum digni fuerunt cernere regnum caelorum. In saeculi vero consummatione cum non sine paterna maiestate Dominus adveniet, haud jam Moyses tantummodo atque Elias ipsum comitantur, neque tres tantum discipuli aderunt, sed prophetae omnes, patriarchae, justique homines; neque in excelsum montem, sed in caelum usque dignos sua deitate perducet. Tunc deitas ejus splendescet non ut sol, sed supra quam qualibet excogitari potest vel sensibilis vel intellectualis creata lux: quandoquidem ipse lux est quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Tunc etiam faciem suam revelabit. Non enim, ut olim Moysi dictum fuit, *Posteriora mea videbis, vultus tamen a te non spectabitur*⁷⁵; non sic, inquam, tunc quoque se geret; sed ita semet sanctis exhibebit, ut omnes dicere queant: *Nos revelata facie gloriam Domini speculantes, in eandem imaginem transformamur de gloria in gloriam*⁷⁶. Tunc vero haud nubes clamabit, neque de nube Pater testificabitur Filio, sed ipse per se, absque ullo operimento vel interprete, reapse unigenitum Filium suum supra omnes sanctos glorificabit, consessorem suum regni que participem esse demonstrans, et supra omnem principatum constituens. Tunc haud jam, ut tres olim soli discipuli audita in monte voce in faciem prociderunt ac pertimuerunt, sed omne genua flectetur caelestium, terrestrium et infernorum⁷⁷.

⁷⁵ *Vox de nube facta est, dicens, etc.*

Vox paterna ex nube, nam sic Deus apparet, dignitatem Filii Christo attestabatur. Oportebat enim haud a solo Petro cognosci, eum esse Christum Dei vivi Filium. Neque ipsum Christum tantummodo testari Petro acceptam a Patre caelesti de se notitiam; sed ipsam, inquam, paternam vocem veritatem dicentem quasi sigillo confirmare, testando ipsum esse Christum Dei Filium; eique esse auscultandum praecipere.

⁷⁶ *Si quidem ibi fuerit filius pacis, requiescet super illum pax vestra.*

Viden' quomodo ante perpendere, neque omnibus incaute se committere hortatur, sed et ipsos priores initium beneficii facere, et priores de proprio aliis tribuere? De pace autem hic agitur, quae Dei militum vox propria est, qui victoriam de hostibus retulerunt. Ergo inimicorum persecutionem, hostium exitium, benevolam cum Deo reconciliationem, sub

⁷⁷ cap. ix, 23. ⁷⁸ Exod. xxxiii, 23. ⁷⁹ II Cor. iii, 18. ⁸⁰ Philipp. ii, 10. ⁸¹ cap. ix, 34. ⁸² cap. x, 6.

pacis nomine dignis assignabat. Itaque data prius hac pace illorum animabus, qui se hospilio receperint, tunc deum alimentis ab his accipere suadebat. Quamobrem necessario præmonēbat, ne in omni indifferenter domo hospitarentur, neve quemcunque hominem dignum judicarent ejus hospilio uterentur; sed exquirent num quis in civitate esset vel in agro, bonis actibus sanctaque vita conspicuus, qui regio milites posset virtutis xonilis excipere. Si quando autem hujusmodi aliquis inveniretur, tunc hujus lectum subeuntes, militiæ suæ arma in primis exponerent; sunt autem hæc pacis symbola: ideoque et hospitem et universam domum ejus pacificæ salutatione impertirentur: deinde illic manerent, neque abscederent, vel de domo in domum irent. Sic enim exquisiti examinis iudicium dedissent: nam temerarium et subitaneum, non est stabile neque constantis moris. Ideo monebat, ne velent antea commorari, et deinde noiltiam exquirere quo facto ad alium transirent cum hospitis injuria. Item si et hic posterior indignus hospilio comperiretur rursus illinc etiam discederent, voluntariam inimicitiam contrabentes, postquam pacem suam ad indignos projecissent. Sed enim oportet prius diligenter inquirere, utrum aliquis dignus sit; deinde ad eum accedentes, pacis bonum communicare; eamque abunde non ei tantummodo qui optimum testimonium habet, sed toti quoque propter eum domui. Quod si digno aliquo excripente regni militem, forte evenerit, quod sæpe in religiosi hominis domo fieri solet, parentes aut fratres aut alios genere propinquos adversari ac bellum cære non modo contra repulsum advenam, verum etiam contra hospilio honorantem, necessario horum quoque mentionem Servator non neglexit, sed prædictis addidit: quod si digna domus fuerit, veniat pax vestra super illam; si minus digna fuerit, pax vestra ad vos revertatur. Vos quidem non eum solum qui bonum testimonium habuerit, quique vestro accessu dignus fuerit, pacis benedictionibus impertimini, sed et toti domui ejus, id est familiaribus atque cognatis, pacificam salutem dicite, vestramque officium abundanter atque copiose ad parentes, fratres, cognatosque, et totam hospitis domum effundite. Si ergo et hi vestra benedictione digni comperti fuerint, veniat pax vestra super omnes, ceu filios pacis. Si contra hostes osoresque vestræ pacis visi fuerint, ac nullatenus ea digni, tollentes, inquit, bona vestra ab indignis recedite, paxque vestra ad vos revertatur, vestra scilicet benedictione ad vos redeunte quia partes vestras implevisti.

²⁰ *Et in quamcumque civitatem intraveritis, et susceperint vos, etc.*

His verbis rursus ipsos jubet prædicare Dei regnum, idque jam propinquum nuntiare: neque vanam neque sine demonstratione orationem habentes,

²¹ cap. x, 8.

(36) Cod. ἐπιζωμένον.

νης ὄνομα τοῖς ἀξίοις προῦξίνει. Ταύτην τοιγαροῦν προβαλεῖσσαντας τὴν εἰρήνην ταῖς τῶν ὑποδεξαμένων αὐτοῦς ψυχαῖς, τῆς παρ' αὐτῶν τροφῆς μεταλαμβάνειν· διὸ ἀναγκαίως προδοιστέλλετο μὴ εἰς πάντα παραβάλλειν οἶκον, μηδὲ πάντα ἀνδρα τῆς ὑποδοχῆς αὐτῶν ἀξίον εἶναι κρίνειν· προερωτῆν δὲ εἰ τις εἰρητῶν κατὰ τὴν πόλιν ἢ τὴν χώραν ἀγαθαῖς πράξεσι καὶ βίῳ σεμνῷ μαμαρτυρημένος, ὡς τοὺς βασιλικούς στρατιώτας δύνασθαι ξενίους ἀρετῆς ὑποδέξασθαι. Ἐπειδὴν δὲ τις εὐραβείη τοιαῦτος, εἰσόντας ὑπὸ τὴν τοῦτου στέγην, προαποθίθεσθαι τὰ οἰκία τῆς στρατείας δελα· ταῦτα δ' ἦν τὰ τῆς εἰρήνης σύμβολα· διὸ καὶ αὐτὸν τὸν ὑποδοχέα, καὶ πάντα τὸν οἶκον αὐτοῦ εἰρηνηκῶν ἀσπασμῶν καταξίου· εἰτ' αὐτοῦ μένειν, καὶ μὴ μελιστᾶσθαι, μηδ' οἶκον ἐξ οἴκων ἀμαλβειν. Τοῦτο γὰρ εἶναι σημεῖον ἀπηκριβωμένης ἐξετάσεως· τὸ γὰρ εὐχερὲς καὶ ἀκριτον, οὐ στεβρῶν οὐδὲ βεβαίον τρόπον. Διὸ παρῆναι μὴ πρῶτον καταμῆνειν, ἔπειτα ἐρωτῆν καὶ πυνθάνεσθαι, εἰτ' ἐνυθρίσαντας τῷ ξένῳ μεταβαίνειν ἐφ' ἕτερον. Ἐὰν οὗτος ἀναξίος τῆς ὑποδοχῆς εὐραβῆ, πάλιν ἐνθένδε μετανίστασθαι, ἐχθρῶν ἐποῦσιν ἐπισπασμένους, μετὰ καὶ τοῦ τῆν αὐτῶν εἰρήνην εἰς ἀναξίους βίπτειν. Ἄλλ' ἀκριβῶς πρότερον τὸν ἀξίον πολυπραγμονεῖν· ἐπειδ' οὕτως παρελθόντας, τῶν τῆς εἰρήνης ἀγαθῶν μεταδεδοῦναι, καὶ παρέχειν ἀφθόνως τῷ μαμαρτυρημένῳ οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ παντὶ τῷ οἴκῳ δι' αὐτόν. Εἰ δ', εὐραβέντος ἀξίου τινός καὶ ὑποδεξαμένου τὸν τῆς βασιλείας στρατιώτην, συμβατῆ ποτὲ οἶα πολλὰς ἐν ἀνδρὲς οἴκῳ θεοσεβοῦς εἴωθε γίνεσθαι, γονίας ἢ ἀδελφούς ἢ ἐτέρους τῷ γένει προσήκοντας ἐναντιοῦσθαι καὶ πολεμεῖν, οὐ μόνον τὸν ἐπιζωσμένον (36), ἀλλὰ καὶ τὸ τῆ ὑποδοχῆς τετιμηκότα, ἀναγκαίως καὶ τούτων ὁ Σωτῆρ οὐ παρῆλθε τὴν μνήμη, ἀλλ' ἐπιλέγει τοὺς προτεταγμένους· κἂν μὲν ἢ ἡ οἰκία ἀξία, ἐλθέτω ἢ εἰρήνη ὑμῶν ἐπ' αὐτήν· ἐὰν δὲ μὴ ἢ ἀξία, ἢ εἰρήνη ὑμῶν ἐφ' ὑμᾶς ἐπιστραφῆτω. Ὑμεῖς μὲν γὰρ, φησὶ, τοῦ μαμαρτυρημένου χάριν, τοῦ καὶ τῆς ἐπιδόσεως τῆς ὑμετέρας ἀξίου, μὴ μόνον αὐτὸν ταῖς τῆς εἰρήνης εὐλογίαις, ἀλλὰ καὶ πάντα τὸν οἶκον, δηλαδὴ τοὺς αὐτοῦ οἰκίους καὶ συγγενεῖς, εἰρήνης ἀσπασμοῖς εὐαγγελίζεσθε, καὶ τὰ παρ' ὑμῶν ἀφθόνως καὶ πλουσίως ἀπλούσθη εἰς γονίας καὶ ἀδελφούς καὶ συγγενεῖς πάντα τε τὸν οἶκον τοῦ ὑποδεξαμένου. Εἰ μὲν οὖν εὐραβείην καὶ οὗτοι τῆς ὑμετέρας εὐλογίας ἀξιοί, ἐλθέτω ἢ εἰρήνη ὑμῶν ἐπὶ πάντας ὡς ἐπὶ τοὺς εἰρήνης· εἰ δ' ἐχθροὶ καὶ πολεμιοὶ τῆς ὑμετέρας ὀφθεῖν εἰρήνης, καὶ οὐδαμῶς αὐτῆς ἀξιοί, ἀραντες, φησὶ, τὰ ὑμετέρα ἀγαθὰ, τῶν ἀναξίων ὑποχωρεῖτε, καὶ ἢ εἰρήνη ὑμῶν ἐφ' ὑμᾶς ἐπιστραφῆτω, τῆς ἐξ ὑμῶν εὐλογίας ἐφ' ὑμᾶς πάλιν μεταβαίνοισθε, ὅτι δὴ τὰ παρ' ὑμῶν πληρώκατε.

Καὶ εἰς ἣν δ' ἂν κλίην εἰσέρχησθε καὶ δέχονταε ὑμᾶς, κ. τ. λ.

Ἐν τούτοις γε πάλιν κηρύττειν τοῦ θεοῦ τὴν βασιλείαν, καὶ ἡγγικῆναι λέγειν αὐτὴν παρεκαλεῖτο· ὅσα ἀργὴν οὐδ' ἀναπόδεικτον ποιουμένους τὸν λόγον, τὰ

γρωρίσματα δὲ παρέχοντας τοῦ κηρύγματος, διὰ τοῦ
θεραπεύειν τοὺς παρ' αὐτοῦ ἀσθενεῖς, καὶ οὐδὲν πλεόν
τῆς ἐφημέρου τροφῆς ἀποφέρειν. ὁ δὲ παρίστη
λέγων· Ἐσθίετε τὰ παρατιθέμενα ὑμῖν, καὶ θεραπεύετε τοὺς ἐν αὐτοῖς ἀσθενεῖς. Ἐπειδὴ δ' ἀντέπι-
πταν, εἰ οὐκ μὴ εὐραδίη τις ἄξιος τῆς δηλωθείσης
ὕποδοχῆς, τί χρὴ πράττειν αὐτοὺς; ἀκολουθῶν καὶ
περὶ τούτων ἐπάκουσον οἷα διδάσκει λέγων ἐξῆς· *Εἰς
ἣν δ' ἂν πόλιν εἰσέλθητε, καὶ μὴ δέχωνται
ὄμᾶς*, κ. τ. λ.

*Ὅταν ὁ ἰσχυρὸς καθωκλισμένος φυλάσῃ τὴν
ἑαυτοῦ ἀύλην*, κ. τ. λ.

Ἰσχυρὸν μὲν τὸν κατισχύσαντα, τοῦ γένους τῶν ἀν-
θρώπων διάβολον λέγει· ἀύλην δὲ αὐτοῦ τὸν περιγεῖον
τῶν θνητῶν τόπον (57)· ὑπάρχοντα δὲ πάντ' ἐκεῖνα ἃ
δὴ ἐπιδείξας τῷ Σωτήρῳ ποτε ἔλεγεν· *Ταῦτά σοι
πάντα δώσω, ἂν πασῶν προσκυνήσῃς μοι*, ὅτε ἐν
τῷ ὄψηλῳ ἦραι ἔδειξεν αὐτῷ τὰς βασιλείας τοῦ κόσ-
μου καὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ. Ἀλλὰ πάσαι μὲν ταῦτα
αὐτοῦ τὰ ὑπάρχοντα ἐν εἰρήνῃ ἦν, μηδενὸς αὐτοῦ ἀφ-
αιρουμένου· ὅτε γε μὴν ὁ ἰσχυρότερος αὐτοῦ ἐπελ-
θὼν καταπαλάσας τε αὐτὸν δεσμοῖς περιέβαλε, τότε
καὶ τὴν πανοπλίαν αὐτοῦ ἀφείλετο, ἐφ' ἣ ἐπιπέθει,
καὶ τὰ σκῦλα αὐτοῦ ἀρπάσας διέδωκε. Πανοπλίαν δὲ
αὐτοῦ τὴν τῶν δαιμόνων πολυθεῖον πλάνην ἠνέξατο.
Ὅπλα γὰρ διαβόλου οἱ πάνταχοῦ γῆς ἰδρυμένοι δαι-
μονες συνεργοῦντες αὐτοῦ τῇ κατὰ τῶν ἀνθρώπων
τυραννίδι· σκῦλα δὲ ἦσαν αὐτοῦ αἱ τῶν ἀνθρώπων
ψυχαὶ ὑπὸ τῆς διαβολικῆς πανοπλίας αἰχμάλωτοι
ἀπηγγέναι. Ἀλλὰ τὸν μὲν δεινὸν ἐκείνον τύραννον ὁ
Χριστὸς δεσμοῖς περιβαλὼν, πᾶσαν αὐτοῦ διεσκέδασε
τὴν πανοπλίαν, τοὺς δαίμονας δηλαδὴ καὶ τὰ πνεύ-
ματα τὰ ἀκάθαρτα, τὰς δυνάμεις τε τὰς ἀντικειμέ-
νας· τὰ δὲ σκῦλα αὐτοῦ, τὰ πάσαι δεδολυμένα τῇ
τυραννίδι αὐτοῦ, ἔθνη φησὶ πάντα μετασησάμενα
τῆς παλαιᾶς δουλείας, διαδέδωκεν οικείοις ἡγεμόσι
καὶ ἄρχουσι τοῖς ὑπ' αὐτὸν στρατιώταις τῆς τῶν οὐ-
ρανῶν βασιλείας, ἀποστόλοις δηλαδὴ καὶ τοῖς τούτων
ἑταίροις. Περὶ ὧν σκῦλων θαυμαστῶς προανεφωνεῖτο
ἐν προφητείᾳ φασκούση· *Ὁ βασιλεὺς τῶν δυνά-
μων τοῦ Ἀραβητοῦ, τῇ ὠραύτῃ τοῦ οἴκου
διελέσθαι σκῦλα*. Τεχμηρία δὲ ταῦτα ἐναργῆ τῆς
τοῦ Θεοῦ βασιλείας καθαιρούσης καὶ ταπεινούσης
πᾶσαν ἀρχὴν καὶ ἐξουσίαν καὶ δύναμιν, καὶ πᾶσαν
τὴν κλύθεον καὶ δαιμονικὴν τυραννίδα, τῶν δ' ἐπὶ
γῆς ἀνθρώπων ἐπικρατεῖν ἀρχομένης. Διὸ φησι Σω-
τήρ· *Εἰ δ' ἐγὼ ἐν Πνεύματι Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, ἂρα ἐφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ
Θεοῦ*.

Ὅταν δὲ προσφέρωσιν ὑμᾶς ἐπὶ τὰς συναγωγὰς,
κ. τ. λ.

Ὅτω δὴτα φρονήματος αὐτοῦ ἐκλήρου καὶ θάρ-
ρους διὰ τοῦ μετέξειν αὐτοῦ θεῖου Πνεύματος ἐπαγ-
γέλλεσθαι· δι' αὐτοῦ γὰρ καὶ δυναμοῦσθαι εἰκὸς ἦν
αὐτοῦς. Καὶ πῶς γὰρ οὐκ ἐμπελον παραστήματος καὶ
θάρρους καὶ προθυμίας ἐμπύμπλασθαι ἀγαθῆς; πῶς
δὲ μὴ θαρσάλως χωρεῖν ἐφ' ἡγεμονικὰ καὶ βασιλικὰ

⁵⁵ Cap. xi, 21. ⁵⁶ Matth. iv, 9. ⁵⁷ Psal. lxxvii, 13.

sed prædicationis argumenta exhibentes, curandis
qui apud illos forent infirmis, neque propterea quid-
quam ultra quotidiana alimenta accipientes. Quam
rem ita edixit : Manducate quæ apponuntur vobis,
et curate infirmos, qui apud eos sunt. Quia vero
illud obstabat, nempe si ergo nemo dignus vos ho-
spitio recipiendi fuerit, quid factu opus erit? con-
sequenter audi quid hac super re in sequentibus
dicat : Si quam vero in urbem intraveritis, minimeque
vos exasperint, etc.

⁵⁵ Cum fortis armatus custodit atrium suum, etc.

Fortem quidem dicit diabolum, qui adversus ho-
minum genus prævaluerat. Atrium ejusdem appel-
lat terrenum a mortalibus habitatum spatium : pos-
sessiones vero ejus illa omnia quæ olim Servatori
ostendens aiebat : *Hæc omnia tibi dabo, si procidens
adoraveris me*⁵⁵, nempe cum in excelso monte cun-
cta illi mundi regna gloriamque ejusdem ostende-
bat. Sed olim quidem hæc possessiones ejus in pace
erant, auferente nemine. Sed cum fortior eo super-
veniens, eumque oppugnans vinculis alligavit, tunc
et ejusdem armaturam abstulit cui confidebat, et spo-
lia direpta distribuit. Porro armaturæ nomine dia-
bolici polytheismi errorem innuit. Arma enim dia-
boli sunt dæmones ubique terrarum constituti, au-
xiliares ejus adversus homines tyrannidis. Spolia
quidem erant ejusdem, hominum animæ diabolicis
armis in captivitatem abductæ; sed enim illum quo-
que horribilem tyrannum Christus vinculis irre-
tens, universam ejus armaturam dissipavit, dæmo-
nes videlicet et impuros spiritus, et adversarias
potestates. Spolia vero ejus, gentes inquam tyran-
nide ipsius quondam oppressas, vetere servitute om-
nes ereptas, ducibus suis tradidit, videlicet nutu ejus
pro cælorum regno militantibus, id est apostolis et
horum successoribus. De quibus spoliis mire pro-
clamatum fuerat in prophetia dicente : *Rex virtu-
tum Dilecti, speciei domus dividere spolia*⁵⁶. Signa
vero hæc sunt manifesta divini regni prosternentis
ac destruentis quemlibet principatum, potestatem
ac vim, et diabolicam omnem polytheismi tyran-
nidem; quod regnum jam in orbe inter homines præ-
valere incipiebat. Idcirco ait Servator : *Quod si ego
in Spiritu Dei ejicio dæmonia, utique pervenit in vos
D regnum Dei*⁵⁷.

⁵⁸ Cum autem inducent vos in synagogas, etc.

Sic ergo illos bono animo esse jubeat et ala-
critate replebat, dum divini participes Spiritus esse
affirmabat. Quidni enim fiducia eos, confidentia, et
alacritate plenos esse oportebat? Quidni audacter ad
judicium regumque tribunalia ire, cum præmoniti
fuissent non debere eos meditato studio apud ma-

⁵⁷ Matth. xii, 28. ⁵⁸ Cap. xii, 11.

(57) De forti armato, id est diabolo, qui a Christo
fuit debellatus, breviter dicitur etiam in *Theo-*
phania, lib. iii, 57.

giatras semet defendere, sed aliam quamdam adfore hærentem ipsis divinam virtutem, cujus instinctu iudicibus ipsaque intrepide regibus responsuri essent? Hæc dicenti magistro consentaneum erat discipulos facile credere, ac nullatenus dubitare; quippe qui sermonum horum pondus in superioribus dictis exploraverant, quibus fidem opera fecerant. Qui ergo infirmos divini verbi virtute roboraverant, morbumque apud homines insanabilem lepram et alias corporum passiones purgare poterant, et noxios hominibus demones pellere hæud ullis curiosis præstigiis, sed sola a Christo attributa divina gratia; cur vererentur inferioribus his tribunalibus intrepidi stare, et cum magistratibus ac regibus disceptare? Cur denique fiducia non augerentur, propter dandi ipsis Spiritus promissionem? **B** ἔμελλον καὶ τοὺς δευτέρους τοὺς περὶ τοῦ μηδὲν μεριμνῆν μὴλλοντας δικαστήριος παρεστάναι, ἡγεμόσι τε καὶ βασιλευσὶν ὁμιλεῖν πιστεύειν; Πῶς δ' οὐκ ἔμελλον ἐπιβαρῶσθαι τῇ ἐπαγγελίᾳ τοῦ δοθησομένου αὐτοῖς

⁹⁰ *Nolite solliciti esse animas vestras quid manducetis, etc.*

Hæc ait Dominus cohortans nos, ne escæ corporisque commoditatum necessariam curam esse putemus; neque id temere faciens sed rationali argumento magisterium suum roborans. Hortabatur enim dicens: *Ne solliciti sitis quid manducetis vel quid bibatis vel quo induamini. Nonne anima plus est quam esca, et corpus plus quam vestimentum* ⁹¹? Et hoc quidem primum argumentum est, demonstrans non debere quemquam de se esse sollicitum. Nam si alimento, quod de terra gignitur, major meliorque est atque pretiosior hominis anima, quæ rationalis est et intellectualis substantia, quamque minime existentem ad existendum Deus perduxit, nobisque minime de ea cogitantibus attribuit, quos animatos rationalesque fecit, cur de re deteriore, id est escæ, solliciti simus? Nam qui rem potiore dedit, is quæ usui huic sunt dare non impeditur. Et de corporis indumento idem sermo valet. Nam si in confesso est animantis corpus incomparabiliter melius esse, quam quodvis exterius huic impositum vestimentum; et si totum corpus vitæ animæque particeps Creator constituit; cur sit ambigendum utrum ipse possit quod deterius est suppeditare, id est vestimentum, a quo nobiliter circumtegatur? Atque hoc primum demonstrativum argumentum est.

Deinde et altero exemplo utitur dicens: *Respice volatilia cæli, quoniam non serunt, et Pater vestester celestis pascit illa. Nonne vos magis pluris estis illis* ⁹²? Nam si his, quorum pater non est, nempe volueribus, sufficientem escam præparavit omnium curator et provisor Deus, cum vos ad ejus imaginem sitis conditi, vestrique propter intellectualem rationalemque substantiam pater sit, cur vitæ vestræ curam non geret? vosque adeo securos non alit, cum pater illis prompto suppeditans quæ usui sunt, magis quam cæli volueribus, quibus sine labore, sine ratione atque aratione escam præbet,

⁹⁰ Cap. XII, 22. ⁹¹ Matth. vi, 25. ⁹² ibid. 26.

(58) Animadvertite Eusebii sententiam de singulis a Deo creatis hominum animabus

A δικαστήρια, οἱ προμυθηθέντες, ὅτι μὴ αὐτοὶ εἶεν οἱ μὴλλοντες περροντιστικῶς τοῖς ἀρχουσιν ἀκαλογεῖσθαι, ἀλλή δέ τις ἐν αὐτοῖς ἐνθεός δύναμις, δι' ἧς καὶ ἡγεμόσιν ἔμελλον ἀκατακλήτως ὁμιλεῖν καὶ αὐτοῖς βασιλεῦσι; Καὶ ταῦτα δὲ λέγονται τῷ διδασκάλῳ ἀποβουθῶν ἦν τοὺς μαθητὰς ἀδυστάτως πιστεύειν, κατὰ μὴδὲνα τε τρόπον ἀμφιβόλιως ἔχειν, προσηλφῆστας τῶν λόγων τὴν κείραν διὰ τῶν ἐμπροσθεν ἐπηγγελμένων, ὧν τὴν πίστιν αὐτοῖς ἔργως παρελήφεισαν. Οἱ γοῦν ἀσθενούντας λόγῳ δυνάμει θεοῦ βρῶνύντας, νόσον τε τὴν ἀνίαν ἐν ἀνθρώποις λέπραν καὶ τὰ λοιπὰ πάθη τῶν σωμάτων ἀποκαθαίρειν οἶδόν τε, θαυμάσιον τε λυμαντικῶς ἀνθρώπων ἐλαύνειν οὐ διὰ τιμονος περιέρου μαγγανείας, διὰ δὲ μόνης τῆς ὑπ' αὐτοῦ χορηγηθείσης αὐτοῖς ἐνθέου χάριτος, πῶς οὐκ ἔμελλον καὶ τοὺς δευτέρους τοὺς περὶ τοῦ μηδὲν μεριμνῆν καὶ βασιλευσὶν ὁμιλεῖν πιστεύειν; Πῶς δ' οὐκ ἔμελλον ἐπιβαρῶσθαι τῇ ἐπαγγελίᾳ τοῦ δοθησομένου αὐτοῖς Πνεύματος

Μὴ μεριμνᾶτε τῇ ψυχῇ ὑμῶν τί φάγητε, κ. κ. λ.

Καὶ ταῦτα τοῦ Κυρίου ἡμᾶς ἐπιβαρῶντος, μὴ χρῆναι περὶ τροφῆς μηδ' ἐνεκεν τῶν τοῦ σώματος χρεῶν μεριμνῆν, καὶ οὐκ ἀλογιστικῶς προτρέποντος, σὺν παραστάσει δὲ λογικῆ παραμυθουμένου τὴν διδασκαλίαν παρήγει γὰρ λέγων· *Μὴ μεριμνήσητε τί φάγητε ἢ τί ἐνδύσασθε. Οὐχὶ ἡ ψυχὴ κλειών ἐστὶ τῆς τροφῆς, καὶ τὸ σῶμα τοῦ ἐνδύματος;* Καὶ πρῶτος μὲν οὗτος συλλογισμὸς, συνάγων, ὅτι μὴ δεῖ τινα περὶ ἐαυτοῦ μεριμνῆν. Εἰ γὰρ τροφῆς, τῆς ἀπὸ γῆς φουμένης, μελῶν καὶ κρείττων, καὶ τιμωτέρα τυγχάνει ἢ ἀνθρώπου ψυχῆ, λογικῆ οὐσα καὶ νοερά οὐσία, ταύτην δὲ μὴ οὐσαν εἰς τὸ εἶναι παρήγαγεν ὁ θεός, καὶ ταύτης ἡμῖν μὴδὲν μεριμνήσασαι μετέδωκε. ἐμφύχους ἡμᾶς καὶ λογικῶς ἀπεργασάμενος (58), τί χρῆ φροντίζειν περὶ τοῦ χειρόνος, ὅπερ ἐστὶν ἡ τροφή; Ὁ γὰρ τὸ κρείττον δαδωκῶς οὐκ ἀδυνατήσει καὶ τὸ χρεῶδες αὐτοῦ παρασχέει. Καὶ ἐπὶ τῆς τοῦ σώματος περιβολῆς ὁ αὐτὸς λόγος. Εἰ γὰρ ἀνωμολόγηται τὸ τοῦ ζώου σῶμα ἀπαραθέτω συγκρίσει κρείττον εἶναι τοῦ ἐξωθεν αὐτῷ περικειμένου ἐνδύματος, τὸ δ' ὅλον σῶμα ζωῆς μετέχον καὶ ψυχῆς ὁ Δημιουργὸς αὐτὸς συνεστήσατο· τί χρῆ ἀγωνιῆν μὴ ἄρα ἀδυνατήσῃ τὸ χεῖρον παρασχέειν, τοῦτο δ' ἦν τὸ ἐνδύμα, ὃ τὸ κρείττον ὕποστησάμενος; Οὗτος μὲν οὖν πρῶτος ἀποδεικτικὸς συλλογισμὸς.

Καὶ δευτέρῳ κέχρηται παραδειγματι λέγων· *Ἐμβλέψατε εἰς τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, ὅτι οὐ σκεύουσι, καὶ ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος τρέφει αὐτὰ. Οὐχ ὑμεῖς μᾶλλον διατρέφετε αὐτῶν;* Εἰ γὰρ τοῦτοις, ὧν μὴ πατὴρ τυγχάνει, ταῦτα δ' ἦν τὰ πετεινὰ, τῆς αὐτάρχεις τροφῆς προῦνόησεν ὁ τῶν ἀπάντων κηδεμῶν καὶ προνοητὴς θεός, ὑμῶν τῶν κατ' εἰκόνα τὴν αὐτοῦ πεποιημένων, διὰ τὴν ἐν ὑμῖν νοεράν καὶ λογικὴν οὐσίαν πατὴρ τυγχάνων, πῶς οὐ πῶσαν ποσῆσται τῆς ζωῆς φροντίδα; καὶ θρέψει γὰρ ὑμᾶς ἀμεριμνῶς, οἷα πατὴρ υἱὸς ἐξ ἑτοίμου παρέχων τὰ περὶ τὴν χρεῖαν μᾶλλον ἢ τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ, οἷς

διωπάτως δεσπαρτα καὶ ἀνήροτα τὰ πρὸς τροφήν ἄπορίζεται, τοῦ ὑμετέρου Πατρὸς ὀμοῦ καὶ ζωῆν αὐτοῖς καὶ τροφήν δωρουμένου. Σφόδρα δ' ἀκριβῶς ἐπὶ προτροπῇ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν ἐπὶ ἀπλῶ παραδείγματι τῶν τῶν ἀλόγων ἐχρήσατο ζώων οὐκ αὖν ἐρπαιῶν οὐδὲ κτηνῶν οὐδὲ μὴν ἰχθύων ἐμνημόνευσεν, ἀλλ' οὐδ' ὀρνέων ἀπλῶς εἶπεν, ἑπειδὴ καὶ τούτων τὰ μὲν σαρκωφεγεί, τὰ δὲ γῆν στείεται, τὰ δ' ἀλληλοφαγεῖ. Διὸ τῶν νεκροβόρων καὶ σαρκωβόρων ἀφορίσας τὰ σαρκοφάγα τῶν πτερινῶν, καὶ ταῦτα δηλώσας διὰ τοῦ φάναι· Οὐ σπείρουσιν οὐδὲ θερίζουσιν οὐδὲ συνθροῦσιν εἰς ἀποθήκας, καὶ ὁ Πατὴρ ὁμῶν ὁ οὐράνιος τρέφει αὐτὰ· τούτων τε αὐτῶν ἐμφήνας τὰ ἀήλοποιετῆ διὰ τοῦ προσπειλῆν αὐτὰ οὐρανοῦ πετεινὰ, τοὺς αὐτοῦ μαθητὰς ἐπὶ τὴν ὁμοίωσιν τῆς τούτων τροφῆς παρώριμα· ὀμοῦ καὶ ἐπὶ τὴν ἀπέδειξιν τῆς πάντων ἐφόρου προνοίας παραπέμπων αὐτοῦς, ὡς ἂν τακμαίρεσθαι δυναμένους ἐκ τοῦ παραδείγματος, ὅτι πολὺ μᾶλλον αὐτῶν ἢ τῶν πτερινῶν τοῦ οὐρανοῦ τῆς τροφῆς φροντιεῖ ὁ οὐράνιος αὐτῶν Πατὴρ. Πατέρα δὲ καλῶν οὐράνιον, δόγμα μέγιστον ἐξεμαίθευεν. Ὁντος γὰρ Πατρὸς σωμάτων τοῦ τὴν σάρκα σπείραντος ἐκάστῳ, ὄντος δὲ καὶ Πατρὸς οὐρανοῦ τοῦ τὴν λογικὴν καὶ νοερὰν δύναμιν ἐν ἡμῖν ὑποστησάμενου, τί χρὴ μεριμνῆν; Οὐχὶ ἀκριβῶς πεπεισθαι, ὅτι πολὺ πρότερον ἡμῶν ὁ κατὰ φύσιν καὶ κρείττων πατὴρ προνοήσεται ἢ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, ἃ διὰ τὴν αὐτοῦ πρόνοιαν μέγρι καὶ αὐτῶν ἐκτεινομένην, τοσαύτης ἐξ ἐτοίμου τροφῆς εὐπορεῖ, ὡς εὐτραφεῆ καὶ ἰσχυρὰ καὶ ἐρρωμένα συγγάνειν; Κατὰ δὲ τὸν Δουκᾶν λέγων ὁ Κύριος· Κατανοήσατε τοὺς κόρακας (59), πλείον τι ἐμπαίνει. Τοῖς μὲν γὰρ σαρκοφάγοις τῶν πτηνῶν ἐτοιμοτέρα ἐστὶ τροφή, τοῖς δὲ σαρκωβόροις, ὡσπερ οἱ κόρακες, δυσχερετέρα· ἀλλ' ὅμως οὐδὲ τὰ τοιαῦτα τροφῆς ἀπορεῖ διὰ τὴν πανταχοῦ ἐκτεταμένην Πρόνοιαν. Καὶ τρίτῳ συλλογισμῶ ἐκ τὸ αὐτὸ ἐχρηστέον λέγων· Τίς δ' ἐξ ὁμῶν μεριμνῶν δύναται προσθεῖναι ἐπὶ τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ πῆχυν ἕνα; Εἰ οὖν οὐτ' ἐλάχιστον δύνασθε, περὶ τῶν λοιπῶν τί μεριμνᾶτε; Ἄλλ' εἰ μηδεὶς οὐκ εὐφροντιεῖ πῶποτε προσθήκην ἑαυτῷ τοῦ σώματος ἐπινοήσεν, ἀλλ' οὐδὲ τῇ προδεσμῆ τοῦ τῆς ζωῆς χρόνου, μεριμνήσας τις οὐδὲ τ' ἂν εἴη πρὸς τῇ τελευτῇ τοῦ βίου γενόμενος, ἡμέρας μίαις διάστημα ἢ καιρὸν βραχυτάτον ὥρας ἑαυτῷ περινοῆσαι· τί χρὴ περιττῶς μεριμνᾶν, δεόν ἐπιτρέψαντας τῷ Θεῷ τὴν αὐτοῦ βουλήν περιμένειν; Βουληθέντος γὰρ αὐτοῦ ἀβξείν ἡμᾶς, ἀδξομεν, μηδὲν μεριμνήσαντες· καὶ βουληθέντος ἡμᾶς ζῆν καὶ μακροβίους εἶναι, ζησόμεθα καὶ πολυετεῖς γενησόμεθα, μηδὲν μεριμνήσαντες· μὴ βουλομένου δὲ αὐτοῦ παραμένειν τινὰ τῶν βίων, ματαία πάντα φροντικὸς ἀνθρώπου.

(59) Nempe Luc. xii, 24. Hinc rursus videmus cognoscere Eusebium commentari vel generatim ad Evangelia, vel certe in superioribus commentationum suis ad Matth. vi, 25 seq., ut etiam verba evangelica citata τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, etc., suadent. Nicetas igitur traxisse hæc ad eutenam in Lucam videtur, de qua re jam in præcedentibus diximus. Attamen qualescumque hæc nostræ dubitationes sunt; dup sunt alioqui certissima: primum, mate-

A Patre nimirum vestro vitam illis simul escamque largiente? Solertissime autem in hac ad discipulos suos adhortatione, haud generali aliquo irrationalium animalium exemplo usus est, neque item serpentium aut ferarum, neque jumentorum aut piscium meminit, neque avium simpliciter, quandoquidem et horum aliquæ carnivoræ sunt, aliæ in terra pascuntur, aliæ se invicem vorant. Ideo a cadaverum carniūque voracibus, seminibus pasci solitas occernens volucres, atque has his verbis designans quod nempe *neque serunt neque metunt neque in horrea congregant, et tamen Pater vester cælestis pascit illa*; eademque alie volitare significans, dum sicut cæli volatilia discipulos suos ad simile alimentum genus capessendum hortabatur; simul ipsos ad contemplantam universalis curatoris providentiam mittens, subjecto exemplo quod multo magis ipsorum quam volatiliū alendorum curam geret cælestis Pater. Dum autem cælestem Patrem appellat, maximum nos dogma docet. Nam cum sit nostrum eujusque Pater is qui carnem nostram sevit; cum sit item cælestis Pater, qui rationalem intellectualemque vim nobis indidit, cur jam solliciti simus? Nonne firmiter credendum est naturalem nostrum melioremque (animæ) patrem nobis magis consularum, quam cæli volatilibus, quæ ob Dei providentiam ad illa usque protensam, tanta et tam facili esca abundant, ita ut sint pingua et fortia et optima prædita valetudine? Jam secundum Lucam dicens Dominus, *Considerate corvos*, plus aliquid significat. Nam quæ seminibus pascuntur volucres, magis obviam escam habent; carnivoræ autem, cujusmodi corvi sunt, difficiliorem. Sed tamen ne hi quidem alimento carent, propter ad omnia pertinentem Providentiam. Tertio quoque argumento ad idem usus est dicens; *Quis autem vestrum cogitando potest adjicere ad statutam suam cubitum unum? Si ergo neque quod minimum est potestis, cur de cæteris solliciti estis?* Si nemo proprio studio additamentum corpori suo facere potest; si neque, statuto vivendi spatio, quantumvis cogitet, potest quisquam vitæ fini proximus, vel unius diei intervallum aut brevissimum horæ momentum sibi comparare, cur frustra sollicitudinibus angimur, cum opus sit Dei voluntatem exspectantes perstare? Nam si is voluerit nos augere, utique augebimur nihil cogitantes: et si voluerit nos diu vivere, sane permultis annis sine ulla cura fruemur. Nolente autem eo in vita aliquem perseverare, vana quælibet hominis cura est.

riam totam esse Eusebii, cujus nomen constanter in citatis omnibus codicum locis legitur: secundum, debuisse nos, ut fecimus, commentarium hunc in Lucam inscribere, quia cuncta hæc deprehensa a nobis fuerunt in quatuor diversis ad Lucam catenis, non vero in aliorum evangelistarum explanationibus. Hoc ergo quatuor codicum testimonium pro Eusebii Commentario in Lucam preceptum apparet.

Atque hæc de alimentis disserebat; pariterque A de indumentis monebat dicens: *Considerate lilia, quomodo crescant, et reliqua.* Rursus hic quoque argumentando concludit, suadens ut indumentum quoque a Deo ipsis datum iri exspectent. Nam si quis est apud homines pretiosæ vestis atque ornamenti studiosus; spectate, inquit, quomodo universi auctor Deus usque ad enatos tellure flores multiplicem suam sapientiam extendens, omni colorum atque ornatuum genere illos vestit, totam transformans, pulveremque ejus inanimem, eademque speciem immutans, melioribus nullo tincturis quam videntur purpura et aurum, et tenuibus phyliris floridisque, suam quodammodo formositatem in eis collocans: ut nullius delicatæ regis, neque ipsius Salomonis, qui apud veteres B sapientiæ, opibus deliciisque celebratus est, tantum pulchritudinis artificium compertum fuerit, ut uni ex his pulchris floribus par indumentum habere potuerit. Quid ergo mirum, si qui agri seuam nulli rei utile, quod igne consumptum perit, ita convestit, vobis quoque sensibilia indumenta in præsentem vita providentia sua comparabit? — Sic ergo omnia negligere, solum vero regnum (Dei) exquirere præcipiebat. Nam regnum nequaquam querentibus, nec virtutis curam gerentibus, nihil prædictorum suppediabitur. Solis autem hæc facile aderunt, qui quæ sunt Dei curant, atque ut ei placeant satagunt, et meliorum rerum studio dant operam. Nam Deo grata curantibus, vicissim curam impendet Deus.

⁹² *Ubi enim thesaurus vester est, ibi et cor vestrum erit.*

Natura quippe comparatum est, ut omnis homo rem, cui studet, animo complectatur, atque ibi C mentem desigat, unde utilitatem se capere arbitratur. Quare Jesus sententiam addit, ne struendis in terra opibus inhæreamus. Qui enim, ait, in hac mortali vita facultates honorumque cumulum adeptus est, suamque spem in præsentis vitæ negotiis collocavit, necesse est eum tam gravibus vinculis præpeditum, cunctas suas cogitationes mentemque omnem, quam Jesus cor appellavit, humi depressam habere, atque ibidem concretam volutantemque, ubi thesaurum suum possidere se putat. Qui vero D cælestibus doctrinis nutritus magnopere satagit, ut vota sua sursum erigat, spemque in cælestibus promissis ponat; quique omnia cumularum in terra opum sollicitudine, summam sectatur paupertatem, totoque animo ad meliora converso, suam rem omnem in cælo sistere studet, atque illuc fortunam universam præmittere; merito is equidem spem egregiam inde lucratur, quia mentem suam atque consilia cælestibus rebus implicat. Ubi enim thesaurum habet, ibi mens ejus consistet: ita ut corpore tantum versari in terris cum hominibus videatur, animi autem vi cælestes sedes jam occupare. Ergo unumquemque hominem oportet spe-

⁹² CAP. XII, 34.

Και ταῦτα μὲν περὶ τροφῆς διατάττετο· ὡσπύ-
τως δὲ καὶ περὶ ἐνδύματος παρήγει λέγων· Κατα-
νοήσατε τὰ κρίνα ὡς αὐξάνει, κ. τ. λ. Πάλιν
κάνταῦθα μετὰ συλλογισμοῦ συνάγει, πείθων προδο-
κῆν πάντως ἐνδυμα παρα τοῦ Θεοῦ αὐτοῖς δοθῆ-
σονται· εἰ γὰρ τίς ἐστὶ φιλότιμος παρ' ἀνθρώπου
ἐσθῆτι πολυτελεῖ καὶ φιλοκαλίᾳ, θεάσασθε, φησί, τὰς
ὀφθαλμοῖς, ὡς ὁ τοῦ παντός ποιητῆς Θεός, μέχρι καὶ
τῶν γῆς φουμένων ἀνθέων τὴν πολυποικίλιον αὐτοῦ
οφίαν ἐκτείνας, παντοίοις χρώμασι τε καὶ κοσμή-
μασι κατεκόσμησε ταῦτα, μετασχηματίζας μὲν τὴν
γῆν, καὶ τὴν κόνιν αὐτὴν τὴν ἀψυχον, τὸ τε ταύτης
μεταβαλὼν εἶδος, ἀλουργίδος τε καὶ χρυσοῦ πολυ
κρείττους βάμμασιν, ἐν ἡμέσι λεπτοῖς καὶ εὐανθίσαι
τὸν ἐξ αὐτοῦ κόσμον ἐν αὐτῇ καταθέμενος· ὡς μηδὲ-
νὸς τρυφηλοῦ βασιλέως, μηδ' αὐτοῦ Σολομῶνος τοῦ
παρα τοῖς παλαιοῖς ἐπὶ σοφίᾳ καὶ πλούτῳ καὶ τρυφῇ
βοηθέντος τοσαύτην εὐρεθῆναι φιλόκαλον τέχνην, ὡς
ἐν τῷ ἀπὸ γῆς ὠραίων ἀνθέων ὁμοίωτατον περι-
ελημῆν ἰτήσασθαι. Τί οὖν χρεὶ θαυμάζειν, εἰ ὁ τὸν
χόρτον τοῦ ἀγροῦ τὸν εἰς οὐδὲν χρήσιμον, οὐ τέλος ἢ
διὰ πυρὸς φορὰ, τοῦτον ἀμφίεσας τὸν τρόπον, καὶ
ὑμῖν αὐτοῖς ἐνδύματων αἰσθητῶν ἐπὶ τοῦ παρόντος
βίου προνοήσει; — Οὕτως οὖν ἀπάντων ὀλιγωρεῖν,
μόνης δὲ τῆς βασιλείας μεταποιεῖσθαι προσέτατε·
μη γὰρ ζητοῦσι τὴν βασιλεία μηδ' ἀρετῆς πρόνοιαν
ποιουμένοις οὐδὲν τῶν ἐπηγεγμένων ἔσται· μόνως
δὲ ταῦτ' ἐξ ἐτοίμου παρεῖσθαι τοῖς μεριμνῶσι τὰ
τοῦ Θεοῦ, ὅπως ἂν ἀρέσασιν αὐτῷ, καὶ τοῖς περὶ τὴν
ζήτησιν τῶν κρείττωνων ἡσχολημένοις· μεριμνῶσι
γὰρ τὰ τῷ Θεῷ φίλα, ἀντιμεριμνήσειν τὸν Θεόν.
C "Οπου γὰρ ὁ θησαυρὸς ὑμῶν, ἐκεῖ καὶ ἡ καρδία
ὑμῶν ἔσται.

Φυσικῶς γὰρ πᾶς ἄνθρωπος περὶ ὁ σπουδάζει διέ-
κεται, κακεῖ πάντα τὸν νοῦν ἔχει ἐνθα κεκτήσθαι
τὴν ὠφέλειαν νερόμικε· διὰ τοῦτο καὶ τὸν λογισμὸν
ἐπάγει τοῦ μὴ δεῖν ἐπὶ γῆς θησαυρίζειν. Εἰ μὲν γὰρ
τις, φησὶν, ἐν τῷ θνητῷ βίῳ τὰς κτήσεις καὶ πᾶσαν
ὑπαρξίν συνελήκεν, ἀναρτήσας αὐτοῦ τὴν πᾶσαν ἐλ-
πίδα ἐπὶ τὰ παρόντα τοῦ βίου πράγματα, ἐξ ἀνάγκης
οἷα δὴ δεσμοῖς τοσοῦτοις πεπεδημένος, πάντα
τὸν αὐτοῦ λογισμὸν καὶ πᾶσαν τὴν διάνοιαν, ἢν δὴ
καρδίαν ἠνόμασε, κάτω που πρὸς τῇ γῇ κέκεταιται,
κακεῖ φύρεται καὶ καλινδεται, ἐνθα κεκτήσθαι τὸν
αὐτοῦ θησαυρὸν νερόμικε· εἰ δὲ τοῖς οὐρανίοις μα-
θημασιν ἐτραφεῖς πάντα πράττοι, τὸν αὐτοῦ σκοπὸν
ἄνω προσαναρτήσας, καὶ τὴν ἐλπίδα βίβας ἐπὶ τὰς
οὐρανίους ἐπαγγελίας, τοῦ μὲν συνάγειν ἐπὶ γῆς ὀ-
δεμίαν ποιούμενος φροντίδα, τὴν ἄκραν δὲ μετιὼν
ἀκτημοσύνην, καὶ ὅλος γινόμενος πρὸς τοῖς κρείττο-
σιν, ἐν οὐρανῷ τε πάντα συνάγειν, κακεῖ τὸν αὐτοῦ
πλοῦτον ταμιεύεσθαι, καὶ πᾶσαν τὴν ὑπαρξίν ἐκεῖ
προπέμπειν σπουδάζων· εἰκότως, ὁ τοιοῦτος νοσετ' ἂν
ἐντεῦθεν τῆς ἀγαθῆς ἐλπίδος, τῷ τὴν διάνοιαν καὶ τὸν
λογισμὸν οικειοῦν ἑαυτοῦ τοῖς οὐρανίοις· ἐνθα γὰρ
ἔχει τὸν θησαυρὸν, ἐκεῖ καὶ τὴν διάνοιαν ἔξει· ὡς δο-
κεῖν μὲν ἐπὶ γῆς παρεπιδημεῖν, καὶ τῷ σώματι μόνως
συνεῖναι ἀνθρώποις, τῇ δὲ δυνάμει τὰς οὐρανίους

ἤδη διατριβάς μετιέναι· ὥστε ἄνω βλέπειν δεῖ, καὶ ἄσπερον εὐαγγελιστὴν εἶναι, ὅπου καὶ τὸν θησαυρὸν αὐτοῦ συναγάγοιεν.

Καὶ ὑμεῖς ὅμοιοι ἀνθρώποις προσδεχομένοις τὸν κύριον ἐαυτῶν, πότε ἀναλύσει ἐπὶ τῶν γάμων.

Ἐν ἑτέροις ἤδη εἰδόμενα περὶ τῶν γάμων εἰπὼν· Ὁμοιωθῆ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ βασιλεῖ, ὃς ἐποίησε γάμους τῷ υἱῷ αὐτοῦ. Ὡς οὖν ἦδη τῶν γάμων γεγενημένων, καὶ τοῦ συμποσίου τελεσθέντος, ἐπάνεισιν ὁ κύριος ἐπὶ τοὺς ἐγγηγορτάς τοῦ δούλου, οἱ, ἐπαιδὼν ἀφικηταὶ αὐτῶς ὁ νυμφίος τὴν παράληψιν τῆς νύμφης ποιησόμενος, κρούσαντι αὐτῷ τὴν τῆς ψυχῆς θύραν, ἐτοιμότερα ὑπακούσουσι καὶ ἀνοίξουσι, διὰ παντὸς ἐγγηγορτάς, καὶ τὴν αὐτοῦ παρουσίαν ἐκδεχόμενοι. Ἐπιλέγει γοῦν Μακάριοι οἱ δούλοι ἐκεῖνοι, οὗς ἐλθὼν εὐρήσει γρηγοροῦντας. Καὶ πῶς γὰρ οὐ μακάριοι οἱ τοσαύτης μέλλοντες ἀξιώθησασθαι τιμῆς; Ἐπόμνυται γοῦν αὐτοῖς φάσκων· Ἀμήν λέγω ὑμῖν, ὅτι περιζώσεται καὶ ἀνακλιθεὶς αὐτοῦ, καὶ παραλθὼν διακοινησὶ αὐτοῖς. Νυκτὶ δὲ παραβάλλων τὸν ἀνθρώπινον βίον, ὡς ἀληθῶς σκότους καὶ ἀγνοίας οἰκεῖτον, διαφόροις φυλακαῖς, τουτέστιν ὥραις καὶ καιροῖς τῆς νυκτὸς, τὸν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς παρεικάζει χρόνον· ἐν ᾧ τοὺς διὰ παντὸς ἐγγηγορτάς διὰ τὸ ἀδελφὸν τῆς ἐκάστου τελευτῆς μακαρίου ἀποφαίνει· ταύτης δὲ τῆς προτροπῆς τίς ἂν γένοιτο ἀνωτέρα, ἢ τὸν δεσπότην ἐπήγγελαί αὐτὸν τοῖς δούλοις διακοινησὶν, τοὺς δὲ δούλους ἀνακλιθῆσθαι ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ, τουτέστι διαναπαύσεσθαι; Προδὼν δ' εὐθὺς τὴν αὐτὴν ἐπισημαίνεται ἐπαγγελίαν τοῖς μαθηταῖς λέγων· Ἐγὼ δ' ἐν μέσῳ ὑμῶν εἰμι ὡς ὁ διακοινῶν. Ὑμεῖς δὲ ἔστε οἱ διαμνημονεύοντες μετ' ἐμοῦ ἐν τοῖς κραισμοῖς μου· κἀγὼ διατίθεμαι ὑμῖν, καθ' ὃ διέθετό μοι ὁ Πατήρ μου, βασιλείαν· ἵνα ἐσθίητε καὶ πίνητε ἐπὶ τῆς τραπέζης μου ἐν τῇ βασιλείᾳ μου. Τοιαύτης τεύξονται μακαριότητος οἱ δούλοι, οὗς ἐλθὼν ὁ Κύριος εὐρήσει γρηγοροῦντας· κατὰ γὰρ τὸν θνητὸν τοῦτον βίον, ἅτε παῖδες εἰσι δυνατοὶ καὶ νήπιοι, καὶ μήπω τοῦ νυμφῶνος ἤξιωμένοι, ἐπ' ἀλλοδαπῆς δ' οἰκούντες, ἅτε ξένοι τῶν ἐνταῦθα, καὶ παρεπίδημοι, καὶ ὑπὸ παιδαγωγῶν καὶ ἐπιτρόπων ἀνατρέφόμενοι, οὐκ εἶχον πάντοτε τὸν νυμφίον μετ' ἐαυτῶν. Διδὸν καὶ ἐνήστευον, καθὼς εἶπεν ὅτι ἀρθῆσεται ἀπ' αὐτῶν ὁ νυμφίος, καὶ τότε νηστεύσουσιν. Ἄλλ' ἐπὶ τέλει αὐξήσαντας αὐτοὺς καὶ κλειωθέντας παραλήψεσθαι ἐπαγγέλλεται, καὶ εἰς τὸν αὐτοῦ συνεισάξειν νυμφῶνα· ὅτε καὶ ἀνακλίνας αὐτοὺς, διακοινησὶ αὐτοῖς· οἱ δὲ, συνόντες αὐτῷ δεῖ, οὐκέτι νηστεύσουσιν, ἀλλὰ διαπαυσόμενοι τῶν καμάτων, τῆς οὐρανίου τρυφῆς ἀπολαύσουσιν.

Εἰ ἦδει ὁ οἰκοδεσπότης ποία ὥρα ὁ κλέπτης ἔρχεται.

Διὰ πλείονων νῆφειν καὶ ἐγγηγορῆναι ἡμῖν παρακαλεῖται, οὐ μόνον διὰ τὴν ἀθρόαν καὶ ἀπροσδόκητον ἀφίξιν τῆς ἡμέρας Κυρίου, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν κλέπτην τὸν τοῖς κατὰ Θεὸν πλουσίοις καὶ οἰκοδεσπότηταις ἐφεδρεύοντα. Οὗτος δὲ ἐστὶν ὁ καιρὸς τῆς

ciare superna, eoque spem dirigere', ubi thesaurum suum jam acervavit.

⁸⁸ Et vos similes hominibus expectantibus dominum suum quando revertatur a nuptiis.

Jam alibi docuit cum de nuptiis diceret: *Simile est regnum caelorum homini regi, qui fecit nuptias filio suo*⁸⁹. Tanquam igitur peractis nuptiis, convivioque absoluto, redit dominus ad servos vigiles, qui sponso ad sumendam sibi sponsam adventanti, et nunc jam animæ fores pulsanti, promptissime morigerabuntur atque aperient, propterea quod perpetuo vigiles, adventum ejus præstolati fuerant. Ait igitur: *Beati servi illi, quos veniens invenerit vigilantes*⁹⁰. Quidni vero hi beati, qui tantam mercedem relaturi erant? Igitur cum sacramento confirmat: *Amen dico vobis, præcincturum se, discumbentibus illis, et transeuntem eiusdem ministraturum*. Nocti autem comparans humanam vitam, ceu rapse tenebris et inactia circumfusam, diversis vigiliis, id est horis temporibusque nocturnis, humanæ vitæ spatium assimilat: in quo si qui sine requie vigilant, propter obitus incertum casum, beatos eos appellat. Jam hac adhortatione quænam sublimior esse potest, qua nimirum dominus dicitur servis suis ministraturus, hi autem in illius regno recubituri, id est requie posituri? Deinde rursus promissum idem firmavit, cum discipulis dixit: *Ego autem in medio vestri sum sicut qui ministrat*. Vos quippe estis qui permansistis mecum in tentationibus meis: et ego dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus, regnum; ut manducetis atque bibatis de mea mensa in regno meo⁹¹. Hac potentium beatitate servi, quos Dominus vigilantes invenerit. Namque in hac mortali vita, cenæ perni adhuc et infantæ et nondum nuptiali conclavi digni, sed alienam veluti regionem incolentes, quasi peregrini quidam et advenæ, et sub tutoribus atque et curatoribus enutriti, nequaquam sponsi pleno consortio utebantur. Quare jejunabant, propterea quod ipsis dictum esset, fore ut sponsus ab iis auferretur, et tum jejunarent⁹². Veruntamen ubi in perfectam ætatem creverint, recepturum se eos spondet, atque in suum conclave ducturum: ac tum iis discumbentibus ministraturum: qui perpetua consuetudine ejus jam positi, diutius non jejunabunt, sed laboribus relaxati, cœlestibus deliciis perfuerunt.

⁸⁸ Si sciret paterfamilias qua hora sur venturus esset.

Multis de causis frugi nobis agitare vitam vigilareque mandat, non solum ob subitum inopinatumque diei Domini adventum, sed etiam propter furem divinorum honorum divitiibus ac veluti patribusfamilias insidiantem. Is autem est unusquisque

⁸⁸ CAP. XII, 36. ⁸⁹ Matth. xxii, 2. ⁹⁰ Luc. xii 37. ⁹¹ Luc. xii, 27-30. ⁹² Matth. ix, 15. ⁹³ CAP. XII, 39.

obitus, vel etiam angelus qui cujusque morientis animam excepturus est. Si ergo sciremus quoniam tempore fur ille venturus esset, unicam illam opus foret horam observare, ne nostras pateremur aedes perfodi: nunc quia hæc latet, perpetuo expectatos esse oportebit: neque enim novimus qua ille vigilia incursionem faciet. Quare prorsus vigilandum est, omnique custodia, ut ait Proverbiorum auctor⁹⁹, servandum cor; universaque hæc mortalis vitæ nox insomnis transigenda, ne forte direptionibus pateamus, neve animæ nostræ thesauros effodi permittamus. Sic enim utrinque recte habebimus; tum quia proprias opes tulit fuerimus, tum quia Dominum nostrum, cum venerit et pulsaverit animæ nostræ fores, prompte excipiemus, copiosa lampade instructi, lumbosque succincti.

Ait Dominus: Quisnam est fidelis villicus et prudens?

Petro roganti sic respondet, ut doceat se indefinite universos allocutum fuisse. Veruntamen superiora illa dicta fuerunt, ut constanter vigilaremus propter furem cavendum et propter Domini adventum. Nunc, quæ fieri inter vigilandum oporteat, necessario addit; nempe hortatur ut ne nostram tantummodo, verum etiam alienam curamus salutem. Nam lumbos præcingere et lampadem inflammare, propriam cujusque utilitatem significat. Scientiæ enim luminibus oportet semper illustrari; tum etiam pudicitia omnique virtute lumbos mentis præcingere; itemque perpetuo vigilare furemque cavere, ne clam effodiat mentis ærarium, et acervatas ibi opes diripiat: præterea Dominum omnium vitæ tempore præstolari. Sed illatenus non est subsistendum: nam ceu pignus quoddam, conservorum curam a Domino nostro accipientes, præstare fidem oportet, et sic fideles ac prudentes evadere; ne unquam in tempestive, sed idoneo tempore, conservis nostris alimoniam præbeamus: neque hanc negligenter aut sero, cum res postulat; neque rursus immodice ubi non est opus, sed et suo tempore et non sine modulo. Id vero dupliciter faciendum est, nempe et rationali juvamine, dum eorum animas doctrinæ pabulo meliores facimus; et materiali etiam ope, erga eos qui ejusmodi subsidio egent. Atque hæc, inquam, omnia continenter curanda sunt, ut si forte Dominus noster subito adventans demigrare secum nos jubeat, in prædictis versantes nos deprehendat, sortemque recte agenti tribuat priore multo majorem. Namque ob vigilias sive adventus expectationem spondet, illis discumbentibus, succinctum se ministraturum: ob fidem vero ac prudentem villicationem tempestivamque demensi distributionem, quia vult beatissimos declarare, non alicui parti sed facultatibus universis se præfecturum felicem illum sacramento

⁹⁹ Prov. iv, 23. ¹ Cap. xii, 42.

(60) Notabilis doctrina Eusebii, antiquissimi auctoris, de angelorum erga homines cura. Profecto

ἐκάστου τελευταίης, ἢ καὶ ὁ μὲλλον τὴν ἐκάστου ψυχὴν παραλαμβάνειν ἄγγελος κατὰ καιρὸν τοῦ θανάτου (60). Εἰ μὲν οὖν ἤδειμεν τὸν καιρὸν τῆς τοῦ κλέπτου παρουσίας, τὴν ὥραν ἐχρήν ἐκείνην μένην ἐπιτηρεῖν, πρὸς τὸ μὴ ἀφίναί τι διορυγῆναι ἡμῶν τὸν οἶκον· ἐπεὶ δὲ ἀδηλὸς ἐστὶν οὗτος, δεήσει δεῖ ἐγρηγορεῖν· οὐ γὰρ ἴσμεν ὅποιε φυλακῆ ἐπιθήσεται. Δὲ γρηγορητέον διὰ παντός, καὶ πάση φυλακῆ τηρητέον τὴν καρδίαν κατὰ τὸν παροικιαστὴν, καὶ ἀγρυπνητέον διὰ πάσης τῆς τοῦ θνητοῦ βίου νυκτὸς, ὅπως ἀσυλοι διαμένωμεν, μὴ εἰόντες διορυγῆναι ἡμῶν τοὺς τῆς ψυχῆς θησαυροὺς· οὕτω γὰρ ἐστὶ ἡμῖν εὖ κατ' ἀμφοτέρω, ὅτι τε σώαν ἐφυλάξαμεν τὴν ἑαυτῶν ὑπαρξιν, καὶ ὅτι τὸν Κύριον ἡμῶν ἐπιστάντα καὶ κρούσαντα τῆς ψυχῆς ἡμῶν τὴν θύραν, ἐτοιμῶς ὑπεδέξαμεθα, πολλῶ τῷ φωτὶ παρεσκευασμένοι, καὶ τὰς ὁσφύας ἐξωσμένοι.

Ἔλεγε δ' ὁ Κύριος· Τίς ἄρα ἐστὶν ὁ πιστὸς οἰκονόμος καὶ φρόνιμος;

Πρὸς τὴν ἐρώτησιν Πέτρου ἀποκρίνεται διδάσκων ἀορίστως πρὸς πάντα εἰρησθαι τὰ λελεγμένα. Ἄλλ' ἐκεῖνα μὲν εἰρησθαι περὶ τοῦ διὰ παντός ἐγρηγορεῖν ἕνεκεν τῆς τοῦ κλέπτου φυλακῆς καὶ τῆς αὐτοῦ παρουσίας· τί δὲ χρὴ πράττειν γρηγοροῦντας, νῦν ἀναγκαίως προστίθεται, παραινῶν μὴ τὸ ἑαυτῶν μόνον σκοπεῖν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐτέρων σωτηρίας φροντίζεσθαι. Τὸ μὲν γὰρ ἀνεζῶσθαι τὰς ὁσφύας, καὶ τὸν λύχνον ἀνῆσθαι, τὴν αὐτοῦ τινοσ εἰς ἑαυτὸν ὠφέλειαν ἐδήλου· γνώσεως τε γὰρ φωτὶ διὰ παντός καταναγέσθαι ἀναγκαῖον, σωφροσύνη τε καὶ πάση ἀρετῇ τοῦ λογισμοῦ τὴν ὁσφύν περιεζῶσθαι, ἐγρηγορεῖν τε διὰ παντός καὶ τὸν κλέπτην διαφυλάττειν, μὴ λαθῶν διορύξει τὸ τῆς ψυχῆς ταμίον, ἀποσυλήσει τε τὰ ἐν αὐτῷ συνηγμένα· ἔτι γε μὲν καὶ τὸν ἑαυτοῦ Κύριον πάντα τὸν τῆς ζωῆς χρόνον ἐκδέχεσθαι. Ἄλλὰ μὴ μέχρι τούτων ἐστάναι· παραθήκη δ' ὡσερ ὑποδεξαμένους παρὰ τοῦ ἑαυτῶν Δεσπότου τὴν τῶν συνδούλων ἡμῶν κηδεμονίαν, φυλάττειν τὴν πίστιν προσήκει, οὕτω τε πιστοὺς γενέσθαι καὶ φρονίμους ὡς μήποτε ἀκαίρως, ἀεὶ δὲ τῷ προσήκοντι καιρῷ, τὴς ἡμετέροις συνδούλοις τὸ σιτηρέσιον διανέμειν, μήτε παρορῶντας καὶ ὑπερτιθεμένους, ὅτε δεῖ, μήτε οὐ δεομένοις παρέχοντας ἀκαίρως, ἀλλὰ καὶ καιρῷ τῷ προσήκοντι, καὶ μὴ ἀμέτρως τοῦτο ποιεῖν· τοῦτο δὲ πράττειν κατὰ δύο τρόπους, διὰ τε τῆς λογικώτερας ὠφελείας τὰς ψυχὰς αὐτῶν βελτιοῦντας ταῖς διὰ τῶν μαθημάτων τροφαῖς, διὰ τε τῆς τῶν αἰσθητῶν ὑπαρχόντων πρὸς τοὺς ἐνδεεῖς ἐπικουρίας· ταῦτα δὲ διὰ παντός ἐνεργεῖν, ἵνα, εἰ ποτε ἀθρόως ἐπιστὰς ὁ Κύριος ἡμῶν τὴν παράληψιν ἡμῶν ποιῶτο, εὐραῖν ταῦτα πράττοντας ἡμᾶς, ἐπαγγελίαν τε τῷ καὶ ταῦτα κερδοῦντι τοῦ προτέρου πολλαπλασίονα δίδωσιν. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῷ ἐγρηγορεῖν, καὶ τὴν αὐτοῦ διὰ παντός περιμένειν παρουσίαν, ἀνακλίνειν ἐπήγγελται καὶ διακονῆσαι αὐτὸς περιζωσάμενος· ἐπὶ δὲ τῇ πιστῇ καὶ ἔμφρονι οἰκονομίᾳ καὶ τῇ κατὰ καιρὸν διανεμηθεί

ubique cernimus. Ecclesie hodiernæ catholicæ de crinam priscis Patribus iunxam.

της ιροφης, τραπεμακαριους αληθως αποφαινων, ουκ
 επι τι μέρος, αλλ' επι παντων των υπαρχοντων κα-
 ταστησει τον μακαριζομενον μετα προσθηκης του
 αμην επιστωσατο. Ένθεν και ο ιερως Αποστολος
 ωφελημενος, τους κατα θεον τελειους κληρονομους
 Θεου και τυγαληρονομους Χριστου εκάλει, και ελε-
 γεν ΕΙς ζωη, εις θάνατος, εις' εραστωτα, εις
 του τα εν τη βασιλεια νοητων αγαθα, α οφθαλμος ουκ ειδεν.

Δ confirmat. Hinc etiam eruditus divus Apostolus,
 perfectos secundum Deum, *haeredes Dei, Christianique*
cohaeredes, vocabat², aiebatque: *Sive vita, sive*
mors, sive praesentia, sive futura, omnia nostra
 esse³. Opes autem illius intelligenda sunt regni
 bona, quae oculus non vidit.

μέλλοντα, πάντα ημών είναι. Υπάρχοντα δ' αύ-
 του τα εν τη βασιλεία νοητέον αγαθά, α οφθαλμός ουκ ειδεν.

Έαν δ' ειρη ο δουλος εκεινος, κ. τ. λ.

Quod si dixerit servus ille, etc.

Ο μιν πιστός και φρόνιμος τοιούτων ταύεται: ο
 δ' εναντιος τοιούτω όργης Δεσπότης πειραθήσεται, δε-
 χτομηθεις και αποτεμενόμενος του σώματος των αγα-
 των δουλων, κληρόν τε και μεριδα λαμβάνων μετά
 των υποκριτών η των άπιστων· ών το τέλος κλαυ-
 θμός και βρυγμός των οδόντων. Όσα γάρ τοις οδοῦσι
 καθήσθι, και οσα μεθυσόμενος εκλημμάλει, ταῦτα
 αποκλαύσεται: δικην την προσήκουσαν διδούς της τε
 κατά των συνδούλων παρανομίας, και της ακολάστου
 τρυφης, καταπρονήσειώς τε της εις τον Δεσπότην, εν
 εμποδογει μιν μη άγνοειν, και ηδει ως άρα Κύριον
 έχει, αναβάλλεσθαι δε αυτον την κρίσιν εις μακρούς
 χρόνους υπολαμβάνων, έαυτον ηπάτα.

Fidelis quidem et prudens haec bona consequetur:
 huic dissimilis iram Domini experietur; di-
 videtur scilicet, ac separabitur a bonorum servo-
 rum corpore, sortemque suam et partem cum hy-
 pocritis sive infidelibus recipiet, quorum finis lu-
 ctus et stridor dentium. Nam quantum dentibus
 devoravit et ebrietate peccavit, tantumdem plora-
 bit; justas dans penas iniquitatis suae adversus
 consertos, intemperantisque luxuriae, et spreii
 Domini, quem sibi non incognitum fotebatur. Et
 sane probe noverat se Domino non carere, sed
 dum iudicium ab eo diutissime dilatatum iri arbitra-
 tur, semet ipse sefellit.

Τίτι ομοίωσω την βασιλειαν του Θεου; ομοια
 εστι ζύμη, κ. τ. λ.

² Cui simile aestimabo regnum Dei? Simile est fer-
 mento, etc.

Ζύμη την από του σπόρου τελειουργηθεισαν δύ-
 ναμιν ο ζωτηρ ονομάζει, το Πνεύμα το άγιον τουτον
 αινηζάμενος τον τρόπον. Ο γούν της ούρανίου βασι-
 λειας λόγος, μετά την πρώτην εν ούρανοις σποράν
 αύξηθεις, και καρπών άποδοῦς εντελή, του άγιου
 Πνεύματος την εκπορηγίαν τοις δια των πρώτων
 ωφελημενοι παρέχει, ζύμης δικην φύραμα ζυμού-
 σης. Γυνη δε ταύτην, η σοφία του Θεου, εις άλεύρου
 εάτα τρία εκκρύπτει. Τοις γούν πορισαμένοις εκ
 πολλης εκμηλειας και της του σπόρου γεωργίας
 άλεύρου εάτα τρία, δόγματα θεια και γνώσιν. την
 περι Πατρός και Υιου και άγιου Πνεύματος, η του
 Θεου σοφία το άγιον Πνεύμα χορηγει· η δ' αύτη
 καθ' έτεραν διάνοιαν πάντα τον του Θεου άνθρωπον
 εκ σώματος και ψυχης και πνεύματος συνεστῶτα, τη
 εκπορηγία της θειας εμπνεύσεως ζυμοι, εκκρύπτουσα
 την εκ αύτης ωφέλειαν εις άλεύρου εάτα τρία τα νε-
 νομημένα, έως οδ ζυμωθη όλον. Ούτω γούν τη μετοχη
 της ούρανίου ζύμης ποιηθεις και ζυμωθεις, ούράνιος
 και πνευματικός χρηματίζει άνθρωπος, και νέον φύ-
 ραμα, ως αν μικράς κράσεως γενομένης, των τριών
 άλεύρων αποδοδεμένων, και της εν αυτοις εμπνεύ-
 σεως. Καί δη νέος άρτος και πνευματικός γενόμενοι,
 κατά τον Αποστολον, δε φησιν, ΕΙς άρτος και εν
 σώμα εσμεν οι πολλοι, εικόνα και ομοίωσιν αναλη-
 ψόμεθα του ζωποιοῦ των όλων άρτου, δε εκ του ού-
 ρανου καταβέθηκεν, έαυτω παραπησίους και ημάς
 άπεργασάμενος. Εϋ δε γυναικι άφομοίωσε την σο-
 φίαν του Θεου εν τούτοις· Χριστός δε έστιν η του
 Θεου δύναμις και Θεου σοφία καταλλήλως τῶ της
 ζύμης ύποδειγματι. Όπερ γάρ επι της παραβολης
 του σπόρου γεωργίου πρόσωπον και σπορέως εισ-
 ηγγεν, ουκ αν εύλόγως εν εκείνοις μνημονευθείσης γυ-

Fermenti nomine appellat Servator efficacem
 seminis vim, sanctum Spiritum ita significans.
 Igitur caelestis regni Verbum post primam in caelis
 sationem auctum, fructumque perfectum reddens,
 sancti Spiritus ministrationem iis qui a primis in-
 stitutoribus imbuti fuerunt praebet, fermenti in-
 star massam fermentantis. Mulier autem, Dei
 nempe sapientia, in farinae satis tribus abscondit.
 Illis itaque qui multa cura et seminis cultura sata
 farinae tria obtulerint, divina nempe dogmata Patris,
 Filii sanctique Spiritus notitiam, sapientia Dei Spi-
 ritum sanctum suppeditat: eademque, secundum
 alium sensum, quemlibet Dei hominem, corpore,
 anima spirituque constantem, divina inspiratione
 fermentat, abscondens utilitatem suam in intel-
 lectualibus farinae satis tribus donec totum fermen-
 tetur. Sic ergo caelestis fermenti participatione,
 caelestis fiet spiritalisque homo, novaque massa,
 parva veluti facta crasi ex farinae tribus, et insita
 illis inspiratione. Novus nimirum nos facti spiri-
 tualis panis, juxta Apostolum dicentem⁴, *Unus panis*
numque corpus sumus multi, imaginem similitudi-
 nemque contrahemus vivificantis omnia panis, qui
 de caelo descendit, nosque sibi similes effecit. Recte
 vero mulieri comparavit hoc loco sapientiam Dei;
 est enim Christus tum Dei virtus, tum Dei sapien-
 tia, fermenti exemplo representatus. Nam sicut in
 seminis parabola, agricolae personam satorisque
 induxit, neque enim illic commode mulieris mentio
 facta fuisset, ita hoc loco ubi de fermento sermo
 est in farinae sata tria conjecto, aptissime parabola
 in muliere panifica eum qui illic dictus est semi-
 nator representavit.

² Rom. VIII, 17. ³ I Cor. III, 22 ⁴ CAP. XII, 45. ⁵ CAP. XIII, 20. ⁶ I Cor. x, 17.

ναϊκός, οὕτω κἀναυθα ἐπὶ ζύμης φυρομένης εἰς ἀλεύρου σάτα τρία οικειώτατα ἢ παραβολὴ γυναικὸς ἀρτοποιουμένη τὸν ἐν ἐκείνοις ὠνομασμένον σπορὰ ἀπέκασεν.

Ago verò apud Matthæum 4*, postquam cœlorum A regnum in fermento representaverat, quo sancti Spiritus donum denotavit, et evangelicæ doctrinæ utilitatem, in subjuncta illic parabola idem regnum thesauro simile dixit. Est autem magnus hic thesaurus secundum cœlestia effata 7 dignis repositus, quem oculus non vidit, quique multos latet. Qui vero hunc novit, utpote qui Dei imaginem in se conservavit, gaudio elatus, ceu qui summum bonum invenerit, reliqua omnia posthabenda judicat, ut hunc possideat. Porro thesauro simul agroque memorato, hominem inventorem apposuit, ut Dei studiosam hominis mentem significet. Igitur suprascripta parabola sub abscondi thesauri nomine cœlestes atque eximias denotat promissiones; multæ enim mansiones apud Patrem sunt; divitiasque B Dei, quæ sunt omnis boni thesaurus, demonstrat.

Quæ vero sequitur 8 margaritæ parabola, ea mihi significare videtur pretiosiore prædictarum opum partem. Est autem hæc divinitas Unigeniti, quæ cunctis in prædicto thesauro contentis exquisitior est; quam qui acquisiverit, superna beatitate dignus ut. Margarita autem merito nominatur incarnatum Dei Verbum; quia hæc margarita, in carne licet et ostracio atque humore genita, pretiosum quid est, et præ omnibus ex humore natis corporibus honorabilis. Certe margarita videtur humidum corpus, splendidum, cœlestibus simile, luce ac spiritu plenum. Sic etiam incarnatum Verbum lumen intellectuale est, de mortali humidoque corpore emicans. Jam cum aliæ multæ existerint margaritæ sanctæ Deoque gratæ, prophetæ videlicet justique homines, qui et ipsi carne constipati erant propter carnem hominum vitam, nemo alius, præter hunc solum, vere unigenitus, splendidissimus ac pretiosissimus inventus est. Adeo ut Isaias quoque de eo vaticinatus fuerit dicens: *Ecce pono in Sion lapidem pretiosum, electum, angularem, honorabilem; et qui crediderit in eum, non confundetur* 9. Qui ergo regno cœlorum dignus futurus est, præclare comparatur mercatori viro, rei bonæ studioso et perito, et multarum doctrinarum exploratori, qui circumiens multas reperit margaritas, omnimodas nempe sanctorum hominum classes. Sed pretiosa illa gemma inventa, quam Verbum obtulit, hanc cum omnibus sibi antea compertis commutavit, idem faciens quod prior ille (qui agrum ubi latebat thesaurus venditis cunctis comparavit). Atque hæc erit summæ beatitudinis coronis, nempe si pretiosa margarita ornabimur, id est lumine divinitatis Verbi unigeniti. Initium quippe fuit semen; deinde fructificantis framenti germinatio; tertium discretio a

* Matth. XIII, 33. 7 ibid. 44. 8 ibid. 45. 9 Isa.

(61) Hic quoque a Luca provocat ad Matthæum Eusebius quod cum per se non dedecet, tum

Κατὰ μέντοι τον Ματθαῖον (61) κεκρυμμένην ζύμην τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν προειπὼν, δι' ἧς ἐδήλωε τὴν ἐπιχορηγίαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ τὴν ὠφέλειαν τὴν ἀπὸ τοῦ εὐαγγελικοῦ λόγου, διὰ τῆς ἐξῆς παραβολῆς τὴν αὐτὴν βασιλείαν εἰκέναι φησὶ θησαυρῷ. Εἰη δ' ἂν θησαυρὸς μέγας ὁ κατὰ τὰς οὐρανίους ἐπαγγελίας τοῖς ἀξίοις τεταμειυμένος, ὃν ὁ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν, ὃς τοὺς πολλοὺς λανθάνει. Ὁ δὲ τοῦτον νοήσας, ὡς τὸ κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ οὕτως ἐν ἑαυτῷ, χαρᾶς ἐμπλεως γεγονώς, ὡς ἂν τὸ τέλειον τῶν ἀγαθῶν εὐρηκώς, τὰ λοιπὰ πάντα δευτέρα τίθεται, καὶ τοῦτον ἀντιλαμβάνει. Καταλλήλως δὲ θησαυρὸν καὶ ἀγρὸν εἰπὼν, ἀνθρωπον αὐτῷ συνῆψε τὸν εὐρηκῶτα· οὕτω δηλώσας τὸν ἐν ἀνθρώπῳ θεοφιλεῖ νοῦν. Ἡ μὲν οὖν ῥηθεῖσα αὕτη παραβολὴ διὰ τοῦ θησαυροῦ τοῦ κεκρυμμένου τὰς οὐρανίας ἐπαγγελίας ἐδήλωε τὰς ὑπερβεβηκυίας, πολλὰ γὰρ μοῖαι παρὰ τῷ Πατρὶ, καὶ τὸν ἐν Θεῷ πλοῦτον, θησαυρὸν ὄντα παντὸς ἀγαθοῦ.

Ἡ δὲ μετὰ ταύτην διὰ τοῦ μαργαρίτου αἰνιττεσθαί μοι δοκεῖ τὸ τιμώτερον τοῦ δηλωθέντος πλοῦτου. Εἰη δ' ἂν ἡ θεότης αὕτη τοῦ Μονογενοῦς, ἡ πάντων τῶν ἐν τῷ ἀποδοθέντι θησαυρῷ τεταμειυμένων τιμωτέρα, ἣν ὁ κτησάμενος τῆς ἀνωτάτου μακαριότητος ἤξιωται. Μαργαρίτης δὲ ὠνόμασται εἰκότως ὁ σαρκωθείς Θεὸς Λόγος· ἐπεὶ καὶ ὁ μαργαρίτης τοιοῦτος, ἐν σαρκὶ μὲν καὶ ἐν ὀστρέῳ καὶ ἐν ὕγροις γεννώμενος, τιμὸν δέ τι χρῆμα, καὶ πάντων τῶν ἐν ὕγροις σωματῶν τιμαλφέστερον· εἶκε γοῦν εἶναι τῇ φύσει σῶμα ὕγρον, διαυγές, θεοειδές, φωτὸς καὶ πνεύματος γέμον. Εἰη δ' ἂν καὶ σαρκωθείς Λόγος τοιοῦτος, φῶς νοερὸν διὰ θνητοῦ καὶ ὕγρου σώματος ἐκλάμψαν. Πολλῶν γε μὴν καὶ ἄλλων μαργαρίτων ὄντων ἁγίων καὶ θεοφιλῶν, προφητῶν τε καὶ δικαίων ἀνδρῶν, καὶ αὐτῶν ἐν σαρκὶ πεπιλημένων διὰ τὸν ἑνσαρκιον τῶν ἀνθρώπων βίον, οὐδεὶς ἕτερος ἢ μόνος εἰς οὗτος ἀληθῶς μονογενὴς καὶ πολυφειγῆς καὶ πολύτιμος εὐρηται· ὡς καὶ Ἡσαΐαν θεσπίσαι περὶ αὐτοῦ καὶ εἰπεῖν· Ἰδοὺ τίθημι ἐν Σιών λίθον πολυτελεῆ, ἐκλεκτόν, ἀρρογωνισίον, ἐντιμον· καὶ ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν οὐ κατασχυνθήσεται. Ὁ δὲ οὖν μέλλων τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν καταξιοῦσθαι προσφωρῶς παραβέβηται ἐμπόρῳ ἀνδρὶ φιλοκάλῳ τιπὶ καὶ φιλομαθεῖ καὶ ποικίλων δοκιμαστῇ λόγων, ὃς περιῶν πολλοῖς μὲν ἀνεῦρε μαργαρίτας, παντοίους ἐν ἀνθρώποις ἁγίους· τέλος δὲ τὸν πολύτιμον εὐρών, ὃν ὁ Λόγος παρεστήσατο, πάντων τῶν πρότερον αὐτῷ πεπορισμένων τοῦτον ἀντικατηλλάξατο, ταυτὸν τῷ προτέρῳ πράξας (ὁ πάντα ὅσα εἶχε πωλήσας, καὶ ἀγοράσας τὸν ἀγρὸν ἐκείνον). Καὶ τοῦτ' ἂν εἴη τέλος τῆς ἀκρας μακαριότητος, τὸ κατακοσμηθῆναι τῷ πολυτιμῆτι μαργαρίτῃ, δηλαδὴ τῷ φωτὶ τῆς θεότητος τοῦ μονογενοῦς Λόγου· ἀρχὴ μὲν γὰρ ἦν ὁ σπόρος· εἴτ' ἐπιδοσις τῆς τοῦ σίτου καρ

xxviii, 16.

rectissime fieri potuit ab eo qui in tetraevangelium fortasse commentabatur.

ποροίας· καὶ τρίτον ἡ ἀπὸ τῶν ζιζανίων διάκρισις· τέταρτον ἡ ἐπὶ μέγα δένδρον τοῦ σπόρου φυή· πέμπτον ἡ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ζύμωσις· ἕκτον ὁ θησαυρὸς τῶν οὐρανίων ἐπαγγελιῶν· ἕβδομον ἡ αὐτοῦ κτήσις τοῦ Θεοῦ Λόγου, ἐν ᾧ πᾶς κατακοσμεῖται ὁ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἄξιος.

Ταῦτα δὲ πρὸ τῶν ἔργων ἀνεφωνεῖτο· προλέγοντος τὰ μέλλοντα ἕσθαι τοῦ Σωτῆρος, ἃ δὴ καὶ τέλους οὐκ εἰς μακρὸν ἐτύγχανε, ὥστε μετ' οὐ πολὺν χρόνον ὀφθαλμοῖς ὁρᾶσθαι τῶν ἔργων τὰ ἀποτελέσματα. Καθ' ὅλης οὖν ἐξ ἐκείνου τῆς τῶν ἀνθρώπων οἰκουμένης ἐκ μὲν ἀπάντων τῶν ἔθνῶν τὰ τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας σύμβολα (62) διὰ τῶν Ἑκκλησιῶν αὐτοῦ ἕθευρεῖτο, μυρίων ἐν αὐταῖς κατὰ τὸ σωτήριον εὐαγγέλιον βιούντων, τοῖς τε παλαιοῖς προφήταις καὶ αὐτῶν γε τῶ Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ τῶ Ἰακώβ ὁμοίως θεοσεβεῖν φιλοτιμουμένων· ἐπεὶ κάκιστοι, προλαβόντες τοῖς χρόνοις τοὺς Μωυσέως νόμους, τῷ κατὰ τὸ εὐαγγέλιον βίῳ τε καὶ τρόπῳ διέλαμψαν, τῆς μὲν ἐκ πατέρων ἠκούσης εἰς αὐτοὺς πολυθέου πλάνης κατεργωκότες, τοῦ δ' ἐπὶ πάντων Θεοῦ τὴν γνῶσιν ἀνεληφότες. Διὸ δὴ τῶν ἔθνῶν οἱ πολλοὶ ἀπ' ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν ἤξειν εἰρηναί, καὶ ἰσότητοι γενήσονται τοῖς ἀμφὶ τὸν Ἀβραάμ μακαριοῖς ἀνδράσι διὰ τὴν ἰσὴν ἐκείνου ζωὴν· οἱ δ' αὐτῶν ἐκείνων ἀπόγονοι τε καὶ διάδοχοι, υἱοὶ τῆς βασιλείας διὰ τοὺς προπάτορας ὀνομασμένοι· δυνάμει γὰρ καὶ αὐτοῖς μετουσίᾳ ἦν ὁμοίως τοῖς προπάτορι τῆς οὐρανοῦ βασιλείας· ὅπως ἀπόδηλοι τῶν ἐπαγγελιῶν γεγονάσι, δεῖγμα ἑναργὲς τῆς πόλεως ἡ ἐρημία, τοῦ ἱεροῦ ἡ πολιορκία, καὶ αὐτῶν ἡ εἰς πάντα τὰ ἔθνη διασπορά, καὶ ἡ ὑπὸ τοῖς ἔθροισι δουλεία, καὶ ἐπὶ τούτοις ἡ στέρσις τῆς κατὰ τὰ νόμιμα αὐτῶν θρησκείας, τοῦ τε Χριστοῦ ἡ ἀγνωσία, καὶ τῶν εὐαγγελικῶν μαθημάτων ἡ ἀπαλοτρύσις· ταῦτα γὰρ ἅπαντα σημεῖα ἐμφανῆ εἶη ἀνὰ τὴν τοῦ σωτηρίου φωτὸς ἐναντίωσιν.

Δι' οὗ δοκεῖ μοι (63) τὸ γινώρισμα τῆς βασιλείας αὐτῆς ὑποφαίνειν, ὅτι δὴ βασιλείᾳ ἐντετυπωμένην εἰκόνα τοῦ θηναρίου τὸ χάραγμα σημαίνει. Ἐπιδη τοῖσιν πάντας τοὺς ἐπὶ τὸν ἀμπελῶνα καὶ τὸ τῆς θεοσεβείας πολίτευμα παρελθόντας, μιᾶς τε καὶ τῆς αὐτῆς ἐργασίας ἀψαμένους, τῆς αὐτῆς βασιλείας μετασχεῖν ἦν δίκαιον, τούτου χάριν εἰκότως τεῖς πᾶσι τῆς βασιλείας τὸ σύμβολον τὸ θηναρίον ἀποδίδωσιν, ὧν οἱ μὲν ἐν νεότητι ἐκλήθησαν, οἱ δὲ περὶ τὸν μέσον τῆς ἀνθρώπου ζωῆς χρόνον, οἱ δὲ τὸν ἀνδρα τέλειον ἤδη καὶ ὑπερβεβηκότα ἀνεληφότες, οἱ δὲ κατὰ τὸν πρεσβύτην αὐτὸν γηραλέοι λοιπὸν καὶ περὶ θυμᾶς ἔχοντες τοῦ βίου. Ἐκφοι δ' ἂν τις καὶ ἐτέρως ἐξηγουμένος ἐφαρμόττειν τὰ διὰ τῆς παραβολῆς δηλούμενα τοῖς ἀνέκαθεν ἐκ πρώτης τοῦ βίου στάσεως μέχρι συντελείας καταξιουμένοις τῆς ἐνθεοῦ κλήσεως· ὥσπερ ἕνα πρῶτ' ἐκκλησῆσαι λέγειν ἐπὶ τὴν θεοσεβείαν ἐργασίαν τοὺς κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ βίου πρώτους δικαιοθίντας· δευτέρους δὲ τοὺς ἀμφὶ τὸν Ἐνώχ καὶ Νῶε·

(62) Symbola intelliguntur praesertim cruce, ut passim loqui solet Nicephorus in opere *Pro SS. imaginibus*.

A zizaniis; quartum seminis in magnam arborem incrementum; quintum per sanctum Spiritum fermentatio; sextum divinorum promissorum thesaurus; septimum ipsa Dei Verbi acquisitio, quo unusquisque exornatur, qui regno caelorum dignus est.

Haec ante opera loquebatur Servator, nimirum res futuras nuntians, quae reapse exitum paulo post nactae sunt, ita ut haud longa mora interposita spectare oculis res gestas licuerit. Per totum igitur ex eo tempore mundum, regni Dei symbola apud omnes populos in Christi Ecclesiis cernebantur, plurimis jam hominibus ad salutaris Evangelii normam viventibus, et prophetae veteres ipsosque Abrahamum, Isaacum atque Jacobum religiosae pietate aemulantibus: siquidem et hi, tempore praevententes Mosis leges, vita evangelica ac moribus inclinarunt; quia traditum sibi a majoribus polytheismi errorem damnantes, universalis Dei cognitionem adoptarunt. Quapropter multi ethnici ex oriente atque occasu venturi dicuntur, parique honore futuri atque Abrahamus, vir beatus, propter simile vitae genus. Horum vero posteri ac successores, filii regni ob suos progenitores nominati sunt. Namque intima vi ipsis quoque inerat, aequae ac progenitoribus, caelestis regni participatio. Sed enim quod a re promissa exciderint, evidens iudicium est urbis vastitas, templi obaessio, et ipsorum per omnes gentes dispersio, servitus apud hostes, insuperque legitimi illorum cultus cessatio, Christi ignoratio, et ab evangelica doctrina alienatio. Haec omnia, inquam, signa perspicua sunt earum in quibus versantur tenebrarum, propterea quod salutarum luminum adversati sunt.

τοῦ διαλαβόντος αὐτοὺς σκότους, ὡ περιπεπτώκασι

Per hoc videtur mihi regni ipsius notionem tradere, quia regis impressam imaginem, denarii cusus typus exhibet. Quia igitur cunctos in vineam profectos et religiosam pietatem amplexos, unaque et eadem opera perfunctos, eodem regno potiri aequum erat, ideo cunctis regni symbolum, denarius videlicet, jure datur; quorum alii quidem ab adolescentia fuerunt vocati, alii circa medium humanae vitae tempus, alii in aetatem jam virilem et perfectam proventi, alii denique jam senes et in vitae occasum decidui. Fortasse aliquis aliter explanans dicet, congruere parabola significationem praesens ab exordiente mundo usque ad ejus consummationem divina vocatione dignatis hominibus; ita ut mane vocati dicantur ad religionis opus illi qui initio mundi iuste vixerunt: secundo loco Enoch ac Noe: tertia hora Abrahamus: sexta hora Moses et Josue ac iudices: nona hora homines aetate prophetarum: denique undecima hora illi qui post

(63) Sequens fragmentum usque ad ἀνεφῆρητο in codice A dicitur Eusebii simul et Origenis.

divini Servatoris manifestationem exstiterunt. Atque hos omnes dignos esse habitos dicit una eademque mercede, denario significata, qui in Dei regnum deferrebat.

τοὺς μετὰ τὴν σωτήριον θεοφάνειαν· οὗς δὴ πάντας καταξιώθησθεσθαι ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ μισθοῦ τοῦ κατὰ τὸ δηνάριον δεδηλωμένου, ὑπερ εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ βασιλείαν ἀναφέρετο.

¹⁰ *Non me videbitis, donec veniat cum dicetis, Benedictus qui venit in nomine Domini.*

Nempe iidem homines, quibuscumque præsens ipse loquebatur, statim ac cum divina cum gloria atque angelorum comitatu venientem de caelo viderint, cogentur eam constiteri benedictum qui venit in nomine Domini Patris sui.

¹¹ *Homo quidam fecit cenam magnam, et vocavit multos.*

Diversa est hæc parabola ab ea quam Matthæus scribit ¹⁰. Ibi enim rex, nuptiarum illi regii, et vocatores multi sunt, et vocati non iverunt, quin imo servos contumellis affectos occiderunt, et exercitus commovetur in servorum interfectores, et quidam ob vestem sordidam nuptiali convivio expellitur. Hic autem unus homo introducitur, et cœna privata, et unus vocator mittitur, et vocati deprecantur tantummodo vocationem, occupationes suas præsententes. Quodque adeo præcipuum est, illa in templo dicta fuit apud pontifices senioresque populi, hæc in Galilæa domi cujusdam principis Pharisæi. Et quidem unus discumbentium audit, *Beatus eris quis non habent quod tibi retribuunt; retribuetur enim tibi in justorum resurrectione* ¹¹. Porro resurrectio idem esse intelligitur atque regnum Dei. Jam vero ei qui dixerat, *Beatus qui panem comedet in regno Dei* ¹², quisnam esset hic beatus declaravit Servator per parabolam dicens, *Homo quidam cenam magnam fecit; rursus se ipsum his verbis hominem nominans.*

οὐκ ἔχουσιν ἀνταποδοῦναι σοι· ἀνταποδοθήσεται γὰρ σοι ἐν τῇ ἀναστάσει τῶν δικαίων· τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ μίδς καὶ τῆς αὐτῆς νοουμένης. Πρὸς οὖν τὸν εἰρηκότα, Μακάριος ὅστις φάγηται ἄρτον ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ, εἰς ἃν γένοιτο οὗτος ὁ μακάριος διὰ τῆς παραβολῆς ὁ Σωτὴρ παρίστησι λέγων, Ἀνθρωπὸς τις ἐποίησε δεῖπνον μέγα· πάλιν αὐτὸς αὐτὸν ἐν τούτοις ἀνθρώπων ὀνομάζων.

Ut autem magna cœna quænam sit intelligas, interim quidem specta hoc in orbe universo spirituale convivium sacrorum divinorumque ciborum, quod ubique terrarum per divinitus inspiratas Scripturas cunctis populis exhibetur. Hinc autem mentem transfer ad expectatum cœlorum regnum, atque reperta cœnam illam vere magnam, in qua cum angelis, divinisque cœlorum virtutibus beatæ animæ requiescent, angelorumque pane nutriuntur: quo sane tempore dictum illud firmiter splendideque complebitur, *Panem angelorum manducavit homo* ¹³. Neque enim multiplex erit ille cibus, neque condituris aut obsoniis egebit; sed uno pane immortalitatis satore vitæque æternæ datore nutriuntur illi, de quibus Servator loquitur, quique in præsentia vita aliis alimenta præbuerint. Panis vero rursus intelligitur, qui et animas et angelos et rationales quæ in cœlo sunt mentes alit. Id quod ipse docuit

τὸς περὶ τὴν τρίτην τοὺς ἀμφὶ τὸν Ἀδραάμ· τοὺς δὲ περὶ τὴν ἕκτην τοὺς ἀμφὶ τὸν Μωϋσεία καὶ Ἰησοῦν καὶ χριτὰς· τοὺς δὲ περὶ τὴν ἐνδέκτην τοὺς ἐν τοῖς χρόνοις τῶν προφητῶν· τοὺς δὲ περὶ τὴν ἐνδεκάτην,

οὐ μὴ μα ἴδητε ὡς ἂν ἤξη ὅτε εἰπητε· Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου.

Ὁὐ γὰρ ἐκαίνοι, οἷς τότε παρὼν παροῦσι διελέγτο, θεώμενοι αὐτὸν μετὰ τῆς ἐνθίου δόξης, καὶ σὺν ἀγγέλων δορυφορῶν ἐρχόμενον ἐξ οὐρανῶν, ὁμολογεῖν ἀναγκασθήσονται αὐτὸν εἶναι τὸν εὐλογημένον τὸν ἐρχόμενον ἐν ὀνόματι Κυρίου τοῦ ἑαυτοῦ Πατρός.

Ἀνθρωπὸς τις ἐποίησε δεῖπνον μέγα, καὶ ἐκάλεσε πολλοὺς (64).

Ἄλλοτρια αὕτη ἡ παραβολὴ πρὸς τὴν παρὰ τῷ Ματθαίω. Ἐκεῖ μὲν γὰρ βασιλεὺς, καὶ γάμοι υἱοῦ βασιλέως, καὶ κλητορες πολλοὶ, καὶ οἱ κληθέντες οὐκ ἀπῆλθον, ἀλλὰ καὶ τοὺς δούλους ὕβρισαν καὶ ἀπέκτειναν, καὶ στράτευμα κινούμενον κατὰ τῶν ἀνηρηκότων τοὺς δούλους, καὶ ὁ διὰ τὴν ὑπαρὰν ἐσθῆτα ἐκβαλλόμενος τοῦ γάμου· ὧδε δὲ ἄνθρωπος εἰσάγεται φίλος, καὶ δεῖπνον ἀπλῶς, καὶ εἰς ἐπὶ τὴν κλήσιν ἐκπέμπεται, καὶ οἱ κληθέντες παραιτοῦνται μόνον τὴν κλήσιν, ἀσχολοῦσθαι σκηπτόμενοι. Τὸ δὲ κεφαλαῖοδότερον, εἰ ἐκαίνη μὲν ἐν τῷ ἱερῷ λέλεκτο πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ πρεσβυτέρους τοῦ λαοῦ, αὕτη δ' ἐπὶ τῆς Γαλιλαίας ἐν οἰκίᾳ τινὸς ἀρχόντος Φαρισαίου· τῶν γὰρ συνανακειμένων τις ἀκούσας τὸ, Μακάριος ὅστις, εἰ οὐκ ἔχουσιν ἀνταποδοῦναι σοι· ἀνταποδοθήσεται γὰρ σοι ἐν τῇ ἀναστάσει τῶν δικαίων· τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ μίδς καὶ τῆς αὐτῆς νοουμένης. Πρὸς οὖν τὸν εἰρηκότα, Μακάριος ὅστις φάγηται ἄρτον ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ, εἰς ἃν γένοιτο οὗτος ὁ μακάριος διὰ τῆς παραβολῆς ὁ Σωτὴρ παρίστησι λέγων, Ἀνθρωπὸς τις ἐποίησε

δεῖπνον μέγα· πάλιν αὐτὸς αὐτὸν ἐν τούτοις ἀνθρώπων ὀνομάζων.

Μέγα δὲ αὐτοῦ δεῖπνον νοήσεις, τῶς μὲν ἀπὸ τῶν εἰς τὸ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης λογικῶν συμπόσιον τῶν ἱερῶν καὶ θείων τροφῶν τῶν πανταχοῦ γῆς διὰ τῶν θεοπνεύστων ἀναγνωσμάτων πᾶσι τοῖς ἔθνεσι παραδεδομένων· ἐντεῦθεν δὲ μετὰ τῇ διανοίᾳ ἐπὶ τὴν προσδοκωμένην τῶν οὐρανῶν βασιλείαν· καὶ εἰς ἔννοιαν ἔλθῃ τοῦ τότε μεγάλου ὡς ἀληθῶς δεῖπνου, ἐν ᾧ συναναπαύσονται ἀγγέλοις καὶ ταῖς κατ' οὐρανὸν θείαις δυνάμεσιν αἱ τῶν μακαρίων ψυχαί, ἐν ᾧ τραφήσονται τῷ τῶν ἀγγέλων ἄρτῳ· πληρουμένοι κυρίως τῆς καὶ θεοπεριτῶς τοῦ φάσκοντος λόγου· Ἄρτον ἀγγέλων ἐφαγερ ἄνθρωπος. Οὐ γὰρ πολυειδὴς ἔσται ἡ τότε τροφή, οὔτε ἡδύσματος οὔτε βίβλων δεομένη, ἄρτῳ δὲ μόνῳ ἀθανατοποιῶ καὶ ζωῆς αἰωνίου παρεκτικῶν τραφήσονται οἱ κατὰ τὸν ἐνεστώτα βίον θρέψαντες, οὗς ὀνόμασεν ὁ Σωτὴρ. Ὁ δὲ ἄρτος πάλιν εἶη ὁ ψυχῶν καὶ ἀγγέλων καὶ τῶν κατ' οὐρανὸν λογικῶν τρέφιμος λόγος· τοῦτο γοῦν αὐτὸς ἐδί-

¹⁰ Cap. xiii, 35. ¹¹ Luc. xiv, 16. ¹² Matth. xxii, 2. ¹³ Luc. xiv, 14. ¹⁴ ibid. 15. ¹⁵ Psal. lxxvii, 25.

(64) Convivii hæc parabola scribitur etiam in Eusebii *Theophania*, lib. iv, 16, sed tamen ibi Syriacus contextus ab hoc Græco nostro nimis differt.

ἔαυτον εἰπὼν· Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς· τοῦ γὰρ ἂν ἀρχῆ πρὸς Θεὸν Θεοῦ Λόγου μεταλήψει πᾶσα ἡ τῶν ἁγίων λογικὴ φύσις ζωοποιεῖται. Ἄ δὲ δοκεῖ μοι ἐκ προτέρων μαθημάτων πεπαιδευμένος ὁ συνανακείμενος τῷ Ἰησοῦ εἰρηκέναι· Μακάριος ὅστις φέγγεται ἄρτον ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ! Οὐδὲ γὰρ τῶν τυχόντων τις ἦν ὁ ταύτην ἀφείκε τὴν φωνήν, ἀλλ' ὡς οἶμαι τῶν σφόδρα μεγάλων καὶ παρὰ τῷ Σωτῆρι τιμῆς ἠξιωμένων. Διδὸν καὶ συνανακλίνεται αὐτῷ, καὶ τοῖς αὐτοῦ λόγοις συνετῶς προσεῖχεν, ὡς καὶ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν μὴ ἀγνοεῖν, γνωρίζειν δὲ καὶ τὸν ἄρτον τῆς ζωῆς τὸν θραπευτικὸν τῶν τῆς βασιλείας ἀξίων· τοσαύτην τε ἔδειν παρῴρησιαν, ὡς ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος ἀνακινεῖν δόγματα, καὶ δι' αὐτὸν τὴν πᾶσαν εἰρηκέναι παραβολὴν Σωτῆρα διδάσκοντα, τίς ἂν γένοιτο οὗτος ὁ ἀληθῶς μακάριος, ὃς φέγγεται ἄρτον ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ.

Πολλοὺς μὲν οὖν κεκληθῆναι λέγει διὰ τῆς παραβολῆς ἐπὶ τὸ μέγα δεῖπνον, καὶ τὸν ἐν τούτῳ δεδορημένον ἄρτον, μὴ μὴν τοὺς πάντας τῆς χάριτος ἐπιτυγχάνειν· ἀποστειροῦσθαι γὰρ αὐτῆς τῶν κεκλημένων τοὺς περὶ ἕτερον ἠσυχολημένους· παρισπᾶν γὰρ καὶ ἀφίλειν τῆς κλήσεως τῆς τοῦ βίου φροντίδας διδάσκει· ταύτας δ' εἶναι διαφόρους· ἡ γὰρ περὶ χρήματα καὶ ἀγροὺς ἀσχολούμενοι ταῦτα τῆς κλήσεως προτετιμήκασιν, ὡς παραιτήσασθαι διὰ ταῦτα τὴν κλήσιν, ἡ περὶ τὰς τοῦ βίου πραγματείας κατατριβόμενοι, ἡ δὲ σιωπῆ γάμου καὶ παιδῶν ἐμπειλεγμένοι, ἡ τισιν ἄλλοις τοιοῦτοις φροντίσμασιν ἐνησυχολημένοι. Ἄλλὰ περὶ μὲν τούτων ἀπόφασις ἐξενήνεκται λέγουσα· Λέγω ὑμῖν, ὅτι οὐδεὶς τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων τῶν κεκλημένων, καὶ διὰ τὰς βιωτικὰς ἀσχολίας παραιτησάμενων γέυσεται μου τοῦ δείπνου· ἑτέροις δὲ ἀντ' αὐτῶν ἀπαλαύσεσθαι τοῦ μακαρίου δείπνου φησὶ, τοὺς μὴ τοιοῦτοις τίσι προσεδεδεμένους, πτωχοὺς τινὰς καὶ ἀναπήρους. Τοιοῦτοι δὲ ἦσαν πάλα ἐιδωλολατρουῦντες οἱ ἐξ ἐθνῶν ὑπὸ δαιμόνων ποτηρῶν τῆς ψυχᾶς λελωθημένοι· οὓς ἀκολούθως τῇ ἐπαγγελίᾳ προσεδεξάμενος ὁ ἐστίατωρ, πᾶσαν τὴν νόσον τῶν ψυχῶν αὐτῶν, καὶ μαλακίαν πᾶσαν ἰασάμενος, ἔπειτα τῆς οικίας αὐτοῖς μεταδώσει τραπέζης· ὡστ' εἰπεῖν αὐτοῦς· Ἠτοιμασας ἐνώπιόν μου τράπεζαν ἐξ ἐναντίας τῶν θλιβόντων με· καὶ ἄρτον αὐτοῖς παρέξει καὶ λογικὴν τροφήν· ἐντεῦθεν ἦδη στερεὰς βρώσεως μεταδιδοῦς αὐτοῖς, καὶ οἶνω δὲ αὐτοῦς εὐφρανεῖ λογικῶ· ὡστ' ἂν εἰπεῖν· Καὶ τὸ ποτήριόν σου μεθύσκον με ὡσεὶ κρείττον! Ταῦτα δὲ πάντα παρέχει, τοὺς ἀρραβῶνας τῶν οὐρανῶν ἀγαθῶν διὰ τῶν κατὰ τὸν παρόντα βίον χαρισμάτων αὐτοῖς δωρούμενος. Δυνατὸν δὲ καὶ καθ' ἑτέραν ἐκδοχὴν εἰπεῖν, ὅτι οἱ πρῶτοι τῆς κλήσεως ἠξιωμένοι, οὗτοι δ' ἦσαν οἱ ἐκ τῆς περιτομῆς, προφάσει τῆς περὶ τὸ κρείττον ἀσχολίας τὴν κλήσιν ὑβρίσαν· ὡς γὰρ ἔχοντες ἀγροὺς τὰ παρ' αὐτοῖς ἀναγνώσματα, καὶ ὡς βίας ἀροτῆρας κσετημένοι τοὺς προφήτας, καὶ ὡς ἂν σοφίαν τινὲς οἶα γυναῖκα συμβιβῶντες, τὴν

A *dicens, Ego sum panis vitæ* ¹⁶. Nam per Dei Verbi in principio apud Deum existentis participationem universa sanctorum rationalis natura vivificatur. Atque hæc sane videtur mihi a præcedentibus doctrinis edoctus homo ille, qui cum Jesu discumbabat, dixisse: *Beatus qui panem comedet in regno Dei!* Neque enim gregarius quisvis hanc emisit vocem, sed ut arbitror principalis aliquis inter eos qui a Servatore honorati fuerant. Quare et cum illo recumbebat, et ejus sermonibus prudenter admodum mentem intendebat, ut jam nec regnum Dei ignoraret, imò et illum nossset vitæ panem, qui regno dignos nutrit: tantaque fiducia erat, ut apud ipsum Servatorem dogmaticam questionem commoverit: quare et ejus gratia totam Servator instituit parabolam, docens, quisnam esset hic vere beatus, qui panem comedet in regno Dei.

B Multos ergo in parabola ait ad magnam cœnam vocatos, atque ad panem in hac appositum; cæteroque haud omnes gratia potitos; hac enim caruisse vocatos illos, qui aliis negotiis distenti fuerant, multifariis scilicet; nam vel pecunia agrisque occupati, vocationi opes prætulērunt, imò adeo vocationem præ his deprecari sunt; vel vitæ negotiis pressi, vel nuptiarum prolis que vinculis impediti, vel aliis denique id genus curis irretiti. Atque in hos lata sententia hæc verbis est: *Dico vobis, neminem illorum virorum, qui, cum vocati fuissent, vitæ occupationes excusaverunt, cœnam meam gustaturum. Porro alios ea fruituros ait rebus hujusmodi minime obnoxios, nempe tenuiores quosdam et membris mutilos. Erant autem hi dediti olim idolis ethnici, quorum animas scelesti dæmones mane mulctaverant: quos convivii auctor pro sua denuntiatione exceptos, omni animi morbo ac languore expeditit. Deinde vero mensæ coram abibebit, ita ut illi dicturi sint: *Parati coram me mensam adversus eos qui tribulant me* ¹⁷. Tum panem illis atque alimoniam spiritalem præbebit: atque hinc solido jam cibo impertiet eos, et intellectuali exhilarabit vino. Quare dicent: *Et calix tuus inebrians quam præclarus est* ¹⁸! Atque hæc omnia Deus suppeditat, dum ipsis cœlestium bonorum arrhas in hujus vitæ muneribus elargitur. Licet quoque secundum aliam interpretationem dicere, primos vocatione dignanter donatos fuisse qui de circumcissione erant; verum hi dum melioribus occupatos se dictitant, vocationem contumelia affecterunt: habentesque veluti agros apud se Scripturas, aratores boves prophetas, sapientiæque convicti, uxoris instar, utentes, evangelicam gratiam flocci fecerunt. Qui vero post illos ex alienigenis populis vocati fuerunt, mente antea surdi cæcique, alacriter obaudierunt. Quare et beatitudinem consequentur.*

C εὐαγγελικὴν ἐξηγεῖται χάριν· οἱ δὲ μετ' ἐκείνους

¹⁶ Joan. vi, 35. ¹⁷ Psal. cxii, 5. ¹⁸ ibid.

ἐκ τῶν ἀλλοφύλων ἔθνῶν κληθέντες, οἱ πρὶν τὰς διανοίας κωφοὶ καὶ τυφλοὶ, προθυμῶς ὑπήκουσαν· ἐκ
καὶ τοῦ μακαρισμοῦ τούτωνται.

Existimabit fortasse aliquis eandem esse parabola-
lam quæ apud Matthæum, in qua rex filii sui nup-
tias facit, servosque dimittit invitatum convivas.
Verumtamen is qui non perfunctorio studio legerit,
deprehendet mentis attentione parabolam hanc ab
illa prorsus differre. Namque illa Matthæi cœlorum
ante omnia regnò ea quæ dicuntur comparat ; hic
nihil ejusmodi fit. Illic convivii auctor regiam per-
sonam gerit ; hic privatus homo introducitur. Ibi
nuptias filii rex celebrat, hic simplex cœna est. Ibi
multi legatione funguntur, hic unus vocator mittit-
tur. Ibi partim socordes venire neglexerunt, partim
etiam servos contumeliosis affectos interemerunt ; hic
unice obtinent occupationem, ut se vocati excu-
sent. Rursus ibi rex exercitum commovet adversus
servorum suorum interfectores, hic homo quam-
vis iratus recusantibus invitatis, nihil ejusmodi fa-
cit : servo tamen suo mandat, ut pauperes et mem-
bris nullis et cæcos convocet. At ille qui ad filii
nuptias invitat rex, famulis pluribus utitur : neque
pauperes, membris mutilis, cæcos, claudos ad se
cogit : haud enim regis nuptiis tales interesse in-
vitatos decuit. Tum e numero convivarum quem-
dam indigna nuptiis veste indutum rex punit. De-
nique quod est omnium potissimum, Matthæi para-
bola intra templum dicta fuit, coram pontificibus
ac populi senioribus concionante Domino : Lucæ
parabola in Galilæa domi ejusdam principis Pha-
risæi privatam cœnam exhibet, convivante apud
eum Servatore. Ergo Lucas sic præfat parabolam :
nempe Jesum in ædes ejusdam e Pharisæis venisse
ut Sabbato cibum sumeret ; hos autem mentem
illi intendisse. Tum narrat hydropici hominis cu-
rationem, atque uti Jesus docuerit quominus pri-
mos accubitus in conviviis ambirent, neque invi-
tarent eos a quibus vicissim invitandi forent, sed
eos potius qui remunerari nequissent. Addit, quem-
dam e discumbentibus hæc audientem dixisse, *Bea-
tus qui panem comedit in regno Dei !* Jesum autem
sic orsum loqui : *Homo quidam fecit cœnam magnam.*
Atque ita Lucas præsentem parabolam tradit nar-
ratam a Servatore ei qui dixerat, *Beatus qui panem
comedit in regno Dei.* Quare omnino fatetur diver-
sam hanc esse a superiore parabolam. Sed tamen
quia ne ipsa quidem a cœlorum regno abhorret,
de quo omnis nobis institutus sermo est, videamus
porro quid significant etiam ea quæ in hac propo-
nuntur. Unus recumbentium et convivantium cum
Servatore in Pharisæi domo, sermonibus ejus
commotus, beatum exclamat illum fore qui ad pa-

(65) Triplex est loci hujus Eusebiani, mutatis
sæpe verbis, excerptum. Primum in præcedentibus
dedimus ex catena anonymi auctoris in codice B.
Alterum est hoc excerptum, ex catena Nicetæ in
codice A. Tertium est in codice E, ex catena item
Macarii Chrysocephali, qui cum Nicetæ congruit,
præterquam initio, quod ita se habet : Πολλοὶ τισὶν
ἔδωκε τὴν αὐτὴν παραβολὴν εἶναι ταύτην τε τὴν παρὰ

A Δόξειεν (65) ἂν τις τὴν αὐτὴν εἶναι παραβολὴν τῇ
παρὰ τῷ Ματθαίῳ, ἐν ἣ βασιλεὺς ἐστὶ γάμους ποιεῖν
τῷ υἱῷ αὐτοῦ, καὶ δούλους ἀποστέλλων καλεῖσαι τοὺς
κεκλημένους. Ὁ δὲ μὴ παρέργως προσέχων τῇ
ἀναγνώσει εὐροὶ ἂν ἐπιστήσας τὸν νοῦν παντάκαστον
ἡλλοτριωμένην ταύτην ἐκείνης. Ἡ μὲν γὰρ παρὰ τῷ
Ματθαίῳ πρῶτον ἀπάντων τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν
παρέβαλε τὰ λεγόμενα· τοῦτο δ' ἐνταῦθα οὐ λέλεκται.
Κἀκεῖ μὲν ἀφωμοίον τὸν κλητόρα βασιλεὶ, ἐνταῦθα
δὲ ψιλὸν ἀνθρώπον εἰσάγει· κἀκεῖ μὲν γάμους τῷ
υἱῷ ὁ βασιλεὺς ἐτέλει, ἐνταῦθα δὲ ἀπλῶς δεῖπνον·
κἀκεῖ μὲν πολλοὶ ἀποστέλλονται, ἐνταῦθα δὲ εἰς μόν-
νος ἐπὶ τὴν κλῆσιν ἐκπίμπεται· κἀκεῖ οἱ μὲν ἀμελή-
σαντες οὐκ ἀπήντων, οἱ δὲ λοιποὶ καὶ τοὺς δούλους
ὑβρίσαν καὶ ἀπέκτειναν· ἐνταῦθα δὲ μόνον σκῆπτρον-
ται ἀσχαλίαν, παραιτούμενοι τὴν κλῆσιν· ἐκεῖ πάλιν,
ὁ βασιλεὺς στρατεύματα κινεῖ κατὰ τῶν ἀνηρηκότων
τοὺς αὐτοῦ δούλους· ἐνταῦθα δὲ ὁ ἀνθρώπος ὀργισθεὶς
ἐπὶ τῇ παραιτήσει τῶν κεκλημένων, οὐδὲν μὲν τοιοῦ-
τον ποιεῖ, τῷ δ' ἑαυτοῦ δούλῳ προστάττει πτωχοὺς
καὶ ἀναπήρους καὶ τυφλοὺς εἰσαγαγεῖν. Ὁ δὲ ἐπὶ
τοὺς γάμους τοῦ υἱοῦ συγκαλῶν βασιλεὺς, δούλους
κλειοσιν ὑπερέταις χρώμενος, οὐ πτωχοὺς καὶ ἀνα-
πήρους, ἀλλ' οὐδὲ τυφλοὺς καὶ χωλοὺς εἰσάγει· ἐπειδὴ
μηδ' ἐπρεπεὶν ἐπικληθεῖ γάμου βασιλικοῦ τοιούτους
παρεῖναι· κληθέντων δὲ πολλῶν, τὸν ἀνάξια γάμου
ἐνδεδυμένον ὁ βασιλεὺς τιμωρεῖται. Τὸ δὲ πάντων
κεφαλαιωδέστατον, ὅτι ἡ μὲν παρὰ τῷ Ματθαίῳ πα-
ραβολὴ ἔνδον ἐν τῷ ἱερῷ λέλεκτο, πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς
καὶ πρεσβυτέρους τοῦ λαοῦ διαλεγόμενου τοῦ Σωτῆ-
ρος· ἡ δὲ παρὰ τῷ Λουκᾷ ἐπὶ τῆς Γαλιλαίας ἐν οἰκίᾳ
τινὸς ἀρχοντος Φαρισαίου ψιλὸν δεῖπνον κατασκευάζει,
ἐστωμένον παρ' αὐτῷ τοῦ Σωτῆρος. Προλέγει γοῦν
τῆς προκειμένης παραβολῆς ὁ Λουκᾶς ταῦτα· ὅτι
εἰσῆλθεν εἰς οἶκόν τινος Φαρισαίου ἐστιασθῆναι ἐν Σαβ-
βάτῳ· οἱ δὲ παρετηροῦντο αὐτόν. Ἔπειτα διελθὼν, ὡς
ὕδρωπιχὸν ἐθεράπευσε, καὶ ὡς ἔδιδασκε μὴ τὰς πρωτο-
κλισίας ἐν τοῖς δεῖπνοις μεταδιώκειν, μηδὲ καλεῖν τοὺς
ἀντικαλέσσοντας, ἀλλὰ τοὺς ἀντιδοῦναι μὴ δυναμένους,
ἐπιφέρει, ὅτι ἀκούσας τις τῶν συνανακειμένων ταῦτα
εἶπε, *Μακάριος ὅστις φάγεται ἄρτον ἐν τῇ βασιλείᾳ
τοῦ Θεοῦ!* Ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ· *Ἀνθρώπος τις ἐποίησε
δεῖπνον μέγα.* Οὕτω δ' ὁ Λουκᾶς τὴν προτεθεισάν
παραβολὴν ἀνέγραψεν εἰρησθαι ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος πρὸς
τὸν εἰρηκότα, *Μακάριος ὅστις φάγεται ἄρτον ἐν τῇ
βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ*· ὥστε ἐξ ἀπαντος ὁμολογεῖν ἐτέ-
ραν εἶναι ταύτην παρὰ τὴν πρώτην. Ἐπεὶ δὲ οὐκ
ἄλλοτρια συγγέναι οὐδ' αὐτῆ τῆς βασιλείας τῶν οὐ-
ρανῶν, παρ' ἧς ἡμῖν ὁ πᾶς ἐνέστικτε λόγος, ἔβωμεν
τί βούλεται καὶ τὰ διὰ ταύτην δηλούμενα. Τῶν συνα-

τῷ Λουκᾷ, καὶ τὴν παρὰ τῷ Ματθαίῳ περὶ τοῦ γά-
μου διαλαμβάνουσαν, διὰ τὸ καὶ ἐκεῖ παραιτήσιν
τῶν κεκλημένων εὐρίσκεισθαι. Ὁ δὲ μὴ παρέργως,
etc. *Compluribus visum est, eandem esse parabolam
tam quæ apud Lucam tum quæ apud Mattheum
recitatur de nuptiis, quia et in hac altera excusatio-
nem vocatorum comparavit. Verumtamen qui haud
perfunctorio studio, etc.*

νακειμένων τις τῷ Σωτῆρι ἐν τῇ τοῦ Φαρισαίου οἰκίᾳ A καὶ συνεστιασμένον, ἐκ τῶν αὐτοῦ λόγων κινήθει, μακαρίζει τὸν καταξιοθεσόμενον φαγεῖν ἄρτον ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ. Οἶμαι δ' αὐτὸν τοῦτο εἰρηκέναι διὰ τὸ φάναι τὸν Σωτῆρα τῷ κεκληκῶτι αὐτὸν· "Ὅταν ποιῆς ἄριστον, μὴ πλουσίους κάλει, ἀλλὰ πτωχοὺς, καὶ μακάριος ἔσῃ. Πρὸς τοῦτον οὖν φησιν· Ἄρθρωπός τις ἐποίησε δείπνον μέγα, καὶ τὰ ἐξῆς.

Ἦρξαντο ἀπὸ μᾶς παραιτεῖσθαι πάντες.

Ἐπὶ τὸ λογικὸν συμπόσιον οὐκ ἀπήνησαν, φιλή- B δονοι μᾶλλον ὄντες ἢ φιλόδοιοι, καὶ τῆς ὕλης ἢ τοῦ Θεοῦ· φιληδονίας μὲν γὰρ δείγμα γυνή· ἀγρός δὲ καὶ ζεύγη τῆς φιλοχρημοσύνης. Πολλοὺς μὲν οὖν κεκλη- σθαι φησι· ἐπὶ τὸ μέγα δείπνον καὶ τὸ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης λογικὸν συμπόσιον τῶν ἱερῶν καὶ θείων Γρα- φῶν, μὴ μὴν τοὺς πάντας τῆς χάριτος ἐπιτυγχάνειν· C ἄποστερεῖσθαι γὰρ αὐτῆς τῶν κεκλημένων τοὺς περὶ ἕτερα ἡσχολημένους. Περισπᾶν γὰρ καὶ ἀφέλκειν τῆς κλήσεως τὰς τοῦ βίου φροντίδας διδάσκει· ταῦτας δ' εἶναι διαφόρους· ἢ γὰρ περὶ τὰ κτήματα καὶ ἀγροὺς ἀσχολούμενοι, ταῦτα τῆς κλήσεως προτετιμήκασιν, ὡς παραιτήσασθαι τολμησαὶ διὰ ταῦτα τὴν κλήσιν· ἢ περὶ τὰς τοῦ βίου πραγματείας κατατριβόμενοι· ἢ δεσμῶ γάμων καὶ παιδῶν ἐμπεπλεγμένοι· ἢ τισιν ἄλλοις τοιούτοις φροντισμασιν ἡσχολημένοι. Ταῦτα γὰρ καὶ τοιαῦτα ἐπάγειν καὶ περιέλκειν εἴωθε τοὺς διὰ ταῦτα τὴν χάριν παραιτεῖσθαι τολμῶντας, καὶ τὸν κλήτορα, καὶ τὸ τῆς καινῆς διαθήκης συμπόσιον, καὶ τὴν λογικὴν τροφήν· ὧν ἀπάντων ἐστέρησαν ἑαυ- τοὺς, κατὰ μὲν τὴν ἀποδοθεῖσαν ἐρμηνείαν, οἱ προ- τιμήσαντες τῆς οὐρανοῦ κλήσεως τὰ ἡδέα τοῦ πα- ρόντος βίου, πλοῦτον δηλαδὴ καὶ πραγματείας καὶ γάμον, καὶ διὰ ταῦτα τὴν χάριν παραιτησάμενοι· κατὰ δ' ἑτέραν ἐκδοχὴν οἱ πρῶτοι τῆς κλήσεως ἤξιω- μένοι, οὗτοι δ' ἦσαν οἱ ἐκ περιτομῆς, οἱ δὲ προφάσει τῆς περὶ τὸ κρεῖττον ἀσχολίας τὴν κλήσιν ὕβρισαν. Ὡς γὰρ ἔχοντες ἀγροὺς τὰ παρ' αὐτοὺς ἀμφιλαφῆ ἀναγκάσματα, καὶ ὡς βέας ἀροτῆρας κεκτῆμένοι τοὺς παρ' αὐτοῖς προφήτας, καὶ ὡς ἂν σοφία τιγὶ οἷα δὴ γυναικὶ συμβιούντες, τὴν εὐαγγελικὴν ἐξουτέλιον χάριν. — Ἐπειδὴ δὲ ἦσαν οὕτω παχεῖς τὴν καρδίαν, ἐξυφαίνει παραβολὴν ἀποκρώντως ἔχουσαν εἰς παρά- δεξιαν τῆς ἐπ' αὐτοῖς ἐσομένης οἰκονομίας· πρὸς γὰρ τὸ μακάριος ἔσῃ ἀποβλέπων, καὶ πρὸς τὸ ἀνταπο- δοθησεται σοὶ ἐν τῇ ἀναστάσει τῶν δικαίων, ὁ συνανακείμενος μακαρίζει τὸν μέλλοντα καταξιοῦσθαι D τοῦ ἐν τῇ βασιλείᾳ ἄρτου. Οὗτος δὲ ἦν ὁ κατ' ἀν- ἀπόδοσιν τῆς εἰς τοὺς πτωχοὺς φιλανθρωπίας, ἐν τῇ ἀναστάσει τῶν δικαίων ἀποδοθησόμενος τῷ μακαρι- ζομένῳ, τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας μεῖς καὶ τῆς αὐτῆς νοουμένης. Πρὸς οὖν τὸν εἰρη- κῶτα, Μακάριος ὅστις φάγεται ἄρτον ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ, τίς ἂν γένοιτο οὗτος ὁ μακάριος, διὰ τῆς παραβολῆς ὁ Σωτῆρ παρίστησιν.

Ἐπειδὴ τοίνυν ἐκλήθησαν πολλοὶ εἰς τὸ πάντα ἔτοιμα φέρον δείπνον (τῆς γὰρ βασιλείας ἀξίως ὁ οἰκοδομητὴς τὸ τοιοῦτον ποιεῖ δείπνον), παρητήσαντο δὲ τὴν χάριν, περὶ μὲν τούτων ἀπόφασις ἐξενήκεται

A nem manducandum in regno Dei dignanter fuerit admissus. Puto autem hoc dictum fuisse, quia Servator invitanti se dixerat : Cum prandium feceris, noli divites vocare, sed pauperes, ut beatus sis. Huic ergo respondens ait : Homo quidam fecit cœnam magnam, et reliqua.

19 Cœperunt simul omnes excusare.

Ad rationale convivium non venerunt, quia vo- luptatum potius atque materiæ quam Dei amatores erant. Nam voluptatis argumentum uxor ; ager au- tem ac boves, avaritiæ. Multos itaque vocatos dicit ad magnam cœnam, et rationale per universum orbem convivium sacrarum ac divinarum Scriptura- rum, non tamen omnes gratia potiri, quia vocati B privantur quia rebus aliis curam impendunt. Et- enim distrahere atque avertere a vocatione sollicitudines mundi docet, quæ variæ sunt : nam vel possessionibus agrisque intenti, eas res vocationi anteferunt ; ita ut excusare se vocati idcirco au- deant. Vel vitæ negotiis atteruntur, vel nuptiarum ac liberorum vinculis implicantur, vel aliis hujus- modi curis dediti sunt. Hæc enim et alia hujusmodi abducere ac distrahere solent eos qui gratiam re- pudlare, vocantemque, nec non novi sæderis con- vivium, et intellectualem escam, audent. Quibus omnibus semet orhaverunt, secundum hanc quidem interpretationem, ii qui cœlesti vocationi jucundi- tates hujus mundi prætulērunt, divitias nimirum, C negotia et nuptias ; quorum causa gratiam recu- sarunt. Secundum aliam vero interpretationem, priores illi dignanter vocati, id est populus circum- cisus, qui melioris instituti prætextu vocationem spreverunt. Nam quasi agros haberent copiosas suas Scripturas, et bonum arantium instar propbetas suos, et cum sapientia sua veluti uxore conviven- tes, evangelicam gratiam desperuerunt. — Quia vero tantopere rudi corde erant, necit parabolam ido- neam demonstrando futuram apud ipsos gerenda- rum rerum rationem. Namque ad illa verba *beatus eris* atque ad illa *retribuetur tibi in resurrectione justorum*, respiciens conviva, beatum appellat eum qui in regno dignus erit vesci panē. Porro hic intelligitur qui dandus erit remunerandi causa ben- gnitatem pauperibus exhibitam ; quique in resur- rectione justorum retribuendus est beato illi : nam resurrectio idem esse intelligitur ac regnum Dei. Dicenti ergo, *Beatus qui manducat panem in regno Dei*, parabolam exponit Servator docens quisnam sit ille beatus.

Quoniam itaque vocati sunt multi ad paratam cœnam (nam pro dignitate regni sui paterfamilias cœnam hujusmodi facit), sed gratiam repudiarunt, de his lata sententia fuit dicendo : Neminem viro-

¹⁹ Luc. xiv, 18.

rum illorum qui vocati fuerunt, et ob suas mundanas occupationes recusatore, cœnam meam gustaturum: alios autem, horum loco, vitæ negotiis minime implicatos, dignos habitum iri ait beata cœna, nempe pauperes quosdam et cæcos et mutilos, qui vocationi non resisterunt; quia neque emebant, neque vendebant, neque nuptiis operam dabant, neque alio quolibet negotio distrahebantur, sed promptè expediteque gratiam admiserunt. Quos invitator, primo quidem incolumes faciet, quia facile omnem morbum atque languorem sanat. Deinde etc. Quæ omnia sibi interdixerunt recusantes illi Judaicæ synagogæ principes; quorum loco plebs morigerata fuit, quæ in plateis urbis, nempe in legalis politia, vivebat. — Fortasse autem his hominibus, ethnicos denotare volebat, qui ad ejus magisterium erant accessuri. Hi antea idololatræ erant, quorum animas mali demones vitaverant; quos consentaneo invitationi suæ suscipiens convivator, primum quidem sanos incolumesque efficit, cœlorum oculos reserans, omni morbo omnique languori animarum ipsorum medens; deinde iisdem spiritalem cœnam exhibebit. Primi itaque vocati sunt circumcisi, quæ adversus gratiam contumeliosi fuerunt. Secundi alienigenæ ethnici, qui antea cæca mente erant, et muti, et claudi, ac muti, qui etiam alacriter obtemperarunt. Jam in plateis versantes, si credendi sunt qui lata perditionis via incedunt, et sine doctrina dogmatibusque vivunt. Tum latentes in angulis, si qui malitiam quolibet prætextu velant. Reliqui demum tertio loco de vilis sæpibusque vocati, animæ in inferis detentæ. Multa enim sunt illarum itinera quæ hinc abeunt quibus post corporis depositionem prædicavit Servator. Clementer vero iis etiam necessitatem imponit, qui nondum sua voluntate moventur. Talis est cœna quæ hic invitatis parata est. Tales etiam vocati, quorum alii contumaces, ideoque jejuni; alii morigeri, ideoque admissi. Tu vero mihi hinc mentem transfer, etc. Beati ergo qui nunc esuriunt et sitiunt justitiam, quia tunc saturabuntur, cœna regia epulantes, et vitæ panem participantes, novique calicis lætitiâ. Quorum rerum symbola ante passionem peragens Servator: *Non bibam, inquit, amodo ex hoc genimine vitis usque in diem illum, quo illud vobiscum novum bibam in regno Patris mei*²⁰. Plena est bonarum rerum mensa, qua vescentur ii quibuscum sœdus disposuit, propterea quod secum in tentationibus permanserint, ut manducent ac bibant in mensa ejus, pane cœlesti animarum sanctarum nutritore pasti, vinumque novi geniminis veræ vitis participantes, quam ipse omnium Deus ac pater excolens, novum ex ipsa fructuum dignis propinabit.

Ἐν ἰσθίωσι καὶ πίνωσιν ἐπὶ τῆς τραπέζης αὐτοῦ, ἄρτων μὲν οὐρανίῳ ψυχῶν ἁγίων θρησκευτικῶν τραφησόμενοι, οἴνου δὲ τοῦ καινοῦ γεννηματος τῆς ἀληθινῆς ἀμπέλου μεταληφόμενοι, ἦν αὐτὸς ὁ τῶν ἁλίων θεὸς καὶ Πατὴρ γεωργῶν τὸ καινὸν ἐξ αὐτῆς γέννημα τοῖς τότε ἀέλοις παρέξει.

²⁰ *Quod si in te peccaverit frater tuus.*

Hic vult eos, qui injuriis lacessiti fuerunt, erga

²⁰ *Matth. xxvi, 29. ²¹ Luc. xvii, 3.*

ἢ φήσασα ὅτι· Οὐδαὶς τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων τῶν κεκλημένων, καὶ διὰ τὰς βιωτικὰς ἀσχολίας παραιτησάμενων, γέσσειται ἰμοῦ τοῦ δειπνοῦ· ἑτέρους δ' ἀντὶ τούτων τοὺς μὴ περιπελεγμένους ταῖς τοῦ βίου πραγματείαις, καταξιοθήσεσθαι φησι τοῦ μακαρίου δειπνοῦ, πτωχοὺς τινὰς καὶ τυφλοὺς καὶ ἀναπήρους, τοὺς μηδαμῶς παραιτησάμενους τὴν κλήσιν, διὰ τὸ μῆτε ἀγοράζειν, μῆτε πιπέραςκειν, μῆτε γάμψοι σφαλᾶζειν, μῆθ' ὄψ' ἑτέρων τινῶν τοιοῦτων περισκεσθαι, προθύμως δὲ καὶ ἐτοιμῶς καταδέχεσθαι τὴν χάριν· οὗς ὁ καλῶς κρῦτον μὲν ὕγιαι καταστήσει, οἷός τε ἂν βελῶς πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν θεραπεύειν ἔπειτα, εἰς. (ὡς col. 575). Ἐν ἀπάντων ἐστέρησαν ἑαυτοὺς οἱ παραιτησάμενοι, τῆς Ἰουδαίων συναγωγῆς οἱ ἄρχοντες· μεθ' οὗς ἡ κλήσις ὕπηκουσαν, ὡς πλατείας πόλεως τῇ κατὰ νόμον πολιτείᾳ ζῶσα. — Τὰχα δὲ διὰ τούτων τοὺς ἐξ ἐθνῶν ἠντίετο, τῷ αὐτοῦ λόγῳ προσείναι μέλλοντας. Τοιοῦτοι δὲ ὕπηρχον οἱ πρὶν εἰδωλολάτραι ὑπὸ δαιμόνων πονηρῶν τὰς ψυχὰς λελωθημένοι· οὗς ἀπολούθους τῇ ἐπαγγελίᾳ ὑποδεξάμενος ὁ ἐστιάτωρ, πρῶτα μὲν σώους καὶ ὕγιαι ἀπακαταστήσει, ἀνοήτας τυφλῶν ὀφθαλμοὺς, πᾶσαν τε νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν τῶν ψυχῶν αὐτῶν ἰασάμενος· ἔπειτα τὸ πνευματικὸν αὐτοῖς παραστήσει δειπνον. Πρῶτοι μὲν οὖν ἐκλήθησαν οἱ ἐκ περιτομῆς, οἱ καὶ τὴν χάριν καθύβρισαν· ἐσύτεροι δὲ μετ' ἐκείνων οἱ ἐκ τῶν ἀλλοφύλων ἐθνῶν, οἱ πρὶν τὰς διανοίας τυφλοὶ καὶ ἀνάπηροι καὶ χωλοὶ καὶ κωφοὶ, οἱ καὶ προθύμως ὕπηκουσαν· εἰς δ' ἂν ἐν πλατείας μὲν οἱ τὴν εὐρύχωρον τῆς ἀπωλείας ὁδὸν βαδίζοντες, καὶ βιούντες ἄνευ διδαχῆς καὶ δογμάτων· ἐν δὲ ῥύμαις, οἱ συστέλλοντες τὴν κακίαν οἷα θηποτε προφάσει· οἱ δὲ λοιποὶ, οἱ ἐξ ἐσχάτων ἀπὸ τῶν ὁδῶν καὶ φραγμῶν καλούμενοι τρίτοι, αἱ ἐν ἔδου ψυχαί· πολλὰ γὰρ ὁδοὶ τῶν ἐξεληθόντων τὸν βίον τοῦτον· αἱς ἐκέρυξε μετὰ τὴν ἀπόθεσιν τοῦ σώματος ὁ Σωτὴρ· φιλανθρώπως δ' ἀνάγκην προσάγει τοῖς οὐκέτι αὐτεξουσίαις. Τοιοῦτων μὲν δὴ τὸ δειπνον, ἔπειτα ἐνταῦθα τοῖς δαιτυμόσιν ἡτοίμασται· καὶ τοιοῦτοί τινες οἱ καλούμενοι, οἱ μὲν ἀπειθεῖς, καὶ διὰ τοῦτο ἀπομένοντες ἄγεστοι· οἱ δὲ εὐπειθεῖς, καὶ διὰ τοῦτο προλαμβανόμενοι. Σὺ δὲ μοι ἐνταῦθεν μετὰ τῇ διανοίᾳ, εἰς. (ὡς col. 572). Μακάριοι γοῦν· οἱ νῦν πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην, οἱ τότε χορτασθήσονται, τοῦ δειπνοῦ τοῦ βασιλικοῦ ἐμπορούμενοι καὶ μεταλαμβάνοντες τοῦ ἄρτου τῆς ζωῆς, καὶ τῆς εὐφροσύνης τοῦ καινοῦ ποτηρίου. Ἐν τῷ σύμβολῳ ἐπιτελῶν πρὸ τοῦ πάθους ὁ Σωτὴρ, *Ὁ μὴ πίω, ἐφη, ἀπ' ἄρτι ἐκ τούτου τοῦ γεννηματος τῆς ἀμπέλου ἕως τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ὅταν αὐτὸ πίνω μεθ' ὑμῶν καινὸν ἐν τῇ βουσίᾳ τοῦ Πατρὸς ἐμοῦ· κλήρης φγαθῶν τράπεζα, ἧς μεταλήφονται οἷς τὴν διαθήκην διέθετο, διὰ τὸ μεμνησθῆναι μετ' αὐτοῦ ἐν τοῖς πειρασμοῖς.*

²¹ *Ἐὰν δὲ ἀμαρτή εἰς σὲ ὁ ἀδελφός σου.*

Ἐνταῦθα τοὺς ἐν προκοπῇ γενομένους συγχωρη-

τικός εἶναι τοῖς πταίουσιν βούλεται, θεραπέων δει-
νὴν νόσον ἐν αὐτοῖς πολλάκις ἐμφυομένην, ἐκκόπτων
τὴν κατὰ τῶν πταίωντων ἀποτομήν. Κατεπαίρεσθαι
τοῦν εἰώθαμεν, ὡς μήτε παρακλήσεις τῶν ἡμαρτη-
κῶτων, μήτε τῶν ὑπὲρ αὐτῶν κρεσθεύοντων ἰατηρίας
παραδέχεσθαι· μηδὲ μὴν ὑπολογίζεσθαι ὅσα δὴ καὶ
αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι πταίνοντες συγγνώμης τῆς παρὰ
τοῦ μεγάλου κριτοῦ δεόμεθα. Εἰκότως οὖν παρὰ τῷ
Ματθαίῳ καὶ τῇ παραβολῇ κήχρηται, ἐν ἣ ὀφείλεται
εἰσάγονται, ὁ μὲν μυρία τάλαντα ὀφείλων, ἃ καὶ
ἀπειθὴ αὐτῷ προσποιεῖται· ὁ δὲ ἑκατὸν δηνάρια, ἐφ'
οἷς ἀπακινύετο παρὰ τοῦ ἀφειθέτος τὰ πολλὰ ἐκείνα
τάλαντα. Δι' ἧς διδάσκει, ὅτι μὴ ἄλλως τυχεῖν δυνα-
τὸν ἐστὶ τῆς βασιλείας, κἂν πολλὰ τις κατορθώσῃ, μὴ
τὸν ἀγαθὸν Θεὸν μιμησόμενος κατὰ τὸ ἀμνησίκακον·
ἐπειδήπερ ἡ βασιλεία, κρίσει τοὺς ἀξίους παραδειχο-
μένη, τοὺς μὴ συγχωρητικούς καὶ τὸν ἀγαθὸν τῶν
ἄλων κριτὴν κατὰ τοῦτο μιμουμένους οὐ παραδέχε-
ται. Οὐ γὰρ ἂν ἔχει τις εἰπεῖν τοσαῦτά τινα πεπλημ-
μαληκῆναι εἰς ἑαυτὸν, ὅσα περ αὐτὸς τὸν πάντα χρό-
νον τῆς αὐτοῦ ζωῆς παρὰ τὸ βούλημα τοῦ Θεοῦ πράξας
ὑπέλειπτο ἐστὶ· ποτὲ μὲν γὰρ διὰ τοῦ λόγου πταίμεν,
ποτὲ δὲ δι' αἰσχυρῶν καὶ πονηρῶν ἐπιθυμημάτων τε
καὶ πράξεων. Πλὴν ὅμως τοσαῦτα πταίνοντες, οὐκ
ἐπιγινώσκουμεν τὰς παρὰ τῷ Θεῷ ἐλπίδας, διὰ τὸ φι-
λάνθρωπον καὶ ἀνεξίκακον ἐλεημονικόν τε καὶ συγχω-
ρητικὸν τοῦ Θεοῦ. Οὐκοῦν ἔπεται τῷ αὐτῷ μέτρῳ,
καὶ ἡμεῖς μετρεῖν τοὺς εἰς ἡμᾶς ἀμαρτάνουσι· μηδὲ
κατὰ τὸν Πέτρον ἀκριβολογεῖσθαι τῇ φιλανθρωπίᾳ,
καὶ μέχρις ἑβδόμου ἀριθμοῦ τοὺς εἰς ἡμᾶς ἡμαρτη-
κῶσι συγχωρεῖν· κατὰ δὲ τὸν συμπαθῆ καὶ ἐλεήμονα
Σωτῆρα μέχρι τοῦ ἑβδομηκοντάκις ἑπτά· οὐ πάντως
τὰ τοσαῦτα περιεργαζόμενους ἀμαρτήματα, καὶ ὥσπερ
ἀνεγγραφήν αὐτῶν ποιοῦμένους καθ' ἑκάστην ἡμέραν,
ἐκ δὲ τούτου τὸ ἀπεριόριστον διδασκομένους. Πυθο-
μένου γὰρ τοῦ Πέτρου ἐπὶ πόσοις τοὺς εἰς ἡμᾶς ἀμαρ-
τανόμενοις συγχωρεῖν δεοί, καὶ ἀριθμὸν ὀρίσαντος
τὸν ἱεὺς ἑπτάκις, ὁ Σωτὴρ τὸν ἱεὺς ἑβδομηκοντάκις
ἑπτά εἰσήγαγε, καθ' ὃν δεῖ καὶ ἡμεῖς ἀρίσκειν, εἰδότες
καὶ πεπεισμένοι, ὡς ἔσται καιρὸς καθ' ὃν συναρθῆ-
σεται πρὸς ἡμᾶς λόγος ὑπὸ τοῦ πάντων κριτοῦ τε
καὶ βασιλέως, ἐπειδὴν οἱ πάντες παραστῶμεν τῷ βῆ-
ματι αὐτοῦ, ὅτι ᾧ μέτρῳ μετροῦμεν, ἀντιμετρηθήσε-
ται ἡμῖν. Ὁ μὲν γὰρ μέγας βασιλεὺς ἐντεῦθεν ἤδη
πᾶσιν ἡμῖν τοὺς χρεωφειλέταις πολλῶν τάλαντων κατὰ
τὸ κέρπεον αὐτοῦ τῇ φιλανθρωπίᾳ τὸ πᾶν ἀνῆκε χρέος, ὅ-
θεν ἀφαιρὸν ἀμαρτημάτων καὶ ἐξαλείψας τὸ καθ'
ἡμῶν χειρόγραφον· ἡμεῖς δ' ἐπὶ βραχέσι πταίσμασι
τοὺς συνδούλους ἀποκινύομεν, καὶ παρακαλούμενοι
οὐ συγχωροῦμεν τὰ εἰς ἡμᾶς ἐπταισμένα, μὴ ἐπι-
μετροῦντες τὰ ἴσα οἷς παρὰ Θεοῦ τετυχῆκαμεν τοὺς
ἡμετέροις οἰκέταις. Εὐθύτως οὖν ἀγανάκτησις καθ'
ἡμῶν ἐξενεχθήσεται· καὶ ὁ τὴν πᾶσαν ἡμῖν ὀφειλὴν
ἀφαιρὸν Δεσπότης οὐκέτι ἀφήσει ἡμῖν· ἀλλ' ᾧ μέτρῳ
μεμετρήκαμεν ἀσυμπαθεῖ καὶ ἀνελεῖ καὶ ἀποτόμῳ,
ἐπιμετρήσει ἡμῖν καὶ τὸν ἐξ ἡμῶν κατὰ τῶν ἡμε-
τέρων συνδούλων ὄρον καθ' ἡμῶν ἐπαρτήσει. Ἐφεύ-

A offensores suos indulgentiam expromere : sanati-
dum morbum saepe numero illorum animis inna-
scentem, atque odium quo sibi maleficos prosequun-
tur resecat. Quippe adeo exacerbari solemus, ut
neque precantium obtestationes, neque supplices
intercessorum preces admittamus, neque reputa-
mus quanta et nos humanæ conditionis peccata
ignosci nobis a magno iudice ogeamus. Apie igitur
apud Matthæum²² parabola Servator utitur, in qua
debitores introducuntur quorum alter decem millia
talentorum debebat, quæ ipsi supplici condonata
fuere; alter autem centum denarios, quorum causa
suffocabatur ab eo, cui tantus ille talentorum nu-
merus remissus fuerat. Qua parabola docet, haud
licere regnum adipisci, quanquam alioqui multa
B recte aliquis fecerit, nisi Dei bonitatem injuriarum
oblivione imitetur. Nam regnum quod non nisi ju-
dicio probatos recipit, alienis a clementia neque
omnium iudicem hac virtute imitantibus haudqua-
quam patet. Neque enim quempiam tanta in nos
peccasse affirmabimus, quanta nosmet per universæ
vitæ tempus adversus Dei voluntatem patravimus,
ideoque debitores evasimus. Nam modo sermone
offendimus, modo turpibus vitiosisque cupiditatibus
atque acibus. Nihilominus qui tanta delinquimus,
fiduciam placandi Dei non omittimus, quem bene-
volum hominibus, patientem ac misericordem ve-
niæque proum scimus. Consentaneum est igitur
ut eadem mensura iis, quorum offensæ in nos ex-
stiterunt, largiamur : neque, ut olim Petrus²³, mi-
nuta benevolentia simus, neque injuriarum remis-
sionem septenario numero coarctemus; imo vero
septuagies septies cum clemente misericordique
Servatore parcamus. Quare offensas ne sedulo
ventilemus, neque harum veluti commentarium in
dies conficiamus. Nunc enim indulgentiam sine fine
docemur. Etenim interrogante Petro quoties pec-
cantibus adversus nos indulgere oporteret, nume-
rumque septenarium desinente, Servator usque ad
septuagies septies produxit veniæ dandæ a nobis
numerum; probe nimirum consciis, tempus affore
quo rationes nobiscum ponentur ab universali iudice
ac rege, cum omnes ante ejus tribunal constitue-
rant, et qua mensura mensi fuerimus, remetietur
nobis. Etenim nunc magnus rex cunctis nobis mul-
torum talentorum debitoribus, prout suam clemen-
tiam decebat, debitum remisit, dans peccatis veni-
am, delensque scriptum contra nos chirogra-
phum : nos autem leves ob culpas conservas suffo-
camus, atque obsecrati minime remittimus quæ in
nos peccata fuerint; familiaribus nostris haud pa-
ria facientes iis, quæ nos a Deo consecuti sumus.
Merito itaque nobis irascetur is qui omne debitum
nobis condonaverat Dominus : neque jam nobis
parcet; sed qua mensura mensi fuerimus, dura
videlicet, immisericoe et aspera, eadem nobis re-
tribuet; latamque a nobis adversus conservas no-

²² Matth. xviii, 24. ²³ ibid., 21.

stros sententiam, de nobismet pariter dicet. Secus vero licet cuique bonam sententiam genus sibi apud illud tribunal comparare, si ipse antea sit benignus, et alienis contra se peccatis indulgeat.

²⁴ *Et dicent vobis: Ecce hic, vel ecce illic.*

Hæc secundum Matthæum dicta sunt de Hierosolymorum excidio. Quare illic addebatur: *Tunc qui in Judæa sunt, fugiant ad montes*²⁵. Verumtamen hic de Antichristi temporibus Servator proloquitur; ideoque verba illa non adjunguntur.

²⁶ *Primum oportet illum multa pati.*

His verbis futuram quoque aliquando apostasiam innuit dum ait: Primum oportet illum multa pati, et reprobari a generatione hac, nempe hominum. Nam repulsum atque improbatum iri Evangelium ejus, populumque ejusdem magnopere afflictum iri, vaticinatus est; sive in consecutis deinde persecutionibus, quibus furentibus sexcenta ipse Servator passus est, maledictis hominum appetitus; sive Ecclesia ejus atque doctrina cum exagitaretur atque oppugnaretur; sive in universi consummatione, cum Evangelium ejus omnino improbabitur, atque ex hominum cœtu exterminabitur.

²⁷ *Et sicut accidit Noachi temporibus, etc.*

Sic igitur repulso, uti dictum est, per apostasiam sermone evangelico, more malorum quæ diluvii tempore contigerunt, impis, inquit, hominibus exitium superveniet. Et quidem sicut omnes tunc perierunt, exceptis duobus qui cum Noacho in arca constiterant; ita in Domini adventu, scelesti homines per apostasiam tempus luxuria et ebrietatibus et nuptiis et cæteris vitæ voluptatibus occupati, ea ratione peribunt qua illi Noachi ætate diluvio submersi. Ne quis autem existimaret hos quoque aquis obrutum iri, necesse fuit Loti exemplum commemorare; *Sicut, inquit, Loti tempore edebant et bibebant, et reliqua: Porro die qua Lotus Sodomis egressus est, ignis cælo pluit cunctosque incolas perdidit. Hujusmodi, inquit, dies erit qua Filius hominis revelabitur*²⁸. Quibus verbis mystice admodum ac terribiliter docet, fore ut igne ac sulfure cœlis misso impios omnes ira Dei corripiat. Idcirco impios hanc diem adesso orantes prophetica vox increpat dicens: *Væ desiderantibus diem Domini! Cur? Vobis hæc dies, tenebræ et non lux, dies tenebrarum et caliginis, dies calamitatis et exterminii*²⁹. Sedulo autem Servator hic quoque cavit, quominus diceret ignem et sulfur antea cælo pluisse in impios Sodomorum cives, quam Lotus egressus eorum cœtu separaretur. Sic diluvium neque inundavit, neque mersit universos orbis incolas, priusquam Noachus in arcam introiret. Ita prorsus in mundi consummatione haud ante eventurum peruentium impiorum diluvium ait, quam in cælesti arca congregentur incolentes quicumque tunc pii homines erunt, prorsus ut Noachi exemplum reno-

ροι δι τις ταυτῶν μεθόδων ἀγαθῆς ἀποφάσεως τῆς ἐπὶ τοῦ δικαιοῦτητος ἐξενεχθσομένης, εἰ τρωλαδῶν γενοιο φιλάνθρωπος καὶ τῶν εἰς αὐτὸν ἀμαρτανομένων συγχωρητικῶς.

Καὶ ἐροῦσιν ὑμῖν· Ἰδοὺ ὧδε, ἢ ἰδοὺ ἐκεῖ.

Ταῦτα κατὰ μὲν τὸν Ματθαῖον ἐλέγτο περὶ τῆς ἐρημώσεως Ἰερουσαλῆμ (66)· διδ καὶ προσέκκετο· *Τότε οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ φευγέτωσαν εἰς τὰ ὄρη· ἐνταῦθα δὲ περὶ τῶν καιρῶν τοῦ Ἀντιχριστοῦ προλέγει· διδ οὐ πρόκειται τοῦτο.*

Πρῶτον δεῖ αὐτὸν πολλὰ παθεῖν

Αὐνίττεται δὲ καὶ ἐν τούτοις τὴν ποιε γενησομένην ἀποστασίαν εἰπών· Πρῶτον δεῖ αὐτὸν πολλὰ παθεῖν καὶ ἀποδοκιμασθῆναι ἀπὸ τῆς γενεᾶς ταύτης, δηλονότι τῆς τῶν ἀνθρώπων· ἀποβληθῆναι γὰρ καὶ ἀποδοκιμασθῆναι τὸν περὶ αὐτοῦ λόγον, πολλὰ τε παθεῖν τὸν αὐτοῦ λαόν, ἐθέσπισεν· εἰτε ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα διωγμοῖς, καθ' οὓς μυρία πέπονθεν αὐτός τε βλασφημούμενος ὁ Σωτῆρ παρὰ τοῖς ἄνθρώποις, ἢ τε Ἐκκλησία αὐτοῦ καὶ ὁ λόγος ἐλαυνόμενος καὶ κατακλιόμενος· εἰτε πρὸς τῶ πάντων τέλει, καθ' ὃ ἀποδοκιμασθήσεται· πάμπαν ἀποβληθεὶς ἀπὸ τῆς τῶν ἀνθρώπων γενεᾶς.

Καὶ καθὼς ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Νῶε, κ. τ. λ.

Ὁὗτω τοίνυν, ὡς εἴρηται, ἐκδηθέντος διὰ τὴν ἀποστασίαν τοῦ λόγου τοῦ εὐαγγελικοῦ, κατὰ τὴν ὁμοίωσιν τῶν ἐπὶ τοῦ κατακλισμοῦ συμβεδηκότων, ὁ κατὰ τῶν ἀσεβῶν διεθρος ἐπιστήσεται, φησί. Ἄλλ' ὡς τότε πάντας μὲν ἀπόλασεν, οὐ μὴν καὶ τοὺς συνηγμένους ἅμα τῶ Νῶε ἐν τῇ κιβωτῇ, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς αὐτοῦ παρουσίας οἱ μὲν ἀσεβεῖς κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀποστασίας τρυφαῖς καὶ μέθαις καὶ γάμοις καὶ ταῖς τοῦ βίου ἡδοναῖς κατατριβόμενοι ὁμοίως τοῖς ἐπὶ τοῦ Νῶε κατακλιθέντες ἀπολούνται. Ἰπὲρ δὲ τοῦ μὴ τινα νομῆσαι δι' ὕδατος καὶ τούτους κατακλισθῆσθαι, ἀναγκαίως τῶ ἐπὶ τοῦ Λῶτ ἐχρηται παραδειγματι, *Καθὼς ἐγένετο, λέγων, ἐν ταῖς ἡμέραις Λῶτ, ἦσθιον, ἐπιον, καὶ τὰ ἐξῆς· Ἡ δὲ ἡμέρα ἐξῆλθε Λῶτ ἀπὸ Σοδόμων ἐδρεξε πῦρ ἀπ' οὐρανοῦ καὶ ἀπέλασε πάντας. Κατὰ τὰ αὐτὰ ἔσται ἡ ἡμέρα ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀποκαλύπτεται· σφόδρα ἀπορρήτως· καὶ φοβερῶς διδάσκων δι πυρὶ καὶ θείῳ ἀπ' οὐρανοῦ καταπεπομένῳ τοὺς ἀσεβεῖς πάντας ἢ ἔργῃ μετελεύσεται· διδ τοῖς μὲν ἡμέραν ταύτην ἐπιστήναι εὐχόμενοις ἀσεβῆσιν ἢ προφητικῆ φωνῇ ἐπαναταίνεται λέγουσα· *Ὁὐαὶ οἱ ἐπιθυμοῦντας τὴν ἡμέραν Κυρίου! Ἰνα τί; Ἰμῶν αὕτη ἔσται σκότος, καὶ οὐ φῶς, ἡμέρα σκότους καὶ γνόφου, ἡμέρα ταλαιπωρίας καὶ ἀφανισμοῦ. Σφόδρα δὲ ἀκριβῶς καὶ ἐνταῦθα ἐτήρησεν ὁ Σωτῆρ ὁ πρότερον τὸ πῦρ εἰπών ἀπ' οὐρανοῦ καὶ τὸ θεῖον κατακληθῆναι ἐπὶ τοὺς ἐν Σοδόμοις ἀσεβεῖς, ἢ τὸν Λῶτ ἐξελεῖν, καὶ χωρισθῆναι ἐξ αὐτῶν. Οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ κατακλισμοῦ οὐ πρότερον ἐπῆλθεν οὗτος καὶ πάντα ἀπόλασε τοὺς κατὰ γῆν οἰκοῦντας, ἢ τὸν Νῶε ἐξελεῖν εἰς τὴν κιβωτῶν. Κατὰ τὰ αὐτὰ τοίνυν καὶ ἐπὶ**

²⁴ Luc. xvii, 25. ²⁵ Matth. xxiv, 16. ²⁶ Luc. xvii, 25. ²⁷ ibid. 26. ²⁸ Luc. xvii, 28-30. ²⁹ Amos v, 18.

(66) Confer Theophaniz fragmentum x, col. 653.

τῆς συντελείας οὐ πρότερον ἔσθαι τὸν κατακλυσμόν τῆς ἀπωλείας τῶν ἀσεβῶν φησιν, ἢ συναχθῆναι εἰς τὴν ἰπουράνιον τοῦ Θεοῦ κλωτῶν, καὶ διασωθῆναι τοὺς τότε εὐρεθησομένους τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπους, κατὰ τὸ παράδειγμα τὸ ἐπὶ τοῦ Νῶε· οἷς καὶ λεχθήσεται κατὰ καιρὸν τὸ προφητικὸν ἐκεῖνο· *Bάβυλα, λαὸς μου, εἰσελθε εἰς τὸ ταμιεῖόν σου, καὶ τὰ ἐξῆς, ἕως οὗ παρέλθοι ἡ ὄρη Κυρίου*· ὡσπερ καὶ ἐπὶ τοῦ Λῶτ ἐποίησαν, ἵνα μὴ οἱ δίκαιοι συναπλωγῶνται τοῖς ἀσεβείοι· οὕτως καὶ ἐπὶ τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος οὐ πρότερον αὕτη ἔσται, ἢ πάντας τοὺς ἐπὶ γῆς δικαίους καὶ θεοσεβεῖς ἀπορισθῆναι τῶν ἀσεβῶν, καὶ συναχθῆναι εἰς τὴν ἰπουράνιον τοῦ Θεοῦ κλωτῶν· εὐρισκομένων, πάντων δὲ ἀθέων ἀσεβῶν τῶν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ὄρη τοῖς τῆς οἰκουμένης κρατησάσης, ἢ τοῦ Θεοῦ ὄρη τοῖς

Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ δεῖ ἔσθαι ἐπὶ τοῦ
δάματος, κ. τ. λ.

Σημαίνει δὲ διὰ τούτων τὸν κατὰ τῶν θεοσεβῶν ἐπινεχθῆσομενον διωγμὸν ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τῆς ἀπωλείας. Ἡμέραν δὲ ἐκείνην ὀνομάζει τὸν χρόνον τὸν πρὸ τῆς συντελείας, ἐν ᾧ φησιν· *Ὁ φύγων μὴ ἐπιστρέψτω, μηδὲ μμητῆς γινέσθω τῆς γυναικὸς Λῶτ, ἥτις μετὰ τὸ φυγεῖν καὶ ἐξω γενέσθαι τῆς Σοδομιτῶν χώρας, στραφείσα εἰς τὰ ὀπίσω, ἀπενεκράθη, στήλη ἄλλοις γενομένη.* Ἀφαιδεῖν γὰρ τότε προσήκει οὐχ ὑπαρχόντων μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐαυτῶν ζωῆς τε καὶ ψυχῆς τοὺς ἐν μέτρῳ τῆς ἀποστασίας καταληφθῆσομένους, μήποτε, βουληθέντες τῆς ἐαυτῶν περιποίησθαι προσκαίρου ζωῆς, σὺν ταύτῃ καὶ τὴν αἰώνιον ζωὴν ἀπολέσειαν, τῇ ἀποστασίᾳ ἐαυτοὺς παραδόντες.

Ταύτῃ τῇ νυκτὶ ἔσονται δύο ἐπὶ κλίνης μιᾶς, κ. τ. λ.

Σφόδρα δὲ θαυμαστῶς εὖν τῆς ἀποστασίας καιρὸν καὶ τὴν στήρησιν τοῦ νοεροῦ λογικοῦ φωτὸς νύκτα ὀνόμασε· νυκτὶς γὰρ καὶ σκότους· χείρων ἢ τότε τῶν ἀνθρώπων ἔσται κατάστασις διὰ τὴν ἐπικρατήσαν αὐτῶν θνοῖάν τε καὶ πλάνην. Διὸ φησι· *Δέξω ἅμῃ· δύο ἔσονται ἐπὶ κλίνης καὶ δύο ἐπὶ μιλῶνος, εἰς παραλαμβανόμενος ὡς ἄλλοτριος τῆς ὄρης, καὶ εἰς ἀριέμενος, ὥστε τῇ ὄρῃ παραδοθησόμενος, ὁ θησαυριστὴς ἐαυτοῦ ὄρη ἐν ἡμέρᾳ ὄρης· δι' ἃν παρίσται τὸν χωρισμὸν τῶν ἀγιῶν καὶ θεοφιλῶν ψυχῶν τὸν ἀπὸ τῶν ἀσεβῶν.* Ἴνα γὰρ μὴ ἀδιακρίτως ἐπιλοθῆσῃ ἡ ὄρη καὶ τῶν δικαίων παραληφῆται, προλαβὼν ὁ Θεὸς ὡσπερ τὸν Λῶτ προεξήγαγε τῆς Σοδόμων καταστροφῆς. Τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ πρὸ τῆς συντελείας, πρὶν ἐπιθεῖν τὴν κατὰ τῶν ἀσεβῶν ὄρη, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶσιν οἱ δίκαιοι, χωρισμὸς ἔσται τῶν θεοφιλῶν ψυχῶν, ἀγγέλων αὐτὰς διαχωρίζοντων καὶ παραληφόμενων· ὥστε ἐν μιᾷ στρωμνῇ δύο ἐκ κατακειμένων ἵνα μὲν τὸν τοῦ Θεοῦ ἄξιον παραλαμβάνεσθαι, τὸν δὲ ἕτερον καταλείψεσθαι, ὡς ἄξιον τῆς τότε καταληφόμενης τοῖς ἀσεβείοις ὄρης. Καὶ ἐπὶ τῶν ὄφ' ἐπὶ μιλῶνι ἀληθουσῶν, ὁ αὐτὸς λόγος ἔσται. Ἀληθούσας δὲ ὀνόμασε τὰς τὸν εὐτελεῖ καὶ

A veter. Quibus etiam commode dicitur propheticum illud : *Vade, popule meus, intra in cubiculum tuum, et reliqua; donec transeat indignatio Domini* : ceu Loto accidit, ne boni cum improbis morte irrelantur. Ita sæculi consummatio non ante eveniet, quam justiquot in orbe erunt ac religiosi ab improbis discernantur, atque in cœlesti Dei arca concludantur. Tunc enim nemine jam inter homines justo superatite, sed Irreligiosis omnibus atque scolestis sub Antichristi vexillo degentibus, atque apostasia toto orbe diffusa, ira demum Dei plenos sceleribus homines invadet.

οὕτω γὰρ μηκέτι μηδενὸς δικαίου ἐν ἀνθρώποις Ἀντιχρίστου γεγονότων, τῆς τε ἀποστασίας καθ' ὅλης ἀσεβείας μεταλεύσεται.

B ²¹ *Quicumque illa die fuerit in lecto, etc.*

Hoc dicto significat persecutionem quam adversus bonos concitabit perditionis filius. Diei vero illius nomine appellat tempus, quod consummationem proxime præcedet; quo tempore, ait, nemo respiciat, neque Loti uxorem imitetur, quæ in fuga postquam Sodomitarum fines excesserat, cum respicere voluisset, in mortem incidit, statua salis effecta. Prodigos enim tunc esse oportet non rei familiaris tantummodo, verum etiam vitæ suæ animæque (67), eos qui in apostasiæ ætatem incurrent; ne dum animam suam conservare temporaliæque vitæ parcere student, hanc simul et æternam vitam amittant, dum se apostasiæ victos permittunt.

²² *Illâ nocte duo erunt in lecto uno, etc.*

Mirifice admodum apostasiæ tempus ac rationalis orbitatem luminis noctem appellavit. Nocte enim tenebrisque deteriora erunt tunc hominum ingenia propter offusam iis amentiam atque errorem. Quare ait : Dico vobis : Duo erunt in lecto, et duo in pistrino; unus assumendus, quia iræ immerens; alter relinquendus, utpote ultrici iræ obnoxius, qui sibi videlicet iram thesaurizavit in diem iræ. Quamobrem sicut sanctarum Deoque chararum animarum ab improbis divisionem. Etenim ne temere superveniens ultio justos quoque homines corripere, dedit mature operam Deus ut Lotum Sodomorum exitio subduceret. Similiter impendente consummatione, priusquam impios ultio invadat, ne cum mundo justis damnetur, discrimen fiet animarum Deo chararum, angelis eas dividendis atque assumendis : ita ut e duobus in eodem lecto jacentibus, unus dignus assumatur, alter derelinquatur, utpote ultionis quæ tunc de impiis sumetur merens. Idemque accidit duabus quoque in pistrino commolentibus. Molentes autem dicit feminas, ut significet vilis, pauperrimæ atque infimæ conditionis homines. Jacentes autem in lectis dicit, pro libera-

²⁰ Isa. xxvi, 20. ²¹ Luc. xvii, 31. ²² Luc. xvii, 34.

(67) Quo sensu animæ quoque suæ prodigus aliquis esse possit, videsis apud Eusebium in nostris Theophrasti fragmentis, col. 671.

lis et lautæ vitæ mortalibus. Hanc ipsam locutionem habet Moysis Scriptura, ubi dicitur perventura vindicta a Pharaonis primogenito usque ad molentem pissentemque in pistrino. Extremi enim humanæ conditionis termini, opulentus videlicet, et humilis atque abjectus, his verbis attinguntur. Sic nunc quoque duos in lecto uno memoravit Scriptura, ut liberalis vitæ homines innueret; quorum unus assumetur, qui Dei electione dignus; alter relinquetur, qui poenæ est æffinis. Similiter molentes duæ intelliguntur quæ inter homines obscuram et pauperem vitam agitant: quarum item quæ justa est, assumetur, altera relinquetur.

²² *Dicunt ei: Ubinam, Domine? Qui respondit: Ubi fueris corpus, illuc congregabuntur et aquilæ.*

Sciscitantibus discipulis: *Ubinam, Domine? volentibusque cognoscere, ubinam alter ex illis non assumptis relinquetur: Ubi, inquit, fueris corpus, vel cadaver, ut ait Matthæus, illuc congregabuntur et aquilæ* ²³: ex avibus nescio quibus cadaverum voracibus principes hujus sæculi ducta comparatione significans, qui sanctos Dei tunc persequuntur: quibus uno in loco coactis, eodem pariter compelletur ille qui indignus delectu est. Est autem jacentium in lecto, alter; vel molentium, una: qui etiam tradentur congregatis adversum ipsos aquillis. Aquillas vero, Hierosolymorum quoque obsessorea propheticus sermo appellavit; veluti cum Nabuchodonosorum dicit *grandem et magnarum alarum aquilam* ²⁴. Nisi forte alio sensu vindices ultricesque potestates, quæ impios invadent, his verbis denotantur: quibus ne forte tradamur, monet deinde Servator ut precibus operam demus.

²⁵ *Judex quidam erat, qui Deum non timebat.*

Addit etiam parabolam de iudice iniquitatis, quo confirmet orandum semper nullaque ignavia cessandum. Quod autem ait ²⁷: Num Filius hominis, cum venerit, fidem in orbe inveniet? defectum fidei futurum ostendit, ita ut nemo fidelis superveniat, aut vix rarus aliquis, circa secundæ ejus manifestationis ætatem. Id porro apostatici temporis magnum signum erit, cum raro occurreret qui fidem retineat: imo vero ne unus quidem fortasse erit, propterea quod alii assumpti fuerint, alii relictis, aquillis nempe tradendi. Sic ergo deleta inter homines fide, ipse superveniet, sanctos suos qui ab impiis leto dediti fuerint, vindicaturus. Brevi autem ultionem patrabit, propterea quod hi diu noctaque ad eum clamant. Et quidem ut ad se clament, docuit eos per parabolam de iudice iniquitatis.

²⁸ *Homo quidam nobilis abiit in regionem longinquam accipere sibi regnum, et reverti.*

En quæ in hac parabola edocemur: futurum sci-

A *πενιχρὸν καὶ ἔσχατον ἐν ἀνθρώποις διαντιλοῦσας βίον ἐπὶ κλίνης δὲ τοὺς τὸν ἐλευθέρου καὶ ἀνετὸν βίον μεταεργουμένους. Τοῦτο δὲ παραστήσει ἡ Μιυῦσίως γραφὴ ἐν ᾧ φησὶν ὁ λόγος ἤξειν τὴν ὄργην ἀπὸ πρωτοτάτου Φαραῶν, καὶ ἕως τῆς ἀληθούσης καὶ πεισσοῦσης ἐν τῷ μυλῶνι. Τὰ γὰρ ἄκρα τῶν κατ' ἀνθρώπους βίων, τοῦ τε ἐνδόξου τοῦ ἀπεβρίμμενου καὶ ἔσχατου, διὰ τούτων ὁ λόγος παρέστησεν· οὕτως οὖν καὶ ἐνταῦθα δύο ἐπὶ κλίνης μιᾶς εἰσήγαγε, τοὺς τὴν ἐλευθέρου ζωὴν μετιόντας αἰνιξάμενος· ὁ εἰς παραληφθήσεται, ὁ ἀξίος τῆς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἐκλογῆς· ὁ δὲ ἕτερος ἀφεθήσεται, δηλονότι· ὁ τῆς ὄργης οἰκίος· ὡσαύτως δύο ἀλήθουσαι εἶεν ἂν αἱ ἐν ἀνθρώποις τὸν ἀτιμον καὶ πενιχρὸν βίον μετιούσαι· ὧν κλίην ἡ κρείττων παραληφθήσεται, ἡ δὲ ἕτερα ἀφεθήσεται.*

B *Ἀλέγουσιν αὐτῷ· Ποῦ, Κύριε; Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς· Ὁπου τὸ σῶμα, ἐκεῖ συναχθήσονται καὶ οἱ ἀετοί.*

Ἐρωτησάντων τῶν μαθητῶν· *Κύριε, ποῦ; καὶ βουληθέντων μαθεῖν ποῦ καταλειφθήσεται ὁ ἕτερος τῶν (μὴ) παραληφθέντων· Ὁπου, φησὶ, τὸ σῶμα, ἢ τὸ πνεῦμα κατὰ Ματθαῖον, ἐκεῖ συναχθήσονται καὶ οἱ ἀετοί· ὡσπερ οἰκίους τινὰς νεκροδόρους, τοὺς ἀρχοντας τοῦ αἰῶνος τοῦ αἰνιξάμενος, τοὺς τὰς δυνάμεις τοὺς ἁγίους τοῦ Θεοῦ· ὧν ἐπὶ τὸ αὐτὸ συναχθέντων, ἐκεῖ καὶ παρ' αὐτοῖς συναχθήσεται ὁ ἀνάξιος τῆς παραληψέως. Ἦν δ' οὗτος τῶν ἐπὶ κλίνης καθευδόντων ὁ ἕτερος· ἢ τῶν ἀληθουσῶν ἡ μιᾶ· οἱ καὶ παραδοθήσονται τοῖς ἐπισυναχθεῖσι κατ' αὐτῶν ἀετοῖς. Ἀετοῦς δὲ καὶ τοὺς τῆς Ἱερουσαλήμ πολιτοφκτῆς ὁ προφητικὸς λόγος ὠνόμασεν· ὡς δεῖ περὶ τοῦ Ναβουχοδονόσορ λέγει· Ὁ ἀετὸς ὁ μέγας ὁ μεγαλοκτέρυγος· μή ποτ' οὖν καθ' ἑτέραν δίκνοιν αἱ τιμωρητικαὶ καὶ κολαστικαὶ δυνάμεις, αἱ τοὺς ἀσεβεῖς μετελευσόμεναι, διὰ τῶν ἐνταῦθα λεγομένων αἰετῶν ἐδηλώθησαν· αἷς ἵνα μὴ παραδοθῶμεν, ἐξῆς ὁ Σωτὴρ παραινεῖ εὐχαῖς σχολάζειν.*

Κριτικὸς τις ἦν τὸν Θεὸν μὴ φοβούμενος.

Ἐπισυνάπτει γοῦν καὶ παραβολὴν τὴν περὶ τοῦ κριτοῦ τῆς ἀδικίας, πρὸς τὸ δεῖν πάντοτε προσεύχεσθαι καὶ μὴ ἐκκακεῖν. Τὸ δὲ εἰπεῖν· Ἄρα ἐλθὼν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου εὐρήσει τὴν πίστιν ἐπὶ τῆς γῆς; ἐκλειψὶν δηλοῖ τῆς πίστεως, ὡς μηδένα πιστὸν εὐρεθήσεσθαι, ἢ εἴ· ποῦ ἄρα σπάνιον τινα κατὰ τὸν τῆς δευτέρας αὐτοῦ θεοφανείας χρόνον. Ὅπερ μέγα τεκμήριον τυγχάνει τοῦ καιροῦ τῆς ἀποστασίας, ἐν ᾧ σπάνιος ἔσται ὁ εὐρεθισόμενος πιστός· τάχα δὲ οὐδὲ εἰς ἔσται, διὰ τὸ τοὺς μὲν παραληφθήσεσθαι, τοὺς δὲ καταλειφθήσεσθαι τοῖς ἀετοῖς παραδοθησομένους· οὕτω τε ἐξ ἀνθρώπων ἐκλειπούσης τῆς πίστεως, αὐτὸς λοιπὸν ἐπιστήσεται τὴν ἐκδίκησιν ποιησόμενος τῶν ἁγίων αὐτοῦ τῶν ὑπὸ τῶν ἀσεβῶν ἀνηρημένων. Ἐν τάχει δὲ ποιήσει τὴν ἐκδίκησιν, διὰ τὸ βῆν πρὸς αὐτὸν θυκεὶς καὶ ἡμέρας· βῆν δὲ πρὸς αὐτὸν εἶδαξε διὰ τῆς παραβολῆς τοῦ κριτοῦ τῆς ἀδικίας.

Ἀνθρώπος τις εὐγενὴς ἐπορεύθη εἰς χώραν μακρὰν λαβεῖν αὐτῷ βασιλείαν, καὶ ὑποστρέψαι.

Τοσαῦτα διὰ τῆς παραβολῆς διδασκόμεθα, τὴν

²² Luc. xvii, 37. ²³ Matth. xxiv, 28. ²⁴ Ezech. xviii, 3. ²⁵ Luc. xviii, 2. ²⁷ ibid. 8. ²⁸ Luc. xix, 12.

μέλλουσαν αὐτοῦ καὶ μηδέπω παρούσαν βασιλείαν (68), ἀλλ' αἰσθητὴν ταύτην τινὲς ἐφρατάζοντο, τὴν ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανὸν μετέτασιν τε καὶ ἀνάληψιν, τὴν δευτέραν καὶ ἔνδοξον αὐτοῦ θεοφάνειαν, τὴν κριτικὴν καὶ τοῦ κατ' ἀξίαν ἐκάστην διανεμητικὴν ἐξουσίαν, τὴν τῶν οὐκείων αὐτοῦ καὶ πιστῶν θεραπευόντων εὐδοκίμησιν, τὴν τῶν μὴ τοιούτων κατάρκωσιν, τὴν τῶν πολιτῶν τοῦ βασιλείου κατ' αὐτοῦ συσκευῆν, τὴν μετελευσομένην αὐτοὺς ἐπαξίως ὡς ἔδρασαν δικήν· ταῦτα γὰρ ὁμοῦ πάντα δια τῶν ἐκτεθεισῶν φωνῶν ἐδήλου. Καὶ πρῶτον μὲν ἄνθρωπον αὐτὸς ἑαυτὸν ὠνόμαζε διὰ τὴν κατὰ σάρκα γέννησιν, τὴν κατὰ ἄνθρωπον αὐτῷ συστάσαν· ἔπειτα εὐγενῆ, ἀλλ' οὐπὶ βασιλείᾳ ἑαυτὸν ἐκάλει, διὰ τὸ μηδέπω τῇ βασιλικῇ ἀξίᾳ κατὰ τὴν πρῶτην θεοφάνειαν κεχρησθαι. Τῆς δ' εὐγενείας αὐτοῦ μάρτυρες οἱ τοῦ γένους καὶ τῆς ἐκ προγόνων διαδοχῆς τὴν ἱστορίαν γραφῇ παραδεικνύοντες· ὡς ὁ μὲν τις, τὴν κατὰ ἄνθρώπους εὐγένειαν αὐτοῦ περισταῖς, ἔνθεν δὴ ποθεν εὐηγγελίζετο λέγων· *Βιβλος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ υἱοῦ Δαβὶδ, υἱοῦ Ἀβραάμ· εἶθ' ἐξῆς τούτοις τὴν γενεαλογίαν δι' ἐπιδημῶν ἀνδρῶν καὶ διὰ βασιλικῶν γένους ἐπ' αὐτὸν κατὰ τὴν ἱστορίαν· ὁ δὲ τὴν ἀνωτάτω καὶ πρὸ πάντων αἰώνων ἐκ Θεοῦ γέννησιν αὐτοῦ διδάσκων, τὴν ἀληθινὰς πρῶτην καὶ μόνην εὐγένειαν παραδίδου λέγων· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο.*

Ἄλλὰ γὰρ οὗτος ὁ πρὸ πάντων αἰώνων Θεὸς Λόγος, γενόμενος ἄνθρωπος εὐγενῆς, καὶ τὸν σὺν ἀνθρώποις διεξελθὼν βίον τὸν ἐμπερόμενον ταῖς περὶ αὐτοῦ εὐαγγελικαῖς γραφαῖς, μετὰ τὴν παρὰ ἀνθρώποις ἀνάστασιν διατριβὴν, ἐπανίωσεν πρὸς τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα, ἐπορεύθη εἰς χώραν μακρὰν λαβεῖν ἑαυτῷ βασιλείαν καὶ ὑποστρέψαι. Χώραν δὲ μακρὰν τὴν ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανὸν ἔνδοξον ἐδήλου (69)· λαβεῖν τε τὴν βασιλείαν αὐτὴν ἐκείνην φησὶν, ἣν ὁ προφήτης Δαυιδὴς ἠνείκετο λέγων· *Καὶ ἰδοὺ Ἰὼδ ἀνθρώπου ἐκὶ νεφελῶν ἐρχόμενος ἦν· καὶ αὐτῷ ἐδόθη ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ τιμὴ, καὶ ἡ βασιλεία.* Εὐ δὲ καὶ τὸ λαβεῖν εἰρήται· πάντως γὰρ τοῦ Πατρὸς διδόντος ἐλάμβανε, κατὰ τὸ· *Αἰτησαί μου, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου· ἃ δὴ δοθέντα αὐτῷ παρὰ τοῦ Παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ὑποδείκνυται, αὐτὸς ἐπανήξει. Διὸ φησὶ λαβεῖν ἑαυτῷ βασιλείαν καὶ ὑποστρέψαι· καὶ ὅπως δὲ ποιῆται τὴν ἐπάνοδον, ὁ θεὸς Ἀπόστολος διασαφεί λέγων· Ὅτι αὐτὸς ὁ Κύριος ἐν κελύφῃ, ἐν φωτὶ ἀρχαγγέλου, καὶ ἐν σάλπιγγι Θεοῦ καταβήσεται ἀπὸ οὐρανοῦ. Ἡ δὲ ἀποδημία καὶ τὴν μακροθυμίαν δηλοῖ· Ἐκεῖ δὲ αὐτὸν ἀναγκαίως εἰς τὴν δηλωθεῖσαν μακρὰν χώραν στείλασθαι, κακεῖ χρόνον διατρίψαι· πολλῶν ἕνεκα· ὡς ἂν ἐν τῷ μεταξύ οἱ αὐτοῦ θεράποντες τῆς ἑαυτῶν ἐργασίας τὴν δοκίμην δόξωσιν.*

A licet Christi nondumque praesens regnum, quamquam id sensibile nonnulli temere opinabantur; translationem e terra in caelum, id est assumptionem; secundam ejus gloriosam manifestationem; judicariam et suam cuique jus reddentem potestatem; familiarium suorum fideliumque servorum colaudationem; eorum qui secus se gesserint condemnationem; civium in regem suum conspirationem et condignam factis poenam: haec enim simul omnia praedictis verbis significabat. Et primo quidem hominem se appellavit, propter carnalem natiuitatem, quae ipsi ut homini contigit. Deinde nobilem se dixit, non regem, quia regia nondum dignitate in prima sua manifestatione utebatur. Nobilitatis autem ejus testes ii, qui genus illius ac seriem progenitorum scriptis historicis commendaverunt; quos inter quidam dum humanam Christi nobilitatem exhibet, sic Evangelium orsus est: *Liber generationis Jesu Christi filii Davidis, filii Abrahami* ²⁰. Deinde genealogia per populares homines genusque regum usque ad Christum deducta, in hoc postremo consistit. Alius autem supernam ejus ante omnia saecula ex Deo natiuitatem docens, nobilitatem ejus, quae vera prima solaque est, tradidit dicens: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Omnia per ipsum facta sunt* ²¹.

Porro hic ante omnia saecula Deus Verbum, factus homo nobilis, peragensque inter homines illud vitae genus, quod in evangelica scripta relatam est, postquam satis cum mortalibus versatus fuit, ad Patrem suum rediens, profectus est in regionem longinquam, ut regno suo accepto reverteretur. Jam regionem longinquam dicit pro reditu in caelum: regnum vero acceptum illud ipsum ait, quod propheta Daniel innuebat dicens: Et ecce Filius hominis in nubibus adventabat; ipsique datum est imperium et honor et regnum ²². Recte etiam dictum est *accipere*; prorsus enim a Patre id dante accepit, secundum illud ²³: *Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam*: quam simul ac ab Antiquo dierum acceperit, statim revertetur. Idcirco ait, ad accipiendum sibi regnum et revertendum. Quanam autem ratione reditum Christus faciet, divinus Apostolus demonstrat his verbis: *Quoniam ipse Dominus in jussu, in voce archangeli, et in tuba Dei descendet de caelo* ²⁴. Jam ille abitus patientiam quoque expectandi significat. Et quidem necessariam erat ut ipse iter in longinquam regionem susciperet, ibique diu maneret, quum aliis multis de causis, tum ut interim servi ejus industriae suae documentum ederent.

²⁰ Matth. i, 1. ²¹ Joan. i, 1. ²² Dan. vii, 13. ²³ Psal. ii, 8. ²⁴ I Thess. iv, 15.

(68) Sequentia conferenda sunt cum Eusebii *Theophaniae* apud nos fragmento xxii. Et quidem Eusebium quae in aliis operibus dixerat, contulisse

non semel in *Theophantiam*, vel vice versa, animadvertit cl. Lens in sua *Theophantiae* Anglica editione.

(69) Cf. apud nos *Theophantiam*, col. 687, lin. 48.

⁴⁴ *Vocatis autem decem servis suis, dedit eis decem mnas.*

Per hos itaque qui mnas acceperunt, discipulos suos denotavit, quibus singulas mnas tradens, parremque et similem administrationem committens, negotiari eos jussit, donec ipse de longinqua peregrinatione rediret. Negotiatio autem nulla illa erat, nisi regni ejus prædicatio ad omnes homines a discipulis suis peragenda. Porro unum quid hoc erat, quia unum omnium magisterium, una fides, unum baptisma, una doctrina ⁴⁵. Propterea una quidem mna, varia tamen opera evasit, negotiatio splendida, et ejus rei fructus dives. Atque horum causa longinquam peregrinationem nobilis ille vir suscepit. Unde dictum est ei a Patre: *Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum* ⁴⁶. Quinam vero sint hi inimici, si quis scire avert, parabolæ contextus docebit, ubi cives inducuntur regis osores, ejusque imperium detrectantes, et effroni audacia effrenique ore dicentes: Nolumus hunc regnare super nos. Sed hi, quanquam cives, regem abnuunt; ipse autem a Patre audit: *Sede a dextris meis, donec tibi hostes pedibus supponantur*; itemque: *Dominare in medio inimicorum tuorum* ⁴⁷.

Θου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν ὑπὸ πόδας τεθῶσιν οἱ ἐχθροὶ σου· καὶ κατακυριεύσῃ ἐν μέσῳ τῶν ἐχθρῶν σου.

Jam quia regnum ejus abnuerunt inimici ipsius cives, merito eis aiebat: *Auferatur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus ejus* ⁴⁸. Quoniam vero esset gens regno digna, significavit qui dixit: *Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam*. Demonstrabat autem, cives inimicos ejus, haud alios esse quam Judæorum gentem, qui primi a Servatoris gratia præventi contraris ei retribuissent. Ideo de ipsis propheticè aiebat: Mala mihi retribuissent: pro eo ut me diligereat, detrahebant mihi, et gratis oppugnaverunt, dolosaque lingua contra me sunt locuti, et sermonibus odii circumdederunt me ⁴⁹; nempe blasphemis quos in eum jaculari solent sermonibus, imprecantes ei, ipsoque opere propemodum dicentes: Nolumus hunc regnare super nos. Propterea non regno tantum spoliabuntur, verum etiam debitam impietati suæ poenam referent. Cives vero illos in parabola appellat, D quippe ex eadem cognatione oriundos, quoniam et ipse ex illadem progenitoribus genus ducebat secundum carnem nativitatem, et quia æque sub lege vitam degebat. Atque hæc primi ejus adventus propria sunt. Quæ cum Servator ita docuisset, deinceps reditum suum gloriosum atque regalem sistit, testans fore ut de omnibus tunc justum judicium exercent. Nam iis qui bene ac fideliter mnam multiplicaverint, congruum præmium conferens, dominari secum et conregnare concedet: ei vero qui per socordiam atque ignaviam dominicum manda-

A Καλέσας δὲ δέκα δούλους ἑαυτοῦ, ἔδωκεν αὐτοῖς δέκα μνᾶς.

Ἐσήμεναι τοίνυν διὰ τῶν λαθόντων τὰς μνᾶς τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς, οἷς ἐνὰ μίαν μνᾶν παραδοὺς, ἴσθη τε καὶ ὁμοίαν πᾶσιν ἐγχειρίσας τὴν οἰκονομίαν, πραγματεύεσθαι παρακαλέουσατο, ἕως (70) ἂν ἐπικλιθῆ τῆς μακρᾶς ἀποδημίας. Ἡ δὲ πραγματεία οὐκ ἕλλη τις ἦν ἀλλὰ τὸ κήρυγμα τὸ περὶ τῆς αὐτοῦ βασιλείας εἰς πάντας ἀνθρώπους ὑπὸ τῶν αὐτῶν αὐτοῦ μαθητῶν κατηγγεμένον. Ἄλλ' ἐν μὲν ἦν τοῦτο, ἐπεὶ καὶ μία τῶν πάντων διδασκαλία, καὶ μία πίστις, καὶ ἐν βᾶπτισμα καὶ ἐν αὐτῷ λόγῳ (71)· διὸ καὶ μία ἡ μνᾶ, διάφορος δὲ αὐτοῖς ἡ ἐργασία ἐγένετο, καὶ ἡ πραγματεία λαμπρὰ, ὅτι ἐπὶ ταύτῃ πόρος πλοῦσιος. Καὶ ταῦτα μὲν ἦν ὡς ἕνεκα τὴν μακρὰν πορείαν ἐτόχευ-

B νῆς ἐπέλλετο ἀνθρώπος. Ὅθεν ἐλέγετο αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Πατρὸς· *Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου*. Ποίους δὲ, εἰ τις πύθοιτο μαθεῖν ἰδεῖν, ἐχθρούς, ὁ διὰ τῆς παραβολῆς διδάξει λόγος, συμπόλιτας εἰσάγων τοῦ βασιλέως μουσῦντας αὐτὸν καὶ παραιτουμένους αὐτοῦ τὴν ἀρχὴν, γυμνῆ τε τῇ κεφαλῇ λέγοντας καὶ ἀγαλίην στόματι· *Οὐ θέλομεν τοῦτον βασιλεύειν ἐφ' ἡμᾶς*. Ἄλλ' οἱ μὲν, καίπερ ὄντας πολῖται, τὸν βασιλεῖα ἠρνούντο, ὁ δὲ ὑπὸ τοῦ Πατρὸς ἀκούει· *Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν ὑπὸ πόδας τεθῶσιν οἱ ἐχθροὶ σου· καὶ κατακυριεύσῃ ἐν μέσῳ τῶν ἐχθρῶν σου*.

Ἐπεὶ δὲ ἔξαρνοι τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐγένοντο οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ πολῖται, εἰκότως πρὸς αὐτοὺς ἐφασκεν· *Ἀρθῆσεται ἀπ' ὀμῶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ δοθήσεται ἰδοὺ ποιῶντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς*. Ποῖον δὲ ἦν τὸ ἔθνος τὸ τῆς βασιλείας ἀξίον, ἰδέσθαι ὁ εἰπὼν· *Αἰτησαὶ παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου*. Ἐβήλου δὲ πολῖτας ἐχθρούς αὐτοῦ οὐκ ἐτέρους τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους, οἱ δὲ, πρῶτος τῆς τοῦ Σωτῆρος χάριτος ἡξιώμενοι, τοὺς ἐναντίας αὐτῶν ἠμύναντο. Διὸ περὶ αὐτῶν προφητικῶς ἔλεγε· *Ἀνταποδίδουσάν μοι ποτηρὰ· ἀντὶ ἀγαπήσῃ με, ἐνδιέβαλλόν με, καὶ ἐπολέμησαν δωρεάν, καὶ ἐλάλησαν κατ' ἐμοῦ ῥιψώσῃ δολίκα, καὶ λόγοις μίσους ἐκτύκλωσαν· δι' ὧν προβάλλεσθαι εἰκόθασιν κατ' αὐτοῦ βλασφημίαν λέγων, κατακυριεύμενοι τε αὐτοῦ, καὶ μόνον οὐκ αὐτοῖς λέγοντες τοὺς ἔργους· Ὅθ θέλομεν τοῦτον βασιλεύσαι ἐφ' ἡμᾶς*. Διὸ δὲ οὐ μόνον τῆς βασιλείας στερηθήσονται, ἀλλὰ καὶ πείσονται τὰ ἐπιχειρα τῆς αὐτῶν δυσσεβείας. Πολῖτας δὲ αὐτοὺς διὰ τῆς παραβολῆς ὠνόμαζεν, ὅτι δὲ ἐκ τῆς αὐτῆς ὁρμωμένους αὐτῷ συγγενείας· ἐπεὶ καὶ αὐτοὺς ἐκ τῶν αὐτῶν ὠρμάτω προπατόρων κατὰ τὴν ἐνοσάρχον αὐτοῦ γένεσιν, καὶ ἐπειπερ τῆς νομίμου ὁμοίως αὐτοῖς μετῆι πολιτείας. Ταῦτα μὲν οὖν παραστατικὰ ἂν εἴη τῆς πρώτης αὐτοῦ ἀφίξεως. Ἐπεὶ δὲ ταῦτα ὁ Σωτὴρ τοῦτον ἐδίδαξε τὸν τρόπον, ἀκολουθῶν τὴν ἐκπόδον αὐτοῦ τὴν ἐνδοξον καὶ βασιλικὴν παρίστη, μαρτυρούμενος ὅποιαν τότε ποιήσεται τὴν κατὰ πάντων δικαιοκρασίαν· τοὺς μὲν γὰρ εὖ καὶ πιστῶς τὴν μνᾶν

⁴⁴ Luc. xix, 13. ⁴⁵ Ephea. iv, 5. ⁴⁶ Psal. cix, 1.

(70) Cod. Est'.

⁴⁷ ibid. 2. ⁴⁸ Matth. xxi, 43. ⁴⁹ Psal. cviii, 2.

(71) Ita cod.

πολυπλασιάσασι τὴν πρέπουσαν ἀποδοῦς ἀμοιβήν, **A** tum neglexerit, et otiosi feriarumque prætulit, neque negotiandi laborem perferre voluerit, acerbam pœnam imponet.

καὶ συνάρχειν αὐτῶν καὶ συμβασιλεύειν ἐπιτρέψαι· τῶν δὲ κατ' ἕκον καὶ βραθυμίαν ἡμεληχότι τῆς τοῦ δεσπότου παρακελεύσεως, ἀργίαν τε καὶ σχολὴν ἡγαπηχότι, μηδὲ βουληθέντι τὸν πόνον ὑπομῆναι τῆς πραγματείας, πικρὰν ἐπαρτησοὶ δίκην.

Ἴσθι ἐξουσίαν ἔχων ἐπάνω δέκα πόλεων.

Βασιλείαι γὰρ αὗται, πρέπουσαι προαγωγαί, ἀρχὰς ἀνθρώπων καὶ ἡγεμονίας τῶν ἀτελεστέρων ἐστὶ ψυχῶν τοῖς ἐν ὀλίγῳ τὴν δοκιμὴν παρεσχημένοις, ἐπαξίως ὣν ἐπραγματεύσαντο κατὰ τὸν πρῶτον βίον, χαριζόμεναι. Μάθοις δ' ἂν τῶν εἰρημένων δούλων τὸ γνήσιον, καὶ τὸ πιστὸν τῆς πραγματείας ἔργου αὐτοῖς παραλαβῶν· ὡς εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ βήματα αὐτῶν. Δι' αὐτῶν γὰρ ἐκείνων τῶν τοῦ Σωτῆρος γνωρίμων, καὶ διὰ τῶν μετὰ ταῦτα τὸν ὅμοιον ἐκείνους ἐπανηρημένων ζῆλον, ἐξ ἀπάντων τῶν ἐθνῶν ἀφορισθεῖσα τῶ Θεῷ Ἐκκλησία, ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ τὴν σύμπασαν οἰκουμένην ἐπλήρου. Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον τὴν ἐργασίαν ποιήσονται οἱ τὸν σωτήριον λόγον τὸν εὐαγγελικὸν πιστευθέντες, δι' ἔργων καὶ πράξεων, βίου τε καὶ πολιτείας θεοπροπτῶς, τὰς τοῦ λόγου διδασκαλίας ἀποπληροῦντες. Ἄν τοὺς μὲν διαφόρως ἐργασαμένους, διαφόροις τιμαῖς ἀμείβεται ὁ δίκαιος κριτής, ἀποδώσων ἕκαστῳ τὴν προσήκουσαν ἐν ἀγαθοῖς ἀμοιβήν· τῶ δ' ἐγκρύψαντι τοὺς λόγους καὶ καταδῆσαντι παρ' ἑαυτῶν, μηδὲν ἐν ἐργασίᾳ καὶ πονηρῶ δούλῳ καὶ ὀκνηρῶ, τάπιχειρα τῆς πονηρίας ἐποίησεν. — Τὸ ἐπάνω δέκα ἢ πέντε πόλεων ἀρχὴν εἶνα καὶ ἐξουσίαν δηλοῖ δοθησομένην τοῖς ἀγίοις κατὰ ὑποδεεστέρων καὶ τοῦ διευθύνεσθαι ἀξίων.

Ἄλλὰ γὰρ τῶν μὲν αὐτοῦ θεραπόντων τοιαύτην ποιήσεται τὴν διάκρισιν· τῶν δὲ μὴ τῆς αὐτῆς δουλείας κατηξωμένων, ἄλλως δὲ πολιτῶν αὐτοῦ γεγενημένων, ἐν ἐχθρῶν δὲ καὶ μισούντων αὐτὸν χώρῳ ἑαυτοὺς καταλεξάντων, πρεσβείαν τε ἀπεσταλκότων ἀπαρνούμενην αὐτοῦ τὴν βασιλείαν, ὅποσον ἔσται τέλος, παρῆσθι δι' ὧν ἐκανεληθόνα τὸν βασιλεῖα κατὰ τὴν δευτέραν καὶ βασιλείῃ αὐτοῦ θεοφάνειαν, φοβερὰν ἀπόφασιν ἐξοίσειν κατ' αὐτῶν προύλεγε τὴν φήσασαν· Ἰπὴν τοὺς ἐχθροὺς μου ἐκείνους, τοὺς μὴ θελήσαντάς με βασιλεύσαι ἐπ' αὐτοὺς, ἀγάγετε ὧδε, καὶ κατασφάξατε ἐμπροσθέν μου (72).

Ἐν ποῖα ἐξουσία ταῦτα ποιῆς;

Αὐτὸς μὲν ἔργα θεϊκῆς δυνάμεως ἐπιτελῶν, τεραστίως καὶ παραδόξως πράξεις ἐνεδείκνυτο, ἐδίδασκέ τε οὐράνια μαθήματα· οἱ δ' ἀποθαυμάζειν δέον, γνωρίζειν τε ἐκ τῶν λόγων καὶ τῶν πράξεων, ὡς ἄρα αὐτὸς εἶη ὁ Χριστὸς ὁ ὑπὸ τῶν προφητῶν κεκηρυγμένος, τοῦτο μὲν οὐκ ἔπραττον, ἐπ' ἀνατροπῇ δὲ τοῦ πλήθους ἐπιστάντες ἀθρώως, ἐπετίμων πυνθανόμενοι ἐν ποῖα ἐξουσία εἶη ταῦτα ποιῶν, καὶ παρὰ τίνος εἰλήφει τὴν τοῦ τὰ τοιαῦτα πράττειν ἀδεῶς ἐξουσίαν.

Ἐρωτήσω ὑμᾶς κἀγὼ, κ. τ. λ.

Ἄνεξιτάκτως καὶ πρῶτος αὐτοὺς δεξάμενος ὁ Κύριος **Luc. xix, 17.** **Psal. xviii, 5.** **Luc. xx, 2.** (73) Conser Theophaniam, apud nos col'. 690 fin.

Est potestatem habens super decem civitates.

Regna videlicet hæc sunt, decoræque provectiones, quæ imperium in homines, et imperfectarum adhuc animarum ducatum, iis qui in re levi experimentum præbuerint, pro superioris vitæ meritis, attribuent. Cognoscet autem prædictorum servorum probitatem, et negotiandi fidelitatem, ex operibus ipsis arguens; nempe quod in omnem terram exiit sonus eorum, et in fines terræ verba ipsorum **21.** Per illos enim Servatoris comites, perque eos qui postea parem zelum susceperunt, ex cunctis gentibus selecta Deo Ecclesia, brevi tempore universum] mundum replevit. Alio quoque modo negotium suum facient iis quibus evangelica Servatoris doctrina commissa fuit, nempe moribus et vitæ actibus, et digna Deo conversatione, doctrinæ præcepta adimplentes. Quos diverse operantes, diversis præmiis justus iudex remunerabitur, dans cuique congruam rei bene gestæ retributionem. Verumtamen illum qui traditam doctrinam celaverit atque apud se obvolverit, malum scilicet, ignavum nihilque operantum servum, dobita nequitia suæ pœna prosequetur. — Decem vel quinque urbium præfectura significat imperium quoddam ac potestatem, quæ sanctis danda erit super infirmiores atque emendatione dignos.

Tale itaque de servis suis iudicium exercebit. Illorum autem qui neque in servorum ejus numero esse voluerunt, quanquam cives ipsius essent, sed in hostium atque osorum partibus se collocarunt, legationemque miserunt ut regnum ejus detrectarent, quinam exitus sit futurus, ostendit narrans, regem reversum, secunda videlicet regali Dei manifestatione, terribilem sententiam laturum his verbis: Verumtamen inimicos meos illos, qui me noluerunt regnare super se, adducite huc et interficite coram me.

D

In qua potestate hæc facis?

Ipsæ quidem divinæ virtutis opera patrans, portentosa et mirabiles actus edebat; simulque celestem doctrinam tradebat. Illi autem qui hæc suspicere debuissent, atque ex dictis gestisque cognoscere hunc esse Christum de quo propheta vaticinati fuerant; minime rerum id fecerunt; verum ad concitandam plebem subito conversi, increpabant eum, interrogantes quoniam auctoritate hæc faceret, vel a quoniam tanta præditus facultate fuisset, ut hæc confidenter ageret.

Interrogabo et ego vos, etc.

Patienter ac mansuete postulata eorum excipiens **ibid. 3.**

Dominus, sciscitatur ipse quoque de Joanne baptizatore; nec unde is esset, sed unde baptismi normam accepisset. Nam sibi ipsi testimonium perhibere, plenum odii negotium existimabat et ostentationis. Cæteroqui provocatio ad Joannem tacitam continebat Christi manifestationem. Universus enim populus fitebatur Joannem divinitus missum. Porro hic idem testimonium præbuerat, unde Servator potestatem accepisset. Cum enim ei quidam nuntiassent Jesum baptizare, hujusmodi responsum edidit: Non potest homo a seipso quidquam accipere, nisi ei datum fuerit de cælo desuper. Vos mihi dicti mei testes estis, me Christum non esse, verumtamen huic adventanti præmissum⁶⁶; et rursus: Qui desursum venit, supra omnes est⁶⁷; denique: Pater diligit Filium, et omnia tradidit manus ejus⁶⁸. Qui credit in Filium, habet vitam æternam⁶⁹. Igitur ex Joannis testimonio perspicuum erat, quam potestate hæc Servator faceret, et quisnam ei vim hujusmodi impertitus fuisset.

⁶⁶ *Erunt signa in sole et luna ac stellis.*

Tunc enim facta jam mortalis hujus vitæ consumptione, prætereunte hujus mundi figura, ut ait Apostolus⁷⁰, novum sæculum succedet. Nam pro cunctis sensui obvis luminaribus, qui antierius sæculum illustrabant, splendescet deinceps ipse apparebitque Servator noster, princeps, et luminare, et rex novi sæculi constituendus. Tanta porro erit divinitatis in eo vis, tamque eximia ejusdem gloria, ut præsentem solem ac lunam et cætera cæli luminaria, potiore suo lumine obvelatura sit et opertura. λοιπὸς ἐν οὐρανῶν φωστῆρας διὰ τὴν τοῦ κριτέοντος τοῦ δυνάμει.

⁶⁹ *Quæ mundo supervenient.*

Nempe res eventuras ipse explicat, dum mox addit: Nam virtutes cælorum commovebantur. Et enim cum Dei Filius cum virtute gloriaque ingenti veniet, atque ex impia superbaque tyrannide perditionis filium dejiciet præsentia sua, eumque spirita oris sui perimet; tunc cælestibus spiritibus supremisque et angelicis Dei ministris Filium Dei stipantibus eoque adventantibus, tunc, inquam, accidet ut cælorum virtutes commoveantur. Tunc illud etiam veridicum evadet: *Attollite portas, principes, vestras, et introibit Rex gloriæ*⁷¹. Quoniam vero introibit, nisi in recens sæculum novumque orbem? Sane invisibilibus incorporeisque virtutibus, quæ toti cælo moderantur, e sua æterna statione commotis, ipsum cælum universum et sol ac luna stellæque transibunt, patefacto cælo, et januis quæ ab orbe condito clausæ fuerant, jam reseratis; atque ita supercælestia patebunt, æternumque Dei regnum conspicuum cunctis erit: quod sane regnum ut cito adsit, votis esse flagitandum Servator docuit, dum in prece illa dicere jussit:

ριος ἀναρωτᾷ περὶ Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ, οὐ πόθεν εἶη αὐτός, ἀλλὰ πόθεν τὸν τοῦ βαπτίσματος νόμον εἰλήφοι. Τὸ μὲν γὰρ αὐτὸν περὶ ἑαυτοῦ μαρτυρεῖν ἐπαχθὲς ἤγειτο καὶ περιαιτολόγον τὸ δ' ἐπεὶ Ἰωάννην ἀναπέμπειν ληλυθίαν τὴν περὶ ἑαυτοῦ διδασκαλίαν περιεῖχεν· ὠμολόγητο γὰρ παρὰ παντὶ τῶ λαῷ Ἰωάννης ἐξ οὐρανῶν ὠρμημένος. Οὗτος δὲ αὐτὸς ἐμαρτύρει τῷ Σωτῆρι πόθεν εἶη τὴν ἐξουσίαν εἰληφώς. Ὡς γὰρ ἀπήγγελλον αὐτῷ τινες, ὅτι Ἰησοῦς βαπτίζει, ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς· Οὐ δύναται ἀνθρώπος λάμβάνειν ἄφ' ἑαυτοῦ οὐδέν, εἰ μὴ ἢ δεδομένον αὐτῷ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἔνωθεν. Αὐτοὶ ὁμοίως μαρτυροῦστέ μοι, ὅτι εἶπον· Οὐκ εἰμὶ ἐγὼ ὁ Χριστός, ἀλλ' ὅτι ἀπεισταλμένος εἰμὶ ἐμπροσθεν ἐκείνου· καὶ πάλιν· Ὁ ἀνωθεν ἐρχόμενος ἐπέσω πάντων ἁσπί· καὶ αὖθις· Ὁ Πατήρ ἀγαπᾷ τὸν Υἱόν, καὶ πάντα δέδωκεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ. Ὁ πιστεύων εἰς τὸν Υἱόν ἔχει ζωὴν αἰώνιον. Οὐκοῦν ἀπὸ τῆς Ἰωάννου περὶ αὐτοῦ μαρτυρίας δῆλος ἦν ἐν ποῶ ἐξουσίᾳ ταῦτα ἐπραττεν ὁ Σωτῆρ, καὶ τίς αὐτῷ δέδωκε τὴν τοιαύτην ἐξουσίαν.

Ἔσται σημεῖα ἐν ἡλίῳ καὶ σελήνῃ, καὶ ἀστροῖς.

Τηλικαῦτα γὰρ τῆς συναλλαγῆς τοῦ θνητοῦ βίου γενομένης, παρελθόντος τε τοῦ σχήματος τοῦ κόσμου τούτου κατὰ τὸν Ἀπόστολον, νέος αἰὼν διαλήφεται. Ἀντὶ γὰρ πάντων τῶν αἰσθητῶν φωστῆρων τῶν πρὶν φωτισθόντων τὸν πρὸ τούτου αἰῶνα ἐπιλάμψει λοιπὸν αὐτὸς καὶ ἐπιφανήσεται ὁ Σωτῆρ ἡμῶν, ἀρχηγὸς καὶ φωστῆρ, καὶ βασιλεὺς τοῦ νέου αἰῶνος καταστησόμενος. Τοσαύτη δὲ τις ἔσται ἡ τῆς θεότητος αὐτοῦ δύναμις, καὶ ἡ ἀνυπέροβλος αὐτοῦ δόξα, ὡς τὸν νῦν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας ἀποκρυβῆναι καὶ καλυφθῆναι τῇ αὐ-

τῶν ὑπερχομένων τῇ οἰκουμένῃ.

Τίνα δὲ τὰ ἐπαρχόμενα, ἐρμητεύει συνάπτων· Ἄλλο γὰρ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σαλευθήσονται. Τοῦ γὰρ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ μετὰ δυνάμει καὶ δόξης πολλῆς ἐπιστησομένου, καὶ τὴν ἄβειον καὶ μέγαλαυχον τυραννίδα τοῦ υἱοῦ τῆς ἀπωλείας καταργεῖν μέλλοντος τῇ ἐπιφανείᾳ τῆς παρουσίας αὐτοῦ, ἀναλίσκων τε τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ, τῶν τε ἐπουρανίων πνευμάτων καὶ τῶν θείων καὶ ἀγγελικῶν λειτουργῶν τοῦ Θεοῦ τὸν Υἱόν τοῦ Θεοῦ δορυφορούντων καὶ σὺν αὐτῷ παρεσομένων, αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σαλευθήσονται· ὡς τότε πληροῦσθαι τὸ Ἄρατε κύβητος, οὐκ ἀρχοῦσθε, ὁμῶν, καὶ εἰσελεύσεται ὁ Βασιλεὺς τῆς δόξης. Ποῦ δὲ εἰσελεύσεται ἢ εἰς τὸν νέον αἰῶνα καὶ τὴν καινὴν οἰκουμένην; Καὶ δὴ τῶν δυνάμεων τῶν ἀφανῶν καὶ ἀσωμάτων, δι' ὧν ὁ σύμπας οὐρανὸς διοικεῖται, τῆς ἐξ αἰῶνος στάσεως παρακινήσειων, καὶ αὐτὸς ὁ σύμπας οὐρανὸς ἡλιός τε καὶ σελήνη, καὶ ἀστέρας παραλεύσονται, ἀνοικομένου τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τῶν ἐξ αἰῶνος κεκλεισμένων αὐτοῦ πύλων ἀναπατανημένων, ὡς ἂν ὄφθειν ταῦ ὑπουράνια, καὶ ἡ ἐξ αἰῶνος τοῦ Θεοῦ βασιλεία φανηθεὶ τοῖς πάντι· ἦν

⁶⁶ *Joan. iii, 26.* ⁶⁷ *ibid. 31.* ⁶⁸ *ibid. 35.* ⁶⁹ *ibid. 36.* ⁷⁰ *Luc. xxi, 25.* ⁷¹ *I Cor. vii, 31.* ⁷² *Luc. xxi, 26.* ⁷³ *Psal. cxliii, 7.*

δη και προσεύχεσθαι ἢ τάχος ἐπιστῆναι, αὐτὸς ὁ Σω-
 τηρ εἰδίδασκε, λέγειν ἐν τῇ προσευχῇ παρακαλούμε-
 νος· Ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου, γρηθηθῆτω τὸ θέλη-
 μά σου ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς· οὕτω τε
 τῶν φαρτῶν καὶ σωματικῶν παρελθόντων, τὰ νοητὰ
 καὶ οὐράνια ἐπιστήσεται· ὅτε καὶ ἡ ἀσάλευτος βασι-
 λεία τοῦ μηκέτι παρελευσομένου αἰῶνος καθηγήσει-
 ται, καινὸς τε καὶ νέος οὐρανός, γῆ τε καινὴ συστή-
 σεται κατὰ τὸν φήσαντα προφήτην· Ἔσται οὐρανός
 καινός καὶ ἡ γῆ καινὴ, ἃ ἐγὼ ποιῶ μένειν ἐν-
 ὡπιόν μου, λέγει Κύριος.

Αἱ γὰρ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σαλευθήσονται.

Αἱ τὸν πρότερον αἰῶνα διακονηράμεναι δυνάμεις
 ἐν τῇ συστάσει τοῦ προτέρου κόσμου, τοῖς τε αἰσθη-
 τοῖς μέρεσι τοῦ παντός ἐπιστατήσασαι, τότε δὲ σα-
 λευθήσονται, ὡς ἂν κρείττονος τύχοιεν στάσεως.
 Τῶς μὲν γὰρ δουλεύουσι φαρτοῖς σώμασι διακονού-
 μεναι, κατὰ δὲ τὸν νέον αἰῶνα ἐλευθερωθήσονται καὶ
 αἰτὰ ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθε-
 ρίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ. Ἐπὶ μὲν γὰρ
 τοῦ παρόντος στενάζει ἡ κρίσις τῇ φθορᾷ τῶν αἰσθη-
 τῶν σωμάτων δουλεύουσα, καὶ τὴν οἰκτιαν στάσιν
 φυλάττουσα, ἐν ἣ κατέστησεν αὐτὴν ὁ τοῦ παντός
 Κύριος· τότε δὲ, κατὰ τὴν σωτήριον θεοφάνειαν ἐλευ-
 θερωθεῖσα τῆς νῦν στάσεως, ἐπὶ τὰ κρείττω μεταθί-
 σεται.

Ἀρχομένων δὲ τούτων γίνεσθαι, ἀνακύνετε καὶ
 ἐκάρτε τὰς κεφαλὰς ὑμῶν.

Λέγει δὲ ταῦτα (73) πρὸς τοὺς μαθητὰς, οὐχ ὡς
 μέλλοντας αὐτοὺς ζῆσεσθαι, καὶ παραμένειν τῷ βίῳ
 μέχρι τῆς συντελείας, ἀλλ' ὡς ἐνὸς ὄντος σώματος
 αὐτῶν τε καὶ ἡμῶν, τῶν τε μετὰ ταῦτα μέχρι τῆς
 συντελείας εἰς αὐτὸν πεπιστευκότων, καὶ δι' αὐτὸν
 κατὰ τὸν παρόντα βίον τεταπεινωμένων. Τότε γοῦν
 ἀπολαμβάντες τὰς ἐπαγγελίας ἐφ' αἷς ἠλπίζομεν, ἀνα-
 κύνομεν οἱ τότε συγκεχυθότες, καὶ ἐπαροῦμεν τὰς
 κεφαλὰς ἡμῶν οἱ πάλοι τεταπεινωμένοι. Ἡ γὰρ ἀπο-
 λύτρωσις ἡμῶν ἡ προσδοκωμένη ἀπὸ τῆς ἐκείνης ἔσται,
 ἣν καὶ ἡ πᾶσα κρίσις προσδοκᾷ κατὰ τὴν ἀποστολικὴν
 διδασκαλίαν, ἣν καὶ Παῦλος ἀπακχεύομενος στενάζει
 ταῖς σωτηρίαις φωναῖς δουλεύων. Πότε δὲ ἐγγίξει ἡ
 ἀπολύτρωσις, ἀκριθῶς εἰδίδασκεν εἰπὼν, ὅτι τούτων ἀρ-
 χομένων γίνεσθαι. Μὴ γὰρ ἀρχομένων, ἀλλ' ἤδη εἰς
 ἔργα χωρούντων τῶν λεγομένων, οὐκέτι ἐγγίξειν εἰ-
 πὸς τὴν ἀπολύτρωσιν, ἀλλ' ἔργους ἐπιτελεῖσθαι. Ὁ δὲ
 Θεὸς Ἀπόστολος καὶ ὅλης αὐτῆς τῆς κρίσεως ἀπολύ-
 τρωσιν καὶ ἐλευθερίαν τότε γενήσεσθαι διδάσκει, διὰ
 τὸν μέλλοντα καὶ αὐτῆς γίνεσθαι ἐπὶ τὸ κρείττω
 μετασχηματισμόν. Διὸ φησι· Καὶ αὕτη ἡ κρίσις
 ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς
 τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ.
 Ἀφάρτων γὰρ ἀπάντων καὶ ἀθανάτων τῶν τέκνων
 τοῦ Θεοῦ τὸν νέον οἰκησάντων αἰῶνα, ἐχρῆν δέπου
 καὶ τὴν κρίσιν αὐτὴν τὴν νῦν τῇ φαρτῇ φύσει δου-
 λεύουσαν, εἰς ἀφάρτον οὐσίαν μεταβαλεῖν, τῆς παρού-
 σης καταστάσεως ἐλευθερωθεῖσαν. Εὐκαιρῶς μέντοι
 τῷ· Καὶ τότε δέσονται τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρ-

A *Adveniat regnum tuum; fiat voluntas tua, sicut in
 caelo et in terra. Atque ita, corruptibilibus corpo-
 reisque rebus praeteritis, intellectualia et caelestia
 succedent. Tunc etiam inconcussum regnum praer-
 erit saeculo nunquam transituro; novumque ac
 recens caelum, terraque nova existet; sicut ait
 propheta: Caelum erit novum, novaque terra: at-
 que haec ego coram me permanere mandabo, dicit
 Dominus 60.*

60 *Nam virtutes caelorum commovebuntur.*
 Quae priori saeculo deservebant virtutes, dum
 prior ille mundus subsisteret, et singulis ejus par-
 tibus praepositae fuerant, tunc demum commove-
 buntur, ut meliorem stationem nanciscantur. Nunc
 enim corruptilibus serviunt corporibus, sed illo
 saeculo vindicabuntur et ipsae ex servitio atque cor-
 ruptela in libertatem gloriae filiorum Dei. In praes-
 enti enim creatura ingemiscit dum sensibillum
 corporum servit corrumpelae, suamque stationem
 retinet, in qua eam rerum omnium Dominus col-
 locavit. Tunc vero in Servatoris Dei manifestatione,
 a praesenti expedita statu, in meliorem transibit.

61 *His autem fieri incipientibus, respicite et levate
 capita vestra.*

C *Hae ait discipulis, non quod ipsis esset usque ad
 saeculi consummationem vita superfutura, sed quia
 fidem nobiscum unum corpus constituunt, necnon
 quotquot usque ad consummationem Christo credi-
 turi sunt, atque ejus causa praesentem vitam in hu-
 militate traducturi. Tunc igitur, re quam speramus,
 impetrata, tollemus oculos qui hactenus humi defixi
 erant, caputque erigemus qui olim depressi fuimus.
 Haec est enim quam exspectamus redemptio; quam
 reliqua etiam creatura expectamus praestolatur, juxta
 apostolicam doctrinam, qua Paulus etiam imbutus
 ingemiscit 62 Servatoris vocibus obsecundans. Quan-
 donam autem appropinquatura sit redemptio, ac-
 curate docuit dicens: His fieri incipientibus. Cum
 enim jam dicta opera decurrent, haud videtur pro-
 pinquare redemptio, sed opere ipso compleri. Apo-
 stolus autem totius quoque creaturae redemptionem
 ac libertatem tunc fors docet, propter futuram scilicet
 ejus quoque in melius transformationem. Id-
 circo ait: Et ipsa creatura vindicabitur e servitio
 corruptionis in libertatem gloriae filiorum Dei 63.*
 Nam cum omnes incorruptibiles atque immortales
 sanctique et beati filii Dei novum saeculum inco-
 lent, tunc opus erit ipsam quoque mundi fabricam,
 quae nunc corruptibili naturae obnoxia est, in im-
 mortalem converti substantiam atque a praesenti
 conditione expediti. Tempestive autem dictioni:
 Tunc videbunt Filium hominis venientem in nubibus
 cum gloria, appones Daniellae prophetiam 64, in qua

60 Isa. lxxv, 17. 61 Luc. xxi, 26. 62 Luc. xxi, 28. 63 Rom. vii, 24. 64 Rom. viii, 21. 65 Dan. vii, 13, (73) Sequens fragmentum partim congruit cum proxime praecedentibus.

item Filius hominis, et aubea, et datam Filio hominis Regnum spectabatur. Sed enim tunc quidem unus propheta divino Spiritu instinctus futuram rem cernebat; at consummationis tempore omnes, ut ait Servator⁶⁶, videbunt eum venientem in nube cum virtute magna vivifica et illuminatrice novi sæculi, cumque gloria magna, Patris videlicet divinitate.

Quandonam vero hæc fiet? Cum gentium tempora completa fuerint. Etenim absoluto quod iis definitum fuerat ætatum spatio, signa consummationis mundi existant. Cojuscemodi vero signa hæc, Matthæo⁶⁷ Lucas dicendum permisit. Oportebit enim, magno luminari, ipso inquam Deo Verbo, cum virtute gloriaque multa alterum adventum suum ostensuro, subtrahere semet ac cedere solem, lunamque et cætera sidera, ut loco omnium ipse Filius hominis lucens, novum sæculum illuminet, prioris mundi figura prætereunte, secundum apostolicum testimonium quod ait: *Præterit enim figura hujus mundi*⁷⁰. Cum ergo hæc figura præteribit, simul abibunt sol ac luna et stellæ. Obtenēbrabitur autem tunc sol, non quod suum lumen amissurus sit, sed comparatione majoris obscuratus. Ergo laborum veluti suorum præmium capiet, ut fiat septemplex; ipsaque luna ut sol erit; stellæ denique eandem in melius provectionem experientur. Sed tamen tunc sol et luna otia buntur, neque ullus erit stellarum usus, quia jam nox non erit; etenim hæc quoque quiescent una cum cælo servitute liberata. Sic igitur novum sæculum absque sole, luna stellisque erit, luminis nostri die sanctas animas illustrante.

Quænam vero superventura sint mundo post luminarium obscuracionem, et quamobrem, et unde pressura gentium eventura sit, declarat mox dicens: *Præ confusione sonitus maris et fluctuum arescentibus hominibus*. Et mihi videtur docere futuræ tunc conversionis initium fore ab humidæ substantiæ defectu. Hac enim in primis absorpta vel concreta, ita ut neque sonitus jam maris exaudiatur, neque fluctuum ejus commotio ob nimium æstum fiat, reliquæ mundi partes haud diutius consueta fruentes vaporacione ex humido elemento emissa, mutationem conversionemque patientur, cujus rei signa in sole, luna stellisque existant. Nam sic facta universi perversione, mundique consummatione, exteriore hac figura prætereunte (priora enim abibunt ut posteriora subintroeant), consequens erit ut cæli quoque luminarium conversio quædam eveniat.

Hæc in fine temporum erunt, cum apostasia fiet. Nam cum impietatis monstra Servatoris adventus

Δ *χόμερον ἐν νεφέλῃ μετὰ δόξης, παραθήσεις τῆς τοῦ Δανιὴλ προφητείας, δι' ἧς καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἡ νεφέλη, καὶ ἡ τῶν τοῦ ἀνθρώπου δοθησομένη βασιλεία ἐθεωρεῖτο. Ἀλλὰ τότε μὲν εἰς προφητῆς θεῶν Πνεύματι θεοφορούμενος τὸ μέλλον εἶσεσθαι ἐθεάτο· κατὰ δὲ τὸν τῆς συντελείας καιρὸν πάντας, ὡς φησὶν ὁ Σωτὴρ, αὐτὸν εἶδονται ἐρχόμενον ἐν νεφέλῃ μετὰ δυνάμεως πολλῆς ζωοποιητικῆς καὶ πατρικῆς δηλαδὴ θεότητος.*

Πότε δὲ ταῦτα ἔσται; Ὅταν πληρωθῶσι καιροὶ ἐθνῶν. Περαιωθήσονται γὰρ τῆς ὠρισμένης τοῖς ἔθνεσι προθεσμίας, ἔσται σημεῖα τῆς τοῦ κόσμου συντελείας. Ποταπὰ δὲ σημεῖα, τῶν Ματθαίου ὁ Λουκᾶς παρεχώρησεν ἐξεπιεῖν. Ἐρχῆν γὰρ, μέλλοντος τοῦ μεγάλου φωστῆρος, αὐτοῦ δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγου μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς τὴν δευτέραν αὐτοῦ ποιῆσθαι παρουσίαν ὑποστέλλεσθαι καὶ ὑπαναχωρεῖν τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην, καὶ τοὺς ἀστέρους, ἵνα ἀντι πάντων αὐτὸς ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου καταλάμψας φωτίσῃ τὸν νέον αἰῶνα, τοῦ προτέρου σχήματος τοῦ κόσμου παρελθόντος κατὰ τὴν ἀποστολικὴν μαρτυρίαν, ἣ φησὶ· *Παράγει γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου· ἐπιιδὼν οὖν τοῦτο παρέλθοι τὸ σχῆμα, συμπαρευέσεται αὐτῷ καὶ ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη, καὶ οἱ ἀστέρες. Σκοτισθήσεται δὲ ὁ ἥλιος τότε, οὐχ ὥστε στερηθῆναι τοῦ οἰκείου φωτός, ἀλλὰ παραθήσει τοῦ κρείττονος ἀμαυρούμενος· ἀμοιῆς γοῦν τῶν αὐτοῦ καμάτων καὶ αὐτὸς τεύξεται, ἑπταπλασίων γενησόμενος· ἡ τε σελήνη καὶ αὕτη ἔσται ὡς ὁ ἥλιος· καὶ οἱ ἀστέρες δὲ τῆς ὁμοίας τεύξονται ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταβολῆς. Ἀργήσῃ δὲ τότε ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη· ἀλλ' οὐδὲ ἀστρων τις ἔσται τότε χρεῖα, νυκτὸς μὴ οὕσης· ἀναπαύσονται δὲ καὶ αὐτοὶ ἐλευθερωθέντες σὺν τῷ οὐρανῷ· οὕτω τε ὁ νέος αἰὼν ἀνήλιος ἔσται καὶ ἀσέληνος, καὶ ἀναστρος, ἡμέρας τοῦ ἡμετέρου φωτός τὰς ἀγίας καταυγαζούσης ψυχάς.*

Τίνα γε μὴν τὰ ἐπερχόμενα τῇ οἰκουμένῃ μετὰ τὸ τοὺς φωστῆρας σκοτισθῆναι, καὶ διὰ τί, καὶ πόθεν ἡ συνοχὴ τῶν ἐθνῶν ἔσται, παρίσθησιν ἐξῆς λέγων· *Ἐν ἀπερία ἡχούσης θαλάσσης καὶ σάλου ἀπογυγόντων ἀνθρώπων*. Καὶ μοι δοκεῖ τῆς τότε γενησομένης τοῦ παντός τροπῆς τὴν ἀρχὴν εἶσεσθαι διδάσκειν ἀπὸ ἐκλείψεως τῆς ὑγρᾶς οὐσίας. Ταύτης γὰρ πρῶτης ἀναποθείσης ἢ ἀποπαγείσης, ὡς μηκέτι ἤχον θαλάσσης ἀκούσεσθαι, μηδὲ τὸν τῶν κυμάτων αὐτῆς σάλον γίνεσθαι δι' αὐχμὸν ὑπερβάλλοντα, τὰ λοιπὰ μέρη τοῦ κόσμου μηκέτι τῆς συνήθους μεταλαμβάνοντα ἀναθυμιάσεως ἐκ τῆς ὑγρᾶς οὐσίας ἀναπεμπομένης, τροπὴν καὶ μεταβολὴν πείσεται· ὡς ἐκ τούτου γενήσεται σημεῖα ἐν ἡλίῳ καὶ σελήνῃ, καὶ ἀστροῖς. Ἀνακλήσεώς τε γὰρ τοῦ παντός γενομένης, καὶ συντελείας τοῦ κόσμου, καὶ παράγοντος τοῦ σχήματος τούτου τοῦ φαινομένου (παρευέσεται γὰρ τὰ πρῶτα ἵν' ἐπιστῇ τὰ δεύτερα), ἀκόλουθον ἦν καὶ τῶν κατ' οὐρανὸν φωστῆρων τροπὴν τινα εἶσεσθαι.

Ταῦτα δὲ ἐπὶ τέλει τῶν χρόνων ἔσται, τῆς ἀποστασίας ἐνεργουμένης. Μελλούσης γὰρ τὰ τῆς θεομαχίας

⁶⁶ Matth. xxvi, 64. ⁶⁷ Matth. xxiv, 29. ⁷⁰ I Cor. vii, 31.

ἀρατα καταργεῖν τῆς ἐπιφανείας τοῦ Σωτῆρος, τὰ A
 τῆς ὀφθῆς προοίμια ἐκ τῶνδε ἀρξεται, ἐξ αὐχμῶν
 θηλαθῆ καὶ ἀπορίας ἤχου θαλάσσης· οὐ γενομένου
 ἐπακολουθήσει συνοχὴ τῶν ἐπὶ γῆς ἔθνῶν, ἀποψυχόν-
 των ἀνθρώπων ἀπὸ φόβου καὶ προσδοκίας τῶν ἐπερ-
 χομένων τῇ οἰκουμένῃ. Τίνα δὲ τὰ ἐπερχόμενα, ἐρημη-
 κεύει συνάπτων ἐξῆς καὶ λέγων· Αἱ γὰρ θυνά-
 μεις τῶν οὐρανῶν σαλευθήσονται· τοῦ Υἱοῦ
 τοῦ Θεοῦ μετὰ δόξης ἐπιστησομένου, καὶ τὴν με-
 γάλαυον τυραννίδα τοῦ υἱοῦ τῆς ἀμαρτίας καταργεῖν
 ρούντων.

Καὶ εἶπε παραβολὴν αὐτοῖς· Ἴδετε τὴν συκῆν,
 x. τ. λ. Ὅθω καὶ ὑμεῖς δεῦν ἴδητε ταῦτα γινόμε-
 να, x. τ. λ.

Ποῖα ταῦτα γινόμενα ἀλλ' ἢ τὰ προλεχόμενα; Ἰε-
 ρουσαλήμ πατουμένην ὑπὸ ἔθνῶν, τὴν συμπλήρωσιν B
 τῶν καιρῶν τῶν ἔθνῶν, τοὺς τῆς ἀποστασίας χρό-
 νους, τὰ ἐν τοῖς φωστῆρσι καὶ τοῖς ἀστροῖς σημεῖα,
 τὴν ἐπὶ γῆς συνοχὴν τῶν ἔθνῶν, τὴν ἐκλείψιν καὶ
 ἀπορίαν τοῦ ἤχου τοῦ σάλου τῆς θαλάσσης. Ταῦτα,
 φησὶν, ἅπαντα δεῦν ἴδητε γινόμενα, γινώσκετε ὅτι
 ἐπὶ θύραις ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἑτέρα οὔσα
 παρὰ τὰ προλεχθέντα. Τὰ μὲν γὰρ προοίμια ἦν καὶ
 μελλόντων ἀγαθῶν σημεῖα, ὡς καὶ οἱ τῆς συκῆς ἀπα-
 λοὶ κλάδοι καὶ τὰ φύλλα σημεῖα τοῦ μελλόντος θέρου
 τῆς τε τῶν λοιπῶν φυτῶν καὶ σπερμάτων καρποφο-
 ρίας· τὰ δὲ τοῦ μελλόντος καὶ τῆς ἐν αὐτῷ συστησο-
 μένης βασιλείας οὐρανῶν προοίμια καὶ σημεῖα τὰ
 προλεχθέντα ἦν. Αὕτη δὲ ἡ βασιλεία καὶ τὰ ἐν αὐτῇ
 οὐκέτι λόγῳ παραδοτέα, οὐδὲ θνητῶν ἀκοαῖς λεκτέα. C
 Δύοπερ ἀποσιωπητέον ταῦτα. Ὁφθαλμῶς γὰρ οὐκ
 εἶδε, καὶ οὐδ' οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίᾳ ἀνθρώ-
 πων οὐκ ἀνέθη ὅσα ἠτόλμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγα-
 πῶσιν αὐτόν. Πλὴν ὡστερ κατὰ τὸν ἐνεστώτα βίον
 ἥλιος μετὰ χειμερίους τροπὰς ἑαρος ἐνισταμένου θερ-
 μὴν ἀκτίνα βάλλων, τὰ ὑπὸ γῆν κρυπτόμενα ζωοποιεῖ
 σπέρματα, τοῦ προτέρου μεταβαλόντα σχήματος, νεα-
 ρὰ δὲ φύει καὶ τέθηλεν, ὠραῖαν καὶ πολυανθῆ τὴν τῶν
 ἀρτι φυέντων βλάστην παρεχόμενα· κατὰ τὸν αὐτὸν
 τρόπον καὶ ἡ ἐνδοξος τοῦ Μονογενοῦς τοῦ Θεοῦ ἀφι-
 ξις, φωτὸς ζωογονοῖς ἀκτίσι τὸν νέον αἰῶνα καταυ-
 γάσασα, τὰ ἀποκρυφθέντα πάλαι κατὰ τὸν ἔμπροσθεν
 αἰῶνα, καὶ ἐν τῷ παντὶ κόσμῳ διασκεδασθέντα σπέρ-
 ματα, τουτέστι τοὺς ἐν γῆς χύματι κεκοιμημένους,
 κρείττοσι σώμασιν ἢ κατὰ τὰ πρότερον θεϊοτέρων τε
 τοῦ καταργηθέντος, αὕτη λοιπὸν ἡ ζωὴ βασιλεύσει
 τοῦ νέου αἰῶνος.

Ὅτι μὴ παρέλθῃ ἡ γενεὰ αὕτη.

Ποῖα γενεὰ ἀλλ' ἢ καινὴ καὶ νέα, ἣν αὐτὸς συν-
 εστήσατο; περὶ ἧς ἐν προφητεῖαις εἴρητο· Γραφήτω
 αὕτη (74) εἰς γενεὰν ἑτέραν, καὶ λαὸς ὁ κτιζόμενος
 ἀνέσει τὸν Κύριον· καὶ πάλιν· Ἀναγγελήσεται
 ἐφ' Κυρίῳ γενεὰ ἡ ἐρχομένη. Δύοπερ δεικτικῶς εἰς
 τοὺς ἀποστόλους αὐτοῦ, καὶ τὴν ἐξ αὐτῶν καὶ δι' αὐ-
 τῶν καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης συστησομένην καινὴν
 γενεὰν τῆς ἀγίας Ἐκκλησίας αὐτοῦ ἀφορῶν, ἔλεγεν·
 Ὅτι μὴ παρέλθῃ ἡ γενεὰ αὕτη, ἕως ἂν πάντα γέ-

perimet, iræ initia hinc erunt, ex æstu scilicet et
 marini sonitus cessatione. Quo facto, pressura gen-
 tium per orbem erit, arescentibus hominibus præ-
 timore et eorum expectatione quæ mundo sunt
 eventura. Quænam vero hæc sint, ait mox pergens
 dicere : Nam virtutes cælorum commovebuntur :
 Filio Dei scilicet cum gloria adventante, superbam-
 que filii culpæ tyrannidem jamjam eversuro, celestis-
 bus eum ordinibus comitantibus.

meλλοντος, τῶν τε ὑπερουρανίων ταγμάτων δορυφο-

⁷¹ Dixitque eis parabolam. Videte ficulneam, etc.
 Ita et vos cum videritis hæc fieri, etc.

Quænam vero facta intelligit? Hierosolyma ab
 ethnicis conculcata, tempora gentium completa,
 apostasiæ ætatem, in sole stellisque signa, in orbe
 pressuram gentium, defectum quietemque sonitus
 fluctusque marini. Hæc, inquit, omnia cum fieri vi-
 deritis, tum demum adesse in foribus regnum Dei
 scitote; et quidem a dictis rebus plane diversum.
 Illa enim futurorum bonorum exordia fuerunt et
 indicia; sicuti teneri ficus rami et folia, venturæ
 ætatis signa sunt, et cæterarum arborum seminum-
 que fructum portendunt. Futuri autem sæculi, atque
 in eo constituendi cælorum regni præcæmia atque
 indicia illa fuerunt. Id vero regnum, ejusque bona
 haud jam sermone tradi queunt, neque ad mortali-
 um aures prædicari. Quamobrem de his reticendum
 est. Neque enim oculus vidit, neque auris audi-
 vit, neque in cor hominis ascendit, quæ præparavit
 Deus diligentibus eum⁷². Verumtamen sicuti in præ-
 senti rerum statu sol post hibernas conversiones,
 vere instante, calidioribus radiis emissis, latentia
 sub solo semina vivificat, quæ priore figura posita,
 novella enascuntur ac pullulant, pulchrumque et
 floridum recentis naturæ germen ostendunt; ita
 gloriosus Unigeniti adventus vivifici luminis radiis
 novum sæculum illustrans, occulta olim priore in
 sæculo atque orbe universo dispersa semina, id est
 homines in terræ sepulcris conditos, melioribus
 quam autea corporibus formaque augustiore dona-
 tos, in lucem emittet: pulsaque morte, ipsa delin-
 ceptis vita novi sæculi imperium tenebit.

μετσηματισμένους εἰς φῶς πρόξει· καὶ τοῦ θανά-
 τοῦ νέου αἰῶνος.

⁷² Non præteribit generatio hæc.

Quænam est hæc generatio, nisi nova illa re-
 censque ab eo constituta? de qua in vaticiniis dic-
 tum est : Scribatur hæc in generatione altera, et
 populus qui creatur laudabit Dominum⁷³; rursus-
 que : Annuntiabitur Domino generatio ventura⁷⁴. Ita-
 que evidenter ad suos apostolos atque ad institutam
 ex ipsis et per ipsos in orbe universo novam sanctæ
 Ecclesiæ generationem Christus respiciens aiebat :
 Non præteribit generatio hæc, donec omnia fiant.

⁷¹ Luc. xxi, 29-31. ⁷² I Cor. ii, 9. ⁷³ Luc. xxi, 32. ⁷⁴ Psal. ci, 13. ⁷⁵ Psal. xxi, 32.

(74) Videtur, nisi fallor, Eusebius haud neutraliter αὕτη intelligere, ut alii, sed de ipsa generatione seu ætate.

Mansurum quippe ac duraturum populum suam Ecclesiamque caute dicit, quoad ipsa generatio superstes adhuc omnia inspiciat, ac prædictionum dominicarum eventum oculis contempletur.

⁷⁶ *Caveat ne forte graventur corda vestra in crapula.*

Discipulos admonet ut prompti sint atque ad ejus adventum excipiendum parati : cujus nempe rei gratia cunctos magistrum sui sermones faciebat : sobriosque ac vigilantes esse jubet, et totam mortalis vitæ noctem insomnes transigere : propterea quod consummationis tempus nemini sit exploratum. — Cavenda, inquit, vobis est crapulae grædo, ut vigilare possitis ; ne inopina vos invadat illa dies : cujus causa sacer etiam Apostolus hortabatur scribens : Fratres, probe scitis, diem Domini, tanquam furem in nocte, venturam ⁷⁷. Cum vero dixerint pax et securitas, tunc repentinus eis superveniet interitus. Vos autem haud versamini in tenebris, ita ut vos dies illa tanquam fur comprehendat : omnia enim vos filii lucis estis, filiique dei ⁷⁸. Vigilandum est igitur non solum ob subitum atque inexpectatum Domini adventum, verum etiam propter furis insidias. Fur autem hora cujusque mortualis intelligitur, vel etiam ille qui cujusque animam exopturus est angelus. Tum qui sibi attenderint, tanquam caprea laqueum vitabunt, vel ut avis decipulam : qui vero erapula gravati fuerint atque iam mortem consopiti, in periculum inopinum incident.

⁷⁹ *Vigilate itaque omni tempore orantes, etc.*

His consonans Apostolus siebat : *Propterea accipite armaturam Dei, ut possitis resistere in die malo, et in omnibus perfecti stare. State ergo succincti lumbos vestros in veritate* ⁸⁰.

⁸¹ *Ut manducatis et bibatis in mensa mea.*

Significat plenam honorum mensam, cujus participes erunt ii quibuscum fœdus icit, propterea quod secum permanserint in tentationibus. Ex ejus igitur mensa manducabunt et bibent ; pane videlicet celesti animarum nutritore pasti ; potique vino novi germinis vitis veræ : propinante ipso agricolarum omnium Deo, qui novellum ex ipsa fructum his qui tunc digni erunt, exhibebit.

⁸² *At ille negavit dicens : Mulier, non novi eum.*

Videsis quantopere veritati studeat evangelista ; quomodo Petro haud gratificetur, sed lapsium ejus caudide enarret. Videlicet quod cateri magistro deserto diffugerint, ille autem omnibus iis præpositus apostolus atque discipulus, ille inclutus, inquam, Petrus, procul cruciatibus et magistratum minis, ter Christum negaverit.

⁷⁶ Luc. xxi, 34. ⁷⁷ I Thess. v, 2. ⁷⁸ Ibid. 4, 5. ⁸¹ Ibid. 57.

(75) Fragmentum hoc sumptum videtur ex *Th:9: xania*, lib. v, 40. Ibi tamen Eusebius versatur in Marco xiv, 66.

νηται. Διαμεινεν γάρ φησι και διαρκειν τον λαον αυτου και την 'Εκκλησιαν εις εκεινο καιρου εις οτα αυτοπηρειε παντα, και τας εκθασεις των του Σωτηρος προρησειων οφθαλμοις παραλαβοι.

Προσεχετε αυτοις μηποτε βαρυνθωσιν υμων αι καρδιαι εν κραιπαλη.

Διεγειρει τους μαθητας επι το παντοτε ετοιμους ειναι παρασκευαζομενους εις την αυτου παρουσιαν, επ' ην αυτους ημας παρορμων τους παντας της δεσκαλιας εποιετο λογους· νηφειν τε και εγρηγορειν παρακελευεται, και αγρυπνειν δια πασης της του θνητου βίου νυκτος, δια το μηδενι γνωριμον τον καιρον της συντελειας υπαρχειν. — 'Αλλ' υμιν γε, φησι, φυλακτεον το εντειθεν βαρος, ινα δυνησθε νηφειν, μηποτε απιστη αιφνιδιος επ' υμας η ημερα εκεινη· περι ης και ο ιερδς 'Αποστολος παρηγει γραφων· 'Αδελφοι, οιδατε ακριβως, οτι η ημερα Κυριου, ως κλεπτης εν νυκτι, οτως ερχεται. "Οταν δε ελθωσι ειρηνη και ασφαλια, τότε αιφνιδιος αυτους εφισταται δεσποσ. 'Υμεις δε ουκ εστε εν σκοτει, ινα υμας η ημερα ως κλεπτης καταλαβη· παντες γαρ υμεις υιοι φωτος εστε και υιοι ημερας. Γρηγορητεον ουν ημιν ου μονον δια την αθροαν και απροσδοκητον του δεσποτου αφιξειν, αλλα και δια τον κλεπτην τον εφεδρευοντα. 'Ο δε κλεπτης εστιν ο καιροσ της εκαστου τελευτης· η και ο μελλων την εκαστου ψυχην παραλαμβανειν εγγελοσ. 'Οσ παγις γαρ η του Κυριου παρουσία επελουεται επι παντας τους εν τη γη· ο μιν ουν προσεχοντες αυτοις ουκονται, ωσπερ δεσποσ εν βροχων, και ωσπερ θρονον εκ παγιδοσ· οι δε τη μεθη βεβαρημενοι, και εις θανατον υπνωττοντες, εκπιπτουσιν εις αδοκητον κινδυνον.

Αγρυπνεϊτε ουν εν παντι καιρω δεσμενοι, κ. τ. λ.

Τουτοισ συνδων ο 'Αποστολοσ ελεγε· Δια τουτο αναλδδετε την πανοπλιαν του Θεου, ινα δυνηθητε αντιστηναι εν τη ημερα τη πονηρα, και ακατακαταρυσσόμενοι στηναι. Σηητε ουν περιωσόμενοι την οσφον υμων εν αληθεια.

Ινα εσθηητε και πινητε επι της τραπέζης μου.

Τουοιτων εσται πληρης αγαθων τραπεζα, ης μεταληφονται οϊς την διαθηκην διεθετο δια το μεμενηκειναι μετ' αυτου εν τοϊσ πειρασμοϊσ· ινα εσθησιν και πιωσιν επι της τραπέζης αυτου· ερω μιν οβρανιψ ψυχων αγλων θρεπτικωσ τραφησόμενοι, οσνου δε του καινου γεννηματοσ της αληθινης αμπελου μεταληψόμενοι· ην αυτοσ ο των όλων θεοσ γεωργων το καινον εξ αυτης γεννημα τοϊσ τότε αξιοϊσ παρεξει.

'Ο δε ηρησασαο αυτον, λεγων· Γυναι, ουκ οϊδα αυτον.

"Ορα δε το φιλαληθεσ του ευαγγελιστου, πωσ ου καταχαριζεται τω Πέτρο, αλλα το παθος αυτου ως χει διηγείται, οτι οι μιν άλλοι απολιπόντες τον δεσκαλον οχοντο, ο δε παντων αυτων προκεκριμενοσ απστολοσ τε και μαθητης, αυτοσ εκεινοσ ο βοσμενοσ Πέτροσ, βασάνων εκτοσ και αρχοντικησ απαιλησ, τριτον αυτον εξωμωσασαο (75).

⁷⁶ Luc. xxi, 36. ⁷⁷ Εϋ. hes. vi, 13. ⁸⁰ Luc. xxi, 30.

Ἄφο ἄνδρες ἐπέστησαν αὐταῖς ἐν ἀσθήσειν Ἄ
δοτρακτούσαις.

⁹² Duo viri steterunt secus illas in veste
fulgenti.

Χαρὰς καὶ γέλωτος σημεῖα γνωρίσματα τε τῆς σωτηρίου ἀναστάσεως ὄρα ἐπαρέχονται καὶ διὰ τῆς λευκῆς περιβολῆς, ὥστε καὶ ἀπὸ τοῦ σχήματος συμβαλεῖν τὰς γυναῖκας τὸ φαῖδρον τῆς ἐγέρσεως, καὶ τῆς τοῦ Πάσχα ἑορτῆς σὺν τοῖς λευχείμοισιν ἀγγέλοις ἀπάρξασθαι. Μωϋσῆς μὲν γὰρ πληγὰς Αἰγυπτίων μέλλων διακονεῖσθαι καταλλήλως ἐν φλογὶ πυρὸς τὸν ἐπὶ τῆς βέτου ἀγγελὸν ἑώρα· ὁ δ' αὐτὸς μοχθηροῖς ἀνδράσι νομοθετῶν, πῦρ καταναλίσκων τὸν θεὸν εἰναι ἔλεγεν, τιμωρητικὸν καὶ κολαστὴν αὐτοῖς ἔσεσθαι αὐτὸν εἰναιτόμος· διὸ καὶ ἐν στύλῳ πυρὸς ἤγειτο αὐτῶν ὁ θεός. Οὕτω τοὺς ἀσθεῖσι γενέσθαι τοὺς ἀγγέλους πυρὸς φλόγα ἰδίδια ἐκινῶν· Ὁ ποιῶν τοῖς λειτουργοῖς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα. Ἄλλ' οὐ τοιούτους αἱ γυναῖκες τοὺς εἶσω τοῦ μνήματος ἑώρων, γαληνοὺς δὲ τινὰς καὶ φαῖδρους, οὓς ἐχρῆν ἐπὶ Δεσποτοῦ χαρὰ καὶ βασιλείᾳ φαίνεσθαι. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῷ πάθει τοῦ Σωτήρος ὁ ἥλιος ἐξέλιπε, σκότος περιβαλὼν τὴν παντὶ, θρήνων τε καὶ πένθους σύμβολα τοῖς σταυρωτοῖς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ δεικνύς· καὶ οὐδεὶς μὲν ἐφαίνετο τῶν ἀγγέλων τὸ τηλικαῦτα ὡς εἰκὸς τοῖς μαθηταῖς, ὁμοίως καὶ αὐτῶν ὡδε κάκει διασκεδασθέντων. Εἰ δ' ἄρα καὶ ὀφθῆναι τινα ἐχρῆν, τάχα ποῦ τὴν ἐναντίαν τοῖς λευχείμοισιν ἀνθρώποις τὴν ἀναστολήν ἀνεδείξατο· αὐτίκα γοῦν ἐπὶ τῷ πάθει οὐχ ἥλιος μόνον ἐσκότασεν, ἀλλὰ καὶ ὁ Σωτὴρ φωνῇ μεγάλῃ κράξας ἀφῆκε τὸ πνεῦμα, τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ ἐσχίσθη εἰς δύο, μονονοῦχι περιβρῆξαμένων καὶ αὐτῶν τῶν πάλοι τὸ ἱερὸν ἐνοικούντων ἀγγέλων, περιβρῆξαντων τε τὸ σεμνὸν ὕψωμα, ὡς ἂν, γυμνὸς καὶ ἔρημος ἀπολειφθεὶς τῆς αὐτῶν φρουρᾶς, ὁ τῶν ἀβάτων καὶ ἀβάτων τόπος, ἔτοιμος ἐχθροῖς καὶ πολεμίοις κατασταθῆ. Ἄλλὰ ταῦτα μὲν ἐπὶ τῷ πάθει συνδραίναν· ἐπὶ δὲ τῇ σωτηρίῳ ἀναστάσει, ὡς ζωῆς ἀγγελοὶ καὶ τῆς ἀναστάσεως κήρυκες, τὸν τόπον οὐ κειτο τὸ σῶμα περιεῖπον, ἐξ αὐτῆς ὡσπερ τῆς ἐπαφῆς τοῦ τόπου ἀγιωσύνης κρείττονος ἢ κατ' αὐτοὺς μετασχόντες, καὶ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ κοινωνοῦντες. Ἀπὸ φαῖδρᾶ καὶ μειδιῶντα πρόσωπα, σχῆμά τε σωτηρίου ἑορτῆς παρέφαινον λευχειμονοῦντες.

Lætitia: gaudiiq̄ue signa, et Servatoris resurgentis indicia obtutui exhibent vestium candore, ita ut ex habitu quoque conjectarent mulieres resurrectionis hilaritatem, Paschalisque festi cum albatis angelis initium. Moyses contra Ægyptiacarum plagarum futurus minister, in flamma ignis angelum intra rubum versantem spectavit⁹². Idem pravus hominibus legem scribens, Deum appellabat edacem ignem, punitorem ac vindicem ipsis fore inuenus⁹³. Quare in ignea columna præcedebat illos Deus⁹⁴. Sic etiam impiis fore angelos quasi ignis flammam demonstravit dicens: Qui facit ministros suos flammam ignis⁹⁵. Sed non hac specie viderunt angelos in monumento mulieres, sed hilares atque serenos, cujusmodi eos videri oportebat in Domini gaudio et regno. In Servatoris quidem obitu sol defecti, tenebræ undique se intendentes, lamentorum et luctus symbola crucifigentibus Filium Dei demonstrarunt. Nullusque eo tempore angelus apparuit discipulis videtur, ipsis quoque hac illac dispersione distractis. Quod si quem apparere opus fuisset, contrariam, ut arbitror, albatis hominibus vestem præ se tulissent. Jam primum, in passione non sol tantummodo obscuratus est, sed et Servator magna voce exclamans spiritum emisit, templi velum bifariam scissum, ipsis propemodum dispersis qui templum incolebant angelis, qui et illud venerandum textum scellerunt, ut nudus ac desertus ipsorum custodia relictus ille arcanarum atque inaccessarum rerum locus, belligerantibus hostibus pervius pateret. Sed hæc quidem passionis tempore contigerunt. Verumtamen Servatore resurgente, ceu vitæ nuntii, et resurrectionis præcones, locum ubi corpus jacuerat stipabant, ipso quodammodo loci contactu sanctitatem propria majorem participantem, ac Domini resurrectioni communicantes. Ideo vultus hilares ac lætabundos, et albam vestem festo Servatoris diei convenientem gestabant.

EUSEBII FRAGMENTUM EX CODICE MEDIOLANENSI, IN QUO EST CATENA PATRUM GRÆCORUM IN EPISTOLAM AD HEBRÆOS.

(Mat, ibid., p. 207.)

Ad cap. XII, 18. ΕΥΣΕΒΙΟΥ. Λέγεται γὰρ κατὰ Δ
δασίς θεία ἐπὶ τὸ ἕρος γεγονέναι καθ' ὃν ἐνομοθετεῖται καιρὸν, ἵνα πάντες θεάσωνται τὴν ἐνέργειαν τοῦ Θεοῦ· κατάδασίς γὰρ αὕτη σαφὴς ἐστίν, οὐ μὴ τοπικὴ. Τῶν γοῦν φουμένων κατὰ τὸ ἕρος φλεγόμενων σφοδρῶς, οὐδὲν τὸ πῦρ ἐξανάλωσεν· σαλπείγγων τε φωναὶ σφοδρότερον συνηκούοντο, μὴ προκειμένων ὀργάνων τοιούτων, μηδὲ τοῦ φωνήσαντος, ἀλλὰ θεία κατασκευῆ γινόμενων ἀπάντων. Ὅστε σαφὲς εἶναι διὰ ταῦτα τὴν κατάδασιν θείαν γεγονέναι, καὶ τὸν θεὸν ἄνευ τινὸς δεικνύναι τὴν ἐκαστοῦ διὰ πάντων μεγαλειότητα.

EUSEBII. Dicitur Deus in montem descendisse, quo tempore lex tradebatur, ut cuncti scilicet Dei efficaciam viderent. Cæteroque hæc descensio, externæ ostensionis fuit, non localis. Quamobrem ardentibus licet omnibus, quæ in monte germinabant, nihil tamen igne consumebatur. Tubarum quoque sonitus gravissimi audiebantur, quanquam nullus ibi usus instrumentorum erat, nemoque clamans, sed Dei tantummodo opera hæc omnia fiebant. Quare exploratum est, divinam hujusmodi fuisse descensionem, Deumque absque ullo adminiculo suam in omnibus ostendisse magnitudinem.

⁹² Luc. xxiv, 4. ⁹³ Exod. iii, 2. ⁹⁴ Deut. iv, 24. ⁹⁵ Exod. xxiii, 21. ⁹⁶ Psal. ciii, 4.

EUSEBII OPERA DOGMATICA.

DE THEOPHANIA.

(Angelo Mai, *Bibliotheca nova Patrum*, IV, 410 et 310.)

MONITUM.

Inter cætera Eusebii Cæsariensis opera divus Hieronymus, De viris ill. cap. 81, libros quinque Θεοφανασιῶν, id est De Dei manifestatione, nominaverat. Item Syrus Ebediesus in auctorum catalogo, quem Echellensis primo, deinde Assemanus ediderunt, idem Eusebii opus commemoraverat de Græca ad Syriacam Anagninensem translatum. Græci originalis deperditi viginti ego fragmenta in Vaticanis codicibus observata, inter Veteres meos Scriptores t. I, ed. sec., anno 1831, et t. VIII, an. 1833, divulgaveram. Ecce autem significatam nobis ab Ebediesu Syriacam Eusebii operis translationem, duo perdocti et illustres nostræ ætatis Angli e tenebris denique eruerunt, Talamus atque Leus; quorum ille ex Ægyptiaco in Nitria monasterio Scetensi codicem anno 1839 in Angliam detulit; alter autem Syriacum hunc textum anno 1842 Londini, et sequente anno Anglicam ejusdem interpretationem Cantabrigiæ cum eruditis prolegomenis scholiisque impressit. Et Syriacus quidem textus nondum ad me, quod doleo, perrenit; cum tamen Anglicum desinente anno 1846 commode demum nactus fuerim, eumque studiosè legerim, statim cognovi fragmenta Græca quæ ego multos ante annos edideram, reapse ad Eusebii Theophaniam, prout ipsorum tituli ferebant, pertinere (nam sicubi codices mei cum Syriaco non satis congruunt, id suis locis postea dicitur). Sed et insuper comperi, fragmenta alia, nec brevia nec pœnitenda, quæ ego in Vaticanis catenarum ad Lucam codicibus sub Eusebii tantum nomine aspexeram, ideoque tanquam Eusebii ad Lucam commentarii segmenta in prædicto Script. vel. tomo primo atlexeram; comperi, inquam, hæc quoque partim ex Theophania fuisse detracta, id quod Syriacus textus vel potius Anglicanus me docet. Quæ res cum me magnopere delectavisset, constituit protinus Græca omnia Theophaniæ a me olim detecta fragmenta nunc congregare, Latina etiam facere, atque ut monebat impressi Anglice operis series, locis quodque suis collocare. Nam Vaticanarum catenarum auctores Eusebii Theophaniam extra libri ordinem pro suo libito excerpterunt, vel potius prout evangelicæ, quam ipsi sequebantur, historiæ cursus poscebat. Exemplo sit narratio de Christi Domini morte, quam Eusebius libro tertio medio scribit, Nicetas autem, uniusque catenis auctor, sub finem suæ lucubrationis ut par erat posuit, nempe in pagina codicis trecentesima septima, quæ a fine sui voluminis parum abest. Nicetæ codicem Vat. 1611 littera A designo. Macarii vero Chrysocephali, diversæ catenæ auctoris, qui item Theophaniam nominatim aliquando expilat, codicem Vat. 1610 denoto littera E. Alias demum catenas duas, Vat. Pal. Vat. 20 et Ottob. Vat. 400, quæ mihi symbolam fragmentorum horum contulerunt, litteris B et L demonstro. Unicum denique primum fragmentum ex codd. Mediolanensi et Parisiaco simul adfuit. Hanc itaque Græcorum Theophaniæ fragmentorum tempestivam hercle editionem nunc curo, tum ut Eusebii nativum textum, quantum fas est, ab interitu revocem; tum ut Syrus interpres sicubi mentem auctoris non est assecutus (quod ei identidem accidisse sine dubio animadvertimus), authentico documento emendetur. Nec sane dubito quin opellam meam vir cl. Leus boni consulat, meque ei magnopere favere, certum habeat. Hæc interim; namque et alios tum abs Leo, tum ab ejusdem gloriæ socio cl. W. Curetono, sacros auctores, præsertim magnum Athanasium, Cyrillum atque Ephræmum, exspectamus; quos nunc quidem cupidis volis expetimus; statim ac vero in conspectum venerint, exosculabimur.

ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΘΕΟΦΑΝΕΙΑΣ.

EUSEBII CÆSARIENSIS

OPERIS DE THEOPHANIA FRAGMENTA.

Α' (1).

(3) Ὅσπερ δὲ ἐπὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς παραδείγματος, ὁ μὲν ἀόρατος καὶ ἀφανής ἐν ἡμῖν νοῦς, ὃν ὅστις ποτὲ καὶ ὁποῖος ὢν τὴν οὐσίαν ὑπάρχει, οὐδεὶς πώποτε ἀνθρώπων ἔγνω, βασιλεὺς δ' οἷα ἐν ἀπορρήτοις εἶπω τοῖς αὐτοῦ ταμείοις καθιδρυμένους τὰ πρακτάλα (2) βουλευέται· λόγος δ' ἐξ αὐτοῦ πρόεισι, μονογενὴς οἷα πατὴρ ἐξ' ἀδύτων μυθῶν γεγεννημένος, ὃς δὴ καὶ πρῶτος τῶν πατρικῶν τοῖς πᾶσι καθίσταται νοημάτων ἀγγελος, εἰς φανερόν τε κηρύττει τὰ ἐν ἀπορρήτοις τῷ πατρὶ βεβουλευμένα, ἔργους τε ἐπιτελεῖ τὰ βουλευόμενα, προὖν εἰς τὰς πάντων ἀκοάς· εἶθ' οἱ μὲν τῆς ἐκ τοῦ λόγου μεταλαμβάνουσιν ὠφελείας, τὸν δ' ἀφανῆ καὶ ἀόρατον νοῦν τὸν τοῦ λόγου πατέρα, οὐδεὶς πώποτε ὀφθαλμῶν εἶδε· κατὰ ταῦτα δὴ, μᾶλλον δ' ἐπέκεινα πάσης εἰκόνας καὶ παραδείγματος, ὁ τοῦ παμβασιλέως Θεοῦ τέλειος Λόγος, οἷα μονογενής, οὐ προφορικῆ δύναμις συνιστῶς, οὐδ' ἐκ συλλαβῶν, ὀνομάτων τε καὶ ῥημάτων τὴν φύσιν κατεσκευασμένος, οὐδ' ἐν φωνῇ δι' ἄερος κληττομένη σημαίνόμενος, Θεοῦ δὲ τοῦ ἐπὶ πάντων ζῶν καὶ ἐνεργῆς ὑπάρχον Ἰῶς Λόγος, κατ' οὐσίαν τε ὑπεστώς οἷα Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία, πρόεισι μὲν τῆς πατρικῆς θεότητος, ἀγαθοῦ δὲ πατρὸς ἀγαθὸν τυγχάνει γέννημα, αὐτοζῶν, αὐτοφῶς, γέννημα νοερὸν φωτὸς ἀλήκειου, διὰ πάντων χωρῶν, ἐν πᾶσι τε ὢν καὶ πάντα ἐπιπορευόμενος.

Β'.

(3) Οὗτος ὁ παρ' ἡμῖν θεολογούμενος, προφητικῶς ἔκωθεν πρὸ μυρίων χρόνων ἐγνωσθῆ τε καὶ προεκκηρύχθη φωναῖς· οἱ καὶ τὸν τόπον τῆς θεοφανείας αὐτοῦ, καὶ χρόνους τῆς ἀφίξεως, καὶ τρόπον τοῦ βίου, καὶ δυνάμεις, καὶ λόγους, καὶ κατορθώματα αὐτοῦ παραλαβόντες, βιβλίοις ἱεραῖς ἐγκατέθεντο (4). — Τὸ γὰρ Ἰησοῦς ἰάσεως καὶ σωτηρίας προσφύει νομα ἀν εἰη· σωτήρα γὰρ καὶ σωτήριον ἡ Ἑβραίων φωνὴ τὸν Ἰησοῦν εἰσθεν καλεῖν.

Γ'.

(5) Καὶ θάνατος (6) δὲ ὁ βιώμενος, ὃν δὴ ὑποστή-
 ναι τὸ τοῦ Λόγου ἀγαλμα παρὰ τοῖς πᾶσιν ἀνωμο-

(1) In codice Mediolanensi Ambr. E. 63. p. inf. in catena Epist. ad Hebr. iv, 12, præponitur huic fragmento titulus *Ἐθσεδίου εὐαγγελικῆς θεοφανείας*. (At in Parisiæco ut certe est in ed. Cramerii p. 459, mendose *εὐαγγελικὰ θεοφάνεια*.) Prorsus autem Græcum hoc fragmentum congruit cum Syriaca seu Anglicæ *Theophaniæ* editione, lib. 1, cap. 23, p. 12.

Α

I.

Sicut enim, ut exemplum a nobis sumamus, mens in nobis invisibilis latensque est, quam cujusmodi sit, cujusve substantiæ, nullus unquam homo cognovit; sed ea veluti rex quidam in secretis suis conclavibus sedens, quid faciendum sit deliberat; deinde sermo ex ipsa prodit, quasi unigenitus a patre in reconditis penetralibus generatus; qui etiam primus paternarum consultationum sit nuntius, atque in apertum deprædicat arcana patris consilia, et opere rem deliberatam perficit, dum ad omnium aures perfert; interim tamen homines quidem verbi utilitate fruuntur, sed invisibilem mentem verbi parentem prorsus oculis non cernunt; hoc, inquam, modo, imo etiam supra omnem imaginem atque exemplum, supremi Dei regnatoris perfectum Verbum, ex unigenitum, non ex pronuntiativa aliqua virtute consistens, neque syllabarum, noninum, verborumque naturam gerens, nec ope vocis ex aeris percussione significatum, sed Dei supremi vivens operansque Filius Verbum existens, et quidem substantialiter, utpote Dei virtus atque sapientia, ex paterna divinitate prodit, boni patris bonum germen, vita per se, ac lux, intellectualis perpetuæque lucis genimen, per omnia discurrens, ubique præsens, cuncta pervadens.

II.

Hic, quem nos Deum dicimus, vocibus jam dicente ante complura sæcula innotuit et prænuntiatus fuit prophetarum, qui et locum divinæ ejus manifestationis, et adventus tempora, et vitæ rationem, et miracula, et sermones, et egregia facinora, vaticinio præoccupantes, sacris libris commendaverunt. — Nam Jesus sanationi atque salutari congruum nomen est. Salvatorem enim ac salutarem solet lingua Hebræorum dicere Jesum.

III.

Mors quoque illa celebris, quam Verbi simulacrum pertulisse, in confesso apud omnes est, non

(2) Theophan. Syr. sive Anglican. lib. 1, cap. 23.

(2) Fortasse leg. *πρακτέα*. Edit.

(3) Cod. Vat. A. f. 14. Cod. Vat. E. f. 63. b. Th. Syr. lib. iii, cap. 25.

(4) Cod. E. f. 37. b. Th. Syr. iii, 40.

(5) Cod. A. f. 307. b. Th. Syr. iii, 41, 42, 43.

(6) Cod. mendose αὐτός pro θάνατος.

sine ingenti prodigio fuit, nihilque commune cum reliquis habuit. Neque enim morbo exstinctus est Christus, aut laqueo, aut igne, neque in ipso crucis tropæo æque ac cæteri malefici ferro succisus fuit; neque abe quovis homine mortiferum aliquid passus, violentam sustinuit necem; sed tunc tantummodo cum ipse sponte organum suum inimicis tradidit; moxque illud de terra suscitavit. Quippe is valide exclamans, Patrique spiritum cominendare se dicens, ipse semet dimittens corpore suo excessit. Ideo etiam ante mortem, familiaribus suis hoc significaverat dicens: *Nemo tollit animam meam: a me, sed ego ipsemet eam pono: potestatem habeo ponendi eam, et potestatem habeo iterum sumendi eam* 87.

Quid ergo post hæc jam superest, nisi ipsum totius rei caput, quamnam causam habuerit, enarrare? famigeratum, inquam, vitæ finem, et passionis modum; necnon post necem, resurrectionis ejusdem grande miraculum. Siquidem igitur alio aliquo modo, post suam cum hominibus conversationem, repente invisibilis abiisset, semet ipse suumque corporeum simulacrum clam subtrahens, fuga mortem vitare satagens; et deinde ipse mortalem partem suam corruptela et destructione consumpsisset, ea res per phantasmata omnibus visa esset; neque pro sua dignitate egisset, qui erat Dei Verbum vivens atque virtus; neque rescitum esset quonam excessisset; neque id creditum esset ab illis quibus significatum non fuisset; neque naturaliter morte fortior apparuisset; neque propriam naturam a mortalitate liberavisset; neque ea res toto ab hominibus habitato orbe exaudita esset; neque discipulis suis mortis contemptum persuasisset; neque magisterii sui alumnis vitæ post obitum apud Deum agendæ spem obtulisset; neque sermonum suorum promissa adimplevisset; neque propheticis de se prædictionibus congruum exitum præstitisset; neque postremum omnium conflictum, videlicet adversus mortem, decertavisset.

Propter hæc omnia, quia prorsus oportebat mortale organum, post sufficiens ministerium Deo Verbo exhibitum, neminem Deo dignum nancisci, ideo, inquam, tale mortis genus elegit. Nam quum duæ consummationis rationes tantummodo adessent, nempe vel corruptelæ atque exitio totum tradere, atque ita turpissimum facere vitæ finem; vel morti superiorem semet ostendere, divina virtute immortale efficiendo quod mortale erat; prior quidem modus promissionibus alienus erat; nam neque ignis proprium est frigescere, neque lucis oblenebrari, neque vitæ mori, neque divinæ sapientiæ insipienter agere. Cur enim is, qui cæteris vitam

87 Joan. x, 18.

(7) Cod. A. f. 302. b. Th. Syr. iii, 45 seq.

(8) His causis mortis Christi nollem in Anglicana editione additas fuisse numerales notas, quasi totidem sint operis capitula.

λόγηται, πολλοῦ μετέχει τοῦ θαύματος, οὐ κινῶν τοὺς λοιποὺς γεγενημένους· οὐ γὰρ νόσῳ διαφθαρεὶς οὐδὲ βρόχῳ, οὐδὲ πυρὶ, οὐδὲ μὴν κατ' αὐτὸ τὸ τοῦ σταυροῦ τρόπιον ὁμοίως τοῖς λοιποῖς κακοῦργοις ὑποτιμηθεὶς σιδήρῳ, οὐδ' ἕως πρὸς τινος ἀνθρώπων παθῶν τι τῶν ἀναιρεῖν εὐλόγων, βίαιαν ὑπέμεινε τελευτήν· ἀλλ' ὡς αὐτὸς μόνον ἐκὼν παρεδίδου τὸ αὐτοῦ ὄργανον τοῖς ἐπιβουλεύουσι· τὸ μὲν ἀπὸ τῆς ἀνωρθοῦτο αὐτίκα· ὁ δὲ φωνήσας μέγα, καὶ τῷ Πατρὶ τὸ πνεῦμα παρατίθεσθαι εἰπὼν, ἀφετός αὐτὸς ἀπ' ἑαυτοῦ τὴν ἐκ τοῦ σώματος ἀναχώρησιν ἐποιεῖτο· διὸ δὴ πρὸ τοῦ θανάτου τοῖς αὐτοῦ γχωρίμοις τοῦτο αὐτὸ παρεδίδου διδάσκων καὶ λέγων· Οὐδεὶς αἶρει τὴν ψυχὴν μου ἀπ' ἐμοῦ, ἀλλ' ἐγὼ τίθωμι αὐτήν ἀπ' ἐμαυτοῦ· ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι αὐτήν, καὶ πάλιν

B ἐξουσίαν ἔχω λαβεῖν αὐτήν.

(7) Τί οὖν ἐπὶ τούτοις λείπεται, ἢ αὐτὸ δὴ τὸ τοῦ παντός κεφάλαιον ὅποιαν ἔσχεν αἰτίαν ἐξαιεῖν; λέγω δὲ τὸ πολυθρύλλητον τοῦ βίου τέλος, καὶ τοῦ πάθους τὸν τρόπον, καὶ τῆς μετὰ τὸν θάνατον ἀναδρώσεως αὐτοῦ τὸ μέγα θαῦμα. Εἰ μὲν οὖν ἄλλως πως μετὰ τὰς ἐν ἀνθρώποις διατριβὰς ἀφανῆς γεγενηῶς ἐξαίφνης ἀπέπη, ὑποκλέψας λάθρα ἑαυτὸν καὶ τὸ οἰκεῖον ἔγαλμα, φυγῆ τὸν θάνατον διαδράναι σπουδάσας, κἀπειτὰ που τὸ θνητὸν αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ φθορᾶ καὶ ἀπωλείᾳ συναψήσας, φάσματι ἂν ἐώκει τοῖς πᾶσι· καὶ οὐκ ἂν αὐτὸς αὐτῷ τὰ πρέποντα διεπράξατο, ζῶν μὲν τυγχάνων καὶ Θεοῦ Λόγος καὶ δύναμις, οὐτ' ἂν ἐγνώσθη ὅτι ἐπὶ πᾶσι χωρήσας, οὐτ' ἂν ἐπιστάθη τοῖς μὴ παρεληφόσιν, οὐτ' ἂν θανάτου τὴν φύσιν ἐφάνη κρείττων, οὐτ' ἂν τὸ θνητὸν τῆς οικίας ἡλευθέρου φύσεως, οὐτ' ἂν καθ' ἑλῆς τῆς ἀνθρώπων οἰκουμένης ἠκούσθη, οὐτ' ἂν θανάτου καταφρονεῖν τοῖς αὐτοῦ μαθητὰς ἐπεισεν, οὐτ' ἂν τῆς μετὰ θάνατον παρὰ Θεῷ ζωῆς τοῖς τὴν αὐτοῦ διδασκαλίαν μετιούσιν [ἐλλίπιδι] παρεστήσατο, οὐτ' ἂν τῶν αὐτοῦ λόγων τὰς ἐπαγγελίας ἐπέληρου, οὐτ' ἂν ταῖς προφητικαῖς περὶ αὐτοῦ προβήσκει σύμφωνα παρεῖχε τὰ ἀποτελέσματα, οὐτ' ἂν τὸν ὑστατον ἀπάντων ἀγῶνα διεθλήκει· οὕτως δ' ἦν ὁ κατὰ τοῦ θανάτου (8).

Διὸ δὴ τούτων ἕνεκα πάντων, ἐπειδὴ ἐχρῆν ἐξ ἅπαντος τὸ θνητὸν ὄργανον μετὰ τὴν αὐτάρκη διακονίαν ἦν τῷ Θεῷ Λόγῳ διεκονήσατο, τέλος θεοπροποῦς τυχεῖν, ταύτην πη αὐτῷ καὶ ὁ θάνατος ψικονομεῖτο. Δυσὸν γὰρ λειπομένων τῷ τέλει, ἢ φθορᾶ ἢ ἀπωλείᾳ παραδούνα τὸ πᾶν, καὶ ἀσχιστον ποιήσασθαι τὴν τοῦ βίου καταστροφὴν, ἢ θανάτου κρείττονα ἑαυτὸν φῆναι, θεικῆς δυνάμει τὸ θνητὸν ἀθάνατον παραστητάμενον· τὸ μὲν πρῶτον ἀνίκεσον τῆς ἐπαγγελίας· οὐ γὰρ δὴ πυρὸς οἰκεῖον τὸ ψύχειν (9). οὐδὲ φωτὸς τὸ σκοτιζεῖν, οὕτως οὐδὲ ζωῆς τὸ θανατοῦν, οὐδὲ τοῦ Θεοῦ Λόγου τὸ παραλόγως ἐνεργεῖν· ποῖον οὖν εἶχε λόγον τὸν ἑτέροις ζωῆν ἐπαγγελλόμενον, τὸ

(9) Verba ψύχειν, σκοτιζεῖν, θανατοῦν, non ætivo sed neutro sensu hic esse accipienda Syrus interpret demonstrat.

οκειλον ὄργανον φθειρόμενον περιδεῖν; Οὐκοῦν τὸ αὐτὸν ἀναγκαῖον ἦν, λέγω δὲ τὸ θανάτου κρείττονα λαυτὸν φῆναι. Πῶς οὖν ἐχρῆν τοῦτο ποιήσασθαι; Αἰσθητικῶς ἢ καὶ κλοπιμαίως; ἢ τοῖς πᾶσιν ἀριπρεπῶς καὶ διαδῆλως; Ἄλλὰ σκότιον μὲν καὶ κρύφιον αὐτὸ πραχθῆν τὸ κατόρθωμα, μηδὲν δὲ γνωστὸν, οὐδὲν ἂν ἐνησε· βοηθῆν δὲ καὶ ἀκουσθῆν εἰς πάντας, τοῖς πᾶσι τὴν ἐκ τοῦ θαύματος παρῆγεν ὠφέλειαν. Εἰκότως ἄρα, ἐπειδὴ ἐχρῆν τὸ αὐτοῦ ὄργανον κρείττον θανάτου φῆναι, καὶ τοῦτο πρᾶξι μὴ εἰς τὸ ληθηδόν, ἀλλ' ἐπ' ἕβασιν ἀνθρώπων, οὐ φεύγει μὲν τὸν θάνατον· ἦν γὰρ ἂν δευτέρου, καὶ θανάτου χείρων ἐνομισθῆ· διὰ δὲ τῆς πρὸς τὸν θάνατον συμπλοκῆς, οἷα πρὸς ἀνταγωνιστὴν (10), τὸ θνητὸν ἀθάνατον παρίστη, ὑστατον ἀγῶνα τοῦτον ὑπὲρ τῆς ἀπάντων σωτηρίας καὶ ἀθανασίας ἀναδεεγμένος.

(11) Ὁ μὲν γὰρ πρῶτος αὐτῷ [ἀγῶν] κατὰ δαιμόνων ἐνηργεῖτο ἐπὶ καθαίρεισι τῆς πολυθεοῦ πλάνης· ἐπὶ δὲ ὁ πρὸς τοῦδε τέλος εἶχεν ἀγῶν, δεῦτερος ἐπὶ λύσει τῆς τοῦ θανάτου καταδυναστείας ἐγένετο· οἱ μὲν γὰρ κατ' αὐτοῦ συνηγμένοι δαίμονες, ὅ τε τούτων ἐξάρχων, τὰ νῦτα κατὰ τὴν πρώτην αὐτῷ συμβολὴν παραχωρήσαντες, τὸν δεῦτερον ἄθλον ἐσκόπουν, τοῦ βίου λοιπὸν τὴν ὑστάτην καταστροφὴν ἐκδεχόμενοι, καὶ τὴν τοῦ θνητοῦ τελευτὴν ὁμοίαν εἶσθαι πᾶσιν ἀνθρώποις παραδοκῶντες· οὐ γὰρ ἂν κώποτε θνητὴν φύσιν θανάτου κρείττονα γενέσθαι προσεδόκησαν· ὁ δὲ μετὰ τὰ πρῶτα κατὰ δαιμόνων τρόπον ἦδη καὶ κατὰ τοῦ θανάτου παρετάτετο. Ὡσπερ δὲ εἰ τις ἀκαστον ἡμῖν καὶ πυρὸς τῇ φύσει κρείττον δεῖξαι τι σκευὸς ἤθελεν, οὐκ ἄλλως ἂν τὸ θαῦμα παρεστήσατο ἢ πυρὶ παραδοῦς τὸ μετὰ χεῖρας, κάπειτα σῶον αὐτὸ καὶ ἀδιάφθορον τοῦ πυρὸς ἐξελών (12) κατὰ ταῦτα δὴ καὶ ὁ τῶν ὄλων ζωοποιὸς Θεοῦ Λόγος, τὸ θνητὸν ὄργανον, ᾧ πρὸς ἀνθρώπων ἐπέχρητο σωτηρίαν, κρείττον θανάτου φῆναι βουληθεὶς, εὖ μάλα χρησίμην ὑπέει τὴν οἰκονομίαν, τὸ σῶμα πρὸς βραχὺ καταλείπων (13), καὶ τὸ θνητὸν τῷ θανάτῳ πάλιν ὑφαίρουμένος, εἰς παράστασιν τῆς ἐνθεοῦ δυνάμεως. Ἡ μὲν οὖν πρώτη αἰτία ἦν αὕτη.

(14) Δευτέρα δὲ τῆς ἐν τῷ σώματι κατοικησάσης ἐνθεοῦ δυνάμεως ἐνδειξις. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ πρότερον τοὺς ὑπὸ τοῦ θανάτου νενικημένους ἄνδρας θνητοὺς ἀληθῶς, καὶ κοινὸν τέλος ὑποδεεγμένους, ἐθειάζον ἀνθρώποι, ἡρώας τε καὶ θεοὺς ὠνόμαζον· εἰκότως διδάσκει μόνον τοῦτον ἐν θανάτῳ Θεὸν ἀληθῆ εἶναι ὁμολογεῖν, τὸν τὰ βραβεῖα τῆς κατὰ τοῦ θανάτου νίκης ἀναθησάμενον. (15) Τρίτη δ' ἂν εἴη αἰτία τοῦ σωτη-

(10) Hic in Anglica translatione, p. 188, v. 16, video by this contention with death, as with a contemporary, conficitur hoc cum morte, tanquam cum contemporaneo. Syriacus quid habeat nescio, quia libro careo. Sed certe vera lectio Græca est, οἷα πρὸς ἀνταγωνιστὴν, tanquam cum adversario. Itaque translatio emendanda est. Mitto alios locos, qui sæpe interdum ad Græcam veritatem reformandi videntur; neque enim ego criticum ago sed editorem. Vicissim tamen, ut nuper dixi, Syriacus textus Græcum illuminat. Et quidem Græcus, utpote quem catenaarum auctores pro rei opportunitate

promiserat, organum suum corruptionem pati negligeret? Ergo posterior modus necessarius fuit, morti, inquam, superiorem se demonstrare. Quam vero ratione id exsequi opus erat? Clamne ac furtim? an coram omnibus splendide ac manifeste? Atqui hæc res egregia si obscure et occulte acta fuisset, conscio nemine, nihil profuisset; contra vero famigerata atque omnibus exaudita, miraculo suo paritura erat universalem utilitatem. Recte igitur, quoniam oportebat ipsius organum morti superius apparere, atque id non clam sed in conspectu hominum fieri, mortem non fugit; alioqui visus esset timidus, et morte debilior creditus; sed conflictu cum morte, tanquam cum adversario, inuito, quod mortale erat ad immortalitatem transiit, extremum hunc agonem pro omnium salute et immortalitate suscipiens.

Nam primum illi certamen fuit contra dæmones ob polytheismi errorem destruendum; quo peracto, subsequutum est secundum ob dissolvendam mortis dominationem. Conglobati enim adversus eum dæmones cum suo duce, postquam primo prælio terga verterant, secundum observabant, vitæ Christi deinceps extremam catastropham exspectantes, mortalis hominis finem reliquis omnibus similem fore sperantes: neque enim unquam existimassent mortalem naturam morti fore superiorem. At Christus post priores de dæmonibus relatas manubias, jam contra ipsam mortem in aciem prodibat. Sicut autem si quis igni impervium atque insuperabile vas aliquod demonstrare vellet, haud aliter hanc rem miram comprobaret, quam flammæ tradens quod præ manibus haberet, ac deinde incolume inviolatumque igne retrahens; ita etiam quod omnia vivificat Dei Verbum, mortale organum, quo ad hominum salutem usus fuerat, morte validius demonstrare volens, utile admodum consilium cepit, corpus brevi tempore deserendi; rursusque quod mortuum erat morti eripiendi, ut divinam virtutem ostenderet. Atque hæc prima (cur mortuoluerit) causa fuit.

Secunda fuit causa, ut demonstraret divinam virtutem in suo corpore inhabitasse. Nam quia victos antea morte viros, vère mortales et communem finem sortitos, apotheosi donaverant homines, et heroes deosque nominaverant, merito nos docet, hunc unum in morte Deum verum esse confiteri, qui præmiis relatæ de morte victoriæ semet exornaverat. Tertia habeatur mortis Servatoris causa

excerpserunt, multas operis partes amisit.

(11) Syr. iii, 55, 57.

(12) Hanc similitudinem citat ex Eusebio etiam S. Thomas Aquinas in catena sua Latina ad Lucam ed. de Rubens t. V, p. 364. Videlicet ex catenis Græcis, non originaliter ex *Theophania*, quam Thomas nunquam vidit.

(13) Nempe anima destitutum esse permittebat.

(14) Syr. iii, 58.

(15) Syr. iii, 59.

quam mysticæ litteræ continent. Quænam hæc? Hostia erat pro universi generis vita morti devota, hostia pro toto hominum grege immolata, diabolici erroris averruncatio: qua videlicet oblata, universa delincops impurorum dæmonum potentia corruerat, omnisque error dissipabatur. Ergo hæc salutaris ex hominibus victima, ipsum videlicet corporeum Verbi organum, pro hominibus immolabatur; de qua sacræ litteræ clamant; modo quidem: *Ecce agnus Dei qui tollit peccatum mundi* ¹⁶; modo autem: *Tantum oris ad occisionem ductus est* ¹⁷. Causamque rei docent, ibidem dicentes: *Hic peccata nostra gerit, et pro nobis dolet; et nos reputavimus eum flagitatum et afflictum. Ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras, languidus factus est propter scelera nostra. Disciplina pacis nostræ super eum, livore ejus sanati nos sumus. Cuncti sicut oves erravimus, unusquisque a via sua declinavit. Dominus tradidit illum [pro] peccatis nostris* ¹⁸. Corporeale itaque Verbi organum hæc ob causas immolatum fuit. Magnus tamen pontifex, cum sit diversus a victima, Dei scilicet Verbum, virtus, atque sapientia, haud diu post a morte mortuum revocavit, eumque communis nostræ salutis inchoationem, viteque secundum Deum atque immortalitatis participationem constituit, victoriam adversus mortem ac dæmoniacam aciem triumphum, et priscorum sacrificiorum destructorem; quem omnium hominum gratia resuscitavit. [Ideo etiam Christus nominatus fuit.] Nam Christus nomen, sacerdotium simul et regnum significat apud Hebræos. Hæc enim ungi solebant.

Præter supradictas, alia quoque existit cur Servator moreretur maxima causa, quæ jam dicitur. Nam quia necesse erat, ipsius discipulos propriis oculis cernere vitam post obitum manifestam restitutionem, ex qua suam suspendere spem illos docuerat, et cujus causa ad religionis jugum subeundum hortatus fuerat; merito hanc rem perspicue videndam illorum oculis objiciebat. Oportebat enim eos qui piam vitam erant suscepturi, hoc in primis summopere necessarium documentum evidenti intuitu comprehendere; præcipue vero illos qui in universo mundo quantocius erant prædicaturi, propositamque a Christo gentibus doctrinam,

¹⁶ Joan. i, 29. ¹⁷ Isa. LIII, 7. ¹⁸ ibid. 4-7.

(16) Patet Syrum interpretem legisse παράξωσ (vel παράξων), quandoquidem Anglice scribitur *deeds, opera*. Sed verior lectio habeatur Græci nostri textus παρατάξωσ, quam loci sententia postulat. (Et quidem pars hujus fragmenti legitur etiam in catena codicis tum Mediolanensis tum Parisiæ in Ep. ad Hebr. a cl. Cramero edita, p. 580.) Atque hoc loco antequam ad Syrii interpretis vel mendum vel diversitatem necessariam identidem coarctionem progredior, aio enimvero priscos interpretes, præsertim Orientales (sed nec Latinos excipio) in transferendis Græcorum scriptis haud satis emendate, quæ humana infirmitas est, se gessisse. Testis luculentus nostri item Eusebii *Chronicorum* librorum Armenius interpres, qui cum plurima fel-

ριου θανάτου ἦν ἀπόρρητοι λόγοι περιέχουσι. Τίνες οὗτοι; ἱερεῖον ἦν ἀντίτυχον τοῦ κοινοῦ γένους παραδιδόμενον τῷ θανάτῳ, ἱερεῖον ὑπὲρ τῆς κοινῆς τῶν ἀνθρώπων ἀγέλης σφραγισόμενον, δαιμονικῆς κλήτης ἀποτρόπαιον· τοῦτου γὰρ ἀνενεχθέντος, πᾶσα λοιπὴ ἡ τῶν ἀνάγκων δαιμόνων δύναμις καθήρειτο, καὶ πᾶσα κλήνη παρείτο. Τὸ μὲν οὖν σωτήριον ἐξ ἀνθρώπων θῦμα, αὐτὸ δὲ τοῦ Λόγου σωματικῶν ὄντων, ὑπὲρ ἀνθρώπων καθιερούτο· ὃ περὶ λόγων ἱερῶν βῶσι φωνά· ποτὲ μὲν· Ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ ὁ αἶψαν τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου ποτὲ δέ· Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγῆν ἤχθη. Καὶ τό γε αἶψον διδάσκουσιν ἐπιλέγουσι· Οὗτος τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν φέρει, καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾶται, καὶ ἡμεῖς ἐλογισάμεθα αἰτὸν εἶναι ἐν πληγῇ καὶ ἐν κακώσει. Αὐτὸς δὲ ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἀνομιὰς ἡμῶν, καὶ μαμαλάουσαι διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν. Παιδεία εἰρήνης ἡμῶν ἐκ' αὐτῶν τῷ μάλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς λάθην. Πάντες ὡς πρόβατα ἐκλασθήσμεν, ἕκαστος τὴν ὁδὸν αὐτοῦ ἐκλασθήσῃ· καὶ Κύριος παραδώσει αὐτὸν ταῖς ἁμαρτίας ἡμῶν. Τὸ μὲν οὖν σωματικῶν τοῦ Λόγου ὄντων διὰ ταύτας καθιερούτο τὰς αἰτίας· ὃ δὲ μέγας ἀρχιερεὺς, ἕτερος ἢν παρὰ τὸ ἱερεῖον, Θεοῦ Λόγος καὶ δύναμις, καὶ σοφία, οὐκ εἰς μακρὰν τὸ θνητὸν ἀνεκαλεῖτο τοῦ θανάτου, καὶ τοῦτο τῆς κοινῆς ἡμῶν σωτηρίας τὴν ἀπαρχὴν, ζωῆς ἐνθέου καὶ ἀθανασίας μέτοχον παρίστη, τρόπαιον ἐπινίκιον κατὰ τοῦ θανάτου καὶ κατὰ τῆς δαιμονικῆς παρατάξωσ (16), καὶ τῶν πάλαι θυσῶν ἀποτρόπαιον, τοῦτο ὑπὲρ ἀπάντων ἀνθρώπων ἀνεγείρας. [Διδὲ καὶ Χριστὸς ἑνομήσθη.] Τὸ γὰρ Χριστὸς ἕνομα σημαντικῶν ἱεροσύνης ἕμα καὶ βασιλείας παρὰ πασιὸν Ἑβραίων ἂν γένοιο· ταῦτα γὰρ ἦσαν τὰ χρισμῆνα (17).

(18) Πρὸς τοὺς εἰρημένους καὶ ἄλλη τις γένοιο· ἂν τοῦ σωτηρίου θανάτου μεγίστη αἰτία ἡ λεχθησομένη. (19) Ἐπιβῆ γὰρ τοῖς αὐτοῦ φοιτηταῖς ὀφθαλμοῖς ἰδεῖν ἀναγκαῖον ἦν ζωῆς τῆς μετὰ θάνατον ἐναργῶς καλλιγενεσίαν, ἐφ' ἣν τὰς αὐτῶν ἐλπίδας ἀναρτῆν αὐτοὺς ἰδίδιασε, δι' ἣν καὶ προὔρτην αὐτοὺς ἔχεισθαι τοῦ τῆς θεοσεβείας ζυγοῦ· εὐκρίτως τοῦτον ὄρῃν αὐτοῖς ὀφθαλμοῖς ἀκριβῶς παραίχων. Ἐχρῆν γὰρ τοὺς μέλλοντας εὐσεβῆ μετεῖναι βίον τοῦτο πρῶτον ἀναγκαῖωτατον μάθημα δι' ἐναργῶς εὐφωσ παραλαβεῖν· καὶ πολὺ μᾶλλον ἐκείνους τοὺς εἰς ἅπαντα τὴν οἰκουμένην μέλλοντας ὅσον οὕτω κηρύττειν, καὶ τὴν ὑπ' αὐτοῦ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι προδηληθεῖσαν διδασκαλίαν τε

citer transtulerit, in multis tamen evidenter peccavit: quam ego mendorum copiam in præfatione scholiæque editionis Mediolanensis lectoribus demonstravi atque correxi. Item cl. doctor Leus, qui propter hoc opus *Theophaniæ* Eusebianaum de sacris litteris immortaliter meritis est, Syrum suum non semel interpretem vel ob obscuritatem vel alias ob causas castigat.

(17) Syriacus textus accedit propius ad Eusebium *Demonstr. Evang.* iv. 41, ed. Vigeri, p. 176: Διδὲ καὶ χριστὸς ἑνομάζειν αὐτοὺς πάντας ἦν Ἑβραῖος φιλῶν.

(18) A. f. 500. b. Syr. iii, 60.

(19) Aliiter Syrus; quod non orobo.

καὶ θεογνωσίαν εἰς πάντας καταγγέλλειν (20) ἀνθρώ-
 πους· οὗς δὴ πείσμα μέγιστον λαβεῖν ἐχρῆν τῆς με-
 τὰ τὸν θάνατον ζωῆς, ὡς ἂν ἀβεεῖς καὶ ἀφοβοὶ θανά-
 του τὸν κατὰ τῆς πολυθεοῦ πλάνης ἀγῶνα προθύμως
 ἀναδέξαιτο· μὴ γὰρ θανάτου καταφρονεῖν μελετή-
 σαντες, οὐκ ἂν πώποτε πρὸς τὰ θειὰ παρεσκευάζον-
 το. Διὸ δὴ ἀναγκαίως ἐπέλθων αὐτοὺς κατὰ τῆς τοῦ
 θανάτου δυναστείας οὐ ῥηματιοῖς καὶ φωναῖς παρεδί-
 δου τὸ μάθημα, ἀλλὰ λόγοις ὁμοίως ἀνθρωπειοῖς τὸν
 περὶ ψυχῆς ἀθανασίας παθανῶς καὶ ἐξ εἰκότων (21)
 συντάτων· αὐτῷ δὲ ἔργῳ τὰ κατὰ τοῦ θανάτου ἐπα-
 δεῖλαι αὐτοῖς τρόπαια.

(22) Ἦν μὲν γὰρ πάλαι πρότερον φοβερός τοῖς πᾶ-
 σιν ὁ τοῦ θνητοῦ γένους ἀλετήρ θάνατος, καὶ λύσις ἐνο-
 μίετο τῆς ὅλης ἀνθρώπου φύσεως, ψυχῆς ὁμοῦ καὶ
 σώματος, ἢ τούτου δυναστεία· οὐδέ τις ἦν τῶν ἐξ
 αἰῶνος οἶός τε τοῦτ' ἐπὶ τὸ φόβητρον ἐξ ἀνθρώπων ἀν-
 ελεῖν πάντας δ' ἐπέτρεσαν φόβῳ μικροὶ καὶ μεγάλοι
 τὸν θάνατον· οὐκ ἦν τε τοῦ κακοῦ παραμύθιον ἀν-
 θρώποις, οὐ λόγος, οὐ τρόπος, οὐ βίος, οὐ σοφῶν λο-
 γισμῶς, οὐ καλαιῶν συγγράμματα, οὐ προφητῶν θε-
 σκηματα, καὶ ἀγγέλων ἐπιφάνεια· πᾶντων δὲ χρεῖ-
 των καὶ ἀντίτερος τὴν κατὰ πάντων νίκην ἐπέτρεχον (23)
 ὁ θάνατος, ὑψηλός, μέγανος, ὑπερήφανος· ὃ δὴ
 καταδεδουλωμένον τὸ θνητὸν γένος παντοῖαις ἐκαλι-
 δεῖτο παρανομίαις, μισαιφονίαις, ἀθεμιτοῦργίαις, δυσ-
 σεβείαις, πολυπλάσῳ πλάνῃ· τούτων γὰρ ἦν ἀπάντων
 θάνατος αἴτιος. Ὅς γὰρ μηκέτι ὄντας μετὰ θάνατον,
 τὰ μυρίων θανάτων ἀξία δρῶντες διήγον· καὶ ὡς εὐ-
 θύναις οὐδαμῶς ὑποκείμενοι διὰ τὴν ἐκ τοῦ θανάτου
 λύσιν, βίον ἔζων ἀβιωτον. Οὗς δὴ καταλεθσας ὁ Λόγος,
 ἐπὶ τὴν ἄμνην Ἰσπευσεν· εἶθ' οἷα βασιλεὺς φιλιαν-
 θρωπότητος τὸν κατὰ τοῦ θανάτου Ἐλεγγον δι' ἀνθρώ-
 που φύσεως ἐμηχανάτο, ζῆτι μὲν αὐτὸς τυχεῖων,
 καὶ Θεοῦ Λόγος, καὶ Θεοῦ δύναμις· ἀλλ' οὐ δίχα τοῦ
 βοηθουμένου τὸ τῶν ἀνθρώπων φόβητρον διελέγξει
 κρίνας. Διὸ δὴ ἔπλω χρησάμενος ἀνθρωπεῖ, καὶ
 θνητῷ σώματι ὁ ἀσώματος, τὸν θάνατον διὰ τοῦ θνη-
 τοῦ κατηγωνίσαστο· καὶ μέγα θαῦμα τοῖς πᾶσιν ἀπ-
 ἔδειξε, τρόπαιον ἀθανασίας κατὰ τοῦ θανάτου διὰ τοῦ
 θνητοῦ ὅπλου στήσας (24). Ἦφει μὲν γὰρ τὸ θνητὸν
 εἰς βορὰν τῷ θηρίῳ (25)· τὸ δ' αὐτίκα τῷ ἱερῷ προσ-
 ηλοῦτο ἀνασταυρούμενον· ὡς ἂν τοῖς πᾶσιν ἢ τοῦ
 θνητοῦ γνωρισθεῖη φύσις, μηδέ τινα λάθοι τὸ πρατό-
 μενον, μὴ ἀνθρώπων, μὴ δαιμόνων· ἐχρῆν· γὰρ πάν-
 τας ἀκριδῶς τὸ θνητὸν ἰδεῖν, ὡς ἐν μεγίστῳ θεάτρῳ
 τὴν οἰκίαν ὁμολογοῦν φύσιν· ἐν' ἐξῆς ἐπελθὼν ὁ θά-
 νατος, οἷα θηρ δεινός, οἶός τις ποτ' ἦν, ἑαυτὸν ἐλέγξῃ·
 κῆρυκα τῆς ζωῆς ἢ δύναμις, μετὰ θάνατον ἐπελθοῦ-
 σα, τοῖς πᾶσιν αὐθις τὴν κατὰ τοῦ θανάτου παρα-
 στήσεται νίκην, τὸ θνητὸν ἀθάνατον ἀποδείξασα.

A Deique notitiam, cunctis hominibus nuntiaturi.
 Discipulos itaque summam habere fiduciam opus
 erat de vita post obitum recuperanda, ut intrepidi,
 absque ullo mortis metu adversus polytheismi erro-
 rem certamen alacriter susciperent. Nam nisi mor-
 tem contemnere assuevissent, nunquam contra
 terribilia se accinxissent. Quamobrem necessario
 illos armans adversus mortis potentiam, haud pro-
 latis ore voculis doctrinam hanc tradebat, neque
 sermonum more humanorum de animæ immortalitate
 verisimiliter diserebat, sed ipso opere relata
 de morte tropæa illis ostendebat.

B Sane erat olim cunctis terribilis illa mortalitas
 generis perniciosa mors; et dissolutio existimabatur
 universæ hominis naturæ, animæ simul et corporis,
 mortis potentatus; nemoque ex omni ævo existima-
 rat, qui hoc terribilem ex hominibus tollere
 posset, cunctique a magno usque ad minimum
 mortis timore percellerantur; nihilque erat quod
 huic malo solatium conferret, non sermo, non mo-
 dum aliquis, non sapientium consilia, non prisco-
 rum litterarum, non prophetarum oracula, non ange-
 lorum apparitiones: sed omnibus fortior et supe-
 rior universalem victoriam obtinebat mors, excelsa,
 gloriabunda, superba, cui mancipatum humanum
 genus, in omni volutabatur scelere, cædibus, nefan-
 dis operibus, irreligiositate, multiplicique errorum
 genere. Quippe horum omnium mors causa erat:
 namque homines, ceu post obitum nihil essent
 futuri, digna infinitis mortibus perpetrabant: ac
 veluti nulli pœnæ obnoxii, propter eam quam morte
 fieri credebant dissolutionem, vitam siue vita dege-
 bant. Quos miserans Verbum, ad auxiliandum
 festinavit. Deinde ut rex clementissimus coercitio-
 nem mortis per hominis naturam molitus est;
 cumque is vita ipsa sit, et Dei Verbum, atque
 potentia, non sine tamen ipsa humanitate, cui
 opem ferebat, terrorem hominum de medio tollen-
 dum iudicavit. Quamobrem, armis utens humanis,
 mortali in corpore incorporeum Verbum mortem
 re mortali debellavit, grandæque miraculam cunctis
 ostentavit, immortalitatis tropæum adversus mor-
 tem mortalibus armis statuens. Quippe suam voraci
 bellæ mortalem partem tradidit, quæ statim ligno
 clavis confixa fuit, ut sui corporis hatura mortalis
 ab omnibus agnosceretur, nec quemquam res acta
 lateret sive hominem sive dæmonem. Intererat
 enim ut omnes accurate viderent eum qui morie-
 batur, propriam consentientem, tanquam in specta-
 culo maximo, naturam; ut deinde superveniens
 mors, ceu dira bellua, quænam ipsamet esset, per

(20) Syrus videtur legisse ἀνατέλλειν.

(21) Apparet Syrum legisse εἰκότων.

(22) Syr. iii, 61.

(23) Syrus paulo aliter periodum dividit.

(24) Hactenus hoc fragmentum (nempe ab illis
 verbis ἦν μὲν γὰρ πάλαι πρότερον φοβερός, etc.)
 recitatur ad eodem Niceta etiam in catena ad Epist.

ad Hebr. cap. ii, 17; sed recte quidem in codice
 Mediolanensi ex Εὐαγγελικῆς θεοφανσίας, mendose
 autem in Parisiaco (ut certe est apud Cramerum,
 p. 436) Εὐαγγελικῆς ἀποδείξεως.

(25) Bellua, id est mortis, non bellis ut Syrus,
 seu angl. beasts. Nempe paulo infra mors discrete
 dicitur bellua.

se proderet : postremoque vitæ virtus, mortem A
subsecuta, cunctis vicissim suam adversus mortem
victoriam palam faceret, dum mortale corpus im-
mortale jam sisteret. Dimisit itaque brevi tempore
corpus, ea quæ hoc possidebat Dei Verbi virtus ; et
confestim illud quod de ligno pendeat, mortuum
pars tantummodo Christi mortalis naturam suam

Sepulcro secundum hominum leges traditus fuit.
Erat autem sepulcrum spelunca nuper in saxo
excisa, nullum adhuc cadaver experta, quia oportebat
unicum loculum uni insolito mortuo deservire.
Miraque visu erat petra spatioso in loco sola
exstans erecta, autrumque unicum intus habens ;
ne si forte plura corpora excepisset, ejus qui mor-
tem debellaverat, miraculum obscuraret. Jacebat
ibi extinctus is qui erat viventis Verbi organum :
saxum ingens occludebat speluncam. Mors interea
mirifice gloriabatur, ceu si hunc hand secus quam
reliquos ex omni ævo supervivisset. Sed enim non-
dum triduo tempore exacto, vita semet iterum
conspiciendam obtulit, post sufficientem mortis
coarctationem. Nam si citius resurgere properavis-
set, ne extinctus quidem creditus fuisset. Sed
quoniam vere sublatus (in crucem) fuit, vereque
mortuus, atque aliquanto temporis intervallo mortem
vere sustinuit, hinc enimvero quod omnia vivificat
Dei Verbum, universam hominibus propositam
spem per illius, qui tum mortuus fuerat, resurre-
ctionem, ostentavit. [Cumque ejus corpus deposi-
tum fuisset a familiaribus, honestæque traditum
sepulturæ, post triduum de novo resumpsit illud ;
rursusque carne semet et corpore indutum, ejus-
modi antea fuerat, discipulis demonstravit : qui-
buscumque tantisper confabulans, atque aliquanto
tempore versans, mox illuc unde venerat abiit ;
cœli viam, spectantibus illis, ingrediens.] Quid
ergo post hæc ? Haud jam ego gestarum rerum
narrator tibi sim, verumtamen qui has viderunt,
hi totius negotii testes idonei sunt ; qui sanguine ac
vitæ detrimento, actorum veritatem, quam aspex-
rant, confirmaverunt ; totumque orbem ea, quam
ipsi prædicabant, religione impleverunt. Hi utique
resurrectionem, quam oculis spectaverant, testimo-
niis suis sanxerunt. Neque enim verbis ac voce
tenus facta illa cognoverant, quorum testes existi-
terunt, sed coram dum fierent contemplati fuerant,
manuque adeo tetigerant. Quare et oculis et rei
veritate evidentiam consecuti, victoriæque de
morte relatæ tropæis visis, merito contemptum
mortis condidicerunt : quam rem ipsam suos disci-

(26) Ἡφίσι (27) τοίνυν πρὸς βραχὺ τὸ σῶμα ἢ τοῦτο
διακρατούσα τοῦ Θεοῦ Λόγου δύναμις (28) τὸ δ' ἀνη-
τημένον ἐπὶ τοῦ ξύλου παραχρῆμα νεκρὸν ἦν· ἀλλ' οὐχ
ὁ Λόγος ὁ ζωοποιὸς τὸ νεκρούμενον ἦν· τὸ δὲ θνητὸν
τὴν οὐκ εἰς ὁμιλόγησι φύσιν.
est ; non tamen vivificum Verbum extinctum ;
testabatur.

(29) Μνήματι δὲ κατὰ νόμους ἀνθρώπων παροί-
δοτο· τὸ δὲ μνήμα σπήλαιον ἦν ἄρι κατὰ πέτρας λε-
λαξευμένον, οὐκ αὐτῶς ἐτέρου παπειραμένου·
εἶσι γὰρ μόνῳ (30) σχολάζειν τῷ μόνῳ παραδόξῳ νε-
κρῷ θαυμαστὴ δὲ ἰδεῖν ἢ πέτρα ἐν ἠκλωμένῳ χώρῳ
μόνη ὁρθῶς ἀνεσταμένη· καὶ μόνον ἦν ἄντρον εἶσι
ἐν αὐτῇ περιέχουσα, ὡς ἂν μὴ, πολλῶν γενομένη,
τοῦ τὸν θάνατον καταγωνισσαμένου ἐπισκιάσῃ τὸ θαῦ-
μα. (31) Ἐκαστο μὲν δὴ νεκρὸς αὐτόθι, τὸ τοῦ ζῶντος
Λόγου ὄργανον· ἄλλος δ' ἀπέκλειε παμμεγέθης τὸ
σπήλαιον. Καὶ πολλὸς ἦν ἐν-ταῦθα γαυριῶν ὁ θάνατος,
ὡς ἂν τοῦτον μετὰ τῶν ἐξ αἰῶνος ἐλθὼν ὑποχείρισιν·
ἀλλ' οὐκ αὐτῇ τριήμερος παρῆι χρόνος, καὶ ἡ ζωὴ πάλιν
ἐαυτὴν ἔφαινε μετὰ τὸν αὐτάρχη τοῦ θανάτου
ἔλαγχον. Εἰ γὰρ δὴ θάπτετο ἀνέστι, φθάσας, οὐκ ἂν
οὐδὲ τεθνεῶς ἐνομισθῇ· ἀλλ' ὅτε γε ἀληθῶς ὑψούτο
(32), καὶ ἀληθῶς ἐτεθνήκει, ἐν χρόνῳ δὲ τὸν θάνατον
ἀληθῶς ὑποβέβηκε, τότε δὴ τότε ὁ τῶν ἀπάντων ζωο-
ποιὸς τοῦ Θεοῦ Λόγος τὴν πᾶσαν ἀνθρώποις ἀποκει-
μένην ἐλπίδα διὰ τῆς τοῦ τότε θνητοῦ παλιγγενεσίας
ἐπέδεικνυτο. [Καὶ (33) τοῦ σώματος αὐτοῦ ληφθέντος
πρὸς τῶν γαυριῶν καὶ τῇ προσηκούσῃ παραδοθέν-
τος ταφῇ, τρίτατος αὖθις ἀπελάμβανε τοῦτο αὐτός.
Καὶ πάλιν αὐτὸς ἐαυτὸν ἐνοσάρκον, ἐνωμιον αὐτὸν ἐ-
καῖνον, οἷος καὶ τὸ πρῶτον ἦν, τοῖς οὐκ εἰς μαθηταῖς
δεικνυσιν· οἷος καὶ ἐπὶ βραχὺ ὁμιλήσας, καὶ τινα συν-
δικατρίψας χρόνον, ἀνεισιν ὄθεν καὶ παρῆν, ὅπ' ὀφθαλ-
μοῦς αὐτῶν τὴν εἰς οὐρανοῦς πορείαν στελεδόμενος.]
(34) Τί οὖν ἐπὶ τοῦτοις γίνεται ; Οὐκέτι ἐγὼ σοι γε-
νοίμην ἂν τῶν πεπραγμένων διδασκαλός ; οἱ δὲ τού-
των ἐπόπται εἶεν ἂν πάντων ἀξιόχρηστοι μάρτυρες, οἱ
δὲ αἵματος καὶ ψυχῆς τῇ θῆσ τῶν πεπραγμένων τὴν
ἀληθεῖαν πιστωσάμενοι, καὶ τὴν σύμπασαν οἰκουμέ-
νην τῆς πρὸς αὐτῶν κατηγγελημένης θεοσεβείας κα-
ταπέψαντες. Οἱ δὲ γοῦν τὴν αὐτοῖς ὀφθαλμοῖς κατα-
ληφθεῖσαν παλιγγενεσίαν ταῖς ἐαυτῶν παρέδωκαν
μαρτυρίαις· οὐκ ἦν γὰρ αὐτοῖς ἄχρι λόγου καὶ φωνῆς
ἀκούόμενα τὰ πραττόμενα, ἀλλ' ἦδη καὶ ἔργους
ἰδωμένοι καὶ ἐψηλαφῆσθαι γε ἀκριβῶς πρὸς τῶν ταῦ-
τα μαρτυρησάτων· διὸ δὲ καὶ αὐτοψία καὶ ἀληθεία
τὸ ἐναργὲς κατεληφότες, καὶ τῆς κατὰ τοῦ θανάτου
νίκης τὰ τρόπαια τεθεασμένοι, εὐκότως ἔμαθον κατα-
προνεῖν τοῦ θανάτου· ταῦτό δὲ καὶ τοὺς αὐτῶν φοι-

(26) B. f. 307 b.

(27) Transtulerat alio, nempe ad codicis paginam 307 b, hoc quinque versuum fragmentum Nicetas in catena ; quod nunc, duce textu Syriaco, ad stationem propriam redit.

(28) Anima Christi corpus destituit, non ipsum Verbum seu Dei virtus. Quæmohrem hic intellige, Christi humanitatem, non nisi Verbo permittente, mortuam esse.

(29) A. f. 340. Syr. II, 61.

(30) Ita omnino Græcus codex, Syrus paulo aliter legit illud παραδόξῳ. Hinc Anglice a wonder.

(31) A. f. 311.

(32) Syrus intellexit hoc verbum de resurrectione. Philologi judicent. Sed certe Joan. XII, 52, 53, Christus de sua morte in crucis supplicio loquens, hoc verbo ὑψούσασαι, exaltari, utitur.

(33) Quæ unciis claudio, ea sibi sunt a Syro, quia fortasse aliunde obrepserunt.

(34) Syr. III, 62.

τηράς ἐδίδασκον, τῆς ἀθανάτου ζωῆς παρὰ τοῦ Σωτῆ-
ρος εὐληφότες τὰ ἐχέγγυα.

Δ'.

(35) Ἐπίδοχος ἦν τις ἀνὴρ τῶν ἐν στρατείαις, ἀ-
ξιώματος καὶ ἀρχῆς Ῥωμαϊκῆς ἐπιλημμένος (36)·
ἐπαίδῃ δὲ ὁ δοῦλος αὐτοῦ γνήσιος πάρετος τὰ μέλη
εἰκοι βέδλητο, συνιδὼν οὖτος ὁ Σωτῆρ εἰς ἐτέρους ἐπε-
θεῖκοντο δυνάμεις, ἰώμενος τοὺς κάμνοντας, πᾶσαν τε
νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν ἀκούμενος, λογισμῶν κρι-
νας μὴ κατ' ἀνθρώπων εἶναι τὸ θαῦμα, πρόσεισιν ὡς
θεῶν, οὐκ εἰς τὸ φαινόμενον τοῦ σώματος ἀπιδὼν ὄρ-
γανον, δι' οὗ τὰς ὀμιλίαις ἀνθρώποις ἵπαιετο, εἰς δὲ
τὸν ἀφανῆ Θεὸν τὸν διὰ τοῦ θνητοῦ τὰς οικίας ἀρε-
τὰς ὀμοφαίνοντα. Διὸ ἰδεῖτο καὶ αὐτὸς, ἐπὶ τῷ παιδί
τῆς θεϊκῆς εὐεργεσίας τυχεῖν (37). Καὶ οἱ μὲν προ-
εβύτεροι τῶν Ἰουδαίων μικρῶν ἕνεκα τὴν χάριν αι-
τούσι, τῶν εἰς τὴν συναγωγὴν γενομένων ἀναλωμά-
των· ὁ δὲ Κύριος οὐκ ἐπὶ τούτῳ δίδωσιν αὐτὸν, ἀλλ'
ἐπὶ τῷ πάλῳ μεζῶνι, πίστιν κατεργάσασθαι διὰ τῆς
θεορίας εἰς πάντας ἀνθρώπους βουλόμενος· καὶ
χαρίσασθαι μὲν τῷ ἑκατόνταρχῳ ἐπιτηδείως ἔχοντι,
καθηγήσασθαι δὲ καὶ τοῖς ἄλλοις διὰ τοῦτου πρὸς τὴν
πίστιν. Καὶ οὐδέποτεθεν ἀγνῶσι τὸ μέλλον, ὅτι μέλλει
πυθόμενος ὁ ἑκατόνταρχος ἐφικνούμενος εἰς τὴν οικίαν
παραίτησθαι· ἀλλ' εἰδὼς τὴν μέλλουσαν ἐξ εὐλαβείας
παραίτησθαι, ἐπινεύει τῇ πιστῇ ἀξιώσει, ἑκατέρῃ κι-
νήσει τοῦ ἀνθρώπου τὸ οικεῖον ἐφαρμόζων· τῇ μὲν
ἀξιώσει τὴν ἐπαγγελίαν καὶ τὴν ἀκολουθήσιν, τῇ δὲ
παραίτησει τὴν δύναμιν, ὡς καὶ μὴ παραγενομένος
λάσασθαι· ὥστε οὐκ ἕνα τὴν αὐτοῦ πρόγνωσιν ἐπιδει-
ξῃ, τὴν ἐκείνου δικαίως ἀν διεκάλυψεν ἀρετὴν· ἀλλ'
ἀπόλων κατὰ τὸν ἀνθρώπινον τρόπον, ὡς δὴ ἀγνοῶν τὸ
μέλλον, ἀκολουθεῖ, ἵνα χώραν τῆς εὐλαβείας ἀποκρι-
σῶς τε καὶ προθέσεως ἐκείνῳ καταλίποι, καὶ τὴν
πρόβλεπτον ἴσιν αἰτούντι παράχοι.

Τοιαῦτα τοῦ πράου Σωτῆρος ὡς καὶ πρὸ τῆς τε-
ραστίας δυνάμεως τὰ θαυμάσια· θαυμάσιος γὰρ ἐν
τούτοις οὐκ ἔλαττον ἢ ἐν τῷ τὴν νόσον λάσασθαι, καὶ
τὸν θάνατον ἀποστῆσαι. (38) Μεθ' ὅσης μὲν ἐξουσίας
ἢ τοῦ Σωτῆρος προσενηνεκται φωνῆ, ὀπόσης τε κε-
κλήρωτο δυνάμει! ὅσον τε τὸ φιλόανθρωπον καὶ
πρόχειρον εἰς εὐεργεσίαν, ὡς ἐξ ἐτοίμου ἐπαγγελα-
σθαι τὴν αὐτοῦ παρουσίαν! Οἶον δὲ καὶ τὸ θαῦμα τῆς
εὐεργεσίας, οὐδ' ἔστιν ἐπαξίως νοῆσαι. Τὸ γὰρ μόνον
φθέγγεσθαι, καὶ ἅμα λόγῳ τὴν ἴσιν τῷ τοῦ ἑκα-
τοντάρχου παιδί παρασχεῖν, καὶ ἀπαλλάξαι παρα-
χρημα τοῦ νοσεῖν τὸν παρὰ βραχὺ τῷ θανάτῳ κατε-
σχισμένον, πῶς οὐ Θεὸν ἀληθῶς διὰ θνητῆς φωνῆς
φθεγγάμενον παρίστη (39); Οὐ πάρεστι, καὶ ὡς παρ-
ὸν ἐνεργεῖ· λόγων γὰρ Θεοῦ καὶ ἔργων οὐδὲν τὸ
μεταξύ. Καὶ οὐ μέγρι λόγων γέγονε τῷ ἑκατοντάρχῳ
ὁ ἔπαινος, ἀλλὰ καὶ τὸν νοσοῦντα ὑγιῆ ἀπέδωκεν ἐπι-
τῆς πίστεως, καὶ λαμπρὸν αὐτῷ πλέκει τὸν στέφα-

A pulos edocuerunt, quandoquidem immortalis vitæ a
Servatore documenta certa perceperant.

IV.

Nobilis quidam vir erat in Romano exercitu
ordinem ducens et dignitatem adeptus; cuius cum
dilectus famulus paralyti laborans domi jaceret,
consciis simul qualia Servator erga alios exprom-
psisset prodigia, aegrotos sanans, omnemque mor-
bum ac languorem depellens, mente reputans haud
esse humanum id genus miraculorum, accedit tan-
quam ad Deum, haud spectans visibile corporis
organum, quo cum hominibus sermones serabat,
sed invisibilem potius Deum qui mortali in specio
propriam virtutem demonstrabat. Quamobrem roga-
bat et ipse ut puero suo divinam beneficentiam
impetraret. Et Judæorum quidem seniores, levi de
causa beneficium id postulabant, nempe quia cen-
tario impensas erga ipsorum synagogam fecisset;
Dominus autem haud ei rei curam intendebat, sed
multo majori, nempe ut fidem potentie suæ apud
cunctos homines astrueret. Dum enim centurioni
bona mente prædico favebat, cæteris simul ad
suscipiendam fidem dux ferebat. Neque sane ignora-
bat fore ut centurio accessum ejus ad suas ædes
deprecaretur, sed tamen, sciens licet futuram ejus
religiosam deprecationem, ingenue petitioni annuit,
utrique hominis voto suam accommodans volunta-
tem; petitioni quidem promissionem et profectio-
nem; deprecationi autem, quominus iret, potentie
vim qua sine præsentia medicinam fecit. Neque
enim, ut suam prævisionem ostenderet, illius recte
virtutem impedivisset; sed sine fastu, humano more,
quasi rem futuram ignorans, aequabatur centurio-
nem; ut locum pie illius responsioni ac propositioni
relinqueret, et valetudinem eminus etiam petenti
præberet.

Hi sunt mansueti Servatoris, magis etiam quam
prodigiorum potentia, admirandi actus. Plane in his
haud minus fuit mirabilis, quam cum morbum
depulit mortemque prohibuit. Quanta certe cum
potestate Servatoris vox prodiit, quantaque vi præ-
dita! quanta demum benignitas atque ad benefi-
ciendum proclivitas, cum se paratissimum ad pro-
ficiendum nuntiavit! Profecto beneficij hujus
admirabilitatem nemo digne æstimabit. Nam dicere
tantummodo, et una cum verbo sanitatem centu-
rionis puero largiri, ac repente morbo expedire
eum qui in mortis limine versabatur, quidni vere
Deum humana voce loquentem demonstrat? Non
adeo, et veluti præsens operatur: nam inter Dei
verba et opera nihil interest. Neque laus centurioni
tributa verborum tenuis fuit, sed et ægrum puerum
ob illius fidem sanavit, atque ita splendidum præ-
mium contulit. Dixit enim, moxque opera præ-

(35) Cod. L. f. 4. b. Syr. lib. iv, 2.

(36) Vocabulum ἐπιλημμένος quomodo explicetur
ex Syr. Anglice, was in a state of suspense, non satis
intelligo; nisi forte Syrus legiit ἀπειλημμένος, et
eisdem translata interpretatione.

(37) Exin aliquanto tractu Græcus textus tan-
tummodo sine Syriaco.

(38) A. f. 114; L. f. 5, b; Syr. iv, 3.

(39) Illic quoque septem fere versus desiderantur
in Syro, vel certe in Græco abundant.

dictionis testis subsecuta est; nam p̄ter statim A
convaleuit.

Quod si quis hanc rem ægre sibi ob prodigii
magnitudinem persuadent, haud tamen de prædictione recte dubitabit, ex qua evidentior facti demonstratio conficitur, si quis reputet, unicum Romanum hominem fuisse qui ad Servatorem accessit, qui que majorem etiam magisque benevolam, quam Judaica natio, fecit Christi confessionem; noster vero Servator multos pro uno, æque ac hunc, ad se accessuros affirmat ex orientalibus regionibus, itemque ex occidentalibus, qui ob suam Christi cognitionem et confessionem, haud minorem a Deo consequentur honorem quam Hebræorum parentis. Namque et horum patriarcha, celestis ille Abrahamus, ex irreligiosis parentibus ortus, vitam B
commutavit, a polytheismi errore recedens, usumque universalem Deum ipse agnovit. Quin etiam ejus illis Isaaco atque Jacobo similes fores innumeros per universum orbem, præsertim vero orientis et occidui solis populos, prædixit. Denique momenti maximi superaddit his prædictionem; nempe quod Judæi ipsi, Deo charorum illorum posterii, qui Abrahamum jactabant, Isaacum atque Jacobum, propter suam adversus Deum recordiam et incredulitatem, ceu scientiæ luminæ orbat, in tenebras exteriores expellendi essent: sic nimirum imperitiam illorum, summamque inscitiam, et salutis luminis orbitatam prædicens. Hinc rerum oportet exitum animadvertere, atque adeo oculis contemplari, quomodo Judæi, qui dictorum hominum Deo charorum genus esse gloriantur, ejecti fuerint non regno Dei tantummodo, verum etiam sacra ipsorum regali que metropoli: exemplo autem unius, qui olim ad Servatorem accessit, centurionis, innumerabilis hominum multitudo ex nationibus cunctis, æque ac ille, Christo adjuncta sit, que ab eo elocia, eundem quem incluti illi apud Hebræos viri, Deum agnoscere, parem illis ab universali rege Deo mercedem recipere digna fuit.

Ἑβραίοις λαμβάντων ἀνδρῶν ἐπιγινόντων Θεόν, τῆς C
Θεῷ ἀμοιβῆς.

V.

Mandat Petro Dominus ut ad prædam retia demittat; qui quidem jussum exsequitur. Cum autem magnam piscium multitudinem conclusissent, et retia pondere gravata dirumpere, opem petunt a vicina navicula; atque ita extractis piscibus utramque scapham repleverunt, in tantum ut mergi periclitarentur. Quam obrem admiratione Petrus percussus, indignum se confitebatur ut Servator ad se veniret. Ille autem, qui tanquam futuri temporis imaginem ipsi ostenderat, interpretationem quoque facit, atque: *Noli timere; abhinc enim eris homines ad vitam captiens*. Cunctis vero simul: *Venite post me, faciamque vos piscatores hominum*. Galilæos homines, viles rusticanos, nihil præter Syrorum dialectum scientes, arte hu-

(40) Cod. A, f. 83. Syr. lib. iv, 6.

(41) Ilacteus fragmentum recitatur Græce etiam

nov. Εἶπε γάρ, καὶ τὸ ἔργον ἠκολούθησε μαρτυροῦν τῇ προφῆσει· καὶ λάθη ὁ παῖς αὐτίκα.

Ἄλλ' εἰ πρὸς τοῦτο τις δυσπίστως ἔχει διὰ τὴν τοῦ θαύματος ὑπερβολὴν, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ προφῆσειας σκῆπτοιτο ἀν εὐλόγως, ἐφ' ἣ μείζων ὁ τῆς πράξεως Ελεγχος ἀποδειχθήσεται, εἰ τις ἐν νῦν λάθοι, ὡς τότε μὲν εἰς Ῥωμαῖος ἦν ὁ τῷ Σωτῆρι προσεληλυθὸς χιλιάρχος, ὁ δὲ μείζονα καὶ εὐγνωμονοστέραν τοῦ Ἰουδαίων ἔθους ἐνδειξάμενος τὴν εἰς αὐτὸν ὁμολογίαν· ὁ δ' ἡμέτερος Σωτὴρ πολλοὺς ἀνθ' ἐνὸς εἶσθαι τοὺς κατ' ἐκείνους μέλλοντας αὐτῷ προσεῖναι ἐκ τῶν τε πρὸς Ἰω καὶ ἀνατολὴν κλιμάτων, τῶν τε κατὰ δυσμενον ἥλιον οἰκούντων θεοπίστους, τοὺς διὰ τῆς εἰς αὐτὸν ἐπιγνώσεως τε καὶ ὁμολογίας τῆς ἰσῆς παρὰ Θεῷ τιμῆς τοῖς Ἑβραίων προπάτοροι καταξιοθησομένους· ὅτι δὴ κακίων ὁ προπάτωρ, αὐτὸς δὲ ὁ βρώμενος Ἀβραὰμ ἐκ πατέρων θρώμενος δεισδαίμωνων μεταβάλλετο τὸν βίον, τῆς μὲν πολυθέου κλήνης ἀναχωρήσας, ἵνα δὲ τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν ἐπιγνώσῃ ὁδὸν· καὶ τοῖς αὐτοῦ παισὶ τῷ Ἰσαὰκ καὶ τῷ Ἰακώβ ὁμολογίαις εἶσθαι μυρίους καθ' ἑλῆς τῆς οἰκουμένης, καὶ τούτων μάλιστα τὰ πρὸς Ἰω ἔθνη, καὶ τοὺς κατὰ δυσμενον ἥλιον οἰκούντας προαγορεύει· προσεῖθαι τε τούτους τοῖς μέγιστον τῆς προφῆσειας· αὐτοὶ Ἰουδαῖοι τῶν θεοφιλῶν ἐκείνων ἀπόγονοι, τὸν Ἀβραὰμ ἀρχοῦντες καὶ τὸν Ἰσαὰκ καὶ τὸν Ἰακώβ, διὰ τὴν εἰς αὐτὸν ἄλογίαν τε καὶ ἀπιστίαν, ὡς ἀν τοῦ τῆς γνώσεως φωτὸς ἀπιστερημένοι, ἀπόδητοι γενήσονται εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον, τὴν ἀγνοίαν αὐτῶν καὶ τὴν ἐσχάτην ἀμαθίαν, τοῦ τε σωτηρίου φωτὸς τὴν στήρην ὁδὸν πη προαναφανήσας. Ἐνθα δὲ ἐπιστῆσαι τοῖς ἀποτελέσμαι προσήκει τὸν νοῦν, ὀφθαλμοῖς τε αὐτοῖς παραλαβεῖν, ὡς Ἰουδαῖοι μὲν, οἱ τῶν εἰρημένων θεοφιλῶν ἀνδρῶν γένος εἶναι σεμνυόμενοι, ἐκδηλοῦν γεγόνασιν οὐ τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς αὐτῶν ἰερῆς καὶ βασιλικῆς μητροπόλεως· ἐπὶ δὲ ἐνὸς τοῦ πάλου τῷ Σωτῆρι προσεληλυθὸς χιλιάρχου ἀπατος ἀνδρῶν ἀριθμὸς ἐξ ἀπάντων τῶν ἐθνῶν ὁμολογίαις ἐκείνῳ τῷ Χριστῷ προσεῖόντων, καὶ διὰ τῆς αὐτοῦ διδασκαλίας τὸν τῶν παρ' ἰσῆς αὐτοῖς ἐκείνοις ἤξιωνται παρὰ τῷ παμβασιλεῖ

D

E.

(40) Παρακαλεῖται μὲν τῷ Πέτρῳ ὁ Κύριος χαλάσαι εἰς ἄγρην τὰ δίκτυα· ὁ δὲ τὸ προσεταγμένον ἐποίησε. Ὡς δὲ συνέκλεισαν πλῆθος ἰχθύων πολὺ, καὶ διεβήγγυτο τὰ δίκτυα τῷ πλῆθει βαρούμενα, προσκαλοῦνται μὲν εἰς βοήθειαν τοὺς ἐν τῷ γειτονούντι πλοῖῳ· εἶτ' ἀνεκύσαντες τοὺς ἰχθύας, πληροῦσι ἄμφω τὰ σκάφη, ὡς κινδυνεύειν αὐτὰ βυθισθῆναι ἐφ' οἷς ὁ Πέτρος ἀποθαυμάσας ἐξεπλάγη, ἀνάξιος τε αὐτὸν τῆς σωτηρίου ἐπιβάσεως ὁμολογεῖ (41). Ὁ δ' ὡσπερ ἐπιβὰς αὐτῷ τὴν τοῦ μέλλοντος εἰκόνα διασαφεῖ τὴν ἐρημικίαν, καὶ φησι πρὸς αὐτόν· *Μὴ φοβοῦ· ἀπὸ τοῦ νῦν ἀνθρώπους ἐσθ' ἰσῆς*· πρὸς δὲ πάντας· *Δεῦτε ὀπίσω μου, καὶ ποιήσω ὑμᾶς ἀλιεῖς ἀνθρώπων*. Γαλιλαίου ἀνδρας, εὐτελεῖς, a cl. Leo p. 216, ex cod. Vindob. Sed multa Inngius prosequitur in codice nostro Vatic. A. f. 83.

ἀγροίκους, οὐδὲν πλέον τῆς Σύρων φωνῆς ἐπισταμέ-
 νους, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐπιτήδευμα ταπεινὸν τῆς ἀλιείας
 μεταρχομένους, εἰκότως ὁ Σωτὴρ ἡμῶν θηρευτὰς
 ἀνθρώπων καὶ κήρυκας τῆς αὐτοῦ διδασκαλίας ποιή-
 σαι ἐπηγγέλλετο, καὶ πεποίηκεν οὐ ψευδόμενος τὴν
 ὑπόσχεσιν, παριστάς Θεοῦ δύναμιν ἐνεργητικὴν τοῦ
 πράγματος. Εἰ μὲν γὰρ, λογίους τινὰς καὶ σοφοὺς,
 ἢ καὶ τῶν παρὰ Ἰουδαίους ἀνθρώπων ἐνδόξων καὶ
 πλουσίων προσαγόμενος, τοῦτοις ἐπέχρητο διδασκά-
 λους τῶν αὐτοῦ λόγων, κἂν εἰκὸς ἦν ἀνθρωπινώτερον
 ἐπινενοῆσθαι τὸ πρᾶγμα· ὡς γοῦν οἱ πλείους τῶν
 ἀνθρώπων εἰώθασιν ὑποτάττεσθαι, ἢ χρήμασιν ὑπὸ
 πλουσίων δελεαζόμενοι, ἢ λόγων περιβολῇ καὶ φαν-
 τασίᾳ σοφίας ἀπατώμενοι, ἢ ὑπεροχὰς ἐνδόξων προσ-
 ὄπων καταπληττόμενοι. Ὁ δὲ μὴ τοιοῦτοις χρῆσά-
 μενος μαθηταῖς, τοῦναντίον δὲ πένησι καὶ ἀδόξοις,
 καὶ τὸν λόγον ἰδιώταις, Σύροις τε τὴν φωνὴν, καὶ τὸ
 σχῆμα ταπεινοῖς, καὶ εὐτελέσιν ἔργῳ, δῆλος ἦν μόνῃ
 τῇ θεϊκῇ δυνάμει χρώμενος, ἣν ἐνεδείξατο πρῶτα μὲν
 φωνῇ μὴ προσκαλεσάμενος αὐτοὺς καὶ ἀκολου-
 θούς (42) αὐτοῦ καταστήσας, κἀπειτα ἐπαγγελάμε-
 νος σαγηνευτὰς καὶ ἀλιεῖς ἀνθρώπων ποιήσειν αὐ-
 τοὺς, ἵν' ἀνθ' ὧν εἶχον δικτύων, λαβόντες παρ' αὐ-
 τοῦ τὴν ἀπὸ παντοίων λόγων νομικῶν τε καὶ προφη-
 τῶν, τῶν τε τῆς ἐνθέου διδασκαλίας αὐτοῦ πλακείσαν
 σαγήνην ἐμβάλλωσιν εἰς τὴν τοῦ ἀνθρωπείου βίου θάλατταν, καὶ περιβάλλωσιν ὄσους ἂν εὕρωσι, πληροῦν-
 τες τὰ ἑαυτῶν λογικὰ δίκτυα παντὸς γένους λογικῶν ἰχθύων.

Ἄλλὰ ταῦτα μὲν διὰ φωνῆς ἀκούμενα ῥήματα καὶ
 φόφοι, καὶ πλέον ὑπῆρχεν οὐδὲν· τῆς δ' ἐνθέου
 δυνάμεως τὸ ἔργον οὐκ εἰς μακρὰν παρεστήσατο·
 αὐτὰ δὲ ταῦτα τὰ διὰ τῶν λόγων προηγορευμένα
 τοῖς ἔργοις ἐπιτέλεσας, ὡς ἐν βραχείᾳ χρόνῳ τὴν
 σύμψασαν ἀνθρώπων οἰκουμένην μυρία πλήθη τῶν
 σαγηνευθέντων ὑπὸ τῶν ἰδιωτῶν τούτων ἀνδρῶν κτή-
 σασθαι, πληρωθῆναι τε Ἐκκλησιῶν πάντα τόπον Ἑλ-
 λήνων τε καὶ βαρβάρων, διὰ μίαν ἐκείνην ἐπαγγελί-
 αν τῆς θεϊκῆς φωνῆς, δι' ἣς οὐ διδάξειν τοὺς ἑαυ-
 τοῦ μαθητὰς, ἀλλ' αὐτοὺς ποιήσειν αὐτοὺς ἀλιείας ἀν-
 θρώπων ἐπηγγέλιτο. Ἔσθ' οὐ πρόεργον μόνον οὔτε
 προέφησε τὸ μέλλον, ἀλλὰ καὶ ποιητὴς τοῦ τηλικού-
 του κατορθώματος ἀποπέφανται· εἶπέ τε τῷ λόγῳ,
 καὶ πεποίηκε τῷ ἔργῳ· παρέστησέ τε τὸ μέλλον διὰ
 συμβόλου καὶ εἰκότος, καὶ δι' αὐτῆς ἐνεργείας ἀπε-
 πληρώσε. Τοῖς γὰρ πάλαι πρότερον ἐν σκοτίᾳ φωτὸς
 ἀληθείας, καὶ Θεοῦ γνώσεως ἐν νυκτὶ καταπονιβεῖσι,
 καὶ μηδένα πρὸς σωτηρίαν θηρεύσαι δεδυνημένοις,
 ἐπιλάμψας τὸ ἑαυτοῦ φέγγος, ἐν ἡμέρᾳ καὶ φωτὶ
 γενομένοις προστάττει, οὐ τῇ οἰκείᾳ ἐπιστήμῃ, τῷ δὲ
 αὐτοῦ ῥήματι θαρσύνοντας, ἐπιβάλλειν τῷ βυθῷ τὰ
 δίκτυα. Οἱ δὲ τοσαῦτα συνήγαγον ἰχθύων πλήθη, ὡς
 διαβῆρῃν μὲν τὰ θηρευτικὰ ὄργανα, κινδυνεύειν
 δὲ εἰς βυθὸν χωρεῖν ἀπὸ τοῦ φόρτου τὰ πλοῖα.

Ἐπεὶ δὲ ταῦθ' οὕτως προσταττόμενα τὸν Πέτρον
 εἰς ἐκπλήξιν καὶ φόβον οὐ τὴν τυχόντα ἤγεν· Ἄλλὰ
 ταῦτά σε, φησὶ πρὸς αὐτὸν ὁ Σωτὴρ, μήπω ἐκπλη-
 τέτω· παιδιαὶ γὰρ εἰσι ταῦτα καὶ μελλόντων εἰκόνας·
 οἱ δὲ μὲν ἰχθύες ἀναυδοὶ καὶ ἄλογοι, καὶ ταῦτα σκάφη

(42) Vocabulum ἀκολουθούς magis proprie vellem a
 σαγηνευτὰς.

A milli, id est piscatoris, non sine causa Servator no-
 ster, venatores hominum suæque doctrinæ præcones se facturum pollicebatur; fecitque, haud fallens promissum, Dei nempe potentiam rei effectricem expromens. Nam si litteratos aliquos et sapientes, vel etiam ex Judæis nobiles divitesque viros eligens, his usus esset magistris doctrinæ suæ, utique humanum potius negotium id credi poterat. Sic enim plerique hominum solent semet subjicere, vel pecunia a divitibus inescati, vel litterarum specie et sapientiæ præstigio decepti, vel eminentiam personarum illustrium admirantes. Jesus autem cum haud talibus sit usus discipulis, sed e contrario pauperibus et obscuris, ac litteratura idiotis, lingua Syris, habitu humili, operaque villi, exploratum est eum divinam tantum adhibuisse potentiam; quam ostendit primo quidem dum una vocula eos invitavit asseclesque suos fecit, deinde spiciens captiores piscatoresque hominum a se factum iri; ut pro retibus quæ nunc tenebant, sumentes ab eo litterarum omnium legalium ac propheticarum, necnon divinæ ipsius doctrinæ sagenam, in humanæ vitæ mare jactarent, quotquot occurrerent irretirent, genere omni rationalium piscium retia sua rationalia complentes.

Atque hæc ex vi vocis tantum audita, verba erant et sonitus, prætereaque nihil. Sed enim divinæ virtutis efficientia haud multo post rata exhibuit; cum hæc ipsa verbalis promissa factis complevit, ita ut brevi tempore universum humani incolatus orbem, innumeramque multitudinem captorum ab his idiotis hominum, Christus adeptus sit, plenaque Ecclesiis evaserint loca omnia tum Græcorum tum etiam barbarorum, propter illam unice divinæ vocis promissionem, qua haud se discipulos suos docturum, sed reapse piscatores hominum effecturum spondit. Quamobrem non præscivit modo vel prædixit rem futuram, sed effector facinoris tanti apparuit, dixitque verbis, et opere exsecutus est; idque fore, symbolo portendit atque imagine, simulque ipsa efficacia complevit. Namque hos discipulos, qui antea veritatis lumine carebant, et per noctem divina notitia carentem laboraverant, neminemque ad salutem lucrari poterant, ipse lumine suo illustrans, et in diurna luce constituens, jubet non propria peritia, sed ipsius verbo confisos, retia in pelagus jacere. Hi vero tantam collegerunt piscium multitudinem, ut et piscatoria instrumenta rumparentur, et ipsæ naviculæ demergi pondere periclitarentur.

Quia vero talia imperata, Petrum in stuporem metumque non modicum abduxerant; Haud hæc, inquit ei Servator, magnopere te commoveant: ludicra enim hæc sunt adhuc, et futurarum rerum imagines: pisces quidem muti, et irracionales;

Syro fuisse redditum. Ita etiam quod sequitur

hæque naviculæ ac rotia ex inanimi materia constant. Sed non ita se habent res ab ipsis significatæ. Paulo post itaque, imo vero ex hoc tempore, eris homines ad vitam capiens: ab hac laborifera et infructuosa piscatione expeditus, rationalium animalium, non autem irrationalium, factus captator: neque jam ex maris abisso, sed ex salsa mundi amaritudine, et tenebrosis irreligiositatis ac nequitia lætebris ad intellectualem lucem puramque aerem respirandum protrahes eos quos tu prædaberis: imo lucolumi vita capies, quatenus vitam illis, non mortem afferes. Et marini quidem pisces in tenebris atque abisso antea viventes, statim ac lucem aerisque respirationem participant, pereunt: at vero homines, qui a te capiuntur, ex ignorantia tenebris ad divini generis vitam piscatu tuo transferentur. Ideo tu desceps ad vitam homines capies.

Hæc divina virtute prædixit Servator, hæc fideliter vereque a se dicta idem demonstravit. Nimirum retium ille jaculator, piscator, Syrus, pro captura piscium, quantas hominum myriadas ceperit ineffabilis doctrinae retibus divina virtute contextis, comprehendi numero nequit. Arcana, ab iis quæ apparuerunt, demonstrantur. Nam quæ spatiosa mundi ætas, ante Servatoris Dei manifestationem, non attulit; quæ neque Moyses, Hebræorum legislator, neque post Moysen prophetae Dei multum laborantes per totam noctem ante Christi adventum, efficere potuerant; hæc Gallæus, pauper, loquela barbarus, idem, inquam, ille Petrus confecit. Rerum autem a Petro tunc peractarum demonstrationes sunt, quæ mox inclaruerunt Ecclesiæ, multo magis rationalium piscium plenzæ, quam illæ naviculæ irrationalium; cuiusmodi est Cæsariensis in Pælestina Ecclesia, item Antiochiæ Syriacæ. Itemque ipsius Romanæ urbis Ecclesia. Has enim ipsum Petrum Ecclesias, et circumstantes omnes composuisse, traditum memoris est: necnon et Illas Ægypti, cum ipsa Alexandrina idem pariter, etsi non per seipsum, per Marcum tamen discipulum suum, constituit. Namque is interim per Italiam et omnes circa illam gentes occupabatur; sed suam alumnium Marcum edocendæ Ægypti genti capiendæque destinavit.

(43) In his commatibus variat aliquantum seu fit obscurus Syrus.

(44) A. f. 83. b. Syr. IV, 6.

(45) Cod. noster Græcus A. f. 83 b. habet ἀλλήλων. Sed Syrus interpres sine dubio legit ἀρρήτων (quod et nos prætulimus), quoniam Anglice video *something hidden*.

(46) Syrus haud intellexisse videtur dictionem, βάρβαρος τὴν φωνήν, si certe dicit *by means of its voice*.

(47) In Syriaco opusculo a me edito (*Script. vet. t. X*) quod inscribitur *Canones seu doctrina Apostolorum*, dicitur p. 7: *Acceptit manum sacerdotalem Apostolorum Roma civitas et tota Italia, atque Hispania, ac Britannia et Gallia, cum reliquis aliis regionibus finitimis, ab ipso Simone Cepha, qui ascenderat ab Antiochia, et fuit præceptor ac rector in Ecclesia, quam ibi ædificavit, et in finitimis. Jam*

A καὶ δίχτυα ἐξ ἀψύχου ὕλης κατασκευασμένα· ἀλλ' οὐ τοιαῦτα τούτων τὰ παραδείγματα. Μικρὴν γούν ὕστερον, μᾶλλον δὲ ἐντεῦθεν ἦδη καὶ ἀπὸ τοῦ νῦν ἀνθρώπους ἐστὶ ζωγρῶν· τῆς μὲν μοχθηρᾶς ταύτης καὶ ἀνωφελοῦς ἀπαλλαγῆς ἀλιείας, λογικῶν δὲ ζώων ἀντὶ τῶν ἀλόγων θηρευτῆς γινόμενος· καὶ οὐκέτι ἐκ βυθῶν θαλάττης, ἐκ δὲ τῆς ἀλμυρᾶς τοῦ βίου πικρίας, ἐκ σκοτιῶν τε μυκῶν ἀθεότητος καὶ κακίας εἰς φωδὸς νοερῶν καὶ καθαρῶν πνοῆν ἀνελεύσεις τοὺς ὑπὸ σοῦ θηρευσομένους, μᾶλλον δὲ ζωγρήσεις αὐτοὺς διὰ τοῦ ζῶν αὐτοῖς (43) ἀλλ' οὐ θάνατον προξενεῖν. Οἱ μὲν γὰρ ἐκ καλὰτος ἰχθύες, ἐν σκότῳ καὶ βυθῷ πρότερον ζῶντες, αὐτίκα φωδὸς καὶ πνοῆς μεταλαχόντες ἀπόλλυνται· οἱ δὲ, ἐξ ἀνθρώπων ὑπὸ σοῦ θηρευθησόμενοι, ἐκ σκότους ἀγνοίας μεταβάλλοντες ἐπὶ ζῶνι B ἔνθεον ἀγρευθήσονται. Διὸ καὶ ζωγρῶν ἐστὶ ἀπὸ τοῦ νῦν ἀνθρώπους.

(44) Ταῦτα θεϊκῆ δυνάμει προηγόρευσεν ὁ Σωτῆρ· ταῦτα τοῖς ἔργοις πιστὰ καὶ ἀληθῆ ἐπέδειξεν ὁ αὐτός· ἦγουν ἀμφιβολεὺς ἐκεῖνος, ὁ ἀλιεὺς, ὁ Σύρος, ἀντὶ τῆς τῶν ἰχθύων θήρας, ὅσας ἀνθρώπων ἰσαγγηνεύσε μυριάδας λόγων ἀπορρήτων δικτύους θεϊκῆ δυνάμει πλακείσιν, οὐκ ἔστιν ἀρθρῶ περιλαβεῖν δυνατόν. Ὅψις δ' ἀρρήτων (45) τὰ φαινόμενα· ἃ γὰρ ἰ μακρὸς αἰὼν τοῦ βίου πρὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος θεοφανείας οὐκ ἤνεγκαν, ἃ μῆτε Μωϋσῆς ὁ τῶν Ἑβραίων νομοθέτης, μῆτε οἱ μετὰ Μωϋσῆα τοῦ Θεοῦ προφήται πολλὰ καμόντες διὰ πάσης νυκτὸς τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ καταπράξασθαι μὴ δεδύνηται, ταῦτα ὁ Γαλιλαῖος, ὁ πένης, ὁ βάρβαρος τὴν φωνήν (46), αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ Πέτρος καταπράξατο. Δείγμα δὲ τῶν τότε ἐπιτελεσθέντων πρὸς Πέτρον αἱ εἰς δεῦρο διαλάμπουσαι Ἐκκλησίαι, πολὺ μᾶλλον τῶν τότε σκαφῶν λογικῶν ἰχθύων πληθύνουσαι· οἷα ἡ κατὰ Καισαρείαν τῆς Παλαιστίνης τυγχάνει, οἷα ἡ ἐπὶ Ἀντιοχείας τῆς κατὰ τὴν Συρίαν, οἷα ἡ ἐπὶ αὐτῆς τῆς Ῥωμαίων πόλεως (47)· τὰς δὲ γὰρ αὐτὸς ὁ Πέτρος τὰς Ἐκκλησίας, καὶ τὰς ἀμφ' αὐτὰς ἀπάσας συστησάμενος μνημονεύεται (48), καὶ τὰς ἐπ' Αἰγύπτου καὶ κατ' αὐτὴν τὴν Ἀλεξάνδρειαν πάλιν αὐτὸς, οὐ μὴν δι' αὐτοῦ, διὰ δὲ Μάρκου τοῦ μαθητευθέντος αὐτῷ κατεστήσατο. Αὐτὸς μὲν γὰρ ἀμφὶ τὴν Ἰταλίαν καὶ πάντες τὰ ἀμφὶ ταύτην ἴθνη ἐσχέλαζε (49), τὸν δ' αὐτοῦ φοιτητὴν Μάρκον τῶν κατ' Αἴγυπτον διδάσκαλον καὶ D σαγηνευτὴν ἀποδέδειξεν.

vero quod hoc opusculum, in Romano chartaceo codice cum Ebediesæ sæculi xiii auctore copulatum, nunc in codice sæculi sexti aut septimi a doctore quoque Angliæ compertum fuerit, sane gaudeo; sic enim ejus cum ætate angeur auctoritas. Quod autem in editionem Latinam veam irrepserit *Bithynia* pro *Britannia*, cum tamen mea ipsa Syriaca editio recte habeat p. 174, *Britania*, ut Syrus inoster pronuntiat, id non sine aliqua, et puto, mentis evagatione vel typorum mendio fieri potuit. (Namque Aloysii Assemani Latinum scriptum, quid habeat, neque nunc meminisse, nec scire interest.) Quis enim inter Galliam et Hispaniam, *Bithyniam* potius quam *Britanniam* serio collocat?

(48) Hic aliquantum abludivit a Græco Syrus. Porro semel adhuc aio, me Syriacum librum (quo careo), non nisi ex Anglicana interpretatione cognoscere.

(49) Adhuc a Græci textus sensu deflectit Syrus.

Ὅμοια δ' ἂν εὔροι τις τῷ Πέτρῳ, τὸν νοῦν ἐπι-
στήσας, καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μα-
θητῶν, οὓς ἐπαγγελάμενος ποιήσαιν ἀλλοίς ἀνθρώ-
πων, ἔργῳ τὸν λόγον ἰδειξεν· σίστι γοῦν καὶ νῦν ὁ
αὐτὸς ἐνεργεῖ καὶ ποιεῖ, πανταχοῦ γῆς παρῶν, καὶ
[κατὰ] πᾶσαν τὴν ἀνθρώπων οἰκουμένην τὰ αὐτοῦ
λογικὰ δίκτυα (50) πληρῶν ἐκ παντὸς γένους λογικῶν
ἰχθύων καὶ βαρβάρων τε καὶ Ἑλλήνων, ἀνασπῶν τοῦ
τῆς κακίας βυθοῦ καὶ τοῦ τῆς ἀθεότητος σκότους τὰς
τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς, ἀνέλκων τε αὐτὰς ἐπὶ τὸ φῶς
τῆς ὕψ' αὐτοῦ παραδοθείσης ἐνθίου γνώσεως. Οὕτω
δὲ καὶ Ἰωάννου τοῦ υἱοῦ Ζεβεδαίου, ὃν ἐπὶ τῆς ἀλι-
είας, ἕμα τῷ πατρὶ καὶ τῷ ἀδελφῷ καταρτίζοντα
τὰ δίκτυα θαλασσοῦ, τῆς αὐτῆς ἤλιωσε κλησῶς τε
καὶ ἐπαγγελίας, καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἐκλάμπει
τοῦνομα, καὶ οἱ λόγοι τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς κατ-
αυγάζουσι, διὰ τῆς αὐτοῦ παραδοθείσης τοῦ Εὐαγ-
γελλίου γραφῆς, παντοῖα γλῶττη Ἑλληνικῇ τε καὶ
βαρβάρῳ μεταβληθείσης (51), εἰς ἐξάκουστόν τε
καὶ αὐτὸς ἔθηκεν ἐφ' ἑκάστης ἡμέρας κηρυττομένης.

(52) α'. Ἐπειδὴ περ ἐν προφητείαις ἀναγράπτους εἰς
αὐτῷ πρόσωπον εἴρηται προφητικῶς, Ἄλτῃσαι παρ'
ἐμοῦ, καὶ δάσω σοι ἔθνη τῆν κληρονομίαν σου,
καὶ τῆν κατάχρυσιν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς, διὰ
τοῦτο, ὡς ἂν τῆς προφητικῆς μαρτυρίας ἔργῳ νῦν
κληρωθείσης, φησὶ τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς, κατὰ μὲν τὸν
Ματθαίον, Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ὡς ἐν οὐρανῷ
καὶ ἐπὶ γῆς· κατὰ δὲ τὸν Λουκᾶν, ὅτι δεῖ κηρυχθῆ-
ναι ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ μετάνοιαν καὶ ἄφεσιν
ἁμαρτιῶν εἰς πάντα τὰ ἔθνη· τῶν μὲν γὰρ κατ' οὐ-
ρανῶν ἐξ αἰῶνος ἔπειχε τὴν βασιλείαν, τῶν δ' ἐπὶ
γῆς νῦν αὐτῷ δεδοῦσθαι φησὶ τὴν ἀρχήν. Πάλαι μὲν
γὰρ, ὡς Μωϋσῆς μαρτυρεῖ, ἀγγελοὶ Θεοῦ ἦσαν τοὺς
ἐπὶ γῆς ἐγκρατισμένοι· διατραπείσης δὲ τῆς ἀνθρω-
πότητος ἐπὶ τὴν κολύθειον πλάνη, καὶ τῶν ἐπιστα-
τούντων ἀγγέλων μηδὲν πρὸς τοῦτο ἐπικουρεῖν δυνα-
μένων, αὐτὸς δὴ λοιπὸν ὁ τῶν ὄλων Σωτῆρ διὰ τῆς
αὐτοῦ θεοφανείας, μετὰ τὴν κατὰ τοῦ θανάτου νίκην
διδάσκει, ὅτι μηκέτ' ἀγγελοῖς, ἀλλ' αὐτῷ πρὸς τοῦ
Πατρὸς ἢ τῶν ἐπὶ γῆς ἐθνῶν ἐξουσία δίδεται. Αἰδ τοῖς
αὐτοῦ μαθηταῖς οὐ πρότερον, ἀλλὰ νῦν παρεκελεύσατο
περιελθεῖν καὶ μαθητεῦσαι πάντα τὰ ἔθνη. Ἀναγκαίως
δὲ προστίθει τὸ μυστήριον τῆς ἀποκαθάρσεως·
ἔχρη γὰρ τοὺς ἐξ ἐθνῶν ἐπιστραφέντας, παντὸς μο-
λισμοῦ καὶ μιάσματος διὰ τῆς αὐτοῦ δυνάμεως ἀπο-

¹¹ Psal. II, 8.

¹² Matth. xxviii, 18.

¹³ Luc. xxiv, 47.

¹⁴ Deut. xxxii, 8.

(50) Cod. Gr. τῶν αὐτοῦ λογικῶν δικτύων.

(51) Animadvertite Eusebii testimonium de anti-
quissimis SS. Bibliorum in omnium gentium linguas
translationibus.

(52) Rursus mihi iucunda res accidit, quod dum
Eusebii locos, quoslibet sunt in Nicetæ ad Lucam
catena ms., ex Græcis Latinos facerem, feliciter
agnovi, postremum prædicti Eusebii locum, in pen-
ultimo scilicet atque ultimo codicis folio scriptum,
pertinere eisdem verbis ad *Theophaniæ* librum IV,
capp. 8 et 9, prout in Anglica cl. Samuelis Lei ex
Syriaco idiomate interpretatione legitur, ab initio
paginae 224 usque ad initium item paginae 225. Nunc
vero reperit a nobis originale Græcum fragmen-
tum, in nostra quidem *Theophaniæ* editione Græca
inter quintum sextumque numerum p. 121 collo-
candum erit. Porro Nicetam *Theophaniæ* partes

A Petri gestis similia, si quis modo mentem ad-
vertat, inveniet cæterorum quoque Servatoris di-
scipulorum gesta, quos cum promississet piscatores
hominum facere, sermonis veritatem opere de-
monstravit. Ad hanc igitur usque diem idem ope-
ratur et efficit, ubique præsens, et per universam
humani incolatus orbem rationalia retia sua omni
genere rationalium piscium replens, Græcorum et
barbarorum, de profundo nequitiae, extrahens ho-
minum scilicet animas de atheismi tenebris, eas-
que ad lumen traditæ ab se Dei notitiæ extollens.
Sic etiam Joannis Zebedæo geniti, quem in piscatione
visum cum parente ac fratre retia reficientem,
eadem vocatione ac promissio dignatus est, Joannis,
inquam, per universum orbem nomen splendet;
B; cujus item sermones hominum animas illuminant
in tradita ab eo Evangelii scriptura, quæ in omne
idioma Græcum barbaricumque conversa, ad aures
omnium gentium quotidie recitatur.

1. Quia in scriptis vaticiniis de ipsius persona
propheticè dictum est : *Postula a me, et dabo tibi
gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam ter-
minos terræ* ¹¹, propterea tanquam si propheticum
testimonium nunc jam in rem collatum fuisset, dicit
discipulis suis, secundum Matthæum quidem ¹², *Data
est mihi omnis potestas in caelo et in terra*, secun-
dum vero Lucam ¹³, ait prædicari oportere in nomine
ejus poenitentiam et remissionem, ad omnes gentes.
C. Nam caelestium quidem ab æterno dominationem
tenebat; terrestrium autem, nunc sibi datum prin-
cipatum dicit. Olim quippe, teste Moysæ ¹⁴ angelis
Dei commissa erat terræ incolarum cura: sed cum
genus humanum ad polytheismi errorem deluxisset,
nemoque ex præpositis angelis opem ullam hac in re
præstare posset, ipse deinde omnium Servator divina
sua manifestatione, post relatam de morte victo-
riam docet, haud jam diutius angelis, sed ipsi a
Patre potestatem in terræ gentes datam. Idcirco di-
scipulis suis haud antea, sed nunc, mandavit cir-
cumire atque erudire omnes gentes. Necessario au-
tem purgationis mysterium adjicit: oportebat enim
conversos ex ethnicis, omni macula et inquinamento
per ipsius virtutem purgari, diabolico nimirum et
D idololatriæ errore et abominationibus cunctis olim

modo cum ipso operis titulo, modo tantum Eusebii
ascripito nomine (ut hic fecit) recitare in catena
ms. solitum, jam alibi non semel diximus. Quare
et nos, ante cognitâ seu Anglicam seu Syriacam
operis editionem, locos nudo Eusebii nomine præ-
ditos, *Theophaniæ* ascribere non potuimus; quod
nunc Anglici libri beneficio effecimus: ut Anglus
vicissim editor, Græca nostra originalia in librum
suum, cum ei commodum erit, libenter, ut remur,
transferet. Ne quid vero hic repetamus, lectores
nostros ad disputata superius in *Monitiis* itemque
in adnotationibus sparsim dicta, ablegamus. Certe
hinc apparet, citatum aliud a cl. Sam. Leo p. 224 in
adn. fragmentum nostrum (apud nos col. 658), ad
hunc *Theophaniæ* locum, ut ipse vellet, trahi non
posse.

devinctos; nunc autem primo ex impura scelestaque vita revocatos. Atque ut his suadeant admonet, post purgationem, mystici magisterii vi peractam, haud jam præcepta Judaica, neque Moysis legitima, sed quæ ipse iis præciperet, observare. Hæc videlicet uno ore cuncti dum per gentes discurrerent tradebant constitutis in universo orbe Ecclesiis. Atque ut opus erat, hortatur, et alacriores efficit ad adeundas venatorum more gentes, et universum hominum genus erudiendum, addita promissione: *Ecce ego vobiscum sum*; secundum vero Lucam, Spiritum spondens. Hæc autem promissionis verba reipsa cumulavit: nam divina virtute cuique astans, inspirans simul et cooperans, negotii successum confirmavit, eosque magistros apud omnes gentes traditæ a se religionis constituit.

Α καθαίρεσθαι ἐκ τῆς δαιμονικῆς καὶ εἰδωλοῦ αἵματος πλάνης, μιάσμασι τε παντοίοις ἐνισχημένους, ἔρι τε πρώτον ἐξ ἀκολάστου καὶ παρανόμου βίου μεταβλημένους. Τοῦτους δὲ καὶ διδάσκειν παραινεῖ μετὰ τὴν ἀποκάθαρσιν τὴν διὰ τῆς αὐτοῦ μυστικῆς διδασκαλίας, οὐ τὰ Ἰουδαϊκὰ παραγγέλματα, οὐδὲ τὰ παρὰ Μωϋσεὶ νόμιμα, ἀλλ' ὅσα αὐτοῖς ἐνετελιῶτο φυλάττειν. Ταῦτα δ' ἦν ἃ δὴ συμφώνως οἱ πάντες ἐκπειριελθόντες πάντα τὰ ἔθνη παραδεδώκασι ταῖς καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης Ἐκκλησίαις. Ἀναγκαίως δὲ αὐτοὺς προτρέπει, καὶ προθυμοτέρους ἀπεργάζεται ἐπὶ τὸ θηρεῦσαι περιελθεῖν τε πάντα τὰ ἔθνη, καὶ μαθητεῦσαι πᾶν γένος ἀνθρώπων, δι' ἧς πεποίηται πρὸς αὐτοὺς ὑποσχέσεως εἰπὼν· Καὶ ἰδοὺ ἐγὼ εἰμι μεθ' ὑμῶν· κατὰ δὲ Λουκᾶν, τὸ Πνεῦμα ἐπαγγεῖλάμενος.

Β Τούτῳ δὲ τῷ τῆς ἐπαγγελίας λόγῳ ἔργον ἐπιθεῖς, θετικῆ τε δυνάμει ἐκάστῳ συνῶν, συμπνέων τε αὐτοῖς καὶ συνεργῶν, ἐπιστάσαστο τὸ κατ' ὄραμα, διδασκάλους τε αὐτοὺς τῶν ἐθνῶν ἀπάντων τῆς ὑπ' αὐτοῦ παραδοθείσης θεοσεβείας ἀποδεικνύμενος.

2. Hac illi promissione nixi, opere ipso illius verba complebant: protinus enim nihil morantes, omnium cum alacritate ad gentium magisterium discurrebant. Tum ipso rei eventu persuasi, oculisque eum viventem cernentes qui paulo antea extinctus fuerat, et quem cum iurejurando, propter ea quæ acciderant, negaverant; hunc, inquam, spectantes evidenter personaliterque præsentem, et more solito alloquentem, et ea quæ jam nos diximus promittentem: in tantum, ut a promisso se excidere haud posse cognoscerent, propter oblatam oculis apparitionem. Quæ nisi ita se haberent, profecto ad præcepta illa torpulisent, rusticitatis suæ et idioticæ loquelæ conscii, cujus causa officium fortasse detrectasset; recte cogitantes fieri haud posse ut homines C lingua Syri, et præter artem piscatoriam omnium ignari, magistri constituerentur Græcorum simul et Romanorum, Ægyptiorum et Persarum, aliarumque gentium barbararum, legesque ferrent coram legumlatoribus regibusque, contrarias iis opinionibus quæ de primariis diis ex omni ævo existerant. Sed hæc versare animo non licebat illis, qui vocem Dei dicentis audierant: *Ecce ego vobiscum sum*; quoniam evidenter aspexerant loquentis divinitatem morti superiorem apparuisse. Hinc eos inobedientiæ timor incessit, ideoque periculis se objectabant, accepta a magistro arrha vitæ post mortem vivendæ; magnoque animo cunctas gentes obibant, magistri sui promissiones opere confirmantes (55): quibus etiam dixerat: Vos estis horum testes, mortis videlicet ac resurrectionis.

3. Cum ergo semel declarasset oportere in nomine ejus prædicari pœnitentiam in cunctis gentibus; nisi facta verbis postea consensissent, ne illum quidem a mortuis revivisse crederemus. Sin potius ad hanc usque diem et nunc etiam prædictio in rem

β'. Ταυτη γοῦν ἐπιδαρσῆσαντες τῇ ἐπαγγελίᾳ, ἔργῳ τοὺς αὐτοῦ λόγους ἐπλήρουν· αὐτίκα μὴδὲν ὑπερθέμενοι, σὺν πασῇ προθυμίᾳ περιῆλθον ἐπὶ τὴν τῶν ἐθνῶν διδασκαλίαν· ἔργῳ μὲν αὐτῷ παραλαβόντες (55), καὶ ὀφθαλμοῖς ὀρώντες ζῶντα τὸν πρὸ μικροῦ θανόντα, καὶ ὃν ἐξωμόσαντο ἀρνησάμενοι διὰ τὰ συμβεβηκότα, τοῦτον αὐτὸν ἐναργῶς καὶ αὐτοπροσώπως παρόντα καὶ συνήθως προσδιαλεγόμενον, ἐπαγγελλόμενον τε αὐτοῖς τὰ προλελεγμένα· οὐκ ἔχοντας δὲ ὅπως ἂν ἀποστήσωσι τῆς ἐπαγγελίας διὰ τὴν θεωρουμένην ἔβην. Ἡ γὰρ ἂν καὶ ἀπώκησαν πρὸς τὸ ἐπίτευγμα, ἀγροικίαν ἑαυτοῖς καὶ λόγων ἰδιωτεῖαν συγγινώσκοντες, δι' ἣν τάχα ἂν καὶ παρητήσαντο· εἰκότως λογισάμενοι, ὡς οὐχ οἶόν τε ἦν Σύρους τὴν γλῶτταν, καὶ πλείον ἀλειτουργίας μὴδὲν ἐπισταμένους, διδασκάλους ὁμοῦ Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων, Αἰγυπτίων τε καὶ Περσῶν καὶ τῶν λοιπῶν βαρβάρων ἐθνῶν καταστήναι, ἀντινομοθετήσαι τε τοῖς ἀπαντάχοι γῆς νομοθεταῖς τε καὶ βασιλεῦσι, τάναντία τοῖς περὶ τῶν πρώτων θεῶν ἐκ τοῦ παντὸς αἰῶνος δεδογμένοις. Ἄλλ' οὐκ ἐξῆν αὐτοῖς ταῦτα διανοεῖσθαι, ἀκούσασι μὲν Θεοῦ φωνῆς λεγούσης αὐτοῖς, Ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι, ὁρῶσι δὲ ἐναργῆ τὴν τοῦ λαλοῦντος θεότητα κρείττους θανάτου φανθεῖσαν· διὸ καὶ δέος αὐτοῖς τῆς παρακοῆς εἰσηεῖ (54). Ἐνθεν ὁμοσε τοῖς κινδύνους ἐχώρουν, τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς παρὰ τοῦ διδασκάλου λαθόντες τὰ ἐχέγγυα· προῆλθον τε εὐθαρσῶς ἐπὶ τὴν τῶν ἀπάντων ἐθνῶν περίοδον, τοῦ σφιν διδασκάλου τὰς ὑποσχέσεις ἔργοις πιστοῦμενοι· οἷς καὶ ἔφη· Ὑμεῖς δὲ ἴστε μάρτυρες τούτων, τοῦ θανάτου δηλαδὴ καὶ τῆς ἀναστάσεως.

(55-56) γ'. Ἀπαξ οὖν ἀποφηνάμενος δεῖν κηρυχθῆναι ἐπὶ τῷ ὄνοματι αὐτοῦ μετάνοιαν ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη, εἶναι μὴ τούργον ἐπηκολούθησε τῷ λόγῳ, μὴδὲ τὰ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναβιώσεως αὐτοῦ πιστεῦσθω· εἰ δὲ εἰσῆτι καὶ νῦν τὰ τῆς προρρήσεως εἰς ἔργον χωρεῖ, ὃ τε

(53) Aliter hic interpungit, consequenterque interpretatur editor Anglus.

(54) Abit in alium prorsus sensum Anglica ex Syriaco interpretatio: *Respecting which however they had entertained fear.* (Syriaco textu me carere non

semel alibi dixi.)

(55-56) Hic prætermittitur a Niceta eclogario pars aliquanta Eusebiani textus, quæ legitur in Anglicana editione, p. 227. Theoph. iv, 9. Angl. p. 228.

λόγος αὐτοῦ ζῶν καὶ ἐνεργῶν καθ' ἑλθης τῆς οἰκουμένης ὀφθαλμοῖς ὄραται, ὥρα μὴδὲ τῶ τὸν λόγον προεμῆν ἀπιστεῖν. Οὐ γὰρ ἡ δύναμις ζῶσα καὶ ἐνεργῆς ὄραται, τοῦτον ἀνάγκη πᾶσα πολὺ πρότερον ζῆν, καὶ Θεοῦ ζῶν τοῦτον ἐκτελεῖν (57), οὐ ζῶντα τὰ ἔργα σύμφωνα ταῖς φωναῖς ἀποδεικνύονται. Πᾶσαν γοῦν ἀκοὴν παντοίων ἐθνῶν (58) οἱ αὐτοῦ λόγοι διήλθον μεταβαλλόμενοι καὶ μεθερμηνεύμενοι εἰς παντοίαν γλῶτταν Ἑλληνικὴν τε καὶ βάρβαρον· ὡς ἐξάκουστον αὐτοῦ τὴν διδασκαλίαν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι γενομένην, εἰς ἐπιστροφὴν καὶ μετένοιν ἀγαγεῖν μυρία πλήθη τῶν πρότερον ἐν πολυθέῳ πλάνῃ καὶ εἰδωλολάτρειᾳ πλημμελῶς καὶ ἀσέμκως βιούτων. Οὐ πρότερον δὲ ἄφεσιν εἶτα μετένοιν, ἀλλὰ μετένοιναν πρῶτον, εἶτα τὴν ἄφεσιν κηρύττειν παρακαλεῖσθαι. Τοῖς γὰρ γνησίοις πρότερον κακῶν μετένοιναν ἐνδειξαμένοις ἡ σωτηρίου χάρις τὴν συγχώρησιν τῶν πεπραγμένων ἐδωρήσατο· δι' οὓς καὶ τὸν θάνατον ἀνεδέξατο, λύτρον ἑαυτὸν ἐπιδοῦς καὶ ἀντίφυγον τῶν μελλόντων δι' αὐτοῦ σωθῆσθαι. Οὕτω δὴ τα οἱ αὐτοῦ μαθηταί, ἄνδρες ἄπειροι λόγων ὄντες καὶ ἀπάπαν ἰδιῶται, πένητές τε καὶ εὐτελεῖς τὸ σχῆμα (59), τῇ δυνάμει τοῦ μετὰ θάνατον θεωρουμένου καὶ ἐμφανῶς αὐτοῖς συναυλιζομένου ἐπιπαρτήσαντες, ἀπὸ τῆς Ἱερουσαλήμ πόλεως ἀρξάμενοι κατὰ τὰς αὐτοῦ παρακαλεῖσεις, ἵνα ἀναπολόγητα εἴη τοῖς Ἰουδαίοις ἀπιστήσασιν, ἐπὶ πάντα προήλθον τὰ ἔθνη, καὶ τὰ προσεταγμένα ἐποιοῦν, κηρύττοντες μετένοιναν τοῖς πᾶσι, καὶ λύσιν τῶν πρότερον τῆς ψυχῆς ἐμπλακημάτων.

G.

(60) Συνηγμένων μὲν οὖν ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις τῶν ἀρχόντων τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους, ἀρχιερέων τε καὶ νομοδιδασκάλων, ἐν αὐτῷ τῷ ἱερῷ ποιούμενος τὰς διατριβὰς, τὰ μέλλοντα αὐτοῖς κατ' αὐτοῦ τολμᾶσθαι, καὶ τὸν ἐπὶ τῇ τὸλμῃ καταληψόμενον αὐτοῖς ἐλεθρον ἐπεσκιασμένως τοῦτον τὸν τρόπον διὰ τῆς παραβολῆς προηγόρευσεν· Ἄνθρωπός τις ἦν οἰκοδοσότης, ὅστις ἐφύτευσεν ἀμπέλωνα, καὶ φραγμὸν αὐτῷ περιέθηκε, καὶ ὠρυξεν ἐν αὐτῷ λίθον, καὶ ἐκοδόμησε πύργον, καὶ ἐξέδοτο αὐτὸν γεωργοῖς, καὶ ἀπέδμησεν. Ὅτε δὲ ἤγγισεν ὁ καιρὸς τῶν καρπῶν, ἀπέστειλε τοὺς δούλους αὐτοῦ πρὸς τοὺς γεωργούς λαβεῖν τοὺς καρπούς αὐτοῦ. Καὶ λυθόντες οἱ γεωργοὶ τοὺς δούλους αὐτοῦ, ὃν μὲν ἐδωσαν, ὃν δὲ ἀπέκτειναν, ὃν δὲ ἐλιθοβόλησαν. Πάλιν ἀπέστειλε ἄλλους δούλους πλείονας τῶν πρώτων, καὶ ἐποίησαν αὐτοῖς ὡσαύτως. Ὑστερον δὲ ἀπέστειλε πρὸς αὐτοὺς τὸν υἱὸν αὐτοῦ, λέγων· Ἐντραπήσονται τὸν υἱὸν μου. Οἱ δὲ γεωργοὶ, ἰδόντες τὸν υἱὸν, εἶπον ἐν ἑαυτοῖς· Οὗτός ἐστιν ὁ κληρονόμος· δεῦτε, ἀποκτείνωμεν αὐτὸν, καὶ κληρονομήσωμεν τὴν κληρο-

⁶⁰ Matth. xxi, 33 seq.

(57) Potest etiam dici : *et Dei vitam vivere, id est partem divinæ vitam degere*, Christum scilicet. Paulo aliter Anglicus textus : *and that he bring to effect the living things of God*.

(58) Non v. detur legisæ Syrus voc. ἐθνῶν, ideoque

A convertitur ; ejusque verbum, vivum et efficax per universum orbem conspicimus, sequitur ut ne verbi quidem auctori fidem derogemus. Nam cujus vis vivens et effectrix cernitur, hunc necesse est et multo potius vivere, et Dei vitam hunc præstare, cujus viva opera verbis consonantia monstrantur. Ad omnium itaque quantumlibet variarum gentium auditum sermones ejus devenerunt, translati in quamlibet linguam atque explanati, sive Græcam, sive barbaricam : ut nempe doctrina ejus cunctis populis innolesceret, quo converterentur ac resipiscerent innumeræ multitudines, quæ antea in polytheismi errore et idolorum cultu impie turpiterque vivebant. Neque antea dixit remissionem, postea pœnitentiam, sed pœnitentiam primo loco, deinde remissionem prædicare jussit. Nam fidelibus qui antea peccatorum pœnitentiam præ se tulerint, Servatoris gratia veniam præteritorum donat. Et enim propter illos mortem ipse excepit, pretium semet conferens ob animarum redemptionem quæ salvandæ sunt. Sic demum ejus discipuli, homines linguarum ignari et omnino idiotæ, pauperes vilique specie, virtuti illius quem post mortem spectaverant, qui que manifeste cum ipsis conversatus fuerat, confidentes, capto abs Hierosolymis initio, secundum ipsius jussa, ut jam deinceps excusatione carerent Judæi increduli, ad cunctas gentes devenerunt, et mandata sibi effecerunt, prædicantes omnibus pœnitentiam, et priorum animæ criminum absolutionem.

C

VI.

Cum essent igitur Hierosolymis congregati gentis Judaicæ principes, pontifices ac legis doctores, diversans in templo Christus scelus in se ab iis patrandum, et consecuturam scelus supremam pœnam, arcano sic per parabolam vaticinatus est ⁶⁰ : *Homo erat paterfamilias, qui plantavit vineam, et sepem circumdedit ei, et fodit in ea torcular, et ædificavit turrim, et tradidit eam agricolis, et peregre profectus est. Cum autem tempus fructuum appropinquasset, misit servos suos ad agricolas ut acciperent fructus ejus. Et agricolæ apprehensis servis ejus, alium pulsaverunt, alium occiderunt, alium vero lapidaverunt. Iterum misit alios servos plures prioribus, et fecerunt ipsis similiter. Novissime autem misit ad eos filium suum, dicens : Reverebuntur filium meum. Agricola autem videns filium, dixerunt intra se : Hic est hæres, venite, occidamus eum, et occupemus hæreditatem ejus. Et apprehensum eum ejecerunt extra vineam, et occiderunt. Cum ergo venerit dominus vineæ, quid faciet agricolis illis? Aiunt ei : Malos male perdet, et vineam suam tradet aliis agricolis, qui reddent ei fructum tem-*

Anglus : *These his words then being varied.*

(59) Ambiguus mihi est aliquantum ex Syro Anglus : *needy (as) they were in their character.*

(60) A. l. 202. b. Syr. IV, 13.

poribus suis. Dicit illis Jesus: Nunquam legis in Scripturis: Lapidem quem reprobarerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli? A Domino factum est istud, et est mirabile in oculis nostris? Ideo dico vobis, quod auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus ejus. Est hæc quidem parabola similis illi, quæ apud Isaiam his verbis scribitur: Vineæ fuit dilectio in cornu, in pingui loco. Sepem et circumdedit, eamque vallavi, et consevi, et turrim ædificavi, et torcular fodi. Expectavi autem ut eam gigneret, verumtamen spinas reddidit⁶⁶. Sed enim propheta parabola ad vineæ reprehensionem accommodata est. Et quidem propheta declaravit quid eo nomine significaretur: Nam vinea Domini exercituum, domus Israelis est⁶⁷. Cæteroquin Servatoris parabola idcirco ad illius prophetiæ exemplum dicta fuit, ut a presenti corona audientium intelligeretur: non tamen de ipsa vinea sermo loquitur: namque ipse propheta vaticinium hujusmodi præoccupaverat. Quæ autem propheta relicuerat, ea Servator in parabola ponit; illa nempe de vinitoribus, qui intelligendi sunt seniores populi et pontifices, principes atque doctores. Horum enim causa contigit, ut malos fructus populus efficeret. Quamobrem ipsa vinea vasta relicta est, nimirum Hebraica ejus temporis gens: vallumque illius dirutum fuit, principes nimirum qui gentem olim protegabant, incolasque simul cum urbe servabant. Et turris quidem, ipsum templum erat: torcular vero, altare. Hæc omnia funditus deleta fuerunt propter patratam a vinitoribus eandem: qui servos semel et iterum ad se missos, variis nempe prophetas temporibus, occiderunt. Vetus quoque Scriptura huic sermoni suffragium dat. Et quidem propheta Elias in sua ad Deum prece ait: Domine, prophetas interemerunt, altaria suffoderunt, atque ego solus relictus sum, et meam ipsius animam conantur eripere⁶⁸. Sic enim in prece sua de Judaicæ gentis principibus propheta exposulat. Sed enim hi, haud contenti prophetarum cæde, potestremo ipsum Filium, non sane inscii, imo probe gnari hunc esse hæredem, supplicio affecerunt.

Hæc Servator ante passionem suam de se innuebat, præoccupata per præsentionem notitia futuri. Et quidem ita disserebat in templo versans coram coætaneis suis vinitoribus, principibus nimirum populi: sapienter admonitum hac parabola curans, ut ii sententiam contra se ipsos ferrent, priusquam intelligerent parabolam de ipsis loqui. Idcirco hoc sermonis involucri usus est, ut ipsi semet condemnarent: quemadmodum Davidi accidit, cum de

⁶⁶ Isa. v, 1, 2. ⁶⁷ ibid. 7. ⁶⁸ Ill Reg. xix, 10.

(61) Syrus interpres videtur legisse διὰ παραβολῆς.

τοῦ αὐτοῦ. Καὶ λαβόντες αὐτὸν ἐξέβαλον ἐξω τοῦ ἀμπελῶνος, καὶ ἀπέκτειναν. Ὅταν οὖν εἴθῃ ὁ κύριος τοῦ ἀμπελῶνος, τί ποιήσει τοῖς γεωργοῖς, ἐκείνοις; λέγουσιν αὐτῷ· Κακοὺς κακῶς ἀπολλέσει αὐτούς· καὶ τὸν ἀμπελῶνα ἐκδώσεται ἄλλοις γεωργοῖς, οἵτινες ἀποδώσουσιν αὐτῷ τοὺς καρπούς ἐν τοῖς καιροῖς αὐτῶν. λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Ὅθδέποτε ἀπέγνωτε ἐν ταῖς Γραφαῖς· Λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας; Παρὰ Κυρίου ἐγένετο αὕτη, καὶ ἐστὶ θαυμαστὴ ἐν ὀφθαλμοῖς ἡμῶν; Διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, ὅτι ἀρθήσεται ἀπ' ὑμῶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ δοθήσεται ἑτέροις ποιῶντι τοὺς καρπούς αὐτῆς. Ἔστι δὲ ἡ παραβολὴ συγγενὴς τῇ παρὰ τῷ Ἡσαΐα, παρ' ᾧ τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον· Ἀμπελῶν ἐγενήθη τῷ ἡρακλήμηνῳ ἐν κέρατι, ἐν τόπῳ πλοῦτι· καὶ φραγμὸν περιέθηκε, καὶ ἐχαράκωσα, καὶ ἐφύτευσα, καὶ κύργον ὑποκόμησα, καὶ πολήνηιον ὠρυξα, καὶ ἐμετρα τοῦ κοιῆσαι σταφυλήν, ἐκοίτησε δὲ ἀκάνθας. Ἄλλ' ἡ μὲν παρὰ τῷ προφήτῃ τὸν ἀμπελῶνα διαδέχθηεν· ὃν καὶ ἡρμήνευσε τίς ποτε ἦν, εἰπὼν· Ὁ γὰρ ἀμπελῶν Κυρίου Σαβῶθ οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ. Ἡ δὲ τοῦ Σωτῆρος παραβολὴ εἰρηται μὲν ὁμοίως ἐκαίτη, ὡς ἀν γνωρισθεῖη τοῖς παροῦσι καὶ ἀκροῦμένοις· οὐ μὴν περὶ τοῦ ἀμπελῶνος λέλεκται, ἐπειθὲ ὁ προφήτης τὴν περὶ τοῦτου πρόβρῃτην προλαβὼν εἰρήκει. Ἄπειρ δὲ τῷ προφήτῃ σεσιώπητο, ταῦτα αὐτὸς ἐν τῇ παραβολῇ τίθησι· λέγω δὲ τὰ περὶ τῶν γεωργῶν τοῦ ἀμπελῶνος· οὗτοι δὲ ἦσαν οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ καὶ οἱ ἀρχιερεῖς, ἀρχόντες καὶ διδάσκαλοι· οἱ δὲ καὶ τῷ πλήθει παραίτιοι γέγονασι τῆς τῶν πονηρῶν καρπῶν ἐκφυγῆς· δι' οὓς καὶ ὁ ἀμπελῶν καταλλεῖσεται ἔρημος, τουτέστι τὸ παρὸν αὐτῶν ἔθνος, καὶ ὁ τοῦτου καθρέθη φραγμὸς, οἱ πάλαι δηλαδὴ τοῦ ἔθνους προμαχοῦντες, καὶ τὸν λαὸν φυλάττοντες σὺν αὐτῷ τῷ τόπῳ· ὃ τε ἐν αὐτῷ κύργος, αὐτὸς ὁ νεῶς· καὶ ὁ ληνός, τὸ θυσιαστήριον. Ταῦτα πάντα ἔρθη ἐκ βάρων ἡρῆθη διὰ τὴν τῶν γεωργῶν μαιφονίαν· οἱ δὲ πρῶτους θύλους καὶ δευτέρους ἀποσταλέντας πρὸς αὐτούς, δηλαδὴ τοὺς κατὰ χρόνους πρῆφτας, ἀνεῖλον. Μαρτυρεῖ τῷ λόγῳ καὶ ἡ πάλαι Γραφή· καὶ προφητῶν δὲ Ἡλίας ἐν εὐχῇ πρὸς τὸν Θεὸν λέγων· Κύριε, τοὺς προφήτας ἀπέκτειναν, καὶ τὰ θυσιαστήρια κατέσκαψαν, κἀγὼ ὑπελείφθην μόνος, καὶ ζητοῦσι τὴν ψυχὴν μου λαβεῖν αὐτήν. Ταῦτα γοῦν ὁ προφήτης τῶν ἀρχόντων τοῦ Ἰουδαίου ἔθνος διὰ τῆς εὐχῆς κατηγορεῖ. Οἱ δὲ μὴ ἀκρισθέντες τῇ κατὰ τῶν προφητῶν μαιφονίᾳ, ὕστερον καὶ αὐτὸν τὸν Υἱὸν, οὐκ ἀγνωοῦντες, ἀλλ' εὐ μάλα καὶ ἀκριβῶς εἰδότες αὐτὸν εἶναι τὸν κληρονόμον, ἀνεῖλον.

Hæc Servator ante passionem suam de se innuebat, præoccupata per præsentionem notitia futuri. Et quidem ita disserebat in templo versans coram coætaneis suis vinitoribus, principibus nimirum populi: sapienter admonitum hac parabola curans, ut ii sententiam contra se ipsos ferrent, priusquam intelligerent parabolam de ipsis loqui. Idcirco hoc sermonis involucri usus est, ut ipsi semet condemnarent: quemadmodum Davidi accidit, cum de

(62) Multa quæ in Græco posthinc sequuntur, continua proorsus scriptura, necumque sensus æri-

Δαβὶδ γέγονεν, ὅτι ἔκρινε τὴν παραβολὴν τοῦ Νάθαν. Ἐπειδὴ δὲ ἤσθοντο τῶν εἰρημένων, τότε εἶπον μὴ γίνετο. Τοῦτο μὲντοι ἤδη τρίτον παρὰ Ματθαίῳ διὰ τριῶν παραβολῶν τοῦ ἀμπέλωνος ἐμνημόνευσεν· ἀλλὰ διὰ μὲν τῆς πρώτης διαφόρους κλήσεις ἐδήλου τῶν ἐπὶ τὴν ἐργασίαν τοῦ ἀμπέλωνος παρελθόντων· οἷς πᾶσιν ἐξ Ἰσοῦ μισθὸν ἐνεδέδου τοῦ δηνάριον· διὰ δὲ τῆς δευτέρας, δύο υἱῶν κλήσιν ἠντίτετο· τοῦ μὲν ἀρνούμενου τὰ πρῶτα, ἐπὶ τέλει δὲ τὴν ὑπακοὴν ἐνδεικνυμένου, καὶ εἰς τὸν ἀμπέλωνα ἐργαζομένου· τοῦ δὲ τῆ ἐναντίᾳ κεκρημένου προαιρέσει· διὰ δὲ τῆς παρουσίας παραβολῆς μεταθέσειν παντελῆ τοῦ ἀμπέλωνος ὁ λόγος διδάσκει ἀπὸ προτέρων γεωργῶν ἐπὶ δευτέρους· καὶ τὴν αἰτίαν σημαίνει τῆς μεταθέσεως. Κάμολ δοκεῖ μεταθεσθῆαι μὲν ἀπὸ τοῦ ἐπαγγελλομένου μὲν ἐργάσασθαι υἱοῦ, μὴ μὴν ἔργον ἐπιθέντος τῷ λόγῳ· δεδῶσθαι δὲ τῷ ἀρνησαμένῳ κατ' ἀρχάς, ἔργῳ δὲ ἐπὶ τέλει τὸ εὐπειθὲς ἐνδειξαμένῳ.

Σαφέστερος δ' ἂν εἴη ὁ λόγος, εἰ τὸ θεοσεβὲς πολιτεύμα τὸ τῆς Θεοῦ βασιλείας οἰκτεῖον τὸν ἀμπέλωνα εἶναι ἐκλάβοιμεν· προτέρους δὲ αὐτοῦ γεωργοὺς οὐκ ὀρθῶς κεκρημένους τῆ ἐργασίᾳ, τοὺς πρότερον παρὰ Ἰουδαίους τῆς θείας γκώσεως κατηξωμένους, τοὺς αὐτοὺς ὄντας ἐν τῶν υἱῶν τῷ διαβεβημένῳ· δευτέρους δὲ γεωργοὺς, τοὺς τὸν ὀφειλόμενον καρπὸν κατὰ καιρὸν ἀποδίδοντας, τοὺς ἐξ ἐθνῶν διὰ Χριστοῦ τὴν τοῦ Θεοῦ γνῶσιν ἀνεληφότες, τοὺς αὐτοὺς ὄντας τῷ υἱῷ τῷ τὸ εὐπειθὲς καὶ ὑπήκοον τῷ πατρὶ ἔργοις ἐπιβεβεγμένῳ. Τὸ δὲ αἰτιον τοῦ ληφθῆναι παρ' ἐκείνων τὸν ἀμπέλωνα, ἐπεὶ μὴ εἰρηται διὰ τῆς τῶν υἱῶν παραβολῆς, ἀναγκαίως διὰ τῆς μετὰ χεῖρας παρίστησι. Τοῦτο δ' ἦν τὸ μὴ κατὰ τὸν δέοντα καιρὸν ἀποδοῦναι τοὺς καρποὺς τῷ οἰκοδεσπότη· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐπιβουλεύσαι τοῖς ἀπεσταλμένοις ἐπὶ λήψει τῶν καρπῶν δούλοις· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ υἱῷ χεῖρας ἐπιβαλεῖν τολμήσει· ὃν ἐπιγόνους, καὶ αὐτὸν εἶναι τὸν υἱὸν τοῦ οἰκοδεσπότη οὐκ ὁμολογήσαντες, ὅμως ἀνεῖλον, ἀσθεῖ χρησάμενοι λογισμῷ. Τῶν δὲ τριῶν παραβολῶν τοῦ ἀμπέλωνος, τὴν μὲν πρώτην τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς παρέθετο, ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ σὺν αὐτοῖς ποιούμενος διατριβάς· διόπερ πάντας ἀνθρώπους ἐργάτας εἰσήγε, διαφόροις ὥραις κεκλημένους· ὑπακούοντάς τε τοὺς πάντας, καὶ μισθὸν λαμβάνοντας τὸν αὐτόν· τὴν δὲ δευτέραν ἐν Ἱεροσολύμοις γενόμενος, ἔβδον τε ἐν αὐτῷ τῷ ἱερῷ διδάσκων, τοῖς ἀρχιερεῦσιν ἐπῆγε, καὶ τοῖς πρεσβυτέροις τοῦ λαοῦ, μετὰ πολλοῦ τοῦ παραστήματος ἐλεγχετικῶς φήσας πρὸς αὐτούς, ὡς ἄρα οἱ τελῶναι καὶ αἱ πόρναι προάγειεν αὐτοὺς εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· καὶ τρίτην δὲ τοῖς αὐτοῖς ἀναγκαίως προ-

¹⁰ Matth. xx, 1-16. ¹ Matth. xxi, 28-30.

simo, de variis vineæ parabolis, ea absunt a Syriaca *Theophania*; ideoque ex commentariis potius Eusebii in Evangelia hac esse translata aliquis existimabit. Sed certe in codice A. p. 262. b. 263. a., ut dixi, sine ulla intercapedine jacent, nomen que Eusebii gerunt. Mihi autem partes has tam arcte coherentes, tum sententiâ, tum loco, separare aut discerpere vix sorsum non licebat. Πορνοίαι, quia credere vel spe-

A Nathanis parabola iudicium tulit. Verumtamen illi re demum intellecta, infortunium a se deprecati sunt. Porro apud Matthæum tribus de vinea parabolis rei hujus mentio fit: quanquam prima quidem¹⁰ varix illorum vocationes exprimuntur, qui ad vineæ culturam convenerunt; quibus omnibus par denarii merces attributa est. Altera parabola¹ duorum vocatio filiorum ostenditur, quorum alter primo haud morigerus fuit, sed demum officium præstitit, atque in vinea operatus est: alter autem filius contrarium ingenium præ se tulit. Sed præsertim demum parabola translata omnino Servator docet vineæ locationem a prioribus agricolis ad posteriores; causamque translationis aperit. Et mihi videitur translata vineæ locatio ab eo filio, qui se operaturum recepit, mox verba in rem non contulit; tradita autem illi qui initio quidem officium detrectavit, sed mox opere obedientiam præstitit.

Sed enim magis perspicuus sermo fiet, si religiosam vitam, quæ divini regni propria est, vineam esse putabimus: atque ita priores ejus cultores, qui non justam operam in ea collocaverunt, Judæos esse credemus, qui primi divina notitia dignanter collustrati fuerunt: hiq; pares sunt illi alteri filio, quem evangelicus sermo damnat. Posteriores autem cultores, qui debitum fructum suo tempore exhibuerunt, ethnicos existimabimus, qui per Christum Dei notitiam receperunt, similesque illi filio evaserunt, qui patri obsequium et obedientiam re ipsa testatus est. Jam causam ablatae illis vineæ, quia in filiorum parabola Servator non dixit, idcirco necesse fuit ut hac, quæ in manibus est, parabola patefaceret. Causa vero fuit, quia non suo tempore fructus domino debitos obtulerunt: prætereaque servis ad colligendos fructus submissis exitium moliti sunt: necdum his maleficiis contenti, filio ipsi afferre manus non dubitarunt: quem sano agnito, atque domini filium non dissentens, nihilominus impio consilio interemerunt. Atque harum de vinea parabolarum trium primam discipulis suis recitavit Servator, dum in Galilæa cum iis versaretur. Quare et omnes homines dixit diversis horis ad operam vocatos; qui cuncti obtemperant, paremque mercedem capiunt. Secundam parabolam Hierosolymis, dum intra templum doceret, coram pontificibus populique senioribus dixit; et quidem confidentissimam addidit increpationem, fore ut ipsos publicani ac meretrices in cælorum regnum præcederent. Tertiam denique apud eosdem necessario parabolam protulit, causas edisserens, ob

rare licet Syriacam *Theophaniam* apud Syrum interpretem integram esse, non autem aliquando fortasse breviam (sive per rei compendium, sive per omissionem), sicut certe accidit Ignatii martyris epistolis, quas Syrus interpres breviores Græcis interdum recitat. Nonne vero *Quæstiones* quoque Eusebii *evangelicas*, in codice Vat. Palatino studiose ab anonymo vetere breviam, nos ipsi edidimus?

quas cælorum regnum his ereptum, ad alios erat A transferendum : tresque omnino causas recensuit ; primam, de fructibus quos improbi agricolæ abnegaverunt : neque enim imperata fecerunt, sed leges eis latas violaverunt. Causam alteram, facinora adversus prophetas dixit : hi quippe præmissi fuerant servi Dei. Tertiam denique causam attulit patriafamilias filium cæsum. Quamobrem fusi omnis sanguinis pœnæ ab iis reposcentur, a sanguine iusti Abelis usque ad sanguinem Zachariæ.

Hæc pontificibus atque senioribus in faciem ob-
jecta, non mediocre his probrum creabant. Quare admirari licet Servatorem, qui præter cætera potestatem quoque sermonis magna cum auctoritate exserebat, atque instar iudicis pœnam iisdem sapientissime cõram decernebat. Huic autem Servatoris nostri parabolæ consonat, uti dictum est, illa Isaiæ. Sed tamen propheta vineam objurgat, nulla cultorum facta mentione : at vero Servator vintores coram objurgat atque præsentem. Hi porro erant principes ducesque populi : apud quos etiam scelus adversus se ab his patrandum commemoravit : foreque ait ut vinea iis auferatur, atque aliis tradatur cultoribus. Exin onucleabat, quænam vitis esset ; nempe Dei regnum vineæ nomine intelligi declarabat : quod quidem Dei regnum per piam religionem olim principibus prioris populi concreditum fuerat. Sed anim cum hi neque debitos fructus redderent, et præter legis violationem, cædibus quoque semet impiavissent, merito Servator hanc in illos sententiam tulit, dicens : *Propterea dico vobis, auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti quæ fructus ejus exhibebit.*—Quoniam vero dixit occiderunt (domini filium), non jam videretur parabolæ series pati, ipsum fore præsentem pœnæ, qua mali agricolæ, domini sui interfectores, merito plectendi erant. Atqui revera esse eundem constat, quia ipse iudex est.

ἦν ἦσαν δίκαιοι ὕποσχέιν κακοὶ γεωργοὶ καὶ φονεῖς γὰρ κριτῆς.

Lapis dicitur Dominus propter terrenum corpus : D lapis absque manuum ministerio excisus, prout fertur in Danielis visione², propter suam de virgine nativitatem : neque enim illi opus fuit humano semine, cœlesti virtute genituram ejus administrante, matremque habuit nuptiarum expertem puellam, quæ novo inter homines more de Spiritu sancto concepit. Lapis erat, non aurum neque argentum. neque rex aliquis gloriosus, iis similis qui per ejus

² Dan. ii, 45.

(63) Cod. A. f. 263.

(63²) Nimirum sub initiis hujus enarratæ parabolæ, ubi certe Syrus congruebat. Ergo totum hoc, etiamsi in Syro desideretur, ad idem *Theophaniæ* corpus pertinere videtur.

(64) Ilucisque sine ulla interruptione, ab initio parabolæ, codex A. Reliquum vero fragmentum, atque sub nomine Eusebii in codice eodem laudatur.

φέρει τὰς αἰτίας παριστάς, δι' ἃς ἐμελλεν εἰς ἐπιβροῦς μετατίθεσθαι ἀφαιρουμένη ἐξ αὐτῶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Τρεῖς δὲ τὰς πάσας αἰτίας καταλέγει· πρώτην μὲν, τὴν περὶ τοὺς καρποὺς ἀγνωμοσύνην τῶν γεωργῶν· οὐ γὰρ ἐπραττον κατὰ τὰ παραγγελμένα αὐτοῖς (63), παραβάται δὲ ἐτύγχανον τοῦ δοθέντος αὐτοῖς νόμου· δευτέραν δὲ, τὴν κατὰ τῶν προφητῶν ἐπιβουλήν· οὗτοι γὰρ ἦσαν οἱ προαπεσταμένοι τοῦ Θεοῦ δούλοι· καὶ τρίτην, τὴν κατὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ οἰκοδεσπότου μαιφονίαν, δι' ἣν ἐκδικηθήσεται ἐξ αὐτῶν πᾶν αἷμα, ἀπὸ αἵματος Ἀβελ τοῦ δικαίου μέχρις αἵματος Ζαχαρίου.

Ταῦτα δὲ εἰς πρόσωπον τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ πρεσβυτέροις λεγόμενα οὐ μικροὺς αὐτοῖς παρῆχεν ἐλέγχους. Διὸ τοῦ Σωτῆρος θαυμάτα ἐστὶ μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τὴν ἐξουσίαν τοῦ λόγου μετὰ πολλῆς αὐθεντίας ἀποφηνάμενοι, καὶ κριτοῦ δίκην τὴν κατ' αὐτῶν τιμωρίαν εἰς τὸ αὐτῶν πρόσωπον μετὰ βαθυτάτης σοφίας ἐξεργαζόμενοι. Τῇ παρουσίᾳ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παραβολῇ συνδέει ἡ παρά τῷ Ἠσαΐα, ὡς εἴρηται (63²). Πλὴν ἡ μὲν τοῦ προφήτου τὸν ἀμπελῶνα διεμέμφετο, τῶν γεωργῶν μνήμην οὐδαμῶς πεποιημένη· ὁ δὲ Σωτὴρ τοὺς γεωργοὺς ἀπέηλεγεν εἰς πρόσωπον ἐστῶτας καὶ παρόντας. Οὗτοι δ' ἦσαν οἱ ἀρχόντες καὶ ἡγούμενοι τοῦ λαοῦ· οἷς ὁμοῦ καὶ ἦν ποιήσονται κατ' αὐτοῦ ἐπιβουλήν ἐδήλον· καὶ ὡς ἀρθήσεται ἀπ' αὐτῶν ὁ ἀμπελῶν, καὶ δοθήσεται ἐτέροις γεωργοῖς, προβλεγε· διασαφῶν ἐφεξῆς τίς ποτε εἴη ὁ ἀμπελῶν, καὶ διδάσκων τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸν ἀμπελῶνα· ἥτις βασιλεία Θεοῦ διὰ τοῦ θεοσεβοῦς πολυτεύματος πάλαι πρότερον τοῖς ἀρχουσι τοῦ προτέρου λαοῦ ἐπέπλιστευτο. Ἐπειδὴ μὴδὲ τοὺς δέοντας καρποὺς ἀπέδιδουσαν, πρὸς δὲ τῇ τοῦ νόμου παραβάσει μαιφονίας ἑαυτοὺς περιέσπειραν, εἰκότως τὴν κατ' αὐτῶν ὁ Σωτὴρ ἐξενέγκαστο ἀπόφασιν, εἰπὼν· Διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, ἀρθήσεται ἀπ' ὑμῶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ δοθήσεται ἑτέροις ποιῶντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς (64). — (65) Ἐπειδὴ δὲ εἶπεν, διὸ ἀπέκτειναν, οὐκέθ' ἡ ἀκολουθία τῆς παραβολῆς ἔχειν δύναται αὐτὸν εἶναι τὸν παρεσόμενον ἐπὶ τιμωρίᾳ, ἦν ἦσαν δίκαιοι ὕποσχέιν κακοὶ γεωργοὶ καὶ φονεῖς τοῦ δεσπότου. Ὅτι δὲ αὐτὸς ἐστὶ, δῆλον· αὐτὸς

(66) Λίθος ὁ Κύριος λέγεται (67) διὰ τὸ γεῶδες σῶμα λίθος τεμνόμενος ἀνευ χειρῶν, κατὰ τὴν Δανιὴλ δράσιν, διὰ τὴν ἐκ παρθένου γέννησιν· οὐ γὰρ ἐδέησεν αὐτῷ σπορὰς ἀνθρωπίνης· καὶ μῆτηρ αὐτῷ ἀπειράγαμος κόρη, καινὸν τρόπον ἢ καθ' ἡμᾶς ἐξ ἀγίου Πνεύματος κύουσα. Λίθος ἦν, ἀλλ' οὐ χρυσοῦς οὐδ' ἀργυροῦς, οὐδὲ βασιλεὺς τις ἐνδοξος, ὁμοιος τοῖς διὰ τῶν τοιῶνδε συμβόλων παρὰ τῷ Δανιὴλ δεδουλευμέ-

sed in pagina versa 263. h.

(65) Cod. A. f. 263. b.

(66) Cod. A. f. 264. Syr. iv, 14.

(67) De hoc mystico saxo verba partim sunt in *Theophania* Syriaca iv, 14 ; sed Græcus textus sub Eusebii nomine a Niceta relatus multo plura recitat, sive ex *Theophania* sive ex commentariis.

νοικ· αλλα τις γυμνός, και εύτελης και άπερριμμένος· δὲ και λίθος προσκόμματος, και πέτρα σκανδάλου άπηγόρευται· Ὁ μὲν οὖν εἰς φησιν Ὁὗτω λέγει Κύριος· Ἰδοὺ ἐγὼ ἐμβάλλω εἰς τὸν θεμέλιον Σιών λίθον κολυταλή, ἐκλεκτὸν, άχρογωνιαίον, έντιμον· και ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτὸν οὐ μὴ κατασχυνηθῆ· ὁ δὲ βοᾷ· Λίθον ὃν άπεδοκίμασαν οἱ οικοδομοῦντες· και Λίθον δὲ προσκόμματος κεκλήκασιν αὐτόν· Ἡσαίας δὲ άποταμῆ, και τὸν Κύριον αὐτόν εἶναι τὸν λίθον διδάσκει, ὡδὲ· πη θεοπίζων· Κύριον αὐτὸν ἀγιάσατε· και αὐτὸς ἔσται σου φόβος· Κἄν ἐπ' αὐτῷ πεποιθὼς ἦς, ἔσται σοι εἰς ἀγίασμα, και οὐχ ὡς λίθου προσκόμματος συναρτήσεσθε, οὐδ' ὡς πέτρας πτώματι· Ὁ δὲ οἶκος Ἰσραὴλ ἐν παγίδι, και ἐν κοιλάσματι οἱ καθήμενοι ἐν Ἰερουσαλήμ· διὰ τοῦτο ἀδυνατήσουσιν· Ἄνθ' ὃ σαφέστερος ὁ Σύμμαχος ἠρμηνεύσει· Κύριον τῶν δυνάμεων, αὐτὸν ἀγιάσατε· και αὐτὸς ἔσται φόβος ὁμῶν και κρατάωμα ὁμῶν, και ἔσται εἰς ἀγίασμα· εἰς δὲ λίθον προσκόμματος και εἰς πέτραν σκανδάλου τοῖς δυσὶν οἰκοῖς Ἰσραὴλ, εἰς παγίδα και εἰς σκάνδαλον τῷ οικοῦντι ἐν Ἰερουσαλήμ· Ἐνθα γενόμενος ἐπιστήσων τίνα τρόπον αὐτὸν τὸν Κύριον τῶν δυνάμεων τοῖς μὲν ἐπ' αὐτὸν πεποιθῶσιν ἔσεσθαι εἰς ἀγίασμά φησιν, ἀλλ' οὐχ ὡς λίθον προσκόμματος, οὐδὲ ὡς πέτραν πτώματος· τοῖς δὲ μὴ ἐπ' αὐτὸν πεποιθῶσι λίθον προσκόμματος και πέτραν πτώματος γενήσεσθαι δοκαίει, διδάσκει· Καὶ τίνες οὗτοι, προφητεύει, σαφῶς δηλώσας τοὺς εἰς τὸν Χριστὸν ἐπιστήσαντας τῶν ἐκ περιτομῆς· Λίθος δὲ και ἄλλως ἐχρημάτιζεν ὁ Σωτὴρ διὰ τὸ θεμέλιον ἀβραάμης και πατρὸς ὑποβεβλήσθαι τῇ πάσῃ οικοδομίᾳ τῆς κατὰ Θεὸν πολιτείας· Θεμέλιον ἄλλον, φησὶν ὁ θεὸς Ἀπόστολος, οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν καιμνον, ὃς ἔστιν Ἰησοῦς Χριστός· και αὐθις· Ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός· Λίθος τοιγαρὸν και πέτρα και θεμέλιον τοῦ κατὰ Θεὸν πολιτεύματος αὐτὸς ἦν· και λίθος άχρογωνιαίος, ἐκλεκτός, έντιμος, μηδένα τῶν εἰς αὐτὸν ἠλπικῶτων και πιστευκῶτων αἰσχύνων· ὁ δ' αὐτὸς λίθος ἦν προσκόμματος και πέτρα σκανδάλου διὰ τὸ πάθος, ᾧ προσκίπταιν τοὺς άπιστοῦντας συμβαίνει· και λίθος ὃν άπεδοκίμασαν οἱ οικοδομοῦντες· Ταύτην αὐτὸς ἐπισφραγίζειται τὴν ἐρμηνείαν διὰ τῆς παραβολῆς, ἀμπελώνη και γεωργοὺς εἰσάγων δούλους τε άπεσταλμένους πρώτους και δευτέρους ὀβριζομένους πρὸς τῶν γεωργῶν και τέλος Ἰὶδὸν ἀγαπητὸν ὑπὸ μὲν τοῦ Πατρὸς ἐκπεμπόμενον, ὑπὸ δὲ άσεβῶν γεωργῶν άποκτείνόμενον· Μεθ' ἣν παραβολὴν ἐπιφέρει, τί ἔστι τὸ, ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας.

Z'

(68) Ἐπειδὴ δὲ και περὶ τοῦ τόπου ἐχρησεν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, φέρε ἴσμεν τὰς αὐτοῦ περὶ τοῦτου φωνάς· Ὁφ' ἐφέροντες αὐτοῦ τὴν εὐαγγέλιον διδασκαλίαν, οὕτε τὴν πρόβησιν (69) και τοὺς ἄλλοις, οἱ τῶν Ἰουδαίων

¹ Isai. xlviii, 16. ² Psal. cxvii, 22. ³ Isai. viii, 14. cxvii, 22.

(68) Cod. A. f. 199. Syr. iv, 18.
(69) Videtur declinare a sensu Syrus, qui dirul-

A modi symbola a Daniele demonstrati fuerunt; nudus, inquam, erat, vilis atque abjectus; quare et lapis offensionis ac petra scandali dictus est. Qui dam ergo dicit ¹: Sic ait Dominus, Ecce ego mitto in fundamentum Sionis lapidem pretiosum, electum, angularem, honorabilem. Et qui creditderit in eum, non confundetur. Ipse vero clamat: Lapidem quem reprobaverunt edificantes ². Et, Lapidem offensionis eum appellarunt ³. Isaias vero audet dicere lapidem hunc, ipsum esse Dominum, ita definiens: Dominum ipsum sanctificate; et ipse erit pavor tuus. Et si ei confisus fueris, erit tibi in sanctificationem, neque ut in lapidem offendiculi impingetis, neque in petram lapsus. Domus autem Israelis in laqueo, habitatores Hierusalem in fossa; propterea impotentes erunt ⁴. Pro quibus magis perspicue Symmachus interpretatus est: Dominum virtutum lapidem, ipsum sanctificate: et ipse erit pavor vester et fortitudo, eritque in sanctificationem; lapis vero offendiculi et petra scandali duabus domibus Israelis, laqueus et scandalum incolæ Hierusalem. Atque hoc loco considera, quomodo ipsum Dominum virtutum confidentibus ei futurum esse dicit in sanctificationem, non autem in offendiculi lapidem, et in petram lapsus. Secus vero minime ei confidentibus, lapidem futurum offendiculi, et petram lapsus, videri docet. Quinam autem hi sint, vaticinatur, manifeste demonstrans circumcisum qui adversus Christum consurrexit populum. Aliiter quoque lapis est Servator, quia eum fundamentum immobile ac lapideum, suppositus fuit universo edificio vitæ secundum Deum agendæ. Fundamentum aliud, ait divus Apostolus, nemo potest ponere præter jam positum, quod est Christus Jesus ⁵. Et rursus: Petra autem erat Christus ⁶. Lapis itaque et petra et fundamentum vitæ secundum Deum agendæ, ipse erat; lapis angularis, electus, honorabilis, neminem in eo sperantium atque confidentium confundens. Rursus idem lapis erat offendiculi et petra scandali propter passionem, in quam offendere incredulis accidit; et lapis quem reprobaverunt edificantes. Hanc ipse confirmat interpretationem per parabolam, vineam agricolæque inducens, servosque missos primos et alteros ab agricolis injuria affectos: postremoque filium a patre missum, et ab impiis agricolis interfectum. Postquam parabolam inserit, quid sit, Lapidem quem reprobaverunt edificantes, hic factus est in caput anguli ⁷.

Λίθον ὃν άπεδοκίμασαν οἱ οικοδομοῦντες, οὗτος

VII.

Quia vero de loco etiam oraculum edidit Dei Verbum, agens ipsius hac de re voces animadvertamus. Cum nec ejus venerandam doctrinam, neque vaticinium, neque reprehensiones æquo animo ser-

¹ ibid. 13. ² I Cor. iii, 14. ³ I Cor. x, 4. ⁴ Psal.

gationem, non autem prædictionem, interpreta-

rent Judæorum principes, urbe illum abire curarunt. Discedens autem Hierosolymis Christus has edidit contra urbem voces: *Hierusalem, Hierusalem, serpennum optavi filios tuos congregare, at tamen vos tenuistis. En relinquitur vobis domus vestra deserta*¹⁰. Jam non Dei domum templum illud, sanctuariumque esse demonstrans, sed illorum domum, propter scelus infandum quod consecuto mox tempore ibidem patratum est: nempe immane Judæorum contra Servatorem piaculum. Porro necesse erat non urbis solum incolas, verum etiam pavimentum illud, quo tantopere gloriabantur; dignum referre pretium facinorum ab incolis patratum. Id quod non multo post accidit, cum Romani urbem adorti, cives ejus partim belli jure interemerunt, partim captivos abduxerunt; et præter fame necatos, reliquam multitudinem loco abstractam in orbis terræ vastitatem disperserunt: denique eorum domum seu templum inflammantes, in desertissimam solitudinem converterunt. Sane hæc postero tempore contigerunt; sed enim Servator, Deus scilicet Verbum, præscientia utens, quæ futura erant superscriptis verbis ante nuntiavit. Urbis autem filios appellat gentem Judaicam, domum vero eorum dicit pro templo. Deinde testatur fore ut ipsorum culpa diris casibus irretiantur; quandoquidem ipse haud semel conatus fuerat sobolem eorum sub pietatis jugum mittere, dum curam eorumdem perpetuam gereret, per singulos prophetas singulasque ætates a pravitatis eos retrahens ac revocans. Cæterum hi vocanti minime obtemperaverunt; quamobrem tulit in eos his verbis sententiam: *Ecce relinquitur vobis domus vestra deserta*. Solertissime vero non urbem desertam fore ait, sed domum quæ ibi erat, id est templum, quod jam non suum neque Dei habitaculum haberi vult, sed illorum esse ait. Desertum vero haud aliter fore vaticinatur, nisi quia consueta illa Dei cura ac patrocinio spoliandum erat. Mirari autem subito sermonis effectum, quia nunquam alias ad tantam solitudinem is locus redactus fuit; ne tum quidem cum ob impietatem incolarum atque idololatriam et prophetarum cædes, in Babyloniorum potestatem venit: illo enim tempore septuagenaria fuit loci solitudo. Quare ne fataliter quidem tunc iis dictam fuit, *Relinquitur vobis domus vestra deserta*; neque enim derelicta, imo visitationem opiferam haud multo post experta est, quo tempore splendidiorum priore statu instaurationem impetravit, ita ut prædixerit propheta quidam, postremam domus hujus gloriam priore illustriorem fore¹¹. Verumtamen post Servatoris nostri effectum, quantopere derelicti Judæi fuerint, quantamque in solitudinem domus eorum venerit, iis quidem qui loca illa frustrant, visio ipsa et tot annorum diuturnitas oraculi eventum demonstrat: etenim tempus non duplo solum, quam septuagenarium desolationis sub Ba-

Α ἄρχοντας, τῆς πόλεως ἀπαλλαγῆναι ἐποίησαν. Ὁ δ' ἀναχωρῶν τῶν Ἱεροσολύμων τοιαύτη προφήκατο κατὰ τῆς πόλεως φωνή· Ἱερουσαλήμ, Ἱερουσαλήμ, κοσάκις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τέκνα σου, καὶ οὐκ ἠεθλήσατε. Ἰδοὺ ἀφίσταται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος· οὐκέτι οἶκον Θεοῦ τὸν νεών καὶ τὸ ἐν αὐτῷ ἁγίασμα, ἀλλὰ αὐτῶν εἶναι οἶκον ἀποφηνάμενος· μίσσημα γὰρ ἐναγούς ἐν τῷ μετὰ ταῦτα χρόνῳ ἐρασθέντος ὅπ' αὐτῶν, τοῦτο δ' ἦν τὸ τοληθῆν αὐτοῖς ἄγος κατὰ τοῦ Σωτῆρος, ἐχρῆν δὲ ποῦ μὴ μόνον τοὺς τῆς πόλεως οἰκήτορας, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ ἔδαφος, ἐφ' ᾧ μέγα ἐφρόνου, τὰ πείριχα ὦν ἔδρασαν οἰκήτορας, παθεῖν· ἃ δὴ καὶ πεπόνθασιν οὐκ εἰς μακρὸν, Ἰουδαίων ἐπαλθόντων τῇ πόλει, καὶ τῶν οἰκητόρων τοὺς μὲν πολέμου νόμῳ κατασφαζάντων, τοὺς δ' εἰχμαλώτους ἀπαγαγόντων, τοὺς δὲ λιμῷ διαφθειράντων, τοὺς δ' ἀπελασάντων καὶ εἰς πάντα τόπον διασκοπεσάντων (70), τὸν δ' οἶκον αὐτῶν καὶ τὸν νεών ἐμπρησάντων, εἰς ἔσχατά τε ἐρημίας περιβαλόντων. Ἄλλὰ γὰρ τοῦτων ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις γενομένων, προλαβὼν ὁ Σωτὴρ τὸ μέλλον τῇ προγνώσει, ὅσα θεῶς λόγος, τὰ συμβησόμενα προαγορεύει διὰ τῶν προκειμένων. Τέκνα δὲ τῆς πόλεως ὀνομάζει τὸ Ἰουδαϊστικὸν ἔθνος· οἶκον δὲ αὐτῶν ἀποκαλεῖ τὸν νεών. Εἶτα μαρτύρεται, ὅτι παρὰ τὴν αὐτῶν αἰτίαν τὰ συνθρονωτὰ αὐτοῦς μεταλεύσεται· ἐπειδὴ περ αὐτοὺς μὲν πολλάκις ἐπισυναγαγεῖν αὐτῶν τὰ τέκνα ὑπὸ τῆς θεοσεβείας ζυγὸν βεβούληται, ὅσα ἐκ τοῦ παντός πρόνοιαν αὐτῶν παποιημένος, δι' ἐκάστου τε προφήτου καὶ καθ' ἐκαστὴν γενεάν ἐπιστρέφων αὐτοῦς καὶ ἀνακαλοῦμενος· οἱ δὲ οὐκ ἠέλον ὑπακοῦσαι τῇ κλήσει· οὐ δὴ χάριν τὴν κατ' αὐτῶν ἀπόφασιν προσηνέχεται εἰπῶν· Ἰδοὺ ἀφίσταται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος. Σφόδρα δὲ ἀκριβῶς οὐ τὴν παλιν ἐρημὸν ἐσοθαί φησιν, ἀλλὰ ἐν αὐτῇ οἶκον, δηλαδὴ τὸν νεών· ὃν οὐκέτι ἑαυτοῦ, ἀλλ' οὐδὲ τοῦ Θεοῦ οἶκον βούλεται χρηματίζειν, ἀλλ' αὐτῶν εἶναι φησιν. Ἐρημον δὲ αὐτὸν ἐσοθαί θεοπέζει, οὐκ ἄλλως ἢ ὑπὸ τῆς πρότερον ἐπισκοπούσης αὐτῶν προνοίας καταλειφθῆσόμενον. Καὶ δὴ θαυμάσασθε ἔστι τοῦ λόγου τὸ ἀποτέλεσμα, ὅτι δὴ μὴ ἄλλοτε πώποτε τοσαύτην ὑπέμεινεν ἐρημίαν ὁ τόπος, οὐδ' ὅτε διὰ τὰς ὑπερβαλλούσας αὐτῶν δυσσεβείας καὶ εἰδωλολατρείας, τὰς τε κατὰ τῶν προφητῶν μαιφονίας, ὑπὸ Βαβυλῶν ἤλων ἐβδομηκονταετῆς γὰρ ὁ πᾶς τῆς ἐρημώσεως τοῦ τόπου χρόνος κατ' ἐκατονταετηρίαν ἔγνηθη. Διὸ οὐκ ἂν κυρίως ἐλέχθη αὐτοῖς τότε τὸ, Ἰδοὺ ἀφίσταται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος· οὐ γὰρ ἀπέθῃ· ἐτύχε δὲ ἐπισκοπῆς μετ' οὐ πολὺν χρόνον, καθ' ὃν ἀνανεώσεως μέλλων· ἢ κατὰ τὴν προτέραν ἡξιώθη ὡς προειπόντινες τῶν προφητῶν, ὅτι δὴ Ἔσται ἡ δόξα τοῦ οἴκου τούτου ἢ ἐσχάτη ὑπὲρ τὴν προτέραν. Μετὰ δὲ τὴν τοῦ Σωτῆρος ὑμῶν φωνήν, ὅπως ἀφείθησαν, ὃ τε οἶκος αὐτῶν εἰς ἔσχατον ἐρημίας ἤλασε, τοὺς εἰς τοὺς τόπους ἀφικνουμένους ἢ ἕως αὐτῆ τοῦ λόγου μέλλον δεικνυσι τὸ ἀποτέλεσμα· καὶ ὁ χρόνος δὲ πολυετῆς γεγονώς καὶ μακρὸς, ὡς μὴ μόνον διπλάσιονα εἶναι τῆς ἐβδομηκονταετούς· ἐρη-

¹⁰ Matth. xxiii, 37-38. | ¹¹ Agg. ii, 10.

(70) Ab hoc sensu recedunt verba, and others they persecuted.

πλας, τῆς ἐπὶ Βαβυλῶν γεγενημένης, ἀλλὰ καὶ τετραπλασίονα ὑπερβαίνειν τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀπόφασιν πιστεύεται.

Καὶ (71) ὅτι μὲν ἀξιοθέατα ἦν πάντα τὰ τῆς οἰκοδομῆς, τὰ τε τῆς ἄλλης κατασκευῆς τοῦ αὐτόθι νεῶ, δηλοῦσιν αἱ ἱστορίαι· δείγματος δὲ χάριν εἰσέτι δεῦρο λείψανά τινα περιλάκται, δι' ὧν τὰ ἴχνη καταλαμβάνεται τῶν πάλαι κατασκευασμάτων. Παντων δὲ θαυμασιωτέρα τυγχάνει ἡ θεῆκη φωνῆ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν προγνώσεως· Ὅτι μὲν ἀμφὶ τὸ ἱερὸν ἐβάδιζεν, οἱ δ' αὐτοῦ μαθηταί, τοῦ περιβόλου τὰς οἰκοδομὰς αὐτοῦ τε τοῦ ἱεροῦ τὸ μέγεθος καὶ τὸ κάλλος ὑπερθαυμάζοντες, εἰδείκνον αὐτῷ. Ὅ δὲ καταλλήλως τὰς οἰκοδομὰς ἐκπαληγμένους ἀπεφάνετο, ἐν οἷς ἐθαυμάζοντο, πῶς οὐ μὴ μείνη λίθος ἐπὶ λίθον ἀκαθαίρετος· δεῖν γὰρ διὰ τὰ τοιμηθησόμενα τοῖς οἰκῆτορσι πανταλῆ φθορὰν καὶ ἐρημίαν τὸν τόπον ὑπομείναι, ἔτε δὴ ἀσεβῶν ἀνδρῶν γενόμενον οἰκητήριον. Ὅπως δὲ τὰ τῆς προβόρῃσεως εἰς ἔργα προεχωρηκεν, ὅτε πᾶς νεῶς καὶ ὁ περιβόλος, τὰ τε ἐν αὐτῷ σεμνὰ καὶ περικαλλῆ ἱδρύματα, πάντα λόγον καλύπτουσιν (72) ἐρημίαν ἐξ ἐκείνου καὶ εἰς δεῦρο ὑπέμεινε· αἰεὶ τε κατὰ χρόνους, καὶ ἐπιπέμπεται ἡ τοῦ λόγου δύναμις, ὡς μηδὲ ἴχνη θεμελίων ἐν τισι φαίνεσθαι τόποις, ὃ ἔθετο τῷ βουλομένῳ παραλαμβάνειν ὀφθαλμοί;· Εἰ δὲ φαίη τις μέρη τινὰ ἐτι συνεστάναι, ἀλλὰ καὶ τούτων χρὴ προσδοκᾶν τὸν ἀφανισμόν, ὅσημέραι τῆς ἐρημίας αἰετούσης, καὶ τῆς εἰρημένης προβόρῃσεως ἀποβρήτω δυνάμει εἰσαεὶ ενεργούσης. Οἶδα δὲ τινων ἀκούσας ἐρμηνεύσαντων τὴν προειρημένην φωνῆν ἐτόρως· μὴ γὰρ περὶ πάντων τῶν οἰκοδομημάτων εἰρησθαι, ἀλλὰ περὶ τινος μέρους, ὃ δὴ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ θαυμάζοντες ἐπεδείκνον αὐτῷ· κατ' ἐκείνου γὰρ ἐξηγητοχέαι αὐτὸν τὴν προβόρῃσιν.

Η'.

73) *Ἰδὼν τὴν πόλιν, ἐκλαυσεν ἐκ' αὐτῆ, λέγων, ὅτι, Εἰ ἔγνωσ καὶ σὺ, καὶ γὰρ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ τὰ πρὸς εἰρήνην σοι· νῦν δὲ ἐκρύθη ἀπὸ ὀφθαλμῶν σου.* Ὅτι ἤξουσιν ἡμέραι ἐπὶ σέ, καὶ περικυκλώσουσί σε οἱ ἐχθροί σοι, καὶ συνέξουσί σε πάντοθεν, καὶ ἐδαμνοῦσί σε καὶ τὰ τέκνα σου ἐν σοί. [Τὰ μὲν προλεγόμενα περὶ τοῦ ναοῦ ἦν·] ταῦτα δὲ περὶ τῆς πόλεως αὐτῆς ἐθεσπίζετο, ἦν θεοῦ ἱδρυμένον νεῶν. Ἀποκαλεῖται δὴ τὰ τὴν σύμπασαν πόλιν ὁ φιλόανθρωπος, οὐχ οὕτω τὰ οἰκοδομήματα οὐδὲ τοῦτοσφοσ αὐτὸ, ὡς τὰς ψυχὰς τῶν πάλαι οἰκητόρων καὶ τὴν ἀπίλειαν αὐτῶν ἐλεῶν· ἀλλὰ καὶ τὰ τῆς ἐρημίας αὐτῶν παρίστωσι λέγων· *Εἰ ἔγνωσ καὶ γὰρ σὺ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ τὰ πρὸς εἰρήνην σοι.* Σημαίνει δὲ τὴν αὐτοῦ παρουσίαν ἐπ' εἰρήνην τοῦ σύμπαντος κόσμου γεγενημένην. Αὐτὸς γὰρ ἦν περὶ οὗ εἰρηται· *Ἀναταλεῖ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ δικαιο-*

¹⁵ Luc. xix, 41-44. ¹⁶ Isai. xliv, 8.

(71) A. f. 267. Syr. iv, 18. Totus qui sequitur locus usque ad ἐξηγητοχέαι αὐτὸν τὴν προβόρῃσιν, disertè in codice inseribitur sic: *Εὐσεβίου Εὐαγγελικῆς Θεοφανείας Δ'.* Eusebii ex *Evangelicæ Theophaniæ libro quarto*. Atqui etiam præcedentem locum, etsi is in codice non nisi nudum Eusebii no-

A bylone spatium, sed quadruplo etiam majus, post Servatoris nostri sententiam fuisse, exploratum est.

Et quod quidem visu mirabiles essent ædificatio- nes, omnesque reliquis templi illius apparatus, historie demonstrant. Indicii autem gratia, aliquot adhuc reliquie conservantur, ex quibus veterum ornamentorum vestigia noscuntur. Sed præ omnibus mirabilis est vaticinantis nostri Servatoris divina vox. Nam cum ipse circa templum ambularet, ejus autem discipuli septi ædificia et ipsius templi magnitudinem atque splendorem magno opere admirantes demonstrarent, vicissim ipse iis qui ædificia auspiciebant affirmavit, in his quorum ipsi stupore tenebantur non remansurum lapidem supra lapidem, quin omnia destruerentur. Etenim necessario fore, ut propter habitatorum facinora, universale exitium ac vastitatem is locus pateretur, quia impiorum hominum evaserat habitaculum. Revera cum exitum nacta est prædictio, totum templum cum septo suo, et cunctis illis splendidis atque ornatis- sime ædificiis, ineffabilem dictu vastitatem, ex eo tempore ac deinceps expertum est: quæ imo per tempora augebitur, depascente locum vaticinii potentia, ut jam ne vestigia quidem fundamentorum alicubi appareant, id quod volenti cullibet spectare coram licebit. Quod si quis dicat, partes aliquot adhuc subsistere, has quoque idem manet exitium, crescente quotidie solitudine, quæque vaticinii insensibili vi semper urgente. Memini quoque me audire quosdam prædictum oraculum aliter interpretantes; scilicet non de toto ædificio Servatorem esse locutum, sed de illa parte, quam ei discipuli mirabundi ostendebant; de hac nimirum parte Christum prædixisse.

VIII.

Videns civitatem, flevit super illam dicens: Quia si cognovisses et tu, et quidem hac die, quæ ad pacem tibi; nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis. Quia dies tibi supervenient, quibus inimici tui circumdabunt te, et coangustabunt te undique, et ad terram prosternent te, et filios qui in te sunt ¹⁷. [Superiora quidem de templo prædicta fuerunt;] hæc autem Christus de ipsa urbe vaticinabatur, quam Dei urbem appellabant Judæi, propter conditum ibi Dei templum. Sane clemens Servator luget universam civitatem; neque tam ædificia ac solum ejus, quam animas incolarum, horumque exitium miseratur. Tum futuram ejus solitudinem representat dicens: *Si cognovisses et tu die hac, quæ ad pacem tibi.* Significans videlicet adventum suum universo orbi per se esse paciferum. Ipse enim est de quo exstabat oraculum, *fore ut in diebus ejus oviretur justitia et pacis copia* ¹⁸. Respõs is venerat pacem proximis

men gerit, nihilo tamen minus ex *Theophania* ad litteram sumptum vidimus.

(72) Syrus legit *καλύπτοντα*, retulitque ejus sensum ad prius comma.

(73) Cod. A. f. 260. b. Syr. iv, 19.

ac longinquis prædicaturus. Quare et his qui eo receperunt ait : *Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis* ¹⁴ : quam sane ipsius pacem exceperunt ethnici qui per orbem universum ei crediderunt. Circumcisus vero populus, dum ei nequaquam credit, haud cognovit quæ paci suæ conferebant. Quare addit Servator : *Nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis ; quia dies tibi supervenient, et circumdabunt te inimici tui*. Profecto quæ illis paulo post superventurae erant clades in urbis obsidione, propterea quod pacem prænuntiatam non exceperant, hæc, inquam, clades illorum oculis interim subducebantur, qui nihil ejusmodi prævidebant ; Ipse tamen easdem manifesto vaticinio præcinebat, futuram Romanorum obsidionem Innuens, bellique rationem ipsam graphice exponens. Jam quomodo peracta hæc fuerint, cognoscere licet ex Josephi historici, qui, Hebraico genere atque in ipsa Judæ tribu genitus, nobilitas item atque intus suos populares per obsidionis tempora clarus, facta singula calamo persequutus est, consentaneos vaticiniis eventus exhibens. Quod igitur belli casibus ceciderint sancta illa et famosa Hierosolyma, res ipsa testatur.

στήσας. Ὅτι μὲν οὖν ταῖς ἐκ τοῦ πολέμου συμφοραῖς αὐτῶν ἔνεστι τῶν πραγμάτων ἰδεῖν.

IX.

Cum autem videritis circumamantam ab exercitibus Hierusalem, tunc scitote appropinquare desolationem ejus. Tunc qui in Judæa sunt, fugiant ad montes ; et qui in medio ejus, discedant ; et qui in regionibus, non intrent in eam ; quia dies ultionis hi sunt, ut impleantur omnia quæ scripta fuerunt. Væ autem prægnantibus et lactantibus in illis diebus ! Erit enim pressura magna super terram, et ira super populo hoc. Et acie gladii cadent, et captivi ducentur in omnes gentes. Et Hierusalem calcabitur a gentibus, donec impleantur tempora nationum ¹⁵. His verbis Dominus indicia profert ejus temporis, quo ille locus ad omnimodam vastitatem vocandus erat. Nemo quippe, ait, post eam, quæ eventura est, obsessionem, et loci vastitatem inde consecuturam, nemo, inquam, alteram expectet instaurationem ; cujusmodi Cyri Persarum regis temporibus accidit, tum etiam sub Antiocho illustri, et denique sub Pompeio. Sæpe enim bellicas incursiones passa urbs, majorem postea dignitatem recuperavit. Nunc tamen extremam urbi vastitatem atque internecivum excidium adesse creditote, cum eam ab exercitibus obsessam videritis. Jam vero vastitatem Hierosolymorum dicit ipsum templi exterminium, ac cærimoniarum, quæ jamdiu ibi ex instituto Moysis peragebantur, abolitionem. Cave enim putes urbis ipsius futuram solitudinem his verbis significari, quasi nemo in ea deinceps habitaturus esset. Dicit enim infra, fore ut urbs haud jam ab Judæis sed ab ethnicis incoleretur. Solitudinis autem nomine

¹⁴ Joan. xiv, 27. ¹⁵ Luc. xxi, 20.

(74) Col. A. f. 270. Syr. iv, 20-24.

σύνη και πλῆθος εἰρήνης· ἐληλυῖθα τε εἰς αὐτὸ τοῦτο κηρῦξαί εἰρήνην τοῖς ἑγγύς και τοῖς μακρὰν· τοῖς τε παραδειχομένοις αὐτὸν φησιν· Εἰρήνην ἀπέημι ὑμῶν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν· ἦντινα εἰρήνην ἑαυτοῦ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης εἰς αὐτὸν πιστεύσαντα ἔθνη παρεδέξατο. Ὅ δὲ ἐκ περιτομῆς λαός, μὴ πιστεύσας εἰς αὐτὸν, οὐκ ἔγνω τὰ πρὸς εἰρήνην ἑαυτοῦ. Δὲ και ἐπιλέγει· Νῦν δὲ ἐκρύθη ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν σου· δεῖ ἤξουσιν ἡμέραι ἐπὶ σέ, και περιουλώσουσι σε οἱ ἐχθροὶ σου. Τὰ γοῦν μέλλοντα αὐτοῦ καταλήψεσθαι μικρὸν ὕστερον ἐν τῇ κατ' αὐτῶν πολιορκίᾳ, διὰ τὸ μὴ προσδέξασθαι αὐτοὺς τὴν προκαταγγελλεῖσαν αὐτοῖς εἰρήνην, ἐκρύθη ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν ταῦτα οὐ προεῖδον· αὐτὸς δὲ αὐτὰ διὰ τῆς προφῆσεως θεοπέζει σαφίστατα, τὴν ὑπὸ Ῥωμαίων πολιορκίαν καταλαβοῦσαν αὐτοὺς προσημῆνας, και ὑπογράφας τὸν τρόπον τοῦ κατ' αὐτῶν γενησομένου πολέμου. Ὅπως δὲ ἐπὶ πέρας ἤχθη ταῦτα, παρέστιν ἀπὸ τῆς Ἰωσήπου γραφῆς ἀναλέξασθαι, δε δὲ Ἰουδαίος ὢν, και τῆς κατ' αὐτοὺς Ἰουδαϊκῆς φυλῆς γεγονούς, τῶν τε ἐπιστήμων και ἐπιφανῶν ἐν τῷ ἔθνει κατὰ τοὺς χρόνους τῆς πολιορκίας, ἕκαστα τῶν πεπραγμένων ἰστορήσει, σύμφωνα ταῖς προκειμέναις προφῆσεσι τὰ ἀποτελέσματα παραπερικέπτωκεν ἡ ἀγία και διαβόητος Ἰερουσαλήμ, ἐξ

Θ.

(74) Ὅταν δὲ ἴδητε κυκλουμένην ὑπὸ στρατοπέδων τὴν Ἰερουσαλήμ, τότε γινώσκετε, δε ἤγγικαν ἐρήμωσιν αὐτῆς. Τότε οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ φευγέτωσαν εἰς τὰ ὄρη· και οἱ ἐν μέσῳ αὐτῆς· ἐκχωρήτωσαν· και οἱ ἐν ταῖς χώρας μὴ εἰσελθέτωσαν εἰς αὐτήν· δεῖ ἡμέραι ἐκδικήσεως αὐταὶ εἶσι, τοῦ κλησθῆναι ἅπαντα τὰ γεγραμμένα. Οὐαὶ δὲ ταῖς ἐν γαστρὶ ἐχοῦσαις και ταῖς θηλαζούσαις ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις ! Ἔσται γὰρ ἀνάγκη μεγάλῃ ἐπὶ τῆς γῆς, και ὄρη ἐν τῷ λαῷ τούτῳ. Και πεσοῦνται ἐν στόματι μαχαίρας, και αἰχμαλωτισθήσονται εἰς πάντα τὰ ἔθνη. Και Ἰερουσαλήμ ἔσται κατουμένη ὑπὸ ἐθνῶν, ἀχρι κληρωθῶσι καιροὶ ἐθνῶν. Διὰ τῶν προκειμένων σημεῖα δίδωσι τοῦ καιροῦ. τῆς παντελοῦς ἐρημίας τοῦ τόπου. Μήδεὶς γὰρ, φησί, προσδοκᾶτω μετὰ τὴν ἐσομένην πολιορκίαν, και τὴν ἐπὶ ταύτην γενησομένην ἐρημίαν τοῦ τόπου, ἐτέραν αὐτῆς ἔσεσθαι ἀνανέωσιν· ὡς ἐπὶ τῶν χρόνων Κύρου τοῦ Περσῶν βασιλέως γέγονε, και μετὰ ταῦτα ἐπ' Ἀντιόχου Ἐπιφανοῦς, και κάλλιν ἐπὶ Πομπηίου. Πολλάκις γὰρ ἤδη πολιορκίας ὑπομείνας ὁ τόπος, μέλκωνος ἤξωθη μετὰ ταῦτα τιμῆς. Ἀλλὰ νῦν τὴν ἐσχάτην τῆς πόλεως ἐρημίαν και τὸν παντελῆ ἀφανισμόν ἐπιτελεύσεσθαι αὐτῇ γινώσκητε, ἐπειδὴν ἴδητε αὐτὴν ὑπὸ στρατοπέδων πολιορκουμένην. Ἐρήμωσιν δὲ τῆς Ἰερουσαλήμ ὀνομάζει τοῦ ἱεροῦ τὸν ἀφανισμόν, και τῶν ἐν αὐτῷ πάλαι πρότερον κατὰ τὸν Μωυσείως νόμον ἐπιτελουμένων τὴν καθαίρεσιν. Μὴ γὰρ δὴ τῆς πόλεως αὐτῆς ἐρημίαν νόμιζε δηλοῦσθαι διὰ τούτων, ὡς μηδεὶς ἐν αὐτῇ μηκέτι κατο-

κῆσσαντες· ἐπιλέγει δ' οὖν ἐξῆς, ὅτι κατοικηθήσεται ἢ πόλις, οὐ μὲν ὑπὸ Ἰουδαίων, ἀλλ' ὑπὸ ἐθνῶν. Ἐρήμωσιν δὲ αὐτῆς ἀποκαλεῖ τὸ μηκέτι ἐπὶ τῶν οικειῶν, μηδὲ κατὰ τὴν νόμιμον λατρείαν συστήσασθαι αὐτήν. Ὅπως δὲ καὶ ταῦτα ἐπληροῦτο, οὐδὲν δεῖ πολλῶν λόγων· πάρεστι γὰρ ὑπ' ἕβασιν ὄρβην Ἰουδαίους μὲν εἰς πάντα τὰ ἔθνη διεσκαδασμένους, ἀλλοφύλους δὲ καὶ ἀλλογενεῖς οικητορας τῆς πόλις μὲν Ἱερουσαλήμ, νῦν δ' ἀπὸ τοῦ πολιορκητοῦ Αἰλίου Ἀδριανοῦ (74) Αἰλίας μετωνομασμένης. Τὸ γοῦν παράδοξον τοῦ θεοπισματος τοῦτ' ἂν εἴη, ὅτι παρ' Ἰουδαίους μὲν, φησὶν, αἰχμαλωτισθήσονται εἰς πάντα τὰ ἔθνη· παρὶ δὲ τῶν ἐθνῶν, καὶ Ἱερουσαλήμ ἔσται κατοικήμενη ὑπ' ἐθνῶν. Ἐκκλητικὸν δὲ τὸ ἀποτέλεσμα, εἴ γε Ἰουδαῖοι πληροῦντες τὴν σύμπασαν ἀνθρώπων οἰκουμένην, ὥστε καὶ μέχρις Αἰθιοπῶν χωρήσαι καὶ Σκυθῶν, καὶ αὐτῶν τῶν περάτων τῆς γῆς, ἐν μόνῃ τῇ αὐτῶν πόλει καὶ τῷ πόλει θρησκευομένη παρ' αὐτοῖς τόπω, οὐχ οἷοί τε εἰσὶν ἐπιβαίνειν. Καὶ εἰ μὲν ἦν πανταλῶς ἔρημος ἡ πόλις καὶ ἀοικήτος, κἂν ὑπενόησέ τις τοῦτ' εἶναι τὸ αἶτιον· νῦν δὲ ὑπὸ ἀλλογενῶν καὶ ἀλλοφύλων ἐθνῶν τοῦ τόπου κατοικουμένου, μόνους αὐτοῖς ἄδατος τυγχάνει, ὡς μήτ' ἐξ αὐτόπτου δύνασθαι ἐὸ πατρίων αὐτῶν ἕδαφος θεωρεῖν· ἃ δὴ τοῦτον ἀποτετέλεσται τὸν τρόπον ἀκολούθως τῷ φησάντι ἔθων.

Καὶ θαυνοῦς, ὅτι οὗτ' ἀναστήσεται λοιπὸν ὁ ναὸς, οὗτ' εἰς τὴν προτέραν ἐπανήξουσι Ἰουδαῖοι πολιτείας, προστεθήσεται ταῖς αὐτοῦ προρήσεις, χρόνον ἐρίζων, μέχρι τίνος ἔσται Ἱερουσαλήμ κατοικήμενη ὑπὸ ἐθνῶν· λέγει δ' οὖν, ἄχρι πληρωθῶσι καιροὶ ἔθων· οὕτω σημάνας τὴν τοῦ βίου συντέλειαν, καὶ τὸν μέχρι συντέλειαν λέγων χρόνον· σημαίνει δὲ καὶ τὸν πρὸ τῆς αἰχμαλωσίας (75) πόλεμον. εἰπὼν· Ἔσται γὰρ ἀνάγκη ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὄρη μεγάλη ἐν τῷ λαῷ τούτῳ, καὶ πεσοῦνται ἐν στόματι μαχαίρας. Ταῦτα δὲ ὅπως κατὰ μέρος ἐπράχθη, καὶ ὡς τὰ προηγουμένα ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τέλους ἔτυχεν, ἔξοστιν ἀπὸ τῆς Ἱστορίας Ἰωσήπου μαθεῖν (76)· ὃς καὶ τῆς φησάσης τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν προρήσεως, Ὅσαι δὲ ταῖς θηλαζούσαις ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις! τὸ ἀποτέλεσμα σαφῶς παρίστησι, μνημονεύσας, ὡς γυναῖκες, τὰ ἑαυτῶν βρέφη ὀπτήσασαι πυρὶ διὰ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ κατασχόντος λιμοῦ τὴν πόλιν, ἔφαγον.

(77) Τοῦτον γὰρ αὐτὸν τὸν γενησόμενον ἐν τῇ πόλει λιμὸν προθεωρήσας ὁ Σωτὴρ, παρήγει τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς ἐν τῇ μελλούσῃ κατὰ Ἰουδαίων γενήσεσθαι πολιορκίᾳ, μὴ ὡς ἐπ' ἀσφαλῆ τόπον καὶ φυλαττόμενον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καταφεύγειν ἐπὶ τὴν πόλιν, ὅπερ πεπὸνθασιν οἱ πολλοὶ, ἀλλ' ἐκεῖθεν μὲν ἀναχωρεῖν, φεύγειν δὲ εἰς τὰ ὄρη· καὶ τοὺς ἐν μέσῳ τῆς Ἰουδαίας ἐκχωρεῖν εἰς τὰ ἔθνη (78)· καὶ τοὺς ἐν τῇ

A intelligit derelictionem a suis, ac sacrarum rerum legitimo ritu operandarum finem. Quod hæc autem ita se habuerint, multis verbis confirmare non interest. Palam quippe videre est Judæos passim in omni gente dispersos, extraneos vero atque alienigenas versari in urbe, quæ olim Hierosolyma, nunc ab expugnatore Ællo Adriano Ælia transformato nomine dicta est. Ergo oraculum idcirco fit mirabile, quia Judæi, inquit, inter omnes populos captivi dispergentur : ad gentes autem quon attinet, et Hierosolyma, inquit, ethnicorum pede terentur. Terribilis sane eventus! quandoquidem Judæi, qui universum terrarum orbem occupant, atque inter Æthiopes et Scythas usque ad mundi confinia degunt, ad urbem tantum suam propriæque olim religionis sedem accedere nequeunt. Jam si urbs vastata esset desertaque ab incolis, hanc fortasse aliquis prædicti exsilli causam existimaret : nunc vero ab extraneis atque ab alienigenis locus habitatur, solis autem Judæis inaccessus est, ita ut ne aspiciere quidem patrium solum oculis suis possint. Quæ scilicet hanc exitum habuerunt, ut oraculo fieret satis dicenti : *Et Hierosolyma ethnicorum pede terentur.*

χρησµῶ· Καὶ Ἱερουσαλήμ ἔσται κατοικήμενη ὑπὸ

Atque ut Christus demonstraret, templum delaciceps haud instauratum iri, neque Judæos pristinam suam rempublicam recuperaturos, cæteris suis prædictionibus addidit temporis definitionem, quamdiu scilicet Hierosolyma ethnicorum pede terenda esset: ait enim, *donec tempora gentium compleantur*: ita significans sæculi consummationem, nec non temporis usque ad conammationem intervallum. Significat etiam bellum quod captivitatem præcessurum erat: *Futura est, inquit, pressura in terra, magnaue ira super populo hoc, et acie gladii cadent.* Atque hæc singula quemadmodum acciderint, atque ut Servatoris nostri oracula sint exitum consecuta, ex Josephi Historia cognoscere licet. Idem alterum quoque Servatoris vaticinium, nimirum *Væ lactantibus in diebus illis!* eventu perspicue comprobatum tradit: etenim memorat a mulieribus parvulos proprios igneustos in summa urbis fame fuisse devoratos.

Hanc ipsam urbi eventuram famem prævidens Servator, admonerat discipulos suos ut in proxima Judæorum obsessione, nolent tanquam ad tutum locum et a Deo custoditum in urbem confugere, quod plurimi fecerunt, sed inde potius recederent atque in montes fugerent; et qui erant in media Judæa ad gentes migrarent, et qui in agro degebant nequaquam ad munitas arces concurrerent, neque

(74) Non tamen incruenta victoria. Ait enim Fronto *De bello Parthico*: « Adriano imperium obtinente, quantum militum (Romanorum) a Judæis casum!» Legesis autem historicos a me ibidem in adnotationibus laudatos.

(75) Hic Syrus deflectit aliquantum a Græco

sensu; et præterea desunt Syro præcedentes octo versiculi.
 (76) *Bell. Jud.* lib. viii, 8.
 (77) *Cod. A. f. 270. Syr. iv, 20, 21.*
 (78) Hic non bene Syrus Græcum videtur intellexisse.

prudenter crederent in oppida recessum, etiam si id tempus postulare videretur; sed lucram potius existimarent fugam, propter impendentem Dei iram tum templo tum civitati. Hæc perspicue et extra omnem ambiguitatem demonstrabant causam quamobrem hortabatur ad montes fugere, neque in oppida munita reverti. Ideo ait: Et qui in agris sunt, caveant quomodo urbe se concludant. Sunt enim hi dies ultionis, et omnia fœdi quæ præsertim apud Daniele scripta sunt. Sed et minæ, *Væ tunc nutrientibus*, quomodo exitum sint sortita Hierosolymorum obsessorum tempore, testis idoneus est Flavius Josephus, qui accurate tempus illud, præstet Servatoris nostri diras, describit; et quomodo, præsentibus Romanis urbemque capientibus, maxima Judæorum multitudo gladio consumpta fuerit, multoque plures fame quam ferro perierint. Quia adeo mulieres quoque parvulos suos igne assantes, escam sibi ob extremam penuriam fecerunt. Atque hæc contigerunt primo quidem sub Tito ac Vespasiano, postea sub Adriano, Romanorum imperatoribus; qua ætate interdictum prorsus Judæis fuit patrio solo, et ab ethnicis Hierusalem fuit conculcata, adeo ut nullos incolas cives haberet nisi extraneos et alienigenas, translatis illuc inquilinis, incolarum priorum loco. Exinde enim circumdata est armis urbs, atque hujus sanctuarium ad summam solitudinem redactum fuit: illa denique desolationis abominatio, quam Daniel prædixerat, medio in sanctuario constituta fuit, æneum dico victoris simulacrum quod in medio templo dedicatum est. τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως τὸ ῥηθὲν διὰ Δανιὴλ τοῦ ἀπεικονίσμα τοῦ πολιορκητοῦ ἐν αὐτῷ μέσῳ τῷ

Hæc igitur e plurimis adnotanda curavi propter divinum Servatoris nostri vaticinium dicentis, *Væ prægnantibus et lactantibus in diebus illis!* Sed quoniam ad cæteras Servatoris prædictiones hæc quoque accedit: *Erit pressura magna in terra, et ira super populo hoc;* vel secundum Matthæum, *tribulatio cujusmodi antea nunquam fuit*¹⁶; operæ pretium est audire historicum, qui casus illos sic fere narrat: « Et singillatim quidem crimina civium recenseri nequeunt; summam vero dicam, neque ullam urbem paria mala passam, neque item generationem ullam ab orbe condito scelerum secundiorum exstitisse. Et quidem urbem Judæi ipsi pessumderunt, Romanosque invitos diram victoriam patrare coegerunt, atque ignem propemodum morantem ad templum pertraxerunt. Certe id dum e superiore arce inflammatum cernerent, neque doluerunt neque lacrynis dignati sunt. » Atque hæc acciderunt propter illa verba, *Erit enim tribulatio magna*: id quod a Servatore prædictum, post annum denique quadragesimum, Vespasiano Romano imperio tenente, teste historico, reapse confectum est.

¹⁶ Matth. xxiv, 21.

(79) Cod. A. f. 270. Syr. IV, 22.

(80) Josephus *Bell. Jud.* lib. vi, 41.

χώρᾳ μὴ καταφεύγειν ὡς ἐπὶ ὄχυρόν τὸπον, μηδὲ σπουδαίαν ἠγγεῖσθαι τὴν ἐπὶ τὴν πόλιν ἐπιστροφὴν, καὶ αἱ χρεῖαι καλῶσιν· ἄρπαγμα δὲ εἶδῃσθαι τῆρ φυγῆν, διὰ τὴν ἐπελευσομένην ἐκ Θεοῦ ὄργην τῷ τε ναῷ καὶ τῇ πόλει. Ταῦτα γὰρ ἀντικρως καὶ δίχα πάσης ἀμφιβολίας παραστατικὰ ἂν εἴη. τῆς αἰτίας, ἢ ἦν περὶ κλειύετο φεύγειν ἐπὶ τὰ βρη, καὶ μὴ ἐπιστρέφειν ἐπὶ τὰς πόλεις. Διὸ φησι· Καὶ οἱ ἐν ταῖς χώραις, μὴ εἰσελθέτωσαν εἰς αὐτὴν· ὅτι ἡμέραι ἐκδικήσεως αὐταὶ εἰσι, τοῦ πληρωθῆναι πάντα τὰ γεγραμμένα ἐν τῷ Δανιὴλ μέγιστα. Ἄλλὰ καὶ τὸ, *Ὅσα ταῖς θηλαζούσαις τότε*, ὅπως ἐλλοις ἐτυχε κατὰ τὸν καιρὸν τῆς πολιορκίας τῶν Ἱεροσολύμων, ἱκανὸς πιστώσασθαι Θλάβιος Ἰώσηπος, ἀκριβῶς τὸν μετὰ τὰς ἀρὰς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν πόλεμον ἱστορήσας· καὶ ὡς, ἐπιστάντων Ῥωμαίων καὶ τὴν πόλιν ἐλότων πολιορκίᾳ, μυρία μὲν κλήθη τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους ἐν στόματι μαχαίρας ἀνηρέθη, πλείους δὲ τῶν ἀνηρημένων τῷ λιμῷ διεφθάρσαν· ἤδη δὲ καὶ τὰ θανάτων βρέφη γυναίκες ὀπτήσασαι πυρὶ, τροφῇ κέχρηται δι' ὑπερβάλλουσαν ἔνδειαν. Συνέβαινε δὲ ταῦτα πρότερον μὲν κατὰ Ἰτίον καὶ Οὐεσπασιανόν· μετὰ δὲ τούτους, κατ' Ἀδριανόν, τοὺς Ῥωμαίων αὐτοκράτορας, κατ' οὓς ἔδατος μὲν ἐς τὸ παντελὲς Ἰουδαίαις ὁ πάτριος αὐτῶν κατέστη τόπος, γέγονε δὲ Ἱεροσολήμη κατουμένη ὑπ' ἔθνων, ὡς μηδὲ ἐτέρους ἔχειν οἰκητόρας πολίτας ἢ μόνους ἀλλοφύλους καὶ ἀλλογενεῖς, μετοίκων αὐτοῦ κατοικισθέντων ἀντὶ τῶν πρότερον οἰκητόρων. Ἐξ ἐκείνου δὲ κυλωθείσης ὑπὸ στρατοπέδων τῆς Ἱεροσολήμη, καὶ αὐτὸ τὸ ἅγιοσμα τὸ ἐν αὐτῇ εἰς τὴν ἐσχάτην περιετρέπη ἐρημίαν· καὶ προφήτου ἔστι ἐν τῷ ἁγιάσματι, τὸ χάλκεόν φημι ἱερῷ ἱδρυμένον.

(79) Ταῦτα μὲν οὖν ἀπὸ μυρίων τέθεικα διὰ τὴν θείαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν προῖρησιν τὴν φήσασαν· *Ὅσα δὲ ταῖς ἐν γαστρὶ ἔχουσαις καὶ ταῖς θηλαζούσαις ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις*· ἐπὶ δὲ καὶ τοῦτο ταῖς προῖρησεσι τοῦ Σωτῆρος πρόσκειται, τὸ, *Ἔσται ἀνάγκη μεγάλη ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ὄργη τῷ λαῷ τούτῳ*· ἢ κατὰ τὸν Ματθαῖον, *θλίψις ὅσα οὐδέποτε γέγονεν*· ἐπακούσαι καλῶν τοῦ ἱστορικοῦ τούτων αὐτῶν τὰ ἀποτελέσματα ὡδὲ πη ἱστοροῦντος (80)· « Καθ' ἕκαστον μὲν οὖν ἐπεξείναι τὴν παρανομίαν αὐτῶν, ἀδύνατον· συνελόντα δ' εἰπεῖν, μήτε πάλιν ἄλλην τοιαύτην πεπονθέναι, μήτε γενεάν ἐξ αἰῶνος γεγονέναι κακίας γονιμώτεραν. Τὴν μὲν πόλιν ἀνέτρεψαν αὐτοὶ, Ῥωμαῖοι δὲ ἀκοντας ἠνέγκασαν ἐπιγραφῆναι σκυθρωπῶ κατορθώματι· καὶ μόνον οὐχ εἰλικυσαν βραδύνον ἐπὶ τὸν ναὸν τὸ πῦρ· ἀμέλει καυόμενον ἐκ τῆς ἀνω πόλεως ἀφορῶντες, οὔτε ἤληθσαν, οὔτε ἐδάκρυσαν. » Ταῦτα διὰ τὸ, *Ἔσται γὰρ θλίψις μεγάλη*· ὃ δὲ καὶ προῖρηθὲν ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος, μεμαρτύρηται ὑπὸ τοῦ συγγραφέως μεθ' ἅλα ἔτη τεσσαράκοντα, κατὰ τὴν Οὐεσπασιανῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατορίαν πληρωθὲν (81).

(81) Præcedentia adamussim sunt in Syriaca Theophania. Item quod paulo post sequitur, ταῦτα συ-

P.

A

X.

Ἔστα μεθίστησι τοὺς λόγους ὁ Κύριος ἐπὶ τὸν τῆς συντελείας καιρὸν, καὶ φησι· *Καὶ ἔσται σημεῖα ἐν ἡλίῳ καὶ σελήνῃ καὶ ἀστροῖς.* Συγκυῖσθαι δοκαί τὰ τῆς κατὰ τὴν λέξιν ἀκολουθίας, διὰ τὸ μὴ διαστάλθαι ἀφωρισμένως τὰ τε περὶ τῆς πολιορκίας τοῦ τόπου λελεγμένα, καὶ τὰ περὶ τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. Κατ' οἰκονομίαν δὲ ἄρα τοῦ θαίου Πνεύματος ἡ ἀσάφεια γέγονε, κρύπτοντας ἐκίτηδες τῆς τῶν πολλῶν γνώσεως τὰ ἐν ἀπορρήτοις ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος μόνους τοὺς αὐτοῦ μαθηταῖς παραδεδομένα· οὕτω τοίνυν ἀναγνωσόμεθα, ὡς εἰ μετὰ διαστολῆς εἰρητο τοῦτον τὸν τρόπον· Περὶ μὲν τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος, βλέπετε μὴ τις ὕμῃς κτανήσῃ· πολλοὶ γὰρ ἐλεύσονται ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου· καὶ τὰ τούτοις ἐπόμενα· περὶ δὲ τῆς πολιορκίας τοῦ τόπου τῆς ὑστάτης, μεθ' ἣν οὐκ ἔστιν αὖθις αὐτὸν ἀνοικοδομηθῆσθαι προσδοκῶν, τοῦτ' ἔχειν ὠφέλιε τὸ σημεῖον· ἔταν ἴθιγε κυκλωμένῃ ὑπὸ τῶν στρατοπέδων τὴν Ἱερουσαλήμ, τότε γινώτε ὅτι ἤγγικεν ἡ ἐρήμωσις αὐτῆς, καὶ τὰ τούτοις ἀκάλουθα ποιεῖτε· περὶ δὲ τῆς κατὰ τὴν συντέλειαν τοῦ αἰῶνος παρουσίας τοῦ Ἀντιχρίστου, ταῦθ' ὁμῖν λέγω· Ἔσται τότε νομιζομένης συγχύσεως.

(82) Ταῦτα, συγγενῆ ὄντα τοῖς παρὰ τῷ Ματθαίῳ ἐν τῷ ἔρει τῶν Ἐλαιῶν πρὸς τοὺς ἀποστόλους περὶ συντελείας παραδεδομένοις, φέρεται παρὰ τῷ Λουκᾷ ὡς εἰρημένα πρὸ τῆς εἰσόδου αὐτοῦ τῆς Ἱερουσαλήμ, ἐνδιατρίβοντι μεταξὺ Σαμαρείας καὶ Γαλιλαίας. Διδάσκαι δὲ διὰ τούτων μὴ δεῖν συναρπάζεσθαι, εἰ ποτε, ἐπιστάντος τοῦ Ἀντιχρίστου, διατρέχει φήμη περὶ αὐτοῦ, ὡς τοῦ Χριστοῦ φανέντος. Διό φησι· *Ἐὰν λέγωσιν ὅμῃν, Ἰδοὺ ὄδε, ἢ Ἰδοὺ ἐκεῖ, μὴ ἐξέλθιτε, μηδὲ διώξητε·* ἀδύνατον γὰρ λοιπὸν τὸν ἀπαξ ἐπὶ γῆς φανέντα πάλιν ἐν γυνιαίς γῆς τὰς διατρίβας ποιήσασθαι. Εἰ οὖν τις ἔσται ὄδε ἢ ἐκεῖ θρουλλοῦμενος, μὴ ἐξέρχησθε ὁμῆς, μηδὲ πιστεύετε τοῖς λεγομένοις· ἄλλος γὰρ ἔσται τις οὗτος, καὶ οὐχ ὁ ἀληθὴς Χριστός· ὃ χρὴ μὴ προσέχειν. Τὸ γὰρ μέγιστον σημεῖον τῆς δευτέρας τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσίας ὡς ἀστραπὴ ἔσται, οὐχ ὁμοίαι ταις πολλαῖς καὶ ἐν μέρει τοῦ παντός ἀει φαινόμεναις, ἀλλὰ τις ἰδιάζουσα καὶ ἕνη, τὸν πάντα κόσμον ἀβρόως πληροῦσα. Διό φησι· *Ἀστράπτουσα ἐκ τῆς ὑπ' οὐρανῶν εἰς τὴν ὑπ' οὐρανῶν λάμψει· οὕτως οὖν ἔσται, φησὶν, ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ παρουσίᾳ αὐτοῦ· οὐκέτι γὰρ περιβεβλημένος σάρκα φθαρτὴν ἐξ αἵματος καὶ ὁστέων συγκειμένην* (83) *βαδίσει, οὐδ' ἐπὶ γῆς βαδίζων οἷά τις κοινὸς ἄνθρωπος ὁφθῆσεται, ἀλλ' ἡ ἐκλάμψει ὁλος δι' οὐλο, τὸ φῶς τῆς αὐτοῦ θεότητος τοῖς πᾶσι δεικνύς, ἅτε αὐτὸς ὢν τὸ φωτίζον πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον.* Οὕτως οὖν

¹⁷ Luc. xxi, 25. ¹⁸ Matth. xxiv, 3. ¹⁹ Luc. xvii, 23.

γενῆ, etc., nominatim dicitur in codice A. f. 233, b, ex Eusebii *Theophania* libro quarto. Qui autem hic interjacet tractus ἔστα μεθίστησι, etc., cum in codice A. f. 270, omnino connectatur cum præcedente πληρωθέν, eisdemque Eusebio inscribatur, nullaque intercapidine sejungatur, prorsus a nobis hic poni

Exin orationem convertit Servator ad tempora consummationis, atque : *Et erunt signa in sole, et luna, et stellis*¹⁷. Confusus videtur sermonis contextus, quia præcise non sunt distincta, quæ de loci obsessione dicuntur, à iis quæ de sæculi consummatione. Prudenti tamen divini Spiritus voluntate hæc obscuritas accidit, ut multitudinis cognitioni caute subtraherentur, quæ arcano Servator suis tantum discipulis commendaverat. Sic ergo legemus, quasi cum interpunctione dictum fuerit ut sequitur : De consummatione autem sæculi, cave ne quis vos decipiat; multi enim in nomine meo venient; et quæ ibi sequuntur reliqua. Postremæ autem loci obsidionis, post quam restitutionis nulla spes, hoc indicium esse debet : quum videritis circumdatam ab exercitibus Hierusalem, tunc scitote vastitatem ejus instare, ideoque quæ ei rei sunt idonea facite. Denique de Antichristi circa consummationem sæculi adventu, hoc vobis aio : *Erit tunc tribulatio magna.* Hactenus de hujus evangelici loci putata confusione.

θλίψις μεγάλη· ταῦτα μὲν περὶ τῆς κατὰ τὸν τόπον

Hæc, cognata illis quæ apud Matthæum¹⁸ in monte Olivarum dicuntur apostolis de mundi fine, apud Lucam¹⁹ narrantur ceu dicta ante ingressum in urbem Hierusalem, morante Jesu inter Samariam et Galilæam. Docet autem his verbis, non oportere quemquam errore abripi, si aliquando, instante Antichristi tempore, fama de eo pervagetur quasi Christus apparuerit. Idcirco ait : *Si vobis dixerint, Ecce hic, et ecce illic, nolite ira neque sectemini* : impossibile enim est, eum qui semel in terra apparuerit, rursus in angulis terræ moras trahere. Si ergo rumor dicatur, *Ecce hic, et ecce illic, nomen vos ire, neque dictis credatis.* Alius enim quilibet erit iste, non autem verus Christus; cui propterea non est attendendum. Nam signum maximum secundi adventus Servatoris nostri, tanquam fulgur erit minime simile aliis multis in parte aliqua mundi apparentibus, sed singulare ac peregrinum atque universum orbem repente pervadens. Ideo dicit : *Coruscans de subdiali in subdialem regionem.* Sic erit, inquit, *Filius hominis in adventu suo.* Etenim haud jam corruptibili carne indutus, et sanguine ossibusque compactus procedet, neque in terra ambulans more communis hominis conspicietur, sed coruscabit totus per totam, divinitatis aue lumen cunctis ostendens, quum sit ipse qui illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Sic itaque a nobis se esse expectandum docet. Quod si in terra dicant aliquem, vel faudo audia-

debut, sive reapse ad *Theophaniam* pertineat, ut videtur, sive ad commentarium.

(82) Cod. A. f. 233. b. Syr. IV, 35.

(83) Hoc refertur ad incorruptibilitatem; non quod Eusebius neget Christi carnem in secundo adventu.

ter ex multorum rumore, ipsam esse presentem Christam in secundo suo adventu : Vos, inquit, nolite credere, neque de loco vestro exeat.

Utique Samaritani Dositheim, qui Servatoris scilicet successit, prophetam illum esse Moysis vaticinio promissum, firmiter arbitrati sunt; adeo fraudibus ejus capti, ut Christi loco habendum cessarent. Alii vero ipsa Apostolorum scilicet Simonem magum magnam Dei virtutem appellabant, et Christum esse putabant : tum alii pariter in Phrygia Montanum : alii denique alios diversis locis hac opinione persecuti sunt. Neque finem facient veteratores. Nam et alii plures ejusmodi expectandi sunt : qui sane et ipsi oraculorum a Servatore editorum veritatem confirmant.

XI.

Par est admirari nos sinceram veracemque indolem ac philosophiam evangelistæ Matthæi. Hic enim superiorem vitæ partem haud a sancta auspiciatus fuerat professione, sed ab officio telonario atque ab avaritiæ studio. Neque hoc quisquam cæterorum evangelistarum nobis revelaverat, non ejus coepostolus Joannes, non Lucas, neque Marcus, qui cætera Evangelia scripserunt. Sed Lucas quidem, sup-presso præsentè nomine, antiquam ejus appellationem usurpavit. Verum ipse Matthæus, suam divulgans vitam, sique accusator factus, de se nominatim in proprio volumine ita scribit : *Et cum transiret inde Jesus, vidit hominem sedentem in telonio, Matthæum nomine* 20. Quibus verbis vulnus suum accusabat, ut medentis artem admirareris. Rursusque pergens ulterius, et catalogum discipulorum percensens, ipse sibi publicani nomen imponit, propter proximam suam bonitatem haud dissimulans superioris vitæ genus, et peccatoribus se communerat, seque secundum post coepostolum scribit. Nam se combinans cum Thoma, ut cum Petro Andrea], cum Jacobo Joannem. cum Philippo Bartholomæum, sibi quidem Thomam præponit 21, præferens sibi hunc coepostolum quasi poliorem, cum reliqui evangelistæ secus fecerint.

Per hos autem homines polytheismi error paulo potius aversus fuit, Deique regnum omnibus prædicatum 22. Ideoque oportuit nos ne nomina quidem illorum ignorare. Primum ergo par, Petrus et Andreas, quos jam antea diximus piscatores fuisse. Alterum par Jacobus et Joannes, ambo Zebedæo geniti, et hi similiter piscatores. Post hos Philippus et Bartholomæus. Quisnam vero et hic Philippus fuerit, Joannes evangelista docet 23, dum ait fuisse

20 Matth. ix, 9. 21 Matth. x, 3. 22 Luc. vi, 13.

(84) Cod. A. f. 269. Syr. IV, 35.

(85) Syr. V, 38. Nominatim recitatur hic locus ex Eusebii evangelica Theophaniam in cod. A. f. 88 b; item in Vindobonensi, prout ad Leum scripsit Kopitaris.

Α δὲ ἰνὸν προδοξῶν αὐτὸν δοδῶσαι. Εἰ δὲ ἐπὶ γῆς λέγοιτο τις κατ'ἀποδοξῶν θυλλοδόμῶν καὶ φημιζόμενος παρὰ τὰς πολλὰς, ὅς αὐτὸς παρὼν ὁ Χριστὸς κατὰ τὴν δευτέραν αὐτοῦ παρουσίαν, Ὑμεῖς, φησὶ, μὴ πιστεύετε, μηδὲ ἐξέρχησθε τοῦ ἰδίου τόπου.

(84) Ἀδύναμα Σαμαρεῖται Δοσίθειον μετὰ τοὺς χρόνους τοῦ Σωτῆρος γενόμενον, αὐτὸν εἶναι τὸν ἐπὶ Μεσοβασίως προφητευόμενον προφήτην ἠπεισθησαν. ἀπεισθηθέντες ἐπ' αὐτοῦ, ὡς τὸν Χριστὸν αὐτὸν εἶναι ἀπεφῆνασθαί. "Ἄλλοι δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τῶν ἀποστόλων Σίμωνα τὸν μάγον τὴν μεγάλην τοῦ θεοῦ δύναμιν ἐκάλουν, αὐτὸν εἶναι νομισάντας τὸν Χριστὸν· καὶ κατὰ τὴν Φρυγίαν δὲ Μοντανὸν ἑταροὶ· ἀλλαγῶν δὲ πάλαι ἑτέρους ἄλλοι νομομίχασιν. Καὶ οὐ παύσονται γὰρ ἀπατάνας· προσδοξῶν γὰρ χρεὶ καὶ κλεισῶν τοσούτους εἶσθαι· ἐξ ἧν δὴ καὶ αὐτῶν ἡ ἀλήθεια τῶν σωτηρίων προγνώσαν τὴν μαρτυρίαν εἰληφεν.

IA'.

(85) Ἄξιον θαυμάσαι τὸ ἀπλαστον καὶ φιλόλογον ἦθος, καὶ τὴν φιλοσοφίαν τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ματθαίου· οὗτος γὰρ τὸν πρότερον βίον οὐκ ἀπὸ σαρκῆς διατριβῆς ὤρμητο, ἐκ δὲ τῶν ἀμφὶ τὰς τελωνίας καὶ κλεονεξίας σχολαζόντων. Καὶ τοῦτο τῶν λοιπῶν εὐαγγελιστῶν οὐδεὶς ἔβηεν ἡμῖν ἰσοίησεν, οὐχ ὁ συναποστόλος αὐτοῦ Ἰωάννης, οὐδὲ γὰρ Λουκᾶς, οὐδὲ Μάρκος, οἱ τῶν λοιπῶν εὐαγγελίων συγγραφεῖς· ἀλλ' ὁ μὲν Λουκᾶς συγκυλίπτων τὸ ἄνομα, τῇ ἀρχαιότερα προσηγορίᾳ κατεχρήσατο· αὐτὸς δὲ Ματθαῖος τὸν αὐτοῦ στηλιτεύων βίον, καὶ κατήγορος αὐτοῦ γινόμενος, ὀνομαστὶ αὐτὸς αὐτοῦ μεμνημένος, ἐν τῷ οὐκαίῳ συγγράμματι τὸν ἱστορεῖ τὸν τρόπον· Καὶ παρόρων ἐκείθεν ὁ Ἰησοῦς εἶδεν ἄνθρωπον καθήμενον ἐπὶ τῷ τελωνίῳ, Ματθαῖον ὀνόματι· ἀλέγων αὐτοῦ τὸ τραῦμα, ἵνα θαυμάσης τὴν τέχνην τοῦ ἰατρούσαντος. Καὶ πάλιν προὖν ἐξῆς τὸν τε κατάλογον τῶν λοιπῶν μαθητῶν ἐξαριθμούμενος, αὐτὸς αὐτῶν τὸ τοῦ τελωνίου προσεβήσιν ἄνομα, δὲ ἐπερβολῆν ἐπιεικείας μὴ ἐπικρύπτων τὸν πρότερον αὐτοῦ βίον· καὶ ἁμαρτωλοῖς αὐτὸν συναριθμεῖ, καὶ τοῦ συναποστόλου δεῦτερον αὐτὸν καταλέγει. Συνεξευγμένος γοῦν τῷ Θωμᾷ, ὡς Πέτρος Ἄνδρέας, καὶ Ἰάκωβος Ἰωάννης, Φιλιππὸς τε καὶ Βαρθολομαῖος, προτάττει αὐτοῦ τὸν Θωμᾶν, προτιμῶν ὡς κρείττενα τὸν συναπόστολον, τῶν λοιπῶν εὐαγγελιστῶν τῷ δαντίον πεπονηκότων.

(86) Διὰ δὴ τούτων τῶν ἀνδρῶν ἡ πολυθεὸς κλάνη μακρὸν ὕστερον ἀνετρέπετο, ἥ τε τοῦ Θεοῦ βασιλεία τοῖς πᾶσιν ἐκηρύττετο. Διὰ καὶ ἀναγκαίως ἐχρῆν ἡμᾶς μὴδ' ἐξ ὀνόματος ἀγνοῆσαι τινεὶς ἦσαν οὗτοι. Ἡ μὲν οὖν πρώτη συζυγία Πέτρος καὶ Ἄνδρέας, οὗς ἐμπροσθεν ἐδηλώσαμεν ἀλιεῖς ὄντας· δευτέρα δὲ Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης, ἀμφω Ζεβεδαίου παῖδες, καὶ οὗτοι ἀλιεῖς· ἐξῆς δὲ τούτοις ἦν Φιλιππος καὶ Βαρθολομαῖος· τίς ποτε δὲ ἦν καὶ οὗτος ὁ Φιλιππος, Ἰωάννης

23 Joan. i, 45. Mendium autem Θεοφάνους pro Θεοφαναίας, πρὸς in Vaticanum codicem atque in Vindobonensem irrepit. (86) Cod. A. f. 94 b; Syr. V, 45.

νης ὁ εὐαγγελιστὴς διδάσκει, φήσας εἶναι αὐτὸν ἀπὸ Βηθσαϊδᾶ ἐκ τῆς πόλεως Ἀνδρέου καὶ Πέτρου· καὶ ὁ Βαρθολομαῖος δὲ ἀπλοῦς τις ἀνὴρ, καὶ τῆς τῶν πολλῶν συνέσειώς τε καὶ πικρίας εἰσῆχται ἀλλότριος· καὶ Ματθαῖος δὲ τῶν περὶ τοὺς τελῶνας πάλαι πρότερον ἡσχολημένων γέγονε. Τοιοῦτοί τινες ἦσαν οἱ πρῶτοι κήρυκες τῆς οὐρανόου βασιλείας, οἱ ὑπηρεταῖς καὶ διακόνους τῶν αὐτοῦ λόγων ὁ Σωτὴρ ἐχρήτο, παριστάς αὐτόθεν, ὡς θεϊκῆ δυνάμει, ἀλλ' οὐ θνητοῖς ἐπιτηθεύμασι τὸ κατορθούμενον αὐτῷ συνετελεῖται. Ἄλλος μὲν γὰρ τάχα τῆς τῶν ἀνθρώπων οἰκουμένης νομοθέτας καὶ διαφωτάς, εὐσεβίας τε κήρυκα προχειριζόμενος, πάντως που δυνατοῦς ἐν λόγῳ καὶ ἔργῳ πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ πράγματος ἀπιδῶν, ἐπενόησεν ἂν, ἐπιλέξασθαι ὃ ἂν σοφία καὶ συνέσει κεκορηγημένους ἀνδρας, ἢ πλουσίους καὶ εὐσχημονας, τοὺς καὶ χρημάτων δόξαι προτρεφόμενους, καὶ λόγῳ πείσοντας· καὶ τὰς μὲν περὶ θεῶν δόξαι ἐπιστημόνους διαλέξοντας, τὴν δὲ περὶ τοῦ πάντων ποιητοῦ τε καὶ δημιουργοῦ Θεοῦ γνῶσιν τε καὶ εὐσεβεῖαν λογισμοῖς ἀποδεικτικῶς παραστήσοντας· καὶ πρὸ γε πάντων προύκνησεν ἂν, μέλλων αὐτοῦς ἐπὶ πᾶν ἔθνος ἐκπέμπειν, ἐρμηνέας αὐτοῖς παραστήσασθαι τῶν λόγων, ὡς ἂν ἐκάστοις ἔθνεσι τῆ αὐτῶν γλῶττι ὁμιλοῖεν, καὶ τῆ πάντων ἀκοῆ γνῶριμον προφέροιεν τὸ φθέγμα. Ἄλλ' οὐ τοιούτων ἐδέξασθαι τῷ Σωτῆρι, οὐ μὴδὲ ἀνθρωπίνως ἐπὶ τοῦτο ὄραμα.

(87) Ἐβδομήκοντα δὲ ἀνεδείκνυ μαθητάς, ὅποσα λέγεται καθ' ἑλῆς τῆς οἰκουμένης ἔθνη τυγχάνειν· τοῦτο δὲ καὶ ἡ Μωϋσέως δηλοῖ Γραφή τὸν κατάλογον οἰκουμένη τῶν μετὰ τὸν κατακλυσμὸν τοῦ Νῶε γενομένων παίδων· ἐξ ὧν τοὺς πάντας ἑβδομήκοντα φωνεῖ (88), οὗς προπάτορας τῶν καθ' ἑλῆς τῆς οἰκουμένης ἔθνων λόγος ἀληθῆς γεγονέναι κατέχει (89).

IB (90).

Ἡμεῖς δὲ καὶ τῆς τοῦ Δανιὴλ μνησθῶμεν ἐνταῦθα προφητείας, ἵνα δείξωμεν, οὗ καὶ ἡ Ῥωμαϊκὴ ἀρχὴ

Luc. i, 1.

(87) Cod. L. 54. Syr. V, 45.

(88) Cod. φῆναι.

(89) Fragmentum hoc diserte citatur ex Eusebii *Theophania* in codice Vat. L. f. 54; et quidem dicitur ex operis *secundo libro*, si numeralis notæ compendium recte in codice scribitur. Cæterum quum in secundo libro propter argumentum collo cari nequeat, huc fere a me transferendam fuit, ubi in Syriaca seu Anglica *Theophania* lib. v, 45, memoratur non duodecim Apostolorum tantummodo electio, verum etiam septuaginta discipulorum: *mado his disciples, not only the twelve apostles, or the seventy disciples*. Videtur ergo demonstrari a Vaticano fragmento sermonem in *Theophania* fuisse, paulo amplioribus verbis etiam de electione LXX discipulorum; quod mihi certe persuasum apprimè est.

(90) Fragmentum hoc, ab initio usque ad verba ἐν μορφαῖς ἰδεῖσθαι, recitatur sub Eusebii nomine a Niceta Serrarum episcopo in Catena ms. ad Lucam cod. A. f. 14; itemque cum brevi sub initio augmento a Macario Chrysocephalo in sua item ad Lucam ms. Catena cod. E. f. 64, inscriptum pariter Eusebio. Deinde in utroque codice, vix brevi spatio interjecto, sequitur pars altera fragmenti quæ incipit: Ὡσπερ μέντοι διὰ τοῦ χρυσοῦ, desinitque τὰ κατ' αὐτὸν οἰκονομούμενης. Jam vero hæc altera pars in codice A. f. 14, b, perspicue inscribitur:

A ex Bethsaida, quod Andreæ Petrique oppidum natale erat. Bartholomæus vero vir simplex, multarumque rerum curiositate et molestia alienus introducit. Matthæus fuerat antea professione publicanus. Hi fuerunt primi cælestis regni præcones, quibus adjutoribus atque ministris doctrinæ suæ Servator utebatur; hinc demonstrans, divina virtute, non humanis conatibus res suas perfici. Nam certe quivis alius legislatores humani orbis atque correctores, religionisque præcones designaturus, prorsus lingua et opere valentes, spectata rei magnitudine, prætulisset, atque homines sapientia intellectuque præstantes delegisset, vel divites atque insignes, qui et opum largitione permoverent, et verbis persuaderent: et polytheismi quidem sectam sapienter convellerent, omnium autem rerum auctoris et creatoris Dei notitiam cultumque demonstrativis argumentis stabilirent. In primis vero operam dedisset, ut quos per omnes populos missurus erat, eis idiomatum interpretes adjungeret, ut singulas gentes pro illarum sermone alloquerentur, omniumque aures notis verbis pulsarent. Sed nihil horum opus erat Servatori, qui haud humano more ad id negotium accedebat.

οὐ τοιούτων ἐδέξασθαι τῷ Σωτῆρι, οὐ μὴδὲ ἀνθρωπίνως

Septuaginta elegit discipulos²⁴, quot nimirum per universum orbem gentes essedicuntur. Id etiam Moysis ostendit Scriptura dum catalogum textit Noachi post diluvium filiorum; ex quibus geniti cuncti illi septuaginta, quos progenitores omnium totius mundi gentium exstitisse, vera historia tradit.

XII.

Nos vero Daniels etiam vaticinium hic commemoramus, ut ostendamus, Romanum quoque impe-

Ἐξοστίου β' Θεοφανίας: (at in E. tantum *Ἐξοστίου*) litteræ autem β superponitur compendium vocabuli quod tam τρίτω legi potest quam τετάρτω: et quanquam olim existimavi β positum pro secundo ordinali numero, nunc malim legere βδίδω, ita ut citetur vel tertius vel quartus liber. Atque ita existimandum est in reliquis quoque fragmentis, ubi idem compendium vocabuli occurrit. Age vero cum hæc altera fragmenti pars ex *Theophania* diserte citetur, eaque sine dubio cum priorè connectatur, superest ut illa quoque prior ad *Theophaniam* pertineat, quanquam Eusebii tantum nomine titulata; quam rem evidenter et sæpe cognovimus in præcedentibus *Theophaniam* fragmentis, quæ cum in codicibus Vatt. non nisi nudum interduum Eusebii nomen gerent, nunc comparata cum Syra *Theophania*, membra ejusdem esse compertum est. — Et præcedentia quidem xi fragmenta cum Syriaca *Theophania* conspirare adamussim propè omnia vidimus: exin sequentia jure nostro adsumimus, quia in codicibus Vatt. gerunt titulum *Eusebii Theophaniam*; imo et ad Syriacum exemplar aliquando accedunt. Nonne epim etiam in Catena Epist. ad Hebr. ed. Cramerii p. 597, locus Eusebii occurrit, qui non parum congruit cum Syriaca *Theophania* lib. III, 40? Ἐξοστίου. Ἀμέλει οὐ κατὰ Μωσέα πλαξὶ λιθίναις τοὺς αὐτοῦ νόμους κατεβάλλετο, στήλαις δ' ὡσπερ ἱεραῖς ταῖς αὐτοῦ γνῶριμων ψυχαῖς.

rium oraculo fuisse præsentiatum atque a Spiritu prædictum, fore nimirum ut sub eo nasceretur Christus, qui humana cuncta regna destrueret, et suum tantummodo ubique stabiliret, cujus nullus foret finis. Ergo viri desideriorum oracula hoc ferme argumentum habuerunt.

Quomodemum olim Ægypti principi Interpres somniorum exstitit Joseph, ita Daniel Chaldeorum dominatori Nabuchodonosoro visum declaravit. Nempe quod statua in somnis ipsi ostensa, cujus caput aureum, pectus argenteum, venter æneus, pedes ferrei, quatuor imperia significaret. Ipse quidem caput aureum, propter opes maximas atque delicias regum Assyriacorum. Magnum autem fuit Assyriorum imperium, quia tenuit Ægyptum, Libyam, et universam Asiam, et usque ad Indorum regionem fines protulit : mansitque longis annorum periodis ; nam capto a Nembrodo initio, usque ad Nabuchodonosorum devenit : neque antea cecidit, quam ille Dei templo Hierosolymitano manus iniecit. Hoc enim patro facinore, statim Medi Assyriorum imperium dissolverunt ; primasque Cyrus ad Persas transtulit potentiam. Secundi igitur post Assyrios Persas orbi imperitarunt splendide et insigni cum gloria : quam rem significabant partes secundæ in statua, argento constantes. Tertius vero superveniens Alexander Macedo pugnavit cum Persa Dario, eoque victo, imperium ad Macedones devolvit : hique postibus cunctis potiti sunt, tertii post primos. Significabant autem hos quoque, tertie statuae partes ex aere : est enim hæc materia valde vocalis, et longe lateque resonans. Huiusmodi fuit Macedonum imperium, qui Græci erant et idiomatis exquisitioris. Post hæc ferreum donotabatur imperium, validum, et super omnia priora fortissimum : nam et ferri natura reliquas materias propellere et superare solet. Quodnam vero hoc est, nisi Romanorum imperium, quod Macedonico successit ? Sub hoc ferreo imperio Christus nascitur, lapis de monte nec ferro nec manibus excisus. Hæc vero imperia sub imaginibus irrationalium ævarumque ferarum ostensa prophætæ fuerunt.

Sicut auro Assyriorum opes representavit, sic leæna effeminatam illorum mollemque vitam donotavit. Persarum vero tarditatem et pondus per ursam. Pantheræ pernicitati Alexandrum comparavit, propter Indolis ejus acumen et mobilitatem : hic enim cum tredecim et quidem haud integris annis regnaverit, mundum universum decurrit, qualibet ave volucrior, Europam nempe et Asiam, donec ipsam oceanum attingit. Romani autem Macedones imperio spoliaverunt, postremum illorum deponentes regem Persæum. Syros quoque per Pompeium atque Gabinium duces subjugarunt, Asiamque per eosdem stipendiariam fecerunt.

τοὺς αὐτοῦ κατέγραψε νόμους, καὶ παρεδόθη γε τὴν καινὴν Διαθήκην λογισμοῖς καὶ διανοφαῖς κεκαθαρμέ-

προειθέριστο καὶ προελαλήθη τῷ Πνεύματι, ὡς κατ' αὐτὴν μέλλοντος γεννηθῆναι Χριστοῦ, ὃς ἐμελλε πάσας τὰς ἐν ἀνθρώποις βασιλείας καθαιρεῖν, καὶ τὴν ἰδίαν ἀποδεικνύειν μόνην πάντων κρατοῦσαν, καὶ τέλος οὐκ ἐπιδεχομένην. Τὰ γε μὴν τοῦ ἀνδρὸς τῶν ἐπιθυμιῶν θεοπίσματα ἔδει πῃ εἶχεν ὑποθέσασθαι.

Ὅσπερ ποτὲ τῷ τῆς Αἰγύπτου ἄρχοντι ἐρμηνεύσας τῶν τεθεαμένων ἐν ὕπνοις κατέστη ὁ Ἰωσήφ, οὕτως ὁ Δανιὴλ τῷ Καλδαίων ἄρχοντι Ναβουχοδονόσορ τὴν εἶπεν διασαφεῖ, ὡς ἄρα ἡ εἰκὼν κατὰ τοὺς ὕπνους αὐτῷ ὁραθεῖσα, ἥς ἡ κεφαλὴ χρυσοῦ, τὸ δὲ στήθος ἀργύρου, ἡ δὲ κοιλία χαλκῆ, καὶ οἱ πόδες σιδηροῦ, τίσοσθαις θηλοῦ βασιλείας : αὐτὸς μὲν ἔστιν ἡ χρυσοῦ κεφαλὴ διὰ τὸ βαθυπλοῦτον καὶ τρυφηλὸν τῶν παρὰ Ἀσσυρίους βεβασιλευσάντων. Μεγάλῃ δὲ καὶ αὐτῇ ἡ τῶν Ἀσσυρίων βασιλεία : κατέσχον γὰρ Αἰγύπτου καὶ Διούης Ἀσίας τε πάσης, διήλθον τε καὶ μέχρι τῆς Ἰνδῶν οἰκουμένης : διήρκασι τε μακρὰς αὐτῶν περιόδους, ἀρξαμένη μὲν ἀπὸ τοῦ Νεβρώδ, κατατανασα δὲ ἐπὶ τὸν Ναβουχοδονόσορ : οὐ πρότερον δὲ ἀπεσβέσθη, ἢ χεῖρας ἐπὶ τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις ναῶν τοῦ Θεοῦ βαλεῖν. Τούτου γὰρ γενόμενου, Μῆθοι παρὰρχοῦμα τῆν Ἀσσυρίων ἀρχὴν καταλύουσιν : ἐν πρώτῳ Κῦρος εἰς Πέρσας μεταστήσασθαι τὴν ἡγεμονίαν. Καὶ δὲ δεύτεροι μετὰ Ἀσσυρίους Πέρσας τῆς οἰκουμένης ἐπῆρξαν λαμπρότατα καὶ διαφανῶς : ὁ δὲ καὶ ἐδήλου τὰ δεύτερα μέρη τῆς εἰκόνος ἐξ ἀργύρου πεποιημένα. Τρίτος δὲ ἐπαλθὼν Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδὼν συμβόλλει μὲν τῷ Πέρσῃ Δαρείῳ· ἔλθων δὲ τούτου, τὴν ἀρχὴν εἰς Μακεδόνας μεταστήσασθαι : καὶ κρατοῦσιν οὕτω τῶν ἐθνῶν ἀπάντων τρίτοι μετὰ τοὺς πρώτους. Ἐσημαῖνε δὲ ἄρα καὶ τούτους τὰ τρίτα μέρη τῆς εἰκόνος διὰ τοῦ χαλκοῦ : αὐφανὸς γὰρ αὐτῇ ἡ ὕλη καὶ μακρὰν ἔχειν θύναμιν. Τοιαύτη δὲ τις ἡ τῶν Μακεδόνων ἡγεμονία, Ἑλλήνων ὄντων καὶ τὴν γλῶτταν λογικωτέρων : ἐπὶ δὲ τούτοις τὴν σιδήρεον ἠνίκατο βασιλείαν, κραταῖν καὶ διαφερόντως παρὰ πάσας τὰς πρὸ αὐτῆς ἰσχυροτάτην : ἐπὶ καὶ ἡ τοῦ σιδήρου θύναμις ἐλαύνειν καὶ θαμάζειν τὰς λοιπὰς ὕλας φύσιν ἔχει. Τίς δὲ αὐτῇ, ἡ τῶν Ῥωμαίων ἀρχὴ, τῆς τῶν Μακεδόνων καταστάσα διάδοχος ; ἐν ταύτῃ τῇ σιδηρᾷ βασιλείᾳ Χριστὸς γεννᾶται, ὁ τμηθεὶς λίθος ἐξ ὄρους, οὐ σιδήρου, ἀλλ' ἀνευ χειρῶν τῷ δὲ προφήτῃ θηρίων ἀλόγων τε καὶ ἀγρίων ἐν μορφαῖς ἐδείκνυτο.

(90*) Ὅσπερ μέντοι διὰ τοῦ χρυσοῦ τὸ βαθυπλοῦτον τῶν Ἀσσυρίων παρίσταται, οὕτω διὰ τῆς λεαίνης τὸ τεθλυμένον αὐτῶν καὶ χαῦνον ἐδηλοῦτο : τὸ δὲ βραδύ τῶν Περσῶν καὶ δυσκίνητον, διὰ τῆς ἄρχου : παρβάλλει δὲ πτερωτῇ τὸν Ἀλέξανδρον ἀρωμοῖοις διὰ τὸ τῆς φύσεως ὀξύ καὶ εὐκίνητον : οὐδ' ὅμοις γοῦν ἔτσιαι τρίσι καὶ δέκα τὴν ἀρχὴν ἐπικρατήσας, τὴν οἰκουμένην ἐπῆλθεν ἀπασαν, παντὸς ὀνόμου θάττον διαπτάς, Εὐρώπῃν ἡμῶν καὶ Ἀσίαν, ὡς μέχρις αὐτοῦ ψαύσας ὠκεανοῦ. Ῥωμαῖοι δὲ Μακεδόνας μὲν τῆς ἀρχῆς ἀφαιροῦνται, ὕστατον αὐτῶν βασιλεῖα κεφαλῶντας Περσῶν. Σύρους δὲ ὑποτάττουσι διὰ Πομπηίου καὶ Γαβινίου στρατηγῶν, τὴν τε Ἀσίαν ἔλόντας διὰ τοῦ ναυ.

(90*) Cod. A. f. 14, b. Cod. E. f. 65.

αὐτῶν, ὑποχείριον ἐποίησαντο· καὶ ἐπὶ πᾶσιν ὑστά-
την ἀπάντων Κλεοπάτραν εἶλεν Αὐγουστος, κρατή-
σας Αἰγύπτου καὶ Ἀλεξανδρείας (91)· ἐξ ἑκείνου τε
ἦδη καθόλου κρατεῖν ἤρξατο ἡ τετάρτη βασιλεία, ἣν
ἡ μὲν τῆς εἰκόνας εἶς σιδηρῶν ὠνόμασεν, ὡς πάντα
δαμάζουσιν καὶ λεπτύνουσιν· ἡ δὲ τοῦ προφήτου
δρασις ζῶον φοβερὸν καὶ ἐκθαμβὸν καὶ ἰσχυρὸν πα-
ρισσῶς· μαρτυρεῖ δὲ τῷ λόγῳ τὰ τῆς προρρήσεως
τέλη· μόνα γοῦν ἡ Ῥωμαίων ἀρχὴ ὁμοῦ δημοκρα-
τίας καὶ τυραννίας τε καὶ ἐθναρχίας καθεστῆ τῶν-ἐξ
αἰῶνος μακροῦ καθ' ἑκαστον ἔθνος ὅσα οικεῖαι ἀρ-
χουσι τυραννουμένων· καὶ μόνη κατὰ πάντων μίαν
μόναρχον ἡγεμονίαν συνστήσαστο, ἐφ' ἧς καὶ Χριστὸς
γεννηταί (92).

Π' (93).

Ὁ ὑστατός τε καὶ μέγιστος προφητῶν Ἰωάννης,
κῆρυξ ὁμοῦ καὶ πρόδρομος Χριστοῦ γεγονώς, πρῶτος
ἀπάντων ἀνεφάνει κηρύττων εἰς πάντας καὶ εὐαγγε-
λιζόμενος τὴν τοῦ Θεοῦ βασιλείαν· οὗ δὲ πρῶτου
ταύτην ἀφάντος τὴν φωνὴν, μετανοεῖν τε παρακα-
λουμένους, λαιτῶν τε προσιναί, καὶ τὰς ψυχὰς ἀπο-
καθαίρεσθαι τῶν προτέρων ἀμπλακημάτων, παιδρῶ-
νεσθαι τε παραινούντος, καὶ παρασκευάζεσθαι ἐπὶ
τὴν εἰσοδὸν τῆς βασιλείας, οὐκ εἶτι μὲν ἀμφὶ τὰ Ἰε-
ροσόλυμα, οὐδ' ἐπὶ τὰ ταύτη συντελούμενα Μωυσεῖως
νόμιμα συγκατοῦντος, ἀμφὶ δὲ τὸν Ἰορδάνην· τοτα-
μὸν διὰ νέας καὶ ξηνέζουσης ἐπαγγελίας τῆς δι' ἕδα-
τος καθάρσεως τῶν πάντα λέων προκαλουμένου· οἱ
τῶν ἀνέκασθεν προφητῶν τὰς περὶ τούτων προρρή-
σεις διὰ μνήμης φέροντες ἀρχιερεῖς καὶ διδάσκαλοι,
οἱ τοῦ ἔθνους Ἰουδαίων καθηγούμενοι, τὰς ἀκοὰς
ἐπὶ τῷ νέῳ κηρύγματι πληγέντες, αὐτὸν ὑπετόπι-
σαν εἶναι τὸν καὶ πάλαι αὐτοῖς ἤξειν προσδοκώμενον,
κοινὸν τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους Σωτήρα, Ἰσραὴλ
προφήτου συμβάλλοντες φωνὰς, ὅς δὲ ὄνομαστί τῆς
ἐρήμου καὶ τοῦ κηρύγματος, καὶ δὲ καὶ τοῦ Ἰορδάνου
ὡδέ περ ἐμνημόνευσε λέγων· *Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ
ἐρήμῳ· Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, καὶ τὰ ἐξῆς·
καὶ αὖτις· Εὐφράνησθε, ἔρημος διψῶσα, ἀγα-
λλιάσθε ἔρημος καὶ ἀρηθεία ὡς κρήνη· καὶ
Ἐξαρθήσεται καὶ ἀγαλλιάσεται τὰ ἔρημα τοῦ Ἰορ-
δάνου· οἷς ἐκασυνῆται λέγων· Ἰσχύσατε, χεῖρες
ἐνεμῆται, καὶ γούνατα παραλελυμένα· παρακα-
λέσατε οἱ ὀλιγόφυχοι τῇ διαβολῇ· Ἰσχύσατε, μὴ
φοβείσθε· Ἰδοὺ ὁ Θεὸς ἡμῶν κρῖσιν ἀνταποδίδω-
σιν· αὐτὸς ἤξει καὶ σώσει ἡμᾶς· τότε ἀνοιχθή-*

⁹⁰ Matth. III. ⁹¹ Isa. XL, 3. ⁹² Isa. XXXV, 1. ⁹³ *ibid.* 3 seq.

(91) Ita etiam in *Chronico* Eusebius distinguit ab
Ægypto Alexandriam; nempe urbe denotans Ægy-
ptum inferiorem, ipso autem regionis nomine par-
tem regni superiorem. Revera in hieroglyphicis
passim inscriptionibus duplex Ægypti pars memo-
ratur, superior et inferior.

(92) De Romanorum universali imperio, sub quo
natus est Christus, pulchre Eusebius, etsi aliis ver-
bis, in Syriaca *Theophania* lib. III, 1, 2. *ibidem* ali-
quid etiam dicitur de vaticiniis Christum porten-
dentibus; nimis tamen breviter, id est paucis ver-
bis. Ægre igitur mihi persuadeo tam pauca dixisse
de hoc argumento Eusebium; quo sit ut codicum
Vaticanorum fragmentum hoc de prophetia Danie-
lis, quod nominatum ex *Theophania* citatur, mihi

Postremam omnium Cleopatram cepit Augustus,
Ægypto et Alexandria devictis. Ex eo tempore
toto orbe cepit dominari quartum imperium; quod
statuæ quidem representatio ferreum denominavit,
ceu quod omnia domuerit atque contriverit; pro-
phetæ autem visio, animal terribile, mirum ac va-
lidissimum. Purro verba confirmavit prædictionis
exitus. Solam igitur Romanum imperium respu-
blicas, præfecturas, et populorum regna destruxit,
eorum scilicet qui a multis sæculis in unaquaque
natione a propriis principibus regerantur; unani-
que super omnes monarchiam constituit, sub qua
natus est Christus.

XIII.

Postremus ac maximus prophetarum Joannes,
prætor simul et præcursor Christi, primus omnium
palam cunctis prædicabat regnum Dei nuntians⁹⁴.
Qui cum primus hanc vocem emisisset, et ad pen-
itentiam hortaretur; atque ad lavacrum accede-
re, et animas prioribus peccatis mundare, et hila-
res purosque esse juberet, atque ad regni initia
præparari; neque jam consuetos Hierosolymis Mo-
saicos ritus commendaret, sed circa Jordanem flu-
vium, nova inauditaque purgationis per aquam
promissione universum populum invitaret; cum
hæc, inquam, fierent, ii qui veterum prophetarum
de his rebus prædictiones memoria retinebant pon-
tifices atque doctores, Judaicæ gentis duces, novo
præconia aures perculti, ipsam suspicabant esse
illum quem venturum jamdudum exspectabant, com-
munem humani generis Servatorem; Isaias pro-
phetæ oracula comparantes, qui deserti nominatim
et prædicationis atque Jordanis his verbis membra-
rat: *Vox clamantis in deserto, Parate viam Domini*⁹⁵,
et reliqua; et rursus: *Lætare, desertum siti-
ens, exsultet desertum, et efflorescat sicut lili-
um*⁹⁶; et, *Florebunt et exsultabunt deserta loca Jordanis*;
quibus addidit dicens: *Roboramini, manus remissæ
et genua dissoluta: consolamini, pusilli mente;
confortamini, nolite timere: ecce Deus noster judi-
cium retribuit: ipse venit ad salvandum nos: tunc
aperientur oculi cæcorum, et aures surdorum au-
dient: tunc claudus saliet sicut cervus, et expedita
erit lingua balborum: quia eruperunt in deserto
scatebræ, et vallis in terra sitiens*⁹⁷.

omnino videatur ad *Theophaniam* reapse pertinere.
Porro insigne aliud de vaticinio Danielico fragmen-
tum Eusebii alibi a nobis recitabitur, in codice
Vaticano reperitum, ex ejus deperditio libro XV
Evangelicæ demonstrationis.

(93) In codice A. f. 53, inscribitur *Εὐσεβίου β'
Θεοφανίας* (mendose absurdeque Θεοφάνους, ut et
alibi interdum observavimus); in cod. E. f. 154
(nempe in altero hujus spographo), *Εὐσεβίου
Θεοφαν.* Citari igitur hic *Theophaniam* dubitari
nequit. Cæterum in Syriaco textu nihil fere hujus-
modi reperiebam. Quanquam de Præcursore locum
fuisse Eusebium sub initium vitæ publicæ
Christi Domini, quæ incipit *Theoph.* Syr. lib. III,
40, valde est credibile ac utroque necessarium.

ποταμὸν ὀφθαλμοὶ τυφλῶν, καὶ ὡσαύτως κερῶν ἀκούσαντα· τότε αἰεῖται ὡς ἑλαρος ὁ χαλῶς, καὶ κρυφῆ ὄντα γλῶσσα μοιχάλλων· οὗτις ἀφῆρη ἐν τῇ ἐρήμῳ ὕδαρ, καὶ ἡ φέραρξ ἐν τῇ ὄρεϊ σὴ (84).

Hæc in sacris libris, tanquam in columnis, impressa olim apud se habentes Hebrææ gentis duces, postquam ipsis renuntiatum est Joannem in deserto et juxta Jordanem fluvium prædicare; factis prædicationes conferentes, ipsam esse et non alium, a propheta significatum, conjiciebant; missisque legatis rogabant num ipse esset Christus. Is autem negabat; et se non esse communem Servatorem fatebatur: sed enim præsentem jam eo qui expectabatur, ejusdem se præcursorem dicebat: verumtamen se nihil aliud quam vocem Servatoris nuptiam, esse docebat. Idque Evangelii divina exponit Scriptura: Passus est, inquit, se non esse Christum, sed vocem in deserto clamantem: *Dirigitis viam Domini. Ego aqua baptizo, medius autem vestrum stetit, quem vos nescitis* 20. Lucas item similiter narrat, confabulantibus cunctis circa Jordanem de Joanne, num is Christus esset, respondisse Joannem: *Ego quidem vos aqua baptizo, venit autem qui me fortior est; ipse vos baptizabit Spiritu sancto et igne* 21. Quid est autem ignis? nempe rei inutilis consumptio, et ardor spiritus. Eodem sensu Joannes quoque (apostolus) aiebat: *Hic venit in testimonium, ut testimonium perhiberet de lumine, ut omnes crederent per ipsum. Non erat ille lumen, sed ut testimonium perhiberet de lumine* 22. Sed hic quidem ita initium prædicationis faciebat, deducens vocis instar hominum animas ad perfecti verbi susceptionem. Quamobrem Joannem inchoationem esse Evangelii, Marcus demonstrat 23. Postquam vero vox siluit munere suo defuncta, et quasi exigua phosphori luce mentes hominum jam clarificaverat, tunc æmulum unigenitum quod antea exsistebat Dei Verbum, propriis caro factum emisit splendores.

XIV.

Salis symbolo discipulorum suorum virtutem innuit 24. Nam quia salis natura ex aqua et statu constat, parum quid terreni participans, et corruptibilem corporum fluxam naturam constringere solet, ita ut etiam cadavera prævalente vi conservet; convenienter discipulos suos salis naturam comparat, quoniam et ipsi ex aqua et Spiritu geniti fuerant, atque omnino Spiritu animati, non autem secundum carnem viventes, salis instar quodammodo erant, corruptibilem terrenorum hominum vitam corrigentes atque obdurantes; et eos qui probitate morum ipsis propinquabant, perficientes dulcique veluti sapore donantes. Propterea

20 Joan. 1, 23, 26.

21 Luc. III, 15.

22 Joan. 1, 7.

23 Marc. 1, 4.

24 Matth. v, 13.

(84) Totum hoc fragmentum unica ferme Græca periodo constat, quam longam circuitionem valde consuetam esse Eusebio observat Montfauconius præf. p. 6. ad ejusdem Commentarium in psalmos.

Α Τὰυτα βιβλίοις ἱεραῖς, ὡςπερ ἐν στήλαις, τετυπωμένα κάλει παρ' αὐτοῖς ἔχοντες οἱ καθηγεμόνες τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους, ἐπειδὴ Ἰωάννης αὐτοῖς κηρύττειν ἐπὶ τῆς ἐρήμου καὶ ἀμφὶ τὸν Ἰορδάνην ποταμὸν ἤγγελλετο, τοὺς πράγμασι τὰς προρρήσεις συμβάλλοντες, αὐτὸν εἶναι καὶ οὐκ ἄλλον τὸν διὰ τοῦ προφήτου σημαίνόμενον ὑπετόπησαν· ἠρώτων τε ἀποστειλάντες, εἰ αὐτὸς εἴη ὁ Χριστός. Ὁ δὲ μὴ εἶναι μὲν ὠμολόγει, ἐπεὶ μὴδ' αὐτὸς ἐν κοινῶν ἀπάντων σωτήριον παρόντος δὲ ἤδη τοῦ προσδοκωμένου, αὐτὸν εἶναι πρόδρομον, καὶ τὴν ἐπὶ τῆς ἐρήμου φωνὴν τὴν καταγγελικὴν τοῦ σωτηρίου, αὐτὸς αὐτὸν εἶναι ἐδίδασκε· καὶ τοῦτο ἡ θεία τοῦ Εὐαγγελίου παρίστησι Γραφή· Ὁμολόγησε γάρ, φησὶν, ὅτι Οὐκ εἶμ' ἐγὼ ὁ Χριστός, ἀλλ' ἐγὼ φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, Β Εὐθύνετε τὴν ὁδὸν Κυρίου· ἐγὼ βαπτίξω ὑμᾶς ἐν ὕδατι, μέσος δὲ ὑμῶν εἰστήσει, ἵνα ὑμεῖς οὐκ οἰδατε. Καὶ Λουκᾶς δὲ τὰ ἄνω ιστορεῖ, ὅτι Πέντων διαλογοζομένων περὶ Ἰωάννου, μὴ ποτε αὐτὸς εἴη ὁ Χριστός, ἀπεκρίνατο ὁ Ἰωάννης· Ἐγὼ μὲν ὕδατι βαπτίξω ὑμᾶς, ἔρχεται δὲ ὁ ἰσχυρότατος μου· αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ. Τί δὲ τὸ πῦρ; ἡ τοῦ κόφου ἀπάνη, καὶ ἡ ζέσις τοῦ πνεύματος. Τῆς αὐτῆς ἔχεται διανοίας καὶ ὁ Ἰωάννης λέγων· Ὁστος ἦλθεν εἰς μαρτυρίαν, ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός, ἵνα πάντες πιστεύσωσι δι' αὐτοῦ· οὐκ ἦν ἐκεῖνος τὸ φῶς, ἀλλ' ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός. Ἄλλ' οὗτος μὲν ὡδὲ πη προκατήρχετο τοῦ κηρύγματος, ὁδοποιῶν οἷα φωνὴ τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς εἰς ὑποδοχὴν τοῦ τελείου λόγου· ἔνθεν εἰκότως ἀπαρχὴν τοῦ Εὐαγγελίου αὐτὸν εἶναι ὁ Μάρκος ἐδίδασκεν· ἐπειδὴ δὲ ἐπιώπια μὲν ἡ φωνὴ τὰ οικεῖα πληρώσασα μέρη, συμπλήρωσε τε οἷα φωσφόρου φωτὶ τὰς τῶν ἀνθρώπων κατασφάσασα διανοίας, αὐτὸς δὲ λοιπὸν ὁ μονογενὴς καὶ πρῶν τοῦ Θεοῦ Λόγος διὰ σαρκὸς τὰς οικεῖας ἐξέπεμπε μαρμαρυγῶς.

ΙΔ' (95).

Διὰ τοῦ τῶν ἄλων συμβόλου τὴν δύναμιν αἰνίττεται τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. Ἐπεὶ γὰρ οἱ ἄλλοι τὴν μὲν οὐσίαν ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος συνεστήκασιν, συμπλήρωσε τε τοῦ γεώδους μετέχοντες, τῆς δὲ τῶν φαρτῶν σωμάτων βευστῆς φύσεως πυκνωτικὸν τυγχάνουσιν, ὡς καὶ τὰ νεκρὰ διακρατεῖν σώματα κρείττονι δυνάμει· εἰκότως τοὺς αὐτῶν μαθητευομένους τῇ τῶν ἄλων παραβάλλει φύσει, ἐπεὶ καὶ αὐτοὶ ἐξ ὕδατος καὶ Πνεύματος εἰσι γεγεννημένοι ὅμοιοι τε Πνεύματι ζῶντες, καὶ οὐ κατὰ σάρκα βιοῦντες, ἄλλοι τινὲς ὡςπερ ὑπὲρχον, τὸν φαρτικὸν βίον τῶν ἐπὶ γῆς ἀνθρώπων ἐπιστρέφοντες καὶ πυκνοῦντες, τῶν τε κατὰ ἀρετὴν βίῳ τοὺς αὐτοὺς πλησιάζοντας ἀρτῶντες καὶ

23 Marc. 1, 4.

24 Matth. v, 13.

(95) In codice A. f. 205. b. perspicuus titulus *Εὐσεβίου βιβλίου τετάρτου Θεοφανείας*. Solus enim ordinalis numerus in compendio est.

καθηδόνοντες. Ταύτη τοι καὶ Μωϋσῆς ἐνομοθετεῖ διὰ A
 συμβόλων τοὺς ἄλλας προσφέρειν τῷ Θεῷ, ὡδὲ πη λέ-
 γων· Καὶ πᾶν δῶρον θυσίας ὁμῶν ἀλλ' ἀλισθη-
 σται· ἀλλ' ὁμῶς δι' αἰσθητῶν σωμάτων ταῦτ' ἐπιτε-
 λῆν ἐνομοθετεῖ. Ὁ δὲ τῶν καινῶν αὐθέντης νόμων
 τοὺς ἄλλας ἡμῖν τοὺς θεοφιλεῖς διαβρῆθην ἔδεικνυ,
 τοὺς εἶναι καρσιῶτας τοὺς φύλακας τῶν αὐτοῦ παρ-
 αγγελάτων· οἷς καὶ εἰς πρόσωπον Ἐλεγέν· Ὑμεῖς
 ὄστε τὸ ἄλλας τῆς γῆς.

IE' (96).

Θεοὶ γὰρ· Πᾶς, ὃς ἂν ὁμολογήσῃ ἐν ἐμοί, ὁμο-
 λογηθήσεται ἐνώπιον τῶν ἀγγέλων. Ὡς γὰρ ἐπὶ
 ἡγεμόνων καὶ βασιλέων, ὁ τῆς ἐμῆς βασιλείας γνή-
 σιας στρατιώτης πεπαθήσασμένος τὴν εἰς ἐμὲ ποιή-
 σαι ὁμολογίαν, ὅσω κατὰ τὸν τοιοῦτον ἀμειβό-
 μενος κατὰ τὸν τῆς ἐμῆς βασιλείας καιρὸν, μάρτυς B
 αὐτῷ παραστήσεται τῆς εὐσεβοῦς ὁμολογίας, τὰς
 ἐνοτάσεις, καὶ τὴν παρῆσιν, καὶ τὴν ὑπομονὴν,
 καὶ τὸ τέλειον τῆς πρὸς Θεὸν ἀγάπης, τοὺς τε λοιποὺς
 ἀλλοιῶς τῆς φιλοθέου στρατείας αὐτοῦ καταριθμούμε-
 νος, καὶ τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ συνηγορίαν ποιησόμενος
 ἐπὶ τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς· ταύτην ἀμοιβὴν
 ἐνεσθῆν ἤδη παρέξειν ἐπαγγέλλομαι τοῖς ἐμοῖς ὁμο-
 λογηταῖς καὶ μάρτυσι τοῖς ἐπὶ πάντων ἀνθρώπων
 πεπαθήσασμένους τὴν ἐμὴν ἀνακηρύξαισι βασι-
 λείαν. Καὶ τί δ' ἂν γένοιτο μακαριώτερον τῆς τοιαύ-
 τῆς ἐπαγγελίας; Τί δ' ἂν κρείττον καὶ ἐνδοξότερον
 τοῦ πρὸ τοῦ θεοῦ βήματος αὐτὸν τὸν μονογενῆ τοῦ
 Θεοῦ λόγον ἀναδέξασθαι τὴν ὑπὲρ ἡμῶν ὁμολογίαν;
 ἔργω τε τῆς μαρτυρίας τὴν ἀμοιβὴν ἐνδείξασθαι, ἐν C
 ἀσπὶ ψυχῆ τοῦ μαρτυρουμένου γενόμενον, καὶ ὡ-
 περ ἐν ἀγίῳ ναῷ ἐν αὐτῷ κατοικήσοντα; Τοῦτο δ'
 οὐκ ἐπαγγέλλεται, ὁ παρέργως εἰπὼν· Ὁμολογήσω
 κατὰ ἐν αὐτῷ· οὐ γὰρ ἔξω σου τυγχάνων τοῦ μαρ-
 τυρουμένου, ἀλλ' ἐν αὐτῷ κατοικῶ, καὶ τῆς θεότητος
 αὐτὸν πληρῶν τῆς ἐμῆς, δι' αὐτῆς τῆς ἐνεργείας τὴν
 ἐν αὐτῷ ποιῆσομαι ὁμολογίαν.

Ἰδὴν ἐπιβρώσας αὐτοὺς ἐλπῖσιν ἀγαθαῖς διὰ τῆς
 τοσαύτης ἐπαγγελίας· ἐπιστρέφει πάλιν τοὺς αὐτοὺς
 δι' ἀπειλής φοβερωτέρας ἐπιδήγων, ὅτι, Τὸν ἀρνη-
 σάμενον ἀπαρνήσομαι. Ἀναγκαιὸς δὲ καὶ ταύτην
 αὐτοῖς ἐπανατείνετο τὴν ἀπειλήν, ὡς ἂν μὴ καταφρο-
 νήσαιεν τῆς εἰς αὐτὸν ὁμολογίας, ἐμπαλιν δὲ ὅπως
 φρίτταιεν τὴν ἀρνήσιν τῆς αὐτοῦ μαρτυρίας, διὰ τὴν
 ἐπακολουθοῦσαν αὐτῇ τιμωρίαν, ἥτις ἦν τὸ πρὸς τοῦ D
 Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἀρνηθῆναι. Ὁμοίον δ' ἂν εἴη τὸ ἀρνη-
 θῆναι ὑπὸ τοῦ Πατρὸς τῷ ἀρνηθῆναι ὑπὸ τῆς τοῦ
 Θεοῦ σοφίας, καὶ τῷ ἐκπεσεῖν τῆς ζωῆς, καὶ τῷ στε-
 ρηθῆναι τοῦ φωτός, καὶ τῷ πάντων τῶν ἀγαθῶν ἀπο-
 κληθῆναι. Τὸ δὲ καὶ ταῦτα πάντα παθεῖν ἐνώπιον
 τοῦ Πατρὸς τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ ἐπὶ τῶν ἀγγέ-
 λων μονοουχί παρ' αὐτοῖς τοῖς θεοῖς βήμασι κατακριθέντας καὶ ἀποβλήτους γενομένους τῆς αὐτοῦ
 βασιλείας, ποίας οὐκ ἂν γένοιτο χεῖρον ἐσχάτης τιμωρίας;

⁹⁶ Lev. II, 13. ⁹⁷ Matth. V, 13. ⁹⁸ Matth. X, 33, 35.

(96) Cod. A. f. 166, b. Cod. L. f. 94 In utro-
 que codice præponitur fragmento titulii Εὐσεβίου

A et Moyse lege sanciebat ut quasi symbolum sal
 Deo offerretur, sic dicens : Et omnes manus sacri-
 ficii vestri sale condietur. Et ille quidem sensibili-
 bus corporibus hæc fieri mandabat. At novarum
 auctor legum sale nobis homines Deo caros per-
 spicue denotat ⁹⁶, hos mandatorum suorum obser-
 vatores esse affirmans. Quibus etiam aiebat : Vos
 estis sal terræ ⁹⁷.

XV.

Alit enim : Quicumque confessus fuerit de me,
 confessio de eo fiet coram angelis ⁹⁸. Sicut enim
 apud duces regesque fit, ille qui mei regni fide-
 lis miles confidenter de me confessionem fecerit,
 hunc ego vicissim remunerans, regni mei tempore,
 testis ei adoro religiosæ confessionis; pugnas per-
 actas, animi alacritatem, patientiam, perfectam
 erga Deum charitatem, et reliqua Deo devotæ ejus
 militiæ certamina computans, eique patrocians
 apud Patrem meum qui in cælis est. Hanc re-
 tributionem jam nunc spondeo me daturam con-
 fessoribus testibusque meis, qui coram cunctis
 hominibus confidenter meum prædicaverint re-
 guum. Quid porro beatius hac promissione fieri
 potest? Quid melius vel gloriosius, quam ante di-
 vinum tribunal unigenitum ipsom Dei Verbum faci-
 endam suscipere de nobis confessionem? atque
 adeo opere præmium nostri de eo testimonii ex-
 hibere, dum in ipsa testis sui anima versatur, ac
 veluti in sancto templo in eadem habitat? Atqui
 hoc promisit, haud casu dicens : Confitebor et
 ego eum. Non enim alicubi, extra eum de quo
 confiteor, sum, sed in ipso habito, atque eum
 deitate mea complens, per ipsam efficaciam, qua in
 illo operor, confessionem de eo peragam.

Postquam illos priore effato in egregiam spem
 erexerat, rursus attentos facit eos, terribiliori-
 bus minis admonens fore ut ipse negantem se ne-
 get. Necessario autem has quoque ipsis minas
 intendit, ne forte aliquando negligant ipsum confi-
 teri, vicissimque ut negare eum perhorrescant
 propter consecuturam ejus rei pœnam, nempe quia
 a Filio Dei negabuntur. Perinde vero est negari a
 Patre, atque a Dei sapientia negari, et vita exci-
 dere, luceque privari, et omni bono depelli. Porro
 hæc omnia coram Patre cœlesti perpeti, et spe-
 ctantibus angelis propemodum ante divinum ipsum
 tribunal condemnari, et illius regno expelli, quidni
 quovis summo supplicio pejus sit?

β. Θεοφωσίας, cum compendiis in secundo voca-
 bulo, ut in præcedentibus dixi.

XVI.

Dum ait Dominus ⁷⁷, se venisse ut gladium immitteret, neque ut pacem daret, sed ut potius separationem inferret, his verbis docuit haud grata, neque multis consueta, neque jucunda daturum mundo advenisse, sed talia quæ ipsis erunt ignotentiora, nequitiam quamlibet et animæ improbitatem cum alienam materiem prorsus combustura, et auri instar caesque animam illustratura qui eam vim recoperit; per quam mox tanquam gladio acutissimo, genere inter se affines separare non demorabitur, ita ut filios a patribus dividat, filias a matribus, nuras a soceribus, rationali inquam celo divinoque gladio, et divino salutarique igne, ut melioris frugis homines ad celestia desideria inflammantur, neque diutius cum improbia societatem habere patientur: atque ita hinc ipsi civile bellum merito consistet, iniquis patribus fideles filios persequentibus, matribus irreligiæ filias frugi, soceribus pariter nuras suas: ipse scilicet hæc operante, dum humanarum animarum delectum habet, et invisibili divinaque potentia inter has discernit; et dignas quidem gratia sua ac vocatione, pro virtutis merito constituit, indignas autem electione sua secernit. Hæc in antecessum divina provisione discipulis exposcebat, futurum affirmans civile bellum propter eorum doctrinam, et se ignem accensuram, et gladium per domos emissuram, et vim suam per congregationes discursuram, et a noxiis parentibus affinisque dividat, sed Deo conjungat; futuram quippe plurimam inimicitiam et pugnam suorum militum adversum aliter viventes, in domibus singulis; dum alii irreligiosos, intemperantes, et asperos sectantur mores; alii modeste, compositæ, pieque vivant. Hinc odium grave bellumque inconciliabile in singulis familiis confutum iri. — Dei notitiam atque amicitiam, quam discipulis suis conciliabat, animæque imperturbationem, et mentis serenitatem firmumque statum, pacis vocabulo denotans. Vere enim illa pax est, quæ justitia Dei et pietate gloriatur.

προξέτει μωθητάς, τήν τε τῆς ψυχῆς ἀταραξίαν, και λογισμῶ τὸ γαληνὸν και εὐσταθὲς τοῦτον ἀποκαλῶν τὸν τρόπον. (3) εἰρήνη γὰρ ὄντως ἐκείνη ἐστίν, ἣ ἐν τῇ δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ και εὐσεβείᾳ σπμννομένη.

Verumtamen hæc præcipiebat Servator, haud equidem contra Moysis legem dicentem: *Honora*

⁷⁷ Matth. x, 54.

(97) In codice A. f. 186 fragmentum hoc gerit perspicue titulum *Εὐσεβίου δευτέρου* (vel *δευτέρου*) *Θεοφραστῆς*. Atqui fillud *δευτέρου* mendum existimo amanuensis qui in antiquiore codice legerit litteram δ, quarto, praveque explicaverit *δευτέρου*. Respeo in Syriaca *Theophania*, lib. iv, 12 et 23, sermo est de dissidiis bellisque domesticis ac civilibus religionis diveras causa; quanquam nostrum fragmentum nonnisi alicubi cum prædictis locis congruit.

(98) *Tā*. Syr. iv, 12.

(99) Sine dubio pertinet ad hunc locum fragmentum Eusebii in Catena ad Matthæum cap. x, 54, edit. Crameri, p. 84. *Εὐσεβίου Καισαρείας*. Τὴν τμητικὴν (μάχαιραν) εἰς τὸ διατερεῖν τοὺς ἀξιόλους τοῦ

A

IΓ' (97).

(98) Λέγων μέντοι ὁ Κύριος, ὅτι Πῦρ ἤλθοσ βαλεῖν, και οὐκ εἰρήνην δοῦναι, ἀλλὰ διαμερισμὸν, ἐδίδασκει διὰ τούτων, ὅτι μὴ τὰ φῶλα μὴδὲ τὰ συνήθη τοῖς πολλοῖς και τὰ ἡδέα παραδῶσων ἐλήλυθε τῷ βίῳ, ἀλλὰ ταῦτα δὲ ὅθι πυρὸς αὐτοῖς ἐσεσθαι κωστικώτερα, πῶσαν κακίαν και μοχθηρίαν ψυχῆς ὥσπερ ἀλλοτριαν ὕλην καταπέλεσαντα, και χρυσοῦ ἔσταν λαμπρόνωνα πῶσαν ψυχῆν τῶν παραβεβρωμένων αὐτοῦ τὴν δύναμιν· δι' ἧς ὄσων οὐπω μὴλλειν μάχαιρας ἔσταν ἔξυτάτης διατερεῖν τοὺς κατὰ γένος ἀλλήλοισ προσήκοντας, ὥστ' ἀφορίζεν υἱὸς γονέων, και θυγατέρας μητέρων, και νύμφας τῶν κηδεστριῶν, ὑπὸ τοῦ λογικοῦ βέλου και τῆς θεϊκῆς μάχαιρας τοῦ τε Θεοῦ και σωτηρίου πυρὸς. τῶν ἐν ἀνθρώποις κραιττόνων

B ἐπὶ τὸν οὐράνιον πόθον ἐξαπτομένων, και μηκέτι οἰον τε φέρειν τὴν μετὰ τῶν φαύλων συνουσίαν· ὥστ' ἐνθένδε εἰκότως τὸν ἐμπύλιον αὐτοῖς ἀναφρικέσθαι πόλεμον, πατέρων μὲν φαύλων υἱὸς πιστοῖς ἐπανισταμένων, μητέρων δὲ ἄθλων θυγατέρας σώφροσ, κηδεστριῶν τε ὡσαύτως τὰς ἐαυτῶν νύμφας· αὐτοῦ ταῦτ' ἐνεργούντος ἐν τῷ στρατολογεῖν τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς, και τὰς ἀξίας τοῦ Θεοῦ βασιλείας ἐκλέγεσθαι, ἀοράτω τε και θεϊκῇ δυνάμει ἐν μέσοις τούτοις ἀπασι διακρίνειν (99)· και τοὺς μὲν ἀξιόλους τῆς αὐτοῦ χάριτός τε και κλήσεως ἀριστινὸν ἀποβάλλειν, τοὺς δ' ἀναξιόλους τῆς ἐκλογῆς ἀφορίζεν (1).

C Ταῦτα προλαβὼν ἐνθῶν προγνώσει διεστέλλεται πρὸς τοὺς μαθητάς, μαρτυρούμενος τὸν μέλλοντα συστήσεσθαι ἐμπύλιον πόλεμον διὰ τοὺς αὐτοῦ λόγους· και ὅς πῦρ ἐξάξει, και μάχαιραν ἐμφαλεῖ κατ' οἴκουσ, και κατὰ συγγενείας ἢ αὐτοῦ δυνάμει, χωρίζουσα μὲν τῶν ἐπιβλαβῶν γονέων και συγγενῶν, συνάπτουσα δὲ τῷ Θεῷ, και τῇ τῶν οὐρανῶν βασιλείᾳ ἐνοῦσα τοὺς ἀξιόλους αὐτῆς· ἐσεσθαι γὰρ πλειστον ὄσων διαφορὰν τε και μάχην τῶν αὐτοῦ στρατιωτῶν πρὸς τοὺς ἐναντιῶς ζῶντας, καθ' ἕκαστον οἶκον, τῶν τοὺς μὲν τὸν ἀκλάστον και ἄθεον και δυσμενῆ μετείναι βίου τρόπον, τοὺς δὲ τὸν σώφρονα και κόσμιον και ἐπιεικῆ· διὸ δὲ ἔχθραν δεινήν και πόλεμον ἀσπονδον ἐκ τούτου συστήσεσθαι ἐφ' ἐκάστης συγγενείας (2).

Τὴν πρὸς Θεὸν γνώσιν τε και φίλιαν, ἣν τοὺς αὐτοῦ

(4) Πλὴν ταῦτα διετάττετο ὁ Κύριος, οὐκ ἀντινομοθετῶν τῷ φάσκοντι παρὰ Μωδοῖ, *Τίμα τὸν πα-*

Θεοῦ ἀπὸ τῶν μὴ τοιοῦτων.

(1) Hæc in Syriaca *Theophania*, lib. iv, 12, ait Eusebius se sumere ex Hebraico Evangelio, quod alibi etiam ab Eusebio citatum postea videbimus.

(2) Hæc valde congruunt cum *Theoph. Syr.* iv, 23.

(3) Vides hunc præcipue locum admissum pertinere ad Syriacam *Theophaniam*, lib. iv, 12, ita tamen ut Græcus textus mihi lucidior meliorque videatur.

(4) In codice A. f. 204, perspicue, cum compendio tantum in secundo vocabulo: *Εὐσεβίου βυβλίῳ τετάρτῳ Θεοφραστῆς, Εὐσεβίῃ ἐκ libro quarto Theophania.*

τέρα σου και την μητέρα σου, νόμω, βαβαιών δὲ ἄριστον και ἐπισηραζόμενος διὰ τῆς κρείττονος ἀπὸ πάντων ἀγαθῶν διακλινομένης. Πατέρα μὲν γὰρ και μητέρα τιμῆν παντὶ τῷ νόμῳ κατὰ φύσιν· ἕντος δὲ ἐτέρου πατρὸς τοῦ και τῶν γεγεννηκότων κρείττονος, αὐτοὺς τε ὑποσησαμένου, ἦν δὲ οὗτος ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ τὰ προαιμένα διαταττόμενος, οὐ χρῆναι φησι· ὑπερβάλλειν τῇ φιλῇ τοὺς τὸ σῶμα γεγεννηκότας τοῦ τὴν λογικὴν ὑποσησαμένου Λόγου· ἀλλὰ κακίνοις μὲν προστρέφεται τιμῇ τῇ πάσῃ, διαθέσει τε τῇ προσηκούσῃ, αὐτῶν δὲ ὑπερβαλλόντως τὸ πρῶτον ἀπομένειν σέβας, ὑπεραγαπῆν τε και φιλεῖν αὐτὸν ὑπὲρ πάντας· ὡς μὴ κατοικεῖν ἐν αὐτῶν και γονέων ἀσεβῶν διστασθαι, και ἀθέων ἀδελφῶν ἀφορίζεσθαι, υἱὸς τε και θυγατέρας ἀποτρέφεσθαι, και τῇ τοῦ Λόγου τμητικωτάτῃ μάχαιρᾳ τούτων ἀπάντων τὰ φυσικὰ διακρίπτειν φίλτρα, εἰ ἐμποδὸν ποτε γίνονται τῇ περὶ αὐτὸν εὐσεβείᾳ διαθέσει. Αἰδ ἀκριβῶς ἐν τῷ Ματθαίῳ ἔφη· Ὁ φιλεῖν πατέρα ἢ μητέρα ὑπὲρ ἐμέ οὐκ ἔστι μου ἀξίος· χάραν μὲν γὰρ διὰ τούτων και τοὺς τῶ γένει προσήκουσι διαθέσεως καταλιμπανεν· ὑπὲρ αὐτῶν δὲ οὐκ ἐστὶ αὐτοὺς συνήκωρει τιμᾶσθαι, οὐδὲ διὰ τὴν εἰς τὴν πατέρα αἰδῶν, ἢ τῆς τεκνύουσης ἔνεκα, ἢ χάριν τῆς πρὸς τὰ φίλτατα στοργῆς, ἐξέμισυσθαι τὴν αὐτοῦ φιλίαν, ἀλλὰ φιλεῖν μὲν κακίνοσας, ὡς και τοῦ τῆς φύσεως νόμου και τοῦ θεοῦ λόγου τούτου διαγορεύοντος· μέχρι δὲ τούτου φιλεῖν, μέχρις οὗ μὴ καταδράπτει ἢ περὶ αὐτοὺς διάθεσις τὴν πρὸς τὸν Θεὸν εὐσεβείαν. Εἰ δὲ μὴ οὕτως ἐμποδὸν ποτε οὗτοι γίνεσθαι τὰς τῆς θεοσεβείας νόμους, προσημετός ὁ τῶν ψυχῶν Πατήρ· οὗτος δὲ ἦν αὐτός ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ὁ ταῦτα διακλινομένος και νομοθετῶν δειν τοὺς αὐτοῦ στρατιώτας ὑπὲρ πάντας τοὺς τῶ γένει προσήκοντας αὐτῶν ἀγαπῆν, μὴ δὲ προσημῆν τῆς περὶ αὐτὸν διαθέσεως φίλτρα σαρκῶν ἢ σωματίων συγγενείας. Τότε δὲ και ἡ μάχαιρα τοῦ Θεοῦ ἢ τμητικωτάτῃ, τοὺς ἀναξίους ἀπὸ τῶν ἀξίων διακρίπτουσα, δικαιοὶ ἀν δικαίως τῶν μὴ ἀσεβῶν (δ') γονέων τοὺς εὐσεβεῖς ἀφορίζουσα υἱὸς. Ὡσαύτως τιμητικὸν και ἀγαπητικὸν υἱὸς και θυγατέρας νόμους φύσεως, οὐ μὴν ὡσὶ ἔνεκεν τούτων ἐξάρτους γίνεσθαι τῆς περὶ αὐτὸν ὁμολογίας· μεγίστης τε τιμωρίας ἀπειλητικὴν προσηκατο φωνὴν εἰπὼν κατὰ μὲν Λουκᾶν, Ὁ δύνασαι μου εἶναι μαθητῆς· κατὰ δὲ Ματθαίον, Ὁκ ἔστι μου ἀξίος· εἴπερ ὁ ταῦτα λέγων αὐτὸς ἑκαίνοσ ἦν ὁ ἐν ἀρχῇ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος, αὐτὸς ἐν ἡ ζωῇ και ἡ σοφίᾳ και τὸ φῶς και μου ἀξίος, ὁμοιον ἀν εἶναι τῷ, Ὁκ ἀν γένοιτο Ἰζωῆς

Ἐπιτείνων δὲ τοὺς τῆς ψυχῆς τόνους, και τῆς, ὡς ἀν εἶποι τις, στρατιωτικῆς κατὰ Θεὸν ἀνδρείας τὴν ῥώμην ἀναζωπυρῶν, ἐπιλέγει· Καὶ δε οὐ βαστάζει τὸν σταυρὸν αὐτοῦ και ἔρχεται ὀπίσω μου, οὐ δύνασαι μου εἶναι μαθητῆς· οὐ γὰρ πατέρων, φησὶν, οὐδὲ μητέρων, οὐδὲ υἱῶν, οὐδὲ θυγατέρων μόνον προσημᾶσθαι προσήκει τὴν ἐμὴν φιλίαν, ἀλλὰ και τοῦ σώματος αὐτοῦ, και αὐτῆς ἄλλης τῆς προσκαίρου ζωῆς. Τὸ

A *patrem tuam et matrem tuam* ³³; imo et illam firmans sigilloque muniens per melius perfectiusque præceptum quo Deum tota anima diligere jubemur ³⁴. Nam patrem quidem matremque honorare quilibet homo lege naturæ debet. Sed cum et alius pater sit gignentibus melior, qui et hos creavit, nempe ipsum Dei Verbum, qui prædicta præcepit, non oportere ait majore affectu prosequi corporis genitores, quam illud quod rationalem partem nobis indidit Verbum: sed et illis omnem honorem convenientemque affectum exhibere, et Deo eximium ac principale reddere obsequium, ipsumque præ omnibus amare ac diligere; ita ut minime euntemur, causa ejus a parentibus implis disidere, et ab irreligijs fratribus separari, filiosque et filias aversari, Verbiq; acutissimo gladio omnium horum naturales præcidere affectiones, si forte nos a pio erga Deum amore impediunt. Diserte itaque apud Matthæum dixit: *Qui amat patrem aut matrem plus quam me, non est me dignus* ³⁵. Quippe his verbis, locum relinquit amori quoque erga genere proximos; sed tamen haud magis quam se honorari concedit: neque propter patris matrisve reverentiam, aut carissimorum affectum, ejurare Dei amicitiam; sed et illos diligere, quoniam id tum lex naturæ, tum Dei verbum jubent; et nihilominus amare eatenus, quatenus erga hos dilectio nihil religioni Deo debitas nocet. Quod si forte hi impedimento sunt religionis legibus, anteponendus est animarum Pater: erat autem hic, ipsum Dei Verbum hæc præcipiens et has leges statuens: debere scilicet milites suos supra omnes genere conjunctos ipsum amare nec dilectioni suæ casualis affectus præponere vel corporum consanguinitates. Tunc autem gladius Dei acutissimus indignos a dignis præcidendo juste secernet, ab implis nimirum parentibus pios filios separans. Similiter in pretio habendi sunt atque amandi filii filiarque naturæ lege; non ita tamen, ut horum causa Christiana confiteri recusemus. Maximique supplicii vocem indicem pronuntiavit, dum ait secundum Lucam: *Non potest meus esse discipulus* ³⁶; secundum vero Matthæum: *Non est me dignus* ³⁷. Siquidem qui hæc aiebat, illud ipsum erat unigenitum ab initio Dei Verbum, quod est vita. sapientia, lux, et omnium bonorum cumulus. Ergo dictio: *Non est me dignus*, idem valet quod, *Non erit vita neque alio quolibet bono dignus*. τὸ πάντων ἀγαθῶν πλήρωμα· τὸ γοῦν, Ὁκ ἔστι ἀξίος, οὐδ' ἄλλου τινὸς ἀγαθοῦ.

Jam vero corroborans animæ nostræ nervos, et militaris, ut ita dicam, secundum Deum fortitudinis vires incendens, pergit dicere: *Et qui non bajulat crucem suam et venit post me, non potest meus esse discipulus* ³⁸. Non enim patribus tantum ac matribus, filiis filiabusque antepondere debet, inquit, amorem mei, sed et corpori proprio, et universæ huic temporali vitæ. Corpus igitur, quo nunc anima

³³ Exod. xx, 12. ³⁴ Matth. xxii, 37. ³⁵ Matth. x, 37. ³⁶ Luc. xiv, 26. ³⁷ Matth. x, 37. ³⁸ ibid. 38.

(37) Vel dolendum μή, vel legendum εὐσεβῶν, nisi malis legere μήν. Εἰπ.τ.

includitur, crucifigere oportet, et veluti mortuum efficere, clavis confingentes illius cupiditates et mortificantes, adeo ut non videatur viventem circumferre carnem, sed extinctam, et divinis præceptis transfixam. Atque ita anima, quæ aliâ constat substantiâ incorporea et intellectuali, victorialis tropæum adversus hostes erigens, corpus ceu crucem circumferre videatur, et mortuum veluti instrumentum gestans subaequatur rationem (sæpe Verbum) præclari instar militis qui victoriæ de hostibus manubias gerat. Nisi enim hoc modo sequatur me, inquit, discipulus corpus suum et carnem mortificans, et quasi exanimem quamdam crucem sibi imponens, minime sit neque esse possit me dignus. Culmen itaque philosophici moris his verbis representat, discipulos suos tanquam viros militares ad fastigium virtutis conscendere invitans.

Quoniam non solum plus quam patrem ac matrem et liberos, verum etiam plus quam proprium corpus, amicitiam ipsius æstimandam esse docuerat; uno adhuc reliquo, magis etiam quam corpus necessario, id est anima; sermonem intendens, de hac quoque ita locutus est: *Qui non oderit etiam animam suam, non potest meus esse discipulus.* Secundum vero Matthæum: *Qui invenerit animam suam, perdat eam: et qui eam perdidit propter me, inveniet eam*⁴⁴. Non enim mihi, inquit, de exterioribus sermo est, neque de parentibus et liberis, sed ne de ipso quidem corpore et carne hac facile corruptibili, quæ parum curare jubeo, dum contra præ omnibus in pretio habere sermones meos adhortor. Sed quamvis anima pretiosior omnibus sit, ita ut nihil melius quispiam habeat, huic ipsi creator ejus anteposendus est; ita ut si tempus forte exigat huic quoque non parcere, eamque exitio (ut hypothetice loquar) pro Dei cultu tradere, id quoque sine dubitatione agendum sit. Etenim soli Deo, perditam (dico per hypothesim) ipsius causa animam recuperare et invenire possibile est. Nam qui eam nusquam existentem primo formavit, et ex non existente subsistere fecit, haud impes erit eam ex hominum consortio pulsam, et de hac mortali vita abactam, rursus ad luminis auras revocare. Nam quod perditum fuit, haud sane in nihilum dissolvitur, sed subsistit, est, ac permanet; tantum se subtrahit latetque destructores suos, non tamen magnum oculus fugit. Quæmobrem nihil reapse apud Deum perit. Quod si quis Deo non credens, neque posse ab eo animam quæ periisse putetur, revocari ac vivificari judicans, confessionem de Deo factam abnegaverit, ac propterea impendentem ab hominibus necem fugerit, neque securam inter homines vitam adeptum putaverit, atque ita animam suam se invenisse speret, quippe qui hominum insidias impendentemque religionis causa necem vitaverit; hic, inquam, sciat vera potius

⁴⁴ Matth. x, 39.

(5) Cod. A. f. 204, b.

γούν σῶμα, ὃ περιχίται νῦν ἡ ψυχῇ, ἀνασταυρώσασαι προσήκει, καὶ ὥστερ νεκρὸν ἀπεργάσασθαι, καθηλείσαντας αὐτοῦ τὰ πάθη καὶ ἀπονεκρώσαντας, ὡς μηκέτι δοκεῖν ζῶσαν περιφέρειν σάρκα, ἀλλὰ νεκρωμένην, καὶ τοῖς θεοῖς παραγγέλλασαι πεπερονημένην ὥστε τὴν ψυχὴν, ἐτέρας οὖσαν οὐσίας τῆς ἀνωμέτου καὶ νοεῶδς, τρόπαιον νικητήριον κατ' ἐχθρῶν ἐγείρουσαν, τὸ σῶμα σεαυτὴν δοκεῖν περιφέρειν, καὶ νεκρὸν ὥστερ ὄργανον ἀχθηφοροῦσαν ἔπασθαι τῷ λόγῳ θείῳ γενναίον στρατεύουσαν τὰ βραβεῖα τῆς νίκης κατ' ἐχθρῶν ἐπιπομπιζομένην. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτον τὸν τρόπον ἀκολουθήσει μοι, φησὶν, ὁ ἐμοὶ μαθητευόμενος, τὸ ἐαυτοῦ σῶμα καὶ τὴν σάρκα νεκρώσας, καὶ οἷόν τινα σταυρὸν ἀίχλον περιθέμενος, οὐκ ἂν γένοιτό μου ἄξιός, οὐδὲ δύναίτο εἶναι μαθητής. Ἀκρότητα δὲ καὶ διὰ τούτων φιλοσόφου τρόπου παρίστη, τοὺς εὐτοῦ μαθητὰς οἷα στρατιωτικὸς ἀνδρὰς ἐκ' ἀίχρον ἀρετῆς σπαύδειν προκαλούμενος.

(5) Ἄλλ' ἐπιπέθῃ πατέρος καὶ μητρὸς καὶ τέκνων οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ σώματος αὐτοῦ προτιμῶν τὴν αὐτοῦ φίλαν ἰδιότητα, ἐνὸς δὲ λοιπὸν εἶσι λείποντος τοῦ καὶ τῶν σωμάτων ἀναγκαιότερου, τοῦτο δὲ ἦν ἡ ψυχῇ ἐπιτελεῖν τὸν λόγον, καὶ περὶ ταύτης τοιαύτας προφέρειτο φωνὰς, ὅτι Ὁ μὴ μισῶν κατὰ τὴν ἐαυτοῦ ψυχὴν οὐ δύναται μοι εἶναι μαθητής· κατὰ δὲ τὸν Ματθαῖον, Ὁ σπάρων τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀπολέσει αὐτήν· καὶ ὁ ἀπολέσας αὐτήν ἐρεκεν ἐμοῦ, εὐρήσει αὐτήν. Οὐ γὰρ περὶ τῶν ἐκτός μοι, φησὶν ὁ λόγος, οὐδὲ περὶ γονέων καὶ τέκνων, ἀλλ' οὐδὲ περὶ αὐτοῦ τοῦ σώματος καὶ τῆς εὐφθάρτου ταύτης σαρκὸς, ὡν δὲ ἑλαττον φρονιζέειν παρακελεύομαι, καὶ πρὸ πάντων τιμῶν τοὺς ἐμοὺς λόγους παραινῶ· ἀλλ' ὅπερ ἐστὶ πάντων τιμιώτερον ἡ ψυχῆ, ἥς οὐκ ἂν γένοιτό τι κρείττον ἐκείσῃ, καὶ ταύτης αὐτῆς ὄξει ἂν τὸν ποιητὴν αὐτῆς προτιμῶν· ὡς, εἰ καιρὸς ποτε καλέσειεν, ἀπειθῆσαι καὶ ταύτης, ἀπωλεία τε αὐτήν, ὡς ἐν ὑποθέσει λόγου εἰπεῖν, ὑπέκρυσσεβας Θεοῦ παραδοῦναι, καὶ τοῦτο χρὴ προθύμως ὑπομένειν· ὅτι μόνον Θεῷ καὶ τῇ, ὡς ἐν ὑποθέσει, ἀπολωλυῖαν δι' αὐτὸν ψυχὴν ἀνακαλέσασθαι καὶ ἀνευρεῖν δυνατόν. Ὁ γὰρ μηδαμῶς μηδαμῶς οὐσαν αὐτὴν πρότερον ὑποστησάμενος, καὶ ἐκ τοῦ μὴ ἔντος εἰς τὸ εἶναι παραγαγῶν, οὐκ ἂν εἴη ἀδύνατος ἀπολλυμένην αὐτὴν ἐξ ἀνθρώπων, καὶ ἐκ τοῦ θνητοῦ βίου ἀφανισθεῖσαν, αὐτὴς εἰς φῶς παραγαγεῖν. Τὸ γὰρ ἀπολωλὸς οὐκ εἰς ἀνυπαρξίαν κενώρηκεν, ἀλλ' ὑπάρχει μὲν καὶ ἔστι καὶ μένει· κέρυπται δὲ καὶ λανθάνει τοὺς ἀπολωλεκότας, ἀλλ' οὐδὲ τὸν μέγαν διαδιδράσκει ὀφθαλμόν· διὸ οὐδὲν ἂν ἀπόλοιτο παρ' αὐτῷ. Εἰ δέ τις, ἀπιστήσας Θεῷ, καὶ μὴ δύνασθαι αὐτὸν τὴν ἀπολωλέναι νομισθεῖσαν ψυχὴν αὐτὴς ἐπαναγαγεῖν καὶ ζωοποιεῖν ἡγησάμενος, ἔξαρνος γένοιτο τῆς περὶ τὸν Θεὸν ὁμολογίας, εἴτα διαφύγει μὲν τὸν ἐξ ἀνθρώπων ἐπηρερημένον θάνατον, ἐν ἀσφαλείῃ δὲ ἦδη καὶ ἐν ἀμερίμῃ τῆς ἀνθρώπων ζωῆς ἡγοῖτο ἐαυτὸν γεγονέναι, ὡς δοκεῖν εὐρηκεῖναι ἐαυτοῦ τὴν ψυχὴν, ὅτε δὲ ἐκφεύγων τὰς ἐξ ἀνθρώπων ἐπιβουλὰς, καὶ τὸν ἡπει-

λημένον ἔνεκεν τοῦ τῆς θεοσεβείας λόγου θάνατον· ἴσως ὁ τοιοῦτος τῆς ἀληθοῦς ζωῆς ἑαυτὸν στερήσας, καὶ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, ἣν εὐρηκέναι νενόμικεν, ἀληθεὶ λόγῳ παραθεοῦ ἀπολλεῖν. Πάσης γὰρ ἐσχάτης ἀπολλείας γίνεσθ' ἂν χείρον τὸ ἐκπεσεῖν Θεοῦ, καὶ ἀρνηθῆναι ὑπὸ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Τί δὲ καὶ πλέον ἐπορεύσατο, ἑαυτὸν ἀπατήσας, καὶ εὐρηκέναι τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ὑπολαβὼν, ὅτε, φεύγων τὸν θάνατον, τὸν Θεὸν ἠρνεῖτο; Συμικροῦ γὰρ ὄντος καὶ ἐπιχειροῦ βίου, μετ' οὐ πολὺ τῆς θνητῆς καὶ ὀλιγοχρονοῦ ζωῆς στερηθεὶς, καὶ τῷ θανάτῳ ὃν φεύγων τὸν Θεὸν ἠρνεῖτο ὑποδληθεὶς, τῇ μετὰ τὸν θάνατον αἰωνίᾳ καλᾶσει παραδοθήσεται, ἀπολέσας ἀληθῶς τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, ἣν εὐρηκέναι ὑπεκλήφει· ὡς ἀνάπαλιν ὁ διὰ τὴν εἰς Θεὸν ἐλπίδα ἑαυτὸν ἀπογνοῦς, καὶ τὴν ἑαυτοῦ ζωὴν ἀπαρνηθεὶς, ὅσον τε ἐπὶ τῇ ἑαυτοῦ προθέσει τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἀπολλυλεως, πάντα τε ταῦτα εὐθαρσῶς ἵκομαινας διὰ τὴν εἰς τὸν Θεὸν πίστιν, ἑαββείτω ὡς μηδεὶς ἀπολλυλός αὐτῷ· οὐ γὰρ ἀπολλυλὸς ὁ τοιοῦτος, ἀλλ' εὗρε τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν. Εἰ γοῦν ὡς ἐν ὑποθέσει λόγου θνητῆ οὐσα ἐτύγχανε, καὶ ὅσα τε ἀληθῶς εἰς τὸ μὴ ἂν χωρεῖν, καὶ εἰ ἀπώλλυτο ὑπὸ ἀνθρώπων ἀναιρουμένη, ὅμως οὐκ εἰς ἀνελπιστον χρῆ τὸν ὑπὲρ εὐσεβείας ἀγῶνα διακαρτερεῖν· ἐπειδὴ τῷ Θεῷ καὶ τὰ ἀπολλυλῶτα καὶ τὰ μηδαμῇ μηδαμῶς ὄντα παραγγεῖν ἐξ οὐκ ὄντων καὶ ζωοποιεῖν δυνατόν. Διὸ καὶ τὸν νομισθέντα μηχανεῖ εἶναι, ἀλλὰ δι' αὐτὸν ἐξ ἀνθρώπων ἀπολλυλῶτα, οὐκ ἂν αὐτῷ γένοιο ἀδύνατον αὐτὸς ὅσο

IZ' (8).

Οὐδεὶς μέντοι πώποτε προφητῶν τὸ κήρυγμα τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας γυμνῶς εἰς πάντας εὐηγγέλιστο· ἀλλ' ἤθεσαν μὲν αὐτὸ προφητεῖαι πάντες, οὐ μὴν καὶ τῷ Ἰουδαίῳ λαῷ παρεῖδον, διὰ τὸ νηπιάζειν τὰς φρένας, καὶ ἐξασθενεῖν πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ κηρύγματος· πρῶτον δὲ Ἰωάννου τηλαυγῶς κηρύξαντος ἠγγικέναι τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν, ἀφεστὶν τε ἀμαρτιῶν διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας καταγγελιαντος ἀνθρώποις, εἰ τῷ κηρύγματι ἑαυτοῦς ἐκιδόντες περιέρπαστον αὐτὴν ἐσχῆκασιν, ἐξ ἐκείνων τῶν ἡμερῶν ἀρξάμενοι, ἐξ ὧν ὁ Ἰωάννης τὸν περὶ αὐτῆς κατήγγειλε λόγον. Τὰ μὲν γὰρ Μωϋσεως νόμιμα καὶ τὴν Ἰουδαϊκὴν λατρείαν καιρὸν φησιν ἐσχῆκέναι εἰκαλον· τοῦτον δὲ περιγράφεσθαι μέχρι τῆς Ἰωάννου παρουσίας· καὶ τοὺς προφήτας δὲ μέχρις Ἰωάννου Ἰουδαίους πεποιθῆσθαι τὰς παραγγελίας πρὸς τὸ φυλάττειν τὰ Μωϋσεως νόμιμα· πρῶτον δὲ Ἰωάννην ἀρχηγὸν γεγενῆσθαι τῆς Καινῆς Διαθήκης, ὅτε πρῶτον αὐτοῦ γενόμενον. Αὐτοῦ τε πρῶτον καὶ ἐξ αὐτοῦ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἔπασιν ἀνθρώποις εὐηγγελισμένου, τοὺς ἀξίους αὐτῆς εἰς αὐτὴν βιάζεσθαι νοήσομεν, ἐπιστήσαντες, ὡς μέγας ἀγῶν τυγχάνει τοῖς ἐπὶ γῆς ἀνθρώποις πρὸς τὴν ἐν οὐρανοῖς ἀνοδόν. Τὸ γὰρ ἀνθρώπους ὄντας καὶ σάρκα θνητὴν περιεβλημένους, τῶν φυσικῶν ὀρέξεων κρείττους γίνεσθαι, ἡδονῆς τε κρατεῖν καὶ πάσης αἰσχροῦς ἐπιθυμίας, καὶ τὸ ἐντεῦθεν ἦδη ἀπομιμῆσθαι τὸν

(6) Huic quoque fragmento in codice A. f. 218. superscribitur titulus *Εὐσεβίου βιβλίῳ τετάρτῳ*

A vita se ipsum privasse, suamque animam, quam sibi invenisse videbatur, perditioni tradidisse. Quovis enim summo exitio deterius est Dei gratiam amittere et a Filio Dei negari. Quid vero quispiam proficit, dum se decipit, et animam suam invenire arbitrator, cum mortem vitans, Deum negat? Nam cum sit arctum et temporale hoc ævum, quanto citius mortali brevique vita orbatus, æterno post mortem supplicio tradetur, perdita enimvero propria anima, quam se invenisse putabat. Sicuti versa vice qui ob spem in Deum semetipsum negligit, suamque vitam abnegat, et quantum attinet ad suum propositum, animam propriam perdit, cuncta hæc alacriter propter fidem erga Deum tolerans; hic inquam erecta fiducia sit, quasi nihil B perdidit. Non enim ipse amisit, sed invenit animam suam. Si ergo per hypothesim mortalis esset anima, ac vere in nihilum posset dissolvi, et si periret ab hominibus extincta, nihilominus haud sine spe foret pro religione depugnandum; quia Deo et perdita et nunquam exstantis, ad existendum atque ad vitam perducere non est arduum. Quapropter ea etiam quæ existere non creduntur, sed ejus causa ex hominibus excesserunt, non erit ei impossibile rursus instaurare, et perditæ animæ inventionem ei, qui ipsius causa amisisset, concedere.

ἀπολλυλῶτα, οὐκ ἂν αὐτῷ γένοιο ἀδύνατον αὐτὸς ὅσο τῷ δι' αὐτὸν αὐτὴν ἀπολλυλικῶς παρασεῖν.

C XVII.

Nemo unquam ex prophetis præconium regni cælorum aperte coram populo fecit: sed sciebat quidem id propheta omnes, neque tamen Judæorum populo prodebant, propter mentis illorum infantiam, et sustinendam præconiæ magnitudinis infirmitatem. Cum autem primus Joannes clare prædicavit appropinquare regnum cælorum, et peccatorum remissionem per regenerationis lavacrum hominibus nuntiavit, il qui prædicationi assensum suum præbuerunt, regnum illud ceu ex rapto sibi habuerunt, ex eo tempore incipientes, quo Joannes de ipso sermonem intulit. Nam Moysis legalia et Judaicum cultum proprium tempus habuisse ait; quod Joannis præsentia finitur; prophetas quoque usque ad Joannem Judæis auctores fuisse ut Moysis legalia servarent. Sed primum Joannem initium Novi Testamenti fecisse, utpote ipsius præcursorem. Ipso autem primo, ætate illa, regnum cælorum conctis hominibus nuntiante, dignos illo homines in ipsum vi irrumperere putabimus, si consideremus quam gravis sit conatus hominibus terræ incolis iter ad cælum tendere. Namque homines natos, et mortali carne circumdatos, naturalibus appetitibus fieri superiores, et voluptatem omnemque turpem cupiditatem cobibere, vitamque angelicam velle in terris imitari; ita ut æque ac Paulus dicere possint: *Nostra autem conversatio in*

Θεογενεας, cum siglis supra secundum vocabulum.

causis est⁴⁶; quidni hoc violentum sit, ac propo-
modum præter naturam supraque vires esse vi-
deatur? Quis vero religionis nostræ ascetas comens
carneam suam propomodam emortuam officere, ut
dicant: *Cum Christo crucifixus sum, vivo autem
jam non ego*; quia, inquam, non fatobitur, vere hos
vim facere regno cœlorum? Quod si quis præterea
obserret mirabilem sanctorum martyrum constan-
tiam, quis rursus non dicat vim inferri ab his re-
gno cœlorum, prout Servator jam prædixit?

XVIII.

Congrue admodum non multitudini tantum tur-
bisque tunc assistantibus primam parabolam intulit
Christus⁴⁷, verum etiam iis qui postea ad ejus au-
diendos sermones conventuri erant; rei gerendæ
differentias divina provisione declarans, causasque
prædicens ob quas nonnulli divina gratia excident.
Initium parabolæ seminator est, et hujus exitus ad
eos qui extra erant, tum seminis projectio, et hoc
haud pari modo recipientes regiones. Jam hæc esse
regni mysteria ipsemet testatus est. Nam et semina-
tor de supernis exiverat, et illic redibat; nempe
ut ipse docebat, dicens: *Ego es Patre processi, et
vento*⁴⁸. Sed et de propriis sui regni conclavibus
exiverat ad illos qui exteri ei facti erant, postquam
expulsi Deus Adamum, et collocavit eum juxta pa-
radisum deliciarum. Ille autem exsul propter inobe-
dientiam factus, et extra paradisum ejectus, inte-
rioris agriculturæ semina pessumdedit, instar
illius contumacis adversus patrem filii, qui acceptam
substantiam in aliena regione dissipavit. Christus
vero benignitate optimi Patris exivit, seminator fa-
ctus, venitque ad nos externos haud aliam ob causam,
nisi ut in nobis seminaret cœleste semen. Solus au-
tem ipse exivit ad seminandum; quandoquidem et is
solus erat omnium seminator. Multi quippe de cœ-
lestibus venerunt stationibus, atque ad homines se
contulerunt, sed non seminandi causa: non enim
seminatores erant, sed administratorii spiritus in
ministerium missi. Moyses autem, et post eum pro-
phetæ hæc mysteria regni cœlorum hominibus dis-
seruerunt, sed parvulus adhuc erudierunt, insipientes
a malluz errore averterunt, et idololatriæ illor-
um morbo medicinam facere studuerunt, eorumdem
animas, velut novalla quædam, semine vegetantes.
Solutus autem universalis sator, Dei Verbum, ben-

ἀγγελικὸν εἶδέναι βίον ὥστε λέγειν ὁμοίως Παῦλος
δύνασθαι, Ἐμῶν δὲ τὸ κολλίτευμα ἐν οὐρανῶς
ἐπάρχει, πῶς οὐ βίαιον, καὶ, ὡς ἂν τις εἰποι, παρὰ
φύσιν καὶ ὑπὲρ δύναμιν εἶναι δοκεῖ; Τίς δὲ τοὺς τῆς
θεοσεβείας ἀσκητὰς ὁρίων μονονουχί κικροῦν τὴν ἐπι-
τῶν σάρκα, ὡς ἐπαληθεύοντας λέγειν· Χριστῶ συνε-
σταύρωμαι, ζῶ δὲ οὐπέτι ἐγὼ, οὐκ ἂν ὁμολογήσειεν
ἀληθῶς βιάζεσθαι αὐτοὺς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρα-
νῶν; Εἰ δ' ἐπιστήσιε τις τῆ θαυμαστῆ προθέσει τῶν
ἀγίων μαρτύρων, πῶς οὐκ ἂν εἰποι βιάζεσθαι αὐτοὺς
τὴν βασιλείαν κατὰ τὴν σωτήριον προαγόρευσιν (7);
IH⁸ (8).

Σφόδρα καταλλήλως τοῖς ὅλοις καὶ πλήθεσι τὴν
πρώτην ἐποίησατο παραβολὴν ὁ Χριστὸς, οὐ τοῖς τότε
παριστώσιν αὐτῷ μόνοις, ἀλλὰ καὶ τοῖς μετὰ ταῦτα
συνελευσομένοις ἐπ' ἀκροάσει τῶν αὐτοῦ λόγων, τὰς
διαφορὰς θετικῆς δηλώσας προγνώσει, προφήτας τε τὰς
αἰτίας τῶν τῆς χάριτος τῆς θείας ἀποπεσομένων.
Ἀρχὴ δὲ τῆς παραβολῆς ἐστὶν ὁ σπορεὺς καὶ ἡ τού-
του ἔξοδος πρὸς τοὺς ἔξω, ἡ τε τοῦ σπόρου πτώσις
καὶ αἱ τοῦτον οὐχ ὁμοίως καταβεβήμεναι χώραι.
Μυστήρια δὲ ταῦτα εἶναι τῆς βασιλείας αὐτὸς ἐμαρ-
τύρει. Ὁ τε γὰρ σπορεὺς ἄνωθεν ἐξῆει καὶ κατήει·
ὥσπερ οὖν αὐτὸς εἰδίδασκε λέγων, Ἐγὼ ἐκ τοῦ Πα-
τρὸς ἐξῆλθον, καὶ ἦκα. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν οὐρανόων
ταμιεῖον τῆς αὐτοῦ βασιλείας ἐξῆει πρὸς ἡμᾶς τοὺς
ἔξω γενομένους ἐξ ἐκείνου (9), ἐξ οὐρανοῦ ἐξέβηκεν ὁ
θεὸς τὸν Ἀδάμ, καὶ κατήκεισεν αὐτὸν ἀπέναντι τοῦ
παραδείσου τῆς τρυφῆς. Ὁ μὲν γὰρ ἀπόβλητος διὰ
τὴν παρακοὴν γενομένος, καὶ τοῦ παραδείσου βληθεὶς
ἔξω, τὰ ἐκ τῆς ἐνδοῦ γεωργίας σπέρματα ἀπολωλέκει,
κατὰ τὸν ἀρηγιάσαντα τοῦ πατρὸς υἱόν, καὶ τὴν οὐ-
ρανίαν ἦν εἰληπὸς ἐπὶ τῆς ἀλλοδαπῆς χώρας διασπαθή-
σαντα· ὁ δὲ φιλανθρωπικῶς τοῦ παναγίου Πατρὸς
ἐξῆλθεν, αὐτὸς ἦν ὁ σπείρων, καὶ ἐξῆλθε πρὸς ἡμᾶς
τοὺς ἔξω γενομένους, δι' οὐδὲν ἕτερον ἢ τὸ σπείραι,
ἐπεὶ καὶ μόνος αὐτὸς ἦν ὁ τῶν ὄλων σπορεὺς. Πολλοὶ
μὲν γὰρ ἐξῆλθον ἐκ τῶν οὐρανόων διατριβῶν, καὶ
κατήλθον εἰς ἀνθρώπους, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τῷ σπείραι·
οὐ γὰρ ἦσαν σπορεῖς, ἀλλὰ λειτουργικὰ πνεύματα εἰς
διακονίαν ἀποστελλόμενα· Μωυσοῦς δὲ καὶ οἱ μετ'
αὐτὸν προφήται οὐ τὰ μυστήρια τῆς τῶν οὐρανόων
βασιλείας ἀνθρώποις καταβέβηκεν, νηπίους ὅτε παι-
δαγωγούντες, καὶ ἀφρονες τῆς κατὰ τὴν κακίαν ἀπειρ-
γοντες πλάνης, θεραπεύειν αὐτῶν κειρώμενοι τὴν τῆς
εἰδωλολατρίας νόσον, καὶ ὥσπερ νεοῦντες αὐτῶν καὶ
ἀρσύντες τὰς ψυχὰς. Μόνος δὲ ὁ τῶν ὄλων σπορεὺς,

⁴⁶ Phil. iij, 20. ⁴⁷ Matth. xiii, 5. ⁴⁸ Joan. viii, 42.

(7) Videsis partim his similia in Syriaca *Theophania* lib. iii, 21, 22, 23, et lib. iv, 32, ubi priscorum Christianorum mira ac severa virtus egregie describitur.

(8) Citatur hoc titulo in cod. A. f. 122, et cod. L. f. 14, b: *Ἐξοσβίον βί. Θεοφανσίας*. Vides hic manifeste dici βίβλιον non tantummodo β. Superponitur autem in cod. A. compendium significans τατάριον vel potius τατάριον (mendose tamen in cod. L. πρώτου vel πρώτου). Recipere in *Theophania* Syriaca, lib. iv, 35 et 34, sermo est de parabola seminatoris; verum tamen multo brevius. Neque ego corie titulos

codicum Vaticanorum, qui hoc fragmentum ex *Theophania* esse affirmant, negare aut delere queo, præsertim quia, facta textuum comparatione, luce meridiana clarius apparet tractum hunc ex illo prorsus opere esse derivatum.

(9) Animadvertite quam hæc congruat cum Syriaca seu Anglica *Theophania*, lib. iv, 34: *He therefore went forth from within, and came out. Where then was he within, but above the world? where he existed; and in the end of the world he came forth, and came down to us, who were without the kingdom of heaven.* Mihi de aliis locis similibus dicere.

ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, φιλανθρωπία τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθε, καὶ βασιλεία καὶ σπέρματα καὶ εὐαγγελισμὸς τοῦ Θεοῦ λευτοῦργός τὸ τῶν ἀνθρώπων συνάψων γένος· ἐπὶ τοῦτοίς οὖν μόνος αὐτὸς τὴν ἀπὸ τῶν πατρικῶν βασιλείων ἐποιεῖτο ἐξόδον· οἱ δὲ τὰ παρ' αὐτοῦ σπέρματα καταδεξάμενοι τὰς ἐαυτῶν ψυχὰς οἷα δὴ χώρας γεωργῶν παρεῖχον τῷ Λόγῳ, καὶ διὰ τῶν ἀκοῶν τὸν οὐράνιον ὑπαδέχοντο σπόρον.

Εἰ μὲν οὖν (10) οἱ μαθητευόμενοι μίᾳ ὑπῆρχον προαιρέσεως, οὐδὲν ἐχρῆν διακρίνειν καὶ ἀφορίζειν τούτους ἀπ' ἄλλῶν· ἐπειδὴ δὲ παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις ἡ τοῦ αὐτεξουσίου ἐπράτει δύναμις, ἄλλοι τε ἄλλως ἐαυτοὺς καὶ τῷ καταβληθέντι ταῖς ψυχαῖς οὐρανίῳ σπόρῳ κατακέχρηται, εἰκότως οἷα Θεοῦ Λόγος τὴν γνῶσιν προειληφώς τῶν μελλόντων, ὅποια πείσεται εἰς ἀνθρώπους ὁ παρ' αὐτοῦ σπόρος πεσών, θεσπίζει. Πῶσιν γοῦν θαυμαστῶς τὴν καταβολὴν τῶν οὐρανίων σπερμάτων τὴν εἰς ἀνθρώπους ἰσχύσαν· καὶ δὴ δύο τάγματα τῶν τῶν σπόρον καταδεξαμένων ἔσεσθαι, διδάσκει· πρότερον τὸ τῶν καταξιουμένων μὲν τῆς κλήσεως τῆς οὐρανίου, δι' ἀπροσεξίαν δὲ καὶ βραθυμίαν τῆς χάριτος ἀπολείπουσιν· δεύτερον δὲ τὸ τῶν πολυπλασιαζόντων τὸν σπόρον ἐν ἀγαθαῖς καρποφορίαις. Τρεῖς δὲ ἐν ἑκατέρῳ τάγματι διαφορὰς τίθισιν· οἱ γὰρ τὸν σπόρον ἀπολλύντες οὐχ ὅμοιον ἔσονται τῆς ἀπωλείας τὸν τρέπον· οἱ τ' αὖ γεωργοῦντες αὐτὸν, καὶ τὸν ἐξ αὐτοῦ πορίζομενοι καρπὸν, οὐχ ἴσην ἀποφέρονται τὴν εὐπορίαν· ἔτι πρὸς τούτους καὶ τὰς αἰτίας τῆς ἀπωλείας τῶν τῶν σπόρον ἀπολλύντων προγονοῦσι θετικῇ περιστάσει· ἡ γὰρ διὰ βραθυμίας ἀφυλάκτους τὰς ἐαυτῶν ψυχὰς ἀπολείποντες, τὰ καταβληθέντα αὐτοῖς σωτήρια σπέρματα ἀπολωλέκασιν, ἀρπασάντων αὐτὰ ἐκ τῆς αὐτῶν διανοίας τε καὶ μνήμης, ἐχθρῶν τινων καὶ ἐπιθυμῶν ἡτοῖ πνευμάτων καὶ δαιμόνων πονηρῶν τὸν περιγεῖον διπταμένων ἀέρα, ἡ ἀνδρῶν γοήτων καὶ ἀπατηλῶν, ἡ λόγων ἐναντίων τῇ ἀληθείᾳ· ἢ δὴ πατεινὰ οὐρανοῦ ἰσχύσαν· ἡ δευτέρου δὲ φιλαργυρίαν καὶ φιληδονίαν, διὰ τε τὰς τοῦ βίου φιλοπραγμοσύνας, ἢ δὴ ἀκάνθας ἀπεκάλεσε, τὸν ἐν αὐτοῖς σπόρον ἀποκινῆσαι πεποιθήσασιν· ἡ τρίτον ὀργάνων καὶ περιστάσεων τοὺς ἀγῶνας οὐχ ὑπομειναντες, ἢ δὴ καὶ καύσωνα διὰ τῆς παραβλήτης προσεῖπεν, ἀπηλέγχθησαν μὴ κατὰ βάθος τῆς αὐτῶν ψυχῆς τὸν σπόρον ἐβρίζωμένοι, ἀλλ' ἐξ ἐπιπολῆς καὶ μέχρι τοῦ δοκεῖν ὡς πρὸς τινα καιρὸν ἀνθεῖν, καὶ τῆ τῶν πολλῶν φαντασίᾳ σπουδαίους εἶναι νομίζεσθαι· οὗ καὶ μακρῶ λαθόντας χρόνῳ ἐπιστάς ἀπῆλεγε· οὗ καὶ καύσωνα εὐθυδῶς ὁ Σωτὴρ ἰσχύσαν.

10 (11).

Ὁ δὲ αὐτὸς ἐδίδαξε τὴν αἰτίαν δι' ἣν τοῖς πληθεσὶ δι' αἰνιγμάτων τοὺς λόγους παρεδίδου· αὐτοῖς μὲν ἐφέσθαι εἰπὼν τὰ μυστήρια τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας μανθάνειν, μὴ δίδοσθαι δὲ ἕκείνοις, τοὺς ὄχλους

10) Cod. A. f. 122, b. Sequentia hæc cum præcedentibus apte connecti, quis non videt? quamquam in codice nonnisi nudum Eusebii nomen gerunt.

A gnitato Patris exiit, nova semina et regni caelorum mysteria fauste nuntiaturus, et supernis Dei ministris humanum genus consociaturus. Hanc ergo ob causam solus ipse e paterno regno processit. Qui autem semina ejus exceperunt, hi suas animas velut agros cultori Verbo exhibuerunt, et aure faventes caeleste semen admiscerunt.

Si quidem itaque Christiana doctrina eruditi, uno eodemque proposito essent, nihil opus esset discernere inter ipsos ac separare. Nunc quia in cunctis hominibus liberi arbitrii vis prævalet, alique aliter indole sua jactoque intra suas animas divino semine utuntur; ideo recte, utpote Dei Verbum, futuri scientiam præoccupans, quid semini suo inter homines sparso eventurum sit, prædicat. Casum itaque mirifice appellat caelestium seminum in homines projectionem. Duosque docet fore recipientium semen ordines: priorem illorum qui caelestem vocationem sortiti, per socordiam tamen atque ignaviam gratia excidunt: secundum ordinem illorum qui semen egregio fructu multiplicat. Tres porro in utroque ordine differentias statuit. Nam et qui semen pessumdant, haud pari modo extinguunt: vicissimque ii qui illud excolunt, ex eoque fructum gignunt, haud pari ubertate sunt. Insuper causas etiam lapsus eorum qui semen pessumdederunt, divina provisione sistit. Nam vel ignavo incustoditas animas suas esse sinentes, injecta in has semina amiserunt, rapientibus scilicet ex ipsorum mente ac memoria inimicis quibusdam atque insidiosis spiritibus malisque dæmonibus, qui in hoc circa tellurem aere volitant: vel contrariis fraudulentis doctrinis; quæ omnia caelestium volucrum nomine indigitavit. Vel etiam secundo loco avaritia et voluptatis studium, et variæ mundi curæ, quas spinas dixit, semen in ipsis emori cogunt. Vel denique tertio loco, persecutionum ac pressurarum certamina non sustinentes, quas æstus nomine in parabola appellavit, coarctati sunt haud alte in illorum anima semen fuisse radicatum, sed in superficie tantummodo ac specie, brevi tempore effloruisse, et vana plebis opinione habitos esse homines frugi; quos diu latentes demum revelat, ignis insiar explorans, et minime genuinos coarguens tempus, quod æstum apto vocabulo appellavit Servator.

ὁ πυρωτικὸς καὶ τῶν οὐ γνησίων διελεγκτικὸς καιρὸς,

XIX.

Item Christus causam docuit cur ad multitudinem non absque ænigmate loqueretur: discipulis quidem concedi dicens, ut mysteria regni Dei discerent, non tamen turbis. Ait enim: *Est autem hæc para-*

(11) Cod. L. f. 16, b. Conferantur sequentia, ut jam dixi, cum Syriaca *Theophania*, iv, 35.

bola : Semen est verbum Dei, etc.⁴⁸ — Diversos animarum habitus in iis qui doctrinam ejus subsequente tempore suscepturi erant, recte admodum revelat Dominus. Tres videlicet ordines hominum fore dicit, qui doctrinam suam semen haud bene sint recepturi. Tres vicissim egregiorum hominum cheros, bonae terrae instar doctrinae fructum uberem ac multiplicatum edituros. Ergo illos qui facta in animam suam semina pessumdant, causas habere dicit tres. Nam vel mundi curis, ac rerum minime necessariorum studio, et opibus delictisque impliciti, semen suum ebruentes, spinis quodammodo suffocare videntur. Vel minime in mentis suae penetralibus recepto semine, celeriter extinguunt, angustis correpti. Vel tertio denique causa amittendi dati seminis sibi sunt, dum patulas aures praebent hominibus decipiendi studiosis, et facta in illorum animam semina diripiendi. Haec igitur secundam suam provisionem a Servatore praedicta fuerunt. Sic autem rem se habere exploratissimum est. Haud aliter enim nonnulli excident religionis doctrina, nisi aliquo e praedictis ab eo modis. Similiter melioris quoque ordinis, illorum scilicet qui caeleste regnum sunt adepturi, tres classes Matthaeus statit⁴⁹. Cuncti enim ab uno satore et agricola in animabus suis, seu fertilibus bonisque agris, unum idemque receptum semen, pro viribus excolunt; neque tamen pari numero multiplicat, verum plurimam singuli in bonis suis differentiam pro se ferunt. Etsi enim unum fuit in his omnibus semen, unus item idemque sator, non tamen singulorum sedulitas ac voluntas parem in omnibus fructum protulit: quamobrem ne agriculturae quidem redditus par ubique fuit: sed alii triginta retulerunt, alii trigesimum numerum duplicarunt, alii denique labore praecellentes, centuplicem fructum dederunt. Prior ergo ille ordo haud aliter divina fructificatione privatur, nisi aliquo e praedictis modis. Qui autem in contrario ordine sunt, pura anima et genuine mentis proposito, saluati recepto semine, vicissim pro suae animae viribus fructificationem suam multiplicat.

θαρά ψυχῆ και προαιρέσει γησιῶ τὸν σωτήριον ὑποδεξάμενοι σπόρον, πάλιν κατὰ δυνάμιν τῆς αὐτῶν ψυχῆς πολυπλασιάζουσι τοὺς αὐτῶν καρπούς.

Etiamsi saecularibus, inquit, nonnisi per parabolam facta verba sunt, ut videntes non videant, et audientes non intelligant propter suam incredulitatem; nihilominus cuique digno totus sermo erit perspicuus. Nam nec lucerna ut ne luceat incenditur, neque ut sub modio vel lecto condatur⁵⁰: ita nihil adeo erit absconditum, ut nulli omnino innotescat. Sic etiam caelorum regni mysteria per parabolam dicta, etsi fidei extraneos latent, quorum etiam causa involute sunt prolata, non tamen impenetrabilem omnibus sensum habebunt. Ita ergo sunt dicta, ut a dignis tantummodo cognoscantur. Quamobrem vos, discipuli mei, et cernitis et auditis mentis oculis atque auribus purificatis ea quae multitu-

⁴⁸ Luc. viii, 11. ⁴⁹ Matth. xiii, 23. ⁵⁰ Luc. viii, 16.

(12) Cod. A. f. 124. Cod. L. f. 16. 6.

δηλώσας· ἴση γάρ· ἔστι δὲ αὐτὴ ἡ παραβολὴ· Ὅσα πόρος ἔστιν ὁ λόγος τοῦ θεοῦ, κ. τ. λ.—(12) Τὰς ἐν ψυχῆς διαφορὰς τῶν τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ μελλόντων ὑποδεξάμεθα ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις εἰ μάλιστ' ἀγγυμοὶ ὁ Κύριος· καὶ τρεῖς μὲν τάγματα τῶν οὐ γησιῶς τὸν σπόρον τῆς αὐτοῦ διδασκαλίας παρατελεσμένων ἔσεσθαι προαγορεύει· τρεῖς ἑσώτως ἀγαθῶν χοροὺς τῶν δικτῆν εὐδαίμων χώρας πολυφοροῦντων καὶ πολυπλασιαζόντων τὸν λόγον. Τῶν μὲν οὖν ἀπολλύντων τὰ καταβαλλόμενα τῇ αὐτῶν ψυχῇ σπέρματα αἰτίας εἶναι φησι· τρεῖς· ἢ γὰρ ὑπὸ φροντίδων τοῦ βίου, καὶ τῆς παρὰ τὰ μὴ ἀναγκαῖα σπουδῆς, ὑπὸ τῆς πλοῦτου καὶ τρυφῆς, καταχωννύντες τὸν ἐν αὐτοῖς σπόρον ἐοικασί τοῖς ὑπὸ ἀκτανθῶν ἀποπνίγουσι· ἢ οὐκ ἀπὸ βῆδους διανοίας αὐτῶν παραδεξάμενοι, ὅστων ἀποσθάνονται περιστάσεις καταλαβούσης· ἢ κατὰ τρίτην αἰτίαν αἰτιοὶ ἀπαιτίας καθίστανται τοῦ ἐν αὐτοῖς σπόρου, τὰς αὐτῶν ἀκοῆς ἐκιδόντες ἀνέτως τοῖς ἐξαπατῆν ἐθέλουσι καὶ ὑφαρπάξιν τὰ ἐν τῇ αὐτῶν ψυχῇ καταβληθέντα σπέρματα. Ταῦτα μὲν οὖν κατὰ πρόγνωσιν τοῦ σωτῆρι προέλεκτο· τοῖς δὲ ἔργοις οὕτως ἔχοντα ἡ ἐνάργεια περιστήσιν· οὐκ ἄλλως γὰρ ἐπίπικουσι τινες τοῦ τῆς θεοσεβείας λόγου ἢ καθ' ἕνα τῶν ὑπ' αὐτοῦ προβηθέντων τρόπων. Ὡσαύτως δὲ καὶ τοῦ κρείττονος τέγματος τῶν τευξομένων τῆς οὐρανοῦ βασιλείας τρεῖς εἶναι τάξεις καρίστη κατὰ Ματθαῖον, πάντων μὲν ὑπ' ἑνὸς σπορέως τε καὶ γεωργοῦ τὰς αὐτῶν ψυχῆς, οἳ δὲ χωραὶς εὐδαίμων καὶ ἀγαθαῖς, ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ὑποδεξαμένον σπόρον, γεωργησάντων δὲ αὐτὸν κατὰ δυνάμιν, πολυπλασιασάντων τε οὐκ ὁμοίως, ἀλλὰ κλειστόν ἐκάστων ἐνδειξαμένων ἐν ἀγαθοῖς διαφορὰν· εἰ δὲ εἰς μὲν ἦν πᾶσιν αὐτοῖς ὁ σπόρος, εἰς δὲ καὶ ὁ αὐτὸς σπορέως, οὐ μὴ τὸ ἐξ ἐπιμελείας τῆς ἐκάστου προαιρέσεως, ἕνα τοῖς πᾶσιν ἐπορίζεται· διὸ οὐδὲ ὁ τῆς γεωργίας καρπὸς ὁμοίως παρὰ τοῖς πᾶσιν ἦν· ἀλλ' οἱ μὲν τριακοντάχου ἐκαρποφόρου, οἱ δὲ παρὰ τοῦτους ἑξήκαστον, εἰ δὲ ὑπερβάλλοντες τῇ φιλοπονίᾳ ἑκατοντάχου τὸν καρπὸν ἀπεδίδοσαν. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν οὐκ ἄλλως τῆς κατὰ θεὸν στέρονται καρποφορίας ἢ καθ' ἕνα τῶν λελεγμένων τρόπων· οἱ δὲ ἐναντίως ἐκείνους διακείμενοι, κα-

(13) Εἰ καὶ τὰ μάλιστα, φησί, τοῖς ἔξω διὰ παραβολῆς εἴρηται τὰ λεγόμενα, ἵνα βλέποντες μὴ βλέπωσι, καὶ ἀκούοντες μὴ συνιῶσι διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν, ἀλλὰ τοῖς γε ἀξίοις σαφῆς ἔσται πᾶς λόγος. Ὅτε γὰρ λύχνος ἐπὶ τῆ μη φαίνειν ἐξάπτεται, οὐδ' ἐπὶ τῆ καλύπτεσθαι ὑπὸ μῶδιον ἢ κλίνην· οὐκέτι κρυπτεῖν ἔσται πάντῃ λαυθάνον, ὡς μὴ τισὶ γούν γνωρίζεσθαι· οὕτως καὶ τὰ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν μυστήρια διὰ παραβολῆς λεγόμενα, εἰ καὶ τοῖς ἔξω τῆς πίστεως λαυθάνει, δι' οὗ καὶ ἐπιτεκαλυμμένως εἴρηται, ἀλλ' οὐ τοῖς πᾶσιν ἀπόρητον περιέξει τὸν νοῦν· λείπεται γούν ὡς ἂν μόνοις τοῖς ἀξίοις γνωρίζοιτο. Διὸ παρ' ἡμεῖς, οἱ ἔμοι μαθηταί, καὶ βλέπετε καὶ ἀκούετε διανοίας ὀφθαλμοῖς καὶ ὡσεὶ κεκαθαρμένοι· τὰ μὴ τοῖς

(15) Cod. A. f. 124, b. Cod. L. f. 18.

πᾶσι καταληπτὰ· ὑμῖν γὰρ τοῖς ἔχουσι τὴν εἰς ἐμὲ πίστιν· καὶ ἡ τῶν ἀποβρήτων προστεθήσεται γνώσις· τοῖς δὲ μὴ πιστεῖν ἔχουσιν εἰλικρινῆ, προσποιουμένους δὲ ἔχειν, πρὸς τὸ μηδὲν πλεόν ἐκ τῶν παραβολῶν γινώσκεισθαι, καὶ στέρησις ἔσται τοῦ δοκοῦντος αὐτοῖς ὑπάρχειν, ἐλεγχθείσης αὐτῶν ἐν καιρῷ τῆς προσκοιήτου πίστεως.

Ὁ γὰρ χρόνος πάντων ἐλεγχῶν· κἂν οὖν πρὸς ἄλλῃον ἢ καθ' ὑμῶν ἰσχύση διαβολὴ καὶ συκοφαντία, ἀλλ' ἐπιὼν ὁ μακρὸς χρόνος, καὶ διαλάμπουσα δι' ὑμῶν πᾶσιν ἀνθρώποις καταβαλλομένη διδασκαλία(14), τὰ νῦν τῶς λαθάνοντα τοὺς πολλοὺς ἐκλάμψαι ποιήσει, καὶ τοὺς συκοφάντας ἐλέγξει. Βλέπετε οὖν πῶς ἀκούετε· ὁ ἔχων γὰρ σπουδαίαν προαίρεσιν λήφεται Πνεύματος χάριν καὶ σοφίας καὶ γνώσεως, καὶ ἀξίαν τῶν πόνων τὴν ἀμοιβήν· καὶ ὅς ἂν μὴ ἔχη, καὶ ὁ δοκεῖ ἔχειν, ἀρθήσεται ἀπ' αὐτοῦ· τὰ γὰρ ἐκ φύσεως ἡμῖν ἐνόντα, ἢ διὰ χάριτος δοθέντα, εἰ μὴ διὰ συνειρητικῆς προσοχῆς καὶ σπουδῆς φιλοπόνου φυλάττωμεν, ταῦτα ζημιωθησόμεθα, οὐ μόνον μηδὲν προσλαμβάνοντες, ἀλλὰ προσαπολλύντες καὶ ὁ ἔχειν ἐδόξαμεν· καὶ εἰ ὅς ἔχει τὸ φύσει εὐήκοον πρὸς τὸν λόγον, τούτω καὶ ὁ λόγος ἀληθινῶς δίδεται, καὶ προσγίνεται τῇ φυσικῇ συνέσει τὸ ἐκ θείας ἀκροάσεως σοφόν. Ὅς δὲ οὐκ ἔχει τὸ διὰ τῆς ἐξ ἀρχῆς δημιουργίας ὑπάρχον αὐτῷ σῶον φυλαττόμενον, ἴσως τὸ μηδὲ νῦν ἔχοντι καθίσταται, φρενοβλαβῆς ὑπὸ τοῦ πονηροῦ γενόμενος· καθάπερ καὶ ὁ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔχων, εἰ μὴ βλέπει, ἴσως τῷ τυφλῷ γεγίνηται· καὶ φαίη τις ἂν αὐτὸν ἀφηρηθεῖσθαι τῶν ὀφθαλμῶν· οὕτως οἱ πολλοὶ δι' ἐαυτοὺς πρὸς τὸν λόγον ἀσύνετοι· ὅτι οὐδὲ τὴν ἀρχὴν προσέχοντες ἀκούουσιν, ἀλλ' ἀπέβριψαν ἀμελεῖα τὸν λόγον.

K' (15).

Ἐπιγράφει γε μὴν ἐνταῦθα σπορέα ἑαυτὸν ὁ Κύριος, κτῆπον δὲ ὀνομάζει τὸν κόσμον (16). Δινητούμενος δὲ τὴν ἐν τῷ σπόρῳ δύναμιν ὅποια τις εἴη, κόκκῳ σινάπεως αὐτὸν παραβάλλει, ὅς τῶν παρ' ἀνθρώποις λόγων, Ἑλληνικῶν τε καὶ βαρβαρικῶν, τῶν δὲ σοφίαν τινὰ τοῦ αἰῶνος τούτου προλαχομένων, σμικρότατος εἶναι δοκεῖ καὶ εὐτελέστατος, δύναμιν γε μὴν οὐ τὴν τυχοῦσαν ἐν ἑαυτῷ φέροι. Καὶ ἔστιν ὁ αὐτοῦ σίτος μὲν, καθ' ὃ ψυχῶν τροφίμος ἔστι, καὶ τροφῆς τῆς παρὰ τῷ θεῷ παρεκτικῆς· κόκκος δὲ σινάπεως, καθ' ὃ βραχύτατος μὲν ἀπάντων τῶν σπερμάτων· οὐδὲ γὰρ ἔστιν ἄλλο τῶν ἐπὶ γῆς καταβαλλομένων σπερμάτων τούτου τῇ σμικρότητι συγκρίνεσθαι δυνάμενον, διὰ τὸ κέντρῳ ἰσοκίεσαι, καὶ σχεδὸν ἀτόμῳ καὶ ἀμερεῖ σῶματι· ὁμοῦς δὲ εἰς τοσοῦτον μέγεθος ἐπιδίδωσιν, ὡς πᾶν τὸ τῶν λαχάνων καλύψαι γένος. Ὅ δὲ καὶ αὐτὸ ἐκδασιν ἔργοις αὐτοῖς σύμφωνον εἰδείξει ταῖς προβήσεσιν· αὐτίκα γοῦν ὀφθαλμοῖς πάρεστι παραλαμβάνειν, ὡς ὁ σπόρος ὁ εὐαγγελικὸς, σπειρό-

11. 12 Matth. XIII, 31; Luc. XIII, 19.

(14) Congruunt hæc belle cum *Theophania* Syriaca, lib. IV, 31.

(15) Grande hoc fragmentum, usque ad verba ὑποβεβαμένων αὐτὸν, perspicuum gerit titulum in

dini intelligibilia non sunt. Vobis enim, qui in me creditis, arcanorum quoque adjicietur notitia. Ii autem qui param fidem non habent, sed simulant, præterquam quod nihil de parabolis intelligent, eo etiam spoliabuntur quod videntur habere, cum illorum ficta fides idoneo tempore coarguetur.

11 Nam tempus cuncta coarguit. Etiam si igitur tantisper criminatio vel calumnia adversus vos forte prævaleat; at subsequens prolixum tempus et splendida per vos cunctis hominibus impertita doctrina, ea quæ nunc multos latent, illucescere faciet, et calumniatores redarguet. Animadvertite igitur quomodo audiatis. Nam qui habet bonum propositum, accipiet Spiritus gratiam et sapientiæ ac scientiæ, dignamque laborum mercedem: ei vero qui non habet, etiam id quod videtur habere, auferetur. Etenim quæ naturaliter nobis insunt, vel gratis data sunt, nisi continenti attentione, studioque industrio custodiamus, amittemus, non modo nihil inasuper accipientes, verum etiam eorum quæ habere putabamus, detrimentum patientes. Sane qui ad doctrinam audiendam alacer est, huic resapse doctrina iradiur, et illius naturali intelligentiæ accedit divinæ lectionis sapientia. Qui autem jam inde a primæva creatione datam indolem non habet incolumem, hic par mente carenti est, a malo demone vecors effectus. Sicut et ille qui oculos habens nihil tamen videt, par cæco est, meritoque dicetur oculis orbatus. Sic nimirum multi propria culpa hebetes ad doctrinam sunt, quia jam inde ab initio audire illam renuerunt, sed a cordia sua abjecerunt.

XX.

Dicit se hoc loco 11. Dominus satorem, agrum autem terrarum orbem. Ut autem quanta semini vis sit insita innuat, grano sinapis illud comparat: quod quidem, inter hominum doctrinas, sive Græcas sive barbaricas, quotquot sapientiam aliquam hujus sæculi præ se ferunt, minimum esse videtur atque villissimum, neque tamen vulgarem virtutem continet. Est autem illa doctrina, frumentum quidem quatenus animarum nutritrix est, et alimoniam a Deo datæ ministra; granum vero sinapis, quatenus seminum omnium est tenuissimum. Neque enim est aliud ex his quæ in terram projiciuntur seminibus, hujus parvitati comparandum, ita ut puncto simile sit, et velut atomo et sine partibus corpori; et tamen in tantam excrescit magnitudinem, ut omne olerum genus superet. Quod profecto habere exitum revera consonum prædictionibus ostendit. Ecce enim oculis spectare licet, quomodo evangelicum semen, sub ipsis sattonis primordiis

codice A, f. 164: βιβλίῳ τετάρτῳ Θεοφανίας, cum solitis tantum numeri siglis supra β.

(16) Sic in *Theophania* Syriaca, IV, 34.

invisibile fuerit, et præ doctrina qualibet vere minimum et contemptissimum. Deinde vero tantum cepit incrementum, ut universum orbem repleverit. Fuit ergo revera per cunctas gentes semen hoc majus quam Græcorum et barbarorum sapientia, quam Matthæus oleribus comparavit, infirmitatem ita et corruptibilitatem humanarum doctrinarum significans. Namque et apud prophetas dictum de ipsis est: *Tanquam fenum velociter crescent, et quemadmodum olera herbarum cito decident*⁵⁵. Hujuscemodi sunt sophistarum ac philosophorum doctrinæ disciplinæque, quæ aliquandiu herbescunt, brevique tempore florent, sed non diu post excidunt per se ipsæ corruptæ: ita ut alibi feno tectorum comparat eas David⁵⁶, quod, priusquam revelatur, jam exaruit.

Sunt istæ igitur sapientium hujus sæculi doctrinæ, infirmæ nimirum et oleracæ, feno florenti similes. Secus vero omnium minimum et tenuissimum inter semina, regni nimirum cælorum evangelicum verbum, acre mordensque velut sinapi, quod tamen longe excrevit, et humanæ sapientiæ superius evasit: atque in altum sublatur omnia loca occupavit, ita ut magna arbor ex eo sit orta, cæli volucrum capax qui in ejus ramis consistunt. Olim id quidem simplicibus verbis Servatoris voce prolatis, divina prognosticaque virtute prædicebatur. Jam vero in quale quantumque opus prædictio processerit, quantumque creverit doctrinæ vox, dici pro dignitate non potest. Tantum itaque progressu temporis salutare semen virtutem exeruit, ut germinata ex illo arbor, Id est, fundata a Servatore per universam terram Ecclesia, cuncta loca oppleverit; in ejus ramis cæli volucres habitant, angeli divi scilicet et cælestes potentiæ, quæ terram invisibiliter discurreunt; itemque animæ sanctæ alte gradientes, id est, vita sensuque sublimi ac cælesti præditæ. Namque hæc et non aliud quidlibet denotari a cæli avibus, Servatoris hæc parabola significat. Sicut econtrario in parabola seminantis vocabulo avium, insidiantes hominibus potentias denotabat, pari vocabulo dicens aves cæli diripuisse semen jactum iis qui juxta viam illud susceperant.

XXI.

Atque hæc necessario Servator discipulis suis mandabat⁵⁷, morbum gravissimum ipsorum animæ, tumorem atque jactantiam sanans, velansque ostentationem, ne ullatenus extollerentur, neve quid magnum aut superbum de se existimarent. Docet contra, nostri esse arbitrii in regnum introire, aut secus. Nam si, ut dicitur apud Matthæum, conversi sumus sicut parvuli, malitia scilicet parvuli, ut ait Apostolus⁵⁸; et si hoc regnum admittemus more simplicis et nulli adhuc vitio dediti infantis, et si puritatem atque innocentiam puerilis ætatis

⁵⁵ Ps. xxxvi, 2. ⁵⁶ Ps. cxviii, 6. ⁵⁷ Matth. xviii, 3. ⁵⁸ I Cor. xiv, 20.

(17) In codice A. f. 243. b. titulus mendose scriptus *Εὐσεβίου δευτέρως θεοφάνους*. siue dubio

A μενος μὲν ἐν ἀρχαῖς ἀφανῆς ἦν, καὶ πάντων ὡς ἀληθῶς εὐτελέστατος καὶ σμικρότατος λόγων· προῖων δὲ τοσοῦτον ἐπιδίδωκεν αὐξῆς τε καὶ μεγέθους, ὡς τὴν σύμπασαν οἰκουμένην πληρῶσαι. Γέγονεν οὖν ἀληθῶς μείζων τῆς παρὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν Ἑλλησι τε καὶ βαρβάρους σοφίας, ἦν λαχάνους κατὰ Ματθαῖον παραβέβληκε, τὸ ἀσθενὲς καὶ φθοριμαίων τῶν παρ' ἀνθρώποις μαθημάτων ὡς αἰνιξάμενος. Ἐταί καὶ ἐν προφήταις ἐλέγτο περὶ αὐτῶν· Ὡς χόρτος ταχὺ ἀποξηρανθήσονται, καὶ ὡς λάχανα χλόης ταχὺ ἀποκασοῦνται. Τοιαῦτα δὲ τὰ σοφιστῶν καὶ φιλοσόφων μαθήματα καὶ παιδεύματα, πρὸς καιρὸν μὲν χλοαῖζοντα, καὶ πρὸς ὄλιγον ἀνθούοντα, οὐκ εἰς μακρὸν δὲ ἐκκίπτοντα, καὶ ἐξ ἑαυτῶν φθειρόμενα· ὡς ἐν ἑτέροις χόρτων δομάτων ἀφομοιοῦν αὐτὰ, ὅς πρὸ τοῦ ἐκαστα-

B σθῆναι ἐξηράνθη.

Ἄλλὰ τὰ μὲν παρὰ τοῖς παρὰ τοῦ αἰῶνος τούτου τοιαῦτα, ἀσθενῆ καὶ λαχανώδη, καὶ χόρτων εὐθαλεῖ παρεικασμένα μαθήματα· ὁ δὲ βραχύτατος καὶ πάντων τῶν σπερμάτων μικρότατος, τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας καταγγελτικὸς λόγος, δριμύς μὲν καὶ δεκτικὸς καθάπερ τὸ σῖνηται, ὁμῶς δὲ ὑπερανέθη καὶ ὑπερηύξησε, κρείττων τῆς ἐν ἀνθρώποις ἀποδειχθεῖς σοφίας· καὶ ὡς ὑψωθείς πάντα τόπον ἐκάλυψε, ὡς καὶ δένδρον ἀποτελεσθῆναι μέγα ἐξ αὐτοῦ, χωρητικὸν πετεινῶν οὐρανοῦ κατασκηνοῦντων ἐν τοῖς κλάδοις αὐτοῦ· πάλαι μὲν ὑπὸ τῆς σωτηρίου γῆς ψιλῶς βήμασιν, ἐνθέρ γε μὴν καὶ προγνωστικῶ δυνάμει προανεφώνετο. Ὡς δ' εἰς ἔργα προεκχώρηκεν ἡ πρόγνωσις, εἰς αὐξῆν τε προῆλθεν ἡ φωνὴ τοῦ λόγου, οὐκ ἔστι κατ' ἀξίαν εἰπεῖν τοσαύτην γούν ὁ σωτήριος σπόρος ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις· ἐπιδίδεκεται ἀρστήν, ὡς τὸ ἐξ αὐτοῦ φῦεν δένδρον, τοῦτο δ' ἂν εἴη ἡ πανταχοῦ γῆς ἰδρυμένη αὐτοῦ Ἐκκλησία, τὰ πάντα πληρῶσαι· ὥστε ἐν τοῖς κλάδοις αὐτῆς κατασκηνοῦσαι τὰ πετεινά τοῦ οὐρανοῦ, ἀγγέλους δηλαδὴ θείους καὶ οὐρανίας δυνάμεις, τὰς περὶ γῆν ἀφανῶς διυπταμένας, ψυχὰς τε ἀγίας καὶ μετεωροπόρους, βίω καὶ φρονήματι μεταρσίους καὶ οὐρανίους· ταύτας γὰρ εἶναι καὶ οὐδὲ ἄλλας τὰ πετεινά τοῦ οὐρανοῦ ἡ σωτήριος ἐν τούτοις ἠνέξατο παραβολή· ὡς ἐμπαλιν διὰ τῆς τοῦ σπόρου τὰς ἐπιβούλους τῶν ἀνθρώπων ἐδήλου δυνάμεις, ὁμῶνύμως πετεινά οὐρανοῦ φήσας διηρακέναι τὸν σπόρον τῶν παρὰ τὴν ὁδὸν ὑποβεξαμένων αὐτόν.

KA' (17).

D Καὶ ταῦτα δὲ ἀναγκαίως ὁ Σωτὴρ τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς παρεδίδου, νόσον ἀργαλεωτάτην τῆς αὐτῶν ψυχῆς, χαννότητά τε καὶ ἀλαζονείαν ἰώμενος, καὶ κωλύων τὸ μέγαλαυγον, ὡς ἂν μήποτε ἐπαρθεῖεν, μηδὲ τι μέγα μηδὲ ὑπερηφανον περὶ ἑαυτῶν φρονήσαιεν. Διδάσκει δὲ ἀντικρὺς ἐφ' ἡμῖν κείσθαι· τὸ εἰσελθεῖν, ἢ μή, εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Εἰ γὰρ κατὰ τὸν Ματθαῖον στραφέντες γενοίμεθα ὡς τὰ νήπια τῆ χαλῆς νηπιόζοντες κατὰ τὸν Ἀπόστολον, καὶ εἰ δεχοίμεθα τὴν βασιλείαν ὡς ἁπλοῦν καὶ ἀπειρέκατον παιδίον, καὶ εἰ τὸ καθαρὸν καὶ ἀμίαντον τῆς παιδικῆς

corrigenus Εὐσεβίου δ' Θεοφάνειας, *Eusebii in quarto Theophaniae*.

ἡλικίας ζηλώσωμεν, εισελθεύμεθα εἰς αὐτήν· ἀλλὰ ἅπαντες εὐνοήσωμεν ἑαυτοὺς διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· ὅτι οἱ τῶν ἐκτεμῶν τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς πᾶν τὸ ἀσχερὸν καὶ ἀκλίμαστον πάθος, εἰ καὶ τὴν τοῦ σώματος ἡλικίαν προβεθεῖται εἰς ἀνὴρ, στραφεὶς γένοιτ' ἂν ὡς παιδίον. Εἰ δὲ μηδὲν τούτων πράξαιμεν, ἀποφάσει τοῦ Σωτῆρος ὑποβληθώμεθα, μετὰ τοῦ ἀμὴν ἀποφηνάμενου, ὅτι εἰ μὴ πράξαιμεν ταῦτα, οὐκ ἔσται ἡμῖν εἰσιτηρὸν εἰς τὴν βασιλείαν.

ΚΒ' (19).

Ὅμοια δὲ κατὰ τῷ Ματθαίῳ καίτοι παραβολῇ. Ὁσπερ, γὰρ φησιν, ἄνθρωπος ἀποθημῶν ἐκάλει τοὺς ἰδίους δούλους, καὶ ἔδωκε πέντε τάλαντα, ἔδωκε δὲ δύο, ἔδωκε δὲ ἓν· ἐπέειπε πολλὰ τυγχάνει τὰ χαρίσματα διάφορα τοῦ ἁγίου Πνεύματος αἱ διαιρέσεις, ἐκαστῶ δὲ δίδονται πρὸς τὸ συμφέρον· γένοιτο ἂν ποτε ἄλλοις τῶν μέτοχοις χαρίσματος, ὃ δὲ δύο, ὃ δὲ ἓν πλείονων· οὕτως οὖν εἰρηται, τῷ μὲν δοθῆναι πέντε τάλαντα, τοσούτων χαρισμάτων διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος αὐτῷ δεδορημένων· ἑτέρῳ δὲ οὐ τοσαῦτα, ἀλλ' ἓν μόνον δίδεται, ὃς πλείονος τύχοι ἂν κατακρίσῃται, ὅτι μὴδὲ πολλὰ εὐνοήσῃ ὡς ἀποκῆσαι τῇ τῶν πλείονων ἐργασίᾳ, οὐδὲ τοῦ ἐνὸς τὸν καρπὸν ἐπορίσασθαι, ἀργὸν δὲ αὐτὸ φυλάξαι, καὶ μὴ μεταδοῦς ἑτέροις, στερησεται καὶ τούτου κατὰ τὴν σωτήριον ἀπόφασιν, ἐλέγχοντος αὐτὸν τοῦ κυρίου ἐπὶ ἀργίᾳ καὶ ὀκνηρίᾳ, καὶ φοδερᾶν ἀπειλήν καὶ κρίσιν ἀπότομον κατ' αὐτοῦ ἐκπέροντος. Οἱ δὲ καὶ πλείονων τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἡμευμένων χαρισμάτων, εἶτα τοῦτων τὸν καρπὸν διὰ τῆς πρακτικῆς ἐργασίας πολυπλασιασάντες, κατὰ τὸν καιρὸν τῆς τῶν λόγων συνάρσεως δεξιᾶς καὶ ἀγαθῆς μαρτυρίας τεύξονται. Ἐν ὀλίγοις γὰρ δοκιμασθέντας τοὺς κατὰ τὸν ἐνεστῶτα βίον, μειζόνων τῶν κατὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα καὶ οὐρανῶν ἐπάθλων καταξιώσει. Τὸν δὲ πονηρὸν καὶ ἄνηρον δούλον ἐλέγξας ἐπὶ τῇ πονηρίᾳ καὶ τῷ ὀκνηρῷ, τῇ προσηκούσῃ παραδώσει δίκην· ὀκνηρὸν μὲν αὐτὸν εἰπὼν διὰ τὸ μηδὲν ἐθαλῆσαι τῶν δεόντων ἐργάσασθαι, πονηρὸν δὲ διὰ τὸ τολμησῆσαι φάναι τῷ ἑαυτοῦ κυρίῳ, Ἀύστηρὸς εἰ ἄνθρωπος, καὶ τὰ ἔξῃς. Ἀπελέγξας τοῦν αὐτὸν πρότερον ὡς ἐναντιολογούντα, καὶ ἐκ τοῦ στόματος κατακρίνας αὐτὸν, ὅτι, καίπερ αὐτὸν αὐστηρὸν καὶ ἀπειρητὸν κυρίῳ εἶναι φήσας, ὅμως κατεργόνησεν ὡς μηδὲν ἀγαθὸν θελήσας πράξαι, δικαιοτάτην ἐξέοισι τὴν κατ' αὐτοῦ ψῆφον, σκότω παραδοῦς αὐτὸν ἐξωτάτω, ὡς οὐ μόνον ἀργὸν καὶ πονηρὸν, ἀλλὰ καὶ ἀχρεῖον καὶ ἀπόβλητον δούλον. Δόξει μὲν οὖν ἀπερίεργος ὄσον ἐπὶ τῇ ἀκολουθίᾳ περὶ τοῦ μηδὲν ἐργασάμενου, ἀλλὰ ἀποκρύψαντος τὸ τάλαντον, τοῦτ' εἰρησθαι· ἐπεὶ δὲ τὸ εἰς ἡμᾶς ἦγον (20) Ἑβραῖοις χαρακτηρήσιν Εὐαγγέλιον τὴν ἀπειλήν οὐ κατὰ τοῦ ἀποκρύψαντος ἐπήγειν, ἀλλὰ κατὰ τοῦ

¹⁷ Matth. xv, 14.

(18) Utor hoc verbo, quod est in fragmentis antiquissimis veteris Itale Matth. xix, 12, a me editis cum sancti Augustini genuino Speculo; Idque vocabulum in meo quoque glossario Spicil. t. ix, jure scripsi: Sunt spadones, etc., qui se ipsos spadonaverunt propter regnum. Quo pio sensu, et quidem huc respiciens, etiam Tertullianus De cult. fem. ix, dixit, se spadonavi assignant propter regnum Dei.

A adamabimus, in regnum introibimus: imo etiam si nosmet propter regnum cœlorum spadonabimus (18); sic enim homo præcedens ex anima sua tarpem quamlibet et intemperantem passionem, etsi corporis ætate jam vir evaserit, conversus fiet tanquam puer. Sin vero nihil horum fecerimus, Servatoris sententia subijcemur, cum dictione amen intermiantis, quod nisi ita nos gesserimus, non patebit nobis ad regnum introitus.

XXII.

Par apud Matthæum quoque exstat parabola. Etenim homo, ut ait, peregre proficiscens, vocavit servos suos; et uni quidem dedit quinque talents, alteri duo, tertio denique unum¹⁷; quia multa sunt dona, et diversæ sancti Spiritus distributiones; unicuique autem datur prout expedit. Contingit quippe aliquando ut aliquis uno dono potiat; duobus alter, alius denique pluribus. Sic ergo dictum est, alii quidem data fuisse quinque talents, quia totidem sancti Spiritus dona illi attributa sunt: alii autem haud totidem, sed unum datum fuisse; qui graviolem damnationem perferet, quia cum multa non accepisset, ne forte ad operosius negotium torperet; nihilominus ne ex uno quidem fructum retulerit; quod cum iners custodiverit, neque aliis fuerit impertitus, hoc ipso spoliabitur, secundum Servatoris effatum, damnante eum iudice de socordia atque ignavia, terribilesque minas et diram sententiam adversus eum ferente. Qui vero plura sancti Spiritus munera collata habuerunt, et deinde harum fructum operoso labore multiplicarunt, hi quo tempore rationum dati et accepti collatio fiet, faustum bonumque testimonium referent. Namque in paucis probatos, in præsentem nimirum vita, majoribus in futuro sæculo et cœlestibus præmiis dignabitur Dominus. At vero nequam servum et pigrum, incusata ejus improbitate et ignavia, congrua pœna afficiet; socordem eum jappellans, quia officium non præstitit; nequam autem, quia domino suo dicere ausus fuerit, Austerus es homo, et reliqua. Igitur eo coarguto quod repugnantia loqueretur, et ex ore ejus damnans, quia cum eum austerum et inexorabilem iudicem esse dixisset, nihilominus tam fuerit negligens ut nihil agere boni voluerit, justissimam feret in eum sententiam, tenebris exterioribus eum tradens, non modo ut socordem et nequam, verum etiam ut inutilem domoque pellendum famulum. Videbitur ergo apparenter, haud satis accurate quod attinet ad sensuum sequelam, hoc de illo fuisse dictum qui nihil operans talentum abscondit. Certe quod Hebraicis

(19) Hoc quoque ingens fragmentum usque ad verba extrema παραδώσει δίκην, gerit titulum in codice A. 254. h. Eusebion β. (cum siglis supra β.) Θεοφανεως: Eusebii, libro quarto Theophania.

(20) Etiam in Syriaca Theophania lib. iv, 12, laudat Eusebius Evangelii exemplar Hebraicis (id est Syriacis) litteris scriptum. Jam vero cum in Vat. bibliotheca codex existet Syriacus sub numero XIX, priscus adeo ut Eusebii ætatem exæquare posse

litteris conscriptam Evangelium ad nos devenit, minas illas haud contra talenti occultatorem, sed contra luxuriose viventem intendit. Tres enim ibi representantur servi; alius domini substantiam doverans cum meretricibus et saltricibus; alter opere multiplicans; tertius talentum occultans. Deinde ait unam quidem benevole exceptam, alterum reprehensam tantummodo, tertium in vincula coniectam. Ambigo, an forte apud Matthaeum post absolutum contra ignavum servum sermonem, quae sequitur sententia, haud in hunc, sed per epanalepsin dicta fuerit adversus comedentem et bibentem cum ebriosis.

Haec igitur ita apud Matthaeum dicta fuerunt in monte Olearum, ubi Servator cum discipulis consistens de mundi consummatione disserabat. Praedictam autem parabolam solus Lucas commemorat tanquam dictam a Servatore quo tempore apud Hierichnatem degerebat²⁰. Quare nec eandem hanc cum illa esse putandum est, quoniam quae in ambabus leguntur, haud similia sunt. Hic enim decem dicuntur servi, illic haud pari numero. Hic singuli singulas minas accipiunt, illic alius quinque talenta, aliter duo, tertius unum accipit. Hic qui decuplavit minam, audit: Euge, serve bone et fidelis, quia in minimo fuisti fidelis, esto potestatem habens super decem urbes. Qui autem ex una fecit quinque, similiter audit: Tu quoque supra quinque urbes esto. In talentorum vero parabola dicebatur: euge, serve bone; in paucis fuisti fidelis, super multa te constituam; intra in gaudium domini tui.

Age vero parabolae explanationem ad compendium conferentes, ita dicimus. Arbitrabantur nonnulli, primo Servatoris nostri adventu regnum ejus fore, idque tunc incepturum existimabant statim ac Hierosolyma ascendisset. Adeo illos admiratione perculerant patrata ab ipso miracula. Adversus hanc opinionem Servator docet, haud ante a Patre so regnum accepturum, quam peregre ab hominibus ad Patrem abierit. Id vero hac parabola affirmavit dicens: *Homo quidam nobilis abiit in regionem longinquam, ut acciperet sibi regnum, et rediret*; nobilem quidem semet appellans propter carnalem D nativitatem quam ex Abrahamo, Isaaco, Jacobo, Davide, atque horum posteris sortitus erat. Quare et hominem se nominavit. Dum vero ait profectum in regionem longinquam, suum in caelum de terra reditum significavit. Addens denique, se accepto regno reversurum, secundam suam theophaniam, gloriosam atque regalem, denotavit. Porro praedictae tempore peregrinationis servos illius dicit acceptas minas diverso successu fuisse negotiatos: cives vero ejusdem ipsi infensos, missa post cum lega-

²⁰ Luc. xix, 12.

videatur; isque lingua Palaestina contineat ss. Evangelia, cupide consului num ibi haec parabola haelegeretur, ut modo ait Eusebius; sed contrarium

A δούτως ἐζηήσας. Τρεῖς γὰρ δούλους περιεῖχε, τὸν μὲν καταφαγόντα τὴν ὑπαρξιν τοῦ δεσπότου μετὰ πορνῶν καὶ ἀλητηρίων, τὸν δὲ πολλαπλασιάσαντα τὴν ἐργασίαν, τὸν δὲ κατακρύψαντα τὸ τάλαντον εἰς τὸν μὲν ἀποδεχθῆναι, τὸν δὲ μεμψθῆναι μόνον, τὸν δὲ συγκλεισθῆναι δεσμοτηρίῳ. Ἐπιστήμη, μήποτε, κατὰ τὸν Ματθαῖον, μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ λόγου τὴν κατὰ τοῦ μηδὲν ἐργασασμένου ἢ ἐξῆς ἐπιλεγομένη ἀπειλή οὐ περὶ αὐτοῦ, ἀλλὰ περὶ τοῦ προτέρου κατ' ἐπανάληψιν λέλεται τοῦ ἐσθίουτος καὶ πίνοντος μετὰ τῶν μεθύοντων.

Ταῦτα μὲν οὖν οὕτως εἴρηται κατὰ τοῦ Ματθαίου ἐπὶ τοῦ ὄρους τῶν Ἐλαιῶν, τοῦ Σωτήρος τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς συνόντος καὶ τὰ περὶ τῆς συντελείας προδιαταλλομένου· τὴν δὲ προκαιμένην παραβολὴν μόνος Λουκᾶς ἀπεμνημόνευσεν, ὡς τοῦ Σωτήρος εἰρηκτός αὐτὴν καθ' ὅν χρόνον ἐν Ἱερουσάλημ διατριβὰς ἐποιεῖτο. Διόπερ οὐδὲ τὴν αὐτὴν ἐκείνη ταύτην εἶναι ὑποληπτέον, ἐπεὶ μηδὲ τὸ ἐν αὐτοῖς φερόμενα ὁμοία τυγχάνει. Ἐνταῦθα μὲν γὰρ δέκα λέγονται δούλοι, ἐκεῖ δὲ οὐ τοσοῦτοι· καὶ ἐνταῦθα ὁ καθείς ἀνὰ μίαν μὲν λαμβάνει, ἐκεῖ δὲ ὁ μὲν τις πάντε τάλαντα, ὁ δὲ δύο, ὁ δὲ ἓν. Καὶ ἐνταῦθα ὁ μὲν τις δεκαπλασιάσας τὴν μὲν ἀκρίβει, Εὗ, δούλι ἀγαθὸ καὶ πιστὸ, ὅτι ἐν ἐλαχίστῳ πιστός ἐγένου, ἴσθι ἐξουσίαν ἔχων ἐπάνω δέκα πόλεων· ὁ δὲ τὴν μίαν πάντε ποιήσας ἀκρίβει, Καὶ σὺ γένου ἐπάνω πάντε πόλεων. Ἐν δὲ τῇ τῶν τάλαντων παραβολῇ ἐλέγετο, Εὗ, δούλι ἀγαθὸ, ἐπὶ ὀλίγα ἦς πιστός, ἐπὶ πολλῶν σε καταστήσω· εἰσελθε εἰς τὴν χαρὰν τοῦ Κυρίου σου.

Τὴν γε μὴν εἰς τὴν παραβολὴν ἐρμηνησίαν ἐπιτεμνόμενοι φάμεν· Ὑπὲρβαθόν τινες κατὰ τὴν πρώτην τοῦ Σωτήρος ἡμῶν παρουσίαν τὴν βασιλείαν αὐτοῦ γενήσεσθαι· καὶ τοῦτο ἐνόμιζον εἶσεσθαι παραχρῆμα τότε ἐπειδὴν ἐπιβῆ τοῖς Ἱεροσολύμοις· οὕτως ἐξέπληκτον αὐτοῖς αἱ θεοσημαίαι ὑπ' αὐτοῦ συντελούμεναι. Πρὸς δὲ οὖν ταύτην τὴν ὑπόνοιαν ὁ Σωτὴρ διδάσκει, μὴ πρότερον αὐτὸν παρὰ τοῦ Πατρὸς τὴν βασιλείαν ἀπολήψεσθαι, ἢ τὴν ἀποδημίαν τὴν ἐξ ἀνθρώπων πρὸς τὸν Πατέρα στείλασθαι. Τοῦτο δὲ διὰ τῆς παραβολῆς παρίστη, λέγων· Ἀνθρωπικός τις εὐγενής ἔμπορεύθη εἰς χώραν μακρὰν, λαθεῖν ἑαυτῷ βασιλείαν καὶ ὑποστρέψαι· εὐγενῆ μὲν ἑαυτὸν καλῶν διὰ τὴν κατὰ σάρκα γενεὴν ἐξ Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, ἐκ τοῦ Δαβὶδ καὶ τῶν τούτου διαδόχων γεγενημένην· διὰ καὶ ἀνθρωπὸν ἑαυτὸν ὠνόμαζε. Λέγων δὲ, Ἐμπορεύθη εἰς χώραν μακρὰν, τὴν ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανὸν ἀνοδοῦ ἑαυτοῦ ἐσήμανεν. Ἐπιφέρων δὲ τὸ, λαθεῖν ἑαυτοῦ βασιλείαν καὶ ὑποστρέψαι, τὴν δευτέραν αὐτοῦ θεοφάνειαν, τὴν ἐνδοξον καὶ βασιλικὴν, παρίστη. Ἄλλὰ γὰρ κατὰ τὴν λεχθεῖσαν ἀποδημίαν τοὺς μὲν αὐτοῦ δούλους

comperi; ita ut de alio exemplari loquatur Eusebius necesse sit.

μνδς φησιν ελληφέναι καὶ εἰργάσθαι διαφόρων· A liono, dominatum ejus detrectasse. Servorum quidem nomine, cunctos denotat ipsi credentes : mina omnibus æque data, notitiam regni colorum : negotiatione, fructum a singulis, post illam notitiam, per sua bona opera collatum. Cives ejus osores, circumcisum populum, cujus cum conversationem pertulerit, et legibus obtemperaverit, recte sese civem illius appellavit. Osores vero ejus, et odii opera exhibentes, insidias ei struendo, haud his contenti fuerunt ; verum etiam post ejus ex hominibus excessum maledictis eum incessunt, et suis etiam ad Deum precibus detestantur, regnumque detrectant, et ne hoc ullo tempore eveniat deprecantur. Verumtamen his etiam invitis regnum ipse accipiet. Revertens per suam alteram theophaniam, B dignis quidem, servisque se dignis dominabitur. Hos tamen in certas classes distribuet; alios nempe regalibus honorans muneribus propter ipsorum facta præclara ; nam præsides urbium, et populorum principes constituet. Alios autem ob ignaviam reprehensos, iis etiam honorum partibus, quibus antea utebantur, spoliabit. Illos denique cives ejus appellatos, inimicos veteres, et huic appellationi congrua facta exsecutos, et legatione quoque missa ipsum detestatos, per eas nempe quas recitare solent contra eundem diras, in medium adduci jubebit ante regalem gloriæ suæ thronum; moxque justo judicio exercito, conveniente supplicio afflicet.

μνδς δὲ τινὰς πολίτας αὐτοῦ μισοῦν αὐτὸν, καὶ διὰ πρεσβείας παραιτεῖσθαι αὐτοῦ τὴν βασιλείαν. Τοὺς μὲν οὖν αὐτοῦ δούλους πάντας ἐδήλου τοὺς εἰς αὐτὸν πεπιστευκότας· τὴν δὲ μνδν τὴν πᾶσιν ἐξ Ἰσοῦ δεδομένην τὴν γνῶσιν τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας· τὴν δὲ ἐργασίαν τὴν ἐκάστῳ πρὸς τῆ γνῶσει κατορθομένην ἐν ἀγαθαῖς πράξεσι καρποφορίαν· πολίτας δὲ θαυτοῦ μισοῦντας αὐτὸν τοὺς ἐκ περιτομῆς, ὧν τὴν πολιτείαν ὑπομείνας, καὶ ὑπὸ τὸν αὐτὸν γεγυῶς νόμον, εἰκότως πολλὴν αὐτὸν αὐτῶν ἀνηγόρευσεν· οἱ δὲ μισοῦντες αὐτὸν καὶ τοῦ μίσους ἔργα ἐνδείξάμενοι διὰ τῆς κατ' αὐτοῦ ἐπιβουλῆς οὐκ ἠρέεσθησαν αὐτῇ, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἐξ ἀνθρώπων ἀποδημίαν αὐτοῦ, ταῖς κατ' αὐτοῦ ἀραῖς καὶ ταῖς πρὸς τὸν θεὸν εὐχαῖς ἀθετοῦντες αὐτὸν, καὶ τὴν αὐτοῦ βασιλείαν παραιτούμενοι, καὶ ἀπαυχόμενοι τοῦτο γενέσθαι. Ὁ δὲ, καὶ μὴ βουλομένων αὐτῶν, παραλήφεται τὴν βασιλείαν· ἐπανελθὼν γε μὴν κατὰ τὴν δευτέραν αὐτοῦ θεοφάνειαν, τῶν μὲν ἀξίων καὶ αὐτοῦ δούλων βασιλεύσει. Καὶ τούτων αὐτῶν πρότερον τὴν διάκρισιν ποιήσει, τοὺς μὲν ἀποδεξόμενος καὶ βασιλικαῖς τιμῆσιν δωρεαῖς, ἐφ' οἷς διεπράξαντο κατορθώμασιν· ἠγούμενους γὰρ πᾶσιν καὶ ἀρχοντας αὐτοὺς ἐτέρων καταστήσει· τοὺς δὲ ἐπ' ἀργία μεμψάμενος, καὶ ἧς ἐδόκουν πρότερον μετεσχημένα μίτρας στερήσει· τοὺς δὲ ὀνομασμένους αὐτοῦ πολίτας τοὺς πάλαι ὄντας ἐχθροὺς, καὶ τὰ ἐχθρῶν ἔργα εἰς αὐτὸν ἐνδείξάμενους, καὶ μετὰ ταῦτα ὀπίσω αὐτοῦ πρεσβείαν ἀπιστοακότας καὶ παραιτησαμένους αὐτὸν, δι' ὧν εἰώθεισαν κατ' αὐτοῦ ποιεῖσθαι ἀρῶν (21), εἰς μέσον ἀχθῆναι κελεύσει πρὸ τοῦ βασιλικοῦ τῆς δόξης αὐτοῦ θρόνου, καὶ περὶ δικαιοσύνη (22) κριτηρίῳ χρώμενος, τῇ προσήκουσῃ αὐτοὺς παραδώσει δίκην.

DE GRÆCIS THEOPHANIAE FRAGMENTIS GENERALIS ADNOTATIO.

Hactenus Eusebiana Theophaniae fragmenta, vel potius partes, ex tribus codicibus Vatt. A. E. L. edidimus. Et quidem eadem Theophania, in aliis quoque duobus recitatur Vatt. codicibus B. et F., qui tamen nonnisi exemplares sunt, et quidem imperfecti, ex codicibus A. et E. derivati. Itaque neutrius illorum nobis fuit necessarius usus. Jam vero quæcumque a nobis in superioribus solis edita fuerunt, ea vel Theophaniae titulo nominatim in codicibus denotabantur, vel cum Syriaca seu Anglica operis interpretatione congruebant, vel in prædictis codicibus adeo connexa erant cum partibus titulum Theophaniae præ se ferentibus, ut ab iis avelli nequirent, etiamsi aliquando nonnisi nudum Eusebii nomen gererent. De quibus omnibus lectores nostros singulis in locis admonuimus : nihil enim nobis majori curæ fuit, quam ut fideles accuratius videremur. Utiq; et aliæ partes erant, quibus Eusebii (non tamen Theophaniae) nomen erat inscriptum, quæque alicubi cum dicto opere partim consensiebant : quia tamen nimis liberum audaxque visum foret, eas cum certioribus Theophaniae partibus copulare, id consilium merito omisimus. Itaque hæc partes in commentario Eusebii ad Lucam supra dicto apparent ; quibus identidem et pro re nata quidquid erat observandum subscriptimus.

Nunc magna quæstio exoritur, quam nos viz attingere audemus, ne rem quodammodo nostram (quod est præjudicium in re litteraria noxium et odiosum) defendere videamur ; quid videlicet de Syriaca Theophania cum Græcis partibus comparata judicandum sit ; utrum videlicet ea plena sit, an compendio aliquo vel omissionibus imminuta fuerit ; quandoquidem Græca ejus, id est originalia, fragmenta in codicibus Vaticanis satis interdum differunt, quodque pluris interest, haud raro sunt proliziora, interdum denique in tota Theophania Syriaca non apparent. Equidem testor publice, nihil me præter veritatem optare aut velle, nullogue studio teneri huic potius patrocinandi opinioni, quam alteram refellendi, patientemque aream libenter relinquere, in qua se quilibet pro suo libito exerceat aut decerit. Illa tamen me non mediocriter movet similitudo, quod Syriaca trium epistolarum Ignatii translatio, in iisdem Nitriensibus exemplaribus nunc detecta, et a doctissimo Curetione edita, adeo brevior comperita est, ut capitula undecim omnia sparsim fuerint (prout ex Gallicis ephemeridibus disco (a), etenim Anglicana editione careo) quæ in Græco jam diu edito textu leguntur. Præterquam quod tam in epistolis Ignatianis quam in fragmentis Eusebianis aliæ quoque sunt minoris momenti varietates, modo aliquid interjaciendo, modo immutando, modo denique transferendo. Equidem ad

(21) Videtur Eusebius innuere diras quas Judæi in synagogis suis adversus Christum dicere solent.

(22) Ita cod.

(a) Auxiliaire catholique, t. II, p. 234 ; t. III, p. 81, 220, 272 ; t. IV, p. 244, 302.

Eusebium quod attinet, non ignoro paulo liberiores Græcarum catenarum methodum, qua excerpti lectus aliquando tantisper variari solent: quisquis tamen Græca nostra cum Syriacis conferet, ægre ut puto sibi persuadebit; fieri posse ut tot tamque grandia additamenta aliunde quam ab originali opere, desumpta sint. Cur enim catenarum Vaticanarum auctores Nicolaus atque Macarius, cur alius anonymus, primo quidem titulum Theophaniæ toties, et quidem sine ulla causa, finxissent, deinde tam longa segmenta huic potius quam alii titulo supponissent? Profecto fuit facillimum, Eusebii tantum nomen (quod aliquoties sit) Theophaniæ quoque fragmentis inscribere, sive alicujus amanuensis socordia sive voluntate; verum enimvero Eusebiano alicui diversi argumenti scripto titulum Theophaniæ tam serpe a Niceta Macarioque fuisse appictum, valde est incredibile. Quæ si ita se habent, sequitur ut Syrus Eusebii interpres, brevitati studens, partes aliquot operis subtraxisse videntur.

Atque ut ad exemplum epistolarum Ignatii revertar, dicat aliquis, apprimoque in suis perdoctis vindictis et. Curetonus, Græcum potius Ignatianarum epistolarum contextum interpolatum auctumque fuisse; quod idem fortasse de Græcis quoque Eusebianis dicendum alicui videbitur. Ignatianam ego questionem aggredi prorsus nolo, quæ nec propositi mei est, et a summis criticis jamdiu fuit ventilata. Ceteroquin ostendenda epistolarum illarum varietati ego quidem symbolam contuli, fragmento edito epistola ad Tarsenses, quod Anastasius præbiter a me vulgatus servavit (Script. vet. t. VII, p. 22.), quodque hoc loco non piget repetere, quandoquidem in Ignatii edita hactenus ad Tarsenses epistola non occurrit. Ἰγνατίου τοῦ θεοφόρου καὶ μάρτυρος ἐκ τῆς ἐποχῆς τοῦ ἐκ Ταρσῶν. Ἐὶ γὰρ ἦδεις δεῖ θεοῦ γλῶσσαι ἢ, ἐξηκουσθε δεῖ τῶν σαρκῶν ἡμέρας ἀνενδέξασθαι καὶ πᾶσι τοῖς σῶμα, καὶ εἰς τὸ διηγεῖσθαι τούτου κοινήσαι· διὰ τὸ οὐκ εἶναι; ἢν δὲ εἴη δεῖ ἀληθῶς ἀνέλαβε σῶμα ὁμοιωσάμενος ἀνθρώπου· διὰ μὲν γὰρ τοῦ πρώτου εἰδείν δεῖ θεός, διὰ δὲ τοῦ δευτέρου δεῖ καὶ ἀνθρώπος. Ἡ Ignatii theophori ac martyris, ex epistola ad Tarsenses. Si enim ipsum Dei Filium fuisse scires, utique etiam cognosceres, cum qui corruptibile corpus suum, quadraginta dierum spatio, cibo non indigum effecerat, potuisset etiam in perpetuum ita præstare. Cur ergo currit? Nemo ut ostendat se vere corpus assumpsisse, æque ac cæteros homines possibile. Priore ergo modo Deum, altero etiam hominem se esse demonstravit. Ceteroquin illa magis sententia mihi arridet, cuius Ignatio imminutum potius a Syris aliarumque gentium hominibus statuit, quam a Græcis Latinisque hominibus auctum: ægerrime enim ferrem tot nobis eripi sacræ et dogmaticæ doctrinæ capita, quæ in Nitriensi Syrorum exemplari desunt: præsertim quia partes ad his omissæ, apud perantiquos auctores laudantur.

Jam ut Theophaniam fortasse decurtatam a Syro interprete vehementer suspicer, ante omnia me cogunt partes Græcæ complures, quæ, prout in singulis locis dixi, partim titulum Theophaniæ gerunt, partim cum illis continuantur. Deinde cum reputo vis fieri potuisse ut Eusebium nullam hoc in opere prophetiam paulo disertius exponeret, ideo partem illam Danielicæ vaticiniæ ablegare non potui, præsertim Theophaniæ titulo Eusebii quoque nomine in codice ornatam. De cæteris additamentis accurate in singulis prope paginis ac fideliter dixi. Age vero Vaticana Theophaniæ fragmenta ex tertio quartoque libro præcipue sumuntur; pauca ex quinto; ex primo denique unum, quod Græca catena Patrum in Epist. ad Hebr. iv, 12, mihi suppeditavit. Jam causa cur ex tertio potissimum quartoque libro fragmenta Græca supersint, illa est, quod duobus his libris Eusebius publicam Christi Domini vitam, prædicationem scilicet, miracula ac mortem, concluderet; catenarum autem auctoribus hæc apprime idonea materia erat, qui ad evangelicam historiam commentario subnectebant. Porro qui tertium quartumque librum in Syriaca vel Anglica translatione legat, is facile agnoscat totam Eusebii narrationem nullo fere ordine fieri, sumptis modo ex hoc modo ex illo evangelista argumentis, nullo inter se vinculo nexu: quarto vero præcipue librum tam libero modo scribi, ut quidvis addi aut demi aut interponi possit, quin orationis cursus abrupti aut intercipi videntur. Ipse Eusebius in tertii libri calce ait, multo esse plura quæ de Jesu tractari poterant, a se tamen pauca eligi, quæ volumine quarto complecteris sit, quod cæteris prolatis fore promittit: quo ex dicto intelligimus, libri ejus dilatandi aut contrahendi liberam valde fuisse facultatem: quam rem haud nos equidem considerandam lectoribus proponeremus, nisi Græca nunc deprehensa fragmenta suspicionem nostram conjecturamque firmarent.

Porro fragmentorum nostrorum duplex quodammodo classis est; prior, undecim fragmenta continens, cum Syro ad litteram plerumque congruit, iis locis exceptis qui longius excurrunt. Altera classis, parem numerum fragmentorum habens, Theophaniæ æque titulum in codicibus nostris ostendit; et tamen partim variis cum Syriaco textu conspirat, partim nova ac inaudita omnino est. Atque hæc causa fuit, cur hæc nos posteriora propemodum secreverimus; nam si temporis operisque ordinem sequi libuisset, cum superioribus miscenda erant; quod in hac saltem prima editione nolimus, ut totius rei status evidentius constaret. Dicunt aliquis cum vulgari proverbio, Facile esse inveniri seu factis addere? Equidem in re de qua agimus, adagium nego. Namque et in Ignatianis epistolis, et in Eusebii Theophaniæ longe facilius fuit omittere, quam adjicere: siquidem qui omittit id unum fere cavet, ne orationis seriem incautus abruptat: qui autem addit, et excogitare nova debet et apte digerere cum styli aliqua imitatione rerumque similitudine. Profecto pauca, si minus nulla, cernimus priscorum opera quæ deinceps ab aliis aucta fuerint; brevitate vero quam plurima. Namque ut omittam quæ jamdiu editis in libris prostant; ecce in hoc volumine habemus Evangelicæ Eusebii Questiones ad Stephanum et ad Murinum ab anonymo nescio quo brevatas. Valerii Maximi duo ego compendia in lucem exiit Paradisi ac Nepotiani. In Vaticanis item codicibus compendia vidi hystoriarum Josephi et Orasii. Chrysostomum æque contractum in mus. cognovi, compendia insuper commentariorum Hieronymi ad Isaiam a Damiano quodam Daniele Remigio, ad Paulam a Claudio Taurianensi. In Vaticanis juris civilis reliquias leges aliquot edidi integras, quæ postea in Theodosiano codice sunt imminute, in Justiniano denique ad minimam brevitate redactæ. Denique etiam Augustini librorum De musica epitomem edidi in perveuto codice conservatam. Sed hæc hactenus, ne legentium otio videar abuti. Quæ omnia non ideo dixi, quia Syriacæ Theophaniæ, quod est opus pretiosissimum, laudem minuire ullo modo velim, vel dubitationem hanc certo dissolvere, aut fragmentis Græcis plus æquo sanere; sed causam potius xptiawétoicis viris, ac præsertim doctissimo ac laudatissimo Leo præbere studeo, ut controversiam, si ei videbitur, pro sua sapientia ventilat, judicium exerceat, lanceam prout veritas postulabit inclinet. Nihil enim ego magis opto quam ad rectam ejus sententiam accedere.

MONITUM IN SUBSEQUENS OPUSCULUM.

(ΜΑΙ, ΒΙΒ. Patr. IV, 208.)

In Constantini Magni Vita, quam scripsit, Eusebius narrat lib. iv, cap. 34, compositum a se fuisse de sanctissima solemnitate paschali ejusque ratione declarativum tractatum, quem prædicto Constantino nuncupavit: Περὶ τῆς ἀγιατικῆς τοῦ Πάσχα εὐρητικῆς προσφωνησάντων ἡμῶν ἀπὸ μυστικῆν ἀνακάλυψιν τοῦ τῆς εὐρητικῆς λόγου. *Sequente autem capitulo idem Eusebius recitat Constantini ad se litteras, quibus acceptum librum ac lectum valde commendat, et aliorum quoque multorum notitiæ et usui regali suo jussu traditum nuntiæ. En autem ipsa Christianissimi Augusti verba: Τὸ μὲν ἐγγεῖρημα μέγιστον, καὶ πάσης λόγων δυνάμειος κρατερόν, Χριστοῦ μυστήρια κατ' ἀξίαν εἰπεῖν, τὴν τε τοῦ Πάσχα ἀντιλογίαν τε καὶ γένοι, λυσιστλή τε καὶ ἐπίπικρον τελεσιουργίαν, ἐρμηνεύσαι τὸν προσήκοντα τρόπον· τὸ γὰρ θεῖον ἀνθρώποις ἀδύνατον κατ' ἀξίαν φράσαι, καὶ τοῖς νοῆσαι δυνατοῖς. Πλήν ὅμως ὑπερβαυμάσας σε τῆς φιλομαθείας τε καὶ φιλοτιμίας, αὐτὸς τε τὸ βιβλίον ἀσμένως, καὶ τοῖς πλεοσίν ὡς γὰρ τῆ περὶ τὸ θεῖον λατρεία γνησίως προσέχουσι, καθὼ ἐβουλήθη, ἐκδοθῆναι προσέταξα. Συνοριῶν τολύνη μεθ' ὄσης θυμηδίας τὰ τοιαῦτα παρὰ τῆς σῆς ἀγγιχίας δῶρα λαμβάνομεν, κ. τ. λ. « Maximam sans negotium est, et quod omnem dicendi vim saperat, Christi mysteria pro dignitate edisserere, et controversiam de paschate, festique hujus originem, nec non ejusdem nitilem simul ac laboriosam celebrationem decenter exponere. Nam res divinas ne ipsi quidem enarrare sufficiunt, qui eas cogitatione assequi valent. Verumtamen eximiam tuam doctrinam studium contentionem summopere admiratus, et ipse librum legi, utque in multorum, qui divinæ religionis observantiam sincere proficiuntur, manus perveniret, quemadmodum volueras mandavi. Cum igitur intelligas quanta cum voluptate hujusmodi munera a solertia tua suscipimus, » etc. Pergit mox imperator dicere, eundem librum in Latinam quoque linguam ex Græca fuisse translatum, quod auctoris justo merito ac fama tribuit.*

Jam vero hoc adeo laudatum opusculum, quod propter ventilatam in Nicæna synodo controversiam paschalem Eusebius scripserat, jam diu tum Græce tum Latine perierat; nisi Nicetas Serrarum episcopus in sua magna ad Lucam ms. catena partem ejus insignem atque prolixam conservavisset; quam ego Græce, prout in Vaticano codice comperi, ante hos annos edidi; nunc autem Latina quoque interpretatione donandam judicavi. Et gaudeo, quod in hoc scripto, præter reliquam eruditionem, insigne quoque testimonium dat Eusebius SS. Eucharistiæ sacramento. Utique Balthasar Corderius, vir doctus quem honoris causa nominō, in sua quam typis tradidit Patrum ad Lucam catena (quæ diversa a nostra Nicetiano est) p. 544-545, hoc Eusebii excerptum a se factum Latinum protulisse videtur; sed primo haud integrum, quia totæ apud eum desunt sectiones sexta et octava, necnon propemodum totæ decima et undecima, præter alias sparsim mutilas perturbatasque periochas: tum Corderii interpretatio ejusmodi est, quam si ego singillatim expenderem et castigarem, morosus sane et odiosus iudex viderer. Sic enim interdum is loquitur, ut quid fere in Græco suo manuscripto legerit, non facile agnoscas. Sed quod pluris interest, Græcus, id est originalis, Eusebii textus ante librum nostrum totus erat ineditus.

ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΤΟΥ ΠΑΣΧΑ ΕΟΡΤΗΣ.

EUSEBII CÆSARIENSIS DE SOLEMNITATE PASCHALI.

α'. Τάχα οὐκ ἀκαιρον ἂν εἴη καὶ αὖθις περὶ τοῦ Πάσχα διαλαθεῖν, ἀνοθεν Ἑβραίων παισὶν εἰκονικῶς παραδεδομένου. Ὅπηνίκα γοῦν Ἑβραῖοι, σκιάς μελλόντων ἐπιταλόντες, πρῶτος τὴν τοῦ φασηκ εὐρητικῆς ἐπέλουν, θρέμμα μὲν αὐτοῖ, ἐξ ἀγέλης ἐλαμβάνετο· τοῦτο δὲ ἦν ἀμνὸς ἢ πρόβατον (23)· εἴτ' αὐτοὶ τοῦτο δι' ἐαυτῶν ἔθνον· κάπειτα τῷ μὲν αἵματι πρῶτον ὑπέρθυρα καὶ φλιάς ἕκαστος τῶν ἰδίων κατέχριον οἰκῶν· ταύτη πη εἰς ἀνατροπὴν ὀλοθρευτοῦ αἱμάσσοντες οὐδοὺς καὶ μέλαθρα. Σαρξὶ δὲ τοῦ προβάτου τροφῇ χρώμενοι, καὶ τὰς ὀσφῦς ζῶνῃ περιδεδεμένοι,

⁹⁹ Exod. xii, 3.

(23) Posthinc, nec non alibi, omittuntur partes

1. Non erit fortasse intempestivum nunc etiam de Paschate sermonem institere, prout is olim ritus Hebræis, figuræ causa, traditus fuit ⁹⁹. Quando itaque Hebræi res futuras adumbrantes, primi solemnitatem phasec celebrarunt, pecudem sibi de grege sumpserunt: erat autem agnus vel ovis. Hanc victimam manu propria occiderunt. Exin ejus cruore superliminaria primum postesque suæ quisque domus inunxerunt; sic videlicet, ob exterminatorem arcendum, limen trabemque supernam cruentantes. Deinde victimæ carnibus vescentes,

aut corrumpuntur in catena Latina Balthasaris

zona lumbos præcincti, panibus azymis degustatis, intybis etiam appositis, de loco in locum, id est de Ægyptiorum regione in desertum, transferunt. Hæc illi agere in mandatis habuerunt, cum cæde ovīs esuque. Quamobrem illa ex Ægypto digressio, nomen fecit apud Hebræos festo transitus. Cæterum hæc in figura illis contingebant; nostri autem gratia scripta fuerunt⁶⁰. Atque ita Paulus interpretatur, dum symbolorum veterum veritatem his verbis aperit: nam *Pascha nostrum immolatus est Christus*⁶¹. Causam vero hujus immolandi Baptista sic exhibet dicens: *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi*⁶². Resapse victima, malorum omnium remedium, neci traditum fuit Servatoris corpus, quod instar expiationis, totius mundi peccatum abstulit. Propterea Isaias clare exclamavit: *Hic peccata nostra fert, et pro nobis patitur*⁶³.

2. Hujus ergo victimæ, id est Servatoris qui proprio sanguine humanum genus salvavit, intellectualibus pasti carnibus, videlicet dogmatibus atque doctrinis cælorum regnum nuntiantibus, deliciis merito divinis delictamur. Sed et fide erga sanguinem ejus, quem pro nostra salute lytrum obtulit, animæ domos, id est corpora, obsignantes, omne genus insidiantium dæmonum a nobis submovemus, transitusque solemnitatem celebrantes, transire ad divina studemus, veluti olim illi in desertum ex Ægypto commigrarunt. Ita nos quoque invium quoddam desertumque a multis iter facimus, vetus irreligiosi erroris fermentum anima expellentes, veraque intyba amaro et insuavi victu simul apponentes. Tempus quoque solemnitatis opportunum est, haud in medium hiemem incurrens, quæ tristis est; neque vicissim in mediam æstatem, quo tempore fervens solstitium, versantium in agris venustatem deterit; nimis item proluxæ sunt horæ, haud æquis partibus divisæ. Sed neque autumnale æquinoctium jucundum aspectum præ se fert, viduato agro, et suis fructibus tanquam filiiis spoliato. Superest ex his anni temporibus lætum ver, quod totius anni, ceu corporis caput est, cum sol primam stadii sui partem decurrit, luna autem pariter pleno orbis sui lumine noctis cursum in lucidum transformat diem. Ver, inquam, hiemalium tonitruorum terriculamenta discutit, longa (noctium) interstitia tollit, aquarum exundationes cohibet. Jamque nova splendente serenitate, tranquilla sunt navigantibus maria, sudusque aer terra iter facientibus. Regiones interim in agris gravidantur seminibus, et fructibus tumentes arbores, Dei donis exornatæ, agricolis laborum mercedem in benedictione præbent.

60 I Cor. x, 41. 61 I Cor. v, 7. 62 Joan. 1, 29. 63 Isai. lxxx, 4.

(24) Cod. evidenter τροφή, manifesto tamen mendæ pro τροπή.

(25) Loquitur priscorum more, apud quos cum tam æstate quam hieme dies duodenis horis con-

A τροφῆς τε ἀζύμων ἄρτων μετίστοντες, καὶ πᾶς πικρίων προσφερόμενοι, τόπον ἐκ τόπου διέβαινον, τὸν ἀπὸ τῆς Αἰγυπτίων γῆς ἐπὶ τὴν Ἐρημον. Ταῦτα γοῦν αὐτοῖς ὁμοῦ τῆ τοῦ προβάτου σφαγῆ τε καὶ τροφῆ πράττειν νενομοθέτητο. Ἐνθεν ἡ ἐξ Αἰγύπτου μετάβασις τὴν τῶν διαβατηρίων αὐτοῖς ἐπωνυμίαν ἐπέληρου. Ἄλλ' ἐκεῖνοις μὲν τυπικῶς ταῦτα συνέβαινε, ἐγράφη δὲ δι' ἡμᾶς. Καὶ γε διερμηνεύει Παῦλος τῶν παλαιῶν συμβόλων διαφανῶν τὴν ἀληθειαν δι' ὧν φησι· Καὶ γὰρ τὸ Πάσχα ἡμῶν ἐτύθη Χριστός. Τὸ δὲ αἵτιον τοῦ τυθῆναι αὐτὸν ὁ Βαπτιστὴς παρίστηναι εἰπών· Ἴδε ὁ Ἄμνος τοῦ Θεοῦ ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. Καὶ γὰρ σφάγιον κακῶν ἀπάντων ἀποτρόπαιον τὸ σῶμα τὸ σωτήριον τῷ θανάτῳ παρείδωτο, ὃ δὴ καθαροῦ δικτῆν τοῦ παντὸς ἀπέλιε κόσμου τὴν ἁμαρτίαν· κέκραγε γοῦν τηλαυγῶς Ἡσαίας· Οὗτος τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν φέρει καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾷται.

B β'. Τοῦτου δὲ τοῦ σωτηρίου θύματος τοῦ τῷ ἰδίῳ αἵματι τὸ πάντων ἀνθρώπων γένος ἀνασωσαμένου ταῖς λογικαῖς σαρκὶ τρεφόμενοι, μαθήμασι δηλαδὴ καὶ λόγοις βασιλείας οὐρανῶν καταγγελτικοῖς, τὴν κατὰ Θεὸν εἰκότως τρυφῶμεν τρυφήν. Ἄλλὰ καὶ πιστεῖ τοῦ αἵματος αὐτοῦ, ὃ δὴ λύτρον ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας ἀντιδέδωκε σωτηρίας, τοὺς ψυχῆς οἴκους τὰ σώματα κατασημαίνόμενοι, πᾶν γένος δαιμόνων ἐταθούλων ἐξ ἑαυτῶν ἀπελαύνομεν· καὶ τὴν τῶν διαβατηρίων ἑορτὴν ἐπιτελοῦντες, διαβαίνειν μελετώμεν ἐπὶ τὰ θεία, ὡς πάλαι τῆς Αἰγύπτου μεταθεθῆκαί τε ἐπὶ τὴν Ἐρημον. Ταύτη γοῦν καὶ ἡμεῖς ἀτριβῆ τινα καὶ Ἐρημον τοῖς πολλοῖς στελλόμεθα πορεῖαν, παλαιὰν ζύμην ἀθέου πλάνης τῆς αὐτῆς ψυχῆς ἐξόριον ποιούμενοι, καὶ τὰς ἀληθεῖς πικρίδας διὰ τῆς πικρίας καὶ ἀληθινῆς διαίτης προσφερόμενοι. Καὶ ὁ καιρὸς δὲ τῆς ἑορτῆς εὐκαιρὸς, οὐκ ἐν μέσῃ χειμῶνος ὥρα παρηγμένος· στυγρὸς γὰρ οὗτος· ἀλλ' οὐδ' ἐν μέσῳ θέρει κατὰλληλος ἦν, καθ' ὃν ἡ τροπή (24) φλεγμαίνουσα, τῶν κατ' ἀγροὺς σχολαζόντων περιαιρεῖται τὸ κάλλος· πλεονεκτεῖ δὲ καὶ τὰ τῶν ὠρῶν, οὐκ ἐπαμφοτερίζοντα τῇ ἰσομοιρίᾳ (25)· με-

C τῶν γὰρ τροπῆς οὐκ ἐπιτερητῆς ἡ θεά, χηρευούσης μὲν τῆς χώρας, τῶν δ' οἰκείων καρπῶν ὡς ἀντέκνων ἀπεστερημένης. Ἐὰρ δὴ λείπεται τὸ φαιδρὸν, ὃ δὲ τοῦ παντὸς ἔτους κεφαλὴ τις οἷα σώματος ἡγεῖται, ἡλόω μὲν δὲ ἄρει τὸ πρῶτον τμήμα διεικνούοντος, σελήνης δ' ἐκ παραλλήλου πλησιόσασί τῷ φωτὶ τὸν τῆς νυκτὸς δρόμον εἰς λαμπρὰν μεθαρμοζομένης ἡμέραν. Τοῦτο λύει μὲν κτύπων χειμερίων φόδητρα (26), λύει δὲ μακρὰ διαστήματα, πλημμύρας ὑδάτων μεταβάλλει. Ἡδὴ δὲ νεαρὰς ἐπιλαμπύσης αἰθρίας, γαλήνη μὲν τοῖς θαλαττεύουσι καθίσταται τὰ πελάγη, εὐδίων δὲ ἀέρα τοῖς κατὰ γῆν ὀδοιπόροις ἐνδίδωσι. Χῶραι δ' ἐν τούτῳ κατ' ἀγροὺς ἐγκύμοι-

D Θεοῦ δώροις ἀγαλλόμενα, γεωργοῖς πόνων τὰς ἀμοιβὰς ἐν εὐλογίαις παρέχει.

stare deberet, hæc necessario æstate longiores, hieme breviores computabantur.

(26) Æstuosis enim in regionibus hieme etiam tonitrua audiuntur.

γ. Οὗτος ὁ τῆς ἑορτῆς καιρὸς, Αἰγυπτίους μὲν Ἀ
 δλεθρον τοῖς δαιμόνων φίλοις, Ἑβραίοις δὲ ἑορτά-
 ζουσι τῷ Θεῷ, κακῶν ἐλευθερίαν προὔξεναι· οὗ-
 τος (26*) ἦν αὐτὸς ἐκεῖνος, ὁ δὲ καὶ ἐπὶ τῆς πρώτης
 τοῦ παντὸς κοσμογονίας τετρατημένος, καθ' ὃν ἡ γῆ
 ἐδλάστηκε, καθ' ὃν οἱ φωστῆρες ἐγένοντο, καθ' ὃν οὐ-
 ρανὸς καὶ γῆ παρήχθησαν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς· κατὰ
 τοῦτον καὶ ὁ Σωτὴρ τοῦ σύμπαντος κόσμου τὸ τῆς οἰ-
 κείας ἑορτῆς ἐξετέλεσε μυστήριον, καὶ τὴν οἰκουμένην
 (27) ὁ μέγας φωστὴρ, εὐσεβείας ἀγῶας καταδάμπρυνε
 καὶ δὴ γενέθλιον κόσμου ὁ καιρὸς περιέχειν εἴκοις. Κατὰ
 τοῦτον δὲ τὸν καιρὸν καὶ τύπος ἐτελείτο, τὸ παλαιὸν
 Πάσχα, ὁ καὶ διαθατήριον εἰρηται· ἀλλὰ καὶ προβά-
 του σφαγῆς σύμβολον ἔφερον· ἀλλὰ καὶ τροφῆ· ἀζύ-
 μων ἄρτων ἠντίτετο εἰκόνα. Ταῦτα δὲ ἐπὶ τῆν σωτή-
 ριον ἑορτὴν ἅπαντα συνεπληροῦτο· τὸ τε γὰρ πρό-
 βατον αὐτὸς ἦν καθ' ὃ περιέκειτο σῶμα. Αὐτὸς καὶ
 ἥλιος δικαιοσύνης, ἕαρος δὴτα θεοῦ καὶ σωτηρίου
 τροπῆς ἀπὸ χειρῶν ἐπὶ τὰ κρείττω τὸν τῶν ἀνθρώ-
 πων βίον διαλαβούσης. Αἰγυπτίω μὲν δαίμοσιν εἰσ-
 εἶτι καὶ νῦν θεήλατοι μᾶστιγες καταπέμπονται, λαοὶ
 δὲ πανταχοῦ γῆς οἰκοῦντες τὴν σφῶν ἐλευθερίαν τὴν
 ἐκ τῆς πολυκλιανῶς ἀθεότητος ἑορτάζουσι. Τῶν λαο-
 κλιανῶν δὲ πετευμάτων πεπαυμένων, καὶ χειμῶνος
 κακῶν, καινῶν καρπῶν εὐφορία διαφόροις χαρίσμα-
 σιν ἁγίου Πνεύματος τὴν Ἑκκλησίαν τοῦ Θεοῦ στε-
 φανοῦ· καὶ ἀπλῶς πᾶν γένος ἀνθρώπων ἐπὶ τὸ ἡμέ-
 τερον μεταβέβληται· χῆραι δὲ πᾶσαι, πρὸς τοῦ γεωρ-
 γοῦ λόγου τῆς κατὰ ψυχὴν γεωργίας τυχοῦσαι, τὰ
 ὠραία τῆς ἀρετῆς ἀνθὲ βεβλαστήκασι· ἀλλὰ καὶ
 τῶν τοῦ σκότους κακῶν ἠλευθερωμένοι, φωτὸς ἐν C
 ἡμέρᾳ Θεοῦ γνώσεως κατηξιώθημεν.

δ. Τοιαῦτα τὰ καινὰ μαθήματα πάλαι μὲν διὰ συμ-
 βῶλων ἐπεσκιασμένα, νωστὶ δὲ εἰς φῶς ἀνακακα-
 λυμένα. Καὶ δὴ καὶ ἡμεῖς τὸ κεφάλαιον τῆς ἑορτῆς
 κύκλων (28) περιόδοις καθ' ἕκαστον ἔτος ἀναζωποροῦ-
 μεν, προόροισι μὲν προπαρασκευῆς ἕνεκα τὴν τεσσα-
 ρακονθήμερον ἄσκησιν παραλαμβάνοντες κατὰ τὸν τῶν
 ἁγίων ζῆλον Μωϋσεως καὶ Ἥλιου, τὴν δὲ ἑορτὴν αὐ-
 τὴν εἰς ἀληστον αἰῶνα ἀνανεοῦμενοι. Τὴν γοῦν πρὸς
 τὸν Θεὸν πορείαν στελλόμενοι, τὰς μὲν ὀσφῦς εὐ
 μάλα δεσμῷ σφραγισμένην περιδούμεθα, τὰ δὲ τῆς
 ψυχῆς βαδίματα ἐν ἀσφαλείᾳ φυλάττοντες, ὥστερ
 ἐν ὑποδήμασι δὴ τὸν δρόμον τῆς οὐρανοῦ κλήσεως
 παρασκευάζομεν· βακτηρίᾳ δὲ λόγου θεοῦ ἐν εὐχῶν
 θυνάμει πρὸς ἄμυναν ἐχθρῶν χρώμενοι, σὺν πάσῃ D
 προθυμίᾳ διαβαίνομεν τὴν εἰς οὐρανοῦς φέρουσαν διά-
 βασιν, σπυῖδοντες ἀπὸ τῶν τῆδε ἐπὶ τὰ οὐράνια, καὶ
 ἀπὸ ζωῆς θνητῆς ἐπὶ τὴν ἀθάνατον· οὗτω γὰρ διαδέ-
 ξεται ἡμᾶς ἐντεῦθεν τὰ διαθατήρια εὐ καὶ καλῶς
 διαβεβηκότας ἄλλη τις μελῶν ἑορτῆ· Πεντηκοστὴν
 αὐτὴν ἐπικληθῆν Ἑβραίων παιδες ὀνομάζουσι, εἰκόνα
 εὐροσσαν τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας. Λέγει γοῦν
 * Deut. xvi, 9.

(26*) Sequentes versiculi undecim usque ad τὸ πα-
 λαῖον Πάσχα, citantur ex Eusebio *De Paschate*,
 Eusebio περὶ τοῦ Πάσχα, etiam a Macario Chryso-
 cerpho in sua inedita catena cod. E. f. 95, b, et
 quidem non sine verbis paulo pluribus quam a Ni-
 ceta; quaeobrem ex Eusebio potius ipso quam ex

3. Hoc solemnitate tempus *Aegyptiis* quidem,
 utpote dæmonum amicis, exitium; *Hebraeis* autem
 Deum festo ritu celebrantibus, malorum sinem attu-
 lit. Hoc idem erat anni tempus, quod in primitiva
 etiam universi creatione decurrebat, quo tempore
 terra germinavit, et luminaria exstiterunt: quo
 tempore cælum, terra, et omnia quæ in eis sunt,
 producta fuerunt. Hoc ipso tempore universi mundi
 Servator solemnitate suæ mysterium peregit; atque
 orbem terrarum luminare magnum veræ religionis
 splendoribus illustravit, mundique natale reducere
 visum est. Hoc tempore figura perficiebatur, vetus
 nimirum Pascha seu transitus: insuper etiam sym-
 bolum cæse ovis fiebat; denique azymi panis esus,
 imaginis cuiusdam instar erat. Quæ omnia in Ser-
 vatoris solemnitate completa sunt. Namque illa
 ovis, ipse erat, quatenus corpus circumpositum
 habebat. Ipse etiam sol justitiæ, cum jam ver divi-
 næ salutarisque conversionis a deterioribus in me-
 liora, hominum moribus supervenit. *Aegyptiorum*
 utique dæmonibus nunc etiam plagæ imponuntur,
 populi ubique terrarum incolentes libertatem suam
 a multiformi irreligiositatis errore hilariter cele-
 brant. Compressis ergo deceptoribus populorum
 spiritibus et malorum hieme, novorum fructuum
 ubertas variis sancti Spiritus donis Dei Ecclesiam
 exornat; atque ut summatim dicam, universum
 hominum genus ad partes nostras transilivit;
 cunctæ regiones a Verbo agricola animæ culturam
 expertæ, pulchros virtutis flores germinarunt: nos-
 que tenebris malorum erepti, luce digni habitū
 fuimus qua die Dei notitiam hausimus.

4. Hæc sunt nova documenta, olim quidem sym-
 bolicis obumbrata, nuper autem in lucem manifestam
 prolata. Et quidem nos etiam initium hujus solemp-
 nitatis cyclorum periodis singulis annis instaura-
 mus; ante festum quidem, præparationis causa,
 quadragesimale exercitium assumentes, sanctos Moy-
 sem et Heliam imitantes, ipsum vero festum per in-
 cessabile ævum repetentes. Ergo itinere ad Deum
 suscepto, lumbos apprime temperantiæ zona præ-
 ciugimus, animæ vero gressus caute munientes,
 tanquam calceati cælestis vocatiōnis cursum insti-
 tuimus: virgaque divini verbi, non sine præcum
 virtute, ad repellendos hostes utentes, cum omni
 alacritate ad ferentem in cælos transitum, ab his
 infirmis ad superna, a mortali vita ad immortalita-
 tem properamus. Sic enim peracto feliciter transitu,
 major alia excipiet nos solemnitas (quam Pentecosten
 Hebraei nominant) regni cælorum imaginem præ se
 ferens. Ait itaque Moyses: *Ex quo falcem in mes-
 sem miseris, numerabis tibi septem hebdomadas, no-
 rosque panes ex nova messe propones ante Deum* **.

Niceta hausisse videtur Macarius.

(27) Cod. τὴν ὑφήλιον.

(28) Dicit cyclum paschalem, cujusmodi plures
 in antiquis monumentis tam scriptis quam sculptis
 exstant. Videsis Inscript. chr. apud nos, *Script. vet.*
 t. V, p. 70 et 472.

Significabat nempe prophetica hac figura per messem quidem vocationem gentium, per novos panes, animas Christi meritis oblatas Deo, ecclesiasque ex ethnicis conflatas, quarum causa maximum festum apud benignum Deum fit. Namque rationalibus apostolorum falcebus demossi, cunctis ubique terrarum ecclesiis tanquam in arena globalim congregatis, concordi fidei sententia corporati, sale divinarum doctrinarum ac disciplinarum conditi, aqua et igne sancti Spiritus regenerati, panes escales jucundi gratique Deo per Christum offerimur.

Θεῶν λόγων μαθήμασιν ἐξαρτυθέντες, δι' ὕδατος τε τρώφιοι προσήεις καὶ ἀρεστοὶ τῷ Θεῷ διὰ Χριστοῦ

5. Sic ergo propheticiis Moysis symbolis in rem veram sanctorum effectum collatis, latiore nos solemnitate agere traditione didicimus, cum jam cum Servatore nostro conalunati, ejusque regno fruentes. Propterea nullo nobis labore ascetico attenti intra hoc festum conceditur, sed operatur in caelis quietis imaginem exhibere docemur. Quare nec in precibus genua flectimus, neque cibi abstinencia nosmet affligimus. Etenim eos, quibus in Deo resurgendi gratia fuit, jam non decet donuo humi procumbere; nec, passionibus liberatos, paria perpetui cum mancipiis cupiditatum. Quamobrem post Pascha Pentecosten septem hebdomadis integris celebramus; sicut prævium Paschati tempus quadragesimalis exercitii sex hebdomadis viriliter sustinuitus. Nam senarius numerus actuosus, ut ita dicam, est et efficax. Ideo et sex diebus universa Deus condidisse dicitur. Laboribus autem in illa toleratis merito succedet secunda solemnitas in septem hebdomadis, multiplicata nobis requie, cujus symbolum septenarius numerus est. Non tamen ex his septem hebdomadis Pentecosten seu quinquagenarius numerus adamussim conficitur; nam postrema excedente monade, in hac solemnissimum Christi ascendentis diem obsignamus. Merito igitur sanctis Pentecosten diebus futuram requiem representantes, lætis animis sumus, simulque corpori quietem indulgemus, quasi cum Sponso jam versemur, ideoque nobis jejuna non liceat.

6. Sed tamen quod sacri evangelistæ Servatoris passionem circa dies azymorum Judaici Paschatis contigisse narrent, nemo dubitabit. Hæc enim causa fuerat legis a Moysæ late, quæ dicitur paschalis. Nam quia Agnus Dei, tanquam ovis, ab ipsis Judæis ad cædem ducendus erat, quam ob communem hominum salutem passurus erat, haud alio quam prædicto tempore, Deus futuram rem demonstrativis symbolis præoccupans, illo ipso tempore, quod volventibus annorum periodis, occursum erat, materialem ab Judæis agnum immolari præcepit: idque ab eis singulis annis factitatum fuit, donec completa veritas veteres imagines circumscripsit. Quamobrem ex illo tempore apud gentes quidem vera mysteriorum manet solemnitas; apud Judæos autem ne ipsorum quidem symbolorum memoria suverest, erepto iis loco ubi festi ritum perage-

Α Μωϋσῆς· Ἀρχομένου σου δρέπανον ἐπ' ἀμπετον, ἐκτὰ ἑβδομάδας ἀριθμήσεις σοαυτῶ, καὶ νέους ἀρτους ἐπ' ἑνὶν ἀμπετων παραθήσεις τῷ Θεῷ. Ἐδῆλου δὲ ἄρα προφητικῶν τύπων ἀμπετον μὲν τῶν ἔθνῶν τὴν κλῆσιν, νέους δὲ ἀρτους τὰς διὰ Χριστοῦ τῷ Θεῷ προσνηγεμένας ψυχὰς, τὰς τε ἐξ ἔθνῶν ἐκκλησίας, ἐπ' αἷς ἰορτῆ μεγίστῃ τῷ φιλανθρώπων Θεῷ συντελεῖται· οἱ τὰς τῶν ἀποστόλων λογικὰς δρεπάνους θερισθέντες, καὶ ὡσπερ εἰς ἄλλως τὰς ἀπανταχοῦ γῆς Ἐκκλησίας συναχθέντες ὑπ' ἐν, ὁμοφώνῳ τε διαθέσει πίστειωσ σωματοποιηθέντες, καὶ ἄλλοι τοὺς ἀπὸ τῶν καὶ πυρὸς ἁγίου Πνεύματος ἀναγεννηθέντες, ἀρτοι προσφερόμεθα.

Β ε'. Ταῦτη πη τῶν παρὰ Μωϋσαί προφητικῶν συμβόλων εἰς ἔργα σιμοντέροις τοὺς ἀποτελέσματα χωρῶντων, αὐτοὶ γε μὴν τὴν ἰορτὴν φαιδροτέραν ἀγειν παρείληφαμεν, ὡς ἂν τῷ Σωτῆρι συναγηγερέμενοι, καὶ τῆς αὐτοῦ βασιλείας ἀπολαύοντες. Διδ οὐκ ἐστὶ πωλεῖσθαι κατὰ τὴνθε ἰορτὴν συγχωροῦμεθα, τῆς δ' ἐλπίζομένης ἐν οὐρανοῖς ἀναπαύσεως τὴν εἰκόνα φέρειν διδασκόμεθα· ἔθεν οὐδ' ἐν ταῖς εὐχαῖς γόνυ κλίνομεν, εὐδ' ἀσιταῖς καταπονοῦμεθα· τοὺς γὰρ τῆς κατὰ Θεὸν ἀναστάσεως ἡξωμένους οὐκ ἐστὶ αὐθις εἶδέν τε ἐπὶ γῆς πίπτειν· οὐδὲ τοὺς τῶν παθῶν ἡλευθερωμένους τὰ ἰσα πάσχειν τοὺς καταδεδουλωμένους. Ἀπὸ μετὰ τὸ Πάσχα τὴν Πεντηκοστὴν ἐν ἑβδομάσιν ἐκτὰ τελείαις ἰορτάζομεν, τὸν μὲν πρότερον αἰῶνα τῆς πρὸ τοῦ Πάσχα τεσσαρακονθημέρου συνασκήσεως ἐν ἑξ ἑβδομάσιν ἀνδρισάμενοι· πρακτικῆ γὰρ ἡ ἐξὰς καὶ ἐνεργητικῆ· διδ καὶ ἐν ἑξ ἡμέραις ὁ Θεὸς πεποιτημένοι λέγεται τὰ σύμπαντα. Τοὺς δ' ἐν ἐκείνῃ κόνοὺς εἰκότως ἡ δευτέρα ἰορτῆ ἐν ἑβδομάσιν ἐκτὰ διαδέχεται, πολυπλασιαζομένης ἡμῖν τῆς ἀναπαύσεως, ἥς τὰ σύμβολα ἡ ἑβδομάς σημαίνειν θέλει. Οὐ μὴν ἐπὶ ταύτας ὁ τῆς Πεντηκοστῆς ἀριθμὸς ἰσοταται· ὑπερακονταίσεως δὲ τὰς ἐκτὰ ἑβδομάδας, μονάδι τῇ μετὰ ταύτας ὑστάτῃ τὴν πανόρτων ἡμέραν τῆς Χριστοῦ ἀναλήψεως ἐπισφραγίζεται. Εἰκότως ἄρα ἐν ταῖς τῆς ἁγίας Πεντηκοστῆς ἡμέραις τὴν μέλλουσαν ἀνάπαυσιν διαγράφοντες, τὰς ψυχὰς γαννοῦμεθα, καὶ τὸ σῶμα διαναπαύομεν, ὡς ἂν αὐτῶ συνόντες ἦδῃ τῷ Νυμφίῳ, καὶ νησταίειν μὴ θυνάμενοι.

Δ ε'. Πλὴν διὸ ἐὶ ἱεροὶ εὐαγγελισταὶ τὸ σωτήριον πάθος κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ Ἰουδαϊκοῦ Πάσχα τῶν ἀζύμων ἰστόρησαν γεγονέναι, οὐδεὶς ἂν ἀμφιδόλοι· τοῦτο γὰρ ἦν τοῦ νόμου τοῦ παρὰ Μωϋσαί παρὰ τοῦ Πάσχα λεγομένου αἰτιον. Ἐπειδὴ γὰρ ἐμελλεν ὁ Ἄμνός τοῦ Θεοῦ ὡς πρόδατον ἐπὶ σφαγῆν ἀγεσθαι παρ' αὐτοῖς Ἰουδαίοις, καὶ τοῦτο πάσχειν ὑπὲρ τῆς κοινῆς πάντων ἀνθρωπων σωτηρίας, οὐκ ἔλλοτε ἡ κατὰ τὸν δηλούμενον καιρὸν, προλαβῶν τὸ μέλλον ὁ Θεὸς διὰ συμβόλων εἰκονικῶς, κατ' αὐτὸν ἐκείνον τὸν μέλλοντά ποτε κατὰ χρόνων περιόδους ἐπιστήσεσθαι καιρὸν, ἄμνὸν παρὰ Ἰουδαίοις αἰσθητὸν ἐκείνου θύεσθαι· καὶ τοῦτο αὐτοῖς κατ' ἐνιαυτὸν ἐτελεῖτο, ἕως ἡ ἀλήθεια ἀποπληρωθεῖσα, τὰς παλαιὰς εἰκόνας περιγράψεν. Ὅθεν ἐξ ἐκείνου παρὰ μὲν τοὺς ἔθνεσιν ἡ ἀληθῆς τῶν μυστηρίων κεκράτηκεν ἰορτῆ, παρὰ δὲ Ἰουδαίοις οὐκ ἐστὶ οὐδ' αὐτῶν ἡ μνήμη τῶν συμβόλων

φιλάτταται, περιηρημένον αὐτῶν τοῦ τόπου ἐν ᾧ τῆς ἑορτῆς τελεῖσθαι νενομοθέτητο. Εἰκότως ἄρα ἡ θεία τῶν Εὐαγγελίων γραφή κατὰ τὸν χρόνον τῶν Ἰουδαϊκῶν ἀζύμων παπονθῆναι φησὶ τὸν Σωτῆρα· ἐπειδὴ καὶ τότε ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη ταῖς προφητικαῖς ἀπολύτως φωναῖς.

Ζ. Καὶ οἱ μὲν κατὰ Μωϋσῆα ἀπαξ τοῦ παντός ἔτους πρόβατον τοῦ Πάσχα ἔθουν τεσσαρεσκαίδεκάτῃ τοῦ πρώτου μηνός, τὸ πρὸς ἑσπέραν ἡμεῖς δὲ οἱ τῆς Καινῆς Διαθήκης ἐφ' ἐκάστης Κυριακῆς ἡμέρας τὸ ἑαυτῶν Πάσχα τελοῦντες, ΑΕΙ ΤΟΥ ΣΩΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΙΟΥ ΕΜΦΟΡΟΥΜΕΘΑ, ΑΕΙ ΤΟΥ ΑΙΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΠΡΟΒΑΤΟΥ ΜΕΤΑΛΑΜΒΑΝΟΜΕΝ (29). αἰ τὰς ὁσφῦς τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς ἀγνείας καὶ σωφροσύνης περιζώσμεθα, αἰ τοὺς πόδας παρασκευάσμεθα ἐν τοιμασίᾳ τοῦ Εὐαγγελίου, αἰ τὰς βακτηρίας ἔχομεν ἐν ταῖς χερσὶ, καὶ τῇ ῥάβδῳ τῇ ἐκ βίβλης Ἰεσσαὶ προελθούσῃ ἐπανακαυόμεθα, αἰ τῆς Αἰγύπτου ἀπαλαττόμεθα, αἰ τὴν ἐρημίαν τοῦ ἀνθρωπείου βίου μεταδιώκομεν. αἰ τὴν πρὸς θεὸν πορείαν σταλλόμεθα, αἰ τὰ βασαντήρια ἑορτάζομεν. Ταῦτα γὰρ πάντα οὐχ ἀπαξ τοῦ ἔτους πράττειν ἡμεῖς, αἰ δὲ καὶ διὰ πάσης ἡμέρας ὁ εὐαγγελικὸς λόγος βούλεται. Διὸ καὶ καθ' ἐκάστην ἑβδομάδα τὴν τοῦ Πάσχα τοῦ ἡμετέρου ἑορτὴν κατὰ τὴν σωτήριον καὶ Κυριακὴν ἡμέραν ἐπιτελοῦμεν τοῦ ἀληθινοῦ προβάτου, δι' οὗ ἐλυτρώθημεν, τὰ μυστήρια ἀποκληροῦντες· καὶ οὕτως τὸ σῶμα σιδήρου περιτέμνομεν, τῆς δὲ ψυχῆς τῷ τριητικῷ λόγῳ πᾶσαν περιαιρούμεν κακίαν· οὕτως σωματικοῖς ἀζύμοις χρώμεθα, μόνους δὲ τοῖς τῆς εὐκλειστείας καὶ ἀληθείας. Ἡ χάρις γάρ, ἡμεῖς τῆς γενηρακίας ἐλευθερώσασα συνηθείας, τὸν καινὸν ἄνθρωπον παρέδωκεν ἡμῖν τὸν κατὰ θεὸν κτισθέντα, καὶ τὸν καινὸν νόμον, καινὴν τε περιτομήν, καινὸν τε Πάσχα, καὶ τὸν ἐν κρυπτῷ Ἰουδαίῳ, οὕτω καὶ τῶν παλαιῶν καιρῶν ἐλευθέρους ἡμεῖς ἐποίησε.

η'. Πλὴν τοῦ θεοφιλεστάτου βασιλέως, μέσου τῆς ἀγίας συνόδου προκαθεζομένου (30), ὡς ἤχθη εἰς μέσον τὸ περὶ τοῦ Πάσχα ζήτημα, ἐλέγχετο μὲν ὅσα καὶ ἐλέγχετο (31)· ἐκλειόνεσθαι δὲ τῷ πλήθει τῶν ἐπισκόπων ἢ τριπλασίων μοίρα τῆς ὅλης οἰκουμένης ἐτέρωθεν ἀντιτείνουσα τοῖς τῆς ἀνατολῆς ἀρκτῶρα γὰρ ὁμοῦ καὶ μεσημβρινά, καὶ τὰ κατὰ δύοντα ἥλιον ἔδνη, τῇ συμφωνίᾳ φραζάμενα, τὴν ἐναντίαν ἀνθεῖλε τοῖς τῆς ἄρας τὴν παλαιὰν δεκδικούσι συνήθειαν. Τέλος δὲ λόγου εἶξαν οἱ ἀνατολικοί· καὶ οὕτως μία Χριστοῦ γέγονεν ἑορτή· καὶ οὕτω τῶν μὲν κυριοκτόνων ἀπέστησαν, τοῖς δὲ ὁμοδόξοις συνήφθησαν· ἡ φύσις γάρ

A re jussi fuerant. Convenienter utique divina Evangeliorum scriptura Judaicorum azymorum tempore passum Servatorem dicit, quia tunc reapae tanquam ovnis ad caedem ductus fuit propheticis oraculis consentaneos.

7. Et Moysis quidem asseclae semel in anno paschalem ovem immolabant, quarta decima primi mensis die, circa vesperum. Nos autem (Novi Foederis homines, Dominicis cunctis diebus Pascha nostrum celebrantes, SERVATORIS CORPUS SEMPER SATIAMUR, SEMPER SANGUINEM AGNI PARTICIPAMUS: lumbos semper animae nostrae castitate et modestia praecingimus, semper pedibus parati sumus ad Evangelii procinctum, semper baculos manu tenemus, et virga de radice Jessae germinanti innitendo quiescimus, Aegypto semper alienamur, semper humanae vitae solitudinem sectamur, semper itinere ad Deum tendimus, semper transitus festum celebramus. Haec enim haud semel quotannis, sed semper singulisque diebus a nobis fieri evangelicus sermo vult. Propterea singulis hebdomadis paschatis nostri festum, Dominica Salvatoris die peragimus, veri agni, per quem liberati fuimus, mysteria celebrantes. Neque corpus ferro circumcidimus, sed acuta verbi evangelici acie cunctam animae malitiam abscindimus. Neque corporeis azymis utimur, sed sinceritatis tantummodo ac veritatis. Gratia enim quae nos veteribus moribus liberavit, novum nobis tradidit hominem, qui secundum Deum conditus est, novam legem, novam circumcisionem, novam Pascha, et illum qui in abscondito Judaeus, et illi nos anti-quorum temporum jugo relevatos dimisit.

8. Verumtamen cum Deo dilectissimus imperator sancta synodo coram medio sederet, commota illie de Paschate quaestione, dixit ea quae dixit. Praevalebant autem tres ex quatuor partibus episcoporum in toto mundo, qui Orientalibus episcopis contrarium sentiebant. Nam Septentrionis, Austri, Itemque Occidentis populi concordia sua roborati sententiam gerebant adversam Orientalibus, qui veterem suam consuetudinem tuebantur. Sed cesarunt demum Orientales; atque ita una Christi facta est solemnitas; sic a Domini occisoribus recedentes, propriae religionis hominibus copulati sunt. Natura

²⁹ Rom. II, 29.

(29) En Eusebii egregium de sacrosancta Eucharistia, prout eam nos catholice confitemur et credimus, testimonium. Undique enim mihi suppeditat (ut verbis Tullianis utar Pro Scavo, n. 23) quod pro Christi humanitate sub eucharisticis velis praesente dicam, quocumque non modo mens, verum etiam oculi incidierint, in Eusebium patra, Cyrillum, Sophronium, Eutychem, Nicephorum, Luculentium, aliosque a me editos auctores vel fragmenta ipsorum, ut a eis locis adnotavi. De mysterio corporis Christi Eusebium etiam in Theophrasia, lib. III, 61, qui brevior locus lumen clarissimum ab hoc De

paschate tractatu accipit.

(30) Loquitur auctor de Constantino Magno in synodo Nicæna, medio sed humili loco sedente, ac disserente Euseb. in Vita ejus lib. III, 10 seqq., et praesertim 18.

(31) Legatur Constantini epistola apud Eusebium Vit. Const. III, 17-20. Idem Constantinus die ipso Paschalis sermonem ad sanctos habuit (cap. 1). Quomodo religiosissimus imperator annum Pascha celebraret, dicitur in ejus Vita lib. IV, 22, precibus nempe, splendido cultu, et elemosynis.

anim similia trahit ad similia. Quod si quis dicat scriptam esse : Prima azymorum die accedentes discipuli dixerunt Servatori, Ubiam vis paremus tibi manducare Pascha ? Ille autem duos misit ad quendam, ut ei dicerent : Apud te facio Pascha ; nos respondemus, non hoc fuisse præceptum, sed historiam esse rei gestæ tempore quo Servator passus est. Aliud vero est priscam rem narrare, aliud legem ferre, et mandata posteris tradere.

9. Sed neque Servator cum Judæis Pascha celebravit passionis suæ tempore. Non enim dum illi ovem immolabant, ipse quoque cum suis discipulis proprium Pascha peregit. Nam illi die Parasceves, in qua patiebatur Servator, celebrabant ; unde et nemo prætorium est ingressus, sed Pilatus ad eos exiit : Christus autem die omnino quinta hebdomadae cum discipulis discubuit, et convescens ait : *Desiderio desideravi hoc Pascha manducare vobiscum. Viden' quomodo Servator haud cum Judæis Pascha manducaverit ? Quia novum quid illud erat, et a consueto Judaico more abhorrens, necessario institit dicendo : Desiderio desideravi hoc Pascha manducare vobiscum, antequam patiar* ⁶⁶. Nam prisca illa vel potius antiquata, quæ cum Judæis comedisset, non erant desiderabilia : novum autem mysterium Novi sui Fœderis, quod discipulis propriis trademat, desiderabile merito ipsi erat : quia multi ante eum prophetae ac justi videre optaverant Novi Fœderis mysteria : ipsum imo Verbum communem salutem prorsus sitiens, mysterium tradebat, quo omnes homines festum erant acturi, idque sibi desideratum esse sciebatur. Certe Moysis Pascha haud cunctis gentibus idoneum erat, quandoquidem uno in loco, id est Hierosolymis, fieri jussum erat. Quamobrem haud erat desiderabile. Sed Servatoris mysterium in Novo Fœdere cunctis hominibus congruum, jure optimo desiderabile erat.

ὡς ἂν ἐπιθυμητόν· τὸ δὲ σωτήριον μυστήριον τῆς αὐτῶν ἐπιθυμητὸν ἦν.

10. Sed ipse quidem antequam pateretur, cum suis discipulis Pascha comedit, festumque egit, non cum Judæis. Responso postquam ipse vespere festam celebrasset, pontifices cum proditore manus ei injecerunt : non enim illi eo vespere Pascha comederant ; alioquin ab ejus persecutione quievissent. Quem mox captum ad Caiphae domum duxerunt ; ubi exacta nocte, illucescente die congregati, primam in eum damnationem tulerunt. Deinde itine surgentes cum plebe eundem ad Pilatum ⁶⁷ traxerunt. Tunc autem ait Scriptura in prætorium eos non introisse ; ne sub ethnicum tectum ingressi, ut putabant, inquinarentur, sed puri manentes hi impurissimi, vespere imminente Pascha comederent ; hi qui calicem excolantes, camelum glutiebant ⁶⁸, quique animas simul et corpora Servatoris caede impiabant, sub tectum ingredi reveriti sunt ; sed

ἔλακε τὰ ὄμοια πρὸς τὰ ὄμοια. Εἰ δὲ τις εἴποι, ὡς ἔρα γέγραπται· Τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ τῶν ἀζύμων προσελθόντες οἱ μαθηταὶ εἶπον τῷ Σωτῆρι, Πού θέλεις ἐτοιμάσασθαι σοι φαγεῖν τὸ Πάσχα ; Ὁ δὲ πρὸς τὸν δοῖνα ἀπέστειλε, παραγγελλίας εἰπεῖν· Πρὸς οὐ ποῶ τὸ Πάσχα ἐροῦμεν, ὅτι τοῦτο παράγγελμα οὐκ ἔστιν, ἀλλ' ἱστορία πράγματος συμβεβηκότος κατὰ τὸν τοῦ σωτηρίου πάθους καιρὸν. Ἔτερον δὲ ἔστι τὸ παλαιὸν κρᾶξεν διηγεῖσθαι, καὶ ἕτερον τὸ νομοθετεῖν καὶ τοὺς αὐτὰ ταῦτα παραγγελλίας καταλιμπάνειν.

θ'. Ἀλλὰ καὶ ὁ Σωτὴρ οὐ μετὰ Ἰουδαίων ἐπέτελεσε τὸ Πάσχα κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ ἰδίου πάθους. Οὐ γὰρ ὅτε ἔθρονον ἐκείνοι τὸ πρόβατον, τότε καὶ αὐτὸς μετὰ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν τὸ ταυτοῦ ἤγαγε Πάσχα· οἱ μὲν γὰρ κατὰ τὴν Παρασκευῆν, ἐν ἧ πέπονθεν ὁ Σωτὴρ, τοῦτ' ἔπραττον· ὅθεν οὐδὲ εἰσῆλθον εἰς τὸ πραιτώριον, ἀλλ' ὁ Πιλάτος πρὸς αὐτοὺς ἔβρισεν· αὐτὸς δὲ πρὸ ἡμέρας τῆ πέμπτη τοῦ Σαββάτου τοὺς μαθηταῖς συνεσκεύαστο, καὶ συνεσθίων αὐτοῖς ἔλεγεν· Ἐπιθυμία ἐπεθύμησα τοῦτο τὸ Πάσχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν. Ὅπως ὅμως ὁ Σωτὴρ οὐ μετὰ Ἰουδαίων τὸ Πάσχα ἔσθιον ; Ἐπειδὴ καιρὸν ἦν ἑκαίνο καὶ ἐξήκον παρὰ τὰ συνήθη καὶ Ἰουδαϊκὰ ἔθη, ἀναγκαίως ἐπέστησεν εἰπῶν· Ἐπιθυμία ἐπεθύμησα τοῦτο τὸ Πάσχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν, πρὸ τοῦ με καθεῖν· τὰ μὲν γὰρ παλαιὰ ἦθη ὄντα καὶ πεπαλαιωμένα, ἃ δὲ μετὰ Ἰουδαίων ἔσθιον, οὐκ ἦν ἐπιθυμητά· τὸ δὲ καιρὸν μυστήριον τῆς Καινῆς αὐτοῦ Διαθήκης, ὃ δὲ μεταδίδου τοὺς ἑαυτοῦ μαθηταῖς, ἐπιθυμητὸν ἦν αὐτῶν εἰκότως· ἐπεὶ πολλοὶ πρὸ αὐτοῦ προφητῶν καὶ δικαίων ἐπεθύμησαν ἰδεῖν τὰ τῆς Νέας Διαθήκης μυστήρια· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Λόγος, πάντοτε διψῶν τὴν κοινὴν σωτηρίαν, μυστήριον παρεδίδου, δι' οὗ πάντες ἄνθρωποι ἐμελλόν ἑορτάζειν, ἐπιθυμητὸν τοῦτο αὐτῶν εἶναι ἐμολόγησε. Τὸ μὲν Μωυσέως Πάσχα οὐκ ἤρμοζε πᾶσι τοῖς τότε ἔθνεσι· πῶς γὰρ ; ὅποτε ὑφ' ἑνα τόσον τὸν ἐν τῇ Ἱερουσαλὴμ τελείσθαι νομοθετήτο· διὸ Καινῆς Διαθήκης, πᾶσιν ἀνθρώποις ἀρμόζον, εἰκότως

ι'. Ἀλλ' αὐτὸς μὲν, πρὸ τοῦ καθεῖν, σὺν τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ἔφαγε τὸ Πάσχα, καὶ τὴν ἑορτὴν ἐπέτελεσεν, οὐ μετὰ τῶν Ἰουδαίων· ἑορτάσαντος δὲ αὐτοῦ ἑσπέρας, οἱ ἀρχιερεῖς ἅμα τῷ προδότη ἐπιστάντες, ἐπέβαλον ἐπ' αὐτὸν τὰς χεῖρας· οὐ γὰρ ἔσθιον αὐτοὶ κατὰ τὴν ἑσπέραν τὸ Πάσχα· ἦ γὰρ ἐν τῇ σχολῇ περὶ αὐτὸν εἶχον· καὶ ὅττα συλλαβόντες ἀπήγαγον εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Καϊάφα, ἐθαδιανυκτερεύσαντες, ὡς ἡμέρα ἐγένετο, συνήχθησαν, καὶ ἀνακρίνουσιν αὐτὸν πρότερον· εἶτα μετὰ ταῦτα ἀναστάντες ἅμα τῷ πληθίῳ ἤγαγον αὐτὸν πρὸς Πιλάτον. Καὶ τότε φησὶν ἡ Γραφή, ὅτι μὴ εἰσῆλθον εἰς τὸ πραιτώριον, ἵνα δὴ μὴ, ὑπὸ στέγῃν Ἑλληνικὴν εἰσελθόντες, ὡς γε ζῶντο, μιανθῶσι, καθαροὶ δὲ μέιναντες οἱ παμμύριοι, ἑσπέρας ἐπιστάσης, φάγοιεν τὸ Πάσχα, οἱ τὸν κώνωπα διυλλόντες, τὴν δὲ κάμηλον καταπίνοντες, οἱ τὰς ψυχὰς αὐτέας σώμασι κατὰ τοῦ Σωτῆρος μαι-

⁶⁶ Luc. xxiii, 15. ⁶⁷ Joan. xviii, 28. ⁶⁸ Matth. xxiii, 24.

φονία μεμαμμένοι, τὸν ὄροπον ἰδεθείσαν ὀπαισελεύειν· ἀλλ' οἱ μὲν κατ' αὐτὴν ἐκείνην τοῦ πάθους τὴν ἡμέραν ἐδ' λυμαντικὴν τῆς αὐτῶν ψυχῆς ἔφαγον Πάσχα, ἐδ' αἷμα τὸ σωτήριον οὐχ ὑπὲρ αὐτῶν, ἀλλὰ καθ' αὐτῶν ἐξαιτησάμενοι. Ὁ δ' ἡμέτερος Σωτὴρ οὐ τότε, πρὸ ἡμέρας δὲ ἀνακείμενος μετὰ τῶν μαθητῶν, τὴν

A ipsa Dominicæ passionis die cum animæ ipsorum exilio Pascha comederunt, Servatoris sanguinem non pro se, sed contra se expotentes. Noster vero Servator non tunc, sed hesternâ die discumbens cum discipulis, desideratum sibi festum peregerat ἐπιθυμητικὴν αὐτῶ ἑορτὴν ἔγεν.

α'. Ὁρᾷ, ὡς ἐξ ἐκείνου, ὁ μὲν αὐτῶν ἐχωρίζετο καὶ τῆς Ἰουδαϊκῆς ἀνεχώρει μαιφονίας, συνήπτετο δὲ τοῖς μαθηταῖς, ἅμα αὐτοῖς τὴν ἐπιθυμητικὴν ἑορτὴν πανηγυρίζων; Οὐκοῦν καὶ ἡμῖν τὸ Πάσχα σὺν Χριστῷ βρωτέον, καθαιρούσι μὲν τῆς αὐτῶν διανοίας πλοῖαν ζύμην κακίας καὶ πονηρίας, ἀζύμων ἁ ἀληθείας καὶ εὐκρινείας ἐμπιπλαμένους, ἔχουσιν ἐν αὐτοῖς ἔνδον ἐν τῇ ψυχῇ τὸν ἐν κρυπτῷ Ἰουδαίου καὶ τὴν ἀληθῆ περικοτμήν, καὶ τοῦ τυθέντος ὑπὲρ ἡμῶν προβάτου τῷ

11. Viden' quomodo jam ex eo tempore Christus a Judæis secedebat, et illorum cruentam indolem aversabatur, adjugebat autem sibi discipulos, cum illaque desideratam celebritatem agebat? Ergo et nos comedere cum Christo Pascha debemus, mentem nostram omni malitiæ fermento expurgantes, azymis autem veritatis ac simplicitatis nos saturantes, habentemque in anima eum, qui in abscondito est Judæus⁶⁶, veramque circumcisionem, et immolati pro nobis agni sanguine mentis nostræ postes inungentes, ob exterminatorem nostrum propulsandum. Neque hoc in una periodo uniuscujusque anni, sed tota etiam hebdomada. Præparatio tamen nobis sit jejunium, lactus symbolum, propter priora peccata nostra, et ob patientis Servatoris memoriam.

β'. Ἰουδαίους γε μὲν ἐξ ἀρχῆς ἀπεσφάλθαι τῆς ἀληθείας φημι, ἐξ οὐκ αὐτῇ τῇ ἀληθείᾳ ἐπιθεβουλεύασαι, τὸν λόγον τῆς ζωῆς ἐξ αὐτῶν ἀπεκλαύοντες. Καὶ τοῦτο σαφῶς ἡ τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων παρίστησι γραφή. Τῷ μὲν γὰρ Κυρίῳ ἐπιμαρτυρεῖ τὸ Πάσχα βεβρωκέναι τῇ πρώτῃ τῶν ἀζύμων· μηδ', ὡς φησὶν ὁ Λουκᾶς, ἐν ἧ ἔδει θύεσθαι τὸ Πάσχα ἡμέρα τὸ σύνθημα αὐτοῖς βεβρωκασί Πάσχα, ἀλλὰ τῇ μετ' ἐκείνην ἔστις, ἣτις ἦν τῶν μὲν Ἀζύμων δευτέρα, σελήνης δὲ πεντεκαιδεκάτη, ἐν ἧ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν κρυμμένω ὑπὸ Πιλάτου, οὐκ εἰσηλθὼν εἰς τὸ πραιτώριον. Οὐκ ἄρα τῇ πρώτῃ τῶν ἀζύμων, ἐν ἧ ἔδει θύεσθαι, βεβρωκασί αὐτὸ κατὰ τὸν νόμον· ἡ γὰρ ἐν μετὰ τοῦ Σωτῆρος καὶ αὐτοὶ τὸ Πάσχα παποίησασαν· ἀλλ' ἐξ ἐκείνου ἅμα τῇ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιβουλή, πρὸς τῆς αὐτῶν τυφλωθέντες κακίας, καὶ πάσης ἀληθείας ἐσφάλησαν. Ἡμεῖς δὲ τὰ αὐτὰ μυστήρια δι' ὅλου τοῦ ἔτους ἀγομεν, ἐν παντὶ μὲν προσσβάτῳ τοῦ σωτήριου πάθους τὴν ἀνάμνησιν ποιούμενοι διὰ νηστείας, ἢν (51) ἐνήστευσαν, ἀρβέντος ἀπ' αὐτῶν τοῦ Νυμφίου, τότε κρῶτον οἱ ἀπόστολοι· διὰ πάσης δὲ Κυριακῆς ἡμέρας τῷ ἡγιασμένῳ σώματι τοῦ αὐτοῦ σωτηρίου τὰς ψυχὰς κατασφραγίζομενοι.

12. Judæos certe jam olim a veritate aberrasse aio, ex quo veritatem ipsam persecuti sunt, et Verbum vitæ a se expulerunt. Atque hoc manifeste affirmat Scriptura evangelica. Nam Dominum prima die Azymorum comedisse Pascha testatur. Ipsi vero non qua die oportebat, ut ait Lucas, consuetum Pascha comederunt, sed die crastina, quæ erat Azymorum secunda, lunæ vero quinta decima; in qua dum de Servatore nostro judicium exerceret Pilatus, non sunt ingressi prætorium. Non ergo prima die, in qua fuerat immolandum, comederunt, prout lex volebat, Pascha; sic enim cum Servatore et ipsi Pascha comedissent; sed jam tum struendis Servatori insidiis occupati, a sua malitia excecati, omni veritate exciderunt. Nos vero eadem mysteria toto anno agimus, omni præcedente Sabbatum die Servatoris passionem commemorantes cum jejunio, quod primum tunc apostoli ablato ab ipsis Sponso observarunt. Omni die Dominicæ per corpus sancti sicutum ipsius salutaris Paschalis vivificamur, et pretioso sanguine ipsius in anima obsegnamur.

Πάσχα ζωοποιούμενοι, καὶ τῷ τιμίῳ αἵματι αὐτοῦ

⁶⁶ Rom. II, 29.

(51) Dicit sextus feriæ perpetuum in Græca Ecclesia jejunium, quod tamen in Occidente varias vi-

res passum est. Vide Thomassinum *De jejuniis* part. II, cap. 15.

LECTURIS JOAN. HENR. NOLTE S. P. D.

Libros ab Eusebio contra Marcellum conscriptos ad fidem quattuor codicum, quos ego aut amici contulimus de quibusque olim pluribus alibi explicandum mihi erit, recensui. Unicæ, quæ hucusque exstabat editionis Parisiensis lectiones brevitate studio ductus voce (vulgo,) lectiones in margine eiusdem propositas litteris M^p, quæ in Corrigenâ ad eiusdem calcem leguntur, in corr. insignivi; cod. significat unum, codic. plures codices afferre id quod ascriptum est. Montacutii notas integras et littera M. a meis distinctas eademque translationem immutatam repetendam curavi. Littera R. significat Rettbergium, qui Marcelli fragmenta collecta et disposita Goettingæ 1794 edidit; ut numerum, quem singulis fragmentis dedit R, in hac editione ita apponeretur faciundum mihi putavi. Quin errorum a me forte commissorum veniam facile a Lectore, qui intra paucos dies totum recensiois et annotationum scribendarum negotium a me conficiendum fuisse secum reputaverit, impetraturus sim, non dubito. Paris. Kal. Decembr. MDCCCLVII.

(1) ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ

ΤΩΝ

(2) ΚΑΤΑ ΜΑΡΚΕΛΛΟΥ ΤΟΥ ΤΗΣ ΑΓΚΥΡΑΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ
ΒΙΒΛΟΣ Α΄.

EUSEBII PAMPHILI

ADVERSUS MARCELLUM ANCYRÆ EPISCOPUM

LIBER PRIMUS.

CAP. I.

Quendam incitatus Marcellus hujusmodi librum
conscripserit.

⊗ Materiam illi subjectam et quasi styli argu-

⊗ Ed. Paris., pag. 1.

(1) *Εὐσεβίου*. Libri istius pater Eusebius, Pamphili martyris familiaritate et cognomine insignis, notior est, quam ut illustratione nostra egeat. *Ecclēsiastica historia*, et scripta illa *σπρωματώδη De preparatione et demonstratione evangelica*, quæ torrunt omnium eruditorum manibus, nomen illi magnificentum peperere. Hoc autem ipsius *Κατὰ Μαρκέλλου ἐκπόνημα*, paucis hodie cognitum vel de nomine, paucissimis opinor lectum est, vel oculis alicubi usurpatum. Vidi ego catalogos bibliothecarum, per Europam, celebriorum plurimos: nusquam reperi *Eusebium contra Marcellum*. Vidit tamen alicubi, atque etiam legit, librorum helluo, et bibliothecarum omnium vorago, Franciscus Turrianus. Memini enim legisse me in hujus viri *Dogmaticis*, Eusebii testimonium contra Marcellum recitatum. Libro enim tertio, pag. 175, ait Eusebium Marcello hæretico exprobrare, in libro quem adversus eum scripsit, illum Scripturas mutilare. Et certe objectum est ab Eusebio istud: ut videatur Turrianus hunc legisse. Sed et apud antiquos rarissima ejus mentio. Non habetur in Photii *Myriobiblo*. Fugerat Hieronymi diligentiam. Solus, quod sciam, Socrates posteritati transmisit, recitatis hinc nonnullis ἀπολεξεί, hujus mentionem. Attulit autem in eum librum, ut auctorem, Arianae fuligine denigratum, dealbaret. Sed frustra, inquit illustrissimus Baronius ad annum Jesu Christi 340, sect. 39, Æthiopem enim conatur dealbare. Fatendum est hunc doctissimum *Annalium* conditorem, Eusebio passim sese prodere iniquiorem. Au vero censuram hoc in loco importunam exercuerit, dicemus in loco σύν Θεῷ. Interea, quidquid sit de Eusebii Arianismo, hoc constat, vel Socratico testimonio, geminum illius fetum esse libros quos damus, nec mentitum inscriptionem *Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου*, subreptionem aliquem tenebriorem. Opus porro ipsum integrum, quinque libris auctor complexus est: priores duos simpliciter *Κατὰ Μαρκέλλου*, tres autem posteriores *Περὶ ἐκκλησιαστικῆς θεολογίας* in-

ΚΕΦ. Α.

Α Πόθεν ὀρμώμενος ὁ Μάρκελλος τοῦτ' ἐδ' ἔγραψε.

Η (3) ὑπόθεσις αὐτῷ τῆς γραφῆς μισαδελφία πα-

scripsit. Ratio nominis a subjecto operis deducitur. Ita enim in proœmio primi libri, ubi docet cur post παράθεσιν nodam sententiæ Marcellianæ, ad Δαγχον per ἀντίρρησιν accesserit, μὴ ποτ' ἔρα τινὲς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς θεολογίας ὑποσχεθῶν. Utriusque partis τὸ ὑποκείμενον, in epistola ad Flaccillum didicatoria, exponitur. Sed de hoc toto negotio, per partes multo melius videbimus. Quando, et quotis anno hoc scriptum ab Eusebio, non constat. Constat post concilium Nicænum: post obitum Constantiniani, quem Græci adjuvantes, nescio cur, vocant Ἰσαπόστολον. Meminit enim ipse auctor, in fine libri secundi, concilii Constantinopolitani, habitum illud concilium ab Arianis episcopis, contra Marcellum, anno ultimo Constantiniani, et Christi 338. Ita necesse est, hoc e postremis ab Eusebio scriptis fuisse. Nam, ut retulit doctissimus *Annalium* conditor, in vivis esse desiit Eusebius Pamphili ad annum Christi 340, currente jam quinto anno Constantinii Cæsaris. Si in his ergo libris reperitur hic scriptor ad Ἀρειομαντιαν inclinare, de qua quæstione ἐν τοῖς κατὰ μέρος, decisum est plane certamen de fide Eusebiana post synodum Nicænam, de qua me fateor subdubitasse. ΜΟΝΤΑΚΟΥΤΙΟΥ.

(2) *Κατὰ Μαρκέλλου τῆς Ἀγκύρας*. Galatia erat omnis, uti olim Gallia, divisa in partes tres. Unam incolebant Trocmi, alteram Tolistobii sive Tolistobogii, tertiam qui Tectosages dicebantur; hujus partis metropolis erat Ancyra. Strabo in iv: Τριῶν δυνάων ἐθνῶν, ἐν ἑξ αὐτῶν, τὸ περὶ Ἀγκύραν πόλιν, Τεκτοσάγων λέγεται. Hanc Apollonius in Caricis apud Stephanum ab anchoris dictam autumat, quæ

(3) Ὑπόθεσις, μισαδελφία. Ὑπόθεσις hoc in loco non est substratum homini, et τὸ ὑποκείμενον, sed animi propositum, et consilium scribendi utpote ὄθεν ὀρμώμενος accessit ad scribendum. Vult enim Eusebius Marcellum, odio percitum, contra Asterium et cæteros calumniam struuisse; quod gratis ab eo dicitur, non probatur. M.

ἔσθη · τὸ δὲ ταύτης αἰεὶν ζῆλος καὶ φθόνος · ἀ δὲ Ἀ mentum, odium fraternum suppeditavit : quod ipsum

quas Mithridates et Ariobarzanes a navibus abstulerant Ægyptiorum. Turcæ vocant *Angur*, ut observat Basbequius, qui ruinas illius urbis illustravit, inde translato in Europam exemplo tabularum, quibus indicem rerum a se gestarum Augustus fuerat complexus. Erat Galatiæ primæ, ut deinceps dicebatur, metropolis : et habebat sub se episcopos viii suffraganeos. Præerat eidem ecclesiæ cum episcopatu sub Constantio Cæsare Marcellus : de quo in rebus Athanasianis et certaminibus Arianeis apud illum Patrem frequens mentio. Sed is et ante Constantii imperium, diu eidem præfuerat, sub Constantino. Nam inter cæteros, qui concilio Ancyrano subscripsere, post Vitalem patriarcham Antiochenum, et Agricolum Cæsareæ Palæstinæ episcopum, tertio loco subscripsit Marcellus Ancyranus. Est autem hoc concilium, Nicæno antiquius, celebratum ad annum Domini, secundum supputationem doctissimi cardinalis Baronii, 314, vel, ut alii, 308. Merito igitur illum γέροντα appellavit Athanasius. Et certe necesse est, ut inter summe longævus Marcellus censeatur : vixit enim usque ad annum Domini 375. Epiphanius hoc docet, qui in hæresi lxxvii de illius excessu ait. "Ἐτι γὰρ καὶ δεῦρο, ἀπὸ τοῦ ἔτους τούτου, ὡς ἀπὸ δύο ἑτῶν ἔτελευτα· ait obiisse Marcellum ante biennium quam hæc scriberet ipse. Scripsit autem suum *Kαθ' αἰρέσεων Παναρίων*, ut fatetur ipse, Valentiniani et Valentis anno xii, et Gratiani viii, hoc est anno Domini 375. Illustrissimus Baronius annum anticipat. Ita fuit cum episcopatu annos totos 60, forte verius 65. Vir erat, per illa calamitosissima Ecclesiæ tempora, si quis alius, post Athanasium, varis jactatus tempestatibus, et expertus Arianos infensissimos. Concilio siquidem Nicæno interfuit ; et egregiam operam contra Arianeæ perniciæ propugnatores præstitit, catholicæ Ecclesiæ ὑπερασπιστής. Testatur ipse apud Epiphanium, pag. 353, studium suum : Οὗς τῶν, de Arianis loquitur, ἐν τῇ κατὰ Νικαίαν συνόδῳ διέλεξα, κατ' ἐμοῦ γράφαι τῇ θεοσεβείᾳ σου ἐτόλμησαν. Ita ille ad Julium pontificem Romanum : et certe verum est, Eusebianos, ut tum vocabantur ad Julium papam dedisse litteras contra Marcellum, et Athanasium. Sed et Julius ipse, in epistola apud Athanasium, *Apolog.* ii : Μάρκελλος μὲν γὰρ ἐμαρτυρήθη ἡμῖν, καὶ ἐν τῇ κατὰ Νικαίαν συνόδῳ τοῖς τὰ Ἀρεῖου φρονούσιν ἀντειρηκώς. Neque restitit tantum in concilio prærens : sed et semper deinceps ab illorum abhorruit communione. Conciliabulo ipsorum Tyri obnuntiavit, Hierosolymitano interesse noluit : Asterium sophistam, illorum assecram et parasitam advocatumque scriptis exagitavit : cuius meminit aliquoties hoc in opere Eusebius : et omni modo illorum conatibus sese opposuit. Propter has ἐναντιώσεις, certum est Arianos odio in illum capitali inflammatos, omnem movisse lapidem, ut una cum Athanasio, sede sua pulsus, ab Ecclesia anoveretur. Quæsitii vero sunt ab illis, ut erant miri texendarum fraudum artifices, prætextus : nec magno negotio inventi. In concilio Ariatorum Hierosolymitano, cui interesse Marcellus noluit, encænia celebrata sunt, templi ejusdam, Constantini jussu et impensis exædificati. Dant litteras igitur ad Constantinum calumnias : accusant Marcellum contemptorem se præbere, non tantum ordinis ecclesiastici, sed et majestatis imperatoris. Dignatum quippe dedicationi templi Hierosolymis constructi interesse. Narrat hoc Sozomenus lib. ii, cap. 31. Faciles huic calumniæ præbebat aures Constantinus ; plurimum enim Ariani in aula gratia valebant : et ad Arianismum plusquam propendebat, in fide sua varius, imperator, ut verissime scriptum a Severo Sulpicio lib. ii, a Rufino in lib. i, c. 17, a Lucifero et Hieronymo. Nec solum indignatus est, sed depositum ab Arianis in concilio

Constantinopolitano, exsilio mulctavit Marcellum. Interpretes Athanasii *ad solitariam vitam agentes*, lapsus est ; vertit enim *in exilium ejectione*, nimirum Arianos illum : cum in Græco sit καὶ πεπονησάν ἐξορισθῆναι, nempe obtinuisse hoc eos apud Constantinum. Accessit postremo in partes Eusebius Pamphili, Acianæ fidei desulor : sed semper πάρος, et hoc suo scripto exagitavit. Is vero, ita pulsus, Romam abiit ad Julium pontificem : cui pro se, et sua fide, ab Eusebio postea hic suggillata, apologiam obtulit. Non statim : sed postquam ibi per annum et tres menses, communione receptus, peratierat. Nam scripserant adversarii litteras in illum accusatorias : et satis in pontificem insolentes : quod misisset ad illos παραινούντας, ut rectam instituere vellent accusationem. Ista Athanasius : et apud Epiphanium Marcellus ipse. De illius porro fidei confessione, ita Julius ipse : Περὶ δὲ Μαρκελλου, ἐπειδὴ περὶ αὐτοῦ ὡς ἀσεβοῦντος εἰς τὸν Χριστὸν ἐγράφατε, δηλώσαι ὑμῖν ἠποκρίσασα, ὅτι ἐν ταῦτα γενόμενος διαβεβαίωσατο μὲν μὴ εἶναι ἀληθῆ περὶ αὐτοῦ γράφειν τὰ παρ' ὑμῶν · ὁμοῦ δὲ ἀπαιτούμενος παρ' ἡμῶν εἰπεῖν περὶ τῆς πίστεως, οὕτω μετὰ παρθολίας ἀπεκρίνατο δὲ ἑαυτοῦ, ὡς ἐπιγινώμαι μὲν ἡμᾶς, ὅτι μὴδὲν ἐξωθεν τῆς ἀληθείας ὁμολογεῖ, οὕτω γὰρ εὐσεβῶς περὶ τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὠμολόγησε φρονεῖν, ὡς περ καὶ καθολικῆ ἡ Ἐκκλησία. Hæc apud Athanasium Julius in epistola ad synodum Antiochenam. Loquitur autem pontifex e confessione Marcelliana : quam retulit in suum scriptum Epiphanius, de qua variabant sententiæ olim, ut ait Epiphanius, qui, ad se quod attinet, in ambiguo reliquit. Julius pontifex cum aliis, ut videtur, habuit pro orthodoxa : sed ulterius progrediebatur concilium Sardicense : cuius suffragio absolutus est, lecto et approbato hoc ipso syngrammate, quod suscepit Eusebius refutandum. Synodus ipsa, apud Athanasium : Ἀνεγνώσθη δὲ καὶ τὸ σύγγραμμα τοῦ συλλειτουργοῦ Μαρκελλου, καὶ εὐρέθη τῶν περὶ Εὐσέβιου κακοτεχνία. Obiurat tunc Eusebius uterque, Nicomedienensis et Cæsariensis. Κακοτεχνία in scriptis fuit. Ille maior Nicomedienensis nihil scripsit in hoc genere ; scripsit autem Cæsariensis. In quo vero versaretur κακοτεχνία docet. "Α γὰρ, ὡς ζητῶν, Μάρκελλος εἶρηκε, ταῦτα ὡς ὁμολογούμενα διαβεβήκασι. Quod est familiare vitium apud Eristicos. Ita quid sciendum sit de hoc scripto Eusebiano, et suffragio illius synodi Sardicensis, liquet. Opponitur huic concilii Sardicensis determinationi, Basilii Magni auctoritas. Is epistola 74, edit. Parisiensis, e nostra *Bibliotheca*, pag. 876, de Marcelli opinione scribit. Πάσης ἡμῶν τῆς ἐλπίδος ἀθέτησιν ἔχει τὸ Μαρκελλου δόγμα. De Marcello ipso loquitur. Nam et epistola 52, ait illum ἐπιδείξασθαι τὴν ἀσέβειαν Arianeæ repugnantem e diametro : ne quis ad illius discipulos et sectatores, ut puta Photinum, eam referat, cum omnia ipse statuerit orthodoxe. Excusant alii, fieri posse, ut Marcellus deinceps inciderit in hanc impietatem, et aliis suis scriptis propagaverit. Non respondebo quod ex hoc Eusebii opere assumi potest, nullum aliud scriptum præter hoc unicum manasse a Marcello : contrarium quippe Hieronymus affirmat : et potest Eusebius exponi, de tempore antegresso suam hanc ἀντιρρόησιν. Illud constat e Basilio, eadem per omnia a divino illo viro, huic Marcello objecta, quæ prius per Eusebium producebantur : nisi forte pro Marcello dicatur, Basilium non minus quam Eusebium hallucinatum, et accepisse quasi resolute determinata, quæ ille ζητῶν proposuerat. Certe constat ex eadem illa ipsa epistola, Occidentales in sententia Sardicensis synodi peratuisse : et cum iis Paulinum Antiochenum (cum quo, pro Meletio, in communione abierat Basilius) et Marcellum putasse innocentem. "Ἐ-

certe ab emulacione profectum est, et invidia: quæ non paucos, ab ipso, alios, in extremas calamitates præcipitarunt. Enimvero, ab exorte statim rerum, per invidiam procuratum et emulacionem fratricidium peragebatur. Unde profectus hic iste noster, cum, hoc unico excepto, nihil unquam litteris mandasset (et utinam ne hoc quidem ipsum), ab ingressæ statim scriptiõnis suæ, sanctissimis Dei sacerdotibus, bellum sibi statuit indicendum, quæ tamen hæreticorum illa agmina, quæ catervatim ejus patriam deprædabantur, neque scripto sibi statuit, sed neque dicto lacessenda. Qui, si doctrinæ salutaris aliquis illi adfuisse vel scientia vel facultas, eam debebat universam ad istos oppugnandos convertere: et hostes hoscæ Dei et Ecclesiæ suæ, de finibus Galatarum exterminatos, ut a gregibus suis solent pastores boni, feras atque lupos effugare. Ille vero, suam ipsius gentem, velut terram ✕ quamdam horridam et incultam, serpenti-

✕ Ed. Paris., pag. 2.

ος est longior quam ut hæc transcribi debeat. In hæc veritate sententiarum diversa, ἐπεικώς beatus Epiphanius relinquit in medio, et Marcellum nec damnat nec absolvit, sed divino tribunali transcribit. Potest fieri ut Arii blasphemiam dum oppugnat vehementius, quod semper solet fieri in hisce litigiõs contentiõibus, incautus longius devehatur in contrarium. Potest fieri, ut Eusebius e factione Arianæ, illam κακοτυχίαν adhibuerit, de qua synodus. Nam deperdito syngrammate Marcelli, ferre sententiam non possumus. Potest fieri, ut tandem in ejusmodi opinionem diverterit Marcellus: sed, quod ante eum fecisse Tertullianus memoratur, ad bonam frugem redierit, et mentem sanam. Quod nonnulli hunc configunt Athanasii testimonio, fateor in libello quodam inter Athanasianos, tom. I, *Quod Christus sit Deus*, Marcellum de nomine conjungi cum Samosateno, quasi Christum seponeret extra Trinitatem: sed cum nusquam alibi suggillet Marcellum Athanasius, semper vero existissime et summo studio defendat, non est contemnenda conjectura eruditi viri (quæ et ipso quoque dicendi caractere adjuvatur) non esse illud scriptum Athanasianum, sed ψευδοῦς ἔργον alicujus recentioris. Sed ista, ut diximus, incertissima sunt, et Deo relinquenda καρδιωγώστη. Satis autem in genere de Marcellis. Quæ supersunt, et occurrunt κατὰ μέτρος expediemus fortasse. M.

(4) Ἀρχῆθεν, ἀδελφοκτονίας. Intelligit, quod cuius obvium est, Abelem illum justum, per invidiam a fratre suo Caino interemptum. Basilus Solenciensis vocat cædem hæc a Caino patratam, φθόνου καρπὸν, et μισαδελφίας γυώργιον, scitissime, et ad mentem Eusebiiannam. M.

(5) Vulgo ἐνδ'.

(6) Ἐν τούτῳ γράφας. Hoc non semel positum ab Eusebio. Sed dissentit Hieronymus in *Catalogo*: Marcellus *Ancyranus episcopus*, inquit, *sub Constantio et Constante principibus floruit, multaque diversarum hypotheseõn scripsit volumina, et maxime contra Arianos*. Num igitur hæc alia scripsit post Eusebii obitum Marcellus? quæ B. Hieronymus intelligebat. Certe vivebat ille multos annos, sub et post Constantium principem, post collectum ad patres suos Eusebium. Constantem in Hieronymi *Catalogo* non legit codex meus manuscriptus, ut hoc obiter notem: rectius. Sed, nec post hæc tempora tantum, verum et ante, illum alia scripsisse patet ex Athanasio, sexcentis Eusebiis anteferendo auctore: ut vel errore lapsus sit: vel invidia abdu-

καὶ ἄλλους μυρίους εἰς κακῶν ἔργων κατακρήμνισαι. Ζῆλος γούν καὶ φθόνος (4) ἀρχῆθεν ἀδελφοκτονίαν εἰργάσαντο. (5) Ἐνθεν ἄρμηθεις ὁ ἀνήρ, (6) ἐν τούτῳ γράφας καὶ μόνον (ὡς μήποτε ὤφειλε) · (7) σύγγραμμα, εὐθύς, ἀρχόμενος, ἀφ' ἑστίας, (8) τοῖς ἀγίοις τοῦ θεοῦ λειτουργοῖς πολεμεῖν προῦθετο, ἀφόμενος τοῦ λέγειν τε καὶ γράφειν, πρὸς τὸ μέγα καὶ πάλυ στίφος τῶν (9) τῆν αὐτοῦ χώραν λυμαίνονμένων αἰρεσιωτῶν. (10) ὁ δὲ καὶ μέγιστα αὐτῷ πρᾶττειν ἐχρήν, εἴπερ τις (11) παρῆν σωτηρίου λόγου δύναμις, ποιμένος ἀγαθοῦ δικτῆν, ὡσπερ τινὰς λύκους καὶ θῆρας, τοὺς ἐχθροὺς τῆς Ἐκκλησίας τοῦ θεοῦ τοῦ Γαλατῶν ἔθνοϋς, ἀκαλαύοντα. Ὁ δ', ὡσπερ τινὰ χέρσον ἐρηυστικῶν (12) ἰσθμῶν ἐμπλεῶν, παρὶθὼν τῆν αὐτοῦ χώραν τοῖς τοῦ θεοῦ λειτουργοῖς, εἰκῆ καὶ μάτην ἀναζέτας, Ἐπαρῆκε τὸν θυμόν. Καὶ τούτοις οὐ τοῖς τυχοῦσιν, ἀλλὰ τοῖς καὶ πᾶν θεοῦ χάριτι (13) βίω τε καὶ φιλοσόφῳ πολιτείᾳ (14) παρὰ πᾶσιν ἐμπρέπουσι. Καὶ οὐ τούτοις μόνους, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐν Χριστῷ κατοικη-

ctus de via Eusebii, retulerit ἐν τούτῳ γράφας, καὶ μόνον τὸ σύγγραμμα; quamvis alia probabilis ratio afferri possit, quam exposuit ad præfationem in tres libros *De ecclesiastica theologia*. M.

(7) Articulum τὸ ante σύγγρ. delevi.

(8) Τοῖς ἀγίοις τοῦ θεοῦ λειτουργοῖς. Explicat deinceps, quæ hic intelligat. Asterium nempe vult, Narcissum, Eusebium, Paulinum, alterum Eusebium. Qui non erant omnes θεοῦ λειτουργοὶ Asterius sophista, et θετής, ideoque vel ab ipsis Arianis non admissus. Nullus ἄγιος λειτουργός, nisi ratione λειτουργίας ἄγιος. Eusebius certe ille Nicomediensis, perditissimus improbitatis gurgis. Sed ἐγὼ οἶδα Σίμωνα, καὶ Σίμων οἶδεν ἐμὲ. Consortes suos, et contribules, et συναϊρεσιώτας, quidem mirum si tam honorifice compellet Eusebius. M.

(9) Τῆν αὐτοῦ χώραν λυμαίνοντων. Galatiam, et metropolin ejus Ancyram, ab hæreticis per illa tempora, infestam redditam. Erat autem hæc regio istiusmodi monstrorum ferax. Intelligit autem, opinor, portenta illa nominum et hæresium, de quibus Hieronymus in præfatione ad secundum librum *Commentariorum suorum in Epistolam ad Galatas*: *Galatæ stultii et recordes pronuntiatii sunt. Scit necum, qui vidit Ancyram metropolim Galatiæ civitatem, quod nunc usque schismatibus dilacerata sit, quod dogmatum varietatibus constuprata, omitto Cataphrygas, Ophitas, Borboritas et Manichæos. Nota enim jam hæc humanæ calamitatis vocabula sunt. Quis unquam Passalornicita, et Ascodrobes, Artotyntas, et cætera magis portenta, quam nomina (non numina) in aliqua parte Romani orbis audierit? Quibus Eusebii interpretem, doctissimus Hieronymus agit. M.*

(10) Vulgo ἐπαρ.

(11) Vulgo αὐτῷ ante πρᾶττειν.

(12) Delevi καὶ vulgo hic additum.

(13) Male vulgo ἔβιω.

(14) Παρὰ πᾶσιν ἐμπρέπουσι. Certe notū, et omnibus ubique in ore et præconio: sed tanquam impii, et orbis Christiani pestes. Vivos et mortuos vult. Eusebius ille Nicomediensis alator, τῷ τοῦ Παμφίλου supervixit. Paulinus credo, solus obierat. Quænam vero fuerat illius εἴμη ἀδομένη, tacent historiæ illorum temporum: fuit forte inter cæteros innocentissimus, non tamen hoc illustri præconio celebrandus. Philosophicam vivendi rationem eorum commendat, hoc est, secundum Deum ex actam, et exasciatam, qualem ἀσκηταὶ illi veterum, celebra nomina, usurpabant: id est enim φιλοσο-

μένους· και τούτων εκείνοις, ὡν μάλιστα δι' ἀρετὴν A
 θεοσεβείας, λόγων τε θείων ἀσκήσεως, ἢ φήμη καθ'
 ὄλης, ὡς εἰπεῖν, φέβεται τῆς οἰκουμένης. Τούτων δὲ
 αὐτῶν οὐχ ἕκαστ' ἐμνήσθη κακῶς, πολλάκις δὲ και
 διαφόρων, τὰς κατ' αὐτῶν διαβολὰς τε και συκοφαν-
 τίας ἀπειδῶς πεποιημένος. Ἦδη δὲ και ἀραιὸς κέρρη-
 ται κατ' αὐτῶν, ὅσα γυναικῶν ἐν μάχῃ, λοιδορούμενος
 και ἐπαρώμενος (15) τοῖς μὲν αὐτὸν ἠδικηκόσι.
 Δὲ, και πέρα τοῦ δέοντος, εἰς μακρὸν αὐτῷ και ἀμετρον
 μήκος ἐξέπεσεν ἡ γραφή. (16) Ὡς μόνον ἐπὶ ἄγγύς που
 μυρίων τὸν ἀνάλογον ἀπαρτισθῆναι. Εἰκότως οὖν, κατὰ
 τῶν ἀγίων τοῦ Θεοῦ λειτουργῶν κακῆγορον γλώτταν
 ὀξύνας, και τὸ ἀνευλαβές, και ἀφοβον προγυμνάσας
 ἐν τούτοις, προλῶν, ἐξ ἧς προκυψε, ἐπ' αὐτὸ τὸ
 κορυφαίωτατον τοῦ παντός, τὸν μονογενῆ και ἀγαπη-
 τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τοιαύταις ἀθέοις (17) ὑποβαλῶν B
 βλασφημίαις, ὅσας μικρὸν ὕστερον, αὐτοῦ λέγοντος,
 ἀλλ' οὐχ ἐμοῦ, βέλτιον ἀκούειν. Τῇ δὲ γε παραθέσει
 τῶν αὐτοῦ βημάτων χρησάμενος, (18) μέχρι τούτου
 στήσονται τέως πρὸς ἐναντιώσιν και ἀνατροπῆν αὐ-
 τῶν· οὐ μακροὺς ἐπάγων λόγους, τῷ μῆτι τοὺς ἀν-
 θρας τοὺς ὑπ' αὐτοῦ βλασφημηθέντας (19) ἀγνώτῳ
 τινος εἶναι και ἀφανείς, γνωρίζεσθαι δὲ παρὰ πᾶσι,
 και σιωπῶντας, μῆτι τὴν εἰς τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ
 βλασφημίαν (20) ἀμφήριστόν τινα και ἀγνωσομένην
 ὑπάρχειν, ὡς πολλῆς τινος και λογιωτέρας πρὸς
 Ἐλεγχον δεηθῆναι σπουδῆς· οὕτω (21) δὲ πᾶσι τοῖς τῆς
 ἐκκλησιαστικῆς χάριτος μεταληχόσι, μικροῖς ὁμοῦ
 και μεγάλοις, και, αὐτὸ μόνον, λεχθεῖσα, πρόδηλος
 καθίστηται ἡ τοῦ ξένου τούτου θεολόγου καινοφωνία.
 Δὲ βραχέειν (22) αὐτὸς μόνον παρασημεύουσι χρη-
 σμαί, εἰρημῶ και τάξει σωματοποιῶν τὸν λόγον, ὑπο-
 στημαινόμενος τε αὐτὸ μόνον τὸ παράλογον τῶν ἐμπε-
 ρομένων. Πρὶν δ' ἐπὶ τὰς αὐτοῦ χωρῆσαι φωνὰς,
 ἀναγκαίως τοῖς ἐντυγχάνουσι τῷ τῷ ἀνδρὶ συγγράμ-
 ματι συμβουλεύσαι μ' ἀν. (εἰ δὲ (23) μάλιστα Γαλα-
 τῶν εἶναι τινος,) μὴ ἀμνημονεῖν τῆς θείας φωνῆς Παύ-
 λου τοῦ ἀποστόλου, ὃς αὐτοῖς Γαλάταις γράφων πα-
 ρῆναι μὴ μετατίθεσθαι ἀπὸ τοῦ καλλίστου
 αὐτοῦ ἐν χάριτι Χριστοῦ εἰς ἕτερον Εὐαγγέλιον,

bus fetam venenatis, susque poque habuit, ac in
 Dei sacerdotes, frustra quidem et incassum, iram
 tamen effudit ebullientem. Neque illos, de plebe
 nescio quos; sed ipsos illos qui per Dei gratiam,
 divina plane, hoc est, vivendi philosophica qua-
 dam ratione, nominis celebritatem sibi compara-
 verant. Nec vivos tantummodo et videntes impo-
 sitiv, sed jam dudum et in Christo obdormiscen-
 tes : eosque præ cæteris, quos inter cæteras virtu-
 tes pietas in Deum commendabat, et sacrarum lit-
 terarum exercitata scientia, per terrarum orbem
 clarissimos propagarat : sed nec una tantum vice
 conviciari contentus, sæpe repositas, varicque con-
 fectas, improbus sycophanta, calumnias sine modo
 congescit, et mensura : sed et execrationibus in-
 super eos, ut mulierculæ in rixis et jurgis solent,
 insectatur, homines nulla unquam injuria ipsi cog-
 nitos. Atque hinc profecto factum est, ut in im-
 mensum adeo illius exereverit oratio, cum ad de-
 cies mille versus opus illud unicum intumuerit.
 Quid miramur autem, si cum linguam adeo suam
 in sanctos Dei sacerdotes exacerit, impiamque
 audaciam suam, ad hunc modum, quasi progym-
 nasmate, exercuerit, adeo gressus promoverit im-
 pietatis, ut tandem quod caput est atque apex,
 unigenitum et dilectum Dei Filium, illiusmodi
 blasphemis suis subjecerit, quas mox ipsius ver-
 bis, non autem meis, relatas audietis : id enim
 satius esse judico. Quæ postquam ipsa sic ab illo
 prolata ubi scripto consignavero, ulterius in hoc
 libro non progrediar, ad illa refellenda refutam-
 dare : sed nec opus est orationem contexendo pro-
 ducere, cum sint illi, quos conviciis laceravit,
 neutiquam ignoti vel ignobiles, sed utcumque si-
 lentio se contineant, omnium ore et sermone cele-
 brati : cumque illa, quam in Christum Dei exulta-
 vit, blasphemia adeo sit manifesta et in confesso
 posita, ut ad illam revincendam exactiore aliqua
 diligentia non sit opus. Quippe qui divinam gra-
 tiam in Ecclesia delibarent, parvi, minimi, mag-

φία Christianorum : et inter eos, ut Isidorus Pelu-
 siota loquitur, οἱ μονάζοντες κορυφαῖοι. Describit
 hominem istiusmodi Nazianz. orat. iii *Contra Ju-*
lianum, pag. 77, et orat. 28, pag. 479, ad cujus
 amussim examinati hujus Eusebii Pancratiastæ,
 mera mendicabula invenientur. M.

(15) Scripsi ἐπαρ. loco vulg. ἐπαρώμενος.

(16) Ὡς μόνον ἐπὶ ἄγγύς. Erat in margine δλον. Et
 tolerari potest, sed potior scriptura, μόνον, ut sit
 sensus : ut unicum istud opus, quod solum scripsit,
 toti versibus constiterit; nam pro ἀνάλογον, omnino
 legendum, loci mutatione, ἵνα λόγον. M.— Duo vitia
 correxi.

(17) Ὑποβαλῶν. Lego ὑποβάλλει. Hoc est προτῶν
 ὑποβάλλει. Forte etiam legi poterit προκυψε. Le-
 gendum ἐξῆς, una voce, et una partic., ὑποβαλῶν
 dependet a verb. προκυψε.

(18) Μέχρι τούτου στήσονται. Quinque libris in-
 stitutum suum *contra Marcellum* Eusebius absolvit.
 In duobus hisce prioribus, τῇ παραθέσει τῶν αὐτοῦ
 βημάτων κέρρηται, hoc est quod vult. In tribus se-
 quentibus, qui inscribuntur *De theologia ecclē-*

siastica, ad ἐναντιώσιν αὐτῶν et ἀνατροπῆν descen-
 dit. M

(19) Vulgo ἀγνώτους τινός. Dein in corr. : Lego
 πανηγυρίζειν. Forte loco γνωρίζεσθαι.

(20) Ἀμφήριστον. Hoc est quod vult. Cum non-
 nullæ hæreses ita sint comparatæ, ut non nisi dif-
 ficulter agnosci et deprehendi possint, et vix tan-
 dem pro hæresibus habeantur : ait illam a Marcello
 exultam et propagatam ejus esse generis, ut vel de
 prima facie, auribus audita, oculis scripto usurpata,
 pro hæresi, communi hominum in Ecclesia consensu
 habeatur. Certe illa quam Marcello ascripserant
 Ariani, erat ejus generis; at utrum illam prout
 eidem illi objectabant, foveret Marcellus, quamplu-
 rimis non minus in religione lyncæis, quam Euse-
 bium erat, non patuit, Julio pontifici Romano,
 Athanasio Alexandrino, illi hæresum ραισθηρῶν,
 quamplurimis aliis : concilio Sardicensi non lique-
 bat : ni Marcellus absolvebatur. M

(21) Dele ἐξ.

(22) Scribe αὐτό.

(23) Lego δῆ.

mi, novitatem insolentem, hujus nuperi theologi, vel acceptam primis auribus, agnovere. Hanc ob causam adhibiturus sum brevissimas quasdam designationes meas, orationis quoddam corpus, ordine et methodico progressu concatenatum constituens, quo quæ ab illo proferuntur, quam sint ab omni ratione aliena, patefcat. Verum antequam in medium ejus verba protulerò, admonendos illos esse omnes existimo, ad quorum manus hoc præsens ipsius scriptum pervenerit, eo magis si sint de Galatia oriundi, ✕ ne velint divinæ beati Pauli vocis unquam oblivisci, qua Galatas ipsos adhortabatur, ne ab eo qui in Christi gratiam vocavit ipsos, ad aliud Evangelium transferantur, cum revera, quod docet ibi, non sit aliud ullum evangelium, sed, qui conturbant illos, existant, et qui transferre cupiant Christi Evangelium¹. Illud autem in primis et ante omnia attendendum fuerat, quod nec sibi quidem pepercerit ille tantus Apostolus, sed ad illos promovendos et convincendos, qui Galatas conturbabant, adjecerit: *Etiamsi vel nos vel de celo vobis angelus aliud annuntiet Evangelium, præter illud quod jam prædicavimus, anathema sit*². Nec semel posuisse contentus, reponit, *Quod jam prius dixi, et iterum denuntio, si quis vobis evangelizet, præter id quod accepistis, anathema sit*³. Illud autem Evangelium quodnam fuit quod acceperant, et præter quod non erat aliud annuntiandum? Equidem illud ipsum quod discipulis suis Dominus tradidisse dicitur, ubi ait: *Profecti docete omnes gentes, baptisantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti*⁴. Nobis utique hanc gratiam in cognoscenda sacrosancta Trinitate solus ille solis patefecit in illa nostra mystica regeneratione, cum nec Moyses, nec quisquam olim prophetarum, priori populo hujus existerit administer. Ad Dei quippe Filium atque illum solum pertinebat, hanc a Patre suo gratiam hominibus universis annuntiatam communicare: cum *lex per Moysen data fuerit, gratia autem et veritas per Jesum Christum*⁵, eumque solum, utpote Filium unigenitum. Quocirca, nec

οὐκ ἔστι γὰρ ἄλλο, ὡς αὐτὸς φησιν· εἰ μὴ τὰς εἶναι οἱ ταράσσοντες αὐτοὺς, καὶ θέλοντες μεταστρέψαι τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ. Κακίαι δὲ ἀναγκαιῶς προσέχειν τὸν νοῦν, δι' οὗ καὶ ἑαυτοῦ καθαπτόμενος ὁ τοσοῦτος Ἀπόστολος, εἰς δυσώπησιν τῶν διαστρέφειν τοὺς ἄνδρας περιωμένων, προστίθει λέγων· Ἀλλὰ πᾶς ἡμεῖς, ἢ ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ ὑμῖν εὐαγγελισθῆται, παρ' ὃ εὐηγγελισάμεθα ὑμῖν, ἀνάθεμα (23) ἔστω. Ὁ δὲ ἐπαναλαβὼν δευτεροὺ φάσκων· Ὡς προσηγήκαμεν, καὶ ὅτι πόλις λέγω, εἰ τις ὑμᾶς εὐαγγελισθῆται, παρ' ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω. Τί δὲ ἦν τοῦτο, παρ' ὃ (24) οὐκ ἦν εὐαγγέλιον [ἄλλο εὐαγγελισασθαι]; Ἡ ποσὴ πάντως αὐτὸ ἐκεῖνο, ὃ (25) δὴ τοῖς αὐτοῦ παραβδόμοις μαθηταῖς ὁ Σωτὴρ ἀναγέγραπται εἰρηκῶς· Β Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ταύτην γὰρ ἡμῖν τὴν χάριν τῆς γνώσεως τῆς ἁγίας Τριάδος (26) μόνος αὐτὸς διὰ τῆς μυστικῆς δεδώρηται ἀναγεννήσεως, οὕτε Μωϋσῆως οὕτε προφητῶν τινος τῶ προτέρῳ λαῷ ταύτην διακονησαμένου. Μόνῳ γὰρ Ἰερρα τῶ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ τὴν πατρικὴν ἅπασιν ἀνθρώποις εὐαγγελισασθαι χάριν· ἐπειδήπερ ὁ νόμος διὰ Μωϋσῆως ἐδόθη, διὰ δὲ μόνου Ἰησοῦ τοῦ Χριστοῦ, ὡς διὰ μονογενοῦς Υἱοῦ, ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια ἐγένετο. Ἐνθεν εἰκότως ὁ μὲν παιδαγωγοῦ τρέπον νηπιάζοντι τῷ προτέρῳ λαῷ στοιχεῖα τῆς ἀρχῆς τῶν τοῦ Θεοῦ παρεμβόλου λογίων, πολυθέου μὲν ἀπερίργου πλάνης, θεὸν δὲ κηρύττων ἓνα μόνον εἰδέναι· ἢ δὲ σωτήριος χάρις ὑπερκόσμιόν τινα καὶ ἀγγελικὴν ἡμῖν παρέχουσα γνώσιν, τὸ πάλαι τῷ προτέρῳ λαῷ σεσιγημένον μυστήριον ἀναφανδὸν ἐξεκάλυπτεν, αὐτὸν τὸν ἐπέκεινα τῶν ὁλῶν θεὸν, τὸν τοῖς πάλαι ἀνθρώποις ἔγνωσμένον, θεὸν ἕνα καὶ Πατέρα εἶναι τοῦ Υἱοῦ τοῦ μονογενοῦς κηρύττουσα, τὴν τε τοῦ ἁγίου Πνεύματος διὰ τοῦ Υἱοῦ τοῖς ἀξίοις ἐπιχορηγοῦσα δύναμιν. (26') Αὐτῷ πως τὴν ἁγίαν καὶ μακαρίαν καὶ μυστικὴν Τριάδα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος εἰς σωτήριον ἐπίστα διὰ τῆς ἐν Χριστῷ ἀναγεννήσεως ἢ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίᾳ παραλαβοῦσα

✕ Ed. Paris., pag. 3.

¹ Gal. 1, 6, 7. ² ibid. 8. ³ ibid. 9. ⁴ Matth. xxviii, 19. ⁵ Joan. 1, 17.

(23) Ἐπ. Ἰσται.

(24) Ἐπ. Ἰσ. ὅτι οὐκ, verba ἄλλο εὐαγγελισασθαι glossema sapiunt.

(25) Vulgo δέ.

(26) Μόνος αὐτὸν διὰ τῆς μυστικῆς. Hoc vult: ante συγκατάβασιν et illam in carne Servatoris nostri οἰκονομίαν, Qui invenit omnem viam disciplinae, et tradidit illum Jacob puero suo, et Israel dilecto suo, doctrinam illam, in Ecclesia διαδόχτων, de sacrosancta Trinitate, nusquam in Veteri Testamento, per Moysen aut prophetas, Judæorum populo revelatam. Cujus rationem libro iii De eccles. theol. ait fuisse populi Ilii, quem erudiendum suscepit, traditum sibi, a Deo in disciplinam Moyses, ad idololatriam ἐπιρρηπῆς, et βίον ut appellat in α' ἀποδείξ. αἰγυπτιαχόν. Certe, in Veteri Testamento nusquam reperitur explicita et distincta mysterii

D istius mentio; sed αἰνιγματώδης, et ἔγκυρμυμένη. Erat enim adhuc tempus καταπετάσματος, nondum remoti veli, et ἀποκαλύψεως. Cilant in primis orthodoxi Patres, illud in principio Genesis *Faciamus hominem*, etc., de qua ῥήσει Basilii Seleuciz. Γινέσθω τοίνυν σύγχρονος ἡ γνώσις τῇ πλάσει· καὶ μὴ ξενιζέσθω διδασκομένη ὑστερον, ὧν ἐν τῇ ποιήσει τὴν μὴ μὴν ἐδέξατο. Vide Tertullianum *adversus Praxeam*. Epiphanius rem per gradus deducit. *Una Deitas*, inquit, a *Moyses præcipue annuntiatæ es personarum dualitas, vehementer a prophetis prædicata, Trinitas vero personarum, manifesta facta est in Evangeliiis*. Hæc ille in *Ancorato*, unde doctissimus Nyssenus vocat, cognitionem κατὰ πρόβασιν in libello *De im. et similit. Dei*: Κατὰ πρόβασιν, ἢ ἡμετέρα φύσις τὸ τῆς Τριάδος ἐπέγνω μυστήριον. M. (26') Αὐτῷ πως. Forte legendum, αὐτόθεν πως,

φυλάττει. Καὶ τοῦτ' ἦν τὸ Εὐαγγέλιον, (26^α) οὐ μὴ θεμιτὸν εἶναι μετατιθεσθαι εἰς ἕτερον Εὐαγγέλιον· ὁ οὐκ ἔστιν ἄλλο, ὡς ὁ μέγας Ἀπόστολος εἰσέτι δεῦρο Γαλάταις μαρτύρεται, διὰ τῆς πρὸς αὐτοὺς ἐπιστολῆς βοῶν· *Κἀν ἡμεῖς ἡ ἀγγελος ἐξ οὐρανοῦ εὐαγγελίζεσθε ὑμᾶς, καθ' ὃ παρελάβετε, ἀνθρώποις ἔστω· κἀρῶσθε, ὡς εἰσὸς, μηδ' ἐπισκόποις, μηδ' ἀρχοῦσι, μηδ' διδασκάλοις προσέχειν, εἰ τὸν ἀληθῆ τῆς πίστεως διαστρέφωι τις αὐτῶν λόγον, (27) διδασκόμενος.* Τίς δ' ἦν οὗτος; ὁ τὸν Θεὸν Πατέρα εἰδέναι διδάσκων, καὶ Υἱὸν Θεοῦ γεννῶσκαὶν παρθεῖν· καὶ Πνεύματος ἁγίου φιλοτιμείσθαι μετέχειν (ἀπερ μόνων ἀν γένοιτο Χριστιανῶν γνωρίσματα.) Ὡδὲ πη τῆς ἁγίας τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας (28) ἀφορίζομενος τοῦ Ἰουδαίου τρόπου. Ὡς γὰρ ἐκαίνοσ τὴν πολυθεῖον καὶ Ἑλληνικὴν ἀπεδοκίμαζε πλάνην, ἐνὸς Θεοῦ ὁμολογίῃ, οὕτω καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἡ ἐξαιρέτος περὶ Υἱοῦ γνῶσις κρεῖττον τι καὶ πλέον προῦξεναι, τὸν αὐτὸν Θεὸν Πατέρα εἰδέναι μονογενοῦς Υἱοῦ διδάσκουσα, ἀληθῶς Υἱοῦ ἔντος, καὶ ζῶντος, καὶ ὁρατοῦτος. Ὡς γὰρ πατήρ (29) *ζῶν ἔχει ἐν ἑαυτῷ*, αὐτὸς λέγων ἐδίδασκεν ὁ Μονογενῆς τοῦ Θεοῦ, ἐν' ἧ καὶ ὁ Πατήρ ἀληθῶς πατήρ, οὐ μέχρι φωνῆς Ὡδὲ πη χρηματίζων, οὐδὲ ψευδῆ κεκτημένος τὴν προσηγορίαν, ἀληθεῖα δὲ καὶ ἔργω Πατήρ Υἱοῦ μονογενοῦς· καὶ ὁ Υἱὸς ἀληθῶς υἱός. Ὁ δὲ φίλον Λόγον εἶναι τὸν Υἱὸν ὑπολαμβάνων, καὶ μόνον Λόγον εἶναι μαρτυρούμενος, καὶ πολλάκις τοῦτ' αὐτὸ λέγων, ὡς οὐδὲν ἕτερον ἦν ὁ Λόγος, ἐνδον μένων ἐν ἡσυχάζοντι τῷ Πατρὶ· (30) ἐνεργῶν δὲ ἐν τῷ τὴν κτίσιν δημιουργεῖν, ὁμοίως τῷ ἡμετέρῳ, ἐν σωπῶσι μὲν ἡσυχάζοντι, ἐν δὲ φθεγγομένοις ἐνεργοῦντι, ὅπλον ἂν εἴη Ἰουδαϊκῶν τινα καὶ ἀνθρωπίνων συντρέχων φρονήματι, τὸν δ' ἀληθῶς Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἀρνούμενος. Εἰ γοῦν τις Ἰουδαίων ἔροισί τινα, εἰ Λόγον ἔχει ὁ Θεός; πάντως που φήσει. Ἐπει καὶ Λόγον, καὶ Λόγους πλείους ἔχειν αὐτὸν, ὁμολογήσειεν ἂν Ἰουδαίων ἅπασ. Εἰ δὲ καὶ υἱὸν ἔχει, οὐκ

✠ Ed. Paris., pag 4.

aut ἔνθεν πως, de Ecclesia Dei accepta institutione, etc.

(26^α) Οὐ μὴ. Leg. ὁ μήτ' ἦν, et deinceps, ὡς καὶ ὁ μέγας ἀπόστολος εἰσέτι δεῦτερον legi posset pro deūro, quanquam et illud verum sit : bis enim idem ipsum beatus Paulus testificatur, et ita se Eusebius explicat, quanquam, quæ sequuntur, illam alteram lectionem, deūro, confirmat, et exstat locus gemellus apud Vincentium Lirinensem in aureo illo *Commonitorio*, cap. 14, ubi de hoc Pauli libro disserit. *Clamat et repelendo clamat, et semper, et ubique per Litteras suas clamat, illud vas electionis, ille magister genitum.* Itaque nihil temere in hoc loco mutandum. M.

(27) *Διδασκόμενος.* In margine codicis erat διασταλλόμενος, quæ est vera lectio, hoc est διοριζόμενος. Utilitur autem hac voce et alibi, et paulo post in sequentibus, ait, κατὰ τῆς ἀποστολικῆς διαστολῆς, ubi in margine ascriptum fuit, διαταγῆς. M.— In corr. dein : *Lege Θεοῦ loco Θεόν, in verbis υἱὸν Θεόν.*

(28) *Ἀφορίζομενος τοῦ Ἰουδαίου τρόπου.* Legendum, ium, τὴν ἁγίαν τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαν, vel vice versa, τὸν Ἰουδαϊκὸν τρόπον. Qui Deum unum,

unicum, non Patrem agnoscebant, ut se aliquoties explicat. Quam sententiam Nazianz. non semel *panperitatem* appellat. Et Gregorius : *Ἵμεῖς οἱ Ἰουδαῖοι, ὁμολογοῦντες τὴν θεότητα, μονωτάτην, πενήαν ἐκφέροντες τῇ αὐτῆς ἀπλότητι, εὐτελῶς τὰ περὶ τῆς θεότητος διατιθέμενοι. Οἷ τε Ἑλληνας, τοῖς ματαλοῖς εἰδώλοισι προσκυνοῦντες καὶ πληθύνοντες τὴν θεότητα, πολλοῖς θεοῖς ἐξ ἀνάγκης προσκειμένοι ἐναντιουμένοις ἀλλήλοισι, εἰς τὴν ἀπάτην τῆς εἰδωλολατρίας ἐκκλίνονται. Ἵμεῖς δὲ, οἱ Χριστιανοὶ τριάζοντες τὴν θεότητα, ὑπερορχον αὐτὴν ἐν πλοῦτῳ καὶ δυναστείᾳ κηρύττομεν. Ἐνα Θεὸν τὸν τριαδικὸν ὁμολογοῦντες κρᾶτος. Ὑμῶν τὴν πενήθειαν· κἀκαίων τὴν πολυθεῖαν ἐξίτησις ἀποκρουόμενοι διαφεύγομεν. M.*

(29) *ζῶν ἔχει ἐν ἑαυτῷ.* Deest hic apodosis, ex Evangelio supplenda, sic : οὕτως ἔδωκε τῷ Υἱῷ, ζῶν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ. Id est, *genuit Filium, qui et ipse sit ζωῶν et ὑπεστώσας per se.* Quod negasse, Marcellus multoties accusatur ab Ensebio : ut statim, ubi affricat ei quod *λόγον φίλον eum appellaverit* : quam vere, liquidissimo consistare non potest, deperdito Marcelli isto opere. M.— Mox vulgo ἐν' ἧ ; mss. οὕτως ἐν'.

(30) *Ἐνεργῶν δὲ ἐν τῷ ἡμετέρῳ.* Legendum

natio de Filio Dei, longe quiddam majus et prestantius exhibuit, qua edocemur illam ipsam Deum Patrem exstare unigeniti Filii, qui verissime Filius ait, vivus existat et subsistens. Nam quemadmodum: *Pater vitam in seipso habet, docebat Unigenitus ipse Dei, ita quoque in seipso Filius habet vitam*⁴. Ut ita Pater vere quidem Pater existat, non autem verbo tenus Pater falsata usurpatus nominatione: sed veritate et reipsea unigeniti Filii Pater: et ut Filius sit reipsea etiam Filius. Quisquis autem Filium nudum esse *Verbum* existimaverit, aut solummodo *Verbum* confirmaverit, et illud frequenter suo ore usurpaverit, *Verbum* tantummodo existitisse, intus, dum consisteret, quiescente suo Patre: operatum vero idem ipsam *Verbum*, cum creaturas effigiaret, perinde ac per omnia in hominibus solet fieri; ubi in conquiescentibus otatur *Verbum*, operatur autem in loquentibus: is profecto conspirat manifestissime cum sententia Judæorum, abnegatque eum, qui vere Dei Filius est. Si quis Judæum interrogaverit, an Deum putet *Verbum* suum habere? Omnino, certe responderis est, puto. Libenter siquidem profletur Judæus, non *Verbum* modo, quia *Verba* infinita habere Deum. Quod si adhuc instes, an Filium habeat? non est hoc perinde, reor, confessurus. Jam vero, si non Judæus quispiam, sed is qui sit cum episcopatu, illam invexerit opinionem, *Verbum* esse illum, sed Deo tantummodo adunitum: ✕ æternum tamen et ingenitum, unum atque idem numero cum Deo, nominibus diversis Patris atque Filii usurpatum, substantia tamen idem et hypostasi

✕ Ed. Paris. pag. 5.

⁴ Joan. v, 26.

ἀνεργῶν δέ, ἐν τῷ τῆν κρίσιν δημιουργεῖν. E sequentibus, vocem illam *ἡμετέρῳ* librarius transcriptit otiosus. [Delevi eam.] M.—In: τῷ Ἰουδαίου ὧν scripsi. (30°) Vulgo εἰσάγοι.

(31) Καὶ τοῦτον εἶναι ἀβδιον καὶ ἀγέννητον. *εἴπερ*, quatenus erat in Deo, αὐτῷ συνὼν, ἠνωμένως αὐτῷ. Nam alloquin, ascribit Eusebius hanc opinionem Marcello, quod quemadmodum extra Patrem, nempe in creando, incoperat esse: sic et olim desineret esse quod erat, et in nihilum redigeretur. Quam vere, nescimus: certe Eusebius hic arianizat, qui λόγον ἀβδιον esse negat et in ἀγεννήτῳ ludit; quod faciebant illi. M.

(32) Καὶ ταῦτόν loco καὶ αὐτόν dedi; cf. p. 6 D, p. 8 C, etc.

(33) Τὸν μὲν Σαβέλλιον ὑποδοῦμενος. Semper hunc Marcello objectat auctor, qui Libya oriundus, Ptolemaide nimirum, Noeti discipulus erat, a quo impietatem acceptam auxit et dilatavit, ut usu solet venire in hæreticis. Vixit circa annum Domini 260. Trinitatem in unius personæ angustias coarctavit, et in *tribus vocabulis, trinominem Deum, credebat*: cum *Ecclesia e contra, tres subsistentes, veras, integras, et perfectas personas, indefessa voce pronuntiat*, ait B. Hieronymus. M.

(34) Ἐπιτρέπει θεσμός. Erat enim in confesso positum, εἶναι et προεῖναι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, et quæ semel erant πιστὰ παραδοθέντα, non erant vocanda in quæstionem iterum, non de iis disquiren-

A Et' ἀν ὁμολογήσειεν, ἐρωτηθεῖς. Et δὲ μὴ Ἰουδαίος, ἀλλ' ἐπισκόπων τις ταύτην (30°) εἰσαγάγει τὴν δόξαν, λόγον αὐτὸν μόνον διδοὺς ἠνωμένον τῷ Θεῷ. (31) καὶ τοῦτον εἶναι ἀβδιον καὶ ἀγέννητον, ἐν τῷ εἶναι (32) καὶ ταῦτόν τῷ Θεῷ ὀνόμασι μὲν διαφόροις, Πατρός, καὶ Υἱοῦ χρηματίζοντα, οὐσίῃ δὲ καὶ ὑποστάσει ἐν ὄντι: πῶς οὐ δῆλος ἀν γίνοιτο (33) τὸν μὲν Σαβέλλιον ὑποδοῦμενος τῆς δὲ ἐν Χριστῷ γνώσεως τε καὶ χερίτος ἡλλοτριωμένως; Οὐδὲ γὰρ ζητεῖν, οὐδὲ ἀμφιβάλλειν, οὐδ' ἐρωτεῖν τοὺς βουλομένους, εἰ ἦν καὶ προῆν ὁ μονογενῆς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ τῆς Ἐκκλησίας (34) ἐπιτρέπει ἀν θεσμός ὁμολογούμενη δὲ καὶ ἀναμφιβάλλῃ πιστὰ σὺν πολλῶν (35) καὶ παρῆρησι διδάσκει τὸν Θεὸν Πατέρα εἶναι Υἱοῦ τοῦ μονογενοῦς ὁμολογεῖν, καὶ μήτε τὸν Πατέρα Υἱὸν εἶναι, ἢ (36) καὶ τὸν Υἱὸν Πατέρα νομίζειν: ἀλλὰ τὸν μὲν ἀγέννητον καὶ ἀβδιον καὶ ἀναρχον καὶ πρῶτον καὶ μόνον Πατέρα εἶναι: τὸν δὲ ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθῆναι καὶ ὑποστῆναι, καὶ μόνον Υἱὸν (37) μονογενῆ εἶναι πιστεύειν Θεὸν τε αὐτὸν ὡς ἀληθῶς Υἱὸν ὄντα Θεοῦ, γνωρίζειν. Et δὲ (38) σὺν ταῦτοις μὲν (39) ἀντιλέγων τις φαίνεται, λόγον δὲ Θεοῦ ὁμολῶς τῷ ἐν ἀνθρώποις τοῦτον ὀρίζοιτο, οὐκ ἰσχυρῶν οὐδὲ λογιστέμενος, ὡς οὐδὲν χρεὴ θνητὸν, οὐδὲ ἀνθρώπινον τῷ ἐπέχειναι τῶν ὁσίων ἀνατιθέναί Θεῷ, οὐδ' ὁσίων τι τῶν εἰς ἡμετέραν ἐνθύμησιν ἀνιόντων, κἀν αἱ θεῖαι Γραφαί, ὥσπερ τινὰς νηκίους παιδαγωγῶσαι τοὺς ἐντυγχάνοντας, ἀνθρωπινώτερον περὶ αὐτοῦ (40) διαλέγονται, χεῖρας αὐτῶν, καὶ πόδας, καὶ ὀφθαλμοῦς, καὶ φωνὰς, καὶ λόγους, καὶ σέματα, καὶ πρόσωπον, καὶ μυρία ἄλλα τοιαῦτα περιάπτουσαι: ἃ δὲ (41) προσήκει μεταφέρειν ἐπὶ θεοπρεπὲς ἔννοιας, οὐδὲν θνητὸν οὐδ' ἀνθρώπινον ἐν τῷ

dum ambigendumve: optimo instituto, et summo Ecclesiæ bono in usum revocando. Nam cœcilianus Cerdoni, sartori, textori, de rebus sacris garrulo, contra res sacras insaniendi impune permittitur, usurpatur, *æscia*. Videtur hic Eusebius jugulum saltem ipsum petere Arianismi. Erat enim illud Arii φήσιμα, in primis κυριώτατον, ἦν ὅτι οὐκ ἦν, quod videtur negare: sed revera videtur, nam et εἶναι et προεῖναι concedere illum poterant, et revera concedebant, nec tamen ab illa δόξῃ κυρίῃ recedebant, πρὸ χρόνων εἶναι τὸν Υἱὸν ἔλεγον, πεποιηθῆναι μόντοι, καὶ ἕνα τῶν κτισμάτων αὐτὸν εἰδιδάσκον, ut loquitur magnus Athanasius, *De synodo Ariminensi*. Nempe, ante alias omnes creaturas factum fatebantur, non tamen ab æterno. Infinita quippe sæcula in æternitate κοσμοποιεῖαν antevertisse docebant. Atque ita Eusebius in fidei suæ ἰσχύσει, quam Ecclesiæ ascribit, Deum Patrem ἀγέννητον vocat, Filium fatetur μόνον καὶ μονογενῆ, non autem ἀβδιῶς. Sed nec illa quæ mox annectit, Θεὸν τε αὐτόν, ὡς ἀληθῶς Υἱὸν ὄντα Θεοῦ, γνωρίζειν, ab Arianismo ilium excludunt; nam Ariani hocd abant, sed creatum tamen; et de οὐκ ὄντων vide Athan. orat. iii. M.

(35) Θάρσει loco θράσει ex corr. recepi.

(36) Dele καί.

(37) Vulgo καὶ μόν.

(38) Vulgo δέ.

(39) Vulgo ἀντιλέγων.

(40) Vulgo διαλέγονται.

(41) Vulgo δέ.

Θεῶ ἐῖναι φανταζομένους. Πνεῦμα γὰρ ὁ Θεὸς καὶ ἄνθρωπος ἄνθρωπος αὐτῶ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ θεῶ προσκυνεῖν, αὐτὸς ἐδίδαξεν ὁ Σωτὴρ. Εἰ δὲ πνεῦμα, ὅλον ὅτι θεῖον, κρείττον παντὸς αἰσθητοῦ καὶ συνθέτου σώματος· ὡς μήτε λόγον αἰσθητὸν ἔχειν ὑπὸ γλώττης (42) ἐξηχοῦμενον, καὶ διὰ προφορᾶς θνητοῖς ὡσιν ἐξακούμενον, μήτε γλώτταν, μήτε φωνήν, μήτε πρόσωπον, μήτε ἄλλο θνητῶ καὶ ἀνθρωπίνῳ λογισμῷ παραβαλλόμενον. Εἰ γάρ τι ἄλλο, ὁ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν, οὐδὲ οὖς ἤκουσεν, οὐδὲ ἐπὶ τῆν (43) καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη (τοιαῦτ' εἶναι, ἃ ἠτόλμασεν ὁ Θεὸς ἀγαπᾶσιν αὐτὸν, ὁ θεὸς ἐδίδαξεν Ἀπόστολος) τούτων ἀπάντων αὐτὸς, ὁ τούτων δοτὴρ ἀρρήτων ἂν εἴη ἀρρήτοτερος· ὅς (44) πολλῷ μᾶλλον ἀληθέστερον φαίη ἂν ἐν τῇ περὶ αὐτοῦ θεολογίᾳ ὀφθαλμῶν μὴ θεωρεῖται, μηδὲ οὖς ἀκηκοῖται, μηδὲ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπων ἀναβηθεῖται τῆς περὶ αὐτοῦ καταλήψεως τὴν γινώσκειν. Ὁ δ' αὐτὸς ἂν εἴη λόγος καὶ περὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ γενεσιουργίας. Τούτων δ' αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἀξιώχρεως γένοιτ' ἂν ἡμῖν ἱεροφάντης, ὡς πη φάσκων· Πάντα μοι παρεδόθη φλό τοῦ Πατρὸς μου· καὶ οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατὴρ, οὐδὲ τὸν Πατέρα τις ἐπιγινώσκει εἰ μὴ ὁ Υἱός. Εἰ δὲ ὅν τούτοις μὲν ἀντιφθέγγετο τις, καὶ μὴ τὸν Υἱὸν, ὅτι πάντα παρέδωκεν ὁ Πατὴρ ὀφειστάται (45) λέγειν τολμῶν, λόγον δὲ αὐτὸν ὀρίζετο μόνον, ὁμοίον τῶν ἐν ἀνθρώποις, ποτὲ μὲν ἐν τῷ Θεῷ ἠτυχάζοντα, ὁμοίως τῶν παρ' ἡμῖν σιωπῶντι, ποτὲ δὲ ἐνεργούντα, τῶν παρ' ἡμῖν, ἐν τῷ λαλεῖν, φθειρομένην παραπλησίως· εἴτα τούτων αὐτὸν καιρῷ τινι, οὐδ' (46) ὧσιν ἐμπροσθεν τετρακοσίων, σάρκα φησὶν (οὐκ οἶδ' ὅπως) ἀνελήφθαι, καὶ δεῖ αὐτῆς τῆν κατ' ἀνθρώπου οικονομίαν (47) τετελεχῆναι, καὶ (48) τότε Υἱὸν Θεοῦ γεγονέναι, καὶ Ἰησοῦν Χριστὸν χρηματίσαι, βασιλέα τε (49) ἀναγορευῆσθαι, εἰκόνα τε τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, καὶ πρωτότοκος πάσης κτίσεως, μὴ ὄντα πρότερον ποτε, ἀποδοτεῖσθαι· εἴτ' ἐπὶ τῇ τοσαύτῃ ἀτοπίᾳ, μηδ' ἐξ ὀσπερ (50) ὑπέθετο χρόνον τὴν εἰς ἀπειρον καὶ ἀτελεύτητον ζωὴν τε καὶ βασιλείαν τῶν Χριστῶν διδοῦς· τέλος δὲ αὐτῶ μηδ' αἰσίων ἐπάγοι, μηδ' οἶον τοῖς δι' αὐτοῦ τῶν ἐπαγγελίων καταξιωθησομένοις, ὧν αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἐπήγγελται, ζωὴν τε αἰώνιον καὶ ἀφθαρσίαν ἀθανασίαν τε καὶ βασιλείαν οὐρανῶν, τοῖς ἀγαπᾶσιν αὐτὸν ὀποσχόμενος· τῆν καὶ αὐτὰ δὲ κατὰ τὴν προσδοκωμένην

✠ Ed. Paris., pag. 6.

¹ Joan. iv, 24. ² I Cor. ii, 9.

(42) Mp. ἐξηγουμ.

(43) Dele τὴν. Mox vulgo δωτὴρ.

(44) Vulgo ὡς. Mox vulgo φάσαι; Mp. φαίη. φαίνη. Infra vulgo γεννησ. et omittitur δ' post τούτων. Denique Mp. γρ. πατὴρ loco Σωτὴρ.

(45) Δέγει τολμῶν vulgo, Mp. λέγειν τολμᾶ; stantum vulgo ἐν ἡμῖν.

(46) Ὁδὲ ὧσιν ἐμπροσθεν τετρακοσίων. Hæc iterum repetit, ut et sequentia, quæ quasi σύνωσιν continent opinionis Marcelli. Laxe autem loquitur de cæ annis, nam ante annum cccci obierat ipsemet Eusebius. M.

(47) Vulgo τετελεχ.

(48) Τότε Υἱὸν Θεοῦ γεγονέναι. Cum factus es

set λόγος προφορικῶς. Nam prius erat tantum ἐνδιάθετος, sed ab æterno. Videtur autem Marcellus illud posuisse, λόγον Dei Patris, æternum, ὀφειστάται, sed ἐνδιαθέτως, non vocatum Dei Filium ante incarnationem. Quod sic accipit Eusebius, ac si τὸ εἶναι τοῦ υἱοῦ, negasset. M.

(49) Vulgo ἀνηγορεύεσθαι. Mox dele τοῦ ante Θεοῦ et infra Mp. ἴσ. τὸ τε loco ποτε.

(50) Ὑπέθετο χρόνον. Immortalitatem et æternitatem admississe Marcellum Dei Filio, etiam a parte post: quam et angelis, et animabus justorum concedebat. Quam vere, in fine libri quinti, ubi ista exagitantur, apparet. M

disse, non autem audivisse, nec in cor humanum aliquando ascendisse⁹, scientiam illam, qua possit ipse comprehendi. Quæ quoque ratio in Filii generatione debet obtinere. Hæc non alius nobis [antistes] quam ipsemet Servator, fide dignus enuntiavit. Alii autem: *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo*¹⁰, et: *Nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem nisi Filius*¹¹. Si quis istis audeat obmutterare, et Filium, cui tradita sunt a Patre omnia, subsistentem neget: verbum vero solum dominat, humano, per omnia, verbo simile, interdum in Deo conquiescens, uti solet in nobis, ubi contuerimus, usu venire: interdum operans in eodem Deo: ut, nos cum loquimur, verbum personat: hunc vero ipsum, cum sic Verbum existat, ante annos nondum totos quadringentos factum, nescio tamen unde, aut quo pacto, carnem assumpsisse: in qua carne sic assumpta, illam, quæ secundum hominem est, dispensationem perfecisse: et tunc primum *Dei Filium* existitisse: *Jesusque Christum* de nomine nuncupatum; renuntiatum *Regem*: *Imaginem Dei invisibilis*: *omnis creaturæ primogenitum*¹², qui nihil horum prius exstiterat, docet. Hisce cumulus accedit impietatis, quod nec vitam perpetuis sæculis duraturam, nec æternum Christo regnum concesserit, ab illo quod supposuit, ex ortus illius tempore decurrendo, sed inauspicato satis, sine circumscriptis consummato, neque ipsum dignatus est eo statu, quo illos, qui per ipsum illam olim consequentur immortalitatem: quibus Servator pollicetur, vitam æternam, incorruptibilitatem, immortale in cælis regnum, elargiturum, nimirum *diligentibus se*. Quidam igitur aperte pronuntiare audent, cæteris quidem omnibus concessam illud regnum sine fine duraturum, secundum apem ipsorum atque expectationem, unum Christum Jesum condum promum horum omnium, spe sua privandum et expectatione, cum ab ipso sit regnum ejus auferendum, et caro, quam suscepit destituenda. Verbum, quod in Deo olim præexistebat, separatim a corpore, licet prædicitum existat immortalitate, et corruptioni non sit obnoxium, Deo demum esse coadunandum, ut, quemadmodum

Α τούτων ἐλπίζω, τοῖς μὲν ἄλλοις ἴσασι, τὰ τῆς βασιλείας εἰς ἀτελεύτητον διαρκέσειν αἰῶνα φάσκει, μόνῳ δὲ αὐτῷ τῷ Χριστῷ τούτων ἀπάντων ἀδρόαν γενήσεσθαι στέρησιν, πευθησομένης μὲν αὐτοῦ τῆς βασιλείας, τῆς δὲ σαρκός, ἥς ἀνεληψε, καταλειφθεομένης ἐρήμου, τοῦ δὲ τοῦ (51) προσόντος ἐν θεῷ λόγου, ἀφορισμένου δὲ τοῦ σώματος, καὶ ἀθάνατον τοῦτο καὶ ἀφθιτον ἦ, τῷ δὲ θεῷ συναφθεομένου, ὡς ἐν καὶ ταῦτῶν πάλιν τῷ θεῷ γενήσεσθαι, καθὰ καὶ πρότερον ἦν· τίς ἂν λείπεται τούτῳ δυσσεβείας ὑπερβολῆ; Αἰδὲ δὴ τούτοις ἀναγκαῖα ἡ τῆς ἀποστολικῆς βιωτολῆς μαρτυρία, φήσασα: *Καὶ ἀγγελος ἐξ οὐρανοῦ εἰσαγγελλόμενος, παρ' οὗ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω. Θαυμάζειν δὲ μοι ἔπεισιν, ἐπιθεωροῦντι τὴν ἀποστολικὴν διάνοιαν. Ὅσπερ γὰρ θεοπίστῳ τὸ μέλλον ἀβτοῖς Γαλάταις τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐξηκριβῶν θεολογίαν, ἀνύσθεν ἐν ἀρχῇ τῆς ποδὲς αὐτοῦ ἐπιστολῆς (52), καὶ νῦν τῶν ἡ κατὰ τὸ σύνθημα γράφων ὧσα: Παῦλος ἀπόστολος, οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων, οὐδὲ δι' ἀνθρώπων, ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Οὐκ ἂν γοῦν οὕτω γράψαντα εἴποι τις ἂν αὐτὸν ἐν ἑτέροις τῷ μηδένας εἶναι, ὡς εἶδος, περὶ τὴν πίστιν ὁμοίως, οἷς ἔγραψεν, ἑτέρον. Ὡς γὰρ ψιλὸν ἀνθρώπων ὁπλαμβάνουσι τὸν Χριστὸν, προσήγε τὴν διόρθωσιν, οὐκ ἀνθρώπων αὐτὸν κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπιστολῆς διδάσκων. Καὶ προῶν τοῖς αὐτοῖς λέγειν, ὅτι: Τὸ εἰσαγγελλόμενον μου, τὸ εἰσαγγελισθὲν εἰς ὑμᾶς, οὐκ ἔστι κατὰ ἀνθρώπων, οὐδὲ ἐγὼ παρὰ ἀνθρώπου παρελάβον αὐτό, οὐδὲ ἐδιδάχθη, ἀλλὰ δι' ἀποκαλύψεως Ἰησοῦ Χριστοῦ. Δι' ὧν, αὖθις, ὅτι μὴ ἀνθρώπος ἦν (54) ψιλὸς Ἰησοῦς Χριστός, παρῆσθη. Τίς ἔφη εἰ μὴ ἀνθρώπος, προῶν αὖθις διείσαπει λέγων: Ὅτε δὲ εὐδόκησεν ὁ θεός, ὁ ἀφορίσας με ἐκ κοιλίας μητρὸς μου, ἀποκαλύψαι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἐν ἐμοί. Ὅρῃς πῶς Υἱὸν θεοῦ σαφῶς ἀνηγγόρευε τὸν Σωτῆρα, καὶ διὰ τοῦτο θεόν. Καὶ ὅτι γε πρὸ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας Υἱὸν αὐτὸν τοῦ θεοῦ ὄντα ἠπίστατο τρανότερα παρῆσθη ἐπιλέγων ἐν τῇ αὐτῇ πρὸς Γαλάτας ἐπιστολῇ: Ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλῆρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ θεός τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, γενόμενον ἐκ γυναικός. Οὐκοῦν οὐ νῦν, ἀλλὰ πρὶν ἢ γενέσθαι ἐκ γυναικός, Υἱὸν ὄντα, καὶ (55) πρόόντα, ἀπέστειλεν ὁ Πατήρ, ὡς ἂν ὁ πάλα: Υἱὸς θεοῦ καὶ Υἱὸς ἀνθρώπου*

⁹ 1 Cor. 11, 9. ¹⁰ Matth. xi, 27. ¹¹ ibid. ¹² Coloss. 1, 15.

(51) Τοῦ δὲ προσόντος. Legendum πρόοντος. Volebat enim Verbum existitisse in Deo, ab æterno, ante omnem ὄσταν, et ὄσταντων. Idem vero Verbum, a Deo separatim, per emanationem, condiditise creaturas: deinde se revelasse σαρκωθέντα. Rursus vero, post iudicii et mundi consumptionem, carne deposita, Deo aduniendum. M.— Mox vulgo ἀφθιτον loco ἀφθαρτον quod mss. cor. Porro vulgo διδ δὲ et dein mss. διαταγῆς loco διαστολῆς.

(52) Καυρότερον, ἢ κατὰ τὸ σύνθημα. Verum est, quod observat Eusebius, nusquam alibi per epistolas suas usum hoc exordio beatum Apostolum; non ab hominibus, neque per homines, sed per Jesum Christum (Galat. 1, 1). Neque enim alibi, aut alias, ea causa fuerat, ut ministerii sui dignitatem, et apostolatus gratiam contra æmulos tueretur, et obtrec-

D tiores. Unde illud statim insinuat ἀπ' ἀρχῆς, se non at illi calumniabantur, humana χειροτονία, sed divina et ἀποπίστην vocatum. Hæc est omnium, post Chrysostomum, verissima expositio. Illa ab Eusebio, οὐκ ὄντων allata, nimis coacta, quanquam verisimum est, inde sequi, Jesum Christum non esse ψιλὸν ἀνθρώπων, per quem vocatus sit ad apostolatam Paulus, cum opponatur ab Apostolo illius designatio, humanæ ordinationi. M.

(53) Vulgo ἀνθρώπων et infra ἔγραψεν.

(54) Ψιλός om. codices; mox vulgo αὖθις περ. Dein ἐνσάρκου mss., vulgo ἐν σαρκί. Porro vulgo ἐπιστεύσατο τρανότερα. Denique γρ. ἀντιλέγων mss. loco ἐπιλ.

(55) Προῶντα, em. in corr. ed. Par.

γένετο, γενόμενος ἐκ γυναικός (56). Ἄλλὰ καὶ αὐτὸν τοῦ Μωυσεως νόμου γενέσθαι διδάσκει, διορίζων τὸν τῆς μεστειας λόγον, δι' ὃν φησι: *Τι οὐκ; Ὁ νόμος τῶν παραβάσεων χάριν ἐτέθη, ἀρχὴ δὲ ἐλθῆ ἐν σπέρματι ἐκπληρωθείαι· διαταγὰς δὲ ἀγγέλων ἐν χειρὶ μεστου.* Ὁ δὲ μεστής ἐνός οὐκ ἔστιν ὁ δὲ θεός εἰς ἔστιν. Ἀκούεις, ὅπως ἐν τούτοις ὁ Ἀπόστολος Γαλάτας αὐτοῦς (57) ἐδίδαξεν, ἐξ ἐκείνου ἕνα τὸν Θεὸν εἰδέναι, καὶ ἕνα τὸν μεστήν τοῦ Θεοῦ καὶ ἀγγέλων; Ὅ δὲ καὶ ἐν ἑτέροις ἐδήλω λήγων: *Εἰς γὰρ ὁ θεός εἰς καὶ μεστής Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἀνθρώπος Ἰησοῦς Χριστός.* Ἄλλ' ὅτι μὲν Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων μεστήν αὐτὸν ὠνόμαζεν (58), εἰκότως ἀνθρώπων αὐτὸν διὰ τὴν ἐνανθρώπησιν ἐκάλε· ὅτι δὲ οὐ μεστήν Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἀλλὰ Θεοῦ καὶ ἀγγέλων τὸν αὐτὸν εἰσηγγεν, οὐκ ἐστὶν ἀνθρώπων ὠνόμαζε, μόνον δὲ μεστήν φησὶ: *τὸν νόμον διατετάχθαι εἰπῶν, δι' ἀγγέλων ἐν χειρὶ μεστου·* διαίρεσι τε ἀναγκαίως τὸ τοῦ μεστου ὄνομα διασαφῶν, ἐν τῷ λέγειν: Ὁ δὲ μεστής ἐνός οὐκ ἔστιν, ὁ δὲ θεός εἰς ἔστιν. Οὕτω ἄρα ὁ θεός εἰς ἂν ὁ μεστής τίνος γὰρ (59) καὶ γένετο; ἂν ὁ μεστής; οὕτω ὁ μεστής αὐτός, αὐτός ἂν εἴη, ὁ θεός· ὁ γὰρ μεστής ἐνός οὐκ ἔστιν. Δυσὲν δ' ἄρα μέσος ἔστηκε. Τίνων τούτων διασαφαί ἀγγέλους ὀνομάζων καὶ τὸν Θεόν· ἕν μέσον ἔντα τὸν Υἱὸν τὸν Θεοῦ (60) τὸν νόμον χειρὶ μὲν ἰδὲ εἰληφέναι φησὶ παρά τοῦ Πατρὸς· δι' ἀγγέλων δὲ τῷ πρώτῳ διατεταχέναι λαφ. Ἦν ἄρα, ἐξ ἐκείνου, ὁ Υἱὸς μεστής Θεοῦ τε καὶ ἀγγέλων, πρὶν ἢ γενέσθαι μεστής Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Καὶ ἦν οὐχ ὅς ψιλὸς Θεοῦ Λόγος, ἀνυπόστατος, ἐν καὶ ταῦτον

olim fuerat, ita iterum cum Deo existat idem. An illum qui hæc opinatus fuerit, impietate transcendere queat aliquis? Valde igitur hisce applicandum est certe necessario, apostolicæ illius determinationis testimonium, *✠ Etiamsi angelus de celo annuntiauerit vobis præter illud quod accepistis, anathema sit* 12. Dum in sensum apostolicum accuratius hic intendendo, admirari mihi subit vehementius. Veluti enim qui vaticinaretur futuram, divinitatem Servatoris, accuratiori stylo Galatis exponit. Nam novo quodam modo, neque alibi ipsi usurpato, Epistolam ad ipsos scriptam ita exorditur, *Paulus apostolus non ex hominibus, neque per homines, sed per Jesum Christum* 13. Non invenire licet hunc Apostolum ad alios hæc verborum formula perscripsisse: eo quod nulli inter eos, ad quos scribebat, ita erant ut Galatæ, affecti circa fidem. Nam veluti qui nudum hominem Christum existitisse opinarentur, ita illos corrigere conatus est, et errorem refringere opinionis, dum in ipso epistolæ exordio docet, eum non esse hominem (nudum scilicet). Pergens deinceps ad eosdem illos, scribit: *Evangelium meum quod in vobis est evangelizatum non est illud secundum hominem: neque ego illud ab homine acceperam, aut edoctus sum, sed per revelationem Jesu Christi* 14. Quibus illud expressit satis quidem clare, hominem non fuisse nudum Jesum Christum. Quis vero fuerit, vel quid, si non homo, progrediente declarat epistola sua, *Cum vero placuisset Deo qui me a matris utero separaverat, revelare Filium suum in me* 15. Ubi vides manifeste, Servatorem nostrum, Filium Dei existitisse;

✠ Ed. Paris., pag. 7.

12 Gal. 1, 8. 13 ibid. 1. 14 ibid. 11, 12. 15 ibid. 15.

(56) Ἄλλὰ καὶ μεστήν αὐτόν. Hæc est communis expositio recentium et antiquorum interpretum: ad vers. 19, cap. III, Epistolæ ad Galatas; de mediatore Christo: etiam tum, cum differant de voce illa *angelos*, quam quidem, vel ad Moysen et Aaronem referunt, vel ad spiritus illos administratorios, qui de manu Christi assumptam legem populo, per Moysen tradidere. Sed quod ait Eusebius hinc concludere Apostolum, ἕνα εἶναι μεστήν Θεοῦ καὶ ἀγγέλων, falsum est. Non affirmat hoc Apostolus: et ipsemet Eusebius contradicit, dum affirmat, ὁ δὲ καὶ ἐν ἑτέροις ἐδήλω λέγων: *Εἰς γὰρ ὁ θεός, εἰς καὶ μεστής Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἀνθρώπος Ἰησοῦς Χριστός;* qui incushabetur I ad Tim. II, 5; an non ergo hic pro ἀγγέλων legendum est ἀνθρώπων? Certe apud Paulum ad Galatas, angeli sunt μεστῆται, hoc est intercessionis internuntii; agentes in rebus; inter Deum et populum suum intercedentes, et tamen illam correctionem frustratur ipse auctor in sequentibus, ubi disputat eum esse mediatorem angelorum, idque ex sententia Apostoli. Nusquam vero hoc affirmat Apostolus. Imo vero neque debuit hoc ab illo affirmari. Mediator autem ille est, tanquam qui medius ἔστηκε in aliqua actione procuranda: seu qui partes dissidentes componere satagit: unde sequestrum vocant Tertullianus, et Hieronymus. Non fuit autem διάστασις, quæ debet componi, inter Deum, et angelos in gratia confirmatos, quorum æternum est et solitarium epitheton illud *facientes voluntatem ejus*. Erat vero inter Deum et homines dissidium. Hic interposuit se Dei Filius, καταλλάκτης factus, partes dissidentes reconciliavit. Hoc ut faceret, fuit neces-

se, ut utriusque naturæ dissidentis particeps foret. *Mediator inter Deum et homines*, ait Augustinus (*Confess. x, 42*), oportebat ut haberet aliquid simile hominibus, ne in utroque hominibus similis, longe esset a Deo: aut in utroque Deo similis longe esset ab hominibus. Jam vero non assumpit angelos, sed semen Abraham: et viderit, quomodo angelorum mediatorem Christum dixerit Eusebius, et concluserit fuisse prius mediatorem Dei et angelorum, quam Dei et hominum mediator esset. Hieronymus in commentariis ad hunc locum Apostoli, verbo Dei οὐσῶδη, priusquam incarnaretur, τὴν μεστειαν quidem ascribit, sed Dei et hominum: non Dei et angelorum, sed κατὰ προορισμόν, et effective. *Jesus enim Christus, hic hodie, idem et in sæcula sæculorum. Ut sciamus, etiam antiquos justos, quicumque esse potuerunt, non nisi per eandem fidem liberatos, per quam liberamur et nos: fide scilicet incarnationis Christi, quæ illis annuntiabatur, sicut a nobis annuntiatum facta*, ut August. epistola 89. Sed respondet Eusebius, se non alium intelligere mediatorem, quam illum, qui μέσος ἔστηκε, Filium enim inter Deum et angelos ita medium statuit, ut legem a Patre suo acceptam, angelis tradiderit, angeli vero Mosi, et Israeliti: inde infert, eum etiam tum ante suam in carne οἰκονομίαν, tanquam ζῶντα, καὶ ὁραστῶτα Λόγον, non tantum ἐνδιδάσκον, sese exhibuisse, communicatione participandum. M. (57) Vulgo ἰδίδιασεν. Dein infra vulgo οὐκ ὠνόμασε. (58) Vulgo γὰρ ἂν γένοιτο. (59) Vulgo γὰρ ἂν γένοιτο. (60) Sic uss.: vulgo τῶν νόμων.

atque ideo scire Deum. Ulterius constat liquidissime, Apostolum credidisse illum Dei Filium existisse, priusquam huc in carne adveniret, quod in eodem illa ad Galatas epistola addidit, *Cum temporis plenitudo adveniret, emisit Deus Filium suum factum de matre* 17. Erat itaque cum nondum de matre nasceretur Filius Dei: cumque tum antea Filium Dei existentem, emisit Pater, ut is qui jam olim Dei Filius ferebatur, et Filius etiam hominis exstaret, *factus de matre*. Quin et Mosiam legis existitisse mediatorem illum docet: mediationis rationem determinans, ubi inquit: *Quid igitur? Lex propter transgressiones lata fuerat, usque dum semen illud adveniret, cui promissiones conditæ fuerant; per angelos ordinata in manu mediatoris. Mediator autem unius non est mediator: at Deus unus est* 18. Audisne in istis, quomodo Galatas ipse Apostolus instituit: ut unum exinde Deum agnoscant, et unum Dei et angelorum mediatorem? quod ipsum vbi quoque docuit ad hunc modum: *Unus etenim Deus est: unus etiam Dei atque hominum mediator, homo Jesus Christus* 19. Enimvero quem Dei atque hominum appellat mediatorem, hominem esse nec immerito declaravit, propter incarnationem. Ubi mediatorem dixit, non Dei et hominum, sed Dei et angelorum, non illum tunc hominem consignavit, sed simpliciter mediatorem. *Legem*, inquit, *per angelos ordinatam, in manu mediatoris*. Sed et nomen ipsum mediatoris illustrius reddit, per distinctionem, ubi ait: *Mediator autem unius non est, Deus autem unus est*. Non est ergo Deus mediator. Nam cuius tandem esset mediator? Neque ipse ille qui mediator est, eo ipso Deus est. Nam unius non est mediator idem, cum mediis inter duos interponatur. Quorum vero existat mediator docet, dum de nomine angelos appellat, et Deum. Quorum medium intervenientem Dei Filium, suis manibus a Patre recepisse legem docet, et per angelorum ministerium populo communicasse. Erat igitur exinde Filius priusquam fieret Dei mediator et hominum, mediator Dei et angelorum. Et illo modo erat, non ut qui, velut nudum Dei Verbum in eo subsisteret, ✠ Ed. Paris., pag. 8.

17 Gal. iv, 4. 18 Gal. iii, 19, 20. 19 I Tim. ii, 5.

(61) Vulgo δέ.

(62) *Οὐδέτερος δὲ ἐστίνωρ*. Eusebius arianizat hic manifesto, Filium non Deum esse, nec angelum vult esse: sed inter angelos et Deum, mediantis ejusdam conditionis. Quanquam enim verum sit Filium non esse τὸν ἐπὶ πάντων Θεόν, hoc est, non esse Patrem, qui fons et origo est τῆς θεότητος, tamen est ὁ ἐπὶ πάντων Θεός, quoad substantiam, et existentiam: Patri coæternus, coæqualis. Ariani agnoscebant Filium esse Deum, sed creatum, ascititium, minorem. Patrem enim eo majorem infinites pronuntiabant, neque facile Eusebius aliter Patrem distinguit a Filio, quam ut sit ὁ ἐπὶ πάντων Θεός, quod Filius non est. Sed quid opus est verba premere? διαβρόδην, ait, οὐθ' οὗτος ὢν ὁ εἷς, καὶ μόνος Θεός. sed inferioris ordinis, status, et conditionis. M.

(63) Vulgo δετ. Infra vulgo ὑπάρχων.

ὑπάρχων τῷ Θεῷ· οὐ γὰρ ἐν εἴῃ οὕτω γε μάλιστα· ἀλλ' ἦν καὶ προῆν, ὡς μονογενῆς Υἱὸς κληθεὶς χερίματος καὶ ἀληθείας. Καὶ ἦν μεσιτεύων τῷ Πατρὶ, παρέχοντι τὸν νόμον δὲ ἀγγέλων ἀνθρώποις. Ὁ (61) δὲ διδάσκων, ἐξ ἐκείνου τοὺς ἀγγέλους καὶ ἀμαθεῖς τῆς τοῦ Υἱοῦ Θεοῦ θεολογίας, ὁ ἀπόστολος, ἐπισφραγίζετο λέγων, Ὁ δὲ μεσίτης ἐνός οὐκ ἔσται. Οὐ γὰρ ἔχει φύσιν ἐφ' ἐνός τὸν μεσίτην ἐπιζεσθαι. Αἰδ οὗτος μὲν οὐκ ἔστιν ἐνός, δευτὴρ δὲ μέσος ἐξ ἀνάγκης (62), οὐδέτερος ὢν ἐκείνων, ὢν μέσος τυγχάνει· ὥστε μήτε αὐτὸν εἶναι τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν ἡγεῖσθαι, μήτε τῶν ἀγγέλων ἕνα· τούτων δὲ μέσον καὶ μεσίτην (63), δετ τῷ Πατρὶ καὶ ἀγγέλοις μεσιτεύει. Ὡς αὖ πάλιν, δετ μεσίτης γίνεται Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, μέσος ὢν ἐκατέρω τάγματος οὐδέτερός ἐστι, μεσίτης ὑπάρχει οὗτ' αὐτὸς ὢν ὁ εἷς καὶ μόνος Θεός, οὐθ' ὁμοίως τοῖς λοιποῖς ἀνθρώποις ἀνθρώπος. Τί δέ; εἰ μηδὲν τούτων; Ἡ Θεοῦ μονογενῆς Υἱός, νῦν μὲν ἀνθρώπων καὶ Θεοῦ μεσίτης γεγονώς, πρόταλαι δὲ ἐπὶ Μωϋσέως Θεοῦ καὶ ἀγγέλων μεσίτης ὑπάρχων. Ταῦτα (64) δὲ αὐτοῖς γράφων, ἰδὲ πῃ παραβιδοῦς λέγει ὁ μέγας Ἀπόστολος· εἰ Ὁ νόμος διαταγεῖς δι' ἀγγέλων ἐν χειρὶ μεστοῦ. Ὁ δὲ μεσίτης ἐνός εἷς ἔστιν· ὁ δὲ Θεός εἷς ἔστιν. εἷς ὢν ἔστιν ὁ Θεός, καὶ εἷς μεσίτης Θεοῦ τε καὶ [ἀνθρώπων καὶ] τῶν γεννητῶν πάντων· οὐ νῦν ἀρξάμενος τῆς σωτηρίου μεσιτείας, ἀλλὰ καὶ πρὸ τῆς εἰς ἀνθρώπους αὐτοῦ θεοφανείας, ὥσπερ οὖν ὁ λόγος ἀπέδειξεν. Τούτων δ' ἐν βραχεὶ Γαλάταις αὐτοῖς, ἐκ μόνης τῆς πρὸς αὐτοὺς ἐπιστολῆς παρατεθέντων, τῆς τε σωτηρίου πίστεως τὴν μυστικὴν ἀναγέννησιν εἰς ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος παρεχούσης, καὶ πρὸς τοῖς θελοῖς ἐγγράφοις τῆς ἀπὸ πατέρων γῆς ἕως πατέρων καθολικῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ τὰς ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν μαρτυρίας, ἐξ ἀγρόφου παραδόσεως, ἐπισφραγισμένης· ὡρα λοιπὸν καὶ τὰς Μαρκέλλου διασεψασθαι λέξεις, τῶν τε ἐπηγελημένων ἡμῖν τὰς ἀποδείξεις ὑποσχέσθαι, ὡς ἂν μή τις τὸν ἀνδρα συκοφαντεῖσθαι πρὸς ἡμῶν νομίσει. Σκοποῦ δέ μοι προκειμένου διὰ βραχείων ἐκφῆσαι τὰ εἰρημένα, (65) οὐ πάσας ἀναλέξομαι τοῦ ἀνδρὸς τὰς φωνὰς, μόναις δὲ ταῖς συνεκτικαῖς χρῆσθαι, τὰς

D (64) Vulgo μὲν. Mox dele ἀνθρ. καὶ. Infra cedd. καθ. τοῦ Θεοῦ ἐκκλ.

(65) *Ὁὐ πάσας ἀναλέξομαι*. Utinam exstaret Marcelli hoc quaecunque σύγγραμμα. Liceret tum αὐτόπταις, Eusebii διασεψασθαι fidelitatem, quæ non nimis casta fuisse videtur. Certe, quod prius observatum est, ut inter veteres Ecclesiæ proceres censendi cum primis Julius et Athanasius, Marcellum et scriptis et sententiis laus absolventur: Ita Basillus ὁ πᾶν, et Hilarius inter hæreticos ipsales nomen reposuerunt. Isti si in causa tacuissent, facile fuisset, Eusebium, Arium, Asterium, Apollinarium, omnes hæreticos contemnere. Τινὰς ὑπὲρ αὐτοῦ ἀπολογησαντο μὴ οὕτως ἔχειν, ἀλλ' ὁρθῶς αὐτὸν βεβιωκέναι· καὶ τῷ φρονήματι αὐτὸν ὁρθῶς ἔχειν δισχυρίζοντο. Αἰδ πολλὰ περὶ τούτου ζήτησις γέγονε. Καὶ τὰ μὲν κρώφια τῆς ἐνοίας Θεῷ ἔγνωσται, ait Epiphanius. M. — Mox vulgo ἐξηκείθων.

ωλαίου, ὡσαύτῃ περιτὰς καὶ διὰ τῶν αὐτῶν χωρῶ-
σας, ὁπαρθήσονται. Πρὸ δὲ τῆς τῶν εἰρημένων ἀπο-
δειξῆς οἶμαι δεῖν ἐν πρώτοις παραστήσαι τοῖς ἐν-
τυγχάνουσιν ὅτι, μὴδὲ τὰς προηγουμένους λέξεις τῶν
θεῶν ἐξηκρίβου ἀναγνωσμάτων, ὡς ἂν γνωσθῇ τοῖς
ἔτι αὐτῶν ἀγνοοῦσιν, ὅπολις τις ἂν, ἐπὶ τὴν τῶν εἰρη-
μένων προήχθη τὸ λῆμαν.

theologicas de Dei Filio rationes, Apostolus idem consignavit ad istum modum inquit, *Mediator autem non est unus mediator*. Neque certe natura rei patitur mediatorem de uno quoquam definiri. Ideo non est unius alicujus iste, sed medius necessario inter duos, ab utroque diversus, quorum statuitur mediator. Non est ergo existimandum, hunc esse Deum illum, qui est supra omnia Deus: nendum de numero angelorum aliquem: sed medium utrorumque et mediatorem, quippe cum inter Patrem suum et angelos intercedat medius. Ad eundem modum iterum, ubi Dei atque hominum mediator fit inter ordinem utrumque intermedium, nullius horum est, existens mediator. Non est ille unus et solus Deus: non homo, quo modo ceteri homines sunt. Quid tandem, si nihil horum, existit? Certe Dei Filius unigenitus, jam constitutus Dei et hominum mediator: olim vero ✕ sub temporibus Moaicis, Dei mediator et angelorum. Hæc sunt illa quæ magnus Apostolus ille ad Galatas scripturæ tradidit, *Lex per angelos ordinata, in manu mediatoris*, inquit: *Mediator unius alicujus non est: Deus autem unus est*. Unus itaque Deus est, et unus mediator Dei atque hominum, et omnium insuper generatorum: qui non nunc primum exordiebatur mediationem suam ad salutem, sed olim exstabat mediator, cum nondum inter homines usos versaretur: quod jam prius, in sermone demonstratum est. Hæc sunt illa quæ breviter et per compendium Galatis proponimus consideranda, ex illa ipsa ad Galatas epistola Pauli, in qua fidei salutaris illa mystica continetur regeneratio, *in nomine Patris, et Filii et Spiritus sancti*. Quæ, præterquam quod sint litteris divinis consignata, sunt etiam adhuc majorem in modum confirmata per traditionem catholicæ Ecclesiæ, quæ a fine ad finem terrarum diffunditur, quæ per non scriptam traditionem sacrarum Scripturarum testimonia confirmat et obsignat. Jam vero tempus est ut deinceps Marcelli verba in medium proferamus, et quæ polliciti sumus, demonstratione, proponamus quibus illa clarissime proponuntur, quæ sunt a nobis hacenus disputata; ne quis putet per calumniandi libidinem, esse hæc in illum congesta. Quandoquidem vero mihi propositum sit breviter illa describere, quæ sunt ab eo dicta, non tamen ideo sigillatim et verbo tenus illa arbitror in præsentem esse recensenda. Tantum illa quæ præcipua sunt, et causam continent, advocabo, prætermittens quamplurimas, nec necessariis, et in idem ipsum recurrentibus. Prius tamen quam ad rem aggrediar, per demonstrationem necesse est lectori faciam manifestum, non fuisse hunc hominem assecutum divinarum litterarum mentem et sententiam, nedum cum essent cuicumque obviam: ut illi qui ignorant, quis et qualis sit adhuc, intelligant tandem, quanta cum audacia ad ipsa hæc scriptis proruperit commendanda.

KEΦ. Β΄.

Ὅτι οὐδὲ τὰς θείας ἐξηκρίβου Γραφάς (66).

Ἀτίκτα δ' οὖν, τοῦ προφήτου Ζαχαρίου κατὰ τοὺς
τῆς ἐπανόδου χρόνους τῆς ἀπὸ Βαβυλώνας γενομένου,
Ἰησοῦ τε μνημονεύσαντος τοῦ ἱερέως τοῦ μεγάλου,
θλαδῆ τοῦ υἱοῦ Ἰωσήφ, ὃς ἄμα Ζοροβάβελ τῶν
ἀπὸ Βαβυλώνας ἐπανελθόντων ἠγήσατο, ὁ γενναῖος
ὄντος καὶ θαυμαστὸς ὑπογραφεὺς ταῦτ' ἀγνοήσας,
εἰθισί μὲν τοῦ Ζαχαρίου τὴν λέξιν, δι' ἧς μέμνηται
τοῦ Ἰησοῦ, μακρὰν δὲ τῆς ἱστορίας ἀκοντισθεὶς, λέ-
γειν αὐτὸν ὁπερὶ τῆς (67) περὶ Ἰησοῦ Μωδσεως δια-

✕ Ed. Paris., pag. 9.

✕ Ed. Paris., pag. 10.

²⁰ Joan. 1, 14. ²¹ Zach. III, 1.

(66) Continet hoc caput velitationem quamdam inter Marcellum et Eusebium, de locis quibusdam in Scripturis sacrosanctis perperam intellectis, saltem ut nostro videbatur Eusebio, a Marcello. In quibus plerumque λεπτολογεῖ ὁ ἐξηκρίβου, et de lana caprina litigat. Concludit autem eum, qui adeo pueriliter hallucinetur, minime audiendum esse in et de rebus theologiacis disserentem. Textus illi de Scripturis male accepti sequuntur. M.— Mox vulgo γιν. et ἀρχιερέως loco τοῦ ἱ. et Ἰωσήφ et Ζοροβάβελ. Porro in corr. ed. P. et L. ἐνόησεν, et loco

B

CAP. II.

Quod nec sacras Scripturas satis exacte calleat.

Cum propheta Zacharias, is nimirum qui tempore reditus e Babylone fuit, mentionem alicubi ²¹ faciat Jesu pontificis illius magni, scilicet Josedeco geniti, qui una cum Zorobabele, principatu fungebatur inter Judæos, qui de Babylone revertebantur, præclarus iste et mirificus sane scriptor ✕ horum omnium ignarus, Zachariæ verba quidem illa citat, quæ Jesu illius meminerunt, sed a sensu et sententia narrationis illius recedit quam longissi-

C

ἐνόησεν. Male; cæterum codd. ἐλάβετο loco ἐλάθευ.

(67) Περὶ Ἰησοῦ Μωδσεως διαδόχου. Ait Marcellum, locum e Zachariæ tertio capit., vers. 4, ubi agitur de Jesu Josedeci, pontifice in Israel, in reditu e Babylone, ab eo de Jesu. Nam Moysis successorem acceptum. Certe valde erat Marcellus ἡλίθιος et infantissimus, si id ita voluit verba ejus quæ recitat ipse Eusebius, non hoc evincunt: neque enim statim, ubi egerat de Jesu pontifice apud Zachariam illa subinfert, quæ calumniatur Eusebius. ὅτι αὐτὸς

me. Nam Jesum illum voluit hic intelligi, qui Moysi succedebat immediate. Deinde, cum Apostolus, in illa quæ est ad Galatas Epistola scribat, *Jerusalem quæ sursum est, libera est, quæ nostrum quidem omnium mater est* ²²; hic idem, per imprudentiam, aut quod ignoret, vel certe sciens volensque verba illa depravat, dum ad istum modum scribit: *Nostra autem Jerusalem sursum est. Ipsa enim in servitute est cum filiis suis*. Tertio ubi Petrum sic affatur Servator ²³: *Abi de post me, Satana; scandalo enim mihi es, cum non sapias ea quæ Dei sunt, sed quæ sunt hominum*, minime intelligens quomodo hæc dicantur ad Apostolum, aut quorsum, affirmat ad diabolum esse dicta. Hujusmodi ille hallucinationes simul congestas una modo periodo comprehendit, totidem enim verbis discretim scribit: « Nullum porro nomen

[R. I] excellentius existare, quam est nomen Jesu, inter omnia quæ in terris nominantur, testatur eo loco Evangelium, ubi Mariam ad hunc modum angelus alloquitur: *Ne timeas autem Maria, invenisti enim gratiam apud Deum. Ecce concipies in utero, et paries filium, et vocabis nomen ejus Jesum. Hic erit magnus, et filius Altissimi vocabitur* ²⁴. Quo in loco, quod pronuntiat angelus, testatur et propheta Zacharia, qui de hoc nomine ita olim vaticinatus est: *Et ostendit mihi Dominus, inquit, Jesum sacerdotem magnum stantem ante faciem angeli Domini. Stabat porro diabolus a dextris illius, ut illi adversaretur. Dixit autem Dominus ad Diabolum, Dominus qui elegit Jerusalem increpet te* ²⁵. Quando autem illum increpabat? Tunc nimirum cum dilectum ab ipso hominem verbo suo coadunivit is, qui *Jerusalem*, inquit, *elegit*. Patet autem illum hanc nostram Jerusalem intelligere, de qua Apostolus loquitur, *Nostra autem Jerusalem, sursum est*: illa autem cum liberis suis est in servitute. Tunc enim, cum in magna illa Jerusalem esset, hoc est, versaretur in

²² Gal. iv, 26. ²³ Matth. xvi, 23. ²⁴ Luc. i, 30-32. ²⁵ Zachar. iii, 4, 2.

ἡρώδη εισαγαγεῖν τὸν λαὸν εἰς τὴν ἄγίαν γῆν, sed aliis interpositis: et tandem de Moysæ ait, nec illum dictum esse μέγαν: qui tamen ita magnus et illustris erat, ut Dei servus diceretur, tum de Jesu Nave; nec illum μέγαν licet populum induxerat in terram promiseionis, et alia miracula effecerat. Corte obscurius, et ἀσυνδέτως, hæc ponuntur a Marcello, ut inde calumniæ sint exposita, sed non infertur necessario, quod accusationem constituit Eusebianam. Secundo, ut ille Jesus, de quo meminit, post Moysæ fuerit, ex animi ejus sententia τοῦ Ιωσεδέκ: tamen non statim vincitur ille error. Nam verum est, hunc Jesum, una cum Zorobabele populum introduxisse in terram promiseionis: non de Ægypto reducem, aut deserto egressum, sed Babylone reversum e captivitate. Idque factus est ipsemet, ὁ τοῦ Παμφίλου; ait enim: Ὅς ἔμα Ζοροβάβελ τῶν ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπανελθόντων ἡγήσατο. Hoc vult Marcellus, nullum nomen aliquando illustrius in terris fuisse, quam nomen Jesus erat, quia solus is, qui eo nomine vocabatur, ὁ τοῦ Ἰωσεδέκ, sacerdos magnus nominatur, prophete in eo designato illo, qui cum indueret carnem nostram, magnus futurus apud Deum, angelo Gabriele internuntio designatur. Quo titulo ne Moyses

δέχου. Καὶ πάλιν τοῦ Ἀποστόλου γράψαντος ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας ἐπιστολῇ τοῦτον τὸν τρόπον· Ἡ δὲ ἄνω Ἰερουσαλήμ ἐλευθέρα ἐστίν, ἥτις ἐστὶ μήτηρ ἡμῶν πάντων· Ἐαθεν, ἣ οὐκ ἐνόησαν, ἣ καὶ ἐκὼν διασπέρρει τὸν λόγον γράφων· Ἡ δὲ ἡμετέρα Ἰερουσαλήμ, ἄνω ἐστὶ· (68) αὕτη γὰρ δουλεύει μετὰ τῶν τέκνων αὐτῆς. Καὶ αὖτις τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τῷ Πέτρῳ εἰρηκότος· (69) Ὑπάγε ὀπίσω μου, Σατανᾶ· σκάνδαλον εἰ ἔμοι, οὗτι οὐ φρονεῖς τὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων, οὐ συνεὶς ἔσῃς ὁ λόγος εἰρητο πρὸς τὸν Ἀπόστολον, καὶ διὰ πῶσαν αἰτίαν, πρὸς τὸν διάβολον ταῦτα λελέχθαι φησὶν, ὁμοῦ δὴ τοιαῦτα σφάλματα ὑπὸ μίαν τίθησι περιουπήν, ἀτολελεῖ μῶτον γράφων τὸν τρόπον· « Ὅτι ἐὰ οὐδὲν ἄνομα τοῦτον γάρου τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ἐνομασθέντων γέγονε, μαρτυρεῖ μὲν τὸ Εὐαγγέλιον, ἐνθα ὁ ἄγγελος τῇ Μαρίας· Μὴ φοβοῦ, ἐφη, εἰρησ γὰρ χάριν παρὰ τοῦ Θεοῦ· καὶ Ἰδοῦ συλλήβη ἐν γαστρὶ, καὶ τέξῃ υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν. Ὁστος ἐστὶ μέγας, καὶ υἱὸς Ἰσῆτου κληθήσεται. Ἄῃλον δὲ ἐστὶ καὶ ἀπὸ τῆς τοῦ Ζαχαρίου προφητείας, πάλαι περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦτου προφητευσάσης· Ἐδειξε γὰρ μοι, φησὶ, ὁ Κύριος Ἰησοῦν τὸν ἱερέα τὸν μέγαν, ἐστῶσα ἐπὶ προσώπου ἀγγέλου Κυρίου. Καὶ ὁ διάβολος εἰσέτησε ἐν δεξιῶν αὐτοῦ, τοῦ ἀρτυκῆσθαι αὐτὸν τῷ. Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς τὸν διάβολον· Ἐπιτιμῆσαι Κύριος ἐν σοὶ, ὁ ἐκλεξάμενος τὴν Ἰερουσαλήμ. Πότε γὰρ αὐτῷ ἐπιτιμῆσεν; Ὅτι τὸν ἀγαπηθέντα ὑπ' αὐτοῦ ἄνθρωπον, τῷ αὐτοῦ συνῆψε λόγῳ ὁ ἐκλεξάμενος, φησὶ, τὴν Ἰερουσαλήμ, ὅῃλον ἐστὶ ταύτην τὴν ἡμετέραν περὶ ἧς ὁ Ἀπόστολος λέγει· Ἡ δὲ ἡμετέρα Ἰερουσαλήμ ἄνω ἐστίν· αὕτη γὰρ δουλεύει μετὰ τῶν τέκνων αὐτῆς. Τηνικαῦτα γὰρ, ἐν τῇ μεγάλῃ αὐτῇ Ἰερουσαλήμ, τωκτέστιν ἐν τῇ ἡμετέρῃ Ἐκκλησίᾳ γενόμενος, ἐπιτιμῆσεν τῷ διαβόλῳ, κατὰ τὴν προφητείαν εἰπὼν· Ἀπέλθε ὀπίσω μου, Σατανᾶ· οὗτι

quidem eobonestatur. Quod, ut et alia de Jesu ibidem dicta, et micra καὶ φαινόμενα ἀντὶ μεγάλων καλῆ βλεπομένων, in Jesu Mariae adimplebantur. M. — Codd. τοῦ Μωσ., dein vulgo τὸν τρ. τοῦτον, qui ἀπάντων ὀμ.

(68) Αὕτη γὰρ δουλεύει. Hæc est altera accusatio. Locus est Gal. iv, 26, quem alludit hoc modo: *Dominus increpet te, Satana, (ait angelus apud Zachariam) qui elegit Jerusalem (Zach. iii, 2), ὅῃλον ἐστὶ ταύτην τὴν ἡμετέραν, inquit Marcellus, quam commemorat Apostolus (Galat. iv, 25, 26.), ubi ait, Ἡ δὲ ἡμετέρα Ἰερουσαλήμ ἄνω ἐστίν, αὕτη γὰρ δουλεύει*. Hæc in servitute est. Hæc: nempe terrestris; illa in Palestina; apertissime Eusebius cavillatur. M

(69) Ὑπάγε ὀπίσω μου, Σατανᾶ. Dictum Domini Servatoris Petrum apostolum προσφωνούντος. Marcellus ita interpretatur, ut vox, Satana, non ad Petrum, ultimate, aut personaliter, sed ad Satanam, qui ei consilium illud suggesserat, referatur. Qui si erravit, certe non solus, sed cum multis et magnis doctoribus hic erravit. Antiqui enim orthodoxi multi in eodem cum illo errore, si error erat, versabantur. Hilarius distinguit hoc modo: *Vade post me, Satana; mihi scandalo es (Matth. xvi, 23), ut*

ε σκάνδαλον εἰ ἐμοί. (70) Οὗτος τοίνυν ἐστὶν ὁ Α
 ε ἱερεὺς ὁ μέγας, ὃς τύπον ἔσωξεν ὁ τῆνικαῦτα Ἰη-
 ε σοῦς. Οὐ γὰρ ἦν δυνατὸν ἐκείνον μέγαν κληθῆναι
 ε ἱερέα, καίτοι ἐνδοξον ἐν πᾶσι γεγονότα, Μωυ-
 ε σέως μὴ ὀνομασθέντος μεγάλου. (71) Οὕτω γὰρ μέ-
 ε γας ἦν Μωυσῆς, ὅτι καὶ θεράπων ἤκουσε Θεοῦ καὶ
 ε Θεὸς τοῦ Φαραὼν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ὀνομάσθη.
 ε Εἰ δὲ τις κατὰ τοῦτο μέγαν εἰρησθαι τὸν Ἰησοῦν
 ε νομίζοι, ὅτι αὐτὸς ἤξιώθη εἰσαγαγεῖν τὸν λαὸν εἰς
 ε τὴν ἀγίαν γῆν καὶ ἕτερα πολλὰ θαύματα ἐποίησε·
 ε γνότω καὶ διὰ τούτα, ὅτι οὐ τῷ τυπικῷ τοσοῦτον
 ε διέφερε πράγματι τὸ λεχθὲν μέγεθος ἐπὶ τοῦ Ἰη-
 ε σοῦ, ἀλλὰ τὸ μικρὸν ὑστερον τὸν αὐτοῦ λαὸν εἰς
 ε τὴν μεγάλην ταύτην εἰσαγαγεῖν Ἱερουσαλήμ μέλ-
 ε λειν. » Ὁρᾷς ὅσον ἠγνόησεν ἀποπλανηθεὶς τῆς
 ε ἱστορίας, καὶ μὴ δυνηθεὶς ἐπιστῆσαι τῷ ὅπῃ τοῦ
 ε προφήτου Ζαχαρίου δηλωθέντι Ἰησοῦ. Ὁ μὲν γὰρ
 ε ἦν υἱὸς Ἰωσαβὲθ, φυλῆς Αεουτῶν ἀπὸ γένους Ἰακώβ
 ε τὴν ἀρχιερωσύνην ἀναβεβεγμένος (72)· παρ' ὃ καὶ
 ε μέγας ἱερεὺς ἐχρημάτιζεν, ὥστερ οὖν ὁ προφήτης
 ε διδάσκει, λέγων· Καὶ ἴδοιξέ μοι Κύριος Ἰησοῦν
 ε τὸν ἱερέα τὸν μέγαν. Ὁ δὲ Μωυσεὺς διδάχος Ἰη-
 ε σοῦς, ὁ εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας ἔγων τὸν λαὸν
 ε τοῦ Κυρίου, καὶ ἕτερα πολλὰ, καὶ θαυμαστά ποι-
 ε ῆσας, υἱὸς ἐτύχχανε τοῦ Ναυῆ, φυλῆς δὲ τῆς Ἐφραΐμ,
 ε οὐδὲν κοινὸν ἔχουσης πρὸς Ἱερουσαλήμ. Ὁ τοίνυν το-
 ε σοῦτον ἀποσφαλεὶς τῆς προχείρου λέξεως, ψιλήν τε
 ε τὴν ἱστορίαν ἀγνόησας, πῶς ἂν γένοιτο ἀξιοχρεῶς

Ed. Paris. pag. 11.

²⁰ Matth. xvi, 23.

ε Ecclesia nostra, diabolum increpavit, prophetia
 ε prædixit dicens quod, *Abi de post me, Satan : eo*
 ε *quod scandalo mihi sis*²⁰. Hic est ergo sacerdos
 ε ille magnus, cujus typum gerebat olim ille Jesus.
 ε Neque enim par est existimare, illum ipsum ap-
 ε pellatum sacerdotem magnum, licet esset per
 ε omnia gloriosus, cum ne Moyses quidem magnus
 ε nominetur : et tamen ita magnus erat Moyses, ut
 ε Dei famulus nominaretur, et Deus insuper Pha-
 ε raonis; idque etiam a Deo ipso. ✕ Si quis porro
 ε ob id Jesum magnum dictum arbitretur, quod di-
 ε ctus fuerit habitus, qui populum introduceret in
 ε terram canaan, et miraculis quibusdam aliis co-
 ε ruscaret, is intelligat oportet, commemoratam
 ε illam Jesu magnitudinem, non adeo per typicam
 ε illam actionem emicuisse, quantum propterea
 ε quod non ita die postea populum suum erit in-
 ε troducturus, in magnam hanc nostram Jerusalem.
 ε Vides ideo quam immaniter aberrat in
 ε hac historia, qui Jesum illum, per prophetam Za-
 ε chariam commemoratam, non intellexit quis aut
 ε qualis fuerat. Erat autem genitus Josedeco, de tri-
 ε bu Levitica, ab Aarone oriundus summo præditus
 ε Judæorum pontificatu : quocirca « magnus sacerdos »
 ε nominatur. Hoc docet propheta disertis verbis :
 ε *Et ostendit mihi Dominus Jesum sacerdotem magnum.*
 ε Moysis porro successor ille Jesus, qui Dei populum
 ε in terram promissionis introduxit, et multis incla-

oade post me, ad Petrum dicantur, reliqua vero ad C
 ε diabolum separatim, a qua sententia, Origenes cum
 ε Hieronymo, non fortassis abhorruere. M — Mox vulgo
 ε ὁμοῦ δὲ τὰ τ. Dein dele de cum eodd. Infra vulgo
 ε Μαρία φησὶ μ. φ. Μαριάμ. Dein ελεξε, codd. et mss.
 ε loco ἴδοιξε et denique vulgo προφητ. λέγων.

(70) Οὗτος τοίνυν ἐστὶν ὁ ἱερεὺς. Satis hic ex-
 ε pressit mentem suam hisce dictis Marcellus, se
 ε nou cepisse hoc vaticinium de Jesu Christo κατὰ
 ε γράμμα, et σκοπὸν πρῶτον, sed typico tantum, et
 ε secundario sensu. Quomodo exponebat et Eusebius
 ε ipse, nullo percius œstro contradictionis, in iv
 ε Ἀποδ. non longe a fine. Quæ interpretatio neque
 ε potest, neque debet refelli. Nimirum, cum illis om-
 ε nia contingerent in figura, certum est, quod quæ
 ε secundum litteram, de typo dicebantur; secundum
 ε mysticum sensum, de substantia usurpabantur.
 ε Quæquam concelatur Marcellum, etiam secundum
 ε litteram hæc de Christo usurpassæ : non erat ideo
 ε imperitiæ postulandus. Tertullianus, vir cum Euse-
 ε bio saltem componendus, διὰ τὴν πολυμάθειαν,
 ε hoc ita habet contra Judæos : *Nec poteritis illum*
 ε *Josedeci filium dicere, qui nulla omnino veste sordida,*
 ε *sed semper sacerdotali fuit exornatus. Nec unquam*
 ε *sacerdotali munere privatus : sed Jesus est Christus,*
 ε *Dei Patris summi Sacerdos, etc.*; cum eo consentit
 ε Lactant. lib. iv, cap. 14, et Hieronym. epistola 8.
 ε Ille quidem aliorum diversas hic sententias et opi-
 ε niones recitat, Hieronymus videtur Marcellum in
 ε animo habuisse. Scribit Lactant. *Sed illi rursus,*
 ε *eodem modo falsi deceptique sunt : putantes hæc de*
 ε *Jesu filio Nave dicta, qui successor fuit Moyse : aut de*
 ε *sacerdote Jesu, filio Josedeci, in quos nihil congrui*
 ε *eorum quæ propheta narravit. Sed in hoc consideran-*
 ε *dum, « In illo tempore stabat a dextris Domini, ut*
 ε *adversaretur ei (Zachar. iii, 1). » Et beatus Hiero-*
 ε *nymus : Quando Jesus habebat sordida vestimenta*

(*ibid.* 5), *hoc est quandiu portabas peccata nostra, in*
 ε *peccatis nostris adversatur illi diabolus. Quando*
 ε *autem dicit, in Zacharia, « Tollite, tollite vestimenta*
 ε *(ibid. 4) : et continuo, « dicit Jesus ad diabolum, in-*
 ε *crepet te Dominus, » etc. Idem doctissimus Pater, in*
 ε *Commentariis ad prophetæ locum, insinuat, aperte*
 ε *communem fuisse Christianorum doctorum, contra*
 ε *Judæos opinionem de Jesu Christo, non autem Je-*
 ε *su Josedeci, hoc in loco institui tractationem.*
 ε *Nostri autem, inquit, ita disserunt, sacerdotem esse*
 ε *magnum, ad quem dicit. « Tu es sacerdos in æternum,*
 ε *secundum ordinem Melchisedec. (Psal. cix, 4). Non*
 ε *autem esse Jesum, filium Josedec conantur osten-*
 ε *dere, quod non sit appositum in præsentem loco, filius*
 ε *Josedec : qui in aliis locis, ubi vere de Jesu dicitur,*
 ε *filio Josedec, semper de patris cognomine censeatur.*
 ε Itaque, quidni Marcellus ita capiendus sit, quasi
 ε non locutus fuerit, sensu primo, sed ut illi Pa-
 ε tres, et alii præter istos, de quibus videsis doctis-
 ε simum Riberam, κατὰ δεύτερον σκοπὸν, id quod
 ε indicat ipse οὐ τύπον ἔσωξεν ὁ τῆνικαῦτα Ἰησοῦς. M
 ε (71) Οὕτω R; mox τοῦ delevi ante Θεοῦ; porro
 ε eodd. αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ὄνομ. aut αὐτοῦ ὄνομ., vulgo
 ε αὐτοῦ Θεοῦ ὄνομ. M.—Porro τῷ λ. loco τὸ λ., qui dein
 ε μέλλειν vel μέλλοντι conjicit, codd. μέλλον, vulgo
 ε μέλλων.

(72) Παρ' ὃ καὶ μέγας ἱερεὺς. Non est hic titu-
 ε us adeo frequens in Scripturis, sed summus Pon-
 ε tificex appellari solet ἀρχιερεὺς. Solus, quod memi-
 ε nerim, Elias pontifex qui invenit librum legis,
 ε Jesus istius abavus, ita usurpatur : et ante eum,
 ε Jehoiada : qui tamen non erat pontifex, aut sacer-
 ε dotum summus. Et in Zacharia legitur, τὸν ἱερέα
 ε τὸν μέγαν, quasi non esset communis omnium pon-
 ε tificum titulus : sed nonnullis illustrioribus attri-
 ε butus. M. — Mox vulgo ἐχρημάτισεν.

rult miraculis, erat filius Nave, de tribu Ephraim, A quæ tribus cum sacerdote nihil habuit commune. Quocirca, qui in voce tam cuivis obvia aberravit, et nudam ignoravit Historiæ aeriem, non potest ei tuto satis fides adhiberi in rebus theologicis, et divinam pertingentibus cognitionem. Debemus autem et in Petro insistere, quemadmodum ad illum dictam sit, *Vade post me*, quæque nominis illius, *Satanæ*, sit interpretatio. Propter quid etiam de illo dictum sit, *scandalo mihi es et offensioni*. Et propter quam tandem rationem fiat, ut sub uno et eodem tempore uni et eidem dicatur, *Beatus es tu, Simon Barjona*; et, *Vade post me, Satana* 27. Quid significet illud, *Vade post me*, et quod statim subjunxit et e vestigio Servator, *Si quis velit post me venire, abneget semet ipsum, attollat suam crucem, et sic sequatur me* 28. Quod reipsa adimplevit idem ille Petrus, cum deinceps martyrio consummaretur. Sed disquirendum est omnino, cur, cum adeo beatum hunc deprædicaverat, tamen statim vehementius obfurgaverit? Horum neutrum cum Marcellus consideraret, ad diabolum referenda illa dicta pronuntiavit, contra Scripturæ manifestam veritatem. Num autem hoc unicum ignoravit? Imo progrediente

27 *Maub. xvi, 17, 23.* 28 *ibid. 24*

(75) *Kal tou Sωτηρος*. Hæc non cohærent. Quid si legamus, *kal tis h̄ diánoia tou, óp̄σω πορεύεσθαι του Σωτηρος*, h̄n pará pódas, etc., nempe diánoian aut, quod secutus sum in versione, *kal tou, h̄ pará pódas autós, h̄ Sωτηr̄ diεσάφησε*, etc. M — *Kal ante tou Σ.* deleti cum codd. Supra vulgo *ἀξιοχρεώς*. Infra vulgo ἀκολουθήτω et *h̄ dé et ἄρα* (codd. *ἀρα*) *ἀν et ἔγγεγραμ.*

(74) *Πρὸ τῶν λόγων Ἐλισσαίου*. Pergit ad aliam accusationem Eusebius: in qua leucότερον adhuc sycophantam agit. Non enim is qui affirmat Elisæum suscitasse mortuum, ante resurrectionem Christi, aut eum omnium primum atque principem mortuum ad vitam revocasse: aut de Elia negat, non ait illum πρῶτον πάντων. resuscitatum, quem reduxit in vitam Elisæus, sed πρότερον; ad istum modum poterat et item de Lazaro intendere, qui ante Christum et per Christum resurrexit; corrigenda est autem lectio codicis πρώτων λόγων, et legendum, πρώτων λόγων [sic Mss. cum *Ις.* et margo codd., quod recepti; porro vulgo om. τὸν post *Ἐλισσ.*]: ut sequentia docent. Dissertit Marcellus, Christum non ideo dictum primogenitum mortuorum, quod primus omnium de morte ad vitam resurrexit: nam ante eum, inquit, Elisæus πρότερον resuscitavit mortuum: Lazarus surrexit ante ipsius resurrectionem: et tempore passionis πολλά σώματα τῶν κεκοιμημένων ἀνέστησαν. Atque ita patet calumnia Eusebiana de Elisæo. Ait tantum Marcellus, eum mortuum resuscitasse ante Christum; non ait, illum omnium primum, non Elia priorem resuscitasse mortuum. Quod ad mortuos attinet, in Evangelio, certe illud non perinde excusatur: etiamsi locutus sit Marcellus laxè, ἐν τῷ καιρῷ του πάθους. Constat enim eos, quod notat Eusebius, non nisi cum Christo saltem resurrexisse. Locus Apostoli est, Coloss. 1, 15, ubi Christus vocatur *πρωτότοκος πάσης κτίσεως*. Et vers. 18, *πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν*. In loci istius interpretatione, videtur Marcellus Arianos pupugisse. Illi enim Christum hinc creaturam volebant statui ab Apostolo, aut alia omnia, etiam angelos factum:

πρὸς διδασκαλίαν τῆς ἀνωτάτω θεολογίας; Καὶ ἐπὶ του Πέτρου ἐὰ ὁσαύτως ἐπιστῆσαι ἴσον τὸ, ὅπως ἐλέγητο πρὸς αὐτὸν τὸ, *Ἔγχαρε ὀπίσω μου· καὶ τίς ἢ του. Σικωνῶ ὀνόματος ἐρμηνεία· διὰ τι ἐπ̄, καὶ ἐκάνδαλον αὐτὸν εἶπεν· πῶς ἐὰ σχεδὸν ὅφ' ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν καιρὸν καὶ τὸ, Μακάριος εἶ, Σίμων Βαριωνᾶ, πρὸς αὐτὸν ἐλέγτο καὶ τὸ· Ἔγχαρε ὀπίσω μου, Σατανᾶ, καὶ τίς ἢ διάνοια του ὀπίσω πορεύεσθαι (75), του Σωτηρος ἦν pará pódas αὐτὸς διεσάφησε συνάφας ἐξῆς τὸ, *Εἰ τις θέλει ὀπίσω μου ἐλθεῖν ἀπαρτηρώσω αὐτόν, καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθεῖτω μοι*· ὃ δὴ καὶ ἔργῳ διεπράξατο, μικρὸν ὕστερον αὐτὸς ὁ Πέτρος, μαρτυρῶ τελευθεῖς. Ἄλλὰ καὶ ἐκζητῆσαι ἴσον, ἐπὶ τοιοῖς μὲν αὐτὸν ἐμακάριον, ἐπὶ τοιοῖς δὲ αὐτῷ ἐπέπληξεν; Ὁ δὲ, μηδενὶ τούτων προσεσχῆκώς, ταῦτ' εἰρήσθαι πρὸς τὸν διάβολον ἀπεφῆνατο τῆς Γραφῆς ἐναντίας. Ἄρα οὖν τούτο μόνον ἠγνόησεν; Οὐχὶ δὲ καὶ προῶν αἰθῆς, τῆς ἀναστάσεως του Σωτηρος ἡμῶν μνημονεύσας, ἐπειτα βουλευθεὶς δεῖξαι, ὅτι καὶ πρὸ αὐτοῦ κατὰ τοὺς χρόνους τὸς προφητικῶς φέρεται ἐκ νεκρῶν ἐγγεγεμμένος, πάλιν κἀναυθα σφάλλεται, (74) πρῶτον λέγων τὸν Ἐλισσαίου τὸν προφήτην ἐκ νεκρῶν εἶναι· ἀγνο-*

sed factum tamen; unde primogenitus sit dictus *πάσης κτίσεως*. Imo, inquit Marcellus, Christus eo modo primogenitus creaturæ omnis dicitur, ut statim primogenitus mortuorum; non est autem dictus mortuorum primogenitus, quod primus redierit a morte ad vitam, cum nulli eo anteriores redierint: utpote Lazarus, et is, vel illi, qui ab Elisæo suscitabantur, ita nec primogenitus creaturæ dicitur, quod creatus quidem fuerit, sed ante alias creaturas. Hinc cavillatur Eusebius quasi dixerit Marcellus primum omnium Elisæum resuscitasse mortuum: λεπτολογῶν, et syllabarum captator sycophanticus; omisso quod erat caput: nempe sensu, et sententia apostolici dicti: quod Marcellus dicitur cum Athanasio exposuisse, ita ut dicitur fuerit primogenitus, utrobique, quod in eo, per eum, illius vi, potentia, maiestate et ἐνεργείᾳ mortui resurrexerant, licet eo priores. Creaturæ constitierant, illo anteriores, scilicet quoad hominem, cuius respectu, et non aliter dici debeat πρωτότοκος, non ut Ariani blasphemabant, etiam quoad deitatem. Vide Athanas., Orat. iii, *contra Arianos*, pag. 234, 235. Quanquam et alia ratione quoque Christus, mortuorum dicitur primogenitus. Quod primus ad æternam vitam resurrexit. Surgens enim de mortuis, non iterum moritur. Illi autem in pulveres suos reversi sunt: et in sepulcris exspectant tubam. Et licet illi, qui post resurrectionem surrexerunt, non sint reversi in pulveres suos, tamen etiam tempore posteriores sunt illi resurrectione Christi: quod disertim notatur in Evangelio. Ita primus tempore surrexit ad æternam vitam. Non surrexit primus tempore ἀπολύσεως, secundo surrexit, ipse sua potestate, non aliena. Tertio, in eo, et per eum resuscitati sunt alii, excitabuntur omnes, ut merito primogenitus mortuorum dicatur: et Jacobi primatum de Rubene suo (*Gen. xlix, 3*), humanitati Christi sic applicemus, *Πρωτότοκος μου, κῆρς μου, καὶ ἀρχὴ τῆς κῆρς μου*. Certo qui post Christum, ut comites illius ἀναστάσεως resurrexerunt, iterum. ut mihi videtur, mortui non sunt. Hæc est communis opi-

ἡσας, ὡς καὶ πρὸ Ἐλισσαίου Ἑβίας ὁ μέγας τὸν τῆς A
 χήρας υἱὸν ἀποθανόντα ἀνίστησεν, ὡς ἔστι μαθεῖν
 ἐκ τῆς τρίτης τῶν Βασιλειῶν ὁ δὲ καὶ τοῦτ' ἀγνοήσας
 φαίνεται, δι' ὧν ταῦθ' οὕτω γράφει· Ἐὐ μόνον τοί-
 κων τῆς καινῆς κτίσεως πρωτότοκον αὐτὸν ὁ Ἀπό-
 στολος εἶναι φησιν, ἀλλὰ καὶ πρωτότοκον ἐκ νε-
 κρῶν, δι' οὐδὲν ἕτερον ἐμὸς δοκεῖν, ἀλλ' ἵνα διὰ
 τοῦ πρωτότοκου τῶν νεκρῶν (74), ὅπως καὶ πρω-
 τότοκος πάσης κτίσεως εἰρηται, γνωσθῆναι δυ-
 νηθῆ. Οὐ γὰρ ἐκ νεκρῶν ἀνίστη πρῶτος ὁ θεσπότης
 ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ἀλλ' ὁ δι' Ἐλισσαίου τοῦ
 προφήτου ἀναστάς, ἀνίστη πρότερος. Καὶ Ἀδάμαρος
 ἐκ τῆς αὐτοῦ ἀναστάσεως ἀνίστη, καὶ ἐν τῷ
 καιρῷ τοῦ πάθους πολλὰ σώματα τῶν κοιμημένων
 ἀνίστησαν. » Καὶ τοῦτο δὲ ἀθεωρήτως δοκεῖ μοι
 θευεῖσθαι ὁ Μάρκελλος· λέγω δὲ τὸ ἐκ πολλὰ σώματα B
 τῶν κοιμημένων ἁγίων πρὸ αὐτοῦ ἐγγεῖσθαι. »
 Οὐ γὰρ προέσχευεν εἰς τῆ τοῦ Εὐαγγελίου γραφῆ δι-
 δασκούσῃ, δεῖ μετὰ τὴν αὐτοῦ, τὰ τῶν ἁγίων ἐγγε-
 γερταὶ σώματα. Ἐύροις δ' ἐν αὐτὸν σφαλόμενον καὶ
 ἐν τῇ τοῦ ἀποστολικῷ ρητοῦ ἐκθέσει. Ὁ μὲν γὰρ
 θεὸς Ἀπόστολος, Ῥωμαίος γράφων, τάδε φησὶν·
 Ἀρωμασμένος εἰς εὐαγγέλιον Θεοῦ, ὁ προσπηγ-
 γέλλαστο διὰ τῶν προφητῶν αὐτοῦ ἐν Γραφαῖς
 ἁγίαις περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ τοῦ μονογενοῦς ἐκ
 σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα, τοῦ ὀρισθέντος
 υἱοῦ Θεοῦ ἐν δυνάμει κατὰ Πνεῦμα ἀγιοσύνης.
 Ὁ δὲ, οὐκ οἶδα, ποῖα διανοία, κἀναυθα διαστρέφει
 τὴν ἀποστολικὴν λέξιν· ἀντὶ τοῦ ὀρισθέντος (75)
 ποιήσας προορισθέντος, ἢ ἢ ὁμοίως τοῖς κατὰ πρό-
 γωσιν προορισθεῖσιν. Αἰετὶ οὖν κατὰ λέξιν οὕτω·
 « Ὅσπερ οὖν τὴν Ἐκκλησίαν κάλει προωρίσαστο ὁ
 παντοκράτωρ Θεός, οὕτω καὶ τὴν κατὰ σάρκα τοῦ
 Χριστοῦ οἰκονομίαν· δι' οὗ τὸ τῶν θεοσεβῶν γένος,
 εἰς υἰοθεσίαν καλεῖσαι προωρίσαστο, πρότερον θεμι-
 λώσεως ἐν τῇ αὐτοῦ διανοίᾳ. Διὰ τοῦτο ὁ Ἀπόστολος τῷ
 ἁγίῳ Πνεύματι σαφῶς προαγορεύει, τοῦ προορισθέν-
 τος Υἱοῦ Θεοῦ, λέγων· » Καὶ αὐθὶς φησιν ἐν ἑτέροις·
 « Οὐδέτις ἐστὶ περὶ οὗ ὁ Παῦλος ἐφη τοῦ προορισθέντος
 Υἱοῦ Θεοῦ. » Καὶ ἐναυθα δεῖ οὐ τὴν λέξιν μόνην τὴν
 ἀποστολικὴν παρέφθειρεν, ἀλλὰ καὶ τὴν διάνοιαν αὐτὴν
 διὰ τῆς προσθήκης (76) τῆς τοῦ λόγου προθέσεως.
 Ἀδελφὰ δὲ τούτοις πράττων. τῆς Ψαλμοῦ διας περι-
 ⚭ Ed. Paris., pag. 12.

contextu orationis suae, mentione de Salvatoris re-
 surrectione injecta, docere aggressus est, ante illum
 incarnatum, sub temporibus prophetarum, dictum
 esse, a mortuis quemdam suscitatum. In hoc qui-
 dem ipso egregie hallucinatur. Ait enim prophetam
 Eliaem, mortuum primum excitasse : ignorans scilicet, X
 Eliam illum maximum, Eliaeo fuisse prio-
 rem, et viduae filium de mortuis suscitasse : quod e
 tertio libro Regnorum cognoscere poterat²⁰. Ignora-
 bat autem hoc ipsum, ut apparet, cum disertis ver-
 bis ita scribat : Non : [R. II.] solummodo Prime-
 genium creaturæ novæ²¹ illum dixit Apostoles,
 et verum etiam et de mortuis primogenitum²¹ : non ob
 et aliam certe causam, ut videtur mihi, quam ut is,
 et qui omnis creaturæ primogenitus dicitur, intelli-
 gatur et de mortuis esse primogenitus. Non etenim
 et de mortuis ante alios omnes primus surrexit
 et Christus Dominus, verum prior surrexerat ante
 et eum is quem propheta Eliaæ suscitabat. Sed
 et et ante resurrectionem ejus erat Lazarus susci-
 tatus. Et quo tempore in cruce passus fuerat,
 et multorum sanctorum corpora, qui obdormisce-
 bant, resurgabant. » Quod inconsulto videtur
 Marcellus posuisse : corpora illa nempe dormien-
 tium sanctorum ante Christum resurrexisse. Nec
 Scripturæ sententiam integram attendebat, qua con-
 stat hæc corpora resurrexisse, postquam ipse de
 mortuis resuscitatus exiitisset. Uterius et in dicto
 quodam apostolico, invenitur idem esse hallucina-
 tus. Divinus Apostolus in illis ad Romanos ita scri-
 bit : Separatus in Evangelium Dei, quod jam ante
 promiserat per prophetas suos in Scripturis sacro-
 sanctis, de Filio ipsius unigenito e semine Davidis
 secundum carnem, qui designabatur Filius Dei in
 virtute secundum spiritum sanctificationis²². Quam
 ille sententiam, qua mente nescio, sed pervertit
 sane. Legit enim in textu apostolico, προορισθέντος
 et præviso et et prædesignato ; » qui debuerat, ὀρι-
 σθέντος, constituto, et determinato ; » in eum neoi-
 pe finem, ut intelligatur Filius esse, eo modo quo
 sunt illi qui per præscientiam designantur. Ad ver-
 bum idcirco, ita scribit : « Quemadmodum igitur
 et Ecclesiam suam prævisam omnipotens designavit,

²⁰ III Reg. xviii, 22. ²¹ Coloss. i, 15. ²² ibid. 18; Apoc. i, 5. ²³ Rom. i, 1.

nio veterum, exceptio Theophylacto, et interpretum recentiorum, ut doctissimus Maldonatus docet, comites scilicet resorvari triumpho illi in caelis glorioso, quando, ut loquitur Nazianzenus, παρατρέχοντες, καὶ παραπεμπόμενοι, ἄσμασιν ἐπινοήσις ἐπαρηγύριζον. Certè, κατέδη μόνος, Ignatius ait, ἀνέδη δὲ μετὰ πλειόνων. Utrumque Tertullianus in Carminibus ait :

Illos, non tumulos certum est repelisse silentes
 Amplius, aut terras retineri viscere clausos.

Sed mensuram excedimus Adnotationum. Videtur legend. in Euseb. Οὐ μόνον τοῖνον τῆς κοινῆς κτίσεως, etc., ut explicet illud πάσης. Et mox : ὅπερ καὶ διὰ τοῦ πρωτότοκος πάσης κτίσεως εἰρηται, γνωσθῆναι δυναθῆ. M
 (74) Vulgo ὅπερ et πάσης loco ἀπ. dein Mp. γρ.

φαίνεται. Mox vulgo πρότερον et infra τὴν τοῦ ἀ-
 τοῦ et ἀπορ. εἰς τὸ εὐαγ.
 (75) Ποιήσας προορισθέντος. Accusat Marcellum, depravatam scripturam apostolicam : falso. Nam in variantem illam Scripturam procul dubio incidere. Ita enim in diversis exemplaribus olim legebatur. Ita in suis invenit fidelissimus omnium, et doctissimus vetus Interpres noster, qui vertit Prædestinatus, ita legit Epiphanius contra Theodotianus, ita alii, et hic etiam Eusebius cavillatur. — Mox vulgo προορ., dein ἀποστ. ἐν τῷ R., porro vulgo ἐντ. δὲ εἰ μόνην ἀπ. et ἐπάκουσον γούν.
 (76) Τῆς τοῦ λόγου προθέσεως. At nec λόγον adjecit Marcellus, nec est λόγος πρόθεσις, sed ὄνομα. Legendum igitur διὰ τῆς προσθήκης, τῆς τοῦ πρὸ προθέσεως. M

« ad eandem modum et Christi etiam secundum
 « carnem œconomiam, per quem genus illud plo-
 « rum et colentium Deum, ad adoptionem filiorum
 « præordinavit²², posito illo prius fundamento, ita
 « apud suum animum statuisse. Hanc ob causam,
 « Apostolus per Spiritum sanctum, manifeste illum
 « vocat Filium Dei prævisum et prædeterminatum. »
 Et alio loco : « Hic est ille de quo dicebat Paulus,
 « præordinatus Filius Dei. » Neque vocem tantum-
 modo depravit hoc in loco ab Apostolo usurpatam,
 sed et ipsam ejus mentem per illius præpositionis
 pro appositionem. Istis autem sunt germana et
 genuina quæ et in Psalmis attentavit. Nam ubi
 dicitur, *De utero ante Luciferum genui te*, ❧ ad-
 ditamentum adhibet, quod nusquam in Psalmo re-
 peritur, ut illis ita posset obrectare, qui non pa-
 ria cum ipso sentiebant. Attende vero quænam
 sint quæ scribit. [R. XXIII.] « Hanc ob causam
 «ideo, videtur mihi aliquid omnino dicendum esse
 « de eo quod nusquam adhuc sibi positum est. »
 Magna pars etenim ab illo positorum, ex ante no-
 bis dictis manifesta sunt. *De utero*, ait, *ante Lucife-
 rum genui te*²⁴. Opinatus est autem hanc senten-
 tiam, præpositione illa ἐξ, clam furto subducta,
 cum hæretica ipsius opinione conspiraturam. Quo-
 circa ubi syllabam illam congruentissimam, de voce
 exemerat regenerationem ejus antiquam, nec aliud
 quidquam, hoc volebat loco indicatam. Quando-
 quidem vero vehementiorem in modum pro suo
 hic errore concertaverit, illo reprehensio qui recte

❧ Ed. Paris., pag. 13.

²² Psal. cx, 9. ²⁴ Psal. cix, 3.

(77) *Διήλθεν*. *Lego διήλθον* [et sic in corr. ed. P.] et transfer, *videor mihi, nec injuria, dicturus de eo, quod nusquam alibi persecutus sum*. De se Marcellus enim loquitur : is autem quem et hic designat ipse, et quem Eusebius intelligebat, in τῷ μὴ ὁμοίως αὐτῷ φάσκοντι, Asterius est, quem, cum primis Arianam hæresin propugnantem, hoc suo scripto, quod traducit Eusebius, exagitandum sibi Marcellus suscepit. M. — Supra ἔχειν ἔτι, [R.

(78) *Ἐξεγέννησα*. Fateor me sensum loci non assequi. Dicere debuit Eusebius, Marcellum addidisse præpositionem ἐξ, ad ἐγέννησα. Nam et LXX et omnes, legunt, vel *ἐγέννησα*, vel *γενένηκα*, nullibi mentio præpositionis illius, quam vult additam a Marcello; sed præterquam quod vox κλαπέσαν, furti subtractionem potius, quam additionem clam factam significet : quid illud est : τὸ κλιρώτατον (sic) τῆς συλλαβῆς ἐξελών? Sensem videor assecutus. Ariani locum hunc, non de æterna Filii generatione, sed de temporalis incarnatione capiebant, ut de noctu natus dicatur ante exortum stellæ matutinæ; videtur hunc sensum, et hanc sententiam oppugnare Marcellus : et ad æternam generationem Filii Dei de substantia Patris retulisse, quam hic vocat Eusebius ἀρχαίαν ἀναγέννησιν, vel ἀνω γένεσιν, et legiase, ἐξεγέννησα, utpote in qua voce magis efficaciter resulset, id quod volebat stabilire. De Patre suo, Filii generationem scilicet, Eusebius, Arii fautor, ansam arripit calumniandi Marcellum. Posita autem illa interpretatione, de æterna Filii generatione, nihil certe impedit, quominus ad litteram exponatur locus, de carnali generatione Filii hominis : qui de nocte nascebatur. Quam licet Chrysostomus in *Psal. cix*, interpreta-

αρχούσης· Ἐκ γαστρὸς ἀπὸ ἐωσφόρου ἐγέννησά σε. ὁ δὲ κἀναυθα προσθήκη ἐκρήται τῇ μαθεματικῇ ἐμφορομένη, πρὸς τὸ καταμείψεσθαι τῷ μὴ ὁμοίως αὐτῷ φάσκοντι· Ἐπάκουσον οὖν ὅπως γράφει λέγων· Ἐκ γαστρὸς ἀπὸ ἐωσφόρου (77) διήλθε, συνὶ διαλεθεῖν. Ἐκ γαστρὸς ἀπὸ ἐωσφόρου (78) ἐξεγέννησά σε. ἦτο γὰρ πάντως πῶς τὴν, ἐξ, πρόθεσιν κλαπέσαν συνδραμεῖσθαι τῇ τῆς αἰρέσεως γνώμῃ. Διὸ, τὸ κυριώτατον τῆς συλλαβῆς ἐξελών, τὴν ἀρχαίαν αὐτοῦ ἀναγέννησιν σημεῖναι ἐβουλήθη. Καὶ ἐπαυθῆκεν ἐν τούτοις ἰσχυρῶς διατείνετο περὶ τοῦ οὐκαίλου σφάλματος, τὸν ὀρθῶς γράψαντα μεμφάμενος, οὐδὲν αὐτὸς εἰπὼν τοῖς ἐντυγχάνουσι, τὴν αὐτὴν τῆς ἀναγνώσεως παραδίδοι μαρτυρίαν. Προτῶν δ' αὐθις ὁ αὐτὸς, εἰσάγει τὸν Σωτήρα λέγοντα· Ἐγὼ εἰμι ἡ ἡμέρα· ὡδὲ πη φάσκων· Ἐκείνου γὰρ ἔπος πρότερον, διὰ τὴν τῆς θεοσεβείας ἄγνοιαν, τῆς δὲ ἡμέρας φαίνεσθαι μελλούσης, Ἐγὼ γὰρ εἰμι, φησὶν, ἡ ἡμέρα (79). Ἐκείνως τὸν ἀστέρα ἐωσφόρον ὀνομάζει. Καὶ ἐν ἑτέρῳ τόπῳ φησὶν· Ἐπαυθῆ μετὰ τὴν τῆς σαρκὸς ἀνάληψιν, Ἐκείνους τε καὶ Ἰησοῦς κηρύττεται, ζωὴ τε καὶ ὄδὸς καὶ ἡμέρα. Καὶ αὐθις προτῶν τοῦ ἀποστόλου εἰθῆσι τὸ, Ἐκείνους Ἰερουσαλήμ ἀνω ἔστιν. Καὶ τί με δεῖ μηχανεῖν, παρὸν τῷ βουλομένῳ ἐκ τῶν προειρημένων τὰ πεπρακῆσια ἐκ τοῦ παντὸς συγγράμματος ἀναλγεσθαι, καὶ τὸ εὐχερῆς τοῦ ἀνδρὸς ἰσποτεύειν. Ἐξ ἧς εὐχερείας ἀκούσει αὐτοῦ (80) τὸν

tionem improbat : Augustinus tamen et alii probant. Quidni ? cum unius ejusdemque loci, contra quam volunt Novatores nostri, plures iidemque secundum litteram sensus reddi possint. M. — Mox vulgo σενύναι.

(79) *Εἰκότως, τὸν ἀστέρα*. Hæc sunt ἀσύστατα, forte deest, ταυτὸν, ut legamus, εἰκότως ταυτὸν ἀστέρα ἐωσφόρον ὀνομάζει. Quæ mox sequuntur, transposita sunt. Legendum, ἐπαυθῆ μετὰ τὴν τῆς [vulgo ἔ. τὴν μετὰ τῆς] σαρκὸς ἀνάληψιν, Χριστὸς τε καὶ Ἰησοῦς κηρύττεται; sunt enim τῆς οἰκονομίας, et συγκαταβάσεως tituli M.

(80) *Τὸν Σολομώντα* [Solomōna codd.] *προφήτην*. Grave crimen scilicet, Salomōnem prophetam nominasse quasi non, qui character est prophetæ, locutus fuerat in Spiritu sancto, aut saltem Canticum canticorum non foret γραφὴ προφητεύδης. Locus quem vult, habetur in principio Proverborum. Quæ quidem Proverbia sanctissime sumpta, non sunt προφητεῖαι. Sed prophetæ, generali quadam notione, vocantur omnes viri sancti. Propheetiæ sunt, etiam de præteritis notiones, etiam νουθεσίαι, ut istæ sunt, θεόπνευστοι, characteres; sunt certe diversa χαρισμάτων genera, sed nunquam ita fuit coarctatus Spiritus sanctus, quin qui uno aliquo genere præcipue excoleretur, is et aliud haberet, si in remissiori gradu. Nam et apostoli prophetati sunt, et evangelistæ prophetia adornati. Illud vero ridiculum est, quod non περιήλθεν ἐν μὴλωταῖς. Nam nec, qui sic amici obambulabant, prophetæ erant omnes : nec prophetæ qui fuerant, omnes sic amici obambulabant. Inepti ergo hic, non tantum calumniatur ὁ τοῦ Παμφίλου. M. — Mox αὐτοῦ post προφητείας c. n. codd.

Σολομῶνα προφήτην ἀποκαλοῦντος πολλάκις, καὶ τὰς παροιμίας προφητείας ὀνομάζοντος. Ὡς περ οὖν ἐν οἷς φησιν : Τούτου γὰρ χάριν ὁ ἀγιώτατος προφήτης Σολομῶν, *δέξασθαί τε στροφάς λόγων ἔφη* καὶ *πάλιν* : *Ῥήσεις τε σοφῶν καὶ ἀντίγραμμα* τὴν παροιμίαν προφητεῖαν ὀνομάζει· καὶ αὖθις : *Διό μοι δοκεῖ ὁ σοφώτατος οὗτος προφήτης καὶ τὰ πρῶτα ῥήματα τῆς προφητείας παροιμιωδῶς εἰρηκέναι.* Καὶ δεύτερον δέ, καὶ τρίτον, καὶ πολλάκις, ὡς ἔφη, τοῦτο ποιεῖ, ἀγνοῶν *δει διακρίσεις χαρασμάτων εἶσιν, εἰ καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα. Καὶ ἄλλω μὲν δίδεται λόγος σοφίας, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, ἄλλω λόγος γνώσεως κατὰ τὸ αὐτὸ πνεῦμα, ἑτέρω πίστις ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι, ἄλλω προφητεία.* Διόπερ ὁ Σολομῶν σοφίας μὲν εὐληθῶς χάρισμα μεμαρτύρηται. Καὶ *ἔδωκε* (81) γὰρ Κύριος τῷ Σολομῶνι σοφίαν, ὡς ἡ Γραφή φησι, καὶ *ἐσοφίσθη ὑπὲρ πάντας ἀνθρώπους*. Οὕτε δὲ τὸν βίον προφητικὸν ἐσχηκώς, οὕτε τὸν τῆς προφητείας χαρακτήρα, τὸν ἀπὸ τοῦ *Τάδε λέγει Κύριος*, τῶν τε ὀμοιωμάτων γνωρίζομενον, διὰ τῶν οικειῶν ἐμφαλαίων λόγων. Ὁ δὲ τούτων οὐδὲν ἰδὼν, ὥσπερ τι χαριζόμενος τῷ ἀνδρὶ προφήτῃ αὐτὸν καλεῖ, οὐ συνιέει, *οἱ προφῆται περιήλθοσαν ἐν μελιταις, ἐν αἰγείοις δέρμασιν, ὑστεροῦμενοι, θλιβόμενοι, κακουχούμενοι.* Καὶ τὰς Παροιμίας δὲ αὐτοῦ προφητεῖαν εἶναι λέγει, εἰ μηδαμῶς τῆς θείας Γραφῆς διδασκούσης, αὐτοῦ δὲ τοῦ σοφωτάτου σὺν θεῷ πνεύματι, ταύτη μὲν τῇ βίβλῳ Παροιμίας (82) ὄνομα θέντος, τῇ δὲ ἑτέρῃ, Ἐκκλησιαστής· καὶ τῇ τρίτῃ, Ἄσματα ἀσμάτων, οὐκ ἀθεεῖ, οὐδὲ ἀνθρωπίνῳ λογισμῷ ταύταις ἐκβάλλοντας ταῖς ἐπιγοραῖς. Ἄλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν θεόπνευστον αὐτοῦ Γραφήν, δι' Ἑλληνικῶν περιρῶται (83) παραδειγμάτων ἐρμηνεύειν, οὐκ ἐπακούσας Παύλου τοῦ ἀποστόλου λέγοντος· *Ἡμεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἵνα ἴδωμεν τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κρυφθέντα ἡμῖν· ἃ καὶ λαλοῦμεν, οὐκ ἐν διδακτοῖς ἀνθρώπων σοφίας λόγοις, ἀλλ' ἐν διδακτοῖς Πνεύματος ἀγίου, πνευματικῶς (πνευματικῶς) συζητοῦντες.* *Ψυχικὸς δὲ ἀνθρώπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ, μωρὰ γὰρ αὐτῷ ἐστί, καὶ οὐ δύναται γινῶναι δεῖ πνευματικῶς ἀνακρί-*

A scripserat, nihil tamen attulit novi, sed lectori cui-cunque idem per omnia exhibet testimonium. Pergit deinceps, et introducit dicentem Servatorem, « Ego sum dies : » verba autem ipsius ad hunc modum se habent : « Cum [R. XXV.] tenebræ prius obtinerent propter calus divini ignorantem, ubi dies jam esset in propinquo oritura, Ego, inquit, dies sum. » Nec injuria stellam, Luciferum appellavit. Alio deinceps loco ita inquit : [R. XXXVII. cf. pag. 81, B.] « Quandoquidem a suscepta semel carne, Christus simul esse Jesus annuntietur : vita et via, atque dies. » Pergit porro, et tandem ab Apostolo ita mutuatur. *Nostra autem Jerusalem sursum est.* Quid autem his diutius ego inmorari debeo? Cuius etenim, cui saltem libuerit, proclive est, hisce quæ dicta sunt quam simillima, alia quoque infinita colligere ab illo ejus opere, observata, unde hominis inscitiam animadvertamus. Hæc quoque factum, ut Salomonem prophetam indigitaverit, ut et proverbialia Prophetiam non una vice. Verbi gratia, ad hunc modum ait : *Hujus rei causa sanctissimus propheta Salomon ait : Ad suscipiendam eruditionem doctrinæ* : et iterum : *Verba sapientium, et ænigmata*. Proverbia, prophetiam appellavit. Iterum : « Ob hanc causam videtur mihi sapientissimus hic propheta prima verba prophetiæ suæ proverbialiter enuntiasse. » Secundo, igitur et tertio sæpius, uti dictum est, hoc ab illo ita factum est. Ignorat interim diversitates donorum esse, licet idem Spiritus sit. *Uni quidem conceditur verbum sapientiæ, secundum quod Apostolus ait, alteri verbum intelligentiæ, secundum eundem Apostolum : alii fides per eundem spiritum : alteri prophetia*. Salomon autem donum accepit sapientiæ, ut Scripturæ testimonio comprobatur : *Et dedit Dominus sapientiam Salomoni, et erat omnibus hominibus sapientior*. Vitam autem propheticam non instituebat : neque ullo caractere prophetico erat insignitus : quales erant, *Hæc dicit Dominus, et huic similes* : atque hoc ex iis, quæ scripsit, satis liquet. Marcellus, hoc minime animadverso, tanquam ei de suo elargiri vellet aliquid, prophetam illum indigitabat : minime interim meminuit, pro-

* Ed. Paris., pag. 14.

⁸¹ Prov. i, 3.

⁸² ibid. 6.

⁸³ I Cor. xii, 10.

⁸⁴ III Reg. v, 12.

⁸⁵ III Reg. iv, 31.

(81) Γὰρ ἐτὶ ὡς om. vulgo, dein vulgo Σολομῶν-π. Infra vulgo κακὸν. εἰ τὰς τε παρ. αὐτοῦ.

(82) Παροιμίας ὀνομασθέντος. Lege divisim, παροιμίας [scripsi παροιμια: et recepi ὄνομα θέντος; et addito καὶ tolerari potest] ὄνομα θέντος. Delendum porro illud et; et tota sententia, sic concipienda, τὰς τε παροιμίας αὐτοῦ, προφητεῖαν εἶναι λέγει μηδαμῶς τῆς θείας Γραφῆς διδασκούσης· αὐτοῦ δὲ τοῦ σοφωτάτου, σὺν θεῷ Πνεύματι, ταύτη μὲν τῇ βίβλῳ Παροιμίας, ὄνομα θέντος, τῇ δὲ ἑτέρῃ Ἐκκλησιαστήν. Quod verum est. Non enim sunt adjectivæ inscriptiones, sed ab ipsomet auctore expressæ. Tum sequitur, καὶ οὐκ ἀθεεῖ. Hoc est, non sine sumine, χωρὶς Θεοῦ γνώμης, ut Hesychius exponit. M. — Dein vulgo ὡς Ἄσμα α.

(83) Παραδειγμάτων ἐρμηνεύειν. Morbus est

D omnino animi, quasi prohibitum esset ab Apostolo, I Cor. ii, 12, ab Ægyptiis ea mutuo accipere, quæ conducerent, ad extruendum, et adornandum tabernaculum. Quasi ipsemet Paulus, non de Menandro, Arato, Epimenide, vel Callimacho γώμας et ἀποφθέγματα mutuaretur. Quasi Eusebius ipse non foret scriptor, si quis alius στρωματώδης, qui ἀπόδειξιν illam Evangelicam, tessellato illo opere παρασκευῆς, emendatiorem multo, et διδακτικωτέραν non credidisset; sed hæc sunt factionis, et ἀντιλογίας. Certe quidquid Eusebius συκοφαντίζει, non est in eo reprehendendus Marcellus, quod ad Salomonica Proverbia sæculares litteras, et ἀναγνώσματα, ut vocat, Ἑλληνικὰ attulerit. M. — Dein, vulgo καὶ ἃ et om. vulgo πνευματικῶς, denotans vulgo γράφας

phetas circumlisse melotis amictos et hœdialis pel- A
libus, egenos, oppressos, angustiatos⁸⁴. Proverbia
prophetiarum nomine designat, cum nusquam hoc
docuerit Scriptura sacra, sed auctor ipse sapient-
tissimus et Spiritu inasper sancto præditus, *Proverbia* nominaverit: ut alterum librum *Ecclesia-*
sten: tertium *Canticum canticorum*: quos scriptis hæc utales non humana ratione aliqua, sed nihil-
ne ductus, apposuit. Hanc ipsam porro divinitus inspiratam scripturam ethnicis illustrare exemplis
vult neglecta Apostoli Pauli voce illa, *Nos spiritum hujus mundi non accerpimus, sed spiritum qui ex*
Deo est, ut, quæ sunt a Deo nobis donata dignoscamus: et quæ loquimur, non sunt in docitibus huma-
nas sapientia verbis, sed Spiritus sancti qui discernit spiritualia. Animalis homo non percipit quæ a Deo
*sunt, stultitia quippe videntur ipsi: neque potest intelligere ea, quod spiritualiter discernuntur*⁸⁵. Hæc
vir egregius cum ignoret, *Proverbiorum* sententiam et intelligentiam conatur paganorum scriptis illu-
strare. Ita enim disertis verbis ait.

CAP. III.

Marcelli de proverbii apud Græcos.

Non est a proposito, ut arbitror, alienum, si
pauca recensuerim in præsentî, quæ sunt in usu
apud Græcos, proverbîa. *Sans vel mortuus est,*
vel litteras docet. Prima quidem facie putaverit
quispiam hoc proverbium, ✕ in litterarum pro-
fessores usurpatum, quasi non aliter apud eos
litteram docerentur. Ego autem, inquit, didici hoc
non ita se habere. Sed propterea quod, cum præ-
lio Athenienses Siculi vicerant, solos illos vita
donatos servarent, qui litteris erant instructi, ut
liberis suis præceptores illos haberent, cæteros
vero omnes morte multabant. Cum vero præ-
lio quidam aufugientes domum remeaverant, ab
Atheniensibus interrogati de amicis quibusdam
suis aut affiniatæ conjunctis, dicebant, *Sans vel*
mortuus est, vel litteras docet. Quid illud autem;
Capra gladium, sibi velit? Nonne proverbium di-
citur de eo, qui quæ de ipso dicuntur, antea præ-
vidit? propterea quod capra immolanda, inuerti
solet gladium. Hoc profecto ex antiquis nulli pro-
didere. Neque enim hoc sensu proverbialiter
usurparetur. Erat enim facile et culvis obvium
hoc e re natum animadvertere. Usurpatur vero
de iis qui malum sibi melius procurant. Nam Me-
dea Corinthi postquam liberos suos sua manu
interemerat, dicitur eo loco occultasse cultrum:
secutis vero temporibus factum, ut Corinthii ora-
culo moniti, capram nigram immolare deberent,
ubi, cum cultro destituerentur, capra pedibus suis

✕ Ed. Paris, pag. 15.

⁸⁴ Hebr. xi, 37. ⁸⁵ I Cor. ii, 12.

(84) Vulgo δλίγων.

(85) Ἄλλ' ἢ ἐδόθηκεν, ἢ διδάσκει γράμματα.
Nota res ex historia, et Plutarcho: quam recte
Marcellus explicabat. Videndi παροιμογράφοι, a
reverendo admodum et clarissimo P. A. Schotto
editi; sed locus in codice non constat. Nam quid
illa sibi volunt, ἐπι καὶ ἑτερός τις, forte, ἐπι καὶ
μη ἑτέρως τις τῶν παρ' αὐτοῖς· ἐγὼ δ' ἔμαθον, ἐφη,
τοῦτο δ' οὐχ οὕτως ἔχειν, ἀλλ' ὡς οἱ τὰ ὑπομνήματα
γράφαντες ἔφασαν. Ἐπειδὴ. Certè, in miseram
eruditiorum hominum conditionem, non inepte ada-
gium usurpatum, qui plerumque αἰτικοὶ ἀναδῶρητοι
φορμίζουσι μέλος, ut de se memorat auctor *Etymologi-*
ci; et de Lactantio olim Crispi Cæsaris nigis-
turo memm, usurpatum fuit bucis, fungis, fatuis,
asinis μυστηριοφόροις grassantibus ad honores, aliis

B

ΚΕΦ. Γ.

Μαρκέλλου περὶ τῶν παρ' Ἕλλησι παροιμιῶν.

Οὐδὲν γὰρ ἀτοπον οἶμαι ἐν τῇ παρόντι (84) δι-
γον τῶν ἔξωθεν ὑπομνήσαι παροιμιῶν (85). Ἄλλ' ἢ
ἐδόθηκεν ἢ διδάσκει γράμματα. Ταύτην τὴν παροι-
μίαν πρὸς μὲν τὸ φαινόμενον τοῦ γράμματος, ὁποῦ-
λοι ἂν τις κατὰ τῶν γράμματα διδασκόντων εἰρησθαι·
ἐπι καὶ ἑτερός τις τῶν παρ' αὐτοῖς ἐδίδασκε τὰ
γράμματα. Ἐγὼ δ' ἐποίησα, ἐφη, τὸ δ' οὐχ οὕτως
ἔχειν, οἱ τὰ ὑπομνήματα γράφαντες ἔφασαν. Ἄλλ'
ἐπειδὴ Ἀθηναίους Σικελιώται φασιν πολέμῳ νική-
σαντες, μόνους ἔωσον τοὺς παιδεῖαν σκηπητομέ-
νους, διδασκάλους αὐτοῖς τοῖς παισὶν ἄγοντας,
τοὺς δὲ ἄλλους πάντας ἐφόρευον· ἐξ αὐτῶν δὲ τινες
φυγόντες, καὶ ἐπανελθόντες, ἐρωτώμενους τε ὑπ'
Ἀθηναίων περὶ τινῶν διαφερόντων αὐτοῖς, ἔφασαν
εἰρησθαι, Ἄλλ' ἢ ἐδόθηκεν, ἢ διδάσκει γράμ-
ματα. Τί δὲ καὶ τὸ (86), Ἄλλ' ἢ τὴν μάχαιραν, νομίσαιεν
ἂν τις ἵνα θῷ πρότερον τὰ περὶ αὐτῆς λεγόμενα
πάντως σου, διὰ (τὸ) τὴν θυομένην αἶγα εἰς τὴν
μάχαιραν ἀφορῆν, εἰρησθαι τὴν παροιμίαν. Ἄλλ'
οὐ τινὲς τοῦτ' ἔφασαν οἱ παλαιοὶ· οὐδὲ γὰρ παροι-
μία ἦν ἂν ἡ λεχθεῖσα, εἶχε τοῦθ' οὕτως εἶχε, (τοῦτο
γὰρ ἀκόλουθον ἦν ἐκ τῶν φαινομένων ἐννοεῖν,)
ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἑαυτοῖς κακὰ προξενούντων εἰρησθαι
τοῦτό φασι. Φασὶ γὰρ Μηδείαν ἐν Κορίνθῳ τὰ
τέκνα ἀποκτείνασαν, κατακρύψαι τὴν μάχαιραν
αὐτῇ. Τοὺς δὲ Κορινθίους, κατὰ χρῆσιν αὐταῖς
δοθέντα, αἶγα μέλαιναν ἐναγίζοντας, ἀπορεῖν μα-
χαίρας. Τὴν δὲ αἶγα, σκάλουσαν τῷ ποδὶ (87),

non sibi debitos. Nam vel pueris informandis vacare,
vel inediaperire oportet. M — Mox vulgo ἐδιδάσκοντο
et Σικ. νικήσ. πολ. et φεύγοντας et ομ. εἰρησθαι.

(86) Ἄλλ' ἢ τὴν μάχαιραν. Locus haud sanus; ego
non restituo, verti ut potui, sed nihimet non sa-
tis feci. Nedum, scio, aliis. Ipsum proverbium, et
alunde, et hic etiam satis liquet; sed illa πρόδη-
κα, non magnopere ad rem faciunt. M — Dein vulgo
εἰρησθαι μὴν ἂ θεῶν et πάντων, et deest τό.

(87) Μηδείας ἀνευρεῖν. Quid si legamus ἀνορί-
ταιν? apud Suidam legitur, αἶψ δούσα τὴν μάχαιραν·
male, dele δούσα ὡς ζῆτο; redundant ista, nec
sunt hic necessaria. Quæ sequuntur, vitiosa sunt;
forte legendum, εἰρησθῆς, καὶ τίνα π. α. γ., etc.,
μνημονεύσαι, ἵνα Ἀστέριον, et statim προσποιούντα et
κατασχευάζειν, ait Asterium, secularibus litteris

ε την Μηδείας άνευρειν μάχαιραν, και αύτη τυ- A
ε θήραι.

ε Τι δέ τδ, "Αλις θρυός, σημαίνει; φησι τις" ού
ε γάρ δυνατόν εκ του προχείρου γυγνώσκαι την παρ-
ε οιμίαν. Οι παλαιοί, ως έφασαν, πρό της του σίτου
ε γωωργίας, βαλανηφαγούντες, έπειδή, ως φροντο, ό
ε καρπός ουτός υστερον εύρέθη, εκείνω προσέχοντες
ε τον νοΐν και τη μεταβολή προσχαίροντες, "Αλις
ε θρυός, έλεγον. Και τουτο την παροιμίαν έφασαν
ε εΐναι. Αδθίς τε έτέρας παροιμίας, υπό κλειστούν
ε πών παρ' αύτοΐς σοφών εν κλειστούν και διαφόροις
ε βιβλίαις ειρημένης, εΐνα περι αύτης γεγράφασιν,
ε οι τής παροιμίας έρμηνεύσαι προελόμενοι, άναγ-
ε κατον (88) εν τῷ παρόντι μνημονεύσαι. "Αλλ' εν
ε άλλέγωμεν "Αστέριον, καί από των έξωθεν αυτών
ε μαθημάτων εΐδότε μὲν άκριδώς τδ της παροιμίας
ε εξαίρετον, εν δέ τῷ παρόντι άγνοϊαν προσποιηθέντα,
ε εΐνα τδ έαυτου βούλημα διά της του παροιμιάδους
ε ρητου χρήσεως πιθανώς κατασκευάζειν δόξη. "Εστι
ε δέ, Γλαύκου τέχνη" ταύτης οι έξωθεν σοφοί της
ε παροιμίας μνημονεύσαντες διαφόρος αύτην έξηγή-
ε σαντο. "Ο μὲν γάρ αυτών τις έφη, Γλαυκόν τινα
ε επιστήμονα τέχνης τινός γεγονότα, πολλών ούσαν
ε θαυμασιωτάτην, άπολέσθαι άμα (88") εκείνω κατά
ε θάλατταν, μηδενός που διακηκότος αυτης. "Ετερος
ε δέ, την εκ' άκρον μουσικής εμπειρίαν μαρτυρήσας
ε τῷ Γλαύκῳ, τοδς κατασκευασθέντας εκ' αυτου
ε δισκούς χαλκούς φησι τέσσαρας, πρός τδ έμμελή
ε τινα της κρούσεως την συμφωνίαν των φόδγγων
ε άπειταλίν: ενθεν τε ειρησθαι την παροιμίαν. "Α-
ε λος δέ τις "Αλυαττικῶν άναθεμάτων φησιν άνα-
ε κείσθαι κρατήρα και ύποκρατήριον θαυμάσιον,
ε Γλαύκου Χίου ποιήμα. "Ετερος δέ, Γλαυκόν αυτόν
ε άναθεΐναι εις Δελφούς τρίποδα χαλκούν, ούτω δη-
ε μουργήσαντα τοδς παχέως τε χρονομένου, τοδς
ε τε πόδας, εκ' ὧν βέθηκα, και τον άνω περιει-
ε μων, και την στεφάνην την επί του λήθτος, και
ε τας βάδδους διά μέσου τεταγμένας, φθέγγεσθαι
ε λύρας φωνή. Και αύθίς έτερος, από Γλαύκου τινός
ε δόξαντός τι πλέον πεποιτηέναι ειρησθαι την παρ-
ε οιμίαν.

ε "Ορᾶς (89), όπως τδ δυσχερές της παροιμίας και
ε διά τουτου δείκνυται, διά του μηδέ επί της αυτης
ε έρμηνείας στήναι τοδς την παροιμίαν ταύτην εξ-
ε ηγησασθαι βουληθέντας. Ούτω δυσυρτήτόν τι πράγμα
ε τδ της παροιμίας και παρά τοδς έξωθεν εΐναι δοκεΐ.
ε Διό και τις των παρ' αυταδς σοφών, συναγαγών τας

ε Ed. Paris., pag. 16.

creditum; recte: erat enim sophista professione,
et ante Christianismum, Iudum in Cappadocia aper-
uerat. M. — Addidi ex codd. μάχαιραν, unde supra
λέγ. γάρ loco φασί γάρ scripsi, et τὰ αὐτὰ τέκνα arces-
sivi.

(88) Vulgo άναγκαίως et mox παρασχ. contra
cod. d. Posterius iam Mp. corr.

(88") Mp. γρ. εκείνη. Mox vulgo που διαδεδομέ-
τος contra codd. qui πω διαχ. dant. Porro male
vulgo άκρών, quod ex cod. correxi, ex quo dein χαλ-

ε terram eruens, filium Medeanum deiegebat, quo
ε immolabatur.

ε At quid hoc sibi vult, inquit aliquis, De quercu
ε satis? Non est facile cuivis obuius huiusce prover-
ε bilis sensus. Prisci illi quondam, ante agricul-
ε ram adinventam, glandibus vescabantur. Post-
ε quam vero fruges deinceps prodire, animum
ε hisce applicantes dixerunt oblectati, De quercu
ε cu satis. Atque hanc esse mentem et senten-
ε tiam proverbii prodidere. Necessae autem in
ε praesenti habemus, alterius cuiusdam prover-
ε bilii mentionem facere, quod in multis et di-
ε versis auctoribus Graecis habetur: et quid etiam
ε de eodem illi memoriae prodidere. Non ob
ε aliam causam, quam ut Asterium convictum te-
ε neamus: qui, cum, qua est eruditione praeditus
ε saeculari, proverbialis sententiae praestantiam cum
ε primis intelligat, in praesenti tamen illius praese
ε fert ignorantiam, ut per dicti illius proverbialis
ε usum suam ipsius voluntatem et sententiam pro-
ε babiliter astruere videatur. Est autem illud, *Glauc-*
ε *ci ars*, cuius cum meminerint eruditi apud Grae-
ε cos multi, diversas retulerunt interpretationes.
ε X Est enim qui docet, Glaucum existisse artis
ε cuiusdam maxime omnium admirandae peritissi-
ε mum, una cum arte sua interitisse, mari submer-
ε sum, nulli prorsus impertita ejusdem cognitione.
ε Alius peritissimum musices existisse docet, et ab
ε eo discos aereos quatuor affabre compositos, ut
ε pulsati quamdam symphoniam sono numero
ε ederent: atque hinc proverbium usurpatum.
ε Tertius, inter dona Halyattis Lydi Delphis
ε oblatum, et mirandi operis subcratera quem-
ε dam, Glaucci Chii opus. Quartus, Glaucum
ε ipsum Delphis obtulisse narrat aeneam tripodem,
ε ita fabrefactam, ut siquis crassiofrem in modum
ε eandem pulsaret, vel pedes in quibus stabat,
ε vel quod sursum erat redimiculum, vel coronam
ε lebeti circumductam, aut virgulas per medium
ε sese distendentes, lyrae sonum repraesentaret.
ε Alius postremo proverbium existimat usurpari, a
ε Glauco quodam deductum, qui scientia ceteros
ε antecellebat.

ε Videtis autem proverbiorum difficultatem exin-
ε de satis patesceri, quod nequaquam interpretes
ε hujus unius proverbii inter se in eadem exposi-
ε tione consentiant. Adeo res erat illa inextricabi-
ε lis habita apud externos. Quocirca inter eos uas
ε sapientia et eruditione praestans, in unum colle-

κοῦς pro χαλκού et πρός pro πρό et τι pro τις posi-
δοξ.

(89) "Ορᾶς, όπως τδ δυσχερές. Hae de difficultate
Proverbiorum a me olim accepta vir multis nomi-
nibus clarissimus, Andreas Schottus, inseruit suae
praefationi, ante Proverbia Zenobii, Diogeniani, et
aliorum. Sunt autem ista omnia, non Eusebii, sed
Marcelli ab Eusebio quidem relata: erratum est a
me, qui illi optimo viro miserim ut Eusebiana. M. —
Dein vulgo διά τό.

« cæcis multis variisque proverbis, in eadem com-
 « mentatus est; duobus libris metrica, quatuor
 « vero numeris soluta proverbialia explicans. Paromias
 « autem gentiles, sententia quidem mea, ob eam
 « causam hæc ipsa nominarunt, quod sapientissimi
 « Salomonis Proverbia legerant et intellexerant,
 « non esse rem cuius obviam de prima facie com-
 « prehendere illorum sensum: velent autem imitari,
 « atque ita fuerant imitati propheticalia scribendi
 « consuetudinem. Cumque nomen nullum possent
 « aptius aut convenientius invenire, Proverbia
 « suum opus indiglarunt. »

Atque ita ad hunc modum Marcellus conatur Ec-
 « clesiam Dei Scripturarum intelligentiam docere: lon-
 « gam vero istam et ineptam adeo sermonum ipsius
 « et superfluum seriem ideo visum est contexere, ut
 « amentiam hominis manifestam reddere, multiplicem
 « quoque et intempestivam vanitatem possem, qua
 « utitur, satis quidem cum pompa, quod sæcularem
 « atinet eruditionem; quod Scripturas autem sacras
 « concernit, jejune. Quod si memor fuisset apostolicæ
 « admonitionis, ad hanc tantum projectus vanita-
 « tem, nequaquam procidisset: suadet autem,
 « ut loqui velimus, quæ sunt nobis communicata,
 « non in docibilibus humanæ sapientiæ verbis,
 « sed in iis quæ a Spiritu doceri solent, in Spiritu et
 « cum spiritualibus discernendo⁹⁰. Minime quoque cepit
 « quod scriptum est: *Animalis homo non percipit quæ
 « sunt Spiritus Dei. Stultitia quippe ipsi sunt: et nequit
 « illa intelligere, propterea quod discernuntur spiri-
 « tualiter*⁹¹. Hæc cum ignoraret ille, putavit certe
 « Græcorum sapientiam cognitam habuisse sapientiam
 « illam, quam Deus Salomoni impertiverat: et quod
 « cognitam haberent illam, propheticaliam scripturam,
 « ut inquit ille, imitatos. Quo vero pacto fieri potuit,
 « ut animales homines illi divina cognoscerent et
 « æmulati essent, cum spiritualia spiritualiter discer-
 « nere nequirent, et ab Apostolo sancitum esset,
 « *Animalem hominem non capere quæ sunt Spiritus
 « Dei*; et adhuc ab eodem statuatur, *Animalem non
 « posse spiritualia intelligere, eo quod spiritualiter
 « discernantur*? Ad oppositum vero Apostolo hic vir
 « egregius ait: Græcorum collectores proverbiorum
 « ad eundem modum scripsisse, quo Salomon. Ver-
 « batim loquitur ad hunc modum: « Quandoquidem
 « in Proverbia Salomonis sapientissimi inciderant,
 « et ex illorum cognoverant lectione, difficulter
 « admodum de prima facie illorum sensum com-
 « prehendi posse, vellent autem propheticaliam scri-
 « bendi rationem illam æmulari, ad eundem mo-

✕ Ed. Paris., pag. 17.

(90) *Εἰς αὐτὰς γεγραμένοι.* Deest λέγεται, vel quid simile. De hoc loco vide B. P. A. Schottum, in præfatione ad *Adagia*. M. — In cod. a sec. m. γέγρα-
 « φον ἔξ quod pro γεγραμένοι et supra ὑπὸ loco ἀπὸ
 « dedi; dein δ' ante ἔξωθεν delevi. Dein vulgo ἦ ante
 « ἐπιπέθῃ et Σολομώντος. Porro vulgo ἐντυγχάνοντες
 « καὶ δὲ αὐτῶν γινώσκοντες et ὡς οὐδὲν et διδασκαλὸς
 « πν. πνεύματι καί.

« ὑπὸ πολλῶν καὶ διαφόρων λεχθεῖσας παροιμίας, εἰς
 « αὐτὰς γέγραφεν ἔξ (90) βιβλία· δύο μὲν τῶν ἐπιπέ-
 « θων, τῶν δὲ ἀμέτρων τίσσαρα. Ταύτας δὲ παροι-
 « μίας ὠνόμασαν οἱ ἔξωθεν δι' οὐδὲν ἕτερον, ἐπὶ
 « δοκεῖν, ἀλλ' ἐπιπέθῃ ταῖς τοῦ σοφωτάτου Σολομώντος
 « Παροιμίας ἐντυγχόντες, καὶ γινόντες δι' αὐτῶν, ὅτι
 « οὐδὲν ἔστιν ἐκ τοῦ προχειροῦ σαφῶς τῶν ἐν αὐταῖς
 « εἰρημένων μαθεῖν, καὶ αὐτοὶ ζηλώσαι τὸ προφητι-
 « κὸν βουλευθέντες γράμμα, τὸν αὐτὸν ἐκεῖνον γεγρά-
 « φασι τρόπον. Ἔτα, ὡς μηδὲν ἕτερον ὄνομα κυριώ-
 « τερον ἐκεῖνου ἐπινοήσαι δυναθέντες, καὶ ταύτας
 « Παροιμίας ὠνόμασαν. »

Διὰ τοιούτων Μάρκελλος παραθέσων τὴν Ἐκκλη-
 « σίαν τοῦ Θεοῦ διδάσκειν τὰς θεοσπύστους νοεῖν πει-
 « ρᾶται Γραφάς. Ὅλην δὲ ταύτην παρεθέμην τὴν μα-
 « κρὸν καὶ ἀδάλεστον περιτολογίαν, δεῖξαι βυλωμένους
 « αὐτοῦ τὴν ἄνοιαν τῆς πολλῆς καὶ ἀκαίρου φιλοτιμίας,
 « ἢ κέρηται ὁ ἀνὴρ, τῶν μὲν Ἑλληνικῶν λόγων ἐπι-
 « δεικτικῶς, τῶν δὲ θεῶν ἀμνημόνων. Οὐ γὰρ ἔν ποτε
 « εἰς τοσαύτην ἐξέτιπτε φλυαρίαν, εἰ τῶν ἀποστολικῶν
 « ἐμῆμνητο παραγγελάτων, δι' ὧν παραινεῖ χρῆ-
 « ναι, τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν λαλεῖν,
 « οὐκ ἐν διδασκατοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλ'
 « ἐν διδασκατοῖς Πνεύματος, πνευματικὰ πνευματικοῖς
 « συγκρίνοντες. Οὐδὲ νόησας οὕτως ἐλέγη τὸ, *Ψυχι-
 « κὸς ἀνθρώπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ
 « Θεοῦ. Μωρὰ γὰρ αὐτῷ ἔστι· καὶ οὐ δύναται γνῶ-
 « ναι, ὅτι πνευματικῶς ἀνακρίνεται.* Ταῦτα δὲ
 « ἀγνοῖσα; τοὺς Ἑλλήνων σοφοὺς ὑπέλαβε γνῶσιν
 « ἐσχημένας τῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῷ Σολομῶνι χαρισθεί-
 « σης σοφίας, καὶ γινόντας ζηλώσαι τὸ προφητικόν, ὡς
 « αὐτὸς φησι, γράμμα. Καὶ πῶς οἱοί τ' ἦσαν γνῶσιν τὰ
 « θεῖα καὶ ζηλώσαι οἱ ψυχικοὶ, καὶ οὐκ εἰδότες πνευ-
 « ματικὰ (91) πνευματικοῖς συγκρίνει, τοῦ θεῶν
 « Ἀποστόλου ἀποφηναιμένου, *Ψυχικὸν ἀνθρώπον μὴ
 « δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ· τοῦ δ' αὐτοῦ
 « φήσαντος, Μὴ δύνασθαι γνῶναι τὸν ψυχικὸν τὰ
 « πνευματικὰ, ὅτι πνευματικῶς ἀνακρίνεται· ἀντι-
 « δοξάζων ὁ γενναῖος τῷ Ἀποστόλῳ φάσκει, τὸν αὐτὸν
 « τρόπον τῷ Σολομῶνι γεγραμένοι τοὺς τὰς Ἑλληνικὰς
 « παροιμίας πεποιημένους. Λέγει δὲ οὖν ἐπὶ λέξεως·
 « Ἐπιπέθῃ ταῖς τοῦ σοφωτάτου Σολομώντος Παροιμίας
 « ἐντυγχόντες, καὶ γινόντες δι' αὐτῶν ὅτι οὐδὲν ἔστιν
 « ἐκ τοῦ προχειροῦ (92) σαφῶς τῶν ἐν αὐταῖς εἰρημέ-
 « νων μαθεῖν, καὶ αὐτοὶ ζηλώσαι τὸ προφητικὸν βου-
 « ληθέντες γράμμα, τὸν αὐτὸν ἐκεῖνον γεγράφασι
 « τρόπον. » Σκέψαι δὲ καὶ ἄλλως ἐξ αὐτῶν τῶν πα-
 « ραθέσων, ὅσον τῆς ἀληθείας διήμαρτεν, εἰπὼν τοὺς
 « παρ' Ἑλλήσι, τὸν αὐτὸν τῷ Σολομῶνι γεγραμένοι
 « τρόπον. Ὁ μὲν γὰρ Σολομῶν, θεοδωρήτῃ σοφίᾳ κι-*

⁹¹ I Cor. II, 14, ⁹² ibid. 14.

(91) *Πνεύματι πνευματικοῖς.* Legendum, ut statim recitatur ex Αρσινόῳ, πνευματικὰ πνευματι-
 « κῶς. Hæc autem importune dicuntur ab Eusebio,
 « quia ἔριστικῶς; statim, pro πνευματικοῖς, lege πνευ-
 « ματικῶς. M. — Dein vulgo τοῖς πεποιημένοις.

(92) Μρ. ἴσ. καὶ σαφῶς. Intra vulgo ἕνεκα et προ-
 « εννηγμένοις, et τοῦτο γ' et ἄ δὲ, et ἄλλ' ὡς, et ἐπὶ
 « τοῦ.

νοῦμενος, πᾶσαν αὐτοῦ τὴν γραφὴν ἐπ' ὠφέλειαν καὶ σωτηρίαν ψυχῶν τῶν τῆς θεοσεβείας ἀνετίθει λόγῳ, γυμνασίου δ' ἔνεκεν τῆς τῶν ἐντυγχανόντων διανοίας, σκοταίνους ἐχρήτο προδλήμασι, καὶ λόγων στροφαίς, καὶ φωναίς δι' αἰνιγμάτων προσηνεγμένας. Καὶ τοῦτο δ' ἐν ἀρχῇ τῆς βίβλου μαρτύρεται λέγων· Ἐτῶν δὲ ἔγρ ἀκούσας σοφὸς σοφώτερος ἔσται· ὁ δὲ νοήμων ἐκυβέρνησιν κτήσεται, νοήσει τε παραβολὴν σκοταίνων λόγων, βήσεις τε σοφῶν καὶ αἰνίγματα. Ἐ καὶ πάλιν, δέξασθαι στροφὰς λόγων· Ἐ Ἄ θη καὶ οὕτως ἔχοντα ἐκ τῶν ἐμπερομένων τῇ βίβλῳ καταμαθεῖν ἔβδιον, ἄλλως οὐ δυναμένων νοηθῆναι, ἢ διόντων ἡμῶν ἐκ τῆς προχείρου λέξεως ἐπὶ τὸν ἐξ αὐτῆς θεωρούμενον νοῦν· οἷόν ἐστι τὸ, Τῇ βδέλλῃ τρεῖς θυγατέρες ἦσαν ἀγαπήσει ἀγαπώμεναι· καὶ αἱ τρεῖς αὐταὶ οὐκ ἐνεπίμπελασαν αὐτήν, καὶ ἡ τετάρτη οὐκ ἠρκέσθη, εἰσεῖν ἱκανόν. Καὶ Ἡ σοφία φύκος δόμησεν αὐτῇ οἶκον, καὶ ὀπήρῃσε, (93) στύλους ἔκτα, ἔσφαξε τὰ αὐτῆς θύματα· ἐκέρασεν εἰς κρατῆρα τὸν αὐτῆς οἶνον. Καὶ οὐα ἄλλα τοῦτοις παραπλήσια, οὐχ ἑτέρως δυνατὰ νοεῖσθαι, οὐτε ἐν ἡμετέροις, οὐτε ἐκ τινος ιστορίας, εἰ μὴ κατὰ μόνην μεταφορὰν καὶ ἀναστροφὴν τῆς λέξεως. Ἐ Αἱ δ' ἐκταθεῖσαι τῶν Ἑλλήνων παροιμίαι ἀπὸ τινων ιστοριῶν τὰς ἀρχὰς εἰλήφασιν. Τὸ γὰρ, Ἡ τέθνηκεν, ἢ διδάσκει γράμματα, διὰ τήνδε, φησὶν, ἐλήχθη τὴν ιστορίαν, καὶ δι' ἑτέραν πάλιν γενομένην πρῶξιν τὸ, Αἰετὴν μάχαιραν, εἰρήσασιν· καὶ τὸ, Ἄλις ὄρυξ, ὠσαύτως, διὰ τὸ βαλανηφαγοῦντάς ποτε παύσασθαι τῆς τοιαύτης τροφῆς. Εἰ δὲ καὶ Γλαυκὸς τις, ἐπιστήμων τέχνης τινὸς γεγὼώς, διαφόρως ἐμνημονεύθη παρὰ τοῖς μετὰ ταῦτα διαφωνήσασιν ἐν τῷ περὶ αὐτοῦ λόγῳ, τί τοῦτο πρὸς τὰς θεοπνευστους παροιμίας; Οὐ γὰρ ὁμοίως ταῖς Ἑλληνοκαῖς παροιμίαις, καὶ αὐταὶ ἐκ τινος ιστορίας τὴν λύσιν ἐπιδέχονται. Ἀμαθῶς ἄρα καὶ ἀπειρώς τῆς τῶν θεῶν Γραφῶν θεωρίας οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐναντίως τῷ Ἀποστόλῳ, Μάρκελλος τοὺς Ἑλλήνων σοφοὺς, τυχόντας ταῖς Παροιμίαις Σολομώντος, μαθεῖν καὶ ζηλωσαῖ τὸ προφητικὸν γράμμα, καὶ τὸν αὐτὸν ἐκεῖνφ γράψαι τρόπον, ἀπεφήνατο.

indocte, sed contra mentem Apostoli affirmasse sapientes Græcorum, cum in Proverbia Salomonis incidissent, ad imitationem prophetice scripturæ se ad scribendum applicuisse.

Τούτων ἡμῖν εἰρημένων εἰς ἀπόδειξιν τοῦ μηδὲ ταῖς θελαῖς Γραφαῖς, ὃν χρῆ τὸν τρόπον, ἐντετυχημένοι τὸν ἄνδρα, καλεῖ δὴ καιρὸς καὶ τὴν οὐχ ὀγιῆ τῆς πίστεως αὐτοῦ δέξαν ἐπισκέψασθαι· ὡς ἐναντία (94) δοξάζων τῇ ἐκκλησιαστικῇ διδασκαλίᾳ, αὐτὴν τε καὶ τοὺς προσιτώτας αὐτῆς διέβαλλεν.

ΚΕΦ. Δ'.

Ὅτι τὴν τε ἐκκλησιαστικὴν διδασκαλίαν, καὶ τοὺς προσιτώτας αὐτῆς διέβαλλεν.

(95) Θῆσω δὲ πρῶτα, δι' ὧν τοῖς ὁρθῶς καὶ ἐκκλησια-

Ed. Paris., pag. 18.

(95) Vulgo στήλας εἰ δυνατὰ νοεῖσθαι εἰ τῶν ιστοριῶν τινων, εἰ δὲ τὴν δέ, εἰ μοχ Μρ. φασὶν ἰσοφασίν. Μοχ vulgo γινόμενην εἰ αὐτὰ ἐκ εἰ Σολομώντος καὶ δὲ ὁ γρῖνος.

(94) Ὡς ἐναντίον, etc., διαβάλλει. — Ego ex eod.

A « dum scripserunt. » Sed et aliter quoque e dictis animadvertere licet, quantopere aberravit is a veritate, cum affirmet Græcos, ad eundem plane modum, quo Salomon, scripsisse. Salomon enim sapientia, quæ divinitus est, impulsus, suam scripturam universam, ad utilitatem et salutem animarum pietati consecravit: usus est autem, ad ingenia legentium exercenda, tenebrosos problematibus, sermonibus tortuosis et vocibus per ænigmata procedentibus. Testatur hoc ipsum in initio statim libri, ubi ait: « His auditis sapiens sapientior erit: « intelligens possidebit gubernationem, et obscurorum verborum parabolas cognoscet, sapientum quoque dicta et ænigmata. » Iterum quoque ad percipiendam sermonum intelligentiam: « Et profecto hæc ita se habere facile liquet e contentis « per illum librum, quæ non aliter possumus intelligere, nisi ab aperta lectione ad sententiam inde « elicendam nos conferamus. Exempli gratia: « Erant hircini tres filii dilectæ admodum. Istæ « autem tres, illam nequaquam adimplebant: quartæ « vero non satisfiebat, neque dicebat, satis et abunde « est. ✕ Item: Sapientia sibi domum ædificavit, et « substravit columbas septem, sacrificia sua jugulavit, vinum suum in cratere commiscuit. Item alia « non pauca hujus generis, quæ non possunt aliter « comprehendi, non de lectionis facie, non ex alia « qua historia, sed solummodo per metaphoram, « et dictionis conversionem. » At vero proverbia Græcorum illa ab historia quadam deducebantur. Illud enim, *Vel mortuus est, vel docet litteras*, ab historia quadam, concedit ipse, oriebatur: ab alia itidem, *Capra gladium*: et illius item, *Sallis de quercu*, eo quod qui glandibus olim vescebantur diutius illis vesci desisterunt. Quod si Glaucus quispiam, artifex aliquis egregius, diversimode ab his ferebatur, qui deinceps in sententias de illo discrepantes abiire, quid hoc ad divinitus inspirata Proverbia? Neque enim, ut in Græcorum sit proverbialia, ab historia quadam illa solutionem sortiuntur eam: ut necesse sit Marcellum, non solum imperite atque

D His in eum finem a nobis præmissis, ut certissime appareat hominem nequaquam, ita ut oportuit, versatum in Scripturis, tempus est, ut deinceps fidem illius, quam sit male sana, consideremus: et quam oppositam sententiam tæatur doctrinæ ecclesiasticæ: quam una cum ejusdem antistitibus accusat.

CAP. IV.

Quod cum doctrinam Ecclesie, tum ejusdem præsulibus accuset.

Ante omnia proponenda sunt a me illa, in qui-

dedit διέβαλλεν et in lemmate addidi τε post τῆν.

(95) Syllabum hic exhibet illorum Eusebius, quos scripto suo ait Marcellum exagitasse, quos generatim, λόγου ἀρξάμενος commemoraverat. Erant autem omnes Ariæorum principum, et acerrimi defen-

bus ea oppugnat, quæ recte et secundum Ecclesiam fidem scripta sunt. In quibus et scriptores ipsos conviciis impetit: et tantum non certamen quoddam generale contra universos instituit, Asterio quandoque repugnantia, quandoque magno illi Eusebio scribens. ✠ Convertit hinc se deinceps contra Paulinum, virum illum Dei beatissimum, dignitate præditum Antiochensis Ecclesiæ, cum prius Tyrus ea dignitate episcopos præfuisset. In qua quidem Antiochensi gubernatione se ita gessit, ut non secus quam privatam suam bonum, illum Antiochenes amplecterentur. Hunc felici decursu ætatis ad metam beatam mortis devenientem, jamque olim defunctum vita, neque ulla ipsi molestia cognitum, admirabilis hic scriptor irridet. Hinc profectus indicit Origeni bellum, qui ante annos complures excessit e vita. Armatur deinceps in Narcissum: alterum adhuc Eusebium persequitur, et verbo dicam, Ecclesiam Patres omnes nihili facit: solo seipso contentus, sibi placet. Scribit itaque et de nominibus, ad hunc modum singulorum cum conviciis mentionem facit. Exordium porro sumam ab epistola illa quam scripsit, in qua scriptum est, se

✠ Ed. Paris., pag. 19.

ores, Origene exrepto qui veluti supernumerarius est. De Asterio sane semel atque iterum dictum est. Erat passim ille βέβητος et περιφορητής, episcopatum anhelans et adhibens, quem tandem opera Ariatorum assecutum eum, sunt qui putant; sed vereor falso. Erat enim alius ab eo Asterius, cum episcopatu, qui ab Arianis tandem ad partes orthodoxorum transivit, ut relatum ab Athanasio; erat Petrus in Arabia episcopus, qui delinxit flagitia Ariatorum: atque ideo ab illis in exilium pulsus sub Constantio; hunc vero Cappadocem, καπιτά κάκιστον, non potuisse a suis episcopum designari scripsit Athanasius, eo quod erat θυτής. Idolis sub Maximianothurificaverat: Ἀστέριος δὲ τις ἀπὸ Καππαδοκίας, πολυκέφαλος; σοφιστής, εἰς ἃν τῶν περὶ Εὐσέβιον, ἐπιπέθη θύσας; ἐν τῷ προτέρῳ διωγμῷ τῷ κατὰ τὸν πάππῳ Κωνσταντίῳ, οὐκ ἠδύνατο παρ' αὐτῶν εἰς κληρὸν προαχθῆναι, ποιεῖ μετὰ γνώμης τῶν περὶ Εὐσέβιον συνταγματίων, ὅποσον ἂν ἔθελον αὐτοί, ἴσον δὲ τῷ τῆς θυσίας αὐτοῦ τομῆματι. Athanas. *De synod. Arimin. et Seleucia*, hoc erat illud scriptum, de quo Eusebius. M.

(96) *Εὐσέβιον τὸν μέγαν*. Scelere, audacia, et implete nimirum. Hic est enim ille, postis et perniciis orbis et fidei Christianæ, Nicomediensis, Ariatorum deus tutularis, ut suo se indicio prodatur sorex, qui hanc suriam tam compellat honorifice, catholicis, nec immerito, invisum caput. M.

(97) *Παυλίνον*. Cur adeo hunc magnifice dilaudet, ignoro, nisi quod inter primos ad Arii partes tuendas, cum Eusebio Cæsariensi, Theodoro Laodiceæ, Patrophilo Scythopolitano, Eusebio Nicomediensi episcopis accessit, quod docet Athanasius: et gloriatur ipse Arius in epist. ad Eusebium, apud Theodoret. lib. 1, cap. 5. Non est autem ille Paulinus de quo frequentior apud Athanasium mentio, qui a Lucifero Calaritano ordinatus, partes suas habuit in schismate illo Antiochensi famosissimo: quanquam etiam episcopus Antiochensis; fuit autem hæc antistitum Antiochensium successio: Tyrannus, Vitalus, Philogonius, Paulinus iste, Eustathius, alter Paulinus. Quinquennio præfuit Ecclesiæ Antiochensæ, Tyro translatus. Obierat ante concilium Nicænum. Hunc profusissime in *Historia dilau-*

στικῶς γραφεῖσιν ἀντιλέγειν περιέεται, διαβάλλον τοὺς γράβαντας, καὶ μονονουχὶ πάμμαχον συνησάμενος ἀγῶνα πρὸς πάντας. Ἄρτι μὲν γὰρ πρὸς Ἀστέριον τὴν ἀντιβρῆσιν ποιεῖται· ἄρτι δὲ πρὸς Εὐσέβιον τὸν μέγαν (96), καὶ ἔπειτα ἐπὶ τὸν τοῦ Θεοῦ ἑθρωπον τὸν ὡς ἀληθῶς τρισμαχάριον, τρέπεται Παυλίνον (97), ἄνδρα τιμηθέντα μὲν τῆς Ἀντιοχείων Ἐκκλησίας, πρεσβεῖν διαπρεπῶς τ' ἐπισκοπεύσαντα τῆς Τυρίων, ὅθεν τε ἐν τῇ ἐπίσκοπῃ διαλάμβαντα, ὡς τῆ Ἀντιοχείων Ἐκκλησίαν, ὡς οὐραίου ἀγαθοῦ, μετακοιτηθῆναι αὐτοῦ. Ἄλλὰ καὶ τοῦτον μακαρίως μὲν βεβαιώσας, μακαρίως δὲ ἀναπαυμένον, πάλαι τε κεκοιμημένον, καὶ μηδὲν αὐτῷ διανοχλοῦντα, ὁ θαυμαστὸς οὗτος συγγραφεὺς σπῶπτει. Καὶ ἐκ τούτου μεταδὲς, Ὀριγῆναι πολεμεῖ, πρόπαλαι καὶ αὐτῷ πεκαυμένῳ τοῦ βίου. ἔπειτα Ναρκίσσῳ ἐπιστρατεύεται (98)· καὶ τὸν ἑτερον Εὐσέβιον (99) δῶλαι· ὁμοῦ τε πάντας τοὺς ἐκκλησιαστικὸς Πατέρας ἀθετεῖ (99'), οὐδενὶ τὸ παράπαν ἀρεσκόμενος ἢ μόνῳ ἑαυτῷ. Γράφει δ' οὖν ὀνομαστὶ, κακῶς μνημονεύων ἀπάντων, τοῦτον τὸν τρέπον. Ἀρξομαι τοίνυν ἀπ' αὐτῆς ὑπ' αὐτοῦ γραφείσης ἐπιστολῆς· πρὸς ἑκαστον τῶν μὴ ὀρθῶς γραφέντων ἀντιλέγειν γέγραφε (1)· εἰ πιστεύειν εἰς Πατέρα

dat Eusebius lib. x, cap. 4, ubi totus est panegyristes. Discas autem inde, cur hic ab eo dicatur διαπρεπῶς τῆς τῶν Τυρίων Ἐκκλησίας præfuisse. Exstat ad illum contribulens et σύμψηρον suum, epistola Eusebii Nicomediensis alatoris, apud Theodoret. lib. 1, cap. 6, et, ni fallor, idem est cui librum περὶ τοπικῶν ὀνομάτων τῆς θαλάσσης Γραφῆς hæc tenes ineditum scripsit, et eodem elugio islatie quoque exornat. M.—Supra vulgo τρισμαχάριτον et μὲν τιμηθ. et πρεσβεῖν διαπρεπῶς δὲ τῆς Τυρίων, et μετακοιτηθῆναι αὐτῷ. Dein vulgo διανοχλοῦντα, ὁ θαυμάσιος εἰ τὸν βίον.

(98) *Ναρκίσσῳ ἐπιστρατεύεται*. Alius Ariatorum signifer. Erat episcopus Neroniadiæ, quæ postea dicebatur Irenopolis, urbis in minori Cilicia. Meminit illius Athanasius aliquoties. Vide Theodor. 1, 7; de hujus epistola ad Chrestam, inferius agitur, in hoc capite; adhuc orthodoxus interfuerat concilio Ancyrano. M.

(99) *ἑτερον Εὐσέβιον*. Semetipsam scilicet, quærent hyperaspistem Arii, ut revera erat, sed clam, exagitat Marcellus; ducet hoc deinceps, hoc ipso capite. M.

(99') *οὐδενὶ τὸ παράπαν*. Omnino falsum est; multi enim Marcello adhaeserunt. Julius Rom. pontifex, ad communionem admisit, concilium Sardicense, absolutum laudavit. Ἀθανάσιος; δὲ καὶ Μάρκελλος ἐπίσκοπος πλατωνίας ἔχουσι τοὺς ὄπκρ αὐτῶν λέγοντας καὶ γράφοντας. Julius in epistola apud Athan. 2, *Apolog.* cui polior fides adhibenda, quam sexcentis Ariomanitis vel Eusebii. M.

(1) *Ἀντιλέγειν γέγραφε*. Restitue locum corruptum, πρὸς ἑκαστον τῶν μὴ ὀρθῶς γραφέντων, ἀντιλέγων· γέγραφε δὲ πιστεύειν, εἰς Πατέρα, etc. De Asterio loquebatur Marcellus hic, qui fraudes et imposturas illius sophistæ detexerat; sunt enim ista omnia Marcelliana. Dixerat Asterius se confiteri Patrem vere Patrem, et Filium vere Filium; hoc laudat et amplectitur Marcellus; sed suspecta se habere ait. Quod ait, Pater est Pater, Filius est Filius. Et merito. Nam quasi differentes toto genere, οὐσωδῶς, Patrem et Filium distinguebant Ariani, ut esset Pater, Pater; hoc est Deus æternus, increatus, etc. Filius, Filius, hoc est, in suo genere

ε θεὸν παντοκράτορα, καὶ εἰς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν
 ε μονογενῆ θεόν, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν,
 ε καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· » καὶ φησιν, ἐκ τῶν
 θεῶν Γραφῶν μεμαθηκέναι τούτου τὸν τῆς θεοσε-
 βείας τρόπον. Ἐγὼ δὲ, ὅταν μὲν τοῦτο λέγῃ, ἀποδέ-
 χμαι σφόδρα τὰ λεγόμενα. Κοινὸς γάρ οὗτος ἀπάντων
 ἡμῶν τῆς θεοσεβείας ὁ τρόπος· Πιστεύειν εἰς
 Πατέρα, καὶ Υἱόν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα. Ὅταν δὲ,
 μὴ τῆς θείας ἐστοχασμένος δυνάμει, ἀνθρωπιώτε-
 ρον ἡμῖν διὰ τινος ἐντέχνου θεωρίας, τὸν τε Πατέρα
 Πατέρα λέγῃ, καὶ τὸν Υἱὸν Υἱόν, οὐκ ἐτ' ἐπαινεῖν τὴν
 τοιαύτην θεωρίαν ἀκίνδυνον. Διὰ γὰρ τῆς τοιαύτης
 θεωρίας τὴν νῦν αὐτοῖς ἐπινοουμένην αἵρεσιν αὐξά-
 νουσαι συμβαίνει· ὡσπερ σαφῶς ἐπιδειξάι ῥῆθιον οἴ-
 μαι ἐκ τῶν αὐτοῦ λόγων. Ἐφη γὰρ τὸν μὲν Πατέρα
 δεῖν ἀληθῶς Πατέρα εἶναι νομίζειν, καὶ τὸν Υἱὸν
 ἀληθῶς Υἱόν· καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ὡσαύτως.
 Ταῦτα ὁ Μάρκελλος πρὸς Ἀστέριον, οὐκ ἀρεσκόμενος
 τῷ τὸν Πατέρα δεῖν ἀληθῶς Πατέρα ὁμολογεῖν, καὶ
 τὸν Υἱὸν ἀληθῶς Υἱόν, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ὡσαύ-
 τως. Ὅθεν ἐξῆς διὰ μακροτέρων ἀνασκευάζειν τὸν
 περὶ τούτων πειρᾶται λόγον. Ψιδὸν γὰρ καὶ τῷ ἀν-
 θρωπείῳ λόγῳ ὅμοιον, οὐχὶ δὲ Υἱὸν ἀληθῶς ζῶντα καὶ
 ὑφεστῶτα, τὸν Χριστὸν εἶναι ὁμολογεῖν ἐθέλει. Καὶ
 ἐπιθετὰ ταύτην εἶπε ἐπινοεῖσθαι νῦν αἵρεσιν, δεκτικόν,
 ὡς προῶν, Ὀριγένους τοῦ πάλαι (2) γενομένου μέμνη-
 ται ὡς ὁμοδοξούντος τοῖς νυνὶ πρὸς αὐτὸ διαβαλλο-
 μένοις. Ἐγὼ δὲ καὶ Ὀριγένους παλαιωτέρων ἀνδρῶν
 πλείστοις ἐποῖς ἐκκλησιαστικοῖς συγγραμμασίαν ἐνε-
 τήχηκα, ἐπισκόπων τε καὶ συνόδων ἐπιστολαῖς διαφό-
 ροις, πρόπαιλαι γραφείσιν, δι' ὧν εἰς καὶ ὁ αὐτὸς ὁ
 τῆς πίστεως χαρακτὴρ ἀποδείκνυται. Οὐκ ὀρθῶς ἄρα
 διαβέβληκεν εἰπὼν ἐπινοεῖσθαι τὴν νῦν αἵρεσιν ὑπὸ
 τῶν διαβαλλομένων. Μετὰ ταῦτα μικρὸν προσελθὼν, οὐ
 τὸν Ἀστέριον μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν μέγαν Εὐσέβιον (3),
 εὐ τῆς ἐπισκοπῆς πλείστα καὶ διαφανεῖς ἐπαρ-
 χλαί τε καὶ πόλεις μετεποιήθησαν, κακῶς ἀγορεύει
 τούτου τὸν τρόπον· εἰ Ἰπομνήσω δὲ σε, ὧν αὐτὸς γέ-
 ε γραφε συνιστάμενος τοῖς κακῶς ὑπὸ Εὐσέβιου γρά-
 ε φείσι, ἵνα γνῶς, ὅτι ἀφίσταται σαφῶς τῆς προτέρας·
 ε ἀπαγγελλας. Γέγραφε γὰρ αὐταῖς λέξεσιν οὕτως·

⊗ Ed. Paris., pag. 20.

Deus, verus quidem non ἀτίος, sane apud Athana-
 sium, inquit Ariani, et δὲ καὶ θεὸν ἀληθινὸν λέ-
 γουσι τὸν Υἱόν, οὐ λυπεῖ ἡμᾶς· γενόμενος γὰρ ἀληθι-
 νός ἐστι. Sic illi nebulones inebant vafre. Marcellus
 assuetus illorum technis hoc tetigit : pupugit ergo
 τὸν σατρὸν Eusebium, et hinc illa immanis calum-
 nia in eum, quasi Filium Dei non revera Filium cre-
 deret ille, qui non oppugnabat, ἀληθινὸν Υἱόν sim-
 pliciter, sed tantum secundum mentem Arianorum,
 qui verum Deum, verum Filium, verum Verbum,
 et omnia de eo vera fatebatur, sed ὑπόπλιος, ut-
 pote non æternum sed creatum, non ὁμοούσιον sed
 ἐτερούσιον, ad summum ὁμοούσιον. M. — Mox
 Ἐρ. τύπον loco τρόπου, dein vulgo deest μὲν post
 ὅταν et infra vulgo Πν. ἅγιον.

(2) Ὀριγένους τοῦ πάλαι. Jam ante Origenem
 recensuerat Eusebius inter eos quos vult Marcellum
 proscripsisse; hic ergo ad eandem sententiam
 ait, Origenem ab eo accusatum veluti Arianis σύμ-

ψηφον. Quid de illo χαλκεντέρῳ scripserat Marcellus,
 non liquet. Certe Athanasius illius advocat tes-
 timonium, in quo διαβρόηδην illud Arianorum ψή-
 φισμα, ἦν ὅτε οὐκ ἦν, refellitur et rejicitur. M.—
 Supra ὡς ante προῶν; infra ὁ ante αὐτὸς vulgo deest.

(3) Τὸν μέγαν Εὐσέβιον. Semper hoc elogio,
 hunc alastorem; hic vero apparere illum designari
 Nicomediensem. Erat enim episcopatum desultor,
 Berytensis, Nicomediensis, Constantinopolitanus :
 et si recte memini, ambitor olim Antiochenæ sedis.
 Quasi hoc in eo laude fuerat dignum, ita ab hoc al-
 tero Eusebio commemoratur; objectum est ei hoc
 ipsum, ambitionis animal, per Constantinum, non-
 dum ἀπεινίζοντα : is eum depingit apud Theodor-
 et. nondum ab illo inescatus lib. 1, cap. 20 ; vide
 epistolam Ecclesiæ Alexandrinæ apud Athanas. in
 Apol. II, de ejus desultoria ambitione. M.—Dein vul-
 γο ὧν αὐτὸς γ. συνεσταλμένος. Ἐρ. γρ. συνεσταλ-
 μένος, idem mox γρ. ἐπαγγελλας loco ἀπαγ.

tim sermone, ad illam contra Asterium calumniam, Eusebii quoque adauxit accusationem : illius Eusebii, quem sibi quamplures civitates et provincie, et quæque clarissimæ, episcopum postulaverunt. [R. XXVI] « Revocabo te, inquit, in memoriam eorum, quæ scripsit, licet timide consentiens cum illis quæ scripta erant improbe ab Eusebio, ut cognoscas eum manifesto a priori suo promisso resilliisse. Totidem enim verbis reliquit scriptum : Caput enim epistolæ est illud, ad Patris consilium et voluntatem Filii generationem referendam esse : nullo autem pacto Dei genituram passioni ascribendam. Atque hoc est illud quod in scriptis suis prudentissimæ nostri Patres sanciverunt : dum declinant hæreticorum impietates, qui filiorum passivas et corporales generationes in Deo per emissiones comminiscuntur. » Quas voces, in sequentibus latissime confutat : quibus subnectit in hæc verba : Unde cum Eusebio erranti consentanea per omnia Asterius posuerit, injecta mentione de natura Patris, et ingenitæ naturæ, ipse suimet accusator existit : siquidem omnino præstitisset, Eusebianæ sententiæ passionem, uti scripsit ipse, inexplicatam et brevitate conclusam prætermisisset, quam per hujuscemodî contemplationem versutam illam ascriptionem in lucem protulisset. » Post pauca subnectit : « In præsentî examinabimus unum et multis ab Asterio positorum. Ait enim : Alius est, enim, qui gignit Pater, de se, unigenitum Verbum, et omnis creaturæ primogenitum. Copulavit utrumque unigenitum et primogenitum in eodem, cum pugnant e diametro hæc inter sese, quod quisque poterit negotio nullo, vel indoctissimus observare. Patet etenim, Unigenitum, si revera fuerit unigenitum, non posse et primogenitum esse, et Primogenitum quoque, quatenus sit primogenitum, non posse unigenitum esse. » Sed frustra hic Asterium accusat. Nam non ille sua, sed Scripturæ divinæ verba usurpabat. Affirmant enim Dei Filium nunc, « unigenitum » esse : alias, « creaturæ omnis primogenitum. » Infert deinceps [R. LXXVI] : « Sed insuper ille, posthabita cognitione vera, speculationem quamdam artificiosam demonstravit. Et cum

Τὸ γὰρ κεφάλαιον εἶναι τῆς ἐπιστολῆς ἐπὶ τὴν βουλὴν (4) τοῦ Πατρὸς ἀνεγκεῖν τοῦ Υἱοῦ τὴν γενέσιν, καὶ μὴ πάθος ἀποφῆναι τοῦ Θεοῦ τὴν γονήν. Ὅπερ οἱ σοφώτατοι (5) τῶν Πατέρων, ἐν τοῖς οἰκταῖς συντάγμασιν ἀπεφάνησαν, φυλαξάμενοι τῶν αἰρετικῶν τὴν ἀσέβειαν, οἱ ἠμαρτανῆν τινα καὶ παθητικὴν κατεψεύσαντο τοῦ Θεοῦ τὴν τεκνογονίαν, τὰς προβολὰς δογματίζοντες. » Καὶ πρὸς ταύτας δὲ τὰς φωνὰς, πολλὴν ἐξῆς ποιῆται τὴν ἀντίρρησην, μεθ' ἧν ἐπισυνάπτει λέγων· « Ὅστε συνηγορῆται Ἐὐσεβίῳ κακῶς γράφοντι βουλόμενος Ἀστέριος, φύσεως τε Πατρὸς, καὶ φύσεως ἀγεννήτου μνημονεύσας, αὐτὸς αὐτῷ κατήγορος γέγονε. Πολὺ γὰρ βέλτιον ἦν τὸ πάθος τοῦ νοήματος Ἐὐσεβίου, ὡς αὐτὸς γέγραπεν, ἐν βραχυλογίᾳ καίμενον ἀνεξέταστον καταλαπαῖν, ἢ τοιαύτη θεωρίᾳ χρῆσάμενον τὸ πανούργον τοῦ γράμματος εἰς φῶς ἀγαγεῖν. » Καὶ μεθ' ἑτέρα ἐπιλέγει· « Νυνὶ δὲ ἐξετάσωμεν ἐν τῇ βιβλίῳ τῶν ὑπὸ Ἀστερίου γραφέντων. Ἐφη γὰρ οὗτος· Ἄλλος μὲν ἐστὶν ὁ Πατὴρ, ὁ γεννήσας ἐξ αὐτοῦ τὸν μονογενῆ Ἀδόν καὶ πρωτότοκον πάσης κτίσεως. Ἀμφότερα συνάψας γέγραφε, μονογενῆ καὶ πρωτότοκον· πολλῆς ἐναντιότητος ἐν τοῖς ὀνόμασιν ὁμοῦς τούτοις, ὡς ἐστὶ ῥάβδιον καὶ τοῖς σφόδρα δυσμαθέσι γινῶναι. Ἀλλοῦ γὰρ οὗτοῦ Μονογενῆς, εἰ ὅπως μονογενῆς εἶη, οὐκ ἐστὶ πρωτότοκος εἶναι δύναται, καὶ ὁ Πρωτότοκος, ἢ πρωτότοκος, οὐ δύναται μονογενῆς εἶναι. » Καὶ ἐν τούτοις δὲ τὸν Ἀστέριον αἰτιᾶται μάτην. Οὐ γὰρ αὐτοῦ, ἀλλὰ τῆς θείας Γραφῆς ἐτύχχανον εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ποτε μὲν λέγουσαι μονογενῆ Υἱόν, ποτὲ δὲ Πρωτότοκον πάσης κτίσεως, φωναί. Αὐθις δὲ συνάπτει τούτοις λέγων· « Ἄλλ' ἀπέμενος τῆς ἀληθοῦς γνώσεως, τὴν ἐντεχον ἡμῖν καὶ νῦν ἀπεδείξατο θεωρίαν (6). Οὐκ ἔχων γὰρ ἐκ τῶν θεῶν Γραφῶν τὸ αὐτοῦ κατασκευάσαι βούλημα, ἐπὶ τοῖς σοφωτάτους, ὡς οἰεταί, ἀνατρέχει Πατέρας, φάσκων ὅπερ οἱ σοφώτατοι τῶν Πατέρων ἐν τοῖς οἰκταῖς κείτοις συντάγμασιν ἀπεφάνησαν. Ἀπόφασιν ἀποπεφάνθαι τοὺς αὐτοῦ Πατέρας Ἀστέριος φησι, καὶ δόγμα περὶ Θεοῦ γεγραφέναι ἀπὸ τῆς οἰκτίας αὐτῶν προαιρέσεως. Τὸ γὰρ τοῦ δόγματος ἕνομα, τῆς ἀνθρωπίνης ἔχεται βουλῆς τε καὶ γνώμης. Ὅτι δὲ τοῦθ' οὕτως ἔχει, μαρτυρεῖ μὲν ἡμῖν ἱκανῶς ἡ

✠ Ed. Paris., pag. 21.

(4) Ἐπὶ τὴν βουλὴν. Eusebius cum suo Ario hoc docuit Christum esse Dei Filium, non naturæ sed voluntatē; at non Marcellus, sed nec Arius πάθος in Deo admittēbant, et mox παθητικὴ τεκνογονία in Deo ab hæreticis introducta damnatur; προβολὰς ὀρινοῦ intelligit, illa blaphemus deliramenta Gnosticorum. M.

(5) Ὅπερ σοφώτατος. Legendum, οἱ σοφώτατοι, ut in præcedentibus; ubi eadem usurpata, ab Eusebio Nicomediensi dicuntur. M.—Infra vulgo γρ. κακῶς et ὁ Ἀστ. Porro R. γεννητοῦ loco ἀγενν. et αὐτοῦ loco αὐτῷ et βάθος loco πάθος corr. Dein vulgo ἐξετάσωμεν et μαθεῖν loco γινῶναι: denique vulgo ἐτύγγ. εἶναι γὰρ Υἱὸν τ. Θ. π. μ. μονογ. π. ὁ πρωτ. π. κτ. λέγουσαι φωναί.

(6) Ἀπεδείξατο θεωρίαν. Perstringit θεωρίαν ἐν-

teχνον Asterii hujuscæ: utpote sophisticam olim professi. Sed hic deest vox αὐτοῦ· statim corrige, ἀπόφασιν ἀποπεφάσθαι. Intelligit autem, ut patet e sequentibus, Origenem, quem videri volebant Ariani secuti, ut et Dionysium Alexandrinum. Post καλούμενα, addendum δόγματα. Vult Marcellus humanam tantummodo scientiam humana scita, dogmata nominari: ita λεπτολογουσιν utrinque hi ἐξ ἐναντίας. Cur locum Apostoli ex ii ad Ephes. 15, prodixerit, non capio; intelligam, cum defectus codicis ex Apostoli contextu suppletus fuerit, τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν τοῖς δόγμασι καταργήσας. Legem mandatorum in dogmatibus evacuans. Recitat enim, ut doceat, vocem eam non esse humanæ inventionis, aut scholarum tantummodo sæcularium. M.—Mox vulgo ἀμνημονεύσας et dein τοῖς δόγμασιν.

ε δογματική τῶν Ιατρῶν τέχνη· μαρτυρεῖ δὲ καὶ τὰ
 ε τῶν φιλοσόφων καλούμενα (δόγματα). Ὅτι δὲ καὶ
 ε τὰ συγκλήτῳ δόξαντα, ἐτι καὶ νῦν δόγματα συγκλή-
 ε του λέγεται, οὐδένα ἀγνοεῖν οἶμαι. » Καὶ ταῦτα δὲ
 ε ὁ Μάρκελλος, ἀμνημονήσας τῆς ἀποστολικῆς φωνῆς,
 ε ἦ φησι περὶ τοῦ Σωτῆρος, τὸν νόμον τῶν ἐπιτολῶν
 ε τοῖς δόγμασι καταργήσας, προήχθη εἰπεῖν. Ἄλλὰ
 ε καὶ μέμφεται τῷ δεῖν ἐπισθαι τοῖς Πατέρι, τῆς θείας
 ε φασκοῦσης Γραφῆς Ἐπαρώτησον τὸν πατέρα σου,
 ε καὶ ἀναγγελεῖ σοι τοὺς πρεσβυτέρους σου, καὶ
 ε ἀρούσι σοι· καὶ, Μὴ μεταρεθῆς ἀπὸ ἀκόντων, ἃ ἔθεντο
 ε οἱ Πατέρες σου. Εἰς ἀγανακτῶν ὅτι Παυλῖνον μα-
 ε κάριον ἀπακάλασεν, ἑμοῦ τε κακῶς Εὐσεβίου πάλιν
 ε μνημονεύων, οὕτω γράφει· ε Συνηγορησάμενοι γάρ βου-
 ε ληθεὶς τῷ τῆν ἐπιστολῆν κακῶς γράψαντι Εὐσε-
 ε βίῳ, πρῶτον (7) μὲν, οὐ διδασκαλικῶς ἀναπτύξας
 ε ἄφ' ἧ τὸ δόγμα τῆν ἐπιστολῆν συνέταξεν· οὐ γάρ
 ε πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, οὐδὲ πρὸς τοὺς ἀγνοοῦντας
 ε ἐγένετο τὸ γράμμα, ἀλλὰ πρὸς τὸν μακάριον Παυ-
 ε λῖνον· μακάριον αὐτὸν διὰ τοῦτο εἰπὼν, ὅτι τῆν
 ε αὐτὴν εἶχεν Ἀστερίῳ δόξαν. Οὐκοῦν ἐπαιδῆπερ τοὺς
 ε σοφωτάτους Πατέρας Ἀστερίου μαμαθήκαμεν, ἀκό-
 ε λουθον ἡγοῦμαι, λέγειν καὶ τὸν Παυλῖνον τε καὶ
 ε τῶν ἄλλων γενόμενον διδάσκαλον. Ἀπὸ γὰρ τῆς
 ε Παυλῖνου ἐπιστολῆς, ὁ κάκεινον διδάσκαλος γεγο-
 ε νὸς εὐδήςλος γένοιτο· ἂν ἡμῖν. » Καὶ μεταξύ τινα
 ε εἰπὼν, τὸν αὐτὸν αὐθις διαβάλλει, ὡς οὐκ ὀρθῶς ἀπο-
 ε δεξάμενον τὸν Ὀριγένην, λέγων οὕτως· ε Οὐκ Εὐαγ-
 ε γελιστῆς ὑπομιμησάντων διδασκαλίας ταύτης Ἐγραψε
 ε Παυλῖνος, ὁμολογῶν δὲ ἐνίοις μὲν ἄφ' ἑαυτῶν οὕτω
 ε κινεῖσθαι· ἐνίοις δὲ ἐκ τῶν ἀναγκασμάτων τῶν
 ε προειρημένων ἀνδρῶν τοῦτον ἤχθαι τὸν τρόπον. »
 ε Εἶτα τέλος, ὥσπερ τινὰ κορωνίδα τῆς ἀποδείξεως
 ε ἐπάγων ἐκ τῶν Ὀριγένους ῥητῶν (8), τῆς ἑαυτοῦ
 ε ἐπέγραψεν ἐπιστολῆς, ὡς μᾶλλον πείσαι δυναμένου,
 ε παρὰ τοὺς εὐαγγελιστὰς καὶ τοὺς ἀποστόλους. Ἔστι
 ε δὲ τὰ ῥητὰ ταῦτα· ε Ὅρα ἐπιναλαθόντα περὶ Πα-
 ε τρός, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος, ὀλίγα τῶν
 ε τότε παραλειμμένων διεξελθεῖν. Περὶ Πατρός,
 ε ὡς ἀδιαίρετος ὢν καὶ ἀμίστος Υἱοῦ γίνεται Πα-
 ε τῆρ· οὐ προβαλὼν αὐτὸν, ὡς ὄνεται τινες. Εἰ
 ε γὰρ πρόβλημά (9) ἐστὶν ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρός καὶ

ε de Scripturis, id quod vellet, nequeat confirmare,
 ε ad sapientissimos, uti retur, Patres confugit, et in-
 ε quit quod sapientissimi e Patribus in scriptis suis
 ε concluderunt. Conclusisse suos Patres Asterius pro-
 ε dit, et sententiam de Deo protulisse ex suo ipso-
 ε rum animo derivatam. Dogmatis enim vox, qua uti-
 ε tur ille, ab humana voluntate et opinione pendet.
 ε Quod satis docet ars, quæ dicitur dogmatica, medico-
 ε rum; docent autem et quæ dicuntur philosophorum
 ε dogmata. Neque latet, opinor, aliquem, a senatu
 ε edita, etiamnum dogmata senatus nominari. » Hæc
 ε Marcellus, parum memor apostolici dicti de Serva-
 ε tore, *Legem mandatorum decretis cum evacuasset* 42.
 ε Pergit autem, et Scripturæ dicam inscribit, quæ do-
 ε cet sequendos esse Patres: *Interroga patrem tuum,*
 ε *et annuntiabit tibi; seniores et narrabunt tibi* 43; et,
 ε *Terminos antiquos ne transgreditor, quos Patres tui*
 ε *posuere* 44. Audito deinde Paulinum *beatum* appel-
 ε lari, indignatur: et Eusebii iterum meminit cum
 ε contumelia scribens [R. LXXVII]: « Consentire vo-
 ε lens cum Eusebio, qui illam impiam scripserat
 ε epistolam: inprimis parum magisterialiter, aut
 ε ad docendum apte loquitur, qui dogma non no-
 ε minat cujus gratia illam scripsit epistolam: cum
 ε non ad Ecclesiam illud scriptum, neque ad igno-
 ε rantes dirigeretur sed ad beatum Paulinum,
 ε quem beatum dixisse ideo patet, quod eandem
 ε cum Asterio sententiam foveat. Postquam vero
 ε sapientissimos Asterii Patres didicerimus, conse-
 ε quens esse arbitror, ut cum Paulini, tum aliorum
 ε doctores nominemus. Nam per epistolam Paulini
 ε illam, patebit quis erat illius informator. » Ubi
 ε interea alia quædam cum interseruisset, taxat eum
 ε denuo, quasi male cepisset Origenis mentem. Loquitur
 ε autem sic [R. XXXII]: « Scripsit hæc Paulinus
 ε injecta quidem Evangelicæ doctrinæ mentione, sed
 ε fatetur quosdam motu suo proprio, quosdam de
 ε lectione prædictorum hominum ad hanc formam
 ε descendisse. » Ad extremum velut qui coronidem
 ε apponeret demonstrationi, de dictis Origenianis,
 ε quædam ✕ subscripsit suæ epistolæ: quasi plus
 ε illa possent, quam evangeliste et apostoli. Verba

✕ Ed. Paris., pag. 22.

42 Ephes. II, 45. 43 Deut. XXXII, 7. 44 Prov. XXI, 28.

(7) Πρῶτον μὲν οὐ διδασκαλικῶς. Hæc sunt D
 Marcelli, de Asterio Eusebianorum advocato illum
 incusantis, quod Eusebium non taxaverit de voce
 dogmatis usurpata, quam a sacris ille alienam ima-
 ginabatur. Legendum, ἐφ' ἣ τὸ δόγμα. Illa vero quæ
 sequuntur, non cohærent, videtur aliquis hiatus
 esse: nam sunt ipsius Eusebii illa ad Marcellum
 respondentis hoc fere sensu: Frustra, de voce do-
 gmatie cavillari Marcellum, cum constet, illum qui
 ἐπιστολῆν συνέταξεν, οὐ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, etc. scri-
 psisse, sed ad Paulinum, virum eruditum. M.—Mox
 vulgo τῷ ante Ἀστ. add. Loco δόξαν Μρ. τὸ αὐτὸ
 δόγμα. Porro εἶναι ante ἡγοῦμαι delevi; dein vulgo
 γενομένων et τοῦ ante Παυλῖνου.

(8) Ὀριγένους ῥητῶν. Forte sic restitues τινὰ
 τῇ ἑαυτοῦ ἐπέγραψεν ἐπιστολῇ. Et paulo prius: ἐνια,
 pro ἐνίοις, et ἐνια δέ. Quædam a se inventa, quædam

ab aliorum lectione mutuata: statim ubi iterum Ori-
 genis mentio et incusatio, legendum μὴ παρὰ τῶν,
 etc., ἀλλ' ἑαυτῷ δειδωκὸς τὸ πλεῖστον δευτέραν ὑπό-
 στασιν διητήσασθαι τοῦ Λόγου, μὴ μαθῶν, τολμᾷ; ita
 enim scribendum illa insinuant, quæ præcesserunt,
 de Origene, e suo cerebro scripsisse: et vix edo-
 ctum Scripturas: ὑπόστασιν vero scribendum, non
 ὑπόθεσιν docent illa quæ mox sequuntur, μάλισθ'
 ὅτι τῷ Υἱῷ δέδωκεν ὑπόστασιν. Hæc enim dicitur
 fuisse Marcelli hæresis, Filium μὴ ἐν ἰδίᾳ ὑποστά-
 σει subatitisse. Unde S. Basilium in epistola 52, ait,
 illum eis ὑπαρξίν τῆς τοῦ Μονογενοῦς θεότητος ἀσε-
 βεῖν; quam hæresim ubique illi objecit Eusebius. M.
 — Dein τῇ — ἐπιστολῇ conl. R

(9) Vulgo προβολῆ et dein προβάλλοντα et γέγρα-
 φε, παρὰ, ubi Μρ. γρ., μὴ πως, et δέδωκας. Infra
 R. μαθεῖν del., dein vulgo ἐπιρ. τῷ Ὀριγένει.

autem se ita habent : « Tempus autem est, ut pauca A
 « de prætermisissis attemamus, quæ ad Patrem spe-
 « ciant, et Filium, et Spiritum sanctum. De Patre hæc,
 « quod indivisibilis cum existat nec dividendus,
 « Filii tamen Pater sit; non emittens illum, ut
 « non nemo veluit. Nam si Filius Patris sui sit
 « emisso, et si illum de seipso genuit, ad eum mo-
 « dum quo de se animalia gignunt, necesse est
 « ut corpus ille sit qui emittit, tum etiam et
 « ille qui emittitur. » Tum postquam de Ori-
 genianis ista quædam interseruerat, insert ad
 hunc modum : « Scripsit Origenes non a sanctis
 « prophetis et apostolis, de æternitate Verbi cu-
 « piens edoceri; sed cum sibi ipsi plus nimio in-
 « dulgeret, ausus est secundam quamdam hyposta-
 « sin Verbi constituere. » Ita illiæ quæ rectissime
 ab Origene dicta sunt, non licere scilicet corporalem
 quamdam et passivam generationem divinitatis Filii
 Dei comminisci, per ista contradicit, et inprimis
 quod hypostasin concesserit Filio. Adhuc Origenem
 inaledictis impotens, et recte ab illo positus contra-
 dicens : « Origenes, inquit, dum hæc scriptis suis
 « mandat, propriis suis utitur assertionibus : id li-
 « quet autem, quod non una tantum vice, suas
 « ipsius subvertit assertiones; consequens autem est
 « illa hic ideo commemorare, quæ alibi de Deo
 « dicit. » Ad hæc verba autem scribit : « Non enim
 « incæpit esse Pater Deus, eo quod, ut inter homines
 « fieri solet, Pater esse nequiverat. Nam si sem-
 « per perfectus existierit Deus, et potestate præ-
 « ditus, ut fiat Pater, et si præstet ut sit Pater
 « hujuscemodi Filii, dum rem differt, se tanto huic
 « privat, ut non sit Filii Pater. Quod idem et de
 « Spiritu sancto poterit affirmari. » Qui factum ideo,
 ut cum Origenes ista scripserit, beatus, illi ut videretur,
 Paulinus existimaverit non esse quidem in tutum
 hoc occultare : ad suas tamen opiniones confirmandas
 usus fuerit contrariis; de quibus ne Origenes certe
 ipse reddiderit rationem? Mentitus est autem in istis
 Marcellus, Origenem, quasi sibi contraria tueretur,
 cum non intelligat illum per priorem suam propositionem
 docuisse, Patrem sine corpore et omni passione ex-
 stare; per secundo loco positam, Filium suum, non
 in tempore quidem, sed ante sæcula omnia progenuisse.
 Post deinceps de Origene ✕ idem iterum scribit [R. LXXVIII] :
 « Quod si verum fateri de Origene debeamus, illud

✕ Ed. Paris., pag. 23.

(10) *Μὴ δύνασθαι πω πατέρας*. Vel Πατήρ εἶναι ut ad Deum referatur, aut distinguendum post, πω, ante ἀναβάλλεται, deest ei' dele et ante εαυτόν, et ante ὡς M. — Max vulgo τοῦ τ. Υἱοῦ; dein τι ἀναθ. R., dein vulgo εαυτόν τοῦ x., porro R. εἶναι Υἱοῦ, οὐ γίνεσθαι Πατήρ; denique vulgo ἐνόμιζε. Porro ad *Ἐπιγ.* cf. *Orig. op. ed. de la Rue t. 1, p. 43.*

(11) *Τοῖς ἐναντίοις*. Vult Paulinum ea ab Origene mutuatum, quæ sibi contradicerent, et aliis alibi dogmatibus Origenianis, adeo ut ne ipse quidem Origenes ea posset, redivivus reconciliare; legendum ergo: Ἄν οὐδὲ ἂν αὐτὸν Ἐπιγνήτην ἐπιτετόν λόγον ἀποδοῦναι, δυνατόν ἦν. Sane videtur et Athanasius

« γενῆ μὲν ἐξ αὐτοῦ ὅποια τὰ των ζώων γεννήματα,
 « ἀνάγκη σῶμα εἶναι τὸν προβαλόντα καὶ τὸν προ-
 « δεβλημένον. » Εἰθ' ἐξῆς μετὰ τὴν τῶν Ὀριγενειῶν
 φωνῶν παράθεσιν, ἐπιφέρει λέγων « Ταῦτα Ὀρι-
 « γένης γέγραφε, μὴ παρὰ τῶν ἱερῶν προφητῶν τε
 « καὶ ἀποστόλων περὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Λόγου μα-
 « θεῖν βουληθεὶς· ἀλλ' ἐαυτῷ δεδουκῶς κλειτον, δευ-
 « τέραν ὑπόθεσιν διηγήσασθαι τοῦ Λόγου μαθεῖν
 « τολμᾷ. » Καὶ τούτοις δὲ τοῖς ὑπὸ Ὀριγένους ὀρθῶς
 εἰρημμένοις, περὶ τοῦ μὴ δεῖν σωματικὴν τινα καὶ
 παθητικὴν ὑπολαμβάνειν τῆς θεότητος τοῦ Υἱοῦ γέ-
 νησιν ἀντιλέγει, μέλιθ' ὅτι τῷ Υἱῷ δέδουκεν
 ὑπόστασιν, καὶ ἐπιφέρει, τὸν Ὀριγένη πάλιν κακῶς
 λέγων, τοῖς τε ὅτι αὐτοῦ ὀρθῶς γραφεῖσιν ἀντιλέγων,
 ἐν τούτοις· « Ὅτι τὰ τοιαῦτα γράφων Ὀριγένης
 « ἰδίους ἐχρήτο δόγμασι, δηλον ἄφ' ὧν καὶ τὰ ἐαυτοῦ
 « ἀνατρέπει πολλάκις· ἐν γούν ἑτέρῳ χωρίῳ ἔτινα
 « περὶ Θεοῦ λέγει, ἀκλόουθόν ἐστιν ὑπομῆσαι. »
 Γράφει δὲ οὕτως· « Οὐ γὰρ ὁ Θεὸς Πατὴρ εἶναι ἤρ-
 « ξατο, κωλυόμενος, ὡς οἱ γινόμενοι πατέρες ἄνθρω-
 « ποι, ὑπὸ τοῦ μὴ δύνασθαι πω (10) πατέρας εἶναι. Εἰ
 « γὰρ αἱ τέλειος ὁ Θεός, καὶ κέρεστιν αὐτῷ δύναμις
 « τοῦ Πατέρα αὐτὸν εἶναι, καὶ καλὸν αὐτὸν εἶναι
 « Πατέρα τοῦτοῦ Υἱοῦ, ἀναβάλλεται, καὶ τοῦ καλοῦ
 « ἐαυτὸν στηρίσκει, καὶ ὡς ἐστιν εἰπεῖν, ἐξ οὗ δι-
 « νатаί Πατὴρ εἶναι Υἱοῦ. Τὸ αὐτὸ μέντοιγε καὶ
 « περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος λεκτέον. » Πῶς οὖν,
 Ὀριγένους καὶ τοῦτο γράψαντος, ὁ μακάριος, κατ'
 αὐτὸν, Παυλῖνος τοῦτο μὲν ἀποκρύψασθαι οὐκ ἀκί-
 νδον ἐνόμιμα, χρῆσασθαι δὲ εἰς κατασκευὴν τῶν
 ἐαυτῷ δοκούστων τοῖς ἐναντίοις (11), ὡς οὐδὲ αὐτὸν
 ἂν Ὀριγένη, εἰ τι τὸν λόγον ἀποδοῦναι δυνατόν ἦν;
 Ἐν τούτοις ὁ Μάρκελλος, ἐναντία φάναι αὐτῷ τὸν
 Ὀριγένη εἰπὼν, κατεψεύσατο, μὴ δυνηθεὶς συνίεναι,
 ὡς διὰ μὲν τῆς προτέρας παραθέσεως τὸ ἀσώματον
 καὶ ἀπαθὲς τοῦ Πατρὸς εἶδηλον, διὰ δὲ τῆς δευτέρας
 τὸ μὴ χρόνῳ, πρὸ πάντων δὲ αἰώνων τὸν Υἱὸν γε-
 γεννηθέναι. Αὐθις δὲ μεθ' ἑτέρα περὶ τοῦ Ὀριγένους
 ὁ αὐτὸς ταῦτα γράφει· « Καίτοι, εἰ δεῖ τάληθες περὶ
 « Ὀριγένους εἰπεῖν, τοῦτο προσήκει λέγειν, ὅτι ἄρτι
 « τῶν κατὰ φιλοσοφίαν ἀποστάς μαθημάτων, καὶ τοῖς
 « θελοῖς ὁμιλήσας προελόμενος λόγοις, πρὸ τῆς ἀκριβοῦς
 « τῶν Γραφῶν καταλήψεως, διὰ τὸ πολὺ καὶ φιλότιμον
 « τῆς Ἐξουθεν παιδεύσεως, θάπτον τοῦ δέοντος ἀρξάμε-
 « νος ὑπογράφειν, ὑπὸ τῶν τῆς φιλοσοφίας παρήχθη λό-
 « γων, καὶ τινα δι' αὐτοὺς οὐ καλῶς γέγραφε. Δηλον
 « δὲ· Ἐτι γὰρ τῶν τοῦ Πλάτωνος (12) μνημημέ-

de Origene eadem censuisse, cum in libro *De decretis concilii Nicæni* scribat : « Α μὲν γὰρ ὡς ζητῶν καὶ γυμνάσειον ἔγραψε, ταῦτα, μὴ ὡς αὐτοῦ φρονούωντος λεγέσθω τις, ἀλλὰ τῶν πρὸς ἔριν φιλομακούντων, ἐν τῷ ζητεῖν ἀδίκως, ὀρίων ἀποφαίνονται. Sic enim legenda et distinguenda sunt. M. — R. ἂν οὐδ' αὐτὸν ἂν Ὀ. εἰποιμι τ. λ. ἀποδ. δύνασθαι, qui infra γράφειν loco ὑπογράφειν.

(12) Ἐτι γὰρ τῶν τοῦ Πλάτωνος. Opinor δὲ ἄλλο δὲ ἐστὶ τῶν γὰρ τοῦ Πλάτωνος μνημημένος. Verum est quod censuit Marcellus de Origene, eum de scholis Platonicis, quarum sacris erat non leviter ini-
 tiatus, sed ut in margine habetur, μνημημένος, multa

ε νος δογμάτων και τῆς τῶν ἀρχῶν παρὰ αὐτῷ δια-
 ε φορᾶς, *Περὶ ἀρχῶν γέγραφε βιβλίον*, καὶ ταύτην
 ε τῷ συγγράμματι τὴν ἐπιγραφὴν ἔθετο. Δεῖγμα δὲ
 ε τοῦτο μέγιστον τὸ μὴδὲ ἀλλοθὲν ποθεῖν ἀρχὴν τῶν
 ε λέξεων αὐτὸν ἢ τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ βιβλίου ποιή-
 ε σασθαι, ἀλλ' ἀπὸ τῶν Πλάτωνι βηθέντων βημάτων.
 ε Γέγραφε γὰρ ἀρχόμενος οὕτως· (Ο) πεπιστευότες
 ε και πεπιστευμένοι. Τοῦτο τὸ βητὸν οὕτως εἰρημένον
 ε εὐροις ἂν ἐν τῷ *Γοργία* Πλάτωνος. » Οὐτ' εἰ ἐφέ-
 ε ρετο, ἤνεγκεν ἂν διαβολὴν Ὀριγένοι φάντι, οἱ πεπι-
 ε στευότες ἢ και πεπιστευμένοι, και συνάψαντι ἐξῆς,
 ε τὴν χάριν και τὴν ἀλήθειαν δι' Ἰησοῦ Χριστοῦ γε-
 ε γόναι, » και Χριστὸν εἶναι τὴν ἀλήθειαν, κατὰ
 ε τὸ εἰρημένον ὑπ' αὐτοῦ· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια. »
 ε Ποία γὰρ πρὸς ταῦτα κοινῶνία γένοιτ' ἂν ποτε Πλά-
 ε τῶν; Οὐδὲν Πλάτωνος *Περὶ ἀρχῶν* μνημονεύεται
 ε βιβλίον. Οὐδὲ Ὀριγένης ὁμοίως περὶ ἀρχῶν ἐδόξασε
 ε Πλάτωνι, ὁ μίαν μόνην τὴν ἀγέννητον και ἀναρχον
 ε και ἐπέκεινα τῶν ἑῶν εἰδῶν ἀρχὴν, ταύτην τε εἶναι
 ε Πατέρα ἐνὸς μονογενοῦς Υἱοῦ, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονεν.
 ε Ὅδε, και ἐν τούτοις Ὀριγένης καταφευσάμενος,
 ε μεθ' ἑτέρα προστιθησὶ λέγων· « Ἀστερίου γὰρ εἰρη-
 ε κώτος, πρὸ τῶν αἰώνων γεγενῆσθαι τὸν Λόγον, αὐτὸ
 ε τὸ βητὸν αὐτὸν ἐλέγχει ψευδόμενον ὥστε μὴ μί-
 ε νον αὐτὸν τοῦ πράγματος, ἀλλὰ και τοῦ γράμμα-
 ε τος διαμαρτεῖν. Εἰ γὰρ, πρὸ τοῦ αἰῶνος ἔθεμελιώ-
 ε σέν με, φησὶν ἡ Παροιμία, πῶς αὐτὸς γεγενῆσθαι
 ε αὐτὸν πρὸ τῶν αἰώνων εἴη; ἕτερον γὰρ πρὸ τοῦ
 ε αἰῶνος θεμελιώσθαι αὐτὸν, και ἕτερον, πρὸ τῶν
 ε αἰώνων γεγενῆσθαι. » Ταῦτα εἰπὼν, και προσθεὶς
 ε ἕτερα εἰς ἀνατροπὴν τοῦ πρὸ τῶν αἰώνων γεγενῆ-
 ε σθαι τὸν Υἱὸν, ἐπιλέγει αὐτοῖς βήμασιν· « Ἀξιώ δὲ
 ε τοὺς ἐντυγχάνοντας τῶν ἁγίων ὡσπερὶ σπέρματα
 ε και ἀρχὰς τῆσδε τῆς ἐξηγήσεως ἀληθῶς εἰ-
 ε ληφότας, πλειονὰς ἀποδείξεις προσθεῖναι τοῖς εἰ-
 ε ρημένοις ὥστε εἶ μάλλον, τὰς τῶν [περὶ] τὴν
 ε πίστιν διαστρεφόντων ἐλέγχεσθαι προαιρέσεις. Ὅν-
 ε τως γὰρ θεὸν τὸν γεννήσαντα αὐτοὺς ἐγκατέλιπον,
 ε και ὠρυξαν ἑαυτοὺς λάκκους συντετριμμένους. »
 ε Τοιαῦτα και διὰ τούτων λοιδορησάμενος, ἐξῆς περὶ-
 ε ται δεικνύει, ὅτι μὴδὲ εἰκῶν τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ὁ
 ε Υἱὸς, » λέγων οὕτως· « Ἀκόλουθον ἡγοῦμαι βρα-
 ε χία και περὶ τῆς εἰκόνης εἰπεῖν· γέγραφε γὰρ·
 ε Ἄλλος δὲ ἐστὶν ὁ ἐξ αὐτοῦ γεννηθεὶς, ὃς ἐστὶν εἰ-
 ε κῶν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου. Εἰκόνας διὰ τοῦτο μέ-
 ε μνηται (13) Θεοῦ τοῦ ἀοράτου Ἀστερίου, ἵνα τοσού-

Δ ε tenendum ; cum recenter adeo tum a scholis phi-
 ε losophicis divertens, litteris se divinis applicuis-
 ε set, citius quam par fuerat, nondum edoctus
 ε Scripturarum exactiorem scientiam, utpote qui
 ε et sæcularibus disciplinis erat cumulatissime com-
 ε paratus, accessit ad scribendum : unde per phi-
 ε losophiam seductus, quædam minus recte in litte-
 ε ras referebat. Exempli gratia : Platoniorum do-
 ε gmatum memor et principiorum quæ diversa sunt
 ε apud illum, librum quemdam inscripsit, *De prin-*
 ε *cipiis*. Quæ quidem inscriptio argumento esse po-
 ε terit non vulgari, non aliunde eum quam a Pla-
 ε tone ea omnia mutuatum. Exorditur autem librum
 ε ad hunc modum : Qui credunt et quibus creditur.
 ε Quod ita dictum in *Gorgia* Platonis (p. 454 E) reper-
 ε tur. » Id quod ut ita esse concedatur, calumniam
 B Origeni non inferret, cum statim subjunxerit, « Gra-
 ε tiam et veritatem per Jesum Christum advenisse, »
 ε et esse Christum illam veritatem, secundum quod ab
 ε ipso dictum exstat : « Ego sum veritas⁴⁴. » Quænam
 ε vero tandem communicio cum istis Platoni intercessit ?
 ε Nullus liber a Platone scriptus hoc titulo, *De prin-*
 ε *cipiis*, memoratur. Nec ut Plato de principiis Ori-
 ε genes sentiebat, qui principium unicum ingenera-
 ε tum, sine principio, super omnia, cum agnoscat,
 ε eum ipsum statuit esse Patrem unius unigeniti Filii,
 ε per quem omnia facta sunt. In istis cum Origenem
 ε mentiat, adjungit post pauca [R. XV] : Asterium,
 ε qui affirmat generatum fuisse ante omnia sæcula
 C « Filium, vel ipsa quidem littera mentitam convin-
 ε cit, adeo ut non solum in rei veritate, sed in vo-
 ε cibus ipsis aberraverit. Nam si, *Ante sæcula*, uti
 ε loquitur Proverbiorum liber, *fundavit me*, quo-
 ε modo ante sæcula genitum fuisse illum affirmat ?
 ε Aliud est enim, ante sæculum fundatum fuisse, et
 ε aliud *genitum fuisse ante sæcula*. » Hæc ubi dixit,
 ε et adjecit simul alia ad illud refellendam, *Ante sæcula*
 ε *fuisse generatum Filium*, subjungit [R. LXXXIX] :
 ε « Obtestor viros sanctos, in quorum manus ista mea
 ε sunt perventura, ut veluti qui semina et principia
 ε istius interpretationis veraciter a me accepta per-
 ε ceperint, plures adhuc demonstrationes adjungere
 ε velint ad ea quæ dicta sunt a me, quo magis ma-
 ε gisque refelli possint eorum hominum intenta,
 D « quibus fidem pervertere solemne est. Revera enim
 ε Deum qui genuit ipsos, dereliquerunt, et pertusos

⁴⁴ Joan. xiv, 6.

intulisse in commentationes suas, de religione. Un-
 ε de sæpius lapsus est, nec illa hominem hac in parte
 ε excusant, quæ in responsione Eusebius cavillatur. M.
 ε — Dedit ἑτι Ἰσο ἑστι. Mox Mr. γρ. μεμνημένος loco
 ε μμν. Porro R. τούτου μέγ., loco τούτο μέγ. Dein
 ε vulgo ἀπὸ τῶν τῷ Π. βηθὲν τῶν β., ubi ἢ ἀπὸ conc.
 ε R. Infra vulgo ὁμοίαν loco ὁ μίαν εἰ αὐτοῦ τοῦ πρ. εἰ
 ε πρὸ τῶν αἰώνων θεμελιώσεν ἐμὲ εἰ τῆς δέ.

(13) *Μέμνηται... Ἀστερίου*. Verum est quod hic
 ε ait Marcellus : ideo Filium Patris imaginem ubique
 ε urgebant appellari ab Apostolo, et sic appellandum,
 ε quod inde μεμνῶσιν illi credebant astrui ; et οὐσίας
 ε ἀλλοίωσεν, et ἀλλογένειαν, creationem, posteriorita-

tem : et Eusebius ipse animitus, et clam Arianismo
 ε denigratus, ἄνω και κάτω στρέφει hanc vocem : in-
 ε terim etiam verum est quod hic Marcello objectat
 ε Eusebius, Christum secundum humanam naturam
 ε solum, et quatenus homo, et quando homo, non
 ε prius imaginem ab illo dici : ita eludunt, et lacerant,
 ε et detorquent hæretici locum illum Apostoli, Coloss.
 ε 1, 15 ; sed ut vere Athanasius, et orthodoxe, Ἀϊδιὸς
 ε ἐστὶν ὁ Πατήρ, ἀθάνατος, δυνατός, φῶς, βασιλεὺς,
 ε παντοκράτωρ, Θεός, κύριος, κτιστὴς και ποιητὴς.
 ε Ταῦτα εἶναι δεῖ ἐν τῇ εἰκόνι, ἵνα ἀληθῶς ὁ τὸν Υἱὸν
 ε ἰδῶν, ἴδῃ και τὸν Πατέρα. M. — Infra vulgo ἀοράτος
 ε ὄντος ομῖσσο τοῦ.

« sibi potius effoderunt. » ✠ Ad istum vero modum saluberrime, conatur ostendere in sequentibus, ne quidem imaginem sui Patris esse Filium. Ait autem [R. LXXX] : « Consequens esse arbitror paucis de imagine disceptare : scripsit enim : « Alius quidem est ab ipso genitus, qui est imago Dei invisibilis. Meminit autem imaginis Dei invisibilis Asterius, ut confirmare possit, Deum a Verbo suo in tantum differre, in quantum distet ab imagine sua quilibet homo. » Hicce, postquam nonnulla interposuisset, addit : « Omnino igitur pater, Verbum, cum adhuc carnem sibi nostram non adunaverat, nullo modo, per se, imaginem existisse invisibilis Dei. Par est etenim, imago uti oculis cernatur, ut per imaginem, id quod tam non usurpatur oculis, videri tamen possit. » Adjungit autem [R. LXXXII, cf. p. 35 D, 47 A] : « Quomodo igitur Asterius scribebat Verbum Dei esse imaginem invisibilis Dei? Eorum enim, et quidem omnium universarum, imagines ostensivæ sunt, quorum esse imagines intelliguntur : adeo ut per illas, is qui est absens, videatur. Quod si vero Dei, qui plane invisibilis est, Verbum quoque esse invisibile contingit, quo pacto potest esse Verbum per se imago Dei invisibilis, cum et ipsum sit invisibile? » Pergit in sequentibus denuo conviciari [R. XXIV] : « Unde igitur dolo repleti et vacillantes, ut cum Apostolo loquar, dictum transferunt ad ipsius Verbi, ut rentur, primam conditionem, cum de generatione illa, quæ est secundum carnem, David, uti constat, illud usurparit? » Longum deinceps intertexens sermonem ait [R. LXXV] : « Quid ad ista igitur dicturus est? Certe arbitror, nihil habere illum quod respondeat. Neque credo in aperta confessione coram aliis illum positurum quæ tacita apud se celat cogitatione : id quod videre cuivis licet ex iis quæ scripsit. Scripsit autem : Alius est Pater qui gignit ex se Verbum unigenitum, et omnis creaturæ primogenitum, solus solum, perfectus perfectum, rex regem, Dominus Dominum, Deus Deum : substantiæ, consilii, gloriæ, potentis imaginem invariabilem. Quæ quidem ita ab illo posita, manifeste enar-

✠ Ed. Paris., pag. 24.

66 Rom. 1, 29.

(14) Ἀποστολικῶς εἰπεῖν. Ita enim alloquitur magum Elyman beatus Paulus, Act. xiii, 10, 11. M.

(15) Πρώτη αὐτοῦ κτίσις. Deitatem; dicta πρώτη κτίσις respectu incarnationis. Nam Ariani Filium prædicabant creaturam, secundum deitatem; ad eundem modum dixit ἀναγέννησιν, respectu τῆς κτῶ. M.

(16) Καὶ τοῦτο τοῦ Δαυὶδ. Τοῦτο, Quodnam? Ubinam? Nihil enim hic citatum legimus e Psalmis. Illud enim, *Imago invisibilis*, ab Apostolo est, apud eum legitur Coloss. 1, 15. Credo illud insinuari, e psal. cix, *De utero ante Luciferum genui te*. Sed vel libri corrupti sunt, vel admodum negligenter, secure et dissolute, versatus hic est Eusebius : qui Scri-

τον τὸν Θεὸν τοῦ Λόγου διαφέρειν διδάξει, ἵσον ἄνθρωπος τῆς ἑαυτοῦ εἰκότος διαφέρειν δοκᾷ. Καὶ μεταξύ τινε εἰκῶν, ἐπιφέρει· « Οὐκοῦν πρόδηλον ὅτι πρὸ τῆς τοῦ ἡμετέρου σώματος ἀκαλήφως, ὁ Λόγος, καθ' ἑαυτὸν, οὐκ ἦν εἰκὼν τοῦ ἀοράτου Θεοῦ· τὴν γὰρ εἰκόνα ὁρᾶσθαι προσήκει, ἵνα διὰ τῆς εἰκότος τὸ τῶς μὴ ὁράμενον ὁρᾶσθαι δύνηται. » Καὶ ἐπιλέγει· « Πῶς οὖν εἰκόνα τοῦ ἀοράτου Θεοῦ τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον Ἀστέριος εἶναι γέγραπεν; Αἱ γὰρ εἰκότες τούτων ὄν εἰσιν εἰκότες, καὶ ἀπόντων· δευτικαὶ εἰσιν· ὥστε καὶ τὸν ἀπόντα δε' αὐτῶν ἐφαίνεσθαι δοκᾷ. Εἰ δὲ τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου ὄντος, ἀόρατον εἶναι καὶ τὸν Λόγον συμβαίνει, πῶς εἰκὼν τοῦ ἀοράτου Θεοῦ ὁ Λόγος καθ' ἑαυτὸν εἶναι δύναται, καὶ αὐτὸς ἀόρατος ὢν; » Καὶ προτῶν αὐθις λοιδορεῖ, λέγων οὕτω· « Πῶς οὖν οἱ πλήρεις δόλου καὶ βραδυσυργίας, ἀποστολικῶς (14) εἰπεῖν, μεταφύρουσι τὴν ῥητὴν εἰς τὴν πρώτην αὐτοῦ, ὡς ὁσονται, κτίσιν (15), καὶ ταῦτα τοῦ Δαυὶδ (16) περὶ τῆς κατὰ σάρκα αὐτοῦ γεννήσεως σαφῶς εἰρηκότος; » Καὶ μεταξὺ τούτων μακρὸν κατατείνας λόγον ἐπιφέρει· « Τί οὖν πρὸς ταῦτα λέξει; οὐ γὰρ οἶμαι αὐτὸν ἔχειν τί περὶ τούτου λέγειν. Οὐδὲν γὰρ σαφῶς αὐτὸν καὶ ἀπαρκαλύπτως ἠγοῦμαι, καὶ πρὸς ἐτέρους ὁμολογήσει ἂν ὅτι αὐτὸς ἐν τῇ ἑαυτοῦ κρείττει διανοίᾳ· ὡς ἔστι σαφῶς ἀφ' ὧν γέγραφε, μὴ θάνειν. Ἄλλος μὲν γὰρ, φησὶν, ἔστιν ὁ Πάτερ ὁ γεννήσας ἀξ' αὐτοῦ τὸν μονογενῆ Λόγον καὶ πρωτότοκον ἀπάσης κτίσεως, μόνος μόνον, τέλειος τέλειον, βασιλεὺς βασιλεία, Κύριος Κύριον, Θεὸς Θεὸν, οὐσίας τε καὶ βουλῆς, καὶ δόξης, καὶ δυνάμεως ἀπαρῆ ἀλλακτὸν εἰκόνα. Ταῦτα τὰ ῥητὰ σαφῶς τὴν φασίλην αὐτοῦ περὶ θεότητος ἐλέγχει δόξαν. Πῶς γὰρ ὁ Κύριος γεννηθεὶς καὶ Θεὸς, ὡς αὐτὸς προλαβὼν ἔφη, δύναται εἰκὼν Θεοῦ εἶναι; Ἐτερον γὰρ εἰκὼν Θεοῦ, καὶ ἕτερον ὁ Θεός. Ὅσα εἰ μὲν εἰκὼν, οὐ Κύριος, οὐδὲ Θεός, ἀλλ' εἰκὼν Κυρίου καὶ Θεοῦ· εἰ δὲ Κύριος ὄντως καὶ Θεός, οὐκ ἔστι [ὁ Κύριος καὶ ὁ Θεός] εἰκὼν Κυρίου καὶ Θεοῦ εἶναι δύναται. » Καὶ ταῦτα σφόδρα ἀδλεπτῶν (17) εἰρηκεν, οὐκ ἐνοήσας, ὡς καὶ ὁ Υἱὸς δύναται ἐμψυχός ποτε εἰκὼν τοῦ ἰδίου Πατρὸς λεχθῆναι, ἐπειδὴν ἡ τῷ Πατρὶ ὁμοιότατος. Τοῦτο γοῦν καὶ ἡ Γραφή διδάσκει ἢ λέγουσα· Ἐξῆσε δὲ Ἀδάμ

pluræ non apposuit testimonium, nec ejus applicationem, ad quos referri debeat illud : Καὶ τοῦτο τοῦ Δαυὶδ, περὶ τῆς κατὰ σάρκα αὐτοῦ γεννήσεως, σαφῶς εἰρηκότος. M.—Scripsi ταῦτα; dein vulgo ἀπαρκαλύπτως εἰ πρώτ. πάσης κτ. Porro vulgo ὁ κύριος γεν., quod iam R. cor. in Κύριος cod. auctoritate rescripsi. Statim vulgo ὁ Θεός et καὶ Θεός οὐκ εἰκὼν κ.

(17) Καὶ ταῦτα σφόδρα ἀδλεπτῶν. Hæc Eusebii sunt, et continent superius a Marcello posituram censuram, orthodoxam et veram quatenus ad imaginem, etiam secundum deitatem, Filius sui Patris. Imago enim proprie est, ut loquuntur, quæ procedit ad similitudinem alterius. M. — Dein vulgo τοῦ ante ἰδίου ἔσται. Infra vulgo τὴν εἰκόνα Υἱὸν καὶ ἑ. et ἀπαύγασμα δόξης.

τραπέοντα και διακόσια ετη, και ἐγέννησε κατὰ
 τὴν ἰδέαν αὐτοῦ και κατὰ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, και
 ἐκνώμασε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Σήθ. Καὶ περὶ τῆς θεότη-
 τος ἐκ τοῦ Υἱοῦ ὁ Ἀπόστολος διδάσκει, λέγων· Ὅς
 ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπέρχων οὐχ ἀπαχρῶν ἠγήσατο
 τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε· και πά-
 λιν· Ὅς ὢν ἀκαύρωμα τῆς δόξης και χαρακτηρ
 τῆς ὁμοιωσῆως. Καὶ ἐν ἑτέροις ἐκ εἰρηται· Ἀκαύ-
 ρωσμα γὰρ ἐστὶ φωτὸς ἀδίου, και εἰσοπτερον ἀκη-
 λιδωτον τῆς τοῦ Θεοῦ ἐνεργείας, και εἰκὼν τῆς
 ἀγαθότητος αὐτοῦ· ἀδίας δὲ ὁ Ἀπόστολος· Ἀκα-
 δυσάμενοι τὸν παλαιὸν ἀνθρώπον, και ἐνδυσάμε-
 νοι τὸν νέον, τὸν ἀνακαινούμενον εἰς ἐπίγνωσιν,
 κατ' εἰκόνα τοῦ κτιστατος, λέγων, δῆλός ἐστιν, οὗ
 θεοῦ. Μεταβὰς δὲ ἀδίας Μάρκελλος ἐπὶ τοὺς ἐπισκό-
 πους, ὧδε γράφει· Ἰδοὺ γὰρ τὸ κατὰ Ἀστερίον
 ἡμᾶς (18) οὐ τοσοῦτον λυκαί, εἰ τοιαῦτα προήχθη
 γράφειν, ἀλλ' ὅτι και τινες τῶν προστάται δοκούν-
 των τῆς Ἐκκλησίας, τῆς μὲν ἀποστολικῆς ἐπιλαθό-
 μενοι παραδόσεως, τὰ ἐξ ἑωθεν τῶν θείων προτι-
 μήσαντες, τοιαῦτά τινα γράφει τε και διδάξει ἐτόλ-
 μησαν, ἃ οὐδὲν ἕλαττον τῆς τῶν προειρημένων
 ἔχεται πλάνης. » Καὶ μεθ' ἑτερα ἐπιλέγει· Ἐν-
 τυχὼν γὰρ Ναρκίσσου τοῦ Νερωνιάδος προσετώτος
 ἐπιστολῆς, ἣν γέγραφε πρὸς Χρηστον (19) τινα, και
 Εὐφρόνιον, και Εὐσέβιον, ὡς Ὅσιου τοῦ ἐπισκόπου
 ἐρωτήσαντος αὐτὸν, εἰ, ὡς περ Εὐσέβιος ὁ τῆς Πα-
 λαιστίνης δύο οὐσίας εἶναι φησιν, οὕτω και αὐτὸς
 λέγει. Ἐγὼν αὐτὸν (20) ἀπὸ τῶν γραφέντων, τρεῖς
 εἶναι πιστεύειν οὐσίας ἀποκρινόμενον. » Ταῦτ' εἰ-
 πὼν, ἀπὸ τοῦ Ναρκίσσου ἐπὶ τὸν Εὐσέβιον μεταβαί-
 νει, κατηγορῶν, ὅτι τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ, Θεὸν εἶναι
 ὁμολογεῖ. Γράφει δὲ και περὶ αὐτοῦ ταῦτα· « Δι-
 εἰν γὰρ τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ τολμήσας, και ἕτερον
 Θεὸν τὸν Λόγον ὀνομάσαι, οὐσίᾳ τε και δυνάμει
 διεστῶτα τοῦ Πατρὸς, εἰς ὅσην βλασφημίαν ἐκ-
 πίπτωκεν, ἐνεσσι σαφῶς ἀπ' αὐτῶν τῶν ὑπ' αὐτοῦ
 γραφέντων βῆτων βρβίως μανθάνειν. » Γέγραφε
 δὲ αὐταὶς λέξασιν οὕτως· « Οὐ δὴ που δὲ ἡ εἰκὼν και
 τὸ οὐ ἐστὶν ἡ εἰκὼν, ἐν και ταῦτὸν ἐπινοεῖται·
 ἀλλὰ δύο μὲν οὐσίαι, και δύο πράγματα, και δύο
 δυνάμεις, ὧν και τσαῦτα προσηγορίαι. » Καὶ
 ταῦτα ὡς καλῶς διαβάλλων προστίθησι λέγων·
 « Πῶς οὖν οὐ τὴν αὐτὴν οὐσίαν τοῖς ἑξῶθεν κακίστην
 ὁδὸν τραπένας, τὰ αὐτὰ διδάξει τε και γράφει

« guunt quam impiam tueatur is de-deltate opinio-
 « nem. Nam qui potest illud fieri, ut qui Dominus
 « et Deus natus est, quod erat ab illo in præceden-
 « tibus positum, Dei imago diceretur? Aliud est
 « quippe Deus: et imago Dei aliud. Ergo qui imago
 « est, non est is utique Dominus aut Deus: sed
 « Domini imago, atque Dei. Quod si Dominus re-
 « vera sit et Deus, non potest esse imago Dei atque
 « Domini. » Hæc inconsideratissime sic ab illo sta-
 tuuntur: minime autem intellexit, posse Filium
 ꝛ dici, vivam imaginem Patris sui, cum sit suo
 Patri quam simillimus. Hoc et Scriptura testatur
 inquitens: *Vixit autem Adam ducentos annos et tri-
 ginta, et genuit secundum imaginem et similitudinem
 suam filium, eumque nominavit Seth* 47. De Filii
 autem divinitate Apostolus docet, dicens: *Qui cum
 in forma Dei existeret, non utique rapinam arbitra-
 tus est, esse se æqualem Deo: sed semetipsum exina-
 nivit* 48; et iterum: *Cum esset gloriæ resplendescen-
 tia et emanatio, et character hypostasis* 49. Et alibi
 dicitur: *Lucis etenim æternæ est emanatio, et specu-
 lum immaculatum Dei operationis, et imago ipsius
 bonitatis* 50; et Apostolus adhuc: *Devestiti veterem
 hominem, et novum induti qui renovatur in cognitio-
 nem, secundum imaginem Conditoris* 51. Quæ cum
 dicat, satis patet non voluisse illum intelligere
 carnem esse imaginem Dei. Transiens hinc Marcellus
 ad episcopos ita scribit [R. LXXXVII]: « Ecce
 « vero, non tam Asterii causa nos mœrore afficit,
 « si talia litteris mandavit, quam quod nonnulli
 « qui præesse videntur Ecclesiæ, apostolicæ traditio-
 « nis oblitii, et sæcularia divinis præferentes, ejus-
 « cæmodi quædam scribere et docere palam fuerint
 « ausi, quæ non minus quam præcedentia errorem
 « implicant. » Deinde subjungit post nonnulla inter-
 jecta: « Incidi aliquando in epistolam a Narcisso
 « scriptam Neroniadiis episcopo, quam ad Chrestum
 « quemdam direxit et Euphronium, et Eusebium,
 « quasi proposita ipsi ab Hosio episcopo quæstione,
 « utrum ipse, veluti Eusebius Palæstinus, duas
 « substantias fateretur. Hanc ubi legeram, animad-
 « verti et ipsum scripto illo suo tres substantias
 « omnino confiteri. » Hæc ubi dixit, a Narcisso ad
 Eusebium transcendit, eumque accusat eo nomi-
 ne, quod Verbum Dei profiteatur Deum. Scribit
 autem ad hunc modum: [R. LXXII] « Verbum Dei

✠ Ed. Paris., pag. 25.

47 Gen. v, 3. 48 Philip. II, 6, 7. 49 Hebr. I, 3.

50 Sap. VII, 26. 51 Col. III, 9, 10.

(18) Οὐ τοσοῦτον ἡμᾶς λυκαί. Scilicet, quia erat laicus, pene paganus hic Asterius. Nam hic manifeste docetur, non fuisse illum episcopum. Porro ex his quæ sequuntur, manifestarius hæreticus deprehenditur Marcellus, si vere retulerit illius dicta scriptaque Eusebii. M. — Dein vulgo γράφειν et τῆς ἀποστ. et om. γὰρ post ἐντυχῶν.

(19) Πρὸς Χρηστον τινα. Erat Euphronius episcopus Antiochenus, successor Flaccilli: ejus, ad quem tres hosce posteriores suos libros contra Marcellum, misit Eusebius dedicatos; Chrestus vero episcopus Nysenus in locum Theognidis pulsi a Constantino, et olim depositi a concilio: sed cum

videatur hic Arianus, et de eo tanquam per contemptum loquatur Marcellus, opinor, alium ab isto vult. M.

(20) Ἐγὼν αὐτόν. Loquitur Marcellus de Eusebio, et verum est, fatetur tres οὐσίας, sed Filium, et Spiritum sanctum creatas substantias. Filium Patre minorem, Spiritum sanctum Filio, hunc in tempore, illum ante tempora, sed creatum; statim accusat eum Marcellus de hoc ipso blasphemo, οὐσίᾳ και δυνάμει διεστῶτα τοῦ Πατρὸς. Nec amolitur Eusebius hanc accusationem. M. — Dein vulgo ἀπὸ τῶν ὑπ' αὐτοῦ et ὧν και τας. et τραπένας.

dividere ausus, et Verbum illud, aliam Deum A
 nominare, substantia et potestate a Patre distin-
 ctum, in quam incidit blasphemiam animadver-
 tere licet cuivis cui scripta ejus sunt in mani-
 bus. » Scripsit autem idem hæc totidem verbis :
 « Nunquam nusquam imago rei, et cujus est imago
 idem sunt : sed substantiæ duæ, res duæ,
 potestates duæ sumi, quæ totidem nominibus
 discriminantur. » Et non secus quam si rectissime
 hæc fuisset cavillatus, adcoctit [R. LXXV] : ✕ « Quo-
 circa, qui fiat, ut non isti per omnia pessimam
 viam illam cum alienis a fide iniverint, cum
 eandem prorsus et docere / et scribere in animum
 induxerint Eusebio, Valentino et Hermæ, sub-
 scribente Narcisso Platoni, et Marcioni. » Longam
 deinceps et ineptam contexit sermocinationem,
 ex auditu se professus percepisse, quod Eusebius
 aliquando Laodiceæ existens concionabatur ; ubi
 de incognitis ex auditu disserit, et subjungit statim :
*Par fuit, ut cum lacrymis et ejulatu ad Dominum
 clamaret : Peccavimus : impie atque improbe nos
 ipsos gessimus : et malum in tuis oculis operati
 sumus ; at respiciamus, et tuam consequi desideramus
 misericordiam* ²¹. Hæc acilicet ei conveniebant ;
 hæc dicenda illi fuerant, propter Dei immensam et
 bonitatem et misericordiam. Sed profecto conse-
 quens fuerat, ut Deus, neglecta bonitate, justitiæ
 habens rationem, in oppositum responderet : Si me
 hostis conciviciis impelivisset, tulisses equidem ; et
 si osor mei in me verbis intumisset, ab ipso occul-
 tassem me. Tu autem, homo, mihi conjunctissimus,
 dux meus, et familiaris meus, certe una conversa-
 tus cibum meum mihi dulcem reddidisti : in domo
 Dei simul concordēs ambulavimus. Nam certe,
 versari Deum nobiscum sacerdotibus suis, persua-
 sissimum habemus ex ipsius verbo, *Eccē ero vobis-
 cum omnibus diebus vitæ vestræ, usque ad consum-
 mationem sæculi* ²². Nec in consequenter ad illa quæ
 jam dicta sunt attexere licebit : *Veniat super illos
 mors, et vivi descendant in infernum : quia est ini-
 quitas in cordibus eorum* ²³. Et profecto Scriptura
 docet illos ab inferno deglutiri, qui in impietatis
 ignorantia moriuntur. Erant autem mortui etiam
 cum vivere viderentur. Eusebium senuo accusat in
 sequentibus, quod cum Ancyram aliquando per-

προδεντο, τῷ (21) τοῦ μὲν Εὐσεβίου Οὐαλεντίου τε
 καὶ Ἐρμῆ ὁμοίως εἰρηκότος, τοῦ δὲ Ναρκίσσου
 Μαρκιωνί τε καὶ Πλάτωνι. » Εἰθ' ἐξῆς μακρὰν καὶ
 ἀδόλισχον ἀπαρτιολογίαν συνηγορεῖ, φάσκων ἐξ
 ἀκοῆς μαμαθηκεῖναι τὸν Εὐσεβίον ὠμιληκεῖναι τινὰ ἐν
 Λαοδικεῖα (22) ποτὲ γενόμενον, καὶ περὶ ὧν οὐκ ἔπι-
 στατο, ὡς ἐξ ἀκοῆς μαθὼν γράφει, καὶ ἐπισυνέπειαι
 λέγων ἄδου, τὰναντία, μετὰ δακρύων τε καὶ πέν-
 θους πρὸς Κύριον βοᾷ· Ἠμάρτομεν, ἡσεθήσα-
 μεν, ἠρομήσαμεν, καὶ τὸ ποτηρὸν ἐνώπιόν σου
 ἐποιήσαμεν, καὶ νῦν μεταγρόντες τῆς καρὰ σου
 τυχεῖν ἀξιοῦμεν φιλανθρωπίας. Ταῦθ' ἤρμωσαν
 αὐτῷ· ταῦτα συνέφερε λέγειν διὰ τὴν ἀμετρον τοῦ
 Θεοῦ χρηστότητα καὶ φιλανθρωπίαν. Καίτοι ἀεὶ δού-
 θον ἦν τὸν μετὰ φιλανθρωπίας (23) καὶ δικαιοσύνης
 ἐπιμαλοῦμενον Θεὸν ἀνταπεινὸν λέγοντα· Εἰ δ' ἐχθρὸς
 ὦνελθισέ με, ὕπνεγαχα ἄν καὶ εἰ δ' μισῶν με ἐπ'
 ἐμὲ ἐμεγαλοβήμονησε, ἐκρύβην ἄν ἀπὸ αὐτοῦ. Σὺ
 δὲ, ἀνθρωπος ἰσθίμυχε, ἤγεμὸν μου καὶ γνωστὰ μου,
 ὅς ἐπι τὸ αὐτὸ ἐγλύκανάς μοι ἰδέσματα· ἐν τῷ οἴκῳ
 τοῦ Θεοῦ ἐπορεύθημεν ἐν ὁμονοίᾳ. Ὅτι γὰρ σύνεστιν
 ἡμῖν τοῖς αὐτοῦ λειτουργοῖς, ἴσμεν ἀπὸ τῆς αὐτοῦ
 ῥήσεως· Ἰδοὺ γὰρ ἔσομαι μεθ' ὁμῶν, ἐφη, πάσας
 τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς ὁμῶν, ὅως τῆς συντελείας
 τοῦ αἰῶνος. Ἐἴτα ἀκολούθως πάντως σου καὶ τὰ
 ἐπόμενα τοῖς προάγουσιν ἐπήγαγον ἄν ῥητά· Ἐλ-
 θέτω θάνατος ἐπ' αὐτοὺς, καὶ καταθήτωσαν εἰς
 ἄδου ἄντες, οὗ ποτηρία ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν
 τοὺς γὰρ ἐν ἀγνοίᾳ τῆς ἀσεθείας βντας νεκροὺς, ὅπως
 τοῦ ἄδου καταπίνεσθαί φησιν ἡ Γραφή· νεκροὶ γὰρ,
 καὶ ζῆν (24) δοκοῦντες, ἐντυγχάνοντες. Καὶ πάλιν
 ἐξῆς τούτοις αἰτιάζεται τὸν Εὐσεβίον, ὡς ἐν τῷ διέναι
 τὴν Ἀγκύραν, τότε ὠμιληκότα ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας,
 ἀπερ φησὶν ἐξ ἀκοῆς μαμαθηκεῖναι, ἐφ' οἷς ἀγανακτῶν
 τοιαῦτα γράφει· Ἄλλ' ὁ μὲν Ἀπόστολος τοιαῦτα
 ἐπερ τῆς Γαλατῶν πίστεως γράφει· Ἠθεβίος δὲ
 ἐ μεταφέρων τὴν ἀποστολικὴν ἔννοιαν, δι' ἣν τῶθ' ὁ
 Ἀπόστολος τῆς προειρημένης αἰτίας ἔνεκα, ἔτεκνα
 ἐ μου, ἐ εἰπόν, ἐ οὐς πάλιν ὠδίνω ἀχρις οὗ μορφωθῆ
 ἐ Χριστὸς ἐν ὁμῖν, ἐ καθέφατο Γαλατῶν ὡς μὴ ὄρ-
 ἐ θην ἐχθάνων περὶ Θεοῦ ὄξεν. » Ὄδινε γὰρ ἀληθῶς
 δριμελῆν τινα καὶ πικρὰν ὠδίναν, οὗ ἠπίστατο Γαλάτας
 περὶ θεοσεθείας μὴ ὡσπερ ἐκεῖνος δοξάζοντας, μηδὲ
 δύο μὲν οὐσίας τε καὶ πράγματα, καὶ δυνάμεις καὶ
 Θεοὺς λέγοντας. Τῆρει δὲ ταῦτα ὅπως διαλοδορεῖται

✕ Ed. Paris., pag. 26.

²¹ III Reg. viii, 47. ²² Matth. xxviii, 20. ²³ Psal. lvi, 16.

(21) Τῷ τοῦ μὲν Εὐσεβίου. Hermes, opinor, est quem vocant Trismegistum, pseudonymum et pseud-epigraphum. Sed lege, τοῦ μὲν Εὐσεβ. τῷ Οὐαλεντίου, etc. M.—At scripsi Οὐαλ. τε καί, et delevi tiva post μακρὰν, auididi tamen tiva post ὠμιληκεῖναι.

(22) Ἐν Λαοδικεῖα. Quid tum vero? Quid ad propositum istud? aut quænam est hæc accusatio? concionatus est Eusebius Laodiceæ? deest aliquid profecto, de hypothesi, τῆς ὁμιλίας. Itaque hiulca est sententia. M.—Mox vulgo om. μαθὼν et τε post δακρύων.

(23) Μετὰ φιλανθρωπίας. Quæ hic sequuntur potius legendum suggerunt: Καίτοι ἀεὶ δούθον ἦν, οὐ μετὰ φιλανθρωπίας, ἀλλὰ καὶ τῆς δικαιοσύνης

ἐπιμαλ., etc., respondere. Ita enim illa Davidica suadent e Psalmis. M.—Supra vulgo φιλ. καὶ χρστ., porro dedi τὸν μετὰ φ. loco τὸ μετὰ φ., dein vulgo ἐπιμαλῆμενον et ὡς ἐπὶ et που κατὰ ἐπ.

(24) Ζῆν δοκοῦντες, ἐντυγχάνοντες. Forte, ἐτύχωνον βντες, καὶ πάλιν. In sequentibus, idem est defectus, vel eadem negligentia, quæ et in superioribus. Deest enim summa concionis Eusebianæ, quæ videtur, ut colligere est e sequentibus, Galatarum reprehensionem continere nec alludit, cum ἀρχόμενος τῆς γραφῆς disertis verbis accuset Galatas, hæreseon multiudine abreptos. M.—R. τυγχάνουσι. Infra vulgo μεταστρέφων et om. μὲν post εὐο. Porro Θεὸν λέγοντα loco θεολογούντα et ὄν ἐναυθα.

περὸς, τῷ μηδὲν εἰρηκότεν κλειόν, ὡς αὐτὸς γράφει, ἢ ἐδ' ἀποστολικὸν ῥητόν. Καὶ νῦν μὲν δύο θεοὺς λέγειν τὸν Εὐσέβιον ὁμολογεῖ, ὡς ἂν τὸν Ἰῶν τοῦ Θεοῦ θεολογούτα σὺν τῷ Πατρὶ· προῖόν δ' ἐν τοῖς ἐξῆς, ὡς περ ἐπιλαληθεμένος ὢν ἐναυθὰ κατηγόρηκε, τὸν αὐτὸν πειρᾶται διαβάλλειν ὡς ψιλὸν ἄνθρωπον τὸν Χριστὸν εἶναι λέγοντα· Ἐξῆς δὲ τοῖς προκείμενοις ἐπισυνάπτει πολλὴν τινα καὶ μακρὰν φλυαρίαν, τὰ τε ἄντα τὰ τε μὴ ἄντα λαυτῶ συνείρων(25)· μονοουχὶ κατὰ τοὺς φήσαντας. Τῆ χειρὶ ἡμῶν παρ' ἡμῶν ἔστι, τίς ἡμῶν κείριος ἔστι; Δι' ὧν δείκνυται, καθὼς ἀρχόμενος ἔφην τοῦ συγγράμματος, ἐξ ὑπερβαλλούσης ἔχθρας τε καὶ μισαδελφίας ἐπιπηδήσας τῆ γραφῆ. Μεταβάς δ' ἐκ τούτων, Ἀστερίου αὖθις τραγῶδει, μακρὰν ἀποσταίνων καὶ περὶ αὐτοῦ διττησιν, ὅπως τε ἀποδομηεῖ(26), καὶ ποι, καὶ ποτε, καὶ πρὸς τίνας. Καὶ τούτου δὲ ἀφέμενος, αὖθις ἐπὶ τὸν τοῦ Θεοῦ ἄνδρα Παυλῖνον τρέπεται, ταῦτα γράφων αὐτοῖς ῥήμασι· «Τούτοις δὲ τοῖς ῥητοῖς καὶ ὁ τούτου πατὴρ κειθόμενος, Παυλῖνος, ταῦτα λέγειν τε καὶ γράφειν οὐκ ἐθνικῆ, ποτὲ μὲν δεύτερον Θεὸν λέγων τὸν Χριστὸν, καὶ τοῦτον ἀνθρωπικώτερον γεγενῆσθαι Θεόν· ποτὲ δὲ καὶ κτίσμα αὐτὸν εἶναι διοριζόμενος. Ὅτι δὲ τοῦθ' οὕτως ἔχει, καὶ πρὸς ἡμᾶς ποτε, τὴν Ἄγκυραν διῶν, κτίσμα εἶναι τὸν Χριστὸν ἔφασκε.» Καὶ πάλιν μυθολογῶν διελέχθαι τῷ Παυλῖνῳ φησιν. Ἐπειτα διαβάλλει τὸν μακάριον, ὡς θεοὺς πολλοὺς εἰρηκότεν, καὶ καταλιπὼν τὸν Παυλῖνον, πάλιν τῷ Εὐσεβίῳ σχολάζει φάσκων· «Ὅτου δὲ καὶ Εὐσέβιος ὁ ἐτῆς Καισαρείας γέγραφε καὶ αὐτὸς, τὴν αὐτὴν ἔχων Παυλῖνῳ τε καὶ τοῖς ἔξωθεν περὶ Θεοῦ δόξαν. Γέγραφε γάρ, οὐκ ὡς ἄντος μόνου Θεοῦ, ἀλλ' ἐνδὸς ἄντος τοῦ μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ. Ὅθεν τῶνιν μαθὼν καὶ ὁ Ἀστερίου πατὴρ Παυλῖνος νεωτέρους ὁ θεοὺς εἶναι ἔπειτο.» Καὶ ἐν τούτοις δὲ ὡς θεῶν δόξας εἰσαγγόντας αἰτιᾶται, ἀρνούμενος αὐτὸς τὴν θεότητα τοῦ Ἰησοῦ· καὶ παραθέμενος τὴν Εὐσεβίου λέξει, συνήσιν, ὡς οὐκ ἦν αὐτοῦ ἢ τὸν Πατέρα μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ διδάσκουσα φωνή, τοῦ δὲ Σωτῆρος ἡμῶν εἰρηκότες, ἵνα γινώσκωσι σε τὸν μόνον ἀληθεῶν Θεόν· καὶ μεθ' ἕτερα προστίθησι λέγων· «Ἐπει πόθεν ἡμῖν ἐκ τῶν θείων δυνήσονται δεῖξαι ῥητῶν, οἳ εἰς μὲν ἀγέννητος, εἰς δὲ γεννητός, ὡς αὐτοὶ γεγενῆσθαι αὐτὸν πεπιστεύκασιν; οἷτε προφητῶν, οἷτε εὐαγγελιστῶν, ἢ ἀποστόλων(27) τοῦτ' εἰρηκότεν.» Ἐθ' ὡς περ ἐν ἄλλοις ἀπογραφόμενος, ὁμοῦ πρὸς ἀπαντας διαπληκτίσασθαι, μεταβαίνει ἐπὶ τὸν Νάρκισσον, καὶ φησιν· «Ὅστε κἂν ἐκεῖνὸς τις λέγοι, κατασκευάζων πρῶτον εἶναι Θεόν, καὶ δεύτερον, ὡς Νάρκισσος αὐταῖς λέξει γέ-

A transiret, in ecclesia concionaretur : quod se fando audivisse affirmat, atque ex indignatione scribit [R. LXXIII] : « Apostolus hujusmodi testimonium e Galatarum fidei perhibet : Eusebius autem, per e verso sensu apostolico, quo scripsit : Filioli, quos e iterum parturio, donec efformetur in vobis Chri e stus, Galatis obrectatus est, ut minus recte de e Deo sentientibus. » Certe inquam parturivit acerbum quemdam et molestissimum partum tum cum resciverat Galatas, non ita, ut ipse, de fide statuisse : ✕ non duas substantias constitentes, non res duas et potentias, non duos deos agnoscentes. Nota mihi autem quanto cum felle et acerbitate convicietur ei, qui nihil prorsus in scripta reluit, præter nuda ipsissimaque Apostoli verba, idque etiam ipso favente accusatore. Et adhuc qui fatetur hoc in loco Eusebium duas deos profiteri, utputa qui cum Patre suo, una et Filium quoque Deum agnoscat esse, pergens porro in sequentibus, veluti sui oblitus, et accusationis, conatur eundem et calumniari, quod nudum tantum hominem affirmet esse Christum. Antedictis annectit in sequentibus multiplicem et longam quamdam vaniloquentiam, entia et non entia aggregando, tantum non ad eorum morem qui aiunt : *Labis nostra penes nos ipsos sunt : equis nostri dominatur* ** ? Hinc apparet, quod memini scripsisse me ab initio operis, ab hostili inimicitia et fraterno odio ad scribendum prosluisse Marcellum. Hinc digressus in Asterium denuo tragico ampullatur, bene longam de illo instituens narrationem. Narrat quomodo passim peregrinetur, ubi, quando, et ad quos itet. Dimisso de manibus iterum illo, in Paulinum denuo convertitur, hominem Dei, verbis totidem scribens [R. XXXIII] : « Dictis e hisce ductus et hujus pater, Paulinus, non veretur e dictis et scriptis profiteri interdum Christum Deum e esse ordine secundum ; eundemque humano e more Deum genitum : interdum vero determinat e illum esse creaturam. Idque ita ut esse constet, e sciendum est illum Ancyrae nobiscum versantem e aliquando, Christum prædicasse creaturam : » seque cum eo iniisse disputationem mentitur. Accusat insuper hunc beatum virum, quasi deos multos statuisset. Relicto demum Paulino, iterum vacat Eusebio exagitando, inquam [R. LXXIV] : « Hoc idem e scripsit et Eusebius Cæsariensis, eandem fovens e cum Paulino et a fide alienis de Deo opinionem. e Scripsit enim, non quasi esset solus Deus, sed e unus esset verus solus Deus. Unde edoctus et e Asterii pater Paulinus, juniores quosdam deos

✕ Ed. Paris., pag. 27. ** Psal. xi, 5.

(25) *Ἐαυτῷ συνείρων*. Forte εἰς αὐτὸ συνείρων. M. — Mox vulgo ἔσται.

(26) *Ὅπως τε ἀποδομηεῖ*. Hoc est quod dixi, curritas Asterium : *ραμόν* et *περιφοιτητήν*, quod de illo Athanasius observavit. Περιτρηχτο τὰς ἐν Συρίῳ, καὶ τὰς ἄλλας ἐκκλησίας, etc. Iterum, Θεοῦ ἀνὴρ Paulinus est, minus malus quam cæteri. M. — Iuxta vulgo γεγ. Θεὸν π. δὲ καὶ κτ. et ὡς Θεός et

Παυλ. τε ἔχων et ἄντος μόνου τοῦ et καὶ Ἀστ.

(27) Vulgo ἢ ἀποστ. et ἀπληκτίσασθαι et ὡστε μὲν ε. τ. λέγοι (ὡστ' οὐκ ἂν R.); porro vulgo εἰκ. τὴν ἡμετέρ. et uncis inclusa om.; mox vulgo τοῦ Εὐσ. πάλιν et ἀποκοῦσαι βούλ. et ἐξήρξεν· dein vulgo εἶτα μὲν τ. ἐνα θ. et κάκεινος et ὁ τὴν ἐλπ., et nique vulgo ὁμολογοῦντι, μεμφόμενος γε et νῦν αὐτ' ἴν.

« arbitratu est esse. » Quos, veluti de diis opinio-
nes introducentes accusat, cum Filii deitatem neget
ipse. Qui si verba Eusebiana proponere voluisset,
intellexisset procul debio non illa esse, quæ Patrem
solum verum Deum decussissent, cum a Servatore pro-
latum sit illud, *ut se cognoscant solum verum Deum*²⁸.
Post nonnulla subnectit inquitens [R. XXVII] :
« Namque unde ille nobis demonstrare poterit e
« Scripturis sacris, unum esse ingenitum, unum
« item genitum ✕ (eo modo nimirum quo esse eum
« genitum ipsi autumant), cum prophetarum nullus
« aut evangelistarum, nullus apostolorum id affir-
« met? Deinceps, non secus quam qui in certami-
nibus describitur, ad manum cum omnibus conse-
rendam, confert se ad Narcissum et ait [R. LXX] :
« Quis autem illud affirmat, nedum contendit, ut
« Narcissus disertis verbis asserit, primum esse
« Deum, et secundum. Non certo confirmat hoc
« quod dicitur, illud, *Faciamus hominem ad ima-
« ginem nostram et similitudinem*²⁹ (ipse enim
Dominus testatur, et partim audivimus a sanctis
Scripturis, quia ipse ipsiusque Pater duo sunt. Si
ergo Narcissus idcirco velit Filium a Patre potentia
dividere, noverit quia ille qui scripsit propheta
quasi Deus dixerit : *Faciamus hominem ad imagi-
« nem nostram et similitudinem*), ipse ait : « *Et
« fecit hominem Deus.* » Relicto Narcisso, in
Asterium scribit [R. LXIII] : « Unum atque idem
« esse pronuntiat Asterius, Patrem solummodo atque
« Filium in eo quod per omnia consentiant et
« conspirent; ait enim : Propter exactissimam
« illam consonantiam in omnibus dictis atque
« factis, dicitur : *Ego et Pater unum sumus*³⁰. »
Invehitur deinde in Eusebium ita [R. LXXXIX] :
« Servatorem hominem fuisse docet : idque liquet
« in eo quod vaferrime sententiam apostolicam
« traducit Eusebius ad suam voluntatem constabi-
« liendam. Veluti enim qui jam dudum parturierat,
« ut in lucem blasphemiam horrendam productu-
« rus, ita de suo proprio thesauro effudit malitiam,
« juxta dictum Servatoris. Namque ostensurus homi-
« nem solum Servatorem exstitisse, non aliter
« quam qui mysterium absconditum Apostoli mani-
« feste divinus Apostolus absconditam et mysticam
« nobis theologiam revelaturus, clamat et vocife-
« ratur : *Unus est Deus*³¹. Et postquam Deum unum
« esse confirmaverat, *Mediatorem quoque unum
« Dei atque hominum constituit*³², hominem Jesum
« Christum. Quod si ergo hominem ideo illum
« appellet, quod respiceret eam, quæ est secundum
« carnem, œconomiam, non potest fieri quin simul
« profiteatur ille, spem se nullam in eo collocare.

✕ Ed. Paris., pag., 28.

²⁸ Joan. xvii, 5. ²⁹ Gen. i, 26. ³⁰ Joan. x, 30.

(28) Vulgo *ἐκείνος*, ed. p. in corr. *ἐκεῖνο*; mox
vulgo *ἐρηθείς*; dein Mp. γρ. *τούτου* (loco *τούτων*),
et infra αὐτοῦ (loco *αὐτῶν*); porro vulgo *βούλημα*
λοκο βουλόμενος et ἂν εἶεν et *ὅτι* δη οὐδ. τ. ἀλ. *ἐμῆλλε*

« γραφεν. Οὐδὲν γὰρ συγχωρεῖ δόλιγῶν· *Ποιήσωμεν
« ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίω-
« σιν* (ἔτι μὲν αὐτὸς καὶ ὁ Πατὴρ αὐτοῦ δύο εἰσὶν, αὐτοῦ
« τοῦ Κυρίου μαρτυροῦντος καὶ τῶν ἁγίων Γρα-
« φῶν ἐκ μέρους ἠκούσαμεν. Εἰ τοίνυν Νάρκισσος
« διὰ τοῦτο διαιρεῖν δυνάμει τὸν Λόγον τοῦ Πατρὸς
« ἐθέλοι, γινώσκω ὅτι ὁ γράψας προφήτης ὡς τοῦ Θεοῦ
« εἰρηκότος· *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα
« ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν*, αὐτὸς γέγραφε·
« *Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον.* » Καὶ μετα-
« τὰς ἀπὸ Ναρκίσιου ἐπὶ τὸν Ἀστέριον, ταῦτα γράφει·
« *Ἐν γὰρ εἶναι καὶ ταῦτὸν Ἀστέριος κατὰ τοῦτο
« ἀπαφήματο μόνον τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, καθ'
« ὃ ἐν πᾶσι συμφωνοῦσιν. Οὕτω γὰρ ἔφη· Καὶ διὰ
« τὴν ἐν πᾶσι λόγους τε καὶ ἔργους ἀκριβῆ συμφω-
« νίαν, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἔσμεν.* » Καὶ Εὐσε-
« βίου πάλιν καθάπτεται λέγων· « *Ἀνθρωπον γὰρ τὸν
« Σωτῆρα εἶναι βούλεται. Ἀἴτιον δὲ ἀπ' ὧν πανούρ-
« γως τὰ τοῦ Ἀποστόλου ρητὰ Εὐσέβιος πρὸς τὸ
« ἑαυτοῦ μετήνεγκε βούλημα. Ὡς γὰρ ἐκ παλαιῆς
« πινος ὀδίνος, μεγίστην ἀποκωχῆσαι βουλόμενος βλασ-
« φημίαν, ἐξέχεεν ἀπὸ τοῦ ἰδίου θησαυροῦ, κατὰ
« τὴν τοῦ Σωτῆρος ρῆσιν, τὸ πονηρόν. Ἀνθρωπον
« γὰρ μόνον τὸν Σωτῆρα δεῖξαι βουλόμενος, ὡς μὲ-
« γιστον ἡμῖν ἀπόρρητον τοῦ Ἀποστόλου ἀνακαλύ-
« πτων μυστήριον, οὕτως ἔφη· Διὸ σαφέστατα καὶ ὁ
« θεὸς Ἀπόστολος, τὴν ἀπόρρητον ἡμῖν καὶ μυστα-
« κὴν παραδίδους θεολογίαν, βῶβ καὶ κέκραγεν· *Εἰς
« ὁ Θεός.* Εἶτα μετὰ τὸν ἕνα Θεόν φησιν· *Εἰς μεσίτης
« Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἄνθρωπος Ἰησοῦς Χριστός.*
« Εἰ τοίνυν ἄνθρωπον αὐτὸν εἶναι φησι, τῇ κατὰ
« σάρκα αὐτοῦ μόνῃ προσέχων οἰκονομίᾳ, πάντως
« κακῆν συνομολογεῖ τὸ μηδὲ ἔχειν ἐλπίδα ἐπ' ἀ-
« τὸν. Ἐπικατάρτος γὰρ ἄνθρωπος, ὁ προφήτης
« Ἰερεμίας ἔφη, *ὃς τήν ἐλπίδα ἔχει ἐπ' ἄνθρωπον.* »
« Ὅρθῶς ὅπως ἢ κακῶς τυφλώσεται. Ταῦτα γοῦν αὐτὸς
« μαρτυρήσας Θεὸν ὁμολογοῦντι τὸν Υἱόν, μεμφόμενός
« τε ἐπὶ τούτῳ, ὡς Θεὸν οὐσίᾳ καὶ δυνάμει ὑφεστῶτα
« τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον εἰσάγοντι, νῦν τὸν αὐτὸν συχο-
« φαντεῖ, ὡς ψιλὸν ἄνθρωπον λέγοντα εἶναι τὸν Χρι-
« στὸν, προφανῶς καταψευδόμενος, ἐν τε οἷς εἰρησε,
« καὶ ἐν οἷς ἐξῆς ἐπάγει αὐτίς περὶ αὐτοῦ λέγων·
« Ἄλλ' ὁ προειρημένος, βραχεία τῶν ἁγίων προφη-
« τῶν φροντίσας, ὡς ἀπόρρητόν τινα καὶ λανθάνου-
« σαν τοῦ Ἀποστόλου θεολογίαν ἐξηγοῦμενος· *Εἰς
« Θεός, ἔφη, εἰς καὶ μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων,
« ἄνθρωπος Ἰησοῦς Χριστός.* » Καὶ δὲ ταῦτα γράφας,
« καὶ σφόδρα ἐπὶ τῷ μεμνησθαι τῶν Γραφῶν μεγα-
« λαυχῶν, οὐκ ἐνενόησεν, ὅτι ὁ τοῦτο γράψας ἀγῶνα-
« τος Ἀπόστολος καὶ ἐκεῖνο (28) γέγραπεν· *Ὅς ἐν
« μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐκ ἄρπαγματὸν ἠγήσατο τὸ
« εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἐκένωσεν ἑαυτὸν, μορφὴν
« δούλου λαβὼν, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπου γενόμε-**

³¹ I Tim. ii, 5. ³² ibid.

et εἶρμον et τῶν ρημάτων ἴσοο ρηματίων et εἰς θεὸν
καὶ μ. et δι' αὐτοῦ et τὰς ἐν αὐτῇ et πεποιημένος
ἂ δὲ κατὰ π. τρόπον δ.

ρος και σχήματι εὐθελὸς ὡς ἄνθρωπος. Ὅρξ A
 ὅπως, ὡς περ προιδῶν τῷ πνεύματι τὴν τούτων κα-
 κουργίαν ὁ ἱερός Ἀπόστολος, οὕτως ἐν ἑτέρῳ μέρει
 τῶ, ὡς ἄνθρωπος, ἔγραψε, καὶ ἐν ὁμοίῳ μορφῆ
 σου γινόμενος, ἵνα παύσῃ αὐτῶν τὴν τοσαύτην
 βλασφημίαν. Καὶ μεθ' ἑτέρα τῶν αὐτῶν συκοφαντῶ
 ὧδέ πως· « Πῶς οὖν τούτοις μὴ προσχῶν Εὐσέβιος,
 « μόνον ἄνθρωπον τὸν Σωτῆρα εἶναι βούλεται; » Οὐ
 φανερώς μὲν τοῦτο λέγειν τολμῶν, τοῦτο δὲ βουλό-
 μενος ὑπὸ τῶν ἰδίων ἀλέγγεται ῥησιῶν. Καὶ ὁ ταῦτα
 εἰπὼν τὸν αὐτὸν καταμέμφοτο, ὡς Θεὸν ἀναγορεύοντα
 τὸν Υἱὸν, γράφων οὕτω· Διελθεῖν γὰρ τὸν Λόγον τοῦ
 Θεοῦ τολμήσας, καὶ ἑτερον Θεὸν τὸν Λόγον ὀνομά-
 σασ, οὕτως τε καὶ θυνάμει θεοτύτω τοῦ Πατρὸς, εἰς
 ὄσσην βλασφημίαν ἐκπέπτωκεν;

placuit, quasi Scripturas omnes memoria tenens, nequaquam tamen cogitavit, eundem qui hoc scripsit divi-
 num Apostolum, et illud in scripta retulisse: *Qui cum in forma Dei existeret, non arbitratus est rapinam
 esse aequalem Deo, sed exinanivit semetipsum assumpta servi forma, in similitudinem hominis existens, et figura
 repertus tanquam homo* 91. Vides ut sanctus hic Apostolus, veluti qui spiritu istorum improbitatem provide-
 ret, alibi, atque alia in parte ita scriptum reliquit, *tanquam homo*, et in *similitudinem hominis existens*, quo
 tantam horum blasphemiam compescere posset. Post alia eundem calumniatur isto modo [R. XCI]:
 « Quomodo igitur factum, ut Eusebius cum ad ista non attenderet, Servatorem nostrum solum hominem
 « exstare contendat? » Non hoc quidem ausus est aperte profari: at hoc voluisse convictus tenetur
 suis ipsius verbis. Et nihilominus, qui sic eum accusat, reprehendit illum quoque, quod Filium esse
 Deum asseverat: dividere quidem Dei Verbum ausus, et Verbum Deum alterum nominans, substan-
 tia et potentia a Patre differentem, in quantum incidit blasphemiam?

Τοσαῦτα καὶ τούτων ἐστὶ μακρῶ πλεονα οὐ κατὰ C
 μόνων τῶν ἐπισκόπων, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῆς ὕψους
 καὶ ἐκκλησιαστικῆς πίστεως ἐκθέμενος Μάρκελλος,
 δῆλος ἂν εἴη ὅποιος αὐτὸς ὑπῆρχε προαιρέσεως. Ὅτι
 δ' οὐδὲν τῆς ἀληθείας ἔμελε τῷ ἀνδρὶ, μάθους ἂν αὐ-
 ταις ἐντυχῶν ταῖς τῶν ἐπισκόπων ἐπιστολαῖς, ἐν αἷς
 εὐρήσεις αὐτῶν τὸ μὲν πᾶν σῶμα τῆς διανοίας τῶν
 λέξεων ἀκρωτηριάζοντα· καὶ τὸν μὲν πάντα εἰρημὸν
 ἀποκρύπτοντα, ῥηματιῶν δὲ ἀντιλαμβάνομενον, καὶ
 τούτων κακούργως ποιούμενον τὴν διαβολήν. Αὐτίκα
 γοῦν συκοφαντεῖ τὸν Εὐσέβιον ἐκ τοῦ προφανοῦς, ὡς
 ψῆλον ἄνθρωπον τὸν Χριστὸν εἰρηκότα· ἐπειδὴ τῆς
 ἀποστολικῆς φωνῆς ἐν τῇ ἑαυτοῦ ἐπιστολῇ τὴν παρ-
 θεοῖν πεποίηται, δι' ἧς αὐτὸς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος·
 Εἰς γὰρ ὁ Θεός· εἰς δὲ καὶ μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀν-
 θρώπων, ἄνθρωπος Ἰησοῦς Χριστός. Ταύτην μὲν οὖν D
 τὴν ἀποστολικὴν λέξιν, ὡσανεὶ Εὐσέβιου οὖσαν, δια-
 βέβληκε· μὴ συνιεὶς ὁ σοφώτατος, ὅτι τὸν Ἀπόστολον
 διέβαλλε, τὰς δὲ αὐτοῦ φωνὰς, τὰς ἐν τῇ αὐτῇ φερο-
 μένας ἐπιστολῇ, τὰς τε ἐν τοῖς λοιποῖς αὐτοῦ συγ-
 γράμμασι, τοῖς εἰς τὰς θείας Γραφὰς πεποιημένοις ἃ
 δὴ κατὰ πάντα τόπον διαδίδονται, σωπῆ παραδέδωκε·
 κρίψας τῇ σωπῇ ἃ μὴ (29) συκοφαντεῖν. Τὸ ὅμοιον
 δ' ἂν εἴροι τις αὐτὸν πεποιήκοτα καὶ ἐπὶ τῶν λοι-
 πῶν, ὧν διαδέδωκε γραμμάτων· ἃ δὴ, λόγου συμ-
 μετρίᾳ φειδόμενοι, τοῖς ἐθέλουσι τὴν τούτων ἀκριβῆ
 ποιῆσθαι διάγνωσιν παραχωρήσομεν, σπαύδοντες
 αὐτοὶ τὴν αὐτὴν Μαρκελλοῦ περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ
 ἐνοφωμίαν ἤδη λοιπὸν ἀποκαλύψαι, ὡς ἂν φανερῶν
 γένοιτο τοῖς πᾶσιν, ὅπως αὐτὸς· ἐφρόνει περὶ τοῦ Υἱοῦ
 τοῦ Θεοῦ.

B « *stus* 91. » ❧ Hæc qui scripsit, et vehementer sibi ipsi
 Tot et talia, et longe adhuc plura non in solos epi-
 scopos cum effutivit Marcellus, sed in ipsam quo-
 que sanam et ecclesiasticam fidem, manifeste decla-
 rat quo animo præditus et voluntate fuerat. Nullam
 vero curam illi veritatis fuisse discere poteris, si
 in ipsas aliquando episcoporum epistolas incidereis:
 invenes etenim illum, corpus universum, sensus
 et sententiæ earum delumbasse seriem, dictorum
 vim occultasse: verba arripuisse, et arrepta satis
 improbe calumniasse. Eusebium aperte calumniis
 impellit, quasi diceret Christum esse nudum homi-
 nem, ideo quod in epistola sua sententiam aposto-
 licam usurparat, quam sic posuit Apostolus: *Unus
 etenim Deus est: unus mediator Dei atque hominum,
 homo Jesus Christus* 92. Hoc effatum idcirco aposto-
 licum, tanquam Eusebianum accusat: nec advertit
 vir prudens, Apostolum ab eo accusatum, propter
 has voces positas in epistola illa, et alibi in operi-
 bus ejusdem illis, quæ in sacras Scripturas exara-
 vit; quæ ubique et passim deprædicantur, ❧ si-
 lentio involvit; illa reticens quæ calumniari non
 poterat. Consimilia perpetrasse illum licet obser-
 vare in cæteris quoque scriptis quæ accusat. Quæ,
 ne oratio exrescat in immensum, illis permittimus
 cognoscenda, quibus libitum est exactius ea inve-
 stigare: eo contententes ipsi, ut Marcelli novita-
 tem de Dei Filio inusitatam in apertum profera-
 mus, ita ut intelligant universi perspicue, quam
 sententiam fovebat is de Filio Dei.

91 Ed. Paris., pag. 29-30.

92 Jer. xvii, 5. 93 I Tim. ii, 5. 94 Philipp. ii, 6, 7. 95 I Tim. ii, 5.

(29) Μὴ ἤρ, αὐτὸν ἐξῆν συκοφαντεῖν.

ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ

ΤΩΝ

ΚΑΤΑ ΜΑΡΚΕΛΛΟΥ ΤΟΥ ΤΗΣ ΑΓΚΥΡΑΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ
ΒΙΒΛΟΣ Β'.

EUSEBII PAMPHILI

ADVERSUS MARCELLUM ANCYRÆ EPISCOPUM
LIBER SECUNDUS.

CONTRA MARCELLUM LIBRI SECUNDI
CAPITA.

1. Qualiter Marcellus opinatus est, et docuit Filium Dei, ante natiuitatem de Virgine, neque esse aliquod, nec præexistentiam possedisse.
2. Quemadmodum Marcellus sentiebat de Verbo quod in Deo est.
3. Quid Marcellus opinabatur de carne, quam assumpsit Verbum.
4. Quomodo Marcellus finem induxerit cum regno Christi, tum etiam carnem quam assumpsit Christus.

ΤΩΝ ΠΡΟΣ ΜΑΡΚΕΛΛΟΝ ΕΛΕΓΧΩΝ ΤΟΥ
ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΑ.

- Α α'. Όπως Μάρκελλος μήτε είναι μήτε προερχέται τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ πρὸ τῆς ἐκ Παρθένου γεννήσεως ἐδόξασεν.
- β'. Όπως Μάρκελλος ἐφρόνει περὶ τοῦ ἐν τῷ Θεῷ Λόγου.
- γ'. Όπως ἐφρόνει Μάρκελλος περὶ τῆς σαρκὸς ἧς ὁ Λόγος ἀνέληθεν.
- δ'. Όποῖον Μάρκελλος ἐπάγει τέλος τῆ τοῦ Χριστοῦ βασιλεία, καὶ τῆ σαρκὶ ἧν ἀνέληψε.

CAP. I.

Qualiter Marcellus opinatus est, et docuit Filium Dei, ante natiuitatem de Virgine, neque esse aliquod, nec præexistentiam possedisse.

Tempus jam tandem a nobis exigit, ut qui jam prius exposuerimus quos viros hic Galata calumniis aspersit, ipsius fidem, quem sit, vel potius perfidiam, sub aspectu, et in luce collocemus et impietatem illam opinionis longo jam tempore inuis apud illum occultam, detracta persona denudemus, nec non productis de ipsius scripto testimoniis ostendamus, qui vir fuerit et qualis, qui Chri-

Ed. Paris., pag. 31-32.

(30) Τῆν vulgo om.

(31) Vulgo τὸ φῶς.

(32) Μακροῖς χρόνοις ἐνδομυχήσασαν. Certe, detulit admodum diu hujus Galatæ κακοδοξία, ἀπιστία, et an unquam is jure, et plene convictus fuerit, et palam damnatus a catholica Ecclesia non liquet. Neque enim Julius, ab initio hominem absolutum, licet acriter accusatum ab Arianis, in communionem recepit: aut synodus Sardicensis absolutum pronuntiavit, sed et Romana deinceps

ΚΕΦ. Α'.

Όπως Μάρκελλος μήτε είναι μήτε προερχέται τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ πρὸ τῆς ἐκ Παρθένου γεννήσεως ἐδόξασεν.

Τὴν τοῦ Γαλάτου πίστιν, ἣ καὶ μᾶλλον (30) τὸν ἀπίστιαν τὴν εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καιρὸς ἦδη καλεῖ, μετὰ τὴν ἐκθεσιν τῶν ὑπ' αὐτοῦ διαβληθέντων, εἰς φῶς (31) ἀγαγεῖν· καὶ τὴν χρόνους (32) μακροῖς ἐνδομυχήσασαν τῷ ἀνδρὶ κακοδοξίαν, βραχὺ περιελθόντας τοῦ τῆς ἐπιστολῆς προσχήματος ἀπογυμνώσαι· δεῖξαι τε τοῖς πᾶσι διὰ τῆς τῶν αὐτοῦ φωνῶν μαρτυρίας οὗς τις ὢν, τῆς Χριστοῦ καθηγεῖτο Ἐκκλησίας

sub Damaso Ecclesia: et Orthodoxi in Oriente quibus Damasus favebat, et iis communicabat, Marcellum a communione sua non separarunt. Narrat hoc de Paulino secundo Antiocheno Basiliius. Qui vir, prout tunc erant tempora, in Occidentales, et in Damasum, quod satis constat, iniquior hic fortasse indulsit paulisper affectibus, sed nihil decerno. M.—Mox vulgo τῆς ἐπ. τοῦ πρ., porro vulgo καθ. Ἐκκλ. μήτε εἰ μόνῃ δὲ ἐνεργ. et εἶναι σημεῖον παντὶ τῷ.

ἄνθρωπος, μήτε εἶναι, μήτε προϋφεστάναι, μήτε ὡς ἄντι Ecclesie præsedit : nemo is qui palam assero-
 βάτωσι Υἱὸν ὑπάρχει τῷ Θεῷ, πρὸ τοῦ τεχθῆναι διὰ
 τῆς Παρθένου, δοξάζων· αὐτὸν δὲ μόνον εἶναι Λόγον
 φάσκων, συμπυκνῶ τῷ Θεῷ, ἀβίως αὐτῷ συνόντα καὶ
 ἡνωμένον, οἷος ἂν εἴη καὶ ὁ ἐν ἀνθρώπῳ λόγος.
 Τοῦτω γὰρ αὐτὸς χρῆται τῷ παραδειγματι, Λόγον
 εἶναι φήσας ἔνδον ἐν αὐτῷ τῷ Θεῷ, ποτὲ μὲν ἡσυχά-
 ζοντα, ποτὲ δὲ σημαντικῶς ἐνεργούντα, μόνη τε ἐνερ-
 γεία προλόντα τοῦ Πατρὸς· ὡς ἂν καὶ ἡμεῖς τι προσ-
 τάττοντες, ἐν τῷ λέγειν τι καὶ λαλεῖν, ἐνεργήσαι-
 μεν. Ὅτι δ' οὐκ ἂν τις οὕτω γε εἴποι Υἱὸν εἶναι τὸν
 σημαντικὸν καὶ ἐνεργητικὸν Λόγον, παντὶ τῷ ὄντι.
 Ὅ δὲ τοῦτο δοῦς ἐπὶ τοῦ Θεοῦ, οὐκ οὐδ' ἕκαστος τὸν μὴ
 ὑφεστῶτα Λόγον (33) τὴν σάρκα ἀνελήφεναι, καὶ
 ἐνεργῆσαι ἐν αὐτῇ φησι· καὶ τότε Χριστὸν γενέσθαι,
 καὶ Τησοῦν, καὶ βασιλέα, καὶ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, καὶ
 ἀγαπητὸν, καὶ Υἱὸν δεδοξαμένον, καὶ δὴ καὶ Πρωτό-
 τοκον πάσης κτίσεως, μὴ ὄντα πρότερον, τότε γενέ-
 σθαι, καὶ περὶ οὗ ὑφεστῶτα· τὸ δὲ παράδοξον τοῦ
 Λόγου, ἀρκεσθῆναι γὰρ ἀπὸ τετρακοσίων οὐδὲ ὄλων ἐτῶν
 τούτων ἀπάντων· καὶ πάλιν τοῦτον ἀθρόως παυθῆ-
 σεσθαι μετὰ τὸν τῆς κρίσεως καιρὸν τοῦ μὲν Λόγου
 ἡνωμένου τῷ Θεῷ, ὡς μὴδὲν ἕτερον εἶναι πλὴν τοῦ
 Θεοῦ, τῆς δὲ σαρκὸς, ἧς ἀνελήφεν, ἐρήμου καταλει-
 φθησομένης ὑπὸ τοῦ Λόγου, ὡς μήτε τὸν Υἱὸν τοῦ
 Θεοῦ ποτε ὑφεστάναι, μήτε τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου,
 ὃν ἀνέληφε. Καὶ δὲ εἰς τοῦτο τέλος καταστρέφει
 ὥσπερ κικωφωμένος, καὶ μήτε τοῦ ἀγγέλου Γαβριὴλ
 ἀκούων, εὐαγγελιζομένου τὴν Θεοτόκον σαφῶς τε
 καὶ διαρρήδην περὶ τοῦ ἐξ αὐτῆς τεχθῆσομένου, καὶ
 ἐκ σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα προελυσσομένου,
 φάσκοντος· Ἰδοὺ συλλήψῃ ἐν γαστρὶ, καὶ τέξῃ
 υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν.
 Οὗτος ἔσται μέγας, καὶ υἱὸς Ὑψίστου κληθήσε-
 ται· καὶ ὄσσει αὐτῷ Κύριος, ὁ Θεὸς τὸν θρόνον
 Δαβὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ βασιλεύσει ἐπὶ τὸν
 οἶκον Ἰακώβ εἰς τοὺς αἰῶνας, καὶ τῆς βασιλείας
 αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. Μήτε Δανιὴλ τοῦ μεγάλου
 προφήτου τὰς φωνὰς συνιᾶς, αὐτὰ ταῦτα σφραγιζο-
 μένου, δι' ὧν ἐν θεῷ Πνεύματι διεφώνει λέγων· Καὶ
 Ἰδοὺ μετὰ τῶν νεφελῶν (34) τοῦ οὐρανοῦ, Υἱὸς
 ἀνθρώπου ἐρχόμενος ἦν, καὶ ὡς τοῦ Παλαιοῦ τῶν
 ἡμερῶν ἔφρασε, καὶ ἐμπροσθεν αὐτοῦ προση-
 ἔχθη. Καὶ αὐτῷ ἐδόθη ἀρχή, καὶ ἡ τιμὴ, καὶ ἡ
 βασιλεία· καὶ πάντες αἱ λαοὶ, φυλαὶ, γλώσσαι
 αὐτῷ δουλεύουσιν· Ἡ ἐξουσία αὐτοῦ ἐξουσία
 αἰώνιος, ἧτις οὐ παρελεύσεται· καὶ ἡ βασιλεία
 αὐτοῦ οὐ διαφθαρήσεται. Ἄλλ' οὐδὲ Ἡσαίας αὐτὸν
 ἐπίσειε περὶ τῆς ἀτελευτήτου βασιλείας τοῦ Υἱοῦ τοῦ
 Θεοῦ, ὡς καὶ αὐτὸς θεοπίζων, ὅτι, Παιδίον ἐγενήθη
 ἡμῖν· υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν οὗ ἡ ἀρχή (35) ἐπὶ

bat, Filium nequaquam vel fuisse Deo vel præex-
 stitisse, priusquam de Virgine nasceretur. Tan-
 tummodo autem Verbum esse illum diceret, Deo
 congenitum, ab æterno coexistens, et cœnitum
 Deo, ut puta in homine verbum assolet humanum :
 hoc etenim utiliter exemplo : Verbum affirmans in-
 tus in Deo ipso exstitisse, quiescens interdum, si-
 gnificative nonnunquam operans, operatione illa
 sua sola de Patre suo exiens, quemadmodum et nos
 operari solemus scribendo, dicendo, loquendo. At
 enimvero quis non intelligit, non esse statuendum
 de Filio, illum ad istum solum modum significati-
 vum Verbum et operativum esse? Quique hoc ad
 hanc formam in Deo comminiscitur, nescio quo
 pacto affirmet Verbum minime subsistens assum-
 pisse carnem, et in illa assumpta ita operatum. Et
 tunc primum Christum exstitisse, Jesum, regem,
 imaginem Dei, dilectum, filium glorificatum, pri-
 mogenitum omnis creaturæ, cum non esset prius,
 nec antea omnino existeret. Imprimis paradoxum
 illud est, incœpisse hoc Verbum, non ab annis hinc
 retro quadringentis completis : et simul in eandem
 non existentiam revolvendum, post iudicii tem-
 pus, Verbo quidem Deo demum adunito, ita ut
 præter Deum nihil quidquam existat ; carne, quam
 assumpsit, desolata et desituta a Verbo, ita ut ne-
 que Filius aliquis Dei subsistat, nec Filius hominis
 quem assumpsit. Eo autem tandem descendit abje-
 ctionis, ut Gabrielem non audiat archangelum, Dei-
 paræ manifeste et perspicue annuntiantem, de Filio
 ex illa generando, et de semine Davidis, secundum
 carnem descensuro, cum ita inquit : *Ecce concipies
 in utero tuo, et paries filium, et vocabis nomen ejus
 Jesum. Hic erit magnus, et filius Altissimi vocabi-
 tur : et dabit illi Dominus Deus thronum Davidis
 patris sui, et regnabit super domum Jacob in æter-
 num, et regni illius non erit finis* 44. Sed nec voces
 intellexit magni illius vatis Daniellis, qui eadem
 ipsa consignavit, dum spiritu Dei afflatus profatur,
 inquit : *Et ecce cum nubibus cæli Filius hominis
 adveniebat, et usque ad Antiquum ✕ dierum perve-
 nit, et delatus est ante conspectum ejus. Ipsi autem
 dabatur principatus, et honor, et regnum : et servient
 illi omnes populi, tribus, linguæ. Potestas illius est
 potestas æterna, quæ non pertransibit : et regnum
 illius non interibit* 45. Sed nec illum Isaias de sen-
 tentia deduxit, qui de regno Filii Dei interminabili,
 ad istum modum scribit : *Puer nobis natus est : Fi-
 lius quoque datus est nobis, cujus principatus super
 humeros ejus : vocabitur insuper nomen ejus, magni*

✕ Ed. Paris., pag. 33. 44 Luc. i, 31-33. 45 Dan. vii, 13, 14.

(33) Τὸν μὴ ὑφεστῶτα Λόγον. Hæc est summa accusationis Eusebianæ, de qua, in illis de Theologia M.

(34) Καὶ Ἰδοὺ μετὰ τῶν νεφελῶν. Locus est Dan. vii, 17; Ige, καὶ ὡς Υἱὸς ἀνθρώπου ἐρχόμενος. M.—infra vulgo τ. Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ὡς et ἐπὶ ὤμου τοῦ. Porro Mr. ἀντιλαμβάνεσθαι, dein ἔσται loco ἵσταται. Dein vulgo δι' οὐ ὁμοῦ et ὡμολόγησαν et

ἔλασαν et καὶ αὐτὸν μὲν, denique ἐκείνην ἐπαγγ. et γὰρ ἁγίων.

(35) Οὗ ἡ ἀρχή. Locus est Isa. ix, 6, in LXX : post ἀρχή sequitur, ἐγενήθη; sed variant ibi etiam codices. Statim in LXX legitur, δέξω γὰρ εὐφροσύνην ἐπιτόους ἀρχοντας, καὶ ὑγιῶν αὐτῷ, καὶ μετὰ τὴν. Οἱ μὲν μὴ προσείναι. Ita varie illudit humanæ fragilitati, per nefarios suos emissarios, Satana. Ἐγ-

consilii Angelus : admirabilis consiliarius : Deus A fortis : potestate præditus ; princeps pacis : Pater futuri sæculi. Adducam enim sanitatem et pacem cum illo. Magnus eris principatus ejus, et pacis ejus non erit finis. Super solium David, et super regnum ejus, ut corrigat illud, et auxilietur in iudicio et justitia, ex hoc nunc et usque in sæculum 66. Atque istis per omnia consona fuerunt, quæ Virgini Dei-patris annuntiabat Gabriel, ubi ait, regnaturum in æternum qui erat ex illa nasciturus ; *Regni ejus non erit finis. Quanta autem cum audacia Marcellus hisce testimoniis contraria scripserit et repugnans, ab ipsius scriptis edocearis licet, in quibus Filii cum deitatem, tum etiam humanitatem pernegavit, ultra omnium hæresium novitatem. Inter enim pravarum opinionum auctores, aliqui, cum Filium Dei supposuissent, neque olim existitisse, nec ante substituisse, hominem eum unum de multis statuerunt cæteris similem, adoptione tantum, natûs de mulieribus, prælatum : et eidem tamen nihilominus attribuunt honorem nunquam terminandum, et regnum in æternum duraturum. Rursus qui renuunt humanitatem ejus, supponunt exstare eum Dei Filium, Deum quoque præexistente, sed hactenus progressi sunt errabundi, et ab Ecclesia alieni. Isle vero, qui Dei Ecclesiæ tempore præsedit tam diuturno, subsistentiam Filii Dei tollit, tum cum ipsis ejus serviat altaribus. Sequæ forsân sperat vitam æternam atque immortalem consecuturum, Pontificem vero ejusdem, eadem vita privat. *Habemus etenim, secundum Apostoli effatum, Pontificem magnum, qui cælos penetravit, Jesum Filium Dei* 67. Quem neque præexistere, nec præsubsistere audeat iste affirmare, quem nec substiturum, nec cum sanctis Dei conversaturum docet, secundum promissionem factam de cælorum regno. Certo cum sancti illi omnes in corporibus immortalitate, et incorruptibilitate præditis regnum Dei cæleste possidebunt, ✕ solummodo Christum, et Christus quam assumpsit, carnem ille privat. Neque contremiscit resurrectionis nostræ ducem et originem, vitæ sempiternæ procuratorem omnibus, et causam regno suo deturbare : nec hoc solummodo, sed et vita omnimodo dejectum privare. Non aliter quam si quis oculos largiatur, lucem vero penitus amoliat, quæ est oculorum visionis per emanationem origo. Et neque tantus ille Dei angelus Gabriel : non magnus ille propheta Daniel, de quo dictum est, *Num tu Daniele sapientior es* 68 ?*

τοῦ ὄμου αὐτοῦ, καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ, μεγάλης βουλῆς ἄγγελος, θαυμαστός σύμβουλος, θεὸς ἰσχυρός, ἐξουσιαστής, ἀρχὼν εἰρήνης, Πατὴρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Ἄξω γὰρ εἰρήνην καὶ ὑγίαιν αὐτῷ. Μεγάλη ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ· καὶ τῆς εἰρήνης αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. Ἐπὶ τὸν θρόνον Δαβὶδ, καὶ ἐπὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, τοῦ κατορθῶσαι αὐτήν, καὶ ἀντιλαβέσθαι ἐν κρίματι καὶ ἐν δικαιοσύνῃ, ἀπὸ τοῦ γῆν καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. Τούτοις γοῦν σύμφωνα ἦν καὶ ἄπερ ὁ Γαβριὴλ τὴν Παρθένον εὐηγγελίζετο, εἰς τοὺς αἰῶνας βασιλεύσει τὸν ἐξ αὐτῆς, λέγων, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ μὴ ἔσεσθαι τέλος. Μάρκελλος δὲ ὄπως τούτοις ἄπασιν ἐναντία γράφειν ἐτόλμα, μάθοις ἀν ἐκ τῶν αὐτοῦ φωνῶν, δι' ὧν ὁμοῦ τὴν θεότητα καὶ τὴν ἀνθρωπότητα τοῦ Θεοῦ τοῦ Υἱοῦ ἠρνεῖτο, καινότερον ἢ κατὰ πάσαν ἄθεον αἴρσειν. Τῶν γὰρ ἑτεροδόξων οἱ μὲν μὴ προεῖναι μὴδὲ προϋπάρχειν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ φάντες, ἀνθρώπων ἕνα αὐτὸν, τοῖς λοιποῖς ὅμοιον, ὑποθέμενοι ἐξ ἀνθρώπου, υἱοθεσίᾳ τετιμημένοι αὐτὸν ἔρασαν· καὶ τοῦτο δόντες ἀθάνατον καὶ ἀτελεύτητον αὐτῷ τιμὴν καὶ δόξαν καὶ βασιλείαν αἰώνων ὡμολογήκασιν· οἱ δὲ τὸν ἀνθρώπων ἀρνησάμενοι, υἱὸν εἶναι Θεοῦ, Θεὸν προόντα, ὑπεστήσαντο. Ἄλλ' οἱ μὲν τῆς Ἐκκλησίας ἀλλέτριοι, μέχρι τοσούτου πλάνης ἦλθαν· ὁ δὲ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ τοσούτοις καθηγησάμενος χρέωνος, τὴν ὑπαρξιν ἀναίρει τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τῷ αὐτοῦ λειτουργήσας θυσιαστηρίῳ· καὶ αὐτὸν μὲν αἰωνίου καὶ ἀθανάτου ζωῆς τεύξεσθαι τάχα που πιστεύει, τὸν δ' ἀρχιερέα ταύτης ἀποστραφῆ. Ἐχομεν δὲ ἀρχιερέα μέγαν, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, διεληλυθότα τοὺς οὐρανούς, Ἰησοῦν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ὃν οὐτε προεῖναι, οὐτε προϋφεστάναι τολμᾷ λέγειν, ἀλλὰ μὴδὲ ἔσεσθαι, μὴδὲ τοῖς ἁγίοις τοῦ Θεοῦ συνεῖσθαι, κατ' αὐτὴν ἐκείνην τὴν ἐπαγγελίαν, τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας. Τηνικαῦτα γὰρ τῶν ἁγίων ἀπάντων μεθεξόντων τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας ἐν ἀφάρτοις καὶ ἀθανάτοις σώμασι, μόνον τὸν Χριστὸν, καὶ τὴν σάρκα ἣν ἀνεληφεν, ἀποστραφῆ αὐτῆς. Καὶ οὐ φρίττει τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἀναστάσεως, τὸν τῆς αἰωνίου ζωῆς τοῖς πᾶσιν αἰτίον ἐκπεσεῖσθαι τῆς βασιλείας οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς ἀποφατινόμενος· ὡσπερ ἂν εἰ τις ὀφθαλμούς μὲν διψῶ, φῶς δὲ τῆς οὐτῶν χορηγὸν ἐκλάμψῃ, ἀνέλοι. Καὶ οὐτε ὁ τοσούτος τοῦ Θεοῦ ἄγγελος Γαβριὴλ, οὐτε ὁ μέγας προφήτης Δανιὴλ, περὶ οὗ ἐλέχθη, *Μὴ σὺ σοφώτερος εἶ τοῦ Δανιὴλ* ; οὐτε ὁ τοσούτος Ἡσαίας, οὐδ' ὁ λοιπὸς τῶν προφητῶν χορὸς τοιαῦτα μὴ γράφειν, μὴδὲ φρονεῖν τὸν ἀνδοᾶ ἐπεισαν, οὐδ' αὐτοὶ Ἰουδαῖοι, παρ' οἷς ὁ

✕ Ed. Paris., pag. 34. 66 Isa. ix, 6, 7. 67 Hebr. iv, 14 ; viii, 1. 68 Ezech. xxviii, 3.

νων, ὅτι τιρὲς τῶν τοῦ Σατανᾶ ὑπηρετῶν ἐβουλήθησαν ὡμᾶς παρασσεῖν. Οἱ μὲν ὅτι Ἰησοῦς δοκῆσαι ἐγεννήθη, καὶ δοκῆσαι ἐσταυρώθη. Οἱ δὲ, ὅτι οὐκ ἔστιν υἱὸς τοῦ δημιουργοῦ. Οἱ δὲ, ὅτι αὐτὸς ἔστιν ὁ ἐπὶ πάντων Θεός. Ἄλλοι δὲ ψιλὸς ἄνθρωπος. Ἄλλοι δὲ, ὅτι σὰρξ οὐκ ἐγένεσται, etc. Ita Ignatius epistola 3, et alibi similia ; adversarias hic hæreses commemorat Eusebius. Quæ

divinitatem detrahebat concessa humanitate. Quæ humanitatem negabat data divinitate. Carpocras, hominem merum docebat. Samosatenus, Filium Dei, sed κατὰ προκοπὴν ; hominem negabant Marcion, Manichæi ; phantasticum Gnosticorum Docitæ. Marcellus ὑπαρξιν accusatur sustulisse Filii Dei : quod nemo prius erat inficiatus ; nam et Doxίται τὴν ὑπαρξιν, saltem divinam fatebantur. M.

προσδοκώμενος εἰσέτι νῦν Χριστός, ἐν Ἡλαμμένον καλεῖν εἰώθασιν, ἀγῆρω τὴν βασιλείαν καὶ θάνατον ἔξειν (36) ἐλπίζεται. Ἄλλὰ καὶ τούτων γέγονε χείρων ὁ καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν ὁμοῦ καὶ εἰς τὸ τέλος τοῦ Υἱοῦ Θεοῦ ἀστέγησαι τολμήσας, ἐνούδ' αὐτὸς ὁ θεός· Ἀπόστολος κατεδυσώπησε μὴ τοιαῦτα ἀσθεῖν, ἀντικρυς λέγων, Πιστός ὁ λόγος· εἰ γὰρ συναπεθάνομεν, καὶ συζησομεν, εἰ ἠπομένομεν, καὶ συμβασιλεύσομεν, καὶ κληρονόμους μὲν ἡμᾶς εἶσθαι τοῦ Θεοῦ, οὐ μὴν ἔλα τὸν Χριστοῦ. Κληρονόμοι γὰρ, φησί, Θεοῦ, συγκληρονόμοι δὲ τοῦ Χριστοῦ· εἰπερ συμπάσχομεν, ἵνα καὶ συνδοξασθῶμεν. Καὶ πάλιν· Εἰ δὲ ἀπεθάνομεν, φησί, σὺν Χριστῷ, πιστεύομεν, ὅτι καὶ συζησομεν αὐτῷ, εἰδότες ὅτι Χριστός, ἐγερωθεὶς ἐκ νεκρῶν, οὐκ ἔτι ἀποθήσκει· θάνατος αὐτοῦ οὐκ ἔτι κυριεύσει· καὶ αὐθις· Τὸ δὲ χάρισμα τοῦ Θεοῦ ζωὴ αἰώνιος ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. Οὐκοῦν ἡ αἰώνιος ζωὴ οὐκ ἄλλως ἡμῖν πορισθήσεται ἢ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν· καὶ ἡ ἐὰν τις ἡμῶν οὐκ ἀπλῶς ζῆσαι, ἀλλὰ σὺν αὐτῷ δοξασθῆναι, καὶ σὺν αὐτῷ κληρονομησαί, καὶ σὺν αὐτῷ βασιλεύσαι· πάντα γὰρ ἡμῖν ἐκ τῆς αὐτοῦ κοινωνίας ὑπάρξει· ὁ διδάσκει ὁ αὐτὸς φήσας· Πιστός ὁ Θεός, δι' ὃ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. Τίς δὲ ἡ κοινωνία, παρίσθησι, καὶ συνήγειρε, λέγων· Καὶ συνεκάθισεν ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἵνα ἐνδείξηται ἐν τοῖς αἰῶσι τοῖς ἐπερχομένοις τὸ ὑπερβάλλον πλοῦτος τῆς χάριτος ἐν χρηστότητι ἐφ' ἡμᾶς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Ὁ δ' αὐτὸς καὶ ταῦτα περὶ τοῦ Σωτῆρος εἰδίδασκε φάσκων· Ὁ δὲ, διὰ τὸ μένειν αὐτὸν εἰς τὸν αἰῶνα, ἀπαράβατον ἔχει τὴν ἰερωσύνην· ὅθεν καὶ σώζειν εἰς τὸ πανταεὶς δύναται τοὺς προσώπιτας δι' αὐτοῦ τῷ Θεῷ, πάντοτε ζῶν, εἰς τὸ ἐντυγχάνειν ὑπὲρ αὐτῶν. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸν Μελχισεδεκ εἰς τὸ διηνεκὲς ἱερέα μένειν ἔλεγε, διὰ τὸ ἀφομοιούμενον εἶναι τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ. Ἄλλ' ὅτι μὲν τούτοις ἅπασιν ὁ Μάρκελλος τὰναντία γράφειν ἐτόλμα μικρὸν ὑστερον παρατεθῆσθαι, νυνὶ δὲ ὅπως ἐφρόνει περὶ τοῦ μηδὲ τὴν ἀρχὴν εἶναι· μηδ' ὑπεστάται τὸν τοῦ Θεοῦ Υἱόν, θεασίμεθα πρότερον.

letur Filio Dei. Hisce tamen omnibus ausum fuisse Marcellum contraria plane mandare litteris, paulo post proponetur cuicumque intuendum. In presenti autem despiciendum nobis prius est, quam fovebat ille sententiam, de Filio Dei non existente ab initio nec sortito subsistentiam.

✱ Ed. Paris., pag. 35. ⁶⁹ II Tim. II, 11, 12. ⁷⁰ Rom. VIII, 17. ⁷¹ Rom. VI, 8, 9. ⁷² Ephes. II, 8. ⁷³ I Cor. I, 9. ⁷⁴ Ephes. II, 6, 7. ⁷⁵ Hebr. VII, 24, 25.

(36) Καὶ θάνατον ἔξειν. Inno θάνατον, nempe regnum, ut requirit sensus. Et Judæi suo etiamnum expectato Messie attribuebant, quem hominem de homine temporalem principem, μετὰ μεγάλης φαντασίας et δυνάμεως regnaturum, ab Elia ungendum, sui ignorantem ante unctionem: aliis incognitum, debiterant. Vide Justin. Martyrem *Contra Judæum Tryphonem*. Nusquam vero memini legisse, a Judæis Messiam suum Elimmenon appellatum, nisi apud ipsum hunc nostrum Euseb. lib. IV *Demonstrat. ev.* pag. 110, Διόπερ Χριστὸν καὶ Ἡλαμμένον τὸν αὐτῆς

A non talis tantusque vates Isaias: non prophetarum consensus persuadere huic homini potuere, quo minus hæc scriberet, et opinaretur. Imo ne quidem Judæi ipsi, apud quos, qui adhuc quidem expectatur Christus, quem illi *Elimmenon* appellare solent, creditur habiturus regnum non deserturum, aut mortem ipse obiturus. Longe quidem istis deterior est qui non veretur impietatem fovere, cum de initio Dei Filii, tum de fine. Quem non potuit divinus Apostolus inflectere, ne eo usque prorumperet impietatis, dum ita loquitur: *Fidelis hic sermo est, si cum illo mortui simus, una cum illo vivemus: si sufferamus et conregnabimus*, ⁶⁹. Et hæredes quidem nos futuros Dei docet, non tamen sine Christo. *Hæredes, inquit, Dei: cohæredes autem Christi, si compatiamur, ut quoque conglorificemur* ⁷⁰. Et rursus: *Si mortui sumus, inquit, cum Christo, credimus quod vivemus una cum illo; scientes quod Christus de mortuis suscitatus, non ulterius moritur, mors adhuc illi non dominabitur* ⁷¹: et iterum: *Donum vero Dei est vita æterna, in Jesu Christo Domino nostro* ⁷². Vitam igitur æternam non aliunde consequemur, quam per Christum Jesum Dominum nostrum. Et spes illa nos foveat, non solum quod vivemus, sed quod etiam cum illo una glorificabimur, et hæreditatem una consequemur, et cum eo simul conregnabimus. Omnia enim nostra nobis proveniunt ab illa, quam habemus cum eo, in communionem: quod docet ipse Paulus ubi ait: *Fidelis Deus est, per quem vocati estis ad communionem Filii sui, Jesu Christi Domini nostri* ⁷³. Quænam vero illa sit communio docet. *Et suscitavit, ait, et sedere fecit illum a dextris, una secum in caelestibus in Christo Jesu, ut ostendat in venturis olim sæculis superabundantes divitias gratiæ, in bonitate erga nos in Christo Jesu* ⁷⁴. Idem et de Servatore eadem docuit ubi inquit: *Qui, quod maneat in æternum, immutabile habet sacerdotium: unde et servare omnes potest qui accedunt per illum ad Deum, semper vivens, in eum finem, ut pro nobis intercedat* ⁷⁵. ✱ Quin et Melchisedec mansurum sacerdotem in æternum confirmat, eo quod assimiletur Filio Dei.

Χρίσεως μέτοχον ἀποκαλοῦσι. Et sic hoc loco in textu quoque scribendum; et pro illo Elimmenon in versione Unctum reponere. Erudite autem et pie disputat ad finem capitis, de æterna subsistentia, regno perpetuo Filii Dei Eusebius, quod Marcellus vel sustulit, vel sustulisse ab eo signetur. M.—Supra vulgo Ἡλαμμένον. dein vulgo καὶ εἰς τ. ἀ. ὁμοῦ om. Porro vulgo συμπάσχομεν et ἀπλῶς ζῆσαι et π. γὰρ ἡμῶν; dein κοιν. συνίστησι et συνήγ. φησὶν καὶ συνεχ. ἐκ θεσβίων. — Paulo post vulgo τὸν ὑπερβάλλοντα πλοῦτον.

CAP. II.

*Quæ fuerat Marcelli sententia de Verbo in Deo
existentis.*

In eos postquam insultaverat qui Dei Filium
vere filium existisse vivum arbitrabantur, suam
ipsius opinionem profert totidem syllabis in hunc
modum comprehensam : [R. XLII, coll. p. 116, D] :
« Quamobrem priusquam descenderet, et de Vir-
gine nasceretur, Verbum erat solummodo. Nam
« quid aliud erat priusquam nostram carnem assu-
meret humanam, id quod descendit in temporibus
« novissimis, quemadmodum ipse scribit ; et id
« quod de Virgine nascebatur nihil aliud erat præ-
ter quam Verbum ? » Pergens deinceps ait, æternum
fuisse et ingentum quoque definit. Scribit
autem [R. XLVIII, coll. p. 116, D] : « Quocirca
« et consensum audis Spiritus sancti, quo per multas
« et differentes personas, æternitati verbi testimo-
nium perhibetur. » Et per hoc ipsum, incipit
quidem ab æternitate verbi, hoc modo : *In principio
erat Verbum : et Verbum erat apud Deum : et Deus
erat illud Verbum* ⁷⁶. Ita tribus testimoniis se invi-
cem consequentibus Verbi vult docere æternitatem.
Post cætera subjungit [R. XLIII, coll. p. 81, D] :
« Prius certe quidem, ut sæpenumero dixi, nihil
« aliud erat Verbum. » Et adjungit quod nec imago
fuit Dei invisibilis, inquires : [R. LXXXII, coll.
p. 24, B. 47, A] « Quocirca manifestum quidem
« est, quod Verbum ante nostri corporis susce-
ptionem, ne quidem imago Dei fuerat invisibilis. »
Et rursus post alia subinfert idem : [R. XLIX, coll.
p. 104, A] « Quid erat igitur hoc quod descendit
« ante incarnationem ? Omnino certe Spiritus fuit,
« si quid enim aliud dicturus est aliquis, non hoc
« dabit qui ad Virginem locutus est ad hunc mo-
« dum angelus : *Spiritus sanctus superveniet in te* ⁷⁷ :
« si autem Spiritum fuisse asserat, audi dicentem
« Servatorem : *Spiritus Deus est* ⁷⁸ ; ubi cum li-
quidissimo constat Servatorem ✕ de Patre locu-
tum fuisse, Deus est spiritus, » convictus tene-
tur Marcellus existimasse, ipsum Patrem fuisse
incarnatum. Cum sententiam adhuc apertius effert,
ad hunc modum scribens : [R. XXXIX, coll. p. 116,
D] « Discat igitur, Verbum Dei advenisse : non, ut
« illi volunt, Verbum catachrestice appellatum, sed
« revera qui existebat Verbum. » Addit iterum et
ista antedictis : « Quod si de spiritu disquisitio insti-
tuatur sola, unum atque idem, nec injuria, cum

✕ Ed. Paris., pag. 36. ⁷⁶ Joan. 1, 1. ⁷⁷ Luc. 1, 35. ⁷⁸ Joan. 14, 24.

(37) Vulgo, επισκέψας.

(38) Καὶ αὐτὸς γέγραψε. Quis autem iste ? certe
Marcellus, cujus opinio, diversæ ῥήσεις hic recen-
sentur, sed interim tamen hæc sunt ἀσύστατα. (Αὐ-
τὸς Asterius R., qui infra τῶπων loco προσώπων
coni.) Statim : forte αἰδίων λέγει, καὶ ἀγέννητον
αὐτόν. Quod negabat Eusebius Arianus, mox οὐδὲν
ἕτερον ἢ Λόγος ἦν, et οὐ συγχωρήσει. M.

(38*) Vulgo μαρτυρησας et deim ἐπὶ ἀλλήλαις et
πρότερον μὲν γ. et ἕτερον ὁ Λόγος ; porro vulgo συ-

A

ΚΕΦ. Β.

*Ὅπως Μάρκελλος ἐρρόρει περὶ τοῦ ἐν τῷ Θεῷ
Λόγου.*

Ἐπισκέψας (37) τοὺς εἰρηκῶσι τὸν Ἰϋδὸν τοῦ Θεοῦ ἀλη-
θῶς υἱὸν εἶναι ζῶντα καὶ ὁραστῶτα, τὴν ἑαυτοῦ δόξαν
φανερὰν καθίστησιν αὐταὶ συλλαβαὶ γράφων οὕτως :
« Οὐκοῦν πρὸ μὲν τοῦ καταθεῖν, καὶ διὰ τῆς Παρθένου
« τεχθῆναι, Λόγος ἦν μόνον. Ἐκαὶ εἰ ἕτερον ἦν,
« πρὸ τοῦ τὴν ἀνθρωπίνην ἀναλαβεῖν σάρκα, τὸ κατα-
« θῆν ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν, ὡς καὶ αὐτὸς γέγραψε,
« (38) καὶ τὸ γεννηθῆν ἐκ τῆς Παρθένου οὐδὲν ἕτερον
« ἢ ὁ Λόγος. » Εἶτα προῖόν ἐξῆς, αἰδίων αὐτόν λέγει,
ἀγέννητον αὐτόν οὕτως ὀριζόμενος. Γράφει δὲ οὕτως :
« Ἀκούεις τοίνυν τῆς συμφωνίας τοῦ ἀγίου Πνεύμα-
« τος διὰ πολλῶν καὶ διαφόρων προσώπων, τῆ τοῦ
B « Λόγου μαρτυρούσης (38*) αἰδιότητι. » Καὶ διὰ τοῦτο
ἀρχεται μὲν ἀπὸ τῆς αἰδιότητος τοῦ Λόγου. Ἐν ἀρχῇ
ἦν ὁ Λόγος, λέγων, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν,
καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Τρισὶν ἐκαλλήλαις μαρτυρησας
χρῶμενος, τὴν αἰδιότητα τοῦ Λόγου δεικνύουσι βούλη-
ται. Καὶ μεθ' ἕτερα ἐκπέλει : « Πρότερον γὰρ ὡσεπ
« πολλάκις εἶπον, οὐδὲν ἕτερον ὁ Λόγος ἦν. » Καὶ
προστίθουσιν, οὐκ οὐδὲν εἰκὼν ἦν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου,
φάσκων : « Οὐκοῦν πρόβηλον, οὐκ οὐκ τῆς τοῦ ἡμετέ-
« ρου σώματος ἀναλήψεως ὁ Λόγος καθ' ἑαυτόν, οὐκ
« ἦν εἰκὼν τοῦ ἀοράτου Θεοῦ. » Καὶ αὖθις μεθ' ἕτερα
ἐπιφέρει : « Τί τοίνυν ἦν τὸ καταθεῖν τοῦτο, πρὸ τοῦ
« ἐνανθρωπήσαι ; Πάντως που, φησὶ, Πνεῦμα. Εἰ
« γὰρ τί παρὰ τοῦτο ἰθέλοι λέγειν, οὐ συγχωρήσει
« αὐτῷ, ὁ πρὸς τὴν Παρθένου εἰρηκῶς ἀγγελος :
C « Πνεῦμα ἄγιον ἐκαλεῖσθαι ἐπὶ σέ. Εἰ δὲ Πνεῦμα
« εἶναι φησὶ, ἀκουε τοῦ Σωτῆρος λέγοντος, Πνεῦμα
« ὁ Θεός. Σαφῶς ἐνετύθεν τοῦ Σωτῆρος περὶ τοῦ
« Πατρὸς εἰρηκῶτος : Πνεῦμα ὁ Θεός, ἐλέγγαται
Μάρκελλος αὐτόν τὸν Πατέρα ἐνηθρωπηκεῖναι (38*)
εἰπών. Ὁ δ' εἶτι μᾶλλον φύσισμαίται, γράφων ὕδα :
« Καὶ μανθανέτω τοίνυν Θεοῦ Λόγον ἐληλυθέναι, οὐ
« Λόγον καταχρηστικῶς ὀνομασθέναι, ὡς αὐτοὶ φα-
« σιν, ἀλλ' ἀληθῶς ὄντα Λόγον. » Καὶ αὖθις προστί-
θησι ταῦτα τοὺς εἰρηκῶσι : « Εἰ μὲν γὰρ ἡ τοῦ πνεῦ-
« ματος ἐξέτασις γίγνοιτο μόνη, ἐν καὶ ταῦτόν εἰκότως
« εἶναι τῷ Θεῷ φαίνοντο : εἰ δὲ ἡ κατὰ σάρκα προσθήκη
« ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος ἐξετάζοιτο, ἐνεργεῖτ' ἡ θεότης μόνη
« πλατύνεσθαι δοκεῖ : ὥστε εἰκότως μόνος ὄντως ἐστὶν
D « ἀδιαίρετος. » Καὶ εἶτι μᾶλλον τοῦτο κατασκευάζει δι'
ὧν ἐν τοῖς ἐξῆς οὕτως γράφει : « Τὸ μὲν οὖν πρὸ τῶν
« αἰώνων αὐτόν γεγενῆσθαι φησὶ ἀκολούθως εἰρηκῶ-
« ναι δοκεῖ : γέννημα γὰρ τὸ προελθὸν τοῦ προμένου

χωρήσαι εἰ φησὶν εἰ εἰρηκῶτος πν. εἰ Πατὴρ δὲ λέ-
γοντος.

(38*) Ἐνηθρωπηκεῖναι. Hoc certe illi ascribitur,
ut fuerit Praxæ, et Patropassianorum ἀποφύδας, sei-
licet quia Λόγον æternum asserit : Spiritum fuisse
docet, hoc est Deum. Quasi solus Pater foret Spiritus,
hoc est Deus, quæ erat mens Eusebiana. M. —
Mox vulgo ἀλλ' ἀληθῶς εἰ εἰκότως μόνος παρήλη-
πται. Deim τοῦτον μὴ εἶναι εἰ ἀνθρ. φύσεως conii. R.
εἰ τὸν Θεὸν Θεοῦ Α. Μρ.

ε γίνεταί Πατρός. Θάταρον δ' οὐκ ἔτι ὑγιῶς οὐδ' εὐ-
 ε σεβῶς αὐτῷ παρεληφται. Τὸ γὰρ μὴ Λόγον εἶναι
 ε φῆσαι τὸν ἐξ αὐτοῦ προελθόντα, καὶ τοῦτον εἶναι τὸν
 ε τῆς γεννήσεως ἀληθῆ ἐρόπον, ἀλλ' ἀπλῶς Ὑἱὸν μόνον,
 ε ἔμφασίν τινα τοῖς ἀκούουσιν ἀνθρωπίνης βέβαιος παρ-
 ε ἔχειν εἰσθε. » Καὶ ἐν τούτοις μὲν γυμνῇ τῇ κεφαλῇ
 ε τὸν μὲν Ὑἱὸν ἠρνήσατο, ψιλὸν δὲ Λόγον, ὥσπερ τινα
 ε προστακτικῶν τῶν ποιητέων εἰσάγων, δὴλὸς ἐστὶν ἐξ ὧν
 ε ἐπιφέρει λέγων· « Ὅν οὕτω πλοῦσι αἱ θεῖαι κηρύττουσι
 ε Γραφαί. Δαδὶδ μὲν γὰρ περὶ αὐτοῦ λέγει· Τῷ Λόγῳ
 ε Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερωθήσαν· αὐδὶς δὲ, Αὐτός
 ε ἐξασπασταλεὶ τὸν Λόγον αὐτοῦ καὶ λάσεται αὐτοῦς·
 ε Σαλομὼν δὲ· Ζητήσουσι με κακοὶ, καὶ οὐχ εὐρήσου-
 ε σιν. Ἐμίσησαν γὰρ σοφίαν τὸν δὲ Λόγον Κυρίου
 ε οὐ προελλοῦτο. Ἡσαίας τε, Ἐκ γὰρ Σιών ἐξελεύ-
 ε σεται, ἔφη, νόμος καὶ Λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσα-
 ε λήμ. Καὶ αὐδὶς Ἱερεμίας· Ἐσχύνθησαν σοφοί, B
 ε φησὶ, καὶ ἐαποθήσαν, καὶ ἐάλωσαν, δεῖ τὸν Λόγον
 ε τοῦ Κυρίου ἀπεδοκίμασαν καὶ Ὁσὴε ὁ προφή-
 ε τῆς· Ἐμίσησαν ἐν κύλαις ἐλέγχοντα, καὶ Λόγον
 ε θεῶν ἐδδελύξαντο. Μιχαίας τε ὁμοίως καὶ αὐτὸς
 ε περὶ τοῦ Λόγου μνημονεύων ἔφη· Ἐξελεύσεται νόμος
 ε καὶ Λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ. » Τοσαῦτα συν-
 ε φωνῶν περὶ τοῦ προστακτικοῦ Λόγου ῥητὰ Μάρκελλος,
 ε τοιοῦτόν τινα εἶναι φησὶ καὶ τὸν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεὸν
 ε Θεὸν Λόγον. Διὸ ἐπάγει φάσκων· « Ὁ δ' ἱερὸς ἀπό-
 ε στολὸς τε καὶ μαθητῆς τοῦ Κυρίου Ἰωάννης, σα-
 ε φῶς καὶ διαβρήδην ἐν ἀρχῇ τοῦ Εὐαγγελίου διδά-
 ε σκων, ὡς ἀγνοούμενον ἐν ἀνθρώποις πρότερον
 ε Λόγον αὐτὸν τοῦ παντοκράτορος ὀνομάζων, οὕτως
 ε ἔφη· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν
 ε πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Οὐ μίξ C
 ε μαρτυρίᾳ χρώμενος τὴν ἀδιότητα τοῦ Λόγου ση-
 ε ραίνει. » Καὶ προστίθει τούτοις ἐπιλέγων (39)
 ε ἐξῆς, « Ἰν' ἐν μὲν τῷ φῆσαι, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος,
 ε θεῖον, δυνάμει ἐν τῷ Πατρὶ εἶναι τὸν Λόγον· Ἐν
 ε ἀρχῇ γὰρ ἀπάντων τῶν γεγονότων ὁ Θεός, ἐξ οὗ τὰ
 ε πάντα· ἐν δὲ τῷ· «Καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν,»
 ε ἐνεργεῖα πρὸς τὸν Θεὸν εἶναι τὸν Λόγον· πάντα γὰρ
 ε ἐ' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν.
 ε Ἐν δὲ τῷ Θεὸν εἶναι τὸν Λόγον εἰρηκέναι, μὴ
 ε διαίρειν τὴν Θεότητα· ἐπειδὴ ὁ Λόγος τὸ ἐν αὐτῷ,
 ε καὶ οὕτως ἐν τῷ Λόγῳ· Ἐν ἑμοὶ γὰρ, φησὶν, ὁ
 ε Πατήρ, κἀγὼ ἐν τῷ Πατρὶ. » Καὶ ἔτι τούτοις προσ-
 ε τίθεισιν, ἀπογυμνῶν τὸν ἴδιον νοῦν, δι' ὧν ἐξῆς
 ε ἐπάγει λέγων· « Ὁ τοίνυν ἱερὸς ἀπόστολὸς τε καὶ μα-
 ε θητῆς τοῦ Κυρίου Ἰωάννης, τῆς ἀδιότητος αὐτοῦ D
 ε μνημονεύων ἀληθῆς ἐτίγνετο τοῦ Λόγου μάρτυς,
 ε Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, λέγων, καὶ ὁ Λόγος ἦν
 ε πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος· οὐδὲν
 ε γενέσθαι ἐναυθα μνημονεύων τοῦ Λόγου, ἀλλ'
 ε ἐπαλλήλους τρισὶ μαρτυρίας χρώμενος, ἐδεδόλου
 ε ἐν ἀρχῇ τὸν Λόγον εἶναι. » Καὶ προστίθει τούτοις
 ε λέγων· « Τὴν μὲν κατὰ σάρκα οἰκονομίαν τῷ ἀν-

A « Deo videbitur esse. Quod si illa additio, secundum
 ε carnem disquisitio, de Servatore adjiciatur, opera-
 ε tione divinitas sola videbitur dilatari, ut merito
 ε quidem unitas sit indivisibilis. » Vehementius adhuc
 ε hoc idem conatur astruere in iis quae deinceps ita
 ε scribit : [R. XXXI, coll. p. 112, A] *Dicere idcirco,*
 ε *illum ante saecula generatum fuisse, videtur de neces-*
 ε *saria dici consequentia. Nam quod procedit, geni-*
 ε *tum est, patris a quo exit. Alterutrum non sano*
 ε *modo, nec conjuncto cum pietate ab illo sumitur.*
 ε *Non enim verbum esse illud, dicere, quod ab eo pro-*
 ε *cedit : et hunc esse generationis verum modum : sed*
 ε *simpliciter Filium solum, solet quidem iis qui illud*
 ε *audiunt emphasin quamdam et apparentiam exhibere*
 ε *humanae visionis. In istis, sine omni integumento*
 ε *negavit filium, eundem vero constat illum introduce-*
 ε *re nudum tantum Verbum, faciendarum rerum*
 ε *mandatorium : id quod liquet ex adjectis : « Quem ad*
 ε *hunc modum omnes Scripturae praedicant : David*
 ε *« siquidem de illo inquit 79, Verbo Domini, stabiliti*
 ε *sunt caeli : et secundo, Ipse emittet verbum, et sa-*
 ε *nabit eos 80. Salomon autem : Quarent me impii,*
 ε *nec invenient. Odio etenim habuerunt sapientiam :*
 ε *Verbum vero Domini non elegerunt 81 ; et Isaias :*
 ε *Nam de Sion egredietur lex : et Verbum Domini de*
 ε *Jerusalem 82 ; et Jeremias : Pudefacti sunt, inquit,*
 ε *sapientes, timore concussi, capti sunt, quia Verbum*
 ε *Domini abjecerunt 83. Et propheta Osee : Oderunt*
 ε *in portis reprehendentem : et Verbum sanctum ab-*
 ε *ominati sunt 84. Similliter et Michaeas mentionem*
 ε *Verbi faciens, ait : Egredietur lex, et Verbum Do-*
 ε *mini ex Jerusalem 85. » Tot et tanta ubi coacervavit*
 ε *de Verbo mandatorio Marcellus testimonia, ejusmo-*
 ε *di quoque asserit existitisse et Verbum illud quod*
 ε *apud Deum, Deus exstabat ab initio. [R. XLVI,*
 ε *coll. p. 118, C, 144, A.] Quocirca subinfertinquens :*
 ε *Sanctissimus apostolus et discipulus Domini Joannes*
 ε *exsertim docens apertissime in principio sui Evan-*
 ε *gели Verbum, velut prius inter homines ignoratum,*
 ε *Dei omnipotentis nominatum compellat, inquitus,*
 ε *✠ « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud*
 ε *Deum, et Deus erat illud Verbum 86. Non unico*
 ε *contentus testimonio, Verbi significat aeternitatem. »*
 ε *[R. XLVII coll. p. 118 D.] Quibus subinfert statim,*
 ε *ut in eo quod affirmat, In principio erat Verbum,*
 ε *ostendere posset, potentia esse in Patre suo Ver-*
 ε *bum. Erat enim in principio rerum omnium Deus,*
 ε *de quo omnia. In eo quod ait, Et Verbum illud erat*
 ε *apud Deum, Verbum existitisse docet apud Deum*
 ε *actu. Nam per illum omnia fiebant, et sine illo*
 ε *stiebat nihil quod factam fuit ; in eo quod dicitur*
 ε *Deum esse illud Verbum, divinitatem non didicit*
 ε *quod Verbum esset, id quod in illo erat, et ille in*
 ε *Verbo. In me enim, inquit, Pater, et ego in Patre 87. »*

✠ Ed. Paris., pag. 37. 79 Psal. xxxii, 6. 80 Psal. cxi, 20. 81 Sap. xiii, 6, 7. 82 Isa. li, 3. 83 Jer. vii, 9. 84 Amos. v, 10. 85 Mich. iv, 2. 86 Joan. i, 1. 87 Joan. x, 38.

(39) Vulgo οὕτως; infra vulgo δι' ὧν ἐξῆς ἐπιγγέλλει λέγων· ἱερὸς· εἰ γεννήσεως εἰ ἐπαλλήλας.

Addit ad ista revelans suam ipsius mentem, dum
 prosecquitur: [R. XXVIII] « Sanctus apostolus et
 « discipulus Domini Joannes, aeternitatis ipsius
 « mentionem faciens, verissimus adest testis de
 « Verbo, *In principio, inquit, erat Verbum: et
 « Verbum erat apud Deum: et Deus erat Verbum.*
 « Generationis Verbi nulla hic mentio: tantam
 « tribus continuo se sequentibus testimonii usus,
 « confirmat illud, Verbum in principio existisse. »
 Adjungit istis porro: [R. LXI] « Dispensationem
 « secundum carnem, homini scimus convenire:
 « aeternitatem vero secundum spiritum Patri cre-
 « dimus adiutam. » Accedunt eisdem in processu:
 [R. LXIV coll. p. 107 B] « Quod si ipsemet hoc
 « affirmet, inquit, *Ego de Patre exivi, et venio* ⁹⁹,
 « et rursus, *Verbum quod auditis non est meum,*
 « *sed Patris qui misit me* ¹⁰⁰; et, *Omnia quae Pater*
 « *habet mea sunt* ¹⁰¹; manifestam est illud non
 « infuria dici, *In me Pater est, et ego in Patre* ¹⁰²: ut
 « in Deo subsistat Verbum illud, a quo hoc pro-
 « fertur. In Verbo autem illo Pater, quoniam Patris
 « potentia, Verbum est. Testis enim fide dignus,
 « cum Dei potentiam, et sapientiam Dei nomina-
 « vit. Non propter illam exactissimam consonan-
 « tiam, in omnibus verbis et operibus, ut Asterius
 « visum, Servator dixit, *Ego et Pater unum*
 « *sumus* ¹⁰³, verum ideo quod sit impossibile vel
 « Verbum dividere a Deo, vel Deum a Verbo sepa-
 « rare. Cum vero propter illam omnimodam conso-
 « nantiam Asterius putet Servatorem locutum ad
 « istum modum, nec animum ad secundam conso-
 « nantiam advertens, veritatem voluit ediscere, ne-
 « cesse est ut illum commonefaciam, docere Scri-
 « pturam expressissime, videri saltem aliquando in-
 « consonantiam esse. Quamvis erat enim sub pas-
 « sionali tempore consonantia, cum diceret: *Pater,*
 « *si possibile est, transeat iste calix?* et inferret:
 « *verumtamen, non ut ego volo, sed ut tu* ¹⁰⁴. Equi-
 « dem non erat consonantis dicere, imprimis,
 « *Transeat iste calix.* Nec cum consonantia quid-
 « quam habere commune videtur, quod sequitur:
 « ✕ *Non mea voluntas, sed tua fiat, Pater.* Audis
 « autem, quod prima quidem facie littera denotet
 « inconsonantiam: Illo volente, hoc non volente:
 « Voluisse namque patrem, patet ex eo, quod fac-
 « tum fuit illud quod volebat: Non voluisse filium,

« ἑρῶν διαφέρειν γινώσκωμεν τὴν δὲ κατὰ πνεῦμα
 « ἀδιόρητα ἠγνώσθαι τῷ Πατρὶ πεπιστεύκαμεν. »
 « Τοῦτοις προῶν ἐξῆς ἐπιλέγει ταῦτα: « Εἰ οὖν ἀ-
 « τὸς λέγει ταῦτα, (40) Ἐγὼ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλ-
 « θον, καὶ ἦκα· καὶ αὐθις· Ὁ Λόγος, ὃν ἀ-
 « κούετε, οὐκ ἔστιν ἐμὸς, ἀλλὰ τοῦ κέκμηκετός
 « με Πατρὸς· καὶ, Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ ἐμὰ
 « ἐστι, ὅθλον, ὅτι ἐκείτως κἀκίνο ἔλαγεν· Ἐ-
 « ἐμοὶ ὁ Πατήρ, κἀγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, ἕνα ἐν Θεῷ
 « μὲν ἢ ὁ Λόγος, ὁ τοῦτο λέγων, ἐν δὲ τῷ Λόγῳ ὁ Πα-
 « τήρ· ὅτι δύναμις τοῦ Πατρὸς ὁ Λόγος. Θεοῦ γὰρ
 « αὐτὸν δύναμιν, καὶ Θεοῦ σοφίαν ἀξιώσιμος εἶρηκα
 « μάρτυς. Οὐ διὰ τὴν ἐν ἅπασιν ὄν λόγους τε καὶ
 « ἔργους ἀκριβῆ συμφωνίαν, ὡς Ἀστέριος ἔφη, ὁ
 « Σωτήρ λέγει, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἑσμέν, ἀλλὰ
 « διότι ἀδύνατόν ἐστιν, ἢ Λόγον Θεοῦ ἢ Θεὸν τοῦ ἑο-
 « τοῦ μερίζεσθαι Λόγου. Ἐπὶ εἰ διὰ (41) τὴν ἐν
 « ἅπασι συμφωνίαν τοῦτο τὸν Σωτήρα εἰρηκέναι
 « Ἀστέριος οἰεῖται, καὶ μὴ τῇ δευτέρῳ οἰκονομίᾳ
 « προσέχων, τάληθὲς μαθάνειν ἐθέλει, ἀναγκασθὲν
 « ἐστὶν ὑπομνησθαι αὐτὸν, πῶς ἐνίστε, τὸ κατὰ τὴν
 « σὴν φαινόμενον ἀσυμφωνίαν ἐστὶν ἰδεῖν. Ὁδὴ γὰρ
 « ἡμᾶς τὰ ῥητὰ διδάσκει. Ποία γὰρ ἐν καιρῷ τοῦ
 « πάθους συμφωνία τοῦτο λέγοντος· Πάτερ, εἰ ὁ-
 « ρατὸν, παρελθέτω τὸ ποτήριον τοῦτο, ἐπιφέρου-
 « τος δὲ κἀκίνο, Πλὴν μὴ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς
 « σὺ; Ὁ συμφωνούτος γὰρ ἦν πρῶτον μὲν τὸ λέ-
 « γειν, Παρελθέτω τὸ ποτήριον τοῦτο, οὐδὲν δὲ ἐχέ-
 « μενον συμφωνίας καὶ τὸ ἐπιφερόμενον εἶναι ὁμοῦ.
 « Λέγει γὰρ, Μὴ τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ ὄν γενέσθαι,
 « Πάτερ, θέλημα. Ἀκούεις ὅπως ἀσυμφωνίαν κατὰ
 « τὸ φαινόμενον ἐηλοῦ τὸ γράμμα, τοῦ μὲν θέλοντος,
 « τοῦ δὲ μὴ θέλοντος. Ὅτι μὲν γὰρ ἐβούλετο ὁ Πα-
 « τήρ, ὅθλον ἀρ' ὦν ὁ ἐβούλετο γέγονεν· ὅτι δὲ οὐκ
 « ἐβούλετο ὁ Υἱὸς, ὅθλον δι' ὦν παρατεῖται. Καὶ
 « αὐθις, Ὁ ἤρω, φησὶ, τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ
 « τὸ θέλημα τοῦ κέκμηκετός με Πατρὸς. Πῶς
 « οὖν διὰ τὴν ἐν ἅπασι συμφωνίαν τὸν Σωτήρα εἰρη-
 « κέναι φησὶν, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἑσμέν; »
 « Καὶ μετὰ βραχία ἐπιλέγει· « Πῶς συμφωνίαν
 « ἔχειν πρὸς τὸν Πατέρα ὁ Υἱὸς δύναται, ἢ ὁ Πατήρ
 « πρὸς τὸν Υἱόν, τοῦ Υἱοῦ Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πα-
 « τήρ, ἐμὰ ἐστι, λέγοντος; Ἀντικρυς γὰρ κλεου-
 « κτούτος ἦν τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα, τοῦ λέγοντος,
 « Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ ἐμὰ ἐστι. « Τούτου
 « γὰρ χάριν παρὲς τὸ, Πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ

✕ Ed. Paris., pag. 38. ⁹⁹ Joan. xvi, 27, 28. ¹⁰⁰ Joan. x, 30. ¹⁰¹ Matth. xxvi, 39.

¹⁰² Joan. xiv, 24. ¹⁰³ Joan. xvi, 15. ¹⁰⁴ Joan. x, 38.

(40) Ἐγὼ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον, καὶ ἦκα. Hoc ubi dictum sit a Servatore, nescio; Joan. xvi, 27, legitur, ἐξῆλθον παρὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ ἐλήλυθα εἰς τὸν κόσμον. Ille μάρτυς ἀξιώσιμος, Paulus est, I Cor. i, 24. M. — Porro μένη πρῶ μὲν ἢ Ἰπρ.; dein vulgo ἢ Λόγον Θεοῦ ταυτοῦ μερ.

(41) Ἐπὶ εἰ διὰ. Imo legendum, ἐπὶ εἰ διὰ τὴν [ἐπὶ εἰ διὰ ex rodd. reposui]; nota est hæc Ariano-rum interpretatio unitatis, Patris et Filii, de voluntate non natura aut essentia accipientium illud. Ego et Pater unum sumus (Joan. x, 30), τῇ δευτέρῳ οἰκονομίᾳ, est τῇ ἐν δευτέρῳ, sed forte legendum

κἀν μὴ τῇ δευτέρῳ, etc., πῶς ἐνίστε κατ' ἀσὴν, φαινόμενῃ ἀσυμφωνίαν ἐστὶν ἰδεῖν; vult Asterius in omnibus ubique συμφωνίαν voluntatis summam apparuisse. Imo non inquit Marcellus. Erat quedam ἀσυμφωνία in passione declinanda, voluntatis nempe humanæ, a divina, conditionatæ, ab absolute. Locus est Joan. x, 30, celebratissimus per cortamina Catholicorum veterum et recentiorum. Vide doctissimum Maldonatum. M.—Deis vulgo τὸν Σωτ. εἶρ. et ἐθέλοι; porro mss. ἰσ. κατὰ τὸ φαινόμενον ἀσυμφ.; vulgo dein ἐστὶν ἰδεῖν.

« κοινά ἔστιν εἰπαίν, Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ Α
 « ἐμὰ ἔστιν ἔφη. Καίτοι οὐκ ἦν υἱὸν τοῦ συμφω-
 « νούτος οὕτω λέγειν, ἀλλὰ, « Πάντα ὅσα ἔχει ὁ
 « Πατήρ, κοινά ἔστιν. » Εἰ γὰρ αἱ τῶν Ἀποστόλων
 « Πράξεις, τὴν τῶν τηλικαῦτα προσιόντων τῇ πίστει
 « συμφωνίαν ἐπαινοῦσαι, « Πάντα ἦν αὐτοῖς κοινά
 « ἔφασαν, καὶ ἐπ' ἀνθρώπων, τῶν συμφωνεῖν δυνα-
 « μένων, κοινά εἶναι πάντα νομίζειν ὀφειλόντων,
 « (42) πόσω μᾶλλον ἴδει τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν
 « κοινωνίας μετέχειν, εἰς δύο ὑποστάσεις διηρημέ-
 « νους; Νυνὶ δὲ ἐν μὲν τῷ λέγειν, Πάντα ὅσα ἔχει
 « ὁ Πατήρ, ἐμὰ ἔστι, πλεονεκτῶν ὁ Υἱὸς τὸν Πατέρα
 « φαίνεται· ἐν δὲ τῷ φάσκειν, μηδὲ τοῦ ταυτοῦ Λό-
 « γοῦ Κύριον εἶναι, ἀλλὰ καὶ τούτου τὸν Πατέρα,
 « (Ὁ γὰρ Λόγος ὃν ἀκούετε, φησὶν, οὐκ ἔστιν
 « ἐμὸς, ἀλλὰ τοῦ κέκμηκετός με Πατρός) ἀφαι- Β
 « ρεῖσθαι τὸν Πατέρα τὰ ἴδια τοῦ παιδὸς δείκνυσιν.
 « Ἐκάτερα δὲ κατὰ τὴν Ἀστερίου οἴησιν οὐκ ἀκο-
 « λούθως εἰρημμένα φαίνεται. Ἐδει γὰρ τὸν συμφω-
 « νούτα μὴ τὰ ἐτέρῳ προσόντα παρασπᾶσθαι δι-
 « καια, πλεονεκτικὸν γὰρ τοῦτό γε, ἀλλὰ τὰ ἐκατέ-
 « ρω προσόντα κοινά εἶναι νομίζειν. Ὡστε, ὅταν μὲν
 « εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἀποβλέπωμεν σάρκα, οὐχ
 « ὡσπερ Ἀστέριος γέγραπεν, οὕτως εὐρήσομεν εἰ-
 « ρηκότα τὸν Σωτῆρα· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐσ-
 « μεν· εἰ γὰρ τοῦτ' ἦν, πάντως ἀν ἔφη· Ἐγὼ καὶ
 « ὁ Πατήρ ἐν ἅπασι πρὸς ἀλλήλους συμφωνοῦμεν.
 « Νυνὶ δὲ, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐσμεν, ἔφη. Οὐ
 « γὰρ διὰ τὴν ἐν ἅπασιν λόγους τε καὶ ἔργους ἀκρι-
 « βῆ συμφωνίαν, ὡς αὐτὸς γέγραπεν, ὁ Σωτῆρ εἰρη-
 « κεν, ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐσμεν. Οὐκοῦν εἰ ἐν C
 « ἐκείνοις ἀσυμφωνία τις ἦν, ἀνάγκη δὲ τὸν δεσπό-
 « την ἀληθεύειν, τὸν Σωτῆρα ἀκριβῶς εἰδέναι προσ-
 « ἦκει, ὅτι, ἤντικα ἀν Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐσμεν,
 « λέγη, τηλικαῦτα οὐκ εἰς τὸν ἀνθρώπον ὃν ἀνελη-
 « φεν ἀποβλέπων τοῦτό φησιν, ἀλλ' εἰς τὸν ἐκ τοῦ
 « Πατρὸς προελθόντα Λόγον. Εἰ γὰρ τις ἀσυμφωνία
 « εἶναι δοκοίη, αὐτὴ ἀναφέρεσθαι εἰς τὴν τῆς σαρ-
 « κῆς ἀσθένειαν ὀφείλει, ἢν μὴ πρότερον ἔχων ἀνεί-
 « ληφεν ὁ Λόγος. Εἰ δὲ ἐνόητος λέγοιτο αὐτῇ, τῷ Λό-
 « γῳ διαφέρουσα φαίνεται. Ὅθεν οὐ μόνον τὸ, Ἐγὼ
 « καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐσμεν, εἰκότως ἔφη, ἀλλὰ κάκει-
 « νο, Τοσοῦτῳ χρόνῳ μεθ' ἡμῶν εἰμι, Φίλιππε, καὶ
 « λέγεις, Δεῖξόν μοι τὸν Πατέρα. Δῆλον, ὅτι οὐ τοῦ-
 « τοις τοῖς ὀφθαλμοῖς, ἀλλὰ τοῖς νοητοῖς τὰ νοητά D
 « ὄρῃν δυναμένοις. Ἀόρατος γὰρ τοῖς τῆς σαρκὸς
 « ὀμμασιν ὁ τε Πατήρ ὑπάρχει, καὶ ὁ τοῦτοῦ Λόγος.
 « Οὐ διὰ τὴν ἐν ἅπασιν οὖν συμφωνίαν τοῦτ' ἔφη
 « πρὸς Φίλιππον. » Τοσαῦτα εἰπὼν, ἐπαναλαβὼν ἐξ
 « ὑπαρχῆς τὸν λόγον, τοῦτον δογματίζει τὸν τρό-
 « πον· « Πρὸ γὰρ τῆς δημιουργίας ἀπάσης ἡσυχία τις
 « ἦν, ὡς εἰκόσ, ὄντος (43) ἐν τῷ Θεῷ τοῦ Λόγου. Εἰ
 « γὰρ ποιητὴν ἀπάντων τὸν Θεὸν ὁ Ἀστέριος πεπλ-

« exinde liquet, ex eo quod declinat, et deprecatur.
 « Atque alia vice, *Non quero*, inquit, *meam volun-*
 « *tatem, sed voluntatem Patris qui misit me* **.
 « Quomodo igitur propter illam ubique et per
 « omnia consonantiam, Servatorem affirmat pro-
 « nuntiasse, Ego et Pater meus unum sumus? » Et
 « paucis Interjectis ait : [R. LXV] « Quomodo erga
 « Filium consonantiam habere Pater poterit, vel
 « Filius erga Patrem, cum dixerit Filius, *Omnia*
 « *illa quæ Pater habet, mea sunt?* Est enim Filius,
 « qui hoc modo loquitur, abundantior suo Patre.
 « *Omnia quæ Pater habet, mea sunt*, inquit, ideo
 « non autem, *Omnia quæ Pater habet, communia*
 « *sunt*; cum dicendum ita esset illi, qui per omnia
 « haberet cum suo Patre consonantiam : siquidem
 « in Actibus apostolicis, ubi eorum qui ad fidem
 « tunc accedebant, laudatur consonantia, *Omnia*
 « *fuisse ipsis communia, dicitur* ** : et omnia sunt
 « communia existimanda inter eos qui consonan-
 « tiam inter homines amplectuntur : quanto magis
 « par fuit, Patrem atque Filium communionem
 « amplecti, qui in duas hypostases dividebantur?
 « at nunc Filius quam Pater plus habere videtur,
 « cum affirmet, *Omnia quæ Pater habet mea sunt*.
 « In eo autem quod dicit, Verbum non esse sui
 « Dominum, sed ipsius Patrem, (*sermo enim quem*
 « *auditis, inquit, non est meus, sed Patris qui misit?*
 « *me* :) ostenditur Patrem a Filio auferre etiam illa
 « quæ propria sunt. Neutrum istorum, ex Asterii
 « sententia, recte dicitur. Par et æquum enim
 « fuerat consonantem aliquem, nullo modo ad so-
 « trahere, quæ de jure alteri competebant, avari-
 « tiam quippe hoc denotat, sed quæ utrivis suppe-
 « tebant, illa esse communia arbitrari. Adeo ut cum
 « humanam carnem intueamur, non quemadmodum
 « Asterius scripsit, *Dominum locutum inventamur*,
 « *Ego et Pater meus unum sumus*; si enim id vole-
 « bat, omnino diceret, *Ego et Pater in omnibus*
 « *inter nos conspiramus*: at nunc dixit, *Ego et*
 « *Pater unum sumus*. Igitur si aliqua inter eos
 « existitisset inconsonantia, et fieri nequeat, ut
 « Dominus mentiretur, certe est necesse intelliga-
 « mus Servatorem, cum diceret, ✕ *Ego et Pater*
 « *unum sumus*, hoc non dixisse ex intuitu hominis,
 « quem assumpsit, sed Verbi e Patre prodeuntis.
 « Nam si aliqua deprehendi inconsonantia posset,
 « debet illa referri quidem ad carnis infirmitatem,
 « quam cum prius non haberet, suscepit Verbum.
 « Quod si unitas hæc dicatur, certe videtur ad
 « Verbum esse referenda. Unde non istud tantum,
 « *Ego et Pater unum sumus*, merito dictum est ab
 « illo, sed aliud insuper : *Tanto tempore sui vobis-*
 « *cum, Philippe, et tu dicis: Ostende mihi Patrem* **

✕ Ed. Paris., pag. 39. ** Joan. v, 30. ** Act. II, 44; IV, 32. ** Joan. XIV, 9.

(42) Νομίζειν ὀφειλόντων. Ὄφειλει, statim, forte τῆς αὐτῆς κοινωνίας, αὐτῆς τῆς ἰσῆς κ. μ. κἀν εἰς δύο ὕπ. δ. Μ. — Supra vulgo ἐπαινοῦσα et infra νυνὶ μὲν ἐν τῷ et ἀποβλέπωμεν et ἐν ἐσμεν· εἰ γὰρ omissis

intermediis quæ codd. dant.

(43) Vulgo ὄντος post Λόγου et dein εἶναι ὅτι καὶ συνομολ. ἢ. αὐτὸς et πάντα ἐν αὐτοῖς ὑπὸ Θεοῦ.

« Nimirum non istis tantum oculis, sed intellectua-
 « libus, intelligibilia qui cernere possunt. Nam
 « corporeis oculis invisibilis est et Pater et Patris
 « Verbum, Non igitur ad hunc modum allocutus
 « est Philippum, propter illam in singulis conso-
 « nantiam. » Postquam tam multis hæc dixerat,
 resumpto ab initio sermone, ad hunc modum
 dogmatizat : [R. XCII coll. p. 104 D, 106 B.]
 « Ante omnem rerum productionem erat, ut
 « par est credere, quies in Deo, existente apud
 « eum Intus Verbo. Nam si omnium rerum condi-
 « torem esse Deum Asterius credit (id quod ipse
 « nobiscum una constituitur : Deum nimirum sem-
 « per existentem initium suæ existentiae non sorti-
 « tum : cætera quidem omnia ab illo producta
 « fuisse, et quidem producta de nihilo. Neque enim
 « credo, et illud professurus est, esse quædam
 « ingenta, nec dicturo crediturus : sed habere
 « persuasissimum, cælum, terram, et omnia in eis
 « a Deo fuisse producta) si credat, inquam, ista,
 « necesse est ut illud simul constitatur, nihil pro-
 « priam suam quædam opinionem sermo iste,
 « existens in Patre suo. » Hæc postquam dixerat,
 subinfert statim [R. XCIII] : « Concessam illi pote-
 « statem, gloriam Asterius nominavit ; nec solum-
 « modo gloriam, sed et antemundanam gloriam :
 « non animadvertens, ante mundum conditum, præ-
 « ter unum solum Deum existitisse omnino nihil. »
 Hæc Marcellus ubi dixerat, et sine ullo prætextu
 per illa Filium abnegaverat, ut nobis redderet per-
 suasissimum, qualem Dei Verbum imaginaretur,
 mentem suam aperit dilucidius adhuc, et nostro
 verbo assimilat per omnia, in iis quæ ita scribit :
 [R. LV coll. p. 79 B, 114 D, 125 B.] « Omnia qui-
 « dem quæ facta sunt, intelliguntur a Patre facta
 « esse per Verbum. Quocirca et sanctissimus Moy-
 « ses, angelum appellat hoc in loco Verbum, pro-
 « pterea quod non ob aliam causam apparuit, quam
 « ut Moysi renuntiaret illa quæ conducere sciebat
 « illis Israel. Sciebat autem illud conducere, ut
 « crederent unum solum Deum esse. ✽ Quocirca
 « et alloquitur illum, *Ego sum qui sum* : ut ab
 « ipso cum recesserint, nullum esse Deum alium
 « arbitrentur. Proclive est autem istud cuicum-
 « que prudenti, uti arbitror, intelligere, ab exemplo
 « quodam exiguo et satis humili humano. Neque
 « enim possibile est, cuicumque, verbum hominis, vel
 « potentia, ab hypostasi separare. Unum est etenim
 « atque idem cum homine verbum suum ; nec ullo
 « pacto aliter separandum, quam sola agendi opera-
 « tione. » Magis adhuc prodige suam mentem insinuat,

« στευκαν εἶναι, ὅλην δε συνομολογήσει ἡμῶν καὶ
 « αὐτός· τὸν μὲν ἀεὶ ὑπάρχειν, μηδὲ πώποτε εἶναι
 « ἀρχὴν λαβόντα· τὰ δὲ γεγενῆσθαι τε ὑπ' αὐτοῦ.
 « καὶ ἐξ οὐκ ὄντων γεγενῆσθαι. Οὐ γὰρ οἶμαι καὶ
 « τοῦτο πιστεύειν αὐτὸν τῶν λέγοντι εἶναι τινα καὶ
 « ἀγέννητα· ἀλλὰ ἀκριβῶς πιστεῖσθαι, δεῖ οὐρανός
 « τε καὶ γῆ καὶ πάντα τὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς
 « ὄντα ὑπὸ Θεοῦ γεγενῆσθαι. Εἰ τοίνυν τοῦτο πι-
 « στεύοι, ἀνάγκη αὐτὸν κακῶς συνομολογεῖν, δεῖ
 « πλὴν Θεοῦ οὐδὲν ἕτερον ἦν. Εἶχεν οὖν τὴν οικαίαν
 « δόξαν ὁ Ἀέγιος, ὡν ἐν τῷ Πατρὶ. » Καὶ ταῦτα εἰ-
 « πὼν, ἐπάγει μὲθ' ἑτερα· « Τὴν δοθεῖσαν αὐτῷ
 « ἐξουσίαν Ἀστέριος δόξαν ὀνομάζει· καὶ οὐ δόξαν
 « μόνον, ἀλλὰ καὶ προκόσμιον δόξαν, οὐκ ἐνοῶν,
 « δεῖ, μήπω τοῦ κόσμου γεγονότος, οὐδὲν ἕτερον ἦν
 « πλὴν Θεοῦ μόνου. » Ταῦτ' εἰπὼν ὁ Μάρκελλος,
 καὶ τὸν Ἰὼν δι' αὐτῶν ἀπαρακαλύπτως ἀρησά-
 μενος, ἵνα ἡμᾶς ἀκριβῶς πείσῃ, ὅποιον εἶναι τὸν
 Λόγον τοῦ Θεοῦ ἐφρῶναι, σαφέστερον ἐμφαίνει τὴν
 διάνοιαν, τῷ ἡμετέρῳ λόγῳ ἀπεικάζων αὐτὸν, δι'
 ὧν ταῦτα γράφει· « Ὅσπερ γὰρ τὰ γεγόντα
 « πάντα ὑπὸ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Λόγου σημαίνε-
 « ται (44). Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὁ ἀγιώτατος Μωϋσῆς
 « ἀγγελὸν ἐνταῦθα ὀνομάζει τὸν Λόγον, δεῖ δι' οὐδὲν
 « ἕτερον ἐφάνη, ἀλλ' ἵνα ἀναγγελη τῷ Μωϋσεὶ,
 « ταῦτα ἄπρ λυσिताλεῖν τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ ἥπιστατο·
 « ἥπιστατο δὲ λυσिताλεῖν ἓνα Θεὸν εἶναι νομίζειν.
 « Διὸ καὶ πρὸς αὐτὸν, Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν, ἔφη, ἵνα
 « μηδένα ἐκτός ἐαυτοῦ ἕτερον Θεὸν εἶναι διδάξῃ.
 « Τοῦτο ῥάβδιον, οἶμαι, τοῖς εὐφρονοῦσι, καὶ ἀπὸ μι-
 « κροῦ τινοῦ καὶ ταπεινοῦ καθ' ἡμᾶς παραδειγματός
 « γινώσκει. (45). Οὐδὲ γὰρ τὸν τοῦ ἀνθρώπου λόγον
 « δυναίμει καὶ ὑποτάσσει χωρῖσαι τινα δυνατὸν. Ἐν
 « γὰρ ἐστὶ καὶ ταῦτὸν τῷ ἀνθρώπῳ ὁ λόγος, καὶ οὐδ-
 « ἐνὶ χωριζόμενος ἐτέρῳ ἢ μόνῃ τῇ τῆς πράξεως
 « ἐνεργείᾳ. » Καὶ ἐπιδαφιλεύεται ἔτι μᾶλλον τὴν
 αὐτοῦ διάνοιαν ἐμφανῶν, δι' ὧν ἐξῆς τάδε φησὶν·
 « Οὐ γὰρ δεῖ ἐτέρας ὀνομασίας, οἷον ὕλης ἢ ἄλλης
 « τινὸς ἀνθρωπίνης (46), ὁ Θεὸς εἶδειτο πρὸς κατα-
 « σκευὴν, ἀλλὰ ταύτης τῆς ἐν τῇ αὐτοῦ διανοίᾳ ἐτοι-
 « μασίας. Ἐπεὶ οὖν ἀδύνατον ἦν χωρὶς λόγου καὶ τῆς
 « προσούσης τῷ λόγῳ σοφίας ἐνοῆσαι περὶ τῆς
 « τοῦ οὐρανοῦ κατασκευῆς τὸν Θεὸν, εἰκότως ἔφη·
 « Ἦν ἵνα ἡτοίμαζε τὸν οὐρανὸν, συμπαρήμην αὐ-
 « τῷ. » Καὶ προστίθησιν αὖθις ἐξομοῶν τῷ ἀνθρω-
 πίνῳ λόγῳ τὸν τοῦ Θεοῦ, εἰς τὸ δεῖξαι αὐτὸν ἀν-
 ὑπόστατον. Γράφει δὲ οὕτως· « Ἐνταῦθα ἐγὼ εἰμι
 « ὁ ὢν, λέγει μὲν τῷ Μωϋσεὶ ὁ Πατήρ. Λέγει δὲ,
 « δηλονότι διὰ τοῦ Λόγου. Πάντα γὰρ ὅσα ἀν ὁ Πατήρ
 « λέγει, ταῦτα πανταχοῦ διὰ τοῦ Λόγου λέγων φαί-
 « νεται. Τοῦτο δὲ δῆλόν ἐστι καὶ ἀφ' ἡμῶν αὐτῶν ὅσα
 « μικρὰ τοῖς μεγάλοις καὶ θεοῖς ἀπεικάσαι. Καὶ

✽ Ed. Paris., pug. 40. 47 Exod. III, 14.

(44) Διὰ τοῦ Λόγου σημαίνεται. Deest, γεγενῆσθαι. Ἐνταῦθα, referebatur ad locum aliquem Scripturæ, quem in his suis excerptis retulit Eusebius. M. — Mox vulgo καὶ ἀγῶς. et ἀναγγέλη.

(45) Statim lege, οὐδὲ γὰρ τοῦ ἀνθρώπου τὸν λόγον δυναίμει, ἢ καὶ ὑποτάσσει. γ. Impossibile est, ita

verbum ab homine suum separare, ut subsistat separatum. M. — Dein vulgo ἐπιδαψ. sine καὶ et δι' ἐτέρας.

(46) Ἡ ἄλλης τινὸς ἀνθρωπίνης. Deest aliqua vox fulciendæ sententiæ. M. — Dein vulgo πρὸς τὴν κατασκ. et προσηκούσης τῷ λόγῳ et ἡτοίμασε.

ε ἡμεῖς γὰρ πάντα ὅσα ἂν θέλωμεν, κατὰ τὸ δυνατόν, ε λέγειν τε καὶ ποιεῖν, τῷ ἡμετέρῳ ποιούμεν (47) ε λόγῳ. » Ἐστὶ μεταξὺ τινε εἰπῶν ἐπιλέγει· Πῶς οὖν ε Ἄστέριος, ταῖς ἀγλαῖς Γραφαῖς ἀπλῶς καὶ ἐμφόδως ε ἀκολουθεῖν προσποιούμενος, οὐκ ἔγνω τὸ μέτρος τοῦτο ε λέγων· Κύριος ὁ Θεός σου, οὗτος Κύριος εἰς ἐστὶ· ε Θεὸς ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς κάτω καὶ ε οὐκ ἐστὶν ἐτι πλην αὐτοῦ· Καὶ οὗτος εἰς ἐστὶ, καὶ πλην ε αὐτοῦ ἕτερος οὐκ ἐστὶ. « Καὶ προλιὼν αὐτῆς διίσχυριζέται φάσκων· « Ὁ καταχρηστικῶς λόγος ὀνομα- ε σθεῖς, κἂν διαβραγαῶσιν οἱ ἑτεροδοξασκαλοῦντες ε ψευδόμενοι, ἀλλὰ κυρίως τε καὶ ἀληθῶς ὑπάρ- ε χων Λόγος· » καὶ προστίθησι· « Τί γὰρ ἕτερον ε ἦν ἀποκεκρυμμένον μυστήριον ἢ κατὰ τὸν Λόγον; ε Ὀυτὸ δὲ ἦν ἀποκεκρυμμένον ἐν τῷ Θεῷ τοῦτι πρό- ε τερον τὸ μυστήριον, ὥστε μηθένα τοῦ προτέρου ε λαοῦ σαφῶς τὰ κατὰ τὸν Λόγον εἶδέναι· ἀλλ' ἡμᾶς ε τοῦ πλοῦτου τῆς δόξης, καὶ τοῦ ἀποκεκρυμμένου ε μυστηρίου ἀπολαύειν νυνί (48). » Καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν ἀνθρωπίνῃ κέχρηται εἰκόνι, τοῦτον γράφων τὸν τρόπον· « Τίς γὰρ οὕτως ἢ τῶν ἁγίων ἀγγέλων, ἢ ἀν- ε δρωῶν δικαίων ἀξιόπιστος ἦν τὴν ἐκ προσώπου ε τοῦ Θεοῦ ὀρισθεῖσαν αὐτῷ τιμωρίαν λῦσαι· ε εἰ μὴ αὐτὸς ὁ Λόγος ὁ συμπαράν τε (49) καὶ συμ- ε πλάττειν πρὸς ἐν ὁ Πατήρ, Ποιήσωμεν ἀνθρώπον, ε ἴφη, κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ ὁμοιωσιν, οὐκ ἐν- ε τος ἑτέρου Θεοῦ τοῦ συμπλάττειν αὐτῷ δυναμένου. ε Ἐγὼ γὰρ εἰμι, φησὶ, Θεὸς πρῶτος· καὶ ἐγὼ μετὰ ε ταῦτα, καὶ κληρὸν ἐμοῦ Θεὸς ἕτερος οὐκ ἐστίν. ε Ὅυτε οὖν νεώτερός τις Θεός, οὔτε ἐστὶν ἄλλος τις ε μετὰ ταῦτα Θεός ὢν, Θεῷ συνεργεῖν δυνατὸς ἦν. ε Ἄλλ' εἴ τις, μικρῶ τινι καὶ ἀνθρωπίνῃ καθ' ἡμᾶς ε παραδείγματι χρώμενος, ὡς διὰ εἰκόνας, τὴν θέαν ε ἐξετάζοι πρᾶξιν, ὥσπερ ἂν τις ἀνδριαντοποῖδς ἐπι- ε στήμων ἀνὴρ, ἀνδριάντα πλάσαι βουλόμενος, πρῶ- ε τον μὲν τοὺς τύπους αὐτοῦ καὶ χαρακτῆρας ἐν ἑαυ- ε τῷ σκοπεῖ· Ἐπειτα πλάτος τε καὶ μῆκος, ὅσον εὐ- ε κρηπῆς, ἐνοεῖ, ἀναλογίαν τε τοῦ παντός, ἐν τῷ ε καθ' ἑκαστον ἐξετάζει μέρει, χαλκοῦ τε τὴν πρόσ- ε φορον ἐτοιμάσας ὕλην, καὶ τὸν ἐσόμενον ἀνδριάντα ε τῇ ἑαυτοῦ προτυπώσας διανοίᾳ, καὶ νοητῶς ὄρῃν ε νομίσας, συνειδῶς τε ἑαυτῷ συνεργεῖν τὸν λόγον, ε ᾧ λογίζεται, καὶ ᾧ πάντα πράττειν εἰσθεν, (οὐδὲν ε γὰρ μὴ λόγῳ γιγνόμενον καλόν) ἀρχόμενος τῆς ε αἰσθητῆς ταύτης ἐργασίας, πρὸς αὐτὸν, ὡς πρὸς ε ἕτερον, παρακαλεῖται λέγων· Ἄγε ποιήσωμεν (50)· ε ἄγε πλάσωμεν ἀνδριάντα· οὕτως ὁ τῶν ὀλων δεσπότης ε Θεός, τὸν ἐμφυχον ἐκ γῆς ἀνδριάντα ποιῶν,

⚪ Ed. Paris., pag. 41. * Prov. viii, 27. * Gen. i, 26.

(47) Ἡμετέρῳ ποιούμεν. Non est plena redditio, addo, καὶ λέγομεν. M.— Dein vulgo τινε λέγων ἐπιφέρει et ἀπὸδῶς mss. loco ἐμφ. Mox vulgo διαβραγαῶσιν et κατὰ Λόγον.

(48) Ἀπολαύειν νυνί. Non inepte, ἀπολαύοντας. Hæc omnia ad nauseam usque repetuntur in sequentibus libris. M.— Dein vulgo τῆ κεχρ. εἰκόνι et τῶν ἀνδρῶν et τοῦ Θεοῦ προσώπου.

(49) Vulgo τε οἰμ., deim vulgo καὶ καθ' ὄμ. et φῶρ. πεινί β.

(50) Ἄγε ποιήσωμεν. Hoc non probat Basilius,

A in sequentibus, inquit : [R. LIII coll. p. 125] « Non ε certe indigebat Deus, appellatione alia, ut puta ma- ε teriæ, aut rei humanæ eujuscunque : sed illius ε solius apparatus, qui in ejus mente versabatur. ε Quandoquidem ergo impossibile fuerat, sine verbo, ε et verbo conveniente prudentia, Deum cogitare ε mundi affuisse condituræ, non immerito inquit : ε Cum præparares cælum, una aderam tecum *». Adji- ε cit deus e similitudine humani verbi, et Verbum Dei esse, ut ostenderet illud minime subsistere. Scribit enim, « Hoc in loco, ait, Ego sum qui sum, ε ad Moysen loquitur Pater. » [R. LVI coll. p. 114 ε D, 118 B.] Loquitur autem quod constat, per ε Verbum suum. Quæcunque etenim loquitur Pater, ε hæc ubique per Verbum suum locutus videtur. Hoc ε apparet, si parva licet magnis componere et divi- ε nis, a nobismetipsis. Nos etenim omnia, quæcun- ε que volumus, quantum saltem in nobis est, facere ε et dicere, per nostrum verbum procuramus. » [R. LXVIII coll. p. 132 C.] Ubi nonnulla interseruerat, subnectit : « Quinam igitur Asterius, cum præ se ferret ε simpliciter, et cum timore quodam sequi Scriptu- ε rarum duciam, illam earum partem tamen non ε intelligebat, Dominus Deus tuus, iste Deus unus ε est. Deus, in cælis sursum, et super terram ε deorsum, nec alius adhuc est præter illum? ε Unus est, inquit, et præter illum non est alius. » Pergens deinceps contendit vehementius, : [R. XL coll. p. 116 C] « Non erat verbum, dictus cata- ε chrestice, rumpantur licet illi mentiando, qui ε contrarium tuentur, sed proprie et simpliciter ε erat Verbum. » Adjungit : [R. XLV p. 144 B] ε Quid vero erat aliud mysterium illud abscondi- ε tum, quam secundum Verbum Dei? Erat autem ε illud, ita olim in Deo absconditum prius, ut nul- ε lus plane apud populum priorem, perspicue illa ε cerneret quæ ad Verbum pertinebant. Nos vero ε in præsentii frumir divitiis gloriæ ipsius et ε mysterii revelati. » Humana demum utitur simi- ε litudine ad hunc modum scribens : [R. LII coll. p. 125] « Quis vero fuit adeo dignus vel ε inter homines justos vel sanctos etiam angelos, ε pœnam a Deo in illos destinatam amoliri? ε ❖ Verbum solum qui una aderat cum Deo, et ε una cum illo effigiatur hominem : ad quem dice- ε bat Pater, Faciamus hominem, ad imaginem et si- ε militudinem nostram **, cum non exstaret aliquis ε alius Deus, qui cum illo una effigiare posset. Ego

homil. 9 in Hexameron, Τίς γὰρ χαλκεὺς ἢ τέκτων, inquit, ἢ σκυτοτόμος, ἐπὶ τῶν ὀργάνων τῆς τέχνης μόνος καθήμενος, οὐδενὸς αὐτῷ συνεργούντος, λέγει αὐτὸς ἑαυτῷ, Ποιήσωμεν τὴν μάχαιραν, ἢ συμπήσωμεν τὸ ἄροτρον, ἢ ἀπεργασώμεθα τὸ ὄπλοδῆμα, ἀλλ' οὐχὶ σιωπῇ τὴν ἐπιβάλλουσαν ἐνέργειαν ἐκτελεῖ; Hæc latius ibidem contra Judæos. Qui quod sequitur de animata statua hominis, sic expressit : Ἐμφυχος εἰκὼν ἐν μέσῳ τῇ κτίσει ἐκτορνευθεῖς. M.— Statim vulgo πλάσωμεν, et infra λευκοτέραν et ὁ Θεὸς παντοκρ.

enim, inquit, Deus cum primus: Ego Deus postre-
 mus, et praeter me non est alius Deus¹. Non est
 itaque junior Deus aliquis, nec in secundis positus
 Deus aliquis, qui poterat una cum Deo operari:
 sed veluti si quis parvo quodam utatur et humano
 exemplo, ita rem istam examinet ad similitudi-
 nem. Sicut si statuarum artifex excellens, statuam
 conflare propositum habeas, imprimis caracte-
 ras ejus atque formam secum speculatur: latitu-
 dinem deinceps et longitudinem decentem cogi-
 tat, et totius proportionem sigillatim per partes
 animo tenuis amensitat atque exigit: tum demum
 materiam, res in procinctu comparat, et futuram
 illam statuam animo suo delineatam complexus,
 sibi que conscius, rationem intus suam, qua ra-
 tiocinatur, et qua administra componit omnia (ni-
 hil etenim pulchrum est, non secundum rationem
 exaesiatum) ubi manum admoventem operi incipit,
 ita tanquam alteram personam affatur: Age, fa-
 ciamus, inquit, aeg effingamus statuam. Ad
 eundem modum universorum Dominus Deus, vi-
 ventem de terra statuam effluxurus, non ad alium
 aliquem, sed ad suum ipsius Sermonem se com-
 poni, *Faciamus*, aens, *hominem*, non ad eun-
 dem modum quo caetera: usm certe secundum
 rationem universa formabantur. Addit istis post
 alia: [R. CVIII] Nunc autem sacris Scripturis
 credo, quod unus sit Deus, et ejus Verbum Deus
 e Patre quidem exiit, ut omnia per illum fierent.
 Post iudicii tempus et rerum omnium restaura-
 tionem, et opposita potestatis cujuscunque amo-
 litionem, *tunc subjiciatur ipse illi, qui ei subjecit*
*et omnia*², Deo et Patri, ut ad eum modum sit in
 Deo demum Verbum, quo prius olim fuerat, quam
 mundus crearetur. Nam cum prius nihil prorsus
 exstaret nisi solus Deus, condenda autem essent
 omnia per Verbum, prodiit Verbum virtute praer-
 dicitum operatrice: Verbum inquam illud quod in
 Patre fuit. Rursus autem eandem sententiam
 explicatius ponit in sequentibus: [R. LIV coll. p. 117
 D, 165 A] Prius enim quam mundus conderetur, erat Verbum; in Patre suo. Cum vero Deus omnipo-

tens statueret omnia quae in caelo sunt, et in terra, condere: mundi creatio illa indigebat operatione

οὐκ ἄλλω τινὶ ἀλλὰ τῷ ἑαυτοῦ Λόγῳ παρακαλεῖται
 λέγων· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον ὡς τὸν αὐτὸν ταῖς
 ἄλλοις ἐρόπον· λόγῳ γὰρ ἡ κῆσα ἐγένετο κτίσις. Καὶ
 τούτους μετ' ἑτερα ἐπιλέγει· Nun̄ δὲ πιστώσω
 ταῖς θεαῖς Γραφαῖς, ὅτι εἰς Θεός, καὶ ὁ τούτου
 Λόγος Θεός προῆλθε μὲν τοῦ Πατρὸς, ἵνα πάντα δι'
 αὐτοῦ γένηται. Μετὰ δὲ τὸν καιρὸν τῆς κτίσεως,
 καὶ τὴν τῶν ἀπάντων διάρθρωσιν, καὶ τὸν ἀφανισμόν
 τῆς ἀντικειμένης ἀπάσης ἐνεργείας, τότε αὐτὸς
 ὑποταγῆσθαι τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα, Θεῷ
 καὶ Πατρὶ, ἵν' οὕτως ἦ ἐν Θεῷ ὁ Λόγος, ὡς περ καὶ
 πρότερον ἦν, πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι. Οὐδενὸς γὰρ
 ἔντος πρότερον ἢ Θεοῦ μόνου, πάντων δὲ διὰ τοῦ
 Λόγου γίνεσθαι μαλλόντων, προῆλθεν ὁ Λόγος ἐνε-
 ργητικῆ ἐνεργείᾳ, ὁ Λόγος ὅστος τοῦ Πατρὸς ἔν.
 Καὶ πάλιν τὴν αὐτὴν διάνοιαν λευκότερον τίθησι λέ-
 γων· Πρὸ γὰρ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι, ἦν ὁ Λόγος ἐν τῷ
 Πατρὶ. Ὅτε δὲ ὁ Θεὸς παντοκράτωρ πάντα τὰ ἐν οὐ-
 ρανόσιν καὶ ἐπὶ γῆς πεποθετο ποιῆσαι, ἐνεργείας ἢ
 τοῦ κόσμου γένεσις ἰδεῖτο δραστηρικῆς καὶ διὰ τοῦτα,
 μὴδενὸς ἔντος ἑτέρου κλήν τοῦ Θεοῦ, (πάντα γὰρ
 ὁμολογῆται ὑπ' αὐτοῦ γεγεννησθαι), τότε ὁ Λόγος
 προελθὼν ἐγένετο τοῦ κόσμου ποιητής, ὁ καὶ πρότε-
 ρον ἔνδον νοητικῶς ὀνομάζων αὐτόν. Καὶ αὐθις μετὰ
 πάντα ἐπιφέρει λέγων· Καὶ διὰ τοῦτο οὐκ Ἰδὸν Θεοῦ
 ἑαυτὸν ὀνομάζει, ἀλλ' ἄνθρωπον, ἵνα δὲ αὐτῆς τοιαύτης
 ὁμολογίας θέσει τὸν ἄνθρωπον διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν
 κοινωνίαν ἰδὸν Θεοῦ γενέσθαι παρασκευάσῃ· καὶ μετὰ
 τὸ τέλος πρὸς ἀδύς, ὡς λόγος, ἐνωθῆ τῷ
 Θεῷ, πληρῶν ἐκείνῳ τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου προειρημέ-
 νον. Τότε αὐτὸς ὑποταγῆσθαι τῷ ὑποτάξαντι αὐ-
 τῷ τὰ πάντα, ἵνα ἢ πάντα καὶ ἐν πᾶσι Χριστός (51).
 Ἔσται γὰρ τῆνικαῦτα τοῦθ' ἔπερ πρότερον ἦν. Διὰ
 τοσούτων Μάρκελλος γυμνῆ τῇ κεφαλῇ τὸν Ἰδὸν τοῦ
 Θεοῦ ἐξουμόσατο. Εἰ γὰρ ἐν καὶ ταῦτὸν ἦν ὁ Θεός, καὶ
 ἐ ἐν αὐτῷ Λόγος, οὐδεὶς δὲ πώποτε αὐτὸς ἑαυτοῦ γέ-
 νοιτ' ἄν Πατὴρ, ὡς οὐδ' αὐτὸς ἑαυτοῦ υἱὸς ἔν καὶ
 μόνος, εἰς δὲ μόνος ἦν, καὶ ἑαυτὸς τῷ ἑαυτοῦ Λόγῳ ὁ
 Θεός, ὅπλον ὡς οὐ Πατὴρ ἦν, μὴ ὑπάρχοντος αὐτοῦ
 Ἰδοῦ· οὕτε Ἰδὸς, μὴ ὑφ' ὁμοιωτικῶς αὐτῷ Πατρὸς.

in Patre suo. Cum vero Deus omnipo-
 tens statueret omnia quae in caelo sunt, et in terra, condere: mundi creatio illa indigebat operatione
 effectiva. Idcirco, cum praeter Deum nihil prorsus esset, (nam est positum illud in confesso, universa
 fuisse ab illo condita) tunc procedens Verbum fiebat mundi conditor, quod prius intus intellectu-
 aliter residens, *Ipsae fuit.* Et rursus post omnia addit: Hanc ob causam non se nominat *Filiam Dei*,
 sed *hominem*: ut ita hominem, per communionem cum ipso copulatum, fieri procuraret *Filiam Dei*:
 et finita hac dispensationis actione, iterum velut Verbum aduniatum Deo adimplens quod dictum est
 ab Apostolo, *Tunc et ipse subjectus erit illi, qui omnia ipsi subjecerat, ut sic Deus fiat omnia in*
*omnibus*³. Tunc enim erit idem quod prius fuerat. Tam multis Marcellus illud egit, ut revelata facie
 Dei Filium ejuret. Si enim unus atque idem erat Deus, et quod in Deo erat Verbum, et nemo unquam
 sibi metipso existat Pater, ut nec Filius quisquam sibi ipsi, qui unus esset, unus autem solus erat et
 ipsemet suo Verbo Deus, apparet quod non erat Pater, cum nondum exstaret ipsius Filius: item,
 quod non erat Filius, cum nondum exstaret Pater.

Ex antedictis ideo cognoscimus quae et qualia iste homo commentatus est, de Verbo Dei non existente,

Ὅποια μὲν οὖν περὶ τοῦ μὴδὲ εἶναι, μὴδὲ προῦφε-
 στάναι τὸν τοῦ Θεοῦ Ἰδὸν, ψιλῶν δὲ Λόγον ἔνδον

* Ed. Paris., pag. 43. ¹ Dent. III, 24; IV, 39. Isa. LXVIII, 12. ² I Cor. XV, 28. ³ ibid.

(51) Πάντα καὶ ἐν πᾶσι Χριστός. Imo Θεός, apud Apostolum et de sententia Marcelli. M. — Supra

vulgo αὐτῷ πάντα et infra αὐτῷ et τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον.

ὄπαρχειν ἐν αὐτῷ τῷ Θεῷ, καὶ τοῦτον ποτὲ μὲν ἡσυχάζειν, ποτὲ δὲ ἐνεργεῖν δραστηρικῆς δυνάμει, διεξήλθεν ὁ ἀνήρ, ἔγνωμεν διὰ τῶν προκειμένων (52). Ταῦτα δὲ ἀπὸ πολλῶν καὶ διαφόρων εἴ ἑαυτοῦ παραθέματος γραφῆ, πολλὴν σωρὸν (53) περιττῶν ῥημάτων συνεφέρθη τῷ συγγραμμάτι. Ἄλλ' ἡμεῖς γε τοῖς αὐτοῦ καθ' ἑαυτοῦ ἐλέγχοις, ἐξ ὧν παρέθετο φωνῶν ἀρκεσθέντες, οὐδ' ἀντιρρήσεως ἀξιώσομεν τὴν τοῦ Ἰουδαίου τούτου δόγματος ἀτοπίαν. Ἐνεῦθεν δὲ ἐπὶ τὰ εἰρημῆνα τῷ αὐτῷ περὶ τῆς σαρκὸς, ἣν ἐνεργεῖα (54) μόνη φησὶν ἀνεληφέναι τὸν ἐν τῷ Θεῷ Λόγον, μεταθέντας, φέρ' ἴδωμεν ὅπως τὴν ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς περὶ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ φερομένην θεολογίαν ἐπὶ τὴν σάρκα μεταφέρει· αὐτὸν μὲν τὸν ἀληθῶς προθέντα τοῦ Θεοῦ Υἱὸν ἀρνούμενος, τὴν δὲ σάρκα θεολογῶν, ἣν μικρὸν ὀσπερ ἔρημον ἰσοῦσαι τοῦ Λόγου, ὁ ἀνευλαθεῖς ὤρριζετο.

ΚΕΦ. Γ'

Ὅπως ἐγγράφει Μάρκαλλος περὶ τῆς σαρκὸς, ἣν ἀνέληφεν ὁ Λόγος.

« Ὁ μὲν γὰρ (55) Λόγος ἐν ἀρχῇ ἦν, μὴδὲν ἕτερον ἢ ὃν ἡ Λόγος· ὁ δὲ τῷ Λόγῳ ἐνωθεὶς ἄνθρωπος, οὐκ ἢ ὃν πρότερον, γέγονεν ἄνθρωπος (56), οὐκ ἢ ἡμεῖς Ἰωάννης λέγων· Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο. Διὰ τοῦτο τοίνυν τοῦ Λόγου μνημονεύων φαίνεται μόνου· εἴτε γὰρ Ἰησοῦ, εἴτε Χριστοῦ ὀνόματος μνημονεύει ἡ θεία Γραφή, τὸν μετὰ τῆς ἀνθρωπίνης ἔντα σαρκὸς τοῦ Θεοῦ Λόγον ὀνομάζειν φαίνεται. Εἰ δὲ τις καὶ πρὸ τῆς Νέας Διαθήκης τὸ τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ ἔνομα ἐπὶ τοῦ Λόγου μόνου δεικνύουσι δύνασθαι ἐπεγγελλοῦτο, εὐρήσει τούτο προφητικῶς εἰρημῆνον, (57) ὥσπερ καὶ ἀπὸ τούτου δῆλον· Παρέστησαν ἢ γὰρ, φησὶν, οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ οἱ ἀρχόντες ἐσυνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, κατὰ τοῦ Κυρίου, καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ. » Καὶ μεθ' ἕτερα ἐπάγει· Εἰκότως οὖν, πρὸ τῆς καθόδου, ὅπερ πολλὰκις (58) ἔγραψεν, Λόγος· μετὰ δὲ τὴν καθόδον, καὶ τὴν τῆς σαρκὸς ἀνάληψιν, διαφόρων καὶ τῶν ἐπιγοριῶν τι-

Ed. Paris., pag. 45. ὁ Joan. 1, 14. ὁ Psal. 11, 2.

(52) Ἐγνωμεν διὰ τῶν προσημμένων. Certe, si hæc Eusebius bona fide et sincera de Marcelli scriptis nobis enarravit, negari non potest neque debet, pestilentissimum hæreticum, sub persona orthodoxa delituisse. Et mirum est, potuisse hominem adeo aperte impium latere tamdiu, tam vehementer fallere adeo oculatos et lynceos veritatis hyperaspistas, Julium dico et Athanasium imprimis. Sed nihil magis orthodoxus Eusebius, ut meo animo verissime illustrissimus Baronius assererat. Justo enim Dei iudicio, qui semel ab ecclesiastica fide, et Ecclesies antiquissima traditione recessere, singuli dissentiant inter se, nec usquam consistunt, cum sit πολυσχιδὲς τὸ ψεῦδος καὶ πολύτροπον, ut observat Theodoros, ἀπλὴ δὲ ἡ ἀλήθεια. Πᾶσαι πρὸς ταυτὰς αἰρέσεις μαχόμεναι, περὶ ὧν ἐπλασαν ἐκάστη κακῶν, ἐν μόνῳ τῷ ψεύδειθαι συνεδήθησαν ἀλλήλαις, ut Athan., vere. Rationem habes apud B. Ignatium, ποικίλος ἔστιν ὁ τῆς κακίας στρατηγός. Κλεψίνους ἀστατος, ταυτῷ ἐναντίος, καὶ ἄλλα προβαλλόμενος, ἕτερα δεικνύς. M.

(53) Πολλὴν σωρὸν. Nec minus laborat hoc vitio Eusebius, qui σωρηδὸν illa ipsa, vices, tricies, repetuit, ῥημάτων ποταμὸν, refutationis solidæ vix

A modum præexistente, sed quod nudum Verbum in Deo exstaret, ita ut interdum conquireret, aliquando autem activa virtute operaretur. Atque hæc non semel, sed diversis modis et temporibus suis scriptis intersperat, adeo ut verborum supervacaneorum struem ingentem per syngramma illud suum accumulaverit. Nos autem contenti e vocibus ipsius refutationem illius scripti contexnisse, hujus dogmatis Judaici absurditatem nulla dignabimur responsione. Hinc porro transvecti, ad illa quæ dicuntur ab eo de carne quam Verbum illud quod in Deo erat, ut ipse loqui amat, sola suscepit operatione : agendum, dispiciamus, qualiter eam, quam in sacris Scripturis reperimus de Filio Dei unigenito theologiam, ad carnem traducit, quam assumpsit : ipsum quidem, qui præexistebat, Dei Filium abnegans, carnem vero deificans ; quam ipsam tamen sine meta et pietate, mox a Verbo deserendam esse definivit.

CAP. III.

Quid Marcellus sentiebat de carne illa, quam assumpsit Dei Verbum.

[R. XXXVI] « Erat in principio Verbum, nec aliud erat quam Verbum. Homo autem Verbo assumptus, cum non fuisset prius, factus est homo : hoc nos Joannes docuit, inquiens : *Et Verbum caro factum est*. Verbi solius mentionem ideo facit tunc ; sive enim nominis Jesu meminerit, seu etiam Christi Scriptura sacra, videtur illud Verbum nominare velle, quod deinceps cum humana carne fuit. Si quis vero audeat profiteri, reperiturum se nomen illud Jesu de Verbo solo usurpatum, extra Scripturam Testamenti Novi, id ad morem prophetarum prædictum sic inveniet. Liqueat autem hinc ipsum : *Assiterunt reges terræ, et principes in unum conserunt adversus Dominum, et adversus Christum ejus.* » Post pauca pergit : [R. XLIV coll. p. 82A] « Non igitur merito, quod sæpe diximus, ante descensum ad homines dicebatur Verbum, post descensum et carnis assumptionem, nominibus diversis agno-

σταλαγμὸν suppeditans. M.
 (54) Ἦν ἐνεργεῖα. At hoc nusquam ponitur a Marcello : vere enim carnem assumpsisse credit Servatorem, sed εἰς ἐνεργεῖαν μόνην. Quippe quam destitutam olim relicturus erat, ubi Patri in manus omnia tradiderat. M.
 (55) Vulgo γὰρ οὐ.
 (56) Ἄνδρ. del. R ; dein vulgo διὰ τούτων. Μοx γὰρ υἱοῦ εἴτε χρ. R ; dein vulgo μετὰ τὸν τῆς ; dein Χριστοῦ ἢ Υἱοῦ et Λόγου μὲν δεικν. R ; cæterum cf. p. 82 A.
 (57) Προφητικῶς εἰρημῆνον. Hoc certum est, a Davide propheticè dictum esse, quemadmodum etiam exponit B. Paulus. Sed quid ad sententiam Marcelli? Contra omnes autem hæc de Verbo strophas, ἀπαρνητολογίας, legendus Basilii in homil. in illud Joannis 1, 1, *In principio erat Verbum*, pag. 502, edit. ult. Parisiensis. M.
 (58) Ὅπερ καὶ πολλὰκις. Defectiva sunt : tale aliquid supplendum est, ὅπερ καὶ πολλὰκις εἴρηκα, λόγος μόνος ἦν, id enim tuebatur ille. Statim legend. διαφόρων ἐπιγοριῶν ταύτην. M. — Delevi καὶ ἐ- addidi ἔγραψεν cum coold. Deici vulgo διαφόρος.

scobatur. » Nunc observa mihi autem, qualiter Marcellus nomen Jesu et Christi, et cæteras quoque appellationes, non de Verbo contendit usurpari, sed tantum de carne, quam assumpsit Verbum. Idque quoniam ubi carnem rejicit, demum in Christum Dei impius reperitur : pergunt adhuc, et de corpore Servatoris ad hunc modum scribit : [R. VIII] « Ne hoc ipsum immerito arbitretur Asterius, si posterior existens suo corpore ad antiquitatem aspirare nequeat, sed recordetur, quod utcumque contingat, humanam istam carnem posteriorem esse, nihil minus qui illam per saucissimam Virginem assumere dignatus est, Verbum Dei, adunito illi suo, quod erat, hominem illum suum universam creaturam Primogenitum reddiderit, et rerum omnium principium volens constituerit, earum quæ in terris sunt, et quæ in caelis. » Hæc qui scripsit, commemorat aliquid post Apostoli verba, quibus Filii constabunt divinitatem : illa nimirum, *Qui est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturæ, quoniam in ipso condita sunt universa, in caelis et in terra, visibilia et invisibilia, sive throni, sive dominationes, sive principatus, sive potestates : omnia per ipsum et in ipso creata sunt ; et ipse ante omnes, et omnia in ipso constant* *. Hæc omnia ad carnem dicta refert, nec erubuit has voces apostolicas de illa carne dictas interpretari, de qua ipsa in sequentibus ad hunc modum scribit [R. CIV] : « Si fateatur ideo Servator, carnem non prodesse, unde sit, ut caro, quæ et ✕ orta est de terra, et nihil prodest, cum profuerit nihil, in futuro sæculo Verbo assistat ? » (cf. p. 182 A) Iterum de eadem illa ita infit : « Quomodo par fuit ut servi forma, quam assumpsit sibi Verbum, cum existat forma servi, Verbo permaneat adunita. Certe nequit fieri. » Et tamen ille ipse qui de carne ita scripsit, in præsentem illam vocat imaginem Dei, et omnis creaturæ primogenitum ; ipsam ante omnia existisse dicit : et in illa condita fulsere universa docet, cum quæ in terra sunt, tum quæ in caelis, thronos, dominationes, principatus, potestates. Verba illius sunt [R. IV-VII] : « Si ipse sit omnis creaturæ primogenitus, et in ipso condita sunt universa, intelligere nos oportet, Apostolum et in præsentem mentionem facere de illa secundum carnem dispensatione. » Confirmat hoc adjectis

* Ed. Paris., pag 44. * Coloss. 1, 16, 17.

(59) *Εἰς αὐτὸν ἀσεβῶντα*. Satis liquet, legend. εἰς αὐτὸν ἀσεβῶν τὸν [sic codd.] Χριστόν. Nempe quod ipsius corpus nihil aut nihili futurum erat, abeunte Ἀδῶν ad Deum, in quo prius erat. M. — Dein vulgo μετὰ δὲ τὰ λεχθέντα.

(60) *Ἀυτοῦ σώματος*. Immo σῶμα. Pro σημαίνει, legendum est συμβαίνει. M. — Sic et R, qui deia τῆς αὐτῆς αὐτῶν et ἀρχῆς pro ἀρχαιοῦτος et δεῖ εἰ καὶ et οὐ. ἀπειργάσατο. Dein vulgo μόνων correxi in μόνων ex codd. qui et συμβαίνει dant.

(61) *Ἐν αὐτῶν*. Chrysoströmus exponit διὰ αὐτῶν. Utrovis modo, impietatem arguit hujus Ancy-

τύχηκεν, ἐπειδὴ ὁ Ἀδῶς σὰρξ ἐγένετο. » Τῆραι ὅπως διὰ τούτων Μάρκελλος τοῦ Ἰησοῦ καὶ Χριστοῦ ὄνομα, καὶ τὰς λοιπὰς προσηγορίας, οὐ βούλεται κεῖσθαι ἐπὶ τοῦ Ἀδῶν, ἀλλ' ἐπὶ τῆς σαρκὸς ἣς ἀνεῖληφεν. Ἀναγκαία δὲ ἡ ἐπιτήρησις, ἐν ὅταν αὐτὸς κάλιν ἀποβάλλῃ τὴν σάρκα, ἀλλήγοιτο ἀσεβῶν (59) τὸν εἰς αὐτὸν Χριστόν τοῦ Θεοῦ. Μετὰ δὲ τὰ προλεχθέντα ἐξῆς προτῶν, τὰ περὶ τοῦ σώματος τοῦ Σωτῆρος, τοιαῦτα γράφει : « Καὶ μὴ τοῦτο ἀπίθανον εἶναι νομίζω Ἀστῆριος, εἰ νεώτερον ἐν αὐτοῦ σώματος (60), αὐτῆς τε χεῖν ἀρχαιοῦτος ἐδυῆθη. ἀλλ' ἐνοεῖται, καὶ ὅτι μάλιστα τὴν ἀνθρωπίνην σάρκα νεώτερον εἶναι σαρεβαίνει, ὅμως ὁ αὐτὴν ἀναλαβεῖν δι' ἐγνήης ἀξιώσεως ἐ Παρθένου Ἀδῶς, αὐτὴν ἐν ἑαυτοῦ ἐνώσεως, οὐ μόνον ἐ Πρωτότοκον πάσης κτίσεως τὸν ἐν αὐτῶν ἀνθρώπων κτισθέντα ἀπειργάσατο, ἀλλὰ καὶ ἀρχὴν ἀπέκτισεν αὐτὸν εἶναι βούλεται, οὐ τῶν ἐπὶ γῆς μόνων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν οὐρανοῖς. » Τοιαῦτα εἰπὼν, μεθ' ἑτεραί τὰς ἀποστολικὰς φωνάς, δι' ἑν τὸν Ἰῶν τοῦ Θεοῦ θεολογεῖ, φάσκων, Ὅς ὅστις εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, πρωτότοκος πάσης κτίσεως· δεῖ ἐν αὐτῶν (61) ἐκτίσθαι τὰ πάντα, τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, εἴτε ἀρχαί, εἴτε ἐξουσίαι, τὰ πάντα δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς πάντα ἐκτίσται, καὶ αὐτός ἐστι πρὸ πάντων, καὶ τὰ πάντα εἰς αὐτὸν συνῆκται, ἐπὶ τὴν σάρκα ἀναφέρει· οὐκ ἐρυθρίων τὰς τοιαύτας τοῦ Ἀποστόλου φωνάς ἐκλαμβάνειν ἐπὶ τὴν σάρκα, περὶ ἣς προτῶν αὐτὸς Μάρκελλος ταῦτα γράφει : « Εἰ οὖν ὁ Σωτῆρ ὁμολογεῖ τὴν σάρκα μηδὲν ὠφελεῖν, πῶς ἐγγωραῖ τὴν ἐκ γῆς τε οὖσαν, καὶ μηδὲν ὠφελοῦσαν ἐν τοῖς μέλλουσιν αἰῶσι ὡς αὐτῶν λυσταλοῦσαν (62) συνεῖναι τῶν λέγει ; » Κἀν αὐτῆς περὶ τῆς αὐτῆς σαρκὸς ἐπιλέγει : « Πῶς ἔδει τὴν τοῦ δούλου μορφὴν, ἣν ἀνεῖληφεν ὁ Λόγος, μορφὴν οὐδὲν δούλου συνεῖναι τῶν Ἀδῶν ; διὸ ἀδίκον βατον γένοιτο ἂν. » Ἀλλ' ὁ τοιαῦτα περὶ τῆς σαρκὸς εἰπὼν νῦν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ αὐτὴν λέγει, καὶ Πρωτότοκον πάσης κτίσεως, αὐτὴν τε οὖσαν πρὸ πάντων, καὶ πάντα τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, θρόνους, κυριότητας, ἀρχάς, ἐξουσίας, ἐν αὐτῇ ἐκτίσθαι. Γράφει δὲ οὕτως : « Οὐκ οὖν Πρωτότοκος μὲν ἐστὶν ἀπάσης κτίσεως αὐτῆς, ἐν αὐτῶν δὲ ἐκτίσθαι τὰ πάντα, προσήκει εἰδέναι ἡμᾶς, δεῖ περὶ τῆς κατὰ σάρκα οἰκονομίας αὐτοῦ, ὁ Ἀπόστολος νυνὶ μέμνηται. » Καὶ ἐπιθεβαῖοι τὸν λόγον, ἐπιφέρων ἐξῆς : « Πρωτότοκος οὖν ἀπάσης κτίσεως διὰ τὴν κατὰ σάρκα γένεσιν ἐ ὠνομάσθη, οὐ διὰ τὴν πούστην, ὡς αὐτοὶ (63) οἰον-

ritani, qui ad humanitatem retulit hanc prerogativam. M. — Mox vulgo ἐκτίσθαι καὶ.

(62) *Ἀυτῶν λυσταλοῦσαν*. Requirit sensus ut legamus, αὐτῶν ὡς λυσταλοῦσαν, αὐτῶν, μηδὲν αὐτῶν λυσταλοῦσαν. M. — Imo ὡς αὐτῶν, cf. p. 176 B. Intra vulgo οὕτως εἰ πρωτ. εἰ ἐστὶ πάσης εἰ πρωτ. οὖν πάσης εἰ ἀναφ. καὶ προσέχων εἰ δικαίως γραφ. εἰ τριδίων, πορρο ἐκτίσθαι ἐμὲ εἰ περὶ τοῦ τ. γ. π.

(63) *Ὅς αὐτοὶ οἰοντα*. Ariano intellegit, qui Christum etiam secundum naturam divinam, licet ante sæcula conditam, intelligebant creaturam, et sic πρωτότοκον. M.

« ται, κτίσιν » καὶ ἐπιλέγει· « Οὐ τοίνυν οὗτος ὁ Ἀ
 « ἀγιώτατος Λόγος πρὸ τῆς ἐνανθρώπησις Πρωτό-
 « τωτος ἀπάσης κτίσεως ὀνομάσαστο (πῶς γὰρ δυνατὸν
 « τὸν αἰεὶ ἕνα πρωτότοκον εἶναι τινος ;) ἀλλὰ τὸν
 « πρῶτον καινὸν ἄνθρωπον, εἰς ὃν τὰ πάντα ἀνακα-
 « φαλωσασθαι ἐβουλήθη ὁ Θεός, τοῦτον αἰ θελαί
 « Γραφαὶ Πρωτότοκον πάσης ὀνομάζουσι κτίσεως. »
 Καὶ αὐθις ἐπιφέρει· « Ἀκούεις ὅπως οὐ μόνον ταῦ-
 « τα, ἀλλὰ καὶ τὰ προϋπάρχοντα ἔν τε οὐρανοῖς καὶ
 « ἐπὶ τῆς γῆς ἐν αὐτῷ κατὰ τὴν καινὴν κτίσιν ἐκτί-
 « σθαι συμβαίνει. » Ταῦτα μὲν οὖν δι' ὧν Πρωτότο-
 « κον πάσης κτίσεως διὰ τὴν σάρκα αὐτὸν ὀνομάσθαι
 εἴρηκε. Θέα δὲ ὅπως καὶ τὸ, Κύριος ἔκτισέ με ἀρ-
 « χὴν ὀδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, κάλιν ἐπὶ τὴν σάρ-
 « κα ἀναφέρει· μὴ προσέχων τῇ θεῖα Γραφῇ ἐκ προσ-
 « ὄπου τῆς σοφίας ἐν ταῖς Παροιμίαις τοῦτον λεγού-
 « σθαι τὸν τρόπον· Ἐγὼ ἡ σοφία κατεσκευάσω βου-
 « λήν, καὶ δόξαν, καὶ ἔννοιαν ἐγὼ ἐπεκαλεσάμην·
 « δι' ἐμοῦ βασιλεῖς βασιλεύουσι, καὶ οἱ δυνασταὶ
 « δικαιοσύνην γράψουσιν. Οἷς ἐξῆς ἐπιλέγει ἡ αὐτὴ
 « Σοφία· Ἐν ὁδοῖς δικαιοσύνης περιπατῶ, καὶ ἀνὰ
 « μέσον τρίβων δικαιοσύνης ἀναστρέφομαι, ἵνα με-
 « ρίσω τοῖς ἐμὲ ἀγαπῶσιν ὑπαρξίην, καὶ τοὺς θη-
 « σαυροὺς αὐτῶν ἐμπλήσω ἀγαθῶν. Ἐὰν ἀταγ-
 « γέλω ἡμῖν τὰ καθ' ἡμέραν γιγνόμενα, μνημονεύ-
 « σω τὰ ἐξ αἰῶνος ἀριθμῆσαι. Κύριος ἔκτισέν
 « με ἀρχὴν ὀδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, πρὸ τοῦ
 « αἰῶνος ἔθεμελλώσέ με, ἐν ἀρχῇ πρὸ τοῦ εἶναι γῆν
 « ποιῆσαι· καὶ τὰ τούτοις ἐξῆς (64). Οἷς μὴ βουληθεὶς
 « τὴν διάνοιαν ἐπιστήσαι Μάρκελλος, ἐνὸς δὲ μόνου γενό-
 « μενος σκοποῦ, τοῦ μὴ ὁμολογῆσαι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ,
 « τὴν προκειμένην θεολογίαν ἐπὶ τὴν σάρκα ἀναφέρει,
 « καὶ τὴν εὐθειαν παρεκτραπείς ὀδὸν, ἀνοδίαν ἐαυτῷ
 « ἐπενόησε γράφων κατὰ λέξιν οὕτως· « Τὸ τοίνυν κε-
 « φάλαιον τοῦτ' ἐστὶ τῆς Παροιμίας, οὐ τὴν ἀρχὴν τῆς
 « θεότητος, ὥστε αὐτοὶ νομίζουσι, τοῦ Σωτῆρος
 « ἡμῶν παραστῆσαι βουλόμενον, Κύριος ἔκτισέ με,
 « ἔφη· ἀλλὰ τὴν δευτέραν κατὰ σάρκα οἰκονομίαν·
 « διὸ καὶ κτίσεως μέμνηται προσφόρως τῆς ἀνθρω-
 « πίνης σαρκός. » Καὶ ἐξῆς ἐπιλέγει· « Οὐκ οὖν (65) ἡ
 « κτίσις τῆ κατὰ ἄνθρωπον αὐτοῦ διαφέρει πράγμα-
 « ταῖα. Διὸ φησι· Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὀδῶν
 « αὐτοῦ, εἰς ἔργα αὐτοῦ ἔκτισέ με, δηλονότι
 « διὰ τῆς παρθένου Μαρίας, δι' ἧς ὁ Θεὸς ἐνώσαι τὴν
 « ἀνθρωπίνην σάρκα τῷ ἑαυτοῦ Λόγῳ προεβλετο. » Καὶ
 « μεθ' ἑτέρα προστίθησι λέγων· « Τοῦτου τοίνυν οὐ-
 « τως ἔχοντος, ἀκόλουθόν ἐστι σκοπεῖν τῇ διανοίᾳ τὸ
 « παροιμιωδῶς εἰρημένον τοῦτ' κεφάλαιον· Κύ-
 « ριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὀδῶν αὐτοῦ, εἰς ἔργα αὐτοῦ.
 « Ἐκτίσε γὰρ ἀληθῶς, τὸ μὴ ὄν πεποιητῶς, ὁ δε-
 « σπότης ἡμῶν Θεὸς οὐκ οὐσαν τὴν σάρκα, ἣν ἀνελε-
 « φεν ὁ Λόγος. » Καὶ ἐπιφέρει αὐθις λέγων· « Οὐκ-
 « οὖν τοῦτ' ἐστίν, ὁ Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν
 « ὀδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. Ἐπάγει δὲ, Πρὸ

« omnia ipse conditus ait, sed propter illam suam
 « secundum carnem generationem. » Addit autem :
 « Quocirca sanctissimum istud Verbum, non dice-
 « batur ante suam incarnationem, omnis creaturæ
 « Primogenitus. Nam quomodo fieri poterat, ut is
 « qui semper erat, alicujus esset primogenitus ? sed
 « primus ille novus homo, in quem omnia volebat
 « Deus recolligere, is in sacra Scriptura nominatur,
 « omnis creaturæ Primogenitus. » Infert tum : « Au-
 « dis, ut non solum ista, sed et illa omnia præexi-
 « stentia sive super terram seu in coelis, in illo se-
 « cundum novam hanc creationem condebantur. »
 Atque hæc sunt illa quibus pronuntiat illum dictum
 omnis creaturæ Primogenitum propter assumptam
 carnem. Vide autem qualiter ad carnem quoque et
 illud referat, *Dominus condidit me principium via-
 rum suarum, ad opera sua* : et sacram Scriptu-
 ram attende, in Proverbiis hoc modo loquentem :
*Ego sapientia habito in consilio, et eruditus intersum
 cogitationibus : per me reges regnant, et legum con-
 ditores justa decernunt* *. Quibus eadem Sapientia
 hæc annectit : *In viis justitiæ ego ambulo : et con-
 versor in medio semitarum æquitas, ut dividam
 existentiam diligentibus me, et thesauros ipsorum
 de bonis repleam : si vobis annuntiavero, quæ quoti-
 die fiebant, memorabo enuntiare quæ erant a sæculo.
 Dominus possedit me in initio viarum suarum, ante-
 quam quidquam faceret a principio ab æterno ordinata
 sum, in principio antequam terram conderet* †, et quæ
 sequuntur : quibus minime volens acquiescere,
 ✠ aut animum suum advertere Marcellus, illud
 unicum habens in proposito, ut ne constiteret
 Filium Dei, illam ante dictam in Proverbiis de eo
 theologiam, ad carnem refert, et postquam de
 recta via declinaverat, in via quædam sibi excogi-
 tavit, ista verbatim scribens : [R. IX] « Proverbiorum
 « igitur caput istud, non ut illi rentur, docere nos
 « intendit, initium divinitatis Servatoris, ubi ait :
 « *Dominus possedit me principio viarum suarum* :
 « sed secundam illam quæ in carne fuit facta dis-
 « pensationem ; quocirca possessionis meministi,
 « hoc est carnis noviter creatæ. Non igitur, ita ad-
 « dit, creatura ab humana ejus operatione est dis-
 « tincta. Ideo inquit : *Dominus condidit me initio
 « viarum suarum ad opera sua*. Per Virginem sci-
 « licet Mariam, quam præelegit Deus ut Verbo suo
 « carnem humanam uniret. » Tum deinceps adjungit :
 [R. X] « Hoc sane cum ita se habeat, consenti-
 « neum est animo perpendere dictum illud prover-
 « bialiter : *Dominus condidit me initium viarum sua-
 « rum in opera sua*. Is etenim vere condidit, qui quod
 « non erat fecit, Dominus nempe noster Deus, illam
 « carnem quam assumpsit Verbum. » Infert ite-
 rum : « Hoc igitur est, *Dominus condidit me ini-*

✠ Ed. Paris., pag. 45. † Prov. VIII, 22. * ibid. 12. † ibid. 20-23.

(64) Κατὰ τὰ τούτοις. Legendam, καὶ τὰ τού-
 « τοις ἐξῆς ἀκόλουθα, aut simile quid. M. — Καὶ τὰ
 « eodd. et mox ἀκόλουθα.

(65) Vulgo οὐ γοῦν, dein διαφέρει = *refertur ad,
 « pertinet ad, R; cf. e. c. 59 A. Infra vulgo μὲν. ἐφ'
 « οὐ et κοινωνήσαν τ. ἀγ. πν.*

« *tium viarum suarum. Et addit : Ante sæcula, fun-*
 « *davit me ; fundamentum intelligens carnem suam,*
 « *quam secundum dispensationem præordinarat :*
 « *quod ipsum et Apostolus ait : [cf. p. 154 D 153 C]*
 « *Fundamentum aliud nullus ponere potest, præter*
 « *illud quod positum est, quod est Jesus Christus* ¹⁰. »
 Sæculi unius porro meminit in quo fundamentum
 illud debet poni quod est de Christo. Eandem rur-
 sus confirmat opinionem inquit : [R. XVII coll.
 p. 155 A] : Non immerito propheta hic dicebat :
 « *Ante sæculum fundavit me : nempe illud intelli-*
 « *gens fundamentum suæ carnis, nimirum propter*
 « *communionem quam habebat Verbum cum illo*
 « *vero Filio. »* Deinceps adjungit [R. XVIII coll.
 p. 155 A, 157 D] : « *In principio, priusquam ter-*
 « *ram produceret. Quamnam vero terram ? Illam*
 « *nempe, ut patet, quæ est nostra caro : quæ*
 « *post commissum peccatum in terram rediit de-*
 « *novo. Terra es enim, inquit, et in terram reverti-*
 « *ris* ¹¹. Par fuit enim, ut huic remedium accom-
 « *modaretur quodam pacto, per sanctissimi illius*
 « *Verbi communicationem. »* Videte autem ut in
 istis secum ipsemet Marcellus pugnet. Nam qui
 alibi dixerat : « *Principium viarum Domini con-*
 « *ditam esse carnem, »* et qui secundo loco, eam-
 dem posuit fundamentum, subjungit : *Priusquam*
terra conderetur, ubi denno per terram intelligit
 carnem : neque vidit, dictam inconsequenter, ❧
 « *ante carnem conditam esse carnem : et post car-*
 « *nem conditam, iterum in carnis nomine insistere*
 « *Ille tamen ista superioribus ad hunc modum sub-*
 « *nectit : [R. XIX coll. p. 158 B] « Ante formatas*
 « *abyssos. »* *Abyssos* proverbialiter, sanctorum
 corda nuncupat propheta, in quorum nempe pro-
 funditatibus dona Spiritus recondebantur. Ille jam
 in istis attendas autem, quomodo is, qui dictum
 illud : *Dominus condidit me* ¹², de carne intellexe-
 rat, a Scriptura deinceps in angustum compactus,
 quæ dicit, *antequam formarentur abyssi* ¹³ ; inter-
 pretatur abyssos, sanctorum corda : nec advertit
 quod corda sanctorum, puta Abrahami, Isaaci,
 Jacobi, Moysis, Heliaz, Melchisedeci, et reliquorum
 prophetarum, ante Servatoris incarnationem fue-
 rant. Qui potest ergo illud ad carnem referri : *An-*
 « *tequam abyssi formarentur ?* Post deinceps alia,
 iterum subinfert inquit [R. XX coll. p. 159 B] :
 « *Quid illud autem membrum sibi vult : Antequam*
 « *fontes producerentur* ¹⁴ ? Equidem hoc mysterium
 « *enarrat nobis Scriptura Exodi* ¹⁵, in qua olim

« *του αἰῶνος θεμελιώσέ με, θεμέλιον μὲν τοῦ-*
 « *τον ὀνομάζων τὴν κατὰ σάρκα αὐτοῦ προορισθεῖσαν*
 « *οἰκονομίαν ὡς καὶ ὁ Ἀπόστολος λέγει, θεμέλιος*
 « *γὰρ ἄλλος οὐδεὶς δύναται θεῖναι, παρὰ τὸν κεί-*
 « *νον, ὃς ἐστὶν Ἰησοῦς Χριστός. »* Ἐνδὲ δὲ
 αἰῶνος ἐνταῦθα μέμνηται, ἂν' οὐ τὰ κατὰ τὸν Χρι-
 στὸν θεμελιώσθαι ἔφη. Καὶ πάλιν τὴν αὐτὴν βε-
 θαιοὶ λέξιν φάσκων· « *Εἰκότως ὁ προφήτης ἔφη,*
 « *Πρὸ τοῦ αἰῶνος θεμελιώσέ με* · δηλον, ὅτι τὸ
 « *κατὰ σάρκα διὰ τὴν πρὸν ἀληθῶς Ἰδὸν αὐτοῦ*
 « *λόγον κοινωνίαν. »* Καὶ ἐπιλέγει ἐξῆς· « *Εἶτα ἐν*
 « *ἀρχῇ, φησὶ, πρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι. Ἦν ποίαν ;*
 « *ταύτην δηλονότι τὴν ἡμετέραν σάρκα, τὴν μετὰ*
 « *τὴν παρακοὴν γῆν αἰθῆς γενομένην. Ἦν γὰρ εἰ,*
 « *φησὶ, καὶ εἰς γῆν ἀπαλεύσῃ. Ἔδει γὰρ ταύτην*
 « *λάσεως τυχεῖν, τινὰ τρόπον κοινωθήσασαν τῷ ἁγίῳ*
 « *λόγῳ. »* Θέα δὲ πῶς ἐν τούτοις ὁ Μάρκελλος ἑαυτοῦ
 περιπίπτει. Φήσας γοῦν ἐν ἑτέρῳ « *εἶναι τὴν ἀρχὴν*
 « *ὁδῶν τοῦ Κυρίου κατακτισθεῖσαν, »* καὶ πάλιν
 θεμέλιον τὴν αὐτὴν εἶναι εἰπὼν, ἐπάγει τὸ, « *Πρὸ*
 « *τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι. »* Εἰθ' ἐρμηνεύει τὴν γῆν
 πάλιν τὴν σάρκα εἶναι, οὐχ ὁρῶν ὡς οὐδεμίαν ἔχει
 ἀκολουθίαν, πρὸ τῆς σαρκὸς τὴν σάρκα ἐκτίσθαι λέ-
 γειν, καὶ μετὰ τὴν κτίσιν τῆς σαρκὸς, πάλιν τὴν
 σάρκα ὀνομάζειν. Ὁ δὲ (66) ἐστὶ πρὸς τούτους ἐπιφέ-
 ρει ἐξῆς λέγων, εἶτα, « *Πρὸ τοῦ τὰς ἀβύσσους ποι-*
 « *ῆσαι, »* παροιμιωδῶς ὁ προφήτης τὰς τῶν ἁγίων
 καρδίας εἶναι λέγει, τὰς ἐν τῷ ἑαυτῶν βάθει τὴν τοῦ
 Πνεύματος ἐχούσας δωρεάν. Καὶ ἐν τούτοις δὲ πρὸ-
 σχει, ὅπως εἰς τὴν σάρκα ἐκλαδῶν εἰρησθαι τὸ, Κύ-
 ριος ἐκτίσέ με, ἔπειτα στενοχωρούμενος ὑπὸ τῆς
 Γραφῆς λεγούσης, *Πρὸ τοῦ τὰς ἀβύσσους ποιῆσαι,*
 τὰς μὲν ἀβύσσους ἐρμηνεύει, τὰς τῶν ἁγίων καρδίας,
 λέγων αὐτὰς εἶναι, οὐ συνορᾷ δὲ, ὅτι αἱ τῶν ἁγίων
 καρδίαι, τοῦ Ἀβραάμ θηλαδὴ καὶ τοῦ Ἰσαὰκ καὶ τοῦ
 Ἰακώβ, Μωϋσέως τε καὶ Ἠλίου καὶ Μελχισεδέκ καὶ
 τῶν λοιπῶν προφητῶν, πρὸ τῆς σαρκὸς γεγένασαι τοῦ
 Σωτῆρος. Πῶς οὖν δυνατόν ἐπὶ τὴν σάρκα ἀναφέρειν
Πρὸ τοῦ τὰς ἀβύσσους ποιῆσαι ; Καὶ μεθ' ἑτέρα
 δὲ αἰθῆς ἐπάγει λέγων· « *Τί τοίνυν ἐστὶ τὸ κεφάλαιον,*
 « *Πρὸ τοῦ προελθεῖν τὰς πηγὰς ;* Τοῦτο δὲ
 « *ἡμῖν τὸ μυστήριον παρίστησιν ἢ τῆς Ἐξόδου*
 « *γραφῆς, τοὺς τῶν ἀποστόλων τύπους πάλαι προαγο-*
 « *ρεύουσα· δώδεκα γὰρ ὄντων τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀπο-*
 « *στόλων δώδεκα πηγῶν μέμνηται. (67) »* Καὶ κῆρις
 ἐπάγει τὸ αὐτὸ, γράφων οὕτως· « *Εἰκότως οὖν περὶ*
 « *τῆς κατὰ σάρκα γενέσεως ὁ θεσπότης διὰ τοῦ προ-*
 « *φῆτου Σολομώντος λέγοντος, (68) Πρὸ τοῦ προελ-*
 « *θεῖν τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων, ἔφη. »* Ἐπὶ τὰ ἐξῆς

❧ Ed. Paris., pag. 46. ¹⁰ I Cor. III, 11. ¹¹ Gen. III, 19. ¹² Prov. VIII, 22. ¹³ Ibid. 24. ¹⁴ Ibid.
¹⁵ Exod. xv, 27.

(66) Vulgo δδ: et οὐ συνορῶν δ' ὅτι αὐτῶν τ. ἁγ. αἱ καρδ. et τούτο δέ.

(67) Δώδεκα τῶν πηγῶν μέμνηται. Sensu secundo, et mystico hoc verum esse potest, ut XII illi fontes in Elim, unde Israelitæ in deserto refocillabantur, XII apostolos præfiguraverint : id enim multi volunt ita esse. Quomodo, et montes, colles, petræ, nubes,

lapides dicuntur. Sed Marcellum ait Eusebius, quam recte viderit, sensu primo, et κατὰ γράμμα intellexisse. M.

(68) Σολομώντος λέγοντος. Legendum λέγει, vel λέγοντος εἶρηχε. M.— Dein vulgo τὸ λείπον. Porro R διαδόχους ἀνίπτει, quod falsum est p. 70 D fin. ; infra vulgo ἢ καθ' ὄμ. et ὡς καὶ πολλάκις.

ἑτερά τινα διαλθῶν, ἐπιφέρει· Ὁμοίου ἐπιδήσαντες
 ἔπειτα τῶν προαγόντων εἰρήκαμεν, ἀκόλουθόν ἐστι
 καὶ τὸ λοιπὸν ἀνακληρῶσαι. Δεῖται δὲ τὸ, κατὰ τὰ
 ὄρη καὶ τοὺς βουνούς. Πρὸ γὰρ τοῦ τὰ ὄρη ἔδρα-
 σθῆναι, φησὶ, πρὸ δὲ πάντων τῶν βουνῶν, γεννη-
 με. Ὅρη καὶ βουνούς τοὺς ἀποστόλους καὶ τοὺς τῶν
 ἀποστόλων διαδόχους εἶναι, ἵνα παρὰ τοὺς ἄλλους
 ἀνθρώπους τὴν κατ' αὐτῶν δικαίαν πολιτείαν παρ-
 ομιωδῶς σημαίνῃ. Ταύτας τινὰς ἐρμηνείας
 ἐκθέμενος, αὐθις ἐπὶ τὰς ἀποστολικὰς μεταβαίνει
 φωνὰς, τὰναντία τῶν Ἀποστόλων φεγγόμενος. Ὁ μὲν
 γὰρ τὸν πρόντα Ἰδὸν τοῦ Θεοῦ καὶ Πρωτότοκον
 πάσης κτίσεως αὐτὸν εἶναι εἰδῆσθαι· τὰ πάντα ἐν
 αὐτῷ, καὶ δι' αὐτοῦ ἐκτίσθαι· αὐτὸν τε εἶναι πρὸ πάν-
 των μεγάλη βοή μαρτυρούμενος· ὁ δὲ ἐπὶ τὴν σάρκα,
 καὶ ταύτην καταβάλλει τὴν θεολογίαν μικρὸν ὑστε-
 ρον καὶ ταύτην ἀρνούμενος. Λέγει δὲ οὕτω· Διὰ
 τοῦτο εἰκότως ἐπιφέρει, Ὁς ἔστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ
 τοῦ ἀοράτου. Πότε γενόμενος εἰκὼν; Ἡ ὀηνηρία
 κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν ἀνέληψε κλάσμα;
 Πρῶτον γὰρ, ὡς περὶ πολλάκις ἔφη, οὐδὲν ἕτερον
 ἢ ἡ Λόγος· καὶ ἐπιμένει τὸ αὐτὸ γυμνότερον
 διασαφῶν, δι' ὧν φησιν· Ὁμοίου πρόδηλον, ὅτι πρὸ
 τῆς τοῦ ἡμετέρου σώματος ἀναλήψεως ὁ Λόγος καθ'
 ἐκτενὸν οὐκ ἦν εἰκὼν τοῦ ἀοράτου Θεοῦ. Τὴν γὰρ
 εἰκόνα ὁρᾶσθαι προσήκει, ἵνα διὰ τῆς εἰκότος τὸ τίως
 μὴ ὁρώμενον ὁρᾶσθαι δύνῃται. Καὶ πάλιν προστί-
 θησι λέγων· Πῶς οὖν εἰκόνα τοῦ ἀοράτου Θεοῦ τὸν
 τοῦ Θεοῦ Λόγον Ἀστερίως εἶναι γέγραπεν; Αἱ γὰρ
 εἰκόνας τούτων, ὧν εἰσιν εἰκόνας, καὶ ἀπόντων,
 δεικτικαὶ εἰσιν· ὥστε καὶ τὸν ἀπόντα (69) δι' αὐ-
 τῶν φαίνεσθαι δοκεῖν. Εἰ δὲ τοῦ Θεοῦ ἀοράτου ἕντος,
 ἀόρατον εἶναι καὶ τὸν Λόγον συμβαίνει, πῶς εἰκὼν
 τοῦ ἀοράτου Θεοῦ καθ' ἑαυτὸν ὁ Λόγος εἶναι δύνα-
 ται, καὶ αὐτὸς ἀόρατος ὢν; ἀδύνατον γὰρ τὸ μὴ
 ὁρατὸν διὰ τοῦ ἀοράτου φανῆναι ποτε. Καὶ ἐν
 τούτοις δὲ ὁ Μάρκελλος οὐ συνορᾷ, ὅτι, εἰ τὴν σάρκα
 δοξημὴν εἶναι τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, ὥρα καὶ πάντων
 ἀνθρώπων τὰς σάρκας, καὶ τὰ τῶν σωμάτων πρόσωπα
 εἰκόνας εἶναι λέγειν τοῦ Θεοῦ. Ὅποτε κατ' αὐτὸν μη-
 δὲν ἐξαίρετον ἐσχηκέναι τὸν Σωτῆρα. Ὁ δ' ὥστερ
 ἐπαλαθόμενος ὢν μετὰ ταῦτα περὶ τῆς σαρκὸς συν-
 ἔγραψε, δούλου μορφήν αὐτὴν εἶπὼν ἐξ ἀποστολικῆς
 παραθέσεως, καὶ διὰ τοῦτο μὴ δύνασθαι συνεῖ-
 ναι (70) τῷ Λόγῳ, διὰ τὸ δούλου μορφήν εἶναι· ἀλλὰ
 καὶ γυμνῇ τῇ κεφαλῇ φήσας, εἰ πῶς ἐγχαυρεῖ τὴν ἐκ-
 τῆς τε οὐσαν, καὶ μηδὲν ὠφελούσαν, ἐν τοῖς μέλ-
 λουσιν αἰῶσι συνεῖναι τῷ Λόγῳ; εἶναι εἰκόνα τοῦ
 ἀοράτου Θεοῦ, τὴν σάρκα ἐπὶ τοῦ παρόντος δυσχυρί-
 ζεται διαβεβαιούμενος ἀποφαντικῶς, ὅτι πρὸ τῆς τοῦ
 ἡμετέρου σώματος ἀναλήψεως οὐκ ἦν εἰκὼν τοῦ
 ἀοράτου Θεοῦ, ὁ Λόγος αὐτοῦ. Καὶ αὐθις μετὰ τὰ ἐκτε-
 θέντα ἐπιφέρει λέγων· Διὰ πανταχόθεν δῆλον, εἰ-

apostolorum typi prænuntiabantur. Meminit enim
 textus ille duodecim fontium in Elim, cum apo-
 stolorum chorus esset duodenarius. Idem ite-
 rum ille regerit ad hunc modum, inquit: Me-
 cito igitur de generatione secundum carnem Do-
 minus per prophetam Salomonem dixit: Ante-
 quam fontes aquarum provenirent. In sequenti-
 bus, quædam alia prosecutus stylo, infert: [R.
 XXII] Quocirca cum præcedentia fuerimus exsecuti,
 consequens est, ut quod restat adhuc expleamus.
 Restat autem illud, quo meminit montium atque
 saltuum: ait enim: Antequam montes firmarentur,
 ante omnes saltus genuit me. Esse porro montes
 hosce atque saltus apostolos et successores apo-
 stolorum: ut ita illorum iustissima conversatio
 atque vitæ institutio, ante omnes aliorum poli-
 tias, intelligatur denotari. Hujusmodi suas
 interpretationes ubi proposuerat, pergit demum ad
 testimonii apostolici, et Apostolo contraria in os
 obgannit. Ille enim præexistentem Filium Dei,
 omnis creaturæ Primogenitum appellat: omnia
 in illo et per illum condita docet: eumque ante
 omnia exstitisse magna voce protestatur; at hic
 hanc ipsam theologiam ad carnem deducit: quam
 et ipsam statim negat: ait autem: [R. LXXXI]
 Idcirco merito infert, Qui est imago Dei invisibi-
 lis, quando autem ita factus? Num cum figmen-
 tum assumpsit illud quod factum est ad imaginem
 et similitudinem? Præsertim enim, quod aliquo-
 dies diximus, nihil aliud quam Verbum erat. Per-
 stat, et hoc explicatius elucidat, ubi loquitur:
 [R. XXXII coll. p. 24 B] Est ergo manifestum, quod
 non erat Verbum imago invisibilis Dei ante carnis
 nostræ assumptionem. Nam necesse est imaginem
 oculis cerni, ut ita per imaginem discernatur id quod
 non poterat antea oculis usurpari. Dein addit: Que-
 madmodum igitur Asterius affirmat, Dei Verbum
 exstitisse imaginem invisibilis Dei? Imagines
 etenim sunt earum rerum demonstrativæ etiam
 absentium, quarum sunt imagines: ita ut per
 illas vel absentem possimus intueri. Quodsi Dei,
 cum sit invisibilis, verbum quoque invisibile sit:
 quomodo tandem Verbum, in se invisibile, invi-
 sibilis Dei imago esse potest? Certe est prorsus
 impossibile, ut quod non videtur, per aliquid
 invisibile manifestetur. Non hic intelligit Mar-
 cellus, quod si sit necesse carnem imaginem fieri
 Dei, carnes et corpora hominum singulorum et
 personæ, imagines dicantur esse Dei. Ita ut per
 semetipsum singulare nihil habeat Servator. Isti
 vero, tanquam oblitus eorum quæ deinceps de car-
 ne mandavit litteris, cum ex auctoritate apostolica
 servi formam illam nominasset, nec idcirco unien-

✠ Ed. Paris., pag. 47.

(69) Vulgo καὶ δι' αὐτῶν et τοῦ ἀοράτου ἕντος et
 σάρκα δεῖν μὲν εἶναι.

(70) Μὴ δύνασθαι συνεῖναι. Ἄελ forte, nam
 illud non vit. Neque fuisse adiunctam verbo ab æterno,
 nec futuram adiunctam, ut statim ἐν τοῖς μέλ-

λουσιν αἰῶσι. Ubi forte legendum, et distinguendum,
 εἶναι δὲ εἰκόνα τοῦ ἀοράτου Θεοῦ τὴν σάρκα, ἐπὶ τοῦ
 παρόντος δυσχυρίζεται διαβεβαιούμενος. M. — Dein
 vulgo εἶναι δυσχυρ. et ἀποφαντικῶς et ταῦτα τὰ ἐκ-
 θέντα τῷ Θεῷ Λόγῳ.

dam esse Verbo : quique etiam apertissima fronte
 dixerat : « Quomodo concedendum est, illam car-
 nem quæ de terra sumpta est, et nihil prodest,
 unitam Verbo persistere in futuro sæculo? » Illam
 tamen carnem imaginem esse Dei invisibilis con-
 stanter affirmat : constantissime negans eamdem
 ipsam, ante corporis nostri assumptionem, imagi-
 nem Dei invisibilis existisse : sed tantam Verbum
 ejus. His ita positis subinfert inquires : [R. LXXXIII]
 « Quocirca, omni modo patet, imaginem Dei invi-
 sibilis a sancto Apostolo dici carnem illam, quæ
 deinceps accessit verbo : ut per visibile videri
 posset quod est invisibile. *Imago est*, inquit
 Apostolus, *Dei invisibilis* ¹⁷. Nunc patet, quod
 tum primum, cum carnem assumpsit, factum in
 imaginem Dei, vere imago fiebat invisibilis Dei.
 Nam si nos per imaginem istam eo sumus evecti
 et dignitatis, ut Verbum Dei cognoscere possimus,
 veritas certe ipsi credere debeamus per imaginem
 affirmanti : *Ego et Pater unum sumus* ¹⁸ Impos-
 sibile est enim, ut absque hac imagine quiaquam
 vel Verbum, vel Verbi Patrem cognoscat. » Et
 rursus annectit [R. LXXXIV] : « Sicutaque pronun-
 tiat Apostolus, ✕ ut paulo superius est a nobis
 positum : *Excarnavit semetipsum, servi formam as-
 sumens* ¹⁹. Per servi formam humanam nobis car-
 nem significat, quam Dominus noster Deus, sua
 efformans sapientia, dixit : *Faciemus hominem ad
 imaginem nostram et ad similitudinem* ²⁰. Recte ad-
 tem humanam, imaginem nominavit. Bene enim no-
 vit imaginem esse illam Verbi sui, paulo post sub-
 stituri [R. XXVI]. » Deinceps conatur probare, quod
 illud : *De utero ante luciferum genui te* ²¹, de carne
 item usurpatum sit. Loquitur autem ad hunc mo-
 dum : « Quocirca cum a Davide nominetur lucifer
 stella illa, quæ diem designat appropinquare,
 non est ulterius disquirendum, quis ille sit lucifer
 qui intelligitur. Erat et enim stella illa tunc ap-
 parens, cum diem et afferret et indicaret magis.
 Ut sit manifestum illud, Ante luciferum genui
 te : usurpatum ab omnipotenti Deo, de Verbo illo
 quod nascebatur cum carne humana per Virgi-
 nem : idipsum attestante evangelista, primum

✕ Ed. Paris., pag. 48. ¹⁷ Coloss. 1, 15. ¹⁸ Joan. x, 30. ¹⁹ Philip. 11, 7. ²⁰ Gen. 1, 26. ²¹ Psal. cix, 3.

(71) *Ἰνα διὰ τοῦ ὁρατοῦ*. At hoc impossibile est, et absurdum ut per invisibile, visibile cernatur. Librarius rem et verba, transposuit. Legendum, *Ἰνα διὰ τοῦ ὁρατοῦ τὸ ἄρατον φαίνεται*. M.—Porro vulgo ἀληθῶς τοῦ ἄρα. θ. et ὠφειλ. et ἐγὼ καὶ π. et τιν (γρ. τινί Μρ.) δυνατόν.

(72) Vulgo καθ' ὄμ.

(73) *Εἰκὼν ἐστὶ μικρὸν*. Legend. *ἔσται*. Prophe-
 tice enim dictum voluit in Proverbiis istud : unde et Salomonem vocat prophetam Mont. M.

(74) Vulgo λέγει δὲ οὕτω et δηλοῦντος τοῦ ἀστ.

(75) *Ὁ τηρικαῦτα φανείσ ἀστήρ*. Nova est hæc interpretatio, Luciferum in psal. cix, esse illam stellam, quia vix dux fuerat magis ad Christum in Bethlehem. Quod omnino supponit ut certum, id quod versatur in questione, an stella illa ante edi-

κὼνα τοῦ ὁρατοῦ Θεοῦ ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ εἰρηθεῖαι
 ἀποστολίου, τὴν προσγενομένην τῷ Λόγῳ σάρκα· ἵνα
 διὰ τοῦ ὁρατοῦ (71) καὶ τὸ ὁρατὸν φαίνεται. Ἐ-
 κὼν δὲ ἐστὶ, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, τοῦ ὁρατοῦ
 Θεοῦ. Νῦν ἔηλον, ὅτι, ἀπηγάγα τὴν κατ' εἰκόνα τοῦ
 Θεοῦ γενομένην ἀναίληφα σάρκα, εἰκὼν ἀληθῆς
 τοῦ ὁρατοῦ Θεοῦ γέγονε. Εἰ γὰρ διὰ τῆς εἰκόνας
 ταύτης τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον ἠξιώθημεν γινώσκειν, π-
 στεῦν ὀφειλομεν αὐτῷ τῷ Λόγῳ, διὰ τῆς εἰκόνας
 λέγοντι, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἑσμεν. Οὕτω γὰρ
 τὸν Λόγον οὕτω τὸν Πατέρα τοῦ Λόγου, χωρὶς τῆς
 εἰκόνας ταύτης γινώσκειν τινα δυνατόν. » Καὶ πάλιν
 ἐπιφέρει : « Οὕτω γυνὴ καὶ ὁ Ἀπόστολος φησιν, ὡσπερ
 μικρὴ ἡμετέρας ἔφαμεν, Ἐκένωσεν ἑαυτὸν, μορφῆν
 θούλου λαβὼν, διὰ τῆς μορφῆς τοῦ θούλου τὴν
 ἀνθρωπίνην ἡμῖν σημαίνων σάρκα, ἣν ὁ δεσπότης
 ἡμῶν Θεός, ἐπὶ ἑαυτοῦ διαπλάττων σοφία, Ποιήσω καὶ
 μὲν ἀνθρώπον, ἕως, κατ' εἰκόνα ἡμετέρας καὶ
 (72) ὁμοιωσιν, καλῶς τὴν ἀνθρωπίνην σάρκα ὄνο-
 μάτων εἰκόνα. Ἥθει γὰρ ἀκριβῶς, ὅτι εἰκὼν
 ἔσται μικρὸν (73) ὑστερον τοῦ ἑαυτοῦ Λόγου. » Μετὰ
 ταῦτα πειρᾶται κατασκευάζειν, ὅτι καὶ τὸ, Ἐκ γε-
 στρός ἀπὸ ἐωσφόρου ἐγέννησά σε, περὶ τῆς σαρκὸς
 λέγεται. Γράφει δὲ οὕτως (74) : « Διὰ τοῦτο τοῖνον
 τὸν τὴν ἡμέραν ὁ ηλιοῦτος τοῦ ἀστῆρος ἐωσφό-
 ρου ὑπὸ τοῦ προφήτου Δαβὶδ εἰκότως ὀνομασθέντος,
 οὐκ ἐτι ζητεῖσθαι δίκαιον τὸν ἐωσφόρον, τίς δὲ ποτε
 ὦν οὗτος τυγχάνει : οὗτος γὰρ ἦν ὁ τηρικαῦτα φα-
 νείσ ἀστήρ (75), ὁ φέρων τε καὶ δηλῶν τὴν ἡμέραν
 τοῦ μάγου (76). Πρόβηλον οὖν τὸ, Πρὸ ἐωσφόρου
 ἐγέννησά σε, ὑπὸ τοῦ παντοκράτορος εἰρηθεῖσαι δε-
 σπότη, περὶ τοῦ διὰ τῆς Παρθένου γεννηθέντος σὺν
 τῇ ἀνθρωπίνῃ σαρκὶ Λόγου, σαφῶς καὶ τοῦτο τοῦ
 Εὐαγγελίου σημαίνοντος, πρότερον μὲν τὸν δεσπότη-
 τὴν ἡμῶν διὰ τῆς Παρθένου τετέλεσθαι, ὑστερον δὲ
 τὸν ἀστῆρα φανῆναι, τὸν τὴν ἡμέραν δεικνύοντα. »
 Ἐπὶ τοῦτοις προῶν αὐθις ἐπιλέγει : « Ἐληφεν γὰρ ὁ
 ἀνθρώπος οὐ μόνον τὴν ἐπὶ γῆς τῶν πραγμάτων
 ἐξουσίαν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν οὐρανοῖς. Εἰκότως· εἰ
 γὰρ ὅτε καὶ ἀνθρώπος ἐγένετο, καὶ μεσότης Θεοῦ
 καὶ ἀνθρώπων, τότε εἰς αὐτὸν ἐκτίσθη τὰ πάντα,
 ὡς ἐπὶ ὁ Ἀπόστολος, τὰ τε ἐν οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ
 τῆς ἀκόλουθόν ἐστιν ἀκριβῶς γινώσκων, ὅτι ἔξου-

ditum in Incarn Servatorem apparuerit? statuit enim hic apparuisse. — M. Dein vulgo δηλῶν ἡμέραν.

(76) *Τοῖς Μάγουις*. Quasi stella Magorum illa fuisse ordinaria : aut, quod ipse, solus credo, ait cum Gregorio Nysseno, cæteri omnes dissentiant. Nunquam enim prius visa, nec ab eo tempore, observata quod motu nota in gyrum, horsum versum ad occidentem. Quod interdum visa, quod aliquando per dies quosdam occultata : quod uni alicui de reliquis stellis, sine miraculo non potuit contingere, aut ut huic muneri et officio inserviret. Ideo quidam cometam aiunt : alii angelum, Spiritum sanctum alii, alii veram stellam, sed in nihilum resolutam. M. — Infra vulgo ἐκτίσθαι : R ἔντισται ; dein vulgo ἐπὶ γῆς, et λέγει, et διὰ τοῦ Θεοῦ εἰλ. et ὑπερβολὴν τῆς φιλ.

ε στα ου̐ μόνον των̐ ἐπι γῆς, αὐτῶ, ἀλλὰ καὶ των̐ ἐν A
 ε οὐρανοῖς δέδοται. Καὶ αὖθις μεθ' ἑτέρα ἐπάγει·
 ε Εἰ γὰρ περὶ τινος δόξης δοθείσης αὐτῶ παρὰ τοῦ
 ε Πατρὸς τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον λέγει, ταύτην ὁ ἄν-
 ε θρωπος διὰ τοῦ Λόγου εὐληφῶς φαίνεται. Μεσότης
 ε γὰρ γενόμενος, κατὰ τὸν ἱερὸν Ἀπόστολον, Θεοῦ
 ε τε καὶ ἀνθρώπων, τῇ δοθείσῃ αὐτῶ παρὰ τοῦ Πα-
 ε τρὸς δόξῃ, τοὺς θεοσεβεῖς ἐδόξασεν ἀνθρώπους. »
 Καὶ κάλιν προστίθεται ταῦτα· « Καὶ ἠξίωσε τὸν πε-
 ε σόντα διὰ τῆς παρακοῆς ἀνθρώπων τῶ ἑαυτοῦ διὰ
 ε τῆς Παρθένου συναφθῆναι Λόγῳ. Ποία γὰρ ἐν ἄν-
 ε θρώποις ἑτέρα μείζων δόξα γένοιτ' ἂν τῆς δόξης
 ε ταύτης; Εἰπῶν δὲ, ὅτι, ἐδόξασά σε, ἐπιφέρει λέ-
 ε γων· καὶ κάλιν δοξάσω, ἵνα δι' ὑπερβολὴν φιλιαν-
 ε θρωπίας, ἐν τῇ μετὰ τὴν ἀνάστασιν τῆς σαρκὸς
 ε δευτέρᾳ δόξῃ τὸν πρότερον θνητὸν ἀνθρώπου ἀθά- B
 ε νατον ἀπεργάσῃται, καὶ τοσαύτη αὐτὸν δοξάσῃ δόξῃ,
 ε ὥστε μὴ μόνον αὐτὸν τῆς προτέρας ἀπαλλαγῆναι
 ε δουλείας, ἀλλὰ καὶ τῆς ὑπὲρ ἀνθρώπων ἀξιωθῆναι
 ε δόξης. » Καὶ αὖθις ἐπιλέγει· « Ἴνα, ὡς ἔφη, ὑπὸ
 ε τοῦ διαβόλου ἀπατηθέντα πρότερον τὸν ἀνθρώπου,
 ε αὐτὸν αὖθις νικῆσαι τὸν διάβολον παρασκευάσῃ. Διὰ
 ε τοῦτο ἀνεληφε τὸν ἀνθρώπου, ἵνα ἀκολουθῶς τοῦτον
 ε ἀπαρχῆν τῆς ἐξουσίας παραλαβὴν παρασκευάσῃ. »
 Καὶ προστίθεται ἔτι λέγων· « Οὗτος γὰρ ἔστιν ὁ ἀγα-
 ε πητός, ὁ τῶ Λόγῳ ἐνωθεὶς ἀνθρώπος, περὶ οὗ ὁ
 ε εὐαγγελιστὴς ἔφη· Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱὸς μου ὁ
 ε ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἐδόκησα. » Καὶ αὖθις ἐπιφέρει·
 ε Ὅτι ὁ Λόγος τοῦ ἀοράτου Θεοῦ διὰ Παρθένου (77)
 ε τεχθῆσθεαι ἔμελλε, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ἀναλή- C
 ε ψεσθαι σάρκα. Καὶ ἵνα δι' αὐτῆς τὸν πρότερον κα-
 ε ισχύσαντα τοῦ ἀνθρώπου διάβολον καταγωνισά-
 ε μενος, μὴ μόνον ἀφθαρτον αὐτὸν καὶ ἀθάνατον γε-
 ε νέσθαι παρασκευάσῃ, ἀλλὰ καὶ σύνθρονον ἐν οὐρα-
 ε νοῖς τῶ Θεῶ. » Ταῦτα δὲ πάντα ἀναγκαῶς κατε-
 ε ἔχην ἐν μνήμῃ διὰ τὰ μέλλοντα ὑπ' αὐτοῦ (78) Μαρ-
 ε κέλλου κατὰ τῆς σαρκὸς, ἧς ἀνεληφεν ὁ τοῦ Θεοῦ
 ε Λόγος, προφέρεισθαι. Ὡς γὰρ ἀμνημονήσας τούτων
 ε ἀπάντων ὧν ἐξέθετο, τέλος οὐκ αἰσιον οὐδ' εὐσεβὲς
 ε ἐπάγει τῶ σωτηρίῳ σώματι. Πρὸς τούτοις ἅπασιν,
 ε ὥσπερ τῶν προτέρων αὐτῶ κατωρθωμένων, πειρᾶ-
 ε ται θεικύναι καὶ τὸ, ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, ἀγαλλ-
 ε λιάσθω ἡ γῆ, εἰς τὴν σάρκα ἀναφέρεισθαι. Λέγει δὲ
 ε οὕτως· « Ὁ γοῦν καταβάς, καὶ τὴν σάρκα διὰ τῆς
 ε Παρθένου προσλαβὼν, κατεστάθη βασιλεὺς ἐπὶ τὴν D
 ε Ἐκκλησίαν, δηλονότι, ἵνα διὰ τοῦ Λόγου ὁ τῆς βα-
 ε σιλείας τῶν οὐρανῶν πρότερον ἐκπεπωκὼς ἄν-
 ε θρωπος βασιλείας δυνήθῃ τυχεῖν. Τοῦτον οὖν τὸν
 ε ἀνθρώπου τὸν πρότερον, διὰ τὴν παρακοῆν τῆς βα-
 ε σιλείας ἐκπεπωκὸς, Κύριον καὶ Θεὸν γενέσθαι
 ε βουλόμενος ὁ Θεὸς, ταύτην τὴν οἰκονομίαν εἰργά-
 ε σαστο. Ὁ οὖν ἀγιώτατος προφήτης Δαυὶδ προφητι-

ε de Virgine Dominum nostrum generatum, et
 ε deinceps ortum fuisse luciferum qui diem indi-
 ε caret [R. XCIV]. » Progressus adhuc ulterius
 ε ista loquitur : « Suscepit enim homo non solum
 ε potestatem rerum earum quæ in terra fuerant,
 ε sed et etiam quæ in cælis. Nec injuria. Nam si
 ε tum cum homo fieret, et Dei mediator atque
 ε hominum, per eum et in eo omnia creata erant,
 ε ut asserit Apostolus, quæque in cælis erant, et
 ε quæ in terra ²², consequens est exacte sciendum
 ε esse, potestatem ei concessam non tantum eo-
 ε rum quæ in terris, sed etiam et quæ in cælis
 ε erant. Si loquitur sacrosanctum Evangelium
 ε de aliqua illi a Patre concessa gloria, hanc
 ε certè per Deum homo convincitur accepisse.
 ε Factus siquidem, ut sanctus vult Apostolus,
 ε Dei mediator atque hominum ²³, viros pios ea
 ε gloria glorificavit, quam ipsi donaverat Pater. »
 ε Et addit rursus [R. XCVI] : « Et dignitatem illam
 ε homini per peccatum lapsò concessit, ut suo
 ε ipsius Verbo per Virginem uniretur. Ecqua enim
 ε alia hacce major gloria inter homines prædica-
 ε tur? Cum dixisset glorificavi te, infert, et iterum
 ε glorificabo ²⁴ : ut ex immensa sua misericor-
 ε dia, in secunda post carnis resurrectionem
 ε gloria, hominem prius mortalem redderet
 ε immortalem, et tanta illum gloria glorificaret, ✕
 ε ut non modo servitute priori liberetur, sed majori
 ε gloria vestiatur quam capiat homo. » Et iterum,
 ε [R. XCVII] : « Ut hominem illum prius a diabolo sup-
 ε ratum, victorem diaboli constitueret. Hominem
 ε idcirco in se assumpsit, ut quod consequens fuit,
 ε huic primitias potestatis suæ impertiret. » Et an-
 ε nectit [R. XXXV] : « Hic est ille dilectus, homo nempe
 ε Verbo adunitus : de quo loquitur evangelista ·
 ε Hic est Filius meus dilectus in quo complacui. »
 ε Adjungit [R. XCVIII] : « Quod Verbum invisibilis Dei
 ε qui fuit, per Virginem erat nasciturus, et sum-
 ε pturus humanam carnem, et in illa diabolum
 ε debellaturus qui olim prævaluerat : non in eo
 ε tantum quod illum redditurus fuit incorruptibi-
 ε lem et immortalem, sed eodem solio in cælis
 ε cum Deo consessurum. » Sunt ista omnino me-
 ε moria retinenda, propter illa quæ producet statim
 ε ipsemet Marcellus, contra carnem illam quam
 ε assumpsit Dei Verbum. Velut enim oblitus istorum
 ε omnium quæ adduxit, finem minime consentaneum
 ε pietati, et infanatum satis corpori superinducit
 ε Servatoris. Ultra ista quidem omnia, tanquam
 ε recte successerint, et ex animo superiora, conatur
 ε ostendere, et illum etiam textum, *Regnavit Domi-
 ε nus, exsultet terra* ²⁵, de carne intelligendum. Ait

✕ Ed. Paris. pag. 49. ²² Coloss. J, 16. ²³ I Tim. II, 5. ²⁴ Joan. XII, 28. ²⁵ Psal. xcvi, 1.

(77) Vulgo τῆς Παρθ.

(78) *Méllorta* ἢ *αὐτοῦ*. Omnino, ut Eusebius ait, hæc sunt observanda. Nam stupendum in morem insanivit Marcellus, si vera nobis de illo retulit adversarius. Nam de Christi carne, hoc est Christo

homine, delirat, eum ultra omnes homines, post συντέλειαν exinanientium, quod τέλος οὐκ αἰσιον rectè vocat. M.—Infra vulgo ταύτην οἶκον, et λέγει, Κύριος ἐβασ.; dein λαβόντος χρόνου τοῦδ. R.

autem [R. XCIX]: « Qui descendit, ideo et carnem
 « assumpsit de Virgine, rex est constitutus super
 « Ecclesiam, nempe in eam finem, ut sic per Ver-
 « bum, homo qui prius colorum regno exciderat,
 « regnum illud de novo consequeretur. Hominem
 « ergo istum qui regno prius exciderat per inobe-
 « dientiam suam, Dominum et Deum fieri volens
 « Deus, hanc œconomiam ita dispensavit. Quo-
 « circa sanctissimus vates David propheticò more
 « sater: *Regnavit Dominus, exsultet terra.* » Et post
 alia quædam subinfert [R. C]: « Ob quam causam
 « quasi Dominus noster Jesus Christus, regni ini-
 « tium auspiciatus fuerat a quodam tempore, vati-
 « cinium canit: *Ego autem rex ab illo constitutus*
 « *sus* 26. » Et rursus addit: « Ob eam causam rex,
 « et cum humana carne constitutus, et declaratus
 « rex, exinanitus prius homo, omne diaboli impe-
 « rium, vim et potestatem per Verbum evacuet. » Tot ille, et quidem longo plura, de carne commemo-
 ratus Servatoris, ✕ postquam illam nominat Dei imaginem invisibilis, et omnis creature primoge-
 nitum, et regem, et Jesum, et Christum, et dilectum, et quæ alia commemoravit: insuper addide-
 rat, propter illam ipsam carnem, tot nominibus Verbum insignitum fuisse, finem tamen illi eam
 affingit, quem nunc tempus est ut consideremus.

CAP. IV.

Qualemnam finem subinfert Marcellus Christi regno,
 et carni quam assumpsit.

[R. C] « Hanc etenim ob causam regnaturus est,
 « humana carne præditus per Verbum constitutus
 « rex, homo ille olim deceptus: et omnem ita dia-
 « boli potestatem, vim et imperium evacuabit. *Opor-*
 « *et enim illum, inquit, regnare usque dum inimicos*
 « *suos statuat sub pedibus suis* 27. Ait igitur divinus
 « Apostolus, regni Christi finem tum futurum, cum
 « sub pedibus ejus omnia collocabuntur. [R. Cl coll.
 « p. 189]. » Post pauca quædam addit: « Maximum
 « hic mysterium revelat nobis Apostolus, dum
 « pronuntiat adfuturum finem regno Christi. Finem
 « porro tum, cum ponentur omnia sub pedibus
 « ejus. » Et explanans adhuc idem dilucidius scri-
 « bit [R. Cl]: « Dictum est a nobis in superioribus,
 « Dominum nostrum Christum regni sui principium
 « accepisse: idque ipsum docuimus e sacra Scri-
 « ptura demonstratum. Testimonium primum est,
Ego constitutus sum ab illo rex super Sion montem

« πῶς λέγει, Ὁ Κύριος ἐθαύμασεν, ἀγαλλιάσθαι
 « ἢ γῆ. » Καὶ μεθ' ἑτέρα ἐπιφέρει: « Δι' ἣν αἰτίαν
 « ὡσερ ἀρχὴν βασιλείας ἀπὸ τινος λαβόντος χρόνου
 « τοῦ δεσπότης ἡμῶν Χριστοῦ, ἡ προφητεία φησὶν
 « Ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ἐπ' αὐτοῦ. » Καὶ
 « πάλιν ἐπιφέρει: « Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ βασιλεύει (79), ἵνα
 « ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ σαρκὶ γενόμενος, βασιλεὺς τε καὶ
 « ταστάς, διὰ τοῦ λόγου, ὁ κενωθεὶς πρότερον ἄν-
 « θρωπος, πᾶσαν ἀρχὴν τοῦ διαβόλου, καὶ δύναμιν,
 « καὶ ἐξουσίαν καταργήσῃ. » Τοσαῦτα περὶ τῆς σαρκὸς
 « τοῦ Σωτῆρος, καὶ τούτων ἐτι πολλὰ πλεονα εἰ-
 « πῶν, φησας τε αὐτὴν εἶναι τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ τοῦ
 « ἀοράτου, καὶ τὸν Πρωτότοκον πάσης κτίσεως, καὶ
 « τὸν βασιλέα, καὶ τὸν Ἰησοῦν, καὶ τὸν Χριστόν, καὶ
 « τὸν ἀγαπητὸν, καὶ ὅσα ἄλλα κατέλεξε δι' αὐτὴν τε,
 « ταῦτα πάντα κληθῆναι τὸν λόγον ἀποφηνάμενος,
 « ὅποιον τέλος αὐτῇ περιτίθησιν ἡδὴ θεωρῆσαι καιρὸς.

Tot ille, et quidem longo plura, de carne commemo-
 ratus Servatoris, ✕ postquam illam nominat Dei imaginem invisibilis, et omnis creature primoge-
 nitum, et regem, et Jesum, et Christum, et dilectum, et quæ alia commemoravit: insuper addide-
 rat, propter illam ipsam carnem, tot nominibus Verbum insignitum fuisse, finem tamen illi eam
 affingit, quem nunc tempus est ut consideremus.

ΚΕΦ. Δ΄.

Ὅποιον Μάρκελλος ἐπάγει τέλος τῇ τοῦ Χριστοῦ
 βασιλείᾳ, καὶ τῇ σαρκὶ ἣν ἀνέληψε.

« Διὰ τοῦτο γὰρ βασιλεύσει, ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ
 « σαρκὶ γενόμενος, βασιλεὺς τε καταστάς διὰ τοῦ
 « λόγου, ὁ ἀπανηθεὶς πρότερον ἄνθρωπος (80), πᾶ-
 « σαν ἀρχὴν τοῦ διαβόλου καὶ δύναμιν καὶ ἐξουσίαν
 « καταργήσῃ: Διὲ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν, φησὶν,
 « ἄχρις οὗ ἂν θῆ τοὺς ἐχθροὺς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ.
 « Τῆς τοίνυν τοῦ δεσπότης ἡμῶν Χριστοῦ βασιλείας,
 « τοῦτο τὸ τέλος εἶναι φησὶν ὁ ἱερὸς Ἀπόστολος, τὸ
 « πάντα ὑποταγῆναι τοῖς ποσὶν αὐτοῦ. » Καὶ μετὰ
 « βραχέα ἐπιλέγει: « Μέγιστον ἡμῖν μυστήριον ἐνεαῦθα
 « Ἀπόστολος ἀνακαλύπτει, τέλος μὲν εἶσθαι φέ-
 « σκων τῆς Χριστοῦ βασιλείας, τέλος δὲ τότε, ὅταν
 « πάντα ὑποταγῇ τοῖς ποσὶν αὐτοῦ. » Καὶ ἐτι μὲν
 « ἐπεξεργαζόμενος τὸν αὐτὸν λόγον, οὕτω γράφει:
 « Ἐφάμεν ἐν τοῖς προάγουσιν ἡμῶν ῥητοῖς τὸν δεσπότην
 « τῆς ἡμῶν τὸν Χριστόν ἀρχὴν ἐσχηκέναι βασιλείας,
 « ἐκ τῶν θείων Γραφῶν ἀποδείξει χρόνιοι. Ἔστι
 « μὲν μία ἡ λέγουσα: Ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς

✕ Ed. Paris. pag. 50. 26 Psal. II, 6. 27 I Cor. xv, 25.

(79) Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ βασιλεύει. Legend. βασι-
 λεύσει: ut principio sequentis capitis, ubi eadem
 Marcelli verba repetuntur, ut et mox pro κενωθεὶς
 rectius ἀπανηθεὶς, ut paulo post legitur, et ex præ-
 cedentibus apparet; tolerari tamen et hæc lectio po-
 test, cum exinanitionem regiæ gloriæ opponat. M.—
 Infra vulgo ὅσα τὰλλα.

(80) Ὁ ἀπανηθεὶς πρότερον ἄνθρωπος. Id est
 humana nostra natura, quæ in Adamo per prævari-
 cationem ceciderat, in Christo per obedientiam
 triumphavit. Locum vero beati Apostoli ex illa
 ad I Corinth. xv, 28, quem sursum atque deorsum
 adeo versat Eusebius, hic, alibi, et in fine
 lib. v, recte Marcellus, de Christo homine inter-
 pretatur. At prorsus impie, ab illo loco, de regni
 etiam et essentia consumptione blasphemiat.
 Οὐ τέλος ἐπιτιθεὶς τῇ βασιλείᾳ εἶπε τὸ, ἄχρις οὗ ἂν θῆ,
 καὶ ἐξῆς. Ἄλλ' ἀξιώσιστον ποιῶν τὸ εἰρημένον, καὶ

D
 θαρρῆν παρασκευάζων, ὅσαν εἶ εἶγε. Semper, et in
 æternum regnabit. Nam ut recte observat Œcume-
 nius, τὸ ἄχρις καὶ τὸ ἕως οὐ καίται χρόνου συντελε-
 στικόν, ἀλλ' αἰεὶ, ὡς τὸ, ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι, πάσας
 τὰς ἡμέρας, ἕως τῆς συντελείας. Quod ipsum de
 donec observat Hieronymus contra Helvidium et
 noster hic in fine. De loci autem sensu et intelligen-
 tia, ita ille tradit a Græcorum commentariis: Τὸ
 βασιλεύειν ἐνεαῦθα οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ὡς δει αὐτὸν
 τὰ τοῦ βασιλέως ποιεῖν. Τοῦτ' ἐστι πολεμεῖν τοὺς
 ἐχθροὺς, συμμαχεῖν τοῖς ἰδίοις. Τοὺς μὲν τροποῦσθαι,
 τοὺς δὲ ρύεσθαι, ἄχρις οὗ ἂν θῆ, etc. Μετὰ γὰρ ταῦτα,
 οὐδενὸς τῶν εἰρημένων χρεία. Ἀστασίαστος γὰρ
 λοιπὸν ἡ βασιλεία. M.—Μοχ vulgo ἐχθρ. ὑποπόδιον αὐ-
 τοῦ, et βασιλ. οὐ τὸ; Mus. Is. οὕτω, οὐδὲ, οὐ τὸ, R τοῦ-
 το et ὑποταγῆναι τοῖς ποσὶν αὐτοῦ, et ὑπ' αὐτοῦ βα-
 σιλεὺς et ἐλησεν ὁ ἄνθρωπος ἀρχὴν, et τῷ Θεῷ
 καταστ.

« ὑπ' αὐτοῦ, ἐπὶ Σιών ὄρος τὸ ἄγιον αὐτοῦ. Ἔτερα A
 « δέ, Ὁ Κύριος ἐβασίλευσε, ὀργιζόμενος λαοί.
 « Καὶ αὖθις· Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, ἀγαλλιάσθω
 « ἡ γῆ. Καὶ ὅλως μυρίων ῥητῶν πρὸς μαρτυρίαν
 « ἔστιν εὐπορήσαντα δεῖξαι, ὅτι ἀρχὴν βασιλείας εἰ-
 « ληφεν ὁ ἄνθρωπος διὰ τοῦ Λόγου. Εἰ οὖν εἰληφεν
 « ἀρχὴν βασιλείας πρὸ ἐτῶν ὧλων οὐ κλειόνων τε-
 « τρακοσίων, οὐδὲν παράδοξον, εἰ τὸν πρὸ οὕτως
 « ὀλίγου χρόνου τῆς βασιλείας ταύτης τυχόντα ὁ
 « Ἀπόστολος φησι, παραδώσειν τὴν βασιλείαν, ὅτι ὁ
 « ὅτι τῷ Θεῷ τῷ καταστήσαντι αὐτὸν, ὡς ἡ Γραφή
 « φησι, βασιλέα. » Καὶ μεθ' ἕτερα οὕτω γράφει·
 « Οὐλοῦν ἡνεργεῖα μόνη, διὰ τὴν τῆς σαρκὸς πρό-
 « ρησιν ἄχρι τοσοῦτου κεχωρησθαι τοῦ Πατρὸς φαί-
 « νεται, ἄχρι οὗ ἂν ὁ προσίων τῆς κρίσεως ἀνα-
 « φανῆ καιρὸς, ἵνα τῶν τηρικαῦτα ἐκκεντησάν-
 « των, κατὰ τὴν προφητείαν, ἐωρακῶτων τὸν ἐκκε-
 « τηθέντα, οὕτω καὶ τὸ λειπόμενον ἀκολούθως γένη-
 « ται. Πάντων γὰρ ἐν τῷ καιρῷ τοῦ τέλους ὑποτάσ-
 « σεσθαι μελλόντων τῷ Χριστῷ, ὡς ὁ Ἀπόστολος
 « ἔφη, τηρικαῦτα αὐτὸς ὑποταγήσεται τῷ ὑποτά-
 « ξαντι αὐτῷ τὰ πάντα. Ὅτε τοίνυν μανθάνομεν
 « περὶ τῆς ἀνθρωπίνης σαρκὸς, ἣν δι' ἡμᾶς ἀνελη-
 « φεν ὁ Λόγος, πρὸ τετρακοσίων οὐχ ὧλων ἐτῶν, τότε
 « ταύτην καὶ ἐν τοῖς μέλλουσιν αἰῶσιν ὁ Λόγος ἔξει,
 « ἡ ἄχρι μόνου τοῦ τῆς κρίσεως καιροῦ. Ἀνάγκη γὰρ
 « ἐπὶ ὑπὲρ τοῦ προφήτου λεχθέν ἐργῶ βεβαιωθῆναι.
 « Ὁφθαλμοὶ γὰρ, φησὶν, εἰς ὃν ἐξεκέντησαν·
 « ἐξεκέντησαν δέ, ὅτι, τὴν σάρκα. » Καὶ προσ-
 « τίθησι μεθ' ἕτερα οὐχ ἕτων· « Ὅτι γὰρ οὐχ ἔν' ὁ Λόγος
 « ὠφελήθη, τὴν ἡμετέραν ἀνελήφε σάρκα, ἀλλ' ἵνα
 « ἡ σὰρξ διὰ τὴν πρὸς τὸν Λόγον κοινωνίαν ἀθανασίας
 « τύχη, δῆλόν ἐστι καὶ ὑπ' αὐτῆς τῆς τοῦ Σωτῆρος
 « ἀποφάσεως. Περὶ γὰρ τῆς σαρκὸς, ἣν ἔχων ὠμίλει
 « τοῖς μαθηταῖς, οὕτω λέγει· Τοῦτο ὑμᾶς σκανδα-
 « λίζει; ἂν οὖν ἴδητε τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου
 « ἀκίοντα ὅπου ἦν τὸ πρότερον; τὸ πνεῦμα
 « ζωοποιεῖ, ἡ σὰρξ οὐδὲν ὠφελεῖ. Εἰ οὖν ὁμολογεῖ
 « τὴν σάρκα μηδὲν ὠφελῆν αὐτὸν, πῶς ἐγγωρεῖ τὴν
 « ἐκ γῆς τε οὖσαν καὶ μηδὲν ὠφελοῦσαν, καὶ ἐν τοῖς
 « μέλλουσιν αἰῶσιν ὡς αὐτῷ λυσιτελοῦσαν (81) συν-
 « εῖναι τῷ Λόγῳ; Διὰ τοῦτο γὰρ μοι δοκεῖ καὶ ὁ παν-
 « τοκράτωρ Δεσπότης πρὸς αὐτὸν λέγειν· Κάθου ἐκ
 « δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑπο-
 « πόδιον τῶν ποδῶν σου, ἐνεργεῖα μόνη διὰ τὴν ἀν-
 « θρωπίνην σάρκα, χωρίζειν αὐτὸν δοκῶν, καὶ ὡσπερ
 « ῥητὴν τινα χρόνον ὀρίζων αὐτῷ τῆς ἐν δεξιᾷ καθ-
 « ἕδρας, οὕτω φησὶ πρὸς αὐτὸν· Ἔως ἂν θῶ τοὺς
 « ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. Τοῦτο δὲ
 « τὸ προφητικὸν τοῦ Δαυὶδ (82) ῥητὸν σαφέστερον
 « ἡμῖν ἐρμηνεύων ὁ ἱερός Ἀπόστολος, οὕτω πως ἔφη·

« ejus sanctum ²⁰. Aliud ibi: Dominus regnavit, indi-
 « gnentur populi ²¹. » Aliud: Dominus regnavit,
 « exsultet terra. Omnino sexcentis licet ex abun-
 « danti testimoniis hoc idem comprobare, vix
 « regni sui initium hominem per Verbum acce-
 « pisse. Quod si regni initium accepit homo ante
 « annos nondum cccc completos, nihil est absurdi si
 « Apostolus affirmet, illum qui accepit regnum,
 « annis abhinc tam paucissimis elapsis, sursum
 « redditurum esse regnum Deo, qui illum, ut Scri-
 « ptura ait, constituit regem. » Post pauca ita
 « scribit [R. CIII]: ✕ « Igitur sola operatione, et
 « quidem sub prætextu carnis, hucusque separatus
 « a Patre videtur, usque dum advenerit iudicii
 « tempus, ut qui eum transfixerant in eum intueau-
 « tur quem transfixerant, et ita demum id quod
 « sequitur complementum suum sortiatur. Omnia
 « enim, cum post iudicium subjicienda Christo
 « sint, quemadmodum asseritur ab Apostolo, tum
 « et ipse subjicietur illi, qui ipsi omnia supposuit ²²
 « [cf. p. 190 A]. Quocirca cum didicerimus huma-
 « nam carnem, quam pro nobis assumpsit Verbum,
 « ante annos cccc totos non assumptam, eandem
 « ipsum retenturum cognoscimus, non ultra iudicii
 « tempus in futuro sæculo. Necesse est enim con-
 « summari opere, quod verbo prædictum fuit a
 « propheta. Videbunt enim, inquit, in illum quem
 « transfoderunt ²³. Carnem vero quod liquet transfi-
 « xerunt. » Et iterum [R. CIV]: « Non ideo ut
 « suam utilitatem procuraret, carnem assumpsit
 « nostram, sed ut per Verbi communionem, carni
 « largiretur immortalitatem. Hoc vel ab ipso Ser-
 « vatore patet. De carne enim in qua cum suis
 « discipulis versabatur, ait: Hoccine vos scandali-
 « zat? Quid si videatis Filium hominis eo absentem,
 « ubi prius fuerat? spiritus vivificat, caro autem nihil
 « prodest ²⁴ [cf. p. 43 D fin.]. Quod si fateatur nihil
 « ipsis carnem prodesse, quomodo concesserit,
 « illam quæ de terra oriebatur, quæ nihil profue-
 « rat, quæ nihil proderit, in futuris sæculis cum
 « Verbo copulari? Ob hanc certe causam omnipo-
 « tens Dominus videtur mihi sic affatus illum:
 « Sede a dextris meis, quousque posuero inimicos
 « tuos scabellum pedum tuorum ²⁵. Propter carnem
 « humanam videtur mihi sola operatione illum
 « separare, et terminum illi fingere constitutum ses-
 « sionis a dextris Dei, atque illum ita affatus,
 « usque dum posuero inimicos tuos scabellum pedibus
 « tuis. Propheticum hoc Davidis effatum explica-
 « tius elucidat sanctus Apostolus ad hunc modum:
 « Oportet illum regnare quousque posuerit inimicos
 « ipsius suppedaneum pedibus ejus ²⁶. » Dispensatio

✕ Ed. Paris. pag. 51. ²⁰ Psal. II, 6. ²¹ Psal. xcvi, 1. ²² I Cor. xv, 28. ²³ Zachar. xii, 10. ²⁴ Joan.
 vi, 62-64. ²⁵ Psal. cix, 1. ²⁶ I Cor. xv, 25.

(81) Ἀνομιτελοῦσαν. Deest ante hanc vocem,
 μηδὲν, nihil tum profuturam carnem in futuro
 sæculo, quemadmodum nec in isto. Pro ὡσαύ-
 τως alibi αὐτῷ legitur. Est autem, ac si ita
 argumentaretur: Deus nihil φαῦλον aut φλυα-

ρόν fecit; at ipse Christus pronuntiat carnem nihil
 prodesse; quid ergo ipsi opus illa carne, in fu-
 turo sæculo non profutura? M. — Scripsi ὡς αὐτῷ.

(82) Τοῦτο δὲ τὸ προφητικὸν τοῦ Δαυὶδ. Recte
 componit hic Apostolus, et valem regium, sed

ergo ejus, quæ secundum hominem est, atque regnum, terminum quemdam mixtum habere videtur. Non enim vult aliud quam quod dicitur ab Apostolo, *quousque posuerit inimicos ejus scabellum pedibus ejus*. Cum habuerit inimicos ita constitutos, non est illi opus ulterius partiali regno isto, cum omnium universim inaugurandus sit rex. ✠ Regnat enim nunc cum David et cum Patre suo, ejus fuit et est Verbum. Non enim ipsum per seipsum Verbum regni alicujus initium est sortitus, sed homo in fraudem a diabolo inductus, per virtutem Verbi rex fiebat, ut, factus rex, deceptorem illum suum vincere posset diabolum. Quocirca et Actus apostolici, de homine isto, quem suscepit Verbum, et quo suscepto, a dextris Patris Dei conedit, ad hunc modum docent: Quem oportet celos continere, usque dum omnia restaurentur²⁵, hominem nempe. Ita illæ Scripturæ velut terminum præfinitur destinatum, in quo oportet hominis illam œconomiam Verbo aduniri. Quid enim aliud sibi vult illud, *usque ad tempus restorationis*, nisi ut significaret, futurum ut omnia perfectam consumptionem consequantur? In tempore igitur illo restorationis, creaturam liberabit e servitute: quod et ipsum docet Paulus iniquens: *Hæc ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis, asserta in libertatem gloriæ Dei*²⁶. Qui fit, ut servi forma, quam assumpsit sibi Verbum, cum sit forma servi²⁷, perpetuo cum Verbo copuletur? Perspicue idcirco et exsertim, per tempus admodum coarctatum, respectu præteritorum et futurorum sæculorum, Verbi, propter nos, suscepta œconomia durabit. Quam, quemadmodum initium habuit, ita finem habituram divinus Paulus pronuntiavit: *Deinceps finis, cum tradideris regnum suum Deo et Patri*²⁸ [R. CVI]. Ideo non sua sed nostra causa, humanam assumpsit

Α ε Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν ἕως ἄν θῆ τοῦ ε ἔχθρους αὐτοῦ ὑποκόδιον τῶν ποδῶν αὐτοῦ. ε Οὐκοῦν ὄρον τινὰ ἔχειν δοκεῖ ἢ κατὰ ἄνθρωπον αὐ- ε τοῦ οἰκονομία τε καὶ βασιλεία. Οὐδὲν γὰρ ἕτερον ε βούλεται ἢ τοῦτο τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου βῆθῆν, ε ἕως ἄν θῆ τοὺς ἐχθρούς αὐτοῦ ὑποκόδιον τῶν ε ποδῶν αὐτοῦ.²⁵ ε Οὐκοῦν ἐπειδὴ τοὺς ἐχθρούς σχῆ- ε ὑποκόδιον τῶν ποδῶν, οὐκ ἔτι χρῆζει τῆς ἐν μέρει ε ταύτης βασιλείας, πάντων καθόλου βασιλεὺς ὑπάρ- ε χων. Συμβασιλεύει γὰρ τῷ θεῷ καὶ Πατρὶ (83), οὐ ε ὁ λόγος ἦν τε καὶ ἔστιν. Οὐδὲ γὰρ αὐτὸς καθ' ἑαυ- ε τὸν ὁ λόγος ἀρχὴν βασιλείας εἰληφεν, ἀλλ' ὁ ἀπα- ε τηθεὶς ὑπὸ τοῦ διαβόλου ἄνθρωπος, διὰ τῆς τοῦ ε λόγου δυνάμεως, βασιλεὺς γέγονεν, ἵνα βασιλεὺς ε γενόμενος τὸν πρότερον ἀπατήσαντα νικῆσθαι διά- B ε βολον. Διὰ τοῦτο καὶ αἱ Πράξεις τῶν ἀποστόλων ε περὶ τοῦ ἀνθρώπου τούτου, ὃν ἀνεληφεν ὁ τοῦ Θεοῦ ε λόγος, καὶ ἀνεληφώς ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς καθίξεται, ε οὕτω διδάσκουσι λέγουσαι, ὃν δεῖ μὲν οὐρανὸν (84) ε δέξασθαι ἄχρι χρόνων ἀποκαταστάσεως. Καὶ αὗται ε ὡς περ ὄρον τινὰ καὶ προθεσμίαν ὀρίζουσαι ἐν ἑσπερ ε προσέχαι τὴν κατὰ ἄνθρωπον οἰκονομίαν ἠνώσθαι ε τῷ λόγῳ, οὕτω λέγουσι. Τί γὰρ ἕτερον βούλεται ε τὸ, ἄχρι χρόνων ἀποκαταστάσεως, ἢ ὃν ἐμελλεν ε ἡμῖν συμαίνειν, ἐν ᾧ δεῖ πάντα τῆς τελείας τυχεῖν ε ἀποκαταστάσεως; Ἡ τοίνυν ἐν τῷ καιρῷ (85) τῆς ε ἀποκαταστάσεως ἀπάντων καὶ τὴν κτίσιν ἐκ τῆς ε δουλείας εἰς τὴν ἐλευθερίαν μεταβληθήσασθαι ὁ ε Παῦλος ἐφη· λέγει γὰρ ὅτι καὶ, αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευ- ε θερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν C ε ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ (86). ε Πῶς ἔστι (87) τὴν τοῦ δούλου μορφήν, ἣν ἀνεληφεν ε ὁ λόγος μορφήν οὖσαν δούλου, συνεῖναι τῷ λόγῳ δυ- ε νατὸν γένοε' ἄν; Σαφῶς οὖν καὶ διαβρήθη ἐν ε βραχεῖ τινα χρόνῳ τῶν τε παρεληλυθότων καὶ τῶν ε μελλόντων αἰώνων τὴν κατὰ σάρκα οἰκονομίαν τοῦ ε λόγου, δι' ἡμᾶς γεγενῆσθαι συμβέβηκε· καὶ ταύ- ε τὴν, ὡς περ ἀρχὴν, οὕτω καὶ τέλος ἔξειν ὁ θεσπέ-

✠ Ed. Paris. pag. 52. ²⁵ Act. III, 21. ²⁶ Rom. VIII, 21. ²⁷ Philipp. II, 7. ²⁸ I Cor. XV, 24.

utrumque perverse intellectum. *Hinc simile est, ait Theodoretus, quod a Davide dictum est (Psal. cix, 4), Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos, scabellum pedum tuorum*. Sed ille secundum pietatem et fidem orthodoxam de voce, *Donec*, addit: *Donec non significat tempus, sed docet eum esse omnes suos inimicos sub jugum missurum*. Quod expresserat Œcumenius. Usurpata vero vocem non de Filio tantummodo, ut Ariani volebant et Eunomiani, sed etiam et de Patre, producto ex Issia testimonio, Isai. XLIII, *Ego sum, ego sum, et donec consenseritis, ego sum*. Ego et semper et in æternum ego sum, immutabilis, etc. quidquid de vobis fiat. Certe de sacrosancta Trinitate. Nam non ob aliud, repetivit tertia vice illud *Ego sum*, vates, nisi ut in æqualitate divinx potestatis Trinitatem personarum insinueret. M. — Mox vulgo doxet̄ ἔχειν.

(83) Vulgo, *τῷ Δαβὶδ, καὶ Πατρὶ*. Imo τῷ θεῷ καὶ Πατρὶ. Nihil enim David ad regnum Christi. Neque David alicubi nunc regnum obtinet. M. — Dein vulgo ὁ λόγος τοῦ θ.

(84) *Ὅν μὲν, ἄνθρωπον*. Lege, ὃν μὲν (ἄνθρωπον δὲ) δεῖ οὐρανὸν δέξασθαι, etc. et sic quoque alibi legitur: ut in sacro textu. M. — Locum ex codd. correxi. Dein vulgo αὐτὰ ὡς περ.

(85) *Ἡ τοίνυν ἐν τῷ κα...* Defectus erat in exemplari: quem non difficulter tamen supplere poterimus ad hunc modum: *Ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀποκαταστάσεως, ἀποκαταστήσεται τὴν κτίσιν ἐκ τῆς δὲ τῆς δουλείας, εἰς ἐλευθερίαν μεταφέρων, ὡς ὁ Παῦλος ἐφη λέγων, αὐτὴ ἡ κτίσις· qui locus est VIII, ad Rom. M. — Supplevi defectus ex p. 176 D.*

(86) *Τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ*. Verum est, sed non satis. Et quidem Apostolus legit, *τῆς δόξης τῶν υἱῶν τοῦ Θεοῦ*, quomodo hic restituendum est. M. — Correxi locum ex codd.

(87) *Πῶς ἔστι*. Lege ἔτι, et statim δυνατόν γένοε' ἄν· σαφῶς γοῦν καὶ διαβρήθη. M. — Vulgo δυνατόν γὰρ... σαφῶς. Infra vulgo λέγοι, διὰ ταῦτα εἰ ἔτι δὲ οὐ πᾶν εἰ ἐνώσθαι θεῷ, deia μηδὲν διαφέρειν R.

« σιος εἶρηκε Παῦλος, οὕτω πως εἰπὼν· *Εἶτα τὸ τέ- A*
 « *λος, δεῖται παραδιδῶ τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ*
 « *Πατρὶ.* » Τοῦτοις μεθ' ἕτερα ἐπιλέγει· « Οὐκοῦν οὐ
 « δι' ἑαυτὸν, ἀλλὰ δι' ἡμᾶς, τὴν ἀνθρωπίνην ἀνεί-
 « ληψε σάρκα. Εἰ δὲ δι' ἡμᾶς ἀνειληφώς φαίνεται,
 « πάντα δὲ τὰ καθ' ἡμᾶς, τῇ αὐτοῦ προνοίᾳ καὶ ἐνερ-
 « γείᾳ, ἐν τῷ καιρῷ τῆς κρίσεως τέλους ταῦξεται,
 « οὐκέτι οὐδὲ ταύτης τῆς ἐν μέρει βασιλείας ἔσται
 « χρεία. » Ταῦτα Μάρκελλος εἰπὼν, εἶτα συναισθό-
 « μενος ἑαυτοῦ εἰς ἄτοπον ἐκπεπτωκότος, προστίθησι
 « τοὺς εἰρημῶνους ταῦτα· « Εἰ δὲ τις λέγοι, διὰ ταῦτα
 « τὴν ἀνθρωπίνην σάρκα ἀξίαν εἶναι τοῦ Λόγου, δεῖ
 « διὰ τῆς ἀναστάσεως ἀθάνατον αὐτὴν ἀπειργάσασθαι,
 « γινώσκω, ὅτι οὐ πᾶν ὄπερ ἀθάνατον, τοῦτο ἔστιν
 « Θεοῦ. Μείζων γὰρ καὶ αὐτῆς τῆς ἀθανασίας ὁ
 « Θεὸς, ὁ τῇ ἑαυτοῦ βουλήσει καὶ τὰ μὴ ὄντα ἀθάνατα B
 « ποιεῖν δυνάμενος. Ὅτι δὲ οὐ πᾶν τὸ ἀθάνατον
 « ἠγνώσθαι Θεῷ ἔστιν ἔστιν, δεῖται καὶ ἀπὸ τοῦ, ἀρχῆς, καὶ
 « ἐξουσίας, καὶ ἀγγέλους, ἀθανάτους ὄντας μὴδὲν
 « διαφορεῖν τῇ ἐνότητι τοῦ Θεοῦ (88). » Ταῦτ' εἰπὼν
 « καὶ ὡσπερ εἰς βυθὸν ἀτοκίας ἑαυτὸν ἐκπεπτωκότα
 « συναισθόμενος, ἀνακαλεῖσθαι περὶ αὐτῶν τρόπον τινα,
 « ἔξομολογούμενος, δεῖται μὴδὲν ἠπίστατον ὦν εἰπεῖν. Διὸ
 « ἐπανάγει (89)· « Εἰ δὲ τις περὶ τῆς σαρκὸς ταύτης τῆς
 « ἐν τῷ Λόγῳ, ἀθανάτου γεγονυίας, πυνθάνοιτό τι,
 « φαμὲν πρὸς αὐτόν· Ὅτι δογματίζειν μὲν ἡμεῖς
 « περὶ ὧν μὴ ἀκριβῶς παρὰ τῶν θείων μεμαθήκα-
 « μεν Γραφῶν οὐκ ἀσφαλῆς εἶναι νομίζομεν. Πῶς
 « γὰρ τοῦτο πράττειν δυνατὸν τοῖς καὶ τὰ ἑτέρων
 « ἀνατρέπουσι δόγματα. Ἄλλ' ἐρούμεν πρὸς τοὺς (90)
 « τὸν ἀκριβῆ περὶ τούτου μαθεῖν παρ' ἡμῶν βουλο-
 « μένους λόγον (91), δεῖται πεισθόμενοι τῷ ἱερῷ Ἀπο-
 « στόλῳ Ἰσμεν, ὅτι οὕτως ἡμᾶς ὄραν τὰ ἀποκεκρυμ-
 « μένα μυστήρια προσήκει, ὡς αὐτὸς ἐφη, *Βλέπο- C*
 « *μεν γὰρ ἄρτι, φησὶ, δεῖ ἐσκόπερον ἐν ἀνίγμει.*
 « *τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον.* Ἄρτι γι-
 « νώσκουμεν ἐκ μέρους, τότε δὲ ἐπιγνώσμεθα
 « καθὼς καὶ ἐπεγνώσθημεν. Ὅστε μὴ μου πυνθά-
 « νου περὶ ὧν σαφῶς παρὰ τῆς θείας Γραφῆς μὴ
 « μεμάθηκα. Διὰ τοῦτο τοῖνον οὐδὲ περὶ τῆς θείας
 « ἐκείνης, τῆς τῷ θεῷ Λόγῳ κοινωνησάσης σαρκὸς,
 « σαφῶς εἰπεῖν δυνήσομαι. Νῦν δὲ πιστεύω ταῖς
 « θείαις Γραφαῖς, δεῖται εἰς Θεὸς, καὶ ὁ τούτου Λόγος,
 « προῆλθε μὲν τοῦ Πατρὸς, ἵνα πάντα δι' αὐτοῦ γέ-
 « νηται, μετὰ δὲ τὸν καιρὸν τῆς κρίσεως, καὶ τὴν D
 « τῶν ἀπάντων διόρθωσιν, καὶ τὸν ἀφανισμόν τῆς
 « ἀντικειμένης ἀπάσης ἐνεργείας (92), τότε αὐτὸς
 « ὑποταγήσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα Θεῷ
 « καὶ Πατρὶ, ἵνα οὕτως ᾗ ἐν Θεῷ ὁ Λόγος, ὡσπερ καὶ
 « πρότερον ᾗ. » Τοιοῦτο τέλος ἐπέγαγε τῇ σαρκὶ
 « τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ὁ θαυμαστός οὗτος συγγραφεὺς,

« *carnem. Quod si nostra tantum causa assumpsit*
 « *illam, certe omnia quæ nostra causa providentia*
 « *et effectu procurat, iudicio consummato, conse-*
 « *quentur finem : ut nec opus sit hoc regno parti-*
 « *culari.* » Hæc ubi posuerat Marcellus, sibi do-
 « *mum conscius quas in absurdas opiniones inci-*
 « *disset, ad superius dicta annectit ista [R. CVII] :*
 « *Quod si quis velit pronuntiare, ob hæc ipsa me-*
 « *teri humanam carnem, ut Verbo conjungatur, ob*
 « *ipsum illud quod per resurrectionem illam red-*
 « *diderit immortalem, cognoscat is oportet, non*
 « *si quid immortale existat, illud statim dignum*
 « *Deo fieri. Major est enim ipsa immortalitate*
 « *Deus, qui sua simplici voluntate, potest ea facere*
 « *immortalia, quæ non sunt tallia. Manifestum vero*
 « *est, non idem esse dignum Deo copulari, quod est*
 « *immortale, propterea quod principatus, potestates,*
 « *angeli & cum sint et ipsi immortales, nihil tamen*
 « *habent cum Dei unitate commune.* » Hæc ubi dixe-
 « *rat, intellecto in quam profundam absurditatis*
 « *abyssum inciderat, revocare conatur modo quodam*
 « *dam, confessione facta, se nihil eorum quæ dixit,*
 « *intellexisse [R. CVIII coll. p. 177 A]. « Quocirca,*
 « *ait, si quis nos interroget de carne ista, quæ in*
 « *Verbo est, an sit immortalis, respondemus, nos*
 « *non posse dogmaticè determinare illa quæ non*
 « *exacte didicerimus e Scripturis sacris, quod om-*
 « *nino intutum iudicamus. Nam quo pacto id illi*
 « *præstare poterunt, qui scita subvertunt aliorum ?*
 « *Dicemus igitur ad illos, qui scientiam harum*
 « *rerum exactam a nobis requirunt, nos ita intelli-*
 « *gere, uti par est illos qui abscondita mysteria*
 « *perscrutantur. Videmus enim, ait sanctus Aposto-*
 « *lus, quasi per speculum in ænigmate : tunc autem*
 « *facie qd faciem. In præsentī ex parte cognoscimus,*
 « *tunc autem cognoscemus quomodo cognoscimur* ».
 « *Noli igitur me interrogare, de rebus quæ certo*
 « *cognoscere non possum e Scriptura sacra. Ob*
 « *hanc causam exactissime respondere non possum*
 « *de carne illa diyina, quæ communionem habuit*
 « *cum divino Verbo. Fidem vero sacris litteris ad-*
 « *hibeo quæ affirmant, unum esse Deum, et ipsius*
 « *Verbum esse, quod de Patre processit, ut omnia*
 « *per illud conderentur : post iudicii vero tempus*
 « *et rerum omnium restorationem, et amolitionem*
 « *adversæ ejuscunque operationis tunc et ipse*
 « *subjicietur ei qui omnia subjecta illi fecit, Deo*
 « *scilicet atque Patri, ut ad eundem modum sit ite-*
 « *rum in Deo Verbum, ad quem erat olim.* » Hunc
 « *quidem finem vir hic admirabilis scriptor Christi*
 « *carni consuit, oblitus eorum quæ in præcedenti-*

✠ Ed. Paris. pag. 53. ⁸⁸ I Cor. xiii, 19.

(88) Τῇ ἐνότητι τοῦ Θεοῦ. Decet : οἶδαμεν, aut simile quid ad sententiam fulciendam. M.

(89) Διὸ ἐπανάγει. Hiatu erat in exemplari : forte sic supplendus : Εἰ δὲ τι γένοιτο, περὶ αὐτῆς, etc. M. — Mox vulgo ἀκρ. περὶ τῶν θείων

(90) Vulgo πρὸς αὐτόν. At cf. p. 177 D.

(91) Παρ' ἡμῶν... λέγοι. Decet quidam, puto,

ζητοῦντα, βουλόμενον, aut aliquid ejusmodi, et statim ἱερῷ ἀποστόλῳ, est enim locus Pauli quem intendit, I Cor. xiii, 12. *Βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' εὐ- δόκρου. M.* — Supplevi defectus ex p. 177 D.

(92) Μρ. ἴσ. δυναστείας loco ἐνεργείας; porro vulgo ὁ θαυμάσιος οὗτος.

bus de eadem illa carne ipse scripserat. In sequentibus etiam ille ipse qui determinaverat, sine scrupulo, corpus Servatoris futurum post iudicii tempus Verbo suo destituendum, metum quemdam et reverentiam præ se fert, et non posse ait respondere, si quis illum de illa carne interrogaverit, diciturum vero se ad interrogantem quemlibet, « Noli sciscitari de rebus quæ non didicimus. » Hic jam quis ei oggerat : Quid temetipsum deridicula habes, homo ? Quorsum in rebus quæ non didicisti, te per præcipitia agis, dum in scriptis illas decidis ? Quorsum non custodis ea quæ suscepisti ab ecclesiasticis Patribus, et doctoribus, ❖ novitates sequeris, qui nuper natam et a fide alienam distortionem in vitam subintroducis, dum regnum Christi circumscribis novitio quodam principio et temporalis, quod sine quoque terminandum esse doces ; abnegas vere unigenitum Dei, substituis Verbum insubstantiale et insubsistens, quod ipsum nihil aliud pronuntias esse, quam unum atque idemmet cum Deo ? Quæ quisquis dixerit, non injuria dicetur Filium Dei abnegare. Non est enim Filius, verbum quod non subsistit ; cum nec verbum hominis dicitur, filius hominis : utpote quod sola operatione subsistit in loquente. Hoc ipsum de Patre suo egressum, ante annos nondum cccc completos, Filium Dei factum inferius narras, per carnis assumptionem, et superius Jesum Christum nominatum, imaginem dictum Dei invisibilem, et primogenitum omnium creaturæ : regem quoque constitutum. Quæ omnia, a tempore illo designato, incepit ille esse ; quæ omnia simul depositurus est, post iudicii consummationem. Hæc autem ubinam didicisti ? Quis horum tibi informator extitit ? Episcopus quis ? Synodi quæ ? quod scriptum ab homine ecclesiastico ? corpus illud Servatoris immortale quo secedet ? Nam cum concesseris illud esse immortale, et divinum appellaris, necesse est supponas incorruptibile et indissolubile. Quod vero natura sua tale est, manet utique subsistens et indissolutum. Sed ut Verbum ab illo tollis, et cum Deo conjungis. Numnam igitur sine Verbo solum subsistet corpus istud in immortali et incorrupta irrationabilitate, et immobilitate ? At Verbum ipsum concedet in Deum, et rursus illi conjungetur post carnis separationem.

❖ Ed. Paris. pag. 54.

(95) *Μη μου πυρόθρου.* Leg. μή μου ut paulo ante. M. — Dein vulgo τί δε οὖν et ἐγγράφεις.

(94) *Ὁ δὴ καὶ.* Vulgo ὅδε καὶ.

(95) *Ἐκ τοῦ Πατρὸς.* Deest hic, προτόν. Illud κάτω : ad Christum opinor, non ad Marcellum referendum est, hoc est, Christum olim λόγον, κάτω, in terris incarnatum, factum Filium hominis, non κάτω φῆς, hoc est inferius affirmas istud : nam et inferius et superius affirmat : hinc illud, Χριστὸν ὠνομάσθαι ἄνω : quanquam potius putaverim ἄνω redundare. M.—R. p. 30 τοῦτον—οὐχ ὄλων—γεγενῆσθαι, ἄνω καὶ κάτω φῆς deleto ἄνω post ὠνομάσθαι. Dein vulgo Ἰῶν τοῦ θ. γ. et καὶ Ἰησοῦν Χριστὸν ὠνομάσθαι : et καὶ δε καὶ β. et πού ἐξ οὖν et

ἀμνημονήσας ὧν περι αὐτῆς διὰ τῶν ἔμπροσθεν εἴρηκεν. Εἶθ', ὁ σαφῶς οὕτω τὸ σῶμα τὸ σωτήριον ἔρημον τοῦ Λόγου γενήσεσθαι, μετὰ τὸν τῆς κρίσεως καιρὸν ἀποφηνάμενος εὐλάβειαν προσποιεῖται, καὶ μὴ εἶδέναι φησὶν ἀποκρίνεσθαι, εἰ τις αὐτὸν ἔροτο περὶ τῆς σαρκὸς, φῆσαι δ' ἄν πρὸς τὸν ἐρωτῶντα, *Μή μου πυρόθρου* (93) *περὶ ὧν μὴ μεμάθηκα.* Ἀλλὰ καὶ ἔ τυχὼν εἶπεν ἄν πρὸς αὐτόν· τί δὴ οὖν σευτον σκώπτεις, ἀνθρώπε ; Τί δὲ κατὰ κρημνῶν ὠθεῖς, περὶ ὧν μὴ μεμάθηκας ὀριζόμενος ἐγγράφως ; Τί δὲ μὴ φυλάττεται ἅ παρὰ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πατέρων τε καὶ διδασκάλων παρεληφας, νεωτερίζεις δ' ἀντιπρὸς νέαν καὶ ξενίζουσαν εἰσάγων τῷ βίῳ διαστροφῆν, ἀρχὴν τε πρόσκαιρον καὶ νεωτέραν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Χριστοῦ διδοῦς, καὶ ταύτης τέλος ὑπιστάμενος, καὶ τὸν μὲν ἀληθῶς μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Ἰῶν ἀρνούμενος, Λόγον δὲ ψιλὸν, ἀνοῦσιον καὶ ἀνυπόστατον ὑποτιθέμενος : ὃν οὐδ' ἔτερον ἦ ἐν καὶ ταῦτῶν τῷ Θεῷ εἶναι φῆς ; Ὁ δὴ καὶ (94) πᾶς εἴποι ἄν ἀρνούμενος τὸν Ἰῶν τοῦ Θεοῦ, εἰκότως. Οὐ γὰρ υἱὸς ὁ μὴ ὑπεστῶς Λόγος, ὡς οὐδὲ ἐν ἀνθρώπῳ λόγος υἱὸς ἄν ποτε ῥηθεῖ ἀνθρώπου, ἐνεργεῖ μόνῃ ἐν τῷ λαλοῦντι συνιστάμενος. Τοῦτο δ' ἐκ τοῦ Πατρὸς, (95) πρὸ ἐτῶν οὐδ' ὄλων τετρακοσίων, διὰ τῆς ἀναλήψεως τῆς σαρκὸς, Ἰῶν τοῦ Θεοῦ γεγενῆσθαι καθὼς φῆς, καὶ Ἰησοῦν καὶ Χριστὸν ὠνομάσθαι ἄνω, εἰκόνα τε τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου χρηματῖσαι, καὶ πρωτότοκον πάσης κτίσεως, καὶ δὴ καὶ βασιλεῖα τότε γενέσθαι ἀρξάμενον τούτων ἀπάντων, ἐκ τοῦ δηλωθέντος χρόνου, ἔπειτα καιρῷ τῆς συντελείας τούτων ἀπάντων ἀθρόως παυθῆσθαι. Πού δὴ οὖν ταῦτα μεμάθηκας ; Τίς δέ σοι τούτων κατέστη διδάσκαλος, τίς ἐπισκόπων, ποῖαι σύνοδοι, ποῖον ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν ἴγρᾶμμα, πού δέ σοι τὸ σῶμα τὸ θάνατον χωρήσειε τοῦ Σωτήρος ; θάνατον γὰρ ὁμολογῶν καὶ θεῖον ὠνομάζων αὐτὸ, πάντως πού καὶ ἀφάρτων καὶ ἀδιάλυτον ὑποθήσῃ πεφυκὸς δὲ τοιοῦτον, μένει συνεχῶς δηλαδὴ καὶ ἀδιάλυτον. Ἀλλὰ τὸν Λόγον ἀφῆρεις αὐτοῦ, καὶ τῷ Θεῷ συνῆσται. Οὐκοῦν ἄνευ Λόγου μόνου (96) τὸ σῶμα στήσεται ἐν θανάτῳ καὶ ἀφάρτη ἀλογία καὶ ἀκινήσι ; τὸ δὲ αὐτὸς ὁ Λόγος εἰς τὸν Θεὸν χωρήσει, καὶ συναφῆσεται αὐτῷ μετὰ τὸν τῆς σαρκὸς χωρισμόν. Ἄρα μὴ ὧν ἐν τῷ Θεῷ, ὅτε τῇ σαρκὶ συνῆν· ἀλλ' ὧν ἐν αὐτῷ διὰ παντός, συναϊδίως τε ὧν καὶ ἐν καὶ ταῦτῶν τῷ Θεῷ ; Πῶς οὖν ὑπῆρχεν ἐν τῷ σῶ-

ἀφαιρεῖς — συνῆπτε ubi συνάπτεσθαι corr.

(96) *Ἄνευ Λόγου μόνου.* Imo, μόνον ; hoc vult, solum hoc corpus Christi, sine Λόγῳ suo subsistere debere, immortale, cum cæterorum omnium corpora futura sint λογικά. Totum locum sic lego, et distinguo : Οὐκοῦν, ἄνευ τοῦ Λόγου, μόνον τοῦτο τὸ σῶμα στήσεται ἔ. ἀ. κ. ἀ. ἀ. κ. ἀκινήσι, ὅτε αὐτὸς ὁ λόγος, etc., ἄρα μὴ ὧν, etc., ἀλλὰ προῶν ἐν αὐτῷ διαπαντός. Sic vult Eusebius si erat ἐν ὑποστάσει sua propria cum incarnatus, ἔξω et χωρισμένος erat τοῦ Πατρὸς, cur ἠῶν et ante sæcula, cum esset συναϊδίως τῷ Πατρὶ ? M.—Infra M. in corr. γρ. διχα, loco δίκην. Dein vulgo ἔσται ἄρω.

ματι, εἰ μὲν ψυχῆς δίκην οἰκῶν ἐν αὐτῷ; ἔσται ἄρα ἅ ἑν ὑποστάσει, τοῦ Πατρὸς κεχωρισμένος, ζῶν τε καὶ ὄφρατος ἐν ἡ ἀνεληφε (97) σαρκί. Τί οὖν ἐκάλειεν, καὶ πρὸ τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως, Ἰδὸν Θεοῦ ζῶντα αὐτὸν ὁμολογεῖν; Ἄλλ' εἴποι ἂν ἰσως, ἐνεργεῖα μόνη, οὐχὶ δὲ οὐσίας ὑποστάσει, καὶ ἐν τῷ σώματι γεγενῆσθαι· ἑ δραστικῆ γὰρ ἐνεργεῖα μόνη, φησὶ, τῆ ἑ σαρκὶ συνῶν τὸ κινεῖν αὐτήν, καὶ πράττειν, ὅσα παρ ἑ ἐν Κόσμῳ φέρεται, οὐσίᾳ τῷ Θεῷ συνῆπτο, ὅσα ἑ Λόγος ὑπάρχων αὐτοῦ ἀχώριστος καὶ ἀδιάστατος. Ἐἰ δὲ ταῦτα λέγει, ἐρωτήσασιν ἡμῖν ἀποκρινάσθω· Ἄρ' ἐπὶ μόνῃ τῇ σάρκα ταύτην ἡ τοῦ Λόγου ἐνεργεῖα ἐφθασεν, οὐχὶ δὲ καὶ ἐφ' ἑτέρους ἀνθρώπους τοὺς ἁγίους τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰς τὰ λοιπὰ δὲ πάντα τοῦ Λόγου δημιουργήματα; οὐχὶ ὁ αὐτὸς ἐνεργεῖ Λόγος; Καὶ μὴν μαθηθῆκαμεν, ὡς ἑ τῷ Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἑστερωώθησαν, ἑ καὶ ἑ δι' αὐτοῦ πάντα ἐγένετο· καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἑν. ἑ Οὐκοῦν ὅτι ἐνεργεῖ (98) καὶ ἐπὶ πάντων· Ἐγκωμῆν ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν, καὶ ὡς Λόγος Κυρίου ἐγένετο πρὸς Ἄσπῃ τὸν τοῦ Βηθλὴ· καὶ, Λόγος Κυρίου (99) ἐγενήθη πρὸς Ἡσαῖαν υἱὸν Ἀμὼς· καὶ ὡς ἐγένετο Λόγος Κυρίου πρὸς Ἰερεμίαν· ἑ καὶ ἐφ' ἑκάστου δὲ προφήτου ὁ αὐτὸς ἐνήργει τοῦ Θεοῦ λόγος. Ἄρ' οὖν τῆς Ἰσῆς ἀξίας τῷ μονογενεῖ Ἰῆψ τοῦ Θεοῦ κάκεινους ἅπανι μετῆν, καὶ πλεον οὐδὲν ὑπῆρχε τῷ Σωτῆρι, εἰ δὲ ἐνεργεῖα μόνη ὑπὸ τοῦ Λόγου τοῦ τῷ Θεῷ συνημμένου ἐκινεῖτο. Ἄλλ' οὐδὲ τὰ ἴσα τοῖς προφήταις φέρεται διδῶσι Μάρκελλος τῷ Χριστῷ τοῦ Θεοῦ. Οἱ μὲν γὰρ ζωῆς αἰωνίου ἀθανάτου τε καὶ ἀτελευτήτου τεύχονται, εἰς τοὺς ἅπαντας αἰῶνας ἐν τῇ κατηγγελμένῃ τῶν οὐρανῶν βασιλείᾳ βιωσόμενοι, ἀγαθῶν τε ἀπολαύσοντες, ἑ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε καὶ οὐκ ἠκούσε καὶ ἐπὶ καρδίας ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη· ὁ δὲ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ, αὐτὸς ὁ κοινὸς ἅπαντων Σωτῆρ, ὁ πρωτότοκος τῶν νεκρῶν, ἡ ἐλπίς τῆς τῶν ἁγίων ἀναστάσεως, μόνος ἄρα τότε ἀπολειφθήσεται παυθησομένης αὐτοῦ τῆς βασιλείας, καὶ τῆς ζωοποιῶν σαρκὸς ἐρήμου καὶ ἀλόγου καταλειφθησομένης, ὡς μῆτε προὔπαρχεν αὐτὸν Ἰδὸν Θεοῦ ὄντα, μῆτε διαρκεῖν εἰς ἅπειρον, κατὰ τὴν τοῦ Μαρκελλίου διδασκαλίαν. Εἰκότως ἄρα ταῦτα βασιλεῖα (1) τὸν ὡς ἀληθῶς θεοφιλῆ καὶ τρισμακάριον κατὰ τοῦ ἀνδρὸς ἐκίνει, καίτοι μυρία κολακεύσαντος, καὶ πολλὰ βασιλέως ἐγκώμια αὐτοῦ ἐν συγγράμματι διελθόντος. Ταῦτα δὲ καὶ τὴν ἁγίαν σύνοδον, ἐν τῇ βασιλικῇ συναλθοῦσαν πόλει ἐξ ἐπαρχῶν διαφόρων, Πόντου καὶ Καππαδοκίας, Ἀσίας τε καὶ Φρυγίας, καὶ Βιθυνίας, Θράκης τε καὶ τῶν ἐπέκεινα μερῶν, στηλι-

Erant ergo extra Deum tum cum carne conversaretur? an in Deo subsistens sempiterno, coeternum existens, unum atque idem prorsus cum Deo? Quomodo igitur cum corpore fuit, si anima expers inhabitavit illud? erit ita in substantia Patris separatum, vivens utique et subsistens in carne illa quam assumpsit. Quid ergo prohibet etiam ante mundi hujus constitutionem Filium Dei vivum ipsum conditum? Sed fortasse dixerit, sola operatione, non substantiæ hypostasi, in corpore existisse. Operativa enim, ait, virtute sola, corpori præsens erat, ad ipsum movendum et operandum omnia quæ narrantur in Evangeliiis, substantia vero Deo conjungebatur; utpote Verbum ipsius cum esset, ab ipso inseparabile et indistinctum. ✕ Hæc si dixerit, sciscitantibus nobis tum respondeat: Num pertingebat ad solam illam carnem Verbi illius operatio? nonne etiam et ad cæteros homines Dei sanctos, et ad cæteras omnes a Verbo productas creaturas? Certe quidem edocti sumus, Verbo Domini cælos constabitos: et omnia per illum facta fuisse: et, sine illo factum fuisse nihil: scimus o divinis Scripturis, quomodo hic in omnibus operetur. Scriptum est: *Verbum Domini ad Osee, filium Beerii* 40; et: *Verbum Domini factum est ad Isaiam filium Amos* 41; et: *Verbum Domini ad Jeremiam* 42. In unoquoque denique propheta operabatur illud idem verbum Dei; æqualem igitur illi omnes cum Filio Dei dignitatem participabant, nec erat aliqua Servatoris prærogativa; si sola illo operatione Verbi, quod cum Deo unitum manebat, movebatur. Imo vero Marcellus non admittit Dei Filium, ad æquales portiones cum propheta quovis. Consequenter enim illi vitam æternam, immortalem, et indeterminabilem, per sæcula nempe omnia in promisso illo regno cælorum victuri, fruitione gaudentes honorum, quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec ascendit in cor hominis. Christus autem Dei, communis omnium Servator, mortuorum primogenitus, spes resurrectionis sanctorum, solus tunc derelinquetur, ablati sibi regno, carne vivifica, nuda et irrationali derelicta: ut qui, non erat prius quam exstaret homo, Filius Dei; neque per æternitatem perseverabit esse, juxta Marcelli doctrinam. Quocirca non immerito hæc tam horrenda, regem illum vere religiosum, et ter beatum adversus scriptorem concitarunt, licet illi in scripto suo infinitis modis adblandiretur, et multis eum encomiis honestaret. Hæc in illum commoverunt sacrosan-

✕ Ed. Paris. pag. 55. 40 Ose. 1, 1. 41 Isa. 1, 1. 42 Jer. 1, 2; xxv, 1.

(97) Ἐρῆ ἀνεληφε. Facilis restitutio, ἐν ἡ ἀνεληφε. M.—Dein vulgo σάρκα loco σαρκὶ εἰ ἀλλ' εἶπεν εἰ πῶς εἰ δὲ ταῦτα λ., porro ἐνεργεῖα ἐφθασεν, corr. ἐφθασεν εἰ ἑστερωώθησαν καὶ δι' αὐτοῦ πάντα ἐγ.

(98) Οὐκοῦν ἐνεργεῖ. Lege, οὐκ οὖν, ὅτι ἐνεργεῖ. Et statim, ἀγαθῶν τε ἀπολαύσονται. (c. l. 3).

(99) Vulgo ἐγένετο εἰ ἐνήργει ὁ αὐτὸς εἰ εἰ δέ, porro ἤκουε εἰ Θεοῦ ὁ κοινὸς ἀπ. Σ.

(1) Βασιλεῖα. Constantinum intelligit jam defun-

ctum, cui scriptum illud suum Marcellus offerebat. Is Marcellum, ab Eusebianis episcopatu motum, in ejus locum Basilio quodam subrogato, jussit exulare in concilio Constantinopolitano, anno Constantini ultimo, Christi 336, celebrato, cujus hic meminit Eusebius. In quo Eusebius ille Arianorum protospatrius, olim Nicomedensis, præsidebat. M.— Mox vulgo Πόντου τε καὶ

ctam illam synodum, quæ de diversis adeo provin-
ciis, Ponto, Cappadocia, Asia, Phrygia, Bithymia,
Thracia, et ulterioribus regionibus in regiam urbem
convenerat: et ut scripto in illum inveherentur
Patres vel invitos coegerunt. Hæc et nos ipsos pro-
traxerunt ad hanc quæ præ manibus est disqui-
sitionem, ut vestigiis illius synodi insistentes
sanctiones lueremur, et comministris nostris satis-
faceremus, qui hæc ut aggrederemur nobis dede-
rerunt in ✕ mandatis. Inprimis autem, arbitror, ne-
cessario mihi hoc faciendum fuerat, propter eos qui
existimant hunc injuria afflci. Decet enim hanc fra-
trum nostrorum suspicionem eximere ex animis, et
aliquandiu latentem et per latibula occultatam ip-
sius in Filium Dei impietatem, in apertam lucem
protrahere, quam scriptis in præsentem convictam
tenemus ipsius quæ sua sponte, nullo incitante re-
gem adiens in manus præsentabat, obtestatus ut
perlegeret. Sperabat enim forsitan propter imperato-
ris insertas laudes, fore ut tutelam et protectionem
ipsius consequeretur, episcopi vero quos convic-
tiis proscidit, supplicii traderentur. Sed nequa-
quam res successit ex animi sententia. Deus erat
enim istorum iudex, et ipse Jesus Christus a scri-
ptore despiciatui habitus. Qui cum cordis abscon-
dita rimetur, ipsum sui accusatorem fieri, nullo
impellente, disposuit. Unde cum adiret imperato-
rem scripto suo gloriabundus, ille synodo transmi-
sit cognitionem scriptis contentorum. Scriptum
porro synodus condemnavit. Nec injuria: cum de
net pietatem.

✕ REVERENDO ADMODUM ET DILECTO
COMMINISTRO FLACILLO, EUSEBIUS IN
DOMINO SALUTEM D.

Minime profecto mirandum est, si paucis et bre-
viter ea refutasse contentus fuerim, quæ verbosiss-
sima Marcello sunt, et garrulitate summa scriptis
comprehensa. Neque enim multis necessario refel-
lenda fuerant, quæ a seipsis rejectilia unicuique
vel obvio viderentur. Quamobrem suffectura omni-
no ratus, quæ sunt ab homine profecta, in prioribus
duobus libris, retulisse tantummodo contradispun-
tandi labore omni supersedebam, et ipsius solum-
modo verba ad ipsum refellendum producebam. In

✕ Ed. Paris. pag. 56. ✕ Ed. Paris. pag. 57.

(2) Ταῦτα καὶ ἡμῶς. Exponit hic Eusebius, unde
factum, ut ad confutandum hocce scriptum accesserit,
concilii scilicet imperium, et Actorum concilii
defensionem: sed factio erat. Præsidebat Eusebius
Constantinopolitanus. Ariani erant pene omnes in
illo concilio congregati: tantum non arianizabat
imperator: Marcellum illi oderant odio capitalissimo.
Hæc non ideo dicta sunt, ut Marcellum tueamur, sed
ut Arianorum operarios, et operas indicemus. Θεὸς
γὰρ ἔσται ὁ τούτων κριτὴς, ut verbis Eusebianis,
sed sensu Epiphaliano concludam. M.

(3) Vulgo ἐλάλεγ. et infra δε δε τ. xp. et ἀπεδοχι-
μάζετο.

(4) Inscrībuntur tres sequentes libri, Flaccillo.
Erat autem episcopus ille Antiochiæ, τῆς ad
Ἡρακλῆν, Orientis metropolita, Arianæ hæreseos

αὐτεῖν τὸν ἄνδρα, διὰ τῆς κατ' αὐτοῦ Γραφῆς, καὶ
μὴ θελούσαν, ἐξεθιάζετο. Ταῦτα καὶ ἡμῶς (2), ἐπὶ
τὴν μετὰ χεῖρα ἐξέτασιν προελθεῖν κατηνέγκασεν,
ὁμοῦ δὲ τοῖς δόξασιν τῆ ἀγία συνόδῳ παρισταμένους,
ὁμοῦ καὶ τοῖς συλλειτουργοῖς προστάξαι τοῦτο
πρᾶξαι τὸ ἱκανὸν ποιουμένους. Μάλιστα δὲ μοι
ἀναγκαῖον ἦγοῦμαι γεγενῆσθαι τὸ γράμμα διὰ
τοὺς ἡδικησάμεν τὸν ἄνδρα νενομικότητας. Χρὴ γὰρ ἀπο-
θεραπεῦσαι τὴν τῶν ἡμετέρων ἀδελφῶν ὑπόνοιαν,
διὰ τοῦ φανερὰν καταστήσασιν τὴν μακροῖς μὲν χρέ-
νοις ἐμφωλευσάμεν αὐτῶ εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἀπι-
στιαν, νυνὶ δὲ ἐληλεγκμένην (3) διὰ τῆς αὐτοῦ γρα-
φῆς: ἦν, μηδενὸς καλοῦντος, ἀτόμολος φέρων παρ-
ῆν, βασιλεὶ τε ἐπὶ χεῖρα δοῦς, ἡξίου διαγνώσασιν τὰ
ἐγγεγραμμένα: τάχα που ἐλπίσας τῶν εἰς αὐτὸν
ἐγκωμίων χάριν αὐτὸς μὲν τυχεῖν προνομίας τῆς
παρ' αὐτῶ τῷ βασιλεῖ, τοὺς δ' ὑπ' αὐτοῦ κακηγορη-
θέντας ἐπισκόπους ὑποβληθῆναι τιμωρίᾳ. Οὐ μὴτε
κατ' ἐλπίδας αὐτῶ τὰ τῆς ἐκβάσεως προχωρεῖ.
Θεὸς γὰρ ἦν ὁ τούτων κριτὴς, καὶ αὐτὸς Χριστὸς
Ἰησοῦς, ὁ πρὸς τοῦ συγγραφέως ἀθετούμενος, δε δε
τὰ κρύφια τοῦ ἀνδρὸς συνορῶν, αὐτὸν αὐτοῦ κατ-
ήγορον ἄμα καὶ ἐλεγχον, μηδενὸς συνελαύνοντος, γί-
νεσθαι παρεσκευάζεν. Ὅθεν ὁ μὲν ἐπὶ τῷ συγ-
γράμματι καλλωπιζόμενος βασιλεῖ προσήει, ὁ δὲ τῆ
συνόδῳ παρεδίδου τὴν διάκρισιν τῶν ἐγγεγραμμένων.
Ἡ δ' ἀγία τοῦ Θεοῦ σύνοδος ἀπεδοκίμαζε τὸ γράμμα.
Εἰκότως οὖν μῆτε ἀρχὴν μῆτε τέλος εὐσεβὲς ὁμολο-
γεῖ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ.

principio et sine Filii Dei, contra omnem determi-

τῷ ΤΙΜΙΩΤΑΤΩ ΚΑΙ ΑΓΑΠΗΤΩ ΣΥΛΛΕΓ-
ΤΟΥΡΙΩ. ΦΛΑΚΙΛΩ (4) ΕΥΣΕΒΙΟΣ ΕΝ
ΚΥΡΙΩ (4) ΧΑΙΡΙΩΝ.

Εἰ πρὸς τὴν ἀδδλεσχον (5) καὶ πολυεπὴ Μαρκέ-
λου γραφὴν τὰ παρ' ἡμῶν ἐν βραχέσιν ἤρκεσεν, οὐ
χρὴ θαυμάζειν. Οὐ γὰρ δὴ πολλῶν ἔδει λόγων πρὸς
ἀνατροπὴν, τῶν αὐτόθεν καὶ τοῖς τυχοῦσι καταγενο-
σμένων. Διὸ δὲ ἐν δυοῖς τοῖς πρώτοις, μόνῃ τῇ παρα-
θέσει τῶν τοῦ ἀνδρὸς βημάτων χρησάμενος διχα πά-
σης ἀντιρρήσεως, ἐξ αὐτῶν τὸν κατ' αὐτῶν ἐλεγχον
φανερὸν ἐποιούμην. Νυνὶ δὲ πρὸς ἐκείνην τῇ φωνῇ
καὶ τὴν ἀνατροπὴν τῶν αὐτῶν διὰ τριῶν τῶν μετὰ
χεῖρας προσήγαγον. Ὁ μὲν γὰρ, ἐν τι διωλύγιον (6)

D fautor, et ab Ariani inducitur, Euphronii, iidem
Ariani, successor. Is est, qui apud Sozom. lib. III,
cap. 5, dicitur Πλάκιτος, ab aliis Placidus, errore
librariorum. Aliquoties illius meminit Athanasius.
Quid vero hactenus a se præstitum sit, et quid ab
eo in sequentibus libris expectandum sit, docet
Eusebius in illis: Διὸ δὲ ἐν δυοῖς τοῖς πρώ-
τοις, etc. M.

(4) Κυρίω. Vulgo Χριστῷ.

(5) Vulg. Καὶ πολὺ ἐπὶ Μαρκέλλου. Saltem πολλῆν.
Sed omnino legendum est, πολυεπὴ. Id docent illa,
statim ab initio primi libri: Διὸ καὶ πέρα τοῦ δέοντος,
εἰς μακρὸν αὐτῶ καὶ ἀμετρον μήκος ἐξέπεσεν ἡ γραφὴ,
ὡς μόνον ἐπὶ ἑγγύς: σου μυρίων, τὸν ἑνα λόγον ἀπαρτι-
σθῆναι. M. — Dein vulgo διὸ δε εἰ φωνῇ.

(6) Ἐν τι διωλύγιον. Non est partitus suum opus

καὶ πολυπλανὲς σύγγραμμα συντάξας, τοῦτό φησι ἅπασαν ποιηκέναι, διὰ τὸ ἕνα γνωρίζειν Θεόν· μή πη λάθῃ τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ χώραν διδοῦς ὑποστάσεως (7), διὰ τὴν τὴν γραφήν. Ἡμεῖς δὲ τὴν παναγίαν καὶ τρισμακαρίαν τιμῶντες Τριάδα, ἐν τοσοῦτοις τὴν πᾶσαν ὑπόθεσιν συνειλήφαμεν· φεισάμενοι μὲν πολυλογίας, ἐν ἐπιτόμοις δὲ καὶ βραχείᾳ τὴν ἀληθῆ παραστήσαντες θεολογίαν. Εἰ μὲν οὖν αὐτάρκως ἔχει τὰ γραφέντα, κρίνειας ἂν αὐτὸς ἐντυγχάνων· εἰ δὲ τίνα λείποι, καὶ ταῦτα ἀναπληρώσειας· δηλαδὴ, ὡς ἀδελφὸς ἀδελφοῦ ὑστερήματα, εἰ που καὶ θεραπείας δέοιτο, δι' ἐπανορθώσεως ἀξιόμενος. Ἐρρώσθαί σε καὶ μνημονεύειν ἐμοῦ τῷ Κυρίῳ διὰ παντὸς εὐχομαι.

theologiam conjunctam cum veritate, breviter et tanquam per compendium, representemus: si satis hoc pro dignitate fuerimus exsecuti, tuum erit cum perlegeris, judicare. Si quid defuerit, tuum erit adimplere, tanquam frater fraternos defectus. Si et opus alicubi correctione atque medicina fuerit, in hac quoque parte reformationem adhibebis. Bene te semper valere jubeo, meique jugiter in tuis ad Deum orationibus et sacrificiis memor esse velis.

ΤὸΝ ΠΡΟΣ ΜΑΡΚΕΛΛΟΝ ΕΛΕΓΧΟΝ

ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ ΛΟΓΟΣ ΠΡΩΤΟΣ.

EUSEBII PAMPHILI

DE THEOLOGIA ECCLESIASTICA CONTRA MARCELLUM

LIBER PRIMUS.

ΤΑΔΕ ΤΟ ΠΡΩΤΟΝ ΠΕΡΙΕΧΕΙ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ. C

- α. Ὅτι μάλιστα Σαβέλλιον διέβαλλε Μάρκελλος, τὰ ἴσα αὐτῷ δοξάζων.
- β. Ὅτι ἐπὶ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ ἢ Χριστοῦ χάρις, τὴν περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ γνώσιν ἐξαιρέτων ἐδωρήσατο.
- γ. Ὅτι ποικίλλως ἐσφάλισαν οἱ ἑτερόδοξοι ἐν τῷ περὶ Υἱοῦ λόγῳ.
- δ. Ὅτι μάλιστα Χριστιανὸς λέγουσιν ἑαυτοῦς, οἱ μὴ ὑπιστάσθαι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ὁμολογούντες.
- ε. Ὅπως Μάρκελλος τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἠρεῖτο, τὴν Σαβέλλου αἵρεσιν μμούμενος.

⊗ Ed. Paris. pag. 58.

in sectiones, libros aut tomos Marcellus, quia Deum unicum fatebatur. Eusebius, suam refutationem in tres libros distinctit, ab eodem fonte, quia Trinitatem agnoscebat. Forte illud in τὴν γράφας, quod initio posuit Eusebius de Marcello, hoc sensu capiendum est, ut non id voluerit, nihil prae-terea scripserit Marcellum, quod negat Hieronymus, sed non parvum hoc suum opus in plura, vel parti-

atribus autem istis prae manibus, libellis, ultra illam superius institutam rationem, refutationem ex adverso adornavi. Ille unicum ubi enixus erat fetum, immensum illud opus, et variis ex erroribus contextum, hoc ob eam causam instituisse se narrat, propterea quod unum solum Deum agnoscebat. Veritus nimirum, ne, si in plures libros illud scriptum propagasset, subsistentiam exinde Filio Dei alicubi induluisse videretur. At nos qui sanctissimam Trinitatem, et numeris omnibus beatissimam veneramur, tot libris, hoc est tribus, dispersitum universum styli argumentum exsolvemus. Eam porro scribendi inivimus rationem, ut, multiloquium declinantes,

bus distinctuisse. M.

- (7) Ἐποθέσεως. Vult hypostasin: et tamen plures ὑπόθεσιν pro altera illa voce positam legitimus. Spontane, aut ex errore librarii, nescio. Nam certe constat ex Athanasio, nomen ὑποστάσεως, abominationi fuisse Arianis. M. — Scripsi ὑποστάσεως cum codd. loco ὑποθέσεως· dein vulgo δὲ παναγίαν κ. τρ. et διαπαντός.
- I. Sabellium a Marcello inepte reprehensum, cum eodem in errore cum Sabellio ipse per omnia versetur.
 - II. Quod per Christi gratiam collata sit Ecclesiae Dei excellens quaedam cognitio de Patre atque Filio.
 - III. Quod variis erroribus impliciti erraverint, de Filio diversa sentientes ab Ecclesia.
 - IV. Quod frustra se indigent Christianos qui subsistentiam Filii Dei non constantur
 - V. Quod Marcellus secutus Sabellii haeresim Filium Dei abnegat.

- VI. *Qualiter credit Ecclesia Dei.*
 VII. *Quod ab Ecclesia dissentientes, non unta tantum ratione modoque a theologia de Dei Filio aberraverint.*
 VIII. *Constituitur sana et orthodoxa Ecclesie doctrina.*
 IX. *Quod non similiter atque creaturæ, subsistat Filius.*
 X. *Quod cum solus sit de Patre generatus, et Deus idem et unigenitus Filius, nec injuria, nominetur.*
 XI. *Quod Ecclesia unum agnoscat et notum faciat Deum, licet nuper admisit illam formam, Deus de Deo.*
 XII. *Quod sit inenarrabilis illius de Patre generatio.*
 XIII. *Quod adventus et presentia Filii Dei, omnibus fuerit necessaria et salutaria.*
 XIV. *Quod Ecclesia jure optimo Marcellum eiecerit, in eadem sententia versantem cum Sabellio.*
 XV. *Quibus verbis Sabellium Marcellus concidat, dum ab eo se videri vult dissentire.*
 XVI. *Quomodo e suis ipsius verbis deprehendatur, eandem ipsam cum Sabellio sentire opinionem.*
 XVII. *Quod aperte neget Filii hypostasim.*
 XVIII. *Quod Filium affirmet nihil aliud existisse ante assumptum hominem, quam Verbum, ei per omnia omnimodo simile, quod inter homines usurpatur.*
 XIX. *Quod divina Scriptura, non solummodo Verbum appellet Dei Filium, sed sexcentis quoque diversis nominibus, etiam ante quam incarnaretur.*
 XX. *Proposita e sacris litteris per partes, explicataeque insuper demonstrationes, xxx capitibus comprehensæ.*

PROCEMIUM.

Sufficisse quidem videbatur mihi, vel nudam Marcelli sententiam proposuisse, nec aliam instituendam refutationem ejusdem, cum præ se ferant verba manifestam adeo neque ullo pacto inficiendam Filii Dei abnegationem, ut nos omnes, qui sumus Ecclesie Dei alumni, abhorreere debeamus ab illius sententia illa, neque opus sit ulla ulterius redargutione: atque hanc jam partem libris superioribus expeditam dedi. At enim vero ubi animi cogitatio subierat posse contingere, ut ab Ecclesie theologia nonnulli excidant, abrepti per variam et multiplicem quam adhibuit testimoniorum appositionem, ad dogmatis sui confirmationem undequaque accersitam, eorum scilicet, quæ in rem suam conducere arbitrabatur: quorum in præsentem visum est mihi necessario adornandam

✠ Ed. Paris. pagg. 59, 60.

(8) Ὡς δίχα πάσης. Sic legendum, non διά: nam αὐτόθεν, et sponte sua corruebant. M.

(9) Ἐκκλησιαστικῆς θεολογίας. In scriptis antiquorum θεολογία non est, ut apud nos generalim θεολογουμένη de Deo ratio, sed de Filio, ejusque deitate instituta dissertatio, ut ea quæ de incarnationis mysterio habetur οἰκονομία. Noster in *Hist.* principio fere, Οἰκονομία καὶ θεολογία ὑψηλοτέρη καὶ

A ζ'. Ὡς ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ πιστεύει.
 ζ'. Ὡς οἱ ἑτεροδοξοὶ διαφόρως τῆς περὶ τοῦ Υἱοῦ θεολογίας ἐκπεπύωσιν.

η'. Παράθεσις τῆς θρησκείας καὶ ἐκκλησιαστικῆς ὀρθοδοξίας.

θ'. Ὅτι μὴ τοῖς πολλοῖς κτισμασιν ὁμοίως, καὶ ὁ Υἱὸς ὑπέστη.

ι'. Ὅτι μόνος ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθείς, εὐλόγως καὶ Θεός, καὶ μονογενὴς Υἱὸς μόνος αὐτὸς ἐκ εἰρηται.

ια'. Ὡς ἓνα Θεὸν ἡ Ἐκκλησία γνωρίζει, καί τοι τὸ τῶν Θεῶν ἐκ Θεοῦ εἶναι παραδεχόμενα.

ιβ'. Ὡς ἀρρήτος αὐτοῦ ἡ ἐκ τοῦ Πατρὸς γέννησις.

ιγ'. Ὅτι ἀναγκαῖα καὶ σωτήριος τοῖς πᾶσι ἡ τοῦ Υἱοῦ ἐκστασία.

ιδ'. Ὅτι εὐλόγως ἡ Ἐκκλησία τὰ αὐτὰ προφήσαντα Σαβελλίῳ Μάρκελλον ἀποδοκίμασε.

ιε'. Ὅποιοις ῥήμασι Μάρκελλος τὸν Σαβέλλιον ἔκοπτε, προσποιούμενος μὴ τὰ ἴσα αὐτῷ φρονεῖν.

ις'. Ὡς ἀλλοκεταὶ διὰ τῶν αὐτοῦ φωνῶν τὰ αὐτὰ τῷ Σαβελλίῳ δοξάζουσιν.

ιζ'. Ὡς ἠρῆτο τυμῇ τῇ μεγάλῃ τὴν ἐκστασίαν τοῦ Υἱοῦ.

ιη'. Ὡς πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως οὐδὲν ἕτερον ἐφασκεν εἶναι τὸν Υἱὸν ἢ Λόγον, αὐτῷ μόνον ὁμοιον τῷ κυρ' ἀνθρώποις.

ιθ'. Ὡς αἱ θεῖαι Γραφαὶ οὐ μόνον Λόγον, ἀλλὰ καὶ μυρία ἕτερα, καὶ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως, ἀνόματον τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ.

κ'. Παράθεσις καὶ ἐρμηνεῖαι μερικαὶ τῶν ἀπὸ τῆς θείας Γραφῆς ἀποδείξεων ἐν ὅλοις τριῶν κερφαλοῖς.

C

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ

Ἐγὼ μὲν ὦμην ἐξαρκεῖν τὰς τῶν αὐτοῦ Μαρκελλου φωνῶν παραθέσεις, ἃς διὰ τῶν ἐμπροσθεν ἀνελεξάμην, πρὸς τὸν καθ' ἐαυτῶν ἔλεγχον. Οὕτω γὰρ προφανῆ καὶ ἀδιάρηκτον τὴν ἀρῆσιν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ περιεῖχον, ὡς καὶ δίχα πάσης (8) ἀντιβήσεως τοῖς τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ τροφίμοις φευκτὸν εἶναι τὸν ἐν αὐτοῖς λόγον. Ἐπεὶ δὲ διεσχεψάμην, μή ποτ' ἄρα τινὲς τῆς ἐκκλησιαστικῆς θεολογίας (9) ὑποσύρειν τῇ πολλῇ παραθέσει (10), ἢ κέχηται: ὁ ἀνήρ, εἰς πίστεισιν ὧν ἕστο αὐτῷ συμβαλεῖσθαι: καὶ τούτων ἔκριναι δεῖν ἐπὶ τοῦ παρόντος τὸν ἔλεγχον ἐκφῆσαι: ὡς ἂν μάθοι πᾶς, ὅτι μὴδὲ εἰς αὐτοῦ λόγος τῆς ἐνθέου Γραφῆς, ἀρνούμενος τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, συνυδὸν παρεῖχετο μαρτυρίαν. Πάντας δ' ἀντικρως αὐτῷ τὴν ἐναντίαν ἐφθέγγοντο φωναίς, διαστρόφως τὰς οὐκ ὀρθῶς αὐτοῦ τῶν θείων Γραφῶν παρεξηγη-

ἀνθρώπων, ita et noster et omnes antiqui passim. M.

(10) Τῇ πολλῇ παραθέσει. Quorum tandem rerum omnino deest, hic τῶν Γραφῶν (sic mss. enm It.). Id apparet e sequentibus: Ὅτι μὴδὲ εἰς αὐτοῦ λόγος τῆς ἐνθέου Γραφῆς ἀρνούμενος τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ σύνυδον παρεῖχετο μαρτυρίαν. Et statim reprone, διαστρόφως. M. — Infra vulgo ἐφθ. φωνῆν διαστρ. τ. οὐκ ὀρθ. αὐτῷ et εὐσθ. et εὐσθημα.

σεις εὐθύνοντας. Συνάψω δὲ κατὰ τὸ αὐτὸ τῆ τούτων φωνῆ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν θεολογίαν νεώτερον μὲν λέγειν ἔχων οὐδὲν, οὐδ' ἑμαυτοῦ σοφόν τι καὶ οικειὸν εὔρεμα, τῆς δὲ Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ τὴν ἀδιάφθορον διδασκαλίαν προϊσχύμενος, ἦν παρὰ τῶν αὐτοπτῶν καὶ αὐτηκῶν τοῦ Λόγου, ἀνωθεν ἐξ ἀρχῆς παραλαβοῦσα, φυλάττει.

sententiam, direxisse. Istis porro conjunctas copulaturus sum de Servatoris nostri divinitate rationes: nihil a me ipso noviter adinventum, aut domi meæ natum, ex opinione profectum sapientiæ alicujus meæ edicturus: sed Ecclesiæ Dei doctrinam præ me laturus incorruptam, quam a testibus auritis olim atque oculatis Verbi accepturam, ab initio, illa custodit adhuc inviolatam

ΚΕΦ. Α'.

B

CAP. I.

Ὅτι μάρτην Σαβέλλιον διέβαλλε Μάρκελλος τὰ ἴσα αὐτῷ δοξάζων.

Sabellium a Marcello inepte reprehensum, cum eodem in errore cum Sabellio ipse per omnia versetur.

Πρὸ δὲ τῆς τούτων ἐξετάσεως, ἐπειδὴ μεταξὺ τοῦ συγγράμματος τὸν Σαβέλλιον ὑπ' αὐτοῦ κοπτόμενον εὔρον, καταπλαγείς τῆς ἡλιθιότητος τὸν ἄνδρα, ὡς οὐκ ἐφείτατο κακῶς ἀγορεύσαι, ὃν πάντων μᾶλλον ἐπαινεῖν αὐτὸν ἐχρῆν, ὁμολογῶν αὐτῷ καὶ ὁμογνώμονα γεγονότα, οὐχ ἠγησάμην ἂν τι παρελθεῖν σιγῆ τὸν λόγον, παραδοῦναι δὲ καὶ τοῦτου ἔλεγχον τῷ παρόντι γράμματι. Τὸ μὲν γὰρ τοῦ τοῦ Υἱοῦ λειτουργοῦς πρὸς (11) αὐτοῦ διαβεβῆσθαι, εἰ καὶ αὐτῷ μὲν φέρον, τοῖς δ' ἐλευθερουμένοις τῆς πρὸς αὐτὸν κοινωνίας εὐδοξίαν ἐπήγαγεν, ὅμως εἰχετό τινος (συγγνώμης) εἰκότως τὸ δοκεῖν τὰ μὴ αὐτῷ φίλα φαυλίσειν. τὸ δὲ λαθεῖν κόπτοντα αὐτὸν διὰ τῆς τοῦ ὁμογνώμονος δυσσημίας (12) ἀναιδείας ἔμοιγε δοκεῖ, ἅμα καὶ ἀναισθησίας, ὑπάρχειν. Ὅτι δὲ ταῦθ' οὕτως ἔχει, γένοιε' ἂν ἔλεγχος αὐτὸς ἑαυτοῦ, Υἱοπάτορα τὸν Θεὸν κατὰ τὸν Σαβέλλιον, εἰ καὶ μὴ γυμνῷ τῷ λόγῳ, τῆ γούν ἀληθείᾳ εἰσάγων, τῷ τὴν ὑπόστασιν (13) ἀναιρεῖν τοῦ Υἱοῦ, ἕνα δὲ Θεὸν ὀρίζεσθαι, καὶ τοῦτον ἑαυτοῦ Πατέρα, καὶ αὐτὸν πάλιν Υἱὸν ἀποκαλεῖν ἑαυτοῦ. Λόγον γὰρ εἶναι δοῦς τὸν ἐν τῷ Θεῷ, ἐν τε καὶ ταῦτὸν ὄντα αὐτῷ τοῦτον ὀρισάμενος, Πατέρα τοῦτου χρηματίζειν αὐτὸν ἐφη· τὸν τε Λόγον Υἱὸν εἶναι αὐτοῦ, οὐκ ἀληθῶς ὄντα Υἱὸν ἐν οὐσίας ὑποστάσει, κυρίως δὲ καὶ ἀληθῶς ὄντα Λόγον. Ἐπισημαίνεται γούν, ὅτι μὴ καταχρηστικῶς λόγον, ἀλλὰ κυρίως καὶ ἀληθῶς ὄντα Λόγον, καὶ μηδὲν ἕτερον ἢ Λόγον. (14). Εἰ δὲ μὴδὲν ἕτερον, δῆλον, ὡς οὐδὲ Υἱὸς ἦν κυρίως καὶ ἀληθῶς, μέχρι δὲ φωνῆς καὶ ὀνόματος καταχρηστικῶς ὀνομασμένος. Ἐν τε εἶναι λέγων καὶ ταῦτὸν τῷ Θεῷ τὸν Λόγον, τὸν σαρκωθέντα, καὶ ἐκ τῆς Παρθένου τεχθέντα, Θεὸν αὐτὸν ἀπέφηνεν. Ὅ δὲ πάλαι καὶ πρόπαισι τὸν Σαβέλλιον φθεγξάμενον ἀπεδο-

At priusquam his accingar examinandis, cum in operis contextu animadverterem Sabellium ab eo male mulctatum, hominis fatuitatem admiratus sum, quod illi neutiquam pepercerit, sed impetiverit maledictis, quem laudibus ante alios prosequi debebat, utpote sui dogmatis assectatorem, et ejusdem cum seipso opinionis. Decrevi ideo verba ejus neutiquam silentio præterire, sed veluti quamdam accessionem, illius refutationem huic operi adjiciendam. Siquidem quod Dei ministros accuset, licet illud in ipsius contumeliam potius cedat, laudem vero atque existimationem majorem illorum, qui ab ipsis communionem sunt alieni, non tamen venia caret et excusatione: non absurda, cum quæ minime probet, ea vituperanda sibi censeat. At illum velle mulctare male, sic ut speret se latiturum, qui eandem impiam secum foveat opinionem, impudentiæ cujusdam intolerandæ, et frontis perfrictissimæ videtur esse, nec injuria. Hæc autem se habere ad hunc modum patet, neque falso a me calumniis eum proscissum, eo quod de sententia Sabelliana, ✕ Deum compellet Filio-Patrem. Non certe disertim, et totidem, hoc fateor verbis; talibus autem utitur, quæ hypostasin Filii directe tollant: unum solummodo Deum statuunt: atque illum ipsum sui ipsius genitorem: et Filium denique sui etiam ipsius.

Dato enim et concesso Verbum in Deo esse, quod et unum atque idem cum ipso existat, eum hujusce Patrem dicendum docet: et Verbum etiam ejus esse Filium, nequaquam Filium existentem in substantiæ subsistentiâ, proprie vero et secundum veritatem, Verbum existentem tamen. Vult ergo intelligi, Verbum illum esse, non catachrestice, sed verissime et propriissime Verbum, atque præter Verbum, aliud ni-

✕ Ed. Paris. pag. 61.

(11) Τοῦ Υἱοῦ λειτουργοῦς. Nusquam alibi ita loquitur Eusebius: sed Θεοῦ, quomodo et hic legi Jebel. Intelligit eos, quos in primo libro de nominibus citavit. Asterium, Narcissum, Paulinum, etc. M.

(12) Ὁμογνώμονος δυσσημίας. Deest, vel τινά, vel Σαβέλλιον de nomine compellatum. Nam αὐτὸν ad Marcellum refero. Vult et stupidum et impudentem esse quod Sabellium reprehendat, cum quo consentiebat. M.—Supra vulgo τοῦτον; dein Μρ. συγ-

γράμματι loco γράμματι. Dein συγγνώμης om. eod. (15) Τὴν ὑπόστασιν. Lege τῷ τὴν ὑπόστασιν. In eo quod Filii subsistentiam negaret separatam et propriam. M. — Correxī vulgatum ex cod. ἀληθ. εἰσάγοντι τὴν ὑπόστ. εἰ εἶναι αὐτῷ.

(14) Ἐ Λόγον. Deest suffulciendæ sententiæ δεῖ λέγειν aut simile; statim, post ὀνομασμένος, deest υἱός. M.

hui, quod si aliud nihil, tum certe liquet, quod non **A** Filium vere atque proprie dicat, sed Verbo tantum ienus atque nomine catachrestice usurpandum. Cumque Verbum doceat unum esse atque idem prosum cum Deo: illud nempe Verbum incarnatum, natum de Virgine: ipsum esse Deum asseverat. Quod olim aliquando a Sabellio prolatum, ab Ecclesia fuit rejectum, ipsiusque auctor cum hæreticis impiis annumeratus.

CAP. II.

Quod per Christi gratiam collata est Ecclesiæ excellentia quædam cognitio de Patre et Filio.

Omnium principes Judæorum natio, Dei unius cognitionem et confessionem susceperunt, contra errores gentilitios de deorum multitudine. At gratia illa salutaris Ecclesiæ communicavit, veluti quamdam excellentem prærogativam, eundem Deum, Patrem Filii unigeniti, profiteri. Filium autem illum solum agnoscit Jesum Christum, præterea nullum. Nec illum secundum carnis, quam suscepit, generationem (hanc etenim et *servi formam, et alium hominis* vocare, edocta fuit), sed secundum illam divinitatem, quam a Patre et Deo eodem habuit ante omnia sæcula, universis incognitam. Secundum quam generationem, paternæ divinitatis plenitudinem, et ipsum Filium, Deum constituit, non a seipso possessam vel a Patre separatam, **¶** sed nec sine principio illam et ingeneratam deitatem, nedum aliunde derivatam peregrinam, hospitam, et a Patre alienam, sed de paterna participatione, veluti de jugi puteo in ipsum effuso, propagatam cum plenitudine. Siquidem in illo solo habitare *plenitudinem paternæ deitatis* ⁴³ magnus edocuit Apostolus. Hanc ob causam in Ecclesia unus solus Deus annuntiatur: neque alius quispiam **¶** imago paternæ deitatis, atque ita Deus ob hoc ipsum.

CAP. III.

Quod variis erroribus impliciti erraverint, de Filio diversa sentientes ab Ecclesia.

Quam quidem theologiæ rationem plerique intelligere non valentes, varios sibi errorum tramites adinvenerunt. Sunt qui Filium Deum esse concedentes hominem egerant, quem assumpsit. Alii professi eum hominem nudum, Deum in ipso ignorarunt. Tertii, metu Dei alterius introducendi, Patrem atque Filium unum esse eundemque opinantur. Quas vias dum declinat Ecclesia Dei, evangelicæ præconio veritatis gloriatur. Unum quidem Deum profiteri se, supra omnes venditans; unum quoque Filium unigenitum ejus, Deum de Deo Jesum Christum agnoscentes; eundem ipsum professi Servatorem et Filium hominis. Qui cum nondum homo factus fuerat, Filius Dei tamen exsistebat. Factus, quod non prius fuerat, ob inexplicabilem misericordiæ paternæ transcendentiam.

¶ Ed. Paris. pag. 62. ⁴³ Coloes. ii, 9.

(15) In fine, legend. ἐγκαταλέξαα. M. — Mox vulgo χάρις ἢ τοῦ Σωτήρος.

(16) Ἰὺν δέ. Sic legendum, non, ut alibi vñ δέ. Illud nempe, cuius cognitio, ut γέρας ἐξείρετον dabatur Ecclesiæ. M.

ΚΕΦ. Β.

Ὅτι τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ ἡ Χριστοῦ χάρις τὴν περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ γνώσιν ἐξείρετον ἐδώρησατο.

Τὸ μὲν γὰρ Θεὸν ὁμολογεῖν ἕνα πρὸς ἀντιδιαστολήν τῆς Ἑλλήνων πολυθέου πλάνης πρῶτοι παρείληψαν Ἰουδαῖοι παῖδες: τὸ δὲ καὶ Πατέρα τὸν αὐτὸν Υἱοῦ μονογενοῦς γνωρίζειν ἐξείρετον γέρας ἡ χάρις ἡ σωτήριος τῇ Ἐκκλησίᾳ δεδώρηται: Ἰὺν δὲ (16) Ἰησοῦν Χριστὸν μόνον οἶδε καὶ οὐδένα ἕτερον· οὐ κατὰ τὴν τῆς σαρκὸς, ἣν ἀνεληψε, γένεσιν, (ταύτην γὰρ *δοῦλου μορφῆν, καὶ Υἱὸν ἀνθρώπου καλεῖν δεδίδακται*·) κατὰ δὲ τὴν ἐξ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς πρὸ πάντων αἰώνων· ἄγνωστον τοῖς πᾶσι καθ' ἣν τὸ πλήρωμα τῆς πατρικῆς θεότητος, καὶ αὐτὸν Υἱὸν, Θεὸν ὑπεστήσατο, οὐκ ἰδιόκτητον, καὶ τοῦ Πατρὸς ἀχωρισμένην, οὐδ' ἀναρχὸν τινα καὶ ἀγέννητον, οὐδ' ἄλλοθεν ποθεν ἐξήνη καὶ τοῦ Πατρὸς ἄλλοτρῖαν ἐφαλομένην θεότητα, ἐξ αὐτῆς δὲ τῆς πατρικῆς μετουσίας ὡσπερ ἀπὸ πηγῆς, ἐκ' αὐτὸν προχομένης πληρούμενον. Μόνω γὰρ ἐν αὐτῷ πᾶν τὸ πλήρωμα (17) τῆς πατρικῆς ἐνοικεῖν θεότητος, ὁ μέγας ἐκαθεύουσι (18) Ἀπόστολος. Αἰὶ δὲ εἰς Θεὸς τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ κηρύσσεται: καὶ οὐκ ἔστιν ἕτερος πλὴν αὐτοῦ· εἰς δὲ καὶ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Υἱὸς, εἰκὼν τῆς πατρικῆς θεότητος, καὶ διὰ τοῦτο Θεός.

præter eum: unus illidem Dei Filius unigenitus, ipsum.

ΚΕΦ. Γ.

Ὅτι κοινῶς ἐσφάλισαν οἱ ἑτερόδοξοί ἐν τῷ περὶ τοῦ Υἱοῦ λόγῳ.

Ἦν δὲ θεολογίαν οἱ πολλοὶ νοεῖν οὐ χωρήσαντες, ποικίλας ἀτραποὺς ἐπενόησαν πλάνης: οἱ μὲν Θεὸν δόντες τὸν Υἱὸν, τὸν δ' ἀνθρώπον, ὃν ἀνεληφεν, ἀρνησάμενοι: οἱ δὲ ψιλὸν ἀνθρώπον ὑποθέμενοι, τὸν δ' ἐν αὐτῷ Θεὸν ἀγνοήσαντες: οἱ δὲ, φόβῳ τοῦ δοκεῖν **D** δεύτερον εἰσηγεῖσθαι Θεὸν, τὸν αὐτὸν εἶναι Πατέρα καὶ Υἱὸν ὀρισάμενοι, οὓς ἐτραπίσα ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ τῷ τῆς ἀληθείας εὐαγγελικῷ κηρύγματι σμνύνεται, ἕνα μὲν τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν ἔχειν ἀχούσα· ἕνα δὲ καὶ Υἱὸν μονογενῆ, Θεὸν ἐκ Θεοῦ Ἰησοῦν Χριστὸν ἐπιγραφομένην, Σωτῆρα τὸν αὐτὸν καὶ Υἱὸν ἀνθρώπου γενόμενον, ὁμολογούσα· ὅντα μὲν Υἱὸν Θεοῦ, πρὶν ἢ καὶ ἀνθρώπου γενέσθαι: καὶ τοῦτο δὲ γενόμενον, ὅπερ οὐκ ἦν, δι' ἀπατεν ὑπερβαλὴν τῆς τοῦ Πατρὸς φιλανθρωπίας.

(17) Τὸ πλήρωμα. Illud qui erat πλήρωμα, aut ἕκοντα. Post θεότητος, qui habebat πλήρωμα.

(18) Ἐκαθεύουσι. Apostolus, Coloss. i, 19, docet, πᾶν τὸ πλήρωμα in illo κατοικῆσαι, et quod hic indicatur, Coloss. ii, 9, πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς

ΚΕΦ. Δ'.

Ἵσσι μᾶτην Χριστιανούς ἑαυτοὺς λέγουσιν, οἱ μὴ θρησκείαν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ὁμολογοῦντες.

Ὁ μὲν δὴ τῆς ἀληθείας λόγος ταῦτ' ἐκ προσώπου βροτῆς Ἐκκλησίας· οἱ δὲ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἀρνούμενοι, ἕνα δὲ Θεὸν εἶναι φάσκοντες, καὶ οὐδὲν ἕτερον, εἰ καὶ παρενοχλοῦσι μᾶτην τῇ Ἐκκλησίᾳ, ταῖς Ἰουδαίων προσομιλεῖν συναγωγαῖς δέον; Τί δὲ καὶ βλασφημίαι σφᾶς αὐτοὺς περιπεύρουσι λόγοις, τὸν ἕνα Θεὸν συκοφαντοῦντες (19) διτταῖς ἐπηγορίαις, εἰ δὴ τὸν αὐτὸν Πατέρα καὶ τὸν αὐτὸν Υἱὸν ὑποτίθενται; Καὶ τίνας γὰρ ἔστι πατὴρ μηδενὸς ὑφ' ἑστώτος υἱοῦ; Τίνος δὲ υἱὸς ἔσται, μὴ προὑπάρχοντος τοῦ γεγεννηκότος; Ἐἴς δὲ ὢν, πάντως που αὐτὸς ἔσται ὁ σαρκωθείς καὶ παθὼν καὶ τὸν ἐν ἀνθρώποις διανύσας θνητὸν βίον.

quidem cum existat, nec aliud, omnino fieri non passus, et in homine suo, vitam transigens mortalem.

ΚΕΦ. Ε'.

Ὅπως Μάρκελλος τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἠρᾶντο, τῆρ τοῦ Σαβελλίου προαίρεσιν μιμούμενος.

Ἄλλὰ ταῦτα λέγοντα Σαβέλλιον ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ ὡς ἄθεα καὶ δυσσεβῆ τολμῶντα, μακρὰν ἤλασε. Ταῦτα δὲ Μάρκελλος ἀνανεοῦσθαι πειράται, προκαλύμματι χρώμενος· οὐ πιθανῶ λόγῳ. Θεὸν γὰρ ἕνα ὁρθῶς ὀριζόμενος, τοῦτον αὐτὸν Λόγον ἔχειν ἐν ἑαυτῷ ἠνωμένον καὶ συνημμένον αὐτῷ φησιν· κἀπειτα τοῦ ἐνὸς Θεοῦ τὸ μὲν τι Πατέρα καλεῖ, τὸ δὲ Υἱόν· ὡς διπλὴν τινα καὶ σύνθετον οὐσίαν ἐν ἑαυτῷ εἶναι (20). Καὶ πόσω τούτου κρείττων ἐν κακῶν ἐκλογῇ ὁ μὴ διαιρῶν μὲν τὴν ἑναρχον καὶ ἀγέννητον καὶ θεϊκὴν δύναμιν, τὸν αὐτὸν δ' εἶναι ὁμολογῶν γυμνῶ τῷ λόγῳ (21). Πόσω δὲ ἑκατέρων βελτίων ὁ Ἰουδαῖος, τὸν ἕνα Θεὸν οὐ διαιρῶν εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν Μαρκελλῶ παραπλησίως, οὐδὲ τὸν αὐτὸν Υἱοπάτορα κατὰ τὸν Σαβέλλιον εἰσάγων, ἀλλὰ σέβων μὲν τὸν Θεόν, γνωρίζων δὲ καὶ προσδοκῶν τὸν Χριστὸν αὐτοῦ τὸν διὰ τῶν προφητῶν ἤξειν κηρυττόμενον· ὃν ἐλθόντα, ἐπεὶ μὴ παρεδέξαντο, δίκην τῆς εἰς αὐτὸν ἀπιστίας ὑπέσχον τε καὶ ὑπέβουσι.

ΚΕΦ. Γ'.

Ὅπως ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ πιστεύει.

Οἱ δὲ πιστεύειν εἰς τὸν ἀφικόμενον δι' εὐχῆς ἔχοντες τρία ταῦτα γνωριῶσιν (22) τὸν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ, καὶ τῆς αὐτῆς ἁγίας Παρθένου· καὶ τὸν ἐνοικῆσαντα τούτῳ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ κροόντα καὶ οὐσινδῶς

✠ Ed. Paris. pag. 63, 64)

θεότητος, σωματικῶς κατοικῆσαι. M.—Mox vulgo διὰ δὲ, εἰ ἦν δὲ θεολογ. εἰ οἷς ἐκτρακ. εἰ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ π. ἡ κ. ἀνθρώπων εἰ ἕνα δ. τὸν Θ.

(19) Vulg. Συκοφαντοῦντα. Ino συκοφαντοῦντες. Est enim sycofanctia illud de Deo prædicare, quod Deus non erat. In postremo sine capitis, ferri forsant possent et θνητὸν βίον. M.—Dein εἰ δὲ εἰ υἱοῦ ὄφασ. εἰ ἠνωμένον καὶ συν.

(20) Ὑπόστασιν ἐν ἑαυτῷ εἶναι. Recte, et tamen ἔστιν, ut paulo prius legi poterat. M.

CAP. IV.

Quod frustra se denominent Christianos, qui Filium Dei non salentur substituisse.

Atque ista quidem veritatis oratio est per Ecclesie præconium proclamata. Illi porro qui Filium Dei inficiantur, unum vero solum Deum esse dicunt, nec præter illum aliud: quorum se molestos Ecclesie Dei exhibent ulterius, qui potius debuerant aggregari ad synagogas Judæorum? Quorsum semet quoque ipsos verbis transadigunt blasphemantibus, unum Deum, sycophantæ velut solent, conviciantes per duo cognomina, si eundem ipsum Filium, quem et Patrem, per omnia esse contendunt. Cujus etenim pater esset ille, qui filium non habeat qui subsistat? Cujus porro et ille filius, cujus nullus præexistit, qui genuit eum pater? Unus si potest aliter, quin unus idemque sit incarnatus,

CAP. V.

Quomodo Marcellus Filium Dei abnegavit, Sabellii sectam secutus et propositum.

Enimvero Sabellium cum hæc tueretur, tanquam atheum hominem et imple audacem, Ecclesie Dei, procul amandavit. Hæc eadem Marcellus instaurare demum satagit, prætextu quodam usus, sermone non admodum probabili. Unum enim Deum recte professus hunc ipsum Deum, continuisse in se affirmat Verbum suum sibi adunitum, sibi que concretum. Atque hinc progressus, illius unius quem tenuit Dei, aliud Patrem vocat, aliud Filium, ac si in uno et eodem foret duplex quædam essentia, eadem et composita. Et quanto quidem rectius, e duobus malis, is qui divinam, ingentiam et imprincipiatam virtutem nequaquam dividens, unum esse atque unicum exsertim affirmavit. Et quanto quidem utroque melius Judæus, unum Deum non dividens in Patrem et in Filium? quod Marcellus facit. Nec eundem quod Sabellius facit, Filio-Patrem introducit: sed cum Deum veneretur, agnoscit et expectat Christum ejus per prophetas annuntiatum: quem cum advenisset, quia non susceperant, infidelitatis illius pœnam sufferunt adhuc et sustinebunt.

CAP. VI.

Quomodo credat Ecclesia Dei.

At qui in illum, qui advenit, credere desiderant, hæc tria manifeste constebantur: natum de semine Davidis, ipsaque adeo sanctissima Virgine: Filium quoque Dei eum inhabitantem, qui prius

(21) Γυμνῶ τῷ λόγῳ. Sabellius namque vult ergo Marcellum clam, non exsertim Σαβελλιάζειν. Judæi Deum non dividebant: quia Christum ejus, adhuc expectatum credebant, et credunt verum et merum hominem, de hominibus futurum. M.—Mox vulgo σέβων καὶ τὸν Θ.

(22) Vulgo γνωρίζουσι: et ἀπεστάλη M. in corr.; mox vulgo et Υἱὸς τοῦ ἀνθρ. ὃν et τριῶν δὲ εἰ εἰεν ἀποβλ. εἰ τὴν μὲν σάρκα π. σ. Porro vulgo σκοπῶν εἰ δογματίζοντες.

exstabat, et substantialiter consistebat : nec non istius Patrem Deum, a quo missus advenit ille, quemadmodum ab ipso acceperat in confesso. Nobis igitur unus Deus est, a quo sunt omnia ⁴⁴, secundum Apostoli dictum. Et unus Dominus Jesus Christus per quem sunt omnia ⁴⁵, qui Deo Filius unigenitus præexistebat. Et tertius, secundum carnem Filius hominis : quem hominem nostra causa suscepit Filius Dei. Sed nec corpus quod assumpsit, erat idem cum Filio Dei, qui assumpsit : neque ipse Dei Filius unus idemque debet existimari cum genitore suo. E tribus autem subjectis hisce, illi qui duobus concessis tertium rejiciunt, ab Ecclesia Dei sunt rejiciendi.

CAP. VII. |

Quod diversum ab Ecclesia dogmæ tuentes, a theologica de Dei Filio ratione, non uno modo solo exciderunt.

Carnem certe Servatoris atheni quidam hæretici abnegando, et opinione tantum nuda, atque per phantasiam in terris apparuisse solam dicendo, primi erant qui in hoc genere a scopo veritatis exciderunt. Atqui dispensationem illam in carne admisserunt, abnegantes præexistentiam Filii Dei, varias, quod jam dixi, errorum semitas adinvenerunt. Sunt qui merum illum hominem arbitrantur, nihilo meliorem hominum natura communi, nisi quantum ad virtutis prærogativas. At qui ipsum super omnia Deum corpus inhabitasse affirmant, et ipsum sui ipsius Filium exstitisse asserunt, propter illam secundum hominem dispensationem, cum duo concederent, Deum atque hominem, a tertio semetipsos excluderunt, Servatorem ipsum Dei Filium unigenitum abnegando. ✕ Hanc olim Sabellius tuebatur sententiam : et ad illam nunc delatus Marcellus abiit. Qui, non aliter quam Judæi infideles, se Deum agnoscere profitentur, qui est super omnes, et hoc vehementer urgent. Secundo quoque loco carnem agnoscunt de Virgine sumptam sanctissima : tertium vero illud, quod est primum salutis nostræ caput, Filium, quem velut obvisis ulnis amplectuntur, lucem atque veritatem, per abnegationem Filii, a veritatis luce exciderunt. Hinc est, ut illos audiamus unum quidem Deum confitentis, et carnem venerantes a Servatore susceptam : at Filium nihilominus Dei inhabitantem hanc carnem, voce tenus atque labiis, cum agnoscant, re ipsa penitus abnegantes. Nam Filium Dei inquirere debemus illum, qui vivat et subsistat vere : non idem qui censeatur, cum illo quod assumpsit corpore ; nec idem cum Deo atque Patre. Neque enim secundum pietatem vere senserit is, qui Filium profitetur esse illum Deum qui est super omnia. Ecejus matris esse potest ille Filius, qui divinitate ingenua et absque ullo principio, amicitur? Nec si quis unigenitum Dei poterit declinare, quod est contra maledicos constitutum.

✕ Ed. Paris. pag. 65. ⁴⁴ Coloss. 1, 16. ⁴⁵ Ibid. 17.

(23) Τὸ δὲ τρίτον. Vulgo ἀλλὰ τὸ τρίτον εἰ Μρ. γρ. ὁμῶς loco ὁμοῦ, et γρ. ἀκούσεις loco ἀκούσει. Dein vulgo χρῆ ζῆτεῖν εἰ κατὰ τ. δυσσεβῶν δίκην εἰ διὰ δὲ τὴν.

Α ὁφειστῶτα· καὶ τὸν τοῦτου Πατέρα Θεὸν, ὅψ' εὖ καὶ αὐτὸς ἀποστάλθαι συνεχῶς ὁμολογεῖ. Ἡμῖν τοῦτον εἰς Θεὸς ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, κατὰ τὸν Ἀπόστολον· καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα, ὁ προῦν τοῦ Θεοῦ μονογενὴς Υἱὸς, καὶ τρίτος ὁ κατὰ σάρκα Υἱὸς ἀνθρώπου, ὃν δὲ ἡμεῖς ἀνεῖληφεν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Ἄλλ' οὕτω δ' ἀνεῖληφε σῶμα ταῦτον ἦν τῷ ἀνειληφότι Υἱῷ τοῦ Θεοῦ· οὕτω αὐτὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ εἰς καὶ ὁ αὐτὸς ἂν νομισθεῖν τῷ γεγεννηκότι· τριῶν δὲ τούτων ὑποκειμένων, οἱ δύο δεδόντες, τὸ τρίτον δ' ἐκποδῶν ποιούμενοι, τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἂν ἀπόβλητοι.

ΚΕΦ. Ζ.

Β Ὅπως οἱ ἑτεροδόξοι διαφόρως τῆς κατὰ τοῦ Υἱοῦ θεολογίας ἐκπεπτῶκασιν.

Τὴν δὲ μὲν σάρκα τοῦ Σωτῆρος ἀθεοὶ τινες τῶν ἑτεροδόξων παραιτησάμενοι, δόξη δὲ τινι φαντασίας ὄφθαι αὐτὸν ἐπὶ τῆς γῆς εἰρηκότας, πρῶτοι τοῦ τῆς ἀληθείας σκοποῦ διημαρτήκασιν. Οἱ δὲ τὴν ἐνσαρκίαν οἰκονομίαν παραδεγμένοι, τὸν δὲ προῦντα τοῦ Θεοῦ Υἱὸν ἀρνήσάμενοι, ποικίλας, ὡς ἔφην, ἑαυτοῖς ἀνομίας ἐπενόησαν. Οἱ δὲ ψιλὸν ἀνθρώπον, τῆς κοινῆς ἀπάντων φύσεως κατ' οὐδὲν κρείττονα ἢ ὅσον ἀρετῆς προτερήματα, γεγονέναι αὐτὸν εἰρηκότας. Οἱ δ' αὐτὸν ἐνοιχῆσαι τὸν τῶν ὄλων Θεὸν τῷ σώματι δογματίσαντες, Υἱὸν τε αὐτὸν ἑαυτοῦ χρηματίσαι φάντες, δι' ἣν ὑπέμεινε κατ' ἀνθρώπον οἰκονομίαν, δύο διδόντες οὗτοι, Θεὸν καὶ ἀνθρώπον, τοῦ τρίτου τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Υἱὸν, ἀρνήσάμενοι. Τούτων πάλαι μὲν Σαβέλλιος, νυνὶ δὲ Μάρκελλος, τῇ γνώμῃ συναπαχθέντες, τὸν μὲν ἐπὶ πάντων Θεὸν Ἰουδαίων τοῖς ἀπίστοις ὁμοίως εὖ μάλα εἰδέναι δισχυρίζονται· καὶ δευτέρον τὴν σάρκα τὴν ἐκ τῆς ἀγίας Παρθένου συνωμολογήκασι· (23) τὸ δὲ τρίτον, αὐτὸ τὸ κεφάλαιον τῆς ἀπάντων ἡμῶν σωτηρίας, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ παραγκωνισάμενοι, φῶς ὄντα καὶ ἀλήθειαν ὁμοῦ, τῇ ἀρνήσει τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ τῆς ἀληθείας φωτὸς ἐκπεπτῶκασιν. Ἐνθεν ἓνα μὲν Θεὸν ὁμολογούντων αὐτῶν ἀκούσει, καὶ τὴν σάρκα δὲ τοῦ Σωτῆρος τιμῶντων· τὸν δὲ ἐνοιχῆσαντα τῇ σαρκὶ Θεοῦ Υἱὸν φωνῇ μὲν καὶ χεῖλεσι παραδεχομένων, ἔργῳ δὲ παραιτουμένων. Υἱὸν γὰρ Θεοῦ χρῆν ζῆτεῖν, ἀληθῶς ζῶντα καὶ ὁφειστῶτα· οὕτω τὸν αὐτὸν, ὃ ἀνεῖληφεν, ὄντα σώματι, οὕτω τὸν αὐτὸν ὄντα τῷ Θεῷ καὶ Πατρί. Οὕτω γὰρ τὸν ἐπέκεινα τῶν ὄλων Θεὸν Υἱὸν ἂν τις εἰπὼν εὐσεβῆς εἴη· (τίνος γὰρ ἔσται Υἱὸς ὁ τὴν ἀναρχον καὶ ἀγέννητον θεότητα περιβεβλημένος;) οὕτω τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Υἱὸν αὐτὸν εἶναι τὸν Πατέρα τις εἰπὼν δράσεται τὴν κατὰ τῶν δυσφήμων δίκην.

Υἱὸν γὰρ Θεοῦ χρῆν ζῆτεῖν, ἀληθῶς ζῶντα καὶ ὁφειστῶτα· οὕτω τὸν αὐτὸν, ὃ ἀνεῖληφεν, ὄντα σώματι, οὕτω τὸν αὐτὸν ὄντα τῷ Θεῷ καὶ Πατρί. Οὕτω γὰρ τὸν ἐπέκεινα τῶν ὄλων Θεὸν Υἱὸν ἂν τις εἰπὼν εὐσεβῆς εἴη· (τίνος γὰρ ἔσται Υἱὸς ὁ τὴν ἀναρχον καὶ ἀγέννητον θεότητα περιβεβλημένος;) οὕτω τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Υἱὸν αὐτὸν εἶναι τὸν Πατέρα τις εἰπὼν δράσεται τὴν κατὰ τῶν δυσφήμων δίκην.

ΚΕΦ. Η΄.

Α

CAP. VIII.

Παράδοσις τῆς ὀρθοῦς καὶ ἐκκλησιαστικῆς ὀρθοδοξίας.

Διὸ δὴ τὴν εὐθείαν καὶ βασιλικὴν ὁδὸν ὀρθοτομοῦσα ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ, τὰς μὲν ἄλλας παρεκτροπὰς ἀπεδοκίμασε, τοὺς δ' αὐτῆς θρέμμασι τῆς ἐνθέου χάριτος παραδίδωσι τὴν γνῶσιν, κατ' αὐτὸ τῆς παλιγενεσίας μυστήριον ὁμολογεῖν διδάσκουσα (καὶ) πιστεῦειν (24) εἰς ἓνα Θεόν, Πατέρα παντοκράτορα, τελείαν καὶ ἀκριθεῖ καὶ ἀλόκληρον ταύτην εἶδέναι (25) παρέχουσαν τὴν θεολογίαν, ἣ Θεὸν μὲν ἓνα παραδίδωσιν, ἀφορίζουσα τῆς Ἑλληνικῆς καὶ πολυθέου πλάνης· Πατέρα δὲ αὐτὸν οἶδε τῆς Ἰουδαϊκῆς χωρίζουσα διδασκαλίαν, παντοκράτορα δὲ αὐτὸν ὁμολογεῖ, τῆς τῶν ἀθέων ἑτεροδόξων ἀποστρεφόμενη τὴν δυσσεβειαν. Οὐδεὶς γοῦν τῶν ἑτεροδόξων εἴποι ἂν τὸν Πατέρα τοῦ Χριστοῦ, αὐτὸν εἶναι τὸν Θεὸν τὸν παντοκράτορα, ὡς οὐδὲ Ἰουδαίον ὁμολογήσειεν ἂν τις τὸν Θεὸν Πατέρα εἶναι, τὸν μονογενῆ Υἱὸν μὴ εἰδώς· οὐδέ γε Ἑλλῆν ἓνα μόνον φήσειεν εἶδέναι Θεόν. Διὰ τοιούτων ἀπάντων ἀποκαθαίρουσα τὴν πλάνην ἡ Ἐκκλησία, τὸν ἓνα Θεὸν κηρύττει, αὐτὸν εἶναι καὶ Πατέρα καὶ παντοκράτορα διδάσκουσα, Πατέρα μὲν ἐνὸς τοῦ Χριστοῦ μόνου, τῶν δὲ λοιπῶν ἀπάντων Θεὸν καὶ κτίστην καὶ Κύριον. Οὕτω καὶ Υἱὸν Θεοῦ μονογενῆ Ἰησοῦν Χριστὸν παραδίδωσι, τὸν πρὸ πάντων αἰώνων ἐκ τοῦ Πατρὸς γεγεννημένον· οὐ τὸν αὐτὸν ὄντα τῷ Πατρὶ, καθ' ἑαυτὸν δὲ ὄντα καὶ ζῶντα, καὶ ἀληθῶς Υἱὸν συνόντα (26), Θεὸν (27) ἐκ Θεοῦ, καὶ φῶς ἐκ φωτός, καὶ ζῶν ἐκ ζωῆς· ἀλέκτοις καὶ ἀβρήτοις, καὶ παντάπασιν ἀγνώστοις ἡμῖν, καὶ ἀκατάληπτοις λόγοις ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ὅλων γεγεννημένον, καὶ οὐχ ὁμοίως μὲν τοῖς λοιποῖς γεννητοῖς ὑποστάνα, οὐδὲ ζῶν ἐμφερῆ τοῖς δι' αὐτοῦ γεγεννημένοις ζῶντα, μόνον δὲ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς ἀποτεχθέντα, καὶ αὐτοζῶν ὄντα. Καὶ ἔπρεπε γάρ τῷ ἐπὶ πάντων Θεῷ, πρὸ παντὸς γεννητοῦ, καὶ πρὸ πάντων αἰώνων, τὸ μονογενὲς τοῦτο προβάλλεσθαι γέννημα, ὡσπερ τινὰ κρηπίδα καὶ θεμέλιον ἀβραγῆ, τῶν μελλόντων δι' αὐτοῦ γεννησεσθαι. Διὸ δὴ πρὸ πάντων τῶν μελλόντων ἕσεσθαι τὸν Υἱὸν ἐγέννα, ὡσπερ τινὸς φωτὸς ἀκτίνα, καὶ ζωῆς πηγὴν, καὶ θησαυρὸν ἀγαθῶν, « ἐν ᾧ πάντες εἰσὶν οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως ἀπόκρυφοι, » κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον. Τοσοῦτων ἀγαθῶν, ὁ μόνος ἀγαθὸς Πατὴρ τὸν Υἱὸν ὑφίστη αὐτοζῶν ὄντα, ζωοποιὸν τῶν ὅλων, καὶ αὐτοφῶς τὸ ἀληθινόν, καὶ πάσης νοερᾶς καὶ λογικῆς οὐσίας φωτιστικόν· καὶ αὐτόλογον, καὶ σοφίαν, σοφῶς (28) τὰ πάντα καὶ λογικῶς ὑφιστάμενόν τε καὶ δικαιοῦντα. Ὡν δὴ χάριν ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ μόνος αὐτὸς καὶ οὐδὲ ἄλλος ἀνηγόρευται τε καὶ ἔστιν.

Propositur orthodoxa et salutaris Ecclesiae fides.

Β

Γ

Δ

Quapropter via regia atque recta incedens Ecclesia Dei, diverticula a se ablegat cujusque modi : suis, qui sunt, alumnis gratiæ divinæ cognitionem commendat : dum in ipso regenerationis sacramento docet confiteri, et credere in unum Deum Patrem omnipotentem, perfectam suis numeris exactam, et consummatam undique hanc præ se ferens credendam theologiæ rationem, qua Deus esse unus traditur, paganorum de diis multis errores refelluntur ; qua agnoscitur idem Deus Pater : per quam confessionem suam discernitur Ecclesia a Judæis ; qua agnoscitur idem omnipotens esse, atheorum et hæreticorum impietatem detestando. Nullus autem plane inter aliter profitentes, quam Ecclesia docet, constabitur Deum Patrem Christi esse illum qui Deus est omnipotens ; ✕ ut nec e Judæorum secta quisquam est professurus Deum Patrem, cum ejus filium unigenitum non admittat : sed nec paganorum ullus concesserit, unum solum esse Deum. Ab istorum omnium erroribus Ecclesia se mundans, unum Deum prædicat, et eundem esse docet Patrem et omnipotentem : Patrem quidem unius solius Christi ; omnium autem Dominum et conditorem, et Deum. Ad eundem quoque modum Dei Filium unigenitum agnoscit eum, qui ante omnia sæcula de Patre fuit genitus : non illum certe, eundem cum Patre existentem, at per se subsistentem, viventemque vere Filium, cum Patre coexistentem Deum de Deo, lumen de lumine : vitam de vita ; inenarrabilibus, ineffabilibus, omnimodo incognitis et imperscrutabilibus rationibus de Patre genitum, ad salutem universis procurandam. Non similiter aliis subsistentem : nec vitam viventem cum illis parem qui ab eo sunt creati : solum de solo Patre genitum : ipsammet vitam existentem. Erat enim Deo conveniens et congruum, qui super omnes est, qui ante omnia genita, ante sæcula omnia existebat, unigenitum hoc genimen producere, veluti quamdam basim futurum et fundamentum, et sustentaculum immobile eorum omnium quæ erant in secundis producendo. Hanc ob causam Filium progenuit, ante ea omnia quæ producenda erant, tanquam lucis cujusdam radium, vitæ fontem, bonorum thesaurum, « in quo sunt omnes sapientiæ thesauri absconditi et cognitionis, » quemadmodum divinus docebat Apostolus ⁴⁶. Tantorum taliumque bonorum, qui solus bonus Pater est, Filium progenuit suum, ipsammet vitam existentem, et omnium quæ sunt

(24) Διδάσκουσα πιστεῦειν, lege καὶ πιστεῦειν. Corde enim creditur, ore fit confessio : utrumque exigitur in sacro baptismate.

(25) Παρέχουσαν θεολογίαν. Lege παρέχουσα. Ecclesia nempe, suis alumnis hanc fidem ; sic statim χωρίζουσα. M. — Mox vulgo τὸν Θεὸν Πατέρα.

(26) Υἱὸν συνόντα. Deest, τῷ Πατρὶ.

(27) Μρ. γρ. Πατρὶ ante Θεόν ponendum. Mox vulgo διδὲ εἰ αὐτὸ φῶς, etc.

(28) Καὶ σοφίαν, σαφῶς. Potius αὐτοσοφίαν, ἢ αὐτόλογον. Sic et mss. cf. p. 121 D. Mox vulgo ὧν δὲ εἰ ἀναγορεύεται.

vivificatorem : ipsammet lucem veram, illuminantem omnes substantias ratione præditas et intellectus ; ipsammet rationem, et ipsammet sapientiam, sapienter et secundum rationem optimam omnium producentem et administrantem. Quocirca unigenitus Filius Dei, solus ipse est, neque præter eum alius est, aut esse dicitur.

CAPUT IX.

Quod non similiter atque cætera creatura subsistat Filius.

Atque ideo reprehendi nec immerito debent illi, qui ausi sunt illum ✕ creaturam nominare, ipsumque dicere e non ente, quemadmodum et cætera producentur creaturæ, progeneratum. Nam qui, quæso, ita esse potest Filius ? Qui Dei unigenitus Filius, si eandem cum reliquis creaturis naturam sortiatur ; hoc enim pacto, ipsorum potius esset frater, quam Filius Dei : hoc pacto de multis productis ipse unus erit : veluti qui participaverit creationis illius, non de præexistente subjecto, et ejusdem sit cum creaturis communionis. Enimvero longe aliter de eo divina oracula prædicarunt. Ubi enim de rerum productione sermo instituitur : ibi omnia per illum facta fuisse, non una vice testificantur. *Omnia enim, inquit, per illum facta sunt, et sine eo nihil factum est* 47. Et alibi : *In illo condita sunt universa, quæ sunt in caelis, et quæ super terram ; sive visibilia fuerint, sive invisibilia* 48. Et iterum, *Omnia per ipsum, et in ipso condita sunt : et ipse est ante omnia* 49, et, *in ipso omnia subsisterunt, secundum doctrinam apostolicam* 50. Cum vero de ipsius divinitate tractationem instituit, a rerum omnium universitate eum separat : Dominum vero ipsum atque herum, conditorem atque Deum et Servatorem agnoscit universorum, illumque solum, nec ab illo alium, Dei agnoscit et fatetur, unigenitum : Sapientiam, Verbum, vitam, lucem ipsum appellat solum : imaginem Dei invisibilis : lucis sempiternæ relucens, et hæc congenita peculiarem et propriam relationem ostendat ad illum tantummodo spectare, veluti ad Filium unigenitum. Hinc factum, ut magna voce Pater illi dederit, præconio suo coelesti, ad Jordanis fluentia testimonium, quod solus ipsi esset dilectus, ubi effatur : *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi met complacui* 51. Quod ipsum testimonium secunda vice, cum in monte transformaretur 52, ingeminavit, rem

A

ΚΕΦ. Θ.

Ὅτι μὴ τοῖς πολλοῖς κτίσμασιν ὁμοίως καὶ ὁ Υἱὸς ὑπόστη.

(29) Ὅθεν εἰκότως ἂν τις μίμνηται, τοῖς κτίσμασιν αὐτὸν φάναι τεταλιμηκόσιν ἐξ οὐκ ὄντων ὁμοίως (30) τοῖς λοιποῖς κτίσμασιν γενόμενον. Καὶ πῶς γὰρ ἐστὶ Υἱὸς ; Πῶς δὲ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ ὁ τὴν αὐτὴν τοῖς λοιποῖς κτίσμασιν ἐπιγραφόμενος φύσιν ; ταύτη γὰρ ἀδελφός ἂν τούτων γένοιτο μᾶλλον, οὐχὶ δὲ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. (31) τῶν τε πολλῶν γενητῶν ἐστὶ εἰς, ὅτε τῆς ἐξ οὐκ ὄντων κτίσεως ὁμοίως αὐτοῖς μετασχὼν (32) κοινωνίας. Ἄλλ' οὐχ ὥδε τὰ θεία περὶ αὐτοῦ παιδεύει λόγια· ἀλλ' ὅτε μὲν τῆς τῶν γενητῶν ὑπάρξεως τὴν διδασκαλίαν καλεῖται, (33) ἀθρόως τὰ πάντα μαρτυρεῖ δι' αὐτοῦ γεγονέναι· Ἐ πάντα γὰρ, ἢ [φῆσι] ἢ δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν· καὶ Ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, εἴτε ὁρατὰ εἴτε ἀόρατα, καὶ τὰ πάντα δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν ἐκτίσται, καὶ αὐτός ἐστι πρὸ πάντων· καὶ, Ἐὰ πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκε, κατὰ τὰς ἀποστολικὰς διδασκαλίας· ὅτε δὲ τὴν περὶ αὐτοῦ θεολογίαν εἰσάγει, τῶν μὲν λοιπῶν ἀπάντων αὐτὸν ἀφορίζει, Κύριον δὲ αὐτὸν καὶ δεσπότην, καὶ δημιουργὸν, καὶ Θεὸν, καὶ Σωτῆρα τῶν ὄλων οἶδε· μονογενῆ τε Υἱὸν Θεοῦ μόνον αὐτὸν καὶ οὐδένα ἄλλον ἀποφαίνει· Σοφίαν τε καὶ Λόγον, καὶ ζῶην, καὶ φῶς μόνον αὐτὸν ἀποκαλεῖ, εἰκότως τε τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου· καὶ ἀπαύγασμα φωτὸς ἀβύσσου, ἑτερά τε μύρια τούτοις ἀδελφὰ περὶ αὐτοῦ δοξάζειν διδάσκει, ὡδὲ πῆ τῆς πατρικῆς θεότητος, τὴν πρὸς μόνον αὐτὸν, ὡσανεὶ πρὸς Υἱὸν μονογενῆ, ἰδιόζουσαν σχεῖν ἐπιδεικνύμενα. Διὸ καὶ Υἱὸν ἀγαπητὸν ἀνεκλήρυτε μόνον αὐτόν· ἄμφι τὰ Ἰορδάνου βεῖθρα ἢ πατρικῆ (34) φωνῆ μεγάλη μαρτυροῦσα βοᾷ· Ὁς ἐτός ἐστιν ὁ Υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα· Καὶ δευτέρως γὰρ τὴν μαρτυρίαν καὶ ἐπὶ τῆς ἐν τῷ βρεῖ μεταμορφώσεως, τὸν αὐτὸν ἐπισφραγίζομένη λόγον. Αὐτοῦ τοιγαροῦν τοῦ τῶν ὄλων Θεοῦ ταύτην αὐτῷ τὴν μαρτυρίαν παρασχομένου, τοῦ τε εὐαγγελιστοῦ διαφρήθην αὐτὸν Υἱὸν μονογενῆ εἶναι διδάσκοντος δι' ὧν ἔφη· Θεὸν οὐδέ τις ἑώρακε πώποτε· ὁ μονογενὴς Υἱὸς ἢ ἡμονογενὴς Θεός (35), ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πα-

✕ Ed. Paris. pag. 67. 47 Joan. 1, 3. 48 Coloss. 1, 16. 49 Ibid. 17. 50 Ibid. 51 Matth. iii, 17. 52 Matth. xvii, 5.

(29) Quæ hic habentur apud Eusebium, recitat D Socrates, lib. 1, cap. 21, ut tueatur auctorem a suspitione Arianismi. Sed non persuasit illustrissimo Baronio, ad annum 340; neque vero persuadet mihi. M.

(30) Ἐξ οὐκ ὄντων τῶν ὁμοίως. Conseceram legendi. ἐξ οὐκ ὄντων αὐτὸν, ὁμοίως. Sed apud Socratem est, ἐξ οὐκ ὄντων, ὁμοίων τοῖς. M. — Τῶν ante ὁμοίως non est in codd., quare deleti.

(31) Ταύτη γὰρ ἀδελφός ἂν τούτων γένοιτο μᾶλλον, οὐχὶ δὲ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Hæc desunt in Socrate.

(32) Ἰσ. καὶ mss.

(33) Διδασκαλίαν καλεῖται. Locus corruptus : nec adjuvat hic Socrates : nam omisit forte· εἰσάγει. M.—Διδ. ποιῆται codd., qui mox φησὶ om. Dein vulgo ἐκτ. πάντα τά. Infra vulgo· ἐπιδεικνύμενη et ἀνακλήρυται.

(34) Βεῖθρα ἢ πατρικῆ. Forte, βεῖθρα, ὅπου γὰρ ἡ πατρικῆ. M.—Vulgo ἀμφὶ Ἰορδ. Dein vulgo μαρτ. ἐπὶ τῆς.

(35) Ἐ μονογενὴς Θεός. Non sunt hæc evangelistæ : sed nec credo Eusebii, nisi forsitan ἦγου· μονογενὴς Θεός. — Infra vulgo ἔδωκεν ὥστε πᾶς.

ἐκείνος ἐξηγήσατο. Ἰ. Ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ Σω-
 τῆρος ἐν ταῖς παρ' αὐτοῦ διδασκαλίαις ταῦτ' ἐπισφρα-
 γισμένον, δι' ὧν λέγειν. Ὁδὴ γὰρ ἠγάπησεν ὁ
 Θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονο-
 γενετὴν ἰσοῦσαν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν ἐχη
 ζωὴν αἰώνιον. Ὁ μετὰ ταῦτα τὰς φωνὰς γεννητὸν ἐξ
 οὐκ ὄντων, καὶ κτίσμα (36) προηγμένον ἐκ τοῦ μὴ
 ὄντος τὸν Υἱὸν ὀριζόμενος, λάληθε τοῦνομα μὲν αὐτῷ
 μόνον χαριζόμενος, τὸ δ' ἀληθῶς Υἱὸν εἶναι ἀρνούμε-
 νος. Ὁ γὰρ ἐξ οὐκ ὄντων γεγονώς, οὐκ ἂν ἀληθῶς
 γένοιτ' ἂν Υἱὸς τοῦ Θεοῦ· ὅτι μὴ δὲ ἄλλο τι τῶν γεν-
 νητῶν.

non ente productam affirmaverit creaturam, istum
 deprehenditur, revera autem Filium esse, pernegare. Nam qui de non existentibus generatus est,
 is certe Dei Filius esse revera nequit: non magis quam quidvis aliud creatum.

ΚΕΦ. 2.

Ὅτι μόνος ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθεὶς εἰκότως καὶ
 Θεὸς καὶ μονογενεὴς Υἱὸς μόνος αὐτὸς ἀνεί-
 ρηται.

(37) Ὁ δ' ἀληθῶς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐξ αὐτοῦ ἄτε δὴ
 ἐκ Πατρὸς ἀποτεχθεὶς, εἰκότως καὶ Ἀγαπητὸς καὶ Μο-
 νογενεὴς χρηματιζέσθαι ἀνὰ τοῦ Πατρὸς· οὕτω δὲ καὶ
 Θεὸς ἂν εἴη (38). Τί γὰρ ἂν γένοιτο Θεοῦ γέννημα τῷ
 γεγεννηκότι ἀφωμοιωμένον; Κτερίζει μὲν οὖν βασι-
 λεὺς πόλιν, ἀλλ' οὐ γεννᾷ πόλιν· γεννᾷ δὲ υἱὸν, ἀλλ'
 οὐ κτερίζει λέγεται· καὶ ὁ δημιουργὸς τεχνίτης, ἀλλ'
 οὐχὶ πατὴρ γένοιτ' ἂν τοῦ πρὸς αὐτὸν δημιουργου-
 μένου· τοῦ δ' ἐξ αὐτοῦ φύντος υἱοῦ οὐκ ἂν δημιουρ-
 γὸς λεγείη. Καὶ δὴ καὶ ὁ τῶν ὄλων Θεὸς τοῦ μὲν
 Υἱοῦ Πατὴρ, τοῦ δὲ κόσμου κτίστης ἂν εἰκότως καὶ
 ποιητὴς λέγοιτο. Εἰ δ' ἀπαξ ποῦ τῆς Γραφῆς εὐρίσκει
 τις εἰρημένον, Κύριος ἐκτίσέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ
 εἰς ἔργα αὐτοῦ, τὸν νοῦν ἐπισκοπεῖν χρὴ τοῦ λό-
 γου, ὃν μικρὸν ὑστερον ἐκθήσομαι· ἀλλὰ μὴ, κατὰ
 Μάρκελλον, ἐκ μιᾶς λέξεως τὸ κυριώτατον τῆς Ἐκ-
 κλησίας παρασαλεύειν δόγμα. Κάκεινος γὰρ, ἀπαξ
 ἀκούσας Λόγον εἶναι τὸν Υἱὸν, ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον κα-
 ταπεσῶν, τὴν ὑπαρξιν ἤθετε αὐτοῦ. Ὅν δὴ καὶ πρὸς
 αὐτοῦ καὶ πρὸς τοῦ Πατρὸς μαρτυρούμενον εἶναι Υἱὸν,
 πῶς τοῖς λοιποῖς γεννητοῖς παραβάλλειν ὄσων; Πῶς
 δ' ἴσται Μονογενεὴς, τῷ πληθεὶ τῶν γεγονότων συνα-
 ριθμούμενος; Καὶ μὴν ἐξ αὐτῆς τῆς προσηγορίας ὁ
 υἱὸς τὴν πρὸς τὸν πατέρα φυσικὴν σχέσιν παρίστη-
 σι· ὡς αὐτὸ πάλιν τὸ μονογενὲς ὄνομα καὶ τοῦ γένους
 ἐφάπτεται, καὶ τῆς γεννήσεως αὐτῆς, καὶ τοῦ μόνου
 εἶναι, καὶ μηδέτερον αὐτῷ τῆς υἰότητος κοινωνεῖν. Ὁ
 ἄλλ' εὐρίσκει ταῦτ' ὅν Μάρκελλον πάθος πεπονθέναι καὶ
 αὐτοῖ. Ὁ μὲν γὰρ δεῖαι τοῦ μὴ δύο Θεοῦς εἰπεῖν, τὴν
 ἀρνησιν τοῦ Υἱοῦ προβάλλετο, τὴν ὑπόστασιν ἀθετῶν
 αὐτοῦ· οἱ δὲ, δύο δόντες ὑποστάσεις, τὴν μὲν ἀγέννη-
 τον, τὴν δ' ἐξ οὐκ ὄντων κτισθεῖσαν, ἕνα μὲν Θεὸν
 ὄριστάνται. Ὁ δὲ Υἱὸς οὐκ ἔσ' αὐτοῖς, οὐδὲ Μονογε-

A eandem veluti sigillo suo communiturus. Quocirca
 cum huiusmodi testimonium ipsi universorum Deus
 exhibuerit; cumque disertis verbis Evangelista
 pronuntiet, eum esse Filium unigenitum, dum pro-
 nuntiat: Deum nemo vidit unquam: Unigenitus Fi-
 lius (aut Deus unigenitus) qui erat in sinu Patris,
 ipse enarravit³⁶. Adhuc cum Servator insuper ipse,
 inter docendum, hoc assignet, ubi ita loquitur:
 Ita Deus dilexit mundum, ut Filium ipsius unigeni-
 tum dederit, ut omnis qui in eum crediderit, vitam
 possideat aeternam³⁷. Quisquis igitur post hæc
 testimonia progenitum illum de non entibus, et ex
 Filium; nomen ei nudum tantummodo largiri
 Filium; nomen ei nudum tantummodo largiri
 generatus est, is certe Dei Filius esse revera nequit: non magis quam quidvis aliud creatum.

B

CAP. X.

Quod cum solus sit de Patre progenitus, merito solus
 dicitur ipse et Deus, et Unigenitus, atque Filius.

Qui secundum veritatem Dei Filius est, de illo
 hoc est, de Patre genitus, quid mirum si et Dillectus
 audiat, et Patris sui Unigenitus, ob quam ipsam
 causam et Deus fuerit? De Deo siquidem quid aliud
 gigni possit, quam quod ipsi per omnia sit simillim-
 um? Condit equidem civitatem rex, non autem
 gignit civitatem; gignere vero filium, non condere
 dicitur: artifex etiam constructor, nequaquam
 vero pater ejus dici debet, quod construxit: qui
 filii de se progenerati conditor non appellatur. Ad
 eundem modum universorum Deus, Filii sui Pater,
 mundi conditor optimo jure et constructor appella-
 tur. Quod si semel per Scripturas inveniat dictum:
 Dominus condidit me principium viarum ejus, ad
 opera ejus³⁸, penitus sententiam ejus dicti, quam
 paulo post expositurus sum, debemus introspicere:
 nec quod Marcello usurpatum fuit, propter hoc
 unicum testimonium, ecclesiasticum præcipuum
 dogma labefactare. Ille enim cum audivisset vel semel
 positum Filium Verbum nominari, ad humanas
 rationes delapsus, ipsius plane sustulit subsistenu-
 tiam. Cum qui per seipsum, et per Patris prolatum
 testimonium, Filius usurparetur, nisi summam per
 impietatem cum cæteris creaturis nec componi
 debeat neque comparari. Nam quo pacto Unigenitus
 appellari queat, qui cum multitudine annumeratur
 creaturarum? Cum vel de nominis solius usurpatione
 filius naturalem quamdam obtineat ad genitorem
 suum relationem, cumque nomen illud, unigenitus,
 ad genus pertingat, et generationem, solum eum
 iudicet et solitarium: nec in filiatione sua, quocun-
 que cum alio participantem. At enim videntur
 iidem isti cum Marcello eodem plane modo affecti.

✠ Ed. Paris., pagg. 68, 69. ³⁶ Joan. i, 18. ³⁷ Joan. iii, 16. ³⁸ Prov. viii, 22.

(36) Προηγμένον. Recte, male autem in Socrate,
 προηγούμενον, forte προαγόμενον: sed hanc no-
 miam lectionem malim. M.—Dein vulgo γένοιτο υἱός.

(37) Ὁ δ' ἀληθῶς. Socrates legit, ὁ δ' ἀλύτως,
 sed minus sincera est illius lectio quam nostra. M.
 — Dein vulgo ἄτε δέ.

(38) Τί γὰρ ἂν γένοιτο. Deest vox γένοιτο apud
 Socratem male, qui et nostram scripturam corrigit,
 legend. enim, ἢ τὸ, τῷ γεγεννηκότι. M.—Mox vulgo
 δημ. τεχνίτης et ἐκκλ. παρασκευεῖν δόγμα et ὃν δὲ
 καὶ et συναριθμούμενον.

Præ metu namque ille, ne duos videretur Deos profiteri, ad Filii processit abnegationem, hypostasim ipsius inficiendo. Illi vero cum concedant hypostasos duas, unam ingentitam, creatam alteram de non existentibus, unum quidem substituant Deum. At nullus interea illis Filius habetur in numero, non Unigenitus, non Dominus, non Deus: neque enim quidquam habet, secundum eos, cum paterna divinitate commane: sed per omnia componitur cum creaturarum turba in hoc, quod de nihilo procreabatur: sed non ad istum modum Ecclesia. Nam Filium Dei prædicat Deum Dominumque verissime Filium esse eum, atque Deum docet: non communi quadam cum multis ratione, qui denominantur filii atque dii, utpote de quibus dicitur: *Ego dixi: Dii estis, et filii omnes Altissimi*³⁸: sed prout par erat illum solum dici, qui de illo procreabatur Patre, qui in forma Dei existebat: et imago fuerat invisibilis Dei, Primogenitus universæ creaturæ. Quocirca ab Ecclesia edocui sumus illum solum colere, venerari, adorare, utpote qui Dominus, Servator, et Deus illius existat.

CAP. XI.

Quod Ecclesia unum agnoscat et notum faciat Deum, licet nuper admisit illam formam, Deus de Deo.

Quod si autem vereantur, ne duos Deos pronuntiasse videatur, sciant oportet, quod utcumque licet Filium proflteamur Deum, unus tamen, nostra sententia, Deus sit: ille nimirum, qui solus principio caret, qui ingentitus; qui propriam a se possidet divinitatem, qui ipsi insuper Filio existendi causam, et taliter existendi dedit. Per quem et ipsum se, Filius constituitur vivere, ubi ait, *Quemadmodum me misit vivens Pater: et ego vivo per Patrem*³⁹. Et quemadmodum Pater habet vitam in seipso: ita quoque et Filio dedit habere vitam in seipso⁴⁰. Quam ob causam nostrum ille Deum esse docet Patrem, atque suum Deum, ubi loquitur, *Vado ad Patrem meum, et Patrem vestrum: Deum meum et Deum vestrum*⁴¹: sed et caput quoque Filii esse Deum docet Ecclesiæ: alumnum magnus Apostolus ubi ait, *Caput autem Christi, Deus est*⁴². Nunc iterum de Filio prolocutus: *Atque ipsum dedit caput super omnia, Ecclesiæ suæ quæ est corpus ipsius*⁴³. Quocirca, princeps hic Ecclesiæ et dux dicitur: caput autem huius erit Pater: ita unus iste Deus et unicus fuerit qui est Pater Filii unigeniti: unicum etiam caput ipsius Christi. Cum vero unicum sit principium, caput etiam unicum sit, quomodo fiet ut sint duo Dii, et non unus, nempe ille solus, qui nullum se superiorem habet: cui nullus alius causam subsistendi contulit? qui, ut suum peculium quoddam, deitatem inprincipiatam et inge-

νης ἔσται, οὐδὲ μὴν (38) Κύριος, οὐδὲ Θεός, μηδὲν μὲν ἐπικοινωνῶν τῇ τοῦ Πατρὸς θεότητι, τοῖς δὲ λοιπῶν κτισμασι, καθ' ὃ ἐξ οὐκ ὄντων ὑπέστη, παραβαλλόμενος. Ἄλλ' οὐκ οὕτως ἡ Ἐκκλησία· τὸν δ' Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, Θεὸν καὶ Κύριον ἀνακηρύττει, καὶ ἀληθῶς Υἱὸν εἶναι· καὶ Θεὸν διδάσκει· ὃ κατὰ τοὺς πολλοὺς τοῖς ἐπικληθὲν ὀνομασθέντας υἱοὺς τε καὶ θεοὺς περὶ ὧν εἴρηται, Ἐγὼ εἶπα· Θεοὶ ἄρα εἰσθε, καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες, καθ' ὃ δὲ μόνος αὐτὸς, ὃ ἐξ αὐτοῦ γεννηθεὶς τοῦ Πατρὸς ἐν μορφῇ ὑπῆρχε Θεοῦ, εἰκὼν ἦν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου καὶ Πρωτότακος ἀπίσως κτιστός. Αὐτὸ καὶ τιμᾶν καὶ σέβειν καὶ προσκυνεῖν μόνον αὐτὸν, οἷα Κύριον καὶ Σωτῆρα, καὶ Θεὸν, ἐαυτῆς μεμάθηκαμεν.

B

ΚΕΦ. ΙΑ'.

Ὅπως ἔνα Θεὸν ἡ Ἐκκλησία γνωρίζει, καὶ τοὺς Θεοὺς ἐκ Θεοῦ εἶναι παραδεχομένη.

Εἰ δὲ φόβον αὐτοῖς ἐμποιεῖ, μή πῃ ἄρα δύο Θεοὺς (39) ἀναγορεύειν δόξαιεν, ἴστωσαν, ὡς, καὶ τοῦ Υἱοῦ πρὸς ἡμῶν ὁμολογουμένου Θεοῦ, εἰς ἃν γένοιτο Θεὸς μόνος· ἐκεῖνος ὁ μόνος ἀναρχὸς καὶ ἀγέννητος, ὃ τῆν θεότητα οἰκείαν κεκτημένος, αὐτῷ τε τῷ Υἱῷ τοῦ εἶναι, καὶ τοῦ τοῦδε εἶναι, γεγονώς αἴτιος, δι' ὃν καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ὁμολογεῖ ζῆν, ἀντικρυς λέγων· Καθὼς ἀπέστειλέ με ὁ ὢν Πατήρ, πάρῳ ζῶ διὰ τὸν Πατέρα. Καὶ ὡς περ γὰρ ὁ Πατήρ ζῶν ἔχει ἐν ἑαυτῷ, οὕτω καὶ τῷ Υἱῷ ἔδωκε ζῶν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ. Αὐτὸ καὶ ἡμῶν καὶ ἑαυτοῦ Θεὸν εἶναι διδάσκει τὸν Πατέρα ἐν οἷς φησιν· Ἀνέρχομαι πρὸς τὸν Πατέρα μου καὶ Πατέρα ἡμῶν, καὶ Θεὸν μου καὶ Θεὸν ὑμῶν. Καὶ κεφαλὴν δὲ αὐτοῦ μὲν τοῦ Υἱοῦ τὸν Θεὸν, τῆς δ' Ἐκκλησίας τὸν Υἱὸν ὁ μέγας Ἀπόστολος διδάσκει, ἡμῖν λέγων· *Κεφαλὴ δὲ τοῦ Χριστοῦ ὁ Θεός*· πῆ δὲ περὶ τοῦ Υἱοῦ φάσκων· *Καὶ αὐτὸν ἔδωκε κεφαλὴν ὑπὲρ πάντα τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἥτις ἔσται τὸ σῶμα αὐτοῦ*. Οὐκοῦν τῆς μὲν Ἐκκλησίας; αὐτὸς (40) ἀρχηγὸς ἂν εἴη, καὶ κεφαλὴ δὲ αὐτοῦ ὁ Πατήρ· οὗτος εἰς Θεὸς ὁ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ Πατρὸς, καὶ μία ἡ καὶ τοῦ αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ κεφαλὴ. Μιᾶς δὲ οὐσας ἀρχῆς τε καὶ κεφαλῆς; πῶς ἂν γένοιτο Θεοὶ δύο, οὐχὶ δὲ εἰς ἐκεῖνος μόνος, ὁ μηδένα ἀνώτερον, μηδὲ ἑαυτοῦ αἴτιον ἕτερον ἐπιγραφόμενος; οἰκείον δὲ καὶ ἀναρχον, καὶ ἀγέννητον τῆς μοναρχικῆς ἐξουσίας τῆν θεότητα κεκτημένος, καὶ τῷ Υἱῷ τῆς ἑαυτοῦ θεότητος τε καὶ ζωῆς μεταδοῦς, ὃ δὲ αὐτοῦ τὰ σύμπαν-

† Ed. Paris., pag. 70. ³⁸ Psal. LXXI, 6. ³⁹ Joan. vi, 57. ⁴⁰ Joan. v, 26. ⁴¹ Joan. xv, 17. ⁴² I Cor. xi, 3. ⁴³ Ephes. i, 22, 23.

(38°) Vulgo μὲν ἐτὶ ὑπῆρχε τοῦ Θεοῦ ἐτὶ μεμάθηκεν.

(39°) Διαγορεύειν δόξαι, ἐνίστωσαν. Lege, et distingue, δόξαιμεν· ἐνέστωσαν. M. — Δόξαιεν, ἴστωσαν cod.; dein vulgo με ζῶν ἐτὶ x. ὡς περ ὁ Πατήρ ἐτὶ κεφαλὴν μὲν τ.

(40°) Ἀρχηγὸς ἂν εἴη. Forte deest, καὶ κεφαλὴ. Nam caput est, de quo ταῦτα στρέφει, latet forte arianizans hic Eusebius, hisce enim et similibus testimoniis utebatur illi, et Filium Dei, ἀναρχον negabant, et ἀίδιον. M. — Dein vulgo ἡ τοῦ αὐτοῦ εἰ γένοιτο ἐτὶ οὐχὶ εἰς.

τα (41) ὑποσησάμενος· ὁ ἀποστέλλων αὐτόν· ὁ πρῶτος αὐτῶν, ὁ ἐντελλόμενος· ὁ διδάσκων· ὁ πάντα αὐτῶν παραδίδους, ὁ δοξάζων αὐτόν· ὁ ὑπερ-
 υψῶν· ὁ ἀναδείξας βασιλέα τῶν ὅλων· ὁ πᾶσαν αὐτῶν
 τὴν χρῆσιν παραδίδους· ὁ καὶ ἡμᾶς αὐτῶν πειθεσθαι
 βουλόμενος· ὁ τὸν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλοπρεπειᾶς αὐ-
 τοῦ κατέχειν θρόνον ἐγκλεισόμενος; ἐν τῷ προσφω-
 νεῖν αὐτῶν καὶ λέγειν· *Κάθου ἐκ δεξιῶν μου*· ὁ διὰ
 ταῦτα πάντα, καὶ αὐτοῦ ὑπάρχων τοῦ Υἱοῦ Θεοῦ, ὡς
 παιθόμενος ὁ Μονογενῆς αὐτοῦ παῖς, *ἐκένωσεν ἑαυ-
 τόν, ἐταπεινώσεν ἑαυτόν, μορφῆν δούλου ἀρελή-
 φαν, ὁπήκοος μέχρι θανάτου γέγονεν*· ὡς καὶ προσ-
 εὔχεται, ὡς κελεύονται παῖθεται· ὡς καὶ εὐχαριστεῖ· ὅτι
 καὶ μόνον ἀληθινὸν Θεὸν ἠγέσθαι ἡμᾶς διδάσκει,
 μεζιζονά τε εἶναι ἑαυτοῦ ὁμολογεῖ· ὅτι ἐπὶ πᾶσι τού-
 τοις καὶ Θεὸν εἶναι αὐτοῦ πάντας ἡμᾶς εἰδέναι βού-
 λεται. Ὅτι οὕτως δοξάζοντα τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα, ἀμοι-
 βαίως ἀντιδοξάζων ὁ Πατήρ, καὶ Κύριον, καὶ Σωτή-
 ρα, καὶ Θεὸν τῶν ὅλων, καὶ σύνθρονον τῆς αὐτοῦ βα-
 σιλείας ἀνείδειξε. Ἡ δὲ πεπαιδευμένη ἡ Ἐκκλησία τοῦ
 Θεοῦ, ἑαυτῆς μὲν καὶ Θεὸν, καὶ Κύριον καὶ Σωτήρα,
 τοῦ δ' ἐπὶ πάντων Θεοῦ Υἱὸν μονογενῆ αὐτὸν γινώ-
 σκειν, καὶ οὐδένα μὲν ἄλλον τῶν γεννητῶν ἀναγορεύ-
 ειν Θεὸν ἀξιοῖ, μόνον δὲ τοῦτον οἶδε Θεὸν, ὅτι μόνον ὁ
 Πατήρ ἐξ ἑαυτοῦ ἐγέννη. Ὅσπερ οὖν αὐτὸς διὰ Σολο-
 μῶνος παρίστη λέγων· *Πρὸ τοῦ ὄρη ἐδρασθήναι,*
πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεννᾷ με, ὡδὲ πη ὄρη καὶ
*βουνούς τὰς θείας καὶ ὑπερκοσμίου δύναμεις αἰνι-
 τόμενος.*

ΚΕΦ. ΙΒ΄.

Ἐξ ἀβήτης αὐτοῦ ἢ ἐκ τοῦ Πατρὸς γέννησις.

Εἰ δὲ δὴ (42) περιεργάζοιτο τις, καὶ πῶς ἂν γεν-
 νήσιεν ὁ Θεός, πῶς δ' ἔσται Πατήρ (ὁ) ἐπέκεινα τῶν
 ὅλων; τὸ τολμηρὸν τοῦ πύσματος κατασιγάσῃ ὁ φη-
 σας· *Βαθύτερα (43) σου μὴ ζήτει, καὶ ὑψηλότερά*
σου μὴ ἐξέταξ· ἢ προστάτη σοι, ταῦτα διανοῦ·
οὐ γὰρ ἐστὶ σοι χρῆμα τῶν κρυπτῶν. Καὶ ὁ Παῦλος δὲ
 εἰπὼν· *Ὁ βάθος πλοῦτου καὶ σοφίας, καὶ γνώσεως*
Θεοῦ! ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κλήματα αὐτοῦ! καὶ
*ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ! Τὸν περαντέρω χω-
 ρεῖν τολμῶντα, μὴ ἀνεπίκτοις ἐπιχειρεῖν ἢ πειθεσθαι*
*λέγων πρότερον αὐτὸς, ἢ δὴ φησιν ἐξ οὐκ ὄντων γεγο-
 νέναι, πῶς καὶ τίνα τρόπον ὑπέστη, μηδαμῆ μηδα-
 μῶς ὄντα πρότερον. Οὐ γὰρ δὴ κατὰ τοὺς παρ' ἡμῖν*
τεχνίτας, ὕλην προὑποκειμένην λαβὼν ταῖς χερσίν, τὸ
*πάν ἐτακτήνατο. Ὅσπερ δὴ τοῦτο, τῆ φύσει ἀμήχα-
 ρον, ὅσον ἐπ' ἀνθρώποις, λέγω δὲ τὸ μηδαμῶς ὑπάρ-
 χον ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παράγειν, αὐτῶν δυ-
 νατῶν κατέστη, καὶ γέγονε (44) τῶν ὅλων ποιητής, οὗ*

⚪ Ed. Paris., pag. 71. ⁴¹ Eccl. iii, 22. ⁴² Rom. xi, 33.

(41) Ὑποσησάμενος. Decet αὐτῶν, nempe Filio. Hæc omnia, de homine Christo in sacris litteris recitata, ad deitatem retulit Eusebius, Arianæzæ fide prorsus. M. — Mox vulgo τὸν ἐκ δεξιᾶς τ. μ. et ἐταπ. ἑαυτὸν μ. δούλ. λαβὼν γενόμενος, omisso sequente γέγονεν, et καὶ κελεύονται et τῆς ἑαυτοῦ βασ. et ἄδε πεπ. et Σαλομ.

(42) Vulgo δὴ om.; dein vulgo τῆς πεύσεως et

neratam cum monarchica potestate suprema pos-
 sidens, Filium participem fecit suæ vitæ et divini-
 tatis : sua omnia subjecta ei tradidit : cum misit,
 mandavit illi, in præceptis dedit, docuit, omnia illi
 donavit, illum glorificavit, illum superexaltavit,
 regem universorum declaravit, iudicium omne illi
 tradidit, nos voluit illi obtemperare, jussit eum
 sedem suam cōstituere a dextra magnificentiæ
 suæ, cum sic illum affatus proloqueretur, *Sede a*
dextris meis, Qui ob ista singula et universa, ipsius
 Filii existat Deus : cui obtemperatus unigenitus Fi-
 lius, semet exinanivit ipsum, sese humiliavit, for-
 mam servi accipiens, factus obediens usque ad
 mortem. Quem precibus interpellat : cui obedit, cui
 gratias agit, quem solum unicum verum Deum
 credere nos docet : quem se majorem profitetur,
 quemque adhuc super omnia, suum quoque Deum
 esse, nos omnes et singulos scire voluit. Quem ad
 istum modum Patrem suum glorificantem, Pater,
 vice versa glorificavit, eumque Dominum, Serva-
 torem, Deum universorum, consortem sui quoque
 imperii palam declaravit. Hæc a Deo edocta Eccle-
 sia illum Deum, Dominum, Servatorem, Filium Dei
 supremi Unigenitum agnoscit, nec ab eo cum re-
 cesserit, inter creaturas, præterea quidquam pro-
 fitetur Deum. Solum illum quippe Deum novit,
 quem solum de se genuit Pater. Quemadmodum et
 ipse per Salomonem loquitur : *Præquam montes*
stabilirentur, ante omnes colles progenit me. Per
 montes et colles ibi indicare voluit divinas et su-
 permundanas potestates.

CAP. XII.

⚪ Quod sit inenarrabilis illius de Patre generatio.

Quod si quis curiosius hic satergit, et quomodo
 sit ille Deus roget : quomodo erit Pater, qui super
 omnia est? audacem hujus hominis interrogatio-
 nem compeccet is qui ait, *Profundiora te, ne qua-
 siveris, et exceliora te, ne exquisiras : illa cogita,*
*quæ tibi imperavit : neque enim tibi opus est secreto-
 rum* ⁴¹; et Paulus ait etiam : *O altitudo divinitarum,*
sapientiæ et scientiæ Dei ! quam incomprehensibilia
sunt judicia ejus ! et impervestigabiles viæ ejus ⁴².
 Hunc vero progressurum audaci facinore adhuc ul-
 terius cohibere saltem debeant, ut inaccessa pror-
 sus aggrediatur, ea quæ sunt ab ipso prius posita,
 de progeneratione e non existentibus : quod quo-
 modo fieri potuit velim explicet, cum nequitiam
 nullibi exstarent illa. Non enim, ut artifices apud
 nos solent, materiam præjacentem acceptam mani-
 bus, universum exinde conformavit : sed ut ipsum
 hoc naturæ quidem impossibile fuerat, quantum

κατασιγάσῃ.

(43) Βαθύτερα σου. Locus est Sirac. iii, 22, ubi legimus χαλεπότερά σου μὴ ζήτει, καὶ ἰσχυρότερα σου μὴ ἐξέταξε, ubi alia sint in eandem cum istis sententiam. M. — Dein vulgo ἐπιχωρεῖν ἢ et ἢ δὲ φ. et πάν ἐτακτεῖν et προαγαγεῖν.

(44) Τῶν ὅλων ποιητής. Vel ut in margine fuit, ποιητῆ, statim αὐτοῦ υἱοῦ γέννησις. M. — Dein τοῦ

quidem ad humanum operandi modum spectat, A nimirum, de nullibi existente materia, essentiam rerum constructam dare : ipsi tamen universitatis conditori possibile fuit plane, et factum est. Captum hoc humanum transcendit prorsus : neque hujus rei ratio comprehendendi sermone aut annuntiarī potest. Ad eundem modum, et multo quidem magis unigeniti ejus Filii generatio, incomprehensibilis et investigabilis, non nobis solummodo, sed et virtutibus illis fuerit, quæ nos longo superant intervallo. Siquidem illa quæ per naturam suam inferius subsidunt, et ab illa divina inenarrabili essentia sunt longissimo et inferiori tractu semota, quomodo poterint cognitione sua ad sublimia et in altissimo posita, aspirare? Qui poterit fieri, ut animo quis ea assoquatur (quæ olim omnino non exstabant, sed de non esse, ad subsistere suum, per Deum sunt producta originis auctorem, causamque ipsis existendi existentem) ante suam ipsorum primam productionem? Aut nos heri atque nudius tertius pellem induit atque carnem : ossibus atque nervis compaginati : qui nec illa quidem novimus quæ juxta nos consistunt, quomodo sine periculo disquisitionem de ineffabilibus instituemus? qualiter ✱ Filium suum progenuit Pater, satagentes : cum innumera sint illa, quæ cum ad pedes etiam nostros provolvantur, nobis tamen penitus sunt incognita. Exemplo rem istam illustrabo. Ecquis enim mihi expedire poterit, anima corpori quomodo concatenatur? qualiter inde exeat? qualiter ingressa fuit ab initio? quæ ipsius species? qualis figura, forma, habitus, essentia? Nondum per curiositatem meam ullam naturam ego dæmonum indagavi : non explicui substantias angelorum : non qualiter se habeant principatus, throni, dominationes : de potestatibus, et mundi moderatoribus rescivi nihil. Et si sane ab istis me non expediam, quid mihi proderit investigare scientiam, de deitate ingenerata et principio omni superiore? Quid de inaccessis questiones instituo? quomodo Deus proderit Pater Filii sui unigeniti? quasi non sufficeret in dilecti sui testimonium paterna illa vox, quam de cælo promulgavit dicens, *Hic est Filius meus dilectus, in quo complacui, ipsum audite* 45. Quod si præcipiat, hunc audire, mandato huic regio obtemperantes Filium dilectum audiamus. Quodnam vero illud sit, quod nos de seipso intelligere volebat, ipse nos docebit, ubi ait : *Sic enim Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret, ut omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam* 46. Illi igitur credendum est, ut vitam æternam consequamur. Nam qui in eum, inquit, credit, habet vitam æternam; non qui cognoscit quomodo natus est de Pa-

✱ Ed. Paris., pag. 72. 45 Matth. xvii, 5. 46 Joan. iii, 16.

προαγαγόντος αιτιου — σχολή αν της πρώτης γεννήσεως (ουδιλ. γενέσεως) τ. γν. R. p. 99. Porro vulgo η που ημεεις ει ποιησωμεθα.

(45) *Μολυπρωμοειρ*. Decet λόγον, opinor. M.—

κατ' ανθρωπον, ἀρήτους δε και ἀφράστους ημίν λόγοις, ούτω και πολύ πλέον η του Μονογενοϋς αιτιου γεννησις ανεξερευνητος και ανεξιγνιαστος αν ειη, ωη ημίν, ως αν φαίη τις, μόνους, αλλά και πάσαις ταις κρείττοσιν η καθ' ημάς δυνάμεισι. Τά γάρ μακρῶ την φύσιν υποθεσθῶτα, κάτω τε και ποβρωτάτω της ἀρήτου και θεϊκης καθεστῶτα ούσιας, πῶς αν ἐρικοτο της ἐπέκεινα και ανωτάτω καταλήψεως; Παις δ' αν τὰ μη δυνα πρότερον, δι' αὐτου δ' εκ του μη ετος εις τὸ εἶναι προαχθέντα, του παραγαγόντος, αιτιου τε αυτοις της υπάρξεως γενομένου, σχολή αν τις πρὸ της γενέσεως την γνώσιν; Ἦπου γε ημεεις δι χθισοι, δέσμα και κρέας ἐνδεδυμένοι· οστέους και νεύροις ἐνειρημένοι, και μηδὲ τὰ καθ' ημάς εἶδότες, την περι των ἀρήτων ἀκίνδονον ποιησῶμεθα ζήτησιν; πῶς ἐγέννα τον Υἱον ὁ Πατήρ πολυπραγμωνούντας. Ὅτι δε και των παρὰ πόδας μυρία την ημετέραν διαδιδράσαι; γνώσιν δῆλον αν ειη ἐνθένδε. Τίς γάρ αν ειπειν ἔχει, πῶς καθείραται τῷ σώματι η ψυχή, πῶς ἔξεισι; πῶς δε την ἀρχην εισειρήθη; ὁποιον δε αιτιης τὸ εἶδος; τι τὸ σχῆμα; τίς η μορφή; τίς η ούσια; Ούπω μοι τον περι δαιμόνων (45) (λόγον) πολυπραγμωνεῖν, οὐ τον περι ούσιας ἀγγέλων· οὐ τον περι ἀρχῶν και θρόνων, και κυριοτήτων· οὐ τον περι ἐξουσιῶν, και κοσμοκρατόρων. Εἰ δ' ἐν τούτοις ἀπισιν ἀμηχανοῦμεν, τί δεῖ την περι της ἀνάρχου και ἀγεννητου θεότητος γνώσιν διερευνῶσαι; Τί τὰ ἀνεπίκτα ἐρωτῶν; πῶς Υἱου μονογενοϋς ὁ θεός ὑπόστη Πατήρ; ως μη ἀπαρκουσης ημίν της πατρικιης φωνῆς πρὸς μαρτυριαν του Ἀγαπητου, ὃν ἀνεκρήρυξε C ειπών· *Ουτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ηὐδόκησα, αὐτου ἀκούετε*. Εἰ δὲ ἀκούειν αὐτου ἐγκλειυεται, βασιλικῶ νόμῳ πειθαρχοῦντες, ἀκούσωμεν του ἀγαπητου Υἱου. Τί δε ούτος περι εαυτου βούλεται ημάς εἶδέναι, παρασῆσαι λέγων· *Ὁστω γάρ ηγάπησον ὁ θεός τον κόσμον, ὥστε τον Υἱον αὐτου τον μονογενῆ εδωκεν, ἵνα κἄς ὁ πιστεύων εις αὐτον ἔχη ζωὴν αἰώνιον*. Πιστευτέον ἦτα αὐτῷ, ως αν της αἰωνου τύχομεν ζωῆς. Ὁ γάρ πιστεύων, φησιν, εις αὐτον ἔχει ζωὴν αἰώνιον, οὐχ ὁ γινώσκων ὅπως εκ του Πατρὸς γεγέννηται· οὐ γάρ αν τινη μετήν ζωῆς αἰωνίου, ει δὲ τούτ' εἴρηται, ὅτι *Μηδεὶς ἔγνω τον Πατέρα ει μη ὁ Υἱός· μηδὲ τον Υἱόν τις ἔγνω ει μη ὁ μόνος ὁ γεντήσας αὐτον ὁ Πατήρ*. Ἀπαρκεί τοιγαροῦν ημίν η πίστις πρὸς σωτήριον, η θεὸν Πατέρα παντοκράτορα παρέχουσα γινώσκειν, και τον μονογενῆ αὐτου Υἱόν ἐπιγράφεσθαι σωτήρα. Ὅς δὲ πρὸς τοις ἄλλοις, και ταῦθ' ὡδε παρεδίδου, λέγων· *Τὸ γεγεννημένον εκ της σαρκὸς σὰρξ ἐστι, και τὸ γεγεννημένον εκ του πνεύματος πνεῦμα ἐστι· πνεῦμα δὲ ὁ θεός*. Αὐδ' ἔπεται νοεῖν, ως και τὸ γεγεννημένον εκ του θεου θεός αν ειη. Ὅσῳ δὲ της γεῦδους σαρκὸς ὁ ἐπέκεινα· των ὄλων θεός ἀππλοτριυεται και ἀπεσχοῖνισται τη φῖ-

Dein vulgo ὃν ἐκρήρυξε λέγων ει ει δε ἀκούειν ει γεγέννηται ει μετετή ζωῆς ει πρὸς σωτηριαν ει τον αὐτου μονογενῆ Υἱον ὑπογρ. σωτήρα· δς δέ. Porro ως τὸ γεγεν. et θ. θεός ἐστ: et σαρκ. γεννήσεως.

σει, τστυτῷ χρῆ νοεῖν καὶ τῆς τῶν σαρκῶν γενέσεως ἀπῆλλοτριῶσθαι τὸν τρόπον, καθ' ὃν ὁ Πατὴρ ἐγέννα τὸν Υἱόν. Οὐ γάρ τι προϊέμενος, οὐδ' ἀλλοιούμενος, οὐδέ γε παθητικῶς κινούμενος, οὐδ' ἄλλως τι τῶν ἡμῖν συνεγνωσμένων, ὑπομένων, ὑφίστη αὐτόν. Οὐδέ γὰρ σῶμα ἦν, ὡς ἀπόρροιαν (46) ἢ μείωσιν, ἢ ἔκτασιν, ἢ μεταβολὴν, ἢ τροπὴν, ἢ ῥοήν, ἢ μέρος, ἢ πάθος ἐπ' αὐτῷ λογισασθαι· τούτων δ' ἐκτὸς ἀπάντων ἀρ- βῆτον ἡμῖν καὶ ἀνεπιλόγιστον, μάλλον δὲ πάση γεν- νητῇ φύσει ἀνεξερεύνητον καὶ ἀνεξιχνίαστον τὴν γε- νεσιουργίαν ὑφίστη. Γεννᾷ μὲν οὖν καὶ ὁ υἱὸς τὴν αὐγὴν, λέγεται δὲ καὶ ὁ Υἱὸς ἀπαύγασμα φωτὸς ἀειδίου καὶ ἀπαύγασμα τῆς δόξης, οὐ μὲν κατὰ τὴν αἰσθητὴν τοῦ φωτὸς εἰκόνα (ἐπέκεινα γὰρ παντὸς πα- ραδείγματος), ἀρρήτοις αὐτὸν καὶ ἀκαταλήπτοις λό- γοις ὑφίστη, καὶ τούτου ἕνα καὶ Μονογενῆ. Δυσσεβῶν δὲ καὶ ἀθέων ἀνδρῶν, τὴν πολύθεον πλάνην νενοση- κώτων, ἀποπεφράχθω πᾶν στόμα, οἱ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τὴν ἐξαίρετον καὶ ἰδιάζουσαν γέννησιν εἰς πλῆθος καταβάλλοντες Πατέρα ἀνδρῶν τε θεῶν τε ἀνειρη- κασίαν, ὁμοῦ μὲν ἀνδρας μίξαντες θεοῖς, ὁμοῦ δὲ τοῦτοις ὁμοφυῆ καὶ τὸν αὐτὸν εἰσηγόμενοι Πατέρα. Ἄλλ' οὐδὲ μὲν ἐνεργεῖα δαιμονικῆ τὸ δυσσεβεῖς τοῦτ' καὶ ἄθεον προήκαντο ῥῆμα, τῷ θνητῷ καὶ παθητικῷ καὶ ἀμαρτητικῷ γένει τῶν ἀνθρώπων ὁμοφυεῖς καὶ ὁμοπαθεῖς θεοῦς, καὶ τὸν τούτων κοινὸν ὑποθέμενοι Πατέρα, πάντως που τοῖς παισὶν παρωμωμένον, ὃ δ' ἐκκλησιαστικὸς κήρυξ ἐνὸς Θεοῦ ἕνα μονογενῆ Υἱὸν τοῖς πᾶσιν ἀνακηρύττει, ὃν ὑπὲρ τῆς τῶν γεν- νητῶν ἀπάντων σωτηρίας τε καὶ προνοίας ὑφ- ἴστη.

dum lucis sensibilis imaginem. Nam supra omnis exempli similitudinem, inenarrabilibus eum modis et incomprehendendis produxit Pater : eumque unum et Unigenitum. Impiis autem omnibus, et a pietate remotis, qui morbo laborant de deorum multitudine, obturantur ora : qui singularem istam et æternam unigeniti Filii generationem, in multitudinem deorsum conjiciunt, *Patrem hominum nominantes deorumque*, homines diis commiscentes, Patrem supponentes bis congenerem. Alii, per dæmonum operationem, impium istud verbum et atheismo protulere, deos congeneres, iisdemque passionibus obnoxios, quibus mortale, passibile, et peccabile genus hominum subjacet, horum omnium et singulorum Patrem Deum, singulis et universis assimilari. Præco autem Ecclesiasticus unius Dei, unum annuntiat, et unigenitum Filium : quem Pater ad salutem universorum, et singulis providendum creaturis, subsistere fecit.

ΚΕΦ. ΙΓ'.

Ἵτι ἀναγκαῖα καὶ σωτήριος τοῖς πᾶσιν ἡ τοῦ Υἱοῦ ἐπιστάσις.

Ἐπειδὴ γὰρ ἡ τῶν γεγονότων φύσις ἐν σώμασι καὶ ἄσωμάτοις, ἐμφύχοις τε καὶ ἀψύχοις, λογικοῖς τε καὶ ἀλόγοις, θνητοῖς τε καὶ ἀθανάτοις, τὸ διάφορον κε- κτημένη, τῷ ὑπὲρ πάντων καὶ ἐπὶ πάντων Θεῷ πε- ἄζειν καὶ τῶν τῆς αὐτοῦ θεότητος μαρμαρυγῶν οὐχ ἅς τε ἦν μετέχειν δι' ὑπερβολὴν τῆς ἀπὸ τοῦ κρείτ- τονος ἁλλείψεως, μακρὰν δὲ καὶ πῶρρωτάτω, φύσεως ἀσθενείᾳ, διολισθῆν ἐν εἴῃ, (47) εἰ μὴ Θεοῦ Σωτήρος ἔτυχε βοήθου, εἰκότως ἡ πατρικὴ φιλανθρωπία, τὸν

✠ Ed. Paris., pagg. 73, 74. ⁴⁶ Matth. xi, 27. ⁴⁷ Joan. iii, 6. ⁴⁸ Joan. iv, 24. ⁴⁹ Sap. vii, 26. ⁵⁰ (Hebr. i, 3.

(46) Vu. go καὶ μείωσιν, δεῖν ῥοήν et γεννησιουργ- γίαν et καὶ ὁ υἱὸς et ἀπ. δόξης, porro αἰσθητῶν et αἰ ἀειδίων et καταβάλλοντες et ἀνδρ. καὶ θεῶν. Deum ἄλλοι δὲ μὲν et τῷ διαφ. Mr. Γσ. τό.

tre. Nemo enim tum vitam consequeretur æternam, si hæc conditio statuta fuisset : quia, *Nemo novis Patrem nisi Filius, neque Filium quis novit nisi Pa- ter solus, qui illum generavit* ⁴⁶. Sufficit ergo nobis ad salutem fides, ea quæ Deum nobis exhibet Pa- trem, omnipotentem, et Filium ipsius designat Servatorem. Qui et ipse inter alia nobis ista com- mendavit inquam : *Quod natum est ex carne, caro est ; et quod natum est ex spiritu, spiritus est* ⁴⁷ ; *Deus autem spiritus est* ⁴⁸. Consequens igitur est, ut intelligamus, quod natum est de Deo, Deum esse. Quantum vero Deus ille universorum super carnem hanc terrenam exaltatus, ab illius modo recessit et mensura : in tantum nobis animo concipiendum est, modum illum, secundum quem Pater genuit ^B Filium, multis quidem parasangis, carnalem gene- randi modum exauperare. ✠ Neque enim aliquid emittendo, nedum ipse alteratus, aut per passio- nem affectus aequaliter, et, ut expeditam verbo, nihil eorum subeundo, quæ nostris animis sunt cog- nitione apprehensibilia, illum subsistere fecit. Non enim corpus erat Patri, ut effluxum ipsi, diminutionem, extensionem, transmutationem, conversio- nem, fluxum, partes, passionem attribuamus ulli pacto. Ab istis autem omnibus liber et semotus, generationis modum subivit ille, non explicabilem, incomprehensibilem : imo et universæ creaturarum naturæ, nullis vestigiis odorandam, nulla investi- gatione assequendam. Prognit quidem splendo- rem de se sol. Dicitur autem Filius, *splendor lucis æternæ* ⁴⁹ : *et gloriæ splendor* ⁵⁰, sed non secun-

dum lucis sensibilis imaginem. Nam supra omnis exempli similitudinem, inenarrabilibus eum modis et incomprehendendis produxit Pater : eumque unum et Unigenitum. Impiis autem omnibus, et a pietate remotis, qui morbo laborant de deorum multitudine, obturantur ora : qui singularem istam et æternam unigeniti Filii generationem, in multitudinem deorsum conjiciunt, *Patrem hominum nomi- nantes deorumque*, homines diis commiscentes, Patrem supponentes bis congenerem. Alii, per dæ- monum operationem, impium istud verbum et atheismo protulere, deos congeneres, iis- demque passionibus obnoxios, quibus mortale, passibile, et peccabile genus hominum subjacet, horum omnium et singulorum Patrem Deum, singulis et universis assimilari. Præco autem Ecclesiasticus unius Dei, unum annuntiat, et unigenitum Filium : quem Pater ad salutem universorum, et singulis providendum creaturis, subsistere fecit.

CAP. XIII.

Quod adventus Filii omnibus fuerit salutaris et necessarius.

Quandoquidem vero rerum progengatarum na- tura, quæ differentiam sortita est multiplicem, per corporeas et incorporeas essentias, animatas et in- animatas, rationales, et irrationales, mortales et immortales, appropinquare Deo, qui super omnia et per omnia præest, ✠ illius divinitatis splendores nullo modo potuit participare, ob nimiam illam suam deficientiam, per quam a natura illa subli- missima semovetur. Unde magno, imo longissimo

(47) *Ei μὴ Θεοῦ Σωτήριος*. Ita legend. omnino patet [vulgo εἴη μὴ], statim, χωροῦντα [sic et codd.] nempe filium. M.

in intervallo, propter naturalem suam infirmitatem ab illo excidisset, nisi Deum adiutorem ipsum nancisceretur, paterna illa Dei misericordia, nec immerito, suum Filium unigenitum super omnes constituit, utpote qui per omnia commearat, omnibus loco moderatoris præsideret, et illos largiter de sua munificentia irrigaret. Universalis siquidem et singulis eum Pater, qui genuerat, tam qui sunt in cœlis, quam qui super terras, pastorem constituit et Servatorem, curatorem dedit et custodem, medicum et gubernatorem solum. Illi rerum omnium gubernacula in manus dedit, qui et illa produceret, et producta procuraret. Id quod ipse docet, ubi ait, *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo*⁷⁰. Et rursus : *Pater enim diligit Filium, et omnia illi in manus dedit*⁷¹. Isque velut prudens gubernator quispiam, sortem illam ubi de Patre susceperat, super mundum ascendens universum, sursumque ad Patrem suum intuitus, universitatem rerum agit, fert moderando singula, nec vel minutissimas res ope ipsius operaque indigentes, insuper habet, aut villissimas despectui. Cumque jugiter assistat horum singulis, cuique rei dividit ea quæ conducant : et tanquam medicus suppeditat universis, quæ salutem videntur allatura. Hinc admodum congrue, neque vitam abhorrebat victumque humanum. Sed cum ab omni retro antiquitate, subsidium subministrabat affluenter, hominibus qui a sæculo vivebant, Deo caris et amicus : nunc humana forma se conspiciendum insinuans majoribus Hebræorum : nunc vero posteris illorum, leges ipsis congruas promulgans : et postremo per prophetas, vaticiniis variis, apud posteritatem, suam divinam inter homines dispensationem multo ante annuntians. Quorum quidem, apud sæculum prius oraculorum complementum, ubi tempus advenerat, consignatum, reipsa effectum dedit. Suique factum, ut deinceps, apud homines humano more versaretur. Eratque unigenitus Dei Filius ipse, qui in imagine divina, hoc est corpore instrumento, cum humano genere conversationem habuit, docendo, sanando, divinæ suæ sapientiæ ineffabili doctrina instituendo : ✕ quique adhuc, ad nutum sui Patris, de misericordia ejus exsuperanti usque ad portas mortis evasit, quo et illos, qui ibi detinebantur, gratiæ quoque participes suæ faceret, ad vitam una secum extractos. Ad istum modum Deus in Christo erat, mundum reconcilians sibi : sic in carne obivit œconomiam, antequam ipse subsisteret, divinitate paternæ gloriæ honoratus : non rapinam ducens esse æqualem Deo, semetipsum tamen exinaniens, et

α αὐτοῦ μονογενῆ Παῖδα ἐπὶ πᾶσι καθίστη, καὶ διὰ πάντων χωροῦντα, καὶ τοῖς πᾶσιν ἐπιστατοῦντα, καὶ τὰς ἐξ αὐτοῦ χορηγίας ἐκάρθοντα. Πάντων γὰρ ἀθρόως, τῶν τε κατ' οὐρανὸν, καὶ τῶν ἐπὶ γῆς παρμένα καὶ σωτήρια, κηδεμόνα τε καὶ φύλακα, καὶ λατρῶν, καὶ κυβερνήτην μόνον αὐτὸν ὁ γεννήσας ἀνδείξει Πατὴρ, τῆς τῶν ὧν συστάσεώς τε καὶ διοικήσεως μόνῳ τοῖς οὐρανοῖς (47') ἐγχειρίσας· διδόνσαι λέγων αὐτός· Πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ Πατρὸς μου. Καὶ αὖτις, Ὁ γὰρ Πατὴρ φιλεῖ τὸν Υἱὸν, καὶ πάντα δέδωκεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ. Ὁ δ', ὡς σοφὸς κυβερνήτης, τὸν κλῆρον παρὰ τοῦ Πατρὸς ὑπεδέχμενος, ἐπιβάς τοῦ σύμπαντος κόσμου, ἔνω τε πρὸς τὸν αὐτοῦ Πατέρα βλέπων, ἔχει καὶ φέρει τηλελογῶν τὰ πᾶν, οὐδὲ τὸ μικρότατον τῶν θεομένων τῆς ἐξ αὐτοῦ χορηγίας παρορῶν, οὐδ' ὑπερφορῶν τῶν βραχυτάτων. Διὰ δὲ, τοῖς πᾶσιν, ἐπὶ πάρεσσι ἐκάστω, νέμων τὰ πρόσφορα, τῆ τε τῶν ὧν θεραπείᾳ δίκην λατροῦ τὰ ἀρμόδια πρὸς σωτηρίαν ἐπαρκῶν. Ὅθεν εἰκότως οὐδὲ τοῦ κατ' ἄνθρωπον ὑπερφρόνησε βίου, ἀλλὰ καὶ πάλαι πρότερον τοῖς ἐξ αἰῶνος φιλοθεοῖς ἀνδράσι τὴν ἐξ αὐτοῦ παρεῖχεν ἐκκουρίαν, ὥδε μὲν ἀνθρωπιᾷ σχήματι τοῖς Ἑβραίοις προπάτορσιν ἐπιφανίζομενος, ὥδε δὲ τοῖς τούτων ἀπογόνους ἀρμολίας διαταττόμενος νόμους, ἦδη δὲ καὶ τοῖς μετέπειτα, διὰ προφητῶν, μελλούσης αὐτοῦ θεοφανείας ἁπασί ἐκλάμψαι ἀνθρώποις, ἐξεδίδου θεοπλάσματα. Ὅς δὲ ὁ (48) τούτων προσήλαυσε χρόνος, ἔργους ἐπλήρου καλειῶν χρησμάτων ἀποτελέσματα, καὶ δὴ παρὴν λοιπὸν ἀναμίξ τῷ θνητῷ βίῳ (49) συναγαλαζόμενος. Αὐτός τε ἦν ὁ τοῦ Θεοῦ μονογενῆς Υἱός, ὡς ἐν ἀγάλματι θεῖο, τῷ τοῦ σώματος ἔργον, τῷ τῶν ἀνθρώπων καθομιλῶν γένει διδασκαλαίς, θεραπειαῖς ἐνθέου σοφίας, ἀποβήτοις παιδεύμασιν. (50) Ἡ δὲ ἐκ αὐτῶν μέχρι θανάτου πύλων ἤλαυνε πατρικοῦ νεύματος ὑπερβαλλοῦση φιλανθρωπία, ὡς ἂν καὶ τοὺς ἦδε τῆς αὐτοῦ καταξίωσε χάριτος, ἐπὶ τὴν παρ' αὐτῷ ζωὴν παρεκλύσας. Ὅτω θεός ἦν ἐν Χριστῷ κόσμον καταλλάσσειν ἑαυτῷ· καὶ τὴν ἑσαρξον ὑπέμεινεν οἰκονόμῳ, πρῶτον μὲν ἀδελφῆ, καὶ προὑπάρχων, θεότητι πατρικῆς δόξης τετιμημένος· οὐ μὴν ἀσπαγγμὸν ἠγούμενος τὸ εἶναι ἰσα Θεῷ, ἢ αὐτὸν δ' οὐδ' κενώσας, καὶ μορφήν δούλου λαβὼν, ἢ ἐταπείνωσεν αὐτὸν, ὑπήκουσας τῷ Πατρὶ γενόμενος ἢ μέχρι θανάτου, ἢ ἐν, ὡς περὶ ὁ θάνατος δι' ἐνὸς ἁμαρτήσαντος ἀνθρώπου παντός κατεκυρίωσε γένους, οὕτω καὶ ἡ αἰώνιος ζωὴ διὰ τῆς αὐτοῦ χάριτος τῶν (51) εἰς αὐτὸν [πιστευόντων] καὶ δι' αὐτοῦ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ αὐτοῦ γνωριζομένων, βασιλεύσειεν.

✕ Ed. Paris., pag. 75. ⁷⁰ Matth. xi, 27. ⁷¹ Joan. iii, 35.

(47') Vulgo ἐγχειρίσας εἰ πᾶσιν ἐπὶ πάρεσσι et ᾧ δὲ μὲν et ὥδε τοῖς.

(48) Ὁ τούτων προσήλαυνε. Τούτων. Nempe, quibus πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως, patres olim allocutus est : ideo legendum παρέλαυνε, præterit : explicat enim, quod ponitur a B. Paulo ad Heb. 1,

2. M. — Mox vulgo καὶ δὲ παρεῖχ.

(49) Συναναγαλαζόμενος. Forte συναυλιζόμενος. M. (50) Vulgo ἦδη δὲ et M. γρ. ἔδου loco θανάτου ; dein vulgo τῆ θεότητι, et ἰσα et ἐνὸς ἁμαρτάνοντος.

(51) Εἰς αὐτόν. Apparet deesse hic πιστευόντων. M.

diens Patri usque ad mortem. Ita ut quemadmodum mors per unum hominem peccantem, in genus universum dominata fuerat : sic et vita æterna, per ipsius gratiam, imperium in eos omnes obtineret, qui in illum crederent, et per illum, Deo et Patri ipsius, cogniti commendarentur.

ΚΕΦ. ΙΑ'.

A

Ὅτι ἐπὶ λόγῳ ἡ Ἐκκλησία τὰ αὐτὰ προφήσαντα
Σαβέλλῳ Μάρκελλον ἀπαδοκίμασε.

Εἰκότως (52) δὴ ταῦτα κηρύττουσα ἡ Ἐκκλησία, ὡσπερ τι κίβδηλον παραχαράξαντα νόμισμα, τὴν ἀρνησιν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τὸν Σαβέλλιον ἀπαδοκίμασε, καίτοι Θεὸν ἕνα εἶδέναι, (53) καὶ πλὴν αὐτοῦ μὴ εἶναι, Μαρκελλῷ παραπλησίως λέγοντα· καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν οἱ πρωτοκλήρικες Ἐδωναῖοις ἀνέμαζον Ἑβραϊκῆ φωνῇ, (54) πτωχοῦς τὴν διάνοιαν ἀποκαλοῦντες, τοὺς ἕνα μὲν Θεὸν λέγοντας εἶδέναι, καὶ τοῦ Σωτῆρος τὸ σῶμα μὴ ἀρνούμενους, τὴν δὲ τοῦ Υἱοῦ θεότητα μὴ εἰδόντας. Καὶ τὸν Σαμοσατεῖα δὴ καίπερ Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ εἶναι διδάσκοντα, Θεὸν τε ἕνα τὸν ἐπὶ πάντων ὁμολῶς ὁμολογούντα Μαρκελλῷ, τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ ἀλλότριον ἀπέφηναν οἱ ἐκκλησιαστικοὶ Πατέρες, οἱ μὴ καὶ Υἱὸν Θεοῦ, καὶ Θεὸν, πρὸ τῆς ἐνοσάρκου γενέσεως ὄντα τὸν Χριστὸν ὠμολόγησι. Ἄλλ' οὗτος μὲν, ὡς εἰς τὸν Χριστὸν ἀσεδῶν, τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ μακρὰν ἠλαύνετο· Σαβέλλιος δ', ὡς εἰς αὐτὸν πλημμυλῶν τὸν Πατέρα, ὃν Υἱὸν λέγειν ἐτόλμα, τὴν Ἰσὴν τοῦ ἀθέτου αἰρεσούταις ὕπειχε τιμωρίαν. (55) Τὰ Ἰσα δ' αὐτῷ ὑπειδόμενος Μάρκελλος παθεῖν, καινότεραν ἐξέυρε τῇ πλάνῃ μηχανὴν, Θεὸν καὶ τὸν ἐν αὐτῷ Λόγον ἕνα μὲν εἶναι ὀριζόμενος, δύο δ' αὐτῷ Πατὴρ καὶ Υἱὸς χαριζόμενος ἐπηγορίας. Οὐ μὴν ἔλαθεν, οὐδ' ἐξέφυγεν, ὅτι ποτε φωραθεὶς τοῖς (56) αὐτοῖς αὐτοῦ δικτύοις. Πλὴν, καὶ πρὶν ἀλῶναι, συνειδήσει πητιτόμενος, εἰς ἀποσκευὴν τῆς ὑπονοίας, βλασφημεῖν ὤρηγο τὸν Σαβέλλιον.

At enimvero, priusquam deprehenderetur, conscientia stimulante propria, ut omnem a se suspicionem amoliretur, ad Sabellium prorupit conviciandum.

ΚΕΦ. ΙΒ'.

Ὅσοις ῥήμασι Μάρκελλος τὸν Σαβέλλιον ἐποικτε,
προσκοπούμενος μὴ τὰ Ἰσα αὐτῷ φρονεῖν.

Ὅπως δὲ τὸν ἄνδρα διέβαλεν ὀνομασι μνημονεύσας αὐτοῦ, ἐπάκουσον, ταῦτα περὶ αὐτοῦ γράφοντος αὐταῖς συλλαβαῖς· Σαβέλλιος γὰρ καὶ αὐτὸς τῆς ὀρθῆς ἀπισθῆσας πίστεως, οὐτε τὸν Θεὸν ἀκριβῶς εἶγνω, οὐτε τὸν ἅγιον αὐτοῦ Λόγον. Ὁ γὰρ μὴ τὸν Λόγον γνοὺς ἠγνόησε καὶ τὸν Πατέρα. Οὐδεὶς γὰρ εἶδε, φησὶ, τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱός, (57) οὐτε τίςτιν, ὁ Λόγος δι' αὐτοῦ τὴν τοῦ Πατρὸς παρεἶχε γνῶσιν. Ὅτω γὰρ καὶ πρὸς τοὺς οἰομένους εἰς τὴν καὶ τῶν Ἰουδαίων εἶδέναι τὸν Θεὸν, ἀθε-

✠ Ed. Paris., pag. 76. ¹² Matth. xi, 27.

(52) Vulgo δὲ εἰ Θεοῦ, Σαβέλλιον.

(53) Καὶ πλὴν. Addendum hic, vel ἐγός, vel αὐτοῦ [hoc est in codd.], etiam eīdēnαι, pro εἶναι. M.

(54) Πτωχοῦς τὴν διάνοιαν. Transiulit ab Ignatio, ad Philadelph. καὶ ἴσιν ὁ τοιοῦτος, πένης τὴν διάνοιαν ὡς ἐπίκλην Ἐδῶν, de his Origen. contra Celsam, lib. ii. Ὁ ἀπὸ Ἰουδαίων εἰς Χριστὸν πιστεύοντες, οὐ καταλελοιπάσι τὸν πατριον νόμον. Θεοῦσι γὰρ κατ' αὐτὸν, ἐπίνωμοι τῆς κατὰ τὴν ἰσχυρὴν πτωχίας, τοῦ νόμου γεγεννημένοι. Ἐδῶν τε γὰρ ὁ πτωχὸς παρὰ Ἰουδαίαις καλεῖται· καὶ Ἐδω-

CAP. XIV.

Quod Ecclesia, nec immerito, Marcellum eiecisset, eandem cum Sabellio foventem opinionem.

Jure optimo Ecclesia, quæ veritatem istam profiteretur, Sabellium a se rejectum ablegavit, qui tanquam adulterinum quoddam numisma, Filii Dei consignavit abnegationem : utcumque unum Deum ille confiteretur, et, quemadmodum nunc Marcellus, palam proloqueretur, se non nisi unum Deum agniturem. Sed et Servatoris nostri primi illi præcones Ebionæos, hoc est mendicos, Hebraice nominarunt illos, propter intellectus animique mendicitatem, qui se Deum unum tantum agnituros dicebant, et licet carnem Christi non abnegarent, Filii tamen Dei divinitatem non fatebantur. Sed et Paulum de Samosata, alienum ab Ecclesia pronuntiarunt Patres ecclesiastici, licet Jesum Dei Christum profiteretur : Deum unum super omnes, perinde ac Marcellus, agnosceret, propterea quod non simul crederet Christum fuisse Filium Dei et Deum ante suam incarnationem. Quocirca, veluti in Christum impius, longe fuit ab Ecclesia Christi eliminatus. Sabellius insuper ✕ veluti impius in ipsum Patrem, quem Filium appellare ausus fuerat, eandem quoque poenam cum hæreticis sacrilegis subivit. Marcellus veritus ne pari cum illo poena mulctaretur, hæresi suæ machinam sufflaminandæ novam adinvenit ; Deum atque Verbum in Deo, unum quidem determinando, sed eidem geminam nomenclaturam, Patris atque Filii adaptando. Sed neque ille ita

latuit : nec sero licet irretitus, sua ipsius retia effugere potuit. At enimvero, priusquam deprehenderetur, conscientia stimulante propria, ut omnem a se suspicionem amoliretur, ad Sabellium prorupit conviciandum.

CAP. XV.

Quibus verbis Marcellus Sabellium concidit, dum ab eo se videri vult dissentire.

Audi vero quibus ille verbis Sabellium accusat, in quibus illum compellat de nomine. Sunt autem quæ scribit hæc ipsissima. [R. XXXVIII] Sabellius autem ille cum a recta fide deviasset, neque Deum exacte agnoscebat, neque sanctissimum ejus Verbum. Nam qui Verbum nesciebat, is et Patrem utique ignorabat. Nemo enim, inquit, Patrem novit nisi Filius ¹², hoc est Verbum per se Patris cognitionem exhibet. Hoc enim modo Ju-

ναῖοι χρηματίζουσιν, οἱ ἀπὸ Ἰουδαίων τὸν Ἰησοῦ ὡς Χριστὸν παραδεξάμενοι. M. — Mox vulgo ἐνοσάρκου γεννήσεως.

(55) Vulgo τὰ δ' Ἰσα αὐτῷ εἰ ἐξέφυγεν.

(56) Τοῖς αὐτοῖς αὐτοῦ δικτύοις. Deest aliquid sententiæ fulcriendæ, irretitum vult suis retibus. M. — Codd. τοῖς αὐτοῖς αὐτοῦ ; dein vulgo διέβαλεν.

(57) Τουτέστιν ὁ λόγος· ὁ γὰρ λόγος δι' αὐτοῦ R et p. 78 A. Dein vulgo παρέχοι, μοχ οὐδεὶς γινώσκει R: porro vulgo ἠπράλει. R induxit ἀκριβῶς, μοχ vulgo ἔγραφε.

« deos alloquitur, qui tunc temporis se Deum scire
 « arbitrabantur, Verbum autem Dei repudiabant ;
 « quo tamen ille solo intermedio agnoscebatur, ait
 « enim: *Nemo novit Patrem nisi Filius, et cui Filius*
 « *revelabit* 79. Nam cum alio quovis modo impossi-
 « bile fuisset cognoscere Deum, per suum ipsius
 « Verbum, sui cognitionem hominibus Deus imper-
 « tiebat, ut errasse illum certissime constet, cum
 « neque Patrem exactiore modo, neque ejus Filium
 « intelligeret. » Hæc ipsa Marcellus mandavit li-
 « teris, dum se vult purgare a suspitione omni Sa-
 « bellianismi : sed lingua tantum et voce iēnus. Nam
 quantum ad sententiam sui, et cum illo homi-
 mine conspirantem, iisdem quibus ille, telis confli-
 xus esse deprehenditur, ut mihi quidem illud in
 votis sit, ne in hujus mentionem istiusmodi inci-
 disse : ultra illum quippe videtur progressus impi-
 etate. Ille enim fortassis, per ignorantiam erravit :
 ✕ ille autem, qui cum confiteatur illum hominem
 manifeste præcipitium impietatis, venia prorsus
 transpicimus.

CAP. XVI.

*Quomodo e suis ipsis verbis deprehenditur eandem
 ipsam opinionem cum Sabellio fovere, Marcellus.*

Imprimis illud statuit, nec Sabellium nec Judæos
 agnovisse Deum, eo quod Verbum ignorabant. Ver-
 bum vero quodnam intelligebat, dispiciendum nobis
 est. Siquidem Filium Dei unigenitum, sui-
 stentem vivum esse, enimvero hunc ita neque ipse-
 met agnovit. Cumque Servator noster diversimode
 mentionem Filii fecerit : et multoties Unigenitum
 illum appellaverit, nec alicubi se Verbum nominav-
 erit, sed ubique per Evangelia se Dei Filium usur-
 paverit : ob eamque ipsam confessionem, Petrus
 beatum prædicaverit propter illam confessionem :
Tu es ille Christus, Filius Dei vivi 79 : cujus revela-
 tionem a Patre profectam ei dixit innotuisse, ubi
 testificatur, *Beatus es, Simon Barjona, quia caro et*
sanguis hoc tibi non revelavit, sed Pater meus qui
est in caelis 79. Vir iste admirabilis, obturatas ha-
 bens aures, hæc disertis verbis scribit : « Et hanc
 ipsam ob rationem nullibi se Filium Dei nominat,
 ubique autem Filium hominis, ut per hanc suam
 confessionem, notum faceret, eum qui revera erat
 Filius hominis, propter communionem illam, Filium
 Dei constitutum. » Vides autem, quod non audeat se
 Dei Filium profiteri : ne a dogmate illo excidat
 Sabelliano. Filium vero hominis, propter carnem
 illam quam assumpsit, nominat. Verbum autem
 ubique in illo suo scripto compellat frequentius, ut
 indicaret illud, nisi Verbum, nihil prorsus exstitisse.

✕ Ed. Paris., pag. 77. 79 Matth. xi, 27. 79 Matth. xvi, 16. 79 Iuda. 16, 17.

(58) Vulgo ἠσφάλθαι et εαυτὸν ὦθεν et ἄξιος
 συγγ. Et bis ἠγνωκέναι.

(59) Σκέψασθαι δὲ χρὴ. Ita lego. Nam hoc vult,
 Sabellius meminit λόγου. quid per λόγον intelligat
 videamus. Num filium? M. — Mox vulgo μηδέποτε
 εαυτὸν λόγον et μοῦ ὁ ἐπουράνιος et οὗτος ὑπερβε-
 θυσμένος et υἱὸν ἀνθρώπου ἵνα διὰ.

(60) θέσει τὸν ἀνθρώπον. Trajectitia sunt, et

« τούνας δ' αὐτοῦ τὸν Λόγον, δι' οὗ μόνου γνωσά-
 « ται ὁ Θεός, Εἰπεν· Οὐδεὶς ἐπιγνωσκει τὸν Πα-
 «τέρα εἰ μὴ ὁ Υἱός, καὶ ὃς ἂν ὁ Υἱός ἀποκαλέσθαι.
 « Ἐπειδὴ γὰρ ἀδύνατον ἦν ἑτέρως γινῶναι τὸν Θεόν,
 « διὰ τοῦ ἰδίου Λόγου εἶδέναι αὐτὸν τοὺς ἀνθρώ-
 « πους διδάσκει, ὥστε ἐσφάλη μὲν κάκεινος, μὴ τὸν
 « Πατέρα καὶ τὸν τούτου Λόγον ἀκριβῶς γνοῦς. »
 Ταῦτα Μάρκελλος ἔγραφε, τῆς τοῦ Σαβελλίσειν ὑπο-
 νοίας καθαίρων εαυτὸν, μέχρι φωνῆς καὶ λόγου· τῆ
 γε μὴν γνώμη, καὶ τῆ πρὸς τὸν ἄνδρα ὁμοφροσύνη
 ἀλλίσταται τοῖς αὐτοῖς ἐκείνω περιπειρόμενος βέλε-
 σιν. Ὡς εἰμοιγε καὶ δι' εὐχῆς ὑπῆρξεν ἂν τὸ μὴ τοῖς
 αὐτοῖς αὐτὸν περιπατοῖν· νυνὶ δὲ κάκειον ἢ ἐκείνος
 πλημμελῶν φαίνεται. Ὅ μὲν γὰρ τάχα που σφαλόμε-
 νος ἠγνόει· ὁ δὲ, ὁμολογῶν ἐσφάθαι (58) τὸν ἄνδρα,
 κῆπειτα αὐτὸν ὠθῶν ἐπὶ τὸν προφανῆ τῆς αὐτῆς
 δυσσεβείας κρημνὸν, οὐδεμιὰς γένοιτ' ἂν ἄξιος
 συγγνώμης. Ἀλλὰ γὰρ διασκευώμεθα τὰ λελεγμένα.
 aberrasse, et tamen semetipsum in idem protulit
 omni indignum se præstitit. Sed ipsa ejus dicta in-

ΚΕΦ. ΙΓ'.

*Ὅπως ἀλλίσταται διὰ τῶν αὐτοῦ φωνῶν, τὰ εὐτὰ
 τῷ Σαβελλίσειν δοξάζων ὁ Μάρκελλος.*

Πρῶτον μὲν οὖν μήτε τὸν Σαβέλλιον, μήτε Του-
 δαίους ἠγνωκέναι τὸν Θεὸν εἶπεν, τῷ μὴ τὸν Λόγον ἠγνω-
 κέναι αὐτούς. (59) Σκέψασθαι δὲ χρὴ ὅποιον ὀποτιθε-
 ται Λόγον· Εἰ μὲν γὰρ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν μο-
 νογενῆ, τὸν ὑπεστώτα, καὶ ζῶντα, ἀλλ' οὐδ' αὐτὸς
 τούτου ἔγω. Αὐτίκα δ' οὖν, τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν δια-
 φῶρος μνημονεύσαντος τοῦ Υἱοῦ, καὶ πολλάκις μο-
 νογενῆ Υἱὸν ἀνειπόντος, καὶ μηδέποτε Λόγον εαυτὸν
 ἀποκαλέσαντος, διὰ πάντων δὲ τῶν Εὐαγγελίων Υἱὸν
 Θεοῦ εἶναι διδάξαντος, ἐφ' ᾧ καὶ μακαρίζει τὸν Πά-
 τρον εἰρηκότα, *Ὁ εἰ ὁ Χριστός, ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ*
τοῦ ζῶντος· καὶ τὴν γνώσιν αὐτῷ ἀποκαλύψας τοῦ
Πατρὸς γεγονέναι μαρτυρεῖ φησας, Μακάριος εἶ, Σι-
μων Βαριωνᾶ, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέ
σοι, ἀλλ' ὁ Πατὴρ μου ὁ οὐράνιος· ὁ θαυμαστός
ὄστος ὡσπερ βεθυσμένος τὰ ὤτα, ταῦτα κατὰ λέξιν
γράφει· « Καὶ διὰ τοῦτο οὐχ Υἱὸν Θεοῦ ἔκρυπτον ὄνο-
 « μάζει, ἀλλὰ πανταχοῦ Υἱὸν ἀνθρώπου εαυτὸν λέγει.
 « ἵνα διὰ τῆς τοιαύτης ὁμολογίας, (60) θέσει τὸν
 « ἀνθρώπον, διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν κοινωνίας, Υἱὸν Θεοῦ
 « γενέσθαι παρασκευάσῃ. » Ὅρξ ὅπως Υἱὸν μὲν
 αὐτὸν τοῦ Θεοῦ ὁμολογεῖν οὐ τολμᾷ, ὡς ἂν μὴ ἐκπέ-
 σοι τοῦ Σαβελλίου δόγματος· Υἱὸν δὲ ἀνθρώπου καλεῖ,
 δι' ἣν ἀνείληψε σάρκα. Καὶ Λόγον δὲ δι' ὅλου τοῦ
 οἰκείου συγγράμματος ὀνομάζει συνεχῶς ἐπισημαι-
 νόμενος, ὡς οὐδὲν (61) ἕτερον ἦν Λόγος. Καὶ ἐν εἰς
 δ' οὖν τὸν Σαβέλλιον καταμέμφεται, παρατίθεται μὲν

obscura ; hoc volebat, τὸν ἀνθρώπον, nempe φύσει,
 θέσει factum Dei Filium, propter illam κοινωνίαν.
 M. — Dein vulgo μὲν Θεοῦ αὐτὸν ὀμολ.

(61) ἕτερον ἦν ὁ Λόγος. Lego εἰ μὴ ὁ Λόγος, id
 enim vulgo, nullo alio nomine appellatum. — M. imo
 legendum si quid video ἦν ἡ λόγος cf. p. 117 D ;
 porro vulgo παρατίθεται τὰς.

τάς τοῦ Σωτῆρος φωνάς, δι' ὧν ἐφη· Οὐδαίς ἐγνω-
 τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱός, καὶ ᾧ ἄν ὁ Υἱός ἀποκα-
 λῦθῃ. Ὡσπερ δὲ ἐπινοούμενος αὐτάς, ἀντὶ τοῦ
 Υἱοῦ Λόγον αὐθις ἐνομάζει, ὡς λέγων· Οὐδαίς
 εἰ γὰρ οἶδε, φησὶ, τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱός, τοῦτέ-
 στιν ὁ Λόγος, καὶ ἐπιφέρει· Ὁ γὰρ Λόγος δι'
 εἰ αὐτοῦ τὴν Πατρός παρέχει γνῶσιν, καὶ προστίθη-
 σιν· Ἀδύνατον ἦν ἐτέρως γνῶναι τὸν Θεόν, ἢ διὰ τοῦ
 εἰδίου Λόγου. Καὶ αὐθις Λόγον, ἀντὶ τοῦ Υἱοῦ, τίθησι·
 καὶ τὸν ἅγιον αὐτοῦ Λόγον ἀποκαλεῖ. Καὶ ἐν οὕτω
 βραχυτάτοις ῥήμασι πολλάκις μὲν ἐμνημόνευσε Λό-
 γου, Υἱοῦ δὲ οὐδ' ἄπαξ. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τοῦ Σωτῆρος
 μεταποιεῖ τὴν ῥῆσιν, ἀντὶ τοῦ, ὁ Υἱός ἐπάγων, τοῦτέ-
 στιν ὁ Λόγος, οὐχὶ μᾶλλον τῆς τοῦ Υἱοῦ σημασίας
 ἀρμοζούσης τῆ τοῦ Πατρός ἐπιγορία. Ὅθεν εἰκότως
 ὁ μὲν Σωτὴρ προσφυῶς ἐφήρμοσε τῆ τοῦ Πατρός τὴν
 τοῦ Υἱοῦ συζυγίαν· ὁ δὲ τὸν Υἱὸν εἰπεῖν παραιτησά-
 μενος ἄνω κάτω τὸν Λόγον (62) θρυλεῖ καὶ Σαβελλίου
 μὲν κατηγορεῖ, τὸν Υἱὸν ἀρνούμενου· ταῦτόν δὲ
 πρᾶττων ἐκαίην, σχηματίζεται, τῆ κατ' αὐτοῦ δια-
 βολῆ τὴν τῆς κακοδοξίας ὑπόνοιαν ἐκκλίνειν οἰόμενος.
 Εἰ μὲν οὖν τῷ Σαβελλίῳ μέμφεται τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ
 ἀρνούμενον, αὐτῷ πρότερον χρῆν μέμψασθαι· εἰ δὲ
 οὐκ ἔστιν αὐτὸς ὠρίζετο Λόγον, Σαβελλίος ἠγνόει· οὐκ
 ὀρθῶς τοῦτό γε ἤτιθέτο. Ὅτε γὰρ Σαβελλίον, οὐτ' αὐ-
 τοῦς Ἰουδαίους, τοὺς τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ ἀρνούμέ-
 νους, ὅν φησι Μάρκελλος ἐν τῷ Θεῷ εἶναι Λόγον, δι'
 οὐ Μωσαῖ καὶ τοῖς προφήταις κεχρημάτικον, ἀγνοῆ-
 σαι, τοῦτον δὲ ἀκριβῶς εἰδέναι, καὶ ὁ πᾶς εἶποι ἄν,
 ὁ μόνον Ἰουδαίον ἀλλὰ καὶ Ἑλλήνων. Ἀγοικὸν γὰρ
 τίς οὐκ ἂν ὁμολογήσειεν εἶναι τὸν Θεόν, ὡς καὶ σοφόν,
 καὶ ἀγαθόν καὶ δυνατόν; Σαβελλίος δὲ τοῦτο μὲν οὐκ
 ἂν ἀρνηθεῖ εἰδέναι; ὅτι δὲ μὴ καὶ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ
 ζῶντα καὶ ὑφεστώτα, ὄντα τε καὶ προόντα τῆς σαρ-
 κὸς ὁμολογεῖ. Ταύτης ἕνεκα τῆς πρὸς Μάρκελλον
 συμφωνίας, ὁμοίως αὐτῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας
 ἔλαβη. Πῶς δὲ τὰ ἴσα Μάρκελλος τῷ Σαβελλίῳ ἐφρό-
 νει, δηλὸς ἂν εἴη ἐξ ὧν ἐν καὶ ταῦτόν εἶναι τὸν
 Θεόν καὶ τὸν αὐτοῦ Λόγον διεστειλατό, ποτὲ μὲν
 αὐτοῖς ῥήμασιν εἰπῶν.

cum Sabellio opinatus, manifestum fiet, propterea
 ipsius Dei Verbum, hisce aliquando verbis usus.

ΚΕΦ. 12'.

Ὅπως ἠρνεῖτο γυμνῆ τῆ κεφαλῇ τὴν ὑπόστασιν
 τοῦ Υἱοῦ.

εἰ μὲν γὰρ ἡ τοῦ (63) πνεύματος ἐξέτασις γί-
 νοιτο μόνῃ, ἐν καὶ ταύτῃ εἰκότως ἂν ὁ Λόγος
 εἶναι τῷ Θεῷ φαίνοιτο· (64) ποτὲ δὲ παραβάλλων
 τῷ ἀνθρώπῳ λόγῳ τὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπιλέγων,
 ἐν καὶ ταῦτόν εἶναι τῷ ἀνθρώπῳ τὸν ἐν αὐτῷ
 εἰ Λόγον, οὐδὲν χωριζόμενον ἐτέρῳ ἢ μόνῃ τῆ τῆς

✠ Ed. Paris., pag. 78, 79. ¹⁶ Matth. xi, 27.

(62) Vulgo θρυλεῖ et ἐφῆν μὲμψ. et ὀρίζεται
 λόγον et Μάρκελλος Σαβελλίῳ.

(63) Πνεύματος ἐξέτασις. Vult, opinor, ut se-
 cundum deitatem, vel divinam rationem consideremus
 λόγον, nam πνεῦμα, ipsi ponitur pro Deo : quia
 Servator dixit, Deus spiritus est (Joan. iv, 24). M.

(64) Ποτὲ δὲ παραβάλλων. Marcellus, Verbum

In illo autem passu quo Sabellium accusat, verba
 Servatoris commemoravit, quibus ait : *Nemo no-
 vit Patrem nisi Filius, et cui Filius voluit revelare*¹⁶.
 Quis dum recitat, tanquam correcturus, ✠ pro
Filio Verbum eum nominavit. Sic enim fatiur :
 « *Nemo novit Patrem nisi Filius, hoc est Verbum,*
 « quibus addit : *Verbum etenim per se Patris ex-*
 « hibet cognitionem : quibus adjungit : *Impossibile*
 « *siquidem erat alioquin Deum cognoscere, nisi per*
 « *proprium ipsius Verbum.* » Iterum autem pro Fi-
 lio substituit *Verbum* : et sanctum ejus Verbum
 nominat. Sæpe numero autem per voces tam pau-
 cissimas Verbi, nullibi autem Filii, mentionem fa-
 cit. Quin et ipsam Servatoris dictionem transfor-
 mat : ubi pro Filio, subinfert, hoc est Verbum :
 idque cum Filii appellatio, multo magis paternita-
 tis vocabulo conveniret quam Verbi : cum et ipse
 Servator juxta congruentiam, Filium cum Patre
 copulaverat. Ita semper refugiens appellationem
 Filii, Verbum, vocem susque deque versat. Sabel-
 lium certe damnat abnegantem Filium, et tamen
 se conformem eidem præstat : quasi posset et vel-
 let, ab illius accusatione, suspicionem hæreseos
 amoliri. Cum si vellet Sabellium ob id ipsum redar-
 guere, quod Filium ille Dei abnegaret, semetipsum
 ante eum debebat accusare. Quod si Sabellius igno-
 rabat, quem vocat ipse Verbum, non erat hoc no-
 mine incusandus. Nam nec certe Sabellius, ne qui-
 dem Judæi qui Christum illum Dei abnegabant,
 quem Marcellus affirmat, in Deo Verbum esse, per
 quem Mosem et prophetas alloquebatur, Imo non
 soli se Judæi hoc dicent apprime intelligere, sed
 ipsi etiam pagani. Nam quis non Deum mente esse
 præditum fatebitur, ut sapientem, ut bonum, et
 potentem? Sabellius nullo certe modo tateretur se
 hoc ignorare. Quin Filium Dei vivum et subsisten-
 tem, qui et esset, et ante carnem assumptam esset,
 agnosceret. Et tamen ob hanc ipsam cum hoc Mar-
 cello contessionem, ejectus ille fuit ab Ecclesia
 Dei. Quo pacto autem Marcellus dicatur, eadem
 quod unum atque idem profiteatur Deum, atque

✠ CAP. XVII.

Quod manifestissime perneget hypostasin Filii.

« [R. LXII coll. p. 107.] Siquidem solius spiritus
 « disquisitio fiat, omnino, nec injuria, Verbum
 « unum atque idem cum Deo videbitur esse. » Com-
 ponens autem aliquando Verbum Dei cum humano
 verbo, adjungit : « Unum atque per omnia idem
 « cum homine esse illud quod in ipso inest, Ver-
 « bum nihilo quidem ab alio discriminatum, nisi

Dei, cum hominis verbo componebat, et ἐνδιάθετον
 et προφορικόν, legendum τῷ ἐν ἀνθρώπῳ, non τῷ ἀν-
 θρωπῳ, patet ex paulo post sequentibus. M.—Dein
 vulgo πλὴν θ. μ. οὐδὲν ἐτ. ἦν. Porro vulgo ἐγγρα-
 φεν et τούτοις αὐτὸν εἰπῶν, πρ. et χωρῆσαι et ἐπι-
 σκόπτει et οὐ γὰρ ἂν et παρῆν.

« operis tantummodo efficacia. » Quocirca ubi ita statuit, priusquam mundus produceretur, nihil omnino præter Deum existitisse, et alibi hiisce ipsis verbis utitur: « Cum nondum iste mundus productus fuerat, præter Deum quidem solum, et nihil erat aliud; » et ubi divinum illud Verbum, nostro indicativo per omnia assimilavit verbo, in quibus ista scribit [R. LV coll. p. 39 D. 114 D. 125 B.]: « Quemadmodum res universæ quæ productæ fuerunt, a Patre producebantur per Verbum, ad eundem modum et quæ a Patre dicebantur, per Verbum indicem edebantur. » Atque ita, cum hoc pacto indicativum verbum compellisset ipsam, sermone progrediente tamen eundem ipsum a Patre inseparabilem pronuntiat, quod spectat ad hypostasim suam, unumque cum Patre atque idem docet, hiisce verbis: « Atque istud, opinor, qui recte volunt sapere, non admodum difficile collectari sunt ab exili quodam et humilli inter homines exemplo. Nam nec humanum, ab homine verbum, potestate quivis et hypostasi separaverit. Est enim verbum, unum atque idem cum homine: non aliter omnino separabile, quam e solius operationis effectu. » Qua similitudine et alibi usus est, ubi ait [R. LVI]: « Quæcumque sunt quæ Pater loqui deprehenditur, illa omnia proloquitur per Verbum suum. Atque hoc in nobis ipsis apparet esse ita, siquidem parvis liceat magna componere. Nam quæcumque nos juxta nostrum posse, dicere vel facere cupiverimus, per nostrum nos verbum illa effecta damus. » Hæc nos oportet existimare non minus Marcellum dicentem audire, quam Sabellium. Nisi forte rideandum volebat Sabellium Marcellus propinare; quia non audebat, quod ausus est ipse, Verbum illud Dei indicativum, quod existimat tantum, Filium Dei nominare. Certe non eo prorupit is insanire, ut sermonem, per omnia humano simillimum Deo omnium supremo auderet ascribere. Sed nec eo stultitiæ devenit, ut verbum aliquod non subsistens, Filium Dei nominaret. Quocirca qui unum dixit Deum Sabellius, Filium vero abnegavit, consequenter, secundum suam suppositionem eundem affirmavit Patrem, quem et Filium. Marcellus vero qui perinde atque ille Deum unum idemque statuebat cum Verbo suo, inepte accusat Sabellium erroris, prorsus nisi se et errasse fateatur. Nam vel cum Sabellio conspirare debebat, vel semetipsum redarguere, aut si redarguere Sabellium volebat, eandem pravam suam hæresim abjurare eum decebat: nec admodum alienius statuæ conflatoris, Deum supponere colloquentem, cum sua ratiocinatione, et animi sui intelligentia: ipsumque sibi ipsi imperantem introducere ad hunc modum: Fa-

✱ Ed. Paris., pag. 80.

(65) Vulgo ὁμοίως αὐτῷ et ἀποδ. ἐχρῆν.

(66) Ἄγε ποιήσωμεν. Legendum ποιήσωμεν, ut alias habetur, statim pro μηδέποτε, restitue ποτέ

« πράξεως ἐνεργεία. » Διόπερ, ποτέ μὲν ἀπαφαίνετο πρὸ τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως μηδὲν ἕτερον εἶναι πλὴν Θεοῦ, καὶ πάλιν αὐτοῖς ῥήμασιν εἶπεν, ὅτι « μὴπω τοῦ κόσμου γεγονότος, οὐδὲν ἕτερον ἦν πλὴν Θεοῦ μόνου. » ποτέ δὲ τῷ ἡμετέρῳ σημαντικῷ λόγῳ τὸν τοῦ Θεοῦ παρέβαλλεν, ἐν οἷς ὡς εἴπαμεν. « Ὡςπερ τὰ γεγονότα πάντα ὑπὸ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Λόγου γέγονεν, οὕτω καὶ τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Λόγου σημαίνονται. » Καὶ δὴ λόγον σημαντικὸν ἐν τούτοις αὐτὸν ἀνεκτὸν, προκίον ἐξῆς, ἀχάριστον αὐτὸν τῇ ὑποστάσει, ἐν καὶ ταῦτόν εἶναι τῷ Πατρὶ παρίστησιν, ὡς ἐκ τῆς λέγουσιν. « Τοῦτο δὲ ῥῥῥῥῥῥ οἶμαι τοῖς εὐφρονοῦσι, καὶ ἀπὸ μικροῦ τινος καὶ ταπεινοῦ καθ' ἡμᾶς παραδείγματος γινώσκω. Οὐδὲ γὰρ τὸν τοῦ ἀνθρώπου λόγον δυνάμει καὶ ὑποστάσει χωρῖσαι τινὲ δυνατόν. Ἐν γὰρ ἔστι καὶ ταῦτόν τῷ ἀνθρώπῳ ὁ λόγος, καὶ οὐδενὶ χωριζόμενος ἕτερον, ἢ μόνῃ τῇ τῆς πράξεως ἐνεργείᾳ. » Καὶ αὐθις τῇ αὐτῇ χεῖρῃ εἰκόνα ἐν οἷς φησι. « Πάντα γὰρ ὅσα ἐν ὁ Πατὴρ λέγει, ταῦτα πανταχοῦ διὰ τοῦ Λόγου λέγων φαίνεται. Τοῦτο δὲ ὅθλόν ἐστι καὶ ἀπ' ἡμῶν αὐτῶν, ὅσα μικρὰ μεγάλοις καὶ θεοῖς ἀπειθέουσι. Καὶ ἡμεῖς γὰρ, πάντα ὅσα ἐν θέλωμεν, κατὰ τὸ δυνατόν λέγειν τε καὶ ποιεῖν, τῷ ἡμετέρῳ ποιούμεν ὁ λόγος. » Ταῦτα δὲ μᾶλλον Μαρκελλοῦ ἢ Σαβελλίου λέγοντος ἀκούειν προσήκει νομίζειν, εἰ μὴ ἄρα τοῦ ἐπισκόπου Σαβελλίου Μάρκελλος, ὅτι μὴ ἀναιδῶς τὸν ἐν τῷ Θεῷ σημαντικὸν Λόγον, ὡς αὐτὸς οἰεῖται, Ἰῖν ἐτόλμα ὀνομάζειν. Οὐ γὰρ αὐτὸς αὐτῷ λογισμοῦ παρῆν ἀνοία, ὡς Λόγον ὁμοίως ἀνθρώποις, καὶ τῷ ἐπὶ πάντων δίδόναι Θεῷ. Οὐδ' οὕτως ἡλίθιος ἦν, ὡς τὸν μὴ ὑπεστυτὰ Λόγον, Ἰῖν Θεοῦ καλεῖν. Διόπερ, Σαβελλίος ἐνα Θεὸν εἰπόν, τὸν δὲ Ἰῖν ἀρνησάμενος, ἐπομένως τῇ αὐτῷ δοθείσῃ ὑποστάσει, τὸν αὐτὸν Πατέρα εἶναι καὶ Ἰῖν ἔρασακε. Μάρκελλος δὲ (65), ὁμοίως ἐκαίῳ ἐν καὶ ταῦτόν εἶναι τὸν Θεόν, καὶ τὸν ἐν αὐτῷ Λόγον δίδου, μάτην ἐσφάλαι τὸν Σαβελλίον, οὐχὶ δὲ καὶ αὐτὸν ὁμολογεῖ. Ἡ γὰρ κακίαιον ἀποδέχεσθαι χρεῖν, ἢ καὶ αὐτὸν μέμπεσθαι ἢ μεμφομένον ἐκαίῳ, τὴν ὁμοίαν αὐτῷ κακοδοξίαν ἐκτρέπεσθαι, καὶ μὴ ἀνδριαντοποιοῦ δίκην ὑποτιθεσθαι τὸν Θεόν, τῇ αὐτοῦ ἐχθρομῆσει καὶ τῷ ἐκείῳ λογισμῷ προδιαλεγόμενον, αὐτὸν τε αὐτῷ παρακαλειόμενον λέγειν, (66) Ἄγε ποιήσωμεν, ἄγε κλάσωμεν ἀνδριάντα. Οὕτω γὰρ καὶ τὸν Θεὸν εἰρηχεῖναι τὸ, Ποιήσωμεν ἀνθρώπων, ἐφη, μηδὲ ποτέ μὲν ἐνδιέθετον, ὡς ἐπ' ἀνθρώπων λόγον, ποτέ δὲ σημαντικὸν, ὡς τὸν ἐν ἡμῖν προφορικόν, καὶ ἐν τῷ Θεῷ ὑποτιθεσθαι. Ταῦτα γὰρ Σαβελλίου ἢ Ἰουδαίων τινος τῶν τὸν Ἰῖν τοῦ Θεοῦ ἀπαρκαλύπτως ἀρνούμενων ἀνεκτὸν ἦν μᾶλλον ἢ Χριστιανοῦ λέγοντος ἀκούειν. Ὁ δ', ὡςπερ ἐγκαλλωπιζόμενος τῇ Ἰουδαεῖ διδασκαλίᾳ, τῇ Ἐκκλησίᾳ Χριστοῦ περὶ τοῦ μὴ εἶναι τὸν Ἰῖν τοῦ Θεοῦ, τὸ δυσσεβὲς τοῦτ' ἐκείῳ εἰσαγεῖ δόγμα, πρὸ τοῦ τὸν κόσμον γενέσθαι μηδὲν

μὲν. M. — Vulgo supra κλάσωμεν. Mox vulgo ποτέ ὁ ση. εἰ ἐκκλ. ταῦ χρ. εἰ τοῦ ποιηθέντος αὐτῷ εἰ παραδεδειγμένον.

ἕτερον εἶναι πλὴν Θεοῦ μόνου, δι' ὅλου τοῦ πονηθέν-
 τος αὐτῷ συγγράμματος κατασκευάζων, ἐν' ἀποκλείσει
 τῷ Υἱῷ τὴν πάροδον. Ἀλλὰ καὶ σεμνύεται ἀρχῶν
 ἕνα Θεὸν εἰδέναι· ὡς οὐχὶ καὶ ἡμῶν τούτο λεγόν-
 των, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἀληθῶς Υἱὸν εἶναι παραδε-
 δευγμένων, παρ' αὐτοῦ τε μαθητῶν ἕνα γνωρίζειν
 Θεόν, αὐτὸν τε εἶναι Θεὸν ὁμοῦ καὶ Πατέρα (67) Υἱοῦ
 τοῦ μονογενοῦς, ἑαυτοῦ δηλαδὴ ἕντος ἀληθῶς Υἱοῦ πρὸ
 πάντων αἰώνων ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένου, καὶ οὐ μόνον
 Λόγου κεκλημένου πρὸ τῆς ἀναλήψεως τῆς σαρκός,
 ὅπερ ὁ γενναῖος διορίζεται, ἀλλὰ καὶ μυρία ἕτερα,
 ὁ δὲ κἀν τούτῳ, τῆς θείας Γραφῆς καταψεύδεται, πρὸ
 τῆς ἐνσάρκου παρουσίας μηδὲν ἕτερον κεκληθῆναι
 αὐτὸν ἀπισχυρίζομενος ἢ Λόγον.

sui processum conatur universum : in eum finem, ut Filio omnem aditum ad subsistentiam interclu-
 dat. Sed et insuper vehementer gloriatur, se unum tantummodo Deum agnoscere : quasi hoc nos non
 confiteremur cum illo, qui tamen Dei revera Filium esse accepimus, et ab ipsomet etiam Filio unum
 Deum agnoscere edocui fuimus, ipsumque Deum esse simul atque Patrem Filii unigeniti, sui nempe ipsius,
 qui nos sic docuit, qui vere Filius existebat ante omnia secula, de illo Patre genitus, quem non so-
 lum Verbum compellare soleamus, etiam ante susceptam carnem, ut illum circumscribit bonus isto
 vir, sed multis aliis nominibus, qui hoc ipso mendacii coarguit Scripturam, dum vehementius asse-
 verat illum nullo alio nomine existisse notum, ante suam incarnationem.

ΚΕΦ. ΙΗ΄.

Ὅπως πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως οὐδὲν ἕτερον
 ἔφασκον εἶναι τὸν Υἱὸν ἢ Λόγον, αὐτῷ μόνον
 ὁμοῖον τῷ παρ' ἀνθρώποις.

Ἐπίκουσον γοῦν, ὡς διαβαδαιούται, αὐτοῖς ῥή-
 μασι τούτων γράφων τὸν τρόπον· « Ὅσοι παντα-
 ε χόθεν (68) ἐστὶ θεῶν, μηδὲν ἕτερον τῆ ἀϊδιότητι
 ε τοῦ Λόγου ἀρμόττειν νομομα, ἢ τοῦθ', ὅπερ ὁ ἀγῶ-
 ε τας τοῦ Θεοῦ μαθητῆς καὶ ἀπόστολος Ἰωάννης,
 ε ἐν ἀρχῇ τοῦ εὐαγγελίου εἶρηκεν. Ἐπειὴ γὰρ
 ε μετὰ τὴν τῆς σαρκὸς ἀνάληψιν Χριστός τε καὶ
 ε Ἰησοῦς κηρύττεται, ζωὴ τε καὶ ὁδός, καὶ ἡμέρα
 ε καὶ ἀνάστασις, καὶ θύρα καὶ ἄρτος, καὶ εἰ τι
 ε ἕτερον ὑπὸ τῶν θείων ὀνομάζοιτο Γραφῶν, οὐ
 ε παρὰ τούτο ἀγνοεῖν ἡμᾶς προσήκει τὸ πρῶτον
 ε νομομα, ὅτι Λόγος (69) ἦν. Διὰ τοῦτο γὰρ, καὶ ὁ
 ε ἀγῶτατος εὐαγγελιστῆς καὶ μαθητῆς τοῦ Κυρίου,
 ε σφόδρα ἐρηγορῶς τῷ πνεύματι, τῆς ἀνωθεν μνη-
 ε μονεύων ἀρχῆς, καὶ μηδενός (70) νεωτέρου, Ἐν
 ε ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, ἔφη, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς
 ε τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος, ἵνα δείξῃ εἰ τι
 ε καινὸν καὶ νεώτερον νομομα, τοῦτ' ἀπὸ τῆς καινῆς
 ε αὐτῷ καὶ νέας ὑπῆρξε κατὰ σάρκα οἰκονομίας. »
 Καὶ εἰς τὴν ἐπιπέγει· « Οὐκοῦν, πρὸ μὲν τοῦ καταλ-
 ε θεῖν καὶ διὰ τῆς Παρθένου τεχθῆναι, Λόγος ἦν
 ε μόνον. Ἐπαί, τί (71) ἕτερον ἦν, πρὸ τοῦ τὴν ἀν-
 ε θρωπίνην ἀναλαθεῖν σάρκα τὸ καταλθόν ἐπ' ἐσχά-
 ε των τῶν ἡμερῶν; ὡς καὶ αὐτὸς ἔγραψε. Καὶ τὸ
 ε γεννηθὲν ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου, οὐδὲν ἕτερον ἢ
 ε Λόγος. » Καὶ πάλιν ἐπιπέγει· « Πρῶτερον γὰρ,
 ε ὥσπερ πολλάκις ἔφη, οὐδὲν ἕτερον ἦν ἢ Λόγος. »

A cimus agedum, agedum flagamus, age confitemus
 statuam. Ita enim supponit Deum aliquando prolo-
 cutum, *Facimus hominem* 77. Nusquam certe vocat
 Verbum intus constitutum, quomodo loqui mos est
 in humanis : at interdum vocat indicativum, simil-
 limum nostro verbo prolatitio. Esset hoc in Sabellio
 quidem tolerabile : vel in Judæorum aliquo qui
 sine tergiversatione aliqua Filium Dei pernegaturus
 esset : at quis hæc dicentem Christianum ferat? At
 ille veluti qui gloriaretur de Judaismo, impium
 dogma atque atheum introducit in Ecclesiam, Fi-
 lium Dei neutiquam existisse, ante mundi produ-
 ctionem : cum solo Deo excepto nihil plane exstaret
 ibi : hocque ipsum constabilire, per scripti illius

libi : hocque ipsum constabilire, per scripti illius
 sal processum conatur universum : in eum finem, ut Filio omnem aditum ad subsistentiam interclu-
 dat. Sed et insuper vehementer gloriatur, se unum tantummodo Deum agnoscere : quasi hoc nos non
 confiteremur cum illo, qui tamen Dei revera Filium esse accepimus, et ab ipsomet etiam Filio unum
 Deum agnoscere edocui fuimus, ipsumque Deum esse simul atque Patrem Filii unigeniti, sui nempe ipsius,
 qui nos sic docuit, qui vere Filius existebat ante omnia secula, de illo Patre genitus, quem non so-
 lum Verbum compellare soleamus, etiam ante susceptam carnem, ut illum circumscribit bonus isto
 vir, sed multis aliis nominibus, qui hoc ipso mendacii coarguit Scripturam, dum vehementius asse-
 verat illum nullo alio nomine existisse notum, ante suam incarnationem.

✕ CAP. XVIII.

Quod affirmet Filium ante assumptam carnem nihil
 prorsus aliud existisse quam Verbum, constanti-
 mum humano verbo.

Audi autem quomodo hoc ipsum doceat, dum discretis
 quidem verbis ita scribit [R. XXXVII] : « Adeo ut
 ε plane omni modo manifestum fuerit, nullum alium
 ε nomen æternitati Verbi convenienter ascribendum,
 ε quam hoc ipsum, quod a sanctissimo Dei apostolo
 ε et discipulo Joanne, in principio ponitur Evan-
 ε gellii. Siquidem is, post assumptam carnem,
 ε Christus et Jesus prædicatur, vitæque et via, dies,
 ε resurrectio, ostium, panis, et quæ cætera illi no-
 ε mina in Scripturis sacrosanctis ascribuntur,
 ε tamen non debemus ignorare, quod princeps illi
 ε nomen Verbum fuerat. Ob hæc ipsam causam
 ε sanctissimus evangelista et discipulus Domini,
 ε valde quidem ille spiritu vigilans, ubi illius, quod
 ε erat ab omni retro æternitate principii meminit,
 ε nec inferius descendens, *In principio, dixit, erat*
 ε *Verbum : et Verbum erat apud Deum : et Deus*
 ε *erat illud Verbum* 78, ut sic ostenderet, si quod
 ε aliud de novo et novitium illi adaptabatur nomen,
 ε illud ei accessisse, a nova illa sua secundum car-
 ε nem dispensatione. » Quibus adjunxit in sequen-
 ε tibis : « Quocirca priusquam huc ad nos descende-
 ε ret, et de Virgine nasceretur, Verbum nec præ-
 ε terea quidquam fuit. Nam quid erat aliud, quæso,
 ε priusquam humanam assumeret carnem, id quod
 ε descendit in novissimis diebus? quod et ipsum ab
 ε eo scriptum affirmatur. Enimvero, quod de sancta

✕ Ed. Paris., pag. 81. 77 Gen. 1, 26. 78 Joan. 1, 1.

(67) Καὶ Υἱὸν μονογενοῦς. Patet legendum (ex
 eod. del. Πατέρα Υἱοῦ τοῦ μον. et del. ἐνί μοx τῶν
 ante αἰώνων) Πατέρα Υἱοῦ μονογενοῦς. Statim re-
 scribe, ὅδε κἀν τούτῳ [sic et eod., vulgo ὅδε]. M.
 (68) Vulgo ἐστὶ θεῶν.

(69) Vulgo ὦν.
 (70) Post h. v. R. ὀνόματος ἐμνήσθη vel simile quid
 excidisse credit.
 (71) Vulgo ἦν ἕτερος; mox vulgo ἔγραψε.

« Virgine nascebatur, nihil nisi Verbum erat. » Et subinfert demuo [R. XLIII coll. p. 35, D. R. XXXVI.] « Prius enim, uti dictum est sæpe, nihil nisi Verbum fuerat. » Ad quæ deinceps accedunt ista : « Verbum quidem in principio erat, nihil existens aliud, quam Verbum. Verbo autem huic adunitus homo, cum prius non esset, homo fiebat, quod nos docuit Joannes : *Et Verbum caro factum est* », ut solius Verbi videatur ob hoc ipsum fecisse mentionem. Nam sive Christi, seu nominis Jesu meminerint sacræ Litteræ, videntur his nominibus compellere Verbum illud Dei, ✠ post susceptam carnem. Quod si quis receperit se ostensurum nomen Christi, Filii, ante Novi Testamenti tempora usurpatum, et Verbo ascriptum, is sciat oportet, hæc omnia prophetice ita dicta. » Et post cætera subinfert inquis : « Non immerito igitur, jam sæpe diximus, ante suum descensum erat Verbum : post descensum et carnis assumptionem varias exinde appellationes obtinuit. » Et hæc sunt quidem illa, quibus demonstratur, Marcellum deprehensum Filium Dei illum viventem vere et existentem vere abnegasse : et nudum tantum Verbum imaginari. Sed et insuper apparet, ex iis quæ in præcedentibus de ipsius libro posita sunt, cujusmodi illum Verbum esse opinabatur, cum exemplo de humano verbo uteretur. Unum nempe idemque illum cum Deo esse statuens. Hoc ad hunc suam suppositionem, pergat ad mendacium Scripturæ impingendum, et ad illam interpretandam, detortam in sententiam suam.

CAP. XIX.

Quod sacræ Scripturæ, non tantummodo Verbum appellent Dei Filium, sed sexcentis aliis diversis nominibus, etiam ante incarnationem suam.

De quibus quidem, si in præsentia, paulisper dispicimus, non absurde facturos arbitramur, ut ignariorum reverentiam intelligant, nullam plane Scripturam illius favere opinioni, qui novitatis studens a recta fide aberravit : imo plane contrarium proloquantur omnes : et occlamant suis testimoniis contra perversas ipsius narrationes. Omnino autem necesse fuit istud aggredi, propterea quod sunt, qui suspiciunt istum hominem, ne quis fortasse de illorum numero, per sacrarum Litterarum ignorantiam, existimet ferire illum scopum veritatis. Atque illud ante alia in quæstionem vocemus, quod affirmare ausus est, Filium Dei nullo alio nomine, nisi Verbi notum appellatione, priusquam de Virgine nasceretur. Idque ob eam causam quod ante præsentiam incarnationis nihil aliud quam Verbum erat : neque alio ullo nomine, nisi prophetice vocaretur. Ver-

✠ Ed. Paris., pag. 82, 85. ⁷⁹ Joan. 1. 14.

(72) Vulgo δ' Ἰωάν. R. alterum ἄνθρωπος delet et mox μόνον scrib.

(73) Τοῦ Χριστοῦ, τοῦ Υἱοῦ. Legend. ἢ τοῦ Υἱοῦ. M.

(74) Τῷ λόγῳ μόνῳ. Obscure, et imperfecte illud, quod τῷ λόγῳ μόνῳ, idem est, ac si diceret, τῷ λόγῳ μόνον ὄντι, docet autem διαφερόμενον, προστιθέμενον, aut simile quid. Δοθείσης αὐτῷ ὑποστάσεως, autem meminimus ὑπόθεσιν scriptum, ubi erat

Καὶ προστίθειν αὐθις φάσκων : Ὁ μὲν γὰρ λόγος ἐν ἀρχῇ ἦν, μὴδὲν ἕτερον ὢν ἢ λόγος· ὁ δὲ τῷ λόγῳ ἐνωθεὶς ἄνθρωπος, οὐκ ὢν πρότερον γέγονεν ἄνθρωπος, ὡς διδάσκει ἡμᾶς (72) Ἰωάννης· Καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο. Διὰ τοῦτο τόνον τοῦ λόγου μνημονεύων φαίνεται μόνον. Εἴτε γὰρ Ἰησοῦ, εἴτε Χριστοῦ ὀνόματος μνημονεύοι ἢ θεία Γραφή, τὸν μετὰ τῆς ἀνθρωπίνης ἦντα σαρκὸς τοῦ Θεοῦ λόγον ὀνομάζειν φαίνεται. Εἰ δὲ τις καὶ πρὸ τῆς Νέας Διαθήκης, (73) τοῦ Χριστοῦ, Υἱοῦ ὀνομα, (74) τῷ λόγῳ μόνῳ δεικνύσαι δύνασθαι ἐπαγγέλλοιτο, εὐρήσει τοῦτο προφητικῶς εἰρημένον. Καὶ μεθ' ἕτερα ἐπάγει λέγων· Εἰκότως οὖν πρὸ τῆς καθόδου τοῦτο ἦν, ὅπερ πολλὰκις ἔφαμεν, (75) ὁ λόγος· μετὰ δὲ τὴν καθόδον, καὶ τὴν τῆς σαρκὸς ἐναντίωσιν διαφόρων καὶ τῶν ἐπιγορευῶν τετύχηκε. Ταῦτα μὲν οὖν, δι' ὧν Μάρκελλος ἀλλίσταται, τὸν μὲν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν ὄντα, καὶ ζῶντα καὶ ἀληθῶς Υἱὸν ὄντα ἀρνούμενος, λόγον δὲ ψιλὸν εἰσάγων. Δέδεικται δὲ διὰ τῶν ἐμπροσθεν παρατεθεισῶν αὐτοῦ φωνῶν καὶ ὁποῖον αὐτὸν εἶναι λόγον ὑπετίθετο παραδείγματι χρώμενος τῷ ἀνθρωπείῳ λόγῳ, ἐν τε καὶ ταῦτόν εἶναι λέγων αὐτὸν τῷ Θεῷ. Καὶ δὴ ταύτην ἀρχὴν ὑποστήσασθε, ἀκολουθῶν ἐκ τῆς θεώσεως αὐτῷ ὑποστάσεως ἐπὶ τὸ καταφεύδασθαι τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς διαστρόφους τε αὐτῆς ποιῆσθαι τὰς ἐρμηνείας.

modum constituto principio consequenter ad hæc

ΚΕΦ. ΙΘ'.

Ὅπως αἱ θείαι Γραφαὶ οὐ μόνον λόγον, ἀλλὰ καὶ μὲν ἕτερα, καὶ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως ὀνόμαζον τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ.

(76) Ὅν βραχείας, ἐπὶ τοῦ παρόντος, καλῶς ἔχειν ἐφάνη μοι διασκέψασθαι, τοῖς τε ἀγνοοῦσιν ἐπιδειξαι, ὡς οὐδεμία μὲν αὐτῷ νεωτερίζοντι καὶ τῆς ὀνομασίας ἐκτροπομένῳ πίστει συνάδει Γραφή, τούναντιον δὲ πᾶσαι ἀντιφθέγγονται, καὶ ἀντιμαρτυροῦσι ταῖς οὐκ ὀρθῶς αὐτῷ παραληφθείσαις διηγήσεσιν. Ὅπερ ἐχρῆν μάλιστα τοῖς τὸν ἄνθρωπον τιμῶσιν ἐνδειξασθαι, μήποτε ἄρα τις αὐτῶν ἀπειρία τῶν θείων ἀναγνωμάτων τυγχάνει αὐτὸν τοῦ τῆς ἀληθείας σκοπῆ νομίσαιεν. Καὶ δὴ τοῦτον πρῶτον διασκοπητέον, ὃ δὴ καὶ τετόλμηκεν ἀποφῆναι, πρὶν τεχθῆναι διὰ τῆς Παρθένου τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, μὴ (77) κεκλήσθαι ἕτερον ὀνόματι ἢ λόγον. Μὴδὲ γὰρ εἶναι αὐτὸν τι πρὸ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας ἢ λόγον, μὴδ' ὀνομάσθαι ἕτερος. εἰ μὴ ἄρα προφητικῶς· λόγον γὰρ εἶναι τε καὶ ὀνομάσθαι, καὶ οὐδὲν ἕτερον φάσκει, μετὰ δὲ τὴν ἐνσαρκον παρουσίαν, διαφόρων καὶ τῶν ἐπιγορευῶν

legend. ὑπόστασιν, hic pro ὑποστάσεως, legend. ὑποθέσεως [et sic could.]. M.

(75) Vulgo ὁ λόγος εἰ infra ὑπέθετο.

(76) Initium ipsius capituli depravatatum est, legend. πρὸ ὧν διὰ βρα., etc. M. — Mox vulgo οὐδεμία αὐτῷ v. et ὁ δὲ καί.

(77) Μὴ κεκλήσθω. Imo κεκλήσθαι. M. — Mox vulgo ὀνομάσθαι ἕτερον εἰ τοῦτο δὲ οὖν πρ. δεκτίον.

πεινημέναι. Τοῦτο δὴ οὖν πρῶτον δεκτικόν, ἀμαθῶς Ἀποστολῶν τῶν θεῶν Γραφῶν ἀνεπιστημόνως, αὐτὸν ἀποφηνάμενον.

ΚΕΦ. Κ'.

Παραθέσεις καὶ ἐρμηνεῖαι μερικαὶ τῶν ἀπὸ τῆς θείας Γραφῆς ἀποδείξεω, ἐν ὅλοις τριάκοντα κεφαλαίοις.

α'. Πρῶτον μὲν γὰρ αὐτὸς ὁ θεὸς εὐαγγελιστῆς Ἰωάννης, ὁ δὴ (77') Λόγον αὐτὸν ἀνεπιπῶν, οὐκ εἰς μακρὸν, ἀλλ' εὐθύς καὶ παρὰ πόδα θεὸν αὐτὸν ὠνόμασε, φήσας· *Καὶ θεὸς ἦν ὁ Λόγος.* Δυνάμενος γοῦν εἰπεῖν, (78) καὶ θεοῦ ἦν ὁ Λόγος, τοῦτο μὲν οὐκ ἔφη, ὡς ἂν μὴ τις αὐτὸν τῷ παρὰ ἀνθρώποις ὁμοίον εἶναι φήσει· θεὸν δὲ αὐτὸν καλεῖ, τὸ ὑπερφυεῖς τοῦ περὶ αὐτὸν θεοπροποῦς ἀξιώματος, οὕτω δεικνύς.

β'. Μεταδῶς δὲ ἐφ' ἑτέραν ἐπίνοιαν τῆς περὶ αὐτοῦ δοξολογίας, φῶς αὐτὸν ὠνόμασε, προὔπαρχειν αὐτὸν τῆς τοῦ σώματος ἀναλήψεως, κατὰ τοῦτο αὐτὸ δηλώσας, ἐν οἷς περὶ τοῦ Βαπτιστοῦ φησιν·

γ'. *Οὐκ ἦν ἐκείνος τὸ φῶς, ἀλλ' ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός, ὃ φωτίζει πάντα ἀνθρώπων ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον.* Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω. Εἰς τὰ ἴδια ἦλθε, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον. Ὁρᾷς ὅπως τοῦτοις οὐ Λόγον μόνον, ὡς ἰδοὶε Μαρκέλλῳ, ἀλλὰ καὶ θεὸν, καὶ φῶς αὐτὸν ὠνόμασε, προὔπαρχειν τε αὐτὸν ἰδίωξε, καὶ τὸν κόσμον δι' αὐτοῦ γεγονέναι. Ὡς περὶ γὰρ διὰ τοῦ θεοῦ (79) Λόγου γεγενῆσθαι τὰ πάντα, καὶ χωρὶς αὐτοῦ γενέσθαι οὐδὲν προεῖρηκεν, οὕτω καὶ διὰ (80) τοῦ φωτός· Ὁ γὰρ κόσμος, φησὶ, δι' αὐτοῦ ἐγένετο. Ὡς εἶναι ἐν καὶ ταῦτ' ὃν τὸ φῶς καὶ τὸν θεὸν Λόγον. Λέγων δὲ δι' αὐτοῦ γεγενῆσθαι, ποτὲ μὲν τὸν κόσμον, ποτὲ δὲ τὰ πάντα, τὸ (81) ὑπερηλικὸν τοῦ θεοῦ παρίστησι. Δυνάμενος γοῦν ὁ εὐαγγελιστῆς εἰπεῖν, *Πάντα ὑπ' αὐτοῦ ἐγένετο,* καὶ αὐθις, *Καὶ ὁ κόσμος ὑπ' αὐτοῦ ἐγένετο,* οὐχ, ὑπ' αὐτοῦ, ἔφη, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ ἦν· ἵν' ἡμᾶς ἀναπέμψῃ ἐπὶ τὴν τῶν ὄλων ποιητικὴν, τοῦ Πατρὸς αὐθεντίαν. Ἀλλὰ καὶ ὁ κόσμος, φησὶν, αὐτὸν οὐκ ἔγνω. Τὸν δὲ ἐπὶ πάντων θεὸν φυσικαῖς ἐνοιαῖς ἅπαντες ὁμολογοῦσιν ἀνθρώποι, καὶ πρῶτοι γε Ἰουδαίων παιδες ἐκ τῶν προφητικῶν Γραφῶν χειραγωγούμενοι, ὧς καὶ αὐτὸς παρίστη Μάρκελλος, ἐν τοῖς ἐξῆς προϋών. Οὐκοῦν ἕτερος ἦν οὗτος, ὃν ὁ κόσμος οὐκ ἔγνω, θεὸς καὶ Λόγος, φῶς ὑπάρχων τε καὶ ὠνομασμένος· φῶς δὲ οὐκ αἰσθητὸν, οὐδὲ (82) σαρκῶν (82') ὀφθαλμοῦς ὁμοίως

hum vero et erat tum et dicebatur, et nihil aliud. At postquam carae sumpta advenit, diversis quidem titulis usurpabatur. Quod ab illo ita positum, imperrite dictum, et per summam Scripturarum ignorantiam, ante omnia demonstrandum est.

CAP. XX.

Proposita per partes a sacris Litteris, et explicatae XXX demonstrationes.

1. Imprimis evangelista Joannes ipse, qui de Verbi appellatione eum agnovit, non multis interpositis, quin statim, et in procinctu velut, Deum eundem appellat, inquit: *Et Deus erat Verbum.* Cum enim ei facile fuisset dicere: et divinum erat Verbum, hoc non ita posuit, ne quis illum opinaretur similem humano cuidam verbo existisse: sed appellat eum Deum: quo divinae dignitatis ejus excellentissimam indicaret naturam.

2. Transiens hinc ad aliam considerationem quandam, illius quam habebat glorificationis, Lucem illum vocat, et per illum ipsum titulum praexistisse eum indicare voluit ante assumptum corpus suum: siquidem de Baptista locutus ait:

3. *Non erat ille lux, sed ut testimonium perhiberet de lumine illo, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. In mundo erat, et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit. In propria venit, et sui eum non receperunt.* Vides autem, ut in istis non Verbum solummodo, sed et Deum et lucem, illum nominavit, contra quam Marcello videbatur. Praexistisse quoque affirmat illum: et mundum per ipsum factum fuisse. Quemadmodum enim in praecedentibus dixerat, omnia producta fuisse per Verbum Dei, et sine illo nihil plane procreatum, ita quoque et per lucem ait: *Nam mundus, inquit, per illum factus est,* ut ita unus idemque fuerit, *Lux, et Deus Verbum.* Cumque per illum affirmet factum nunc mundum, nunc caetera omnia, subindicat illum Deo subministrasse. Nam cum posset ad istum modum proferre evangelista: *Omnia ab illo facta sunt,* atque iterum: *Mundus ab illo factus est,* non illud posuit, *ab eo:* sed *per eum.* Quo scilicet remitteret nos ad authenticam Patris omnia creandi potestatem. Sed et mundus, inquit, ipsum non cognovit. Cum Deum, qui sit super omnia, per notionem insitas a natura cognoscant omnes: inprimis autem filii Judaeorum, manuductione Scripturarum prophetarum, quod progrediente sermone docuit ipsemet Marcellus. Quocirca erat alius iste quem mundus non cognovit, Deus atque Verbum, Lux

✠ Ed. Paris., pag. 84. ** Joan. 1, 8, 11.

(77') Vulgo δε.
(78) Καὶ θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Inno, καὶ θεὸς [deni e eouidi. x. θεοῦ], poterat Joannes dixisse, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος, ut dixit, καὶ θεὸς ἦν, aliquid aliud dixit praeter, ὃ φωτίζει πάντα ἀνθρώπων; mutilate citat evangelistam, apud quem legitur, ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν ὃ φωτίζει. M.—Infra vulgo προὔπαρχειν τε.

(79) Ἰς. λόγον Μρ. Mox vulgo οὐδὲ ἐν πρ.
(80) Τοῦ φωτός. Ὁ γὰρ κόσμος. Legerem, Ἐν τῷ κόσμῳ γὰρ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ. Hoc est, qui lux erat et dicebatur. M.
(81) Ἰαηρητικόν. Forte αὐτοῦ, τῷ θεῷ. M.
(82) Vulgo σαρκῶν.
(82') Οὐδὲ ὀφθ., Μρ.

existens et appellatus lux. Lux autem non sensibilis, non corporalis : non quæ oculos, ut sol illuminaret : nam sic illius adeo participes serent creature irrationales. Nunc qualis erat ille lux nos docet, inquit : *Erat autem lux illuminans omnem hominem venientem in hunc mundum.* Ad solos ergo homines pertinebat rationalis ista lux. Quocirca per potentiam suam præditus intellectu et ratione, qui est lux, ad imaginem suam et similitudinem rationales animas et intelligentes produxit. Non erat ergo illa lux sensibilis ; ut neque Deus erat ille qui est super universa. Deus enim lux est, et tenebræ non sunt in eo. Lux autem est inaccessa, quod Apostolus docet, ubi ait : *Lucem habitans inaccessam, quem nemo vidit, sed nec potest videre*⁸³. *Ille autem in mundo erat, illuminans omnem hominem venientem in mundum.* Sed et mundus, ait, per hanc lucem factus erat ; nimirum, quod supremus Pater, per Filium suum universa constituerat. Atque ita tres istæ appellationes, in unum locum congestæ a theologo, in principio Scripturæ suæ leguntur, quæ pie quidem et sine ulla offensa, potestatem insigunt Filii Dei, nempe Verbum, Deus atque lux.

4. Quartam his annectit idem eo loco, Unigenitum appellans istis vocibus : *Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis : Et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre, plenum gratiæ et veritatis*⁸⁴. Ita quoque et Unigenitus dicebatur ille, priusquam incarnaretur. Nam utcumque nostra causa, quod ait : *Caro factus est Sermo.* Nihilominus nos ipsi quibus revelare ✕ dignatus est divinitatem suam, nequitiam in carnem respicientes, est enim caro servi forma, sed in ipsius gloriam intuentes, quæ extra quidem corpus a mente pura visitur et defæcata, vidimus ejus gloriam, gloriam ineffabilem, et captum quemlibet humanum transcendentem, qualem nimirum quis imaginari velit gloriam Unigeniti Dei. Erat autem a Patre, ista gloria. Animadvertis non hic dici, vidimus gloriam ejus, gloriam veluti Verbi, ne tum cum dixerat in præcedentibus : *Verbum caro factum fuit*, sed ut intelligi posset cujusmodi Verbum ille eum poneret, (minime quidem indicativum : nam Verbum quidem tale, caro fieri nequibat) Unigenitum prædixerat, et gloriam ejus talem, qualem Filii Dei unigeniti gloriam intelligimus. Et gloriam illi eam a Patre quoque docet et non aliunde advenisse. Nam nec ingentiam, nec principio carentem, nec a se possessam, et non aliunde gloriam habebat, sed a Patre suo acceptam : quod docet ipse inquit : *Pater, glorifica me gloria illa quam apud te habui, ante constitutionem istius mundi*⁸⁵, cui

ἡλιπ φωτίζον· οὕτω γὰρ ἂν καὶ ἡ τῶν ἀδελφῶν ζώων φύσις μεταίχεν αὐτοῦ. Νυνὶ δὲ διδάσκει ὅποιον ἦν φῶς, λέγων· Ἦν (83) τὸ φῶς, τὸ φωτίζον πάντα ἀνθρώπων ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. (83') Μόνον ἄρα ἦν ἀνθρώπων τὸ λογικὸν τῶν φῶς. Διὸ δυνάμει νοεῖται καὶ λογικῇ τὰς κατ' εἰκόνα τὴν αὐτοῦ καὶ ὁμοίωσιν παποιημένας ψυχὰς νοεῖται καὶ λογικὰς ἀπειργάζετο. Ὡς δὲ οὐκ αἰσθητὸν ἐτύχανε φῶς, οὕτως οὐδὲ τὸ ἐπέκεινα τῶν ὄλων αὐτὸς ὁ Θεὸς ἦν. Ὁ γὰρ Θεὸς φῶς ἐστὶ, καὶ σκοτία οὐκ ἐστὶν ἐν αὐτῷ οὐδέμια. Καὶ γὰρ ὁ μὲν φῶς ἀπρόσιτον ἦν, ὡς ὁ θεὸς Ἀπόστολος διδάσκει, λέγων Θεὸς οὐκ ὄντων ἀπρόσιτος, ὃν εἶδεν οὐδεὶς, οὐδ' ἰδεῖν δύναται. Ὁ δ' ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, φωτίζων πάντα ἀνθρώπων ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. Ἀλλὰ καὶ ὁ κόσμος, φησὶ, διὰ τοῦδε τοῦ φωτὸς γέγονε, τοῦ κρείττονος, δηλαδὴ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ πᾶν συνισταμένον. Τρεῖς μὲν δὴ αὐταὶ κατὰ τὸ ἀπὸ τῶν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ (84) δυνάμενων εὐφημοὶ καὶ εὐσεβεῖς ἐπηγοῦραι τῷ θεολόγῳ τῆς Γραφῆς ἀρχαίως παρελθόντων· ὁ Λόγος, καὶ ὁ Θεός, καὶ τὸ φῶς.

8. Ἦδη δὲ καὶ τετάρτην προστίθεισιν ὁ αὐτὸς, Μονογενῆ τὸν αὐτὸν ἀποκαλῶν, ἐν οἷς φησὶ· Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς Μονογενοῦς παρὰ Πατρός, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας. Οὐκοῦν καὶ ὁ Μονογενὴς τοῦ Θεοῦ πρὶν ἢ τὴν σάρκα ἀναλαβεῖν, ἐχρημάτιζεν. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα, φησὶ, δεῖ ἡμᾶς, ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἀλλ' ὅμως ἡμεῖς, οἷς κατηξίωσεν ἐνδείξασθαι τὴν αὐτοῦ θεότητα, οὐκ εἰς τὴν σάρκα ἀφορῶντες, αὐτὴ γὰρ (85) μορφή δουλοῦ ἦν, ἀλλ' εἰς τὴν δόξαν αὐτοῦ τὴν ἐκτὸς τοῦ σώματος νῦν καθαρῶ θεωρουμένην, ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ἀρρήτων καὶ πάντα θνητῶν λογισμῶν ὑπερβαίνουσαν, ὅποιαν τις ἐνοήσειε δόξαν Υἱοῦ Θεοῦ μονογενοῦς. Ἦν δὲ αὕτη παρὰ τοῦ Πατρὸς δόξα. Ὅρξ, ὅπως οὐκ εἶπε, καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς Λόγου, καίτοι προεῖπεν, Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἀλλ' ἵνα διδάξῃ ὅποιον αὐτὸν ὑπεστήσατο Λόγον· (ὅτι μὴ σημαντικόν, πῶς γὰρ καὶ οἷον τὴν τὸν τοιοῦτον σάρκα γενέσθαι ;) ἀναγκαιῶς Μονογενῆ αὐτὸν προεῖπε. Καὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ ταύτην εἶναι διδάσκει, καθ' ἣν νοεῖται μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Υἱός. Ἰπάρχειν τε (86) αὐτῷ, φησὶ, τὴν δόξαν οὐκ ἄλλοθεν ἢ παρὰ τοῦ Πατρὸς· οὐ γὰρ ἀγέννητον, οὐκ ἀναρχον, οὐδὲ ἰδιώκτητον εἶχε τὴν δόξαν, ἀλλὰ παρὰ τοῦ Πατρὸς λαβὼν (87). Ὁ δὲ καὶ αὐτὸς παρῆσι λέγων, Πάτερ, δόξασόν με τῇ δόξῃ, ἣν εἶχον πρὶ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι παρὰ σοί. Ὅν καὶ ἀμείβετα

✕ Ed. Paris., pag. 83. ⁸¹ 1 Tim. vi, 16. ⁸² Joan. i, 14. ⁸³ Joan. xvii, 5.

(83) Ἦν ὁ λόγος vulgo.

(83') Μόνων Μρ. Mox vulgo διδάσκει Ἀπόστολος.

(84) Μρ. ἱ. δυνάμεων. Infra vulgo ἐχρημάτισεν.

(85) Vulgo om. καί. Infra θνητῶν) ὑπερβάλ-

λουσαν.

(86) ἱ. αὐτῷ vel αὐτοῦ Μρ., vulgo αὐτῶν.

(87) Vulgo δεε, et mox παρὰ σου εἰ, ἐδόξασέ σε καὶ εἰ αὐτοῦ πάντας εἰ ἀκούει Σαβ.

λέγων ὁ Πατήρ· Καὶ ἐδόξασα καὶ πάλιν δοξάσω. Καὶ ἐτι μᾶλλον τὴν ὑπόστασιν αὐτοῦ συνίστησιν ὁ αὐτὸς εὐαγγελιστὴς ἐπιφέρων, Ἰωάννης μαρτυρεῖ περὶ αὐτοῦ καὶ κέκραγε λέγων· Οὗτος ἦν ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, ὃς ἔμπροσθέν μου γέγονεν, ὅτι πρῶτός μου ἦν, ὅτι ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν. Ἀλλὰ βῶντος Ἰωάννου, ὅτι πρῶτος ἦν αὐτοῦ, οὐκ ἀκούει ὁ νέος Σαβέλλιος, καίτοι κατὰ σάρκα προῆγε τοῦ (88-89) τὴν γένεσιν ὁ Βαπτιστὴς Ἰωάννης. Πῶς οὖν μαρτύρεται, ὅτι πρῶτος αὐτοῦ ἦν; τῇ μὲν γὰρ κατὰ σάρκα γεννήσει, οὐκ ἦν πρῶτος αὐτοῦ ὁ Σωτὴρ· οὐκοῦν καθ' ὃ Μονογενὴς ἦν τοῦ Θεοῦ, πρῶτος ἦν τοῦ Ἰωάννου, καὶ ἔμπροσθεν αὐτοῦ γέγονεν. Ἄρ' οὖν ἐπιδέχεται ταῦτα ἐπὶ τὸν Πατέρα καὶ Θεὸν τῶν ὄλων ἀναφέρεσθαι, ἢ ἐπὶ ἀνούσιον καὶ ἀνυπόστατον ἐν τῷ Θεῷ Λόγον τὸν αὐτὸν ὄντα τῷ Θεῷ; Καὶ πῶς ἂν εἰη δυνατὸν περὶ τοῦ μὴ ὑφεστώτος λόγου λέγεσθαι τὸ, Ἐμπροσθέν μου γέγονε; Τίς δ' οὕτω μανείη, ὡς νομίσει Ἰωάννην τὸν Βαπτιστὴν περὶ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων εἰρηκέναι τὸ, Ἐμπροσθέν μου γέγονε, καὶ ὅτι πρῶτός μου ἦν; Οὐκοῦν δέδεικται διὰ τούτων προυπάρχων τῆς Ἰωάννου γενέσεως ὁ θεολογούμενος, καὶ ἔμπροσθεν αὐτοῦ γεγονώς (90) συνέστη τε οὐ μόνον Λόγος, ἀλλὰ καὶ Θεὸς καὶ φῶς, καὶ Μονογενὴς, πρὸ τῆς ἐσαρκου παρουσίας ὑπάρχων τε καὶ ὀνομασμένος. Τούτων δὲ πόθεν ἡ γνώσις τῷ εὐαγγελιστῇ, αὐτὸς δηλώσει λέγων ἐξῆς, ὁ Μονογενὴς Υἱὸς ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο. Ὅραξ παρα τίνος μεμάθηκε τοῦ Υἱοῦ τὴν θεολογίαν.

ε'. Οὐ γὰρ Μωσῆς φησιν (91), οὐδὲ προφητῶν τις τῶν μετὰ Μωσέα· οὐδέ γε ἀγγέλων τις, ἢ τῶν κρείττονων δυνάμεων, ἀλλ' αὐτὸς ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦτ' ἐξηγήσατο. Οὐκοῦν ὁ μὲν ἀόρατος Θεὸς οὐκ ἐξηγήσατο, ὁ δὲ μονογενὴς Υἱὸς ὄρατος γενόμενος, τὴν περὶ τοῦ Πατρὸς ἀνθρώπως ἐξήγησιν ἐποίησατο, ἕτερος ὢν δηλαδὴ παρὰ τὸν ἀόρατον Θεόν· ἀλλὰ καὶ προυπάρχων ἦν, οὐκ ἐν τῇ διανοίᾳ τοῦ Πατρὸς, ὡς ἐδόκει Μαρκελλῶ, ἀλλ' ἐν τοῖς κόλποις αὐτοῦ, ὡσπερ (92) δὴ ἡμῖν ἐπηγγέλται ὁ Σωτὴρ εἰς κόλπους Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ διαναπαύσασθαι, οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς εἰς τὸν κόλπον ἦν τοῦ Πατρὸς, οὐχ εἰς καὶ ὁ αὐτὸς ὢν τῷ Πατρὶ, ἐπεὶ μηδὲ ἡμεῖς αὐτοῖς ἐσόμεθα τοῖς ἁγίοις πατράσιν. Ἀλλὰ γὰρ ἐπὶ τούτοις τῆρει, ὅπως μετὰ τὸ ἀπαξ ὀνομάσαι Λόγον καὶ Θεὸν τὸν αὐτὸν ἀνειπεῖν, καὶ φῶς ἀποκαλέσαι, καὶ Μονογενῆ φάναι, καὶ Υἱὸν Θεοῦ ὀμολογῆσαι, οὐκ ἐτι Λόγον ὀνομάζει, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν λοιπὸν ἰστορεῖ τὸν Σωτῆρα, οὐ Λόγον ἑαυτὸν ἀποκαλοῦντα, ἀλλὰ Υἱὸν καὶ Μονογενῆ, καὶ φῶς, καὶ ζωὴν, καὶ ἀλήθειαν, καὶ ἄλλα μυρία· ὡσπερ οὖν ἀκούσαι πάρεστιν αὐτοῦ ὧδέ πη διδάσκοντος· Οὕτω γὰρ ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς

respondens ait Pater : *Et glorificavi te, et iterum glorificabo* ⁸⁸. Sed adhuc ulterius evangelista ille idem de hypostasi ipsius perhibet testimonium, ubi Joannes Baptista testimonium ei perhibuit, et clamavit dicens : *Hic erat qui post me veniens, ante me factus est, quia prior me erat, quia de plenitudine ejus omnes accepimus* ⁸⁹. Sed clamantem Joannem quod prior ipso fuerit, Sabellius non audit, utcumque de generatione apud Patrem Baptista instituebat sermonem. Quomodo igitur ei testimonium perhibet, quod ante ipsum erat? Certe quod spectat carnis generationem, Servator non erat ante eum : necessario vult secundum eam, qua Dei dicitur Unigenitus. Secundum hanc prior Joanne fuit, et ante eum nascebatur. Patieturne ista ad Patrem et universorum Deum referri, an potius ad verbum involuntarium et inexistentem in Deo, quod cum Deo idem sit? Sed de verbo non subsistente, est impossibile ut dicatur illud : *Ante me fuerat*. Quis adeo insanus est, ut opinetur Baptistam de universorum Deo isthæc usurpasse : *Erat ante me, et prius me genitus est?* ❖ Hinc igitur demonstratum est, eum de cujus divinitate agitur, ante genitum Joannem substituisse : et prius illo genitum existisse : qui non solum modo Verbum, sed Deus, lux, Unigenitus, ante adventum in carne et erat et dicebatur. Unde vero hæc cogitatio evangelistæ accesserit, ipse nos docebit in sequentibus, Unigenitus Filius, qui erat in sinu Patris, ipse enarravit. Vides Verbi divinitatis rationes unde didicist.

5. Non Moyses ait, sed nec prophetarum quispian post Moysem : non e numero angelorum, aut sublimium aliquis potestatum : sed ipse Filius unigenitus, hoc enarrabat. Unigenitus Filius, factus visibilis, hoc enarrationem de Patre apud homines instituebat alius, nempe existens, ab invisibili Deo : sed et præexistebat ille non, quod Marcello visum est, in mente Patris ; sed in sinu ejus : quomodo promisit Servator nobis, nos in sinu Abraham, Isaac, et Jacob quieturos : ita et ipse erat in sinu Patris, non unus idemque cum suo Patre. Nam nec nos futuri sumus iidem cum sanctis illis patribus. Sed et illud insuper observandum venit, quod ubi semel Verbum nomicaverat, eundem etiam et Deum et lucem dixit, et Unigenitum appellavit, et Filium Dei confitetur. Nec deinceps illum Verbum usurpat, sed et Servatorem commemorat, insuper ipsum se dicentem non Verbum, sed Filium unigenitum, lucem, vitam, veritatem, et sexcenta quidem alia. Nimirum audire licet ipsum sic docentem : *Sic dilexit Deus mundum, ut Filium suum unigenitum daret, ut omnis qui credet in eum non pereat* ⁹⁰. Et iterum : *Neque enim misit Deus Filium suum in*

❖ Ed. Paris., pag. 86. ⁸⁸ Joan. xii, 28. ⁸⁹ Joan. i, 15, 16. ⁹⁰ Joan. iii, 16.

(88-89) Vulgo πατρός et infra πρῶτος αὐτοῦ ἦν et ἐπὶ ἀκούσιον et νομίνας.

(90) Συνέστηκεν οὐ vulgo et τοῦ Υἱοῦ θεολογίαν.

(91) Ἀλλ' οὐδὲ προφητῶν τις. Hæc est vera lectio. M.— (Ego eodd. recutus sum.)

(92) Vulgo δέ.

mundum, ut judicet mundum⁸⁷. Et tertio : Qui non credit, jam judicatus est, quia non credit in aomen unigeniti Filii Dei⁸⁸. Ita hoc in loco iterum : Deus dedit et misit Filium, mundi Servatorem; et qui mittebatur, erat omnino alius a mittente. Quocirca mihi videtur Servator in sequentibus, tanquam Marcellum et cæteros qui naturæ Filii videntur, pronuntiasse quod scriptum est : *Nonne in lege vestra scriptum est : Ego dixi, dii estis. Eos dixit deos, ad quos factum est verbum Dei : neque poterit dissolvi Scriptura. Quem Pater sanctificavit, et in mundum misit, vos dicitis : Quod blasphemias, quoniam dixi, quod Filius Dei sum*⁸⁹. Audisne hic quoties se Servator nominet non Verbum, sed Filium et Unigenitum : qualiter sese a Patre missum doceat : et priusquam mitteretur, sanctificatum ; et, quemadmodum, eos qui gravantur confiteri ipsum Filium esse Dei, aversetur, e divinis Scripturis docens, quod non tantum filii Dei, sed etiam dii mortales homines appellentur : ut minime blasphemæ dictum habeatur, confiteri illum simul, et Dei Filium, et Deum, quem Pater sanctificavit et in mundum misit. Quid ergo ille patiebatur, qui post hasce voces ausus est exsertim dicere, Verbum esse illum, nec præterea quiddam : atque ob eam causam ita totidem verbis scribere, [R. XXIV coll. p. 42] « Non nominat eum Dei Filium : sed ubique Filium hominis se ipse appellat, « ut sic per istiusmodi confessionem, hominem naturaliter existentem, Dei Filium factum persuasum deat, per huiusmodi cum Deo communionem. » Hæc cum dicantur a Marcello, miror ego quibus oculis contra tueri, quibus labellis contradicere tot audeat testimoniis. Quin et ducem esse ipsum se Servator ait congruenter iis quæ de luce sunt prædicta, *Ego, inquit, sum lux mundi*⁹⁰. Et iterum : *Ego sum lux, et veritas, et vita*⁹¹. Et demum : *Lux venit in mundum, et dilexerunt homines magis tenebras quam lucem*⁹². Quod si quis interroget, unde advenit, respondebit is qui dixit, *Qui desursum venit super omnes est*⁹³, et *Qui de caelo venit ille qui de caelo venit* ? Num non caro, quam assumpsit Servator ? Nequaquam, sed ipse erat, nempe lux Verbum, atque Deus, Unigenitus existens et Filius. Is illa omnia quæ vidit, et audivit, testificatur. An audivit hæc et vidit, cum in terris versaretur ? Non, sed prius. At quænam illa erant, quæ et vidit, nisi Pater ? Quem ille audivit, præter Patrem ? Adeo autem semetipsum Verbum nequaquam significativum esse professus est, sed Filium vere vivum et subsistentem, ut ita fuerit prolocutus, *Pater diligit Filium, et omnia tradidit in manu ejus : qui credit in Filium, vitam habet æternam*⁹⁴. Cre-

δ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται. Καὶ πάλιν· Ὁ γὰρ ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν εἰς τὸν κόσμον, ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον. Καὶ αὐθις· Ὁ δὲ μὴ πιστεύων ἤδη κέκριται, ὅτι οὐ κακίστευκεν εἰς τὸ δόγμα τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἐν ταῦθα πάλιν· Ὁ μὲν Θεὸς εἶδεν καὶ ἀπέστειλε τὸν Υἱὸν Σωτῆρα τοῦ κόσμου, ὃς ἐκ ἀπεστάλλετο ἕτερος ὢν δηλαδὴ παρὰ τὸν ἀποστάλλοντα. Διό μοι δοκεῖ διὰ τῶν ἐξῆς, ὡς πρὸς αὐτὸν Μάρκελλον καὶ πρὸς τοὺς διαφθοροῦμένους τῆ τοῦ Υἱοῦ φύσει ἀναγεγράφαι αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν εἰρηκῶς· Ὁὐκ ἔστι γεγραμμένον ἐν τῷ τόμῳ, ὅτι ἐγὼ εἶπα· Θεοὶ ἔστε; Εἰ ἐκείνους εἶπε Θεοὺς, πρὸς οὓς ὁ λόγος ἐγένετο τοῦ Θεοῦ· καὶ οὐ δύναται λυθῆναι ἡ Γραφή· Ὁρὸς Πατὴρ ἠγάπησε, καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον, ὁμοίως λέγετε, ὅτι βλασφημοί, ὅτι εἶπον, Υἱὸς τοῦ Θεοῦ εἰμι. Ἀκούεις ὁσάκις (93) αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἑαυτὸν οὐ λόγον, ἀλλὰ Υἱὸν ὠνόμασε, καὶ Μονογενῆ προσεῖπεν· ὅπως δὲ ἀπεσταλθῆναι ἑαυτὸν, καὶ ἠγάσθαι πρὸ τοῦ ἀποσταλῆναι ὑπὸ τοῦ Πατρὸς εἶδισθε, καὶ ὡς τοὺς ἀκούοντας Υἱὸν αὐτὸν ὁμολογεῖν τοῦ Θεοῦ δυσωπεῖ, διδάσκων ἐκ τῆς θείας Γραφῆς, ὡς οὐ μόνον υἱοὶ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ θεοὶ θνητοὶ τῆν φύσιν ἄνευ ἐκλήθησαν· διὸ μὴ χρῆναι νομίζειν βλάσφημον εἶναι τὸ καὶ Υἱὸν Θεοῦ καὶ Θεὸν ὁμολογεῖν ὃν ὁ Πατὴρ ἠγάπησε καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον. Τί οὖν ἐχρήν παθεῖν τὸν μετὰ τὰς τοσαύτας φωνὰς τολμήσαντα φάναι, (94) « Ὀλον εἶναι αὐτὸν, καὶ οὐδὲν ἕτερον, » ἀτόλεξαι τε εἰρηκότα, « καὶ διὰ τοῦτο, οὐχ Υἱὸν Θεοῦ ἑ αὐτὸν ὀνομάζει, ἀλλὰ πανταχοῦ Υἱὸν ἀνθρώπου ἑαυτὸν τὸν λέγει, ἵνα διὰ τῆς τοιαύτης ὁμολογίας (95) θέσει τὸν ἀνθρώπον, διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν κοινωνίας, ἑ Υἱὸν Θεοῦ γινέσθαι παρασκευάσῃ. » Ταῦτα γὰρ Μάρκελλος εἶπεν, οὐκ οἷδ' ὅπως ὅποιοι ὀρθολογιστῶς τε ἦν ἀντιβλέπειν, ἢ ποιοὺς χεῖρεσιν ἀντιφθέγγεσθαι, ταῖς τοσαύταις μαρτυρίαις. Καὶ φῶς δὲ αὐτὸν εἶναι ὁ Σωτὴρ παρίστη, συμφώνως τοῖς περὶ τοῦ φωτὸς προαποδοθεῖσι, λέγων, Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου. Καὶ πάλιν· Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς, καὶ ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ ζωὴ. Καὶ αὐθις· Ὅτι τὸ φῶς ἐλήλυθεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ ἠγάπησαν οἱ ἄνθρωποι μᾶλλον τὸ σκότος ἢ τὸ φῶς. Καὶ εἰ γέ τις ἔροιτο, πόθεν ἐλήλυθεν, ἀποκρίνεται ὁ εἰπών, Ὁ ἀνωθεν ἐρχόμενος, ἐπάνω πάντων ἐστίν, καὶ, Ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐρχόμενος, ὃ ἑώρακε καὶ ἤκουσε, μαρτυρεῖ. Τίς δ' ἦν ὁ ἐρχόμενος ἐκ τοῦ οὐρανοῦ; Μήτι γέ ἡ σὰρξ, ἣν ἀνεῖληφεν ὁ Σωτὴρ; Οὐδαμῶς; ἀλλ' αὐτὸς δηλονότι, τὸ φῶς, καὶ ὁ λόγος, καὶ ὁ Θεός, καὶ ὁ Μονογενής, καὶ ὁ Υἱός, αὐτὸς ὢν ταῦτα πάντα. Ἄ ἑώρακε τίνυν οὗτος καὶ ἤκουσε, φησὶ, μαρτυρεῖ. Οὐκοῦν καὶ ἑώρα καὶ ἤκουσε πρὶν ἐπὶ γῆς ἐλθεῖν. Τίνα δὲ ἑώρα (96) ἢ τὸν Πατέρα; Τίνος δὲ ἤκουσεν ἢ τοῦ Πατρὸς; οὕτω δὲ ἑαυτὸν, οὐ λόγον σημαντικόν, ἀλλὰ Υἱὸν

87 Ed. Paris., pag. 87. 88 Joan. III, 17. 89 Ibid. 18. 90 Joan. x, 34-36. 91 Joan. VIII, 12. 92 Joan. XVI 6. 93 Joan. III, 19. 94 Ibid. 31. 95 Ibid. 32. 96 Ibid. 35, 36.

(95) Vulgo om. αὐτός; mox vulgò ἀπεστάλθη et ὁ Θεοῦ Υἱός.

(94) Μρ. ἰσ. λόγον.

(95) Μρ. ἰσ. φύσει.

(96) Vulgo καί.

ἀληθῶς ζῶντα καὶ ὑρεστώτα ἐδίδασκεν, ὡς λέγει· *Ὁ Πατήρ ἀγαπᾷ τὸν Υἱὸν καὶ πάντα δέδωκεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ· ὁ πιστεύων* (97) *εἰς τὸν Υἱὸν ἔχει ζωὴν αἰώνιον*. Πιστεύομεν τοίνυν, ὅτι τὸν Υἱὸν ἀγαπᾷ ὁ Πατήρ πάντα δέδωκεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ. Ἐπιμελῶς δὲ προσεκτόν τῳ πάντα τῆς τῶν γεννητῶν ὑπάρξεως ἀπάντων περιληπτικῶ ὄντι, δι' οὗ τὸ μέγεθος τῆς τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ δυνάμεως, ἴδοι ἂν τις, ἐνοήσας ὅση καὶ ὅποια χειρὶ παρὰ τοῦ Πατρὸς ὑπεδέδεκτο τὴν τῶν ὄντων ἀπάντων ὑπαρξίν. Εἰ γὰρ δὴ μέγας ὁ σύμπας οὐρανός τε καὶ κόσμος, καὶ τούτων ἔτι μακρῶ κρείττονα καὶ διαφέροντα τυγχάνει τὰ ἐπέκεινα τῶν ὁρωμένων ἐν ἀσωμάτοις καὶ ἀφθάρτοις, νοεραῖς τε καὶ θείαις ὑφ'εστῶτα δυνάμεισι, πάντα τε ὅσα τὸν ἡμέτερον διαδιδράσκοντα νοῦν, τὴν ἡμετέραν γῆνισιν λαμβάνει· τούτων ἀπάντων μία τοῦ Μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ χεὶρ περιδραττομένη, τῆς ἀπειρομεγέθους αὐτοῦ δυνάμεως τὴν ἀρετὴν ἐπιδείκνυται (98). Ὁ δὲ καὶ δι' ἐτέρας πάλιν αὐτὸς ὁ Υἱὸς παρίστη φωνῆς, λέγων, *Πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ Πατρὸς μου*. Εἶθ' ὡς ἡμῶν ἀπορούτων, τίς ποτ' ἦν, καὶ ὁ πηλίκος, ὁ τὴν τοσαύτην παρακαταθήκην ὑποδεδεγμένος, *Μὴ ζῆσαι*, φησί, *μηδ' ἐρώτα*. Οὐ γὰρ ἔχει φύσιν ἀνθρώποις γνωρίζεσθαι, ἀλλ' οὐδὲ ταῖς κρείττοσι καὶ θειοτέραις δυνάμεισι ἢ ἀκριβῆς τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ κατάληψις. Διὸ προφήσας, *Πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ Πατρὸς μου*, ἐπήγαγε· *Καὶ οὐδεὶς* (99) *ἐπιγινώσκει τὸν Υἱὸν, εἰ μὴ ὁ Πατήρ*. Σεσιγάζθω τοίνυν πᾶς ἀποβήτος περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ Λόγος, καὶ μόνω τῳ Πατρὶ παραδεδόσθω ἢ τῆς ἐξ αὐτοῦ γενέσεως αὐτοῦ (1) γένωσις, μηδὲ περαιτέρω τις ζῆτῶν χωρεῖτω φύσεως κέρει καὶ οὐσίᾳ ἀποβήτου. Μόνη δὲ ἡμῖν ἡ αὐτοῦ περὶ αὐτοῦ διδασκαλία τῇ τῆς πίστεως βεβαιωσθῶ χάριτι, σαφῶς πάντα αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Πατρὸς παραδεδόσθαι παιδεύουσα. Οὐκ οὖν ὁ μὲν θεὸς ἰδίδου καὶ παρείδου ἐπιβελτιώσει καὶ ὠφελείᾳ, οἷα Σωτῆρι καὶ ἱατρῷ καὶ κυβερνήτῃ τῶν ὄλων τὴν παράδοσιν ποιούμενος· ὁ δὲ Υἱὸς ἐλάμβανε, καὶ οἷα πιστὸς παραθηκοφύλαξ τὴν δόσιν ὑπέχειτο (2), οὐχ ὡς Λόγος ἀνούσιος καὶ ἀνυπόστατος, ἀλλ' ὡς ἀληθῶς Υἱὸς ὢν Μονογενῆς καὶ ἀγαπητὸς τοῦ Πατρὸς.

carens, sed tanquam is, qui vere cum sit Filius, unigenitus et dilectus Patri, ad hæc, semetipsum ipse nominavit panem vitæ, inquiring :

ζ'. Ἐτι πρὸς τούτοις καὶ ἄρτον τῆς ζωῆς αὐτὸς ἐάντων ὀνόμαζε, λέγων· *Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς*. *Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ζῶν, ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς*. Καὶ ὅπως ὑπῆρχε ζῶν, διασάφει τρανώτατα διαβρωῶν, ἐν οἷς φησι, *Καθὼς ἀπέστειλέ με ὁ ζῶν Πατήρ, καὶ γὰρ ζῶ διὰ τὸν Πατέρα*. Καὶ Ὁ τρώγων με, κακέϊτος ζῆσει δι' ἐμέ. Τοῦτο δὲ καὶ ἐν ἐτέροις ἐδίδασκεν εἰπὼν· *Ὅσπερ γὰρ ὁ Πατήρ ζωὴν ἔχει ἐν ἑαυτῷ, οὕτω καὶ τῳ Υἱῷ* (3) *ἔδωκεν ἔχειν ζωὴν*

A dimus itaque, quod Filium suum Deus cum diligere Pater, omnia ipsi in manus tradidit. Attendendum est porro sedulo ad illud, *omnia*, utpote quo rerum omnium subsistentiæ comprehendantur : unde et videre quispiam posset magnitudinem potentiae Filii Dei ; dum recogitet, quantam qualemque in manum tradita sit a Patre rerum universarum subsistentia. Si magnum sit cœlum et hoc universum, certe quæ supra sunt ista oculis usurpata, in potestatibus subsistentia incorporeis, incorruptibilibus, intelligibilibus et divinis, multo quidem hisce sunt majora, et ab istis longe discrepantia : eique ab istis universa, quæ cum captum transcendunt nostrum, nostram quoque refugiant cognitionem. Ista omnia et singula cum unica illa manu

B Filii Dei unigeniti apprehendat, potentiae suæ virtutem, omnem magnitudinem supergressæ patefacit. Quod ipsum, et per aliam suam vocem indicat Filius ubi loquitur, *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo* 98. Deinde ac si nos in incerto hæreremus, quisnam ille esset, et qualis, qui depositum receperat istiusmodi, *Nolito*, ait, *quæverere nec interrogare quis?* Non est enim ille talis qui ab hominibus possit comprehendi : imo ne quidem perfecte intelligi potest ab illis, quæ sunt superne, potestatibus ; cum sit Filius Dei. Quocirca postquam enuntiaverat, *Omnia mihi data sunt a Patre meo*, intulit : *Et nemo novit Filium, nisi Pater* 99. Quocirca silentio involvatur omnis de Filio Dei sermo qui est inenarrabilis, et soli ejus Patri commendatur illius de seipso generationis modus et intelligentia : nec disquirendo quispiam progrediatur ulterius, in natura et substantia inenarrabili. Ipsius autem de seipso doctrina solummodo per gratiam quæ ex fide est obsignata maneat : quæ omnia quidem ipsi tradita a Patre suo manifeste admodum nos docet. Dedit ergo Deus atque tradidit illi hanc traditionem suam, ad emendationem et profectum universitatis, tanquam Servatori, medico, gubernatori omnium. ✕ Filius ea recepit, et tanquam fidus quispiam depositi custos donum illud apud se detinuit, non ut Verbum insubsistens et substantia

D 7. *Ego sum panis vitæ. Ego sum panis ille vivus, qui de cœlo descendit* 98. Qualiter autem vivus existebat, apertissime declaravit inquiring, dum affirmat, *Quemadmodum misit me vivens Pater, et ego vivo per Patrem* 99. Et : *Qui me comedit, ille propter me vivet* 1. Hoc ipsum alibi edocuit, inquiring : *Et quemadmodum Pater vitam habet in semetipso, ita et Filio dedit habere vitam in semetipso* 2. Erat igitur panis vitæ : et in cœlo subsistebat, angelicas

✕ Ed. Paris. pag. 88, 89.

97 Math. xi, 27. 98 ibid. 99 Joan. vi, 35, 41. 100 ibid. 58. 101 ibid. 102 Joan. v, 26.

(97) Vulgo πιστεύομεν et dein ὑπάρξεως ἀπάντων et ἀπεδέδεκτο.

(98) Vulgo ὅδε et ἀπὸ τοῦ π.

(99) Vulgo γινώσκει et μοι παραδεδόσθω.

(1) Vulgo om. αὐτοῦ et μοι παραδεδόσθω.

(2) Vulgo ἐπέχ. et μοι ἄρτον τῆς ζ. et τρανώτατα.

(3) Vulgo δίδωκεν.

virtutes irrigans atque nutrens, per suam divinitatis potestatem. Hæc erat ille, priusquam in terram descenderet; Filius erat, vitam in seipso continens: ad eum modum quo in se habebat vitam Pater. Patris enim sui vitam et divinas suæ vitæ quod proprium fuerat atque peculiare (ob quod solus habere dicitur immortalitatem, quemadmodum locutus est divinus Apostolus) nemo præter Filium possidere poterit: qui et imago sui Patris sit, et facies quoque ad imaginem Patris. Ante vero dictam ille vitam possidet, non sine principio, non ingenuitatem, suam propriam, velut Patris possessionem, sed quam accepit a Patre. Ita enim ait, *Et Filius dedit vitam habere in semetipso, quemadmodum Pater habet vitam, in seipso*. Ille ergo dedit, accepit iste. Solusque hanc habet iste prærogativam, ut non e foris aliunde ad illum accesserit vita, quemadmodum cæteris creaturis accedere solet, sed in seipso scaturientem illam teneat, secundum conditionem ejus quæ in Patre est. Quocirca, quæ participant de vita omnia, vivunt illa de Filii largitate supererogata, solus autem ipse vitam habet in seipso scaturientem, Patre illam largiente, ad eorum usum et fruitionem, qui deinceps erant vita vivificandi. Id quod ipsemet testatur inquitens, *Quemadmodum me misit vivens Pater, et ego vivo propter Patrem*. Et: *Qui comedit, ille propter me vivet. Hic est panis, qui de caelo descendit*³. Vides autem, ut panis erat vitæ, etiam dum adhuc in cælis esset. ✕ Ob quam ipsam causam legitur alicubi dictam, *Panem angelorum comedebat homo*⁴. Priusquam ergo mitteretur, vivebat in cælo, et per Patrem vivebat: non ut Verbum significativum; non ut unum atque idem cum Deo existens, sed tanquam is qui subsisteret, et vitam sibi propriam possidebat: illam scilicet, quam Pater clarissus illi fuerat. Progressus itenno, excellentiam paternæ gloriæ dum insinuat, ait: *Quemadmodum me Pater docuit, ista loquor*⁵. Et, *Qui me misit, is mecum est: non me dimisit solum, quoniam ego ubique, quæ sunt ipsi complacentia, facio*⁶. Omni modo hic mihi observes velim, quid et quomodo, *ubique*, dicatur. Non enim, Nunc ait, dum in terris per carnem cum hominibus versor, quæ Patri sunt complacentia, facio: sed semper et ubique. Hæc autem ita se locutum testatur, ut qui illa acceperat a Patre suo. Quocirca doctorem suum inscribit Patrem, alius ab eo procal dubio existens: siquidem omnis qui ab alio edocetur, diversus plane ab illo existit, qui docet. Quod si in Deo Verbum erat (propter quod logicus dicitur ille), cogitationum sui Patris et sensuum tantummodo significativum: qui potest fieri, ut sit ipse magister sui ipsius informator? Quomodo, cum a Deo sit inse-

✕ Ed. Paris. pag. 90.

³ Joan. vi, 58, 59. ⁴ Psal. lxxviii, 25; II Esdr. ix,

(4) Vulgo ἐν ταυτῷ ἔχειν; supra vulgo κατὰ τοῦτον.

(5) Vulgo ἔδ.

(6) Mss. ἔζην; mox vulgo οὐδ' ὡς et ἔζης ὑπεροχὴν,

ἐν ταυτῷ. Ἄρ' οὖν καὶ ἄρτος ἦν ζωῆς· καὶ ὑπῆρχεν ἐν τῷ οὐρανῷ, τὰς ἀγγελικὰς δυνάμεις ἐκάρπων καὶ τρέφων τῇ τῆς θεότητος αὐτοῦ δυνάμει. Καὶ τοσαῦτα ἦν, πρὶν ἐπὶ γῆς ἔλθειν· γιὰς τε ἦν ζωὴν ἔχων ἐν ταυτῷ ὁμοίως τῷ Πατρὶ ζωὴν ἔχοντι ἐν ταυτῷ. Τὸ γὰρ ἐξείρετον καὶ ἰδιόζον τῆς τοῦ Πατρὸς ἀγεννήτου καὶ θεϊκῆς ζωῆς, ἐ' ἦν μόνος ἔχειν ἀθανασίαν κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον εἰρηται, μόνος ἐν ἔχει ὁ γιὰς· ἔτι εἰκὼν τοῦ Πατρὸς καὶ κατὰ τοῦτο τυγχάνων. Ἐχει ἔτι τὴν εἰρημένην ζωὴν, οὐκ ἀναρχον, οὐδὲ ἀγέννητον, οὐδὲ ἰδιόκτητον ὁμοίως τῷ Πατρὶ, ἀλλὰ παρὰ τοῦ Πατρὸς λαβὼν. Οὕτω γὰρ φησι· Καὶ τῷ γιὰ ὅδωκε ζωὴν ἐν ταυτῷ ἔχειν (4), καθὼς ὁ Πατήρ ζωὴν ἔχει ἐν ταυτῷ. Οὐκ οὖν ὁ μὲν ἴδιον, ὁ δὲ ἀληθεῖ. Καὶ μόνος τοῦτ' ἀληθεῖ τὸ γέρας, ὡς μὴ ἐξωθέν ποθεν αὐτῷ πορίζεσθαι ὁμοίως τοῖς λοιπῶν ζωῆς τὴν ζωὴν, ἀλλ' ἐν ταυτῷ κηγάζουσαν ἔχειν αὐτὴν, κατὰ τὴν ἐν τῷ Πατρὶ. Διὸ πάντα μὲν τὰ τῆς ζωῆς μέτοχα ἐξ ἐπιγορηγίας τοῦ γιὰς ζῆ· μόνος ἔτι αὐτὸς κηγάζουσαν ζωὴν ἔχει ἐν ταυτῷ, τοῦ Πατρὸς αὐτῷ τοῦτο δωρησαμένου εἰς ἀπώλειαν τῶν μελλόντων ἐ' αὐτοῦ ζωοποιεῖσθαι. Ὅθεν (5) καὶ αὐτὸς διδάσκει λέγων· Καθὼς ἀπέστειλέ με ὁ ἴσως Πατήρ, πᾶσι τῶν διὰ τὸν Πατέρα. Καὶ· Ὁ τρέφων με, πνευματικὸς ἔσται ἐ' ἐμὲ. Ὅθεν ὁσπερ ὁ ἄρτος ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς. Ὁρᾶς ὅπως καὶ ἐν οὐρανῷ ὑπῆρχον, ἄρτος ἦν ζωῆς. Διὸ λέλεκται πον· Ἄρτον ἀγγέλων ἔφαγον ὁ ἀνθρώπος. Καὶ πρὶν ἀποστέλλεσθαι ἄρα ὑπὸ τοῦ Πατρὸς, ἐν οὐρανῷ ἦν (6), καὶ ἐξῆ διὰ τὸν Πατέρα οὐκ ὡς Ἀδὸς σημαντικὸς, οὐδ' ὡς ἐν καὶ ταῦτον ὑπάρχων τῷ Θεῷ, ἀλλ' ὡς ὑπερσῶς καὶ ζωὴν ἴδιαν ἔχων, ἦν ὁ Πατήρ αὐτῷ δίδωκε. Καὶ προῖων δὲ ἐξῆς τὸ ὑπάρχον τῆς τοῦ Πατρὸς δόξης παριστάς ελεγε· Καθὼς ἐδίδοξέ με Πατήρ, ταῦτα λαλῶ. Καὶ· Ὁ κέμψας με μετ' ἐμοῦ ἔσται. Οὐκ ἀφῆκέ με μόνον, ἐτι ἐγὼ τὰ ἀρεστὰ αὐτῷ κοινῶ πάντοτε. Τῆραι δὲ ἀκριβῶς, ὅπως εἰρηται πάντοτε. Οὐ γὰρ, Νῦν, φησὶν, ὅτε ἐπὶ γῆς ἀνθρώπος διὰ σαρκὸς ὁμιλῶ, τὰ ἀρεστὰ τῷ (7) Πατρὶ διακρίττομαι, ἀλλὰ καὶ πάντοτε. Καὶ ταῦτα δὲ λαλεῖν μαρτύρεται, ἄπαρ, ὡς παρὰ διδασκάλου, παρὰ τοῦ Πατρὸς μεμάθηκεν· οὐκ οὖν καὶ διδάσκαλον ἐπιγράφεται τὸν Πατέρα, ἕτερος ὢν, δηλαδὴ, παρ' αὐτὸν, εἰ γε πᾶς ὅτω μαθητευόμενος ἕτερος τυγχάνει τοῦ διδάσκοντος. Εἰ δ' ἐν τῷ Θεῷ ἦν ὁ Λόγος, ἐ' ὢν καὶ λογικὸς ἀν ῥηθείη τῶν τοῦ Πατρὸς νοημάτων σημαντικὸς τις ὢν· πῶς ἀν αὐτὸς ταυτοῦ γένοιτο διδάσκαλος; Πῶς δ' ἀχώριστος ὢν τοῦ Θεοῦ, ταυτὸν ελεγε ἀποστέλλεσθαι; Πῶς ἔτι, ἐν καὶ ταῦτον ὑπάρχων τῷ Θεῷ, τὰ ἀρεστὰ πράττειν αὐτῷ διεμαρτύρετο; Εἰ δὲ πρὸς ταῦτα λέγοι Μάρκελλος, ἐν τῇ σαρκὶ ὄντα τὸν Λόγον, ταῦτας εἰρητάει τὰς φωνὰς, καὶ τί τοῦτο φήσομεν πρὸς τὸν μὴ ὁμολογεῖν τὸν γιὰν (8) αὐτὸν εἶναι, ἀλλὰ Λόγον μόνον; Πῶς

et infra ἐτι ἐπι.

(7) Vulgo αὐτῷ τῷ.

(8) Vulgo τὸν μὴ ὁμολ. τὸν γιὰν.

δ' ἐν τῇ σαρκὶ ἦν, ὅτε ταῦτα ἔλεγεν; Ἀρὰ γε ζῶν, καὶ ὕφεστώς, καὶ τοῦ Πατρὸς ὑπάρχων ἐκτός; Καὶ τίς ἦν ὁ Πατήρ τότε, μὴ τὸν οὐκ αἰὼν κακῆμενός ἐν ἑαυτῷ Λόγον, ἀλλ' ὕφεστώς ἀνευ Λόγου; ἐνοικῶν δὲ ἐν τῇ σαρκὶ ὁ Λόγος, ὅτι ἐπὶ γῆς ἐποιεῖτο τὰς διατριβάς, εἰ μὲν τοῦ Πατρὸς ἐκτός ἦν, ζῶν καὶ ὕφεστώς, καὶ τὴν σάρκα κινῶν ψυχῆς δίκην, ἕτερος δηλαδὴ παρὰ τὸν Πατέρα, καὶ δύο πάλιν ὑποστάσεις, αὐτὸς τε καὶ ὁ Πατήρ, ὑπῆρχον. Μάταιός τε πᾶς ὁ Μαρκελλοῦ παφώρεται πόνος, οὐσιώδη Λόγον ζῶντα καὶ ὕφεστώτα, τὸν ἐν τῇ σαρκὶ γενόμενον ὀριζομένον. Εἰ δ' ἐκτός ὑπῆρχε τοῦ Θεοῦ (9) ὁ ἐν τῷ σώματι κατοικῶν Λόγος, ἦν καὶ ἐν τῷ Θεῷ, ὡς ἐν καὶ ταῦτόν εἶναι τε αὐτῷ ἐξ ἀνάγκης δύσει, ἢ αὐτὸν εἶναι τὸν Πατέρα ἐν τῇ σαρκί, ἢ (10) τὸν Υἱὸν ὕφεστώτα καθ' ἑαυτὸν καὶ ἐνεργῶντα ἐν τῷ σώματι, ἢ ψυχῆν ἀνθρώπου, ἢ εἰ μηδὲν τούτων, αὐτόματον κινεῖσθαι τὴν σάρκα, ἄψυχον οὖσαν καὶ ἄλογον. Εἰ μὲν οὖν τὸν Πατέρα λέγοι, ἴσται ὁ Πατήρ αὐτῷ ὁ γεννηθεὶς καὶ παθὼν καὶ πᾶν ἔργον ἀνθρωποπαθὲς ὑπομείνας, ὃ δὲ φησὶ ἐξέμενον Σαβέλλιον ἀσεβείας ἐγράφαστο γραφὴν τοῦ Θεοῦ ἢ Ἐκκλησία. Εἰ δὲ τὸν Πατέρα λέγειν οὐ θεμιτὸν ἐνανθρωπήσαντα, τὸν Υἱὸν ὁμολογεῖν ἀνάγκη, αὐτῷ μαθητευομένους τοῦτο διδάσκοντι. Εἰ δὲ τοῦτον ἀρνόιτο Μάρκελλος ὕφεστώτα, ὥρα ψιλὸν ἀνθρώπον αὐτὸν ὑποτίθεσθαι ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς συνεστῶτα, ὡς μηδὲν τῆς κοινῆς ἀνθρώπων διαλλάττειν φύσεως. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο τῆς Ἐκκλησίας ἀπαλήθεται τὸ δόγμα· ὃ δὲ πάλαι μὲν Ἑβραῖοι, νεωστὶ δὲ ὁ Σαμουσαεύς καὶ οἱ ἐπικλῆν ἐξ αὐτοῦ Παυλιανοὶ φρονήσαντες (11), δυσφημῶν ὑπέμειναν δίκην. Τί δὲ οὖν λείπεται μετὰ ταῦτα ἢ τὴν σάρκα μόνον εἰσάγειν δίχα παντὸς ἐνοικίου τῶν δίκην παρὰ τοῖς θαυμαστοποιῶν αὐτόματον κινουμένην; Καὶ πῶς ἢ σὰρξ, καὶ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ σῶμα, δίχα τοῦ ἐνεργούντος εἶπεν (12) ἄν, *Καθὼς ἐδίδαξέ με, ταῦτα λαλῶ; πῶς δὲ ἢ σὰρξ, εἶπεν ἄν ὅτι, Ἐγὼ τὰ ἀρεστὰ αὐτῷ κοινῶ πάντοτε; Πῶς δὲ ἢ σὰρξ ἀπεισάλαθαι ἑαυτὴν παρὰ τοῦ Πατρὸς ἔλεγεν; Ἀρὰ δὲ Πατέρα τῆς σαρκὸς τὸν Θεὸν λέγειν ὄσιον, ἢ μᾶλλον τοῦ ἐν αὐτῇ κατοικοῦντός τε καὶ ἐνεργούντος; Τίς οὖν ἦν οὖτος; Πότερα ὁ ἐν τῷ (13) Θεῷ Λόγος, αὐτὸς ὢν ὁ Θεὸς κατὰ Σαβέλλιον, ἢ, ὅπερ ὄσιον καὶ ἀληθὲς λέγειν, ὁ ζῶν καὶ ὕφεστώς Μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Εἰ δὲ μῆδέτερα τούτων λέγοι, ἐξ ἀνάγκης ὑποστήσεται ψυχὴν ἀνθρώπου, καὶ ἴσται αὐτῷ ψιλὸς ἀνθρώπος ὁ Χριστός. Καὶ οὐκέτι Σαβέλλιος, Παυλιανὸς δ' ἡμῖν ἴσται, ὁ νέος συγγραφεὺς. Εἰ δὲ τὸν ἐν τῷ Θεῷ φαίη Λόγον ἐνοικῆσαι τῇ σαρκί, ὁδὸν ἕτερον ὄντα ἢ Λόγον, καὶ Λόγον σημαντικὸν ἢ ἐνεργητικὸν· καὶ πῶς οὗτος εἶπεν ἄν ζῆν ἰδιόζουσαν ζωὴν παρὰ τὸν Πατέρα; Πῶς δὲ αὐτὸς ἀπεισάλατο συνημμένος καὶ ἡνωμένος αἰεὶ τῷ*

A parabilis, missum fatetur semetipsum? Quomodo cum sit unum atque idem cum Deo, se Deo complacentia perficere testatur? Quod si respondeat ad hæc Marcellus, Verbum carnem factum hæc pronuntiasse: et quid istud inquam ad illud, non confitori eum Filium esse, sed solum Verbum. Qualiter vero in carne fuit cum hæc proloqueretur? Numne vivens, subsistens, extra Patrem constitutus? Et quis, quæso, erat tum ille Pater, qui suum in se Verbum tunc non possidebat? sed sine suo Verbo subsistebat? carnem vero Verbum tunc inhabitans, cum in terris hic conversaretur, siquidem extra suum Patrem fuerat, vivens, subsistens, carnem movens ad instar animæ, omnino erat alius a Patre suo, et dux tum hypostases, ipse atque Pater, subsistebant. Frustraneus erit porro Marcelli labor omnia, qui illum, quod in carne fuit substantiale Verbum, vivum, et subsistens determinavit. Quod si Verbum illud quod inhabitabat carnem, extra Deum fuerat, unitum vero fuit et copulatum eidem, tanquam \times unam atque idem cum eo: omnino concessurus est illi existentiam, et ipsum quoque esse, cum carne existentem Patrem, et Filium a se et per se subsistentem, et in corpore operantem: aut saltem humanam animam: si nihil horum; tum certe sua sponte per se moveri carnem, fateatur necesse est inanimam et irrationalem: sin vero concesserit esse Patrem: erit illi Pater, genitus, passus, et omnia humana opera qui subivit. Quod cum Sabellius olim affirmavit, inscripsit ei dicam impietatis Ecclesia Dei. Quod si nefas sit dicere, incarnatum fuisse Patrem; necesse est de Filio hoc pronuntians, ab ipsius schola et disciplina, qui hoc docuit, profecti. Quod si illum abnegaverit subsistentem Marcellus, merum illum hominem concedat oportet de corpore atque anima constitutum: ita ut a communi natura hominum nullatenus recedat. Sed et dogma nec Ecclesia rejecit etiam: quod cum olim Ebionæi tuerentur: et non ita pridem propugnaret Samosatenus, et qui ab illo denominantur, Pauliani, blasphemias sententiam, ab Ecclesia latam in eos subierunt. Quid ergo restat aliud, quam ut carnem introducat nudam omni prorsus habitatore? admodum eorum puparum, quos seipsos motitantes, agyrtæ circumducunt. Et quo pacto caro, et ipsummet per seipsum corpus absque ullo inoperante dixerit, *Quæ ille me docuit, ea proloquor?* quomodo caro dixerit, *Ego semper, et ubique ea operor, quæ sunt illi complacentia?* Quo pacto, se carō inissam dixerit a patre? Anne carnis patrem dicere Deum, sanctum est? aut potius ejus, qui carnem insidet et inhabitet? Quis tandem ille fuerit? Numne Verbum

✠ Ed. Paris. pag. 91.

(9) Ἐκτός ὑπάρχει τοῦ Θεοῦ. Potius ὑπῆρχε [sic codd.], ut ἦν καὶ ἐν τῷ Θεῷ, et συνῆπται. M. — Mox vulgo σαρκὶ καὶ τ. Υἱόν.

(10) Vulgo ἢ ὄσεται, et mox vulgo ὅδε φησὶ. et infra δόγμα· ὃ δὲ.

(11) Δυσφημίας M. in corr.; mox vulgo τί δὲ et δίκην τὴν κ.

(12) Ἐπὶ. εἶπεν; mox vulgo ἄν ἐγὼ εἶ.

(13) Vulgo om. τῷ, et infra vulgo συνημμένος ἢ ἡνωμένος.

illud quod in Deo fuerat, ipsomet idem Deus, ut Sabellin placuit? aut potius (quod cum sanctitate stat et veritate) vivens et subsistens unigenitus Filius Dei? Quod si nihil horum ipsi arriserit, omnimodo substituet hic humanam animam; atque ita erit illi nudus homo Christus. Nec ulterius nobis Sabellius prodibit, sed de secta Paulianorum, novus scriptor. Quod si Verbum illud dixerit hominem habitare, quod in Deo fuit, nihil aliud ipsum, nisi Verbum existens, et Verbum significativum vel operativum, quo pacto hoc dicatur, vitam propriam et peculiarem vivere se junctam a Patre? Quo missus fuit ille qui quidem cōnitus semper, et copulatus Patri consistebat? Quo pacto præceptorum suum affirmat Deum Patrem? quo pacto se semper et ꝛ ubique Patri suo complacentia fecisse dicit? Sunt enim hæc voces satis claræ et manifestæ filii illius vivi et subsistentis, qui ubique certe per Evangelium deprecatur Patrem, et a Patre, ut se glorificet, petit. Quæ quidem omnia, quid aliud doceat, quam ipsum revera substituisse? imprimis ubi ait: *Duorum hominum testimonium verum est. Ego sum, qui testimonium perhibeo mihi metipsum: et qui misit me Pater, de me is perhibet testimonium*⁷. Tot locis cum se vivum prædicaverit Servator, nusquam se tamen Verbum nominavit, sed Filium, et lucem, et unigenitum, et panem vitæ. Verba autem sua et verba se habere quidem docet, ubi ait, *Si quis Verbum meum custodiverit*⁸: at semetipsum, Verbum nusquam nominat. Et certe erubescendum illi fuerat, qui, hisce omnibus non obstantibus, Verbum illem et nihil aliud nisi Verbum designavit. Audisis ergo quæ scripsit, dixit. [R. XXXVII.] « Adeo ut omnimodo manifestum fuerit, nullum aliud nomen Verbi æternitati congruere præter hoc ipsum, quod sanctissimus Dei discipulus et apostolus Joannes in principio Evangelii nominavit. » Et secundo: « Ut ostenderet, quod si novum nomen aliquod et nuper datum ei conveniebat, a novo et nuper tradito testamento, hoc erat ipsum congruum illi in carne dispensationi. » Et tertio: « Quocirca, priusquam descenderet, et de Virgine nasceretur. Verbum erat tantummodo. Quid enim esset aliud priusquam carnem humanam assumebat, is, qui, quod ab ipso scriptum est, descendit in novissimis temporibus? certe natus de Virgine nihil aliud erat. » Hæc facile fuit sciscere et sentire Marcello, propterea quod Filium Dei non prosterat, ad quem sua referebat evangelista. Quid ais, mi homo? Non illum solummodo nominavit Verbum, sed et Deum: sed lucem, illuminantem omnem hominem in hunc mundum venientem: sed unigenitum Filium, qui fuit in sinu Patris⁹. Nemo idcirco de hinc theologum et evangelistam calumniatur, sed cum accurratione illum audiat, qualenam Verbum designabat, cum statim intulerit, *Et Deus erat Verbum*. Cui et adjecit illud, *Omnia per illum facta sunt*¹⁰. At ab ipsomet Servatore universalitatis, ne

⁷ Ed. Paris. pag. 92.

⁸ Joan. viii, 17, 18. ⁹ ibid. 51, 52. ¹⁰ Joan. i, 1, 9, 18. ¹¹ ibid. 3.

(14) Vulgo ζῶντος καὶ ὑφίστα.

(15) Vulgo ἄν, et mox οὐδαμῆ.

(16) Καὶ πάντα λόγον, ἢ λόγον. Ænigmata sunt ista, forte legendum, καὶ πανταχοῦ λόγον σπρέψων, καὶ πάντα, ἢ καὶ αὐτὸν λόγον μὲν ἔχειν διδάσκων φάσκει. Sensus opinor est ab istis non admodum diversus. M.—[Καὶ πάντα μᾶλλον ἢ Λόγον R. cl.

θεῷ; Πῶς διδάσκαλον αὐτοῦ φησὶν εἶναι τὸν Πατέρα; Πῶς δὲ τὰ ἀρεστά τῷ Πατρὶ πάντοτε πράττειν αὐτὸν λέγειν; αὐταὶ γὰρ διαβρήδην Υἱοῦ ὑφιστάτος καὶ ζῶντος (14) εἶναι ἄν φωναί, καὶ δι' ἄλλου δὲ (15) τοῦ Εὐαγγελίου ὁ εὐχόμενος τῷ Πατρὶ, δοξάζων τὸν Πατέρα ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς δοξασθῆναι ἀξίων, τί ἕτερον ἢ ὑφιστάτα αὐτὸν δεικνύσι, καὶ μάλιστα δε φησὶ, *Ἄνθρωπων ἢ μαρτυρία ἀληθῆς ἐστίν. Ἐγὼ εἰμι ὁ μαρτυρῶν περὶ ἑμαυτοῦ: καὶ ὁ κέρμας μὲ Πατὴρ μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ*. Διὰ τοσούτων αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ζῶντα αὐτὸν παραστήσας, οὐδαμοῦ μὲν Λόγον αὐτὸν ὠνόμασεν, Υἱὸν δὲ, καὶ φῶς, καὶ Μονογενῆ, καὶ ἄρτον ζωῆς (16) [Καὶ πάντα λόγον, ἢ Λόγον,] Καὶ λόγον μὲν ἔχειν διδάσκει φάσκων, Ἐδρεῖς ἀγαπᾶ με, τὸν Λόγον μου τηρεῖσαι: αὐτὸν δὲ Λόγον εἶναι οὐ φησὶν. Πῶς οὖν μετὰ ταῦτα πάντα, οὐκ ἐρυθριᾷ ὁ μόνον Λόγον, καὶ οὐδὲν ἕτερον εἶναι αὐτὸν ἀποφηνάμενος; Ἐπάκουσον γοῦν ὅπως ἔγραφε, λέγων, « Ὅσατε πανταχόθεν δῆλόν ἐστι μηδὲν ἕτερον ἐ τῇ ἀιδιότητι τοῦ Λόγου ἀρμύττειν νομομα, ἢ τοῦθ', ἐπερὶ ὁ ἀγιώτατος τοῦ Θεοῦ μαθητῆς καὶ ἀπόστολος ἐ Ἰωάννης, ἐν ἀρχῇ τοῦ Εὐαγγελίου εἶπεν (17). [Καὶ ἐ πάλιν.] Ἴνα δεῖξῃ ἐτι εἰ τῆκαινὸν καὶ νεώτερον νομομα, ἐ τοῦτ' ἀπὸ τῆς καινῆς αὐτῷ καὶ νέας ὑπῆρξε κατὰ ἐ σάρκα οἰκονομίας. [Καὶ αὐθις:] Οὐκοῦν πρὸ μὲν τοῦ ἐ κατελεθεῖν, καὶ διὰ τῆς Παρθένου τεχθῆναι, Λόγος ἦν ἐ μόνον. Ἐπει ἐτι ἕτερον ἦν, πρὸ τοῦ τὴν ἀνθρωπίνην ἐ ἀναλαβεῖν σάρκα, τὸ κατῆλθεν ἐπ' ἐσχάτων τῶν (18) ἐ ἡμερῶν; ὡς καὶ αὐτὸς γέγραφε. Καὶ τὸ γεννηθῆν ἐ ἐ τῆς Παρθένου οὐδὲν ἕτερον ἦν ἢ Λόγος. » Τοσαῦτα Μαρκᾶλλον εἶπειν καὶ ἀποφηνασθαι πάρεστι, διὰ τὸ μὴ ὁμολογεῖν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, πρὸς ὃν εἶπεν ἄνθ Εὐαγγελιστῆς μέγα ἐπιβοήσας. Τί φῆς, ἀνθρωπῆ; Οὐ Λόγον αὐτὸν ἐφη μόνον, ἀλλὰ καὶ Θεὸν καὶ φῶς τὸ φωτίζον πάντα ἀνθρωπῶν ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, καὶ Μονογενῆ Υἱὸν τὸν εἰς τὸν κόσμον τοῦ Πατρὸς. Μὴ δὲ μόνον οὖν συκοφαντεῖται τὸν θεολόγον (19), ἀλλ' ἀκριβῶς ἐπαίτεται αὐτοῦ, ὅποιον ὑπέθετο Λόγον, παρὰ πάδας συνάψας, Καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος: καὶ προσεθεῖς τὸ, Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο. Κατὰ δὲ αὐτὸν τὸν τῶν ἄλλων Σωτῆρα οὐδὲ ἀπαξ ὠνόμασται Λόγος, ἀλλὰ Υἱὸς Θεοῦ, καὶ Μονογενῆς, καὶ φῶς, καὶ ζωῆ, καὶ ἀλήθεια, καὶ πάντα μᾶλλον ἢ Λόγος.

p. 92 D]. — Mox vulgo ἔγραψε.

(17) Εὐαγγελίῳ εἰπεῖν. Lege εἶπεν. M.

(18) Vulgo om. τῶν. Mox vulgo καὶ φῶς τ. φ. κ. ἀνθρ. ἐρχ. εἰς τ. κ. καὶ Θεὸν καὶ μ. Υἱὸν τὸν εἰς κ. τ. Π., καὶ οὐ λόγον μόνον ἐφη αὐτόν. Μῆ' οὖν.

(19) Vulgo θεολόγον καὶ εὐαγγελιστῆν.

semel quidem Verbum nominatur, sed Filius Dei, sed unigenitus, sed lux, sed vita, sed veritas : seu omnia potius quam Verbum.

η. Εἰ δὲ λέγοι ταῦτα ἐκ τῆς Καινῆς Διαθήκης εἰρησθαι, λεγθήσεται αὐτῷ, ὅτι καὶ τὸ, 'Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, οὐδ' ἐτέρωθεν ἦν ἢ ἐξ αὐτῆς. Ἐν (20) δὲ οὖν καὶ τὸ αὐτὸ Εὐαγγέλιον, ὁ αὐτὸς τε εὐαγγελιστῆς, ὁ Λόγον αὐτὸν εἰπὼν, καὶ τὰ λοιπὰ πάντα περὶ αὐτοῦ συνεγράψατο. Καὶ Παῦλος δὲ ὁ θεῖος Ἀπόστολος λέγων·

θ. Ἡμῖν εἰς Θεὸς ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα, δηλός ἐστι τὸν πρὸ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, οὐ Λόγον ὀνομάζων, ἀλλὰ Κύριον Ἰησοῦν καὶ Χριστόν. Ἄλλ' (21) εἰ κατὰ Μάρκελλον εἰς καὶ ὁ αὐτὸς ἦν ὁ Θεός, καὶ ὁ ἐν αὐτῷ Λόγος (22), ἐπήρκει τῷ Ἀποστόλῳ φάναι· Ἡμῖν εἰς Θεὸς ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα. Πλήρης γὰρ ἦν ἡ διάνοια, καὶ ὁ Λόγος αὐτοτελής, τὸν Θεὸν εἰσηγούμενος ποιητὴν τῶν ὄλων. Ἄλλὰ τοῦτο καὶ Ἰουδαῖος ἂν τις εἴποι. Ὁ δὲ τῆς Ἐκκλησίας κηρυξ πρὸς τῷ προτέρῳ καὶ τὸ δεύτερον μὴ ἀγνοεῖν διδάσκει. Τί δὲ ἦν τοῦτο; Καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός. Διὸ προστίθει τὸ δεύτερον ἐξῆς λέγων, ἡμῖν· εἰ γὰρ, καὶ μὴ πᾶσιν, ἀλλ' ἡμῖν, φησὶν, εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός. Διὰ τί δὲ μετὰ τὸν ἔνα Θεὸν καὶ οὕτως ἡμῖν εἰς Κύριος παρίστησιν, ἐπιλέγων, δι' οὗ τὰ πάντα; Ἐπειδὴ γὰρ τὰ πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, ἐκώτως ἡμῖν, τοῖς τοῦτ' ἐπισταμένοις, Κύριος εἶναι τῶν ὄλων μετὰ τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν πεπίστευται. Ὅτι δὲ οὐ περὶ τῆς σαρκὸς ταῦτ' (23) ἔλεγεν, ἀλλὰ περὶ τοῦ Θεοῦ Λόγου, δηλός ἐστιν ἐκ τοῦ ἐπιφέρειν, δι' οὗ τὰ πάντα. — Ἡμῖν γὰρ, φησὶν, εἰς Θεὸς ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα. Ὁ δὲ (24) καὶ περὶ τοῦ φωτός, καὶ περὶ τοῦ περιώντος Λόγου (25) εἴρηται. Αὐτὸς οὖν ἦν Ἰησοῦς Χριστός τὸ φῶς καὶ ὁ Λόγος, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονεν, ἀλλ' οὐχ ἡ σὰρξ. Οὐ γὰρ ἂν περὶ τῆς σαρκὸς ἀσυναρτήτως (26) οὕτως εἶπεν ἂν τὸ, δι' οὗ τὰ πάντα.

Ὡδὲ δὲ τὸν τῆς σαρκὸς προὔπαρχοντα τοῦ Θεοῦ Υἱὸν Χριστόν ὀνομάζειν ὁ αὐτὸς Παῦλος, κατὰ τὸ αὐτὸ, Πέτραν αὐτὸν ἀποκαλῶν, δι' ὧν γράφει περὶ πῦν ἐν τῇ ἐρήμῳ συνδιατριφάντων τῷ Μωϋσεῖ, λέγων, Ἔκρινον γὰρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθοῦσης πέτρας, ἢ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός. Καὶ ἐπισφραγίζεταί τὸ αὐτὸ, μεθ' ἕτερα φάσκων· Μηδὲ ἐκπειράζωμεν τὸν Χριστόν, καθὼς τινες αὐτῶν ἐκείρασαν, καὶ ὑπὸ τῶν ὄψεων ἀπώλοντο. Καὶ ἐτι μάλλον τοῦτ' αὐτὸ βεβαιῶ λέγων· Πίστει Μωϋσῆς μέγας γενόμενος, ἠρνήσατο λέγεσθαι υἱὸς θυγατρὸς Φαραὼ· μείζονα πλοῦτον ἠρησάμενος τῶν Αἰγύπτου θησαυρῶν τὸν ὀνειδισμὸν τοῦ Χριστοῦ. Ἐναργέ-

8. Quod si hic opponat, has de Novo Testamento desumptas esse nomenclaturas, dicendum illi est, quod et illud testimonium, *In principio erat Verbum*¹¹, non est desumptum aliunde, ut unum atque idem Evangelium, atque ipsemet evangelista, qui nominavit illum, Verbum, illa cætera de eodem scriptis mandaverit. Sed et divinus Apostolus Paulus dixit,

9. *Unus Deus Pater e quo sunt omnia, et unus Dominus Jesus Christus, per quem sunt omnia*¹². Satis clare, Dei Filium, per quem omnia facta sunt etiam ante ipsius in carne adventum, non voca Verbum, sed Dominum Jesum Christum. Quod si, quemadmodum Marcello placet, idem erat et Deus, et in Deo Verbum, suffecisset Apostolo illud dixisse, *Nobis unus Deus Pater, e quo sunt omnia*. Scelus etenim plene constabat : et sermo perfectus erat, quo Deus universi conditor ponebatur. Sed vel Judæus ita affirmaret. Ecclesiæ ergo præco, ad illud prius, hoc positum in secundis nos noluit ignorare. Quodnam vero illud? *Et unus Dominus Jesus Christus*. Quocirca, in secundis posuit illud, nobis hoc sensu, ut, non sit omnibus, at nobis tamen est, unus Dominus Jesus Christus. Quorsum vero postquam edixerat, unus Deus, et unum quoque Dominum adjecit idem inquires, *per quem sunt omnia*? Certe quia *per illum omnia facta fuerant*, non injuria, post Deum illum universorum, a nobis, qui hoc probe noverimus, Dominus universorum agnosceretur. Constat vero hæc, non de carne dixisse illum, sed de Dei verbo, propterea quod subinferat, *per quem sunt omnia*. — *Nobis*, inquires, *unus Deus Pater, e quo sunt omnia, et unus Dominus Jesus Christus, per quem sunt omnia*. Quod ipsum de luce, et de verbo, quod circumit, omnia dictum est. Erat ideo ipse Jesus Christus lux, et Verbum, per quem sunt omnia, non autem caro. Neque enim ita indistinctim de carne diceret, *per quem sunt omnia*.

Sed nec Dei Filium ante carnem existentem Christum nominasset idem Paulus, ad eundem modum, ubi eum appellat *petram* in eodem loco, de populo loquens qui cum Moyse in deserto versabantur. *Bibebant de spirituali sequenti eos petra ; petra autem illa erat Christus*¹³. Quod ipsum consignat idem statim inquires, *Nec tentemus Christum ut nonnulli eorum tentaverunt et a serpentibus occisi sunt*¹⁴. Sed confirmat illud ipsum ubi ait, *Per fidem Moyses grandior factus, negavit se esse filium filie Pharaonis. Majores divitias æstimans thesauris Ægyptiorum improprium Christi*¹⁵. Sed et idem ipsum adhuc efficacius insinuat ubi ait : *Hoc idem sentiantur*

✠ Ed. Paris. pag. 93,94.

¹¹ Joan. i, 1. ¹² I Cor. viii, 6. ¹³ I Cor. x, 4. ¹⁴ ibid. 9. ¹⁵ Hebr. xi, 24, 26.

(20) Vulgo δέ.

(21) Vulgo om. ἀλλ'.

(22) Vulgo ὑπέρχετο.

(23) Vulgo τὸ αὐτὸ.

(24) Vulgo ὁ δέ.

(25) Περιώντος Λόγου. Forte προσόντος. M.

(26) Vulgo ἀσυναρτήτως.

in vobis, quod et in Jesu Christo. Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est, esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit, formam servi assumens, et figura inventus, ut homo¹⁰. Vides quod priusquam exinanivit semetipsum, et assumpsit servi formam, erat, ante erat, et in forma Dei subsistebat. Quis autem ille? Non alius certe quam Jesus Christus, et antequam carnem assumeret: audiendus est enim, neque negligenter, beatus Apostolus: *Idem sentiatur in vobis, dicens, quod et in Christo Jesu: dum deinceps exponat, quis ille erat Jesus Christus, in his quæ adjungit.*

10. *Qui cum in forma Dei esset: non arbitratus est rapinam, esse se æqualem Deo, sed exinanivit semetipsum, servi formam assumens.* Non possumus de carne intelligere divinum hoc oraculum. Non congrue de carne dici potest illud, qui et: nec illud, existens in forma Dei. Sed neque caro se exinanivit, assumens servi formam. Ridicule hoc imaginamur. Age igitur disquiramus illud, quomodo dici queat, *Qui cum in forma Dei esset, non est arbitratus rapinam, esse se æqualem Deo.* Siquidem fuit Verbum insubsistens, nullibi existens extra Deum: sed intus existens in ipso: interdum cum silentio atque cum quiete: alias autem operando: quo pacto potuit esse in forma Dei, potestate existens ipse Deus? quomodo non rapinam arbitratus est, esse se æqualem Deo, cum esset Deus? quomodo semet humiliavit factus obediens Patri? Certe illud, *obedire*, aliquem alicui, duas necessario personas insinuat. Quoniam vero trahit in exemplam, verbum humanum, ejusque similitudinem Marcellus adhibet, interrogamus, an quadrare in humanum verbum possit illud, quod dicitur, *Qui in forma hominis existens, non est rapinam arbitratus esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit, factus obediens ad mortem usque.* Quo pacto congenitum homini Verbum hoc præstitit, idemque cum homine ipso fuerit? Non erit ergo ille nudum verbum inexistens, sed revera Filius nigenitus Dei, *Qui in forma Dei existens, non est arbitratus rapinam, esse se æqualem Deo; sed exinanivit semetipsum, servi formam assumens.* Quem divinus Apostolus *Jesum Christum* nominavit: utpote qui sciret omnium optime illum ante carnem præexistisse.

11. *Sed eundem idem Apostolus mediatorem Dei atque hominum¹¹ appellat: legem Mosis in illius manu datam pronuntians, Lex ordinata per angelos in manu mediatoris; mediator autem unius non est: sed Deus unus est¹².* Audis ut Deum appellans et angelos nominans, intermedium introduci mediato-

✠ Ed. Paris. pag. 95.

¹⁰ Philop. II, 5-7. ¹¹ I Tim. II, 5. ¹² Gal. III, 19.

(27) Vulgo προῆν ut supra ἴσα, ut semper.

(28) Vulgo om. αὐτός — Χριστός.

(29) Καὶ τὸ ὑπάρχων. In uno exemplari aberat, hic ἐν μορφῇ Θεοῦ, recte. Nam sufficit, ad illud quod vult, ὑπάρχων. M. — Mox vulgo γένοιτο γέλοισιν.

(30) Vulgo ἀλλ' αὐτὸν ἐξένωσεν, et mox ἴσα Θεῷ

στατα δὲ ἐτι μᾶλλον τοῦτο συνίστηεν ἐν εἰς φάσαι. Τοῦτο προεισθῆν ἐμῖν, δ καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὅς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων οὐχ ἀρπαγμὸν ἠτήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ· ἀλλ' αὐτὸν ἐξένωσεν, μορφὴν δούλου λαβὼν, καὶ σχήματι εὐθελὸς ὡς ἀνθρώπος. Συνοφῆς, οὐκ ἐπὶ τοῦ κενῶσαι ἑαυτὸν, καὶ μορφὴν δούλου λαβεῖν, ἣν καὶ προσῆν (27), καὶ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπῆρχε. Τίς δὲ ἦν οὗτος; Ὡθείς ἄλλος ἢ Ἰησοῦς Χριστός (28). Αὐτὸς οὖν ἦν Θεὸς Ἰησοῦς Χριστός καὶ πρὶν ἢ τὴν σάρκα λαβεῖν. Ἀκριβῶς γὰρ ἀκουσθεὶς ἐν Θεῷ Ἀποστόλου λέγοντας, Τοῦτο προεισθῆν ἐμῖν, δ καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, καὶ διασαφούντος ἐξῆς, τίς ποτ' ἦν οὗτος Ἰησοῦς Χριστός, δι' αὐτὸν ἐπισυνάπτεται λέγων

Ὅς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων (29), οὐχ ἀρπαγμὸν ἠτήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' αὐτὸν ἐξένωσεν, μορφὴν δούλου λαβὼν. Μῆτι οὖν κενταῦθα ἐπὶ τῆς σαρκὸς οἶόν τί ἐστιν ἐκλαβεῖν τὸ λόγιον; μὴ περὶ τῆς σαρκὸς ἀρμύζει λέγειν τὸ, ὅς καὶ, καὶ τὸ, ὑπάρχων; ἀλλὰ μὴ σὰρξ ἐξένωσεν ἑαυτὸν, μορφὴν δούλου λαβὼν; ἀλλὰ γέλοισιν τοῦτο γα. Φέρ' οὖν ἐξετάσωμεν ὅπως εἰρηται τὸ, Ὅς, ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἀρπαγμὸν ἠτήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ (30), ἀλλ' αὐτὸν ἐξένωσεν. Εἰ μὲν δὴ Λόγος ἦν ἀνύπαρκτος, μηδαμῶς ἐξῶθεν τοῦ Θεοῦ ὑφιστάς, ἀλλ' ἐνθὸν ὦν ἐν αὐτῷ, ποτὲ μὲν ἐν μορφῇ καὶ σιγῇ, ποτὲ δὲ ἐν τῷ ἐνεργεῖν, καὶ πῶς οὗτος ἦν ἐν μορφῇ Θεοῦ, δυνάμει ἴσα Θεῷ αὐτὸς ὦν Θεός; πῶς δὲ οὐχ ἀρπαγμὸν ἠτήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, αὐτὸς ὦν ὁ Θεός; πῶς δὲ ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν ὑπὸ τῆς γενόμενος ἐπὶ Πατρὶ; Τὸ γὰρ ὑπακούειν τῷ Θεῷ τῷδε θεῷ γίνεται ἂν προσώπων παραστατικόν. Καὶ ἐπαυθῆναι τῷ παρὰ ἀνθρώποις λόγῳ κέχρηται εἰκόνη Μάρκελλος, πευστόν, εἰ δύναται ἀρμύζειν ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου τὸ λέγειν Ὅς ἐν μορφῇ ἀνθρώπου ὦν, οὐχ ἀρπαγμὸν ἠτήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' αὐτὸν ἐξένωσεν, γενόμενος ὑπὸ τῆς ἐπὶ θεῷ σαρκὸς; Καὶ πῶς ὁ ἐν ἀνθρώπῳ συρφυῆς Λόγος ταῦτα ἦν ποιῆσαι, καὶ ταῦτὸν ὑπάρχων ἐπὶ ἀνθρώπῳ; Οὐκ ἄρα Λόγος ψυχῆς καὶ ἀνυπόστατος ἔσται, ἀλλὰ Υἱὸς ἀληθῶς Μονογενῆς τοῦ Θεοῦ. Ὅ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων (31) ὅς οὐχ ἀρπαγμὸν ἠτήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ· Ὅν καὶ Ἰησοῦν Χριστὸν ἠνόμαζεν (32) ὁ θεὸς Ἀπόστολος, προὑπάρχοντα αὐτὸν τῆς σαρκὸς ἀκριβῶς ἐπιστάμενος.

D
α'. Πρὸς τοῦτοις μεσίτην (33) αὐτὸν τοῦ Θεοῦ (δ) αὐτὸς ἠνόμασε, τὴν Μωυσεῖος νομοθεσίαν ἐν χειρὶ αὐτοῦ δεδοσθαι (εἰπόν), δι' ὧν φησιν, Ὁ νόμος διαταγῆς δι' ἀγγέλων ἐν χειρὶ μεσίτου, ὁ δὲ μεσίτης ἐνός οὐκ ἔστιν, ὁ δὲ θεὸς εἰς ἔστιν. Ἀκούεις ὅπως ἰδίως (34) τὸν Θεὸν ἀποκαλῶν, καὶ ἀγγέλου ὄνο-

post δυνάμει om.; dein vulgo ὦν ὁ Θεός et τὸ παρὰ ἀνθρ.

(31) Ὑπάρχων λόγος. Forte ὑπάρχων, ὅς [vulgo λόγος; Θεός could. et Mr.] οὐχ ἀρπαγμὸν. M.

(32) Vulgo ἠνόμασεν.

(33) Vulgo καὶ μεσίτην et mox διδοσθαι.

(34) Ὅπως ἰδίως. Ita scriptum reperci. Quid sū

μάζων, μεταξύ τῶν μωσίων εισάγει, λέγων· Ὁ δὲ Ἀ
μοσίου ἐπὶ οὐκ ἔστιν. Ἐν ἄρα καὶ πρὸ τῆς ἐναν-
θρωπήσεως κατὰ τοὺς Μωυσίους χρόνους μεστῶν
τῆ νομοθεσίᾳ.

18. Καὶ ἀρχιερεὶς δὲ αὐτὸν ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος
ἀποκαλεῖ λέγων Ἐχόντες οὖν ἀρχιερεῖα μέγαν, δι-
εληλυθότα τοὺς οὐρανοὺς, Ἰησοῦν τὸν Υἱὸν τοῦ
Θεοῦ.

19. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἀπαύγασμα τῆς δόξης,
καὶ χαρακτῆρα τοῦ Θεοῦ καὶ Υἱὸν, καὶ κληρονό-
μοσιν, τὸν αὐτὸν οἶδε, λέγων, Ἐκ' ἐσχάτων τῶν ἡμε-
ρῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Υἱῷ, ὃν ἔθηκε κλη-
ρονόμον πάντων, δι' οὗ καὶ ἐποίησε τοὺς αἰῶνας,
ὃς ὦν ἀπαύγασμα τῆς δόξης καὶ χαρακτῆρ τῆς
ὑποστάσεως αὐτοῦ. Καὶ ἐνταῦθα ὡσαυτ ἀνωτέρω
ἐλέγετο περὶ τοῦ Λόγου, τὸ (35), πάντα δι' αὐτοῦ
ἐγένετο (36), καὶ περὶ τοῦ φωτὸς τὸ, ἐν τῷ κόσμῳ ἦν
καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ περὶ Ἰησοῦ
Χριστοῦ, τὸ, Ἡμῖν εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι'
οὗ τὰ πάντα, θεῶν, ὅπως περὶ τοῦ αὐτοῦ ὁμοίως εἴ-
ρηται τὸ, δι' οὗ (37) καὶ ἐποίησε τοὺς αἰῶνας.
Ἐπιστήσῃ δὲ (38) τὸν νοῦν ἐν τούτοις ἔδειον, ὅπως
ὠνόμασαι ἀπαύγασμα. Οἶμαι γὰρ τῆς ἐκ τοῦ Πα-
τρὸς τοῦ Υἱοῦ γεννήσεως παραστατικῶν εἶναι τὸν λό-
γον. Πολλάκις γὰρ ὠνομασμένον Υἱοῦ, καὶ τοῦ
Θεοῦ Πατρὸς χρηματίσαντος (39), ἐπὶ τὰς τῶν ζώων
γενέσεις τοιοῦτόν τινα τρόπον ἐπιλάβοιμεν, ὑπὸ τοῦ
Θεοῦ θεοπροπιστέρῳ χέρηται εἰκόνη ὁ Ἀπόστολος,
περὶ μὲν τοῦ Πατρὸς, εἰπὼν, Φῶς οὐκ ὄν ἀπόρσιτον·
τὸν δὲ Υἱὸν, ἀπαύγασμα τοῦ πατρικοῦ φωτὸς ὁρισά-
μενος, ὥστε εἶναι τὸ ἀπαύγασμα γέννημα τοῦ πρῶ-
του φωτὸς, οὗ κατὰ τὴν τῶν θνητῶν ζώων ὑποστάνα
γένεσιν, κατὰ δὲ τὸ βῆθδὲν παράδειγμα. Εἰκότως οὖν
καὶ εἰκόνη αὐτὸν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου ἀποκαλεῖ,
διὰ τὸ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχειν, καὶ διὰ τὸ ἀπαύγασμα
εἶναι καὶ χαρακτῆρα τῆς ὑποστάσεως.

20. Διὰ ταῦτα γὰρ περὶ αὐτοῦ γράφων εἰπεν·
Ὁς ἔστιν εἰκόνη τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, Πρωτότο-
κος πάσης κτίσεως. Ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ
πάντα, τὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, εἴτε
ἀόρατα, εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, εἴτε ἀρχαί,
εἴτε ἐξουσίαι· τὰ πάντα δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐ-
τὸν ἐκίσταται, (40) καὶ ὅτις ἔστι πρὸ πάντων, καὶ
πάντα ἐν αὐτῷ συνόσθηται. Ταῦτα γὰρ περὶ τῆς
θεότητος τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ μὴ Μαριέλλῳ δοκῆ,
εἰρηται. Οὐ γὰρ περὶ τῆς σαρκὸς εἶπεν ἂν τοσαῦτα
ὁ θεὸς Ἀπόστολος. Μωρὸν γὰρ τοῦτο καὶ ἀδιανόητον,
πρὸς τῷ καὶ ἀσυνάρτητον εἶναι (41) τῆς φράσεως
τὴν ἐρμηνείαν. Πῶς γὰρ περὶ τῆς σαρκὸς ἤρμωσε

rem, ubi ait, Sed mediator cuius non est. Erat ideo
ante incarnationem suam per aetatem Moysis media-
toris functas munere in ferendo legem.

12. Sed et pontificem vocat eundem item Apo-
stolus. Habentes igitur pontificem magnum, qui
caelos penetravit, Jesum Filium Dei 12.

13. Insuper splendorem gloriae, et characterem
Dei et Filium, et heredem eundem vocat, In no-
vissimis hieca diebus locutus est nobis in Filio suo,
quem constituit heredem omnium: per quem fecit
et saecula; qui cum esset splendor gloriae, et charac-
ter substantiae ejus 13. Hic uti et superius dictum
est de Verbo, quod omnia per ipsum facta sint. [Et
de luce quae in mundo fuit: et mundus per ipsam
factus fuit.] Et de Jesu Christo, Nobis unus Domi-
nus Jesus Christus per quem omnia 21. De eodem
videsit, quemadmodum dicitur, per quem fecit et
saecula. Hic vero operae pretium est advertere ani-
mum ad id quod dicitur splendor; ita enim statuo
vocem istam subindicare, illam de Patre Filii ge-
nerationem. Cum enim Filii nomen saepius occur-
rerat, et Pater etiam frequentius Deus audiverat:
ne modum forte aliquem hic imaginemur qui in ge-
neratione rerum animatarum occurrit, Apostolus
similitudinem diviniorem adhibet, ubi de Deo agit,
ad Patrem illud applicans, Habituans lucem inac-
cessam: Filium vero compellens splendorem pater-
nae lucis; ut splendor sit primi illius luminis geni-
tura: non ad modum creaturis mortalibus usurpa-
tum existens, dum generantur, verum juxta alla-
tam similitudinem. Merito eum igitur, et imaginem
appellat invisibilis Dei: propterea quod existe-
ret, in forma Dei: et quia erat splendor et charac-
ter substantiae.

14. Hanc ob causam de illo scribens ait: Qui est
imago Dei invisibilis: primogenitus omnis creatu-
rae. Quoniam in ipso creata sunt omnia, quae sunt
in caelo, et quae super terram, sive visibilia, seu in-
visibilia; sive throni, seu dominationes: sive prin-
cipatus, seu potestates: omnia per ipsum, et in ipso
condita sunt, et ipse ante est omnia, et in ipso om-
nia subsistunt 22. Haec omnia, licet secus Marcello
videantur, de Filii divinitate dicuntur. Neque enim tot
et talia dixisset de carne Apostolus. Stultum enim
foret neque cogitatu facile, ut ne dicam incon-
gruum, quod ad dictionem attinet et nominis inter-
pretationem. Qui enim congruenter de carne dici

¶ Ed. Paris. pag. 96. 11 Hebr. iv, 14. 22 Hebr. i, 1-3. 21 I Cor. viii, 6. 22 Coloss. i, 15-17.

nescio, forte an, ἔνθα, ut sit, ubi Deum nominat, et
angelos memorat, intermedium inducit mediato-
rem. M. — Scripsi cum codd. ἰδῶς; mox vulgo ἐπὶ
ἐστέτου ἐ ὡσαυτ καὶ ἀνωτέρω.
(35) Vulgo ὅτι τὰ.
(36) Vulgo καὶ αὐτοῦ ἐγενετο om.
(37) M. αὐτοῦ.
(38) Ἐπιστήσῃ δὲ. Legend. ἐπιστήσῃ δὲ. M.
(39) Καὶ πρὸς χρηματίσαντος. Error ex abbre-

viata scriptura πρὸς ortus est: legendum enim
Πατρὸς χρηματίσαντος, ἵνα μὴ ἐπὶ τὰς εἰ ὑπολάβοι-
μεν. M.—Emendavi locum ex codd., ubi vulgo τινὰ
ante τρόπον deest et scribitur ἐπιλάβοιμεν ὑπὸ. Mox
vulgo περὶ τοῦ μὲν εἰ ὁρίζομενος.
(40) Vulgo ἐκτίσθη εἰ mox δοκεῖ ἐ πρὸς τὸ.
(41) Τῆς φράσεως τῆρ ἀρμολιαν. Ita potius
quam ἐρμηνείαν. Nam sequitur, πῶς γὰρ περὶ τῆς
σαρκὸς ἤρμωσε. M.

posset, qui est imago? dixisset utique, quæ est imago.

15. Alibi quoque idem eundem appellat imaginem Dei, « Quod si absconditum sit Evangelium nostrum, ab iis est absconditum qui pereunt, in quibus Deus sæculi istius obcæcavit intellectum incredulorum, ne irradiaret in cordibus ipsorum illuminatio Evangelii Jesu Christi, qui est imago Dei. » Ubi advertendum nobis animo est, quod divinus Apostolus determinativum de Christo sermonem instituit, imaginem Dei scilicet appellans ipsum, ne quis duos imaginari deos posset, sed unum, nempe eum qui supra omnia est. Si enim unus est Deus, et præter illum non est alius, ipsius sit oportet, qui per Filium suum tanquam per imaginem agnoscitur. Quapropter et Filius quoque Deus est, propter Patris figuram, in ipso, ut in imagine, resultantem. Id quod divinus Apostolus indicat, dum aliquando inquit, *qui cum in Dei forma esset*: aliquando autem, eum imaginem Dei desinit esse. Atque ita inter cæteras nomenclaturas Filii et erat et dicebatur imago Dei, priusquam in carne adveniret. Atque ista quidem pauca de innumeris, ne modum excedamus, e Novo Testamento adducta sint. Quin et olim existentes prophetæ Dei, eundem diversis theologicis nominibus honorarunt.

16. Est qui eum, Spiritum Dei vocat, inquit: *Egredietur virga de radice Jesse: et flos de radice ejus ascendet, et requiescet super illum Spiritus Domini, spiritus sapientiæ et intelligentiæ* ²³, et quæ sequuntur. Perspicue siquidem in istis manifestavit eum qui de semine David fuerat secundum carnem, et inhabitans etiam in illo Dei Verbum. Unde divinus Apostolus nunc loquitur, *Dominus autem spiritus est* ²⁴; nunc iterum, *Christus Dei potentia, et sapientia Dei* ²⁵. Alius insuper propheta eum ad eundem modum spiritum appellat, *Spiritus faciei nostræ Christus Dominus* ²⁶. Et in Evangelio de eodem liquidissimo dicitur: *Ecce puer meus quem elegi, dilectus meus in quo bene complacuit animæ meæ. Ponam spiritum meum super eum, et judicium gentibus nuntiabit* ²⁷.

17. Alius porro propheta vitam eum vocat, et lucem, ubi Deum sic alloquitur inquit, *Apud te est fons vitæ, et in lumine tuo videbimus lumen* ²⁸. Quinam erat ille vitæ fons apud Deum? quis lumen? ipsius nempe, qui in Evangelio dixit, *Ego sum lux mundi* ²⁹; et, *Ego sum veritas, et vita* ³⁰. Quo-

✠ Ed. Paris. pag. 97.

²³ Isa. xi, 1, 2. ²⁴ I Cor. iii, 17. ²⁵ I Cor. i, 24. ²⁶ Thren. iv, 20. ²⁷ Matth. xiii, 18. ²⁸ Psal. xxxv, 10. ²⁹ Joan. viii, 12; ix, 5. ³⁰ Joan. xiv, 6.

(12) Vulgo τούτο τό.

(43) Πρός τὸ μὴ καταργᾶσαι. Apostolus in II Cor. iv, 5, habet: *Εἰς τὸ μὴ ἀργᾶσαι αὐτοῖς τὸν φωτισμὸν τῶν Εὐαγ. τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ, et post Θεοῦ, additur, ἀοράτου. M. — Mox vulgo ὁ διὰ τοῦ εἶδε παρ.*

(44) Διαφόροις σε τίμων. Depravate; sed facilis

λέγειν, ὅς ἐστιν εἰκὼν; θεὸν εἰ δὲ φῆσαι, ἧ ἐστιν εἰκὼν.

ε'. Καὶ ἐν ἐτέρῳ δὲ πάλιν ὁ αὐτὸς εἰκὼνα τοῦ Θεοῦ αὐτὸν ὠνόμαζε λέγων, « Εἰ δὲ καὶ ἐστὶ κεκαλυμμένον τὸ (42) Εὐαγγέλιον ἡμῶν, ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις ἐστὶ κεκαλυμμένον, ἐν οἷς ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου ἐτύφλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων, πρὸς τὸ μὴ καταργᾶσαι (43) ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν τὸν φωτισμὸν τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ, ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ. » Ἐνθα καὶ προσήκει τὸν νοῦν ἐπιστῆσαι, ὡς ὁ θεὸς Ἀπόστολος ὀρθῶν ἐξηνέγκατο λόγον περὶ τοῦ Χριστοῦ, εἰπὼν αὐτὸν εἰκὼνα τοῦ Θεοῦ, ἵνα μὴ τις δύο θεοὺς ὑπολάβοι εἶναι, ἀλλ' ἓνα τὸν ἐπὶ πάντων. Εἰ γὰρ εἷς Θεός, καὶ οὐκ ἐστὶν ἕτερος πλὴν αὐτοῦ, αὐτὸς ἂν εἴη ὁ καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ ὡς δι' εἰκὼνος γνωριζόμενος. Διὸ καὶ ὁ Υἱὸς Θεός, διὰ τὴν ἐν αὐτῷ τοῦ Πατρὸς ὡς ἐν εἰκόνι μόρφωσιν. Ὁ δὲ παρίστησιν ὁ θεὸς Ἀπόστολος, τοτὲ μὲν λέγων, ὅς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, τοτὲ δὲ αὐτὸν εἰκὼνα τοῦ Θεοῦ ὀριζόμενος. Οὐκοῦν μετὰ τῶν ἄλλων ἐπιγοριῶν καὶ εἰκὼν τοῦ Θεοῦ πρὸ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας ὁ Υἱὸς ἦν τε καὶ ὠνόμασται. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἀπὸ τῆς Καινῆς Διαθήκης, ὀλίγα ἀπὸ μυρίων ἡμῖν λόγου συμμετρίας χάριν συνήχται.

ις'. Καὶ οἱ πάλαι μὲν γενόμενοι τοῦ Θεοῦ προφήται τὸν αὐτὸν (44) διαφόροις ἐτίμων θεολογίαις. Ὁ μὲν γὰρ ἀπεκάλει αὐτὸν πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, λέγων, *Ἐξελεύσεται ῥάβδος ἐκ τῆς ρίζης Ἰεσσαὶ· καὶ ἄνθος ἐκ τῆς ρίζης (45) ἀναθήσεται, καὶ ἐπαναπαύσεται (46) ἐπ' αὐτὸν πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, πνεῦμα σοφίας, καὶ συνέσεως, καὶ τὰ ἐξῆς. Σαφῶς γὰρ τὸν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ, κατὰ σάρκα καὶ τὸν ἐνοικήσαντα αὐτῷ Θεὸν Λόγον, διὰ τούτων ἐδήλου. Ἐνθεν ὁ θεὸς Ἀπόστολος τοτὲ μὲν ἔλεγεν· Ὁ δὲ Κύριος τὸ πνεῦμά ἐστιν· ποτὲ δὲ, Χριστὸς Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία. Καὶ ἕτερος δὲ ὁμοίως πνεῦμα αὐτὸν ἀποκαλεῖ, λέγων, *Πνεῦμα προσώπου ἡμῶν Χριστὸς Κύριος. Καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ δὲ περὶ αὐτοῦ σαφῶς εἴρηται· Ἴδοὺ ὁ παῖς μου, ὃν ἠρέτισα· ὁ ἀγαπητὸς μου εἰς ὃν ἠδόκησεν ἡ ψυχὴ μου. Ἐδωκα τὸ πνεῦμά μου ἐπ' αὐτόν, κρῖσις τοῖς ἔθνεσιν ἐξοίσει.**

ιζ'. Προφητῶν δὲ ἄλλος ζωὴν αὐτὸν, καὶ φῶς ὠνόμαζε (47), ἐν τῷ προσωπεῖν τῷ Θεῷ, καὶ λέγειν, ὅτι *Παρά σοι πηγὴ ζωῆς, ἐν τῷ φωτὶ σου ὀφθόμεθα φῶς. Τίς γὰρ ἦν ἡ παρὰ τῷ Θεῷ πηγὴ τῆς ζωῆς, καὶ τὸ φῶς, ἧ αὐτὸς ὁ ἐν Εὐαγγέλοις εἰπὼν, Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου· καὶ· Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς*

correctio, ἐτίμων. M.

(45) Vulgo τῆς β. αὐτοῦ.

(46) Ἐπαναπαύσεται ἐπ' αὐτόν. Apud Prophetam legitur, ἀναπαύσεται ἐπ' αὐτούς. M. — Mox vulgo λόγον Θεοῦ εἰ ἄλλοτε δὲ χρ. εἰ ἐπ' αὐτῷ.

(47) Vulgo ὠνόμασε εἰ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ εἰπὼν.

καὶ ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ ζωὴ. Διὸ, πάλιν ἱκετεύων ὁ Προφήτης ἐν εὐχῇ πρὸς τὸν Θεὸν λέγει, Ἐξαπώστειλον τὸ φῶς σου, καὶ τὴν ἀλήθειάν σου· ἀυτὰ με ὀδηγήσει.

η'. Ἀλήθειαν δὲ αὐτὸν καὶ (48) Ζοροβάβελ ἀνεπιών, νικητηρίων ἠξιώθη, ὅτε ἐπὶ τοῦ Περσῶν βασιλέως ἀνατέγγραπται εἰρηκῶς· Καὶ ἡ ἀλήθεια μένει, καὶ ἰσχύει εἰς τὸν αἰῶνα. Καὶ ζῆν, καὶ κρατεῖ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Καὶ οὐκ ἔστι παρ' αὐτῆ λαβεῖν πρόσωπα· ἀλλὰ τὰ δίκαια ποιεῖ, ἀπὸ πάντων τῶν ἀδίκων καὶ πονηρῶν ἀπέχεται. Οἷς ἐπιλέγει· Καὶ αὐτῆς ἡ ἰσχύς, καὶ τὸ βασίλειον, καὶ ἡ ἐξουσία, καὶ ἡ μεγαλοσύνη πάντων τῶν αἰῶνων. Ζῆν γὰρ εἰπὼν τὴν ἀλήθειαν, καὶ νικᾷν καὶ κρατεῖν, ἐμφαντικώτατα παρέστησεν αὐτῆς τὴν ὑπόστασιν. Οἷς ἀκολουθῶς καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἀλήθειαν ἑαυτὸν ὀνομάζων τὴν τοῦ Ζοροβάβελ μαρτυρίαν ἐπεσφραγίζετο.

θ'. Καὶ ποταμὸν δὲ αὐτὸν ὀνόμασεν ὁ εἰπὼν· Τοῦ ποταμοῦ τὰ ὄρμηματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ. Ἦδη δὲ καὶ ἕως προσεῖπεν ὁ φῆσας· Τὸ ἕρος δ' ἠδύοκησεν ὁ Θεός, κατοικεῖν ἐν αὐτῷ.

κ'. Διὸ καὶ παρὰ τῷ Δανιήλ· Ἐξ ἕρους λίθος τμηθεὶς ἄνευ χειρῶν. Καὶ πάλιν, ὁ αὐτὸς ἀποκαθιστάμενος εἰς ἕρος ὑψηλὸν, ἔωρατο· τοῦ μὲν ἕρους τὴν προὔπαρξιν τῆς θεότητος αὐτοῦ σημαίνοντος, τοῦ δὲ λίθου, τὴν ἀνθρωπότητα (49).

κα'. Καὶ δικαιοσύνην δὲ αὐτὸν ἐκάλου· ὡς ὁ λέγων· Τίς ἐξήγειρε ἀπὸ ἀνατολῶν δικαιοσύνην. Καὶ, ἦλιον δικαιοσύνης, ὡς ὁ εἰπὼν· Τοῖς δὲ φοβουμένοις με ἀνατελεῖ ἡλιος δικαιοσύνης, καὶ ἰασις ἐν ταῖς πτέρυξιν αὐτοῦ. Καὶ ἄλλος, Δύσεται, φησιν, ὁ ἡλιος ἐπὶ τοὺς προφήτας τοὺς κλαυῶντας τὸν λαόν μου· οὐ γὰρ δὴ ταῦτα τῷ αἰσθητῷ ἐφαρμόζοι ἄν ἡλιω, ἀλλὰ δὴ (50) τῷ ἐνσάρκῳ Λόγῳ.

κβ'. Καὶ σοφίαν δὲ αὐτὸν ὀνομάζει Σολομὼν ἐπὶ Παροιμίαις λέγων· Ἡ σοφία φιλοδόμησεν ἑαυτῆ οἶκον, καὶ ὑπῆρξε στυλοῦς ἐπ' αὐτῆ, καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ ὅτι προκόσμιος ἦν ἡ σοφία ζῶσα καὶ ὑπερτώσα, αὐτὸς ἐδίδασκεν ἐκ προσώπου αὐτῆς ταῦτας προέμενος τὰς φωνάς· Ἐγὼ ἡ σοφία κατεσκήνωσα βουλήν, καὶ γνώσιν, καὶ ἐννοίαν. Ἐγὼ ἐπεκαλεσάμην. Εἶθ' ἐξῆς ἐπιλέγων, Δι' ἐμοῦ (51) βασιλεύουσι βασιλεῖς, καὶ οἱ δυνατοὶ γράφουσι δικαιοσύνην, δι' ἐμοῦ μεριστᾶνες μεγαλύνονται, καὶ τύραννοι δι' ἐμοῦ κρατοῦσιν.

✠ Ed. Paris. pag. 98.

⁵¹ Psal. XLII, 5. ⁵² Psal. XLV, 5. ⁵³ Psal. LXVII, 47. ⁵⁴ Dan. II, 34. ⁵⁵ Isa. XLI, 2. ⁵⁶ Malach. IV, 2. ⁵⁷ Mich. III, 6. ⁵⁸ Prov. IX, 1. ⁵⁹ Prov. VIII, 12, 14. ⁶⁰ ibid. 15, 16.

(48) Vulgo Ζοροβάβελ et infra; mox vulgo τῶν Περσῶν.

(49) Τοῦ δὲ τοῦ λίθου, τὴν ἀνθρωπότητα. Locus est Daniel II. Quem locum varie exposuerunt. Plerique per montem, beatam Virginem intelligunt: de qua sine manibus, hoc est, interventu humano, Christus processit, atque ita de humana sola generatione intelligunt. Ambrosius legit, montem, pro lapide, ut mons dicatur de monte excisus, et de

circa Deum compellans supplex in oratione Prophetia loquitur, Emitte lumen tuum, et veritatem tuam, illa me deducunt ⁵¹.

18. Veritatem insuper eum cum vocaret Zorobabel, victoriae lauream tulit, qui coram Persarum rege, memoratur dixisse, Veritas manet et praevalet in aeternum. Vivit et exsuperat in saecula saeculorum. Neque est apud illam respectus personarum, sed justitiam facit, ab iniquis omnibus et impiis abstinet. Ad quae annectit: Ipsius autem vis, et regalitas, et potestas, et magnificentia est per omnia saecula. Qui enim vivere veritatem dixit, et vincere et exsuperare: evidentissime ostendit existentiam ejus. Et consequenter, se Servator ipsam appellat veritatem, et obsignat testimonium Zorobabelis.

19. Fluvium appellavit eum, is qui dixit, Fluminis impetus laetificat civitatem Dei ⁵². Montem nominavit insuper qui dixit: Montem cui benedixit Deus, ut in illo habitaret ⁵³.

✠ 20. Unde apud Daniele de monte legitur: Excisus lapis sine manibus ⁵⁴. Idem demum in excelsum montem ubi recesserat videbatur. Per montem intelligitur divinitas praeesistens, per lapidem vero humana natura.

21. Sed et illum justitiam appellarunt: ut is qui dixit: Excusata justitiam ab Oriente ⁵⁵, et etiam justitiae solem: ut is qui dixit: Timentibus autem me, exorietur sol justitiae: et sanatio in alis ejus ⁵⁶: et alius ait, Occidet sol super prophetas, qui errare faciunt populum meum ⁵⁷. Haec non competunt visibili huic soli, sed alteri, nempe Verbo incarnato.

22. Sapientia quin etiam dicitur, Salomon in Proverbiis ait: Sapientia sibi domum aedificavit, et substituit columnas septem ⁵⁸, et quae sequuntur. Quodque ante mundum erat ista vivens sapientia et subsistens, docet idem, ubi tanquam ex ore ipsius Sapientiae istas emisit voces: Ego sapientia habitavi consilium, et scientiam, et cogitationem. Ego invocavi ⁵⁹: et his sequentia adjungit: Per me reges regnant, et conditores legum justa decernunt; per me principes imperant, et potentes decernunt justitiam ⁶⁰.

aeterna generatione Filii e Patre, intelligit. Eusebius suam, et novam rationem inivit. M.—Delevi τοῦ ante λίθου et mox ἄν vulgo post ταῦτα positum rejeci post ἔφαρμ.

(50) Τῷ ἐν σαρκὶ Λόγῳ. Aliter, ἐνσαρκίῳ, forte ἐνσαρκωθέντι. Omnia ista, Christus in similitudine, non in proprietate, ait Augustinus, in Psal. CIII, M.— Scripsi ἐνσάρκῳ; mox vulgo προέμενος.

(51) Βασιλεύουσι φυσικῶς. Ita in Proverbiis

23 et 24. Sed et lignum vite ipsum Salomon, et A
Dominum appellavit : ubi ait : *Lignum vite est, omnibus qui apprehendant ipsum, et intus erit qui in eum, veluti in Dominum insistit* 41.

25. Sed et Salomonis pater David in Psalmis, et Dominum simul vocat et sacerdotem : nunc in-
quiens : *Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis* 42; nunc etiam : *Juravit Dominus neque recipiet, Tu es Sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedech* 43.

26. Sed et Deus hunc agnoscit et profitetur in-
quiens : *Sedes tus Deus, in sæculum sæculi : virga directiois virga regni tui. Dilentisti justitiam et odisti iniquitatem; propter uncti te Deus, Deus tuus, olea lætitiæ præ comoribus tuis* 44. Deus qui in istis a Deo, unctus dicitur, quisnam alius esset, quam qui propter unctionem hanc paternam, Christus vocatur.

✱ 27. Erat idem iste et Dilectus Dei : quod
Psalmi illius inscriptio docet, *Ode super Dilectum* 45.

28. Istas autem ipsum appellat brachium : *Re-
velabit, inquit, Dominus brachium sanctum suum in conspectu nationum* 46. David ad eundem modum, justitiam et salutem agnovit illum, inquit : *Re-
velavit Dominus salutare suum, in conspectu nationum, revelavit justitiam suam* 47.

29. Et iterum : *Annunciavit diem de die salutare
ejus* 48. Et iterum : *Quis dabit de Sion salutare
Israel* 49? Et, *Ostende nobis, Domine, salutare tuum, misericordiam tuam des nobis* 50. Quid opus est, ut ista hic colligam sigillatim? cum cuiusvis liceat studio de Scriptura divinitus inspirata istiusmodi en-
dicantque colligere. Ubique vero Scripturarum apparet, viros Dei divino Spiritu illustratos, unigeniti Dei Filii cognitionem inenarrabilem manifestasse, licet non ultra populum, Judæorum. Quocirca diversimode enuntiaverant illum obiectis quibusdam nomenclaturis. Gratia enim illa prædicationis, in ipsius præsentiam et adventum reservabatur : quam de ipsius divinitate, per universam nunc terrarum orbem, veluti quoddam olim absconditum mysterium et silentio involutum, Ecclesia prosemnavit.

30. Hoc ipsum nos docuit divinus Apostolus in-
quiens : *Secundum dispensationem Dei, quæ data est mihi erga vos, adimplere verbum Dei, mysterium illud quod a sæculo absconditum fuerat in generationibus : nunc autem manifestatum est sanctis ejus,*

✱ Ed. Paris. pag. 99.

41 Prov. III, 18. 42 Psal. CIX, 1. 43 Ibid. 4. 44 Psal. XCVII, 2. 45 Psal. XCV, 2. 46 Psal. XIII, 7.

κγ', κδ'. Ἀλλὰ καὶ ἕλρον ζωῆς, καὶ Κύριον αὐτὸν
Σολομὸν ἀπεκάλεϊ λέγων· *Ἐύλον ζωῆς ἐστὶ πᾶσι
τοῖς ἀνταγομένοις αὐτῆς, καὶ τοῖς ἐπαρεδομένοις
ἐκ' αὐτῆς, ὡς ἐπὶ Κύριον, ἀσφαλῆς.*

κε'. Καὶ ὁ τοῦ Σολομῶντος ἐκ πατρὸς Δαβὶδ ἐν Ψαλ-
μοῖς ὁμοῦ καὶ Κύριον ὁμοῦ καὶ ἱερέα αὐτὸν (53)
ὠνόμαζε· τοῦ μὲν λέγων· *Ἐἴπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ
μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου· τοῦ δὲ φάσκων· Ἐμοῦ
Κύριος, καὶ σὺ μεταμαληθήσεται· Ἐν ἰσχυρῶς εἰς
τὸν αἰῶνα, κατὰ τὴν εὐχὴν Μελχισεδέκ.*

κς'. Καὶ Θεὸν δὲ αὐτὸν ὀλεον ὁμολογεῖν ὁ αὐτὸς,
φάσκων· Ὁ θρόνος σου, ὁ Θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ
αἰῶνος, βάθρος ἐδούτητος ἡ βάθρος τῆς βασιλείας
σου. Ἐγκύριος δικαιοσύνης, καὶ ἐμίσσησας ἀνο-
μιαν διὰ τοῦτο ἐχρησά σε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου
ἔλαιον ἀγαλλιάσεως κατὰ τοὺς μετόχους σου.
Θεός γὰρ ἐν τοῦτοις χροῖσμοις ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τίς ἄν
ἕτερος εἴη ἢ αὐτός, ὁ διὰ τὸ χρίσμα τὸ πατρικὸν Χρι-
στὸς ἀνηγορευμένος.

κς'. Ὁ δ' αὐτὸς αὐτός καὶ Ἀγαπητὸς ἦν τοῦ Θεοῦ·
ὁ δὲ παρίστηεν (55), ἢ τοῦ Ψαλμοῦ προγραφή πε-
ριέχουσα, Ὡδὴ ὑπὲρ τοῦ Ἀγαπητοῦ.

κη'. Ἠσυχίας δὲ βραχίονα αὐτὸν ἀπεκάλεϊ λέγων
Ἀποκαλύψας Κύριος τὸν βραχίονα τὸν ἄγιον αὐ-
τοῦ ἐνώπιον πάντων ἐθνῶν. Καὶ Δαβὶδ ὁμοῦ ἐ-
καιοσύνην καὶ σωτηρίαν αὐτὸν ἠτίσαστο· διὸ λέγειν
Ἐγνώρισα Κύριος τὸ σωτήριον αὐτοῦ ἐνώπιον
τῶν ἐθνῶν ἀπεκάλυψε τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ.

κθ'. Καὶ πάλιν Εὐαγγελίσασθε ἡμέραν ἐξ ἡμέ-
ρας τὸ σωτήριον αὐτοῦ· Καὶ αὐτίς· Τίς δώσει ἐκ
Σιών τὸ σωτήριον τοῦ Ἰσραὴλ; καὶ· Δεῖξον ἡμῖν,
Κύριε, τὸ ἔλεός σου, καὶ τὸ σωτήριόν σου ὅφρα
ἡμῖν. Καὶ τί μὲ δεῖ καθ' ἑαυτὸν ἀναλέγεσθαι; παρ-
ὸν τῷ φιλομαθεῖ τὰ τοιαῦτα συνάγειν· ἐξ ἀπόσεως
τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς· δι' ἧς φαίνονται οἱ τοῦ
Θεοῦ ἄνθρωποι τῷ θεῷ Πνεύματι φωτισθέντες, τῆ
τοῦ Μονογενεῖς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ γνώσιν ἀπὸρρητον εἶ-
σαν τότε, καὶ ἐκ πλήθους διαλαμβάνουσαν (54) τοῦ
Ἰουδαίων λαοῦ. Διὸ καὶ διαφόροις αὐτὸν ἐξέφώνουν
κεκαλυμμένας ταῖς διηγορίαις. Ἐφυλάττετο γὰρ τῇ
αὐτοῦ παρουσίᾳ ἢ χάρις τοῦ κηρύγματος τῆς περὶ
αὐτοῦ θεολογίας, ἦν καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἢ αὐ-
τοῦ Ἐκκλησίας, ὥσπερ τι πάλαι κρύφιον καὶ σεσητη-
μένον μυστήριον παραλαβοῦσα, σεμνύεται.

λ'. Τοῦτο γάρ ἐστι καὶ ὁ θεὸς Ἀπόστολος διδάσκει
λέγων· *Κατὰ τὴν οἰκονομίαν τοῦ Θεοῦ, τὴν δοθεῖ-
σαν μοι εἰς ὑμᾶς, κηρύξασαι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, τὸ
μυστήριον τὸ ἀποκεκρυμμένον ἀπὸ τῶν αἰώνων καὶ
ἀπὸ τῶν γενεῶν· νυνὶ δὲ ἐπαπαρέθη τοῖς ἀγγέλοις αὐ-*

legitur : et hic aliquoties, apud nostrum. M. — Mox
vulgo μεγαλοῦνται et ἀνταρειδομένοις ἐκ. et deest
ὁμοῦ post ψαλμοῖς.

(52) Vulgo ὠνόμασε et mox καὶ Δαβὶδ δὲ αὐτὸν
ὀλεον et infra ἀναγορευόμενος.

(53) Τοῦ Ψαλμοῦ προγραφή. Ἐκείνου scilicet,
αὐτοῦ, nempe 44, cujus inscriptio est, Ὡδὴ ὑπὲρ

τοῦ ἀγαπητοῦ. M. — Supra vulgo ὁ δὲ παρ. et mox
ἐπιτάλαϊ et εὐαγγελίσασθε.

(54) Τῶν Ἰουδαίων λαοῦ. Locus depravatus,
nec sine codicis auxilio sanandus, opinor. M. — Mox
vulgo τοῦ Θεοῦ οἱ προφ. et τοῦτου μυστηρίου et κατὰ
τὴν εὐχ.

τοῦ, οὗς ἐθέλησεν ἑθεός γινώσκειν, τις ὁ πλοῦτος ἡ δόξης τοῦ μυστηρίου τούτου ἐν τοῖς ἔθνεσιν. ὁς ἐστι Χριστός ἐν ὑμῖν, ἡ ἐλπίς τῆς δόξης. Ὁρῶ δὲ πως μυστήριον ἦν ἀποκεκρυμμένον πρότερον, νυνὶ δὲ φανερωθὲν, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Διόπερ οἱ μὲν τοῦ Θεοῦ προφητεῖαι ἐπὶ προφητικῷ πνεύματι μυστικῶς αὐτὸν ἐθεολόγουν. Τὸ δὲ πλῆθος τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους ἐν ἀγνοίᾳ ἐτύγγανε τοῦ κεκρυμμένου μυστηρίου· ὅθεν Θεὸν μὲν εἰδόμενον εἶναι εἶδέναι, βιά τὸ τῆ πολυθέῳ πλάνῃ συνεχῶς ὑποσύρεσθαι· Πατέρα δὲ ὄντα τὸν Θεὸν Υἱοῦ τοῦ Μονογενοῦς ἠγνοεῖ· τούτο γὰρ ἐφύλαττετο τῆ ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησίᾳ τὸ μυστήριον, κατ' ἐξαίρετον χάριν αὐτῇ δεδωρημένον. Ἐν αὐτῷ γὰρ εἰσι, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, πάντες οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ γνῶσεως ἀπόκρυφοι. Ἀλλὰ γὰρ διὰ τοσοῦτων ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν, οὗ μόνον Λόγος κακλημένος, ὡς Μάρκελλος οἰεταί, ἀπειρίχθη, ἀλλὰ καὶ Υἱὸς, καὶ Μονογενὴς, καὶ φῶς, καὶ ἄρτος, καὶ Ἰησοῦς, καὶ Χριστός, καὶ Κύριος, καὶ ἀρχιερεὺς, καὶ ἀπαύασμα, καὶ χαρακτήρ, καὶ εἰκὼν, καὶ Πρωτότοκος πάσης κτίσεως, καὶ πηγὴ ζωῆς, καὶ ἀλήθεια, καὶ ποταμὸς, καὶ δικαιοσύνη, καὶ ἥλιος δικαιοσύνης, καὶ σοφία, καὶ ξύλον ζωῆς, καὶ Κύριος, καὶ Θεός, καὶ Ἀγαπητός, καὶ Ἰσαεὺς, καὶ βραχίον, (55) καὶ σωτήριον, καὶ πάντα ταῦτα, ὧν καὶ προϋπάρχων τῆς σαρκὸς, ὠνομάζετο· ὡς αἱ παρατεθεισάι Γραφαὶ δεδηλώκασι. Τίτι τοίνυν λόγῳ, ταῦτα πάντα παρὰ Μάρκελλο, ἐπὶ μόνου τοῦ Λόγου ἴσταται; οὐ διαβαίνων μὲν καὶ ἐπὶ τὰς λοιπὰς ἐπωνυμίας, μόνον δὲ Λόγον αὐτὸν εἶναι φάσκων τοῦ Θεοῦ· καὶ λόγον σημαντικὸν, ποτὲ μὲν ἠσυχάζοντα ἐν τῷ Θεῷ, ποτὲ δὲ ἐνεργεῖα μόνῃ λαλοῦντα ἢ πράττοντα; Ἡ δὲ τὸ Sabellianίζεσθαι ἐθνικρὺς, καὶ μὴ πιστεύειν εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, μηδὲ γνωρίζειν τὸ μυστήριον τὸ προϋπάρχον μὲν πάσαι, μόνῃ δὲ τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Χριστοῦ εἶς τῆς αὐτοῦ φανερωθὲν χάριτος. Εἰ δὲ λέγοι μυστήριον εἶναι ἀγνοούμενον, τὸ (56) Λόγον ἔχειν ἐν ἑαυτῷ τὸν Θεόν, κεχρησθαι λόγῳ, τούτο γὰρ αὐτῷ Μαρκέλλῳ δοκεῖ (57), τούτον γράφοντι τὸν τρόπον· « Τί ἐ γὰρ ἕτερον ἦν ἀποκεκρυμμένον μυστήριον, κατὰ τὸν Λόγον; οὕτως δὲ ἦν ἀποκεκρυμμένον ἐν τῷ Θεῷ ἐ τούτο πρότερον τὸ μυστήριον, ὥστε μηδένα τοῦ προτέρου λαοῦ σαφῶς τὰ κατὰ τὸν Λόγον εἶδέναι· » εἰ δὴ οὖν τούτο λέγοι, μανθανέτω, ὅτι καὶ πᾶς Ἰουδαίων τῶν τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ μὴ ἐπεγνωκότων ὁμολογήσειεν ἂν τὸν Λόγον ἔχειν τὸν Θεόν, καὶ μὴ εἶναι ἀλογον. Τούτο δὲ καὶ Sabellios αὐτὸς, καὶ πᾶς Ἕλληνας τε καὶ βάρβαρος, ὁ Θεὸν εἶναι ὑφιστάμενος, ἀναμφιλέκτως φήσειεν· Ἄμα γὰρ τῷ Θεῷ εἰπεῖν, καὶ σοφὸν αὐτὸν νοεῖ, καὶ λογικόν, καὶ δυνατόν, καὶ δίκαιον, καὶ ἀγαθόν. Ποῖον οὖν μυστήριον ἦν ἀποκεκρυμμένον τὸ τοῖς πᾶσιν ὁμολογούμενον; Τίς γὰρ οὐκ ἂν εἶποι ἐν τῷ Θεῷ σοφίαν εἶναι, καὶ δύ-

quos voluit Deus cognoscere, quoniam sint divinitus mysterii istius in gentibus, qui est Christus in vobis, spes gloriæ ejus ⁵¹. Vides ut absconditum hoc mysterium fuerat prius, nunc autem revelatum: Filius Dei. Quapropter prophetæ Dei mysticum in modum prophetico Spiritu eum deificaverunt; Judæorum autem omnis multitudo in ignorantia istius mysterii persistebant. Deum quidem unum agnoscere edocti, eo quod in errores de deorum multitudine sæpius abstraherentur: Patrem vero Deum unigeniti sui Filii ignorabant. Nam hoc de gentibus Ecclesiæ reservabatur mysterium, tanquam gratiæ quædam excellens, ipsi impertienda. ✠ In ipso enim sunt, quod Apostolus observat ⁵², omnes thesauri absconditi cognitionis. Enimvero tot jam testimoniis, Dei illud Verbum quod in initio erat apud Deum, non modo quod Marcellus opinatur, Verbum dictum est, sed et Filius, et Unigenitus, et Lux, et panis, et Jesus, et Christus, et Dominus, et Pontifex, et splendor, et character, et imago, et Primogenitus omnis creaturæ: et fons vitæ, et veritas, et flumen, et justitia, et sol justitiæ, et sapientia, et lignum vitæ, et Dominus, et Deus, et dilectus, et Sacerdos, et brachium, et salutare: et hisce quidem omnibus appellabatur nominibus, cum existeret, et præexisteret ante carnem sumptam: ut e prolatis hic Scripturis ostensum est. Quæ ratio Marcellum hic commovit, ut istis universis prætermisissis, in solo Verbo resideret? Neque enim transivit ad cæteras nomenclaturas, solummodo illum Dei Verbum esse statuit; et verbum quidem significativum, interdum in Deo conquiescens, interdum re et ore prolatum, vel etiam operans. Certe propterea quod Sabellianizaret, nec in Dei Filium crederet, nec agnosceret mysterium illud, quod quidem præexistebat olim: at soli Christi Ecclesiæ per ipsius gratiam revelatum est. Quod si dicat mysterium illud incognitum esse, Deum cum in se haberet Verbum, verbo illo usum, hoc siquidem Marcello videtur ita esse, cum sic scripserit: « Quid aliud fuerat mysterium illud absconditum, quam Verbum? Ita autem in Deo olim, erat hoc absconditum mysterium; ut nemo apud priorem illum populum intelligeret clare, quæ spectabant ad Verbum. » Si hoc posuerit, discat oportet, quod Judæorum quilibet, qui Christum Dei non agnoscat, Verbum tamen habere Deum confitebitur, neque esse illum alogum. Hoc ipsemet Sabellius: hoc ethnicus quisvis fatebitur: hoc barbarus, qui Deum agnoscit, sine scrupulo confitebitur. Nam hoc ipso quod Deum confiteantur, sapientem intelligunt, rationalem, potentem, justum, bonum. Et quodnam tum mysterium hoc occultum fuerat, quod erat

✠ Ed. Paris. pag. 100.
⁵¹ Coloss. 1, 25-27. ⁵² Coloss. 11, 3.

(55) Βρ. καὶ δικαιοσύνη could.
 (56) Τὸν vulgo contra cod.
 (57) Μαρκέλλῳ δοκεῖ. Rortius ἰδοικε, statim, le-
 gendum opinor, ἢ τὸ κατὰ τὸν λόγον, μοι, ἀναμφι-

λέκτω, εἰ Θεὸν εἰπέιν, non Θεῷ. M.— Max vulgo ἐν ἀμφιλέκτως, Mr. ἀναμφιλέκτως εἰ τὸ Θεῷ, Mr. Θεῶν.

apud omnes in confesso positum? Quis non dixerit in Deo sapientiam esse, et potentiam, et vitam, et lucem, et veritatem, et justitiam, et rationem, et quidquid bonum et honestum est? Quin potius eum esse, omnia ista: aut si ✕ quid his superius, et melius exstiterit, quod nobis sit incognitum. Hæc natura, a seipsa edocta cogit unumquemque de Deo profiteri. Unde et de Filio edocti sumus hæc etiam singula, unigenitum illum esse, Filium, hæredem Patris sui, omnia possidentem quæ possidet Pater. Unde dicitur fuisse, *in forma Dei*, et *imago Dei*, juxta divinum Apostolum, ubi ait: *Qui cum in forma Dei esset, non est arbitratus rapinam, esse se æqualem Deo*⁵⁸. Et rursus: *Qui est imago Dei*⁵⁹. Quocirca quod Deus erat logicus, non fuit *hoc mysterium, quod a sæculo absconditum fuerat, et a generationibus*. Neque illud nunc revelatum dicitur, quod singulis hominibus, per notiones naturales cognitissimum est. Quod si interroget quispiam, illud qualenam erat? respondet Apostolus, ubi ait, *At nunc in sanctis manifestatum est*⁶⁰, iis nimirum, quibus voluit hoc ipsum Deus revelare, quæ sunt divitiæ gloriæ, mysterii hujus in gentibus quibus est Christus in nobis. Christus erat igitur mysterium illud: Filius is nimirum Dei. Quocirca mysterium in modum, illum olim diversimodis appellationibus prophetæ glorificaverunt, id quod erat inenarrabile abscondentes: illiusque revelationem gratiæ ipsius in omnes diffundendæ, quasi thesaurum reservantes reconditum. Cum vero post tot e sacris Scripturis testimonia contendat Marcellus nihilominus, illud, *In principio erat Verbum*⁶¹, nihil aliud indicare, quam eum, priusquam assumebat carnem, nihil aliud quam Verbum exstitisse: neque ullo præter illud nomine appellatum: tum vero primum per varias indicatum nomenclaturas, quando Verbum caro factum fuerat, cum prius præter Verbum plane nihil exstitisset; certe prorsus hic indoctus deprehenditur, et in Scripturis sacris intelligendis plane infans. Hoc vero sic adornato, agendum deinceps, veluti reditivum, novum hunc Sabellium introspicimus.

ναμιν, καὶ ζωὴν, καὶ φῶς, καὶ ἀλήθειαν, καὶ δικαιοσύνην, καὶ λόγον, καὶ πᾶν ὃ τι καλὸν καὶ ἀγαθόν; μᾶλλον δὲ αὐτὸν εἶναι πάντα ταῦτα, καὶ εἴ τι τούτων ἀνώτερόν τε καὶ κρείττον, καὶ ἡμῖν ἄγνωστον (58)· ταῦτα γὰρ αὐτοῖς διδάκτος φύσις ὁμολογεῖν περὶ τοῦ Θεοῦ πάντα ἀνθρώπων ἐξαναγκάζει. Ἐνθεν καὶ τὸν Υἱὸν διδασκόμεθα πάντα ταῦτα εἶναι, ὡς Μονογενῆ Υἱὸν, καὶ κληρονόμον ὄντα τοῦ Πατρὸς, καὶ πάντ' ἔχοντα, ὅσα καὶ ὁ Πατὴρ. Διὸ ἐν μορφῇ Θεοῦ λέλεκται (59)· καὶ εἰκὼν τοῦ Θεοῦ (60), κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον, φήσαντα. Ὅς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἀρπαγμὸν ἠρῆσατο εἶναι (61) Ἰσα Θεῷ. Καὶ πάλιν· Ὅς ἐστὶν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ. Ἰούκ ἄρα τὸ λογικὸν εἶναι τὸν Θεὸν τοῦτο ἦν τὸ μυστήριον τὸ ἀποκεκρυμμένον ἀπὸ τῶν αἰώνων καὶ ἀπὸ τῶν γενεῶν· οὐδὲ τοῦτο νῦν ἐφανερώθη, τὸ φυσικαῖς ἐννοίαις πᾶσιν ἀνθρώποις ἐγνωσμένον. Ἀλλὰ γὰρ ποῖον, εἰ ἔροίτο τις, ἀποκρίνεται ὁ Ἀπόστολος· Νυνὶ δὲ ἐφανερώθη, λέγων, τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ, οὗς ἐθέλησεν ὁ Θεὸς γνωρίσαι, τίς ὁ πλοῦτος τῆς δόξης τοῦ μυστηρίου τούτου ἐν τοῖς ἔθνεσιν, οἷς ἐστὶ Χριστὸς ἐν ὑμῖν. Χριστὸς οὖν ἦν τὸ μυστήριον· δῆλον δ' ὅτι Υἱὸς (62) τοῦ Θεοῦ. Διὸ μυστικῶς πρότερον διαφόροις οἱ τοῦ Θεοῦ προφήται αὐτὸν ἐδόξαζον ἐπιγορίαῖς, τὸ ἀπὸρρητον ἀποκρύπτοντες, καὶ τῇ αὐτοῦ χάριτι τὴν εἰς πάντας ἀποκάλυψιν αὐτοῦ ταμιευόμενοι. Ὅτε τοίνυν μετὰ τὸσαύτας τῶν Γραφῶν μαρτυρίας διισχυρίζεται Μάρκελλος, τὸν ἐν ἀρχῇ Λόγον, πρὶν ἢ τὴν σάρκα ἀναλαβεῖν, μηδὲν ἕτερον εἶναι ἢ Λόγον· καὶ μηδ' ἐτέρω χρηματίζσαι ὄνοματι· τότε δὲ διαφόρων ἐπιγοριῶν τετυχηκέναι, ὅτε ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, πρὸ τούτου μηδὲν ἕτερον ὄντα ἢ Λόγον· πῶς οὐκ ἀμαθῆς καὶ ἀσύνητος τῶν θεῶν ἐλέγχεται· ἂν ἀναγνωσμάτων; Ἀλλὰ γὰρ, τούτου συστάτος, φέρε λοιπόν, ὡς περ ἀναβεβιωκότα, τὸν νέον Σαβέλλιον ἐποπτεύσωμεν.

✕ Ed. Paris. pag. 101.

⁵⁸ Philipp. II, 6. ⁵⁹ Hebr. I, 3. ⁶⁰ Coloss. I, 26. ⁶¹ Joan. I, 1.

(58) Vulgo ἄγν. εἴη.

(59) Vulgo λέγεται.

(60) Εἰκὼν τοῦ Θεοῦ. Adde ἀοράτου. M.

(61) Vulgo τὸ εἶναι.

(62) Δῆλον δ' ὅτι Υἱός. Forte δῆλον δὲ, καθὼς Υἱός τοῦ Θεοῦ, nempe ante sæcula exsistens, oppositus filio hominis. M. — Mox vulgo ἐδόξασαν εἰ ταμιευμένοι.

ΤΩΝ ΠΡΟΣ ΜΑΡΚΕΛΛΟΝ ΕΛΕΓΧΩΝ

ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ

ΠΕΡΙ

ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ
ΒΙΒΛΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ.

EUSEBII PAMPHILI

DE THEOLOGIA ECCLESIASTICA CONTRA MARCELLUM

LIBER SECUNDUS,

ΤΑΔΕ ΠΕΡΙΕΧΕΙ ΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟΝ ΣΥΓ-
ΓΡΑΜΜΑ.

- α. Ὅπως τὴν τοῦ Σαβελλίου δόξαν ἀνερευθεῖτο Μάρκελλος.
β. Ὅπως καὶ Ἰουδαίων τῇ δόξῃ διαλέγεται.
γ. Ὅπως τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ Θεῷ ὄντα, ἀναρχον εἶναι καὶ ἀγέννητον ὠρίσθη.
δ. Ὅπως ἐν καὶ ταῦτόν εἶναι τὸν Λόγον καὶ τὸν Θεὸν ἔλεγε.
ε. Ὅπως ταῦτα λέγων ἠρνεῖτο τὸν Υἱόν.
ς. Ὅπως ἡ Ἐκκλησία τὸν Θεὸν θεολογεῖ.
ζ. Ὅπως ἡ Ἐκκλησία τὴν τοῦ Πατρὸς μοναρχίαν κηρύττει.
η. Ὅποιοις ῥήμασι Μάρκελλος κηρύττει τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ.
θ. Ἐλεγχος τῆς τοῦ ἀνδρὸς κακοδοξίας.
ι. Ὅτι μὴ ὀρθῶς ἐξεδέξατο τὸ, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος.
ια. Ὅτι ποτὲ μὲν αὐτὸν προφορικῶς τοῦ Θεοῦ Λόγον, ποτὲ δὲ ἐνδιάθετον ὁμοίως τῷ ἐν ἀνθρώποις ἔφασκεν.
ιβ. Ὅτι μὴ ὡς ἐδόκει Μαρκελλῷ ὁ εὐαγγελιστὴς τὴν περὶ τοῦ Λόγου θεολογίαν ἐξέθετο.
ιγ. Ποσαχῶς τὸ σημαίνοντο ἐκ τῆς τοῦ Λόγου φωνῆς νοεῖται.
ιδ. Ὅπως χρῆ διερμηνεύειν τὴν εὐαγγελικὴν περὶ τοῦ Λόγου διδασκαλίαν.
ιε. Τῶν αὐτοῦ Μαρκελλοῦ φωνῶν παραθέσεις, δι' ἧν ἠρνεῖτο τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ σαφῶς, προφορικῶς Λόγον καὶ ἐνδιάθετον φάσκων εἶναι αὐτόν.
ις. Ἐλεγχος τῆς τὰνδρὸς κακοδοξίας.
ιζ. Ἐρμηνεία τῆς ἀληθοῦς διανοίας τοῦ Λόγου.
ιη. Διὰ τί Λόγον ὠνόμασε τὸν Υἱὸν ὁ εὐαγγελιστὴς ἀρχόμενος τῆς αὐτοῦ Γραφῆς.
ιθ. Ὅπως Μάρκελλος, τὰς περὶ ἐνὸς Θεοῦ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης γραφὰς μαρτυρούμενος, ὁμοίως Ἰουδαίους τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἠρνεῖτο.
ια. Διὰ τί Μωσῆς καὶ οἱ προφῆται οὐ τυμῶς παρέδωκαν Ἰουδαίους τὴν περὶ τοῦ Υἱοῦ θεολογίαν.
ιβ. Ὅτι ὁ Υἱὸς ἦν τοῦ Θεοῦ ὁ Μωσῆϊ καὶ τῷ Ἀβραὰμ χρηματίσας.

LIBRI SECUNDI CAPITA.

1. Quomodo Sabellii dogma restaurat Marcellus.
2. Quomodo et Judaeorum deprehenditur opinio sua.
3. Quomodo Dei Verbum, in Deo existens, sine principio et generatione fuisse definit.
4. Quomodo unum idemque dixit esse atque Verbum.
5. Quomodo ista dicens, abnegavit Filium.
6. Quomodo de Deo Ecclesia docet.
7. Quomodo Ecclesia monarchiam Patris praedicat.
8. Quibus verbis Marcellus Filium Dei praedicat.
9. Refutatio hujusce hominis haereticae opinionis.
10. Quomodo minus recte cepit Evangelii illud, « In principio erat Verbum. »
11. Quomodo interdum vocat illum, prolatitium Dei Verbum, interdum intus reconditum ad modum nempe humani verbi.
- ✕ 12. Quod evangelista theologiam de Verbo proposuit non ad illum modum qui Marcello videbatur.
13. Quot modis quod significatur per vocem istam, Verbum, intelligitur.
14. Qualiter exponenda sit evangelica de Filio doctrina.
15. Proponuntur in terminis Marcelli voces, in quibus manifeste pernegavit Dei Filium, Verbum illum esse prolatitium determinans atque intus residens.
16. Refutatio perversae hujus hominis opinionis.
17. Interpretatio sententiae verae de Verbo.
18. Quam ob causam evangelista in principio Evangelii sui Filium nominavit Verbum.
19. Quod Marcellus dum Veteris Testamenti scripturas advocat in testimonium de unitate Dei, similiter atque Judaei Filium Dei pernegavit.
20. Quid causae fuerit, quod Moyses et prophetae explicitam de Filio theologiam Judaeis non traderunt.
21. Quod is erat Dei Filius, qui ad Moysen et Abrahamum loquebatur.

23. *Quod et in prophetis per Filium Pater Deus* A κτ' "Οτι και εν τοις προφηταις δια του Υιου ο Πατηρ θεολογεϊτο.
 23. *Quod Ecclesia minime praedicat duos deos.* κτ' "Οτι μη δυο θεος η 'Εκκλησια κηρυττει.
 24. *Quod Marcellus assimilaverit Dei Verbum unigenitum verbis Dei illiuce, quibus imperantur scienda.* κδ' "Οπως Μαρκαλλος τοις λογοις του Θεου τοις των πρακτων παραγγελτικοις τον Μονογενη Λογον ἀρωμολου.
 25. *Qualiter ipse sibi contraria scripsit.* κε' "Οπως αυτος αυτουσ αναντα εγραψε.

CAP. I.

Qualiter Sabellii dogma restauravit Marcellus.

Post exhibita testimonia Scripturae sacrae, quibus illud ostensum est, quod non solummodo Verbum vocabatur Dei Filius ante suum in carne adventum, uti Marcello visum fuerat, sed sexcentis ab eo ✠ diversis nominibus, aegedum deinceps intueamur idolum Sabellii, velut de terra se exserentis. Ausus est dicere, ipsum, qui super omnia est, Patrem Domini nostri Jesu Christi, Denm de sancta Virgine genitum; ipsum quoque passum, dum ita scribit : [R. XLIX coll. p. 35 D] « Quidnam erat ergo, quod descendit ante incarnationem? Omnino dicit, Spiritus erat. Nam si secus pronuntiaret, obloquatur ei angelus is, qui ad Virginem ait, Spiritus sanctus superveniet in te ⁶³. Quod si concesserit esse spiritum, laudiat dicentem Servatorem : Deus spiritus est ⁶⁴. » Hisce verbis, dum qui est super omnes, de quo nos docuit Servator et Dominus, inquit, Deus spiritus est, et qui adorant eum, eos in spiritu et veritate adorare oportet ⁶⁵, spiritum illum esse pronuntiat, qui supervenit Virginem, Sabellii errorem renovans. In progressu demum, cum Jeremias [Baruch] de Servatoris incarnatione diceret : Post haec in terris risus est, et cum hominibus conversatus ⁶⁶, oraculum illud iste ad Patrem retulit, totidem verbis scribens : [rt. & coll. p. 152 B] « Sed videtur et Pater in verbo esse, licet aliter Asterio et paria cum illo sentientibus videatur. » Quin in Servatoris passione hoc ipsum facit. Nam cum de Threnis Jeremiae retulisset, Spiritus oris nostri Christus, captus est in peccatis nostris ⁶⁷, adjungit : [R 41] « Et hic propheta de verbo qui carnem nostram assumpsit, et disserit. » Et tum infert : « Pater umbræ conditor haud dicitur. » Quod vero Deus spiritus fuerit, Servator docet : Deus Spiritus est. Quin et quod lux sit, nos etiam docet : Ego sum lux ⁶⁸. Vides en, ut dicta haec de Servatore, ad Patris divinitatem referat. Tollit vero Filii hypostasim directissime, dum ante rerum omnium productionem,

ΚΕΦ. Α'

"Οπως την Σαβελλίου δόξαν ἀνενοῦτο ο Μαρκαλλος.

Μετὰ τὰς παραθεθείσας (63) τῶν θείων ἀναγνωσμάτων μαρτυρίας, (64) δὲ ὡν ἐστὶ μὴ μόνον Λόγος ὀνόμαστο πρὸ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, παρέστη, ὥσπερ οὖν ἰδοὺ Μαρκαλλο, ἀλλὰ καὶ μύρια ἑτέρα, φέρε δὴ λοιπὸν Σαβελλίου εἰδῶλον, ὥσπερ ἀπὸ γῆς ἀνακύψαν, ἐποποιέσωμεν. Ἐτόλμησεν εἰπεῖν (65) αὐτὸν τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν, τὸν Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, γεγενῆσθαι ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου, καὶ αὐτὸν πεπονηέναι, τοῦτον γράψας τὸν τρόπον· « Τί τοῖνυν ἦν τὸ καταλθόν, πρὸ τοῦ ἐνανθρωπήσαι; Πάντως τοῦ φησι Πνεῦμα. Εἰ γὰρ ἐτι παρὰ τοῦτο λέγειν ἐθέλοι, οὐ συγχωρήσει αὐτῷ ὁ πρὸς τὴν Παρθένον εἰρηκῶς ἄγγελος· Πνεῦμα ἄγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ. Εἰ δὲ Πνεῦμα εἶναι φησιν, ἀκούετω τοῦ Σωτῆρος λέγοντος· Πνεῦμα ὁ Θεός. » Διὰ τούτων τὸν τῶν ὄλων Θεὸν, περιού ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν ἐδίδαξεν, εἰπὼν· Πνεῦμα ὁ Θεός, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν, ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν, τὸ ἐκελθόν τῆ Παρθένου Πνεῦμα εἶναι ἑφη· ἀντικρυς τὸν Σαβέλλιον ἀνανεοῦμενος. Καὶ προὖν ἐξῆς, Ἰερεμίου τοῦ προφήτου περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Σωτῆρος σαφῶς εἰρηκῶτος, Μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστράφη, ἐπὶ τὸν Πατέρα ἀναφέρει τὸ λόγιον, φάσκων αὐτοῖς ῥήμασιν· « Ἄλλ, εἰκεν ἐν τῷ Λόγῳ ὁ Πατὴρ εἶναι, κτλ, Ἀστερίῳ μὴ δοκῆ, καὶ τοὺς ταῦτα (66) ἐκείνῳ φρονούσιν. » Καὶ ἐπὶ τοῦ πάθους δὲ τοῦ Σωτῆρος ταῦτὸν ποιεῖ. Παραθεῖς γὰρ ἀπὸ τῶν Ἰερεμίου θρήνων, Τὸ Πνεῦμα προσώπου ἡμῶν Χριστὸς Κύριος, συναλήφθη ἐν ταῖς διαφθοραῖς αὐτῶν (67), ἐπιλέγει, ἐκάνευθε ὁμοίως ὁ προφήτης περὶ τοῦ τὴν ἡμετέραν ἀνεληγε φῶτος σάρκα (68) λόγον διαλέγεται. » Ἐπιφέρει δὲ λέγων· Πνεῦμα σκιᾶς (69) ποιητικῶν οὐκ ἐν ποτε γένοϊτο. » Πνεῦμα δὲ ἐστὶ αὐτὸς ὁ Θεός, ὁ Σωτὴρ ἑφη· Πνεῦμα ὁ Θεός. "Οτι δὲ ὁ Θεός φῶς ἐστὶ, αὐτὸς διδάσκει ἡμᾶς λέγων· Εἰμι ἐγὼ τὸ φῶς. Θεωρεῖς ὅπως τὰ περὶ τοῦ Σωτῆρος λελεγμένα ἐπὶ τὴν θεότητα τοῦ Πατρὸς μεταφέρει. Καὶ πάλιν ἀναίρει τὴν

✠ Ed. Paris, pag. 103. ⁶³ Luc. 1, 35. ⁶⁴ Joan. iv, 24. ⁶⁵ ibid. ⁶⁶ Baruch iii, 38. ⁶⁷ Thren. iv, 20. ⁶⁸ Joan. viii, 12; ix, 5.

(63) Vulgo παραθεθείσας.
 (64) Μαρτυρίας. Imperfecte, vel legendum μαρτυριῶν, et τῶν ἐκ θείων, vel certe, καὶ μαρτυρίας, vult illa Scripturarum testimonia, in priore libro allata. M. — Infra vulg. φέρε δέ.
 (65) Ἐτόλμησε γὰρ εἰπεῖν. Nam rationem reddi, sur εἰδῶλον Σαβελλίου appellaverit. M.
 (66) Vulgo ταῦτα μοx πάθους δῆ.
 (67) Διαφθοραῖς αὐτῶν. Restitue συναλήφθη ἐν ταῖς διαφθοραῖς αὐτῶν ἐπιλέγει· κάνευθε in LXX. est ἡμῶν. M.
 (68) Vulgo λόγον.
 (69) Πατέρα δὲ σκιᾶς. Hæc nec corrigo, nec concoquo; loquebatur, opinor, de luce. M.— Dedi ex eod. πνεῦμα. — Mox vulgo ἡμᾶς λέγων — φῶς. Porro vulgo ἀπορηνάμενος.

ὑπόστασιν τοῦ Υἱοῦ γυμνῇ τῇ κεφαλῇ, πρὸς τῆς τῶν
 γεννητῶν δημιουργίας μηδὲν ἕτερον εἶναι πλὴν τοῦ
 Θεοῦ μόνου ἀποφαινόμενος· γράφει δ' οὖν ὡδε κατὰ
 λέξιν· «Τὴν δοξαίαν αὐτῷ δόξαν Ἀστεριος δόξαν ὄνο-
 « μάζει, καὶ οὐ δόξαν μόνον (70), ἀλλὰ καὶ προκόσμιον
 « δόξαν. Οὐκ ἐννεῶν, ὅτι, μήπω τοῦ κόσμου γεγονότες,
 « (71) οὐδὲν ἕτερον ἦν πλὴν Θεοῦ μόνου.» Καὶ αὖθις
 τὸ αὐτὸ βεβαίως λέγων· «Οὐρανὸς καὶ γῆ καὶ πάντα
 « τὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ τῆς γῆς ὄντα, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ
 « γεγέννηται. Εἰ τοίνυν τοῦτο πιστεύοι, ἀνάγκη αὐτὸν
 « κάκεινο συνομολογεῖν, ὅτι πλὴν Θεοῦ οὐδὲν ἕτε-
 « ρον.»

ΚΕΦ. Β΄.

Ὅπως καὶ Ἰουδαίων τῇ δόξῃ διαλέγεται.

Ὁρᾶς Ἰουδαίον (72) ἀντικρυς, τὸν Μονογενῆ Υἱὸν
 τοῦ Θεοῦ, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονεν, ἀρνούμενον. Εἰ
 γὰρ πλὴν Θεοῦ οὐδὲν ἕτερον ἦν πρὸ τῆς τοῦ κόσμου
 γενέσεως, οὐκ ἦν ἄρα ὁ Υἱός. Καὶ πῶς πάντα δι'
 αὐτοῦ ἐγένετο καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν; Ὁ
 μὲν οὖν Ἰουδαῖος, ὁ τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ ἀρνούμε-
 νος, πρὸ τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως οὐδὲν οἶδε πλὴν
 Θεοῦ μόνου, συμμαρτυροῦντος αὐτῷ Μαρκέλλου (73)
 ἡ δὲ Χριστοῦ Ἐκκλησία, σὺν παρήσει πάση σεμνύ-
 νεται λέγουσα· Ἡμῖν εἰς Θεὸς ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ
 πάντα· καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ
 τὰ πάντα. Ἐπὶν δὲ λέγει, δι' οὗ τὰ πάντα, οἶδεν
 αὐτὸν πρὸ πάντων. Ὅσα πρὸ τῆς τοῦ κόσμου γενέ-
 σεως ὁ λέγων οὐδὲν ἕτερον εἶναι πλὴν Θεοῦ μόνου, τῆς
 ἀληθείας καταφύδεται. Σὺν γὰρ τῷ μόνῳ Θεῷ καὶ
 ὁ Μονογενὴς αὐτοῦ Υἱὸς ἦν πρὸ τῆς τοῦ κόσμου συστά-
 σεως, καὶ τῷ Πατρὶ συνην. Τοῦτο γὰρ ἐδίδαξε (74)
 νῦν καὶ ὁ εἰπὼν· Ἐξ' ἐσχάτου (75) τῶν ἡμερῶν τού-
 των ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Υἱῷ, ὃν ἔθηκε κληρονομία
 πάντων, δι' οὗ καὶ ἐποίησε τοὺς αἰῶνας. Καὶ ἐν
 Παροιμίαις διὰ Σολομῶντος, αὐτὸς ὁ Υἱὸς περὶ ἑαυτοῦ
 διδάσκει λέγων· Ἡνίκα ἠετοίμαζε τὸν οὐρανὸν,
 συμμαρτήμην αὐτῷ. Ἀλλὰ καὶ· Αὐτὸς ἦν τὸ φῶς,
 τὸ φωτίζον πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν
 κόσμον. Ἐπειδὴ· Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν καὶ ὁ κόσμος
 δι' αὐτοῦ ἐγένετο. Εἰ δὲ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο,
 ὅθλον, ὡς προὔπηρχε τοῦ κόσμου. Οὐκ ἄρα μόνος
 ἦν ὁ Θεὸς πρὸ τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως· συνην δὲ
 αὐτῷ ὁ Μονογενὴς αὐτοῦ Υἱὸς, εἰς τὸ ἀφορῶν ὁ Πα-
 τὴρ ἔχαιρεν, ὡς διδάσκει αὐτὸς, ὡν (76) ἡ σοφία,
 λέγων ἐν Παροιμίαις· Ἐγὼ ἤμην ἡ προσέχαιρα
 καθ' ἡμέραν. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Υἱὸς, ταῖς πατρικαῖς
 ἐννοιαῖς ἐνατενίζων, εὐφροσύνης ἐπληροῦτο. Διό
 φησιν· Ἐὐφραινόμην δὲ ἐνώπιον αὐτοῦ ἐν καρτεῖ
 καιρῷ. Ταῦτα μὲν ἡ Χριστοῦ Ἐκκλησία τὰ εὐσεβῆ
 καὶ θεῖα μυστήρια παραλαβοῦσα φυλάττει. Ὁ δὲ λέ-

nihil prorsus existitisse præter Deum docet. Verba
 autem ejus hæc ipsa sunt: [R XCII et XCIII] « Con-
 « cessam illi gloriam, Asterius et gloriam, et non
 « gloriam nominat: dum non reminiscitur, quod
 « cum nondum mundus esset conditus, nihil ex-
 « stabat aliud præter solum Deum.» Sed et idem-
 « metipsum confirmat, inquit: « Cælum et
 « terra, et quæ in cælis sunt et in terra universa a
 « Deo fuerunt facta. Hoc si credat, necesse est
 « quod conspiret ejus opinio cum ea, Quod præter
 « Deum nihil erat.»

✕ CAP. II.

Quod Judaizans deprehenditur in opinionibus suis.

Vides ut tantum non se Judæum præstet, perne-
 gans Dei Filium unigenitum, per quem omnia condi-
 didit. Siquidem præter Deum nihil erat aliud,
 priusquam mundus producebatur: tum certe non
 erat Filius; et tum, quomodo omnia per illum facta
 fuerant, et sine eo factum est nihil? Certe Judæus
 qui Christum esse pernegat Dei Filium, ante mundi
 constitutionem agnosceret existitisse plane nihil præter
 solum Deum: cui perhibet Marcellus testimonium.
 At Christi Ecclesia, cum omni libertate gloriæ
 proficitur: *Nobis unus Deus est Pater, e quo sunt
 omnia: et unus Dominus Jesus Christus, per quem
 sunt omnia* 66. Cum vero dicat: *Per quem sunt
 omnia*, illum agnoscit ante omnia. Adeo ut qui tue-
 tur, ante mundum conditum, nihil omnino aliud
 fuisse præter Deum, veritatem ipsam mentiatur.
 Una etenim cum illo solo Deo, et unigenitus ipsius
 Filius erat ante mundi productionem: et cum Patre
 conversabatur. Hoc etenim edocuit is qui dixit:
*In novissimis his diebus, locutus est nobis in Filio suo,
 quem posuit heredem omnium, per quem et sæcula
 condidit* 67. Et in Proverbiis per Salomonem, Filius
 ipse de se docuit, *Cum pararet cælum, aderam ei* 68.
 Sed et *Erat ipse lux, illuminans omnem hominem ve-
 nientem in hunc mundum* 69. Quandoquidem, *In mundo
 erat, et mundus per ipsum factus fuit* 70. Quod si factus
 fuit per ipsum mundus, certe patet illud quod ante
 mundum fuerat ipse. Quocirca solus, ante mundum
 conditum non erat Deus: conversabatur cum eo
 unigenitus ejus Filius, in quem cum Pater intueba-
 tur, gaudebat, quod ipse nos docuit, *illa in Pro-
 verbiis Sapientia, inquit: Ego eram in qua gau-
 debat continuo* 71. Sed et ipsemet Filius replebatur
 oblectatione, dum in paternas cogitationes intue-
 retur. Quocirca dixit, *Oblectabar autem coram illo,
 omni tempore* 72. Hæc sunt illa mysteria sacro-

✕ Ed. Paris. pag. 104.

66 I Cor. viii, 6. 67 Hebr. i, 2. 68 Prov. viii, 27. 69 Joan. i, 9. 70 ibid. 10. 71 Prov. viii, 30. 72 ibid.

(70) Μόνον ἀλ. x. πρ. δ. vulgo om.

(71) Οὐδὲν ἕτερον ἦν πλὴν τοῦ Θεοῦ. Solus
 Deus erat creatura nulla, hoc toties urgebat Mar-
 cellus, contra Asterium, qui Christum creaturam
 docebat, sed multis sæculis mundo antiquiorem.
 Eusebius, Asterio σύμψηφος, arreptum interpreta-
 tur millies, de negata Filii hypostasi. M. — Infra
 vulgo αὐτὸν κάκεινω.

(72) Ἰουδαῖος. Nam Judæi, paternitatem Deo
 detrahebant, αὐτῷ. M.

(73) Μαρκέλλος. Tum legendum Ἰουδαῖοι, et
 συμμαρτυροῦντες, hic ergo repone, Μαρκέλλου, quod
 cum sc. in Mp. est. M. — Mox vulgo λέγοι.

(74) Mss. ἡμᾶς.

(75) Vulgo ἐσχάτων et mox ἀπάντων.

(76) Ἡ σοφία, καὶ λόγος. Sic legend. M.

sancia, quæ semel accepta Christi Ecclesia pio custodit. Is vero, qui tuetur, « ante mundum conditam, nihil præter solum Deum existitisse, » e duobus unum necessario constituit, Sabellium se, vel Judæum. ✠ Nam si de sui animi sententia Filium neget, solum Deum professus, Judæus est qui Christum rejicit. Vel si Verbo tenus agnoscit Filii vocabulum, ipsum autem Filium esse unum Deum dicat, unum atque eundem, ita et Patrem et Filium arbitrabitur. Nam si ante mundum, nihil exstabat plane præter Deum, ipse vel Pater et Filius simul erit : vel certe non genuerit filium.

CAP. III.

Quomodo Dei Verbum in Deo existens, sine principio defuit, et ingenitum.

Sed videtur Marcellus eum, qui in Deo erat Logon, secundum quem logicos intelligitur, eundem esse et Filium arbitrari : ut ita ipse sit sui ipsius Pater, et e converso sui ipsius Filius. Audis ergo, quæ totidem verbis scripsit : [R XCII coll. p. 39 B] « Ante universi conditionem, erat, ut videtur, quies alta, in Deo Verbo existente : si enim credat Asterius Deum esse universi conditorem, certe nobis illud concessurus est, illam semper existitisse, nunquam existendi principium sortitum, omnia autem ab illo facta fuisse, et de nihilo facta. » Vides ut Deum statuens absque omni principio Verbum quod in illo erat, in quiete statuit, ante mundi condituram, constitutum. Pergit porro, et adjungit : « Si istud credat, et illud quoque eum fateri necesse est, quod plane præter Deum nihil erat aliud. Habuit ergo, Verbum in Patre subsistens, suam peculiaris rem gloriam. » Hinc profectus, et æternum, hoc est ingenitum esse Verbum pronuntiat : [R XLVIII coll. p. 35 C] « Audis ergo Spiritus sancti consontiam, qui per multas et diversas personas, Verbi æternitati testimonium perhibet. » Et rursus : « Et ob hoc ipsum exorditur ab æternitate Verbi, *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* ». Tribus hic continuis testimoniis usus æternitatem Verbi vult constabilire. Qualiter vere Verbum cointum erat Deo, et cum illo una ingenitum, tueatur operæ pretium est, ut ipsius verbis positum audiamus. Dispensationem quidem in carne illius ad hominem spectare intelligimus : at vero, secundum spiritum æternitatem ejus unitam cum Patre credimus esse. »

CAP. IV.

✠ *Quomodo unum atque idem esse verbum atque Deum dixit.*

Qui ad hunc modum in Deo verbum esse con-

✠ Ed. Paris. pag. 105, 106.

Joan. 1, 1.

(77) Ἡ μέχρι λόγου. Forte μόνου. M.

(78) Καὶ Πατέρα ἐνανθώσεται. Forte, ἓνα καὶ αὐτὸν νομίσεται, hoc est, Sabellii tuebitur hæresim. Aduldi ex codd. τὸν Σαβέλλιον cf. p. 107 D fin. In sine plenius leges. ἢ αὐτὸς ἔσται Πατὴρ ὁμοῦ καὶ Υἱὸς, ἢ ἄλλως, οὐθ' ἔξει Υἱόν, ei hoc est Judæismus. M.

γων, « μήπω τοῦ κόσμου γεγονότος μηδὲν ἕτερον εἶναι πλὴν Θεοῦ μόνου, » δεῖν θάτερον ἑαυτὸν ὄντα παρίσθη, ἢ Ἰουδαίων, ἢ Σαβέλλιον. Ἡ γὰρ αὐτὸθεν ἀρνούμενος τὸν Υἱόν, Θεὸν δὲ μόνον εἰσάγων, Ἰουδαίος ἔσται τὸν Χριστὸν ἀρνούμενος· ἢ μέχρι λόγου (77) τὴν τοῦ Υἱοῦ πρόσθησιν ἀποδεχόμενος, αὐτὸν δ' εἶναι φάσκων τὸν ἓνα Θεόν, Υἱὸν ὁμοῦ (78) καὶ Πατέρα, τὸν Σαβέλλιον ἐνανθώσεται. Εἰ γὰρ πρὸ τοῦ κόσμου οὐδὲν ἕτερον ἦν πλὴν Θεοῦ, αὐτὸς ἔσται Πατὴρ καὶ Υἱὸς, ἢ οὐδὲ ἔξει υἱόν.

ΚΕΦ. Γ'.

Ὅπως τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ Θεῷ ὄντα ἀναρχον εἶναι καὶ ἀγέννητον ὠρίστω.

Ἄλλ' ἵσικε Μάρκελλος τὸν ἐν αὐτῷ τῷ Θεῷ Λόγον, καθ' ὅσον λογικὸς νοεῖται, τοῦτον εἶναι φάσκαι ἐν τῷ Θεῷ ὄντα εἶναι αὐτὸν ἑαυτοῦ Πατέρα καὶ αὐτὸν ἑαυτοῦ Υἱόν. Ἐπάκουσον γοῦν τῶν αὐτοῦ φωνῶν, ἐν τούτῳ γράφει τὸν τρόπον· « Πρὸ γὰρ τῆς δημιουργίας ἀπάσης ἡσυχία τις ἦν, ὡς εἰκόσ, ὄντος ἐν τῷ Θεῷ τοῦ Λόγου. Εἰ γὰρ ποιητὴν ἀπάντων τὸν Θεὸν Ἀστέριος πεπιστευκεν εἶναι, ὅπῃλον ὅτι ἐσυνολογήσει. ἡμῖν καὶ αὐτὸς, τὸν μὲν ἀεὶ ὄντα ἔχειν, μηδὲ πώποτε ἀρχὴν τοῦ εἶναι λαβόντα, τάδε γεγενησθαί τε ὑπὸ αὐτοῦ, καὶ ἐξ οὐκ ὄντων γεγενησθαι. » Ὅρξες ὄπως, τὸν Θεὸν ἀναρχον ὑποστησάμενος, τὸν Λόγον ἐν αὐτῷ ὄντα ἐν ἡσυχίᾳ εἶναι πρὸ τῆς δημιουργίας (79) ἔφη, καὶ προῶν ἐξῆς ἐπιλέγει· « Εἰ τοίνυν τοῦτο πιστεύει, ἀνάγκη αὐτὸν κάκεινο ἐσυνολογεῖν, ὅτι πλὴν Θεοῦ, οὐδὲν ἕτερον ἦν. Εἶχεν οὖν τὴν οἰκείαν δόξαν ὁ Λόγος, ὡν ἐν τῷ Πατρὶ. » Ἐντεῦθεν εἰκότως, καὶ ἀλλοῖον, τοῦτ' ἔστιν ἀγέννητον, εἶναι φησι τὸν Λόγον, ὡδε γράφων· « Ἀκούεις ἐ τοίνυν τῆς συμφωνίας τοῦ ἁγίου Πνεύματος, διὰ πολλῶν καὶ διαφόρων προσώπων τῆ τοῦ Λόγου μαρτυροῦσης ἀδιότητος. » Καὶ πάλιν· « Καὶ διὰ τοῦτο ἀρχεται μὲν ἀπὸ τῆς ἀδιότητος τοῦ Λόγου, Ἐν ἀρχῇ ἦν (80) ὁ Λόγος, λέγων, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος· τρισὶν ἐπαλλήλοισι μαρτυραῖσι χρώμενος τὴν ἀδιότητα τοῦ Λόγου δεικνύουσι βούλεται. » Ὅπως δὲ ἠνώσθαι τῷ Θεῷ καὶ συναγέννητον εἶναι αὐτῷ τὸν Λόγον ἐφασκε, πάρεστιν αὐτοῦ ἐπακούσαι, ὡδὲ πῃ λέγοντος· « Τὴν μὲν κατὰ σάρκα οἰκονομίαν τῷ ἀνθρώπῳ διαφέρειν γινώσκωμεν· τὴν δὲ κατὰ πνεῦμα ἀδιότητα ἠνώσθαι τῷ Πατρὶ πεπιστεύκαμεν. »

ΚΕΦ. Δ'.

Ὅπως ἐν καὶ αὐτὸν εἶναι τὸν Λόγον καὶ τὸν Θεὸν ἕλεγε.

Τοῦτον (81) δὴ τὸν τρόπον ἐν τῷ Θεῷ ὄντος εἶναι

— Infra τὰ δὲ γεγ. transtulit Mont. omnia (πάντα) autem est.

(79) Sic Mp.; codd. et vulgo ἐφ' ἡ.

(80) Vulgo Ἐν ἀρχῇ οὖν εἰ μοι ἐπ' ἀλλήλαις.

(81) Vulgo δὲ ἐν τῷ Θεῷ.

τὸν λόγον (82), ἐν καὶ ταῦτόν εἶναι αὐτῷ ἐξῆς ἀποφαίνεται, κατὰ λέξιν ὡς γράφων · « Εἰ μὲν γὰρ ἡ ἐ τοῦ Πνεύματος ἐξέτασις γίνουτο μόνη, ἐν καὶ ταῦ ἐ τὸν εἰκότως ἀν ὁ Λόγος εἶναι τῷ Θεῷ φαίνοιτο · εἰ ἐ δὲ ἡ κατὰ σάρκα προσθήκη ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος ἐ ἐξετάζοιτο, ἐνεργεῖα ἡ θεότης μόνη πλατύνεσθαι ἐ δοκεῖ · ὥστε εἰκότως μονὰς ὄντως ἐστὶν ἀδιαίρετος. » Καὶ πάλιν προλιών φησιν · « Οὐ διὰ τὴν ἐν ἅπασιν ἐ οὖν λόγοις τε καὶ ἔργοις ἀκριβῆ συμφωνίαν, ὡς ἐ Ἀστέριος ἔφη, ὁ Σωτῆρ λέγει, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατῆρ ἐ ἐν ἑσμῶν· ἀλλὰ διότι ἀδύνατόν ἐστιν ἡ Λόγον Θεοῦ, ἐ ἡ Θεὸν τοῦ ἑαυτοῦ μερίζεσθαι Λόγον. » Εἰ (83) δὴ οὖν ἐν καὶ ταῦτόν ἦν ὁ Θεὸς καὶ ὁ ἐν αὐτῷ Λόγος, ὡς δοκεῖ Μαρκελλῶ, ὁ ἐν τῇ ἀγίᾳ Παρθένῳ γενόμενος, καὶ σαρκωθείς, καὶ ἐνανθρωπήσας, καὶ παθὼν τὰ ἀναγεγραμμένα, καὶ ἀποθανὼν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, αὐτὸς ἦν ὁ ἐπὶ πάντων Θεός. Ὁ δὴ τοιμήσαντα φάναι τὸν Σαβέλλιον ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ ἐν ἀθέοις καὶ βλασφήμοις (84) κατέλεξεν.

ΚΕΦ. Ε΄.

Ὅτι ταῦτα λόγων ἠρῶναι τὸν Υἱόν.

Εἰ δὲ λέγοι Μαρκελλος τὸν Λόγον εἶναι τοῦ Θεοῦ τὸν σαρκωθέντα, ἀλλ' ἀχώριστον αὐτὸν ὤριστο (85) εἶναι τοῦ Θεοῦ, μονάδα δούς ἀδιαίρετον, καὶ μίαν ὑπόστασιν τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἐν αὐτῷ Λόγου, ὡς μηδ' ἕτερον νοεῖν τὸν ἐνανθρωπήσαντα κατ' αὐτόν, ἢ τὸν ἐπὶ πάντων Θεόν· εἰ δὲ μονὰς ἐστὶν ἀδιαίρετος, ἐν τε καὶ ταῦτόν ὁ Θεὸς καὶ ὁ ἐν αὐτῷ Λόγος, καὶ (86) ἀν εἴποι τις τίνα Πατέρα· τίνα δὲ Υἱόν, ἐνὸς ὄντος τοῦ ὑποκειμένου; Οὕτω μὲν δὴ Μαρκελλος υἱοπάτορα τὸν ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν εἰσάγων, τὸν Σαβέλλιον ἀνεύου.

ΚΕΦ. Γ΄.

Ὅπως ἡ Ἐκκλησία τὸν Υἱὸν θεολογεῖ.

Ἡ δὲ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν μονάδα τὴν ἀδιαίρετον γυμρίζει, μίαν ἀρχὴν ὁμολογοῦσα, τὸν ἕνα καὶ ἀγέννητον καὶ ἀναρχον Θεόν· καὶ τὸν ἐξ αὐτοῦ δὲ γεννηθέντα μονογενῆ Υἱόν, ἀκριβῶς, ὄντα καὶ ζῶντα καὶ ὑφεστῶτα, Σωτῆρα ἐπιγράφεται οὐκ ἀναρχον ὄντα, οὐδὲ ἀγέννητον (87), ἵνα μὴ δύο ἀρχὰς καὶ δύο θεοὺς ὑποστήσῃται, ἐξ αὐτοῦ δὲ γεννηθέντα τοῦ Πατρὸς, καὶ ἀρχὴν ἔχοντα τὸν γεγεννηκότα. Διὸ πιστεῦειν παρελήφεν εἰς ἕνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα, καὶ εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Υἱόν, τῆς ἀγίας ταύτης καὶ μυστικῆς πίστεως τὴν ἐν Χριστῷ παρεχούσης ἀναγέννησιν, τοῖς δι' αὐτῆς

¶ Ed. Paris, pag. 107, 108.

10 Joan. x, 30.

(82) Ἐν καὶ ταῦτόν εἶναι. Vel ὄντα. Marcelli sententia erat, si Christus secundum deitatem (hoc est πνεῦμα, et πνεύματος ἐξέτασις) consideratur, erat συναδιδος τῷ Πατρὶ, vel ut loquitur, ἡνωμένος τῷ Πατρὶ· si vero, qua hominem assumpsit, respectu huius assumptionis ἐνεργεῖα μόνη ἐπλατύνετο ἡ θεότης, non divisa, quippe indivisibilis omnino ut una fuerit et ipsissima deitas in Filio, quæ erat in Patre, unde sequitur, ait Eusebius, Patrem fuisse incarnatum, etc. Ita cap. 5, ubi legendi, ὡς, μηδ'

A cessat, unum atque idem cum eo illud deinceps docet existisse, ita scribens : [R. LXII coll. p. 79 A] « Siquidem spiritus fiat solius interpretatio, unum cum Deo atque idem nec immerito videbitur esse Verbum; quod si additamentum illud, secundum carnem, adjiciatur ut requisitum in Servatore, sola operatione videtur divinitas extendi : ita unitas nec injuria erit indivisibilis. » Et in progressu iterum [R. LXIV coll. p. 37 D] : « Non propter illam exactissimam ubique in verbis et factis consonantiam, id quod videtur Asterio, Servator ait : Ego et Pater unum sumus 10, sed quod plane sit impossibile, vel Verbum a Deo, vel Deum a Verbo suo separare. » Quod si ita unum erat atque idem Deus cum Verbo, quod in ipso erat, ut Marcello videtur ; tum qui genitus erat in sanctissima Virgine, carnem indutus, homo factus, qui quæ scripta sunt patiebatur, erat ipse super universa Deus. Quod cum Sabellius sentiret, illum inter atheos et blasphemos reposuit Ecclesia Dei.

CAP. V.

Quod cum ita dicat, Filium negot.

Quod si dicat Marcellus Verbum fuisse incarnatum, illudque Verbum a Deo inseparabile statuit, quippe quod unitas sit indivisa : quod una sit hypostasis Dei, et Verbi, quod in ipso erat : non possumus aliter rem concipere, quin secundum eum Deus is, qui est super omnia, sit incarnatus ; si unitas est indivisa : si unum atque idem existat Deus cum Verbo, quod in ipso est : quemnam dicemus Patrem esse? quem vero Filium, cum sit suppositum idem? Ita unum illum atque eundem cum introducat Marcellus Filio Patrem, Sabellium renovavit.

CAP. VI.

¶ Quid de distinctate Filii sentiat Ecclesia.

At Dei Ecclesia indivisam certe novit unitatem, quippe quæ fateatur principium unicum : unum illum et ingenitum, et sine principio Deum ; et de ipso genitum, unigenitum Filium, accurate cognitum, existitisse vivere et substituisse agnoscit Servatorem. Non illum sine principio, non ingenitum ; ne duo principia statuatur, et deos duos ; verum genitum de Patre suo, et principium habentem genitorem suum. Atque ideo credere accepit, in unum Deum Patrem omnipotentem, et in Dominum nostrum Jesum Christum, unigenitum Dei Filium. Quæ sancta et mystica fides, regenerationem in Christo

ἕτερον νοεῖν, ubi paulo post. legend. τίνα pro πνα. error ex abbreviatione ortus. M.

(83) Vulgo δέ.

(84) Vulgo ἐγκατέλεξεν.

(85) Vulgo οὐκ εἶναι εἰ μοχ μηδέταρ.

(86) Vulgo πνεῦμα et μοχ τις τόν.

(87) Ἴνα μὴ δύο ἀρχὰς. Ὁ γὰρ Πατῆρ ἀρχὴ τοῦ υἱοῦ καὶ γεννητῆς. Sed iudebant Arriomanicæ, in vocum istarum πολυσημῶν ambiguitate. M.

exhibet, his qui per ipsam illuminantur. Sed illud quod ponitur a Marcello, monadem operatione dilatari, in corporibus locum habet; at de incorporea, inenarrabili et indicibili substantia veram non est. Neque enim dilatatur in operando, neque contrahitur in non operando, neque humano more operator, aut humano more commovetur. Deus ideo cum sit indivisa unitas, Filium suum unigenitum de seipso generavit; non ille divisus, non alteratus; non conversionem passus neque fluxum, aut alicui subjectus passioni. Neque enim præcipiens, neque imperans, non leges scribens ut homines solent; non lingua locutus aut labiis ista operatur, neque respectu habito ad ornatum universi, simillimis nobis oculis intuetur: cum per virtutem suam inenarrabilem et divinam ea quæ nondum sunt producta anticipando intueatur, non secus atque jam subsistentia et producta. Sed neque is, ut apud nos artifices solent, in operando et creando materiam præexistentem manibus acceptam digitis compingit, sed per ineffabilem iterum et incomprehensibilem virtutem suam, rerum productarum omnium substantiam ad Esse suum perduxit. Atque ita quidem omnia effecit ille, rationibus atque modis inscrutabilibus. Quid nos sollicite ideo laboramus, ut similem quamdam passionem in illo imaginemur? ✕ in Filii sui generatione, qualem in cæteris animantibus: quam ille quidem nou ad modum et proportionem mortalis naturæ; sed juxta modum illum atque rationem, quæ erat ipsi soli cognita et intellecta.

CAP. VII.

Quomodo Ecclesia Patris prædicat monarchiam.

Enimvero vereris, mi homo, illud, ne si duas fateare hypostases, duo itidem principia subintroducās, et a deitatis ita excidas monarchia. Discas ergo, quod cum unus sit sine principio ingenuus Deus, Filius autem de illo progerneretur: unum necessario principium fuerit, monarchia et regnum unum; cum subscribat ipse Filius paterno imperio, et principatui. Caput enim Christi Deus est, secundum Apostolum: sed vereris vehementer ne cogatur is duo principia fateri, qui duas confitebitur hypostases Patris atque Filii: sed et istud dicere, quod qui Patris et Filii hypostases duas, duos esse

✕ Ed. Paris., pag. 409.

(88) Ἀλλὰ τὴν μονάδα, etc. Legend. ἀλλ' ὁ δὲ τι αὐτὸ ἐπειδὴ. In eo quod ait Marcellus, nam alioqui, hiulca est sententia. M.

(89) Ἐνατενίζει. Sic scribendum. M. [Cf., p. 405 D 11.]

(90) Ἀρρήτων δὲ πάλιν. In operando ἀρρήτος erat, uti et in intuendo. M.

(91) Ἦν ὑπὲρ. Potius ὄν. Quem Filium produxit. Hæc scita sunt contra Arianos, vide Athan. pag. 408, 409. M.

(92) Κεφαλὴ γὰρ Χριστοῦ ὁ Θεός. Locus est I Cor. xi, 3, Ἐν ταῦτα ἐπιπηδῶσιν ἡμῖν οἱ αἰρετικοί, inquit Chrysostomus, ἐλάττωσίν τινα ἐκ τῶν εἰρημένων ἐπινοοῦντες. Hoc facit Eusebius, dum ad

φωτισμένοις. (88) Ἀλλὰ τὴν μονάδα φησὶ Μάρκελλος ἐνεργεῖα πλατύνεσθαι, ἐπὶ μὲν σωμάτων χώραν ἔχει, ἐπὶ δὲ τῆς ἀσωμάτου καὶ ἀλέκτου καὶ ἀνεκφράστου οὐσίας οὐκ ἔτι. Οὐδὲ γὰρ ἐν τῷ ἐνεργεῖν πλατύνεται, οὐδ' ἐν τῷ μὴ ἐνεργεῖν συστέλλεται: οὐδ' ὅπως ὁμοίως ἀνθρώποις ἐνεργεῖ, οὐδ' ὁμοίως ἀνθρώποις κινεῖται: μόνος δὲ ὢν ἀδιαίρετος ὁ Θεὸς τὸν ποιοῦντὸν αὐτοῦ Υἱὸν ἐξ ἑαυτοῦ ἐγέννα, οὐ διαιρούμενος, οὐδ' ἀλλοκῶσιν, ἢ τροπῆν, ἢ ῥοτῆν, ἢ τι πάθος ὑπομένων. Οὐδὲ γὰρ προστέττονται, οὐδὲ ἐγκλεισόμενος, οὐδὲ νομοθετῶν ὁμοίως ἀνθρώποις γλώττη καὶ χεῖρας λαλῶν, ταῦτα πράττει: οὐδέ γε ἀφορῶν εἰς τὴν τοῦ παντὸς διακόσμησιν, ὁμοίως ἡμῖν ὀφθαλμοῖς χρώμενος (89) ἐνατενίζει ὅποτε καὶ τὰ μὴ ὄντα προλαβὼν ἀρρήτων καὶ θεϊκῆς δυνάμει, ὡς ἦδη ὄντα καὶ ὄφρα ὄντα θεωρεῖ. Ἄλλ' οὐδὲ ποιῶν καὶ δημιουργῶν ὁμοίως τοῖς παρ' ἡμῖν τεχνίταις προϋποκειμένην ὕλην λαβὼν χερσὶ καὶ δακτύλοις τεκταίνεται (90), ἀρρήτων δὲ πάλιν καὶ ἀκαταλήπτων δυνάμει ἐξ οὐκ ὄντων εἰς τὸ εἶναι τὴν τῶν γεννητῶν ἀπάντων ὑπετέθησθαι εὐσίαν. Ἦδη οὖν πάντα λόγους ἡμῖν ἀρρήτους καὶ ἀσυλλογίσιτοις ἐποίησε. Τί δὲ χρὴ ἀγωνίζεσθαι, μὴ ὁμοίως τοῖς θνητοῖς ζῴσι πάθος τι παρὶ αὐτῶν εἰσπομεν γεγονέναι ἐπὶ τῆ τοῦ Υἱοῦ γεννήσει; (91) Ἦν ὑπὲρ πάντα καὶ πρὸ πάντων ὀπίστη, οὐ κατὰ τι τῶν τῆ θνητῶν φύσει συνεγνωσμένων, κατὰ δὲ τὸν αὐτῷ μόνῳ γνωριζόμενον τρόπον.

generationem super omnia, et ante omnia sabivit, nou ad modum et proportionem mortalis naturæ; sed juxta modum illum atque rationem, quæ erat ipsi soli cognita et intellecta.

ΚΕΦ. Ζ'.

C

Ὅπως ἡ Ἐκκλησία τὴν τοῦ Πατρὸς μοναρχίαν κηρύττει.

Ἀλλὰ φοβῆ, ὦ ἄνθρωπε, μὴ, δύο ὑποστάσεις ἀπολήθῃς, δύο ἀρχὰς εἰσαγάγῃς, καὶ τῆς μοναρχικῆς θεότητος ἐκπέσεις. Μάνθανε τοίνυν, ὡς ἐνός θεοῦ ἀνάρχου καὶ ἀγεννήτου Θεοῦ, τοῦ δὲ Υἱοῦ ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένου, μία ἴσται ἀρχὴ, μοναρχία τε καὶ βασιλεία μία, ἐπὶ καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ἀρχὴν ἐπιγράφεται τὸν αὐτοῦ Πατέρα. (92) Κεφαλὴ γὰρ Χριστοῦ ὁ Θεός, κατὰ τὸν Ἀπόστολον. Ἀλλὰ ἀγωνίζε, μὴ δύο θεοὺς ἀνάγκη [ἦ] παραδέξασθαι τὸν δύο ὑποστάσεις Πατρὸς καὶ Υἱοῦ εἶναι ὁμολογοῦντα. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο γίνωσκε, ὡς ὁ δύο ὑποστάσεις Πατρὸς καὶ Υἱοῦ (93) δούς οὐκ ἀναγκάζεται δύο πατέρας εἶπεῖν, οὐ δύο

Christi divinitatem retulit, quod de homine assumpto usurpabatur. Regulam tradit idem ibid. in Comment. ad locum. Ὅταν τι ταπεινὸν λέγεται, μετὰ τῆς σαρκὸς ὄντος αὐτοῦ, οὐκ εὐτελεῖα τῆς θεότητος, ἀλλὰ τῆς οἰκονομίας δεχομένης τὸ λεχθέν. Quam tradidit Athan. in hom. de humana Christi natura. Ὅσα οὖν εὐτελῆ ῥήματα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰρηται, τῆ πτωχεῖα αὐτοῦ διαφέρει. Sed ubique hanc regulam habet susque deque Eusebius: nam et. in sequentibus locum illum Joan. xi, 17. eodem modo interpretatur: Ὁ μὲν δὲ Θεὸς καὶ Πατὴρ, καὶ αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ Θεός ὢν. δεικνύται: in enim opinor, legendum est. M. — Infra [ἦ] vulgo om.

(93) Vulgo θεοὺς quod delet R: correxi θεός coll.

υιός· ἀλλὰ τὸν μὲν ἕνα Πατέρα δώσει, τὸν δὲ ἕτερον υἱόν. Κατὰ τὸν αὐτὸν οὖν τρόπον οὐδὲ δύο θεοὺς ἀνάγκη δοῦναι τὸν τὰς δύο ὑποστάσεις τιθέντα. Οὐδὲ γὰρ ἰσοτίμους αὐτὰς ὀρίζομεθα, οὐδ' ἄμφω ἀνάρχους καὶ ἀγεννήτους· ἀλλὰ μίαν μὲν τὴν ἀγέννητον καὶ ἀναρχον, θατέραν δὲ γεννητὴν καὶ ἀρχὴν τὸν Πατέρα κεκτημένην. Διὸ καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς καὶ ἑαυτοῦ εἶναι Θεὸν τὸν αὐτοῦ Πατέρα διδάσκει, ἐν οἷς φησι· Ἀνέρομαι πρὸς τὸν Πατέρα μου, καὶ Πατέρα ὑμῶν, καὶ Θεὸν μου, καὶ Θεὸν ὑμῶν. Ὁ μὲν δὴ Θεὸς καὶ Πατὴρ καὶ αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ (94) Θεὸς ὡν δείκνυται. Διὸ δὲ εἰς Θεὸς τῇ Ἐκκλησίᾳ (95) τοῦ Υἱοῦ κηρύττεται, ὁ δὲ Υἱὸς, ὅτε μὲν αὐτὸς παραβάλλεται τῷ Πατρὶ οὐκ ἔστι· ἔσται καὶ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς Θεός, ἀλλ' Υἱὸς μονογενῆς καὶ ἀγαπητὸς αὐτοῦ, καὶ εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, καὶ ἀπαύγασμα τῆς πατρικῆς δόξης· σίδει τε καὶ προσκυνεῖ, καὶ δοξάζει τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα, Θεὸν αὐτὸν καὶ ἑαυτοῦ ἐπιγραφόμενος· καὶ εὐχεσθαι ἀναγέγραπται, ᾧ καὶ εὐχαριστεῖ, ᾧ καὶ ὑπήκοος μέχρι θανάτου γίνεται. Ὁμολογεῖ τε ζῆν διὰ τὸν Πατέρα, καὶ μηδὲν δύνασθαι πράττειν ἄνευ τοῦ Πατρὸς· καὶ μὴ τὸ ἑαυτοῦ θέλημα ποιεῖν, ἀλλὰ τὸ τοῦ Πατρὸς. Λέγει δ' οὖν αὐταῖς συλλαβαῖς· Ὅτι καταβέβηκα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, οὐχ ἵνα ποιήσω τὸ θέλημα τὸ ἑμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με· καὶ αἰθίς· Ὅν δύναμαι ἐγὼ ποιεῖν ἄπ' ἑμαυτοῦ οὐδὲν· καθὼς ἀκούω, κρίνω, καὶ ἡ κρίσις ἡ ἐμὴ δίκαια ἐστὶ, ὅτι οὐ ζητῶ τὸ θέλημα τὸ ἑμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με (96). Καὶ ὅτι γε ἕτερος ἦν ὁ πέμψας αὐτὸν παρ' αὐτὸν παρίστησιν ἐξῆς λέγων· Ἐὰν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἑμαυτοῦ, ἡ μαρτυρία μου οὐκ ἐστὶν ἀληθής. Ἄλλος ἐστὶν ὁ μαρτυρῶν περὶ ἐμοῦ. Ἐἴτα μνημονεύσας τοῦ Βαπτιστοῦ, τὸν Πατέρα μάρτυρα εἶναι αὐτοῦ διδάσκει, φάσκων· Καὶ ὁ πέμψας με Πατὴρ, αὐτὸς μεμαρτύρηκε περὶ ἐμοῦ. Καὶ προστίθεισιν· Εἰ (97) ἠγαπήσθε με, ἐχάρητε ἄν, ὅτι πορεύομαι πρὸς τὸν Πατέρα· ὅτι ὁ Πατὴρ μου μεῖζον μου ἐστὶ. Αἱ ὧν ἀπάντων ἕτερον ἑαυτὸν τοῦ Πατρὸς δείκνυται. Καὶ τὸ ὑπερέχον τῆς δόξης τοῦ Πατρὸς περιστησι διὰ τοῦ τὸν μὲν ἀπειταλκῆναι λέγειν, ἑαυτὸν δὲ ἀπειτάλθαι· καὶ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ κατεληλυθῆναι οὐχ ἵνα πωλήσῃ τὸ θέλημά τὸ ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τὸ τοῦ πέμψαντος αὐτόν. Καὶ τί ἂν πρὸς ταῦτα φαίη (98) Μάρκελλος, ἀκούων τοῦ κατεληλυθότος ἐξ οὐρανοῦ ταῦτα διδάσκοντος; Οὐ γὰρ δήπου καὶ νῦν τὴν σάρκα τοῦ Σωτῆρος ταῦτα φάσκειν ἔρει. Οὐ γὰρ ἡ σὰρξ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ κατελήλυθε. Τίνα τοίνυν ἔρει

✠ Ed. Paris., pag. 110.

⁹⁴ Joan. xx, 17. ⁹⁵ Joan. vi, 38. ⁹⁶ Joan. v, 30. ⁹⁷ ibid. 31, 32. ⁹⁸ ibid. 37. ⁹⁹ Joan. xiv, 28.

sequentibus et p. 138 B 11 deleto λέγων quod post Υἱοῦ vulgo legitur. Possis et θεὸς conijcere, cum mox τιθέναι sequatur. In corr. M. « Forte Θεοῦ, et in versione qui duas in Deo hypostasias: Arianizat hic ut passim Eusebium. » — Mox vulgo οὐδὲ δύο υἱούς.

(94) Vulgo Θεοῦ Υἱός.

(95) Τοῦ Υἱοῦ κηρύττεται. Utrumne Ecclesiam Filii dixit; an Θεὸν τοῦ Υἱοῦ, hoc potius. Et sic forte haec hic Πατὴρ; statim lege, ᾧ καὶ εὐχεσθαι. Haec omnia de Filio secundum divinam nau-

A deos statuet, non cogitur fateri duos patres, neque filios duos, sed unum ex his Patrem, alterum vero concedet esse Filium. Ad eundem quoque modum neque necesse est enim duos deos fateri, qui duas admiserit hypostasias. Nam neque illas honore patres ponimus; neque ambas principio carentes, aut ingentitas; sed unam ex illis ingentitam, sine principio existentem; alteram vero gentitam, et Patrem sui ipsius principium possidentem. Quamobrem et ipse Filius Deum suum docet esse Patrem suum, in quibus ait, *Vado ad Patrem meum, et Patrem vestrum: Deum meum et Deum vestrum*⁹⁴. Deus certe et Pater, ipsius quoque Filii Deus esse docetur. Quocirca unus Deus apud Ecclesiam praedicatur, Filii Pater. Filius autem quando cum Patre B comparatur, non jam Patris ipsius Deus dicitur, sed Filius unigenitus, et dilectus ejus: et imago Dei invisibilis, et resplendentia paternae gloriae: honorat, adorat et veneratur suum Patrem, Deum eum et ipsius Deum inscribens: cui gratias agere, cui preces fundere dicitur, cui obediens usque ad mortem fuerat. ✠ Fatetur se vivere per Patrem, nec quidquam posse facere sine Patre; non suam, sed Patris voluntatem facere. Ait igitur, et totidem quidem verbis, *Quod de caelo descendi, non ut facerem voluntatem meam, sed voluntatem ejus, qui misit me*⁹⁵. Et iterum: *Non possum ego facere de memetipso quidquam: quemadmodum audio, ita judico, et meum judicium rectum est, quia non quaero voluntatem meam, sed voluntatem Patris, qui misit me*⁹⁶. Alium vero fuisse ipsum, alium autem qui misit ipsum, docet inquit: *Si ego testimonium perhibeam de meipso, testimonium meum non est verum; alius est qui de me testificatur*⁹⁷. Mentionem dehinc Baptistae faciens, Patrem suum illi testem esse asseverat, inquit, *Et qui me misit Pater, ipse testificatus est de me*⁹⁸. Addit autem: *Et si diligitis me, gauderetis utique quod ad Patrem proficiscor. Quoniam Pater me major est*⁹⁹. Quibus omnibus ostendit se alium a Patre, et paternam gloriam majorem insinuat esse; cum se ad illo missum dicat, se vero de caelo descendisse, non ut suam voluntatem faceret, sed voluntatem ejus, qui misit eum. Quid ad ista dicturus est Marcellus, cum eum qui de caelo descendit, ista ipsa docentem audiat. Non, opinor, illud allegare poterit, carnem Servatoris hoc prolocutam. Non enim caro de caelo descendit. Quemnam ergo dicturus est, de

ram proposuit intelligenda, et tamen etiam apud ipsum quaedam sunt, quae de homine prorsus capiuntur. Ita ludit hic auctor hypoulos, et sapros ubique. M.

(96) Καὶ ὅτι γε ἕτερος ἦν, haec e codice supplevi Biblioth. Bouleianae altero: deerant enim in meo, usque ad, Ταῦτα γὰρ ὀλεσθῆαι τὸν Πατέρα, exclusive. M.

(97) Vulgo ἀγαπήτε.

(98) Vulgo ὁ M. et infra ἐπελέγχετ et καὶ καθὼς τὸ θέλημά μου εἰ συμφθῆ.

caelo descendente, hæc docuisse? Num Patrem Deum? Anno Patri conjunctum Verbum? Si Patrem dixerit, Sabellium revelate se exhibentem, Ipse eum Servator mentium convincet, inquit, *De caelo descendendi, non ut ego meam voluntatem facerem, sed ut voluntatem ejus qui misit me*⁷⁷. Et, *Non possum ego de meipso quidquam facere, quemadmodum audio, ita judico. Neque quaero ego voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me Patris*⁷⁸. Et *Pater meus, major me est*⁷⁹. Nam certe extremæ ejusdem dementiæ esset hæc Patrem dixisse, existimare. Quod si quis Verbum Deo congenitum dicat, et animi ejus sententiam, qua ratiocinatur, et existimet illum ea enarrare quæ erant apud ipsum intus occultata: quo tandem pacto Dei mens et cogitatio de caelo descendebat? Quomodo in carne quam assumpsit existens ista enarret? Quomodo quod in Deo erat Verbum, dicet, Se de caelo descendisse, non ut suam voluntatem faceret, sed voluntatem mittentis ipsum? ✕ Atque per ista quidem Filius declarat honorem, quo Patrem prosequatur. Cum vero rebus genitis præsidet, quæ per ipsum sunt productæ: tanquam qui existat Servator omnium, Dominus et Creator, *Omnia, tunc inquit, per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil*⁸⁰. Tum et Deus, et Dominus, et Servator, et Rex prædicari poterit. Atque ideo illum adorare veluti Deum, et colere, et venerari, Ecclesia ipsius docet, ipsa ab ipso hoc edocta. Ait igitur Servator ipse: *Neque enim Pater judicat quemquam, sed judicium omne dedit Filio suo, ut omnes honorent Filium, quemadmodum honorant Patrem*⁸¹. Disertis verbis ipsum honorare jubet, non tanquam prophetas, non velut angelos, aut angelis similes potestates, sed quemadmodum ipsum Patrem. Hoc enim ipse Pater ita voluit, qui omne judicium dedit Filio, ut omnes eum honorant, quemadmodum et honorant Patrem. Quod ipsum cum exacte intelligeret Thomas vocatus Didymus, veluti qui de choro duodecim discipulorum fuerat, clarissimis verbis eum et Deum et Dominum consignavit inquit: *Dominus meus, et Deus meus*⁸². Et nos ob hanc ipsam causam oportet, Filium non quemcumque alium, divino honore venerari; quomodo scilicet Patrem honoramus; cum in hoc ipso Pater per Filium honoretur. Quod et ipsum docuit inquit: *Qui honorat Filium, honorat et Patrem, qui misit eum*⁸³. Veluti qui regis imaginem ad se missam honorant, regem ipsum imaginis illius exemplar honorant, ad eundem modum et Pater honoratus existit per Filium, uti et

Α τὸν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ κατακληθῆντα, καὶ ταῦτα διδάσκοντα; Πότερα τὸν Θεὸν αὐτὸν, ἢ τὸν τούτων συναρμόμιον Λόγον; Ἄλλ' εἰ λέγοι τὸν Πατέρα, γυνώσκων ἀνακαλύψας τὸν Σαβέλλιον, αὐτὸς αὐτὸν ὁ Σωτὴρ ἐφυσμῶνον ἀπελίγξει λέγων· Καταβέθηκα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, οὐχ ἵνα ποιήσω τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με. Καὶ, Ὁ δόξαμαι ἐγὼ ἀπ' ἐμαυτοῦ ποιεῖν οὐδέτι. Καθὼς ἀκούω, κρινῶ. Καὶ οὐ ζητῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με. Καὶ, Ὁ Πάτερ μου μείζων μου ἐστί. Ταῦτα γὰρ οἰεσθαι τὸν Πατέρα φάσκειν ἐσχάτης ἀν εἰη μανίας. Εἰ δὲ τὸν ἐν τῷ Θεῷ συμφυῆ Λόγον (99), καὶ τὴν διάνοιαν αὐτοῦ, καθ' ἣν λογίζεται καὶ ἔσθον ἐν ἑαυτῷ διανοεῖται, τὰ προκειμένα διεξιμένα φησί· καὶ πῶς ἀν ἡ ἐνθόμησης τοῦ Θεοῦ· καὶ ἡ ἐν αὐτῷ διάνοια καταδέθηκεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ; Πῶς δ' ἐν τῇ σαρκὶ (1), ἢ ἀνεβίβηκε γενομένη, ταῦτα διεξῆμι; Πῶς δ' ἐν τῷ Θεῷ Λόγος ἐρεῖ καταβιβάσκειναι, οὐχ ἵνα ποιήσῃ τὸ θέλημα αὐτοῦ, ἀλλὰ τὸ τοῦ πέμψαντός αὐτόν; Διὰ τούτων μὲν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τὸ πρὸς τὸν Πατέρα σέβας ἑαυτοῦ παρίστησιν· ὅτε δὲ τῶν γεννητῶν ἀπάντων καθηγεῖται τῶν δι' αὐτοῦ γεγεννημένων, ὡς ἀν ἀπάντων ὑπάρχων Σωτὴρ καὶ Κύριος καὶ δημιουργός (Πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν), τηλικαῦτα καὶ Θεὸς καὶ δεσπότης καὶ Σωτὴρ καὶ βασιλεὺς ἀναγορεύοιτο ἄν. Αἰὶ καὶ σέβειν καὶ προσκυνεῖν, καὶ τιμᾶν αὐτόν, οἷα Θεὸν, ἢ Ἐκκλησία αὐτοῦ δέδιδακται, τοῦτο πράττειν παρ' αὐτοῦ μαθοῦσα. Λέγει δ' οὖν αὐτὸς ὁ Σωτὴρ· οὐδὲ γὰρ ὁ Πάτερ κρινεῖ οὐδέτι, ἀλλὰ τὴν ἅπασαν κρίσιν δέδωκε τῷ Υἱῷ ἵνα πάντας τιμῶσι τὸν Υἱόν, καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα, διαβρότην παρακλητούμενος τιμᾶν αὐτόν μὴ ὁμοίως τοῖς προφήταις, μηδ' ὁμοίως (2) ἀγγέλοις, ἢ ταῖς τούτων (3) διαφορούσαις δυνάμειν, ἀλλ' αὐτῷ τῷ Πατρὶ παρακλησίως. Τοῦτο γὰρ αὐτὸς ὁ Πάτερ (4) βουλευθεὶς, πᾶσαν τὴν κρίσιν δέδωκε τῷ Υἱῷ, ἵνα πάντας τιμῶσιν αὐτόν καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα. Ἄ δὲ καὶ Θωμᾶς ὁ Δίδυμος ἀκριβῶς ἐπιστάμενος, ἅτε τοῦ χοροῦ τῶν δώδεκα γεγνητῶν μαθητῶν, λαμπροῖς ῥήμασι καὶ Θεὸν αὐτόν καὶ Κύριον ἐπεγράφετο λέγων, Ὁ Κύριός μου, καὶ ὁ Θεός μου. Αἰὶ δὲ καὶ ἡμᾶς προσήκει μόνον τὸν Υἱόν καὶ μηδένα ἕτερον θεϊκῆ τιμῆ σέβειν, καθὼς τιμῶμεν τὸν Πατέρα, καὶ ἐν τούτῳ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ τιμωμένου· Ὁ δὲ καὶ αὐτὸς διδάσκει λέγων· Ὁ τιμῶν τὸν Υἱόν, τιμᾷ τὸν Πατέρα τὸν πέμψαντα αὐτόν. Ὅσπερ γὰρ καὶ βασιλέως καταπαμφθεῖσαν εἰκόνα τιμῶντες, τὸ πρωτότυπον τῆς εἰκόνης, αὐτόν ἂν τιμῶσιμεν τὸν βασιλέα, τὸν αὐτόν τρέπον ὁ Πάτερ ἂν εἴη διὰ τοῦ Υἱοῦ τι-

✕ Ed. Paris, pag. 411.

⁷⁷ Joan. vi, 38. ⁷⁸ Joan. v, 30 ⁷⁹ Joan. xiv, 28. ⁸⁰ Joan. v, 25.

(99) Καὶ τὴν διάνοιαν. Ἔσθον, κατὰ τὴν δ. M.
 (1) Vulgo ἢ ἀνεβίβ. γενόμενος.
 (2) Vulgo τοῖς ἀγγ.
 (3) Διαφορούσαις δυνάμειν. Vel differentes ab angelis, utrovis modo, in cœlesti hierarchia distin-

guit angelos, et potestates. M.
 (4) Vulgo μου ληφθεῖς, at Mont. jam dedit in transl. id quod scripsit Euseb. in corr. ἱσ. προληθῆς ἔφη.

⁸¹ Joan. i, 3. ⁸² Joan. v, 22, 23. ⁸³ Joan. xi, 28.

μύμνος, ὡς καὶ δι' αὐτοῦ δρώμενος. Ὁ γὰρ ἑωρακώς τὸν Υἱὸν ἑώρακε (5) τὸν Πατέρα, τὴν ἀγέννητον θεότητα, οἷον ἐν εἰκόνει καὶ κατόπτρῳ, ἐν τῷ Υἱῷ χαρακτηριζομένην ὄρῶν. Ἀπαύγασμα γὰρ ἐστὶ φωτὸς ἀλλοῦ καὶ εἰσοσπορὸν ἀκηλίδωτον τῆς τοῦ Θεοῦ ἐνεργείας, καὶ εἰκὼν τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ· πάντα δὲ ταῦτα παρὰ τοῦ Πατρὸς λαβὼν, ἐξ αὐτοῦ τε καὶ τῆς θεότητος τὴν δόξαν, ὡς ἀν' Υἱὸς γνήσιος καὶ μονογενῆς, εἰληφώς ἔχει. Ἄλλ' οὐ καὶ ὁ Πατὴρ παρὰ τινος εἰληφε· πάντων δ' αὐτὸς ὢν ἀρχὴ καὶ πηγὴ καὶ βίβλα τῶν ἀγαθῶν, εἰκότως εἰς καὶ μόνος ἀναγορεύοιτο ἀν' Θεός.

ΚΕΦ. Η΄.

Ὅσοις ῥήμασι Μάρκελλος ἠρεῖτο τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ.

Ἄλλὰ τούτων ἐν ἀγνοίᾳ τυγχάνων (6) Μάρκελλος, οὐ βούλεται μὲν ἀληθῶς τὸν Υἱὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς γεγενῆσθαι, ὡς Υἱὸν ζῶντα καὶ ὑφαστώτα· οἷα δὲ λόγον αὐτὸν σημαντικὸν τινος ἢ προστακτικὸν, προελθεῖν τοῦ Θεοῦ φάσκει. Ἄκουε δ' οὖν ἀκαλύπτως καὶ τοῦτο λέγοντος αὐτοῦ ταῖς ταῖς φωναῖς· « Τὸ μὲν οὖν πρὸ τῶν αἰώνων αὐτὸν γεγενῆσθαι φῆσαι (7), ἀκαλούθως εἰρηκέναι δοκεῖ. Γέννημα γὰρ τὸ προελθὼν τοῦ προεμένου γίνεται Πατρός, θάτερον δ' οὐκ ἐτι ὑγιῶς οὐδ' εὐσεβῶς αὐτὸν παραλείπειται. Τὸ γὰρ μὴ λόγον εἶναι φῆσαι τὸν ἐξ αὐτοῦ προελθόντα (καὶ τοῦτον εἶναι τὸν τῆς γεννήσεως ἀληθῆ τῶν τρόπων), ἀλλ' ἀληθῶς Υἱὸν μόνον ἔμφασιν τινα τοῖς ἀκούουσιν ἀνθρωπίνης εὐσεβείας παρέχειν εἰσθεῖν. » Εἴθ' ὅτι μὴδὲ γεγέννηται ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁ λόγος παριστάς ὧδε λέγει πρὸς λέξιν· « Ὁ τοίνυν ἱερὸς ἀπόστολος καὶ μαθητὴς τοῦ Κυρίου Ἰωάννης, αἰδιότητος αὐτοῦ μνημονεύων, ἀληθῆς ἐγγίνετο τοῦ λόγου μάρτυς· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ λόγος· οὐδὲν γενέσεως ἐνταῦθα μνημονεύων τοῦ λόγου. » Οὕτω δὲ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἀρνούμενος τὸν ἐν τῷ Θεῷ λόγον ποτὲ μὲν ἔνδον εἶναι ἐν τῷ Θεῷ ἔφασκε, ποτὲ δὲ προίεσθαι τοῦ Θεοῦ· καὶ ἄλλοτε πάλιν ἀναδραμεῖσθαι εἰς τὸν Θεόν, καὶ ἰσεσθαι ἐν αὐτῷ, ὡς καὶ πρότερον ἦν. Ἐπάκουσον δ' ὅπως ταῦτα λέγει τούτοις τοῖς ῥήμασι· « Νυνὶ δὲ πιστεύω ταῖς θεαῖς Γραφαῖς, ὅτι εἰς ὁ Θεός, καὶ ὁ τοῦτου λόγος προήλθε μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἵνα πάντα δι' αὐτοῦ γένηται· μετὰ δὲ τὸν καιρὸν τῆς κρίσεως, καὶ τὴν τῶν ἀπάντων διόρθωσιν, καὶ τὸν ἀφανισμόν τῆς ἀντικειμένης ἀπάσης ἐνεργείας, τότε αὐτὸς ὑποταγῆσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα Θεῷ καὶ Πατρί· ἵν' οὕτως ἢ ἐν τῷ Θεῷ ὁ λόγος, ὡσπερ καὶ πρότερον ἦν πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι· οὐδενὸς γὰρ ὄντος πρότερον ἦν τοῦ Θεοῦ μόνου, πάντων δὲ διὰ τοῦ λόγου γίνεσθαι μελλόντων, προήλθεν ὁ λόγος δραστηρῆς ἐνεργείᾳ, λόγος τοῦ Πατρὸς ὢν. » Καὶ πάλιν τὴν αὐτὴν διάνοιαν λευκότερον τίθησιν, ὧδε

✠ Ed. Paris., pag. 412.

⁶⁶ Sap. viii, 26. ⁶⁷ Joan. i, 1.

(5) Vulgo καὶ τ. II.

(6) Vulgo ὁ M. et vox ταῖς δέ.

(7) Ἀκαλούθως εἰρηκέναι. Cui laudem hoc ἀπό-

A per ipsum visus. Nam qui Filium vidit, is utique et Patrem vidit, dum deitatem ingentiam, veluti in imagine atque speculo in Filio caracterisatam, intuetur. Est enim splendor eternæ lucis : et speculum mundissimum operationis paternæ : et imago bonitatis ipsius ⁶⁶. Hæc autem omnia cum de Patre suscepisset, ab illo et gloriam divinitatis, tanquam Filius dilectus et unigenitus accepit, sed non ita Pater a quoquam accepit, cum sit ipse omnium principium et fons et radix honorum ; unde merito unus et solus prædicatur Deus.

✠ CAP. VIII.

Quibus verbis Marcellus abnegavit Filium Dei.

Hæc cum ignoret Marcellus, non vult Filium de Patre revera natum, veluti vivum et subsistentem : at de Deo egressum illum non aliter ait, quam cujusvis imperativa aut indicativa vox de ipso exit. Audi vero ipsum clarissimis verbis hoc idem affirmantem [R. XXXI, coll., p. 36 B.] « Videtur ergo hisce consequenter dicendum, ante sæcula ipsam generatum. Nam quod de Patre præexistente egreditur, genimen ejus est. Aliud vero ut sit, dici non potest cum sana pietate conjunctum. Nam vel affirmare non esse illum Verbum, quod ex eo egreditur (et hunc ipsum esse veræ generationis modum), sed vere Filium, nec præterea quidquam : relationem quamdam visionis humanæ videtur audientibus exhibere. » Deinde quod neque Verbum de Patre suo generetur insinuat, dum ita loquitur. « Sanctus ideo apostolus, et Dominus discipulus Joannes, cum æternitatis ejus mentionem facit, verissimus verbo testis adhibetur, In principio, inquit, erat Verbum, et Verbum illud erat apud Deum, et Deus erat Verbum ⁶⁷. Nusquam generationis Verbi isthuc meminit. » Hunc ad modum Filium Dei abnegans, Verbum vero statuens in Deo existens, aliquando illud intus in Deo vult esse, interdum ait e Deo egredi, interdum ad Deum recurrere, ipsum iterum et in Deo velut antea residere. Audi vero quibus verbis hoc affirmet. [R. VIII, coll. p. 41 C.] « Credo autem ego nunc Scripturis divinis, quod unus sit Deus dicentibus, et quod Dei hujus Verbum processit de Patre, ut omnia per illum fierent. At post judicii tempus consummati, et universorum restaurationem, et amolitionem operationis cujuscunque : ad oppositum tunc et ipse subjicietur Deo, qui subjecit ipsi universa, ut deinceps futurus sit denuo in Deo Patre Verbum, quemadmodum fuerat, priusquam mundus conderetur. Nam cum præter Deum nihil plane existeret, et per Verbum erant omnia produ-

λουδον? humanæ generationi? certe deest aliqui. Quæ sequuntur, videntur corrupta esse, nec a me sananda. M.

« cenda, processit cum effectuali efficacia Verbum
 « quod Patris erat. » Quam eandem demum sen-
 « tentiam expressius ita posuit: [R. LIV, coll. 41
 « D, 163 A, 164 B.] « Cum nondum esset mundus
 « hic, Verbum erat in Patre suo: ✕ at cum Deo
 « complaceret omnipotenti creare omnia quæ in
 « cœlis erant et in terra, ad mundi productionem
 « requirebatur operatio effectiva. Et cum præter
 « Deum solum non existeret alius (nam ab ipso
 « fuisse condita universa in confesso ponitur) tum
 « procedens Verbum illud, quod prius intellectuali
 « modo intus agebat, comparavit se ut mundi flo-
 « ret conditor, » subinfert autem post hæc omnia
 « demum. « Hanc ob causam, non appellat se Dei
 « Filium, sed ubique se vocat filium hominis: ut
 « per hanc suam confessionem eum qui erat homo,
 « per communionem cum Verbo Filium Dei esse
 « disponeret: et consummato hoc suo opere, ho-
 « rum ipse, velut Verbum aduniretur Deo; sic ut
 « adimpleret illud quod Apostolus dicebat, *Tunc et
 « ipse subjicietur ei, qui ipsi omnia subjacit Deo,*
 « *ut sit Deus omnia in omnibus* ⁶⁴. Tunc autem om-
 « nia fiunt, quæ prius fuerant. » Hæc cum de Verbo
 « Marcellus edisserat, illo nimirum propter quod lo-
 « gicos Deus dicitur, in maximas incidit angustias,
 « ausus affirmare extra Deum processisse aliquando
 « qui in Deo erat logon: et rursus post iudicii tem-
 « porem Deum denuo ingressurum: ut ita demum adunitus Deo subsistat, quemadmodum et prius sub-
 « stiterat.

CAP. IX.

Refutatio perveras hujus hominis sententias.

Nunc demum ad interrogationes respondeat.
 Quid de tempore intermedio sentire debemus, cum
 extra Deum esset logos? Quomodo egrediebatur?
 Qui status Dei fuerat interea dum logon in se sibi
 proprium non haberet? si enim post mundi con-
 summationem in Deo erit logos, uti prius fuerat,
 quomodo erit Logos e Deo egressus? si enim per
 se subsistens a Deo erat alius, tum frustraneus
 est omnis Marcelli labor. Quod si extra Deum
 egressus logos, ut nostrum prolatitium solet ver-
 bum, extra Deum permanebat, inseparatus tum
 certe semper, et omni tempore etiam tum cum
 operaretur, erat intus in Deo. ✕ Quod si sic, ta-
 men unde fit, ut in diem iudicii comperendinetur?
 ait enim tunc Deo illum readnendum, et perpe-
 tuo futurum, sicut olim prius fuit: sed nec logos
 qui de Deo processit, qualis erat prius, exstabit
 talis, sed et Deus sui ipsius dissimilis futurus est:
 utpote qui olim logon suum in se habebat, et in
 fine mundi eundem resumpturus, et futurus qualis
 olim prius fuerat: interea temporis dissimiliter se
 habiturus. Sed et logos ad eundem modum extra
 Deum positus, non futurus est is, qui prius fuerat
 ante mundi summationem. Ecquid, hisce ita

✕ Ed. Paris., pagg. 113, 114.

⁶⁴ 1 Cor. xv, 28.

(8) Vulgo τῷ παντοκράτορι Θεῷ et τῆν πρ. αὐτὸν κοινωνίαν et loco πράξεως R. κρίσεως et deim vulgo οὕτως ἦν.

γράφων· « Ἡρὸ γὰρ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι. ἦν ὁ Λό-
 « γος ἐν τῷ Πατρὶ· ὅτε δὲ (8) ὁ παντοκράτωρ Θεὸς
 « πάντα τὰ τε ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς προέθετο
 « ποιῆσαι, ἐνεργείας ἢ τοῦ κόσμου γένεσις ἔδειξε
 « δραστηρικῆς, καὶ διὰ τοῦτο, μηδενὸς ὄντος ἑτέρου
 « πλην Θεοῦ (πάντα γὰρ ὁμολογεῖται ὑπ' αὐτοῦ γε-
 « γεννησθαι), τότε ὁ Λόγος, προελθὼν ἐγένετο τοῦ
 « κόσμου ποιητῆς, ὁ καὶ πρότερον ἔνδον νοητῶς
 « ἐτοιμάζων αὐτόν. » Καὶ αὖθις μετὰ πάντα ἐπιφύ-
 « ραι λέγων· « Καὶ διὰ τοῦτο οὐχ Ἰῶν Θεοῦ ἑαυτὸν
 « ὀνομάζει, ἀλλὰ πανταχοῦ Ἰῶν ἀνθρώπου ἑαυτὸν
 « λέγει· ἵνα διὰ τῆς τοιαύτης ὁμολογίας θέσει τὸν
 « ἀνθρώπον διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν κοινωνίας Ἰῶν
 « Θεοῦ γενέσθαι παρασκευασθῆ· καὶ μετὰ τὸ τέλος
 « τῆς πράξεως αὐτοῦ, ὡς Λόγος, ἐνωθῆ τῷ Θεῷ.
 « πληρῶν ἐκείνο τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου εἰρημύμενον,
 « *Τότε αὐτὸς ὑποταγησεται τῷ ὑποτάξεται αὐτῷ*
 « *τὰ πάντα, ἵνα ἢ τὰ πάντα καὶ ἐν κᾶσιν ὁ Θεός.*
 « *Ἔσται γὰρ τηνικαῦτα τοῦθ' ἕκαστ' ὑπὸν ἦν.* »
 « Τοσούτα Μάρκελλος περὶ τοῦ Λόγου εἰπὼν, τοῦ ἐν
 « τῷ Θεῷ, καθ' ὃ νοοῦμεν αὐτὸν λογικὸν εἶναι, δεῖν
 « δυσχωρεῖν περιπέπτωκα, ταλμήσας ἐκτὸς τοῦ Θεοῦ γε-
 « γονέναι ποτὲ φάναι τὸν ἐν αὐτῷ Λόγον, καὶ κάλιν
 « ἐκτὸς αὐτοῦ μετὰ τὸν καιρὸν τῆς κρίσεως· ἵν' οὕτως
 « ἢ ἐν τῷ Θεῷ ἐνωθεῖς αὐτῷ, ὡς περ καὶ πρότερον ἦν.

C

ΚΕΦ. Θ.

Ἐπιτομή τῆς τοῦ ἀνδρός κακοδοξίας.

Ἦρα τοίνυν ἐρωτησὶν ἡμῖν αὐτὸν ἀποκρίνασθαι.
 Τί οὖν ἐν τῷ μεταξύ χρόνῳ, ὅτε ἐκτὸς ἦν ὁ Λόγος τοῦ
 Θεοῦ, προσήκει νοεῖν; Πῶς δὲ προῆλθεν; Ἐν ὅποιᾳ
 δὲ ἦν ἄρα καταστάσει ὁ Θεός, μὴ ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸν
 οἰκεῖον Λόγον; εἰ γὰρ ἐπὶ (9) συντελείᾳ τοῦ παντός
 ἔσται ὁ Λόγος ἐν τῷ Θεῷ, ὡς περ καὶ πρότερον ἦν
 πρὸ τοῦ καιροῦ τῆς συντελείας, πῶς ἔσται ὁ Λόγος ὁ
 προελθὼν τοῦ Θεοῦ; Εἰ μὲν γὰρ, καθ' ἑαυτὸν ὑπεστάς,
 ἕτερος ἐγένετο τοῦ Θεοῦ, μάταιος ὁ Μαρκελλοῦ κό-
 νος· εἰ δὲ, καὶ προελθὼν τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸν ἐν ἡμῖν
 προφορικὸν λόγον, ἔμμεν τοῦ Πατρὸς ἀχώριστος, οὐκ-
 οὖν ἀλλ καὶ διὰ παντός ἦν ἐν τῷ Θεῷ, καὶ ὅτε ἐνήρ-
 γει. Πῶς οὖν εἰς τὸν καιρὸν τῆς κρίσεως ἀναπέμψαι καιρὸν,
 τότε λέγων αὐτὸν ἐνωθῆσθαι τῷ Θεῷ, καὶ ἔσθαι
 ὡς περ καὶ πρότερον ἦν; Εἰ γὰρ τότε ἔσται (10) ὡς-
 περ καὶ πρότερον ἦν, οὕτε ὁ Λόγος, ὁ προελθὼν τοῦ
 Θεοῦ, ὅποιος ἦν πρότερον, ὑπάρξει. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς
 ὁ Θεός ἔσται ἑαυτῷ ἀνόμιος, πάλαι μὲν ἔχων ἐν
 ἑαυτῷ τὸν Λόγον, καὶ ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ παντός ἀπο-
 ληψόμενος αὐτόν, καὶ γινόμενος τότε. (11) ὡς περ
 καὶ πρότερον ἦν· ἐν δὲ τῷ μεταξύ χρόνῳ ἀνομιῶς
 καίμενος. Καὶ ὁ Λόγος δὲ ὡσαύτως, ἐκτὸς τοῦ Θεοῦ
 γενόμενος, οὐκ ἔσται πρὸ τῆς συντελείας τοῦ παντός,
 οἷός ἦν πρότερον. Καὶ τίς ἀν τούτων δυσσεβέστερος;

(9) Vulgo τῆ συντ. et μοχ καὶ τὸ πρότερον.

(10) Vulgo ὡς τε.

(11) Μρ. ἴσ. ὡς περ.

γίνονται ἐν λόγος; Ὅπως γὰρ τὸ ἦν, καὶ τὸ ἔσται, καὶ τὸ γεγονέναι, ποτὲ καὶ πάλιν, μέλλειν, ἔσσεσθαι, τῆς ἐν χρόνῳ μεταβολῆς ὄντα δηλωτικὰ, ἀλλότρια ἀνεξήγητος ἀχρόνου καὶ ἀνάργου καὶ ἀγεννήτου καὶ ἀναλλοιώτου οὐσίας. Ἐφ' ἧς, τὸ εἶναι μόνον ἐπιπρέπει νοεῖν· καὶ εἶναι ἀπαραλλάκτως ἄσι (12) κατὰ τὰ αὐτὰ, καὶ ὡσαύτως ἔχουσαν, μὴ μειουμένην, μὴ συστελλομένην, μὴ ἐκτεινομένην, μὴ ἐξαπλουμένην, μηδ' ἐκτός τι καὶ ἐντός αὐτῆς ἔχουσαν, μηδ' ἄλλοτε ἄλλην γιγνομένην, μηδ' ἕτερον μὲν οὖσαν πρότερον, εἴτα ἄλλο τι γιγνομένην, καὶ πάλιν εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀποκαθισταμένην. Ἄ δὴ Μάρκελλος ἐτόλμα ὑποτίθεσθαι πάλαι μὲν λέγων εἶναι τὸν Θεόν, καὶ τινα ἡσυχίαν ἅμα τῷ Θεῷ ὑπογράφων ταυτῷ κατ' αὐτὸν ἐκείνον τὸν τῶν ἀθάτων αἰρεσιωτῶν ἀρχηγόν, ὃς τὰ ἄδια δογματίζων ἀπεφαίνεται λέγων· Ἦν Θεὸς καὶ Σιγή· μετὰ δὲ τὴν Σιγὴν καὶ τὴν Ἠσυχίαν προελθεῖν τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ ἐν ἀρχῇ τῆς κοσμοποιίας δραστηρικῆ ἐνεργείᾳ· ὡς μικρὸν εἶναι αὐτὸν ὅλος ἦν ἐν σιωπῶντι τῷ Θεῷ πρότερον ἡσυχάζων, ἀλλ' ἐνεργεῖν προερχόμενον τοῦ Θεοῦ. Καὶ πῶς ἄρα προεῖπε; Πάντως πῶς κατὰ προφορὴν φωνῆς ἐνάθρου· φθεγγομένου δηλαδὴ καὶ λαλοῦντος τοῦ Θεοῦ ὁμοίως ἀνθρώποις: Τοῦτο γοῦν καὶ αὐτῷ ἑδδοκεῖ γράφοντι τοῦτον τὸν τρόπον· «Ὅσπερ γὰρ τὰ γεγονότα πάντα ὑπὸ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Λόγου γέγονεν, οὕτω καὶ τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Λόγου σημαίνονται.» Καὶ αὖθις· «Πάντα γὰρ ὅσα ἂν ὁ Πατὴρ λέγῃ, ταῦτα πανταχοῦ διὰ τοῦ Λόγου λέγων φαίνονται. Τοῦτο δὲ δῆλον ἔστι καὶ ἀφ' ἡμῶν αὐτῶν, ὅσα μικρὰ τοῖς μεγάλαις καὶ θεοῖς ἀπαικῶσαι· καὶ ἡμεῖς γὰρ πάντα ὅσα ἂν θέλωμεν κατὰ τὸ δυνατόν λέγειν τε καὶ ποιεῖν, τῷ ἡμετέρῳ ποιοῦμεν λόγῳ.» Εἰδὴ οὖν οὕτως ὁ Λόγος προῆλθε τοῦ Πατρὸς δραστηρικῆ ἐνεργείᾳ, πόθεν Μάρκελλος ἐπῆλθε περιορίσαι χρόνον τῆ τοῦ Λόγου ἐνεργείᾳ, τὸν τῆς συντελείας καθ' ὃν ἔσσεσθαι φάσκει τὸν Λόγον ἐν τῷ Θεῷ, ὡσπερ καὶ πρότερον ἦν; Πρότερον δὲ ἡσυχάζοντα αὐτὸν εἶδον ἐν σιωπῶντι τῷ Θεῷ. Οὐκοῦν καὶ μετὰ τὴν συντέλειαν ἡσυχία τις ἔσται, μηδὲν μέλλοντος ἐνεργεῖν τοῦ Λόγου. Ἀλλὰ πρὸ μὲν τῆς τῶν γεννητῶν συστάσεως οὐδὲν ἦν, φησί, τλὴν Θεοῦ. Καὶ ἐπεὶ μηδὲν ἦν, εἰκότως ταυτῷ τὴν ἡσυχίαν ἐτυποῦτο· κατὰ δὲ τὸν τῆς συντελείας καιρὸν Δανιὴλ ὁ προφήτης πρὸ τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ μυριάδας ἔσσεσθαι θεοπίζει λέγων· *Χιλίαι χιλιάδες ἐλειτουργοῦν αὐτῷ, καὶ μύριαι μυριάδες (13) παρεστήκεισαν ἐμπροσθεν αὐτοῦ.* Πάντες δὴ πῶς καὶ οἱ υἱοὶ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος τότε ἔσονται· αἱ τε μακάριαι ψυχαὶ πατριαρχῶν, καὶ προφητῶν, καὶ ἀποστόλων, ἅγια τε πνεύματα μαρτύρων· πάντα τε πρόβια τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, τὰ ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ στησόμενά τε καὶ ἀκροσόμενα· *Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς (14) κόσμου.* Τοσοῦτων τοί-

A positus, magis impium poterit esse? Omnino enim, erat, erit, futurum est, aliquando, iterum, contingens, et quæ sunt mutationis indicia in tempore factæ, aliena sunt prorsus a substantia illa quæ est sine tempore, principio, generatione, mutatione. De qua solum Esse cogitandum est; et Esse quidem immutabiliter. Quam eandem et eodem modo se habentem debemus cogitatione comprehendere: non imminutam, non coarctatam, non dilatatam, non expansam, nihil extra se vel intra se continentem; non hanc modo, modo illam comparantem: neutram permanentem: sed diversam a se priori: et rursus in statum illum priorem revolutam. Hæc supponere tamen ausus est Marcellus, quippe qui olim ait Deum exstitisse: et quietem quamdam altam apud Deum imaginatur: ad imitationem illius hæresiarchæ impij sese conformans, qui blasphema istiusmodi dogmatizavit: erat Deus et Sige. Post Sigen et Hæsychian processisse ait Logon, in principio conditionis mundi, cum operatione efficaci: ita ut non esset, qualis erat prius in Deo conquiescenti quiescens ipse, sed progressus e Deo operaretur. Et quo modo tandem processit inde? Omnino per prolationem cuiusdam articulata vocis, personante nimirum et proloquente Deo ad modum humanæ loquelæ. Ita enim illi visum est, dum ita scriberet: [R. LV coll., p. 35 D, 79 B, 125 B]. «Quemadmodum facta omnia a Patre, per Verbum facta sunt: ita et dicta omnia a Patre per Verbum significantur.» Et iterum: [R. LVI, coll. p. 40 B, 118 B.] «Omnia quæcumque Pater dicit, ea semper et ubique per Verbum declarantur: quod et a nobis ipsis satis liquet, siquidem hisce parvis magna liceat et divina comparare. Nos enim ea omnia quæ volumus, quantum quidem possumus, et facimus et dicimus ministerio verbi nostri.» ✕ Quod si ad hunc modum per efficaciam operantem processit de Patre Verbum, unde progressus est Marcellus, ad circumserendum Verbi operationem tempore quocumque determinato, nimirum mundi consummatione? Quando futurum est, quod affirmat, ut Verbum intra Deum subsistat, quemadmodum aliquando subsistebat? Aliquando autem quiescentem Logon illum, in quiescenti Patre nobis dedit. Ita, ut videtur, post mundi consummationem quietem statuit, cum nihil Verbum deinceps operabitur. Atenim ante mundi constitutionem, nihil erat prorsus præter Deum, inquiet. Et quando quidem nihil erat, jure merito illi quietem assignavit. Jam in tempore consummationis Daniel propheta ante thronum Dei constituisse affirmat innumerabilem angelorum multitudinem: *Millia millium*, ait, *ministrabant illi: et decies millies centena millia assistebant ei. Judicium sedit, et libri aperti sunt*⁹⁷.

✕ Ed. Paris., pag. 115.

⁹⁷ Dan. vii, 10.

(12) Vulgo καὶ τὰ. Mox vulgo deest μὴ ἐκτεινομένην. Mox vulgo μηδέτερον μένουσαν et Ἄ δὲ. Ad deficientia cf. Pearson Vind. Ignat. 2. p. 51.

(13) Vulgo προεστ.

(14) Vulgo τοῦ x.

Sed et tunc præterea temporis consistent omnes illi filii futuri sæculi. Beatæ patriarcharum, prophetarum et apostolorum animæ, spiritus illi martyrum sancti. Omnes quoque Servatoris nostri oves, quæ a dextris ipsius constitutæ audient: Venite, benedicti Patris mei, possidete regnum præparatum vobis a jactis mundi fundamentis¹⁵. Quocirca cum vel post judicii tempus, tantus numerus eorum futurus est, qui victuri sunt vitam immortalẽ, quid causæ subesse poterit, cur non et tum etiam Dei Verbum operetur? Unde scivit Marcellus, quod nequaquam tum sanctos suos Deus sit allocuturus, neque Verbo suo usus effectivo, sed quod futurum sit in Deo Verbum, quemadmodum et prius fuerat, omnino conquiescens et conticescens? Hoc enim multoties affirmavit dicens: « Tunc erit illud, quod et prius fuerat: erat autem prius, ut et ipse quoque affirmat in quiete. Conticescet ergo Deus, per illud tempus, qui prius fuerat locutus, et usus suo Verbo operative. At tunc per promissum illud cælorum regnum, proprio suo Verbo, et omni quæ in illo sita est sapientia, sanctos suos penitus privaturus est. » Ecce autem in qualem se præcipitium dederit, dum neminem sibi adhibet manufactorem: nec advocat Scripturas in consilium. Nam hæc omnia ipse sibi fabricata collegit de una voce perperam intellecta. Nam ubi se ad demonstrationes applicuerat, de Testamento Veteri atque Novo: undique certe impellatur, in angustias conjiciebatur, unam vero voculam vix tandem reperit, quæ ipsius hæreticæ opinioni favere visa est, huic uni tanquam cum bono Deo adinvento adimniculo se applicuit. Nec erat quidem illud, de persona Servatoris nostri dictum usurpatum, sed evangelistæ. Nam is eum ita appellat, *In principio erat Verbum*, inquit, *et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum*¹⁶. Hinc ille profectus Filium plauissime pernegavit tanquam qui prius nihil aliud erat, quam verbum simillimum huic nostro.

CAP. X.

Quod non recte cepit illud: « In principio erat Verbum. »

Enimvero non solum solius Verbi nomine compellavit magnus et divinus evangelista, quod jam sæpius a nobis dictum est, sed Deum, et Lucem, et Filium, et Unigenitum: quin etiam illum seipsum Servatorem, verbum autem solius Scripturæ nequaquam appellasse perhibet; per universam porro Evangelium vitam, et lucem, et unigenitum, et Filium Dei, et veritatem, et resurrectionem; et panem vitæ, et vitem, et pastorem, et innumeras alias nomenclaturas ut in præcedentibus ostensum est. Quid causæ fuerit, ut cum tot sint et tales, in nulla alia subsisteret dictione, sed nec curiosius verborum sensum satagat, sed solius Verbi vocem proprie de illo dixerit usurpatam, quasi præter Verbum hoc nihil foret aliud. Scribit autem totidem verbis: [R. XL.] « Non quidem catachrestice nominatus ille Verbum, rumpantur licet mentiendo, qui diversa docent, sed vere atque pro-

✠ Ed., Paris., pag. 116.

¹⁵ Matth. xxv, 34. ¹⁶ Joan. i, 1.

(15) Vulgo om. τὴν.

(16) Vulgo αὐτῶν.

(17) Vulgo deest τοῦ.

(18) Ἐπὶ τῆς λέξεως. Forte, μηδὲ τῆς λέξιν, μηδὲ

νὴν ἰσομένων καὶ ἀθάνατον ζωὴν ζητούμενων μετὰ τὸν τῆς κρείσσας καιρὸν, διὰ τί μὴ ἐνεργῆσαι ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος καὶ τότε; Πόθεν δὲ Μαρκέλλω παρέστη ἀποφῆνασθαι, ὅτι οὐκ ἔτι λαλήσει τοῖς ἁγίοις ὁ Θεὸς τότε, οὐδὲ χρῆσται ἐνεργῶ τῷ αὐτοῦ Λόγῳ, ἀλλ' ἔσται, ὡς καὶ πρότερον ἦν, ἐν αὐτῷ, σιωπῶν ἠλαθῆ καὶ ἡσυχάζων; Τοῦτο γὰρ παρέστη πολλάκις εἰπὼν, τότε ἔσθαι αὐτὸν ὡς καὶ πρότερον ἦν· ἦν δὲ πρότερον, ὡς αὐτὸς ἔφη, ἐν ἡσυχίᾳ. Οὐκοῦν ἀποσιωπήσει τότε ὁ Θεός, πρὸ τούτου μὲν λαλῶν, καὶ τῷ Λόγῳ χρώμενος ἐνεργῶ, τότε δὲ κατ' αὐτὴν (15) τὴν ἐπηγγελμένην βασιλείαν οὐρανῶν τοῦ οὐρανοῦ Λόγου καὶ τῆς ἐν αὐτῷ σοφίας ἀποστειλῶν τοὺς ἁγίους (16) αὐτοῦ. Ὅρξ̄ς εἰς οἶον κενώρηκε κρημῶν μηδὲν χειραγωγῶ χρῆσάμενος, μηδὲ ταῖς θεαῖς Γραφαῖς. Ταῦτα γοῦν πάντα ἀπὸ μίαις φωνῆς, ἣν μὴ νεότητι, ἑαυτῷ συνέθηκεν. Ἀδύνατα χωρήσας ἐπὶ τὰς ἀποδείξεις τῆς Νέας καὶ Καινῆς Διαθήκης, πανταχόθεν μὲν ἠλαύνετο στενωχωρούμενος· μίαν δὲ μόνην εὐρῶν λέξιν τῆ αὐτοῦ συμβαλλομένην κακοδοξία, ὡς περὶ τὰ περιτυχῶν ἐρμῶν, ταύτη μόνη συνεπλάκη, οὐδ' αὐτῇ ἐκ προσώπου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εἰρημένη, ἀλλ' ἐκ προσώπου τοῦ εὐαγγελιστοῦ· δι' ἧς αὐτὸν ὠνόμασεν, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, εἶπεν, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος· ἔθεν γοῦν ὀρμηθεὶς, ὡς μηδὲν ὄντα ἕτερον ἢ λόγον, ἕμοιον τῷ παρ' ἡμῶν ἐγνωσμένῳ, τὴν Ἰῖδν ἠρνήσατο.

B

C

KEΦ. I.

Ἵτι μὴ ὀρθῶς ἐδέξατο τό· « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος. »

Καίτοι οὐ Λόγον μόνον αὐτὸς ὁ μέγας καὶ θεῖος εὐαγγελιστὴς κέκληκεν, ὡς πολλάκις ἡμῶν εἰρηται, ἀλλὰ καὶ Θεόν, καὶ Φῶς, καὶ Ἰῖδν, καὶ Μονογενῆ· αὐτὸν τε τὸν Σωτῆρα Ἰσραὴλ ἑαυτὸν ἀποκαλοῦντα λόγον μὲν οὐδαμοῦ τῆς Γραφῆς, δι' ὧν δὲ τοῦ εὐαγγελίου ζωὴν καὶ φῶς, καὶ Μονογενῆ, καὶ Ἰῖδν Θεοῦ, καὶ ἀλήθειαν, καὶ ἀνάστασιν, καὶ ἄρτον ζωῆς, καὶ ἐμπέλον, καὶ ποιμένα, καὶ μυρία ἕτερα, ὡς περὶ οὐν ἤδη προδέδεικται. Τί δὴ ποτ' οὐν τοσοῦτων ὄντων, ἐπὶ μὲν τῶν λοιπῶν ἀπάντων οὐκ ἴσταται (18) ἐπὶ τῆς λέξεως, τὴν δὲ τῶν λεγομένων διάνοιαν πολυπραγμονεῖ, ἐπὶ δὲ μόνου τοῦ Λόγου κυριολεκτεῖσθαι αὐτὸν φησιν, ὡς οὐδὲν ὄντα ἕτερον ἢ Λόγον; Γράφει δ' οὐν αὐτοῖς ῥήμασι λέγων· « Οὐ καταχρηστικῶς ὀνομασθεὶς Λόγος, κἂν διαβραγῶσιν οἱ ἑτεροδόξοι σκαλοῦντες ψευδόμενοι, ἀλλὰ κυρίως τε καὶ ἀληθῶς ὑπάρχων Λόγος. » Καὶ πάλιν· « Μανθανέτω ὁ τοῖνον Θεοῦ Λόγον (19) ἐληλυθέναι, οὐ Λόγον κα-

τὴν, τῶν et voces et significata omisit. M.

(19) Ἐληλυθέναι. Ante καταληλυθέναι. Quæ dicitur in sequentibus, sunt crumbe bis posita, οὐδὲν ἕτερον ἢ ζωὴν, nam ita in præcedentibus, iuxta,

« ταχρηστικῶς ὀνομασθέντα, ὡς αὐτοὶ φασιν, ἀλλ' « ἀληθῆ ὄντα Λόγον. » Καὶ αὖθις· « Πρῶτον, ὡ-
 « παρ πολλὰκις ἔφη, οὐδὲν ἕτερον ἦν ἢ Λόγος· » καὶ
 « πάλιν· « Πρὸ τοῦ καταλθεῖν, καὶ διὰ τῆς Παρθένου
 « τεχθῆναι, Λόγος ἦν μόνον· ἐπεὶ τί ἕτερον ἦν,
 « πρὸ τοῦ τὴν ἀνθρωπίνην ἀναλαβεῖν σάρκα τὸ κατ-
 « ε φε; Καὶ τὴν γεννηθῆναι ἐκ τῆς Παρθένου οὐδὲν ἕτε-
 « ρον ἦν ἢ Λόγος. » Ταῦτα Μαρκέλλω λέγοντι ἦν ἂν
 « δίκαιον τοιανῶν προσαγαγεῖν πεῦσιν. Καὶ πῶθεν
 « ἡμῖν, ὡ οὗτος, τὸ οὐδὲν ἕτερον (20) προστίθης, καὶ
 « τὸ μόνον; Τὸ μὲν γάρ, 'Εν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, ἀκρι-
 « βῶς ἔγνωμεν καὶ οὐ μόνον, ἀλλὰ τί, Καὶ θεὸς ἦν
 « ὁ Λόγος, καὶ φῶς ἦν τὸ φωτίζον πάντα ἀνθρω-
 « πων [(21) ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον], καὶ μονο-
 « γενεῆς ἦν Υἱός, καὶ ὅσα καταλεχταὶ ἕτερα; 'Ὅτι δὲ
 « Λόγος ἦν μόνον, καὶ οὐδὲν ἕτερον ἢ Λόγος, οὐκ ἂν
 « ἔχοι τις εἰρημένον ἀποδείξει. Πῶθεν οὖν τὸ τῆς προσ-
 « τήκης τὸ λήμμα; Διὰ τί γὰρ οὐχὶ μέλλον Υἱὸν ἂν τις
 « εἴποι αὐτὸν μόνον, καὶ οὐδὲν ἕτερον ἢ Υἱόν; Διὰ τί
 « δὲ οὐ θεὸν καὶ οὐδὲν ἕτερον ἢ θεόν; διὰ τί μὴ φῶς
 « τοῦ κόσμου, καὶ οὐδὲν ἕτερον ἢ τοῦτο; διὰ τί δὲ μὴ
 « ζωὴν, καὶ οὐδὲν ἕτερον; καὶ ἐπὶ τῶν παραπλησίων
 « (22) ταῦτ' ἂν τις δικαιοτάτα ἂν προτείνευσεν. 'Ἄλλ'
 « ὥσπερ ἂν τις, εἰ τοῦτο λέγοι, ἐλέγχοιτ' ἂν ἀμαρτάν-
 « νων (πάντα γὰρ ἀθρόως ἐστὶ ταῦτα, εἰς ὧν Υἱὸς τοῦ
 « Θεοῦ, καὶ εἰ τί τοῦτων ἀνώτερον, καθ' ἑκάστην ἐπι-
 « νοιοῦν τῶν ἐν αὐτῷ θεϊκῶν δυνάμεων διαφόρων καὶ
 « τῶν ἐπηγοριῶν ἡξωμένους), οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Λόγου,
 « ὁ φῶς μόνον Λόγον αὐτὸν εἶναι καὶ οὐδὲν ἕτερον,
 « σφάλλασθαι ἂν λέγοιτο εἰκότως· μόνον γὰρ τοῦ εὐ-
 « αγγελιστοῦ Ἰωάννου Λόγον αὐτὸν ἀποκαλέσαντος, καὶ
 « αὐτοῦ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἕτερα· τοῦ δὲ Σωτῆρος
 « φῶς, καὶ ἀλήθειαν, καὶ ζωὴν, καὶ μονογενῆ Υἱόν,
 « καὶ τὰ λοιπὰ αὐτὸν ἀνειπόντος, Λόγον δὲ οὐδαμῶς,
 « πῶς οὐκ ἔστοπον (23) ἐπὶ μὲν ὧν αὐτὸς αὐτὸν ὀνό-
 « μασε, μὴ λέγειν ἐν τούτων εἶναι καὶ οὐδὲν ἕτερον,
 « ἐπὶ δὲ τῆς τοῦ εὐαγγελιστοῦ περὶ αὐτοῦ φωνῆς, τῆς
 « Λόγον αὐτὸν ἀνειπούσης, διαβεβαιουῦσθαι, ὡς οὐδὲν
 « ἕτερον ἦν ἢ Λόγος; 'Ἀλλὰ καὶ κυρίως, φησὶ, καὶ
 « ἀληθῶς (24) ὑπάρχων Θεός· οὐ γὰρ δὴ ἕτερος ἦν ὁ
 « Λόγον αὐτὸν ἀνειπών, ἕτερος δὲ ὁ θεὸν ἀποκαλέσας·
 « εἰς δὲ καὶ ὁ αὐτός. Εὐαγγελιστὴς ὁμοῦ καὶ Λόγον
 « αὐτὸν ἐδίδαξεν, εἰπών· Καὶ θεὸς ἦν ὁ Λόγος· ὁ δ'
 « αὐτός καὶ φῶς αὐτὸν ὀνόμασε. Διὰ τί οὖν μὴ κυ-
 « ρίως καὶ ἀληθῶς Υἱὸν, μονογενῆ, καὶ ὅσα ἄλλα αὐτός
 « ὁ θεοπότης καὶ Σωτὴρ τοῦ εὐαγγελιστοῦ περὶ αὐτοῦ
 « μαμαρτύρησεν; 'Ὅ δὲ πάντα παρῆς, μόνον Λόγον
 « αὐτὸν κυρίως καὶ ἀληθῶς ὑπάρχειν φησὶ. Καὶ προσ-
 « τίθησιν, ὡς ἄρα μόνον εἶη Λόγος. 'Ἐνταῦθεν δὲ κα-
 « ταπίπτει ἐπὶ τὴν τοῦ ἀνθρωπείου λόγου ὁμοιότητα.
 « qui Verbum ipsum dixit, alius qui Deum nominavit,

A « prie Verbum existit. » Et iterum : [R. XXXIX.]
 « discat idcirco Dei Verbum advenisse, non Ver-
 « bum quidem catachrestice denominatum, ut illi
 « aiunt, sed Verbum verissime existens. » Et ite-
 « rum. [R. XLII coll. p. 55 B] « Ut jam sæpius a me
 « positum est, nihil erat aliud quam Verbum. » Et
 « rursus : « Priusquam descenderet, et de Virgine
 « nasceretur, Verbum erat solum : nam quid ille
 « aliud poterat, priusquam assumeret humanam
 « carnem, qui descendit ad nos in novissimis die-
 « bus, » ut ipse loquitur? Et, « Illud quod de Virgine
 « nascebatur, nihil erat præter Verbum. » Hæc
 « affirmanti Marcello, talem quamdam interrogatiun-
 « culam proponere non absurdum fuerit : Et undenam
 « vobis, o bone ꝛ tu, hoc ipsum nihil aliud et
 B solum proponis? Illud certe : *In principio erat Ver-*
 « *bum*, accurate novimus. Sed non illud solum, sed
 « quid quæso? Nimirum : et *Deus erat Verbum*, et
 « *lux erat illuminans omnem hominem venientem in*
 « *hanc mundum* : et *erat unigenitus Filius* ²⁰. Et quæ
 « præter ista alia referuntur nomina. At quod *Ver-*
 « *bum* erat *solum*, neque quidquam præter *Verbum*,
 « nemo hominum dictum esse potest demonstrare.
 « Unde audax ergo illud additamentum, *solum*. Cur
 « non potius *Filium* quis appellet eum solum, neque
 « quidquam præter *Filium*? Cur non *Deum*, neque
 « quidquam præter *Deum*? Cur non *mundi lucem*,
 « neque quidquam præter *lucem*? Cur non *vitam*,
 « neque quidquam præter *vitam*? Quomodo etiam in
 « cæteris, nec immerito loqui nobis licet. Sed quem-
 « admodum is qui ista dixerit errare graviter con-
 « vincetur (quandoquidem is qui unus est et *Dei*
 « *Filius*, hisce omnibus nominibus appelleitur, nec
 « hisce tantum, sed aliis multis præter ista et hisce
 « magis divinis forsitan, prout diversimodo divinam
 « ipsius potestatem et virtutem apprehendimus). Ita
 « quoque et eum qui *Verbum* illum solum appella-
 « verit, neque aliud quidquam præter *Verbum*, om-
 « nino falli necesse est et errare. Cum enim *Joannes*
 « evangelista *solum* ipsum appellet *Verbum*, neque
 « *Verbum* solum, sed multis aliis nominibus designet;
 « cumque ipse se *Servator*, *lucem* nominet, et *veri-*
 « *tatem*, et *vitam*, et *unigenitum*, et *Filium*, nus-
 « quam vero *Verbum* : quomodo non absurdum
 « fuerit nihil quidem eorum allegare, quibus se ipse
 D insignivit? neque dicere ipsum ita ab illis voca-
 « tum, et nullo alio nomine; insistere autem in voce
 « illa, *Verbum*, quod de ipso usurpavit evangelista,
 « et constanter affirmare, nihil eum esse aliud præ-
 « ter *Verbum*? Imo vero, inquit, proprie atque veris-
 « sime erat *Deus Verbum*, nam non erat ille alius,
 « sed idem atque unus evangelista : simul et Ver-

✽ Ed. Paris., pag. 117

²⁰ Joan. i, 9, 14.

καὶ ἐπὶ τῶν παραπλησίων, ταῦτ' ἂν τις δικαιοτάτα
 προτείνευσεν. M. — Infra vulgo ἔγραψε et τοιανῶν.

(20) Vulgo προστίθεις.

(21) Hæc om. codd.

(22) Vulgo ταύτην, Mp. ταύτων.

(23) Ἐπιμνησθῶν αὐτὸς αὐτόν. Divide, male cou-
 junc. a, ἐπὶ μὲν ὧν αὐτός. M. — [Sic et codd.]

(24) Ὑπάρχων Θεός. Lege ὑπῆρχε Θεός. Mar-
 cellus vult hoc dicere, statim, lege, διὰ τοῦ εὐαγγ-
 λιστοῦ. M.

lum esse ipsum nos docuit : *Et Deus erat Verbum*, et lucem idem eundem nominavit. Quorsum igitur non proprie atque vere Filium unigenitum, et si quibus aliis nominibus se Servator et Dominus evangelistæ nominavit, cum vocat? Sed omnibus ommissis, et insuperhabitis, solum eum Verbum proprie atque vere exstare docet, adjecto hoc etiam insuper, quod tantummodo Verbum est : ab eadem ad humani verbi similitudinem se demittit.

✕ CAP. XI.

Quod cum aliquando prolatitium Dei Verbum vocet, aliquando autem intus repositum, ut in hominibus solet fieri, atque immanens.

Lucem ubi illum nominatum audit, non quidem aberrat ad corporalem lucem, neque similem eum affirmat solari lumini, at Verbum ubi legerit, significativum eum imaginatur, et humano verbo simile, adeo ut nunc affirmet, eum in Deo conquiescere, nunc extra Deum egredi dicat, atque ita et extra eum, et in eo consistere, ad modum quo nostrum verbum solet; quod intus residere et ore proferri intelligitur. Totidem vero verbis ita loquitur : [R. LVI, coll. p. 40 B, 144 D] « Omnia quæ e cunq̄ue Pater loquitur, ea omnia ubique per e Verbum suum videtur loqui, quod et e nobismet e ipsis manifestum est, ut magna parvis et divina e humanis comparemus. Nam et nos ea quæ volu e mus, secundum nostrum posse, vel dicere, vel e facere, per nostrum logou ea quidem facimus. » Rursus deum et ita loquitur : « Priusquam res e omnes crearentur, quiescentia summa erat ejus e quod in Deo exsistebat Verbi. » Addit autem : e Cum nihil prius esset præter solum Deum, at e per Verbum erant omnia proditura, Verbum e præcessit operatrice sua potestate. » Hæc cum de Verbo et hujuscemodi dixerat : audi jam, quemadmodum conatur Evangelii dictum interpretari. Scribit autem : [R. XLVI, coll. p. 36 D, 144 A] e Sed sanctus apostolus et discipulus ille Domini e Joannes, dum nos in principio Evangelii sui docet, perspicue et exsertim, tanquam quod prius e hominibus incognitum fuerat, omnipotentis Dei e Verbum ita nominat. Ait autem : *In principio e erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus e erat illud Verbum*²⁵. Unico non contentus testimonio, hic Verbi significat æternitatem. » Ait iterum : [R. XLVII, coll. p. 37 A] e Sed tribus continuis testimoniis usus, verbi significat æternitatem. » Item annectit, « ut, ubi dixit in principio e erat Verbum, ostenderet potestate apud Patrem e Verbum exstitisse. Est enim rerum omnium e existentium principium Pater Deus, e quo sunt e omnia. » In illo autem : *Et Verbum illud erat apud Deum*, ✕ operatione insinuat apud Deum exstitisse Verbum. *Omnia enim per ipsum facta*

✕ Ed. Paris., pag. 118, 119.

²⁵ Joan. 1, 1.

(25) Vulgo ἐπί.

(26) Προφορῶν τῆς φωτῆς. Alius codex recte, τῆς διὰ φωτῆς. [Delevi cum codd. τῆς post prop.] M.

(27) Vulgo καὶ μικρά.

(28) Τῷ ἡμετέρῳ ποιούμεν. Adde, καὶ λέγομεν λόγῳ. M.

A

KEΦ. ΙΑ'.

Ὅτι ποτὲ μὲν αὐτὸν προφορικῶν τοῦ Θεοῦ Ἀδρον, ποτὲ δὲ ἐνδιάθετον ὁμοίως τῷ ἐν ἀνθρώποις ἔρασκε.

Καὶ φῶς μὲν αὐτὸν ἀκούων, οὐκ ἐκπίπτει ἐπὶ τὸ σωματικὸν φῶς, οὐδ' ὅμοιον αὐτὸν εἶναι φησι τῷ ἡλίου φέγγει, ἐπὶ δὲ τοῦ Λόγου σημαντικὸν αὐτὸν δίδωσι, καὶ ὅμοιον τῷ ἀνθρώπινῳ ὡς ποτὲ μὲν λέγειν αὐτὸν ἡσυχάζειν ἐν (25) τῷ Θεῷ, ποτὲ δὲ προέβαιναι τοῦ Θεοῦ καὶ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς γίνεσθαι αὐτοῦ, καθ' ὁμοίωσιν τὰ παρ' ἡμῖν λόγου, τοῦ τε ἐνδιάθετου καλουμένου, καὶ τοῦ κατὰ (26) προφορῶν διὰ φωνῆς ἐξακουομένου. Λέγει δ' οὖν αὐτοῖς ῥήμασι : e Πάντα γὰρ ὅσα ὁ Πατὴρ λέγει, ταῦτα πανταχοῦ διὰ e τοῦ Λόγου λέγων φαίνεται. Τοῦτο δὲ ἔηλόν ἐστι καὶ e ἀφ' ἡμῶν αὐτῶν, ὅσα (27) καὶ μικρὰ τοῖς μέγαις e καὶ θεοῖς ἀπεικάσαι. Καὶ ἡμεῖς γὰρ πάντα, ὅσα e ἀνθελωμεν, κατὰ τὸ δυνατόν λέγειν τε καὶ ποιεῖν, e (28) τῷ ἡμετέρῳ ποιούμεν λόγῳ. » Καὶ αὖθις ταῦτέ φησιν : « Πρὸ γὰρ τῆς δημιουργίας ἀπάσης, ἡσυχία e τις ἦν, ὡς εἰκὸς, ὄντος ἐν τῷ Θεῷ Λόγου. » Ἐτε' ἐπιφέρει : « Οὐδενὸς γὰρ ὄντος πρότερον ἢ Θεοῦ μόνου, e πάντων δὲ διὰ τοῦ Λόγου γίνεσθαι μελλόντων, e προῆλθεν ὁ Λόγος δραστηρικῆ ἐνεργείᾳ. » Τοσαῦτα περὶ τοῦ Λόγου εἰπὼν, τὴν εὐαγγελικὴν φωνὴν ἐπέκουσον, ὅπως πειράται διερμηνεύειν, ὧς γράφουσι : e Ὁ δὲ ἱερὸς ἀπόστολος τε καὶ μαθητὴς τοῦ Κυρίου e Ἰωάννης, σαφῶς καὶ διαβρήθην ἐν ἀρχῇ τοῦ εὐαγγελίου διδάσκων, ὡς ἀγνοούμενον ἐν ἀνθρώποις e πρότερον, Λόγον αὐτὸν τοῦ παντακράτορος ὀνομάζων, οὕτως εἴρη : *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος.* Οὐ e μίᾳ μαρτυρίᾳ χρώμενος, τὴν ἀϊδιότητα σημαίνει e τοῦ Λόγου. » Καὶ πάλιν φησι : « Τρισὶν ἐπαλλήλαις e μαρτυρίαις χρώμενος, τὴν ἀϊδιότητα τοῦ Λόγου e δεικνύονα βούλεται. » Καὶ αὖθις ἐπιλέγει : « Ἐν' ἐν e μὲν τῷ φῆσαι, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, δεῖξιν (29) e δυνάμει ἐν τῷ Πατρὶ εἶναι τὸν Λόγον. Ἀρχὴ γὰρ e ἀπάντων τῶν γεγονότων ὁ Θεός, ἐξ οὗ τὰ πάντα : Ἐν δὲ τῷ : *Καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν,* ἐνεργείᾳ πρὸς τὸν Θεόν εἶναι τὸν Λόγον. Πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν : ἐν δὲ τῷ (30) *Θεὸν εἶναι τὸν Λόγον* εἰρηχεῖναι, μὴ διαιρεῖν τὴν θεότητα, ἐπειδὴ ὁ Λόγος τε ἐν αὐτῷ, καὶ αὐτὸς ἐν τῷ Λόγῳ. Ἐν ἑμοὶ γὰρ, φησὶν, ὁ Πατὴρ, κατέγω ἐν τῷ Πατρὶ. Διὰ τοσούτων Μάρ-

(29) Δυνάμει ἐν τῷ Πατρὶ. Sic legendum [sic et eodid.; supra vulgo ἐπαλλήλαις]. Ἐν δὲ τῷ, καὶ Θεὸν εἶναι τὸν Λόγον. M.

(30) Vulgo Θεῷ, at cf. p. 37 A. Mp. Is. καὶ Θεόν.

καλλος τὴν ὑπόστασιν τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἀνωμαλῶν, τὸν θεῖον εὐαγγελιστὴν τῆς αὐτοῦ κακοδοξίας μαρτύρεται, ὡς οὐδὲν ἕτερον αὐτὸν ἐπιστάμενον ἢ Λόγον, ποτὲ μὲν ἐνεργούντα, ἄλλοτε δὲ ἡσυχάζοντα ἐν τῷ Θεῷ, καὶ οὐδὲν ἕτερον ὄντα ἢ αὐτὸν τὸν Θεόν.

haereticæ pravæque opinionis citat evangelistam, quæsi nihil aliud ille voluisset intelligi, quam Verbum, nunc operativum, quiescens alias in Deo, nec quidquam aliud existens quam Deum.

ΚΕΦ. ΙΒ΄.

Ὅτι μὴ, ὡς ἐδόκει Μαρκέλλω, ὁ εὐαγγελιστὴς τὴν περὶ τοῦ Λόγου θεολογίαν ἐξέθετο.

Καίτοι ὁ μέγας εὐαγγελιστὴς, ἕμα καὶ θεολόγος, τρίτον ἐν ταῦτῳ μνημονεύσας τοῦ Λόγου, οὐδ' ἀπαξ εἰρηκὴν αὐτὸν Θεοῦ Λόγον. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος· ἀλλ' ἀορίστως, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος· ἡμῖν καταλιπὼν ζητεῖν ὅποιος ἦν ὁ Λόγος. Καὶ πάλιν, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, εἰπὼς, δυνάμενος εἰπεῖν, καὶ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἦν ἐν τῷ Θεῷ· ἀλλὰ, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος, οὐχί, καὶ Θεοῦ ἦν ὁ Λόγος, εἶπῃ, ἵνα μὴ τοῦ Θεοῦ ἐνεργεῖάν τινα, σημαντικὴν τινος ἢ ποιητικὴν εἶναι αὐτὸν ὑπολάβοιμεν. Ὁ δὲ Μάρκελλος, οἰηθεὶς ἀθίον εἶναι αὐτὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, τοῦτ' ἔστιν ἀγέννητον, πολλάκις ὤριστο, εὐ συναρῶν, ὅτι, εἰ μὲν ἕτερον τοῦ Θεοῦ τὸν Λόγον φάσκει, δύο ἔσται ἀθία, ὁ Λόγος καὶ ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἔσται ἀρχὴ μία· εἰ δὲ ἐν λέγοιτο ἀθίον, τὸν αὐτὸν ὀριζόμενος εἶναι τὸν Θεόν τῷ Λόγῳ, γυμνὸν τὸν Σαβέλλιον ὁμολογήσει, υἱοπάτορα τὸν ἑνα, κατ' αὐτὸν ἐκαθῆκον, εἰσάγων. Ἐστὶν οὖν ὁ Πατὴρ αὐτῷ γεννηθεὶς καὶ (31) παθὼν καὶ αὐτὸς ἔσται ὁ εὐχόμενος αὐτοῦ, καὶ ἀπεστάλθαι λέγων ὑφ' αὐτοῦ, καὶ ἴδον αὐτοῦ, καὶ μονογενῆ, οὐκ ἐπαληθεύων, σὺν εἰρωνεῖα δὲ καταψευδόμενος. Καὶ τίς ἂν ἕτερος τούτου (32) θυσσεδέστερος γένοιτ' ἂν λόγος; Ἀλλὰ γὰρ ἡμεῖς φέρε ἴσμεν, ὅποιον ἡμῖν ὁ εὐαγγελιστὴς Λόγον εὐαγγελίζεσθαι, φάσκων· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Verbum evangelista enuntiat, ubi loquitur, In principio erat Verbum.

ΚΕΦ. ΙΓ΄.

Ποσαχῶς τὸ σημανόμενον ἐκ τῆς τοῦ Λόγου φωνῆς νοεῖται.

Ἡ μὲν οὖν τὸν λόγον δηλοῦσα λέξις, δι' Ἑλληνικῆς γλώττης προσηνεγμένη, πολύσημον ὑποβάλλει τὴν ἐξ αὐτῆς θεωρίαν. α' (33)· Κέκληται γὰρ [ὁ] λόγος καὶ ὁ ἐν τῇ λογικῇ ψυχῇ καταβεβλημένος, καθ' ὃν τὸ λογίζεσθαι ἡμῖν πάρεστι. β'. Καὶ παρὰ τούτων ἕτερος, ὁ διὰ γλώττης καὶ φωνῆς ἐνάθρωπου σημαίνων τι. γ'. Καὶ κατὰ τρίτον τρόπον, ὁ διὰ γραφῆς τῷ γραφεὶ συνταταγμένος. δ'. Ἦδη δὲ λόγον εἰώθαμεν καλεῖν καὶ τὸν σπερματικὸν ἢ φυτικὸν, καθ' ὃν δυνάμει τὰ μηδέπω φῦντα ἐναπόκειται τοῖς σπέρμασι μέλλοντα, ὅσον οὕτω τῆς ἐνεργείας εἰς φῶς προΐεναι. ε'. Καὶ παρὰ ταῦτα ἐτέρως εἰώθασι ἐνομαζέειν λόγον τὸν ἐπιστημονικὸν τέχνης τινὸς ἢ ἐπιστήμης, καὶ πάν-

Ed. Paris., pag. 120.

ibid. 3. 33 Joan. xiv, 10. 33 Joan. i, 1. 33 ibid. 33 ibid.

(31) Vulgo πάσων.

(32) Vulgo γένοιτ' ἂν δυσσεβ.

A sunt, et sine ipso factum est nihil 33. In eoque dicitur, et Deus erat Verbum, non dividit deitatem, quoniam in ipso erat Verbum, et ipse erat in Verbo. In me enim, inquit, Pater, et ego in Patre 33. Marcellus per hæc tot et tanta substantiam unigeniti Dei Filii tollens testem suæ quasi nihil aliud ille voluisset intelligi, quam Verbum, nec quidquam aliud existens quam Deum.

CAP. XII.

Quod non, ut Marcello videbatur, theologiam de Filio evangelista proposuit.

Magnus enimvero evangelista simul et theologus, ter cum Verbi mentionem hoc in loco faciat, ne semel quidem appellat eum Dei Verbum. Non utique dixit, In principio erat Verbum Dei : sed tantum indefinite, In principio erat Verbum 33. Nobis reliquit disquirere eujusmodi illud erat Verbum. Rursus ubi dixit, et Verbum erat apud Deum 33, potuit dixisse, et Verbum Dei erat apud Deum ; sed, et Deus, inquit, erat Verbum 33 ; non, et Verbum Dei erat Deus, ne nos existimaremus Verbum illud Dei, operationis significativum esse. Sed Marcellus, cum opinaretur æternum esse ipsum Dei Verbum, hoc est ingentum, ita prorsus eum definiit : minime advertens, quod si Verbum diversum quid a Deo statuat, duo futura sint æterna : hoc est Deus et Verbum ; nec principium hoc pacto statuetur unicum. Quod si unicum dicatur æternum, atque illud ipsum definit esse Deum cum suo Verbo, nudum prorsus Sabellium constabitur se, qui, ut ille fecit, unum Filio Patrem et unicum conflavit. Secundum ergo ipsum, erit Pater genitus, et passus : ipse semetipso, et Filium sui ipsius : atque ita simulatorie se non revera, sed mentitus, fatebitur unigenitum. Quid hoc sermone magis impium excogitari poterit ? Nos autem, age, consideremus ✕ quale nobis Verbum erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus

CAP. XIII.

Quot modis intelligatur, quod voce Verbi significatur.

Vox illa λόγος, Græca certe lingua si profertur, variam a se suppeditat significationem. Vocatur logos, id quod disponitur in anima rationali : unde contingit ratiocinari. Est et logos secundo, quod significat aliquid, per linguam et vocem articulatam. Tertio, quod descripsit, et scribendo scriptor deposuit. Solemus et logon appellare seminalem et nascentem facultatem. Secundum quem dicuntur potestate esse, in seminibus illa, quæ nondum enata sunt, sed deinceps actu proditura sunt in lucem. Adhuc et alio modo, solemus logon usurpare, pro intellectiva artis allicujus aut scientiæ facultate, quodque omnium et singulorum istiuamo

(33) Sic codd., qui om. sequens ὁ, hic et infra addunt numeros omisso δ.

di theorematum comprehensivum est, veluti medicum, architectonicum, geometricum.

CAP. XIV.

Quaſiter exponenda ſit evangelica de Verbo doctrina.

Quocirca cum logos ita diverſimode intelligatur, et ab evangelista, indefinite dictum ſit, *In principio erat Verbum, et Verbum illud erat apud Deum, et Deus erat Verbum*, animadvertendus hic uſus eſt, et dignoscendus vocis illius logi, novus et peregrinus uſus, quem, præter illos quos commemoravimus, evangelista tradidit indefinite loquens Verbum: adſciens autem peregrinum et inexspectatam illius vocis ſenſum, ad viam et virtutem propriam ejuſ adaptatum in eo quod addit, *Et Deus erat Logos*. Quas diceret: Nolite exiſtimare, hoc inter eas eſſe que ſunt ad aliquid, ut logos qui in anima eſt, aut logos qui per vocem percipitur, quive ſeminibus in eſt corporalibus, & aut conſiſtit in theoremati mathematicis. Hi omnes λόγοι, cum ſint ad aliquid, in alia et diverſa præexiſtente ſubſtantia intelliguntur: at Deus logos, non altero indiget præexiſtente: ut in ipſo ſit et ſubſiſtat: ſed per ſe vivens eſt et ſubſiſtens, veluti qui Deus ſit. « Deus enim erat λόγος. » Cum vero Deum illum dictum audias, ne accipias dictum, quaſi ſine principio ingentum, quemadmodum Patrem. Diſce autem quod ita in principio erat iſte Deus, λόγος. Quodnam vero ipſius intendat principium, manifeſtat in ſequentibus: non inquitens, Et Verbum erat ille Deus, cum adjectione articuli: ut ne illum eſſe, qui eſt ſuper omnia, definiat. Verum ne dixit, *In Deo*, ne ad humanam deſciat eum ſimilitudinem; ſed, et Verbum, ait, erat apud Deum. Nam ſi protuliſſet, Et Verbum illud erat, in Deo, veluti quoddam accidens in ſubjecto, aut tanquam aliud in alio, compoſitum ita Deum ſubſtituiſſet ſubſternens illum veluti ſubſtantiam ſine λόγῳ, et logon ſubſtantię veluti accidens. In qua opinione cum Marcellus eſſet, Patrem atque Filium in idem cogit, ſubſtantiam appellans Patrem, Filium vero in ipſo exiſtentem, accidens. Ita Deum qui conceſſerit ſine λόγῳ, impio ſe atque blaſphemio dogmati implicabit, cum admittat ille Deum λόγον, utpote qui λόγον in ſe habeat tanquam accidens: non autem ſit ipſe λόγος. Cum omnino fatendum ſit divinum, ineffabilem, bonum, ſimplicem, incompoſitum, uniformem, ſupra omnia eſſe ipſum Deum: ipſum, inquam, ἀτόλογον, ἀποſοφίαν, ἀτοπόρως, ἀτοζῶν, ἀτόκαλον, ἀτογάθον, aut ſi quid hiſce nominibus majus et præſtantius excogitari queat. Imo vero potius quod excedat mentem omnem, ſuperet omnem cogitationem et diſquiſitionem ani-

✱ Ed. Paris. pag. 121.

(34) Vulgo καταſτήσαντα et mox εἰπὼν λόγος.

(35) Vulgo ὑπόſτη. Max, loco αὐτός in corr. γρ. οὗτος, et ita codd.

(36) Vulgo μὲν οὐσίαν καλῶν μὲν.

(37) Max. ἰσ. ſυμβεδηχότι.

τῶν τῶν τοιῶνδε θεωρημάτων καταληπτικῶν, εἰς ἱατρικῶν, ἢ ἀρχιτεκτονικῶν, ἢ γεωμετρικῶν λόγον.

ΚΕΦ. ΙΔ'.

Ὅπως χρῆ διερμηνεύειν τὴν εὐαγγελικὴν περὶ τοῦ λόγου διδασκαλίαν

Διαφόρων τοίνυν τρόπων παριſταμένων ἐκ τῆς τοῦ λόγου φωνῆς, τοῦ τε εὐαγγελιστοῦ ἀπολύτως εἰρηκότος, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ λόγος, προſήκει τὸν νοῦν (34) ἐπιſτήσαντα καταμαθεῖν, ὡς ἔχον τι χρῆμα λόγου παρὰ τὰ ἐγνωſμένα ἡμῖν ὁ εὐαγγελιστῆς ἐπὶ τοῦ παρόντος παραδίδωσιν, ἀπολύτως μὲν εἰπὼν λόγον, προſθεὶς δὲ τὸ ἔχον καὶ παράδοξον τῆς κλισίας αὐτῶν δυνάμει ἐν τῷ καὶ Θεὸς ἦν ὁ λόγος. Μὴ γὰρ τῶν πρὸς τι, φησὶ, νόμιζε εἶναι καὶ τοῦτον, ὡς τὸν ἐν ψυχῇ λόγον, ἢ ὡς τὸν διὰ φωνῆς ἀκουόμενον, ἢ ὡς τὸν ἐν ſωματικῷς ἔντα ſτερίμασιν, ἢ ὡς τὸν ἐν μαθηματικῷς ὑφεſτώτε θεωρημαſιν. Οὗτοι γὰρ πάντες, τῶν πρὸς τι ἔντες, ἐν ἑτέρῳ προποικαιμένη νοοῦνται οὐσίῃ· ὁ δὲ Θεὸς λόγος οὐχ ἑτέρου δαίτα τοῦ προῦποικαιμένου, ἵν' ἐν αὐτῷ γενόμενος (35) ὑποſτῇ· καθ' ἑαυτὸν δὲ ἐſτι ζῶν, καὶ ὑφεſτώς, ἄτε Θεὸς ὢν· (Θεὸς) γὰρ ἔην ὁ λόγος· Θεὸν δὲ αὐτὸν ἀκούων, φησὶ, μὴ ἀναρχον καὶ ἀγέννητον, ὁμολῶς τῷ αὐτοῦ Πατρὶ καὶ αὐτὸν εἶναι ὑπολάβει, μάνθανε δὲ, ὅτι ἐν ἀρχῇ ἦν οὗτος ὁ Θεὸς λόγος. Τίνα δ' αὐτοῦ τὴν ἀρχὴν ὑφίſταται, διαſκαφεὶ ἐξῆς, οὐχ εἰπὼν. Καὶ ὁ λόγος ἦν ὁ Θεὸς, μετὰ τῆς τοῦ ἀρθρου προθήκης, ἵνα μὴ αὐτὸν εἶναι τὸν ἐπὶ πάντων ὀρίſηται, ἀλλ' οὐδ', ἐν τῷ Θεῷ, ἵνα μὴ καταβάλλῃ ἐπὶ τὴν ἀνθρωπίνην ὁμοιότητα· ἀλλὰ καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, ἔφη. Εἰ γὰρ εἰρηκεῖ, καὶ ὁ λόγος ἦν ἐν τῷ Θεῷ, ὡς ἐν ὑποκαιμένη ſυμβεδηχός, καὶ ὡς ἕτερον ἐν ἑτέρῳ δοῦς, ſύνθετον ὡſπερ εἰſῆγε τὸν Θεὸν οὐσίαν αὐτὸν ὑποτιθέμενος ἄλλα λόγον, ſυμβεδηχός δὲ τῆ οὐσία τὸν λόγον. Ὅταν οἰηθεὶς Μάρκαλλος τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν ἐπὶ τὸ αὐτὸ ſυνάγει, τὴν (36) μὲν οὐσίαν καλῶν τὸν Πατέρα, τὸν δ' ἐν αὐτῷ λόγον, τὸν Υἱὸν· οὐ λογιſόμενος, ὡς ὁ τοῦτο διδοῦς, τὸν Θεὸν ἀνευ λόγου ὑποθέμενος, ἀθέψ καὶ δυſτεθεὶ περιπέσει ἀν δόγματι Θεὸν ἄλογον παραδεχόμενος, ἔχοντα μὲν λόγον ὡς (37) ſυμβεδηχότα ἐν αὐτῷ, οὐ μὴν αὐτὸν ἔντα λόγον· ἴδον, ἐν τῷ θεῷ, ἀρρήτον, ἀγαθόν, ἀπλοῦν, ἀſύνθετον, μοναῖδης, τὸ ἐπείκεινα τῶν ὄλων ὁμολογεῖν, (38) αὐτόθεον, ἀτόνοῦν, αὐτολόγον, αὐτοſοφίαν, αὐτόφως, αὐτοζῶν, αὐτόκαλον, αὐτογάθον ἔντα, καὶ τούτων (39) ὅ τι ἐν τῷ κρείττον ἐπινοήſαι, μᾶλλον δ' ὑπὲρ πάντα νοῦν, καὶ πάσης ἐπείκεινα διανοίας τε καὶ ἐνθυμήſαι. Τὸν δὲ τούτου μονογενῆ Υἱὸν, ὡς ἐν εἰκόνα τοῦ Πατρὸς, ἐξ αὐτοῦ φύντα, πάντη τε καὶ κατὰ πάντα ὁμοιοτάτον ἔντα τῷ γεγεννηχότι, καὶ αἰ-

(38) Αὐτὸν οὖν. Forte αὐτὸ ἐν. M. — Vulgo αἰὲν θεὸν αὐτὸν οὖν corr. R.

(39) Ὅτι ἄν τις. Forte ἐφ' τι ἄν τις. M. — Max vulgo ἀμουνατὰ τῆν.

τὸν Θεόν, καὶ νοῦν, καὶ λόγον, καὶ σοφίαν, καὶ ζωὴν, καὶ φῶς εἶναι, ἀπὸ τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ εἰκόνα· οὐκ αὐτὸν ὄντα τὸν Πατέρα, ἀλλὰ τὸν τοῦ Πατρὸς μονογενῆ Υἱόν· οὐδ' αὐτὸν ὄντα τὸν ἀγέννητον καὶ ἄναρχον, ἀλλὰ τὸν ἐξ αὐτοῦ φύντα καὶ ἀρχὴν ἐπιγραφόμενον τὸν γεγεννηκότα. Εἰ δὲ, τούτοις ἀντιλέγων Μάρκελλος ταῦτόν εἶναι (40) φάσκοι τὸν Θεόν, καὶ τὸν ἐν αὐτῷ Λόγον ἀσύνητον καὶ ἀπλοῦν τὸν Θεόν ὀριζόμενος, ὥρα (41) μήτε Πατέρα μήτε Υἱὸν ὀμολογεῖν αὐτόν, ἀντικρὺς δὲ τὸν Ἰουδαῖον προβάλλεσθαι, ἢ τὸν Σαβέλλιον εἰσάγειν, Πατέρα καὶ Υἱὸν τὸν αὐτὸν εἶναι φάσκοντα· ὥστε κατ' αὐτὸν τὸ, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, ἴσον εἶναι τῷ, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Θεός, καὶ τὸ, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, ἴσον εἶναι τῷ, καὶ ὁ Θεός ἦν πρὸς τὸν Θεόν, ὁμοίως δὲ καὶ τὸ τρίτον ταῦτόν εἶναι τῷ, καὶ Θεός ἦν ὁ Θεός. 2 (42) δὴ πρὸς τῷ ἀπυναρτήτῳ καὶ παραλογώτατα εἰη ἐν. Πῶς δὲ καὶ τὸ πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο χωρὰν ἔξει, ἐνδὲ ὄντος τοῦ ὑποκειμένου; Οὐ γὰρ « ἐπ' αὐτοῦ » φησὶν, οὐδ' « ἐξ αὐτοῦ » τὰ πάντα γεγεννησθαι, ἀλλὰ « δι' αὐτοῦ. » Ἡ δὲ « διὰ » πρόθεσις τὸ ὑπηρετικὸν σημαίνει· ὡς ὁ αὐτὸς εὐαγγελιστὴς προτὶν ἐξῆς; παρίστησι λέγων, ὁ νόμος διὰ Μωϋσέως ἐδόθη, ἢ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια δι' Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο· ὡς γὰρ ὁ νόμος, οὐκ ὦν ἀνθρώπινος, οὐδ' (43) αὐ τοῦ Μωϋσέως ὑπάρχων, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ, Μωϋσέα διάκονον καὶ ὑπηρέτην ἐπεγράφητο τῆς εἰς ἀνθρώπους ἐκδόσεως, καὶ διὰ τοῦτο εἰρηται, ὁ νόμος διὰ Μωϋσέως ἐδόθη, οὕτω καὶ ἡ χάρις δι' Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο, τοῦ Πατρὸς αὐτήν διὰ τοῦ Χριστοῦ καταργασαμένου. Ὡσαύτως οὖν εἰρηται καὶ τὸ, Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο· (44) ἑτέρου μὲν πεποιηκότος, αὐτοῦ δὲ διακονησαμένου· ὡσθ' ἕτερον ζητεῖν τὸν ποιητὴν τῶν ὄλων, τὸν διὰ τοῦ θεολογουμένου τὰ πάντα ὑποστησάμενον. Καὶ τίς ἂν γένοιτο οὗτος; Ἄλλ' οὐκ ἂν ἔχοι εἰπεῖν. Ὡν οὕτως ἔχόντων, ὀμολογεῖν ἀνάγκη τὸν θεολογούμενον ὑπὸ τοῦ εὐαγγελιστοῦ μὴ τὸν ἐπὶ πάντων εἶναι Θεόν, μηδ' αὐτὸν τὸν Πατέρα, τὸν δὲ τούτου μονογενῆ Υἱὸν, ὃ συμβεβηκότα τῷ Πατρὶ, οὐδ', ὡς ἐν ὑποκειμένῳ, ἐν αὐτῷ ὄντα, οὐδὲ ἐν καὶ ταῦτόν τῷ Θεῷ ὄντα, Υἱὸν δ' ἀληθῶς ὄντα, ζῶντα καὶ ὑφεστώτα ἐν ἀρχῇ τε ὄντα, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ὄντα, καὶ Θεὸν ὄντα, δι' οὗ τὰ πάντα δημιουργεῖ. Ὡς ὀρθῶς (45) ἐν τινα ἐπὶ τὸ σαφέστατον μεταλαβόντα φάνασι ἀντὶ τοῦ, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, τὸ « ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Υἱός, » καὶ ἀντὶ τοῦ, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, τὸ, « καὶ ὁ Υἱός ἦν πρὸς τὸν Πατέρα, » καὶ ἀντὶ τοῦ, καὶ Θεός ἦν ὁ Λόγος, τὸ, « καὶ Θεός ἦν ὁ Υἱός. » Οὕτω δ' ἂν ἀρμόσειε καὶ τὸ ἐξῆς ἐπαγόμενον· πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ, ἐγένετο καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἐν. Εἰκότως τοιγαροῦν ὁ θεὸς εὐαγγελιστὴς (46) ἐν ἀρχῇ αὐτὸν εἶρη, δοὺς αὐτῷ ἀρχὴν, δῆλον δὲ ὅτι τὴν γέν-

A ml. Hujus autem Filium unigenitum, veluti Patris imaginem, ex ipso ortum, omnino et per omnia quam simillimum genitori suo, et ipsum quod credit Deum, et mentem, et λόγον, et sapientiam, et vitam, et lucem, illius pulchri imaginem atque boni : non tamen ipsammet genitorem, sed Patris sui Filium unigenitum, non ipsum quidem unigenitum, et inprincipiatum : sed ex illo ortum, sic ut principium sui ascribat Patri. Quod si hisce contradicendo Marcellus, idem esse per omnia dixerit illum Deum, et illud \times in eo Verbum Deum incompositum definiens atque simplicem ; videat ne vel Patrem vel Filium eum agnoscat : sed Judæum se prodatur, aut cum Sabellio inducat Patrem eundem plane atque Fillum. Ut puta cum idem sonet apud illum, *In principio erat Verbum*, ac illud, *In principio erat Deus*. Et illud, *Et Verbum erat apud Deum*, æquivalet illi, *Et Deus erat apud Deum*. Et illud tertium non sit aliud quam, *Et Deus erat Deus*. Quæ præterea quod cohæreant minus, ab omni ratione sunt alienissima. Nam quonam pacto locum habere poterit illud, *Omnia per ipsum facta sunt*, cum unicuique sit suppositum? et Scriptura doceat, non « ab illo » nedum « ex illo, » sed « per illum » omnia fuisse facta? Et illa præpositio *per* ministrare quid significet, quemadmodum in sequentibus docet evangelista, inquitens, *Lex per Moysen data est : gratia et veritas per Jesum Christum facta est* ⁹⁷. Quemadmodum enim lex, non illa hominum vel Moysis existens, sed Dei, cui minister et servus subministrabat Moyses, ut illa ad homines promulgaretur : atque ideo dictum est, *Lex per Moysen data fuit*. Ita quoque et gratia data est, quod per Christum Pater eam operatur. Atque ad istum modum dicitur, *Omnia per illum facta sunt* : utpote ab altero producta, cui alteri operatur hic subministrat : ut quærendus sit a nobis creator alius universorum, qui dicitur a theologo creasse omnia. Is autem equis alius esse poterat? certe nemo dixerit. Quæ cum ita sint, fateri nos oportet eum qui ab evangelista deificatur, non esse Deum illum super omnia, neque Patrem, sed illius Filium unigenitum : non cum Patre pari passu ambulantiem : nec tanquam in supposito existentem unico : non unum atque eundem cum Deo, sed Filium vere existentem, vivum subsistentem : in principio qui erat : et apud Deum erat, et Deus erat : per quem condit universa. Ut clarius transposita hæc proferre quis possit, pro illo, *In principio erat Verbum*, « In principio erat Filius, » et pro illo, *Et Verbum erat apud Deum*, « et Filius erat apud Patrem, » et pro illo, *Et Deus erat Verbum*, « et Deus erat Filius. » Ita enim congrue cohærebit quod adjicitur in sequentibus : *Omnia enim*

✠ Ed. Paris., pag. 122.

⁹⁷ Joan. 1, 17.

(40) Vulgo φάσκου.

(41) In corr. ὄρα.

(42) Vulgo δὲ.

(43) Vulgo αὐτοῦ τοῦ.

(44) Ἐτέρου μὲν πεποιηκότου. directissime ari-

nizat, cum Filium tantummodo διάκονον in creatione supponat : ut Moysen in legis promulgatione. M.

(45) Vulgo ἀκτίνα.

(46) Ἐν ἀρχῇ αὐτοῦ, εἶρη. Legend. αὐτὸν εἶναι εἶρη. M. — [Correxi locum ex codd.]

per illum facta sunt, et sine illo factum est nihil. Quocirca recte illum Evangelista in principio fuisse, principium illi concedens, hoc est generationem de Patre : nam quodcumque de quoquam progignitur, genitorem sui principium habet. At non perinde ita intulit, *Et verbum illud erat in Deo, sed, et Verbum erat apud Deum*, ita docens : nempe genitum quemvis, et Patrem suum sui principium habentem, non longe a suo Patre remotum, non se junctum longe ab illo recessisse ; sed adesse illi et cum illo esse. Quod et ipsum docuit in Proverbiis, ubi, ut prius allegatum est, dixit : *Ante omnes colles gignit me* ⁹⁰. Cui sic adjunxit, *Cum hominem appareret, præsto illi aderam* ⁹¹. Atque ita quidem Verbum, hoc est unigenitus Filius, erat apud suum Patrem Deum, præsens, astans, assistens semper et ubique, quod quidem insinuat, ita inquam, *Et Verbum erat apud Deum*. Quandoquidem vero congruerat intelligere, qualem tunc obtinebat dignitatem, necessario adjunxit illud, *Et Deus erat Verbum*. Qui enim aliter fieri poterat, quin esset ille Deus, qui ex uno solo ingenito Deo genitus erat ? Nam si « quod de carne nascitur, caro est » et quod nascitur de spiritu, spiritus est, quemadmodum doctrina Servatoris habet ¹, certe consequens est, ut quod de Deo gignitur, Deus sit. Quocirca « et Verbum erat Deus : » Deus factor et conditor omnium. Quod intimabat ipse Evangelista inquam in sequentibus statim, *Omnia per istam facta sunt*. Lex ergo illa Moysis, pædagogus ad instar quæ fuit, in Cosmopœia Deum omnium conditorem inducens, elementa nobis quædam divini⁹ cultus et Institutiones tradens, ait, *In principio creavit Deus cælum et terram* ², etc. Quibus populum Judæorum erudire is volebat, ut mundum esse conditum arbitrarentur, ne creaturam aliter pro creatore colerent. Quomodo vero Deus, et per quem ista condidit universa, nondum Moyses alumnos suos informabat. Gratia vero et veritas per Jesum Christum, mysterium illud annuntians, quod ille silentio obvolverat, initium auspiciatus Ecclesiæ Dei, novæ cujusdam atque mysticæ doctrinæ : unde apud omnes, ut exaudiri possit, enuntiat illud, *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat illud* ³. Ad quæ accedunt illa : *Quod factum est, in illo vita fuit, et vita erat lux hominum, et lumen in tenebris affulgebat* ⁴ : et quæ sequuntur ; quibus Filium Dei, et divinæ lucis prærogativam, et vitæ in illo præstantiam docet ; qualiter etiam quæ per Moysen dicta sunt omnia, et quæ illa etiam superant, sunt producta. Cum istorum nihil intelligeret Marcellus, interdum de-

⁹⁰ Ed. Paris., pag. 123, 124.

⁹¹ Prov. viii, 25. ⁹² ibid. 27. ¹ Joan. iii, 6. ² Gen. i, 1. ³ Joan. i, 1, 3. ⁴ ibid. 4, 5.

(47) Vulgo deest τοῦ.

(48) Vulgo ἀνθρώπων, et mox, οὕτωδ' οὖν, et mox, vulgo δ' ἔξ και'.

(49) Vulgo αὐτὸς παρίστησιν.

νησιν τὴν (47) ἐκ τοῦ Πατρὸς· πᾶν γὰρ τὸ ἐκ τινος γεννηθὲν ἀρχὴν ἔχει τὸν γεγεννηκότα. Οὐ μὴν ἔσ' ὁμοίως ἐπήγαγε τὸ, *Καὶ ὁ Λόγος ἦν ἐν τῷ Θεῷ*, ἀλλὰ, *πρὸς τὸν Θεὸν ἦν ὁ Λόγος, διδάσκων τὸν γεννηθέντα καὶ ἀρχὴν τὸν Πατέρα κτησάμενον μὴ μακρὰν που εἶναι τοῦ Πατρὸς, μὴδὲ ἀπεσχοινίσθαι καὶ πόρρω που ἀφεστάναι αὐτοῦ, ἀλλὰ παρῆναι αὐτῷ, καὶ σὺν αὐτῷ εἶναι*· Ὅ δὲ καὶ ἐν Παροιμίαις ἐδίδαξε πρότερον φήσας, *Πρὸ δὲ πάντων βουτῶν γεννῶ με, ἔπιτα προσθεῖς, Ἠνίκα ἠτοίμαζε τὸν οὐρανόν, συμπαρήμην αὐτῷ*. Οὕτως οὖν ὁ Λόγος, ἔηλον δτι ὁ μονογενὴς Υἱὸς, ἦν πρὸς τὸν αὐτοῦ Πατέρα τὸν Θεόν, συνὼν καὶ συμπαριῶν αὐτῷ ἀεὶ καὶ πάντοτε· ὁ δὲ καὶ παρίστω λέγων· *Καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν*. Ἐπει δὲ ἐχρῆν ἡμᾶς γινῶναι καὶ ὁποῖου ὑπῆρχεν ἀξιώματος, ἀναγκαίως συνῆψε τὸ, *Καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος*. Πῶς γὰρ οὐκ ἐμελλε Θεὸς εἶναι, ὁ ἐκ τοῦ ἐνὸς καὶ μόνου ἀγεννήτου Θεοῦ γεννηθείς ; Εἰ γὰρ « τὸ γεγεννημένον ἐκ σαρκὸς σὰρξ ἐστίν, καὶ τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ πνεύματος πνεῦμά ἐστι, » κατὰ τὴν σωτήριον διδασκαλίαν, ἀκολούθως καὶ τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ Θεοῦ Θεὸς ἀν εἴη. Αἰὶ « καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος ; » καὶ Θεὸς ποιητικὸς καὶ δημιουργικὸς πάντων· Ὅ δὲ καὶ (49) αὐτὸ παρέστησεν ὁ εὐαγγελιστὴς ἐξῆς τὸ πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο ἐπισυνάψας· Ὅ μὲν οὖν παιδαγωγὸς νόμος διὰ Μωϋσέως ἐν τῇ Κοσμοποιῇ τὸν Θεὸν ποιητὴν τοῦ παντὸς εἰσάγων, στοιχειὰ τε καὶ εἰσαγωγὰς θεοσεβείας παραδίδους ἐδίδαξε λέγων· *Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καὶ τὰ τούτοις ἐξῆς*. Δι' ὧν τὸν Ἰουδαίων παιδαγωγῶν λαὸν γεννητὸν εἶναι τὸν κόσμον ἠγεῖσθαι παρήγει, « ἐπρὸς τὸ μὴ τὴν κτίσιν παρὰ τὸν κτίσαντα σέβειν. » Ὅπως δὲ ὁ Θεὸς, καὶ διὰ τίνος τὰ σύμπαντα ἐδημιούργηται, οὐκ ἔτι Μωϋσῆς τοῖς ὑπ' αὐτὸν παραδίδου· « ἡ δὲ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ » τὸ σεσηγημένον ὑπὸ Μωϋσέως μυστήριον εὐαγγελιζομένη καινοτέρας (50) καὶ μυστικῆς τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ κατήρξε διδασκαλίας, ἀντικρυς τοῖς πᾶσιν εἰς ἐξάκουστον βῶσα τὸ, *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος*· καὶ τὸ, *Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν*· καὶ ἔτι τούτοις προσθεῖσα τὸ, *Ὅ γέγονεν ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων, καὶ τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει, καὶ τὰ τούτοις ἀκόλουθα, δι' ὧν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ τὰ ἐξαιρετὰ τοῦ θεοῦ φωτὸς καὶ τῆς ἐν αὐτῷ ζωῆς, ὅπως τε δι' αὐτοῦ τὰ ὑπὸ Μωϋσέως εἰρημμένα πάντα καὶ τὰ ἔτι τούτων ἐπέκεινα, συνέστη παιδεύει. Ἄλλὰ τούτων οὐδὲν Μάρκελλος εἰδὼς, ποτὲ μὲν Ἰουδαίων, ποτὲ δὲ Σαβαλλίτων ἀλλοσκεταί· κατὰ μὲν τὸν Ἰουδαίων πρὸ τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως μηδὲν εἶναι φάσκων πλὴν τοῦ Θεοῦ μόνου (51), πρὸ τῆς τοῦ κέ-*

(50) Καὶ μυστικότερας, lege, Καὶ τὸν Υἱὸν ὁμολογούσης. Lege, ὁμολογούμενος. M.

(51) Vulgo τῆς Ἐκκλ. deest ; in corr. « deest ἐκκλησίας. »

σμου τῆς Ἐκκλησίας συστάσεως τὸν Πατέρα εἶναι καὶ ἅν τὸν Υἱὸν ὁμολογοῦσης· κατὰ δὲ τὸν Σαβέλλιον ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν εἶναι ἀποφαινόμενος Υἱὸν καὶ Πατέρα· καὶ ποτε μὲν (52) αὐτὸν ἐνδιέθετον εἰσάγων Λόγον, ποτὲ δὲ προφορικόν. Εἰ γὰρ προσποιεῖται ταύτας μὴ παραδέχεσθαι τὰς φωνὰς (53), πλὴν δὴ Λόγος τὴν ἐκ τοῦ ποτε μὲν ἔνδοσ αὐτὸν λέγειν ἐν τῷ Θεῷ, ἄλλοτε δὲ δι' ἐνεργείας δραστηκῆς προίεναι αὐτοῦ, ἀφ' ὧν τε τῷ ἀνθρώπινῳ ἀπεικάζει αὐτὸν λόγῳ· ὁ (54) γὰρ μὴ θεὸς εὐαγγελιστῆς κατ' οὐδένα τῶν ἀποδοδεμένων τρόπων, Λόγον ὁπεστήσατο τὸν πρὸς αὐτοῦ θεολογούμενον, ἀλλ' οἷον ἔκρεπε τὸν μονογενῆ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ νοεῖν, Λόγον μὲν ὄντα, καθ' ὃν πάντα λόγῳ συνεστήσατο, καὶ χωρὶς Λόγου τῶν ὄντων οὐδὲν γέγονε· Θεὸν δὲ καὶ Μονογενῆ, καθ' ὃ μόνος ἀληθῶς ἦν Υἱὸς τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ· Υἱὸς γνήσιος ὄντως, καὶ ἀγαπητός, τῷ αὐτοῦ Πατρὶ κατὰ πάντα ἀφομοιούμενος· Διὸ καὶ Θεὸς ἦν ἀληθῶς, καθ' ὃ τὸ νοερὸν καὶ λογικὸν ταῖς κατ' εἰκόνα τὴν αὐτοῦ πεποιημέναις ψυχαῖς ἐναυγάζειν φέγγος. Διὸ οὐ πάντων αὐτὸν φῶς εἶναι φησιν, ἀλλὰ μόνων ἀνθρώπων. Ἦν γὰρ τὸ φῶς, τὸ φωτίζον πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, ἔφη. Οὕτω δὲ καὶ ζωὴ ὑπῆρχεν ἀληθῶς, καθ' ὃ πᾶσι τοῖς ζῶσι, τὸ τῆς ἐξ αὐτοῦ χορηγίας (55), παρέχει νόημα καὶ καθ' ἑκάστην δὲ ἐπίνοιαν τῶν ἐν αὐτῷ θεϊκῶν δυνάμεων παραστατικὰς εὐροὺς ἂν αὐτοῦ καὶ ἀληθεῖς ἐπινουμίας. Κατὰ πάντα γὰρ ἀληθεῖα ἦν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ δὲ παρίστησιν αὐτὸς λέγων (56)· Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια.

rationes rationabiliter sunt constituta : sine quo nihil factum est eorum quæ sunt. Deum eum vocat, et unigenitum, propterea quod solus ille vere fuit Filius Dei; Dei, qui est super omnia Filius genuinus, Patri suo dilectus : per omnia suo Patri assimilatus : ut ideo vere Deus exstiterit, eo quod animis a se creatis ad imaginem suam intellectualem lucem rationalem irradiaverit : quocirca vocat lucem illum non rerum omnium, sed hominum tantummodo. *Erat enim, ait, lux illuminans omnem hominem venientem in hunc mundum.* Ad hunc modum et vere exsistebat vita : eo quod omnibus viventibus de suo suppeditet. Atque ita invenire nobis licet appellationes ei vere attributas, quibus quæ illi insunt, divinæ virtutes repræsentantur. Ubique autem et per omnia erat, veritas, Dei Filius erat, quod ab ipso edocemur ubi ait : *Ego sum veritas* ⁶

ΚΕΦ. ΙΕ'.

Τῶν αὐτοῦ Μαρκέλλου φωνῶν παραθέσεις, δι' ὧν ἠρρεῖτο τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ σαφῶς, προφορικῶν Λόγον ἢ ἐνδιέθετον φάσκων εἶναι αὐτόν.

Ἄλλ' ὁ νέος συγγραφεὺς ταῦτα μὲν οὕτε συνήσιν, οὕτε οἶδεν, οὐθ' οἷον ἀγνοεῖ οἶδεν· ἀ δὲ καὶ εἰδέναι αὐχεῖ, ὅπως συνίστη. Φέρε πάλιν εἶτα ἀναλαβόντες ἀκούσωμεν, ὡς τῷ ἐν ἀνθρώποις αὐτὸν ἀπεικάζει λόγῳ, τῷ τε κατὰ διάνοιαν, καὶ τῷ κατὰ προφορὰν, τοῦτον γράφων τὸν τρόπον· « Τοῦτο δὲ ῥάδιον οἶμαι « τοῖς εὐ φρονούσι καὶ ἀπὸ μικροῦ τινος καὶ ταπεινοῦ καθ' ἡμᾶς παραδείγματος γυνῶναι· οὐδὲ γὰρ « τὸν τοῦ ἀνθρώπου λόγον δυνάμει καὶ ὑποστάσει « χωρίσαι τιλ δυνατόν. Ἐν γὰρ ἔστι καὶ ταῦτόν τῷ « ἀνθρώπῳ ὁ λόγος· καὶ οὐδενὶ χωριζόμενος ἑτέρῳ « ἢ μόνῃ τῇ τῆς πράξεως ἐνεργείᾳ. » Ἐν δὲ τούτοις τῷ προφορικῷ λόγῳ κέχρηται εἰκόνη· τῷ δὲ γὰρ ἐνδιαθέτῳ ἐν οἷς ταῦτά φησιν· « Οὐ γὰρ (57) δὲ ἑτέρας « ἐτοιμασίας, οἷον ὕλης, ἢ ἄλλης τινὸς ἀνθρωπίνης, « ὁ Θεὸς ἰδέϊτο πρὸς κατασκευὴν, ἀλλὰ ταύτης τῆς « ἐν τῇ αὐτοῦ διανοίᾳ ἐτοιμασίας. Ἐπει οὖν ἀδύνατον ἦν χωρὶς λόγου καὶ τῆς προσούσης τῷ λόγῳ

⌘ Ed. Paris., pag. 125.

⁶ Joas. xiv, 6.

(52) Vulgo αὐτόν.

(53) Πλὴν δὴ Λόγος. Legendum forte, πλὴν δὲ, ἐκ τοῦ, λέγειν, ποτὲ μὲν ἔνδοσ αὐτὸν τὸν λόγον, ἐν τῷ Θεῷ, εἰ ἰσμεν ad perficiendam sententiam decrit, simile quid, ἀλλοτεται τοῦτο λέγων. M.

Aprehenditur judaizare, interdum transfugere ad Sabellium : ut judaizans ante mundi productionem, præter solum Deum docet nihil exstisisse. Cum Ecclesia ante mundi exortum, et Patrem agnoscat ante Filium. Sabellii partes agens, unum et eundem Patrem designat atque Filium. Interdum introducens Verbum immanens : aliquando prolatitium et emanans. Certe videri vult has voces respicere. At enim quid aliud assignavit, cum Verbum illud intus in Deo nunc affirmet : nunc per operatricem efficaciam prodire pronuntiet? unde et cum humano verbo componit illud. At enim divinus evangelista Verbum a se deificatum secundum nullum istorum modorum intelligendum proposuit. Sed ut par et æquum fuerat unigenitum Dei Filium intelligendo concipere,

B Verbum esse docuit, per quod omnia secundum suas rationes rationabiliter sunt constituta : sine quo nihil factum est eorum quæ sunt. Deum eum vocat, et unigenitum, propterea quod solus ille vere fuit Filius Dei; Dei, qui est super omnia Filius genuinus, Patri suo dilectus : per omnia suo Patri assimilatus : ut ideo vere Deus exstiterit, eo quod animis a se creatis ad imaginem suam intellectualem lucem rationalem irradiaverit : quocirca vocat lucem illum non rerum omnium, sed hominum tantummodo. *Erat enim, ait, lux illuminans omnem hominem venientem in hunc mundum.* Ad hunc modum et vere exsistebat vita : eo quod omnibus viventibus de suo suppeditet. Atque ita invenire nobis licet appellationes ei vere attributas, quibus quæ illi insunt, divinæ virtutes repræsentantur. Ubique autem et per omnia erat, veritas, Dei Filius erat, quod ab ipso edocemur ubi ait : *Ego sum veritas* ⁶

C

⌘ CAP. XV.

Voces proponuntur illæ, quibus Marcellus planissime abnegavit Dei Filium : affirmans illum esse Verbum nunc immanens, nunc emanans.

At novitius iste scriptor hæc neque intellexit, neque novit, neque illud novit quod hæc ignoret : quæ tamen non nescire se gloriatur, qualiter subsistunt. Agedum vero, reassumentes quæ dicta sunt, audiamus ut illum assimilaverit humano verbo : cum quod cogitatione comprehenditur, tum quod profertur. Ita autem ait [R. LV coll. p. 39 D, 79 B, 114 D] : « Facile hoc opinor intelligentes, animo « comprehensuri sunt, ab humanis, similitudine hu- « mili quidem illa et contenenda. Nam neque pos- « sibile est cuiquam, vel potestate et hypostasi sepa- « rare verbum quod in hominibus est. Idem esse enim « unumque cum homine verbum suum exsistit : « neutquam ab homine separandum, nisi agendi « sola actione. » Utitur hic jam exemplo verbi prolatitii : Immanentis autem denuo, ubi ait [R. LIII coll. p. 40 A] : « Neque enim apparatus ulla alia, « nempe materiz, vel hujusmodi indigebat Deus

(54) Vulgo μὲν.

(55) Vulgo παρέχειν νόημα; cæterum cf. p. 128B7.

(56) Vulgo αὐτός.

(57) Vulgo δέ.

e humane facultatis ad mundi conditionem : sed so-
 e la illa quæ intus illi erat apud animum apparatus-
 e ra. Cum vero non posset fieri, ut sine verbo, aut
 e verbo quæ præsto semper fuit sapientia, cogitaret
 e de cœli apparatu Deus, omnino bene dixit : Cum
 e cœlum præpararet, illi una aderam⁵. » Progressus
 adhuc immanens simul esse et illud Verbum docuit,
 ita inquit [R. LII coll. p. 40 D] : « Et quis quæso
 e sive sanctorum e choro angelorum, seu virorum
 e justorum dignus satis erat supplicium illud, a Deo
 e personaliter illi destinatum avertere, nisi Verbum
 e illud, quod præsto illi erat, et res confingebat una :
 e cui Pater dixit illud : *Faciamus hominem*⁶. » In
 sequentibus ita liquido declarat, quodnam subintro-
 ducebat Verbum, inquit : « Quod si quis humane
 e illo quidem et exiguo uti velit exemplo, et tan-
 e quam ad imaginem quamdam, divinam exigere
 e operationem ita statuet. Quod sicuti statuarum
 e fector quispiam excellens, statuum volens confin-
 e gere, imprimis ✕ illius formas, et expressas figu-
 e ras intus revolvit, apud animum considerans :
 e tum adaptat ei longitudinem, quanta sufficet et
 e latitudinem : proportionemque eujusque partis, ad
 e totius mensuram decenter exigit : curat ut ad ma-
 e num sit præparata, quæ sufficiat æris materia.
 e Atque ita postquam sua cogitatione statuum præ-
 e figuraverit illam : iustrasse eam se reputans in-
 e tellectu suo conscius rationem illam, per quam
 e ratiocinatur secum una cooperari nec se sine ra-
 e tione quidquam construere : (nihil enim plane
 e quod caret ratione placere potest, ut pulchrum) ubi
 e aggressus fuerit hoc sensibile suum opus, semet-
 e ipsum affatur, veluti alium, adhortando, ago, in-
 e quiens, faciamus : ago, fingamus statuum. Ad istum modum universorum Dominus Deus, e limbo
 e animatam conficturus statuum ; non alium quemvis, sed suum ipsius affatur λόγον, inquitens, *Fe-*
 e *ciamus hominem*. » In istis, ita clare affingit Deo, cum Verbum immanens, quo cum solet quis collo-
 qui, tum Verbum emanans, per quod solet colloqui, imaginatus Verbum Dei divinum, ejusmodi quale
 verbum nostrum est.

CAP. XVI.

Refutatur perversa hujus hominis opinio.

Non est opus ut ulterius satagamus ostendere,
 quod per ista negatur Dei Filius : tantummodo ad
 interrogata respondeat. Si unus erat Deus, nec ab
 eo quidquam : non Pater, non Filius : quorsum ista
 nomina, mentiuntur sacræ Litteræ? quid dissimulat
 Marcellus, dum qui non est Filius, sed Verbum, ap-
 pellant tamen Filium. Cumque exemplum adhibeat
 verbi humani, dicendum est, quod non omnis homo
 licet ratione præditus, et congenitum in se logon
 possidens, filium habet, ut necessario filius sit di-
 versum quid a logo. Si ergo dixerit, Deum in se lo-
 gon habuisse, nec præterea quidquam, cum quo col-

✕ Ed. Paris., pag. 126.

⁵ Prov. viii, 27. ⁶ Gen. i, 26.

(58) Vulgo τὸ μὴ.

(59) Vulgo δέ.

(60) Τῶ ἐν ἀνθρώποις. Vulg. οὐρανοῖς : error
 ex abbreviatione, ἀνοῖς, hoc est, ἀνθρώποις. M. [Sic

A e σοφίας ἐνοῆσαι περὶ τῆς τοῦ οὐρανοῦ κατασκευῆς,
 e τὸν θεὸν εὐχόμενος ἔφη, » *Ἦρίκα ἤτοιμαίς τὸν οὐ-*
 e *ρανόν, συμπαραῖμην αὐτῷ.* Εἶθ' ἔξῃς προῖόν ἐρω-
 e και ἐνδιάθετον τὸν τοῦ θεοῦ λόγον παρίστη, γράφων
 e οὕτω · « Τίς γὰρ οὕτως ἦ τῶν ἀγίων ἀγγελῶν, ἢ
 e ἀνδρῶν δικαίων ἀξιώσιμος ἦν τὴν ἐκ προσώπου
 e τοῦ θεοῦ ὀρισθεῖσαν αὐτῷ τιμωρίαν λύσαι, εἰ μὴ
 e αὐτὸς ὁ λόγος, ὁ συμπαραὸν τε καὶ συμπλάττων,
 e πρὸς τὸν ὁ Πατήρ. *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον,* ἔφη ; »
 e Τούτοις ἔξῃς διασαφεί ὁ πολὺν εἰσάγει λόγον φέσκων ·
 e ἀλλ' εἰ τις μικρῶ τινα καὶ ἀνθρώπων καθ' ἡμᾶς
 e παραδειγματι χρώμενος, ὡς διὰ εὐκρίτους τὴν θεῖαν
 e ἐξετάζειν πρᾶξιν, ὥσπερ ἂν εἰ τις ἀνδριαντοποιὸς
 e ἐπιστήμων ἀνήρ, ἀνδριάντα πλάσαι βουλόμενος,
 e πρῶτον μὲν τοῦ τύπου αὐτοῦ καὶ χαρακτηρισ εἶ-
 e ἰαυτῷ σκοπεῖ · ἐπειτα πλάτος τε καὶ μήκος, ὅσον
 e εὐπερὲς, ἐνοεῖ · ἀναλογίαν τε τοῦ παντὸς ἐν τῷ
 e καθ' ἑαυτὸν ἐξετάζει μέρει, χαλκοῦ τε τὴν πρὸς-
 e φορον ἐτοιμάσας ὕλην, καὶ τὸν ἐσόμενον ἀνδριάντα
 e τῇ ἑαυτοῦ προτυπώσας διανοεῖ, καὶ νοητῶς ὄψῃ
 e νομίσας, συνειδῶς τε αὐτῷ συνεργεῖν τὸν λόγον ἢ
 e λογίζεται, καὶ ὃ πάντα πρᾶττειν εἰσθεὶν (οὐδὲν
 e γὰρ (58) ἴμῃ λόγῳ γινόμενον καλόν), ἀρχόμενος
 e τῆς αἰσθητῆς ταύτης ἐργασίας, πρὸς ἑαυτὸν, ὡς
 e πρὸς ἕτερον, παρακαλεῖται λέγων, Ἄγε ποιήσω-
 e μεν, ἄγε πλάσωμεν ἀνδριάντα · οὕτως ὁ τῶν θεῶν
 e δεσπότης θεὸς, τὸν ἐμφύχον ἐκ γῆς ἀνδριάντα
 e ποιῶν, οὐκ ἄλλῃ τιμῇ ἀλλὰ τῷ ἑαυτοῦ παρακαλεῖτο
 e λόγῳ, *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον, λέγων.* » Διὰ τούτων
 C ἐναργῶς καὶ ἐνδιάθετον λόγον, ὃ διαλογίζεται τις, καὶ
 e προφορικῶν, ὃ διαλέγεται, προσήψε τῷ θεῷ, τοσαύ-
 e τόν τινα, οἷον τὸν καθ' ἡμᾶς, καὶ τὸν ἐν τῷ θεῷ εἶ-
 e ναι λόγον ὑποθέμενος.

ΚΕΦ. ΙΓ'.

Ἐλεγχος τῆς τάνδρος κακοδοξίας

Ταῦτα μὲν οὖν πάντα ὡς ἀρηνητικά τυγχάνει τοῦ
 Ἰου τοῦ θεοῦ οὐδὲν προσεπαξεργάζεσθαι δεῖ · τοσού-
 D τόν δὲ οἶμα προσήκειν ἐπερωτῆσαι. Εἰ (59) ὅθι εἰς
 e θεὸς ἦν, καὶ οὐδὲν ἕτερον, οὐ Πατήρ, οὐκ Ἰῆς, τί
 e καταφεύδατο τῶν τοιοῦτων ὀνομάτων ἢ Γραφή; τί δὲ
 e καὶ αὐτὸς Μάρκελλος ὑποκρίνεται, τὴν μὴ Ἰῆν,
 e ἀλλὰ λόγον, Ἰῆν ἀποκαλῶν; Καὶ ἐπειδὴ κήρυται
 e παραδειγματι (60) τῷ ἐν ἀνθρώποις λόγῳ, λεκτέον,
 e ὡς οὐ πᾶς ἄνθρωπος υἱὸν ἔχει, λογικὸς ὢν, καὶ τὸν
 e συμφυῆ λόγον ἐν αὐτῷ κακτημένος. Οὐκοῦν ἕτερον
 e τί ἐστὶν Ἰῆς παρὰ τὸν λόγον. Τὸν οὖν θεὸν εἰ λόγον
 e ἔχειν ἐν αὐτῷ φάσκει καὶ (61) οὐδὲν ἕτερον, ὃ καὶ

dedi corr. scentus].

(61) Οὐδὲν ἕτερον. Deest forte ἢ λόγον, ὃ καὶ M.
 — Supra vulgo φάσκει.

διανοεῖτο, ᾧ καὶ πρὸς αὐτὸν διελέγετο, *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον*, λέγων· τί καὶ μάτην υἱὸν ὀνομάζοι; Τί δὲ τὴν Ἐκκλησίαν ὑποκρίνεται; Τί δὲ, μὴ πιστεύων εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ προσποιεῖται πιστεύειν, σχηματιζόμενος διὰ τοῦ τὸν Λόγον τὸν ἐν τῷ Θεῷ Υἱὸν ἀποκαλεῖν; Σαφῶς τοῦ παραδείγματος μακρῶ δευσιτάται διδάσκοντος τὸν ἑμφύτον ἐν ψυχῇ λόγον παρὰ τὸν ἐκ τινος γεννηθέντα, καὶ καθ' αὐτὸν ὑφ' εστώτα, καὶ ζῶντα, καὶ ἐνεργούντα Υἱόν. Ἄλλ' οὐκ ἐγὼ, φησί, ὡς εἰκὸς, ἀλλ' ὁ θεὸς εὐαγγελιστῆς Λόγον αὐτὸν προσεῖπεν. Ἀκούουθον τοίνυν εἴη ἂν καὶ ἡμεῖς τούτῳ συνομολογῆν (58). Ναί, φημί καὶ αὐτός.

ΚΕΦ. ΙΖ'.

Ἐρμηνεῖα τῆς ἀληθοῦς διανοίας τοῦ Λόγου.

Πλὴν οὐδ' ἐτέρως προσήκειν οἶμαι ἐξακούειν τῆς φωνῆς ἢ αὐτῷ πάλιν μαθητευομένους τῷ εὐαγγελιστῇ διδάσκοντι ὅποιον διωρίζετο Λόγον. Σαφῶς δὲ τούτον παρίστη οἷός τις ἦν, ἐπισυνάπτων ἐξῆς καὶ λέγων, *Καὶ θεὸς ἦν ὁ Λόγος*. Δυνάμενος γοῦν εἰπεῖν, *Καὶ θεὸς ἦν ὁ Λόγος*, μετὰ τῆς τοῦ ἄρθρου προσθήκης, εἰ γὰρ ἐν καὶ ταῦτὸν ἠγεῖτο τὸν Πατέρα εἶναι καὶ τὸν Υἱόν, αὐτὸν τε εἶναι τὸν Λόγον τὸν ἐπὶ πάντων Θεόν, οὐχ οὕτως (61*) ἐξέδωκε τὴν γραφὴν. Ἡ γὰρ, « *Καὶ Θεοῦ ἦν ὁ Λόγος* » ἐχρήσθη εἰπεῖν, ἢ « *ὁ θεὸς ἦν ὁ Λόγος* », μετὰ προσθήκης τοῦ ἄρθρου, εἰ τῇ Μαρκελλίου διανοίᾳ σύμφωνον τὴν γραφὴν ἐποιεῖτο. Νυνὶ δὲ καὶ αὐτὸν τὸν Λόγον Θεόν εἶναι παρίστη, ὁμοίως τῷ, πρὸς ὃν ἦν Θεῷ· προεῖπὼν γάρ, *Καὶ ὁ Λόγος ἦ πρὸς τὸν Θεόν*, ἐπάγει λέγων, *Καὶ θεὸς ἦν ὁ Λόγος*, μονονουχί σαφέστερον ἡμῶς διδάσκων πρῶτον μὲν ἠγεῖσθαι Θεόν τὸν ἐπέκεινα τῶν ὧν, αὐτὸν τὸν τοῦ Λόγου Πατέρα, πρὸς ὃν ἦν ὁ Λόγος, ἔπειτα μετ' αὐτὸν μὴ ἀγνοεῖν, ὡς καὶ ὁ Λόγος αὐτοῦ ὁ μονογενῆς Υἱός, οὐχὶ αὐτός ἦν ὁ ἐπὶ πάντων Θεός, ἀλλ' ὅτι καὶ αὐτός Θεός ἦν. Ὁ γὰρ « *καὶ* » σύνδεσμος τῷ Πατρὶ συνάπτει τὴν θεότητα τοῦ Υἱοῦ. Διὸ φησί, *Καὶ ὁ θεὸς ἦν ὁ Λόγος*, ἐν ᾧ ὄωμεν Θεόν τὸν ἐπὶ πάντων, πρὸς ὃν ἦν ὁ Λόγος, καὶ Θεόν αὐτὸν τὸν Λόγον. Ἄκουε ὡς εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰκόνα (62*) οὐχ ὡς ἐν ἀψύχῳ ὕλῃ, ἀλλ' ὡς ἐν Υἱῷ ζῶντι, καὶ ἀκριτέστατα πρὸς τὴν ἀρχέτυπον θεότητα τοῦ Πατρὸς ἀφωμοιωμένον. Ἐπεὶ δὲ τῷ ἀνθρωπίνῳ λόγῳ τὸν τοῦ Θεοῦ παραβάλλειν ἰδοῦμαι Μαρκελλίῳ, καὶ πόσῳ βελτίω εἶναι φήσομεν, εἰκόνη χρώμενον τῷ ἀνθρωπίνῳ λόγῳ, τούτῳ μᾶλλον χρήσασθαι τῷ παραδείγματι, καὶ φάναι τοῦ παρ' ἡμῖν λόγου πατέρα εἶναι τὸν νοῦν, ἕταρον ὄντα παρὰ τὸν λόγον. Τὸν μὲν γὰρ (63*) νοῦν, ὅστις ποτὲ καὶ ὅποιος ὢν τὴν οὐσίαν ὑπάρχει, οὐδεὶς πώποτε ἀνθρώπων ἔγνω, βασιλεὺς δ' οἷα ἐν ἀπορρήτοις εἰσεῖ τοῖς αὐτοῦ ταμείοις ἰδρυμένος τὰ πρακτεῖα βουλευόμενος· ὁ δ' ἐξ αὐτοῦ λόγος, οἷα πατὴρ ἐξ ἀδύπων μυχῶν γεγεννημένος τοῖς ἑκτὸς πᾶσι καθίσταται

loquebatur, *Faciamus hominem*, inquires, quid eum et frustra quidem, appellat Filium? Quid Ecclesiam decipit? quid cum non credat, fingit tamen se credere in Filium Dei? utpote qui videri vult per Verbum Filium Dei nominasse. Cum ipsius exemplum perspicue doceat, longissime distare insitum animo logon ꝯ ab illo quod de aliquo progeneratur, et per se subsistit et vivit, et operatur, et Filius est. Sed fortassis inquiet: Non ego illum appello Verbum, sed divinus evangelista: et nos illud ipsum par est confiteri. Est plane etiam meo animo.

CAP. XVII.

Veræ sententiæ de Verbo explicatio.

Sed non aliter omnino vox illa interpretanda est quam quomodo nos docuit ipse evangelista: quodnam ipse Verbum intelligat. Id vero insinuat satis clare in iis quæ adnectit, *et Deus erat Verbum*, cum proloqui potuisset, et ille Deus, addito articulo, erat Verbum, si unum et eandem, et Patrem et Filium appellasset, si Verbum illud opinaretur esse illum Deum qui est super omnia. Sed non ita prolocutus est. Nam vel dicere debebat, et Dei erat Verbum, vel Deus erat ille Verbum: adjecto nempe articulo, si cum Marcelli sententia Scriptura conspirasset. At nunc et ipsum Verbum Deum esse insinuat, similiter illi Deo, apud quem erat. Nam cum prius edixerat, *Et Verbum erat apud Deum*, subinfert, *et Deus erat Verbum*: planissime nos informans, tantum non ut primum Deum illum intelligamus esse, qui est super omnia, ipsum nempe Verbi Patrem, apud quem erat Verbum; tum in secundis, ut ne ignari simus, quod et Verbum ipsius unigenitus Filius non erat quidem ille super omnia Deus, sed quod et ipse etiam Deus erat; conjunctio etenim illa, et divinitatem Filii connectit Patri; inde ait, *et Deus erat Verbum*: ut Deum illum sciamus esse, qui est super omnia, apud quem et Verbum erat, sed et Verbum quoque Deum audies, veluti qui sit imago Dei, non ut in materia inanimata subsistentem, sed ut in Filio vivo qui quam exactissime representat archetypum illam Patris divinitatem. Quoniam vero visum Marcello fuit logon Dei, nostro hominum assimilare, et omnino hanc adhibere volebat similitudinem, quanto rectius is, ad hunc modum protulisset, ut diceret, ꝯ nostri logi parentem esse mentem, quæ diversum quid a logo existit. Mentem enim nemo quidem hominum novit quæ sit, qualive prædita sit essentia: sed veluti quidam rex, intus et in secretis suis receptaculis residens, de rebus agendis despicit et determinat: ipsius autem logos, ex eo procedens tanquam a genitore progenitus, in abditissimis vene-

¶ Ed. Paris.. pag. 127, 128.

(61*) Vulgo οὕτως δ' (62*) Καὶ εἰκόνα add. codd.; intra vulgo βελτίων.

(63*) Vulgo om. γάρ.

tralibus, manifeste foris existentibus omnibus declaratur, qui participes quidem sunt utilitatis de logo resultantis, mentem vero invisibilem et inapparentem, logi illius genitorem nemo unquam vidit. Ad eundem modum, imo potius extra omnem similitudinem et exemplum perfectissimus ille universorum Domini Logos, non ad modum prolatus sermonis humani, qui e syllabis et verbis, et nominibus componitur, sed tanquam unigenitus Dei Filii vivus, subsistens, progreditur de Patris sui divinitate et regno: irrigat autem mundum universum largiter de se emanante vita, ratione, sapientia, luce, omni bono, a Patre quidem participato, et procreatis omnibus inde restagnante. Qui Pater cum sit per omnia inapprehensibilis, incomprehensibilis, ad modum illius mentis invisibilis non apparentis, (unde et lucem dicitur inhabitare incomprehensibilem et inaccessam) inaccessibilis est, et incomprehensibilis omnibus et singulis omnino est: at ille Filius nempe, cum sit in propinquo nobis positus per Spiritum sui Patris, gubernat omnia: quocirca non dicitur de Patre, sed de Filio, *In mundo erat, et mundus per illum factus est* *. Ille autem erat super omnia Pater et universa, lucem habitans inaccessam iste per omnia, et in omnibus, gubernatrice sua præsencia permanens, ut ista solummodo ratione, imago illa verbi humani, in illum congruere videatur. His ita per nos demonstratis, garet.

CAP. XVIII.

Cur in principio Evangelii sui evangelista Filium Verbum nominavit?

Quid causæ fuerat, quod exordiens suum librum evangelista ✕ Verbi nomine, Filium unigenitum nominavit? Cui respondemus, hoc fuisse factum, propter abstrusa de illo olim vaticinia: cum ubique legitur per prophetas omnes, *Verbum Domini*. Sic apud Isaiam dicitur in principio, *Verbum Domini ad Isaiam* *. Sic ad Oseam **, ad Joel **: *Et factum est Verbum Domini ad Jonam* **, ita ad Michæam **, et similiter ad prophetas alios dicitur, *factum Verbum*. Voluit sacra hic Scriptura necessario quidem et exacte significare, quod in nullo

* Ed. Paris., pag. 129. * Joan. 1, 40. * Isa. 11, 1. ** Ose. 1, 1. ** Joel 1, 1. ** Jonas 1, 1. ** Mich. 1, 1.

(63) Vulgo δέ.

(64) Vulgo δ' αὐτὰ δὲ μᾶλλον ἐπέκεινα.

(65) Vulgo ἅ τε δέ. Mox vulgo πατρικῷ πνεύματι, ut cf. p. 164 D.

(66) Vulgo πάντων.

(67) Παρουσία. Vel προνοία [quod codd. dant ideoque rescripsi], utraque lectio tolerabilis. Sed legendum statim αὐτῷ συμβάλλεσθαι. M.

(68) Διὰ τὰς ἀνακρύπτους πάλαι περὶ αὐτοῦ προφητείας. Hoc vult, Joannem in principio Evangelii, Verbum potius nominasse quam Filium, propter veterum vaticinia, in quibus per illam formulam Verbum Domini significabatur hoc ipsum. In quibus recitandis, vel codex est depravatus, vel memoria lapsus est Eusebius, vel utrumque. Neque enim ἐφ' ἐκαστῷ προφήτῃ dictum est Λόγος Κυ-

Α γῶριμος. Εἶθ' οἱ μὲν ἐκ τῆς τοῦ λόγου μεταλαμβάνουσι ὠφελείας, τὸν δ' ἀφανῆ καὶ ἀόρατον νοῦν, τὸν δὴ (63) τοῦ λόγου πατέρα οὐδεὶς πώποτε εἶκε. Κατὰ τὰ αὐτὰ δὴ μᾶλλον δὲ ἐπέκεινα (64) πάσης εἰκόνος τε καὶ παραδείγματος ὁ τοῦ παμβασιλέως Θεοῦ τέλειος Λόγος, οὐ κατὰ τὸν προφορικῶν ἀνθρώπων λόγον ἐκ συλλαβῶν καὶ ῥημάτων καὶ ὀνομάτων συγκείμενος, οἷα δὲ μονογενῆς τοῦ Θεοῦ Υἱός, ζῶν καὶ ὄφειτός, πρόεισι μὲν τῆς πατρικῆς θεότητός τε καὶ βασιλείας, ἐπάδει δὲ τῷ σύμπαντι κόσμῳ τὰς ἐξ αὐτοῦ χορηγίας ζωῆς καὶ λόγου καὶ σοφίας καὶ φωτός καὶ παντὸς ἀγαθοῦ μετουσίας τοῖς γεννητοῖς ἅπασι ἐπιλιμνάζων, τοῦ Πατρὸς καὶ Θεοῦ τῶν ὄλων ἐπέκεινα ὄντος ἀλήπτου τε καὶ ἀχωρήτου τοῖς πᾶσι, κατὰ τὸν ἀφανῆ καὶ ἀόρατον νοῦν, κατὰ δὲ καὶ εὖς οἰκῶν ἀπρόσιτον ὁ λέλεκται. Ἄλλ' ὁ μὲν ἀπρόσιτος καὶ ἀχώρητος εἴη ἂν τοῖς πᾶσιν ὁ Πάτερ, ὁ δὲ τοῖς πᾶσιν ἐγγίω, ἅτε δὴ (65) τὰ πάντα πατρικῷ νεύματι διακυβερνῶν· διὸ οὐ περὶ τοῦ Πατρὸς, περὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ λέλεκται τὸ, Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο. Καὶ ὁ μὲν ἐπέκεινα ἦν τῶν ὄλων, καὶ ὑπὲρ πάντα (66). εὖς οἰκῶν ἀπρόσιτον· ὁ δὲ διὰ πάντων καὶ ἐν πᾶσι κτ. δημοτικῆ διήκων προνοία· (67) ὡς κατὰ τοῦτο μόνον αὐτὸν συμβάλλεσθαι τὴν τοῦ ἀνθρωπειοῦ λόγου εἰκόνα. Ἄλλα γὰρ τούτων ἡμῖν ἀποδοδειγμένων, εἰκὸς τινα τῶν φιλομαθῶν ἐρωτᾶν.

tamen quispiam forte discendi cupidus interro-

ΚΕΦ. ΙΗ'.

Διὰ τί Λόγον ὠνόμασε τὸν Υἱὸν ὁ εὐαγγελιστής, ἀρχόμενος τῆς αὐτοῦ γραφῆς;

Διὰ τί δὲ τὸν μονογενῆ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἀρχόμενος τῆς αὐτοῦ γραφῆς, ὁ εὐαγγελιστής Λόγον ἀνεφώνησε; Πρὸς δὲ ἐροῦμεν· Ὅτι διὰ τὰς ἀνακρύπτους πάλαι περὶ αὐτοῦ προφητείας (68) ἐπειδὴ γὰρ, ἐφ' ἐκαστῷ προφήτῃ, Λόγος Κυρίου, εὖς ἐγενήθη, φέρε, πρὸς Ἡσαΐαν, εἰρηται, καὶ ἀρχὴ Λόγου (69) Κυρίου ἐν Ὠση, καὶ Λόγος Κυρίου εὖς ἐγενήθη πρὸς Ἰωήλ, καὶ ἐγένετο Λόγος Κυρίου πρὸς Ἰωάναν, καὶ πρὸς Μιχαῖαν, ὁμοίως καὶ πρὸς τοὺς λαποὺς προφήτας παρακλητικῶς ἐφ' ἐκαστῷ προφήτῃ τὸ, ἐγένετο προσέκειτο, τῆς θείας Γραφῆς ἀκριβῶς

D riu, nec ab iis, quos commemorat, ad eum modum quem commemorat; apud Oseam legitur, *Λόγος Κυρίου*, εὖς ἐγενήθη, non καὶ ἀρχὴ λόγου Κυρίου. Et in Isaiâ cap. 11, legitur, Ὁ Λόγος, ὁ γενόμενος πρὸς Ἡσαΐαν. Deinde, codex noster depravatus e. i. Num quomodo hæc coherenti? Ἐπειδὴ γὰρ ἐφ' ἐκαστῷ προφήτῃ λόγος Κυρίου· εὖς ἐγενήθη, φέρε, πρὸς Ἡσαΐαν, εἰρηται, forte legendum, Ἐπειδὴ ἐφ' ἐκαστῷ σχεδὸν προφήτῃ φέρεται, λόγος Κυρίου, εὖς ἐγενήθη, καὶ ἐφ' Ἡσαΐαν, λόγος ὁ γενόμενος πρὸς Ἡσαΐαν, καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ Ὠση, λόγος Κυρίου, εὖς ἐγενήθη. Quod ait, de nullo prophetarum dictum, *Verbum Domini quod in me*, sed quod *factum est ad*, etc., falsum videtur. M.

(69) Vulgo ἀρχῆ λόγος et infra πρ. καὶ παρακλητικῶς.

καὶ ἀναγκαίως ἐπισημαινομένης, ὡς ἐν οὐδενὶ τῶν προφητῶν ἦν, ἀλλὰ καθ' ἑκάστον ἐγγίνετο (70) πρὸς ὃν ἡ ἐκάστου δύναμις, ὅλα τε ἦν χωρεῖν, προσῶν αὐτῆ καὶ τῆ ἐκάστου ψυχῆ τὸ κατάλληλον παρέχον ἐξ αὐτοῦ πνεῦμα καὶ νοερὰν εἰκότως ἐπὶ τοῦ παρόντος ὁ εὐαγγελιστῆς, τοῦ Λόγου μέλλων εὐαγγελίζεσθαι οἰκονομίαν, οὐκ ἔθ' ὁμοίως τοῖς παλαιοῖς γεγονέναι αὐτὸν ἑτερόν (71) τινα διδάσκει, ἀλλ' αὐτὸν σάρκα ἀνειληφέναι καὶ ἄνθρωπον γεγονέναι· εἰς' ἐπειδὴ τὴν εἰς ἀνθρώπους αὐτοῦ σωτήριον τοῖς πᾶσιν πάροδον κηρύττειν ἐμελλεν, ἐξῆς λέγων, *Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, ἀναγκαίως ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ἀνατρέχει, τὸν χθὲς καὶ πρῶτον σαρκωθέντα Λόγον τίς ποτε ἦν καὶ ὅποιος δευκύνος· θεολογεῖ τε αὐτὸν, ὁμοῦ τὴν γνῶσιν αὐτοῦ καὶ τὴν εἰς ἀνθρώπους θεοφάνειαν εὐαγγελιζόμενος, εἰθ', ὡς τῶν παλαιῶν, ἐκ τῶν θείων ἀναγνωσμάτων προμνησθηκότων τὸν ἐφ' ἐκάστῃ προφήτῃ γενόμενον Λόγον, αὐτὸς τὴν θειοτέραν καὶ ἐξαιρέτον ἀρχὴν αὐτοῦ κηρύττει, ἣν οὐδεὶς προφητῶν ἀνθρώπων γυμνῶς οὕτω καὶ ἀπαρακαλύπτως ἐξέφηγε. Διὸ μεγάλη φωνῆ τοῖς πᾶσι τὸ λεληθὸς καὶ κρύφιον περὶ τοῦ Λόγου μυστήριον παραδιδούς ἐβόα λέγων· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν. Εἰ γὰρ παρὰ τῶν προτέρων θείων Γραφῶν παιδαγωγούμενοι· πάλαι, πρότερον μεμαθήκατε, φησὶν, ὅτι Λόγος Κυρίου ἐγένετο πρὸς τόνδε τὸν προφήτην (72) καὶ πρὸς ἕτερον πάλιν ὁμοίως ἐγένετο, καὶ αὖθις πρὸς ἄλλον, ἀλλὰ νῦν οὐχ ὅπως ἐγένετο, ἀλλ' ὅπως ἦν ἐν ἀρχῇ, τοῖς πᾶσιν ἀναγκαῖον εὐαγγελίσασθαι· καὶ ὡς Θεὸς ἦν, καὶ ὡς πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὡς αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ Θεὸς Λόγος, δι' οὗ τὰ πάντα φιλανθρωπίᾳ τοῦ Πατρὸς σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. Ταῦτ' εὐηγγελίζετο Ἰωάννης ὁ μέγας τοῦ Χριστοῦ μαθητῆς καὶ ἀπόστολος, τὰ νέα καὶ καινὰ τοῦ Σωτῆρος παιδεύων ἅπαντας ἀνθρώπους μυστήρια, οὐχ ὅτι λογικὸς ἦν ὁ Θεός, οὐδ' ὅτι αὐτὸς πρὸς ἑαυτὸν διανοεῖτο, καὶ ἑαυτῷ προδιελέγετο, Ποιήσωμεν ἄνθρωπον, λέγων· οὐδ' ὅτι λόγοις κέχρηται τοῖς τῶν πρακτέων παραγγελτικοῖς. Ταῦτα γὰρ (73) πᾶς ἀρνούμενος τὸν Ἰδὸν τοῦ Θεοῦ εἰποι ἂν, ὁ δὲ καὶ Μάρκελλος ποιῶν, ὡς ἐπὶ κρησφύγητον ἐπὶ τὴν παλαιὰν καταφεύγει Γραφήν, καὶ τὰ νηπιάζοντι τῷ (74) Ἰουδαίων λαῷ περὶ τοῦ μὴ εἰδωλολατρεῖν, ἕνα δὲ μόνον εἰδέναι τε καὶ σέβειν Θεὸν παρηγγελμένα συνάγειν πειράται. Ἐνθα καὶ ἠύρῳσεν αὐτῷ ἡ περὶ τοῦ ἐνὸς Θεοῦ διδασκαλία, χρησίμως τότε καὶ κατὰ καιρὸν εἰδωλολατροῦσιν Ἰουδαίοις παραδεδομένη. Καὶ δὴ ἐνταῦθα καταφυγῶν, καὶ ὡσπερ ἐν ὄχυρῳματι ἑαυτὸν τῇ Ἰουδαίῃ περιφράξας σκληροκαρδίᾳ, τὴν ἀρνησιν προῦβάλλετο τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Θεοῦ.*

A prophetarum *existebat*, quod ad quemlibet eorum *factum est*, ut cuiusque ejus capax erat potestas, et cuiuslibet animæ suggererebat, de suo spiritu conveniret : ut ita non incongrue hic evangelista dixerit, ubi Verbi illius œconomiam erat traditurus, non perinde ordinatum illum nunc, atque olim apud antiquos illos, sed nostro quodam et diverso modo, nempe carne assumpta, homine facto ; deinde quod enuntiaturus erat in sequentibus salutarem ipsius ad homines adventum, ubi ait, *Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis* ¹⁴, ideo non incongrue in principio recurrit ad Verbum, tunc nuper incarnatum, quod et quale fuerat demonstrando : Deo illud ascribit, annuntians simul ejus deitatem, et ad homines adventum ; tum etiam quod cum veteres e lectione Scripturarum olim didicerant cuique prophetæ Verbum superadvenisse, ipse divinius quoddam et excellentius illius principium enarret : quod nullus unquam prophetarum tam aperte et clare enuntiavit. Quocirca latens illud et occultum de Verbo mysterium cum vellet tradere, ait, *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil*. Nam si, inquit, ab antiquissimis olim Scripturis instituti, illud aliquando edocti acceperitis, quod *Verbum Domini factum sit ad hunc prophetam, et ad alium, atque ita deinceps ad alium ; at nunc tandem, non quemadmodum factum est Verbum Domini, sed quemadmodum erat in principio, necesse est ut evangelizetur : et quomodo Deus erat, et qualiter omnia per illum facta sunt, et quod ipse Deus, Verbum illud, per quem omnia facta sunt, e paterna misericordia caro facta sit, et in nobis habitavit.* ✕ Hæc Joannes ille magnus Christi discipulus et apostolus evangelizavit : omnes quidem homines edocens nova et nupera Servatoris mysteria, non quod erat Deus ratione præditus, non quod ipse apud se cogitavit et secum collocutus sit, *Faciamus hominem*, inquit, nec quod verbis sit usus rerum gerendarum admonitoriis. Ista enim quivis, qui Dei Filium abnegaret, dicere posset, quemadmodum et Marcellus deprehenditur fecisse, qui tanquam ad refugium quoddam se ad veterem Scripturam convertit, quæque infantissimo Judæorum populo tradita quondam fuerant, de non adorandis idolis, sed uni Deo cognoscendo, serviendoque in unum coegit : ubi doctrina de Deo solo et uno ei successit abunde, utpote quæ utiliter admodum, et opportune idololatris Judæis tradebatur. Quo ille sese conferens, et Judaica cordis duritia, veluti munitio quodam propugnaculo vallatus, ad Filium Dei negandum processit.

✕ Ed. Paris., pag. 439. ¹⁴ Joan. 1, 14.

(70) Vulgo πρὸς ἃ.
(71) Πρὸς ἕτερον R.
(72) Vulgo τόνδε προφήτην.

(73) Vulgo om. γὰρ
(74) Vulgo τῶν.

CAP. XIX.

A

KEΦ. 10⁹.

Quod Marcellus advocatis in testimonium e Veteri Testamento Scripturis de Deo uno, non secus quam Judaei solent, abnegaverit Dei Filium.

[R. LVIII, coll. [p. 158 B.] Audisis autem quibus uultur vocibus, dum ita scribit: « Quomnam e vero cum arbitratur Asterius, qui dixit, *Ego sum e qui sum* ¹⁵, Filium an Patrem? duas etenim hypostas- e ses Patris et Filii affirmat esse, carnem respi- e cians humanam illam, quam assumpsit Verbum e Dei, et ob illam carnem in hanc descendens opi- e nionem. Atque ita Dei Filium separavit a Patre, e non aliter quam si quis filium hominis a naturali e suo patre separaret. » Et tum adjungit [R. LVIII coll., p. 158 B]: « Si idcirco Patrem se a Filio se- e parantem haec ad Moesem affirmet prolocutum, e profecto fatebitur, non esse Deum qui est Filius. e Quomodo enim qui ait, *Ego sum qui sum*, non e item concessurus est, quod qui est, se dixit esse, e ad differentiam statuendam inter ipsum et e non ens? » Qui si dicat Filium hypostasi distin- e ctum hoc ita pronuntiasse, *Ego sum qui sum*, e idem de Patre quoque dixisse existimabitur: e utrumvis autem conjunctum est cum impietate. e Rursus vero, dum Patrem esse Filium probare vult, e hoc modo scribit: « Ipse enim confitebitur inquam [R. LXVI], *In me est Pater, et ego in Patre*. Eum e vero hoc dixisse non sine ratione, aut a scopo aber- e rantem, patet ex Apostoli dicto alibi: nempe ubi ait: e *Unus enim est Dominus, una fides, unum baptisma, e unus Deus et Pater, qui est super omnia, et per e omnia et in omnibus* ¹⁶. Vides ut nec hoc in loco e a conspiratione recedat: sed eodem etiam et hic e labore vitio. Nam cum dixisset, *Unus est Domi- e nus*: adjecit quoque et *unus est Deus*, ut quoties e Domini unius faciat mentionem, Patrem uno e eodemque complexu ambiat, cum vero de Patre ser- e monem instituit, simul testetur non excludi Ver- e bum Dei. » Haec Marcellus cum odisset, plu- e rima congerit de Veteri Testamento testimonia, e ut evincat non esse Deo Filium. Ait enim Deum in- e divisam existisse unitatem, eundem et Patrem e esse qui est Filius insinuat. Sic autem scribit: [R. LXVIII] « Quid ergo? annon spiritu obtempe- e rantes, unitatem indivisam vel potentia quidem e esse arbitramur? Certe non erraverimus. Cum e exertum nos Verbum illud docuerit, *Dominum e Deumtum adorabis, et illi soli servies* ¹⁷. Quod e idem per Marcum evangelistam praedicat: *Ac- e cedente autem ad eum scriba quodam et interro- e gante, quod esset mandatum omnium primum, e respondet ei, quia mandatum omnium primum est,*

Ὅπως Μάρκελλος τὰς περὶ ἐνὸς Θεοῦ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης Γραφὰς μαρτυρούμενος, ὁμοίως Ἰουδαίοις τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἡρῶιτο.

Ἐπίκουσον γοῦν, οἷσις κέχρηται φωναῖς, εἰς γράφων κατὰ λέξιν· εἴ τίνα τοῖνον τὸν, Ἐγὼ εἰμι εἰ ὁ ἄρ, λέγοντα Ἀστέριος εἶναι οἰεται, τὸν Υἱὸν, εἴ ἢ τὸν Πατέρα; δύο γὰρ ὑποστάσεις εἰς τὴν ἀνθρω- ε πίνην ἦν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἀνεῖληφε σάρκα ἀφο- ε ρῶν, καὶ δι' αὐτὴν οὕτω φανταζόμενος, Πατὴρ ε τε καὶ Υἱὸς ἔφησεν εἶναι. Οὕτω τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ε χωρίζων (75) τοῦ Πατρὸς, ὡς καὶ υἱὸν (76) ἀν- ε θρώπου χωρίσειεν ἂν τις τοῦ κατὰ φύσιν πα- ε τρὸς. Καὶ ἐπιλέγει ἐξῆς· εἰ τοῖνον τὸν Πα- ε τέρα χωρίζοντα ἑαυτὸν τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Μωϋσῆα ε ταῦτ' εἰρηκέναι φησὶ, οὐκ εἶναι τὸν Υἱὸν Θεὸν ε ὁμολογήσει. Πῶς γὰρ ἐγγυρεῖ τὸν λέγοντα, ε Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρ, μὴ συνομολογῆν, ὅτι κατὰ ἐν- ε τιδιαστολήν τοῦ μὴ ὄντος ὁ ἂν ἑαυτὸν εἶναι ε φησιν; εἰ δὲ τὸν Υἱὸν ὑποστάσει διηρημί- ε νον τοῦτο φάσκει λέγειν τὸ Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρ, ταυτὸν αὐθὶς περὶ τοῦ Πατρὸς λέγειν νομισθήσεται· εἰκάτερον δὲ τούτων ἀσθεῖς. Καὶ (77) κάλιν εἶναι τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν ἐπιδείξει πειρώμενος, οὕτω γράφει· Ἀὐτὸς γὰρ ὁμολογῆν λέγειν, Ἐν ἐμοὶ ὁ Πατήρ, κἀγὼ ἐν τῷ Πατρὶ. Ὅτι δὲ τοῦτο οὐκ ἀπλῶς οὐδὲ ἀσκόπως εἰρηκε, ἤλλον (78) καὶ ἀφ' ἐτέρας ἀποστολικῆς ῥήσεως, Εἰς γὰρ, ὁ εἰπὼν, Κύριος, μὴ πιστεύεις, ἐν βᾶπτισμα, εἰς Θεὸς, ἔφη, καὶ Πατήρ, ὁ ἐπὶ πάντων, καὶ διὰ πάντων, καὶ ἐν πᾶ- ε σιν. Ὁρᾶς, ὅτι οὐδ' ἐνταῦθα ἀρισταται τῆς συμφω- ε νίας, ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα τὸ αὐτὸ ἐπιπονθεν. Εἰς γὰρ, εἰπὼν, Κύριος, αὐθὶς εἰς Θεὸς, ἔφη, ἦνα, ἦνικα ἂν τοῦ ἐνὸς Κυρίου μνημονεύη, περιλαμβάνη καὶ τὸν Πατέρα· ἦνικα δ' ἂν περὶ τοῦ Πατρὸς λέγη, μὴ ἐκτὸς εἶναι τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ μαρτυρῆ. Ταῦτα Μάρκελλος εἰπὼν, ἐξῆς κλειούς συνάγει γραφὰς ἀπὸ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης εἰς ἀπόδειξιν τοῦ μὴ ὑπάρχειν Υἱὸν εἰς Θεῷ. Μονάδα γοῦν εἶναι ἀδιαίρετον τὸν Θεὸν φάσκων, αὐτὸν εἶναι Πατέρα καὶ τὸν αὐτὸν εἶναι (79) Υἱὸν καρίστη γράφων τούτων τὸν τρέπον· εἰ εἰ (80) μὴ τῷ Πνεύματι προσέχοντες θυνάμει ε ἀδιαίρετον τὴν μονάδα εἶναι νομίζομεν, ἄρα (81) ε οὐκ ἀμαρτησάμεθα, σαφῶς τοῦ Λόγου διδάσκοντες ε ἡμᾶς, Κύριον τὸν Θεὸν σου προσκυνήσεις, καὶ ε αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. Τὸ αὐτὸ δὲ καὶ διὰ τοῦ ε κατὰ Μάρκον εὐαγγελίου κηρύττει· Ἐνὸς γὰρ ε τοῦ γραμματικῶς προσελθόντος αὐτῷ, καὶ συν- ε θανομένου, τίς εἶη κρῆτη τῶν ἐντολῶν, ἀκ- ε κρινάτο πρὸς αὐτὸν οὕτως εἰπὼν Πάντων κρῶ- ε τον, Ἄκουε, Ἰσραὴλ, Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν, Κύ- ε ριος εἰς ἐστι. Καὶ ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεὸν

⌘ Ed. Paris., pag. 131. ¹⁵ Exod. iii, 14. ¹⁶ Ephes. iv, 5, 6. ¹⁷ Matth. iv, 10.

(75) Τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, χωρίζων, forte τὸν Υἱὸν χωρίζων τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ὡς καὶ υἱὸν ἀνθρώπου χωρίσειεν ἂν τις.

(76) Vulgo ἂν τὸν υἱόν.

(77) Καὶ est in codd.

(78) Ἀπὸν [ἀν] καὶ vulgo.

(79) Vulgo τὸν υἱόν.

(80) Ἰσ. μὲν Μρ. Μοx vulgo νομίζομεν.

(81) Vulgo οὐκ ἄρα, Μρ. ἄρα οὐκ.

σου, ἐξ ἄλλης τῆς ψυχῆς (82) σου, καὶ ἐξ ἄλλης
 τῆς ἰσχύος σου. Ἀθὴν πρώτη· καὶ δευτέρα ὁμοί-
 α τούτη· Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν.
 Μείζων τούτων ἄλλη ἐντολὴ οὐκ ἔστι. Καὶ εἰ-
 πὼν αὐτῷ ὁ γραμματεὺς· Καλῶς, διδόνκατε, ἐπ’
 ἀληθείας εἶπας, ὅτι εἰς ἔστιν ὁ θεὸς καὶ οὐκ
 ἔστι πληρὸν αὐτοῦ. Ἄλλ’ ὁ μὲν γραμματεὺς, διὰ
 τοῦ νόμου τὴν (83) θεοσέβειαν μαθητέμενοι δοκῶν,
 ἐκαινῶν τὸ τοῦ Σωτῆρος ῥητὴν φαίνεται, Ἄκουε,
 Ἰσραὴλ, λέγων, Κύριος ὁ θεὸς σου εἰς ἔστι· καὶ
 ἕρω καλῶς εἰρησθαι πιστευόμενος· Ἐπ’ ἀλη-
 θείας γὰρ, φησιν, εἶπας, ὅτι εἰς ἔστιν ὁ θεός,
 καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος πληρὸν αὐτοῦ. Οἱ δὲ τὰ τῆς
 Νέας Διαθήκης αὐχούντες εἰδέναι μυστήρια, οὗτοι
 καὶ θυνάμει χωριζόμενον τοῦ Πατρὸς. Ὁ τούτους
 προστίθησι κατασκευάζων ὅτι εἰς ἔστιν ὁ θεός,
 καὶ ὅτι μὴ ἔστιν Ἰῖδς διὰ τούτων. Ὅτι δὲ τὴν μο-
 νάδα Κύριον καὶ Θεὸν οἶδε καλεῖν ἡ θεία Γραφή,
 ἡδὴ καὶ ἐκ τῶν προαιρημένων δῆλον γέγονε δι’ ὧν
 πρὸς τὸν αὐτοῦ θεράποντα Μωσῆα ὁ θεὸς ἐφη·
 Εἶπα δὲ ὁ θεὸς πάλιν πρὸς Μωσῆα· Οὕτως ἔρεις
 τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ (84)· Κύριος ὁ θεὸς τῶν πα-
 τέρων ὑμῶν, ὁ θεὸς Ἀβραάμ καὶ ὁ θεὸς Ἰσαὰκ
 καὶ ὁ θεὸς Ἰακώβ, ἀπέσταλκέ με πρὸς ὑμᾶς. Ὁ
 ὄρας ὅπως, ἐν ἐπιδεικνύς ἡμῖν ἐνταῦθα πρόσωπον,
 ἐδ αὐτὸ Κύριον καὶ Θεὸν προσαγορεύει. Αὐθις τε
 ἁμολῶς ἡ Γραφή λέγει· Καὶ ἐλάλησε Κύριος πάντας τοὺς
 λόγους τούτους λέγων· Ἐγὼ Κύριος ὁ θεὸς σου, ὁ
 ἐξαγαγὼν σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου, ἐξ οἴκου δουλείας·
 οὐκ ἔσονται σοὶ θεοὶ ἕτεροὶ πληρὸν ἐμοῦ. Ἀκούεις
 ὅπως διὰ τῆς ἀνωσυμίας ἔνα εἶναι Θεὸν μόνον ἀπο-
 φαίνεται. Καὶ αὐθις μικρὸν ὕστερον, Ἐγὼ εἰμι
 Κύριος ὁ θεὸς σου, φησὶν· αὐτὸν Κύριον καὶ Θεὸν
 εἶναι λέγων. Τί δὲ καὶ δι’ ἐτέρας γραφῆς μανθά-
 νομεν; Καὶ γνώσῃ σήμερον, φησὶ, καὶ οὐ διαστρα-
 φήσῃ τῇ διαβολῇ, ὅτι Κύριος ὁ θεὸς σου, οὗτος
 θεὸς ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς κάτω, καὶ οὐκ
 ἔστι πληρὸν αὐτοῦ. Καὶ αὐθις ἐν τῷ αὐτῷ δευτερονο-
 μίῳ, Ἄκουε, Ἰσραὴλ, φησὶ, Κύριος ὁ θεὸς ὑμῶν,
 Κύριος εἰς ἔστι· καὶ ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν
 σου ἐξ ἄλλης τῆς καρδίας σου, καὶ ἐξ ἄλλης ψυ-
 χῆς σου, καὶ ἐξ ἄλλης διαβολῆς. Καὶ πάλιν ἐν τῷ
 αὐτῷ· Ἰδετε, ἴδετε, ὅτι ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἔστι θεός
 πληρὸν ἐμοῦ, ἐγὼ ἀποκτενῶ καὶ ζῆν ποιήσω, κα-
 τάξω καὶ ἰάσομαι. Πῶς οὖν Ἀστέριος, ταῖς ἁγίαις
 Γραφαῖς ἀπλῶς καὶ ἐμφόδως ἀκολουθεῖν προσποιού-
 μενος, οὐκ ἔγω τὸ μέρος τοῦτο λέγων (85) Κύριος
 ὁ θεὸς σου, οὗτος θεός (86) ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ
 ἐπὶ τῆς γῆς κάτω, καὶ οὐκ ἔστι πληρὸν αὐτοῦ. Καὶ
 ὅτι εἰς ἔστιν ἔτι καὶ πληρὸν αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἕτερος.
 Καὶ μεθ’ ἕτερα τούτοις αὐθις προστίθησι λέγων· Ἐ Πῶς

Audi Israel, Dominus Deus noster, Deus unus est.
 Et diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo,
 et ex tota anima tua, et ex tota mente tua, et ex
 tota virtute tua. Hoc est primum et magnum
 mandatum. Secundum autem simile est illi, Dilige
 proximum tuum tanquam teipsum. Majus ho-
 rum aliud mandatum non est. Et ait illi scriba:
 Bene magister, in veritate dixisti, Quia unus est
 Deus, et non est alius præter eum¹². Scriba autem
 iste, et lege edoctus pietatem et verum Dei cul-
 tum, videtur collaudasse illud dictum Salva-
 toris, Audi, Israel, Dominus Deus tuus, Deus unus
 est, et juramento interposito bene dictum con-
 firmasse, inquit: In veritate bene dixisti, quod
 unus Deus est, non est alius ab illo. At qui se
 gloriantur Novi Testamenti mysteria intelligere,
 secundum sibi confingere Deum isti volunt, hy-
 postasi quidem illum et potentia a Patre separa-
 tum. ✠ Subsequuntur quibus constabillire vult
 unum esse Deum: et quod non sit Filius, ista nempe.
 Jam certe constat et manifeste in præcedentibus
 declaratum est, quod novit sacrosancta Scriptura
 unitatem Deum atque Dominum nominare: ubi
 sic affatur famulum suum Mosem: Dicit autem
 Deus iterum ad Mosem, sic dices Filiis Israel:
 Dominus Deus patrum vestrorum, Deus Abraham,
 Deus Isaac, et Deus Jacob misit me ad vos¹³.
 Vides uti cum hic unicam personam doceat, eam-
 dem et Dominum appellet et Deum. Sed et iterum
 Scriptura ita loquitur: Et locutus est Dominus
 omnia hæc verba, inquit: Ego Dominus Deus
 tuus, qui te eduxi de terra Ægypti, de domo ser-
 vitutis. Non erunt tibi dii alii præter me¹⁴. Vi-
 des ut per pronomen hic unum Deum solum indi-
 cet. Et post pauca: Ego sum Dominus Deus tuus,
 inquit¹⁵: se et Deum esse profitetur atque Domi-
 num. Quod et ab alia Scriptura edocemur, quæ sic
 loquitur, Cognosces hodie neque cogitatione perva-
 teris, quod Dominus Deus tuus, Deus ille sit in celo
 et super terram: et non est præter eum¹⁶. Iterum
 denuo in Deuteronomio ait, Audi, Israel, Dominus
 Deus vester, Deus unus est: et diliges Dominum
 Deum tuum ex toto corde tuo et tota anima tua¹⁷.
 Et in eodem iterum: Videte, videte, quod ego sum
 et non est deus præter me. Ego occidam, et vivere
 faciam, percutiam et sanabo¹⁸. Quomodo hoc Aste-
 rius ignorabat qui se videri vult, cum timore, sim-
 pliciter scrutatum sacras Litteras: nimirum partem
 Scripturarum illam ubi dicitur, Dominus Deus tuus,
 Deus unus est, in celo sursum, et in terra deorsum,
 et non est præter eum: quod unus sit, et non est
 alius præter illum. Post alia et hisce annectit, in-

✠ Ed. Paris., pag. 152. ¹² Marc. xii, 28-32. ¹³ Exod. iii, 15. ¹⁴ Exod. xx, 2, 3 ¹⁵ ibid. 5.
¹⁶ Deut. iv, 39. ¹⁷ Deut. vi 4, 5. ¹⁸ Deut. xxxii, 39.

(82) Vulgo τῆς καρδίας. Mox vulgo post πρώτη
 αὐτῆς καὶ μεγάλη ἡ ἐντολὴ.
 (83) Τὴν vulgo deceat.
 (84) Vulgo τοῦ Ἰσρ.

(85) Vulgo λέγων.
 (86) Vulgo Κύριος, et mox, ἐπὶ γῆς et ἔστι καὶ
 πληρὸν.

quies [R. LXIX]. « Quomodo igitur sacer ille Je-
 « romias [Baruch] vates non aperte convicerit illum
 « docuisse perversa? Nam de Servatore vaticinatus
 « ille ita inquit: *Iste est Deus, non reputabitur*
 « *alius ad eum, qui invenit omnem viam cognitionis,*
 « *et tradidit eam Jacob puero suo, et Israel dilecto*
 « *suo: post haec super terras visus est, et cum ho-*
 « *minibus conversatus* ». Iterum infert [R. L. coll.
 p. 114]: « Sed videtur in Verbo Pater esse: utcum-
 « que hoc Asterio non sic placeat, nec his qui
 « eadem cum illo sentiunt. Sic enim divino illi vati
 « isaiae videtur, qui locutus est per Spiritum
 « sanctum, *Ei adorabunt tibi, et in te orabunt, quod*
 « *in te sit Deus et non est alius praeter te. Tu etenim*
 « *Deus es* ». Vides ut evertat radicibus artificio-
 « sam pravitate aliena doctentium? Et subinfert ite-
 « rum [R. LXVII]: « Quod si lubet, et adhuc alias
 « ejusdem audire prophetias, quibus unum nobis
 « confirmat Deum, *Ego, inquit, Deus primus, et in*
 « *futura ego sum* ». Illud, *Ego*, unam nobis perso-
 « nam declarat. Duas etenim dictiones unicam no-
 « bis designant personam. Nam cum dixerat *Ego*,
 « infert et *eam*, ut ita per has duas orationis partes,
 « pronomen atque verbum, unitatem deitatis testa-
 « tam reddat. Quod si alia adhuc velit testimonia,
 « eundem prophetam ipsi idem testificantem ad-
 « huc exhibebo: *Ego primus et ego deinceps, et*
 « *praeter me non est Deus* ». Quod si divisum Dei
 « Filium a Patris sui substantia velit Asterius, ut
 « Filius hominis dividitur a carne, quam susceperat
 « propter nos scandalum hinc passus, ostendere
 « nobis debet quis ille sit, qui hoc affirmat. Certe
 « dictio illa posita etiam hic unius personae est indi-
 « cativa. Quis autem est ille quæso qui loquitur,
 « *Praeter me non est Deus? Audiat alium prophetam*
 « *qui sic loquitur, Praeter me non est justus, et*
 « *Servator* ». Si duos deos arbitretur esse, necesse
 « est alterutrum ut agnoscat neque Deum nec Ser-
 « vatore. Sin neque justus sit, neque Servator,
 « quo tandem pacto potest esse Deus? Unum et-
 « enim vult justum esse et Servatorem. Et iterum:
 « *Ante me, inquit, non erat alius, et post me non*
 « *erit. Ego Deus et non est ultra me Servator* ». Quod si
 « alterius prophetæ dictionis cupidus sit
 « audiendæ, forte de se dicitur ab isaia, et sui si-
 « millimis qui paria sentiant de deitate, audiat:
 « *Resipiscite qui erratis, convertimini corde et remi-*
 « *niscemini priora, ab omni sæculo, quod ego ille*
 « *Deus, et non est praeter me* ». Non dixit, ego Deus,
 « sed ut addito articulo, ille, unum Deum manife-
 « staret. Quid autem et Osee propheta? nonne et

✠ Ed. Paris., pag. 133. ²⁸ Baruch III, 36-38. ²⁹ Isa. XLV, 21. ³⁰ Ose. XIII, 4. ³¹ Isa. XLV, 22.

(87) Ἰερὸς προφήτης Ἰερεμίας. Locus est, in propheta Baruch, cap. III, 37; veteres etiam Patres passim Baruch ascribunt Jeremiae. M.

(88) Τοῦτο Ἔγω

(89) Προσκυνήσωσι vulgo.

(90) Σὺ γὰρ εἶ ὁ Θεός. Sequitur in propheta καὶ, XLV, 15, καὶ οὐκ ἤξεμεν, ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ

« οὐν ὁ ἱερὸς προφήτης Ἰερεμίας (87) οὐ φανερῶς
 « αὐτὸν ἑτεροδιδασκαλοῦντα ἐλέγξει; Τὰ γὰρ κατὰ
 « τὸν Σωτῆρα ἡμῶν προφηταίων, οὕτως ἐφη Ὁθεὸς
 « ὁ Θεὸς ἡμῶν οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐ-
 « τόν. Ἐξεῦρε πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης, καὶ ἔδωκεν
 « Ἰακώβ τῷ παιδί αὐτοῦ, καὶ Ἰσραὴλ τῷ ἠγαπη-
 « μένῳ ὑπ' αὐτοῦ. Μετὰ ταῦτα (88) ἐπὶ τῆς γῆς
 « ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναγεστέρα. » Καὶ
 « πάλιν προστίθησι λέγων. « Ἄλλ' ἵσκειν ἐν τῷ λόγῳ
 « ὁ Πατὴρ εἶναι, κἂν Ἀστέρην μὴ δοκῇ, καὶ τοὺς τὰ
 « αὐτὰ ἐκείνῳ φρονουσι. Δοκεῖ γὰρ τοῦτο τῷ θεοπα-
 « σίῳ προφήτῃ Ἠσαΐα, τῷ δι' ἁγίου λέγοντι Πνεύμα-
 « τος, καὶ προσκυνήσουσί (89) σοί, καὶ ἐν σοὶ
 « προσεύξονται, διὲν ἐν σοὶ ὁ Θεὸς ἐστίν, καὶ οὐκ
 « ἐστὶν ἄλλος πληρ σοῦ. Σὺ γὰρ εἶ ὁ Θεός (90). »
 « Ὅρξ ὅπως πρόβριζον ἀνατρέπει τὴν τῶν ἑτεροδι-
 « δασκαλοῦντων ἑνεργον κακουργίαν; Καὶ αὖθις ἐπι-
 « λέγει: « Εἰ δὲ καὶ βούλει καὶ ἑτέρας ἀκοῦσαι τοῦ
 « αὐτοῦ προφηταίας ἵνα ἡμῖν Θεὸν βεβαιώσης Ἐγὼ
 « Θεός, φησί, πρῶτος καὶ εἰς τὰ ἐπερχόμενα ἐγὼ
 « εἰμι. Τὸ γὰρ ἐγὼ ἐνὸς προσώπου δεικτικόν ἐστιν
 « αἰ γὰρ δύο ῥῆσεις ἐν ἡμῖν πρόσωπον σημαίνουσιν.
 « Ἐγὼ γὰρ εἶπὼν, ἐπάγει: καὶ τὸ, εἰμι, ὥστε διὰ τὸν
 « δύο τοῦ λόγου. μερῶν, ἀναιωνυμίας ἢ καὶ ῥήματος,
 « τὴν τῆς θεότητος μαρτυρεῖσθαι μονάδα. Εἰ δὲ θέοτε
 « καὶ ἑτέρας μαρτυρίας, αὖθις τὸν αἰετὸν αἰφῶ παρ-
 « ἔξομαι προφήτην λέγοντα, Ἐγὼ πρῶτος, καὶ ἐγὼ
 « μετὰ ταῦτα, καὶ πληρ ἐμοῦ οὐκ ἐστὶ Θεός. Εἰ
 « ὑποστῆσαι διηρημένον τὸν Ἰῶν τοῦ Πατρὸς ὡς υἱὸν
 « ἀνθρώπου Ἀστέριος εἶναι οἰεῖται, ἀπὸ τῆς ἀνθρωπι-
 « νης σαρκὸς, ἣν δι' ἡμᾶς ἀνέλαβε, σκανδαλιζόμενος,
 « δεικνύτω ἡμῖν τὸν ταῦτα λέγοντα: ἐνὸς γὰρ ἐστὶ,
 « κἀνάταθα, προσώπου ἢ λεγομένη ῥῆσις. Τίς οὖν
 « ἐστὶν ὁ λέγων, Οὐκ ἐστὶ πληρ ἐμοῦ Θεός; Ἀκούει-
 « τω δὲ καὶ ἑτέρας προφηταίας λεγούσης, Οὐκ ἐστὶ
 « πληρ ἐμοῦ δίκαιος καὶ Σωτῆρ. Εἰ δύο θεοὺς εἶναι
 « νομίζοι, ἀνάγκη αὐτὸν τὸν ἕτερον μὴ δίκαιον ὁμο-
 « λογεῖν εἶναι μηδὲ Σωτῆρα (91). Εἰ δὲ οὐ δίκαιος,
 « οὐδὲ Σωτῆρ, πῶς εἶ (92) Θεός εἶναι δύναται; ἵνα
 « γὰρ ἀποφαίνεται δίκαιον καὶ Σωτῆρα εἶναι. Καὶ
 « αὖθις, Ἐμπροσθέν μου (93), φησὶν, οὐκ ἐγένετο
 « ἄλλος, καὶ μετ' ἐμὲ οὐκ ἐστὶ. Ἐγὼ Θεός, καὶ
 « οὐκ ἐστὶ παρὲς ἐμοῦ σῶζων. Εἰ δὲ βούλεται καὶ
 « ἑτέρου προφητικοῦ ἀκοῦσαι ῥητοῦ, τάχα που πρὸς
 « αὐτὸν καὶ τοὺς ὁμοίως περὶ θεότητος αὐτῷ διακει-
 « μένους λεχθέντος (94), ἀκούετω αὐτοῦ Ἠσαίου λέ-
 « γοντος, Μετανοήσατε, οἱ κλινομένοι, ἐπιστρέ-
 « ψατε εἰς τὴν καρδίαν, καὶ μνήσθητε τὰ πρότερα, ἀπὸ
 « τοῦ αἰῶνος, διὲν ἐγὼ ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἐστὶ πληρ
 « ἐμοῦ. Οὐκ εἶπεν, ἐγὼ Θεός, ἵνα καὶ διὰ τῆς τοῦ
 « ἄρθρου προσθήκης, ἵνα Θεὸν ὄντα σαφῶς ἐπιδείξῃ.

Σωτῆρ. M.

(91) Εἶναι μηδὲ Σωτῆρα. Videtur legendum, μὴ δοδίκαιον, μηδὲ Σωτῆρα. M. [Vulgo locq δίκαιον leg. δοκεῖν.]

(92) Vulgo ὄντι.

(93) Vulgo ἐμοῦ.

(94) Vulgo λεχθέντι.

• Τί δὲ καὶ Ἄσπῆ ὁ προφήτης; οὐ καὶ αὐτὸς τὰ αὐτὰ
 • μαρτυρεῖ; Ἐγὼ ἀνήγαγόν σε ἐξ Αἰγύπτου, λέ-
 • γων, καὶ Θεὸν πλὴν ἐμοῦ οὐ γνώσῃ, καὶ σώζων
 • οὐκ ἔστι παρῆς ἐμοῦ. Ἀδελφίς τε ὁ Μαλαχίας, Οὐχί
 • Θεὸς εἰς ἔκτισεν ὑμᾶς, φησὶν· Οὐχὶ πατήρ εἰς
 • πάντων ὑμῶν; Ἀλλὰ τὸν Δαβὶδ φησὶ που Ἄστé-
 • ριος, μηδὲν εἰρηκέναι περὶ τούτου, καίτοι πρεσβύ-
 • τaton παρὰ Μωσεία τῶν ἄλλων προφητῶν ἔντα, καὶ
 • διὰ τοῦτο ἀμφιγοεῖν, εἶτε δύο θεοὺς ὑποστάσει διη-
 • ρημένους νομίζειν εἶναι προσήκει, εἶτε καὶ μὴ.
 • Οὐκοῦν ἵνα μὴ τοῦτο λέγῃ, ἀκόλουθον ἡγοῦμαι καὶ
 • αὐτὸν ἐπιδείξει αὐτῷ τὰ αὐτὰ τοῖς προειρημένοις
 • ἀγίοις λέγοντα· Ἄκουσον, φησὶ, λαός μου, καὶ
 • λαλήσω σοι, Ἰσραὴλ, καὶ διαμαρτύρομαι σοι·
 • ἔὰν ἀκούσης μου, οὐκ ἔστιν ἐν σοὶ Θεὸς πρόσ-
 • γατος, οὐδὲ προσκυνήσεις Θεῷ ἄλλοτρίῳ. Ἐγὼ
 • γάρ εἰμι Κύριος ὁ Θεός σου. Ὁ αὐτὸν ἐπιδεικνύς
 • καὶ λέγων, ἐγὼ εἰμι, οὐ δήλός ἐστιν ἕνα Θεὸν μό-
 • νον εἶναι λέγων, τοῦτ' ἐστιν ἑαυτόν; »

ΚΕΦ. Κ'.

Διὰ τί Μωσῆς καὶ οἱ προφῆται οὐ γυμνῶς παρέδω-
 καν Ἰουδαίοις τὴν περὶ τοῦ Υἱοῦ θεολογίαν.

Ταῦτα πάντα Μάρκελλος καὶ ἐτι τούτων πλείονα
 ἐπὶ ἀρήσει τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ συνεφέρει, δι' ἀνεπι-
 στημοσύνην· οὐ λογισάμενος, ὅτι πρὸς τὴν σκληρο-
 καρδίαν τοῦ Ἰουδαίου λαοῦ ἡ τοιαύτη αὐτοῖς παρί-
 χητο διδασκαλία. Οὐδὲ γὰρ οἷον τε ἦν τὸ Πνεῦμα τὸ
 ἅγιον, διὰ τῶν προφητῶν τοῦ Θεοῦ ἀνθρώποις ἀτε-
 λέσει τὰς φρένας ἐντελῆ παραδοῦναι τὸν τῆς θεοσε-
 θείας λόγον. Οὕτω γοῦν αὐτοῖς καὶ θυσίας ἐπιτελεῖν
 ἐνομοθέτει, καὶ σώματος περιτομὴν, καὶ Σαββάτου
 φυλακὴν, καὶ τιοωνδὶ βρωμάτων ἀποχὴν καὶ καθάρ-
 σια σωματίων, πωματικὰς τε εὐλογίας, ναὶ μὴν καὶ
 γῆς βρώσεως γάλα καὶ μέλι, ἀλλ' οὐ βασιλείας οὐρα-
 νῶν ἐπαγγελίας. Ὁ δὲ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν ἐρω-
 τηθεὶς, πῶς Μωσέως πρυστάξαντος διδοῖναι βιβλίον
 ἀποστασίου καὶ ἀπολύειν τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα τὸν
 βουλούμενον αὐτὸς τάναντία διατάττει, τὸν λόγον ἀπé-
 δωκε καθολικὸν φήσας, Μωσῆς πρὸς τὴν σκληρο-
 καρδίαν ὑμῶν ἔγραψεν (95)· ἀπ' ἀρχῆς δὲ οὐ γέγο-
 ρεν οὕτω. Ταῦτόν οὖν εἶπεν ἄν, καὶ εἰ τις ἔρατο,
 (96) τί δὴ ποτε Θεὸν ἕνα σέβειν παρακελεύόμενοι
 Μωσῆς καὶ οἱ μετ' αὐτὸν προφῆται οὐκ ἐδίδα-
 σκον αὐτοὺς τὴν περὶ τοῦ Υἱοῦ γνῶσιν; οὐ γὰρ
 οἱοί τε ἦσαν οἱ συνεχῶς ἀπαγόμενοι τῇ πολυθέῳ
 πλάνῃ τὴν εὐαγγελικὴν παραδέχεσθαι χάριν (97).
 Διὸ πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν αὐτῶν τὴν περὶ ἑνὸς
 Θεοῦ διδασκαλίαν ἐποιούντο, τῶς παιδαγωγούντες
 αὐτοὺς διὰ τοῦ ἀποτρέπειν μὲν τοῦ πολλοὺς εἶναι νο-
 μίζειν Θεοὺς, ἐνάγειν δὲ ἐπὶ τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ ἑνός.
 Οὕτω δὲ Μωσῆς ἀεὶ τὴν διδασκαλίαν τοῖς κατ' αὐ-
 τὸν παρεδίδου διὰ τὸ ἀτελεῖς αὐτῶν τῆς φρονήσεως,
 ὡς μηδεμίαν αὐτὸν μνήμην ποιήσασθαι ἀγγέλων κτί-

A • hoc ipsum ille testificatur? *Ego eduxi te*, dicens,
 • *ex Ægypto, et Deum non cognosces præter me.*
 • *Non est qui servet præter me*⁹⁵. Rursus autem et
 • Malachias ait, *Nonne Deus unus condidit vos?*
 • *nonne Pater unus erat omnium vestrum*⁹⁶? Sed
 • ait quodam in loco Asterius, nihil de hoc prolo-
 • cutum Davidem, qui tamen ex̄cepto Mose, sit an-
 • tiquissimus prophetarum, atque hanc ob causam
 • dubium fuisse, utrum duos deos ✕ substantia
 • divisos profiteri deberet, an non. Quocirca ne
 • hoc vere dixisse arbitretur se, consequens est ut
 • ostendam hunc quoque vatem consimilia cum
 • prædictis sanctissimis viris sensisse. Audi, in-
 • quit ille, *popule mi, et loquar tibi, Israel, testifi-*
 • *cabor te, si me audias, non erit in te Deus novitius,*
 • *neque adorabis Deum alienum: Ego enim sum*
 • *Dominus Deus tuus*⁹⁷. Qui dicit, ego sum, idque tam
 • evidenter, annon fatetur ille Deum unum esse
 • solum, hoc est semetipsum? »

CAP. XX.

Quid causæ fuerit quod Moses et prophetæ expli-
citam de Filio theologiam Judæis non tradiderunt.

Hæc omnia Marcellus et adhuc plura, in abnegationem Filii Dei congressit: propter suam nempe ignorantiam: non enim recordabatur, propter Judæorum cordis duritiam, hanc ipsis doctrinam olim representatam. Non enim poterat Spiritus ille sanctus hominibus adeo imperfectis et mente incapibus, per prophetas suos, suis numeris absolutam tradere pietatis in Deum rationem. Ideo sacrificia præcepit facere: ideo corporis circumcisionem, et Sabbata, et ciborum quorundam abstinentiam, corporis ablutiones, corporales benedictiones, promissiones insuper non cælorum regni, sed terræ lactis et mellis abundantissimæ. Dominus autem et Servator interrogatus, quo modo cum præciperet Moses repudii libellum dare, et demittere uxorem, si cui ita adlubescebat, ipse statuerit his contrarium, rationem reddit universalem, inquit, *Moses propter duritiam cordium vestrorum ita scripsit: sed a principio non fuit ita*⁹⁵. Quod et ipsum etiam respondisset, si quis interrogasset, Cur cum Deum unum colere Moses, et post Mosem prophetæ præciperent, nihil plane docuerunt, nec scientiam illis insinuarunt de Filio? Neque enim illi poterant, tam frequenter abducti ab errore de deorum multitudine, evangelicam illam gratiam percipere. ✕ Quocirca illius populi per id temporis informatores, propter duritiam cordium illorum unius solius Dei doctrinam iis instillarunt: ut ab opinione abstractos de diis multis, ad unius deducerent cognitionem. Atque ita suo populo doctrinam tradebat Moses imperfectam, propter captum ipsorum et im-

✕ Ed. Paris., pag. 134, 135. ⁹⁵ Ose. xiii, 4. ⁹⁶ Malach. ii, 10. ⁹⁷ Psal. lxxxv, 9-11. ⁹⁸ Matth. xix, 8.

(95) *Σκληροκαρδίαν ὑμῶν ἔγραψεν*. Deest, ex Evangelio supplendum, ὑμῖν ταύτην τὴν ἐντολήν. Locus est Marc. x, 5; posterior pars est e Matth. xix, 8. M.

(96) Vulgo εἶρατο, et statim, παρακελεύόμενος.

(97) *Παραδέχεσθαι χάριν*. De deitate Jesu Christi, Filii Dei. M.

perfectam intelligendi potestatem. Quocirca nec de conditis angelis facit mentionem, in illa cosmopœiæ ratione describenda : cum tamen prophetæ illo posteriores angelorum fecerint mentionem, divinarumque potestatum et spirituum sanctorum, et Dei ministrorum supercelestium, de quibus docuit et locutus est Daniel, *Milia millium ministrabant ei et decies centies centena milia astabant ei* ⁹⁸. Quorum tamen mentionem silentio prorsus Moses involvebat, cum tamen ille eos non ignoraret, utpote qui exactam rerum omnium cognitionem ab afflatu divini Spiritus acceperat. Non tamen inter res creatas memorandas eorum meminit a Deo conditorum. Cujus rei causam non aliam reddiderimus, quam Judæorum duritiem cordis, quod et ipse Servator docuit. Sed et alia sexcenta in rerum universitate discas per Novi Testamenti lectionem, quæ nusquam in historia Moisis comparent. Non meminit principatum, non potestatum, non mundi dominantium, non spirituum iniquitatis, adversus quos lucta nobis intercedit, ut divinus Apostolus loquitur. Quid ergo refert, si neque apud Mosem, nec prophetas reliquos invenire possemus horum rationes, num fides Apostolo detrahenda? aut cum meminerit ille horum ordinum excellenter supremorum; ubi ait, Christum a dextris Dei considerare super omnem principatum, et potestatem, et virtutem, et dominationem, et omne nomen quod nominatur, sive in hoc sæculo seu in futuro ⁹⁷; et alibi cum nominat idem thronos, dominationes, et principatus, et potestates, ubi ait : *In ipso enim condita sunt universa, tam quæ in calis sunt, quam quæ super terram, visibilia et invisibilia, sive throni, sive dominationes, seu principatus, seu potestates* ⁹⁹. Num non par est ut admittamus ista, etiamsi Moses non fecerit, nec prophetarum ullus ullam de istis mentionem? Certe idem hic usurpandum nobis est, quod duri cervice et corde incircumcisi atque si auribus neutiquam istis fidem adhibuissent, quibus ideo nihil de superna illa Jerusalem ✱ divini prophetæ revelarunt : cum in Ecclesia Christi, manifeste pronuntiat de illa Paulus, *Jerusalem vero quæ urbs est libera, est mater nostra* ⁹⁹; et : *Appropinquastis ad Sion montem, et civitatem Dei vivi Jerusalem caelestem, et multitudinem angelorum, et pænegyrim et Ecclesiam primogenitorum qui descripti sunt in calis* ⁹⁹. Hic vero nobis dicat velim Marcellus, si de vetustis Scripturis proferre nobis possit doctrinam de istis : sin nullam inveniat rationem, tum expromat cur. et ista, et alia quam plurima his congenita abscondebantur a prophetis, de quibus nostra vice Deum deprecabatur sanctissimus Apostolus, ut possimus *comprehendere cum omnibus*

σεως, ἐν τῷ τῆς κοσμοποιίας λόγῳ, καίτοι τῶν μετὰ ταῦτα (98) προφητῶν οὐ μόνον ἀγγέλων μνημονοῦσάντων, ἀλλὰ καὶ θεῶν δυνάμεων, καὶ πνευμάτων ἁγίων, τῶν τε ὑπερουρανίων Θεοῦ λειτουργῶν· περὶ ὧν ὁ Δανιὴλ διδάσκειν ἔλεγε, *Χίλια χιλιάδες ἐλευτούργουν αὐτῷ, καὶ μυρία μυριάδες παρεστῆσαν ἔμπροσθεν αὐτοῦ*. Ἀλλὰ γὰρ τούτων ἀπάνανσιωντῃ παρέδωκε τοὺς λόγους Μωσῆς, καίπερ οὐκ ἦν αὐτῶν ἐν ἀγνοίᾳ· πάντων δὲ τὴν ἀκριβῆ γνῶσιν προεληφώς (99) τῷ θεῷ Πνεύματι. Πλὴν οὐδαμῶς αὐτῶν ἐν τῇ κοσμοποιίᾳ ὡς πρὸς τοῦ Θεοῦ γενομένων ἐποιήσατο μνήμην. Καὶ τούτου τὴν αἰτίαν οὐδ' ἕτερον εἶποι ἂν τις. Ἡ τὴν σκληροκαρδίαν τοῦ λαοῦ γεγενῆσθαι. ὥσπερ οὖν αὐτὸς ἐδίδαξεν ὁ Σωτῆρ. Καὶ ἄλλα δὲ μυρία εἶναι ἐν τῇ τοῦ παντὸς συστάσει μάθους ἀνὰ τῶν τῆς Καινῆς Διαθήκης ἀναγνωσμάτων, οὐδ' ὅμως ἐν τῇ Μωσέως φερόμενᾳ Γραφῇ (1) οὐκ οὖν ἐμνημόνευσεν ἀρχῶν, οὐδ' ἐξουσιῶν, οὐδὲ κοσμοκρατόρων, οὐδὲ πνευματικῶν τῆς πονηρίας, πρὸς ἃ τὴν πάλιν ἡμῖν συνεστάναι φησὶν ὁ θεὸς Ἀπόστολος. Τί οὖν, ἐπεὶ μήτε παρὰ Μωσῆ, μήτε παρὰ τοῖς λοιποῖς προφήταις σαφῶς ἐστὶν εὐρεῖν τοὺς περὶ τούτων λόγους, ἀπιστητέον (2) τῷ Ἀποστόλῳ; ἢ ἐπειδὴν τοῦ τῶν κρειττόνων τάγματος ὁ αὐτὸς πάλιν μνημονεύη λέγων τὸν Χριστὸν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ καθέζεσθαι, ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς, καὶ ἐξουσίας, καὶ δυνάμεως, καὶ κυριότητος, καὶ παντὸς ὀνόματος ὀνομαζομένου, οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι· καὶ αὖθις, ἐπειδὴν ὀνομάζη θρόνους, καὶ κυριότητας, καὶ ἀρχάς, καὶ ἐξουσίας, λέγων· Ἐν αὐτῷ γὰρ ἐκτίσθη τὰ πάντα, τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ ὄρατα καὶ τὰ ἀόρατα, εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, εἴτε ἀρχαί, εἴτε ἐξουσίαι, ἃρ' οὐ προσήκει ταῦτα παραδέχεσθαι διὰ τὸ μήτε Μωσῆ, μήτε τοὺς λοιποὺς προφήτας, περὶ τούτων προεληφῆναι; ἢ ταῦτόν καὶ περὶ (3) τούτων ἐροῦμεν, ὡς οὐχ οἷοί τε ἦσαν τοὺς περὶ τούτων πιστεύεσθαι λόγους οἱ σκληροσάχηλοι καὶ ἀπειθήματοι τῇ καρδίᾳ καὶ τοῖς ὠσίν, εἰ οἷς οὐδὲ περὶ τῆς ἑνῶ Ἱερουσαλὴμ ἀνεκάλυπτον οἱ τοῦ Θεοῦ προφήται, ὥσπερ οὖν τῇ Ἐκκλησίᾳ Χριστοῦ διασαφῶν καὶ τοὺς περὶ ταύτης λόγους ὁ Παῦλος ἔδωκε, λέγων, Ἡ δὲ ἑνῶ Ἱερουσαλὴμ ἐλευθέρη ἐστίν, ἥτις ἐστὶ μῆτηρ ἡμῶν· καὶ, Προσεληλύθατε Σιών θρεῖ, καὶ πόλις Θεοῦ ζῶντος Ἱερουσαλὴμ ἐπουρανίῳ, καὶ μυριάσιν ἀγγέλων πανηγύρει, καὶ Ἐκκλησίᾳ (4) πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς. Λεγέτω πρὸς ταῦτα Μάρκελλος, εἰ οἷός τε ἐστὶν ἐκ τῶν καλαίων γραμμάτων τὴν τούτων προφέρειν διδασκαλίαν. Εἰ δὲ (5) μὴ εὐρίσκω, τὴν αἰτίαν ἀποδιδόναι, δὲ ἦν φεσώπητο τοῖς τοῦ Θεοῦ προφήταις ταῦτά τε πάντα καὶ ἄλλα τούτους ἀδελφὰ μυρία, περὶ ὧν ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος, ὑπὲρ ἡμῶν ἰδαίτο τοῦ Θεοῦ, ἵνα ἐξωχύσωμεν καταλαβέσθαι σὺν πᾶσι τοῖς ἀγίοις, εἰ τὸ πλάτος καὶ μή-

✱ Ed. Paris., pag. 136. ⁹⁸ Dan. vii, 10. ⁹⁷ Ephes. i, 20, 21. ⁹⁹ Coloss. i, 16. ⁹⁹ Gal. iv, 26. ⁹⁹ Hebr. xi, 22, 23.

(98) Μρ. τοῦτον.

(99) Vulgo παρεληφώς, at cf. infra C med.

(1) Φερομένη Γραφή. Ἐσσεὶ φερόμενα [sic codd.], aut φερομένων, ut referatur ad ἀναγνωσμάτων. M.

(2) Vulgo ἀπιστευτέον, et infra ὀνομάζει.

(3) Vulgo ἢ περὶ corr. jam Μρ.

(4) Vulgo τῶν πρ.

(5) Vulgo δὲ, et infra, μύρια.

κος και βάθος και ὄψος, γινώσκαι τε τὴν ὑπερβάλλουσαν τῆς γνώσεως ἀγάπην τοῦ Θεοῦ. Καὶ αὐτὸς δὲ Σωτὴρ ἡμῶν πλεῖστα ὅσα μυστήρια περὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, περὶ τε τῆς συντελείας τοῦ παντός, περὶ τε τῶν ἐπαγγελιών, ποτὲ μὲν διὰ παραβολῶν, ποτὲ δὲ καὶ ἐν ἀποβήτοις ἐξέφαινε τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς, πρὸς οὓς ἔλεγεν, Ἰμῶν δέδοται γινώσκειν τὰ μυστήρια τοῦ Θεοῦ, ὧν οὐκ ἂν εἴδοι τις τὰ ἴσα παρὰ Μωσῆ, ἢ παρὰ τοῖς λοιποῖς προφήταις. Τί οὖν; ἐπεὶ μὴ τῷ Ἰουδαίῳ λαῷ παρεδόθη ταῦτα, εἰς ἐπιτήδειον καιρὸν φυλαττόμενα τῇ Ἐκκλησίᾳ Χριστοῦ, παρὰ τοῦτο χρῆν ὑμᾶς τὴν δωρηθεῖσαν ἡμῖν χάριν ἀθετεῖν; ἢ μειζῶνως εὐχαριστεῖν τῷ τῆς τοσαύτης ἡμᾶς καταξίωσαντι γνώσεως (6); Κατὰ τὸν αὐτὸν οὖν τρόπον καὶ τὰς περὶ τοῦ Υἱοῦ διδασκαλίας, ἐκ τῆς αὐτοῦ Καινῆς Διαθήκης προσήκοι ἂν ἀπολαμβάνειν, οὐδὲν ξενιζόμενους, εἰ μὴ τῷ σκληροκαρδίῳ λαῷ τὴν περὶ αὐτοῦ γνώσιν ἀνεκάλυπτον οἱ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωποι, εἰς καιρὸν εὐκαιρον, τὸν περὶ αὐτοῦ ταμιεύμενοι λόγον. Οὐ γὰρ ἐδόκει ἐπιτήδειον εἶναι τὸ, τῆν καὶ αὐτὰ ὑποσυρομένοις ἀνδράσι ἐπὶ τὴν πολύθεον πλάνην παραδιδόναι τὸ (7) περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ μυστήριον, οἷς οὐδὲ τοὺς περὶ τῶν ὑποδεηκόντων δυνάμεων ἐξεκάλυπτον λόγους· ὡς ἂν μὴ προφάσει ταύτῃ ἐπὶ τὴν Ἑλληνικὴν καταπέσοιεν πολυθεῖαν, οἱ πατέρας ἀνδρῶν τε θεῶν τε τὸν παρ' αὐτοῖς ἀνεπλάσαντο Θεόν. Διόπερ τῆς τοιαύτης αὐτοῦ ἀναστῆλλον πλάνης ὁ λόγος τὸν ἕνα Θεὸν ἐκήρυττεν, οὐ μὴν πατέρα εἶναι τὸν αὐτὸν ἠρνεῖτο· καὶ τὸν ἀληθῆ δὲ σέβειν ἐδίδασκε, καὶ πλὴν αὐτοῦ μηδένα εἶδέναι παρῆναι, οὐ μὴν ἠρνεῖτο εἶναι αὐτὸν Πατέρα. Εἰ δὲ (8) καὶ Κύριον, καὶ Θεὸν αὐτὸν, καὶ δίκαιον, καὶ Σωτῆρα ἀπεκάλει, ἀλλ' οὐκ ἀπέκλειε τοῦ καὶ Πατέρα εἶναι αὐτὸν ἡγεῖσθαι τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ καὶ ἀγαπητοῦ Υἱοῦ. Εἴτ' οὖν ὁ Πατὴρ λέγων εἶπ' ὁ Υἱὸς τὸ Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν, ἀληθεύοι ἂν ἑκατέρως ὁ λόγος. Ὁ τε γὰρ Πατὴρ ὁ ὢν εἶπ' ἂν, μόνος αὐτὸς ὢν ἐπὶ πάντων, καὶ διὰ πάντων καὶ ἐν πᾶσι Θεός, ὡς ὁ θεὸς ἐδίδαξε Ἀπόστολος, ὃ τε Υἱὸς, καὶ αὐτὸς χρηματίζων ὁ ὢν, ἀληθεύοι ἂν· μόνος ὢν Υἱὸς, μονογενὴς τοῦ ὄντος, ἀλλὰ καὶ εἰκὼν τοῦ ἀοράτου Θεοῦ ὑπάρχων. Καὶ τοῦτο εἶπ' ἂν (9) αὐτοῦ εἰκὼν, καθ' ὃ μόνος ἦν αὐτὸς ὁ ὢν. Διὸ καὶ αὐτὸς χρηματίζοι ἂν ὁ ὢν, ἐπεὶ καὶ Θεὸς καὶ Κύριος ὁμοίως τῷ Πατρὶ καὶ αὐτὸς διὰ πάσης ἀνηγγέρεται τῆς θεοκνεύστου Γραφῆς.

Et sit et Dominus similiter atque Pater est et Dominus ac

κεφ. κα'. **D** **CAP. XXI.**
Ὅτι ὁ Υἱὸς ἦν τοῦ Θεοῦ, ὁ Μωσῆ καὶ τῷ Ἀβραάμ χρηματίσας.

Τοῦτο δὲ ἐστὶ καὶ ἐκ τοῦ πρὸς τὸν Μωσῆ χρηματισμοῦ γινώσκειν· λέγει δ' οὖν ἡ Γραφή· Ἐλάλησε δὲ ὁ Θεὸς πρὸς Μωσῆν, καὶ εἶπε πρὸς αὐτόν (10)·

✽ Ed. Paris., pag. 157. ⁴¹ Ephes. iii, 18, 19. ⁴² Luc. viii, 10. ⁴³ Exod. iii, 14. ⁴⁴ Coloss. i. 15.

(6) Γνώσεως. Deest Χριστῷ αὐτ. Θεῷ. M.

(7) Vulgo τί; μοι vulgo ἀνεπλάσαντο.

(8) Vulgo δὴ.

A sanctis, quæ esset latitudo, longitudo, profunditas et altitudo, et cognoscere excedentem illam dilectionem cognitionis Dei ⁴¹. Sed et ipsemet Servator noster plura mysteria de regno cælorum, de consummatione mundi, de promissionibus, nunc per parabolas, nunc latenter et occulte extulit, et discipulis intimavit, inquit: *Vobis datum est nosse mysteria Dei* ⁴², quibus supparia non inveniet quis apud Mosem, aut reliquos prophetas. Quid ergo? Cum non concessum fuerit Judæorum populo ista percipere, sed in tempus opportuni reservabantur Christi Ecclesiæ patefacienda; ideo nos oportet concessam nobis gratiam negligere? Imo vero majorem in modum gratias illi retribuere, qui nobis hanc tantam scientiam impertivit. Ad istum ergo modum, quæ sunt de Dei filio in Novo Testamento prædicata accipienda sunt, nec ut alienum quid minus acceptare, si quidem illi populo duro corde prædico homines illi Dei cognitionem de illo non tradiderunt, reservato in tempus opportuni de illo dispensatorio sermone. Non videbatur tunc temporis æquum esse, ut hominibus ad errorem de diis multis facile arreptibus, mysterium de Patre et Filio revelaretur, cum nihil de subjectis hisce potestatis patefactum fuerit, ne per hunc prætextum illi ad paganorum polytheiam dilaberentur, qui Jovem suum patrem hominumque deorumque vocare solent. Quocirca ut errorem hunc eliminaret Verbum illud Dei, unum Deum prædicabat: verum vero Deum illum adorare docuit, et præter illum nullum alium arbitrari Deum erudit: sed minime inficiatur illum esse Patrem, & si Dominum et Deum illum, et justum nominavit et Servatorem, non exclusit eum a titulo Patris, tamen ut non esset Pater unigeniti et dilecti sui Filii: sive ergo Pater, seu Filius illud ait, *Ego sum qui sum* ⁴³, omnino verissimum est, quod abs utrovis dicitur. Nam et Pater est, qui sum, cum sit solus super omnia, per omnia et in omnibus Deus, quod nos divinus docuit Apostolus. Sed et Filius si dicatur *qui sum*, vero sic dicitur: cum solus sit Filius Dei unigenitus ejus, qui est, cum sit *imago Dei invisibilis* ⁴⁴, et eo ipso sit imago ejus, quod solus ipse sit *qui est*. Adeoque vocetur et ille *qui est*, cum et Deus: quomodo per Scripturas universas annun-

D **CAP. XXI.**
Quod Filius is Dei fuerat, qui cum Mose atque Abrahamo loquebatur.

Cognosci potest illud ex illa cum Mose colloctione. Ait enim Scriptura: *Et locutus est Deus ad Mosem, et dixit illi: Ego Dominus, et visus sum,*

✽ Ed. Paris., pag. 157. ⁴¹ Ephes. iii, 18, 19. ⁴² Luc. viii, 10. ⁴³ Exod. iii, 14. ⁴⁴ Coloss. i. 15.

(9) Καὶ τοῦτο εἶπ' ἂν. Lege καὶ τούτῳ. M.

(10) Vulgo [λέγων] ἐγώ.

Abraham, et Isaac, et Jacob ⁴⁴. Vides ut se affirmat patribus apparuisse. Quando autem apparuerit Scriptura docet, inquit, *Apparuit Deus Abraham ad quercum Mambre, dum sederet ad ostium tabernaculi sui* ⁴⁵. Qua autem figura, nisi humana apparuit? Quis autem ille esset, nisi Filius Dei, ut in Evangelio ipse docet Judæos alloquens, *Abraham Pater vester exultavit ut videret diem meum: vidit autem, et gavisus est* ⁴⁷: attonitis autem ad sermonem illis adjecit, *Priusquam Abraham esset, ego sum* ⁴⁸. Ubi suam liquidissimo præexistentiam docet. Quid enim aliud intimavit illa dictio, quam quod ipsemet Filius Dei fuerat, qui cum Mose loquebatur et dicebat, *Ego sum, qui sum*? Nam se quidem Abrahamo visum affirmat. Jam qualiter erat *Qui est*, ostensum est. Sed et magnus ille apostolus Paulus, agnoscit Filium Dei factum mediatorem legis per Mosem datæ, in quibus loquitur, *Lex tradita per angelos in manu mediatoris. Jam mediator unius non est, Deus autem unus est* ⁴⁹. ✠ Ita mediator erat, qui colloquebatur Mose, etiam ante carnem assumptam, mediator humanæ salutis. Hunc fuisse porro Jesum Christum statuit Apostolus inquit, *Unus Deus, unus mediator Dei atque hominum, homo Jesus Christus* ⁵⁰. Hinc igitur personaliter de se locutus est apud Mosem, *Ego sum* ⁵¹, sive fuit Pater, qui per eum hanc emisit vocem: utrovismodo res est cum veritate conjuncta. Ne hæreat ergo adhuc Marcellus, inextricabili usus, quemadmodum ipse retur, syllogismo ubi scribit [R. LVIII coll. p. 130 D]: «*Quemnam jam existimat esse eum Asterius, qui dixit, Ego sum? Filiumne, an Patrem? Inferens deinde: Si quidem Pater erat qui sic inquebat, Ego sum, tum non est Filius Deus, quod ex opposito, Non existentis, de se dixit, Ego sum. Si Filium hypostasi differentem hoc ipsum protulisse dicat, Ego sum, idem rursus de Patre usurpasse existimabitur.* » Horum utrumlibet dicat impium est: et tamen hæc ita ubi statuerat, alterutrum ipse in absurdum incidit, unum dum statuit esse eum *Qui est*, alterum pernegans. Quem vero tandem? forte ipse novit. Si Patrem admittat, negabit Filium: aut Filio admissio, annihilabit Patrem. Vel potius neque Patrem posuisse neque Filium convincetur, cum unum solum adipittat, alterum amoveat. Uticunque Deum audiat dicentem, *Ego Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti, de domo servitutis, non erunt tibi dii alii coram me* ⁵²: ne conturbetur, nec mente

Ἐγὼ Κύριος, καὶ ὤφθη (11) πρὸς Ἀβραάμ καὶ πρὸς Ἰσαὰκ καὶ πρὸς Ἰακώβ, Θεὸς ὢν αὐτῶν (12). Ὁρᾷ; ὅπως ὤφθαί ἐαυτὸν τοῖς πατέραςιν ἔφη. Πότε δὲ ὤφθη, πάλιν ἡ Γραφή μαρτυρεῖ λέγουσα· Ὁφθῆ δὲ (13) Κύριος ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραάμ, πρὸς τῇ θυγατρὶ τῇ Μαμερῆ, καθήμενον αὐτοῦ πρὸς τῇ θύρᾳ. Πῶς δὲ ὤφθη ἑλθὼς ἢ (14) ἐν σχήματι ἀνθρωπίνῳ; τίνα δὲ (15) χρεῖ πιστεῦσιν εἶναι τοῦτον, ἢ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ὃ ἐπὶ καὶ αὐτὸς ἐν Εὐαγγελίοις παρίστη λέγων πρὸς τοὺς Ἰουδαίους· Ἐβραῖμ ὁ πατήρ ὑμῶν ἠγαλλιάσατο, Ἰτα ἰδὴ τὴν ἡμέραν (16) τῆρ ἐμῆρ, καὶ εἶδε καὶ ἐχάρη. Ὅτι καὶ θαυμασάτων ἐπὶ τῷ λόγῳ, προσέθηκε τὴ, Πρὶν Ἀβραάμ γενέσθαι ἐγὼ εἰμι, τὴν προῦπαρξιν ἐαυτοῦ παριστάς λευκώτατα. Τί δὲ οὖν συνίστησιν ὁ λόγος (17), ἢ αὐτὸν εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν χρηματίσαντα τῷ Μωσῆι, καὶ εἰρηκότα, Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν; αὐτὸς γὰρ τῷ Ἀβραάμ ὤφθαί ἐαυτὸν ἐπίδαξεν. Ὅπως δὲ ἦν αὐτὸς ὁ ὢν εἰρηται. Καὶ ὁ μέγας δὲ ἀπόστολος Παῦλος οἶδε τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ μεσίτην γενόμενον τῆς διὰ Μωσῆως νομοθεσίας, ἐν οἷς διδάσκει λέγων, Ὁ νόμος διαταγῆς δι' ἀγγέλων ἐχειρὶ μεσίτου· ὁ δὲ μεσίτης ἐνός οὐκ ἔστω (18). Οὐκοῦν ὁ χρηματίτας τῷ Μωσῆι ὁ μεσίτης ἦν, ἐξ ἐκείνου μεσιτεῦον τῇ τῶν ἀνθρώπων σωτηρίᾳ, πρὶν ἢ τὴν σάρκα ἀναλαβεῖν. Τοῦτον δὲ εἶναι Ἰησοῦν Χριστὸν ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος παρίστησε φήσας, Εἰς Θεός, εἰς καὶ μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἀνθρώπος Ἰησοῦς Χριστός. Εἰτ' οὖν ἐξ αὐτοῦ προσώπου λέγοιτο παρὰ Μωσῆι, τὸ Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν, εἰθ' ὁ Πατήρ ἦν, ὃ δὲ αὐτοῦ ταύτην προίεμενος τὴν φωνὴν, ἐκατέρως ἀληθεύει ἂν ὁ λόγος. Μὴ δὲ οὖν ἀπορείτω Μάρκελλος συλλογιζομῆν χρώμενος, ὡς οἴεται, ἀφύκτω, δι' ὃ φησι, «*Τίνα τοῖνον τὸν Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν λέγοντα Ἀστέριος εἶναι οἴεται; τὸν Υἱὸν ἢ τὸν Πατέρα; εἰθ' ἐξῆς συνάγων, ὡς εἰ μὲν ὁ Πατήρ εἴη ὁ ὢν, οὐκ ἔσται ὁ Υἱὸς Θεός, διτι κατ' ἀντιδιαστολήν τοῦ μὴ ἑνός, ὁ ὢν ἐαυτὸν εἶναι φησιν. Εἰ δὲ (19) τὸν Υἱὸν ὑποσάσει διηρημένον τοῦτο φάσκει λέγειν τὸ Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν, ταῦτον αὐθὶς περὶ τοῦ Πατρὸς λέγειν νομισθήσεται.* » Ἐκάτερον δὲ τούτων ἀσεβές. Ταῦτα δὲ λέγων ὁ αὐτὸς, ἐκατέρῳ περιπέπτωκεν ἀτόπω· ἓνα μὲν ὀριζόμενος εἶναι τὸν ὄντα, θάτερον δὲ ἀρνούμενος. Καὶ τίνα τοῦτον αὐτὸς ἂν εἶδείη; Εἰ γὰρ τὸν Πατέρα δοῦς, τὸν Υἱὸν ἀρνήσεται· ἢ τὸν Υἱὸν μόνον παραβεξάμενος, ἀθετήσει τὸν Πατέρα· μᾶλλον δὲ οὐκ Πατέρα, οὐτε Υἱὸν εἰδὼς ἐλεγχθήσεται, ἓνα μόνον διδοῦς, τὸν δὲ ἕτερον ἐκποδῶν μεριστάς· κἂν ἀκούῃ δὲ λέγοντος τοῦ Θεοῦ, Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός σου, ὁ (20) ἐξαγαγὼν σε ἐκ τῆς Ἀγύπτου, ἐξ οἴκου δουλείας, οὐκ ἔσονται σοι θεοὶ ἕτεροὶ πληρῆμοῦ. Πάλιν κἂν

✠ Ed. Paris., pag. 138. ⁴⁴ Exod. vi, 2, 3. ⁴⁵ Gen. xviii, 1. ⁴⁷ Joan. viii, 56. ⁴⁸ Ibid. 48. ⁴⁹ Galat. iii, 19, 20. ⁵⁰ I Timoth. ii, 5. ⁵¹ Exod. iii, 14. ⁵² Exod. xx, 2, 3; Levit. xix, 36.

(11) Vulgo ὤφθη τῷ Ἀβρ. καὶ τῷ Ἰσ.

(12) Θεὸς ὢν. In Exodo additur αὐτῶν, recte: legendum ergo hic. Θεὸς ὢν αὐτῶν. Ὁρᾷ; non, ut in codice fuit, ὢν. Ἀδὲν ὀρᾷ; M.

(13) Vulgo οὐ δέ.

(14) Ἄλλ' ἐν Μρ.

(15) Vulgo δὲ.

(16) Ἰτα ἰδὴ τὴν ἡμέραν. Non memini loci...

alibi hanc interpretationem; non habetur inter eas quas multas congregavit eruditissimus Makdonatus, ad Joan. viii, 56. M.

(17) Συνίστησιν ὁ λόγος. Nempe quod locutus est Deus, Ἐγὼ εἰμι. M.

(18) Mss. ὁ δὲ Θεός εἰς ἔστω.

(19) Vulgo δὲ, πικρὸν vulgo ἀρνήσεται.

(20) Vulgo οὐκ ὄ.

ταῦτα μὴ ταραττέσθω τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐξῆς ἄ
 συνημμένων ἀκούετω· εἰπὼν γάρ, *Ὅχι ἐσονται σοι θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ*, ἐπήγαγεν· *Ὁὐ ποιήσεις σθενατῶ* (21) *εἰδωλόν, οὐδὲ παρτέος ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ ὅσα ἐν τῇ γῆ κάτω, καὶ ὅσα ἐν τοῖς ὕδασι ὑποκάτω τῆς γῆς. Ὁὐ προσκυνήσεις αὐτοῖς, οὐδὲ μὴ λατρεύσεις αὐτοῖς, ἐγὼ γάρ εἰμι Κύριος ὁ θεός σου, Κύριος ζήλωτής. Ὅραξ ὅπως διεστέλλετο* (22), μὴ τῇ τῶν ἐθνῶν πολυθείᾳ πλάνη συναπείσθαι, μόνον δὲ αὐτὴν εἰδέναι Θεὸν καὶ Κύριον. Τίς δ' οὖν οὗτος; Ὁ Υἱὸς τὴν εἰκόνα τοῦ Πατρὸς ἔχων ἐν ἑαυτῷ, ἐξ αὐθεντίας τε αὐτοῦ τοῖς εἰδωλολατρείαν νοσοῦσι ταῦτα διαταττόμενος. Ὡς γὰρ πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Σωτῆρος τὴν τῶν γεννητῶν ἀπάντων οὐσίαν (23) ὑποστησαμένον, οὕτως αὐτὸς ἦν ὁ Πατὴρ τῆν εἰς αὐτὸν γῶσιν τε καὶ εὐσέθειαν διὰ μεσίου τοῦ Υἱοῦ παραδιδούς ἀνθρώποις. Τοῦτο δὲ καὶ ὁ Ἀπόστολος αὐτοῖς ῥήμασι Γαλάταις γράφων εἰδίδασκε, δι' ὧν ἔφη· *Ὁ νόμος διαταγῆς δι' ἀγγέλων ἐν χειρὶ μεσίτου· ὁ δὲ μεσίτης ἐνός οὐκ ἔστιν· ὁ δὲ θεός εἷς ἐστιν* (24). Κἀν λέγει· *Ἴδετε, ὅτι ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἔστι θεός πλὴν ἐμοῦ*, πάλιν ὁ Πατὴρ ἦν, ὡς διὰ εἰκόνας καὶ μεσίτου, διὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦτο φάσκων· οὐ γάρ ἠέ λέγοντος μὲν Ἡσαίου τοῦ προφήτου, *Υἱοῦς ἐγέννησα καὶ ἕψωσα*, καὶ πάλιν, *Ἰσραὴλ δὲ με οὐκ ἔγνω, καὶ ὁ λαός με οὐ συνήκε*, καὶ αὖθις, *Ἐγὼ πᾶσι τοῖς ἄστροις ἐνετείλαμαι*, καὶ, *τῇ χειρὶ μου ἔστρωσα τὸν οὐρανόν*, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα, οὐ τὸν Ἡσαίαν ταῦτα λέγειν φήσομεν, δι' αὐτοῦ δὲ τὸν ἐν αὐτῷ λαλοῦντα Θεόν· οὐχὶ δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, πρέποι ἂν τὸν Πατέρα δι' αὐτοῦ χρῆναι ταῦτα διαμαρτυρασθαι τοῖς τῶν τοιῶνδε παραγγελμάτων δεομένοις; εἰδωλολάτραι δ' ἦσαν οὗτοι, ὡς ἡ αὐτὴ διδάσκει. Γραφὴ λέγουσα· *Καὶ εἶπε Κύριος· Ἐποῦ εἰσιν οἱ θεοὶ αὐτῶν; ἐπ' οἷς ἐπεποιθήσαν ἐπ' αὐτοῖς, ὧν τὸ στέαρ τῶν θυσιῶν αὐτῶν ἠσθίετε, καὶ ἐπίνετε τὸν οἶνον τῶν σπονδῶν αὐτῶν. Ἀναστήτωσαν, καὶ βοήθησάτωσαν ἡμῖν, καὶ γενηθήτωσαν ἡμῶν σκευασαί.* Ὁ Τούτοις γὰρ συνήπται τὸ, *Ἴδετε, καὶ ἴδετε ὅτι ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἔστι θεός πλὴν ἐμοῦ*.

ΚΕΦ. ΚΒ΄.

Ἵτι καὶ ἐν τοῖς προφήταις διὰ τοῦ Υἱοῦ ὁ Πατὴρ θεολογεῖτο.

Κἀν μυριάκις τοίνυν διὰ τοῦ προφήτου βοῶν φάσκει, *Πλὴν ἐμοῦ οὐκ ἔστι θεός, καὶ πλὴν ἐμοῦ οὐκ ἔστι δίκαιος καὶ Σωτὴρ, καὶ θεὸν πλὴν ἐμοῦ οὐ γινώσκω, καὶ σώζω οὐκ ἔστι παρ' ἐξ* (25) *ἐμοῦ, καὶ ὅσα ἄλλα τοῦτοις ἀδελφὰ ἐν τοῖς λοιποῖς φέρεται προφήταις, θεός ἦν, καὶ ἐξ ἐκείνου ἐν Χριστῷ κόσμον καταλλάσσων ἑαυτῷ, καὶ αὐτὸς ἦν ὁ Πατὴρ ταῦτα διὰ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ, ὅσα δι' ἐρμηνείας, ἀνθρώποις ὑπο-*

† Ed. Paris., pag. 139. ²¹ Exod. xx, 4, 5; Levit. xxvi, f. 2. ²² Galat. iii, 19, 20. ²³ Deut. vi, 4. ²⁴ Isa. i, 2. ²⁵ ibid. 3. ²⁶ Isa. li, 13. ²⁷ Jer. ii, 28. ²⁸ Deut. xxxii, 39. ²⁹ II Cor. v, 19.

(21) Vulgo ἑαυτῷ.

(22) Vulgo διετέλλετο.

(23) Ὑποστησαμένου. Quid vult nescio: nisi, qui subsistentiam dedit, et esse universorum sub-

A *trepidat, sed attendat quæ sequuntur statim. Cum enim dixerat, Non erunt tibi dii alii præter me, subintulit, Non facies tibi idolum, neque omnem similitudinem eorum quæ sunt in cælo sursum, aut in terra deorsum, aut quæ sunt in aquis subter terram; non adorabis illa, non inservies illis, Ego enim sum Dominus Deus tuus, Deus zelotes* ²¹. Vides ut præceperit id solum, ne ab errore gentilitio, de deorum multitudine, abducerentur, sed solum ipsum Dominum atque Deum agnoscerent. Quis erat iste? nempe Filius Patris imaginem in se habens: qui pro sua quam habuit auctoritate idololatriæ ista in mandatis dedit. Nam ut omnia Pater fecisse dicitur per Servatorem, qui suscepit omnium substantiam quæ generantur; ita et ipse Pater fuit qui per Filium mediatorem pietatem et sui cognitionem hominibus communicavit. Hoc totidem verbis, ad Galatas scribens Apostolus docebat, *Lex ordinata per angelos in manu mediatoris. Mediator autem unius non est: Deus autem unus est* ²². Et alibi ait, *Videte quod ego sum, et præter me non est alius Deus* ²³. Pater hic erat qui per Filium, tanquam imaginem et mediatorem ista dixit: non enim cum Isaiam audimus prophetam dicentem, *Filius genui et exaltavi* ²⁴; et iterum, *Israel autem me non cognovit, et populus meus non intellexit* ²⁵; et rursus, *Omnibus sideribus ego imperavi*; et, *manu mea firmavi cælum* ²⁶, et quæ sunt similia; non ab Isaiâ ista, inquam, prolata dicemus, sed a Deo in ipso loquente. Quocirca eritne incongruum dixisse, Patrem per Filium suum unigenitum hæc prælocutum affirmare apud eos qui istis indigebant mandatis et admonitionibus? Erant autem quod testatur Scriptura, hi idololatræ. Dixit enim Dominus: *Ubi sunt dii illorum? in quibus confidebant, quorum de sacrificiis adipem comedistis, et bibistis vinum de epulis eorum: surgant et adjuvent vos, et fiant obumbracula vobis* ²⁷. Nunc hisce verbis adiuncta sunt, *Videte, videte quod ego sum, et non est alius præter me* ²⁸.

CAP. XXII.

Quod etiam in prophetis Pater per Filium Deus prædicatur.

Licet ergo millies per prophetam clamet, *Præter me non est Deus, et præter me non est justus et Servator, et, Deum non cognosces præter me, et Non est qui servet præter me, et quæ his congemina feruntur in prophetis cæteris, Deus erat et in Christo mundum sibi reconcilians* ²⁹, et ipse erat Pater ista per Filium unigenitum, veluti per interpretem quemdam hominibus subinsinuans: sed et Filius

stantiæ, hoc est, in esse produxit. M.

(24) Vulgo ἔστιν εἷς. Καὶ λέγει, ἴδετε ὅτι.

(25) Vulgo ἐκείνου, et mox, κόσμον vulgo errore em.; dein vulgo τοῖς ἀστροῖς.

quoque in Evangelio, ipse unum solum Deum intinere videtur inquit : *Hæc est autem ✠ vita æterna, ut cognoscant te unum solum Deum, et quem misisti Jesum Christum* 26. Ille erat ergo verus Deus: qui unus solus est, et non est alius præter ipsum. Qui non solum per prophetas, sed et per Filium suum ista temporari convenientia, idololatriæ Judæorum populo præcipiebat. Quocirca Isaias, aut Deus potius per Isaiam sit : *Præter me non est Deus : Quis ut ego, etc. Vos estis testes si quis sit Deus præter me* 27. Subiunxit : *Quod non erant tunc qui fugebant et sculpebant, omnes vani facientes quem placebant illis* 28. Ubique autem per illius prophetiam licet animadvertas, inanitates illas status flagellatas : et similiter apud singulos prophetarum unum Deum invenies celebratum, ut avertantur homines a deorum multitudine. Ad eundem modum nos in congressu quocunque cum paganis solemus doctrinam de Christo in tempus opportunum reponere, et in præsentis erroris idololatriæ redargutionem proponere, et Dei unitatem demonstrativis rationibus stabilire. Discat ideo Marcellus, si tamen qui obvetaverit cum episcopatu in Ecclesia Christi nondum didicerit, quod mysterii illius absconditi intelligentia, vetusto illi populo non communicabatur de Filio Deo, propterea quod ab idololatria impendebat iis periculum, et quod Ecclesiæ tantummodo mysterium illud a sæculo, et generationibus absconditum reservabatur aperiendum ab ipsius gratia. In quo mysterio de sancta Trinitate ratio, de Patre, Filio, et Spiritu sancto, nimirum comprehendebatur. Atqui tam multa collegit in unum, quot vel de Judæorum gente circumcisa magister in Judaica Synagoga concionabundus concervasset, et gloriatur se hæc Christi discipulis exhibere, dum ignorat quod multa adhuc plura Judæus secundum carnem protulisset. Horum gratia hic insultat : non verocundatur autem quod theologiam verissimam de Salvatore nostro rationem pervertit.

✠ CAP. XXIII.

Quod Ecclesia non prædicat deos duos.

primis non intelligit dictum divini Apostoli, qui diversimode docet esse illum Dei imaginem, verbis a me propositis : unde par fuit ut intelligeret, quod Ecclesia Dei non prædicat deos deos. Nam nec duos ingentos credit aut imprincipiatos, ut non semel diximus, sed nec duas substantias ex adverso introductas honore pares asserit : itaque neque duos deos, sed unum principium et Deum prædicat esse Patrem scilicet unigeniti et dilecti Filii, unam quoque imaginem invisibilis Dei, quæ

✠ Ed. Paris., pag. 140, 141. 26 Joan. xvii, 3.

(26) Vulgo εἰ μὴ.

(27) Vulgo καὶ μάρτυρ., et mox, ἐπέφηγεν δ.

(28) Περὶ τῆς ἐκτομῆς. Non est de circumcisa gente magister, ut in versione, quasi legendum esset παρὰ αὐτὸ ἀπὸ τῆς περιτομῆς. Sed recta lectio

A φθεγγόμενος. Ὁ δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ἐν Εὐαγγελίῳ παρεῖθαι, ἕνα μόνον εἶδεναι διδάσκων Θεόν, ἐν οἷς ἐλεγεν, Ἀὐτὴ δὲ ἐστὶν ἡ ἀκρίτος ζωὴ, ἕνα γενόμενος σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν, καὶ ὃν ἀπόστασις Ἰησοῦν Χριστόν. Οὗτος οὖν ὁ ἀληθινὸς ἦν Θεός, ὁ εἰς μόνος, καὶ ἕτερος οὐκ ἔστι πλην αὐτοῦ. (26) μὴ μόνον διὰ τῶν προφητῶν, ἀλλὰ διὰ τοῦ ἰδίου Υἱοῦ ταῦτα κατ' ἐκεῖνο καιροῦ εἰδωλολατρεῖοντι τῷ Ἰουδαίῳ ἐγκαλυόμενος ἴθνη. Ἀὐτίκα δ' οὖν ὁ Ἰσάιας, μᾶλλον δὲ ὁ Θεὸς δι' αὐτοῦ, εἶπεν· Πληρ ἔμοῦ οὐκ ἔστι Θεός. Τίς ὡς περ ἐγώ; καὶ ἐξῆς· Μάρτυρες (27) ὄψεσθε, εἰ ἔστι Θεὸς πληρ ἔμοῦ, ἐπέφηγε τό· Καὶ οὐκ ἦσαν τότε οἱ κλάσσοντες καὶ οἱ γλόφοντες πάντες μάταιοι, κοιυότες τὰ καταθύμια αὐτῶν. Καὶ δι' ἑλῆς δὲ τῆς αὐτοῦ προφητείας εὐροῖς ἂν κοπέμενα τὰ ἐμύχα ἕσθια, καὶ παρ' ἐκείτω δὲ κρηφῆτη ὁμοίως εἰς ἀποτροπὴν τῆς πολυθέου κλήνης τὸν ἕνα Θεὸν κηρυττόμενον εὐρήσεις. Οὕτω καὶ ἡμεῖς εἰώθαμεν Ἑλλήνων τοῖς θεοισθαίμοισιν, ἐν τοῖς πρὸς αὐτοὺς διαλόγοις, τὴν μὲν περὶ τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν, εἰς εὐκαιρον ταμιεύεσθαι, τῶς δὲ αὐτοῖς τῆς εἰδωλολάτρου κλήνης ἀλλήλους προσφέρειν καὶ τὸν ἕνα εἶναι Θεὸν ἀποδεικτικῶς κατασκευάζειν λόγους. Μανθανέτω τοίνυν Μάρκαλλος, εἰ καταγρησας ἐν ἐπισκοπῇ τῆς Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ὅπως καὶ νῦν μεμάρθηκεν, ὅτι τῷ παλαιῷ λαῷ ἡ τοῦ ἀποκεκρυμμένου μυστηρίου περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ γνώσις κατάλληλος οὐδαμῶς ἦν, ὀλισθηρῶς ἔχοντι πρὸς εἰδωλολατρείαν, καὶ ὡς μόνῃ τῇ αὐτοῦ Ἐκκλησίᾳ τὸ μυστήριον τὸ ἀποκεκρυμμένον ἀπὸ τῶν αἰώνων, καὶ ἀπὸ τῶν γενεῶν, διὰ τῆς αὐτοῦ χάριτος ἐταμιεύετο. Ἐν ᾧ μυστηρίῳ ὁ περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος Πατὴρ καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος περιεχέτω λόγος. Ὁ δὲ τοσαῦτα συναγαγόν, ὅσα ἂν εἴποι καὶ Ἰουδαίων διδάσκαλος περὶ τῆς ἐκτομῆς (28) ὁμιλῶν ἐν Ἰουδαίῳ συναγωγῇ, σεμνύνεται τοῖς Χριστοῦ μαθηταῖς ταῦτα προβαλλόμενος· οὐκ εἰδὼς ὅτι πλείονα αὐτοῦ εἶπε ἢ ὁ σωματικὸς Ἰουδαίος. Ἐπὶ τοῦτοις μὲν οὖν ἀρχεῖ, (29) τὰς δ' ἀληθείας περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν θεολογίας διαστρέφων οὐκ ἐγκαλύπτεται.

ΚΕΦ. ΚΓ'.

Ἵτι μὴ δύο θεοὺς ἡ Ἐκκλησία κηρύττει.

Ἀὐτίκα δ' οὖν οὐ συνήσει τὰς φωνὰς τοῦ θεοῦ Ἀποστόλου, διαφόρως διδάξαντος, αὐτὸν εἶναι εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, δι' ὧν ἐξεθέμενη αὐτοῦ λέξεων δέον ἐνταῦθεν συναίνα, ὡς οὐ δύο θεοὺς ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ κηρύττει· οὐ γὰρ δύο ἀγέννητα, οὐδὲ δύο ἀναρχα, ὡς πολλάκις ἡμῖν εἰρηται, οὐδὲ δύο οὐσίας ἐξ ἰσοτιμίας ἀντιπαρεξηγομένας ἀλλήλαις (30) εἰσάγει· διὸ οὐδὲ δύο θεοὺς, ἀλλὰ μίαν ἀρχὴν καὶ Θεὸν εἶναι, τὸν αὐτὸν Πατέρα διδάσκουσα εἶναι τοῦ μονογενοῦς καὶ ἀγαπητοῦ Υἱοῦ, ὡσαύτως δὲ καὶ μίαν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ τοῦ

26 Isa. xlv, 14, 18, 19, 21. 27 Ibid. 20.

est ἐκτομῆς, de excisione, et eradicatione gentis ab idololatria ; statim, καὶ σεμνύνεται. M.

(29) Vulgo μὲν ἀρχεῖ.

(30) Vulgo ἀλλήλοισ.

δοράτου, τὴν αὐτὴν οὖσαν τῷ μονογενεῖ καὶ ἀγαπητῷ Υἱῷ αὐτοῦ, κἀν λέγῃ δὲ ὁ Ἀπόστολος, θεολογῶν τὸν Πατέρα· Ὁ μακάριος καὶ μόνος θυνάστωρ, καὶ πάλιν· Ὁ μόνος ἔχων ἀθανάσιαν, φῶς οὐκ ἔχων ἀπρόσ-
 ετορ, καὶ αὐθις· Τῷ δὲ βασιλεῖ τῶν αἰώνων, ἀσθάρατῳ, ἀοράτῳ, μόνῳ Θεῷ, καὶ πάλιν Μόνῳ σοφῷ Θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν. Κἀν τούτων ἐπι πλείονα λέγοιτο εἰς δοξολογίαν τοῦ ἐνός καὶ ἐπι πάντων Θεοῦ καὶ τούτων ἀπάντων χρῆ νοεῖν εἰκόνα εἶναι τὸν μονογενῆ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ οὐχ ὡς ἀψύχῳ ὕλῃ, ἀλλ' ὡς ἐν Υἱῷ ζῶντι μεμορφωμένην· κἀν αὐτὸς ὁ Σωτὴρ μόνον ἀληθινὸν Θεὸν διδάσκει εἶναι τὸν Πατέρα λέγων, Ἴνα γινώσκωσιν σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν, ἀλλ' οὐκ ἀποκηρύττει καὶ αὐτὸν Θεὸν ἀληθινὸν ὁμολογεῖν, ὡς ἐν εἰκόνι, καὶ τοῦτο κεκτημένον· ἵνα ἡ τοῦ μόνου προσθήκη μόνῳ τῷ Πατρὶ, ὡς ἂν (51) ἀρχετύπῳ τῆς εἰκόνας, ἀρμόζῃ. Σαφέστατα γοῦν εἰκόνα καὶ ἀπαύ-
 γασμα τοῦ Πατρὸς ἐν μορφῇ τοῦ Θεοῦ εἶναι αὐτὸν ὁ θεοπέσιος ἐβίβαξε Παῦλος, ὡς διὰ τῶν ἐμπροσθεν ἀποδέδεικται· ὥσπερ οὖν ἐνός ὑπεστώτος Πατρὸς, καὶ ἐνός Υἱοῦ φύντος ἐκ τοῦ Πατρὸς οὐκ ἂν τις εὐφρονῶν εἴποι δύο πατέρας ὑπάρχειν, οὐδὲ υἱοὺς δύο. Καὶ ὥσπερ βασιλέως κρατοῦντος ἐνός, εἰκόνας δὲ αὐτοῦ πανταχοῦ γῆς προφερομένης (52), οὐκ ἂν τις σωφρονῶν δύο εἴποι τοὺς κρατοῦντας, ἀλλ' ἵνα τὸν καὶ διὰ τῆς εἰκόνας τιμώμενον· κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, ὡς καὶ πολλάκις ἡμῖν εἰρηται, καὶ ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ ἵνα παραλαβοῦσα Θεὸν σέβειν τὸν αὐτὸν, καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ, ὡς διὰ [τοῦ] (53) εἰκόνας μένει προσκυνούσα. Ἄ ὅθι καὶ μὴ συνεῖς Μάρκελλος, τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου τὴν σάρκα εἶναι τοῦ Σωτῆρος ἀπαφήνατο, ἦν ὁ Ἀπόστολος μορφῇ [τοῦ] δούλου κέκληκεν· οὐ λογισάμενος, ὅτι καὶ πάντες ἄνθρωποι, κατὰ τὴν σάρκα, τοῦ Σωτῆρος τυγχάνουσι μεμορφωμένοι. Καὶ τὸ μὲν σῶμα ὁ ἀνεληφεν ὁ Σωτὴρ, τῆς ἀγεννήτου καὶ ἀρήρητου καὶ πατρι-
 κῆς θεότητος εἰκόνα εἶναι διςχυρίζεται· τὸν δὲ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν μονογενῆ, δι' οὗ τὰ πάντα συνέστη (Πατέρα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν) ἀρνεῖται εἶναι εἰκόνα τοῦ Θεοῦ αὐταῖς συλλαβαῖς λέγων, Ἔ οὐκοῦν πρόδηλον, ὅτι κρὸ
 ἔ τῆς τοῦ ἡμετέρου σώματος ἀναλήφειας, ὁ Λόγος ἔ καθ' ἑαυτὸν οὐκ ἦν εἰκὼν τοῦ ἀοράτου Θεοῦ. Ὅρθῃ ὁση διαστροφή χέρηται τῆς ἀποστολικῆς ἐρ-
 μηνείας. Οὐταὶ δὲ τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου, τὸ παρὰ Μωσῆ καὶ τοῖς λοιποῖς προφήταις κεκρυμμένως ἐγνωσμένον μυστήριον, εὐαγγελιζομένου καὶ ἀνακαλύπτοντος, μεγάλῃ τ' (54) κηρύττοντος βοῇ τὸ· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος· πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο [(55) καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν], καὶ μαρτυρομέ-
 νου, ὅτι ἦν τὸ φῶς φωτίζον πάντα τὰ ἄνθρωπον ἐρχόμε-

A eadem sit cum unigenito et dilecto Filio : etiamsi dicat Apostolus, deificans Patrem, Qui beatus et solus potens est 60. Et rursus, Qui solus habet immortalitatem, lucem habitans inaccessam 61. Et iterum, Regi autem saeculorum, incorruptibili, invisibili, soli Deo 62. Et iterum, Soli sapienti Deo, per Jesum Christum sit gloria in saecula saeculorum, Amen 63. Plura adhuc cum poterant allegari in Patris doxologiam, qui unus est, et super omnia Deus, quorum omnium mens est, ut intelligamus Filium unigenitum Dei esse imaginem non ut in materia inanimit, sed ut in Filio vivo assimilatum; quin et ipse Servator cum Deum unum solum verum esse doceat, inquit, inquit, Ut cognoscant te unum solum verum Deum 64; sed non tamen gravemur, et verum Deum confiteri, et Filium veluti in imagine resultantem, ut additio illa solus, soli Patri adaptetur, utpoté qui imaginis sit archetypon. Quocirca clarissime ostendit divinus Paulus, ipsum esse imaginem effluentem, lucem Patris, et in forma Dei existitisse; quod in superioribus positum est a nobis : veluti igitur cum unus subsistat Pater, et unus de Patre sit ortus Filius, nemo prudens affirmaverit duos patres, aut filios duos; et veluti ubi rex unus est cum imperio, cujus imago ubique terrarum deferatur, nemo prudens duos dixerit esse reges : sed unum qui per et in imagine sua honoratur. Eodem modo ut jam pluries dictam est, Ecclesia Dei, quae accepit unius Dei cultum, eundem Deum per Filium imaginem suam scilicet adorare perseverat. Quod cum Marcellus ignoraret, imaginem illam Dei invisibilis dixit esse carnem Servatoris, quam Apostolus servi formam 65 nominavit : minime recogitans quod secundum carnem Servatoris homines singuli imaginem circumgestent ejus. Corpus itaque quod assumpsit Servator, ille esse ingenuus, ineffabilis, paternae deitatis imaginem asseverat : Filium autem unigenitum, per quem omnia subsistunt, Nam omnia per illum facta sunt, et sine illo factum est nihil 66, negat imaginem esse Dei, itulidum verbis scribens : Quocirca patet, ἔ quod ante assumptum corpus nostrum, Verbum ἔ per se non erat imago Patris. Videtis quam pervertat interpretando Apostoli mentem, cum Joannes evangelista mysterium illud, quod Moysi et prophetis abstrusius erat, cognitum annuntiaret et efferret magna praedicantis voce : In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum : omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil 67, cumque testetur eum lucem exstititisse illuminantem omnem hominem venientem in hunc mundum : In mundo erat, et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit 68.

60 Ed. Paris., pag. 142. 61 I Tim. vi, 15. 62 ibid. 16. 63 I Tim. i, 17. 64 Rom. xvi, 27. 65 Joan. xvi, 5. 66 Philipp. ii, 7. 67 Joan. i, 5. 68 ibid. 10.

(51) Vulgo deest ἄν.
 (52) Μρ. περιφερ.
 (53) Τοῦ om. hic et mox codd.; mox vulgo ἔ δέ.

(54) Vulgo μεγάλη τῆ.
 (55) Om. codd. Mox vulgo φῶς ἦν τὸ.

Quibus vocibus clarissime significat filialitatem, cum de Patre dicat: *Deum nemo vidit unquam*¹⁶: de Filio: *Unigenitus Filius qui erat in sinu Patris, is eum revelavit.*

¹⁶επι δε του Υιου· Ὁ μονογενής Υἱός ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο.

CAP. XXIV.

Quod Marcellus unigenitum Filium Verbum. verbis Dei agendorum instructivis assimilet.

Admirandas iste verborum Christi doctor, precepta Dei et agendorum commonefactoria verba, undecunque de Scripturis colligens ejusmodi describit, *Quod in principio erat Verbum.* Attende autem, quomodo hoc vult probare: scribit autem [R. XI.I]: *Eorum & doctores cum tantum non verentur mentionem Verbi facere, quod ad hunc modum omnes divinæ Scripturæ prædicant. Unus enim dicit, Verbo Domini firmati sunt cæli*¹⁷. Et iterum, *Emitit Verbum suum et sanavit eos*¹⁸. Et Salomon ait, *Quærent me improbi, et non invenient: oderunt et enim sapientiam, et Verbum Domini non curaverunt*¹⁹. Isaias quoque: *De Sion exhibit lex, et Verbum Domini de Jerusalem*²⁰. Et Jeremias, *Pudesci sunt sapientes, et terrefacti sunt, et locuti sunt, quod Verbum Domini rejecerunt*²¹. Et Oseas, *Oderunt in portis increpantem, et verbum sanctum abominati sunt*²². Michæas similiter Verbi meminit, ut Isaias, *De Sion, iniquiens, exhibit lex, et Verbum Domini de Jerusalem.* Hæc postquam et his similia concerverat, confirmatam suam retur ab istis sententiam. Vide autem quod diversa de Scripturis collecta testimonia in unum conjecit: *missum Dei Verbum salutiferum illud et curativum, confundens cum admonitorio agendorum verbo. Illud etenim, Oderunt in portis increpantem, et Verbum sanctum abominati sunt: quodnam nobis subindicat Verbum? prorsus illud quo de justis actionibus et sanctis homines commonefiant: omnino, quidvis potius quam Filium Dei profiteri vult, tanquam qui mentionem ejus fecere metueret. Nos novimus Dei Filium propriissime esse Filium, vere unigenitum Dei: Verbum quoque eundem esse probe novimus: sed non simile humano cuicumque verbo. At quale paret, æquum est exstare Verbum Dei vivum, subsistens, tanquam qui sit Filius. Is vero Verbum indicativum, et agendorum commonefactorium introducens, non immerito Filium Dei confiteri gravatur quem reipsa abnegavit.*

¹⁷ Ed. Paris., pag. 143. ¹⁸ Joan. 1, 18. ¹⁹ Psal. cxvii 7. ²⁰ Psal. cvi, 20. ²¹ Prov. xiv, 6. ²² Isa. ii, 3. ²³ Jer. viii, 9. ²⁴ Ose. ix, 17.

(36) Caput 24 immediate dependet a superiore, pendente adhuc sententia prioris. M.

(37) Ὅσπερ αἰδοῦμένωρ. Sic legendum, non αἰδοῦμενος. M. [Secutus sum codd.]

(38) Vulgo ἐξελεύσεται.

(39) Τῷ om. codd.

(40) Imo Ἀμός v, 10. Mox vulgo αὐτῆς καὶ ὁμοίως.

(41) Omitt. codd.: dein vulgo καὶ τούτοις ὁμοία συναγ.

μενον εἰς τὸν κόσμον· Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω, τὴν τε υἰότητα σαφῶς παριστάντος ἐν τῷ περὶ μὲν τοῦ Πατρὸς λέγειν Θεὸν οὐδεὶς ἕρπασα κώποσε,

ΚΕΦ. ΚΔ'.

²⁵Ὅπως Μάρκελλος τοῖς λόγοις τοῦ Θεοῦ, τοῖς τῶν πρακτικῶν παραγγελτικῶς τὸν μονογενῆ Λόγον ἀρωμολοῦ.

(36) Ὁ θαυμαστός οὗτος τῶν Χριστοῦ λόγων δεδασκαλος, τὰς ἐπιτάλας τοῦ Θεοῦ, καὶ τοὺς παραγγελτικῶς τῶν πρακτικῶν λόγους, ἀπὸ τῆς θείας συναγαγὼν Γραφῆς, τοιούτων τινα ὀρίζεται τὸν ἐν ἀρχῇ Λόγον· Ἐπάκουσον δὲ, ὅπως ταῦτα συνιστῆν πειράται, τοῦτον γράφων τὸν τρόπον· Τῷ δὲ διδασκόντων αὐτοῖς ὡσπερ αἰδοῦμένων (37) βεμνησθαι τοῦ Λόγου, ὃν οὕτω πᾶσαι αἱ θεαὶ κηρύττουσι Γραφαί· ὁ μὲν γὰρ περὶ αὐτοῦ λέγει· Τῷ Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἑσταρωθήσαν· αὐθὶς τε ὁ αὐτός, Ἐξάπεσαι εἰς τὸν Λόγον αὐτοῦ, καὶ λάσατο αὐτοῖς. Σολομὼν δὲ, Ζητήσουσί με κακοὶ, καὶ οὐκ εὗρήσουσιν, ἐμίσησαν γὰρ σοφίαν, τὸν δὲ Λόγον Κυρίου οὐ προσέλιποντο. Ἡσαίας τε· Ἐκ Σιών ἐξελεύσεται (38) νόμος καὶ Λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ· καὶ αὐθὶς Ἱερεμίας· Ἥσχύνθησαν σοφοί, φησὶ, καὶ ἐκτοήθησαν, καὶ ἐλάλησαν, δεῖ τὸν Λόγον [τοῦ] (39) Κυρίου ἀπεδοκίμασαν. Καὶ Ὡσηέ (40) δὲ ὁ προφήτης, Ἐμίσησαν, ἔφη, καὶ ἐλάλησαν, καὶ Λόγον δσιον ἐβδελύξαντο. Μιχαίας τε ὁμοίως καὶ αὐτὸς περὶ τοῦ Λόγου μνημονεύων, Ἐκ Σιών, ἔφη, ἐξελεύσεται νόμος, καὶ Λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ. Ταῦτα [δὲ] (41) καὶ τὰ τούτοις ἀδελφὰ συναγαγὼν, κρατύνειν διὰ τούτων τὴν ἑαυτοῦ δόξαν ἡγεῖται. Ὅρα δὲ πῶς (42) φεράς τὰς ἀπὸ τῆς θείας Γραφῆς μαρτυρίας ὁμοῦ συνήγαγε, καὶ τὸν ἀποστελλόμενον (43) τοῦ Θεοῦ Λόγον, τὸν σωτήριον, καὶ ζωτικόν, καὶ τὸν τῶν πρακτικῶν παραγγελτικῶν. Τὸ γὰρ, Ἐμίσησαν ἐν πύλαις ἐλέγχοντα, καὶ Λόγον δσιον ἐβδελύξαντο, πῶς ὑποτίθεται Λόγον; ἢ πάντως που τὸν περὶ τῶν ὁσίων (44) καὶ δικαίων πράξεων παραγγελτικῶν πάντα τα μᾶλλον ἢ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ὁμολογεῖν βούλεται, ὡσπερ αἰδοῦμενος μνημονεύσαι τοῦ Υἱοῦ. Ἡμεῖς μὲν γὰρ οἶδαμεν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ κυριώτατον ὄντα Υἱὸν, καὶ ἀληθῶς μονογενῆ τοῦ Θεοῦ, καὶ Λόγον δὲ αὐτὸν ἀκριβῶς ἴσμεν οὐκ ὅμοιον τῷ ἐν ἀνθρώποις· ἀλλ' οἷον προσήκει νοεῖν (45) Θεοῦ Λόγον, ζῶντα καὶ ὑφέστωτα ὡς Υἱὸν (46)· ὁ δὲ Λόγον σημαντικὸν καὶ τῶν πρακτικῶν παραγγελτικῶν εἰσαγῶν, εἰκότως ὥκει τὸν Υἱὸν ὁμολογεῖν, ὃν αὐτῷ ἔργῳ ἡρνεῖτο.

(42) Ὅπως φεράς. Facilis correctio, διαφορά· sed quid si φεράς legatur? certe enim vult eum permiscuisse omnia sasque deque; statim legend. ἀποστελλόμενον, ut erat in margine. M.

(43) Vulgo ἀποστολικόν.

(44) Vulgo πάντως τοῦτον περὶ τὴν ὁσίων.

(45) Vulgo om. νοεῖν.

(46) Ὡς Υἱόν. Deest, opinor, νομίζειν post προσήκει. M.

ΚΕΦ. ΚΕ'.

Α

CAP. XXV.

Ὅπως ὁ αὐτὸς ἐαυτῷ ἐναντία ἐγραψε.

Εἶτα καὶ αὐτὸς ἐαυτῷ τάναντία (47) γράφων οὐκ αἰσθεται. Ἐν ἑτέροις μὲν γὰρ δι' ἰσχυρίζεται, μηδένα τοῦ προτέρου λαοῦ, τὰ κατὰ τὸν Λόγον ἐγνωκέαι. Μυστήριον γάρ εἶναι ἀποκεκρυμμένον. Γράφει δὲ ὡδε αὐταῖς λέξεσι· « Τί γὰρ ἕτερον ἦν ἀποκεκρυμμένον, « μυστήριον ἢ τὸ κατὰ τὸν Λόγον; οὕτω δὲ (48) ἦν ἀπο- « κεκρυμμένον ἐν τῷ Θεῷ, τοῦτε πρότερον τὸ μυστή- « ριον, ὡστε μηδένα τοῦ προτέρου λαοῦ, σαφῶς τὰ « κατὰ τὸν Λόγον εἶδέναι· ἀλλ' ἡμᾶς, τοῦ πλοῦτου τῆς « δόξης καὶ τοῦ ἀποκεκρυμμένου μυστηρίου ἀπο- « λαύειν νυνί. » Καὶ αὖθις ἐπιλέγει, « Ὅ δὲ ἱερὸς ἀπό- « στολὸς τε καὶ μαθητὴς τοῦ Κυρίου Ἰωάννης, σαφῶς « καὶ διαβρήδη ἐν ἀρχῇ τοῦ Εὐαγγελίου διδάσκων, « ὡς ἀγνωστοῦμενον ἐν ἀνθρώποις πρότερον, Λόγον αὐτὴν B « τοῦ παντοκράτορος ὀνομάζων, οὕτως ἔφη, Ἐν ἀρ- « χῇ ἦν ὁ Λόγος. » Ἐν τούτοις μὲν οὖν ἀποκεκρυμ- « μένον μυστήριον διορίζεται εἶναι τὸ, περὶ τοῦ Λόγον « ἔχειν τὸν Θεόν, ἐν δὲ ταῖς ἀρτίως παρατεθειταῖς προ- « φητικαῖς φωναῖς, πάσας τὰς θείας Γραφὰς κηρύττειν, « τὰ περὶ αὐτοῦ συνίστησι, καὶ συνέγει περὶ Λόγον « Θεοῦ, κλειστάς ὄσας μαρτυρίας. Οὐκ ἄρα ἦν ἀγνωσ- « ῦμενος τῷ προτέρῳ λαῷ· πάντες γὰρ αὐτοί, τοὺς τοι- « οῦτους λόγους ἤδεσαν ἀνὰ στόμα, καὶ διὰ μνήμης τὰ « προφητικὰ λόγια φέροντες. Ἀλλὰ τὸν γραμματέα τῶν « Ἰουδαίων ἡμῖν ὁ Χριστιανὸς προτοχεταί· οὐκ ἀκούων « τοῦ Σωτῆρος λέγοντος, *Ὁὐὰὶ ὑμῖν, γραμματεῖς, καὶ « Φαρισαῖοι ὑποκριταί*, θαυμάζει τε αὐτὸν (49) ὄρκω « πιστούμενον ὅτι *Εἷς ἐστὶν ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἐστὶ « πλῆρ αὐτοῦ*, οὐκ εἰδὼς, ὅτι καὶ τὰ « δαιμόνια πι- « στεύουσι, καὶ φρίττουσι. » Τῆρε δὲ ὅπως ἐξ αὐτῶν « τῶν προφητικῶν Γραφῶν, τὰ περὶ Λόγον συνέγει τοῦ « τῶν πρακτικῶν διδασκαλικῶν· ὃν καὶ Ἰουδαίων πατ- « ρες γνωρίζειν ὁμολογήσουσιν (50), ἅτε πρὸ ἡμῶν τοῦ- « τον παρείληφότες. Ἀλλ' οὐδὲ αὐτὸς Σαβέλλιος τὸν « τοιοῦτον ἠγνέει Λόγον. Πῶς οὖν Ἰουδαίους καὶ Σαβέ- « λιον κόπτων, μὴ ἐγνωκέαι τὸν Λόγον ἔφη, δι' ὧν « παρεθέμην αὐτοῦ φωνῶν; Καὶ ἐπειδὴ ἀποπέφανται « ὁ αὐτὸς, διὰ τῶν ἔμπροσθεν, ὡς οὐδεὶς ἐδύνατο τὸν « Θεὸν εἶδέναι, οὐδὲ τὸν Λόγον γνωρίζειν αὐτοῦ εἰ μὴ « τὴν εἰκόνα εἰλήφει τοῦ ἀοράτου Θεοῦ, δηλαδὴ τὴν « σάρκα, ὡς αὐτὸς ἔφη· (διὰ μόνης γὰρ τῆς εἰκόνας « γνωρίζεσθαι τὸν Θεὸν καὶ τὸν τούτου Λόγον διετεί- « νατο, τὴν σάρκα λέγων εἶναι τὴν εἰκόνα·) ὑπομνη- « στέον διὰ τῶν προκειμένων ὡς δίχα τῆς ἐνσάρκου « παρουσίας Ἰουδαῖοι πάντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, καὶ « τοὺς λόγους τοὺς ἐν ταῖς προφητικαῖς γραφαῖς, τῶν « ὁσίων ἔργων παραγγελτικούς, ἀκριβῶς ἤδεσαν, ἐξ « ἀπαλῶν ὀνύχων τούτους καταμελετώντες· καὶ τὸν « Θεὸν ὁμολογοῦν τὸν πάντων ποιητὴν καὶ δημιουργόν· « ὡσπερ οὖν καὶ γραμματεῖς, ὁ δι' ὄρκου πιστούμενος

Qualiter sibi ipsi contraria scribat.

Non intelligit porro quod sibi ipsi contradictoria scribit. Alicubi siquidem asseveranter statuit, nul- lum penitus de antiquo illo populo quidquam de Verbo cognovisse. Nam erat mysterium ✕ abscon- ditum, inquit. Verba ejus sunt [R. XLV, coll. p. 40 D] : « Quid aliud erat mysterium illud absconditum, « quam illud de Verbo? Nam erat hoc mysterium « adeo olim in Deo absconditum, ut e priori illo po- « pulo, nullus plane hoc ipsum intelligeret. Sed no- « bis jam concessa est fruitio divitiarum gloriæ « ipsius, et mysterii illius reconditissimi. » Statim vero subinfert [R. XLVI coll. p. 36 D 118 C] : « Sanctissimus vero apostolus, et Domini discipu- « lus Joannes, exertim et aperte in exortu Evange- « lii, veluti qui doceret quod prius ignorabatur in- « ter homines, Verbum omnipotentis eum nominat « ita inquit, *In principio erat Verbum* ⁵¹. » Ita contendit is per ista absconditum mysterium fuisse illud, Deum habuisse Verbum. Scripturas vero omnes nuper recitatas, et appositas prophetarum voces, prædicare vult quæ sunt de Verbo, quas plurimas in hujus rei testimonium coacervavit. Ita non erat populo illi priori ignoratum hoc mysterium : universi enim noverant, et memoria tenebant et ore usurpabant prophetarum illa oracula. At enim et de Judæis nobis scribam representat Christianus cum sit : non at- tendens quod Servator dixit, *Væ vobis, Scribæ et Pharisæi hypocritæ* ⁵². Illumque suspicit quod cum jurejurando dixerit, *Quod unus Deus et præter eum, non est alius*. Quasi nesciret quod et « dæmones credant et contremiscant. » Nota mihi autem quemad- modum de prophetis Scripturis colligit quæ ad verbum illud pertinent, quod est agendorum com- monefactorium : quod ipsum fatebuntur se agno- scere vel Judæi, veluti qui ante nos hoc jam olim edocebantur. Sed nec ipsemet Sabellius hujuscemo- di Verbum ignorabat. Quam immerito idcirco fla- gellat Sabellium et Judæos, in excerptis a me de ipsius libro positis, quod Verbum ignorabant, cum nomen id ab illo scitum sit, quod Deum videre ne- mo poterat, sed nec ipsius Verbum intelligere, nisi imaginem induerat invisibilis Dei, carnem nempe intendens imaginem illam; nam per solam imagi- nem cognosci potuisse Deum, et ipsius Dei Verbum contendat carnem asserens fuisse imaginem illam. Sed meminisse debemus in superioribus positum, quod absque carnali præsentia, Judæi omnes ver- bum Dei, et verba Dei, quæ divinis prophetarum Scripturis insunt, ad sancta opera admonitoria, exactissime callebant, cum a teneris unguiculis,

✕ Ed. Paris. pag. 144. ⁵¹ Joan. i, 1. ⁵² Matth. xxiii 13.

(47) Vulgo ἐναντία

(48) Vulgo οὕτω γάρ.

(49) Θαυμάζει αὐτόν. Imo, θαυμάζει τε. Admi-

ratur Marcellus scribam illum. M.

(50) Vulgo ὁμολογοῦσιν et ἀποπέφαται et mox τ. σάρκα εἶναι τὴν εἰκόνα, ὡς.

✠ hæc studiosè recolerent : Deumque confiterentur universorum coadiutorem creatoremque, veluti manifestum est in illo scriba, qui hoc ipsum asseverando confirmavit. Atque ista sufficiant, ut probetur hunc hominem Sabellizare. Reliquum jam illud est, ut percurramus Scripturas, quas perversa interpretatione corrumpit, ut quibus est in honore hic homo, intelligant illi omnes, quod non tantam a fide recta deflexit, sed quod insuper sanctissimas et divinitus inspiratas Scripturas, nisi perversè non evolvat aut perscrutetur.

Α τούτο. Ταῦτα μὲν οὖν εἰς ἀπόδειξιν τοῦ Σαβελλιζῆν τὸν ἄνθρωπον. Ὅρα δὲ λοιπὸν ἐπιθεῖν καὶ δις πεπονηταὶ διαστρόφους τῶν θείων Γραφῶν ἑρμηνείας, ὡς ἂν μάθοι πᾶς, τῶν τὸν ἄνθρωπον τιμώντων, οὐ μὴ μόνως τῆς ὀρθῆς παραστράτη πίστικως, ἀλλὰ καὶ τῆς ὀγιούσης τῶν θεοπνευστῶν Γραφῶν ἐντελέχειός τε καὶ θεωρίας.

et divinitus inspiratas Scripturas, nisi perversè non evolvat aut perscrutetur.

ΤΩΝ ΠΡΟΣ ΜΑΡΚΕΛΛΟΝ ΕΛΕΓΧΩΝ

ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ

ΠΕΡΙ

ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ

ΒΙΒΛΟΣ ΤΡΙΤΗ.

EUSEBII PAMPHILI

DE THEOLOGIA ECCLESIASTICA CONTRA MARCELLUM

LIBER TERTIUS.

✠ LIBRI TERTII CAPITA.

1. Quam perversè Marcellus interpretari ausus est sacras Litteras.
2. Quomodo illud : « Dominus condidit me principium viarum suarum, » et quæ sequuntur, intelligenda : et quomodo Marcellus ea ad carnem Servatoris transtulit.
3. Refutatio eorum quæ perversè commentatus est ad loca, et orthodoxa eorum interpretatio.
4. Quomodo Marcellus Scripturas ignorans, unam Patris et Filii et Spiritus sancti hypostasim definxit.
5. Qualiter de sancto Spiritu Servator docuit.
6. Qualiter Ecclesia sentiendum tradidit, de Patre, Filio, et Spiritu sancto.
7. Qualiter Marcellus contendit carnem esse imaginem invisibilis Dei.
8. Qualiter ille scivit, carnem Servatoris prodessè nihil.
9. ✠ Qualiter ausus est dicere, quod in consummatione sæculi, caro Servatoris destitunda sit, et deserta relinquenda a Verbo.
10. Qualia de carne Servatoris sacrosanctæ Scripturæ doceant, et quomodo adversantia his Marcellus opinabatur.
11. Quod vocem Evangelii non rectè percipiens, scandalum facere dixit carnem Servatoris, nec prodessè quidquam.
12. Vocis Evangelicæ interpretatio.
13. Qualiter regnum Christi initium dicat sumptisse

Β ΤΑΕ ΕΝΕΣΤΙΝ ΕΝ Τῷ ΤΡΙΤῷ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΙ.

- α. Ὅς διαστρόφως ὁ Μάρκελλος τὰς θείας Γραφὰς ἑρμηνεύειν ἐτόλμα.
- β. Ὅπως τὸ « Κύριος ἐποίησέν με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ » καὶ τὰ ἐσθῶν συνημίτερα νοσῆται, καὶ ὅπως τὰ αὐτὰ Μάρκελλος ἐπὶ τὴν σάρκα τοῦ Σωτῆρος μετέστη.
- γ. Ἐλεγχος τῶν ὀρθῶς εἰς τοὺς τόπους αὐτῶ λελητημένων, καὶ τῶν αὐτῶν ὀρθῆς ἑρμηνείας.
- δ. Ὅπως Μάρκελλος μὴ συνείη τὰς Γραφὰς, μίαν εἶναι ὠρίστον ὑπόστασιν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος.
- ε. Ὅπως ὁ Σωτὴρ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐδίδασκεν.
- ς. Ὅπως ἡ Ἐκκλησία περὶ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος φρονεῖν παραδίδωσι.
- ζ. Ὅπως Μάρκελλος εἰκόνα τοῦ Θεοῦ τοῦ ὁρατοῦ τὴν σάρκα εἶναι διεβεβαίωτο.
- η. Ὅπως αὐτὸς μὴδὲν ὤφειλεν τὴν σάρκα τοῦ Σωτῆρος ἀσφαλεῖν.
- θ. Ὅπως καταλειφθῆσθαι ἐν τῷ τοῦ παντὸς τέλει τὴν σάρκα τοῦ Σωτῆρος τοῦ Λόγου ἕρημον ἐτόλμα λέγειν.
- ι. Ὅποια αἱ θείαι Γραφαὶ περὶ τῆς σαρκὸς τοῦ Σωτῆρος διδάσκουσιν, καὶ ὡς τὰ ἐναντία Μάρκελλος ἑρρήκει.
- ια. Ὅπως μὴ νοήσας τὴν εὐαγγελικὴν φωνὴν σκανδαλίζεν εἶναι τὴν σάρκα τοῦ Σωτῆρος, καὶ μὴδὲν ὤφειλεν.
- ιβ. Ἑρμηνεία τῆς εὐαγγελικῆς λέξεως.
- ιγ. Ὅπως τὴν τοῦ Χριστοῦ βασιλείαν ἀρχὴν

- μὴν εὐληφέναι τὴν ἀπὸ τετρακοσίων ἐτῶν, τὸ
 ἄλλο δὲ ἔξαιρ ἐν τῇ συντελείᾳ διασβεδαιούτο, δια-
 στροφῶς κοινύμενος τὰς τῶν θείων Γραφῶν
 ἔρμηνείας.
14. Ἐξηγήσεις τῆς ὑγιῶς διαβολῆς τῶν ἀναγνώ-
 σμάτων.
15. Ὅπως εἰρηται ἡ τὰ πάντα ὑποταγῆσθαι τῷ
 Υἱῷ, καὶ αὐτὸς τῷ Πατρὶ. »
16. Ὅπως εἰρηται τῷ Ἀποστόλῳ· « Τότε ἔσται ὁ
 Θεὸς τὰ πάντα ἐν πάνσιν. »
17. Ὅπως αἱ θείαι Γραφαὶ τὰ περὶ τῆς τοῦ Σωτῆ-
 ρος ἡμῶν ἀτελευτήτου βασιλείας παριστῶσι,
 καὶ ὡς Μάρκελλος γυμνῇ τῇ κερραλῇ πανθήσε-
 σθαι αὐτοῦ τὴν βασιλείαν ἀπεφαίνετο.
18. Ὅπως ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Υἱοῦ ἐν γενήσονται
 πάντες οἱ τῆς τότε μακαριότητος ἀξιού-
 μενοι.
19. Ὅτι ὡς περὶ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς ἐν εἰνῶ λέ-
 γονται, οὕτω καὶ πάντες ἔσονται οἱ ἄγιοι.
20. Ὅτι ὡς ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ καὶ Υἱὸς ἐν τῷ
 Πατρὶ, οὕτω καὶ ἐν τοῖς ἁγίοις ἅπασιν ἔσται.
21. Ὅπως γρη νοεῖν τὸ, « Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε
 τὸν Πατέρα. »

- ante annos cccc, finem vero habiturum in consum-
 matione sæculi : ut hoc suum dogma confirmet,
 quam perverse Scripturas interpretetur.
14. Explicatio recti et sani sensus locorum allecto-
 rum.
15. Quomodo dicitur, « Omnia subjecta fient Filio, et
 ipse subjicietur Patri suo. »
16. Quo sensu ab Apostolo dictum est, « Deum futu-
 rum omnia in omnibus. »
17. Quod sacræ Scripturæ de indeterminabili regno
 Servatoris nostri doctrinam repræsentant : et quod
 Marcellus perfricta fronte asseverat habiturum β-
 nam eius regnum.
18. Quo sensu in regno Filii unum fient omnes qui
 tunc beatitudine illa erant digni habiti.
19. Quod quemadmodum Pater et Filius unum sunt,
 ita quoque sancti omnes futuri sunt unum.
20. Quod sicut Pater est in Filio, et Filius in Patre
 suo, ita et in sanctis omnibus erit.
21. Quo sensu dictum illud intelligi debet, « Qui me
 vidit, is vidit et Patrem. »

ΚΕΦ. Α'.

Ἐξ διαστροφῶς Μάρκελλος τὰς θείας Γραφὰς
 ἔρμηνεύειν ἐτόλμα.

Ὁ μὲν οὖν μέγας εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης τὴν τοῦ
 Σωτῆρος ἡμῶν θεολογίαν τὸν ἀποδοθέντα τρόπον δια-
 φέρως εὐηγγελίζετο. Μάρκελλος δ' ὅπως ταύτην ἀρ-
 νησάμενος ἐπὶ τὴν Ἰουδαϊκὴν ἐξώκειλεν ἀπιστίαν,
 δεδήλωται (51) δι' ὧν ἐλήλεγκται· ὡς δὲ καὶ δια-
 στροφῶς τὰς ὁμολογουμένας καὶ σαφεῖς περὶ τοῦ Σω-
 τῆρος ἡμῶν παρηρμήνευε διδασκαλίαν, μάθοις ἂν καὶ
 ἐξ ἑτέρων μὲν κλειστων ὄσων αὐτοῦ διηγήσεων, ἀτὰρ
 παρὶ καὶ ἐκ τῆς οὕτως ἐχούσης ἐν τοῖς Σολομώνος
 Παροιμίαις. Εἰσάγεται ἡ Σοφία αὐτοπροσώπως περὶ
 ἑαυτῆς ταῦτα διεξεργασμένη (52)· Ἐγὼ ἡ Σοφία κατ-
 εσχῆρωσα βουλήν, καὶ γνῶσιν, καὶ ἐννοίαν ἐγὼ
 ἀπεκαλεσάμην. Φόβος Κυρίου μισεῖ κακίαν, ὕβριν
 τε καὶ ὑπερηφανίαν, καὶ ὁδοὺς πορνῶν, ἐμίσθη-
 σα δὲ ἐγὼ διεστραμμένας ὁδοὺς κακῶν. Ἐμὴ
 βουλή καὶ ἀσφάλεια· ἐμὴ σύνεσις, ἐμὴ δὲ λογί-
 ας. Δι' ἐμοῦ βασιλεῖς βασιλεύουσι, καὶ οἱ δυνάσται
 γράφουσι δικαιοσύνην. Δι' ἐμοῦ μεγιστῆνες μεγα-
 λύνονται, καὶ τύραννοι δι' ἐμοῦ κρατοῦσι γῆς.
 Ἐγὼ τοὺς ἐμὲ φιλοῦντας ἀγαπῶ, οἱ δὲ ἐμὲ ζη-
 τοῦντες εὐρήσουσι χάριν. Πλοῦτος καὶ δόξα ἐμοὶ
 ὁπάρχει, καὶ κτήσις πολλῶν, καὶ δικαιοσύνη.
 Βέλτιον ἐμὲ καρπίζεσθαι ὑπὲρ χρυσίου καὶ λίθου
 τιμίου, τὰ δὲ ἐμὰ γεννήματα κρείσσω ἀργυρίου ἐκ
 λέκτου· ἐν ὁδοῖς δικαιοσύνης περιπατῶ, καὶ
 ἀπὸ μέσον (53) ὁδῶν δικαιοσύνης ἀναστρέφομαι,
 ἵνα μερῶν τοῖς ἐμὲ ἀγαπῶσιν ὑπαρξῶν, καὶ τοὺς
 θησαυροὺς αὐτῶν ἐμπλήσω ἀγαθῶν. Ἐὰν ἀναγ-
 γελῶ ὑμῖν τὰ καθ' ἡμέραν γενόμενα, μνημονεύ-
 σω τὰ ἐξ αἰῶνος ἀριθμησαί. Κύριος ἔκτισέ με
 ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ· πρὸ τοῦ αἰῶ-

✕ CAP. I.

Quam perverse Marcellus interpretari ausus est sa-
 cras Litteras.

Magnus ideo Evangelista Joannes, Servatoris no-
 stri divinitatem, ut præfertur, non uno modo an-
 nuntiavit. Quomodo autem illam Marcellus abne-
 gando ad Judaicam perfidiam erupit, ibi manife-
 statur. Quomodo vero perverse interpretatus esset
 apertam et in confesso positam de eodem Servatore
 Scripturæ doctrinam, cum e multis aliis ipsius in-
 terpretationibus liquet, tum præcipue ex illa, de
 Proverbiis Salomonis, ubi introducitur Sapientia
 personaliter de seipsa ita prolucuta⁵² : *Ego Sapien-
 tia habito in consilio, et eruditis intersum cogitatio-
 nibus. Timor Domini odit malum, arrogantiam et
 superbiam, et viam pravam : et os bilingue detestor.
 Meum est consilium et æquitas, mea est et prudentia,
 mea est fortitudo. Per me reges regnant, et condito-
 res legum justa decernunt. Per me principes inso-
 rant, et potentes decernunt justitiam. Ego diligentes
 me diligo, et qui quærunt me, invenient gratiam. Me-
 cum sunt divitiæ, et gloria, opes superbæ et justitia.
 Melior est fructus meus auro et lapide pretioso : et
 genimina mea argento electo. In viis justitiæ ambulo.
 In medio semitarum judicii conversor, ut ditem di-
 ligentes me, et thesauros eorum repleam. Si annun-
 tiavero vobis quæ per dies creabantur, numeratim
 recordabor eorum quæ a sæculo. Dominus possedit
 me initium viarum suarum ad opera sua, ante sæ-
 cula fundavit me ; in principio, priusquam terram
 conderet. Nondum erant abyssi, et ego jam concepta
 fui : necdum fontes aquarum eruperant : necdum
 montes gravi mole constitlerant. Ante colles omnes
 ego parturiebar. Dominus fecit regiones, et inhabita-*

✕ Ed. Paris., pag. 148. ⁵² Prov. viii, 12-31.

(51) Δι' ὧν λέλεγκται. In priori libro. Quæ se-
 quuntur ad hunc librum referuntur, cujus veluti epi-
 tomen comprehendunt. M. — Mox vulgo Σαλ.

(52) Ἐγὼ ἡ Σοφία. Locus est Prov. viii, 12 ; se-
 quitur LXX Eusebius, a quibus differt interpretatio

vulgaris ; pro βουλήν, Symmachus habebat πανουρ-
 γία, male in cod. nostro εὐνοίαν esset ἐννοίαν. M.

(53) Ὁδῶν δικαιοσύματος. Alii τριδῶν ἀληθείας
 legunt. M.

bilis, et summities habitatas sub celo. ¶ Quando preparabat celos, aderam ei. Quando separabat sibi thronum super ventos. Quando firmabat nubes supra, et liberabat fontes aquarum subter calum. Quando appendebat fundamenta terræ, cum eo eram cuncta componens. Delectabar per singulos dies, ludens coram eo, ludens in orbe terrarum. Et deliciae meae esse cum filiis hominum.

ισχυρά ἐποίησεν (56) τὰ ἄνω νέφη, καὶ ὡς ἀσφαλεῖς τὰ θεμέλια τῆς γῆς, ἤμην παρ' αὐτῶ ἀρμόλουσα· ἡμην δὲ ἐν προσώπῳ αὐτοῦ ἐν παντί καιρῷ· ὅτε φράζετο ἐφ' υἱοῖς (57) ἀνθρώπων.

CAP. II.

Quomodo illud, « Dominus condidit me principium viarum ejus, » et quæ sequuntur, intelligi debeant. Et quomodo Marcellus ea transtulit ad carnem Servatoris susceptam.

Hæc de seipsa in Proverbiis Sapientia. Integrum vero locum necessario descripsi, ut appareat eandem personam hæc omnia locutam : nec transitio sit intermedia de persona ad personam. Hæc igitur de seipsa docet et ostendit Sapientia. Ubi imprimis notetur, quod se indefinite Sapientiam vocet : *Ego enim, inquit, constitui consilium* ; non adjicitur, *Sapientia Dei*. Sed prout scribitur ab evangelista, *In principio erat Verbum*⁵⁵, indefinite. Et rursus, *Verbum erat apud Deum*⁵⁶ : nec dicitur, *Verbum Dei*, ne quis tanquam quiddam relative dictum autemet : neque tanquam accidens quoddam Dei ; sed ut vivens et subsistens : unde addit, *Et Deus erat*, non Dei erat, *Verbum*. Ad eundem modum de Sapientia loquitur. Unum erat enim atque idem Deus Verbum et Sapientia. Quocirca dicitur indefinite in Proverbiis, non solum in supra memoratis, sed istis Insuper : *Beatus vir qui invenit Sapientiam*⁵⁸. Et, *Deus in Sapientia fundavit terram*⁵⁹. Et, *Dixi Sapientia : Soror mihi es*⁶⁰. Et, *Tu annuntiatio Sapientiam, ut adsit tibi intelligentia*⁶¹. Et, *Præstantior est Sapientia lapidibus pretiosis*⁶². ¶ Et, *Sapientia ædificavit sibi domum : et excidit columnas septem*⁶³, et quæ his congemina in eodem libro reperiuntur. Ubique indefinite vocatur *Sapientia*, nosquam vero, *Dei Sapientia*, ut ne illam accidens quoddam Deo arbitremur ; ut scientiam in viro intelligenti : sed subsistentem et vivam Sapientiam, eandem ipsam cum Filio Dei. Quod si quis existimet hanc Sapientiam habitum esse quemdam in Deo sapientem, secundum quem dicitur Deus sapiens : audiat is Scripturam dicentem, *Dixi Sapientiam sororem tuam*⁶⁴. Quis vero adeo velit insanire, ut Deum existimet, qui est super omnia, et suam sa-

¶ Ed. Paris., pag. 149, 150. ⁵⁵ Joan. 1, 1. ⁵⁶ ibid. ⁵⁷ Prov. III, 15. ⁵⁸ ibid. 19. ⁵⁹ Prov. VII, 4. ⁶⁰ Prov. XXIX, 5. ⁶¹ Prov. III, 15. ⁶² Prov. IX, 4. ⁶³ Prov. VII, 4.

(54) Vulgo om. 64.

(55) Vulgo ὑπερουρανίων.

(56) Ἠλίκα ισχυρά ἐποίησεν. Rectius apud LXX, Ἠλίκα ισχυρά ἐποίησεν τὰ ἄνω νέφη· καὶ ὡς ἀσφαλεῖς ἐτίθει πηγὰς τῆς ὑπ' οὐρανῶν· καὶ ισχυρά ἐποίησεν τὰ θεμέλια τῆς γῆς. Quomodo et in

ρος ἰθαμειλλώσέ με· ἐν ἀρχῇ παρ' τοῦ τῆν γῆν ποιῆσαι, παρ' τοῦ τὰς ἀδύσσοις ποιῆσαι· παρ' τοῦ προελθεῖν τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων· παρ' τοῦ δοῦν ἰθρασθῆναι, παρ' δὲ (54) κάτων βουτῶν γενῶ με. Κύριος ἐποίησε χώρας καὶ ἀουκῆτους, καὶ ἀκρι οἰκούμενα τῆς (55) ὑπ' οὐρανῶν. Ἠλίκα ἐτίθει τὸν οὐρανόν, συμπαρήμην αὐτῶ. Ἠλίκα ἀφάρισε τὸν λαοῦ βρόνον ἐπ' ἀνέμων. Ἠλίκα ἐτίθει πηγὰς τὰς ὑπ' οὐρανῶν, καὶ ισχυρά ἐποίησεν τὴν οἰκουμένην συντελέσας, καὶ ἡφραίνετο

ΚΕΦ. Β'

B

Ὅπως τὸ, « Κύριος ἐποίησέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ, » καὶ τὰ τοῦτο συνημμένα νοεῖται· καὶ ὅπως ταῦτα Μάρκελλος ἐκ τῆν σάρκα τοῦ Σωτήρος μεταῆγε.

Ταῦτα μὲν ἐν Παροιμίαις περὶ αὐτῆς ἡ Σοφία. Ὅλα δ' ἐπιτηδὲς ἀναγκαιῶς παρεδέμην, δεικνύς ὡς ἐν ἐστὶ πρόσωπον τὸ ταῦτα λέγον, οὐδὲ μίξ ἐν τῷ μεταξὺ γενομένης μεταβολῆς τοῦ λέγοντος· δεικνύται τῶν ἡ Σοφία ταῦτα περὶ αὐτῆς διδάσκουσα. Κάνταῦθα ἐκ πρώτων ἐπιτηρητέον, ὡς ἀπολύτως Σοφία ὀνόμασαι· Ἐγὼ γάρ, φησί, κατεσοκήνωσα βουλήν, καὶ οὐκ εἰρηται, Σοφία τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' ὡς περ παρὰ τῶ εὐαγγελιστῆ τὸ, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, ἀπολύτως ἐγράφετο, καὶ πάλιν, Ὁ Λόγος ἦν παρὸς τὸν Θεόν· καὶ οὐκ (58) εἰρηται, ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ἵνα μὴ τῶν πρὸς τι νομίσῃ τις αὐτὸν λέγεσθαι, μηδ' ὡς συμβεβηκότα ἐν τῷ Θεῷ, ἀλλ' ὡς ὑφαστώτα καὶ ζῶντα· διὸ ἐπέλεγει, Καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος, οὐκ εἶπεν, καὶ Θεοῦ ἦν ὁ Λόγος. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς Σοφίας· ἐν γὰρ καὶ ταῦτον ἦν ὁ Θεὸς Λόγος· καὶ ἡ Σοφία. διὸ ἀπολύτως ἐν ταῖς Παροιμίαις ὀνομάζεται, ἐν ταῖς τοῖς προτεθείαις ρητοῖς· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ δι' ὧν (59) τοῦτον εἰρηται τὸν τρόπον· Μακάριος ἀνήρ ὃς εὗρε Σοφίαν· καὶ, Ὁ Θεὸς τῆ Σοφία ἰθαμειλλώσεν τῆν γῆν· καὶ, Εἶπον τῆν Σοφίαν (60) σὴν ἀδελφὴν εἶναι· καὶ, Ἐν τῆν Σοφίαν κήρυξον, ἵνα φρόνησις σοὶ ἐπακουλουθήσῃ· καὶ, Ἐρεῖσσω γὰρ Σοφία λιθῶν πολυτελέων· καὶ, Ἡ Σοφία φροδόμησεν αὐτῆ οἶκον, καὶ ὑπήρησε στολόους ἐπέτα, καὶ ἄλλα τοῦτοις ἀδελφὰ ἐν τῆ αὐτῆ φέρεται βίβλῳ. Δι' ὧν οὐδαμῶ Σοφία Θεοῦ ὀνόμασαι· ἀλλὰ ἀδιορίστως ἡ Σοφία, ἵνα μὴ σύμβαμά τι νομισωμεν αὐτῆν εἶναι περὶ τὸν Θεόν, ὡς ἐν τῷ ἐπιστήμονι ἀνδρὶ τῆν ἐπιστήμην, ἀλλ' ὑφαστώσαν καὶ ζῶσαν Σοφίαν τῆν αὐτῆν οὔσαν τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ. Εἰ δὲ τις ἐξιν ἐν τῷ Θεῷ σοφὴν καὶ ὁ νοοῦμεν τὸν Θεὸν σοφὸν ὑπολάβοι εἶναι· τῆν ἐνοαῦθα λεγομένην Σοφίαν, ἐπακουσάτω λεγοῦσης τῆς Γραφῆς, Εἶπον τῆν Σοφίαν σὴν ἀδελφὴν εἶναι. Τίς δ' ἐν οὕτω μακρῆ, ὡς τὸν ἐπὶ πάντων Θεόν, καὶ τῆν ἐν

cod. Bodleiano legabatur. M. [Et hæc in textum recepi.]

(57) Vulgo τῶν ἀνδρ.

(58) Vulgo εἰρηται.

(59) Vulgo τοῦτο.

(60) Vulgo τῆν.

αὐτῷ (61) σοφὴν ἔξιν ὑπολαβεῖν ἀδελφὴν τῶν ἐν ἀνθρώποις κερροβοῦντων λέγεσθαι; Εἰ δὲ ἐπὶ τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ ἐκλάβοις τὸ εἰρημένον, Χριστὸς γὰρ Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ Σοφία, οὐδὲν ἐμποδῶν ἴσται τῇ διανοίᾳ, ἐπεὶ καὶ τὴν πρὸς ἡμᾶς οὐκ ἀναίφεται ἀδελφότητα δι' ὑπερβολὴν φιλανθρωπίας. Εἰ δὲ ἐν καὶ ταῦτόν ἦν ὁ Θεός, καὶ ἡ ἐν ταῖς Παροιμίαις εἰσαγομένη Σοφία ἔξιν οὐσα σοφὴ ἐν αὐτῷ νοουμένη, καθὼς σοφὸς ὁ Θεός, τί ἐκώλυεν ἀντὶ τῆς Σοφίας τὸν Θεὸν ἀναγεγράφθαι; ὥστε τὸ, *Ἡ Σοφία φιλοδόμησεν αὐτῇ οἶκον, καὶ ὑπήρξεως στύλους ἔκτα, καὶ τὰ τούτοις συνημμένα εἰρησθαι ἀντὶ τοῦ, Ὁ Θεός φιλοδόμησεν αὐτῷ οἶκον, καὶ τὰ ἐξῆς· καὶ πάλιν ἀντὶ τοῦ· Εἶπον τὴν Σοφίαν σὴν ἀδελφὴν εἶναι, λελέχθαι, Εἶπον τὸν Θεὸν σὸν ἀδελφὸν εἶναι.* Ἄλλ' ὁρᾶς ὡς τὴν ἀκοὴν κλήται ἡ τοιαύτη φωνή, οὐκ ἔχουσα ἀρμονίαν. Εἰ δ' ἐπὶ τὸν Υἱὸν ἐκλάβοις τὰ λόγια, αὐτὸς γὰρ ἦν ἡ Σοφία, πάντα σοὶ εὐροῆσαι, μηδεὶς δυσσεβοῦς νοήματος ἐμποδῶν ἴσταμένου, συνεπιμαρτυροῦντος τοῦ ἀποστόλου Παύλου, ὃς τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν λαμπρῶς τῇ φωνῇ Σοφίαν ὠνόμασεν εἰπὼν· *Χριστὸς Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ Σοφία.* Τούτων ὡδὲ πη κατασκευασμένων, ἀκολουθῶν ἴσται μετὰ τῶν προεκτεθέντων ἀπάντων, ἐξ αὐτοῦ τοῦ προσώπου καὶ τὸ, *Κύριος ἐκτίσέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, λελέχθαι·* εἰ δὲ λέγοι ἐκτίσθαι (62) αὐτόν, οὐκ ὡς ἐκ τοῦ μη ὄντος εἰς τὸ εἶναι παρελθόν, τοῦτ' ἀν εἰποῖ, οὐδ' ὡς ὁμοίως τοῖς λοιποῖς κτίσμασι, καὶ αὐτὸς ἐκ τοῦ μη ὄντος γεγὼνός, ἢ τινες οὐκ ὀρθῶς ὑπεκλήφασιν, ἀλλ' ὡς ὕφεστώς μὲν καὶ ζῶν, πρῶτον τε καὶ προϋπάρχων τῆς τοῦ πάντος κόσμου συστάσεως, ἀρχεῖν δὲ τῶν ὄλων ὑπὸ Κυρίου τοῦ αὐτοῦ Πατρὸς κατατεταγμένος· τοῦ, *ἐκτίσεν, ἐνταῦθα ἀντὶ τοῦ, κατέταξεν, ἢ κατέστησεν,* εἰρημένου. Διαβόρησθαι τοὺς ἐν ἀνθρώποις ἀρχοντας καὶ ἡγεμόνας κτίσιν ὠνόμασεν ὁ εἰπὼν Ἀπόστολος· *Ἰσοτάγητε πόση κτίσει ἀνθρωπίνῃ, διὰ τὸν Κύριον· εἰτε βασιλεῖ, ὡς ὑπερέχοντι· εἰτε ἡγεμόσιν, ὡς δι' αὐτοῦ πεμπομένοις.* Καὶ ὁ εἰπὼν δὲ προφήτης, *Ἐτοιμάζου τοῦ ἐπικαλεῖσθαι τὸν Θεὸν σου Ἰσραὴλ· διότι ἰδοὺ στερῶν βρόντην, καὶ κελίῳ πνεύμα, καὶ ἀναγγέλλω εἰς ἀνθρώπους τὸν Χριστὸν αὐτοῦ. Καὶ τὸ, Γραφήτω (63) αὐτὴ εἰς γενεὰν ἐτέραν, καὶ λαὸς ὁ κτιζόμενος αἰρέσει τὸν Κύριον·* τὸ, κελίῳ, ἐπὶ τοῦ γεγονότος ἐξ ἀνυπαρξίας παρελήφεν. Οὐ γὰρ τότε ἐκτίσεν ὁ Θεός τὸ πνεῦμα, ὅτε τὸν Χριστὸν αὐτοῦ δι' αὐτοῦ πᾶσιν ἀνθρώποις κατήγγειλεν· οὐδὲν γὰρ πρόσφατον ὑπὸ τὸν ἥλιον. Ἄλλ' ἦν μὲν, καὶ προὔπηρχεν, ἀπεστέλλετο δὲ καθ' ὃν καιρὸν ἦσαν οἱ ἀπόστολοι συνηγμένοι· ὅτε δίκην βροντῆς, ἐγένετο ἦχος ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ὡσπερ φερομένης πνοῆς βιαίας, ἐπληρώθησάν τε Πνεύματος ἁγίου· καὶ οὕτως εἰς πάντας ἀνθρώπους τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ κατήγγειλαν, ἀκολούθως τῇ προφητεῖα φη-

πientiam, sororem dicat nominatum habitum eorum qui inter homines recta operantur? Quod si de Christo Dei accipiat quis illud dictum: nam Christus Dei potestas est et Sapientia, nihil impedit hanc intelligentiam, quandoquidem ob immensum suum in humanum genus amorem non recusavit hanc fraternitatem. Quod si unum erat idemque Deus, et quæ in Proverbiis introducitur Sapientia, quæ sapiens quidam habitus est in illo intellectus, in quantum Deus sapiens, quid prohibet Deum hic pro Sapientia rescribi: ut sic ubi dictum est, *Sapientia edificavit sibi domum, et solidavit columnas septem,* et quæ sequuntur, dictum sit pro, *Deus edificavit sibi domum, etc.;* et iterum pro eo, *Dixi Sapientiam sororem tuam, dicatur, Dixi Deum fratrem tuum.* Sed ut aures percutiat ista dictio, vides tara incongrua. Quod si de Filio Sapientiam captas, omnia bene fluent: nec occurreret tibi quidquam hic impietatis, cum perhibeat tibi testimonium beatus Paulus apostolus, qui pronuntiat clare Servatorem et Dominum nostrum Jesum Christum Dei Sapientiam nominandum, ubi ait, *Christus Dei potentia et Sapientia* 61. His ad hunc modum ita apparatis, ad superius proposita consequens est hoc, *Dominus condidit me principium viarum suarum ad opera ejus* 62, e persona ejus usurpari. Quod si dicat conditum illum fuisse, non ita dixit, quasi vellet intelligi, eum de non ente ad esse processisse: nec quod, ad modum creaturarum reliquarum, de non ente producebatur, quod nonnulli minus recte sunt arbitrati: sed quod subsistens et vivens, sed' quod præexistens, et præsubsistens, ante omnem mundi conditionem erat: ✕ quodque a Domino sup Patre constitutus est omnium dominator, posito illo, *condidit*, hoc in loco, pro *constituit*, vel *ordinavit*. Diversis verbis principes et duces inter homines, creaturarum Apostolus nominavit, ubi ait: *Subiecti estote omni humanæ creaturæ propter Dominum, sive regi ut excellenti, sive principibus ut ab illo missis* 63. Et propheta qui dixit: *Præparare, ut vocetur super te Deus Israel: propterea ecce firmat tonitru, et condit ventos, et annuntiat inter homines Christum suum* 64. Et illud, *Scribatur illa in generationem alteram, ut populus qui conditur laudet Dominum* 65. Illud condidit pro eo quod fuit sumptum est, quia jam ante erat. Neque enim tum condidit Deus spiritum, cum Christum suum per illum universis hominibus annuntiare: quia nihil novi est sub sole: sed erat et exsistebat ante: mittebatur autem eo tempore cum in unum congregati apostoli erant: cum ad instar tonitrus factus est sonitus ingens de cælo: veluti descendente spiritu vehementiore, et repleti sunt Spiritu sancto. Atque ita Christum Domini, in mundum universum annuntiarunt: juxta vaticinium

61 Ed. Paris., pag. 151. 62 I Cor. 1, 24. 63 Prov. viii, 22. 64 I Petr. 11, 13, 14. 65 Amos iv, 12, 13, 66 Psal. ci, 19.

(61) Vulgo σοφίαν, ἔξιν et mox ἐκλάβοις. (62) Vulgo αὐτόν. (63) Vulgo αὐτῇ, et mox αἰνήσει.

quo dictum est. *Ideo ecce confirmans tonitru, et A* condens spiritum, et annuntians in hominibus Christum ejus: ubi illud, *condens*, poulter pro mittens vel injungens. Tonitru autem Evangelii prædicationem designat. Sic qui dixit, *Cor mundum crea in me, Deus*⁹⁷, non dixit tanquam non habens cor. Imo orabat ille ut animus ipsi mundaretur. Sic dicitur et illud, *Ut duos creet in unum novum hominem*⁹⁸. Hoc est, in unum ducat: vide autem annon ejus quoque generis sit, *Induamini novum hominem, qui creatus est secundum Deum*⁹⁹, et illud, *Si quis igitur in Christo, nova creatura*¹, et quæcumque hujusmodi reperiri possunt, ab iis qui excipient Scripturas sanctas. Ne mireris igitur si metaphorice in illo passu, *Dominus condidit me principium viarum suarum*², *condidit* vox posita sit pro *constituit* vel *ordinavit* ad principium dandum, vel imperandum. Quandoquidem cum in Evangelio dicatur a Salvatore nostro, *Confiteor tibi, Pater, Domine cæli atque terræ, quoniam abscondisti ista a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis*³, non hic peccatorum confessionem vult, quemadmodum ✕ alibi, ubi dicitur, *Confitemini ad invicem peccata vestra*⁴, sed gratiarum actionem, propter parvulos, quasi diceret, *Gratias ago tibi, Pater, Domine cæli atque terræ*. Ad hunc modum metaphorice usurpata sexcenta alibi Scripturarum inveniet, qui per otium eas evolvet: alia etiam multiplicem habentia significationem, alia univoco de diversis rebus prædicata: de quibus longum esset nec præsentis temporis disserere. Ita et hoc in loco illud, *Dominus condidit me principium viarum suarum ad opera sua*, dictum est pro, *Dominus constituit me principatum obtinere super opera sua*. Atque ideo non dicitur simpliciter, *condidit me*, sed cum adjectione, *principium viarum suarum ad opera sua*. Quod imprimis declarat vox Hebraica. Si quis igitur genuinum sensum sacratissimæ Scripturæ investigare vellet, inveniet lectionem Hebraicam non habere, *condidit me*, qua neque reliquorum interpretum aliquis usus est. Aquila legit, *Dominus possedit me, caput viarum suarum*. Symmachus, *Dominus possedit me initium viarum suarum*. Sic et Theodotio, *Dominus possedit me initium viæ suæ*. Et non abhorret a ratione interpretatio. Erat enim ille quem genuit Pater Unigenitum, caput progeneratorum omnium, visibillum et invisibillum: quod ad exortum atlinebat et salutem eorum. Ubi enim eum genuit, ita statuit eum omnium Servatorem, recapitulans in eo et per eum constitutionem universi, ut edocuit divinus Apostolus, inquisiens, *Ut recolligeret omnia in Christo, quæ sunt in cælis, et quæ sunt super terram*⁵. A deo ut non modo omnia per ipsum subsisterint, a non esse ad

σάση, Διδίτι ἰδοὺ σταρείων βροντῆν, καὶ κέλευρον πνεῦμα, καὶ ἀναγγέλλω εἰς ἀνθρώπους τὸν Χριστὸν αὐτοῦ· τοῦ μὲν, κέλευρον, ἀντὶ τοῦ, καταπέμψων, ἢ κατατάσσω, εἰρημένου· τῆς δὲ βροντῆς καθ' ἕτερον τρόπον τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα δηλοῦσης. Καὶ ὁ λέγων ἐπὶ, *Καρδίας καθαρὰν κτίσων ἐν ἐμοί, ὁ Θεός, οὐχ ὡς μὴ ἔχων καρδίαν τοῦτ' εἶπεν, καθαρὰν ἐπ' αὐτοῦ τὴν διάνοιαν ἀποτελεσθῆναι ἠέχεται*. Οὕτως εἰρηται τὸ, *Ἴνα τοὺς δύο κτίσῃ εἰς ἓνα καινὸν ἄνθρωπον*, ἀντὶ τοῦ, *συναγάγῃ*· ὅρα μήποτε τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ, *Ἐνδύσασθε τὸν καινὸν ἄνθρωπον, τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα*· καὶ τὸ, *Εἴ τις ὄν ἐν Χριστῷ, καιρὴ κτίσῃ*, καὶ ὅσα ἄλλα εὐροὶ ἂν τις τοιούτοτροπα τὴν θεοπνεύστον Γραφὴν διερευνῶμενος μὴ θαυμάσῃ οὐκ, εἰ μεταφορικῶς καὶ ἐν τῷ, *Κύριος ἐκτίσέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ*, τὸ, *ἐκτίσεν*, ἀντὶ τοῦ *κατέστησεν*, ἢ *κατέταξεν*, εἰς τὸ ἀρχεῖν εἰρηται, ἐπεὶ καὶ ἐν Εὐαγγέλιος λεγομένου ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τὸ, *Ἐξομολογοῦμαι σοι, Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὅτι ἀπέκρυψας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν, καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ ῥηκίοις, οὐ τὴν (64) ἀμαρτημάτων ὁμολογίαν, καθὼς λέλεκται ἐν ἑτέροις, Ἐξομολογήσθε ἀλλήλοισι τὰς ἀμαρτίας, φαμὲν ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος δηλοῦσθαι, ἀλλὰ τὴν ἐπὶ τοῖς νηπίοις εὐχαριστίαν, ἀντὶ τοῦ, *Εὐχαριστῶ σοι, Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, τοῦ ἐξομολογεῖσθαι λελεγμένου*. Μυρία δ' ἂν τις εὐροὶ σχολῆ ζητήσας τῷ κατὰ μεταφορὴν τρόπῳ δι' ὅλης τῆς θείας Γραφῆς εἰρημένα, καὶ ἄλλα πολύσημον ἔχοντα τὴν διάνοιαν. Καὶ ὁμοῦ μως ἕτερα διαφόρων πραγμάτων κατηγορούμενα, περὶ ὧν μακρὸν ἂν εἴη, καὶ οὐ γὰρ παρόντος καιροῦ διεξιμένα. Οὕτως οὐκ καὶ ἐνταῦθα τὸ, *Κύριος (65) ἐκτίσέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ*, ἀντὶ τοῦ, *Κατέταξέ με εἰς τὸ ἀρχεῖν τῶν ἔργων αὐτοῦ*, λέλεκται. Διὸ οὐκ ἀπλῶς ἐκτίσέ με εἰρηται, ἀλλὰ μετὰ προσθήκης (66) τῆς, *ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ*. Τοῦτο δὲ μάλιστα παρὶστησιν ἢ Ἑβραϊκῆ λέξις. Εἰ γοῦν τις ἐξακριβῶσαιτο τὸν ἀληθῆ νοῦν τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς, εὐροὶ ἂν τὴν Ἑβραϊκὴν ἀνάγνωσιν οὐ περιέχουσαν τὸ, *ἐκτίσέ με*· διότι οὐδὲ τῶν λοιπῶν ἐρμηνευτῶν ταῦτη τις κέρηται τῇ λέξει. Αὐτίκα δ' οὐκ ὁ μὲν Ἀκύλας, *Κύριος ἐκτέησατό (67) με κεφάλαιον τῶν ὁδῶν αὐτοῦ*, εἰρηται· ὁ δὲ Σύμμαχος, *Κύριος ἐκτέησατό με ἀρχὴν ὁδοῦ αὐτοῦ*· ὁ δὲ Θεοδοτιῶν, *Κύριος ἐκτέησατό με ἀρχὴν ὁδοῦ αὐτοῦ*· καὶ ἔχει γ' ἂν λόγον ἢ ἐρμηνεία. Τὸ γὰρ κεφάλαιον τῆς τῶν γεννητῶν ἀπάντων ὀρωμένων τε καὶ ἀφανῶν συστάσεως τε καὶ σωτηρίας αὐτὸς ἦν, ὃν ἐγέννηα μὲν ὁ Πατὴρ Ἰῶν μονογενῆ· γεννήσας ἐπὶ, κατέταττε Σωτῆρα τῶν ὄλων, ἀνακαφαλαιούμενος ἐν αὐτῷ καὶ δι' αὐτοῦ τὴν διάταξιν τοῦ παντός, ὡς ἐδίδαξεν ὁ θεὸς Ἀπόστολος εἰπὼν· Ἀνακαφαλαιώσασθαι πάντα ἐν τῷ Χριστῷ, τὰ ἐπὶ τοῖς οὐρανοῖς, καὶ*

✕ Ed. Paris., pag. 152. ⁹⁷ Psal. l, 12. ⁹⁸ Ephes. ii, 15. ⁹⁹ Ephes. iv, 24. ¹ II Cor. 17. ² Prov. viii, 22. ³ Luc. x, 21. ⁴ Jac. v, 16. ⁵ Coloss. i, 20.

(64) Vulgo τῶν ἀμαρτημάτων.

(65) Vulgo ἐκτίσεν ἐμέ.

(66) Vulgo προσθήκης, τῆν.

(67) Κύριος ἐκτέησατο. Aliter in vulgatis LXX edi-

tionibus, Aquila, Symmachus, et Theodotion, ista legunt. M. — Caeterum cf. Hueti. ad Origen. tom. III, p. 788.

τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, ὡς μὴ μόνον τὰ σύμπαντα δι' αὐ-
 του συστήναι, ἐκ τοῦ μὴ βντος εἰς τὸ εἶναι προελθόν-
 τα, ἀλλὰ καὶ τῆς τῶν ἄλων διοικήσεως τὴν πρόνοιαν
 ἀναδέχεσθαι αὐτὸν, ἅτε λόγον ἔντα καὶ σοφίαν καὶ
 ζωὴν, παντός τε καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ πλήρωμα· ὡς δι'
 αὐτοῦ κυβερνεῖσθαι καὶ διασωῖσθαι τὰ σύμπαντα.
 Τοῦτο δὲ καὶ διὰ τῶν προτεθέντων λογίων αὐτὸς (68)
 παρίστη, δι' ὧν ἔφασκε· *Δι' ἐμοῦ βασιλεῖς βασι-*
λεύουσι, καὶ οἱ δυνασταὶ γράφουσι δικαιοσύνην.
Δι' ἐμοῦ μεγιστᾶνες μεγαλύνονται, καὶ τύραννοι
δι' ἐμοῦ κρατοῦσι γῆς. Λόγοις δ' οὖν ἀβήτοις
 τῆς καθόλου σοφίας τε καὶ προνοίας τοῦ Υἱοῦ (69)
 τοῦ Θεοῦ, τὰ σύμπαντα διοικεῖται. Ταῦτ' οὖν διὰ τῶν
 προεκτεθέντων ἐδίδαξε, προὔτρεπέ τε ἔχεισθαι
 αὐτοῦ, φάσκων· *Ἐγὼ τοὺς ἐμὲ φιλοῦντας ἀγαπῶ·*
οἱ δὲ ἐμὲ ζητοῦντας εὐρήσουσιν. Ἀπέτρεπέν τε
 τῆς ἐναντίας ὁδοῦ. δι' ὧν ἐπιγγαγεν, *Ἐμίσησα δ' ἐγὼ*
διστραμμέντας ὁδοὺς κακῶν. Καὶ δὴ ταῦτα καὶ τὰ
 τούτοις ἀδελφὰ ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱός, αὐτὸς γὰρ ἦν ἡ
 σοφία (70), διαστειλάμενος, ἐξῆς τοῖς δι' αὐτῶν
 προωφελομένοις τὴν μυστικὴν περὶ ἑαυτοῦ γνῶσιν
 παραδίδωσι λέγων, *Ἐξ ἀναγγελίῳ ὑμῖν τὰ καθ'*
ἡμέραν γινόμενα, μνημονεύσω τὰ ἐξ αἰῶνος ἀρι-
θμησῶ. Ἐἰ γὰρ μέλλοιμι, φησίν, τὰ ἐφ' ἐκάστης
 ἡμέρας ὑπ' ἐμοῦ πραττόμενα διδάσκειν, ἀνάγκη καὶ
 τῶν ἐξ ἀρχῆς τοῦ παντός αἰῶνος ἔργων ἑαυτοῦ
 μνημονεύσαι, καὶ παραστῆσαι, ὡς ἐπὶ τούτῳ με ὁ
 γεννήσας Πατὴρ ἀρχεῖν τῶν ἄλων κατέστησεν, ἐφ' ᾧ
 τε ἡγεῖσθαι τῶν ὁδῶν αὐτοῦ, καὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ δι'
 ἐμοῦ πεποιτημένων ἔργων. Διὰ ἀκολούθους ἐπάγει τὸ,
Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ, εἰς τὰ ἔργα
αὐτοῦ, ἡ, Κύριος ἐκτίησάτο με, κατὰ τὴν ἀποδοθεῖ-
 σαν ἔρμηνειαν. Τὸ γὰρ μέγα κτήμα τοῦ Θεοῦ ὁ μο-
 νογενῆς Υἱός ἦν, καθὼ μὲν ἐξ αὐτοῦ γεγέννητο, Υἱός
 ὢν αὐτοῦ· καθὼ δὲ τοῖς πᾶσιν κοινωφελῆς καὶ σω-
 τήριος καθίστηται, τὸ μέγιστον καὶ τιμιώτατον κτήμα
 τοῦ Πατρὸς ὑπάρχων τε καὶ ὠνομασμένος. Οὐδὲ γὰρ
 ἄλλο τι γένοιτ' ἂν πατέρι υἱοῦ τιμιώτερον κτήμα.
 Ἐνθεν καὶ ὁ πρωτόπλαστος Ἀδάμ, ὅτε τὸν ἐν ἀν-
 θρώποις πρῶτον υἱὸν ἐκτίησάτο, ἐλλέθη καὶ ἐπ'
 ἐκείνῳ, *Ἐκτίησάμην ἄνθρωπον διὰ τοῦ Θεοῦ· τῆς*
Ἑβραϊκῆς φωνῆς ἀντὶ τοῦ, ἐκτίησάμην, κατὰ
περιεχούσης. Τὸ δὲ, *ἐκτίησάτο, κἀνα παρ' Ἑβραίοις*
ἐκφωνεῖται. Οὕτως οὖν ἐπὶ τοῦ Ἀβραὰμ εἴρηται,
τὸν ἀγγρὸν ὃν ἐκτίησάτο Ἀβραὰμ, ἀνθ' οὗ τοῦ Ἑ-
βραϊκῶν κἀνα περιέχει· τῆς αὐτῆς λέξεως καιμένης
παρ' Ἑβραίοις καὶ ἐν τῷ, Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν
ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. Καὶ ἐνταῦθα γὰρ καιμέ-
 νης τῆς κἀνα λέξεως, τὸ, *ἐκτίησάτο, πάντες συμφῶ-*
ως ἐκδεδώκασιν οἱ ἔρμηνευταί· τὸ δὲ (71), ἐκτίησε

A esse provenientia, sed insuper in se susciperet ad-
 ministratorem omnium et providentiam : utpote
 qui λόγος esset, Sapientia, vita, omnis boni atque
 pulchri plenitudo : quo per eum gubernentur omnia
 et conserventur. Hoc ipsum in ante positis divinis
 oraculis indicavit ipse, iniquens : *Per me reges re-*
gnant, et potentes justitiam determinant : per me
magnates magnificantur, et principes per me dominan-
tur terra°. Modo itaque inexplicabili per sapien-
 tiam illam et providentiam universalem Filii
 Dei, universa administrantur. Hæc nos in prius
 positus edocuit : hortaturque ut ab illo dependea-
 mus : *Ego enim, inquit, diligentes me diligo.*
 ✕ *Qui me quaerunt, inveniunt*?. A contraria rursus
 via nos avertit, ubi addit, *Ego odio habui vias im-*
piorum pervertas°. Hæc et his similia ipse Filius
 Dei, ipse etenim Sapientia erat, in mandatis dedit.
 B Atque ita in sequentibus mysticam sui cognitio-
 nem tradit illis quibus prius profuerat, iniquens : « Si
 annuntiavero vobis quæ de die in diem fiebant, ne-
 cesse est ut enumerem quæ a sæculo commemoran-
 tur. » Hoc est, si vos velim docere illa quæ a me quo-
 tidie sunt, necesse est ut vobis replicem opera
 mea ab initio sæculorum, et in memoriam revocem,
 quod me Pater qui genuit, constituit Dominum su-
 per omnia : ut ita præsim ego viis ipsius, et im-
 perem operibus ejus per me conditis. Quocirca
 consequenter intulit, *Dominus creavit me principium*
vitarum suarum ad opera sua. Aut, secundum repræ-
 sentatam interpretationem, *Dominus possedit me.*
 C Magna siquidem Dei possessio, erat Filius unigeni-
 tus : eo quod ex ipso genitus Filius erat ejus : eo
 autem quod omnibus proficiens et salutem afferens
 constituebatur, maxima et erat et nominabatur
 possessio sui Patris. Neque enim patri magis hono-
 rabilis et grata contigerit possessio, quam est
 filius. Unde et Adam ille protoplastes, cum pri-
 mum possederat filium, ut homo dixit, *Possedi*
hominem a Deo°. Ubi in Hebræo est pro *possedi,*
caniithi : et pro *possedit, cana.* Sic de Abrahamo
 usurpatur : *Ager quem possedit Abraham* ; in Hebræo
 est *cana,* quæ est eadem vox usurpata in, *Dominus*
possedit me principium vitarum suarum ad opera
sua. Unde cum ibidem vox *cana* sit, conspiranter
 D omnes reddidere interpretes *possedit.* Illud vero
condidit, rejicitur ab Hebræis, nec in præsentī
 scriptura reperitur. Plurimum vero differt *ἐκτίησε,*
creavit et *ἐκτίησάτο, possedit* : cum illud significet
 communi notione, creaturarum processum, de non
 esse ad subsistere : hoc vero rei præexistentis

✕ Ed. Paris., pag. 155. ° Prov. viii, 15, 16. ° ibid. 17. ° ibid. 20. ° Gen. iv, 1.

(68) Vulgo παρίστησι.

(69) Vulgo ομι. τοῦ.

(70) Vulgo ὁ διαστειλάμενος.

(71) Ἐκτίησε. Sic legendum, pro vulg. ἐκτίησε. Recte
 Eusebius ait legendum hic *possedit,* et non *condidit.*
 Libet ascribere, quæ Basil. habet lib. ii, *coni.* E-
 useb. Ἐγὼ δὲ πολλὰ ἔχων εἶπαι περὶ τῆς φωνῆς
 ταύτης, μηδὲ ἐκεῖνο ἀπαραστήμαντον καταλείψω. Ὅτι

Ἄλλοι τῶν ἔρμηνέων, οἱ καιριώτερον τῆς σημασίας
 τῶν Ἑβραϊκῶν καθικόμενοι, ἐκτίησάτο με ἀντὶ τοῦ
 ἐκτίησεν ἐκδεδώκασιν ὅτι μὲγιστον αὐτοῖς ἐμπόδιον
 ἔσται πρὸς τὴν βλασφημίαν τοῦ χρισματοῦ· ὁ γὰρ
 εἶπεν, ἐκτίησάμην ἄνθρωπον διὰ τοῦ Θεοῦ, οὐχὶ χρι-
 στός τὸν Κατὴν, ἀλλὰ γεννήσας, ταύτη φαίνεται χρι-
 σταμένος τῇ φωνῇ. M.

possessionem, et proprietatem peculiarem possidentis. Inquiens ideo Dei Filius, *Dominus condidit me principium viarum suarum ad opera sua*, simul et ejus indicat præexistentialiam, et poenitentiam ad Patrem proprietatem; necnon utilitatem quam paterna ejus opera, de illius administratione et providentia perceptura erant: inde et insort, *Ante sæcula fundavit me. In principio priusquam terram faceret, antequam prodierint fontes aquarum: priusquam montes stabilirentur, ante omnes colles genuit me*¹⁰. Quibus singulis declaratur, quam fuerit ille utilis et necessarius rerum universitati: doceturque quod et erat, et ante erat, et ante mundum universum substabat, et rebus omnibus præsidebat. Cum enim in historia creationis Moses supercaelestium et invisibilium potestatum mentionem non fecisset omnino ullam, propter illorum imperfectiorem qui erudicendi erant per illum: et mundi invisibilis productionem obiret et quatuor elementorum fecisset in principio mentionem caeli, terræ, abyssi et aquæ, istorum duo a Deo creata dixit: nam ait, *In principio creavit Deus caelum et terram*¹¹. At non ad hunc modum de aqua et abyso locus est: quasi et illa a Deo producta fuisset: sed simpliciter dixit, *Et tenebræ erant super abyssum, et spiritus Dei ferebatur super aquas*¹². Necessario per prædicta docuit, ut et Filius Dei, quod genita erant, et quod ipse ante illa omnia fuit: et per ipsum omnia condita sunt: ideo ait, *Ante sæcula fundavit me, in principio, priusquam terram conderet: et priusquam abyssos faceret: priusquam scaturirent fontes aquarum*¹³. Istorum trium, terræ, abyssi, aquarum, facta mentione, quartam et præstantius ad postremam locum reservavit, caelum nempe, unde ait deinceps, *Quando parabat caelos, aderam una cum eo*¹⁴. *τοῦ αἰῶνος ἔθεμελιώσέ με ἐν ἀρχῇ πρὸ τῆς γῆς πρὸ τοῦ προσελθεῖν τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων. Τριῶν δὲ τούτων μνημονεύσας, γῆς καὶ ἀβύσσου καὶ ὑδάτος, τὸ τέταρτον ἐπάγει τελευταῖον, τὸ κρείττον φυλάξας τὸν οὐρανόν, συμπαραλήμνη αὐτῶ.*

Quæ cum tam evidentem in divinis Scripturis proponantur, et brevi quadam veluti per epitomen, enarratione sint a nobis exposita, audiamus quomodo Marcellus, dejecta in humum interpretatione sua, hæc omnia et singula de suscepta carne contendit usurpari. Ita enim scribit [R. XVII, col. p. 45 D]: « Hoc ad hunc modum posito, consequens est ut consideremus Proverbiale illud caput, *Dominus condidit me principium viarum ejus*. Vere enim condidit, qui quod non erat fecit, Dominus noster Deus. « Carnem enim quam assumpsit Verbum, cum non esset, condidit. » Et subnectit: « Igitur in novissimo maxime tempore, licet hoc novum mysterium revelabatur: ut ob id ipsum non immerito prophetam dixerit, *Ante sæcula fundavit me*, D

A παραλλελεται παρ' Ἑβραίοις, ὅτι οὐ καίτοι ἐκ τῆς προκειμένης γραφῆς. Πλείστη δ' ἂν γένοιτο τοῦ, *ἔκτισε*, καὶ τοῦ, *ἐκτίσαστε*, διαφορά τῶν τῆν μὲν κτίσιν κατὰ τὴν κοινοτέραν διάνοιαν, τὴν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι πάροδον σημαίνει· τὴν δὲ κτῆσαν, τοῦ προϋπάρχοντος ἰδιάζουσαν οἰκειότητα πρὸς τὸν κτῶμενον. Δέγων τοίνυν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τὸ, *Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὕδων αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ*, ὁμοῦ καὶ τὴν προϋπάρξιν αὐτοῦ ἐξήλου καὶ τὴν ἰδιάζουσαν πρὸς τὸν Πατέρα οἰκειότητα, ὅμοῦ καὶ τὸν χρησίμον ἀναγκαῖον τῆς οἰκίας, περὶ τὰ πατέρα ἔργα, προνοίας τε καὶ διοικήσεως. Δὲ ἐξῆς ἐπάγει, *Πρὸ τοῦ αἰῶνος ἔθεμελιώσέ με· ἐν ἀρχῇ πρὸ τοῦ τῆς γῆς ποιῆσαι, πρὸ τοῦ προσελθεῖν τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων· πρὸ τοῦ ἄρῃ ἐδρασθήναι,*
B *πρὸ (72) δὲ πάντων βουνῶν γεννῆ με· δι' ἐν ἀπάντων τὸ ἐξ αὐτοῦ λυσitelés καὶ ἀναγκαῖον τοὺς πάντων ἐνδείκνυται· ὅτι τε ἦν, καὶ προῆν, καὶ τοῦ σύμπαντος κόσμου πρῶτηρχέ τε καὶ καθ' ἑαυτὸ ἀναγκαῖως διδάσκων. Μωσείως γάρ, ἐν τῇ κοσμοποιῆ τῶν μὲν ὕπερκοσμίων καὶ ἀφανῶν δυνάμεων μὴδεμίαν μνήμην πεποιημένου διὰ τὸ ἀτελέως τῶν δι' αὐτοῦ παιδαγωγουμένων, τοῦ δὲ ὄρατου κόσμου τὴν σύστασιν διεξιλέθοντος, τετάρτων τε στοιχείων ἐν ἀρχῇ μνημονεύσαντος, οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ ἀβύσσου καὶ ὑδάτος, καὶ δύο μὲν πεποιθῆσθαι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ (73) εἰρηκότος· Ἐν ἀρχῇ γάρ, φησὶν, *ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· οὐκ ἔτι δὲ ὁμοίως καὶ ἐπὶ τοῦ ὑδάτος καὶ τῆς ἀβύσσου μνησθέντος, ὡς ἄρα εἶη καὶ ταῦτα γεννητά, ἀλλ' ἀπλῶς εἰρηκότος,*
C *Καὶ σκότος ἐπάνω τῆς ἀβύσσου, καὶ πνεῦμα Θεοῦ ἐπερέτετο ἐπάνω τοῦ ὑδάτος, ἀναγκαῖως διὰ τῶν προκειμένων διδάσκει καὶ περὶ αὐτῶν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὅτι τε γεννητά εἶη, καὶ ὡς αὐτὸς πρὸ πάντων εἶη, καὶ δι' αὐτοῦ τὰ πάντα πεποιήτα. Διὸ φησι, *Πρὸ τῆς γῆς ποιῆσαι· καὶ πρὸ τοῦ τὰς ἀβύσσους ποιῆσαι· τούτων μνημονεύσας, γῆς καὶ ἀβύσσου καὶ ὑδάτος, τὸ τέταρτον ἐπάγει τελευταῖον, τὸ κρείττον φυλάξας τὸν οὐρανόν. Διὸ ἐπιφέρει ἐξῆς, Ἐν ἡμέραις ἡτοιμάζε τὸν οὐρανόν, συμπαραλήμνη αὐτῶ.***

Τούτων τοίνυν ὑπὸ τῆς θέας Γραφῆς ἐνεργῶς παρισταμένων, βραχέως τε παρ' ἡμῶν, ὡς ἐν ἐπιτομῇ, διηγήσεως τετυχηκότων, ἐπακούσωμεν ὅπως Μάρκελλος, χαμαὶ βαλὼν τὴν διάνοιαν, ταῦτα πάντα διίσχυρίζεται περὶ τῆς σαρκὸς εἰρησθαι, ἧς ἀνεληφεν ὁ Σωτὴρ, γράφων κατὰ λέξιν τοῦτον τὸν τρόπον: « Τούτου τοίνυν οὕτως ἔχοντος, ἀκολουθῶν ἔστι σκοπεῖν τῇ διανοίᾳ τὸ παροιμιωδῶς εἰρησθέν, τοῦ κεφάλαιον, *Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὕδων αὐτοῦ*. « Ἐκτίσας γάρ ἀληθῶς τὸ μὴ ὄν παποιητὴς ὁ Δεσπότης ἡμῶν ὁ Θεός. Οὐκ οὖσαν γάρ τὴν σάρκα, ἦν ἀνεληφεν ὁ Λόγος, ἀλλὰ μὴ οὖσαν ἔκτισε. » Καὶ ἐπιλέγει: « Οὐκοῦν εἰ καὶ τὰ μάλιστα ἐπ' ἐσχάτων τῶν καιρῶν τοῦτ' καινὸν ἀπεφάνη μυστήριον· ὡς δὲ καὶ τοῦτο πρὸ τοῦ αἰῶνος τούτου προωρισθαι εἰκότως

10 Ed. Paris, pag. 154, 155. 11 Prov. viii, 25, 25.

12 Gen. 1, 1. 13 ibid. 2. 14 Prov. viii, 25, 24.

15 ibid. 27.

(72) Vulgo om. δέ.

(73) Vulgo εἰρηκότα. — Cor. iam M.

« ὁ προφήτης ἔφη, *Πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέ με*, ἅ
 « δηλονότι τὴν σάρκα. » Καὶ αὖθις ἐπάγει λέγων· « Ἔτα
 « ἐν τῇ ἀρχῇ, φησὶ, *πρὸ τοῦ εἶναι τὴν γῆν κοιῆσαι*.
 « Ἦν ποίαν; ταύτην, δηλονότι, τὴν ἡμετέραν σάρκα,
 « τὴν μετὰ τὴν παρακοὴν γῆν αὖθις γενομένην. Ἦ
 « γὰρ εἶ, φησὶ, *καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ*. » Ὁρᾷς
 « ἄρα διήμερα, τῆς μὲν εὐθείας ἐκτραπαίς, τραχείαν
 « καὶ δύσβατον, καὶ ὡσπερ τινὰ ἀνεξίτητον ἐπιπέδον
 « περινοήσας ὁδόν. Θέα γοῦν, ὅπως ἐξεδιάσατο πάντα
 « μᾶλλον ἀναίσχυντον καὶ ἀναίδῃ λόγον (74) φθειγρό-
 « μενος; ἢ τὴν Σοφίαν αὐτὸν εἶναι τὸν ὕδιν τοῦ Θεοῦ
 « ὁμολογεῖν. Ἐδὲ μὲν οὖν, *Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν*
 « *ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ τῆ (75)*, τοῦ Σωτήρος
 « ἀναφέρει προσώπων, ὁμολογῶν αὐτὸν εἶναι τὸν ἐν Παρ-
 « οίμαις ταῦτα φάσκοντα. Λέγει δ' οὖν αὐτοῖς βήμα-
 « σιν· « Οὐκοῦν εἰκότως τῶν ἀρχαίων παρεληλυθότων,
 « κειμένων δὲ ἐσεσθαι μαλλόντων ἀπάντων διὰ τῆς τοῦ
 « Σωτήρος ἡμῶν καινότητος, ὁ δεσπότης ἡμῶν ὁ
 « Χριστὸς διὰ τοῦ προφήτου ἐβόα λέγων, *Κύριος*
 « *ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ*. » Τοῦτο δ' εἰπὼν
 « ἐπὶ τὴν σάρκα τοῦ Σωτήρος ἡμῶν καταβάλλει τὴν
 « διάνοιαν, ἐξῆς ἐπιλέγων· « Ἐκτίσας γὰρ ἀληθῶς, τὸ
 « μὴ ἐν πεποιθῆς, ὁ δεσπότης ἡμῶν ὁ Θεός. Οὐκ
 « οἶσαν γὰρ τὴν σάρκα, ἣν ἀνεληφεν ὁ λόγος, ἀλλὰ
 « μὴ οἶσαν ἔκτισαν ἀρχὴν [τῶν] ὁδῶν αὐτοῦ. » Καὶ
 « εὐ συνήσιν ὁ γενναῖος, ὡς μὴ τις ἐκφρασίς καὶ ἐν
 « πρόσωπον τυγχάνει τὸ φῆσαν, Ἐγὼ ἡ Σοφία, κατ-
 « εσπῆρωσα βουλήν, καὶ τὸ, *Κύριος ἔκτισέ με*.
 « Ὡστε (εὐ) ἐπὶ τὴν σάρκα ἀνάγοιτο θάτερον, ἀνάγκη
 « καὶ τὸ ἕτερον· καὶ ἡ Σοφία ἔσται ἡ τὰ ἀμφότερα
 « λέγουσα. Εἰ δὲ ἡ σὰρξ λέγει κατὰ Μάρκελλον τὸ,
 « *Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν [τῶν] ὁδῶν αὐτοῦ*, αὕτη
 « ἂν εἴη ἡ Σοφία· καὶ ἔσται ἡ σὰρξ ἡ φάσκουσα, δι'
 « ἐμοῦ βασιλεῖς βασιλεύουσι, καὶ δι' ἐμοῦ μεγα-
 « λύνονται. Πῶς δ' ἂν εἴποι ἡ σὰρξ τὸ,
 « *Μνημονεύσω τὰ ἐξ αἰῶνος ἀριθμῆσαι; οἷς ἐπάγει*
 « τὸ, *Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν [τῶν] ὁδῶν αὐτοῦ*.
 « Ὅδε καὶ εἶπες αἱ ὁδοὶ παριστήσι λέγων ἐξῆς· « Ὁ-
 « τὸς γὰρ ἡμῖν τοῖς δικαίως πολιτεύεσθαι μέλλουσι,
 « θεοσεβείας ὁδὸς γέγονεν· ἀρχὴ πασῶν τῶν μετὰ
 « ταῦτα ὁδῶν. « Καὶ προστίθῃσιν, *ἀρχὴν δὲ ὁδῶν διὰ*
 « τοῦτο εἰκότως εἴρηκε τὸν δεσπότην ἡμῶν τὸν Σω-
 « τῆρα, διότι καὶ τῶν ἑτέρων, ὧν ἐσχῆκαμεν, ὁδῶν
 « μετὰ τὴν πρώτην ὁδὸν ἀρχὴ γέγονε· τὰς διὰ τῶν
 « ἱερῶν ἀποστόλων δηλῶν παραδόσεις, τῶν μετὰ
 « ὀφθαλμοῦ, κατὰ τὴν προφητείαν, κηρύγματος κηρυ-
 « ξάντων ἡμῖν τὸ καινὸν τοῦτο κωστήριον. » Ταῦτα
 « Μάρκελλος.

ΚΕΦ. Γ.

Ἐπιγινώσκοντες τῶν οὐκ ὀρθῶς εἰς τοὺς τόπους αὐτῶν
 λαλεγγόμενων, καὶ τῶν αὐτῶν ὅτις ἐρημνίσθη.

Εἰ μὲν οὖν μὴ καὶ τὴν Μωσῆως καὶ τῶν (76) μετὰ
 Μωσῆα προφητῶν παρεδέχτο Γραφήν, εἴχεν ἂν τινα
 εἰκότα αὐτῶν λόγον ἢ ἀπίδοσις· ἐπεὶ δὲ οὐ τῶν ἀθε-
 τούτων ἐστὶ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, τίδ' ἔστι ποτε τοὺς

« carnem nempe intelligens. » Et infert iterum : « *In*
 « *principio*, inquit, *primumquam terram conderet*. Ter-
 « ram quamnam? nostram nimirum carnem, quam
 « post transgressionem terra demum facta fuit.
 « *Nam terra es*, inquit, *et in terram reverters*¹⁴. »
 « Vides quantum ille aberravit a recta via devius,
 « viam sibi adinveniens asperam, impermeabilem,
 « difficulter transeundam. Vide ergo qualiter ille im-
 « pudenter omnia et prostrigato pudore potius eloqui
 « maluit, quam qui Dei Sipientia est, ut Filium vel-
 « lit constiteri. Illud ergo, *Dominus creavit me princi-
 « pium viarum suarum, ad opera sua*, ad personam re-
 « tulit Servatoris, confessus illum eundem esse, qui
 « in Praverbiis hæc profatur; ait igitur hæc totidem
 « verbis [R. XI]: « Quocirea cum vetusta omnia
 « præterfluxerint, futura autem essent omnia no-
 « va, per et propter nobilitatem Servatoris nostri,
 « Dominus noster Christus per prophetam procla-
 « mat, inquit, *Dominus condidit me principium*
 « *viarum suarum*. » Hæc prolocutus ad carnem Ser-
 « vatoris, cogitationem suam dejecit, in sequentibus
 « inquit : « Vere enim condidit qui non ens creavit
 « Dominus noster Deus. Nam carnem non existentem
 « suscepit nostram Verbum, et cum susceperet, prin-
 « cipium viarum suarum fecit. » Nec intelligit vir
 « optimus, quod et unica dictio et persona quoque
 « unica sit, qui dixit, *Ego Sipientia consilium consti-
 « tui*¹⁵, et, *Dominus condidit me*¹⁶. Quorum utrum-
 « que vel utrumlibet de carne prædicatur : quod sic
 « plane utrumque et Sipientia erit, quæ et hoc di-
 « xit, atque illud. Quod si ex sententia Marcelli caro
 « dicat, *Dominus creavit me principium viarum sua-
 « rum*, illa erit Sipientia, atque caro quæ dicit, *Fer*
 « *me reges regnant*, et per me magnates magni sunt,
 « at quomodo dicere poterit caro, *Memorabo eorum*
 « *quæ sunt a sæculo?* quibus subnectit : *Dominus*
 « *condidit me principium viarum ejus*. Quamnam vero
 « sint illæ viæ docet in sequentibus [R. XII] : « Ita
 « enim ille nobis, qui secundum rationem justam in-
 « stituere vitam volumus, pietatis via factus est :
 « principium viarum omnium posteriorum. « Addit
 « autem » *principium viarum* ob hoc ipsum Dominum
 « esse, et Servatorem nostrum : propterea quod via-
 « rum, quas ingressi sumus post primam viam,
 « principium existit. Inquit autem traditiones ac-
 « ceptas a divinis apostolis, qui, secundum prophetas,
 « una cum altissimo illo præconio, novum hoc my-
 « sterium nobis annuntiarunt. » Hactenus Marcellus.

CAPUT III.

✕ Refutatio eorum quæ perverse commentatus est
 ad loca, et orthodoxa eorum interpretatio.

Si neque Mosis nec prophetarum post Mosum
 Scripturas admitteret Marcellus, probabilem som-
 niasis rationem haberent quæ ab eo profecta sunt. At
 cum non sit ex eorum numero qui Vetus recussant

✕ Ed. Paris., pag. 156. ¹⁴ Gen. iii, 19. ¹⁵ Prov. viii, 12. ¹⁶ ibid. 22.

(74) ὁδὸς εἶσθαι ἡ Μρ.
 (76) Vulgo τὸ.

(76) Vulgo κατὰ.

Testamentum, quorum et apostolos, et illorum doctrinam vias nominavit? Neque animum advertit Dei prophetis, qui sexcenta quaedam de viis Domini scripserunt. Moses autem imprimis ita scripsit, *Via regia proficiscere* 17. Et, *Ecce posui ante faciem tuam viam vitam, et viam mortis* 18. Et David similiter, *Novit Dominus viam justorum, et via impiorum peribit* 19. Et Jeremias, *Stare in viis, et interrogare de semitis Domini æternis, et videte quas sit via bona, et in illa ambulate* 20. Sed et singulos prophetas invenies fecisse mentionem viarum Dei. Si igitur Servator et Dominus noster Jesus Christus, se initium viarum Domini doceat, in quibus ait, *Dominus condidit me principium viarum suarum ad opera sua* 21, omnino ille, et Mose antiquior, et prophetis erit, et his omnibus qui adhuc alterius, secundum vias Dei vixerunt. Sed non erat caro quam assumpsit hisce omnibus antiquior: itaque non recte de carne interpretantur oraculum illud. Quocirca non locutus est ista Servator propter carnem, sed quod præexistebat ipse, et viam ducebat viis Domini universis, in quibus qui erant olim, Deo dilecti omnes ambulaverunt. Quandoquidem et divinus Apostolus dixit, *O profundum divitiarum, et sapientiæ, et cognitionis Dei, quam inscrutabilia sunt judicia ejus, et impervestigabiles viæ ejus* 22, aliam quamdam viam ille indicavit, universitatis rerum curatricem, per quam ineffabili quodam judicio et rationibus quibusdam non comprehendendis, universa gubernat, pro divina sua potestate: consequens certe est, ut et harum viarum quoque principium statuamus illum, qui dixit, *Dominus condidit me principium viarum suarum ad opera sua*. Quod Marcellus non intelligens vias Domini, statuit esse carnem Servatoris nostri: ✕ interpretatur [R. XIII] et illud quoque in hunc sensum, *condidit me principium viarum suarum ad opera sua*. Quænam autem opera vult? illa nimirum de quibus Servator ait, *Pater meus adhuc operatur, et ego operor* 23. Et rursus, *Opus perfeci illud, quod dedisti mihi* 24. Subjungit porro, quasi sententiam horum explicans: « Quisnam ante factam per opera demonstrationem credidisset, quod Verbum Dei per Virginem generatum, nostram carnem suscepisset? et tamen universam deitatem in se corpore raliter residentem demonstrasset? » Et veluti qui sententiam perfecte explicuerat, addit: « Hoc igitur est, *Dominus condidit me principium viarum suarum ad opera sua*. » Hæc autem scripsit non valens suæ mentis oculos sursum attollere, nec perinde ac propheta dicens, *Quando intuebor caelos opera digitorum tuorum, lunam et stellas, quas tu fundasti* 25. Nec in memoriam revocans propheta dictum,

Α μὲν ἀποστόλους καὶ τούτων τὰς διδασκαλίας, ὁδοὺς ἠνώμασεν, οὐχὶ ἔκ προσέσχε τοῖς τοῦ Θεοῦ προφήταις, μὴτιὰ περὶ ὁδῶν Θεοῦ γεγραφόιν; Πρῶτον μὲν γὰρ Μωσῆς ὕδα γράφων ἔλεγεν· Ὁδοῦ βασιλικῆ κορευοῦσα· καὶ, Ἰδοὺ τέθεικα πρὸ προσώπου σου τὴν ὁδὸν τῆς ζωῆς, καὶ τὴν ὁδὸν τοῦ θανάτου· καὶ ὁ Δαβὶδ ὁμοίως, Γενώσκει (77) Κύριος ὁδοὺ δικαίων, καὶ ὁδοὺ ἀσεβῶν ἀπολείται· καὶ Ἰερεμίας, Στήτε ἐν ταῖς ὁδοῖς, καὶ ἐρωτήσατε τριβουὺς Κυρίου αἰωνίου, καὶ ἴδετε ποία ἐστὶν ἡ ὁδοὺ ἡ ἀγαθῆ, καὶ κορευέσθε ἐν αὐτῇ· καὶ Ἐκαστον δὲ τῶν προφητῶν διαφόρως μνημονεύσαντα τῶν ὁδῶν τοῦ Θεοῦ εὐρήσας. Εἰ τοίνυν ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς τοῦ Θεοῦ ἀρχὴν εἶναι τῶν ὁδῶν τοῦ Θεοῦ ταυτὸν διδάσκει λέγων, Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, πάντως καὶ Μωσέως καὶ τῶν προφητῶν καὶ τῶν ἐπι ἀνωτέρω κατὰ τὰς ὁδοὺς τοῦ Θεοῦ βεβαιωμένων εἴη ἀνπροσβύτερος· ἀλλ' οὐχὶ ἡ σὰρξ, ἣν ἀνεληφεν, ἐκείνων ἀπάντων ὑπῆρχε προγενεστέρη. Οὐκ ἔρθῶς οὖν ἐπι τὴν σάρκα ἐξῆλιπται τὸ λόγιον. Οὐ διὰ τὴν σάρκα τοίνυν ταῦτ' ἔλεγεν ὁ Σωτὴρ, διὰ δὲ τὸ προὑπάρχειν αὐτὴν, καὶ καθηγεῖσθαι (78) πασῶν τῶν ὁδῶν τοῦ Θεοῦ, ὡς πάντες οἱ πάλαι θεολογιστῆς ἄνδρες ὠδεύουσιν. Ἐπι δὲ ὁ θεὸς Ἀπόστολος λέγων, Ὁ βάθος πλοῦτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ, ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρυμμένα αὐτοῦ καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ, ἐτέρας τινὰς ὁδοὺς ἐποβάλλει, τὰς προνοητικὰς τῶν ὄλων, δι' ἧν ἀπαρμήτω κρῖσει, καὶ λόγοις (79) ἀληπτοῖς, τὰ σύμπαντα διακωσθῆναι εἰς δύναμις, ἀκόλουθόν ἐστι καὶ τούτων τῶν ὁδῶν ἀρχὴν εἶναι λέγειν τὴν εἰρηκότα, Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ· ὁ δὲ μὴ νοήσας τὰς ὁδοὺς τοῦ Θεοῦ, τὴν σάρκα τοῦ Σωτῆρος ἀρχὴν τούτων εἶναι ἀπεφήνατο. Ἐρμηνεύει δὲ καὶ τὸ, εἰς ἔργα αὐτοῦ, φάσκων, Ἐκτίσεν οὖν με, φησὶν, ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. Ποία δὲ ἔργα φησὶν; περὶ ἧν ὁ Σωτὴρ λέγει, Ὁ Πατὴρ μου ὅπως ἄρτι ἐργάζεται, κατὰ ἐργάζομαι· καὶ αὐτὸς, Τὸ ἔργον, φησὶν, ἐτελείωσα, ὃ δέδωκάς μοι. Εἰδ' ὡσπερ διασαφῶν τὴν τῶν εἰρημένων διάνοιαν, ἐκπέλει· « Τίς γὰρ πρὸ τῆς τῶν πραγμάτων ἀποδείξεως, ἐπίεστουσεν ἂν, ὅτι Λόγος Θεοῦ διὰ Παρθένου τεχθεὶς, ἢ τὴν ἡμετέραν ἀναλήφεται σάρκα, καὶ τὴν πᾶσαν ἐθεότηα ἐν αὐτῇ σωματικῶς ἐπιδείξεται; » καὶ ὡσπερ ἐντελεῖ τὴν διάνοιαν ἀποδοὺς ἐπάγει· « Οὐκοῦν ἐ τοῦτ' ἐστὶ τὸ, Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. » Καὶ ταῦτα δὴ ἔγραψεν, ὅς δυναθῆις τοὺς τῆς διανοίας ὀφθαλμοὺς εἰς ὑψὸς ἄραι, καὶ τῷ προφήτῃ παραπλήσιως εἰπεῖν, Ὅτε ὄψασαι τοὺς οὐρανούς, ἔργα τῶν θαυμάτων σου, σελήνην καὶ ἀστέρας, ἃ σὺ ἐθεμελίωσας· οὐδὲ μνημονεύσας τοῦ προφητικῶ λόγου, δι' οὗ εἰρηται, Τὰ δὲ

✕ Ed. Paris., pag. 157. 17 Num. xxi, 22. 18 Dent. xxx, 15. 19 Psal. l, 6. 20 Jer. vi, 16
 21 P. ov. viii, 22. 22 Rom. xi, 33. 23 Joan. v, 17. 24 Joan. xvii, 4. 25 Psal. viii, 4.

(77) Vulgo ὁ Κύριος τὴν ὁδόν.
 (78) Ὑψίω πασῶν ὁδῶν τοῦ Κυρίου.

(79) Vulgo ἀκαταλήπτοις.

ἔργα Κυρίου οὐκ ἐμβλέπουσι, καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ οὐ κατανοοῦσιν. Εἰ γὰρ τοῦτοις προσεσχίκει, ἔγω δὲ, ὅτι πρὸ οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ πρὸ τοῦ σύμπαντος κόσμου, καὶ οὐ πρὸ τῶν ὁρατῶν μόνον ἀλλὰ καὶ (80), πρὸ τῶν νοητῶν ἔργων τοῦ Θεοῦ τῶν ἐν ἀσωμάτοις καὶ ὑπερκοσμίοις δυνάμεσιν ἐν ὑποστάσει ὄντων, ἦν καὶ προῆν ὁ ταῦτα λέγων. Ὁ δὲ μεταβάς ἐπὶ τὸ, *Πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέ με*, πάλιν τὴν σάρκα εἰς μέσον ἄγει λέγων οὕτως· « *Θεμέλιον* τοῦτον ὀνομάζων, τὴν κατὰ σάρκα αὐτοῦ « προορισθείσαν οἰκονομίαν. Ὡς καὶ ὁ Ἀπόστολος λέγει· *Θεμέλιον γὰρ ἄλλον οὐδεὶς δύναται θεῖναι, « παρὰ τὸν κείμενον, ὃς ἔστιν Ἰησοῦς Χριστός.* » Καὶ ἐπιλέγει· « *Ἐνδὸς δὲ αἰῶνος ἐνταῦθα μέμνηται, « ἀφ' οὗ τὰ κατὰ τὸν Χριστὸν θεμελιώσθαι ἔφη, « καίτοι πολλῶν παρεληλυθότων αἰώνων, ὡς ὁ Δα- « δὶδ ἔφη, Ὁ ὑπάρχων πρὸ τῶν αἰώνων.* » Καὶ μετα- « θὰς ἐξῆς ἐπὶ τὸ ἐν ἀρχῇ πρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆ- « σαι, καὶ τὴν γῆν πάλιν τὴν σάρκα εἶναι λέγει. Γράφει δὲ οὕτω· « *Ποῖον ταύτην τὴν γῆν; ἢ θηλον- « ὅτι τὴν ἡμετέραν σάρκα, τὴν μετὰ τὴν παρακοὴν « γῆν αἰθῆς γενομένην· Γῆ γὰρ εἶ, φησὶν, καὶ εἰς « γῆν ἀκαλεύση.* » Ἔδει γὰρ ταύτην ἰάσεως τυ- « χεῖν. » Καὶ ταῦτα δὲ φάσκει, οὐ μνημονεύσας ὁ σοφώτατος ὡς καὶ ἀνωτέρω πρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι ἐκτίσθαι τὴν σάρκα ἀρχὴν ὁδῶν τοῦ Θεοῦ εἰρηκῶς ἔτυχεν. Εἰ δὲ ὅλος διὰ τῆς γῆς τὴν σάρκα ἐδήλου, πῶς οὐ προῦπάρχειν τῆς σαρκὸς ἀνάγκη ὁμολογεῖν τὸν λέγοντα πρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι αὐτὸν εἶναι; *Πρὸ γὰρ τοῦ αἰῶνος*, φησὶν; *ἐθεμελίωσέ με, ἐν ἀρχῇ πρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι.* Οὐκοῦν πρὸ τοῦ τὴν σάρκα ποιῆσαι ὁ ταῦτα λέγων ὑπῆρχεν. Εἰ δὲ καὶ μὴ πολλῶν αἰώνων ἐμνημόνευσεν, ἀλλ' ἐνδὸς, οὐ καὶ ὁ Σωτὴρ ἐμνησθῆ εἰπὼν, *Οἱ υἱοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου γαμοῦσι καὶ γαμίσκονται*, καὶ οὕτως οὐχ ἢ ἀρξῆ ἦν ἀνεληφεν ὁ Σωτὴρ ἡμῶν πρὸ τοῦ ἐνεστώ- « τος αἰῶνος ὑπῆρχε· ἀλλ' αὐτὸς ὁ ταῦτα διὰ Σολομῶ- « νος διδάσκων, ὁρξῆ ὅση περιπέπτωκε δυσχωρίῃ ὁ τῆς εὐθείας καὶ (81) βασιλικῆς παρατραπέλης ὁδοῦ. Ὁ δὲ πρὸς τὰς εἰρημέναις ἔτι καὶ ταῦτα προσεῖθησι λέ- « γων· *Πρὸ τοῦ τὰς ἀβύσσους ποιῆσαι*, φησὶν· ἐν- « ταῦθα τὰς ἀβύσσους παροιμιωδῶς ὁ προφήτης τὰς τῶν ἁγίων καρδίας εἶναι λέγει, τὰς ἐν τῷ αὐτῶν βᾶθει τὴν τοῦ πνεύματος ἐχούσας δωρεάν· καὶ οὐ συνήσιν, ὡς πρὸ τῆς ἐνσάρκου (82) τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσίας οἱ ἅγιοι τοῦ Θεοῦ προφήται, τοῦ αὐτοῦ μετέσχον πνεύματος, Μωσῆς τε καὶ οἱ ἔτι Μωσῆως παλαιότεροι. Οὐκοῦν ἀνάγκη τούτων ἀπα- « σῶν τῶν ἀβύσσων, εἰ δὴ αἱ τῶν ἁγίων καρδίαι ἦσαν αὐταί, παλαιότερον εἶναι τὸν λέγοντα, *Πρὸ τοῦ τὰς ἀβύσσους ποιῆσαι.* Πῶς οὖν δυνατὸν ἦν ἐπὶ τὴν σάρκα τοῦ Σωτῆρος ἀναφέρεσθαι ταῦτα; Καὶ μὴν, εἰ τις αὐτῷ παρῆν τῶν θείων Γραφῶν ἐπιστήμη, οὐκ

quo ait, *Opera autem Domini non intuebuntur, et opera manuum ipsius non intelligent* 20. Nam si ad ista attendisset animum, illud utique cognoscere potuisset, quod ante caelum et terram, ante mundum universum, nec ante sola visibilia, sed et invisibilia, et ante opera Dei intellectualia, quæ in potentiis relucet incorporeis, et extramundanis, erat, et præerat is, qui ista loquitur. Ille autem, transitione facta ad illud, *Ante sæcula fundavit me*, in medium denuo adducit carnem, inquit [R. XIV] : « Ita in carne ejus præordinatam œconomiam, vocat *fundamentum* : quemadmodum et Apostolus ei loquitur, *Fundamentum nemo aliud potest ponere, « præter illud quod positum est, qui est Jesus Christi- « stus* 21. » Addit : « Unius autem sæculi isthuc memi- B nit, in quo ea quæ ad Christum spectant, fundata esse dicit, cum tamen plura præterissent sæcula : « quod et David affirmat, inquit, *Qui erat ante « sæcula* 22. » Progressus hinc ad illud, *In principio, priusquam terram conderet*, ibi denuo terram esse carnem asseverat. « Quamnam vero terram? » Ita ait : « certe non aliam quam carnem nostram : quæ « post transgressionem, terra denum facta fuit. « *Terra es enim, inquit, et in terram reverteris* 23. « Illa etenim persananda fuerat. » Hæc autem ita posuit, non recordatus, pro sua sapientia quod dicitur, priusquam terra conderetur, creatam dici carnem principium viarum Dei. Quod si vero per terram indicare voluit *carnem* : quomodo cogitur confiteri non existisse ante carnem qui dicit *se priusquam terra conderetur, existisse? Nam ante sæculum, inquit, fundavit me, in principio ante- quam terram faceret.* Atque ita qui ista de se dixit, certe exsistebat ante carnem. Nec refert quod non meminerit plurimorum sæculorum, sed unius, cujus et Servator meminit, inquit, *Filii hujus sæculi dant et accipiunt in matrimonium* 24. Atque ita non caro, quam suscepit Servator noster ante præ- sents hoc sæculum exsistebat : sed ille, qui hæc eadem per Salomonem docuit; vides ille in quas angustias se conjecerit, qui de regia et recta via declinavit. Ad illa autem dicta superiorum et ista addit : « *Priusquam conderet abyssos* : hic, inquit, abys- « sos proverbialiter propheta sanctorum corda ap- « pellavit, quæ in sua profunditate spiritus dona con- « tinebant. » Nec intelligit quod antequam in carne Servator adveniret, sancti Dei prophetæ ejusdem spiritus participabant; Moses nimirum et adhuc illo vetustiores. Itaque necesse est antiquiorem his abyssis (si modo sanctorum corda sicut abissi) ex- stitisse illum, qui dixit, *Priusquam abissi conde- rentur*, etc. Quomodo igitur ad carnein Servatoris referri poterant? Certe, si vel tantillam divinarum

✱ Ed. Paris., pag. 158. 20 Isa. v, 12. 21 I Cor. III, 11. 22 Psal. xcii, 2. 23 Gen. III, 19. 24 Luc. xx, 34.

(80) Vulgo ἀλλὰ [τῶν ἀοράτων] καὶ. Mox vulgo πρὸς λέγων ἰατέρω.

(81) Vulgo βασιλικῆς καὶ εὐθείας, et mox, ἔδει

πρὸς.

(82) Vulgo του om.

Scripturarum cognitionem haberet, non ita leviter A et facile determinasset sanctorum corda esse istas abyssos. Instantur enim Moses, quod tenebræ erant super abyssum; multiplex sed inextricabilis de istis sermo scribitur in divinis Litteris. Nam Apostolus ait, *Ne dixeris, Quis ascendet in caelum? hoc est Christum deducere; aut Quis descendet in abyssum? hoc est, Christum a mortuis educere*⁸³. In quibus videtur infernales regiones abyssos nominasse. Quod clarius adhuc Indicat Dominus ipse in illo cum Job colloquio suo, *Vade autem ad fontem maris, et, In vestigiis abyssi ambulasti: aperiantur tibi prae timore januæ mortis: janitores inferni videbit te, contremiscunt*⁸⁴. Sed et impiæ in abysso potestates: de quibus dictum est, *Laudate illum de terra, dracones et universæ abyssi*⁸⁵. Et ulterius illud, *Super abyssum tenebræ*. De quibus ait Moyses, *Et tenebræ erant super abyssum*⁸⁶. Hæc omnia qui adducere poterat, si sedulam saltem operam, et non negligentem in divinis Litteris posuisset, ❧ non utique vocasset sanctorum corda abyssos: intellexisset enim quomodo dictum sit, et, *Abyssus invocat abyssum, ad vocem calaractarum tuarum*⁸⁷, et iterum, *Turbatae sunt abyssi, multitudo sonitus aquarum*⁸⁸, et iterum, *Abyssus tanquam testis circummictus ejus*⁸⁹. Hæc et his similia novisset exactius, si quæ ipsi cura subisset ut hæc intelligeret: at nunc tanta ipse facilitate, tamque dissolute sanctorum corda pronuntiavit abyssos. Nec tamen ita intellexit quod vel secundum hanc interpretationem, is qui dixit, *Præquam cederet abyssos aderam illi*⁹⁰, docere C

ἂν εὐχερῶς οὕτως (83) ἀπαφάνετο τὰς τῶν ἁγίων καρδίας εἶναι τὰς ἀβύσσους, ἐπιστήσας ὡς σκότος ἐν ἐπάνω τῆς ἀβύσσου, κατὰ τὴν Μωσείως μαρτυρίαν, καὶ ὡς πολὺς καὶ δυσερμηνεύτος ὁ περὶ αὐτῶν ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ φέρεται λόγος. Ὁ μὲν γὰρ Ἀπόστολος, Μὴ εἶπης, φησὶ, *Τίς ἀναβήσεται εἰς τὸν οὐρανόν; τοῦτ' ἐστὶ Χριστὸν καταγαγεῖν. Ἡ, Τίς καταβήσεται εἰς τὴν ἀβύσσον; τοῦτ' ἐστὶ Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ἀναγαγεῖν*. Ἐοικε γοῦν ἐν τοῦτοις τὰ τοῦ ἕδου χωρὶα κακῶς κληθέναι ἀβύσσον. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος σαφέστερον τοῦτο παρίστη ἐν τῷ πρὸς τὸν Ἰωβ χρηματιστικῷ λόγῳ (84)· *Ἥλθεσθε δὲ ἐπὶ πηγήν θαλάσσης, ἐν δὲ ἰχθυῶν ἀβύσσου περιπέπτησας ἀνοίγονται δὲ σοὶ πόδες κυλαὶ θανάτου· κυλαροὶ δὲ ἕδου ἰδόντες σε, ἐκτεθξάν*. Καὶ τὰς ἐν τῇ ἀβύσσῳ δὲ δυνάμεις πονηρὰς, περὶ ἑν εἰρηται, *Ἀνεῖτε αὐτὸν ἐκ τῆς γῆς, ὀδύοντες, καὶ πᾶσαι αἱ ἀβύσσοι· καὶ ἐπὶ τὸ, Ἐπάνω τῆς ἀβύσσου σκότος*· περὶ οὗ Μωσῆς ἔφη, *Καὶ* (85) *σκότος ἐπάνω τῆς ἀβύσσου*· ταῦτα πάντα μαθὼν, εἴπαρ ἦν ἐκπόνως, ἀλλὰ μὴ ἐξιτήλως ταῖς θείαις ἀνετυχηραῖς Γραφαῖς, οὐκ ἂν τὰς τῶν ἁγίων καρδίας ἐτόλμα εἰπὴν τὰς ἀβύσσους, ἔγωγ δ' ἂν, ὅπως εἰρηται καὶ τὸ, *Ἀβύσσοσ ἀβύσσον ἐπικαλεῖται εἰς φωνὴν τῶν πατράρακτῶν σου* καὶ αὐδῖα, *Ἐταράχθησαν ἀβύσσοι, κληθὸσ ἤχοσ ὕδατοσ*· καὶ πάλιν, *Ἀβύσσοσ ὡσ ἰμῆτιοσ τὸ περιβόλοιοσ αὐτοῦ*. Ταῦτα καὶ τὰ τοῦτοισ ἀδελφὰ διεηρήθωσεν ἂν, εἰ τισ ἦν αὐτῷ φρόντισ τῆσ τοῦτοτων καταλήθωσασ· (86) νῦν δὲ προχειραῖσ οὕτωσ καὶ διαλελυμένωσ τὰσ τῶν ἁγίων καρδίασ τὰσ ἀβύσσοσ εἶναι ἀποφηνάμενοσ, οὐδ' οὕτωσ συνήκαν, ὡσ πρὸ τῶν ἁγίων καὶ θεοφιλῶν ἀνδρῶν, τῶν ἐξ αἰῶνοσ γαινομένων, ταυτῶν ὑπάρκαειν ἰδῖδαξεν ὁ εἰπὼν, *Πρὸ τοῦ τὰσ ἀβύσσοσ κοιθῆσαι*· ὡσ πανταχῶσιν μὴ δύνασθαι τῇ σαρκὶ τοῦ Σωτήροσ ἐφαραμόζειν τὰσ προκαίμενασ λέξεισ. Ὁ δὲ (87) ἐφ' ἑτέραν μεταθῶσ βῆσασ τῆσ αὐτῆσ Γραφῆσ, καὶ ταῦτην οὕτωσ ἐρμηνεύει λέγων· *Τί τοῖνον ἐστὶ καὶ τοῦτὶ τὸ κεφάλαιοσ, Πρὸ τοῦ προελθεῖν τὰσ πηγάσ τῶν ὕδατων*; τοῖσ ἐ ἱέρουσ ἀποστόλοσ εἶναι φησιν. Τοῦτο δὲ ἡμῖν τὸ μυστήριον παρίστησιν ἡ τῆσ Ἐξόδοσ γραφῆ, τοῖσ ἐ τῶν ἀποστόλων τύπουσ κάλαι προαγορεύουσα. Δέκα γὰρ ὄντων τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀποστόλων, δῖδακα ἐ πηγῶν μέμνηται. Καὶ ταῦτα λέγων οὐ συνήκασ, ὡσ καὶ τοῦ Ἰσραὴλ δῖδακα ἦσαν φυλαὶ, καὶ δῖδακα οὐ τοῦτων πατριάρκα, μὲτα τε βῖδοσ ἡ τῶν δῖδακα προφητῶν· ἀλλὰ καὶ δῖδακα τῆσ ἡμέρασ ὤραι, καὶ μῆνεσ τοῦ παντοῦ ἔτουσ δῖδακα. Τί οὖν μᾶλλον τὰσ ἀποστόλοσ ἡ ἐκαῖνοσ ἀπασιν ὁ τῶν δῖδακα δῖδακον ἀριθμόσ; Εἰ δὴ τοῦ ποσοῦ τισ ἀριθμόσ τὴν αἰτίαν αὐτῷ τῆσ τοιαοδὶ τοῦ λόγου παρείκα ἐρμηνείασ, χρῆν δὲ συνιδεῖν ὡσ καὶ οἱ τοῦ θεοῦ προφηται, καθὸ τοῦ αὐτοῦ μετέκαον Πνεῦματοσ ἁγίου, οὐκ ἦσαν ἀ-

✱ *El. Paris.*, pag. 150.

⁸³ *Rom. x, 6, 7.* ⁸⁴ *Job. xxxviii, 16, 17.* ⁸⁵ *Psal. cxlviii, 7.* ⁸⁶ *Gen. i, 2.*

Psal. xli, 8. ⁸⁷ *Psal. lxxvi, 17, 18.* ⁸⁸ *Psal. ciii, 6.* ⁸⁹ *Prov. viii, 21.* ⁹⁰ *ibid.* ⁹¹ *Exod. xv, 27.*

(83) Vulgo ἀπαφάνετο.

(84) Ἥλθεσθε vulgo.

(85) Vulgo σκότος; [ἦν] ἐπάνω.

(86) Vulgo νυνί.

(87) Vulgo ἀφ'.

λόγιοι τῶν πηγῶν. Διὸ λέλεκται· περὶ αὐτῶν ἐν Ψαλμοῖς, Ἐν Ἐκκλησιαίαις εὐλογεῖτε τὸν Θεὸν Κύριον ἐκ πηγῶν Ἰσραήλ. Ὅσοι καὶ πρὸ ἐκαίμων τῶν πηγῶν, ἀναγκαῖον ὁμολογεῖν τὸν Ἰῶν εἶναι (88) τοῦ Θεοῦ τὸν λέγοντα, Πρὸ τοῦ προελθεῖν τὰς πηγὰς τῶν ὕδατων. Ὁ δὲ ἐπάκουσον ὅπως ἐρμηνεύει λέγων· « Εἰκότως οὖν περὶ τῆς κατὰ σάρκα (89) γενέσεως ὁ Δεσπότης, διὰ τοῦ προφήτου Σολομῶνος λέγων, « Πρὸ τοῦ προελθεῖν τὰς πηγὰς τῶν ὕδατων, » ἔφη. Καὶ ἐπιφέρει· « Ὅπως γὰρ ὁ Σωτὴρ πρὸς τὰς ἱερὰς πηγὰς ἔφη, Πορευθέντες μαθητεύσατε ἐκ παντα τὰ ἔθνη. » Εἶδ', ὡσπερ συναγαγὼν τὸν λόγον, τὸ συμπέρασμα ἐπάγει τῇ αὐτοῦ διηγήσει, λέγων· « Πανταχόθεν δὴλόν ἐστι, τοὺς ἱεροὺς ἀποστόλους καὶ πηγὰς τροπικῶς ὀνομάσθαι ὅτι τοῦ προφήτου· » « καὶ τοὺς μὲν ἀποστόλους τὰς πηγὰς εἶναι βούλεται, οὐκ ἀρέσκουσι δὲ αὐτῷ οἱ προφῆται. Διὰ τί; ἀλλ' ὅτι μὴ εἰδύνατο τὴν σάρκα τοῦ Σωτῆρος πρὸ ἐκαίμων διδοῖναι. Καίτοι καὶ πρὸ τῶν κατὰ φύσιν αἰσθητῶν πηγῶν, ὧν καὶ Μωσῆς ἐμνημόνευσεν ἐν τῇ κοσμοποιίᾳ, εἰπὼν, Πηγὴ δὲ ἀνέβουεν ἐκ τῆς γῆς, καὶ ἐκπέτεε πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς· καὶ αἰθίς, Ποταμὸς δὲ ἀκπορεύεται ἐξ Ἐδέμ, κοτιζεν τὸν παράδεισον, προὔπηρχεν ὁ τοῦ Θεοῦ Ἰῶδ, ὁ ταῦτα ἐν Παροιμίαις περὶ αὐτοῦ διδάσκων. Ὁ δὲ τῷ Ἰῶδ χρηματίζων, καὶ πηγῶν θαλάσσης μνημονεύει λέγων· Ἥλιθε δὲ ἐκ πηγῆς τῆς θαλάσσης· ἐν δ' Ἰχρᾶσιν ἀδύσσου περιπέτησας. Ἐπιδὲ καὶ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν, ὕδατά τινα εἶναι ἡ Γραφή διδάσκει, ἡ λέγουσα, Αἰνεῖτε αὐτόν, οὐρανοὶ τῶν οὐρανῶν, καὶ τὰ ὕδατα τὰ ὑπερένω τῶν οὐρανῶν, ἀκλουθόν (90) ἐστὶ κακαίων τῶν ὕδατων, ὅποια ἂν ὑπάρχη φύσιν, νοῆσαι τίνας εἶναι πηγὰς, ὅπως κακαίων προσβύτερος ἀποδειχθῆ ὁ εἰρηκῶς αὐτὸν προὔπαρχεν πρὸ τοῦ προελθεῖν τὰς πηγὰς τῶν ὕδατων. Ὁ δὲ μηδὲν τούτων ἐπιστήσας τὸν νοῦν, μὴδὲ ποιεῖν ἐθέλων, τοῖς αὐτοῖς ἐπιμένει. Ἐπι καὶ ταῦτα φάσκων, Πρὸ τοῦ βῆθ ἐδρασθῆναι, φησὶν, πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεννᾷ με. Ὅρη καὶ βουνούς, τοὺς ἀποστόλους, καὶ τοὺς τῶν ἀποστόλων διαδόχους λέγει, ἵνα παρὰ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, τῆνικαῦτα τοὺς δικαίαν πολιτεῖαν (91) παροιμιωδῶς σημαίνῃ. Οὐκοῦν οἱ αὐτοὶ (92) ἦσαν καὶ αἱ πηγαί, (οἱ) αὐτοὶ καὶ τὰ βῆθ, οἱ αὐτοὶ καὶ οἱ βουνοί· ἀλλ' ὡσπερ οὐκ ἔχει φύσιν, ἐπὶ τῶν θεωρουμένων πηγῶν τε καὶ ὀρῶν τὰ αὐτὰ φάσκων εἶναι (οὐδὲν γὰρ κοινὸν ὡς ἐν ποιότητος λόγῳ πηγᾶς ὕδατων πρὸς τὰ τῶν ὀρῶν ἀναστήματα), τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐπὶ τῶν ἀλληγορικῶς κατὰ διάνοιαν θεωρουμένων παραστήσαι χρῆ διαφορὰν τῶν κατὰ τὴν θεωρίαν νοουμένων, πηγῶν τε καὶ ὀρῶν καὶ βουνῶν· ἀλλ'

A fuerant. Quocirca de illis in Psalmis dicitur : In Ecclesiis laudate Deum Dominum de fontibus Israel⁸⁸. Ut necesse sit nos confiteri Filium Dei existisse ante fontes illos, eum qui dixit, Priusquam prodirent fontes aquarum. Is quomodo hoc interpretatur audi : « Quocirca nec immerito Dominus per prophetam Salomonem dixit, Priusquam scaturirent fontes aquarum, de sua secundum carnem generatione. » Addit : « Ita enim Servator, ad sanctos fontes dixit, Euntes docete omnes gentes⁸⁹. » Postremo, veluti recollectis omnibus, introducit conclusionem disputationis suae : ☒ Ita omnimodo perspicuum est, sanctos apostolos figurate fontes appellatos a propheta. » Apostolus vult fontes nominari, at minime ei placent prophetæ. B Cur ita? nimirum quod ante illos placem Servatoris exhibere nequibat. Et tamen Dei Filius qui hæc in Proverbis de seipso usurpavit, erat ante illos fontes naturales, quorum meminit in cosmopœia sua Moses, ubi ait, Et fons de terra ascendebat, et irrigabat faciem universæ terræ⁹⁰, et iterum, Fluvius de Edem egrediebatur, et paradysum irrigabat⁹¹. Qui et cum Jobo collocutus fontium quoque maris meminit, Venisti autem ad scaturigines maris : ambulasti per vestigia abyssi⁹². Cum vero et super colles aquarum mentio fiat in Scripturis, utpote ubi legitur, Laudate Dominum, celi atque aquæ quæ sunt super caelos⁹³ : consequens est ut quæ sit illarum aquarum natura dispiciamus : quoniam sint illarum fontes, ut et huic antiquior ille declaratur, qui ait se existisse cum nondum prodirent fontes illarum aquarum. At vero nulli horum advertens animum Marcellus, nec in his indagandis collocans operam, in sententia sua persistit. Nam et illa, Priusquam montes firmarentur : et, Ante omnes colles genitæ me, ad eundem modum interpretatur, montes et colles apostolos esse inquit, et apostolorum successores : ut proverbialiter, præter morem apud alios usurpatum justam reipublicæ administrandæ formam significaret. Quocirca fontes, et montes, et colles idem significabant. Sed veluti secundum naturam non est, ut qui oculis cernuntur fontes atque montes, iidem sint (neque enim aquarum fontes habent aliquid commune cum montium cacuminibus) pari modo, et in illis quæ allegorice intelligenda sunt, instituenda est diversitas inter illa quæ per fontes, colles, montes intelliguntur. Ille autem nihil trutinatum intelligens, sed omnia permiscens, quæ est ipsius animi levitas, eosdem utique per omnia designat, fontes aquarum, et montes atque colles. Hæc

✽ Ed. Paris., pag. 160. ⁸⁸ Psal. LXVII, 27. ⁸⁹ Matth. XXVIII, 19. ⁹⁰ Gen. II, 6. ⁹¹ Ibid. 10. ⁹² Job XXXVIII, 16. ⁹³ Psal. CXLVIII, 4.

(88) Vulgo τοῦ Θεοῦ λέγοντα.
 (89) Vulgo γενήσεως.
 (90) Vulgo ὅ ἐστι, et mox ὅποια δ' ἂν ὑπάρχη, τὴν φύσιν νοῆσαι τίνας εἶναι [ἄς] πηγὰς etc. et mox προὔπαρχεν αὐτόν.
 (91) Παροιμιωδῶς σημαίνῃ. Deest hic aliqua vox significandæ sententiæ quæ hiat, forte μεταρρομῆνους, aut ἀσπασαμένους aut simile quid hoc sensu,

ut significet eos qui, præter morem aliorum, justam vivendi rationem amplexi fuerant. Quæ sequuntur sic forte legenda et distinguenda sunt, οὐκοῦν, οἱ αὐτοὶ ἦσαν καὶ αἱ πηγαὶ αὐτοὶ, καὶ τὰ βῆθ, καὶ αὐτοὶ οἱ βουνοί. M.
 (92) Vulgo ὅτι αὐταὶ ἦσαν καὶ αἱ πηγαὶ αὐτοὶ καὶ τὰ βῆθ οἱ αὐτοὶ, καὶ οἱ βουνοί.

insuper omnia apostolos esse ait, differentie nulla habita ratione. Quorum igitur illos, qui per justitiam et pietatis cultum, ante Servatorem incarnatum consummabantur, montes et colles non appellavit? Nimirum quod priorem illis, non poterat Servatoris carnem substituere. Est ergo violentia iniuis et coacta interpretatio, dictionum jam commemoratarum, si referantur ad carnem illam Servatoris. ✽ Quomodo autem et illud, *Genuit me*, ad carnem queat adaptari? se certe genitum affirmat ante fontes, ante montes, ante omnes colles, ubi ait, *Domini condidit me principium viarum suarum ad opera sua, ante secula fundavit me*. Si caro ista diceret ut Marcello visum, quomodo caro dixerit, *Ante omnes colles gignit me*? Esto enim, fuerit ante apostolos caro: at quo pacto seipsam ipsa a Deo factam dixerit? Visum est Marcello affirmare carnem cum non exstaret prius, conditam fuisse. Ait enim: «Revera creavit qui quod non erat fecit Dominus: «oster Deus. Carnem enim Verbum sumpsit quæ non erat, sed condidit illam quæ non erat.» Novimus ita illam conditam, at genitam a Deo illam quomodo dicetur, cum affirmet Servator, *Quod de carne gignitur caro est* 47? et Apostolus inquit: *Factus de muliere, factus sub lege* 48. Quomodo igitur caro de Deo universorum dixerit, *Ante omnes colles genuit me*? Ita arbitror unicuique jam patescere, quam coactam hæc admittant interpretationem. At sine omni violentia dixerit quispiam in Filium Dei, semota allegorica figura ista vero convenire. Nam et ante tellurem subsistebat. Erat, et præerat, priusquam prodirent naturales aquarum scaturigines; ante abyssos commemoratas; priusquam terræ figura esset ordinata, per montium et collium surrectiones: *Omnia enim per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil* 49. At si quispiam hic interroget, cur se non dixerit præexistisse ante cælos, et ante ea quæ sunt in cælis, aut quæ supra sunt; ante divinas et supermundanas potestates et spiritus: dicetur quod eorum non meminit Scriptura, propterea quod per hæc Proverbia, pædagogia quædam animo infantibus protendebatur: quod satis patet, cum dicatur interdum, *Attende, fili, ad instructionem patris tui, et ne rejicias leges matris tuæ* 50: aliquando, *Fili, adverte animum ad leges meas, et aurem accomoda verbis meis* 51. Et iterum, *Fili, ne contempnas instructionem Domini, et cum ab illo increperis, ne deficias* 52: et, *Fili, si tibi probus fueris, probus iidem eris et vicinis. Quod si improbus evadas, tum solus certe exhaustus mala* 53. Innumera his similia, de Proverbiorum

ὁ (93) μηδὲν βεβασανισμένον ἐπιστάμενος, τὰ πάντα φύρων δι' εὐχέρειαν, τοὺς αὐτοὺς εἶναι ἀποστόλους καὶ πηγὰς ὕδατων, καὶ ὄρη, καὶ βουνούς, φησὶ τα πάντα ταῦτα εἶναι τοὺς ἀποστόλους, οὐ διαστειλάμενος τὸν τῆς διαφορᾶς τρόπον. Τί οὖν οὐχὶ καὶ πρὸ τῆς σαρκὸς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐν δικαιοσύνῃ καὶ (94) θεοσεβείᾳ (95) τελειωθέντας ὄρη καὶ βουνούς ὁμοίως ἐπεκάλει, ἀλλ' ὅτι μὴ πρὸ ἐκείνων οὐδὲ τε ἦν τὴν σάρκα τοῦ Σωτῆρος ὑφίστασθαι. Οὐκ οὖν βίαιος καὶ καταναγκασμένη τῶν προκειμένων λέξιων ἢ ἐπὶ τὴν σάρκα τοῦ Σωτῆρος ἀναφορὰ. Πῶς δὲ καὶ τὸ, *γεννᾷ με*, ἐταρμύσει τῇ σαρκί; πρὸ γὰρ τῶν πηγῶν καὶ πρὸ τῶν ὀρέων καὶ πρὸ τῶν βουνῶν γεγενῆσθαι ἐφησεν ἑαυτὸν, εἰπὼν, *Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὕδων αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέ με*. Εἰ δὲ ὅν ἢ σὰρξ ταῦτα φάσκει, ὡς *Μαρκέλλω δοκεῖ*, πῶς τὸ, *Πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεννᾷ με*, εἶποι ἂν ἢ σὰρξ; Ἔστω γὰρ πρὸ τῶν ἀποστόλων ἡ σὰρξ (96)· ἀλλὰ πῶς αὐτῇ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ γεγενῆσθαι φησιν ἑαυτὴν; τὸ μὲν γὰρ ἐκτίσθαι μὴ οὔσαν πρότερον τὴν σάρκα ἐδόκει *Μαρκέλλω* λέγειν. Ἐφη γὰρ: «Ἐκτίσεν ἀληθῶς τὸ μὴ ὄν πεποιτ;» ἢ πῶς ὁ δεσπότης ἡμῶν ὁ Θεός. Οὐκ οὔσαν γὰρ τὴν σάρκα ἦν ἀνεληφεν ὁ Λόγος, ἀλλὰ μὴ οὔσαν ἔκτισε. Τὸ μὲν οὖν ἐκτίσθαι ἔργωμεν, τὸ δὲ καὶ γεγενῆσθαι αὐτὴν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πῶς ἂν ἀπεδοθεῖν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν λέγοντος, *Τὸ γεγεννημένον ἐκ τῆς σαρκὸς σὰρξ ἐστίν*; καὶ ὁ Ἀπόστολος δέ φησι *Γενόμενος (97), ἐκ γυναικὸς, γενόμενος ὑπὸ τοῦ πνεύματος*. Πῶς οὖν ἢ σὰρξ εἶπεν ἂν περὶ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄρων τὸ, *Πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεννᾷ με*; Ταῦτα μὲν οὖν ὡς βεβασμένην ἔχει τὴν ἐρμηνείαν εἶμαι παντὶ τῷ καταφανὲς εἶναι. Ἀδιάστως δ' ἂν εἶποι (98) τις τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ δίχα παντὸς ἀλληγορικοῦ τρόπου, ταῦτα ἐπαληθεύειν, ἐπεὶ καὶ τῆς γῆς προϋπήρχεν, ἦν τε καὶ προῆν πρὸ τοῦ προελθεῖν τὰς σωματικὰς πηγὰς τῶν ὕδατων, καὶ πρὸ τῶν (99) αἰσθητῶς λεγομένων ἀθύρσεων, καὶ πρὸ τοῦ συστήναι αὐτὸ τῆς γῆς σχῆμα ἐν τοῖς τῶν ὀρέων καὶ τῶν βουνῶν ἀναστήμασι· *Πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν*. Εἰ δ' ἐρωτήσῃ τις, διὰ τί μὴ πρὸ τῶν οὐρανῶν, μηδὲ πρὸ τῶν ἐν ἐσπεροῖς, ἢ τῶν (1) ἐπέκεινα θεῶν καὶ ὑπερκοσμίαν δυνάμεων τε καὶ πνευμάτων, ἑαυτὸν εἶναι ἐδίδασκει· λελέξεται αὐτῷ, ὅτι τούτων τέως ἐμνημόνευσεν ὁ λόγος, ἐπειδὴ παιδαγωγίαν τινὰ διὰ τῶν Παροιμιῶν τοῖς τὰς ψυχὰς νηπίοις παρεδίδου. Ὁ καὶ ὄθλον τυγχάνει ἐκ τοῦ ποτε λέγεσθαι, Ἄκουε, υἱέ, *καυδίας πατρός σου, καὶ μὴ ἀπόση θεσμούς (2) μηρῶς*

✽ Ed. Paris., pag. 161. 47 Joan. iii, 6. 48 Gal. iv, 4. 49 Joan. i, 3. 50 Prov. i, 8. 51 Prov. iv, 20. 52 Prov. iii, 11. 53 Prov. ix, 12.

(93) Vulgo μὲν μηδὲν.

(94) Vulgo εὐσεβεία.

(95) *Τελειωθέντας ὄρη*. Lege καὶ πηγὰς, καὶ ὄρη, καὶ βουνούς. Statim: lege πρὸ πάντων τῶν βουνῶν γεγενῆσθαι. M.

(96) Vulgo *ἀλλὰ πῶς αὐτῇ*. Lego, Ἀλλὰ πῶς αὐτῇ, namque caro, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ φησὶ γεγενῆσθαι αὐτῇ (imo et ἑαυτῇ cum codd.) M.

(97) Vulgo *γεννώμενος*, et mox πρὸ πάντων β. et

παντὶ τῷ.

(98) *Τίς τὸν Υἱόν*. Esset τις, εἰς τὸν Υἱόν. M.

(99) Vulgo om. αἰσθητῶς et αὐ.

(1) *Ἐ τῶν ὑπέκεινα*. Imc ἐπέκεινα [sic codd.], de potestatisibus quæ sursum erant loquitur. M.— Mox vulgo λέξεται.

(2) Vulgo [τῆς] μ. et mox νοῦν, καὶ πάλιν, pro οὐς, καὶ αἰθίς, et γέννης pro γένη.

σον ποῖς δὲ, Ἰθὲ, ἐμοῖς νόμοις πρόσθετε, τοῖς δὲ ἐμοῖς ῥήμασι παράβαλλε σὸν ὄψ· καὶ αὐθις, Ἰθὲ, μὴ ὀλιγόφασι παιδείας Κυρίου, καὶ μὴ ἐκλύου ὑπ' αὐτοῦ ἐλεγχόμενος· καὶ, Ἰθὲ, ἐὰν καλῶς γένη ἐν- τῷ, καλὸς ἔσθι καὶ τοῖς πλησίον· ἐὰν δὲ κακῶς ἀποθῆς, μόνος ἀντλήσεις τὰ κακὰ (5). Μυρία δὲ ἂν καὶ αὐθις τούτοις ὁμοία, καθ' ἑαυτὸν ἀπὸ τῆς βί- βλου τῶν Παροιμιῶν ἀναλέξη, δι' ὧν ὁ Λόγος φαίνε- ται νηπίοις τὰς ψυχὰς προσδιαλεγόμενος. Οὕτω καὶ Μωσῆς παιδαγωγὸς τῶν ἀτελῶν τὰς (4) φρένας ὑπάρ- χων, οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ τῆς τῶν ὀρατῶν δημιουργίας ἐμνημόνευσεν· οὐ μὴν καὶ κτίσεως ἀγγέλων, οὐδὲ θείων δυνάμεων, οὐδὲ πνευμάτων ἁγίων, τῷ μὴ χωρεῖν πῶ τὴν τούτων διδασκαλίαν τοὺς αὐτῶ μα- θητευομένους. Εἰκότως τοιγαροῦν καὶ ὁ ἐν ταῖς Παρ- οιμίαις Λόγος, ὡς τοιούτοις ἀπὸ τῶν περὶ γῆν ὄρων τε καὶ βουνῶν, καὶ πηγῶν, ὡς ἀπὸ γνωριμωτέρων τὴν διδασκαλίαν ἐποιεῖτο· ὡς ἐξ ὑποβάθρας ἀρέα- μενος ἐπὶ τὰ κρείττω χειραγωγῆσαι τοὺς παιδαγω- γουμένους, ἀπὸ τε τῶν σμικροτέρων ἐπὶ τὰ θεϊότερα διαβαίνειν παρασκευάσει. Ταῦτα μὲν οὖν, εἰ μηδὲν τις πέρα τῆς λέξεως περιεργάζεται· εἰ δὲ βαθύτερόν τις καὶ ταῦτα νοεῖν θέλοι, οὐ μᾶλλον ἐπὶ τοὺς ἀπο- στόλους, ἢ ἐπὶ πάντας τοὺς πῶποτε γενομένους δι- κασταῖς καὶ θεολογικοῖς ἀνδράς αὐτὰ ἐκδέχεται, διαθή- σεται δὲ ἐνθένδε καὶ ἐπὶ τὰς θείας καὶ ἀγγελικὰς δυ- νάμεις, ὅρη λέγων καὶ βουνοὺς αἰνίττεσθαι ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων καὶ πνευμάτων θείων διαφορὰς, θρόνους τε καὶ κυριότητας καὶ ἀρχὰς καὶ ἐξουσίας, ὅτι (5) δὴ καὶ ταῦτα πάντα δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν ἐκτίσθαι καὶ πρὸ πάντων αὐτῶν εἶναι τούτων, ὁ θεὸς ἐδίδαξεν Ἀπόστολος (6), ἐνθένδε (ὡς) εἰκότως ὀρμώμενος, διὰ τὸ λέγεσθαι ἐν τούτοις ἐκ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Θεοῦ τὸ, *Πρὸ τοῦ ὅρη ἐδραστήηται, πρὸ δὲ πάν- των βουνῶν γενῆά με*. Τὰ μὲν οὖν ἄλλα δρᾶσθαι ἔφη, μόνον δὲ αὐτὸν γεγενῆσθαι πρὸ τῆς τῶν δηλω- θέντων συστάσεως. Οἶδε δὲ τὴν ἐπουράνιον Ἰερουσα- λὴμ ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος, καὶ τὸ οὐράνιον ὄρος ἐπ' ᾧ ταύτην εἶναι φησι λέγων· *Προσεληλύθατε Σιών ὄρει, καὶ πόλει Θεοῦ ζῶντος Ἰερουσαλὴμ ἐπ' οὐ- ρανῷ, καὶ μυρίασιν ἀγγέλων, παγγηγύροι καὶ Εκ- κλησίαις πρώτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρα- νοῖς*. Καὶ τούτων τοιγαροῦν ἀπάντων προὑπάρχων ὁ τοῦ Θεοῦ μονογενὴς Ἰησὺς τὰ τῆς οἰκίας ἀπορρήτου γεννήσεως ἐπιχειρημένως, διὰ τῶν Παροιμιῶν ἠνί- τετο. Καὶ ὅτι γε ταῦτα ὑπέβαλλε νοεῖν, δῆλον ἂν γέ- νοιτο ἀφ' ὧν συνάπτει ἐξῆς λέγων· *Ἦνθα ὁ γενναῖος τῶν Γραφῶν ἔρμηνας ἀποκλεισθεὶς ἔσθι (7), μηκέθ' ὑπερβάς, τῷ μὴ δεδυνῆσθαι ἐξομαλίσει τὴν ἀκολου- θίαν τῆς ἀποδοθείσης αὐτῷ περὶ τῆς σαρκὸς τοῦ Σω- τήρος ὑποθέσεως*. Ἄνω γὰρ καὶ κάτω τῆς σαρκὸς μνημονεύσας, καὶ πάντα εἰρησθαι περὶ τῆς σαρκὸς

A libro per seipsum quis collegerit negotio nullo, qui- bus illud liquet Verbum ibi sermones instituire cum animo admodum pueris. ✕ Ad istum modum et Mo- ses imperfectorum secundum animos pædagogus cum esset, cæli et terræ, et visibilium commemorat condituræ : non autem creationis angelorum, nec divinarum potestatum, nec sanctorum spirituum, eo quod non possent capere doctrinam istam illi, qui in disciplinam ei tradebantur. Ut nec injuria Verbum, dum loquitur hic in Proverbiis, ad istius- modi auditores doctrinam suam, a terrenis montibus deducat, a collibus et aquarum scaturiginibus ; ut- pote a magis cognitis : atque ita exorsus ab inferioribus positus, informandos quasi manu deducat ad eximiora : et a minoribus sic ad magis divina transcen- dere illos faciat. Hæc ita esto, si non ultra voces quis curiosius inquirat. Quod si quis profundiorum harum rerum intelligentiam percipere velit, certe non magis ea ad apostolos quam quosvis justos et dilectos Deo retulerit : et ita transcenderit inde ad divinas et angelicas potestates : per montes et col- les designari intelligens angelorum et archangelorum et divinorum spirituum differentias, thronos, domi- nationes, principatus, potestates. Jam vero quod ista omnia per illum, et ad illum creata fuerint : et quod ante ista omnia, ipse subsistebat, divinus docet Apostolus, inspiratus, ut par est credere, divinitus ; cum in persona Filii Dei hæc usurparet, *Priusquam montes fundarentur, ante omnes colles genuit me*. Et alia quidem omnia facta dicit : solum vero ipsum genitum ante constitutionem supradictorum. Novit autem idem Apostolus et Jerusalem celestem, et montem in quo illa conditur cælestem, ubi ait, *Accessistis ad montem Sion, et civitatem viventis Dei, Jerusalem in cælis, ad multitudinem innumeram an- gelorum, panegyrim et Ecclesiam primogenitorum in cælis descriptorum* ⁸¹. Ante ista quidem omnia existi- stens unigenitus Dei Filius, quæ ad ipsius ineffabilem spectabant generationem, abscondite in Prover- biis intimavit. Et quod hunc subesse sensum vole- bant intelligi patet ex iis quæ statim adjungit, *Cum cælos appararet, illi præuens adfui*. Hic jam egregius interpres Scripturarum exclusus substitit, nec trans- ire potuit : quod consequentiam reddendæ supposi- tionis de carne Servatoris, complanare nequiret. Mentione enim facta susquedeqe carnis, et omnia quasi dicta de carne exposita proponens ✕ (nam ad usque montes et colles evasit, quos apostolos ar- bitratur esse), quæ sequuntur silentio deinceps lubens transmisit, non ausus ulterius in Scripturis progredi. Atque ita fibulam orationi apposuit. Post quamplurima intermemo sermone transacta, ab ac- ceptione illa carnali resilit, fassus Dei Verbum ista

✕ Ed. Paris., pag. 162, 163 ⁸¹ Hebr. xii, 22, 23.

(5) *Μυρία αὐτός*. Lego *μυρία* δὲ [imo δ' ἂν cum codd.] καὶ αὐτός.

(4) Vulgo ψυχὰς et mox τὸ μὴ et infra καὶ διαβ.

(5) Vulgo δὲ et mox ἐκτίσθη.

(6) *Ἐνθένδε εἰκότως*. Deest, ὡς, ὡς εἰκότως. M.—Mox vulgo πρὸ τὰ ὅρη.

(7) *Μὴ καθ' ὑπερβάς*. Forte, μὴ κάτω διαβάς. M.—Vulgo μὴ μηκέθ' ὑπερβάς.

prolocutam; verba ejus sunt [R. LIV coll. p. 41 D, 119 D, 166 A]: « Priusquam esset mundus, erat
 « jam Verbum in Patre. Cum vero omnipotens
 « Deus, omnia ea condere apud se constituerat, quæ
 « sunt in cœlis et super terram: mundi certe pro-
 « ductio efficaci operatione indigebat. Et cum præ-
 « ter Deum, nihil prorsus esset (nam ponitur in
 « confesso quod fuerint omnia ab illo condita), tum
 « procedens Verbum, factum est mundi conditor,
 « quod existens prius intus, illum ipsum apparabat
 « quemadmodum nos propheta docet Salomon: Cum
 « appararet terram, una præsens aderam⁸⁴. Et, Cum
 « fontes qui sub cælo sunt firmos poneret, et solidaret
 « firmamenta terræ, eram apud eum adaptans ea.
 « Ego eram in qua oblectabatur⁸⁵. Procul dubio si-
 « quidem gaudebat Pater, cum per Verbum suum
 « sapienter et potenter hæc omnia faceret. » Hæc
 Marcellus. Qui si vix tandem agnovit hæc in perso-
 na Verbi dicta esse, necessario consisteri cogetur,
 universam ibi dictorum compagem, de eodem Dei
 Verbo usurpatam. Nam qui dixit, Cum præpararet
 eamum ei aderam, idem Verbum scilicet erat qui et
 dixit, Dominus condidit me principium viarum sua-
 rum ad opera sua. Una etenim eademque persona
 representabatur, in principio hujus passus, quæ et
 omnia deinceps exsequabatur. Ille ergo qui dixit,
 Dominus condidit me principium viarum suarum,
 substitulit illud, Ante sæcula fundavit me: et, In
 principio antequam terram conderet: et, Antequam
 montes firmarentur, ante omnes colles genuit me; et,
 Cum præpararet cœlos, ei aderam. Isque idem et se-
 quentia apposuit. Quod si Verbum erat is qui ista
 dixit, « quomodo erat intus in Deo, coingentus Deo?
 « unum existens idemque cum eo? et tamen secundi-
 « tum et genitum proficitur? Nam: unica persona, quod
 « dictum est demonstratur universa illa, quæ dicta
 « sunt complexa. » Quod si tandem sero licet constiteat
 hæc in persona Verbi, quod in Deo erat, dicta
 esse, certe violentum deprehenditur et coactum,
 quod ad carnem Servatoris referrebat, & et ea ita
 omnia cruda, inepta et vana manifestantur. Quod si
 caro Servatoris locuta est, Dominus condidit me prin-
 cipium viarum suarum ad opera sua, ut ipsi visum
 est interpretari: et si caro ante sæcula fundatur: et
 in principio priusquam terram conderet, terram ut
 vult carnem dixit, eo quod dicebatur, Terra es, et in
 terram revertere⁸⁶: et si caro erat quæ dixit, Prius-
 quam faceret abyssos, priusquam scaturirent fontes
 aquarum, priusquam montes firmarentur, ante omnes
 colles genuit me: quod illa caro nempe progenita
 fuerat ante electionem apostolorum, ut placuit huic
 prudenti viro, sequitur tum certe, et in persona
 ejusdem carnis illud dictum, Cum pararet cœlos,

Α ἀποφηνάμενος (μέχρι γὰρ τῶν ὀρῶν καὶ τῶν βουνῶν
 ἐφθασε, τοὺς ἀποστόλους ταύτ' εἰπὼν εἶναι), τὰ δὲ γε
 τούτοις ἀκόλουθα ἔκων παρέδωκε σιωπῇ, μηκέτι τῆς
 Γραφῆς παραιτέρω προελθεῖν τολμήσας. Ἐνταῦθα
 μὲν οὖν ἴσθησι τὸν λόγον· μετὰ πλείστα δὲ ὅσα μετα-
 ξὺ αὐτῶ λελαγμένα, ἀφίσταται μὲν τῆς ἐπὶ τὴν σάρ-
 κα ἐκδοχῆς, ὁμολογεῖ δὲ τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον εἶναι
 τὸν ταῦτα φήσαντα. Λέγει δ' οὖν αὐτοῖς ῥήμασι·
 « Πρὸ γὰρ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι: ἦν Λόγος ἐν τῷ Πα-
 « τρι. » Ὅτε δὲ ὁ παντοκράτωρ Θεὸς πάντα τε ἐν οὐρα-
 « νοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς ποιῆσαι προέβητο, ἐνεβ-
 « γείας ἢ τοῦ κόσμου γένεσις εἰδέτο ἑρασιτικῆς, καὶ
 « διὰ τοῦτο, μηδενὸς ὄντος ἑτέρου πλην Θεοῦ (πάν-
 « τα γὰρ ὁμολογεῖται (8) ὑπ' αὐτοῦ γεγενῆσθαι),
 « τότε ὁ Λόγος προελθὼν ἐγένετο τοῦ κόσμου ποιητής,
 « ὁ καὶ πρότερον ἔνδον νοητῶς ἐτοιμάζων αὐτὸν, ὡς
 « διδάσκει ἡμᾶς ὁ προφήτης Σολομών, Ἦν ἵκα ἡτοι-
 « μαίε τὸν οὐρανόν, λέγων, συμπαρήμην αὐτῷ·
 « καὶ, Ὡς ἀσφαλεῖς ἐτίθει πηγάς τῆς ὑπ' οὐρανόν·
 « ἦν ἵκα ἰσχυρὰ ἐποίησε τὰ θεμέλια τῆς γῆς, ἡμῶν
 « παρ' αὐτῷ ἀρμύζουσα. Ἐγὼ ἡμῶν ἢ προσέχαι-
 « ρε· ἔχαιρε γὰρ εἰκότως ὁ Πατήρ μετὰ σοφίας καὶ
 « δυνάμεως διὰ τοῦ Λόγου πάντα ποιῶν. » Ταῦτα
 Μάρκελλος. Εἰ (9) δὲ ὅν ἐκ προσώπου τοῦ Λόγου εἰ-
 ρῆσθαι αὐτὰ μόγις ποτὲ ὠμολόγησεν, ἀνάγκη αὐτὸν
 παραδέξασθαι πᾶσαν τὴν σύμφρασιν τῶν προκαιμέ-
 νων ἐπὶ τὸν αὐτὸν τοῦ Θεοῦ Λόγου ἀναφέρεσθαι. Ὁ
 γὰρ εἰπὼν, Ἦν ἵκα ἡτοιμάε τὸν οὐρανόν, συμπαρ-
 ἡμην αὐτῷ, αὐτὸς (10) ἦν ὁ καὶ τὸ, Κύριος ἔκτισέ
 με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, φήσας· ἐν
 γὰρ καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον ἀρχομένους ἡμῶν ἐδέχθη,
 τὸ πάντα διεξέδουον τὰ προκαιμένα. Αὐτὸς τοιγαροῦν
 εἰπὼν, Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς
 ἔργα αὐτοῦ, ἐπήγαγε τὸ, Πρὸ τῶν αἰώνων ἐθεμέ-
 λλωσέ με· καὶ τὸ, Ἐν ἀρχῇ πρὸ τοῦ τὴν γῆν
 ποιῆσαι· καὶ τὸ, Πρὸ τοῦ ἐρη ἐδρασθῆναι· πρὸ
 δὲ πάντων (11) [βουνῶν] γεννᾷ με. Ὁ αὐτὸς δὲ
 καὶ τὸ, Ἦν ἵκα ἡτοιμάε τὸν οὐρανόν συμπαρ-
 ἡμην αὐτῷ, συνῆψε καὶ τὰ ἀκόλουθα τούτοις. Εἰ δὲ
 οὖν ὁ Λόγος ἦν ὁ ταῦτα φήσας, « πῶς ἔνδον ἦν ἐν τῷ
 « Θεῷ καὶ συναγέννητος ὧν τῷ Θεῷ, ἐν τε καὶ ταῦ-
 « τὸν ὑπάρχων αὐτῷ, ἐκτίσθαι ἑαυτὸν ἔλεγε καὶ γε-
 « γενῆσθαι; ἐν (12) γὰρ καὶ, ὡς ἐφη, ἀπεδείχθη
 « πρόσωπον τὸ πάντα διεξίδον τὰ προκαιμένα. » Εἰ δὲ
 καὶ ὅψε ποτὲ ὠμολόγησεν ἐκ προσώπου ταῦτα εἰρη-
 σθαι τοῦ ἐν τῷ Θεῷ Λόγου, βεβίασται ἄρα αὐτῷ τὰ
 τῆς εἰς τὴν σάρκα τοῦ Σωτῆρος ἀποδόσεως. Καὶ πάν-
 τα ἀθρόως ἐπέκτα ἔωλα καὶ μάταια καὶ περιττὰ πε-
 φώραται· εἰ δὲ ἡ σὰρξ (13) ἦν τοῦ Σωτῆρος, ἢ λέγου-
 σα τὸ, Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔρ-
 γα αὐτοῦ, κατὰ τὴν ἀποδοθεῖσαν αὐτῷ ἐρμηκίαν,
 καὶ εἰ ἡ σὰρξ πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελιώθη, καὶ ἐν ἀρ-
 χῇ πρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι· (τῆν δηλαδὴ τὴν σάρ-

✱ Ed. Paris., pag. 164. ⁸⁴ Prov. viii, 29. ⁸⁵ ibid. 26, 30. ⁸⁶ Gen. iii, 19.

(8) Vulgo ὑπὸ τούτου.

(9) Vulgo δέ, et mox εἰρησθαι ταῦτα et πᾶσαν σύμφ.

(10) Vulgo ἦν [ὁ λόγος] ὁ καί, et mox τῶν ἰδῶν et τὰ πάντα διεξέ. et mox τοῦ [τὰ] ἔρη.

(11) βουνῶν om. codd. Mox vulgo ἡτοιμάσε.

(12) Vulgo γὰρ, ὡς.

(13) Vulgo ἦν Σωτῆρος et infra πρὸ τῶν ἐρη ἔρη. et αὐτὴν [πρὸ] τῆς τ. α.

κα, ὡς αὐτῷ ἰδέσθαι, διὰ τὸ εἰρησθαι, Γῆ εἰ, καὶ εἰς ἅ
 γῆν ἀπελευσῆ·) καὶ εἰπερ ἡ σὰρξ ἦν ἡ λέγουσα, Ἐπὶ
 τοῦ τὰς ἀδύσσοις ποιῆσαι, πρὸ τοῦ προσλ-
 θεῖν τὰς κηρὰς τῶν ὕδατων, πρὸ τοῦ ὄρη ἐδρα-
 σθῆναι, πρὸ δὲ πάντων βουτῶν γεννᾶ με, διὰ τὸ
 προγεγεννημένην εἶναι αὐτὴν [πρὸ] τῆς τῶν ἀποστό-
 λων ἐκλογῆς, ὡς ἔδοκει τῷ σοφωτάτῳ, ἔπεται ἐκ προσ-
 ὄπου τῆς σαρκὸς λέγεσθαι καὶ τὸ, Ἐνίκα (14) ἡ-
 ἤτοιμαζε τὸν οὐρανόν, συμπαρήμην αὐτῷ. Ἄλλ' οὐκ
 ἐν τις μὴ τῶν φρενῶν ἐκστατὸς ταύτῃ ποτὲ σύνδοιτο
 εἴη ἐρμηνεῖα, ἀντιφθέγγεται γὰρ αὐτῷ μέγα βοήσας
 ὁ τῆς ἀληθείας λόγος, ἐπιδεικνύς τις ποτὲ ἦν ὁ ταῦ-
 τα διεξιών. Ὡς δ' οὐν ἑτερος ἦν ὁ ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγε-
 νημένος μονογενῆς Υἱὸς, ζῶν καὶ ὑφεστῶς, ὧν (15)
 καὶ πρὸ τῶν τῆς γενητῶν ἀπάντων συστάσεως, ὁ δὲ
 παρίστησιν αὐτὸς δι' ὧν ἐξῆς ἐπάγει λέγων· Ἐνίκα
 ἤτοιμαζε τὸν οὐρανόν, συμπαρήμην αὐτῷ· συνῆν
 γὰρ (16), καὶ παρῆν αὐτῷ πρὶν καὶ γενέσθαι τὸν οὐ-
 ρανόν, καὶ τὰ ἐπέκεινα οὐρανοῦ, τὰ τε ἐν οὐρανῷ
 πάντα. Τοῦτο γοῦν ἠντίτετο διὰ τοῦ φάναι, Ἐνίκα
 ἤτοιμαζε τὸν οὐρανόν, συμπαρήμην αὐτῷ. Πῶς δὲ
 ἤτοιμαζεν ὁ Θεός, ἢ πρὶν γενέσθαι αὐτόν, νομοθετῶν
 καὶ διατυπούμενος, δι' ἃς εἶδε τρόπον αὐτὸν συστήναι;
 Ὅ μὲν οὖν Πατὴρ ἐνεστέτοι καὶ ἤτοιμαζε διανοούμε-
 νος; ὅπως ἐχρῆν συστήναι τὸν τοσοῦτον οὐρανόν· ὅς
 οὔτε μεγέθους ἔδειτο, καὶ ὁποῖου σχήματος, μέτρων
 τε καὶ μερῶν ὁπόσων, τῶν μελλόντων εἶσω τε αὐτοῦ
 ταριχεῖσθαι χάριν, καὶ τῶν ἐκτὸς εἶσεσθαι αὐτοῦ (17),
 τῶν τε ἐν αὐτῷ τὸν δρόμον ποιησομένων ἕνεκα· ὁ δὲ
 τοῖς τοῦ Πατρὸς λογισμοῖς ἐνατενίζων, καὶ μόνος ἐπ-
 οπτεύων τὰ ἐν αὐτῷ βάθη, δι' ἔργων ἐχῶρει, τοῖς τοῦ
 Πατρὸς ἐξυπηρετούμενος νεύμασι. Διὸ λέλεκται πού,
 Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν· αἰνεῖτε αὐ-
 τόν, πάντες οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ. Αἰνεῖτε αὐτόν, πᾶσαι
 αἱ θυνάμεις αὐτοῦ. Αἰνεῖτε αὐτόν, ἡλιος καὶ σελή-
 η, αἰνεῖτε αὐτόν, πάντα τὰ ἄστρα, καὶ τὸ φῶς. Αἰ-
 νεῖτε αὐτόν, οἱ οὐρανοὶ τῶν οὐρανῶν, καὶ τὰ ὕδατα
 (18) τὰ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν. Αἰνεσάτωσαν τὸ ὄνο-
 μα Κυρίου, διὸ αὐτὸς εἶπε καὶ ἐγενήθησαν, αὐτὸς
 ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν. Πλὴν ἀλλὰ καὶ πρὶν
 γενέσθαι αὐτόν τὸν οὐρανόν καὶ τὰ ἐπέκεινα (19)
 οὐρανοῦ τὰ τε ἐν οὐρανῷ πάντα (ἐξ ἑνὸς γὰρ τὰ
 πάντα περιληπτικῶς δεδήλωται) ἦν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ,
 καὶ τῷ Πατρὶ (20) συμπαρήν ἔτι βουλευομένην περὶ
 τῆς τούτων ἀπάντων συστάσεως. Διὸ φησιν, Ἐνίκα
 ἤτοιμαζε τὸν οὐρανόν, συμπαρήμην αὐτῷ· εἶθ',
 ὡς ἀγαθὸς γραφεὺς, τὰς ἀρχετύπους ἰδέας ἐκ τῶν
 περὶ τῶν λογισμῶν ἀπολαμδάνων, ἐπὶ τὰς τῶν ἔργων
 μετέφερεν οὐσίας. Τοιαῦτα ζωπλαστῶν καὶ ὑφιστά-
 μενος, ὁποῖα τῇ τοῦ Πατρὸς διανοίᾳ προὑποκείμενα
 εἴρω. Τούτων δ' αὐτὸς γένοιτο μάρτυς ἀξιώχρεως ἐν
 ἐδάγγελοις ὡς διδάσκων· Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν,

aderam ei. At nemo non amens hanc admiserit in-
 terpretationem: magna etenim voce reclamabit ipse
 veritatis sermo, et quis erat qui hæc loquitur edoce-
 bit. Quocirca quod diversus erat ille de Deo genitus
 Filius, unigenitus, vivens, subsistens, et ante uni-
 versitatis conditionem ens, ipse docet dum sic ait
 in sequentibus, Cum pararet cælos, si aderam. Una
 cum eo erat, et præsens illi adfuit, priusquam cœ-
 lum, et quæ sunt supra cælos conderentur, et quæ
 in cælis. Hoc etenim illa indicant, Cum pararet cœ-
 los, si aderam. Quo pacto paravit cœlum Deus? Cer-
 te præscribendo et conformando mundi figuram
 apud se, priusquam produceretur illa. Pater ergo de-
 signabat, et cogitando statuebat, qua figura modo-
 que cœlum illud condere vellet, quod nec a magni-
 tudine destitueretur, et tali figura, mensura, partium
 symmetria constaret, quæ et apta essent recipiendis,
 includendis, et conformis externe advenientibus, et
 proportionata cursum per cœlum facturis. Ille autem
 qui ad paterna cogitata intuitive respiciebat, qui
 solus ejus profunda specularetur, ad opus se accin-
 xit, sui patris nutibus in-servituras. Unde alicubi
 dictum est: Laudate Dominum de cælis: laudate il-
 lum in excelsis. Laudate illum, omnes angeli ejus:
 laudate eum, omnes virtutes ejus. Laudate eum, sol
 et luna; laudate eum, omnia sidera et lux. Laudate
 eum, cæli cælorum; et aquæ supra cælos laudent no-
 men Domini. Quoniam ipse dixit et facta sunt, ipse
 mandavit et creata sunt¹⁷. Verum enimvero ante-
 quam cœlum istud fieret, et quæ sunt supra cælos
 et quæ in cœlo (nam omnia per unum condita
 esse demonstratur), erat Filius Dei, et suo Patri
 aderat, cum adhuc cogitaret de istorum omnium
 creatione. Ideo sit, Cum pararet cælos, si aderam.
 Tum vero tanquam egregius quidam pictor archæ-
 typos, species de mente paterno desumens, ad
 operum substantias transferebat. Talia et talis modis
 ea effingens et producens, qualismodi in mente
 Patris præexistentia viderat. Horum quidem testis
 fide dignus sit ipse in Evangelio aiens, Amen, amen
 dico vobis, non potest Filius a seipso facere quidquam,
 nisi quod viderit Patrem facientem. Quæ autem ille
 facit, eadem quoque similiter et Filius facit. Pater
 etenim diligit Filium, et omnia illi ostendit quæ ipse
 facit¹⁸. Hic jure merito quis interrogaverit, quomodo
 ea, quæ Pater semel fecit, iterum Filius eadem fece-
 rit? Questioni respondet ille ipse inquisiens: Quæ
 Pater facit, eadem et Filius similiter facit. Quocirca
 quæ facit Filius similitudinem referunt operum archæ-
 typorum, quæ jam ante in abscondita Patris
 mente exstabant. Quæ cum in mente paterna indi-
 stanter intueatur ad eorum similitudinem operatur.

* Ed. Paris., pag. 165. ¹⁷ Psal. CXLVIII, 1-5.

¹⁸ Joan. v, 19, 20.

(14) Vulgo ἤτοιμασε τοὺς οὐρανοὺς et mox τις τῶν φρ. μὴ ἐκστ.

(15) Καὶ πρὸ τῶν τῆς. Legendum, ὧν καὶ πρὸ τῆς τῶν γενητῶν ἀπάντων συστάσεως ὧν. M.—Mr. προὐν τῆς τῶν. Mox vulg. συστάσεως ὧν: ὁ δὲ.

(16) Καὶ παρῆν τῷ. Lege αὐτῷ. M.

(17) Vulgo καὶ τῶν ἐν.

(18) Vulgo deest τὰ, quod jam supplevit.

(19) Vulgo [τοῦ] οὐρανοῦ.

(20) Παρῆν τε καὶ συνῆν ἔτι Mr.; mox vulgo ζωπλαγῶν καὶ.

Quod vero lateatur profunda. Patris sui, id amoris A
 paterni opus esse, manifeste docet, inquam in se-
 quentibus, *Nam Pater diligit Filium, et omnia*
ostendit ei. Est hoc ergo indicium Patris ostendentis
 sua opera abscondita : que dum abscondita lateatur
 Filii, opere ipso consummat paterni sui consilii
 opera. Ad hunc modum cum adesset Patri, et una
 cum eodem fuisset semper, tum cum caelum prepara-
 raret, et quem innotuit caelis : hoc docuit inquam,
Cum praepareret caelum, illi aderam. Sed et Pater
 priusquam mundum conderet, in eo gaudebat, uni-
 genitum suum Filium intuitus : et tanquam in spe-
 culo quodam semetipsum in illo contempletus late-
 batur. Quocirca, inquit Sapientia, « Ego eram in qua
 quiescit gaudebat. » Sed et Filius ipse latebatur
 gaudie replebatur in Patre suo conspiciendo. Hoc
 siquidem ipse edocuit inquam, *Latebar autem ego*
coram illa omni tempore. Quando latebatur ob con-
 summatum terrarum orbem. Ubi per terrarum orbem
 intelligebat, universitatis complexionem, quam
 de non esse ad esse productam per Filium intuitus
 universorum Deus oblectabatur. Veritatis ratio de
 sacra Scriptura deducta breviter et per compendium,
 ista est. Ille aeternum desursum in carnem Servatoris
 infirme positam, mente sua detrusus abiit, pervertens
 simul et interpretatione depravans veram divinitus
 inspiratas Scripturae sententiam. Sed et ad Verbum
 facta transiitio, ait, intus aliud ipsum in Patre,
 tanquam colloquendo cum eo et cogitando, caelum
 praeparasse. Loquitur autem disertis verbis : « Prius-
 quam mundus conderetur, erat Verbum in suo
 Patre : cum vero Deus omnipotens omnia quae in
 caelo et in terris sunt, producere proposuisset,
 mundi productioe operatrice efficacia indigebat.
 Quocirca cum nihil esset aliud praeter Deum (nam
 in confesso est omnia ab illo facta fuisse), tum
 progrediens Verbum factum fuit mundi conditor :
 cum jam ante intus intellectualiter illum prae-
 pararet, quod vates ille Salomon nos edocuit, *Cum*
caelum praepareret, illi aderam. » Ubi notandum
 qualiter sponte sua obscuruit : nec agnovit quod, una
 aderam, vox significet Filii praesentiam apud Patrem.
 Contra vero Scripturam ipse sciscit, quod priusquam
 mundus produceretur, nihil erat omnino praeter
 Deum. Quam vocem emittere non exhorruit, cum
 tamen illa Filius abnegatur. Nec sacrarum Littera-
 rum veracundia motus est, quae testantur, quod ante
 mundi productionem ipse solus adesset Patri. Nam,
 cum caelos, inquit, *parabat, aderam ei.* Praepositio
 enim cum, ad praesentiam annexa, unius cum altero
 una praesentiam significat. Non ait ergo simpliciter
 Ed. Paris., pag. 166.

οὐ δένουσαι ὁ Υἱὸς κοινοῖν (21) οὐδὲν ἀπ' αὐτοῦ,
 ἀλλ' ἄν τι βλέπει τὸν Πατέρα κοινοῖντα, ἃ γὰρ ἄν
 αὐτὸς κοῖνῃ, ταῦτα [ἀν] καὶ ὁμοίως ὁ Υἱὸς κοινοῖ.
 Ὁ γὰρ Πατὴρ φιλεῖ τὸν Υἱόν, καὶ πάντα δείκνυσ-
 σιν αὐτῷ, ἃ αὐτὸς κοῖνῃ. Ἐνθα τις εἰκότως ζητή-
 σαιεν ἂν πῶς τὰ ἐκὰς τοῦ Πατρὸς γεγονότα ὁ
 Υἱὸς αὐτοῦ κοινοῖ; Ἐπαύσθη δ' αὐτὸς τὸν λόγον εἰ-
 πὼν· Ἄ γὰρ ἄν ὁ Πατὴρ κοινοῖ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς
 ὁμοίως κοινοῖ. Οὐκοῦν ὁμοίωμα τυγχάνει τὰ πρὸς
 τοῦ Υἱοῦ γινόμενα ἔργων ἀρχετύπων ἐν ἀκαθάρτοις
 τοῦ Πατρὸς λογισμοῖς προϋφισταμένων, ἃ δὴ (22)
 βλέπων ἀτενῶς ἐν τῇ τοῦ Πατρὸς (23) διανοίᾳ ὁ Υἱὸς
 μυστήματα ὧν ἑώρα ἱστοίαι· τὸ δ' ἐποικτεῖται αὐτὸν
 τὰ τοῦ Πατρὸς βέβαια τῆς πατρικῆς ἀγάπης ἔργων
 εἶναι παρῖστη διασαφῶν ἐξῆς, καὶ λέγων, Ὁ γὰρ
 Πατὴρ φιλεῖ τὸν Υἱόν, καὶ πάντα δείκνυσσιν αὐτῷ
 ἃ αὐτὸς κοῖνῃ. Δεικνύντος ἄρα τοῦ Πατρὸς τὰ ἑαυτοῦ
 κρύβια, θεωρῶν ὁ Υἱὸς, δι' ἔργων ὑψίστη τὰ τῆς πα-
 τρικῆς βουλῆς ἔργα. Οὕτως οὖν συνὼν τῷ Πατρὶ καὶ
 συμπαρῶν αὐτῷ προετοιμάζοντι τὸν οὐρανὸν καὶ τὰ
 ἐκ' αὐτῷ, τοῦ· ἰδίδασκα, λέγων· Ἦντίκα ἠτοίμαζε
 τὸν οὐρανόν, συμπαρήμην αὐτῷ, χαίρει τε ὁ Πα-
 τὴρ (24) πρὶν ἢ καὶ τὸν κόσμον γενέσθαι, εἰς αὐτὸν
 ἀφορῶν τὸν ἑαυτοῦ μονογενῆ Υἱόν, καὶ ὡσπερ ἐν εἰδένῳ
 αὐτὴν ἐνοπτεριζόμενος ἐν αὐτῷ. Διὸ φησὶν ἡ Σοφία,
 « Ἐγὼ ἡμην ἢ προετοίμασα (25) καθ' ἡμέραν. » Ἀλλὰ καὶ
 ὁ Υἱὸς εὐφροσύνης ἐπληροῦτο, γανυόμενος ἐπὶ τῇ τοῦ
 Πατρὸς θέᾳ. Τοῦτο γοῦν αὐτὸς διδάσκει λέγων·
 Ἠὐφραίνωμην δὲ ἐνώπιον αὐτοῦ ἐν καρτεῖ καιρῷ·
 ὅτε ἠὐφραίνετο τὴν οἰκουμένην συντελέσας· οἰκου-
 μένης ἐνταῦθα νοουμένης τῆς τῶν γεννητῶν ἀπάντων
 συμπληρώσεως, ἧς ἐκ τοῦ μη ὄντος εἰς τὸ εἶναι διὰ
 τοῦ Υἱοῦ πραγματοποιῆς, ὁ τῶν ἀπάντων ἠὐφραίνετο
 Θεός. Ὁ μὲν οὖν ἀληθὴς λόγος, ὡς ἐν βραχέσι καὶ
 ἐν ἐπιτόμῳ διηγήσει (26) παριστάμενος ἐκ τῆς θείας
 Γραφῆς, τοιοῦτος τις ἂν εἴη· ὁ δ' ἄκωθεν καταφερῶ-
 μενος, ἐπὶ τὴν σάρκα τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τὴν διανοίαν
 ἐξώκειλε, παρατρέπων καὶ παρερμηνεύων τὸν ἀληθῆ
 νοῦν τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὸν λό-
 γον μεταβάς, αὐτὸν εἰγαί φησι τὸν ἔνδον ἐν τῷ Πα-
 τρὶ, ὡς ἐν διαλογισμῷ καὶ ἐν θυμῷ, τὸν οὐρανὸν
 ἠτοιμακέντα. Ἐλεγε γοῦν αὐτοῖς ῥήμασι (27)· « Πρὸ
 γὰρ τοῦ τὸν κόσμον ποιῆσαι, ἦν ὁ Λόγος ἐν τῷ
 Πατρὶ. Ὅτε δὲ ὁ παντοκράτωρ Θεὸς πάντα τὰ ἐν οὐ-
 ρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς ποιῆσαι προέθετο, ἐνεργ-
 εῖ γείας ἢ τοῦ κόσμου γένεσις ἐδεκτο δραστηκῆς. καὶ
 διὰ τοῦτο, μηδενὸς ὄντος ἑτέρου πλην Θεοῦ (πάντα
 γὰρ ὁμολογεῖται ὑπ' αὐτοῦ γεγενῆσθαι), τότε ὁ
 Λόγος προεβῶν ἐγένετο ποιητῆς τοῦ κόσμου, καὶ
 πρότερον ἔνδον νοητῶς ἐτοιμάζων αὐτὸν, ὡς διδάσκει
 ἡμᾶς ὁ προφήτης Σολομών, Ἦντίκα ἠτοίμαζε τὸν

(21) Vulgo οὐδὲν ἀπ' αὐτοῦ et mox ταῦτα [ἀν] καὶ et αὐτῷ πάντα δείκνυσσιν.
 (22) Vulgo ἃ δὲ βλέπειν ἀτενῶς. Quantopere de istius loci interpretatione digladiati sunt Catholici et Ariani, vide apud P. Maldonatum, et hinc apparebit Eusebium hic λαθραῖως ἀρριζέειν. M.

(23) Vulgo διανοίᾳ μυστήματα. Mox vulgo ἔργων et αὐτῷ ὁ αὐτός.
 (24) Vulgo πρὶν ἢ τὸν.
 (25) Vulgo πρὸς.
 (26) Vulgo παρῖσταμ.
 (27) Cf. p. 163 A.

« οὐρανόν, συμπαρήμην αὐτῷ, λέγων. » Ἐν οἷς προσήκει ἐπισκεψασθαι τίνα τρόπον ἐθειλοκωζῶν τοῦ μὲν *Συμπαρήμην* οὐκ ἀκούει· ὁ σημαίνει (28) διαβήθην παρουσίαν τοῦ Υἱοῦ τῷ Πατρὶ. Ἀποφαίνεται δὲ τῇ Γραφῇ ἐναντίως, μηδένα εἶναι ἕτερον (29) πλὴν τοῦ Θεοῦ πρὶν γενέσθαι τὰ γενόμενα, καὶ οὐκ ἐφριξε ταύτην ἀφεῖς τὴν φωνὴν ἀρνητικῆν οὖσαν τοῦ Υἱοῦ, οὐδὲ τὴν θείαν Γραφὴν ἐδυσσωπῆθη, μαρτυροῦσαν πρὸ τῆς τοῦ οὐρανοῦ κτίσεως μόνον αὐτὸν συμπαρεῖναι τῷ Πατρὶ, *Ἐν ἑκῇ γὰρ, φησιν, ἠτοίμασε τὸν οὐρανόν, συμπαρήμην αὐτῷ.* Ἡ γὰρ οὖν πρόθεσις τῷ παρεῖναι προσκειμένη τὴν κατὰ τὸ αὐτὸ σὺν ἑτέρῳ παρουσίαν δηλοῖ. Οὐκ ἀπλῶς οὖν παρεῖναι, ἀλλὰ συμπαρεῖναι ἑαυτὸν τῷ Πατρὶ διδάσκει, καὶ ὁ Πατὴρ δὲ οὐκ ἀπλῶς ἔχειρεν, ἀλλὰ προσέχειρε τῇ παρουσίᾳ τοῦ Υἱοῦ. Διό φησιν, *Ἐγὼ ἤμην ἢ προσέχειρε καθ' ἡμέραν.* Ὁ δὲ καὶ εὐφραίνεσθαι αὐτὸν ἐνώπιον τοῦ Πατρὸς, πῶς ἂν ἀρμόσειε μὴ ὑφεστῶτι Λόγῳ; ἐν αὐτῷ δὲ τῷ Θεῷ ὄντι καὶ σημαντικῶς ἐνεργῶντι, ἀντικρυς τοῦ εὐφραίνεσθαι καὶ τοῦ ἐνώπιον αὐτοῦ τὴν ὑπόστασιν αὐτοῦ παρουσιάζων. Ἀλλὰ τούτων Μάρκελλος οὐδένα λόγον ποιησάμενος ἀθετεῖ μὲν τὸν Υἱόν, « Λόγον δὲ φησιν ἔνδον ὄντα ἐν τῷ Θεῷ, ποτὲ μὲν ἐνεργεῖα δραστηκῆ προεῖναι, ποτὲ δὲ ἔνδον εἶναι ἐν αὐτῷ μὴ ἐνεργῶντα, καὶ οὐκ ὀφεί, ὅτι τὸ λέγειν εἶναι τι ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ Θεοῦ σύνθετόν τι ὑποτίθεται καὶ σωματικόν πάθος· ὅπερ οὐ θέμις ἐπὶ (30) τῆς ἀγενήτου καὶ ἀσωμάτου φύσεως παραδέχεσθαι. Πῶς δὲ καὶ προελθὼν ὁ Λόγος (31) ἐγένετο τοῦ κόσμου ποιητής; πότερα γλῶττη καὶ φωνή; πάντως δὴπου καὶ διαλέκτῳ χρησαμένου τοῦ Θεοῦ· καὶ τίς ἂν διαλέγη μηδεὶς ἑτέρου συνόντος (32) αὐτῷ; εἴτι δ' ἂν καὶ ὠμίησεν μὴ παρόντος τινός; (33) ἀλλ' αὐτὸς ἑαυτῷ προσωμίηαι φωνῇ καὶ διαλέκτῳ χρώμενος, ὡς καὶ τὸν Λόγον ἐξ αὐτοῦ προελθεῖν. Καὶ πῶς ὄχι καὶ ἔνδον ὄντος ἐν αὐτῷ τοῦ Λόγου δραστηκῆ δυνάμει ταῦθ' ἀπερ' ἐδοῦλετο συνίστη; ἐπεὶ καὶ παρ' ἀνθρώποις οἱ πλείστοι τῶν δημιουργῶν καὶ ζωπῶντες τὰ ἑαυτῶν ἐπιτελοῦσιν ἔργα, καὶ μάλιστα (34) ὅτε μηδεὶς αὐτοῖς παρέσθαι δημιουργῶσι· τί οὖν ἐκώλυε καὶ τὸν Θεὸν οὕτω πῶς τὰ πάντα συστήσασθαι ἔχοντα ἐν αὐτῷ τὸν Λόγον; ὁ δὲ καὶ ὑποτίθεται εἰκόνα ἑαυτοῦ φάσκοντος, « Ἄγε ποιήσωμεν ἀνδριάντα· οὕτω γὰρ φασὶ καὶ τὸν τῶν ὁἴων δεσπότην Θεὸν πρὸς ἑαυτὸν εἰρηκίνας τὴν *Ποιήσωμεν ἀνθρωπον*, ὡς πολλὰκις ἤδη παρόση διὰ τὸν ἐμπροσθεν, δι' ἃν οἶμαι τὴν εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἀρνησιν αὐτοῦ γετυμνωσθαι. Τὸ μὲν γὰρ αὐτὸν πρὸς ἑαυτὸν διαλέγεσθαι τὸν Θεὸν ἔνδον ἔχοντα τὸν ἑαυτοῦ Λόγον φάσκων Ἰουδαίου τινος εἴη ἂν φρονήματος (35)· τὸ δὲ αὐτὸν εἶναι τοῦ ἐν αὐτῷ Λόγου Πατέρα, καὶ Υἱὸν αὐτοῦ τὸν ἐν αὐτῷ Λόγον, τῆς Σαβελίου κακοδοξίας ἦν γκώρισμα.

A se assidue, sed una cum Patre fuisse. Et Pater non gaudebat solum, sed adhaerabat in praesentia Filii. At ergo, *Ego eram in qua delectabatur quotidie.* Adhaerere vero Verbum in praesentia Patris qui dixerit, si Verbum non exstaret in Deo subsistens, et significative operans? ita gaudere, et coram illo, subsistentiam ipsius docet. His tamen insuper Marcellus habitus Filium refutat: « Verbum, vero inquit « intus apud Deum interdum prodiiisse per facultatem « suam operatricem, interdum intus conquivisse « otiosum. » Nec advertit quod qui dicat, ✕ esse aliquid intra et extra Deum, compositum quid supponit, et corporalem passionem, quod nisi impie de natura incorporea non admittitur. At procedens illud Verbum quomodo fiebat creator mundi? Nam lingua et voce? quasi Deus dialecto uteretur. At cuiusnam colloqueretur, cum adesset nemo alius? cum quo conversaretur, praesente nullo? Sed eo modo secum colloquebatur, voce et dialecto usus, ut Verbum ex ipso progredederetur. Et qui tandem non haec pro libito effecisset, per facultatem operatricem, cum intus in ipso esset Verbum; cum vel inter homines artifices plerique silentio perficiant opera sua; imo tum vel efficacissime operantur, cum nempe cum ipsis praesens adsit? Quid impedit quominus Deus ad hunc modum produxerit universa, cum in se haberet logon? At ille et imaginem proponit statuarii, ita cum suo animo sermones serentis, et seipsum alloquentis: « Age faciamus, age fingamus statuam. » Nam ad istum modum conflingunt universi conditorem Deum apud animum suum dixisse, *Faciamus hominem* **, ut saepius ostensum est in praecedentibus, unde satis opinor patefactam, abnegari ab illo Filium Dei. Sapit enim plane Judaeismum affirmare, quod Deus, qui habebat intus Verbum suum, semetipsum allocutus sit ad istum modum. Sed dicere ipsum esse Patrem Verbi ejus, quod in ipso erat, et Filium ejus esse, quod in ipso erat Verbum, planissimum est indicium Sabellianae pravitalis.

ἀνδριαντοποιῶ ἑαυτῷ προσδιαλεγόμενῳ καὶ πρὸς ἑαυτὸν φάσκοντος, « Ἄγε ποιήσωμεν ἀνδριάντα· οὕτω γὰρ φασὶ καὶ τὸν τῶν ὁἴων δεσπότην Θεὸν πρὸς ἑαυτὸν εἰρηκίνας τὴν *Ποιήσωμεν ἀνθρωπον*, ὡς πολλὰκις ἤδη παρόση διὰ τὸν ἐμπροσθεν, δι' ἃν οἶμαι τὴν εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἀρνησιν αὐτοῦ γετυμνωσθαι. Τὸ μὲν γὰρ αὐτὸν πρὸς ἑαυτὸν διαλέγεσθαι τὸν Θεὸν ἔνδον ἔχοντα τὸν ἑαυτοῦ Λόγον φάσκων Ἰουδαίου τινος εἴη ἂν φρονήματος (35)· τὸ δὲ αὐτὸν εἶναι τοῦ ἐν αὐτῷ Λόγου Πατέρα, καὶ Υἱὸν αὐτοῦ τὸν ἐν αὐτῷ Λόγον, τῆς Σαβελίου κακοδοξίας ἦν γκώρισμα.

ΚΕΦ. Δ.

Ὅπως Μάρκελλος μὴ συνιερὶς εἰς Γραφάς, μίαν

D

CAP. IV.

Quomodo Marcellus, Scripturas non intelligens, unam

Ed. Paris., pag. 167. ** Gen. 1, 26.

(28) Διαβήθην παρουσίαν. Forte, διαβήθην θεληθῆ παρουσίαν. M.
 (29) Vulgo πλὴν Θεοῦ.
 (30) Vulgo τῆς καὶ ἀσωμ. φ.
 (31) Vulgo ἐγένετο εἰ μὴ πότερον γλ. κ. φ. π. δὲ πο.
 (32) Vulgo om. αὐτῷ.
 (33) Vulgo om. αὐτῷ.

(35) Vulgo ἀλλ' οὕτως εἰ. π.
 (34) Vulgo οὕτω.
 (35) In fine cap. 5 intricata sunt. Legend. forsan, Τοῦτ', αὐτὸν εἶναι λέγειν, καὶ τοῦ ἐν αὐτῷ Λόγου Πατέρα, καὶ Υἱὸν αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς, τὸν ἐν αὐτῷ Λόγον. Sabellius enim Filium et Patrem, diversis nominibus, eandem personam delirabat. M.

eandemque definit esse substantiam Patris, et Filii A et Spiritus sancti.

Quomodo et dicere tria esse, Patrem, et Filium et Spiritum sanctum, Sabellii est : quod Marcellus scriptis suis censuit : : Impossibile siquidem tres, e quæ sunt hypostases, unitati admiri, si non in primis a monade Trinitas exordiat. Illa enim e sanctus Paulus in monadem recapitulari dixit, e quæ nentiquam ad Dei unitatem spectant. Unitatem enim Dei sola, Verbum et Spiritus spectant. Hæc in sequentibus confirmare nititur, inquis : e Si ideo videatur Verbum de Patre processisse, e et ad nos advenisse ; Spiritus autem sanctus, quod e et fassus est Asterius, a Patre egreditur. Rursus e autem de Spiritu Servator ait, *Quod non loquatur e de seipso, sed quæcumque audiet loquatur ea, et e quæ ventura sunt annuntiabit vobis. Ille me glori- e scabit, quoniam de me sumet, et annuntiabit vo- e bis* 60. Non hic certe quidem aperte et perspicue e apparere monas Verbo ineffabili extensa ad triadem, e nentiquam vero divisionis patiens. Si enim de e Patre Verbum egredi in confesso ponatur : tum e et Spiritus de eodem Patre egrediatur. Et si de e Spiritu loquatur Servator : *Ille de me sumet et e annuntiabit vobis*, certe non est in proclivi ita e positum, sed tamen absconditum quoddam myste- e rium revelatur. Nam nisi monas, indivisibilis cum e sit, in triadem dilataretur, quomodo de Spiritu e concedendum est interdum Servatorem loqui, e quod procedat e Patre ; interdum vero, *Ille de me e accipiet, et annuntiabit vobis* ; atque iterum in C e discipulos spirare, et dicere, *Accipite Spiritum e sanctum* 61-62 ? Nam si e Patre procedit, quomodo e hoc a Filio ministerium accipere per promissionem e poterit ? Necessæ est enim, si duæ sint, ut Asterius e dicebat, divisæ personæ, ut vel Spiritus, qui de e Patre procedit, non indigeat a Filio functione de- e legata aliqua (nam quod de Patre procedit omni- e no necessario perfectum est, nec ullius aliterius e indiget auxilio) ; aut si de Filio procedat, et ab e illo sumat, et gratiam de illius ministerio suppe- e ditet, non jam ut de Patre progrediatur. e Et post alia subinfert : e Si Evangelium dixit quod, ubi inspi- e raverat in discipulos, dixit, *Accipite Spiritum san- e ctum*, patet quod de Verbo progrediatur Spiritus. e Quomodo igitur, si de Verbo procedit, rursus e idem et de Patre progrediatur ? e Adjungit dein- cept : e Minus ergo recte, minus convenienter dixit, e tres esse hypostases : nec illud una vice, sed

εἶναι ὁρίζετο ὁπόστων Πατρός καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος.

Ὡς αὐ πάλιν καὶ (36) τὸ λέγειν, τὰ τρία εἶναι, τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα · Sabellio γὰρ καὶ τούτο. Ὁ δὲ καὶ αὐτὸς Μάρκελλος ὡδὲ πη ἀπαφαίνετο γράφων · Ἐδύνατον γὰρ τρεῖς ὑποστάσεις εἶναι ὄσας, ἐνοῦσθαι μονάδι, εἰ μὴ πρότερον ἢ Τριάς τὴν ἀρχὴν ἀπὸ μονάδος ἔχοι · ἐκείνη γὰρ (37) ἀνακεφαλαιουῦσθαι ἔφησε μονάδι ὁ ἱερὸς Παῦλος, & μὴδὲν τῇ ἐνότητι τῷ Θεῷ διαφέρει. Ἐνόητι γὰρ ὁ Λόγος, καὶ τὸ Πνεῦμα, τῷ Θεῷ διαφέρει μόνον. Ἐτα παρὰ τούτου κατασκευάζειν ἐξῆς προλῶν καὶ λόγων · Εἰ τοίνυν ὁ Λόγος φαίνεται ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς ἐξελθὼν καὶ πρὸς ἡμᾶς ἐληλυθὼς, τὸ δὲ Πνεῦμα εἰ τὸ ἅγιον, ὡς καὶ Ἀστέριος ὠμολόγησε, παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται· αὐθὶς τε ὁ Σωτὴρ φησι περὶ τοῦ Πνεύματος, Ὅτι οὐκ ἀρ' αὐτοῦ λαλήσει, ἀλλ' ὄσα ἀκούσει, λαλήσει· καὶ τὰ ἐργόμενα ἀναγγελεῖ ὁμῖν. Ἐκείνος μὲ δεξιάσει, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήθηται καὶ ἀναγγελεῖ ὁμῖν. Οὐ σαφῶς καὶ φανερῶς ἐν ταῦθα (38) ἀπορήτων Λόγῳ ἢ μονὰς φαίνεται, κλεινομένη μὲν εἰς τριάδα, διαιρεῖσθαι δὲ μηδαμῶς ὑπομένουσα. Εἰ γὰρ ὁ μὲν Λόγος ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, τὸ δὲ Πνεῦμα καὶ αὐτὸ ὁμολογεῖται ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, αὐθὶς τε περὶ τοῦ Πνεύματος τὸν Σωτὴρα λέγειν · Ἐκείνος ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήθηται καὶ ἀναγγελεῖ ὁμῖν, οὗ γὰρ πρόδηλόν ἐστι κεκρυμμένον ἀνακαλύπτεσθαι τι μυστήριον. Πῶς γὰρ, εἰ μὴ ἢ μονὰς ἀδιαίρετος ὄσα εἰς τριάδα κλεινοῦντο, ἔγγωρα! αὐτὸν περὶ τοῦ Πνεύματος ποτε μὲν λέγειν ὅτι ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, ποτὲ δὲ λέγειν, Ἐκείνος ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήθηται καὶ ἀναγγελεῖ ὁμῖν. Αὐθὶς τε ἐμφυσήσαντα τοῖς μαθηταῖς, Ἀδθετε Πνεῦμα ἅγιον, εἰρηκνεῖναι ; Πῶς γὰρ εἰ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται παρὰ τοῦ Υἱοῦ τὴν διακονίαν ταύτην διακονεῖν ἐπαγγέλλεται ; ἀνάγκη γὰρ εἰ δύο διαιρούμενα, ὡς Ἀστέριος ἔφη, πρόσωπα εἶη, ἢ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι μὴ δεῖσθαι τῆς παρὰ τοῦ Υἱοῦ διακονίας (πᾶν γὰρ ἐκ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι τῆς παρ' ἐτέρου εἶναι ἀνάγκη, μηδαμῶς προσδεόμενον τῆς παρ' ἐτέρου βοηθείας), (39) ἢ εἰ παρὰ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνει, καὶ ἐκ τῆς ἐκείνου δυνάμεως διακονοῖ τὴν χάριν μηκέτι ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι. Καὶ μεθ' ἕτερα ἐπάγει (40) · Εἰ δὲ τὸ Εὐαγγέλιον ὅτι ἐμφυσήσας τοῖς μαθηταῖς, Ἀδθετε Πνεῦμα ἅγιον, ἔφησε, δηλονότι ἐκ τοῦ Λόγου τὸ Πνεῦμα ἐξῆλθε · πῶς οὖν, εἰ ἐκ τοῦ Λόγου τὸ Πνεῦμα προήλθε, πάλιν τὸ αὐτὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται. Καὶ προστίθησι μεθ' ἕτερα · Οὐκ ὀρθῶς

⌘ Ed. Paris., pag. 168. 60 Joan. xvi, 13, 14. 61-62 Joan. xx, 22.

(36) *Τὸ λέγειν, τὰ τρία εἶναι.* Nimirum unum atque eundem Deum. Nūn μὲν, ὡς Πατέρα, νῦν δὲ ὡς Υἱὸν· νῦν δὲ, ὡς Πνεῦμα ἅγιον διαλέγεσθαι, dixit Sabellius, ut Basil., epistola 64. M. — Mox vulgo ἀπαφ. γράφων.

(37) *Ἀνακεφαλαιουῦσθαι.* Opinor respicit Ephes. 1, 10, ubi Apost. ait omnia recolligenda esse in Christo, τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, quæ certe sanctissimam unitatem Trinitatis non respiciebant. M. — Dein vulgo ἅγιον καὶ Ἀστ.

(38) *Ἀπορήτων Λόγῳ.* Fortè, ἀπορήτων δὲ Λόγῳ ut sensus sit, non hic quidem aperte et manifeste, sed abstruso quodam loquendi modo unitas videtur in Trinitatem dilatata. Id enim sequentia docent, οὐχὶ πρόδηλόν ἐστι, etc. Quæ sequuntur, Græcorum errorum de processione Spiritus sancti refellunt. M.

(39) *Παρὰ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνει.* Docet et sic ἢ, εἰ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. M. — (Et add. ex codd.)

(40) *Vulgo ἔφη, et mox εἶνα ψῆσαι.*

ε οὖν οὐδὲ προσηκόντως εἴρηκε τρεῖς ὑποστάσεις εἶναι εφ' ἧσας οὐχ ἀπαξ, ἀλλὰ καὶ δευτέρον. Διὰ δὲ τούτων καὶ τῶν τούτοις ὁμοίων ὁ σοφώτατος πειρᾶται κατασκευάζειν ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν εἶναι (41) Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, τριῶν ὀνομάτων κατὰ μιᾶς ὑποστάσεως κειμένων. Οὐδὲ γὰρ ἐν τούτοις συνήκων, ὅπως καὶ ὁ Υἱὸς (42) ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι λέγεται, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ὁμοίως, οὐδὲ νοῆσαι δεδύνηται πῶς περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἶπαν ὁ Σωτὴρ τὸ, Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν, οὐδέ πως τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς ἐμφουήσας (43) ἔφη· Ἀδέσθε ἅγιον Πνεῦμα· ὃ δὴ τοῖς εὐσεβῶς θεωροῦσι ραδίαν ἔξει τὴν λύσιν, εἰ λογισάιτό τις, ὡς ὁ Υἱὸς ἀπὸ συνῶν καὶ συμπαιρῶν τῷ Πατρὶ εἶπω που, ὥσπερ ἐν αὐτοῖς καὶ ἀδάτοις τῆς πατρικῆς βασιλείας ἐτύγγανεν ὢν, εἶτα δὲ ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους· πρὸς τοῦ Πατρὸς ἐκπεμπόμενος, ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐπέλθοι ἄλλοι, ἑαυτὸν ἔλεγεν (44)· ὃ δὴ καὶ ἐτέρωθεν ἦλθι δὲ ποτε μὲν ἐδήλου περὶ ἑαυτοῦ λέγων, Ἐξῆλθεν ὁ ἅγιον, ποτὲ δὲ σκεῖραι. Πόθεν γὰρ ἐξῆλθεν ἢ ἐκ τῆς διδασκασίας βασιλείων τῆς πατρικῆς θεότητος; Καὶ πᾶσι τὸν αὐτὸν λόγον, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα παρστωδῶς ἀπὸ τῶν ὁρῶν τοῦ Θεοῦ, ἐπεὶ καὶ μυρία μυριάδες παρσστήκασιν αὐτῷ, κατὰ τὸν Δανιὴλ, ἀπαστέλλετο καὶ αὐτὸ, ποτὲ μὲν ἐν εἴδει περιστράς ἐπὶ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, ποτὲ δὲ ἐφ' ἑαυτὸν τῶν προφητῶν καὶ τῶν ἀποστόλων· διὰ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι καὶ αὐτὸ εἶρηται. Καὶ τί θαυμάζεις; ὅπως καὶ περὶ τοῦ διαδόλου λέλεκται, Καὶ ἐξῆλθεν ὁ διάβολος παρὰ τοῦ Κυρίου· καὶ δευτέρον πάλιν εἶρηται, Ἐξῆλθε δὲ ὁ διάβολος ἀπὸ τοῦ Κυρίου. Εὐροις δὲ ἂν καὶ ἐπὶ τοῦ Ἄγαθ' εἶς' (45) ἐπιφέρει ἢ Γραφή· Καὶ ἐξῆλθε πνεῦμα· κορηδόν, καὶ ἔστη ἐνώπιον Κυρίου καὶ εἶπεν· Ἐγὼ ἀπατήσω αὐτόν. Ἄλλα ταῦτα μὲν ἐναντία πνεύματα, ὅπως δὲ καὶ τίνα τρόπον εἶρηται, οὐκ ἔστιν καιρὸς πολυπραγματεῖν· ὃ δὲ μονογενῆς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξηληλυθέναι ἑαυτὸν διδάσκει, διὰ τὸ συνεῖναι αὐτῷ πάντοτε, καὶ τὸ ἅγιον δὲ Πνεῦμα ὁμοίως ἕτερον ὑπάρχον παρὰ τὸν Υἱόν. Ὅ δὴ σαφῶς αὐτὸς ὁ Σωτὴρ παρίστησι λέγων· Ἐκ τοῦ γὰρ παραστατικῶν ἂν εἴη τοῦτο τοῦ μὴ εἶναι ἐν καὶ ταῦτον τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα· τὸ γὰρ παρ' ἐτέρου λαμβάνον, τι ἕτερον παρὰ τὸν διδόντα νοεῖται.

ΚΕΦ. Ε.

Ὅπως ὁ Σωτὴρ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐδίδαξεν.

Καὶ ὅτι (46) ἕτερόν ἐστι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ Θεοῦ διαβρήδην καὶ διαφόρως λευκοτάτοις ῥήμασιν (47) αὐτὸς ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν ἔδειξεν, ἐν οἷς πρὸς τοὺς αὐτοῦ μαθητὰς ἔλεγεν, Ἐάν ἀγαπήτε με, τὰς ἐντολάς τὰς ἐμὰς τηρήσετε· καὶ ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν Πατέρα, καὶ ἄλλον Παράκλητον δώσει

Ed. Paris., p. 169. 170. " Marc. iv, 3. " Dan. vii, 10. " Luc. iv, 15. " Job ii, 7. " III Reg. xii, 31; II Paral. xviii, 20.

(41) Vulgo [καὶ] Πατέρα.
 (42) Vulgo ἐκ Πατρ.
 (43) Vulgo ἔλεγεν εἰ μοι λέβ. [τὸ] II. τὸ ἅγιον.
 (44) Vulgo ὃ δὲ; μοι vulgo παρεστήκασιν.
 (45) Εἶς' ἐπιφέρει ἢ Γραφή. Pro ἐνδ' ἐπιφέρει, Spiritum sanctum, hinc apparet, quo in nu-

iterum. Per hæc et his similia vir prudens id agit, ut idem statuat esse Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum: nempe, ut de una hypostasi tria nomina prædicentur. Nec advertit quod hic Filius de Patre suo progressus dicitur et similiter sanctus Spiritus; nec assequi potuit, quomodo dixit de Spiritu sancto Servator, De meo assumet, et annuntiabit vobis; nec quod in discipulos inspirabat dicens, Accipite Spiritum sanctum. Quæ faciliem apud pios solutionem invenient, si qui velint reminisci quod Filius, semper cum Patre suo præsens et una existens, intus erat apud illum, veluti in adytis et inaccessis paternali regni receptaculis. Deinde ad salutem humano generi procurandam, emissum se a Patre venisse dicit: quod et alibi in parabola fecit manifestum: Egressus est seminator ad seminandum: unde enim egressus esset, nisi ex intimis penetralibus paternæ divinitatis? Ad eundem modum, et Spiritus sanctus semper et continuo assistit throno Dei, cum decies centena millia illi assistent, secundum Danielem. Missus porro est iste, nunc in figura columbæ super Filium hominis; nunc super unumquemque prophetarum et apostolorum: unde et ille quoque dicitur de Patre processisse. Quid mireris autem, cum vel de diabolo dicatur: Et egressus est diabolus a Deo; et iterum: Egressus est diabolus? Sed et scriptum invenies de Achabe dicitum: Et exiit spiritus nequam, et stetit coram Domino, et dixit: Ego decipiam illum. Sed de hisce spiritibus ad oppositum, quomodo dicatur exiisse eos, non in præsentem laboramus. Unigenitus vero Dei Filius se de Patre exiisse docet, eo quod apud eum erat semper; et sic pariter de sancto Spiritu, qui tamen alius est a Filio. Quod satis clare Servator docet, inquit: De meo sumet et annuntiabit vobis. Certe hinc efficitur non esse unum atque eundem Filium et sanctum Spiritum. Nam quod a quoquam quidquam percipit, diversum quid intelligitur a largiente esse.

ἐμοῦ λήψεται καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. Ἄντικρυς γὰρ παραστατικῶν ἂν εἴη τοῦτο τοῦ μὴ εἶναι ἐν καὶ ταῦτον τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα· τὸ γὰρ παρ' ἐτέρου λαμβάνον, τι ἕτερον παρὰ τὸν διδόντα νοεῖται.

CAP. V.

Quomodo de sancto Spiritu Servator docuit.

Certe quod diversus sit a Filio et alius Spiritus sanctus, expresse et clarissimis verbis docet Servator et Dominus noster, ubi sic discipulos affatur: Si diligitis me, mandata mea custodietis, et ego rogabo Patrem, et alium Paracletum dabit vobis, ut sit vobiscum in sæcula, Spiritum veritatis, quem mundus

mero habeat Ensebius, nimirum inter meras creaturas. Εἶναι Υἱόν. Rescribendum, τὸ τοῦτο μὴ εἶναι ἐν καὶ ταῦτόν. M. — Addidi cum codic. tot post τοῦτο.
 (46) Vulgo om. γε.
 (47) Αὐτὸς ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος. Docet διδῶναι, vel παρίστησι, aut simile quid. M.

non potest capere⁴⁸. Vides ut Spiritum vocet alium Paracletum et diversum a se. Quod si afflavit discipulos et dixit, *Accipite Spiritum sanctum*,⁴⁹ hic noscitur nos non oportet, quod afflatus ille mundaturus erat quodammodo animos apostolorum, ut apti et dispositi essent ad Spiritum sanctum recipiendum. Neque enim dicitur in faciem eorum insufflasse; nec quod spiraculum vite, ut Adamo quondam Deus inspiraverat eis in faciem, aut quod Spiritum sanctum : sed inspirasse in primis dicitur; et tum deinceps dixisse, *Accipite Spiritum sanctum*. Dare autem Spiritum manifeste docet, diversum esse ipsum a dato. Non erat ergo idem dans et datum. Sed qui largiebatur Servator erat, datum vero sanctus Spiritus : accipientes apostoli : afflatus mundificatorum, ut dixi, apostolorum : aut saltem operativum communicationis Spiritus sancti, nam utrovis modo possis interpretari. Sed hinc apparet alium ab illo esse sanctum Spiritum : ubi in adjectis postea scribitur : *Si quis me diligit, servabit meos sermones. Et Pater meus diliget eum, et ad illum veniemus, et mansionem apud illum faciemus*. Quibus ista subnectit : *Locutus sum vobis, apud vos manens, sed Paracletus ille Spiritus sanctus, quem missurus est Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, et suggeret vobis omnia que locutus sum vobis*. * Audis ut in numero multitudinis loquatur, *Veniemus et mansionem apud eum faciemus*, de se hoc locutus et de Patre. De Spiritu autem sancto, tanquam de alio loquitur, *Ille vos docebit omnia*. Talis modi et illud erat : *Regabo Patrem, et alium Paracletum dabit vobis, ut is sit vobiscum in æternum, Spiritum veritatis*. Paracletus igitur ab ipso erat alius. Nam de eo loquitur ad hunc dictum modum. Jure optimo igitur addidit, et ista dicens : *Hec vobis locutus sum adhuc manens vobiscum : Paracletus autem ille nempe Spiritus sanctus, quem Pater mittet in nomine meo, ille vos docebit omnia, et suggeret vobis omnia, quæcumque ego locutus sum*. Ego enim, inquit, hactenus ista vobis locutus sum, et Spiritus ille veritatis quem missurus est Pater, is vos tam docebit illa omnia que nunc non didicistis, propterea quod comprehendere ea non potistis. Ille cum venerit, Paracletus inquam, adimplebit doctrinam, in memoriam vobis una revocans, que nunc a me dicuntur. Et ipse quem ego mittam, ita subinfert, Paracletus a Patre meo, Spiritus nimirum ille veritatis, quem ego mittam vobis a Patre, qui a Patre egreditur, ille perhibebit de me testimonium. In quibus omnibus, id aperte declarat, illum quem missurus erat, et qui de ipso testimonium per-

ἄμῃν, ἵνα ἢ μεθ' ὑμῶν εἰς τὸν αἰῶνα, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ ὁ κόσμος οὐ δύναται λαβεῖν. Ὅρθως ἔπος τὸ Πνεῦμα τὸ Παράκλητον ἕτερον εἶναι φησι καὶ ἄλλο παρ' αὐτόν· εἰ δὲ ἐμφύσησας τοῖς μαθηταῖς εἶπε· Ἀνάβατε Πνεῦμα ἄγιον, οὐ χρὴ ἀγνοεῖν, ὡς τὸ μὲν ἐμφύσημα καθαρτικόν πως ἦν τῆς τῶν ἀποστόλων ψυχῆς, ἐπιτηδείους αὐτούς (48) παρασκευάζων τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὑποδοχῆς. Ὁ γὰρ εἰς τὸ πρόσσωπον αὐτῶν ἐμφύσησαι λέγεται, οὐδ' ἐτι πνοὴν ζωῆς, οὐδ' ἐτι (49) Πνεῦμα ἄγιον, ὡς ἐπὶ τοῦ Ἀδάμ ἀναγράφεται, ἐτι ἐνεφύσησεν ὁ θεὸς εἰς τὸ πρόσσωπον αὐτοῦ (50) πνοὴν ζωῆς, ἀλλ' ἐμφύσησας μὲν εἰρηταῖα πρότερον, ἔπειτα εἰπεῖν, Ἀνάβατε (51) Πνεῦμα ἄγιον· τὸ δὲ διδόναι αὐτόν τὸ Πνεῦμα πάλιν ἕτερον αὐτὸν παρίστη τοῦ δεικνύμενου. (52) Οὐκ ἂν γὰρ ὁ αὐτὸς ἦν ὁ θεοῦς, καὶ τὸ δεικνύμενον ἀλλ' ὁ μὲν παρὼν ἡμεῶν Σωτήρ, (53) τὸ δὲ εἰς οὐδόμενον τὸ ἄγιον ἀκούσει, ἢ λαμβάνοντες οἱ ἀπόστολοι, τὸ δὲ ἐμ' ἑμῶν. Ἐκείνους, ὡς ἔφη, τῶν ἀποστόλων, ἢ καὶ ἐ τοὶ καὶ ἀνατίθεται μεταδόσως τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἐκατέρως εἶναι δυνατόν. Ἰσθ' ἔτι ἐκ τούτων δείκνυται ἕτερον ὑπάρχειν παρ' αὐτόν τὸ ἄγιον Πνεῦμα, ὡς καὶ διὰ τῶν ἐπιφερομένων, δι' ἃν πάλιν ἀναγράφεται φήσας, Ἐδὲ τις ἀγαπή με, τὸν λόγον μου τηρήσει, καὶ ὁ Πατὴρ μου ἀγαπήσει αὐτόν, καὶ πρὸς αὐτόν ἐλευσόμεθα, καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιησόμεθα. Οἷς ἐπιφέρει· Ταῦτα λαλάθηκα ὑμῖν παρ' ὑμῖν μένων, ὃ δὲ Παράκλητος τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, ὃ κέμψει ὁ Πατὴρ μου ἐν τῷ ὄνοματι μου, ἐκεῖνος ὑμᾶς διδάξει πάντα καὶ ὑπομνήσει ὑμᾶς πάντα ὅσα εἶπον ὑμῖν. Ἀκούεις ἔπος κληθυστικῆς κέχρηται τρόπῳ (54) τὸ, Ἐλευσόμεθα, καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιησόμεθα, παρὶ αὐτοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς φήσας, καὶ ἔτι παρὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος διαλαλῶν, ὡς παρὶ ἑτέρου ἔλεγε τὸ, Ἐκεῖνος ὑμᾶς διδάξει πάντα. Τοιοῦτον δὲ ἦν καὶ τὸ, Ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν Πατέρα καὶ ἄλλον Παράκλητον θέσει ὑμῖν, ἵνα μεθ' ὑμῶν ἢ εἰς τὸν αἰῶνα, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας. Οὐκοῦν ἕτερος ἦν παρ' αὐτόν ὁ Παράκλητος, παρὶ οὗ τὰ τοσαῦτα ἐδίδασκον. Εἰκότως οὖν αὐτὸς προσετίθει λέγων· Ταῦτα λαλάθηκα ὑμῖν παρ' ὑμῖν μένων, ὃ δὲ Παράκλητος, τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, ὃ κέμψει ὁ Πατὴρ μου ἐν τῷ ὄνοματι μου, ἐκεῖνος ὑμᾶς διδάξει πάντα, καὶ ὑπομνήσει ὑμᾶς πάντα ὅσα εἶπον. Ἐγὼ μὲν γὰρ τῶς ταῦθ' ὑμῖν λαλάθηκα, φησι, τὸ δὲ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ καὶ αὐτὸ κέμψει ὁ Πατὴρ μου, πάντα ὑμᾶς διδάξει, ὅσα νῦν οὐ μαμαθήκατε διὰ τὸ μὴ χωρεῖν ὑμᾶς. Ἄλλ' ἐκεῖνος ἐλθὼν, λέγω δὲ ὁ Παράκλητος, ἀνακληρώσει τὴν διδασκαλίαν, μετὰ τοῦ καὶ τῶν νῦν λεγομένων ὑπ' ἐμοῦ μνήμην ὑμῖν (55) ἐμποιήσαι. Καὶ αὖθις ἐπάγει· Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ

* Ed. Paris., pag. 171. ⁴⁸ Joan. xiv, 15-17. ⁴⁹ Joan. xx, 22. ⁵⁰ Joan. xiv, 23. ⁵¹ ibid. 25, 26.

(48) Vulgo ἀποσκευάζων et mox ἀποδοχῆς.
 (49) Ὅτι Πνεῦμα ἄγιον, vox ἄγιον hic reddunt lat. Spiritum enim vite, non Spiritum sanctum inspiravit Deus in faciem Adami. M.—Addidi e cod. ἰδ:ιζε.
 (50) Vulgo Πνεῦμα.
 (51) Vulgo τὸ Πν. τὸ ἄγιον.

(52) Vulgo οὐκοῦν οὐκ αὐτός.
 (53) Vulgo τὸ δὲ διδ. π. τὸ ἄγ. et mox ἐκατέρων, infra vulgo om. καὶ ὑπομν. ὁ. π.
 (54) Vulgo τὸ, et infra τὸ ἐρωτήσω.
 (55) Vulgo ἐμποιήσας et infra βλέπει.

ε Παράκλητος, ἐν ἐγὼ πέμφω ὑμῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἅ
 ε τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκ-
 ε πορεύεται, ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ, ὃ δι' ὧν
 ἀπάντων σαφῶς παρίστησιν ἐκεῖνον τὸν ὕπ' αὐτοῦ
 πεμπόμενον, καὶ τὸν μέλλοντα περὶ αὐτοῦ μαρτυρεῖν
 ἕτερον εἶναι παρ' αὐτόν. Ἐπεξεργάζεται δὲ τὸν λό-
 γον ἐτι μᾶλλον, καὶ δι' ὧν ἐπιλέγει, ἀλλ' Ἐγὼ τὴν
 ἀλήθειαν λέγω ὑμῖν, συμφέροι ὑμῖν ἵνα ἐγὼ ἀπ-
 ἔλθω, ἐὰν γὰρ μὴ ἀπέλθω, ὁ Παράκλητος οὐκ ἔρ-
 χεται πρὸς ὑμᾶς. Ἐὰν δὲ περιουῶ, πέμφω αὐτὸν
 πρὸς ὑμᾶς. Ἀπελθεῖν δὲ αὐτὸν λέγων ἐν τούτοις τε
 τὸ πάθος αὐτοῦ ἐσήμαινε καὶ τὴν μετὰ τοῦτο πρὸς
 τὸν Πατέρα ἀνοδόν. Τίς οὖν οὕτως ἡλίθιος, ὡς μετὰ
 τοσαύτας φωνάς ἵνα καὶ τὸν αὐτὸν εἶναι φάναι. Τὸν
 ταῦτα λέγοντα καὶ τὸν περὶ οὗ ταῦτ' ἔλεγεν, ἀκούων
 αὐτοῦ σαφῶς διοριζομένου τὴν ἀλήθειαν φάσκειν, καὶ
 τίς ἢ ἀλήθεια παριστῶντος ὡς εἰ μὴ ἀπέλθοι αὐτός,
 μὴ ἂν ποτὲ ἔξειν τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Εἰ δὲ ποτὲ μὲν
 τὸν Πατέρα πέμφειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ποτὲ δὲ
 αὐτὸν διορίζει, οὐκ ἔναντία δηποῦσε διδάσκει· πάν-
 τα γὰρ ὅσα ἂν βλέπῃ τὸν Πατέρα ποιοῦντα, ταῦτα
 ὁμοίως καὶ ὁ Υἱὸς ποιεῖ· καὶ καθὼς ἀκούει, κρίνει.
 (56) Διὸ τῆ τοῦ Πατρὸς κρίσει, ὅτε καὶ βούλεται ὁ Πα-
 τὴρ. τῆνικαῦτα ὁ Υἱὸς καὶ δι' αὐτοῦ ὁ Σωτὴρ ἀποστέλ-
 λει τοῖς (57) αὐτοῦ μαθηταῖς τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας
 τὸ Παράκλητον, πρὸς τὸ παρακαλεῖν αὐτοὺς καὶ πα-
 ραμυθεῖσθαι ἐφ' οἷς κηρύττοντες τὸ Εὐαγγέλιον ὑπὸ
 τῶν ἐλαυνόντων αὐτοὺς ἔπασχον. Οὐ μόνον δὲ πρὸς τὸ
 παρακαλεῖν αὐτοὺς, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ διδάξαι αὐτοὺς
 πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν τῆς καινῆς διαθήκης, ἣν οὐκ
 ἐχώρουν (58) ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος διδάσκεισθαι, ὁπνίκα
 ταῦτα αὐτοῖς ὠμίλει διὰ τὸ εἶτι τῆ Ἰουδαϊκῆ διδουλώσθαι
 ἀγωγῇ. Ταῦτα δὲ ἔργους ἐπλήρου μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν
 ἀνάστασιν αὐτοῦ, μεθ' ἣν εἰπὼν τῆ Μαρίτ, *Μὴ μου
 ἀπαιτοῦ, οὐπω γὰρ ἀναβέβηκα πρὸς τὸν Πατέρα μου.*
 Μετὰ ταῦτα (58') ὅτε δὲ ἀνεληλυθὼς πρὸς τὸν Πα-
 τέρα, τοῖς μαθηταῖς ἔφη, τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀπε-
 σταλμένου καὶ συνδόντος αὐτοῦ, ἐτοιμοῦ τε παραστώτος
 εἰς (58'') ἣν τέτακται διακονίαν, ὅτε καὶ ἔψασθαι αὐ-
 τοῦ ἐπιτρέπει. Τότε γὰρ αὐτοῖς ἐνεφύσησε καὶ τότε
 μέρος τι χαρίσματος τοῦ ἁγίου Πνεύματος αὐτοῖς, τὸ
 τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτημάτων ποιητικῶν ἰδίου·
 διαιρέσεις γὰρ χαρισμάτων εἰσὶν ὧν ἐκ μέρους μὲν
 αὐτοῖς ἔδωκετο, τότε συνὼν καὶ παρὼν αὐτοῖς Μετὰ
 δὲ ταῦτα μελίζονος αὐτοῦ καὶ (59) τελευτήρας δυνά-
 μεως ἐπλήρου· περὶ ἧς ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀπο-
 στῶλων πρὸς αὐτοὺς ἔφη, Ἰμῶς δὲ ἐξ ὄψους δύνα-
 μιν ἐπελθόντος τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς,
 ὅτε καὶ βαπτῆσθε αὐτοὺς ἐν Πνεύματι ἁγίῳ ἐπηγ-
 γέλλετο, ὃ δὴ καὶ αὐτὸ ἐπληροῦτο μετὰ τὴν ἀνάλη-
 ψιν αὐτοῦ (60) κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς

A hibiturus erat, alium et distinctum ab ipso esse.
 Sermonem vero adhuc amplius promovendo pera-
 git, dum subinfert : *Ego veritatem vobis dico, condu-
 cit vobis ut ego abeam. Nam si ego non abiero, Pa-
 ractetus ille non venit ad vos ; quod si recessero, cum
 ego ad vos mittam* 72. Cum se abiturum dixit, pas-
 sionem suam hic insinuavit : et post illam reditum
 suum ad Patrem. Quis jam adeo delirat, ut post
 tot voces et tantas unum eundemque putet illum
 esse, qui ista loquitur, et illum de quo dicuntur
 ista, præcipue cum illum ipsum disertis verbis di-
 centem audiat, se dicere veritatem, et veritatem
 illam, quæ esset, exponentem, nimirum quod nisi
 abiret ipse, Paracletus non veniret. Quod si oppo-
 natur dictum esse interdum, Patrem missurum esse
 sanctum Spiritum : interdum vero ipsummet, non
 ipse sibi hic contraria docet. Omnia enim quæ vi-
 derit Patrem facientem, eadem similiter et Filius
 ✕ facit : et quemadmodum audit, ita iudicat. Quo-
 circa secundum iudicium Patris, et Pater quando
 vult, et tum cum velit Filius Servator noster : mit-
 tit ad discipulos suos spiritum veritatis Paracletum,
 qui παρακάλη, id est consoletur, confortet, et ad-
 hortetur eos ad patienter sufferendum in Evangelii
 annuntiatione, propter quam erant exagitandi. Nec
 ad illos solummodo conspiciendos, sed instituendos
 insuper in omni veritate novi fœderis, quam reci-
 pere a doctrina Servatoris non tum poterant, cum
 inter ipsos versaretur, eo quod Judicis pædagogis
 inservirent. Hæc re ipsa adimplevit post suam a
 mortuis resurrectionem, cum Mariæ diceret, *Noti
 me tangere, nondum enim ascendi ad Patrem meum
 et Patrem vestrum* 73. Deinceps vero tanquam qui
 ascenderat ad Patrem, visus est discipulis suis, in
 missione Spiritus sancti, et cum iis versabatur, pa-
 ratumque se exhibuit, qui in Filii functione recen-
 seretur, quando et tangi se ab illis permittebat.
 Tunc ipsis insufflavit : et tunc Spiritus portionem
 iis impertivit, cum facultatem tribueret peccata re-
 mittendi. Sunt etenim divisiones gratiarum : qua-
 rum partem tum iis impertivit, cum cum iis versa-
 retur : post hæc majori multo et perfectiori pote-
 state adimplevit : de qua dicebat iis in Actibus apa-
 stolicis, *Vos recipietis potestatem ex alto, superven-
 niente in vos Spiritu sancto* 74. Quando et baptizan-
 dos eosdem in Spiritu sancto promittebat. Quod
 ipsum post ascensionem suam implebatur, in die
 Pentecostes, misso super eos, quemadmodum edi-
 xerat ipse, Spiritu sancto. Cum vero locus iste ma-
 jori adhuc et perspicua magis egeat dilucidatione,
 non est opportunum in præsentem in eam incumbere

✕ Ed. Paris., pag. 172. 72 Joan. xvi, 7. 73 Jean. xv, 17. 74 Act. i, 8.

(56) Διὸ τῆ τοῦ Πατρὸς κρίσει. Sequentia [ubi
 ἀπλενι καὶ πόσι τῆνικ. cum codic.] sic. opinor, lo-
 genda. τῆνικαῦτα καὶ δι' αὐτοῦ ὁ Υἱὸς καὶ Σωτὴρ
 ἀποστέλλει. M.

(57) Vulgo αὐτοῦ.

(58) Vulgo διὰ, et mox ἐκ τῶν νεκρῶν.

(58') Vulgo δὴ ἔτε.

(58'') Vulgo Υἱόν.

(59) Vulgo τελευτήρας, et mox ὁμεις λήψ. Dein
 vulgo ἐπηγγέλλετο, quod saltem case debebat ἐπηγ-
 γέλλετο.

(60) Vulgo μετὰ, et mox ὑπεξείναι et ἐπεὶ δὲ
 μεθ'.

interpretationem : quippe cum hic mihi minime A
propositus sit scopus; sed ut edoceam diversum esse
Spiritus illum Paracletum a Filio. Quod multiplici-
ter præsitum est e dictis Servatoris, cum aliis
tum iis, ubi dixit, *Multa habeo vobis dicere, sed non
potestis adhuc portare : sed cum advenit Spiritus
veritatis, ille vos edocet omnem veritatem. Non
enim loquetur a seipso, sed ea quæ audierit : et
quæ venturae sunt annuntiabit vobis. Ille me glorifica-
bit : quoniam de meo accipiet, et annuntiabit vobis* 74.
✠ In quibus deo pollicetur, fore ut discipuli
ipsius, illa per Spiritus magisterium discerent, quæ
ab ipso non didicerant. Ita tanquam de distinctio,
loquitur illud, *Cum venerit ille ; et illud, Nam non
de seipso loquetur ; et illud, Ille me glorificabit ; et
adhuc illud, De meo sumet. Maxima enim esset et
difficiliter admodum sananda sicutitas, imaginari
Servatorem de seipso hæc dixisse. Cum ab istis
clarissime manifestatum a Servatore sit, Spiritum
sanctum a se distributum et diversum esse. Honore
certe eum et gloria, et donis excellenter ornatum :
sed et majorem transcendentemque docet esse su-
pra omnem intellectualem et rationalem substan-
tiam : unde in unionem sacrosanctæ et beatissimæ
Trinitatis assumitur : seipsum vero minime super-
gressum docet, ubi ait, *Non enim a seipso loquetur,
sed quæcumque audierit loquetur. At quis ille a quo
hæc audiet ? docet, A me accipiet, inquit, et an-
nuntiabit vobis ; a me, nimirum thesauro. Nam in
illo sunt reconditi omnes thesauri sapientiae et cog-
nitionis* 75. Ille ideo veluti Filius unigenitus, a Patre
accipiet, a Patre audiet. Spiritus autem sanctus ab
illo accepta largitur. Ideo ait, *De meo recipiet, et
annuntiabit vobis. Quocirca et Deus qui est super
omnia, Spiritus dicitur : quemadmodum ipse nos docuit
Servator, Deus Spiritus est, inquit, et qui
adorant eum, in spiritu et veritate adorare debent* 76.
Eritque veraciter Sanctus ille sanctorum ; et in san-
ctis acquiescens. Sed et Filius Dei, cum Deus sit,
Spiritus est : et Spiritus sanctorum sanctus, si mo-
do sit imago invisibilis Dei. Quocirca dictum est de
illo, *Dominus Spiritus est* 77 ; et, *Spiritus faciei nostræ
Christus Dominus* 78. Enimvero cum a Patre et Filio
ait diversus Spiritus sanctus, idioma ipsius indicat
Servator, vocans eum *Paracletum*. Nomen commune
proprietary applicans per denominationem Paracleti,
cum et angelicæ etiam potestates spiritus sint : *Qui
facit angelos suos ; ita dicitur enim, spiritus* 79. Sed
illorum nullus Spiritui Paracletico adæquandus est :
unde ille solus Spiritus, sanctissima et beatissima
Trinitate comprehenditur. Neque aliter Servator,*

74 Ed. Paris., pag. 173. 75 Joan. xvi, 12-14.
76 Thren. iv, 20. 77 Hebr. i, 7.

(61) *Δυσθεράπεντος συνήθεια*. Semel atque ite-
rum ita scriptum reperi in codice, pro εὐθεία [sic
Mp. cum Is.]. M.

(62) *Ἰσσοβηχός*. Imo υπερβηχός, vult Spi-
ritum sanctum majorem omni alia creatura, non ta-
men majorem Filio quia de Filio accipit. M. — Delevi
ὄυχ ante ὑπόδ.

ἀποσταλέντος αὐτοῖς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ταῖς αὐ-
τοῦ φωναῖς ἀκολουθῶν. Πλείονος δὲ ἐξερρασίας καὶ
σαφηνείας δοομένων τῶν κατὰ τὸν τόπον, οὐ νῦν ἐπι-
εξέναι καιρὸς τῆς τῆς ἐξετάσεως ἀκριθεία, ἐπεὶ κηρὸ
τοῦθ' ἡμῖν πρόκειται, Παραστῆναι δ' ἐχρήν ἕτερον εἶ-
ναι τοῦ Υἱοῦ τὸ παράκλητον Πνεῦμα, ὃ δὴ καὶ ἀπεδεί-
χθη διαφόρος, δι' ὃν αὐτὸς ἐπαίδευσεν ὁ Σωτῆρ,
πρὸς τε τοὺς ἄλλοις καὶ ἐν οἷς ἔλεγεν, Ἔτι πολλὰ
ἔχω λέγειν ὑμῖν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαρτάζειν
ἀρτι, ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας,
διηγήσεται ὑμῖν τῆρ ἀλήθειαν πάσαν. Οὐ γὰρ
ἀφ' ἑαυτοῦ λαλήσει, ἀλλ' ὅσα ἀκούσῃ· καὶ τὰ
ἐρχόμενα ἀναγγελεῖ ὑμῖν· ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει,
ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν.
Ἐν οἷς πάλιν ἂ μὴ αὐτὸς εἰδίδαξε, ταῦτα μαθήσεσθαι
τοὺς αὐτοῦ μαθητὰς ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπαγ-
γέλλεται· ὡς περὶ ἑτέρου λέγων τὸ, Ὅτιαν ἔλθῃ
ἐκεῖνος, καὶ τὸ, Οὐ γὰρ ἀφ' ἑαυτοῦ λαλήσει, καὶ
τὸ, Ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει, καὶ ἐτι τὸ, Ἐκ τοῦ ἐμοῦ
λήφεται· ταῦτα γὰρ πάντα ὑπελαμβάνειν τὸν Σω-
τῆρα αὐτὸν περὶ ἑαυτοῦ λέγειν, δεινὴ καὶ (61) δυσ-
θεράπεντος συνήθεια. Ἄλλὰ γὰρ σαφῶς διὰ τούτων
αὐτὸς ὁ Σωτῆρ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἕτερον ὑπάρχειν
παρ' ἑαυτὸν εἰδίδαξε, τιμῆ μὲν καὶ δόξῃ καὶ κρη-
σθελοῖς ὑπερέχον καὶ κρείττον καὶ ἀνώτερον πάσης
τῆς νοερᾶς καὶ λογικῆς τυγχάνον οὐσίας· διὸ καὶ
συμπαρεληπτῆ τῇ ἀγίᾳ καὶ τρισμακαρίῃ Τριά-
δι· (62) ὑποβηχός γε μὴν εἶναι αὐτοῦ. Ὅ δὴ παρ-
ίστη εἰπὼν, Οὐ γὰρ ἀφ' ἑαυτοῦ λαλήσει, ἀλλ'
ὅσα (63) ἀκούσει λαλήσει. Παρὰ τίνος δὲ ἀκούσει,
διδασκαλεῖ λέγων· Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται· καὶ ἀναγ-
γελεῖ ὑμῖν. Ἐκ τοῦ ἐμοῦ δηλαδὴ θεσαυροῦ. Ἐν
αὐτῷ γὰρ εἰσι πάντες οἱ θεσαυροὶ τῆς σοφίας
καὶ γνώσεως ἀπόκρυφοι. Αὐτὸς μὲν οὖν, ὅτε Υἱὸς
μονογενῆς, παρὰ τοῦ Πατρὸς λαμβάνει, καὶ παρὰ τοῦ
Πατρὸς ἀκούει, τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον παρ' αὐτοῦ
χορηγεῖται· διὸ φησιν, Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται, καὶ
ἀναγγελεῖ ὑμῖν. Λέγεται μὲν οὖν καὶ ὁ ἐπὶ πάντων
θεὸς Πνεῦμα, ὡς αὐτὸς εἰδίδαξεν ὁ Σωτῆρ, εἰπὼν,
Πνεῦμα ὁ θεός, καὶ τοὺς προσκυνούντας αὐτὸν
ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν. Καὶ
ἔσται ἀληθῶς Ἅγιος ἅγιον αὐτὸς καὶ ἐν ἁγίοις ἀνα-
παύομενος. Ἄλλὰ καὶ ὁ Υἱὸς (64) τοῦ Θεοῦ Πνεῦμα
ὢν τυγχάνει, καὶ Πνεῦμα καὶ αὐτὸς ἅγιον ἅγιον, εἰ
δὴ εἰκὼν ἐστὶ τοῦ ἀοράτου. Διὸ καὶ περὶ αὐτοῦ λέ-
λεχται, Ὅ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστι· καὶ, Πνεῦμα
πρὸ προσώπου ἡμῶν Χριστὸς Κύριος· Ἄλλὰ γὰρ
τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἑτέρου ὄντος παρὰ τὸν Πατέρα
καὶ τὸν Υἱὸν, τὸ ἰδίωμα παριστάς ὁ Σωτῆρ κέκληκεν
αὐτὸ Παράκλητον, τὸ κοινὸν τῆς ὁμωνυμίας ἀφορι-
ζὼν διὰ τῆς τοῦ Παρακλήτου προσηγορίας, ἐπεὶ καὶ

78 Coloss. ii, 3. 79 Joan. iv, 24. 80 II Cor. iii, 17.

(63) Vulgo ἀκούει; μοχ vulgo σοφίας ἀποκρυ-
φισμένοι καὶ γνώσεως.

(64) Τοῦ Θεοῦ Πνεῦμα. Credo rescribendum
τοῦ Θεοῦ, θεὸς ὢν, τυγχάνει Πνεῦμα καὶ αὐτὸς ἅγιον
τῶν ἁγίων, εἰ δὲ εἰκὼν ἐστὶ τοῦ ἀοράτου Θεοῦ. M.—
Μοχ vulgo, εἰ δὲ εἰκὼν, εἰ μοχ, Πνεύματα λέγεται
ἀποστ. διαταξ. ἐπὶ τῆς αὐτοῦ παλ:γγεν.

αι ἀγγελικαὶ δυνάμεις εἰεν ἂν πνεύματα· Ὁ γὰρ **A** *ποιῶν τοῦς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα* εἰρηται. Ἄλλ' ὁδὸν τούτων ἐξισουῖσθαι δύναται τῷ Παρακλήτῳ Πνεύματι· διὸ τῇ ἀγίῃ καὶ τρισμακαρίῃ Τριάδι μόνον τούτο συμπαραβλήσεται, οὐκ ἄλλως τοῦ Σωτῆρος τοῖς ἀποστόλοις αὐτοῦ διαταξαμένου τὸ μυστήριον τῆς παλιγγενεσίας πᾶσιν τοῖς ἐξ ἰθνῶν εἰς αὐτὸν πιστεύουσιν παραδιδόναι, ἢ βαπτίζοντας αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· τοῦ μὲν Πατρὸς αὐθεντοῦντος καὶ δωρομένου τὴν χάριν, τοῦ δὲ Υἱοῦ ταύτῃ διακονουμένου· *Ἡ γὰρ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο*, τοῦ δὲ ἁγίου Πνεύματος, δηλαδὴ τοῦ Παρακλήτου, αὐτοῦ ὄντος τοῦ χορηγουμένου κατὰ τὰς ἐν αὐτῷ διαιρέσεις τῶν χαρισμάτων· ὧ μὲν γὰρ διὰ τοῦ Πνεύματος δίδεται λόγος σοφίας, ἄλλω δὲ λόγος γνώσεως κατὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα· ἐτέρω πίστις ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι, καὶ τὰ τούτοις καττηριθμημένα ὁμοίως.

ΚΕΦ. Γ'.

Ὅπως ἡ Ἐκκλησία περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος φρονεῖν παραδιδώσιν.

Τὸ μὲν οὖν ἅγιον Πνεῦμα μόνους ἁγίους ἐμφιλοχωρεῖν πέφυκε, διὰ τοῦ Υἱοῦ χορηγουμένον, οἷς ἂν ὁ Πατὴρ κρίνειεν. Καὶ τούτ' ἂν εἴη ἔργον αὐτοῦ, τὸ πάντας ἁγιάζειν, οἷς ἂν ἐνός τινος ἢ καὶ πλειόνων μεταδιδῶ τῶν ἐν αὐτῷ χαρισμάτων, ὡς καὶ προφήτας καὶ ἀποστόλους καὶ πᾶσαν θεοφιλεῖ ψυχὴν, εἰκὸς δεῖκαὶ τὰς κρείττους καὶ θαλάς δυνάμεις τῆς ἐξ αὐτοῦ μεταλαμβάνειν ἀγίότητος· ὃ δὲ Υἱὸς μόνος πατρικῆ θεότητι. τετιμημένος ποιητικῶς ἂν εἴη καὶ δημιουργικὸς τῆς τῶν γεννητῶν ἀπάντων, ὁρατῶν τε καὶ ἀορατῶν καὶ δὴ (65) καὶ αὐτῆς τῆς τοῦ Παρακλήτου Πνεύματος ὑπάρξεως· *Πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν· καὶ, Ἐν αὐτῷ* **C** *ἐκτίσθη τὰ πάντα, τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, εἴτε ὁρατὰ, εἴτε ἀόρατα.* Ὁ δὲ ἐπίκαινα τῶν ὄλων Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀρρήτον τι ὢν ἀγαθὸν, καὶ παντὸς λογισμοῦ καὶ διανοίας φωνῆς τε πάσης καὶ ἐνθυμήσεως κρείττον, ὁμοῦ τῶν πάντων ὅσα ποτὲ ὄντα καὶ ὅποια τυγχάνει αὐτοῦ τε τοῦ ἁγίου Πνεύματος, προσέτι δὲ καὶ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ, καθηγουμένου μόνος, εἰκότως ὃ ἐπὶ πάντων, καὶ διὰ πάντων, καὶ ἐν πᾶσι Θεὸς ἀνείρηται, παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ φάνει, *Εἰς Κύριος, μία πίστις, ἓν βάπτισμα, εἰς Θεὸς Πατὴρ πάντων ὃ ἐπὶ πάντων καὶ διὰ πάντων καὶ ἐν* (66) *πᾶσι.* Καὶ μόνος μὲν αὐτὸς εἰς Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ χρηματίζοι ἂν, ὃ δὲ Υἱὸς μονογενῆς Θεός, ὃ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς. τὸ δὲ παράκλητον Πνεῦμα, οὔτε Θεός, οὔτε Υἱός· ἐπὶ μὴ ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁμοίως τῷ Υἱῷ καὶ αὐτὸ τὴν γένεσιν εἴληφεν, ἐν δὲ τι τῶν διὰ τοῦ Υἱοῦ γενομένων τυγχάνει, ὅτι (67) *δὴ πάντα δι' αὐτοῦ*

cum mysterium illud regenerationis in ipso, apostolis mandaret, iis qui de gentibus crederent annuntiandum, tradidit, quam ut baptizarent in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. ✠ Patre principante a seipso et gratiam largiente, Filio vero eam gratiam administrante : Gratia enim et veritas per Jesum Christum ⁶¹. Spiritu autem sancto nimirum illo Paraclete eam exhibente, secundum gratiarum ab ipso divisiones. Uni etenim alicui datur Verbum sapientiae : alii Verbum intelligentiae, secundum eundem Spiritum : alteri fides in eodem Spiritu : et quae reliqua ad istum modum enumerantur.

CAP. VI.

Quae sit Ecclesiae traditio, de Patre, et Filio et Spiritu sancto.

Sanctus ergo Spiritus, sanctos solos inhabitans, per Filium impertitur iis, quos Pater approbaverit. Opus ejus proprium est sanctificare omnes. Quibus singulis unum aliquod, vel etiam plura interdum sua charismata elargitur. Adeo ut prophetae, apostoli, omnis anima Deo chara : fortassis et divinae illae et excellentiores potestates, illius participes fiant per eum sanctificatae : solus autem Filius paterna deitate honoratus, operatus fuerit et produxerit, subsistentia creata omnia, visibilia, invisibilia, atque adeo ipsum quoque Spiritum Paracletum : *Omnia enim, inquit, per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil* ⁶². Et, *In ipso condita sunt omnia quae sunt in caelis, et quae super terram, sive visibilia, sive invisibilia* ⁶³. Deus autem ille super omnia, Pater Domini nostri Jesu Christi, cum sit inenarrabile quoddam bonum, omnem exsuperans ratiocinationem, cogitationem, vocem omnem disquisitionemque. Omnium rerum quotquot deum illae, et cujusmodicunque fuerint, ipsius insuper Spiritus sanctus, et Filii ulterius unigeniti, dux et princeps est, nec injuria solus ; cum super omnia, et per omnia, et in omnibus Deus praedicetur ab Apostolo, ubi ait, *Unus Dominus, una fides, unum baptismum : unus Deus, Pater omnium, qui est super omnia. et per omnia, et in omnibus Deus* ⁶⁴. Solus quidem ille Deus, et Pater Domini ✠ nostri Jesu Christi dicatur : Filius unigenitus Deus, qui erat in sinu Patris. At Spiritus Paracletus, neque Deus, neque Filius. Quoniam non de Patre perinde atque Filius generisim accepit, et unus ex eorum censu est, qui per Filium condebantur : quandoquidem omnia per

✠ Ed. Paris., pag. 174. 175. ⁶¹ Joan. 1, 17. ⁶² ibid. 3. ⁶³ Coloss. 1, 16. ⁶⁴ Ephes. iv, 5, 6.

(65) Καὶ αὐτῆς τῆς τοῦ Παρακλήτου Πνεύματος ὑπάρξεως, aperte Spiritum sanctum, in albo reponit creaturatum, eumque a Filio perinde atque cetera productum disertis verbis scribit, quod et statim blasphemus repetit. Τὸ δὲ Παράκλητον Πνεῦμα οὔτε Θεός, οὔτε Υἱός, etc., qui eo majorem quidem Filium statuit, sed eundem ipsam minorem

Patre, ut mirandum sit Socratem adeo desipuisse, qui haec scripta produxerit, ut Eusebium immunem probaret ab Arianismo : et tamen ansus est ὁ Παμφίλου, has sui ipsius blasphemias catholicam Ecclesiam ascribere. M.

(66) Vulgo πᾶσι Θεός.

(67) Vulgo δέ, et niox ὄλον τοῦ Σ.

ipsam facta sunt, et sine ipso factum est nihil. Atque ista quidem ad hunc modum sanctæ sunt et catholicæ Ecclesiæ tradita, voceque divina consignata mysteria. Marcellus vero perveniens omnia, aliquando in profundum se Sabellianismum præcipitat: aliquando Papili illius a Samosatis hæresim renovare vult, aliquando Judæus tantum non deprehenditur: unam etenim hypostasim tripersonatam, uti et trinominem introducit, eundem affirmans esse Deum, et in Deo Verbum, et Spiritum sanctum. Transgressus inde ad Apostoli de Christo theologiam, diversas hic adhibet interpretationes. Nam cum exertim Apostolus Filium Dei, Deum prædicet, ut ubi ait, *Qui est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturæ, quoniam in illo creata sunt universa, cum ea quæ in cælis sunt, tum quæ super terram: sive visibilia, seu invisibilia: sive throni, seu dominationes, sive principatus, seu potestates, omnia per ipsum, et in ipso condita sunt: et ipse est ante omnia, et omnia in ipso consistunt* 68.

CAP. VII.

Quomodo Marcellus carnem asseveret esse imaginem Dei invisibilis.

Vir egregius iste demum ad carnem defectus, ipsam affirmat imaginem invisibilis esse Dei: cum tamen quod non observat, forma masculina, qui et non quæ est imago effertur. Ille autem articulum, δς, carni attributum declarare ait, quod ipsa sit illa imago invisibilis Dei: illud quoque ipse est ante omnia de carne dictum ait: neque puduit eum dicere, ipse, de carne. Sed et propter carnem universæ creaturæ primogenitum vocatum ait: « Manet autem immutabiliter, inquit, de carne, omnia tam in cælis quam in terra, sive visibilia, seu invisibilia creata: » nec refugit dicere thronos, dominationes, principatus, potestates per et propter carnem Servatoris creationem suam in Christo consecutus. Cum vero superiore libro Marcelli verba de rebus istis posuerim, ne excrescat ultra modum oratio, contentus ero illic ea exhibuisse testimonia. Quam vero sit distorta, et violenter coacta hæc dicti apostolici interpretatio, non est, opinor, opus ut pluribus adhuc persequar, cum quam sit illa impudens interpretatio, culque satis innotescat.

CAPUT VIII.

Quomodo idem astruat carnem Servatoris prodesse nihil.

Nihilominus qui de carne Servatoris egit tam multis, illam nobis non conservat sartam tectam. Optandum esset, ut vel hic saltem ple aspere voluisset. At nunc posteaquam omnia de carne de-

✽ Ed. Paris., pag. 176. 68 Coloss. 1, 15-17.

(68) Vulgo διαφόροις.

(69) Vulgo δέ.

(70) In codd. αὐτοῦ.

(71) Vulgo παντὶ τῷ.

ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν. Ταῦτα μὲν οὖν τῆς καθολικῆς καὶ ἀγίας Ἐκκλησίας ὡδὲ πη διὰ τῶν θεῶν φωνῶν παραδίδοται τὰ μυστήρια· Μάρκελλος δὲ πάντα φύρας, ποτὲ μὲν εἰς αὐτὸν ὄλον τὸν Σαβελλίου βυθὸν χωρεῖ, ποτὲ δὲ Παύλου τοῦ Σαμοσατεύως ἀνανεύσθαι πειρᾶται τὴν αἵρεσιν, ποτὲ δὲ Ἰουδαῖος ὢν ἄντικρυς ἀπελέγχεται· μίαν γὰρ ὑπόστασιν τριπρόσωπον ὥσπερ καὶ τριώνυμον εἰσάγει, τὸν αὐτὸν εἶναι λέγων τὸν θεὸν καὶ τὸν ἐν αὐτῷ λόγον καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Ἐἴτ' ἐνευθεὶν μεταθὰς ἐπὶ τὰς ἀποστολικὰς περὶ τοῦ Χριστοῦ θεολογίας, πάλιν (68) διαστρόφος κέχρηται ἐρμηνείας. Τοῦ γὰρ θεοῦ Ἀποστόλου θεολογούντος διάβρηθην τὸν Ἰὺδὸν τοῦ θεοῦ καὶ λέγοντος, Ὅς ἐστὶν εἰκὼν τοῦ θεοῦ τοῦ ἀοράτου, πρωτότοκος πάσης κτίσεως, ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα, τὰ τε ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, εἴτε ὁρατὰ, εἴτε ἀόρατα, εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, εἴτε ἀρχαί, εἴτε ἐξουσίαι, πάντα δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν ἐκτίσται, καὶ αὐτὸς ἐστὶ πρὸ πάντων, καὶ τὰ πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκεν.

ΚΕΦ. Ζ'.

Ὅπως Μάρκελλος τὴν εἰκόνα τοῦ θεοῦ τοῦ ἀοράτου τὴν σάρκα εἶναι διεβεδαιούτο.

Ὁ θαυμαστός οὗτος αὐδὶς ἐπὶ τὴν σάρκα ποιῶν, αὐτὴν εἶναι ἀποφαίνεται τὴν εἰκόνα τοῦ ἀοράτου θεοῦ, οὐκ ἀκούων ὡς ἀρσενικῶν χαρακτῆρι ἐξηγήθηκασι τὸ, δς ἐστὶν εἰκὼν. Τὸ γὰρ δς οὐκ οἶδ' ὅπως ἐπαρμόσας τῇ σαρκὶ ταύτῃ ἐρηθλοῦσθαι ὡς αὐτῆς οὐσῆς τῆς εἰκόνης τοῦ θεοῦ τοῦ ἀοράτου. Καὶ πάλιν, ὅ αὐτὸς ἐστὶ πρὸ πάντων περὶ τῆς σαρκὸς φησὶν εἰρησθαι· οὐκ αἰδοῦμενος τὸ αὐτὸς ἐπὶ τῆς σαρκὸς ἐκλαμβάνειν. Καὶ τὸν πρωτότοκον πάσης κτίσεως διὰ τὴν σάρκα κακῆσθαι λέγει. Ἐπιμένει (69) τε ἄδια· ε τρίπτως ἐν τῇ σαρκὶ φάσκων τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς ἐκτίσθαι, τὰ τε ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα. Οὐδὲ διατρέπεται θρόνους, καὶ κυριότητας, καὶ ἀρχάς, καὶ ἐξουσίας διὰ τῆς σαρκὸς τοῦ Σωτήρος· λέγων, τῆς ἐν Χριστῷ κτίσεως ἡξιώσθαι. Ἡδὲ δὲ διὰ τῆς πρὸ τούτου γραφῆς τὰς περὶ τούτων τοῦ Μαρκελλίου φωνὰς παραθέμενος, λόγου συμμετρίας φειδόμενος, τῇ (70) αὐτῶν ἐκείνων ἀρκεσθήσομαι μαρτυρίᾳ. Ὡς δὲ διάστροφος καὶ βεβιασμένη ἢ τοιαύτη τυγχάνει τῆς ἀποστολικῆς λέξεως διήγησις, οὐ μοι δεῖν ἡγοῦμαι κατασκευῆς κλεινοῦς, διὰ τὸ καὶ (71) παντὶ τῷ καταφύρων εἶναι τὸ ἀναιδὲς τῆς ἐρμηνείας.

ΚΕΦ. Η'.

Ὅπως ὁ αὐτὸς μηδὲν ὠφελεῖν τὴν σάρκα τοῦ Σωτήρος ἀπεφαίνετο

Πλὴν τοσαῦτα περὶ τῆς σαρκὸς τοῦ Σωτήρος εἰπὼν, οὐδ' αὐτὴν ἡμῖν φυλάττει σῶαν· ὡς εἶθε γὰρ κἂν εἰς αὐτὴν τὸν εὐσεβῆ διατῆρει λογισμὸν· νυνὶ (72) δὲ μετὰ πάντα τὰ περὶ αὐτῆς αὐτῷ λελεγμένα (73), ἐκί

(72) Vulgo δὲ πάντα.

(73) Vulgo ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν αἰώνων. Satis constat legendum esse συντελεῖσθαι. M. [et sic codd.].

συνταξίᾳ τῶν αἰώνων, αὐτὴν Ἐρημον τοῦ λόγου ἀποφαίνεται γράφων οὕτως· « Εἰ οὖν ὁμολογεῖ τὴν σάρκα « μὴδὲν ὠφέλει, αὐτόν, πῶς ἐγχαυρεῖ τὴν ἐκ γῆς τε « οὖσαν, καὶ μὴδὲν ὠφέλοῦσαν, καὶ ἐν τοῖς μέλλουσιν « αἰώσιν, ὡς αὐτῇ λυσitteλοῦσαν, συνεῖναι τῷ Λόγῳ.»

ΚΕΦ. Θ.

Ὅπως καταλειφθήσεται ἐν τῷ τοῦ πατρὸς τέλει τὴν σάρκα τοῦ Σωτῆρος τοῦ Λόγου ἔρημον ἐτόλμη λέγειν.

Καὶ δευτεροὶ τὸ αὐτὸ ἐν ἑτέρῳ φάσκων· « Εἰ τοίνυν « ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀποκαταστάσεως ἀπάντων καὶ « αὐτὴν τὴν κτίσιν ἐκ τῆς δουλείας εἰς τὴν ἐλευθε- « ρίαν μεταβληθήσεται ὁ Παῦλος ἔφη, λέγει ἄρ « οἱ καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς « δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δό- « ξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ· πῶς ἐτι τὴν τοῦ δού- « λου μορφήν, ἣν ἀνέληφεν ὁ Λόγος, μορφήν οὖσαν « δούλου, συνεῖναι τῷ Λόγῳ δι' αὐτὴν, γένοιτ' ἂν δυ- « νατόν; »

ΚΕΦ. Ι.

Ὅποια αἱ θεῖαι Γραφαὶ περὶ τῆς σαρκὸς τοῦ Σωτῆρος διδάσκουσι, καὶ ὡς τὰ ἐναντία Μάρκελλος ἐφύραται.

Ὅρξ ὁποίας προέσθαι φωνὰς κατὰ τῆς σαρκὸς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τετόλμηκεν· οὐκ ἐπιστήσας, ὡς καὶ πρὸ τῆς εἰς οὐρανοὺς ἀναλήψεως ἐτι οὖσαν αὐτὴν ἐπὶ γῆ; πρὸ τοῦ πάθους οὕτως ἐδέξασεν ἐν τῷ θρεῖ, τρισὶν τοῖς ἐκκρίτοις αὐτοῦ μαθηταῖς μόνοις, εἰκόνα δευνῆς τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ὡς ἐξαστράφαί τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, καὶ φωτὸς μαρμαρυγᾶς ἐκλάμψαι. Ἐγένετο γάρ, φησὶν ἡ θεία Γραφή, τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος· καὶ τὰ ἱμάτια αὐτοῦ λευκὰ ὡς τὸ φῶς· ἀλλ' οὐδὲ συνεις ὅποσον σῶμα Χριστοῦ δόξης (74) ὁ θεῖος Ἀπόστολος καὶ ὡς καὶ τὰ ἡμέτερα σώματα σύμμορφα ἔσεσθαι ἐκαίην τῷ σώματι ἐδίδασκει λέγων, Ὅς (75) μετασχημάτισε τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ· ἀλλ' οὐδὲ νοήσας τίνι τρόπῳ καταποθήσεται τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς (76), ἔγραφε φάσκων, Ἐφ' ᾧ οὐ θέλομεν ἐκδύσασθαι, (77) ἵνα καταποθῇ τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς· τούτων ἀμαθῶς ἔχων, τὸν μὲν Λόγον διαβεβαιούτα ἐν καὶ ταῦτόν (78) μέλλειν γίνεσθαι τῷ Θεῷ, ὡσπερ καὶ πρότερον ἦν, τὴν δὲ σάρκα, καταλειφθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Λόγου, οὐκ οἶδ' ὅ τι ποτὲ γενήσεται. Ἐπάκουσον δ' οὖν ὅπως ταῦτά φησιν· « Εἰ δὲ τίς περὶ τῆς σαρκὸς ταύτης τῆς ἐν « τῷ Λόγῳ ἀθανάτου γεγονυίας πυνθάνοιτο, τί φα- « μεν (79) πρὸς αὐτόν; οἱ δογματίζειν μὲν ἡμεῖς « περὶ τῶν μὴ ἀκριβῶς περὶ τῶν θείων μεμαθήκα-

A prædicavit, relinquendam illam tandem nudam, vacuum, et verbo suo destitutam affirmat in fine sæculi. Scribit enim [R. CIV, coll. p. 51, C] : « Quod « si vero scribat carnem suam prodesse nihil, qui « potest fieri ut scripserit, si illa quæ de terra est, et « nihil prodest, in futuro sæculo, quasi profutura « multum, cum Verbo versari debeat? »

CAP. IX.

Quod ausus est dicere, carnem Servatoris, Verbo destituendam esse in fine sæculi.

Quod ipsum denuo inculcat, alibi inquit : « Si « igitur in tempore illo restorationis omnium, et « ipsamnet creaturam, de servitute in libertatem « transferendam esse docuit Paulus (ait enim quod « et ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis, « in libertatem asserta gloriæ filiorum Dei⁷⁴) ; quo- « modo adhuc ulterius, illa servi forma, quam as- « sumpsit ✕ Verbum, cum ait forma servi, per se « ipsam, cum Verbo consistere poterit? »

CAP. X.

Quæ de carne Servatoris Scripturæ doceant : et quod Marcellus contra illas senserit.

Vides in quas voces irruerit ille contra carnem Servatoris : nescivit autem, quod ante illam in celos assumptionem, et ante passionem suam cum adhuc in terra versaretur, illam glorificavit in monte. Ubi solis selectis tribus discipulis imaginem sui regni representavit : ut resplenderet ejus facies, et lucis fulgore radiaret : *Facta est ejus facies, ait sacra Scriptura, sicut sol : et vestimenta ejus alba sicut nix⁷⁵*. Nec intellexit qualenam corpora gloriæ Christi dixit Apostolus : aut, quod nostra corpora futura sint conformia ejus corpori, id quod docet idem divinus vir, inquit : *Qui transformabit corpus hoc humilitatis nostræ, ut conforme fiat corpori gloriæ ipsius⁷⁶*. Nec cognovit quo tandem pacto ascribendum erit mortale istud ab immortalitate, ut ait idem, *Nolumus illo exspoliari : sed supervestiri, ut absorbeat hoc mortale a vita⁷⁷*. Hæc ignorans omnia, Verbum quidem mansurum unitum Deo, ait, ut olim erat : carnem vero a Verbo derelictam, nescio quid, aut ubi futuram. Audi vero ut loquatur [R. CVIII] : « Quod si quispiam de « carne hæc interroget, quæ in Verbo est immor- « talis, quid sentiamus, dicemus, quod certo sta- « tuere in tutum arbitramur de rebus, quas e sæ- « criis litteris non sumus docti. Quomodo hæc via « insistent illi, qui aliorum dogmata subvertunt? »

✕ Ed. Paris., pag. 177. ⁷⁴ Rom. viii, 21. ⁷⁵ Matth. xvii, 2. ⁷⁶ Philip. iii, 21. ⁷⁷ II Cor. v, 4.

(74) Vulgo [Θεοῦ] δόξης. Mp. Χριστοῦ δ. et dein [καὶ] ante μετασχημάτισις.

(75) Μετασχημάτισις. Locus est Philip. iii, 21, ubi legitur μετασχηματίσει, quo modo omnino legendum, et hic apud Eusebium addendum ex Apostolo, quod hic deest, εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸ σύμμορφον. In sequenti loco Apostoli, II Cor. v. 4, est defectus : legendum ἐκδύσασθαι, ἀλλ'

ἐκδύσασθαι ἵνα. M.

(76) Vulgo ἔγραφε.

(77) Mp. ἀλλ' ἐπενδύσασθαι.

(78) Vulgo μένειν.

(79) Πρὸς αὐτόν. Hic deest ἐροῦμεν, statim legere περὶ ὧν, μὴ ἀκριβῶς ἐκ τῶν θείων, et tamen paulo post eodem modo legitur περὶ τῆς θείας Γραφῆς. M.

Ad illos vero qui exactam de rebus istis rationem a nobis exigunt, inquit, quod sancto Apostolo obtemperandum acinus esse, qui mysteria abscondita, ad illum modum, quem ipse statuit, scrutanda docuit: *Videmus enim nunc, inquit, tanquam per speculum in ænigmatibus: tunc vero facie ad faciem* **, et ✕ quam sequuntur. Ne me interroges ergo, de rebus quæ non exstant aperte traditæ in Scripturis sacris: unde certum quid statuere non possum de carne, cujus particeps erat Verbum. Qui autem fatetur se non posse de Scripturis respondere, simul constatur, se nihil certis de Scripturis didicisse. Illiusemodi ille de hac carne scivit: non accepta de Scripturis, non ab aliis occupata, non e traditione Ecclesie doctus, sibi vero conficta: et de suo cerebro excogitata: peregrinum, et alienum a veritate genimen: nec erat illi in animo Scriptura inquit, *Ne adjectis ad sermones ejus, ne te coarguat, et in mendacio deprehendaris* **. Et, *Væ iis qui de suo corde prophetant* **. Intuere autem quanta se circumdixit impietate. Qui enim universam illam theologicam rationem de Filio unigenito præexistente ad carnem dejecit, et tantum non lauream illi victoriæ præmiuin verbis disertissimis superinduxit. Nam is qui dixit, Dei Verbum per resurrectionem procurasse immortalitatem humanæ carni, et tanquam corona redimittum ad Dei dextram ascendendo consedis: idem ipse ait illam inanem et vacuum futuram in fine mundi: dum Verbum adunit Deo, carnem vero separat ab operibus Verbi: et reliquit nescio ubi destitutam: immortalẽ certẽ et incorruptibilem: inanem vero, et destituta Verbo ab omni opere feriantem. Quæ ipsa de non intellectis Scripturarum lectionibus stabilire voluit. Nam cum Servator ad eos, qui non capiebant sermonem suum, de carne sua et sanguine disserentem diceret, *Hocine vos scandalizat? Si ergo videritis Filium hominis ascendentem ubi erat prius. Spiritus est, qui vivificat: caro non prodest quidquam. Verba quæ ego locutus sum vobis spiritus et vita sunt* **.

δραον ἦν τὸ πρότερον, τὸ Πνεῦμά ἐστι τὸ ζωοποιῶν, ἡ δὴ σὰρξ οὐκ ὠφελεῖ οὐδὲν τὰ ῥήματα ἃ ἐγὼ λέλει-

CAP. XI.

Quod vocem evangelicam non intelligens, dixit scandalizare, et nihil prodesse carnem Servatoris.

Sensum verborum non apprehendens, existimavit illum hic rejicere. ✕ carnem quam assumpserat de sancta Virgine. Atque exinde conficere vult illud, post mundi consummationem Dei Verbum, plane nudatam omni operatione carnem suam de-

✕ Ed. Paris., pag. 178. 179. ** I Cor. xiii. 12. 62-64

(80) Ἀνατρέπουσι δόγματα. Asterii nimirum et Arianorum, quos Marcellus oppugnabat. Ideo sine disertis Scripturæ verbis, ad illum quæstionem non responsurum se ait. Ad alios vero qui simpliciter, nec ἐριστικῶς interrogent, se dicturum. Itaque pro πρὸς τοὺς, legorem πρὸς ἄλλους, vel ἐκείνους, τοὺς τὸν ἀκριβῆ, etc. M.

α μὲν Γραφῶν, οὐκ ὠφελεῖ εἶναι νομίζομεν. Εἰς γὰρ τοῦτο πράττειν δυνατὸν τοῖς καὶ τὰ ἑτέρον (80) ἀνατρέπουσι δόγματα; Ἄλλ' ἐροῦμεν πρὸς τοὺς τὸν ἀκριβῆ περὶ τοῦτου μαθεῖν παρ' ἡμῶν βουλομένους λόγον, ὅτι, πειθόμενοι τῷ ἱερῷ Ἀποστόλῳ, ἴσμεν, ὅτι οὕτως ἡμᾶς ὄραν τὰ ἀποκαλυφθέντα μυστήρια προσήκει, ὡς αὐτὸς ἔφη· Βλέπομεν γὰρ ὅρα, ε φησι, δι' εἰσόπτρου ἐν αἰγίγματι· ἔσται δὲ πρόσ- κωπον πρὸς πρόσωπον, καὶ τὰ ἕξης· ὥστε μὴ μου πυνθάνου περὶ ὧν σαφῶς παρὰ τῆς θείας Γραφῆς μὴ μεμάθηκα· διὰ τοῦτο τοίνυν οὐδὲ περὶ τῆς θείας (81) Γραφῆς ἐκείνης τῆς τῷ Δόγῳ κοινω- σάσης σαρκὸς σαφῶς εἶπαι δυνήσομαι. Εἰθ' ὁ μη- ὅθεν λέγειν δύνασθαι ὁμολογῶν, μηδὲ μεμαθηκέναι ε τι ἀπὸ τῆς Γραφῆς. Ἐποῦτα περὶ τῆς σαρκὸς ἀπεφάνητο, οὐτ' ἀπὸ τῆς Γραφῆς λαβὼν οὐτ' ἀπ' ἑτέρων (82) παραλαβὼν· οὐτ' ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας μαθὼν, ἑαυτῷ δὲ ἀνακλάσας καὶ τῆς οικίας ἐνθυμήσεως ἐπινοήσας ἔξινον καὶ τῆς ἀληθείας ἀλλότριον γέννημα, μηδὲν ἐν τῷ λαβὼν τὴν λέγουσαν Γραφήν· Μὴ προσθῆς τοῖς λόγοις αὐτοῦ, μήποτε ἐλέγξῃ σε καὶ ψευδῆς γένῃ· καὶ, Οὐαὶ τοῖς προφητεύουσιν ἀπὸ καρδίας αὐτῶν· Ὅρα δ' οὖν ὅση δυσσεβεῖα περιπέπτωκεν. Ὁ γὰρ τὴν πᾶσαν περὶ τοῦ προῦπάρχοντος μονογενοῦς Υἱοῦ θεολογίαν, ἐπὶ τὴν σάρκα καταβαλὼν, αὐτοῖς τε ῥήμασι νίκης στέφανον αὐτὴν ἀναγορεύσας, οὕτως ἔφη· τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον τὴν ἀνθρωπίνην σάρκα διὰ τῆς ἀναστάσεως ἀθάνατον γενέσθαι παρεσκευασμένοι, καὶ ὡς περὶ τινὰ (83) νίκην στέφανον ἀναθησάμενον ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς καθέζεσθαι, οὗτος αὐτὸς φησὶν αὐτὴν ἔρημον ἕσσεσθαι καὶ ὄραντῃ ἐν τῷ τοῦ παντὸς τέλει· ἐνὼν μὲν τὸν Λόγον τῷ Θεῷ, τὴν δὲ σάρκα χωρίζων τῆς τοῦ Λόγου ἐνεργείας, καὶ καταλιπὼν αὐτὴν, οὐκ οἶδ' ὅπως, ἀθάνατον μὲν καὶ ἀφθαρτον, ἀβύχον δὲ καὶ ἀνερέρητον ὑπὸ τοῦ Λόγου. Καὶ ταῦτα δὲ πάλιν ἐκ τῶν θείων ἀναγνωσμάτων, ἃ μὴ νενόηκα, συνιστῆναι περῆται. Τοῦ γὰρ Σωτῆρος ἡμῶν πρὸς τοὺς μὴ συνιέντας τὰς περὶ τῆς σαρκὸς καὶ τοῦ αἵματος αὐτοῦ διδασκαλίας εἰρηκότος· Τοῦτο ὑμᾶς scandalίζει; ἔστω οὖν θεωρήτε τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀναβαίνοντα, ἡ σὰρξ οὐκ ὠφελεῖ οὐδὲν τὰ ῥήματα ἃ ἐγὼ λέλει-

D KEΦ. ΙΑ'.

Ὅπως μὴ νοήσας τὴν εὐαγγελικὴν φωνὴν scandalίζεῖν ἔφη τὴν σάρκα τοῦ Σωτῆρος, καὶ μηδὲν ὠφελεῖν.

(84) Οὐκ ἐπιστήσας τῇ διανοίᾳ τοῦ λόγου, ὑπελάβεν αὐτὸν ἀθετεῖν τὴν σάρκα, ἣν ἀνεῴησεν ἐκ τῆς ἀγίας Παρθένου. Εἴτ' ἐκ τούτου κειρᾶται κατασκευάζειν, ὡς μετὰ τὴν συντέλειαν τοῦ παντὸς. ἔρημον τῆς ἐνεργείας ἐν τῷ Θεῷ Λόγῳ καταλείπει τὴν σάρκα.

** Eccli. vii, 14, 15. ** Isa. ix, 15. ** Joan. vi,

(81) Vulgo γραφῆς ἐκείνης.
 (82) Vulgo προλαβὼν, et mox μὴ προσθεῖς.
 (83) Νίκην στέφανον. Esset νίκης. M.
 (84) Οὐκ ἐπιστήσας τῇ. Annon rectius τὴν διάνοιαν, καὶ τῇ διανοίᾳ τὸν λόγον, ita enim alibi loquitur. Post ἀγίας ἀδίδι Παρθένου, quod manifeste decrat. M.

λέγει γοῦν αὐτοῖς ῥήματα· « Περὶ γὰρ τῆς σαρκός, ἣν
 « ἔχον ὠμίαι τοῖς μαθηταῖς, οὕτω λέγει· Τοῦτο ὑμῶν
 « σκανδαλίσει; ἐὰν οὖν ἴδητε τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώ-
 « που ἀπιόντα, ὅπου ἦν τὸ πρότερον; τὸ Πνεῦμα
 « ζωοποιεῖ, ἢ σὰρξ (85) οὐδὲν ὠφελεῖ. Εἰ οὖν ὁμο-
 « λογῶται τὴν σάρκα μηδὲν (86) ὠφελεῖν αὐτὸν, πῶς
 « ἔγγυραι τὴν ἐκ γῆς τε οὖσαν καὶ μηδὲν ὠφελοῦσαν
 « καὶ ἐν τοῖς μέλλουσιν (87) αἰῶσιν αὐτῷ λυσιτελοῦ-
 « σαν, συνεῖναι τῷ Ἀδῶ; » Ὁρξ δση κέχρηται τοῦ
 εὐαγγελικοῦ λόγου διαστροφῆ, διὰ τὸ μὴ συνεῖναι τοῦ
 Ἀδῶου τὴν σωτήριον φωνὴν, ὅπως εἴρηται, καὶ διὰ
 ποῖαν αἰτίαν.

ΚΕΦ. ΙΒ΄.

Ἑρμηνεία τῆς εὐαγγελικῆς λέξεως.

Ἄλλα σὺ γε ἀναλαβὼν τὴν εὐαγγελικὴν Γραφὴν, B
 θέε τὴν πᾶσαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν διδασκαλίαν, ὅπως
 οὐ περὶ ἥς ἀνεληφθε σαρκὸς διαλέγετο, περὶ δὲ τοῦ
 μυστικοῦ σώματος τε καὶ αἵματος. Ἐπειδὴ γὰρ τοῖς
 πέντε ἄρτοις ἔθραψε τὰ πλήθη, μέγα δὲ θαῦμα τοῦτο
 παρέσχε τοῖς ἰσραηλῶσι, Ἰουδαίωσι δὲ οἱ πλείστοι
 ἐξευτελιζόντες τὸ γεγονός, ἔλεγον αὐτῷ· Τί οὖν ποιεῖς
 σὺ σημεῖον, ἵνα ἴδωμεν καὶ πιστεύσωμεν; εἶτα
 παρέβαλλον τὸ μάνα τὸ ἐν τῇ ἐρήμῳ, λέγοντες· Οἱ
 πατέρες ἡμῶν τὸ μάνα ἐξάγον ἐν τῇ ἐρήμῳ,
 καθὼς ἐστὶ γεγραμμένον, Ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρα-
 νοῦ (88) δέδωκεν αὐτοῖς φαγεῖν· πρὸς ταῦτα ὁ
 Σωτὴρ ἀπεκρίνατο· Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὁ
 Μωσῆς ἔδωκεν ὑμῖν τὸν ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ,
 ὁ δὲ ὁ Πατὴρ μου δίδωσιν ὑμῖν τὸν ἄρτον τὸν
 ἀληθινόν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Εἶτ' ἐπιφέρει· Εγὼ εἰμι C
 ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς. Καὶ πάλιν· Εγὼ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ
 καταβάς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Καὶ αὖθις· Ὁ δὲ ἄρτος
 ὃν ἐγὼ δώσω, τὸ σῶμά μου ἐστὶ. Καὶ πάλιν προστί-
 θησιν· Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐὰν μὴ φάγητε τὴν
 σάρκα τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ πίητε αὐτοῦ τὸ
 αἷμα, οὐκ ἔχετε ζωὴν ἐν ἑαυτοῖς. Ὁ τρώγων μου τὴν
 σάρκα, καὶ πίνων μου τὸ αἷμα, ἔχει ζωὴν αἰώνιον,
 καὶ ἐγὼ ἀναστήσω αὐτὸν ἐν τῇ ἑσχάτῃ ἡμέρᾳ· ἢ
 γὰρ σὰρξ μου ἀληθὴς ἐστὶ βρώσις, καὶ τὸ αἷμα
 μου ἀληθὴς ἐστὶ πόσις· ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα
 καὶ πίνων μου τὸ αἷμα, ἐν ἡμέραις μου, κἀγὼ ἐν
 αὐτῷ. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα μυστικώτερον αὐτοῦ
 διεξιόντος, τινὲς τῶν αὐτοῦ μαθητῶν εἶπον, Σκληρὸς
 ἐστὶν ὁ λόγος, τίς δύναται αὐτοῦ ἀκοῦειν; πρὸς D
 οὗς ἀπεκρίνατο ὁ Σωτὴρ λέγων· Τοῦτο ὑμῶν σκαν-
 δαλίσει; ἐὰν οὖν θεωρῆτε τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου
 ἀναβαίνοντα, ὅπου ἦν τὸ πρότερον; Τὸ πνεῦμά
 ἐστὶ τὸ ζωοποιεῖν, ἢ σὰρξ οὐκ ὠφελεῖ οὐδὲν· τὰ
 ῥήματα δὲ λαλάληκα ὑμῖν, πνεῦμά ἐστὶ καὶ ζωὴ
 ἐστὶ. Δι' ὧν ἐπαίθευσεν αὐτοὺς πνευματικῶς ἀκοῦειν
 τῶν περὶ τῆς σαρκὸς καὶ τοῦ αἵματος αὐτοῦ λελεγμέ-
 νων· μὴ γὰρ τὴν σάρκα, ἣν περιχίμαι, νομιστέ μὲ

A relicturnum. Verba ejus sunt [R. CIV, coll. p. 51, C] : « De carne quam habebat, cum versaretur cum
 « discipulis suis, ita loquitur : Hoc vos scandalizat ?
 « si ergo videritis Filium hominis ascendentem ubi
 « erat prius ? Spiritus est qui vivificat : caro non
 « prodest quidquam. Si ergo suam carnem non pro-
 « desse quidquam fateatur, quomodo fieri potest,
 « ut quæ sumpta sit de terra et nihil prosit ; tan-
 « quam quæ prodesse poterat, affutura Verbo sit
 « in futuro sæculo. » Ecce quam perverse tractet
 sermonem evangelicum : eo quod salutarem Verbi
 vocem non percipiat recte : nec in quem finem,
 aut ob quam causam usurpetur, intelligat.

CAP. XII.

Evangelicæ vocis interpretatio.

Tu autem, recepto Evangelii testimonio, Serva-
 toris doctrinam recte accipies. Non enim loqueba-
 tur de carne ea quam assumpserat, sed de corpore
 et sanguine suo mystico. Nam cum de quinque
 panibus multitudinem illam magnam saturasset, et
 videntes hoc miraculo reddidisset attonitos : ac ple-
 rique Judæi factum illud vilifacerent, dicerentque,
 Tu ergo quoddam signum facis, ut videamus et cre-
 damus ? manna deinceps allegarent, quod in
 deserto fuit : Patres nostri, dicentes, manna in
 deserto comederunt, quemadmodum scriptum est 28,
 Panem de cælo dedit iis comendum 29; hic respon-
 det Servator : Amen, amen dico vobis, non Meus
 dedit vobis panem de cælo, sed Pater meus dedit
 vobis panem verum de cælo 30. Et addit, Ego sum
 panis vitæ 31; et, Ego sum panis qui de cælo de-
 scendi 32; et, Panis quem ego dabo vobis, corpus
 meum est 33. Et addit iterum : Amen, amen dico
 vobis, nisi comederitis carnem Filii hominis, et san-
 guinem ejus biberitis, non habebitis vitam in vobismet-
 ipsis. Qui edit carnem meam, et bibit sanguinem
 meum, habet vitam æternam, et ego resuscitabo illum
 in novissimo die. Caro enim mea verus est cibus,
 et sanguis meus verus est potus : qui comedit car-
 nem meam, et bibit sanguinem meum, in me manet,
 et ego in illo 34. Hæc et his similia quædam, cum
 mystice persequeretur, quidam de discipulis ejus
 dixerunt : Durus est hic sermo; quis potest eum
 audire ? Quibus sic respondit Servator, inquitens.
 Hoc vos scandalizat ? si videritis ergo Filium homi-
 nis ascendentem ubi prius fuit ? Spiritus est qui vivi-
 ficat, caro non prodest quidquam. Verba quæ locutus
 sum vobis spiritus sunt et vita 35. Quibus eos docero
 voluit, spiritualiter intelligenda esse quæ de carne
 et sanguine audiverant. Nolite putare carnem me
 dicere quam circumfero : quasi illam vos comedere
 oporteat : nec existimate me vobis præcipere ut
 sensibilem et corporalem libatis sanguineum : ve-

28 Ed. Paris., pag. 180. 29 Joan. vi, 50. 30 Exod. xvi, 14. 31 Joan. vi, 51. 32 ibid. 52. 33 ibid. 53. 34 ibid. 54. 35 ibid. 55.

(85) Vulgo μηδέν.

(86) Ὁφελεῖν αὐτόν. Lege αὐτοῖς, vel αὐτός. M.

(87) Αἰώσιν αὐτῷ. In margine ὡσαύτως, vera

lectio est, ὡς αὐτῷ [sic p. 176 C] λυσιτελοῦσαν, tan-
 quam quæ prodesset ipsi. M.

(88) Vulgo ἔδωκεν.

rum probe nostis quod verba quæ vobis locutus sum, spiritus sunt et vita : ita ut verba ipsius, et sermones sint caro et sanguis, et si quis ea comedat, tanquam cibo cœlesti pastus, vitam æternam participabit. Ne ergo, inquit, vos hoc offendat, quod de comedenda carne et bibendo sanguine dixi : nec auditione nulla conturbemini, si locutus sum de cibo et potu. Hæc enim sensibiliter audita nihil proderunt : Spiritus autem est qui vivificat spiritualiter audientes. Novus autem evangelicæ doctrinæ interpret iste, cum nihil horum caperet, audisis quomodo scribat totidem syllabis [R. CV] : « Cum tangeret corpus suum et præsentibus ostenderet, inquit : *Hocine vos scandalizat ? Si ergo videritis Filium hominis ascendentem ubi prius fuerat ? spiritus vivificat, caro non prodest quidem.* » Ad quem dicendum est : Et unde tibi, o bone, ut adicias ad Scripturam evangelicam ? Namque, Servatorem corpus humanum tetigisse Et præsentibus ostendisse, dixisseque, hocine vos scandalizat ? non habetur apud evangelistam, tu a te fingis, et e tuo cerebro hoc additamentum comminisci ausus es. Quod audax facinus a se acceptum transtulit eo, ut diceret carnem Servatoris a Verbo suo olim relinquendam omni operatione nudatam : si fatetur ergo carnem prodesse nihil : quomodo tum fiet, ut quæ de terra est et nihil prodest, tanquam profutura in futuro sæculo adsit Verbo ?

Ad hunc modum inerudite et inscienter prorupit ad divinam Scripturam interpretandam. Sed et apostolicos ad eundem modum sermones perverse interpretari aggressus est.

Ὅτω μὲν οὖν ἀμαθῶς καὶ ἀνεπιστημόνως τὴν εὐαγγελικὴν παρερμηνεύσαι φωνὴν ὠρμήθη, καὶ τῶν ἀποστολικῶν δὲ ὁμιολῶς ῥημάτων διαστρόφους ἐξηγήσεις ἐποιεῖτο.

CAP. XIII.

Quomodo regnum Christi ait, initium ante annos quadringentos accepisse, habiturum autem finem in consummatione sæculi, censuit perversas Scripturarum interpretationes affigendo.

Cum in apostolorum Actibus dicat Petrus, *Quem oportet cætos capere usque ad tempus restorationis omnium* ; sententiam ejus loci non intelligens, hinc profectus, Christi regnum circumscribere conatur, terminum illius alicui, et determinationem significari, eo quod dicitur, *Usque ad tempus restorationis*. Hoc idem et per Psalmum indicari docet dicentem, *Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum* . Et Paulum apostolum dixisse ob hanc causam, *Oportet eum regnare, usque dum posuerit inimicos sub pedibus suis* . Illud enim *donec*, et *usque dum* definitum tempus significare arbitratur ; attende ergo quomodo ad verbum scribat, iniquiens [R. CIV, coll. p. 51 C] : « Hanc ob causam videtur mihi Deus omni-

λέγειν, ὡς δέον αὐτὴν ἐσθίειν, μηδὲ τὸ αἰσθητὸν καὶ σωματικὸν αἷμα πίνειν ὑπολαμβάνετε με προσκίτεταιν, ἀλλ' εὖ ἴσται, ὅτι τὰ ῥήματά μου ἂν λελάσκη ὑμῖν πνεῦμά ἐστι καὶ ζωὴ ἐστίν· ὥστε αὐτὰ εἶναι τὰ ῥήματα καὶ τοὺς λόγους αὐτοῦ τὴν σάρκα καὶ τὸ αἷμα, ὧν ὁ μετέχων ἀεὶ, ὡσαύτως ἀρτῶν οὐρανίων τρεφόμενος, τῆς οὐρανόθεν μετέχει ζωῆς. Μὴ δὴ οὖν, φησί, σκανδαλιζέτω ὑμᾶς τοῦτο, ὃ περὶ βρώσεως τῆς ἐμῆς σαρκὸς καὶ περὶ πόματος τοῦ ἐμοῦ αἵματος εἶρηκα· μή τι παρατίττω ὑμᾶς ἢ πρόχειρος ἀκοή τῶν περὶ τῆς σαρκὸς καὶ αἵματος εἰρημμένων μοι· ταῦτα γὰρ οὐκ ὠφελεῖ αἰσθητῶς ἀκούσιμα· τὸ δὲ Πνεῦμά ἐστι τὸ ζωοποιῶν τοὺς πνευματικῶς ἀκούειν δυναμένους. Ἄλλ' ὁ καινὸς ἐξηγητὴς τῶν εὐαγγελικῶν μαθημάτων μηδὲν τούτων συνιᾶς, ἐπάκουσον ὅπως γράφα λέγων αὐτάς συλλαβαίς· Ἐ τοῦ ἀνθρωπίνου ἀφάρμ-
 ενος σώματος καὶ δειξας αὐτὸ τοῖς ὄρωσι, τοῦτο ἐ ὑμᾶς σκανδαλλίσει· ἐφη· Ἐὰν οὖν ἴδητε τὸν Πῶρ ἐ τοῦ ἀνθρώπου ἀνιόντα, ὅπου ἦν τὸ πρότερον, ἐ τὸ πνεῦμα ζωοποιεῖ, ἢ σὰρξ οὐδὲν ὠφέλει. Πρὸς δὴν εἰπεῖν· Καὶ πόθεν σοι, ὦ γενναῖε, ἢ προσθήκη τῶν μη φερομένων ἐν τῇ εὐαγγελικῇ Γραφῇ ; τὸ γὰρ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος ἀφάρμωμον τὸν Σωτῆρα καὶ δειξας αὐτὸ τοῖς ὄρωσι εἰρηκέναι, τοῦτο ὑμᾶς σκανδαλίσει ; παρὰ σαυτοῦ πλάττεις καὶ τὴν προσθήκην ἀπὸ αἰ- τοῦ ποιεῖσθαι τολμᾶς ! Ὁ δὴ τόλμημα παρ' ἑαυτοῦ λαβὼν ἐνταῦθεν οὐκ εἰ παρασκευάζειν, ἔρημον τῆς ἐνεργείας τοῦ Λόγου τὴν σάρκα τοῦ Σωτῆρος κατα- ληφθήσεσθαι λέγων. Εἰ οὖν ὁμολογεῖ τὴν σάρκα μη- δὲν (89) ὠφελεῖν αὐτὸν, πῶς ἐγγυρεῖ τὴν ἐκ τῆς α οὔσαν καὶ μηδὲν ὠφελοῦσαν καὶ ἐν τοῖς μέλλουσιν αἰῶσι ὡς αὐτῷ λυσitelούσαν, συνεῖναι τῷ Λόγῳ ;

ΚΕΦ. ΙΓ'.

Ὅπως τὴν τοῦ Χριστοῦ βασιλείαν ἀρχὴν μὲν εἰληφέναι τὴν ἀπὸ τετρακοσίων ἔτων, τέλος δὲ ἔξειν ἐν τῇ συντελείᾳ, διεσθεσίουτο, διαστρόφους κοινούμενος τὰς τῶν θείων Γραφῶν ἐρμηνείας.

Αὐτίκα γοῦν, ἐν ταῖς Πράξει τοῦ ἀποστόλων, τῷ Πέτρῳ πατρὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εἰρηκότος, Ὁρ εἰ οὐρανὸν μὲν δέξασθαι ἀχρι χρόνων ἀποκαταστάσεως, μὴ νοήσας τὴν τοῦ λόγου διάνοιαν, ἐνταῦθεν τὴν βασιλείαν τοῦ Χριστοῦ περιγράφειν περὶ τὰ ἄρον τινὰ φάσκων καὶ προδεσμῶν τῆς βασιλείας αὐτοῦ θελοῦσθαι, διὰ τὸ λέγεσθαι, ἀχρι χρόνων ἀποκαταστάσεως. Τὸ αὐτὸ δὲ τοῦτο συνίστασθαι φησι καὶ διὰ τοῦ φάσκοντος Ψαλμοῦ, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ὡς ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου, καὶ Παῦλον δὲ τὸν ἀπόστολον διὰ τῶν εἰρηκέναι τὸ, Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν, ὡς ἂν εἴ τὸς ἐχθρούς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ· τὸ γὰρ ἕκ καὶ τὸ ἀχρι περιωρισμένου χρόνου σημαντικῶν εἶναι ὑπέλαθεν. Ἐπάκουσον (90) γοῦν ὅπως κατὰ λέξιν

¶ Ed. Paris, pag. 181. * Act. iii, 21. † Psal. cix, 1. ‡ I Cor. xv, 25.

(89) Ὅφελεῖν αὐτόν. Verum hic reponendum αὐτῷ, hic porro recte scriptum, ut nuper correxit, ὡς αὐτῷ, pro ὡσαύτως, quod in margine tamen adjectum erat. M.

(90) Vulgo ὅπως.

γράφει λέγων· « Διὰ τοῦτο γάρ μοι δοκεῖ καὶ ὁ
 « πανταρχάτωρ Θεός, ὁ (91) δεσπότης, πρὸς αὐτὸν
 « λέγειν. *Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως (92) ἂν θῶ τοὺς*
 « *ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου· ἐνε-*
 « *ργεῖα μόνη διὰ τὴν ἀνθρωπίνην σάρκα χωρίζειν αὐ-*
 « *τὸν δοκῶν· καὶ ὡσπερ (93) εἰρηται, τινὰ χρόνον*
 « *ὀρίζων αὐτῷ τῆς ἐν δεξιᾷ καθέδρας, οὕτω φησὶ*
 « *πρὸς αὐτόν· Ἔως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑπο-*
 « *πόδιον τῶν ποδῶν σου. Τοῦτο δὲ τὸ προφητικὸν*
 « *τοῦ Δαβὶδ ῥητὸν σαφέστερον ἡμῖν ἐξηγησάμενος ὁ ἱε-*
 « *ρὸς Ἀπόστολος, οὕτω πως εἶπη· Δεῖ γάρ αὐτόν*
 « *βασιλεύειν, ἕως ἂν θῇ τοὺς ἐχθρούς· αὐτοῦ*
 « *ὑποπόδιον τῶν ποδῶν αὐτοῦ. Οὐκοῦν ὅρον τινὰ*
 « *ἔχειν δοκεῖ ἢ κατ' ἀνθρώπου αὐτοῦ οἰκονομία τε*
 « *καὶ βασιλεία. Καὶ μεθ' ἕτερα ἐπιλέγει· καὶ διὰ*
 « *τοῦτο αἱ Πράξεις τῶν ἀποστόλων περὶ τοῦ ἀνθρώ-*
 « *που τούτου, ὃν ἀνεῖληφεν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος καὶ*
 « *ἀναειληφώς ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς καθέζεται, οὕτω*
 « *διδάσκουσι, λέγουσαι, Ὅν δεῖ οὐρανὸν μὲν δέ-*
 « *ξασθαι (94), ἀχρι χρόνων ἀποκαταστάσεως·*
 « *καὶ αὐταὶ ὡσπερ ὅρον τινὰ καὶ προθεσμίαν ὀρίσο-*
 « *σαι. Ὡς μεθ' ἕτερα ἐπιλέγει· Πῶς (95) ἔτι*
 « *τὴν τοῦ δούλου μορφήν ἦν ἀνεῖληφεν ὁ Λόγος, μορ-*
 « *φήν οὖσαν δούλου, συναίνοι τῷ Λόγῳ, δυνατόν γέ-*
 « *νοετ' ἂν; Σαφῶς γοῦν καὶ διαβρήθη ἐν βραχίῃ τινι*
 « *χρόνῳ τῶν τε παρεληλυθότων καὶ τῶν μελλόντων*
 « *αἰώνων τὴν κατὰ σάρκα οἰκονομίαν τοῦ Λόγου δι'*
 « *ἡμᾶς· γεγενῆσθαι συμβεβηέναι, καὶ ταύτην, ὡσπερ*
 « *ἀρχὴν, οὕτω καὶ τέλος ἔχειν ὁ θεσπέσιος εἰρημη-*
 « *στὰς παραδιδῶ τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ. »*

ΚΕΦ. ΙΔ'.

Ἐξηγήσεις τῆς ὑποῦς διὰ τοῦς τῶν ἀναγνω-

σμάτων.
 Διὰ τοσούτων Μάρκελλος καὶ τὸ σῶμα τῆς δόξης
 τοῦ Υἱοῦ ἠγνόησε, καὶ τὴν ἀκαλύπτου αὐτοῦ βασι-
 λείαν ἀρνείει οὐκ ἐπιστήσας, ὡς κατὰ τινὰ συν-
 ἤθειαν τῆς Γραφῆς ἰδιόζουσαν τὸ ἕως παραλαμβάνε-
 σθαι εἶδεν· οὕτω γοῦν ὁ Σωτὴρ τοὺς μαθηταὺς ἐλε-
 γεν· Ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας ἡμέρας,
 ἕως τῆς συντελείας τοῦ (96) αἰῶνος· οὐκ ἀνακρίων
 τὸ συνίστασθαι αὐτοῖς καὶ μετὰ τὴν συντελείαν, δι-
 δάσκων δ' ὅτι καὶ νῦν μὲν ἴσται σὺν αὐτοῖς ἕως τῆς
 συντελείας, ἐπισκοπῶν καὶ φυλάτων πάντας τοὺς
 αὐτῷ μαθητευομένους· καὶ μετὰ τὴν συντελείαν δὲ,
 κριτικῶς αὐτοῖς συνίσται, κοινωνοὺς αὐτοῦς ἀπο-
 φαίνειν τῆς αὐτοῦ βασιλείας. Οὕτως οὖν καὶ τὸ,
 Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως (97) ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς
 σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου· καὶ τὸ, Ὅν δεῖ
 οὐρανὸν μὲν δέξασθαι ἀχρι χρόνων ἀποκαταστά-
 σεως, οὐχ ὡς μηκέτι ἰσομένου μετὰ ταῦτα λέλεκται,
 ἀλλ' ὡς μέλλοντος κατὰ τὸν τῆς συντελείας καιρὸν
 διανίστασθαι ἀπὸ τοῦ θρόνου τοῦ πατρικοῦ, καὶ δευ-

« potens et Dominus ad illum dixisse, *Sede a dex-*
 « *tris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum*
 « *pedum tuorum.* Propter carnem humanam tantum
 « operatione illum videtur separare, et, ut dictum
 « est, tempore illum circumscribere, quoadm ses-
 « surus ei a dextris fuerat: ideo inquit, *Donec*
 « *ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.*
 « Quod propheticum Davidis testimonium, diluci-
 « dit explicavit beatus Apostolus inquitens: *Oper-*
 « *et etenim illum imperare donec posuerit inimicos*
 « *ejus scabellum pedum ipsius.* Ita termino videtur
 « circumscribi, illius secundum hominem dispensa-
 « tio, atque regnum.) Et post alia subnecti: « Et
 « propterea apostolorum Actus, de homine isto
 « quem assumpsit Dei Verbum, et assumptum
 « constituit a Dei dextris, ita referunt: *¶ Quem*
 « *oportet caelum capere usque ad tempus restaura-*
 « *tionis:* ita tempus velut decircuanti ei circum-
 « scriptum. » Quibus post alia annexi. « Quomodo
 « potest fieri ut forma servi quam assumpsit Ver-
 « bum, forma servi cum existat cum Verbo co-
 « nniatur? Itaque pro brevissimo quodam tempore
 « præterito nempe ille et futuro, dispensatio hæc
 « secundum carnem Verbi manifeste et expressè
 « adimpleta contigit propter nos quam uti princi-
 « pium habuit ita finem habituram, docet divinus
 « Paulus, his totidem pene verbis: *Deinde finis,*
 « *cum tradiderit regnum Deo et Patri suo.* »

Παῦλος· οὕτω· πως εἰπὼν· Ἐἴτα τὸ τέλος,

C&P. XIV.

Expositio sani sensus locorum Scripturæ.

Per hæc omnia tot et talia Marcellus ignoravit
 corpus gloriæ Filii, et indeterminabile ejus regnum
 pernegat futurum: minime animum advertens,
 quod secundum propriam quamdam Scripturæ con-
 suetudinem, illud donec solet accipi. Ita Servator
 discipulos alloquitur, *Vobiscum sum omnes dies,*
usque ad consummationem sæculi: neque tamen
 negat se his affuturum post finem mundi: docet
 autem quod in præsentis sæculo non deseret eos ad
 usque consummationem: sed quod omnes ipsi in
 disciplinam traditos curaturus sit et gubernaturus:
 et post consummationem modo quodam excellen-
 tiori sit illis affuturus: et participes eos facturus
 regni sui. Ita et illud capitur, *Sede a dextris meis:*
donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuo-
rum. Et illud, *Quem oportet caelos capere usque*
ad restorationem omnium, quod non dicitur quasi
 postea non eum caperent. Sed quod in fine de
 paterno solio erat surrecturus, et secundum de

Ed. Paris., pag. 182. ' I Cor. xv, 24. ' Matth. xxviii, 20. ' Psal. cix, 4. ' Act. iiii, 21.

(91) Δεσπότης. Non simpliciter, sed Christi
 Dominum secundum hominem; ergo decet αὐ-
 τοῦ. M.
 (92) Vulgo om. ἂν.
 (93) Ὅσπερ εἰρηται τινὰ. Certe ita dictum est,
 sed malim, quod in margine fuerat, βρετόν· deñi-

tum tempus vocat statim ὅρον.— Dedi quod est in
 cold. M.
 (94) Vulgo ἕως χρ.
 (95) Μρ. ἔστι.
 (96) Vulgo κόσμου; jam Μρ. corr.
 (97) Vulgo ἂν [καὶ] θῶ.

caelo descensum suum facturum : de quo inquit Apostolus : *Et ipse Dominus in caelestibus, in voce archangeli, in tuba Dei descendet de caelo, et mortui in Christo resurgent primi : tum nos qui erimus in vivis derelicti, una cum illis raptemur in nubibus ad obviam eundem Domino in aere, et ita omni tempore cum Domino erimus* ⁹⁸. ✠ Oportet ergo Servatorem in caelis manere, et considere a dextris Dei Patris usque ad finem : in ipso autem fine omnium secundo gloriose adventurus sanctos suos ad se assumet, ut omni tempore sint cum ipso : non ad tempus definitum, sed sæculum indeterminabile ; ait enim, *Semper cum Domino futuri sumus*. Quocirca illi sancti cum ipso futuri, regno ipsius in regno caelorum perfuerunt. At egregius iste vir de Servatore dictum autumat, oportere eum imperare, usque dum posuerit inimicos scabellum pedibus suis : postremus autem inimicus subjiciendus mors est. Et, *Cum vero ipsi subjiciantur omnia, tum et ipse subjicietur ei, qui subiecit omnia sub pedibus ejus, ut ait Deus omnia in omnibus* ⁹⁹ : usus sua consuetudine hæc depravat : nescio enim quo pacto, subjicietur Filius Patri, pro, unietur Deo Verbum, accipit. Quasi dari posset tempus quando illi non aduniretur. Quod si Verbum erat ab æterno in Deo subsistens, quomodo dicit tunc Deo et Patri subjectum futurum eum ?

ταγήσεσθαι τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν, ἀντὶ τοῦ ἐνωθήσεσθαι οὐκ ἦν ἡνωμένος ; εἰ δὲ ἄλογος ἦν, ἀλόγως (2) ὑπάρχων ἐν τῷ Θεῷ. Πῶς οὖν τότε φησὶν ὑποταγήσεται τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ ;

CAP. XV.

Qualiter dicitur, omnia Filio subjiciantur, et ipse subjicietur Patri.

Advertendum est vero quomodo dicat Apostolus, omnia subjectum iri Filio : et qualiter per eandem subjectionem subjiciendum Patri Filium dicat : *Postquam vero omnia subjecta illi fuerint, tum et ipse Filius subjicietur Patri, qui ipsi subiecit omnia : ut Deus sit omnia in omnibus* ¹⁰⁰. Illud, omnia in omnibus, non intelligit. Non enim ait, Deum in Filio futurum omnia, sed in omnibus ; quod magis videtur coalitionem quamdam et consummationem omnium significare, si Deus sit futurus omnia in omnibus : subjectionem vero Filii unionem intelligit Verbi, et interpretatur, ✠ qui unus et idem cum Patre futurus erat, uti et prius fuerat. Quod si ita velit subjectionem Patri esse cum Patre unionem, necessario et illa omnium subjectio Filio unionem cum Filio similem significabit : ut neque Filius adhuc amplius per se sit : sed nec ipsi subjicienda salvandorum multitudo per se subsistat, aut suam propriam vitam vivat : sed ut fiat confusio et coalitio

τίραν ποιῆσθαι κάθιστον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, περὶ ἧς ὁ Ἀπόστολος διδάσκει λέγων, Ὅτι αὐτὸς ὁ Κύριος ἐν καλεῦσμάτι, ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου, καὶ ἐν σάλπιγγι Θεοῦ καταθήσεται ἀπ' οὐρανοῦ, καὶ οἱ νεκροὶ ἐν Χριστῷ ἀναστήσονται (98) πρώτοι· ἔπειτα ἡμῖς οἱ ζῶντες, οἱ περιλειπούμενοι, ἅμα σὺν αὐτοῖς ἀρραγησόμεθα ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἀέρα, καὶ οὕτως πάντοτε σὺν Κυρίῳ ἔσόμεθα. Δεῖ τοίνυν τὸν Σωτῆρα μένειν ἐν οὐρανῷ, καὶ καθίσεσθαι ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς, ἕως τῆς συντελείας, κατὰ δὲ αὐτὴν τὴν συντέλειαν τοῦ παντός, τὴν ἰδοξὴν καὶ δευτέραν αὐτοῦ παρουσίαν προσεφάμενος, τοὺς ἄγιους αὐτοῦ παραλήψεται εἰς τὸ πάντοτε αὐτῷ συνεῖναι· οὐχὶ μέχρι τινὸς χρόνου, ἀλλ' εἰς ἀπειρον αἰῶνα· ὁδὴν γὰρ φησὶ, Πάντοτε σὺν Κυρίῳ ἔσόμεθα. Οὐκοῦν οἱ ἅγιοι πάντοτε συνασμένοι αὐτῷ, τῆς αὐτοῦ βασιλείας ἀπολαύσουσιν ἐν τῇ κατηγγελημένῃ τῶν οὐρανῶν βασιλείᾳ. Ἄλλ' ἡ γενναῖος ταῦτα (99) μὴ συνείδῃ, τοῦ θεοῦ Ἀποστόλου περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εἰρηκότος τὸ, Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν, ἀχρις οὗ θῆ τοὺς ἐχθρούς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ· Ἰσχυρὸς ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος· καὶ πάλιν, Ὅταν δὲ αὐτῷ ὑποταγῆ τὰ πάντα, τότε καὶ αὐτὸς ὑποταγήσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα, Ἰνα ἢ ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσι, τῇ (1) συνήθει ταύτῃ διαστρωφῆ χρησάμενος καὶ ταῦτα παρερμηνεύει· οὐκ οὐδ' ὅπως τὸ, ὑποτῷ Θεῷ τὸν Λόγον ἑξακούων· καὶ πότε γὰρ αὐτῷ

καὶ ταῦτα παρερμηνεύει· οὐκ οὐδ' ὅπως τὸ, ὑποτῷ Θεῷ τὸν Λόγον ἑξακούων· καὶ πότε γὰρ αὐτῷ

C KEΦ. ΙΕ'.

Ὅπως εἴρηται τὰ πάντα ὑποταγήσεσθαι τῷ Υἱῷ καὶ αὐτὸν τῷ Πατρὶ.

Χρὴ δὲ ἐπιστῆσαι τὸν νοῦν, ὡς καὶ αὐτῷ τῷ Υἱῷ τὰ πάντα ὑποταγήσεσθαι ὁ Ἀπόστολος ἔφη, καὶ ὡς τῇ αὐτῇ ὑποταγῇ καὶ αὐτὸν ὑποταγήσεσθαι τῷ Πατρὶ διδάσκει λέγων, Ὅταν δὲ τὰ πάντα αὐτῷ ὑποταγῆ, τότε καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ὑποταγήσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα· Ἰνα ἢ ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσιν. Ἐπειτα τοῦ μὲν πάντα ἐν πᾶσιν οὐκ ἀκούει· ὁ γὰρ ἐν τῷ Υἱῷ φησὶ τὰ πάντα ἔσεσθαι τὸν Θεόν, ἀλλ' ἐν πᾶσιν· ὑπερ μᾶλλον ἰδοξὴν ἀν συνάφειαν τινα πάντων καὶ ἔνωσιν σημαίνει, εἰ πάντα (3) μέλλοι ὁ Θεὸς ἐν πᾶσιν εἶναι. Τὴν δ' ὑποταγὴν τῷ Υἱοῦ ἔνωσιν ἐρμηνεύει τοῦ Λόγου, ἐν καὶ (4) ταῦτον γεννησομένου τῷ Πατρὶ καθ' ἃ καὶ πρότερον ἦν, ὡς αὐτὸς ἔφη. Εἰ τοίνυν ἔνωσιν εἶναι τὴν ὑποταγὴν τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ὀρίζεται, ἀκόλουθον ἀν εἶη καὶ τὴν πάντων πρὸς τὸν Υἱὸν ὑποταγὴν (5) τὴν αὐτὴν πρὸς αὐτὸν ἔνωσιν σημαίνει, ὡς μηκέτ' εἶναι τὸν Υἱὸν καθ' ἑαυτὸν, μηδὲ τὰ ὑποταγησόμενα αὐτῷ κληθῆ τῶν σωζομένων ἰδιᾶν ζῆσεσθαι ζήτην, συναλοιφῆν δὲ

✠ Ed. Paris., pag. 184. ⁹⁸ I Thess. iv, 13, 10. ⁹⁹ I Cor. xv, 28. ¹⁰⁰ Ibid.

(98) Mp. πρώτων.

(99) Vulgo φησὶ συνεῖς.

(1) Om. vulg. διαστρωφῆ, hinc Mp. γρ. συνήθει loco συνήθει.

(2) Vulgo ὑπάρχων ἦν.

(3) Vulgo μέλλει.

(4) Ταῦτον γεννησομένου, nempe λόγου, de quo dixi vulgo γεννησομένου, male. M. — Mox vulgo καθ' ἃ (5) Τὴν αὐτὴν πρὸς αὐτόν. Mallem ταυτῆν. M.

τινα και σύγχυσιν γίνεσθαι τῶν ὄλων, ἐν και ταύτων γενησομένων τοῦ Υἱοῦ και τῶν λοιπῶν ἀπάντων, και οὐ μόνον, ἀλλὰ και αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ (6). Εἰ γὰρ τὰ πάντα ἐν Υἱῷ, ὁ δὲ Υἱὸς ἐν Πατρὶ, ἐν τῷ ὑποτάσσεται ἐνοῦται, ὅρα τί συμβαίνει ἐκ τοῦ λόγου. Ἄλλ', ὡσπερ οὐχ ἔνωσιν ὁ Ἀπόστολος εἰδήλου λέγων, Ὑποταγῆσθαι τῷ Υἱῷ τὰ πάντα, ἀλλὰ τὴν ἐξ αὐθακουστοῦ προαιρέσεως ὑπακοήν και τὴν δόξαν και τὴν τιμὴν, ἣν ἀποδώσει αὐτῷ τὰ πάντα, οἷα Σωτῆρι, και βασιλεὶ τῶν ὄλων τὸν αὐτὸν τρόπον και τὸ αὐτὸν ὑποταγῆσθαι τῷ Πατρὶ οὐδὲν ἕτερον (7) σημαίνει ἂν, ἢ τὴν δόξαν και τὴν τιμὴν και τὸ σέβας τῆν τε μεγαλοπρέπειαν τῆν τε αὐθακούσιον ὑπακοήν, ἣν και αὐτὸς ἀποδώσει τῷ Θεῷ και Πατρὶ, ἐπειδὴν τοὺς πάντας ἀξίους τῆς πατρικῆς θεότητος εἶναι παρασκευάσῃ. Τίως μὲν γὰρ, ὡς ὅτε οὐκ ἀξιοὶ ταύτης εἶσι, προλαβὼν αὐτὸς, οἷα τις κοινὸς ἀπάντων Σωτῆρ, διορθωτικὴν τῶν ἀτελῶν και θεραπευτικὴν τῶν θεραπείας δεομένων βασιλείαν βασιλεύει, τοὺς τῆς βασιλείας ἐχθροὺς ὑπάγων τοῖς αὐτοῦ ποσίν· ὁ δὲ ἡ παρίστησιν ὁ φάσκων Ψαλμὸς, *Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν ἑω τοὺς ἐχθροὺς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου*, ὅτε τοὺς μὲν ἐχθροὺς ὑπὸ πόδας θέσει, τοὺς δὲ τῆς αὐτοῦ βασιλείας ἀξίους ἐν τελευτητῶ ζωῇ καταστήσει. Τηνικαῦτα γὰρ και (8) ὁ πάντων ἐχθρὸς θάνατος ἐσχατος καταργηθήσεται· μηδενὸς γὰρ θνήσκοντος ἔτι, ἐν αἰωνίῳ δὲ ζωῇ ζήσομένων τότε τῶν τῆς βασιλείας ἀξίων, τὸν θάνατον ἀργήσειν εἰκὸς, μηκέτ' ἔχοντα οὐδὲ θανατώσειν (9). Ὡν ὡδε εὐτρεπισθέντων, τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ σωτήριον ὑποταγῆν πάντες οἱ ἅγιοι ὑποταγῆσονται, αὐτῷ ζωῇ μὲν ὄντι ζησόμενοι αἰωνίως· σοφία δὲ ὄντι, σοφοὶ γενόμενοι· λόγῳ δὲ ὄντι, λόγοι ἀπεργασθέντες· οὕτω δὲ και Χριστοὶ γενήσονται, πνεύματι τῆς αὐτοῦ εὐωδίας χρισθέντες· φωστῆρές τε ἀναδειχθήσονται τοῦ νέου αἰῶνος· ἐξ αὐτοῦ τὰ φῶτα χορηγούμενοι και υἱοὶ δὲ Θεοῦ ἔσονται, τῷ τῆς υἰοθεσίας πνεύματι κοσμηθέντες, και τῶν λοιπῶν ἐν αὐτῷ δυνάμεων μεθέξουσιν, οἱ αὐτῷ ὑποταγῆσόμενοι, ὡς και δικαίους γενέσθαι ἐκ τῆς αὐτοῦ δικαιοσύνης, και ἄγιους ἐκ τῆς αὐτοῦ ἀγωσύνης. Ἐπι δὲ και Θεὸς ἦν ὁ Λόγος, οὐδὲ τῆς θεότητος αὐτοῦ φθονήσει· ὥστε ἐπαληθεῦσαι τὸν Ἀπόστολον, *Κληρονομοὺς μὲν Θεοῦ, συγκληρονομοὺς δὲ Χριστοῦ* γενήσονται τοὺς ἄγιους προφήσαντα (10). *Ναὶ μὴν και σώμασιν οὐρανίους, ἥλιψ και σελήνη και ἄστρους* χρήσονται παραπλησίως, και ἐν τούτῳ τῆς αὐτοῦ μεταληψόμενοι δόξης. Ὁ δὲ (11) παρίστη αὐτὸς φήσας, *ἐξ οὗ και Σωτῆρα ἀπεκδεχόμεθα, Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν ὃς μετασχηματίζει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν* (12), *σύμμορφον τῷ*

atio in se simul omnium : cum Filius et quotquot sunt futuri homines, unum futuri sint atque idem, nec eorum tantummodo in unum ; sed et Dei simul futura sit coalitio. Ita enim necesse est, siquidem omnia Filio, Filius autem Patri, in subjiciendo uniantur : hoc enim de positis consoquetur. Sed quemadmodum unionem non indicavit Apostolus, inquit, *Omnia Filio subjiciuntur*. Sed obedientiam voluit de libera procedentem voluntate et gloriam et honorem, quem referebant ei omnia, utpote Servatori et regi omnium : ad eundem modum, et illum subjectum iri Patri suo nihil aliud significat, quam gloriam et honorem et venerationem, et magnificentiam, et voluntariam subjectionem, quam redditurus est ipse Deo et Patri, cum universos effecerit dignos divinitate sua paterna. Usque enim dum hujus non sunt digni, anticipans ipse ; veluti communis quidam omnium Servator, regnum administrat, quo imperfecti consummentur et curatione indigentes curentur, subjiciens sub pedibus suis hostes istius regni sui. Quod et Psalmus indicavit, inquit, *Dixit Dominus Domino meo, Sede a dextris meis, donec posuero inimicos tuos scabellum pedum tuorum* ¹². Quando inimicos positurus est sub pedibus suis : suo autem regno dignos, in vita interminabili constituturus : tum et omnium inimicorum mors postremus subjicietur. Cum enim nemo sit deinceps moriturus, sed in vita interminabili omnes victuri, tum mortem omnino abolendam, in dignis illo regno, recte dici videtur, cum nemo sit futurus quem afficiat morte. Quibus ad hunc modum adaptatis, Filio quidem Dei sancti omnes per salutarem subjectionem subjiciuntur, quatenus in vita est, vitam in eo victuri immortalem : quatenus sapientia, sapientes futuri : logos quatenus, logo perficiendi, et Christus quatenus, odore ejus bono inungendi. Luminaria designabantur novi sæculi, ✕ quibus lux ab illo suppeditabitur. Filii Dei futuri filiationis spiritu ejus adornati et exculiti. Quomodo qui illi sunt subjiciendi omnes, facultatum ejus cæterarum participes fient. Nam et justii futuri sunt, de justitia ejus : et de sanctitate illius sancti. Sed neque quandoquidem Deus erat Verbum, et deitatem suam illis invidet : ut vere locutus sit Apostolus, *Hæredes Dei, cohæredes autem Christi* ¹⁴ futuros eos. Sed et corpora sua æternitate prædita soli, lunæ et sideribus similia coruscabunt : quo ea in ipso ejus gloriæ participabunt. Quod et idem docuit aïens, *Unde et Servatorem expectamus Jesum Christum, qui transformabit corpus humilitatis*

✕ Ed. Paris., pag. 185. ¹² Psal. cix, 4. ¹⁴ Rom. viii, 17

(6) Vulgo εἰ μὲν.

(7) Vulgo σημαίνει, et mox μεγαλ. και τὴν αὐθεχ. ὑποταγῆν.

(8) Ὁ πάντων ἐχθρὸς. Legerem, τηνικαῦτα και ὁ πάντων ἐχθρῶν θάνατος, etc. M.

(9) Ἐν ὡδε. Sic legendum. Statim : Χριστοὶ γενήσονται non γενήσονται. Erunt illi christi. M.

(10) *Ναὶ μὴν και σώμασιν οὐρανίους*. De claritate corporum glorificationum intelligit : ubi quidam ut sol, alii ut luna, radiabunt. Stella enim a stella differt, et sic est resurrectio moriuorum. M. — Mρνίους loco οὐρανίους.

(11) Vulgo δὲ παρίστης (παρίστη Mρν.) [και] αὐτὸς φησιν (Mss φήσας) et nunc vulgo Κύριον [τὸν] Ἰσ. Χρ.

(12) *Σύμμορφον τῷ σώματι*. Adus γενέσθαι. M.

roitur, ut conforme sit corpori gloriæ ejus, secundum operationem potentie ipsius, qua subjicit omnia sub pedibus ejus¹⁵. Vides ut in eo quod possit omnia subjicere sibi, et corporis nostri inducat transfigurationem eam, ut corpori ipsius glorioso nostra quoque corpora conformia reddantur. Quid si nostra corpora conformia futura sunt ejus glorioso corpori, quomodo non multo magis corpus ejus gloriosum, regni illius gloriosi reddatur particeps? Et si corpus nostrum a vita absorbendum est, ut Apostolus perhibet testimonium: *Eo quod. nolimus exui, sed superindui, ut absorbeatur mortale a vita*¹⁶, quomodo non multo magis idem ejus corpus, ut puta administraturam delicti ejus absorbebitur, non a vita solummodo, ut hoc nostrum, sed a delictate? Nec interroget ergo quispiam, aut hæsitaverit apud animum suum, quid futurum sit delictis Dominico corpori, cum audire possit Paulum exerte loquentem, absorbendam esse a vita mortalitatem: et corpus nostrum conformandam glorioso Christi corpori, secundum operationem illam, quam subjicere sibi ipsi potest omnia. Subjecturas est ergo sibi omnia: talem vero subjectionem futuram Serratoris nostri statuere debemus, secundum quam et ipse Filius subjicitur Patri, qui ipsi subjicit omnia: nempe præstiturum eum ineffabilem quamdam, indeterminabilem, et ipsi soli convenientem subjectionem, cum nimirum illos, qui ipsi subsunt, omnes et singulos, ad modum chori coactos Deo et Patri presentabit: ✠ gloriam ipsi et honorem, venerationem, et magnificentiam veluti qui sit omnium bonorum fons et causa ascripturus.

CAP. XVI.

Quomodo dictum sit ab Apostolo, et ut sit Deus omnia in omnibus.

Quando et conclusio doctrinæ apostolicæ consequitur finem, quæ ait, *Ut sit Deus omnia in omnibus*¹⁷. Quod ipsum ex alio vaticinio intelligimus ubi Deus ipse ita loquitur: *Ut inhabitem inter eos et ambulem inter eos: et ipsi erunt mihi in populum, et ego ero illis Deus*¹⁸. Nunc autem secundum præsentem statum, ad paucos admodum pertingit hæc promissio, eoque etiam in parte tantum dignos, secundum illud, *Ex parte cognoscimus, et ex parte prophetamur*¹⁹; at post sæculi istius consummationem, cum subsilierit sæculum novum, non jam utique in parte, vel in paucis inhabitabit, sed in omnibus qui digni sunt regno cælorum. Ad hunc modum erunt, *Omnia in omnibus*: nempe illos inha-

Ed. Paris., pag. 186. ¹⁵ Philipp. III, 20, 21. ¹⁶ II Cor. v, 4 ¹⁷ I Cor. xv, 28. ¹⁸ Ezech. xxxvii, 23: II Cor. vi, 16. ¹⁹ I Cor. xiii, 9.

(15) Vulgo ἀπαργάζεσθαι et mox vulgo τῷ ἡμ. σύμμορφον. Vulgo om. τό.
 (14) Σύμμορφον ἕσεσθαι. Vel γενήσεσθαι τῷ σώματι τῆς δόξης. M.
 (15) Vulgo om. ὁ.
 (16) Vulgo αὐτό, et mox ἐξυπηρησιάζμενον.
 (17) Vulgo ἐξ.
 (18) Mp. γενήσεσθαι.
 (19) Vulgo ἄληκτον. at cf. p. 66 B. et p. 108 l. 1; mox vulgo ποιησόμενον.

σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ, κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ δύνασθαι αὐτὸν καὶ ὑποτάξει αὐτῷ τὰ πάντα. Ὅρθως ὅπως τὸ δύνασθαι αὐτὸν ὑποτάξει αὐτῷ τὰ πάντα καὶ τοῦ σώματος τοῦ ἡμετέρου μετασχηματισμὸν ποιήσει εἰς τὸ σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ καὶ τὸ ἡμέτερον (13) ἀπαργάζεσθαι. Et τὸ ἡμέτερον (14) σύμμορφον ἔσται τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ, πῶς οὐχὶ καὶ πολὺ πρότερον τὸ τῆς αὐτοῦ δόξης σῶμα τῆς αὐτοῦ κοινωνῶν ἔσται βασιλείας; καὶ εἰ τὸ ἡμέτερον καταποθήσεται ὑπὸ τῆς ζωῆς, ὡς (15) ὁ Ἀπόστολος ἐμαρτύρησε φήσας. Ἐγὼ ᾧ σὸ θέλωμεν ἀδύσασθαι, ἀλλ' ἐπερδύσασθαι, ἵνα καταποθῆ τὸ θνητὸν, ὑπὸ τῆς ζωῆς πῶς οὐχὶ πολὺ πρότερον τὸ (16) αὐτοῦ σῶμα, ὡς ἀν' ἐξυπηρησιάζμενον τῇ αὐτοῦ θεότητι, καταποθήσεται, οὐχ ὑπὸ μόνης τῆς ζωῆς ὁμοίως τῷ ἡμέτερω, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῆς αὐτοῦ θεότητος; μὴ δὲ ὡν πυνθανίσθεω μηδ' ἀπαράτω τις πρόβανθεν, τί (17) δὲ προσήκει λογίζεσθαι περὶ τοῦ σπηρίου σώματος, τρανῶς Παύλου λέγοντος ἀκούσαν, εἴην καταποθήσεσθαι τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς καὶ τὸ ἡμέτερον σῶμα σύμμορφον (18) ἔσεσθαι τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ δύνασθαι αὐτὸν ὑποτάξει αὐτῷ τὰ πάντα, Ἄρ' οὖν ὑποτάξει αὐτῷ τὰ πάντα καὶ τοιαύτην τινὰ τὴν σωτήριον ὑποταγὴν χρῆ νοεῖν, καθ' ἣν καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ὑποταγήσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα (19), ἀλεκτόν τινα καὶ ἀρήρητον, καὶ μόνῳ αὐτῷ πρόπουσάν, ὑποταγὴν ποιησόμενος, ὅτε τοὺς ὑπ' αὐτῷ πάντας, χορῶ ἐλεην περιστοιχισάμενος, τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ προσέξει, τὴν δόξαν αὐτῷ καὶ τὴν τιμὴν καὶ τὸ δόξασ καὶ τὴν μεγαλωσύνην ἃτε δὲ πάντων τῶν ἀγαθῶν αἰτίω προσείων.

ΚΕΦ. ΙΓ΄.

Ὅπως εἰρηται τῷ Ἀποστόλῳ, τότε ἔσται ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πάντι.

(20) Ὅτε καὶ τὸ συμπέρασμα τῆς ἀποστολικῆς ἐκδοσιαλλίας τέλος τούτεται (21) φήσαν, Ἴνα ἦ ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πάντι. Ὅ δὲ καὶ αὐτὸ νόησμεν ἐξ ἑτέρας ἐπαγγελίας, δι' ἧς ἐξ αὐτοῦ εἰρηται τῷ Θεοῦ τὸ (22), Ἐνοιήσω ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐμπαριστήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἔσομαι (23) αὐτῶν Θεός, καὶ αὐτοὶ ἔσονται μου λαός. Ἀλλὰ νῦν μὲν κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα εἰς βραχέις μόνους τοὺς ἀξίους καὶ ἐκ μέρους, ἡ ἐπαγγελία προχωρεῖ κατὰ τὸ, ἐκ μέρους γινώσκμεν, καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν μετὰ δὲ τὴν συντελειαν τοῦ παντός, ἐπιστάμενος τῷ νέῳ αἰῶνος, οὐχ ἔτι ἐν βραχέσι τίσιν ἐνοιήσω, ἀλλ' ἐν ἅπασι τοῖς (24) τότε τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας ἀξίοις. Οὕτως οὖν ἔσται πάντα ἐν πάντι, ἐ-

(20) Ὅτε καὶ τὸ συμπέρασμα. Dependens εἰς τὸν δέτω, a præcedentibus, φησάντος, forte φησάντος, nisi quod non est novum; referri malimus, quæ τὸ νοούμενον quasi Ἀποστόλου præcesserat. M.
 (21) Vulgo φήσαντος.
 (22) Ἐνοιήσω. Locus est II Cor. vi, 16, ἐκsumptus e Lev. xxvi, 11, 12, ubi Deus alloquitur iis Israelitæ. M.
 (23) Vulgo αὐτοῖς.
 (24) Vulgo om. τότε.

καὶ ἐνοικῶν ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐμπεριπατῶν ἐν αὐτοῖς, καὶ θεὸς αὐτῶν οὐκ ἀπαξιῶν εἶναι, λαὸν τε αὐτοῦ τοῦς πάντας οικουόμενος. Ὅθεν μὲν οὐκ ἔσται ἐν αὐτοῖς, ὡς καὶ ἐν αὐτῷ λέγεται εἶναι τῷ Υἱῷ, καθὼς διδάσκει λέγων αὐτὸς, Ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί, καὶ γὰρ ἐν τῷ Πατρὶ· καὶ πάντα δὲ ἔσται ἐν αὐτοῖς, τῷ πᾶσι ἐαυτὸν παρέχειν, καθ' ὃ ἡ ἐκάστου δύναμις χωρεῖ τῆς αὐτοῦ θεότητος μεταλαγχάνειν· τῆς τρισμακαρίας ἐκπέδος καὶ τῆς ἀτελευτήτου καὶ ἀφθάρτου ζωῆς ἐν τούτῳ κατασκευασμένης τῷ τέλει, ἐν ᾧ ὁ μὲν θεὸς ἔσται πάντα ἐν πᾶσι (15), ταῖς τῆς θεότητος αὐτοῦ μαρμαρυγαῖς ἀλέκτου φωτὸς ἐμπιπλῶν τοὺς πάντας· ὁ δὲ Υἱὸς ἐναγαλλόμενος καὶ χαίρων τῷ κατορθώματι, στεφάνου δίκην περιθέμενος τοὺς δι' αὐτοῦ τῆς μακαριότητος ἡξιωμένους, ὑπὸ ἐφόρῳ τῷ Πατρὶ, τὴν ἀγήρω καὶ ἀτελευτήτου διατελεῖσαι βασιλείαν, τῶν περὶ αὐτοῦ λογίων τηνηκαῦτα πληρωθησομένων, τῶν τε ἄλλων, ἄταρ δὴ καὶ τῶν τοῦ ἀγγέλου Γαβριὴλ πρὸς τὴν παναγίαν Παρθένον εἰρημῶν περὶ τοῦ ἐξ αὐτῆς τεχνησομένου, Ὡς ἄρα βασιλεύσει εἰς τοὺς αἰῶνας, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. Βασιλεύων (16) δὴ τότε ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοὺς ὑπ' αὐτῷ βασιλευμένους πάντας τῷ αὐτοῦ παραδώσει Πατρὶ, οὐ καυσόμενος τῆς βασιλείας, οὐδ' ἀναχωρῶν αὐτῆς· οὐδὲ γὰρ παύσεται αὐτὸν τῆς βασιλείας ὁ θεὸς Ἀπόστολος ἐφη (17), ἥ γὰρ ἂν τὰ ναντία ἔγραψε τῷ Γαβριὴλ (18) θεοπίσαντι πρὸς τὴν Παρθένον βασιλεύσειν αὐτὴν εἰς τοὺς αἰῶνας καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ (19) μὴ ἐσεσθαι τέλος, ἀλλὰ παραδώσει τὴν βασιλείαν, δηλαδὴ τοὺς ὑπ' αὐτῷ βασιλευμένους τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ. Τελειωθέντας γὰρ ὑπ' αὐτῷ τοὺς πάντας, ὡσανεὶ (20) φαίδρυνόμενος τῷ κατορθώματι, παραδώσει τῷ Πατρὶ· οἶά τινα παραθήκη ἀποδεγεμένος· ὁ (21) δὲ διδάσκει λέγων αὐτὸς, Πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ Πατρὸς μου· διὸ ἀκολουθῶς, οἷα φύλαξ ἀγαθὸς, σῶαν καὶ (22) κατὰ πάντα ἐβρώμενην τὴν παραθήκην φέρων παραδώσει τῷ Θεῷ (23), ἀρχιερέως δίκην, τοὺς ὑπ' αὐτῷ (24) ἐρουμένους, πάντας λευχίμονας, καὶ ὡσπερὶ λαμπεροτάταις στολαῖς τοῖς τῆς ἀναστάσεως ἀφθάρτοις σώμασιν ἐξαστράπτοντας παριστῶν αὐτῷ, ἵνα μὴ μόνος τῆς ὑπ' αὐτῷ βασιλείας ἀπολαύσῃ, ἀλλὰ καὶ τῶν τοῦ Πατρὸς ἀβρόχων ἀγαθῶν ἐμπιπλῶνται. Ὅθεν γὰρ ἔσται, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, Ὁ θεὸς πάντα ἐν ᾧ ἐσσι, τοῦ Υἱοῦ τοὺς βασιλευμένους προσάγοντος αὐτῷ, ἵνα ὄντων τούτου γένηται, λέγω δὲ τὸ Πάντα ἐν πᾶσι εἶναι τὸν Πατέρα. Ὡς γὰρ ἦν πρότερον ἐν τῷ Υἱῷ, κατὰ τὸ, Ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί, καὶ γὰρ ἐν τῷ

bitans, in illis ambulans, nec dedignatus esse illo-
rum Deus, eum in populum sibi omnes appropri-
averit. Non autem erit ad eum modum in ipsis,
quemadmodum dicitur in Filio esse, de quo docet,
*Pater in me, et ego in Patre*²⁰; omnia autem tum
illis erit, quod se tum omnibus exhibebit, prout
uniuscujusque facultas illius deitatem potest ca-
pere, cum spes beatitudinis ei vitæ interminabilis
et incorruptibilis in eo sita sit sine, quando Deus
futurus est omnia in omnibus, adimplens omnes
radiis suæ deitatis indeficientis. Filius autem tunc
exultans gaudio, et veluti victoriosus athleta
triumphabundus corona eorum redimiatur, quos
beatitudine dignos habitos, Patre suo spectante,
regno indeficienti et non veterascenti remunera-
B
turus est. Impletis de eo tum divinis oraculis, cum
aliis tum illo Gabriælis angeli ad sanctissimam Vir-
ginem ✕ prolato de Filio ex ea prognerando, *Quod
regnaturus sit in æternum, et regni ejus non erit fi-
nis*²¹. Regnans eo tempore Dei Filius, omnes eos
qui sub ipso sunt regnaturi traditurus est tum suo
Patri: non quidem desinens ipse regnare aliquando,
nec quevis tempore regno se abdicans (nec enim
regnare desiturum aliquando eum divinus Apo-
stolus affirmavit; ita enim Gabriæll contraria protu-
lisset qui Virgini dixit, regnatorum illum in æ-
acula, nec futurum aliquando regni illius finem);
sed dixit traditurum regnum suum Patri, hoc est
illos in quos obtinebat regnum. Consummatos enim
ab ipso illos, et tanquam suo glorioso facinore illu-
C
stratos, Patri tradet, tanquam quoddam depositum
manifestum: quod et ipse docet inquiring: *Omnia
michi tradita sunt a Patre meo*²². Quocirca veluti
probus depositi custos, depositum salvum sartum
tectumque exhibebit Deo, ad instar Pontificis omnes
sibus amictos, et corporibus immortalibus, tanquam
stolis candidissimis radiantibus illi in manus tradens,
ut non modo sub illo fruatur regno, sed insuper
adimpleri possint ineffabilibus Patris sui bonis:
atque ita futurus est, secundum Apostoli dictum,
*Deus omnia in omnibus*²³, cum Filius suos sub-
ditos repræsentaturus est ipsi, ut ipse Pater per om-
nia sit in omnibus omnia. Nam ut erat ipse in Filio
suo olim, juxta illud: *Pater in me, et ego in Patre*²⁴,
D
ad eundem modum erit tum in omnibus per Filium
consummatis. Non enim Apostolus dixit, Filium se
suo regno abdicaturum et regnatorum Deum: sed
Filium Deo et Patri regnum traditurum salvum de-

✕ Ed. Paris., pag. 187. ²⁰ Joan. x, 38. ²¹ Luc. i, 32, 33. ²² Luc. x, 22. ²³ I Cor. xv, 28. ²⁴ Joan. x, 38.

(15) Vulgo ταῖς τε θ. et mox ἀλήκτου.

(16) Vulgo δέ.

(17) Vulgo ἦ.

(18) *Θαυμάσασαι πρὸς*. Non est vera lectio. Neque enim Gabriel, sed beata Virgo admirabatur: et legendum est θαυμάσασαν, sensus patet, vox substituenda non occurrit. M. — Dedi ex codd. θεοπίσαντι.

(19) Vulgo ουκ.

(20) *Φαίδρυνόμενος*. Potest etiam legi φαίδρυνόμενος [quod dedi cum codd.]: quod potius arbi-

PATROL. GR. XXIV.

tror, cum illum tanquam choragum, et athle-
tam, et triumphabundum, in hoc suo κατορθώ-
ματι, ante designaverit. M.

(21) Vulgo docet δὲ.

(22) *Κατὰ πάντα*. Docet τρόπον. M.

(23) *Ἀρχιερέως δίκην*. Non ut ipse sit ad instar pontificis, quanquam revera sit pontifex: sed ut salvati sint, ad instar pontificis λευχίμονας, lego ἐβρώμενος, e superioribus et ὡσπερ. M.

(24) Vulgo ἐρουμένους et mox ὡς περὶ.

pcsitum, et quantum ad cultum et sacerdotium A Patris sufficiens illud ipsa manifestabit. Deum vero futurum tum omnia in omnibus: tanquam Deum inhabitantem, et ambulantem inter eos, et omnia ipsis factum. Nonnullorum erit Dominus: aliorum Rex, aliorum aliud quiddam, omnium vero Deus, divina sua virtute et potentia, omnia illis factus. ✠ Hunc finem beatissimæ nostræ spei circumscripsit magnus Apostolus, inquit: *Ut sit Deus omnia in omnibus*. Sed in omnibus tamen erit omnia correspondentem ad facultatem uniuscujusque, distinctas et diversas divinitatis suæ dimensiones largiendo singulis: gloriam vero, honorem et regnum excellenter præstans donum, et Patri congruum, Filio unigenito impertendum custodiet, quod nulli præterea communicetur.

τοῦ διαφόρου ἐπινοίας χορηγῶν τοῖς πᾶσι, μὴν δὲ τῆς μονογενεῖς αὐτοῦ Υἱοῦ τὴν ἐξαιρετικὴν καὶ πατρικὴν (26) τοῖς τε λοιποῖς ἅπασιν ἀκοινώνητον δόξαν καὶ τιμὴν καὶ βασιλείαν φυλάξει.

CAPUT XVII.

Quæ sacra Scriptura doceat de regno Servatoris indeterminabili, et quomodo Marcellus aperte ausus est asserere finem habiturum ejus regnum.

Quod si velimus ista propheticum quodam sigillo obsignare, ut certius quæ dicta sunt confirmetur, Spiritu propheticum qui hæc ipsa per Ezechielem hæc verbis docet, utar: *Hæc dicit Dominus: Ecce ego requiram oves meas, et visitabo eas quemadmodum visitat pastor gregem suum in die quando fuerit caligo et nubes in medio ovium suarum separatarum. Sic visitabo oves meas*²⁵. Et post nonnulla: *Ego salvabo gregem meum, et non erit ultra in rapinam, et judicabo inter arietem et arietem, et suscitabo super eas pastorem qui pascat eas, servum meum David: ipse erit iis in pastorem. Et ego Dominus ero iis in Deum, et servus meus David princeps in medio eorum. Ego Dominus locutus sum. Et faciam cum Davide pactum*²⁶. In sequentibus paulo post idem vaticinium reduplicat: *Et salvos eos faciam de universis iniquitatibus eorum, in quibus peccaverunt, et mundabo eos. Et erunt mihi in populum, et ego ero iis in Deum, et servus meus David princeps in medio eorum. Et pastor unus erit omnium istorum*²⁷. Et subjungit iterum: *Et David servus meus princeps eorum erit in perpetuum*²⁸. Vide autem ut ubique in istis Deus non pastor, non princeps, sed Deus futurus sit eorum qui digni habiti sunt ut beatum finem consequantur. Horum vero princeps atque pastor futurus esse dicitur David: ubi sub involucro Davidis Christus significatur, eo quod de semine ipsius fuit. Hoc ita esse

✠ Ed. Paris., pag. 188, 189. ²⁵ Ezech. xxxiv, 11, 12. ²⁶ ibid. 22-25. ²⁷ Ezech. xxxvii, 23, 24. ²⁸ ibid. 25.

(25) Vulgo παύσασθαι et mox ἐνδεικνύμενον.

(26) Vulgo τὴν.

(27) Vulgo ἐπισφραγίσσασθαι et mox τῆ σφρ.

(28) Τῆ σφραγίδι. Malim τινί, et eis βεβαίωσιν καὶ πιστεύσιν. Locus prophetæ qui sequitur, est Ezech. xxxiv, 11, ubi aliæque differentie animadverti

Πατρὶ, οὕτως ἔσται τότε καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ὅμοι τῷ Υἱῷ τελειωθεῖται. Οὐ γὰρ (25) παύσασθαι μὲν τῆς βασιλείας τὸν Υἱὸν, τὸν δὲ Θεὸν βασιλεύσειν ἐστὶν ὁ Ἀπόστολος· ἀλλὰ τὸν μὲν Υἱὸν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ τὴν βασιλείαν παραδώσειν, οὕτως τὴν παραθήκην καὶ πρὸς τὴν τοῦ Πατρὸς λατρίαν τε καὶ ἱερωσύνην ἐπαρκούσαν ἐνδεικνύμενον· τὸν δὲ Θεὸν ἔσεσθαι πάντα ἐν πᾶσιν, ὡς Θεὸν ἐνοικούντα καὶ ἐμπεριπατοῦντα ἐν αὐτοῖς, καὶ πάντα αὐτοῖς γενόμενον. Τῶν μὲν γὰρ ἔσται Δεσπότης· τῶν δὲ βασιλεὺς· τῶν δὲ ἑτερόν τι· πάντων δὲ ἀδρόως Θεός, ταῖς ἐν αὐτῷ θεϊκαῖς ἀρεταῖς τε καὶ δυνάμει τε πάντα αὐτοῖς γινόμενος. Τοῦτο τέλος τῆς τρισμακαρίας ἐλλείδος ὑπέγραψεν ὁ μέγας Ἀπόστολος εἰπών, Ἴνα ᾗ ὁ Θεός πάντα ἐν πᾶσιν· ἀλλ' ἐν μὲν τοῖς πᾶσι πάντα ἔσται

B ἀναλόγως τῆ ἐκάστου δυνάμει, τὰς τῆς αὐτοῦ θεότητος τῆ μονογενεῖς αὐτοῦ Υἱοῦ τὴν ἐξαιρετικὴν καὶ πατρικὴν (26) τοῖς τε λοιποῖς ἅπασιν ἀκοινώνητον δόξαν καὶ τιμὴν καὶ βασιλείαν φυλάξει.

NEP. 17.

Ὅπως αἱ θείαι Γραφαὶ περὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀταλευτήτου βασιλείας καριστώσι· καὶ ὡς Μάρκελλος τυμνῆ τῆ κερυλλῆ καυθήσασθαι αὐτοῦ τὴν βασιλείαν ἀπειλείτο.

Εἰ δὲ χρὴ ταῦτα (27) ἐπισφραγίσσασθαι προφητικῆ (28) σφραγίδι, εἰς βεβαίαν πίστωσιν τῶν εἰρημένων (29) μαρτυρίᾳ χρῆσομαι προφητικῷ πνεύματι δι' Ἰεζεκιήλ τοῦ προφήτου αὐτὰ (30) δὴ ταῦτα τοιαῦται θεσπίζοντι φωναῖς· *Τάδε λέγει Κύριος, Ἰσοθ ἐγὼ ζητήσω τὰ πρόβατά μου, καὶ ἐπισκεψομαι αὐτὰ· ὡς περὶ ζητεῖ ὁ ποιμὴν τὸ κοίμηνιον αὐτοῦ ἐν ἡμέρᾳ, ὅταν ᾗ γρόφος καὶ νεφέλη ἐν μέσῳ (31) προβάτων διακεχωρισμένων· οὕτως ἐκζητήσω τὰ πρόβατά μου. Καὶ μεθ' ἑτέρα· Καὶ σώσω τὰ πρόβατά μου· καὶ οὐ μὴ ὤσιν ἐτι εἰς προνομήν. Καὶ κρινῶ ἀπὸ μέσον κριοῦ πρὸς κρινόν καὶ ἀναστήσω ἐπ' αὐτούς ποιμένα, καὶ ποιμανεῖ αὐτούς, τὸν δούλον μου Δαβὶδ, καὶ ἔσται αὐτῶν ποιμὴν, καὶ ἐγὼ Κύριος ἔσομαι αὐτοῖς εἰς Θεόν, καὶ Δαβὶδ ἐν μέσῳ αὐτῶν ἄρχων. Ἐγὼ Κύριος ἐλάλησα καὶ διαθήσομαι τῷ Δαβὶδ διαθήκην. Καὶ μεθ' ἑτέρα δευτεροῖ τὴν αὐτὴν προφητείαν λέγων· Καὶ ῥύσομαι αὐτούς ἀπὸ πασῶν τῶν ἀνομιῶν αὐτῶν, ὡς (32) ἡμάρτοσαν ἐν αὐταῖς· καὶ καθαρῶ αὐτούς, καὶ ἔσονται μοι εἰς λαόν, καὶ ἐγὼ ἔσομαι αὐτοῖς εἰς Θεόν, καὶ ὁ δούλος μου Δαβὶδ ἄρχων ἐν μέσῳ αὐτῶν καὶ ποιμὴν ἔσται πάντων αὐτῶν. Καὶ αὐθὶς ἰταλέγει· Καὶ Δαβὶδ ὁ δούλος μου ἄρχων αὐτῶν εἰς τὸν αἰῶνα. Θέα δὲ ἐν πᾶσι τοῦτοις ὡς ὁ μὲν Θεός οὐ ποιμὴν οὐδὲ ἄρχων, ἀλλὰ Θεός ἔσεσθαι τῶν τοῦ μακαρίου τέλους καταβυθισσομένων λέγεται· τῶν δὲ αὐτῶν τούτων προφητεύεται*

possent inter Eusebianam et vulgatam lectionem. M.

(29) Vulgo μάρτυρι.

(30) Vulgo δέ.

(31) Vulgo προβ. αὐτοῦ et mox καθ' ἑτέρα.

(32) Vulgo ἡμάρτησαν.

ἀρχῶν καὶ ποιμῆν γενήσεσθαι ὁ Δαβὶδ· ἐπιχει-
 λυμμένως ἀναυθὰ τοῦ Δαβὶδ τὸν Χριστὸν αἰνιτομέ-
 νου διὰ τὸ ἐκ σπέρματος αὐτοῦ γεγονέναι. Τοῦτο δὲ
 ὄφλον ἐκ τοῦ προτεθνηκέναι τὸν Δαβὶδ τοῦ χρόνου,
 καθ' ὃν ταῦτ' ἐλέγετο. Σαφέστερον δὲ ταῦτα καὶ Δα-
 νιὴλ ὁ προφήτης θεσπίζει, τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ,
 Ἰδὸν ἀνθρώπου ὀνομάζων λευκῶς, οὕτως οὖν καὶ ἡ
 τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων εἰσθεν αὐτὸν ἀποκαλεῖν γραφῆ.
 Λέγει δὲ τοῦτον τὸν τρόπον· Ἐθεώρουν ἐν ὄραματι
 τῆς νυκτός, καὶ ἴδον μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐ-
 ρανοῦ, ὡς Ἰδὸς ἀνθρώπου ἐρχόμενος ἦν· καὶ ὡς
 τοῦ Παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ἔφθασε καὶ προσ-
 πρέθη, καὶ αὐτῷ ἐδόθη ἡ ἀρχή, καὶ ἡ τιμὴ, καὶ
 ἡ βασιλεία· καὶ πάντες οἱ λαοὶ, φυλαὶ, ἡλώσσω
 αὐτῷ δουλεύσουσιν. Ἡ ἐξουσία αὐτοῦ ἐξουσία
 αἰώνιος, ἥτις οὐ παρελεύσεται· καὶ ἡ βασιλεία
 αὐτοῦ οὐ διαφθαρήσεται. Συνορᾶς ὡς καὶ ἐν τού-
 τοις ἀφθαρτον καὶ ἀγήρω καὶ ἀτελείτητον οὐ τοῦ
 Λόγου τοῦ ἐν τῷ Θεῷ τὴν βασιλείαν εἶσθαι, ἀλλὰ
 τοῦ Ἰοῦ τοῦ ἀνθρώπου, παρίστην ὁ προφήτης·
 ἕτερόν τε παρὰ τὸν Παλαιὸν τῶν ἡμερῶν σαφῶς δι-
 δάσκει τὸν Ἰδὸν εἶναι τοῦ ἀνθρώπου τὸν τὴν ἀφθα-
 ρτον βασιλείαν παρὰ τοῦ Παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν δηλαδὴ
 παρὰ τοῦ αὐτοῦ Πατρὸς ὑποδεξάμενον. Ἀλλὰ Μάρ-
 κελλος ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν εἶναι ὀρίζεται καὶ μίαν
 ὑπόστασιν δυοῖν ὀνόμασιν ὑποκειμένην· ἔτι μὴν
 καὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ περιγράφειν τελεμᾶ καὶ τέ-
 λος εἶσθαι τῆς Χριστοῦ βασιλείας ἀναιδῶς οὕτως
 ἀποφαίνεται μετὰ τὸν τῆς κρίσεως καιρὸν, τοῦτον
 γράφων τὸν τρόπον· Ἐμέγιστον ἡμῖν μυστήριον
 ἐκτελεῖται ὁ Ἀπόστολος ἀνακαλύπτει (33), τέλος ἐσε-
 ῖσθαι φάσκων τῆς Χριστοῦ βασιλείας. τέλος δὲ
 ἐστὶν, ὅταν πάντα ὑποταγῇ ὑπὸ τοῦς πόδας
 αὐτοῦ. Καὶ ἐπεξεργάζεται (34) τὸν λόγον ὡδέ
 περ λέγων· Ἐφραμεν ἐν τοῖς προάγουσιν ἡμῶν
 ἐρητοῖς, τὸν Δεσπότην ἡμῶν τὸν Χριστὸν ἀρχὴν
 ἐσχηκέναι βασιλείας, ἐκ τῶν ὀλων Γραφῶν ἀπο-
 δεῖξει χρώμενοι. Καὶ ἐπιλέγει, καὶ ὀλων μυρίων
 ἐρητῶν πρὸς μαρτυρίαν ἐστὶν εὐπορήσαντα δεῖξαι,
 ἐστὶ ἀρχὴν (35) βασιλείας εἰληφεν ὁ ἀνθρώπος διὰ
 τοῦ Λόγου. Εἰ οὖν εἰληφεν ἀρχὴν βασιλείας πρὸ
 ἐτῶν ὀλων οὐ πλειόνων ἢ τετρακοσίων, οὐδὲν παρά-
 δοξον, εἰ τὸν πρὸ οὕτως ὀλίγου χρόνου τῆς βασιλείας
 ταύτης τυχόντα ὁ Ἀπόστολός φησι παραδώσειν τὴν
 βασιλείαν τῷ Θεῷ. Καὶ προστίθησι μεθ' ἕτερα λέγων·
 Τί τοίνυν (36) μανθάνομεν περὶ τῆς ἀνθρωπίνης
 σαρκός, ἦν δι' ἡμᾶς εἰληφεν ὁ Λόγος, πρὸ τετρακο-
 σίων οὐχ ὀλων ἐτῶν; Πότερόν ποτε ταύτην καὶ ἐν
 τοῖς μέλλουσιν αἰῶσιν ὁ Λόγος ἔξει; ἢ ἄχρι μόνου
 τοῦ τῆς κρίσεως καιροῦ; Μάρκελλος μὲν οὖν τοι-
 αῦτα λέγειν ἐτόλμα· οἱ δὲ γὰρ τοῦ Θεοῦ προφήται
 φτελείτητον τοῦ Χριστοῦ τὴν βασιλείαν ὀρίζονται
 μετὰ τὸν τῆς κρίσεως καιρὸν τοῦ νέου αἰῶνος τὴν
 ἀρχὴν (37) καθέξειν αὐτὸν φασί. Θέα γὰρ ὁ ὡς προ-

A patet quod David ætate longe antecedebat hæc tem-
 pora. Clarius hæc ipsa vaticinator Daniel, ubi Chri-
 stum appellat *Filium hominis*, quo nomine frequen-
 ter in Evangelii usurpatur. Ait autem : *Aspiciebam*
in visionis noctis, et ecce cum nubibus cæli quasi Fi-
lius hominis veniebat; et usque ad Antiquum dierum
pervenit; et in conspectu ejus obtulerunt eum; et de-
dit ei potestatem, et honorem et regnum, et omnes
populi, tribus et linguæ ipsi servient. Potestas ejus,
potestas æterna, quæ non auferetur, et regnum ejus
*quod non corrumpetur*³³. Vides ut in istis incorru-
 pibile non senescens, sine fine futurum ejus regnum
 propheta declarat : non quidem Verbi Dei illius
 quod in Deo inest, sed *Filii hominis*. Quem eandem
 hominis Filium alium et diversum esse docet ab
 Antiquo dierum, qui regnum accipit æternum ab
 Antiquo dierum, hoc est ab ipsius Patre : sed hoc
 unum et eundem esse Marcellus docet, unamque
 substantiam duobus nominibus insignitam. Sed et
 regnum ipsius circumscripsit audax : et quod regni
 Christi finis sit futurum post judicii tempora, sine
 omni verecundia, ita scribit : « Maximum nobis my-
 sterium hic revelat Apostolus, cum quod regnum
 Christi sit habiturum, finem indicet, finem vero
 tum, cum *subjecta fuerint omnia sub pedibus*
*ejus*³⁴. » Quem sermonem ad hunc modum adhuc
 exaggerat : « Diximus in præcedentibus, Dominum
 nostrum Christum regni sui initium habuisse : usi
 sumus ad hoc ipsum declarandum testimoniis
 Scripturarum. » Addit : « Certe suppetunt innumera
 nobis, et quidem abundanter, testimonia quod
 sortitus sit regni sui principium homo per Ver-
 bum. ✕ Si vero sumpsit hoc initium ante annos
 non plures quam cccc, quid mirum si Apostolus re-
 tulert, illum qui ante tempus non tam diuturnum
 accepit regnum suum, idem regnum traditurum
 Patri suo? » Post pauca sic insert : « Quid ergo de hu-
 mana illa carne edocemur, quam pro nobis ante
 annos vix cccc integros assumpsit Verbum? utrum
 retenturum sit Verbum eandem in futuro sæcu-
 lo, an solummodo ad judicii tempus. » Et hæc
 quidem ausus est Marcellus effari. At Dei prophetæ,
 regnum Christi futurum interminabile definiunt : et
 novo principio exordiendum, post diem judicii
 hoc affirmant. Nota enim mihi ut propheta Ezechiel
 discrimen supponat ovium Dei, et post judicium
 David iis pastorem præficiat, quem et principem il-
 lorum futurum vaticinatur. Daniel autem ubi præ-
 miserat : *Consideravi autem donec throni staterentur*
ur, et Antiquus dierum sedit : vestimentum ejus
candidum quasi nix, et capilli capitis ejus quasi lana
munda : thronus ejus flamma ignis : rotæ ejus igni
accensus. Fluvius ignis rapidusque egrediebatur a fa-
cie ejus : millia millium ministrabant ei, et decies

✕ Ed. Paris., pag. 190. ³³ Dan. vii, 13, 14. ³⁴ I Cor. xv, 28.

(33) Vulgo ἀποκαλύπτει.

(34) Vulgo ὑπεξεργ.

(35) Vulgo ἀρχ. [τῆς] βασ.

(36) Vulgo μανθάνομεν.

(37) Καθέξειν αὐτόν. Imo αὐτόν. Christum sci-
 cet in futuro sæculo, novi regni initium auspiciatu-
 rum. Ω.

millies centena mille assistebant ei; iudicium eadē, et libri aperti sunt³⁸. Hæc, inquam, ubi promisserat, vidit in sequentibus Filium hominis venientem cum nubibus caeli, et usque ad Antiquum dierum progredientem : et regnum incorruptibile accipientem. Quocirca differenter ille tum, et multo quidem excellentius regnum accepturus est, quam nunc obtinet : nam in illos imperium consequetur, qui felicitate illa honorabuntur. Testimonium hæc perhibet Evangelium, ubi ipsemet Servator prophetas habet predicationes congnat, ubi sermonem apud discipulos habet, de fine sæculorum : Cum autem venerit Filius hominis in majestate sua, et omnes angeli cum eo, tunc sedebit super sedem majestatis suæ, et congregabuntur ante eum omnes gentes, et separabit eos ab invicem, sicut pastor congregat oves ab hædis, et statuet oves quidem a dextris suis, hædos autem a sinistris. Tunc dicit Rex his qui a dextris ejus erunt, Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutionibus mundi³⁹. ✠ Nota mihi autem quam conspirant ista cum diebus per prophetam de ovibus et discretionem arctum, et qualiter post illam ovium discretionem Rex hic introductus Filius hominis : ipse autem Pater Deus. Hoc docuit ipse : Tunc dicit Rex his qui a dextris ejus erunt : Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum ; analogice ad illud a propheta dictum, ubi David qui dicitur pastor et princeps futurus dicitur ovium, qui sub auspice Deo, pasturus et directurus erat pecora Dei. Atque ad illud quoque animus advertendum, quod dictum est ab Apostolo, Cum evacaverit omnem principatum et omnem potestatem et virtutem⁴⁰. Propheta quoque insinuavit, inquiens, Et delebo males bestias omnes de terra⁴¹. Quænam fuerint autem illæ bestie, quæ olim facessabant molestiam ovibus, quam potestates ad oppositum constitutæ : quæ cum e medio sublata fuerint, novum illud atque æximum sæculum, omni iniquitate purgatum, Regem habebit Filium hominis : vel juxta prophetica involuera pastorem suum atque principem David : at Deum non dicitur, vel pastorem, vel principem habitorem. Sed sublimiori quodam et illustriori supra pastorem, principem, et regem sensu, respectu ad divinam ejus majestatem habito, non ovibus tantummodo, verum et ovium pastori imperantem : Erit enim, inquit, illis pastor servus meus David, et ego Dominus ero iis in Deum. Servum suum David appellat eum, propter servi formam, quam Servator et Dominus noster de Davide sumpsit.

ὧν ἐκ ποδῶν ἀρθεῖσῶν, πάσης κακίας καθαρθεὶς ὁ νέος καὶ καινός (45) αἰὼν, βασιλεία μὲν ἔξει ἐν τῷ τῷ

ἄφῆτης Ἰαζακίηλ κριτήριον τῶν τοῦ Θεοῦ προβάτων ὑποδόμενος μετὰ τὴν τούτων κλεῖν ἐν Δαβὶδ αἰτοῖς ἐπιστοῖς ποιμένα, καὶ τὸν αὐτὸν ἀρχοντα αὐτῶν ἵστασαι θεοπύξει. Ὁ δὲ Δανιὴλ προειπὼν, Ἔθωρον ἕως δευθρόνοι ἐπέδησαν, (38) καὶ Παλαῖος ἡμερῶν ἐπέδητο, καὶ τὸ ἔνδυμα (39) αὐτοῦ λευκὸν ὡς χιτῶν, καὶ ἡ θορὴ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ὡσαύτως ἔριον καθαρὸν, ὁ θρόνος αὐτοῦ (40) πλὴθὺς πυρῶν, οἱ τροχοὶ αὐτοῦ πῦρ πλεόντων, ποταμοὶ πυρὸς εἴλεον ἐμπροσθεν αὐτοῦ, χιλιὰς χιλιᾶδες ἐλειτούργουν αὐτῷ, καὶ μύριαι μυριάδες περιστήκεισαν ἐμπροσθεν αὐτοῦ, κριτήριον ἐπέδησε, καὶ βιβλίοι ἠνεψύχθησαν. Ταῦτα προειπασάντες, ἔξῃς τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου θεωρεῖ ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ προσίοντα τῷ Παλαίῳ τῶν ἡμερῶν, καὶ τὴν ἀσφαρτον βασιλείαν ὑποδαχόμενον. Οὐκοῦν καὶ τότε διαφερόντως καὶ κριτικῶς ἢ νῦν ἀρχὴν ἔξει τοῦ βασιλεύειν τῶν τῆς μακαριότητος ἀξίων. Τούτοις μαρτυρεῖ τὸ Εὐαγγέλιον, ἐν οἷς αὐτὸς ἐπιστραγγίζεται ὁ Σωτὴρ τὰς (41) προφητικὰς λέξεις τοῖς περὶ συνταξιαίας λέγουσι παραδιδούς τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς, δι' ἃν ταῦτ' ἰδύσασκε λέγων Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ, καὶ πάντες οἱ ἄγγελοι μετ' αὐτοῦ, τότε καθίσει ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ, καὶ συναρθῶσονται ἐμπροσθεν αὐτοῦ πάντα τὰ ἔθνη· καὶ ἀποριεῖ αὐτοὺς ἀπ' ἀλλήλων, ὥσπερ ὁ ποιμὴν ἀποριεῖ τὰ πρόβατα ἀπὸ τῶν ἐρίων, καὶ στήσαι τὰ μὲν πρόβατα ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ, τὰ δὲ ἐρίγια ἐξ ἐνωτέρων τότε ἔξει ὁ βασιλεὺς τοῖς ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ· Δεῦτε οἱ ἐδλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. Ὅπως δὲ ταῦτα συνῆδει τοῖς ἐν τῇ προφητείᾳ περὶ προβάτων, καὶ περὶ (42) χριστικῶν κριῶν εἰρημῶν, τῆρει, καὶ ὅπως βασιλεὺς (43) μὲν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τὴν τῶν προβάτων κλεῖν εἰσῆκται, Πατὴρ δὲ αὐτοῦ ὁ Θεός. Τοῦτο γὰρ καὶ αὐτὸς ἰδύσασκεν εἰπὼν, Τότε ἔξει ὁ βασιλεὺς τοῖς ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ, Δεῦτε οἱ ἐδλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, ἀναλόγως τῶν ἐν τῇ προφητείᾳ ὀνομασμένῳ Δαβὶδ. Ὅν ποιμένα καὶ ἀρχοντα ἵστασαι τῶν προβάτων ὁ λόγος διδάσκει, ὑπὸ ἐφόρῳ τῷ Θεῷ μέλλοντα ποιμαίνειν καὶ ἀρχεῖν τῶν τοῦ Θεοῦ θρεμμάτων. Καὶ ἐκεῖνῳ δὲ ἀναγκαῖον ἐπιστῆσαι τὸν νοῦν, ὡς τὸ παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ λελεγμένον, ἐν τῷ, Ὅταν καταργῆσῃ πᾶσαν ἀρχὴν, καὶ πᾶσαν ἐξουσίαν καὶ δύναμιν (44) ἠνέχθητο ἡ προφητεία φήσασα, Καὶ ἀφανῶ θηρία πορνῆα ἀπὸ τῆς γῆς. Τίνα γὰρ ἀν γένοιτο τὰ θηρία, τὰ πάλαι πρότερον τοῖς προβάτοις διανοχούοντα, ἢ αἱ ἀντικείμεναι δυνάμεις ;

ὡς καὶ καινός (45) αἰὼν, βασιλεία μὲν ἔξει ἐν τῷ τῷ

✠ Ed. Paris., pag. 191. ³⁸ Dan. vii, 9, 10. ³⁹ Matth. xiv, 51-54. ⁴⁰ I Cor. xv, 24. ⁴¹ Ezech. xiv, 21.

(38) Vulgo καὶ [ὁ] Παλ
 (39) Vulgo om. αὐτοῦ.
 (40) Vulgo πλὴθὺς... τρ. αὐτοῦ om.
 (41) Προφητικὰς λέξεις. Intersere ταύτας. Intelligit enim mutuatas ab Ezechiele et Daniele, non quasvis. M.

(42) Χριστικῶν κριῶν. Sic recte, nisi forte κριῶν, καὶ κριῶν. M. Vulgo χριστικῶν.
 (43) Vulgo om. μὲν εἰ μοx ὁ ante θεός.
 (44) Vulgo ἠέξατο.
 (45) Vulgo κλεινός ; tu cf. p. 115 D, p. 130 A.

ἀνθρώπου, ἢ κατὰ τὴν προφητείαν ἐπικυκρωμένως αἰνιττομένην ποιμένα καὶ ἄρχοντα τὸν Δαβὶδ (46) διὰ τὸ ἐκ σπέρματος αὐτῶν γεγενῆσθαι Δαβὶδ· τὸν δὲ Θεὸν οὐ ποιμένα οὐδὲ ἄρχοντα λέγεται κτήσεσθαι, ἀλλ' (47) αὐτοῦ ἐπινοῶν κρίνεται ἢ κατὰ ποιμένα καὶ ἄρχοντα καὶ βασιλέα τῆς τῆς θεϊκῆς δυνάμεως με γλαυκροταῖα οὐ τῶν προδότην μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ ποιμένος (48) ἠγησόμενον· Ἔσται γὰρ αὐτοῖς, φησὶν, ὁ δοῦλος μου Δαβὶδ ποιμὴν, καὶ ἐγὼ Κύριος ἕσομαι αὐτοῖς εἰς Θεόν· δοῦλον δὲ καλεῖ τὸν Δαβὶδ, ὅτι ἦν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ ἀνελήφει μορφὴν δούλου ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν.

ΚΕΦ. ΙΗ'.

A

CAP. XVIII.

Ὅπως ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Υἱοῦ ἐν γενήσονται πάντες οἱ τῆς τότε μακαριότητος ἀξιούμενοι.

Quod in regno Filii, unum futuri sint omnes qui illa felicitate habebuntur digni.

Καὶ τοῦτ' ἦν τὸ τρισμακάριον τέλος, καθ' ὃ τὴν ἐπαγγελμένην τῶν ὀρατῶν βασιλείαν, τοῖς ταύτης ἀξίοις τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν πιστουμένου, ὁ ἐπὶ πάντων Θεός, καὶ Πατὴρ αὐτοῦ, τὸ πάντων ἀνώτατον ἀγαθόν, αὐτοῖς ἑαυτὸν τοῖς ὑπὸ τῷ Υἱῷ βασιλευμένους δωρήσεται, « πάντα ἐν πᾶσι » γινόμενος. Ὁ δὲ παρίστη πάλιν αὐτοῖς ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν, (48) τὴν μεγάλην εὐχὴν ὑπὲρ τῶν αὐτοῦ γνωρίμων ἀναπέμπων τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, δι' ἧς ἐξαιτεῖται λέγων, Ἰνα πάντες ἐν ὧσι, καθὼς σὺ, Πατὴρ, ἐν ἐμοί, καὶ ἐγὼ ἐν σοί· Ἰνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἐν ὧσιν· Ἰνα ὁ κόσμος πιστεύῃ ὅτι σὺ με ἀπέστειλας· καὶ ἐγὼ τῆς δόξης, ἣν δέδωκας μοι, δέδωκα αὐτοῖς· Ἰνα ὡς ἐγὼ ἐν, καθὼς ἡμεῖς ἐν ἔσωμεν· ἐγὼ ἐν αὐτοῖς, καὶ σὺ ἐν ἐμοί· Ἰνα ὡς τεταλειωμένοι εἰς τὸ ἐν, Ἰνα γνώσκῃ ὁ κόσμος ὅτι σὺ με ἀπέστειλας καὶ ἠγάπησας αὐτούς, (49) καθὼς ἐμὲ ἠγάπησας. Πάτερ, οὐκ δέδωκας μοι, θέλω Ἰνα ὅπου εἰμι ἐγὼ, πᾶσινοι ὧσι μετ' ἐμοῦ, Ἰνα θεωρῶσι τὴν δόξαν ἣν δέδωκας μοι. Ἀυτὴ ἡ μεγάλη τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν προσέβη· Ἐν ὧμεν σὺν αὐτῷ ὅπου ἂν ἦ αὐτός, καὶ Ἰνα θεωρῶμεν τὴν δόξαν τὴν αὐτοῦ, καὶ Ἰνα ἀγαπήσῃ ἡμᾶς, καθὼς αὐτὸν ἠγάπησεν, ὁ αὐτοῦ Πατὴρ, καὶ ὅπου αὐτῷ ἔδωκας, τοῦτο δὲ καὶ ἡμῖν· καὶ τὴν δόξαν, ἣν αὐτῷ ἔδωκε, ταύτην δὲ καὶ ἡμῖν, ποιῶν ἡμᾶς ἐν τοῖς πάντας, Ἰνα μηκέτι ὧμεν πολλοί, ἀλλ' οἱ πάντες εἰς, ἐνωθέντες αὐτοῦ τῇ θεότητι, καὶ τῇ δόξῃ τῆς βασιλείας, οὐ κατὰ συναλοιφὴν μιᾶς οὐσίας, κατὰ δὲ τελείωσιν τῆς εἰς ἄκραν ἀρετῆς. Τοῦτο γὰρ ἐδίδαξεν εἰπὼν· Ἰνα ὡς τεταλειωμένοι. Οὕτω γὰρ ὑπ' αὐτοῦ σοφία καὶ προνοήσει καὶ δικαιοσύνη καὶ εὐστεβία καὶ ἀρετῇ πάσῃ τελειοὶ καταργασθέντες τῷ τῆς πατρικῆς θεότητος ἀλάκτω (50) φωτὶ συναφθῆσόμεθα· φῶτα καὶ αὐτοὶ ἐκ τῆς πρὸς αὐτὸν συναφείας γενησόμενοι καὶ Υἱοὶ Θεοῦ κατὰ μετοχὴν τῆς τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ κοινωνίας ἀποτελεσθέντες μετουσίᾳ τῶν τῆς θεότητος αὐτοῦ μαρμαρυγῶν.

ΚΕΦ. ΙΘ'.

C

CAP. XIX.

Ὅτι ὡςπερ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς ἐν εἶναι λέγονται, οὕτω καὶ πάντες ἔσονται ἅγιοι.

Quod quemadmodum Pater et Filius dicuntur unum, ita quoque et omnes sancti futuri sunt.

Καὶ δὴ κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἐν πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν οἱ πάντες γενησόμεθα. Ὅσπερ γὰρ αὐτὸς ἑαυτὸν τε καὶ τὸν Πατέρα

Atque ita ad istum modum nos omnes erimus cum Filio, et cum Patre. Nam ut ipse se et Patrem unum esse dixit : Ego, inquit, et Pater

✠ Ed. Paris., pag. 192, 195.

22 Joan. xvii, 21-24.

(46) Vulgo Δαβὶδ γεγενῆσθαι desunt.

(47) Vulgo αὐτόν.

(48) Vulgo ἠγησόμενον.

(48') Τὴν μεγάλην εὐχὴν. Intelligit illam, Joan. xvii, ad Patrem suscipi quam μεγάλην vocat, forte quod in eorum sententiam accedat, qui eandem esse illam volunt quam in hortu habuit : aut

potius quod magna et revera μεγαλεῖα a Deo exposcat. Καθὼς καὶ ἐν ὅμιν εἶναι βούλεται. Propris arianisat qui negat essentia unionem Patris atque Filii. M.

(49) Vulgo x. καὶ με et mox τὴν δόξαν τὴν ἐμὴν.

(50) Vulgo ἀλάκτω.

unum sumus⁵⁰; ita quoque ad ipsius imitationem, ut nos omnes flammis participes ejusdem unionis, precatus est. Non quod Verbum, ut Marcellus vult, uniatur Deo; et substantialiter conjugatur ei, ut veritas ipsa Servator testatur, inquitens: *Gloriam quam dedisti mihi dedi iis, ut sint unum sicut et nos unum sumus. Ego in iis et tu in me, ut sint consummati in unum.* Atque ita adimplebitur illud Apostoli dictum: *Ut Deus sit omnia in omnibus*⁵¹. Cum vero Marcellus, et qui cum ipso eodem modo quo ipse Sabelliani sunt, tribus nisi soleant testimonii, quibus conatur ostendere, Patrem atque Filium esse unum, utputa illud: *Ego et Pater unum sumus*⁵²; et secundo: *Pater in me et ego in Patre*⁵³; et tertio: *Qui me vidit, vidit et Patrem*⁵⁴, quae illi semper in ore habent; et illud: *Ego et Pater unum sumus*, obijcienda sunt e contra quae jam protallimus: ubi pro discipulis intercedit, ut omnes ejusdem unitatis participes fiant. Inquit enim: *Ut sint unum, quemadmodum et nos sumus unum. Ego in illis et tu in me, ut sint consummati in unum.* Ad illud autem: *Pater in me et ego in Patre*, opponam de novo ipsius vocem, ubi ait, pro iis intercedens: *Ut tu Pater in me, et ego in te, ut et ipsi in nobis unum sint. Et ego claritatem quam dedisti mihi dedi ipsis.* In quibus perspicue illud indicavit, ad eum modum in ipso esse Patrem, quo et in nobis vult esse. Non quod unum ipse et Pater hypostatice fuit: sed quod Pater cum participem ipsum suae gloriae fecerit, et ipse ad imitationem sui Patris familiaribus suis suam communicet gloriam. Ideo ait: *Ego claritatem quam dedisti mihi dedi eis, ut sint unum sicut et nos unum sumus. Ego in iis et tu in me, ut et ipsi sic sint in nobis.* Ita Pater et Filius unum sunt, communionem claritatis: quam cum discipulis suis impertiat, ejusdem eos unionis participes fecit.

ἢς τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς μεταδίδους, τῆς αὐτῆς ἐνώσεως καὶ αὐτὸς ἤξειτο.

§ CAPUT XX.

Quod ut Pater in Filio, et Filius in Patre, ita et in suis sanctis omnibus erit.

Rursus ita erat in ipso Pater et ipse in Patre; quemadmodum concludit beatus Apostolus de illis omnibus, qui regno caelorum digni fuerint, ubi ait: *Tunc erit Deus omnia in omnibus*⁵⁵, ad modum quo dixit: *Habitabo in illis, et ambulabo inter eos*⁵⁶. Sed et quomodo dictum: *Nos in ipso vivimus, et movemur, et sumus*⁵⁷. Quae sane omnia de nobis dicuntur, qui tamen in propria hypostasi subsistimus et vivimus; nec quidquam habemus cum paterna di-

Α ἐν εἶναι Ἐλεγε, φάσκων, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἔσμεν, οὕτω καὶ πάντα ἡμεῖς κατὰ τὴν αὐτοῦ μίμησιν τῆς ἐνότητος τῆς (51) μετασχεῖν εὐχεταί· οὐ κατὰ Μάρκελλον τοῦ Ἀδγού ἐνωμένου τῷ Θεῷ καὶ τῇ οὐσίᾳ συναφθησομένου, καθὼς δὲ ἐμαρτύρησεν ἡ ἀλήθεια, ὁ Σωτὴρ αὐτὸς εἰπὼν· Τὴν δόξαν ἣν ἔδωκάς μοι, δέδωκα αὐτοῖς· ἵνα ὡσιν ἐν (52) καθὼς ἡμεῖς ἐν ἔσμεν· ἐγὼ ἐν αὐτοῖς καὶ σὺ ἐν ἐμοί, ἵνα ὡσι τεταλειωμένοι εἰς τὸ ἐν· οὕτω γὰρ καὶ τότε καὶ τὸ ἀποστολικὸν λατὴν τέλειος τεύχεται, τὸ φῆσεν, Ἴνα ἢ ὁ Θεὸς πάντα ἐν πάνσι. Καὶ ἐπειδὴ τρισὶ βῆσι Μάρκελλος καὶ οἱ τὸν ὅμοιον αὐτῷ τρόπον Σαβελλιζόντας χρῆσθαι εἰδάσκει, τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν ἐν εἶναι περιόμενοι δευκνύσαι· ποτὶ (53) μὲν, Ἐγὼ καὶ Πατήρ ἐν ἔσμεν, θρυλοῦντας· ποτὶ δὲ τὸ, Ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί, κατὰ ἐν τῷ Πατρὶ· καὶ τὸ, Ὁ ἑωρατικὸς ἐπὶ ἑώρακι καὶ τὸν Πατέρα πρὸς μὲν τὸ, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἔσμεν τὰ προκειμένα, αὐτοῖς προσεκτεῖν, δι' ὧν ὑπερυέχεται τῶν αὐτοῦ μαθητῶν, ἵνα καὶ πάντες αὐτοῦ τῆς αὐτῆς (54) ἐνώσεως τύχουσι· λέγει δὲ οὖν, Ἴνα ὡσιν ἐν, καθὼς ἡμεῖς ἐν ἐγὼ ἐν αὐτοῖς, καὶ σὺ ἐν ἐμοί, ἵνα ὡσι τεταλειωμένοι εἰς τὸ ἐν. Πρὸς δὲ τὸ, Ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί, κατὰ ἐν τῷ Πατρὶ, παραθήσομεν τὴν αὐτοῦ πάλιν φωνήν, δι' ἣς ὑπερευχόμενος αὐτῶν Ἐλεγε· Καθὼς σὺ, Πάτερ, ἐν ἐμοί, κατὰ ἐν σοί, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ὡσιν· κατὰ τῆς δόξης, ἣν δέδωκάς μοι, δέδωκα αὐτοῖς. Δι' ὧν, σαφῶς παρίστησιν οὕτως εἶναι ἐν αὐτῷ τὸν Πατέρα, καθὼς καὶ ἐν ἡμῖν εἶναι βούλεται. Οὐχ οὐ κατ' ὁμοίτησιν μίαν εἰς ὧν τυγχάνει αὐτὸς καὶ ὁ Πατήρ· ἀλλ' οὐ κατὰ τοῦ Πατρὸς μεταδιδωκότος αὐτῷ (55) οὐκείας θέσης, καὶ αὐτὸς ὁμοίως τοῖς οὐκείαις, τὸν Πατέρα μιμούμενος, μεταδίδωσι. Διὸ φησι, Κατὰ τὴν δόξαν ἣν ἔδωκάς μοι δέδωκα αὐτοῖς, ἵνα ὡσιν ἐν, καθὼς ἡμεῖς (56) ἐν. Καθὼς σὺ, Πάτερ, ἐν ἐμοί, κατὰ ἐν σοί, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ὡσιν. Οὕτως οὖν ἐν εἶναι ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱὸς κατὰ τὴν κοινωνίαν τῆς δόξης.

ΚΕΦ. Κ'.

Ἐπιτὶ ὡς ὁ Πατήρ ἐν τῷ Υἱῷ, καὶ ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ, οὕτω καὶ ἐν τοῖς ἁγίοις ἅπασιν ἔσται.

Καὶ πάλιν, οὕτως ἦν ὁ Πατήρ ἐν αὐτῷ· καὶ αὐτὸς ἐν τῷ Πατρὶ, ὡς ὁ θεὸς Ἀπόστολος καὶ περὶ πάντων διδάσκει τῶν τῆς ἐπουρανίου βασιλείας ἀξίων, λέγων· Ὡς καὶ τὸ Ἐνοικῆσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπερικατήσω, λέγεται· (57) ἀλλὰ καὶ, Ἐμεῖς ἐν αὐτῷ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμεν. Καὶ ταῦτα πάντα περὶ ἡμῶν λέλεκται, τῶν κατ' ἴδιαν ὑπόστασιν ὑπεστώτων καὶ ζώντων καὶ μηδὲν ἔχοντων κοινὸν πρὸς τὴν πατρικὴν

Ed. Paris., pag. 194. ⁵⁰ Joan. x, 30. ⁵¹ I Cor. xv, 28. ⁵² Joan. x, 50. ⁵³ ibid. 58. ⁵⁴ Joan. xiv, 9. ⁵⁵ I Cor. xv, 28. ⁵⁶ Levit. xxvi, 12; I Cor. vi, 16. ⁵⁷ Act. xvii, 28.

(51) Vulgo αὐτοῦ at. cf. D. fin. et mox ἐνωμένου.

(52) Vulgo καθὼς [καὶ] ἡμεῖς et mox γὰρ τότε.

(53) Vulgo μὲν τὸ, et θρυλλ.

(54) Mp. αἰνέσεως, at. cf. D. fin.; mox vulgo ἐν τοῖς ἐν καὶ οὐκ ἀφῆσμεν et δι' ἣς ἐπερχόμε-

νος.

(55) Vulgo τῆς οὐκ.

(56) Vulgo ἐν ἐσμεν.

(57) Forte legendum, Ἀλλὰ, ὡς καὶ ἡμεῖς ἐν αὐτῷ ζῶμεν. M.

θεότητα. Τί (58) δὴ οὖν χρῆ θαυμάζειν, εἰ καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ, αἱ παραπλήσιοι φέρονται φωναί· οὐκ ἀναρροῦσαι μὲν αὐτοῦ τὴν ὑπόστασιν οὐδ' αὐτὸν εἶναι Πατέρα καὶ Υἱὸν διδάσκουσαι, τὴν δὲ τοῦ Πατρὸς πρὸς αὐτὸν ἰδιόζουσαν καὶ ἐξαιρετὸν τιμὴν καὶ δόξαν τῆς μονογενοῦς καὶ θεϊκῆς κοινωνίας περιστεύσαι.

ΚΕΦ. ΚΑ΄.

Ὅπως χρῆ νοεῖν τὸ· Ὁ ἑωρακὴς ἐμὲ, δώρακε καὶ τὸν Πατέρα.

Ὅπως οὖν καὶ ὁ ἑωρακὴς αὐτὸν, δώρακε καὶ τὸν Πατέρα, τῷ μόνον αὐτὸν καὶ μηδένα ἄλλον εἰκόνα εἶναι τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου καὶ ἀπαύγασμα τῆς δόξης καὶ χαρακτῆρα τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, ἐν μορφῇ τε Θεοῦ ὑπάρχειν, κατὰ τὰς ἀποστολικὰς διδασκαλίας. Ὡς γὰρ καὶ ὁ τὴν βασιλικὴν εἰκόνα τὴν ἐπ' ἀκριβὲς ἀφωμοιωμένην αὐτῷ θεοαίματος τοῦς τῆς μορφῆς τύπους διὰ τῆς γραφῆς ἀποματτόμενος φαντασιούται τὸν βασιλέα, τὸν αὐτὸν τρόπον, μᾶλλον δὲ ὑπὲρ πάντα (59) λόγον παντός τε ἐπέκεινα παραδείγματος, ὁ ὡς βιαυγέει καὶ ψυχῆς κεκαθαρμένους ἀγιωτεῖ Πνεύματι πφωτισμένοις ἡμῶσι τῷ τε μεγέθει τῆς τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ καὶ Κυρίου δυνάμεως ἐκτελέσεως, καὶ ἐνοήσεως, ὅπως ἐν αὐτῷ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλῆρωμα τῆς πατρικῆς θεότητος, καὶ ὡς τὰ σύμπαντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα, τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς τὰ ὄρατα καὶ τὰ ἀόρατα· λογισάμενός τε ὡς μόνον αὐτὸν Υἱὸν μονογενῆ ἐγέννα ὁ Πατὴρ, κατὰ πάντα ἀφωμοιωμένον αὐτῷ δυνάμει, καὶ αὐτὸν ἔφαται τὸν Πατέρα, διὰ τοῦ Υἱοῦ θεωρούμενον, τοῖς τὴν διάνοιαν κεκαθάρμενοις, περὶ ὧν εἰρηται τὸ, Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῆ καρδίας, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται.

Ταῦτα μὲν οὖν προθεμίνοις ἡμῖν (60) σκοποῦν τὴν βραχυλογίαν ὡς ἐν ἐπιτομῇ γεγευμένησθω· πλείστης δὲ ἔσσης ἐξεργασίας θεομένων τῶν κατὰ τὸν τόπον, ὅτω μᾶλλον τῆς τούτων ἀκριβοῦς καταλήψεως τοῖς εὐαγγελιστοῖς καὶ ἀποστολικοῖς ἀναγνώσμασι τὴν διάνοιαν ἐκπερίσεως τὸν πάντα νοῦν ἐξ αὐτῶν ἐπὶ σχολῆς ἀναλέξεται· μυρίων γε μὴν καὶ ἄλλων ἀσυναρτήτως ἐν τῷ Μαρκελλοῦ συγγράμματι συμπεφορημένων, πλείστων τε ὅσων ἐναντίας τῷ βουλήματι τῆς Γραφῆς εἰρημένων ἑτέρων τε βεβιασμένων καὶ μηδεμίαν σωάντων ἀκολουθίαν κοινὸν τὸν ἐλεγχον κατάφωρον γεγονέναι, παρὰ τοῖς εὐφρονοῦσι διὰ τῶν ἡμῖν ἐξετασμένων ἠγούμενος, τούτοις ἀρκεσθήσομαι (61). nullam plane observant consequentiam, quæ apud prudentes manifestam insinuant, sed communem et proclivem refutationem per se aliorum. Sed nos hisce contenti erimus, quæ ad disquisitionem vocavimus in præsentî.

Ἐπιστεύου τῶν κατὰ Μαρκελλοῦ ἐλέγχων τέλος.

vinitate commune. Quocirca non est mirum, si de Filio tales voces usurpentur, quæ minime tollant tamen ipsius hypostasim, nedum confirmant ipsum esse et Patrem et Filium : tantummodo repræsentant illam divinam unigeniti Filii communionem, honorem, atque gloriam, quam ex illa a Patre sue habet.

CAPUT XXI.

Quomodo intelligi debeat illud : Qui vidit me, vidit et Patrem.

Ita quoque et qui illum vidit, vidit et Patrem, eo quod ipse solus sit, non autem alius quisquam, Imago Dei invisibilis, et emanatio claritatis illius, et character expressus hypostasens ejus qui, ut loquitur Apostolus, in forma Dei fuerat. Nam ut qui imaginem regis expressam, quæ exactiori modo representatur rex, intuetur per formæ ipsius figuræ, per picturam insculptas animo, regem imaginatur ; ad eundem modum, aut potius supra omnem modum rationemque, et supra exemplar quodcumque, quæ mente illustrata atque oculis animi a Spiritu sancto illuminatis et purificatis intuebitur attentus magnitudinem unigeniti Dei Filii, et Domini gloriæ, et apud se animum suum reputaverit, qualiter in eo habitet omnis plenitudo paternæ divinitatis, et quod omnia per ipsum facta sint, et in eo condita sint universa, quæ in cælis, et quæ super terram sunt, visibilia et invisibilia ; et recordatus fuerit quod illum solum Filium sibi unigenitum genuerit Pater, virtute ipsi per omnia assimilatus : is, et ipsum, iisdem mentis oculis puris et defæcatis, Patrem intuebitur in Filio resultantem. Tales sint de quibus dictum est : Beati qui mundo sunt corde, quoniam ipsi videbunt Deum.

Atque ista quidem velut per epitomen sint a nobis elaborata : quippe qui brevitatem tanquam scopum quemdam nobis proposueramus. Et certe multa illa opera atque sedulitate exascianda fuerant quæ hæc spectant. In quod si quis velit accuratius incumbere, de lectione evangelicæ et apostolicæ Scripturæ, diligenter animadversæ, multo quidem plura colligere poterit, quæ Marcelli illud opus dissolute compactum refellant. In quo prolecto sexcenta istiusmodi reperiantur, quæ contra sensum et sententiam Scripturæ militent : sunt quæ vim Scripturæ inferunt manifestam, quæ

Librorum Eusebii contra Marcellum finis.

Ed. Paris. pag. 195. ⁵⁸ Joan. xiv, 9. ⁵⁹ Coloss. i, 15. ⁶⁰ Philipp. ii, 6. ⁶¹ Coloss. ii, 9. ⁶² Joan. i, 3. ⁶³ Coloss. i, 20. ⁶⁴ Matth. v, 8.

(58) Vulgo δέ, et mox παραπλήσια.

(59) Ἠρ. τρόπον.

(60) Vulgo post σκοποῦ add. τινά; mox vulgo

μέλλει.

(61) Vulgo ἐξαρκεσθήσομαι.

EUSEBII PAMPHILI CÆSAREÆ IN PALÆSTINA EPISCOPI OPUSCULA XIV.

Primum in lucem edita studio et opera Jacobi Sirmondi, societatis Jesu presbyteri, et a Gallandio recusa tom. IV *Bibliotheca veterum Patrum.*

DE FIDE ADVERSUS SABELLIUM.

LIBER PRIMUS.

Sunt tacentium quæ dicuntur, et dicentium quæ tacentur. Caritas enim non dividitur, non spernitur. Siquidem et qui tacet per alium loquitur, et qui loquitur per alium tacet. In uno enim corpore non omnia membra loquantur, os pro omnibus loquitur. Sive igitur omnes loquamur, sive unus, sive plures; Dominus loquitur, qui dicit: *Ego sum*; et iterum dicit: *Ego sum*. Cum ergo ipse dicit, *Ego sum*, tu consenti quia ipse est, ut et tu fias particeps. Dicit Dominus: *Ego sum*; et nemo dicat quia non est. Dicit Pater: *Hic est*, auscipe et venerare; et Filio dicenti: *Ego sum*, crede. Crede sane et Patre demonstrante quia habet Filium (62). Dicit enim Pater, *Hic est*: qui hic? *Filius meus*, ait¹. Non tamen vox mea, aut cogitatus meus; sed *Filius meus*, inquit, *hic est*; *Filius meus dilectissimus*. Non qui contrarius est mihi, sed qui me honorat et diligit. Est enim Filius ut Filius, et est Filius Dei ut Filius. Et cum sit Dei Filius, tamen non intermittit unum imperium Patris (63). Si enim alia placerent Patri, alia faceret Filius; lis et dissensio haberetur, et periclitaretur unitas imperii. Si autem dicit, *quæ ipsi placent facio semper*² (64); quia ea quæ placent Patri semper facit, neque contrarius est, neque dissentit, neque adversatur Patri: sed honorificat et diligit suum genitorem, eique obedit. Scriptum est: *Hic est, Ego sum*; et: *In principio erat*. Si enim Patrem interrogas, dicit: *Hic est Filius meus dilectissimus*: et non solum dicit, sed et ostendit. Si a Filio requiras, dicit: *Ego sum*: et hoc frequenter, si Evangelium legis, invenies dicentem: *In principio erat*, et, *apud Deum erat*, et, *Deus erat*: *In principio enim erat Verbum, et Verbum*

A *erat apud Deum, et Deus erat Verbum: hoc erat in principio apud Deum*³. Et sæpe dicit, *Erat*: et quidam ne quidem semel contendunt quod est, sed nec semel dixit de Filio, *Hic est*. Sed cum venit Filius ut impletet omnem justitiam per Joannis baptismum, quia tempus erat ut signa faceret, et demonstraret virtutem quæ erat absconsa: et ne quis putaret quia ut homo purus indigenus baptismum venit ad baptismum (65): primus Joannes utpote vox non tacet; qui vox quidem dicebatur, homo autem erat. Si igitur Joannes qui vox dictus non interimit hominem (66), magis Filius Verbum dictus non intercipit Deum. Neque enim Zacharia vocem genuit, neque Elisabeth vocem peperit. Neque Deus Verbum, eum qui ex voce est genuit, sed Deum Verbum: quia Joannes quidem vox vocabatur, homo autem erat: ita et Dominus Jesus et Verbum dicitur non visibiliter, sed Verbum Deus et apud Deum: non solum Verbum, neque una vox ex multis, sed unigenitus Deus. Quia igitur veniebat ut baptizaretur propter nos, Joannes antequam appropinquaret qui baptizandus erat, quia vox erat non tacuit, sed clamavit dicens: quid? *Ecce Agnus Dei*⁴. Nonne dictum hoc ostendit eum qui ad baptismum venerat? qui enim videbatur, erat Agnus Dei: qui autem occultabatur, sacerdos Dei. Dicit ergo Joannes, *Ecce Agnus Dei*. Non erat ut diceret Filium, non erat ut diceret regem. Sed quia desiderabant justis et prophetæ et reges, ut viderent salutem mundi, peccati mortem, corruptelæ necem

B
C *Quia enim ista erat expectatio justorum, quando veniret is qui nosset et resolveret ea quæ per Adam mala inducta sunt, ideo venit et apparuit Dominus.*

¹ Matth. III, 17. ² Joan. VIII, 29. ³ Joan. I, 1, 2. ⁴ ibid. 29.

(62) Emendationes et variæ lectiones, ex cod. ms. S. Cornelii Compendiensi. *Crede sane et Patri demonstranti quia habet et Filium.*

(65) Ms. *Et cum sit Dei Filius, non intermittit unum imperium Patris.*

(64) Ms. *Si autem dicit Filius, Quæ ipsi placent facio semper.*

(65) Ms. *Indigenus baptismo venit ad baptismum.*

(66) Ms. *Si igitur et vox Joannis, qui vox dictus, non intercipit hominem.*

Apparuit autem per corpus is qui erat naturæ invisibilis (67). Congaudens igitur nobis Joannes et sibi, omnes enim indigebant salutem quæ a Domino est (68), evangelizans, et semetipsum et nos, gaudio gaudens ob præsentiam sponsi, Ecce, inquit, quod expectabatur, ecce spes, ecce salus. Spes bona hominibus assumptum nostrum est corpus, venenum extinctum est diaboli, mortificatus est serpens: fortis enim est qui assumpsit. Ecce quod expectabatur, ecce quod sperabatur, ecce admiratio: solvitur jam peccatum, interficitur mors, pellitur corruptela: *Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi* ⁶⁹. Quid inquit, ego laboro in pœnitentia baptizans? quid, insudo? baptismum enim quod per Joannem dabatur, non erat idoneum ad purgationem; quia non remissionem peccatorum poterat Joannes dare, sed hortabatur ad pœnitentiam. Servus enim erat, et non poterat donare: soli enim Domino licet sua donare. Quid, inquit, baptizo jam ego ad pœnitentiam? Ecce qui tollit, ecce qui exurit, qui eradicat, qui penitus evellit peccatum, non unius aut quinque aut sex hominum qui a me baptizantur, sed totius, inquit, mundi. Homo enim non poterat totius mundi peccata tollere, quia omnes homines ex Adam, et non ex Deo. Non quia est aliquis qui non est a Deo creatus per Filium, sed omnis homo quique progenies Adæ est, et non natalitatis peccatis subjacet. Nos enim in ictu et in exigua hac vita constituti peccamus et lingua et actibus: Qui autem peccatum non fecit, neque dolium habuit in ore suo, ut neque opere neque sermone peccaret, ipsa justitia est. Qui ergo justitia propria non habebat peccata, potuit mundi peccata portare: qui ægrotat enim alium sanare non potest: et qui peccatis subjacet, aliena portare delicta non potest. Qui autem non peccavit, neque scit peccatum, iste sua virtute aliorum assumit et tollit peccatum. Dominus enim baptizatur a Joanne, et assumit aliorum delicta: assumens autem aufert ea quæ suscepit. Intueris istum visibilem solem qui per Deum factus est? iste sol visibilis certe unus est ex omnibus quæ per Filium facta sunt. Iste ortus sordes contingit, et fetores et cœnum. Et illa quidem quæ habent fetorem liberat a fetore; ipse autem se non coinquinat ab his quæ detergit. Si igitur iste sol visibilis qui oritur et occidit, qui non in principio fuit, sed quarto die per Filium factus est; si iste sol non repletur ab his quæ contingit, multo magis Dominus justitiæ qui purgat et emundat, clarificat et illuminat, non contaminabitur ab his quæ contingit. Non potest enim ejus natura contaminari. Nihil in eum ingreditur alienum. Quod enim natus est semel, hoc et manet. Nihil defuit ut introduceretur, nihil minus est ut replea-

⁶⁵ Joan. 1, 29. ⁶⁶ *ibid.* 2.

(67) Ms. *Qui erat natura invisibilis.*

(68) Ms. *Indigebant salute, quæ a Domino est.*

(69) Ms. *Perfecta enim est progenies perfecti.*

(70) *Anticipans. Προλαβών.*

tur. Audebo sane dicere vera: quia non solum nihil mali ad additamentum suscipit illa natura, sed nec boni. Si ergo malum non suscepit, quia lumini tenebræ non permiscetur: bonum autem additamentum non indiget, quia perfectum genuit perfectus: non est promotio derelicta filio. Non nunc dico, sed nec antea: perfectus enim est natus, et ideo nihil additamenti accipit, nihil acquirit: perfectus enim est progenies perfecti (69), omnibus quidem sufficiens donare, ipse autem non indigens, nihil ab his quæ fecit Filius accepit: quia anticipans (70) omnia habet sibi data a Patre. Non cum apparuit, tunc et Filius; non cum nobiscum, tunc et apud Deum: sed quemadmodum in principio erat Verbum, in principio erat, non tamen in novissimis temporibus: in principio, non tamen post sæcula quæ per ipsum facta sunt. In principio ante omnes apud Deum, ante cœlos: non enim necessarios habebat cœlos ad habitandum; siquidem nec tunc cum factum est cœlum, ad usum factum est Dei, sed ad beneficium ipsius cœlli, et eorum qui sub cœlo sunt creatum est cœlum. *In principio erat: serva quod erat* (71). Si enim et tu non dixeris, *Erat*, ille quidem manet quod erat, tu autem fraudaveris ut sis. Non enim ex his quæ dicimus efficiuntur negotia rerum: sed si confessi fuerimus ut se res habere videntur, salvabimur. Si autem delirantes non ut se habet negotium locuti fuerimus; ipsæ quidem res manent, nos autem judicabimur. *Erat, et erat, et erat. In principio erat Verbum: ecce semel erat: et Verbum erat apud Deum* ⁷², et iterum (72) erat: *et Deus erat Verbum: ecce tertio erat. Hic erat in principio apud Deum.* Post quatuor has voces adhuc dubitas quod erat? et iterum, *Vita erat, et vita erat lux hominum.* Si dicit evangelista, qui ex pectore Domini haurivit, *Erat*, et hoc frequenter: ex his quæ sæpe dicta sunt ne quidem unum tenes: et quem lædis? Ille enim qui erat, est, et non cessavit ut sit. Tu autem non eris ejus, nisi fueris confessus quia erat, et est et erit: et nunquam cessavit ut non sit. Principium evangelii dicit, *Erat: et tu statim dubitas: necdum cœpisti legere, et offendisti.* Evangelista ab *Erat* cœpit, et tu *Erat* interimis? Necdum legisti, et contradicis. *Erat in principio ante omnes: bonus enim est Pater, et non est divisus generans Filium: potens est, et non erat ei impossibile impleri suam bonitatem. Tempora enim et sæcula et spatia deorsum sunt. Noli computare unigenitæ illi naturæ aliquid: nihil ex his quæ facta per ipsum sunt: sed consistere Patrem non natum, et alium non natum querere noli; quia nec invenies. Consistere et Filium unigenitum natum a Patre: et alium Filium ne queras, sed eum qui est unus unigenitus, qui ab*

(71) *Serva. Τήρει*, observa. Sic infra lib. II, circa med.

(72) *Et iterum. Forte en iter.*

uno est Patre, a solo solus, ab uno unus. Nihil enim A
 equale est unigenito, nihil simile Filio, nihil ei
 comparatur, nihil sequatur. Omnia eum adorant, ob
 honorem ut pote ejus qui genuit : non est unus ex
 his quæ per ipsum sunt : non est ex hoc mundo,
 sed et mundus per ipsum. Non cælum cum Filio,
 sed et cælum per Filium. Quid opus est partibus
 exhibere naturæ? *Omnia per ipsum sunt, et nihil
 sine ipso* : et tertio : *Quod factum est per ipsum.*
 Noli dicere hominem, ne irascatur qui genuit. Joannes
 evangelista, si tamen Joannes, et non qui per
 Joannem, scripsit de Filio, scripsit et de Joanne
 Baptista. Subinterroga igitur quemadmodum de Deo
 loquitur evangelista, et quemadmodum de homine :
In principio, inquit, erat Verbum : hoc de Deo
 Filio dixit. Dicit et de Joanne, *Factus est homo.* B
Lege illa, sublege et ista : et invenies quomodo de
 Deo Filio loquitur : et hominem exponet Joannes.
In principio erat Verbum de Filio dicit : *Factus
 homo* de Joanne ponit. *Et Verbum erat apud Deum,*
et Deus erat Verbum, de Filio loquitur. De Joanne
 autem : *Non erat ille lumen* ⁸⁷, et iterum de unigen-
 ito ait, *Hic erat in principio apud Deum.* De Joanne
 autem, *Hic venit ad testimonium* ⁸⁸. Injuria quippe
 est, et præponere unigenitum servis suis. Nam et
 quod dicitur, nihil ei comparatur aut sequatur :
 non est magnum : sed egenis etiam parva sunt
 magna. Non est enim unus ex prophetis filius, sed
 per quem omnes prophetæ : non unus ex regibus,
 sed per quem omnes reges : non unus ex justis,
 sed ipse justitia : non unus ex servis, sed Filius :
 non unum ex omnibus, sed per quem sunt omnia :
 non ex his qui assistunt et ministrant, sed qui se-
 det ad dexteram Patris : non ex his qui judicantur,
 sed qui suscepit omne judicium judicandi. Non
 quando apud nos, tunc et apud Patrem. Tunc enim
 hoc dictam interceditur. Ad nos enim dispensans
 venit : tunc quando ut ovis, quando ut Agnus Dei.
 In principio autem erat Deus apud Deum : nam et
 cum apud nos, Deus nobiscum Emmanuel : non
 alius apud Patrem, alius autem nobiscum et alius
 erat : manens siquidem in figura Dei constitutus,
 istam nostram figuram servi accepit : non ab illa
 recedens istam honoravit : non ab illa exiens, nos
 salvavit : non reliquit pastorem, et accepit ovem. D
 Quemadmodum enim qui non manet quod erat, po-
 terat accipere quod accepit? Non erat possibile sal-
 vare homines homines, quia homines subjacemus et
 propriis peccatis et clade (75) : tenebat sane ma-
 ledictum mors et corruptela, et ut tyrannus regna-
 bat diabolus et bacchabantur demones. Consuetudo
 autem magis nostra vincula constringebat. Baccha-
 batur enim in nobis et libido et tenebat concupiscen-

tia : et adorabantur omnia ; et quia adorandus
 ignorabatur, offensiones erant nobis omnia. Nam et sol
 non illuminabat, sed et ipse nobis erat offensio. Venit
 autem per quem sunt omnia : non solum nos liberavit,
 sed et ipsum solem ab ignobili isto honore liberum fe-
 cit. Liberavit sane lunam a calumniis, et purga-
 vit stellas ut non adorarentur. Si autem quidam p̄
 hæc usque contendunt, reliqua malorum comme-
 morantium beneficium. Nunc igitur et aerum est
 mundum. Nunc et argentum ad id quod creatum est
 utile. Nunc ærumentum ærumentum est, et ferrum
 ferrum, et lapis lapis, et lignum lignum est, et
 Deus Deus. Nunc dæmonibus increpatur ut decet,
 et non adorantur ut non decet. Venit enim rex et
 exstinxit tyrannum : et agnovit ovis pastorem, et
 fugati sunt lupi. Quis sane venit? utique is qui erat
 in mundo. *In mundo, inquit, erat* : siquidem ni-
 hil vacuum ab ipso etiam ante adventum ejus erat.
 Quia non enim cum apparuit, tunc et venit : sed
 erat latens, apparuit qui erat latens. Non sunt ista
 mea, sed evangelistæ. Ait enim, *In mundo erat.*
 Sed parum visum est ei qui dixit, *In mundo erat* :
 et ideo repetit sermonem religiose, et dicit, *et
 mundus per ipsum factus est.* Ut autem non esset
 contemptus, qui ait, *In mundo erat*, dixit etiam
 quia ante mundum erat : et ait, *Et mundus per ip-
 sum factus est.* Hoc significat quod ante mundum
 erat. *In mundo, inquit, erat.* Quomodo in mundo
 erat? *Erat, ait, lumen verum, qui illuminat omnem
 hominem venientem in hunc mundum.* Ut autem non
 diceret, venientem (74), ita quasi non esset in mun-
 do, et putares quia venit quidem qui non aderat :
 ideo tutans (75) istam suspicionem addit, *In mundo
 erat.* Et ne iterum putares quia cum mundo factus
 erat, repetit et dicit, *Et mundus per ipsum factus
 est.* Si igitur per ipsum factus est mundus, erat
 utique Filius antequam fieret mundus : quia ab ipso
 factus est mundus. Denique etiam ab ipso Filio audi :
*Da mihi, inquit, Pater, gloriam, quam habui apud
 te antequam mundus fieret* ⁸⁹. Quomodo ergo, in-
 quit, erat in mundo? In mundo erat, et ad mun-
 dum venit. Quemadmodum autem etiam illud acci-
 pis dictum : *Dominus regnavit* ⁹⁰? Rex enim est in-
 deficiens : non nunc quidem rex, aliquando autem
 non, nec postea non. Quemadmodum ergo dictum
 est, *Dominus regnavit*, prout diceret, *Homines reg-
 nati sunt, aut regnaverunt.* Non enim ille accepit
 quod non habebat : sed nos digni iterum judicamur
 eo a quo excidimus. Nos itaque regnamur, et iste
 regnat. Non nunc assumens imperium : sed nos
 liberamur a tyrannide. *In mundo, inquit, erat.* Si
 in mundo erat, quomodo venit in mundo? Apparet
 in mundo. Quid ergo non vadit ex mundo? Dick

⁸⁷ Joan. 1, 8. ⁸⁸ ibid. ⁸⁹ Joan. xvii, 4. ⁹⁰ Psal. xcii, xcvi, xcviij.

(75) *Clade. Forte cladi.*

(74) *Venientem in hunc.* Vertendum fuit ex Euse-
 bii quidem mente *veniens* : nam ἐρχόμενον retulit
 ad vocem φῶς, non ad ἀνθρώπων : quod satis os-

tendit tum enarratio quæ sequitur, tum alius postea
 locus infra ubi legitur *Erat lumen verum veniens in
 hunc mundum, etc.*

(75) *Tutans.* Ἀπγαλιζόμενος, propulsans, arceff.

calm : *Adhuc modice lumen vobiscum est. Vado ad eum qui me misit : queretis me, et non invenietis* ⁶¹. Nunc vadit, et relinquit mundum. Sed iterum ipse dicit : *Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem sæculi* ⁶². Aderat ergo, et antequam adveniret, adest etiam postquam perrexit. Intuere ergo quemadmodum in mundo erat invisibiliter. Nam id videntibus apostolis, et nobiscum est usque ad consummationem sæculi : incorporalis enim natura locis non circumscribitur. Sed postquam assumpsit corpus, non ut recluderetur assumpsit : salvare enim venit, et non minus exaltare, et non humiliare (non quia non se humiliavit : humiliari enim dico, decidere eum a sua dignitate), sed potius abscondere suam dignitatem. Si enim ipse decidit ab eo quod erat Deus, nos non utique revocavit ad eam ex qua cecidimus. Salvare igitur venit Dominus, non tamen amittere quod habebat. Fecit bene ipse manens in quo erat (76), non natura excidens, sed misericordia vititur Patris. Quid ergo propositum erat nobis dicere, quod solum ei convenit dici? solum autem convenit dici, quia est Pater vere, est et Filius vere, est et Spiritus sanctus. Non otiosi sermones, non vacua verba, sed natura vera. Pater non natus, et solus non natus : et Filius unigenitus, et solus unigenitus est : Spiritus sanctus qui a Filio secundum Patris voluntatem mittitur. Vis autem edoceri quia hæc vere dicuntur (77)? Venit Dominus ad baptismum Joannis, et videbis qui est qui dicit, *Hic est Filius meus dilectissimus, in quo mihi bene complacui* ⁶³. Quis dicit hæc? utique Pater de Deo, qui videbatur ut homo. Qui dicit ergo, Pater est : de quo testimonium erat, Filius est : Spiritus in specie columbæ. Et qui ut homo apparebat, et qui in homine habitabat, et qui in corpore erat, testabatur et dicebat : *Expedit vobis ut ego vadam. Si enim, inquit, ego non iero, Spiritus non veniet : cum ego iero, rogabo Patrem meum* ⁶⁴. Non tamen me et alium advocatum mittet Pater ad vos. Qui vadit, et qui rogatur, et qui mittitur, non dii dicuntur. Unus enim est Deus a quo sunt omnia, et unus Dominus Jesus per quem sunt omnia. Sed unus Deus non natus, et unus unigenitus Dominus natus a Deo est. Si enim non natum et non natum dicerem, aut unigenitum et unigenitum ; tunc asseverarem id quod non dicit Ecclesia. Quid ergo dicit Pater in Joannis baptismum? *Hic est Filius meus dilectus, in quo bene complacui* ⁶⁵? Sufficit a Deo et semel audire, sed non dicit semel. Siquidem et in monte cum fulsset Dominus transfiguratus præsertim Moyse et Elia, eadem repetit et dicit : *Hic est Filius meus dilectissimus in quo bene complacui ; ipsum audite* ⁶⁶. Nam et Joannes similia fatetur et dicit : *Qui misit me baptizare in aqua ; ipse mihi dixit, In quem vide-*

ris Spiritum venientem, hic est ⁶⁷? Si igitur evangelista dicit, *Erat* ; Baptista autem dicit, *Hic est* : et Spiritus testatur quia ipse est ; et Pater demonstrans dicit, *Hic est* ; et Filius dicit, *Ego sum* ; et demones dicunt, *Tu es* : quæ procacitas ista est ut non credat? Aut enim Patri crede, aut Filio obedi, aut Spiritum consenti, aut cum prophetis concorda, aut cum legislatore confitere, aut certe cum demonibus noli negare. Illi enim dicunt : *Scimus te qui sis* ⁶⁸, et non cessant confitentes. Quotiescunque enim nominaveris demones Filium Dei affixum cruci, trementes statim voce prima confitentur. Est enim Filius, et manet, et regnum ejus non habet finem. Sed finem habeat os illius qui dixit, quia regni ejus est finis. Pater enim qui genuit non ponitur de bona progenie, non devorat suum Filium. Invidemus fabulas gentium, et iterum easdem inducimus : non nos, sed qui ausus est Galata. Deus enim non vocem genuit sed Filium, non sermonem sed vitam, non dictum sed Deum. Apud Deum enim, non in ore Dei : ad dexteram Dei, non tamen qui in voce est. Judicem eum qui vivificat, verum lumen, justitiæ solem. Lumen autem non tale, quale est apud nos : nihil accipiamus visibile ad exhibitionem invisibilis. Non mihi isthic fontes adducas in medium : non solem et ejus lumen. Quæ enim per Filium facta sunt, non comparantur Filio. Hoc enim lumen non est solis, sed efficientia solis : hoc lumen non habet vitam, Filius autem vita est : hoc lumen non aperit oculos cæcorum, sed his qui creati sunt præbet videre. Sed ne quidem hoc a se, sed ab eo qui indulsit. Hoc lumen in tenebris non lucet : tenebræ enim eum non comprehendunt. De illo autem lumine dictum est : *Lumen in tenebris lucet, tenebræ eum non comprehenderunt* ⁶⁹. Hoc lumen non pascit, non transfert aquam ad vinum : hoc lumen non suscitatur mortuos, sed otiosum est mortuis : et non quia commune est nomen, putas quia et communis natura est. Hoc lumen aut in primo die, aut cum sole in quarto, quemadmodum quis putaverit, die quarto est factum. Filius autem non in primo die, neque in quarto, neque in totum in die, neque in hora, neque in temporibus, neque in sæculis. Hæc enim per Filium, non tamen Filius in his. Non enim a communione hominum confundere debemus differentiam naturæ. Hoc lumen per illum lumen est. Non ergo comparemus insimilia aut similia (78). Neque fontes et meatus fontium, et rivos et fluvios, quia non defluit Pater, sed manet ut erat. Ipse est enim qui est. Neque passiones oportet adjungi impassibili Patri : quia non dividitur, non scinditur, non separatur, sed manet et generat. Generat autem ut ipsum decet nosse, et nos adorare. Noli dicere quemadmodum, neque quæras generationem illam quam nullus enarrat, nullus scit, nullus no-

⁶¹ Joan. xii, 35. ⁶² Matth. xxviii, 20. ⁶³ Matth. iii, 17. ⁶⁴ Joan. xvi, 7. ⁶⁵ Matth. iii, 17. ⁶⁶ Matth. xvii, 5. ⁶⁷ Joan. i, 53. ⁶⁸ Luc. iv, 34. ⁶⁹ Joap. i, 5.

(76) Ms. *Facit bene ipse manens in quo erat.*

(77) Infra lib. ii, sub iuit.

(78) *Insimilia*. Ἀνόμοια infra lib. ii, post med.

vit. Cede, et confitere infirmitatem tuam. Obumbret te Christus. Si enim tu quomodo natus es nescis, quemadmodum, qui de te ignoras, de Patre et Filio aut queris, aut nosse te putas? Quid ergo non debemus confiteri Deum et Filium? Confitere ea quæ de Patre et Filio scripta sunt: et noli curiosus ea quæ non sunt scripta requirere. Dicitur, *In principio erat, et quis studebit reprehendere? Si autem et reprehenderit te, semet ipsum lædit. In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Hic erat in principio apud Deum. Et scriptis ista dicantur, et nihil conquærat novum. Utinam autem solum legeremus! utinam solis Scripturis contenti essemus! et his nulla fiebat. Si enim quis litigat, vel contradicit, jurgatus fuerit his quæ scripta sunt: non ad hominem litigat, sed ad Deum qui scripsit. Unde autem efficitur his? cum ea quæ ex corde sunt preferimus. Puto enim quia nullus est ausus jurgari ad Deum. Ea quæ scripta sunt lege, et nullus jurgabitur. Pater statim ut dictus fuit Pater, requirit ista vox Filium. Dicitur Filius, et in eo ipso dum dicitur, Pater confitetur. Non enim vacua vox est Pater, sed exhibens naturam Filii. Non vacua est vox quæ dicit Filium, sed præcedens confitetur Patrem, non temporibus, non spatiis, sed dignitate et honore. Pater diligit Filium, diligit et diligitur. Unde his ista est, non inventio. Illic pax, et isthic jurgia. Illic dilectio, et hic contentio. Si diligimus Patrem, imitemur pacem quæ illic est (79). Si diligimus Filium, non est dissensionis Deus. Nosti, doce: ignoras, edocere. His enim neque docet, neque docetur. Quod comprehendis, hoc quære. Inventisti, gratias ago. Nosti, trade. Ego autem scio quia nescis. Unde scio quia ego nescio. Unde hoc quia ignoro. Verax enim est qui dixit: *Nemo novit* 70. Secundum istam igitur vocem, omnis quicumque se dicit scire mentitur. Sed forte dicis, Dei sumus, et non scimus quantum et pertingimus: hoc solum quia est: non tamen qualis et quantum est. Quia igitur est, scimus; non tamen qualis. Non enim nostrum est mensurare immensurabilem: non nostrum comprehendere incomprehensibilem. Cum enim memoria de Deo est, mens religiosa intremescat: intremescat et lingua. Non quia durus Deus, sed supereminenti bonitate est timendus. Sol iste obscurat oculos, non quia obscurus, sed quia multum est clarus. Et Deus timendus, quia multum est bonus. Cogita apud te qui sis humilis. Non enim audisti eum dicentem: *Vos ex inferioribus estis, ego autem de superioribus sum* 71? Nam quantum cælum a terra distat, tantum et a nobis Deus. Et certe scriptum est: *Quantum distat cælum a terra, tantum vias meas a viis vestris* 72. Ut ad nos vox hæc dicta*

70 Joan. 1, 18. 71 Joan. VIII, 23. 72 Isa. LV, 9. Ephes. IV, 10.

(79) Ms. *Quæ illis est.*

(80) *Relinquantur.* Ἀπολείπεται, superantur.

(81) *Uni nato non cedit.* Legendum videtur *uni*

A est bene! Non enim hæc est mensura distantia: quia neque comparamus, neque æquamus: neque in quo minus sumus. Non nos solum, sed nec angelis, aut archangelis, aut virtutes, aut dominationes, neque aliud aliquid, sed omnia relinquuntur (80) ab unigenito: ipse autem soli uni nato non cedit (81). Non sumus Judæi, confitemur enim Filium. Non sumus gentiles, quia non dicimus multos Patres. Non sumus hæretici, scimus enim Spiritum. Sed quid sumus? Sponsus viventis sponsi per Christum nos sumus. Si ergo nos qui per Christum sumus, putas quia ipse non est? ea quæ per ipsum sunt manent, et ipse finem habet ut quidam insaniant? Non enim acquirit aliud quod non est: non assumit, sed et quod est abscondit: hoc enim significat, *Da mihi, Pater*: sed non aliquid novum petit: sed *quod habui*, inquit, *apud te, da mihi* 73. Non enim habes, o Domine, quod habebas? Sed quia, inquit, abscondita est mea species: quia non apparet mea gloria. *Glorifica*, inquit, *tuum Filium* 74. Et quid respondit Pater? *Glorificasti*. Si igitur glorificasti, quid querit glorificari? Sed dicit Pater, *Et iterum glorificabo*. Si jam glorificasti, quomodo iterum glorificas? Nam addes, quoniam ab initio genuisti? Non addo: sed et per corpus ostendo mei Filii gloriam. Genui, glorificavi, et iterum glorificabo. Palam, inquit, facio quod erat absconditum. Nam et Apostolus dicit: *Et superexaltavit eum, et dedit ei nomen quod est super omnia nomina* 75. Non mercede, ut pote obedientie. Scriptum enim est quemadmodum obdixit usque ad mortem, mortem autem crucis. Et ideo, inquit, Deus superexaltavit eum. Si quis autem dure legerit sermones, forte putabit istam superexaltationem mercedem esse obedientie. Ita putas, sed non te permittat ita sentire qui hæc dixit. *Alit enim: Qui ascendit, ipse est et qui descendit* 76. Ergo exaltavit eum qui descendit. Non tamen a dorsum sursum adduxit. Sed eum qui descendit, iterum sursum assumpsit. Assumi dico, non quia mundus fraudabitur a presentis unigeniti. Non potest mundus stare sine gubernatore salvati, non potest mundus stare si recesserit unigenitus. Sed forte dicis: Non sufficit enim Pater? Non quia non sufficiebat Pater, ideo genuit Filium: sed quia non sufficiebant ea quæ facta sunt sufferre non nati virtutem, ideo per mediatorem loquitur. Quare: qui (82) non poteramus propinquare non noto: per viam igitur hortatur, et per januam vocat, et per lumen adducit. Mediator autem Filius, et ponitur lex: mediator Filius, et loquuntur prophete: mediator Filius, et prædicatur Testamentum Novum et impletur Vetus: mediator Filius, et sunt angeli: mediator Filius, et creantur archangeli: mediator Filius, et creator omnis naturæ, et gu-

73 Joan. XVII, 5. 74 Joan. XII, 28. 75 Philip. II, 9.

non nato cedit.

(82) *Quare: qui, f. quare? quia, etc.*

bernator, et salvator. Non enim creavit et dimisit: quia non sine providentia sunt quæ sunt. Non est fatigatus faciens. Neque ut volatilis, ut pisces generant quidem, relinquunt autem. Et certe nec ista generant et dimittunt: sed habent diligentiam et pascunt. Si igitur ista ita, multo magis per quem creata sunt omnia, per istum omnia et gubernantur et pascuntur: non vacante Patre, sed annuente: annuente autem, non oculis, sed ut decet incorporalem, ita annuit ut ipsi decorum est. Filius autem agnoscit ut Filium decet: opera autem sunt ut Pater vult, et Filius ministrat. Hæc nos oportebat dicere. Inno omnes ex Scripturis legere. Quis enim sum ego? quid habeo quod non accepi? Omnia enim ab uno, et per unum sunt; et quæ facta sunt, et quæ recte dicuntur. Quanta sane misericordia est Dei? genuit Filium, quia bonus est: creavit universa per ipsum, quia benefactor est. Erravimus et non despexit, cecidimus et non sprexit, sed misit Filium suum obedientem, ut salvaret hominem inobedientem. Misit sine peccato, ut revocaret eum qui peccaverat: misit Filium suum facientem placita, ut salvaret servum obedire nolentem. Misit justitiam, ut auferretur peccatum: misit vitam, ut mors moreretur. Misit qui a se, ut salvarentur qui erant ex homine. Misit eum qui ex Virgine, ut salvarentur ii qui ex muliere fuerant perditii. Misit in figura viri, ut salvaretur qui perierat vir. Cum latronibus figitur cruci, ut paradisi et latronibus aperiretur. Cogita dignitatem, et æstima magnitudinem gratiæ. Me enim ex muliere nasci, aut te, non supra naturam est. Manducare aut bibere, dormire et surgere, et in præsepio poni, nihil novi Æ homines ea quæ sunt hominum patiuntur. Quid autem novum, quid admirabile, quid præcipuum, quid nostrum debitum irrepensabile Deo? Qui misit Deus Filium suum, misit Pater Unigenitum, misit non natus progeniem, misit obedientem bonus, misit justitiam qui genuit. Cur misit? propter peccatores. Cur misit? propter Adam qui mandatum contempsit. Venit ergo qui obedivit ad hæc: et judicatur iudex ob condemnatum: crucifigitur vita pro mortuo: coronatur spinis gloriosus: bibit fel, fons dulcis. Quid inveniemus ad repræsentandum? quomodo agemus gratias? Non sufficiant linguæ nostræ, non ora, etiamsi fuerint mille. Non sufficimus nos, adjutores quæramus. Adjuvent nos angeli: nobiscum gratiam reddant et archangeli, ut et ipsi gaudeant. Si quidem et omnis creatura parata est. Parturit enim et ingemiscit et expectat nostram salutem, ut et ipsa liberetur a dolore. Liberatur enim et sol ne ultra adoretur: et luna, ne ipsa calumniatur a deitate: stellæ etiam, ut non contamineantur hostiis: ut jam non male confletur argentum: aurum, ut non coi-

⁷⁷ Joan. xvii, 3. ⁷⁸ I Tim. vi, 16.

(83) Ms. *Confletur argentum, aurum, ut non coinquinetur.*

A quinetur (83). Viri ut sese jam non incident: mulieres ut non ad injuriam deludantur. Tauri, vituli, ut non varie comburantur (84). Vinum, ut non sine causa libetur. Terra, mare, ut non immutatis nominibus adorentur: omnis enim natura contaminata est: omnis creatura deificata. Sed non despexit is per quem et facta sunt. Venit enim qui contingeret sua: venit qui malum venenum auferret: venit ipsius vitæ medicamen. Mortuus est ut occideret mortem: condemnatus est ut condemnaret corruptelam. Coronatus est spinis, ut nos non haberemus spinas: suscepti maledictum per crucem, ut nos susciperemus benedictionem mundam. Non possum dicere quantum sapio. Non possum sapere quantum possibile est. Si sapero quantum possibile est, non pervenio ut dicam quantum est. Inenarrabilis enim et incomprehensibilis Pater est. Talis autem et Filius ipsius Patris. Si enim ob sui misericordiam nos assumpsit, interimere eum debemus qui nos salvat? quid hoc mali est ita homines de Filio sentire? Maneat ut erat, et in corpore et in præsepio: nihil humile de eo sentias, qui te exaltavit, nihil abjectum aut incongruum. Noli spernere Salvatorem tuum. Si quidem etiamsi verbo eum humiliare volueris, natura non transfertur ad tuam linguam. Si autem et abnegaverimus eum, ipse fidelis manet et negare se non potest: hoc est, a propria natura non excidit. Iste nobis Pater non natus est, unus solus non natus, non ab alio, nec ex alio. Sæpe dico eadem. Siquidem et Joannes qui de Filio dixit *in principio erat*, non tacuit, sed frequenter ait, *Erat*. Quid enim aliud et deberet dici? Domus Dei? quodcumque dixerimus est, quod non de Filio est: alienum (85) a die est. Spiritus in medio nostrum est: si non spiritalia locuti fuerimus, contristamus spiritum in quo signati sumus. Gloria Dei, veritas Dei, non quærit a te laudes, sed nec ab angelis. Non dico ut a te, sed quærit a te ut agnoscas eum: prodesse enim ei potes, si eum agnoveris? aut lumini prodest, cum vides? ut dicamus quia et Deo prodesse potest. Deus enim vult te agnoscere se. Cognitionis enim Dei æterna vita est; non Deo, sed his qui cognoscunt. Ita enim et Dominus pronuntiat. *Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum* ⁷⁹. Verus Deus est Pater in eo quod non natus est. Verus Filius est in eo quod est unigenitus. Non enim mendacium genuit verus. Sed verus Pater Deus non natus: verus Deus Filius unigenitus. Nam et illud quod dictum est: *Solus habet immortalitatem* ⁸⁰, verum est. A semetipso enim solus habet. Sed sicut Pater vitam habet in semetipso: ita et Filio dedit vitam habere in semetipso. Unus ergo non natus, et unus unigenitus, et unus Spiritus san-

(84) Ms. *Ut non vane comburatur.*

(85) *A die est. Forte a Deo est.*

ctus. Hæc dicit una Ecclesia : hoc consignatur in uno baptismo : hæc scripta sunt in sanguine martyrum, et ante martyres in sanguine Christi. Nec spernas ejus sanguinem quod tui propter effusus est (86). Effudit enim suum sanguinem Dominus ut salvaberis, et tu audes ea delere quæ per sanguinem sunt scripta? sed quod per sanguinem scriptum est, non deletur. Vide sane me et tu de libro vitæ delectaris. Adora unum non matum, et unum unigenitum, ne spernas unum spiritum. Adora Patrem, et salvabit te Filius : adora Filium, et suscipiet te per eum Pater. Contere Spiritum, et impertit (87) tibi Filius Spiritum. Hæc dicantur, hæc cogitentur, hæc

A sentiantur. Ista enim est æterna vita. In his criminis sine lite, sine jurgio, sine contentione. Ad pacem enim nos vocavit Deus. Ipse enim Christus est pax nostra : in ipso vocati sumus. Quid dimissa pace lites assumimus? Non audisti eam dicentem : *Pacem meam do vobis, pacem meam derelinquo vobis* ? Suam pacem dat nobis Dominus, et nos jurgia e contra inducimus. Finis autem sermonis iste sit. Gloria uni non nato Deo per unum unigenitum Deum Filium Dei in uno Spiritu sancto, et nunc et semper et per omnia sæcula sæculorum. Amen.

LIBER SECUNDUS.

Puto adhuc aures obstrepi meas a memoria beati filius viri (88), qui illa religiosa frequenter usus est voce. Nam et aures vestræ adhuc bonum (89) illius vocis retinent. Puto enim me audire cum dicentem : *Unigenitus Dei Filius* ⁹⁰. Ecce enim (90) religiosa vox per os ejus semper promebatur. Memoria enim erat Unigeniti ad gloriam non nati Patris. Audivimus autem apostolum præcipientem honorari duplici honore debere presbyteros ⁹¹ : eos maxime qui laborant in verbo et doctrina. Qui enim pudicitiam colit, bonus est sibi : et qui jejunat, etiam si bonum faciat opus, tamen sibi : et qui miseretur, et sibi misericordiam parat, et ei cui præbet. Qui autem religionem secundum veritatem docet, et sibi viam æternam acquirit, et omnibus qui docentur. Non est præceptum apostolis ut pauperes pascereat, sed ut et ipsi pascerentur. Religionis ergo prædicatio major est a misericordia quæ fit ad homines : oportet enim primum nosse eum propter quem fiunt ea quæ fiunt, et ita facere misericordiam : unusquisque enim qui operatur, sibi acquirit opus : prædicatio autem veritatis hæc est, propter quam et Filius venit in corpore. Non dixit Dominus, Beati oculi eorum qui jejunant, sed videntium, inquit, ea quæ videtis ⁹². Sed non ego nunc bonos actus accuso : sed sicut stella stellæ præfert gloria, ita et actus (91) actibus differunt honore. Summum enim et præcipuum, et primum fundamentum et radix omnium operum quæ fiunt, fides est vera. Dicit enim Dominus : *Ego propter hoc veni, et propter hoc natus sum, ut tester veritati* ⁹³. Ipse D

B Dominus reddens causam sui adventus in mundo, dicit quia ideo natus sum, et ideo veni in mundo ut tester veritati, et tu abouis? Nam et Petrus beatus, beatus dicitur ⁹⁴, non ob jejunium, neque ob aliud aliquod opus, sed quia Pater ei revelavit Filium. Et iterum Pater ubique de Filio testatur. Nam et in baptismo Joannis, et in monte nihil aliud proclamavit, nisi : *Hic est Filius meus dilectissimus, in quo bene complacui* ⁹⁵. Similiter et Paulus dum doceret dicebat : *Fundamentum aliud præter eum qui est positus nemo potest ponere, præter eum qui est Christus Jesus* ⁹⁶. Si igitur fundamentum fuerit salvum, sperat ædificatio bene proficere se posse : si radix fuerit sana, spes est fractus ex ramis accipere. Si autem infirmum fuerit fundamentum, in periculo sunt ea quæ superponuntur. Aurum enim quod super fundamentum, et argentum, et margaritæ, et lapides pretiosi, et fenum, et stipulæ, et ligna ponuntur : nihil aliud significat in hoc loco, nisi quidem prædicationem per aurum et argentum et lapides pretiosos. Ea autem quæ præter veritatem sunt, igni utpote digna, feno et stipulæ et ligno comparavit. Non enim dixit Apostolus : Si quis non dederit pauperi, anathema sit. Non ista donego : sed quæ prima sunt, prima ; et quæ secunda, secunda. Primo condisce propter quem facis, et ita facito. Multi enim hominum pecoribus sunt similes : putant non esse necessaria querere de his quæ possibilis sunt querantur. Sicut ergo de his quæ possunt queri, inertium est non querere ; ita de his quæ non necesse est queri,

⁷⁹ Joan. xiv, 27. ⁸⁰ Joan. i, 18; iii, 18. ⁸¹ I Tim. v, 17. ⁸² Luc. x, 23. ⁸³ Joan. xviii, 37. ⁸⁴ Matth. xvi, 17. ⁸⁵ Matth. iii, 17; xvii, 5. ⁸⁶ I Cor. iii, 11.

(86) *Tui propter.* Ένεκα σου, iterum infra sub fin. lib. vi, *De eo quod ait Deus.*

(87) *Impertit.* Forte *impertiet.*

(88) *Beati illius viri.* Pamphili, ut Henr. Valesius censet; nos Agapetum potius putamus Eusebii de-

cessorem, de quo Euseb. lib. vii *Hist.* cap. 82, de eodem beato viro infra col. 1063.

(89) *Bonum.* Valesius legit *sonum.*

(90) *Ecce enim.* Valesius legit *hæc enim.*

(91) *Ms., Præst gloria, ita et actus.*

audacia est querendi. Quæ ergo debent queri? quæ invenimus in Scripturis posita : quæ autem in Scripturis non invenimus, non queramus. Si enim oporteret nobis esse cognita, utique Spiritus sanctus posuisset ea in Scripturis : non sumus enim sapientiores a Spiritu sancto. Si dixerit Spiritus sanctus : *Generationem ejus quis enarrabit* ⁹⁷? noli querere neque ab hominibus, neque ab angelis. Car abnegavit Spiritus, dixit enim quia generationem ejus quis enarrabit? qui autem concedit Spiritus querere, *Unus Deus ex quo sunt omnia, et unus Dominus Jesus per quem sunt omnia* ⁹⁸ : quemadmodum autem Filius ex Patre, crede ei qui novit, ei qui noscitur. Sed tu queris, et quis est qui promittat se nosse? omnis enim quicumque promittit se nosse, mendax est. Pronuntiavit enim Dominus, quod nullus norit nisi solus Pater Filium, et Filius Patrem. Sed dicit quidam : Ignoramus ergo quia est Deus, et quia non natus est, et nescimus quia et Filius et unigenitus est Filius? Quomodo autem nescimus quia natus est? quia autem est, omnis clamat Scriptura : quemadmodum autem est, et quantum est, nulla valet natura dicere, neque de Patre, neque de Filio. Qui enim dixit : *Nemo novit Patrem, nisi Filius* ⁹⁹, ipse dixit quia *et Filium nemo novit, nisi Pater* ¹⁰⁰. Quemadmodum enim capiunt ea quæ per Filium facta sunt, nosse eum per quem et facta sunt? Si igitur imaginem non nati natura non pervenit nosse, quemadmodum ipsum principalem (92) comprehendere quis potest ut norit? Sunt itaque quædam nobis dicenda, sunt et quædam silentio colenda. Sunt quædam in cogitatu movenda, sunt quædam et veneratione non movenda. Sunt de quibus convenit sapi : sunt et de quibus oportet paveri. Sunt quæ possunt lingua interpretari : sunt et quæ possunt religiose taceri. Dicit sane, Unus Deus a quo sunt omnia, et nullus poterit reprehendere. Si autem et reprehenderit quis, non te sed eum qui scripsit. Si autem et Paulum qui scripsit audeat quis reprehendere, non Paulum, sed eum qui semper in eum (93) locutus est Christus reprehendit. Si autem Christi verba reprehendere quis fuerit ausus, ipse dixit Christus : *Quæ ego loquor non sunt mea, sed Pater qui misit me, ipse loquitur per me* ¹⁰¹. Etenim neque gentiles sumus, neque Judæi, neque hæretici. Gentiles enim non sumus, quia non dicimus deos. Judæi non sumus, quia et Christum Deum confitemur. Hæretici autem ideo non sumus, quia confitemur istum esse qui venit, quem præveniens Vetus Testamentum per prophetas prædicavit venturam. Si quis enim noluerit litem, opus non habet. Est quædam dubitatio inter fratres : primo eum charitate queratur, ut inter fratres. Non enim dissensionis est Deus aut iræ, sed pacis ¹⁰² : quia

A et nos in pace vocavit, non tamen ad litem : pugna non docet, sed incitat magis : illis non monet, sed flammam accendit. Contentio autem equis convenit, non tamen Ecclesiæ Dei. Qui novit ea quæ possibile est scire, doceat cum modestia eum qui ignorat, non tamen incitamento : incitamentum enim et ad ea quæ aperta sunt contentionem parit : non ita periclitemur, sed tute loquamur. Si quid scriptum non est, ne quidem dicatur : si quid autem scriptum est, ne deleatur. Non sumus enim auctores, sed discipuli. Non quæ volumus, sed ea quæ legitimus : non ea quæ ex corde sunt, sed ea quæ a spiritu in Scripturis sanctis sunt posita. Quis enim es tu qui dicis aut qui audis? vult aliquis Christum honorare; ut vult ipse Christus, non tamen ut tavis. Si autem præter id quod vult honoraveris, honor tuus ad contumeliam convertetur. Si interemeris ejus Patrem, non honorasti progeniem. Si interemeris Filium, non dimisisti Patrem in honorem. Si enim non dixeris patrem Patrem, et Filium Filium, neque Patrem neque Filium confiteris. Qui enim hæc dicit, sine Deo est. Si enim Pater non est Pater, ipse enim Filius ut ais; iterum Filius non est Filius, ipse enim et Pater Pater est ut dicis (94). Sequitur periculum, ut neque Pater Pater sit, neque Filius Filius, et quid tenebimus? Sed Pater Pater vere est, non vacua vox sed natura veritatis. Non vanus sermo, sed verus Deus. Non qui dicitur, sed is qui est : non ex his quæ dicimus fingitur, sed quod est agnoscitur. Pater enim neque ex alio, neque per alium, neque aliud, sed ipse est qui est. Forte enim et ex semetipso et per semetipsum; nobis quodammodo conveniens est sermo ut dicatur. Necdum tamen illa interpretatur natura. Nos enim ut non taceamus ideo dicimus. Quid autem est Deus non interpretamur : quid enim horum interpretatio est Dei, sine initio, non natus, immortalis, incorruptus, immutabilis, immobilis, inaccessible, inenarrabilis, incomprehensibilis? Per hæc ergo omnia non est dictum quid est, sed quid non est : velut si quis interpretari non sufficiens quod est lumen, dicat quod non est tenebrosus. Dicere autem quod tenebrosus non est, non solum non exhibuit naturam luminis, sed et magis ipsarum tenebrarum naturam negavit. Immortalis enim dicitur, quia non morietur, et incorruptus quia non corrumpitur. Non natus, qui initium non habet. Hæc omnia non quid est Deus dicit, sed quid non est. Ita per ea quæ dicimus sine interpretatione eum confitemur. Si dixerimus eum fontem veritatis, nomen veritatem non exhibet. Sed quia non habemus quod dicamus, ex his quæ habemus dicamus, mutuati alienis nominibus (95) utimur : fons enim agnoscitur unde est, Deus autem non habet unde; et fons

⁹⁷ Isa. LIII, 8. ⁹⁸ I Cor. VIII, 6. ⁹⁹ Matth. XI, 27.

(92) Principalem, ἀρχέτυπον.
(93) In eum, pro in eo. II Cor. XIII, 4: An experimentum queritis ejus qui in me loquitur Christus?

¹⁰⁰ ibid. ¹⁰¹ Joan. XII, 49. ¹⁰² I Cor. XIV, 33.

(94) Ms. Et Pater est, ut dicis.

(95) Ms. Mutuatis alienis nominibus.

mentus supra mentus effundit, Deus autem in eo ipso quod est manet : neque enim vox conveniens invenitur, neque comparatio perveniens ad illam naturam : sed ut non tacemus colligentes quas habemus ; cum autem omnia dixerimus, tunc confitemur quia quas dicimus nihil differunt a tecturnitate. Pater ex eo agnoscitur figura quod est non natus. Unus enim est ipse, qui non est ab alio : unus est qui ex eo quod non natus est agnoscitur. Non frater ei, non Pater Patris, sed singularis natura est : et in eo quod non natus est, vere solus ostenditur, non natus Pater : ab hoc sane non nato manente quod est indivisus, inaccessus, impartitus, impassibilis, unigenitus est Filius natus : neque alius est non natus, neque alius unigenitus ; sed unus non natus Pater, et unus unigenitus Filius. Hæc non nos extollunt, memoria illius beati viri. Utinam autem ita possim dicere, ut vobiscum semper ab eodem audiebam. Sed ea quæ nunc dicuntur, illi placita fuisse videntur. Gloria enim est proborum servorum vera de Domino dicere : et honor eorum patrum qui bene docuerunt, si repetantur eorum doctrinæ. Unus igitur est non natus Deus : serva (96) non natus cum Patre, et non habebis in anima confusionem : serva unigenitus cum Filio, et non turbaberis, neque jam eris incertus quemadmodum Deus et Deus, et non Dei. Quia enim retines unus Deus non natus, et unus Deus unigenitus ; ideo non dii, quia neque non nati, neque unigeniti : serva figuram non nati, et confitere figuram unigeniti, et nulla turbela est in medio, non lis, non contectio, non iurgium. Pater non sibi ascribit Patrem : Filius unus sibi ascribit Patrem : Pater a nullo est, Filius ab uno est Patre. Non suscipiunt hæc litem, aut habent dubitationem : *Ut cognoscant te solum verum Deum* : non quia non vere est unigenitus Filius Dei, sed quia a semetipso, et ex semetipso, et per semetipsum, si tamen ita dici debet : fons et principium omnium bonorum est Pater, qui genuit talem bonam progeniem. Bonus enim Filius est, sed cedit bonitatem suo genitori, non mentiens sed sciens unde est. Sine principio : principium autem dico non temporum, non sæculorum ; hæc enim per Filium facta sunt, et non cum Filio nata : non tantum enim non ante Filium, ut si aliter quid introducere cum Filio volueris, non salvabis unigenitum, sed sicut Pater solus non natus est, et si dixeris Filium non natum, periclitaris de eo quod dicis : ita si quid computaveris cum unigenito, quid loqueris ignoras. Unus enim est non natus, et noli querere alium non natum : unus unigenitus, et noli querere alium Filium, ne interrumpas unigenitum : unigenitus enim non est unum ex cunctis, sed per

⁹⁶ Joan. xvii, 13. ⁹⁷ Joan. x, 30. ⁹⁸ Joan. xvii, 23.

(96) *Serva. Τήρει, observa. Aut etiam tuere, retine. Supra lib. 1: In principio erat, serva quod erat, etc.*

(97) *Is enim qui. Videtur hoc velle : is enim qui est in eo qui est, non ideo ἀνυπόχρητος, hoc est, non ideo*

A quem sunt cuncta. Non est unum ex omnibus, sed per quem sunt omnia : ipse a Patre habet quod est hæres : non est ex hereditate. Concessor non est ex angelis qui adstant, neque ex archangelis : iudex omnium non est unus ex his qui iudicantur. Ne atrahas naturam quam non accedit, neque parvenit. Quem ex hoc debemus nosse ; quia unusquisque et his quæ dicit, aut sibi metipso predest aut iudici. Res enim ex nostris sermonibus non transferatur. Quia igitur Judæi nos confitentur Filium, non ideo non est Filius. Iudicabit enim eos qui non confitentur eum : quia quidem novum istud sacrilegium introduxerunt dicentes, eundem ipsum esse Patrem quem et Filium : neque Patrem Patrem dicent, neque Filium Filium : sed secundum ipsorum sacrilegium nihil prorsus. Si enim Pater non est Pater, quia ipse est et Filius, ut ipsi flagitantur ; et Filius non Filius, quia ipse est Pater : prope est ut dicant neque Patrem esse, neque Filium : ut unum enim faciunt quod non sit. Quis enim poterit audire ipsum se sibi esse Patrem ? quis poterit Patrem ipsum se sibi esse Filium ? Si enim volueris mutare vocem meam, non mutatur vestrum propositum. Nonne patris me aliena loqui ? Dicam ergo Pater non Pater, et Filius non Filius. Nam et si dixerō, ipse sibi est Pater, et ipse sibi est Filius ; nonne insaniam statim significant sermones mei ? sed me non tantum moveant adversum eos qui dixerunt, quantum moveat et adversum eos qui patiuntur : calumniantur enim ab hisdem et Scripturæ. *Ego : tene Ego, et serva conjunctionem : Ego et Pater unus sumus* ⁹⁸. Non tamen non sumus. Contraria enim importunitate plena sunt. Filius dicit, Ego ; ille dicit, Non ego ; Filius dicit, et Pater ; ille dicit, non Pater. Unum, inquit, sumus ; et ille contra, non sumus. Aut quid scriptum est ? aut quid delemus ? aut quid legimus ? aut quid agnoscimus ? Ego in Patre et Pater in me. Non tamen quia neque ego, neque Pater : quemadmodum autem Pater in Filio, et Filius in Patre, maxime quidem cur audes querere ? is enim qui (97) est in eo qui est, non quia non est ἀνυπόχρητος : an quia non est Pater ut sit in Filio ἀνυπόχρητος ? neque non est Filius qui est in Patre significat. Siquidem et apostoli duodecim unum sunt, et septuaginta, et D quingenti, et tota Ecclesia unum. Et ne pates me ad humana deducere divina : sed utimur comparationibus cum indulgentia apud fratres, et maneat Deus ut est. Tamen si dixerimus quemadmodum omnis Ecclesia quæ ubique est, unum corpus est ; nullus reprehendat : quia non mentitur Deus qui dixit : *Ego in ipsis, et tu in me* ⁹⁹. Non quia abægregationem Patris irreligiosi sermones docent, neque quod non sit is qui genuit, neque spretionem ejus

non subsistit. An ideo Pater ἀνυπόχρητος, non subsistit, quia est in Filio ? Igitur neque Filius ἀνυπόχρητος, non subsistit, quia est in Patre. Respicit ad illud Joan. 1, 18, et xiv, 10, 11 : Pater in me est, et ego in Patre.

qui est genitus. Sed si non est Filius, et quomodo sunt ea quæ per Filium facta sunt? Non est Filius: et quæ est spes? Non est qui iudicat: et quemadmodum iudicium? Non est qui coronat: et quomodo labores? Est unus quem nullus genuit, et unigenitus quem unus genuit. Genuit sane impassibiliter: non ut nos, sed ut ille: non ut plantæ quæ apud nos sunt, non ut fontes, non ut sol: nihil enim horum quæ hic sunt, interpretari illam generationem possunt. Omnem enim turbam humanæ comparationem faciunt, cum accipimus non similia ad interpretationem eorum quæ interpretari non possunt. Ideo lites, ideo pugnæ nascuntur. Si autem tacerimus ea quæ supra vocem sunt, et dixerimus possibilis, cessabit bellam. Quid ergo dicemus? *In principio erat Verbum.* Quis adhuc poterit iurgari? Nam et si iurgatur, non tibi sed Joanni, et pectori Domini a quo hausit Joannes. Quid relinquis ea quæ sunt sine periculo, et in fluctibus tempestatum periclitaris? Noli dicere tua, et nullus te arguit. Dicit quæ scripta sunt, et nullus te reprehendit: etiamsi reprehenderit, semetipsum potius, et non te. Qui enim divina reprehendit, divina quidem non debet; semetipsum alienum a divinis constituet. Dicit, *In principio erat Verbum*, et relinquuntur tempora. Dicit, *In principio erat*, et deficient sæcula. Dicit, *In principio erat*, et nihil cum ipso erat Verbum. Quia ergo *erat* dictum est, ne putes vocem: vox enim, *erat* non suscipiet: si quidem cum dicitur, tunc efficitur. Neque enim antequam dicatur est, neque postea quam fuerit dicta, *erat* habet. Quia ergo *erat*, non vox est, sed Verbum: quale Verbum? Si non dixit Joannes, quæramus: si autem dixit, quid quæremus? *Et Deus*, inquit, *erat Verbum.* Tu dicis vocem, Joannes autem ait, *erat Verbum.* Et si ille dixerit, *Et Verbum erat apud Deum*, tu dicis in Deo, et non *apud Deum*. Ut enim sit, non tamen ut cogitatus sit: neque iterum ut vox, sed Filius: vox enim habet fratres: sui enim qui dicuntur sermones prioribus verbis sunt fratres: unigenitus autem non suscipit fratres. Nam et si vocat fratres, nuncupationem donat. Si autem et coheredes sumus, non naturæ sed gloriæ accipimus (98). Ad illam enim naturam neque pervenies tu, neque ullus perveniet. Sicut enim Pater eminet, et supra omnem naturam est quod est non natus: ita et Filius supra omnes habetur in eo quod est progenies vera Deus apud Deum, Deus ad dexteram Dei, Deus fortis, Deus quem unxit Deus. Agnoscitis prophetica verba (99). Quid ait propheta David? *Ideo unxit te, Deus, Deus tuus* 98. Nam et fortis dictus est ab Isaia, et *Deus nobiscum* 99, cum ex Virgine. Non ergo cum ex Virgine tunc Deus, sed nobiscum tunc. Non primum ex Virgine, sed primum ex Deo. Ex Virgine enim propter dispensationem, ex Deo autem

propter naturam. Ex Virgine in novissimis temporibus, ex Deo ante sæcula. Ex Virgine, cum hominibus; ex Deo autem ante omnes. Istic ergo et dispensationem consistere, et naturam delere noli, nec exstinguas tibi lumen (1). Si quidem et qui oculos claudunt suos, non lumen exstinguunt, sed ipsi lumine non fruuntur. Nam et si quis lumen verum non fuerit confessus, non illud delet, sed ipse manet in tenebris. Ita enim ipse Filius dicit: *Qui non crediderit in Filium, non videbit, sed ira Dei manet super ipsum* 100. Quæ ira? illa utique quæ ab initio. Qui enim non constitetur eum per quem revocatur sententia, ipse adversum se ipsum revocat sententiam. Negotia enim separata habent naturam: nostri autem cogitatus accipiunt fructum, a veritate quidem vitam, a mendacio autem noxam et perditionem. Si quis enim percusserit caput suum ad petram, petra quidem ipsa manet, caput autem ab insipientia accipit plagam, forte autem et periculum. Dicit sane et Apostolus: *Fundamentum aliud nemo potest ponere præter eum qui est positus Christus Jesus* 101; et iterum: *Petra autem erat Christus* 102. Si ad istam petram caput percusseris tuum, sciesum est quod volebas: si autem confessus fueris lumen, habebis quod confiteris. Si enim apostoli quibusdam quidem odor mortis ad mortem sunt, quibusdam autem odor vitæ ad vitam; si illi qui per Christum sal sunt, et qui per Christum luminaria efficiuntur, ad mortem et ad vitam his qui credunt et qui non credunt habentur: quanto magis is qui donavit hæc hominibus Christus? Si quis, inquit, *vos non susceperit, exeuntes excutite pulverem de pedibus vestris: tolerabilius enim erit terre Sodomorum in die iudicii, quam civitati illi quæ vos non suscipit qui a me missi estis* 103. Si autem quis ipsum non susceperit Christum: quid si etiam non solum non susceperit, sed interimere voluerit? si ausus quis fuerit dicere, quia sine Filio est Deus, aut quia sine Patre est Filius? Hæc enim nunc quidam calumniantur dicentes, quia ipse sibi est Pater, ipse est et Filius, et non est Filius. Si enim Pater ipse sibi est pater, non est Pater, quia ipse sibi et filius est, ut aiunt. Ludimus in divinis: irrationabilia enim ista ne quidem parvi suscipiant. De his sane sermonibus unum brevissimum infantem interroga, qui prima utpote voce qualitercunque cœperit loqui, et dicit ei: Pater tuus ubi est? Aut sicut consueverunt infantes patrem appellare si semetipsum ostenderit, arguit me infans: si autem parvulus statim ut fuerit interrogatus intellexerit quid quæris ab eo, eum qui se genuit ostendit: vide quid audis. Cum autem benedictus Filius, tenens panem, levat manus suas sursum, ut tuam mentem ad eum qui se genuit extollat, nosce Patrem, et cessa negare Filium. Si igitur Unigeni-

98 Psal. XLIV, 8. 99 Isa. V, 6; VII, 14. 100 Joan. III, 36. 101 I Cor. III, 11. 102 I Cor. X, 4. 103 Matth. X, 14, 15.

(98) Ms. *Non naturam sed gloriam accipimus.*

(99) Ms. *Agnoscite prophetica verba.*

(1) Ms. *Ne exstinguas tibi lumen.*

tus dicit : *Pater, gratias ago tibi, quia semper me exaudisti : sed propter circumstantem populum istum dico, ut credant quia tu me misisti*². Ista interpretatione non indigent : et sedemus ut insonati, et ludimus. Num semetipsum genuit Pater? num semetipsum misit? num semetipsum orat, et sibi metipsum gratias agit, et ipse sibi est Filius, ipse sibi est pontifex, ipse sibi est agnus, ipse sibi est via, ipse sibi est janua? Et quis hæc, etiamsi sit insipientissimus, patietur? Num una vox est ut circumventus, una est littera ut doleamus? Dicit enim iterum Dominus : *Ecce ego diligo Patrem meum*³, *ego honoro Patrem meum*⁴, *opera quae ego facio illa facit, Pater meus quotidie operatur et ego operor*⁵. *si creditis in Deum et in me creditis, vado ad Patrem meum*⁶. Gratias agit, orat, viam semetipsum vocat, ut agnoscas ad quem vadis : januam semetipsum dicit⁷, ut agnoscas ad quem ingredieris : *Pater, inquit, meus agricola est, et ego vitis*⁸ : vitis et agricola unus est? Hanc comparisonem Dominus dixit, ut ne quis me reprehendat. Ego autem volo ut me quidem omnes homines reprehendant : ego autem volo : Domini autem custodiant verba. *Descendi de caelo ut faciam voluntatem ejus qui me misit*⁹ : obedivit autem usque ad mortem. Sed quid nunc opus est Pauli? quanquam et Paulus non testimonio suo dicat; tamen quia ipse Dominus non auditur, ut quid de domesticis ejus est sermo? Vis sane honorare Filium, ut vult ille, non ut tu vis. Num si dixeris non est, honorasti, si interemeris quem non potuerunt Judæi? Judæi enim fabri filium eum putaverunt, et ut fabri filium interfecerunt; tu ut Filium Dei interficis. Sed tu morieris, non ille. Non enim ex his quæ tu dicis, ille non est : sed ex his quæ non credis, tu non eris. Quæ scripta sunt dicito, et derelinquetur lis. Non meum et tuum, sed quæ communia sunt Ecclesie. Quis enim te judicat? quid habes quod non accepisti? Non ista est vox Pauli qui ait : *Ex parte agnoscimus, et ex parte prophetamus*¹¹? Hæc dixit Paulus, ne sane solus putaretur ex parte, sed et Apostoli cum ipso qui ait, *nunc videmus per speculum*¹². Sed Paulus per speculum; tu autem et istic jam vis facie ad faciem nosse. Quemadmodum sane eum interimis quem vides. Hæc (2-3) videbamus semper a beato illo viro. Sæpe enim dicebantur ab eo, ut quidam suspicarentur ore quidem suo ista proferre, corde autem aliter habere. Et quidem memor verbis sum audisse me ab eo sancto nobis juramento satisfecisse, quia non aliud in lingua, et aliud esset in corde ejus; sed corde quidem creditur ad justitiam, ore autem confitetur ad salutem : unde igitur

² Joan. xi, 41, 42. ³ Joan. xiv, 31. ⁴ Joan. viii, x, 9. ⁵ Joan. xv, 4. ⁶ Joan. vi, 38. ⁷ I Cor. viii, 15.

(2-3) *Hæc videbamus, etc.* Henr. Valesius legit : *Hæc audiebamus semper a beato illo viro, sæpe enim ita dicebantur ab eo, ut quidam suspicarentur ore quidem eum ista proferre, etc.*

(4) *Neque cessavit.* Forte neque cessabit.

A omnis beatus audit, inde et nos universi audiemus. A Filio nihil audiat sponsa, quod non est sponsi sui. Si quidem non licet sponsæ alienam suscipere in auribus vocem, etiam si Paulus dicat. Sed ut non dubitaret sponsa de Paulo, ait ipse : *An experimentum quaeritis ejus qui in me loquitur Christus*¹³? Desponsavi enim vos, inquit, viro uni; non tamen populo, sed uni unigenito una sponsa. Amicus enim sponsi ille est qui gaudet de sponsa sponsi. Non est vidua sancta Ecclesia. Vivit enim qui pro ipsa est mortuus. Angeli non mortuum adorant : sed vita erat, erat, erat, et est, et non cessat esse. Neque enim cœpit a temporibus; neque cessavit in sæcula (4). Regnum enim ejus non habet finem : quia non temporale imperium ejus est, sed perpetuum. Tempus enim resurrectionis est, et tempus salutis. Non moriamur ergo, cum debemus vivere. Sed nunc quidem paucis ob memoriam et honorem Patris illius nostri, ita boni, ita laboriosi, et pro Ecclesiis ubique vigilante (5) dicta sint nobis. Neque enim generis ejus memoriam fecimus, neque educationis, aut eruditionis, aut alterius vitæ et propositi. Sufficient enim in Ecclesia Dei de Patre et Filio loqui (6). Loqui quippe dicibilia, tacere autem quæ occulta sunt. Tinguamur fratres in his quæ in Scripturis acripta sunt, non et vacuæ litteræ prophetarum ut Judæis. Illi enim adversum se legunt; legentes enim litteras et non suscipientes negotium ex his quibus legunt (7), semetipsos condemnant qui excusant. Videte ne patiamur ea quæ Judæis increpamus. Si enim dicimus Filium, non confitemur autem Filium, et si agnoscimus Patrem, spernamus autem Patrem; illa ipsa quæ legimus, ipsa nobis in die judicii legentur ad condemnationem. Dicit enim Dominus : *Ego non judico*¹⁴, sed sermo quem locutus est ipse eum judicat. Dixit tibi, quia *vado ad Patrem meum* Dixit tibi, quia missus a Patre sum; et tu dicis quia non est missus? sed ipse est qui hæc dixit, et tunc judicabit : leget tibi Evangelia, dabis rationem, dicet cur hæc scripta sunt? Hæc autem tunc non dixi per vocem. Et qua facie videbis illud lumen? Contenti simus veritate, excusamus lites. Si quis autem et novit aliquid cum patientia et non ad instigationem quæ lædit, sed cum humilitate quæ prodest, non ut inimici, sed ut Christiani, non ut in circo, sed ut in Ecclesia. Habes aliquid : trade non cum lite, non quasi auctor, sed ammonens ea quæ didicisti a Scripturis. Retinete hæc, et cessabit a lite, et ab Ecclesia separari nolite. Si ego deliro, quid ad te? si ego aliena loquar, me judica et perdere noli. Occasionem nolite quaerere ad schismata. Ovis quæ ex-

49. ⁶ Joan. v, 17, 36. ⁷ Joan. xiv, 4, 28. ⁸ Joan. xiii, 9. ⁹ ibid., 12. ¹⁰ II Cor. xiii, 3. ¹¹ Joan.

(5) *Vigilante.* H. Valesius legit *vigilantis*.

(6) Ms. *Sufficit enim in Ecclesia Dei de Patre et Filio loqui.*

(7) *Ex his quibus legunt.* Græco more, pro ea hinc quæ legunt.

tra gregem est, pars lupi est. Nam etsi fortior ovis es, expedit tibi infra parietes ovillis esse, quam foras. Fortis es, porta meam infirmitatem : infirmus es, accipe medelam a communi Ecclesia : gutta una torrentem non facit. Si enim et ceciderit, antequam cadat, a terra absorbetur. Gutta autem, et gutta, et gutta etiam montes evertit. Canna es fragilis, multi autem ferro sunt fortiores. Oculus solus non est oculus, neque caput caput, neque pes pes. Compositio enim membrorum totum bonum facit. Nam etsi esses oculus, ablatus, eras cæcus. A corpore enim sublatus oculus, cæcus est oculus, magis autem mortuus. In Ecclesia fratres sub alas matris conveniamus : in Ecclesia in qua ornamenta sponsæ sunt, et membra Christi, non ad schismata, non ad hæreses. Aliquoties enim dico : offendit mea lingua : potest fieri ut mens mea offendat. Sed tu noli obliviscere (8) eum qui dixit : *Pretio empti estis, nolite fieri servi hominum*¹⁸. Ista enim domus non mea est aut tua. Cur mei causa recedis a Dominica domo? Et primo quidem quid accepimus nobis quia sapientiores omnibus sumus? Deinde ut quid quod in prece (9) diabolus habet, donamus ei? Si ego infirmus sum, tu qui es fortis, non recedens, confirma Ecclesiam. Si ego aliena loquor, cur tu qui bene loqueris abstrahis te ut videantur mea infirmari? Et ne quis me putet incitatum ad quosdam dicere : sed ab exercitio (10) sum multorum : scio quanta dicta sunt et dicuntur. Unusquisque enim querens unde pascatur furatur (11). Minores : fra-

A tres : non faciamus conventicula, non speluncae. Forte enim apostoli hæc fundarunt. Non lapides dico, sed negotia rerum. Exis ab Ecclesia, et relinquis matrem tuam propter me. Quid sum enim ego, aut Paulus, aut Apollo quis est? De me et te erit sermo. Num ego crucifixus sum? Necdum me quidem alspam accepi. E contrario autem, et honoratus sum propter Jesum. Et ille quidem multa passus est propter me : ego autem honoratus sum propter ipsum. Et nos quidem seriamur adversus crucem, et adversum eum qui propter nos fel et acetum bibit, et imponimus ei spinas magis quam Judæi, et effodimus manus ejus et pedes, et dinumeramus ejus ossa : *Quæ enim, inquit, fecistis nisi ex minimis istis qui credunt in me, mihi fecistis*¹⁹, aut bonum aut malum. Hæc fratres et in his fratres : non semper nomina, sed res. Christianus enim verus, frater sit. Verus Christianus : verus est enim Christus. Fratres, fratres, nolite esse piratæ, nolite bellatores. Nolite querere cum quo litigetis, sed quem salvetis. Ipse autem Deus pacis, qui non pepercit unigenito suo Filio, et misit eum ad salutem nostram, ipse omnium vestrum animas ad unam consensionem, ad unam concordiam, ad unam pacem et charitatem adunet per unigenitum suum Filium : per quem est non nato Patri gloria, honor, imperium, majestas in Spiritu sancto, et nunc et semper, et per omnia sæcula sæculorum. Amen.

EUSEBII PAMPHILI DE RESURRECTIONE.

LIBER PRIMUS.

Dictum est quidem a nobis et ante de resurrectione; audistis et vos : sed omnia tempora exigunt suum fructum, siquidem et in tempore rosarum, rosæ florescunt. Agnoscunt autem et secundum Jeremiam¹⁷, et hirundines tempus et alii passeres agri; quorum propheta faciens mentionem, increpabat Israel qui tempora ignorabat. Et tempus omni rei esse sapientissimus dixit Salomon¹⁸. Quia igitur tempus exposcit de resurrectione tractari, expetunt

C autem et quæ lecta sunt; forte etiam sæpe nobis dicentibus, necdum quidam de resurrectione susceperunt sermonem : nihil prohibet repetere nos et denuo, et de his ipsis tractare¹⁹. Eadem enim scribere nec Paulum piguit : hi enim qui credunt resurrectionis sermones, erunt tutiores : forte autem qui necdum suasi sunt, suadebuntur. Nunc creditur enim sermoni qui de resurrectione habetur; et magna est multitudo non credentium. Gentiles enim

¹⁸ I Cor. vi, 20; et vii, 25. ¹⁹ Matth. xxv, 40. ¹⁷ Jer. viii, 7. ¹⁸ Eccle. iii, 17. ¹⁹ Philipp. iii, 1.

(8) *Noli : obliviscere.* Forte sed tu noli oblitisci.

(9) *In prece* Ev stxñ, in voto, in optatis.

(10) *Ab exercitio.* Id est, ex ministerio meo mea oratio ad multos pertinet.

(11) *Furatur. Minores.* Forte furatur minores, id est, adducit per fraudem e sinu Ecclesie parvulos in fide, sibi que adjungit, unde alatur : quales hi de quibus Judas apost. 12, *Semetipsos pascentes.*

non credunt; hæretici simili modo illam non habent fidem; Judæi divisi sunt de resurrectione. Sadducei enim intercipiunt (12) resurrectionem, Pharisæi autem suscipere: nisi magis in injuriis petierunt, quam honoraverunt: forte autem et qui in Ecclesia conveniunt, multi dubitant de resurrectione; quæ enim necdum oculis videntur, a plurimis non creduntur. Nam et li qui suscipiunt resurrectionem, constituti utpote in Ecclesia, multa habent dubia in mente de ipsa resurrectione. Aiunt enim, quomodo resurgemus? in quo habitu, quæ conversatione, in quo loco? nudi an vestiti? manducantes? non indigentes esca? in celo, in paradiso? omnes simini, an alii alibi? Quæ diversitas? utrum in locis, aut in dignitatibus? Et de his qui puniuntur ætrum et semper, aut tempus aliquod, et utrum semper per ignem, aut aliquando aliter? Et utrum qui plura, et parva, et qui multa peccaverunt, semper habebunt pœnam? Et si videbunt se invicem, aut secundam eminentias alii in alio loco punientur. Et utrum qui puniuntur si semetipsos videbunt (13); et si justos, qui in pœnis sunt: et si ii qui in pœnis sunt, justos conspiciunt? Et mille sunt quæstiones de proposita resurrectione. Tantis igitur propositis quæstionibus, et tantis non credentibus, et tantis dubitantibus; oratione opus est, ut ipsius resurrectionis Dominus, et impensius quidem tribuat sermonem dicenti, intellectum autem audientibus. Siquidem et his quæ dicta sunt aliud unum est commune vitium, quod jurgatur adversus resurrectionem. Multi enim sunt qui peccant, pauci autem qui se custodiunt. Illi igitur qui delinquant, nolunt esse resurrectionem, ut non incurrant in pœnas; sed suam voluntatem decreto resurrectionis opponunt, et resistunt Deo. Quia enim volunt a negotio liberari semel morientes, nolunt in totum esse resurrectionem, ut non habeant causam, neque rationem vitæ præstent post mortem judici Deo. Ergo jurgatur et horum voluntas decreto resurrectionis: quia igitur tanta et talia sunt quæ quærentur, oratione opus est, ut victor superet universos. Non ignoramus autem et illud, quia multi putaverunt Deum nihil amplius posse quam nos. Incerti sunt enim et movent et adducunt in medio istiusmodi quæstionem. Mortuus est, inquit, qui mortuus est; et illam quidem partem ejus aquila manducavit aut vultur. Forte autem non patiuntur aquilæ istiusmodi humilitatem. Aliam, inquit, accepit canis, et canem ut puta sæva bellua manducavit: aut aliud aliquod animal, et istud animal interfectum, combustum est, aut certe obputruit, aut ipsum ab alio quodam comestum est, fieri enim hoc potest; tanta, inquit, successione facta, et casu eorum qui mortui sunt ab alio in alterum, quomodo, inquit, potest Deus invenire initium? tanquam de figulo aliquo, aut de quodam ar-

(12) *Intercipiunt.* Infra col. 1075 A: *Si interceptum resurrectionis spem: et supr. lib. 1, paulo post initium: Filius Verbum dictus non intercipit Deum.*

tifice qui apud nos est, humile loquatur. Et non cogitant quantum interest inter Deum et homines mortuos. Gentilium igitur multi semel providentiam in his omnibus ejicientes, et a Deo vivo semetipsos fraudantes, ausi sunt dicere, quod et repetere tutum non est. Illi enim sine Deo agentes spem resurrectionis interimunt. Qui enim cum qui suscitatur negant, difficile est ut constentur resurrectionem. Sed relinquamus horum importunitatem, ut a pœnis convincantur. Nec enim ad omnes certare nos par est, neque ad omnes jurgari; siquidem nec ad insanos consuevimus de cogitationibus sanis loqui: qui autem imprudenter ita jurgantur, non ad nos, sed ad ipsam ordinem officiorum, et ad officia quæ jussa sequuntur, ad solis scilicet cursum, ad immutationem lunæ, ad stellarum choras, ad translationem horarum (14) quæ per annos effici consueverunt, ad officium maris, ad terram, ad aerem, ad pluviam, et ad omnia quæ sequuntur, ad officia statum, ad hominum, ad animalium, ad avium diversitates, ad vultuum, ad specierum habitum, ut sit unicuique conveniens esca, membrorum partes, dentium numeri, angularum mensuræ, capillorum officia, compositio membrorum: hæc omnia selectio clamant opificem, et provisorum omnium Deum. Quia igitur ista cæci non viderunt, per ea quæ videntur invisibile: stultum est de coloribus jurgari ad cæcos: quid enim efficacius est Dei providentia? quid autem breve quod putatur non in se æqualem a majoribus invenietur habere providentiam? Cur enim formicarum salvator genus in similitudine? cur apium et operationes in commune rejduntur, et habita minimis in substantia? quæ quidem et in volatu, et processu, et regressu, et in opere consentiunt sibi. Quis fecit mel? utique qui constituit medicinam, quæ eo ad medelam utitur hominum. Quid enim non plenum est providentia? quid non clamat provisorum Deum? Nonne herbar, quæ utilitatem præbent medelis? nonne pisces e mari producti, quidam quidem ad escas, quidam autem ad curas? Nonne lapides incisi, ut alii quidem utiles sint ad adificia et tecta et operamenta, alii necessarii ad corporum sanitates, quia et infirmantur? Nonne escæ aliæ aliis succedentes, et aliæ cùm aliis insequentes, ostendunt preparatorem Deum? Nonne secundum uniuscujusque habitum animalis mensuræ, magnitudines, compagine, membra sunt data, et unumquodque ad suam necessitatem et virtutem accepit? Equis enim velocitas data est, ut insequatur et fugiant; aliis animalibus fortitudo, ut sensim portarent pondera sibi imposita. Et mensurata est unicuique virtus, potentia, magnitudo, conveniens esca, et ipsis animalibus propria salus, quæ gustare deberent, et a quibus se abstinere: homini autem et ab aliis animalibus irrationabilibus usus est da-

(13) Ms. *Et iterum qui puniuntur, si semetipsos videbunt.*

(14) *Horarum.* Ὀρῶν, tempestatum.

bus, et a plantis et ab arboribus, a lapidibus, a mari et a terra : undique enim constitutus est veluti in uno corpore mundus conjunctus sibi. Et unumquodque quidem quod factum est, propriam habet naturam et salutem ; plurima autem quæque in se necessaria continet. Denique sol positus quidem est in suo loco, habet autem propriam magnitudinem, et possidet acceptum suum fulgorem, et illuminat ea quæ in terra habentur, fovet et calefacit. Et nunc quidem longius abscedens, cedit confectioni hiemis, ut statutum est ; nunc autem iterum revocatus, et ad mensuras accedens, non subito nocet ; exussisset enim omnia, si subito ad ea spatia quæ dimiserat recurrisset ; neque lœrum non illuminans intermisit, ut fructus non coquerentur ; neque advenire ad impetum subito currit : ad mensuræ et recedenti et recurrenti sunt datæ. Non conjunguntur dies noctibus habentes solem ; si enim hæc ita essent, arsissent omnia. Sed sol quidem per diem fovet, ros autem nocturnum consolatur ardorem. Et mensura a terra sol distat, ut neque propinquans noceret, neque longius distans frigori cederet. Mensuræ igitur his quæ in celo sunt ad ea quæ in terra habentur ; nec non et quæ in mari ad terram, et diei ad noctem, et hiemi ad æstatem. Et non tanta eloqui possunt, quanta universa natura proclamat. *Cæli enarrant gloriam Dei, opera autem manuum ejus annuntiat firmamentum* ¹⁹, dicit Propheta. In alio autem psalmo a sursum usque deorsum omnis creatura dinumeratur. Et certe et ipse qui dicit, *Cæli enarrant gloriam Dei*, non loquentiam audivit. Ait enim *non esse loquelas, neque sermones* ²¹ : tacentium autem eorum in omnem mundum exilisse sonum eorum ait. Quia igitur per tanta quæ diximus et tacuimus, ipsa rerum negotia clamant, et providentiam prædicant Dei ; rationis non est ad eos qui præscribere naturam volunt, et visiblem non videre, nosmetipsos protendere. Sed ab illorum quidem irreligiositate transire jam tempus nos admonet, properare autem ad aliam, ne videamur et contaminari inspicientes eos, qui non vident. Tantum autem addi oportet, quia confessa providentia consequens est adesse resurrectionem, quemadmodum consequens et necessaria est resurrectio. Sine causa justitiam colit Justus ? sine causa pudicitiam amat pudicus ? et qui providet his quæ sine anima sunt, arboribus et plantis, Deus, invenitur rationabiles animas negligens ? et qui providentiam suam formicis impertit, et ostendit eas quæ non habent rationabilem sensum, sibiimet consentire, et imitationem concordiæ habere ; si tamen et oporteat diei consentire sibi ea, quæ non habent sensum ; quia igitur et formicis providet Deus, et dedit eis et receptacula terræ et concordiam, omnium licet sint natura infirmiores, tamen eis, quæ videmus, donavit : de bobus autem secundum Apostolum pertinet ad Deum ²², et de nobis ei

¹⁹ Psal. xviii, 1. ²¹ ibid. 4. ²² I Cor. ix, 9.

(15) Ms. *Fructus est quæ diripuit.*

(16) Ms. *Et ei qui martyrium colit.*

A non pertinet ? quemadmodum autem pertinet, si similiter moritur justus, et impius ? Is enim qui aliena rapit, fructus est quæ diripuit (15) : qui autem sua amisit, abilit gemens non habens spem ? Sed non est iniquitas apud Deum. Si enim non est spes resurrectionis, et solatium illis qui istic nocentur, et merces his qui sua istic spargunt, magna iniquitas est apud justum. Si enim æqua redduntur omnibus, jejunanti et ebrioso, libidinoso et pudico, rapienti et donanti, occidenti et ei qui occiditur, et ei qui martyrium tollit (16), ubi virtus est providentiæ ? In præcipuis enim si defuerit, non erit utilis neque in minimis. Sed non sit sacrilegium istud admittere quemquam : sive enim gentiles sunt qui adversus resurrectionem augent nobis rationem, qui volunt ratione se agere cuncta, qui sunt irrationabiles : quemadmodum Deo justitia salvabitur ? istic enim videmus nonnunquam perverse negotia geri, ut illos quidem qui cantant petemus bene habere in mundo : alios autem, qui diripiunt et ditantur, lætari et sanos esse corpore, forte magis iniquos quam justos, et nonnunquam melius corpus habere, et filios quamplures, et hos incolumes, et mulieres cum viris lætam degere vitam, et servorum multitudinem eis esse, et opum et possessionum, et condita multa substantia larga, quam et transmittunt ad filios : justus autem gement, et cum moerore degunt in mundo : et ubi est justitia quæ a Deo est ? Et si quidem ad Judæos sit sermo, quid profuit Abraham, ut promissionem quidem acciperet, ad promissiones autem non perveniret : quique patrem quidem amantissimum, matrem quidem dilectam, patriam in qua est educatus reliquit propter præceptum ? Scitis autem et vos quanta pernicies sit consuetudinis sustinere recessum. Adveniens autem ad terram repromissionis, circumibat ut peregrinus et advena, desiderans satiari aqua, cujus ipse fons, puteus erat adinventor, qui ei fructus ex promissione provehit ? Tormentum enim ei erat ipsius promissionis adventus : videre enim promissionem, non permitti autem eadem frui, magis ad blasphemiam adducebat, sed non Abraham. Abraham enim addens et non perfruens ut mensa apposita, et prohibitus degustare etiam ex his quæ exsuperaverant, ita dimissus gratias agebat. Quid ergo profuit illi ? Sed quia filium habuit ; post quanta tormenta, post quantas orationes ? Servi Abraham habebant, et Abraham desiderans non habebat : sed conjugem habebat, et istam honestam, quæque ab eo ablata est, et valde amare, non interficiens, et mutans locum (17) et locum, perseveravit. Dicant ergo Judæi quæ provenerint Abraham ex promissione in præsentis hac vita, ut abscidamus eorum spem resurrectionis. Sed habuit filium. Quando ? Circa centesimum annum datus est ei filius, tormentorum potius ejus et precum. Quia enim habuit et bonum filium, et lætatus in dono est,

(17) Locum. Τόπον ἐκ τόπου ἀπαλλάξων.

putas accipiens filium sine tentatione de castro A et horum filii, et illi homines quibus peregrinas cohabitabat Abraham, cum undique excelsum factum esset donum Dei; tunc dicit Deus tanquam ad quemdam adamantinum: *Abraham, accipe filium tuum unigenitum Isaac, quem dilexisti*. Intueris Deum per adhortationem debortantem: solito enim usus est ad Abraham vermone; siquidem et tunc cum præciperet ei exire e patria sua, tali ad eum usus est sermone, qui alium utique prohibuisset exire. Dicit enim ei: *Abraham, Abraham, exi e patria tua, et ex cognatione tua, et ex domo patris tui*²²: hæc alius si audisset, magis fuisset detentus quam obaudisset. Sed sicut athletic fortioribus jubentes duriora præcipiant: oportet te, inquit, portare, etiam si fueris calce percussus; oportet te esse patientem, etiamsi adversum oculum tuum manum adversarius protenderit suam: et quæcunque illi mandare consueverunt, et athletarum fortissimi sustinere: ita et iste Deus suum athletam adhortans, per duos eum hortatur actus: *Exi e patria tua, et cognatione tua, et ex domo patris tui, et veni ad terram*; ad quam paratum negat, et promittit aliam, et ipsam promissionem in incerto ponit. Non enim dixit illam terram; sed *in terram*, inquit, *quam tibi ostendero*²³. Sicut enim ejiciens e patria, per ea quæ prohiberent ejicit; ita et præcipiens filium suum sibi offerre, per istiusmodi verba jubet, per quæ si esset alius, non obediret. Abraham, inquit, Abraham, accipe tu; nec per alium præcipit, sed *accipe*, inquit, tu *filium tuum*, et hunc *unigenitum*, ait: porrectio tentationis; *quem dilexisti*, inquit: additamentum doloris alii. Et post hæc signat majorem plagam, dixit enim et nomen filii. Nam et si hæc omnia essent dulcia et idonea, moveret viscera paterna, ut diceret, *filium tuum unigenitum quem dilexisti*. Sed nihil tale, quantum et nuncupationem ejus annuntiare, et diceret, *Isaac accipe, et offeres eum mihi in uno montium*. Neque iste designat locum, sed sicut ejiciens eum de patria, ait, *Veni ad terram quam tibi ostendero*; ita et iste dicit *in uno montium*. Et certe multum commodius si in ipso setvore negotii liberatus fuisset sollicitudine Abraham, et non atudiret itineris laborem, nocturnos amplexus unigeniti, confabulationes, per dies visum, motum, sermones, ipsum Isaac dilectum. Et quid opus est plura nos dicere? Abraham enim, qui sententiam adversus filium susceperat, descripserat sibi et abibat habens filium, vivem quidem quantum ad sensum filii, jam autem holocaustum quantum ad inscientiam patris. Et certe tantam passionem habet quod dicitur, ut et nos qui audimus et dicimus, de his quæ ille in unigenitum filium suum ausit, commoveri et collacrymari et conturbari videamur. Si igitur nobis dicere tantum et audire non est ferendum sine lacrymis; qualis, putas, invenietur mensura illius conscientie? quis sufficet sermo illius exhibere dilectionem ad Deum?

²² Gen. xii, 2. ²³ Gen. xviii, 19. ²⁴ Gen. xii, 1.

(18) *Qui dixit. Forte dixit qui.*

²⁵ Ibid.

(19) *Interciperimus. Cf. supracol. 1071 A.*

Iter simul faciebat pater cum filio, et inter hæc A multa quidem dicebantur, plura autem audiebantur, et infinita agebantur. Erant autem omnia bona : Dei enim donum erat Isaac, et portabat : qui portabat? forte autem non debet dici quia portabat, sed gaudebat. Et dies una transierat, et necdum locus ostendebatur. Et nox ad diem, et necdum ad locum pervenit. Et secundus dies, et post diem nox, et alia nox : et nondum finis, sed protensio erat tentationis dilatatio, et quando perveniret, et quando ostenderetur locus cum jam deberet : quia ergo omnia quæ sunt et in Vetere Testamento formæ erant Novi, tertio die et tertia nocte sacramentum unigeniti Filii Dei præcurrebat per unigenitum Abrahamæ : quia autem completum sacramentum est triam dierum, et trium noctium, ostensus est locus, B advenit et tempus : forte autem putatis jam liberum esse a certamine tentationum Abraham. Et certe quantum propinquat tempus, tantum tentatio protenditur ejus. Et Abraham dicit ad pueros : *Manete hic ; ego autem et filius ascendemus in montem, adorantes remeabimus* 27. Timuit enim, ne pueri ad dominum affectum habentes, et maxime ad unigenitum, prohiberent. Certe quia nunquam Dominus sacrificium hominis petit. Audierant autem quia et secundum promissionem Deus donaverat Isaac Abrahamæ : intuentes vero et ætatem Abrahamæ in alio jam tempore constitutam : quia igitur non consentiant (20) negotio his quæ faciebat Abraham : possint enim dicere : quid offers Deo filium non petenti? quis enim et ante ipsum justorum hoc aut ausus est, aut tentare ausus est? ob quam enim causam petat Deus eum, quem donavit? cur autem et transferat Deus promissiones suas? ut quid autem et dedit, ut et accipiat, quem indulsit? Hos rationabiles cogitatus timens Abraham, præcipit pueris exspectare, et secum non ascendere, ne quis ob amorem Isaac mitteret manum, et contaminaret immolationem. Quid autem quia et ipsam Saram, quam puto nihil latuisse unquam quæ Abraham cogitabat? hæc enim conscientia ipsa æstimare nos facit, quæ in illo erat conjugio. Illa quam nihil latuit unquam quæ Abraham facere, aut movere voluisset, vel cogitare : illa ignoravit quia unigenitus ejus, illia sterilis fructus, ille ex insperato filius, ille qui extra ætatem procreatus est : illa ignoravit quia Deo offerretur, qui donaverat : ut non sicut aliquando risit importune in promissione ejus, et nunc plorans importune impediret immolationem : sed tacita res est et ad Saram. Ita enim sciebat et Abraham, et ante mulierem, et Saram præhonorare Dei præceptum ; sciebat autem et ante unigenitum suum, eum qui donaverat honorare. Sed neque il qui iter cum eo fecerant, sciebant mysterium, sed sacramentum novum, inquit, mihi. Tamen cupiens Abraham suajere pueris ut remanerent, locutus est id ad eos, quod nec ipse speravit, nec sensit : dicit enim ad

eos, *Manete hic : ego autem et puer ascenden-
tes adorabimus in monte, et regrediemur.* Hoc quidem non speravit, hoc autem impetravit, et usus est Deus ejus lingua ad prophetiam. Cum ergo dicitur Abraham propheta, et quaeritur a multis ubi prophetaverit Abraham ; scire oportet, quia maxime quidem cui revelavit Deus semetipsum, quantum et possibile fuit Abrahamæ ut revelaretur ei ; iste ipse vocabatur propheta. Alia autem invenimus eum istic prophetantem : unam quidem prophetiam, quam jam diximus : secundam autem eam, quæ insequitur. Sed sequentem forte dicere perniciosum est, et audire perniciosius. Quemadmodum, putas, sustinuit ea quæ passus est? quemadmodum charitas omnia sustinet. Et pueri quidem remanserunt, præcepit enim dominus ; Abraham autem accipiens ignem et ligna et gladium, ascendit cum filio, ipse filio suo imponens ligna. Et certe scimus Abraham per semetipsum vitulum portantem ad susceptionem eorum qui advenerant. Quid autem nunc nec partitus cum filio pondus est, sed omnia ligna imposuit filio, volens jam acceptum habere donum? significabat autem quia incipiet immolari, quemadmodum portare crucem per semetipsum. Cum autem promoveret iter, et agnosceretur montis cacumen, et ignis in medio, et ligna in collo Isaac haberentur, et gladius appareret ; Isaac undique prudens, quod alii pueri non dixere, iste requirit a patre. Tentationem utpote quam habebat pater, eloquitur dulcissima, aut potius dura voce : magis autem non tantum grave, quantum dulce. Pater enim, inquit : sufficit hoc ad flectendum patrem : quique et conjungit alia et dicit : *Ecce ignis, ecce ligna, ubi est ovis in sacrificium* 28? Quis alius portasset istam vocem? Ex aliis quidem hominibus nullus. Juste ergo Deus Abraham dilexit. Adamantius autem ille, unigeniti sui sagittam accipiens, non tacuit ferens, sed potuit loqui, potuit respondere, et neque linguam offendi dentibus : potuere autem et dentes aperiri et dare spatium linguæ : sed nec forte ista dicere de illo licitum est. Non enim ex his quæ nos patimur, illius virtutem accusemos : sed et læta et exultans, erat enim Abraham, respondit ad filium non crudeliter neque inhumane, sed religiose et pie : dicit enim ad filium : *Dominus providebit ovem sacrificio suo, fili* 29. Ecce alia prophetia, quæ ab eo qui locutus est, ignorabatur : oppositum autem erat quod ait, *Dominus providebit ovem sacrificio suo, fili.* Sicut enim ille incipiens sermone ait, *pater* : ita iste consignans verbum, dicit, *fili.* Audivit ovem, et accepit ut a patre, certus quia quod inventum interim non erat, inveniretur. Cum autem pervenissent ad locum, ædificabat Abraham festinans altare, et cum construxisset, mentitur ad filium promissione (21) quæ per linguam fuerat facta, non tamen eam quæ in corde erat absconsa. Et accedit pater Abraham

27 Gen. xxii, 5. 28 Gen. xxii, 7. 29 ibid. 8.

(20) *Negotio.* Forte *negotia, res.*

(21) *Promissione.* An *promissionem?*

et accedit ad Isaac, et ligat : filium Abraham ligavit, ut nec palpitans, nec se movens turbaret immolationem. Quo, putas, vultu respiciebat filium Abraham? quis ei erat color? quemadmodum sine tremore manus operabantur? quis, putas, tunc erat Isaac in his constitutus, tacens aut loquens? Scriptura enim hoc tacuit. Putas quia iustus in his sermonibus usus est? Noli enim attendere ad puer, sed quia Isaac erat filius Abraham. Putas non dixit ad patrem : quando Deus sacrificium hominum deposcit? quid facis? donum sum Dei : sine penitentia sunt quæ a Deo sunt dona : quid spernis gratiam? quid contra voluntatem donantis interficis donum? Erant multa quæ dicerentur. Cur autem et mater non agnovit? si enim rationabile est quod sit, cur et a servis abscondisti? si autem et hoc fieri deberet, cur mihi ipsi hoc ipsum non palam facere voluisti? promissionem, quam dixisti exigens : dixisti enim, quia *Deus ovem providebit sacrificio suo* : fidelis es, redde fructum fidei, utpote, quæ dixisti. Erant multa quæ dicerentur. Et non utique ea quæ nos dicimus : ipsa etiam non sint scripta, jam nos adducunt ad rem. Movetur enim sensus consequenter ut sese negotium habet, et advenientes sensus in illo tunc tempore in quo hæc agebantur cogitemus. Si tacuit Isaac, grandis admiratio est : si dicebat iterum aliquid, alia admiratio. Quemadmodum potuit sustinere pater? quomodo currebant manus ejus? Sed istas admirationes in aliis hominibus habentur : in Abraham autem contraria erat admiratio. Finis autem sermonis : forte urgentur uniuscujusque viscera : et quod est mirandum : quia certi ex Scripturis quæ sint acta, et quis fuerit exitus negotiorum, tanquam periclitantes sermone, ne quid aliud proveniret quod est scriptum, ita solliciti sumus. Completa fuerunt Abraham omnia quæ ad alacritatem tendebant. Ligatus ab eo fuerat filius, et exaltatus in altare, et positus supra ligna, et filius desperat alligatus : et pater velox manu gladium apprehendit. Quo accepto properabat occidere, non differens quippe alacritatem ac donum. Erat autem et manus et alacritate patris Abraham, Dei velocior vox. Abraham qui alacritate præcesserat, præcepto præventus est Dei. *Abraham, Abraham* : his utitur voce, quia et ab initio præcepti : quia enim forte et dubitare (22) : sed prævenit qui præcepit : eadem utitur voce. Sicut enim dixit antea, *Abraham, Abraham, accipe filium tuum unigenitum Isaac quem dilexisti* : ita et istic, *Abraham, Abraham*. Ipse enim qui illa præcepit, et nunc loquitur, et dicit, *Noli contingere filium tuum* ²⁰ : habeo donum, habet et tu filium. Secundo tibi et hoc munus dono. Effulsit tua charitas, agnita est fides tua. Erunt ista quæ a te acta sunt, adhortatio eorum qui post futuri sunt te. Decantabitur id quod fecisti, in progenies futuras. Habes fructum fidei, habes et fructum ventris, habes et sterilis filium, habes et ex altare immola-

²⁰ Gen. xxii, 12.

(22) Dubitare. Forte dubitaret.

tionem. Accepit Abraham secundum filium. Putas tristatus, quia non perfecit promptum animum suum? sed Abraham est, nescit tritari. Ignorat præscribere id quod gaudens accepit : non quia non obtulit. Deus præcepit, gaudens obtulit : sed quia in nullo inobediens fuit. Ubi ergo est propheta quam ait Abraham, *Deus providebit sacrificio suo ovem*? Num otiosum erit altare? Num vacuum tantum quod factum est? Quid autem opus erat videri ludere Deum? Si enim iste quidem non offerebatur, Deus autem præcepit eum offerri, oblatum autem, non est oblatum : quid necessarium erat in re : quid necessarium erat? oportebat præformari Novum Testamentum a Vetere? et apud Judæos quidem aut parva inveniuntur ista aut otiosa. Si autem Novum additum fuerit Testamentum, et lumen effulserit verum; utilissima et non otiosa, et necessaria et non superflua apparebunt. Si enim et interrogaverimus Judæos, ut quid offerebatur Isaac qui non est oblatum, incerti sunt et imprudentes. Si autem Ecclesia dixerit quæ vera sunt, quia oblatum est non ut offerretur, sed ut appareret quia ovis ligno pendebat pro homine, ut liberaretur homo a morte : non concedunt nobis Judæi magnificare vetus per agnitionem novi. Interrogavimus enim eos, quam ob causam hæc omnia fiebant : oblatum non offerret. Sed dicent, ut agnosceretur Abraham a Deo. Latebat enim eum et ante tentationem? Sed ut ab hominibus. Erant ejus et aliæ tentationes plurimæ : petas quia ut sciretur nihil sit simplicius? ut lucraremur qui post hæc lucrati sumus? Quid opus erat ove? puta quia et ove : cur non taurus apparuit? cur non capra aut vitulus? cur non alia magna immolatio, sed ovis? puta quia ovis. Cur non in terra visa est ovis? cur non extra altare, aut in cominus apparuit altari? Si quidem hominum esset adinventio aut compositio de ove, oportebat alibi inveniri. Si autem Deus pro homine ovem præbebat, subito in ipso loco debuit ubi erat Isaac, in ipso altare, aut in terra, aut juxta altare, aut ligatum ad radicem arboris. Nunc autem apparet ovis suspensa, et a cornibus, et suspensa in arbore. Natura autem interpretabatur quod erat occultum. Si quis enim suspenderit ovem a cornibus in arbore, id quod sequitur, videbit quod erat futurum. Necessario enim est istam quæ ita pendet in arbore ovem, separatos expandere pedes priores : hoc enim expedit ovis quæ ita suspenditur. Necessario est enim et separari ejus qui deorsum sunt pedes. Cum igitur ovis suspensæ in ligno, et in arbore expansæ fuerint manus et pedes, neque interpretatione indigent hi qui habent oculos mentis. Sed quis est qui periclitabatur occidi? homo. Quid est quod pro homine immolabatur? ovis suspensa in ligno. Tanquam si diceret Deus ad Abraham : Non tuus unigenitus necessarius : sed currat quidem forma per tuum, servetur autem meo Unigenito quod sit. Ita ovis appa-

rult pro homine, et hoc in ligno, et hoc suspensa, et hoc cujus hæserunt manus et pedes tanquam in cruce : et prophetia Abrahamæ efficitur duplex. Quod enim ait, *Deus providet ovem sacrificio, fili* : et tunc quid completum est in comparatione, servabatur autem in mysterio veritati. Quid igitur sibi vult iste sermo incurrens ostendere quia Abraham (23) totam suam vitam transegit in angustiis, in tentationibus, in doloribus. Si enim in ista vita spem haberet, fraudatus esset a spe. Cum igitur gloriosi fuerint Judæi in Abraham, necessitatem habebunt et resurrectionem consistere. Hoc ad illam Sadducæorum partem, qui negant prorsus resurrectionem futuram, recte diceretur. Quia autem alia pars, hoc est Phariseorum, resurrectionem quidem consistit, resurrectionem autem talem dicit futuram, ut iterum manducetur et bibatur, et conjugii utatur; ut ne quidem resurgentes cessent manducantes et bibentes, et conjugii se conjungentes : venter enim magis sunt quam homines. Et sicut quidam morientium qui ante fuere in deliciis viventium, putant esse fraudare (24) ista vita in morte, in monumentis, et circa januas sepulcrorum semetipsos depingunt, et vel in imaginibus, et post mortem manducant : ita et Judæorum Pharisei volunt et post resurrectionem tanquam depicti iterum manducare et bibere, et nubi et nubere. Recumbunt enim et picturis apud istiusmodi, et meliores suæ (25). Nos autem præsiliamus ad id quod verum est. Si enim talis esset resurrectio, excusarem usque resurgere. Iterum enim exsurgere, et arare et metere, iterum manducare et bibere, iterum spoliari et vestiri, iterum dormire et vigilare. Sed advertamus quid dicat Apostolus : *Si in ista vita spem haberemus in Christo, miserabiliores omnibus hominibus essemus*.²¹ Si enim ita statuit Deus ut in ipsis iterum simus, ut quid nos et quiescere facit? Hoc enim ludentis est potius, concedere mori, et iterum ad ipsam resurgere vitam. Si enim ita resurgeremus, oportebat Abraham ut non amitteret quæ hic sunt, jam perfrui ea quæ esset in resurrectionem accepturus. Si enim cum voluptate bibere et epolari vita est; in quacunque hora non cum voluptate bibimus, fraudamur a vita. Sed vere Judæorum *venter est deus*²², sicut dicit Paulus, qui est ex Judæis, qui Judæos quidem passus non est, veritati enim credidit in Christo. Quid autem dicent nobis et de Isaac, qui jam habebat dolorem immolationis? Habuit autem et post hæc easdem ipsas tribulationes, quas et pater. Conjugii inquam suæ, quæ parere non poterat, nuptiarum mœrorem, commanentium deceptiones, fraudes laborum. Hæc donat Deus suis, dolores, tribulationes, angustias. Si Deus hæc promisit : Jacob

A autem electus ille et qui ante Esau factus est, viginti et unum annos servit, tunc maxime cum adolescentia ei dabat epolari : et in paternis dum ageret, suspectus erat ne occideretur a fratre : et in socii domo servus : in itinere autem lapidem ponit sub capite suo, et cum virga sola ambulat. Hæc nuditatem quidem significant ipsius hominis : sacramenta autem quæ per Jacob fiebant, petram supportantem caput ejus, qui persecutionem patiebatur : et virga in manu ostendens viam fugientis. Ego sane audivi Jacob dicentem, quia *per diem comedit eum ardor solis; et frigus semper per noctem sensit*²³. Si ista beatitudo est, valde odibat Deus Jacob, Esau erat autem in deliciis. Audio sane Deum dicentem : *Jacob dilexi, Esau autem odii*²⁴. Dicant igitur nobis Judæi : si iste est fructus promissionis, si ista est spes, num odit Deus Jacob de quo dicit, quia dilexi? Sed tunc cum liberatus a servitute esset, nonne fugit ut salvaretur? Fugiens autem non est comprehensus, et in timore stetit? Sed fugiens insequentem se socerum nonne occurrat fratri suo? nonne timor timori successit? Sed quia liberatus et ab isto est : nonne habuit in senectute siue consolatione dolorem? Habuit enim Jacob et alium Isaac. Habuit, inquam, Joseph, illum bonum et dilectum sibi, bonam progeniem suam : amarum autem de eo dolorem. Et habuit quando et sterilis erat et istius mater, et Jacob non cessabat orando. Jam autem et in opprobrium erat. Desebat enim sterilis, et dicebat ad virum : *Da mihi filium, aut moriar*²⁵. Soror exaggerat. Ancillas habebant, et libera non habebat. Dolor, gemitus, et tristitia erat iisdem. Sed misertus est eis aliquando Deus, et natus est Joseph ille bonus undique, corpore in tantum, quantum testatur quæ victa est, mentem autem (26) quantum testatur pater : qui prærogavit his, qui antea fuerant nati. Testatur autem et apud Ægyptum dispensatio, quæ toto facta est mundo. Testatur et scientia linguæ quam ignorabat : et mirabilia intellectibus pueri erant; sed pulchritudines hæc salvatæ, lætificant : bonorum autem casus sine solatio dolorem parabant. Erat igitur in timore patris Joseph : et cum adesset cum eo, non forte talis non permaneret salvator : ita moriebat, et timorem ingerebat patri per ea quæ loquebatur, per ea quæ siebat, per ea quæ tacebat. Quid ergo quia Joseph erat talis, et secundus solus matris suæ, et dilectus patri, et fratres quidem ejus mittebantur ut pascere gregem : Joseph autem ad charitatem patris non est missus cum fratribus; quia habebat tunicam singularem ad agnitionem præcipue charitatis. Non suffecerat Jacob fratris livor, fratris invidia, servitus in peregrinatione, fuga a fratre, com-

²¹ 1 Cor. xv, 19. ²² Philipp. iii, 19. ²³ Gen. xxx, 40. ²⁴ Malach. i, 3; Rom. ix, 13. ²⁵ Gen. xxx, 1.

(23) Forte per interrogationem, *Quid igitur sibi vult iste sermo incurrens? ut responsio sit, Ostendere quia Abraham, etc.*

(24) Ms. *Putant se fraudare, Quid si potius, putantes se fraudare.*

(25) Ms. *Meliores sue.*

(26) *Mentem autem.* Fortasse, *mente* (honus) sicut antea corpore : sensus est, animi dotibus præstans, sicut testatus est pater, cum ei partem unam hæreditatis supra fratres attribuit.

prebentio insequentis : obrius a timore frater ; ut vix acciperet Jacob a sterili ipsius matris mors : desupra hæc omnia decem et septem dum ageret annos in ætate Joseph : tunc cum augeretur bona, excidere bonis quantus est dolor ? Et mittit pater dilectum suum filium, quem in multis fratribus habebat unigenitum : mittit pater filium, ut visitaret eos qui erant in solitudine fratres. Puto quia et dum legitur Vetus Testamentum, magis Novum est quam Vetus. Mittit pater filium suum quem habebat in locum unigeniti : nam et singulari veste reparaverat eum a fratribus : mittit filium de quo prædictiones erant : prædictiones autem quas ipse quidem viderat Joseph, non absconderat autem a fratribus suis : erat enim frater. Dicebat enim ad eos : *Metebamus, inquit, et meum manipulum erectum est ; ventri autem undecim circuits adorabant* ²⁶. Bene jam occasio esse cepit, ut adorarent fratres. Audierunt fratres, et efficax somnium statim intellexerunt, et aiant ad eum : *Num adoraverimus te nos ? regnabis enim aut tenebis nos* ²⁷ ? Forte autem irascebatur primogenitus et primogeniti, quia junior volebat omnibus prærogari. Voluit enim somnium videre ut hoc velit : num increpatur aliquis cur somnium viderit ? Tamen objurgatum Joseph est, et hoc secundo videt : et ne quidem secundo abscondit ab his qui fratri fuerant de priori. Ita erat frater ad fratres. Illi autem ex secunda visione irmanentes priorem, duplicem habebant invidiam et indignationem et iram adversus Joseph. Narravit et patri somnium, quia sol et luna et undecim stellæ se adorabant ²⁸. Solem quidem in loco patris intellige, lunam autem in loco matris, et cætera. Videtur reprehensibile esse ; quia mater ejus non vidit eum in gloria : quemadmodum ergo adoravit ? aut nunc quæritur locus matris quem implevit conjux patris ? Simul autem magis stellæ undecim, hoc est undecim fratres. Forte autem ideo ex sideribus quæ in coelo sunt apparuit somnium, ut pretiosa ostenderetur prosapies generis ejus. Præfectæ sunt itaque prædicationes ; prædicta enim sunt, quæ sunt prædicta (27). Et tunc mittitur a patre, de quo et prædictiones. Prædixerunt enim prophætæ : et tunc missus est Filius a Patre Christus. Joseph autem filius veniebat a longe ad fratres frater. Magis autem ad non fratres frater. Illi autem videntes eum a longe venientem, dicunt ea quæ et in Evangelio scripta sunt : *Iste est hæres, venite occidamus eum, et nostra erit hæreditas* ²⁹. *Ecce, ille inquit, somniator venit, venite occidamus eum, et mittamus in unum e lacis* ³⁰, annuntiantes quia non solum interficietur, sed inferiorem locum habebit. Et Joseph quidem appropinquavit : appropinquavit ad iudicium fratrum, ad visitationem malorum : illi

A autem benefactorum accipientes occidunt, quantum ad propositum ; et occidissent utique, nisi qui prohibuit Isaac ne occideretur, ut vere servaretur passio, permisit et istis firmam esse formam. Quemadmodum ergo forma occiditur, et non occiditur : proposuerunt occidere Joseph. Jam ad propositum interficientium mortuus est Joseph : quia et proposito Abraham oblatas Isaac est, et immolatus. Illi autem non solum non sunt contenti proposito suo, sed accipientes eum facto impetu voluerunt quidem occidere, detenti autem ab uno sunt, qui prophæta-verat fratri : et mittunt eum viventem in lacum, annuntiantes quia vivus descendit in lacum pro mortuis Christus. Hæc autem occidentes, tunicam Joseph tingunt in sanguine hædi, ut esset suspicio per sanguinem, ut inter mortuos liber vivens. In lacu itaque interfectus est Joseph ; coinquinata enim erat ejus tunica a sanguine. Erat autem vivens in lacu post interfectionem quæ in tunica fuerat facta. Transeunt quidem e gentibus, quibus servabatur bonum quod erat in lacu : et movet (28) spiritu unum e fratribus consolare suum errorem et dicere : *non occidamus fratrem*. Amatores autem pecuniarum suere et Judæorum patres : et Judas consiliator eorum ; et dixere, *Non occidamus, inquit, eum, quia non sumus ejus digni. Non est nobiscum qui beneficium nobis impertit. Distrabitur itaque Joseph, et tantum a comparatoribus accipiunt pretium, quantum dederunt et proditori Judæ, ut et pretium consentiret sacramento. Judas autem erat consilium et tunc ut tantum distraberetur Joseph. Judas autem est, qui et in Evangelio distrabit Domino. Ascendit e lacu qui jam fuerat interfectus per tunicam : et in lacu putatus mortuus, ingreditur Ægyptum. Et iterum istis per iniquitiam et visionem adunat fructus alimonias mundo : et quem interfecerunt Judæi et distraxerunt, istum adorant gentes dum pascuntur. Non enim Ægyptio solos pavit Joseph ; sed ex omni mundo confluebant omnes gentes et populi, ad formam utpote Domini Jesu. Joseph autem jam pascebat fratres ipsos, scilicet qui se distraxerant, et pretium acceperunt suum. Gratis accipiens, gratis dabat. Et illi quidem ejus acceperunt pretium : D ipse autem tritici pretium non accepit. Ubi ergo eos qui affixerunt cruci et distraxerunt, pascit Dominus Jesus ? Ex ipsis Petrus est, ex ipsis et Paulus, et cæteri apostoli. Et fratres et apostoli ad Paulum dicunt : *Intueris, inquit, quanta millia sunt in Judæa qui crediderunt* ³¹ ? *Quid autem si non crediderunt quidam ? nunquid incredulitas eorum fidem Dei evacuavit ? Absit autem* ³². Et contumaces volumus pasci per Jesum. Prohibuit eos idolis servire. Sed sermo ad proposita festinat, ut ostendat et dolorem*

²⁶ Gen. xxxvii, 7. ²⁷ ibid., 8. ²⁸ ibid., 9. ²⁹ Math. xxi, 58. ³⁰ Gen. xxxvii, 20. ³¹ Act. xii, 20. ³² Rom. iii, 3.

(27) Forte perfectæ sunt itaque prædictiones, perfectæ enim sunt quæ sunt prædicta.

(28) Spiritu. Forte spiritus.

Jacob, et quia non ista vita spes est religiosa. Putas potest sustinere sine lacrymis audire: cum tunica illa sanguine tincta in manu Jacob est posita cum voce illa confecta? *Istam*, inquit, *invenimus* ⁴², istam sanguine pollutam, agnosce cujus est tunica, agnosce tuum dolorem. Dolor quidem erat patris de mortuo Joseph. Erat non ferendus dolor, quia nec ante oculos suos decesserat filius: videtur enim istud solatium esse quia affuit, quia novissimam ejus vocem suscepit, quia et dimisit ei ad consolationem verbum, quia reliquias ejus commendavit terræ. Cum autem mortuus fuerit Joseph, quantum ad nuntium expectat, quantum ad distractionem, et incertum sit homicidium aut mors, incisa autem sunt patris viscera. Omnia suspicatur, omnia sibi describit, et multas mortes pro uaa imitatur. Si quis sustinet vel auditum, non solum qui genuit, vel qui audivit, tunica composita et scissa; ita ut et parerent morsus feræ impressi per tunicam. Ultimam dixissent, quia et in lacum cecidit ambulans: et videbatur figmentum proximum veritati haberi. Sed suspecti sunt ne arguerentur. Requirebat enim ab eis reliquias pater. Suspectus itaque Jacob est, quia mortuus est Joseph, et esca factus est feris: nuntiauerunt enim fratres, testabatur et tunica. Quis portaret, quis sustineret memor illius Joseph? cum esset cum patre antequam distraheretur? decem et septem annis erat ei mortuus, et tunica immortalis suggerebat mortem. Sicut enim misericordes sunt patres, nonnunquam ut retineant figuras filiorum per colores depingunt, easdemque reconduunt in domibus, ut putant quidam ad consolationem. Effugiantur ad admonitionem dolorum: ita et tunica illa recondita domi, et habens sanguinem inveterascentem non hædi putatum sed Joseph, et morsus compositi (29) et impositi ferarum, et hoc silvestrium, semper faciebant dolorem Jacob: videns, condiscens, tangens semper filium per illam tunicam (30): tangens eam et oculis videns. Et ne quis reprehendat sermonem, quia dolentem introduco justum: sunt enim et misericordes religiosi. Nam et audivimus eum dicentem: *Cum omnes*, inquit, *fili et filias accessissent ut consolarentur eum, non suscepit eorum consolationem* ⁴³; non sinebat enim tunica sanguine tincta. Dixit enim: *Descendam ad infernum cum dolore ad filium* ⁴⁴: tantus erat dolor. Ubi ergo promissio est? cujus promissionem impletam patri deflenti aut filio morienti? Nam etsi non est mortuus, tamen timorem expertus est mortis. Puta quia non est mortuus, non est distractus, non servit? ille quia in sinu lusus patris (31) agens, non mittebatur foras, nunc servit. Servit autem, et servitute *Ægyptiorum*. Sed

A non permisit eum Deus: habuit solatium. Dilexit enim eum qui emerat, quem oderant fraus. Quid igitur, istie putas obdormivit invidia? putas despexit diabolus consolationem Joseph? Habebat conjugem *Ægyptium* ⁴⁵: per mulierem igitur diabolus machinator. Diligitur, inquit, bonus non bene. Et vere nunc incurrit in feram Joseph, et figmentum fratrum transivit ad actum. Mulier insistens, mulier semetipsam decorans, ad laqueum verbis illiciens, lapidibus (52) suadens, odoribus captans, et varias vestes ut retia expandens. Et intuere mihi peregrinum et adolescentem. Intuere eum qui non habebat patrem, non matrem præsentem. Intuere distractum a fratribus, et contra dignitatem servientem ingenium, et memor esto verborum quæ a muliere promebantur, et illa ficta mulieris blandimenta. Intuere et divitias *Ægypti* ostensas a conjuge, promissiones mulieris, tristitiam pueri: pueri angustiam, mulieris abundantiam; potestatem enim habebat domus; additamenta tentationis. Dicebat enim mulier multa: non audiebat autem pudicus. Depingebat sibi oculos illa: Joseph autem suos claudebat. Illa se lapidibus coronabat: et ille se a lapidibus ne offenderet custodiebat. Illa contorquebat capillos suos: et ille vitabat ut vincula. Illa varia vestimenta utebatur: et ille intuebatur opificiorum varietatem. Illa movebat thymiamata ad odorem: ille autem odorem pudicitie odorans domabat suam adolescentiam, junior quantum ad ætatem, senior autem sapientiam. Cum autem non valisset mulieris blandimentum, transtulit blandimentum ad vim. Nova quippe tragœdia in primo fiebat Joseph, forte et solo. Siquidem a viris vim pati mulieres, natura ipsa mulierum suadet: Joseph autem solus a muliere vim periclitabatur sustinere. Accessit enim mulier ad adolescentem, sola ad solum: hominum videbatur nullus. Ille autem qui ab hominibus non videbatur, Deum invisibilem intuebatur. Immittebat fera ungulas suas ad tunicam Joseph. Ille autem qui consererat tunica salvari, et qui tunicam fratribus dedit, et a deceptione fratrum est liberatus, reliquit et nunc tunicam in manu mulieris, ut non dimitteret suam animam in manibus impudicitie: et exivit nudus a tunica, pudicitia autem amictus sua, illo sancto et pudico vestimento indutus. Mulier autem videns pueri constantiam, et pudicitie imperium, detinens tunicam ejus, sicut canes irascuntur ad lapides qui ad eos fuerint missi: et sicut frequenter quidam effugientes bestias, partem vestimenti jactantes, faciunt eas iram in partem vestimenti deponere suam: ita illa lea, aut alia quedam bestia dira, tunicam pudici accipiens, et manibus et ungulis comprehendens et tenens, et scindens undique com-

⁴² Gen. xxxvii, 52. ⁴³ ibid. 55. ⁴⁴ ibid. ⁴⁵ Gen. xxxix, 7.

(29) *Morsus compositi*. Morsuum notæ confectæ ad fallendum patrem.

(30) Ms. *Per illam affectam tunicam*.

(31) *In sinu lusus patris*. Pro in sinu patris lusus agens. Supra pag. 485. a. *Post futuri sunt te.*

(52) *Lapidibus*, id est, gemmis.

ponere falsam adinventionem suam pudico ascribens, et honestiam (33) ad se transferens. Impudenti enim clamat voce, et convocat adversus se convictionem et dicit: *Venite, inquit, et videte: introduxit puerum Hebraeum* 47. Dicitur ingenuitas, ut illudat nos: subingressus est mihi, volens vim facere. Putas non offendit lingua impudentis? Miramur si non est mutatus ejus color? Conscientia enim, etiamsi occultat factum, tamen per vultus sua producit vestigia. *Conferebat autem ad figmentum color imitatus* (34). Videbatur enim ad vim esse darata, quam ipsa quidem fecerat, passam autem se confingebat. *Subingressus est mihi, inquit impudens. Subingressus est mihi dicit, quae subingressa est; et clamavi* 48, ait. Et certe non clamasti, nisi postea quam egressus est adolescens: *et reliquit, ait, suam tunicam, et fugit* 49. Et certe non est vim faciens, ut relinquat suam tunicam. Ad convictionem supervenit et dominus domus, qui omnem domum crederat Joseph. Abcondit aenea fronte mulier, et iterum repetit figmentum quod fuerat meditata: lacrymansque et deflens, aut quia non potuit obtinere, aut quia contempta est, aut quia non manibus eum jam praefocavit. Desiderium enim contemptum ad iram convertitur. Quid igitur in his agitur? Pudicus accusatur ab impudica. Non miraris quia non statim aggressus est vir, et hoc Aegyptius calidae naturae homo et loci lanxavit adolescentem: si quidem aetas habet suspicionem, et quae vocabat et accusabat, et qui ad vocem ejus eurrerant, et tunica quae retinebatur, movebat dominum ad indignationem, et honor qui erat datus ei qui fuerat distractus. Movebat autem et suspicionem pulchritudo. Et tanta quidem erant quae ad fidem provocabant. Sufficiebat autem ad operis dubitationem pueri sapientia et pulchritudo. Cur enim eum non statim disparavit (35)? quia sciebat pueri mores: medius autem factus fidel et incredulitati dilaniavit, sed dabitans non disparavit. Et quidem ipsum quia non credidit, ad carcerem misit: qui et susceptus est. Quae igitur dinumerabimus Joseph? bonam ejus interfectionem (36) dicemus: aut bonam jactationem in lacu; sed distractionem, sed servitutem; post haec sed exurrectionem mulieris impudicae; sed factam calumniam et accusationem falsam in adamantinum adolescentem. Non est locutus Joseph: non fecit satis qui calumniabatur: non est confusus pro impudenti; maluit mori calumniatus, quam uti veritate ad salutem. Putas et iste imitator est et forma ejus, qui non aperuit eos suum cum calumniaretur. Sed Joseph iterum ad carcerem. Et ubi est Judaeorum spes? Sed de resurrectione proponentes dicere, occurrimus in necessarios sermones, qui non alieni

A sunt a resurrectione. Et videmus quidem protrahere tractatum diu hoc exposcente et maturam refectio-nem tenere. Sed forte nec in-morari est ad otium; oportet enim constantes fieri ad mortem, et ita refici escis. Efficiamur igitur et nos modii, et neque extra mensuram protendamus sermonem: non sicut enim tempus: neque iterum valde colligamus, et fruamur et festivitate. Et quia nos ex anima et corpore sumus compositi, pascamus animam mensuris propria, ut et ipsa reficiat corpora a constantia. Sed quid vultis? dimitemus Joseph in carcerem? et quem Deus non reliquit in carcere, nos sermone pingentes relinquemus ligatum? Et quis adhortabitur pudicitiam studere? quis autem amabit continentiam, videns in carcere derelictum Joseph? Et certe si relinquitur Joseph in carcere, et mortuus fuerit cum pudicitia, spes resurrectionis non circumscribitur. Sed quia non dimisit eum Deus in carcere, sinus patientes, et audiamus ejus egressum. Et cum ille fuerit emissus, tunc et nos dimittamur cum eo. Joseph igitur erat in carcere habens delicias ex uberibus pudicitiae, honestate indutus, diligens magis carcerem quam amorem illius bestiae, amatorem fetorem frui. Istum enim praehonorabat unguentis. Ast pudens amplectens vincula magis, quam ornatum Aegyptiae; amans oculorum tenebras propter lumen animae; libenter audiens gemitus carceris, quam videns lapides in luxuriosa fronte et immunda. Ubi ergo sunt praedictiones? Noli properare, et audies. Irascitur Pharaon duobus pueris suis summis e ministerio 50, iratus est Pharaon, quia propitius erat Joseph Deus. Mittuntur ad carcerem, et simul cum Joseph recluduntur. Joseph autem et in carcere et istis fidelis. Sicut enim creditam accepit domum Aegypti, custodivit fidem etiam cum calumniaretur. Non enim detulit damnum, sed passus est ipse injuriam pati quam facere, et differre domum ejus qui sibi erederat. Creduntur et religati in carcere ei qui erat in carcere. Flos enim pudicitiae manabat per frontem puerum. Et in tanta abundantia habebat solatium, ut ipse esset qui consolaretur tristes. Habebat enim frontem pudicitiae germinantem. Suscepit et pueros Pharaonis, eosque statim consolatur: quia eratceptor et nepos Abrahae, et sapiens valde. Ingressus igitur in uno dierum ad pueros Pharaonis, vidit vultus eorum immutatos, et intellexit quia mens eorum erat turbata: et interrogat causam, quae ista esset in eis imputatio. Illi autem promunt insomnia, et haec duplicia. Sicut enim et in paterna vidit domo; et procuravit Deus, licet et contrarii sibi essent somnii. Primus exponit somnium qui viderat bonum, ut adhortatio fieret

47 Gen. xxxix, 14. 48 ibid. 49 ibid. 15. 50 Gen. xl.

(33) *Honestiam. Honestatem, ut a modestus modestia.*

(34) *Ms. Color mutatus.*

(35) *Disparavit. Dilaceravit, medium diffudit*

(36) *Bonam ejus interfectionem. Videntur haec dici per interrogationem. Bonam ejus interfectionem dicemus? aut bonam jactationem in lacu? sed distractionem? etc.*

secundo, ne taceret. Si enim fuissent utriusque somnii boni, forte suspicio fuisset, quia utraque donans bene interpretatus est Joseph, ut eos consolaretur potius, quam veram interpretationem somniorum diceret, et fortuitum putaretur negotium, et iterum qui perniciosum viderat somnium secundus non diceret, et non fieret duplex testimonium. Nunc autem exponit primus qui bonum habebat somnium. Erat enim supra vineam regis, et dicit: *Vitem videbam, et in viti tres fundi: et ipsa germinans attulerat maturos botriones uvæ: et calix Pharae in manu mea: et sumpsi uvam et expressi eam in calicem in manibus Pharae*⁵¹. Prudens et sapientissimus Joseph, qui a Deo edocebatur, statim ad interpretationem currit et dicit: *Tres fundi tres dies sunt adhuc; triduum, et in mente habebit Pharae initium tui, et restituet te super vineam in officio tuo, et dabis calicem in manus Pharae*. Lætatus est audiens, et statim mutavit colorem⁵². Hortatus autem et alius est semetipsum: habebat et ipse similem visionem. *Et ego, inquit, vidi somnium. Putabam me tria canistra halice (37) tollere super caput meum*⁵³. Sicut illic tria, et istic tria. *Et in canistro superiori ex omnibus generibus (38) ex quibus Pharae rex manducabat, opus pistorum: erat enim supra pistores: et volatiliu celi comedeant ea de canistro quod erat supra caput meum. Etium, inquit, et tria tua tres dies significant*⁵⁴. Sed quia non ministrasti in manu regis, volatilia autem comedeant ea; manifestum est quia inciso capite tuo, et affixa carne cruci, volatilia manducabunt carnes tuas. Hoc enim annuntiat somnium tibi. Et cum tertius advenisset dies, et regis haberetur natalis, memor fuit summorum illorum ministrorum. Et illi quidem qui supra vineam erat concecit: vocatus enim est, et stetit ante conspectum regis, et dedit calicem in manum ejus secundum interpretationem Joseph. Præpositi autem pistoris admonitio magis fervere fecit indignationem regis, et incidebatur capite, et volatilia perdeciebant visionem. Quid hæc ad Joseph? maxime quidem quia intellectus erat in eo et revelatio: et quia et eorum qui in carcere erant consolatio habebatur, quia et illic creditum est ei. Dixerat autem vini præposito: *Memento mei per te ipsum cum caperit tibi esse bene, et facies in me miserationem, et memorabis de me Pharaoni: et educes me de isto carcere: quoniam furto sublatus sum de terra Hebræorum, et hic nihil mali feci, sed miserant me in domum laci hujus*⁵⁵. Quia enim hoc ipsum credidit in homine, additum est ei biennium. Emendatus autem est ob istum sermonem per biennium Joseph ut esset

⁵¹ Gen. xl, 9-11. ⁵² ibid. 12, 13. ⁵³ ibid. 16. ⁵⁴ ibid. 16-18. ⁵⁵ ibid. 14-15. ⁵⁶ Gen. xli. ⁵⁷ ibid. 9-14. ⁵⁸ ibid. 15. ⁵⁹ ibid. 16.

(37) *Tria canistra halice*. Halicæ seu alicæ: in S. Scriptura Græca τρία καλά γονδρίων.

(38) *Ex omnibus generibus*. In vulgata interpretatione, omnes cibos qui fiunt arte pistoria.

(39) *Admonitus est dicens*. Locum hunc videmus sic explanare posse ex Scriptura: Recordatus est Josephi dicens, Dicam regi au tacebo? tanto jam tempore tacui: sed si uou dixerò, perierit Ægyptii:

In carcere. Non enim intermisit Deus sanctorum errores, diligens eos. Si qui erraverunt, statim corrigit, ut non maneat eis in iudicio. Dixit enim benini: *Memor esto mei, et educio me de carcere isto; obliviscetur te homo, et protendetur tibi biennium tempus*. Sed non est oblitus Deus: sed assistit Joseph Pharaoni primo et secundo. Erat enim viso Pharaonis⁵⁶ omnis de frugibus et cultura. Illic enim boves feminæ erant; septem bonæ aspectu et electæ carnibus, et culmi septem spicarum: oportet enim conjungi insomnia spicas septem plenas, et septem tenues. Quia enim cultus terræ per boves efficitur, per culmos autem spicæ, de proventus autem et fame erant insomnia regis; per domesticas visiones dantur et provisiones. Septem erant spicæ plenas, et septem vaccæ pingues; succedebant autem vaccis quidem pinguibus vaccæ macræ, spicis autem bonis et plenis spicæ tenues. Pro septem spicis plenis septem spicæ tenues. Comestæ sunt pingues vaccæ a macilentis vaccis, et spicæ a spicis, et in fame habebatur Ægyptius, et in turbela Pharae. Et viui præpositus admonitus est dicens (39): *Dicam an taceam? tacui tanto tempore. Sed si non dixerò, perierit Ægyptii*. Meum, inquit, errorem, meum peccatum admoneam. Putas cum repeteret et diceret: *Cum iratus esse nobis; admonitio sui peccati: erat autem taciturnitatis*. Fieri enim potest quia utraque admonitus est, et utraque dixit. Quid ait ad regem? *Peccati, inquit, memor fui hodie: Pharae indignatus est pueris suis, et misit nos in carcerem; in domum præpositi coquorum me et qui supra pistores erat. Et vidimus somnium uterque una nocte; ego, itidem ille; unusquisque somnium vidimus. Erat autem ibi nobiscum adolescens puer Hebræus præpositi coquorum: et enarravimus illi, et interpretavit nobis. Et factum est, sicut interpretatus fuerat nobis sic evenit; me restituit in officio, illum autem suspendisti. Et misit Pharae vocari Joseph*⁵⁷. Convicta enim jam fuerat sapientiorum sapientia, quæ somnium regis interpretari non potuit. Et eduxerunt eum de carcere, et totonderunt eum, et mutaverunt vestimentum ejus. Iterum e laeu Joseph, iterum e carcere exiit, et venit ad Pharae. Dixit autem Pharae ad Joseph: *Somnium vidi, et qui interpretetur illud non est*⁵⁸. Convicta enim jam fuerat Ægyptus: convicta et sapientia quæ pollicebatur multa. Ego autem audiui de te dicentes, audire te somnia et interpretari ea. Confirma ergo nobis famam tuam. Religiosus autem Joseph respondit ad regem, et dixit: *Sine Deo non respondebitur salutare Pharae. Dei enim est, inquit, interpretatio*⁵⁹. Ego nihil pos-

potius itaque meum, inquit, errorem, meum peccatum confitebor: nempe cum Pharaoni renarraret ac diceret, Cum iratus esses nobis, confessio erat sui peccati quo regis iram provocare st, tum etiam taciturnitatis, quod accepti a Josepho beneficii in memor tandiu siluisset: fieri enim potest ut ejus animo subierit utrumque, et utrumque sit confessus.

sum ut possim. Exponit autem duplex omnium Pharaeo, quod erat in una virtute. Cur autem secundum somnium videt? ut discas quia urget Deus ut pareat hominibus. Putabam, inquit, me stare iuxta oram fluminis, et quasi de flumine ascendebant septem vacca electæ carnis, bonæ aspectu, et pascebantur ad ripam. Et ecce aliam septem vacca ascendebant post illas de flumine, pessimæ et turpes aspectu, et macræ carnis, tales quales nunquam vidi in tota Ægypto turpiiores. Et devoraverunt illas septem vacca macræ et turpes septem vacca bonas et electas, et intraverunt in ventres earum; et non paruerunt quod introissent in ventres earum, turpes sicut erant ab initio. Surgens autem rursus dormivi, et vidi iterum in somnis: et quasi septem spicæ ascendebant in fundo uno plenæ et bonæ. Aliam autem septem spicæ tennes et a vento corruptæ crescebant iuxta eas et glutterunt septem spicæ tennes et a vento corruptæ, septem spicæ plenæ et bonas. Dixi ergo interpretatoribus, et non fuit qui disaceret mihi. Et dixit Joseph ad Pharaeo: Somnium Pharaeo unum est. Quæcunque Deus faciet, ostendit Pharaeo. Septem vacca bonæ septem anni sunt. Somnium Pharaeo unum est: et septem vacca macræ quæ ascendebant post eas, septem anni sunt. Et septem spicæ tennes et a vento corruptæ, septem anni sunt. Et erit septem annis fames: verum autem quod dixit Pharaeo: quæcunque Deus faciet, ostendit Pharaoni. Ecce septem anni veniunt ubertatis magnæ in omni terra Ægypti. Post autem venient septem anni famis: postea obliviscentur ubertatem in universa Ægypto, et consumet fames omnem terram. Neque agnoscat ubertas super terram præ fame quæ futura est post hæc. Vehemens enim erit valde. Quod autem iteravit somnium Pharaeo bis; quia verum erit verbum quod est a Deo, et properat Deus ut faciat hoc. Nunc ergo provide hominem sensatum, et præpone eum super Ægyptum, et faciat Pharaeo, et præponat locorum principes super terram, qui quintas exigat (40) omnis fructus terræ Ægypti septem annorum ubertatis, et colligant omnes fructus septem annorum venientium horum bonorum: et colligatur frumentum sub manu Pharaeo et escæ in civitatibus custodiantur: et sint escæ quæ custodiæ fuerint terræ, in septem annos famis quæ erit in terra Ægypti: et non exterminabitur terra a fame. Et placuerunt hæc verba ante Pharaeo, et omnibus pueris suis. Nunquid inveniemus hominem talem qui habet spiritum Dei in se? Et dixit Pharaeo ad Joseph: Quoniam ostendit tibi Deus omnia hæc, non est tibi homo prudens, nec sensatior te: tu eris super domum meam,

A et ori tuo obediet populus meus præter thronum: ego te præro. Dixit Pharaeo ad Joseph: Ecce constituo te hodie super omnem terram Ægypti, facito, inquit, tuum consilium. Quis te sapientior? quis te sensatior et fidelior? te enim volebat Deus ut supra domum esses meam, super omnem scilicet Ægyptum. Perfecit tuum consilium, congrega mihi. Tibi enim dans Ægyptum in potestate, habebit te mecum in regem⁴⁰. Jam consolatio, jam fructus pudicitiz erant Joseph. Sed nec in his factus arguit mulierem impudentem, non reddit vicem: tamen fuit in tribulatione, et in tali angustia tanta Joseph. Jacob autem in tribulatione erat, et jam cum (41) remissus fuisset Joseph a carcere. Quid ergo, dicent Judæi, ubi est fructus promissionis? Si enim ista est vita, quid hoc ad Jacob, qui decem et septem annis luxit Joseph? aut ad ipsum Joseph, qui vix liberatus est? Sed sermo quidem impletur, negotium autem servetur: licitum enim est nobis et sequenti perfrui die. Mensuremus autem tempus. Decet enim gratis dona Dei, ut jejurent in tempore, et epulentur in tempore. Tantum estote memores ubi finimus sermonem: ut sicut hi qui alacriter manducant, et ob quamdam occasionem exurgentes a mensa nitant (42) sibi apposita: ita et vos reliquias alio a nobis exposcite die, ne quid et intermisimus: non enim decet nos venientes ad consolationem mortis, relinquere Jacob in luctu de tanta mortis filii. Sed ratulouis est et sequenti nos jungere, et miscere in alacritatem lugentium jam esse consolationem. Non fuissem vos passus ita dimittere, adhuc sollicitus propter Jacob lugentem. Quia igitur incipimus permittente Deo et probationes de resurrectione conjungere, jam fidem præcedentis sermonis conficentes epulemur, non cum mortuis: omnes enim vivunt. Non enim venimus ad monumenta, sed ad locum commendationis; non venimus ad mortuos, sed ad viventes: commones nosmetipsos per ea quæ facimus spem ipsius resurrectionis. Læti convenimus, majus gaudentes recedimus; ita enim confidimus, quia resurgemus, quia et ista credentes lætabimur. Habemus autem reconditum sermonem nobis ostendentem, spes quia est religiosus. Et jam quidem ostensum est a justo Deo: tamen quia vocat tempus nos refici debere, gratiarum actiones consignantes verbum gloriam referamus viventi et bono et vero et vivificant! Jesu Christo: per quem est Deo Patri cum Spiritu sancto gloria et honor, imperium, majestas, et nunc et semper, et per omnia sæcula sæculorum. Amen.

⁴⁰ Gen. xli, 47-41

(40) Exigat. Forte exigant.

(41) Et jam cum. Forte etiam cum.

(42) Nitant. Forte nitant, dum scilicet ad epulas relictas respectant.

LIBER SECUNDUS.

Lætantur quidem cœli de festivitate præsentis, in qua Dominum susceperunt victorem : lætatur et exercitus angelorum suscipiens cum victoria regem : lætatur et qui genuit, et misit Pater a dextris suis habens charissimum Filium, per quem mortua quidem mors (43) est, corrupta autem est corruptela, et destructa est diaboli tyrannia, et salvati sunt homines, et gaudium acceperunt angeli. Non est passus autem Spiritus sanctus : sed per omnium hominum linguas victori obtulit laudes. Quia enim omnium linguarum erat salus, ideo omni lingua per ora apostolorum locutus est Spiritus. Et exinde jam vocabat gentes per initia : implebatur autem et præcedentis festivitatis lætitia. Pascha enim festivitatis mortis sacramentum in se continens, tunc recipiebat fructum, cum fiebat recursio Domini ad cœlos. Non enim venit ut moriens moreretur, sed ut eos qui mortui fuerant vivificaret. Lætantur igitur omnia : forte autem et creatura : clarior enim et sol est, secundum præsens hoc tempus : prolixior enim et lumen habetur (44) : et omnium completus est fructus : et consentiunt officia dispensationi. Soluta autem nobis est et sententia : revocata est nostra restitutio : obedientia enim veniens, prævaricationis pœnas eiecit : justitia subintroducta iniquitatem repulit : veniens vita mortem mortificavit : Deus descendens hominem perduxit ad cœlos. Undique igitur fulgores festivitatis lucescant (45). Sursum chori, in terra lætitiæ. Tristant bona malum, fuget semetipsum diabolus : decet enim eum luctus suus : lugent adhuc usque dæmones, et semetipsos deplorant. Tantum enim ut nominata fuerit crux, agnoscunt plagam, et non sufferunt nomen. Et ne quis putet oblitum me fuisse hesternæ promissionis meæ; promiseram enim de resurrectione dicere heri; exposcebat enim tempus. Sicut enim heri de resurrectione motus est sermo : ita quia festivitas regressum Domini requirit ad Patrem. Firmatur autem hominum resurrectio, cum apparuerit Filius reversus ad Patrem. Et majus ostenditur quod propositum est, cum apparuerit resurrectio ejus qui suscitavit (46). Siquidem et Apostolus volens ostendere quia resurgunt homines, ad resurrectionem Domini transmisit suum sermonem, et dixit : *Si compatimur ut et simul glorificemur* ⁴⁰. *Si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit* ⁴¹ : ut ex hoc manifestum sit, hominum resurrectionem sequi Domini resurrectionem. Et mirabilia quidem

A quæ ante crucem facta sunt qui fuit ostendit : post mortem autem mirabilia quæ per apostolos facta sunt, confirmant quia qui mortuus est resurrexit et vivit. Unde et majora servata sunt mirabilia post mortem, quam ea quæ ante mortem sunt facta. Quia enim incredibilior resurrectio Domini magis quam adventus ejus in mundo, majora servata sunt testibus resurrectionis mirabilia, ut agnosceretur (46*) quia mortuus quidem est, sed resurrexit ob dispensationem, vivit autem propter virtutem. Quis enim ausus est dicere, quia non resurrexit Christus, aut confessibiles (47) inimici, aut ficti amici? Putas gentiles audebunt dicere quia mortuus est et non resurrexit? Non quæro quid dicant, sed quid patiantur. Si enim stant eorum templa, non resurrexit. Si non destruxit, si non confata sunt eorum simulacra post crucem, non resurrexit, qui arguit ea quæ non vivunt. Si non increpantur nomine crucis eorum dii et dæmones, non resurrexit qui his qui non sunt terribilis habetur : constentur enim et dæmones resurrectionem Christi. Qui enim exorcizant, crucem Domini nominant, et resurrectionem : et nomine ejus qui mortuus est et resurrexit increpantes, non ut inobedientes aut contradicentes habent dæmones, sed obaudientes et consentientes resurrectionem. Sed Judæi dubitant de resurrectione Christi. Utinam non dubitarent, ut et ipsi resurgerent a peccatis suis, in quibus mortui et vere sunt mortui? Si autem dubitant, ostendant civitatem suam post ea quæ ausi sunt, stantem. Et vere qui mortuus est mortuus est, quia stant qui affixerunt cruci. Si autem deserta est civitas ob audaciam incolarum, qui post mortem cruciat eos quia sunt, utique vivens id gerit. Si non servit eorum gens, si non excusaverunt suum regem, si est cum ipsis propheta; non est factus exitus prædicationis prophetarum. Si autem civitas eorum deserta est, si altare jam non est eis, non sacerdos, non rex, non propheta, non spiritus; per quem ista? Si autem et dicatur ab eis impudenter, quia civitatem eorum destruxerunt homines; utrum concedente Deo et ita permittente, magis autem indignante? dicant causam peccati. Putas propter idololatriam? et certe nunc idola non colunt. Sed quia prophetas occiderunt aliquando? et certe cum eos interficerent, habitabant civitatem suam. Sed quia templum contaminarunt aliquando? et certe contaminantes habe-

⁴⁰ Rom. viii, 17. ⁴¹ I Cor. xv, 16.

(43) Ms. *Per quem mortua quidem mors.*

(44) Ms. *Prolixius enim et lumen habetur.* Prolixiores enim tunc dies esse incipiunt.

(45) Ms. *Lucescunt.*

(46) *Suscitavit.* Forte *suscitavit.*

(46*) Ms. *Ut cognosceretur.*

(47) Ms. *Confessibiles* : aperti et confessi inimici, infra lib. i, de incorporali post med. *nonne confessibile est,* etc.

bant. Quæ ergo causa est ut ira adversus eos sit Dei nunc? Et certe secundum ipsorum sermonem ut aiunt, utinam videantur religiositatem fecisse! Si enim solventem legem, et de legi contra facientem invenerunt Dominum Jesum, et non invidia, sed zelo pro lege amixerunt cruci: oportebat Deum et alia eis peccata dimittere magis propter istam justitiam, quam nunc eos ita punire. Et licet ipsi essent peccatores, et alia haberent peccata; tamen Dominus Jesus, quem ipsi legi contraria facientem dixere, cum apud eos esset, prædicebat quia destrueretur eorum templum, et deprædaretur eorum civitas propter id quod adversus se audebant. Et si ipsi alia habebant peccata, Deus autem non videretur mendax, ut ipsi blasphemant, inveniretur autem verax, passus utique fuisset alia eorum peccata, ut confirmaretur docenti prædicatio illa, quæ et cæcis existit manifesta, et videntibus completa. Apostolus enim Paulus ad Galatas scribens ait: *Quia ante oculos eorum descriptus est Jesus Christus crucifixus* ⁴⁸. Ego autem et audeo adversus vos dicere, quia sermo ante oculos vestros describit Jesum Christum resurrexisse a mortuis. Quid enim queris? non invenies solem clariorem: ad satisfactionem (48) resurrectionis Domini, gentilium quotidie deficientem culturam. Protenduntur autem Ecclesie bona, et quotidie crescant. Inimicus ergo ut ipsi putant legis, qui vindicat in adversos et domesticos suos, exaltatur, vivit. Putas aut non vivens hæc quæ non viventes possunt, ipse operatur? occasio Judæis nulla relicta est. Cum enim dicunt, quia alia peccata habuimus, et ideo ejecti sumus nunc. Primum est enim, quando non peccavit Israel? quando non eos est passus Deus nisi nunc solum? Nonne in Ægypto idola colebant? Putas ergo quia colebant idola primam istam irreligiositatem admittentes, ideo non sunt ejecti de Ægypto? Et certe cum multis signis et prodigiis et mirabilibus, cum percuterentur Ægyptii decem plagis, liber autem esset Israel a decem plagis cohabitans iisdem. Et operibus (49) quidem erat Ægypti, Dei autem misericordia a plagis Ægyptiorum habebantur immunes. Si igitur propter istiusmodi peccata plagæ sunt, debuerant in Ægypto cum adducebantur plagæ adversus Ægyptios, dari et Judæis, qui cum cohabitantibus idola adorabant, qui et cohabitantes simul cum iisdem peccabant. Si autem idola quidem colebat in Ægypto Israel, et non solum non accipiebat plagas, etiam irreligiosa generis, sed alii pro eis quoadiu et exirent isti; nunc sine causa causantur. Quod autem idola colebant in Ægypto Israel, testatur quidem et Ezechiel propheta comparans duas eorum metropoles, Hierusalem dico et Samariam, duabus consorioribus, et dicit: *Dux erant consoro-*

res, et ipsæ fornicatæ sunt in Ægypto in adolescentia sua ⁴⁹. Fornicatio autem in Scriptura ita ponitur, quia secundum misericordiam dignabatur Deus tanquam conjungens sibi tunc quidem Synagogam, nunc autem Ecclesiam. Ab eo ergo qui secundum misericordiam conjungebat recessio, et dæmonibus conjunctio, et idololatria, fornicatio secundum Scripturam rectissime nominatur. Quia ergo idola colebant in Ægypto, ideo per prophetam ait: *Dux erant sorores, et ipsæ fornicatæ sunt in adolescentia sua in Ægypto*. Denique et Moysi successor Jesus Nave, mandans populo de suo exitu dicit: *Quibus vultis servire diis? Num his quas coluerunt patres vestri in Ægypto* ⁵⁰? Quid autem opus est prophetas vocare? ipsum Israel testem adversum se et ipsorum vocem produco, ut ostendam quia idola colebant in Ægypto. Quia enim exeuntes de Ægypto erant in deserto, et Moyses ascenderat apportare sacrilegis legem, quadraginta autem dies protulerat in monte Moyses: caput vituli conflantes, clamabant suis linguis adversum se: *Isti dii tui, Israel, qui eduxerunt te de terra Ægypti* ⁵¹. Hoc autem commendat, quia qui et in deserto coluerunt idola facientes sibi vituli caput, et apud Ægyptum. Dixere enim: *Isti dii tui, Israel, qui eduxerunt te de terra Ægypti*. Accusantium vox est quia istiusmodi venerantur idola, et hos colebant et in Ægypto, quibus et reddebat gratiam egressionis suæ. Si autem dixerint, quia alia peccata habuimus ob quæ et ad desertum perducta eorum civitas, et servit gens, et neque propheta cum ipsis est, neque altare, nec rex, nec sacerdos; quod peccatum majus est irreligiositate? Si autem colentes idola in Ægypto exierunt ex Ægypto; non erat facilius irreligiose eos agentes apud Judæam, reverti in Judæam? Sed ausi sunt dicere, quia ideo nunc non habemus prophetas, quia inter gentes sparsi videmur. Ubi ergo venit Moyses? nonne in Ægypto? ubi Maria, soror Moysi? nonne in Ægypto? ubi septuaginta duo? nonne in deserto gentium? Post hæc autem ubi Daniel? nonne in Babylonia? Ubi tres ejus fratres? nonne in Babylonia apud gentes? Ubi degunt qui jejunant? nonne in gentibus? ubi flamma ignoravit suam naturam? ubi Zacharias propheta? ubi Angelus (50)? Si autem prima et media in gentibus, cum ipsis erant prophetæ. Et certe apud Babyloniam extra hos qui prædicti sunt, omnes Judæi adoraverunt imaginem regis, et non ideo fraudati sunt a prophetis. Quia autem adoraverunt imaginem, comminatio Nabuchodonosor tunc facta adveniat. Dicit enim: *Omnis qui non cadens adoraverit imaginem, statim mittetur in fornacem ignis ardentis* ⁵². Et aderat quidem illi (51) omnis Israel. Tres autem soli inventi sunt qui non adoraverant; in fornacem missi sunt, et

⁴⁸ Gal. III, 11. ⁴⁹ Ezech. XXIII, 5. ⁵⁰ Jos. XXIV, 11. ⁵¹ Exod. XXXII, 4. ⁵² Dan. III, 6.

(48) *Ad satisfactionem*. Forte in Græco fuerit ἀσολογία, quod interpretes verterit satisfactionem: sicut 1 Pet. III, 15, in vulgata interpretatione.

(49) *Et operibus*. Sensus potest esse, idololatria

similis Ægyptiis erat Israel.

(50) *Ubi Angelus. Mulachias.*

(51) *Illi*. Forte illic.

ab igne salvati sunt. Daniel autem regalia sibi commissa non aderat præsens. Si enim adfuisset, nunquam a quadriga bonus remansisset equus. Ita autem nec derelictus est Daniel ob comminationem ignis a fratribus suis et illorum martyrio : quia fratres quidem ejus in medium producti, in aperto martyrium posuerunt, et passi sunt et liberati : Daniel autem post hæc præcepto existente regis nullum debere neque alium adorare Deum, neque regem, nisi solum regem, et quem putas? Persarum : ipse autem ingrediens domum suam, et cum posset latere et occulte adorare Deum, palam adorans non negavit religionem, sed maluit magis escari leonibus, quam fraudari se ab adoratione viventis Dei. Noli enim quærere, si Daniel non est a leonibus comestus : sed quia proposuit se comedi (52), hoc adverte. Nec quia non consumpsit flamma tres illos pueros missos in fornacem ignis ardentis, sed quia ipsi holocausti facti sunt (53) quantum ad alacritatem suam. Non enim ab exitu iudicium est, sed ab alacritate coronæ. Ego autem dico, qui ideo salvati sunt tunc, et Daniel a leonibus, et tres pueri a flamma ignis ardentis ; non propter alacritatem eorum qui salvati sunt, sed propter infirmitatem illorum qui adoraverunt imaginem. Ut enim non dicerent qui adoraverunt, Quid profuit eis qui non adoraverunt ? ne ab exitu incendii eorum qui non adoraverunt, satisfactionem (54) sibi conquirent Irreligiosa agentes, ideo salvati sunt qui non adoraverunt, ut non permanerent mortui qui adoraverunt. Ipse (55) enim Deus est Daniel et horum qui in martyriis consumuntur a feris. Sed non ipse populus : ab incredibili (56) enim populo salvabantur qui fidem constabantur, ut non incredulitas populi augetur : a fidei autem plebe, ut crescat fides in sanguine sanctorum, veritas firmatur Evangelii. Habemus autem et nos, quia et mirabilia facta sunt in languentibus locis. Quidam enim a feris salvati sunt, quia languebant loca in quibus et passio martyrum agitabatur : alii ab igne liberati sunt. Si quis autem non credit, et rationem exposcit ; nihil prohibet religiosi unius memoriam nos repetere, et proferre in medium. In Antiochenorum illa urbe Romanus quidam exstitit martyr. Iste peregrinus advenerat illo. Cum autem jactari a tempestatibus illam tunc videret civitatem (invenerat enim jam multos milites cecidisse Ecclesie), non est passus dare diabolo ut exsultaret : sed exsultantem iudicem de his qui fuerant superati aggreditur, vim faciens regno vero rapto (57) : et dicit : Non recedes lætus. Habet enim Deus milites qui superari non possunt. Iudex autem ebrius in victoria eorum qui fuerant superati, ex illorum imbecillitate æstimans sancti

A constantiam (58), præcipit eum induci. Non oportebat enim Dominum Jesum sine victore recedere. Introducens autem eum, omnia tormenta movebat, et tanta uni vincenti, quanta omnibus his qui fuerant superati. Contendens enim ne solveretur victoria sua per unius istius victoriam, et reputans apud se, quia et in stadiis finis currentium quæritur, et quia si isto vicerit, nec ut victi erunt qui fuerant superati ; universa ei admoveri tormenta jubet. Volens enim flectere juvenem, et oculis torquebat, et dentibus minahatur, et manibus torquentium suas protendebat manus, et ab ipsa ira etiam de sede movebatur sua. Cum autem fatigaretur torquentes, et non cederet qui torquebatur, atque obtusum et deflexum fuisset ferrum, non est flexus qui radebatur. Cum jam nulla adinventio tormentorum fuisset derelicta, cupiens constantiam suam ostendere Domini miles, emittit vocem dicens : Cur jam, tyranne, non cessas ? confessus sum per os verum esse regem Christum. Iudex autem injuriam in tyrannidem dictam non sufferens, convicit quidem se, et commendavit martyrem Christi : quia ideo hæc pro vero rege patitur, qui ita de mortali ausus est loqui. Propterea jubet eum igni tradi, coronam coronis conjungens. Et ideo cito efficiebatur præceptum. Ejiciebatur enim Romanus lætus et coronatus sanguine, insignis in lateribus habens quæ pro veritate fuerat passus : portans quippe et in humeris crucem, et in fronte signum regale. Cum autem adunarentur sarmenta et cannæ, ad velocitatem utpote flammæ, vel quod igni apta videntur ad incensionem, imponebatur autem vivens immolatio in igne (59). Hæc cum ita agerentur, non longe autem abesset civitas, ut testaretur veritati : et forte quia quidam de Judæis aut alii homines dicebant, ubi est horum Deus ? forte proferentium Judæorum tres pueros, et dicentium, quia sub nos salvabantur a flamma fornacis ardentis, isti autem ardent : atqui cœli jubet Dominus nubibus coronari cœlum. Adimplens autem sinus nubium grandine et imbre admodum vehementi, et addens ventos ad velocem emissionem eorum : neque accendi flammam permisit, vehementiorem ostendens hanc virtutem, quam apud Babyloniam. Illic enim e flamma tres pueros liberavit : istic autem ne quidem accendi flammæ concessum est. Fit turbela non levis : nuntiantur (60) tyranno quia martyre tradito igni cœlum indignatum est, et quia cœlestis rex suos qui in terra habentur defendit. Hæc cum audisset tyrannus, et cum valde injuriam defenderet suam factam per linguam, jubet iudici jam non debere jurgari eum ad Deum, sed istum quem liberavit Deus dimitti debere. Et noster igitur Ananias

(52) *Proposuit se comedi.* Sponte se obtulit leonibus vorand.: in.

(53) *Holocausti facti.* Ὁλοκαυστοί id est penitus consumpti, et holocausta facti, si species illorum alacritatem.

(54) *Satisfactionem.* Ἀπολογία supra col. 1095. B.

(55) *Ipse.* Pro idem.

(56) *Incredibili. Pro incredulo.*

(57) *Regno vero rapto.* Quod violenti rapiunt, ut dicitur Matth. xi, f2.

(58) *Ms. Æstimans fortis constantiam.*

(59) *Ms. Imponebatur vivens immolatio in igne.*

(60) *Nuntiantur.* Forte nuntiat.

velat ex igne dimittitur. Judex autem blandiens ty-
rauno, iniquus voluntate et proposito, sine Deo
degenens, cupiens nihil deesse blandimentis eius, in-
venit nescio quid novum adversus sanctum, addens
admirationem admirationibus. Quid enim facit?
præcipit linguam qua fuerat locutus in hominem,
eo quod non negaverat Deum, incidit. Et quidam
medicus qui jam ruerat non proposito sed carnis
infirmitate; quia enim ipse fuerat superatus exi-
vit; exultari libet de victoria superantis: provenit
autem istum portare medicinalia operamenta. Et
exivit ut consolaretur suam ruinam: inventus est
in aliam tentationem incurrere. Præcepto enim ju-
dici insistente ut lingua incidere sancti, et quia
inventus est ille parata habens ad istam necessita-
tem ferramenta, urgebatur incidere quam nolebat
linguam. Et incidit quidem: cum autem incidisset,
ipsam linguam usus est ad tutelam sui: non enim
projecit quam incidit, sed accipiens eam, ut me-
dicamen ad sanitatem illius delicti quod admiserat
ab negando, accipiens domi recondit, ut consu-
runt (61) infirmiores, fideles tamen, honorare si
quid a martyribus sumpserint. Dicit autem medico-
rum doctrina, contestatur etiam et natura, quia lin-
guæ incisio, interfectio est ejus a quo inciditur: opor-
tebat autem et secundo a morte liberari martyrem
Christi: ergo eam producant nobis Judæi tres pue-
ros, in uno tria proferimus. Et jam quidem habemus
quo mirabilia: flammam ne quidem concessam
flammam fieri; post incisionem linguæ, vitani;
quam natura quidem non constitetur, gratia autem
addidit. Ubi ergo tertia admiratio est de eodem mar-
tyre Christi? Adducebatur Romanus ad carcerem:
addebat autem et hoc blandus ad tyrannum ju-
dex, qui istam corporalem linguam non habebat.
Lectum est autem nobis, quia in apostolos Spiritus
linguas ut ignem divisit et donavit. Sed illum non
vidimus, sed audivimus et credimus. Quod autem
dicturus sum, multi vultus (62) sunt testes. Dicitur
quia beatus iste Romanus, dum adhuc carneam
habebat linguam, similia Moysi loquebatur, hoc est
balbutiens, et non composito loquens. Dum adhuc
haberet totam linguam, et non posset composito
loqui, erat balbus. Qui autem carcerem ingrediebat-
ur custos carceris interrogavit eum, quod ei esset
nomen: et certe litteræ (63) jam his qui valde com-
positi recte loquuntur, impedit ad loquendum. Nunc
autem Romanus et incisa lingua; quam cum habe-
ret (64), et recte loqui non poterat; Spiritus linguæ
loquitur, et valde rectissime, et dicit, Romanus
dicor. Iterum nuntiatur hoc judici et tyranno præ-

⁶¹ 1 Cor. xiv, 22. ⁶² Marc. viii, 53.

(61) *Ut consuerunt. Ut solent infirmiores* clam et
domi reconditas martyrum reliquias honorare; cum
fortiores palam id facerent: erat autem ille *medi-
cus carnis infirmitate lapsus*, sicut paulo ante
dictum.

(62) *Vultus. Πρόσωπα, aspectus.*

(63) *Litteræ.* Forte *littera*, ut sensus sit: littera
R quæ ægre pronuntiat etiam ab iis qui os recte
compositum habeat ad loquendum, nunc, etc.

A senti. Iterum qui incidere medicus, constituitur
in timore. Etiam, inquit, isto adhuc Christianus
est: ut fratri parcens contempit præceptum. Forte
autem ille, cupiens post incisionem linguæ non su-
peresse martyrem, et majori mensuram incidit ad
interfectionem potius quam ad præcisionem. Tamen
comprehensus medicus ducebatur ad judicem, et
negotium habebat, cur loqueretur, is cui incisa
fuerat lingua. Non enim semel locutus tacuit, sed
conferbat cum aliis de cruce et victoria Christi, et
hoc multis mensibus in carcere constitutus. Habe-
mus ergo et tertiam admirationem, et unus Eccle-
siæ martyr jam æquatur tribus ex Synagoga. Cum
autem negotium pateretur medicus, ut condiscatis
quantum boni sit, et brevis quidam ictus religiosi-
tatis. Quia enim tutelæ causa acceperat linguam,
quia in ratione salutis thesaurum recondiderat sibi,
exhinc jam accepit fructum fidei. Judici enim in-
dignanti et comminanti, et jam eum interficere vo-
lenti respondit medicus: Habeo linguam quam incidit.
Producat alius, cui non assistit Deus, et secun-
dam mensuram incisionis linguæ, incidatur lingua; et
si vixerit, meam commentam est, et non Dei de-
fensio. Producat quidam damnatorum, et diligen-
tissime mensura accepta, incisa etiam lingua est,
quæ habebat incidit. Tantum ut impleta incisio est,
et finis ejus completus est vitæ. Et ille quidem
mortuus. Dei autem ex comparatione tenebrarum
apparebat clarissimum lumen. Si quis autem infir-
mus et incredulus est, signa autem infidelibus, ut
dicit Scriptura ⁶⁴, habemus hæc proferre quæ au-
divimus. Et certe non tantum egena est Ecclesia;
sed et de alio audivi ego, quia vir quidam ad be-
stias missus est, a bestiis autem non consumptus,
ut Daniel, Ecclesiæ referebat mirabilia Dei. Sed
non sit mihi colligere talia. Ista enim supportatoria
infirmantium habentur, istæ satisfactiones sunt non
credentium. Sed neque ista sperno, nec abauo.
Glorificetur autem et in istis mirificator Deus.
Diligo autem cum video incidit capita martyrum, et
totum corpus ardere, et virgines nudas non irreligi-
osis oculis, amicis autem et fraternis. Nihil enim
horum terribile vident fratres, quia nec patiuntur.
Istæ sunt gloriæ, istæ nostræ dilectiones. Et qui-
dem qui inciditur capite, habebit caput in iudicio;
quia qui ardet totus, holocaustum Deo viventi of-
fertur: Et virgo nudata, non nuda; habet enim in-
dumentum incorruptelæ suæ. Nemo dicat martyri-
bus: Misericordia a vobis (65) ab his, fratres; ne
forte imitatores Christi vocem etiam ejus mittentes
respondeant dicentibus: *Vade retro me, Satana* ⁶⁶.

(64) *Quam cum haberet.* Quam litteram facile
pronuntiare non poterat, etiam cum linguam ha-
beret.

(65) *Misericordia a vobis.* Forte *Misericordia vobis
ab his*, ut sensus sit: Nemo martyribus dicat: fra-
tres, vestri misereantur hi tyranni, parcant in vos
savire; ne martyres exemplo Christi respondeant:
vade retro, etc.

Incedantur et ardeant ut nudentur (66) virgines in passione, et vincat per omnia Christus. Quid enim et promunt Judæi ut gloriam aut accusationem? Si enim nos fratrum nostrorum interficientium (67) usi sumus prædicta gloria, interfecit prioribus non cessamus interfici: nunc adoremus idola quæ excusamus (68). Israel autem et dum interficeretur ne adoraret, non cessavit adorando. Et ausi sunt loqui ad crucem. Cum enim vituli caput sibi ut adorarent fecerunt, Moyses interfecit plurimos, ne cæteri facerent talia, et qui derelicti sunt adorarent. Unde ergo simile erit Judæis ut et dum interficiuntur, alii adorent simulacra; et Ecclesia (69) quæ interficitur ut adoret, et non adorat? Sed quæ communitio est lumini ad tenebras? *Quæ enim debui facere vineæ meæ, et non feci* 69? dicit Deus. Donare debuit, et blandire, et beneficia tribuere: fecit omnia. Donavit enim manna: Israel autem modo manducans, vitulum qui nec herbam manducabat nec vitam habebat, adorabant. E petra bibeant aquam, et ex petra faciebant idola sibi. Per lignum figurati amara aqua translata ad dulcedinem est: illi autem e ligno exsculptentes sibi simulacra, adversum eum qui fecerat dulce adorabant. Veterascentes autem concredebant eis tunicæ: illi autem accipientes quæ donabat Deus, consecrabant idolis. Tantum enim erant ad beneficia contumaces: ideoque adduxit adversum eos plagas, quia dum daret beneficia, eos suadere non potuit: voluit ergo eos puniens perurgere. Quam enim plagam eis non misit? Quid enim ait ipse ad eos? *Sine causa percussi filios vestros: disciplinam non accepistis* 70. Cum enim beneficia sua eis exprobarot, dicebat: *Quid adhuc debui facere vineæ meæ, et non feci* 71? Cum autem incredulitatem ad plagas addebat: *Sine causa percussi filios vestros: disciplinam non accepistis*. Et iterum: *Quid adhuc percutiamini addentes peccata* 72? Hoc est, ego evacuavi plagas: vos autem non cessatis peccantes. Sed forte simplices plagas putatis: et gladio interfecit sunt, qui caput sibi vituli fecerunt, ut adorarent: et nihilominus indisciplinatus mansit Israel: et terra mirifice ostendat aperiens os suum: vivos quosdam absorbit: et qui relictus sunt, adorabant non viventes. Flamma eos consumpsit ne adorarent idola, et comedit multos: et qui relictus sunt, adorant simulacra dæmoniorum. Et illi quidem consumebantur, ut non adorarent, et nihilominus adorabant (70). Nos autem consumimur ut adoremus, et non adoramus. Non quippe nostra virtute, sed crucis potentia. Serpentes eos mordebant, et immisso veneno occidebant. et per omnes

A plagas, per terram, per ignem, per gladium, per serpentes, per feras, per inimicos, per legem puniti, interfecit, concisi, consumpti sunt, et manu sacerdotum occisi: et non recesserunt ab idolis. Et tamen hæc omnia fiebant tunc, et spiritus erat in ipsis, et Moyses propheta, et Aaron sacerdos, et Jesus Nave exercitum ducens, et expugnans inimicos, et Moyses orationibus vincens, et manna desursum, et petra dabat aquam, et tabernaculum aderat, et virga florebat, et mirabilia fiebant. Et colentes idola non abegerunt Deum, ut recederet a promissionibus suis quas fecerat ad Abraham. Cur ergo, vos interrogabo, cur cum et apud Ægyptum idola colebatis, cum et in ipso mari positi non credebatis, cum et manna accipientes murmurabatis, cum et ante legem et contra legem vituli caput vobis fecistis, cum Beelphegor vosmetipsos consecrastis, cum flammam ignis contempistis, cum serpentibus interficiebamini, non estis suasi: cum terra admirabiliter os suum aperiens absorbit vos viventes, neque vos cessastis ab idolis, neque Deus recessit, ut non vobis faceret bene; et habebatis prophetas vobiscum. Comparavimus igitur illa his quæ non sunt (71), et interrogavimus eos cur tunc cum tanta fierent a vobis, passus (72) est vobis (73) Deus, et nunc cum Sabbatum custoditis ut pollicemini, et legem legitis, et libros prophetarum, quos præsententes quidem interfecistis, libros autem eorum purpureis palliis honoratis: quæ causa est ut tunc quidem tanta vobis facientibus mala, tanta fiebant in vobis Dei bona, et spiritus vobis aderat, et propheta vobiscum erant? Nunc autem, cum et legem legitis, et dicitis, et custoditis, et seriamini, et Sabbatum observatis, et ab escis vos abstinatis; sine causa laboratis, et vigilatis, per noctem psalmos dicentes, et per civitates et nationes synagogas constitulistis, et arcam et candelabra et mensas, et omnia vultis facere nunc magis quam in terra vestra? Cur tunc cum tanta mala faciebatis tantos habebatis prophetas, et Moysen quem voluistis lapidare, et Aaron cui vim irrogastis: nunc autem cum videmini custodire legem, et omnia facere ut prædictum est, nullus vobiscum propheta est? Putas quia Romani, compellimini enim dicere, quia citra voluntatem Dei destruxerunt vestram civitatem? Spiritum sanctum quis abstulit a vobis? Ubi nunc apud vos propheta est? Dicit Deus in Ezechiel propheta: *Populus iste peccavit in me, et misi eos ad captivitatem* 73. Sed non ista metuentes, inquit, ad gentes audiebant: *Iste est populus Dei et terra Dei* 74. Et educam, inquit, propter nomen meum, et reducam eos, et dicitis eis:

66 Isa. v, 4. 69 Jerem. ii, 30. 71 Isa. v, 4. 72 Isa. i, 5. 73 Ezech. xxxvi, 19. 74 ibid. 20.

(66) *Incedantur*. Forte *incendantur* (aut *incendantur*, et *ardeant*, et *nudentur*, etc.

(67) *Interficientium*. Pro *interfectorum*.

(68) *Excusamus*. Vox interpreti nostro familiaris, pro eo quod est *repudiare, rejicere*. Sic supra, lib. ii. De fide adv. Sabell. sub fin.: *Contenti simus veritate, excusamus lites*; et lib. i. De resurr. circa med.: *Si talis esset resurrectio, excusaremus utique resurgere*;

et infra: *Factus es perfectus, formatus es, excusa illud*, etc.

(69) *Ecclesia*. Forte *Ecclesiam*.

(70) Ms. *Et nihilominus adorabant*.

(71) *Non*. Forte *nunc*.

(72) Ms. *Passus est a nobis Deus*. Fortasse *passus est a vobis*.

(73) *Vobis*. Forte *vos*.

Non propter vos facio, domus Israel, sed propter nomen meum ⁷⁵. Ille Deus qui dixit tunc, Non propter vos facio, sed propter nomen meum, nunc audiens vos dicentes, quia religiose fecimus crucifigendo Christum, et sint illi digni propter prius opprobrium gentium dicat ut dixit : et nunc, si tamen permittit vestrum peccatum, in unum non propter domum Israel facio, sed propter nomen meum : et certe propter nomen suum nunc vos non reducit. Sicut enim tunc propter nomen suum revocavit : ita nunc propter nomen suum vos non revocat. Si enim propter nomen suum facit quod non facit, debet et non permittere fieri ea quae praedixit Salvator, cum ostenderent ei lapides templi, quia *non relinquetur lapis super lapidem, qui non destruat* ⁷⁶ : et cum dederet Hierusalem, et praediceret quia circumdabant eam inimici, et destruent eam ; et cum diceret filiabus Israel : *Filiae Israel, nolite plorare me, sed plangite vos et filios vestros : venient enim, inquit, dies cum patiemini ea quae passae sunt* ⁷⁷. His semel et bis et tertio a Salvatore praedictis, si mendax est, et si contra legem faciens, si defendentes legem occiderunt quem occiderunt ; deberet Deus ut argueret praedicationes mendaces, pati illos etiam nunc peccantes, ut et antea passus est. Si autem Salvator quidem praedixit, Pater autem audiens confirmavit, et opera testantur, praedicatione dupliciter convictus est Israel. Quia igitur apparet correptio quae per crucem facta in mundo effulsit, interrogavimus eos, quem vultis esse Jesum ? hominem peccatorem et contra legem facientem ? Ergo producite vestros justos, et fiat comparatio. Absit ut a nobis servis, ad Dominum ! Quia autem ad Judaeos loquimur, oportet nos infantiarum. Comparemus in (74) signa, et opponamus lucernas plures soli uno, et dicamus Judaeis : Quem vultis Jesum esse ? ut Abraham ? Ostendite ergo quem suavit Abraham, vel unum licet, ab idololatria ad religiositatem : aut non hoc primum et in vestra lege mandatum est. Sed Isaac comparabitur rei (75) ipse, et de Isaac erit sermo. Quem suavit Isaac ? Sed Jacob, cujus et socer in idololatria permansit ? Sed Moysi, qui non potuit per multa signa et prodigia filios Abraham ad culturam Abraham transferre ? qui non potuit suadere socero suo ? Nonne mare scindebatur, et iterum copulabatur, et manna ad vicem imbris deducebatur, et petrae ex imis emittebant aquas, et omnis natura transferebatur per signa, et populus manebat in idololatria ? Quid valuit lucerna Moyses ? Ideo bene dicit Dominus : *Nolite judicare ad faciem, sed justum judicium judicate* ⁷⁸ : non nominibus, sed negotiis : quid correxit Moyses, et praehonoretur (76) a vobis Jesus ? Si autem unum po-

A pulum per signa non suavit, Jesus autem per crucem, per scandalum, et non per signa aut prodigia, mundum transtulit ad Dei culturam : Moyses lucerna ne quidem uni domui sufficit ; Jesus autem sol justitiae, si non fulget mundus et illuminatur, non sit sol. Ex negotiis enim et nuncupationes sunt accipiendae. Si illuminatur mundus, sol justitiae est : ubi enim praecurrit opus, adjuncta sit et nuncupatio. Moyses lucerna quare dictus est, qui neque fratribus suis et cognatis lucere valuit ? Siquidem ad fines (77) ejus igni consumpti sunt sub illo peccantes, et Aaron per os ipsius Moysi objurgatus est, et propter ipsum Moysen objurgatus a Deo est Aaron. Qui norunt Scripturas sciunt quae dicuntur. Moysen producant quod jurgatus a Deo est, et finem justum habuit vitae. Sed nos compellimur dicere adversum sanctos quos cupimus honorare. Sed non dicimus adversum Moysen, sed ea loquimur quae vult : ipse dicit Moyses. Nam et si compellimur dicere, dicimus ideo ut commendemus ea quae ipse Moyses de Christo locutus est. Ergo falso Judaei Moysen adversum Moysen legunt. Legentes enim dicunt, quia nihil veri loquitur. Nos autem Moysen pro Moysae legimus. Et quid contendimus ad Judaeos vere adicere (78) quae apud Judaeos habentur, quaeque nobis concedunt ? At idem Judaei concedant nobis quia Moyses vera locutus est, et nullus e prophetis mentitus est, neque Deus horum. Dicimus enim quia omnes promissiones Dei, quae per legem factae sunt et per prophetas, impletae sunt in adventu Domini Christi, et adhuc usque implentur. Hoc est honorare libros prophetarum, non purpureis pallis a foris, sed illum qui intus praedicatur agnoscere. Non est mentitus Moyses pro nobis ; opus enim ipsum ei testimonium praestat. Non est mentitus Moyses adversus Israel ; captivitas enim eorum et humiliatio testatur. Non sunt mentiti prophetae vocationem gentium praedicantes ; vocati enim sunt ut videtis. Non sunt mentiti prophetae, exitum et abjectionem Israel prophetantes. Si autem sermones praedicti sunt, et negotia testantur, quid adhuc impudens Israel ? aliquando quidem ad dicta, nunc autem et ad ipsa negotia. Scriptum est, et promissum in lege est, quia si fuerint qui dispersi sunt e populo ad fines usque mundi, et poenitentes custodierint legem : *inde eos reducam, dicit Dominus* ⁷⁹. Ista Dei promissio est. Interrogavimus ergo Judaeos, utrum servatis legem aut non ? Si non servatis, quid et loquimini ? Si autem servatis, quid quia non revocamini ? Non enim mentitur Deus. Si autem praevaticantes legem habebatis civitatem ; nunc ut dicitis servantes legem dispersi estis in civitatibus : manifesta ergo est vestra

⁷⁵ Ezech. xxxvi, 22, ⁷⁶ Marc. xiii, 2. ⁷⁷ Luc. xxiii, 28 ; xix, 44. ⁷⁸ Joan. vii, 24. ⁷⁹ Deut. xxx, 3.

(74) *In. Forte jam.*

(75) *Comparabitur rei.* Fortasse comparabitur ei, id est Jesu Christo : nempe littera r, prioris vocis postrema, perperam repetita fuerit.

(76) *Et praehonoretur, etc.* Forte, ut praehonoretur

a vobis Jesus.

(77) *Ad fines.* Fortasse unica voce ad fines, prosequi.

(78) *Vere adicere.* Fortasse vere ea, vel vere dicere : vel adicere dictum est pro adicere.

Inexcussibilis audacia sanguinis justi. Et certe multorum prophetarum effudistis sanguinem, et habetis vestram civitatem : et prioribus prophetis interfectis, secundi veniebant, et convincebant vos. Quomodo ergo multorum prophetarum sanguis non intercidit prophetiam ; unius autem, ut dicitis, contra legem facientis sanguis, statuit (79) omnem prophetiam ? Et quomodo omnes prophetae cum legislatore et regibus justis, et omnibus mirabilibus quae facta apud Aegyptum videntur, et in deserto, et in ipsa terra promissionis, et cum omnibus beneficiis et poenis non statuerunt idololatriam ne quidem ab ipso Israel ? Crucis autem sermo et orbem universum convertit, et Israel si nihil aliud, tamen ab idololatria prohibuit ? Quid hoc efficientius mihi videtur, quia resurrectio viventis quae hoc fecit, mors quam sustinuit. Si enim affixus est ob infirmitatem, ut dicit Paulus ⁸⁰, sed vivit ut videmus. Et nos quidem illum quem non videmus non negamus : viventem autem ex his quae efficit videmus. Quia autem ausi sunt, in qua sunt poena ipsi edicant. Ergo vivens et apud eos invenitur qui passus est. Qui enim adversatur in dissolutione sunt : et gentiles jam non gentiles : et Judaei superantur. Cui deest qui vincit ? Ecclesia quippe unde habens filios ? Ita enim est admiratio, quia a Judaeis accipiens patres apostolos, a gentilibus autem filios a non credentibus ; habet illic salutem filiorum, istie non credit Judaeis (80). Sed ab abnegantibus Judaeis habet testes apostolos, ut illorum conspersio apud nos non sit illorum. Cum enim ferrum acceptum fuerit a congeriebus lapidum, aut a terra ex qua et confiatum est, jam non est quod erat in monte : et apostoli a Judaeis accepti, jam non sunt ex illis. Per ignem enim emundati, aliud quam lapides facti sunt. Illi enim interficiebantur ut non adorarent idola ; et lapidabant Moysen quia non concedebat eis adorare : Stephanus autem statim ex ipsis lapidabatur, eo quod non negavit causam crucis Dominum Jesum. Putas isti ex Judaeis sunt ? Petrus qui inverso capite affixus est cruci, Paulus qui persecutionem est passus, et gloriatus est in periculis. Sed meminimus Petri et Pauli et Stephani. Petrus ante crucem infirmus et incertus, et ter abnegans Dominum ; quando magis oportebat eum negare ? cum adhuc viveret magister ? aut tunc cum satis sibi fecit qui est mortuus ? Si autem neque ante mortem negaret, esset contentiosum omnia dominantis Magistro (81). Si autem ante crucem negat, et ter non simpliciter, sed per vocem puellae unius, et hoc Domino praedicente ei, et certe si non propter aliud, propter contemplationem praedictionis deberet Petrus non negare. Et certe cum Dominus dixit, negaturos esse omnes, Petrus dicebat : Si omnes te negabunt, ego non te negabo ; sed paratus sum pro te mori ⁸¹, et ante te mori. Et cum dixisset quia et ipse ter abnegaturus esset, non recessit, contendens et dicens, *Non te negabo*. Qui autem dixit saepe, quia non negabo, et horum habebat memoriam ; quia puella quaedam accedens interrogabat eum, nunc Galilaeus est, nunc cum Jesu erat ; coepit et jurare, quod non poposcerat puella, et dicere, quia nescio hominem, nec ut hominem, o Petro ! et hoc semel, et bis et ter. Et certe vivebat Magister, et incertam erat si moreretur Petro. Ipsius enim vox quae dixit : *Misericordia tibi, Domine, ab his* ⁸². Quemadmodum iste negans ter et jurans, et hoc propter vocem puellae unius ante mortem : post crucem, post paucos illos dies incipit clamare et ad populum dicere : *Viri fratres et patres, audite* ⁸³. Puellam non audis, et viros fratres et patres vocas ut suadeantur ? In nocte negas in qua posses et latere, et tertia hora constanter proclamans loqueris ad populum universum ? Sed puta quia Petrus contentiosus est, et omnia donans Magistro, ausus fuit Judaeis et loqui, a quibus ipsa audacia exstitit. Quemadmodum Judaei non statim fustibus et lapidibus, aut quolibet alio genere obruere arguentem ? Si enim Deum, qui signa fecit, ausi sunt affigere cruci, quemadmodum Petrum convincentem eos post istam audaciam non statim fustibus aut lapidibus obruerunt ? Nunc ergo sunt in captivitate et humiliatione, cum floret Ecclesia ; et adorant nobiscum et reges et iudices. Audeat quis ingredi synagogam, visus licet (82) alicujus, et dicere, Jesus crucifixus Filius est Dei. Si exierit exinde ? et hoc cum non sit ex Judaeis, sed ex nobis : cum et leges vindicant, et reges adorant, et cum Ecclesia tenet (83). Si autem nunc non est sine periculo aliquem non Judaeum ingredi in synagogam eorum qui in captivitate habentur, et hoc in vico ubi tres aut quatuor colliguntur Judaei, et dicere veritatem ; quemadmodum Petrus ex Judaeis Galilaeus ? Nec enim hoc est dicere quia ingenuitatem ejus honorarunt, et non sunt ausi : nec quia eruditionem, nec quia divitias. Jam autem nec piscator erat, sed egeno egentior. In tantum autem aderat ei ut non loqueretur, qui dum periclitaretur animae, et interrogaretur si Galilaeus esset, negans et dicens, non, in ipso abnegatione convictus est. Quia enim naturalis est linguae (84), partis uniuscujusque terrae meditantem assueferi ad eloquendum, oriens ad aliam partem utitur, Syrorum lingua in alio clamet, nationem quidem ipsam esse, mutatam autem in sono haberi. Fit enim et hoc apud Judaeos : et caetera. Galilaei Hebraica quidem loquebantur,

⁸⁰ II Cor. xiii, 4. ⁸¹ Matth. xxvi, 33-35. ⁸² Matth. xvi, 22. ⁸³ Act. vii, 2.

(79) Statuit. Id est, stitit.

(80) Judaeis. Forte Judaeus.

(81) Omnia dominantis. Forte omnia donantis Magistro. Sic paulo post : Sed puta quia Petrus contentiosus est, et omnia donans Magistro.

(82) Visus licet. Quamvis aliquam speciem dignitatis ore ac vultu praefereans.

(83) Tenet. Κρατεί.

(84) Ms. Naturale est linguae.

lingua autem impediti aut immutantes convincebantur quia non erant e civitate. Sicut et apud nos nunc efficitur, qui agros habitant, immutantur ab eis qui in civitatibus habitantes linguam habent. Forte autem et unusquisque civitati vicinæ diversam habent linguam propter consuetudinem assuetam. Hæc cum ita agerentur, ex consuetudine ita apparent. In libro *Judicum* scriptum est ⁸⁴, quia provenit bellum inter se agere propter accusationem nescio quam ex istius partia (*sic*) homines. Communis enim erat circumcisio. Si ad alteram venissent partem, per linguam erat eorum discretio. Interrogabant enim victores eos quos vicerant unde essent: pro salute ex parte adversa haberi, proponebant sermonem quemdam, non poterant recte ita loqui (85), ut illi qui interrogabant: et qui negabant, ex lingua arguerentur. Hoc enim in evangelio renovatur quod apud *Judices* scriptum est. Petrus enim negabat se scire hominem: lingua autem per ipsam abnegationem convincebat eum quia Galilæus erat. Iste Petrus qui periclitabatur, et cupiebat suam immutare linguam a Galilæa ad Judæam, et parum quid corrigere, hæc cupiens et festinans et mortem timeas, dicat quid putaverit. Quomodo omni mundo loquitur iste Judæus, imo ex Judæis (86), dicat, et gentiles convincat. Unde iste cui sine voce erat lingua, unde Petrus loquitur? Sed non est locutus, sed tacens suavit mundum. Majorum nobis das admirationem: is qui negabat sed locutus est, qua lingua? Ipsis enim qui apud Hierosolymam erant, quomodo poterat loqui? tamen loquitur, et post quantos dies convictionis cum per linguam est convictus? Iste erat dies quinquagesimæ completio, abnegationis autem Petri ante quinquaginta dies passio fuerat Domini. Putas in quinquaginta diebus piscator rusticanus ex vico atuduit omnem linguam? In Actibus enim scriptum est apostolorum: et non credatur, si res ipsæ non consentiunt. Scriptum est enim quia dum impleretur dies quinquagesima, erant adunati in unum apostoli ⁸⁷, quos sparserat quidem crux, collegerat autem resurrectio; et adunatis iisdem divisæ sunt linguæ tanquam ignis dividentes, et insederunt in unumquemque illorum, et cœperunt linguis loqui quas non didicerant. Hæc Scriptura dicit; qui vult interroget. Si non est factum, quomodo audierunt gentes? Sed audierunt gentes. Ergo quod scriptum est, factum est. Quis est qui donavit? qui mortuus est; et quidem antequam pateretur, non donavit linguam. Quod ergo non donavit antequam pateretur, quemadmodum donat mortuus, nisi quia resurrexit? Sed non donavit, nec vera dicit Scriptura. Quomodo ausi sunt apostoli exire ad gentes?

⁸⁴ *Judic.* xii, 6. ⁸⁵ *Act.* ii, 1.

(84) Ms. *Naturale est linguæ.*

(85) Ms. *Quemdam, quem non poterant recte ita loqui.*

(86) *Ex Judæis.* Forte et *Judæis.*

(87) *Suscitavit nos.* Fortasse dicebat *quia susci-*

A qua spe elati, quid ante oculos habentes ausi sunt hoc? Unde autem eis hæc prudentia? quomodo putas adunati hæc impudenter ad alterutrum dicebant, Magister sefellit nos? Quia ergo sefellit nos, et nos fallamus mundum. Dicebant quia suscitavit nos (87), et ipso mortuus non resurrexit. Si hæc conscientia eorum ita sciret esse contraria, deberent dicere, et negare, et pœniteri, et confiteri errorem, et ante Judæos dicere quæ dicebant Judæi (88): seductor erat, seduxit nos; petabamus, promittebat resurrectionem; arguit eum operimentum (89). Debuisset unusquisque recurrere ad retia paterna, providere sibi victum, abscondi, erubescere falsitatem Magistri, propriam seductionem occultare, multo magis iurare (90) quia nec vidimus eum. Hæc deberent facere, si vera essent quæ Judæi volebant. Sed putas convenientes in unum impudenter dicebant ad semetipsos: Quid si seducti sumus? sed non concedamus. Magister mortuus est; dicamus quia resurrexit: ut quid lucrarentur? quid commodi acciperent? aurum? sed non permisit mandatum: argentum? et ipsa retia dereliquerunt. Sed ut honorarentur? qui inverso capite affigebantur. Quid erat quod posset eos hortari, ut mentirentur de eo qui non resurrexerat? Quis præbuerat eis audaciam? In quo confidentes essent inscientiæ suæ, rusticitati, ingenuitati, divitiis, multitudini, duodecim ad mundum? Sed prædicationem ejus qui affixus est cruci. Ipsum solum audere exire ad mundum, grande est. Puta ista ausi sunt: Judæi quomodo passi sunt non eos statim interimere? Nonne parati sunt ad interemptionem? Magistrum affixerunt, qui non arguit eos homicidas: istos qui convicerunt quia homicidæ sunt, non multo magis debeissent interimere? Cur sanguinem Magistri adhuc habentes in manibus, patiuntur piscatores? et certe cum interficerent Magistrum, nisi negasset Petrus fuisset mortuus. Qui ergo volebant eum antequam moreretur Magister occidere, quemadmodum eum non occidunt post Magistri interfectionem? quemadmodum? quæ est causa? sed noluerunt: et quis est qui convertit eorum mentem? Sed voluerunt: et quis est qui prohibuit eorum propositum? sed voluerunt et non potuerunt: et quis est qui superavit eorum malitiam? quemadmodum superati sunt? si non est facta admiratio, quomodo vincunt piscatores? Ecce alia admiratio, si nulla admiratione vincunt. Et certe volunt Judæi occidere, et concedit Dominus eis ut occidant. Martyrium itaque tulit Stephanus. Quomodo ergo Stephanus quidem ab istis occiditur? Utile enim erat ejus martyrium, ut firmaretur per mortem resurrectio: et cæteri non occiduntur? Sed noluit Israel.

tabit nos.

(88) Ms. *Dicere ea quæ dicebant Judæi.*

(89) Ms. *Arguit eum operimentum.*

(90) *Jurare.* Forte *iurare.*

Quomodo vult Stephanum? De hoc concedit Dominus : sufficit hoc ad victoriam. Quomodo concedit Stephanum, et non concedit et alios? Ut agnosceretur quia mortua est mors, et quia per mortem firmatur resurrectio; ut agnosceretur quia vivit qui vivificat. Volunt Judæi et non possunt. Moysen facientem signa voluit Israel lapidare, et prophetas occiderunt, et hoc ita prohibente lege. Piscatores, arguentes eos et prædicantes Crucifixum, non occiderunt : Lazarum, quia resurrexit a mortuis, voluerunt occidere, ut mortificarent admirationem; et eos qui prædicant resurrectionem affixi cruci ab ipsis, non occiderunt. Sed puta quia Judæi victi sunt. Cogitaverunt autem piscatores ad mundum exire, si homines ad terminos mundi sine litteris, ad eruditos imperiti, ignobiles ad ingenuos; cogita-

A dæorum primarii Synagogæ, aut transferrent corde sua lapidea ad fidem, aut tacentes utique confunderentur. Scribantur istæ suasiones in uniuscujusque corde, non atramento : non enim atramento sunt digna : si quid autem cum vi loquitur, non pati mentientes (95) : et si donamus aliquid sermone, nolite seduci. Si autem sole clariora negotia sunt, nolite fieri cæci. Videte Dominum Jesum a mortuis resurgentem. Videte eum ad dexteram Patris cum gloria sedentem. Quibus oculis? apostolorum quippe illorum virtute, illorum scientia. Quomodo suscepti sunt? quomodo creditum est? quomodo destructa sunt vetera? quomodo introducta quæ in prædicatione erant tanquam inhonesta? Et certe multa erant impedimenta apud eos; consuetudo quæ putabatur vetus, imperium adversariorum, remissio feriarum, et ea quæ particulatim prædicta sunt : ab eo autem qui prædicabatur crux, et quod in eo erat incredibile et sine honore. Præconum autem abjectio, ignobilitas, nulla doctrina, egestas, numerus parvus. Ab ipsa autem prædicatione jejuniæ pro ebrietate, pudicitia pro libidine, donare sua quam rapere. Si igitur qui prædicabatur incredulitatem habebat propter impotentiam quæ putabatur crucis, et qui prædicabant omnia incredibilia; adde autem et persecutionem ipsorum cum vapularent, cum injurias sustinerent, cum reciderentur et interficerentur; si qui prædicabatur interfectus est, qui prædicant interficiuntur, et qui credunt persecutionem sustinent. Unde creditur? ab ipso. a suis prædicatoribus? ab his qui susceperunt? Sed ex consuetudine quæ contraria suggererat? sed ab acerbitate prædicationis cui adversabatur requies quæ in Veteri erat Testamento permixta (96)? sed a promissionibus? Mortuus est, inquit, quidam, et resurrexit aliquando; et persecutio quidam aderat, promissiones autem dicebantur. Sed putas provenerunt ista, et susceperunt discipuli, et translatus est mundus, et Judæi cessarunt? Impossibilia facta sunt possibilia, et iterum silentio : et si fortuito (97). Si autem prædixit ea Jesus ante crucem, perfecit autem post crucem, quid non videmus ad solem, ubi et prædixit? Ubi enim non prædixit? Si quis autem scrutatus fuerit ejus sermones, non est ejus sermo, in quo non est statim et prædicatione. Piscatores enim nominavit discipulos suos : in eo dum vocaret piscatores, piscationem annuntiavit ipsum enim nomen, prædicationis est nuncupatio. Vocavit eos piscatores hominum ad salutem⁹⁸. Piscati sunt autem. Si non sunt piscati,

⁹⁵ Math. iv, 19.

(91) Tanto donaverunt. Forte, Et tanta donaverunt magistro; ut supra col. 1106 B, Petrus omnia donans magistro.

(92) Sed si nunc. Fortasse, sed si nunc ita repetat? id est quid si ista non semel, sed iterum apud paganos dixerit?

(93) Quæ erat virtus sine his. Forte quæ erat virtus in his, nempe in apostolis.

(94) Præmissio. Forte promissio.

(95) Ms. Nolite pati mentientes.

(96) Permissa. Forte promissa.

(97) Et iterum silentio : et si fortuito. Sententia videtur esse : Et iterum dices, quid si hæc silentio, id est clam et obscure peracta sunt? quid si etiam fortuito et temere contigerunt? Respondet, neque clam esse peracta, quia ad solem, id est palam et aperte gesta sunt; neque fortuito, quia hæc Jesus multo ante prædixerat.

mentitus est et mortuus. Si autem et absentes nunc **A** esque piscantur homines, nonne apparet quia adest qui misit piscatores ad piscandum? Et cum sint absentes, sales eos appellavit ⁹⁷. Si non statuerunt nostram petredinem, si non deterserunt nostras sordes, si non emundaverunt nostras spurcillas, si non immiserunt in nobis saporem, non sint quod dicti sunt. Si autem a spurcillis nos et fastore liberarunt, statuerunt autem nostras defluxiones, deterserunt nostras sordes, suavi autem odore pleni sumus per illos, et sumus esca divina : reprobando prædicationem, et concedet tibi exitus rerum. Piscatores sales eos dixit et exhibuit. Denique et in alia prædicatione lumen eos facit et dicit : *Vos estis lumen mundi* ⁹⁸. Piscatores privati, ignobiles, egeni, lumen mundi dicuntur. Domus enim si dixisset, non esset magnum, si via alicujus non esset. Adhuc majus. Civitatis enim unius si dixisset. Sed lumen eos esse non est incredibile nationis integræ : sed mundi, inquit, estis lumen. Si dixit magnum, et non fecit maximum, num mentitus est aliquid? Si autem dicit magna, operatur autem majora, quid faciemus de his quæ videntur? Dicit Petro : *Tu es Petrus, et super istam petram ædificabo Ecclesiam meam* ⁹⁹. Certe ædificaturum se promittebat Ecclesiam suam. Si non ædificavit, mortuus est. Si autem ædificavit qui non vivit, dicant quomodo ædificavit : sed ædificavit, nihil autem addidit? sed dicit : *et portæ inferi non prævalent adversus eam* ¹⁰⁰. Si non moti gladii sunt, et exercitus, et tyranni, et leges, et pœnæ, et mors, et varietas horum, et ignis, et mare, et fluvii, et omnia simul adversus istam prædicationem, et per omnia transiens prædicatione conflata est ; et de terra, et castigata ostenditur quia inferi et mortes plurimæ non transferunt Domini prædicationem. Si non facta fuissent ista, forte relinqueretur dubitatio. Si autem per omnia tota ista prædicatione stat, vivit utique cujus prædicatione non overitur. Sed ex medicis magnæ prædicationes sunt factæ. *Recumbebat, inquit, Dominus, et venit ad eum quædam mulier* ¹⁰¹. Et quod portavit? unguentum effudit super caput ejus. Irascabantur autem discipuli, scientes quod unguento non indiget Magister. Irascatur autem et Judas propter fructum ; et quia et pauperibus donat incurrentia. Dominus autem ad irascentes : Nolite, inquit, querere quid ego velim, sed quis et quæ est voluntas ejus qui immisit (98). Nolite esse molesti : fecit enim. Quod autem fecit ista, non ignorat. Prænuntiat ista meam mortem. Immittitur enim gentibus qui moriuntur unguentum. Et una quidem prædicatione quia morietur : sed ista non sit mirabilis. Addit enim : *Amen amen dico vobis, quia cum prædicatum fuerit nomen meum in omni mundo,*

prædicabitur et hoc quod fecit ista ¹⁰². Et parva ista occasio unguenti tantam magnitudinem introduxit prædicationis : et dictum est quia toto mundo prædicabitur nomen meum, et illius mulieris lusus in memoriam erit. Quæ auctoritas istius vocis? Quid enim dicit qui mortuus est post mortem his qui prædicarunt? *Exiit ad universam mundum*. Dixit, aut non dixit? Si non dixit, quomodo exentes perfecterunt quæ jussit? quomodo suspecti sunt (99)? quomodo qui mortuus est, mortuus est? *Ite, docete, inquit, omnes gentes* : o regia vox, o tenentis mundum promissio! *Ite, docete omnes gentes*. Quantis dicit hæc, o Domine? Duodecim hominibus ad innumerabilem populum : *et baptizate eos* ¹⁰³, inquit ; et fecerunt quæ videmus. Iterum sane comparans parabolas prædicit : *Simile est regnum celorum, hoc est prædicatio ista, fermento* ¹⁰⁴. Secundum quid fermentum? quia et fermento modico a muliere in multa conspersione abscondito, ipsum quidem non obscuratur a conspersione, sed cum sit parum totum fermentat, et fermentat sine strepitu. Ita, inquit, mea prædicatione brevis per duodecim, per istud fermentum, toto, inquit, iusparsum non transmutabitur, sed omnem mundum transferet ad religiositatem. Hoc dictum est per parabolam. Prædicatione facta est, aut non? Si facta est, quid dubitas? si autem non est facta, argue. Aliam iterum parabolam similem huic introducit. Quid enim dicit? *Simile est regnum celorum grano sinapis, quod brevius quidem est ab omnibus seminibus : cum autem creverit, majus fit omnibus olivibus* ¹⁰⁵. Et prædicatione in duodecim erat apostolis, et Judæis et gentilitas erat. Cum autem crevit, superavit utraque. Isti ante crucem sermones sunt, post crucem autem opera quæ videmus. Interim venerunt quidem gentiles, et dicunt Philippo : *Voluntas Jesum videre* ¹⁰⁶, et dicit Jesus : *Venit hora, crucis timor, ut glorificetur Filius hominis* ¹⁰⁷. Dicit, quia cum crucifixus fuero glorificabor. Hoc dixit, non fiat, et mortuus est. Si autem prædixit et per mortem perfectit, o potentis virtutis per ea quæ non sunt fortia! Sed nolite fatigare de resurrectione, in die assumptionis audire. Festivitas est primo animas, et ita ventres (1). Primo debes condiscere cui seriaris ; primo debes agnoscere quia vivit in quo habetur spes, ut securus manduces. Si mortuus est qui adhortatur, lugeri oportet. Si autem suasi fuerimus quia vivit et vivificat, et si manducaverimus et biberimus, et quæcunque alia fecerimus, in gloriam viventis faciemus. Suademus igitur et ut gaudentes epulemur. Putas enim quia adhuc necessarius sermo est. Adhuc enim suademur. Unum enim ex his quæ dicta sunt non sufficit et lapidem comminere : tamen unum ex his

⁹⁷ Matth. v, 13. ⁹⁸ ibid. 44. ⁹⁹ Matth. xvi, 18. ¹⁰⁰ ibid. ¹⁰¹ Matth. xxvi, 6, 7. ¹⁰² ibid. 13. ¹⁰³ Matth. xxviii, 19. ¹⁰⁴ Matth. xiii, 35. ¹⁰⁵ ibid. 31. ¹⁰⁶ Joan. xii, 21. ¹⁰⁷ ibid. 23.

(98) Qui immisit. Forte qui me misit.
(99) Suspecti sunt. Pro suscepti sunt.

(1) Et ita ventres. Subaudi, curare. Et ita, forte ex Græco καὶ ἐτρα, id est et deinde.

adnam. Omnia enim ut dicam, nec seculum sufficit. Mensurabo sane tractatum propter corpora, propter festivitatem, propter refectionem. Dicit iterum Dominus : *Granum tritici nisi cadens mortuum fuerit, ipsum solum manet* ¹⁰. Ut habet se natura locutus est. Si enim seminatum non fuerit, nudum granum manebit. Si autem cadens, inquit, fuerit mortuum, ut testatur a natura, multos fructus affert. Et ego, inquit, si non fuero mortuus, non colligo : si autem cadens in terram mortuus fuero, multos fructus affero secundum granum tritici. Et per modicum quidem granum parabola dicta est, permagna autem admiratione opus ostenditur. Si enim, inquit, mortuus non fuero, non colligo. Antequam enim moreretur, et mirabilia faceret, nec duodecim collegit ; non perinanserunt enim cum eo. Dicit enim : Quia si non ero mortuus, non colligam (2) : *Cum autem exaltatus fuero a terra, omnes traham ad me* ¹¹. Hoc quod dixit,

quia mortuus sum, et exaltabor in crucem, aut in caelos (nihil enim prohibet utraque ita intelligi), et traham omnes ad me : dixit modicum ? miremur. Sed magnum quid dixit, et modicum fecit ? minuas admirationem. Si autem magnum dixit, magnum et fecit, et hoc per crucem, et post mortem ; pellamus dubitationem et suscipiamus fidem. Et iterum ad Judaeos dicit eadem : *Cum, inquit, exaltaveritis Filium hominis, tunc scietis quia ego sum : et a me ipso non veni, sed a Deo, cum opera testata fuerint his quae dico* ¹². Hi sunt gustus praedicationum Domini : plena autem Evangelia sunt volentibus bene degere, pleni Actus apostolorum sunt, et Epistolae Pauli, et civitates mirabilia (3), plena sunt urbes fide. Laus uni nato Deo, qui misit nobis unum Deum unigenitum suum Filium, per quem est ei gloria, honor, imperium, majestas in Spiritu sancto, et nunc, et semper et per omnia saecula saeculorum. Amen.

EUSEBII PAMPHILI

DE INCORPORALI ET INVISIBILI DEO.

Incorporalem esse Deum voce magna clamemus, C et in corpore constituti, et a corporibus recedentes. Vivent enim animae incorporaliter, et post mortem incorporalem (4), et necdum quae a Deo creata sunt tantam habent dignitatem. Ipse autem qui pura et perspicua operatus est ; incorporalia putas operietur mente insipientium corpore ? Consignemus igitur nostros cogitatus a divinis Scripturis. Quia enim inde moventur quaestiones, inde veniant et solutiones. Anima immortalis est, et passiones corporis non veniunt ad eam. Per eam enim per quem omnia facta sunt, et animae creatae sunt. Ipse hoc pronuntiavit Dominus et dixit : *Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere* ¹³. Non dixit quia nolunt occidere, sed quia non possunt, inquit, occidere. Naturae enim animae potentiam posuit, et non propositum decipientium. Si igitur nostrae animae, quae in corporibus et circa corpora habentur, corporum passiones non admittunt, etiam dum adsunt in corporibus ; quanto magis (5) his qui honoravit animas incorporali natura, ipse magis est incorporalis, et non ita incorporalis ut animae ? Cum enim de his moverimus sermonem, et inquisierimus quomodo incorporalis ab incorporalibus differt ; tunc cum ipse Deus impertierit de his loquemur. Interim autem motus est sermo, quia Deus incorporalis est,

qui et animis tribuit et incorporaliter. Paulus autem et in corpore constitutus, et in carne vivens, non volebat in carne esse. Dicit enim : *Audent quidam putantes nos in carne vivere ; et quia vivebat in carne, addit : In carne enim constitutus, non ea quae carnis sunt operamur* ¹⁴. Si igitur qui erat in carne alacritatem refundens in spiritu recedit a corpore, quanto magis immaculata et inaccessibilis et pura illa natura hoc erit et sermone, quod est et natura ? Habemus sane et in Evangelii scriptum, ipso Salvatore dicente : *Deum nemo vidit unquam* ¹⁵. Nullus, inquit, unquam vidit : omnes personas comprehendit : omnia non simul, non separatim ; unquam potuisse videre Deum pronuntiavit ? omnia spatia comprehendit : ut ne quis diceret, prophetis apparuit, aut legislatori, aut alio alicui. Quid ergo ? mentiuntur Scripturae quae dicunt : *Veni et vidi, et audivi ?* Vultibus non est visibilis Deus. Quemadmodum ergo agnoscibilis ? Qui autem solus novit eum qui se genuit, dicit : *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt* ¹⁶. Si enim dixisset, Beati qui acuti sunt oculis, diceremus quia oculis mancipavit visum. Si autem sicut oculus purus videt quae oculis sunt naturalia, ita et anima munda videt quae sunt supra animam ; qui corde videtur, oculis non videtur : quae autem oculis videntur, subjacent motionibus men-

¹⁰ Joan. xii, 24. ¹¹ ibid. 31. ¹² Joan. viii, 28.

¹³ Matth. v, 8.

¹⁴ Matth. x, 28.

¹⁵ II Cor. i, 3.

¹⁶ Joan. i, 18.

(2) Ms. Dicit, quia si non ero mortuus, non colligam.

(4) Ms. et post mortem propter incorporalem.

(5) His. Pro is.

(3) Mirabilia. Pro mirabilibus.

tis. Iterum enim Paulus dicit : *Quem nemo vidit hominum, nec videre potest* ⁶. Quia enim potest fieri eum qui audit ea que non videt cogitare; quia non pervenit, aut prohibitus est, aut cælum non permisit; amputans omnem suspicionem Apostolus, et invisibilitatem Deo custodiens quod conjunctum est incorporali, non solum dixit, *nemo vidit, sed nec videre, inquit, potest*. Et sicut animam, non quia nolebant, sed quia non poterant occidere propter saturam, ita et iste dictum est, neque videre possunt: quia non cœlum obumbrat ne videatur, sed natura non comprehenditur. Ut autem scias quia cælum non operit eos ne videant qui videre non possunt; adverte quid ait ipse Deus: *Nonus cœli et terram ego impleo* ⁷? Intere quia adest quidem, non videtur autem quia et adest. Ita iterum idem Apostolus de unigenito Filio ait: *Quis est imago invisibilis Dei* ⁸. Si enim dixisset imaginem tantam, quaereremus secundum quid nunc accepit similitudinem. Si autem addat imaginem, secundum quid accepit similitudinem? manifeste dicens: *Invisibilis est Pater, invisibilis et Filius Patris*. Sicut enim in *Genesi* scriptum est: *Faciemus hominem ad imaginem et similitudinem nostram* ⁹, et in sequentibus ostendit secundum quid similitudinem. Ait enim: *Et dominatur supra terram omnibus piscibus maris, et volatilibus cœli, et animalibus terræ* ¹⁰. Et accipitur secundum imaginem non aliud nisi qui a rege Deo omnibus constituto rex fiet et homo eorum que supra terram sunt. Et dominante Deo omnibus his que fecit in cœlo et in terra, donuabitur et homo omnibus his quos suscepit. Sicut enim illic similitudo secundum imaginem salvatur in dominationem; ita et iste quod dicitur, qui est imago invisibilis Dei, constituitur quia sicut Pater invisibilis est, ita et Filius Dei, qui est imago Patris invisibilis, habetur. Imago enim similitudinem exhibet. Et sicut de Patre dictum est, imo ab isto Patre: *Cœlum et terram ego impleo* ¹¹, et cum adest omnibus non videtur: ita et de Filio dictum est: *In mundo erat, et mundus eum non cognovit* ¹². Et certe dicit Evangelium: *Erat lumen verum* ¹³. Lumen autem videtur conducibile esse oculis. Naturale enim est lumini, ut per omnia visibilia videantur. Sed si simpliciter lumen dixisset, oportebat nos de hoc lumine suspicari dictum, et de istis oculis. Sed quia non simpliciter dicit lumen: sed *erat*, inquit, *lumen verum* ¹⁴: pellit istud lumen quod verum non est. *Erat lumen verum veniens in hunc mundum*. Quia enim dixit *veniens*, suspicio erat quia veniens nondum advenerat. Incidens autem sermonis infirmitatem confirmavit mentis intellectum. Quia enim dixit, *Erat lumen verum veniens in hunc mundum*: ut non putares, quia non aderat præsens antequam veniret, ut dicitur a quibusdam, addit corrigens sermonem: *In mundo erat*. Si igitur in

mundo erat, quomodo venit in mundum? Cum autem audieris quia *Deus ambulat in paradiso* ¹⁵, ita audi et de Filio quia venit. Ergo et cum audieris a propheta: *Quis est qui venit ex Edom* ¹⁶? sicut venit qui adest in mundo, ita venit qui venit ex Edom. Vestes autem ei rubras imposuit propheta, cum Daniel dixerit alba esse ejus vestimenta. Mota autem nobis fuerat ista questio et de vestibus: et si non fuisset mota, rationis erat non eam transire. Condiscamus quid est quod dicitur vestes habere Deum, et has modo rubras, modo autem albas. Non enim jactatum dicam Deum in vestibus, et nunc quidem ita vestiri, nunc autem alia, tanquam obsolescentis prioribus, aut non obsolescentis. Quidam sed volunt Deum in vestibus jactatum esse et clarum videri, tanquam non sufficiat ei natura sua: ut nunc quidem aliis vestibus indutus, nobis sedeat secundum Daniëlem, nunc autem aliis indutus veniat secundum Isaiam. Sed hæc ipsæ questiones magis nobis interpretantur naturam. *Quis enim, inquit, est qui venit ex Edom*, interrogat propheta, *rubra vestimenta habens ex Besor* ¹⁷? Ista enim illius nationis metropolis erat. Respondit per hoc spiritus propheta qui interrogaverat: magis autem spiritus Deus utraque facit; et interrogavit propheta, et respondet ut Deus: *Ego, inquit, qui loquor justitiam* ¹⁸. Cur, inquit, rubrae sunt tæ vestes? Dicit: *Torcular calcavi solus* ¹⁹. Si quantum ad dictum spectat, quia sermones nobis proferunt inimici: incorporalis torcular, inquit, calcavi; et sicut torcularia sparsa sunt vestimenta ejus, et rubredo quamdam, non tamen factio, erat vestimentorum naturalis, neque illa que ex artificio fieri consuevit. Sed quid erant? aspersiones utique, ut a torculari fieri solet nonnunquam vino jactatum. Quid ergo in Edom habet Deus torcular? Si quis autem calcaverit torcular, justitiam loquitur. Si autem considerantes invoverimus quas erat ista gens, et qua damnatione debitor habebatur, et quam vindictam de eadem fecit Deus, et quo interficiuntur judicio: agnoscomus quia torcular non est torcular, sed vindicta per sanguinem. Esau autem ob ventris edacitatem distrabens propter ventrem naturæ primitias; quia enim hoc ipsum incontinentia erat, ex vitio habuit et nuncupationem. Et est Edom quod interpretatur avaritia. Ex isto igitur Esau facta est gens Idumæorum. Ista gens, quia et Esau erat frater Jacob, utique debuit æqualem fraternam quamdam affectionem habere ad populum. Qui cum non haberet, increpatur ei a Deo quia non servavit pactum fraternitatis ad populum. Quid ergo prævaricavit conscientia ad fratrem, et erexit iudicem adversus se? Propheta autem previdens futurum de eisdem iudicium et vindictam, ut Israelitæ de Idumæis vindicarentur, antequam fieret vindicta videt iudicium, et dicit: *Quis est qui venit ex Edom?* Et cert-

⁶ I Tim. vi, 16. ⁷ Hier. xxiii, 24. ⁸ Coloss. i, 15. ⁹ Gen. i, 26. ¹⁰ ibid. ¹¹ Jer. xxiii, 24. ¹² Joan. i, 10. ¹³ ibid. 9. ¹⁴ ibid. ¹⁵ Gen. iii, 8. ¹⁶ Isa. lxiii, 1. ¹⁷ ibid. ¹⁸ ibid. 5. ¹⁹ ibid.

quantum ad rem necdum hoc scierat. Si autem necdum facto iudicio tanquam jam fecisset, et venire videtur cum dicitur apparere, necdum apparet, non quia apparet antequam veniat ex Edom; viso enim non videtur qui praevenit visionem, neque vestimenta habet, qualia apparuit habens: sed quia vult veluti aspergi sua vestimenta a sanguine eorum qui digni sunt morte. Non enim ad caelum transmittitur interficientium sanguis, sed ex hoc maxime agnoscitur quia incorporalis est Deus, et vestimentis non indiget. Quia quae apparet indutus, significatio est magis efficientiae quam exhibitio naturae. Cum iudicat habet sedem, et qui iudicat mundum, alias ejus esse vestes Scriptura dicit. Cum autem iterum vindicta completur, tanquam regrediens rubra ejus dicit quae non erant rubra, et vestimenta quae non erant vestimenta: ut ante audiret populus quia vindictam facit. Ego autem audiebam prophetam dicentem non de Deo solo, sed et de sacerdote, nescio quo, qui indutus erat vestimenta sicut induimur et nos. Quae autem vidit propheta vestimenta, et quae immutavit visionem, non sunt ista vestimenta quae nos induimur. Si autem qui induitur ista vestimenta homo conspicitur indutus et mutans, et patiebatur quidem ille nihil eorum quae vidit propheta, facta autem sunt, quae videt propheta (6): si de homine ista, quanto magis de Deo? Dicitur in Zacharia propheta: *Ostendit mihi Deus Jesum summum sacerdotem*²⁰: Jesum dicens sacerdotem, non illum ostendit Dominum Jesum qui est pontifex pontificum et sacerdos sacerdotum. *Et iste, inquit, vestitus erat vestimenta sordida, et stabat diabolus a dextris ejus cupiens eum nocere*²¹. Erant enim ejus sordida vestimenta. Sicut enim mures ad nidores concurrunt: ita diabolus et illius exercitus illo delectatur nidore. Et hoc quod erat lectum est: *Cum spiritus nequam exierit ab homine, circuit desertos locos, et quaerit requiem*²². Sicut et canes coquinae requirunt ubi sanguis, ubi sterces, ubi inolae interaneae, et illie concurrunt. Et sicut qui foris currunt, adveniunt quod turpe est verbum, qui aetas fœdos; ita cum spiritus immundus exierit ab homine, circuit deserta et arida loca quaerens requiem, quia non delectatur pacem, neque vult habitacula, sed deserta quaerit, aut terram aut animam quaerit. Nec ubi aurum malis artibus commachinatum est in simulacris quaerit, nec ubi argentum male confatum est ut adoraretur. Sicubi linguam ars aut idolum sculpsit, sicubi lapidem erexerunt manus ad colendum; tales quaerit requies spiritus immundus. Sicubi sanguis, sicubi nidor, sicubi seducantur, sicubi theatra, sicubi nudi currentes, sicubi turpia loquentes, et turpiora admitentes, et sicut apium progenies acerrimi quidam

capere volunt strepitibus quibusdam et sonis, et thymiamate volantes detinent: ita et immundi spiritus circa immunda vagantur, et quaerunt non ubi purus est flos, sed ubi contaminatio, ubi fabulae mendaces, ubi imago false figurata, ubi sacrificia malitiosa, ubi mulieres impudicae, ubi viri incisi, ubi dei adulteri (7), ubi deae fornicantes, ubi sanguis et pollutio, ubi tibiae, ubi saltatio, ubi nuditas, ubi omnis turpitudine. In istiusmodi immundi spiritus requiescunt. Si autem viderit aliquem in habitu pudico et honesto, indutum esse Dominum Jesum, statim dicit; quae dicit permittit: quid nobis et tibi? Non est aptum lumen his qui laesi sunt oculis; ad tenebras enim convertentur, tenebras insequuntur, in tenebris requiescunt. Cum autem spiritus immundus quaesierit in desertis et aridis locis requiem et non inveniit, exierat enim ab homine: *Redeam, inquit, ad domum meam unde exiit*²³. Domum suam vocat eam, qui voluerit domus esse ejus. Si autem redierit, inquit, spiritus immundus, et inveniit hominem illum paratum sibi: quia enim vidit spatium in malo, non vult jam solus habitare, sed vadit et assumit alios septem spiritus sibi nequiores, et octuplo quantum ad numerum quia pejores assumit. Non enim quantum numeros multiplicat, tantum solum et malitia addit. Ita cum cœperit quis moveri ad cursum malum, aut ad turpem loquelam suam paraverit linguam; invenit spiritus immundus operamentum jam incipiente mala ab homine, et suggerit pejora, et efficit ista quae et videtis. Non enim est quod videtis tantum, sed unusquisque eorum septem et plures sunt. Nam et plures habent daemones. Si quis autem recedentibus daemonibus, sicut ebrietate recedente, voluerit interrogare, si tamen et agnoverit aliquem eorum qui nunc gloriantur in turpitudinibus suis, ipse sit qui faciebat hæc, aut fecit, aut locutus est; verè efficitur illud apostolicum dictum: *Quod fructum habebatis tunc, in quibus nunc confundimini*²⁴? Sicut enim nunc videinus immundus spiritus accipientes occasionem, persequi ea quae similia sunt sibi: ita et tunc quia sordida erant vestimenta sacerdotis ejus qui fuerat visus, stabat diabolus ad dexteram ejus cupiens eum nocere propter sordida vestimenta. Stabat autem et angelus Dei. *Et dicit, inquit, angelus Dei diabolo: Increpet tibi Dominus. Hoc, inquit, relictum est ab igne, et vis eum comburere*²⁵. Et post hoc præcepit angelus auferri a sacerdote sordida vestimenta, et vestiri eum munda. Et sacerdos quidem qui videbatur non aderat; sed constituto eo sibi, videbatur a propheta, et sordida vestitus erat vestimenta, illo forte candida vestito. Et iterum immutatur ejus vestis qui videbatur a propheta, et ille non mutavit qui non erat in visione. Et provenit quantum ad visio-

²⁰ Zach. iii, 1. ²¹ ibid. 8. ²² Matth. xii, 43. ²³ ibid. 44. ²⁴ Rom. vi, 21. ²⁵ Zach. iii, 2

(6) Ms. *Facta autem sunt ista quae vides, propheta.*

(7) Ms. *Ubi dei adulterantes.*

nem, duplicem esse sacerdotem istam. Erat enim et homo ad semetipsum illa, et utique nec sordida habebat vestimenta, neque immutavit eum isto qui in visione erat visus. Agente autem eo et salvo, et agente in his locis in quibus erat propheta, vidit eum, non ipsum videt, et eum presentem vestitum sordida vestimenta, quas non habebat ille, nec enim erant vestimenta sed peccata. Vestimenta quidem utpote hominis erant candida : ubi autem vestimenta non erant, vestimenta peccata erant sordida. Quia enim peccata erant, sordida vestimenta dicit. Quia autem peccatis delectatur diabolus, adorat per visionem : ubi enim erat nidus, illic sordida animalia : ubi peccatum, illic adinventor ab initio peccati. Objurgat igitur angelus presentem diabolum, et precipit mutare vestimenta sacerdotis, et auferri ab eo sordida, vestiri autem eum munda, et interpretatur efficientiam, et dicit : *Ecces, inquit, abstulisti a te peccata tua*²⁶. Si ista circa hominem vestes non erant vestes, sed modo quidem peccatorum insignia, modo autem puritatis : quare ea quæ circa hominem sunt descripta vestimenta non suscipimus, quia circa hominem fuerant quæ et vestitur; quæ autem circa Deum dicuntur vestimenta, contendimus esse vestimenta? Multis denudatis vobis omnem partem istam Scripturæ. Nec Jesus sacerdos ille aderat illic, non enim aderat : sed nec diabolus aderat, neque angelus aderat, sed totum erat visio. Et sacerdos quidem propter peccatum apparet sordidis vestimentis indutus ; qui non et aderat, nec erat vestitus sordida vestimenta. Et diabolus veluti videtur, quia istis talibus gaudet, et ad istos tales exurgit. Et angelus veluti visus est, ut ostenderetur quia per angelos justis efficitur adiutorium, magis autem pro peccatoribus penitentibus gaudium. Nec enim illud diabolus putemus sicut et putamus, quia et in Job libro diabolus aderat ante conspectum Dei, et locutio erat Dei cum diabolo ex æqualitate²⁷. Et dixit Dominus, et dixit diabolus, et interrogavit Dominus diabolum, *unde venisti?* Sed hæc ad auditionem vestram velut composita inducuntur. Totum autem illud est quomodo Job quidem erat vir irreprehensibilis, diabolus autem invidus. Ad istiusmodi et Deus defensor horum permisit diabolum ante conspectum suum. Sed hoc ita est. Vidit diabolus immaculatum : properavit imponere maculam. Quæcunque enim motiones erant diaboli adversum Job, hæc per sermones contextuntur in Scriptura ; utpote si dicebat diabolus ad semetipsum : Si non timerem Deum, tangerem omnia quæ habet Job ; abstulit ab eo Deus timorem, et non prohibuit. Contextitur jam compositio libri. Dixit diabolus, et dixit Deus. Hoc est, voluit diabolus, et non prohibuit Deus. Cur autem non prohibuit? Quia non in-

videbat Deus athleteam coronam. Ergo cum Scriptura aliquid propter nos loquitur, non nostram infirmitatem Deo forti applicemus. Si enim in corpore et in carne totus conventus demonum legio in Evangelio dicitur est²⁸, et non sustinuit Filii Dei presentiam ; nam et diabolus ipse in corpore, agente Filio Dei non fuit ausus accedere quoad esuriret, et immitteret ei laqueum per ejusmodi : quemadmodum possumus pati et dicere quia diabolus Deo ex æqualitate locutus est? Cui et angelus Dei dicit : *Incepit tibi Deus*²⁹. Et quid dico angelus Dei? Vermes : qui nec verius accepimus virtutem in nomine crucis, ut imperemus demonibus et diabolo, eosque fugamus. Si igitur nos increpamus, Deus ad colloquutionem venit. Et certe si acceperunt potestatem homines Domini calcare viperas et scorpiones et omnem virtutem adversarii³⁰ ; si homines acceperunt potestatem calcare, Deus ex æqualitate loquitur ei qui calcatur? Venit diabolo fortior ; vincens eum ligavit. Leo autem ligatus, nec ut canis potest. Forte autem dices, quia si veniens vicit, vincens ligavit, et ligans dedit calcari, non quidem sit talis : tunc autem cum esset, sub Job erat : adhuc ille poterat fiduciam habere : nondum enim erat ligatus hominibus. Petas ait lupus potens adversum oves, si autem potens et adversum leonem? ut ita quodammodo comparationibus utamur propter fortiores. Non enim ampliore accepit virtutem a corpore Domini Jesus, ut superaret diabolum. Sed cur ipsa et colloquutio facta est? Quia enim produxit agnum lupo : lupus autem videns agnum qui videbatur ex consuetudine accurrere, et extra consuetudinem detentus est. Si enim maxime et inimicus vocatur, adversarius diabolus : quia enim et inimici crucis dicuntur homines (8) : non quia inimicus nominatur, jam æqualis est. Non enim æqualiter habens virtutem dicitur adversarius, sed ideo quia non placet Deo ejus malignitas. Non sicut tenebræ videntur luminis ex æquali virtute adversariæ, quia tanta detinent spatia tenebræ, quanta et lumen. Si autem et hoc tale, non ita adversatur diabolus Deo, non ex æqualitate, sed quia Deus maligno non delectatur : et ex eo quod vertitur, et non vult et odit, si tamen ita debet dici, adversa voluntas est, non tamen virtus. Si enim neque ab hominibus est melior diabolus neque fortior, quæ horum probatio? Quid vult diabolus? Perditionem hominum : si correxit homo, fortior illo est. Si autem quotidie spoliatur et denudatur, et evacuat qui hominibus nocere contendit, et non potest, sed nomine Dei et nuncupatione sola, et ab hominibus vincitur : qui ergo non suffert nuncupationem Dei, quomodo virtutem posset sufferre Dei? Et certe nec ipsum Adam provocans vicit, sed suadens et decipiens et fallens.

²⁶ Zach. iii, 4. ²⁷ Job ii, 1. ²⁸ Marc. v, 9; Luc. viii, 30. ²⁹ Zachar. iii, 2. ³⁰ Luc. x, 19.

(8) Ms. *Quia et inimici crucis dicuntur homines.*

Hoc autem infirmitatis est opus. Quantum ad diabolum spectat, nulla sit, inquit, virgo: vincitur autem a tantis. Quantum enim ad diabolum pertinet, ne quidem unus salvatur. At nuptiæ honestæ sunt, et diabolus a tantis est obrutus. Quantum enim ad diabolum pertinet, nullus sursum aspiciat unquam: dirumpitur autem tantos videns. Quantum ad diabolum, ne quidem vestigium pudicitiaæ vult esse in terra. Feriunt autem qui percutiunt cor errantis. Quantum ad diabolum, nec nomen justitiæ esse cupit. Qui autem dicunt peccavi, illius aures castigant. Non vult pœnitentiam esse, et efficitur pœnitentia. Movet persecutionem, et fiunt martyres. Quanta ejus capita incisa sunt? hoc est ipsius diaboli. Quæ enim inciduntur pro Christo capita, ipsius capita incidunt, quoties in flamma est missus ante gehennam in gehenna! Quicumque enim facti sunt holocaustum Christo, isti diabolum consumpserunt igni, et alii eum præfocaverunt in mari, alii autem dederunt ejus corpus meatibus fluviorum. Quanti eum torserunt? Etiam ii qui visi sunt superati. Si enim et vicit quorundam corpora, sed non prudentiam et intellectum. Malignus athleta est, et inconsideratus certator. Cum enim videtur ferire alium, semetipsum percussit. Quod habes negotium ad Job, o diabole? Ut quid victus es? peccasti, tace; victus es, quiesce. Sed secundo, inquit, oportet me vinci: non quia hæc voluit, sed quia hæc passus est. Quid intremiscis? Quid times? Job non est angelus, sed homo mortalis, cui collectabatur diabolus invisibiliter, victus autem est visibiliter. Et ne lateat te illius paviditas. Certabatur enim non apparens: et non sicut in stadiis et collectationibus nudi ad nudos certantur, sed latens mittebat, et non apparens feriebat, et percutiens victus est. Job enim ignoravit quis esset qui luctaretur ad eum, sed et putavit et dixit, quia a Deo habet plagas. Alius erat qui pugnabat, et alius qui putabatur emendare. Hoc furtum magis quam lucta est. Adam seducit: ab Job occultatur. Job enim admiratio est ista, quia putans a Deo sibi venire plagas, non conscius autem sibi peccatum, convertitur ad diabolum sagittas quæ ipsius erant. Job enim putans Deum esse qui feriret, et suspicatus est esse a Deo plagas: et putans Deum esse qui feriret, gratias egit in plagis. Magnitudo autem malignitatis diaboli conversa est ad magnitudinem coronarum Job. Si enim sciret quia adversum (9) invidium et inimicum haberet, forte contentiosius egisset et alacrius, aut et contemptibilis. Nunc autem malus canis et malitiosus lupus semetipsum occidit, et pastorem producit, et Job admirationem adauxit. Per ea enim quæ putavit maxime se instigare, per hæc instigatus et victus, et supra omnem spem superatus ostendit victorem. Quis enim et sufferre potuisset sciens suam vitam immaculatam? Sciens conscien-

A tiam ad Dominum religiosam, ad conservos justitiam, videns quia oves quas orphanis occidebat, et tauros quorum carnes viduæ et orphani manducabant, et omnis possessio ejus erat dispensator ad eos qui habebant nihil, in uno momento tanquam a Deo ablata, nonne doluisset? Sed Job gratias egit, puta quia omnia subito abrepta sunt ejus, siquidem et filii. Si autem et filii, ut quid tali morte? Cur in ipsis mensis simul omnes decem oppressi sunt? Et hoc iterum putabatur Deus fecisse. Puta quia omnis facultas et possessio et filii. Quid autem quia et caro ipsius Job expugnatur? Et hæc omnia putata sunt esse a Deo, et per hæc universa Job gratias egit Deo. Non igitur te terreat diabolus: non sit domus vacua, neque illi parata, et non habet hunc. Sit tibi comparatio Job ad victoriam: condisco per eum inimici infirmitatem. Sed dicis: non enim abducit et adducit loca, gentes, populos quantos et videmus? Adducit: sed et apportat eos qui volunt, fugit autem eos qui increpant. Cum enim dedit ei locum Judas, ingressus est in ejus corde, furatus est, prodit (10). Petrus ei factus est petra: magis enim plagavit quam plagatus est. Sed dicis: non negavit Petrus? Quare? quando necum erat crucis tropæum erectum. Nolite esse timidi, nolite indigni a proavis. Aurum quidem Dei est: dicamus, affers ignem, affers gladium, addentes, omnia possum propter eum qui misertus est mihi. Gladius Jesum non incidit, neque ignis eum consumit, sed incisis aliquando est per clavum. Quid est quod incisum est? Noli ignorare, quia nec in animam ingreditur clavus. Passiones enim corporales corporibus sunt conducibiles. Corpus a corpore patitur: incorporale non ardet, non inciditur. Talis natura non dividitur, non præfocatur. Si enim translaturum fuerit corpus, non est ubi capiat. Sed nolo dicere quod sequitur, quia nec rationis est blasphemiam loqui in Ecclesia. Ea igitur quæ de diabolo non importune occurrerunt, ita quodammodo facta sunt manifesta. Nos autem confidamus in Christo, et confidentes increpemus ei, et increpantes memores simus ejus qui ait: *Exite ab eis et separamini, et immundum ne tetigeritis*²¹. Quid enim eis et difficile sumus? quid eis et irascimur? quæ enim pœna alia eis debetur? Si quis eis irasceret, utique diceret: Spoliare, denudare, deturpare, infrigidare. Statue eum nudum in frigore, facito eum currere ante currum. Laboret ambulans, deturpetur denudatus, dicat turpia. Quid quæris punire eum qui semetipsum damnat? sufficit eis quia non sunt nobiscum: sufficit nobis quia non sumus cum ipsis. Habeant quod habent, quia et volunt. Non (11) habemus quem habemus, quia et volumus. Sed fugiat et mens insanos, et sileat lingua; inde et convertatur ad purum et incorporalem Deum, ad sanctum, et istius chori Dominum. Non eum operiamus cor-

²¹ Isa LII, 11.

(9) *Adversum*. Pro *adversarium*.

(10) *Prodit*. Forte *prodidit*.

(11) *Non*. An *nos*?

pore, quæ nec patitur : non enim vestimus vestimento, quæ nec indiget : non ei offeramus sacrificia, quæ nec petit. *Æsclma* quid dicat. Si dederis ei corpus, separasti ei locum ; composuisti simplicem naturam, placabilem sociati implacabilem. In locum eum qui et a locis liber est constituisti. Si dixeris corpus, dabis oculos, dabis aures circa Deum, et linguam, et sensum, et ossa, et viscera, et nervos, et venas : et ignoras de quo loqueris. Fuge dementiam, ut comprehendas non quantus est natura, sed quantum tibi possibile est nosse. Si corpus est Deus : quæ est qui supportat, qui subleulat cælum ? Antequam ergo cælum fieret, ubi erat Deus ? Terra ei scabellum est : antequam crearetur terra, ubi erant pedes ? Sed quando dictum est hoc : *Cælum mihi sedes, terra autem scabellum pedum meorum* ²² ? Cum Israel magnum quid saret de templo, adinveniens sibi templum. Corripiens enim humiles et admonens, quia Deus templo non circumdatur, tunc dicit : *Cælum mihi sedes, terra autem scabellum pedum meorum*. Hoc ut parvis loquitur. Et quid addit interpretans ea quæ dixit : *Quam domum edificabitis mihi, et quis locus requisitionis meæ* ²³ ? Ad hoc illud utile : ad naturam autem nequidem illud. Audi enim illius magnificæ vocis admirationem : *In mundo erat, et, venit ad mundum* ²⁴. Antequam enim putaretur adesse, aderat. Non est ubi non est : et quia ubique est, non circumdatur a loco. Si enim in loco erat, in alio loco non erat. Quia enim omnia implet loca, et omnibus separatus est, adest, non adest : non potes intelligere tu. Hoc enim est quod queritur : nihil Samaritanum, nihil Judaicum, nihil tale ut dicas : *Patres nostri in monte hoc adoraverunt* ²⁵. Hoc enim Samaritanorum est : *Vos autem dicitis in Hierosolyma esse locum* ²⁶. Non mihi montes, non templa, non civitatem, non regionem, non locum, nec terram, nec mare, nec aerem ; cum cælo nihil Judaicum. Bona lex est : hoc parvis utile est. Factus es perfectus, formatus es, excusas illud, quod aliquando tibi videbatur civitas Dei, templum Dei, templum Domini. Dicit enim Jeremias : *Templum Domini, si servaveritis, inquit, mandata Domini* ²⁷. Decora vox primo testi. Salomon autem edificavit sibi domum, ait : sed *Altissimus*, inquit, *non habitat in manufactis hominum* ²⁸. Altissimus et non in civitate : Altissimus et non in templo. Et dicit per alium prophetam : *Sanctus sum, et non ingrediar civitatem* ²⁹. Si autem in civitatem non ingreditur, in templo quomodo habitat ? ut dicatur cælum sedes, ut non domus putetur et terra scabellum ? Qui autem novit eum qui se genuit, ipse scit et revelat quia nullus eum vidit. Et certe venit Pater, et habitat et inambulat. Et certe illa consequentia non consedit (12) ambulationem. Si enim totum cælum sedes ejus, et tota

A terra ut scabellum tactum pedum mensuratum, quomodo potest transire scabellum pedum suorum ? quomodo ambulavit ? sed habitat Deus in animis, habitat et inambulat. Latior enim sinus est animæ, quam cælum : sanctus in sanctis requiescit. *Indulmi*, inquit, *Christum Jesum*, dicit Apostolus ³⁰. Quanti enim induuntur ? quanti et vocati sunt, et vocantur, et vocabuntur ? et unusquisque totum, et omnes totum, et neque dividitur eis, neque inciditur, neque scinditur, et omnibus adest, et ab omnibus separatus est, et omnes replet : quia non est corpus Deus, neque corpus circa ipsam, neque vestimenta. Siquidem et cum in corpore Filius, nec tunc cedit in corpus : sed magis incorporalis natura efficientias fecit corpus sufferre, corpus enim supra fluctus non ambulat ³¹ : ambulavit ergo Jesus per corpus. Non ergo deitas deducta est a corpore, sed corpus elevatum est a deitate : spiritus enim corpus, ejus enim natura est. Qui autem in corpore adesse dignatus est, simul cum spūto emisit virtutem non incidens a se, et lutum fiebat ex spūto : ex spūto autem et luto oculos qui natura deerant figuravit : ut ab initio intueris totum quidem corpus alleviatum, et vestimenta corporis efficientia : et ad vestimenta, ut videas quia divina virtus per omnes penetrat qui tetigerant. Sicut enim ignis calefacit proxima sibi, et per calefacta his quæ adjunguntur calefactis calorem impertit : ita sanctificavit Dominus corpus quod accepit, et per corpus spūtam, et per corpus vestimenta. Illa enim mulier quæ sommitatem sūmbriæ tetigit vestimentorum, fontem insanabilem sanguinis habens, hauriit per sūmbriam sanitatis medicinam ³² : a deitate scilicet quæ aderat in corpore : sed vestimenta ejus præsentiam. Neque igitur ipse corpus necessarium habuit : sed quibus erat utile contingere et tunicam et corpus, et per spiritum videre incorporalem Deum, qui ministerio incorporalium dives erat. Ministerium autem audiens non necessitatem audire debes, sed beneficium eorum qui ministrant, non usum tamen ejus qui ministratur : multum enim nos (13) prosumus Deo, quia videmur pro Deo contendere. Nobis enim lucrum est, ut religiosi simus : nobis lucrum est si non perversas habuerimus de Deo mentes, ne et decidamus a Deo. Decidit autem omnis a Deo, qui aliena sapit. De quo si didiceris ita ut est, habes eum : si autem alium pro alio putaveris, eum qui est non habebis. Quia non agnovisti quem putas, non habes eum : quia non est talis quem putas. Non de quolibet certamen est. Irridemus eos et quia ista parva delinquant qui ignorant artes : ubi ars est necessaria, eos qui non assequuntur ea quæ audiunt, frequenter dicentem (14) vides, dicimus, non audis, non intelligis. Igitur de his quæ hominum sunt, culpa est si non

²² Isa. LXVI, 1. ²³ ibid. ²⁴ Joan. I, 10. ²⁵ Joann. IV, 20. ²⁶ ibid. ²⁷ Jer. VII, 4. ²⁸ Act. VII, 48 ; XVII, 24. ²⁹ Oec. XI, 9. ³⁰ Rom. XIII, 14. ³¹ Joan. VI, 19. ³² Matth. IX, 20-22.

(12) *Consedit*. Forte *concedit*.

(13) *Nos*. Forte *non*.

(14) *Dicentem*. Forte *dicentes*.

habuerimus de invisibili Deo. Cum autem quis aut despexerit, aut audire noluerit, aut intelligere minus potuerit, quid putas erit? Noli errare a Deo. Laus Dei, agnitio est Dei. Secundum quod est nobis possibile recedere a consuetudine. Non hominem quæris ut aperias ei oculos (15) et aures, et os et linguam, et manus, et pectus, et pedes, et ponas sub eo sedem, et subjicias scabellum, et supponas terram. Non est ex nobis Dominus, sed nos per ipsum sumus. Vis autem edicere quia non est ex nobis? De Filio ejus cum dictum esset, *Emmanuel, nobiscum Deus*¹⁵; non simpliciter nobiscum est dictum, sed cum in corpore venit Dominus, tunc nobiscum: cum Virgo in utero concepit, tunc nobiscum Deus. Ante istam autem dispensationem, etiam dum esset præsens, non erat nobiscum. Si enim corpus feceris Deum, et corpus plenitudinem cœli et terræ, aut quod superat supra hæc; in ipso ponas cœlum, et terræ lapides, et omnia quæ sunt. Si enim ut corpus coextensum est corporibus, primo quidem abstrahere omnia, ut locum habeat Deus. Si enim corpus est magnum: egestatem dico pauperum, non implet omnia: nullus alius habeat locum. Omnia enim prævenit Deus. Et sicut repletum vas fuerit, eo qui præcesserat replente, non est locus ut supermittatur aliquid aliud: ita si Deus corpus est, præcessit autem omnia, non habeat cœlum locum ut faciat, neque terra locum; præcessit enim Deus. Si autem est cœlum et terra, et mare, et aer, nullus locus est vacuus: neque ex natura eorum corporum quæ insunt, neque ex præsentia Dei; quia per corpora penetrans adest, non corpus ipse est. Siquidem nec si anima nostra esset corpus, poterat esse in corpore. Sicut enim suscipiens aquam non manet quantum erat, sed additamentum auget magnitudinem mensuræ: ita corpus corpori compositum. Et sicut ædificiis, et navibus, et choris, et populis, et civitatibus, et agris, et arboribus, aliud alio additum auget magnitudinem: si autem angustus fuerit locus, quæ præcesserunt, quæ autem subintroducuntur, non habebunt locum. Si igitur corpora adduntur corpori constituto Deo, angelisque Deus, putas non erat perfectus antequam adderetur cœlum? Si autem ipse erat perfectus et prævenerat omnia, non habebant locum mare, terra et cœlum. Si autem quidem ista sunt, Deus autem ea fecit, et gubernat, et regit; invisibilis est rector invisibilibus aquis superstans. Si enim ipse non regeret, nunquam passa fuisset terra mare, et neque mare terram, adversa et jurgans natura et erigens se, et extollens, et minans, indens et contendens (16); invisibili autem manu sua statutis sibi terminis non transgreditur. Ergo per visibilia invisibilis conspicitur, sicut scriptum est: *Invisibilia autem eius per creaturam mundi ex operibus*

*intellecta conspiciuntur*¹⁶. Quid est, intellecta conspiciuntur? Deus, inquit, intellecta visibilibus. Visibilibus autem dicitur ita sicut scriptum est, *Et vidi visionem Dei: intellecta, utpote suggerente oculis, quæ vidit esse inscripta in operibus ejus. Quæ enim inscripta sunt, nobis necessaria videntur. Cur autem illa audis quæ visibiliter dicta sunt, natura autem vere et principaliter non admittis? Vidi Dominum, audisti: invisibilia ejus non audisti? Audisti quia ille nescio qui vidit Dominum, Deum nemo vidit unquam non audisti? Audisti quia ille novit, neque vidit, neque videre poterit: non audisti, sed audivit eum Filius suus magis? quantum ipse enim novit Patrem suum qui ait: *Neque vocem ejus unquam audistis, neque faciem ejus vidistis*¹⁷. Si autem volueris ex tuis agnoscere Deum, et te et Deum ignorabis: sed sequere humilis, considera ubi sis. O quantum inter te et cœlum interest! amplius autem derelinquitur cœlum a Deo. Non spatilis dico: nihil enim desertum Deo est: in nullo autem retinetur Deus. Forte isti sermones aliam linguam necessariam habent, quia et de alia natura dicantur. Cum igitur sermones moti fuerint in ecclesia, siquidem de humanis negotiis, unusquisque acutus et acer auditor, et ex quibus patitur, et ex quibus admittit respiciens ad dicentem, et comparans quæ dicantur his quæ agit, et quæ proferuntur his quæ patitur; statim prudens et scrupulosus auditor et agnovit et consensit. Cum autem transmoverimus sermonem, et ab humanis recesserimus, et ad Deum mentem ostenderimus (17) nostram: istic multi quidem suscitantur, quidam gravantur a somno, alii delirare putant dicentem. Ut autem condiscas hoc vitium ita esse, audeat quis honestus Ingressus theatrum dicere vera his qui mendose conflant, et assumere constantiam decoram; si autem et in illo decorum est ingredi loco; et incipiat dicere: *Insanitis, o homines: non videtis oculis: surdæ vobis sunt aures. Iste enim qui saltat, ludit vestram cultionem, deturpat ea quæ colitis, mentitur iste, et vos consentitis. Putas patientur, ut impleat accusationem et convictionem, et non ipsius theatri accipientes lapides mittet aut volvet unusquisque, ut ei fuerit virtus, tanquam ad deceptorem et interficientem qui beneficium tribuebat? Si autem et personam comœdi, aut illorum qui illi plurimum clamore consueverunt, inducens quis fuerit ingressus in habitu quidem lupi, incipiat autem dicere: *Est Deus, et iste non in templis, non in simulacris, non in picturis, non in manibus artificum: si dixerit vera apud eos qui meditantur menda (18), putas concedent implere veritatis sermones, non ante sermones obruent eum lapidibus dicentem? Nam etsi talia non fiunt in ecclesiis, tamen cum supra sensibilitatem moverimus sermonem, multi nos***

¹⁵ Math. i, 23. ¹⁶ Rom. i, 20. ¹⁷ Joan. v, 37.

(15) Ms. *Ut apponas ei oculos.*

(16) Ms. *Et minas indens et contendens.*

(17) *Ostenderimus Forte extenderimus.*

(18) *Menda. Forte mendacia.*

derelinquant : et corpore quidem erubescant recedere, mente autem olim dereliquerunt : reputantes apud se, magis autem fraudantes et non admittentes. Est ergo aliquid quod non potest manus tenere : est aliquid quod non potest oculus videre : est aliquid quod non est sensibilitas. Non habes animam? vidisti ista (19)? putas ergo, quia animam non vidisti tuam, non est quod habes? et certe de anima dubius esse non debes si est, sed de corpore. Corpori enim ut sit, presentia facit animæ : num debes dubitare? Si videt oculus tuus, si gustat lingua et loquitur, et si tangit manus; cur dubitas, et non magis educeris? Ostendo tibi corpus mortui : oculus ei non deest, et non videt; linguam habet, et sermonem non habet; aures habet, et auditum non habet; non gustus ei, non tactus. Invenire quia abscessit artifex invisibilis, et cessaverunt visibilia operamenta? Nunc corpus : nunc

A carnes (20) vivent; sed anima, et cogitatus, et sensus. Si autem et contenditis esse corpora et carnes Deo, non opponamus ei qui non suscipit, sed sit separatus ut est, sit purus, sit liber corporali affectu ab omni loco, ab omni regione, ab omni natura. Solus enim est in semetipso, solus apud semetipsum, solus reparatus ad se, et cum sit reparatus ad se, complet omnia, sed non corporaliter. Tuba opus est; vox maxima necessaria est : magis autem nec vox, nec tube, sed mens pura, ut videatur qui non videtur, ut audiat qui non auditur, ut intelligatur qui non interpretatur, et sciat qui non dicitur, ut agnoscat qui non comprehenditur, et sit isti tali Deo per eum qui talem nobis annuntiat et interpretatur Deum gloria, honor, imperium, majestas in Spiritu sancto et nunc et semper, et per omnia secula seculorum. Amen.

EUSEBII PAMPHILI DE INCORPORALI,

LIBER PRIMUS.

Multitudo questionum in his quæ lecta sunt hæc continetur. Et forte cum jejunio poteritis audire et quæ sunt quæ queruntur, et quæ eorum interpretatio habeatur. Queritur enim in his quæ lecta sunt, si Deus in monte descendit Sina, et si circumdatur Deus in monte aut loco. Queritur etiam quæ erat tuba, quæ orq̄ proferebatur Dei. Queritur, cur appropinquantes ad montes (21) in quo erat Deus, interficiebantur, et prohibebatur populus appropinquare. Quid sibi vult columna nubis ubi est Deus? quid etiam mons fumans? Addatur autem his cur si quis vidisset Deum moriebatur, et non magis vivebat. Has omnes quæstiones ambit locus qui lectus est. Orantes igitur ipsum Deum, qui solus potest sua edicere, ita ad solutiones istiusmodi veniemus. Deum quidem circumdat nihil; circumdat autem Deus omnia, non corporaliter. Virtute enim incorporali adest omnibus, ubique præsens est, et ab omnibus separatus est. Non enim ut permisceatur adest, aut ut copuletur, aut ut jungatur; sed liber et separatus adest. Adest autem non divisus, aut scissus, aut segregatus. Neque pars quidem ejus adest, pars autem abest; neque hic quidem pars alia, alia autem pars alibi. Ista enim

C omnia corporum sunt vitia et passiones, et divisiones et partitiones. Illa autem natura libera est a corporibus, non solum ut non sit corpus, sed et ut non habeat corpus. Nec enim ut anima incorporalis quidem est, circa corpus autem quodammodo est, aut corpus circa ipsam, aut quomodo quis voluerit dicere : neque hoc accipiendum de Deo est, quia neque corpus est Deus, neque corpus circa ipsum, neque in corpore est ipse. Et quis corporibus innutritus forte suspicabitur, nihil esse eum, qui non tenetur, nec videtur, nec aretatur, nec tangitur. Sed conversus edoceatur naturam negotii, quia quæ videntur, et tactibus incurrunt, et cogitationibus amplectuntur, vere nunquam sunt. Si autem et transferatur et transmutatur, et scinditur, et dividitur, et putrescit, et nunquam ipsum (22) accipit statum. Quibus enim proprietas est, minoratio lata videtur : quid enim proprium est corporibus nisi (23) veterascant? Si enim esset eorum natura perfecta, non indigeret istam additamenti mensuram. Ita enim corpora infirma sunt, et illa maxime quæ videntur fortissima esse, quia adjuvare se non possunt. Si enim pulsus fuerit lapis, et semel acceperit initium ut cadat, et coeperit comminui, non potes-

(19) *Ista. Forte istam.*

(20) *Nunc corpus, nunc carnes. Forte, non corpus, non carnes.*

(21) *Montes. Pro montem.*

(22) *Ipsam. Ἀτόν, eandem.*

(23) *Nisi. Forte, nisi ut.*

revocare suam ruinam; et si scissus fuerit non A conjungitur, et divisus distat a semetipso. Ita et de montibus efficiuntur incisiones et ruinæ; et quanto majores sunt quæ scinduntur, tanto magnæ sunt et ruinæ. Et non in crassitudine virtus est. Si autem oportet et ipsorum corporum scrutari naturas, secundum propositam quæstionem consequenter videbimus, quia et ipsorum corporum subtilitas quæ putantur esse infirma, fortiora quodammodo apparent: ut puta quod dico, terra aquis est crassior, aqua a terra minus crassæ habentur. Sed cum terra incurritur aquam, dissolvitur: cum autem aqua apprehenderit terram, penetrat eam. Et quod patitur terra ab aqua, hoc patitur aqua ab aere. Quid enim improvectiones (24) istæ ostendunt? hoc unum maxime, quia ad incorporalitatem et ad levius corpus, majorem imponunt virtutem subtilioribus. Aer enim per aquas penetrat; penetrat autem ita ut vim faciat aquas emitti per se ad superiores partes, quod ejus non est naturæ. Et si quis voluerit hoc nosse, quia non detinentur superna ab his quæ deorsum sunt, si quis repleverit aere utrem, eumque demerserit in aquam; et certe cum sit pellium natura crassior et gravior magis quam aer habetur, aer quærens suum officium et regionem, neque cum gravissimis utribus detinetur, sed scindens aquas sursum educitur cum gravibus per aera. Latam igitur passionem quam aquæ ab aere patiuntur, et aer ab igne sustinet, et testis (25) sermonis flammæ sunt et lucernæ. Ideo enim attenuatur flammæ summitas, quia incidit istum ambientem aerem. Et videtur quidem ignis a videntibus, agnoscitur autem ab his qui possunt ejus naturam videre, quia ad suam festinat regionem, ad superiora scilicet. Iste igitur subtilissimus ignis eum sit unus e corporibus, proximus est incorporalibus. Intuere enim quantas habeat proprietates adversum cætera corpora. In certis enim corporibus condiscamus imperium esse subtilium ne crassus effectus cadat sicut et corpora crassa: sed mentem ad lætitiâ: corporibus quidem sis liber, ad incorporea autem festines. Ignis igitur primo quidem dicam idem gloriæ est supra omnia corpora, et illuminat alia: se autem non facile ad alia tenebrat. Penetrat enim per omnes, et dissolvit omnia corpora. Quanquam enim petra ita est dura, aut quæ potest confabulata (26) flammæ non ostendere fortiores esse flammæ virtutem a sui natura: emollitur enim et ferrum per ignem, probatur et aurum, colatur argentum, confunditur plumbum, et omnia quæ putantur fortiora esse corpora, igni cedunt propter subtilem ignis naturam. Denique si profeceris lapidem in flamma, transit quidem, sed non per flammam. Fu-

git enim flamma eum. Si autem ignis confabulatus fuerit lapidi, per totum lapidem penetrat. Ita et si amentum immissum fuerit in igne, aut ferrum, aut ipsum aurum, immutantur colores omnium, et ad ignis transferuntur colorem et magistrum (27): quodque eorum ignis, aut hoc quæ dicitur et calore et fulgore et omnibus proprietatibus ignis. Quia autem ignis ad aurum non cadit, aurum autem calefacit; manifesta est eminentia. Et quia ignis non dissolvitur a petris, dissolvit autem petras; aperta est virtus. Et quia ignis non detinetur ab aere, scindit autem et sursum currit; apertum imperium est. Et quia urget sursum fieri, et positio est et virtute et colore fortior. Sed forte quidam jurgium aquarum adversum ignem videt, quia ab aquis extinguitur ignis: quod quidem recessio magis ignis est quam corruptela. Sicut enim a tenebris non consumitur, sed cohabitare iisdem non patitur. Immutemus autem, et videamus cum aqua in vas fuerit immissa, et oblatum vas fuerit igni, quis a quo istic consumitur, quid autem veloti pœnas sustinet, et sonat et bullit. Ignis enim nunquam a frigida aqua factus est frigidus: aqua autem frequenter et semper, ut ita dicam, ab igne efficitur calida. Ergo et istic, quia aqua assumit calorem, ignis autem frigidorem non admittit: consumitur autem aqua amplius calefacta, ab igne, et fervens utpote et emissa et ebulliens, fugit partes vasorum ad quas propinquaverit ignis, et urgetur effugere e vasis et effundi. Non enim potest ignis sufferre cruciatus. Ergo in istis omnibus subtiliora corpora fortiora sunt cæteris: secunda autem ea esse virtute, quæ minus habentur in subtilitate, et secundum competentiam uniuscujusque usque ad quantum. Ut autem et ista addantur, flamma incisa non inciditur. Sed et si volueris assumens ferrum, aut aliud aliquid quod videtur incidere, et ad alteram perduxeris partem per flammam, manet tota, et incisionem non suscipit. Si autem non intellexistis quod dictum est, transeamus ad radios solis: istos si voluerit quis incidere gladio, in inferiori parte non inveniuntur: sursum enim remanent non incisi. Ita et flamma, ubi ejus fuerit radix, illic tota colligitur. Non est enim videre partem flammæ superius gladio incisam remanere, partem autem inferius, sed tota ad semetipsam conjungitur. Lignum autem et terram, et saxa incidentes dividimus a semetipsis, et disjungimus partem a parte: forte autem incidimus et aerem, sed ejecto eo quod incidit, statim ob subtilitatem sui semetipsum conjungit. Gladio enim, aut ligno, aut lapide, per quæ incisio efficitur (per multa enim admittit ratio fieri incisionem) sublato, aer propter subtilitatem sui

(24) *Improvectiones.* Forte in voce hac perperam additum *im*, ex vocabulo præcedenti geminatum.

(25) *Tesis.* Forte, *testes.*

(26) *Aut quæ potest.* Forte per interrogationem, *Aut quæ potest confabulata (δημιουργοσσ sociata) flammæ, etc.?* Sic post pauca, *si ignis confabulatus fuerit*

lapidi, et infra de incorpor. lib. II sub fin. si confabulatus terræ fuisset (ignis).

(27) *Et magistrum.* Forte sic legendum, *et magistrum quodque eorum ignis etc. καὶ δέσποζον (dominans) τὸ πῦρ*

conjungit partes incisas. Si autem hoc propter invisibilitatem minus agnosceretur, in aquis agnosceretur quod dicitur. Cum incisa fuerit aqua, aut scissa per lignum, aut per aliud aliquod operimentum (28), post autem si abstuleris id quod incidit, ergetur aqua ad conjunctionem sui: est enim aqua a terra subtilior. Terra enim ita sibi ut aqua adjuvare non potest: et ex hoc appareat, quia quæ dicuntur fortiora corpora, ista multo magis sunt infirmiora, et non in magnitudine est potentia. Quid enim tantum habet mous, quantum habet margarita ad pulchritudinem? magnitudo enim calcatur, in brevi autem pulchritudo requiritur. Sed transeamus a primis quæ dicuntur corporibus, terræ dico et ignis et aquæ et aeris, ad ea quæ ex his sunt composita et videntur omnia ex his habere, calorem dico et humorem et crassitudinem et subtilitatem et alia; et videamus si est in his stabilitas, si est mansio. Et ne quis putet materiam introduci sermone, aut quomodo introducuntur elementa, quibus et inducuntur. Sed illud dico, quia in corporibus quæ moventur: motionem autem dico istam, quæ naturalis est eorum qui habent ut crescant, qui habent ut minuantur; eorum qui fructum afferunt, eorum qui moventur a locis ad loca, animalium utpote et arborum et hominum. Varificatum enim est corpus et compositum. Compositum enim est et Salvator (29) per incorporales virtutes. Neque enim arbores sibi met ipsæ statuunt tempus ut florent, non magnitudinem foliorum, non tempus frugum, non compositionem eorum quæ figurantur, non ea quæ intus sunt ad custodiendum, non quæ foras sunt ad tutelam. Non enim in arborum est potestate, de his quæ sunt in arboribus. Si enim et in nobis rationabilibus non est potestas mensurarum, non ætatum, non membrorum, neque quando debeat procreare, aut nasci, aut crescere, neque usque ad capillos: non solum ut quando floreat, et quando debeant, qui necdum venerunt ad florem; sed neque de eo ut transferat colorem, et a nigro veniat ad album, est in nostra potestate, quæ cogitatum possidemus et sensum: si igitur et quæcumque in nobis sunt naturalia, non sunt nostræ potestatis, quanto magis in irrationabilibus animalibus, non sunt in ipsorum potestate quæ sua sunt? Magis autem hoc in arboribus non est et plantis. Et tamen in his quæ sine anima sunt, hoc est in arboribus istis et plantis, mensuræ, magnitudines partibus, et ipsi omnia arbori et plantæ, et foliis ejus et fructibus, et compositionibus habentur. Quarundam enim fructus sparsi sunt, alius in alio

A rame potius (30). Quibusdam autem compositio est in butronibus (31) conjungi, et immutatio colorum in iisdem est, et ipsius (32) generis, et ipsius speciei: quorundam quidem manducantur ea quæ a foris habentur, quorundam autem ab intus sunt quæ comeduntur. Et multa est varietas annuntians per omnia sapientis sapientiam, et ipsius operis disciplinam. Tamen in istis corporibus quia officia quædam et ordines conspiciuntur, et mensuræ, et tempora, et agnitiones, ut emolliantur cum incipiunt fructum afferre; proficiunt enim etiam si floruerit ad fructum, et educantur, et sensim accedunt, et ad tempus occurrunt; nunquam autem essent ista quæ sunt, nisi ea incorporalis quædam virtus figuraret: ita et in animalibus leges præceptæ sunt, ut ab equis equi, et ab unoquoque genere genus proprium, similia a similibus; et mensurata est concupiscentia animalibus. Non enim in omni tempore animalibus est communicatio, sed tempus statutum est et agnosceretur. Et masculi tunc moventur, et femine tunc patiuntur, et transit tempus, et emortua est in irrationabilibus concupiscentia. Et ubi tanta varietas est, nonne confessibile (33) est ignorari ab irrationabilibus quæ sunt? Tamen agnoscent quomodo reguntur et adducuntur, et ubi oportet seminari, et ubi conveniat commendari: et ignorantes quod futurum est, nihilominus tamen legibus suadentur. In matricibus autem nec rationabiles mulieres norunt quid officiat. Tamen et irrationabilibus figurantur, et nullus emovet ut non moventur extra mensuram, neque ut illud manducet, et ab illo se absteineat. Nonnunquam enim et minantur plurimum, et currunt quæ conceperunt, et custodit ea quæ custodit. Apud nos enim quia adjuvat ars naturæ, immutatum est a natura adjumentum. Ubi autem nihil coëfficit ars naturæ, totum adjumentum custoditur. Multa enim sunt quæ videntur in aliis animalibus, quæ nos non habemus. Nobis enim neque tales cutes, neque tanti capilli sunt, quanti et illis. Ars enim vestiens ea, complet quod videtur deesse naturæ. Non operimenta sunt iisdem; sufficiunt enim pili. Non opertoria; amicta est enim pars quæ his indigebat. Sufficiunt quippe illis capilli et pro domibus et tectis, et tunicis et palliis et operimentis; et unicuique animalium pro sui natura et opertoria data sunt. His enim qui minus poterant sustinere frigidorem, spissiores pili et longiores indulti sunt, aliis lanæ: et unicuique separata est esca et immissa, et circa illam escam illa alacritas. Quæ enim excusat (34) cervus, hæc persequitur leo: et varia proposita est magni

(28) *Operimentum*. Lege *operamentum*, quæ vox interpreti nostro familiaris pro eo quod est *instrumentum*. Sic supra col. 1099 A: *Prouenit autem statum portare mellicinialia operamenta*; et col. 1127 B: *Cessant visibilia operamenta*: Adipsium passim reperias.

(29) *Salvator*. Forte, *salvatur*.

(30) *Potius*. Forte, *positus*.

(31) *Butronibus*. Deducta vox ea videtur a Græca

βότρυς *racemus*. Certe sententia hujus loci videtur eadem esse quæ illius apud Plinium, lib. xv, cap. 28: *Dependent alia pediculis, ut pira; alia racemis, ut uva, palma*.

(32) *Ipsius*. Αὐτοῦ, *ejusdem*.

(33) *Confessibile*. Confessus, compertum. Ut supra not. 47, *inimici confessiles*, aperti, professi.

(34) *Excusat*. Id est *respicit* sicut notavimus col. 1101, not. 68.

Dei mensa, plena quidem omnibus, conveniens autem unicuique naturæ. Et est admiratio. Numeri enim mensium matricibus et Irrationabilibus positi sunt. Et quis non stupeat, quia in tempore isto concurrunt, cujus exitus fructum apportat, cum asperitas hiberni transierit? ut non tenera adhuc constituta quæ nata sunt in domo non confosa, asperitatem autem hiemis incurrentia perirent, et deficeret genus, si ita frigore gelidæ hiemis interficeretur. Sed leges statutz, et fines sunt positi, quando seminare deberent, et quando fructum afferre. Et neque illis opus est obstetrice, neque arte istiusmodi, neque ut cadat et jaceat: sed statim ut enixa fuerit stat, statim ut natum fuerit pecus exurgit, et agnoscit Irrationabile animal quod ejecit e matrice, et quod non viderat ut sciens mater agnoscit, et progenies ad matrem convertitur quam nesciebat. Et cum adsint (35) ipsius generis alii, non erat Irrationabilis ad modicum, et statim agnoscit matrem. Agnoscit autem et sui generis: non ignorat etiam et quæ sibi adversa sunt. Accipiamus enim gratia comparationis unum ex his, et videamus. Cervi capreolus statim et natus fuerit currit ad matrem, et quærit non unde processerit, sed unde pascatur. Illa autem quæ antea non dederat mamillam, agnoscit ejus qui natus est alacritatem, et aptat natæ mensuram volenti contingere ut pertingat, matri autem quæ præbet ut suscipiat et pascat. Cur autem non abiit ad aliam similem? Cur ipsius naturæ alia non suscepit? Cur non ad os patris perrexit? cur non offendit ad latus, sed mamillam quærit? quo edocente? quo suggerente? Unde autem et agnoscit quid habeat mamilla? unde novit quid operetur foras mamillarum? quis ei dixit, quia fontes mamillæ sunt? Nam et cum ceciderit in terra, statim stat, et neque cornua pertimescit cervorum talia et ita terribilia, neque perturbat eum immutatio gregis. Si autem apparuerit catulus canis, statim ab eo qui natus est agnoscitur, quia impugnator est ejus. Et si simulans homo imitatus fuerit vocem canis, statim et antequam videat, imitationem audiens, vocem fugit. Quis ergo in Irrationabilibus sapiens? et certe nos qui videmur et sumus rationabiles, statim natî nihil horum habemus, quod est admiratione dignum: cur infans matrem ignorat, et patrem non agnoscit? Neque a se pergit (36) ad mamillam, neque aliquid istiusmodi facit. Quia enim est sensus in matre, et tutela in patre, et ars in obstetrice: ut appareat providentiæ dispensatio, ubi ista desunt, natura complet: ubi autem ista abundant, natura cedit. Non enim statim surgit infans: habet enim manus quæ portant: necessarios capillos non habuit: pili enim ovium necessaria complent. Querito autem et ipsam positionem fontis oceanum qualis apud nos, et qualis apud Irrationabiles habeatur. Quia enim erectus noster est status, quia in inani os portamus, superius constituit et

A mamillas, quadrupedibus autem in aliis infixit locis. Quid autem dicis quia unumquodque animal, statim ut natum fuerit, quantum est tantum est, magnitudine dico, sed quod nihil amplius assumit ad mentem. Habet enim sensibilitates suas, habet capillos; et quia nihil apud eos pretiosum est, ideo totum statim in eis effusum est: sicut et infructuosis arboribus statim concurrat et effunditur magnitudo. In fructiferis autem sensim proficit augmentum. Ita et rationabilibus non statim efficitur ut crescant, non statim status, non statim esca. Siquidem nœ margaritæ in facie reperiuntur terræ: sed post tantas difficultates quod pretiosum est invenitur. Tamen quod properat sermo ad semetipsum dicimus quia neque Irrationabilibus. Si enim nossent, forte quidam ausus fuisset, et diceret ipsorum esse opus. Quia autem ignorant quidem, efficitur verò; tamen quia stant corpora, et figurantur in matricibus, et crescunt post matricem; quærentes invenimus quia præsentia corporalis animæ ex matricibus exeunt, et post egressum pascuntur, et crescunt et moventur. Si autem quis dubitet, consideret corpus unde recessit anima, et sciet cujus præsentia sunt opera ista. Ergo et corporibus ut sint et crescant, et maneat et non dissolvantur, præsentia animæ præbet, impertiens quæ non habet corpus. Cum enim non pascatur pascit; cum non crescat, corpori præbet ut crescat: cum colorem non habeat, præbet colorem: cum non transeat a loco ad locum, ex loco ad locum transmutat. Et hoc ipsum quod videtur esse corpus, per animam est quod est. Recedente autem anima, statim convincitur corpus, statim dissolvitur, statim defluit, spargitur, obputrescit, emoritur, infrigidatur, immutat colorem. Non ejus oculus videt, et non movetur manus, non pes, auris non audit, lingua non gustat: et si immiseris escam vim faciens, non efficiunt operamenta quæ intus sunt: recedente enim artifice stant. Et capilli etiam non adducuntur, et moriuntur, et ungues jam non crescentes, et omnia otiosa sunt: sicut fabri ant alterius artificis, si recesserit artifex, operamenta jacent quidem, indigent autem habentem animam. Statim enim est videre fœda corpora morientium animalium putrida, neque ut contingantur apta: nec enim et ad escam sunt conducibilia: ita anima recedente non sint utilia ad ea quæ suæ naturæ sunt. Mirari enim est et illa, quorum anima languore aut dissolutione istiusmodi recedit. Si autem et recedere oportet dici animam Irrationabilium, horum mortificatio immutata est a statu illorum quæ occiduntur. Quæ occiduntur enim alia sunt et calore, alia sapore, alia et odore, alia manducatione. Illa autem quæ moriuntur et non occiduntur, et in ipsa morte habent immutationem sui. In tantum enim demonstratur quantum potest præsentia animæ, quia et vox subito recedit, et tanquam vestigium quæ in iisdem est vitæ relinquit. Quid autem dicas

(35) *Ipsius. Ἀποῦ, ejusdem.*(36) *A se. Ἀποῦθεν.*

de nostra anima? sed non est rationis ita nos injuriam facere pretiosæ animæ. Si enim voluerimus in isto brevi spatio hærere movere de ea sermonem, et transitorio ejus memoriam facere, inimici magis videbimur nostræ animæ quam amici. Sed sit sermone quidem mensura, animæ autem rationabili

A decens honor. Et autem qui creavit corpora et animas, et rationabiles et irrationabiles, ab omnibus simul, et qui non loquuntur, per unum, per quem et omnia constituit, sit gloria, honor, Imperium, majestas, cum Spiritu sancto, et nunc et semper, et per omnia sæcula sæculorum. Amen

EUSEBII PAMPHILI DE INCORPORALI ANIMA, LIBER SECUNDUS.

Reliquis, quæ de incorporali refectione hesterno nobis resederant die, hodie secundum consequentiam sermonis iter perfruemur (37). Solitum enim et his est, qui corpora pascunt sua, cum non suffecerint ad sumendum plurimis ad refectionem appositis: manducantque diem quantum possunt (38), recondunt autem sibi superflua in alteram refectionis diem. Forte autem non eadem imago convenit nobis. Non enim ea quæ resederant proposita nunc sunt, sed sint ea quæ præcesserunt non esca, sed gustus: nunc autem, ut ita dicam, ipsa relectio. Motus enim nobis est sermo de monte Sina, in quo dicebatur fumes fuisse et ignis et procella et tubæ et voces a Deo⁴⁶: quæ omnia magis quæstiones movebant. Videntur enim ista non consentire incorporali naturæ. Quia igitur domestica efficitur satisfactio, cum a communibus et apertis fuerit mota, ideo in commune de incorporalibus movimus quæstionem. Accipientes enim corporum naturas discrevimus, et ostendimus quia non ut putatur crassiora fortiora sunt, sed secundum competentiam uniuscujusque corporis, quantum unumquodque subtilius est, tantum et fortius. Istinc promoventes venimus ad naturam, a natura ad irrationabilium animam. In quo loco comprehendit nos vespera, et collocavimus mansionem. Quia ergo successit jam lumen, exsurgentes teneamus consequentiam eorum quæ rursus ambulantes transivimus. Secundum consequentiam igitur et ordinem initium sit sermone, quæ hodie de nostræ animæ dignitate dicemus. Sicut enim a corporibus ad naturam, a natura autem ad irrationabilem animalium venimus animam, ita promoventes et transcendentes, ab irrationabilium anima ad rationabilem pervenimus, ut exerciti in corporibus primum, ita veniamus ad incorporalem animam: et ab anima ad incorporalia. Et ita non subito ad puritatem Dei accedentes, ex fulgoribus qui inde sunt obtenebremur. Decet enim taliter, ut anima prius semetipsam

B agnoscat. Incongruum est enim, ut de aliis quidem curiosius requirat, semetipsam autem negligat, cui proprium corpus est. Quia enim posita est velut in mediis gradibus, aliis quidem præcellens, ab aliis autem deficiens, forte agnoscens semetipsam, despiciet quidem minora, protendetur autem ad ea quæ supra se sunt. Accipiamus igitur ipsius animæ dignitatem, et efficientes ejus, ex quibus cogitat et agit, operatur et donat corpori, et ex quibus ei adversatur utilissime, et ex quibus de Deo cogitat et sapit. Accipiamus autem et testimonia ex his quæ videntur, et a Scripturis. Et primo, quia quidam putant animam nostram non solum cum corpore esse, sed aut corporalem, aut corpus: multis autem sanguis putatur et nostra anima esse; dicimus de his primum; et quia ex Scriptura circumveniunt animam tanquam sanguis habeatur, ex ipsa Scriptura ejus separemus dignitatem. Irrationabilium enim animalium animæ uno præcepto cum corporibus figuratæ sunt. Dixit, inquit, Deus, producat terra animalia quadrupedia⁴⁷, et quæ sequuntur. Uno sermone genera animalium universa et corpora et animas fecit, et non discrevit. Et iterum, Producat aqua. Etiam si hoc primum positum est ait: Producat aqua natantia quæ in aquis sunt, et volatilia celi quæ in aere⁴⁸. Propinquior enim genere aqua aeri est. Repletur enim aer aquis per nubes. Colata autem aqua transmittitur ad aerem et nubes adunat, et velut immutatio quædam est aquæ ad aerem et iterum restituit. Unde et quæ facta sunt ex aqua veluti ex crassiori natura, quædam quidem remanserunt in aquis, alia velut ad congenerem aerem transmissa sunt. Sed non de his nunc sermo est nobis. Sed quia aliorum quidem animalium animæ diversæ uno præcepto cum corporibus factæ sunt: homo autem neque cum aliis animalibus, neque ante alia factus videtur: et cum aliis quidem non est factus propter pretiositatem; ante alia autem non est creatus propter tutelam Dei. Quia enim

⁴⁶ Exod. xix, 16. ⁴⁷ Gen. i, 24. ⁴⁸ Ibid. 20.

(37) Iter perfruemur. Forte iter vox fuit compendio scripta in ms. pro iterum.

(38) Ms. manducant quidem quantum possunt.

incipiebant ei subijci omnia quæ facta a Deo sunt ; A go autem necdum vivens , et jacebat quod factum ut non ipsius putarentur opera quæ facta videntur, novissimus figuratur homo , et non primus. Si enim et ita novissimo facto homine, ausi sunt quidam per fabulas introducere ; quid non ausi fuissent si non ista præcessisset tutela ? Aliiter autem et decebat antequam crearetur rex super terram, præparari necessaria primum , ut ita adveniret qui ea perfrii deberet. Servatur autem et in irrationabilibus ordo, secundum Scripturam. Non enim prius facta sunt animalia , quam fierent ea quæ pascere animalia. Quia enim factum quidem jam fuerat cælum, fundata autem jam erat terra, et mare fuerat separatim ab arida, effusus autem erat et aer, coronata autem erant quæ facta sunt, unumquodque in ornamento suo : terra quidem florens arboribus et plantis : aer per avium iter avibus præbens : mare et flumina et fontes piscibus lætabantur, qui in se fuerant nati. Cælum autem varicatum (39) suis floribus erat, et tunc factus est homo. Creatus autem est homo non uno præcepto, sed corpus quidem dicitur manibus figuratum. Exhinc autem jam argumenta sint de incertis. Scriptum est enim ⁴⁰, quia accepit Deus a terra limum. Putas quia accepit, dixit, addemus ei et manus ? Scriptum est quia et figuravit hominem. Et figuratio quidem corporis jacebat, anima autem non erat simul creata. Sed volens Deus per opera separatas segregare naturas separatim figuravit corpus, separatim animam fecit. Et factum est velut tabernaculum corpus : introducta est autem anima, et habitavit. Et ne putes quia præcessit corpus in creatione, jam et in honore præcellit. Sed memento quæ superius audisti, quia et irrationabilia animalia ante hominem facta sunt : et non quia prævenerunt in operatione, jam et prima sunt in honore. Ipsorum autem irrationabilium ea quæ ad escam necessaria sunt, priora creata sunt : et non quia quæ utilia sunt animalibus, et jam (40) honorabiliora sunt iisdem. Ergo non a temporibus accipiamus, pretiosiora ea esse quæ priora sunt : siquidem et terra ante istum qui videtur cælum esse facta. Si quis enim legit Scripturam, aut legentem audivit, inveniet quia scriptum est : *In principio fecit Deus cælum et terram* ⁴¹. Cælum enim cum terra factum dicit, non istum qui videtur, sed alium superiorum. Secundo enim die efficitur iste qui videtur, et nominatur firmamentum. Tantum enim honorabilior et iste a terra est, quantum et spatio distat superpositus. Et non quia toto die præcessit terra istum qui videtur cælum, jam et honore prima putabitur. Ita figuretur prius corpus, et post fiat anima, et nobis servetur dignitas. Factus igitur homo est, ita enim nominat Deus dum dicit. *Et figuravit Deus hominem, limum a terra accipiens* ⁴². Necdum erat totus homo : sed si forte imago hominis, iua-

est ut operamentum : requirebat autem artificem, non intellectu aut effecta, sed necessitate poscebat. Scriptum enim est, quia post hoc : *Inspiravit in eam Dominus spiramentum vitæ ; et factus est homo in animam viventem* ⁴³. Et iterum, *In spiritum vivificantem* ⁴⁴. Ergo ab initio separatim quidem corpus, separatim autem anima facta est. Et corpus quidem sine anima non vivit : cum autem ingressa fuerit anima, tunc efficitur homo in animam viventem. Et quis comparabit opportune corpus quidem nobis, animam autem immissis a sole splendoribus ? immutat enim nobis colorem, immutat ejus effigiem, sed non vivificat. Quære ergo quomodo accepit Deus limum terræ, et quomodo inspiravit Deus. Accipit enim sine manibus, et inspirat sine ore. Cur ergo accepit ? ut appareret quia non ab alia creatura est homo, sed a conspersione fermentum. Cur autem et inspiravit ? Pro eo ut dicat, quia immisit. Si enim corporaliter acceperimus quod inspiravit Deus, ut a Deo pars efficiatur Dei inspiratione ista, et dividimus indivisum. Et quemadmodum possibile erat peccare eos, qui a Deo ut pars ejus erant separati ? Ita ergo ex creatura quidem ipsa statim separatim est nostrum corpus ab anima nostra. Anima autem omnium animalium quæ ab hominibus manducantur, dictus est sanguis, non tamen hominis. Sed cum diceret homini Deus, ut prius effunderet sanguinem, et ita manducaret ; de animalibus iste ejus erat sermo. Ab initio ergo creaturæ, ita melior est nostra anima a corpore, et separata est. Ut autem veniamus ad ejus dignitatem, scrutantes scrutemur quia corpora non germinant, sed arbores et plantæ acceperunt germen, et augmentum, et escam, quam non habebant saxa quæ vere sunt saxa. Germinare enim et crescere, et imbribus nutriri non habent, sed hæc acceperunt plantæ et arbores. Et ne quis producat contradictionem, si aliqui lapides crescant in mari, sive nigri, sive rubri : illi enim plantis magis similes sunt quam lapidibus : incisus enim cum fuerint, tunc lapides efficiuntur : in quantum autem stant nature legibus, et radices emittunt, et pullulationem operantur, et incrementum accipiunt, et ramis annuntiant affinitatem. Ergo plantis et arboribus ista adduntur, quia habent ut germinent, ut procedant, ut crescant, ut pascantur. Animalibus autem id inest quod inest, hoc est ut nascantur, et crescant, et pascantur. Juncta autem iisdem est et proprietatis additamentum sensibilitas. Est autem hoc in lapidibus ut sint, sed non inest eis ut crescant, et additamenta sumant, quod est in animalibus omnibus. Esse autem inest saxis et terræ : germinare autem et crescere, et augeri, quod erat arborum, non est in eis. Additamentum autem eorum separatim est sensibilitas, utpote quæ in animalibus habetur. In

⁴⁰ Gen. 11, 7. ⁴¹ Gen. 1, 4. ⁴² Gen. 11, 7. ⁴³ ibid. ⁴⁴ ibid.

(39) Forte, *Varificatum*. ut supra col. 1131 B.

(40) *Et jam*. An etiam ?

nobis autem omnia quæ prædicta sunt habentur. Additum autem nobis est quod nostrum est proprium, et quod nobis provenit, ut deorsum quidem habeamus omnia quæ habent ea quæ sub nos sunt; extrinsecus autem nostrum quod est proprium, sit in nobis cogitatus et sensus. Horum ea quæ post nos sunt, statim irrationabilia animalia cogitata a nobis relinquuntur et sensu. Habent autem omnia, quæcumque habent, minora. Illis enim et quod suum est inest, sensibilitas scilicet. Iterum arbores et plantæ relinquuntur quidem a cogitatu nostro, relinquuntur autem et a sensibilitate animalium. Habent autem sua proprietatem adversum saxa et terram, germinationem scilicet et augmentum, et crecibilitatem et escam. Fex autem, et quæ putantur fortissimæ, petræ, inquam, et terræ, hoc ipsum sunt corpus; non præducuntur, non crescent: si enim et crescent, ita crescent ut nec sciatur quia crescent. His ita a deorsum usque sursum, et a sursum usque deorsum separatis, agnoscamus quia nos quidem sumus in commune, sicut et terra et lapides: coextendimur autem et plantis et arboribus. Habemus enim ut et nascamur et crescimus et pascamur. Transcendimus autem et irrationabilia animalia cum sensibilitate. Transilimus etiam et ab his: habentes quod est præcipuum, rationalis quippe vitæ cogitatum. Nihil autem præscribitur a communibus; ut puta, si quis voluerit hominem aliquem separare ab altero, non debet dicere: Ille qui duos oculos habet aut duas aures; neque illa quæ in commune sunt et aliis, sed illius hominis quod est præcipuum ad agnitionem. Esse enim non nobis solis est, et germinare non in nobis est tantum, et manducare non hominum solummodo, et crescere non nostrum est tantum, et sensibilitatibus uti non nostrum est solum; sed quando nos et ubi, in sermone, in cogitatu, in rationabili vita, hoc homo est, hæc imago, hoc est secundum imaginem, hoc est pretiosum, hoc imperiale, hoc est quod tenet per animam. Per hæc agnoscitur et pudicitie honestas. Et certe caro contrarias suggerit motiones: utpote irrationabilium ad communicationes: sed animæ cogitatus gubernans motiones concupiscentiarum, et asperitatem libidinum regens, ostendit quia anima a corpore separata est. Si enim corpus turbatur, movetur, fluctuatur a concupiscentiis, anima autem gubernat: corpus exsultat escis, anima autem cogitatu refrenat corpus: corpus expellit escam; evacuat enim, et vult iterum adimpleri: anima autem sub spe religiositatis retinet desiderium: corpus sitit; anima mensurat quod ei est utile: corpus movet fluctus, anima autem tranquillitatem adducit. Corpus sola quæ sunt quærit, et non quæ sua sunt tantum, sed et supra ea quæ sua sunt. Si enim non adesset anima mensurans, posset aviditate escarum corpus corrumpi, et a potatione crepare su-

perflua; sed tantam anima corpore fortior est, quin et corpori mensuras ad salutem ponit. Et primo quidem ostendit quæ debeat sumere, et a quibus se abstinere, et ea quæ licita sunt manducare, quando, et quantum, et quibus horis, et quid debeat ante escam operari, et quemadmodum moveri desiderium escarum, et quemadmodum servare escam ingressam, et quomodo reficere operamenta: ut non ex abundantia motione confusio fiat ejus qui pascit. Et potuisset utique corpus corrumpi nisi adesset anima, permittens quantum deberet, et continens quantum oporteret, et mensurans et permiscens, et ætatibus semetipsam extendens, et iterum colligeas non magnitudinis dico, sed mensuris. Quoties enim irascitur corpus quia derelicta est esca quam libenter sumebat, et iterum volebat, et non permisit animæ cogitatus? Quoties accensa est concupiscentia, et voluit esse sua aliena, et accensa est, et arsit flamma? sed sensus rorans extinxit motionem, et marcidam flammam effecit, et ostendit homini ratione quia homo est, et non irrationabile pecus. Non sumus inter greges ad communicationes, sed nuptiæ apud nos, et in domibus, et successiones et cognationes habentur. Compatimur enim alteri, et congaudemus. Cogitatus enim conjungit, et separatam nuptiæ apud nos sunt. Separavit enim hoc ratio sensus: et quod est admirabile, quæ non est visa ei qui non est visus, aut alibi nutrita ei qui alibi est educatus, subito tradita conjuncta est ratione et sensu et cogitatu, et præhonoratus est qui accepit et patri dilecto, et matri amicæ, et omni cognationi. Non enim mihi nunc indocenter eorum qui adulterant nummum (41): quia nec a cæcis agnoscitur oculi virtus, neque a claudis ambulatio recta, neque ab adulteris nummi figuratio vera. Sed nuptiæ sint nuptiæ, quæ terminis rationalis a cogitatu sunt honoratæ. Duo enim sunt unum, quia ex uno facti sunt ab initio duo. Et quis poterit exhibere eorum qui salvantur figuram, pulchritudinem, speciositatem, quibus tristitæ consolatio est? partiontur enim, et alterutrum onera portant, et alius pro alio sollicitus est, ut non tristetur nec doleat, ne, si non videat tristem, iterum tristetur. Aut enim figuratur tristitiam, aut pellit. Cum autem incurrerit aliquod gaudium aut lætitiã, videbis ista duplicia. Sicut enim compatiuntur sibi in multis, ita et collætantur. Cogitatus itaque etiam fortissimæ nobis animalia subjecit. Comprehendit enim et velocia, et tarda domuit et subjecit. Descendens autem in mare, necessaria nobis ad usum eduxit; et ad aerem perveniens, inde ea quæ videmus et manducamus deposuit. Decerpsit etiam ab arboribus et plantis, et a terra et ab animalibus necessaria, et partitus est, et omnia nobis ob unam sensus rationem paravit. Nullum enim animal ita est forte, ut cogitatu sit fortior: siquidem nec penna huic velocior invenitur: sed quanta carni nostræ ob infir-

(41) Ms. qui adulterant nummus.

mitatem deesse videntur, hæc fortiora efficiuntur A virtute sensus et cogitatus. Non potest nostra aspiratio plurimum contueri in mari. Quid ergo? num aufugit nos mare? Nonne ei (42) maris profundum cogitatus invenit, ut nunc quidem funes in mari deponeret, nunc retia expanderet, alio autem tempore alia machinamenta immitteret? siquidem et per cannas ad profundum pervenit, et per setas operatur. Jam autem et margaritas scrutans invenit, et spirationi nostræ deposuit solatium. Et primo quidem, quomodo intellexit ea quæ in profundo maris sunt posita? et dein quomodo cepit (43), aut agnovit usum eorum, ut quædam quidem separaret ad escam, quædam autem reconderet ad medelam, alia eligeret ad ornatum? invenit autem et iter in mari. Accipiens enim e terra arbores, vehicula in dorsibus operatus est maris. Generans enim artes aut suscipiens, ad ea usus est quæ accepit, et testatur creatura sapientis per omnia Dei. Accipiens enim aquam et ignem et terram et aerem et arbores et mare et fontes et montes et campos, nihil horum ita ut accepit otiosum esse permisit. Coacoperat enim virtutem cogitatus et sapientiæ. Et hinc considerans ea quæ inidem erant occulta, habuit sensum, ut ei adveniret et operaretur et uteretur. Accipit enim ignem, et invenit solatium tenebris et noctis obscuræ. Invenit quomodo ex lapidibus efficitur ferrum: invenit quomodo esset ærumentum e terra. Invenit quomodo aurum purgatur, quomodo argentum colatur, quomodo plumbum C conflatur et ferrum, et quomodo ex his vasa figurantur, et vasorum varietas, et quæ ad tutelam, quæ ad medelam, quæ ad operationem terræ, quæ ad navigationem, quæ ad terram, quæ ad lapidem, quæ ad ligna, quæ ad aquam sunt necessariis, et quæ materies magis quomodo conflatur, et quid debeat accipere, et quomodo oporteat coëficere spiritum flammæ ex igne: tanta sunt bona, lumen noctibus, medela ægrotantibus, operamentum artibus, et agricolis pugnantibus tuitionem, pacificis tutelam. Iterum autem secundum unumquodque operamentum et vas, quanta ignis operatur consideremus. Fecit aurum, et ex auro tantâ; argentum, et ex argento tam multa; et ærumentum, et ex ipso in primis necessaria; et unumquodque quod colatum aut con-

dives qui creavit Deus, et qui dignus est habitus sensus tali divitiis, ut hæc omnia scrutaretur. Vidit enim cogitatus in sabulo vitrum. Intuere ergo quantum distat cogitatus a corpore. Quid videt oculus? sabulum: quid videt sensus? vitrum. Intueris alium et alium: ille enim videt sabulum, isto autem videt vitrum, quod necdum est. Ergo non oculus corporalis intuetur, qui nec videt nisi adfuerit anima. Sed et cum videtur videre, aliter videt corpus et oculus: et certe anima videt per eum: aliter intuetur cogitatus a semetipso. Non vidit corpus ærumentum, non vidit corpus ferrum, sed lapis erat et terra. Cogitatus autem videns quæ non videbantur, æstimans quid facturus esset ignis, si confabulatus terræ fuisset iste (44), non tamen omni; et illi lapidi, et non B omni. Querens enim ærumentum terram accepit, et querens ferrum lapidem sumpsit; et non erravit, sed agnovit in quantum deberet igni permittere. Si enim transierit mensuram a Deo acceptam, ignis qui purgat consumit. Ita in istiusmodi materis immisit cogitatus suam admirationem, in vasis suam varietatem, in operationibus suam virtutem, in operamentis suam sapientiam. Procreans enim artium gentes et disciplinarum populos, et nationes et genera, et separans alia aliter, et in alio opere aliter operatus est unicuique operamenta separata, et suggerat materias; et illam quidem posuit auro, aliam separavit ad argentum, alteram ad ærumentum, et alia ostendit ferrum, alia demonstravit sabulum, et ex sabulo C fructum vitri. Alia dedit invenire naturam arborum et operationem et usum et tempora. Alia fructus eorum, alia culturam eorum, alia ad inventionem eorum, alia medelam ex ipsis, et ipsi medicinæ nostra corpora: quid deberet amburere, quid oporteret coquere, cum quo deberet miscere; quid deberet separatim offerre, quid conveniret cum plurimis, quid crudum, quid incipientibus morbis et illi passioni, quid autem promoventi et jam posito in cessatione, quid etiam in insistendi initio, quid vero reddenti, et credenti, et recedenti. Non desepit nec animalium fructus, sed totondit nobis indumenta ex ovibus, totondit et e capris plurimos usus. Et non est dinumerare quanta ex animalibus et allimoniis nobis dederit ad operimenta, ad usum, ad medelam, ad opera: quanta ex arboribus, quanta e saxis, quanta ex aquis, quanta ex natantibus et volantibus, quanta ex auro et argento, et lignis, et lapidibus, et ærumento, et ferro, et plumbo, et quæ amburuntur et non amburuntur, et attenuantur, et contextuntur. Et mihi quidem videtur cogitatus ita esse sicut vir quidam dives, sua cupiens dinumerare, et scrutari; non sufficit, sed ob multitudinem possessionum et substantiæ, neque rationibus aut sensibus vacare potens, sed superatus ab his quæ habet, manet incertus. Tale nescio quid et nunc passus est cogitatus. Similis enim est ei qui fluctus dinumerat. In eo enim dum

(42) *Ei. Forte, et.*(43) *Cepit. Forte, cepit.*(44) *Iste. Forte, isti. - Confabulatus. Vid. supr. not. 26.*

volumus proprietatem ejus in igni videre, exsur-
 rexit ex mare alia unda, et alius meatus a flumine,
 et a fontibus, et ab illis irrigationes, et usus ex ar-
 boribus, a fructibus, a radicibus, a foliis, ab his
 quæ a foris et ab intus habentur, et in animalibus
 quæ a foris et ab intus sunt, et pelles ad alium usum,
 et ossa ad alteram necessitatem. Et ne quidam stercus
 inutile existit, pretiositate cogitatus appetitum.
 Sed nonnunquam et e messibus, quia multum attulit
 terra, plurima relinquuntur, quia non potest possessor
 colligere quanta et seminavit, et terra multiplicans
 præbuit. Maneant igitur fluctus et undarum procellæ,
 et meatus fluviorum et fontes, et quæcumque derelicta
 sunt de fructibus, cogitatus et progenies et opera:
 et putantes nos hodie implere posse ea quæ
 recederant, plura habentes recedimus et hodie ita

A ex bonis angustiari (45) nos non pigeat, sed quanto
 potuerimus scrutabimur coronas, utpote serentes
 Altissimo, ex quibus in terra et mari est operatum.
 Quæcumque autem nos transcendunt, et superant,
 in eo ipso quod vincimur, victori ipsi ex operibus
 suis sint et istæ coronæ. Retinentes igitur quousque
 et pervenit sermo, recondamus sermonis reliquias;
 ut iterum ad ipsam mensam sedentes, iterum lisdem
 ipsis fruamur bonis. Unum autem est quod deceat et
 nunc, ut reddatur ei cui semper redditur et semper
 debetur, in his quæ præcesserunt gratiarum actio,
 et in his quæ incipient gloria Deo sancto qui omnia
 nobis subiecit, per Spiritum cogitatus nos præhono-
 ravit: cui est per unigenitum suum Filium cum Spiritu
 sancto, gloria, honor, imperium, majestas, et nunc
 et semper, et per omnia sæcula sæculorum. Amen.

EUSEBII PAMPHILI DE SPIRITALI COGITATU HOMINIS, LIBER TERTIUS.

Ipsæ semetipsum cogitatus reficit, ipse semetipsum
 pascit, ipse semetipsum fortificat, ipse semetipsum
 considerat. Ipse enim ad semetipsum se colligit, et se-
 metipsum intuetur, et aretatur in suis. Non enim
 sicut oculus alia quidem videt, semetipsum autem
 intueri non potest; quia nec suæ naturæ est ut se re-
 spiciat. Non ita et cogitatus. Neque enim sicut vul-
 tus in speculo, in alio quidem videtur, ad semet-
 ipsum autem converti non potest. Non ita et cogi-
 tatus habetur; sed semetipsum videt, et ipse ad se-
 metipsum convertitur et se intuetur, et alia vulta.
 Et non sicut vox levis quibusdam (46) offendens
 resonat, ita et cogitatus ad semetipsum resonat ut
 echo. Vox enim offendens aliunde respondet. Cogi-
 tatus autem ipse semetipsum scrutatur, et ipse ad
 semetipsum tanquam penetrans recurrit, et revol-
 vitur in semetipso. Diversum autem scit: nunc aut
 desurgunt libidines, et spirant concupiscentiæ, et
 pelluntur metus, et non salvator quod sapit. Infirm-
 matur enim et fortissimus cogitatus. Cum autem pu-
 dicitia fuerit ingressa aut excitata, statim concupi-
 scentia et libidines, ut ancillæ quæ ante surrectionem
 dominæ turbaverant domum, mox ut visa fuerit
 domina, alia alibi absconditur, alia alibi fugit, et
 negant jam motiones, et colligunt luxurias, et revo-
 cant ventos, et quiescunt fluctus, et efficitur tran-
 quillum. Hoc enim est pudicitia in anima. Quid tale
 præbet tranquillitas in mari? quæ nonnunquam et

C obfuit festinantibus. Frequenter enim tranquillitas
 et opportunos ventos expectantes fraudavit et non-
 nunquam et siti interemit graviori, utpote a tenta-
 tionibus motæ. Sed non talis pudicitia habetur
 tranquillitas, sed quæ compescuit ventos, et confro-
 git fluctus, et statim adduxit ad portum, et mox
 erexit ex pudicitia fructus. Cogitatum quippe, qui
 sapiat animæ dignitatem, sanctimonii honorem,
 puritatem honestatis, tunc videt oculos animæ, quia
 excussit ab eo pudicitia pulverem concupiscentia-
 rum, procellarum libidinem. Si quis expertus est
 tempestates concupiscentiarum, expertus est et tran-
 quillum pudicitia; ex his quæ passus est, et ex
 his a quibus salvatus est, agnoscit quæ dicuntur.
 Cogitatus enim concupiscentiarum dormiunt, motio-
 nes, fluctus, immissiones, turbellæ (47). Neque dor-
 mientibus dormire permittit. Accenduntur enim et per
 ambitiones, et jacentes perturbant, et cum dormien-
 tibus non dormiunt, sed semper sunt inquietæ. Cum
 autem pudicitia fuerit subingressa, cum illa habi-
 taverit ut domina, cum delinens fuerit, cum suis
 retinaculis tulerit domum; tunc sicut prædomiti
 equi, et ad præsepia quieti sunt, et in itineribus re-
 ctum agnoscunt iter, nutibus utpote digitorum ad-
 ducti: ita cum semel tenax fuerit pudicitia, et do-
 muerit concupiscentias, et mitigaverit libidines,
 manducamus honeste, et bibimus mensurate: meo-
 surat enim quæ adest pudicitia. Denique et honeste

(45) *Angustari. Forte. angustiari.*

(46) *Ms. vox levis quibusdam.*

(47) *Ms. concupiscentiarum motiones, fluctus, im-
 missiones, turbellæ. Neque.*

dormimus, et sobrii excitamur, et videmus pulchritudinem vultus, et pulchritudinem, et non ut offensionem. Aures quoque nostras non perforat melodia. Scit enim pudicitia et solvere ceram in auribus, neque noceat audientia (48). Nostra enim membra operamenta pudicitiae sunt. Oculus videt bonam faciem, et cum honestate eam intuetur. Non movetur ad concupiscentiam, sed videt in facie pulchritudinem, et cogitat qualis sit pulchritudo in anima; et quae a foris sunt bona ad semetipsum adducens, et a bonis bona decerpit, et non in nialis offendit. Sicut corpora incolumia ab omnibus utilitatem accipiunt, et a motu, et ab exercitio, et a cursu, et ab unctione, et a somno, et ab esca, et a potu: ita econtra, quae aegrotant ab omnibus nocentur. Vini enim etiam odorem excusant et unguenti nidorem, et itineris motum, et escam, et fridorem, et calorem. Omnia enim eis nocent qui male se habent. Omnia autem prosunt his qui incolumes habentur. Ita et libidinosum omnia movent ad noxam, et vultus, et pulchritudo, et compositio melodiae, et vestium varietas, et honor quidam, et bona opera ad mala transferuntur ei. Qui autem sobrius est, ex adverso; quia et contraria illi sunt, a bonis enim bona decerpens, dives in bonis est. Ita ergo pretiosa est pudicitia, quia, dum adest, et iustitiae praeparat locum, dat etiam spatium et virtuti: intellectum autem (49), ut interpretetur nomen, salvat. Ergo amplectitur et circumdat virtutem, et sicut mater quaedam pietatis efficitur fratribus. Bona quidem est virtutis fortitudo, sed non semper eam necessariam habemus; forte autem audebo et dicere: Utinam non eam, sed opus. Si quis enim eam acceperit, tantum in bellis est utilis. Si autem et in pace necessaria est virtus, forte ut coefferat pudicitiae: forte enim eam iurgantur concupiscentiae, et illarum fluctus eriguntur, opus est et viriliter resistat pudicitia. Si igitur adveniens istic juverit, tunc erit pretiosa et in pace virtus. Non quippe semetipsam vindicans, sed pudicitiae coadjuvans. Si autem et in bello virtus ponatur, medietatem generis despiciit. Mulieres enim ad praeliandum armamus (50); pudicitia autem et in viris pretiosa est, utilior autem et mulieribus. Cur autem non dicatur, quod verum est, quia et virtutis ipsius fructus et in bellis ob pudicitiam necessarius est? Ideo enim suscipimus praelia, ut non adversarii superantes, mulieres extra legem pudicitiae corumpant. Si enim ob hoc pugnamus, et pugnae terrores suscipimus, virtus ob pudicitiam et in bellis certatur. Sicut enim naupegia ars gubernatrici ministrat, ita et virtus pudicitiae praeparat tranquillitatem. Divisa est igitur virtus ex parte maxima generi nostro: sed nec viris omnibus utilis invenitur. Praevenit enim eam et temporibus pudicitia. Qui

A enim adhuc adolescentes sunt, et necdum opera belli didicerunt, nec ad praelia vocantur, nonnunquam pudicitiae sibi imposuere coronas: sed et ob infirmitatem plurimis quiete donatis pudicitia adhuc utilis invenitur. Nam etsi senio deponuntur libidines, sed adhuc usque motiones concupiscentiarum, Intaque et fornicationes aegrotant et occidunt (51), quae libidinem continere non possunt, et patres dehonestant, quae monitiones pudicitiae non libenter accipiunt. Si enim adesset pudicitia, neque furaretur quis, neque occideret aliquis, amaret autem et patris monita filius. Divina possessio ista, sed difficile invenitur. Qui autem jam habent illam, quae post resurrectionem futura est conversatio? Dicit enim ipse regni Dominus et apportator: *Quicumque resurrectionis mortuorum digni fuerint, non nubunt, neque nubentur, sed ut angeli erant Dei* ⁴⁸, quia nec mori jam possunt. O immortalitas pudicitiae juncta! Qui in bellis vincunt non efficiuntur ut angeli, sed qui neque nubunt neque nubentur. Hoc iudicium est eius qui fecit naturam. Nam et alibi ad ornatum ipsius pudicitiae locutus est Dominus: *Non omnes, inquit, sunt digni, sed quibus datum est* ⁴⁹. Quod enim homo ex natura non habuit, hoc sit desuper donum: sed mihi quidem pudicitia ista suam pulchritudinem ostendat, et sensim trahat, et relinquatur non cedens, neque repleta et capta: sed sicut avis quaedam adornata, nonnunquam ludere desiderans sensim recedit, et in eo dum videtur, movet desiderium; sensim autem dum movetur, illicet ut eam quis insequatur; non capitur autem, quia ipsius est ut effugiat: protendit autem cursum, et cum quis maxime putaverit se comprehensisse, movet pennam et volat: ita et pudicitia suam varietatem in honestate proferens, sensim autem se movens et commovens, in tantum me traxit ut insequeretur: cum autem jam putarem me posse manum extendere eamque comprehendero, movens pennas superius se caelo conjungit, ad angelos scilicet, ubi ejus natura est ut maneat. Et ipsa quidem non comprehensa mansit, me autem reliquit stupentem et desiderantem comprehensionem, quam persequens non apprehendi. Etiam quidem colligamus sermonem; et quia pudicitia multa superans et sermonem ipsum qui de eadem est ininterpretabilis, recessit, universam humanam transcendens naturam: sermo autem inveniens quae Deus hominibus donavit, et hoc mortalibus, per quae immortalitatem eis procuravit, ad gratiarum actionem iterum se convertat, et de sancto et sanctificante, per quem sanctum hoc donum hominibus misit, per unigenitum scilicet suum Filium, sit ei gloria et honor, imperium, majestas cum Spiritu sancto et nunc et semper, et per omnia saecula saeculorum. Amen.

⁴⁸ Matth. xxii, 30. Marc. xii, 25. Luc. xv 35. ⁴⁹ Matth. xix, 11.

(48) Ms. *auribus, ne nocent audientia.*

(49) *Intellectum autem.* Auctor *Etymologici magni*, *Σωφροσύνη παρὰ τὸ σωζειν τὸ γρηγορεῖν.*

(50) *Ad praeliandum.* Ms. *ad praelia armamus.* Forte legendum, *ad praelia non armamus.*

(51) Ms. *fornicationes erogant et occidunt.*

EUSEBII PAMPHILI

DE EO QUOD DEUS PATER INCORPORALIS EST,

LIBER QUARTUS.

Ad ipsum Deum nostrum erigamus cogitatum, jam non concedentes cogitatum fugere et vitare: parcimus enim timenti: urgeamus autem non quantus est Deus cum querere, sed quantum ipsi cogitatum possibile est scire. Multas enim adinventit sibi confugiones, et dilationes, et circumventiones, bonum utpote pertimescens timorem. Sed sicut equo nonnunquam terrore, et nolente rectam iter petere, et freno vim facimus, et calcaneis pungentes corrigimus, et refrenare tentamus ab his quæ ei non concedimus: ita et nunc extollere ad Deum cogitatum debemus, querentes illa quæ et Scriptura de Deo queri permittit: quia neque in domo Deus, neque in simulacro; non in monte aut terra; non in aere (52), nec in ipso toto cælo; neque reclusus est, neque retinetur, neque confixus est: sed omnia quidem incorporaliter complet, ab omnibus autem inenarrabiliter est separatus. Nos autem et late irridemus eos, qui putant esse Deum, aut deos, tanquam gregem quemdam reclusum in mandra: quippe valde et reprehendimus eos, qui volunt in simulacris virtutes divinas reclusas haberi, ex viselicet hominum malignorum. Irridemus enim eos cum habitus appositi fuerint in simulacris, quidam quidem seminarum, quidam autem masculorum, et quadrupedum, et serpentium. Tantum enim luctum capimus ex istis, quia ex his quæ alii aliter et dicunt et agunt, et conflant et dissentiunt, confitentur quia eum qui queritur ignorant. Neque enim corpus est Deus, neque corporis aliquid, aliquis ut puta color; neque in corpore, qualis putatur esse anima; neque circa corpus, sicut putatur sensus; sed liber est et a natura corporis et habitu. Corporis enim natura in compositione habetur. Quæ autem componuntur, omnia ea quæ ante jam facta sunt, compositionem accipiunt: ut puta quod dico, lapides erant creati, compositio lapidum fecit dominum. Deus autem ipse auctor et initium est, et non ab his quæ erant facta, ipse compositus invenitur. Simplex enim et uniformis est Deus (53), et compositus (54), quippe vivens ipsa quæ est. Corpora enim quæ accipiunt vitam, ipsa et fraudantur vita. Qui autem nec initium accepit (Deus enim initium non accepit: quis enim et daret?) non vita in corpore est Deus, sed vita. In tantum enim repetit cogitatus quod sibi utile invenitur: quia petreæ qui-

(52) Ms. aut in terra, non in mari, non in aere.

(53) Ms. Simplex enim et informis est Deus.

A dem et lapides hoc ipsum ut essent habent: arbores autem et plantas ad id quod sunt assumpserunt ut et exurgerent, et germinarent, et crescerent, et pascerentur: animalia autem irrationalia ad ea quæ dicta sunt etiam hoc assumpserunt, ut sensibilitas esset in eis. Nos vero cum his omnibus accepimus cogitatum et sensum, et ad nos usque semper quod erat honoratius, additamento efficiantur honoratiora. Nobis autem ad superiora jam non ex additamentis agnoscitur dignitas, sed si forte a detractationibus: detractationem autem dico non ex his quæ jam sunt et habentur, ablationem, sed ipsam naturam quæ non indiguit istis: ut puta non habet necesse angelorum crescere natura: quo enim non augentur, et non minuuntur. Quid ergo inferior est natura angelorum, quia arbores quidem et plantas pascuntur, et crescunt, et additamenta accipiunt; angelorum autem natura neque germinat, neque pullulationem suscipit, neque ut pascatur aut addatur? Cui enim ablatio incrementi est et aliorum quæ diximus, non est damnum his qui possident sine istis id quod sunt, sed dignitatis eminentia: multa enim non insunt angelis, neque adsunt quæ in nobis habentur. Et non quia deest illis quæ non habent, sed quia nos indigemus his, ideo nobis adest ad solatium id quod ab iisdem deficiamus. Non sunt nuptiæ apud angelos. Data enim est viro mulier ad adiutorium: angelorum autem unusquisque propria natura sufficit sibi. Non conficiuntur angelis indumenta, ut contexant (55) quæ cohabitant. Non domus iisdem; sufficit enim cælum: non lectis indiget sine somno natura. Non mensa apud eos: forte autem nec pascuntur: aurum autem et argentum et æramentum et ferrum, et omnia quæ miramur creata et inventa, apud nos et usus habetur, illic autem nec nuncupatio nominatur, nec invenitur. Quid ergo? num ex tantis quæ putamus a nobis bonis superamus angelorum naturam? Nos enim divites auro sumus, angeli aurum non habent: non ideo pauperes inveniuntur, quia aurum apud illos non est; sed magis illi divites, qui nec auro indigent nostro nec argento. Quid opus est ferrum in cælis? utrum ad culturam, aut ad navigationem, aut ad bellum, aut ad medicinam? Quid opus est permisione illis, ubi non sunt commutationes? Sed nec servis opus est eis: sufficit enim

(54) Compositus. Forte, incompositus.

(55) Contexant. Forte, contigant.

ususque sibi. Et quæ putamus nobis esse magna, et bona, et necessaria quæque sunt nobis; illi naturæ omnia sunt otiosa: et quæcumque ex animalibus nobis sunt utilia, illis sunt non necessaria. Tauros enim ad culturam non habent opus, neque equos ad bellum: non indigent igne ad luminaria, neque ea quæ per ignem ad curam. Non aqua est eis necessaria, non ex mari, non ex terra: non illa quæ ex imbribus apportatur. Non somnum ad refectiorem necessarium habent, non escas ad salutem. Forte autem quidem et mirantur audientes, qui mente ad angelorum choros non pervenerunt. Quibus enim beatitudo est si manducant et bibant, et nuptiis utantur, et possessiones habeant, et thesaurus recondant, et judiciariis dignitatibus perfruantur; his etiam ea quæ supra ista sunt, minora putantur. Sed non contaminemus sanctum illum angelorum choros; non sit ibi femina, ubi successio necessaria non est. Non quia creaturam accuso: unumquodque enim officium in sua natura jacet; bene translatum autem a suis locis, et regionibus et natura ad quam constituta est, revocat ad se legis divinæ virtutem. Quomodo enim decori in mari sunt piscium greges? quomodo decoræ sunt illorum in meatibus fluminum exultationes? quomodo nitent in exitus fontium? Si autem volueris istos, et dare beneficium, ex aquis ad puritatem aeris educere, ad perditionem piscium beneficium fiet tuum. Ergo piscis quidem sit ubi est; quidam enim in mari sunt positi; et sint ubi eis est datum: alii in fluminibus et in fontibus natant, quia non indigent tuis beneficiis ad interemptionem. Quid ergo? quia bona est aqua piscibus, deponamus illic exultantes et homines. Secundum istum igitur sermonem, sint masculus et femina utiles apud nos et necessarii, hominum autem naturam contra naturam non deponamus. Si enim ascendere non potest natura piscium supra naturam, quomodo non magis timebimus, si angelorum naturam verbo ausi fuerimus deponere, quæ non descendit? Alias autem et nihil amplius fiet a nobis, nisi ut blasphememus. Nec enim etsi voluerimus vim facere illi naturæ, perurgabitur: sed illi quidem manent liberi ab isto habitu corporali. Neque enim masculus neque femina apud eos est, et non de terra. Et hoc, forte enim audisti mirabile illud Apostoli dictum, quia et apud quos natura statuit masculum esse et feminam, apud istos ipsos fides, et per fidem conjunctio invenitur. In Christo enim, inquit, non est masculus, neque femina¹⁴. Si igitur ubi ex natura est masculus et femina, in Christo efficitur neque masculus neque femina, sed imitatio angelorum: cur non magis suscipimus gratiam ut assumamur, aut ut naturam angelorum deponamus ad nostram? Sed nos erigamus nosmetipsos, et ad superiora cogitatum perducamus nostrum, ad angelorum scilicet

A pratum; et assistentes pratis, videamus non nunc flores exeuntes, neque coloribus varios, neque in odoribus diversos; sed videamus illic cælo superius locum, per angelos autem splendorem. Multitudo enim illic non tanta quanta est stellarum. Si enim et multæ sunt stellæ, sed in magnitudinibus et corporibus constitutæ, locis indigent, et ex magnitudine cæli multitudo mensuratur earum. Tantæ eniã sunt, quantas capit et cælum. Angeli autem non indigent loco, sed liberi a locis viventes sunt, et in alterutrum agentes. Non in confusione quippe, nec exultatione corporea, sed semper in lumine sunt: ipsi lumen tale, quales et sunt. Apud illos enim non nox ad refectiorem habetur, non dies ad exsurrectionem. Semper enim habent lumen, et lumen non hoc quod apud nos est. Hoc enim sensibilitatibus mensuratum est, illud autem aliud aliquid. Nihil sane nos prohibet in iisdem ipsis comparationibus volutari, quia et piscibus lumen habetur non tantum quantum et apud nos. Commistum enim illud est lumen, quod apud pisces habetur aquis; et ideo non ita sicut apud nos permanet purum, sed lumen et illic est: perinet enim et ibi per aquas, sed non est ita purum ut nobis. Et si quis aliquando vi mersit in aquas, et in aquis suos aperuit oculos, vidit quippe quod apud nos est lumen; videt, inquam, hoc clarum in aquis caliginosum. Utamur autem et alia comparatione. Præsens enim istius horæ constituto testimonium sermoni imperiet. Hoc quod apud nos purum est lumen: quia enim nubes adveniens constitit super nos, aquis utpote plena; non permisit autem tale ad nos lumen venire, quale heri et pridem habebamus in oculis. Aeris enim tristitia pervisa ostendit quanta immutatio eidem ipsi lumini ab interjectis nubibus perficitur, ut apud nos. Si autem præcepto Dei evacuatis aquis fugatæ fuerint nubes, et natura ejus est, iterum nobis advenit lumen, non aliud quippe factum, sed liberatum a nubium permistione, istam quam videtis constitutionem præbentem. Ergo et in mari, et in aquis erat aliud lumen; non alterum quippe natura, sed sub introductione aliorum caliginosum. Ita et apud nos ex conventu nubium et aquarum hoc factum est, quod videtis per nubes. Secundum istum igitur sermonem, et per aerem penetrans lumen non est tale quale a sole emittitur. Si enim maxime eo quod perspicuus aer habetur, latet permistio: sed si quis voluerit cogitatu evolare, et velut in aquis nubium se mergere, et nubes transire, et aeris permistionem transcendere, pervidebit purissimum lumen. Sicut enim hoc quod apud nos est lumen, regionibus et spatii et offensionibus semper minuitur: ita rediens, et ab aquis lumen abstergens, et a nubibus te separans, et a permistione aeris liberans, transcendens autem et istius luminis puritatem, relinquit et ipsum solum inferius (56). Transieas

¹⁴ Gal. iii, 28.

(56) Ms. ipsum solem inferius.

quippe et cœlum superius, occurras lumini : non illi qui a sole est, nec illi cui successio nox est, neque illi qui a parietibus prohibetur, nec illi cui offendunt umbræ, neque illi qui permisceatur aeri et aquis, sive per nubes sive per mare, sed lumini puro. Et ne putes me nunc angelos dicere lumen : est enim et super hoc clarum lumen clarior. In isto igitur lumine sempiterno, in isto qui non in successione habetur, qui non aliquando quidem est, aliquando autem non est : in isto qui cœlo superius est, et non a cœlo istic : cui sol non est genitor, non luna mater, non cœlum a stellis, non lucernarum splendores, sed lumen illud. Tu enim sine sole lumen videre non potes, nec ea quæ infra solem habentur, et ea quæ quærentur ut teneantur manu. Non eorum qui quærent quid gustent, aut odore assumant ; non eorum qui auribus edocentur, et oculis vident, sicut in aquis. Illic enim alia conversatio est, et alia in terra, et in aere non eadem, et cœlum aliam habet constitutionem. Ita maneat ista istic, illa autem quæ inde sunt sint alia, non horum congenere. Si enim clarior stella magis quam lucernæ lumen est, non te seducat, quia lucerna quidem illuminare videtur, et unaquæque totam domum : stellæ autem tantæ noctem non auferunt unam. Si quis enim voluerit scire lucernæ imbecillitatem ad stellarum lumina, abstrahat lucernam ab oculo : non quantum distat cœlum terra, quia non est hoc tibi possibile ; tamen quantum potes lucernam ab oculo separa, Intueberis quia spatium minuitur, et caliginatur, et infirmior arguitur lucernarum lumen. Si autem esset aliqua adinventio, ut non solum unius lucernæ, sed omnium lucernarum flammam, et omnium quæ accenduntur ; si esset machina quædam, ut omnem istam flammam quis posset colligere, et in cœlo constituere, ubi stella parvissima est posita, nec prorsus agnita fuisset flamma, ubi posita haberetur. Cur ergo omnes stellæ non pellunt noctem ? quia multis spatiis a nobis distant, tamen non quamlibet permissionem luminis in nocte transmittunt. Si quis autem voluerit intueri, et comparare nubibus noctem, pervidebit quia nubes, licet non per omnia, tamen splendorem stellarum prohibeat. Et cum hoc ita sit, inspiciet quid operantur stellæ, et quantum splendorem mittunt in nocte : et tamen stellæ omnes cum universis lucernis habent quidem affinitatem, quia luminosa qualitercunque atraque sunt. Sed non solum a lucernis stellæ differunt, sed et stella stellæ differt in claritate⁸⁷. Stellis autem simul omnibus adunatis, splendor lunæ præfulget ; et istam lunam omnibus stellis addentes, vincuntur eorum fulgores a radiis solis. Sicut enim stellæ quidem lucernas, luna autem stellas, et sol universa hæc luminaria, et ipsius noctis superat tenebras : ita et sol cum omnibus quæ prædicta sunt vincitur a lumine quod cœlo superius habetur. Et quomodo eadem Paulus

contendens exhibere de inenarrabili Deo loquitur, lumen habitans inaccessible⁸⁸ ; inaccessible nominans, id dicit quod suscipi non potest. Lumen igitur angelis illud est, cuius neque gustus neque comparatio apud nos invenitur. Regio autem ejus supra dorsum est cœli, possessio vero et divitiæ ipsius : non enim lecto et medicina et mensa, et ea quæ apud nos magna putantur, sempiterna illa indiget et sancta natura : illis enim somnus non est, non dolor, non labor. Quid ergo ? Num otiosa eorum natura est ? Habent opus dignum suæ substantiæ : Deum laudant non vocibus neque clamore. Quomodo ergo dicit Scriptura voces, et si permiserit tempus, contingemus audientes, et ista interim ætem natura agnoscat. Si autem et aliter apparuerit Scriptura dicens, agnita natura agnoscat et quibus Scriptura alloquitur. Denique et orator parvis aut non loquitur, aut sic loquitur ut parvi possunt audire ; et Scriptura divina hominibus ut humane loquitur, aut silentio honoretur. Non ex his igitur ex quibus condescendens Scriptura loquitur nobis, debemus verbo deducere et naturas, et vim facere nobismetipsis, et ut pisces exsilire e mari. Erunt enim nobis jactationes, non ad perditionem ut piscibus : sed quomodo ea dicam, ego quidem non possum. Decet autem opportune repetere non Domini vocem, qui pisces a mari et stagnis et fluviis abstrahens, ait : *“ Venite, faciam vos pisces hominum. ”* Decet enim, inquit, homines piscamini. Et non tacuit, ne suspicio fieret perditionis, sed homines, inquit, piscamini ad salutem. Erigamus igitur nosmetipsos, exsiliamus e mari et a terra in qua stamus, et incidatur a nobis aer, et sciatur nobis et cœlum. Cogitatus enim non detinetur, et pennis desiderii cœlo superius accedamus, corpus istic ad congenere relinquentes, et pedes in terra, quia ad cœlum non currunt, et manus istic ubi possunt et tangere, et aures hic audiant voces, et odoratio ubi habet necessitatem, et gestus apud eos qui pascuntur, et visio cum visibilibus maneat. Cogitatus autem veste se spolians, corporis istius pondus deponat, et suas pennas moveat, et quæcumque deducuntur abscidat, et quæ sunt gravia et detinere tentant, deponat ; et sit in dorsibus cœli, et illic factus cum angelis et angelorum decies millibus, et archangelorum millibus in alia vita et constitutione et conversatione positus, obliviscatur omnia quæ dimisit, nec alienetur illic. Non alienabitur autem si hic putans se esse, voluerit sapius eorum quæ hic sunt ignobilitatem videre, et motionem, et instabilitatem, et deflexionem, et defectionem, et diminutionem : quia obscurabitur et non stabit ; quia et quando videtur promovere, per multos casus venit ad incrementum. Cum hæc omnia contempserit, illa autem consideraverit ; et hinc jam ista quidem despiciet, illa autem considerabit, et evolans pervidebit. Factus

⁸⁷ I Cor. xv, 41. ⁸⁸ I Tim. vi, 16. ⁸⁹ Matth. iv, 19.

igitur enim his ad ea quæ desiderat, sciet quæ est dignitas cogitatus. Cum angelis homines cœlo superius terrenique machina quis erit dux, quis sursum adducet, sed non concedet natura. Descendit Deus Dei Filius inde, et descendens, quia incredibile erat homines illic ascendere, assumpsit hoc incredibile, hoc est nostrum corpus, e summo descendens non ad confusionem, sed ad salutem ejus qui assumebatur. Si igitur Deus non assumpsit, qui non credis si cœlum concedit his, quod adducit sursum is qui de cœlo descendit, sed nondum ea quæ futura sunt, sed interim ea quæ potest cogitatus, siquidem est et admiratio, quia in corpore constitutus, et circa corpus potest deponere: non ut non moriatur, sed ut eam quæ vere vita est vivat. Forte autem et quidam audientes nunc istos sermones, cum sermonibus accensi illud quidem quod erant deposuerunt, quod autem non erant effecti noscuntur: sicut ferrum quoddam in igne fucatum, negat quidem nigrum, negat album colorem, et totus efficitur ignis et calore et incendio; ita forte quidam (57) sermonibus istis accensi, corpus quidem et corporis gravitatem, et vitia, et promotiones incidentes projecerunt, ipsi autem sermonibus istis evolantes desursum nos respiciunt; si tamen illic effecti patiuntur respicere istic, et non toti illic constituti ponititur quia ita tarde et non ante hoc. Forte autem nec peniteri illis jam vacat, qui ita lætis quæ illic sunt factis noscuntur, non eis est otium in memoriam redigere ea, a quibus liberali videntur. Istiusmodi enim homines illic non sunt homines. Sed sicut domum plenam thymiamate ingressi, et jam sensimus quod sumus, nihilominus tamen redolemus, ut thymiamata facti: ita et qui illic jam facti sunt accensi, veluti a natura egressi: quod autem sapiunt, effecti sunt illic angeli. Quibus enim intellectus ex imitatione æquus angelis habetur aut similis, istis non prohibet natura conversationem. Qua enim de causa carnales nos vocat Paulus, non seducens nostras animas, magis autem subducens. Quis enim mortuus effectus fornicator aut adulterat? Dicit enim ipse Apostolus, manifestans (58) opera carnis quæ sunt adulterium, fornicatio⁹⁰. Carnis opera ista sunt: quis enim mortuus his involvitur? Hæc ergo viventes animis cum corporibus cum declives fuerimus ad carnes, caro tantum vocamur; cum autem promoverimus ad animam, animalis homo dicimur: cum autem transcenderimus naturam, spiritalis homo appellamur. Et non jam quia carnalis vocatus est, fraudatus est anima: neque quia animalis dictus est, jam non habet corpus; siquidem et spiritali homini et corpus inest ut homini et anima ut animæ. Si autem et istic constituti, quidam quidem caro tantum sumus, quia declives fuimus ad terram; alii anima tantum, quia inter utrumque stamus; alii spiritales vocamur

⁹⁰ Gal. v, 9.

(57) *Quidem. Forte, quidam.*

(58) *Ms. Manifesta sunt opera.*

quia transcendimus naturam: spiritalis igitur qui dicitur, angelus appelletur; non quia ita ejus natura est, sed magis non efficiamur caro. Nec valde confidamus animæ: oculus enim sine lumine tenebrosus est, et cogitatus sine efficientia superna vult videre, sicut oculus in nocte, et desiderat, et illicitur; laborat autem, quia non valet: cum autem advenerit lumen, efficitur oculus. Ita et cogitatus sine operatione Spiritus sancti palpat, contingit, promovet, crescit, putat quia iste lapis forte Deus est, istud aurum forte Deus, et hoc lignum. Dicit enim apud se: Putas mare Deus est? putas terra? putas aer? Unde et creaturæ transtulerunt nomina, ut non his quæ in consuetudine sunt appellantes, sed ea quæ colebant nominantes, convincerentur quia vim faciebant opificiis. Qui autem valde putaverunt se ascendere, sursum pervenientes usque ad stellas, occurrerunt lunæ et viderunt solem, forte autem et cœlum, et permanserunt illic, et passi sunt vitium sceleratum: sicut qui ad regem festinat, ad regia palatii accedens, magna et clara et regi digna conspiciat; et cum debeat magis desiderium suum ad eum qui quæritur propalare, stupens valvas regias, et putans nihil amplius esse regem a suis, resideat ad ea quæ prima occurrerant, fraudatur regis visione et natura. Sed nos non retineat terra, non præfocet mare; non offendamus in stellis, non obtenebremur a luna, neque nos calignet sol; non detineat cœlum: Dominus enim et opifex et creator omnium eorum quæ dicta sunt et non sunt dicta, est ille qui quæritur. Ad Deum igitur, o homo, ad Deum horum omnium quæ bona et clara sunt. Nihil miserius est quam ut quis in lumine offendat: sed cæcorum hoc vitium est. Non obtenebremur a sole: vides eum orientem et occidentem, et cedentem mensuris. Sed ipse præco est ab oriente usque ad occasum, prædicat eum qui se fecit et dicit, si tamen tu audis, magis autem si vides: Non sum ego Deus, sed ille cuius sum et ego opificium. Me vides, ille invisibilis est. Visibile ad invisibile contraria est natura: nam etsi sum clarus sicut sum, sed clarus qui videor: ille autem invisibilitate transcendit fulgoribus omnia. Non me honorans dehonestes. Non sum ingratus ad Conditorum: sufficiunt mihi beneficia quæ accepi: noli addere quod non suscipio. Creatura sum, et non Creator; opificium et non opifex; factus sum, et non is qui fecit; istinc sum cœlo, et inde oculis videor: ille invisibilis est. Ego in loco confirmatus sum: ille liber ab omni est loco. Ego parietem cœli teneo in qua sum et positus: ille autem implet omnia. Ego ex loco ad locum accedo: ille et mihi separavit locum. Vide me, et noli connumerare quæ non connumerantur. Invisibilis et visibilis quomodo connumerantur? Qui in loci (59), et qui sine loco quam habent communionem naturæ? Ego orior et

(59) *Loci. Forte, loco vel locis.*

occido, quia et possum utraque ad iussa complere : A generis enim miseremur nostri. Illis quippe qui vestibus quidem se nudant, cuncto autem se operiant, qui lapides portant, qui damnatum duplex accipiant, ut et aurum proferant, et a Deo decendant. Non cessat sol nec illud in medium proferre, quia putantes eum deificare, in his maxime in quibus indignatur. Addecant enim ad omnem malignitatem hominum opera, et malitias soli et lunæ, et suas illi ascribere luxurias. Non iste, inquit, homo adulter est, sed sol. Veniunt enim ad illum locum, et mala hominum soli ascribunt. Et hominibus quidem nihil relinquunt mali, non luxurias luxuriosis; non homicidia homicidis; non adulterium adulteris; non mendacia mendacibus; non furta furibus; sed obli-
 ti eorum quæ blasphemabant dicentes deos, et omittentes homines qui delinquent, eos quos vocabant deos nunc hominum latrones, homicidas, mendaces, malignos, adulteros, fures pro hominibus esse volunt. Sed apud nos homicida si forte unum occidit, et forte tristatus aut infamis factus, et tremens, et compulsus ob egestatem, aut iram aut inimicitias, sol occidit eum qui interficitur. Quare? quæ vicinia? quæ cohæreditas? quæ conditio? quid passus? quid admittens? quid indigena? quid commodi sanus? Non sumus cannae manibus stellarum motæ ad litteras. Tua, tua sunt, etiam calumniaris solem. Luna autem non operator quæ calumniaris: non te liberat calumnia a peccato: acquiris tibi et blasphemiam: in eo enim dum dicis: Non ego admitto, sed Dei opificia. Quod enim ego non ego, relinquit illud ei cuius opificis et blasphemiam addit. Si enim non sunt opera nostra quæ admittimus, sed sol et luna et stellæ per nos operantur; ita neque illorum sunt opera: æqualiter enim Deus constituit. Vide quod dicis: Deum nominas quem piget nosse Deum, sed tibi facile est apud quem sunt dicere: Confundor et piger sum contaminare meam linguam, et maxime celesti visione descendens. Quid ergo, o sapiens? Cygnus deus est qui adversum virginem calet? Confundantur qui aliquoties quidem taurum adorant, aliquoties (63) autem tauro deum transfiguratum fingunt. Sed dicite nobis cur immutatus est ut virginem videret? Non enim habebat feminas deus secundum vos. D Nonne sororem cooperatricem habuit, ut aliorum connubia furaretur? Non isti sermones sunt nostri, sed vestræ fabulæ scriptæ in libris (64), in simulacris, in parietibus, in salutationibus theatrorum. Iadignaris quia dico ea quæ tu legens miraris: irasceris quia loquor de his quæ videns tu adoras. Indignaris quia dico quæ tu in saltationibus videns et audiens delectaris. Debe ea ex poeticis libris, recede a theatris, et extermina ea a parietibus; confusa es, a simulacris recede, et congaudeo. Si autem permanses in exercitate, noli indignari si convinceris; dicite si quid addidi. Si autem apud te sunt scriptæ auro

(60) Ms. *Ille natus ex innato est.*(61) Ms. *Si enim in tanto spatio.*(62) *Fabulis. Forte fabulis.*(63) Ms. *aliquoties autem in tauro.*(64) Ms. *sed vestrarum fabularum in libris.*

est argento et lapidibus et parietibus et theatris; si ego in parva hora et hoc pigens loquor, propter miserationem autem commoneo: quia quæ vides, o homo, et oculis et sensu non intueris, ad hæc irascaris. Si dei sunt, adulteri non sunt; si adulteri, non sunt dii. Si autem volunt habere adulteros deos, nos quidem eis non maledicimus; sint autem ut hi qui adorantur ab illis. Primus illorum deus non est satiatus libidine, in cælo, ut ipsi volunt sæpe cum sua conjugæ agens: sicubi enim cum alia inventus est, statim a sua zelus accensus est: non enim credebatur deo dea male de eo suspecta. Si enim et a mortalibus se non continebat, quomodo iste a cælestibus ut volunt cessavit? Sed concedite linguæ: nunc enim ærum est in sinus virginum liquens, ut furetur ævus virginitatem: forte autem et bene liquescit libido dissoluta, si taurus deus illorum, qui non est dei progenies, fabulæ ex corde sumentum mendax natura taurus est; et quid putas vir et taurus portans virginem libidinis seryus, concupiscentiæ minister, in collo virgo cum libidine domina? Quam enim figuram intermisit, quando quievit ne immutaretur cygnus, taurus, aquila, aurum? aut continens factus est nunc? Multis enim jam annis non est factus aquila, et certe non pauci filii et boni nati sunt in deserto. Putas senuit et concupiscentia cessavit, aut penitentiam libidinis habuit, et nunc se jam continet? Jam enim non rapit puerum. Confundor et dicere sub qua occasione non suffecerat soror conjux, operatrix, ex qua nati sunt plurimi, sed jam nunc non nascuntur. Consenuit autem conjugium, cur jam non pariunt? Sed non sufficit illa, ablit ad mortales: sufficit non secunda eodem more; multiforme enim est malum. Non suffecerat mortales: ad masculos convertit libidinem. O poeta, quos irridebimus? magis autem quos lamentabimus? eos qui scripserunt, aut eos qui nunc usque illum qui in dextera portat aquilam, adorantes et respicientes, aut colentes sunt? Sed putas quia iste solus existit talis? nonne et citharista ille honestus? primo quidem cur citharistas deos ponamus, quia ista decet harmonia decora? ista enim est illa in qua olympias: harmonia autem illa est vera, in qua cælum est, et terra est posita, mare adjacet, et aer est compositus, et percutitur consensio. Non enim pellit mare terram propter harmoniam: non nox diei facit vim, non permittunt enim illius harmoniæ. Dicitis, cælum consentit his quæ deorsum sunt. Tantum enim præbuit in eo sol positus, quantum esset utile parari; et tantum accendit, quantum erat conveniens; et pergit et reddit, ut neque abundans incendium exureret omnia; neque iterum si transcenderet, frigore perirent universa. Sed et communes harmoniæ et partibus divisæ, sicut brevi silura majora cuidam, aliæ siluri canore consentiens. Istud mare magnum et spatiosum, cujus fluctus cælum pulsant, terræ terminos non transcendunt. Sed ne-

A que terra iurgans naturæ aiacritate iurgavit, sed lex communis Domini est posita fines æterni, et in tantis sæculis digitus additus non est, fluminibus tantis et fontibus in maris sinibus incurrentibus. Flante vento pascuntur statibus naves, ad cælum usque tolluntur. Et quis nonnunquam pertransiens timuit, ne ut minatur, ita effusum comprehendat astantem? Nonnunquam enim et declinavit mare, venit ubi ei statutum est, legislatorem et statutorem finis timeus; et frangens fluctus ad littus, ostendit invisibilem per ea quæ videntur. Ista decet ei cithara, quæ in frontibus hominum harmonias describit, ubi debeant esse oculi, et quid circa ipso; ubi dentes, et quanti; ubi aures, et quot et ad quid; ubi lingua, et ad quid; quis usus est oculorum; ubi ungues, et ad quantum; ubi capilli, et ubi non capilli; quid intrinsecus, quid constringere, quid involvere, quid velare, quid jacere, et ad quid utile; quis suscipere escas et dividere; quantas mensuras debeat habere cibus, et quantum intus debeat permanere, et quando debeat purgare, et si transierit horam, ostendit noxam. Ista lyra decet Deo composita melodias membrorum: habet enim nervos et cordas in quibus et os ad ossum est, et viscera ad viscera, et membra ad membra, per quæ deponuntur et aperiantur manus: per quæ flectuntur, et iterum redeunt pedes; clauduntur oculi ad refectionem, et iterum revocantur ad opus. Et quis poterit dinumerare quantæ istiusmodi semper percutiuntur lyræ, non in uno tantum homine, nec in hominibus solis, sed et in omni animali? omnibus enim mensuræ, ætates, magnitudines, dentium, cornuum, quibusdam et non sunt cornua. Aliis pili sunt, et cujusmodi capilli, ungues et cujusmodi ungues, pennæ et iterum non pennæ, et in aquis, et in aere, et in mari, et in fluviis, et in fontibus, et innumerabilia quæ exsurgunt, una tamen est harmonia. Cum enim suam accenderit lucernam, cum suum scilicet oraviis (65) fuerit solem, cum a sinibus orientis simul ad occasum transmiserit lumen; omne movetur animal, unumquodque ad quod ei natura est. Et mensa quidem communis est plena, et aliud animal ad aliam properat escam, aliud alibi devitat; et quæ illis utilia non sunt, aliis convenientia habentur. Eiciunt (66) irrationabilia per istiusmodi harmoniam adducta, quis (67) debeat gustare, et quæ debeat vitare, et cum quibus conversari. Ista decens Deo harmonia est, per quam sol statutus ad cursum est, et luna ad crescendum, et stellæ ad spatia. Istam percutit per dies et noctes, siquidem et dormientes auget, et efficientibus otiosus non est. Et Deus quidem istam sine digitis et labore percutit harmoniam: ille autem qui fictus et non deus est, accipit virginem. O injuriam! Virgo ob pudicitiam fugit: deus autem qui dicitur, ob amorem libidinis insequitur, et non comprehendit. Velociorens enim pedes fuere virginis pudicitie per voluntatem, quam ille qui a libidine

(65) Ms. Oranus. Vox Græca οὐρανός, Latine scripta.

(66) Eiciunt. Forte, et sciunt.

(67) Quis. Forte quæ, vel quid.

dissolutus est. Qui ambulat sensim, qui passus se jungit, iste nunc festivans non comprehendit virginem : pedes enim a libidine dissoluti, nec molles virginis passus comprehendere potuerunt, sed parum quid et pervenit : talis eorum deus, et bene comprehendens est columba ab accipitre musico : sed terra, inquit, miserta, humanior tali eorum deo visa, transtulit eam ad laurum. Et forte maluit virgo lignum fieri, quam a tali eorum deo corrumpi. Ille autem qui præter spem a tali venatione deciderat, videns virginem in arborem conversam, neque conversione confusus est, neque translata natura transtulit et amorem : sed adhuc fervens amore, adhuc ardens concupiscentia, amplectitur arborem, et decerpit ex illa quæ jam non erat virgo, folia, et confessus victoriam victum suum coronat caput, utulum utpote in corona libidini suæ constituens. Sed forte quædam poeta facilis et inconsiderate loquens mentitus de diis est talia, et non est insecutus virginem citharista. Quid adhuc usque in simulacria ex ista arbore coronatur, ut putant quidem ob honorem? Si autem honor est fornicationem laudari

A fornicationem (68) insecutam quidem, non comprehensam autem, adhuc usque accusabilem, et fingunt in simulacris, et pingunt in parietibus. Sed quid mihi et istis est? Revertere, lingua, et audi psalmum, o anima : *Convertere, anima mea, ad quietem tuam*⁶¹. Quid mihi est eos qui foris sunt judicare? Sufficit eis quia in his volutantur. Cessent de opificiis non bene sentire; fruentes enim opificia, male de opificiis sentiunt, et ipsorum Creatorem injuriis petunt. Sint ut volunt, et certe nolo eos esse ut volunt. Nostrer autem sermo fugiat quantum potest illorum fetorem, quia apud ipsos sunt figmenta, fabulæ, simulacra, adulteria, fornicationes, sanguis, lapides, ligna, dæmones, nuditates, turpitudines, dicenda et non dicenda occulta. Fugias autem inde, agat gratias ei, qui se liberavit ab istiusmodi. Erit enim gratia duplex, quia et liberavit a falsis, et ad vera adduxit. Liberati igitur ab his, et digni judicati estis. Deo non nato Patri per unum unigenitum suum Filium cum Spiritu sancto sit gloria, honor, imperium, majestas, et nunc, et semper, et per omnia secula sæculorum. Amen.

EUSEBII PAMPHILI

ITEM DE EO QUOD DEUS PATER INCORPORALIS EST, LIBER QUINTUS

Quæcumque ex cogitatu debent colligi et requiri vel exhiberi, quia incorporalis est Dei natura, et jam si non quantum res ipsa deposcit (69), tamen quantum ad nostram pervenit virtutem, magis autem quantum imbecillitati gratia donavit, ista per multos præteritos et advenimus dies, et tractavimus in commune. Et si quis pervidit aut intellexit aut meminit, nullam jam habet dubitationem de illa natura qua incorporali decretum est : sed forte multa illa sollicitudo quæ per cogitatus processit, ad aliam quamdam suspicionem nonnullos adducet. Dicentes enim qui volunt pervertere recta, quia cogitatus quidem boni et veri, et decori et recti de Deo sunt et habentur; Scripturæ autem his bonis et rectis cogitatibus non consentiunt, sed magis per ea quæ dicta sunt accusant cogitatus quam commendant. Erat autem propositum non quid dicimus non simpliciter de Deo : quia nec nobis est potestas sicut gentilibus ex corde de Deo loqui, sed qualem eum Scripturæ introducunt, et qualem se ipse interpretatur, talem oportet suscipi et adorari. Gentiles enim qui omnia ausi sunt, omnia transfigurant et

C fingunt, et non solum in templis et simulacris et imaginibus depingunt et figurant, sed et ipsum quem videntur incorporalem dicere Deum, ex corde flagentes producant. Unde et is qui apud eos actor putatur, apud alios creditur : quia enim is qui est, agnitus non est ab istis, fama autem ad eos in novissimis pervenit temporibus ; tamen ex auditione Moysi, quia famam de uno Deo, et ipso Creatore audierant, qui in multis sæculis opificia intermisso Creatore adoraverunt ; alius aliud nuncupatione suggestit de eo quem audierant ; ita ut quidam scribentes præcepti sint ex nomine solo imaginem describere, non hominis, inquam, aut alterius cujuscunque status (70), sed simpliciter nuncupationem ex fama. Necessæ enim erat istos qui Scripturam ignorabant, naturæ autem audierant nuncupationem de incognito, aliter autem et alterum aliter ex corde fingere, æstimatione quippe de eo quem ignorabant, et ideo per omnia erraverunt. Inde est ut non solum sibi dissentirent de Deo, sed et adversarentur. Quidam enim dicit quia providet, alius quod non providet, et alius quia usque ad lunam provideat, alius

⁶¹ Psal. cxiv, 7.

(68) Ms. *laudari fornicationem.*

(69) Ms. *Etiam si non quantum res ipsa deposcit.*

(70) Ms. *cujuscunque status.*

quia in omnibus providet. Et quidam dicit quia incorporealis est, alius quia corpus est. Ista commendatio (71) ignorantia est eorum, qui nesciunt quid loquuntur. Sed illi quidem audentes, aut aliter de Deo sentientes, omnes erraverunt. Nec enim ex corde humano Deus produci debuit, sed a Deo edoceri de Deo. Nobis autem necesse est ea surgere (72) et tractare, quæ ex Scripturis didicimus sanctis, quia incorporealis est Deus. Sed non sufficit pronuntiare, neque rationem cogitatus adire, sed ostendere quia et ipsi, et qui in iisdem cogitatus habentur, per omnia consentiunt his quæ Scripturam Veteris et Novi Testamenti de Deo pronuntiant: forte autem et totum suspicabitur quidam, et corporaliter in Scripturis præferri Deum putabit; forte etiam et partibus compositum ex Scripturis putabit, colligens membra quæ dicta sunt. Oportet igitur primum suspicionem, qua dicunt in corpore esse Deum, aut corpus esse, diseri (73), ut apparentibus vinculis agnoscat solutionis magnificentia. Totum itaque videtur corpus introducere Scriptura quæ dicit: *Quia ambulat in paradiso* 62: aut quæ iterum dicit: *Quis est qui venit ex Edom* 63? et quæ dicit Scriptura: *Vidi sedentem supra sedem maiestatis suæ* 64: et alia quæ ait: *Sedes sunt posite, et Vetustus dierum sedit* 65. Qui enim in paradiso ambulat, et qui venit ex Edom, et qui apparet ut apparuit Ezechiel, et qui sedit secundum Danielelem, et qui sedit secundum Isaiam, corporalem quamdam ambitionem suggerit (74). Et hoc quidem veluti de omni parentibus autem (75) ut videamur et depingere: *Oculi Domini super justos, et aures ejus ad preces eorum* 66. *Os Domini Sabaoth locutum est ista* 67, faciens (76) Deum (77) et membratum, et tota facies istic descripta est, et post hæc quæ insequuntur. Dicit enim Scriptura: *Dextera Domini facti virtutem* 68: et *Sede ad dexteram meam* 69, quam rem insequitur et a sinistra esse. Et horum: *Cælum sedes est mihi, terra autem scabellum pedum meorum* 70. Per ista itaque omnia a capite usque ad pedes videtur membratum fieri compositio, quantum ad sermonem spectat. Addeamus autem incertis his, *capilli capitis ejus* 71. Ergo et capilli, et caput cæjus et capilli, et adhuc amplius quantum ad exteriorem partem invenitur vestimentum, modo quidem rubrum, modo autem album. Si igitur et vestimentum circa ipsum, quæstio est et de indumento, utrum vivens quædam natura est et vestimentum, aut quomodo illic vestimentum habetur; et quæcumque convenierimus, ut de indumento dicamus oportet moveri. Et iterum: si *vox Domini facti, si vox Domini in virtute* 72, et vox Domini frequenter in illo psalmo dicitur, et secundum unum-

A quemque prophetam invenimus dictum, *Dixit Dominus ad me*. In Evangelio etiam: *Desursum vox facta est* 73; oportet enim immisceri ea quæ ex Novo sunt Testamento, Veteri, ne iterum hæretici separent, et alium introducant Deum. Adjuncta autem sint ista ex Scriptura, unde et omnia nota sunt: *Factum est autem die tertio, cum mane factum fuisset, et factæ sunt voces et fulgura, et nubis nimbus, et super montem Sina vox tubæ canebat valde* 74. Ergo et tuba sonabat magna, et turbatus est omnis populus in castris, et produxit Moyses populum in obviam Deo de castris, tanquam jam præsentem illi Deo, et constituit eos sub montem. Mons autem Sina fumabat totus, propter quod descendisset Deus super eum in igne 75. Si descendit et in montem descendit, et ascendebat fumus tanquam fumus fornacis et obstupuit totus populus valde, stabant enim voces tubæ prodeuntes fortissime; valde Moyses loquebatur, et Deus respondebat ei voce: et descendit Dominus in monte Sina super cacumine montis, et vocavit Dominus Moysen in cacumine montis, et ascendit Moyses, et dixit Deus ad Moysen. Hæc quidem de eo si descendit, et si videtur, et si vocibus loquitur Deus, et si tubæ aderant, et si in ignem descendit, quid sibi vult fumus? Sunt autem ex sequentibus aliæ quæstiones: sed bene est sensim accedere ad proposita. Et sicut hi qui ædificare desiderant, et lapides transferre cupiunt, si singulos transtulerint, multos poterunt adunare: si autem multos simul levaverint, nec quidem unum levare poterunt: ita et nos interim; prima enim dicta intercipere facile videtur audientibus; timidis autem difficile. Si enim voluerit quis dicere, locutus est, non est locutus: vox, non vox; facies, non facies; simpliciter videtur facile quid operari, audeat autem operator. Sed oportet nunc ab ipsa Scriptura accipere solutiones, et ostendere quia istæ voces ita quidem dicuntur, non ita autem debent intelligi. In ipsis enim iisdemque sermonibus primo exhibet necessitatem, ob quam ita apparuit Deus. Dicit enim: *Eccæ ego venio ad te in columna nubis, ut audiat populus loquentem me ad te, et credant tibi in sempiternum* 76. Et iterum ad populum dicit: *Vos vidistis, quia de cælo locutus sum vobis* 77. Et certe ex monte Sina. Quomodo ergo potest fieri de cælo et de monte Sina simul? *Vidistis, inquit, quia de cælo locutus sum vobis. Nolite vobis facere similitudinem omnium quæ sunt in terra* 78. Et certe si similitudo erat qui apparebat, deberent videntes magis adduci ad ipsius similitudinem. Si autem dicit: *De cælo locutus sum vobis*, qui dicitur quia de monte Sina: manifestum est quia

62 Gen. iii, 8.

63 Isa. lxiii, 1.

64 Isa. vi, 1.

65 Dan. vii, 9.

66 Psal. xxxiii, 16.

67 Isa. i, 20.

68 Psal. cxvii, 16.

69 Psal. cix, 1.

70 Isa. lxvi, 1.

71 Dan. vii, 9.

72 Psal. xxviii, 4.

73 Luc. iii, 22.

74 Exod. xix, 16.

75 ibid. 17, 18.

76 Exod. xix, 9.

77 Exod. xx, 22.

78 ibid. 4.

(71) *Commendatio. Forte, commentatio.*(72) *Ex surgere. Forte, exurgere.*(73) *Diseri. Forte, diseri vel deseri.*(74) *Ἐσπερῶν, ambitum.*(75) Forte sic legendum, *de omni: partibus autem.*(76) Ms. est. *Ista facies Domini et memoratim.*(77) *Deum. Ms. Domini.*

ambitionem (78) presentis suae ostendit in monte, A ipse autem in sua manebat majestate. Cur autem et a monte Siva apparet qui de caelo, *Ne timeritis*, Inquit, *quia tentare vos venit Deus, ut sit timor ejus in vobis*⁷⁹? Non ergo natura est quæ apparebat, sed dispensatio quæ adducebat. Quia enim audacissimus erat populus, qui semper declivis ad idololatriam habebatur; quia enim humilis erat, et desiderabat permanere contingere Deum, et per oculos videre: quia enim talis erat populus, misericors autem Deus et bonus facit eis timorem, qui nec post timorem timebant, et dicit: *Quis si quis appropinquaverit, morte morietur*⁸⁰. Et certe oves erant illie ante hoc, et non sunt mortuæ. Moyses enim illic pavit, Moyses erat illic ut pastor, nec dum est propheta, et non est mortuus. Uti que et alii ante Moysen; sed propter adventum, quis dicit, Dei dixit, quia si quis appropinquaverit morietur. Nonne magis deberet vivere qui appropinquat adventui Dei? Sed terrore vult populum audacem; unde et tubæ sonant canentium. Quid enim magnum est Deo opera menta creare ad istiusmodi necessitatem, aut sine tubis sonum talem emittere? Non ab re autem est quædam ex Daniele apponere, sed et opportunissimum. Quia enim diximus quia non erat impossibile Deo tubas creare, aut siue tubis sonum audiri: scriptum apud Danielem est, quia, *Manus ingressa sola scribebat in pariete*⁸¹. Ista manus Deus est, aut angeli inciso est? Sed quia deberet videri non tenens, forte autem nec atramentum habulans, neque alio aliquo operamento abasa, aut ipsa usa, addatur C propter contumaciam, aut propter negligentiam. Aut si hoc quis voluerit accipere, scripsit manus, et dum scripsisset, recessit. Quid manus ista dicebat, cujus Dei sola manus, et ubi est totum? aut angeli, et ubi est totum? incisio erat passibilis. Ergo quo ista incisio est? Quid ergo est sententia visa? Ut enim sciret rex qui ausus est, ideo manus ad lucernam indigens, quæ nec oculis visa sunt. Et certe ut scribat quis, valde intentio necessaria est, et videntium ocularum, et acute videntium. Nunc autem scribit sine oculis, sine tenente, sive cum atramento, sive sine atramento, sive sine aliis operamentis, sive cum aliis, admiratio est; qui valde carnes sunt, qui corporales, qui volunt Deo corpus dare, respondeant D nobis, illa manus corpus erat aut non corpus? Si corpus; sine humeris non moveatur, siue toto corpore non sit manus. Si autem apparet manus, et scribit manus, et recedit manus; agnoscat quæ est natura visionis presentis. Inopportunum autem non est adjungere, cur et manus. Si enim jam dictum est, quia oportebat sententiam scribi, sed forte ideo per manum, quia et pater hujus regis adversum quem ista sententia scripta est, ob populi delicta potuit et populum tenere et templum. Et populum quidem adduxit captivum. Condicens autem quia prophetis factæ sunt a Deo prænuntiantes captivitatem populi quæ per eum facta videtur, vasa sacerdotalia accipiens, et hoc superbus et erectus, et alta cogitans, ut propheta de eo diceret: *Tu dixisti in corde tuo, Ad caelos ascendam; supra nubes ponam sedem meam, et sedebo supra montes altissimos ad aquilonem, et ero similis Altissimo*⁸²; quia talia sapiebat, et talia loquebatur, et talia cogitabat, iste accipiens sacerdotalia vasa non est ausus uti iisdem, sed tanquam in ratione honoris posuit in templis, non consecrans idolis, sicut quæ insequuntur demonstrant, sed recusans vasis uti divinis. Isti succedens filius ejus in regno, non ei successit et secundum latum honorem, sed innovans potestatem regni sui, profert vasa sacerdotalia, et bibit in ipsis. Et quia ipse et sui male extenderunt manus suas ad vasa, quia enim manibus tetigerunt ea quæ eis non contingebant; manus pro manu exiens scripsit juxta lucernam, ut qui aderant homines viderent sententiam. Quæ ergo est manus illa? Non corpus, neque ex corpore incisio, sed efficientia ad visionem veniens, ut agnosceretur sententia invisibilis. Suffererat autem et manus ostendere virtutem, et interpretari obscuritates, solvere dubitationes, sed non est egenus dives. Invenimus enim in Scripturis et forte multa, quæ ut quæstiones motæ sunt, possunt nobis ad solutionem prodesse. Novimus enim et de Daniele, quia vidit sedes positas, et Vetustatum dierum insidentem, cujus albi erant capilli, et vestimenta candida⁸³. Et certe et hoc accipiebatur propter contumaciam, aut propter negligentiam. Ad ostentationem quippe quia corpus est Deus; sententia autem virtutem sermonum exhibet, quia maxime exhibet incorporalis ostenditur Deus. Quis enim ignorat omnem qui oculis utitur, quia oculo contingit ea videre quæ adsunt? quæ autem in crastinum aut post parvam horam, aut post momentum sient, non videt oculus: Danielis autem visio, Initium quidem habet a lea, post leam autem introducit ursum, tertium animal ut pardum, quartum tale cujus natura apud nos non invenitur. Interrogabo volentem contendere, lea regnum est? Si enim quod vidit Daniel erat visibile, leam autem vidit; non vidit regnum, sed leam. Ne igitur removeamus dictum, Scripturam videamus. Si enim ipse Daniel interpretans, aut interpretatam ab angelo visionem audit, quia primum regnum est Chaldæorum, Intueris quia quod visum est, lea erat; quod autem interpretatur, regnum. Aut dicat qui voluerit, putas fera aliqua erat, et vivebat; et talis qualem vidit Daniel? Si autem insignia vidit regni, interpretationem autem agnovit, visioes corporeas facere non debemus. Ursus autem apparebat secundus post leam, et tria latera erant in ore ejus. Putas quia et latera viva erant, et unde ea accipit ursus? Putas aliquod animal expugnans

⁷⁹ Deut. vii, 3. ⁸⁰ Exod. xix, 12. ⁸¹ Dan. v, 5.⁸² Isa. xiv, 13. ⁸³ Dan. vii, 9.(78) *Ambitionem*. Id est, *ambitum*.

quod in consuetudine est apud nos; aut significat, quia per tria latera tres regiones habebit illud secundum regnum. Tertius autem pardus quidem erat quantum ad visionem, quatuor autem capita habebat. Si quis autem vestrum vidit in natura quatuor capita pardum habentem, sit visibile et animal istud. Si autem naturam convertit, formantur autem regna per istiusmodi visiones, ad corpora non compellamus. Quarti autem animalis in totum nec figuratio est posita, eo quod immutatum et novum a cæteris videbatur, ut ne quidem similitudo in eo alicujus animalis invenitur: hæc vidit Daniel. Et ante hæc: *Vidi*, inquit, *quatuor ventos caeli immitentes in mari magno*⁶⁵. Putas et venti visibiles fuere? Quatuor autem simul immittuntur in mari. Et mare vidit, ubi agens præsens mare, aut non præsens conspexit. *Et quatuor*, inquit, *ascendebant ferae de mari*⁶⁶: lea ex mari, et ursus ex mari, et pardus ex mari. Intueris quia ipsa Scriptura per ea quæ videtur ligare, per eadem et solvit. Mare in illis non erat locus, ubi erat Daniel. Puta quia erat lea, et ursus et pardus et novum illud animal: ex mari quomodo ascendunt? Venti autem quomodo videntur? Puta quia visa sunt ista. Ascendit lea ex mari, quomodo regnum in terra. Si autem regnum in terra est, non est jam lea: quod enim visum est aliud erat, quod autem interpretatum aliud. Sed puta quia transfert et leam ad regnum: interpretatur enim angelus ei qui viderat et reliquas feras unumquodque in sua constitutione. Si ista enim quæ apud nos sunt et visibilia habentur, transferamus ad invisibilia, et dicamus quia non aderant, sed visa sunt; et visio est, et non naturæ progenies. Transeamus ad Deum, ubi sedes sunt positæ; et jam non dicamus sedes aliud aliquid, sed ipsas sedes: et non jam dicamus quia visas est qui non est visibilis, sed visio est. Judicem introducere audeat qui vult, sic concedit ei Scriptura. Meminisse autem oportet quia suggestimus quod suggerit et natura, quia oculi futura non vident. Neque post quodlibet momentum lea primum regnum tunc sub Daniele erat, ursusque ejus successit regno: pardus tertium regnum. Non enim unoquoque animali regnum, sed unaquæque fera regnum est habens multos reges. Ergo usque ad quartum regnum multi reges. Post quartum autem regnum judicium adversum quatuor, et quatuor non adversum primum. Daniel autem et primo, et secundo, et tertio, et quarto regno judicium post novissimum quartum, in uno momento vidit. Nunquid possunt adunari ea quæ hodie facta sunt, cum his quæ crastino fiunt, et tertio et quarto die, ut videantur? Si igitur ea quæ in quatuor diebus fiunt, ad unum momentum convenire non possunt: quomodo ea quæ in quatuor regnis facta sunt, et fiunt in tantis sæculis et temporibus, in uno momento oculis videri poterunt? Ergo quæ vidit Daniel

futura erant; quia quæ incipit videre, non videt quæ videntur, sed videt quæ non videntur. Ideo autem et nuncupatio erat prophetarum ista, ut dicerentur qui vident: quia enim et apud nos quidam vident, quidam non vident, et ad cæcos comparatio est eorum qui vident, et diversitas et discretio est. Sumus autem quantum ad considerationem visionum non videntes. Vident autem prophetae, quæ nos non videmus. Ex ipsa ergo efficientia acceperunt et nuncupationem qui vocabantur prophetae secundum veterem vocem, cum maxime exceperunt his qui vident. Unde et multæ inscriptiones tales inveniuntur, dum dicit: *Visio quam vidit Isaias adversus Ægyptum: Visio adversum Babyloniam*⁶⁷. Quia igitur videbant, ut videbant, videbant autem non ut homines. Quæ ergo oculis hominum non videntur, non sunt corporalia. Vidit Daniel: quid vidit? quia *sedes sunt positæ*. Quando? Si enim judicium vidit, tunc utique cum quarti regni interemptio futura est. Iterum tamen cum hæc videret, non flebant ea quæ videbat. Cur autem et sedes videt, *Judicium sedit*, visio ad efficientiam facta est rei. Quia enim apud nos iudices in sede sedentes subditos sibi judicant, dicit, *Sedes sunt positæ*. Et certe si talis esset Deus natura, non debuit dicere, positæ sunt sedes, sed, erant. Si autem positæ sunt quæ non erant antea collocatæ, et sedit qui ante non sedebat; ergo nec tunc positæ sunt, nec tunc sedit: sed ostendit per ea quæ cognita sunt nobis verba efficientiam Dei ad judicium. Denique et descripsit illic albos capillos, candidam vestem, ignem ante judicem, et fluvium igneum. Dicit enim quia *Vetustus dierum sedit*. Cur vetustus dierum? Et certe ne quidem dies opus sunt Deo: sed quia resurrectio flebat in exitu sætatum regum, multum tempus necessarium habebatur. Quia enim per multos dies expediebatur istud, Vetustum dierum nominat judicem. Et quia mundum erat judicium et purissimum, et inflexibile; albi capilli mundi iudicis, et candida ejus vestimenta et immaculata dicuntur: ideo et capilli albi, sive vetustatem annuntiantes et ipsi, sive iudicii puritatem. Ego autem et contingere istiusmodi habitum pertimesco. Si autem non erat quod diceretur, quod posset omnibus videri recedat ab istiusmodi sensu tacerem. Sed timidos, inquit, facitis filios Israel⁶⁸. Cur autem et fluvius illic igneus currit, dicit quia interfecta est bestia, et corpus ejus datum est igni ad exurendum. Quia enim sententia bestiam mittebat in ignem, prius præparavit operamentum per quod futurum erat judicium. De his igitur quæ in Daniele sunt posita, ex bestiis illis manent quæ visæ sunt feræ, non autem quæ annuntiabantur regna, et ex temporibus quæ habent spatia sæculorum, quæ conjuncta sunt per visionem ad unum momentum, et ex eo quod judicium non tunc est factum, quando et visum est; non solum ad suspi-

⁶⁵ Dan. vii, 2. ⁶⁶ ibid. ⁶⁷ Isa. xix, 1; xiii, 1.

⁶⁸ Levit. xv, 31.

secundum Deum corpus esse non debuit non sinere, sed potius ad satisfactionem venire, quia incorporalis est Deus. Est autem rationis et his similia addere. Ipsa enim visio Danielis quæ per bestias facta est, soror est ejus quam vidit per imaginem Nabuchodonosor, et salvatur cum poenitentia (79) comparatur, et e contra ponuntur ea quæ in imagine visa sunt, et ea quæ per visionem istam ferarum ostensa noscuntur. Quatuor enim erant et istic feræ diversæ natura; quatuor autem et illic materiæ concurrunt ad compositionem unius imaginis, et nihil nos prohibet unum ad unum interrogare et videre. Lea regnans habetur in feris: aurum autem præcedens in istiusmodi materiis: fulget enim, et sicut ignis in nocte, ita aurum inter cætera quæ possidentur. Accipiamus igitur ab imagine quidem caput aureum; a visione autem istam leam. Et forte ideo utraque femineo nomine, quia et regas. Inde accipiamus argenteum pectus, et brachia: post aurum, argentum, post leam, præsum: et tria, illic ærumentum, istic pardum; subducitur enim secundum poenitentiam (80) comparatio. Inde jam permistam ferrum cum testa; istic bestia cujus figuram propter varietatem non manifestavit. Et illic lapis comminuit imaginem; istic iudex judicat bestias. Si quis igitur contentiosus voluerit hæc visibilia esse, dicat nobis utrum caput est aureum lea: utraque enim ad hoc ipsam concurrunt, et utraque sibi non similia, neque qui annuntiantur. Quid enim ad leam aurum? Quid autem utraque ad regnum? et ita ea quæ insequantur, quæ et ab imagine proferuntur, et quæ a bestiis discernuntur. Et illic lapis sine manibus, ut non hominis sit opus; istic iudex. Et illic quia materiæ erant, comminuntur; istic quia bestia erat, in ignem mittitur. Ita habemus et Pharaonis spicas, et boves septem, et pingues et macilentas. Et quantum ad naturam spectat, boves quidem spicas manducant, spicæ autem a bobus comeduntur. Quod autem significatur et ab his qui manducantur, et ab his qui manducant, ipsam eandemque habent virtutem. Ad quod enim fuerat acceptum non dissentit, sed et necessaria visio est. Quia enim de annis, et natalitate, et fructibus erat, spicæ autem horum sunt genitricæ; per spicas quidem anni annuntiantur. Quia autem per opera boum nascuntur spicæ, boves quorum operatio fruges sunt, et spicæ boum natalitates; accepta quidem sunt varie, annuntiantur autem effectui. Putas ergo fructus bovis est, aut spicæ annus? Sed alia quidem sunt quæ videntur, alia autem quæ annuntiantur. Joseph autem manipulos vidit: nonne deberent et istic anni esse? Sed ait: *Somniauit autem somnium Joseph, et retulit fratribus suis, et dixit eis: Audite somnium hoc quod somniaui. Putabam nos alligare manipulos in*

⁷⁹ Gen. xxxvii, 5. ⁸⁰ Isa. xlii, 8.

(79) Cum poenitentia. Interpres videtur μετανοίας poenitentiam legisse pro δ'ανοίας cogitationem.

(80) Poenitentiam. Hic quoque δ'ανοίας cogitatio-

medio campo, et surrexit meus manipulus, et rectus stetit, et conversi manipuli vestri adoraverunt meum manipulum ⁷⁹. Et interpretatur pater, et suspicantur fratres, quia incipit regnare super fratres suos. Et nunc quidem manipuli: iterum autem ipse solem et lunam videt et undecim stellas. Differt in gloriæ stella, manipulus non differt. Sed apparet quia stella manipulo ad quod accepta est, non est melior. Cum enim pater positus est in loco solis, mater autem in loco lunæ, fratres consequenter efflebantur in loco stellarum: forte autem nec ista simpliciter debemus transire: sed quia occasio adorationis facta est fructuum abundantia, ideo non ab alia occasione vidit adorantes se fratres, quam a manipulis messium. Si quis autem voluerit et stellas, et lunam, et solem requirere, ad istum sermonem inveniet concurrere. Quis enim ignorat ex omnibus Moysi vocem, quia ex frugibus quos nutrit sol et luna, facta occasio est visionis? Ergo quia fructuum erat occasio, per ea quæ fruges emutruunt, facta est et visio duplex. Putas ergo quia aliquis ex his qui adsunt, invigilans et sobrius, cogitavit apud se ut sobrius, quia istæ visiones per insomnia sunt factæ, et forte suspicabitur vim facere nos et his visionibus quæ per insomnia factæ noscuntur, et ad solutionem eas accipere, quæ videntur per oculos visæ ab invigilantibus. Si enim ita caset, subripere deberem, et hoc ipsum suadere et ludere: forte autem et si tacuissem, quia per insomnia factus est mihi sermo, viderem his qui adhuc somniantur, et laudatum edicere quid et exhibere. Quia autem veritatis est locus, et non nos seducere oportet, neque suasioni captare, sciamus quia hæc quæ dicta sunt omnia per insomnia visa sunt: siquidem et Nabuchodonosor somnium vidit, et Daniel illud quod diximus per somnium vidit, et Pharaon, et Joseph per insomnia habuerunt istas visiones. Nihil ergo mirum si et nobis per insomnia appareant quæ videntur. Alia enim de aliis frequenter videmus, aut tempestatem maris, aut nosmetipsos trahi a fluviis, aut prata, aut fructus; aut quia de tectis delectimur, aut quia thesauros invenimus, aut quia amisimus aliquid, aut quia subingressus est quidam, aut quia alius exivit, aut quia locutus est nescio quis, aut quia dedit aliquis. Erant autem omnes istæ ambitiones, sicut dicit Isaias: *Sicut qui sedit semetipsum manducantem per somnum aut bibentem, evigilans autem adhuc esurit aut sedit* ⁸⁰. Cum maxime visi sumus exsolvisse et ista, et unusquisque audientium jam suam refecerat mentem, tanquam solutione inventa et sollicitudine soluta; subito quæ putatæ sunt visiones somniis revelatæ, iterum nobis constrinxerunt vincula quæstionum, et tempus apprehendit taciturnitatis. Forte non importunum tempus neque inutile est. Si enim et quidam præ-

nem potius quam μετανοίας poenitentiam legendum fuisse videtur.

sentium est, qui horum scientiam per noctem accipere incipiet tractans et repercutiens insomnia, et ne quidem ipsi somno concedens, forte scrutans per noctem cum otio, et a lumine nocturno fulgores accipiens, quæret vinculorum horum solutiones: et si quidem invenerit lucratus est, et sursum et deorsum convertens, et querens et volutans, perastit in incerto, sollicitior venit ad inventionem solutionis. Scio autem quia unusquisque qui hic assistit, exiens de his quidem erit sollicitus, curam ventris non faciens: forte autem quidam et indignantur, quia protendimus sermonem; plurimi enim obdormientes et in facie volunt ex aliorum laboribus et sudoribus sine labore parata suscipere; et autem et susceperint, qui autem adinventian non laborant. Si autem et suscipientes servabant qui non sudaverunt, nihil autem horum requirentes;

A sive enim quis cogitat, sive quis intentus est, sive quis commodum accepit, sive quis convertit opprobrium, gaudeo. Si autem negligunt qui audiunt, et dissimulant qui docentur, quam rationem dabit qui constitutus est magister, et non quæstiosum dicit, sed quæ impertit gregi Domini? Imprecatur quidem ab eo omnes sollicitos esse, et scrutari, et querere, et tenere, et discere, et fructificare. Si autem et quidam negligunt, quibus nec convenire sollicitudo est, nihil hoc ad me: et certe ad me; tangit enim me et contristat; tamen sive paucis efficitur sermo sive multis, sive negligentes sunt sive solliciti, non debeo propter negligentiam et ipse negligens inveniri. Forte autem quidam et contendent exprerati: et si non propter amorem doctrinæ et B studium, saltem propter ruborem et opprobrium, etc.

EUSEBII PAMPHILI

DE EO QUOD AIT DOMINUS:

Non veni pacem mittere in terram.

LIBER SEXTUS.

Et sponso qui nunc filii habentur, parentum desiderium trahit, et properant ad genitores annuntiare sponsæ honestatem et colloquia, quique et parentibus manifestus est mos ejus, et habitus, et affectus. Festinant autem iterum et ad sponsam, memores illius ab initio mandati, qui ait: *Relinquet homo patrem et matrem, et conjungetur mulieri, et erunt ambo in carne una* ¹⁰. Lætantur autem et parentes videntes filios patres. Et scimus sponsum verum Ecclesiæ Dominum. Sed quia lumen illud verum luminaria facit, et magister ipse solus in Ecclesia posuit et magistros, et pastor ipse bonus pastores constituit, sponsus quidem ipse verus est, ut est sponsus. Quia autem mysterialis est, mysteriatis ista non maculatur sponsa, si et servus in honore suscipiat sponsi. Dicebat enim sponsus Dominus, ut audistis: *Qui vos suscipit, me suscipit* ¹¹. Apparet autem quantum sponsalitas ipsa emineat, ab ea quæ in mundo est periculosa; non enim istinc mulier adjuvat virum, sed sponsus sponsam: non sponsa servit viro, sed sponsus servit et dicit: Ego libenter pro animis vestris erogabor, et memetipsum tradam. Et horum quis est dignus? Si enim ille qui vere est sponsus Dominus et Deus Dei non nati unigenitus Filius, qui in figura Dei constitutus, propter charitatem sponsæ, formam servi accepit: si Dominus in figura servi propter dilectionem sponsæ; qui natura servi sunt, quid putas quam ¹⁰ Gen. 11, 24. ¹¹ Matth. x, 40.

C figuram debent assumere? Sustinet sane sponsus quanta ad correctionem sunt necessaria et ornatum sponsæ, patitur et labores et vigiliis et adventiones: vigilat enim ut reficiatur sponsa, et laborat ut adornetur, et invenit ut pascatur. Natus enim illius efficitur sponsæ ornatus. Quid autem dico de Filio qui de coelo descendit, ut captivam sibi acciperet sponsam, illam quæ ante erat sordida, quæ fuerat fornicata, quæ comas habebat impuras, quæ et ab intus et a foris non erat bona, in quam illuserunt dæmones, quæ sordabatur in montibus, quæ nuda currebat, quæ lectiones dæmoniorum habebat, quæ turpia cantabat, turpia ludebat, turpia loquebatur: quæ ne quidem in itinere hominibus concedebat, quæ portabat lapidea, et fornicabatur ad ligna, quæ fumigata erat, quæ redolebat nidore foetido, quæ quid non mali habebat? Cui enim et alio decebat talem sibi eligere sponsam, quam illi qui erat misericors sponsus? nihil enim habebat hortamentum ad dilectionem quæ assumpta est. Quia ergo nihil erat ab ista adhortamentum, ideo facta est gratia ejus qui accepit talem: pro odio enim quo erat digna, dilexit eam; pro pœna honoravit, pro mortali mortuus est, pro condemnata condemnatus est, pro injuriosa ipse passus injuriam et accipiens sputamina in sanctam faciem, et ante sputamina eam suscipitis (81). Ista enim sponsa, ancilla ex æervis erat, a patre non homo, et matre quæ erraverat, conta-

(81) *Suscipitis*. Forte, *suscipiens*.

max a contumacibus, in multo tempore capillos A habens captivos et unguis, et in omnibus sordida. Et quod est maximæ admirationis, ille erat sanctus in sanctis habitans, sedens ad dexteram Patris, mundus a mundo procedens, lumen verum, sol justitiæ; ille qui ab angelis adorabatur, passus est ut ab hominibus illuderetur. Et ego quidem miror nos et sponsam, quia non stupuimus illius qui advenit gratiam, et illius qui misit donum, et non statim, non insania quadam, sed religiosa mente et tervido desiderio spoliati, corpus et animam, ut ita dicam, retribuimus Deo pro omnibus quæ nobis retribuit. Quid autem et ei possumus retribuere? Moriemur pro ipso, sed ipse primus pro nobis mortuus est. Et nos quidem si moriamur, naturaliter suscipimus mortem; ille autem contra naturam patiens fuit ad mortem. Et nos quidem si fuerimus mortui, lucrabimur nosmetipsos: ille autem mortuus est non ad utilitatem propriam, sed ut nos lucraretur. Et nos morimur ad spem vitæ: ille autem vita est vivens. Et nos in martyrio patimur, ut non cum mundo condemnemur, fugientes per mortem gehennam, et in hæreditate accipientes regna colorum. Nos ad mercedem; ille propter eharitatem. Si quis autem consilio assentit meo, sit quidem merces ab ipso, non sit autem nobis cursus ad mercedem: non enim quia promittit ideo debet et diligi, sed quia talis habetur, et talis est Filius: non quippe diligatur ob ea quæ donat, sed propter naturam sui et ante donationes. Siquidem et hoc lumen sensibile, non quia pascit oculos amatur, sed quia clarissimum habetur. Nonnunquam enim et fontes videntes perspicuos et puros, et si non admittit tempus bibendi, tamen miramur palchritudinem, etiam non adveniente usu. Et ad cælum respicientes delectamur, non quia manducamus. Si igitur opera ejus ita sunt bona, et ante gustum et escam delectant cum videntur, et coassectari faciunt; ipse qui vere supra omnem pulchritudinem habetur, et vere est bonus, non ex mercede habeat dilectionem, sed ex natura amorem. Ego sane nonnunquam in cogitatu isto adveni; venite et vos ad suspicionem bonam: sæpe enim a sanctis Evangelii et vere divinis de Domino Jesu audiens, auditum ad visum converti: videbam enim admirationem novam Dei, Filium Deum in terra corpus habentem: et putans adesse spectaculum ex Scripturis pene et porrecta manu apprehendi ambriam vestimenti ejus, ne forte et a peccatis liberarer. Non igitur fraudemus nosmetipsos a visione Dei unigeniti, qui pro nobis ad nos venit: nam etsi in corpore advenit, tamen non latuit Deus nube circumamictus. Si enim et apud nos animæ status datur ad visum per oculos, per faciem, per maxillas; qualem putas esse illam faciem, qualem illam divinam constitutionem, illum tranquillum oculum, illam honestam linguam et motum? Unum est quod confort ejus adventus, ut suscipiatur talis habitus

in terra a mortalibus. Quia ergo non est idonea nostra natura verbis assumi ad tantum Dei Filium Denm, qui ut non solum verbis edoceret, sed et operibus informaret, venit visibilis, ut et dum videtur, ostenderet invisibilem. Et mihi quidem ipse sit testis sermonis. Cum enim lavaret Dominus pedes servorum, magister discipulorum, et excusante Petro dicebat formans eos et dicens: *Hæc ego ideo facio, ut et vos edoceamini invicem eadem facere* 19. Sicut igitur in illo actu dictum est quod mandatum est, quia ideo facit ut ostenderet totum; ita audi quia venit formare ad deitatem homines. Miserafiles autem sunt qui non inspiciunt; beati vero oculi eorum qui vident. Videtur enim et nunc Dominus: si quis enim habet oculos videt: nunquam enim ille discedit, sicut ipse dicit: *Ecce ego vobiscum sum, usque ad consummationem sæculi* 20. Adest Dominus si habes oculos, et antequam audias vides. Si autem non vides a te metipso, movere cum eo qui ostendit, et videbis. Si autem et cum ostensum tibi fuerit non vides, lamentare cæcitatem tuam debebis. Sicut enim non potest oculus sine lumine videre, ita non potest nec mens sine Deo vivere: celerius quippe salvabitur piscis sine aqua, quam anima sine Christo. Quid ergo? Num non vivunt gentiles, et Judæi, et hæretici? *Permitte*, inquit, *mortuos sepelire suos mortuos* 21. Venit Deus apportans hominibus, quod nullus hominum adduxit: non enim erat servorum magna donare, sed servorum erat Regis adventum annuntiare: donare autem ipsius erat Regis; ideo et præcursores dicebant: *Veniet*. Ipse autem qui loquebatur adveniens donavit: per Moysen enim data est lex, sed nihil factum est; gratia autem et veritas non data est, sed facta est, et correxit. Sicut enim mulier illa quæ fontem sanguinis contra naturam habebat, fatigata est medelas hominum sustinens; profuit autem ei nihil, sed tantummodo consumenatur et corpore et facultatibus: ita secundum formam istam humana natura accipiens medelam a prophetis et sacerdotibus et a lege ipsa, non est curata; sed is qui sine lege erat subingressus est, ut abundaret peccatum. Quia igitur non erat hominis corrigere hominum passiones et vitia, Deus accepit infirme hoc ipsum quod jam erat emortuum, et subingressa est vita, ut præsentia virtutis repercuteretur vîrus serpentis, Quis non movebit ad desiderium Christi? Siquidem Christi Pater. Illi enim decet talis et tanta largitio: *Nemo enim*, inquit, *potest venire ad me, nisi Pater meus attraxerit eum qui est in cælis* 22. Non quia vim facit Deus, sed quia domat homines mortales, pro quibus mortem immortalis gustavit. Nolite in vacuum gratiam ponere, non in somno Evangelium: sed evigilantes computeate quid factum est, quid natum est, quid donatum. Deus Filium suum misit: qui non obedit ei, habet iudicium. Misit, inquam, Filium suum Deus, justitiam ad iniquos, eum qui sine peccato ad peccatores, obo-

19 Joan. xiii, 15. 20 Matth. xxviii, 20. 21 Matth. viii, 22. 22 Joan. vi, 44.

dientem ad contumaces, gloriosum ad ignobiles, A enim imaginem videt; per imaginem, principalem enim qui ad dexteram Patris ad eos qui in terra jacebant, Filium ad servos, judicem condemnandum pro his qui erant condemnati. Quis non accendatur? Quis non stupeat? Quis non e flamma ista viscera accendat sua? Si non sumus lapidei, et ante sermones non movent, deslere nos convenit, quia putantes nos vivere, mortui sumus. Quibus Jesus non placet Deus, hos putas quid delectabit? Si autem pulchritudo in carne emortua, et lapides pretiosi, et margaritæ claritas, movet alacritatem hominis; cum Deus Filius fuerit visus, a quo et bona ista sunt facta, quomodo non verè veniet passio illa in homine, de qua dictum est: *Diliges Dominum Deum tuum ex omni anima tua, et ex omni virtute tua, et ex omni potentia tua, et mente et sensu tuo*⁶⁶? Apparente enim Domino Jesu, non derelinquitur pars aliqua dilectionis ulli, quia non dividitur charitas ad Deum et ad homines, et ad emortua quæ in terra sunt: sed sicut antequam appareat sol, et lucernis fruimur, et stellas patimur, et luna delectamur; cum autem sol fuerit visus, quædam quidem non parent, quædam autem et occultantur, omnes autem convertunt facies suas ad solem; et cum multa sint bona, omnia enim bona valde: cum autem apparuerit is per quem ista bona, bona; nihil eorum quod bonum est jam videbitur bonum. Si quis vidit effigiem audit, si quis non videtur et ut videat, et consentiat his quæ dicuntur: amores enim claræ pulchritudini contendunt; quantum enim bonum est quod diligitur, tanta et mensura est charitatis. Si enim oculi fuerint in facie boni, tanta motio efficitur, quantum et oculi fuerint moti: ei (82) autem aliud aliquid in oculis, duplicatur amor: si tota facies fuerit bona, totius vultus charitas mensuratur: si autem et alia membra fuerint bona, addita pulchritudine, crescit et desiderium. Jesus autem totus est bonus, et vere bonus, boni enim Patris progenies est bona; cujus pulchritudinem clamat cælum per suam speciositatem. Istum collaudat et solis splendor, istum prædicat luna et incipiens, et plena, et deficiens. Stellarum autem chori istum coronant, sed non opera in istum, aut ab operibus gloria ejus, sed ex sui natura. Mare istum fluctibus præfert, terra eum fructibus coronat et floribus, choros autem ei et animalia dum exsultant, faciunt. Cum autem audis quia glorificatur Filius ab omnibus, noli oblivisci Patris quem glorificat Filius. Sed de inenarrabili et non nata natura Patris in memoria venire timor est. Quia ergo ille timorabilis est propter bonitatem et supereminentem benignitatem, et quia nos non possumus ad illum nec mente respicere; imaginem ejus considerantes miramur indicibilem illam virtutem Patris: et ideo eum qui ad nos venit consideremus, et habebimus fructum. Dicit enim et ipse: *Si quis me videt, videt et Patrem*⁶⁷: qui

agnoscit. Filius igitur ad nos venit, non tamen nos ad ipsum; vel nunc autem nos ad ipsum simus: Deus vocat; et his qui non adveniunt, sufficit pœna quia non obediunt. Vocat Deus. Ad quæ? Ad ea quæ decent Deum. Et certe Abraham vocavit Deus, et præcepit unigenitum Filium suum offerre sibi. Et videtur perniciosum hoc esse, forte tibi, non tamen Abraham; Abraham enim lucrum duxit: videbantur enim jurgari viscera et religiositas. Sed adhuc apud nos jurgari possunt; Abraham autem ne quidem dubitatio fuit, nec cogitatus, nec dilatio: sed lætabatur Abraham, quia victurus erat filius ejus oblatus: amor est enim religiositas, in qua et charitas mensuratur, et affectus impletur: B si enim charitas non fuerit otiosa, omnia erunt etiamsi coactatus fueris; propter timorem enim si obedieris, perfectus non eris; propter comminationem autem gehennæ, mali servi malum propositum habebis: propter autem regna cœlorum voluntas est mercenarii. Quæ autem decora est via? stupere bonum, mirari immensum, amare Deum. Si enim scis, non potes non diligere; si vidisti, non potes non coactari. Nihil enim ex omnibus quæ sunt, neque omnia simul, tantum illicunt, quantum delectat unus omnium Dominus. Ita illicit et Pater si fuerit visus: tantum enim si apparuerit, nihil jam quis sustinebit. Videbitur autem ab his qui mundo sunt corde; si enim mundum fuerit cor, effulget inde lumen, et videbitur C quod effulget, et statim martyres, confessores, sanctimonium, virginitas, natura mortua, membra crucifixa: desiderium enim servet in animis, et conjungitur ad desideratum: cum enim adunaverit quis bonorum conventus, cœli magnitudinem, et ea quæ in ipso sunt est pulchritudo, solis prædictam claritatem, et aliorum omnium quæ illic sunt bona; nec non et ea quæ in terra germinant, florent, expanduntur, procedunt, nascuntur; et ea quæ in aere volant, et in aquis natant: cum hæc omnia adunaverit ut componens in unum, ne quidem gutta ut ad illam pulchritudinem erunt, ut desiderium stupore magis sit, et charitas, et admiratio, ut talis jam homo desideret novam quamdam constitutionem sui invisibilem fieri: affectus enim ad invisibilem invisibilis habetur, et solitudinem quærit. Qui autem ad istam constitutionem occurrerit, nescit quia et cælum et terram non videt, nec novit in quo in terra est loco: maris autem ne quidem memor est, et flumina despicit: solem non videt, lunam non considerat, stellarum memor non est; despicit autem et angelorum choros: unus enim ille non permittit dividî visionem ad multa. Qui enim in tali constitutione habetur, nescit quia et carnem habet, et quod est maximum, nec animæ suæ memor est: totus enim evacuatus

⁶⁶ Deut. vi, 5. ⁶⁷ Joan. xiv, 9.

(82) *Ei. Forte, si.*

la illum est quem desiderat, et univ[er]sa ei sunt A
 emortua, et illi vivit soli. Et hoc est illud insigne
 quod ait Apostolus: *Vivo ego, jam non ego, sed
 vivit in me Christus*¹⁰. Desiderio enim totus devo-
 ratus et a semetipso discedens, illius autem affe-
 ctus; bona quidem morte est mortuus, bonam autem
 vitam commutavit ut dicat: *Vivo jam non ego*.
 Si quis unanimes et ipsius linguae est Paulo, audiet
 Paulum dicentem: *Vivo, jam non ego. Sed quæ tua
 est vita, o Paulo? Sed vivit, inquit, in me Christus*.
 In quo vivit Christus, Christum indutus est: istius-
 modi homo qui Christo indutus est, non tunicam,
 sed sicut ferrum igne totus per totum incanduit,
 totus per totum illuminatus est, nullus ei jam re-
 lictus est non motus, non affectio. Sed nos qui
 Christi sensum habemus, non pigebit nos dicere, B
 quia talis homo Christus est factus. Quemadmodum
 autem, sicut dictum est, miscetur affectus deside-
 ranti, et oculus lumen suscipiens efficitur lumi-
 nosus: et ferrum; sæpius enim repetuntur bona;
 ante ignem quidem ferrum erat, in igne autem
 ignis magis quam ferrum est factus. Audite deside-
 rantium verba ne forte et vos moveamini ad desi-
 derium. Dicit iste ebrius non vino, sed quem inebriavit
 Christus desiderio: *Mihi autem absit gloriari nisi in
 cruce Christi*¹¹: in quibus illi confunduntur,
 alii gloriantur: qui enim ebrius est nescit
 irrideri, sed irridet irridentes, est enim totus in
 vino. Si ergo qui in vino est non irridetur; putas
 qui in Christo est scit quid est confusio? non enim
 ita tangit vinum hominem, quantum tangit virtus: C
 neque ita tangit ignis ea quæ in ipsam incur-
 runt, quantum illuminat Filium eos qui se fuerint
 induiti. Quis putas habet Christum qui prædicatur,
 et noscat ea quæ dicuntur? cum enim non fuerit
 conscientia intus quæ sermoni testetur, otiosa ejus
 qui loquitur verba habebuntur, et efficietur, qui
 loquitur, barbarus iis qui non audiunt. Cum autem
 præveniens anima recondiderit sibi, et finita fuerit
 desiderio; forte et irascitur ad dicentem, quia non
 tanta interpretatur quanta ipsam movent. Sed con-
 cedere quicumque ita proposuistis; ininterpreta-
 bilis enim est qui desideratur. Ego sane beatam
 dico illam, quæ digna iudicata est Deum portare
 in utero. Ego et præsepium illud diligo, in quo D
 vitæ positum est medicamen. Et magos beatos dico
 ob immutationem artis. Beata et Rachael, et jam
 non ploret, quia ejus filii martyres exstiterunt
 Christi. Simeon autem ille et Anna ideo gratias
 agebant, quia digni iudicati sunt videre quem de-
 siderabant multi quidem, viderunt autem non
 omnes. Joannes autem ille qui in pectore recubuit
 Domini, inde hauriens nobis loquitur: *In principio
 erat Verbum*¹². Petrus vero qui a Patre dignus
 iudicatus revelationem accipere, et videre eum
 quem non videbat, et noscere eum qui occultaba-

ter. Vere beata et Petra, in qua sumus et positi:
 beati et maris fluctus qui vestigia Domini osculati
 sunt: et pisces qui præcepto educti sunt. Beatus
 et ille piscis qui dedit pro Domino census. Beata
 et terra et mare: utraque enim passus Domini
 susceperunt. Beatus et Zachæus qui cucurrit ad
 flicum, et vocatus ad domum est. Et peccatrix illa
 mulier, quæ bona importunitate ingressa est re-
 cumbentibus: contaminata enim introivit, et men-
 data exivit. Ergo omnes beati ex adventu Christi,
 et mortui qui jam non mortui, et cæci jam non
 cæci, et claudi salientes, et muti laudantes, et ille
 qui sedebat ad pedes, qui ante a legione impulsus
 currabat. Beati qui in nuptiis biberunt vinum ex
 præcepto. Quid ergo omnes beati, aut quidam e:
 miserabiles? Judæi enim qui utinam natus non
 esset! putas quia apud semetipsum non dixit:
 Utinam non venisset, ut ego non condemnarer!
 Putas et Judæi si voluissent fuissent beati, et
 primi? Quid ergo? Quia noluerunt Judæi: *Nam
 incredulitas eorum fidem Dei evacuat? absit*¹³.
 Qui enim venit ad faciendum bene, venit siquidem
 et lumen oritur, non ut occidamus aliquem: ille
 enim malus est, qui bono utitur male. Nam et
 ferrum datum est ad culturæ medelam: si quis
 autem ferro usus occiderit, non est culpandus qui
 donavit. Siquidem et ignis ad curas, ad luminaria,
 ad excoctiones datus est nobis: si quis autem eo
 ad incendendam proximi domum fuerit usus, ille
 malus est qui utitur male. Neque aqua mala quia
 præforantur quidam: si enim ipsam quæ ad usum
 plurimum et ad refectionem data est, bonam quidem,
 male ad interficiendum utuntur, ipsi potius
 perniciosi sunt, quam opificium. Et lapis ad con-
 structionem est datus, Cain autem eo ad interfocionem
 fratris est usus: tantum enim mali sunt qui sunt
 mali, quia bonum ad malum convertunt. Jesus pax
 est, et venit pacificare quæ in cælo sunt et in
 terra. Si hæc vera sunt, sicut vera; quid faciemus
 his quæ lecta sunt hodie? Dicit enim ipse Salvator
 in Evangelio: *Nolite putare quia veni mittere pacem
 in terram*¹⁴. Nunquid nix calefacere potest,
 aut ignis dare frigorem? Nunquid pax potest non
 mittere pacem? Quomodo ergo ipse pax dicit:
Nolite putare quia veni pacem mittere in terram?
 de qua sane dictum est, et de quo, quia *venit pa-
 cificare quæ in cælo sunt et in terra*¹⁵. Siquidem et
 alibi dicit Evangelium: *Venit, non ut iudicet mundum,
 sed ut mundus salvus fiat per ipsum*¹⁶. Qui
 credit salvatur: qui autem non credit iudicatus est.
 Et iterum: *Non veni nisi ad oves perditas domus
 Israel*¹⁷: et certe magis perierunt. Quid ergo ista
 contraria sunt? Num ut dividantur, veritas non
 consentiet sibi? Si igitur veritas discesserit sibi
 (83), perdet et naturam; mendacii enim natura
 in dissensione est, veritatis autem natura consensio

¹⁰ Gal. ii, 20.¹¹ Gal. vi, 14.¹² Joan. i, 1.¹³ Rom. iii, 5.¹⁴ Matth. x, 34.¹⁵ Coloss. i, 20.¹⁶ Joan.nr, 17. ¹⁷ Matth. xv, 24.(83) Ms., *dissenscrit sibi*.

'est. Quomodo ergo ista sibi consentient? Jesus pax est, et ipse dicit: *Nolite putare quia pacem veni mittere in terram.* Dictum autem de eo est: *Veni pacificare ea quæ in cælis sunt et in terra.* Quomodo ergo non venit pacem in terram mittere, qui ideo venit, ut et ea quæ in cælis et in terra sunt pacificaret, et ad oves perditas domus Israel venit, et inventæ sunt pereuntes? Non est missus iudicare, et inventor condemnare. Si quis desiderat ea quæ sunt Domini edoceri, projiciat omnia ex corde suo, et mundo oculo mentis intendat. Propositum quidem Dei qui misit Filium suum tale erat, ut salvarentur homines. Obedientia autem ejus qui missus est ea, ut pax esset in cælis et in terra. Unde ergo non pax? Ab infirmitate quippe eorum, qui non potuerunt suscipere splendorem luminis veri. Ipse enim pacem prædicat, et ideo hortatur hoc Paulus apostolus, et dicit: *Ipse est enim pax nostra* ⁷. Eorum scilicet qui credunt et suscipiunt, pax est. Quomodo ergo non pacem mittit in terram? Filia credidit, pater incredulus remansit. *Quæ communicatio est fidei ad infidelem* ⁸? pacis enim prædicatio divisionem operatur. Filius fidelis, pater incredulus: ex necessitate lis est; et quæ prædicatur pax, operata est divisionem, et bonam divisionem; in pace autem salvati sumus. Ut non autem ego illius interpreter; nihil enim est quod non ejus debeamus audire: ipse dicit: *Ne putetis quia veni pacem mittere in terram.* Et adhuc vehementius addit: *Non veni pacem mittere, sed gladium* ⁹. Quomodo non pacem, et quemadmodum gladium? *Veni enim incidere hominem adversus patrem suum* ¹⁰: accipio enim filium ejus, et non deletatur pater. Adverte autem et ipsorum efficientiam sermonum; quia enim dixit gladium incidere, addit: *Nolite putare quia veni pacem mittere in terram.* Non suscipit terra. Non veni pacem mittere: iterum audi in terram: Ego enim, inquit, pacem prædico, sed terra non suscipit. Non ergo seminantis propositum: ipse enim sustinuit ut facerent uvam, fecerunt autem spinas. Neque is in causa est, qui benefecit vineæ: *Veni enim, inquit, incidere hominem adversus patrem suum, et nurum adversus sororum suam.* Isti sermones rebus ipsis firmantur. Quanti enim ex his qui hic nunc convenerunt, habent eorum quæ dicuntur experimentum? Est enim pater increpans filios ob credulitatem, et filii momentes patres ad fidem, et filiae docentes matres. Si enim et ex ipsa natura omnes, sed non ex eodem proposito. Denique et ex conspersione una pollinis, quædam quidem quæ in fermento sunt dissolvuntur, quædam autem quæ fermentata sunt continentur: et carnes aliter tenentur quæ salem habent, aliter quæ sine sale corrumpuntur. Nam etsi ipsa natura sit carnis, non tamen ipsa permistio. Aliud vinum est sine aqua, et aliud cum aqua. Et figurorum ad permistiones diversitas habetur: et

A in rosis habetur diversitas, in colore scilicet et odore: et in fructibus est varietas, et magnitudinis, et coloris, et gustus, et tactus: et vinum ex vite est omne, sed gustus diversi: et oleæ fructus varificantur. Sed horum omnium varietas, et animalium, et eorum qui ex ipsa sunt specie: equus enim equo velocior, et non tantum, quantum homo homini: nullus enim equus currit retrorsum: homines autem quidam sunt religiosi, quidam sacrilegi, alii pudici, alii luxuriosi, alii diripiunt aliena, alii spargunt sua, alii stuprantur non suas mulieres, alii ne quidem suas contingunt. Non enim tanta diversitas est terræ, quanta varietas animarum: ille enim martyr existit, alius persequitur; et natura quidem ipsa est, voluntas autem adversa (84). Inde est ut ille quidem ad Ecclesiam currat manicans, alius ad lapides offendat exurgens ad lumen. Inde est ut ille lætet quod est pudicus, alius gaudeat quod in libidinibus volutatur. Inde est ut ille in foro vendat et distrahatur, alius ad Ecclesiam veniens semetipsum lucretur. Inde est ut ille aliena colat, alius sibi parcat. Inde est ut ille lapides ædificet, alius virtutes superponat. Inde est ut ille corpus detergat, alius animam perdat. Ista est non pax, sed dissensio; quia alius aliter sentit, et alius aliter sapit. Nec enim cum ortum hoc sensibile fuerit lumen, omnes similiter suscipiunt. Sed illi quidem qui sanos habent oculos, et occurrant, et attendunt, et fruuntur: qui autem infirmantur oculis, corrigunt se, et vitant, et fugiunt. Nam et latronibus onerosum est lumen, et furibus non dilectum, et adulteris odiosum. Denique et ea quæ repunt fugiunt; ortum est enim lumen; et qui sunt ebrii non libenter accipiunt, quia urget eos lumen exurgere. Sunt sane et quedam animalia versipelliones et bellæ, et quæcunque istius generis habentur, quæ in totum non sustinent luminis radios. Sunt autem et hominæ multi versipelliones, et versipellionibus pejores, viperæ magis quam homines, amari, invidi, malitiosi, quos omnes fugat lumen cum fuerit ortum. Iterum autem sermo recurrit ad ipsum certamen, his quæ heri sunt dicta. Iterum enim propositus est Dominus Jesus, et proposita sunt alia multa. Pater litigans, mater contradicens, soror increpans, frater exprobrans, servi exsurgentes, ancillæ exaggerantes. Unusquisque enim suam voluntatem ante salutem filiorum præponens, trahit ad suum propositum ignorans prodicionem. Certamina ergo pro Christo nobis sunt: Christus tantum lucrum est: ille enim venit ad Ecclesiam, alius distrahit et emit oblitus Christi: ille audit Christum per Evangelia loquentem, alius et adest pedibus, et mente foras vagatur. Ille patri donat prodicionem suam, alius matri consentit ut non Deo quod convenit restituat. Ad multos igitur convenit iurgari, ut multæ efficiantur coronæ. Ad diabolum quippe et milites ejus: multi

⁷ Ephes. 11, 14. ⁸ I Cor. vi, 15. ⁹ Matth. x, 35.

(84) *Adversa. An diversa?*

¹⁰ *ibid.* 53.

autem sunt et isti. Urgetur sane et pater, et mater, A
et fratres, et cognati, et amici, et servi, et ancillæ; ex multis enim tristitia est, ideo ut et tanta habetur lætitia, et addantur nuptiæ, et promissiones opum mortales, sed nec mortuæ: quæ enim nunquam vixerunt, ne quidem mortua vocentur, sed alia peiori nuncupatione. Sed in his omnibus, inquit Apostolus, *supersincimus propter eum qui nos superdilexit* ¹¹. Et si quis Apostoli imitator est; qui enim imitatur eum, imitatur Christum; transit ab imitatione ad principalem. Jurgentur omnia ut coronemur; in omnibus sit jurgium ad pulchritudinem, ad possessiones, ad divitias, ad cognatos, ad patrem, ad matrem, ad fratres, ad servos; et vicini impugnatores existant: sufficit enim charitas unius ut superet omnia. Ego autem et miserabilem puto, qui non sunt experti istiusmodi turbas propter Dominum Jesum. Illis autem congratulor qui habent in mente et conscientia sua dicere. Ecce Dominum tui propter (85) inimicus est mihi pater meus, expugnatrix mater, frater insidit, servi contristant, ancillæ jurgantur, et nullus horum mihi ut inimicus est propter tuam dilectionem. Si quidem et in bellis milites quantas plagas ob amorem regis accipiunt? nonnunquam enim et gaudentes ostendunt et sanguinum fluxus, et plagarum cicatrices, per quæ experimenta fulgent amores qui ad regem sunt habiti. Et certe quærat unusquisque, et pigeat unumquemque, ut alius acceptus sit. Ille quidem ita proposuit, alius aliter alacer fuit. Ut

¹¹ Rom. viii, 37. ¹² Matth. x, 37. ¹³ ibid. 38.

(85) *Ecce Dominum tui propter*, etc. Videtur verti Græcè ἰνα σοῦ.

dit: mortuus enim est. Timet autem ne quis malam vitam vivat: mortui enim sumus. Nam et qui mortuis sepultis mensas apponunt et escas, delirant. Si igitur mensas apponere mortuis deliramentum est, et comminari mortuis irrisio est: et certe adveniant et minæ, acuantur gladii, et exercitus, et leges, et civitatibus appareat Jesu Christi Domini virtus, et amor et flamma. Audite igitur qui Domini Jesu participes mysteriorum estis: audite Christum, cultores ejus. Quid dicit lumen verum? quid loquitur via? quid clamat janua? quid vociferatur vita? *Qui diligit, inquit, patrem aut matrem super me, non est me dignus* ¹². Et non sufficit hoc. Iterum enim dicit: *Et qui non accipit crucem suam, et sequitur me, non est me dignus* ¹³. Ista est vocatio eorum qui militare desiderant Christo. Si quis igitur paratus est crucifigi, veniat: si quis alacer est ad mortem, si quis potest ad gladium, si quis ad flammam, si quis ad ignem, si quis ad exercitus, si quis ad concupiscentias, si quis ad libidines, si quis ad iram, si quis ad indignationem, si quis ad opes et divitias, et possessiones, et ædificia, et mercaturas, et ad principatus et potestates, ad visibiles et invisibiles inimicos, ad spiritus nequam, ad carnem, ad cogitatum animæ, ad nocturnas ambitiones, ad motus meridianos, ad juventutis fervorem, ad impetum, ad famem et sitim, ad homines, ad languores, ad sanitates, ad divitias. Per hæc enim omnia vincitur desiderium: magis autem desiderium neque vincitur, neque deflectitur, sed per ista omnia vincit, et iterum abundans in prædicatione est. Non enim tacet Verbum, Verbum Deus; non tamen vox Verbum, quia nec Joannes qui vocatus est vox, vox erat, sed Joannes. Quid autem dicit qui venit salvare? *Qui invenit animam suam, perdet eam* ¹⁴. Forte obscurum tibi videtur quod dictum est: quia enim non habes sacramentum, neque omnes omnia intelligimus, neque omnes ab omnibus movemur, ideo putas obscura: *Qui invenit animam suam, perdet eam* ¹⁵, hoc est, qui vult invenire perdet. Quomodo? Quæ inventio est, et quæ amissio? De ipsa eademque anima qui martyrium patitur, tollit hominibus, Deo autem invenit. *Qui perdidit animam suam propter me, inveniet eam* ¹⁶. Interpretatione non indiget sermo; qui desiderat jam audivit. Ego autem compator nostræ naturæ, qui ita sumus egrni, ut non possimus invicem nostro debito dare aliquid. Quid autem et possumus retribuere Christo Domino? Animam quam creavit, corpus quod figuravit, pudicitiam per quam beneficium tribuit, martyrium per quod sanctificat, justitiam per quam honorat. Quæ videmus ei reddere, magis accipimus. Adveniat igitur flamma ad medullas, penetret ignis ad viscera, et accendatur anima ad martyrium, ad confessionem, ad pudicitiam, ad justitiam, ad misericordiam, ad jejunia; ut et diabolus superetur, et demones de-

¹⁴ ibid. 39. ¹⁵ ibid.

debuisset *Ecce, Domine, propter te*, etc., quod est

struantur, et homo pro Christo salvetur; et semper gratias agat Deo Patri per unigenitum ejus Filium, per quem est ei gloria, honor, imperium, ma-

festas, cum Spiritu sancto, et nunc, et semper, et per omnia sæcula sæculorum. Amen.

EUSEBII PAMPHILI

DE MANDATO DOMINI, QUOD AIT :

Quod dico vobis in aure, supra tecta prædicats,

LIBER SEPTIMUS.

Verba hæc quæ lecta sunt, Domini martyres prodixerunt ad passionem; per hos enim sermones flammam in eorum præcordiis accenderunt. Per istam doctrinam erexit eos, ut contemnerent præsentia, exspectarent autem futura. Per istam eruditionem armavit eos ad mortem. Uilitur autem et hoc ordine servans officium: præcedit autem passionem martyrum constantia: qui enim non prædicat, nec tenebitur; qui non cum fiducia fuerit locutus, nec tristabit, sed præcedit constantia passionem. Cum enim anima de adventu Dei sat habuerit, aderit enim Deus in anima, quæ dum capiet omnia, non potest desiderium tacere suum, sed sentit quod habet, quodque non habet, qui sese fraudaverunt a bono. Ille autem qui amator Dei est constitutus, et humanitatem servat, statim propter Deum quidem lætatur, propter humanitatem autem non tacet: homines autem beneficium non ferentes, ignorant quis inhabitat in loquente, non ferunt sane nec constantiam. Sed sicut Judæi Stephano primo inter homines martyre Christi loquente obstruxerunt aures suas, ne ingrederetur Deus; ita et nonnulli hominum: quia enim constantia antecedit passionem, unde deberet istine et incipit Dominus, qui producit martyres ad passionem. Dicit enim: *Quod dico vobis in tenebris, in lumine dicite, et quod in aure audistis, in tectis prædicats*¹⁶. Assumite, inquit, constantiam, excant verba vestra usque ad terminos terræ: ne taceatis id de quo ipsi certum estis effecti: nolite abscondere talentum; mittite pecunias in mensis: exigam enim mea ad salutem illorum qui fuerint operati. Sed dicit quis: si bonum est in lumine dicere, cur ipse in tenebris est locutus? et si bonum est supra tecta prædicare, cur ipse in aure locutus est? Si enim ipse de semetipso dicere frau...

B ipse quidem opportune tacet, discipulis autem loqui ea et clamare præcepit; non timens quippe; hoc enim ignorantium hominum est dignitatem Domini Jesu, sed dispensans, ut ipse quidem taceat in tempore, loquatur autem in tempore. Neque enim per omnia tacuit Dominus; ne putarentur aliena aliqua a se discere discipuli; neque semper locutus est, ne putaretur quod de se ipse testatur. Quid enim erat necesse et Joanne præcursore? *Ego*, inquit, *non ab homine accipio testimonium meum, sed habeo testimonium majus a Joanne*¹⁷. Non enim quero, inquit, quemadmodum ego suadeam, sed quomodo vos non sitis religiosi; siquidem non lucerna debet testari de sole, sed sol firmare lucernam. Et ne quis miretur, putas obscuriores effeci lucernas ex adventu solis? Non enim quod putamus hoc et provenit, sed hoc quod non intuemur superat: lumen enim minus a majori lumine, non minus dulcibus immisum minuit dulcedinem eorum: neque cum stellæ non parent, tanquam obscuratæ a lumine non videntur; sed in pelago luminis positæ, discretionem non præbent. Non indigebat igitur sol Justitiæ lucerna ad testimonium; dicit enim Joannes: *Ego a te debeo baptizari*; sed indigebat quidem ille qui lucerna erat ardens: lucerna immisum habet lumen; non tamen ab intus efficientiam sicut sol¹⁸. Vos, inquit, modice voluistis gloriari in lumine lucernæ, vobis lucerna est utilis: illi autem ita erant cæci, ut ne quidem lucernæ viderent viam, neque in lumine ambularent recte¹⁹: *Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine*; hoc est, absconsa que dicuntur clamate: *Et quod in aure audistis, prædicats in tectis*; assumite constantiæ fiduciam. Assumamus et nos constantiam. Sed quid est quod insequitur? Timemus ad insequentem suspicionem. Sed ait Dominus, *Nolite timere*²⁰. Non igitur timeamus cum interficimur: ipse enim Dominus dicit: *Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere*²¹. Divisit timorem; et hominibus quidem dedit potestatem adversum corpus,

¹⁶ Matth. x, 27. ¹⁷ Joan. viii, 13. ¹⁸ Joan. v, 34, 36. ¹⁹ Matth. iii, 14. ²⁰ Joan. v, 35. ²¹ Matth. x, 27.

²² ibid. 28.

(86) Ms. *fraus esset utique.*

habent enim : Deo autem conjunxit virtutem, timore timorem efficiens, et majori metu quod erat minus percussit. Si enim, inquit, timere oportet, non hominem; major enim est Deus: sed pernam mortis adversum corpus times: *Timete magis*, inquit, *cum qui potest et animam et corpus perdere in gehennam*²³: hominibus enim potestas adversum corpus, et hoc semel, est data: Deo autem potestas est et adversum corpus quod figuravit, et adversum animam quam creavit, et perdere non simpliciter, sed in gehenna. Major enim timor est gehennæ, quam mortis. Cur major? quia duplex est perditio, animæ et corporis: simplex autem et corporalis, quæ in morte habetur. Primum enim et si dividatur periculum, et homines quidem corpus, Deus autem et animam; neque ita æqualis est timor, sed quantum anima honorabilior est, tantum et major timor est a timore. Quia enim et corpus, adversum quod homines habent potestatem, comprehensum est; et hoc in manibus Dei est, et anima quam homines etiamsi velent occidere non possent, et utraque hæc non ad mortem, sed ad gehennam dicuntur abire. Multiplicatus igitur timor est, et multitudinæ et magnitudinæ, ideo ergo timor timorem vincit. Sed dices: Quemadmodum possibile est perire animam in gehenna? Si enim perit, corrumpitur ejus immortalitas. Quemadmodum autem et corpus? Si enim vermes illie et strider dentium habetur; non solum anima immortalis non perit, sed nec corpus; induitur enim immortalitatem et corpus. Si hæc quidem quarunt, intenti esse debent ad sermonis virtutem, quia quod nunc ait perdere, pro eo ut dicat punire, acceptum est; si enim periret, non esset in gehenna. Gehenna enim viventium poena est, non tamen interemptio perditorum. Quia enim perditionem timebant qui mortem hominum pertimescebant, ideo ipso timoris sermone utitur Dominus, et dicit: *Timete autem eum qui potest et animam et corpus perdere in gehenna*²⁴. Neque enim convertitur anima ad mortalitatem; sine poenitentia enim sunt Dei dona. Neque iterum resurrectionis promissione infringitur, sed sicut per Adam omnes morimur, ita et per Dominum nostrum Christum omnes resurgimus. Communem enim istam mortem Adam introduxit ob peccatum: erexit autem is qui assumpsit Adam ad resurrectionem. Ille enim qui de terra est, introduxit mortem; qui autem desursum venit, introduxit resurrectionem. Et resurrectio quidem communis est omnibus; hereditas autem eorum qui ex viaticis aliquid profuerunt suis. Præcesserat igitur adventus, sed percussit eum timor; solutus est timor a timore. Necessaria autem erat et adhortatio. Quæ adhortatio? Dicit Dominus: *Nonne duo passeret; duo et non multi: et passeret, et non majores aves; uno assario distrahuntur*²⁵? neque uno assario unus

A passer, ut quod minus est, ex pretio ostenderet. Quæ enim pretiosa sunt, in distractione unum et unum venditur, et ampliore pretio: quæcunque autem frivola aut (87) olera habentur, multa simul assario venundantur. Volens ergo frivolos passeret ostendere, Assario, inquit, uno duo passeret distrahuntur. Accipit quod erat minimum, ut hortaretur eos qui in honore habebantur: *Et unus ex ipsis, ait, non cadit in terram sine Patre vestro qui est in caelis*²⁶. Si igitur passeret qui parvo pretio distrahuntur, umbræ, ut ita dicam, et nec dum carnes non capiuntur neque accipiuntur, non dixit sine Deo, sed sine Patre vestro, inquit, ut propositio paternæ dilectionis protenderet defensionem, et radicaret adhortationem. Ita et in alio loco adhortans B frugalitatem, et cupiens superfluas sublevare sollicitudines, ait: *Si fenam agri quod hodie est, et crastino in clibanum mittitur, Deus ita vestit, quanto magis vos, modicum fidei*²⁷? A minimis admonet eos, qui meliori sunt dignitate: ita et nunc quia nullius pretii sunt passeret, quantum ad comparisonem hominum; parvo autem pretio, ut nullius pretii distrahuntur; cupiens nos admonere dignitatis nostræ, producit constantes fieri debere. *Nonne duo, inquit, passeret assario distrahuntur, et unus ex ipsis, non duo simul, sed unum ex ipsis, non cadit in terram? Propter volatum ait, pro eo ut diceret, non capietur sine Patre vestro. Si igitur quorum non est Pater, nec minimum proditur sine ipso; multo magis vobis quorum est Pater, præbebit defensionem. Vestri autem, inquit, et capilli capitis numerati sunt*²⁸. Timor de anima erat, aut de corpore? Sed de anima, inquit, nolite timere: non poterunt enim, ait, ne quidem qui voluerint, occidere animam. Sed de corpore timetis? Nec de capillis capitis vestri timere debetis; numerati sunt. Si igitur neque de anima, neque de corpore timere oportet; quantum ad nos spectat, ablatum est timor: *Vestri enim, inquit, et capilli capitis numerati sunt*. Num nostri tantum capilli? Sabulum enim maris latet scientiam Dei? aut enim semina feni, aut pennæ passerum ignorantur? Quantum enim ad sermonem spectat, videtur dicere, quia vestros etiam capillos novit Deus. Alia autem quæ putantur D contemptibilia esse non contemnit, sed habet scientiam omnium. Nam et illud quod dicitur in Scripturis, *Omnia ei nota sunt*: non frivole quippe, neque cum labore, aut cum dolore, sed inenarrabiliter omnia prævenit scientia. Quid ergo est quod accepit dicens: *Vestri autem et capilli capitis numerati sunt?* quia provisor est vestri usque ad capillos. Si igitur animam jam armavit immortalitate, carnem autem ex eo quod providet et defendat usque ad capillos; quid relinquitur ad timorem? quid ad timorem relinquitur, ut hominibus casus, ut pote opum, divitiarum, amicorum, parentum, propinque-

²³ Matth. x, 28. ²⁴ ibid. ²⁵ ibid. 29. ²⁶ ibid. ²⁷ Matth. vi, 30. ²⁸ Matth. x, 30.

(87) *Aut. Forte, ut.*

rum, patriæ ipse affectus? Inde est ut dicat: *Qui diligit patrem aut matrem supra me, non est me dignus*²⁰. Tria enim ista sunt quæ circa nos, et in nobis et nostra sunt: quod enim sumus, anima sumus. Si quis autem et semetipsum agnoscit intentus, et veluti in secundo loco, nos corpus sumus; tria ergo sunt quæ in nobis sunt: quæ autem circa nos, possessiones, amici, parentes et patria. Sed de anima nullus timor est, quia immortalis est. De corpore ablatum est timor, quia et capilli numerati sunt. De his autem quæ extra sunt, dicit Dominus: *Si quis reliquerit propter me et regna caelorum, patrem, aut matrem, aut fratres, aut filios, aut uxorem, aut cognatos, aut domum, habebit et in hoc mundo centuplum; in futuro autem vitam æternam*²¹. Ergo nulla occasio derelicta est timori. De anima enim timere non debes timorem insensatum, ne pateris mortalem dicere immortalem. Sed de corpore times: possunt enim occidere: defendit usque ad capillos qui creavit. Sed amicitiam quaeris, et patrem, et matrem: esto memor ejus qui ait: *Qui diligit patrem aut matrem supra me, non est me dignus*²¹. Sed divitias, et quæ his sunt similia desideras. Quicumque reliquerit patrem aut matrem, aut domum, aut quocumque sunt supra terram propter me et regna caelorum, centuplum habebit: sicut hi qui seminant in bonam terram, in isto quidem sæculo centuplum, in futuro autem vitam æternam. Nolite ergo timere. Si enim unus passer non cadit in terram sine patre vestro qui est in caelis, multorum autem passerum vos meliores estis; non habet locum timor. Quia igitur interemit timorem, reperit (88) constantiæ fiduciam cum confessione, et dicit: *Omnis quicumque me confessus fuerit ante homines, isti enim sunt qui persequantur, confitebor et ego eum ante Patrem meum qui est in caelis*²². Et primo quidem intercipit timorem, secundo autem immittit spem: Quicumque me confessus fuerit ante homines, confitebor et ego eum: puta quia hominibus conveniens est Deum confiteri, Deum homines quomodo convenit confiteri? De hominibus ut non dicat ad eos: *Recedite a me, nescio vos*²³; sed ut magis dicat ad eos: *Venite, benedicti Patris mei*²⁴. Intueris abnegationem Filii de hominibus, et confessionem Dei de hominibus? Num possibile est ei dicere, nescio Patrem? Scit quippe et homines, et hos peccatores ignorat: additamentum enim hoc solutionem quaestionis præbet; quia enim peccatores ignoti sunt, non quia ignorantur, sed quia non ab eo confitentur: eos enim qui male sunt vitæ nescit sciens eos qui sint. Si enim computarentur inter vivos mali, non venisset diluvium sub Noe: et alios quidem connumeravit quos salvat, quos autem nescit, perdit ut purget terram. Non ergo debuit eis parcere, qui

A ante sibi parcere noluerunt. Quid enim defuit illis ad patientiam Dei? Nonne præconem poenitentiae constituit eis Noe per annos centum, quantum autem ad suam promissionem per cxx? Nonne arca fiebat, ipso opere ad poenitentiam hortans homines? aut modicum erat vas, quod posset etiam sub tecto fabricari? Nonne tantæ quidem altitudinis, tantæ autem longitudinis et latitudinis secundum mensuram? Fabricabatur autem arca ut tuba maxima, jam diluvium prædicans futurum, et ante diluvium poenitentiam clamans. Si igitur cxx annis revocati a malitiis non sunt suasi, ipsi vim fecerunt ut supra eos diluvium adveniret, qui suaderi noluerint. Sed Sodomam evertit Deus, quia prius Sodomitæ naturam suam corruperant. Et certe ne quidem istic despexit Deus, sed passus est Loth ob contentionem pastorum ab Abraham separari. Forte autem et continentiae sales misit ad Sodomam Loth²⁵, ut ejus justitia continerentur. ut a sale, et non corrumpentur. Illi autem et sales calcaverunt, et dixerunt ad eum qui inasabat, *Habitare venisti, non tamen et iudicium judicare. Et hæc dicentes justum adversum se iudicium excitaverunt, qui non fuere contenti adversus homines indigna, sed et insanierunt adversus ipsos sanctos angelos, qui venerant vindicare injuriam hominum ab eisdem admissam. Sed neque Noe despexit Deus in diluvio; numerati enim erant ejus capilli: neque Loth apud Sodomam. Alii autem Deum non tamen homines offenderunt, qui immutaverunt humanam naturam. Non est ergo increpandum Deo, quia nec si tauri occiduntur ad usum, neque quia oves et columbae; varificatum enim est omne hoc, et abundantia est multa, et alia aliis necessaria sunt, et alia aliter creata sunt. Sicut igitur pro tauris qui occiduntur ad usum non increpatur Deus; et certe tauri non peccant, neque est irreligiositas in tauris; non solum non est increpandum de peremptione irreligiosorum, sed et mirandum. Debet enim laudari Deus, quia terram aquis abluit a spurcitiis habitantium: debet probari, quia per ignem conflagavit nostram naturam, ut evocaretur nostra legitima. Ita nescit Deus quos non vult nosse, ita ignoravit eos qui sub Noe; ita nescivit eos qui sub Loth, et eos qui negaverunt eum ante homines, de quibus et dicit: *Quicumque me negaverit coram hominibus, negabo et ego eum coram Patre meo qui est in caelis*²⁶. Negant autem Christum non solum hi qui in persecutione negant, siquidem nec qui confitentur in persecutionibus, ipsi soli sunt qui confitentur: sed descendamus ad negotia, et fugiamus irreligiositatem. Qui sunt ergo qui negant Filium, et ubi, et in quibus, advertamus. Cum quis ingreditur civitatem gentiliam, et religione exposcente frontem imponere signaculum crucis confusus*

²⁰ Matth. x, 37. ²¹ Matth. xix, 29. ²² Matth. xv, 37. ²³ Matth. x, 32. ²⁴ Matth. xxv, 12. ²⁵ ibid. 34. ²⁶ Gen. xix, 9. ²⁷ Matth. x, 33.

(88) Reperit. Forte, reperiit.

fuerit; qui ingreditur suam glorificationem et virtutem crucis in fronte non ostenderit, iste etiam sine tormento negabit et sacrificabit. Quis autem et alius negabit Christum? Cum aliquis vocatus fuerit ad cœnam gentilium, et perrexerit: necdum enim hoc est prohibitum; vinum autem viderit a cœnante in terram effundi et libari, et accenso blasphemio ab his qui ea quæ sunt Domini ingratis manducant, cœperint blasphemare in Deum: ille autem ut Herodes propter discumbentes fuerit confusus et tacuerit, non ponens ante oculos suos Christum, negat profecto quem non respondens constituitur. Et ideo dicit Dominus: *Quicumque negaverit me coram hominibus, negabo et ego eum ante Patrem meum qui est in cœlis*. Negat enim eum omnis quicumque audierit blasphemantes et tacuerit: negat omnis quicumque audierit crucem, et deposuerit oculum suum erubescens: qui dicunt, ad quos dicunt a parentibus accepi, tanquam propellentes a se bonum, et ut in malam hæreditatem incidentes; qui occurrunt quibusdam venientibus ad Ecclesiam, et trepidant pedibus, quia et mente; qui occultant jejunium tanquam ad opprobrium; qui confunduntur exire ad martyres, quia audierunt quosdam dicentes sibi, debuerant adjuvare martyres Christi: qui nolunt irrideri ab hominibus, sustinentes utpote illud quod sit propheta: *Qui habitat in cœlis irridebit eos*⁸⁷. Semper persecutio est, semper invisibile bellum habetur, semper coronæ, semper abnegatio. Vultis videre certamina religiositatis? Nonnunquam efferebuit quis ira adversum subditum sibi; rememoratus autem Domini, deposuit acerbitatem: pejus enim est fervori incensæ iræ resistere, quam flammæ ignis quæ a foris habetur. Quia igitur martyr est qui propter Deum ad exteriorem flammam resistit: martyr et valde martyr, qui exstinguit interius incendium invidiæ propter Dominum Jesum; nonnunquam enim videtur aliquid bonum aut malum, et exsurgit invidia, et nemo videt; latent enim quæ intus sunt. Quia autem testatur Deus adversum invidiam ad illum respiciens, sicut Iosus (88^a) non vidente Domino (89) qui erat in terra, ad invisibilem respexit, et mercedem propositi sumpsit. Iterum qui refrenat invidiam martyr existit, et qui alacritate judicaverit male de fratre loqui, et meatum usque ad linguam protulerit, os autem suum propter Dei timorem non aperuerit, iste invisibiliter constituitur Deum. Et cui licitum est fraudare et non fraudat; et cui licitum est furari conjugium alienum, et parcit in omnibus his quæ oculis sensibilis non videt, invisibilis autem intuetur, martyria et confessiones habentur. Negant autem re ipsa et opere illi, quos cum tenuerit concupiscentia, et post hæc venerit Scripturæ memoria, quia est Deus qui videt et iudicat, et quia est

⁸⁷ Psal. II, 4.

(88^a) Iosus. Forte, Moses.

A æqui iudicii; concupiscentia autem cœnosa turpi metu iurgatur, et incipiat suggerere et dicere, Quando erit iudicium? quando futurum est? num hoc pertinet ad Deum? Iste reliquit cœlum, et ea quæ circa me sunt videt? Suggesterit enim talia concupiscentia: qui igitur consentiant his, negant Deum. Quid autem hi qui perjurant? Non enim tantum peccant in hominem quem spernant, quantum in Deum quem contemnant: qui enim iuramentum contemnit, Deum negat. Unde et parcens nobis Salvator, de aliis quidem mandat, quantum et deberet mandare. Ad iuramentum veniens ob facilem linguæ lapsam, non dixit, Vere jurate, sed in totum ait, *Jurare nolite*; ne forte lingua assuesfacta vere jurare, ob facilem lapsum sui oberrans periclitaretur, et irreligiositatem incurreret. Certamina igitur quotidiana sunt ista, quæ per dies ac noctes sunt nobis: pulchritudo enim proposita est mulieris, et effulgens effigies Jesu. Et ille quidem deorsum inspexit et perit; alius autem sursum respexit, et assumptus: ubi enim cor, illic et oculus habetur. Propositam est sane et surum et Jesus, et non est quidem propositio æqualis. Quid autem, quia nec æquali utimur, sed declivioris efficimur ad minora, et adeo fraudamur ob ea quæ non vivunt. In unoquoque igitur istiusmodi actu certamina sunt posita, et certamina domestica, quia ab intus mulier videtur, et pulchritudo ex concupiscentia exardescit, et nos provocat, et ambitio delectat, et sermo hortatur, et lis et colluctatio ex rixa efficitur, et non adversus sanguinem quippe et carnem, sed adversus invisibiles inimicos invisibiliter et in his omnibus certamina sunt et agones. Cum jejunium et esca proponitur, cum sitis et jejunium, cum pudicitia et libido, cum Ecclesia et theatra, cum dies Domini et dies dæmoniorum, cum affectus ad homines et charitas ad Deum. Et in his omnibus quidam quidem negant, quidam autem constant; et unusquisque sibi procurat bonum aut malum, iudicium aut requiem, gehennam aut regna cœlorum. Quid autem hi qui sortiuntur, qui ad vates idolorum pergunt? Isti occulte sacrificant idolis, et negant Deum. Quid hi qui credunt quia a stellis eis mala proveniunt, et fatum esse fateantur? Quid hi qui auspiciantur, qui dies et voces et passus vitantes custodiunt? Aut non plenæ sunt his omnes maxime mulieres observantes talia? Quis locutus est? quis per nares spiritum protulit? quis motus est? quæ avis volavit, et unde, aut quomodo, aut qualiter? quis ululavit? Canes debemus recludere tales, ne procedant e domibus. Fieri enim non potest, ut non aliquid tale occurrat. Vosmetipsos probate, et videbitis quoties ad istiusmodi certastis auspicia, quoties mota est concupiscentia, sed et memoria Dei: et erat certamen, et contentio, et cursus. Et sicut in palæstris alius aliquando superior efficitur alle, et

(89) Ms. sicut Joseph non vidente Domino.

aliquando inferior jacet, et in ipsa colluctatione frequenter conversio est facta; ita et sensus sæpius cum concupiscentia luctatus est in lectulis, in foro, in domo, in theatris, in lupanaribus. Et hæc facit quæ et oculis videmus visibiliter: tenuit concupiscentia, et pepulit sensum, et occidit cogitatus, et superposuit se concupiscentia. Iterum autem vim faciens sensus correctus est, et superbior factus est, superavit desiderium libidinosum: horum omnium experimentum apud vos est. Scitis enim quoties ad concupiscentiam, quoties ad libidinem illiciti estis, quoties ad avaritiam, quoties ad fraudem, quoties ad iram, quoties ad indignationem: declivis enim caro ad ista est vitia, et ipsius carnis meatus. Vincit autem hæc cogitatus colluctans per spiritum. Ita nonnunquam videmus pauperem: et misericordia quidem flectit, avaritia autem revocat; et volumus agnoscentes cum gener est misereri (90); id autem quod alienum est non sinit. Ita certamen est maximum in istiusmodi actibus; de Deo enim et de mammona certamen habetur, quia et Dominus ipse dicit: *Nemo potest duobus dominis servire* 28; et opponit mammonam antiuæ in Deo viventi; non quia commutatione aliqua, sed quia efficitur id quod fieri non deberet. Ergo martyres efficiamur Dei, et non parum putemus quod ait: *Confitebor et ego eum coram Patre meo qui est in caelis* 29. Ista enim quæ hic sunt, nobiscum non pergunt; si autem vadunt, conviucatur sermo; verum isthæc manent; quæ autem ex ipsis sunt peccata, nobiscum et ante nos pergunt. Quid ad damna properamus? Venimus in hanc vitam; utamur lumine. Quid autem præbet lumen his qui habent oculos? Discretionem utique negotiorum. Si quid igitur honestum est, cum festinatione petatur; non enim ut decipiamus vos, præsidemus; non ut pauperes vos faciamus, moneamus, sed divites potius in regno cælorum. Non ut dejiciamus corpus vestrum jejuniis, sed ut induamus vos immortalitate; non ut occidamus in martyrio, sed ut non eatis in gehennam corpore et anima. Non sumus igitur inimici vestri; non enim ut fraudemus vos patribus et amicis hæc loquimur, sed ut non excidatis a Deo Patre, lucremini autem vosmetipsos: hoc enim solum est lucrum, alia autem om-

nia dispendium obumbratum. Ubi est hesternus dies, ut sis sollicitus de hodierno? ubi sunt quæ heri in ventrem missa sunt, ut iterum præpares multa? Figura est præsens sæculum, et non veritas: umbræ volantes sunt. Quid velocius sole in quo mensuratur vita? Evigilate, justi, et nolite peccare. Peccatum autem efficitur ob ignorantiam Dei. Si enim agnitus fuerit Deus qui omnia intuetur, repercutitur omne peccatum. Deo enim præsentis et vidente quis velit furari? Qui autem furatur, prius irreligiositatem admittit, et ita nocet. Si enim cogitasset Cain quia videt Deus, nunquam occidisset Abel, quem et abnegavit fratrem. Si vidissent Eva et Adam Deum, non vidissent arborem. Nunquid possumus in duas facies simul viam intendere nostrum? Sed non suscipit oculus. Non possumus ergo in Deum et in mulierem simul videre: sicut enim nemo poteat duobus dominis servire, ita nemo poteat duos vultus simul inspicere. Tantum proponatur ante oculos Deus, et omnia in tranquillitate sunt; sed nec labore est opus, sufficit enim qui adest. Qui respicit ad Deum, primum quidem habet adiutorium a præsentis; posthæc autem et possibilem sibi imitationem et timorem boni; et in tutela est, et non accedit peccatum in isto. Unum ex his opus est, ut credatur quia est Deus, et adest et videt et scrutatur et nihil est quod eum possit latere; et omnia facta erunt. Si autem subduxeris fundamentum, nihil stabit ex his quæ superposita sunt. Si quis ergo irreligioso proposito subduxerit Deum, jam ut sine lumine agens univique offerdit. Sed vos, fratres, ad Deum viventem, ad eum qui est, qui fecit omnia, qui salvat universa, convertamur; alia enim omnia vanitas vanitatum sunt 30: sapiens enim erat, qui hæc proclamaverat: *Et omnia vanitas*, et unum est verum. Non igitur sine causa erogemus nostram vitam: erit enim tempus cum quaeremus dies hos, in quibus Deo debuimus vivere. Ipse autem qui bonus est Deus, omnium vestrum erigat animas ad agnitionem suam; cui est per unigenitum suum Filium, gloria, honor, imperium, majestas cum Spiritu sancto, et nunc, et semper, et per omnia sæcula sæculorum. Amen.

EUSEBII PAMPHILI

DE OPERIBUS BONIS ET MALIS,

LIBER OCTAVUS.

Multorum hominum vita in terra est posita; edacitatibus epim et libidinibus et concupiscentiis gra-

²⁸ Matth. vi, 24. ²⁹ Matth. x, 32. ³⁰ Eccle. i, 1.

(90) Ms., cognoscentes congenitum misereri.

vati, neque respicere sursum ad Deum possunt quia nolunt, neque opera ejus videre, neque ex operibus

opulenciam agnoscere : ubi enim declivis fuerit anima, illuc, ut ita dicam, et efficitur quod desiderat. Sicut enim ea quae ab igne calefiunt, efficiuntur, ut ita dicam, ignis; et quae odoratis janeta fuerint, efficiuntur, odorata; et quae contrariis, contraria : ita et anima ubi declivis exstiterit, ad hoc deducitur et natura. Tingitur enim alicriatibus, et similis reotionibus efficitur suis, et dignitatem utpote naturae non salvans, in malis efficitur mala. Si autem ad ea quae supra se sunt respexerit, sursum effecta, constituitur ad ea quae et desideravit : multorum enim conversatio non hominum, sed pecorum est. Nihil enim aliud cogitant, nisi ut manducant, aut bibant, aut rapiant, aut fraudantur; in his enim et vivunt, si tamen et vitam istam oportet jam dici : non sufficientes enim malis his quae a foris sunt, jam et carnem suam contaminare student; sic gaudent enim in malis, ut inimici sibi; et cum deberent legere, quia non bene vivunt, instantur in malis et tristantur in bonis : duplicem utpote caecitatem habentes, et quod malorum non intelligunt malitiam, et quod bonorum non assumunt fructuonem; concurrunt enim adversum se, et sibi contraria operantur. Plurimi enim nonnunquam procedunt laeti, quia ventrem replerunt suum, et mente exierunt sua (91) : et beatum diem dicunt in quo non vixerunt. Vita enim hominum ista est ut ratione utantur, quia et rationabiles habentur. Cum autem obrutus fuerit sensus, transit sine causa dies, et non debet computari in vita, in quo sensus non respexit ad superna. Utinam autem neque ad vitam, neque ad malam videret (92). Aliud est enim otiosum esse a malo et bono, et esse tanquam dormientem aut mortuum; et aliud hoc quidem mori, male autem vivere. Et neque natura hominis sardet eos, neque Scriptura : et errant; neque praesentia, neque futura suadent. Quaedam enim reprehensionem praebent, quaedam autem propter spem sursum adducunt. Videmus enim et morientes; videmus et sepultos et non sepultos, et eos qui deflent, et dolent, et lamentantur : vere ita sumus ut non videntes eos. Ita enim potamus vitam esse eam, quae non est vita : nam et manducantes laedimur, et iterum desideramus. Qui libidinibus corpus maculant et animae nocent, non recedunt a noxa; sed et accedunt, ut aucupes malorum, multum vigilantes per noctem male : aut enim ambitionibus inquietantur, aut a concupiscentiis illiciantur, aut a cogitationibus malis excitantur. Si autem et oportet cogitatus vocari, et meditata per noctem festinant procedere, ut ea quae per noctem cogitarunt admittant tanquam ignorantes : quia qui facit malum, amplius habet malum, quam is qui a se patitur malum. Sicut enim ignis alia quidem comburit, in semetipso autem ardorem incendii primus habet, ita et malitia primum possidentes nocet. Denique et

diabolus non cum nocet tunc solum et malus est : sed quia proposuit nocere, habet malitiam et nequam efficit. Et maligno sufficit malitia sua. Si quidem et agrotans, etiam si non castigetur, tamen habet malum languorem : ita et qui languet anima, etiam si non misus fuerit in gehennam, tamen procurat sibi malum. Quis autem et exhortatur? Tantum est enim malum malum, cujus tentamenta gehennam parant. Et cum haec ita sint, nos tamen ut inimici proprii, ita videmur vivere. Ille enim haestatur, quia mentitus latuit; alius gaudet, quia provenit ei decipere. Et avaritia lucrum putata est cum sit damnum; et libido voluptas, cum sit luctus his qui sapienter bene. Et conversa sunt nobis omnia, quia circumscriptionis a nobis est cogitatus. Et certe cogit et contendit sensus, ut non ejiciatur a possessione sua. Nam etsi unusquisque nostram obruitur a passionibus vitiorum, tamen ad alia sensus dignitatem suam vindicans apparet : ut puta, non video mea mala, sed aliena mala irascens consentio interiori homini, legi utpote Dei. Et quia anima natura magis juncta est bonis, quia odit malos et laudat bonos, duplex testimonium habet ad utrumque et malorum et bonorum. Duplex ideo quia edit, etiam si ipsa non commodum suum amat; et ex hoc ostendit quia non delectatur natura ejus ad malum. Si igitur anima, ut ostensum est, ad hocum precivior est, cur non in suis manet? propter placiditatem quippe sui : sibi enim placere, tenebrae sunt animae; sed quae apud homines putantur placida, contrariam habent virtutem; odium enim et non placiditas est. Si enim vere amemus, non contraria quae nunc nobis donamus donaremus. Non christitatem quippe, sed jejunitium : non theatra, sed ecclesiam : non lapides, sed Deum : non lites, sed pacem : non homicidium, sed tutelam salutis : non fornicationem, sed pudicitiam. Si enim nosmetipsos amaremus, vere donaremus nobis bona. Quia enim odimus, donamus et procuramus nobis mala. Sed sicut matres, ita et mens habetur. Quaecumque enim matres parcent suis filiis, non mittentes eos ad studia; ad utilitatem quippe dum videntur donare, nocent : ita et nos per caecitatem mentis putantes aliquid nobis donare, decipimus nos et nocemus. Et certe incurrunt nobis et adveniunt nonnunquam et vestigia bonorum, et gustamus aliquoties et nos delectationem ex pudicitia. Si autem et voluerimus perseverare in gutta, et comparare, quantum vehementior est suavitas ex pudicitia, quam ea quae a libidine venit. Suavitas enim ex pudicitia sine poenitentia est, immaculata est, immutabilis, munda, pura, sancta, et nomine et opere et actibus. Ex libidine autem suave, turpe, absconditum, sine fiducia, contaminatum, turbidum et corpore et anima, cum timore, cum turbis, cum sanguine, cum tremore suave est. Quemadmodum ergo suave? Si quis autem suaviter de

(91) Ms. mente exstiterunt sua.

(92) Ms. ad malam vitam. Forte legendam est,

utinam autem neque ea vitram, neque ad malam videret.

lectari cupit, vere secundum Apostoli vocem habet viam. Suave est enim si liberetur quis a confusione, a turbela, a suspicione. Isti enim oculus non latus est, sed sapientia gaudens, et visus et purus et mundus. Ubi autem conscientia fuerit, circumspicit oculus ne quis vidit: alit cor, propter (93) ea quæ suspiciatur, et in plurimis tutela (94) est, et non est iste suavitate gustus. Quid enim suave est in ira? et certe contendimus et iras adversum nos donare. Quid suave est in invidia (95)? Tabescunt enim et ossa, et mens, et medulla invidentium. Sed si apparerent passiones cum floret, non essent passiones. Sicut enim dolens oculus non videt, et in quantum dolet, tantum et a visione impeditur: ita et anima quæ passiones incurrit, non intuetur ignominiam suam: siquidem nec ebrius sentit cum irridetur. Evigilate igitur et respicite; confundimini quia ab aliis ediscitis. Quicumque enim post passionem percusserunt cor penitentes, liberati sunt. Si autem non perenasserunt, necdum liberati ab ebrietate sunt. Sed illicetur visu ad pulchritudinem vultuum. Quid celo est melius, quid? Melius est credere Deo dicenti: *Respicite in altum Deum oculis vestris, et videte quis condidit omnia ista* ⁹¹. Quid ita pulchrum in oculo est mulieris, quantum sol habet in fulgoribus suis? Quid ita floret in fronte mortali, quantum in omni celo splendet quod videtur? quia et aliis varietas vestigium illicet ut stellæ. Sed forte si essent in medio, ut ad comparationem dico, animalia diversæ; et si possibile esset et artium pulchritudines poni, adunarentur autem et omnia animalia, et proponeretur lectio (96): statim porci ad stercus currerent, mures ad alla istiusmodi convenientia sibi et amica: asini autem, et alla quæ ita sunt tarda animalia, illa quidem fenum peterent, alla ad ea quæ consuerunt se jungerent. Homo autem dignitatem hominis salvans ad artes curreret, et ad spectacula artium properaret. Si quis autem esset homo vere et hominis salvans sensum; despiciens et deridens relinqueret utique sollicitudinem propositam; respiceret autem sursum ad cælum, et videret quæ in cælo et superius cælo habentur, non oculis sed mente, et non pateretur deorsum in cæno volitari. Sed quid faciemus? ^D Deus superius cælo est et ubique. Mortalia autem circa latus illiciunt, et neque dicentes, neque audientes excitantur a somno; sed sicut cera aut plumbum infusum auribus nostris obtorat sermonis ingressum, et clamamus sine causa: trahunt enim quæ attrahunt non cum vi, siquidem nec pisces a laqueis cum vi trahuntur quandiu et capiuntur: neque diabolus vim facit hominibus, sed hortatur. Non enim scriptum est, quia accepit diabolus ma-

num mulieris, et decerpit de arbore fructum, et vi in ejus ore imposuit; sed scriptum est, quia mulier suasa protendit manum ad arborem, et os aperiens suam, immisit fructum. Utinam autem fuisset vis! vis enim non procurat mortem, sed dat ut ignoscatur. Sed quemadmodum scriptum est videamus, ut edoceri possimus quantum potest diabolus. Ampicillam finxit, ostendit pulchritudinem, suavitatem, promisit, ideo quæ vim facere non valebat. Et nunc multi suadent sibi, quia trahuntur a quibusdam. Illi enim qui foris sunt, forte autem aliqui et ex his qui intus sunt, putant se a stellis attrahi, malum malo curantes; et cum deberent suam malitiam constiteri, aliud majus malum præcedenti malo superponunt. Creaturam quippe propriis malis contaminantes, aliud autem cum superati a concupiscentiis fuerint, remiserint autem sentiam cogitatus sui, putant infirmitate frequenter se vinci, et non suo proposito negligenti. Si quis autem vult naturam agnoscere, non his quæ præscribit agnoscat; quis nec debet accusari regalis nummus ab adultero. Illam fortitudinem naturæ et cogitatum videat, cum concupiscentia hortatur, cum libido rogat, et nox occasionem præbet: quomodo cogitatus e contra obstruit: quia et in passionibus martyrum, manus quidem radunt, oculi autem minantur, et dentes dum strident terrent, et tyranni, et gladii, et ignis, et mille species mortis apponuntur, et cogitatus non fleuitur. Sed alius victus est: sed non a victis debent agmina militaria judicari. Ille enim qui victus est, ordinis aciem dimisit; ab his autem qui superant, debent agnosci agmina militares. Quia neque a cæcis oculus judicatur, neque a surdis aures, neque ab ægotantibus natura, nec ab infructuosis arboribus culpa naturæ debet ascribi: quia nec mortui homines homines sunt, nec in vivis irreligiosi et impii, neque assumpta delectatio libidinis reputatur. Hæc enim est noxa. Et utinam expediret aliquid sermo, ut et iterum fieret. Quia enim nonnunquam putantur sermones contrarios ob spectationem (97) fructus afferre, sicut Deus Israel culpans dicit: *Sustinui ut faceret vocem, fecit autem spinas* ⁹²; exhortatio quædam efficitur ad docendum, eo quod non fructificant verba. Siquidem et illic dicit Deus: *Omnia quæcumque debui facere feci vineam meam* ⁹³. Quis enim contrarios expectationi attulit fructus, ait, Subducam imbrem ab ea: ut quid enim pluvias ei vineæ in qua non exsurgunt fructus? Et alia, inquit, omnia quæcumque feci ad fructificationem ejus, quædam quidem auferam, quædam autem evertam; ut non custoditæ spinæ et imbre rigatæ florescant: aut ex negotiis aut ex Scripturis condiscamus religiositatem. A negotiis quidem videamus mortalia ut mor-

⁹¹ Iam. XL, 26. ⁹² Isa. v, 4. ⁹³ ibid.

(93) Ms., *salis cor propter.*

(94) Tutela. Forte, turbela.

(95) Ms., *quid suave est in invidis?*

(96) Lectio. Forte electio.

(97) Græce fuisse videtur, *παρὰ προσδοκίαν*, præter expectationem.

talia, transcutta ut transcutta : non vides honesta aut inhoneſta, vel a negotiis et a liuoris (98) vide. Deus propter misericordiam sui scribit homines inobedientes esse non debere. Putas fatigatur quidam esse pudici? Non mirum autem si libidinosi non satiati jam cessant. Si enim his qui bene currunt labor est, his qui male currunt cur satietas non habetur? Fatigatur quis faciens bene; male autem faciens non satiatur? Equus in cursu efficitur sudans; et malus currens putas non fatigatur in sudore? Non enim tantum exprimit carus equum, quantum eos qui malitia utuntur. Cessate a malitiis vestris, et iterum odientes malum jungimini bono. Non prodest malitia malo; malum enim est, etiam si sentiamus aut non sentiamus. Magis autem sentientibus simplex est, non sentientibus autem duplex. *Respice in altum oculis vestris, et videte quis constituit omnia ista* 44. O bonæ adhortationis

A visio! ubi sunt oculi? o bonæ adhortationis sensus! ubi sensus? ubi cogitatus? Quid reprehendisti illa? quid agnovisti in istis? ubi annotationis cursus, ut et perseveres in præsentis anno in carne te volvens? ubi sunt quæ manducaſti ante istum diem, ut festines (99) et hodie? quem fructum a libidine accepisti, ut iterum ad ipsam injuriam curras? Si autem nos hortari vestra obedientia vultis, ostendere (1) ipso opere fructus sermonis. Nunc autem et vos adhortamini: sed tempus non permittit. Deus autem liberet vos ab omni malitia, et repleat vos suis bonis, ut afferatis fructum in centesimo et sexagesimo et tricesimo numero, per Christum ejus, per quem est Deo Patri gloria, honor, imperium, majestas, cum Spiritu sancto, et nunc et semper, et per omnia sæcula sæculorum. Amen.

De 2. in corinthios

EUSEBII PAMPHILI DE OPERIBUS BONIS

Ex Epistola Pauli ad Corinthios secunda,

LIBER NONUS.

Resurrectionem Domini et regressum ejus ad C caelos ipsis oculis videntes apostoli, dubitationem quam ante passionem habebant deposuerunt, et omnem incredulitatem a se pepulerunt. Ipso enim visu sibi satis facientes quia resurrexit et assumptus ad caelos est Dominus, alii pro aliis effecti noscuntur. Petrus enim pro juramentis et abnegationibus, præco mundi effectus est. Visio enim eum firmissimam petram effecit, ita ut in eum et Ecclesia ædificaretur, et ipse martyr existeret Christi. Thomas quoque, qui et post resurrectionem, antequam experimentum acciperet, dubius erat, quia misit digitos suos in foraminibus clavorum, et sibi met ipsi satis fecit, Dominum eum et Deum confessus est. Erat enim incredibile Deum advenisse in corpore, et hominem videri caelestem: erat non

D tutem quantum ad eum qui videbatur. Et xxx totis annis non fecerat signum, ut primo suaderet nobis quia carnem assumpsit, et concederet carni proficere in ætate, et non de se suspicari quod et suspicavere quidam hæretici: et ista dispositione facta præbebat et hoc incredulitatem. Nihil enim amplius putabatur esse, quam is qui videbatur. Nam et ad baptismum Joannis veniebat: baptismum autem non erat simplex: poenitentiae enim erat baptismum, quodque adhuc magis hominem ostendebat, quam eum qui occultabatur in homine. Erant igitur ista impedimenta fidei, quæ videbantur, quæ fiebant, esca, somnus, provectio ætatis, in terra deambulatio. Si autem vellet et Mater dicere, Quia virgo manens eum enixa sum; unius mulieris contra naturam testimonium minus valeret, et maxime apud Judæos. His igitur tantis impedimentis constitutis ad fidem, arduum erat suscipi prædicationem: et maxime quia qui videbatur non erat qui et dicebatur: prædicationem præbebat nihil suscipi debere quæ videbantur: credere autem quia in principio erat Verbum; et Verbum erat vivens, et Deus erat Verbum; hæc ad illa quæ inspiciebantur, nullam videbantur habere consensionem. Quemadmodum ergo id quod incredibile est efficitur credibile, ipse dicit Dominus: Si

44 Isa. xl, 26.

(98) Γραφῶν, Scripturis.

(99) Id est, epuleris. Vox barbara.

(1) Melius, ostendite.

opera non facio quæ nullus alius facit, nolite credere mihi ⁴³. Sicut enim quod videbatur dabat fidem quia homo erat, ita dum operaretur, præbebat agnitionem quia Deus. Dormiebat, describebatur homo; suscitans autem mortuos, ostendebat Deum. Non enim somnus quidem suggererebatur hominis naturam, resurrectio autem mortuorum non ostendebat Deum vivum ex vivente Deo: neque manducans quidem exhibebat hominem, ex paucis enim (2) panibus pascens milia hominum non exhibebat Deum: neque navi quidem navigare ostendebat hominem; in summis autem fluctibus ambulare, non ostendebat Deum maris. Sed sicut humanæ naturæ formabatur ut diceretur homo, ita divinitatis ejus opera abscondebant et hominem. Sed admirabilia quidem quæ ante passionem suam faciebat, ostendebat quia divinæ virtutis esset adventus: de resurrectione autem ejus signa quæ præcesserant, non omnibus exhibebat virtutem et fidem resurrectionis ejus, sed opus erat aliis signis quæ ea firmarent: quia non solum præsens antequam pateretur operatus est mirabilia: sed quia et mortuos suscitavit, et ipse resurgens mirificatur. Ubi ergo ista sunt mirabilia quæ post resurrectionem erant facienda? neque enim semetipsum mundo ostendit, neque Judæis. Si igitur non ostendit semetipsum, quomodo potest quis dicere quia faciens mirabilia credibilem fecit resurrectionem suam? Judæis enim semetipsum non demonstravit, ne duplex ab eis irreligiositas tentaretur. Sed non poterant nolente Deo, et non concedente Unigenito, secundo eum affigere cruci: siquidem nec primam audaciam perfecissent, nisi Pater concessisset, et Filius permisisset. Sed interim alacritas mala duplex habuisset malitiæ fructum: sive enim affigerent iterum, sive non affigerent, vellent autem; interim ipsi duplicem haberent iniquitatem. Erat autem et quod fiebat secundo superfluum: semel enim reconditum erat ut dispensatio completeretur: si quidem nec possibile erat post resurrectionem corpus quod jam immortalitatem fuerat adeptum, iterum succurrere mortem. Sed sicut animam nullus potest occidere quia est immortalis, ita et corpus, cum indatum fuerit immortalitate, istam habet post resurrectionem promissionem. Quod enim immortale indulgentia factum est, non potest jam interemptionem ab hominibus pati. Judæis igitur post resurrectionem non se ostendere Dominum, parentis est Judæis: qui enim Hierosolymam deservit, procurere duplicia mala; non facere autem signa, aut modicum quid discipulis ostendere, ut puta piscium subito multitudinem captam, aut aliud aliquid tale; non erat ostentationis tempus, neque semetipsum ostendentis. Neque enim cum faceret ante passionem mirabilia Dominus, ostentans se faciebat,

A qui etiam mandabat curatis ne dicerent alicui quæ passi fuissent bene (3). Conservabat enim dignitatem resurrectionis, et regressionis suæ ad Patrem, et adventus Spiritus sancti. Quid enim magis suadebat discipulos ejus, si ipse faceret signa, aut si ex ipsis præberet virtutem facere majora quam ipse faciebat? Ipsum enim facere signa, ut puta ejicere dæmonia a corporibus possessis, suspectum a Judæis est quia in Beelzebub hoc facit. Cupiens autem arguere quia Dei opera principi dæmoniorum ascribunt Judæi, et maxime ea quæ adversum ipsum principem dæmoniorum et ejus exercitum fiebant, adduxit in medium de discipulis suis, et dixit: *Si ego in Beelzebub ejiciam dæmonia, filii vestri in quo ejiciunt* ⁴⁴? Hoc est, isti mei discipuli qui ex vobis sunt, in quo ejiciunt? Quia igitur ea quæ ab ipso fiebant, propter malitiam suscipientium aliis habebant suspensiones: discipulis suis omnia conservabat, ut præcones resurrectionis mortuos suscitantes, cæcos facientes videre, claudis donantes ambulare, et leprosos emundantes, sermonum dignitatem per mirabilia ostenderent. Quid enim ita poterat Lazarus post quatuor dies resurgens a mortuis præbere ad fidem his qui viderant, quam ut et ipsi discipuli cum alios suscitarent per semetipsos mortuos præbebant? Et quid tale ad fidem valuit, ut Dominus non edoctus litteras legeret, quantum Petrus non edoctus linguam ullam, forte ne quidem et patriam, bene omni loqueretur lingua, et omnem audiret? Unde et Lazaro resurgente, et aliis aliquantis mortuis suscitatis etiam cæcis vidantibus, sed et illo qui ita fuerat natus recipiente visum, imo accipiente, emundatis etiam plurimis leprosis, et sanatis millibus hominum, negabat Petrus, et jurabat ne quidem ut hominem se scire. Quia autem venit Spiritus sanctus missus a Filio, et coëffecit intus sanctificans virtus, alius pro alio factus Petrus, et jam Spiritu baptizatus, non solum non negat ad vocem puellæ, sed et omni populo resistit: et qui antea se abscondebat, nunc cum fiducia ad terminos usque terræ prædicat, et docet universos. Ita adventus Spiritus sancti, qui ingressus est in discipulos, et effecit, resurrectionem Domini et assumptionem visam prædicavit, et ejus virtutem annuntiavit. Cum enim coëffecit Spiritus, transmutatus est Petrus: totus clamat, jam non negans, sed prædicans Salvatorem. Stephanus autem et ipse silet ad lapides, et Dominum annuntiat, quem ad dexteram Patris stantem conspexerat: et alius aliud eloquebatur, et sine solatio erant negotia Judæorum. Sicut enim in diluvio interim quidem Noe non credebatur dum faceret arcam: cum autem subito totum cælum emitteret fluvios, terra autem eructaret aquas, et inde arctaretur incredulitas et de cælo et de terra ab aquis

⁴³ Joan. x, 37; xv, 24. ⁴⁴ Luc. xi, 19.

(2) *Enim. Forte, autem.*

(3) Phrasis Græca, ἀτινα τὸ ἐν ἱερατοῦ, quæ beneficia accepissent.

ut profocaretur : ita et per apostolos Judæi angustabantur non credentes, et admirabilia indignantes : videntes enim isti ne (4) quidem mortuos suscitatos ab Apostolo exsurgentes, per alium claudos ambulantes, per alterum alia signa completa, et per alium linguas audientes plurimas; et ceteri modis istiusmodi signorum, quæ de sursum apostolis fuerant donata, eadem quæ in terra videntes mirabilia, qui ausi fuerant magistrum affigere cruci, incerti erant quid facerent discipulis ejus. Quæ igitur de causa, sub præsentia quidem Domini, et apostoli dubitantes fuerint aliquoties oblatos sibi non potuisse curare; post resurrectionem autem et majora quam Dominus fecit signa facere (5) discipuli? sub ejus enim præsentia ideo nihil facere potuerunt, quia oportebat ampliora signa ad satisfactionem resurrectionis servari. Si enim anticipantes sub præsentia Domini fecissent; quæ post resurrectionem ejus fecisse videntur, habebant et ista destruere Judæi, quantum ad ipsos et alios ea valore suspicionibus. Nunc autem non possunt. Sub præsentia enim Domini unum dæmonem ejicere non poterant apostoli : post resurrectionem autem ejus, non solum illi, sed et hi qui ab illis istius virtutis semen acceperunt, ejiciunt. Si enim et dubia erant quæ ante passionem prædicabantur, protensionem (6) habuit incredulitas majorem post passionem. Incredibilissimi enim Judæi, ponentes sibi scandalum in ipsa passione Domini, dicebant : *Si Filius Dei est, descendat nunc de cruce* 47. Si enim non descenderit, sed mortuus fuerit, inquit, mortua erit et virtus. Quia ergo passio protendit (7) eorum incredulitatem, majora autem signa efficiuntur per discipulos ad confirmationem adventus ejus; magis autem ad confirmationem incredibilem resurrectionis, accipientes satisfactionem ex adventu Spiritus sancti, et apostoli fuerant vocati, statim operibus ipsis ostendebant quantum posset præsentia Spiritus sancti. Primo quidem quia domi essent multi, unum erant spiritu et anima : quia unus et idem erat Spiritus, qui has efficientias dividebat. Sicut enim lapides et lateres multi conjuncti et compositi in edificatus (8) unum et membra plura præcepto edificantis in unam compagine adunantur : ita et apostoli uno baptizati Spiritu separationem multitudinis deposuerunt. Conjunctione autem spiritus aretati, unum erant omnes et spiritu et anima et consensione et concordia. Et non solum in his quæ ab intus sunt unum, sed etiam et ab his quæ a foris sunt, prædicabatur eorum anima et concordia. Quicumque enim, inquit, agros habebant aut alias opes, jam non sua putabant, quæ aliquando erant suæ; sed in commune proferentes, et ipsis operibus spem confirmantes, distrahebant agros, venundabant opes, distrahebant omnia quæ possidebant.

47 Matth. xxvii, 40.

(4) *Ne. Forte nunc.*

(5) *Facere. Forte, fecere.*

(6) *Extensiv.*

(7) *Extensiv.*

Non enim insomnia erant regni spes : sed suspecta fuisset prædicatio, si regna quidem prædicarent cælestia, de his autem essent solliciti quæ in hac vita habentur : sed statim operibus formantes (9) assensionem, undique ad unam concordiam confluebant. Apostoli quidem per mirabilia firmabant prædicationem : credentes autem, ex eo quod distrahebant sua, ex eo quod omnia dabant præsentia, ex eo quod omnia ad regna cælorum transferebant; ante adventum ipsius regni testabantur. His itaque gestis repetamus sensum, et videamus qui erat tunc apud Hierosolimam status, quæ turbela, quæ fervor insanientium Judæorum : siquidem et filii a patribus recedentes sibilant ad fidem, et filie e sinibus matrum ad fidem currebant Christi, et turbela erat apud infideles ubique. Ille enim irascebatur filio, quia sapientior patri suo apparuit : illa autem abjiciebat filium, quia matris incredulitas non consentiebat fidei; et frater minabatur fratri; jam autem et dominus servo. Ignis enim ille quem misit Dominus Jesus, aliquos quidem tetigit, aliquos autem despoxit, et implevit turbela civitatem, vicos, regiones et domos. Erat autem turbela quibusdam quidem ad bonum, quibusdam autem ad duplex malum. Illi enim qui figurabantur, et persecutionem sustinebant, et cum lætitia omnia ob spem regni cælestis patiebantur; mala quæ putabantur, in bonis sibi thesauris recondebant. Quicumque enim videbantur legem vindicare Moysi, legis sermões ignorantes contraria legi operabantur. Per ea enim quæ gloriabantur, per ipsos et arguebantur. Erat igitur Judæis ipsa veritas nox. Interfecerunt enim et objurarunt, et descendenti de cruce dixerunt ei, non descendit. Descendit autem ad inferos, et majora est operatus. Si enim descendisset de cruce, poterant dicere quia moriturus est in eo (10), cum non esset mortuus. Malignose enim et Judaicæ machinationis erat suspicari, ut etiam hæc fingerent et audirent. Nunc autem quia neque diabolo proponenti possibilia obediunt, neque ejus filiis qui voluntate ejus filii habebantur, præbuit quod locuti sunt. Cum enim posset descendere, non descendit, ne intercideret dispensationis curam, neque præberet Judæis ut illud obedire videretur. Quid enim erat difficile cum cruce descendere Deum, aut ab inferis ascendere viventem? Ergo non propter impossibilitatem excusatio exstitit, sed propter dispensationem permissio morti fuit, ut majora ostenderet quam illi precati sunt. Ego autem libenter mente recurro ad illud, cum adhuc recens erat passio Christi, recens etiam et Judæorum audacia. Petrus enim loquebatur non ea quæ ante passionem dicebat, et apostoli testabantur, et Judæi dolebant, et jam non habebant cui erogarent pecunias, ut resurrectio occultaretur : milites enim custodientes

(8) *Ms., edificatis.*

(9) *Ms., firmantes.*

(10) *Ko. Forte ea.*

acceperant ista, sicut et proditor Judas. Sciebant enim Judæi adversum se duplas dare pecunias. Dederunt et ad negandam resurrectionis fidem: sciunt quippe et dare male, et accipere non bene. Siquidem et Joseph distrahentes acceperunt non bene, et Dominum causa proditoris emerunt, et abnegatione resurrectionis adversum se compararunt. In mala enim mercatoria meditati, perditionem sibi procurarunt perpetuam. Sed ad Judam quidem furem vim habebant pecuniæ; ad eum autem qui dicebat, Pecunia et aurum non est mihi, nullam habebat malitia virtutem, sed angustabantur sacerdotes et populus, et turbata erat honorum. Neque enim quem comprehenderunt jam habebant, neque quem detinuerunt: undique enim spiritus scaturiens fonticabat. Et Petrus quidem istinc aliunde alius, et alter ex illa parte, et qui necdum crederat intabat clamare. Et illius quidem filius, alterius filia, alterius conjux; et illius domus ipse paterfamilias et servus et famula (11); undique Spiritus fructus scaturiebat suus. Non tantum enim permittebat Judæis visionem, quantum perditionem agnoscere. Hæc cum ita fierent apud Judæam; oportet enim ostendere nos unde ad hos sumus conversi sermones; jam non erat possibile his qui crederant Christo, apud Judæam pasci: siquidem si esset quis filius, ejiciebatur e domo quia factus fuerat fidelis: si frater, non habebat portionem hæreditatis, quia jam habebat partem regni cælestis: et filia abdicabantur, et servi emendabantur, sustinentes poenas quia fideles. Hæc cum ita agerentur, et jam non sufficerent fideles apud Judæam pascere multitudinem credentium Christo; apostoli predicantes gentium complacuerunt et hoc donare fidelibus qui in gentibus habebantur, ut colligerent quasdam pecunias et opes, et mitterent ad Judæam credentibus Christo: ut eos quos abdicaverant parentes ob fidem, eos pascere gentes necessarias destinantes. Et colligebant pecunias qui ex gentibus ob alimonias scilicet sanctorum qui apud Hierosolymam morabantur. Et ista nunc pars est quæ hodie lecta in Epistola Pauli, videtur: non valde cara (12), sicut facta sunt quæ ante prædicata sunt. Evangelizans igitur Apostolus Corinthios per aliorum sollicitudinem, eosque ad similem imitationem adhortans, ut alacriter impertirent fidelibus qui apud Judæam erant; quique abdicati a suis necessariis indigebant, nec ulla promissiones Judæicas aut hæreditates habebant: ideo scribens ad eos Paulus ita dicit: *Notam autem vobis facio, fratres, gratiam Dei quæ data est in Ecclesiis Macedoniae, quia in multo experimento tribulationis abundantia gaudii eorum, et altissima paupertas eorum abundavit in divitiis simplicitatis eorum* ¹³. Scribens Corinthiis probat Ma-

cedonas. Quæ autem probatio? quia tribulati non cesserunt charitati. Qui enim non tribulatur, si subministraverit, similis est illi qui dum manducat, ea quæ superaverit donat. Qui autem adhuc esurit et compatitur e pane suo, ille est fratris amator: siquidem et sub Domino Jesu, cum quidam mitterent multa in templo ex his quæ habebant, vidua duo mittens minuta omnes superavit in donis. Et certe quid erant illa duo minuta quæ vidua misit? Quantum ad rem quidem satis parva: quantum ad alacritatem autem valde magna. Non enim ad id inspicere debemus quod datum est, sed si quid eidem derelictum est. Et ita admirabilis ille qui superat. Non quippe querendum est si modicum est quod a vidua datur, sed si aliquid ei relictum est. Si enim facta fuerit comparatio de eis quæ relictæ sunt, invenies divites quidem nihil dedisse; plura enim sunt quæ relicta sunt eis; viduam autem totam substantiæ facultatem dedisse. Ergo nihil magis est, si quis habens donat: sed si quis non habet, urget charitatem ut faciat. Ita et illa vidua, quæ suscepit Eliam infamem (15), a pugillo pollinis primitias offerens prophætæ, et ipsa pasta est et plus cæteris habuit. Ita et Macedones, qui in multo experimento tribulationis: quia enim multa erat apud illos tribulatio inediaarum; incurrunt enim nonnunquam tales hominibus tribulationes; altissima tribulatio summam charitatem ostendit: quia *in multo experimento, inquit, tribulationis abundantia gaudii eorum* ¹⁴. Quantum enim ad opes spectat, tribulatio erat eis: quantum autem ad charitatem, gaudium. Dare enim ex his quæ ipse non habet, et cum gaudio dare, hæc est summa credulitas de cælestibus regnis. Cupiens ergo ostendere Apostolus quanta eis erat angustia, et quantum gaudebant dantes ex eo quod non habebant; in multo dicit experimento tribulationis abundantia gaudii eorum, et altissima paupertas eorum. Altissima paupertas radicitus eos nihil habere significat. *Abundavit, inquit, in divitiis simplicitatis eorum*. Multa probatio tribulationis: sed abundans, inquit, gaudium eorum, et altissima paupertas eorum: et abundantia, inquit, divitiarum simplicitatis eorum. Ab adversis accepit comparisonem, ostendens quia multa quidem tribulatio erat apud eos inediaarum, non tanta autem quantum et gaudium. Et altissima quidem paupertas, sed divitiæ simplicitatis, quia *secundum virtutem tes timonium perhibeo, et super vires* ¹⁵. Hoc enim est, et tribulatione voluntarii fuerunt: non vim passi, sed cum multa exhortatione obsecrantes. Non solum enim a nobis non sunt obsecrati, sed et ipsi obsecrarunt. Sed cum multa, inquit, exhortatione obsecrantes rogantes nos ¹⁶. Quia enim cum multa obsecratione dictum, dubium videbatur, utrum Macedones rogassent apostolos suscipere

¹¹ II Cor. viii, 4, 2. ¹² ibid. 2. ¹³ ibid. ¹⁴ ibid. 4.

(11) Ms., familia.

(12) Cara. Forte, clara.

(15) Infamem. Forte, in fame.

re ab ipsa quem offerebant, aut apostoli Macedonas, ut sese pandere ad dandum, ideo dicit: *Cum multa exhortatione obsecrantes nos, offerentes gaudium et communionem ministerii quod fit in sanctos*. Non enim rogari quis debet ad misericordiam, sed rogare potius ut communicet aliis: *et non sicut speravimus*¹²; superarunt enim et nostram expectationem. Quid ergo? Senserunt apostoli inopiam Macedonum, et pigebat eos dicere aliquid; apostolis autem tacentibus non tacebant qui obsecrabantur, *sed semetipsos*, inquit, *dederunt primo Domino, dein et nobis per voluntatem Dei*: hoc est, donum Dei venit ad eos, hortans eos ad opera bona, *ut exhortemur Titum, ut quemadmodum cepit, ita et perficiat in vos gratiam istam*¹³. Quid sibi vult ut exhortemur Titum? Quia enim, inquit, vidimus Macedonum divitias simplicitatis; ut non vinceremini in bonis, rogavimus Titum venire ad vos, et pares vos efficere ad Macedonas, et exhortari ne relinquamini a divitiis gratiam hujus: *Et sicut in omni abundantia fide, et sermone, et scientia, et omni sollicitudine, et insuper vestra in nos charitate, ut et in hac gratia abundantia*¹⁴. In aliis, inquit, omnibus circumventis: ut non autem circumvenientes in aliis, derelinquamini in quibusdam, et exuamini, rogavi Titum, ut in omnibus primatum teneatis: *Non quasi imperans dico, sed propter aliorum sollicitudinem*¹⁵, hoc est Macedonum alienum: si secundum imperium sunt, videbuntur ex necessitate fieri, et non habent fructum: sed propter aliorum sollicitudinem, *et vestra charitatis ingenium probamus*: hoc est, admonemus vos Macedonum claritatem (14), ut audientes ad similem veniatis zelum. Quia ergo da pecuniis propositio erat, et de operibus bonis; cupiens eos docere Apostolus quia nihil digni atque (15) recepturi estis, et quia in his Dominus prior cepit, et debitum reddimus et non gratiam præseminamus, dicit: *Scitis enim gratiam Domini nostri Jesu Christi, quia propter nos inops factus est, cum dives esset*¹⁶. Quia enim de pecuniis dandis erat ei sermo, pigebat autem divites (16) aperiri; opposuit Dominam, qui vere dives, inops pro nobis factus est, ut ad imitationem Dei suscitareret homines. *Scitis enim*, inquit, *gratiam Domini nostri Jesu Christi, quia propter nos inops factus est cum esset dives, ut illius inopia vos divites essetis*. Si hæc Deus propter homines, nec æqualia; si tamen est aliquid æquale. Quis enim nostrum potest a Deo (17) homo fieri? Ita enim fieret æquale, si tamen et crux sequeretur tali natura. Et teneri enim, et sputum accipere, et illudi, et condemnari, et mori, debitum quidem tantum poterat esse: hæc autem dimittens, et suam gloriam abscondens, assumpsit nostram ignobilitatem, nobiscum ambulans, nobiscum

A manducans, nobiscum dormiens. Ex nobis sputatus, a nobis est tentus, a nobis condemnatus, quantum ad naturam humanam. Proficiat autem sermo ad cætera. Injuriam passus est, cæcus est, sputum accepit, illusus est, affixus est cruci, fel et acetum bibit. Quid invenietur in commutatione tantæ gratiæ? Istam igitur gratiam nos admonens Apostoles, hortatur ad opera bona. *Scitis enim*, inquit, *gratiam Domini nostri Jesu Christi, quia propter vos, et non propter se, inops factus est cum esset dives, ut vos illius inopia divites essetis*¹⁷. Si hæc fecit magister, ista condiscant discipuli, *et consilium*, inquit, *in isto do*¹⁸: hoc est, ad imitationem Christi provoco. *Hoc enim vobis est utile*. Illud enim non Christo erat utile, quique non solum facere, sed et velle *capistis ab anno priore*. Facere non est majus aut velle (18)? Ille autem majus esse dicens velle quam facere, ita cum eis loquitur per epistolam. Quid est ergo quod dicitur ad eos, quos hortatur ad opera bona? Quia enim faciebant quidem, non habebant autem e sua electione ut ultro facerent; hortatur eos ut ultro proponerent, hoc est ut non admonerentur, sed ut ultro completerent. *Qui non solum facere*, inquit, *sed et velle capistis ab anno priore*¹⁹: *Nunc vero et facto perficite: ut quemadmodum promptus animus est voluntatis, ita et perficiat ex eo quod habetis*²⁰. Præcedit promptus animus perfectionem. Qui enim volebat dare sua, necessitatem non habebat compulsionis: aliquidem non exactio sed admonitio erat, ut quemadmodum promptus animus est voluntatis, ita et perficiat ex eo quod habetis. Quod enim si promptus est quidem, non habeat autem, et desit ut perficeret; non derelicta est ejus voluntas. Quæritur enim non quis quid habeat, sed quis quid velit. Quid autem si non habet quis, descripsit autem sibi et dixerit, quia, si possiderem tantum, totum darem pauperibus? quantum ad alacritatem quidem spectat, et possidet et dedit. Omnis enim fructus in alacritate est positus. Nonnunquam enim qui dant, mercedem non habent, tanquam dederint: qui autem proposuerunt, super dantes. Quid enim si dat aliquis et murmurat? quid si præbet, pigrior autem est? Quid autem si non habet quis, vult tamen? ut quemadmodum promptus est, inquit, animus voluntatis, ita et perficiat ex eo quod habetis. *Si enim alacritas proposita est; ut ex eo quod habet det, accepta est*²¹: tantum promptus animus sit, et cætera sequuntur non ex eo quod non habet. Nemo enim, inquit, quærit quod non habes, sed ex eo quod habes. Non enim hoc est, inquit, quod quæritur a nobis, ut vos quidem evacuenini, alii autem ditentur. *Non enim ut aliis refrigerium, vobis autem tribulatio sit: sed secundum æqualitatem*, inquit, in

¹² II Cor. vii, 5. ¹³ ibid. 6. ¹⁴ ibid. 7. ¹⁵ ibid. 8. ¹⁶ ibid. 12.

(14) Claritatem. Forte charitatem.

(15) Atque. Forte ad ea quæ.

(16) Ανοίγεσθαι; id est, loculos aperire.

¹⁷ ibid. 9. ¹⁸ ibid. ¹⁹ ibid. 10. ²⁰ ibid. ²¹ ibid. 14.

(17) Id est, ex Deo, ἀπὸ Θεοῦ.

(18) Aut velle. Forte quam velle, ἢ ἡδύτα.

præsenti tempore 68. Non, inquit, hoc dico, Date A omnia quæ habetis, et vos efficiamini pauperes, et alios ditate. Sed quid aio? Qui habet duas tunicas, habeat unam, det autem non habenti unam, et sit æqualitas. Sed ex æqualitate, inquit, in præsenti tempore. In præsenti, inquit, vita vestra abundat ad illorum inopiam. Qui habet, inquit, duas tunicas, unam superfluam, is qui nec unam habet non fraudet; ut una tua superflua non sit tibi inutilis, sed fiat alio utilis. Sed ex æqualitate in præsenti tempore vestra abundantia suppleat illorum inopiam 69: hoc est, abundat his qui ex gentibus sunt: mittatur his qui sunt apud Judæam, qui propter Christum persecutionem sustinent: ut et illorum abundantia, spiritus utpote gratia, sit ad vestræ inopiam fidei, ut fiat æqualitas: vos ex his quæ habetis pecuniis, illi ex quibus habent donis. Et illorum inopia replebitur vestra abundantia; vestra autem inopia abundantia sit illorum, ut fiat æqualitas; pecuniarum quidem a vobis in illos, donationum autem ab illis in vos, sicut scriptum est: Qui multum, non abundavit; et qui modicum, non defuit illi 69. Scriptum est, quia populus, dum transisset mare, esset in deserto, et neque seminaret neque meteret; Deus reddens vicem patri eorum Abraham, pro mensa scilicet illa quæ susceptos angelos pavit, pro pane quod angelis apposuit, panem angelorum præbuit filiis Abraham, pro eo quod ipse angelis panem hominum in susceptione apposuerat. Isto igitur fructu manne adveniendi de celo exhibat populus colligens parata pro cursu Abraham et sudore. Colligentes autem ut Judæi non sufficiebant in mensura quæ fuerant præcepta colligere, sed quidam amplius, alii minus colligebant manna; venientes autem ut mensurarent, ad æqualitatem adducebantur leviti. Qui enim plura collegerat in mensura, amplius non habebat; qui autem minus, nihil minuebatur cum mensurarent. Ista igitur comparatione opportune usus est Apostolus dicens, sicut scriptum est: Qui multum, non abundavit; et qui modicum, non defuit illi. Qui enim multum collegit manna, non abundavit; mensurando enim ad æqualitatem venit: et qui modicum collegit, non defuit illi; dum mensuraretur enim, replebatur ei quod deerat. Ita et nunc fiat æqualitas ex manna isto fidei: et quibus abundant opes, mittant his qui indigent: quibus autem abundat gratia, communicent his qui non habent gratiam. Gratias autem Deo qui dedit eandem sollicitudinem pro vobis in corde Titii 70: quoniam exhortationem quidem suscepit; sed cum sollicitior esset de vobis, ultro profectus est ad vos 69. Omnia ultro, Macedones ultro, Titus ultro. Efficiamini, inquit, et vos ultro. Post hæc autem dicit et quem cum eodem miserit, et laudans eos testimoniis commendans quos miserat, addit: In hac gratia ministratur per nos in gloriam Dei, et sollicitu-

dinem nostram 67. In qua re sic nos arctavimus, ne quis nos vituperet in hac amplitudine quæ ministratur per nos. Quia enim colligere pecunias a fratribus acceptas videbatur malis suspicionem dare, dicit ideo quia sollicitiores eligentes inimus: quia circumspicere fuimus ne quis reprehenderet id quod fiebat; ne quis Judas inventus furaretur, et vituperaret ministerium nostrum. Providemus enim quæ bona sunt, non tantum coram Deo qui novit conscientiam, sed et coram hominibus 68: ut ne quis, inquit, occasionem acciperet vituperandi. Minimus autem cum illis et fratrem nostrum, quem probavimus in multis sæpe sollicitum esse 69. Statim enim qui dedisset pecunias poterat esse suspectus quia qui accipit lucratur, et non perfert ad rem ad quæ dedit, et pigrior efficiebatur ad dandum: ideo commendat eos qui missi sunt, ut non destrueretur donantium sinceritas. Minimus autem, ait, cum illis fratrem nostrum quem probavimus in multis sæpe sollicitum esse, nunc autem sollicitiorem confidentia multa in vos, sive pro Tito qui est socius meus et in vobis adjutor ad præsens ministerium, sive fratres nostri apostoli Ecclesiarum gloriæ Christi. Ergo non vos pigeat ad ostentationem, quæ sit charitas vestra et nostra gloria pro vobis. Prævenientes enim, inquit, gloriati sumus in illos ostendentes in faciem Ecclesiarum: et homines quidem commendavit. De ipso autem negotio exhortans eos dicit: Nam de ministerio quod fit in sanctos ipsos qui erant apud Hierosolimam, ex abundanti est mihi scribere vobis 70. Cur ex abundanti? Scio enim promptum animum vestrum. Quem non solum scio, sed et de quo glorior de vobis apud Macedonas, quia Achaia præparata est ab anno priore. Et non dico quia secundum æmulationem Macedonum debetis vos adhortari; sed æmulatio vestra provocat plurimos. Ergo nolite fieri secundi sed primi, habentes secundarios. Si igitur non est necesse scribere, quid mittis? Misit autem fratres, ne in eo quod gloriamur de vobis, evanesceret in hac parte; ut, quemadmodum dixeram, parati sitis 71. Dubietas enim: Ne, si venerint, inquit, mecum Macedones, et invenerint vos imparatos, confundamur nos; quomodo nos qui fuerit gloriat, aut dicatur ita ut non dicamus vos in substantia ista glorificationis dico. Necessarium ergo existimavi rogare fratres ut pergant ad vos, et præparent ante promissam benedictionem non quasi avaritiam 72. Qui enim dat, accipit magis; et qui videtur donare, benedicitur. Præparatam autem esse, inquit, ita ut benedictionem non quasi avaritiam. Ne quis putet, ait, avaritiam esse quod accipitur ad necessitatem sanctorum. Hoc autem dico quoniam qui parce seminat, parce et metet: qui seminat benedictionem, benedictionem et metet. Unusquisque sicut proposuit corde faciat 73. Non enim virtus opus est, sed animus promptus. Quemadmodum ergo debet quis

68 II Cor. viii, 13, 14. 69 ibid. 22. 70 ibid. 13. 71 ibid. 16. 72 ibid. 17. 73 ibid. 19. 69 ibid. 21. 70 ibid. 14. 71 II Cor. ix, 1, 2. 72 ibid. 3. 73 ibid. 5. 74 ibid. 6.

promptus esse, non ex tristitia aut ex necessitate, ne fiat fructus non fructus. Intueris enim quia et plantæ, cum advenerit tempus fructuum, læte exsurgunt, et primo coronantur floribus et annuntiant suam lætitiā. *Non ex tristitia aut ex necessitate; hilarum enim datorem diligit Deus*⁷⁶. Et post hæc oratione confirmat adhortationem. *Potens est autem Deus in omni gratia abundare in vos, ut ubique semper omnem sufficientiam habentes abundetis in omni opere bonum, sicut scriptum est: Sparsit, dedit pauperibus; justitia ejus manet in æternum*⁷⁷. Contestatus autem ex Veteri Testamento opera bona, et ostendens maximam vineam habere, iterum ad benedictionem convertitur, et dicit: *Qui autem administrat semen seminanti. Putas quia non erat alia nuncupatio Dei? sed cupiens admonere quia ex his quæ dat, ex ipsis et accipit. Qui subministrat, inquit, semen seminanti, et panem ad manducandum tribuit, et multiplicabit semen vestrum, et auget incrementa frugum justitiæ vestræ*⁷⁸: hoc est, impertiet: unde et auget, dixit, promptum animam vestrum, ut la omnibus locupletemini in omnem simplicitatem quæ per nos perficit gratiarum actionem Deo. Vult significare quæ virtus est operis boni. Et ne putetis, inquit, quia hoc ipsum est solum ut reficiat esurientes dum pascit, sed qui facit ad gloriam Dei facit: *quia administratio officii hujus non solum supplevit quæ desunt sanctis; facit*

A enim et hoc; sed et abundavit per multam gratiarum actionem Deo⁷⁷. Qui enim suscipiant, agnoscant magnitudinem gratiæ. Quantæ enim pecuniæ fuerunt, tanta et agnosceretur multitudo credentium: agnoscitur his qui in Judea sunt: tanta transmittitur gratia ei qui vocavit; quia administratio officii hujus non solum supplevit ea quæ desunt cunctis; facit enim et hoc; sed etiam abundavit per multam gratiarum actionem Deo: non simpliciter per gratiam, sed per multam gratiam abundavit Deo. Quemadmodum per probationem, inquit, ministratio hujus magnificantes Deum obsequio confessionis vestræ. Videntes enim fructum agnoscunt quantum credideritis: per probationem ministerii hujus, magnificantes Deum obsequio confessionis vestræ in Evangelium Christi, et simplicitatem communicationis in illos, et ipsorum obsecratione pro vobis. Ergo tanti sunt fructus: suas quidem pecunias mittentes replentes sanctis quod deest, agnoscitur in vobis credentium multitudo, et magnitudo gratiæ transmittitur digna Deo. Quia ergo tanti sunt fructus ab operibus bonis, totum agnoscetes ad totum vos et porrigite. Non solum enim hoc erit, sed et gratia pro gratia. Accipientes enim illi, inquit, quæ ad victum sunt necessaria; et ipsorum oratio erit pro vobis ad Deum. Convertentur enim ad deprecandum pro vobis Deum.

⁷⁶ II Cor. ix, 7. ⁷⁷ ibid. 8. ⁷⁸ ibid. 40. ⁷⁷ ibid. 42.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

EUSEBIUS PAMPHILI.

COMMENTARIORUM IN PSALMOS SUPPLEMENTUM.

Psalmus CXIX.	9
Psalmus CXX.	11
Psalmus CXXI.	11
Psalmus CXXII.	14
Psalmus CXXIII.	14
Psalmus CXXIV.	15
Psalmus CXXV.	15
Psalmus CXXVI.	19
Psalmus CXXVII.	19
Psalmus CXXVIII.	25
Psalmus CXXIX.	25
Psalmus CXXX.	26
Psalmus CXXXI.	26
Psalmus CXXXII.	27
Psalmus CXXXIII.	27
Psalmus CXXXIV.	30
Psalmus CXXXV.	34
Psalmus CXXXVI.	35
Psalmus CXXXVII.	38
Psalmus CXXXVIII.	39
Psalmus CXXXIX.	42
Psalmus CXL.	45
Psalmus CXLI.	46
Psalmus CXLII.	47

Psalmus CXLIII.	51
Psalmus CXLIV.	58
Psalmus CXLV.	62
Psalmus CXLVI.	65
Psalmus CXLVII.	67
Psalmus CXLVIII.	70
Psalmus CXLIX.	72
Psalmus CL.	74
FRAGMENTA IN PROVERBIA.	75

COMMENTARIA IN ISAIAM.

Prefatio.	77
§ I. — De codicibus unde prodeunt Eusebii Commentaria in Isaiam.	77
§ II. — I. Testimonia veterum de Eusebii Commentario in Isaiam. — II. De genere interpretandi. — III. Nihil dubii vel proferre. IV. — Quo tempore hæc Commentaria ediderit Eusebius.	79
§ III. — I. Eusebius parce et sobrie de Filio Dei loquitur in his Commentariis. — II. Contra atheos et genethliacos interdum agit. — III. Apostolos quatuordecim numerat. — IV. Singularis de martyribus narratio. — V. Principum secularium erga Ecclesiam pietas.	84
§ IV. — I. Deuteroseos Judæorum. — II. De patriarchis et apostolis apud Judæos. — III. Eusebius Hebræo doctore est usus. — IV. An terram non esse spherica forma.	86
INCIPIUNT COMMENTARIA.	89

FRAGMENTA IN DANIELEM.	524
Monitum ad Commentaria in Lucam.	537
COMMENTARIA IN LUCAM.	550
FRAGMENTA IN EPISTOLAM AD HEBRÆOS.	605

OPERA EUSEBII DOGMATICA.

DE THEOPHANIA.	607
Monitum in Theophania.	607
Fragmenta operis de Theophania.	610
Adnotatio generalis de Græcis Theophaniæ fragmentis.	639
Monitum in subsequens opusculum.	695
DE SOLEMNITATE PASCHALI.	694
CONTRA MARCELLUM LIBRI DUO.	

LIBER PRIMUS.	707
CAPUT PRIMUM. — Quandonam incitatus Marcellus ejus modi librum conscripserit.	707
CAP. II. — Quod nec sacras Scripturas satis exacte calcat.	750
CAP. III. — Marcelli de proverbis apud Græcos.	745
CAP. IV. — Quod cum doctrinam Ecclesiæ, tum ejusdem præsulæ accuset.	750

LIBER SECUNDUS.	776
CAPUT PRIMUM. — Qualiter Marcellus opinatus est, et docuit Filium Dei, ante nativitatem de Virgine, neque esse aliquid, nec præexistentiam possedisse.	776
CAP. II. — Quæ fuerat Marcelli sententia de Verbo in Deo existente.	785
CAP. III. — Quid Marcellus sentiebat de carne illa, quam assumpsit Dei Verbum.	798
CAP. IV. — Qualemnam finem subinfert Marcellus Christi regno, et carni quam assumpsit.	811

DE ECCLESIASTICA THEOLOGIA	827
----------------------------	-----

LIBER PRIMUS.	827
Proœmium.	827
CAPUT PRIMUM. — Sabellium a Marcello inepte reprehensum, cum eodem in errore cum Sabellio ipse per omnia versetur.	830
CAP. II. — Quod per Christi gratiam collata est Ecclesiæ excellenti quædam cognitio de Patre et Filio.	831
CAP. III. — Quod variis erroribus impliciti erraverint, de Filio diversa sentientes ab Ecclesia.	831
CAP. IV. — Quod frustra se denominant Christianos, qui Filium Dei non fatentur substituisse.	834
CAP. V. — Quomodo Marcellus Filium Dei abnegavit, Sabellii sectam secutus et propositum.	834
CAP. VI. — Quomodo credat Ecclesia Dei.	834
CAP. VII. — Quod diversum ab Ecclesia dogma tuentes a theologia de Dei Filio ratione, non uno modo solo exciderunt.	835
CAP. VIII. — Proponitur orthodoxa et salutaris Ecclesiæ fides.	838
CAP. IX. — Quod non similiter atque cæteræ creaturæ subsistat Filius.	839
CAP. X. — Quod cum solus sit de Patre progenitus, merito solus dicitur ipse et Deus, et Unigenitus, atque Filius.	842
CAP. XI. — Quod Ecclesia unum agnoscat et notum faciat Deum, licet nuper admisit illam formam, Deus de Deo.	845
CAP. XII. — Quod sit inenarrabilis illius de Patre generatio.	846
CAP. XIII. — Quod adventus Filii omnibus fuerit salutaris et necessarius.	850
CAP. XIV. — Quod Ecclesia, nec immerito, Marcellum eiecerit, eandem cum Sabellio foventem opinionem.	854
CAP. XV. — Quibus verbis Marcellus Sabellium concidit, dum ab eo se videri vult dissentire.	854
CAP. XVI. — Quomodo e suis ipsius verbis deprehenditur eandem ipsam opinionem cum Sabellio fovere Marcellus.	855
CAP. XVII. — Quod manifestissime perneget hypostasin Filii.	858
CAP. XVIII. — Quod affirmet Filium ante assumptam carnem nihil prorsus aliud existisse quam Verbum, consistit in humano verbo.	862
CAP. XIX. — Quod sacra Scripturæ, non tantummodo Verbum appellent Dei Filium, sed sexcentis aliis diversis nominibus, etiam ante incarnationem suam.	865
CAP. XX. — Propositis per partes et sacris Litteris, et explicitis XXI demonstrationes.	868

LIBER SECUNDUS.

CAPUT PRIMUM. — Qualiter Sabellii dogma restauravit Marcellus.	869
CAP. II. — Quod Judæizare deprehenditur in opinione sua.	902
CAP. III. — Quomodo Dei Verbum in Deo existens, sine principio desinuit, et ingentium.	903
CAP. IV. — Quomodo unum atque idem esse Verbum atque Deum dixit.	905
CAP. V. — Quod cum ita dicat, Filium neget.	906
CAP. VI. — Quid de divinitate Filii sentiat Ecclesia.	908
CAP. VII. — Quomodo Ecclesia Patris prædicat monar-chiam.	907
CAP. VIII. — Quibus verbis Marcellus abnegavit Filium Dei.	914
CAP. IX. — Refutatio perversæ hujus hominis sententia.	915
CAP. X. — Quod non recte capit illud : <i>In principio erat Verbum.</i>	949
CAP. XI. — Quod eum aliquando prolatum Dei Verbum vocet, aliquando autem intus repositum, ut in hominibus solet fieri, atque immanens.	928
CAP. XII. — Quod non ut Marcellus videbatur theologiam de Filio evangelista proponit.	928
CAP. XIII. — Quot modis intelligatur, quid voce Verbi significetur.	936
CAP. XIV. — Qualiter exponenda sit evangelica de Verbo doctrina.	927
CAP. XV. — Voces proponuntur illas, quibus Marcellus planissime abnegavit Dei Filium : affirmans illum esse Verbum nunc immanens, nunc emanans.	954
CAP. XVI. — Refutatur perversa hujus hominis opinio.	955
CAP. XVII. — Veræ sententiæ de Verbo explicatio.	938
CAP. XVIII. — Cur in principio Evangelii sui evangelista Filium Verbum nominavit ?	959
CAP. XIX. — Quod Marcellus, advocatis in testimonium e Veteri Testamento Scripturis de Deo uno, non secus quam Judæi solent, abnegaverit Dei Filium.	945
CAP. XX. — Quid causæ fuerit quod Moses et prophetae explicitam de Filio theologiam Judæis non tradiderunt.	940
CAP. XXI. — Quod Filius is Dei fuerat, qui cum Moese atque Abrahamo loquebatur.	954
CAP. XXII. — Quod etiam in prophetis Pater per Filium Deus prædicatur.	958
CAP. XXIII. — Quod Ecclesia non prædicat deos duos.	959
CAP. XXIV. — Quod Marcellus unigenitum Filium Verbum verbis Dei agendorum instructivis assimilet.	965
CAP. XXV. — Qualiter sibi ipsi contraria scribat.	966
LIBER TERTIUS.	970
CAPUT PRIMUM. — Quam perverse Marcellus interpretari ausus est sacras Litteras.	970
CAP. II. — Quomodo illud, <i>Dominus condidit me principium viarum ejus</i> et quæ sequuntur intelligi debeant. Et quomodo Marcellus ea transtulit ad carnem Servatoris susceptam.	971
CAP. III. — Refutatio eorum quæ perverse commentatus est ad loca, et orthodoxa eorum interpretatio.	982
CAP. IV. — Quomodo Marcellus, Scripturas non intelligens, unam eandemque definit esse substantiam Patris, et Filii, et Spiritus sancti.	1002
CAP. V. — Quomodo de sancto Spiritu Servator docuit.	1006
CAP. VI. — Quæ sit Ecclesiæ traditio de Patre, et Filio, et Spiritu sancto.	1014
CAP. VII. — Quomodo Marcellus carnem asseveret esse imaginem Dei invisibilis.	1018
CAP. VIII. — Quomodo idem astruat carnem Servatoris prodesse nihil.	1018
CAP. IX. — Quod ausus est dicere, carnem Servatoris Verbo destituendam esse in fine sæculi.	1018
CAP. X. — Quod de carne Servatoris Scripturæ doceant : et quod Marcellus contra illas senserit.	1018
CAP. XI. — Quod vocem evangelicam non intelligens, dixit scandalizare, et nihil prodesse carnem Servatoris.	1019
CAP. XII. — Evangelicæ vocis interpretatio.	1022
CAP. XIII. — Quomodo regnum Christi ait initum ante annos quadringentos acceptisse, habiturum autem finem in consummatione sæculi censuit, perversas Scripturarum interpretationes afferendo.	1023
CAP. XIV. — Expeditio sanæ sensus locorum Scripturæ.	1026

Cap. XV. — Qualiter dicitur, Omnis Filio subficiatur, et ipse subficiatur Patri.	1027
Cap. XVI. — Quomodo dictum sit ab Apostolo : <i>Ut, sit Deus omnis in omnibus.</i>	1051
Cap. XVII. — Quæ sacra Scriptura doceat de regno Servatoris indeterminabili, et quomodo Marcellus aperte ausus est asseverare finem habiturum ejus regnum.	1055
Cap. XVIII. — Quod in regno Filii unum futuri sint omnes qui illa felicitate habebuntur digni.	1042
Cap. XIX. — Quod quemadmodum Pater et Filius dicuntur unum, ita quoque et omnes sancti futuri sunt.	1012
Cap. XX. — Quod ut Pater in Filio, et Filius in Patre, ita et in suis sanctis omnibus erit.	1045
Cap. XXI. — Quomodo intelligi debeat illud : <i>Qui vidit me, vidit et Patrem.</i>	1046

OPUSCULA.

De fide adversus Sabellianum libri duo.	1048
De resurrectione libri duo.	1070
De incorporali et invisibili Deo.	1114
De incorporali.	1129
De incorporali anima.	1135
De spiritali cogitatu hominis.	1144
De eo quod Deus Pater incorporalis est.	1148
Item de eo quod Deus Pater incorporalis est.	1160
De eo quod ait Dominus : <i>Non veni pacem mittere in terram.</i>	1160
De mandato Domini, quod ait : <i>Quod dico vobis in terræ, supra lecta predicabit.</i>	1182
De operibus bonis et malis.	1190
De operibus bonis.	1195

FINIS TOMI VICESIMI QUARTI.

✓

✓

A000005712083

BR60.M5 1857 t.24

Migne, Jacques Paul, 1800-1875.
Patrologiæ cursus completus.
Series græca.

5712083